СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ТОМ ТРЕТІЙ

З

ВИДАВНИЦТВО «НАУКОВА ДУМКА»
КИЇВ — 1972

4У(03)
С48

III том містить 11264 слова, не рахуючи тих, що даються як посилання

Редакційна колегія:

акад. АН УРСР І. К. БІЛОДІД (голова), кандидати філол. наук А. А. БУРЯЧОК, В. О. ВИННИК, Г. М. ГНАТЮК, П. Й. ГОРЕЦЬКИЙ, докт. філол. наук Л. Л. ГУМЕЦЬКА, канд. філол. наук П. П. ДОЦЕНКО, докт. філол. наук М. А. ЖОВТОБРЮХ, чл.-кор. АН УРСР Є. П. КИРИЛЮК, кандидати філол. наук С. П. ЛЕВЧЕНКО, П. С. ЛИСЕНКО, Л. С. ПАЛАМАРЧУК (заст. голови), докт. філол. наук В. М. РУСАНІВСЬКИЙ, кандидати філол. наук Л. Г. СКРИПНИК, К. К. ЦІЛУЙКО, Т. К. ЧЕРТОРИЗЬКА, Л. А. ЮРЧУК (секретар)

Редактори тому:

Г. М. ГНАТЮК, Т. К. ЧЕРТОРИЗЬКА

Редакція мовознавчої літератури та словників
Зав. редакцією М. Л. МАНДРИКА

7—1—5
Передпл. вид.

КИЇВСЬКИЙ ПОЛІГРАФІЧНИЙ КОМБІНАТ

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ *

Третій том Словника уклали: А. А. Бурячок (з — забубоні́ти), В. М. Білоноженко (забо́дно — запа́сливий), А. П. Білоштан (забува́ти — зазва́ти), Г. М. Гнатюк (зазвуча́ти — заклю́ватися), Н П. Дзятківська (заса́да — засьо́рбати; зе́бра — алодю́жка), О. Є. Марценківська (зба́битися — зв'я́нути), А. Ф. Папасенко (затавро́ваний — захурча́ти; зма́га — зне́сення), В. Д. Цвях (запиха́ти — зарятува́ти; зацарюва́ти — за́ячина; зо — зря́чий), Т. К. Черторизька (закраша́ти — заміню́ватися), Н. І. Швидка (за́клик — закрасува́тися; заміню́вач — заобрійний; зса́джувати — зня́ти), Г. Т. Яценко (зга́га — здя́куватися; зло́женний — зля́пати; знесе́лений — зняття́).

Том доопрацювали й відредагували: Г. М. Гнатюк (з — загорта́ння; за́клик — засліплений; затавро́ваний — затопля́тися; зацарюва́ти — звертáтися; зра́нений — зня́ти) та Т. К. Черторизька (загорта́ти — заклю́ватися; засліплення — засьо́рбати; зато́птаний — захурча́ти; звертíти — зра́на).

Науково-технічне оформлення рукопису третього тому Словника здійснили Н. П. Дзятківська, Ш. Г. Кренцель.

Над технічною підготовкою рукопису тому в машинописі працювали: М. П. Богуцька, М. Д. Ворона, В. В. Дятчук, Н. Г. Лукашенко, С. А. Малахівська, Л. О. Пустовіт, Т. О. Федоренко, Л. С. Яковенко. Окремі доручення редакторів та редколегії виконували: О. Д. Глушич, Г. Н. Демчик, Л. М. Стоян, В. Б. Францева.

Коректуру прочитали М. Д. Ворона, В. В. Дятчук, М. М. Латанська, Т. О. Федоренко.

Матеріали цього тому прорецензували кандидати філологічних наук В. В. Коптілов та А. В. Майборода.

Усіх, хто користується Словником, просимо надсилати зауваження та побажання на адресу: Київ 1, вул. Кірова, 4, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР, або Київ 4, вул. Рєпіна, 3, видавництво «Наукова думка».

---

* У процесі опрацювання рукопису третього тому Словника збільшено, порівняно з першим та другим томами, кількість джерел, з яких залучався ілюстративний матеріал. Додатковий список цитованих джерел буде вміщено в наступному томі Словника.

З

З[1], *невідм., с.* Дев'ята літера українського алфавіту на позначення приголосного звука «з» (вимовл. «зе»).

З[2], **ІЗ, ЗІ,** *рідко* **ЗО,** *прийм., з род., знах. і оруд. відмінками.* Сполучення з прийм. з, із, зі виражають:

Просторові відношення

1. *з род. в.* Уживається при вказуванні на предмет, середовище, зсередини яких спрямовані дія, рух або що-небудь виймається, добувається і т. ін. *З бору соснового шум.., іде* (Л. Укр., I, 1951, 72); *Ми вийшли з готелю* (Ю. Яков., II, 1958, 44); *Зі школи на майдан вивалила дітвора* (Головко, I, 1957, 352); *Коли ж я випірнув з води, в лице так свіжо вітер віяв...* (Сос., II, 1958, 352); *З розірваної артерії свиснула кров* (Тют., Вир, 1964, 525); *— Ти обідав, Василю? — спитала Галя, витягаючи страву з печі* (Мирний, IV, 1955, 116); *Брянський діставав із своєї планшетки якісь схеми* (Гончар, III, 1959, 84).

2. *з род. в.* Уживається при вказуванні на місце, предмет та ін., з поверхні яких або від яких хто-, що-небудь відокремлюється, відходить і т. ін. *А вже весна, а вже красна! Із стріх вода капле* (Укр.. лір. пісні, 1958, 76); *Сержант випустив повід цяцькованої вуздечки і неохоче сплигнув з коня* (Гончар, III, 1959, 71); *Падав в голови залізна каска* (Довж., I, 1958, 36); *Ніхто, як він, не вміє здирати з вишень глей* (Сос., I, 1957, 344); // Уживається при вказуванні на посаду, заняття і т. ін., від яких хто-небудь звільняється.— *Пане Марфін, ви звільнені з посади інспектора* (Довж., I, 1958, 426).

3. *з род. в.* Уживається при вказуванні на місце, простір, напрям і т. ін., в якому хто-, що-небудь знаходиться, щось відбувається або звідки спрямовані дія, рух. *Сонце гріє, вітер віє З поля на долину* (Шевч., I, 1951, 11); *З лівого боку, на самій сцені великий портал храму Артеміди* (Л. Укр., I, 1951, 157); *Там вони мусять перевалити цей хряж і зайти ворогові в тилу* (Гончар, III, 1959, 96); *Із заходу насувають темно-сині хмари* (Кол., На фронті.., 1959, 13); // Уживається при вказуванні на сферу діяльності, заняття і т. ін., з яких ідуть, повертаються. *У понеділок зумисне вибігла Настя назустріч Гнатові, як він вертався з роботи* (Коцюб., I, 1955, 53); *Ми вертали з полювання. Наш віз загублено по полю гуркотів* (Рильський, I, 1960, 151); *Монотонно гурчали десь мотори — чи то біля майстерні механіки їх перевіряли, чи з оранки трактори повертались* (Збан., Переджнив'я, 1960, 399); // Уживається при вказуванні на місцеперебування особи чи предмета, що виконує якусь дію, або на місце, з якого спостерігається, сприймається що-небудь. *І блідий місяць на ту пору Із хмари де-де виглядав* (Шевч., I, 1951, 3); *Тихо навкруги, мертво... Лиш де-не-де прокинеться пташка, непевним голосом обізветься зі свого затишку* (Коцюб., I, 1955, 148); *У неї очі сині-сині — Такі Карпати з далини* (Павл., Бистрина, 1959, 115); // У сполуч. з прийм. в, н а, д о вживається при вказуванні на місце, предмет, від якого повторюється дія. *Проте вона все слідкувала очима, як татко ходив з кутка в куток по кімнаті* (Л. Укр., III, 1952, 635); *Юннати розгублено переминалися з ноги на ногу, не знаючи, що й казати* (Мокр., Острів.., 1961, 80); *Осколки пішли з рук до рук* (Гончар, III, 1959, 62); // У сполуч. з прийм. д о, в уживається при вказуванні на межу поширення дії, стану або властивості. *Заболочений, оброшений з голови до ніг, він, зрештою, виходить на твердий берег* (Стельмах, II, 1962, 68); *Вже вечір темною габою накрив всю землю з краю в край* (Сос., I, 1957, 352); // У сполуч. із сл. п о г л я д, т о ч к а з о р у і т. ін. уживається при вказуванні на спрямованість чиїх-небудь думок, поглядів, оцінок і т. ін. *«Біла Пустеля» майже безфабульна річ — з погляду критика тридцятих років* (Ю. Янов.., II, 1958, 12).

4. *з род. в.* Уживається при вказуванні на місце наявності певної ознаки, властивості в особи, предмета. *З себе була [пані] висока, огрядна, говірки скорої, гучної* (Вовчок, I, 1955, 258); *Легка, біла, прозора постать, що з обличчя нагадує Мавку, з'являється з-за берези* (Л. Укр., III, 1952, 267); *Друже мій, ще не знаю, який ти з лиця і на ім'я* (Рильський, II, 1960, 252).

5. *з оруд. в., також із сл.* п о р у ч, п о р я д. Уживається при вказуванні на просторову близькість, суміжність кого-, чого-небудь з кимось, чимось. *Маруся поруч зі мною сидить і слухає* (Вовчок, I, 1955, 195); *— Це ти, Шовкун? — озвався якийсь вершник у темряві, порівнявшись із ним* (Гончар, III, 1959, 76).

Часові відношення

6. *з род. в.* Уживається при вказуванні на час, період, що є вихідним моментом у розвитку, поширенні якоїсь дії, стану. *Із самого малку були [Мурко й Бурко] великі приятелі* (Фр., IV, 1950, 82); *Зникла поезія чиста з тої хвилини, як спільна кудьга почалась* (Л. Укр., I, 1951, 260); *З шостого року Оля почала допомагати матері* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 57); *Я — українець.., з колиски Я мову взяв, що за селом Шуміла житнім колоском* (Нех., Чудесний сад, 1962, 9); *Зустрів [сталевар] із війни знайомих* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 17); // У поєднанні з прийм. д о вживається при вказуванні на межі тривання якоїсь дії, стану. *Щодня з ранку до ночі по шляху йдуть та й їдуть люди* (Головко, II, 1957, 213); // У поєднанні з прийм. н а вживається при вказуванні на відрізок часу між двома днями, датами. *У ніч із суботи на неділю;* // У поєднанні з прийм. н а в складі стійких словосполучень уживається при вказуванні на не точно визначений, хоч і близький час виконання або настання чого-небудь. *Коген, здається, роздобув уже гроші, хоч відтягав з дня на день з своїм приїздом* (Коцюб., III, 1956, 194); *З хвилини на хвилину чекали вибуху;* // У поєднанні з прийм. в (у) в складі стійких словосполучень уживається при вказуванні на безперервність, повторюваність якої-небудь дії. *З року в рік наш радянський глядач став все більш глибоким знавцем мистецтва, все краще починає розумітися на питаннях театру* (З глибин душі, 1959, 72).

7. *з оруд. в.* Уживається при вказуванні на супровідну дію, одночасність різних дій. *По неспокійній ночі Тихович разом із сходом сонця зірвався на рівні ноги* (Коцюб., I, 1955, 204); // Уживається при вказуванні на подію, явище, після яких відразу щось відбувається.

З її приїздом якось повеселіла хата (Л. Укр., III, 1952, 647); // Уживається при вказуванні на період або ряд послідовних моментів, у міру настання яких розгортається яка-небудь дія. *Наша літературна мова, як молоде вино, очиститься з часом од шумовиння і стане прозорою й міцною* (Коцюб., III, 1956, 262); *Вода з кожним днем прибувала* (Мас., Життя.., 1960, 30).

Причинові відношення

8. *з род. в.* Уживається при вказуванні на причину дії або стану. *Пішов кобзар по улиці — З журби як заграє!* (Шевч., I, 1963, 45); *З жарту і біда часом буває* (Номис, 1864, № 12664); *За ненькою й батько помер з нудьги та з жалю за вірним подружжям* (Вовчок, I, 1955, 21); *Голоси хрипкі з холоду* (Головко, II, 1957, 314); *Із свіжого повітря в нього почала крутитися голова* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 17); *Так трапилося, що не з кохання, а з жалості одружився* [Свирид] *на молодій удовиці* (Стельмах, II, 1962, 16); *Павка з люті аж побілів* (Сос., II, 1958, 370).

9. *з род. в.* Уживається при вказуванні на підставу якої-небудь дії або стану. *З усього видко було: з важких рухів, з похмурих поглядів спідлоба, з крутої лайки, що не пусте на думці в міщанівців* (Головко, II, 1957, 230); *Ще здаддік впізнав* [Хома] *Антоновича і з характерного чвокання його чобіт, і з.. глухого покректування* (Гончар, III, 1959, 309); // *з оруд. в.* Уживається при вказуванні на подію, з нагоди якої вітають, поздоровляють і т. ін.— *Здорова, Галю! — Здорова, сестро! З неділею!* (Мирний, IV, 1955, 123); *Сивий, старий робітник.. вітав дітей із святом* (Головко, I, 1957, 195).

Обставинні (способу дії) відношення

10. *з род. і оруд. в.* Уживається на означення способу виконання дії. *Тут щось з розгону в воду бух* (Гл., Вибр., 1951, 122); — *Чи ти оглухла? — і мачушина рука з усієї сили б'є її* (Гр., I, 1963, 334); *Волосся* [у Марції] *зачесане з мистецькою простотою* (Л. Укр., III, 1952, 176); — *А тепер вчися, Тимофію, і грамоті, і говорити! — з розмаху ляснув його по плеч! немолодий коваль Кирило Іванишин* (Стельмах, II, 1962, 20); *Ми кожний камінь брали в бою* (Сос., I, 1957, 439); — *Поїдьте в Ковалівку і все самі побачите, а не в других очей...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 193); // Уживається при вказуванні на обставину, достатню для здійснення чого-небудь (звичайно з кількісною вказівкою). *До виступу свого він ставився якнайуважніше. Бо — зуміє зацікавити з першого разу, тоді вже — півсіла* (Головко, II, 1957, 121).

11. *з оруд. в.* Уживається при вказуванні на супровідні дію, стан, почуття. *Не хотіла брата турбувати; знов до неї* [братової] *з ласкавою мовою підійду* (Вовчок, I, 1955, 5); *Мотор запрацював. Зі страшним ревом «заструбок» свічкою пішов у небо* (Ю. Янов., I, 1954, 49); *І з ледве чутним щебетанням Низенько ластівка летить* (Рильський, I, 1960, 164); *Навшпиньки підходить секретар до вікна. Дивиться з острахом. Тиша* (Довж., I, 1958, 52); *Бійці з прихованою радістю чекали, доки фельдшерка зайде в їхні підземелля* (Гончар, III, 1959, 199).

12. *з оруд. в.* Уживається при вказуванні на предмет як показник повноти охоплення дією кого-, чого-небудь. *Спати лігши, вкрився* [Артем] *рядном з головою* (Головко, II, 1957, 215); *Житце ріденьке, низьке.. Але і його не бере коса. Вириває з корінням, кошлає в покосі* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 3).

Відношення мети

13. *з оруд. в.* Уживається при вказуванні на мету дії. *Догадувалася* [Параскіца], *хто приходив до неї з візитом* (Коцюб., I, 1955, 282); [Х у с а:] *Я вмить пошлю до пані скорохода з відповіддю* (Л. Укр., III, 1952, 172).

Кількісні відношення

14. *з род. в.* Уживається при вказуванні на кількість осіб, предметів, з яких складається щось ціле. *Він* [виселок] *складався всього-навсього з трьох халупок* (Коцюб., I, 1955, 368); *Родина з семи чоловік.*

15. *з род. в., заст.* Уживається при вказуванні на залежність розміру оплати натурою від кількості вироблених одиниць продукції. *Сіножать далеко — аж на панському* [полі]. *Косили з копиці* (Мик., II, 1957, 11); — *Хай тільки хліба вистигають, а вийде чи не вийде до жнив закон* [про розподіл землі], *однаково самі все пожнуть. Минулося з снопа восьмого чи десятого* (Головко, II, 1957, 225).

16. *із знах. в.* Уживається при вказуванні на приблизний підрахунок, приблизну міру чого-небудь. *Ішли, і як би не збрехати, Трохи не в пару добрих гін* (Котл., I, 1952, 147); *Кіп із вісім заробила* [Ганна] (Шевч., I, 1963, 317); *Остап ішов уже з годину* (Коцюб., I, 1955, 339); *Поспитавши разів во три чхтов й чого треба, Хорбутиха впустила мене до хати* (Мур., Бук. повість, 1959, 115).

17. *із знах. в.* У сполуч. із сл. д о в о л і, д о с и т ь, г о д і, в и с т а ч и т ь і т. ін. уживається при вказуванні на особу, якій вистачає, достатньо чого-небудь або яка не бажає, щоб щось продовжувалося. [Р у ф і н:] *Доволі з мене, що тепер я бачу* (Л. Укр., II, 1951, 350); *Не шукай по саду; де ще лишились пізні троянди? Досить, хлопче, з нас і простого мірту* [мирту] (Зеров, Вибр., 1966, 272); — *Фунтів, мабуть, на десять за цей час схудла. Годі вже з мене! — ввела мову на жарт* (Головко, II, 1957, 193).

18. *з оруд. в.* Уживається при вказуванні на додаткову кількість чого-небудь. *Може, нам не вистачає джерел сировини або ринків збуту наших товарів? Ні, все це в нас з лишком* (Тич., III, 1957, 473); *Заробив Яшко три пуди з фунтами: жита, ячменю, проса* (Головко, I, 1957, 178); *Я виїхав за кордон, де й пробув близько чотирьох з половиною місяців* (Довж., I, 1958, 24).

Об'єктні відношення

19. *з род. і оруд. в.* Уживається при вказуванні на особу, предмет і т. ін., на які спрямовується, поширюється дія, яких що-небудь стосується. *Отаке-то горе Із сотником оце сталось* (Шевч., II, 1963, 201); *Розсердився Охрім, що з його так глузують...* (Гл., Вибр., 1951, 31); *Полковник змушений присунути до себе браунінг, який лежить на столі.. Присунув, не спускаючи очей з солдата* (Довж., I, 1958, 42); *Не знаю й сама, що зі мною* (Ю. Янов., I, 1954, 27); *Я невдало покінчив з кар'єрою телефоніста* (Сос., II, 1958, 365); — *Бери, Мироне, гостинець. Знаю, сутужно в тебе з хлібом* (Стельмах, II, 1962, 45); *Є така поезія Верлена, Де поет себе питає сам У гіркому каятті: Шалений! Що зробив ти із своїм життям?* (Рильський, Голос. осінь, 1959, 11).

20. *з род. в.* Уживається при вказуванні на предмет, матеріал і т. ін., з якого щось роблять, виготовляють або що-небудь зроблено, виготовлено. *П'ють* [люди] *з великих піал чудовий напій з жаринованих черешень* (Гончар, III, 1959, 157); *Зараз стояла* [Катря] *мов-*

чавна й нерухома, як з каменю вирізьблена (Головко, II, 1957, 220); *Потім підняла* [Анюта] *в верблюжої вовни ковдру так, що утворилася щілина* (Тют., Вир, 1964, 477).

21. *з род. в.* Уживається при вказуванні на особу, предмет, ознаку, які зазнають змін, перетворень. *Така гарна молодиця з Гафійки* (Коцюб., II, 1955, 15); *День в ясного зробився понурий* (Гжицький, У світ.., 1960, 11); *Неначе у поета, палав твій зір... Ти весь сіяв, з маленького ставав великим* (Сос., II, 1958, 353).

22. *в род. в.* Уживається при вказуванні на предмет, за допомогою якого відбувається певна дія. *Із лука мітко в ціль стріляла* [Камилла] (Котл., I, 1952, 197); *Біля нього проїхав візок. Візник тріснув цупко з батога* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 92); *Це ж по вас ударило з гармати, полоснуло гулом і огнем...* (Сос., I, 1957, 373); *Доки Шура перебувала на вогневій, жодне погане слово не зривалося ні в кого з уст* (Гончар, III, 1959, 199); *Жадібно п'є воду чиновник з відра* (Довж., I, 1958, 54).

23. *з род. в.* Уживається при вказуванні на загал, сукупність осіб, предметів, звідки виділяється хто-, щонебудь, якась частина і т. ін. (за значенням відповідає прийм. с е р е д). *Один з Троянської громади, Насупившися, все мовчав* (Котл., I, 1952, 106); [М о х а м м е д *(глянув на Айшу):*] *Найкраща ти з усіх жінок на світі* (Л. Укр., II, 1951, 338); *Брянський і Черниш попросили в командира батальйону дозволу проскочити до кузні в якесь з околишніх гірських селищ* (Гончар, III, 1959, 89); *Хтось із молоді запалив смолоскип* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 77).

24. *з род. в.* Уживається при вказуванні на стан, який порушується, переривається і т. ін. *Лев і стрибав, і по траві качався, І у кущі ховався, І в сили вибився, аж упрів* (Гл., Вибр., 1951, 133); *Несеться сумний голос трембіти і будить зі сну полонину* (Коцюб., II, 1955, 331); *Те повідомлення кого завгодно могло вивести з рівноваги* (Кучер, Голод, 1961, 345); // Уживається при вказуванні на становище, обставини (звичайно скрутні), з яких кому-небудь допомагають вийти або хтось виходить сам. *Сам товариш виручив його з біди* (Мирний, IV, 1955, 128); *З трійок Павлуша не вилазив* (Головко, II, 1957, 265); // У сполуч. з прийм. в уживається при вказуванні на перехід особи з одного стану в інший. *Отак, з холоду в жар і кидало Павла весь час, поки він одягався* (Головко, II, 1957, 490).

25. *з род. в.* Уживається при вказуванні на предмет, місце і т. ін., від яких починається або починають щонебудь. *Так багато повинен відповідати Вам, що не знаю, з чого почати* (Коцюб., III, 1956, 384); — *Сержант Коломієць!* — покликав *Сагайда полкового зв'язківця, якого знав ще з Дінця* (Гончар, III, 1959, 149); *Любов до землі почалася в цього крихітного острівка* (Стельмах, II, 1962, 210).

26. *в род. в.* Уживається при вказуванні на особу, предмет, які є зразком для відтворення, наслідування і т. ін. *Пом'ялася* [Докія Петрівна] *трохи, а далі й виклала одразу. Мовляв, хоче оце брат Сава малювати з неї* (Головко, II, 1957, 193).

27. *в род. в.* Уживається при вказуванні на щонебудь як на джерело матеріальних ресурсів.— *То тільки пани догадалися брати в кайданки людей і поля, а ми будемо легше міряти, щоб не зобиджати землі. З неї живемо, виходить, жива вона* (Стельмах, II, 1962, 33); — *Мати в нього зовсім стара. Одна. Вона жила в його атестата. Я вирішив послати їй свій...* (Гончар, III, 1959, 126); *Дівадіс не брав кайла до рук, тинявся від одного вогнища до другого, відбирав у кого які були продукти і в того жив* (Тют., Вир, 1964, 483).

28. *в род. в.* Уживається при вказуванні на галузь знань, дисципліну, до якої хто-, що-небудь має якесь відношення.— *Не скажете, як мій пуцьверінок вчиться?* — *Нічого, Амбросію Пилиповичу, тільки з арифметики трохи відстає* (Стельмах, I, 1962, 254); *Диктант з української мови;* // Уживається при вказуванні на групу понять з якої-небудь галузі, сфери. *Конференція з питань слов'янської філології.*

29. *з оруд. в.* Уживається при вказуванні на особу, що вступає з іншою у певні стосунки, відношення або виявляє якесь ставлення до неї. *Оженився він із Оксаною* (Вовчок, I, 1955, 72); [О р е с т:] *Ви якось чудно поводитесь зі мною останнього часу* (Л. Укр., II, 1951, 43); *З одним рибалкою він дуже подружив* (Гл., Вибр., 1951, 112); *Через цю шапку.. у Сагайди завжди виникали конфлікти з полковим начальством* (Гончар, III, 1959, 75); *Така собі проста Докія Петрівна, з людьми не горда і з дітьми лагідна* (Головко, II, 1957, 192); // Уживається при вказуванні на особи, предмети, що перебувають у взаємній дії. *Вони* [старости] *собі пішли в хату З батьком розмовляти* (Шевч., II, 1963, 382); *Яблука доспіли, яблука червоні! Ми з тобою йдемо стежкою в саду* (Рильський, I, 1960, 129); *А ми ж не раз із ним ходили по кислиці* (Сос., I, 1957, 68); *Під'їхав на мотоциклі і майор з ординарцем* (Гончар, III, 1959, 209); *Минула тривожна беззоряна ніч, і там, де попелясті сніги вдналися з небом, почав відділятися світанок* (Стельмах, I, 1962, 3).

30. *з оруд. в.* Уживається при вказуванні на предмет, наявний у кого-небудь під час якоїсь дії, руху і т. ін. *Плугатарі з плугами йдуть* (Шевч., II, 1963, 15); *На тлі вечірнього неба пропливають чотири жінки з кошиками на голові* (Коцюб., II, 1955, 406); *Не один мудрець, Цар не один, забувши свій вінець, У сизий ранок, вечором рожевим Сидів з удками* (Рильський, I, 1960, 168); *Він пильно.. оглянув Черниша, який стояв біля порога виструнчившись, із своїм запиленим ранцем за плечима* (Гончар, III, 1959, 19).

31. *з оруд. в.* Уживається у сполуч. із словами, які виражають прохання, питання і т. ін., спрямовані до кого-небудь. *Він звернувся до парубків з проханням доглянути його коні* (Коцюб., I, 1955, 240); *Зараз, керуючи вогнем своєї роти, Брянський весь час стежить і за вогнем інших.. батарей, звертаючись щоразу до Шовкуна із своїми спостереженнями* (Гончар, III, 1959, 53).

32. *з оруд. в.* У сполуч. з прикм. с п і л ь н и й, з г і д н и й, с о л і д а р н и й і т. ін. уживається при вказуванні на особу, предмет, стосовно яких виявляється подібність або спільність чого-небудь. *Яка вона була щаслива, коли між двома сварками, хоч на хвилину, їй вдавалось знайти спільну з Антоном мову!* (Коцюб., II, 1955, 305).

Означальні відношення

33. *з оруд. в.* Уживається при вказуванні на постійну зовнішню ознаку або на внутрішню властивість, характерну особливість кого-, чого-небудь. *Чув Остап любі слова й пізнав козачку-дівчину з русою косою* (Вовчок, I, 1955, 335); *Увіходить Йоганна, ще молода жінка, з слідами неабиякої вроди* (Л. Укр., III, 1952, 159); *Він глянув на ставок і не пізнав його. Ні, то не ставок, то друге небо з місяцем, із горями* (Коцюб., I, 1955, 30); — *Тобі потрібна жінка неабияка, а з освітою* (Головко, II, 1957, 559); // Уживається при вказуванні на тимчасову або випадкову зовнішню ознаку особи, предмета. *Порожньо на подвір'ї, понуро стоять будівлі, а хата навіть із забитими віконницями* (Головко, II, 1957, 182); *Стоїть з усмішкою сумною його дружина*

молода (Сос., II, 1958, 444); *Стрижений бовць у шинелі з піднятим коміром уже приклав банку до рота* (Гончар, III, 1959, 160).

34. *з оруд. в.* Уживається при вказуванні на вміст якого-небудь предмета. *Вона зготувала юшку з куркою* (Мирний, IV, 1955, 144); [Л ю б о в:] *Достаньте мені мій альбом з фотографіями* (Л. Укр., II, 1951, 71); *Вели коней, нав'ючених міномета́ми, боєприпасами, великими термосами з водою* (Гончар, III, 1959, 98).

35. *з род. в.* Уживається при вказуванні на місце, середовище і т. ін., звідки походять, з якими пов'язані особа, предмет. *Дотанцював* [козак] *аж до брами, Крикнув: — Пугу! Пугу! Привітайте, святіченці, Товариша з Лугу!* (Шевч., II, 1963, 54); *Коли була бабуня молодою, уподобав її якийсь парубок, гончар.. Він із козаків* (Вас., II, 1959, 334); *— Я сам — із Шевченків, тільки Іван* (Ю. Янов., I, 1954, 77); *Фельдшерка з санітарної роти робила йому перев'язку* (Гончар, III, 1959, 130).

36. *із знах. в.* Уживається при вказуванні на предмет, до якого прирівнюється за розміром інший предмет. *Гайку, гайку, дай гриба й бабку, сироїжку з добру діжку* (Номис, 1864, № 340); *— За що мене* [рибку] *так доля зневажає? Тим пельку і живіт дала з ковальський міх, Тим зуби, мов шпички, а нам на глум, на сміх, Рот шпилькою неначе проткнула!..* (Г.-Арт., Байки, 1958, 80).

ЗА[1], *прийм., з род., знах. і оруд. відмінками.* Сполучення з прийм. за виражають:

Просторові відношення

1. *із знах. і оруд. в.* Уживається при вказуванні на предмет, місце і т. ін.: а) за межі яких спрямовані дія, рух (*знах. в.*). *— Горе моє! Горе! — Та й пішов* [козак], *торбину взявши, За синє море! Шукать долі* (Шевч., II, 1963, 127); *Дівчата десь далеко співали веснянку. Галя, почувши, вийшла за ворота послухати* (Мирний, IV, 1955, 119); *Як вийшов за село Давид, гудів тільки дріт на телефонних стовпах* (Головко, II, 1957 78); б) позад, по другий бік яких хто-, що-небудь знаходиться, міститься, перебуває або щось відбувається *(оруд. в.). Крізь шибку виднілись білі колони тераси, а за ними квітник* (Коцюб., II, 1955, 392); *Десь за горами Україна, Його кохана сторона* (Сос., II, 1958, 351); *В цю мить залягає кулемет за ліском* (Бажан, I, 1946, 122); // У сполуч. із сл. сідати (сидіти, сісти), стояти (стати) і т. ін. уживається при вказуванні на предмет, біля якого хто-небудь розташовується, щоб виконати певну дію, або хтось знаходиться, виконуючи що-небудь. *Готова страва вся стояла, Спішили всі за стіл сідать* (Котл., I, 1952, 205); *Галя пообідала і сіла за піаніно* (Мокр., Острів.., 1961, 9); *Хай буде мир, щоб нам щодня Учитися за партою* (Нех., Ми живемо.., 1960, 72); *За рулем сидів маленький бовць* (Гончар, III, 1959, 90).

2. *з оруд. в.* Уживається при вказуванні на особу, предмет і т. ін., безпосередньо за якими хто-небудь іде, щось рухається. *Побігла дівчинка за саньми...* (Хотк., I, 1966, 72); *Побачив його Тарасик та й тихенько, тихенько за ним* (Коцюб., I, 1955, 469); *Часом ми помічали баранця на червоній хвилі й зіскакували на ноги, бігли вбік, доки за нами гналися розгнівані води* (Ю. Янов., II, 1958, 51); *Ходив Антон за плугом з почуттям високої гідності хлібороба* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 51); // Уживається при означенні того, в напрямку руху чого також хто-, що-небудь рухається. *— Пливи, пливи, моя доню, Дніпром за водою. Та випливи русалкою* (Шевч., I, 1963, 358); *Хай спогади линуть за вітром, Немов голубі пелюстки!..* (Рильський, I, 1960, 186).

Часові відношення

3. *з род. в.* Уживається при вказуванні на час, період, коли що-небудь відбувається або відбувалося. *Була в Латії синагога, Збудована за давніх літ* (Котл., I, 1952, 192); *У галасі мені хтось показав Край столу місце і значуще мовив: Тут за часів Паризької комуни Промову виголосив Клемансо* (Рильський, III, 1961, 265); *За мирного часу в тих бункерах зберігалось вино* (Гончар, III, 1959, 376); // Уживається при вказуванні на особу, в період життя або діяльності якої здійснюється, відбувається що-небудь. *— Так нехай,— думав,— дитина нагуляється, поки молода, та згадує, як добре було за батька жити* (Кв.-Осн., II, 1956, 255); *Було вже так одного разу, ще за царя, що повиходили сюди ж таки люди зустрічати архієрея, ..а вийшло так, що не архієрей їхав, а п'яний Григорій Сірик гнав панських коней* (Довж., I, 1958, 80); // Уживається при вказуванні на предмет, явище, при наявності якого що-небудь відбувається. *Він поспішав, щоб за сонця увійти в місто* (Панч, I, 1956, 552); *Виїхати треба було рано, щоб ще за холодка пригнати биків до лісу* (Тют., Вир, 1964, 241).

4. *із знах. в.* Уживається при вказуванні на відрізок часу, протягом якого що-небудь відбувається. *Змолотили* [люди жито], *півроку їм, За одну годину* (Шевч., II, 1953, 15); *Боюся перечитати те, що написав за останні дні* (Коцюб., III, 1956, 149); *П'ять ораторів зміняється за хвилину — та кортить усім говорити* (Довж., I, 1958, 44); *Куди ж було нести їм силу, за зиму нагуляну, молоду?* (Головко, II, 1957, 96); *Люди за війну злими поробилися. Та що люди — бджола зміюю стала!* (Стельмах, II, 1962, 75).

5. *із знах. в.* Уживається при вказуванні на строк, проміжок часу, після якого що-небудь відбувається. *За місяць я пришлю Вам рукописи* (Коцюб., III, 1956, 203); *А ще за хвилину на польовій доріжці попід посадкою задеркотіли мотоцикли* (Гончар, Людина.., 1960, 129); *Поїзд прийде за півгодини* (Ю. Янов., II, 1958, 96).

6. *із знах. в.* Уживається при вказуванні на період, який відділяє одну дію від іншої наступної, на певний час перед чим-небудь. *За день до мого од'їзду я востаннє похапцем передивлявся свої книжки* (Вас., II, 1959, 267); *І саме перед тим за день жінка Кушніренкова приходила на хутір* (Головко, II, 1957, 29); *Ми приїхали за 15 хвилин до десятої* (Ю. Янов., II, 1958, 119).

7. *з оруд. в.* Уживається при вказуванні на послідовну зміну однієї дії, стану, особи, предмета, явища іншою дією, станом і т. ін. *Похилилась, Заплакала* [Ярина] *знову... А за нею й старий батько* (Шевч., I, 1951, 281); *Шаланди, розпустивши паруси, похляскавши ними на тихому вітрі, одна за одною відриваються від берега* (Ю. Янов., II, 1958, 45); *— Партачі! Партачі! Партачі! —* кричав він за кожним невдалим пострілом (Гончар, III, 1959, 52).

8. *з оруд. в.* Уживається при вказуванні на одночасність, паралельність різних дій, занять і т. ін. *Я всі вечори просиджував за переглядом перекладів* (Коцюб., III, 1956, 386); *За кавою Мержинський розповів їй ще чимало цікавого* (М. Ол., Леся, 1960, 206).

Причинові відношення

9. *із знах. в.* Уживається при вказуванні на причину, підставу якої-небудь дії або стану. *Подякував за хліб, за сіль І за науку добрим людям* (Шевч., II, 1953, 50); [М о л о д и й х л о п е ц ь:] *Прости мені за згірдне слово, брате* (Л. Укр., II, 1951, 145); *— Трохим? боюсь зійтися з ним: З весни ще злий він за ягнятко!*

(Гл., Вибр., 1957, 32); *Дехто почав сперечатися за місця в машинах* (Ю. Янов., II, 1958, 60);— *Коли ж я враджу, — хай скарають мене за це товариші!* (Сос., II, 1958, 486).

10. *з оруд. в.* Уживається при вказуванні на об'єкт, що є перешкодою до певної дії. *Тепер мені спокійніше, а то я за турботами не міг часом спочивати як слід* (Коцюб., III, 1956, 328); *Вони поспішали.., бо турбувались, що за роботою не встигнуть попоїсти* (Гончар, III, 1959, 78); — *За ремонтом діло не стане, тільки вугілля мамувато* (Тют., Вир, 1964, 119).

Обставинні (способу дії) відношення

11. *з оруд. і знах. в.* Уживається на означення способу дії. *Як одпочину, то напишу тобі за одним заходом аркуш або й два* (Шевч., VI, 1957, 190); *Зачіпати мене вважав* [Степан] *за найкраще саме з того, як мені сидіти* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 34); *Ніс* [Тихін сокиру] *у руці за топорище* (Головко, II, 1957, 115); *Доводилося штурмувати кожну ферму, кожне містечко, просуваючись вперед кілометр за кілометром* (Гончар, III, 1959, 225).

12. *з оруд. в.* Уживається при вказуванні на те, згідно з чим, відповідно до чого відбувається дія. *За його прикладом обляглись* [на лаві] *і Тихович з Савченком* (Коцюб., I, 1955, 201); *Новаків вишикували за ранжиром* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 36); *Мене ти проводжала, за звичаєм, І для прощання бракувало слів* (Рильський, II, 1960, 280); *Всі запорожці за цим знаком поскидали свої шапки, потупивши очі в землю, як завжди велося між козаками, коли мав промовляти старший* (Довж., I, 1958, 255).

Відношення мети

13. *із знах. і оруд. в.* Уживається при вказуванні на мету дії. *Мов із тісної домовини На той останній страшний суд Мертвці за правдою встають* (Шевч., I, 1951, 244); [Неофіт-раб:] *А я піду за волю проти рабства, я виступлю за правду проти вас!* (Л.Укр., II, 1951, 241); — *За що воюємо, я тебе питаю? За що кров проливаємо? За любов! За шанування!* (Довж., I, 1958, 155); *На зборах веде* [ударниця] *скрізь перед, агітує за похід технічний* (Сос., I, 1957, 499).

Кількісні відношення

14. *із знах. в.* Уживається при вказуванні на перевищення якої-небудь міри, кількості чогось. *Коли він добіг до свого дому, далеко вже перейшло за північ* (Хотк., I, 1966, 61); *Мої співмешканці прийняли мене добре. Наймолодшому з них було за сімдесят* (Ю. Янов., II, 1958, 103); *Козак за коліна грузнув у снігу* (Ле, Україна, 1940, 70).

15. *із знах. в.* Уживається на означення якої-небудь міри, межі. *Давай пізнавать, де ми в. Так за вісімнадцять верстов від Попового хутора опинилися!* (Хотк., I, 1966, 170); *Йому все було мало роботи.. Він сам робив за двох* (Коцюб., II, 1955, 51); *Глущак стоїть за п'ятнадцять кроків, тримаючи ствол маузера на зігнутій лівій руці* (Довж., I, 1958, 102).

Об'єктні відношення

16. *із знах. в.* Уживається при вказуванні на предмет, рідко особу, які беруть, за які тримаються і т. ін. *Веде коня за поводи Та плаче Ярина* (Шевч., I, 1951, 281); *Се я лечу на дикому коні. Упала охляп і держусь за гриву* (Л. Укр., I, 1951, 313); *За руку Зою він узяв, послухав пульса* (Сос., II, 1958, 416); // Уживається при вказуванні на заняття, до якого приступають, або предмет, який створюють, виготовляють. *Через.. несподівану слабість я не міг сісти за нове оповідання* (Коцюб., III, 1956, 388); *Зразу ж і засів* [Павло] *за науку* (Головко, II, 1957, 265); *Вона щось шила собі, ..потім заходилася світити лампу, і знову сіла за шитво* (Д. Бедзик, Ост. вальс, 1959, 265).

17. *із знах. в.* Уживається при вказуванні на об'єкт думки, розмови і т. ін. *Дома вони розказали за все Джериєві і Нимидорі* (Н.-Лев., II, 1956, 186); — *Не варта вона, щоб за неї й думати* (Головко, II, 1957, 138); —*Та ви чого мене за культуру питаєте? — посуворішав Сергій* (Тют., Вир, 1964, 141).

18. *з оруд. в.* Уживається при вказуванні на особу, предмет та ін., які є об'єктом спостереження, нагляду, догляду і т. ін. *Чорти за ними* [панами] *приглядали, Залізним пруттям підганяли, Коли який з них приставав* (Котл., I, 1952, 135); *Дитячі очі стежили з печі за кожним рухом старших* (Коцюб., II, 1955, 86); *Поїла* [мати] *таращанців часом, ходила за пораненими, прала бійцям сорочки...* (Довж., I, 1958, 195); *В процесі польоту ми спостерігали за зірками, за Місяцем* (Рад. Укр., 6.IX 1962, 3).

19. *із знах. і оруд. в.* Уживається при вказуванні на особу, предмет, які є об'єктом хвилювання, уболівання і т. ін.— *Чого ти журишся? — вона спитала тихо,— Чи плачеш ти за ким, Чи скоїлося лихо?* (Гл., Вибр., 1951, 130); [Любов:] *Мені страшно за тебе, тільки за тебе! Чи стане у нас сили для такого непевного кохання?* (Л. Укр., II, 1951, 44); — *Сценарій морський думаю.. Море, корабель, наші матроси й нудьга за батьківщиною* (Ю. Янов., II, 1958, 42); *Бійці скучали за сонцем. Бачили його давно-давно* (Гончар, III, 1959, 208).

20. *з оруд. в.* Уживається при вказуванні на особу, твір і т. ін., згідно з положеннями яких що-небудь твердиться. *Літературна наука, за В. І. Леніним, мусить бути войовничою, наступальною. Тут не може бути жодних компромісів* (Рад. літ-во, 4, 1968, 17).

21. *з оруд. в.* Уживається при вказуванні на особу, предмет, яких наслідують, підтримують і т. ін.— *Мировий, кажуть, пан, і він за панами тягне* (Коцюб., I, 1955, 462); *«Ми за тобою, отамане!» «Веди нас, батьку!» — «Хлопці, в путь!» — «Покажем ми старшині й пану веселу і криваву путь!»* (Сос., I, 1957, 377); *Батьки недовірливо споглядали на це* [князівські забави], *але молодь була за князем та дружинною службою* (Оп., Іду.., 1958, 263)..

22. *з оруд. в.* Уживається при вказуванні на особу, предмет і т. ін., що які хто-небудь відправляється. *Микола післав* [послав] *двірника за лікарем* (Хотк., I, 1966, 61); *Легка бджола за взятком полетить* (Рильський, III, 1961, 184); — *Прибула допомога.— Боженко показав на інспектуру.— Марш за зброєю! — Це знущання! — обурився Бірковський* (Довж., I, 1958, 202); —*За жаром треба збігати* (Гончар, II, 1959, 148).

23. *із знах. в.* Уживається при вказуванні на предмет, в обмін на який виконується що-небудь, а також при вказуванні на ціну, за яку щось купується або продається. *І синові за три копи Жупанок купила* (Шевч., I, 1951, 232); *Жав Іван Притика із своєю жінкою.. на попівському лані за снопи* (Март., Тв., 1954, 35); *Старий Мотузка був похвалився, що коня він купив на ярмарку. Тихін байдуже спитав, за скільки та яких літ* (Головко, II, 1957, 137); —*На лан потягнуться й ті, що з радою душею працювали б за полтинник* (Стельмах, I, 1962, 567).

24. *із знах. в.* Уживається при вказуванні на особу, замість якої хто-небудь діє, виступає від її імені і т. ін. *Еней один не роздягався, Еней один за всіх не спав* (Котл., I, 1952; 253); — *Живемо бо, знаєте, громадою й один за всіх, а всі за одного...* (Козл., Мандрівники, 1946,

26); *Закони Катами писані за вас, То вам байдуже* (Шевч., II, 1953, 93);— *Мене не буде — будь йому за батька...* (Мирний, IV, 1955, 51); *Задуха.. незвичний там просто зварився б, а тище ж і в кабіні бульдозера, в пилюці, в гуркоті, у випарах пального.. І ти працюєш, перевертаєш степ, бо норми за тебе ніхто не дасть* (Гончар, Тронка, 1963, 78); *За Давида Тихін відповів* (Головко, II, 1957, 126).

25. *з оруд. в.* Уживається при вказуванні на наявність або відсутність чого-небудь у когось. *Ми просто йшли; у нас нема Зерна неправди за собою* (Шевч., II, 1963, 299); — *Чого він дивиться на мене? Що він примічає за мною? — думала Галя* (Мирний, IV, 1955, 122); [Аеція Панса:] *Ліниві служби легкої шукає, я за Руфіном лінощів не знав* (Л. Укр., II, 1951, 358); *Приніс раз один мужик подать в волость, а писар прийняв, подивився у книгу та: — За тобою тут ще недоплати десять карбованців* (Україна.., I, 1960, 22); // Уживається при вказуванні на особливості, які характеризують кого-, що-небудь. *Хлопчик уродився смагляв им, чорноброви м, опецькуватим, за всіма ознаками — викапаний батько* (Тют., Вир, 1964, 524).

26. *із знах. і оруд. в.* Уживається при вказуванні на: а) парубка, чоловіка, з яким одружується дівчина, жінка або з яким її одружують (*знах. в.*). [Наталка:] *Петро нічого не виноват* [винен], *а я сама не хочу за пана возного* (Котл., II, 1953, 40); *Кажуть, Лукіян Середа комусь одверто признався, чому не віддає дочки за Саранчука* (Головко, II, 1957, 513); б) чоловіка, з яким перебуває в шлюбі жінка (*оруд. в.*). *Тільки всього два роки була я за ним* [Павлом] (Вовчок, I, 1955, 4); *За Левком краще б жилося* [Христині]: *в нього й землі більше, і коні відразу будуть* (Стельмах, I, 1962, 520); в) особу, при якій хто-небудь живе, перебуваючи в певних родинних зв'язках (*оруд. в.*). *Добре, кажу, Макусі жити за такою дочкою!* (Кв.-Осн., II, 1956, 254).

27. *із знах. в.* Уживається при вказуванні на особу, предмет та ін., які виступають або приймаються в ролі кого-, чого-небудь, як хто-, що-небудь. *В сіті власні я попався І за правду жарт прийняв* (Л. Укр., IV, 1954, 106); *Кошовий отаман.. кришив тютюн на низенькому пеньку, що правив, очевидно, за стіл* (Довж., I, 1958, 229); *Вона не знала жодного румунського слова, і шофер був їй водночас і за перекладача* (Смолич, I, 1958, 45); *Треба було торгуватися — він уважав нас за дурнів* (Ю. Янов., II, 1958, 72); *Хома завжди поводився з своїм приятелем суворо і ніякого панібратства не терпів.— За кого вони мають мене?* (Гончар, III, 1959, 243).

28. *із знах. в.* Уживається при означенні того, за що борються, що відстоюють, що є об'єктом змагання. *Ще малим він не раз бився з хлопцями за Марусю й не давав її на поталу* (Хотк., I, 1966, 101); — *Прощай навіки, Батьківщино! За тебе ми йдемо на смерть* (Сос., II, 1958, 497); // Уживається при означенні того, на користь, в інтересах кого, чого щось відбувається; протилежне протн. *Венера зачала благати І за Енеївка прохати, Вулкан йому щоб допоміг* (Котл., I, 1952, 208); *В Миколи запеклось серце, а в душі заворушилась думка помститись* [панові] *за себе, за батька, за Нимидору* (Н.-Лев., II, 1956, 187); — *За ваше здоров'я, пане сотнику! — одним духом перехиляє* [Погиба] *первак* (Стельмах, II, 1962, 63).

29. *із знах. в.* Уживається при порівнянні і зіставленні кого-, чого-небудь.— *Хіба краща є за тебе?* (Шевч., I, 1951, 95); *Живуть люди невінчані і нічого їм не діється. Ще чи не щасливіші бувають за шлюбних* (Коцюб., I, 1955, 35); *Хома.. заявив, що він цього вирішити сам не може, бо має командира, старшого за себе* (Гончар, III, 1959, 244); — *Я вам, чуєте, не гірше за нього, усі наші чумацькі пісні проспіваю* (Стельмах, I, 1962, 50).

Означальні відношення

30. *із знах. в.* Уживається при вказуванні на час періодичного видання, число, місяць, рік — газети, журналу і т. ін. *Вісника за цей рік ще не бачив, хоч аж тричі писав до Редакції з проханням прислати* (Коцюб., III, 1956, 433); *Кожушний з кишені витяг газету..— Оце до речі, за яке ж число? — найперше кинувся Давид* (Головко, II, 1957, 124).

31. *з оруд. в.* Уживається при вказуванні на наявність підпису, номера, печатки на документі.— *Еге! — Юнона закричала: — Поганець як же розібрав! .. І на! через штафет к Плутону За підписом своїм приказ, Щоб фурію від Тезифону Послав к Юноні той же час* (Котл., I, 1952, 175); // Уживається при вказуванні на наявність чиєїсь редакції певного твору, видання і т. ін. *Почав виходити* [журнал «Вікна»] *за редакцією В. Бобинського у Львові наприкінці 1927 року* (Вітч., 2, 1961, 164).

32. *із знах. в.* Уживається при вказуванні на рівень освіти.— *Що тобі? Освіту маєш за вісім класів — не те, що ми, церковноприходські...* (Гончар, III, 1959, 303).

ЗА[2], *присл.* На підтримку, на користь кого-, чого-небудь. *Тетяна розуміла, чому Малий не виступав ні за, ні проти, і шкодувала тепер, що сама не агроном* (Добр., Тече річка.., 1961, 170); // *у знач. ім., розм.* Те, що становить позитивний фактор по відношенню до чого-небудь. *Вирішувати повинен Максим сам. Зважити, обдумати всі за і всі проти* (Рибак, Час.., 1960, 654).

ЗА[3], *част.:* **що** [то] **за:** а) уживається як питальна частка. *Що за плеск?.. Із ночі, із туману випливають темні байдаки...* (Сос., I, 1957, 373); *Давид аж звів голову й ложку поклав. Цікаво йому, що то за Упирка в них* (Головко, II, 1957, 137); б) уживається як підсилювальна частка. [Єгиптянин:] *Я будував би храми по-своєму.. І! що б то був за храм! Боги мої!..* (Л. Укр., II, 1951, 245); *Він звів до Сагайди сіре змучене обличчя з великими сумними очима. Що то були за очі!* (Гончар, III, 1959, 149).

ЗААДМІНІСТРУВА́ТИСЯ, ую́ся, у́єшся, *док., зневажл.* Захопитися адміністративними, бюрократичними методами керування. *Треба людям довіряти більше, прислухатись до них. Бо інакше заадмініструєшся, захекавшися* (Коп., Земля.., 1957, 75); *Надто вже заадмініструвався наш шановний Павло Антонович...* (Добр., Тече річка.., 1961, 243).

ЗААДРЕСО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заадресува́ти.** *Заадресований був* [лист] *на дядька — Павла Никодимовича* (Крот., Сини.., 1948, 24).

ЗААДРЕСУВА́ТИ, ую, у́єш, *док., перех.* Написати адресу на поштовому відправленні, багажі і т. ін. *Витягнув* [лікар] *конверт і заадресував* (Кобр., Вибр., 1954, 96); *Словак на його очах заліпив і заадресував листа* (Ірчан, II, 1958, 260).

ЗААКТУВА́ТИ, ую, у́єш, *док., перех. і без додатка, спец.* Внести, вписати в акт (у 3 знач.); скласти акт на що-небудь.— *Тільки тут під ноги дивіться.. Бо тут все може ути — акт про безпеку наших полів ще й досі не підписано. Мінери були, різні комісії, а заактувати поки що ніхто не зважився* (Гончар, Тронка, 1963, 37); *Його* [контролю] *мета — перевірити організацію охорони врожаю зерна і зеленої маси, визначити й заактувати врожайність по кожній ланці* (Ком. Укр., 2, 1962, 58).

ЗААНГАЖУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., заст.* 1. Запросити кого-небудь на роботу за договором на певний строк (звичайно до театру). *Заангажують її до великого театру шити сукні для артисток* (Вільде, Винен.., 1959, 15).

2. Запросити до танцю. *Розпочався мазур, до якого Начко заангажував Регіну* (Фр., VI, 1951, 241).

ЗААПЛОДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Почати аплодувати. *Завіса.. закрила сцену, глядачі азартно зааплодували* (Збан., Любов, 1957, 231); *І так, не сідаючи, він зааплодував. Услід за ним увесь зал гримнув оплесками* (Донч., V, 1957, 467).

ЗААРЕШТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заарешту́вати.** *Нікому не дивно було почути, як у холодній верещать заарештовані баби* (Крим., Вибр., 1965, 377); *У шістнадцятому році під час забастовки був заарештований* [Артем] (Головко, II, 1957, 438); // *у знач. ім.* **заарешто́ваний,** ного, *ч.;* **заарешто́вана,** ної, *ж.* Той (та), хто перебуває під арештом. *Гордія Байду разом з партією заарештованих привезли до Катеринослава вночі* (Панч, I, 1956, 416); // **занарешто́вано,** *безос. присудк. сл. За доносом провокатора Петрова всіх кирило-мефодіївців, і Шевченка зокрема, було заарештовано* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 37).

ЗААРЕШТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ЗААРЕШТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Те саме, що **арешто́вувати.** *У 1882 р. поліція вчинила у Грабовського трус і знайшла заборонені книжки. Вісімнадцятирічного юнака заарештовують* (Укр. літ., 9, 1957, 158); — *Стражник каже, що пана вже не одпустять, а заарештують* (Мирний, IV, 1955, 374); *Треба заарештувати і суворо судити фашистських злочинців-рецидивістів* (Ю. Янов., V, 1959, 178).

ЗААРЕШТУВА́ТИ *див.* **заарешто́вувати.**

ЗААРКА́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заарка́нити.** *Заарканений звір* [лось] *виніс човен на камені і розбив його* (Веч. Київ, 5. XI 1966, 4); *Вхопивши за віжки, якими був заарканений офіцер, Дерзкий глянув на Махна* (Гончар, Таврія.., 1957, 624).

ЗААРКА́НИТИ *див.* **заарка́нювати.**

ЗААРКА́НЮВАТИ, ю, юєш, *недок.,* **ЗААРКА́НИТИ,** ню, ниш, *док., перех.* Ловити арканом; накидати аркан на шию. *Решта п'ять* [коней] *були такі дикі й злі, що до них ніхто не наважувався підступити. Довелося здалека їх заарканювати* (Тулуб, В степу.., 1964, 320); *Той, що заліг у траві, підвівсь та дивиться, як вони* [татари] *заарканюють Панька* (Україна.., I, 1960, 80); — *Після того, як кинув* [учитель] *гранату, напівживого бандити заарканили, через усе село за конем волочили...* (Мур., Бук. повість, 1959, 255); * Образно. *Сліпа, нездоланна любов заарканила дівчину, як сарну, за шию і вела своєю, відомою лиш їй одній тропою* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 307).

ЗААСФАЛЬТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заасфальтува́ти.** *Ярина сіла в автобус, і за десять хвилин була в центрі міста — на великій, заасфальтованій площі* (Десняк, Десну.., 1949, 260).

ЗААСФАЛЬТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Покрити асфальтом. *Вони рівняли і втоптували землю, щоб наново заасфальтувати це місце* (Собко, Зор. крила, 1950, 91); — *Тротуарчики найближчим часом замостимо і заасфальтуємо* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 138).

ЗААТЛАНТИ́ЧНИЙ, а, е. Який знаходиться за Атлантичним океаном. *Дарма сичать заатлантичні війни нової палії* (Підс., Героїка, 1951, 26).

ЗААТМОСФЕ́РНИЙ, а, е. Який знаходиться, виникає, відбувається за межами атмосфери. *Створення заатмосферних астрономічних обсерваторій значно розширить і поглибить знання людини про космічні тіла і явища* (Наука.., 1, 1961, 47).

ЗАА́ХАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати ахати. *Як заахає жінка, його стара збайлива Соня, заметушиться Савка* (Коцюб., II, 1955, 384).

ЗАА́ХКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати ахкати. *Одержали* [французькі парфюмери] *наше* [трояндове] *масло — і аж заахкали від захвату. Найвищу оцінку дали* (Рад. Укр., 27.VI 1962, 3); *Біля самого лісу злобно вагаркавив, задубонів кулемет, і, задихаючись од перелиту, по-жіночому заахкала на леваді луна* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 174).

ЗАБАБА́ХКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати бабахкати. *Ескадрон уже влітав у виселок, як раптом назустріч густо задзижчали кулі, забабахкали постріли з горищ* (Гончар, II, 1959, 123); *За ліском забабахкали гармати* (Трубл., I, 1955, 77).

ЗАБАБІ́ТИ, ію, ієш, *док., фам.* Те саме, що **збабіти.**

ЗАБА́ВА, и, *ж.* 1. Заняття з метою розважитися, повеселитися; розвага, гра. *Коли вони* [діти] *старшими стали, забави були вже інші* (Коцюб., II, 1955, 313); *Раптом Катя затіяла нову забаву.— Ану давайте навпередки!* (Гур., Наша молодість, 1949, 100); *Та полювання він забавою вважав, Рибальство — справою, священнодійством навіть* (Рильський, II, 1946, 168); *З нею ввійшов у клас молодий пан інспектор, який мав навчити нас нових забав* (Томч., Готель.., 1960, 86).

2. Те, що дає розвагу, втіху. [А н н а:] *І чим була б я вам, якби погналась тепер із вами в світ? Запевне тільки забавою на час короткий* (Л. Укр., III, 1952, 395); *Санчата в сінцях, плетена колиска — П'ятьох синів забава і спочин* (Мал., Звенигора, 1959, 18).

3. *розм.* Зібрання, на якому розважаються, веселяться. *Недаремно намагавсь я розважити себе в гостях на забаві* (Коцюб., I, 1955, 259); *На луках заранє збиралася хіба ж така забава! Та коли ж і відпочити молоді, як не в святковий день?* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 79).

ЗАБА́ВИТИ *див.* **забавля́ти.**

ЗАБА́ВИТИСЯ *див.* **забавля́тися.**

ЗА́БАВКА, и, *ж.* 1. Предмет, яким бавляться діти; іграшка. — *Маю я теж іграшок і забавок багацько... коники славні маю...* (Вовчок, I, 1955, 385); *Замість пищика хлопчик знайшов іншу забавку* (Донч., VI, 1957, 489).

2. Те саме, що **заба́ва** 1, 2. *Дітки молодії граються, всякі собі забавки та жарти вигадують* (Барв., Опов.., 1902, 11); *Допитливий, вразливий і цікавий на все, Тарас не вдовольнявся звичайними забавками своїх ровесників* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 5); *Полюбила й тітка мале внуча. Тихе та втішне, воно стало забавкою старій бабусі* (Мирний, IV, 1955, 296).

ЗАБАВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **забавля́ти** 1. *Графиня добрала смаку в пустуванні хлопа, в його визивному забавлянні гордої шляхтянки* (Ле, Наливайко, 1957, 34).

ЗАБАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.,* **ЗАБА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* заба́влять; *док.* 1. *перех.* Розважати, веселити кого-небудь, розмовами, витівками і т. ін. *Дівчат він забавляв своїми вигадками та жартами* (Н.-Лев., III, 1956, 318); *На гімназіальнім вечорі.. їй доручили забавляти.. поручника* (Кач., II, 1958, 61); *Щоб як-небудь знову забавити гостей, Магера почав усіх жінок частувати своєю табакою* (Мак., Вибр., 1954, 216); // Давати розвагу втіху. *Коли та дурниця забавляє нас, тішить, то чом же й не потішитись нею?* (Мирний, IV, 1955, 294); *Всю компанію безмірно забавило це оповідання* (Фр., VI, 1951, 143).

2. *перех.* Заспокоювати, втихомирювати (дитину). *На полі під копою Сина забавляє* [Катруся] (Шевч., I,

1951, 36); *Він малював портрети маленьких діток Ганни, а вона сиділа поряд з ним і забавляла їх, щоб вони були спокійні* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 380); *Насилу Христя забавила Маринку, посадивши на килимі гратись цяцьками* (Мирний, III, 1954, 155); *Малеча скигліла в темряві, й матері ніяк не могли їх ні приспати, ні забавити* (Головко, II, 1957, 284).

3. *неперех., діал.* Затримуватися. *Князь недовго забавляв у місті* (Фр., III, 1950, 144); *Треба ще буде у Відні та в Мілані забавити конечне для залагодження справ літературних* (Л. Укр., V, 1956, 417).

ЗАБАВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАБА́ВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* заба́вляться; *док.* 1. *тільки недок.* Проводити час у розвагах, забавах; розважатися, веселитися. *Тут всі по волі забавлялись, Пили, іграли, женихались* (Котл., I, 1952, 115); *Ми забавлялись до 3 години ночі* (Коцюб., III, 1956, 413); // Гратися, бавитися (про дітей). — *Я була дитина, Я грялася, забавлялась* (Шевч., I, 1951, 356); *В синьому присмерку вулиця тоне.. Годі тобі забавлятися, доню, Очки веселі заплющ* (Мас., Як пахне земля, 1958, 18); // *чим.* Мати що-небудь як забавку або розвагу. *Поки дитина забавлялася його здоровенними сивими усами, він* [дід] *йому* [онуку] *розказував грізні приповісті про давні чвари...* (Мирний, I, 1949, 185); *Отак забавляючись розмовами, дійшли* [Гордій і Орися] *до свого комбайна* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 20); *Після обіду Якимінка забавилась лялькою* (Григ., Вибр., 1959, 169).

2. *діал.* Затримуватися. *Ой їдь, та їдь, мій миленький, та не забавляйся, На коніку вороненькім назад ворочайся* (Думи.., 1941, 199); [Т е т я н а:] *Будь ласка, Василю, увійдіть до нашої хати, ..хоть на короткий час, не забавитесь...* (Кроп., V, 1959, 133); — *Якби я забавилася, то на мене не ждіть* (Коб., III, 1956, 468).

ЗАБА́ВНЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **заба́вний.** *Мале, забавненьке воно: В дворі гуляє — в смішки грає* (Гл., Вибр., 1951, 227).

ЗАБА́ВНИЙ, а, е. Який дає розвагу, викликає веселість; смішний. *Володко тим часом був у добрім гуморі і оповідав їй різні забавні анекдоти* (Фр., II, 1950, 72); *Своєю наївною безпосередністю Ганя ставала просто забавною* (Минко, Ясні зорі, 1951, 134); // Цікавий. *З сими письмами* [листами] *вийшла забавна історія* (Фр., VIII, 1962, 72).

ЗАБА́ВНИК, а, *ч., розм.* Той, хто вміє забавляти, веселити, смішити.

ЗАБА́ВНИЦЯ, і, *ж., розм.* Жін. до **заба́вник.**

ЗАБА́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **заба́вний.** *Практика показує, що в чіткій, ясній алегорії поєднуються і сатиричність, і художність, і елементи забавності* (Літ. газ., I.VIII 1958, 3).

ЗАБА́ВНО. Присл. до **заба́вний.** *Він забавно показував, як ходять риби навколо принади* (Горький, Дитинство, 1947, 114); // *у знач. присудк. сл. Забавно було дивитись, як Нептун на бігу хляпав обвислим вухом* (Коцюб., II, 1955, 389).

ЗА́БАГ, у, *ч., заст.* Забаганка. *Адже се не про бідних Баранів, Вовків та Ослів мова, а про вас самих з вашою глупотою, ..вашими звірячими примхами та забагами* (Фр., IV, 1950, 133).

ЗАБАГА́НКА, и, *ж.* Примхливе бажання, каприз. *Від дитинства звикла* [Ядзя], *що всі коло неї старалися уподобити дрібним забаганкам пещеної дитини* (Кобр., Вибр., 1954, 93); *Там* [у кузні] *сперечались в ночі й ранки Про те, що діялось давно, Про дивні панські забаганки, Про їхні страви і вино* (Мал., Серце.., 1959, 214); *Федір радо виконував усі Маринині забаганки* (Мушк., Серце.., 1962, 91).

ЗАБАГА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех. і з інфін., діал.* Забажати. *Дід дивувався з невісткою: — Такий старцун* [старець].. *мене в кумі забагав!* (Черемш., Тв., 1960, 233); *Який злий мусить бути цей, котрий забагає жити безжурно коштом другого!* (Кобр., Вибр., 1954, 31).

ЗАБАГА́ТИСЯ, а́ється, *док., безос., діал.* Забажатися. *А ласощів кому змалку не забагається?* (Свидн., Люборацькі, 1955, 94); *Траплялося, що хтось з дітей хворів і їм забагалося картоплянників* (Чендей, Вітер.., 1958, 218).

ЗАБАГАТІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **забагати́ти.** *У комедії «Мамаша» (1904 р.) Кропивницький, повторюючи давні мотиви про забагатілу селянську верхівку, показав і гостру класову боротьбу на селі* (Збірник про Кроп., 1955, 123); *Забагатілі на праці й крові простих людей — американські капіталісти хотіли б підгорнути під свою владу, під свій диктат і капіталістів усіх інших країн* (Смолич, VI, 1959, 490).

ЗАБАГАТІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Стати багатим.— *Ой, коли б я, козаченьку, Та й забагатіла, То я б тебе, ледачого, Й за харч не схотіла!* (Укр.. лір. пісні, 1958, 301); *Щоб забагатіти, бояри закладали на шляху свої власні засіки-рогачки і побирали з них.. оплату від усякого проїжджого* (Фр., VI, 1951, 39); *Все своє життя дід мріяв забагатіти* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 42); // *чим, з чого.* Стати багатим за рахунок чого-небудь. *Він мені: «Сирітським добром забагатіти хочеш, Парасю!»* (Вовчок, I, 1955, 283); — *З п'ятаків та гривень не забагатієм. Треба правити та вимагати більше* (Н.-Лев., III, 1956, 87); // *на що.* Придбати що-небудь, розжитися на щось.— *Це ви на нового коня забагатіли? — мовив зраділий Максим, почоломкавшись з кумом* (Л. Янов., I, 1959, 159).

ЗАБАГА́ТО, *присл.* Більше, ніж треба, можна. *Мучиться качка, як ухопить чого сухого забагато та й не здужає проглинути* (Март., Тв., 1954, 214); // *у знач. присудк. сл. Він не раз уже їм оповідав про вітер, але дітям ніколи не було забагато* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 173); — *Будемо нести попереміжно, одній тут забагато!* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 176); [Р у ф і н:] *Так, так... спокійно може спати цезар, бо забагато було тих Брутів, щоб вірити в їх силу...* (Л. Укр., II, 1951, 364); *Мар'ян кидає їм болем і гнівом налиті слова: — Можна людину кривдити день, місяць, рік, але ж не вік, бо то вже забагато* (Стельмах, Хліб.., 1959, 201).

ЗАБА́ГЛИВИЙ, а, е. Який має багато забаганок; примхливий. *Юзика привязь була неспокійна, забагліва* (Л. Укр., III, 1952, 656).

ЗАБАГНЕ́НИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **забагні́ти.** *Спинилися* [Михайло і візник] *у заїжджому дворі, забагненому, тісному* (Збан., Сеспель, 1961, 363); *Ледве плутають ногами ще забагнені сиваським болотом махновські коненята* (Гончар, II, 1959, 441).

ЗАБАГНІ́ТИ *див.* **заба́гнювати.**

ЗАБАГНУ́ТИ, ну́, не́ш і **ЗАБА́ГТИ**, гну, гнеш; *мин. ч.* заба́г, ла, ло; *док., перех. і з інфін.* Те саме, що **забажа́ти.** *Ще серпень був, як Антосьо забаг: їхати та й їхати до Крутих* (Свидн., Люборацькі, 1955, 120); *Чому моя душа тебе бажає, Твоя ж на мене й глянуть не забагла?* (Фр., XIII, 1954, 242); *Що тільки забагне вона, все їй дістане* [батько], *все добуде* (Гончар, Тронка, 1963, 165).

ЗАБАГНУ́ТИСЯ, не́ться і **ЗАБА́ГТИСЯ**, гнеться; *мин. ч.* заба́глося; *док., безос.* Те саме, що **забажа́тися.** *Грицеві, котрий на різдво не був дома, дуже забагалося піти до родини* (Мак., Вибр., 1954, 353);— *Ви можете робити зі мною все, що вам забагнеться. Але пам'я-*

тайте, що я цього безчинства так не залишу (Кол., Терен.., 1959, 365).

ЗАБА́ГНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАБАГНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док.*, *перех.*, *діал.* Забруднювати болотом, багном.— *Він* [чоловік] *береги мої.. Вмурує в камені, .. Так мулом воду забагнить* (Щог., Поезії, 1958, 293).

ЗАБАГРОВІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **забагрові́ти**.

ЗАБАГРОВІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Почати багровіти; стати багровим. *Скоро схід забагровіє, Засміється в далини Ясне сонечко весни* (Бойко, Ростіть.., 1959, 12).

ЗАБАГРЯНИ́ТИ, ю́ть, *док.*, *перех.* Покрити багрянцем. *Дорога побігла поміж двох рядків вишень, на яких уже червоніли ягоди, рясно забагрянивши зелені кроки* (Минко, Ясні зорі, 1951, 77).

ЗАБАГРЯНИ́ТИСЯ, ю́ться, *док.* Покритися багрянцем. * Образно. *Червоний, а не чорний прапор дев'ятсот п'ятого року забагрянився кров'ю Жаданівського* (Смолич, Мир.., 1958, 14).

ЗАБАГРЯНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **забагряні́ти**. *Я довго ходив алеями парку, ..наламав забагрянілих гілок горобини і назбирав повну жменю сухого листя* (Грим., Подробиці.., 1956, 7).

ЗАБАГРЯНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Почати багряніти, стати багряним. *Холодне синь Дніпра, у зелені садів все більше золота... Вже липа ним за́лита, і на тополі лист уже забагрянів...* (Сос., Щастя.., 1962, 86).

ЗАБА́ГТИ *див.* **забагну́ти**.

ЗАБА́ГТИСЯ *див.* **забагну́тися**.

ЗАБАЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.*, *чого*, *рідко кого*, *що*, *а також з інфін. або із спол.* що б. Виявити бажання щонебудь одержати, мати в своєму розпорядженні, здійснити і т. ін.; захотіти.— *Бач, вередую, поки даси ласощів. А там ще й грошей забажаю* (Кв.-Осн., II, 1956, 475); [О к с а н а:] *От добро тобі, сестричко! Чоловік тобі усячину купує, чого б не забажала* (Кроп., IV, 1959, 356); *Що громада забажає, того й пан не поламає* (Укр.. присл.., 1955, 68); *Пан матиме і пахолків, і майстрів, і хліборобів, і кого він забажає* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 27); *Хлоп'я в садку собі гуляло Та й забажало На іграшки уже піймать* (Гл., Вибр., 1951, 22); [М о х а м м е д:] *Нащо се бажання? То все одно, якби ти забажала, щоб лиш тобі самій світило сонце, тобі самій служив вогонь* (Л. Укр., II, 1951, 335); // *без додатка.* Виявити свою во́лю, наполегливість у чомусь. *Як він забажає, машина працюватиме, аж гудтиме* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 21).

◇ **Скі́льки душа́ забажа́є** *див.* **душа́**; **Чого́ душа́ забажа́є** *див.* **душа́**.

ЗАБАЖА́ТИСЯ, а́ється, *док.*, *безос.*, *чого*, *рідко кого*, *що*, *а також з інфін. або із спол.* що б. Виникнути, з'явитися в кого-небудь (про бажання що-небудь одержати, мати в своєму розпорядженні, здійснити щось і т. ін.). *Їй забажалось, щоб та доріжка тяглася без кінця, без краю* (Н.-Лев., IV, 1956, 89); *Йому забажалося самотини* (Коцюб., I, 1955, 175); *До жаги забажалось школяреві зробити самому таку книжечку* (Вас., II, 1959, 362); *Можна було* [Сачкові] *парубкувати, як і раніш, беручи від життя все, що забажається* (Дмит., Розлука, 1957, 139).

ЗАБАЗІ́КАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* Почати базікати.

ЗАБАЗІ́КАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Захопитися базіканням. *Оце ж як я забазікалась* (Барв., Опов.., 1902, 56).

ЗАБАЙДУ́ЖИТИСЯ, иться, *док.*, *безос.*, *розм.*, *рідко.* Стати байдужим до чого-небудь; розхотітися. *Мав їхати, та щось забайдужилось* (Сл. Гр.); [Л у к е р і я С т е п а н і в н а:] *Колись і мене ці примхи цікавили, але за клопотами замурувалося все те в пам'ороках і забайдужилося* (Кроп., II, 1958, 295).

ЗАБАЛА́КАТИ *див.* **забала́кувати**.

ЗАБАЛА́КАТИСЯ *див.* **забала́куватися**.

ЗАБАЛА́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАБАЛА́КАТИ**, аю, аєш, *док.*, *розм.* 1. *неперех.* Намагатися почати розмову або вступати в розмову з ким-небудь. *Жінки, аби розвіяти оте гнітюче мовчання, ..забалакують і про те, і про це, але розмова уривається* (Вільде, Сестри.., 1958, 3); *Серце в дівчини дрожить* [дрижить]: *«Що ж мій молодий мовчить? Забалакай, милий!»* (Бор., Тв., 1957, 63); // *тільки док.* Почати балакати, говорити. *Дід знову забалакав, наче сам до себе: «Ще мало людей забили, на той світ позагонили?»* (Мирний, I, 1949, 158); *Забалакав по-простому, так, що найзатурканіший мужик второпав, що і як* (Речм., Весн. гроза, 1961, 6).

2. *тільки док.*, *перех.* Втомити співбесідника довгою розмовою.

3. *перех.* Сторонніми розмовами відвертати увагу співбесідника від того, що його цікавить або що важливе для нього. *Зараз підсіла* [до чоловіка] *та й ну його забалакувати* (Сл. Гр.); *Помітивши, що йому загрожує неприємність, доклала* [Надія] *чимало зусиль, щоб забалакати розгніваного Страшка* (Баш, Надія, 1960, 109).

◇ **Забала́кувати (забала́кати) зу́би** *див.* **зуб**.

ЗАБАЛА́КУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАБАЛА́КАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* 1. Захоплюватися розмовою; розмовляти довго, охоче. *Алі помагав, хоч часом, коли хазяїн забалакувався з покупцями, він позирав на незнайоме село* (Коцюб., I, 1955, 392); *Та у неділю Якось у полі ми густрілись Та й забалакались* (Шевч., II, 1953, 62); *Не любила Марва, що її чоловік часто так.. забалакається з чоловіками, що про все забудеться* (Григ., Вибр., 1959, 165).

2. *тільки недок.* Говорити недоладно, невлад; збиватися в розмові. *Після першої дози хмелю Гопченко почав забалакуватись і.. не раз казав Любку Катрею* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 122).

ЗАБАЛАМУ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАБАЛАМУ́ТИТИ**, у́чу, у́тиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Збивати з доброго шляху; одурманювати, затуманювати. *Та вже як не забаламучуй, а не забаламутиш його* (Сл. Гр.); *Матері думай тепер. Бо він же ще дитина, хлоп'я довірливе, а якась така підвернеться, що з розуму зведе, забаламутить, і де вже йому тоді думати про інститут, про науку...* (Гончар, Тронка, 1963, 100).

ЗАБАЛА́СТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.*, *зал.* Покрити залізничне полотно баластом (у 3 знач.).

ЗАБАЛОТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **забалотува́ти**. *Як він радів, що забалотованими виявилися Горбатюк і Кузь!..* (Руд., Остання шабля, 1959, 554).

ЗАБАЛОТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Не обрати кого-небудь на виборах. *Коли оголосили результати таємного голосування, Федір Петрович уже не печалився, що його забалотували* (Руд., Остання шабля, 1959, 554).

ЗАБАЛЯНДРА́СИТИ, а́ню, а́сиш, *док.*, *розм.* Почати баляндрасити. *Як защебече* [Оксана], *як забаляндрасить, так усім весело, хоч цілий день слухав би її* (Кв.-Осн., II, 1956, 423).

ЗАБА́МКАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* Почати бамкати, дзвонити. *З невидної дзвіниці забамкали нараз дзвони* (Фр., IV, 1950, 389).

ЗАБАНДЮ́РИТИСЯ, иться, *док.*, *безос.*, *фам.* Спасти на думку (про яке-небудь бажання); захотітися. *Не сина з нею повінчать, А забандюрилось старому Самому в дурнях побувать* (Шевч., II, 1953, 165).

ЗАБАНУВА́ТИ, ую́, у́єш, *док., діал.* Засумувати, зажуритися.— *Давно тебе не бачив. Забанував за тобою* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 207); — *Гриць забанував за першою небіжкою* (Март., Тв., 1954, 62).

ЗАБА́РА, и, *ж., заст.* Затримка. [Л я н ц к о р о н с ь к и й:] *Всяка ж забара дасть Богуну змогу стягти потуги, скріпитися силою* (Стар., Облога.., 1961, 29).

ЗАБАРАБА́НИТИ, ню, ниш, *док.* Почати барабанити. *Зробіть барабан та забарабаньте, то він вийде* (Сл. Гр.); *Семен Полікарпович.. нервово забарабанив пальцями по настільному склу* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 136); *Забарабанив* [Уралов] *у шибку, і стара з'явилась на порозі* (Гончар, Тронка, 1963, 303).

ЗАБА́РВИТИ *див.* **заба́рвлювати.**

ЗАБА́РВИТИСЯ *див.* **заба́рвлюватися.**

ЗАБА́РВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заба́рвити.** *Бачилось їй, що бродить посеред непрозорих туманів теплої і рожево забарвленої мли* (Фр., II, 1950, 309); *Клітинний сік здебільшого безбарвний, а у деяких рослин він забарвлений у червоний, синій або фіолетовий колір* (Практ. з анат. рослин, 1955, 10); *Лексика листів Марка Вовчка,.. як і її художніх творів, досить виразно забарвлена елементами пісенної мови* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 391).

ЗАБА́РВЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Те саме, що **заба́рвлення** 3. *У великому залі доводилось напружувати голос, і тоді зникали нюанси і та.. теплота й емоціональна забарвленість, що були характерні для його читання в кімнаті* (Донч., VI, 1957, 616).

ЗАБА́РВЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **заба́рвити.** *Сафлор іноді розводять на городах заради пелюсток, які використовують для забарвлення в жовтий колір тіста та інших продуктів* (Ол. та ефір. культ., 1956, 331).

2. Колір або відтінок кольору чого-небудь. *Мартинюк лежав і думав, що ось його волосся починає втрачати своє забарвлення* (Дмит., Наречена, 1959, 61); *Більшість земноводних своїм забарвленням добре пристосована до середовища* (Визначник земноводних.., 1955, 10).

3. *перен.* Специфічна, своєрідна риса чого-небудь. *Можна буде історію ту подати з гумористичним забарвленням, щоб не так уразити* (Головко, II, 1957, 553); *При доборі того чи іншого слова ми.. завжди повинні зважати на емоційне та образне забарвлення слова* (Рильський, III, 1956, 88).

ЗАБА́РВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заба́рвлювати.** *Для забарвлювання алюмінієвих виробів користуються різними органічними барвниками* (Наука.., 1, 1955, 15).

ЗАБА́РВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАБА́РВИТИ**, влю, виш; *мн.* заба́рвлять; *док., перех.* 1. Надавати чому-небудь певної барви, кольору, відтінку кольору. *Вироби з нього* [поліетилену] *можна забарвлювати в найрізноманітніші кольори* (Наука.., 2, 1963, 4); *Сонце нахилилось над північним обрієм, забарвивши море червоним кольором* (Трубл., Лахтак, 1953, 196).

2. *перен.* Надавати чому-небудь додаткового змісту, тону, своєрідної риси. *Фольклорний же струмінь у творах Малишка надзвичайно сильний. Він-то і забарвлює (разом з іншими засобами) «по-українськи» книги поета* (Нар. тв. та етн., 4, 1962, 27); *І діалектні слівця можуть доречно забарвити, закрасити й прикрасити літературний текст, ..коли вжиті доречно* (Рильський, Веч. розмови, 1962, 101); *Щоб підбадьорити хлопця, Зорина спершу свій докір забарвила жартом* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 133).

ЗАБА́РВЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАБА́РВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* заба́рвляться; *док.* 1. Набувати певної барви, кольору, відтінку кольору. *Крохмаль від йоду забарвлюється в синій колір* (Практ. з анат. рослин, 1955, 29); *Звечоріло, і лілова смужка далеких просторів повільно забарвлювалась багряним світлом заходу...* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 23); *Сад білий — в цвіту — рожево забарвився: сходило сонце* (Головко, I, 1957, 182).

2. *перен.* Набувати додаткового змісту, тону, своєрідної риси. *Співав він старшині думи про далекі походи, де кожен бій, кожна сутичка забарвлювалася героїчними рисами* (Тулуб, Людолови, I, 1957. 63).

ЗАБАРИКАДО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **забарикадува́ти.** *Вихід із каменяці також був забарикадований* (Фр., VI, 1951, 338); *Місто розкривалося перед нами панорамою прямих пустельних вулиць, зруйнованими будівлями, забарикадованими завулками* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 94).

ЗАБАРИКАДУВА́ТИ, ую, у́єш, *док., перех.* Закрити проїзд, прохід, спорудивши барикаду. *В обороні Відня велику участь брав польський революціонер Йосиф Бем. Він забарикадував входи до міста* (Нова іст., 1956, 160).

ЗАБАРИКАДУВА́ТИСЯ, ую́ся, у́єшся, *док.* Спорудивши барикаду, заховатися, засісти за нею. *Ми до вечора знайшли з десяток ворожих офіцерів, що зарились у солому, забарикадувавшись ящиками і мішками з харчами* (Багмут, Записки.., 1961, 75).

ЗАБАРИ́ТИ *див.* **заба́рювати.**

ЗАБАРИ́ТИСЯ *див.* **заба́рюватися.**

ЗАБА́РЛИВИЙ, а, е. Те саме, що **забарний** 1. *Полонені почали неквапливо, в'яло шикуватися по четири.. Найбільш забарливих* [фельдфебель] *«підохочував» грушевим ціпком* (Коз., Гарячі руки, 1960, 117).

ЗАБА́РЛИВІСТЬ, вості, *ж., рідко.* Властивість за знач. **заба́рливий.** *Хлопця щиро вразила забарливість Валерія, бо той завсігди додержував свого слова...* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 35).

ЗАБА́РНИЙ, а́, е́. 1. Який барить; повільний, неквапливий. *Забарні гості забарилися в хаті* (Сл. Гр.); *Рух козацьких загонів був надзвичайно забарний* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 502); // Який настає повільно, із запізненням. *Весна цього року, немов не тутешня, забарна і холодна* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 105).

2. Який вимагає багато часу; загайний.— *Це діло трудне, забарне, та й грошей багато коштує* (Мирний, V, 1955, 167); *Насправді ж він* [хірург] *тримав руки так для того, щоб не доторкнутися ненароком якогось предмета і не ввести нанівець весь складний і забарний процес стерилізації рук* (Смолич, Розм. з чит., 1953, 29).

ЗАБА́РНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **забарний** 1. *З властивої старим людям забарності він не пішов до цеху ані другого, ані третього дня* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 119).

ЗАБА́РНО. Присл. до **забарни́й** 2. *Ніби й поспішає жінка, а справа посувається забарно* (Мушк., Серце.., 1962, 266); // *у знач. присудк. сл.— Може, у вас список книжок є? Бо кожну книжку виймати з шафи та розглядати — що воно та до чого,— дуже забарно* (Мирний, IV, 1955, 371).

ЗАБА́РЮВАТИ, юю, юєш і **ЗАБАРЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАБАРИ́ТИ**, арю́, а́риш, *док., розм.* 1. *перех.* Залишати кого-, що-небудь десь довше, ніж передбачалося, ніж потрібно, можна; затримувати, загаювати. *—Інтереси.. вітчизни потребують не забарювати тут війська* (Стар., Облога.., 1961, 28); *Через це, щоб не забарять Вас, так хутко і рвуся з цим листом* (Мирний, V, 1955, 376); [С т а р о с т и і б о я р и:] *Забарила нас та Максимова мати Ласкавими словами, Солодкими медами* (Кроп., II, 1958, 108); — *Ні-ні, сидати й не треба, на вас пришивати ще краще.., не бійтеся, я не*

забарю вас! — мовила дівчина (Л. Янов., I, 1959, 118).

2. *тільки док., неперех., рідко.* Те саме, що **забари́тися** 1. *Чого се я такеньки і чим зажурилась? Хіба ж я не знала Катрі, що вона до світу забарить?* (Вовчок, I, 1955, 199).

ЗАБА́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся і **ЗАБАРЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАБАРИ́ТИСЯ**, арю́ся, а́ришся, *док., розм.* 1. Залишатися, бути де-небудь довше, ніж передбачалося, ніж потрібно, можна; затримуватися, загаюватися. *Вже скільки сіл минула і козачих, і панських, не забарююсь* (Вовчок, I, 1955, 8); *Він збирався до інституту, де мали відбутися позачергові заняття. — Гляди ж, не забаряйся! — підкреслила Катерина* (Коцюба, Нові береги, 1959, 321); — *Я сьогодні забарилася: Батько занедужав; Коло його все поралась...* (Шевч., I, 1951, 94); // *тільки 3 ос., перев. із запереч.* п е. Наставати, з'являтися повільно, із запізненням. *Ранок не забарювавсь. У вертеп'ї ставка виткнулося широке червоне сонце* (Крот., Сини.., 1948, 204); *Грунт для посіву був підхожий, сходи не забарилися* (Руд., Вітер.., 1958, 86).

2. *з чим і з інфін.* Виконувати, робити що-небудь із запізненням. *Взагалі прошу не сердитись і не турбуватись, якщо часом трохи забарюся з листом* (Л. Укр., V, 1956, 239); *Данько, скориставшись нагодою, не забарився вступити з ним у переговори* (Гончар, Таврія, 1952, 170).

ЗАБАРЯ́ТИ *див.* **заба́рювати.**

ЗАБАРЯ́ТИСЯ *див.* **заба́рюватися.**

ЗАБАСИ́ТИ, ашу́, аси́ш, *док., розм.* Заговорити або заспівати басом. * Образно. *А електричний кінь несе, аж рейки забасили: в порядку все, .. в порядку! Нам по силі!* (Дор., Три богатирі, 1959, 60).

ЗАБАСКАЛИ́ЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док., діал.* Упертися, затятися. *На залицяння молодих, забаскаличившись, мовчала* (Сл. Гр.); *Тільки вбоготворили старого, забаскаличилася Юля: не можу перейти через потік, голова крутиться* (Тют., Вир, 1964, 228).

ЗАБАСТО́ВКА, и, *ж.* Те саме, що **страйк**. *Пан стрепенувся. Забастовка? У нього?* (Коцюб., II, 1955, 57); *Особливо пам'ятною для всіх народів Росії була знаменита забастовка робітників Головних майстерень Закавказької залізниці та Тифліського депо 14 серпня 1900 року* (Тич., III, 1957, 415).

ЗАБАСТО́ВЩИК, а, *ч.* Учасник забастовки; страйкар. *Двічі його як забастовщика по етапу приганяли в рідне село* (Гончар, Таврія.., 1957, 535).

ЗАБАСТО́ВЩИЦЯ, і, *ж.* Учасниця забастовки; страйкарка.

ЗАБАСТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Почати бастувати; застрайкувати. *Забастували ливарники в Сумах, залізниця, телеграф, і вже панам військо приставить ніяк* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 254).

ЗАБАСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Почати басувати (про копей). *Цьохнув Білограй батіжком. Сірий жеребець забасував по кругу* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 46); *Коні вдарили копитами об землю і з місця забасували, як змії* (Панч, I, 1956, 309).

ЗАБА́ХКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати бахкати (у 1, 2 знач.). *Знов забахкали пробки, знов полилось вино* (Н.-Лев., III, 1956, 143); *Забахкали гвинтівки* (Гончар, Новели, 1954, 16).

ЗАБАЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАБА́ЧИТИ** і **ЗОБА́ЧИТИ**, чу, чиш, *док., перех., розм.* Бачити кого-, що-небудь з якогось моменту; помічати. *Ой, як стали то* [козаки] *на собі кров християнську забачати, То стали землю турецькую.. Клясти-проклинати* (Укр.. думи.., 1955, 13); *Стираючи порох зі столу, зобачив* [Андрій] *на ньому кілька мідяків* (Коцюб., I, 1955, 446); *День гасне потроху, кругом вечорі́є.. Забачивши матір, біжить і радів Назустріч дитинонька мила* (Граб., I, 1959, 590); *Аероплан робив над селом круги, спускався все нижче й нижче, сідав над майданом. Вже можна було забачити людей на ньому* (Вас., II, 1959, 244).

ЗАБА́ЧИТИ *див.* **забача́ти.**

ЗАБА́ЧИТИСЯ і **ЗОБА́ЧИТИСЯ**, чуся, чишся, *док., розм.* Побачитися, мати зустріч з ким-небудь. *Забачимося в кушніра на жердці* (Сл. Гр.); *Товариш, бачте, позначив йому* [козакові] *під містом де зобачитись* (Вовчок, I, 1955, 319); *Жаль, що не вдалося тут з дядьком зобачитись* (Л. Укр., V, 1956, 42).

ЗАБГА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Украсти щось куди-небудь; запхати, заховати. *Другого дня Юзеф.. попрощався з нами і, забравши собі до кишені ласощі, ..рушив від готелю* (Досв., Вибр., 1959, 97).

ЗАБЕЗПЕ́КА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **за́хист** 2, 3.— *Виясни господареві, в якого врубано виноградник, що це зроблено.. для забезпеки сусідніх виноградників від зарази!* (Коцюб., I, 1955, 201); — *Для постійної забезпеки краю я завів ополчення* (Оп., Іду.., 1958, 170); *Чим скорше встромиш у землю деревину, тим раніше розкошуватимеш її овочем, тим вигіднішу забезпеку перед сонячною спекою знайдеш у її тіні* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 41).

ЗАБЕЗПЕ́ЧЕНИЙ, а, *е.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **забезпе́чити**. *У нього були два сини, вже давно забезпечені і відділені набік* (Фр., VIII, 1952, 385); *Нехай буржуазія ще лютує..,— перемога за нами, перемога всесвітньої комуністичної революції забезпечена* (Ленін, 28, 1951, 420); *Найбільше було б думати, що все, створене людьми праці, ..уже тим самим забезпечене від будь-яких ідейних чи творчих хиб* (Рильський, III, 1956, 151); *Мирно дрімали гребці, забезпечені словом Нептуна* (Зеров, Вибр., 1966, 245); // **забезпе́чено**, *безос. присудк. сл. В соціалістичному суспільстві не тільки забезпечено політичну рівноправність націй, але й ліквідовано успадковану від старого ладу їх економічну і культурну нерівність* (Програма КПРС, 1961, 14).

2. *прикм.* Який має всього в достатку; заможний. *І так стало Чіпці весело, немов справді земля вже його, і він вертається додому забезпечений* (Мирний, I, 1949, 246).

ЗАБЕЗПЕ́ЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Ступінь забезпечення ким-, чим-небудь. *За рівнем забезпеченості медичними кадрами наша республіка* [УРСР], *як і весь Радянський Союз, стоїть на першому місці в світі* (Рад. Укр., 1.VII 1961, 1); *При недостатній забезпеченості буряків добривами з осені слід особливу увагу звернути на підживлення* (Хлібороб Укр., 12, 1963, 7).

Матеріа́льна забезпе́ченість — достаток, добробут. *Матеріальна забезпеченість трудящих, включаючи безплатне навчання і медичну допомогу, пенсії, пільги та інші виплати за рахунок держави, набагато перевищує дореволюційний рівень* (Ком. Укр., 10, 1962, 18).

ЗАБЕЗПЕ́ЧЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **забезпе́чити** 1, 2. *Мендель чимраз частіше.. думав про забезпечення своєї родини* (Фр., VIII, 1952, 385); *Підвищення культури землеробства насамперед гостро ставить питання про забезпечення високопродуктивного використання кожного гектара землі* (Хлібороб Укр., 6, 1965, 3).

2. Матеріальні засоби до існування. *Забезпечення про старість Здобула* [Мумма] *собі нарешті* (Л. Укр., IV, 1954, 199); *Почуття матеріального забезпечення було, можна сказати, єдиною нагородою Клавді за особисті життєві невдачі* (Вільде, Сестри.., 1958, 455); *Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки дала.. право на працю і освіту, на*

відпочинок, на пенсійне забезпечення (Цюпа, Україна.., 1960, 108).

△ **Соціа́льне забезпе́чення** — у СРСР: система державних заходів, спрямованих на подання матеріальної допомоги громадянам, що пішли на пенсію, захворіли, втратили працездатність і т. ін.

ЗАБЕЗПЕ́ЧЕНО. Присл. до **забезпе́чений** 2. *Завдяки високій продуктивності праці всі колгоспи стануть економічно сильними і колгоспники житимуть цілком забезпечено* (Програма КПРС, 1961, 74).

ЗАБЕЗПЕ́ЧИТИ *див.* **забезпе́чувати.**

ЗАБЕЗПЕ́ЧИТИСЯ *див.* **забезпе́чуватися.**

ЗАБЕЗПЕ́ЧУВАЛЬНИЙ, а, е, *юр.* Який забезпечує що-небудь. *Забезпечувальна угода.*

ЗАБЕЗПЕ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **забезпе́чувати.**

ЗАБЕЗПЕ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАБЕЗПЕ́ЧИТИ**, чу, чиш; *наказ. сп.* забезпе́ч; *док., перех. і без додатка.* **1.** Постачаючи щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах. *Селянська праця забезпечувала феодала і їжею, і одягом, і житлом* (Іст. середніх віків, 1955, 30); *Не все співати нам про квіти Та любуватися Дніпром... Година — дбать про шлях освіти, Люд забезпечити добром* (Граб., I, 1959, 166); *—Ріж кабанів, курей, усе, що маєш, а бійців нагодуй і на дорогу забезпеч* (Тют., Вир, 1964, 308); *Зростання сільського господарства дало можливість краще забезпечити легку та харчову промисловість сировиною* (Вісник АН, 1, 1957, 4); // Надавати кому-небудь достатні матеріальні засоби до існування. *Вона [література], як Вам відомо, не тільки не забезпечує матеріально, а потребує ще видатків* (Коцюб., III, 1956, 282); *Ми мусимо забезпечити родини забитих* (Ле, Міжгір'я, 1953, 173).

2. Створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось. *Дорога, проведена через Бескид на Угри, на довгі часи забезпечила її* [Тухольщини] *добробуток* [добробут] (Фр., VI, 1951, 39); *Тільки точне виконання кожним загоном свого завдання могло забезпечити загальний успіх* (Гончар, III, 1959, 98); *КПРС ставить завдання всесвітньо-історичного значення — забезпечити в Радянському Союзі найвищий життєвий рівень порівняно з будь-якою країною капіталізму* (Програма КПРС, 1961, 78).

3. Захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки. — *Трохи відпочиваємо і йдемо в наступ. Попереду немає нікого, хто б нас забезпечував* (Кучер, Чорноморці, 1956, 135); [Горлов:] *Командуючий двадцять п'ятої, Орлов, вийде до Олександрівки і забезпечить твої тили, коридор твій не закриють, не турбуйся* (Корн., II, 1955, 26).

ЗАБЕЗПЕ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАБЕЗПЕ́ЧИТИСЯ**, чуся, чишся; *наказ. сп.* забезпе́чся; *док.* **1.** Задовольняти себе в чомусь, у якихось потребах. [Взуваю] *російські «галоші», якими я забезпечилась, вибираючись у славну болотом Бібрку* (У. Кравч., Вибр., 1958, 310).

2. Вживати певні заходи, робити якийсь запас і т. ін., щоб гарантувати себе від чого-небудь. *Та багатому багато його* [щастя] *треба, а бідному й то гаразд, коли буде що на завтра кусати, буде чим забезпечитись від холоду!* (Мирний, IV, 1955, 287); *На всякий случай* [випадок],— *гадав собі* [Андрій],— *не зашкодить забезпечитися. Взяв.. за пазуху старий татарський кинджал* (Фр., VIII, 1952, 298).

3. *тільки недок.* Пас. до **забезпе́чувати.** *Комуністичне виробництво вимагає високої організованості, чіткості і дисципліни, які забезпечуються не шляхом примусу, а на основі розуміння громадського обов'язку* (Програма КПРС, 1961, 56).

ЗАБЕ́ЙКАТИ, аю, аєш, *док., перех., діал.* Замочити одяг. *Бач, як штани забейкав* (Сл. Гр.).

ЗАБЕ́ЙКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., діал.* **1.** Замочити одяг, вимокнути. *Онисько Артемович саме був на плантації* [рису]. *Вибрів з води, забейкавшись по пояс* (Гончар, I, 1954, 479).

2. Плентаючись, забратися куди-небудь. *Адже Кузьмін не тутешній, ..так і дивись, що заблукає на чужій землі, забейкається у непрохідні нетрі* (Збан., Сеспель, 1961, 48).

ЗАБЕ́КАТИ, аю, аєш, *док.* Почати бекати. *Овечки забекали влад, голосно, одна перед одною побігли до плетених з жердин дверець* (Чендей, Птахи.., 1965, 16).

ЗАБЕЛЬКОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ЗАБЕЛЬКОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док., перех. і неперех.* Почати белькотать, белькотіти. [Кілина:] *Ага, як непереливки, то й попанському забелькотала!* (Кроп., II, 1958, 423); *Десятник забелькотав щось так скоро, що Гнат не зразу второпав* (Коцюб., I, 1955, 34); *Фельдшериця, вадкуючи, забелькотіла щось знову про ліжка* (Гончар, Тронка, 1963, 212); * Образно. *Застогнав глухо міст під колесами, і річка внизу забелькотіла* (Головко, I, 1957, 161).

ЗАБЕЛЬКОТІ́ТИ *див.* **забелькота́ти.**

ЗАБЕНДЮГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., діал.* Притиснути прив'язаним зверху рублем снопи, сіно і т. ін. *Сяк-так понакладали вози* [снопами], *забендюгували, ушнурували* (Мирний, I, 1949, 280).

ЗАБЕНКЕТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Почати бенкетувати. *Вибори скінчились. Селяни пороз'їздились по домівках. Пани забенкетували* (Мирний, I, 1949, 383).

ЗА́БЕРЕЖЕНЬ *див.* **за́бережні.**

ЗА́БЕРЕЖНІ, ів, *мн.* (*одн.* **за́бережень, жня**, *ч.*). Смуга льоду біля берега. *Річка ще не замерзла, а забережні вже є* (Сл. Гр.).

ЗАБЕТОНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **забетонува́ти.** *Машина пролітала повз польові жандармські пости, забетоновані і повиті дротом кулеметні гнізда* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 65).

ЗАБЕТОНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Залити бетоном. [Бережний:] *Скоро почнеться повідь. Якщо не встигнемо забетонувати стоян, нам загрожує велика неприємність* (Баш, Дніпр. зорі, 1953, 52).

ЗАБИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **забива́ти** 1—3, 5—7. *Чути було тільки одноманітний стук.. од забивання гвіздків* (Григ., Вибр., 1959, 328); *Підготовлену до забивання палю закопують у грунт* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 105); *Для зменшення забивання машини перед збиранням* [картоплі] *проорюють міжряддя тракторним або кінним підгортачем* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 374); *Для забивання* [радіолокаційної] *станції застосовують спеціальні передавачі* (Радіолокація.., 1958, 29).

ЗАБИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАБИ́ТИ**, б'ю, б'єш, *док.* **1.** *перех.* Б'ючи по якомусь предмету, вганяти, заглиблювати в що-небудь; вбивати. *Кілочки в землю забивали, На знак, де військові стоять* (Котл., I, 1952, 282); *Артьомов у здоровій руці уміло тримав маленький молоточок й обережно, щоб не розбити шибку, забивав у раму цвяхи* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 148); *Потім вони забили дві палі з бантиною для кодол* (Н.-Лев., II, 1956, 226);— *Його* [гак] *батько власними руками викував і забив сюди ще не за нашої пам'яті* (Руд., Остання шабля, 1959, 139); // Ударами, різкими поштовхами вганяти, заганяти куди-небудь. * Образно. *Запроданко-доле! Ти мене згубила: У тісний куточок Голодом забила* (Граб., I, 1959, 203).

◇ **Забити гол** *див.* **гол; Забити клин** *див.* **клин.**

2. *перех.* Прибиваючи дошки, щити і т. ін., закривати наглухо отвір, прохід і т. ін. *У саду в бригаді дівча-*

та за роботою.. Вкладають [яблука] *у ящики. Тут же їх забивають і вантажать на машини, на підводи* (Головко, I, 1957, 447); *Чіпчину хату опечатали, забили* (Мирний, 1, 1949, 414); *Здавалося, що пожильці повиїжджали з своїх квартир, забивши вікна дошками* (Кучер, Чорноморці, 1956, 65).

◇ **Забива́ти (заби́ти) в кайда́ни (колодки́** *і т. ін.*) — накладати на кого-небудь кайдани, колодки, заклепуючи їх. *Уже на третьому полі Турки-яничари ловили* [Степана], *До стовпа в'язали,.. В кайдани забили* (Шевч., I, 1951, 286); *В Скрипчинцях вже ловили некрутів і забивали в колодки* (Н.-Лев., II, 1956, 192).

3. *перех., розм.* Заповнювати що-небудь цілком. — *А я довго при батькові не буду..,— безжурно говорить Клим і до самого краю забиває рот немудрою закускою* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 124); *Ніч була темна. Двір на Горі й усі кінці забили люди* (Скл., Святослав, 1959, 401); *// безос. Замело хати до стріх, забило вулиці врівень з тинами, тільки паколи з снігу стирчать* (Головко, II, 1957, 316); *// Вставляючи, вбиваючи, всовуючи що-небудь, заповнювати, закривати отвір, щілину і т. ін. Дрючки, оковані в залізо, пильно забивають дірки, зроблені падями в землі* (Коцюб., I, 1955, 226); *Простір між стіною й тином забивали глиною* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 58); *Хтось вхопив мою голову і мокрою ганчіркою забив уста* (Ірчан, I, 1958, 301); *// Наповнюючи що-небудь, перешкоджаючи його дії, функціонуванню і т. ін. В повітрі з'явилися рухомі стовпи мошки, вона забивала ніздрі, лізла в очі* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 196); *Багаті на пісок свердловини не можна герметизувати. Пісок заб'є всі скрубери й чани, забруднить нам нафтопровід* (Донч., II, 1956, 330).

◇ **Забива́ти (заби́ти) го́лову чим** — обтяжувати, перевантажувати пам'ять чим-небудь непотрібним, зайвим. *Стара школа.. змушувала людей засвоювати масу непотрібних, зайвих, мертвих знань, які забивали голову і перетворювали молоде покоління в підігнаних під загальний ранжир чиновників* (Ленін, 31, 1951, 250); **Заби́ти собі в го́лову** *що* — вперто дотримуватися якогось переконання, думки, погляду (перев. неправильного). *Ще забила вона собі в голову, що вже не побачить на цім світі сина* (Григ., Вибр., 1959, 146).

4. *перев. док., перех.* Внаслідок удару ушкодити якусь-небудь частину тіла; побити. — *Ох! нога болить! Ох, мишенько, забив ногу!* (Мирний, I, 1954, 259); *Вася в ту ж мить перелетів через поручня в садок, впав, больче забив собі коліно* (Собко, Скеля.., 1961, 36).

5. *перех.* Позбавляти життя, убивати кого-небудь. *Попадавсь їм багач у руки — вони його оббирали, попадався вбогий — вони його каділяли; нікого не забивали, не різали* (Вовчок, I, 1955, 358); *Ой упала Бондарівна близько перелазу — забив, забив пан Коньовський з рушниці одразу!* (Чуб., V, 1874, 427); *Вдарив Іван мечем, забив хижого яструба, а сам пішов далі* (Шиян, Іван — мужицький син, 1959, 64); *// Убивати на м'ясо* (на бойні, під час полювання і т. ін.— тварин). *В інтересах як держави, так і колгоспів недоцільно забивати велику рогату худобу живою вагою менше 350 кілограмів* (Наука.., 2, 1960, 31); *Марко зауважив, що перш ніж забивати порося, треба розшукати сіль* (Тют., Вир, 1964, 352); — *Ех, шкода! — зітхнув Рудик.— Якби можна, забив би я оце парочку диких гусей та засмажив на маслі* (Коцюб., I, 1955, 199).

◇ **Забива́ти (заби́ти) дух (дих́ання** *і т. ін.*): а) позбавляти можливості вільно дихати. *Руки їй боліли від важких ножиць, сморід овечого поту, гною і бруду з дрібним сухим пилом від вовни забивали їй дух* (Тулуб, В степу.., 1964, 145); б) (*безос.*) — утруднюється, припинпається дихання (від бігу, швидкої їзди, хвилювання і т. ін.). — *Я люблю прудку проїздку, так щоб коні летіли, як птиці, щоб аж дух забивало,— сказала Ватя* (Н.-Лев., IV, 1956, 105); *Зінька так і припала до дверей, дихання забило їй* (Головко, II, 1957, 176); **Хоч заби́й** — про неможливість що-небудь зробити, зрозуміти. *Нічого не розумію, хоч забий!* (Коцюб., I, 1955, 257).

6. *перех., перен.* Доводити до отупіння, позбавляти здатності чинити опір; затуркувати. *Так забили бідну дитину, що вона вже всього боїться* (Сл. Гр.).

◇ **Забива́ти (заби́ти) ба́ки** *див.* **ба́ки**[2]; **Забива́ти (заби́ти) па́мороки** *див.* **па́мороки**.

7. *перех., розм.* Перевищувати, перевершувати силою, кількістю, ростом і т. ін.; заглушувати. *Забиваючи запах розкислої глини хат, могутньо тягло звідусіль пріснимп запахами весни* (Гончар, Таврія, 1952, 18); *Швидше починала шумувати в ньому парубоцька кров, забиваючи навіть те тяжке почуття, яке він виніс після зустрічі з Лукеркою* (Тют., Вир, 1964, 39); *Як грюконе з шести гармат вибух — громом забив враз його голос* (Стар., Облога.., 1961, 52); *Спочатку вони* [рослини] *самі себе глушили, а потім їх бур'яни забили* (Вишня, I, 1956, 433); *// перев. чим.* Позбуватися чого-небудь.— *Заб'ю лихо тропаком, затопчу ногами!* (Н.-Лев., I, 1956, 98); *Монотонно рахував Ізмаїл, намагаючись цим забити всі останні думки* (Собко, Кавказ, 1946, 33).

8. *перех., розм.* Гасити різкими рухами, ударами (вогонь). *Чабани забивають огонь свитами* (Сл. Гр.); *Чайченко руками забив вогонь* (Стельмах, Хліб.., 1959, 174).

9. *тільки 3 ос., неперех., розм.* Проникати, потрапляти куди-небудь (про дощ, сніг і т. ін.). *Ніхто не мав охоти сидіти скраю, бо там забивав дощ* (Трубл., Мандр., 1938, 123); *Низька, темна* [споруда], *повернутися ніде, ще й вітер в усі шпарини забивав* (Мур., Бук. повість, 1959, 6); *У камеру забив цілющий струмінець прохолоди* (Збан., Єдина, 1959, 224).

10. *тільки док., неперех.* Почати бити (у 1, 5, 6, 9, 10 знач.). *Неподалік хрипло загорланив, забив крилами півень* (Стельмах, Правда.., 1961, 109); *Забили в бубни край села, Заграла музика* (Гонч., Вибр., 1959, 31); *Тої ж миті Саранчук, видко, просто руками схопився за било і забив у дзвін* (Голонко, II, 1957, 354); *Вже забили фашистські міномети і гармати. Вже бойова тривога піднімає волдатів до бою* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 30); *Але куля зла і гострозора перетнула хлопчикові біг.. Кров забила чорними струмками й розлилась біля обличчя й рук...* (Сос., Так ніхто.., 1960, 25); *Стійкі пахощі чогось смачного ще міцніше забили в ніздрі* (Речм., Весн. грози, 1961, 99).

◇ **Заби́ти джерело́м** — почати дуже активно, бурхливо виявлятися. *Народна творчість забила особливо могутнім джерелом після XX з'їзду КПРС* (Ком. Укр., 1, 1959, 37); **Заби́ти трив́огу** — відчувши небезпеку, вдатися до певних заходів. *Якось випав сніг.. Забили в колгоспі тривогу. Треба було буряки рятувати* (Колг. Укр., 1, 1961, 63).

11. *перех.* Док. до **би́ти** 8, 14.

Заби́ти олію — видавити, добути олію з насіння. *Оце забив олію!* (Гончар, II, 1959, 214).

◇ **Заби́ти поклó́ни**, *заст.*— низько, до землі, вклонитися. *І забив він три поклони* (Рудан., Тв., 1956, 74); **Заби́ти ру́ки** — потиснути один одному руку на знак згоди (під час продажу-купівлі). *От забили вони руки, запили той могорич, Та й уклались спочивати* (Манж., Тв., 1955, 225).

ЗАБИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАБИ́ТИСЯ**, б'ю́ся, б'є́шся, *док.* 1. Залізати, ховатися куди-небудь. — *Цур мене! цур! — шептав Яків і забивався дужче*

у темний куток (Мирний, I, 1954, 209); *Василинка забивається головою батькові під руку, шепче йому* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 70); *Уночі, забившися в свою комірку, він говорив сам до себе голосно* (Фр., VII, 1951, 404); *Тимко, забившись під копу, заливається від сміху* (Тют., Вир, 1964, 274); // *тільки 3 ос.* Проникати, потрапляти куди-небудь (про куряву, сніг і т. ін.). *Через кілька хвилин танкетка вилетіла за село. Легкий вітерець забивався в зорову щілину* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 9).

2. Заходити, заїжджати куди-небудь далеко; опинятися десь (часто випадково).— *От і Чіпка йде.. Може б, сказати, що тебе нема дома..? — дивлячись на Грицька, питав Христя.— Ні, хай... чоловікові втретє не забиватись...* (Мирний, I, 1949, 271); *Об'їзд був важкий. Часом.. забивалися в такі чагарники, що ледве видиралися з них* (Ле, Клен. лист, 1960, 32); *Пустуючи, дурне ягня Само забилося до річки — Напитися водички* (Гл., Вибр., 1951, 39); — *У лісі, синку мій, зважай,— Забилась татарва в наш край, Відстали, видно, від орди* (Бажан, Роки, 1957, 235).

3. *тільки 3 ос.* Наповнюватися чим-небудь, що перешкоджає дії, функціонуванню і т. ін.; засмічуватися, закупорюватися. *В самохідному комбайні дуже швидко забиваються остюками клавіші і решета, що призводить до втрат зерна* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 303); *Димохід забився, і вся кімната повна їдкого густого диму* (Еллан, II, 1958, 43).

4. *тільки док.* Ударившись об щось, ушкодити якунебудь частину тіла, відчути біль; побитися. *Він не стільки забився об діл, як стривожився* (Н.-Лев., II, 1956, 300); [Г а л я *(сідаючи біля Явдохи):*] *А кажи: добре забилася? Коліна позбивала?* (Мирний, V, 1955, 144); *Боляче забившись плечем об ріжок скрині, він виходить на середину хати* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 71).

5. *тільки док., розм.* Позбавити себе життя; убитися. *Бачу двері збиті виносять з шинку... «Що то таке?» — питаю людей. Шинкар з жінкою забився!* (Вовчок, I, 1955, 247); *Скільки разів намірявсь наложить на себе руки, а нічого не вдіяв: ..звалюсь з високої скелі в глибокий бескид або кручу — і скочусь, ..не забившись* (Стор., I, 1957, 353).

◇ **Дух забúвся; Дúхання забúлося** *в кого, кому* — утруднилося, припинилося дихання в кого-небудь. *Василина тільки крикнула. У неї дух забився* (Н.-Лев., II, 1956, 80); **Хоч забúйся** — про неможливість що-небудь дістати, зробити.— *Зима йде, а в нас заробітку нема, хоч забийся!* (Фр., III, 1950, 68).

6. *тільки док.* Почати битися (у 1, 7, 8 знач.). *То завив* [вітер], *то застогне, Жалібно заллється, Наче сокіл об могилу Крилами заб'ється* (Пісні та романси.., II, 1956, 137); *Щука забилася, затрепетала хвостом* (Стельмах, I, 1962, 646); *Забилась вона у важких риданнях: — Платонка, сина нашого, тяжко поранено* (Цюпа, Грози.., 1961, 102); *Пульс забився жвавіше. Нарешті, Ничипір відчув, що дівчина дихає* (Руд., Остання шабля, 1959, 557); *Пропала надія, забилося серце, Заплакали очі мої* (Пісні та романси.., II, 1956, 247); // *перен.* Почати виявлятися; з'явитися (про усмішку, переляк і т. ін.). *Віт спустилися додолу, і усмішка на вустах поранено забилась* (Головко, I, 1957, 150); *Непідробний жах забився на її обличчі* (Стельмах, Правда.., 1961, 162).

7. *тільки недок.* Пас. до **забивáти** 1, 2, 5, 7. *Вздовж берега забиваються високі металічні шпунти* (Довж., III, 1960, 442).

ЗАБИ́ВКА, и, ж. Те, чим забивають отвір. *Цей висень застосовувався тоді, коли важко відкрити отвір для випуску металу з мартена, і тоді забивку доводиться просто пропалювати киснем* (Собко, Біле полум'я, 1952, 257); *Під глиняною обмазкою черені виявлена забивка з уламків кераміки* (Археол., IX, 1954, 8).

ЗАБИНТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **забинтува́ти**. *Од страшного болю я застогнав, схопив себе за обличчя: воно було вже забинтоване* (Ю. Янов., II, 1954, 76).

ЗАБИНТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАБИНТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Перев'язувати, обгортати бинтом, марлею і т. ін. *Поки Мирослава оглядала рану, Артем мовчав. А як стала вже забинтовувати, озвався раптом* (Головко, А. Гармаш, 1954, 325); *Дістав* [Лаврін] *із сумки марлю й забинтував собі руку* (Донч., III, 1956, 119).

ЗАБИНТО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАБИНТУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* Забинтовувати себе.

ЗАБИНТУВА́ТИ *див.* **забинто́вувати.**

ЗАБИНТУВА́ТИСЯ *див.* **забинто́вуватися.**

ЗАБИРА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ЗАБРА́ТИ**, беру́, бере́ш, *док.* 1. *перех.* Брати що-небудь собі, із собою. [Д о н Ж у а н:] *Чому мені не взять сього плаща? Адже я цілий спадок забираю* (Л. Укр., III, 1952, 412); —*Давайте розписку й забирайте рушницю,— сказав він одного разу* (Трубл., I, 1955, 96); *Вернувся Грицько втретє, привіз гроші, забрав останній хліб* (Мирний, I, 1949, 281); *Молодиця забрала своє відро й пішла* (Ю. Янов., I, 1954, 62); // Схопивши, охопивши рукою (руками або яким-небудь знаряддям), брати щось. *Рибалки почали забирати рибу підсаками і кидали далеко на пісок* (Н.-Лев., II, 1956, 228); *Позапихував* [Пархім] *за пазуху* [ласощі] *і вже останні насилу зібгав та у жмені забрав* (Кв.-Осн., II, 1956, 477); // Витягати, висмоктувати з чого-небудь. *Льон найбільше забирає з ґрунту азоту, трохи менше калію і найменше фосфору* (Ол. та ефір. культ., 1956, 91).

◇ **Забира́ти (забра́ти) ініціати́ву** *див.* **ініціати́ва; Забира́ти по́глядом** — захоплено, не відриваючись, дивитися. *Сей за нею у тропу точиться, а той знов збоку поглядом забирає* (Вовчок, I, 1955, 111); **Забира́ти (забра́ти) сло́во** — зголошуватися виступати з промовою.— *Хто, товариші, забирає слово? — спитав нетерпляче Колодяжний* (Рибак, Час.., 1960, 442); **Забра́ти вінóк** *див.* **вінóк.**

2. *перех.* Вести, везти кого-небудь із собою, до себе. *Пише унучечка, щоб уже приїздити за нею та додому забирати...* (Вовчок, I, 1955, 103); *Дмитрові дозволяв* [старий Горицвіт] *спати до самого сходу сонця і гнівався на Докію, коли та швидко забирала до себе сина* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 269); *Наш отаман Гамалія, Отаман завзятий, Забрав хлопців та й поїхав По морю гуляти* (Шевч., II, 1953, 203); *До кручини підійшов радянський криголам і забрав відважних дослідників* (Фіз. геогр., 5, 1956, 5).

◇ **Кат (чорт** *і т. ін.*) **[його́ (її** *і т. ін.*)**] забира́й (забери́)** — сталі звороти, які виражають зневажливе, байдуже ставлення до того, про кого або що йде мова, обурення або захоплення.— *Не треба нікого вашого рейнського чи угорського* [вина], *кат його забирай...* (Добр., Очак. розмир, 1965, 16); [Б у г р о в:] *Я живий! Чорт забирай, як я здорово біг!* (Мик., I, 1957, 311).

3. *перех.* Насильно брати, віднімати силою в когонебудь. *На село* [при капіталізмі] *йдуть походами нові експлоататори* [експлуататори], *опутують селянина довгами, забирають його хату, землю* (Коцюб., III, 1956, 37); *Оголосили землю в панів забирати* (Головко, II, 1957, 256); *Хлопців в москалі забрали* (Шевч., II, 1953, 370); — *Ходімо просто до Короликового гнізда і заберім у неволю його дітей* (Фр., IV, 1950, 68); // Наступаючи, захоплювати, займати населений пункт,

яку-небудь територію і т. ін. *Вже ватутінські полки Забирають Київ* (Шер., У день.., 1962, 102); // Заливати, затоплювати. *Дружина по боротьбі з повіддю під командою Юхима Боринця вартувала, щоб ріка не забрала берегів і не накоїла людям лиха* (Чорн., Потік.., 1956, 5); // *перен.* Позбавляти кого-небудь чогось.— *Багачі! Фабриканти! ..Забрали силу, випили кров, та й став непотрібний* (Коцюб., II, 1955, 50); [Хмельницький:] *Сквапатик, бидло, хлоп, презирство — ось що польська шляхта нам дала, а забрала все: честь, волю, віру* (Корн., I, 1955, 236); // *перев. док.* Потай або насильно взяти, вивести. *Зв'язали голові руки й ноги, накрили кожухом, забрали велику силу грошей* (Мирний, I, 1949, 294); *Ночувати господар пішов у кошару — він боявся, щоб у нього не забрали овець* (Гончар, I, 1954, 11).

4. *перех., розм.* Заарештовувати, затримувати кого-небудь. *Як почали людей забирати, хлопці де й ділися* (Ів., Таємниця, 1959, 106); *Маланка зашипіла на його* [Андрія].— *Де ти волочишся? — Де ж? На вулиці. Дивився, як вели Марка Гущу... наїхали й забрали* (Коцюб., II, 1955, 26); [Люцілла:] *А раз... вночі... прийшла сторожа, тих людей забрала... І татка з ними... І в темницю татка замкнули* (Л. Укр., III, 1952, 309).

5. *перех. і без додатка, перен., розм.* Опановувати, охоплювати кого-небудь (про якесь почуття, стан і т. ін.). *Скільки раз уже його охота забирала шпурнути серпом та хоч побалакати за їду* (Март., Тв., 1954, 35); *Починала забирати злість* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 14); *Наглий страх женця забрав* (Граб., I, 1959, 544).

6. *перех.* Займати, віднімати (час, енергію і т. ін.). *Все те* [лікування] *забирало часу і енергії багато* (Л. Укр., V, 1956, 416); *Навчання і спорт забирали в Ольги весь час* (Собко, Стадіон, 1954, 284); *Як згадаю дорогу додому, то аж страх бере, стільки вона забере у мене сил* (Коцюб., III, 1956, 335); *Багато праці забрали земляні роботи* (Ю. Яновський, II, 1954, 168).

7. *перех., рідко.* Сильно діяти на кого-небудь, даватися взнаки. *Забрала Чіпку горілка; кров ударила в голову* (Мирний, I, 1949, 285).

8. *неперех.* Змінювати напрям руху, відхилятися від попереднього напряму; повертати. *Катер у супроводі міноносця, не доходячи молу, почав забирати ліворуч* (Панч, I, 1956, 88); *Він повз по горі, забираючи трохи вбік від передових позицій* (Кучер, Чорноморці, 1956, 379); // Змінювати висоту, глибину руху. *Літак, відірвавшись від землі, плавними рухами знімається вгору і поволі потім забирав все вище і вище...* (Тич., III, 1957, 422); *Коли ж Василь пішов краяти споконвічні межі, коли, глибоко забираючи, переорав величезний лан.., всі зупинились: одні в захваті, інші в мовчазному подиві* (Довж., I, 1958, 84).

ЗАБИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАБРА́ТИСЯ**, беру́ся, бере́шся, *док.* 1. Залазити куди-небудь (нагору, всередину і т. ін.). *Втомившись, вони* [діти] *забирались на біле каміння* (Коцюб., II, 1955, 312); *Така глибока втома.. Хотілося б у лісі десь Забратися в пожовклий лист І вівром до весни проспати* (Олесь, Вибр., 1958, 343); *Колись унук, забравшись на коліна Дідусеві, ..Між сивиною знайде в нього шрам* (Рильський, I, 1956, 260); // Проникати куди-небудь (про світло, вітер і т. ін.). *Сонечко вже зійшло.. і забиралось у всі куточки* (Вовчок, I, 1955, 303); *Крижаними голками вітер колов обличчя, забирався крізь одежу до тіла* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 395); // Потай заходити, проникати куди-небудь.— *А що як, викравшись помалу, Забратися в Рутульський стан? — Шептав Низ в ухо Евріалу:* — *То каші наварили б там* (Котл., I, 1952, 221); *Хтось до саду забрався і трусить яблуню* (Шиян, Баланда, 1957, 183); // Заходити, заїжджати куди-небудь далеко; опинятися десь. *Вони йшли далі і далі, забирались в холодний і непривітний глиб верховинних лісів* (Коцюб., II, 1955, 347); — *То по своїм ділам? — знову допитується Книш, не второпавши, чого се Рубець у губернію забрався* (Мирний, III, 1954, 266); // Перебиратися, переїжджати куди-небудь. *Умовились, що завтра Мотря прийде на розглядини до Семена, а потому й зовсім забереться до нього* (Коцюб., I, 1955, 47); [Лука:] *Якщо я тут маю питати, хто до мене сміє ходити, а хто ні, то ліпше сам я знов з лісу заберуся на село* (Л. Укр., III, 1952, 238).

Забира́тися (забра́тися) вго́ру (на висо́чінь *і т. ін.*) — підніматися дуже високо. *Забирається* [лебідь] *на страшенну височінь — ледве мрію...* (Гончар, III, 1959, 179).

2. *розм.* Відходити, від'їжджати звідкись, куди-небудь. [Гантін:] *Це ти на здогад, щоб я забирався з хати?* (Л. Укр., III, 1952, 717); — *Ти ще на мене наговори будеш писати? Так забирайся зараз же із ділянки* (Тют., Вир, 1964, 236); *Соцький наказав, щоб усі забиралися з кріпості, бо надходить вечір* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 27); *Ще сеї самої ночі всі Слони забралися з сього місця* (Фр., IV, 1950, 102).

3. *до чого, розм.* Братися за яку-небудь справу, приступати до чого-небудь. *Часом він забирався до писання церковних книжок* (Коцюб., I, 1955, 330); *Поволі й ліниво забирався він до роботи* (Кобр., Вибр., 1954, 77); *Мати замовкла, стала лагодити обід для батька. Тарас також забрався до їди* (Ков., Світ.., 1960, 38); // *в інф., рідко.* Починати щось робити. *Наймит нагодував худобу й забрався чистити стайню* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 46).

◇ **Забира́ється на тепло́** (**хо́лод** *і т. ін.*) — починає теплі́ти (холоднішає і т. ін.).

4. *розм.* Братися (руками). *Нуте, козаки, у скоки, Заберімося під боки* (Укр.. думи.., 1955, 105).

Забра́тися за ру́ки — взяти за руки один одного. *Подруги раді, забравшись за руки, не пішли — побігли з двору* (Мирний, III, 1954, 34).

5. *тільки недок.* Пас. до **забира́ти** 1—4. *Вода забирається з річки потужними насосами* (Наука.., 2, 1957, 5).

ЗАБИ́ТИ *див.* **забива́ти.**

ЗАБИ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **заби́ти** 1—6. *Ліс схожий на масу колон, забитих в землю по крутій горі* (Н.-Лев., II, 1956, 415); *Двері його* [палацу] *були наглухо забиті* (Мирний, IV, 1955, 16); *Весь майдан уже був забитий народом* (Головко, II, 1957, 627); *Одразу й своє власне горе полізло нагору, згадав* [Іван Семенович] *старшого сина, забитого в боях з окупантами* (Ю. Яновський, II, 1954, 121); // *у знач. ім.* **заби́тий**, того, *ч.*; **заби́та**, тої, *ж.* Той (та), кого убили. *І в телеграфних проводах ніч над забитими ридала* (Сос., Щастя.., 1962, 283); // **заби́то**, *безос. присудк. сл.* *Посеред сволока звіздок забито* (Барв., Опов.., 1902, 122); *Петрусь вибив дошки, що ними було забито віконце* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 56).

Спа́ти мов (**як, на́че** *і т. ін.*) **заби́тий** — спати дуже міцно. *Пастух спав також мов забитий* (Фр., VII, 1951, 150).

2. *прикм.* Доведений до отупіння гнобленням, жорстоким ставленням; затурканий. *Ось, волочучи кайдани.. віками цілими, проходять люди, забиті, залякані люди й не насмілюються звести очі на Хо, глянути страховіві в вічі...* (Коцюб., I, 1955, 150); *Колись без'язикі, німі, забиті і уярмлені народи піднімаються на весь зріст, заявляючи про свої людські права* (Чаб., Шляхами.., 1961, 129).

ЗАБИ́ТИСЯ *див.* **забива́тися.**

ЗАБИ́ТІСТЬ, тості, *ж.* Стан пригнобленості, отупіння, затуркапості, заляканості. *Самодержавство трималося віковим пригнобленням трудящого народу, темнотою, забитістю його..* (Ленін, 9, 1949, 161); *Понурість, мовчазливість та забитість.. виразно малювалася на її невродливім.. лиці, в її очах і лінивих, мов за напасть, рухах* (Фр., I, 1955, 262).

ЗАБИ́ТНИЙ, а́, е́, *розм.* 1. Занесений снігом (про шлях). *Дорога забитна... снігу валява* (Сл. Гр.).

2. Із занесеними снігом шляхами, ярами і т. ін. *Зима була морозна і забитна* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 808).

ЗАБИ́ТТЯ, я, *с.* Дія за знач. **заби́ти** 1—5. — *До забиття містера Свансона і його сина мене довела в першу чергу трагедія мого народу* [ескімосів] (Ірчан, II, 1958, 98).

ЗАБІ́Г, у, *ч.* 1. У спортивних змаганнях — біг на певну відстань. *Готувався останній забіг на півтори тисячі метрів. До нього потрапили найсильніші бігуни* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 113).

2. *заст.* Притулок, захисток. *Шляхта позосталася, удавшися в забіги до кріпких своїх фортець* (Сл. Гр.).

3. *діал.* Ковзкий спад, з якого з'їжджають сани. *Казав, не їдь туди, там великі забіги* (Сл. Гр.).

4. *тільки мн., діал.* Старання, зусилля. *Як уже він не підходив до неї, як не підлащувався, то вона на всі його забіги наче й не дивиться* (Сл. Гр.).

ЗАБІГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **забіга́ти.** *Рішуче борючись проти всякої рутини, чіпляння за старі, віджилі форми,* [Комуністична] *партія разом з тим виступав проти забігання вперед, проти впровадження таких економічних форм господарських зв'язків, для яких ще не дозріли умови* (Ком. Укр., 4, 1961, 39).

ЗАБІ́ГАТИ, аю, аєш, *док.* Почати бігати (у 1—3 знач.). *Слуги забігали, загомоніли, забряжчіли ключами* (Н.-Лев., I, 1956, 161); *Її пальці тим часом машинально забігали по струнах* (Фр., I, 1955, 339); *Затремтіли в оратора руки. Забігали очі* (Довж., I, 1958, 59).

ЗАБІГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАБІ́ГТИ,** іжу́, іжи́ш; *мин. ч.* забі́г, ла, ло; *док.* 1. Біжучи, потрапляти куди-небудь (у якесь приміщення, на якесь місце і т. ін.). *«Мама!» гукав Воля і щодуху шарпав двері, забігав до кімнати* (Ю. Янов., II, 1954, 39); *В село із лісу Вовк забіг...* (Гл., Вибр., 1951, 5); *Інколи зустрічалася тільки біла коза, що забігла сюди з якогось рибальського господарства* (Смолич, V, 1959, 33); // Заходити на короткий час, мимохідь, по дорозі. *Вертаючись з роботи, часто забігав Тарас у Літній сад, де було багато усяких статуй* (Мирний, V, 1955, 310); *Якщо на хвилинку до Прокопа в кімнату нагорі забіг* (Головко, I, 1957, 169).

2. *перев. із сл.* **в п е р е д, н а п е р е д.** Швидко заходити збоку, бігом випереджати кого-, що-небудь. *Діти забігали вперед і пискливо кричали: — Земля і воля! Земля і воля!* (Коцюб., II, 1955, 76); *Мов нитка простягнена вздовж рядів — так рівно ідуть коні, не забігають вперед* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 567); *Забігали* [колядники] *одно перед другим наперед, товпилися коло того, хто розказував* (Вас., I, 1959, 308); // Бігти вперед, за межі чого-небудь; перебігати. * Образно. *Море заливало косу. Хвилі, наче змагаючись, забігали все далі й далі, перекочуючись через піщаний насип* (Трубл., I, 1955, 151); //*перен.* Робити що-небудь передчасно, не дотримуючись послідовності. [Маруся:] *Та ти бо не забігай наперед, перш цю* [загадку] *скажи!* (Кроп., I, 1958, 89); *Він уперто перемагав труднощі, добре засвоював предмет, нетерпляче забігав наперед, бажаючи більше знати* (Коцюба, Нові береги, 1959, 319).

◇ **Думки́ забіга́ють напере́д** — з'являються думки про майбутнє. *Наполохані думки забігають та й забігають наперед* (Стельмах, Правда.., 1961, 150); **Ду́мкою (ро́зумом) забіга́ти напере́д** — думати про майбутнє. — *Не забігай наперед розумом, щоб не звихнувся* (Кроп., V, 1959, 270); **Забіга́ти (забі́гти) напере́д ба́тька в пе́кло** — те саме, що **Лі́зти напере́д ба́тька в пе́кло** (*див.* **лі́зти**). [Микола:] *Не треба ніколи забігати попереду батька в пекло* (Фр., IX, 1952, 110).

3. Віддалятися бігом, тікати. *Якби можна, крізь землю б провалилась або забігла куди, щоб і не дивитись на сього боярина* (Кв.-Осн., II, 1956, 29); *Так забігла* [Катруся] *аж додому, але боячись іти до хати, залізла під піл* (Кобр., Вибр., 1954, 88); [Хорошунка:] *Та побіжи ж, дочко, та гаженьки його* [порося] *у двір. А то воно забіжить тобі безвісти!* (Вас., III, 1960, 250); *Вже він далеко забіг, а йому, вороному, здається: велет жене-здоганяє* (Тич., I, 1957, 241); // Біжучи, завертати за що-небудь. *Знов* [Орест] *кидається до будинку праворуч і стукається, далі забігає за будинок* (Л. Укр., II, 1951, 61).

4. *розм.* З'їжджати поковзом до краю дороги (про сани). *Він міцно ступав своїми величезними чоботищами по снігу, безперестанно підтримуючи сани, щоб не забігали* (Хотк., I, 1966, 120).

5. *що, діал.* Перебігати, перетинати (дорогу, шлях і т. ін.). *Забігає* [Камілла] *йому дорогу, хапає його за руку* (Фр., IV, 1950, 446); *На воротах забігли їй парубки дорогу й хотіли задержати* (Кобр., Вибр., 1954, 168).

◇ **Очі слізьми́ (сльоза́ми) забіга́ють (забі́гли)** — очі наповнюються (наповнилися) сльозами. *Дмитрик затягнувсь цигаркою і почервонів увесь од їдкого диму, аж очі слізьми забігли* (Коцюб., I, 1955, 132).

ЗАБІ́ГАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Стомитися, довго бігаючи. *Забігався, ледве дише* (Сл. Гр.).

ЗАБІ́ГЛИЙ, а, е. Який, тікаючи від когось, чогось, добрався куди-небудь. *Обов згадали, що один мірошник.., одноокий Яким, такий забіглий, як і вони, тільки в Поділля, хвалився, що знав спосіб переправити їх в Туреччину* (Коцюб., I, 1955, 352).

ЗАБІ́ГТИ *див.* **забіга́ти.**

ЗАБІ́ДКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати бідкатися (у 1—3 знач.). *Вони заметушились і забідкались, кинулись шукати Мелашку по монастирях* (Н.-Лев., II, 1956, 336); — *От морока,— забідкався ланковий,— зіпсували святковий день робочій людині!* (Ю. Янов., II, 1954, 116); — *Ну то як же ви там, мої дітоньки? — забідкалась старенька тітка, аж сльозу пустивши* (Баш, Надія, 1960, 241).

ЗАБІДО́ВАНИЙ, а, е, *діал.* Виснажений, вимучений. *Оба були ще не старі, але по немитих та забідованих лицях годі було пізнати, чи третю, чи четверту десятку літ доживають* (Фр., III, 1950, 346).

ЗАБІЙ, бою, *ч.* 1. Забивання, умертвіння тварин з промисловою метою. *Вимушений забій тварин в усіх випадках провадять тільки з дозволу ветеринарного спеціаліста* (Профіл. захвор.., 1955, 92).

◇ **Як на забій** — дуже ситно, щедро (годувати).

2. *гірн.* Те саме, що **ви́бій** [2]. *Шахтарям на допомогу прийшли машини у забій* (Сос., Солов. далі, 1957, 59); *Він розумів, що шахта — це складний організм, а кожен забій має свої особливості* (Ткач, Плем'я.., 1961, 204).

3. *діал.* Вибоїна. *Великі забої були на шляху* (Сл. Гр.).

4. *діал.* Замет, кучугура. *Снігові забої.*

5. *рідко.* Удар, поштовх. *До самого світу не спала вона, то мліючи від несподіваного щастя, то сумуючи від натовпу нерозгаданих думок, ...легких та важких забоїв серця...* (Мирний, III, 1954, 221).

◇ **Як у забій би́ти (заби́ти)** — не переставати, не припинятися. *Як у забій б'є мороз* (Номис, 1864, № 633).

ЗАБІ́ЙНИЙ, а, е. 1. Стос. до забою (у 1 знач.). *Досвід показав, що качки, вирощені на суші, важать в забійному віці на 200-300 грамів більше, ніж вирощені на воді* (Хліборобові Укр., 10, 1963, 26); *Забійний цех;* // Признач. на забій (у 1 знач.). *Забійна худоба.*

△ **Забійна вага́** — вага туші з жиром без шкіри, голови, ніг і нутрощів. *Забійна вага свиней вища, ніж інших сільськогосподарських тварин* (Свинар., 1956, 4).

2. *військ.* Який діє смертоносно, убиває. *Забійна сила осколка.*

ЗАБІ́ЙНИК, а, ч., *гірн.* Те саме, що **вибійник** 1. *Шахтар-забійник зовсім не подібний до мого старого діда* (Кач., II, 1958, 100).

ЗАБІ́ЙЧИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **убивчий**. *Забійчі дози наркотиків приголомшували мене* (Л. Укр., III, 1952, 704).

ЗА́БІЛ, у, ч., *рідко.* Те саме, що **за́білка**. *Сметана у борщі.. забіл* (Сл. Гр.).

ЗАБІ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **забіли́ти**. *Усі хлопці.. попирскали до лавок, тільки Гриць остався зі сльозами в очах і з губами, забіленими крейдою* (Фр., II, 1950, 57); *Борщ був ситний, заправлений салом, забілений сметаною* (Горд., II, 1959, 285).

ЗАБІ́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **забіли́ти**.

ЗАБІ́ЛИЙ, а, е. Занадто білий, біліший, ніж звичайно. *Той* [парубок] *з довгого рукава свитинки високув забілу для робітника руку* (Стельмах, II, 1962, 279).

ЗАБІЛИ́ТИ *див.* **забілювати**.

ЗАБІЛИ́ТИСЯ *див.* **забілюватися**.

ЗАБІЛІ́ТИ, ію, *док.* 1. Почати біліти, стати білим. *Дарка нічого не відповіла, тільки так шпарко-завзято замахала квачем, що й шибка хутко забіліла не згірш від її обличчя* (Л. Укр., III, 1952, 655); *Вранці сніг вінув із поля, Й забіліло все навколо* (Стельмах, Живі огні, 1954, 7).

2. Виділитися своїм білим кольором; з'явитися, показатися (про білі предмети). *Та забіліли сніги, Забіліли білі* (Укр.. лір. пісні, 1958, 543); *З кущів забілів ріг хати* (Вас., I, 1959, 270).

ЗАБІЛІ́ТИСЯ, ію́ться, *док.* Те саме, що **забіліти**. *Земля вся в снігу забіліється* (Рудан., Тв., 1956, 69); *Окремі ферми осяйно забілілися причілками* (Гончар, III, 1959, 434); // *перен.* Стати сивим. *Вже й скроні забілілися, почорніли руки* (Чорн., Пісні.., 1958, 4).

ЗА́БІЛКА, и, *ж.* Сметана або молоко як приправа до рідкої страви.

ЗАБІ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **забілювати**.

ЗАБІ́ЛЮВАТИ, юю, ює, *недок.*, **ЗАБІЛИ́ТИ**, ілю́, і́лиш, *док., перех.* 1. Робити що-небудь білим, покриваючи крейдою, білою фарбою і т. ін. *Сніжинки заліплюють очі, забілюють комір, вплітаються в Дарчине волосся* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 132); *Найперше ухопила пушок з пудрою і швидко-швидко забілила носа* (Л. Укр., III, 1952, 710); *Маруся писала, тримаючи крейду, щоб не дуже забілити пальці* (Коп., Десятикласники, 1938, 105).

2. Заправляти рідку страву сметаною або молоком. *В печі маю добрий борщ. Я забілила його сметаною* (Коб., III, 1956, 471); *Став і думав Невмій: «Це аби була Олена, Вона б борщику наляля, Забілила б молоком»* (Стельмах, Колосок.., 1959, 106).

ЗАБІ́ЛЮВАТИСЯ, ююся, ює́шся, *недок.*, **ЗАБІЛИ́ТИСЯ**, ілю́ся, і́лишся, *док.* 1. Забруднюватися чим-небудь білим.— *Чому в лавці не сидиш?— Чого плачеш? Чим забілився?* (Фр., II, 1950, 57).

2. *тільки недок.* Пас. до **забілювати**.

ЗАБІ́Р, бо́ру, *ч.* Дія за знач. **забира́ти** 1, 2. *Для забору води з Каховського водоймища збудовано.. споруду, здатну пропустити за секунду 320 кубічних метрів води* (Колг. Укр., 10, 1957, 34).

ЗАБІ́РНИЙ, а́, е́. Стос. до забору. *Забірний колодязь.*

Забірна́ кни́жка — книжка, на підставі якої що-небудь видається, одержується.— *Корми у нас* [у колгоспі] *видаються тепер по забірній книжці і суворо за вагою* (Рад. Укр., 28. XII 1960, 6).

ЗАБІСО́ВАНИЙ, а, е, *розм., заст.* Дуже упертий. *Був з нього* [Кривоноса] *козарлюга забісований* (Стор., I, 1957, 399); — *Кажи, чиї ви, а то кропиви дам! ..Скажеш ти? — Санько трохи розтулив губи і промовив одно слово: — Ні. Кучма розлютувався: — А-ч, яке забісоване!* (Гр., I, 1963, 364).

ЗАБІ́ЯКА, и, *з.* 1. *ч. і ж.* Той (та), хто заводить, починає бійку, любить битися.— *Я був тоді найгірший забіяка в селі і найліпший керманич на весь Черемош* (Фр., IV, 1950, 387); *Влетів у двір відомий всім забіяка Сивенко; він ще коло хвіртки зняв і кинув під паркан свитку, поплював у руки й полетів у той бік, де борюкалися між собою скілька душ школярів* (Вас., I, 1959, 149).

2. ч., *заст.* Убивця, розбійник. *Ти.. волоцюга, забіяка, злий катюга, нічого о собі не дбаєш, о розбою помишляєш* (Чуб., V, 1874, 233).

ЗАБІЯКУВА́ТИЙ, а, е. Який має схильність до бійки, часто вдається до бійки. *Тамара розхвилювалася, вона пригадала зустріч з забіякуватим хлопчиком* (Хижняк, Тамара, 1959, 275).

ЗАБІЯКУВА́ТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **забія́куватий**.

ЗАБІЯКУВА́ТО. Присл. до **забія́куватий**.

ЗАБІЯ́ЧКА, и, *ч. і ж.* Зменш. до **забія́ка** 1.— *На вулиці я була доброю забіячкою. Не раз від мене плакали хлопці* (Чорн., Красиві люди, 1961, 71).

ЗАБЛАГА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* Почати благати. *Се був псалтир Давида царя, і я з ним разом замолив і заблагав: «Дай мені крила — привітаю птицею по горах»* (Вовчок, VI, 1956, 251).

ЗАБЛАГОСЛОВИ́ТИСЯ: ◇ **На світ заблагословилося,** *безос., заст.*— розвиднілося. *Другого дня, тільки на світ заблагословилось, Трохим збудив Данила город орати* (Л. Янов., I, 1959, 187).

ЗАБЛИ́ЗЬКО, *присл.* Ближче, ніж звичайно; ближче, ніж треба або можна. *Я бачив колись оцей заріст волосся на лобі і цей нерівний злам брів, ці трохи заблизько поставлені очі...* (Смолич, VI, 1959, 60).

ЗАБЛИ́МАТИ, аю, аєш, *док.* Почати блимати (у 1, 2 знач.). *Хвилина — і стану я жертвою моря.. Немає рятунку... не буде... хоч зоря Заблимала вже вдалині!* (Граб., I, 1959, 58); *Пізніш за всіх заблимав огник у крайній од ярів хаті* (Вас., I, 1959, 300).

Забли́мати очи́ма — почати моргати від подиву, розгубленості і т. ін.; заклі́пати. *Кочубей заблимав очима, наче якусь терпкої кислиці* (Донч., III, 1956, 8).

ЗАБЛИСКА́ТИ, аю, аєш, *док.* Почати блискати (у 1, 2 знач.). *В її душі неначе схопилась буря, неначе над вербами загримів грім, заблискала блискавка* (Н.-Лев., II, 1956, 61); *І заблискали наші шаблі* (Воронько, Драгі.., 1959, 116); *Гостя заблискала своїми здоровенними зубами на випнутих щелепах* (Хижняк, Килимок, 1961, 97).

ЗАБЛИСКОТІ́ТИ, отя́ть, *док.* Почати блискотіти. *Місяць вирізувався з-за гори верха, й заблискотіли зорі на небі* (Вовчок, I, 1955, 322); *Заворушилася монгольська сила, забряжчала зброя, заблискотіли до сонця мечі* (Фр., VI, 1951, 82); *Обличчя Рубінове налилося кров'ю, очі заблискотіли* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 5).

ЗАБЛÍСНУТИ, ну, неш; *мин. ч.* **заблíснув** *і* **заблúсся, лася, лося**; *док., розм.* 1. *тільки 3 ос.* Виділитися своїм блиском; з'явитися. *Нам для рідної хатини Заблисло сонце з лютої пітьми* (Сам., І, 1958, 241); *Ах, вечір би швидше!.. На вулиці, в вікнах заблиснуть огні* (Олесь, Вибр., 1958, 403); * Образно. *В його голові заблисла щаслива думка* (Фр., IV, 1950, 72).

2. *перен.* Виділитися чим-небудь незвичайним, видатним. *Квітка-Основ'яненко порадив йому* [М. С. Щепкіну] *перейти до комічних ролей і наткнув його на поле, на котрім швидко вилявився і заблис його незрівнянний талант* (Фр., XVI, 1955, 224); *Певен я — минеться все; Ще заблисне наша слава, Праця вгору піднесе* (Граб., І, 1959, 329).

3. Однокр. до **заблúскати**. *Вже сонечко в море сіда.. То іскра заблисне, то згасне...* (Л. Укр., І, 1951, 20).

ЗАБЛИСТІ́ТИ, ищу́, исти́ш, *док., рідко.* Те саме, що **заблища́ти**. *Заблистів, немов зоря, ..в руках старого шахтаря багнет* (Сос., Солов. далі, 1957, 87); *Міць викличуть муки твої незабуті, Перлинами сльози колись заблистять!* (Граб., І, 1959, 70).

ЗАБЛИЩА́ТИ, щу́, щи́ш, *док.* 1. Почати блищати (у 1 знач.). *Море заблищало, і вже виразно було видко під місяцем блискучу воду* (Н.-Лев., II, 1956, 227); *Згодом навіть заблищав* [пароплав] *дрібними лампами* (Ірчан, II, 1958, 330); *Настав вечір. В космічній височині заблищали зірки* (Досв., Гюлле, 1961, 108); *Заблищали очі в Ольги, скотилася сльоза* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 45); *// безос. Мені аж в очах заблищало од його рум'яниць* (Вовчок, VI, 1956, 253).

2. Виділитися своїм блиском, яскравим кольором; з'явитися. *Туман піднімався угору, збирався у хмари, між котрими то там, то там та й заблищить шматочок голубого.. неба* (Мирний, IV, 1955, 95); *Мати знов усміхнулася, але в її очах заблищали сльози* (Фр., IV, 1950, 342).

ЗА́БЛУД, у, *ч., рідко.* Хибна, помилкова думка, неправильне уявлення; помилка. *Навіть Цей храм, цей свідок заблуду людського,.. І той переживе віків багато* (Сам., І, 1958, 85); *Він на світанку літ своїх Був жертва пристрасті без тями І серця заблудів палких* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 380).

ЗАБЛУ́ДА, и, *ж. і ч., розм.* 1. Людина, що збилася зі шляху, заблудила.

2. *зневажл.* Те саме, що **приблу́да**. *Чи у тебе встиду сорому нема, Що тебе заблуда кожний обніма?* (Перв., Слов. балади, 1946, 142); * Образно. *Її врода нагадувала степове чисте озерце, в якому відбивалося й далеке сонячне небо, й біла заблуда-хмаринка* (Дмит., Наречена, 1959, 117).

3. *рідко.* Те саме, що **за́блуд**. *Заблуда стала межи нас стіною; Хижацтва ще не зметені сліди* (Граб., І, 1959, 69).

ЗАБЛУДИ́ТИ, уджу́, у́диш, *док.* 1. Збитися з правильного напрямку, втратити просторову орієнтацію. *Чи винна ж голубка, що голуба любить? Чи винен той голуб, що сокіл убив? Сумує, воркує, білим світом нудить, Літає, шукає, дума — заблудив* (Шевч., І, 1951, 4); *Можна заблудити в лабіринті стежок, але партизани хутко привчаються і темної ночі знаходити стежку до своєї землянки* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 92); *Заблудив* [зв'язківець] *і тепер ніяк не може розібрати, де права сторона, а де ліва* (Трубл.; І, 1955, 43).

2. Випадково зайти куди-небудь, приблукати. *Замість до свойого передпокою заблудив до кухні* (Фр., IV, 1950, 38); *Минулося багато вже годів, Як я поміж людьми блукаю; І от я знов додому заблудив* (Вас., II, 1959, 486); * Образно. *А воля в гостях упилась Та до Миколи заблудила...* (Шевч., II, 1953, 47).

ЗАБЛУДИ́ТИСЯ, уджу́ся, у́дишся, *док.* Те саме, що **заблуди́ти** 1. *Очевидячки, вона збилася з дороги, заблудилася* (Коцюб., І, 1955, 362); *— П'ятнадцять верстов не яка далеч, а дорога знайома,— не заблуджусь і вночі* (Головко, II, 1957, 492); *Не раз, заблудившися, навмання йшли мандрівники тайгою, намагаючись знайти правильний напрям* (Донч., II, 1956, 44).

ЗАБЛУДЛИ́Й, а, е. Те саме, що **забл́уканий**. *Починав* [Проць] *розказувати, як бродив він заблудлим телям по дорогах далекої Бельгії* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 102).

◇ **Забл́удла вівця́** *див.* **вівця́**.

ЗАБЛУ́ДНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **забл́уканий**. *Рідний твій батенько.. цурається тебе, мого цуценяти заблудного* (Барв., Опов.., 1902, 478).

ЗАБЛУКА́ЛИЙ, а, е. Те саме, що **забл́уканий** 1. *Княгиня Ольга дивилась на чудовий нічний світ, ..слухала далекий крик заблукалої чайки* (Скл., Святослав, 1959, 127); *Іноді лише пролітало яке заблукале чиря та в височині ледве чутно курчав табунець качок* (Досв., Вибр., 1959, 415).

ЗАБЛУ́КАНИЙ, а, е. 1. Який заблукав, випадково потрапив куди-небудь. *Пролинув угорі Крижак заблуканий, і срібно продзвеніло Туге його крило* (Рильський, Поеми, 1957, 217); *Останнього дня перед від'їздом надійшла заблукана, спізнена листівка від Івонка* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 134); *У розчинену квартирку влетів жовтий заблуканий листочок* (Гур., Друзі.., 1959, 105).

Забл́укана ку́ля — куля, яка випадково залетіла куди-небудь; випадково влучила в кого-, що-небудь. *Від переправи долітала вже густа стрілянина, і якась заблукана куля пролетіла над його головою* (Панч, В дорозі, 1959, 94).

2. *перен.* Який збився з правильного життєвого шляху. [Ч е р н и ц я:] *О, господи, рятуй Оцю заблукану, нещасну душу!* (Л. Укр., І, 1951, 117); *Буяй, нове життя, серед могил і тлінь, А ти, заблуканий, забудь життя двоїсте, Пісні одспівані одспіваним покинь* (Рильський, І, 1956, 102).

◇ **Забл́укана вівця́** *див.* **вівця́**.

ЗАБЛУКА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* 1. Випадково зайти, потрапити куди-небудь; забрести. *І в темну пущу раз я заблукав* (Фр., XIII, 1954, 129); *Гордій почав розказувати, що зовсім випадком зайшов сюди і якби не заблукав у цей ліс, то, мабуть, і не прийшов би до неї* (Гр., II, 1963, 119); *Рідко-рідко заблукав сюди і кудлатий вуйко-ведмідь покачатися в теплій травиці...* (Козл., Мандрівники, 1946, 3).

2. Збитися з правильного напрямку, втратити просторову орієнтацію; заблудити. *Треба було тільки дивуватися, як така маленька істота* [хлопчик] *ні разу не спіткнулася, не заблукала в лісах* (Ю. Янов., II, 1954, 12); *Дівча боялось заблукати в численних коридорчиках старого графського гнізда* (Донч., III, 1956, 60).

3. З'явитися (про усміх, думку і т. ін.). *Видко, вдоволений був* [Заремба] *оглядинами, бо на устах його заблукав усміх* (Ов., Іду.., 1958, 471).

ЗАБЛУКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., рідко.* Те саме, що **заблука́ти** 1, 2. *І заблукався я у пущу темну, Котрій, здавалось, і кінця нема* (Фр., XIII, 1954, 177); *Іздовому, який везтиме Шуру, Вася наказує бути обачним, не заблукатись в тумані* (Гончар, І, 1954, 182).

ЗАБЛЮВА́ТИ, юю́, ює́ш, *док., розм.* 1. *неперех.* Почати блювати.

2. *перех.* Забруднити що-небудь блювотою (у 2 знач.).

ЗАБЛЮВА́ТИСЯ, юю́ся, ює́шся, *док., розм.* Забруднитися блювотою (у 2 знач.).

ЗАБОБО́Н *див.* **забобо́ни**.

ЗАБОБО́НИ, ів, *мн.* (*одн.* **забобо́н**, у, ч.). 1. Віра в існування надприродних сил, у долю, ворожіння, віщування і т. ін., в основі якої лежать релігійні уявлення; передсуди. *Для нього з дитинства ясною істиною було те, що релігійні забобони є спадщина старого світу, темряви, людського рабства* (Жур., Даша, 1961, 22); *Олекса не вільний від забобону про загробне життя* (Вільде, Сестри.., 1958, 479); // Віра в прикмети, в те, що деякі дії, явища, істоти, маючи надприродні сили, є запорукою удачі чи невдачі в чому-небудь. *В душі прокинулись огида і невижиті забобони, які завжди нагадують, що пугач — вісник нещастя* (Стельмах, II, 1962, 40); // Передсуд, що грунтується на такій вірі.— *Щоб бути щасливою,— говорить італійський забобон,— треба стільки-то разів обнятн і поцілувати горбаня* (Моє життя в мист., 1955, 95).

2. Помилкові погляди на що-небудь, які стали звичними в житті певних верств народу.— *Що чоловік може через якісь міщанські забобони розбити серце собі і своїй коханій — вам се зрозумілої* (Л. Укр., III, 1952, 700); *Отож скільки, дійсно, треба було витратити сил, щоб переконать, витравить з Казанка закоренілі в ньому дрібновласницькі забобони* (Крот., Сини.., 1948, 44); *Як кожен шляхтич, Бжеський був насичений кастовими забобонами* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 24).

ЗАБОБО́ННИЙ, а, е. 1. Який вірить у забобони (у 1 знач.); схильний до забобонів. *Арсен не був забобонним, але чомусь відразу подумав, що його чекає невдача* (Дмит., Розлука, 1957, 241).

2. Оснований на забобонах (у 1 знач.), викликаний забобонами. *Змучений забобонним страхом, Йон вгоджувався на все* (Коцюб., I, 1955, 280); *Сахно, звичайно, не надала особливого значення забобонним і безпідставним побоюванням Йонеску* (Смолич, I, 1958, 49); *Десь далеко кричали сови, і, прислухаючись до їхнього крику, повторював забобонне віщування Пимон Базалій* (Шиян, Вибр., 1947, 15).

ЗАБОБО́ННИК, а, ч., *розм.* Той, хто вірить у забобони (у 1 знач.).

ЗАБОБО́ННІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **забобо́нний**. *Пілігрими, що йдуть до святих місць, підкоряються темному покликові забобонності* (Загреб., Шепіт, 1966, 27).

ЗАБОБО́ННО, *присл.* Із забобонами (у 1 знач.); виявляючи забобонність.

ЗАБОВВАНІ́ТИ, і́ю, *док.* Почати бовванiти (у 1 знач.), завиднітися, стоячи десь, здіймаючись над чимось. *От скоро вже і журавлі Поприлітають в степ широкий; Забовванів у бриді Вівчар в степу серед толоки* (Гл., Вибр., 1951, 178); *З-за дерев забовванів силует палацу з освітленим квадратом вікна* (Смолич, I, 1958, 79).

ЗАБОВКА́ТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати бовкати (у 1 знач.). *Вже забовкав дзвін на службу божу* (Н.-Лев., IV, 1956, 176); *Село в долині мовчало. І враз забовкав на сполох дзвін* (Головко, I, 1957, 94).

ЗАБО́ВТАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до **забо́втати**. *Свита на ньому пошарпана, в дірах, Забовтана теж по пояс, в грязюці* (Коцюб., I. 1955, 430).

2. *у знач. прикм.* Який забовтався, замочився, забризкався водою, болотом. *Проти нього* [Остапа] *стояв не пес, а вовк. Великий, сірий, забовтаний, з гарячими й голодними очима* (Коцюб., I, 1955, 366); *Забовталий, виморений далекою ходьбою, він.. сидів, просушуючись біля вогню* (Гончар, Таврія.., 1957, 711).

ЗАБО́ВТАТИ *див.* **забо́втувати**.

ЗАБО́ВТАТИСЯ *див.* **забо́втуватися**.

ЗАБО́ВТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **забо́втувати** 2.

ЗАБО́ВТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАБО́ВТАТИ**, аю, аєш, *док.* 1. *перех.* Замочувати, забризкувати одяг знизу.

2. *перех.* Розмішувати що-небудь у рідині. *Холодну воду борошном забовтала* [Маруся] (Григ., Вибр., 1959, 35).

3. *тільки док., неперех.* Почати бовтати (*див.* **бо́втати** 3). *Вже на березі Замфір підняв цигана догори, аж той забовтав ногами в повітрі* (Коцюб., I, 1955, 212); *Кудлатий пес забовтав хвостом і зіп'явся на воза* (Епік, Тв., 1958, 532).

ЗАБО́ВТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАБО́ВТАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Замочувати, забризкувати себе знизу. *Обмерз* [вовк], *забовтався; мабуть, три дні не їв* (Греб., I, 1957, 71); *Полонені брели мовчки, понуро, забовтавшись у росяних травах по пояс* (Гончар, I, 1954, 396).

2. *тільки док.* Почати бовтатися (у 1 знач.). *Кленъ заплюскотав і забовтався страшенно, і Едмунд, не можучи вдержати його одною рукою.., потонув ураз із ним у глибінь* (Фр., III, 1950, 12).

ЗАБОГАРА́ДИТИ, джу, диш, *док., заст.* Допомогти. *Підіть хіба до Грицька Скакуна; той коли й не забогарадить, то хоч доброю порадою порадить* (Сл. Гр.); *— Як можете, Терентію, забогарадьте: хоч трохи зарятуйте грішми* (Стельмах, Хліб.., 1959, 317).

ЗАБОЖИ́ТИСЯ, ожу́ся, о́жишся, *заст.* Док. до **божи́тися**. *Забожилася* [Олена], *що тільки він вернеться з походу від Чернігова та пришле людей, то вона зараз і подав рушники...* (Кв.-Осн., II, 1956, 208); *— Товариші, повірте мені, і тоді життя буде прекрасним, от їй же богу правда! — Богунець Чиж так палко вірив у те, що говорив, що, забожившись, стукнув себе кулаком у груди* (Довж., Зач. Десна, 1957, 115).

ЗАБО́ЇНА, и, *ж.* 1. *спец.* Заглиблення на поверхні чого-небудь від удару чимось твердим. *Молотки з круглим бойком забезпечують більшу силу й точність удару, а при виправлянні металу на його поверхні не лишають забоїн від кутів* (Практ. з машиноз., 1957, 43).

2. *діал.* Вибоїна. *М'яко гойдається бричка на забоїнах* (Рибак, Новий день, 1937, 174).

3. *діал.* Замет, кучугура снігу.

ЗАБО́ЇСТИЙ, а, е, *діал.* 1. Вибоїстий.

2. Сніжний. *Зима була тоді забоїста — понамітало скрізь* (Сл. Гр.).

ЗАБО́ЇСТО, *присудк. сл., діал.* Багато заметів, кучугур снігу. *Забоїсто було тоді* [на шляху] *дуже* (Сл. Гр.).

ЗАБО́ЙНИЙ, а, е, *діал.* Сніжний. *Забойна зима випала* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 8).

ЗАБОЛІ́ТИ, лі́ть, *док.* 1. *у кого, рідше кому.* Почати боліти (про тіло,яку-небудь частину його або ушкоджене місце). *Заболіла головонька, Заболів живіт, Упав чумак коло воза,Упав та й лежить* (Шевч., II, 1953, 127); *У дитини заболить пальчик, а у матері серце* (Номис, 1864, № 9214); *Гуля заболіла так, неначе хто сунув у тім'я розпеченим залізом* (Н.-Лев., II, 1956, 318); *Потім я відчув, ніби війнуло на мене свіже повітря, і мені заболіла рука* (Досв., Вибр., 1959, 184); // *у чому, безос.* З'явитися, відчутися (про біль). *Одразу тукнуло й заболіло в грудях* (Головко, II, 1957, 155).

◇ **Се́рце заболі́ло; Душа́ заболі́ла** — з'явилося почуття великого жалю, туги, журби. *Бачила* [стара], *як Йосип щиро богу молився, як він зісох — подався. Заболіло серце старої* (Мирний, IV, 1955, 41); *Полилась по срібній ночі Срібна пісня солов'я... Защеміла, заболіла Вся душа моя* (Олесь, Вибр., 1958, 96).

2. *кого, розм.* Те саме, що **вра́зити**[1] 2. *Це так заболіло її, чуйну на всяку образу, що вона зарилася в качани і так в гірких думках пролежала до вечора* (Коцюб., I, 1955, 269); *Мене відразу заболіла та ввічливість, з якою*

твоя мати привітала мене (Вільде, Троянди.., 1961, 35).

ЗАБОЛО́ННИЙ, а, е. Прикм. до **за́болонь**.

ЗАБОЛО́ННИК, а, ч. Жук родини короїдових, що пошкоджує стовбур і гілки дерев. *Заболонники — це маленькі жучки в кілька міліметрів завдовжки* (Шкідн. поля.., 1949, 91).

ЗА́БОЛОНЬ, і, *ж.* Шар деревини, який міститься безпосередньо під корою. *Ближче до кори знаходиться наймолодша частина деревини — заболонь. Вона відрізняється від ядрової деревини світлішим кольором* (Стол.-буд. справа, 1957, 11).

ЗАБОЛОТИ́ТИ *див.* **заболо́чувати**.

ЗАБОЛОТИ́ТИСЯ *див.* **заболо́чуватися**.

ЗАБОЛО́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **заболоти́ти**. *Луки і пасовища на піщаних і супіскових ґрунтах, заболочені атмосферними опадами, осушують каналами* (Колг. енц., II, 1956, 216); *Вони, почистивши трохи свою молдуванську, заболочену вчора одежу, не гаючись, подались у дорогу* (Коцюб., I, 1955, 352); // *у знач. прикм.* Який забризкався, забруднився болотом (у 2 знач.). *Слуги.. припровадили Шнайдера, мокрого, заболоченого й змерзлого* (Фр., VI, 1951, 307); *Надвечір до землянки на заболоченому коні під'їхав дільничний міліціонер* (Стельмах, Правда... 1961, 271).

2. *прикм.* Укритий болотами, багнистий. *Вони переїхали заболочене місце, на якому коні грузли мало не до колін* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 236); *Понад мільйон гектарів боліт і заболочених земель осушено в районах Полісся, північного Лісостепу і західних областей України* (Колг. Укр., 1, 1958, 36).

ЗАБОЛО́ЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Наявність боліт. *Заболоченість місцевості*.

ЗАБОЛО́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заболоти́ти** 1 і стан за знач. **заболоти́тися** 1. *Багаторічні трави у зрошуваних умовах запобігають засоленню і заболоченню ґрунтів* (Колг. Укр., 5, 1961, 41).

ЗАБОЛО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заболо́чувати** 1 і **заболо́чуватися** 1. [Мох] *швидко піднімав рівень ґрунтових вод і цим сприяв заболочуванню місцевостей, які до цього були сухі* (Курс заг. геол., 1947, 122).

ЗАБОЛО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАБОЛОТИ́ТИ**, очу́, о́тиш, *док., перех.* 1. Перетворювати в болото. *— У нас у паді трохи мокрувато. Рівчачок оцей.. там вище трохи заболочує між кущами* (Трубл., I, 1955, 108); *Весняна розтань заболотила шляхи, попсувала переправи* (Кач., Вибр., 1953, 143).

2. Забруднювати, забризкувати болотом (у 2 знач.). *Мої мужики заболочують хату і не можуть свої біди навповідатися* (Стеф., III, 1954, 194); *Ернест.. занечистив* [кімнату] *попелом із цигарок... заболотив своїми черевиками* (Фр., VI, 1951, 291).

ЗАБОЛО́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАБОЛОТИ́ТИСЯ**, очу́ся, о́тишся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Перетворюватися в болото; покриватися болотами. *На значній частині заплав внаслідок підняття ґрунтових вод заболочуються долини* (Колг. Укр., 11, 1956, 38).

2. Забруднюватися, забризкуватися болотом (у 2 знач.).

ЗАБО́РА, и, *ж.* Ряд, пасмо каменів, які перетинають річище поперек течії (але не через усе русло); перекат. *Карпо знав добре всі пороги, всі забори, знав кожний камінь* (Сл. Гр.); *Пливуть чайки... Попереду Отаман пильнує, А позаду товариство Веслами керує; По порогах, по заборах Добре накупались* (Морд., I, 1958, 508); *Незвичайна картина постала перед очима.. Одні* [потоки], *вируючи, пінилися в кам'яних заборах, інші змійками звивалися між камінців* (Коцюба, Нові береги, 1959, 383).

ЗАБОРГО́ВАНИЙ, а, е. Який заборгувався, має борг. *Перспектива року обов'язкової жалоби на випадок смерті голови родини, яка виключає одруження кого-небудь з членів цієї родини, анітрохи не вміхалася по вуха заборгованому «пану докторові»* (Вільде, Сестри.., 1958, 55).

ЗАБОРГО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Наявність боргу. *— Заборгованість дворянства почала катастрофічно рости і в дворянському і в земельних банках* (Стельмах, Хліб.., 1959, 43).

ЗАБОРГУВА́ТИ, ую, уєш, *док.* 1. *перех.* Узяти в борг у кого-небудь. — *Насіння на посів хочу заборгувати у вас, пане Гавриле* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 19).

2. *перех. і без додатка.* Опинитися в боргу перед кимось, стати зобов'язаним кому-небудь у чомусь. — *Спасибі, Платоне Павловичу, велике спасибі за допомогу. Тепер я перед вами двічі заборгував* (Ткач, Моряки, 1948, 45); *Марко Артьомов сів писати листа дружині Уляні, бо вже багато заборгував їй листів* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 213).

ЗАБОРГУВА́ТИСЯ, ую́ся, уєшся, *док.* Стати боржником. — *Оце тільки хату побудував — заборгувався...* (Збан., Переджнив'я, 1955, 135).

ЗАБОРО́ЛО, а, *с., іст.* 1. Рухома частина шолома, що опускається на обличчя для захисту від ударів. *Увіходить Фауст у панцирі, в шоломі з напівопущеним забороло́м* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 407); *Поле, поле моє... Тут ламались мечі й забороло, Тут тріщали щити* (Дор., Літа.., 1957, 47).

2. *перев. мн.* Щити з дерева або з каменю, встановлені на мурах фортеці для захисту її оборонців від ворога. *Не злякалися міщани, Як половці надтягли; Самі старші огнищани Заборола обляглі* (Фр., XIII, 1954, 372); *Широкі мури галицькі, і заборола на них міцні — від ворожих стріл захищають* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 8).

ЗАБОРО́НА, и, *ж.* 1. Наказ не робити чого-небудь. *І росло лихо в його серці, і виростало до гарячої відплати, котра не зна ні впину, ні заборони...* (Мирний, I, 1949, 147); *Його, очевидячки, дратувало, що дичина безкарно літала над головою, захищена високістю та забороною полювати до Петра* (Коцюб., I, 1955, 196); *А слово те* [Т. Г. Шевченка], *зламавши заборони, Робило тліном трони і корони* (Мал., Віщий голос, 1961, 6); *Круто з сином обійшлася* [Лукія] *— наклала заборону на телевізор до кінця навчання...* (Гончар, Тронка, 1963, 86).

2. *заст.* Захист. [Матушка гумення:] *Мені пишуть, що знову.. збирається* [народ] *у ватаги, устав мале і велике на заборону краю* (Мирний, V, 1955, 75).

ЗАБОРО́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заборони́ти**[1] 1. *Чи знаєте, що «Зоря» і «Дзвінок» вже заборонені у Росії?* (Л. Укр., V, 1956, 141); *На блящаній дощечці ледь виднівся вицвілий напис: «Стороннім вхід заборонений»* (Шиян, Баланда, 1957, 24); // *у знач. прикм. Одначе всі вони кинулись до заборонених творів; і дехто почав їх голосно читать* (Н.-Лев., I, 1956, 455); // *у знач. ім.* **заборо́нене**, ного, *с.* Те, що підлягає забороні. *Погляд* [у юнака] *насмішкуватий і впертий, руки.. люблять доторкнутись до забороненого й відчути приємність там, де страшно* (Ю. Яновський, II, 1958, 32); // **заборо́нено**, *безос. присудк. сл. Моргунов розташував свою роту на відпочинок, вислав бокові дозори. Людям заборонено курити і розмовляти* (Тют., Вир, 1964, 492).

ЗАБОРОНИ́ТИ[1] *див.* **заборо́няти**.

ЗАБОРОНИ́ТИ[2] *див.* **заборо́нювати**.

ЗАБОРО́ННИЙ, а, е. Стос. до забо́рони (у 1 знач.). *За призначенням дорожні знаки поділяються на три*

групи: попереджувальні, заборонні і вказівні (Автомоб., 1957, 267).

ЗАБОРОНО́ВАНИЙ, а, е, *с. г.* Дієпр. пас. мин. ч. до **заборонува́ти**. *Спостереженнями встановлено, що в посушливих районах на забороно́ваному в осені зябу верхній шар ґрунту весною висихає повільніше* (Колг. Укр., 7, 1956, 20).

ЗАБОРОНУВА́ТИ, у́ю, у́єш *і рідко* **ЗАБОРОНИ́ТИ**, оню́, о́биш, *док., перех., с. г.* Розпушити ґрунт бороною; заволочити. *Данько, заборонувавши перед посівом рілю, почав тепер волочити ниву вздовж, заволікуючи в землю посіяне зерно* (Цюпа, Три явори, 1958, 34); // Боронуючи, покрити землею посіяне насіння. *Найняв* [Чіпка] *плуг, волів, зорав поле, засіяв, заборонив* (Мирний, І, 1949, 163).

ЗАБОРОНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАБОРОНИ́ТИ**, оню́, о́биш, *док.* 1. *перех. і з інфін.* Не дозволяти робити, здійснювати що-небудь. *Часом вони* [жандарми] *дуже дошкуляють мені, прив'язуючи мене на довгий час до певного місця та забороняючи всяку працю* (Коцюб., III, 1956, 281); *Особливо забороняла* [мати] *йому появлятися на майдані смерком* (Вільде, Сестри.., 1958, 45); *В 1914 році царизм заборонив відзначити століття з дня народження Шевченка* (Корн., Разом із життям, 1950, 25); // Не допускати, не дозволяти користуватися чим-небудь, уживати щось, відбуватися, існувати чому-небудь. *Усі матеріали з тієї газети, які забороняла білогвардійська цензура, другого дня потрапляли в підпільну більшовицьку пресу* (Кучер, Чорноморці, 1956, 97); [Адмірал:] *Я забороняю мітинг. Пропоную виконувати мій наказ* (Корн., І, 1955, 72); [Грек:] *То винні все закони ваші римські — заборонили чесні товариства* (Л. Укр., II, 1951, 522).

2. *перех. і без додатка, заст.* Захищати від кого-, чого-небудь. *Мати, щоб заборонити сина од латинства, оддала його.. архімандритові Густинського монастиря* (Стор., І, 1957, 365); — *Бог його знав, чи п'яний* [Чіпка], *чи ні. Бачила тільки, що до кожного приставав: не даймо! заборонімо!* (Мирний, І, 1949, 319).

ЗАБОРОНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАБОРОНИ́ТИСЯ**, оню́ся, о́бишся, *док.* 1. *заст.* Захищатися від кого-, чого-небудь.

2. *тільки недок.* Пас. до **забороня́ти**. *Помітив* [пасажир] *на стіні табличку: «Палити забороняється», ніякову посміхнувся й поклав портсигар назад до кишені* (Панч, Синів.., 1959, 5).

ЗАБО́РСАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заборсати**. *У хату вскочила жінка — не жінка, дівка — не дівка: голова не покрита, як у дівки, а коси заборсані в мичку* (Мирний, І, 1949, 247); * Образно. *О друже дальній мій, людино на землі, В житті заборсана, мов у густих тенетах!* (Рильський, Поеми, 1957, 222).

ЗАБО́РСАТИ *див.* **забо́рсувати**.

ЗАБО́РСАТИСЯ *див.* **забо́рсуватися**.

ЗАБО́РСУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАБО́РСАТИ**, аю, аєш, *док., розм.* 1. *перех.* Зав'язувати, стягати, переплутуючи (мотузку і т. ін.); // Заплутувати. *Глянь, як заборсала нитки, як їх тепер розплутувати* (Сл. Гр.); * Образно. *Усі вони* [шпикарі] *добрі, як спять, а тільки розплющить очі, то так і норовить.., як би тебе так заборсати, щоб з його лап не вирвався...* (Мирний, І, 1949, 270).

2. *тільки док., неперех.* Задригати або швидко захитати чим-небудь. *Ускочила* [Солошка] *у круг, як божевільна, замазала руками, заборсала ногами* (Мирний, І, 1954, 55); *Заборсав* [хлопець] *ногами, руками, головою, коліньми, закричав, заверещав* (Довж., І, 1958, 409).

ЗАБО́РСУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАБОРСА́ТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Те саме, що **заплу́туватися**. * Образно. *Вихори, здійнявши куряву на шляхах, гаснуть, заборсуються у пшеницях* (Хор., Ковила, 1960, 83); [Микита:] *Так отак-то на гетьманщині все переплуталось та заборсалось, як волосінь в повісті: ні ладу, ні складу* (Кроп., V, 1959, 547).

2. *тільки док.* Почати борсатися. *Заборсалися шляхтичі безпорадно в болоті, марно силкуючись вибратися назад* (Воскр., Веспа.., 1939, 74); *Заєць заборсався, запищав під чоловіком, а той безжалісно і урочисто підняв його за вуха* (Стельмах, II, 1962, 298).

ЗАБРА́КНУТИ, не, *док., безос., розм.* Не вистачити, стати в недостатній кількості, мірі. *Здавило серце, забракло слів, і зосталися тільки сльози та туга без краю* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 212); *Кому ж не дісталося зброї, Тому не забракло сокири, коси Та в грудях одваги міцної* (Л. Укр., І, 1951, 354); *Мене мов хто кулаком ударив у груди. Забракло повітря* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 150); [Моргуненко:] *Відваги, хоробрості, я вірю, вам теж не забракне* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 22).

ЗАБРАКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **забракува́ти**. *Маланка.. побожно слухала оповідання про те, скільки привезено цегли, яке й чому забраковане дерево* (Коцюб., II, 1955, 39); *І це він-таки, Мамонтов, ..висунув Шаляпіна, зробив при його посередництві популярним Мусоргського, забракованого багатьма знавцями* (Моє життя в мист., 1955, 88).

ЗАБРАКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАБРАКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Визнавати непридатним, невідповідним певним вимогам, незадовільним. *Ані одної штуки* [художби].., *що вони доставили до ваги, не забракували їм купці* (Фр., VIII, 1952, 363); *Вона промовчала про те, що їй геолог приніс власного вірша до стінгазети, який вона змушена була забракувати* (Ю. Янов., II, 1954, 95).

ЗАБРАКУВА́ТИ *див.* **забрако́вувати**.

ЗАБРА́ЛО, а, ч., *іст.* Те саме, що **заборо́ло** 1. *Вона* [маска зварювача] *дуже нагадувала важке забрало середньовічного рицаря* (Собко, Біле полум'я, 1952, 245).

ЗА́БРАНИЙ, *рідко* **ЗА́БРАТИЙ**, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **забра́ти** 1—4. *З поля вже забрані жито й пшениця* (Щог., Поезії, 1958, 428); — *Без княжих воєвод жили наші батьки, жили й ми досі, і, як бачиш, хати наші не попустошені і діти наші не забрані до ворожої неволі* (Фр., VI, 1951, 47); *А той недавно вийшов* [з тюрми], *але хворий Душею й тілом, він же був забраний Якраз в розквіті мрій, надій і праці* (Л. Укр., І, 1951, 105); *Вони нишком скидали в став забрате залізо* (Коцюб., II, 1955, 95); // **За́брано**, *безос. присудк. сл. Під осінь мене забрано до армії* (Кол., На фронті.., 1959, 54); — *Кури покрадено! Усі троє, ще й півня в додачу забрано* (Донч., IV, 1957, 59).

ЗАБРА́ТИ *див.* **забира́ти**.

ЗА́БРАТИЙ *див.* **за́браний**.

ЗАБРА́ТИСЯ *див.* **забира́тися**.

ЗАБРЕ́ЗКЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **забре́зкнути**. *Від мисника копицею висунувся товстий, забрезклий на виду хлопчина* (Речм., Весн. грози, 1961, 125).

2. *у знач. прикм.* Набряклий, опухлий. *Його жовтуваті очі заіскрилися, ніби промінь впав від них на сіре забрезкле обличчя* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960 246).

ЗАБРЕ́ЗКЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **забре́зклий** 2.

ЗАБРЕ́ЗКНУТИ, ну, неш; *мин. ч.* забре́зк, ла, ло; *док.* 1. Стати брезклим. *Ярошенко йшов нерівним кроком, зрідка поглядаючись. Обличчя його забрезкло* (Речм., Весн. грози, 1961, 362).

2. *розм., рідко.* Стати водянистим; покритися слизом. *Буряк який, та й той у льоху забрезкне* (Сл. Гр.).

ЗАБРЕ́НЬКАТИ, аю, аєш, *док.* Почати бренькати. *При тих словах вона забренькала в струни* (Фр., I, 1955, 339); *Забренькали в руках у матросів гітари* (Гончар, Таврія.., 1957, 414); *Перехрестик знічев'я забренькав на гуслях* (Добр., Очак. розмир, 1965, 94).

ЗАБРЕСТИ́ *див.* **забрі́дати.**

ЗАБРЕХА́ТИ, ешу́, е́шеш, *док., розм.* Почати брехати (у 2 знач.); загавкати. *Якраз тоді саме за хатою коло воріт забрехав Барбос, неначе на вовка, а не на чоловіка* (Н.-Лев., I, 1956, 86); *Забрехав же, грюкнули двері* (Рибак, Переясл. Рада, 1948. 522).

ЗАБРЕХА́ТИСЯ *див.* **забрі́хуватися.**

ЗАБРИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАБРИ́ТИ,** и́ю, и́єш, *док., перех., розм., заст.* Брати в солдати, визнавати придатним до військової служби. *— З дитинства ми було ростемо, як трава, мремо з половини, а коли підростаєм, цар охоче забриває нас у солдати* (Гончар, II, 1959, 408); *Восени весілля було, а після різдва і забрили* [чоловіка] (Мирний, I, 1954, 238); *За першого ж призову дядька забрили* (Перв., II, 1958, 307).

Забри́ти лоб (ло́ба, чу́ба) *кому, заст.*— узяти в солдати.— *Завтра ж йому лоб забрють, так поспішає сьогодні нагулятись* (Кв.-Осн., II, 1956, 291).

ЗАБРИ́ЖИТИ, жить, *док.* Укритися брижами. *Море забрижило.*

ЗАБРИ́ЗКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **забри́зкати 1.** *Алі прудкіше бігав од човна на берег, весь забризканий піною* (Коцюб., I, 1955, 391); *Нарешті, двері відчинилися, і появився Гнат: шкірянка розстебнута, чоботи забризкані багнюкою* (Тют., Вир, 1964, 32).

ЗАБРИ́ЗКАТИ *див.* **забри́зкувати.**

ЗАБРИ́ЗКАТИСЯ *див.* **забри́зкуватися.**

ЗАБРИ́ЗКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **забри́зкувати.**

ЗАБРИ́ЗКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАБРИ́ЗКАТИ,** аю, аєш, *док.* 1. *перех.* Покривати бризками. *Дощ прориваться в омнібус через щілини віконець й забризкує нас* (Н.-Лев., II, 1956, 390); *В стегно вп'ялася* [стріла], *І кров забризкала штани* (Котл., I, 1952, 284); *Котилися хвилі важкі, сивогриві, Забризкавши піною берег високий* (Шпорта, Вибр., 1958, 34); * Образно. *Ми в ліс ввійшли... Забризкав промінь віти* (Сос., Щастя.., 1962, 226).

2. *перех., рідко.* Бризками гасити вогонь. *Пожежа була ліквідована без допомоги пожежної команди. Маврикій, Капітон, Іван.. залили її з шланга, а пансіонські куховари забризкали з відер* (Смолич, II, 1958, 81).

3. *тільки док., неперех.* Почати бризкати (у 1, 2 знач.). *Хлопці забризкали водою, хлюпаючи собі на обличчя, на руки, на спину* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 6); *Видовбаний сніг грудками забризкав з-під ніг його гнідого ситого коня* (Сміл., Зустрічі, 1936, 203).

ЗАБРИ́ЗКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАБРИ́ЗКАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.* Укриватися бризками. *Забризкався* [Матвій], *захлюстався... Еге! та не мішай йому! Він гуляє!* (Кв.-Осн., II, 1956, 14); *Уперто й похмуро до князівських брам Посунули месників лави, І чорною кров'ю забризкались вкрай Ой трави, стрілчастії трави...* (Забіла, Поезії, 1963, 83).

ЗАБРИ́КАТИ, а́ю, а́єш, *док.* Почати брикати.

ЗАБРИНІ́ТИ, нйть, *док.* 1. Почати бриніти; зазвучати, задзвеніти. *Аж тут король Едвард спинився, І сурма забриніла* (Л. Укр., I, 1951, 352); *В тон басові тихенько забриніли десь шибки...* (Вас., I, 1959, 204); *Саме для неї нечуваними ще звуками забриніла його гітара* (Ткач, Жди.., 1959, 53); // Почати лунати, стати чутним (про звук, голос, пісню і т. ін.). *Забринів за звуком звук* (Граб., I, 1959, 396); *З хуртовини обізвалися звичайні сумовиті і незвичайні селянські голоси, забриніла найулюбленіша пісня Лисенка: «Та нема гіршої нікому, як тій сиротині»* (Стельмах, Хліб.., 1959, 12); // *чим.* Почати викликати звуки. *Налетів звідкись раптовий вихор, забрижів шибками у віконній рамі* (Шияп, Переможці, 1950, 254); // Задзижчати (про комах). *Забриніли в весняному повітрі мухи* (Коцюб., I, 1955, 75); // Задзюрчати (про воду). *Зашуміли гори, забриніли води* (Фр., XIII, 1954, 259); *День народився чистий, ясний. Вітер втих. І враз забриніли струмочки* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 208).

У (в) голові́ забрині́ло, *безос.* — у голові зашуміло. *В голові в мене забриніло вже, а на серці заскребли такі миші,що, здається, зроду ще так не скребли* (Вовчок, VI, 1956, 257).

2. *перен., у чому, на чому.* Почати виявлятися у голосі, словах, очах і т. ін. *У голосі його забриніли владні нотки* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 51); // *чим.* Почати виражати що-небудь. *Почула вона серцем гіркую правду, і тихим, безнадійним смутком забриніли останні слова пісні* (Вас., I, 1959, 132); *Забринів сльозами її голос* (Головко, II, 1957, 200); *Сміхом забриніли очі в Лодиженка* (Ле, Міжгір'я, 1953, 142).

3. Почати дрижати. *Чорні очі її відірвалися від кофейника.. Ледве помітно забриніли повіки* (Досв., Вибр., 1959, 241).

4. *перен.* Яскраво вирізнитися, виділитися своїм кольором під час цвітіння, дозрівання (про квіти, плоди). *Квітки забриніли на полі* (Сл. Гр.).

5. *перен.* Почати блищати, виділитися блиском. *Зіньки похилив мовчки голову, і сльози забриніли в очах* (Гр., II, 1963, 484); *Знову сонце забриніло на вечірньому прузі* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 309).

ЗАБРИ́НЬКАТИ, аю, аєш, *док.* Почати бринькати. *Десь забринькала балалайка* (Речм., Веся. грози, 1961, 193); *Музиканти забринькали, зациґикали, настроюючи скрипки* (Донч., VI, 1957, 432).

ЗАБРИНЬЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* Почати бриньчати. *Не втерпів Кируша і торохнув так бубном, що мідні тарілочки весело забриньчали* (Кучер, Трудна любов, 1960, 462).

ЗАБРИ́ТИ *див.* **забрива́ти.**

ЗАБРІ́Д, рбду, *ч.* 1. *заст.* Відхід з дому на заробітки; бурлакування. *Ми покинемо село та пустимось в забрід* (Сл. Гр.).

2. *заст.* Сезонна артіль рибалок. *Бреде бурлак, поспішає В забороди до моря* (Манж., Тв., 1955, 61); *Одспівав* [дід] *панщину, чумакував — співав, п'ятнадцять років, співаючи, по забродах бурлакував...* (Вас.,Незібр. тв., 1941, 83); *— Як був я в забороді, так ми раз неводом китрибу спіймали, — ..сказав Павло* (Тют., Вир, 1964, 248).

3. Спосіб ловлення риби неводом, волоком і т. ін.

У (в) забрі́д іти́ (піти́) — закидати у воду невід, волок тощо, йдучи по дну, тягнути до берега. *Рибалки йдуть в забрід, димлять, як сом, отави* (Мал., Чотири літа, 1946, 159).

ЗАБРІ́ДАТИ, а́ю, а́єш і **ЗАБРО́ДИТИ,** джу, диш, *недок.*, **ЗАБРЕСТИ́,** еду́, едеш; *мин. ч.* забрі́в, забрела́, ло́; *док.* 1. Бродячи або бредучи, заходити куди-небудь. *Весною, коли спадає вода, забродить туди пастися худоба* (Тют., Вир, 1964, 47); *Коли не забредеш к Мірошнику бувало, У його є і хліб, і сіль, і сало* (Греб., I, 1957, 69); *— Я його бачила, — розказує. —Була я у гаях і забрела дуже далеко, аж туди к чужосільським левадам* (Вовчок, I, 1955, 196); *До півночі колотився, товкся по місту, як Марко по пеклу, забрів до Максима і Голди* (Ткач, Арена, 1960, 115).

◇ **Забрести́ в го́лову** — з'явитися в думках.— *За ці гроші ми не тільки дві ферми збудуємо, а ще й пекарню.— Пекарню? — схопився від несподіванки Сагайдак*

і заходив по кімнаті.— Що це тобі забрело в голову? (Кучер, Трудна любов, 1960, 391).

2. Заходити, залізати у воду, іти вбрід. *Забродить* [Оксана] *по кісточки в чисто-прозору воду* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 164); *Хлопчик хлюпостався у воді і не звертав уваги на діда, аж поки дід не забрів у воду і не витяг його на берег* (Хижняк, Килимок, 1961, 51).

3. *тільки док.* Піти у воді (під час ловлі риби неводом, волоком і т. ін.). *Наймити забрели попід берегом і витягли повний волок баговиння, карасів, линів, раків та жаб* (Н.-Лев., I, 1956, 416).

ЗАБРІ́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАБРЕХА́ТИСЯ**, ешу́ся, е́шешся, *док., розм.* Далеко заходити в брехні, захоплюватися брехнею; заплутуватися в брехні. *Ніколи не брехала* [Маланка]*.., а вже так забріхуватись, се ніколи не було зї* [її] *звичаєм* (Фр., VII, 1951, 86); *Дедалі Голохвостий.. більше забріхується, підбираючи аргументи, слова* (Минуле укр. театру, 1953, 153); *Та він деколи як забрешеться, то й сам не зна, що меле* (Сл. Гр.).

ЗАБРО́ДА, и, *ч. і ж.* 1. *зневажл.* Людина, що прибула звідки-небудь, не тутешня; чужинець; приблуда. *— Казала я, темна душа у заброди, а очі, як у гадюки* (Панч, В дорозі, 1959, 115); // Чужоземний загарбник. *Вірш* [«Боженко» А. Малишка] *запалював у читачів люту ненависть до німецьких загród і кликав до активної дії проти них* (Іст. укр. літ., II, 1956, 631).

2. *розм.* Людина, що любить бродити, багато блукає. *Та він у нас заброда: усе десь блука* (Сл. Гр.); // Про того, хто забрів у воду, ловлячи рибу. *Як радувались ми, обвітрені заброди, Смагляві хлопчаки, ..Що риба йде у спасть* (Мал., Чотири літа, 1946, 159).

ЗАБРО́ДЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **заброди́ти** [3].

2. *у знач. прикм.* Який забродився. *Невдовзі прибігла й мати. З кошиком у руці, схвильована, забродженa, десь, видно, балку убрід перебродила* (Гончар, Таврія.., 1957, 483).

ЗАБРОДЖУВА́ТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАБРОДИ́ТИ**, оджу́, о́диш, *док., перех., розм.* Ходячи, бігаючи, замочувати що-небудь водою, забруднювати болотом. *Дмитро Горіх по мокрому снігу забродив холоші полотняних штанів* (Чорн., Потік.., 1956, 288).

ЗАБРО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАБРОДИ́ТИСЯ**, оджу́ся, о́дишся, *док., розм.* Ходячи, бігаючи, замочитися водою, забруднитися болото́м. *Артьомов.. згадав, як малим ранньої весни бродив по вулицях і забродженувався по самі вуха* (Чорн., Потік.., 1956, 194); *Не дивись, що забродився, аби халяв не покаляв* (Чуб., I, 1872, 235); *Поки доплентався* [Федір] *до роздоріжжя — геть забродився* (Мушк., Серце.., 1962, 151).

ЗАБРО́ДИТИ *див.* **забріда́ти.**

ЗАБРОДИ́ТИ [1], оджу́, о́диш, *док.* Почати бродити (*див.* **бродити** [1]).

ЗАБРОДИ́ТИ [2], о́дить, *док.* Почати бродити (*див.* **бродити** [2]). *Вино забродило;* * Образно. *Забродило повітря п'янкими весняними пахощами* (М. Ол., Леся, 1960, 59).

ЗАБРОДИ́ТИ [3] *див.* **забро́джувати.**

ЗАБРОДИ́ТИСЯ *див.* **забро́джуватися.**

ЗАБРОДЧИ́К, а, *ч., заст., розм.* Рибалка, який ловить рибу неводом, волоком і т. ін. *Починалась тепла, тиха осінь. Забродчики попрочищали ерики, повикидали пісок і почали ловити кефаль* (Н.-Лев., II, 1956, 239).

ЗАБРОНЮВА́ТИ, юю, ю́єш, *док., перех.* Док. до **бронюва́ти.** *Забронювати танк; Забронювати місце в готелі.*

ЗАБРОНЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **забронюва́ти**; // **забронь о́вано**, *безос. присудк. сл. Федір Королевич був колишній арсенальський кадровий робітник, покликаний до армії в перший день війни — ще до того, як усіх арсенальських робітників забронь овано* (Смолич, Мир.., 1958, 42).

ЗА́БРОСТЬ, і, *ж., діал.* Плодова брунька. *На яблуні багато забрості, багато яблук буде* (Сл. Гр.).

ЗАБРУ́ДЖЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **забруди́ти.** *Вночі, забруджений по вуха, я повернувся додому* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 165).

ЗАБРУДИ́ТИ *див.* **забру́днювати.**

ЗАБРУДИ́ТИСЯ *див.* **забру́днюватися.**

ЗАБРУ́ДНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **забрудни́ти.** *Одежа, руки в них забруднені фарбою та клеєм* (Л. Укр., III, 1952, 491); *Підлога була забруднена окурками* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 197); *З забрудненої ріки Уралу потягло вогкістю* (Донч., I, 1956, 158).

ЗАБРУ́ДНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **забрудни́ти** 1. *При забрудненні скла димом та сажею для промивання вживається содово-милонафтова емульсія* (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 45); *Особливо актуальним завданням є боротьба з забрудненням рік, озер і ставів стічними промисловими водами* (Наука.., 8, 1958, 3).

ЗАБРУДНИ́ТИ *див.* **забру́днювати.**

ЗАБРУДНИ́ТИСЯ *див.* **забру́днюватися.**

ЗАБРУ́ДНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **забру́днювати** 1. *Дедалі більшав й дужчав голос народу нашого радянського за охорону нашої природи від знищення, ..від плюндрування, від забруднювання...* (Вишня, II, 1956, 100).

ЗАБРУ́ДНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАБРУДНИ́ТИ**, ню́, ни́ш *і рідко* **ЗАБРУДИ́ТИ**, уджу́, у́диш, *док., перех.* 1. Робити кого-, що-небудь брудним. *Пекельна смола пекла та забруднювала їх.. руки* (Фр., II, 1950, 128); *— По піску навіть ліпше,— зважила вона,— а то мокре пале листя шелестить так смутно... та й сукню може забруднити, покаляти* (Л. Укр., III, 1952, 666); *Обережно, щоб не забруднити папірця, Надя взяла його за кутики й почала читати* (Ткач, Плем'я.., 1961, 132); // Розчиняти, розпилювати (у воді, повітрі і т. ін.) речовину, що надає чому-небудь брудного кольору або робить його непридатним, шкідливим для використання. *Кисневі включення, які забруднюють метал, будуть зникати, а продукт реакції — окис вуглецю — екстрагуватися, тобто видалятися з металу* (Наука.., 9, 1957, 6); *Забруднити воду.*

2. *перен.* Позбавляти моральної чистоти, ганьбити кого-, що-небудь; споганювати. [Я к і в:] *Гей, Вартоломею, людоїде! Забруднив ти душу твою криводою великою* (Кроп., III, 1959, 64); *Актриса не почувала за собою ніякої вини. Адже вона нічим не забруднила своє сумління* (Собко, Запорука.., 1952, 20).

ЗАБРУ́ДНЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАБРУДНИ́ТИСЯ**, ню́ся, ни́шся *і рідко* **ЗАБРУДИ́ТИСЯ**, уджу́ся, у́дишся, *док.* 1. Ставати, робитися брудним. *Лікар порадив.. полежати і стежити, щоб рана не забруднювалась* (Трубл., I, 1955, 110); *Забрудились поросята, Почали ми їх купати* (Бойко, Ростіть.., 1959, 22); // Наповнюючись, просякаючи частинками іншої речовини, набувати брудного кольору або ставати непридатним, шкідливим для використання (про воду, повітря і т. ін.).

2. *перен.* Утрачати моральну чистоту, ганьбитися; споганюватися. [Є ф р е м:] *Бачиш, твоє життя чисте, як скло!..* [П а р х і м:] *А твоє хіба забруднилось?* (Кроп., IV, 1959, 351); *Втратив* [Саїд] *друзів, забруднилось ім'я і збляклa честь...* (Ле, Міжгір'я, 1953, 336)

ЗАБРУКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **забрукува́ти.** *Галасливим кигиканням ненаїдливих чайок,*

цокотом кінських копит на погано забрукованих вулицях і голосами перекупок розпочинав вона [Одеса] *свій звичайний трудовий день* (М. Ол., Леся, 1960, 120); *Я дивлюсь униз, на забруковане подвір'я* (Кол., На фронті.., 1959, 26).

ЗАБРУКÓВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **забрукóвувати**.

ЗАБРУКÓВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАБРУКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Вимощувати камінням вулицю, дорогу і т. ін. *Тепер же цех мав такий вигляд, наче він зовсім новий. Щойно начебто забрукували підлогу кам'яними плитками* (Шовк., Інженери, 1956, 412).

ЗАБРУКÓВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **забрукóвувати**.

ЗАБРУКУВА́ТИ *див.* **забрукóвувати**.

ЗАБРУНЬКУВА́ТИ, у́є, *док.* Почати брунькувати. *Твій вогонь не попелом впаде, Від нього, може, гілка забрунькує* (Забашта, Квіт.., 1960, 85).

ЗАБРЯЖЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* Почати бряжчати (у 1 знач.). *Люлька в роті зашкварчала, Шабля в ножнах забряжчала* (Бор., Тв., 1957, 119); *Раптом пролунав постріл, упали на середину хати шибки, забряжчали* (Воскр., Весна.., 1939, 69); *Мати кинулася до кошика, забряжчала посудом, подала пирога* (Кучер, Чорноморці, 1956, 200).

ЗАБРЯЗКАТИ, аю, аєш, *док.* Почати брязкати (у 1 знач.). *А там закрасується жито, пшениця, Забрязкають коси стальні* (Манж., Тв., 1955, 119); *Він раптом витяг годинник та забрязкав брелоками* (Коцюб., II, 1955, 140).

ЗАБРЯЗКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док.* Підсил. до **забря́зкати**. *Аж ось Сокири вже в Гаю забрязкотіли* (Греб., I, 1957, 62); *Слуги забігали, загомоніли, забрязкотіли ключами* (Н.-Лев., I, 1956, 161); *По кількох хвилинах забрязкотів засув, і на поріг виступив Василь* (Мушк., Серце.., 1962, 8).

ЗАБРЬО́ХА, и, *ч. і ж., розм., рідко.* Людина, що забрьохалася. *Так і швендя куди попало, бісів забрьоха* (Сл. Гр.).

ЗАБРЬО́ХАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **забрьо́хати**. *На порозі несподівано виріс бліди́й, весь забрьоханий сивасько́ю багнюко́ю боєць-телефоні́ст* (Гончар, II, 1959, 426); *Промоклий до нитки, з забрьоханими чобітьми, втомлений і змарнілий, він переступив поріг рідної хати* (Кол., Терен.., 1959, 30); // *у знач. прикм.* Який забрьохався. *З-за тину вибігло забрьохане цуценя* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 540).

ЗАБРЬО́ХАТИ *див.* **забрьо́хувати**.

ЗАБРЬО́ХАТИСЯ *див.* **забрьо́хуватися**.

ЗАБРЬО́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАБРЬО́ХАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Ідучи, забризкувати водою, росою, забруднювати болотом і т. ін. (взуття, одяг тощо). *Вони пішли луками, поскидавши черевики, щоб не забрьохати їх у росу* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 40).

ЗАБРЬО́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАБРЬО́ХАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Ідучи, забризкуватися водою, росою, забруднюватися болотом і т. ін. — *А навіщо ноги бити, по нетрях лазити, забрьохуватись?* (Збан., Над Десною, 1951, 214); *Ніколи він не обминає калюжі, щоб не пройти через неї і не забрьохатись по самісінькі коліна* (Коп., Сон. ранок, 1951, 105).

ЗАБУБНИ́ТИ, нбу́, ни́ш, *док.* 1. Почати бубнити (у 1 знач.). *Потім бубон забубнив, забряжчав брязкальцями* (Головко, I, 1957, 207).

2. *розм.* Застукати, затарабанити. *Мартин журно закурив.., і забубнив пальцями по столу* (Коз., Ю. Крук, 1950, 124).

ЗАБУБОНІ́ТИ, нбу́, ни́ш, *док.* Почати бубоніти. — *Жду та жду самовара, аж очортіло вже ждати,— забубонів сердито Клопотовський* (Н.-Лев., IV, 1956, 283); *Тріснула гілка, в саду щось гупнуло; забубонів стиха чийсь.. голос* (Вас., I, 1959, 323); *Розчинилися двері і з них забубоніли кулемети* (Панч, Вибр., 1947, 312).

ЗАБУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАБУ́ТИ**, у́ду, у́деш, *док.*, *перех. і неперех.*, *також із спол.* що, як і т. ін. 1. Переставати пам'ятати кого-, що-небудь, не зберігати в пам'яті. *Не загубіть листа, бо такої чудної адреси неможливо запам'ятати, я сама її раз у раз забуваю* (Л. Укр., V, 1956, 52); *А він канув, провалився; Його вже й забули, Чи й був коли?* (Шевч., II, 1953, 79); *Один купець,— забув, як звати,— Із ярмарку багато грошей віз* (Гл., Вибр., 1951, 142); *Буде вже інший давати Колі уроки.— Він з вами забув і те, що знав* (Головко, II, 1957, 414); // Розучуватися робити що-небудь. *На криласі не вміє* [Симеон] *співати, І псалтиря забув читати* (Кв.-Осн., II, 1956, 175); — *Я колись грав* [на гуслях], *та вже забув* (Н.-Лев., III, 1956, 46).

◇ **Забува́ти (забу́ти) доро́гу (сте́жку)** *куди* — переставати відвідувати кого-, що-небудь.— *Наш шановний зоотехнік забув і дорогу на ферму* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 11); **Забува́ти (забу́ти) лік** *див.* **лік**[1]; **Забува́ти (забу́ти) про все** [на світі] — не думати, не згадувати про навколишнє, цілком зосереджувати свою увагу тільки на кому-, чому-небудь.— *Грицю! мій любий, мій єдиний!— припадаючи до його, мовила вона, забуваючи про все на світі* (Мирний, III, 1954, 251); *Загальне бенкетування* [на Січі] *мало в собі щось чарівниче. Юнаки оглядалися на всі боки, забувши про все на світі* (Довж., I, 1958, 228); **Забува́ти (забу́ти) [само́го] себе́ (про се́бе, за се́бе)** — занедбувати себе, ставати байдужим до своїх інтересів. *Він для неї* [удови] *і матір стару і самого себе забував...* (Вовчок, I, 1955, 221); **Забу́ла смерть** *про кого-небудь* — хтось дуже довго живе.— *Забула десь і тая смерть про мене,— Зітхнувши тяжко, він* [дідок] *озвався* (Гл., Вибр., 1951, 87); **Забу́ти ду́мати** *див.* **ду́мати**; **Забу́ти язика́ в ро́ті** — мовчати, розгубившись. *Андрій з ляком дивився на Гудзя. Він навіть язика забув у роті* (Коцюб., II, 1955, 35); **Не забу́ти до нови́х ві́ників** — те саме, що **До нови́х ві́ників пам'ята́ти** (*див.* **ві́ник**). [Лукерія Степанівна:] *Другий так би вихворостив тебе на всі боки, що й до нових віників не забула б* (Кроп., II, 1958, 296); **Не забу́ти довіку (до мо́гили, до сме́рті, пові́к** *і т. ін.*) — пам'ятати завжди, вічно.— *Прощай, Нимидоро! Згадуй мене, мов серце, вірними словами та дрібними сльозами, а я тебе, доки живий буду, довіку не забуду* (Н.-Лев., II, 1956, 194); *Хто пройшов бої і пожарища, Той повік не забуде, ні, Фронтового свого товариша* (Криж., Під зорями.., 1950, 13).

2. Робитися, бути байдужим до кого-, чого-небудь, переставати думати про кого-, що-небудь.— *Поки співав на калині, То й весело мені, і забуваю я Свою недоленьку, життя своє погане* (Гл., Вибр., 1951, 24); *Вустимко враз забував про зозулю і.. біжить до хати* (Багмут, Опов., 1959, 10); *Важка образа ворухнулася тоді в серці Оксена, він хоч і промовчав, але забути її не міг* (Тют., Вир, 1964, 75); // Втрачати стосунки, зв'язки з ким-небудь, цуратися кого-небудь. *Терлецькі просили його не забувати їх і приїздити до їх* [них] *частіше* (Н.-Лев., III, 1956, 48); *Коли матимете охоту і вільний час — напишіть до мене і взагалі не забувайте мене* (Коцюб., III, 1956, 313); // Втрачати почуття кохання до кого-небудь.— *Промов мені, милий, хоч словечко! — і вчора, і позавчора тебе не було. Коли забував мене, скажи щиру правду* (Вовчок, I, 1955, 50); — *Де милий-серденько? Чи жив, здоров, чи він любить,*

Чи забуе-покинуе? (Шевч., I, 1963, 58); — *До інших в лиха надумався учащати, до однієї вчительки причепився, щоб забути тебе* (Стельмах, I, 1962, 476); // Переставати відчувати вдячність, пошану і т. ін. до кого-небудь. *Не забули ми,— й ніколи не забудем,— Тих, хто з війни додому не прийшов* (Нех., Сонце.., 1947, 15); *Визволені не можуть забути визволителів* (Гончар, III, 1959, 340).

3. Не брати з собою, залишати що-небудь через неуважність. [Андромаха:] *Чого тобі, Кассандро? Ти, здається, забула вчора в мене веретено?* (Л. Укр., II, 1951, 262); *Брянський уважно вислухує рапорт, питає, чи не забули часом лопат на місці роботи* (Гончар, III, 1959, 24); // *з інфін.* Не робити чого-небудь через неуважність. *Як тільки забували зачинить двері, крізь них влітала з сіней зозулястенька курка* (Коцюб., II, 1955, 273); *Олена як крикне: — Ох, я дурна та божевільна! Забула зайти до шевця* (Кв.-Осн., II, 1956, 44); — *Ага! Демид! Не забудь же всипати в ясла пшениці, та найліпшої, чуе?* (Довж., I, 1958, 221); // *тільки недок., з інфін. і част.* не. Завжди використовувати нагоду зробити, сказати що-небудь. *Розмовляючи з ким-небудь, вона ніколи не забувала додати, що вона вчилась аж у столиці* (Мирний, IV, 1955, 335); *Ніколи не забувала* [Маріцца] *крадькома.. хрестити все, за що Параскіца бралася* (Коцюб., I, 1955, 271); *Коли до нього приїздять товариші з полігона і після спеки розкошують тут свіжою водою з колодязя, не забував молодий Горпищенко весело згадати добрим словом того свого невідомого прадура, який цей колодязь викопав у степу* (Гончар, Тронка, 1963, 56).

◇ **Що ти (він, вона́** *і т. д.*) **заб'у́в (забу́ла, забу́ли) тут (там** *і т. ін.*)? — про небажаність чиїх-небудь відвідин або про відсутність бажання чи потреби йти, їхати кудись. *Піщани спершу не вірили. Чого вона* [генеральша] *сюди приїде? Що вона тут забула?* (Мирний, I, 1949, 193); — *А на вулиці що я забула? Іграшки та пустота* (Кв.-Осн., II, 1956, 27).

4. Випускати з уваги кого-, що-небудь, не враховувати чого-небудь. — *У вас, мабуть, працює багато робітників? — запитала Сахно..— Не дуже, — заперечив доктор Гальваніеску.— Ви забуваєте, що в мене геть усе механізовано* (Смолич, I, 1958, 73); *Як уляділа її* [Нимидору] *Джериха, як побачила її рум'яне лице, високий зріст, то забула навіть на той час про багатирку Варку* (Н.-Лев., II, 1956, 181); [Е д і т а:] *Сину, ти забув, що ти молодший і говориш з гостем* (Л. Укр., III, 1952, 26); *Павло Гречаний стояв собі біля коней, опершись ліктями на полудрабок, і всі якось забули про нього, і ніхто не підійшов, щоб попрощатися з ним* (Тют., Вир, 1964, 295); // Нехтувати ким-, чим-небудь, не зважати на когось, щось. *Він наостанку порадив не забувати про фізичні вправи, що загартовують тіло* (Досв., Вибр., 1959, 122); *Пізньою добою Мокрина вернулась на хутір, забувши сором, забувши за батька й матір і за все на світі* (Н.-Лев., II, 1956, 241); *Аниця і собі зажурилася, забула й про вечерю, не спить усю ніч* (Март., Тв., 1954, 38); *«Обкрадають!» Ця думка довбнею вдарила по голові Терентія, і він, забувши обережність, кинувся до того місця, де щойно стояли коні* (Стельмах, I, 1962, 502); // Не згадувати, не мати потреби, бажання пам'ятати; прощати. *Я од серця все вибачаю і все забуваю* (Коцюб., II, 1955, 420); [Й о г а н н а:] *Прошу тебе, забудь мені те слово,— з твоєї волі я повік не вийду* (Л. Укр., III, 1952, 165); *Я один. На столі телеграма: — Приїжджай. Я забула. Я жду* (Сос., I, 1957, 120); // Занедбувати, залишати без уваги кого-, що-небудь, переставати займатися кимсь, чимсь. *Сиротою зросла я, при чужині, у людях. Хоч не було діла важкого,— так забували про мене, чи я не голодна, не холодна, чи жива я...* (Вовчок, I, 1955, 102); *Життя не жартувало зі мною, і доводилося часом про літературні справи забувати* (Вас., IV, 1960, 47).

ЗАБУВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАБУ́ТИСЯ,** у́дуся, у́дешся, *док.* 1. *розм.* Те саме, що **забува́ти.** — *Прощай же! швидше убирайся, Обіцянки не забувайся* (Котл., I, 1952, 67); — *Ти, відай, не забулася за Йвана?* (Л. Укр., III, 1952, 738); *Цікава Степанида язика прикусила, забулася пісень* (Л. Янов., I, 1959, 335); — *Чи я в тебе з лиця спала, чи брови зносилися, чи робити забулася?* (Барв., Опов.., 1902, 60); — *Нащо ти кланяєшся стовпам? — питається в його Улас.— А для того, щоб не забутись, як треба кланяться людям, — каже Юрко* (Н.-Лев., III, 1956, 289); — *Хто це забувся відра? — питає вона мене* (Н.-Лев., II, 1956, 13); *Зося, приплющивши очі, аж вростає в тин і навіть забувається перекинути через нього своє горня* (Стельмах, I, 1962, 541); *Їх* [хмари] *розвішала весна-господиня, як коштовну білизну, та й забулася позніматн* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 8); *В азарті він забувався, що Черниш не ленінградець і не все розуміе, про що йде мова* (Гончар, III, 1959, 240); *Коли б завмерло стала* [дівчина] — *за шедевр монументу краси дівочої визнав би* [Саїд] *й, забувшись про умовності живого світу, впивався б споглядянням* (Ле, Міжгір'я, 1953, 127).

2. Виключатися в думках з навколишньої дійсності, переставати думати про те, що хвилює, турбує і т. ін. *Чоловік іноді, на якусь мить, забувається: дійсність здається тяжким сном* (Стельмах, Хліб.., 1959, 180); *Хлипаючи та обтираючи сльози, вона забулась зовсім* (Фр., V, 1951, 284); *Забудусь! в тиші раювання Нехай мовчать уста мої!* (Олесь, Вибр., 1958, 242); *Їй пощастило на якийсь час забутися, ніби розчинити свою тривогу у силі-силенній дрібних, але заспокійливих справ* (Собко, Справа.., 1959, 144).

3. Починати дрімати, впадати в сон. *Сон її розбирав чи неміч очі закривала?.. Одарка, побачивши, що стара дедалі починає забуватися, попрощалася й пішла* (Мирний, III, 1954, 131); *Прихилилася й забулась, У дрімоті їй приснилось, Що з її малими дітьми Несподіване зробилось* (Щог., Поезії, 1958, 373); *Прокидається Іванко і до ранку не спить. Тільки на світанку трохи забудеться* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 133).

Забу́тися сном — заснути. *Дзвенять у скло колючі віти.. Я не забудусь більше сном* (Сос., II, 1958, 170).

4. Недостойно поводитися; говорити що-небудь, не відповідне своєму становищу. *Кинувся* [доктор] *до Целі, щоб обняти її в свої могучі рамена..— Ні, пане,— сказала,— не забувайтеся! Сидіть* (Фр., II, 1950, 334); — *Сподіваюсь, не ви будете мене вчити нехтування «словами»..— Почервоніла* [актриса] *і блиснула на нього* [поета] *очима: — Ви забуваєтесь!* (Л. Укр., III, 1952, 701); // Не стежити за собою, втрачати контроль над собою. *Мав він неприємну звичку, розмовляючи, забуватися і бризкати слиною на співбесідника* (Гончар, Таврія, 1952, 139); *Я відчувала такий сильний голод, такий вовчий апетит до всього того, що було на столі, що не витримала і — забулася* (Вільде, Сестри.., 1958, 542).

5. Не триматися, не зберігатися в пам'яті. *А не вспіеш край свій кинуть, Туга зараз забере; Спогадання ровм линуть, Забувається все зле* (Граб., I, 1959, 622); — *Неграмотному треба все в голові тримати, часом і забудеться, а грамотний записав — папір не голова — в нього не втече* (Коцюб., I, 1955, 451); // *безос.* Ставало тоскно. *Дитяче звеір'я почало лякати мене. Забувалося, де ми йдемо і куди* (Вас., I, 1959, 310).

ЗАБУДІ́ВЛЯ, і, *ж.* Те саме, що **забудо́ва**.

ЗАБУДО́ВА, и, *ж.* Спорудження будівель на якій-небудь ділянці. *Зараз багато колгоспів і радгоспів ведуть забудову сіл і селищ за архітектурними планами, складеними заздалегідь* (Ком. Укр., 1, 1968, 27); *Роздивилась* [Клавдя] *по світі і взялась за спекуляцію площами під забудови* (Ільде, Сестри.., 1958, 454).

ЗАБУДО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **забудува́ти**. *Далі починалося друге дворище, забудоване хлівами, хлівцями, загонами, сажами та хатками* (Л. Яшов., І, 1959, 358); *За горбом розлігся великий і густо забудований куток села* (Мельн., Коли кров.., 1960, 20).

ЗАБУДО́ВНИК, а, ч. Той, хто будує що-небудь для себе. [Сонячник:] *Ану, скажи.., Фіногене,— чому в цементі піску багато, чому дачні забудовники до тебе вчащають?* (Дмит., Дівоча доля, 1960, 32); *Відкрилася в Держбанку позика для індивідуальних забудовників. Взяв і я собі таку позику — заходився ставити невеличкий дім* (Логв., Давні рани, 1961, 103).

ЗАБУДО́ВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **забудо́вник**.

ЗАБУДО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **забудо́вувати**.

ЗАБУДО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАБУДУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Займати яку-небудь ділянку будівлями. *Він казав:* — *Цей смітник треба було забудувати ще до революції* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 120).

ЗАБУДО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАБУДУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* Бути, ставати місцем спорудження нових будівель. *Там, де вище, там і раніше було забудовано, а нижчі місця забудувалися тільки пізніше, як.. підняли гать на лівому березі Ужа* (Томч., Жменяки, 1964, 188).

ЗАБУДУВА́ННЯ, я, *с.*, *рідко.* Те саме, що **будівля**. *З-за гори виступила висока гуральня та чималі забудування за греблею* (Н.-Лев., IV, 1956, 80).

ЗАБУДУВА́ТИ *див.* **забудо́вувати**.

ЗАБУДУВА́ТИСЯ *див.* **забудо́вуватися**.

ЗАБУ́ДЬКО, а, *ч.*, *с. і ж.*, *розм.* Людина, що легко, швидко забуває. *Син був таким забудьком, що коли вийде на дворище із своєї хижі, то не знав, де стоять двері* (Калин, Закарп. казки, 1955, 98); [Хоростіль:] *Як бачу, забудько з вас, панно Юліє!* (Фр., IX, 1952, 199); *З її* [вожатої] *легкої руки на табірному подвір'ї з'являється така собі «Дошка юних забудьків», на якій висять на гвіздочку чиїсь забуті труси, чиїсь балетки, чийсь картуз...* (Гончар, Тронка, 1963, 221).

ЗАБУ́ДЬКУВАТИЙ, а, е. Який легко, швидко забуває. *Хором керував церковний дячок.. Неуважний і забудькуватий, він часто починав співати не те, що треба* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 53).

ЗАБУ́ДЬКУВАТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **забу́дькуватий**. *Він гнівався тепер на свою забудькуватість, на свою відсталість, на незручність і неповоротність своєї думки* (Загреб., Спека, 1961, 206); *Як жаль, що я не захопила хоч малесеньке фото з неї* [матері]. *Не можу собі простити таку забудькуватість* (Речм., Твій побратим, 1962, 165).

ЗАБУЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *діал.* Засипати, залити чим-небудь сипким. *Оце так снігопад! Уже в коліно завалив подвір'я, Забузував, забив сусідський сад* (Вирган, В розп. літа, 1959, 168).

ЗАБУКСУВА́ТИ, у́ю, *док.* Почати буксувати. *Машина ваїхала в широку ковбаню, важко, натужно завила мотором і забуксувала* (Коз., Сальвія, 1959, 206); *Паровоз, скрегочучи колесами, забуксував на місці* (Донч., VI, 1957, 177).

ЗАБУ́ЛЬКАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Почати булькати (про рідину).— *Ну, наливай же, попробуємо, якої сили твій змій,— сказав Карпо Нехльода,. І забулькала рідина в склянки та чарки* (Шиян, Баланда, 1957, 41); *Спалахнуть веселі вогнища, в казанках забулькає куліш* (Ткач, Арена, 1960, 13).

2. Падати або стрибати у воду, утворюючи характерні звуки булькання. *Полетів човен вздовж на веслах, і забулькали в море один за одним наживлені гаки!* (Вишня, І, 1956, 187); *З берега у воду забулькали лящі.. жаби* (Панч, II, 1956, 159).

ЗАБУЛЬКОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ЗАБУЛЬКОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док.* Підсил. до **забу́лькати** 1. *Забулькотала вона* [вода] *у горлі,— стара потягнулася, здригнула — і розкрила очі* (Мирний, І, 1954, 361); *Ганна Сильвестрівна встигла тим часом наставити вже окропу, і коли вода забулькотіла, виклала на підсипок перший десяток вареників* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 32).

ЗАБУЛЬКОТІ́ТИ *див.* **забулькота́ти**.

ЗАБУНТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Почати бунтувати. *Царська гвардія з масонами забунтувала...* (Мирний, І, 1949, 215); *Дід Улас так і казав: це добре, що хоч шлях тич забунтував проти воєводи. Людей до гурту збере* (Ле, Наливайко, 1957, 61); * Образно. *Йому було жаль сестри, і глуха неприязнь до винуватця її горя піднялась у ньому, глухо забунтувала* (Кол., Терен.., 1959, 312).

ЗАБУНТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.*, *розм.* Те саме, що **забунтува́ти**. [Шумейко:] *А пам'ятаєте, як одного разу ми.. забунтувались та прикажчика в рів перекинули з бричкою?* (Мик., І, 1957, 507); // Почати неспокійно поводитися. *Ось у стійлі чогось забунтувалася вередлива красуня кобила* (Кач., Вибр., 1953, 362).

ЗАБУРКОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ЗАБУРКОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док.*, *розм.* Почати буркотати, буркотіти. *Незадоволено забуркотів* [кіт] *і пішов собі далі* (Забіла, Катруся.., 1955, 22); *Забуркотів дикий голуб* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 655).

ЗАБУРКОТІ́ТИ *див.* **забуркота́ти**.

ЗАБУРЛИ́ТИ, и́ть, *док.*, *рідко.* Почати бурлити. *Задзвеніла вода, забурлила, Рветься кригa, скресає ріка* (Гірник, Сонце.., 1958, 57).

ЗАБУРМОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ЗАБУРМОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док.*, *перех. і неперех.* Тихо і невиразно заговорити. *Сидить біля мене дід Лук'ян.. То охне, то ліктем мене штовхне. То забурмотить щось сердите* (Жур., Вечір.., 1958, 343); *Поранений ще раз блимнув затуманеними очима, ворухнувся й щось забурмотів* (Ле, Право.., 1957, 173); * Образно. *От наче й замовкне* [ялиця] *вже, насупиться — спокій, уже, здається. Але нагадав собі знов — і знов забурмоче, заскрипить, захитає битою громами головою* (Хотк., II, 1966, 308).

ЗАБУРМОТІ́ТИ *див.* **забурмота́ти**.

ЗАБУРТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **бурту́вати**. *Його* [турнепс] *забуртували і зараз даємо* [худобі] *подрібненим у суміші з кормовими і цукровими бурячками та морквою* (Колг. Укр., 12, 1962, 15); *В лютому ланка вивезла і забуртувала на ділянці 25 тонн гною* (Стельмах, На.. землі, 1949, 463).

ЗАБУРУВА́ТИ, у́ю, *док.*, *рідко.* Почати бурувати. *Натовп забурував, захвилювався — підходить поїзд* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 100).

ЗАБУРУ́НИТИ, ить, *док.*, *рідко.* Те саме, що **забуру́нитися**. * Образно. *Все прийшло в рух.. Степами помчали табуни вихрів, захвилювалися, забурунили зелені вали лісосмуг* (Гончар, І, 1954, 532).

ЗАБУРУ́НИТИСЯ, ниться, *док.* Покритися бурунами. *Забурунилося водне плесо* (Рад. Укр., 4.XII 1962, 3).

ЗАБУРХА́ТИ, а́ю, *док.* Почати бурхати. *З отвору забурхала гаряча пара, Василь зупинив машину* (Довж., І, 1958, 80).

ЗАБУРЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док., розм.* Почати бурчати; обізватися бурчанням.— *Отак завжди. Вип'є та й ліве межи очі! — сердито забурчав Василь* (Мирний, IV, 1955, 147); *По кутках заворушились і забурчали розбуркані пасажири* (Вас., I, 1959, 357); * Образно. *Мотори забурчали глухіше* (Собко, Біле полум'я, 1952, 304); *// безос. Почуся солодкий запах теплої паляниці, аж спазмами горло звело, а в животі забурчало* (Збан., Сеспель, 1961, 164).

ЗАБУР'Я́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **забур'я́нити**. *Берег тут був забур'янений кропивкою* (Десняк, Вибр., 1947, 17); *// у знач. прикм. По забур'яненому полю зморено брели корови* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 520).

ЗАБУР'Я́НЕНІСТЬ, ності, *ж.* Якість за знач. **забур'я́нений**. *Глибину лущення визначають залежно від характеру забур'яненості поля* (Колг. Укр., 11, 1958, 23).

ЗАБУР'Я́НЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **забур'я́нити і забур'я́нитися**. *Не можна допускати забур'янення пристовбурних кругів підсаджених дерев, щоб не висушувати і не виснажувати ґрунту* (Колг. Укр., 2, 1957, 32).

2. Те саме, що **забур'я́неність**. *Встановлення на культиваторі лап провадиться залежно від строку культивації та забур'янення міжрядь* (Картопля, 1957, 129).

ЗАБУР'Я́НИТИ *див.* **забур'я́нювати**.

ЗАБУР'Я́НИТИСЯ *див.* **забур'я́нюватися**.

ЗАБУР'ЯНІ́ЛИЙ, а, е. Який заріс бур'яном. *За невробленим, забур'янілим городом ховався берег невеличкої річки* (Дмит., Обпалені.., 1962, 22).

ЗАБУР'Я́НЮВАТИ, юю, *недок.*, **ЗАБУР'Я́НИТИ**, ню, ниш, *док., перех.* Виростаючи, покривати, засмічувати що-небудь (про бур'ян). *Розростаючись у подах, молочай лозовий забур'янює їх і знецінює пасовища та сіножаті* (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 75).

ЗАБУР'Я́НЮВАТИСЯ, ю́ється, *недок.*, **ЗАБУР'Я́НИТИСЯ**, ниться, *док.* Заростати, покриватися, засмічуватися бур'яном. *Марійка повернулась в село повз бурякову плантацію, яка уже забур'янилась після останніх дощів* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 750).

ЗАБУ́ТИ *див.* **забува́ти**.

ЗАБУ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **забу́ти** 1, 3. *Людьми забутий і богами, Сиджу я осьде над потоком* (Фр., XIII, 1954, 46); *Вода зараз підхопила пліт, поволі обернула його й понесла вниз укупі з харчами, забутими на плоту* (Коцюб., I, 1955, 356); *// **забу́то**, безос. присудк. сл. Завтра відпливає щорічна традиційна екскурсія Дніпром до Канева, на могилу Тараса Шевченка, і їх* [дівчат] *забуто. Запрошень не одержали* (Ю. Янов., II, 1954, 88).

2. *у знач. прикм.* Який не зберігся, не утримався в пам'яті. *Галя спинялася в розмові й тріпала рукою, силуючись нагадати собі забуте слово* (Март., Тв., 1954, 442); *У серце пливуть-напливають забуті Чуття молодії* (Фр., XIII, 1954, 430).

3. *у знач. прикм.* Залишений без уваги; покинутий. *І очі не бачать — Ні тихої хатиночки В забутому краю, Ні тихої долиночки* (Шевч., I, 1951, 290); *Серед забутого місця пролягала широка дорога аж на гору* (Мирний, IV, 1955, 159); *// Занедбаний. Позаростали подорожником та лопухом стежки-доріжки, в забутій канаві біля просіки привільно розкинула зелену плахту жалка кропива* (Донч., IV, 1957, 115).

ЗАБУ́ТИСЯ *див.* **забува́тися**.

ЗАБУТИ́ТИ *див.* **забу́чувати**.

ЗАБУ́ТІСТЬ, тості, *ж.* Стан за знач. **забу́тий** 3. *Почуття самотності, забутості і навіть зайвості все більше й більше давало себе взнаки* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 573).

ЗАБУ́ТЛИВИЙ, а, е, *рідко.* Який легко, швидко забуває. *Забутливі люди... Чи ви ж мені змалу Колись не казали щоденно бувало.., Щоб люди любились, як друзі й співрати?* (Стар., Поет. тв., 1958, 118).

ЗАБУ́ТЛИВІСТЬ, вості, *ж., рідко.* Властивість за знач. **забу́тливий**. *Не для всякої людини «забутливість» в характерною рисою* (Психол., 1956, 197).

ЗАБУ́ТНІЙ, я, є, *заст.* Який викликає забуття; який піддається забуттю.

ЗАБУТО́ВУВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **забуто́вувати**.

ЗАБУТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАБУТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., спец.* Закладати, заповнювати бутом (*див.* **бут** [1]). *Встановлено потужні машини, що подрібнюють породу, якою потім забутовують лави* (Рад. Укр., 31.XII 1961, 3); *Я.. зробив розбивку фундаменту під будинок і намети. Робота закипіла. До вечора ми.. викопали канави, забутували* (Хор., Ковила, 1960, 61).

ЗАБУ́ТОК, тка, *ч., заст.* Залишок; пам'ятка. [Сніве ць:] *Він об зруйнований жертовник вдарив сю арфу й кинув строщену додолу. І так вона лежала довго, довго, аж поки я.. віднайшов святий забуток сей співців преславних* (Л. Укр., II, 1951, 154).

ЗАБУ́ТТЯ, я, *с.* 1. Втрата згадки про кого-, що-небудь. [Мавка:] *Коли б могла я тільки захотіти її* [му́ку] *забути, я пішла б з тобою, але ніяка сила в цілім світі не дасть мені бажання забуття* (Л. Укр., III, 1952, 248); *Ви найшли б.. в її невимушеній сонячній усмішці забуття трудного життя* (Ірчан, II, 1958, 142); // Неприйняття до уваги чого-небудь. *Незнання або забуття основних вимог діалектичного методу призводить дослідника на блукання, на безцільне гаяння часу для сліпого шукання істини* (Ком. Укр., 9, 1962, 50).

Відхо́дити (відійти́) в забуття́; Покрива́тися (покри́тися, кри́тися і *т. ін.*) **забуття́м** — остаточно забуватися, не згадуватися. *Найголовніше ж у цих двох роках, це те, що відійшла у забуття його страшна ганьба — перебування в полоні* (Ле, Право.., 1957, 231); *Відійшли в забуття страшні часи кріпаччини, проти якої мужньо вів боротьбу Шевченко* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 74); *Минув тиждень-другий безнадійності та горя, утрати відходять назад, криються забуттям* (Мирний, I, 1954, 231).

2. Стан того, хто повністю виключився з щоденних турбот, думок, переживань і т. ін. *Ти жити хтів хоть хвилю так, як другі, ..упитись жару й забуття* (Фр., XIII, 1954, 407); *Знав* [Матвій], *що як виговориться перед ким-небудь, то легше стане. Шукав спокою, шукав забуття* (Ірчан, II, 1958, 243); *Любові й віри невмирущі зерна Поет посіяв на лану своїм, Але в житті шляхом тишов тяжким, Де забуття давала лиш таверна* (Рильський, II, 1960, 273).

3. Стан глибокої задуми. *Дмитро після хвилинного забуття відшукав очима Андрія і підійшов до нього* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 926); *Луна від пісні понеслася далеко-далеко, докотилась до села, вдарилась у крайню хату, де стояла під дверима в забутті Марія* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 377); *Женя мовчала, охоплена якимсь забуттям, а потім глянула на подруг: — Петя живий... А тих уже немає...* (Хижняк, Тамара, 1959, 60).

Вивóдити (вúвести) із забуття́ — повертати до здатності сприймати навколишню дійсність. *Тупіт кінських копит вивів жінку із забуття* (Цюпа, Три явори, 1958, 62).

4. Втрата відчуття навколишньої дійсності, стан дрімоти. *З того німого забуття, з того очевидячного сну пробуркав його нестримний регіт* (Мирний, IV, 1955,

174); *Остап лежав на очереті й почувався ослабленим.. Не то сон, не то забуття склепляло повіки* (Коцюб., I, 1955, 358); *В нестямі лупав* [чоловік] *мутними очима.. на жінку, що своїм настирливим, непотрібним галасом пробудила його від солодкого забуття* (Горд., II, 1959, 263); // Втрата свідомості, непритомність. *Скільки днів і ночей тривало маячливе його забуття? Опритомнів* [Яресько] *уночі, в похмурому бараці* (Гончар, II, 1959, 130); *Нестерпний удар по голові звалив його на підлогу, і все поглинув морок забуття* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 62); *Третій день лежить він у забутті. І трапилося ж таке лихо. Зліг чоловік якраз у жнива* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 70).

Впада́ти (впа́сти) в забуття́ — втрачати відчуття навколишньої дійсності, засинаючи або непритомніючи. *Знесиленого Мар'яна жінки повели в другу половину хати, щоб там хоч трохи відпочив. Він упирався, відмикувався, але через якийсь час впав у тяжке забуття... Йому снилося, що сварився з Фросиною* (Стельмах, I, 1962, 171); *Павла охопила якась апатія, і незабаром він впав у холодне й темне забуття* (Кучер, Голод, 1961, 347).

5. Найвищий ступінь виявлення якого-небудь почуття, збудження, захоплення і т. ін. *Наче в нестямі, в знемозі і в забутті, бив* [Іван] *в камінь поляни ногами* (Коцюб., II, 1955, 349); *Хто це хоче відобрати у неї оці хвилини забуття, безпам'ятного щастя? Хто вирвати хоче з вирів кохання?..* (Хотк., II, 1966, 125); *В якомусь злобному забутті Крамаренко жбурнув у Бориса ще одну каменюку* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 30).

До забуття́ — із захопленням, напружуючи всі сили. *Тож гідний будь її* [Вітчизни] *турбот, як віддане дитя,— сягай нечуваних висот, працюй до забуття* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 88).

ЗАБУТУВА́ТИ *див.* **забутову́вати.**

ЗАБУ́ХАТИ, аю, аєш, *док.* Почати бухати (у 1 — 3 знач.). *Заскрипіли ворота, загавкали собаки, забухали об груддя чоботи* (Тют., Вир, 1964, 361); *В мене забухало від радості серце* (Збан., Єдина, 1959, 241); *Хтось, невідомий, підпалив його* [паньский двір], *і він забухав полум'ям* (Козл., На переломі, 1947, 41).

ЗАБУХИ́КАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати бухикати. *На печі завовтузився, забухикав, захректав дід Іванюта* (Кир., Вибр., 1960, 356).

ЗАБУ́ХКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати бухкати. *Джалял.. стис зуби так міцно, що в скронях гулко забухкала кров* (Перв., Невигадане життя, 1958, 65).

ЗАБУЧА́ВІЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **забуча́віти.** *Рудий.. застьобував свою безбарвну піджачину, що враз з такими ж пошматованими штанами, забучавілими капцями на босу ногу та заляженим кашкетом складали його мізерну одіж* (Коцюб., I, 1955, 138); *Тато кинули на гній залізні вилка, витерли поваго́м об штани брудні, забучавілі руки* (Кач., II, 1958, 46).

ЗАБУЧА́ВІТИ, ію, *док., розм.* Втратити гнучкість, еластичність; затвердіти, задубіти.

ЗАБУ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАБУТИ́ТИ**, учу́, утиш, *док., перех., спец.* Те саме, що **забутову́вати.** *Пішов Іван забучувати породою простір, де вже було вийняте вугілля* (Рудь, Гомін.., 1959, 141); *Капіталісти повтікали, ..забутивши початі шахти* (Досв., Вибр., 1959, 306).

ЗАБУШУВА́ТИ, у́є, *док.* Почати бушувати. *Два вибухи забушували в воді, третій луснув під берегом* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 196); *Забушує* [річка] *навесні, аж через край хлюпав* (Чаб., Тече вода.., 1961, 26).

ЗАБУЯ́НИТИ, ню, ниш, *док.* Почати буянити.

ЗАБУЯ́ТИ, я́є, *док.* Почати буяти. *Підня́лася я́рина. Вилізла з землі картопля. Зазеленіло все. Забуяло* (Збан., Єдина, 1959, 19); *Після дощу стало тихо, а потім забуяло життя — свистять, цвірінькають, стрибаючи по деревах, птахи, літають метелики, повзають комахи* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 426); *Притух* [вогонь] *у тому місці, де пролилось вино, й забуяв з новою силою* (Скл., Святослав, 1959, 23).

ЗАБЮРОКРА́ТИТИСЯ, а́чуся, а́тишся, *док.* Стати бюрократом. *Ольга, прочитавши на дверях табличку, посміхнулася: — Бачиш, як забюрократився Нехльода* (Шиян, Баланда, 1957, 197); [Сопяшник:] *Отямся, Назаре! Я тебе по дружбі умовляю: чому на поради майстрів не зважаєш? Півтори п'ятниці, як став начальником, а забюрократився* (Дмит., Дівоча доля, 1960, 66).

ЗАВ, а, ч., *розм.* Скорочення: завідувач, завідуючий. *Шофер із завом контори «жартують»... Зав хоче керувати, шофер не дає... Машина ходором ходить...* (Вишня, I, 1956, 182).

ЗАВ... Перша частина складних слів, що відповідає словам **завідувач, завідуючий,** напр.: завбуд, завмаг.

ЗАВА́БИТИ *див.* **зава́блювати.**

ЗАВА́БЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок., рідко,* **ЗАВА́БИТИ**, блю, биш; *мн.* зава́блять; *док., перех.* Те саме, що **зама́нювати.** *Подекуди вона* [трава].. *стелеться по землі, завабливо подорожнього* (Гончар, Тронка, 1963, 217); *Обом завабливо душу світлі простори, сонце, синь роздоли...* (Гончар, Тронка, 1963, 246); — *Гадаєш, що мене тепер знов завабиш до себе? Ні, небоже!* (Фр., IV, 1950, 410).

ЗАВАГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся. Док. до **вага́тися.** *Під ноги йому попалась пляма свіжої крові. Він завагався на мить, наче боявся ступити на криваву дорогу* (Коцюб., II, 1955, 102); // Почати вагатися. *Погодившись виїхати, Софія раптом знову завагалася* (Кучер, Чорноморці, 1956, 240).

ЗАВАГІТНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Стати вагітною.— *Чули, чули?..— питав молодиця другу, стрівши на вулиці.— Завагітніла* [Мотря]... (Мирний, I, 1949, 137); *Лариса ще непевна,— минуло надто мало часу,— але їй здається, що вона завагітніла* (Руд., Остання шабля, 1959, 235).

ЗАВАГОНІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм., заст.* Завагітніти. [Кілина:] *Запродали мою матір волосному писареві, котрий покинув її, як завагоніла, а потім вигнали її з рідної хати...* (Кроп., IV, 1959, 300).

ЗАВАГОТІ́ТИ, завагочу́, заваготі́єш *і діал.* заваготі́ю, заваготі́єш і *діал.* завагочу́, заваготи́ш, *док., заст.* 1. Стати важчим, поважчати. *Жита заваготі́ли* (Тич., III, 1947, 40).

2. Завагітніти.

ЗАВА́ДА, и, *ж.* Те саме, що **перешко́да.** *Кінь, у шаленім бігу перескакуючи рови, плоти та інші завади, зломить ногу* (Фр., IV, 1950, 125); *Тізба та любий Пірам, до стіни притулившися, часто Дихання спільне палке переймали по черзі й мовляли:— Заздрісна стіно, чого для коханців становиш завада?* (Зеров, Вибр., 1966, 322); — *То біда, що простий чоловік почуває так само, як учений, а висловити того словами не вміє. Це велика завада в житті, пане докторе, я вам кажу* (Вільде, Сестри.., 1958, 423); *Партія завжди подавала і подає руку допомоги радянським митцям.., прибираючи зі шляху всі завади* (Мал., Думки.., 1959, 4).

◇ **На зава́ді бу́ти (става́ти, стоя́ти** і *т. ін.*) — перешкоджати. *На Мар'ю знову насіло.. Їй усе здавалося не так, все було на завалі!* (Мирний, III, 1954, 155); *Сам Віктор.. досі не міг розібратися в тому, що ставало на завалі в роботі* (Руд., Вітер.., 1958, 302).

ЗАВА́ДИТИ [1], ить, *док.* 1. Завдати кому-небудь шкоди, зробити неприємність. *Сказав би я правду, Та що з неї буде? Самому завадить, А попам та людям Однаково буде* (Шевч., II, 1953, 192); *Майстри мовчали. Кожен розуміє, що товариське почуття вимагає допомогти вигнанцям, але як це зробити, не завадивши собі?* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 193);— *Розумна передбачливість ніколи не завадить* (Загреб., Шепіт, 1966, 138).

2. Зашкодити здоров'ю (людей, тварин).— *Не хочу люльки,— каже Василь,— трохи не вона мені і завадила. Так щось нездорово!* (Кв.-Осн., II, 1956, 31); *Та здохла ти* [ослиця]. *Мабуть дорога Таки завадила тобі* (Шевч., II, 1953, 315); // *безос.* [К р у с т а:] *Хіба ж так можна бігти? Ще завадить! Адже ти хворий* (Л. Укр., II, 1951, 393); *Сама* [Параска] *тріскала цілу петрівку скоромне, аж їй завадило було, ще й своїх синів годувала* (Н.-Лев., II, 1956, 18).

Не зава́дить (не зава́дило б), *безос., з інфін.*— варто, не зайве, слід би.— *Тож-бо то й є, що не завадить часом послухати старого* (Фр., II, 1950, 303); — *Підліковатись йому теж не завадило б: кожної зими в нього рани партизанські відкриваються на ногах* (Гончар, Тронка, 1963, 276).

ЗАВА́ДИТИ [2] *див.* **заважа́ти.**

ЗАВА́ДОНЬКА, и, *ж.* Пестл. до **зава́да.** *Спи без завадоньки! Жадної врадоньки Ти ще не знав* (Л. Укр., I, 1951, 48).

ЗАВАЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАВА́ДИТИ,** джу, диш, *док.* Бути на перешкоді кому-, чому-небудь, ставати перешкодою в чому-небудь; перешкоджати. — *А йдіть, діточки, гратися в другу хату, бо ви тут заважаєте...* (Коцюб., I, 1955, 173); *Велика батьківська шапка насунулась йому аж на ніс і заважала бачити* (Довж., I, 1958, 391); *Зимогор працював хутко і вправно. Вітер йому не заважав* (Донч., II, 1956, 36); — *Спасибі вам, діду, й тобі, лицарю.., ми вам вірними помічницями будем і в братерській дорозі не завадимо* (Стар., Облога.., 1961, 54); *Красномовний лісних оволодів увагою аудиторії і знав, що вже ніхто не завадить йому, не переб'є* (Дмит., Наречена, 1959, 203); — *Здрастуйте, люди добрі,— голосно заговорила Ганна,— не завадила б я вашим справам?* (Собко, Справа.., 1959, 120).

ЗАВА́ЖИТИ *див.* **зава́жувати.**

ЗАВА́ЖКИЙ, а́, е́. Надмірно важкий. *Як же вона додибала аж сюди своїми хворими ногами, як донесла цю, заважку для неї, торбину на своїх згорблених старечих плечах?* (Збан., Єдина, 1959, 157); *Ні робота, ні наука не були заважкими для його Івана* (Стельмах, Правда.., 1961, 233).

ЗАВА́ЖКО. Присл. до **заважки́й.** *Та губи спечені були гіркі й солоні І слово вимовить заважко їм було* (Бажан, Вибр., 1940, 166).

ЗАВА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок., рідко,* **ЗАВА́ЖИТИ,** жу, жиш, *док.* 1. Мати яку-небудь вагу; важити. — *Важив я торік сім пудів, а тепер більше, як три, не заважу* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 476); * Образно. — *Скільки, діду, нам вектар заважить, га?— роздумував* [Корінько], *уявляючи перед собою буйні лани колгоспного врожаю* (Кач., Вибр., 1953, 247); // Обтяжувати своєю вагою.— *Це ж із дому, мабуть, харчів і яшкові передали. З одного ж села й по дорозі. Що той пуд який заважить?* (Головко, I, 1957, 144).

◇ **Не бага́то зава́жить:** а) *(що)* не дуже обтяжить. *Послухався* [Хома] *ради. Згорнув свою барвисту пам'ятку* [рушник], *поклав до кишені.— Не багато заважить. Може, навіть легше буде з нею в поході* (Гончар, III, 1959, 315); б) *(хто)* не буде тягарем, не заважатиме.— *Баба не багато заважить, а все-таки буде поміч в господарстві: хоч гуси та гусенята пастиме..,— тарабанила сваха* (Н.-Лев., III, 1956, 55).

2. *перен., розм.* Мати значення.

3. *діал.* Зачепивши, піднімати.— *Тут спокійно я п'яту посилив, Вийняв голку і продовбав шкіру, Поки вістрям голки не заважив За конець* [кінець] *тернини* (Фр., XIII, 1954, 346).

ЗАВА́Л, у, *ч.* 1. Дія за знач. **завали́ти** 1. *Завал тепляка стався за кілька хвилин до кінця перерви* (Собко, Зор. крила, 1950, 224); *Він оглянув уважно купу породи і всю штольню, чи нема небезпеки повторного завалу* (Кол., Терен.., 1959, 213); — *Завал,— сказав Льошка.— Тут недавно стався завал. Бачиш,— земля свіжа* (Мокр., Острів.., 1961, 68).

2. Нагромадження, велика купа чого-небудь обваленого або званого. *По місту б'є далекобійна артилерія, налітають бомбардувальники. Ми не встигаємо розбирати завалів* (Кучер, Чорноморці, 1956, 268); *Величезні берези й осики лежали мов зрубані сокирою, одна на одній, доводилося обходити завали* (Перв., Дикий мед, 1963, 426); // Перекриття, спеціально зроблене навалюванням дерев, каміння і т. ін. *Дорога перед селом була наглухо закрита дубовими завалами* (Гончар, III, 1959, 95); *На вулицях робилися завали, барикади* (Ів., Таємниця, 1959, 100); // Велике нагромадження, скупчення чого-небудь, що зібралося за певний час. *Весною в час поводі на гірських річках часто бувають крижані завали. Крижина зачепиться десь за вострий виступ каменю чи сяде на мілину, а до неї пристане друга, третя* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 81); *Завали промислової продукції;* * Образно.— *Ти мені пробач, будь ласка, що я так рідко забігаю тебе провідати. Роботи, розумієш, цілий завал* (Гур., Осок. друзі, 1946, 117).

ЗАВА́ЛА, и, *ж., розм.* Те саме, що **зава́л** 2. *Жінка швидко пішла по шосе, туди, де мали бути партизани. Через кілька сот метрів вона наткнулася на завалу* (Загреб., Європа 45, 1959, 546).

ЗАВА́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **завали́ти.** *Вихід* [у море] *був завалений. Навіть вельбот ледве зміг перебратись через замулену протоку* (Трубл., I, 1955, 189); *Вулички* [в Філіппополі] *тісні, турецькі доми без вікон на вулицю, ..турецькі базари завалені виноградом* (Л. Укр., V, 1956, 157); *Довгий низький підвал.. весь був завалений меблями, валізами, клунками* (Гончар, III, 1959, 144).

2. *у знач. прикм.* Який завалився. *Білий димок лініво здіймався над грузом завалених стін* (Коцюб., II, 1955, 93); *Марія відсахнулася від брустверу, одбігла в завалений хід сполучення* (Кучер, Чорноморці, 1956, 372).

ЗАВА́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **завали́ти** 1. *Даремне робітники.. остерігали Іцка, що се* [динамітові вибухи] *грозить завалленням штолень* (Фр., VIII, 1952, 414).

ЗАВА́ЛИСТИЙ, а, е, *діал.* Багатосніжний. *Не знаю, як кому — мені в такій порі, Таких от вечорів завалистих зимових, Найкраще пишеться* (Вирган, В розп. літа, 1959, 169).

ЗАВАЛИ́ТИ *див.* **зава́лювати.**

ЗАВА́ЛКА, и, *ж., спец.* Те саме, що **зава́лювання.** *Бригада Мусадзе закінчувала завалку шихти в піч* (Собко, Біле полум'я, 1952, 96).

ЗАВА́ЛОЧНИЙ, а, е, *спец.* Те саме, що **зава́лювальний.** *Пройшовши через увесь мартенівський цех, мимо завалочних машин, Ліда піднялася по металевих сходах на другий поверх* (Руд., Вітер.., 1958, 13).

ЗАВАЛУВА́ТИ [1], у́ю, у́єш, *док.* Почати валувати, несамовито гавкати. *Завалували собаки у дворі* (Мирний, I, 1954, 304); *В цей час пролунав постріл, другий,*

У ранковій тиші завалували пси (Ле, Ю. Кудря, 1956, 327).

ЗАВАЛУВА́ТИ[2], у́є, *док.* Почати валювати, рухатися клубами, валами. *Коли з високих димарів завалював кошлатий дим, вирішив Макар Онисимович залишитися при заводі* (Хижняк, Тамара, 1959, 17); *Над головами людей у морозному повітрі завалувала пара* (Тют., Вир, 1964, 466).

ЗАВА́ЛЮВАЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Призначений для завалювання плавильної печі шихтою. *Стояла.. підготовлена для завалки печі завалювальна машина* (Ле, Мої листи, 1945, 216); *Сталеварові не раз впадало в очі, що в районі першого і п'ятого завалювальних вікон шихта прогрівається і розплавляється значно швидше, ніж всередині ванни* (Рад. Укр., 17.I 1961, 3).

ЗАВА́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **завáлювати** 1—4. *Мартенівська плавка складається з кількох самостійних періодів: завалювання скрапу, заливної руди й вапняку, заливання рідкого чавуну, розплавлення цих матеріалів* (Наука.., 1, 1957, 8).

ЗАВА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАВАЛИ́ТИ**, алю́, а́лиш, *док.*, *перех.* 1. Кидаючи, засипати, покривати кого-, що-небудь чимсь. *Побагато набирають [легіні] сіна, шпарко кидають вилами, завалюють Аничку там, на вершку. Але дівча, як змійка, вивинеться..— і знов стоїть, чекає, обскубуючи зубцями сіно внизу* (Хотк., II, 1966, 341); *Каменоломи назносили заздалегідь під стіни подробленого каміння, завалили ним поміст* (Міщ., Сіверяни, 1961, 171); // Засипати, покривати собою що-небудь. *Сніг тут сіявся рівно, густо, завалюючи хати вище стріх* (Речм., Весн. грози, 1961, 3); — *А се для кого? — раділа Оля, повернувши мене до купи битої птиці, яка завалила весь стіл* (Коцюб., II, 1955, 360); // Заповнювати що-небудь, закидаючи, засипаючи чимсь. *До пізньої ночі кипіла на греблі робота. Боронами та ралами, що настягали в дворів, завалювали греблю з краю в край* (Головко, II, 1957, 347); — *Це на шахті двадцять-біс старі виробітки завалюють,— з повним знанням справи пояснив Зуб* (Собко, Справа.., 1959, 12); [Л і с о в и к:] *Я на бороду заклявся, що дядько Лев і вся його рідня повік безпечні будуть в сьому лісі.* [Р у с а л к а:] *Овва! А батько мій їх всіх потопить!* [Л і с о в и к:] *Нехай не важиться! Бо завалю все озеро вниливм торішнім листом!* (Л. Укр., III, 1952, 195); // *спец.* Засипати шихтою, вугіллям і т. ін. (домну, піч і т. ін.). *В мартен, біля якого зараз працював Коля Круглов, саме завалювали брухт* (Руд., Вітер.., 1958, 17); // Накидаючи чого-небудь у великій кількості або обвалюючи щось, перекривати, загороджувати, робити що-небудь непрохідним. *Всі вони* [турки] *зникли в темній пащі воріт і почали швидко завалювати їх землею* (Добр., Очак. розмир, 1965, 142); *Андрій завалив їх* [двері] *дровами, поки пані Баличина гарячково замикала внутрішні віконниці з невеличкими прорізами для стріляння* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 108); — *Отож треба загнати туди кита.. Тоді висадити скелі над протокою і завалити йому вихід у море* (Трубл., I, 1955, 187); // *безос.* Обвалюючись, робити що-небудь непрохідним.— *Якщо завалило тільки вихід з забою,— сказав Петро, коли хлопці спустилися в шахту,— то люди живі* (Кол., Терен.., 1959, 213); // Засипати кого-небудь при обвалі. [Л и ц а р:] *Одкритий лід і восени розтане, гора впаде і всіх завалить нас* (Л. Укр., II, 1951, 215); // *безос.* [О л ь г а:] *Тільки не ходи в стару шахту, там завалити може* (Корн., II, 1955, 136).

2. Накладаючи що-небудь у великій кількості, заповнювати якусь ділянку, територію, приміщення і т. ін. *Чіпка, дивись, уже й хліб вимолотив, сама солома стоїть, завалив увесь город ожередами* (Мирний, I, 1949, 163); *Назносив* [Іван Кіндратович] *сюди всякого інструменту, завалив стіл хитромудрими кресленнями* (Ткач, Арена, 1960, 204); *Він* [кооператор] *роз'яснював селянам вигоду кооперативної торгівлі, називав товар і ціни на нього, обіцяв завалити приміщення.. такими добрими товарами, що селяни просто ахкали від захоплення* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 267); // Забезпечувати чим-небудь у великій кількості (довозячи, виробляючи і т. ін.). *Місто завалили виноградом, інжиром, жовтими прозорими персиками* (Скл., Помилка, 1933, 129); *Довго, зайкаючись, перебиваючи один одного, пояснювали* [хлопці], *що вони самодіяльні майстри і бажають допомогти будівельникам, подавай тільки лісоматеріал, і вони все будівництво готовими віконнами завалять* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 221); // *перен., перев. у сполуч. із сл.* робота. Примушувати багато працювати або давати багато завдань, доручень. *Пильно стежив* [батько] *за Артемовою наукою.. Сам і посилав у школу, і дома роботою не завалював* (Головко, II, 1957, 212); *Нас завалили роботою: треба було будувати гуртожиток, їдальню, пекарню* (Хор., Ковила, 1960, 54).

3. Обвалюючи або розламуючи, руйнувати що-небудь. *Вона все ходила по хаті з зігнутою головою; їй здавалось, що вона або наб'є собі гулю на голові, або завалить стелю в старенькій хаті* (Коцюб., I, 1955, 67); *Ми робили підкіп з барака, щоб видобутися на волю, але, знесилені голодом, ми надто довго копали, есесівці почули і завалили підкіп* (Загреб., Спека, 1961, 325); — *А в комині дивилась? — Та ні ще,— вищирився рудий гайдамака з квіткою на грудях. І затим замахнувся і ударив у комин прикладом,— завалив комин* (Головко, I, 1957, 359); *Через тиждень колгоспні теслі завалили стару Лесеву хату* (Козл., Сонце.., 1957, 50); * Образно.— *Яка радість жити і бути свідомим того, що ти один з когорти сміливців, які завалюють старий світ неправди* (Кол., Терен.., 1959, 228).

4. *перен., розм.* Не справляючись з дорученням, роботою, ставлячись несерйозно до своїх обов'язків, занедбувати що-небудь, доводити до поганого стану. *Завалюють одну справу за другою, а ти відповідай за них...* (Ряб., Жайворонки, 1957, 20); [Р о м о д а н:] *Прислали нам з району п'яничку Гарбуза, який вже завалив три колгоспи* (Корн., II, 1955, 316); *Чіп за все береться сміло, В чім не тямить нітелень... І найкраще, добре діло Він завалить через день* (Воскр., Цілком.., 1947, 63); // Доводити до невдачі, провалу кого-небудь (перев. на екзаменах). *При одній лише думці про те, що донька могла б не пройти по конкурсу, що якісь там інститутські книгогризи могли б завалити її при вступі, майора кидало в піт* (Гончар, Тронка, 1963, 162).

ЗАВА́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАВАЛИ́ТИСЯ**, а́литься, *док.* 1. Падати, валитися, руйнуючись. *Палац завалюється й горить* (Н.-Лев., II, 1956, 468); *Горіла хата.. Завалювались крокви, і в захмарене небо порскали снопи іскор* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 26); *Дочка моя вмерла.. Та ще як, небога, і вмерла — наглою смертю: глинище завалилось та й її придавило...* (Стор., I, 1957, 102); *Повідь від лютої зливи підмила стовпи — і легенький, тимчасовий місток завалився* (Донч., VI, 1957, 83); // Руйнуватися, обвалюватися, засипаючись. *В яру криниця завалилась, Верба усохла, похилилась* (Шевч., I, 1951, 384); // Падати, провалюватися. *Хтось же таки катається, не боїться, що лід молоденький, що й завалитися можна* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 234); *Пилипенко почервоніє і ладний був у прірву завалитись* (Жур., Звич. турботи, 1960, 211); // *перен.* Зазнавати невдачі, провалу в чому-небудь (перев. на екзаменах). *Завалювався, скажімо, на екзаменах.. якийсь синок.., і його*

термінові везли в область, де був недобір студентів (Кучер, Трудна любов, 1960, 194); // *перен.* Не мати успіху, викликати осуд, засудження (про виставу, справу і т. ін.). *Арсен Загорний дуже добре розумів, що виставa.. остаточно і безповоротно завалилася* (Собко, Нам спокій.., 1959, 37).

◇ **Світ не зава́литься** — нічого не трапиться, не станеться.— *Овва! — світ не завалиться, як стане менше одним муллою!* (Коцюб., II, 1955, 148); **Хай (нехай) зава́литься** *хто, що* — уживається для висловлення негативного ставлення до кого-, чого-небудь. *Чемериця махнув рукою.— Дбати про своє хазяйство? Хай воно завалиться те хазяйство. Ми ж не куркулі якісь. На клаптику все одно не розбагатієш* (Коцюба, Нові береги, 1959, 77).

2. *розм.* Укладатися, лягати де-небудь. *Нічого не писав* [Сергій], *запустив навчання, звечора завалювався спати, щоб швидше минула ніч і надійшла одинадцята година ранку, коли приходив листоноша* (Гур., Друзі.., 1959, 167); *Лушня надвечір внеміг ся та, завалившись на солому в стодолі, захріп мертвецьким сном* (Мирний, I, 1949, 346).

3. *фам.* Заходити, приходити до кого-небудь, ні на кого, ні на що не зважаючи. *Бараболя одягнув і взув підполковника, ..а потім, хихикаючи, запитав, куди завалитися на вечерю* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 264).

4. Западати, ввалюватися. *Марія бачила горби свіжої землі, що вже почали завалюватись* (Кучер, Чорноморці, 1956, 215).

5. *тільки недок.* Пас. до **зава́лювати**. *Він одержував для своєї печі стружку та різний металевий дріб'язок, і піч завалювалася нормальним порядком,— так, як інші печі цеху* (Руд., Вітер.., 1958, 400).

ЗАВА́ЛЯНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зава́ляти**. *Брудна вода стікав з мокрої спідниці, а Марійка стоїть, ще й пальці розгорнула, завалянi в болоті* (Коцюб., I, 1955, 131).

ЗАВАЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док., діал.* Забруднити; замазати, вимазати. *Обмацав* [Невеличкий] *стіни, але не намацав нічого, лиш завалявся собі чимсь пальці* (Фр., VIII, 1952, 204).

ЗАВАЛЯ́ТИСЯ[1], я́ється, *док., розм.* Довго пролежати де-небудь без використання. *Хотілося* [Чінці] *й гарячої страви попоїсти. Тоді він.. назбирав ще торішньої ріпи, що де-не-де по кутках завалялася, начистить, зварить юшки — та й тільки всього!* (Мирний, I, 1949, 229); *В шухляді завалявся конверт від листа, адресованого Зорині* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 182).

◇ **Щастя (щастячко) ще десь завалялося** — про несподівану радість, удачу. *Невже наше щастячко ще десь завалялося, і я скоро обійму тебе, обцілую, синочка свого?* (Логв., Давні рани, 1961, 19).

ЗАВАЛЯ́ТИСЯ[2], я́юся, я́єшся, *док., діал.* Забруднитися. *Бідний дід, перелякався, ще й у болоті завалявся...* (Ірчан, II, 1958, 88).

ЗАВАЛЯЩИЙ, а, е, *розм.* 1. Який довго валявся, валяється де-небудь; закинутий, непотрібний. *Куди оком не глянеш* [на ярмарку], *то усе люди.. Тут суздальці в богами та з книжками завалящими, а побіля їх ластьонниця з грубкою* (Кв.-Осн., II, 1956, 13); *Заказарок був сховищем усякого завалящого церковного майна* (Скл., Карпати, II, 1954, 93); // Який довго не використовується, лежить без певного призначення. *Турбай підняв дівчинку на руки, намагаючись відшукати в кишенях якусь завалящу цукерку* (Руд., Остання шабля, 1959, 212).

2. *перен.* Який не відповідає певним вимогам, ні на що не здатний (про людину). *Для вінчання Лободи з Лашкою Заблудовський добув якогось завалящого попа-розстригу чи ксьондза, позбавленого звання за розпусту* (Ле, Наливайко, 1957, 241); *В інших жінок чоловіки як чоловіки, а в неї, звісно, попався самий завалящий і недбайлиця* (Стельмах, II, 1962, 235).

ЗА́ВАЛЬ, і, *ж., збірн., розм.* Велика кількість чого-небудь зваленого, накиданого. *Вони читали довгі й скучні романи.., витягнені в коморі з покритої пилом завалі* (Коцюб., I, 1955, 323); *Потужні крани підхоплювали багатотонний, щойно відбатований брухт, перекидали його на берег, там була його вже ціла заваль* (Гончар, Тронка, 1963, 249); // Товар, який залежався непроданий (перев. недоброякісний). [К и р и а:] *Наша* [крамниця] *супроти його, як хліб проти горниць. Отака кумерція!.. Завалі та гнилі тепер вже не продаси, годі* (Кроп., IV, 1959, 209).

ЗАВАЛЬКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **завалькува́ти**. *Дощ.. крізь великі дірки гнилої стріхи хлюпав просто на горище.. Рятував Ганну тільки товстий шар глини, якою була завалькована стеля* (Руд., Остання шабля, 1959, 444).

ЗАВАЛЬКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Закласти, обкласти стіни вальками глини.

2. Обмазати стіни товстим шаром глини.

ЗАВА́ЛЬНИЙ, а́льна, а́льне. 1. *діал.* Якого є багато. *Пу-еу-у! — вила-гула хуртовина, заносила країну завальними снігами, замітала бездомних, розорених по лісах та болотах* (Довж., I, 1958, 308).

2. *діал.* Який має великі розміри і велику вагу; важкий. *Коники.. стрепнули й собі і цабе, напрудились і лівше повезли ту завальну машину* (Н.-Лев., III, 1956, 168).

3. *спец.* Який засипається, завалюється чим-небудь (для зберігання, готування чогось). *Технологія приготування кормів здійснюється так: зерно з завальної ями норією перевантажується в зерносклад з швидкістю три тонни за 5 хвилин* (Рад. Укр., 3.II 1962, 2).

ЗАВАНТА́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **завантажи́ти**. *Дістявши з валізки добре завантаженого портфеля з полотнищами ескізів, проектів і планів, він довго лишався за столом* (Коцюба, Нові береги, 1959, 13); *Мама була дуже завантажена на роботі* (Ів., Таємниця, 1959, 91); *Радісно бачити, що після завантаженого працею літа сидять вечорами в клубі хлопці й дівчата, слухають на заняттях політшколи біографію Леніна* (Кучер, Дорога.., 1958, 18).

ЗАВАНТА́ЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Забезпечення, заповнення вантажем.

2. *перен.* Обсяг роботи, справ і т. ін. *Нехльода скаржився на нестерпні умови роботи, на велику завантаженість, таку велику, що немає коли дихнути від усякої роботи* (Шиян, Баланда, 1957, 147).

ЗАВАНТА́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **завантажи́ти**. *Заздалегідь подав* [Гармаш] *матеріал для завантаження* (Донч., VI, 1957, 463); *Точний розрахунок, завантаження кожної для себе й членів бригади хвилини, підготовка заранє робочого місця..— от вам т.. метод роботи* (Вишня, I, 1956, 339).

ЗАВАНТА́ЖИТИ *див.* **завантажувати**.

ЗАВАНТА́ЖИТИСЯ *див.* **завантажуватися**.

ЗАВАНТА́ЖНИК, а, *ч.* Те саме, що **завантажувач**.

ЗАВАНТА́ЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Призначений для завантажування. *Домішки.. викидаються на викопане поле, а чисті бульби надходять з перебирального стола на завантажувальний транспортер* (Хліборобе Укр., 8, 1963, 25); *Крізь отвори завантажувальних вікон* [мартена] *видно, як у шаленій боротьбі закипає і піниться метал* (Рад. Укр., 15. VII 1962, 3).

ЗАВАНТА́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **завантажувати**. *Першою умовою для надійної роботи газогенератора*

в регулярне завантажування палива невеликими порціями (Сільськ. теплоелектростанції, 1957, 122).

ЗАВАНТА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАВАНТА́ЖИТИ**, жу, жиш, *док., перех.* 1. Наповнювати що-небудь (віз, вагон, судно і т. ін.) вантажем (у 1 знач.). *Вони швидко завантажили кораблі провізією та водою і взяли напрям на Тасманію* (Видатні вітч. географи.., 1954, 61); *Посідали на коні татарські вояки, завантажили вози награбованим добром* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 486).

2. *перен.* Забезпечувати роботою в належному обсязі. *Трактори агрегати потрібно комплектувати з таким розрахунком, щоб потужність трактора повністю завантажити* (Наука.., 6, 1959, 52); // Заповнювати роботою (час). *Люди володіють додатковими професіями: мулярів, ..покрівельників. Це дає змогу краще завантажувати робочий день* (Рад. Укр., 21.IV 1959, 2).

3. *спец.* Заповнювати рудою, паливом і т. ін. (домну, піч тощо). *Піч треба завантажувати тільки двома компонентами — агломератом і коксом* (Рад. Укр., 25.VI 1957, 1); *Силосні башти місткістю 100—150 т завантажують не більше як за 2—3 дні* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 269); // Засипáти руду, паливо і т. ін. в домну, піч. *Робота в шахтних печах провадиться безперервно — цілу добу.. Вапняк завантажують у верхню частину шахти, а вапно вивантажують знизу її* (Таємн. вапна, 1957, 41).

ЗАВАНТА́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАВАНТА́ЖИТИСЯ**, жуся, жишся, *док.* 1. Наповнюватися вантажем, забирати вантаж (у 1 знач.). *Додаткові рейси бригада виконує вночі груповим методом, тобто всі автомобілі одночасно завантажуються і разом вирушають з плантації на завод* (Рад. Укр., 18.IX 1961, 3).

2. *тільки недок.* Пас. до **завантáжувати**. *Колись доменні печі завантажувались ручним способом* (Баш, Надія, 1960, 58).

ЗАВАНТА́ЖУВАЧ, а, ч. Робітник, що завантажує домну, піч і т. ін.

ЗАВАПНУВА́ТИ, ýю, ýєш, *перех., с. г.* Док. до **вапнувáти** 1. *Якщо вважати середньою нормою мергелю 5 тонн на гектар, то при розробці найменш глибокого з обслідуваних покладів можна завапнувати понад 3000 гектарів* (Ком. Укр., 9, 1956, 22).

ЗАВА́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заварúти**. *Принесла* [Шаукен] *чайник щойно завареного духмяного чаю* (Тулуб, В степу.., 1964, 165); *До столу було подано запашний окріп, заварений липовим цвітом* (Кучер, Чорноморці, 1956, 395); *Болти для кріплення вірянд ізоляторів застосовуються і з завареним вушком* (Сільськ. лінії електропередачі, 1956, 31).

ЗАВАРИ́ТИ *див.* **завáрювати**.

ЗАВАРИ́ТИСЯ *див.* **завáрюватися**.

ЗАВА́РКА, и, *ж.* Настій чого-небудь, залитого окропом (перев. чаю). *На столі шумить самовар, на ньому чайник з густою заваркою* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 104); *Вони сидять за столиком у Павла Михайловича, і той частує їх своїм чаєм з вишневою та калиновою заваркою* (Кучер, Прощай.., 1957, 302).

ЗАВА́РНИЙ, а, е. Який в процесі виготовлення попередньо заварюється. *До складу заварного тіста входять пшеничне борошно, вершкове масло, яйця, сіль, вода* (Укр. страви, 1957, 360); *Заварний крем; Заварні пряники.*

ЗАВА́РЮВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до заварювання металевих виробів. *У чавуноливарному цеху робота підручного газозварника на заварювальній ділянці була важкою* (Наука.., 9, 1959, 10).

ЗАВА́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **завáрювати**. *Приготування заварного тіста складається з двох стадій: заварювання борошна і замішування тіста* (Укр. страви, 1957, 360).

ЗАВА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАВАРИ́ТИ**, арю, áриш, *док., перех.* 1. Заливати що-небудь окропом для утворення настою. *Вона кинулась чай заварювати, стакани мити* (Мирний, III, 1954, 277); *Івга тим часом поставила на вогонь чайник і, коли він закипів, заварила липовий цвіт* (Донч., IV, 1957, 89); *Сусідка порадила заварити в горщику деревію і по кілька крапель лити в молоко, щоб закріпити шлунок* (Кочура. Зол. грамота, 1960, 344); // Заливати окропом, готуючи що-небудь. *Коли тісто добре підійде, його заварюють кип'ятком так, щоб воно по густоті було схоже на.. сметану* (Укр. страви, 1957, 259); // *рідко.* Починати варити. *Заходить сонце. Чумаки привертають до гіллястого дуба, запалюють вогонь, заварюють кашу* (Сам., II, 1958, 361).

◇ **Заварúти кáшу** *див.* **кáша**; **Заварúти пúво** — те саме, що **Заварúти кáшу** (*див.* **кáша**). *Поїхав я до батька і розказав йому всю подію; він одмовив: — Сам заварив пиво, сам і хлебчи його!* (Збірник про Кроп., 1955, 58); **Завáрювати (заварúти) сóняшниці**, *заст.* — ставити банки при болях у животі. *І соняшниці заварювали* [хворому], *і як то вже не шептали, ..так нічого і не зробили* (Кв.-Осн., II, 1956, 251).

2. *перен.* Затівати що-небудь (звичайно неприємну, складну, заплутану справу). — *Адже й цілу справу з реформою кас повітових на те тільки заварив* [маршалок], *щоб грішми з хлопської каси викупити у Вагмана свої векслі* [векселі] (Фр., VII, 1951, 357); — *Так чому ж мовчав?— промовив, нарешті, той самий Тур, що заварив усю халепу* (Скл., Святослав, 1959, 67).

3. Лагодити що-небудь металеве або усувати тріщини, отвори і т. ін. в металі способом зварювання. *В цеху з'ясувалося таке. Розірвався крюк від пульманівського вагона і треба було його заварити* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 12); *Для того, щоб заварити тріщину, треба було познімати деталі, змонтовані близько від місця нагріву* (Собко, Звич життя, 1957, 104).

ЗАВА́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАВАРИ́ТИСЯ**, áриться, *док.* 1. Настоюватися в окропі (про чай і т. ін.); // Набувати готовності (після заливання окропом або варіння).

◇ **Заварúлася кáша** *див.* **кáша**.

2. *перен.* Назрівати або починатися (про якусь неприємну, складну подію, справу). — *Поки не пізно, тобі треба тікати звідси. Зараз тікати. Тут заварюється, бачу, щось гірше за холеру* (Кол., Терен.., 1959, 65); *Лист не заспокоїв, а скоріше посилив тривогу Борового. Щось там у колгоспі.. заварилося* (Грим., Незакінч. роман. 1962, 186); — *Тепер така війна заварилася, що для твоїх співаночок навряд чи знайдеться час* (Тют., Вир, 1964, 284).

3. *тільки недок.* Пас. до **завáрювати** 1, 3.

ЗАВА́ТРА, и, *ж., діал.* Курінь для пастухів серед загороди, в якій ночують тварини (на полонинах). *Федір Штола.. обійшов заватру і загнав навідліг сокиру в стіну* (Гжицький, Опришки, 1962, 12).

ЗАВБАЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **завбачáти**.

ЗАВБАЧА́ТИ *див.* **завбáчувати**.

ЗАВБА́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **завбáчити**. *Віщий Фінн, владар Таємних духів і примар, В своїм пустельному роздолі, На самоті спокійно ждав, Щоб день призначений від долі, Давно завбачений, настав* (Пушкін, Руслан і Людм., перекл. Терещенка, 1949, 94).

ЗАВБА́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **завбáчити**. *І завбачення, і передчуття своєї історичної долі,— все постало перед ними у величезній небуденній єдності*

(Довж., I, 1958, 93); *Геофізичні дослідження вченого мають велике значення для завбачення рухів земної кори* (Наука.., 10, 1963, 25); *Основним способом передбачати місцеву погоду є завбачення її на основі власних спостережень за явищами погоди* (Нар. прикмети.. погоди, 1956, 6).

ЗАВБА́ЧИТИ *див.* **завба́чувати.**

ЗАВБА́ЧЛИВИЙ, а, е. Здатний наперед розгадати чиї-небудь наміри, зрозуміти якість обставини, врахувати потреби і т. ін. *Вона була жадібна, хижа, хоч водночас розумна і завбачлива* (Сенч., Опов., 1959, 101); *У завбачливого Лукича знайшовся в кишені засмальцьований індивідуальний пакет* (Гончар, I, 1954, 467); *Завбачливий Богун щодня водив свій полк у поле: вчив козацької науки* (Кач., II, 1958, 427).

ЗАВБА́ЧЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **завба́чливий**. *А все ж краще попередити, ніж спізнитись... Завбачливість ще ніколи й нікому не шкодила* (Руд., Остання шабля, 1959, 123); [О ф і ц е р:] *Ви навіть пальто взяли з собою. Це робить честь вашій завбачливості і табірному досвіду* (Собко, П'єси, 1958, 112).

ЗАВБА́ЧЛИВО. Присл. до **завба́чливий**. *В саду і подвір'ї Смольного теж палахкотіли багаття, але людей біля них було ще більше — штаб повстання завбачливо виставив численну оборону* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 310); *Данько, мов стріла, долетів до воза, вихопив сховану ним гвинтівку, яку завбачливо не викинув* (Цюпа, Три явори, 1958, 36).

ЗАВБА́ЧНИК, а, *ч.* Той, хто завбачує що-небудь. *Широко відомі як надійні завбачники погоди павуки, головним чином хрестовик і домашній павучок* (Нар. прикмети.. погоди, 1956, 39).

ЗАВБА́ЧНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **завба́чник.**

ЗАВБА́ЧУВАТИ, ую, усш і **ЗАВБАЧА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАВБА́ЧИТИ**, чу, чиш, *док.*, *перех.* 1. Знати наперед, на основі певних фактів робити передбачення, висновок про розвиток, настання яких-небудь явищ, подій. *Використання радіозонда полегшує завдання завбачувати погоду* (Наука.., 2, 1958, 6); *Грецькі вчені* [в Стародавній Греції] *завбачали сонячні затемнення, визначили положення ряду зір* (Іст. стар. світу, 1957, 128).

2. Правильно орієнтуючись в яких-небудь обставинах, здогадуватися наперед про щось. *Ми напевне піймаємо на гарячому того осоружного чоловіка, існування якого давно завбачував Стратіон* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 41).

ЗАВБІ́ЛЬШКИ, *присл.* За розміром, обсягом (про міру величини). *Гончарі заставили горшками таке місце завбільшки, як наш базар. Чумаки стояли цілими валками* (Н.-Лев., I, 1956, 58); *Хатка, завбільшки сорок квадратових аршин, почала чепуритися* (Гр., I, 1963, 241); *Буйні градини з дрібну сливу завбільшки били моряків, змоклих і змерзлих до кісток* (Тулуб, В степу.., 1964, 394).

ЗАВБО́ГО, *присл.* Надто убого. *Вона була завбого вбрана для передніх рядів партеру...* (Л. Укр., III, 1952, 706).

ЗАВВА́ЖИТИ *див.* **зауважувати.**

ЗАВВА́ЖУВАТИ *див.* **зауважувати.**

ЗАВВИ́ШКИ, *присл.* У висоту, знизу догори (про міру висоти). *Здоровенні будяки, заввишки в зріст високого чоловіка, стояли, як густий ліс* (Фр., IV, 1950, 325); *Івлєв стоїть вадуманий перед поставленим сторч великим, плескуватим ящиком — більшим заввишки, ніж завширшки, ..збираючись його розкрити* (Коч., II, 1956, 385); *Шалений шторм хвилював морські води до самого обрію. Спінені вали, завдовжки з півкілометра, заввишки як пароплав, котилися перед ними* (Трубл., I, 1955, 153); *Сипучі піски.. здіймалися крутими хвилястими барханами сажнів по п'ять заввишки* (Тулуб, В степу.., 1964, 70); // На зріст, ростом. *Мотря стояла коло тину висока та здорова, така заввишки, як Карпо* (Н.-Лев., II, 1956, 374).

◇ **На корч завви́шки** — малий на зріст, ростом. *Сам той Ох на корч заввишки, але в сажень борода, знає край і вздовж і вширшки, де багатство, де біда* (Л. Укр., I, 1951, 273).

ЗАВГЛИБШКИ, *присл.* У глибину (про міру глибини). *Корній спустив лопату в прокопаний рівчак. Він був завглибшки з півархина* (Гр., I, 1963, 418); *Канави копають завглибшки 25—30 сантиметрів і завширшки від 1,2 до 2 метрів* (Колг. Укр., 9, 1956, 41).

ЗАВГО́ДНО. 1. *присудк. сл., розм.* Бажано, потрібно.— *Прийде хто, скажу свою, справедливу ціну як слід, щоб бога не гнівить і людей не кривдить ..Завгодно, бери, а не завгодно, як хоч! Ніхто не силує* (Н.-Лев., I, 1956, 59);— *Як пану підчашому завгодно,— відповів він* [цехмістер], *удаючи байдужого* (Тулуб, Людоловп, I, 1957, 120).

2. *част.* Уживається після питальних займенників і деяких прислівників, утворюючи з ними сталі словосполучення у значенні означальних займенників і прислівників.

Де завго́дно — будь-де, байдуже де, де-небудь. *Малуша рада була лягти де завгодно. Сказали б — спала просто на землі* (Скл., Святослав, 1959, 82); **Кого́ завго́дно** — будь-кого, кожного.— *Казати, як я потрапив до табору? А здуру.. Ностальгія засліпить кого завгодно* (Ю. Янов., II, 1958, 67); **Коли́ завго́дно** — в будь-який час, будь-коли, завжди. *Рада переписувала їх* [вірші] *старанно і могла читати напам'ять коли завгодно й у необмеженій кількості* (Ю. Янов., II, 1954, 86); **Куди́ завго́дно** — будь-куди, в будь-якому напрямі, до будь-якого місця. *Я намагався її* [дівчину] *підбадьорити, казав, що удвох ми дійдемо куди завгодно* (Гур., Друзі.., 1959, 22); **Скі́льки завго́дно** — в будь-якій кількості, без обмеження, багато. [Е н н:] *Таня може жити в моєму домі скільки завгодно — вона врятувала життя моїй дочці* (Собко, П'єси, 1958, 82); **Хто завго́дно** — будь-хто, перший-ліпший, байдуже хто. *Нехай би хто завгодно приїхав і подивився — таку красу не можна не похвалити* (Ю. Янов., V, 1959, 159); **Що завго́дно** — будь-що, усе без винятку.— *Чудово покаже,— сказав Щорс, тактовно беручи під захист Боженка.— Будьте певні, покаже все, що завгодно* (Довж., I, 1958, 169); **Як завго́дно** — будь-як, як-небудь, як забажається. *Другий Вітер молодий.. так помислив: — Хай собі Сонечко як завгодно сходить — Чи по-зимньому, Чи по-весняному* (Тич., I, 1957, 49); **Яки́й завго́дно** — будь-який, байдуже який. *Чубенко стояв і стояв, а загонові здалося, що він весь залізний і яку завгодно негоду вистоїть* (Ю. Янов., II, 1958, 212); *Командири могли посилати його на які завгодно завдання* (Довж., I, 1958, 300).

ЗАВГОДЯ́, *присл., діал.* Завчасно.— *Прибіг* [панич] *додому завгодя навчати, що мені казати* (Мирний, III, 1954, 170).

ЗАВГО́РИТИ *див.* **завго́рювати.**

ЗАВГО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАВГО́РИТИ**, рю, ри́ш, *док.*, *діал.* Зашкоджувати. *Нехай в олійниці олійник тараном Макухам завдає якмога гіршу муку, Так не завгорить їм, а здавить в каменюку* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 45);— *Вбирайся та ходім на свої заручини, бо втратиш дівчину. Що б мені завгоріло й справді сьогодні посватать твою Степаниду?* (Н.-Лев., I, 1956, 371).

ЗАВГО́СП, а, *ч.* Скорочення: завідувач господарства, господарської частини. [Г а р м а ш *(у те-*

лефон):] *Передайте завгоспові, що дах мусить бути пофарбований, хоч би там що* (Мик., I, 1957, 144).

ЗАВГОСПІВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **завгóсп**.

ЗАВГРУ́БШКИ, *присл., розм.* Те саме, що **завто́вшки**. *«Корчувальники»* [трактори].. *легко виривали пеньки сантиметрів дванадцять-п'ятнадцять завгрубшки* (Мур., Бук. повість, 1959, 303).

ЗАВДАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **завдава́ти**.

ЗАВДАВА́ТИ, даю́, даєш, *недок.*, **ЗАВДА́ТИ**, да́м, даси́, *док., перех.* 1. *чого, рідко що.* Робити, чинити кому-небудь щось неприємне; заподіювати. *Розказали кобзарі нам Про войни і чвари, Про тяжкеє лихоліття... Про лютії кари, Що ляхи нам завдавали — Про все розказали* (Шевч., II, 1953, 30); *Я ще не пробула й півмісяця в баронеси, а скільки прикрості завдала вона мені!* (Л. Укр., III, 1952, 523); // У сполуч. з деякими іменниками означає дію, результат якої виражено іменником. *Насильство порушує в тілі часток рівновагу. Можеш у тім пересвідчитись легко, завдавши удару Сам по якійсь* [якійсь] *частині свого ж таки власного тіла* (Зеров, Вибр., 1966, 171); *Чималої шкоди завдали вони* [морози] *й Мічурінському саду* (Довж., I, 1958, 473); *Яресько згоряв від сорому. Він бачив, що своїм запізненням завдав образи командирові* (Гончар, II, 1959, 248); // Викликáти, спричиняти що-небудь неприємне. *Зчорнілий, спалений посухою степ.. ще більшої туги, ще гіршої кудьги завдає чумакові...* (Коцюб., I, 1955, 181); *Рани від тавра завдавали їм* [невільникам] *невимовних страждань* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 220); — *Війна завдала стільки горя, сліз, — говорив жалісливий Петро Іванкович* (Дмит., Наречена, 1959, 133).

◇ **Завдава́ти (завда́ти) бо́лю (му́ки)** — викликáти важкі переживання, почуття. *Не треба було так робити. Адже вона цим заподіяла Вихору гострої образи, завдала тяжкого болю* (Кучер, Чорноморці, 1956, 64); **Завдава́ти брехню́** *див.* **брехня́**; **Завдава́ти (завда́ти) втра́ти (втрат)** — позбавляти кого-, що-небудь якоїсь кількості людей або матеріальних цінностей, знищуючи, виводячи з ладу. *Танк Шашла, напевно, був останнім у групі військ, які, завдаючи німцям великих втрат, відходили на схід* (Збан., Т. Шашло, 1949, 11); **Завдава́ти (завда́ти) га́рту** *див.* **гарт**; **Завдава́ти (завда́ти) ду́рня** *див.* **ду́рень**; **Завдава́ти (завда́ти) ду́ху** *див.* **дух**; **Завдава́ти (завда́ти) жалю́** *див.* **жаль**; **Завдава́ти (завда́ти) жа́ру** *див.* **жар**; **Завдава́ти (завда́ти) жа́ху** *див.* **жах**; **Завдава́ти (завда́ти) зневі́ри** *див.* **зневі́ра**; **Завдава́ти (завда́ти) кло́поту** *див.* **кло́піт**; **Завдава́ти (завда́ти) пе́рцю** *див.* **пе́рець**; **Завдава́ти (завда́ти) пора́зки** *див.* **пора́зка**; **Завдава́ти (завда́ти) со́рому** *див.* **со́ром**; **Завдава́ти (завда́ти) стра́ху** *див.* **страх**; **Завдава́ти (завда́ти) уда́ру** *див.* **уда́р**; **Завдава́ти (завда́ти) чо́су** *див.* **чос**. **Завдáти бáні** *див.* **бáня**; **Завдáти вереміі** *див.* **верéмія**.

2. *що, розм.* Піднімати, брати тягар, ношу на плечі, спину. *Поцілуйко стягує з воза мішок з мукою, завдає собі на плечі й, пригинаючись, несе свій подарунок* (Стельмах, Правда.., 1961, 344); // Допомагати кому-небудь підняти щось; піддавати. — *От завдай мені, сину, на плечі Тую в'язку й опеньки ще ті* (Фр., XIII, 1954, 138); *Онопрій.. швиденько завдав на плечі Олени в'язку стерні* (Іщук, Вербівчани, 1961, 84).

3. *кого, заст.* Примусово віддавати, засилати куди-небудь. *Отамана молодого Турки-яничари ловили,.. В кайдани кували, В тяжкую неволю завдавали* (Шевч., II, 1963, 340); *Оповідала* [Оришка] *Христі, кого і коли на стайні били, ..кого у москалі завдали* (Мирний, III, 1954, 335); // *розм., у сполуч. із сл.* тюрма, темниця і т. ін.Ув'язнювати. [Гомін:] *Шандарі! Шандарі! Той, що Миколу до криміналу завдав* (Фр., IX, 1952, 124); — *Князівна та закохалася в козака. А князь того не знав, бо якби знав, то і в темницю дочку завдав би* (Гр., II, 1963, 375).

4. *розм.* Те саме, що **задава́ти** 1. *Гнат йшов і думав про суд. Він завдавав собі питання від старшини й відповідав на ті питання* (Коцюб., I, 1955, 34); [Химка:] *Завдав* [панич] *мені загадку таку, що я не спала й не їла, аж на лиці змарніла!* (Мирний, V, 1955, 221).

5. *розм.* Додаючи якийсь продукт, готувати тісто, ряжанку і т. ін. *Жінки тим часом обдивлялися запаси, дивувалися хлібові святому, що він у Олени Іванівни завжди і пухкий і високий; розпитувалися — у кого брали борошно, як учиняли, чим завдавали* (Мирний, III, 1954, 82).

6. *діал.* Давати. *Яких вже мені ліків не завдавали! Лукаш мене напував листом от* [од] *чорних порічок* (Вовчок, VI, 1956, 248).

ЗАВДАВА́ТИСЯ, даєтьсяся, *недок.*, **ЗАВДА́ТИСЯ**, да́стьсяся, *док.* 1. *заст.* Те саме, що **удава́тися**.— *Та й не добрий же який цей Грицько.. І зародиться таке лихе, і завдасться таке лютеє! — Пріська трохи не заплакала* (Мирний, III, 1954, 48).

2. *тільки недок.* Пас. до **завдава́ти** 1—5.

ЗА́ВДАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **завда́ти** 1—5. *Недобре, жстиве почуття душило його* [Богдана]. *Палив біль щойно завданої образи* (Гончар, Людина.., 1960, 21); *Йому* [Т. Г. Шевченкові], *завданому за писання віршів у москалі, ..довелося почути журливу пісню матроса з Островної* (Мирний, V, 1955, 305); // **за́вдано**, *безос. присудк. сл.*— *Доню моя, доню, ..Чи тебе завдано, А чи запродано* (Чуб., V, 1874, 744).

ЗАВДА́ННЯ, я, *с.* 1. Наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справа і т. ін. *Повинна взятися до наміру нового, Нових завдань вагу я маю понести* (Зеров, Вибр., 1966, 486); *Ми до фінішу вчасно прийшли. З честю виконали, товариство, завдання, що на себе взяли* (Сос., I, 1957, 498); *У новому фільмі «Арсенал» я значно звузив рамки своїх чисто кінематографічних завдань* (Довж., I, 1958, 22); // Настанова, розпорядження виконати певне доручення. *В одну з моїх поїздок по фронту за завданням редакції доля закинула мене на віддалену ділянку* (Ю. Янов., II, 1954, 7); *Завдання, поставлене райвиконкомом перед Гнатом як головою сільради, було зовсім не таємне* (Тют., Вир, 1964, 171); [Ватутін:] *Переправу здати моєму комендантові. Негайно. Повертайтесь на КП і ждіть нового завдання* (Дмит., Драм. тв., 1958, 108).

Бойове́ завда́ння — наказ виконати що-небудь в умовах воєнних дій. *Командир полку одержав бойове завдання — за всяку ціну відбити у ворога Штепівку* (Збан., Т. Шашло, 1949, 12); *Капітан Чумаченко, зібравши.. командирів рот, розтлумачує їм бойове завдання* (Гончар, III, 1959, 350); **Дома́шнє завда́ння** — конкретно визначені вправи, тексти, задачі і т. ін. для опрацювання вдома. *Я прокинувся і враз згадав, що в мене не написане домашнє завдання* (Донч., Перемога.., 1949, 26); **На завда́ння іти́ (вирушáти** і т. ін.) — виконувати доручену справу. *Коли вирушив на завдання, його охопило звичайне збудження розвідника і повернулася рівновага* (Багмут, Опов., 1959, 69).

2. Мета, до якої прагнуть; те, що хочуть здійснити. *Не можу погодитися з висловленими Вами думками про завдання нашої літератури* (Коцюб., III, 1956, 244); *Завданням його життя було — знайти якусь комору, аби розбагатіти відразу* (Хотк., II, 1966, 163); *Виправляти природу, керувати нею — є завдання людини* (Смолич, I, 1958, 69); *Створення матеріально-технічної бази соціалізму і комунізму — основне завдання діяльності комуністичних і робітничих партій соціалістичних країн* (Ком. Укр., 10, 1967, 39).

ЗАВДА́НОК, нка, ч., *заст.* Шкільне учнівське завдання. *Маша довволила Юзі не вчити завданків проти свята* (Л. Укр., III, 1952, 656); *Зимою — шкільний гам у дворі, ..снігові баби, трудні завданки, вірші* (Вас., Незібр. тв., 1941, 161).

ЗАВДА́ТИ *див.* **завдава́ти.**

ЗАВДА́ТИСЯ *див.* **завдава́тися.**

ЗАВДАТКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **завда́ток.**

ЗАВДА́ТОК, тку, ч. Наперед видана частина тієї грошової суми, яка має бути виплачена за що-небудь, щоб забезпечити виконання умови. *Панок затявся, що не продасть землі нікому, опріч Семена, бо Семен умовився та дав завдаток* (Коцюб., I, 1955, 106); — *Оце вам, Мокрино, аж п'ятдесят рубликів завдатку!* — *кладе Оксен перед жінкою пом'яті кредитки.— А решту віддам, як підпишемо купчу!* (Дім., I будуть люди, 1964, 118); * Образно. *Вліпили в сотеньку київ Рябку в завдаток* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 54).

ЗАВДО́ВЖКИ, *присл., розм.* За довжиною, уздовж (про міру довжини). *На високій горі, з здоровенної кучугури околиця розкривалася верстов на десять завдовжки* (Мирний, I, 1954, 256); *Середина човна — три метри завдовжки — перекрита від борту до борту* (Смолич, II, 1958, 43); *Здоровий щупак, з лікоть завдовжки та важкий такий, ситий* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 74).

ЗАВДОВІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* Те саме, що **овдові́ти.** *Я на чужій чужині завдовіла, З маленькими дітками осиротіла* (Укр.. думи.., 1955, 213).

ЗАВДРУ́ГЕ, *присл., діал.* Удруге. *Ой надав мені біс завдруге женитись!* (Манж., Тв., 1955, 245); — *Усі фронти завдруге у думці пройшов* (Головко, II, 1957, 433).

ЗАВДЯКИ́, *прийм., з дав. в.* Уживається при вказівці на причину здійснення чого-небудь. *Завдяки заходам отця Альойзія вибрали громадяни виборцем Миколу Підпаленого* (Март., Тв., 1954, 166); *Анрі-Жак страждав до ранку й стрів день на ногах тільки завдяки своєму бургундському темпераменту* (Ю. Янов., II, 1954, 52); *І клумба ця, і латка асфальту виникли завдяки настійливості Лукії Назарівни* (Гончар, Тронка, 1963, 124).

Завдяки́ тому́, що, *спол.*— уживається у знач.: внаслідок того, що; через те, що; тому, що. *З імперіалістичної війни і в наших бідувань ми вийшли тільки завдяки пролетарській революції, тільки завдяки тому, що радянський лад прийшов на зміну старому ладові* (Ленін, 33, 1951, 141).

ЗАВДЯ́ЧЕНИЙ, а, е, *кому, чому чим, рідко.* Який має що-небудь або досяг чогось завдяки кому-, чому-небудь. *Чи не буде вона гніватися, коли їй напише листа людина, завдячена їй життям* (Ю. Янов., II, 1954, 82).

ЗАВДЯ́ЧИТИ *див.* **завдя́чувати.**

ЗАВДЯ́ЧЛИВО, *присл., рідко.* З вдячністю; вдячно. *Павло завдячливо глянув на Василину, хотів було щось сказати, але коні рушили* (Кучер, Прощай.., 1957, 143).

ЗАВДЯ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАВДЯ́ЧИТИ**, чу, чиш, *док.* 1. *тільки недок., чим, рідко що.* Бути зобов'язаним кому-, чому-небудь чим, за що; мати що-небудь завдяки кому-, чому-небудь. *Особливо з матір'ю.. ми були у великій приязні і власне їй завдячую я нахил до всього гарного та любов і розуміння природи* (Коцюб., III, 1956, 233); *Йому, Оленчукові, завдячує він тепер своїм життям* (Гончар, II, 1959, 61); *Зберегли вони своє життя в конотаборі, незважаючи на брудь, хвороби, голод і холод, лише завдячуючи силі молодого організму і міцній волі* (Коз., Гарячі руки, 1960, 116); *Все живе на Землі завдячує своїм існуванням Сонцю* (Наука.., 5, 1963, 3).

2. *рідко.* Відносити на чийсь рахунок, бути вдячним кому-небудь.— *Ах, Івасю мій, любий мій, тобі одному маю завдячити, що ти мені відкрив дорогу, показав шлях до свого нового світу* (Фр., IX, 1952, 434); *Він зауважив, що сьогоднішній борщ є шедевром кулінарії, але він не знав, кому завдячити його високу якість* (Гур., Наша молодість, 1959, 59).

ЗАВЕ́ДЕНИЙ[1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **завести́**[1]. *Канонада не змовкає ні на мить, методично гуркаючи і гаркаючи, наче працюють колосальні каменедробильні тарани, заведені раз назавжди* (Гончар, III, 1959, 239); *Спинив ще заведений в квітні мотор я* (С. Ол., Вибр., 1959, 63); — *Філострате, я не хочу одступати од порядків, заведених моїми попередниками* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 297); // **заве́дено,** *безос. присудк. сл. Колгоспник побачив, що за нього турбуються серйозно.. Заведено тверде авансування грішми, хлібом* (Кучер, Трудна любов, 1960, 124); // **заве́дено,** *безос. присудк. сл.* Прийнято за звичай, правило; узвичаєно.— *Це добре у вас заведено, що цілою громадою ви своїм молодятам допомагаєте на ноги стати,— кажу я їм* (Мирний, IV, 1955, 327); *Набідкалась, наплакалась мати, та хоч як їй гірко було, а мусила скоритись: батько— голова сім'ї, споконвіку так заведено* (А.-Дав., Слово.., 1964, 6).

Мов (немо́в, як *і т. ін.*) **заве́дений** — який що-небудь робить без зупинки, не перестаючи. *Я розкрив рота, хотів щось сказати. Куди тобі! Як засипала* [Пріська], *як затарабанила, мов заведена* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 18); *Гармоністи розпалилися і грали й грали, як заведені* (Хор., Ковила, 1960, 45).

ЗАВЕ́ДЕНИЙ[2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **завести́**[2].

ЗАВЕ́ДЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **завести́**[1]. *Дум'як і його невеличка компанія порушили думку заведення тверезості в селі* (Фр., VIII, 1952, 70); *Заповнивши.. анкету для заведення першої в житті трудової книжки, Ганна залишила на прописку свій паспорт* (Коз., Сальвін, 1959, 22).

2. *діал.* Звичай. *У нас таке заведення, що жінки не молотять* (Сл. Гр.).

ЗАВЕДЕ́НЦІЯ, ї, *ж., жарт.* Заведений звичай, порядок і т. ін.; правило. *Тут заведенція проста: кинеш копійку на шинквас — і Лукаш прокрутить на грамофоні одну пісню чи танець* (Стельмах, Хліб.., 1959, 202).

ЗАВЕ́ЗЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **завезти́.** *Іде над берегом рибак,— Місцевий, не завезений,— Сіткою рибальською підпереза́ний!* (Нех., Ми живемо.., 1960, 104); *І дома* [у бійця], *в кишлаку, в пекучім Казахстані росте у річачку, у синьому тумані, з донбасівських степів завезена в торбині, з землі, де бій кипів, одломана жжина* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 32); // **заве́зено,** *безос. присудк. сл.— А що старі люди не бачили її* [філоксеру], *..так це тому, що лиш недавно завезено в Бессарабію шкідника цього з-за кордону на лозах виноградних* (Коцюб., I, 1955, 203).

ЗАВЕ́ЗЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **завезти́, завози́ти.** *Такі роботи, як завезення, підготовка і заміна землі в теплицях, прополювання, підсипання та розпушування грунту, стали зайвими* (Хлібороб Укр., 12, 1964, 21); *План завезення овочів; Завезення мінеральних добрив.*

ЗАВЕЗТИ́ *див.* **завози́ти.**

ЗАВЕЛИ́КИЙ, а, е. Більший, ніж звичайно або потрібно; надто великий. *Дя одіж була зовсім нова й порядна, тільки завелика на Гринька* (Март., Тв., 1954, 281); *У картини завеликий розмір. Вона, безперечно, виграла б при меншому габаріті* (Довж., III, 1960, 104); *Рука у дівчини завелика, на пальцях біліють сліди виразок* (Стельмах, I, 1962, 54).

ЗАВЕЛИЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почати поводитися зверхньо, зарозуміло, хвалькувато.

ЗАВЕРБО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **завербува́ти**. *Сидір і Балябін принесли кілька десятків мечів.. Їх виготовив сільський коваль, завербований ними ще раніше в недалекому селі* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 57); // *у знач. ім.* **завербо́ваний**, ного, ч.; **завербо́вана**, ної, *ж.* Людина, яку завербували, яка завербувалася. *Не встигли «побратими» упоратись з пожежею, як розкотилася чутка, що до ям на роботу йдуть завербовані* (Кол., Терен.., 1959, 65); // **завербо́вано**, *безос. присудк. сл. Вже при допомозі Василя Козака завербовано для роботи в госпіталі.. мало не півсотні студентів* (Бурл., М. Гонта, 1959, 196).

ЗАВЕРБО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **завербо́вувати**.

ЗАВЕРБО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАВЕРБУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Наймати, набирати людей на роботу (на який-небудь строк, на виїзд і т. ін.); вербувати. *У Кяхті їх разом з іншими чорноробами, що шукали долі, надибали підрядчики і завербували на будівництво залізниці* (Досв., Гюлле, 1961, 178); [М а л ь ц е в:] *Кажуть, трусився* [Кучєров] *на трибуні, як Каїн.* [Д у д а:] *Ще не так затруситься, коли узнає, що в нашому списку половина тих, яких вдалося йому завербувати до Бразілії* (Галан, І, 1960, 381); // Залучати до якої-небудь діяльності, до участі в якійсь організації і т. ін. *Віктора послала* [Маруся] *в якийсь хутір по харчі та людей до загону завербувати* (Ле, Клен. лист, 1960, 156).

ЗАВЕРБО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАВЕРБУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* Давати згоду найнятися на роботу (на який-небудь строк, на виїзд і т. ін.); вербуватися. *Можна на Далекий Схід завербуватись, можна в Казахстан. Комсомольські шахти мене привабляють* (Собко, Нам спокій.., 1959, 51); *Десь в п'ятдесятому році завербувався Чугай на далеку Північ, щоб заробити грошей та хату поставити* (Зар., На.. світі, 1967, 87).

ЗАВЕРБУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **завербува́ти**. *Партійні осередки повинні зосередити особливу увагу на найбільш свідомій і впливовій частині робітників, ставлячи собі за мету залучення їх у першу чергу. Для цієї мети необхідна наміченим до завербування робітників поставити під особливо пильний і систематичний вплив найбільш досвідчених і свідомих членів партії* (КПУ в резол. і рішеп.., 1958, 181).

ЗАВЕРБУВА́ТИ *див.* **завербо́вувати**.

ЗАВЕРБУВА́ТИСЯ *див.* **завербо́вуватися**.

ЗАВЕ́РГАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр пас. мин. ч. до **заве́ргти**. *Сидів* [Кола], *дивився на сонячний простір розгойданої, скелями заверганої землі* (Кундзич, Пов. і опов.. 1951, 31).

ЗАВЕ́РГАТИ, ве́ргаю, ве́ргаєш, **ЗАВЕ́РГНУТИ** і **ЗАВЕ́РГТИ**, гну, гнеш; *мин. ч.* заве́рг, ла, ло; *док., перех.. розм.* 1. З силою закидати, закинути. *Я скочив, наче вуж звинувсь, ..вирвав шнур, в тій хвилі заверг на шию* (Фр., XIII, 1954, 109).

2. Вергаючи, покрити чим-небудь якусь поверхню.

ЗАВЕ́РГНУТИ *див.* **заве́ргати**.

ЗАВЕ́РГТИ *див.* **заве́ргати**.

ЗАВЕРЕДУВА́ТИ, ую, уєш, *док.* Почати вередувати; виявляти незадоволення, примхи. *Нікому ніколи не сказав* [суддя] *лихого слова; коли жінка часом заведувала, уступався з очей; цінив домашній спокій* (Мак., Вибр., 1954, 285); *— До вас — на наступний або на третій* [урок іду]. *— А я тоді не захочу,— знову заведувала Пишна* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 125).

ЗАВЕРЕЩА́ТИ, щу́, ще́ш, *док., розм.* 1. Почати верещати, пронизливо, різко кричати, пищати, вищати. *— Ой павук!.. Ой лишенько! — заверещала Марта* (Н.-Лев., III, 1956, 119); *Отець Кабанович.. заверещав на все горло так, аби аж до хати голос дійшов: — Чому ви на роботу не йдете? Пияки, злодії!* (Март., Тв., 1954, 39); *Його* [Дениса] *довго не було, а тоді надворі прогримів постріл, на жіночій половині заверещали дівчата* (Тют., Вир, 1964, 19); *Я — тільки втихли їхні* [артистів] *кроки — заверещав з радості, підстрибнув на місці і почав ганяти по кімнаті...* (Сміл., Сашко, 1957, 60).

2. *перен.* Почати видавати різкі пронизливі звуки. *Пронизливо заверещав будильник* (Собко, Стадіон, 1954, 210).

◇ **Заверещáти не своїм гóлосом** *див.* **гóлос**.

ЗАВЕРНУ́ТИ *див.* **завертáти**.

ЗАВЕ́РНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заверну́ти** 4, 5, 7. *Мерещиться* [Явдосі] *онуча.., не в колисці спить мала дитина, а на печі, завернута у драні ганчірки...* (Мирний, IV, 1955, 44).

ЗАВЕРНУ́ТИСЯ *див.* **завертáтися**.

ЗАВЕ́РСТАНИЙ, а, е, *друк.* Дієпр. пас. мин. ч. до **заверстáти**.

ЗАВЕРСТА́ТИ *див.* **заве́рстувати**.

ЗАВЕ́РСТУВАННЯ, я, *с., друк.* Дія за знач. **заве́рстувати**.

ЗАВЕ́РСТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАВЕРСТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех., друк.* Розкладати набір за сторінками тексту.

ЗАВЕ́РСТУВАТИСЯ, ується, *недок., друк.* Пас. до **заве́рстувати**.

ЗАВЕРТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **завертáти**.

ЗАВЕРТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАВЕРНУ́ТИ**, ерну́, е́рнеш, *док.* 1. *неперех.* Змінювати напрямок руху, робити поворот. *Машина мчить якимись завулками, круто завертає на кожному розі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 402); *Марта постояла трохи, а тоді завернула вліворуч і почала збігати в балку* (Гр., І, 1963, 409); *Ми завернули у вузеньку вуличку* (Вол., Сади.., 1950, 13); *Текля з Юрою завернули за ріг* (Смолич, II, 1958, 39).

2. *неперех., розм.* Заходити, заїжджати куди-небудь, до кого-небудь, повертаючи з дороги.— *Моя хата скраю.. Завертайте туди, хлопці, не минайте мене!* (Н.-Лев., І, 1956, 97); *Не сором тепер і Грицькові водитись з Чіпкою, і він ще частіше стає завертати до товариша дитячих літ* (Мирний, І, 1949, 364); *Машина завертає в ліс, зупиняється під сухим сучкуватим дубом* (Руд., Остання шабля, 1959, 49); *По дорозі додому Платон завернув до клубу* (Зар., На.. світі, 1967, 101); * Образно. *Чимало літ перевернулось, Води чимало утекло. І в хутір лихо завернуло, І сльоз чимало принесло* (Шевч., І, 1951, 316).

3. *неперех.* Мати, утворювати згин, вигин, поворот, бути розташованим не по прямій лінії. *Хижі тяглись півколом, що починалось біля Дніпра, завертало до лісу і знову виходило до Дніпра* (Скл., Святослав, 1959, 11); *Дорога в цім місці круто завертала праворуч* (Мур., Бук. повість, 1959, 25); *Зараз карниз заверне ліворуч, і тоді за виступом скелі схоронеться в очей зелене лоно затоки* (Донч., II, 1956, 283).

4. *перех.* Спрямовувати рух кого-, чого-небудь в інший бік, назад і т. ін.— *Товариш з Франції? Знав маму? — вражено питав Шешеня і раптом круто завертав коня* (Ю. Янов., IV, 1959, 79); *Він завернув назад підводу і, ставши на ноги, чвалом погнав її назад до села* (Тют., Вир, 1964, 272); // Наказувати, примушувати або радити, просити повернутися назад. *І на тихому Дунаю Нас перебігають Товариші-запорожці І в Січ завертa-*

ють (Шевч., I, 1951, 288); *Грицько гукав, завертав, кликав. Вона нічого того не чула, була вже далеко* (Мирний, I, 1949, 413); *Завертати гарячих кавалеристів було пізно* (Смолич, V, 1959, 656); *Лукія боялась, що її наздоженуть графські слуги й завернуть* (Донч., III, 1956, 72); — *А, лишенько! Ну, куди ви голісінькі?— завернула їх* [дітей] *мати* (Головко, II, 1957, 120); * Образно. *Двадцять довгих літ минуло відтоді, як Василь Чупер поїхав з Либохори. Навіть піснею Лукія не заверне тих років до себе в гості* (Чорн., Пісні.., 1958, 4); // Повертати, зганяти до табуна, череди, не давати відходити за межі пасовиська і т. ін.— *Ой ходжу я по толоці, коні завертаю, Таки тебе, молоденьку, все на думці маю* (Чуб., V, 1874, 76); — *Я мусив завертати вівці, бо Марійка була старша* (Стеф., I, 1949, 101); — *Хлопці полягали спати на толоці, а мене заставили скот завертати* (Тют., Вир, 1964, 30); // *розм.* Віддавати назад що-небудь надіслане, передане. *«Зоря» має чимало моїх віршів і дещо з прози, але нічого не друкує, хоч і назад не завертає* (Л. Укр., V, 1956, 42).

5. *перех.* Круто повертати назад (голову, руки). *Всі знають у Медвині про задавнену зненависть між Ярошами і Плачиндами. Навіть у церкві не ставали поруч Дорохтей і Іван, а зустрінуться, бувало, то голови завертають аж за плечі* (Стельмах, I, 1962, 237); *Іван Антонович жетко вивернувся, ухопив Боженка за плечі і ловко завернув йому руки за спину* (Смолич, Мир.., 1958, 67).

◇ **Глузд за рóзум завернýв** *див.* глузд; **Завертáти (завернýти) гóлову** *кому:* а) те саме, що **Закручувати гóлову** (*див.* **голова**). *Лиш дівчатам голови завертати вмів* [Броніслав] (Фр., IV, 1950, 258); *Підсідав* [поліцай] *до мене і завертає мені голову балаканням о своїй всемогутності* (Хотк., II, 1966, 423); б) паморочити. *Як при кожній жінці, так і при ній пристрасть завертала йому голову* (Март., Тв., 1954, 257).

6. *перех. і неперех., розм.* Спрямовувати розмову у певний бік, на певну тему. *Дуже мені не хотілося найматися до цього Косована. Стою, мовчу, а він своє завертає: «Грошима, каже, багато не обіцяю, але істимеш добре»* (Мур., Бук. повість, 1959, 10); *Зрозумів* [Рябокінь], *що сказав не те,..і знову завернув про чепурух, про вдачу українських жінок* (Речм., Весн. грози, 1961, 7); // *фам.* Висловлюватися якось незвичайно. *Конопельський вирішив зовсім доконати Миколу своєю учністю: — Живучи в суспільстві, шановний,— не можна бути вільним від суспільства. Ну й завернув! Микола аж головою покрутив* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 102).

7. *перех., рідко.* Те саме, що **загортáти** 1. *Завернули його у тую рогожу Та й спустили Івана У ту яму глибокую На високій могилі* (Шевч., II, 1953, 142); *У кожух ніжки холодні Заверну вгорі і знизу* (Щог., Поезії, 1958, 254).

ЗАВЕРТА́ТИСЯ [1], áюся, áєшся, *недок.*, **ЗАВЕРНУ́ТИСЯ, éрнуся**, éрнешся, *док., розм.* 1. Іти, їхати назад; повертатися. *Як примандровали* [примандрували] *до зеленого бору: — Оттепер, дівчино, завертайсь додому!* (Чуб., V, 1874, 312); *Сідлає козак Коня вороного Та їде на Вкраїну, А за ним, за ним Отець-матуся: «Завернися, мій сину!»* (Нар. лірика, 1956, 105); *Утерла* [Катря] *сльози і знов швидко завернулася до хати* (Вовчок, I, 1955, 221); // *чим.* Робити розворот. *Кабінет, хоч кіньми завертайся* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 165).

2. Піддаватися на згин, закручування; згинатися. *Це м'яка* [коса], *завернеться жило* [жало]. *Клеп зіб'єш за один покіс* (Горд., II, 1959, 193).

3. *рідко.* Те саме, що **загортáтися** 1. *Вона ж їхала, у велику хустку завернувшися* (Вовчок, I, 1955, 178); *Мирон любив думати, ось і тепер завернувся ще лучче в кожух, глянув ще раз на зорі й подумав: «А які вони нерівні: онде здорові прездорові, а там усе сама дрібнота..»* (Григ., Вибр., 1959, 220).

ЗА́ВЕРТЕНЬ, тня, *ч., розм.* Закрут, згин (дороги, річки і т. ін.). *Далі крутими завертнями повертала вона* [річка] *до гори* (Мирний, I, 1954, 256).

ЗАВЕРТІ́ТИ, рчý, ртúш, *док., перех. і неперех.* Почати вертіти (у 1 знач.); закрутити. *В кімнату залетів поривний вихор, ..підняв на столі папери, розсіяв по підлозі, завертів ними по кімнаті* (Збан., Сеспель, 1961, 444); *Він нашвидку роздягнувся.. й шалено завертів диск телефонного апарата* (Руд., Остання шабля, 1959, 195); // *безос. Весло на мить завмерло у воді, і ту ж хвилину човен завертіло в вирі течії* (Ле, Наливайко, 1957, 397).

ЗАВЕРТІ́ТИСЯ, рчýся, ртúшся, *док.* Почати вертітися (у 1 знач.). *Загарцювали перед ганком коні, завертілися на всі боки* (Довж., I, 1958, 197); // Почати обертатися по колу, навколо своєї осі; закрутитися. *Сокіл мій мені приснився, Веретенце завертілося; Нитка чиста і тоненька Побіжить з пучок рівненько* (Щог., Поезії, 1958, 236); * Образно. *З того часу життя Арсена Черкашина закрутилося, завертілося, швидко мчало вперед* (Дмит., Розлука, 1957, 163).

◇ **Завертíвся світ** *кому, у кого* — те саме, що **Закрути́вся світ** (*див.* **закрути́тися**). *Сидів* [легінь] *близько, говорив пошептом, а в Марусі завертівся весь світ перед очима* (Хотк., II, 1966, 122).

ЗА́ВЕРТКА, и, *ж., розм.* Дерев'яний пристрій, що становить собою стрижень з прибитою на кінці пластинкою, яка при повертанні стрижня може замикати або відмикати двері, браму. *Христя кинулась до надвірних дверей, відчинила їх, ..потім зачинила й закрутила заверткою* (Мирний, I, 1949, 272); — *От у твої матері хата хитро замикається: не так, як у генеральші,— пожартував молодший з двох чоловіків і повернув кілочок завертки* (Л. Янов., I, 1959, 140); *Не озвалася Одарка на Андріїв голос. Заверткою замкнула браму й до ранку заснути не змогла* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 46).

◇ **На всі зáвертки (хропíти** і т. ін.) — дуже голосно, пестримпо (хропіти і т. ін.).— *А хропе ото хто так? — Грицю, штовхни його, чого він так ото на всі завертки? — звернувся Шельменко до Гриця* (Вишня, II, 1956, 384).

ЗАВЕРХОВОДИ́ТИ, джу, диш, *док., розм.* Почати верховодити. *Завверховодили пани Польські в Гетьманському, як у себе на царстві* (Мирний, I, 1949, 208).

ЗАВЕРША́ЛЬНИЙ, а, е. Який становить собою завершення, закінчення чого-небудь. *Культурний розвиток у період розгорнутого будівництва комуністичного суспільства буде завершальним етапом великої культурної революції* (Програма КПРС, 1961, 113); *Зібрати хліб швидко і без втрат — завершальне завдання в боротьбі за врожай* (Колг. Укр., 7, 1957, 20).

ЗАВЕ́РШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **завершúти.** *Раптовий залп із самопалів, завершений чотирма ударами з гармат, нагадали Наливайкові про.. наказ* (Ле, Наливайко, 1957, 313); *Олег розчинив вікно і довго стояв перед ним, роздумуючи над невдало завершеною розмовою* (Міщ., Сіверяни, 1961, 115); *От і Стайки..; хати виринають довгими рядами, клуні схожі на стоги сіна завершені, а хліви — на півкопи — бідне сільце* (Кос., Новели, 1962, 101); // **завéршено,** *безос. присудк. сл. В другому десятиріччі* [1971—1980 рр.] *електрифікацію всієї країни буде в основному завершено* (Програма КПРС, 1961, 60).

ЗАВЕ́РШЕНІСТЬ, ності, *ж.* Досконалість, найвищий рівень у викінченні чого-небудь. *Українська*

комедія у своїх найкращих зразках завжди відзначалась достовірністю і художньою переконливістю конфліктів, завершеністю і виразністю комічних характерів (Мист., 5, 1966, 11).

ЗАВЕ́РШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **завершити**. *Контр-адмірал поздоровив екіпаж «Грозы» з успішним завершенням маневрів* (Кучер, Чорноморці, 1956, 8); *День промайнув серед щоденної жіночої нудної роботи без радості завершення* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 292).

На заве́ршення — в кінці. *На завершення параду іноземним гостям був приготований сюрприз: джигітування з «умиканням» козаками дівчини-нареченої* (Гончар, II, 1959, 365).

ЗАВЕРШИ́ТИ *див.* **заве́ршувати**.

ЗАВЕРШИ́ТИСЯ *див.* **заве́ршуватися**.

ЗАВЕ́РШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заве́ршувати**. *Чемериця з тривогою помітив, що робота на завершуванні биччя* [бетонованих стовпів мосту] *іде надто мляво* (Коцюба, Нові береги, 1959, 442).

ЗАВЕ́РШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАВЕРШИ́ТИ**, шу́, ши́ш, *док.*, *перех.* 1. Доводити виконання, здійснення чого-небудь до остаточного кінця, закінчення; закінчувати. *Він навіть свою вечірню освіту вважав високодержавною справою і трирічний курс з успіхом завершив без відриву від виробництва* (Ле, Право.., 1957, 34); *«Яструбок»* [літак] *мертво падав, завершивши героїчним подвигом свій переможний повітряний бій* (Ю. Яновський, I, 1954, 49); // Здійснювати. *Свій оберт вона* [Земля] *завершує за рік* (Астр., 1956, 33).

2. Робити, викладати верх на чому-небудь; вивершувати. *У ліс поїдеш, звалиш деревину, У поле вийдеш завершити стіг, Пахучу в рамку закладеш вощину — До всього брався і усе ти міг* (Шер., У день.., 1962, 71); *Снопи вже скидає* [вітер] *додолу! Ну, що тут робити?.. Гукнув* [Микола] *сторожів, Драбину приніс од комори І гайда наверх... Умостив, завершив...* (С. Ол., Вибр., 1959, 92).

3. *перен.* Бути в кінці чого-небудь. *Далі прослались городи, і завершував собою краєвид листяний ліс, що покрив горби та схили* (Шиян, Баланда, 1957, 193); *Завершували ту виставку два збільшені портрети Карпа й Уляни* (Кучер, Трудна любов, 1960, 24).

ЗАВЕ́РШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАВЕРШИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.* 1. Іти, наближатися до кінця, закінчення; закінчуватися. *Сонце хилилося на захід, завершувався весняний погожий день* (Ле, Наливайко, 1957, 309); *Досліди, які провадив Попов, завершились створенням першого в світі радіоприймача, названого ним громовідмітчиком* (Наука.., 3, 1959, 16); *У Львові державна діяльність Антона Глущука не завершилась. Народні збори обрали його Народним уповноваженим до Москви на сесію Верховної Ради* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 211); *Перехід до комуністичного розподілу завершиться після того, як принцип розподілу по праці вичерпав себе до дна, тобто коли настане достаток матеріальних і культурних благ* (Програма КПРС, 1961, 80).

2. *тільки недок.* Пас. до **заве́ршувати**.

ЗАВЕ́РШУВАЧ, а, *ч.* Той, хто завершує яку-небудь справу і т.ін. *Шевченко був не тільки основоположником тих начал, які визначили дальший розвиток прогресивної течії в українській літературі, ..а й завершувачем тих прогресивних тенденцій та принципів, які розвивалися попередніми українськими письменниками* (Рад. літ-во, 6, 1957, 132).

ЗАВЕСЛУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Почати веслувати; гребти веслом. *Жовніри.. завеслували живіше, і ми наблизилися на голос* (Тудор, Народження, 1941, 153); *Хлопцеві що? Скочив у.. посудину Окунів, усівся напроти Орими і завеслував до острівця* (Стельмах, Хліб.., 1959, 444).

ЗАВЕСНІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.*, *поет.* Почати весніти. *Широкий обрій завеснів* (Криж., Срібне весілля, 1957, 23); // *безос. Вже зовсім завесніло, вже жайворонки виспівували в полі, земля протрахла* (Збан., Сеспель, 1961, 372); [Фауст:] *Поглянь, в березах завесніло* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 159).

ЗАВЕСТИ *див.* **заводи́ти**[1].

ЗАВЕСТИ́СЯ *див.* **заводи́тися**[1].

ЗАВЕЧОРІ́ТИ, і́є, *док.*, *безос.* Наблизитися (про вечір); повечоріти. *Уже завечоріло. Широкі тіні простелились і мережили степ; захід сонця зайнявся полум'ям* (Стор., I, 1957, 334); *Вже зовсім завечоріло. Моря не видно було через туман* (Ю. Яновський, II, 1958, 55).

ЗАВЕ́ШТАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Почати вештатися. *Дихнув вітерець — і ожив стародавній той город: завештались люди, верблюди ревуть* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 148); *Привітавшись, Устина завештала по хаті, підібрала віник, поправила біля печі заслінку* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 10).

ЗАВЖДЕ́ННИЙ, а, е, *розм.*, *рідко.* Який завжди буває, повторюється і т. ін.; повсякчасний. *Діти на селі — поміч.. Підналались трохи хлопці,— треба їх до діла призвичаїти. От і почалось завжденне, на перший раз для дітвори любе, призвичаювання* (Мирний, I, 1949, 210).

ЗА́ВЖДИ, *присл.* У будь-який час, повсякчас, постійно. *Не завжди так складається, як сподівається* (Коцюб., I, 1955, 223); *Завжди терновий вінець буде кращим, ніж царська корона* (Л. Укр., I, 1951, 189); // У віках, навіки; довічно. *Ленін з нами завжди буде — світ про нього не забуде* (Укр., присл.., 1955, 333); // Протягом віків; споконвіку. *Творчість трьох народів-братів.. завжди переплиталась.. своїм квітучим віттям* (Рильський, III, 1956, 15).

Як за́вжди́ — як звичайно буває; як правило. [Любов:] *Що ж кажуть лікарі?* [Милевський:] *Як завжди при нервових хворобах, ні те ні се. Перевтома..— заборонили писати...* (Л. Укр., II, 1951, 74); *Щастя! Воно прийшло, як завжди, нежданo-негаданo* (Гончар, III, 1959, 169).

ЗА́ВЖДИШНІЙ, я, е, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **завжде́нний**.— *Так підемо купно колядувати? — питали хлопці.— Не треба, не хочемо вас. Ви гукаєте дуже,— одмагалися дівчата.. То було завждишнє змагання* (Мирний, III, 1954, 43).

ЗАВЗЯ́ТЕЦЬ, тця, *ч.* Той, хто завзято бореться, діє, працює і т. ін. *І змовкли гармати, розвіявся дим,— Завзятців оточено військом густим* (Стар., Поет. тв., 1958, 205); *До зброї сміло! День не жде: Едвард полки свої веде.. Борці, завзятці! Де ви є?* (Граб., I, 1959, 488); — *Такого секретаря, як він, більше не буде. Гірші будуть, кращі будуть, а такого завзятця не буде* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 387).

ЗАВЗЯ́ТИЙ, а, е. 1. Дуже діяльний, енергійний, який наполегливо переборює труднощі, невідступно домагається здійснення поставленої мети.— *Наш отаман Гамалія, Отаман завзятий, Забрав хлопців та й поїхав По морю гуляти* (Шевч., I, 1951, 203); *Мудрий удався* [Лошаков], *мудрий, та ще й завзятий — за що не візьметься, то вже доведе його до краю* (Мирний, III, 1954, 259); *Тарас Бульба в поході виявляє себе як мужній і мудрий, завзятий і досвідчений воїн і полководець* (Рильський, III, 1956, 222); — *Приїхала з Харкова комсомолка Ольга Ярош.. Завзята дівка!* (Шиян, Баланда, 1957, 68); // *на що, до чого.* Беручкий, пристрасний. *Лукин і Малашка завзяті на роботу були, то вона* [робота] *й віддячувалася їм* (Кобр., Вибр., 1954,

195); *В нашому селі Ялиці Всі дівчата чарівниці,— Бо невтомні мають руки, Ще й завзяті до науки* (Воскр., Поезії, 1951, 100); // *у знач. ім.* **завзя́тий**, того, ч. Наполеглива, діяльна, працьовита людина. *Завзятому — хвала! Завзятому — любов!* (Год., Заяча математ., 1961, 148).

2. Який з захопленням, пристрастю віддається якому-небудь заняттю, якійсь справі; запеклий. *Відразу видно було, що на цьому подвір'ї живе завзятий рибалка. На кожному кілку сушились ятері* (Донч., IV, 1957, 202); *Опівночі кухар Гордєєв приготував гарячу вечерю, але тільки о третій годині втома підкосила завзятих гуляк* (Тулуб, В степу.., 1964, 224); *Поволі стосунки між бібліотекаркою і завзятим читачем ставали інтимнішими, і вони потоваришували* (Добр., Тече річка.., 1961, 7).

3. Який характеризується великою енергією, наполегливістю, непохитністю (про вдачу людини, її окремі риси і т. ін.). *Натура його не була міцна, завзята* (Мирний, III, 1954, 186); *Не сміюся, та й не плачу; Тихий сум — мій давній друг... Молоду завзяту вдачу Підтинав злий недуг* (Граб., I, 1959, 624); *Грюють як серця вони* [діти]! *Ті серйозні оченята, Круглі, ніби в мишенят, Та цікавість їх завзята, Що і вчителя, і тата Перегонює встократ!* (Рильський, I, 1956, 130); // Який виражає енергію, наполегливість, непохитність. *Цієї ж таки весни прочулося.., що знов Кармелюк отаманує..; не в одного тоді на обличчі, що його зсушила журба, скрутила нужда, грав усміх завзятий, блискали очі жваво* (Вовчок, I, 1955, 366); *Він бачив перед собою полиск хижих очей, червоні й завзяті обличчя* (Коцюб., I, 1955, 401); *З-під сивих, вислих, як острішки, брів грають завзяті й уперті очі* (Стельмах, I, 1962, 219); // Сповнений бадьорості, жвавості. *Всі обступили старого* [Волоха] *з інструментами і.. заграли такого завзятого маршу, що аж мурашки поза плечі ходили* (Мак., Вибр., 1954, 294); *Коли я був молодим, Не знаю вже й як — зненацька — Завзята пісня юнацька Родилася в серці моїм* (Перв., II, 1958, 45).

4. *перен.* Який ведеться з запалом, пристрастю; упертий, напружений (про працю, боротьбу і т. ін.). *Між нащадками знялася Боротьба тяжка, завзята, Та вона ведеться й досі, Ця війна страшна, затята* (Л. Укр., I, 1951, 386); *Одеса завжди.. була містом завзятої творчої праці* (Смолич, V, 1959, 7); *Місяців зо два тривало завзяте змагання між ними* [учнями] (Головко, II, 1957, 262); // *розм.* Дуже відчутний, значний. *І справді, після завзятої, хоч тихої спеки якось швидко смеркло і запав морок* (Коцюб., I, 1955, 314).

ЗАВЗЯ́ТИСЯ, візьму́ся, візьмешся, *док., розм.* 1. Задумавши що-небудь, невідступно домагатися його виконання, діяти уперто, наполегливо.— *Я колись до неї* [дівки] *— а вона як стусоне мене в груди!.. Чекай же, думаю собі, завзялася ти, завізьмусь і я...* (Коцюб., I, 1955, 139); *Громада, бачите, завзялася та й вибрала до ради самих противників дідича* (Март., Тв., 1954, 65); *— Ви впадете десь на шляху, як ті безумці, що завзялися перейти безкрайню безводну пустиню* (Кол., Терен.., 1959, 282).

2. *на кого—що.* Затаївши недобрі почуття проти кого-, чого-небудь, виявити бажання учинити зло; намір до ворожих дій. [Анна:] *І певно, що як він на нас завзявся, то зітре нас на порох, знищить, зруйнує* (Фр., IX, 1952, 111); *Це було в самий розпал великої трагедії, що уготувало польське панство.., завзявшися на святиню українського духу, на його буття* (Стар., Облога.., 1961, 3).

ЗАВЗЯ́ТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **завзя́тий** 1—3. *Він одрізнявся од других своєю незвичайною працьовитістю, якоюсь завзятістю в роботі* (Коцюб., I, 1955, 297); *— Я низько уклоняюся перед усім тим, що козацтво доброго зробило, з якою завзятістю свою віру і свій край боронило* (Мирний, III, 1954, 259); *В кожному русі Карпа чулась невироблена сила, зла, напівдика завзятість* (Стельмах, II, 1962, 365).

ЗАВЗЯ́ТО. 1. Присл. до **завзя́тий** 3, 4. [Неофітра б:] *Я честь віддам титану Прометею, що не творив своїх людей рабами, що просвіщав не словом, а вогнем, боровся не в покорі, а завзято, і мучився не три дні, а без ліку* (Л. Укр., II, 1951, 240); *Грицунь роздумував завзято над тим, куди би можна зайти до панської кухні, але нічого не міг видумати* (Март., Тв., 1954, 145); *Завзято оборонявсь старий вояка один проти восьми, та не рівні були сили* (Коцюб., III, 1956, 49); *Після кожної його фрази завзятіше горіли очі в Сукача, Павла та Варвари* (Кир., Вибр., 1960, 318); * Образно. *Потужний вогонь працює під сподом, завзято бореться з вагою, що налягла йому на груди, намагається пожерти її* (Коцюб., I, 1955, 219).

2. *присл., рідко.* Дуже, сильно. *Порадились, Дали в город знати; Суд наїхав, подивились, Попились завзято Судовики* (Шевч., II, 1953, 187); — *Що ти хотів, Тихоне, як сила отака проти* [розподілу землі]! *—Сила їх* [куркулів], *якщо як, то ось де! — ляпнув Кожушний по кишені завзято й дивився на товариша хитрувато примруженими очима* (Головко, II, 1957, 114).

ЗАВЗЯ́ТОК, тку, *ч., діал.* Злість. *Мав* [Іван] *такий завзяток, що навіть на випадок утрати служби не стерпів нікому* (Март., Тв., 1954, 227); *Не хотіла* [Ганна] *сперечатися з ним.. Не багато з ним вдіє, хіба доведе його до завзятку. А такого не бажала собі* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 34).

ЗАВЗЯ́ТТЯ, я, *с.* 1. Запальна наполегливість, енергійність, жадоба діяльності, якої-небудь дії; запал. *— Рости, сину, бідовий та завзятий.— А до завзяття, мамо, теж голови треба на плечах,— несподівано обізвався від грубки Остап* (Головко, II, 1957, 576); *Енергії й завзяття було в неї більше, ніж сили в руках* (Гончар, Людина.., 1960, 4); *Пиляв дерево* [швед] *з таким завзяттям, що навіть Матвій задихався* (Ірчан, II, 1958, 256); *Очі* [Марії Йосипівни] *загорілися завзяттям* (Ле, Клен. лист, 1960, 172); // *до чого.* Захоплення чим-небудь, пристрасть до чого-небудь. *Онисине завзяття до праці росло разом з дочками* (Н.-Лев., III, 1956, 175); *Коли б у тебе менше вроди, А більш завзяття до борні й мети* (Граб., I, 1959, 245).

2. *чого, рідко.* Запал, напруження. *Кулеметні черги та залпи ворожих батарей оповіщають про розмір і завзяття бою* (Довж., I, 1958, 55).

ЗАВЗЯТУ́ЩИЙ, а, е. Дуже завзятий. *Горда, розумна й завзятуща, ..Марта зовсім не була зухарна по своїй вдачі коритися деспотизмові чоловіка* (Н.-Лев., I, 1956, 386); *Довго ішов Іван-царевич, але що був собі завзятущий і відважний, то і найшов злих* (Оп., Іду.., 1958, 393).

ЗАВИВА́ЛО, а, *с., рідко.* 1. Предмет жіночого вбрання, яким обмотують голову. *Так у чорні завивала позамотувана* [чорниця], *що тільки вористі іскраві очі блищать* (Вовчок, VI, 1956, 325); *Легкого завивала Струмилась круг лиця прозорість неясна* (Рильський, Поеми, 1957, 267).

2. *діал.* Чалма. *Усюди картинки: то якась панночка.., а то був знов турок у червоному завивалі* (Вовчок, VI, 1956, 244); *Мулла в зеленому завивалі.. і кілька мурз переходили від вогнища до вогнища* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 161).

ЗАВИВА́НЕЦЬ, нця, *ч.* 1. Гаряча страва, приготовлена з шматка м'яса, згорнутого в трубку, куди кладуть начинку. *Завиванці готують з телятини: для цього з окосту або лопатки видаляють кістки, м'ясо відбивають і накладають на нього різну начинку: печінку, рис, яйця* (Укр. страви, 1957, 131).

2. Пиріг, спечений із тіста, згорнутого в трубку кількома шарами, між якими міститься начинка; струдель.

ЗАВИВА́ННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **завива́ти** [1] і звуки, утворювані цією дією. *Собаки зняли тужливе довге завивання* (**Мик.**, II, 1957, 9); *Крізь завивання вітру і шум моря Івасик ясно почув далекі глухі постріли* (Донч., Вибр., 1948, 30); *Знадвору увірвалося голосне завивання сирени в порту* (Кучер, Чорноморці, 1956, 293); *Кімната сповнилась ревом і завиванням джазу* (Дмит., Наречена, 1959, 183).

ЗАВИВА́ННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **завива́ти** [2]. *Панночка сиділа коло вікна.., на столику горіла спиртова лампочка і грілися щипці для завивання волосся* (Л. Укр., III, 1952, 603).

ЗАВИВА́ТИ [1], áю, áєш, *недок.* 1. Пронизливо, тужливо вити. *Десь далеко сіроманці Вовки завивають* (Шевч., I, 1951, 112); *Звір у яру вив-завиває* (**Мирний**, V, 1955, 264); *Серед ночі лев страшно ричав, завивала гієна* (Граб., I, 1959, 474).

2. *перен.* Утворювати звуки, подібні до виття (про явища природи). *Вулицями серед мурів Метелиця завиває, Слід усякий замітає* (Фр., XIII, 1954, 20); // *безос. Завивало, бурхало і мело.. майже цілу добу* (Коз., Сальвія, 1959, 186); // Утворювати довгі, протяжні звуки (про механізми, машини і т. ін.). *А з того боку, біля кузні, тонко завивала циркулярка* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 102); // Видавати довгу протяжну мелодію, звукові сигнали і т. ін. (про музичні інструменти, сигнальні апарати і т. ін.). *У великому залі ресторану завивали і хлипали скрипки* (Збан., Переджнив'я, 1955, 217).

3. *розм.* Голосно і протяжно викрикувати; протяжно виючи, стогнати. *Аж лящить Жіночий регот. Завиває, Реве хазяїн: — Будем пить, Аж поки наша доня спить* (Шевч., II, 1963, 32); *— Оа-оа-оа-оа, дайте мі го* [мені його]!..— *в якімось пароксизмі завивав Юріштан і без свідомості.. кинувся на Марусяка, прямо на ніж...* (Хотк., II, 1966, 292); // Співати протяжно, тужливо або не в лад.

ЗАВИВА́ТИ [2], áю, áєш, *недок.*, **ЗАВИ́ТИ**, в'ю́, в'є́ш, *док.*, *перех.* 1. Робити завитки, закрутки на чому-небудь; закручувати. *Одні дівчата витискають гострою машинкою листя та пелюсточки, другі вправляють дроти в те листя, треті фарбують, четверті крохмалять, завивають та розправляють* (Л. Укр., III, 1952, 491); // Закручуючи волосся, робити кучері. *Навіть в убранні Алли Михайлівни з'явилась недбалість, вона все більше ходила в пеньюарі і покинула завивати волосся* (Л. Укр., III, 1952, 618); *Гримери готували бороди, фарби, парики, розчісували та завивали їх* (**Моє життя в мист.**, 1955, 48).

2. Вплітати, з'єднувати в одне ціле. *Оця красуня* [Прага] *ніжно-руса, Що квіти в коси завива,— Це мужній голос Яна Гуса І Яна Жижки булава* (Рильський, I, 1956, 316); // Виготовляти що-небудь, сплітаючи з чогось. *Ой зав'ю вінки да на всі святки* (Чуб., III, 1872, 190).

ЗАВИВА́ТИ [3], áю, áєш, *недок.*, **ЗАВИ́НУТИ**, и́ну, и́неш і *рідко* **ЗАВИ́ТИ**, в'ю́, в'єш, *док.*, *перех.* Загортати в що-небудь, обмотувати чимсь. *Сухі препарати завивали у мішки* (Март., Тв., 1954, 315); *Івоніка завинув у платину потрібні папери* (Коб., II, 1956, 183); *Думбадзе оголив їй руку і завинув її стерильними серветками* (Смолич., Прекр. катастр., 1956, 206); *— Завий Оленку в мою хустку, бо змерзне, як муха!* (Чендей, Вітер.., 1958, 286).

ЗАВИВА́ТИСЯ [1], áється, *недок.*, **ЗАВИ́ТИСЯ**, в'є́ться, *док.* 1. Набувати форми завитка, робитися закрученим; закручуватися. *Вона* [борода] *росла, як хотіла: уздовж по грудях, і в ширину — по жилавій шиї, завивалася рудуватими кільцями* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 45); *Зелені коси водоростей крутились, завивались, ніби їх хтось розчісував там та закручував у баранці* (Збан., Мор. чайка, 1959, 197); *Латуні добре обробляються різанням на верстатах, але вони утворюють стружку, яка завивається* (Токарна справа.., 1957, 60); // Закручуючи собі волосся, робити кучері.

2. Рухатися, утворюючи собою завитки. *Те страховище вилося, як гадина, вилося-завивалося* (Мирний, I, 1954, 65); *Ні душі тобі живої! Хіба вуж зав'ється Та орел ширококрилий Небом пронесеться* (Рудан., Тв., 1956, 84); *На крутих гребенях* [хвиль] *завивалися білі баранці* (Збан., Сосцель, 1961, 3); // Підноситися вгору витками; звиватися. *Жайворонок в небо весело завився, Крильцями тріпоче, піснею залився* (Щог., Поезії, 1958, 102).

3. *рідко.* Бути вплетеним у що-небудь; вплітатися. *Нехай і мій зав'ється скромний квіт В вінок од українського народу* (Рильський, Мости, 1948, 6).

4. *тільки недок.* Пас. до **завива́ти** [2].

ЗАВИВА́ТИСЯ [2], áюся, áєшся, *недок.*, **ЗАВИ́НУТИСЯ**, и́нуся, и́нешся і *рідко* **ЗАВИ́ТИСЯ**, в'ю́ся, в'є́шся, *док.* 1. Обмотувати, закутувати себе чим-небудь. *Русинки ж там* [на Поділлі] *завиваються в намітки, ..ходять в запасках* (Свидн., Люборацькі, 1955, 4); *Хима завилась гарною намітною* (Коцюб., I, 1955, 87).

2. *тільки недок.* Пас. до **завива́ти** [3].

ЗАВИ́ВКА, и, *ж.* 1. Те саме, що **завива́ння** [2]. *З-під берета її вибивалося.. волосся, що кучерявилося після завивки* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 543).

2. Вид зачіски. *Дівчата стрижені і в завивках, спідничини вузенькі, до колін, з розпіркою ззаду* (Тют., Вир, 1964, 57).

ЗАВИГРА́ШКИ, *присл.*, *розм.* Те саме, що **заігра́шки**. *Ій, звиклій до важкої роботи.., праця тут* [на дачі] *здавалася легкою. Таку роботу можна було робити завиграшки* (Коз., Сальвія, 1959, 23).

ЗАВИ́ДА, и, *ч. і ж.*, *розм.* Те саме, що **зави́дник** і **зави́дниця**. [Б а в к і д а:] *Ох безбожник* [Фауст], *завида, Вже й на наше заліка...* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 434).

ЗАВИ́ДКА, *присл.*, *діал.* Завидна.— *Виїздіть так, щоб завидка доїхали. Бо чули ж, що Дерешеві недобитки лісами бродять* (Речм., Весн. грози, 1961, 52).

За́ВИДКИ, ків, *мн.*, *розм.* Те саме, що **за́здрощі**. *Павло аж струснувся: і від тріску, і від завидків на такі дужі, м'язисті руки* (Ле, Вибр., 1939, 82); *Він.. доклав бісівських зусиль, щоб мінометники виступали на найкращих конях, викликаючи завидки цілого полку* (Гончар, III, 1959, 187).

◇ **За́видки беру́ть (взяли́)** *кого і без додатка* — робиться заздро кому-небудь. [І в а н:] *Із Січі запорожці ходили воювать з ворогами.. І взяли завидки ворогів на їх хист та одвагу* (Кроп., IV, 1959, 41); *— Маєш добрий апетит, Іоне, аж завидки беруть. А мені чомусь і їсти не хочеться...* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 411); **На за́видки** *кому* — так (такий, така і т. ін.), що може хтось позаздрити.— *Дай, думаю, пошию штани шкіряні.. Добренні вийшли, на завидки всім* (Гончар, Тронка, 1963, 319).

ЗАВИ́ДЛИВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **за́здрий**. *Козаченьки чорновусі Зо мною* [удовою] *жартують, А дівчата завидливі Мені ворогують* (Пісні та романси..,

II, 1956, 145); *Червономорді прохачі скоса поглядали на Галецьку й зиркали на неї злими завидливими очима* (Н.-Лев., IV, 1956, 291).

ЗАВЙДЛИВО, *рідко.* Присл. до **завйдливий.** *Мовчки вдивлявся* [ключник] *в чорне гирло коридора, завидливо зиркаючи часом на вояка, що.. заснув* (Фр., II, 1950, 277).

ЗАВЙДНА, *присл.* У час, коли надворі видно. [1-й чоловік:] *Виїхали* [мужики] *завидна, ще й сонце так гарно світило* (Кроп., II, 1958, 492); *Нарочито кашляє під повіткою Карпо, і сусіди визирали з своїх дворів. Диво та й годі! Завидна, прилюдно, з самого ранку цілуються* [Павло з Катрею] (Кучер, Трудна любов, 1960, 79); *Міст перейшла* [Галя] *ще завидна. А коли вийшла бруківкою до станції, на переїзд, зовсім стемніло* (Коз., Блискавка, 1962, 53).

ЗАВЙДНИЙ, а, е. Який викликає заздрість, вартий заздрості. [Микола:] *Ну, що ж? Возний — не взяв його враг — завидний жених. Не бійсь, полюбиться* (Котл., II, 1953, 35); *Для них* [учнів] *капітан Дорошенко людина завидної долі, їм подобається його незвичайний фах* (Гончар, Тронка, 1963, 148).

ЗАВЙДНИК, а, ч. Людина, схильна заздрити, у якої заздрість виявляється як вада характеру. *Не бажаю я знов, щоб завидники, завше охочі осудити людину хвальних звичаїв, дістали нагоду паплюжити добру славу чесних женщин* [жінок] (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 42).

ЗАВЙДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **завйдник.**

ЗАВИДНІ́ТИ, ію, *док., рідко.* 1. Те саме, що **завиднітися.** *Ось уже завиднілися і їх дворища на краю міста.. Василь, забачивши їх, повернувся назад, подивився на Ратівщину* (Мирний, IV, 1955, 27).

2. *безос.* Те саме, що **розвиднітися.** *Іти їм слід було швидше, щоб до того, як завиднів, прибитися до рибальських місів і перебути день* (Тют., Вир, 1964, 433).

ЗАВИДНІ́ТИСЯ, і́ється, *док.* Стати видним, показатися здалека. *Завиднівся широко розложений огонь на «Глухім острові»* (Фр., VIII, 1952, 199); *Зі степу вже завиднівся Гаркушин вітряк* (Гончар, II, 1959, 218).

ЗАВЙДНО. 1. Присл. до **завйдний.**

2. *у знач. присудк. сл. кому і без додатка.* Про наявність почуття заздрості. *Грицеві завидно було дивитися на той гурт* [гімназистів]... (Мирний, III, 1954, 186); *Якщо завидно їм* [заздрісникам] — *куди! Брехати, мов собаки, стануть...* (Гл., Вибр., 1951, 20); — *Аж завидно, як вас діти люблять!* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 317).

ЗАВЙДУВАТИ, ую, уєш, *недок., кому, чому, рідко на кого — що.* Те саме, що **а́ззаздрити.** *Не завидуй багатому: Багатий не знає Ні приязні, ні любові — Він все те наймає* (Шевч., I, 1951, 260); — *Всі завидують на нашу хату. Діждіть, кажу, своєї такої* (Мирний, IV, 1955, 207); *Він завидував щастю вчителів і з кожним днем все більше прив'язувався до Петрика* (Стельмах, II, 1962, 398).

ЗАВИДЮЩИЙ, а, е, *розм.* Дуже, хвороблино заздрий. *Так завидющий чоловік На брехні верне свій язик; Чого не втне, чи не достане — Усе позане* (Гл., Вибр., 1951, 139); *Висока гордість нам проймав душу, Коли згадаєм давній Севастополь, Де всупереч.. Тупим і завидющим блюдолизам На смерть стояли руські моряки* (Рильський, III, 1961, 112); // Який виражає велику заздрість. *Марі́ора завидющими очима поглядала на золото* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 29).

Очі завидю́щі *у кого, чиї* — уживається на означення дуже заздрої людини. — *Панські очі завидющі, а руки загребущі* (Гр., II, 1963, 143).

ЗАВИЙЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок., розм.* Те саме, що **підле́щуватися.** *Вгодований економ, що весь час вертиться і завилює тут перед пані, запозирливо дивиться по черзі на панну й юнака* (Вас., II, 1959, 59).

ЗАВИЛЯ́ТИ, я́ю, *док.* Почати виляти. — *А Прус хвостом не завиляв, Як, знаєш, лис хвостом виляє* (Котл., I, 1952, 160); *Раптом, завиляв хвостом, кинувся* [песик], *мов до знайомого, до якогось.. сіяовика* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 465).

ЗАВИЛЬКУВА́ТИЙ, а, е. Який має завилькуватість (про дерево, деревину). *В листяних породах зустрічаються напливи з нерівною завилькуватою поверхнею* (Стол.-буд. справа, 1957, 50).

ЗАВИЛЬКУВА́ТІСТЬ, тості, *ж.* Вада деревини, що полягає у хвилястому або гвинтоподібному розміщенні волокон у стовбурі. *Завилькуватість виявляється в неправильному хвилястому розміщенні волокон деревини. Такі випадки часто зустрічаються у деревині берези (звичайної), в'яза, клена, горіха і сосни* (Стол.-буд. справа, 1957, 50).

ЗАВИ́НЕНИЙ, ЗАВИ́НУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **завину́ти.** [Дівчина *(сестра Ренати, не дуже молода, порядно вбрана, з клуночком, старанно завиненим у чисту платину):*] *Реnаточко!* (Л. Укр., II, 1951, 480); — *На столі.. бачу торбинку із свого дому, дві хлібини, щось завинене в білу пілочку, масло, напевне* (Стельмах, Правда.., 1961, 414); *Завинутий у пелюшки й маленьку ковдру, з вишитим чепчиком на лисій голівці, лежав син* (Собко, Срібний корабель, 1961, 280); // Згорнений, складений. *Позаду батьків — з прапором у руці, правда, ще завинутим,— примістився Андрій Іванов* (Смолич, Мир.., 1958, 54); // Закутаний у що-небудь, чим-небудь. *Несподівано натикаємось.. на баб, з головою завинених у білі рядна* (Коцюб., II, 1955, 239).

ЗАВИНИ́ТИ, ню́, ни́ш, *док.* 1. Зробити прикрість, шкоду кому-небудь, стати, бути винним перед ким-небудь; провинитися. *За що мене в пута скували? ..Кому я і чим завинив? Чи тим, що народ свій любив?* (Фр., X, 1954, 26); *Юзі було так гірко, немов вона була винна проти когось, чи, навпаки, хтось проти неї завинив* (Л. Укр., III, 1952, 635); — *А де... Уляна?* — *червоніючи, запитав Іван. Старі мовчали. Завинили ж перед цим солдатом — силою випхали дівку заміж* (Збан., Любов, 1957, 9); * У порівн.— *Став неговіркий* [Іван]. *А при зустрічі зо мною — опускав очі, ніби завинив у чомусь* (Б. Кравч., Квіти.., 1959, 40).

2. *перен.* Бути, стати причиною чого-небудь, спричинитися до чогось. — *Ці злодії не в витвором села. Тут передовсім завинила близькість великих міст, де є злодії* (Март., Тв., 1954, 288).

3. *кому.* Заборгувати, бути в боргу перед ким-небудь. — *Він харчувався в мене два місяці та й завинив жені три корони* (Март., Тв., 1954, 194); — *Ви мій боржник. Я стягну з вас те, що ви мені завинили* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 92).

ЗАВИНІ́ННЯ, я, *с., діал.* Пакунок, згорток. *Вхопила завиніння й побігла шляхом назустріч гусарам* (Н.-Лев., III, 1956, 160).

ЗАВИНУ́ТИ *див.* **завинати** [3].

ЗАВИ́НУТИЙ *див.* **завинений.**

ЗАВИНУ́ТИСЯ *див.* **завинатися** [2].

ЗАВИРУВА́ТИ, у́є, *док.* 1. Почати вирувати, утворювати вир. *Від Дніпра зривався й усе дужчав вітер, біля самих ніг Святослава.. завирувала, вдарила хвилею вода* (Скл., Святослав, 1959, 295); // *безос. Дило як з відра..; через кілька хвилин налилися озерця, потім озера, потекли струмочки, потім завирувало, закрутилося на вулицях, канави виповнило водою* (Збан., Сеспель, 1961,

445); * Образно. *В голові завирували думки* (Ле, Міжгір'я, 1953, 72).

2. *перен.* Почати бурхливо рухатися великою масою. *Завирував святковий людський потік по широких вулицях орденоносної столиці* [Києва] (Рад. Укр., 13.V 1959, 1); // Почати проявляти збудження, неспокій і т. ін. швидкими рухами, криками. *Зал завирував такими оваціями, які й не снились ніколи найвидатнішим артистам* (Довж., I, 1958, 496); // Почати буяти, виявлятися на повну силу. *В артільному дворі життя завирувало* (Чорн., Потік.., 1956, 293); *У книгу поклади Живий листок... Як завирує Весна,— його знайди* (Мас., Срібна дорога, 1946, 54).

ЗАВИСА́ННЯ, *я*, *с.* Дія за знач. **зависа́ти**. *При роботі на плутаному льоні можливе зависання стебельону на подільниках* [комбайна] (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 272).

ЗАВИСА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАВИ́СНУТИ**, ну, неш; *мин. ч.* зави́с і *рідко* зави́снув, ла, ло; *док.* 1. Зачепившись за що-небудь, тримаючись на чому-небудь, повисати, висіти. *Обернувшися лицем до даху, вихилив* [Панталаха] *ноги над роззявленою двоповерховою безоднею і почав помалу, обережно зсуватися з неї, зависаючи цілим тілом у повітрі* (Фр., II, 1950, 259); *Хоробрий собака.. завис на хвості звірини мертвою хваткою. Ведмідь, відчувши біль, закрутився на місці* (Трубл., I, 1955, 175); *Олексій Агєєв завис на високій сосні. Як не пробував він регулювати парашутом, натягуючи стропи, та все ж зачепився за гілля* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 397); // Обійнявши (перев. за шию), триматися деякий час. *Свирид Яковлевич тихенько.. відсовув двері. Але чутка Настечка почула дзвін клямки, кидається з постелі на поріг і зависає батькові на шиї* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 105); *Він же в обіймах Енеєві впав і на шиї зависнув* (Зеров. Вибр., 1966, 242).

2. Триматися в повітрі, в просторі над землею. *Купчаться хмари, зависають низько над землею* (Довж., Зач. Десна, 1957, 8); *Спалахнув м'який постріл.. І в ту ж мить зависла в повітрі освітлювальна німецька ракета* (Ле, Мої листи, 1945, 99); *Гірський орел нерухомо завис у піднебессі* (Жур., Вечір.., 1958, 266); // *перен.* Загрожувати, бути близьким. *Неминуче якесь зло зависло над його головою* (Кобр., Вибр., 1954, 37); *Зависла* [небезпека] *цілком реальною загрозою над самісінькою головою* [Пашке] (Коз., Гаричі руки, 1960, 82).

3. Бути опущеним, схилятися, звисати. *Був* [звір] *трошки довший від лиса, ..і хвіст, не такий пушистий, як у лиса, стримів угору, а кінець зависав, мов китичка горобини* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 55); *Про людське око, він трусонув Степана, ..а Данькові так скрутив карка, що в чоловіка якось одразу по-гусячи зів'яла голова, болісно зависла на плечі* (Стельмах, II, 1962, 12).

ЗАВИ́СЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **зави́снути**. *Війська, залишаючи завислих на дротах убитих, змушені були відійти назад у степ* (Гончар, II, 1959, 402); *Він знов упав на крісло і затрясся, як кедр, завислий над кручею, від подиху бурі* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 341).

2. *прикм.* Те саме, що **суспендо́ваний**. *Кров являє собою прозору рідину — кров'яну плазму, в якій в завислому стані перебувають безліч кров'яних клітин — червоних і білих тілець* (Метод. викл. анат.., 1955, 85).

ЗАВИ́СНИЙ, а, е, *діал.* Заздрий, заздрісний. *Я вовсім розсердився: ..ка все і на всіх зависний і ні до кого не озиваюсь* (Вовчок, VI, 1956, 234); *Сиві, чорні хмари збилися в густі клуби і, як зависні баби, підслухували любу розмову закоханої пари* (Кобр., Вибр., 1954, 164).

ЗАВИ́СНІСТЬ, вості, *ж.*, *діал.* Властивість за знач. **зави́сний**.— *Я на вашому місці купив би такий екіпаж, що всі сусіди аж луснули б од зависності* (Н.-Лев., III, 1956, 167).

ЗАВИ́СНУТИ *див.* **зависа́ти**.

ЗАВИСО́КИЙ, а, е. Вищий, ніж звичайно або потрібно; надто високий. *У нас приходили.. питати про велику хату, проте жадна не найняла: для того завелика, для другого зависока* (Л. Укр., V, 1956, 221); *Кожна риса обличчя* [Галини] *була недосконала, погана, потворна: горбуватий ніс, випнуті товсті уста, надмірно вигнуті брови, зависоке чоло* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 15); *Це була зависока честь для вихованця, коли вихователь саджав поруч себе і пригощав своєю трапезою* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 75).

ЗАВИ́СОКО. Присл. до **зависо́кий**. *Спробував* [Микола] *упізнати гілку, яка врятувала його від вовків.. Трохи зависоко від землі — навіть не віриться, що міг тоді дострибнути до неї* (Загреб., Шепіт, 1966, 41).

ЗА́ВИСТЬ, і, *ж.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **за́здрість**. *Вам на зависть, а їй* [кумі] *на користь* (Номис, 1864, № 11594); *Старша панна.. з завистю дивилася на його пальці, що, мов божевільні, бігали по клавішах* (Фр., VII, 1951, 244).

ЗА́ВИСЬ, і, *ж.* Те саме, що **суспе́нзія**.

ЗАВИТА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* Почати витати. *І вірю я в грядущеє добро: над людськістю так щастя завитає, як у моїй душі тоді в той день весни* (У. Кравч., Вибр., 1958, 102).

ЗАВИ́ТИ [1], ю́, ї́єш, *док.* 1. Почати вити, завивати (про собак, вовків та деяких інших тварин). *Вогні вгасли й одночасно, десь недалеко в комишах, жалібно завив голодний вовк* (Коцюб., I, 1955, 349); *Пес винувато заскавучав, вдів трохи вбік і знову завив* (Епік, Тв., 1958, 146).

2. *перен.* Почати утворювати звуки, подібні до виття (про явища природи). *Буря завила* (Граб., I, 1959, 315); *Пожовкнув ліс.. У верховітті завив вітер, заплакало небо старече* (Головко, I, 1957, 76); *Загула, завила страшна хурделиця* (Стельмах, Хліб.., 1959, 253); // Почати утворювати довгі протяжні звуки (про механізми, машини і т. ін.). *Машина заїхала в широку ковбаню, важко, натужно завила мотором і забуксувала* (Коз., Сальвія, 1959, 206); // Почати видавати довгу протяжну мелодію, звукові сигнали і т. ін. (про музичні інструменти, сигнальні апарати і т. ін.). *Вночі в козацькому таборі цілком несподівано завили сурми* (Кач., II, 1958, 444); *На палубі завила сирена* (Кучер, Чорноморці, 1956, 70); * Образно. *До утрені завив з дзвінниці Великий дзвін* (Шевч., II, 1953, 38).

3. *розм.* Почати голосно і протяжно стогнати. *Як здума* [Халявський], *що вже не можна нічим діла поправити, та так і заголосить, аж завив* (Кв.-Осн., II, 1956, 209); *То вона* [Параска] *схоплювалася і вила на всю хату, то, прилігши, затихала, щоб через годину ще дужче завити. Їй було.. так важко!* (Мирний, IV, 1955, 65); *Коробець.. стиснув кулаки, вдарив себе в груди так, що аж загуло, завив якось по-тваринному, розпачливо* (Збан., Єдина, 1959, 100); *Сильно дзьобнув* [сокіл] *обозного в лисину, аж той завив* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 35); // Заспівати протяжно, тужливо або не в лад. [М и к и т а:] *Хай вам враг з такою піснею!* [М а р у с я:] *А ти затни вуха та й не слухай.* [М и к и т а:] *Ба ні ж, завили неначе по мертвому!* (Крон., I, 1958, 79); *П'яні бурлаки вже завили, як вовки в лісі...* (Н.-Лев., II, 1956, 131).

ЗАВИ́ТИ [2] *див.* **завива́ти** [2].

ЗАВИ́ТИ [3] *див.* **завива́ти** [3].

ЗАВИ́ТИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **завити** [1]. *Голову його вкривали коротенькі.. ясні коси, вроду зави-*

ті кучерями по всій голові (Н.-Лев., I, 1956, 116); *Сьогодні вік.. примостився на окривілій веранді біля холодної, по-баранячому завитої вгорі колони* (Стельмах, II, 1962, 8); // *у знач. прикм.* Який має завивку. *Я трохи здивувалась, коли застала її одного разу перед свічадом, чепурну, завиту* (Л. Укр., III, 1952, 619).

ЗАВИ́ТИЙ [2], а, е. Дніпр. пас. мин. ч. до **зави́ти** [3]. *В ній* [папері] *були завиті коробки з сірниками* (Март., Тв., 1954, 395); *Усі її товаришки прибиралися в капелюхи й насміхалися з Гінди, що вона у хустку завита* (Кобр.. Вибр., 1954, 74).

ЗАВИ́ТИСЯ [1] *див.* **завива́тися** [1].

ЗАВИ́ТИСЯ [2] *див.* **завива́тися** [2].

ЗА́ВИТКА, и, *ж.* Частина внутрішнього вуха. *Завитка — це закручений хід* [у вусі], *який робить два з половиною оберти навколо центральної осі* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 162).

ЗАВИТКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **за́витка**.

ЗАВИТКОПОДІ́БНИЙ, а, е. Який має вигляд, форму завитка. *Завиткоподібні свердла своєю формою нагадують ложкові свердла* (Стол.-буд. справа, 1957, 137).

ЗА́ВИТОК, за́витка, *ч.* 1. Завите, закручене пасмо волосся. *Обличчя її було червоне. Мокрі завитки прилипли до скронь* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 180).

2. Те, що має форму спіралі, утворює закручену лінію. *Завиток — орнаментний ліпний мотив у вигляді спіралі;* // Одна закручена частинка чого-небудь, схожого на спіраль. *Я бачу, як знов вона* [кранівниця] *в світанки, Крізь іскор рої і диму завитки, Несе понад цехом важкі болванки* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 39); // Вигадлива, примхлива, закручена лінія. *Почерк у Пріськи, справді, красивий, округлий, з мудрими завитками* (Стельмах, На.. землі, 1949, 219).

ЗАВИТУ́ШКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **за́виток** 2. *Золотава стружка в'юнилась, граючись вислизала з-під рук, згорталася химерними завитушками, падала до ніг* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 210).

ЗАВИХЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док., розм.* 1. Почати вихлятись, рухатися нерівно, похитуючись, звертаючи з боку на бік. *Стерновий.. покинув штурвал, і хвилі одразу збили пароплав з курсу. «Кайман» завихляв і пішов праворуч* (Трубл., Шхуна.., 1940, 275).

2. *чим.* Почати махатя, хитати. *Вони* [собаки].. *завихляли хвостами, впізнавши хазяїна* (Донч., I, 1956, 112).

ЗАВИХЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *док.* Почати вихлятися, вигинатися, згинатися. *Фреда найбільш зацікавив кістяк.— Привіт, дядю,— завихлявся перед ним* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 27).

ЗАВИ́ХОРЕНИЙ [1], **ЗАВИ́ХРЕНИЙ** [1], а, е. З вихором (*див.* **ви́хор** [1] 1). *Давно була та завихорена ніч* (Чорн., Пісні.., 1958, 69).

ЗАВИ́ХОРЕНИЙ [2], **ЗАВИ́ХРЕНИЙ** [2], а, е. З вихором (*див.* **ви́хор** [2]). *Він* [Павлик] *не скоро візьме нову річ яку* [з одягу].. *Розхристаний, завихрений, він привільніше почуває себе* (Горд., Буян, 1938, 22).

ЗАВИ́ХОРИТИ [1] *див.* **зави́хрювати** [1].

ЗАВИ́ХОРИТИ [2] *див.* **зави́хрювати** [2].

ЗАВИ́ХОРИТИСЯ [1] *див.* **зави́хрюватися** [1].

ЗАВИ́ХОРИТИСЯ [2] *див.* **зави́хрюватися** [2].

ЗАВИ́ХРЕНИЙ [1] *див.* **зави́хорений** [1].

ЗАВИ́ХРЕНИЙ [2] *див.* **зави́хорений** [2].

ЗАВИ́ХРЕННЯ, я, *с.* 1. Утворення вихорів (*див.* **ви́хор** [1] 1) у рідині або газі; струмені води, повітря і т. ін., що швидко крутяться внаслідок руху якого-небудь предмета. *Дим із топок потрапляє до спеціальних металевих циклонів, де внаслідок завихрення осідають частки золи і сажі* (Веч. Київ, 14.XII 1966, 2); *При малій швидкості та обтічній формі тіла в потоці не створюються завихрення* (Наука.., 6, 1964, 64); *Парашут вийшов з завихрення після літака і почав плавко, але швидко падати вниз* (Смолич, Мир.., 1958, 425); // Що-небудь, схоже на вихор, подібне до вихору (*див.* **ви́хор** [1] 1). *— Так от,— продовжував Анатолій,— це не просто плями, а гігантські завихрення в газовій оболонці сонця* (Руд., Остання шабля, 1959, 47).

2. *перен.* Те, що характеризується відходом від чого-небудь звичайного або правильного. *В Лукії Назарівни бувають іноді такі завихрення настрою, що й сам Федя не вгадав* (Гончар, Тронка, 1963, 82); *Причиною формалістичних завихрень часто виступає звичайнісінька відірваність від реального народного життя* (Літ. Укр., 9.IV 1963, 2).

ЗАВИ́ХРИТИ [1] *див.* **зави́хрювати** [1].

ЗАВИ́ХРИТИ [2] *див.* **зави́хрювати** [2].

ЗАВИ́ХРИТИСЯ [1] *див.* **зави́хрюватися** [1].

ЗАВИ́ХРИТИСЯ [2] *див.* **зави́хрюватися** [2].

ЗАВИ́ХРЮВАТИ [1], юю, юєш, *недок.*, **ЗАВИ́ХОРИТИ**, рю, риш і **ЗАВИ́ХРИТИ**, и́хрю, и́хриш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Закручувати, здіймати що-небудь, утворюючи вихор, вихори (*див.* **ви́хор** [1] 1). *Вітер люто завихрював на пустирі, завихрював цілі хмарини сніжинок, підносив їх високо вгору* (Собко, Зор. крила, 1950, 153); *Дрезина несамовито загаркотіла й понеслась, завихривши клуби пилюги позад себе* (Ле, Міжгір'я, 1953, 282); // *безос. Перед різдвяними святами вдарили морози. Замело, завихрило надворі* (М. Ол., Леся, 1960, 40).

2. *неперех.* Те саме, що **зави́хрюватися** [1]. *Пил завихрив, задзвенів бубонець* (Мал., Серце.., 1959, 130); * Образно. *Не встиг Шмалько відповісти, як буря голосів ніби за командою завихорила над юрбою* (Добр., Очак. розмир, 1965, 123).

ЗАВИ́ХРЮВАТИ [2], юю, юєш, *недок.*, **ЗАВИ́ХОРИТИ**, рю, риш і **ЗАВИ́ХРИТИ**, и́хрю, и́хриш, *док., перех.* Закручувати вихором, вихорами (*див.* **ви́хор** [2]). *Холодний колючий сніг різав їй обличчя, вітер люто завихрив кучерик чорного волосся, який вибився з-під шапочки* (Донч., VI, 1957, 539); // Робити кошлатим. *Чи жартома, чи залюбки — все осінь робить навпаки: де б шелестіти падолистом, гримить акордом урочистим, запавутинює луги, в лугах завихрює стоги* (Швець, Кроки.., 1962, 111); *На гребені вітер завихрив сніпки, і дах скидався на розкуйовдженого після бійки півня* (Кучер, Прощай.., 1957, 126).

ЗАВИ́ХРЮВАТИСЯ [1], юється, *недок.*, **ЗАВИ́ХОРИТИСЯ**, иться і **ЗАВИ́ХРИТИСЯ**, и́хриться, *док.* Здійматися, носитися вихором, вихорами (*див.* **ви́хор** [1] 1). *Сніг, підхоплений хурделицею знизу, змішувався в тім, що густо сипався звори, і, завихрюючись між небом і землею, мчав хмарами у безвісті* (Речм., Весн. грози, 1961, 3); *Над циліндром високої труби завихрюється на вітрі чорний султан диму* (Кол., Терен.., 1959, 148); *На широкій дорозі завихрився сірий стовпчик пилюки і, обертаючись довкола себе, побіг поперед коня* (Жур., Вечір.., 1958, 150); // *безос. Легка курява здіймається за ним* [трактором]. *Ще вчора не куріло, а сьогодні завихрюється зсіда...* (Гончар, Новели, 1954, 168); * Образно. *Думка його закалямутилась, завихорилась* (Мирний, I, 1949, 157).

ЗАВИ́ХРЮВАТИСЯ [2], юється, *недок.*, **ЗАВИ́ХОРИТИСЯ**, иться і **ЗАВИ́ХРИТИСЯ**, и́хриться, *док.* Підніматися вихором, вихорами (*див.* **ви́хор** [2]). *Руде волосся його розметалось і завихорилось від патетичних рухів* (Довж., I, 1958, 95); *Видно, він поспішав.. Від швидкої ходи непокрита чуприна ще більше завихрилась* (Речм., Весн. грози, 1961, 113).

ЗАВИ́ЧКА, и, *ж., діал.* Звичка. *Я й завички не брала удень спати* (Сл. Гр.).

ЗАВИЩА́ТИ, щу́, щи́ш, *док.* 1. Почати вищати. *Вовк крізь шпарку пропхався до хліва, почула йово Свиня та й як закричить! Поросята собі як не завищать..!* (Фр., IV, 1950, 87); *Завищала пила, вгризлася зубами в дерево, посипалась додолу тирса, закипіла робота* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 248).

2. Видати звук з виском, викриком.— *Через твою жінку.. та я буду на старість таке лихо терпіти! — крикнула, аж завищала Кайдашиха* (Н.-Лев., II, 1956, 299).

ЗАВИ́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **завищи́ти**.— *В учнів оцінки.. з української мови завищені...* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 149); *Перегляд занижених норм і завищених розцінок виявив значні резерви* [в артілі «Більшовик»] (Колг. Укр., 5, 1958, 8).

ЗАВИ́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **завищи́ти**.

ЗАВИ́ЩИТИ *див.* **завищувати**.

ЗАВИ́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАВИЩИ́ТИ**, щу, щиш, *док., перех.* Необгрунтовано підвищувати що-небудь; протилежне **занижувати**. *Завищити оплату праці.*

ЗАВІБРУВА́ТИ, у́ю, *док.* Почати вібрувати. *Будівлі в місті аж трусонуло, завібрували й забриніли шибки — здавалось, затрусилася сама земля... То гримнув залп важких гармат* (Смолич, V, 1959, 793); *Звук на октаву знизився, боляче завібрували барабанні перетинки* (Кол., Терен.., 1959, 210).

ЗАВІВА́ТИ, а́ю, *недок.*, **ЗАВІЯ́ТИ**, і́ю, *док.* 1. *тільки недок., неперех.* Злегка віяти; повівати. *Вітер віє, завіває, З України не вертав* (Рудан., Тв., 1956, 36); *Словами промовляла* [Ярославна]: — *Вітре,— каже,— буйнев вітрило! ..Нащо ж віеш, віеш-завіеавш, Нащо ханові стріли хапаеш..?* (Мпрний, V, 1955, 275).

2. *неперех.* Задувати, проникати куди-небудь. *Завівав вітер у землянку* (Ю. Янов., II, 1958, 49); *// безос. — Коли б вікна та сякі-такі двері навісити, щоб хоч снігом не завівало* (Стельмах, I, 1962, 229).

3. *перех.* Віючи, наносити, насипати чого-небудь у щось, кудись (про вітер). *Вітер гуляв над пустирищем, крутить в повітрі піском та ярмарковим сміттям, завіваючи все це і в миски, і торговкам у казани* (Гончар, Таврія, 1952, 74); *// Заспáти, запóсити кого-, що-небудь снігом, піском і т. ін.* [Світлана:] *А як ти взимку добиратимешся? Замете, завіє хуртовина дороги...* (Зар., Антеї, 1962, 252); *// безос. Скоро вдарили перші морози, снігом завіяло села* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 22).

4. *тільки док., неперех.* Почати віяти (про вітер, завірюху і т. ін.). *Вітер завіяв з великою силою* (Калин, Закарп. казки, 1955, 38); *// безос. Завіяло порошею... Як легко в горах дишеться!* (Нех., Чудесний сад, 1962, 140).

ЗАВІВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **завівáти** 3.

ЗА́ВІД *див.* **за́води**.

ЗАВІД *див.* **завóд**[5].

ЗАВІ́ДАТЕЛЬ, я, ч., *діал.* Завідувач. *Старшина привіз із собою не саму комісію, а ще й Юхима Івановича, завідателя міністерської двокласної школи* (Мик., Кадильниця, 1959, 50).

ЗАВІДА́ТЕЛЬКА, и, *ж., діал.* Жін. до **завідатель**. *Марі — завідателька політичного бюро* (Кач., II, 1958, 353).

ЗАВІ́ДАТИ, аю, аєш, *док., діал.* 1. *перех.* Відвідати. *Нехай мене той завіда, Що в полі обіва* (Чуб., V, 1874, 13).

2. *неперех.* Зайти, завітати куди-небудь.— *Може, куди завідав* [Павло]? (Вовчок, I, 1955, 155).

ЗАВІДНИ́Й, а́, е́. Те саме, що **заводни́й**. *Завідні іграшки;* * *У порівн.— Сидить* [поранений], *скулившись, і, притримуючи ліву руку, хитається, як завідна лялька* (Тют., Вир, 1964, 348).

ЗАВІ́ДОМИЙ, а, е, *рідко.* Явний, неприхований. *Комуністичний Інтернаціонал не може миритися з тим, щоб завідомі реформісти, як, напр., Тураті, Модільяні та ін., мали право вважатися членами III Інтернаціоналу* (Ленін, 31, 1951, 177); *Завідомі агресори.*

ЗАВІДО́МИТИ, млю, миш; *мн.* завідóмлять; *док., перех., діал.* Повідомити. *Він* [Пес] *зістався* [зостався] *вірний чоловікові і завідомив його про ухвалу звірів* (Фр., IV, 1950, 118).

ЗАВІ́ДОМО, *присл., рідко.* Напередодні, заздалегідь. *Завідомо знаючи, що в Ригора чогось немає, звертались* [хлопці] *до нього з проханням: — Лявончик, дай тютюну* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 109); *// Явно, свідомо. Тільки люди, які завідомо зацікавлені в тому, щоб перекрутити історичну правду.., можуть не бачити, що сучасна буржуазна держава — це влада монополій, прикрита брехливими лозунгами свободи і демократії* (Ком. Укр., 5, 1962, 60).

ЗАВІ́ДУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **завідувати**. *Вони прикидали, кого призначити бригадирами, намічали ланкових, підшукували чоловіка на завідування господарством* (Скл., Хазяїни, 1948, 77); [Аркадій:] *Я вирішив Платона з завідування зняти і залишити просто хірургом* (Корн., I, 1955, 120).

ЗАВІ́ДУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Здійснювати керівництво, керувати чим-небудь. *Я завідував відділом мистецтва, був комісаром театру Шевченка* (Довж., I, 1958, 18); *Фермою завідувала літня жінка* (Жур., Звич. турботи, 1960, 102); *// розм., рідко.* Стежити за виконанням чого-небудь, розпоряджатися чимсь. *Вона привикла дома, що її батько про все старався, усім завідував, у найскрупнішій справі вмів собі порадити* (Март., Тв., 1954, 355); *Оздобленням приміщення завідували кращі художники* (Моє життя в мист., 1955, 127).

ЗАВІ́ДУВАЧ, а, ч., чого. Той, хто завідує, керує чим-небудь. *З'явився Марко Бовкун, завідувач лабораторії міської лікарні* (Собко, Нам спокій.., 1959, 20); *Останні десять років Кость Григорович працював завідувачем міського пункту швидкої медичної допомоги* (Гончар, IV, 1960, 43); *Петро Михайлович Вдовиченко, завідувач міністерської школи, вийшов з хати на подвір'я* (Кач., II, 1958, 219).

ЗАВІ́ДУВАЧКА, и, *ж., чого, розм.* Жін. до **завідувач**. *Завідувачка ясел.. та практикантка показали нам їдальню* (Десняк, II, 1955, 469); *Завідувачка книжковим кіоском Ліза доповіла підполковникові, що курсанти розкупили в неї всі книжки Леніна* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 24).

ЗАВІ́ДУЮЧА, чої, *ж., чим.* Жін. до **завідуючий**. *Коли брав* [Максим] *ключ у завідуючої поверхом* [готелю], *йому видалося, що вона якось особливо пильно глянула на нього* (Рибак, Час.., 1960, 736); *Завідуюча бібліотекою.*

ЗАВІ́ДУЮЧИЙ, чого, *ч., чим.* Те саме, що **завідувач**. *Слухачами Інституту передового досвіду в рядові колгоспники, ..завідуючі тваринницькими фермами* (Колг. Укр., 9, 1959, 7); *Завідуючий складом.*

ЗАВІЗ, во́зу, *ч.* 1. *чого.* Те саме, що **завезéння**. *В результаті* [спалювання сірки замість колчедану] *більш як у два рази скоротиться завіз сировини на завод, знизиться вартість її перевезень* (Наука.., 6, 1959, 24); *Завіз пального в радгоспи.*

2. Якась кількість чого-небудь, що завозиться кудись. [Єфрем:] *На лотоках вода скаженіє, реве!.. І тільки на один постав меле* [млин]*? Чи завозу нема, чи несправне колесо?..* (Кроп., IV, 1959, 349); *— До ночі, тату, споравтесь? — спитала Зінька.— Навряд, завіз великий. Прийду додому, може, тільки завтра надвечір* (Шиян, Баланда, 1957, 20).

ЗАВІЗВА́ННЯ, я, *с., діал.* Повістка. *Як возний приніс завізвання з суду, то Юрко злякався* (Март., Тв., 1954, 102); // Запрошення. *На поминках* [Т. Г. Шевченка] *і без завізвання п. Кобринської дуже рада б бути. Тільки що не знаю, коли вони відбудуться* (У. Кравч., Вибр., 1958, 460).

ЗАВІЗВА́ТИ, ву́, ве́ш, *док., перех., діал.* Запросити. *Йшла* [сусіда] *у свою хату на спокій, завізвавши дівчинку й на завтра робити до себе* (Вовчок, I, 1955, 368).

ЗАВІЗНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дуже зайнятий, завантажений. *Чи ви завізні? Може б мені чоботи пошили?* (Сл. Гр.).

2. Прикм. до **завіз** 2.

ЗАВІЗНИЙ, а́, е́. Завезений, привезений звідки-небудь; протилежне **місцевий**. *Насіння багаторічних бобових трав, вирощене на місці, дає більші врожаї, ніж завізне* (Колг. Укр., 6, 1961, 14).

ЗАВІЗНИ́К, **візника́**, ч., *рідко.* Людина, яка постійно завозить куди-небудь предмети постачання; // *заст.* Той, хто привозить молоти зерно до млина.

ЗАВІЗНИЦЯ, і, *ж., рідко.* Жін. до **завізни́к**.

ЗАВІЗНО. 1. *присл., рідко.* Важко, повільно. [П е т р о:] *Що колись так завізно йшло, з такою натугою добувалося, то тепер, у наш вік пару.., он як двине!* (Мирний, V, 1955, 148).

2. *у знач. присудк. сл., розм.* Дуже багато кого-, чого-небудь; переповнено, скупчено.— *Та там у млині так завізно, ..мусив застоювати черги до самого вечора* (Н.-Лев., II, 1956, 311); *На переправах завізно, тісно та, колотнеча...* (Гончар, Новели, 1954, 84); * Образно. *Треба сватати дівчину, Доки не завізно!* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 24).

ЗАВІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **завізува́ти**. *Розділ за розділом читав* [Вінце] *наказ, що прибув.. з Будапешта і що завізований був Берліном* (Скл., Карпати. II, 1954, 279).

ЗАВІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Поставити візу на якому-небудь діловому папері, документі. *Завізувати паспорт.*

ЗАВІЙ[1], во́ю, ч. 1. Рвучкий круговий рух вітру. *Хурделиця вив, січе обличчя, обкручується навколо старої холодними вавоями* (Сміл., Сад, 1952, 108); *Гостре око спіймало в скісних завоях хуртовини дві ледве помітні постаті* (Кучер, Дорога.., 1939, 20).

2. Замет, пагорб, утворений вітром (з піску, снігу, пилу). *Безмежне поле в сніжному завою, Ох, дай мені обширу й волі!* (Пісні та романси.., II, 1956, 190); *Я їхав на фронт, на правий берег Дніпра, снігові завої затримали мене на якійсь глухій цукроварні* (Перв., Невигадане життя, 1958, 296).

3. *перев. мн.* Завихрені вітром клуби, кільця, пасма диму, пилу, куряви і т. ін. *Над синню озер фабричного диму завої* (Сос., I, 1957, 458); *Пилюка скрипіла Шелюженкові на зубах, коли він у завоях куряви примчав мотоциклом до переправи і взявся за трос* (Гончар, Маша.., 1959, 106).

4. *рідко.* Пасмо закрученого волосся; завиток. *На лобі почорнів завій, Але пусте і рана, й кров, Я навіть смерть би поборов* (Бажан, Роки, 1957, 238).

ЗАВІЙ[2], во́ю, ч., *діал.* 1. Пов'язка.— *О у нас м'які вавої і бальзам на рану гойний* (Л. Укр., I, 1951, 433).

2. Чалма. *Круг вогню, підобгавши східним звичаєм ноги, сидять бородаті хаджі у великих завоях* (Коцюб., I, 1955, 291).

ЗАВІЙНА, **ЗАВІ́НА**, и, *ж., розм., рідко.* Різкий пекучий біль у грудях або животі.— *О-ох!.. Ти не знаєш, Галю, як мене завійна вхопила... Пече мене... отут пече... мов хто жару насипав...*— показує [Чіпка] *на груди* (Мирний, I, 1949, 342); [С т е п а н и д а:] *Щоб йому* [Лахтіопові] *і його родові соняшниці, та перелоги, та завійна, та пристріт, та болячки* (Кроп., I, 1958, 136); *А вип'єш півкварти — завіна пройшла, І знову весела твоя голова* (Греб., I, 1957, 86).

ЗАВІЙНИЙ, а, е. Прикм. до **завій**[1] 1, 2. *Зима була завійна, багатосніжна* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 112).

ЗАВІЙНИЦЯ[1], і, *ж, розм., рідко.* Те саме, що **завійна**. *Бодай тебе взяла завійниця!* (Номис, 1864, № 3724).

ЗАВІЙНИЦЯ[2], і, *ж., діал.* Завірюха. *Вночі налетіла завійниця. З гуком, свистом переносила-пересипала снігові замети* (Кач., II, 1958, 483).

ЗАВІ́НА *див.* **завійна**.

ЗАВІ́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **завірити**.

ЗАВІ́РЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **завірити**.

ЗАВІРИ́ТЕЛЬ, я, ч. Особа, яка виконує юридичне оформлення ділових паперів.

ЗАВІРИ́ТЕЛЬКА, и, *ж.* Жін. до **завири́тель**.

ЗАВІ́РИТИ *див.* **завіря́ти**.

ЗАВІРЮ́ХА, и, *ж.* 1. Сильний вітер із снігом; метелиця, хуртовина. *Сніг, завірюха, бо вже зима коло вуха* (Укр.. присл.., 1955, 98); *Крутить завірюха, сипле колючий сніг в очі* (Петльов., Хотинці, 1949, 125); * Образно. *Вітер вривався у вишник, крутив білі пелюстки, здіймав вишневу завірюху* (Донч., IV, 1957, 220); * У порівн. *Як рій той, гули* [бабусині казки] *в дитячій голівоньці; як завірюха, крутились, вихорились...* (Мирний, I, 1949, 143).

2. *перен.* Політична, соціальна і т. ін. подія, що викликає глибокі зміни, потрясіння в суспільстві. *Кипіла революційна завірюха* (Вас., Вибр., 1950, 46); *Війна, як кожна війна, тягла за собою пожежі, хвороби, каліцтва й смерть.. Зілінський задумав, скориставшись з світової завірюхи, забагатіти* (Вільде, Сестри.., 1958, 117).

3. *перен.* Чвара, колотнеча, сварка. *Знекровили галицьке велике боярство останні завірюхи* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 290); *Завжди, як зводилися діти на ноги, здіймалася завірюха в роду. Завжди гризлися за свій клаптик, своє право на.. хазяйство, свою частку* (Горд., II, 1959, 216).

ЗАВІРЮ́ШНИЙ, а, е. Прикм. до **завірю́ха**. *Серед темної.. завірюшної ночі покидав* [загін] *обжиті землянки* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 68).

ЗАВІРЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАВІ́РИТИ**, рю, ри́ш, *док., перех.* 1. Юридично оформляти печаткою і підписом документи, ділові папери і т. ін., стверджуючи їх правильність, достовірність.— *Дам вам вексель, завірю його в нотаріуса* (Н.-Лев., III, 1956, 381).

2. *також без додатка, розм.* Те саме, що **запевня́ти** 1. — *От, діду,— говорить Михайло,— Мелася завіряє, що ведмідь був у пасіці...* (Вовчок, I, 1955, 343); — *Козаче,— одказала Зінька, ..— мене завірили люди, що тебе нема вже на сім світі...* (Стор., I, 1957, 361).

3. *діал.* Довіряти.— *Коли тобі хто повірить щось, завірить себе і свою долю, чи то свій чоловік, чи пан, ..будь усе гідним того довір'я, не зрадь його ніколи* (Фр., III, 1950, 288).

ЗАВІРЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.* Пас. до **завіря́ти** 1.

ЗАВІ́СА[1], и, *ж.* 1. Велике полотнище для закривання просвіту в чому-небудь або для приховання, відгородження кого-, чого-небудь. *Задня стіна мурована, а дві бічні заміняються завісами, що можуть розсуватись* (Л. Укр., III, 1952, 270); *Соломія вкрутила лампу, молодиці шаснули під ситцеву завісу між грубою і ліжком* (Кучер, Трудна любов, 1960, 138); *Торкнула* [княгиня] *рукою завісу попереду, якою можна було відгородити куточок від допитливих очей* (Скл., Святослав, 1959, 124); * У порівн. *Зелені гори, вкриті лісом, як дивні*

зелені завіси, обгортали кругом Шевченкову могилу (Н.-Лев., II, 1956, 383); *// перен., чого, яка.* Суцільна пелена, хмара чого-небудь, що обмежує видимість, приховує, затуляє кого-, що-небудь. *Закрити завісою пилюки, ховаючись за корів, непомітно увійшли* [опришки] *в двір* (Гжицький, Опришки, 1962, 146); *Крізь густу дощову завісу ледь пробивалися бліді промені* (М. Ол., Чусп.., 1959, 53); *Загін* [козаків] *вишикувався на невисокому березі під захистом димової завіси* (Добр., Очак. розмир, 1965, 147); *Бій важкий у вогняній завісі, Ні вперед іти, ні відступать...* (Шпорта, Вибр., 1958, 254).

2. *театр.* Суцільне або роздвосне полотнище для закривання сцени від глядачів. *Завіса підіймається, в залу віє холодом сцени.. й тим особливим запахом куліс, що завше в незмінним у кожному театрі* (Ю. Янов., II, 1958, 19); *Розсунулась завіса, і почали артисти свою виставу* (Жур., Вечір.., 1958, 342); *// спец.* Ремарка в тексті п'єси на означення кінця дії. *Прісцілла міцно, без слів, обіймає батька і цілує.. Люцій підводить його* [з підлоги].. *і веде попід руки до дверей, тихо потішаючи. Завіса* (Л. Укр., II, 1951, 466).

Під завісу — під кінець, на закінчення чого-небудь. *Під завісу сезону повезла* [команда «Шахтар»] *в Донецьк кубок СРСР* (Літ. Укр., 5.VI 1962, 4).

◇ **Підніма́ти (підня́ти) завісу (край завіси)** над чим.— Розкривати що-небудь приховуване, передбачати щось і т. ін. *В оповіданні «У грішний світ» Коцюбинський підіймає завісу над тим, що діється за мурами монастирів* (Наука.., 3, 1960, 49); — *Нас і не дивує, що класний керівник підійняв край завіси над ближчим майбутнім однієї з своїх учениць* (Донч., V, 1957, 483).

3. Те саме, що **занавіска.** *На вікнах* [хат] *хилитались од вітру подерті білі завіси, як перебиті гусячі крила* (Коцюб., II, 1955, 89); *Вікно було завішене густою завісою* (Н.-Лев., IV, 1956, 111); *Вона енергійно розсуває важкі завіси, сонячне світло вривається в кімнату крізь відчинені.. вікна* (Коч., II, 1956, 223).

ЗАВІ́СА[2], и, *ж.* Металевий або інший стулковий шарнір, на який навішуються двері, вікна і т. ін. *Вилетів* [Дувид], *як буря, аж двері затіпались на старих завісах* (Вас., I, 1959, 256); — *Татко, не страхайтеся, це не бандити. Бандити уже виривали б вікна з завісами* (Стельмах, II, 1962, 70).

ЗАВІ́СИТИ *див.* **завішувати**[1].

ЗАВІ́СИТИСЯ, і́шуся, і́сишся, *док., діал.* Повіситися. [П р о ч а н и н:] *Згадав я: хтось казав, що Юдазрадник завісився* (Л. Укр., III, 1952, 129); — *А де ж Петро? Він такий запеклий, одчайдушний. Він міг наробити собі біду! Міг завіситись... утопитись ..* (Юхвід, Оля, 1959, 184).

ЗАВІ́СКА[1], и, *ж.* 1. Зменш. до **завіса**[1] 1. *Христя.. підійшла до Анрі-Жака тоді, коли той уже лежав за завіскою чистий та умиротворений* (Ю. Янов., II, 1954, 53).

2. Те саме, що **занавіска.** *Вікна в хаті* [Дениса] *такі, що відчиняються, а не відсуваються, і на вікнах завіски* (Гр., II, 1963, 313); *Спочатку* [Ганна] *потемки старанно заслонила завіскою вікно, щільно причинила за собою двері і аж тоді ввімкнула світло* (Коз., Сальвія, 1959, 106).

ЗАВІ́СКА[2], и, *ж.* Те саме, що **завіса**[2]. *Погаканькі рами й завіски швидко подалися під дужими руками, мов тонке павутиння* (Н.-Лев., II, 1956, 202).

ЗАВІ́СОВИЙ, а, е. Прикм. до **завіса**[2].

ЗАВІ́СОЧКА[1], и, *ж.* Зменш. до **завіска**[1]. *Вітер налітає знизу, ..тріпоче білими завісочками і полотнищами на грибках* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 137); *Внизу вікно заслоняла біленька мережана завісочка* (Мик., II, 1957, 289); * У порівн. *В кутку перед іконами тріщить, мов жива, червона лампадка, колихаючи тихими тінями, як завісочкою, над ликами святих: то одкрис, то знову запне* (Вас., I, 1959, 215).

ЗАВІСТИ́ТИ, іщу́, іст́иш, *док., перех., діал.* Сповістити. *Думали-думали, як лучче Катрю завістити про те, що чули, та, порівнявшись, просто усю правду кажемо* (Вовчок, I, 1955, 218).

ЗАВІ́Т, у, ч. 1. *уроч.* Заповіт, настанова, порада, побажання, дані наступним поколінням або послідовникам. *Поблагословив* [господар] *її та знов питає: — А що, доню, пам'ятатимеш мій завіт тобі?* (Вовчок, I, 1955, 17); *// Звичай, успадкований від давніх часів. А поминки будуть хороші, збираються ж хлопці у гості, Запалять люльки в пожарищі — далекого завіту знак* (Мал., Запов. джерело, 1959, 83).

◇ **Ве́тхий завіт** *див.* **ве́тхий; Новий́ завіт** *див.* **новий́; Лама́ти завіт́ь** — не дотримуватися чого-небудь. *Він ламає завіти корану та завдає їй сором перед людьми* (Коцюб., II, 1955, 135).

2. *рідко.* Обіцянка.— *От що,— сказав він* [Христі] *мнучись,— не забувай свого завіту: мене не стане — помолися за мене!* (Мирний, III, 1954, 376).

ЗАВІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* 1. *неперех.* Зайти, заїхати до кого-небудь, куди-небудь, відвідати когось. [Н а с т я:] *Брати мої, соколи мої! Ви зразд дбали! Добре вгадали, Що до Юсуфа паші, До мого зятя, В гості завітали* (Н.-Лев., II, 1956, 464); [А г а м е м н о н:] *Прошу, царіено, в хату завітати* (Л. Укр., II, 1951, 332); *Крайнюк занудився й вирішив завітати до льотчиків* (Кучер, Голод, 1961, 454); * Образно. *Скоро лишень весна завітає в тухольські гори* (Фр., VI, 1951, 34).

2. *перех., діал.* Запросити. *Уранці поїхав пан і полковника завітав у куми* (Вовчок, I, 1955, 133).

ЗАВІТНИЙ, а, е. Те саме, що **заповітний.** *Горить мистецтва золоте руно, Як скарб завітний в чарівних Карпатах* (Дмит., Вірші.., 1949, 93); *Вася завітну тятиву сховав у степу, в старій соломі* (Ковінька, Кутя.., 1960, 29); *З іменем Леніна на устах, з палкою любов'ю до рідної Комуністичної партії ми впевнено йдемо до завітньої мети — до комунізму* (Рад. Укр., 7. XI 1960, 4); *Як же ти нам помагала в бою Піснею-зброєю, Лесю, тісю! Здійснивши мрію завітну твою, Славить Вкраїна дочку Прометея* (Забашта, Вибр., 1958, 61); *Завітний куточок прохолоди в Наманган і. І прохолода й прикраса* (Ле, Міжгір'я, 1953, 13).

ЗАВІТРЕ́НИЙ, а, е, *рідко.* Темний, засмаглий від вітру. *Вони були обоє завітрені, аж чорні* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 182).

ЗАВІ́ТРИТИ *див.* **завітрювати.**

ЗАВІ́ТРЮВАТИ, юю, *недок.*, **ЗАВІ́ТРИТИ,** ить, *док., безос.* Починати віяти (про вітер). *Щось насувало грізне. Потемніло, завітрило, закрутила курява* (Вас., I, 1959, 123); *Завітрювало з норд-осту.*

ЗАВІ́ШАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **завіша́ти.** *Стіни.. були завішані таблицями, формулами, кресленнями* (Руд., Остання шабля, 1959, 348); *З автомобіля виліз огрядний, завішаний орденами і хрестами німецький полковник* (Петльов., Хотинці, 1949, 150).

ЗАВІ́ШАТИ *див.* **завішувати**[2].

ЗАВІ́ШЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **завісити.** *Крізь маленькі, завішені хустками вікна безуспішно намагався вдертись до хати променистий жар літнього дня* (Гавр., Вибр., 1949, 150); *Завішений простирадлом мольберт був схожий на театральний привид* (Ільч., Серце жде, 1939, 21); *На паркані завішена була на двох мотузках дошка* (Фр., V, 1951, 257).

ЗАВІ́ШУВАТИ[1], ую, уєш, *недок.*, **ЗАВІ́СИТИ,** і́шу, і́сиш, *док., перех.* 1. Закривати що-небудь, повісивши

полотнище, шматок тканини, паперу і т. ін. *Як тільки насувалась ніч — село пірнало в темряву і тишу. Люди завішували рядками вікна і наспіх вечеряли* (Тют., Вир, 1964, 299); *Ізнов «Тадеуша» я розгорнув, Розклав папір, вікно завісив синє* (Рильський, І. 1956, 86).

2. *розм.* Підвішувати, вішати що-небудь, прикріплюючи до чогось, зачеплюючи за щось. *Асуар глянув крізь загратовані двері на вартового, що завішував на стіні лампу* (Ірчан, II, 1958, 93); *Тепер став* [Танасій] *виливати молоко із дерев'яної посудини у великий мідний котел та завісив його над вогнем* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 266).

ЗАВІ́ШУВАТИ[2], ую, усш, *недок.*, **ЗАВІ́ШАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Заповнювати що-небудь великою кількістю почеплених, навішаних предметів. *Старі панни закидали небожів кабінет валізами та скриньками, завішали усякими сукнями та капелюшами* (Н.-Лев., II, 1956, 72); — *Я нагадаю вам, що пріч тих ганчірок, якими ви завішали усі стіни, маєте чоловіка, дочку* (Л. Яп0в., I, 1959, 373); *Дівчата її* [їдальню] *так прибе́руть. Рушниками завішають, портретами, вінками заквітчають...* (Головко, I, 1957, 255).

ЗАВІ́ШУВАТИСЯ[1], ується, *недок.* Пас. до **завішувати**[1].

ЗАВІ́ШУВАТИСЯ[2], ується, *недок.* Пас. до **завішувати**[2].

ЗАВІ́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАВІ́ЯТИСЯ**, ію́ся, ієшся, *док.*, *фам.* Заходити, забрідати, заїжджати куди-небудь для відпочинку. *Іноді мені обридала служба, і я кидав все і завію́вався куди-небудь в повіт тижнів на два* (Збірник про Крон., 1955, 61); *Похитав* [Максим] *чомусь сумовито головою і чомусь подумав, що добре було б кудись завіятись у кіно чи в театр* (Рибак, Час.., 1960, 438); // Подаватися в невідомому напрямку. *Встромив* [вербову гілку у землю], *та й покинув на божую волю Пускати коріння й рости чи всихать Одній без призору, а сам свою долю Завіявсь по білому світу шукать* (Щог., Поезії, 1958, 405).

ЗАВІ́Я, і, ж. 1. Сильний вітер із снігом; хуга, завірюха. [Ю н н к:] *А як-то буває тут зимою, коли на цьому безлюдному шпилі загуде завія та хуртовина* (Вас., III, 1960, 271); *Столітня ніч. Мете завія. Глибокий сніг. Зима, зима...* (Криж., Срібне весілля, 1957, 101); * Образно. *А я побачу дальній рік, Війну в крутій завії, Де ми відстояли свій вік, Своє життя й надії* (Шпорта, Твої літа, 1950, 95).

2. *чого.* Завихрений вітром пил, сніг і т. ін. *Сподівались, що вітром нажене дощу, а його так і не нагнало, тільки завіями сухої куряви переповнило степ* (Гончар, II, 1959, 367).

ЗАВІ́ЯНИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **завіяти** 3. *Завіяна вітром пилюка осідала йому на папір, скрипіла на зубах* (Гончар, Південь, 1951, 106); *Під парканом росли корчі, будяки.. Все те тепер було суже, ..завіяне снігом* (Фр., IV, 1950, 46).

ЗАВІ́ЯТИ *див.* **завівáти.**

ЗАВІ́ЯТИСЯ *див.* **завіюватися.**

ЗАВКО́М, у, ч. Скорочення: заводський комітет. *В кімнату без стуку вайшов Іванов, голова завкому Патронного заводу* (Головко, II, 1957, 470).

ЗАВКО́МІВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **завко́м.**

ЗАВЛАДА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.*, *рідко.* Те саме, що **заволоді́ти.** *Старший брат завладав батьківщиною* (Барв., Опов.., 1902, 172); — *Вона тебе чарами напоїла, вона душею твою завладала...* (Шиян, Баланда, 1957, 178); * Образно. *Не дивуйся, що з весною Інший світ настає: Полем, лісом і водою Травень завладає!* (Щог., Поезії, 1958, 239).

ЗАВМА́Г, а, ч. Скорочення: завідувач магазину. *Чим нижче опускався Василь по драбині посад, тим гірше пив. Директором засолзаводу... Завідуючим кооперації... Завмагом... Просто продавцем* (Мушк., Серце.., 1962, 297).

ЗАВМЕ́РЛИЙ, а, е. 1. Діепр. акт. мин. ч. до **завме́рти.** *В Миколі все зацінеміло. Він сидів на гіллі зіщуле́ний, весь якийсь захололий, завмерлий* (Загреб., Шепіт, 1966, 16); *Таня стояла, завмерла, зачарована, заворожена отим дивовижним сплетінням веселощів і суму* (Дім., І будуть люди, 1964, 175); *З завмерлим серцем підходив* [Матвій] *вулицею до рідної хати* (Ірчан, II, 1958, 307); *Крізь білу гребінку березняка ще виднілись розкидані по низовині завмерлі танки* (Гончар, IV, 1960, 59); *Над аеродромом хутус хуртовина. В неріпному світлі прожекторів чітко вирисовуються обриси ракетоносця, завмерлого на своїй стоянці* (Рад. Укр., 7.III 1963, 4); *Надходив вечір. Трое підлітків де городами, а де глухою вулицею завмерлого, настороженого містечка бігли геть ва околицю* (Ле, Клен. лист, 1960, 73).

2. *у знач. прикм.* Без ознак життя; змертвілий. *Той мовчки проволік завмерлого Скаміну до порога* (Кол., Терен.., 1959, 265); *Завмерлими вони* [найпростіші організми] *можуть бути дуже довгий, який завгодно час* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 176); * У порівн. *—Я як спала на човні, так і задубіла. Холодна-холодна, мов завмерла* (Коцюб., I, 1955, 341).

ЗАВМЕ́РТИ *див.* **завмира́ти.**

ЗАВМИРА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **завмира́ти.** *Всі курсанти Єгор'ївської школи, з завмиранням дожидаючи першого польоту, наполегливіше взялись до теоретичного курсу* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 95); *Золотим покрившися убранням, притишені, замислені стоять* [ліси] *перед швидким зимовим завмиранням* (Гонч., Вибр., 1959, 266); *Мені здавалось, що я сам у селі, на мене б'ють гаубичні батареї, я відчуваю завмирання й розгорання пострілів та метушні* (Ю. Япов., V, 1959, 132); *Не міг* [Забейко] *проаналізувати цього завмирання почуттів* (Вільде, Винен.., 1959, 59).

З завмира́нням се́рця — дуже хвилюючись. *Розповідь діда Галактіона Бицик слухав із завмиранням серця, з роззявленим ротом* (Донч., VI, 1957, 8).

ЗАВМИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАВМЕ́РТИ**, мру́, мре́ш, *док.* 1. Застигати на місці, припиняти будь-які рухи (про живі істоти). *Вона здіймала руки до неба, завмирала в благаючій позі* (Коцюб., I, 1955, 332); *Талалай підлазив до звіра на животі. Часом підпираючись ліктями, він зводив голову і вимірював на зір, чи далеко ще лізти. Часом втягав голову і завмирав* (Трубл., I, 1955, 146); *Жуки були хитрі, вони завмирали, удаючи з себе неживих, ледве до них торкались пальці* (Донч., V, 1957, 46); *На червоній черепичнім даху журливо завмер задумливий полтавський лелека* (Ільч., Вибр., 1948, 51); *Данило опустив його* [карася] *у ставок. Риба на хвильку завмерла на воді, потім стрепенулась і зникла в глибині* (Стельмах, II, 1962, 147); * Образно. *Місячна морозяна ніч завмирає, прислухаючись до кроків Нового року* (Ю. Янов., II, 1954, 223); // Мліти, ціпеніти від сильних переживань, певних відчуттів. [Н і н а *(кричить):]* *Боже мій! Нестор! (Кидається йому на груди і завмирає в сльозах)* (Коч., II, 1956, 232); *Їй приснилося, що вона бродить понад прірвою і завмирає від страху, щоб не зірватися* (Тют., Вир, 1964, 452); *Ми знову притислися до стіни, мало не завмираючи від хвилювання* (Сміл., Сашко, 1954, 100); *Підійшла* [мати] *і схилилася над Юрою. Юра потягся назустріч їй, весь затремтівши й завмерши від щастя* (Смолич, II, 1958, 7); // Втрачати свідомість, непритомніти; зомлівати. *Тісно*

й глухо, і якийсь.. жар палить мені душу. Щоби його задавити, щоб не завмерти, читаю (Коб., І, 1956, 129); // Стискуючись, ніби зупинятися (про серце). *Серце то шалено колотилося, то зовсім завмирало в болісних корчах* (Смолич, І, 1958, 100); *У дівочих очах був невимовний сум і тяжке передчуття недолі. Завмерли серця дівочі в німій тузі* (Довж., III, 1960, 25).

Завмира́ти (завме́рти) се́рцем (душе́ю) — хвилюватися від захоплення, переляку, тривоги і т. ін. *Завмираючи серцем від страху та цікавості, Микоша йшов слідом за старою* (Полт., Повість.., 1960, 64); *Він знав напам'ять майже всього «Кобзаря», читав його, коли на душі було важко, читав і.. завмирав душею, весь палав і хвилювався* (Збан., Сеспель, 1961, 74).

2. Переставати діяти, рухатися; зупинятися (про машини, механізми і т. ін.). *Броньовик крутиться на місці і завмер* (Кучер, Чорноморці, 1956, 131); *На мить завмерли апарати чулі, Мов простір зник, Немов спинився час* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 119); *Завмер над криницею журавель з обломаним дрючком* (Шиян, Партиз. край, 1946, 215).

3. *перен.* Припинятися, зупинятися (про хід, розвиток і т. ін. чого-небудь). *Ніч. Тихо в степу. Десь на гонах далеких завмирало життя* (Головко, І, 1957, 261); *Робітники, закінчивши готувати документацію на останні прилади, скидали білі халати. Але на дільниці балансування робота не завмирала* (Автом., В. Кошик, 1954, 48); *Завмер вогонь в окопу* (Гонч., Вибр., 1959, 149); *Мені здається: час уже не йде, Спинився і завмер* (Рильський, І, 1960, 131).

4. *перен.* Поступово затихати, замовкати (про звуки). *Стало знов тихо. Тільки десь далеко, тремтячи в повітрі, завмирали останні одголоси пісні* (Вас., І, 1959, 131); *Крик більше вже не повторюється, народившись вдалині, він там і завмирав* (Скл., Святослав, 1959, 54); *За кілька хвилин усе стихло. Завмерла луна останніх пострілів* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 62); // *безос. Десь зовсім близько, немов прокинувшись, озвалися кулемети. Лунký пласт шуму нагло осунувся в тишу, мовби спустив хтось.. щебінь з верховини. Перекотилось луною, завмерло...* (Гончар, III, 1959, 338); // Ставати тихим, беззвучним, не виявляти ознак чиєї-небудь дії. *Гасне світло прожекторів. Замовкають звуки оркестру. І багатьом з тих, хто був на виставі, здасться, що арена завмирав на цілу добу для того, щоб завтра увечері знову ожити, заговорити, засяяти вогнями та фарбами* (Ткач, Арена, 1960, 127); *Ось тільки двір був, як серце, що б'ється і розганяє по тілі кров, а тепер все завмерло, спинилось* (Коцюб., II, 1955, 59); //Переставати відчуватися, притуплятися, зникати (про відчуття, властивість і т. ін.). *Одноманітний.. текст молитов ввів Нелю у такий стан душевної тупості, де завмирав всяка воля до опору!* (Вільде, Сестри... 1958, 434); *Давня зрозумілість, що мовби давно завмерла, віджила тепер наново в тій прибитій жінці* (Коб.. І, 1956, 117).

5. *перен., перев. із сл.* на губах, на устах. Залишатися невимовленим, несказаним (про слова, звуки і т. ін.). *Хоче закричати* [Бицик] — *слова завмирають на губах* (Донч., VI, 1957, 58); *Тихим сном навіки вродниця* [вродливиця] *заснула.. Тихого покою смерть з лиця не стерла, Щось недосказане на губах завмерло...* (Щог., Поезії, 1958, 116); *На рожевих устах стогін одчаю завмер* (Зеров, Вибр., 1966, 297).

6. *рідко.* Умирати; гинути. [У р б а н:] *Ось тут є Парвус — був на тому світі. Він завмирав, а потім знов ожився* (Л. Укр., II, 1951, 487); *Нема й чутки — як в яйці завмер* (Укр.. присл.., 1955, 302); *Молода травичка поблякла, поскручувалась, квіти посхиляли голівки, згорнули ніжні пелюстки, завмерли* (Кол., Терен.., 1959, 53).

ЗАВМИРА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **завмира́ти**. *Ще кілька рухів, завмираючих, ніжних, як дотик пелюстка, і молот спинився* (Сенч., Опов., 1959, 23); *Здалеки долітають завмираючі гуки музики...* (Н.-Лев., IV, 1956, 110); *Він замислився, дослухуючи решітки згасання. Ловить окремі тони завмираючих вулиць* (Ю. Янов., І, 1958, 135).

ЗАВОВТУ́ЗИТИСЯ, у́жуся, у́зишся, *док., розм.* Почати вовтузитися. *Горбатюк невдоволено завовтузився на стільці* (Руд., Остання шабля, 1959, 92); *Насередині завовтузилося ще кілька фігур. Вони.. почали енергійно проштовхуватися наперед* (Епік, Тв., 1958, 342); // *безос. Шелеснуло у кущах, завовтузилось, і вилізав в них людина* (Мур., Бук. повість, 1959, 287).

ЗАВО́Д [1], у, ч. Промислове, перев. велике підприємство. *Оточене місто ще курилося сотнями заводських димарів.. На тих заводах і досі виробляялися танки, броньовики, тисячі снарядів для обложених військ* (Гончар, III, 1959, 238); *Криворізький металургійний завод..— це величезний металургійний центр країни, арсенал чавуну, сталі, прокату* (Ком. Укр., 7, 1968, 62); *На Україні в кожному великому місті збудовано або будують заводи залізобетонних виробів* (Наука.., 12, 1956, 17); *Судномобудівний завод; Овочесушильний завод; Протезний завод; Телевізорний завод; Консервний завод; Шинний завод.*

ЗАВО́Д [2], у, ч. Спеціалізоване господарство, де розводять, розмножують породистих сільськогосподарських тварин, мальків риб, вирощують певні сорти рослин на насіння.— *Коней розводять і виховують державні заводи.. в киргизьких степах, біля Уралу, в Сибіру* (Ю. Янов., II, 1958, 114); *Для збільшення кількості риби збудовані спеціальні рибоводні заводи. На них штучно запліднюють ікру і личинок, які виходять з неї, випускають у ріки та озера* (Зоол., 1957, 81); *Насінницький завод.*

ЗАВО́Д [3], у, ч. 1. Пристрій, яким приводиться в дію механізм. *Завод годинника; Завод іграшки.*

2. Гранична тривалість дії заведеного механізму. *Годинники настінні бувають двох видів: з тижневим заводом пружини, без бою, та двотижневим заводом, з боєм годин і півгодин* (Наука.., 12, 1960, 20).

3. Частина тиражу книги, видрукувана з одного набору.

ЗАВО́Д [4], у, ч. 1. Зразок, тип виробу. *Дід усе люльки з рота не випускав, а люлька теж давнього заводу, мабуть, півсотні років тішить вона старого...* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 115).

2. Порода, сортність (тварин, рослин). [М а т и:] *Пора ж тобі коровицю здоїти, оту молочну, турського заводу* (Л. Укр., III, 1952, 254); — *Це з доброго заводу, небагато вже у нас таких* [смерек] *лишилося* (Хотк., II, 1966, 106).

3. *зневажл.* Рід, порода (людей). [Н а с т я:] *От клята молодиця, от завод! І де вона на мою голову отака вродилась?* (К.-Карий, II, 1960, 179); — *А суддя не хто, як рідний братик... Та хіба один суддя?.. і підсудки родичі... і справник родич... усі одного заводу, одного кодла...* (Мирний, І, 1949, 249).

ЗАВО́Д [5], *рідше* **ЗАВІ́Д**, во́ду, ч., *розм.* Те саме, що **зви́чай** 1, 2.

Нема́ (не було́) й заво́ду (в заво́ді) *кого, чого* — немає (не було) кого-, чого-небудь. [В і д ь м а:] *Ох, діти! ..Де не піду, й вони за мною, Вони з'їдять мене колись...* [Ц и г а н е:] *Не плач, небого, не журись. У нас дітей нема й заводу* (Шевч., І, 1951, 363); — *Нема*

краще, як ті літа дитячі! — говорив Іван Савич.— Нема краще! Ніякого тобі горя і в заводі тоді не було! (Вовчок, Вибр., 1937, 97).

ЗАВОД-АВТОМА́Т (~у-~а), *ч.* Завод, на якому всі виробничі і транспортні операції здійснюються машинами-автоматами під контролем людини.

ЗАВО́Д-ВТУЗ (~ у-~ у), *ч.* Вищий технічний учбовий заклад при великому заводі (*див.* **заво́д** [1]).

ЗАВО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заво́дити** [1].

ЗА́ВОДИ, дів, *мн.* (*одн.* за́від, воду, *ч.*), *розм.* 1. Низькі протяжливі звуки; виття, завивання. *Собаки глухо виють, налякані невиданим дивом, і їх глухі заводи сумом та жалощами розносяться по всіх усюдах* (Мирний, IV, 1955, 248); *Насувала кругом завірюха; Зворушилась тайга і завила, мов звір, Дикий завід доносився уха* (Граб., I, 1959, 163).

2. Тужливі звуки плачу. *Зненацька озвалося хлипання, спершу тихше, а далі все голосніше й голосніше, і перейшло, нарешті, у голосні заводи плачу* (Гр., I, 1963, 246); // Голосіння. * У порівн. *Довго Іван не міг заснути тої ночі, а й у сні бачив нещасну муху, вашпутовану в дереві, чув її писк, ..немов зойк вітру в скальних заломах або немов завід жінки над мерцем* (Фр., III, 1950, 129); // Протяжний спів. *З олтаря доносився голос попів, з криласа глухі заводи дякові* (Мирний, III, 1954, 320).

На всі (усі) за́води — щосили, нестримно. *На всі заводи побіг* (Номис, 1864, № 11427); — *Слухайте мене,— на усі заводи кричав Уласович.— Адже я сотник* (Кв.-Осн., II, 1956, 180).

ЗАВО́ДИНИ, дин, *мн.*, *розм.* Те саме, що **голосі́ння**. *Разюку подібність, особливо з музичного боку, виявляють, наприклад, гуцульські похоронні заводини і окремі весільні пісні з невольницькими* [невільницькими] *плачами та думами* (Нар. тв. та етн., 4, 1961, 49).

ЗАВО́ДИТИ [1], джу, диш, *недок.*, **ЗАВЕСТИ́**, еду́, едеш, *док.*, *перех.* 1. Супроводжуючи, допомагати комунебудь або примушувати когось увіходити, підходити і т. ін. куди-небудь, до чогось. *Гапка, усе опорядивши, запросила до вечері. Старий заводить мене до столу і кличе: — Марто!* (Вовчок, VI, 1956, 238); *Став він заводить цього коня у царські конюшні, поламав усі двері.. Насилу завів* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 190); *— Доленько ж моя, як же я зайбаю до хати?..— бідкалась Явдоха.— Не журіться, тітко,—обізвався Гнат,— я вас заведу* (Коцюб., I, 1955, 47); // Відводити куди-небудь на якийсь час. *Вона до нас діток своїх завела — покинула, а сама знов-таки пішла туди до його* [чоловіка] (Вовчок, I, 1955, 248); *Вже перед самим сходом сонця чоловік.. завів коні в глибокий байрак, міцно прив'язав їх до дерева, а сам лихий, мов біс, пішки подався в село* (Стельмах, I, 1962, 500); // *розм.* Втягувати, вкочувати, вставляти і т. ін. предмети куди-небудь. *Він заводить машину у під'їзд, замикав на ключ* (Рибак, Зброя.., 1943, 22); — *Через рік-два.. збудують у місті водопровід. Кажуть, кожному заведуть труби у двір* (Томч., Жменяки, 1964, 123); *Принесене, нарешті, свідоцтво про закінчення школи батько завів у рамку й повісив на стіні* (Панч, На калин. мості, 1965, 34).

2. Вести, відводити куди-небудь далеко або не туди, куди потрібно. *І заводив він у думках свого товариша в темні лісові нетрі, напускав на його розбійників..; тоді сам вибігав із-за кущів з рушницею, розгонив розбіяк* (Вас., I, 1959, 164); — *Не бачив хлопця?..— Як бачив ранком, коли він вийшов до Карпа, то більше й не бачив.— То йово, видно, отой шибеник кудись завів!— з серцем промовила Горпина* (Мирний, I, 1954, 254); // *перен.* Примушувати вийти за межі бажаного, можливого і т. ін. *Про громадські справи, порушені у Вашім листі, напишу Вам з гір, а тепер се б далеко завело, а я вже втомлена* (Л. Укр., V, 1956, 355); *Звісно, я міг би написати цілу повість життя, але цей шлях дуже далеко завів би* (Коцюб., III, 1956, 234); *Знаю, що мрія та могла б мене тоді хтозна-куди завести. А тим часом — не завела ж* (Тич., II, 1957, 31).

◇ **Заво́дити (завести́) в блуд (на бездоріжжя** і *т. ін.*) — зацлутувати, збивати з дороги. *Мені прийшла навіть у голову дика думка: чи не зустрівся де я в лісі з мандрівними огнями, що заводять людину в блуд?* (Вас., Вибр., 1950, 30); *Може, то відьма.. дивний зварила напій і пройняла мені душу непереможним безумством тим, що людину заводить на бездоріжжя страшні?* (Л. Укр., I, 1951, 309); **Заво́дити (завести́) на манівці** *див.* **манівці**; **Заво́дити (завести́) у безви́хідь (безво́дню, прі́рву** і *т. ін.*) — призводити до великої скрути. — *Це бунт так званої пропащої сили... Народжувався у муках тяжкої безвиході й заводив у безвихідь...* (Стельмах, II, 1962, 395); *Він дозволив себе обплести павутиною лицемірства і зради, піддався гіпнозові вужиних очей, що завели його в прірву...* (Руд., Остання шабля, 1959, 60); **До́ля (судьба́, ви́падок** і *т. ін.*) **завела́ (зави́в, заведе́)** *кого куди* — хто-небудь випадково, через обставини опинився (опиниться) десь. *Та де б не був, в які б долини мене судьба не завела,— палка любов до Батьківщини у серці юному жила* (Сос., Близька далина, 1960, 203).

3. *розм.* Будувати, відкривати, засновувати що-небудь.— *Ні фабрик би я не заводив, ні от млина б не будував...* (Мирний, I, 1954, 200); *На місце монархій конституційних чи самодержавних треба заводити демократичні республіки з найвищою інстанцією — плебісцитом* (Хотк., II, 1966, 360); *Братство львівське ставропігійське.. швидко завело у себе також братську школу* (Фр., XVI, 1955, 417); // Впроваджувати, застосовувати що-небудь.— *То ж за панів, за капіталістів було так, що там, де заводили машини, то справді обскубували робочого... Інше діло — машина в нас, у пролетарів* (Коцюба, Нові береги, 1959, 90); // Придбавати, засновувати що-небудь. *Завів* [Середа] *собі чередку та й живе з нею і літо й зиму* (Вас., I, 1959, 268); *Радянська влада дала наділ, поставив* [Іван] *нову хату, завів господарство* (Ю. Янов., II, 1954, 119); // Відпускати, запускати (вуса, бороду і т. ін.). *Завів* [Преображенський] *щетинисті вуса, говорив стримано* (Ле, Міжгір'я, 1953, 38); *Відпустив* [Гриша] *бороду, завів патли до плечей* (Гончар, Таврія, 1952, 115); // Створювати сім'ю, знаходити собі друзів, знайомих і т. ін.— *Поженилися? — мовив він до молодої пари зловісно.. Хіба не казали тобі, ..що спершу парубок повинен.. звестися на власні, а тоді вже заводити собі посімейство?* (Смолич, Мир.., 1958, 7); *Освальд гадав, що я завів собі коханку. Ні, друже мій, помиляєшся* (Кол., На фронті.., 1959, 77); — *Дружка собі такого ж завів, Махиньку лисого, маляра з комунгоспу* (Логв., Давні рани, 1961, 107); // Налагоджувати, зав'язувати з ким-небудь (знайомство, дружбу, контакти і т. ін.). *Він заводив знайомства, менжував і хитрував, аби тільки його бійці були добре нагодовані, зразково споряджені, вдосталь постачені боєприпасами* (Гончар, III, 1959, 187); *Заводив* [Кучугура] *дружбу з виноградарями-любителями і привозив снопи чубуків — вистачало собі й людям* (Чорн., Красні люди, 1961, 27); — *Скажи нам, гетьмане, чи правда, Що в тебе є посол султана, Що з бусурманом хочеш ти Союз ганебний завести..?* (Павл., Бистрина, 1959, 28).

4. Запроваджувати, вводити, встановлювати; робити звичайним чи обов'язковим. *Він про те тільки й мислить, як би без людей обійтись... Усе якісь новини*

заводить, машини виписує (Мирний, IV, 1955, 241); *Він дедалі в смак вживався І потроху в себе в графстві Інші звичаї заводив* (Л. Укр., I, 1951, 380); — *Землю бережи від бур'янів, ..сівозміну правильну заводь* (Кучер, Чорноморці, 1956, 442); *Не марно Щорс поклав стільки сил на те, щоб завести в полку суворо дисципліну* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 52); *Раду радили чубаті З неущербними шаблями, Вкриті палом перемоги Сивоусі юнаки,— Як завести лад у хаті, Як неволі змити плями* (Рильський, II, 1960, 241).

5. *розм.* Робити записи, вписувати, заготовувати що-небудь. *В руках у нього вічно біліла книжка. Він заводив у неї кожну народну копійку, кожне стебло* (Коцюб., II, 1955, 83); *Що заведеш пером, того не виволочеш волом* (Номис, 1864, № 7383).

6. Починати, затівати і т. ін. що-небудь. *Дівки чорноокі заводять танок* (Пісні та романси.., II, 1956, 253); — *Сократ був розумний чоловік, з бабою сварки не заводив, тільки вступався їй* (Мак., Вибр., 1956, 325); *Ми інколи в окопах заводили розмову про війну, про те, кому вона потрібна* (Кол., На фронті.., 1959, 12); *Кудрейко лягав горілиць і заводив свою рідну, полтавську пісню* (Донч., II, 1956, 127); [О х р и м:] *Вийду на вулицю, хлопці й дівчата зберуться, співають, аж луна іде, заведуть гульбище, ..а мені усе те байдуже* (Кроп., I, 1958, 149); *Він почав гендлювати кіньми, завів торги і дружбу навіть з перекопськими татарами* (Стельмах, I, 1962, 14); // *без додатка.* Починати заспів чи вступати в розмову, звертатися до кого-небудь. — *Ви вмієте співати! Будемо співати!* — скрикнула вона, схопивши за руку Григорія Петровича.— *Будемо. Заводьте* (Мирний, III, 1954, 196); — *Ах, докторе,— заводила* [Валя] *співучою, волинською говіркою,— де ви пропадали?* (Вільде, Сестри.., 1958, 218); *Підскочивши до якоїсь пані, що проходила, стяг* [Микитка] *з себе подрану шапку і завів:* — *Па-а-ані, дайте ко-пі-і-ечку!..* (Григ., Вибр., 1959, 413); — *Ти що ж думаєш, я ото про гроші завів, щоб, значиться, наздогад буряків?* (Чаб., Катюша, 1960, 170).

◇ **Заво́дити (завести́) своє́ (своєї́)** — починати раз у раз говорити про одне й те саме.— *Та я ж не комсомолець,— знов заводить вік свою..— Переросток я чи як це по-вашому?* — *Скоріше недоросток,* — грубо зауважує *Мар'яна* (Гончар, Людина.., 1960, 36).

7. Починати вести що-небудь (ділові папери, щоденник, альбом і т. ін.). — *Тут слід заводити справу не на голову колгоспу, а на того, хто призвів до такої плутанини в постачанні колгоспів* (Кучер, Трудна любов, 1960, 240); [Б а т у р а:] *Заведіть собі щоденних і записуйте, як вона кожний день приймає людей* (Корн., II, 1955, 251); — *Знаєш що?* — *сказав Кость Мовчан до Ігоря.— Я заведу такий альбом, як у тебе про футбол. Я збиратиму все про автомашини* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 13).

8. Приводити в дію що-небудь (механізм, мотор і т. ін.). *Під саравом.. чувся гомін, регіт — повстанці пробували заводити мотор* (Гончар, II, 1959, 100); *Галинка показує Марині, як завести й пустити машину* (Епік, Тв., 1958, 573); *Дівчина завела годинник* (Трубл., Шхуна.., 1940, 307); *Никанор Іванович завів грамофон і поставив пластинку «Ой, казала мені мати»* (Головко, II, 1957, 46).

9. *розм., рідко.* Зволікати, запізнюватися з виконанням чого-небудь. *Основний масив комбайном зібрали, а цей ланок не встигли. Все ніколи було.., та так і завели в зиму* (Кучер, Трудна любов, 1960, 270).

ЗАВО́ДИТИ[2], джу, диш, *недок.* 1. Видавати низькі протяжні звуки, вити, завивати, кричати (про тварин і деяких птахів). *Падають громи, заводять сови, кряка́ють ворони* (Кобр., Вибр., 1954, 170); *Вовки заводили;* * Образно. *Сумно, тужно бір заводить, як лист опадає; ще сумніше, ще тужніше співанка лунав* (У.Кравч., Вибр., 1958, 40).

2. Голосно плакати, приказуючи, голосити (про людей). *Микола Прач ішов селом, мов сновида, а жінка йшла за ним, ридаючи та заводячи, мов за вмерлим* (Фр., I, 1955, 363); *Невелика була вартість срібних та мідяних прикрас.., але тепер мусив Мстислав добути і їх, щоби оплатити плачок-жалібниць, що мали заводити на похороні* (Оп., Іду.., 1958, 12).

ЗАВО́ДИТИСЯ, о́джуся, о́дишся, *недок.*, **ЗАВЕСТИ́ЙСЯ**, еду́ся, еде́шся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* З'являтися, робитися наявним де-небудь, у чомусь, бути в наявності. *Мій намір — звернути увагу всіх тих, хто пише українською мовою, на деякі дефекти, що в українській мові заводяться* (Сам., II, 1958, 365); *Дома завжди були злидні такі, що й миші не заводилися* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 30); *Як заведуться злидні на три дні, то чорт їх і довіку викинкає* (Номис, 1864, № 1538); *У неї в хаті завелось багато всяких вузликів з насінням — великих і малих — раз у раз щось сушилося на вікнах* (Коцюб., II, 1955, 25); *Мати, коли в хаті якась копійка заведеться, завжди бере Ксеню на ярмарок* (Стельмах, I, 1962, 380); [І в л є в:] *В дошках завівся шашіль* (Коч., II, 1956, 386).

2. *розм., чим.* Купувати, діставати що-небудь для власного користування. *Його армія зростає, заводиться зброєю* (Ле, Наливайко, 1957, 192); // Придбавати собі, засновувати у себе що-небудь. *От вони купили собі хату в тім селі, завелись хазяйством та й живуть* (Укр.. казки, 1951, 158).

3. *тільки 3 ос.* Встановлюватися, утверджуватися. *На фермі заводилися нові порядки* (Тют., Вир, 1964, 130); *Дідич збудував костьол на українській землі, знайшов ксьондза, і.. незабаром завелась маленька Польща в нашому селі* (Н.-Лев., I, 1956, 130).

4. *тільки 3 ос.* Починатися, затіватися. *По роботі й по клопоті знімався регіт, заводилися голосні розмови* (Вовчок, I, 1955, 296); *Ми з ним познайомились, купуючи кавуни (от як заводяться знайомства на Лимані)* (Л. Укр., V, 1956, 16); *І завелась на ставі геркотня, Гусине діло закипіло* (Греб., I, 1957, 44); *Весільна компанія відійшла до панської кухні, де завівся шумний танець* (Коб., II, 1956: 18).

◇ **Заво́дитися на світ,** *безос.* — починати розвиднятися, світати. *Заводилось на світ, коли прокинувся Повчанський будити хлопців* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 82).

5. *розм.* Починати, затівати з ким-небудь бійку, сварку і т. ін. *Грицько.. повернувсь і пішов. Він не любив заводитись і не задерихуватий був* (Гр., Без хліба, 1958, 45); [В и х о д ц е в:] *Знову завелись!.. Цілий день, цілу ніч крик, галас, стукотня!* (Коч., II, 1956, 388); *У Карповому дворі сварка.. «За що вони завелися?» — думаю собі* (Коцюб., I, 1955, 302).

6. Починати діяти внаслідок заведення, включення відповідної системи і т. ін. (про механізм, мотор). *Не одну сотню разів заводились годинники, ..час ішов* (Ю. Янов., I, 1958, 60); *Натиснув* [Сашко] *ногою — мотор* [мотоцикла] *зразу ж завівся* (Головко, I, 1957, 41).

7. *тільки недок.* Пас. до **заво́дити**[1].

ЗАВОДІЙ, я́, *ч., розм.* 1. Призвідник витівок, бешкетів, сварок і т. ін. *Він любив товариство дітей і був серед них заводієм* (Кол., Терен.., 1959, 7); *Носячись із своїми гулями, прикажчик не без підстав підозрівав, що серед тих, хто давав йому духопелу, першими заводіями були орловець та Андріяка...* (Гончар, Таврія, 1952, 225).

2. Той, хто заводить пісню, заспівує; заспівувач.

ЗАВОДІЙКА, и, *ж., розм.* Жін. до **заводій** 1. *От і викохали, виростили... полине у світ і — шукай тоді... Тільки ні, Ліда не така. Що заводійка — то так, скрізь устигає, але ніхто поганого об ній слова не скаже* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 36); *В дорозі Тоня виявила себе такою заводійкою, що Ліна часом аж заздрила її кипучості, товариськості* (Гончар, Тронка, 1963, 170).

ЗАВОДІЯКА, и, *ч. і ж., розм.* Те саме, що **заводій** 1 і **заводійка**. *У класі Андрій славився як перший заводіяка* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 19); — *Живим не випущу, поки не потанцюємо,— заметушилася.. Оля, відчайдушна заводіяка і бешкетниця* (Коп., Сусіди, 1955, 37); *Чорт його бери, може, воно й непогано мати на заставі такого заводіяку?* (Загреб., Шепіт, 1966, 306).

ЗАВОДНЕННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **заводнити**. *Останнім часом широко застосовується спосіб законтурного заводнення пласта, який полягає в тому, що поклади нафти оконтурюють кільцем свердловин, куди під тиском нагнітають воду* (Гірн. пром.., 1957, 92).

ЗАВОДНИЙ, á, é. 1. Який рухається механічно, приводиться в дію заводом (*див.* **завód** [3] 1). *Лакей виконував усе з винятковою вправністю. Його автоматичні, завчені рухи нагадували Сахно рухи заводної ляльки* (Смолич, I, 1958, 67); *Мама слоника Купила Заводного* (Бойко, Ростіть.., 1959, 80).

2. Признач. для заведення (у 1 знач.). *Юрко закачав рукави, упевнено підійшов.. до заводної ручки* [трактора], *широко розставив ноги* (С. Кравч., Бувальщина, 1961, 82); *Заводна пружина.*

ЗАВОДНИТИ *див.* **заводнювати**.

ЗАВОДНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАВОДНИТИ**, ню, нйш, *док., перех., спец.* Напускати, нагнітати воду куди-небудь, заповнювати водою щось.

ЗАВОДОУПРАВЛІННЯ, я, *с.* Орган, який управляє, керує роботою заводу (*див.* **завóд** [1]). *Надання заводоуправлінням і місцевим госпорганам значної свободи розпоряджатися оборотними коштами розраховане на максимальне використання ними місцевих ресурсів* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 152); *Коли втік директор Петровського заводу* [у 1917 р.], *робітники утворили раду заводоуправління, яка з їх допомогою забезпечила керівництво виробничими процесами* (Іст. УРСР, II, 1957, 92); // Приміщення цього органу. *Заводоуправління та їдальню оточував молоденький садок* (Шовк., Інженери, 1948, 350).

ЗАВОДСЬКИЙ [1], á, é. Прикм. до **завóд** [1]. *З міцно стиснутими кулаками, стояв* [Артем] *на високій вежі біля заводського димаря* (Кучер, Чорноморці, 1956, 30); *В комірчину ввійшов Павлусь Тихозоров, комсомолець, бібліотекар заводського робітничого клубу* (Донч., II, 1956, 12); *Іншим став і сам заводський колектив: він загартувався під час війни, став згуртованішим, монолітнішим* (Наука.., 1, 1958, 13); *Заводська багатотиражка; Заводський музей;* // Такий, як на заводі. *Будмайданчик* [будівельний майданчик] *все більше скидається на цех машинобудівного підприємства, ритм роботи на ньому все більше наближається до заводського* (Роб. газ., 10.VII 1965, 2); // Зробл. на заводі. *На полях застосовуються гноврозкидачі заводського виготовлення* (Рад. Укр., 31. I 1963, 1).

ЗАВОДСЬКИЙ [2], á, é. Прикм. до **завóд** [2]. *Бачить Максим — у воротах заманячила страшенна постать заводського бугая* (Мирний, I, 1949, 211); *Оцінку свиней треба провадити при заводській їх вгодованості* (Свинар., 1956, 20).

ЗАВОДЧА́НИН, а, *ч., розм.* Робітник заводу (*див.* **завóд** [1]). *Всіх заводчан із полку ополчення на чолі з Марком Івановичем відкликали на завод* (Баш, Надія, 1960, 348); *Будівельники і монтажники зобов'язані допомогти заводчанам якнайшвидше освоїти проектну потужність підприємства* (Роб. газ., 25.IX 1966, 3).

ЗАВОДЧА́НКА, и, *ж., розм.* Жін. до **заводча́нин**.

ЗАВОДЧИК, а, *ч., дорев.* Власник, господар заводу (*див.* **завóд** [1] і **завóд** [2]); підприємець. *Багато фабрикантів і заводчиків особливо невдоволені тим, що штрафні гроші, за законом, ідуть не в їхню кишеню..* (Ленін, 2, 1948, 44); — *У Росії вигнали всіх поміщиків і заводчиків, заводи поставили під робітничий контроль, а землю віддали селянам* (Кол., На фронті.., 1959, 188).

ЗА́ВОДЬ, і, *ж.* 1. Невелика затока або частина річки з уповільненою течією; мілке місце озера, ставу; затон. *В тому місці, де обвалився берег, утворилась тиха заводь, затінена стареною вербою* (Кол., Терен.., 1959, 37); *Вони прийшли до тихої, поросłої очеретом заводі, що вся блищала під сонцем* (Тют., Вир, 1964, 238); *Почорніли заводі в озерах І ясніші стали разом з тим* (Рильський, III, 1961, 315).

2. *перен.* Спокійне, затишне місце чи середовище з відсталим і закоснілим буттям. *Тепер все життя її вийшло з тихої і мутної заводі на широкий простір, на бистрину, і.. проходило на очах у цілого села* (Коз., Вісімсот.., 1953, 116).

ЗАВОЖЕНИЙ, а, е. Брудний, заплюжений; нечистий.— *О! — на обличчі у Віті, заплаканому й завоженому, просяяло повне задоволення* (Вас., Вибр., 1954, 258); *Виправ* [Оверко] *завожену сорочку, простелив на траві, а сам загрівся в гарячий пісок, задрімав* (Горд., II, 1959, 129).

ЗАВО́ЗИТИ, о́жу, о́зиш, *недок.*, **ЗАВЕЗТИ**, зу́, зе́ш, *док., перех.* 1. Везти, відвозити куди-небудь далеко або не туди, куди потрібно.— *Де ж ви, паничу, будете священиком? ..Чи далеко завезете нашу панну? — спитала бабуся* (Н.-Лев., I, 1956, 137); [К о б з а р:] *Жінку поховав, дочку пан украв та завіз у Польщу* (Мирний, V, 1955, 88); — *Але бійтеся бога, отче! Де це ви мене завезли? Та тут страшно жити!* (Хотк., II, 1966, 12); *Тихо ліг на нарти. Він поклався на собак. Хто знає, куди вони його завезуть* (Трубл., I, 1955, 277); // Забирати кого-, що-небудь з собою, виїжджаючи кудись. *Тепер пригадую, що завезла з собою чужі книжки у скрині* (Л. Укр., V, 1956, 178).

2. Доставляти кого-, що-небудь кудись певним видом транспорту. *До першої* [хати] *завозили матеріали й копали яму під фундамент* (Ю. Яновський, Мир, 1956, 100); *На пароході познайомився з одним молодим поляком, що живе на Капрі, і він завіз мене до готелю, де я й спинився* (Коцюб., III, 1956, 321); *Протягом короткого часу дитячі ясла були приведені в належний стан, туди завезли достатню кількість палива* (Ткач, Плем'я.., 1961, 310); * Образно. *А щедра осінь в кожний двір завозить Вали возів з тугими лантухами* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 15); // Привізши, поміщати, влаштовувати, ставити кого-, що-небудь кудись. *Батько завіз до міста у школи, казав: паном будеш* (Стеф., III, 1954,40); *Білогвардійська батарея спинилась біля воріт розсадника.. Козаки кинулись до воріт і почали їх ламати, щоб завезти гармату в розсадник* (Довж., I, 1958, 450); // Привозити куди-небудь здалека, придбавши, закупивши і т. ін. *У пишних палатах якогось магната Розкішні лелії цвіли, Їх люде здалека, де вихор та спека, На втіху собі завезли* (Мапж., Тв., 1955, 74); *Звідти ж* [з Америки] *завезли в Асканію останніх на землі велетнів-бізонів* (Гончар, Таврія, 1952, 142); // Переїжджаючи з одного місця в інше, переносити що-небудь. *Із Одеси преславної Завезли чуму. Покинули товариша, Горенько йому* (Шевч., II, 1953, 127); *То, бач, моду З чужих країв таку завіз...* (Мирний, V, 1955, 287).

ЗАВОЗИ́ТИ[1], ожу́, о́зиш, *док., перех.* 1. Почати возити.

2. Довго возячи, загубити де-небудь у дорозі.

ЗАВОЗИ́ТИ[2], ожу́, о́зиш, *док., перех.* Забруднити, заялозити що-небудь, часто або неохайно користуючись ним. [Н а д і я:] *Це дорогий у мене килим.., а ви його мені завозите, помнете* (Вас., III, 1960, 275).

ЗАВО́ЗИТИСЯ, о́зиться, *недок.* Пас. до **завози́ти.** *Засоби виробництва спочатку завозяться на склади збутових.. організацій* (Матер.-техн постач.., 1959, 11).

ЗАВОЗИ́ТИСЯ[1], ожу́ся, о́зишся, *док.* 1. Почати возитися.

2. *розм.* Багато часу витратити на що-небудь.— *Буду старатися,— тихо промовив Павло,— і, може, наздожену те, що прогаяв, коли, як ви кажете, був завозився з отими своїми особистими справами...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 555).

ЗАВОЗИ́ТИСЯ[2], ожу́ся, о́зишся, *док.* Забруднитися, вимазатися чим-небудь.

ЗАВОЇ́СТИЙ, а, е, *розм.* Задерикуватий; войовничий. *Він був у нас хоч і малий на зріст, так завоїстий: було кожного зачепить* (Сл. Гр.); *Напившись, Максим ставав дуже завоїстим, крикливим, хапався за кий, бив вікна* (Вол., Місячне срібло, 1961, 179); * Образно. *В сінях, на подвір'ї людський гомін, іржання коней перемагали завоїсте бурхання зимової стихії* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 156).

ЗАВОЇ́СТО, *розм.* Присл. до **завоїстий.**— *На ваші традиційні візерунки йде навалом нове мистецтво, підсвідомого...— Безумства?! — завоїсто підказав гравюнальник.— Ми готові до бою! — Вам воювати з абстракціонізмом? — зневажливо запитав Геннадій* (Вол., Місячне срібло, 1961, 99).

ЗАВОЙО́ВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **завою́вати.** *Після смерті Александра Македонського його держава, що складалася в багатьох завойованих ним країн, нічим не зв'язаних між собою, розпалась* (Іст. СРСР, I, 1956, 14); *Другий орден і медалі, завойовані в бою,— ми по них читаєм далі біографію твою...* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 35); // **завойо́вано,** *безос. присудк. сл. Довгождану передишку завойовано, але заспокоюватись не час* (Гончар, II, 1959, 184).

ЗАВОЙО́ВНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **завойо́вницький.** *Грабіжницькі, завойовні війни вели пруські хрестоносники* (Нова іст., 1956, 42).

ЗАВОЙО́ВНИК, а, ч. 1. Той, хто бере участь у підкоренні, загарбанні країн, поневоленні народів силою війська; протилежне **визволитель.** *Люди над Руським морем охоче приймали в себе греків, коли вони приїжджали як гості, але брали в руки зброю й нещадно били, коли бачили в них завойовників* (Скл., Святослав, 1959, 130); — *Ми йдемо не як завойовники, а як визволителі наших українських і білоруських братів* (Рильський, III, 1956, 43).

2. *перен., чого.* Той, хто проникає в таємниці чого-небудь, розвідує, підкоряє що-небудь невідоме, неосвоєне. *Серед них [зірок] до далеких планет.. мчать все нові й нові кораблі синів Землі — сміливих завойовників космосу* (Наука.., 7, 1961, 14).

ЗАВОЙО́ВНИЦТВО, а, с. Насильницькі, загарбницькі дії завойовників. *Міжнаціональна дружба народів.. стала основою, одною з причин найбільшої в історії світу воєнної перемоги — перемоги над армією і ідеологією поневолення, завойовництва і національної нерівності,— над фашизмом* (Смолич, Після війни, 1947, 78).

ЗАВОЙО́ВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **завойо́вник.**— *В Карпатські гори, на споконвічні українські землі, Червона Армія прийшла не як завойовниця, а як визволителька* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 139).

ЗАВОЙО́ВНИЦЬКИЙ, а, е. Спрямований на підкорення силою війська країн, поневолення народів; загарбницький. *Він* [Т. Шевченко] *вважав, що у завойовницькій політиці Польщі щодо України були винні поміщики, ксьондзи та королі* (Ком. Укр., 1, 1964, 76); // Який здійснює завоювання (у 1 знач.). *Українці і росіяни спільно боролися проти завойовницьких полчищ Наполеона* (Рад. Укр., 14.IV 1957, 1).

ЗАВОЙО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **завойо́вувати.**

ЗАВОЙО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАВОЮВА́ТИ**, юю, ю́єш, *док., перех.* 1. Силою війська підкоряти, загарбувати країни, поневолювати народи і т. ін. *Фашисти пішли завойовувати нас! Стіною ми стали на захист Вітчизни!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 194); *Кромвель направив значну частину армії в Ірландію, яку Англія завоювала у XII—XVI ст., щоб придушити повстання.. і щоб відняти в ірландців землі* (Нова іст., 1956, 15).

2. *перен.* У боротьбі, праці, переборюючи труднощі і т. ін., добиватися, досягати чого-небудь, здобувати щось. *На власному досвіді вони* [народи] *переконалися, що миру не ждуть, його не випрошують, а завойовують* (Наука.., 5, 1960, 6); *Перемога сама не приходить, її треба завоювати* (Укр.. присл.., 1955, 409); *Завойовувати авторитет; Завоювати довір'я;* * Образно. — *Нове ніколи не вилуплюється, мов курча з яйця. Новому доводиться завойовувати собі право на існування* (Шовк., Інженери, 1956, 127); // Перетягувати на свій бік. *Ленінська ідея мирного співіснування держав з різними соціальними системами завойовує уми і серця нових і нових мільйонів людей* (Ком. Укр., 7, 1962, 5); *Сина вона полонила своїми дівочими чарами, а тепер ще й батька треба завоювати* (Томч., Жменяки, 1964, 23).

3. *перен.* Проникати в таємниці чого-небудь, розвідувати, підкоряти що-небудь невідоме, неосвоєне. *Ти* [народ] *завойовуєш надхмар'я, Вогонь ти крешеш із води, Викохуєш у Заполяр'ї Землі південної плоди* (Рильський, III, 1961, 244); [М а л ь в а н о н:] *Ми повинні прокласти шляхи, з'єднати моря, змінити напрямок рік.. Ми повинні завоювати пустині — для щастя людей, для соціалізму* (Коч., II, 1956, 12).

ЗАВОЙО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **завойо́вувати.** *Перемоги завойовувалися у героїчній і самовідданій боротьбі.*

ЗАВОЛА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* Почати волати; закричати.— *Ой лишенько,— заволала Христя.. й сплеснула руками,— та воно ж умре отут серед двору!* (Ю. Яновський, II, 1954, 53); *Клятий щупак як вистрибне з кошика. Побачив його пан та як заволає: — Зловію, грабіжнику! Де ти щупака взяв?* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 75); * Образно. *Вночі заволав несамовито вічовий дзвін біля Софії* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 53); // *уроч.* Звернутися до кого-небудь з проханням, закликом і т. ін. *Хасецький з гиком пришпорив коня. Швидше б, швидше! Далека ямученка Прага заволала до нього хором живих людських голосів: «На помощ!»* (Гончар, III, 1959, 430); // *по кому, розм.* Те саме, що **заголоси́ти.** * Образно. *То по кому заволала, Затрембітала трембіта?* (Шер., Дорога.., 1957, 41).

ЗАВОЛІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАВОЛОКТИ́** і *рідко* **ЗАВОЛІКТИ́**, очу́, оче́ш; *мин. ч.* заволо́к і заволік, ла́, ло́; *док., перех.* 1. Пересуваючись у просторі, закривати, затягувати, оповивати що-небудь (про хмари, дим, туман і т. ін.). *Вернидуб.. зорив, як густий дим з пострілів по греблі туманом слався і заволікав її геть* Стар., Облога.., 1961, 53); *Сонце ще тільки повертало на вечір, та насичені важкі хмари з заходу заволокли його давно* (Ле, Наливайко, 1957, 396); *Пітов густий*

краплистий дощ.. Потім молочний туман заволік усе село (Чорн., Визвол. земля, 1950, 24); *// безос. Заволокло курявою срібне плесо лиману* (Кучер, Чорноморці, 1956, 139); // Покривати, застилати собою що-небудь. *Почала* [Тамара] *писати.. Сльози заволікали очі, а вона витирала їх і писала* (Хижняк, Тамара, 1959, 160); * Образно. *Обличчя Максима заволокла зажура* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 43); *// безос. У нього заволікало очі, смертельний холод сковував руки й ноги, а згасаючий погляд був прикутий до зорі* (Скл., Святослав, 1959, 652).

2. Затягати, притягати силою куди-небудь. *Лисичка вхопила Півника, заволокла його до нори.. і з'їла* (Фр., IV, 1950, 81).

ЗАВОЛІКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАВОЛОКТИ́СЯ** і *рідко* **ЗАВОЛІКТИ́СЯ**, очу́ся, оче́шся; *мин. ч.* заволо́кся і заволі́кся, ла́ся, ло́ся; *док.* 1. *перев. 3 ос.* Закриватися, затягуватися, оповиватися чим-небудь (хмарами, димом, туманом і т. ін.). [О л е с я:] *Коли його* [козака] *не було зо мною, то й сонечко не світило і не гріло, і зірки згасали, і місяць заволікався в хмарах...* (Кроп., II, 1958, 341); *Заволоклося небо. Хмар сумних Над Чорним морем потяглись обози...* (Нех., Чудесний сад, 1962, 89); *Лизогуб.. дістав з бокової кишеньки люльку і заволікся димом* (Панч, На калин. мості, 1965, 111); * Образно. *Кочубей наче й не чув того всього, поринувши в минулі, але ще не такі давні часи, що поволі вже заволікалися туманом* (Кучер, Трудна любов, 1960, 122); // Покриватися, застилатися чим-небудь. *Всі куточки господи заволоклися павутинням* (Л. Янов., I, 1959, 370); *Слово* [Ісен-Джана] *застрягло в горлі, а очі від неприродного напруження заволоклися кров'ю, що немов спинилася в жилах* (Ле, Міжгір'я, 1953, 139); *Очі батькові заволіклися сльозою, і він.. не міг говорити* (Козл., Сонце.., 1957, 57).

2. *тільки док., розм., рідко.* Насипати, забрести. *Завели воєводу на ніч до села, він сам не здужав уже там заволоктися* (Фр., VIII, 1952, 216); *Я підвелася насилу, і лише господь один знає, як я заволіклася до хати* (Коб., II, 1956, 301).

3. *тільки недок.* Пас. до **заволіка́ти** 2.

ЗАВОЛІКТИ́ *див.* **заволіка́ти.**

ЗАВОЛІКТИ́СЯ *див.* **заволіка́тися.**

ЗАВОЛІ́ЧКА[1], и, *ж., діал.* Гарус. *Антосьо.. поклав на столі капшук повен тютюну, гарно вишитий заволічкою по оксамиті* (Свидн., Люборацькі, 1955, 160).

ЗАВОЛІ́ЧКА[2], и, *ж., мед.* Те саме, що **заволо́ка**[3].

ЗАВОЛОДІВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАВОЛОДІ́ТИ**, ію, ієш, *док., чим.* 1. Брати у своє володіння, привласнювати. *Василеві не спиться. Думки про Ратівщину, глибокі думки, як нею заволодіти, не дають очам зімкнутись* (Мирний, IV, 1955, 79); — *Ми вирішили.. заволодіти бригом й поплисти на північ* (Ю. Янов., II, 1958, 71); *Юрко й Аміфат зі своїми друзями намагалися заволодіти зібраними грошима* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 84); // Повністю захоплювати ініціативу в чому-небудь, привертати увагу, зацікавлюючи чимось.— *Вірю! Так мені й казали, що ви кохаєтесь в книжках,— невгавав хість. Він заволодів розмовою, і Артем Петрович ніяк не міг вкинути своє слівце* (Хижняк, Килимок, 1961, 29); // Зосереджувати чиюсь увагу на кому-, чому-небудь. *Ця маленька дівчинка зуміла кількома цифрами й цікавими фактами заволодіти увагою своєї аудиторії* (Трубл., I, 1955, 73).

2. *перен.* Опановувати, охоплювати кого-, що-небудь. *Берегом іде жінка і кричить щось. Я не розбираю слів та, зрештою, не звертаю уваги.. Але керманичами, бачу, заволодівав неспокій* (Хотк., II, 1966, 406); *Співбесідник скінчив. Зворушення заволоділо присутніми, багато стискало йому руки, дехотрі цілувалися* (Кобр., Вибр., 1954, 31); *Гнівні і болісні ревнощі заволоділи Федором* (Руд., Вітер.., 1958, 256); // Підкоряти своїм чарам, своєму впливові; полонити. *Павло обманював себе удаваною байдужістю. Він не міг заспокоїтись. Марійка заволоділа всім його єством* (Хижняк, Килимок, 1961, 12); *Михайло Семенович Щепкін.. так умів підійти до своїх учнів, так умів заглянути до них у душу і заволодіти їх почуттям, що вони зараз же розуміли його* (Моє життя в мист., 1955, 73).

ЗАВОЛОДІ́ТИ *див.* **заволодіва́ти.**

ЗАВОЛО́ЖЕНИЙ, а, е, *рідко.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **заволо́жити.** *Вже.. добре бачимо заложені туманом Карпати* (Кучер, Дорога.., 1958, 154); *Заволожені слізьми очі.*

2. *у знач. прикм.* Просякнутий вологою, политий водою, мокрий. *Вийняті з розчину бульби розкладають густо.. на заволожених грядках або в парниках і накривають зверху на 3—4 см землею* (Картопля, 1957, 172); *Я дивився на неї* [матір] *і не міг відірвати заволожених очей* (Збан., Єдина, 1959, 13).

ЗАВОЛО́ЖИТИ *див.* **заволо́жувати.**

ЗАВОЛО́ЖИТИСЯ *див.* **заволо́жуватися.**

ЗАВОЛО́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАВОЛО́ЖИТИ**, жу, жиш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **зволо́жувати.**

ЗАВОЛО́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАВОЛО́ЖИТИСЯ**, иться, *док., рідко.* Те саме, що **зволо́жуватися.** *Заволожились обідки його очей, і коли він глянув на Дмитра, із здивованням помітив, що очі командира просвітились сльозами* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 925).

ЗАВОЛО́КА[1], и, *ж.* Суцільна завіса чогось легкого, що заволікає, огортає що-небудь. *Очі* [Петра Федоровича] *застилало заволокою; у висках — сіпало; у грудях — боліло-хрипіло* (Мирний, I, 1954, 325).

ЗАВОЛО́КА[2], и, *ч. і ж., зневажл.* Зайда, заброда. [П а н і Л ю б а:] *Затесався, знаєте, на людську якийсь заволока. Зібрав коло себе всю челядь і почав розповідати про Кармелюка* (Вас., III, 1960, 239); *По.. містах тинялося чимало всіляких заволок, про яких ніхто не знав, з чого саме вони живуть або чим займаються* (Оп., Іду.., 1958, 453); *// лайл.* Про людину, що багато часу десь вештається, гуляє.— *Де Хведір? ..Ніколи його дома немає. Так і шляється, бісова заволока!* (Мирний, III, 1954, 55); *Побачивши врешті Дмитрика, Ярина обізвалась: — І де ти бродиш, заволоко?* (Коцюб., I, 1955, 132); *Даринка розплющила очі й побачила над собою Ганну, яка ніяк не могла її добудитися,— «стривай, стривай, заволоко, що тобі тато скажуть!»* (Ю. Янов., Мир, 1956, 93).

ЗАВОЛО́КА[3], и, *ж., мед.* Підшкірний розріз із закладеною в нього полотняною тасьмою як засіб лікування.

ЗАВОЛОКТИ́ *див.* **заволіка́ти.**

ЗАВОЛОКТИ́СЯ *див.* **заволіка́тися.**

ЗАВОЛО́ЧЕНИЙ[1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заволокти́** 1. *Возюк.. вертався докінчувати знищення на зайнятій, тепер уже чорній, заволоченій димами території* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 78); *В заволоченому хмарами небі не вгледіти жодної зірки* (Рибак, Час.., 1960, 760); *// заволо́чено, безос. присудк. сл. Дивлюся ранком — вже заволочено серпанком сіреньким небо, далі став помалу й дощик накрапати* (Л. Укр., I, 1951, 306).

ЗАВОЛО́ЧЕНИЙ[2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заволочи́ти.** *Увесь лан засіяний і заволочений* (Стор., I, 1957, 32); *Рілля ретельно була заволочена бороною* (Вол., Самоцвіти, 1952, 45).

ЗАВОЛО́ЧИТИ *див.* **заволо́чувати.**

ЗАВОЛО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок., рідко*, **ЗАВОЛОЧИ́ТИ**, очу́, бчиш, *док., перех.* Волочінням розпушувати

що-небудь, закривати землею посіяне насіння, обробляти весняні сходи посівів і т. ін. *Морський пісок на стежках збився грудками, його не заволочували граблями* (Кучер, Чорноморці, 1956, 242); *Зорав, посіяв він горох, заволочив, Аж тут і дрібний дощ ріллю його змочив* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 60); *Взяла Катерина граблі з залізними зубками, латку озимого жита заволочила, загребла* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 206); *Заволочивши пшеницю, Галя із подругами.. висівали під культиватор переній, послід, попіл* (Горд., Цвіти.., 1951, 18).

ЗАВОНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док., розм., рідко.* Почати вонять. *Понасипали того порошку* [від тарганів] *всюди. Потім запалили оті біленькі кружальця і полягали спати. Господи, як защипіло воно, як задимiло, як завоняло!..* (Є. Кравч., Київ., 1959, 148); // Запахнути. *Похилилась наша хата, завоняла пусткою* (Барв., Опов.., 1902, 249).

ЗАВОНЯ́ТИСЯ, я́ється, *док., розм., рідко.* Стати вонючим, зіпсуватися. *Обов'язок мисливця не доводити свою биту дичину, щоб завонялася, та триденна мандрівка пхали нас додому* (Досв., Вибр., 1959, 420).

ЗАВОРКОТА́ТИ і **ЗАВУРКОТА́ТИ**, кочу́, ко́чеш і **ЗАВОРКОТІ́ТИ** і **ЗАВУРКОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док.* 1. Почати воркотати, вуркотати, воркотіти, вуркотіти (про голубів, горлиць і т. ін.). *Як тільки почали розпукуватися берези, ..дикі голуби заворкотали* (Горд., Діти.., 1937, 5); *Ось вже й горлиці заворкотіли* (Мокр., Острів.., 1961, 46); *Сіли ж вони* [голуби], *сіли Та й завуркотіли* (Укр.. лір. пісні, 1958, 215).

2. *перен.* Ніжно, лагідно заговорити. *Варя заворкотіла біля нього* [брата] (Сенч., Опов., 1959, 190).

3. *перен., рідко.* Забурчати, замурмотіти, виражаючи невдоволення. *Знов щось лячно заворкотів* [старий] (У. Кравч., Вибр., 1958, 390).

4. *рідко.* Почати муркотати (про котів). *Не ззість* [з'їсть] *пес, поки не поваля, а кіт, поки не заворкоче* (Номис, 1864, № 12270).

5. *перен., розм.* Почати утворювати одноманітний приглушений звук—рокіт (перев. про механізм, мотор і т. ін.). *Ніжно, як голуб, заворкотав мотор* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 104); *Машина завуркотіла сильніше.. і майже вистрибнула на головну вулицю* (Собко, Срібний корабель, 1961, 153).

ЗАВОРКОТІ́ТИ *див.* **заворкота́ти.**

ЗАВОРКУВА́ТИ, ую, у́єш, *док.* 1. Почати воркувати (про голубів, горлиць і т. ін.). *Десь на високих осокорах заворкувала горлиця* (Кучер, Прощай.., 1957, 480).

2. *перен.* Ласкаво, привітно заговорити. *Розтопила* [Явдоха] *піч, наперіла води, дістала із скрині чисту.. сорочку, заворкувала біля Павла голубкою.— Помий же голову та переодягнися,— лагідно припрошувала вона* (Тют., Вир, 1964, 132).

3. *перен., розм.* Почати утворювати звуки, схожі на воркування (перев. про механізм, мотор і т. ін.). *Шофер натиснув на стартера, і машина заворкувала, ніби голубка* (Руд., Вітер.., 1958, 30).

ЗАВОРО́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **заворожи́ти** 1, 2. *За широкими морями.. був колись веселий край, розкішний, багатий, заворожений злими людьми, саневолений двома неволями* (Вас., Вибр., 1950, 184); *— Перемога, товариші!.. Вже смерть не загрожує тобі на кожному кроці, вже ти заворожений від ран і каліцтва* (Гончар, III, 1959, 437); *Соломія Амвросіївна Крушельницька.. була заворожена народною піснею і сама прегарно співала у сільському хорі* (Мист., 1, 1966, 30); // **заворо́жено**, *безос. присудк. сл. Перш було, за що не візьметься* [Гнат] *— у всьому невдача, мов заворожено; а тепер і на корову спромігся, і коненята купив* (Коцюб., I, 1955, 70).

2. *у знач. прикм.* Який зазнав дії, впливу чарів, чаклунства; зачарований. *Поклав* [Левко] *хлібину під пахву і тихими, завороженими вулицями подався до Гордіснків* (Стельмах, I, 1962, 559); // Який виражає зачарування. *Пріся завороженими очима дивилася на Данилка* (Панч, Синів.., 1959, 109).

Мов (ніби, як і *т. ін.*) **заворо́жений** — мовчазний, задуманий, глибоко зосереджений. *Стоять* [пасажири] *юрбами на терасах, на палубі, мов завороженi, і дивляться на казкові.. береги* (Цюпа, Україна.., 1960, 198); *Аж заслухається Катря* [пісень] *і сидить, як завороженa* (Головко, II, 1957, 234).

ЗАВОРО́ЖЕННЯ, я, *с.* Стан за знач. **заворо́жений** 2. *У якомусь величавому супокої, в німому завороженні стоять незвично світлі в іней вільхи та берести* (Гончар, II, 1959, 137).

ЗАВОРО́ЖЕНО. Присл. до **заворо́жений** 2. *Василь завороженo дивився на її тонкий стан, на темні коси* (Іваничук, Край.. шляху, 1962, 258); *На хуторі люди прокидалися, ..заворожено слухали той незвичайний чарівний голос* (Літ. газ., 7.VIII 1952, 3).

ЗАВОРОЖИ́ТИ *див.* **заворо́жувати.**

ЗАВОРО́ЖЛИВИЙ, а, е. Здатний заворожити, зачарувати; чарівний. *Хвилі несамовито атакували ту скелясту кручу, розбивалися на бризки, щоб блиснути заворожливою веселкою, і знов одкочувалися* (Ле, Клен. лист, 1960, 87).

ЗАВОРО́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАВОРОЖИ́ТИ**, рожу́, ро́жиш, *док.* 1. *перех.* Діяти, впливати на кого-, що-небудь чарами, чаклунством.— *Це характерних,— сказав хтось біля Ярошенків.— Заворожує зброю і кулі так, що своїм не шкодять, а ворога б'ють* (Мак., Вибр., 1956, 485); *Ходжів припускав навіть таку думку, що хаджі накликав на Гарифуліна страшне прокляття, заворожив його* (Донч.., I, 1956, 124); [С у с л я є в:] *Бути вам щасливою, бо я його* [люстро] *заворожив — хто перший подивиться, буде щасливий* (Коч., II, 1956, 248).

2. *перех., перен.* Зачаровувати, захоплювати. *Розкотання цимбалів заворожувало слухачів* (Мас., Під небом.., 1961, 54); *Не вродою, не розкішшю брів і не станом, а піснею заворожила* [Олена] *й приворожила його* (Стельмах, Правда.., 1961, 390); *Обидва бронепоїзди викликали загальне захоплення в землекопів, а Славка та Миколу вони й зовсім заворожили* (Кучер, Чорноморці, 1956, 109).

3. *тільки док., неперех.* Ворожбою (на картах і т. ін.) передбачити що-небудь. *Заворожи мені, волхве, Друже сивоусий!* (Шевч., I, 1963, 256); *Циганка поклонилась йому, та й каже: — Не бий мене, паночку, то я тобі заворожу і всю правду розкажу* (Н.-Лев., III, 1956, 297).

ЗАВОРОНИ́ТИСЯ, нюся, нишся. *док., розм.* Мимоволі випустити що-небудь з уваги, прогавити, стати неуважним. [І л а т о н Г а в р и л о в и ч:] *Чисте мені горе з ним* [з Дорошем]. *Так і никав, щоб куди в шкоду вскочить. Тільки на часинку заворонився — дивись, він уже тут* (Вас., III, 1960, 135); // *на кого — що.* Задивитися на кого-, що-небудь, забувши про все інше. *Мабуть, сердились* [люди].. *на нього. Понадіялись, мовляв.— Та в нього ж, мабуть, вітер в голові свище! Заворонився десь на карусель або слухає лірників на базарі* (Козл., Ю. Крук, 1957, 375).

ЗА́ВОРОТ, у, *ч.* 1. Зміна напряму руху; відхилення вбік під час руху. *Тачанки вилетіли з обох боків, помчали скажено вперед і, зробивши кожна красивий заворот, застрочили.. кулеметами* (Ю. Янов., I, 1958, 152).

2. Місце зміни напряму руху; закрут, виток. *На завороті* [річки] *ми здибали рибальського великого човна* (Досв., Вибр., 1959, 421); *На крутих заворотах колії дрезина може перекинутися* (Мас., Під небом.., 1961, 216).

△ **За́воро́т ки́шок**, *мед.* — непрохідність кишечника, викликана перекрученням кишкових петель. *Все мінялося, а хвороби людські не мінялися, були.. ті ж апендицити, ті ж завороти кишок* (Рибак, Час.., 1960, 297).

◇ **За́воро́т голови́** (**у голові**) — запаморочення. *Уся обстанова в хаті кружляла довкола нього, бо діставав заворот голови* (Март., Тв., 1954, 240).

ЗАВОРО́ЧАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.*, *рідко*. Почати ворочатися.

ЗАВОРУ́ШЕННЯ, я, *с.*, *перев. мн.* 1. Масовий вияв невдоволення кимсь, чимсь, протесту проти кого-, чого-небудь. *У 1810—1811 рр. ..французька промисловість зазнавала великої кризи. Було багато безробітних, почалися робітничі заворушення* (Нова іст., 1956, 92); *У халіфаті часто піднімались народні заворушення* (Іст. середніх віків, 1955, 50); *Хвиля революційних заворушень котилась по Росії* (М. Ол., Леся, 1960, 193).

2. *рідко*. Дія за знач. **заворуши́тися** 1. *Враз я увесь відчув якесь дивне заворушення в камері* (Кол., На фронті.., 1959, 114).

ЗАВОРУШИ́ТИ, ушу́, у́шиш, *док.*, *перех.* і *чим*. Почати ворушити що-небудь, рухати чимсь. *Протягом з вікон розбитих повіяло різко, Заворушило на парах одежу і постіль* (Перв., І, 1958, 63); *Прохор чудно якось заворушив лівим усом — засміявся* (Мик., II, 1957, 86).

ЗАВОРУШИ́ТИСЯ, ушу́ся, у́шишся, *док.* 1. Почати ворушитися (у 1, 2 знач.). *Писар заворушився, кашлянув і хрипким голосом промовив: — Н-не закурите* (Вас., І, 1959, 128); *Комашина, почувши на собі чужий погляд, заворушилася, поморгала невеличкими усиками і затихла* (Мирний, IV, 1955, 9); *З розгону вскочивши до камери, я спіткнувся і впав. Щось заворушилося підо мною і люто загарчало* (Кол., На фронті.., 1959, 105); *Птах стурбовано заворушився на жердці* (Сміл., Сашко, 1954, 100); *На обличчі економа з подиву заворушились очі, брови і бородавки* (Стельмах, І, 1962, 192); *Охрім.. бачив, як на Гусячому острові ні з сього ні з того заворушилася копиця і звідти виліз якийсь чоловік* (Тют., Вир, 1964, 258); *Коли-не-коли заворушиться лист Од вітру чи хрусне засохла ліщина* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 49); // Почати хаотично рухатися; заметушитися, забігати. *Князь почав кидати гроші у народ. Тут уже все заворушилося, і не встиг Василь і оком моргнуть, як Марусю одірвало від нього й понесло, мов хвилею, убік* (Хотк., І, 1966, 111); *Як все заворушиться у домі, коли почують, що він голоден!* (Коцюб., II, 1955, 384); *На вогкій підлозі льоху заворушилися мокриці, кинулися врозтіч* (Руд., Остання шабля, 1959, 42); * Образно. *Руки кругом стола завешталались, заворушились. Голі лікті дрижали, ..руки бігали по тісті, виробляли шишки, викачували, розкачували довгі качалочки, розпліскували, вирізували зубчиками* (Н.-Лев., III, 1956, 73).

◇ **Волосся заворушилося** *див.* **волосся**.

2. *перен.* Почати пробуджуватися, діяти пожвавлено. *Коли дійшла чутка до козацької старшини, що вертається Сагайдачний, усі заворушилися* (Мак., Вибр., 1956, 462); *Заворушилася монгольська сила, забряжчала зброя* (Фр., VI, 1951, 82); // Почати виявляти невдоволення кимсь, чимсь, протест проти кого-, чого-небудь. *Ішов 1848 р. Заворушилися французи і махнули свого короля геть з престолу* (Мирний, І, 1949, 231); *Навесні, в міру наближення білополяків до Києва, тут, у глибині Полтавщини, ..куркульня всюди заворушилася* (Гончар, II, 1959, 231).

3. *перен.* Виникнути, з'явитися (про думки, почуття і т. ін.). *Цілий клубок думок, смутних і радісних, заворушився в моїй голові* (Вас., IV, 1960, 40); *Почуття щирої подяки до.. колгоспника заворушилося в грудях лейтенанта* (Панч, Іду, 1946, 35); *Він уже каявся, що присікався до Сашка. У нього заворушилось сумління — і навіщо справді займати свого товариша?* (Донч., II, 1956, 417).

ЗАВОШИ́ВІТИ, ію, ієш, *док.*, *розм.* Стати вошивим.

ЗАВОШИ́ВЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Який завошивів, має багато вошей. *Огрядний лісовик мовчки брав качки.. від свого данника й ішов патрати худющу, завошивлену дичину* (Стельмах, II, 1962, 277); — *А тут якраз прибігли у село оці німці, що.. втікають десь чи не від Дона степами. Голодні, значиться, немиті, завошивлені* (Козл., Щури.., 1956, 208).

ЗАВОШИ́ВЛЕ́НІСТЬ, ності, *ж.* Наявність вошей у кого-небудь або у чомусь. *При деяких захворюваннях.. або завошивленості необхідно коротко остригти волосся хворого* (Заг. догляд за хворими, 1957, 35).

ЗАВОЮВА́ННЯ, я, *с.* 1. *перев. кого, чого.* Дія за знач. **завоюва́ти**. *Держава, створена Чингісханом, була держава військова, головною її метою були війни та завоювання* (Іст. СРСР, І, 1956, 75); *Найближча мета комуністів та сама, що й усіх інших пролетарських партій: формування пролетаріату в клас, повалення панування буржуазії, завоювання пролетаріатом політичної влади* (Комун. маніф., 1963, 43); *Я хочу присвятити своє життя, свою роботу, свої думки і почуття новій науці, яка займається завоюванням космічного простору* (Рад. Укр., 14.IV 1961, 1).

2. *перен.* Перемога, досягнення, успіх, здобуті у боротьбі, праці і т. ін. *Міжнародний революційний рух робітничого класу здобув всесвітньо-історичні перемоги. Головне його завоювання — світова соціалістична система* (Програма КПРС, 1961, 30); *Величезні завоювання українського народу піднесли його на рівень найбільш розвинутих націй світу* (Ком. Укр., 6, 1966, 59).

ЗАВОЮВА́ТИ *див.* **завойбувати**.

ЗАВПЕ́Д, а, *ч.* Скорочення: завідувач педагогічної частини. *На останній урок Марина Пилипівна прийшла не сама, а з директором і завпедом* (Сміл., Сашко, 1954, 25).

ЗАВРУ́НИТИСЯ, иться, *док.* Покритися врунами (у 1 знач.); зазеленіти. *По кількох тижнях.. заврунилось густе жито* (Мушк., Серце.., 1962, 54); — *Приїздіть до нас, товариші письменники, коли зацвітуть сади і поля завруняться зеленими сходами* (Літ. Укр., 10. IV 1962, 1); *Гілля дикого винограду заплелося густою сіткою і заврунилося зеленим острівцем на червонястій стіні високого будинку* (Хижняк, Тамара, 1959, 5); *Ледь-ледь заврунилась трава. Синіють гори, злегка зазеленіли полонини* (Турч., Милана, 1950, 5).

ЗА́ВСІГДИ *див.* **за́всіди**.

ЗА́ВСІДИ, *рідше* **ЗА́ВСІГДИ**, *присл.*, *розм.* Те саме, що **за́вжди́**. *Як пава, виходила* [Лукина] *з двору, але завсіди однією тільки стежкою йшла* (Н.-Лев., III, 1956, 361); *За стрипчого, як завсігди годиться, Була приставлена Лисиця...* (Гл., Вибр., 1951, 43).

ЗА́ВСІДНИЙ, а, е, *розм.* Який буває, відбувається і т. ін. завжди, повсякчас; звичайний. — *От і в все швидко будуть хоч не довічні, так завсідні вакації,* — *сказала Ватя* (Н.-Лев., IV, 1956, 121); — *А що, Грицьку, чи пшениця вродила? — почне бувало здалека Лушня, натякаючи на завсідні жалощі Грицькові* (Мирний, І, 1949, 402).

ЗА́ВСІДНИК, а, ч., *розм.* Постійний відвідувач. *Поміщик Золотарьов був безжурний гультяй — п'яничка та лобур, завсідник усіх ресторанів та кафе* (Смолич, V, 1959, 40); *Прийшов Анатолій. Зазирнув до кімнати, де були гості, побачив батькових завсідників, побачив Степана, невдоволено скривився* (Загреб., Спека, 1961, 291).

ЗАВТО́ВШКИ, *присл.* У поперечному перерізі або за обхватом чи окружністю (про розмір чого-небудь). *Шар завтовшки в 26 кілометрів геохіміки всього світу вирішили — абсолютно умовно — вважати земною корою* (Наука.., 10, 1963, 14); *Іскров скрутив козячу ніжку завтовшки з палець* (Бойч., Молодість, 1949, 167); *Натовп колихнувся, дорогу дав Матюсі в коло. У шапці кудлатій, у руках ціпок сукуватий, у руку завтовшки* (Головко, II, 1957, 35).

ЗА́ВТРА, *присл.* 1. Наступного, другого дня (після сьогоднішнього).— *А ти, Степане, ляжеш спать, Бо завтра рано треба встать Та коня сідлать* (Шевч., II, 1963, 332); — *Хомаха велів переказати, щоб завтра ви йшли косити на луках сіно* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 67); // У недалекому майбутньому; скоро. *Не смійся над людьми кині, бо завтра люде над тобою будуть сміятися* (Номис, 1864, № 5910); — *Сьогодні ти отаман, а завтра — я!* (Мирний, I, 1949, 183).

◇ **Не сього́дні-за́втра; Не сього́дні, так за́втра; За́втра-після́за́втра; За́втра-поза́втра; За́втра-поза́втрьому** — найближчим часом, швидко, невдовзі.— *Не сьогодні-завтра до неї прийдуть старости* (Н.-Лев., II, 1956, 47); [І в а н:] *Скрізь повертаються козаки: не сьогодні, так завтра вернуться і наші* (Вас., III, 1960, 37); *Що ж, завтра-післязавтра все видніше стане* (Стельмах, I, 1962, 650); *Його все більше обсідали європейські.. справи. Хома так ними турбувався, наче сам готувався завтра-позавтра стати дипломатом* (Гончар, III, 1959, 206); — *Завтра-позавтрьому,— сказав він,— до нас приїздять керівник Головної ради Трудкомуни і.. член Ради* (Мик., II, 1957, 464).

2. *у знач. ім., невід.* Наступний, другий день (після сьогоднішнього). *Сьогодні сиву шапку кабакир зверне, помолодикує; на завтра — чорку смушеву* (Барв., Опов.., 1902, 103); // Найближче майбутнє. *Комунізм тепер — не мрія, а наше завтра!* (Матер. XXII з. КПУ, 1961, 3); *Нова людина комуністичного завтра виховується уже сьогодні.. у праці на благо і щастя народу нашої Вітчизни* (Ком. Укр., 5, 1950, 11).

До за́втра: а) до наступного, другого дня (після сьогоднішнього). *Сьогодні ти вже 2 листи моїх матимеш, а я ще ні одного. Потерплю до завтра* (Коцюб., III, 1956, 174); б) усталена форма прощання. *Помітивши, що водій жде розпорядження, льотчик відпустив його, сказав на прощання: — До завтра* (Гончар, Тронка, 1963, 6).

ЗА́ВТРАШНІЙ, я, є. Який настане наступного, другого дня після сьогоднішнього (про день, ранок і т. ін.). *Залишилося біля волвиконкому декілька підвід чекати завтрашнього дня* (Шиян, Баланда, 1957, 150); *Він запропонував з завтрашнього ранку розпочати огляд рибного розплідника* (Смолич, I, 1958, 77); //Який відбудеться, здійсниться наступного, другого дня (після сьогоднішнього). *Думав* [Давид] *про сход завтрашній. Це ж уперше після стількох років усіх обухівців у гурті побачить. Які вони на сході?* (Головко, II, 1957, 40); *Я взнав у одного з дипломатів завтрашній порядок денний зустрічі комісара з міністром* (Ю. Янов., II, 1958, 98); // Який здійсниться у найближчому майбутньому, пов'язаний з ним і т. ін. *Ми сядем круг тебе* [вогнища] *і мріємо в тиші Про завтрашні подвиги в спільнім труді* (Бичко, Вогнище, 1959, 11); *Пролетаріат висував програму боротьби проти всевладдя монополій, враховуючи не тільки сьогоднішні, але й завтрашні інтереси своїх союзників* (Програма КПРС, 1961, 33); // *у знач. ім.* **за́втрашнє,** нього, *с.* Близьке майбутнє. *Згадали пригоду, пересміялись і знову примовкли. Задумані хлопці, задумані й дівчата, і ця задумливість робить їх мовби дорослішими, мовби переносить кожного в завтрашнє, в той інший світ, з якого до них поки що долинає одна тільки музика* (Гончар, Тронка, 1963, 142).

◇ **За́втрашній день; За́втрашні дні** — найближче майбутнє, прийдешні часи. *Будівництво комунізму в нашій країні — це завтрашній день усіх країн світової системи соціалізму* (Рад. Укр., 3.VIII 1961, 3); *Життя захищаєм, щоб в завтрашніх днях Сади розцвітали, де зараз окопи...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 280).

ЗА́ВТРЄ, рього, *с., розм., рідко.* Те саме, що **за́втра** 2. — *Добре, Чіпко! З завтрього я стаю на роботу, годі волочитись!* (Мирний, I, 1949, 316).

До за́втрього — те саме, що **До за́втра** (*див.* **за́втра**). — *Пані, він переказав мені, що до завтрього не може прибути* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 289); [Ж і р о н д и с т:] *До завтрього, товариші! Запевне побачимось...* (Л. Укр., II, 1951, 165).

ЗАВУАЛЮВА́ТИ *див.* **завуальо́вувати.**

ЗАВУАЛЬО́ВАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до **завуалюва́ти.** *Підійшовши до одного з.. круглих дашків, зіпертих на тонкі залізні стовпи, Тарас Григорович побачив завуальований туманом і димом костра малюнок, м'який, укритий серпанком, ніби на добрій гравюрі* (Ільч., Серце жде, 1939, 262).

2. *у знач. прикм., перен.* Навмисно прихований, неясний, невиразний. *В умовах мирного співіснування двох систем боротьба ідеологій не послаблюється, в ній знаходить свій яскравий вияв класова боротьба. У науці ця боротьба ведеться у тонших, складніших і завуальованих формах* (Наука.., 10, 1963, 42).

ЗАВУАЛЬО́ВАНО. Присл. до **завуальо́ваний** 2. *Шухновського підтримав Чепур. Якщо завуч говорив завуальовано, весь час прикриваючись цитатами.., то цей висловився відверто* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 182).

ЗАВУАЛЬО́ВУВАТИ, бую, буєш, *недок.,* **ЗАВУАЛЮВА́ТИ,** юю, юєш, *док., перех.* 1. Прикривати чим-небудь напівпрозорим, легким (серпанком, димом, туманом і т. ін.).

2. *перен.* Навмисно робити що-небудь неясним, невиразним, приховуючи справжній зміст його. *В. І. Ленін не раз підкреслював, що буржуазні ідеологи захищають ворожі марксизмові погляди шляхом спотворення справжнього значення вживаних слів або вигадування нових термінів, які завуальовують висловлювані погляди* (Мовозн., XVI, 1961, 5); *Будь-які намагання завуалювати дійсну природу капіталістичного ладу не змінюють його антагоністичного характеру* (Ком. Укр., 11, 1966, 66).

ЗАВУЗЬКИЙ, а́, е́, *рідко.* Вужчий, ніж звичайно або потрібно.— *То завузьке на мене, трохи розпустіть, бо душить,— говорила вона до швачки* (Мак., Вибр., 1954, 204).

ЗАВУ́ЛОК, *рідше* **ЗАУ́ЛОК,** лка, ч., *розм.* Прохід між двома вулицями; провулок. *Вершники опинилися у вузькому лабіринті кривих завулків та вулиць* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 6); *Після страшенного бігу ми спинилися захекані у темному закутку* (Кол., На фронті.., 1959, 59).

ЗАВУ́ЛОЧОК, *рідше* **ЗАУ́ЛОЧОК,** чка, ч. Зменш. до **завуло́к, заву́лок.** *Візник завернув вузеньким завулочком і став біля широких воріт* (Ле, Міжгір'я, 1953, 109);

Село воно превелике! Скільки улиць, скільки заулочків — сказать: без ліку (Вовчок, VI, 1956, 243).

ЗАВУРКОТА́ТИ *див.* **заворкота́ти.**

ЗАВУРКОТІ́ТИ *див.* **заворкота́ти.**

ЗА́ВУЧ, а, ч. Скорочення: завідувач учбової частини. *Корній Іванович не поривав зв'язків в педагогічним колективом, ..забігав до кабінету директора школи, до завуча, до вчительської* (Вол., Місячне срібло, 1961, 294); *Вона працювала завучем середньої школи* (Томч., Готель.., 1960, 304).

ЗАВУ́ШНИЙ, *рідше* **ЗАУ́ШНИЙ**, а, е. Який знаходиться, міститься за вухом.

ЗАВУ́ШНИЦЯ, *рідше* **ЗАУ́ШНИЦЯ**, і, *ж.* 1. Запалення завушних залоз. *Лічить* [Пріська] *людей чи від лихоманки, чи від гризі і від заушниць* (Кв.-Осн., II, 1956, 175).

2. *діал.* Серенька. *Купив козак Олені заушниці зелені да й почепив до уха* (Сл. Гр.).

ЗАВЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **завча́ти 1.**

ЗАВЧА́СНИЙ, а, е. 1. Який настає, приходить, відбувається і т. ін. раніше від можливого, звичайного або призначеного часу; передчасний. *Що ж, хай надходить* [осінь]! *мене навіть радує душного літа завчасний кінець* (Л. Укр., I, 1951, 200); — *Боляче й подумати, до чого можуть призвести завчасні й необачні виступи* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 439).

2. Який заготовляється, робиться наперед, заздалегідь.

ЗАВЧА́СНО. Присл. до **завча́сний.** *Сьогодні артилерія ще тільки приміряється, б'ючи з удаваною безсистемністю.., щоб не накликати завчасно підозри противника* (Гончар, III, 1959, 391); — *Бачу я, що пізно колодязь копати, коли хата горить. Треба завчасно готувати воду, діжки та драбини* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 180).

ЗАВЧАСУ́, *присл., розм.* Те саме, що **завча́сно.** *Оксана з дев'яти років навчилася недолідати, недопивати. Стан її, зрощений на самій картоплі, у важкій праці, завчасу витягся, неначе те зілля без сонця, й похилився* (Л. Янов., I, 1959, 32); *Слід було подумати й про таку просту річ, як камінь і щебінь, замовити завчасу транспорт* (Дмит., Наречена, 1959, 165).

ЗАВЧА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідше* **ЗАУ́ЧУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗАВЧИ́ТИ**, чу́, чи́ш *і рідше* **ЗАУЧИ́ТИ**, учу́, у́чиш, *док., перех.* 1. Старанно запам'ятовуючи, добре, міцно засвоювати. *Десятки віршів, а то й цілі поеми завчав* [Максим] *напам'ять* (Коз., Блискавка, 1962, 70); *Молодь напам'ять заучувала Шевченкові вірші, які, крім друку, розходились численними рукописами* (Вітч., 3, 1963, 152); *На прощання спитала* [Слава] *його адресу, повторила кілька разів,— завчила* (Головко, II, 1957, 407).

2. *розм., рідко.* Привчати себе до чого-небудь, виробляти певний навик. *Стрілка показувала пів на шосту, час, коли вже він завчив себе вставати* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 3).

ЗАВЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся *і рідше* **ЗАУ́ЧУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАВЧИ́ТИСЯ**, чу́ся, чи́шся *і рідше* **ЗАУЧИ́ТИСЯ**, учу́ся, у́чишся, *док.* 1. *тільки док.* Старанно і довго вивчаючи що-небудь, забути про все інше. *Зустріла* [мати] *Олю докором: — Завчилася, що й пообідати прийти забула* (Юхвід, Оля, 1959, 238).

2. *тільки недок.* Пас. до **завча́ти** і **заву́чувати** 1.

ЗА́ВЧЕНИЙ, *рідше* **ЗАУ́ЧЕНИЙ**, а, е. 1. Звичний, засвоєний. *Лакей виконував усе з винятковою вправністю. Його автоматичні, завчені рухи нагадували Сахно рухи заводної ляльки* (Смолич, I, 1958, 67); *До того дійшло, що, роблячи операції в лікарні, часом збивався* [Храпков] *з завченого ритму, чим немало дивував помічників* (Ле, Міжгір'я, 1953, 387); // *у знач. ім.* **за́вчене,** ного, *с.* Про звичне, вивчене, засвоєне. *Вони не співали завченого, а вільно імпровізували, передаючи те, що бачили* (Гжицький, Опришки, 1962, 23).

2. Удаваний, нещирий. *Лакей Никанор.., здається, з кожним кроком розтрушує свою завчену шанобливість і вже до брами підходить надутий, будівничий, мов сич* (Стельмах, I, 1962, 394); *Кореспонденти встають. Короткі киваки головами. Скупі завчені посмішки* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 10).

ЗАВЧЕ́НИЙ, *рідше* **ЗАУ́ЧЕНИЙ**, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **завчи́ти** і **заучи́ти** 1. *Згадалося* [Вихору] *давнє, дитяче, завчене колись у школі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 164); *Він* [гестапівець] *говорив давно завчені старі фрази, які сиділи в його мозку, мов лишаї на корі дерева* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 77).

ЗА́ВЧЕНО, *рідше* **ЗАУ́ЧЕНО.** Присл. до **за́вчений, зау́чений.** — *Радий бачити в доброму здоров'ї бойових соратників славного вождя! — ..завчено відповів цар* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 99); *Деркач озвався заучено* (Стельмах, Колосок.., 1959, 93).

ЗАВЧИ́ТИ *див.* **завча́ти.**

ЗАВЧИ́ТИСЯ *див.* **завча́тися.**

ЗА́ВШЕ, *присл., розм.* Те саме, що **за́вжди.** *З якимось надзвичайним зацікавленням слухала завше Маруся.. гуцульські оповідання, повір'я й приказки* (Хотк., II, 1966, 35); *В боротьбі проти турецько-татарської навали український народ завше мав допомогу від російського народу* (Бажан, Наша.. Москва, 1951, 19).

ЗАВШИ́РШКИ, *присл.* У ширину, впоперек (про розмір чого-небудь). *Дніпро розкішно ллється більше верстви завширшки попід самими горами* (Н.-Лев., II, 1956, 382); *Під віконцем упоперек кімнатки буе пілок-лежанка, завширшки з подвійне ліжко* (Досв., Гюлле, 1961, 17); *Петро кинувся до постелі, ухопив простиню у руки... Де-е-р-рі так і розпанахав уподовж, видравши стьожку завширшки в долоню* (Мирний, I, 1954, 363).

ЗАВ'ЮНИ́ТИ, в'ю́ни́ть, *док., перех., рідко.* Закрутити, завихрити. *Холодний вітрець зав'юнив стовпами куряву* (Рибак, Зброя.., 1943, 105).

ЗАВ'ЮНИ́ТИСЯ, в'ю́ни́ться, *док., рідко.* Почати в'юнитися. *Шалено крутився в своїй клітці ремінний пас.. Закучерявилась, зав'юнилась стружка* (Донч., III, 1956, 401); *Ось вона* [коробочка] *розлетілась, і з неї зав'юнилася на пом'яту траву якась стрічка* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 74); * Образно. *Вони втекти вже не могли. Треба було десь заховатися, і вони зав'юнилися поміж купками бадилля* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 79).

ЗАВ'ЯДА́ТИ, а́є, *недок., рідко.* Те саме, що **в'я́нути.** * Образно. *Заходьте в світ, де склиться джерело, Де в'ються ластівки, снують брунатні бджоли, Де в честь оратая пшениця гне стебло, Де дерево життя не зав'яда ніколи!* (Рильський, III, 1961, 152).

ЗАВ'ЯЗА́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зав'яза́ти**[1] 1, 2. *На другому стільці поруч лежала груба, добре зав'язана торба* (Мик., II, 1957, 88); *Вийняла* [Іваниха] *горіхи, зав'язані в хустину* (Л. Укр., III, 1952, 556); *Тихий, молода людина років 30 в гарній піжамі з зав'язаним хусткою горлом, сидить за столом і пише* (Коч., II, 1956, 523); *На Лукині була тонка біла сорочка, голова зав'язана новою картатою хусткою* (Н.-Лев., III, 1956, 349); *Зав'язані тоді відносини тривали і після закінчення розкопин* [розкопів]. *Тугай зайшов поговорити, а заразом узяти книжку, що її обіцяв Кудрявець* (Коцюба, Нові береги, 1959, 339); // *у знач. прикм. Вітя лежить із зав'язаною головою. Обличчя кривиться од*

страждання (Вас., III, 1960, 328); // **зав'я́зано**, *безос. присудк. сл. Середина курена. Вигляд конуса; дерева підрізано і верхи їх зведено докупи, потім зав'язано* (К.-Карий, II, 1960, 267).

ЗАВ'ЯЗА́ТИ[1] *див.* **зав'я́зувати.**

ЗАВ'ЯЗА́ТИ[2], а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАВ'ЯЗНУТИ** *і* **ЗАВ'ЯЗТИ**, ну, неш; *мин. ч.* зав'я́з, ла, ло; *док.* 1. Застрявати, загрузати в чому-небудь. *От уже море й земля ані в чому не мають відміни.. Кинений якір не раз зав'язав в гірських сіножатях, Об виноградні кущі зачіпається дно корабельне* (Зеров, Вибр., 1966, 308); *Зав'яз, як собака в тину* (Укр.. присл.., 1955, 301); *Сіла* [Мелашка] *долі.. і, хапаючись, так повернула копистком в горшку, що вона зав'язла в густій леміщі, хрустнула і переломилась* (Н.-Лев., II, 1956, 324); *Коней, переправлених звечора, довелось залишити, бо.. вони зав'язли в багні* (Гончар, Південь.., 1951, 20).

2. *перен.* Баритися, затримуватися де-небудь довго, не маючи змоги вибратися. [Я к и м:] *Вода мазать треба, бо як не підмажемо, з місця не рушимо, отак отут, біля вашої хати, зав'язнемо та й стоятимем...* (Кроп., II, 1958, 363); *В такий ..день, коли наступаючі війська вже нестримно подалися вперед, Йоні зовсім не хотілося розлучатися з товаришами, зав'язнувши біля цих порожніх ящиків* (Гончар, III, 1959, 417).

◇ **Зав'я́знути (зав'я́зти) в зу́би (в зуба́х)** *див.* **зуб.**

ЗАВ'ЯЗА́ТИСЯ *див.* **зав'я́зуватися.**

ЗА́В'ЯЗКА, и, *ж.* Те, чим зав'язують що-небудь (мотузок, стрічка, вірьовка і т. ін.).— *Ось є мішок і зав'язка! я взяв з собою,...— сказав Гарун-паша* (Н.-Лев., IV, 1956, 27); *Він вихопив з-за пазухи пузату, з тонкої шкіри зшиту калитку, похапцем розмотав зав'язку і сипнув червінцями на долоню* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 29).

По (єму, самісіньку) за́в'язку — дуже багато, досхочу. *Хоч у бригаді клопоту по саму зав'язку, Канюка напросився на цю поїздку сам* (Логв., Давні рани, 1961, 124); *На виставу прийшли майже всі робітники.. Одне слово — було повнісіньо. А ще повніше у залі було від сміху — сміялися по самісіньку зав'язку* (Минко, Моя Минківка, 1962, 111).

ЗАВ'ЯЗКА, и, *ж.* Початок, основа, вихідний пункт, момент чого-небудь. *Се була перша і тривка зав'язка моєї кореспонденції з Драгомановим* (Фр., XVI, 1955, 368); *Із стола хустинка впала. Петя — хвать: — Будь ласка! — Ви джентльмен! — вона сказала. Почалась... «зав'язка»* (С. Ол., Вибр., 1959, 243); // Епізод, яким починається розвиток сюжету в творі; протилежне р о з в' я з к а. *Аналізуючи особливості розвитку сюжету в певному.. творі, ми вважаємо за потрібне говорити про зав'язку, кульмінацію, розв'язку* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 45).

ЗАВ'ЯЗНУТИ *див.* **зав'яза́ти**[2].

ЗА́В'ЯЗОК, зку, *ч.* 1. Те саме, що **а́в'язь**. *Маленька фіалка мала два пуп'янки і молодий зав'язок насіння* (Кобр., Вибр., 1954, 85).

У за́в'язку — на самому початку. *Всі невживані і приголомшені здібності дитини заніміють і занидіють у зав'язку, і з малого Мирона вийде кепський господар* (Фр., I, 1955, 236).

2. *перен., чого.* Початок, основа чого-небудь. *Се буде зав'язком нашої кореспонденції* (Стеф., III, 1954, 25).

ЗАВ'Я́ЗТИ *див.* **зав'яза́ти**[2].

ЗАВ'ЯЗУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зав'я́зувати** і **зав'я́зуватися.** *Прекрасні й неповторні часи перших вражень студентського життя, зав'язування знайомств, приятелювання, дружби!* (Ле, Право.., 1957, 90); *Щоб забезпечити краще зав'язування ягід* [винограду] *і зменшити обсипання зав'язі, виноградарі за кілька днів до цвітіння прищипують верхівки молодих пагонів* (Наука.., 2, 1957, 24).

ЗАВ'Я́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАВ'ЯЗА́ТИ**, в'яжу́, в'я́жеш, *док., перех.* 1. Робити вузол, з'єднувати, скріплювати кінці чого-небудь вузликом, петлею і т. ін. *Відтак почали в'язати Марусяка.. Линвочку до линвочки прикладали, вузличок учетверо зав'язували* (Хотк., II, 1966, 293); *Павло зблід.. Руки в нього тремтіли, ніяк не міг зав'язати галстук, ..рвонув його і почав зав'язувати заново* (Головко, II, 1957, 477); *Ходить вона між возами, кахиляється, ніби хоче зав'язати шкурок на черевиках, і встромляє листівку між двома мішками* (Хижняк, Тамара, 1959, 11); * Образно. *Я почав марити, як-то осього крутого вузлика, що лихе життя його зав'язало, добродій становий буде розв'язувати?* (Мирний, IV, 1955, 359); // Упаковуючи, ув'язуючи в що-небудь, скріплювати, стягувати кінці вузлом. *Зав'язав у вузлик Луценко дещо з білизни, зав'язав чашку, ложку, чайничок бляшаний прив'язав туди, одягається* (Тесл., Вибр., 1950, 176); *Землі грудку взяв* [нетяга] *у жменю, В хустку зав'язав* (Граб., I, 1959, 615); // Обмотуючи, обв'язуючи чим-небудь, скріплювати кінці; перев'язувати. *Вийняв* [господар].. *хустку та почав нею зав'язувати скалічену руку* (Фр., VI, 1951, 145); *Одшматувала* [Соломія] *довгий пас з своєї підтички і з поміччю Остапа тісно зав'язала йому рану* (Коцюб., I, 1955, 357); *Вона відбігла, зняла із себе косинку і показала, що хоче зав'язати йому очі, щоб він спіймав її* (Тют., Вир, 1964, 458); // Надівати, пов'язувати, стягуючи кінці вузлом. *Вишневий платок зав'язала на шиї смуглява рука* (Сос., I, 1957, 86).

◇ **Зав'я́зувати (зав'я́зати) вік (життя́, світ) кому, чий, чиє:** а) робити кого-небудь нещасним, позбавляти радості. *Такий то невіра! Покинув! Світ мені зав'язав, заїв мій вік рожевий...* (Барв.. Опов.., 1902, 60); *— Я не знаю, чи так тебе любить Роман, але знаю: чи тепер, чи в четвер він злиднями зав'яже твоє життя* (Стельмах, I, 1962, 476); б) одружувати кого-небудь (перев. нещасливо). [Я р и н а:] *Ненько ж моя рідна, .. не губи мене, не видавай заміж за Русаловського, ..не зав'язуй мені віку з немилим* (К.-Карий, II, 1960, 199); **Зав'я́зати го́лову (голівоньку):** а) вийти заміж. *— Якби не Лаврін, то я б, здається, ладна й до вас вернутись.— Не можна, дочко! зав'язала голівоньку, не розв'яжеш довіку,— сказала Балашиха* (Н.-Лев., II, 1956, 326); б) заморочитися, заклопотатися чим-небудь. [Н е ч и п о р е н к о:] *А Ви зав'язали собі голову службою, та ще й такою, що ні тобі дня, ні ночі* (Лев., Драми.., 1967, 282); **Зав'яза́ти доро́гу** *кому* — перетяти кому-небудь шлях, перешкодити рухові. *Гуси, гуси! Зав'яжу вам дорогу, щоб не втрапили додому* (Номис, 1864, № 327); **Зав'яза́ти ко́су (ху́стку),** *стик.:* а) одружитися, вийти заміж. *Не знати, що рік Дівчатам скаже... Може, не одна Косу зав'яже...* (Рудан., Тв., 1956, 46); б) взяти заміж. *Не вернеться чорнобривий Та й не привітає, Не розплете довгу косу, Хустку не зав'яже* (Шевч.. I, 1951, 4); **Кото́ві (кі́шці) хвоста́ зав'яза́ти** — вміти зробити будь-що, бути здібним до всього. *Не боявся він ні шляхти, ні татар, ні турків, ні своїх панів, бо ж був собі чаклун і характерник,.. способний, як кажуть, кішці вузлом хвоста зав'язати* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 23); **Зав'яза́ти о́чі** *кому* — позбавити можливості тверезо сприймати навколишнє. *Удача під Кумейками.. зав'язала їм очі; не бачили вони, що наокруги їх діється, і в голову собі не клали, яке лихо стереже* (Стор., I, 1957, 367); **Зав'язувати (зав'яза́ти) язи́к (язика́, рот, ро́та)** *кому* — примушувати кого-небудь замовкати, забороняючи або не даючи можливості висловлюватися. *Людям язиків не зав'яжеш* (Укр.. присл..

1955, 188); *Несподіваний випадок зав'язав рота свекрусі й невістці* (Н.-Лев., II, 1956, 290).

2. *перен.* Починати які-небудь взаємні дії, розмови і т. ін., приступати до чогось. *Трималися* [кадровики] *окремою групкою і швидко зав'язували розмови з молоденькими дівчатами* (Тют., Вир, 1964, 307); *Багато чого жде корабель у відкритому морі, коли він зостанеться сам один, а малі кораблі конвою зав'яжуть нерівний бій з ворожими торпедоносцями* (Кучер, Голод, 1961, 22); // Установлювати, заводити зв'язки, стосунки і т. ін. *Він схиляв кожного до себе своєю лагідною вдачею і вмінням на диво швидко зав'язувати з новою людиною дружелюбні відносини* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 109); *Микола зав'язав знайомство з дітьми побережника* (Гжицький, У світ.., 1960, 97); // *розм., рідко.* Закладати, засновувати.— *Ну, що, згода? Зав'язуємо таке братство?* (Фр., VIII, 1952, 26).

3. Давати зародок, утворювати зав'язь (плоду, насіння). *Жовта акація вже зав'язувала мініатюрні стручки* (Допч., Шахта.., 1949, 52); *Кролик об'їдає трави, не даючи їм підрости і зав'язати насіння* (Бджоли, 1955, 93).

ЗАВ'ЯЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАВ'ЯЗА́ТИСЯ**, в'яжу́ся, в'я́жешся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Закріплюватися, стягуватися зав'язуванням. *Вузол зав'язався туго, спробуй його розв'язати* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 263).

2. Пов'язуватися чим-небудь. надівати на себе, стягуючи кінці вузлом. *Кайдашиха наділа тонку сорочку, зав'язалась гарною новою хусткою з торочками до самих плечей* (Н.-Лев.. II, 1956, 316).

3. *тільки 3 ос., перен.* Починатися, виникати (про взаємні дії, розмови і т. ін.). *Розмова зав'язалася. Одарка пригадує своє життя, Пріська своє* (Мирний, III, 1954, 35); *Запеклі бої вже зав'язалися за Чонгарську переправу на Перекопі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 226); // Установлюватися, зароджуватися (про зв'язки, стосунки і т. ін.). *У вагоні тим часом зав'язувались знайомства, легко й невимушено складались дорожні, прості, товариські стосунки* (Гончар, Новели, 1954, 131); *В гімназії зав'язується дружба Стефаника з Мартовичем* (Іст. укр. літ., I, 1954, 676); *З газдинею зав'язалися у Марусі щирі, приятельські відносини* (Хотк., II, 1966, 170); // *розм., рідко.* Створюватися, засновуватися. *В лютні сього року зав'язалася на Мазурах партія хлопська* (Стеф., II, 1953, 56).

4. Утворюватися, зароджуватися (про плід, зародок).— *Квітка дав мед, а бджола обпилює квітку, щоб плід зав'язувався* (Кучер, Трудна любов, 1960, 26); *Рясно зав'язалися по садах маленькі яблука та груші* (А.-Дав., Слово.., 1964, 80).

5. *тільки недок.* Пас. до **зав'я́зувати** 1, 2. *Клоунський костюм робився з довгої жіночої сорочки, яка зав'язувалась біля кісточки, утворюючи щось подібне до широких панталон* (Моє життя в мист., 1955, 19).

◇ **Світ зав'я́зується (зав'яза́вся** і т. ін.) *кому* — чиєсь життя стає (стало і т. ін.) нещасливим, безрадісним (перев. у зв'язку з невдалим одруженням).— *Доню, Галочко! коли так, іди за Миколу!* — *Добре, панотченьку,— разом сказала Галочка, а на серце, мов кусок льоду впав, бачачи, що усе ближче, усе ближче зав'язується їй світ* (Кв.-Осн., II, 1956, 349).

ЗА́В'ЯЗЬ, і, *ж.* 1. Нижня здута частина маточки в квітці, в якій після запилення насінних зачатків утворюється плід. *В ураженому* [сажкою] *колосі* [пшениці] *руйнуються всі частини — зав'язь, луски, остюки; зберігається лише стрижень* (Захист рослин.., 1952, 281); *Дощ пройшов хазяйським кроком, — Сад в росі купається, Кожна зав'язь життєдайним Соком Наливається!* (Нех., Чудесний сад, 1962, 75).

◇ **Іти́ (вхо́дити** і т. ін.) **у за́в'язь** — зав'язувати плоди. *Баштан у тій порі входив у зав'язь, і сивувата огудина тільки вкривала землю* (Літ. Укр., 22.X 1965, 2).

2. *збірн.* Маленькі, недостиглі плоди. *Скрізь висіла рясна зав'язь яблунь і груш* (Кач., Вибр., 1953, 243); *Нахилились вибуялі трави, соковитою зав'яззю рясніють сади* (Рад. Укр., 9.VI 1957, 1).

ЗАВ'ЯЛЕ́НИЙ, а, е. Висушений на повітрі; в'ялений. *Виноградне вино одержують внаслідок спиртового бродіння соку свіжого або зав'яленого винограду* (Укр. страви, 1957, 378); *Зав'ялена рибина.*

ЗАВ'ЯЛИ́Й, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **зав'я́нути, зав'я́ти.**

2. *у знач. прикм., перен.* Виснажений, кволий (про людину). *Син оброслий, зав'ялий, замлілий, невістка — як та калина...* (Мирний, IV, 1955, 44).

ЗАВ'Я́ЛИТИ *див.* **зав'я́лювати.**

ЗАВ'Я́ЛИТИСЯ *див.* **зав'я́люватися.**

ЗАВ'Я́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зав'я́лювати.**

ЗАВ'Я́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАВ'Я́ЛИТИ**, в'ялю́, в'я́лиш, *док.*, *перех.* Повільно висушувати на повітрі, на сонці; в'ялити. * Образно. *І від сонечка не сховаєшся За відорану скибу: Зав'ялить тебе в полі сонечко, Як ту в'ялую рибу...* (Рудан., Тв., 1956, 41).

ЗАВ'Я́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАВ'Я́ЛИТИСЯ**, в'я́литься, *док.* 1. Робитися, ставати в'яленим, сухим. *Махорка, зібрана після дощу, погано зав'ялюється і гірше сохне* (Техн. культ., 1956, 342).

2. *тільки недок.* Пас. до **зав'я́лювати.**

ЗАВ'Я́НУТИ і *рідко* **ЗАВ'ЯТИ**, в'я́ну, в'я́неш, *док.* 1. Зробитися, стати в'ялим; зів'янути, засохнути від нестачі вологи. *Одно зацвіло, А друге зав'яло, навіки зав'яло... І листя пожовкле вітри рознесли* (Шевч., I, 1963, 71); *Зав'янь, рута зелененька, Понад берегами* (Щог., Поезії, 1958, 65).

◇ **Во́лос зав'я́н** *див.* **во́лос.**

2. *перен.* Утратити свіжість, красу, силу, бадьорість; змарніти (про людину). *Біле личко червоніє Не довго, дівчата! До полудня, та й зав'яне, Брови поліняють...* (Шевч., I, 1963, 56); *Старший син Василь.. зав'яв по чужих роботах, довго хворів, помер* (Горд., II, 1959, 16).

3. *перен.* Утратити силу вияву; зникнути. [О л е н а:] *Кажіть щиру правду, як богові святому: чи вже ж змарніла моя врода, зав'яла моя краса?* (Кроп., I, 1958, 470); — *Твоє чуття тобі за пекло стане, Його топтатимуть усі, ...любов зав'яне, Гірка отрута лишиться в душі* (Фр., XIII, 1954, 272); *Слава не зав'яне; Думки зав'ялі.*

ЗАВ'Я́ТИ *див.* **зав'я́нути.**

ЗАГА́ВИТИСЯ, влюся, вишся; *мн.* **загля́ться**; *док.*, *розм.* 1. Зацікавившись, захопившись чим-небудь іншим або задумавшись, виявити неуважність до когось, чогось. *Нива вузька, вигарцьована, по обидва боки зелена царина, куди безперестанно ліве худоба. Тут тільки пильнуй та пильнуй, а загавився, так і знай, — наживеш біду* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 34); *Тут* [на ярмарку], *якщо загавишся, то зімнуть тебе вмить, перейдуть, затопчуть, навіть не помітивши, що ти за один* (Гончар, I, 1959, 45).

2. Затриматися, загаятися де-небудь.— *Дружба, брате, велике діло. Вач, як тільки де-небудь загавишся, так уже й кинувся кожен: де Маковей?* (Гончар, III, 1959, 303).

ЗАГА́ВКАТИ, аю, аєш, *док.* Почати гавкати. *Аж ось на вулиці загавкали собаки* (Кв.-Осн., II, 1956, 189);

Десь у лункій млі загавкала тривожно лисиця (Тют., Вир, 1964, 526); *Загавкав пес, і всі повернули голови до хвіртки* (Іщук, Вербівчанп, 1961, 15); * Образно. *Тернниця замовкла на хвилину та й знов загавкала на ввесь садок* (Н.-Лев., II, 1956, 278).

ЗАГАВКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док.* Підсил. до **загав-ка́ти.** *На подвір'ї загавкотів собака, потім заскавучав* (Кучер, Трудна любов, 1960, 22); * Образно. *Загавкотіли автомати, Зчинивсь гармидер, метушня* (Воскр., Подивись.., 1962, 123).

ЗА́ГАД, у, *ч., розм., рідко.* Завдання, наказ, розпорядження. *Живе та баба з паннами в будинкові, так пильнує, так робить: і сама повимітає, без загаду поприбирає, й постіль усім постеле* (Вас., II, 1959, 428); *Де не взялись у дверях замасковані карлики, що жваво виконують усі загади* [Форкіади] (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 353).

ЗАГА́ДАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до **загада́ти** 2—4. *У хатнім присмерку сидять старі* [Андрій з Маланкою], *немов рішають загадане Гудзем завдання: — чи прийде коза до воза?* (Коцюб., II, 1955, 32); //**зага́дано,** безос. присудк. сл. *Сьогодні ввечері він скаже їй про своє кохання. Так було загадано вже дуже давно* (Собко, Біле полум'я, 1952, 191).

2. *у знач. прикм., розм.* Який задумався над чим-небудь; замисленний. *Ходить він задуманий та загаданий; більше мовчить* (Мирний, IV, 1955, 79).

ЗАГАДА́ТИ *див.* **зага́дувати.**

ЗАГАДА́ТИСЯ *див.* **зага́дуватися.**

ЗА́ГА́ДКА, и, *ж.* 1. Короткий алегоричний опис подій, предметів, явищ, які треба впізнати, відгадати. *Сюди* [в повне зібрання творів Л. Глібова] *входять.. ліричні твори й дитячі загадки віршем* (Коцюб., III, 1956, 255).

2. *перен.* Що-небудь у природі, житті та діяльності людей, що не розв'язане або повністю не розгадане, не досліджене. *Наша рідна планета все ще залишається багато в чому загадкою* (Наука.., 4, 1962, 11); *Сахно пов'язувала несподіване зникнення Чіпаріу з усіма таємницями й загадками цього навісного мавтку* (Смолич, I, 1958, 88); *Гори — це загадка, це велич і таємниця, це бездонні провалля й дикі праліси, швидкі річки й тисячі потоків* (Гжицький, Опришки, 1962, 108).

◇ **Говори́ти (розмовля́ти** і т. ін.) **зага́дками** *див.* **говори́ти.**

3. *розм., рідко.* Завдання, наказ, розпорядження. [К и р и л о:] *А все мені з думки не йде сьогоднішня панова загадка. Загадав привести кого-небудь з Тхорів, та ще так, щоб ніхто не бачив, як буду вести* (Мирний, V, 1955, 141).

ЗАГАДКО́ВИЙ, а, е. Який потребує розгадки, дослідження; таємничий, незрозумілий.— *Загадкова і дивна людська натура, — думав сам собі Дорош* (Тют., Вир, 1964, 210); *На Маріїцииому обличчі* [обличчі] *блукав якийсь загадковий усміх* (Коцюб., I, 1955, 264); *В купе запанувала загадкова тиша* (Досв., Вибр., 1959, 209).

ЗАГАДКО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **загадко́вий.** *Погляд материн раз у раз звертається туди, в бік полігона, який давно вже став часткою чабанського життя, владно ввійшов у нього своїм гуркотом, загадковістю* (Гончар, Тронка, 1963, 64); *Нелю починала цікавити вся ця справа своєю загадковістю* (Вільде, Сестри.., 1958, 355).

ЗАГАДКО́ВО. Присл. до **загадко́вий.** *Марта загадково осміхається. Очі блищать сміливо* (Вас., III, 1960, 103); *Лише берези шумно та ласкаво Шуміли над безладним полем бою, Та небо поміж їх рясним гіллям Синіло непорушно й загадково* (Рильський, III, 1961, 172); — *Кожного з нас щось жде у житті, — здалека і загадково починав Терентій і цим одразу насторожує.. Омеляна* (Стельмах, I, 1962, 113).

ЗА́ГА́ДОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **за́га́дка.** *Вдалася загадочка гожа, Аж губи облизав дідок. Трудяща пташка — бджілка божа, А ласощі — медок* (Гл., Вибр., 1951, 221).

ЗАГА́ДУВАННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **зага́дувати.** *Пізніше корила* [Любов Прохорівна] *себе за ці рецидиви старих залишків віри у сни, в загадування на щастя* (Ле, Міжгір'я, 1953, 399); *Валюють собаки, скрізь по селу чути владне, горлате загадування: — На роботу! На роботу! Занесло залізницю!* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 48).

2. Завдання, наказ, розпорядження. *Ходить* [Уляна] *на роботу без загадування* (Кучер, Прощай.., 1957, 466).

ЗАГА́ДУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАГАДА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.* 1. *неперех.* Намагатися знайти відповідь на що-небудь задумане за якимись прикметами або ворожачи на картах, воскові і т. ін.; ворожити. *Батько прикладав руку до бороди, щоб витягнути бджолу, а Дарина загадує собі: розчавить комаху — пропаде і її, Даринине, життя* (Стельмах, I, 1962, 600); — *Ось я синкові загадаю, Поворожу і попитаю, йому що буде, розкажу; Я ворожбу таку знаю* (Котл., I, 1952, 154); *Ну, Марусю, загадай, Віск на воду виливай; Що там виллється — пізнай, Як живе твій милий* (Бор., Тв., 1957, 61).

2. *перех. і без додатка, із спол.* **що́б,** *з прийм.* **до, на, з** *інфін., розм.* Давати завдання, наказ, розпорядження, закликати до чого-небудь або кудись. *Він* [батько] *почне про господарство що говорити матері, яке діло загадувати, ми візьмемось робити щиро* (Вовчок, I, 1955, 200); *Увечері бородатий прикажчик ходив від хати до хати — загадував, щоб на завтра жінки були той палац мазати* (Мирний, I, 1949, 194); *Настала осінь. Почали загадувати до школи* (Коцюб., I, 1955, 103); *Аж ось одного дня почали загадувати на сходку, та щоб ішли не тільки чоловіки, а й жінки* (Панч, В дорозі, 1959, 290); *Старий Кайдаш загадав звечора Кайдашисі та Мелашці гребти сіно, а Лаврінові косити ячмінь* (Н.-Лев., II, 1956, 345); *Настануть жнива, загадає хазяїн, і мусиш іти, а своє, як знаєш, хоч і вночі збирай* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 40).

3. *перех.* Пропонувати, давати завдання, питання і т. ін. для розв'язування, вирішення. [К о т я:] *Ви багато загадуєте на урок* (Мик., I, 1957, 169); — *Все ти хочеш осмислити, всьому знайти причини... А я вже давно відмовилася загадувати собі загадки* (Руд., Остання шабля, 1959, 31); — *І радитись важко, і самій рішати не сила... Як мені в ним бути, Іване Тарасовичу, з Гребенюком? ..— Оце загадала я вам загадку,— вимушено посміхнулась Яворська.— У вас діла важливіші...* (Жур., Вел. розмова, 1955, 37).

4. *неперех., рідко.* Задумувати, планувати що-небудь на майбутнє. [М а р т и н:] *Не загадуй наперед, що буде, а живи тим, що.. є!* (Кроп., I, 1958, 476); *Проздав я з місяць, а далі загадав собі так: ще тиждень пожду, а тоді заберу з собою жінку з сином — і в гори* (Мур., Бук. повість, 1959, 168).

ЗАГА́ДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАГАДА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. *розм.* Те саме, що **замі́слюватися.** *Хоч би сім'я..! А то сам, як палець.. Часто Максим, загадуючись над своїм бурлацьким життям, отак думав* (Мирний, I, 1949, 233); *Ти погасла, ясна зоре! Став я мовчки, загадався... Не гадалось... В темне море Без весельця сам подався* (Граб., I, 1959, 349); *Про що вона загадалася?* (Досв., Вибр., 1959, 29); * Образно.

Гай чарівний, ніби променем всипаний, Чи загадався, чи спить (Стар., Вибр., 1959, 7).

2. *тільки недок.* Пас. до **зага́дувати** 2, 3.

ЗАГАЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **загазува́ти**.— *Повітря обмаль... Вулиця закурена, загазована автотранспортом...* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 151).

ЗАГАЗО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Насиченість шкідливим газом. *Боротьба з загазованістю* [повітря] *— нелегке завдання. Але тим більше уваги йому треба приділяти* (Роб. газ., 11. VI 1966, 3).

ЗАГАЗО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАГАЗУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Насичувати шкідливим газом.

ЗАГАЗУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загазува́ти**.

ЗАГАЗУВА́ТИ *див.* **загазо́вувати**.

ЗАГА́ЙКА, и, *ж.*, *розм.* Те саме, що **затри́мка**. *Тепер мав* [старшина] *без загайки викладати мету свого приходу* (Загреб., Шепіт, 1966, 274); *Він розумів, що кожна хвилина загайки віднімає в нього шанси на перемогу* (Добр., Очак. розмир, 1965, 232).

ЗАГА́ЙНИЙ, а, е. 1. Який повільно, уповільнено робить що-небудь; неквапливий (про людину). *Ярослав, простодушний, міцний, як береговий окоренок, трохи загайний у рухах, сміявся на повен.. рот* (Вол., Місячне срібло, 1961, 175).

2. На виконання якого витрачається багато часу; копіткий, забарний (про роботу, справу і т. ін.). *В'язали* [горох] *в снопи, скиртували і молотили. Загайна й дуже трудомістка робота!* (Рад. Укр., 16. VI 1962, 2).

ЗАГА́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **зага́йний**. *Річковий рак — чи не класичний приклад загайності* (Знання.., 10, 1969, 15).

ЗАГА́ЙНО, *присл.* 1. Повільно, неквапливо. *Все панові здавалося, що хлопи та джури пораються аж надто загайно* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 31).

2. *у знач. присудк. сл., кому.* Ніколи, обмаль вільного часу. *Тільки людям було загайно, бо вони ще не покінчили цілком у полі* (Коцюб., I, 1955, 119).

ЗАГА́Л, у, *ч.* Велике коло, маса людей, товариство, широка громадськість; усі. *Козакія, що приховували харч від загалу, віддавали до суду п'ятьох вибраних серед старшин суддів* (Ле, Наливайко, 1957, 411); *Кожна літературно-критична праця адресована широкому читацькому загалу* (Літ. Укр., 4.IV 1967, 2).

ЗАГАЛА́ЙКАТИ, аю, аєш, *док.*, *діал.* Загалакати. *Хлопчики загалайкали на весь голос: — Іван Довбня йде, Іван Довбня...* (Козл., Сонце.., 1957, 38).

ЗАГАЛА́КАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* Почати галакати. *Соломін човен повернув боком і був усього на аршин од турецького, коли турки загалакали* (Коцюб., I, 1955, 386); *Під плотом м'яко заскрипів сніг, загалакали обурені дівочі голоси* (Стельмах, I, 1962, 274).

ЗАГАЛАСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* 1. Почати галасувати.— *Мамо, мамо! —загаласував хлопець* (Вас., II, 1959, 7); *Враз загаласували півні. Почав чийсь старий, застудженим голосом* (Збан., Мор. чайка, 1959, 194).

2. Здійнятн галас, лемент, крик. *Дівчата загаласували, взялись за руки, пустилися в танець* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 173).

ЗАГАЛДА́ЙКАТИ, аю, аєш, *док.*, *фам.* Почати галдикати. [Пал в ж к а:] *Тільки розрідмаєшся, закричать* [парубки й дівчата], *загалдикають, то й схопишся, як опечений* (Вас., III, 1960, 149).

ЗАГАЛО́М, *присл.* 1. У цілому, разом; повністю. *Це все становище з куренями, очеретяними ятками, ..в кухарським куренем загалом звалося куренем* (Н.-Лев., II, 1956, 226); *Наші літературні редактори, чия робота загалом гідна всякої пошани, іноді надмірно захоплюються «причісуванням» мови на один лад* (Рильський, III, 1956, 73);— *Як,— каже,— не благав, як не прохав — хоч би копійкою поступився* [пан]: *всі загалом виложив йому на стіл!* (Мирний, III, 1954, 169); // Без вибору, підряд. *Масти загалом усю стіну* (Сл. Гр.).

2. *розм.* Те саме, що **взагалі**. *Загалом кажучи: опріч малого пастуха, Василька, панотець був найменший у цілім домі* (Март., Тв., 1954, 234); *Тепер уже навіть Чумак, що загалом рідко втрачав рівновагу, розгубився* (Головко, II, 1957, 477).

ЗАГАЛЬМО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **загальмува́ти**. *Глухо застукали буфери вагонів, поїзд, круто загальмований машиністом, нарешті став* (Кол., Терен.., 1959, 148).

ЗАГАЛЬМО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАГАЛЬМУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.* 1. *перех. і без додатка.* Уповільнювати рух чого-небудь або зупиняти щось (звичайно за допомогою гальма). *Згори їхавши, треба загальмувати воза* (Сл. Гр.); *Дорога була слизька, і не так просто було загальмувати авто* (Сміл., Сашко, 1954, 12); *Уздрівши Дениса, вона загальмувала і, схиливши велосипед набік та впершись лівою ногою в землю, війшла з нього* (Тют., Вир, 1964, 245); *Шофер загальмував, але не спиняв, доки не дістав наказу Мухтарова спинитись* (Ле, Міжгір'я, 1953, 162); *Володька загальмував ногами санки, дружелюбно глянув на Рубіна* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 9); *//без додатка.* Уповільнювати свій рух або зупинятися (про транспортні машини). *Бандити оторопіли на цілу хвилину, і ця хвилина врятувала Анрі-Жаку життя: поруч загальмувала вантажна машина-п'ятитонка так, що з гальмів пішов дим* (Ю. Янов., II, 1954, 63); *Поїзд раптом загальмував так несподівано, що Вадим дуже забився* (Бойч., Молодість, 1949, 275).

2. *перех., перен.* Затримувати розвиток, здійснення чого-небудь, бути гальмом (у 2 знач.). *Тяжка й тривала боротьба проти татаро-монгольського іга серйозно загальмувала літературне життя давньої Русі* (Рад. літ-во, 7, 1968, 36); *Знахідка документів дивала в руки засоби загальмувати небажану Хомишину діяльність в селі* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 239).

3. *перех., фізл.* Викликати гальмування (у 2 знач.). *Коли я, наприклад, чим-небудь зайнятий, мене скеровує певний дратливий процес, і якщо в цей час мені скажуть: «зроби те й те», мені стає неприємно. Адже це значить, що сильний дратливий процес, який мене займав, мені треба загальмувати і перейти потім до іншого* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 127).

ЗАГАЛЬМО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАГАЛЬМУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. *тільки док.* Затриматися, уповільнитися.— *Пан граф вважав, що справа надто загальмувалася, і наказав мені поставити питання руба* (Тулуб, Людолюби, II, 1957, 32); [Д о м а х а:] *Як спочатку все пішло впоперек, то так вже воно й загальмувалося, доки не догальмувалося до краю...* (Кроп., II, 1958, 173).

2. *фізл.* Зазнавати гальмування (у 2 знач.).

ЗАГАЛЬМУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загальмува́ти**. *Немає кінця взаємним пристосуванням рослин. Тут і хижацький агресивний ріст, і, навпаки, загальмування росту* (Наука... 2, 1964, 20).

ЗАГАЛЬМУВА́ТИ *див.* **загальмо́вувати**.

ЗАГАЛЬМУВА́ТИСЯ *див.* **загальмо́вуватися**.

ЗАГА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який стосується, торкається всіх, усього, поширюється на всіх, на все в цілому. *— Вирони господареві, в якого зрубано виноградник, що це зроблено для загального добра, для забезпеки сусідніх виноградників від заразн!* (Коцюб., I, 1955, 201); *Милевський робить загальний поклін і кидається за Санею помогти їй одягтись* (Л. Укр., II, 1951, 37); *У дев'ятсот*

чотирнадцятому році його покликали на війну в перший же день загальної мобілізації (Вільде, Сестри.., 1958, 117); *Здійснення радянських пропозицій про загальне і повне роззброєння принесло б радість і полегшення в кожну сім'ю* (Наука.., 2, 1960, 7); //Який охоплює все, всіх. *Несподівано серед загальної тиші луснув пістолетний постріл* (Гончар, III, 1959, 121); *Нарешті секунда загального оцінювання пройшла* (Тют., Вир, 1964, 96).

Зага́льний зо́шит (зши́ток) — товщий від звичайного зошит. *Комісар подав професорові загального зошита* (Кучер, Чорноморці, 1956, 134); **Зага́льний страйк** — організоване припинення роботи робітниками однієї або кількох галузей промисловості всієї країни як форма боротьби трудящих капіталістичних країн за свої політичні та економічні права; **Зага́льні збо́ри** — збори всіх членів якогось колективу, організації. *Увечері в Івчанці відбулися загальні збори місцевої організації РСДРП(б)* (Стельмах, II, 1962, 188).

2. Признач. для спільного користування кількома, багатьма. *У загальному, тісно набитому пасажирами вагоні, стоя гомін, чулися збуджені голоси* (Кучер, Голод, 1961, 383); *Відчинились двері, і Михайло Михайлович пройшов через загальну кімнату до телефону* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 44).

3. В якому беруть участь усі присутні. *Зараз вийшов Балабуха, й розмова стала загальною* (Н.-Лев., III, 1956, 217); *Годі було щось добрати в цьому загальному лементі* (Донч., III, 1956, 14); *Загальне бенкетування мало в собі щось чарівниче. Юнаки оглядалися на всі боки, забувши про все на світі* (Довж., I, 1958, 228); //Який виявляється всіма, який виходить від усіх. *За загальним визнанням і учнів, і вчителів, першим учнем у класі став Грицько Саранчук* (Головко, II, 1957, 262); *Хома, який умів з кожного покепкувати, водночас викликав і загальну симпатію до себе своїм гумором та затятим колективізмом* (Гончар, III, 1959, 230).

4. У повному обсязі, у повній кількості, в цілому; весь. *Віку були* [дівчата] *не зовсім похилого — близько шести десятків літ, коли брати загальну суму їхніх років* (Ю. Янов., II, 1954, 83).

5. Який містить лише головне, суттєве, без подробиць; основний. *Отже доводиться Вам* [М. М. Мочульському] *обмежитися тими загальними відомостями, які я подав був Вам у попередніх листах* (Коцюб., III, 1956, 292); *Роман.. з дивною кмітливістю навчився ловити загальний зміст чужих мов* (Гончар, III, 1959, 145); // Який стосується основ чого-небудь, охоплює всі основні сторони чогось. *Загальна фонетика; Загальна хімія; Загальний курс фізики;* // *у знач. ім.* **зага́льне**, ного, *с.* Те, що становить суть, основу чого-небудь. *Поняття виникає внаслідок закріплення в мозку людини найменш змінного, стійкого, загального, тобто істотного в явищах дійсності* (Рад. психол. наука.., 1958, 152).

У зага́льних ри́сах — у короткому викладі, без подробиць.

6. Який не має спеціального, фахового ухилу, спеціального призначення. *Смикалов був студент заочного вишу, його завдання було прищеплювати комунарам загальні знання* (Мик., II, 1957, 502); *Юрій Юрійович розумів, що такий огляд газет може дати учням і загальний розвиток* (Донч., V, 1957, 393).

Зага́льна осві́та — освіта, що дає знання з багатьох дисциплін без фахової підготовки. — *Зараз іду в бій. А вас забираю з собою рядовими на два тижні. Там ви побачите мою освіту, загальну і військову* (Довж., I, 1958, 201).

7. Позбавлений конкретності, схематичний, абстрактний. *Я вигукував на мітингах загальні фрази і радів.., що вже все цілком ясно, що земля у селян, фабрики у робітників* (Довж., 1, 1958, 15), *Хіба не вина поетів старшого покоління в тому, що появилося багато віршів загальних, верхоглядних?* (Мал., Думки.., 1959, 31).

8. *грам., філос.* Який сприймається як відображення багатьох однорідних предметів, явищ і т. ін. *Загальний іменник; Загальне поняття.*

ЗАГА́ЛЬНИК, а, ч., *перев. мн.* Часто повторюваний, усім відомий вислів, банальна фраза. *До другої* [бесіди] *Ігор підготується краще. Загальників у його мові вже не буде* (Шовк., Людина.., 1962, 313); *Щоб виграти час, він вдається до загальників: — Діти, вони завжди були окрасою життя... Правда?* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 239); *Загальники, стерті, вживані слова ніколи не прикрашали поезію* (Вітч., 4, 1963, 203).

ЗАГА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **зага́льний** 1, 5, 7. *Соціалізм запровадив загальність праці* (Ком. Укр., 11, 1960, 79); [Кічунов:] *Я стверджую, що його* [Мічуріна] *практика — вища за наші теоретичні знання. Вона має не тільки позитивні якості загальності* (Довж., I, 1958, 427).

ЗАГА́ЛЬНО. Присл. до **зага́льний** 1, 3, 5, 7. *Знане також те загально, Що він* [князь] *і його підвладні, Дивним-дивом мали зроду Голови тупі на диво* (Фр., XIII, 1954, 12); *Знову говорили дуже загально на ту саму тему — про дітей* (Головко, II, 1957, 249).

ЗАГА́ЛЬНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **зага́льний** у 1 знач., напр.: загальноармі́йський, загальноколоні́альний, загальнопролета́рський, загальнопромисло́вий, загальноша́хтний; у 2 знач., напр.: загальносоюзи́вчий; у 3 знач., напр.: загальногромадський, загальношанобний; у 4 знач., напр.: загальнотижне́вий; у 5 знач., напр.: загальнометодологі́чний; у 6 знач., напр.: загальноосві́тній.

ЗАГА́ЛЬНОВЖИВАНИЙ, а, е. Який уживається, застосовується, використовується всіма. *Основу мови Т. Г. Шевченка у всій його поетичній творчості становить загальновживана лексика* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 213).

ЗАГА́ЛЬНОВИЗНАНИЙ, а, е. Який дістав визнання всіх. *Комуністична партія стала загальновизнаним вождем, вихователем і керівником народу* (Рад. Укр., 25.X 1957, 1); *Слухалися його* [вантажника Григорія] *беззаперечно: видно було, що він і справді начальник, у кожному разі — загальновизнаний авторитет* (Смолич, V, 1959, 33); *Успіхи мічурінської біології загальновизнані, вони відомі кожному працівникові сільського господарства* (Наука.., 12, 1963, 4).

ЗАГА́ЛЬНОВИЗНА́НО, *безос. присудк. сл.* Визнається, стверджується всіма. *Загальновизнано, що Іван Вишенський є не лише найвидатнішим українським письменником-полемістом.., а й одним із найвидатніших діячів усієї давньої української літератури* (Вітч., 1, 1956, 170).

ЗАГА́ЛЬНОВІДО́МИЙ, а, е. Усім відомий. *Автором загальновідомих українських оповідань, що вийшли збіркою під псевдонімом «Марко Вовчок», ..є жінка на ім'я Марія Маркович* (Коб., I, 1956, 569); *Найпоширенішими піснями в часи громадянської війни були пісні революції, які за роки боротьби проти самодержавства стали загальновідомими* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 39).

ЗАГА́ЛЬНОВІДО́МО, *безос. присудк. сл.* Усі обізнані з чим-небудь. *Загальновідомо, що приїзд В. І. Леніна*

до Петербурга восени 1893 р. і початок його революційної діяльності знаменували собою настання нового, ленінського етапу в розвитку марксизму (Укр. іст. ж., 2, 1960, 146).

ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКÓВИЙ, а, е. Спільний, єдиний для всіх родів військ, стос. до всіх родів військ. *Слово «партизани» починало дедалі частіше з'являтися не лише в штабній, але й загальновійськовій мові гітлерівців* (Ле, Клен. лист, 1960, 49).

ЗАГАЛЬНОВСТАНÓВЛЕНИЙ, а, е. Встановлений усіма або для всіх.

ЗАГАЛЬНОДЕМОКРАТИ́ЧНИЙ, а, е. Який стосується демократичного руху в цілому, без класового розмежування. *Загальнодемократична боротьба проти монополій не віддаляє соціалістичну революцію, а наближає її* (Програма КПРС, 1961, 33).

ЗАГАЛЬНОДЕРЖА́ВНИЙ, а, е. Спільний, єдиний для всієї держави. *В соціалістичному суспільстві розвиток науки вперше в історії зведено на рівень найважливішого загальнодержавного завдання* (Рад. Укр., 19.VI 1961, 1); *В нашій країні засоби виробництва є всенародною власністю, і тому головним джерелом утворення загальнодержавного фонду коштів є нагромадження соціалістичного господарства* (Ком. Укр., 5, 1960, 5).

ЗАГАЛЬНОДОСТУ́ПНИЙ, а, е. 1. Приступний, доступний для всіх (ціною, можливістю користування і т. ін.). *Загальнодоступною і безплатною медичною допомогою забезпечується все населення СРСР* (Рад. Укр., 1.VII 1961, 1); *Обкурювання з допомогою димових куп є простим, загальнодоступним методом захисту рослин від заморозків* (Колг. Укр., 2, 1962, 25).

2. Зрозумілий для всіх. *Сповнений філософської глибини «Гамлет» [В. Шекспіра] завжди був загальнодоступною п'єсою, і глядач розуміє її без великого зусилля* (Вітч., 4, 1964, 182).

ЗАГАЛЬНОЗАВОДСЬКИ́Й, а́, е́. Спільний для всіх працівників заводу, для всього заводу. *З усіх цехів сунув народ до складального,— тут завжди.. відбувались загальнозаводські збори, мітинги* (Головко, II, 1957, 615).

ЗАГАЛЬНОЗРОЗУМІ́ЛИЙ, а, е. Зрозумілий для всіх. *Перекладач повинен давати загальнозрозумілий переклад* (Мовозн., VII, 1949, 16).

ЗАГАЛЬНОКАПІТАЛІСТИ́ЧНИЙ, а, е. Спільний, однаковий для капіталістичного виробництва, всіх капіталістичних країн.

ЗАГАЛЬНОКЛА́СОВИЙ, а, е. Спільний, однаковий для всього класу; який об'єднує весь клас, стосується усього класу.

ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУ́РНИЙ, а, е. Який стосується культури людства, культури певного народу. *Перший український переклад «Маніфесту Комуністичної партії» має велике загальнокультурне значення — він є цікавою сторінкою ідейного життя на Україні* (Укр. іст. ж., 6, 1960, 71).

ЗАГАЛЬНОЛЮ́ДСЬКИЙ, а, е. Спільний для всіх людей світу, властивий, належний усьому людству. *Шота Руставелі в творі «Витязь у тигровій шкурі» виступає великим гуманістом із світовими загальнолюдськими ідеями* (Корн., Разом із життям, 1950, 52); *Радянська культура є якісно новим і вищим етапом у розвитку загальнолюдської культури* (Іст. укр. літ., II, 1956, 7).

ЗАГАЛЬНОМІ́СЬКИЙ, а́, е́. Спільний для всього населення і всіх організацій цілого міста. *Я пам'ятаю, маму вибрали в комісію по організації загальноміського свята трудових шкіл* (Ів., Таємниця, 1959, 166); *Загальноміські збори інтелігенції.*

ЗАГАЛЬНОНАРО́ДНИЙ, а, е. Спільний, єдиний для всього народу, належний усьому народові; всенародний. *Літературна мова в сучасному розумінні і в сучасних функціях — це відшліфована форма загальнонародної мови* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 5); // Який становить надбання всього народу. *Загальнонародна соціалістична власність;* // В якому бере участь весь народ. *Тарас був справедливо переконаний, що тільки загальнонародне повстання знищить кріпосницький лад і принесе жадану волю трудящим* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 43).

ЗАГАЛЬНОНАЦІОНА́ЛЬНИЙ, а, е. Спільний, єдиний для всієї нації, стос. до усієї нації. *Робітничий клас, об'єднуючи трудящих, широкі народні маси, може відбити наступ фашистської реакції, добитися здійснення загальнонаціональної програми миру, національної незалежності, демократичних прав і певного поліпшення умов життя народу* (Програма КПРС, 1961, 32).

ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКО́ВИЙ, а, е. Обов'язковий для всіх. *Восьмирічна освіта є тепер загальнообов'язковою в нашій країні* (Ком. Укр., 10, 1959, 35).

ЗАГАЛЬНООСВІ́ТНІЙ, я, е. Який дає загальну (не спеціальну) освіту. *Великий шлях зростання пройшла радянська загальноосвітня школа* (Рад. Укр., 27.IX 1956, 1); // Стос. до загальної освіти. *Поширення політичних і наукових знань підносить загальноосвітній, культурний рівень народу* (Ком. Укр., 12, 1963, 20).

ЗАГАЛЬНОПАРТІ́ЙНИЙ, а, е. Спільний, єдиний для всіх членів партії, стос. до всієї партії. *Оскільки в конференції [1912 р.] взяли участь майже всі діючі в Росії нелегальні організації, вона конституювалась як загальнопартійна конференція РСДРП* (Іст. УРСР, I, 1953, 651); *Політичне виховання молоді — найважливіша загальнопартійна справа* (Рад. Укр., 14.IX 1950, 1).

ЗАГАЛЬНОПОЛІТИ́ЧНИЙ, а, е. Який включає основні, загальні питання політики, стос. до основних, загальних питань політики.

ЗАГАЛЬНОПРИЙНЯ́ТИЙ, а, е. Який застосовується усіма, прийнятий всіма. *Питання про завдання і метод літературної критики далеко не такі ясні і загальноприйняті, як би того випадало надіятись* (Фр., XVI, 1955, 259); *Висівати треба загальноприйняту норму насіння* (Колг. Укр., 4, 1959, 12).

ЗАГАЛЬНОПРИСТУ́ПНИЙ, а, е. 1. Приступний, доступний для всіх (ціною, можливістю користування і т. ін.). *Коли грунт під ногами зміцнів, Саксаганський і Карпенко-Карий почали практикувати загальноприступні вистави, тобто призначали низькі ціни на квитки* (Життя Саксаганського, 1957, 73).

2. Зрозумілий для всіх.

ЗАГАЛЬНОПРОЛЕТА́РСЬКИЙ, а, е. Спільний, єдиний для всього пролетаріату. *Літературна справа повинна стати частиною загальнопролетарської справи..* (Ленін, 10, 1949, 27).

ЗАГАЛЬНОРЕСПУБЛІКА́НСЬКИЙ, а, е. Спільний, єдиний для всієї республіки, стос. до всієї республіки.

ЗАГАЛЬНОРОСІ́ЙСЬКИЙ, а, е. Спільний, єдиний для всього російського народу, для всієї Росії. *В процесі поступового розвитку економічних, політичних і культурних зв'язків між окремими частинами Північно-Східної Русі згладжувались особливості різних місцевих говірок, вироблялась загальноросійська мова і складалась загальноросійська культура* (Іст. СРСР, I, 1957, 89).

ЗАГАЛЬНОРУ́СЬКИЙ, а, е. Спільний, єдиний для всієї стародавньої Русі. *Перемога на Куликовому полі укріпила ва Москвою значення загальноруського політичного центру* (Іст. СРСР, I, 1957, 87).

ЗАГАЛЬНОСОЮЗНИЙ, а, е. Спільний, єдиний для всього Радянського Союзу, стос. до всього Радянського Союзу. *В. І. Ленін запропонував також створити загальносоюзні верховні органи Союзу РСР, а не підпорядковувати республіки центральним органам РРФСР* (Іст. УРСР, II, 1957, 243); *В разі розбіжності закону Союзної республіки з законом загальносоюзним, діє загальносоюзний закон* (Конст. СРСР, 1945, 6).

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИ́ЧНИЙ, а, е. Який охоплює основні теоретичні принципи або категорії в якій-небудь галузі знань; який має загальне теоретичне значення.

ЗАГАЛЬНОУКРАЇ́НСЬКИЙ, а, е. Спільний, єдиний для всього українського народу, для всієї України. *Перемога Радянської влади на Україні дальмувалась також і тим, що більшовицькі партійні організації не мали в той час загальноукраїнського партійного центру, який би визначав спільну й обов'язкову для всіх партійних організацій України політичну лінію в боротьбі проти Центральної Ради* (Іст. УРСР, II, 1957, 66).

ЗАГАЛЬНОФАБРИ́ЧНИЙ, а, е. Спільний для всіх працівників фабрики, для всієї фабрики.

ЗАГАМСЕЛИ́ТИ, лю́, ли́ш, *док., розм., у що, по чому.* Почати гамселити (у 2 знач.). *Байраченко сміливо, як свій, загамселив кулаком у ворота* (Хор., Місто.., 1962, 213).

ЗАГАМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех., розм.* Док. до **гамува́ти**. *Андрій зусиллям волі загамував плач* (Гавр., Вибр., 1949, 153).

ЗАГАМУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *розм.* Док. до **гамува́тися**. *Не руш її* [дитини],— *тільки що загамувалась* (Сл. Гр.).

ЗАГА́НИТИ, ню, ниш, *док., перех.* Обмовити кого-небудь; засудити, зганьбити.

ЗАГАНЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заганя́ти**[1] 1, 2, 4.

ЗАГАНЯ́ТИ[1], я́ю, я́єш *і рідко* **ЗАГО́НИТИ**, ню, ниш, *недок.*, **ЗАГНА́ТИ**, ажену́, ажене́ш; *наказ. сп.* ажени́; *док., перех.* 1. Примушувати кого-, що-небудь увійти кудись, у щось; протилежне **виганя́ти**. *Чути було, як вершники вилаялися, заганяючи коней у брід* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 97); *Солосі справді здалася собака телям.. Вона підняла дубець і давай ганятися за нею, загнати у двір* (Мирний, I, 1954, 68); *Дівчина аж усміхнулася, як вгледіла* [хустку]. *Швиденько загнала скот у загороду та до хустки мерщій* (Головко, I, 1957, 106); *//розм.* Наказувати кому-небудь, примушувати йти до якогось місця, в якесь приміщення і т. ін. *Тим часом Бжозовський багато втратив своїх панщанних людей і почав їздити скрізь по сахарнях та заганяти їх додому* (Н.-Лев., II, 1956, 251); *Ввечері, коли хлопці забігали провідати товариша, допізна не загаяна* [мати] *Артема до хати,— нехай набалакаються досхочу* (Головко, II, 1957, 241); *// розм.* Приводити, припроваджувати до якого-небудь місця. *Прохор.. тихо поплив за водою. Так само тихо причалив біля старих верб, загнавши човна в заводь* (Шияп, Баланда, 1957, 171); *//перен.* Примушувати ховатися кудись від кого-, чого-небудь. *Перше негода заганяла їх* [людей] *в хату, а тепер щось гнало їх звідти між люди* (Коцюб., II, 1955, 69); *Тяжким дротом перев'ється те* [вовче] *життя.., зайця зажене глибше в нору* (Хотк., II, 1966, 158).

◇ **Заганя́ти (загна́ти) ду́шу в п'я́ти** — дуже лякати кого-небудь, викликати раптовий страх. *Налетів порив вітру, всю ту масу дощу хлюпнув на стіни хат, змив з них глину, ..заганяв боязкі душі* [людей] *в самісінькі п'яти* (Збан., Сеспель, 1961, 445); **Заганя́ти (загна́ти) на слизьке́** *кого* — створювати кому-небудь труднощі, ставити когось у скрутне становище. [Т р о х и м:] *Годі, тату, вигадувать!.. Бо коли вже діло піде на витівки, то ще хто його зна, хто з нас кого зажене на слизьке!..* (Кроп., IV, 1960, 226); **Заганя́ти (загна́ти) у могі́лу (на той світ** і т. ін.) — бути, ставати причиною чиєї-небудь передчасної смерті.— *Ти знаєш, що він також допомагав загнати на той світ мого батька, брата і неньку?* (Тют., Вир, 1964, 426); *Отака була мати в Андрія Любчика. Вона не тільки загнала передчасно в могилу свого чоловіка, а й перекрутила синове життя* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 158).

2. Гнати кудись далеко. *Бояри, дружки, старости й гості співають, торжественно підняши вгору шаблі.. Утікайте, вражі сини, бо буде вам горе! Заженемо вас, поганців, аж за синє море!* (Н.-Лев., II, 1956, 434); *// розм.* Примушувати йти, виїжджати куди-небудь (звичайно далеко) з свого дому, краю і т. ін.; висилати. *Мене з Києва загнали аж сюди* [в Оренбург], *і за що? За вірші!* (Шевч., VI, 1957, 58); — *Вчитель наш розумний пан був, ..та щось прошпетився й загнали його кудись од нас далеко...* (Коцюб., I, 1955, 297); *// розм.* Відправляти або перевозити кого-, що-небудь у віддалене місце. [К о л о с:] *Танковий корпус не заганяти треба біс його зна куди, а придати армії Огнєва* (Корн., II, 1955, 23); *Дуже багато цього майна вони* [окупанти] *вивезли з Києва, загнали на далекі станції* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 61).

3. *тільки док.* Виснажити, замучити до повної знемоги швидкою і довгою їздою (коней), гонитвою (дичину). *Кашуба здивований був, що Рудик загнав так коні — вони взялися милом, трусилися й парували* (Кос., Новели, 1962, 138).

4. *розм.* Глибоко застромлювати, вбивати у що-небудь з розгону, з силою. *Він тримався рівно, ..а лопату заганяв у землю легко, ніби у нагрітий сонцем віск* (Гуд., Вітер.., 1958, 121); *Тепер тут* [на ланах] *мінометники влаштовували свою вогневу. Нелегко було вчорашнім хліборобам загонити великі саперні лопати в кущуватий.. посів* (Гончар, III, 1959, 215); *Ударив Котигорошко вдруге, по пояс змія загнав у тік, ударив утретє,— зовсім убив* (Укр.. казки, 1951, 96); *// З* силою вкладати, втискувати. *Вони* [поранені] *вдвох подавали снаряд руками, ногами заганяли в отвір і били поки були живі. Це було страшне бойовище* (Довж., III, 1960, 385); *// Різкими* вправними рухами, точними ударами спрямовувати у що-небудь. *Розпластавшись над столом, він віртуозно заганяв у лузи шари: показував молодим клас гри...* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 191); *Через усю таку пустелю, воду і траву треба гнати м'яча до ямки. Грати* [в гольф] *можна самому.. Мета гри — загнати в ямку найменшою кількістю ударів* (Ю. Янов., II, 1958, 62).

5. **загна́ти, загна́ти**, *заст.* Починати оранку загону, якої-небудь ділянки. *Другу гінку вони вже не загонили нарізно, а орали спільно, плуг за плугом* (Л. Янов., I, 1959, 423); [Ф е д і р:] *Виїхали ми ото орать. Тільки що загнали десятину, а тут — на тобі: коняка моя заслабла* (К.-Карий, I, 1960, 179).

6. *тільки док., фам.* Продати, збути що-небудь. *Нарешті, загнав-таки* [сорочку і черевики]. *А на гроші ті сала купив.. Ще й на дорогу зостало* (Головко, I, 1957, 161).

ЗАГАНЯ́ТИ[2], я́ю, я́єш, *док.* 1. *неперех.* Почати ганяти; забігати. *Як тільки гончі заганяли, Загавкали, заскавучали, То муцик, вирвавшись на двір, На голос гончих одізвався* (Котл., I, 1952, 181).

2. *перех.* Дуже втомити, виснажити швидкою і довгою їздою (коней), гонитвою (дичину). *Управитель уже трьох огирів заганяв, два повіти вздовж і впоперек в'їздив*

(Стельмах, I, 1962, 565); // Виснажити, змучити роботою, багатьма дорученнями.— *Заганяють тебе* [табельницю]. *Згадаєш моє слово, заганяють* (Рудь, Гомін.., 1959, 5).

ЗАГАНЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.*, **ЗАГНА́ТИСЯ**, зажене́ться, *док.* 1. Швидко рухаючись, потрапляти ненароком куди-небудь. *А котора звірина або котора птаха заженеться, необачна, від нас в ту країну* [на північ], *то.. з острашу тікає назад до нас* (Март., Тв., 1954, 53); *Полки пана Осолінського, рятуючись, кинулись навсліп, вискочили в поле, загналися на грузьке болото* (Кач., II, 1958, 446).

◇ **Заганя́тися (загна́тися) на слизьке́** — зазнавати труднощів, потрапляти в скрутне становище. *Приспилось дещо тільки вранці, Та й то непевне та страшне: ..Що я боюся вийти з хати, Щоб не загнатись на слизьке* (Сам., I, 1958, 224).

2. *розм.* Глибоко застромлюватися в що-небудь, загрузати в чому-небудь від сильного удару і т. ін. *Зляв* [Павло] *з пліч вила і приступив до праці: так налягав на них, що вони загналися в гній по самий держак* (Тют., Вир, 1964, 116); *Схопилися вони. Королевич говорить: — Кидай ти.— Кинув Кривихащка, і Королевич загнався до пояса* [у землю] (Калин, Закарп. казки, 1955, 42).

3. *тільки недок.* Пас. до **заганя́ти**[1] 1, 2, 4. *На горище шкільного будинку, куди загналися на ніч учительські кури.., з шкільного коридору вели дерев'яні східці* (Вас., I, 1959, 175).

ЗАГАПТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **загаптува́ти**. * Образно. *Як приємно було, угрівшись під теплою ковдрою, дивитись на загаптоване морозом вікно, крізь яке виглядає місяць* (Гжицький, У світ.., 1960, 88).

ЗАГАПТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **гаптува́ти**. *Купи мені, моя мати, Голку золотую, Хай я милому хустину Шовком загаптую* (Рильський, Орл. сім'я, 1955, 122).

ЗАГА́Р, у, *ч.* 1. Золотисто-коричневий або темний колір, якого набуває біла шкіра людини під дією сонячного проміння; засмага, засмаглість. *Він був обвітрений і загорілий.. Біла сорочка.. ще більше відтіняла загар* (Шиян, Баланда, 1957, 76); *Незастигла гнучка міць аж грала в кожному його* [хлопця] *русі, пломеніла в рум'янцях, яких не пригасив навіть міцний загар* (Стельмах, II, 1962, 177); *Лице* [Аврельці] *в порівнянні з Марусиним було бліде, без сліду літнього загару* (Вільде, Сестри.., 1958, 457).

2. *діал.* Кіпоть. *Супроти тих блискучих картин минулого раю ще поганшою видавалась їм нужденна дійсність, та запущена, невхайна батькова хата.. з розваленою.. піччю, в котрій тільки десь-колись дещо варилось, або пеклось, а від котрої взимі йшов страшенний чад та загар* (Фр., III, 1950, 44).

ЗАГА́РА, и, *ж.*, *діал.* Бажання. *Нема загари робити* (Сл. Гр.); // Пристрасть. *Так, стидка, бридка загара Спалахнула в грудях в'ялих У розпусної нікчеми, Спокусить мене* [поета] *хотіла* (Л. Укр., IV, 1954, 185).

ЗАГА́РБАНИЙ, а, с. Дієпр. пас. мин. ч. до **загарбати**. *В місті, загарбаному інтервентами, ..провокатор і шпиг стояли скрізь за спиною* (Смолич, V, 1959, 462); *Ліса* [лісу], *загарбаного боярином, стерегли і громадські, і боярські лісничі, між котрими не раз приходило до сварки і бійки* (Фр., VI, 1951, 42); // **зага́рбано**, безос. присудк. сл. [Русалка Польова:] *Уже ж мене пошарпано, всі квітоньки загарбано, всі квітоньки-зірниченьки геть вирвано з пшениченьки* (Л. Укр., III, 1952, 232).

ЗАГА́РБАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зага́рбати**. *Ні у комуністичних партій, ні у жодної соціалістичної країни нема спонукальних причин для розв'язування війни.., для загарбання чужих земель* (Маніф. миру, 1957, 29); *Імперіалізм прагне до загарбання світу, поневолення народів, до ситого і безжурного паразитування* (Мельн., Обличчя.., 1960, 11).

ЗАГА́РБАТИ *див.* **зага́рбувати**.

ЗАГА́РБНИЙ, а, е. Те саме, що **зага́рбницький**. *Війна ця* [1914—1918 рр.] *— загарбна. Її ведуть капіталісти всіх країн із-за своїх загарбних цілей, із-за збільшення своїх зисків* (Ленін, 24, 1950, 330).

ЗАГА́РБНИК, а, *ч.* Той, хто насильно захоплює що-небудь; завойовник. *Віковічна боротьба слов'янських народів за своє існування і свою незалежність закінчилася перемогою над німецькими загарбниками і німецькою тиранією* (Гончар, III, 1959, 440); *Ленін і Комуністична партія завжди виступали проти насильства, яке чинили над українським народом іноземні загарбники* (Ком. Укр., 4, 1961, 83).

ЗАГА́РБНИЦТВО, а, *с.* Дії загарбника, загарбників. *Народи світу! ..Громіть загарбництво, брудне, жорстоке!* (Тич., II, 1957, 165); *За свої чотирнадцять літ загарбництва лівобережних земель не раз і сам* [Вишневецький] *бавився легким козакуванням* (Ле, Наливайко, 1957, 48).

ЗАГА́РБНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **зага́рбник**.

ЗАГА́РБНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **зага́рбник**. *Загарбницькі орди;* // Який здійснюється з метою загарбання. *Хай квітне злагода і праця На всіх полях, у всіх серцях, Щоб у труді святім змагаться, А не в загарбницьких боях!* (Рильський, III, 1961, 245); *Марксисти визнавали і визнають тільки війни визвольні, справедливі, а війни загарбницькі, імперіалістичні завжди засуджували і засуджують* (Рад. Укр., 1.X 1954, 2); // Пов'язаний із загарбництвом. *Загарбницький характер політики.*

ЗАГА́РБУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зага́рбувати**.

ЗАГА́РБУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАГА́РБАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* Насильно захоплювати що-небудь; завойовувати. *Наполеон загарбував чужі землі, вводив свої війська у прусські фортеці і поступово наближався до російських кордонів* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 63); *У всякого своя доля І свій шлях широкий: Той мурує, той руйнує, Той неситим оком — За край світа зазирає, Чи нема країни, Щоб загарбать* (Шевч., I, 1951, 239); *Жив він у саму ту нещасливу годину, як магнати польські загарбали Україну з людом, од Дніпра до Дністра* (Стор., I, 1957, 162); // Привласнювати чуже, вдаючись до підступу, насильства і т. ін.; грабувати, відбирати. *Сиклета задумалась. Їй забажалось загарбать і дідове поле* (Н.-Лев., IV, 1956, 222);— *Тепер мені ясно, свате, чому ти клопочешся за моїм добром. До своїх рук хотіть тобі загарбати моє хазяйство* (Шиян, Баланда, 1957, 216); // *розм.* Силою, нахабно брати собі, забирати кого-, що-небудь з собою.— *Хутко, дівчино! — Не йде* [Одарка], *мов омертвіла. Загарбав він* [пан] *її та й повів* (Вовчок, I, 1955, 42); *Балабушиха скочила з-за дверей, загарбала пляшку в руки й замкнула в шафу* (Н.-Лев., III, 1956, 243).

Зага́рбувати (зага́рбати) до [своїх] рук (у [свої] ру́ки) *див.* **рука́**.

ЗАГАРКА́ВИТИ, влю, виш; *мн.* загарка́влять; *док.*, *розм.* Гаркаво заговорити.— *Мілтон, тубо! Меві, назад! — по-панськи, вишукано загаркавив сердитий голос* (Стельмах, I, 1962, 295).

ЗАГА́РКАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* Почати гаркати. — *Сину! де ти? — спитала* [Катря].— *Гарр...— загаркав Пилипко з-під полу* (Мирний, IV, 1955, 290).

ЗАГА́РЛИВИЙ, а, е, *діал.* Прикм. до **зага́ра**; запопадливий, запальний. *Загарливий до роботи* (Сл. Гр.);

// Гарячий, напружений. *Весь день поминув у загарливій роботі* (Ільч., Серце жде, 1939, 223).

ЗАГА́РЛИВО, *діал.* Присл. до **загáрливий**. *Загарливо копали* [дівчата], *шукаючи скарбів* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 488); [Б ж о с т о в с ь к и й (*не слухаючи, загарливо*):] *Як же ви не розумієте, що вона не любить солодкого тому, що вона сама солодша від меду* (Коч., І, 1956, 61).

ЗАГАРПУ́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **загарпу́нити**. *Загарпунену тварину з допомогою парової лебідки підтягують.. до судна* (Наука.., 3, 1958, 58).

ЗАГАРПУ́НИТИ, ню, ниш, *док.*, *перех.* Упіймати, користуючись гарпуном; взяти на гарпун. *Моряки вирішили загарпунити одну з хижачок* [акул]. *Пролунав гарматний постріл. Гарпун влучив точно в ціль* (Рад. Укр., 13.I 1965, 4).

ЗАГАРТО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **загартува́ти**. *Нам наказано: Добре гострить лемешів загартовані леза!* (Гонч., Вибр., 1959, 22); *Це було нове покоління, зовсім не схоже на те, що приходило до інститутів кілька років тому, овіяне вітрами війни, загартоване горем і боротьбою* (Загреб., Спека, 1961, 61); *Рослини, вирощені з насіння, загартованого змінними температурами, набувають стійкості до короткочасних приморозків і похолодання* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 121).

2. *у знач. прикм.* Який загартувався, зміцнів фізично або морально, став витривалим. *Почесніше їм гинуть без надії, одважно дивлячись суворій долі в очі, як людям загартованим годиться* (Л. Укр., І, 1951, 168); *Легко сказати; та де їх знайти — Ті загартовані душі, Щоб спромоглися все лихо знести..?* (Граб., І, 1959, 389); *В кремезному, дужому і загартованому тілі матроса уживалась мужня душа і ніжне серце* (Смолич, VI, 1959, 15).

ЗАГАРТО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **загарто́ваний**. *Політичне виховання кадрів, їх ідейна загартованість у значній мірі вирішують успіх будь-якої справи* (Ком. Укр., 2, 1965, 8).

ЗАГАРТО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загарто́вувати** 2. *Тренування й загартовування позитивно впливають на стан центральної нервової системи* (Фіз. вихов.., 1954, 49); *Якщо холодове загартовування рослин відоме порівняно давно, то про наявність їх теплового загартовування.. не було ніяких відомостей* (Наука.., 4, 1964, 27).

ЗАГАРТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАГАРТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* 1. Надавати металевим виробам у процесі гартування більшої (ніж звичайна) твердості, міцності, пружності. *Загартовують інструменти, які повинні бути дуже твердими, щоб різати метал* (Метод. викл. фрез. справи, 1958, 173); *Якщо виготовлені із сталі рейки і колеса загартувати, то вони матимуть значно довший строк служби* (Наука.., 10, 1962, 18).

2. *перен.* Робити фізично або морально стійким, міцним, витривалим, виробляти здатність переборювати незгоди, труднощі. [Н е с м і я н:] *Медицина лікує. Зате труд, скажу по совісті, загартовує. А загартованій людині рідко коли потрібні лікарі* (Дмит., Дівоча доля, 1960, 14); *Чи в що ближче людському серцю за рідний куточок, ..де спека, дощ і сніговій загартовують тіло і надають серцю завзяття...* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 6); // *із сл.* в о л ю, д у ш у, с е р ц е і т. ін. Робити кого-небудь морально стійким, витривалим. *Загартовує* [І. Франко] *свою волю в боротьбі за кращу долю покривдженого, такого близького йому, робочого люду* (Коцюб., III, 1956, 34); *А може то розжевріялася туга, як те залізо, що біліє біллю.. І що, коли не загартує серця, а спалить і спотворить пал страшний?* (Л. Укр., І, 1951, 228); *Таку неспокійну натуру викохав старий дід, на лихо Іванові, і загартував її своїми страшними перекавами* (Мирний, І, 1949, 210); // Певними засобами виробляти в рослин стійкість до несприятливих умов. *Перед висадкою в грунт розсаду поступово загартовують та привчають до зовнішнього повітря* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 90).

ЗАГАРТО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАГАРТУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Набуватися в процесі гартування більшої (ніж звичайна) твердості, міцності, пружності (про металеві вироби).

2. *перен.* Ставати фізично або морально стійким, міцним, витривалим, виробляти здатність переборювати негоди, труднощі. *В іграх діти розвиваються фізично і загартовуються, особливо на свіжому повітрі* (Хліборобе Укр., 6, 1964, 39); *Первинні організації — основна ланка партії, де формуються і загартовуються комуністи* (Рад. Укр., 30.VIII 1962, 1); *Вона загартувалася у своїх утратах, у великих негодах* (Мирний, І, 1954, 231); *Повсякденна фіззарядка, вправи на спортивних приладах.. вже давали свої наслідки: хлопці загартувалися* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 23); // *із сл.* в о л я, д у ш а, с е р ц е і т. ін. Ставати морально стійким, витривалим. *За три доби, що він провів у підвалі без сну, без їжі й води, відбиваючи атаки ворогів, під лютим обстрілом,— його душа загартувалась, як не могла загартуватися протягом довгих років* (Донч., III, 1956, 476); *Ми знали все: гіркою спрагою, І рівновагою бійця, Чотирьохрічною звитягою Загартувалися серця* (Дмит., Вітчизна, 1948, 95); // Зміцнюватися взагалі: ставати монолітним, стійким. *Комуністичний рух зростає і загартовується в боротьбі з різними опортуністичними течіями* (Програма КПРС, 1961, 37); *Наша література народилася в класовій боротьбі, в ній вона загартувалась, розквітла* (Корн., Разом із життям, 1950, 108); // Набувати стійкості до несприятливих умов (про рослини). *Пізньої осені волога випаровується з грунту слабо, невеликої її кількості буде досить для того, щоб озимина війшла і встигла розвинутись та загартуватись* (Хліборобе Укр., 4, 1968, 12).

ЗАГАРТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загартува́ти** і **загартува́тися**. *Як відомо, загартування сталі в півтора-два рази підвищує її міцність* (Наука.., 1, 1960, 13); *На Україні створені широкі можливості для фізичного загартування і спортивного вдосконалення трудящих* (Спорт.., 1958, 3); *Найкращою школою підготовки і політичного загартування кадрів є життя, практична діяльність* (Резол. XXII з.., 1961, 24).

ЗАГАРТУВА́ТИ *див.* **загарто́вувати**.

ЗАГАРТУВА́ТИСЯ *див.* **загарто́вуватися**.

ЗАГАРЦЮВА́ТИ, юю, юєш, *док.* Почати гарцювати. *Загарцювали перед ганком коні, завертілися на всі боки. Заблискали іскри під копитами* (Довж., І, 1958, 197); * Образно. *Вирвалася звідкілясь з-за місів і загарцювала над селищем та над полями буря* (Коз., Сальвія, 1959, 193).

ЗАГАРЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* 1. Почати видавати низькі погрозливі звуки (про тварин). — *Г-р-р... гав-гав!* — *загарчало щось коло самих ніг, потім трохи далі, потім ще в одному місці* (Вас., І, 1959, 378); *Прив'язаний біля яблуні пес загарчав спросонку, але Тимко обізвався до нього, і той затих* (Тют., Вир, 1964, 256).

2. *перен., зневажл.* Сердито сказати кому-небудь щось. — *А бодай вас, пане сотнику!* — *так загарчав на нього пан Григорович* (Кв.-Осн., II, 1956, 187).

3. *перен.* Почати утворювати низькі скреготливі, гуркотливі звуки (про механізми, інструменти). *Машину знов поволокли з двору на поле, знов вона загарчала,*

валячи та вивертаючи снопи за снопами (Мирний, IV, 1955, 246).

ЗАГАРЯЧИ́ТИСЯ, чу́ся, чи́шся, *док.* Почати гарячитися. *От якби нам ще кулемета! — загарячився коваль Максим* (Юхвід, Оля, 1959, 257).

ЗАГАСА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **загаса́ти**[1]. *Газові печі обладнуються приладами, які, діючи автоматично, припиняють подавання в них газу при загасанні полум'я* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 394).

ЗАГАСА́ТИ[1], а́є, *недок.*, **ЗАГА́СНУТИ**, не; *мин. ч.* загас і загасну́в, ла, ло; *док.* 1. Переставати горіти, світити, світитися. *Книжки не хотіли горіти, обвуглювалися по краях, вогонь загасав* (Полт., Повість.., 1960, 389); *Затих. Загас пожар* (Шевч., II, 1953, 411); *Коли розтулив* [Данило] *вії, то побачив, що вогнище зовсім загасло* (Трубл., I, 1955, 162); * Образно. *Хтось у вагоні пригадував, як страшно стало, коли загасну Донбас, небо зробилось темне, тільки зорі сяяли* (Ю. Янов., Мир, 1956, 258).

2. *перен.* Переставати існувати, діяти; слабшати, зникати, завмирати. *Здається, йшлося до кращого. Хліб вародив, ..загасали вогнища тифу та холери* (Збан., Сеспель, 1961, 440); *Любов, що жевріла колись, Загасла вже давно* (Пісні та романси.., II, 1956, 170); // Доходити до кінця; закінчуватися (про день). *За днем веселим чи похмурим, Що загасав в сивій млі, За журавлиним тихим журом Проходить осінь по землі* (Шпорта, Ти в серці.., 1954, 118).

ЗАГАСА́ТИ[2], а́ю, а́єш, *док.*, *розм.* Почати гасати. * Образно. *Темно-сірий стовп загасав на ріллях і поніс ся чортовим клуб'ям, затуманюючи пилюгою дуба, що одиноко ріс на пустинному узгір'ї* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 12).

ЗАГАСА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **загаса́ти**[1]. *Вони раді були послухати страшні бувальщини, що чудово вимальовувалися в уяві людей біля загасаючого вогнища* (Тют., Вир, 1964, 16); *До міста ми входили на світанку, Ще виблискував загасаючий серп місяця* (Ле, Мої листи, 1945, 41); *Пісня обірвалась, а Іван, підвівшись на лікті, ще довго прислухається до загасаючого її відгомону* (Кол., Терен.., 1959, 21).

ЗАГАСИ́ТИ *див.* **зага́шувати.**

ЗАГАСИ́ТИСЯ *див.* **зага́шуватися.**

ЗАГА́СЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **загаси́ти**. *Знов запалили загасле вже вогнище* (Тулуб, В степу.., 1964, 275); *Кузько запалив загаслу цигарку* (Тют., Вир, 1964, 29).

ЗАГА́СНЕННЯ, я, *с.*, *рідко.* Дія і стан за знач. **зага́снути** 1. *По кутах хатини стояли стовбури сумерку* [сутінків], *немов ждучи тільки хвилі — загаснення лампи; — щоб гульнути з кутів на хату* (Фр., V, 1951, 323).

ЗАГА́СНУТИ *див.* **загаса́ти**[1].

ЗАГА́ТА, и, *ж.* 1. Споруда для затримання руху води в річці, потоці і т. ін. *Купці та купецькі синки шумували... То не вода по весні, рвучи греблі та розносячи загати, гуде та клекоче, то їх вигуки здіймаються вгору* (Мирний, III, 1954, 262); *З двох боків його* [пригород] *огортало провалля, з третього — вали, а з четвертого — великий ставок, який набрався з річки Бушки й тримався кам'яною загатою* (Стар., Облога.., 1961, 4); *Біля Воріт Залізних перекриту, загатою загнуздану бистрінь я добре бачу* (Гонч., Вибр., 1959, 367); // Перешкода для плавання, що утворилася від скупчення, нагромадження криги, снігу і т. ін. *Переборюючи загати з битої криги, кригодами.. досягли острова В. Ляховського* (Видатні вітч. географи.., 1954, 114); *Невабаром човник приплив у невеличке озерце. Далі путь заступала снігова загата* (Забіла, Катруся.., 1955, 80); // Водойма, утворена греблею. *В одному місці* [струмка] *нанесло намулу й трісочок, утворилась маленька загата, мов озеречко* (Донч., IV, 1957, 40).

2. *перен.* Перешкода, перепона. *Після віків неволі уралася загата заборон, пробудився відвічний слов'янський Ужгород й трусонув сивиною, помолодів* (Нар. тв. та етн., 6, 1966, 63).

3. *діал.* Вал, насип, стіна, а також подвійний пліт, засипаний всередині чим-небудь, як огорожа. *Оселю баби Векли Гнибідихи далеко знати: уся обгороджена по-старосвітськи — загатою* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 123); *Замість тинів та парканів, у Чапличці всюди, як і в інших південних селах, тягнуться від двора до двора товсті, литі з глини та куряку вали, так звані «загати». За однією з таких загат.. стоять.. верблюди* (Гончар, II, 1959, 20).

4. *діал.* Стіна хліва, зроблена з подвійного плоту, закладеного всередині соломою і т. ін. *Коло хати стояв одним один обібраний хлівець з загатою од вулиці* (Н.-Лев., III, 1956, 33); // Огорожа біля стін хати, проміжок між якою і стінами закладається листям, соломою і т. ін. для утеплення хати взимку. *А ось і хата, обкладена загатою, волохатою й теплою, як вивернутий овечий кожух* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 14).

ЗАГАТИ́ТИ *див.* **зага́чувати.**

ЗАГАТИ́ТИСЯ *див.* **зага́чуватися.**

ЗАГА́ТКА, и, *ж.* Зменш. до **загата** 1. *Прорив шлюзової загатки на тому березі глибоко його вразив* (Бапн, Вибр., 1948, 89).

ЗАГА́ТНИЙ, а, е. Утворений загатою. *Загатні озера утворюються внаслідок загачування відкритих раніш долин* (Курс заг. геол., 1947, 117).

ЗАГА́ЧЕ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **загати́ти.** *Вище од млина через Потік загачена сяка-така гребля* (Н.-Лев., II, 1956, 411); *Річка, .. загачена в панському огороді, творила панський ставок, а загачена вдруге на громадській толоці, творила громадський ставок* (Мак., Вибр., 1954, 132); *Ліс перед майбутнім мостом уже тріщав, загачений артилерією, машинами, обозами.. Всяк тиснувся ближче до переправи* (Гончар, III, 1959, 354); // **зага́чено**, *безос. присудк. сл.* *Нільські багна загачено трупом наших безщасних дідів* (Л. Укр., I, 1951, 254).

ЗАГА́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зага́чувати.**

ЗАГА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАГАТИ́ТИ**, ачу́, а́тиш, *док.* 1. *перех.* Загороджувати, перекривати чим-небудь (річку, канал і т. ін.). *Здавна пам'ятали люди,— їхня річечка не хотіла йти в ставок, скільки її не загачували* (Ю. Янов., Мир, 1956, 39); *Одного дня сюди прийшла будівельна бригада. Вона зруйнувала міст, почала загачувати річку камінням* (Минко, Ясні зорі, 1951, 29); // Закладати, лагодити (гатку, греблю). *Вода раз греблю просмоктала... Ну що ж! уявть би й загатить, Так ні! Мірошник спить та спить* (Гл., Вибр., 1951, 13); // Прокладати, робити (гатку, греблю). * Образно. [Гострохвостий:] *І ще кума! Мабуть, у вас на всім світі нема людей, ти все куми. Вашими кумами можна на Дніпрі греблю загатити й Чорторию закидати* (Н.-Лев., II, 1956, 504).

2. *перех.*, *перен.* Заповнювати собою цілком, до краю якийсь простір, прохід і т. ін.; запружувати. *В містечку, недалеко табору, вулицю загатила валка машин. Хоч літнє болото не страшне.., але машини затрималися* (Коз., Гарячі руки, 1960, 222); // *розм.* Заповнювати великою кількістю чого-небудь. *В селі Рудівво вони* [фашисти] *вбивали худобу, телят, собак і загачували цими трупами всі криниці* (Ле, Мої листи, 1945, 204); *— І де ви, Свириде Яковлевичу, свої книжки дівати-мете? Всю хату загатили,— озвалася Докія* (Стельмах, II, 1962, 378).

3. *тільки док., неперех., розм.* Почати бити, стукати в щось, по чомусь з силою. *Тільки замірявся він загатити в двері кулаком,— двері якраз розчинилися* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 346); // Ударити сильно, навідліг. *Як відверне* [жовнір] *руку, як загатив у зуби, то мало Іван ними не вдавився, виплював і зуби і кров* (Стеф., I, 1949, 250).

ЗАГА́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАГАТИ́ТИСЯ**, а́титься, *док.* 1. Цілком заповнюватися; запружуватися.

2. *тільки недок.* Пас. до **загача́чувати** 1.

ЗАГАША́ТИ *див.* **загаша́шувати.**

ЗАГАША́ТИСЯ *див.* **загаша́шуватися.**

ЗАГА́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **загаси́ти**; // **загашено**, *безос. присудк. сл. Каганця сліпого Загашено, щоб часом не підглянув Сусід Гаврило* (Рильський, Мости, 1948, 86).

ЗАГА́ШУВАТИ, ую, уєш і *рідко* **ЗАГАША́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАГАСИ́ТИ**, ашу́, а́сиш, *док., перех.* 1. Припиняти горіння чого-небудь; гасити. *Загасив* [Мина] *свічку й каганець, вийшов у сіни* (Н.-Лев., II, 1956, 117); *Три дні й три ночі, не втихаючи, палало; на четвертий день випав дощ і загасив пожежу* (Мирний, IV, 1955, 248); *Він з притиском загасив цигарку в попільниці* (Бойч., Молодість, 1949, 308).

2. *перен.* Не давати розвиватися чому-небудь, заглушати, стримувати щось. *Прохор затаїв глибоку образу та злість на Карпа. Душа його сповнилася ревнощами і гнівом, який не в силі він був загасити в собі* (Шиян, Баланда, 1957, 26); *— Ну, годі вже, годі,— примирливо обізвався Гаврило, намагаючись загасити сімейну сварку* (Тют., Вир, 1964, 237); *— Як вам недобре, покиньте...— порадила Ксеня і, одвернувшись до містка, загасила злу усмішку* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 129); // Гамувати що-небудь. *Як у літню спеку, на безводді, надибавши невеличку течію бігучої води.., припадав чоловік до неї, щоб загасити свою пекучу згагу,— так Христя з згагою прислухалася до того вечірнього клекоту...* (Мирний, III, 1954, 112).

ЗАГА́ШУВАТИСЯ, ується і *рідко* **ЗАГАША́ТИСЯ**, а́ється, *недок.*, **ЗАГАСИ́ТИСЯ**, а́ситься, *док.* 1. Припинятися своє горіння; гаситися.

2. *тільки недок.* Пас. до **загаша́шувати.** *У садибі лісництва.. рано загашуються лампи* (Рудь, Гомін.., 1959, 108).

ЗАГА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАГА́ЯТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Те саме, що **затри́мувати.**— *От загаяла, бісова баба! — мовив становий.— А ще кажуть, що в становго нема діла? З однією отакою бабою скілько мороки набралися?..* (Мирний, IV, 1955, 380); *Гордій зоставсь над рахунками сам, поспішаючись, щоб не дуже загаяти обід* (Гр., II, 1963, 93).

2. Марно витрачати, марнувати (час). *Остап метушливо підводиться. Досадою взялося лице. Засиділися за пустими розмовами. Загаяли стільки часу* (Горд., II, 1959, 208); *Ввічливий сигнал пролунав за бузковими кущами, і вона зіригнулась від несподіванки, вже картаючи себе за те, що загаяла зайву секунду* (Собко, Срібний корабель, 1961, 251); // Заповнювати чим-небудь (час). *— Читаймо так собі, з нудьги,— виправдувались люди,— аби чим час загаяти* (Вас., I, 1959, 69).

ЗАГА́ЮВАТИСЯ, юється, ююється, *недок., рідко*, **ЗАГА́ЯТИСЯ**, а́ється, а́ється, *док.* Те саме, що **затри́муватися**; баритися. *Зострів її і привітав І тихо мовив: — Де ти в бога Загаялась, моя небого?* (Шевч., II, 1963, 358); *А тут — мала дитина. Звісно, коло його загавшся* (Барв., Опов.., 1902, 98); *Ось прощаються у вишині тривожним курликанням журавлині ключі, що загаялися десь на Поліссі* (Логв., Літа.., 1960, 30); // з чим. Робити що-небудь пізніше або повільніше, ніж було треба, ніж бажано. [Сидір Свиридович:] *Як ми брались, то я тебе дуже кохав, дуже кохав, але через твій ніс, старенька, я загаявся з сватанням* (Н.-Лев., II, 1956, 474); *Ще раз простіть, що так загаявся з тою справою* (Коцюб., III, 1956, 205).

ЗАГА́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **загаяти.** *На другий день збиралися ховати* [Пріську]. *Якнайраніше збирайсь, а все день загаяний, пропащий* (Мирний, III, 1954, 137); // **загая́но**, *безос. присудк. сл. Пригадалось Ясочці, скільки часу загаяно марно, скільки довелось зазнати зневаги, .. тиняючись з віршами по редакціях* (Вас., I, 1959, 352).

ЗАГА́ЯННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загаяти** і **загаятися.** *Ця культура* [горох], *як відомо, дуже не любить загаяння* [в косовиці] (Рад. Укр., 5.VII 1963, 1).

ЗАГА́ЯТИ *див.* **загаю́вати.**

ЗАГА́ЯТИСЯ *див.* **загаю́ватися.**

ЗАГВАЛТУВА́ТИ, ую, уєш, *док.* 1. Зчинити гвалт, здійняти галас, крик і т. ін. *Троха-потроху піщани закричали, загвалтували, що вони панові довіку не покоряться* (Мирний, I, 1949, 189); *Як загвалтують, як закричать вони тоді всі, а найпаче та Дорошенчиха...— Звідниця! Брехуха! Така-сяка, он яка — у волость її, у волость!* (Л. Яп., 1, 1959, 88).

2. Почати гвалтувати, шалено, несамовито гавкати. *Десь недалеко загвалтували собаки* (Руд., Вітер.., 1958, 163).

ЗАГВИНТИ́ТИ *див.* **загви́нчувати.**

ЗАГВИНТИ́ТИСЯ *див.* **загви́нчуватися.**

ЗАГВИ́НЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **загвинти́ти.** *Гак в опорі має бути загвинчений щільно і не повинен хитатися* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 33).

ЗАГВИ́НЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загви́нчувати.** *При загвинчуванні гайок притискних болтів необхідно закручувати їх поперемінно* (Фрез. справа, 1957, 140); *Бурили ми її* [свердловину] *за допомогою електропривода, застосовували тут.. пневматичні ключі для загвинчування і розгвинчування труб* (Рад. Укр., 3.VIII 1961, 2).

ЗАГВИ́НЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАГВИНТИ́ТИ**, нчу́, нти́ш, *док., перех.* Закріплювати або доводити що-небудь до потрібного положення, обертаючи за гвинтовою нарізкою. *Микола Стрепет.. голічерева лежав під трактором, стиха мугикав пісню і загвинчував гайку* (Кир., Вибр., 1960, 221); *Іван заправив гніт, загвинтив машинку, поставив ковпачок і надів* [на лампу] *скло* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 68); *Вони* [бійці] *вже міцно загвинтили свої фляги* (Гончар, III, 1959, 412).

◇ **Загви́нчувати (загвинти́ти) га́йку** *див.* **га́йка**[1].

ЗАГВИ́НЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАГВИНТИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.* 1. Обертаючись за гвинтовою нарізкою, закріплюватися або доходити до певного положення. * Образно. *Дві доби тривав пекельний гуркіт, хрипке гавкання зеніток, пронизливе виття бомб, що загвинчувалось у душу, в мозок* (Жур., Звич. турботи, 1960, 178).

2. *тільки недок.* Пас. до **загви́нчувати.**

ЗА́ГВІЗДКА, и, *ж.* Те саме, що **за́гвіздок.**

ЗА́ГВІЗДОК, дка, *ч.* Стрижень, кілочок або цвях, який закладається в отвір на кінці осі, болта і т. ін. для закріплення певних деталей; заколесник (на колесі).— *А, борони боже, часом серед степу тріснє вісь або поламається загвіздок. От тоді хоч пальцем затикай вісь, замість загвіздка, та й держи колесо руками, щоб не спало* (Н.-Лев., I, 1956, 577); [Роман:] *Самрось бовтається, мов те колесо без загвіздка...* (Кроп., II, 1958, 31); *Я.. взяв у праву руку лимонку, витяг за-*

звіздок і кинув за ворота, одійшовши вбік (Ю. Янов., I, 1958, 127).

ЗАГВОЗДИ́ТИ, ожджу́, озди́ш, *док., розм., рідко.* 1. *перех.* Забити, закріпити цвяхом.

2. *неперех., перен.* Різко сказати що-небудь неприємне; вилаятися. *Енею в батька загвоздила* [баба], *Щоб довго не базікав тут* (Котл., I, 1952, 132).

ЗАГЕ́ГАТИ, аю, *док.* Почати гегати (про гусей). *Загегали білі гуси* (Черемш., Тв., 1960, 222).

ЗАГЕ́ЙКАТИ, аю, аєш, *док.* Почати гейкати (у 1 знач.). *Пастухи, наблизившись до укриття опришків, голосно загейкали на худобу* (Гжицький, Опришки, 1962, 146); *Плугатарі над волами загейкали, воли піднялися* (Горд., II, 1959, 148).

ЗАГЕ́ЛГАТИ, аю, *док.* Почати гелгати (про гусей).

ЗАГЕЛГОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ЗАГЕЛГОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док.* 1. Підсил. до **загелга́ти**. *Гуси загелготіли на березі* (Ю. Янов., II, 1954, 166).

2. *перен., розм.* Почати голосно, збуджено говорити; закричати, загомоніти. *Матушки, мов гуски, загелготали: — Та що ви, отець Хризант?* (Кол., Терен.., 1959, 229); *Бабахнув зненацька пістолетний постріл. Загавкали сторожові пси, загелготіли, забігали по табору конвоїри* (Коз., Гарячі руки, 1960, 168).

ЗАГЕЛГОТІ́ТИ *див.* **загелгота́ти**.

ЗАГЕ́ЛКАТИ, аю, *док.* Те саме, що **загела́ти**. *Аж здригнули мури, Як згадали, що у Празі Загелкали гуси та з Орлами летять биться...* (Шевч., I, 1951, 268).

ЗАГЕЛКОТА́ТИ, о́че і **ЗАГЕЛКОТІ́ТИ**, оти́ть, *док.* Підсил. до **загела́ти**. *А там, дивись, загелкотять.. гуси, замекають козенята, .. заграє на сопілку пастушок* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 65).

ЗАГЕЛКОТІ́ТИ *див.* **загелкота́ти**.

ЗАГЕРГОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ЗАГЕРГОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док.* 1. Почати кричати (про гусей, індиків).

2. *перен., розм.* Почати голосно, збуджено говорити, сміятися, лаятися і т. ін.— *Стара вже ваша Мелетія,— сказав Тарасій і не засміявся, а якось загерготав, як індик* (Н.-Лев., III, 1956, 388); *Загерготали* [фашисти] *між собою, довго все чогось перегиркувались* (Збан., Єдина, 1959, 388); *Як же і вздріла її* [Івгу] *Горпина, дядина Левкова, так і загерготіла на неї: — З'їли, з'їли мого Левка! Де ви його заподіли?* (Кв.-Осн., II, 1956, 271).

ЗАГЕРГОТІ́ТИ *див.* **загергота́ти**.

ЗАГЕ́ХКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати гехкати. *Покуривши, знов стали до ковадла, знов загехкали молотами навперемінку* (Гончар, II, 1959, 37).

ЗАГЕ́ЦАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати гецати. *Бричка задерчала, заскакала, О. Артемій і собі загецав на візку* (Н.-Лев., IV, 1956, 48).

ЗАГИБА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАГИ́НУТИ** і *рідко* **ЗАГИ́БНУТИ**, ну, неш; *мин. ч.* заги́нув, *рідко* заги́б і заги́бнув, ла, ло; *док.* 1. Умирати, гинути, звичайно передчасно (від нещасного випадку, в бою і т. ін.). *Над Люб'ячем прокочувались важкі морові хвороби, що косили безліч люду, та й без того, що не літо загибали й загибали люди — хто в Дніпрі, хто на ловах, хто під деревом у лісі* (Скл., Святослав, 1959, 86); *— Бо що ж,— гадав він* [князь],— *хто мечем Воює, від меча й загине* (Фр., XIII, 1954, 421); *— Як не зберемо хліба — загинемо з голоду зимою!..* (Коцюб., I, 1955, 14); *Загиб* [Михайло] *через утрату крові* (Коб., II, 1956, 203); *Від тих снів прокинешся в холодному поті, ще й радієш.., що не згоріла в тебе хата, не загибла конячина чи корова* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 20); // Втрачати сили, здоров'я. *Я в чужині загибаю, По чужині блуджу, За своєю родиною Білим світом нуджу* (Пісні та романси.., II, 1956, 59); *— Ні, не треба, мій таточку, Не треба, Ярино! Подивіться: я загинув, Навіки загинув* [став сліпим] (Шевч., I, 1951, 287); // Піддаватися знищенню, руйнуванню і т. ін. *Вітри її сушать, Пісок засипав... І сохне криниця, Вмира, загибає...* (Черн., Поезії, 1939, 50); *Цвіт папороті не може зовсім загинути від якоїсь ведмежої лапи, так тільки на який час прив'яне, а потім знов розцвіте* (Л. Укр., V, 1956, 388); *Над місцем, де загинув парусник, проходить крейсер і зникає, залишивши над морем хмару диму* (Ю. Янов., II, 1958, 80).

2. *перен.* Переставати існувати, зникати, пропадати, щезати. *Діла́ добрих оновляться, Діла́ злих загинуть* (Шевч., I, 1951, 340); *Хай загине Слід по підлості і злоби, ..Слід по крові, ріданні* (Фр., XIII, 1954, 20); *Розірви на небі хмари, Тьму згромаджену розвій, Щоб загибли людські чвари, Вчувши голос дужий твій!* (Граб., I, 1959, 96).

ЗАГИ́БЕЛЬ, і, *ж.* 1. Втрата життя, смерть, звичайно передчасна (від нещасного випадку, в бою і т. ін.). *Мало нас, та се — дарма; Міцна віра рушить скали... Тим загибелі нема, Кому світять ідеали* (Граб., I, 1959, 384); *Михайлик рвав, як закований на смерть, на загибель* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 145); *Коли одержала* [Лукія] *сповіщення про загибель чоловіка, сама собі поклялася: для сина житиму* (Гончар, Тронка, 1963, 86); *Коні, немов не наважуючись порушити тишу перших хвилин загибелі, мовчки, без іржання борсалися в засмоктуючій трясовині* (Загреб., День.., 1964, 134); // Припинення існування чого-небудь. *Хоч і важко носити воду, а радіємо. Мабуть тому, що рятуємо деревце від загибелі* (Донч., V, 1957, 213); *Звістка про загибель Січі вразила всіх у самісіньке серце* (Довж., I, 1958, 253).

Бу́ти (опини́тися) на крок від (на краю́) заги́белі — перебувати в загрозливому становищі; бути близьким до кінця. *Коли німці вважали себе господарями, під час Брестського миру, вони були на крок від своєї загибелі* (Ленін, 28, 1951, 325).

2. *перен.* Остаточний розклад, відмирання, руйнування чого-небудь. *Маркс розкрив закони виникнення, розвитку й загибелі капіталізму* (Рад. Укр., 4.VIII 1946, 2); *Коли стародавній світ ішов до загибелі, стародавні релігії були переможені християнською релігією* (Комун. маніф., 1947, 33).

ЗАГИ́БЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **заги́нути** і **заги́бнути**. *Під однією загиблою від морозу грушею було виявлене справжнє чудо —..живий кущ винограду* (Довж., I, 1958, 473); *Адмірал наказав одному малому кораблю підібрати людей з загиблого есмінця...* (Кучер, Чорноморці, 1956, 101); *Сучасне буржуазне суспільство, яке вийшло з надр загиблого феодального суспільства, не знищило класових суперечностей* (Комун. маніф., 1947, 14); // *у знач. ім.* **заги́блий**, лого, *ч.*, **заги́бла**, лої, *ж.* Людина, яка загинула.— *Життя тривав... І в цьому немає образи для загиблих,— занепокоєно говорив капітан* (Руд., Вітер... 1958, 146).

ЗАГИ́БНУТИ *див.* **загиба́ти**.

ЗАГИГИ́КАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати гигикати. *Рвонув* [управитель] *угору арапник, але, схаменувшись, одразу ж опустив його на гриву коня, загигикав* (Стельмах, Хліб.., 1959, 403).

ЗАГИГОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ЗАГИГОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док., розм.* Почати гиготати, гиготіти. *Байдило хрипливо загиготів.— Стратегія, добродію, стратегія* (Речм., Весн. грози, 1961, 58).

ЗАГИГОТІ́ТИ *див.* **загигота́ти**.

ЗАГИДЖЕ́НИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **заги́дити**. *Сірі брудні мури — загиджені, заплямлені*

[заплямлені], *холодні — стискали його з усіх боків* (Гр., І, 1963, 483).

ЗАГІ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАГІ́ДИТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.*, *розм.* Забруднювати чим-небудь поганим, гидким. *По цілих днях кричать* [ворони у парку] *і все загиджують* (Коцюб., III, 1956, 307); * Образно. *Фея руїни не боялася загидити руки об дрібне щастя селянки.. Коли не стало ні дітей, ні чоловіка — заходилася на обійсті коверзувати: то підмивала вона причілкову стінку по весні, то валила повітку* (Л. Янов., І, 1959, 410).

ЗАГІ́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАГІ́ДИТИСЯ**, джуся, дишся, *док.*, *розм.* Забруднюватися чим-небудь поганим, гидким.

ЗАГІ́ДИТИ *див.* загі́джувати.

ЗАГІ́ДИТИСЯ *див.* загі́джуватися.

ЗАГІ́КАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* Почати гі́кати. *Загледівши в вікні бійця-узбека, завалювали* [фашисти], *загикали: — Монголи! Азія! — Русь, здавайся! — Гранатами! — скомандував Сагайда бійцям* (Гончар, III, 1959, 143).

ЗАГИЛЯ́ТИ, илю́, я́лиш, *док.* 1. *перех.* Ударити палицею м'яч, підкидаючи його (при грі в гилку).

2. *перех.*, *неперех.* і *без додатка*, *перен.*, *розм.* З силою вдарити. [Провожатий:] *А навіщо ж розбійника посилають з одним чоловіком?.. Що я йому зроблю, коли він якби загилив мене по потилиці, то, мабуть би, і до завтрього не дожив* (К.-Карий, І, 1960, 73); *— Це* [палиця] *од собаки. Як загилю, так і не писне. Пішли* (Тют., Вир, 1964, 44); *Гречка загилив кулаком по столі — чарки бряжнули, жінки аж скинулись* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 88).

ЗАГИ́Н[1], у, ч. Скривлення, відхилення, завороти. *Сіянець, посаджений з загином кореня, погано приживається* (Лісівництво.., 1956, 260); // Місце завороту, повороту вбік. *Він* [винускний трубопровід] *повинен мати.. відносно гладенькі внутрішні стінки і плавні загини* (Автомоб., 1957, 100).

ЗАГИ́Н[2], у, ч. 1. Кінець життя; загибель, смерть. *Горіть і боріться, любіть Батьківщину, огні свого серця вдвайте в бою. І вам не узнати ніколи загину,— безсмертний, хто любить Вітчизну свою* (Сос., II, 1957, 125); [Шевченко:] *Я обіцяв Одарці, що її Івана я врятую від загину* (Коч., III, 1956, 158); // Знищення, руйнування чого-небудь. *Я вхопив у обійми апарат і тим урятував його від неминучого загину: здоровий кіл, що націлився на нього, мигнув мені лиш перед очима і гупнув по землі* (Коцюб., І, 1955, 258).

До заги́ну: а) до кінця життя, до смерті. *Не плач, Катерино, Не показуй людям сльози, Терпи до загину!* (Шевч., І, 1951, 39); *У цілого війська девіз був один: «За волю, за рідну країну!» Хоч слів тих ніхто на щиті не носив, Та в серці носив до загину* (Л. Укр., І, 1951, 354); б) до краю; безмежно, нестерпно. *Остогидла мені до загину тюрма* (Граб., І, 1959, 381).

2. *перен.* Остаточний розклад, відмирання, знищення чого-небудь. *Та ж недарма в нори глухої Шипів і присках міщанин, Доби віщуючи старої Давно приречений загин* (Рильський, І, 1956, 139).

ЗАГИНА́ЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Який служить для загинання.

ЗАГИНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загина́ти** і стан за знач. **загина́тися**. *Явища відступу світла від законів прямолінійного поширення — загинання світла в ділянку тіні — мають назву дифракції світла* (Курс фізики, III, 1956, 319).

ЗАГИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАГНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.* 1. *перех.* Згинаючи, нахиляючи, заломлюючи і т. ін. що-небудь, змінювати його форму або положення. *Баскі гусарські коні, загинаючи голови набік, як на крилах, полинули по чудовій м'якій дорозі* (Н.-Лев., III, 1956, 142); *У своїй келії, загинаючи палець за пальцем, княгиня Ольга підраховувала, скільки ж то днів проминуло відтоді* (Скл., Святослав, 1959, 145); *Серед музикантів танцював молодий запорожець, загнувши шапку хвацько набакир і розмахуючи руками* (Довж., І, 1958, 228); // Робити, виготовляти що-небудь, надаючи йому вигнутої, закрученої форми. *Сліпий по базару Оддирав постолами, Давав словами: «...І... гу! Загнув батько дугу»* (Шевч., І, 1951, 128); *Підписався, та ще й закарлюгу* [закарлюку] *загнув, як хвіст у хорта* (Стор., І, 1957, 118).

2. *неперех.* Робити поворот, завертати вбік. *Місце справді було вигідне для переправи, бо доволі було.. загнути за виступ — і коліно річки зникало йому* [козакові] *в очей* (Коцюб., І, 1955, 354); // Мати в якому-небудь місці вигин, загин (*див.* **загин**[1]). *З вікна видно було добру половину палацу, що загинав тут літерою Г* (Смолич, І, 1958, 67).

3. *перех.*, *неперех.* і *без додатка*, *перен.*, *розм.* Говорити з натяком, спрямовуючи свою мову до певної теми, у певний бік. *Батенько в розмові з сином не раз уже натякав на те, щоб Славко приглядався ближче до Франка.. Бач, куди старий загинає?* (Кол., Тереп.., 1959, 143); *Я вже звик до характеру виступів завуха. Як не прислухайся, все одно відразу не збагнеш, куди він загинав* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 232); // Розповідати що-небудь неправдиве. — *Давай, загинай сміливіше,— недовірливо перебивав новачка рослий пристаркуватий сапер..— Хто дасть води ковтнути — я теж збрешу...* (Гончар, III, 1959, 54); // Грубо, непристойно лаятися. *Легко закипав* [Кузьма Харитонович], *але й відходив швидко. Ось загинав вздовж і впоперек, і такими добірними словами, що вуха затикай, а дивись, вийшов на подвір'я.. та й прохолонув* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 62); *Серьога.. загинав такі слова, що в решти слухачів свербіли вуха* (Ю. Янов., І, 1958, 95).

◇ **Загина́ти (загну́ти) ціну́ (су́му)** — дорого оцінювати що-небудь, правити велику суму грошей за когось, щось. *Петро Оболонський з жартами і примовками торгувався за кожен свій горщик, загинаючи таку ціну, щоб не збути товару в рук* (Збан., Переджнив'я, 1955, 141); *За Тараса він* [пан Енгельгардт] *загнув величезну, як на той час, суму — дві тисячі п'ятсот карбованців* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 27).

ЗАГИНА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ЗАГНУ́ТИСЯ**, не́ться, *док.* 1. Згинаючись, вигинатися, викривлятися; нахилятися, завертатися. *Під час садіння треба стежити, щоб кінці коріння саджонців і розсади в ямках не загиналися догори* (Ол. та ефір. культ., 1956, 323); *Надія* [Герман].. *рішницьку блузу і вельо спустити себе помалу вниз по дорозі, скрізь обмацуючи цямрини, чи де не загнулися під напором воску* (Фр., VIII, 1952, 408).

2. Утворювати в якому-небудь місці загин (*див.* **загин**[1]) або мати вигнуту, загнуту форму. *Екіпаж стояв серед возовні, неначе гора; він був схожий на ті карети, в яких їздили давні єгипетські фараони або московські цариці: крила круто загиналися унив і спускалися трохи не до самої землі* (Н.-Лев., III, 1956, 167); *Потім вийшли на вигін; дивимось, загнулась річка, неначе шия лебедина, а напроти простяглась балка в байраками* (Стор., І, 1957, 185).

3. *тільки недок.* Пас. до **загна́ти**.

ЗАГИ́НУЛИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. мин. ч. до **заги́нути**. *Що ж можна говорити про того загинулого в війні Нестеренкового сина, в якім так нещасливо пов'язала її доля* (Ле, В снопі.., 1960, 56); *На лузі бігали рицарські коні без вершників. Металися й коні*

загинулих дружинників (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 448).

ЗАГИ́НУТИ *див.* **загиба́ти.**

ЗАГИ́РИТИ, рю, ри́ш, *док., перех., діал.* Розтратити.— *У нас, замість люду, в тільки ратники і челядь. Їх сили вистачить на те, щоб загирити все, що ще залишилося з золотої давнини, але нема сили збудувати щось нове* (Оп., Іду.., 1958, 649); // Закинути, загубити. *Паньтець наробив крику, що.. загирили йому одно важне письмо* (Март., Тв., 1954, 233); // Занедбати. *До праці теж був* [Андрій] *не останній: Чи до пили, чи до сокири,— Коли на себе взяв завдання, То вже він діла не загирив* (Тарн., З дал. дороги, 1961, 312).

ЗАГИ́РИТИСЯ, рюся, ри́шся, *док., діал.* Розтратитися; // Загубитися. * Образно. *Він ковзається очима по блискучій підлозі і спостерігав тров високих дверей.. Ба, ва котрими ж це Калина загирилась* (Козл., Ю. Крук, 1950, 90); // Занедбатися. *Загириться навіть крамниця, що в неї поклав* [Василь] *стільки сил і праці* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 323).

ЗАГІ́Н [1], го́ну, ч. 1. Смуга, ділянка поля, пасовища і т. ін. *Старий Онопрій день у день рано вибігав на свій загін, придивлявся своїму житу* [до свого жита] (Фр., III, 1950, 206); *Кирило.. волочив засіяний загін* (Ірчан, II, 1958, 85); *Робота електротракторами можлива тільки на вузьких загонах* (Наука.., 5, 1956, 12).

2. Огороджене місце, куди заганяють худобу на ночівлю, відпочинок і т. ін.; велика за́городa. *Як же почула скотина кров, як заревуть, як двинуть лавою — батечки, розперли й загони.., декотрі, позадиравши хвости, чкурнули в степ* (Стор., I, 1957, 197); *Побувала Горленко і в коморі, в конюшні, в загоні для овець* (Крот., Сини.., 1948, 51); *Не у стайні, не в загоні, А на волі стригуни* (Шер., Дорога.., 1957, 30).

ЗАГІ́Н [2], го́ну, ч. 1. Військова група. *Проліпав кінний загін червоних партизанів* (Довж., I, 1958, 56); *Полк мав просуватися вперед окремими загонами і дрібними групами* (Гончар, III, 1959, 96).

2. Група людей, об'єднаних, організованих для спільних дій або для виконання певного завдання. *Соціал-демократія на ділі виявилася ідейним передовим загоном пролетаріату* (Ленін, 13, 1949, 93); *З комсомольців і піонерів створювались загони по охороні врожаю* (Укр. іст. ж., 1, 1960, 12); *19 травня 1922 року II Всеросійська конференція комсомолу прийняла рішення створити піонерські загони по всій країні* (Рад. Укр., 19.V 1962, 1); // Група людей однієї професії, одного фаху, об'єднаних за спільною ознакою. *Чималий загін молодих прозаїків, поетів, драматургів, критиків вливається в літературу, повнить її юним, свіжим голосом* (Літ. Укр., 8.VI 1965, 3).

ЗАГІНЕ́ЦЬ, і́нця́, ч. Зменш. до **загін** [1]. *Добрий жнець не питається, чи широкий загінець* (Номис, 1864, № 7356); *Попри вузькі загінці мужицького жита пішла їжость* [поїздя] *аж до лісу* (Март., Тв., 1954, 460); *Загінець для телят.*

ЗАГІ́НКА, и, *ж.* Те саме, що **загін** [1].— *Що ж, дівчатка, пішли і ми на покоси. робота не стоїть,— тихо сказала Соломія і рушила неквапною ходою на свою загінку* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 55); *Налягав* [Антін] *на косу і кінчав свою загінку* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 63); *Колгоспники обкосили косаркою поля, нарізали загінки* (Колг. село, 10.VII 1954, 2); *На пасовищах загінки для корів, телиць і свиней відгороджують електропастухами* (Хліборо́б Укр., 8, 1963, 9); *Недалеко від шляху стирчав ряд паколів, яким позначили загінку для одноденного спашу* (Добр., Тече річка.., 1961, 189).

ЗАГІ́ННИЙ [1], а, е. Прикм. до **загін** [1]. *Основний спосіб оранки — загінний. Поле розбивають на окремі смуги (загінки), які орють всклад або врозгін* (Колг. енц., II, 1956, 198); *При наявності пасовищ найдоцільніше організувати нагул худоби при загінній системі випасання* (Колг. Укр., 5, 1959, 11).

ЗАГІ́ННИЙ [2], а, е, *рідко.* Прикм. до **загін** [2].

ЗАГІ́НОК, нка, ч. Зменш. до **загін** [1]. *Приведе Іван добрих пару* [коней] *з плугом, зайде сам у загінок,— вона* [Марина] *з поля, а город вже зораний* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 121).

ЗАГІ́НЧИК, а, ч. Зменш. до **загін** [1]. *Але не довго вже мала йти* [Калина], *лише один загінчик поминути, що то на ньому якийсь чоловік тепер відай косив* (Коб., III, 1956, 535).

ЗАГІПНОТИЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **загіпнотизува́ти.** *Артем Петрович так був загіпнотизований настирливістю гостя, що вони обидва не помітили, як в отворі дверей нечутно з'явилася Ольга Власівна* (Хижняк, Килимок, 1961, 34); *Він стояв над вогнем, загіпнотизований його страшною руйницькою силою* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 173).

Мов (немóв, нíби *і т. ін.)* **загіпнотизо́ваний** — подібний до такого, який не володіє собою, своєю волею під впливом гіпнозу. *Він, неначе не бачачи нікого в хаті, йшов мов загіпнотизований просто до неї* [матері] (Коб., III, 1956, 190); *Комісарів погляд ставав усе важчим і важчим, він невідривно дивився на лікаря, а його темно-блакитні очі все сіріли й сіріли.. Мов загіпнотизований, дивився в ті очі лікар* (Збан., Сеспель, 1961, 35).

ЗАГІПНОТИЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Зробити гіпнотичний вплив, навіяти гіпноз. *Меккінець пильно дивився на нього, ніби намагався щось сказати або загіпнотизувати чужинця* (Досв., Гюлле, 1961, 137); // *перен.* Справивши велике враження, цілком привернути увагу, зробити непорушним від здивування, захоплення, переляку і т. ін. *Гостей рівночасно злякав і загіпнотизував цей зловісний промовець* (Гжицький, Опришки, 1962, 46).

ЗАГІПНОТИЗУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Піддатися гіпнотичному впливу, гіпнозу. *Гіпнотизер не кожного загіпнотизує. Коли ви захочете — загіпнотизуєтесь, коли ж ні — ніякий гіпнотизер вас не здолає* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 211).

ЗАГІПСО́ВАНИЙ, а, е, *мед., с. г.* Дієпр. пас. мин. ч. до **загіпсува́ти.** *В одному купе в Шурою їхав літній політрук-піхотинець із залисинами на високому лобі, з роздробленими загіпсованими ногами* (Гончар, III, 1959, 176).

ЗАГІПСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. *мед.* Накласти гіпсову пов'язку.

2. *с. г.* Внести гіпс у ґрунт для знищення шкідливої лужності.

ЗАГІ́РНИЙ, а, е. Який міститься за горами або надходить із-за гір. *Уже в загірні далі полудневі Занесли літо крила журавлеві* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 5); *Гладить вітер солоний загірний мої брови в твоїх сльозах...* (Сос., I, 1957, 96).

ЗАГІ́Р'Я, я, *с.* Місцевість за горами. *Передвечір'я, передвечір'я... Чи ти з загір'я, чи ти з загір'я?* (Ус., Листя.., 1956, 125).

ЗАГІТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **загітува́ти.** [К о б з а:] *Чекати не можна й хвилини. Сьогодні ти переконався, що вона вже загітована ним* [Стрижнем] (Корн., I, 1955, 68).

ЗАГІТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Вдаючись до агітації, заохотити, умовити до дії, участі в чому-небудь. *Жінка одверто зраділа: — От і чудово! Неодмінно треба його загітувати на ці курси* (Головко, II, 1957, 478); *Михась та Франка дали слово загітувати своїх батьків*

та найбільш надійних сусідів виступити ініціаторами колгоспу (Чорн., Потік.., 1956, 63).

ЗАГЛА́ДА, и, *ж., діал.* Загибель. *Серед недоступних скель, ..над озером відгравться* [відбувається] *пречудово хороша.. сцена присяги на вірність своїй країні і на загладу гнобителям* (Фр., II, 1950, 76); *Гей ви, недолюдки вчорашні, Чи знаєте, що вам — загада? Зітруть вас воїни безстрашні — Народів звільнених бригада!* (Павл., Пальм. віть, 1962, 18).

ЗАГЛА́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загла́джувати**.

ЗАГЛА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАГЛА́ДИТИ**, джу, диш, *док., перех.* 1. Робити гладким, вирівнювати, розправляти що-небудь нерівне, кошлате, зім'яте і т. ін. *Бере* [Катерина] *в Семків дерев'яну борону і, зігнувшися, тягне її, загладжує засіяне поле* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 175);— *Наш, вітчизняний,— визначив Хвацький, як циган обходячи коника навколо і старанно загладжуючи застрижене тавро.— Густий, карапуз!* (Гончар, III, 1959, 88).

◇ **Загла́джувати (загла́дити) го́стрі кути́** *див.* **кут**.

2. *перен.* Пом'якшувати враження від поганої поведінки, грубого вчинку і т. ін. *Щоб загладити його гостре слово, сказала* [мати]: — *Свята молодість... Колись і ми такі були, свято...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 299); «*І нащо було!*» *картав уже Чумак себе, не знаючи, як би загладити свою безтактність.. Врешті надумав: — А знаєш, Павлушо, непогано. Й-бо, хороша лірика* (Головко, II, 1957, 477); *Господи, що вона робить? На кого вона кричить?! ..Не знаючи, як загладити свій вибух, пошукала* [Катерина] *носову хустку і для чогось приклала її до рота* (Вільде, Сестри.., 1958, 402).

Загла́джувати (загла́дити) прови́ну (вину́) — пом'якшувати враження від власної провини. *Він обов'язково допоможе Павликові. Цим він хоч трохи загладить свою важку провину перед товаришем* (Донч., VI, 1957, 65).

ЗАГЛА́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАГЛА́ДИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Ставати гладким, рівним; вирівнюватися, розправлятися. * Образно. *Там, де сонце запало за дальню гору, Вже й загладилось. Мла — Обернулась на тьму* (Вирган, В розп. літа, 1959, 196).

2. *перен.* Ставати маловідчутним; забуватися, минатися. *Дарма пригадувать: як славні дні вернулись, То все загладилось, минулося, забулось!* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 329).

3. *тільки недок.* Пас. до **загла́джувати**.

ЗАГЛА́ДИТИ *див.* **загла́джувати**.

ЗАГЛА́ДИТИСЯ *див.* **загла́джуватися**.

ЗАГЛЕ́ДІТИ *див.* **загля́діти**.

ЗАГЛИБИНА, и, *ж.* Будь-яка ямка, виїмка на якій-небудь поверхні. *Вгорі, під самою стелею, виднілися малі віконця в заглибинах товстого муру* (Ірчан, II, 1958, 46); *Комаха* [пильщик] *випилює в рослині заглибину для відкладання яйця* (Захист рослин.., 1952, 19); *Ножиком я став виколупувати в стіні заглибини, куди б могла стати нога* (Донч., V, 1957, 194); // Улоговина, котлован, западина. *Пройшовши заглибину між двома горбами, розвідники почали підійматись на одну із зрізаних пірамід* (Трубл., Лахтак, 1953, 170); *Стави запроектовані по дну балок, природних заглибин в тим, щоб основні водозбірні площі були охоплені системою ставів* (Колг. Укр., 4, 1956, 15).

ЗАГЛИБИТИ *див.* **загли́блювати**.

ЗАГЛИБИТИСЯ *див.* **загли́блюватися**.

ЗАГЛИБЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **загли́бити**. *У зрошуваних умовах добрі наслідки дає садіння часнику в заглиблених грядках завширшки 120—125 см* (Овоч. вакр. і відкр. грунту, 1957, 232); * Образно. *Коріння основних образів «Заповіту» заглиблене в українську народнопісенну творчість* (Нар. тв. та етн., 1, 1963, 4); // **загли́блено**, *безос. присудк. сл. Старі.. окопи заглиблено до двох метрів* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 62).

2. *у знач. прикм.* Який заглибився, поринув у що-небудь. *Сидячи коло стола, заглиблений у якихось рахунках, він так був занятий, що не думав про двері* (Фр., VII, 1951, 413); *Мічурін, заглиблений у найскладніші спостереження, кілька днів підряд ніби не був присутнім у звичайній повсякденності* (Довж., I, 1958, 435); *Аркадій Павлович, заглиблений у свої думки, нічого не став пояснювати синові* (Шиян, Баланда, 1957, 50).

Загли́блений у (само́го) се́бе (в собі) — замислений, зосереджений на своїх думках. *Орест ішов, заглиблений в самого себе* (Досв., Вибр., 1959, 323); *Марина, дарма, що гомін навколо неї, мовби не чує нічого. Заглиблена в собі* (Головко, I, 1957, 455).

ЗАГЛИ́БЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан і властивість за знач. **загли́блений** 2. *Він* [М. Рильський] *увібрав у себе войовничий гуманізм і громадянську мужність Шевченка, енциклопедичність Франка, заглибленість у мудрість слова Лесі Українки* (Вітч., 10, 1964, 180).

ЗАГЛИ́БЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **загли́бити** і **загли́битися**. *Вирішили бурити. Загули насоси. Уважно стежили за кожним метром заглиблення* [бура] (Рад. Укр., 20.VI 1962, 3); *У процесі заглиблення в матеріал, а потім написання твору первісний задум неминуче уточнюється і деталізується* (Вітч., 6, 1961, 190).

2. Те саме, що **загли́бина**. *Значне місце тут у формах вивітрювання займають закруглені заглиблення в породі* (Наука.., 8, 1958, 23); *На плиті висічені заглиблення у вигляді чаш* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 70).

ЗАГЛИ́БЛЕНО, *присл.* Дуже зосереджено. *Заглиблено ворохобилась* [малеча] *між якихось клаптиків, ляльок, ..поламаних іграшок* (Досв., Вибр., 1959, 237).

ЗАГЛИ́БЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загли́блювати** і **загли́блюватися**. *Хотілося* [Молокану] *відвернути Мухтарова від тих тяжких заглиблювань у своє самотнє горе* (Ле, Міжгір'я, 1953, 338).

ЗАГЛИ́БЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАГЛИБИТИ**, блю, биш; *мн.* загли́блять; *док., перех.* 1. Запускати вглиб, на глибину чого-небудь; глибше вкладати, застромляти, забивати, занурювати щось. *Він з силою заглиблював лопату, вивертав землю* (Стельмах, II, 1962, 270); *Сіяли в серпневі дні. За порадою агронома, Галя заглиблювала зерно до восьми сантиметрів, щоб на підошву лягло* (Горд., Цвіти.., 1951, 15); *Козак, озираючись то на кущі черемхи, то на полковника, несміливо заглибив у воду весло* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 316); *При будівництві.. будинків фундамент досить заглибити на 30 сантиметрів від найнижчого місця поверхні землі на спланованій ділянці* (Колг. Укр., 11, 1958, 13).

2. Робити глибшим, поглиблювати. *Усі.. заходились копати, заглиблювати рови навкруг Гори* [Києва] *й на нижньому і верхньому валах, набивали скрізь гостре околля* (Скл., Святослав, 1959, 401); * Образно. *Всі спали, ..але тихе хропіння звідусіль тільки збільшувало, тільки заглиблювало сонну передранішню тишу* (Смолич, II, 1958, 39).

ЗАГЛИ́БЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАГЛИБИТИСЯ**, блюся, бишся; *мн.* загли́бляться; *док.* 1. Входити, врізатися вглиб чого-небудь; опускатися, занурюватися в щось. *Гостра пилка, заглиблюючись в дерево, виспівує зовсім так, мов жучок-музичка* (Стельмах, I, 1962, 73); *Тихо заглиблювалися у воду козацькі опачини* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 101).

2. Ставати глибшим. *Зморшки на обличчі заглибились.*

3. *перен.* Іти, їхати, плисти і т. ін. у глибину чого-небудь. *Нарубок зрозумів, що він збився з дороги, і замість того, щоб заглиблюватися в ліс і йти до ярів, вийшов на узлісся* (Тют., Вир, 1960, 245); *Йшов* [корабель] *понад самим берегом. Тепер війна і далеко заглиблюватися в море небезпечно* (Кучер, Голод, 1961, 342); *Особливу увагу Щорс приділив створенню при загоні добре організованої кінної розвідки.. Така розвідка швидко і непомітно могла заглиблюватись у ворожий тил* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 28); *Зінька сподівалася, що настрій у неї покращає, коли вона заглибиться у лісові хащі* (Шиян, Баланда, 1957, 264).

4. *перен.* Цілком віддаватися якому-небудь заняттю, поринати у щось, зосереджуватися на чомусь. *Докія Григорівна заглибилюється в роботу. Вона ліпить схилену голову дівчинки* (Донч., IV, 1957, 163); *Що далі заглиблювався він у читання, то більше хмурнішав його вид* (Смолич, I, 1958, 59); *Орися заглибилась у свої думки, хотіла розібратися у тому всьому, що творилося зараз з нею* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 163).

◇ **Загли́блювати(ся (загли́бити(ся) в себе (в собі)** — ставати замисленим, зосереджуватися на своїх думках, не помічаючи навколишнього.

ЗАГЛИБНИЙ, á, é. Признач. для заглиблювання.

ЗАГЛИБНИК, а, ч. Пристрій, прилад для заглиблювання.

ЗАГЛИБОКИЙ, а, е., *розм.* Який має значну, більшу від звичайної або потрібної, глибину.

ЗАГЛИБОКО, *розм.* Присл. до **заглибо́кий.** * Образно. *Заглибоко запала в його душу Аглая-Феліцітас* (Коб., III, 1956, 398).

ЗАГЛО́ТКОВИЙ, а, е, *анат.* Який знаходиться за глоткою. *Запалення задньоглоткових залоз — заглотковий нарив (абсцес) зустрічається у дітей всякого віку* (Хвор. дит. віку, 1955, 161).

ЗАГЛУЗУВА́ТИ, ýю, ýєш, *док.* Почати глузувати. *—Старий дурень лякав смертю героя, який в нею їсть, п'є і спати лягав! — заглузував Свен* (Оп., Іду.., 1958, 316).

ЗАГЛУМИ́ТИ, млю́, ми́ш; *мн.* заглумля́ть; *док., перех., розм.* Піддати глумові, віддати на глум, на поневіряння; знівечити. * Образно. *Агей, літа мої молодії!! Вернітеся! Де ви? ..Заглумило їх лютеє горе, зогнили, як торішня солома* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 33).

Бода́й (щоб *і т. ін.*) **тебе́ (вас** тощо) **заглуми́ло,** *безос.*— недобрі побажання кому-небудь.— *Сама здорова, як кобила, та ще й клене, бодай тебе заглумило!* (Л. Укр., III, 1952, 667); *Федоська вливала чоловіка неподобними словами, ще й проклинала: «А бодай тебе заглумило!»* (М. Ол., Леся, 1960, 82).

ЗАГЛУХА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ЗАГЛУ́ХНУТИ**, ну, неш; *мин.* ч. загл́ух і загл́ухнув, ла, ло; *док.* 1. Переставати звучати, сприйматися на слух; затихати. *Крізь гущавину дерев миготіли зірки.. Грім то заглухав, то знов озивався десь вдалеку* (Ле, Клен. лист, 1960, 163); *На вулицях заглух стукіт та гуркіт* (Н.-Лев., IV, 1956, 255); // Переставати працювати, припиняти свою дію, зупинятися (про мотор, двигун і т. ін.). *Востанне мотор заглухнув (і на цей раз, здається, остаточно), коли їм зосталось всього з кілометр доїхати до місця робіт* (Гончар, Тронка, 1963, 183); *Заглух у полі один трактор, а другий почав віддалятися — ледь-ледь чути його стомлений, хрипкий, часом і зовсім невловимий басок* (Ряб., Жайворонки, 1957, 65).

2. *перен.* Ставати непомітним, тихим; притихати. *Або заглухнуть* [поші] *зовсім у буденних клопотах, або каються та сердяться весь вік на себе* (Фр., VIII, 1952, 58).

3. *перен.* Втрачати ознаки життя, робитися запустілим.— *У сугорбах снігу заглухло село, Життя моє і там вже не стало* (Фр., XIII, 1954, 173); // Втрачати ознаки впорядкованості. *Садок теж запустів, заглух, нечищені дорожки,— позаростали бур'яном, глухою кропивою* (Мирний, IV, 1955, 205).

ЗАГЛУ́ХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **загл́ухнути.**

ЗАГЛУ́ХНУТИ *див.* **заглуха́ти.**

ЗАГЛУША́ТИ, áю, áєш і **ЗАГЛУ́ШУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗАГЛУШИ́ТИ**, ушу́, у́шиш, *док., перех.* 1. Перекривати сильнішими звуками які-небудь звуки, шуми і т. ін., робити їх нечутними. *Птахи кружляли над плавнями цілими хмарами і так верещали, що заглушали навіть шум плавнів* (Коцюб., I, 1955, 364); *На мить страшний гуркіт моторів над головою і вибухи заглушили голос командира* (Довж., III, 1960, 35); *«Ура» й несамовитий козацький посвист заглушили безладний лемент турків* (Добр., Очак. розмир, 1965, 356); * Образно. *Ой повій, повій, вітре, через море Та з Великого Лугу, Суши наші сльози, заглуши кайдани, Розвій нашу тугу* (Шевч., I, 1951, 199); // Притишувати, пом'якшувати звуки, робити менш чутним що-небудь. *Лашка знов упала в ліжко, подушкою, ковдрою заглушувала ридання* (Ле, Наливайко, 1957, 410); *Охрім ішов.. по чистих пухнастих килимах, що заглушували кроки* (Кучер, Чорноморці, 1956, 42).

Загл́ушувати (заглушити) мото́р (двигу́н) — припиняти роботу мотора (двигуна). *Шофер звернув убік і заглушив мотор* (Збан., Мор. чайка, 1959, 9).

2. Шкідливо діючи на орган слуху сильним звуком, позбавляти здатності чути; оглушувати. *Страшенний гуркіт заглушив його* [солдата]: *снаряд ударив просто в полаючу скирту* (Гончар, II, 1959, 326).

3. Перешкоджати ростові, розвитку інших рослин, закриваючи їх собою, позбавляючи їх поживних речовин і т. ін. *Колюча дереза, бур'яни заглушили цибулю, огірки, гарбузи* (Чаб., Катюша, 1960, 40); *Через п'ять-шість років зімкнуться крони дерев, візьмуть на себе сонячне світло і заглушать бур'яни* (Жур., Звич. турботи, 1960, 10)..

4. *перен.* Зменшувати силу якогось відчуття, почуття і т. ін., намагатися позбутися його; затамовувати. *І гомін, і сміх; але не той то буйний, непевний гомін, коли люди гомонять і сміються надто голосно, щоб заглушити своє горе й сльози,— ні, се гомін спокійний, хоч і веселий* (Л. Укр., III, 1952, 472); *Ішов* [Степан] *і співав, щоб додати собі бадьорості і щоб заглушити страх* (Гжицький, Опришки, 1962, 271); *Йде агроном удалину, у ніч, Щоб заглушить думок болючу річ* (Воронько, Тепло.., 1959, 37).

ЗАГЛУША́ТИСЯ, áюся, áєшся і **ЗАГЛУ́ШУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.* 1. Робитися нечутним або тихшим, важко сприйматися на слух. [К е м б л ь:] *Се ти неначе ковerзуєш...* [Д ж е н н і:] *Ні!.. (Знов затуляється фартухом і через те її слова заглушаються)* (Л. Укр., III, 1952, 72).

2. Пас. до **заглуша́ти** і **загл́ушувати.**— *Соломіє... Соломіє..,— стогнав хворий, та стогін його заглушався шумом плавнів* (Коцюб., I, 1955, 365).

ЗАГЛУ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заглуши́ти.** *І знову в провалля.. дійшов до нього слабенький поклик, заглушений лісом: Іва-а!..* (Коцюб., II, 1955, 351); *В темряві підкрадались до дроту. Заглушена піснею, починалась праця* (Коз., Гарячі руки, 1960, 203); *У квітнику, заглушеному бур'яном, розсілася якась жовтогаряча квітка* (Вол., Сади.., 1950, 4); // **загл́у-**

шено, *безос. присудк. сл.* *Мотори заглушено, агрегати зупинено, на всій ділянці робіт — тиша та цвірчання цикад* (Гончар, Тронка, 1963, 286).

ЗАГЛУ́ШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заглуши́ти**. *Перевага густих культур дуба перед рядовими полягає в тому, що в загущеному стані дубки добре протистоять бур'янам і заглушенню супутніми породами* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 288).

ЗАГЛУШИ́ТИ *див.* **заглуша́ти.**

ЗА́ГЛУ́ШКА, и, *ж.* 1. Пристрій, призначений для закривання отвору в будь-якому приладі, апараті, машині. *Машиніст залізо до будки, звиклим оком оглянув запобіжні заглушки, ..зазирнув у топку* (Панч, II, 1956, 473).

2. Пристрій для зменшення, усунення шуму, гуркоту.

ЗАГЛУ́ШЛИВИЙ, а, е. Який заглушує. *Вгорі на дорозі з'являються німецькі мотоциклісти. Вони підіймають заглушливу кулеметну стрілянину* (Сміл., Сад, 1952, 90); *Він.. звільняє землю від них* [панів], *як мати його звільняла грядку цибулі від заглушливого бур'яну* (Ле, Наливайко, 1957, 450).

ЗАГЛУ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заглу́шувати.**

ЗАГЛУ́ШУВАТИ *див.* **заглуша́ти.**

ЗАГЛУ́ЩУВАТИСЯ *див.* **заглуща́тися.**

ЗАГЛЯДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заглядáти.** *Несподівана історія з образами, а особливо заглядання* [Васька] *на жінчині литки, вкрай зіпсували йому настрій* (Панч, II, 1956, 92); * Образно. *Для епохи побудованого соціалізму характерне пророче заглядання в щасливе комуністичне майбутнє* (Рильський, III, 1956, 157).

ЗАГЛЯДА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ЗАГЛЯ́НУТИ**, ну, неш, *док.* 1. *неперех.* Дивитися у що-, за що-, крізь що-небудь і т. ін., намагаючись побачити когось, щось.— *Шукайте... трусіть скрізь! — гукає голова соцьким.. Соцькі кинулись по всіх кутках, заглядали під піч, під піл* (Мирний, I, 1949, 290); *Христина похапцем надягає на себе материну, з підкачаними рукавами катанку, ..заглядаючи одним оком в дзеркальце* (Стельмах, I, 1962, 155); *Соломія оббігла навкруги хату, заглянула в повітку — коня й воза нема* (Коцюб., I, 1955, 380); *Ольга заглянула в щілину дверей і побачила всю кімнату, завалену вузликами й клунками* (Мик., II, 1957, 289); * Образно. *У вікна знадвору заглядають квіти* (Л. Укр., III, 1952, 717); // *у що, розм.* Нашвидку читати що-небудь, шукати довідку і т. ін., дивлячись у якийсь текст. *Не бійтесь заглядати у словник: Це пишний яр, а не сумне провалля; Збирайте, як розумний садівник, Достиглий овоч у Грінченка й Даля* (Рильський, III, 1961, 211); *Секретарка.. заглянула в список* (Тют., Вир, 1964, 60).

◇ **Заглядáти в горщи́к** *див.* **горщо́к; Заглядáти (загля́нути) в ду́шу (се́рце)** *кому* — намагатися зрозуміти стан, почуття, думки кого-небудь. *Він бачив перед собою людину, яка відкрито його зневажала, і йому хотілося заглянути їй в душу, почути від неї по-справжньому відверте слово* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 127); *А хочеш любові людям,— то в серце їм заглянь* (Мал., Листи.., 1961, 6); **Заглядáти в зу́би** *див.* **зуб; Заглядáти в ло́жку (ми́ску)** *кому* — розглядати того, хто їсть, що він їсть і т. ін. *Германа любив обідати сам, так, щоб ніхто інший не сидів при його столі, ..не заглядав йому в ложку* (Фр., VIII, 1952, 381); **Заглядáти в ру́ки (до рук)** *кому* — мати звичку просити підтримки; чекати від кого-небудь грошей, допомоги і т. ін. *Рух народу — неборима сила, коли не ждуть манни з неба, а товчуть пшено, не заглядають кожусь до рук, а діють* (Ю. Янов., Мир, 1956, 100); **Заглядáти в ча́рку** — пити алкогольні напої, зловживаючи ними. *Після обіду.. Корнієва молодиця налила-таки* [Варі] *шкалик, дарма що свого Корнія вона стріччить весь час, щоб не заглядав у чарку...* (Гончар, Тронка, 1963, 323); **Заглядáти сме́рті в о́чі (у ві́чі); Смерть заглядáє (заглядáла) в о́чі (у ві́чі)** *див.* **о́ко.**

2. *неперех., перех., розм.* Ненадовго заходити, заїжджати куди-небудь або до когось; навідуватися. *Школа двокласова, гарна, з начальства ніхто не заглядає, співробітники — учителі — хороші* (Вас., IV, 1960, 37); *Половина саду цвіте, Половина в'яне... Перше ходив, вірно любив, Тепер не загляне* (Укр.. лір. пісні, 1958, 185); — *Зовсім городянкою стала* [Марина]. *На село і не загляне ніколи* (Мирний, III, 1954, 112).

3. *неперех., перен.* Освітлювати промінням, проникати світлом куди-небудь (про сонце, місяць і т. ін.). *Місяць.. заглядав до дівчат у кімнату* (Мушк., Серце.., 1962, 57); *Отак, бувало, в темну яму Святе сонечко загляне, І в темній ямі як на те Зелена травка проросте* (Шевч., II, 1953, 199); *В діряві двері стодоли заглянув світанок* (Хижняк, Тамара, 1959, 261); Проникати взагалі куди-небудь. *Уже присмерк заглядає у вікна тихої, загубленої серед лісів хати* (Стельмах, I, 1962, 238).

4. *перех., тільки док., діал.* Побачити. *Як тільки діти заглянули Параскіцу, вони в один мент розсипалися в різні сторони* (Коцюб., I, 1955, 272); *З кождої з тих доріг можна було лиш тоді заглянути Панька, коли навмисне за тим дивився би, бо брама була глибоко в мурі* (Март., Тв., 1954, 163).

ЗАГЛЯДА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ЗАГЛЯ́ДІТИСЯ**, джуся, дишся, *док., на кого—що.* Дивитися довго, захоплено. *Не заглядайся на чужих жінок, бо свою загубиш* (Укр.. присл.., 1955, 122); *Дивні дива відкриває їм* [дітям] *степ. Зупинившись, постоять над пташиним гніздом, причаївшись у траві, подивуються на кам'яну бабу на скіфській могилі, заглядаться на овечат, що розтеклись по далекій царині* (Гончар, II, 1959, 97); — *Чого так зажурився, Семенович? — сказав йому Левко Цьомкал, підстарший боярин, та й вдарив його по плечах.— На дівчат заглядівсь, чи що?* (Кв.-Осн., II, 1956, 31).

ЗАГЛЯ́ДІТИ і *рідко* **ЗАГЛЕ́ДІТИ**, джу, диш, *док., перех., розм.* Те саме, що **поба́чити.** *Виходила вона проти череди і вгляділа Василя, як він сидів на окопі; загляділа вона його карі очі, чорні брови* (Н.-Лев., I, 1956, 73).

ЗАГЛЯ́ДІТИСЯ *див.* **заглядáтися.**

ЗАГЛЯ́НУТИ *див.* **заглядáти.**

ЗА́ГНАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **загна́ти.** *Зачервоніли* [від зорі] *білі гуси, що спочивали на маленькому зеленому острівці, кимсь не загнані додому* (Н.-Лев., I, 1956, 66); — *Романе, ти додому? — запитав біля сторожки Юрій Дзвонар, витягаючи з пальця глибоко загнану скалку* (Стельмах, Хліб.., 1959, 409); // **за́гнано**, *безос. присудк. сл.*— *Що ви думали? Як ви могли? Невже вас не жахав розмах смертей і розору? Скільки мільйонів нещасних загнано в рабство?* (Довж., I, 1958, 380).

2. *у знач. прикм.* Змучений, украй виснажений гонитвою або переслідуванням (про коней, звірів). *Ярмо було накладене на шию дикому турові, загнаному, знесиленому, але овіяному ще степовим вітром* (Коцюб., I, 1955, 334); *Кінь справді ледве стояв, широко поставивши тремтячі ноги. Лашка зрозуміла, що й цей кінь під нею загнаний* (Ле, Наливайко, 1957, 244).

Як (ніби і *т. ін.*) **за́гнаний звір (вовк)** — знесилений, перелякани́й. *Шукаючи дверей, він метався, як загнаний звір* (Руд., Остання шабля, 1959, 64).

3. *у знач. прикм., перен.* Забитий, залякавний. *Від очей Таубенфельда не сховались загнані, отупілі очі* [людей], *зігнуті в нелюдській втомі спини, кволі помахи лопат* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 63).

За́гнаність, ності, *ж.* Стан за знач. **за́гнаний** 2, 3.

ЗАГНА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **загна́ти** 1, 2. *Кругом панує вільний труд, Бо то вже край — не край загнання, На віки вічні збувся люд Години тяжкого конання* (Граб., I, 1959, 309).

ЗАГНА́ТИ *див.* **загна́ти**[1].

ЗАГНА́ТИСЯ *див.* **загна́тися**.

ЗАГНИБІ́ДА, и, *ч. і ж., фам.* Те саме, що **скна́ра**. *Хлопцям ти* [золото] *втіху даєш, а на старості Скільки загнибід розплодиш та скнарості!* (Граб., I, 1959, 609); — *Він, дядько, ніяроку загнибіда — скупенький у мене* (Стельмах, Правда.., 1961, 296).

ЗАГНИВА́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **загнива́ти**. *Загнивання коренів* [сільськогосподарських культур] *у полі спричиняють гриби та деякі бактерії, що живуть у грунті* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 188); *Нові явища в розвитку імперіалізму підтверджують правильність ленінських висновків про основні закономірності капіталізму на його останній стадії, про посилення його загнивання* (Програма КПРС, 1961, 24).

ЗАГНИВА́ТИ, а́ю, *недок.*, **ЗАГНИ́ТИ** і **ЗАГНИ́СТИ**, ию́, *док.* 1. Піддаватися гниттю, розкладатися. *В умовах надмірної вологості картопля й овочі загнивають від посиленого розвитку хвороб* (Колг. Укр., 9, 1956, 41); *Восени риштування поливалось дощами, цілу зиму лежав на ньому сніг, дошки посіріли, де-не-де почали навіть загнивати* (Шовк., Інженери, 1956, 51); *Де боляче — до рани ляпіс! Не загние* (Елман, I, 1958, 280); // Втрачати свіжість води через гниючі рослини (про водоймище). *Невже хай дурно стоїть та загниває ставок?* (Донч., I, 1956, 59).

2. *перен.* Впадати в стан розкладу, деградації; розкладатися, занепадати. *Пророкування Леніна, як завше, вірне: капіталізм загниває* (Тич., III, 1957, 6); *Зв'язане в віджилим свій вік буржуазним ладом мистецтво повністю поділяє його долю, воно загниває й деградує* (Ком. Укр., 9, 1963, 45).

ЗАГНИВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ЗАГНИ́ТИСЯ** і **ЗАГНИ́СТИСЯ**, ию́ться, *док.* Те саме, що **загнива́ти**. *Рани почали загниватись* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 7); *У льоху досі огірки поцвіли, капуста загнилася* (Л. Янов., I, 1959, 56).

ЗАГНИВА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **загнива́ти**. *При надмірній вологості повітря збільшується кількість загниваючих плодів* [помідорів] (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 179); *Імперіалізм є загниваючий і вмираючий капіталізм, переддень соціалістичної революції* (Програма КПРС, 1961, 9).

ЗАГНИ́ЛИЙ, а, е. Який надгнив, почав гнити. *Призначені для сушіння плоди сортують за якістю і розміром. При цьому відбирають биті, м'яті, а також ушкоджені хворобами плоди і вирізують загнилі місця* (Сад. і ягідн., 1957, 276).

ЗАГНИ́СТИ *див.* **загнива́ти**.

ЗАГНИ́СТИСЯ *див.* **загнива́тися**.

ЗАГНИ́ТИ *див.* **загнива́ти**.

ЗАГНИ́ТИСЯ *див.* **загнива́тися**.

ЗАГНІ́ВАНИЙ, а, е, *діал.* Розгніваний. *Мала Целінка морщила брівки, ламала губки і з загніваним личком кричала* (Фр., II, 1950, 321); *Хома Гаврило удав загніваного* (Ков., Тв., 1958, 52).

ЗАГНІВА́ТИСЯ, аюся, аєшся, *док., діал.* Розгніватися. *Мене від діда силоміць відобрали, кажучи, що дід дуже мене розпестили і нічого доброго не навчили. Із-за того дід загнівались були на дядю* [батька] (Черемш., Тв., 1960. 379); *Запитайте* [Павлика], *чому-то він не озветься до мене ні словом. Чи загнівався, що не пишу?* (Л. Укр., V, 1956, 51).

ЗАГНІЗДИ́ТИСЯ, і́здиться, *док.* 1. Зробити, знайти собі гніздо в якому-небудь заглибленні, дуплі і т. ін. *В дуплі тої верби загніздилася чорна Гадюка* (Фр., IV, 1950 74).

2. *перен.* Міцно вселитися, закріпитися, запанувати. *Єзуїтська шкільна драма загніздилася у нас в Київській Могилянській академії, де перетривала аж до кінця XVIII в.* (Фр., XVI, 1955, 216); — *Тяжкі часи настали в родині Івана по смерті газди. Загніздилось безладдя, сплювали горазди, продавались царинки одна по одній* (Коцюб., II, 1955, 312).

ЗАГНІТИ́ТИ *див.* **загні́чувати**.

ЗАГНІТИ́ТИСЯ *див.* **загні́чуватися**.

ЗАГНІ́ТНИК, а, *ч., бот.* Те саме, що **пароніхія**.

ЗАГНІ́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **загнітити** 1. *Довгі листи загнічених пирогів з грибами стояли уже на столах* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 73).

2. *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **загнітити** 2. *Хлопці* [семінаристи] *нічого собі, тільки таки трошки загнічені спеціальним вихованням* (Л. Укр., V, 1956, 302).

ЗАГНІ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАГНІТИ́ТИ**, ічу́, і́тиш, *док., перех.* 1. Пекти вироби із тіста так, щоб утворилася світло-коричнева кірка; зарум'янювати. *До двору, дружечки, до двору! ламайте сосонку додому, да коліть її на загніт, да загнічувать коровай* (Сл. Гр.); * Образно. *Розсипле* [сонце] *над хуторами рубіни, ..загнітить лободу і кожний лист на осокорах і — попливе, радіючи, в голубому провалля!..* (Мик., II, 1957, 11).

2. *діал.* Пригнічувати. *В житті я ніколи не був настільки незалежним, щоб мене, коли вже не загнічувала, то хоч не «мулила» чия-небудь натура* (Л. Укр., III, 1952, 686).

ЗАГНІ́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАГНІТИ́ТИСЯ**, і́титься, *док.* 1. Набувати світло-коричневого кольору, зарум'янюватися (про печені вироби з тіста).

2. *тільки недок.* Пас. до **загні́чувати**.

ЗАГНОЇ́ТИ *див.* **загно́ювати**.

ЗАГНОЇ́ТИСЯ *див.* **загно́юватися**.

ЗАГНО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАГНОЇ́ТИ**, ою, оїш, *док., перех., рідко.* 1. Доводити що-небудь до гниття.

2. Те саме, що **угно́ювати**.

ЗАГНО́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАГНОЇ́ТИСЯ**, ї́ться, *док.* Починати гноїтися. *Знову урізала* [Люба] *палець.. Ще загноїться рана* (Автом., Щастя.., 1959, 92).

ЗАГНУ́ЗДАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **загнузда́ти**. *Загнуздений Хмельницького рукою, по бруку дзвонить копитами кінь* (Сос., Солов. далі, 1957, 81); *Десь позаду чувся шум оксанських хвиль, нагадуючи про грізну силу не загнузданої людиною стихії* (Ле, Клен. лист, 1960, 88).

ЗАГНУЗДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загнузда́ти**.

ЗАГНУЗДА́ТИ *див.* **загну́здувати**.

ЗАГНУ́ЗДУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загну́здувати**.

ЗАГНУ́ЗДУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАГНУЗДА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Укладати, вправляти вудила уздечки в рот коневі або іншій тварині. *Іван — мужицький син загнуздав того коня, ..скочив на нього та й помчав у далеку путь* (Шияп, Іван — мужицький син, 1959, 43).

2. *перен.* Підкоряти своїй волі; приборкувати. *Сагайдачний потроху заспокоювався. Звик він загнуздувати буйних січовиків* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 206); *Так*

будь же розумна людина: Сліпе чуття загнуздай, — Не дуже вдавайся в кохання, І будеш ти мудрим украй (Крим., Вибр., 1965, 242); *Біднота взяла владу в свої руки й хоче загнуздати бая, щоб він не визискував своїх наймитів-пастухів* (Донч., І, 1956, 165); *Це він — Іван Бойко загнуздав ріку, куди ширшу за Вісла, і спорудив Дніпрогес* (Жур., Вечір.., 1958, 282).

ЗАГНУ́ЗДУВАТИСЯ, усться, *недок.* Пас. до **загнýздувати.**

ЗАГНУ́ТИ *див.* **загинáти.**

ЗАГНУ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **загнýти.** *Тьмяно і якось холодно полискують загнуті догори рейки, а далі по насипу лежать скособочені, вивернуті шпали* (Кучер, Голод, 1961, 435); *На князеві.. червоні чоботи з загнутими носками* (Скл., Святослав, 1959, 458).

ЗАГНУ́ТИСЯ *див.* **загинáтися.**

ЗА́ГОВИНИ, вин, *мн., заст.* Останній день перед постом, коли можна їсти скоромне (сало, м'ясо і т. ін.). *Гурток зібрався вперше в заговини перед великим постом* (Бурл., Напередодні, 1956, 391).

ЗАГОВІ́ТИ *див.* **заговля́ти.**

ЗАГОВІ́ТИСЯ *див.* **заговля́тися.**

ЗАГОВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАГОВІ́ТИ,** і́ю, і́єш, *док., заст.* Востаннє їсти скоромне напередодні посту.— *На сім тижні будемо говіти. Та гляди ж мені: щоб ти зараз з церкви і був тут. Коли прийдеш зараз, то дам тобі обідати.. та й заговімо* (Кв.-Осн., II, 1956, 104); * Образно. [М а р и н а П е т р і в н а:] *Кефір пив? Заговій до вечері.* [Б е з к о р о в а й н и й:] *Клята комплекція!* (Мур., Радісний берег, 1961, 21).

ЗАГОВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАГОВІ́ТИСЯ,** і́юся, і́єшся, *док., заст.* Те саме, що **заговля́ти.** * Образно. [Г а н н а:] *Як же твої празники минули?* [З і н ь к а:] *Слізьми розговілася, слізьми й заговіюся* (Кроп., II, 1958, 35).

ЗАГОВО́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заговори́ти** 3. *Він* [солдат] *почував себе заговореним від смерті й надсильним* (Довж., І, 1958, 300); *Не допомагало* [Охрімові] *зілля, викопане до схід сонця, освячене росами, заговорене шептухами* (Речм., Весп. грози, 1961, 4); *Дід щовесни і щоосені шукав клад,.. та ніяк не може на нього натрапити — клад заговорений* (Бурл., Напередодні, 1956, 306).

ЗАГОВОРИ́ТИ *див.* **заговóрювати.**

ЗАГОВОРИ́ТИСЯ *див.* **заговóрюватися.**

ЗАГОВО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАГОВОРИ́ТИ,** орю́, о́риш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Починати розмову, бесіду, звертаючись до кого-небудь; вступати в розмову з кім-небудь. *Лошаков, видно, радий, граючи весело очима, ходив по хаті і заговорював то з тим, то з другим із дворян* (Мирний, III, 1954, 284); *Васько змінив свою тактику. Він почав заговорювати до дівчини* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 82); *Стара Тимчиха грілася на призпі против* [проти] *сонця. Поперед ворота проходили люди, і ніхто з бабою слова не заговорив* (Стеф., І, 1949, 41); *Коли він зайде, то все щось заговорить до тітки, зажартує* (Кобр., Вибр., 1954, 192); *Потім до жінки заговорив* [Іван]: — *А знайди лишень, Маріє, мішок* (Головко, І, 1957, 331); // Робити натяк, говорити з натяком, умовляти на що-небудь. *Завіновський почав піддобрюватись до тещі та все заговорював, щоб вона оддала йому свою третину города* (Н.-Лев., III, 1956, 200); // *тільки док.* Почати говорити про когось, щось, обговорювати кого-, що-небудь, роблячи широко відомим. *На другий же день трохи не все місто заговорило про Парасчину болість,— чого вона і від чого* (Мирний, IV, 1955, 65); *Першого року про ланкову Олену Троян пішла чутка по району, другого року в області заговорили, а на третій — нагородили її орденом* (Кучер, Полтавка, 1950, 16); // *тільки док., перен.* Почати видавати виразні звуки (про музичні інструменти, вогнепальну зброю). *Як музика тільки поведе смичком по струнах, і заговорять вони то зично-радісно, то журливо-плакучо* (Мирний, 1, 1949, 400); *Потім заговорили кулемети віддалено і глухо* (Цюпа, Три явори, 1958, 19).

2. *у кому, неперех., перен.* Виявлятися у певній поведінці, настроях, діяльності і т. ін. *Заговорив у Толі старий, досвідчений розвідник, який не раз робив переполох в німецьких окопах* (Коз., Гарячі руки, 1960, 240); *Професійна офіцерська гонорозитість раптом прокинулась, заговорила в ньому* (Гончар, II, 1959, 78).

◇ **Заговори́ла кров чия; Заговори́ло нутро́** *чиє* — виявилися погляди, настрої, звички, характері для кого-небудь. *Аркадій Петрович уже сміявся над собою: — Ха-ха! Заговорила дворянська кров...* (Коцюб., II, 1955, 393); — *Заговорило, значить, біляцьке нутро! Своїх зустрічати зостався!* (Гончар, II, 1959, 104); **Заговори́ла сóвість** *у кого* — про небажання залишатися несправедливим, нечесним, винним перед кім-небудь і т. ін. *А в неї ж* [нареченої], *капосної, спочатку розбіглися очі, а потім заговорила совість — і відмовилась од подарунка* (Стельмах, I, 1962, 302).

3. *перех.* Робити вплив на кого-, що-небудь; уміло говорячи, переконувати в чомусь кого-небудь. *Тільки тоді, коли голова комісії сказав: «Досить», я пожалкував, що.. так мало дали говорити. А міг би, здавалось, заговорити всю комісію* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 320); // Відвертати увагу або втомлювати розмовою. *Вони вже умовилися. Доктор Івановський заговорить пацієнтку, тим часом професор Трембовський напише записку до психіатричної і пошле її з таксі* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 125); — *Ну, пробач, Тарасе, що я тебе заговорила. Поїду я. Коні досі відпочили* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 348); // *заст.* Заворожувати, зачаровувати магічним словом.— *Коли б же його заговорити або заворожити, щоб він каменем став* (Н.-Лев., I, 1956, 91).

◇ **Заговóрювати (заговори́ти) зýби** *див.* **зуб.**

4. *неперех.* Починати говорити, користуватися мовою, промовляти слова.— *Хто то? — спитала Марина. —Заговорила! Слава богу, заговорила! — почула вона чийсь голос* (Мирний, IV, 1955, 238).

ЗАГОВО́РЮВАТИСЯ, юється, юється, *недок.*, **ЗАГОВОРИ́ТИСЯ,** орю́ся, о́ришся, *док.* 1. *з ким і без додатка.* Довго говорити, захоплюючись розмовою. *Попадались і тямущі люди.., і з ними не раз Борис заговорювався до пізньої ночі* (Фр., III, 1950, 413); — *Тітка Уляна хоч би як заговорилася, а до корів не спізниться й на хвилину,— усміхнулася Ольга Яворська* (Жур., Вел. розмова, 1955, 35).

2. *розм.* Говорити зайве; забріхуватися. [Д е р е в і ц ь к и й:] *Говоріть, та не заговорюйтесь* (Кроп., IV, 1959, 67); — *Дівчино, говори, та не заговорюйся! — з серцем кинув Яків* (Стельмах, Хліб.., 1959, 336).

3. *тільки недок.* Говорити, збиваючись, безладно, напівсвідомо. *За цей короткий час.. він значно змінився на гірше: якийсь він став жовтий, прозорий, аж світиться і вже зовсім заговорюється* (Коцюб., III, 1956, 339); *За день жар збільшився, і Кривоніс почав уже заговорюватися* (Панч, Гомон України, 1954, 443).

ЗАГОГОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ЗАГОГОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *док.* Почати гоготати, гоготіти. *Коли повітря загоготало громом, всі в залі потягнулися до вікон* (Гончар, III, 1959, 156); *Юрба врозуміла, в яких причин Явтух одмовився взяти коня, і загоготала так, що, здавалося, навколо задвигтіла земля* (Епік, Тв., 1958, 280); *Кость зразу загоготів, зареготав, аж луна пішла ярами* (Вас., II, 1959, 153); // *безос.* *Дивлюсь,— уже і кухні займають-*

ться і костьол запалав.. Загоготіло навкруги, як у пеклі, тріщить, лущить, палає (Мирний, I, 1954, 189).

ЗАГОГОТІ́ТИ *див.* **загогота́ти.**

ЗАГО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАГОДИ́ТИ**, оджу́, о́диш, *док., перех.* Годити кому-небудь з корисливою метою, підкупляючи, роблячи послуги і т. ін.; задобрювати. *Балабуха.. нічого не вдіяв. Вже він і титаря загоджував, і дідів загоджував, й говорив проповіді, котрих ніхто не розумів,— і все нічого не помогло. Громада стала голки проти його* (Н.-Лев., III, 1956, 63); *Старшина побив мене та загодив справника — півсотні карбованців обвіз* (Сл. Гр.); [Ц о к у л ь:] *Ну, Мелашка, то прямо чортом дише! ..Дарма, треба і їй чим-небудь загодить, щоб не пащекувала* (К.-Карий, I, 1960, 241); *// діал.* Тішити, задовольняти. *Коли б моя воля, то я з елитайні три шкури злупив би, а бідноту загодив би* (Речм., Весн. грози, 1961, 49).

ЗАГОДИ́ТИ *див.* **загоджувати.**

ЗАГОДО́ВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **загодува́ти.** *Є у сажу кабанець загодований От — і не страшно Різдва!* (Щог., Поезії, 1958, 353).

ЗАГОДО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАГОДУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., рідко.* Надмірно годуючи, даючи занадто багато їсти кому-небудь, доводити до пересічення.— *Бережись, а то мати загодує тебе* (Гр., II, 1963, 57); *// Те саме, що* **відгодо́вувати.**— *Не журись, Чіпко,— каже, радіючи, Мотря..— Одберу місцину, картоплі насаджу, на зиму буде!.. А к різдву загодуємо свиню...* (Мирний, I, 1949, 155).

ЗАГОДУВА́ТИ *див.* **загодо́вувати.**

ЗА́ГОДЯ, *присл., розм.* Те саме, що **заздалегі́дь.** *— Тільки, діду, я загодя скажу, що в мене є невеличкий хлопчик* (Н.-Лев., IV, 1956, 217); *Марія скоро помітила Юрків замір і загодя люто вдарила його по руці* (Козл., Ю. Крук, 1950, 89).

ЗАГО́ЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. **мин. ч.** до **загої́ти.** *Вздовж спини у нього* [звіра] *йшов глибокий, ще не зовсім загоєний шрам* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 87); * Образно. *Розмова з Василем роз'ятрила старе серце, старі рани, вже загоєні старістю та швидким часом* (Н.-Лев., I, 1956, 75); *// загое́но, безос. присудк. сл. — Живою водою його рани загоєно,— говорить Мурза* (Шиян, Іван — мужицький син, 1959, 51).

ЗАГО́ЄННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загої́ти** і стан за знач. **загої́тися.** *При введенні біогенних стимуляторів в організм здорових тварин прискорюється загоєння дефектів шкіри* (Мед. ж., XXIII, 1, 1953, 12).

ЗАГО́ЇТИ *див.* **загою́вати.**

ЗАГО́ЇТИСЯ *див.* **загою́ватися.**

ЗАГО́ЙДАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. **мин. ч.** до **загойда́ти** 2. *Трохи поодалік* [віддалік] *від берега, загойдані хвилями, дрімають табунцем чайки* (Логв., Давні рани, 1961, 74).

ЗАГОЙДА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Почати гойдати. *Галя кинулася до колиски, взяла дитя на руки, загойдала його, заспівала котика* (Стельмах, II, 1962, 150); *Перша хвиля від пароплава набігла несподівано й весело, загойдавши дівчину, наче в колисці* (Донч., VI, 1957, 75).

2. Заспокоїти, приспати кого-небудь гойдаючи, колишучи. * Образно. *Спокій переліску.. загойдав Мусія Романовича* (Сенч., Опов., 1959, 129).

ЗАГОЙДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* Почати гойдатися. *Затремтіли осики, заметалися сосни, загойдалися вікові дуби дедалі сильніше та поривеніше* (Шиян, Партиз. край, 1946, 214); *Пліт загойдався на хвилях, швидко посуваючись до катера* (Ле, Клен. лист, 1960, 221); *Йому видалось зразу, що сьогодні народне свято, що ось-ось раптом загра катеринка і загойдаються на гойдалці люди* (Коцюб., II, 1955, 376).

ЗАГО́ЙКАТИ, аю, аєш, *док., діал.* 1. *неперех.* Почати гойкати. *Рвучко озирнулися обидва. В лісі.. раптом по-турецькому загойкали збройні вершники* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 193).

2. *перех.* Зневажити, осміяти кого-**небудь.** *Боринця обступили з усіх боків. Його затюкали, загойкали, зробили людським посміщищем, що він, мовляв, за малу корівчину хоче взяти такі великі гроші* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 28).

ЗАГО́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заголи́ти** [1]. *Обличчя та заголені до ліктів руки Кошубського були темно-шоколадного кольору* (Дмит., Розлука, 1957, 190); *До заголеного рожевого стегенця перелякані пані Роксолани повзе, звиваючись, якась руда змієчка* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 14).

ЗАГОЛИ́ТИ [1] *див.* **заго́лювати** [1].

ЗАГОЛИ́ТИ [2] *див.* **заго́лювати** [2].

ЗАГОЛИ́ТИСЯ *див.* **заго́люватися.**

ЗАГОЛІ́ТИ, ію, ієш, *док., рідко.* Стати голим, оголеним. *Спустила* [молодиця] *з плеча мережану сорочку. Заголіла спина...* (Вас., Незібр. тв., 1941, 45).

ЗАГОЛО́ВНИЙ, а, е. Який служить заголовком, для заголовку.

Заголо́вна бу́ква (літера) — велика буква в слові на початку якогось тексту, розділу, абзацу. *Книжкова мініатюра* [на Україні в XIV—XVI ст.] *збагатилася не тільки чисто художньо. В ній з'явились жанрові мотиви з введенням в «ініціали» (заголовні букви) зображень людей, що передають місцевий типаж і побут* (Іст. УРСР, I, 1953, 176); **Заголо́вна роль** — роль дійової особи, ім'ям якої названо п'єсу, сценарій фільму. *Успіхові фільму «Тарас Шевченко» сприяла.. блискуча гра видатного актора українського театру й кіно Амвросія Бучми у заголовній ролі* (Вітч., 3, 1964, 167).

ЗА́ГОЛО́ВОК, вка, ч. Назва будь-якого твору, його частини, розділу або статті, повідомлення, назва газети, журналу і т. ін. *Книжка буде мати заголовок «Тіні забутих предків»* (Коцюб., III, 1956, 449); *Він.. бере перо і пише заголовок своєї нової статті* (Кол., Терен.., 1959, 323); *Михайло шелестів газетними аркушами, перебігав поглядом по заголовках* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 292).

ЗАГОЛО́МШИТИ, шу, шиш, *док., діал.* Приголомшити. [В і д ь м а:] *Бодай нашим ворогам Посліпило й поглушило, Мозок геть заголомшило!..* (Кроп., IV, 1959, 128); *// Заспокоїти, затамувати.— Я рвалася до роботи, аби заголомшити в собі той біль, що мені під серце підступав* (Март., Тв., 1954, 155).

ЗАГОЛОМШИ́ТИСЯ, шуся, шишся, *док., діал.* Заспокоїтися. *Виднілісь.. безмежні горизонти нової, ще кращої і приманнішої роботи, що забутись хоч на годинку, заголомшитись чи то картами, чи трунком Борис уважав би для себе простою стратою* (Фр., III, 1950, 40).

ЗАГОЛОСИ́ТИ, ошу́, о́сиш, *док.* Почати голосити *(див.* **голоси́ти** [1]). *Дитина, не вміючи оборонитися від цуценяти, ще й дужче заголосить, думаючи, що хтонебудь прибіжить його оборонити* (Кв.-Осн., II, 1956, 172); *Пішла селом, Плаче Катерина; На голові хустиночка, На руках дитина. Вийшла з села — серце мліє; Назад подивилась, Покивала головою Та й заголосила* (Шевч., I, 1951, 34); *Баба припала лицем до подушки, та як заголосить! — О, моя ж дитино-о, та моя й дочечко-о... та коли ж і сподіваться тебе... та з яким же ти зятем і прийдеш до мене?* (Тесл., З книги життя, 1949, 15); * Образно. *Сопілка заголосила востанне, перейшла в жалібний хрипіт і затихла* (Ірчан, II, 1958, 73).

ЗАГОЛУ́БИТИ, блю, биш; *мн.* заголу́бля́ть; *док., перех., розм.* Осипати, втомити ласками.

ЗАГОЛУБІ́ТИ, і́ть, *док.* 1. Почати голубіти; стати голубим. *Воно* [море] *вже збудилось, здригнулось, заголубіло* (Коцюб., II, 1955, 415); *Ось над баварськими Альпами заголубіло небо, скоро підніметься жовте сонце* (Гур., Осок. друзі, 1946, 82).

2. Вділи́тися своїм голубим кольором. *Там, де гай осінній пожовклий, прозорий, поруділий,..— раптом заголубіло щось* (Тич., I, 1957, 262); *Квіти яскраво заголубіли на білій скатертині* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 36).

ЗАГО́ЛЮВАТИ [1], юю, юєш, *недок.*, **ЗАГОЛИ́ТИ**, олю́, о́лиш, *док., перех., розм.* Відкривати частину тіла, знімаючи, піднімаючи або закочуючи одяг. *Він* [закон у Західній Європі в давнину] *наказує затримувати кожного жебрака і бурлаку, заголювати вище пояса і прилюдно бити батогами* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 596); *Тоні знову смішно від того, що, тільки рушив* [на мотоциклі], *вітер раз у раз заголює тобі коліна, облосковує* (Гончар, Тронка, 1963, 228); *Стрункий Бекір, в одній сорочці, заголив руки по лікоть.. і бив по струнах* (Коцюб., II, 1955, 147).

ЗАГО́ЛЮВАТИ [2], юю, юєш, *недок.*, **ЗАГОЛИ́ТИ**, олю́, о́лиш, *док., перех.* Голячи, зрізувати, знімати під корінь бритвою волосся. * Образно. *Заголили* [строковики] *до вечора степ, лежали покоси на верству від табору* (Гончар, Таврія, 1952, 221).

◇ **Заголи́ти в солда́ти**, *іст.*— забрати на військову службу, у солдати. *До улиці попідтинню Вдова шкандибає Під дзвіницю, сердешная, Руки простягати До тих самих, до багатих, Що сина в солдати Позаторік заголили* (Шевч., II, 1963, 143).

ЗАГО́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАГОЛИ́ТИСЯ**, олю́ся, о́лишся, *док., розм.* Відкривати частину свого тіла, знімаючи, піднімаючи або закочуючи одяг.

ЗАГОМОНІ́ТИ, нію, ні́ш, *док., розм.* 1. Почати гомоніти, заговорити тихо, приглушено (звичайно про кількох або багатьох людей). *Тим часом в народі пішла чутка про волю.. Народ загомонів по ярмарках і розвозив гомін по селах* (Н.-Лев., II, 1956, 247); *От тільки недавно загомоніло все село про Івана Бондаря: надумався чоловік з купкою бідняків організувати сов* (Стельмах, II, 1962, 410); * Образно. *Як понесуть товариша В новую світлицю, Загомонять самопали, Гукнуть гаківниці* (Шевч., II, 1953, 182); // Заговорити, звертаючись до кого-небудь. *Загомонів* [Нептун] *на вітрів грізно: «Чого ви гудете так різно? До моря, знаєте, вам зась!»* (Котл., I, 1952, 68); *Під'їхавши, верхівці поздоровкались, загомоніли до запечаленого чимось чоловіка* (Гончар, II, 1959, 385); // Заговорити в розмові (звичайно про голос). *З сіней загомонів щось наста́вничий, богобоязний голос* (Вас., Вибр., 1950, 203); *За стіною почулася гуготява, приглушено загомоніли голоси* (Речм., Весн. грози, 1961, 26).

2. *перен.* Почати утворювати безладні звуки; зашуміти. *Вітрило надулось, хвиля загомоніла і човен помчав прудко, мов чайка морська* (Л. Укр., III, 1952, 622).

ЗАГОМОНІ́ТИСЯ, нію́ся, ні́шся, *док., розм.* Захопитися розмовою, заговоритися. *У жвавій бесіді проходив день. Незчулися, як і за обід перевалило. Так загомонілися, засиділися* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 442).

ЗАГО́НЕЦЬ, нця, *ч., діал.* Загінець.— *А в бідної Параски — що... не присусідив Кавун останній загонець поля? — пригадав з другого вікна Клим Загоруйко* (Козл., Сонце.., 1957, 40).

ЗАГО́НИСТИЙ, а, е, *розм.* 1. Якому властиві завзяття, сміливість або зухвалість, запальність.— *Побачимо, чия буде зверху, а чия насподі! — говорив писар до жінки.— Дуже вже загонистий та прудкий став о. Артемій* (Н.-Лев., IV, 1956, 156); — *Навіть не присниться тобі, який в тебе браток загонистий та відчайдушний* (Козл., Ю. Крук, 1957, 412).

2. Сповнений завзяття або зухвалості. *Козаки Хмельницького з загонистими піснями наближалися до Січі* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 243); *Загонистий, глузливий сміх, що аж склянки дрижали, покривав цей одинокий тост* (Кач., II, 1958, 328); // *перен.* Грубий, непристойний. *Знову зчинився галас. Замелькали в повітрі кулаки, лягла над подвір'ям загониста лайка, вихоплювались.. погрози* (Шиян, Баланда, 1957, 122).

ЗАГО́НИСТІСТЬ, тості, *ж., розм.* Властивість за знач. **загони́стий**. *Ласкавість, ..дотепи, а особливо їжа та напитки* [папої] *заставляли тоді всю двірню забути про загоністість та непослідовність володаря* (Оп., Іду.., 1958, 569); *Ставало весело, і мене проймала загоністість полеміки* (Кулик, Записки консула, 1958, 175).

ЗАГО́НИСТО, *розм.* Присл. до **загони́стий**. *Саня.. полемізувала часом різко й загонисто* (Н.-Лев., V, 1966, 101); *Гнат загонисто розсміявся* (Чорн., Потік.., 1956, 24).

ЗАГО́НИТИ *див.* **заганя́ти** [1].

ЗАГОНО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **загін** [2].

ЗАГОРА́ННЯ *див.* **загоря́ння**.

ЗАГОРА́ТИ *див.* **загоря́ти**.

ЗАГОРА́ТИСЯ *див.* **загоря́тися**.

ЗАГОРБА́ТІТИ, ію, ієш, *док.* Стати горбатим; зігнутися від старості, важкої роботи. *На цій роботі не забагатієш, а загорбатієш* (Номис, 1864, № 10371).

ЗАГОРДИ́ТИСЯ, джу́ся, ди́шся, *док.* Стати гордовитим, чванливим; зазнатися.— *Ег-е, то се наша Параска справді загордилася, панею сподівається бути! — казали вони* [парубки] (Мирний, IV, 1955, 34); * Образно. *А дуб, загордившися, що до нього горнулася красуня смерека, гудів басом: гу-у...* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 209).

ЗАГОРДІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **загорді́ти**. *Опанувавши себе, Сахно вірвалася на ноги, щоб відказати гідно цьому загорділому, нахабному добродієві* (Смолич, I, 1958, 60).

ЗАГОРДІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Те саме, що **загорди́тися**.— *І ти скажи, як міняється людина! Недавно ж був простий собі парубок, а одружився з Шумейківною — бач, що з нього сталося. Загордів, знахабнів, людей ображає...* (Шиян, Баланда, 1957, 39).

ЗАГОРДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* 1. Те саме, що **загорди́тися**. [Д е м к о:] *Попробуй не випить на весіллі.., вараг скажуть: загордував!..* (Кроп., II, 1958, 196); *Мар'яну на порозі зустрічала мати: — Загордувала, дочко, наче десь за морями живеш... А тут весь рід з'їхався: колядують* (Кос., Новели, 1962, 91).

2. *ким.* Поставитися до кого-небудь з погордою, байдуже. *Він, дістався вищу освіту, загордував своєю малописьменною матір'ю-селянкою* (Рад. Укр., 27.III 1963, 3).

ЗАГОРІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **загорі́ти**. *Загорілі колись руки знов побілішали* (Н.-Лев., I, 1956, 166); // *у знач. прикм. Яногорська побачила засті загорілі обличчя, наче вилиті з червоної міді* (Гончар, III, 1959, 192).

2. *прикм., діал.* Палкий, завзятий. *Вони оба боялися мести* [помсти] *загорілих старих опришків* (Фр., VIII, 1952, 129); *Дізналася я, що він був.. загорілим поклонником Маркса* (Коб., I, 1956, 155).

ЗАГОРІ́ТИ *див.* **загорі́ти**.

ЗАГОРІ́ТИСЯ *див.* **загоря́тися**.

ЗАГОРЛА́НИТИ, ню, ниш, *док., перех. і неперех., розм.* Почати горланити.— *Стій!! Стріляти буду! —*

загорланив Гнат, добуваючи з кишені револьвер (Тют., Вир, 1964, 191); *Посеред вулиці Січкар заточився, про всякий випадок вдаючи з себе п'яного, загорланив* (Стельмах, II, 1962, 39).

ЗАГОРЛА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех. і неперех., розм.* Почати горлати.— *Та чого ти дивишся? Бий! — загорлав Масло.— Хлопці! Женько! Вольдемар! — Але хлопці ніби не чули цього вигуку* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 169); *Раптом несподівано, десь зовсім близько спросоння, але гучно і протяжно, загорлав півень* (Коп., Земля.., 1957, 95); *Два парубки загорлали на повір'ї протяжливу пісню* (Стельмах, На.. землі, 1949, 175).

ЗАГО́РНЕНИЙ, ЗАГО́РНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **загорну́ти.** *Коло замчища стояв перед Кирилом молодий парубок і держав у руці щось кругле, у білу хустину загорнене* (Мирний, III, 1954, 356); *На столі, дбайливо загорнутий у чистий рушник, лежав тільки черствий окраєць гречаного хліба* (Донч., III, 1956, 7).

ЗАГО́РНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загорну́ти.**

ЗАГОРНУ́ТИ *див.* **загорта́ти.**

ЗАГО́РНУТИЙ *див.* **загорне́ний.**

ЗАГОРНУ́ТИСЯ *див.* **загорта́тися.**

ЗА́ГОРОДА, и, *ж.* Огороджена ділянка в господарстві, на випасі, у полі для літнього утримування або ночівлі свійських тварин і птахів. *В чужій загороді овець не наплодити* (Номис, 1864, № 9659); *Микита.. схаменувся: згадав, що товар досі в загороді, вернувся додому й погнав пасти* (Л. Янов., I, 1959, 306); *Мирно спочивають у загороді корівки, палить сонце* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 44).

ЗАГОРО́ДА, и, *ж.* 1. Тин, паркан, стіна і т. ін., чим огороджене, відгороджене що-небудь; огорожа. *Коли глядить — На загороді Кіт сидить, На сонечку мурликає-дрімає* (Гл., Вибр., 1951, 5); *Службека плав його [лицаря] в закуту, він падав туди через низьку загороду* (Л. Укр., II, 1951, 199); *Дітвора, що стежила за Ахметом, коли той прийшов до себе у двір, лавою посунула до саманової загороди* (Досв., Гюлле, 1961, 24).

2. Те саме, що **загоро́дження.** *З усіх боків робили вітробалчани загороду. Щоб звідки не поткнулися [вороги], та й напоролися щоб* (Головко, II, 1957, 348); *До бою встала Україна.. Лежать під бурею негоди, щоб ката стримати удар, аеростатів загороди готові знятися до хмар* (Сос., II, 1958, 442); * Образно. *Вони [прожектори] схрестилися в зеніті, оточивши Севастополь суцільною загородою* (Кучер, Чорноморці, 1956, 30).

ЗАГОРО́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **загороди́ти.** *Зараз від дороги, загороджений очеретяним тином, починався Замфірів виноградник* (Коцюб., I, 1955, 189); *Я хотів іти додому, та застав вулицю, загороджену барикадою* (Фр., VI, 1951, 352).

ЗАГОРО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Спеціальна перешкода, певна споруда або засоби руйнування для перекриття підступів до чого-небудь. *Між окопів і щільних дротяних загороджень рвуться снаряди* (Довж., I, 1958, 35); — *Попереду нас три катери прорвуть бонові загородження, розчистять прохід у бухту* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 263).

ЗАГОРО́ДЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. бути перешкодою для чого-небудь. *Загороджувальні канавки.. мають сторчову стінку тільки з боку ділянки, що захищається* (Захист рослин.., 1952, 152); *Вдарила генітна артилерія, поставивши густий загороджувальний вогонь на підступах до міста* (Кучер, Чорноморці, 1956, 30); *У ті часи [в революцію] спекулянтським геройством було проскочити в місто на торг з парою пудів хліба.. крізь загороджувальні загони і засідки міліції* (Стельмах, II, 1962, 35).

ЗАГОРО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАГОРОДИ́ТИ,** оджу́, о́диш, *док., перех.* 1. Робити, ставити огорожу, загороду.— *Скільки я на йому [на синові] того пруття побив — до неба тин можна було б загородити!* (Тют., Вир., 1964, 234); // Оточувати огорожею, відгороджувати що-небудь. *Терлецький загородив невеличкий куток собі в подвір'я* (Н.-Лев., III, 1956, 38); * Образно. *Рот не город — не загородиш* (Номис, 1864, № 6990); *Їх [запроданців] пан в Німеччині, що хтів би цілий світ Загородить в один колючий, ржавий дріт* (Рильський, II, 1960, 254).

2. Робити, утворювати перешкоду, бути перешкодою для будь-якого руху, перегороджуючи що-небудь. *Раз у раз дорогу загороджував бурелом* (Гончар, III, 1959, 99); *Наватумчани заспокоїлись тільки тоді, коли він [катер] пройшов між двома мілинами, що з моря загороджували вхід до бухти* (Багмут, Опов., 1959, 33); *Колись.. пан ізвеліе насипати добру греблю, щоб загородити річці дорогу в балку* (Гр., I, 1963, 402); * Образно. *Не пішли далі орди Батия — народ наш грудьми загородив їм дорогу, врятувавши цим самим світову цивілізацію* (Цюпа, Україна.., 1960, 17).

Загоро́джувати (загороди́ти) собо́ю шлях (прохід *і т. ін.*) — не пропускати кого-, що-небудь, заступивши дорогу, ставши на шляху. *Козак та рязанець рубалися, відступаючи в отвір воріт, загороджували собою шлях погоні* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 103); — *Не пущу! — загородила Юминчиха собою двері, вхопилася рукою за клямку.— Не пущу!* (Шиян, Баланда, 1957, 37).

◇ **Загороди́ти ро́та (рот)** *кому* — те саме, що **Закри́ти ро́та (рот)** (*див.* **закрива́ти**). [Гриць ко:] *Може хто дурне і скаже. Не загородиш же йому рота?* (Мирний, V, 1955, 237).

3. *розм.* Глибоко, з силою вганяти, устромляти в що-небудь. *Скиба стоїть над столом із хлібиною. Почав різати скибку,— загородив ніж у хлібину і спинився* (Головко, I, 1957, 320); *Озвався [чоловік], загородивши в шевелюру пальці загорілої руки, щоб відгорнути пасма з очей* (Ле, Право.., 1957, 223); *Вишневецький загородив у боки жеребцеві гострі остроги і, як тхір, чкурнув від Кривоносової шаблі* (Панч, Гомоя. Україна, 1954, 369).

ЗАГОРО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАГОРОДИ́ТИСЯ,** оджу́ся, о́дишся, *док.* 1. Ставити навколо своєї хати, садиби огорожу, загороду; // Відмежовуватися чим-небудь від чогось; відгороджуватися.— *Ярославе Осмомисле, княже! Ти, могутній, високо підвівсь, ти своєю раттю, наче кряжем, від угорських гір загородився* (Забіла, У.. світ, 1960, 171); *Павло заплющив очі, наче хотів загородитись від усього світу* (Кучер, Трудна любов, 1960, 309).

2. *розм.* Глибоко заганятися, забиватися, застромлюватися. * Образно. *Наче цвяшок забилася вона [думка] у душу, загородилась у серце* (Мирний, III, 1954, 46).

3. *тільки недок.* Пас. до **загоро́джувати.**

ЗАГОРО́ДЖУВАЧ, а, ч. Військове судно, признач. для розміщення або спорудження загороджень. *Мінний загороджувач.*

ЗАГОРОДИ́ТИ *див.* **загоро́джувати.**

ЗАГОРОДИ́ТИСЯ *див.* **загоро́джуватися.**

ЗА́ГОРОДКА, и, *ж.* Зменш. до **за́города.** *Коли в загородці стих галас, лоша вже не так мотало головою і краще брало соску* (Багмут, Опов., 1959, 110).

ЗАГОРО́ДКА, и, *ж.* Низька або невелика загорода (у 1 знач.). *Ще до загородки не доступили, а вже хатні*

двері відчиняються — стріча кума на порозі... (Вовчок, VI, 1956, 286); *Коні ввісили голови через загородку, стоять, помахуючи хвостами* (Ю. Янов., IV, 1959, 201); *Він побачив на розі вулиці, якраз коло картатої загородки, що не пускала пішоходів на площу, маленького хлопчика* (Загреб., День.., 1964, 222); // Легка стінка. *Дощані загородки мали захищати книгарню від вітру й хвиль* (Скл., Святослав, 1959, 124).

ЗАГОРОДНІЙ, á, é, *рідко.* Те саме, що **загоро́джувальний**.

ЗАГОРО́ДНИК, а, *ч., рідко.* Назва малоземельних селян у XVI ст. *Загородники, або городники, мали двори і городи, а частина з них — і невеликі поля* (Іст. УРСР, I, 1953, 129).

ЗАГОРО́ДНІЙ, я, е, *розм.* Який знаходиться на околиці міста, за містом; приміський. *Загородня резиденція;* // Пов'язаний з околицями міста, з територією за містом. *Загородні митарства мені обридли* (Л. Укр., V, 1956, 241).

ЗА́ГОРОДОК, дка, *ч.* Невелике загороджене, відгороджене місце. *Сашко завернув за ріг хати. Тут, у загородку, стояла.. грубка з старою самоварною трубою замість комина. Це була кухня* (Смолич, V, 1959, 16).

ЗАГОРО́ЖА, і, *ж.* 1. Тин, паркан, стіна і т. ін., чим огороджене, відгороджене що-небудь; огорожа. *Ми хутко збігли до Збруча, переступили обережненько невисоку загорожу з кільчастих дротів і забрели у річку* (Козл., Сонце.., 1957, 102); *Федір помітив, що від його постаті падає подвійна тінь на побілену стіну заводської загорожі* (Руд., Вітер.., 1958, 352); *Наближалися* [коні] *до очеретяної загорожі, за якою ніжною музикою обзивалися напівсонні вулики* (Стельмах, I, 1962, 539).

2. Огороджене, відгороджене місце (звичайно для утримування свійських тварин і птахів). *Нарубав* [Тимко] *у сазі верболозу і пригородив кабанцеві загорожу, щоб він гуляв там, а не бігав та рився по двору* (Тют., Вир, 1964, 263); *У конюшні, в окремій загорожі, смугаста зебра лякливо косить очі на свого сусіда — чистокровного арабського жеребця* (Донч., III, 1956, 42).

ЗАГОРТА́ЛЬНИЙ, а, е. Призначений для обгортання, загинання, засипання і т. ін. чого-небудь (див. **загорта́ти** 1, 2, 4). *Після штампування і охолодження готова карамель надходить на швидкодіючі загортальні апарати* (Наука.., 1, 1955, 14).

ЗАГОРТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загорта́ти**. *На кондитерських фабриках будуть повністю механізовані процеси загортання цукерок* (Наука.., 7, 1956, 12); *Олена Дмитрівна сама засипала зерно, вимірюла глибину загортання* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 213).

ЗАГОРТА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ЗАГОРНУ́ТИ**, горну́, го́рнеш, *док., перех.* 1. Обгортати чим-небудь, замотувати в щось, роблячи згорток, пакунок; протилежне розгортати. *Онук Василько приглядався, як дід дбайливо загортав портрет у нову мамину хустку* (Козл., Весн. шум, 1952, 46); *Хліб Уляна загорнула в лопушняк і поклала в холодку* (Тют., Вир, 1964, 237); // Закутувати, укривати, захищаючи від холоду, спеки і т. ін. *Вона ледве протискалась крізь натовп — в новому цупкому кожусі, яким загортала дитину* (Коцюб., II, 1955, 102); *Рана майже не боліла. Балика добре перев'язав її, покривши м'якушкою хліба і павутинням та загорнувши плече кленовою корою, щоб швидше зрослися кістки* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 37); // *перен.* Оповивати, роблячи невидимим; затулятя. *За думками Дмитро не помітив, коли низькі хмари загорнули і сховали від очей сонце* (Збан., Передчив'я, 1960, 60).

2. Загинати, заломлюючи краї, кінці чого-небудь (догори, назад і т. ін.). *Вітер.. загортав поли кожуха, намагався зірвати шапку* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 67); *Загорнув* [Кола] *косми за вухо, тріпнув головою* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 47).

3. Накладати одну полу одягу на іншу. *Макар замовк і, сховавши в кисет люльку, загорнув на грудях чекмінь* (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948, 11).

4. Засипáти, закидáти чим-небудь (яму, боровну і т. ін.). *Оселимося над Дніпром. Будемо равом загортати окопи на його берегах, зрівнювати воронки від снарядів і бомб, посадимо яблуні* (Логв., Дапні рани, 1961, 62); *При садінні дерев ями загортають землею лише верхнього родючого шару грунту* (Колг. Укр., 2, 1957, 32); *Сніг наче ждав, коли загорнуть яму, і навскісно почав падати на землю* (Стельмах, I, 1962, 176); // Орючи, прикривати, пригортати землею добрива, зерно і т. ін. *Підживлення буряків провадили буряковими сівалками, обладнаними спеціальними сошниками, які загортали добрива на глибину 10—12 сантиметрів* (Нові спос. вирощ.. буряків, 1956, 92); *Ми.. Зерно добірне, силою налите, В ріллю поклали, загорнули вглиб* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 71).

5. *перен., рідко.* Брати, захоплювати собі. *Мошко загорнув і присвоїв його* [маєток] (Фр., II, 1950, 344); *Спершу загорне котре* [з дітей] *бараболі в пів'ожки, обережно, на кінчик, щоб і для молока місця не забути, потім тихенько заверне ложкою до миски з молоком і ще обережніше затопить її...* (Д. Бедзик, Студ. води, 1959, 69).

◇ **Чужи́ми рука́ми вогонь загорта́ти** — те саме, що **Чужи́ми рука́ми жар загріба́ти** (*див.* **жар**). *Чужими руками добре вогонь загортати* (Номис, 1864, № 9665).

ЗАГОРТА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ЗАГОРНУ́ТИСЯ**, орну́ся, о́рнешся, *док.* 1. Обгортатися чим-небудь, замотуватися в щось. *Гордовита конвалійка загортається у свої свого листя* (У. Кравч., Вибр., 1958, 288); // Закутуватися, укриватися, захищаючись від холоду, спеки і т. ін. *Христя ще дужче заривається у подушки, ще більше загортається коцом* (Мирний, III, 1954, 302); *Підпариха загорталась в кожух і стогнала* (Коцюб., II, 1955, 53); — *Загорніться в мішки, а то промерзнете,— гукав шофер до вантажника Івана Чубірки, що сидів у кузові* (Томч., Закарп. опов., 1953, 41); // *перен.* Затулятися, оповиватися чим-небудь, стаючи невидимим. *І степ.. знов став у мряку загортатися...* (Головко, I, 1957, 172); *Сонце загорнулося в хмари, з степу дихнув.. гарячий вітер* (Збан., Сеспель, 1961, 40).

2. Загинатися, скручуючись, заломлюючись. *Щоб кайма на кутах* [хустки] *не стягувалась і не загорталась, черепашки в цьому місці будують частіше* (В'язання.., 1957, 62); *Волосся їй якось незугарно загорнулось над головою вгору* (Л. Укр., III, 1952, 649).

3. *розм.* Закриватися, складатися (про щось розкрите, розгорнуте). *Книжка впала на софу й загорнулась* (Н.-Лев., I, 1956, 558).

4. *тільки недок.* Пас. до **загорта́ти**. *При поперечному прорізуванні тупими лапами* [культиватора] *рослини загортаються землею, а бур'яни залишаються непідрізаними* (Колг. Укр., 4, 1959, 12).

ЗАГОРТА́Ч, á, *ч.* Пристрій у сільськогосподарських машинах для загортання насіння, добрив і т. ін. *Для кращого загортання насіння комбінованими буряковими сошниками до них додають так звані загортачі, які являють собою спеціальні лемішки, прикріплені до тяг* (Механ. і електриф.., 1953, 61).

ЗАГО́РТОК, тка, *ч.* Один або кілька загорнутих, упакованих предметів; згорток, пакунок. *Несе* [швачка] *якийсь загорток* (Л. Укр., III, 1952, 89).

ЗАГОРЮВА́ТИ [1], ю́ю, ю́єш, *док.* Почати горювати. *Занепокоївся, загорював старий* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 160).

ЗАГОРЮВА́ТИ [2] *див.* **загорьо́вувати.**

ЗАГОРЯ́ННЯ, ЗАГОРА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **загоря́ти, загора́ти** 1. *Не захоплюватись загорянням, бо перебування довгий час під промінням сонця ослаблює організм* (В дорогу, 1953, 38).

2. Дія за знач. **загоря́тися, загора́тися.** *Спостереження дає можливість визначити висоту точок загорання і згасання* [падаючих зірок] (Бесіди про всесвіт, 1953, 84).

ЗАГОРЯ́ТИ, я́ю, я́єш і **ЗАГОРА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.,* **ЗАГОРІ́ТИ,** рі́ю, рі́єш, *док.* 1. Набувати засмаги, ставати смуглявим під дією сонячного проміння. *Загоряє й чорніє тіло* (Вишня, II, 1956, 334); *Уляна чистила картоплю, все ще надіючись на допомогу невістки, а та собі скинула халат і вмостилася на сонці загорати* (Тют., Вир, 1960, 233); *— Ой душно тут на сонці! — сказала Сусана Уласівна.— Доки ми будемо тут пектися? Ти, Ватю, загориш* (Н.-Лев., IV, 1956, 98); // Присмалюватися на сонці (про рослини). *Осипався рясний цвіт у садах, палило сонце, в'ялило,— цвіт загоряв, облітав,— пекуча весна взялася* (Горд., II, 1959, 36).

2. *тільки недок., перен., розм.* Марнувати, гаяти час.— *Ну, коли вже твоє серце сигналить,— махнув рукою Козаков,— то... загоряй, братва!* (Гончар, III, 1959, 436); *Правий фланг кров'ю сходить, з ніг валиться, а ми загорасмо...* (Кучер, Чорноморці, 1956, 376).

ЗАГОРЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся і **ЗАГОРА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *недок.,* **ЗАГОРІ́ТИСЯ,** рі́юся, рі́єшся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Починати горіти, спалахувати вогнем, полум'ям. *Ліворуч догоряє будинок, поряд загорявся другий* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 125); *Блимає вогник, загорається шнур, і вогняна змійка повзе до машинного відділу* (Шиян, Баланда, 1957, 110); *Незабаром загорілися дрова, й у вікні напроти печі почервонів рухливий рій сніжинок* (Стельмах, I, 1962, 178); //*безос. Розжеврілось і загорілось, Пішов димок до самих хмар* (Котл., I, 1952, 103).

◇ **Хай загоря́ться** *хто, що* — про байдуже ставлення до кого-, чого-небудь. *Днів через два посилають мене до неї ще з подарунком, з запаскою. «Хай,— кажу,— вона загориться!» — та й одмівся* (Барв., Опов.., 1902, 201); *— А що ж воно буде? — А що ж буде?.. Хай воно загориться без вогню й диму... Втечу...* (Коцюб., I, 1955, 336).

2. *тільки 3 ос.* Починати світити, світитися, випромінюючи або відбиваючи світло. *Електричні лампочки загорялися то тут, то там, мов чарівні намистини, повні сонячного блиску* (Кучер, Дорога.., 1958, 11); *Надворі смеркалося,.. загорялися ясні зорі у темно-зеленому небі* (Мирний, III, 1954, 296); *Урочиста ніч тремтить над табором бранців і над Вавілоном. То там, то там загораються сторожові огні* (Л. Укр., II, 1951, 146); *Раптом загориться на аеродромі прожектор. Світить у небо* (Ю. Янов.. II, 1958, 65); // Починати блищати, виділятися блиском. *На заході загорялася вечірня заграва* (Сенч., Опов., 1959, 51); *Загорівся було десь за лісом край неба і швидко згас* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 103); // Починати сяяти від збудження, хвилювання (про очі, погляд). *У Костя очі загоряються блиском, але він твердо стоїть на своєму* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 117); *Яким презирством загориться Ваш погляд, гордий повсякчас!* (Пушкін, Є. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 211).

3. *перен.* Покриватися рум'янцем, ставати червоним; червоніти (від хвилювання, сорому і т. ін.). [Я в д о х а:] *Василина пхека на Демида! Бреше! Як побачила його в вікно, то загорілась, як калина...* (К.-Карий, III, 1961, 23); *Зінька схвильовано задихала, обличчя в неї загорілося враз і очі стали ясні та сині* (Головко, II, 1957, 186); *Потім в обличчя йому вдарила кров, вуха загорілись, очі заблищали* (Збан., Сеспель, 1961, 44).

4. *без додатка і чим, перен.* Ставати збудженим, неспокійним від якого-небудь почуття, прагнення і т. ін.; хвилюватися. *Прокіп загорівся весь: — Дядьку Лукіяне, ви ж лектор, оратор. Ого! Ви б нам лекцію прочитали, для комсомольців...* (Чаб., Катюша, 1960, 169); *Дівчинка вже загорілась, захоплена Тарасовим запалом,— швидше побачити й змалювати чудове дерево* (Ільч., Серце жде, 1939, 77); *Нестор загорівся Аркадійовою ідеєю* (Вільде, Сестри.., 1958, 40); *На Павловім обличчі застиглим лоєм — байдужість. Щоб переконувати інших, треба самому загорітись вірою, розтопити отой лій* (Мушк., Серце.., 1962, 111); // Сповнюватися неспокоєм, хвилюванням і т. ін. (про душу, серце).— *Яка прекрасна країна!— скрикнула Сахно, проймаючися шанобою до господаря цієї землі і почуваючи, як загоряється її душа землероба і агронома* (Смолич, I, 1958, 55); [Д е м к о:] *Еге, як бачу, то пора вже Зінька оженити, пора. Коли почав лютувати, то це вже прикмета, що серце в ньому загорілося* (Кроп., II, 1958, 194); // *безос. Загорілось на душі в Харка,— покинув він ключі од воріт і утік* (Морд., I, 1958, 140).

5. *перен.* Починатися, розгорятися (про бої, події, суперечки і т. ін.). *Бій перекинувся в центр міста, загорівся на його протилежних околицях* (Кучер, Чорноморці, 1956, 561); *Така сварка загорілася, що куди там* (Укр.. казки, 1951, 73); // Виникати, з'являтися (про почуття, бажання і т. ін.). *Загорялися в серці* [Христі] *разом якісь любі і важкі почуття* (Мирний, III, 1954, 181); *Загорілось бажання нетерпляче, невпокійне — не стояти без діла на місці, не марнувати часу,.. в життя перетворити мрію* (Вас., II, 1959, 74); *Відразу в селянських очах загорілась та шалена злоба, яка виникає лише до конокрадів та паліїв* (Стельмах, I, 1962, 200).

◇ **Загори́ться (загорі́лося)** *кому, безос.* — виникне (виникло) у кого-небудь нестримне бажання зробити щось. *Не дівчина в неї вдача: загорілося їй позад себе не лише батька, а й обох братів зоставити* (Шовк., Людина.., 1962, 161); **Загорі́лися о́чі** *на кого, що* — з'явилося бажання мати, придбати собі щось, заволодіти ким-, чим-небудь. *Запалали князівські усобиці. Загорілися очі на Галич і у чернігівських князів, і у київського князя Рюрика* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 42).

ЗАГОРЬО́ВАНИЙ [1], а, е, *розм.* Виснажений гірким життям, важкою працею; знедолений. *Гуляли це не загорьовані трударі, не жителі нужденних халуп.., а безжурні володарі всього рухомого і нерухомого добра на землі* (Смолич, Мир.., 1958, 59).

ЗАГОРЬО́ВАНИЙ [2], а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **загорюва́ти** [2]; // *у знач. прикм. Спина зігнута в роботі, Зверху латаний платок... Не смачний, мабуть, голоті Загорьований шматок!* (Стар., Пост. тв., 1958, 66); *Наталя витерла хустиною очі.. Далі вона суворо нахмурила брови і вже сміливо, ніби мала на те загорьоване право, почала голубити.. на голові* [хлопця] *кучері ніжно, лагідно* (Вас., II, 1959, 57).

ЗАГОРЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ЗАГОРЮВА́ТИ,** ю́ю, ю́єш, *док., перех., розм.* Добувати, заробляти важкою працею. [О р а т о р:] *Тяжко.. доводиться загорьовувати хліборобові-селянинові шматок хліба, бо в нього землі мало* (Кроп., IV, 1959, 88); *Я вже п'ять карбованців грошима загорювала та ще скриньку* (Вовчок, I, 1955, 18); [А н з о р г е:] *Він було все до матері*

каже: «Слухай, стара, як я умру, держися міцно хатини. Я сю хату загорював» (Л. Укр., IV, 1954, 219).

ЗАГОСПОДАРЮВА́ТИ, юю, юєш, *док.* 1. *неперех.* Почати господарювати. *Спільними зусиллями, наперекір куркульні, вчорашні наймити, згуртовані комнезамом, зуміли загосподарювати по-комунівськи* (Рад. літ-во, 1, 1962, 77); *Явдоха прийняла з Борині бідного парубка Юхима і з ним загосподарювала* (Чорн., Потік.., 1956, 241); * Образно. *Вітер вдерся в кімнату і загосподарював на столі, розкидав папери, відчинив двері* (Рибак, Помилка.., 1956, 66).

2. *перех., діал.* Обробити, освоїти (землю). *Він повинен був якнайшвидше завести садок, загосподарювати всю ту площу* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 41).

ЗАГОСПОДАРЮВА́ТИСЯ, ююся, юєшся, *док.* Поринути в господарські справи, заклопотатися по господарству. *Загосподарювався* [Степан] *— двадцять два морги поля засіяв і засадив* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 65).

ЗАГОСТИ́ТИ *див.* **загоща́ти.**

ЗАГОСТИ́ТИСЯ *див.* **загостюва́тися.**

ЗАГО́СТРЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до **загостри́ти.** *Цей човен — чисте корито, з якого годують в нас свині, тільки з одного боку загострене* (Н.-Лев., II, 1956, 416); *Татари були озброєні кривими.. мечами, загостреними з одного боку* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 462); *Він стояв, не рухаючи жодним м'язом, і тільки вуші його були загострені на дужий шум машин* (Епік, Тв., 1958, 249); *Більшість його* [Ю. Яновського] *творів злободенна, загострена і спрямована проти ворога* (Іст. укр. літ., II, 1956, 248).

2. *у знач. прикм.* З гострим кінцем, краєм. *По тім боці Твердиня й дзвіниця, Мов та шпайка загострена, Аж чудно дивиться* (Шевч., I, 1951, 249); *Завжди у нього на столі був цілий десяток загострених олівців* (Хижняк, Тамара, 1959, 82).

3. *у знач. прикм.* Гострий, звужений або кутастий (про риси обличчя). *Мотря стояла коло тину висока та здорова.., з широким лобом, з загостреним лицем, з блискучими, як жар, чорними маленькими очима* (Н.-Лев., II, 1956, 374); *Опукле, високе чоло* [у Котовського],.. *рівний, загострений ніс* (Кучер, Чорноморці, 1956, 161).

4. *у знач. прикм., перен.* Гостро виражений, дуже відчутний. *Ми — партія, яка бореться в умовах загострених труднощів* (Ленін, 32, 1951, 221); *Мабуть, тільки одна Таня знала, яким загостреним було в нього те почуття, що повело його сьогодні в райком* (Гончар, Людина.., 1960, 30).

5. *у знач. прикм., перен.* Більш витончений, чутливіший; сприйнятливіший. *Загострений слух* [Юлії] *ловить змовницький шелест яблуневих віт* (Дмитр., Обпалені.., 1962, 37).

6. *у знач. прикм., перен.* Непримиренний, напружений. *В 90-х рр. XIX ст. боротьба чехів з німецькими колонізаторами набрала особливо загостреного характеру* (Вітч., 5, 1956, 139); *Загострені відносини.*

Політи́чно (соціа́льно *і т. ін.*) **заго́стрений** — такий, в якому яскраво виявлено відповідні політичні настанови, суспільні інтереси і т. ін. *Газета учить глибше пізнавати життя, старанніше працювати над словом, вона особливо вимагав політично загострених творів* (Літ. газ., 5.IV 1951, 1); *Комедія «Дворянские выборы»* [Г. Квітки-Основ'яненка] *— один з найбільш соціально загострених творів вітчизняної драматургії дошевченківського періоду, що правдиво.. змальовує життя і побут, викриває вади дворянства та чиновництва* (Вітч., 4, 1964, 171).

ЗАГО́СТРЕНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість і якість за знач. **загострений** 3—6. *Ми тепер добре знаємо, що типове не тільки те, що найчастіше зустрічається, але те, що в найбільшою повнотою і загостреністю виражає суть даної соціальної сили* (Рильський, III, 1955, 158).

ЗАГО́СТРЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загостри́ти** і стан за знач. **загостри́тися.** *Він так не хотів загострення пристрастей в своєму салоні* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 69); *Алкоголь сприяв загостренню старих хвороб і в іноді джерелом багатьох нових захворювань організму* (Наука.., 10, 1958, 31); *Загострення боротьби пролетаріату з буржуазією спостерігається в усіх передових капіталістичних країнах..* (Ленін, 15, 1949, 156).

ЗАГО́СТРИЙ, а, е, *розм.* 1. Дуже гострий або гостріший, ніж потрібно. *Об загострий стримчак ти скалічив плече* (Стар., Поет. тв., 1958, 156).

2. *перен.* Дуже різкий або різкіший, ніж звичайно. *Правда, наш добрий хазяїн, буває, Трохи загострі говорить слова* (Рильський, I, 1960, 318).

ЗАГОСТРИ́ТИ *див.* **загостри́ти.**

ЗАГОСТРИ́ТИСЯ *див.* **загостри́тися.**

ЗАГО́СТРЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загостри́ти** і стан за знач. **загостри́тися.** *Відомо, що при роботі на підвищених швидкостях лапи культиваторів потребують частого загострювання, що знижує продуктивність агрегатів. Щоб уникнути цього, доцільно застосовувати самозагострювальні лапи* (Рад. Укр., 3.II 1962, 3).

ЗАГО́СТРЮВАТИ, юю, юєш *і рідше* **ЗАГОСТРЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.,* **ЗАГОСТРИ́ТИ,** гострю́, го́стриш, *док., перех.* 1. Робити гострим кінець, край чого-небудь. *Загострювати інструменти слід лише на справному верстаті, що має вакисний кожух і прозорий екран* (Слюс. інстр.., 1959, 11); *Загострює* [писар] *нове перо* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 221); // Робити тоншим, вужчим, більш кутастим (риси обличчя). *Смерть загострила вилиці на обличчі лісоруба, і воно стало суворим* (Скл., Карпати, II, 1954, 173).

2. *перен.* Робити більш витонченим, чутливішим, сприйнятливішим до чого-небудь (органи чуття і т. ін.). *Встала* [Марія], *пішла навпомацки.., загострили слух, почала відкривати двері до сіней* (Вільде, Опов., 1954, 15); *Гучна слава великого поета й художника не зробила Шевченка глухим до страждань народних, вона ще більше загострила його слух і зір* (Слово про Кобзаря, 1961, 60).

3. *перен.* Збуджувати, посилювати. *Минаючи вікно кухні, Безбородько заздалегідь виробляв собі «нюхове передчуття» того, що буде на вечерю. Ця невинна.. гра загострювала апетит* (Вільде, Сестри.., 1958, 286); *Бував, що дрібниця нам Удвічі загострює болі* (Рильський, Поеми, 1957, 175); *Випадок з Сухопарою був неприємний і болючий, та ще дужче загострив у Ніни цікавість до педагогічної роботи* (Допч., V, 1957, 450).

Загостри́ти (загострю́вати) пита́ння — підкреслювати питання, наголошуючи на ньому. *Програма Комуністичної партії Радянського Союзу загострює питання про естетичне виховання всіх трудящих, про формування в народі високих художніх смаків* (Мист., 5, 1961, 12); **Загостри́ти (загострю́вати) ува́гу** — підвищувати або зосереджувати увагу.— *От саме на цьому, як здається мені, і мусила Супрун загострити нашу увагу* (Головко, II, 1957, 463).

4. *перен.* Робити більш напруженим, нестерпним, непримиренним. *Він збирався поговорити з Каргатом на досить дражливу тему. А загострювати взаємини з цим надто бистрим на прикре слово молодиком не хотілось* (Шовк., Інженери, 1956, 137); *Війна, безперечно, породила найгіршу кризу і загострила бідування мас неймовірно* (Ленін, 21, 1950, 273); *Загострити класові суперечності.*

ЗАГО́СТРЮВАТИСЯ, юється і *рідше* **ЗАГОСТРЯ́ТИСЯ**, я́ється, *недок.*, **ЗАГОСТРИ́ТИСЯ**, го́стриться, *док.* 1. Ставати гострим на кінці, на краю. *Капіталізм висовує вже свої пазури, вони ростуть і загострюються* (Коцюб., III,1956, 37); *Борода біблійного пророка загострилась запитливим клинцем* (Кач., II, 1958, 378); // Ставати тоншим, звужуватися, робитися більш кутастим (про риси обличчя). *Очі запали десь глибоко, ніс загострився* (Н.-Лев., I, 1956, 110); *Максим змарнів, схуд. Загострилися вилиці під шкірою* (Рибак, Час.., 1960, 170); *Сухе, довгасте обличчя Черниша ще більше витяглося, підборіддя загострилось* (Гончар, III, 1959, 146).

2. *перен.* Робитися більш витонченим, чутливішим, сприйнятливішим до чого-небудь (про органи чуття і т. ін.). *Слух* [Домки] *загострився до того, що вона вже чула шепіт під вікном* (Панч, II, 1956, 38); *Зір його загострився, і він помітив рух тіней у вирі пилюги й диму* (Собко, Вогонь.., 1947, 17).

3. *перен.* Збуджуватися, посилюватися. *Апетит Тасин так загострювався.., що з солодкого сливе нікому нічого не лишалося* (Коцюб., I, 1955, 321); *В хвилини небезпеки почуття до найближчого, найріднішого особливо загострюються* (Баш, Надія, 1960, 219); *Задавнена ще з дитячих років хвороба загострилася, підточувала й без того слабкий організм* (Збан., Сеспель, 1961, 195).

4. *перен.* Ставати більш напруженим, нестерпним, непримиренним (про суперечності, стосунки, боротьбу і т. ін.). *В епоху імперіалізму різко загострюються суперечності між працею і капіталом* (Біогр. Леніна, 1955, 145).

5. *тільки недок.* Пас. до **загóстрювати**.

ЗАГОСТРЯ́ТИ *див.* **загóстрювати**.

ЗАГОСТРЯ́ТИСЯ *див.* **загóстрюватися**.

ЗАГОСТЮВА́ТИ, юю, ює, *док., розм.* Довго пробути в гостях. *Оце було, як наша Катря де загостює, та мати дивують — «що се доні нема?»* (Вовчок, I, 1955, 186).

ЗАГОСТЮВА́ТИСЯ, ююся, ює́шся і **ЗАГОСТИ́ТИСЯ**, гощу́ся, гости́шся, *док., розм.* Те саме, що **загостюва́ти**. *Після вечері Дмитро прощається з дідом і йде додому, бо вже загостився отут* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 270); * Образно. *Така вже доля моя, що в мене не загостюється щастя...* (Барв., Опов.., 1902, 56).

ЗАГОТ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **заготі́вля**, напр.: **заготзерно́**, **заготма́сло** і т. ін., слову **заготівéльний** у 1 знач., напр.: **заготкопто́ра**, **заготпу́нкт** і т. ін.

ЗАГОТІВЕ́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Призначений для заготівлі чого-небудь. *Завдяки злагодженій роботі заготівельних пунктів та автоколон хлібний потік на степових шляхах день у день зростав* (Рад. Укр., 4.VIII 1959, 2).

2. Стос. до заготівлі. *За останні роки в нашій країні.. установлено новий порядок заготівель і нові заготівельні ціни на продукцію сільського господарства* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 71).

ЗАГОТІВЕ́ЛЬНИК, а, ч. Працівник, який провадить заготівлю чого-небудь. *Успішному відвантаженню верна державі.. сприяла чітка робота заготівельників і возіїв* (Рад. Укр., 4.VIII 1959, 2); *Експедицію заготівельників і на цей раз очолював Павло Єршов* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 435).

ЗАГОТІ́ВКА, и, *ж., розм., рідко.* 1. Те саме, що **заготі́вля**.— *Що це так пахне приємно? — спитала Терезка.— Малина,— відповів Юрій Михайлович.— Тепер все село нею пахне... І грибами... У нас заготівка саме йде* (Томч., Готель.., 1960, 251).

2. Те саме, що **заготóвка** 2.— *Ліпити я, власне, буду вдома, в своїй майстерні. А тут хіба що зроблю якісь заготівки* (Гончар, I, 1954, 498).

ЗАГОТІ́ВЛЯ, і, *ж.* Дія за знач. **заготовля́ти**. *Улянка часто тепер бувала в Макара Макаровича.. Любила їздити з ним і в Демком оглядати лісництво, бувати на заготівлі лісу* (Донч., IV, 1957, 115); *Виробництво і заготівля кормів*.

ЗАГОТІ́ВНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **заготівéльний**. *Заготівні бави*.

ЗАГОТІ́ВНИК, а, ч. 1. Той, хто робить заготовку (у 2 знач.).

2. *рідко.* Те саме, що **заготівéльник**. *В колгоспі він — заготівник худоби* (Вол., Місячне срібло, 1961, 179).

ЗАГОТІ́ВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **заготі́вник** 1.

ЗАГОТО́ВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **загото́вити** і **заготовля́ти**. *Вгорі темніли,.. обкручені комишем на кінцях, ще з дня заготовані віхи* (Гончар, II, 1959, 413).

ЗАГОТОВА́Ч, ЗАГОТУВА́Ч, á, ч., *рідко.* Те саме, що **заготівéльник**. *І земля була золотою від плодів, і дерева горіли золотом так, що їх спекулянти й заготовачі, здається, мусили б бачити за тисячу верст* (Гончар, Тронка, 1963, 298); *Якщо раніше директор лісгоспу та його заступник Ремінь намагалися хоч у дечому перечити заготувачам, то тепер.. вони остаточно здалися на ласку переможців* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 156).

ЗАГОТО́ВИТИ *див.* **заготовля́ти**.

ЗАГОТО́ВКА, и, *ж.* 1. *розм.* Те саме, що **заготі́вля**. *Гнат обірвав свисть, ляснув нагаєм по халявах: — По заготовках їздив. З м'ясом.. ще не так, а з яйцями біда. Зривають план* (Тют., Вир, 1964, 33); *Заготовка сировини*.

2. Напівпродукт у промисловому і т. ін. виробництві. *Максим підійшов до верстата. Уважно оглянув. Зліва лежать оброблені шестерні. Праворуч — заготовки* (Ткач, Арена, 1960, 176); *Баба Явдоха.. сама віднесла шевцеві хромові заготовки й замовила дівчинці черевики* (Донч., IV, 1957, 186).

ЗАГОТО́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **загото́вити** і **заготовля́ти**. *Вербу висаджували кілками, заготовленими в природних насадженнях заплави Дніпра* (Колг. Укр., 11,1960,39); *Прищухло, ніби вимерло, село, тільки чабанські папахи та солдатські сірі шапки сторожко стирчать всюди з-поза глиняних загат, із-за хлівів та заготовлених для палива куп куряку* (Гончар, II, 1959, 20); *Роман Петрович дістав раніше заготовлений аркуш паперу.., почав писати* (Шиян, Баланда, 1957, 40); // **заготóвлено**, *безос. присудк. сл. Незважаючи на посуху в ряді великих районів країни, зібрано і заготовлено достатню кількість хліба* (Наука.., 1, 1960, 1).

ЗАГОТО́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загото́вити**.

ЗАГОТО́ВЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **загото́влювати**. *Тепер ми з більшою вимогливістю ставимося до якості заготовлюваних кормів* (Колг. Укр., 7, 1958, 24).

ЗАГОТО́ВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загото́влювати**.

ЗАГОТО́ВЛЮВАТИ *див.* **заготовля́ти**.

ЗАГОТО́ВЛЮВАТИСЯ *див.* **заготовля́тися**.

ЗАГОТО́ВЛЮВАЧ, а, ч., *рідко.* 1. Те саме, що **заготівéльник**.— *Тепер шукаю чоловіка, щоб збирав тим конем утиль, заготовлювачем нашим був* (Кучер, Трудна любов, 1960, 254).

2. Те саме, що **заготі́вник** 1.

ЗАГОТО́ВЛЮВАЧКА, и, *ж., рідко.* Жін. до **загото́влювач**.

ЗАГОТОВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заготовля́ти**.

ЗАГОТОВЛЯ́ТИ, яю, яєш і **ЗАГОТО́ВЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ЗАГОТО́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* загото́влять; і **ЗАГОТУВА́ТИ**, ую, у́єш, *док., перех.*

Готувати, виготовляти що-небудь заздалегідь, до настання потреби, наперед. *Всю розсаду ми вирощуємо в пожиних горщечках, завдяки чому заготовляємо її раніше і висаджуємо в грунт у найкращі строки* (Колг. Укр., 11, 1956, 13); [Б и ч о к:] *Треба буде.. векселя заготовити, щоб підписав Мартин, то воно спокійніш буде!* (Кроп., І, 1958, 455); *Вадим ще раніше заготував звинувачення, які збирався кинути їй* (Руд., Остання шабля, 1959, 108); // Робити запас чого-небудь, запасати. *Коли в колгоспі починається косовиця, Бабарихи теж беруться заготовляти сіно* (Донч., VI, 1957, 20); [Т е р е щ е н к о:] *Ми там огірки і ранню капусту заготовляємо. Очеретянський район найбільше поставляє нам* (Коря., II, 1955, 288); — *Розумієш, вдома тин треба було підправити. Лозу ще вчора заготував, кілля позабивав* (Шяп, Баланда, 1957, 189).

ЗАГОТОВЛЯ́ТИСЯ, я́ється і **ЗАГОТО́ВЛЮВАТИСЯ**, ю́ється, *недок.* Пас. до **заготовля́ти** і **загото́влювати**. *Сіно для майбутньої весни заготовлялося на полонинах обов'язково. Бо хто знав, яка вона буде?* (Гжицький, Опришки, 1962, 174).

ЗАГОТО́ВОЧНИЙ, а, е, *рідко*. Признач. для виготовлення заготовок (у 2 знач.).

△ **Загото́вочний стан** — прокатний стан, на якому зливки металу перетворюються у заготовки для сортових, листових і трубопрокатних станів.

ЗАГОТО́ВЧИЙ, а, е, *рідко*. 1. Стос. до заготовки (у 2 знач.). *Розрізняють два види лиття з сплавів кольорових металів: заготовче і фасонне* (Слюс. справа, 1957, 29); *Заготовчий етап у виготовленні інструментів.*

2. *розм.* Те саме, що **заготівельний**. *На державні заготовчі пункти Ізмаїльщини надійшли перші центнери бавовни* (Рад. Укр., 1.IX 1950, 3).

ЗАГОТО́ВЩИК, а, ч. Те саме, що **заготівник**.

ЗАГОТО́ВЩИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **загото́вщик**.

ЗАГОТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заготува́ти**. — *Догляд за коровами і заготування кормів ми, працівники ферми, беремо на себе* (Тют., Вир, 1964, 120).

ЗАГОТУВА́ТИ *див.* **заготовля́ти**.

ЗАГОТУВА́Ч *див.* **заготовач**.

ЗАГОЩА́ТИ *див.* **загоща́ти**.

ЗАГО́ЩУВАТИ, ую, уєш і **ЗАГОЩА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАГОСТИ́ТИ**, ощу́,ости́ш, *док., діал.* 1. *неперех., куди, до кого.* Приходити в гості або з іншою метою; навідуватися. *Хіба де раз або два в рік загощували в хату пасічника Семіона деякі гавди* (Фр., VIII, 1952, 217); *Сини Юри ховалися з іншими хлопцями по лісах і тільки час од часу ночами загощували до старого за харчами* (Ірчан, II, 1958, 188); — *Дайте лиш адресу, де мешкаєте, я загощу до вас* (Укр., казки, 1951, 344); [Б а б у с я *(до Ведмедя)*:] *Чи не могла б я вас просити. Колись до мене загостити* (Олесь, Вибр., 1958, 481); * Образно. *У палати королівські загостили жаль і туга,— се були найвищі гості* (Л. Укр., І, 1951, 437).

2. *перех.* Задобрювати, часто пригощаючи або запрошуючи в гості. — *Аж сам дивуюсь тепер: як міг до такої ганьби — до приписок дожитись? До того дійшов був, що всякий непотріб напував, загощав, щоб тільки слави добути. А що та слава?..* (Гончар, Тронка, 1963, 337).

ЗАГО́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заго́ювати** і стан за знач. **заго́юватися**. *Срібна вода знаходить застосування в медицині — для швидкого загоювання ран* (Хліборобо Укр., 11, 1963, 47); *Строки тимчасової непрацездатності визначаються періодом загоювання ран* (Лікар. експертиза.., 1957, 70).

ЗАГО́ЮВАТИ, ю, юєш, *недок.*, **ЗАГОЇ́ТИ**, ою, о́їш, *док., перех.* Виліковувати ушкоджені місця, рани на тілі; гоїти. *Він кілька місяців пролежав у лазаретах, загоюючи рану, одержану в бою з партизанами* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 126); *Хіба я можу чародійським словом загоїти всі рани, спинити всю кров, загасити всі пожежі?..* (Фр., II, 1950, 63); * Образно. *Радянська воєн'єднана Україна відбудовується, загоює страшні рани, фашистами заподіяні* (Вишня, І, 1956, 293);— *Випий трошки сього зілля — Все лихо загоїть* (Шевч., І, 1951, 52); — *Вату, серце, не говори так! І рани гояться, і серце можна загоїти!..— втішала мати* (Н.-Лев., IV, 1956, 142).

ЗАГО́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАГОЇ́ТИСЯ**, о́їться, *док.* Переставати кровитися, боліти; заживати, виліковуватися. *Загоюючись, виразка.. перетворюється потім у рубець* (Наука.., 1, 1957, 33); *Рана загоїться, а лихе слово — ні* (Укр.. присл.., 1955, 263); *Праве око зажило, загоїлося* (Мирний, І, 1954, 53); * Образно. *Якась лиха доля не дала зовсім загоїтись.. його душевній рані* (Фр., II, 1950, 270).

ЗАГРАБА́СТАТИ *див.* **заграба́стувати**.

ЗАГРАБА́СТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАГРАБА́СТАТИ**, аю, аєш, *док., перех., розм.* Забирати, привласнювати що-небудь силою або хитрощами. *Чи то дума безталанного, .. чи гадка щасливого, що вже половиною міста володіє та наміряється якнайшвидше і другу заграбастати?* (Мирний, III, 1954, 262); *Це ж половину землі хоче* [брат] *заграбастати* (Стельмах, Хліб.., 1959, 512).

ЗАГРА́БАТИ, аю, аєш, *док., перех., діал.* Загребти, засипати землею. *Заграбати мерця.*

ЗАГРА́БИТИ *див.* **заграбува́ти**.

ЗАГРАБУВА́ТИ, ую, уєш і **ЗАГРА́БИТИ**, блю, биш; *мн.* загра́блять; *док., перех., розм.* Захопити, відняти що-небудь по-злодійському.— *Флоту і в нас нема,— пояснив херсонський посланець.— Всі, які були, судна ті ж таки грабіжники заграбували, погнали за море в народним добром* (Гончар, II, 1959, 42); — *Казали мені заграбити* [кожуха] *— я заграбив, решта не до мене належить* (Фр., III, 1950, 200); // Пограбувати кого-небудь. *Набіжим на хутір — пана заграбусм* (Щог., Поезії, 1958, 476).

ЗА́ГРАВА, и, *ж.* Відсвічування, відблиск (перев. на небі) яскравого світла, пожежі, вогнів і т. ін. [С у х а р и к:] *Я пам'ятаю одну ніч.. Від заграви пожеж було світло, як удень* (Коч., II, 1956, 345); *Підіймаються в небо заграви по ночах од електрики з міст* (Сос., І, 1957, 494); * Образно.— *Веде всіх нас Ленін, шлях нам освічує велетенська заграва пролетарської революції на руїнах царизму* (Козл., Ю. Крук, 1956, 456); * У порівн. [П р і с ц і л л а:] *Уже й тепер я бачу щастя одсвіт, як заграву далеку...* (Л. Укр., II, 1951, 509); // Сяйвні небосхилу під час заходу і сходу сонця. *Кривавo заходило сонце за хмари, обливаючи їх загравою* (Фр., V, 1951, 89); *Край неба запалав червоною загравою. Сходило сонце* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 191); *Тим часом сідає сонце, небо на заході спалахує вечірньою загравою* (Руд., Остання шабля, 1959, 466).

ЗАГРАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загравати́** [1]. *Тося була закохана в Антона і вважала основною причиною своїх незгод у стосунках з ним його колишні загравання до Зої* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 94); *Ніяких загравань з ліквідаторами, ніяких дипломатичних переговорів з гуртками руйнівників цілого,— і всі сили на згуртування робітників-марксистів навколо марксистських лозунгів..* (Ленін, 20, 1950, 208).

ЗАГРАВА́ТИ [1], граю, граєш і *рідко* загравáю, загравáєш, *недок.* 1. Жартами, компліментами підкреслено виявляти захоплення ким-небудь; залицятися до когось. *Старші поважно розмовляли, молодші жартували, загравали з дівчатами* (Руд., Вітер.., 1958,

213); *Ранній легкокрилий вітерець із гаю Наче в ним* [туманом] *шуткує, наче заграває* (Манж., Тв., 1955, 37).

2. *перен.* * Догідливо, лицемірно підлещуючись, запобігати ласки, прихильності в кого-небудь. *Тамара переписувала, старанно виводячи літери, а в душі закипав гнів проти Аусра. Значить, і з нею він заграє, вона йому потрібна, як машина, щоб за нього робила* (Хижняк, Тамара, 1959, 86); *Коцюбинський створює правдивий образ ліберала, що на словах заграє з селянами, а на ділі обдурює їх і виступає заодно з самодержавством* (Укр. літ., 9, 1957, 207).

ЗАГРАВА́ТИ [2], аю́, аєш, *недок., рідко,* **ЗАГРА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.* 1. *перех. і без додатка.* Починати грати або виконувати що-небудь на музичному інструменті (про людину). *Сінон заграє у флейту, потім передає її флейтистові, той провадить далі* (Л. Укр., II, 1951, 322); *Заграли музики, посипали дівчата у двір* (Вовчок, I, 1955, 190); *Раптом він про трьох танкістів На гармошці тій заграв* (Воскр., Взагалі.., 1948, 120); // Починати звучати, виконуючи який-небудь твір, якусь мелодію (про музичні інструменти). *Ой заграйте, цимбали, щоб ніженьки дрижали* (Номис, 1864, № 12 518); *Музика заграла знайому польку* (Моє життя в мист., 1955, 16); * Образно.— *Кахи-ках!.. Тисячі тонесеньких дудочок раптом заграваліи у діда всередині* (Довж., Зач. Десна, 1957, 464); * У порівн. *Червінці делікатно дзенькнули, неначе арфа заграла* (Н.-Лев., III, 1956, 387); // *перен.* Починати діяти енергійно, злагоджено. *З околиці села з-за Хожиної спини залицисто заграли довгу чергу гвардійські міномети* (Гончар, III, 1959, 414); *В ранковій карпатській тиші Заграли сокири і пили* (Гойда, Сонце.., 1951, 27); // *у що, чим, перен.* Починати швидко рухати чим-небудь. *На току, як і раніше, заграли у два ціпи Василь з Гришкою* (Кос., Новели, 1962, 181); *Геннадій повів округло широким плечем, заграв бугорами біцепсів* (Вол., Місячне срібло, 1961, 10).

◇ **Заграти на нервах** — роздратувати, знервувати кого-небудь. *Тепер я зрозуміла, що моя роль мала серйознішу мету, ніж те, щоб тільки заграти на нервах шефа. Дівчата хотіли мати привід для організованого виступу* (Вільде, Ті з Ковальської, 1947, 78).

2. *тільки док., перех.* Виконати на музичному інструменті який-небудь твір. *«Крейцерову сонату» я отримала, Катюша грала її частинами,.. але заграти цілу, з початку до кінця, без перерву, їй не під силу* (Л. Укр., V, 1956, 221); — *І за того ж грамофона віддав Кондрі найкращу рибу. А той і радий обдурити малого: заграє одну пісеньку та й бере собі рибину* (Стельмах, I, 1962, 304).

3. *тільки док., неперех., розм.* Взяти участь у якій-небудь грі, виставі, виступити на сцені. *Пиши, брате, ти, а ми, актори, заграємо тобі за всіма приписами Станіславського* (Ю. Янов., I, 1954, 60); // *перех., розм.* Виконати яку-небудь роль у п'єсі. [М и к и т а:] *Страх мені хочеться заграти поважного батька* (Сам., II, 1958, 178).

Заграти весілля — справити весілля. *Обмінили хліб, а в неділю й весілля заграли* (Мирний, I, 1949, 133).

4. *неперех., розм.* Починати гратися, бавитися з ким-, чим-небудь. *Цуценя, граючи з дівчинкою, лінькувато, але гучно дзявкотіло* (Коз., Блискавка, 1962, 62); * Образно. *Вітре буйний, вітре буйний! Ти з морем говориш. Збуди його, заграй ти з ним* (Шевч., I, 1951, 9); // *у що.* Починати грати в яку-небудь гру. [Д р е й с і г е р:] *Як гадаєте, пане пасторе? чи не заграти б нам тепер в карти?* (Л. Укр., IV, 1954, 239).

5. *неперех., перен.* Починати швидко рухатися в різних напрямках. *І сльози, як прийде пора, Заквітнуть урожаєм, І ворон сонячно загра Над березневим гаєм* (Рильський, III, 1961, 56); *А поміж вір оряната молоді Заграли* (Бажан, Вибр., 1940, 178); // Починати бушувати, бурхати, клекотати (про сили природи). *У вікна починав заграваті вітер, порошили крупчасті сніжинки* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 92); *Пригріло сонечко і з поля сніг погнало; У річку сніг побіг, і Оржиця заграла* (Греб., I, 1957, 75); *Повалить свіжий сніг, хуртовина заграє* (Вовчок, I, 1955, 289); *Линув дощ, рясний, ..заграла, зарокотала, захлюпала по ярах вода* (Тют., Вир, 1964, 84); // Починати іскритися, пінитися, шумувати (про вино, шипучі напої і т. ін.). *Заспіва патефон горлатий і міцне заграє вино* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 38); *Ще тільки друга половина лютого, а серцем Оксана бачила вже той день, коли все навкруги заряснів, заграє соками* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 3).

◇ **Кров заграє (заграла)** *див.* кров.

6. *тільки док., неперех., перен.* Почати швидко виникати, виявлятися (про думки, почуття); нестримно забитися (про серце). *Стане мені весело й гарно; заграють і заспівають мої думки* (Н.-Лев., I, 1956, 67); *Чия душа щира, Чиє серце не заграє,.. Що те давнє твоє право Тепер тільки сіє Добра доля...* (Мирний, V, 1955, 259); [Г і б с о н:] *Ну от, і у вас заграв патріотичний струм, як у того генерала* (Собко, П'єси, 1958, 87).

7. *перев. док., неперех., перен.* Засяяти, заблищати, мінячись, переливаючись (про сонячне проміння, світло і т. ін.). *Широкий промінь сонця.. заграв на її лиці* (Коб., I, 1956, 496); *Тільки світ з каганця заграв у невеличких водяних бризках, що задержались на виду у Пріськи* (Мирний, III, 1954, 126); *Молодь вп'яла очі в Голосова і не помічала, що уже на світ заблагословилось і на краю неба заграла срібна світова зірка* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 60); *На стелі заграв од сонця зайчик...* (Тич., II, 1957, 295); // Яскраво заблищати, виражаючи радість, захоплення і т. ін. (про очі). *Чую, як мої очі, ось тільки холодні й сердиті, раптом заграли від почуття, голос м'який став і теплий* (Коцюб., II, 1955, 266); // Виразно виявитися, виділитися на чому-, в чому-небудь. *У чорних очах заграла-забігала тихая радість* (Мирний, III, 1954, 148); *Радісний рум'янець заграв на вблідлому обличчі* [жінки] (Коцюба, Нові береги, 1959, 136); // Заіскритися, переливаючись різними кольорами, барвами. *Переливи коштовних камінчиків міріадами вогників заграли на столі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 396); *Заволотились, засинівши, Заграли в семибарвній грі Гранітних сходів мокрі схили* (Бажан, Роки, 1957, 205).

◇ **Заграти очима (бровами)** — почати багатозначно, кокетуючи, поглядати на кого-небудь. *Віра кокетливо опустила голову і заграла очима* (Руд., Вітер.., 1958, 60); *Орися,.. забачивши дивного вершника, лукаво заграла бровами, голосно засміялася* (Тют., Вир, 1964, 194).

ЗАГРАВА́ТИСЯ, аю́ся, аєшся, *недок.,* **ЗАГРА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* 1. Починати бавитися, розважатися з ким-, чим-небудь. * Образно. *Розступилася синява хмар і дала волю життєдайному сонячному сяйву, що загралося з блиском калюж* (Баш, Надія, 1960, 259).

2. *перен.* Починати швидко битися, калатати від хвилювання, радості тощо (про серце). *Удова зітхнула, немов покидаючи яку важку думку, й глянула на діток, а у діток серденятка знов загралися й знов охопила їх надія на щось хороше* (Вовчок, I, 1955, 303).

3. *тільки док.* Захопитися грою, забувши про все інше. *Насилу Христя утішила Івася, насилу звела його з Маринкою і трохи спочила, коли вони загралися* (Мирний, III, 1954, 156); // Втомитися від тривалої

гри. *Вона і незчулася, як, загравшись з ним* [сином], *заснула* (Баш, Надія, 1960, 23).

ЗА́ГРА́ВНИЙ, а, е. Стос. до загра́ви. *Інколи в просвітах між деревами миготіли клапті червоного загравного неба* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 175); *Сонце вже пірнуло десь у снігових заметах, лишивши по собі, як спогад, широке загравне панно* (Кпр., Вибр., 1960, 413); *В загравну, темну, люту ніч Жалем зітхають трави* (Мал., Звенигора, 1959, 114).

ЗА́ГРА́ВНО. Присл. до **за́гра́вний**. *Над селом загравно жевріло небо* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 20).

ЗА́ГРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **загра́ти** 1, 2.

ЗАГРАНИ́ЦЯ, і, *ж., розм., рідко.* 1. Окрема держава, територія по той бік кордону.— *З жінкою* [Лошаков] *не живе, вона десь по заграницях вівться, а він тут* (Мирний, III, 1954, 260); *Ви не їздили по заграницях дивитися на різні прекрасні дива* (Довж., III, 1960, 363).

2. *збірн.* Іноземні держави.— *Завтра землю мають відбирати, а він до ранку завіє про свою заграницю,— скривився Созоненко* (Стельмах, II, 1962, 109).

ЗАГРАНИ́ЧНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Який міститься або живе за кордоном; закордонний. *Думками вже літала* [Софія] *по великих заграничних містах* (Л. Укр., III, 1952, 505); *Тишу перервав заграничний політик* (Фр., IV, 1950, 31); // Завезений з-за кордону. *На грядках.. пороблені широкі вулиці й позасаджувано всілякі заграничні квіти* (Кобр., Вибр., 1954, 120).

ЗАГРА́ТИ *див.* **загорода́ти** 2.

ЗАГРА́ТИСЯ *див.* **загорода́тися**.

ЗАГРАТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **загратува́ти**.— *А тепер я тут, в сій.. загратованій залізом клітці* (Л. Укр., III, 1952, 678); // *у знач. прикм. Поїзд зупинився на чорному, в єдиною свічкою в загратованому вікні, полустанку* (Стельмах, I, 1962, 170); *Загратовані двері*.

ЗАГРАТУВА́ТИ, ую́, у́сш, *док., перех.* Загородити, закрити гратами. *Високі вікна і вскляну веранду він загратував залізом* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 82).

ЗАГРЕ́БА, и, *розм., заст.* 1. *ж.* Місце захування, загрібання чого-небудь. *Знав він кошечу* [кошачу] *загребу* (Номис, 1864, № 13776).

2. *ж.* Корж, випечений у жару. *Загреби — пшеничні коржі, і прозивались загребами від того, що пекли їхня кабиці, загрібаючи в жар і попіл...* (Стор., I, 1957, 266); *Притомилися од далекої дороги й посідали під лісом одпочити та тим часом і загребу спекти* (Сл. Гр.).

3. ч. і *ж.* Жадібна людина. *Забере усе бісів загреба* (Сл. Гр.); *Всі вони* [папа, кардинали] *загреби та грошолови, продають і купують кров людську, навіть християнську, і всякі святощі* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 60).

ЗАГРЕБЕ́ЛЛЯ, я, *с.* Місце, ділянка і т. ін. за гребле́ю. *На загребеллі живе* (Сл. Гр.).

ЗАГРЕ́БЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **загребти́**. *На ниві.. стелються довгими рядами не загребені покоси* (Вас., I, 1959, 130).

ЗАГРЕ́БИСТИЙ, а, е., *розм.* 1. Яким можна або який може добре, багато загрібати. *Йшла в хід лопата. Широка, загребиста, скільки вугілля перекидав за зміну такою лопатою навалювідбійних!* (Рад. Укр., 4.X 1949, 3).

2. Те саме, що **загребу́щий** 1.

ЗАГРЕ́БИСТО. *розм.* Присл. до **загре́бистий** 2. *Простягнені білі, довгі руки* [постаті] *загребисто ворушать тонкими пальцями* (Л. Укр., III, 1952, 219).

ЗАГРЕ́БКИ, ів, *мн., заст.* Закінчення збирання врожаю. *Шляхта вимагала від священиків виконання феодальних повинностей.. Священик повинен був.. на.. зажинки і загребки ходити нарівні з селянами* (Іст. УРСР, I, 1953, 215).

ЗАГРЕБНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех.* Однокр. до **загріба́ти**. *Дід загребнув з таці рукою жменю рису, приступив по ній долонею і ..звільна запрацював беззубими щелепами* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 181).

ЗАГРЕБТИ *див.* **загріба́ти**.

ЗАГРЕБТИСЯ *див.* **загріба́тися**.

ЗАГРЕБУ́ЩИЙ, а, е, *розм.* 1. Який прагне багато загребти, привласнити; дуже жадібний, ненаситний. *Оці будинки, покої, по яких перше блукала одна несита і загребуща людина,— тепер підуть під школи* (Коцюб., II, 1955, 83); // Власт. жадібній людині. *У попа очі завидющі, а руки загребущі* (Укр.. присл.., 1955, 23); *Розійшлися горами легені-опришки, щоб заховати від загребущого панського ока добро народне — золото панське* (Іваничук, Не рубайте.., 1961, 104); * Образно. *Смерть не раз простягала до нього холодні руки. Загребуща всемогутня смерть* (Дмит., Обпалені.., 1962, 232).

2. *рідко.* Те саме, що **загре́бистий** 1. *Живого танка вона ніколи не бачила, .. а тут це, безперечно, він насувався, окутаний курявою, великий, масивний, безокий, з загребущими гусеницями* (Гончар, Тронка, 1963, 184).

ЗАГРИ́ВОК, вка, ч. 1. Задня частина шиї у тварини. *Довелося.. щеня взяти за загривок і кинуть слузі сусідки* (Ле, Наливайко, 1957, 319); // *розм.* Те саме, що **потили́ця**.— *Хропуть... Уже он скоро сонце в загривок припече, а вони сни видивляються. Такі нахазяйнують чортів пляшку! — лаявся Йонька, плескаючи молотком по косі* (Тют., Вир, 1964, 223).

2. Нижня частина кінської гриви біля холки. * Образно. *Викосили нивку, Подивись, як чисто — ні тобі загривка...* (Ус., Листя.., 1956, 21); *Вітер рвав загривки грудочок і чорною метелицею носився по ріллі* (Панч, В дорозі, 1959, 46).

ЗАГРИЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАГРИ́ЗТИ**, зу́, зе́ш; *мин. ч.* загри́з, ла, ло; *док., перех. і без додатка.* 1. Гризучи, кусаючи, умертвляти, знищувати. *Ведуть балачки казахи про своє життя-буття, про мисливство, про вовків, що лошат загризають щоночі, про худобу* (Донч., I, 1956, 133); [Відьма:] *Ні, не спущу* [ведмедя на ката]. *Сама його* [ката] *загризу...* (Шевч., I, 1951, 370); [Гостроховстий:] *Нехай мене кожум'яцькі собаки загризуть! Щоб я до своєї хати не дійшов,.. коли я брешу* (Н.-Лев., II, 1956, 492).

2. *перен.* Замучувати, набридати докорами, лайкою. *Йому захотілося поцілувати оті руки, на яких незручно, в безнадії відпочивала голова.. А бісів Терентій ще бити й загризати сміє її* (Стельмах, Хліб.., 1959, 502); *Христя слухала матір, а сама думала: от і піймайся такому в невістки,— усі з тебе кишки вимотає... буде гризти, поти загризе* (Мирний, III, 1954, 53).

3. *розм., рідко.* Заїдати, закушувати чим-небудь з'їдене або випите. *Їв* [Мстислав] *жарене м'ясо, загризаючи хлібом* (Оп., Іду.., 1958, 50); — *Чай п'ють і салом загризають,— поспішив доповісти Барило. — Незавидне діло...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 261).

ЗАГРИЗА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАГРИ́ЗТИСЯ**, зу́ся, зе́шся, *док.* 1. *з ким і без додатка, розм.* Починати гризтися, сваритися. *Палажка.. все частіш і частіш загризалась з Оришкою* (Тесл., Вибр., 1950, 103); — *День не пройде без того, щоб ви не загризлися; хвилину душа спокійно не побуде на місці!..* (Мирний, III, 1954, 115); *Перед війною Роман Денисович і справді загризся з своїм районним начальством* (Підс., Віч-навіч, 1962, 28).

2. Починати кусати, гризти один одного (про тварин). [Дранко *(хутко підбіга до свого тину і загляда у двір):*] *Собаки загризлись!* (Кроп., I, 1958, 178).

3. *тільки недок.* Пас. до **загриза́ти.**

ЗАГРИЗЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **загри́зти** 1—2. *У гострих шапках, вони* [Левко і Артем] *були схожі на вовків, загризених старим, уже сивим ватажком, що стояв над ними на задніх лапах, як стояв тоді над своїми синами в моровій парі Волос Улас* (Панч, II, 1956, 7).

ЗАГРИЗТИ *див.* **загриза́ти.**

ЗАГРИЗТИСЯ *див.* **загриза́тися.**

ЗАГРИМАТИ, аю, асш, *док.* 1. *неперех., чим, у що і об що.* Почати гримати, сильно стукати; загрюкати. *Зірвалася* [Варвара] *на рівні ноги, поскочила до дверей, загримала кулаками в двері* (Март., Тв., 1954, 131); *Загримало о стіни те каміння* (Фр., XIII, 1954, 132); *Созоненко загримав залізом, відчинив хвіртку* (Стельмах, II, 1962, 93).

2. *неперех.* Почати голосно й сердито, роздратовано докоряти комусь, лаяти кого-небудь.— *Добрі смішки, коли повипивав горілку з усіх бутлів!— загримала матушка* (Н.-Лев., I, 1956, 129);— *Ану, вийдіть з хати! — загримав він на привітання молодих командирів* (Довж., I, 1958, 144).

3. *перех., розм.* Постійним гримінням, окриками, сваркою притупити чий-небудь розум, почуття.— *Сину мій! — Ще в сповиточку загримають тебе, змалечку застукають,— не розв'ється, дорогий мій квіте* (Вовчок, I, 1955, 27).

ЗАГРИМІ́ТИ, млю́, мі́ш; мн. загримля́ть; *док.* 1. *без додатка і чим.* Почати гриміти, гуркотіти. *Ляснули двері чулана, загримів залізний засов* (Вас., II, 1959, 18); *Дві гармати озвалися недалеко відразу. Через хвилину загриміли й інші* (Мак., Вибр., 1956, 485); *Старшина скомандував: — В кого кайла — сюди! Кайла дружно загриміли* (Гончар, III, 1959, 253); *Поїзд загримів на стрілці і враз уповільнив хід* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 57); *Матюшина.. вийшла на кухню, загриміла там посудом* (Собко, Звич. життя, 1957, 177); * Образно. *Враз загриміло поле бою На цілий світ* (Підс., Поеми, 1954, 42); // Голосно, гучно залунати (про звуки). *З галереї загримів один із найбільш нестриманих вальсів віденського митця Штрауса* (Фр., VI, 1951, 229); *У залі загриміли оплески* (Головко, I, 1957, 422); *Постріли гулко загриміли над водою* (Смолич, I, 1958, 46); *Вже загриміли пісні перемоги* (Олесь, Вибр., 1958, 283); // *безос. Чорне небо Запалахкотіло І погасло, і по небі Страшно загриміло!..* (Рудан., Тв., 1956, 76); // Гучно, голосно заграти, заспівати. *Загримів чудовий оркестр, аж повітря задрижало* (Н.-Лев., III, 1956, 134); *Загримів хор і загули дзвони* (Довж., I, 1958, 273); *Солов'ї, перепочивши серед ночі якусь годинку, знов защебетали, загриміли в садку* (Вирган, В розп. літа, 1959, 291).

2. *перен., розм.* Заговорити голосно, збуджено, роздратовано. *Господар передихнув і нараз погрозливо загримів: — Це ж теж вірно!* (Досв., Вибр., 1959, 258); *— Холоп! Оце тобі за холопа! — загримів від злості і радості Іванко* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 124).

3. *без додатка і у що.* Почати сильно стукати; загрюкати. *Двері загриміли та так загриміли, наче хтось із них вибивав дерев'яну душу* (Стельмах, Хліб.., 1959, 605); *Міліціонер.. знову загримів у ворота* (Мик., II, 1957, 222); // *рідко.* Гучно закалатати, забитися (про серце). *Вона притулилася вухом до його грудей, і у відповідь їй загриміло молоде серце* (Ю. Янов., I, 1958, 207).

4. *розм.* З шумом, гуркотом побігти, поїхати, опуститися і т. ін. *Чорнокнижний розмашисто й красиво черкнув кілька слів, дав папірець конвоїру, той.. цокнув каблуками, обернувся кругом і загримів з казенного дому* (Стельмах, Хліб.., 1959, 460); *Кричали чайки, мов на бурі, вже в воду якір загримів...* (Тич., II, 1957, 273).

5. *тільки 3 ос., перен.* Сягнути, поширитися далеко. *Слава про них загримить до зірок* (Л. Укр., I, 1951, 283).

ЗАГРИМКОТІТИ, очу́, оти́ш, *док.* Те саме, що **загримоті́ти.** *Надворі розігралася буря. Повіяв вітер.. Загримкотіла на даху бляха* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 117).

ЗАГРИМОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **загримува́ти.** *Артисти всі уже загримовані* (Головко, I, 1957, 314); *На сцену вийшла Ксеня, загримована під стару Меланку* (Вол., Місячне срібло, 1961, 315).

ЗАГРИМОТА́ТИ *див.* загримоті́ти.

ЗАГРИМОТІ́ТИ, очу́, оти́ш і **ЗАГРИМОТА́ТИ,** очу́, о́чеш, *док.* Підсил. до **загриміти.** *Щось загримотіло в сінях та й зачало до дверей добиватися* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 370); *А тут грім як загримотить* (Кв.-Осн., II, 1956, 413); *Доїхали майже до місця, коли щось як загримотить мені в ухо, наче з рушниці* (Мур., Бук. повість, 1959, 80); *Хряпнувши дверима, загримотів* [Іван] *по кам'яних сходах* (Кучер, Трудна любов, 1960, 393).

ЗАГРИМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Застосовуючи, накладаючи і т. ін. грим, змінити чию-небудь зовнішність. *Ні, то еже, мабуть, не старшокласники перевбралися.. І ніхто й думати не хоче про те, що це Микола Курило з Андрієм Севериновим задля великого почуття дружби* [з народами Африки] *ні на що не зважили: обличчя, руки й ноги загримували* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 188); // *ким, під кого.* Гримуючи, зробити схожим на кого-небудь.

ЗАГРИМУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Накладаючи на себе грим, змінити свою зовнішність. *Едіт ще раз оглянула себе в дзеркалі й ввернулася до Люби Соколової, яка сиділа, чекаючи, поки артистка загримується* (Собко, Запорука.., 1952, 197); // *ким.* Гримуючись, зробитися схожим на кого-небудь. *Одного разу присмерком ми з товаришем одягнулись та загримувались жебраками-п'яницями і пішли на станцію* (Моє життя в мист., 1955, 50).

ЗАГРІБА́ЛЬНИК, а, ч. Той, хто загрібає граблями колоскові рослини, сіно і т. ін. *Там виїздять чотири виладнаних кінні косарки, а з ними й в'язальниці, загрібальники на кінних граблях* (Ле, В сноп.., 1960, 44).

ЗАГРІБА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **загріба́льник.** *До загрібальниць і скиртоправів замахали чоловіки кашкетами, зазиваючи на обід* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 207).

ЗАГРІБА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загріба́ти.**— *І от тоді, коли отой внесок кожного коваля, призначений для загального добра, почне все зростати і зростати, а ненаситне загрібання до своєї комори і каси почне все зменшуватись, я думаю, вже й настане крутий злам у психології* (Кучер, Трудна любов, 1960, 484).

ЗАГРІБА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАГРЕБТИ,** бу́, бе́ш; *мин. ч.* загріб, загребла́, ло́; *док.* 1. *перех.* Зібрати, гребти що-небудь у купу, в одне місце; згрібати. *Іржаве листя каштанів опало на вигорілу траву, і його не загрібали* (Кучер, Чорноморці, 1956, 255); *Загрібати колоски;* // Згортати, скидати з чогось у що-небудь. *Золоті покотилися на стіл. Старий турок сопів, наче віл, Загрібаючи злото у міх* (Воронько, Драгі.., 1959, 110); // *розм.* Набирати, зачерпувати. *Жінка загрібає жменею холодної зашкарублої грязюки і дбайливо забиває дірку* (Донч., III, 1958, 10); *Він загріб своїми лапищами цілу купу каміння і потяг до стовпа, журючи там немов східці* (Гр., II, 1963, 296).

◇ **Загріба́ти (загребти́) гро́ші лопа́тою** *див.* **гро́ші; Загріба́ти (загребти́) жар чужи́ми рука́ми** *див.* **жар; Хоч лопа́тою загріба́й** — багато, чимало чого-

небудь. *Правдиво кажуть — гумору в народі хоч лопатою загрібай* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 77).

2. *перех., розм.* Загарбувати, привласнювати. *Багач чуже загрібає, бо своєму ліку не знає* (Укр.. присл.., 1955, 4); *Весь хутір загріб він, обплутав, як спрут...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 295); * Образно. *В дяку ж вам, непевні діти, Ваші братчики любі Всю історію освіти Загребли цілком собі!* (Граб., І, 1959, 109); // Багато виторговувати; одержувати великі прибутки. *Щодня він ловив мішок риби, ніс її на базар і загрібав добрячі гроші* (Чаб., Тече вода.., 1961, 90).

3. *перех., розм.* Загортати, засипа́ти чим-небудь; протилежне **в и г р і б а т и**. [Н а г л я д а ч:] *Вони ж мерців своїх не палять навіть, а в землю загрібають* (Л. Укр., II, 1951, 522); *Іван викопав яму і загріб корову* (Калин, Закарп. казки, 1955, 76); *Взяла Катерина граблі з залізними зубками, латку озимого жита заволочила, загребла. Як курка лапою...* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 206); * Образно. [К о б з а р:] *Е-ех, чоловіче, чоловіче! Час усе зітре. Великі утрати, страшенні скорботи — все він загребе, поховав...* (Мирний, V, 1955, 88).

◇ **[І] ку́ри загребу́ть** *див.* **ку́ри; Ку́рка ла́пою загребе́** *див.* **ку́рка.**

4. *перех. і без додатка.* Горнути, гребти воду чим-небудь. *Парубок, який спочатку плив, працюючи самими ногами, уже почав загрібати воду й руками, на яких метляли обривки вірьовки* (Панч, Гомон, Україна, 1954, 188); // Працювати руками так, як під час плавання. *Зітхнув Охрім і попов, широко загрібаючи руками, підсуваючись колінами* (Кучер, Чорноморці, 1956, 375); // Йти, бігти клишаво, незграбно. *Довгастий звір стрімголов вискочив з-за ліщини, кумедно загрібаючи на бігу передніми лапами* (Донч., IV, 1957, 53).

5. *неперех.* Гребти веслом, приводячи в рух човен. *Івась лінько загрібав веслом, спрямовуючи човна на середину річки* (Збан., Старший брат, 1952, 16); // Почати гребти. *Обоє в човні зразу загребли чотирма веслами* (Ільч., Серце жде, 1939, 17).

6. *тільки док., перех.* Почати розгрібати, розривати що-небудь сипке. *Кінь, побачивши Хромова, загріб стрункою ногою землю і привітно, тихо заржав* (Кон., Сусіди, 1955, 9).

ЗАГРІБА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАГРЕБТИ́СЯ,** бу́ся, бе́шся; *мин. ч.* загрі́бся, загребла́ся, ло́ся; *док.* 1. Заглиблюватися, заховуватися в що-небудь, загортаючи, засипаючи себе чимось. *Вправ* [Оперко] *завожену сорочку, простелив на траві, а сам загрібся в гарячий пісок, задрімав* (Горд., II, 1959, 129); *Заховалися в нірках ховрахи, птахи загреблися глибше в гнізда* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 4); *//розм., рідко.* Проникати куди-небудь, врізуючись, заглиблюючись.— *Трактор загребеться — виступає вода* (Горд., Дівчина.., 1954, 113); * Образно. *Він любив науку для науки і все загрібався в філософію глибше й глибше* (Н.-Лев., I, 1956, 376).

2. *тільки док., перен., розм., де, в чому.* Заглибитися жити далеко від центру, в глушині. *В горах загрібся, між бойками* (Фр., VII, 1951, 17); *Мрією* [сестри] *було: закінчити школу й загребтися на селі..— потонути у тихій роботі* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 116).

3. *тільки док.* Почати рухати у воді руками і ногами. *Тимко шалено загрібся руками й ногами,.. пробивався вплав до берега* (Тют., Вир, 1964, 122).

4. *тільки недок.* Пас. до **загріба́ти** 1—3.

ЗАГРІБНИ́Й, а́, е́, *спец.* Призначений для загрібання. *Загрібне весло; Загрібний гвинт;* // *у знач. ім.* **загрібни́й,** но́го, *ч.*; **загрібна́,** но́ї, *ж.* Людина, яка веслує першою від корми, спрямовуючи рух човна. *В розташуванні спортсменів у човні є одна складна особливість, — загрібний, той, що сидить ближче до корми, задає тон усій команді. Це на нього рівняються інші гребці, це він встановлює темп і ритм веслування* (Собко, Матв. затока, 1962, 342).

ЗАГРІВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАГРІ́ТИ,** і́ю, і́єш, *док., зах.* 1. *перех.* Робити теплим, гарячим; зігрівати. *Велика ватра груди загрівав...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 78); — *На́ вам, діду, хоч чоботи тії, Що на плечах несу я — отож, В них загрієте ноги старії, Бо до міста не близько й мороз* (Фр., XIII, 1954, 137).

2. *перех., перен.* Морально підтримувати кого-небудь; втішати, підбадьорювати когось. *Твої теплі слова загріли, заохотили ту, що на роздоріжжі.. стояла та безнадійно споглядала* (У. Кравч., Вибр., 1958, 257); *// до чого.* Заохочувати, закли́кати, підбурювати до дії і т. ін. *«Валіть! Коліть!».. Так генерал нас загрівав до бою* (Фр., X, 1954, 62).

3. *перех., до кого, чого, перен.* Викли́кати інтерес, привертати до себе. *Я не вважаю себе ані таким великим талантом, ані жодним героєм,.. щоб моя особа могла загріти всіх до себе* (Фр., I, 1955, 30).

4. *тільки док., неперех.* Почати гріти. *Іде дощ, доки йде, а відтак і сонечко загріє* (Федьк., Буковина, 1950, 127).

ЗАГРІВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАГРІ́ТИСЯ,** і́юся, і́єшся, *док., зах.* 1. Ставати теплим, гарячим; зігріватися. *Дощ промочив бідака до нитки, загрітися не було де* (Фр., VI, 1951, 166).

2. *чим, перен.* Наживатися на чому-небудь. *Олена зайшла знов Петрові перед обличчя і знов протирала очі і грозила пальцем: «Ой не загрієтеся сирітською кров'ю!»* (Март., Тв., 1954, 122).

3. *тільки недок.* Пас. до **загріва́ти** 1—3.

ЗАГРІ́ТИ *див.* **загріва́ти.**

ЗАГРІ́ТИЙ, а, е, *зах.* Дієпр. пас. мин. ч. до **загріти** 1—3. *Загріті танцем обличчя блищать від краплистого поту* (Коцюб., I, 1955, 232); *Тою мовою загріті, Присягли всі.. Твердо йти за Филимоном На всі бої* (Фр., X, 1954, 106).

ЗАГРІ́ТИСЯ *див.* **загріва́тися.**

ЗАГРО́БНИЙ, а, е, *рел.* Який має бути, настати після смерті; потойбічний. *Олекса не вільний від забобону про загробне життя* (Вільде, Сестри.., 1958, 479); *Релігія.. живить серед внедолених ілюзорну втіху і сподівання на краще життя в загробному світі* (Наука.., 2, 1959, 55).

ЗАГРО́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок., рідко* **ЗАГРОЗИ́ТИ,** грожу́, грози́ш, *док.* 1. З погрозою говорити щонебудь, попереджати про щось; погрожувати, нахвалятися. [Г а й д а й:] *Ти будеш говорити. (Різко). Я знайду тобі час!* [О к с а н а:] *Прийшов загрожувать мені?* (Корн., I, 1955, 64); [Т а н я:] *Він і мені весь час загрожував, що когось вселить* [у квартиру], *коли ти не приїдеш* (Коч., II, 1956, 498); *Він біг просто в степ і озирався на окоп. Ні, тепер за ним ніхто не гнався, ніхто не загрожував розстрілом* (Кучер, Чорноморці, 1956, 37); *Спробував він збільшувати ці толоки, та нічого не вийшло. Підсусідки загрозили пустити його хутір димом* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 89); // Робити загрозливий жест. *Той хрипить, зацідивши зуби, вартовий виходить знов за двері, кілька раз оглянувшись і загрозивши на ході тройчаткою* (Л. Укр., II, 1951, 429).

2. Містити, таїти в собі яку-небудь загрозу, небезпеку. *Чорна штукатурка черевато поодвисала і місцями загрожувала щохвилинною катастрофою* (Епік, Тв., 1958, 428); *Вибратися з Фінляндії Леніну було нелегко: посадка на пароплав у порту загрожувала йому арештом* (Біогр. Леніна, 1955, 96); // Становити собою якусь загрозу, небезпеку для кого-, чого-небудь. *Черкнуло*

[Ганну] *кулею в голову. Рана була неглибокою і життю не загрожувала* (Гончар, II, 1959, 261); *На плотах тих лісоруби мчать стихії напролом, і каміння гострі зуби їм загрожують кругом* (Сос., Солов. далі, 1957, 41); // Бути неминучим для кого-небудь, насуватися на когось (про щось страшне, неприємне). *Артамонову загрожувала сліпота, і він всіма засобами.. боровся проти неї* (Дмит., Розлука, 1957, 205); [Л е с я:] *Тарасові загрожує каторга* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 89).

ЗАГРО́ЗА, и, *ж.* 1. Груба, зухвала обіцянка заподіяти яке-небудь зло, неприємність; погрожування, нахваляння. *Серед погоні однак помітне було якесь замішання. Гальванеску еже рідше гукав свої загрози в рупор* (Смолич, I, 1958, 100); — *І тоді,— забринів загрозою голос фанатика,— тоді марно припадатимете до димучих руїн вівтарів. Тоді не смійте волати до милосердного бога* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 34); *Загроза поскаржитись Лозовому все ж таки вплинула: літаки прибули по обіді* (Руд., Остання шабля, 1959, 403); // *жарт., рідко.* Обіцянка зробити що-небудь незвичайне, на диво комусь.— *Ви не виконали своєї загрози? (Якось.. Павло похвалився їй, що один сонет у своїй збірці присвячує їй, щоправда, зашифрувавши ім'я її ініціалами).— Навпаки! — відповів Павло* (Головко, II, 1957, 489).

2. *чого.* Можливість або неминучість виникнення чогось небезпечного, прикрого, тяжкого для кого-, чого-небудь. *Створилася явна загроза оточення, і командир батальйону.. наказав зайняти кругову оборону* (Кучер, Чорноморці, 1956, 129); *Над ним нависла загроза арешту* (Гончар, III, 1959, 228); *В ході війни був створений єдиний фронт народів проти поневолення і загрози поневолення з боку фашистських загарбників* (Ком. Укр., 5, 1965, 24); *Якщо є загроза загибелі зимуючих рослин від льодової корки, треба руйнувати її копитами, тракторами, посипати попелом або дрібним торфом* (Колг. Укр., 8, 1957, 20); *Найбільш невідкладним завданням є врятування людства від загрози ядерної війни* (Рад. Укр., 5.VIII 1959, 4).

3. Те, що може заподіювати яке-небудь зло, якусь неприємність. *А клуню всю геть обійняло полум'ям. Що й хаті загроза: вітер сюди, на хату* (Головко, I, 1957, 348); *Біг* [Біда] *і думав про те, що треба не дуже гупати чобітьми,— ворожа розвідка була реальною загрозою* (Трубл., I, 1955, 52).

Під загро́зою — у небезпеці.— *Коновалець і Оскілко наступають через Коростень на Бородянку. Київ під загрозою. Посилаю туди Гавриченка з богунцями і піжинцями* (Довж., I, 1958, 180).

ЗАГРОЗИ́ТИ *див.* **загро́жувати.**

ЗАГРО́ЗЛИВИЙ, а, е. 1. Який виражає загрозу (у 1 знач.); грізний. *Перший гвалт на півслові, як одрубав: повертає гарячі ще очі, здивовані, затурбовані, загрозливі* (Вас., Незібр. тв., 1941, 65); *І ось.. зненацька звалилось на бійців грізне попередження: — Танки праворуч! Першим пустив його Козаков, підлетівши до командира полку і рапортуючи йому з якимось сердитим, загрозливим виглядом, наче своєму підлеглому* (Гончар, III, 1959, 446).

2. Який містить у собі загрозу (у 2 знач.), небезпеку; небезпечний. *Становище було дуже загрозливе... Над життям матері і її ненародженої дитини зависла страшна небезпека* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 174); *Не вперше вже стикаються.. купці з грабіжниками й вбивцями. Темний і загрозливий схід, страшні простори за Ітиль-рікою* (Скл., Святослав, 1959, 51); // Який наводить, викликає жах; страшний. [А н н а:] *Аж до Гори не могла спинитись, І тільки стук загрозливий копит За спиною я близько почувала* (Коч., П'єси, 1951, 21); *Таня стоїть на сцені самотня. Здалеку наростає тихе загрозливе гудіння* (Собко, П'єси, 1958, 116).

ЗАГРО́ЗЛИВО. Присл. до **загро́зливий.** *Конвоїр німецької групи* [полонених] *загрозливо змахнув автоматом* (Довж., I, 1958, 367); *У залі збився ще більший переполох.. Натовп гойдався із кутка в куток, валував, як штормові хвилі, і неспокійно, загрозливо гув* (Епік, Тв., 1958, 96); *Сагайда був і був, збентежено поглядаючи, як тануть міни, як загрозливо росте купа порожніх ящиків. Що буде, коли вистріляє міни?* (Гончар, III, 1959, 138).

ЗАГРОМА́ДЖЕНИЙ, а, е, *розм.* Діспр. пас. мин. ч. до **загрома́дити.** *Кімната була загромаджена меблями;* // *у знач. прикм. Ярмарчани лірника обступили, протискалися серед загромадженого майдану* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 176).

ЗАГРОМА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАГРОМА́ДИТИ**, джу, диш, *док., перех., розм.* 1. *рідко.* Збирати, громадити що-небудь у купу; згрібати. *Марина загромадила її* [дерев'яну сокирку] *враз із трісками і вкинула в піч* (Фр., IV, 1950, 467).

2. *чим.* Заповнювати великою кількістю чого-небудь; захаращувати. *Багато речей загромаджувало собою кімнату* (Шиян, Партиз. край, 1946, 40).

3. *у чому.* Закопувати в чому-небудь.— *Тепер Трояндові в западні. Живцем в землі їх загромадим, Разком на той світ одправдим* (Котл., I, 1952, 219).

ЗАГРОМА́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок., розм.* Пас. до **загрома́джувати.**

ЗАГРОМА́ДИТИ *див.* **загрома́джувати.**

ЗАГРУБИЙ, а, е, *розм.* Грубіший, ніж звичайно або потрібно. *Папір, на мою думку, загрубий* (Л. Укр., V, 1956, 280).

ЗАГРУБІ́ЛИЙ, а, е. 1. Діспр. акт. мин. ч. до **загрубі́ти.** *В довгому піджаці, в мужичих чоботях, з загрубілими мозолястими руками він дуже нагадував якого-небудь діда-пасічника* (Вас., I, 1959, 141); *Загрубілий від давності й зажовклий папір. Перша сторінка замацана руками численних читачів* (Ле, В сноні.., 1960, 9).

2. *у знач. прикм., перен.* Який став грубим, байдужим. *Ось непомітно ці дещо загрубілі, занедбані, овіяні бойовими димами, вже не раз обстріляні люди почали готуватися до приходу дівчини* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 39).

ЗАГРУБІ́ЛІСТЬ, лості, *ж., перен.* Властивість за знач. **загрубі́лий** 2.

ЗАГРУБІ́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **загрубі́ти.** *Дуже повільне загрубіння зеленої маси сої і поступове зменшення в ній вмісту біляка дають змогу використовувати цю культуру.. протягом тривалішого часу, ніж горох, вику або чину* (Колг. Укр., 8, 1958, 29).

ЗАГРУБІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Стати твердим, жорстким, утративши еластичність, гнучкість. *Михайло знову косив, але цього разу люцерну, яка трохи перестояла на корні, загрубіла стеблом* (Томч., Жменяки, 1964, 116).

2. *перен.* Стати грубим, байдужим до всього, неуважним до людей.— *Що не кажи, Юрію, а ти теж загрубів на фронті..— Можливо,..— погодився Брянський, замисливщись.— Може, в серці нема тої вразливості, тої ніжності, що була...* (Гончар, III, 1959, 81).

ЗАГРУ́БЛИЙ, а, е, *розм.* Який став твердим, жорстким, утративши гнучкість і т. ін. *Був сивуватий уже,.. з великими загрубілими руками, що, видно, немало переробили в житті всякої роботи* (Гончар, II, 1959, 159).

ЗАГРУЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАГРУЗИ́ТИ**, ужу́, у́зиш, *док., перех., розм.* Те саме, що **завантажувати.** — *Ось що, брат Яреську... Як загрузять ешелон, бери своїх хлопців.. Правитимеш хліб до самого місця. До*

Петрограда (Гончар, II, 1959, 271); *Його не можна однести до категорії тих віршомазів,.. які загружають редакції газет і журналів* (Еллан, II, 1958, 88).

ЗАГРУЖА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАГРУЗИ́ТИСЯ**, ужу́ся, у́зишся, *док., розм.* Те саме, що **завантажуватися**.

ЗАГРУ́ЖЧИК, а, *ч., розм., спец.* Те саме, що **завантажувач**.

ЗАГРУЗА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загрузати**.

ЗАГРУЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАГРУ́ЗНУТИ** і *рідко* **ЗАГРУ́ЗТИ**, знý, знеш; *мин. ч.* загру́з, ла, ло і загру́знув, нула, ло; *док.* 1. Застрягати, в'язнути в якій-небудь густій, сипкій масі. *Гармати часто загрузали, і ми тягли їх із грязі* (Сос., II, 1957, 422); — *Шляху немає, сніги глибокі, загрузнеш де-небудь та й не вилізеш* (Мирний, IV, 1955, 288); *Чернявка за кілька хвилин уже загрузла по пояс* [у болоті] (Донч., II, 1956, 54); // Застрягати, заплутавшись у чому-небудь. *І раптом мотор закахикав — і став! Колеса загрузли між стеблами трав* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 121).

2. *перен., розм.* Затримуватися, залишатися довго де-небудь.— *Під Москвою Гітлеру одрубали кігті і в наступ перейшли. Під Севастополем він теж добре загруз* (Кучер, Голод, 1961, 124);—*Всі засмутились від перспективи надовго загрузнути в цьому висілку* (Баш, На.. дорозі, 1967, 179).

◇ **Загрузáти (загрýзнути, загрýзти) по вýха** *де* — надовго затримуватися де-небудь. *Загруз він по вуха в цих Броварах, немов у полоні, а там* [в Острі] *діло його жде* (Збан., Сеспель, 1961, 366).

3. *розм.* Глибоко занурюватися, опускатися куди-небудь. *Двері у халупці, що по вікна загрузла у землю, відчинив сам Сашко* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 138); * Образно. *Важкий м'ясистий ніс по самі ніздрі загруз у прокурених вусах і, здається, витягує з них міцний тютюновий дух* (Стельмах, I, 1962, 113).

4. *перен., розм.* Цілком віддаватися якій-небудь справі, поринати в щось. *Загруз* [голова] *у своїх процентах, надоях, кормових одиницях, та вже й нічого вже не бачить, що в людей по хатах робиться?* (Кучер, Трудна любов, 1960, 4); — *Чи думаєш, що я справді такий уже відсталий, отак загруз у пережитках? Нічого подібного* (Головко, I, 1957, 481); *Вожді західноєвропейських соціалістичних партій, які ще задовго до війни загрузли в опортунізмі, відкрито зрадили робітничий клас* (Біогр. Леніна, 1955, 132); *Це була відповідь тим віршоробам, які загрузли в шкільній схоластиці і хвалебні оди тиранам видають за поезію* (Кол., Терен.., 1959, 45).

◇ **Загрузáти (загрýзнути, загрýзти) в злúднях** — надовго потрапляти в скрутне матеріальне становище, не маючи змоги вийти з нього. [Ф о р т у н а т:] *Мене ж тоді не приймуть до громади, я втрачу поміч і загрузну в злиднях* (Л. Укр., II, 1951, 483); **Загрузáти (загрýзнути, загрýзти) в (у) пóзичках (боргáх)** — робити великі борги, не маючи змоги сплатити їх. *Григорій, наче в трясовині, загруз у позичках і боргах* (Стельмах, I, 1962, 226).

ЗАГРУЗИ́ТИ [1] *див.* **загружáти**.

ЗАГРУЗИ́ТИ [2], ужу́, у́зиш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **згрузи́ти**.

ЗАГРУЗИ́ТИСЯ *див.* **загружáтися**.

ЗАГРУ́ЗКА, и, *ж., розм.* Дія за знач. **загружáти**. [Ш т о л ь ц:] *Одправляйтесь до ангара. Перевірити з інструктором мотор і літак, загрузку пального і масла* (Мик., I, 1957, 497).

ЗАГРУ́ЗЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **загрýзнути** і **загрýзти**. *Чути було, як по рівнині сланося сопіння загрузлих у снігу січових коней* (Ле, Наливайко, 1957, 98); *Яка-небудь шина, що блищала з трави, мов плазуюча гадюка, або чавунне колесо, до половини загрузле в землю, викликали перед його очі картину шумливого життя фабрики* (Коцюб., II, 1955, 7).

ЗАГРУ́ЗНУТИ *див.* **загрýзти**.

ЗАГРУ́ЗТИ *див.* **загружáти**.

ЗАГРУНТО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **загрунтувáти**; // *у знач. прикм. У Київському музеї українського мистецтва експонується ікона «Розп'яття» з портретним зображенням лубенського полковника Леонтія Свічки.. Невеликий за розміром (83 × 58 см) твір виконаний темперою по загрунтованій дошці* (Мист., I, 1961, 42); *За кілька днів з'явився* [у Романа Петровича] *великий підрамник з загрунтованим і натягнутим на нього полотном* (Коз., Сальвія, 1959, 74).

ЗАГРУНТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАГРУНТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., спец.* Накладати перший шар фарби на що-небудь; грунтувати. *В кутку за кулісами гримуються: Тригубенко — якогось парубійка під діда, а поруч Мамай — сам себе, невідомо ще під кого: тільки обличчя намастив та загрунтував* (Головко, I, 1957, 315).

ЗАГРУНТО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок., спец.* Пас. до **загрунтóвувати**.

ЗАГРУНТУВА́ТИ *див.* **загрунтóвувати**.

ЗАГРЮКАТИ, аю, аєш, *док., об що, у що, чим і без додатка.* Почати грюкати, створюючи сильний шум при ударах, поштовхах і т. ін. *В тюрмі почалася повірка: забриньчали швидко ключами, часто загрюкали молотками об залізні грати. Поспішали* (Вас., I, 1959, 71); *А лиш стемніло, по всьому місту.. уже загрюкали* [фашисти] *прикладами в двері, пішли облавами на людей* (Гончар, II, 1959, 35); *Здалека гуркотів поїзд. Загрюкали речами, зачовгали чобітьми* (Сміл., Зустрічі, 1936, 217); *На хуторі знялася метушня. Загрюкали двері, залунали голоси* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 64).

ЗАГРЮКОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ЗАГРЮКОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док., чим, у що.* Підсил. до **загрю́кати**. *Розсердиться — так загрюкоче* [Віктор] *дверми — Летить штукатурка із стін!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 239); *Священик щосили загрюкотів у залізні церковні двері. Але їх було зсередини замкнуто* (Донч., III, 1956, 114).

ЗАГРЮКОТІ́ТИ *див.* **загрюкота́ти**.

ЗАГС, у, *ч.* Скорочення: запис актів громадянського стану; // Відділ виконкому, де реєструють факти шлюбу, народження, смерті і т. ін. *Загс містився в невеличкому будинку, на розі вузького провулка* (Дмит.. Розлука, 1957, 16); // Приміщення, в якому розташовано цей відділ. *Шлюбна пара переступила, нарешті, поріг загсу. Два паспорти лягли поруч на стіл перед реєстратором* (Ю. Янов., I, 1958, 624).

ЗА́ГСІВСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **загс**. *Писар порився в своїй величезній сумці, дістав звідти загсівські бланки* (Збан., Над Десною, 1951, 40).

ЗАГУ́БА, и, *ж., діал.* Загибель. *Бачила Наумиха, що нічого не зробить з чоловіком, і заприсяглася не попустити хоч Семена до загуби, не дати його на поталу чудним батьковим забаганкам* (Коцюб., I, 1955, 102); *Тепер я знаю, хто ти,— кат! Твоїх покидьків стріне Куба. На них чекав там загуба, Вогонь фронтів і барикад* (Павл., Пальм. вість, 1962, 30).

ЗАГУБИ́ТИ *див.* **загу́блювати**.

ЗАГУБИ́ТИСЯ *див.* **загу́блюватися**.

ЗАГУ́БЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **загуби́ти**. *Розуму палата, та ключ від неї загублений* (Укр.. присл.., 1955, 250); *Зв'язані кури тріпотіли у кошиках, вирвалися з них, падали на тротуари і*

били крилами об камінь.. Вспяний вітер гнав по камінних пір'я, ще певно тепле, загублене в боротьбі (Коцюб., II, 1955, 361); *— Федора!.. Федорочко! — з грудей хвильно старечо вирвалось,— дитино ж ти моя!.. Обвив руками постать маленьку. Дивився в обличчя дочці загубленій — знайденій* (Головко, I, 1957, 244); *— Жаль, — кажу, — жаль, та не вернеться! — Чого жаль? — спитала Маруся.— Життя молодого, віку загубленого дарма* (Вовчок, I, 1955, 245); *Зранця голубка Убита лежить, Застреленая, Загубленая* (Перв., Слов. балади, 1946, 36); // *у знач. прикм.* Пішов [Микола] *тією стежкою, якою гуляв не раз з дівчиною, пішов понурий, задивлений у землю, немов відшукуючи на ній загублений спокій* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 23); *— Мамо! — стрепенулась дівчина, і в голосі тому і благання, і докір, і біль за матір, за її загублену молодість* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 46); // **загу́блено,** безос. присудк. сл. *Блискав за вибалком Місяця підкова. Ким її загублено, Срібну та гарячу?* (Мал., Звенигора, 1959, 81).

2. *у знач. прикм.* Який загубився, пропав, зник. *Чув, як одтавало серце. І перше, чим стукнуло, ламаючи рівний ритм, це радістю, що глянула з очей запалих. Мовби загубленого без вісті товариша раптом зустрів* (Головко, II, 1957, 123); *І тільки спогад з далини, Як рідні відгуки луки, І тільки зорі над землею, О мій русявий Прометею, Загублений в ночах війни!..* (Мал., Звенигора, 1959, 345).

3. *у знач. прикм.* Непомітний на фоні або серед чого-небудь. *Уже присмерк заглядав у вікна тихої, загубленої серед лісів хати* (Стельмах, I, 1962, 238).

4. *у знач. прикм.* Самотній, усіма забутий, покинутий. *Андрієві дивно, що він вперше сьогодні побачив, які справді маленькі, загублені села* (Коцюб., II, 1955, 55); *І здається ця жменька бурлаків загубленою і сумною, як журавлиний ключ. І пісня їх сумна* (Довж., Зач. Десна, 1957, 517); *Він почував себе загубленим серед цієї метушні, серед багатьох людей* (Донч., Вибр., 1948, 96).

ЗАГУ́БЛЕНІСТЬ, ності, ж. Стан за знач. **загу́блений** 4. *Мимоволі заглиблювався* [Онисько] *в гущавину лісову, напосідало відчуття загубленості, немов тріска в хвилях моря, губився він у цьому байрачному безвихіддї* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 105).

ЗАГУ́БЛЕНО. Присл. до **загу́блений** 4. *В темній зелені дерев якось загублено бовваніли не заселені зараз, неосвітлені будинки* (Коз., Сальвія, 1959, 34).

ЗАГУ́БЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок., розм., рідко,* **ЗАГУБИ́ТИ,** гублю́, гу́биш; *мн.* загу́блять; *док., перех.* 1. Через неуважність втрачати що-небудь, забуваючи, залишаючи десь; протилежне **знаходити.** *— Чи я загубила намисто, купаючись, чи його в мене злодії вкрали* (Н.-Лев., III, 1956, 290); *На городі.. вона загубила свої капці* (Коцюб., I, 1955, 264); *Дала відправити* [листа], *і мені його загубили* (Л. Укр., V, 1956, 278); *— Пілотку я заховав у кишеню, бо їду й дрімаю... Так і дивись, що загублю...* (Гончар, III, 1959, 76); // Ненароком упускати, випускати з рук що-небудь. *Батько уступить до хати,— ми й пополошимось усі: одна схопиться, друга шукає чогось за запічком, третя голку загубить* (Вовчок, I, 1955, 199); // Переставати бачити, спостерігати кого-, що-небудь. *Вона вбачав тільки свіжий слід по снігу і боїться його загубити* (Мирний, IV, 1955, 305); *Потрібний напрям важко знайти в тайзі, загубивши його* (Донч., II, 1956, 56); *На вокзалі в області дід Євмен і баба Одарка загубили одне одного в натовпі...* (Вишня, I, 1956, 317).

◇ **Мов (немо́в, ніби** і *т. ін.)* **загуби́в** (**загуби́ла** і *т. ін.*) *що* — про розпачливий, сумний вигляд кого-небудь.— *Ходить і вона по ярмарку, мов гроші загубила* (Вовчок, I, 1955, 217); *Задумана голова його важко схилилася на груди, лиха сірячина нерівно лежала на плечах.. Василь того не примічав, він нерадісно воліяся за старою, немов загубив що або ішов на кару* (Мирний, IV, 1955, 27).

2. Частково або повністю втрачати які-небудь особливості, якості і т. ін. *З карих, трохи посоловілих очей визирали неспокій та задума, наче вона* [Мотря] *загубила моральну рівновагу нормальної людини* (Коцюб., I, 1955, 43); *Ти дав мені, о краю мій, життя.. Твої дари я розсипав прещедрі, Та вдячності ніколи, ні на мить Не міг я і в безумстві загубить* (Рильський, II, 1960, 277); *— Таке скажете,— одрізувала Меланка,— хіба я вже зовсім совість загубила?* (Ю. Янов., II, 1954, 159); *Того дня, коли Павло знайшов трояндu в чагарниках, він загубив свій спокій* (Томч., Готель.., 1960, 36); *Плачинда косо, довгим поглядом вивчає парубка, з жалем визначав, що, поступившись раз, уже загубив частку своєї влади над ним* (Стельмах, I, 1962, 109).

◇ **Загуби́ти ду́мку (мо́ву, сло́во** і *т. ін.*) — втратити на якийсь час здатність логічно мислити, розмовляти.— *Що ж так я сказав? — спитав Дмитренко, загубивши останню свою думку й річ* (Мирний, I, 1949, 376); *Фатьма лежала в куточку і бажала вмерти. Мову вона загубила, бо не було того, хто б розумів* (Ю. Янов., I, 1958, 72); **Загуби́ти лік** *чому див.* **лік** [1]; **Загуби́ти па́м'ять** — знепритомніти. *Його думки були далеко, дуже далеко, він проговорив кілька слів ніби румунською мовою й знов загубив пам'ять* (Ю. Янов., II, 1958, 53); **Загуби́ти ро́зум (тя́му, свідо́мість** і *т. ін.*)— втратити здатність діяти обдумано. *Слухай старих людей, то чужого розуму наберешся й свого не загубиш* (Номис, 1864, № 8678); [К у ц:] *Тут і голову загубити можна. Комісія за комісію. Перевертають інститут догори ногами* (Мороз, П'єси, 1959, 219); *Солдат був напідпитку, знов мазнув Анрі-Жака по вусах і заіржав, а коли той, загубивши тяму, поліз битися, схопив його в оберемок* (Ю. Янов., II, 1954, 59).

3. Втрачати кого-, що-небудь, лишатися без когось, чогось.— *Школи червоних командирів я в бій не пошлю. Я загублю дивізію, але збережу командирів, і в мене буде дивізія!* (Довж., I, 1958, 212); *Загубивши коня, чвалав* [технік] *із сідлом на плечах, передаючи старшинам наказ «хазяїна»* (Гончар, III, 1959, 223).

4. *тільки док.* Призвести до загибелі, знищити кого-небудь. *Загубив жінку Данило, та й сам пропав... чи самохіттю, чи так уже господь його покарав* (Вовчок, I, 1955, 101); *Заходився коло мене той великий чоловік, громада, мов я чию душу загубила* (Барв., Опов.., 1902, 367); *Прив'язували її* [корову] *до кілка,.. не давали вільно пастися: боялися, щоб якась звірюка не загубила або гадюка не вкусила* (Мур., Бук. повість, 1959, 56); // Зробити нещасним, занапастити. *Хто ж, як не він, отой дука прославлений, Сю сироту загубив? Хто, як не він, стиду, честі позбавлений, Дівчину з розуму збив?* (Граб., I, 1959, 607); // Зовсім занедбати, зіпсувати що-небудь. [М и р о н:] *Треба бити їх, цих самозакоханих невігласів,.. замінити їх іншими, новими, молодими, талановитими людьми. Інакше можна загубити нашу велику справу* (Корн., II, 1955, 35).

◇ **Загуби́ти вік** *чий* — зробити чиє-небудь життя безрадісним, немилим. *Лише інколи прокидалась в ній свідомість свого стану, і тоді серце обливалось жалем до тих, через кого вона загубила свій вік молодий* (Коцюб., I, 1955, 69); **Загуби́ти го́лову** *див.* **голова́**; **Загуби́ти себе́** — загинути. *Хлопця носила повідь весняна. А він відчув раптом, що тане-тане, як криги тої ска-*

лочка. Що ось-ось загубить себе (Головко, I, 1957, 161).

5. Витрачати час марно, по-пустому. *В труді прийде натхнення раз у рік, Але коли,— не знає чоловік. Щоб тих щасливих днів не загубити, Потрібно працювати цілий вік* (Павл., Бистрина, 1959, 246).

ЗАГУ́БЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок., рідко*, **ЗАГУБИ́ТИСЯ**, гублю́ся, гу́бишся; *мн.* загу́бляться; *док.* 1. *тільки 3 ос.* Пропадати, губитися через неуважність кого-небудь; протилежне знаходитися. *Ніколи листи не пропадали — тож дивно було б, коли б цей лист і навіть газети загубилися* (Коцюб., III, 1956, 170); — *Пробка загубилась,— признався Василь з неприхованою досадою.— Ось звідси, бачите? І куди вона ділась, нечистий її знає!* (Довж., I, 1958, 81).

2. Ставати невидимим, непомітним на фоні або серед чого-небудь. *Лижний слід звернув з дороги і загубився десь у лісі* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 38); *Вузькі, лукаві очиці* [отця Миколая] *зовсім загубилися поміж одутлими щоками і горбуватим переніссям* (Стельмах, I, 1962, 264); *Дістався облизня, фашист тікає, як не перерветься, намагається притиснутись до землі і загубитись на тлі зелених дерев* (Ю. Янов., I, 1954, 48); // Зникати з поля зору, змішуючись з ким-, чим-небудь. *Аркадій ступив за сніговий серпанок, що густо мигтів перед очима, і одразу ж загубився серед запорошених снігом спин перехожих* (Руд., Остання шабля, 1959, 51); *Левко з Карпом загубились у натовпі. Ніхто з людей їх не помітив* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 125); // Переставати сприйматися, відчуватися, втрачаючи свою силу (про звуки, запахи і т. ін.). *Мій крик загубився у бурханні негоди, В побоїщі вітрів* (Л. Укр., IV, 1954, 129); // Зникати, стікаючи куди-небудь (про воду). *Вода, зустрівши опір, на якусь хвилину загубилась десь в глибинах перегатки, потім невеличкими струмочками почала знову пробиватися в котлован* (Коцюба, Нові береги, 1959, 294).

3. *від кого, де і без додатка.* Залишатися без кого-небудь, відставши, заблукавши десь. *Може я заблукалась у житі, як у лісі, та й загубилась там од людей?..* (Барв., Опов.., 1902, 353); — *Здрастуйте, Людмило Петрівно,— заговорила Оля швидко-швидко,— от нам привели дівчинку, вона загубилася* (Ів., Таємниця, 1959, 80); *Загубившись.. на ярмарку, де батько продавав дьоготь, Пірат щез* (Довж., Зач. Десна, 1957, 499).

4. *тільки 3 ос.* Зникати, втрачатися поступово. *Уявлення про час загубилося. Здавалося, що з тієї хвилини, як вона потрапила в болото, минула ціла вічність* (Донч., II, 1956, 55).

5. *тільки 3 ос., перен., рідко.* Залишатися забутим, знехтуваним, невикористаним. *Не слухайте отих речей підступних, та знаю, що даремне згине рада, бо я сама собі її давала і власна рада марне загубилась* (Л. Укр., I, 1951, 136);— *Шкода, коли б наш досвід, здобутий такою ціною, пропав, загубився* (Гончар, III, 1959, 114).

ЗАГУГНЯ́ВИТИ, влю, виш; *мн.* загугня́влять; *док., розм.* Почати гугнявити. *Варивон змовницьки підморгнув Дмитрові волохатою бровою і низько, точнісінько, як їхній дячок, загугнявив: — Господу помо-о-о-лимся!* (Стельмах, II, 1962, 271).

ЗАГУГОТІ́ТИ, отю́, *док., розм.* Почати гуготіти; // *безос. Дітвора так і сипнула в сад ..Загуготіло, загомоніло коло нас: звісно, діти* (Вовчок, I, 1955. 135); *Під плитою тим часом уже загуготіло.. Поліно за поліном охоплювалося вогнем* (Л. Янов., I, 1959, 364).

ЗАГУ́ДИТИ, джу, диш, *док., перех., рідко.* Огудити, зганьбити, осудити кого-, що-небудь. *Настя.. дивувалася, що се старому сталося, що разом загудив Василя* (Кв.-Осн., II, 1956, 59).

ЗАГУДІ́ТИ і **ЗАГУСТИ́**, гуду́, гуде́ш; *мин. ч.* загу́дів, діла, ло і загу́в, гула́, ло́; *док.* 1. Почати гудіти, густи, утворюючи довгі, протяжні і низькі звуки. *Мов дзвони, загули кайдани На неофітах* (Шевч., II, 1953, 275); *Загула, застогнала земля під козацькими підковами!* (П.-Лев., I, 1956, 79); *Море враз як заревло, Закипіло, загуло* (Перв., Казка.., 1958, 16); *Над лісом загули бомбовози* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 15); *Опівночі зірвався вітер. По скелях загули сосни. Загули похмуро, глухо, мов бандури* (Гончар, I, 1954, 69); // Одночасно заговорити, створюючи гомін (про людей). *На цім слові громада зашуміла й загуділа* (Март., Тв., 1954, 136); *Як випили варенухи, то й загули, наче мухи* (Укр.. присл.., 1955, 210); // *безос.— Нехай пан лікар по правді говорить. Нехай правда буде! — загуло звідусіль* (Вовчок, I, 1955, 176); // Почати видавати звуки гудіння (про комах, голубів). *Десь узявся і комар і, тріпаючи крильцями, загув у повітрі* (Мирний, I, 1954, 253); *На мій балкон голубка сіла І журко-журко загула* (Павл., Пальм. віть, 1962, 84); // Залунати протяжно, на низьких нотах. *Шваркнула блискавка—грім зрюкнув і загув* (Греб., I, 1957, 70); *Під вербами загули співи двох великих гуртів дівчат і парубків* (Л. Укр., III, 1952, 478); *З арки брами.. загув хрипкий, наче простуджений, голос* (Смолич, I, 1958, 56); // *безос.* [Самопал:] *Насунули хмари, загриміло, загуло навколо* (Зар., Антеї, 1962, 235); // *перех. і без додатка.* Почати грати, співати протяжно, басом. *Загув оркестр прелюдію* (Н.-Лев., III, 1956, 306); *Затягла ся дружна компанія* [пісню]. *Загудів навіть і тато. І я підтягую* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 110).

◇ **Загуло́ в голові́ (ву́хах)**, *безос.*; **Аж голова́ загула́ (го́лови загули́)** — про відчуття гулу, шуму в голові (вухах). [Максим:] *Ну ж, гукнем на все село, Щоб від співів загуло У соцькому в голові* (Кроп., II, 1958, 90); *Пилипкові зробилося страшно: чорні кружала заходили перед очима, на голові піднялося волосся вгору, наче джмелі; загуло у вухах* (Мирний, IV, 1955, 300); *Молодиці закрутились серед хати та вдарились лобами так, що аж голови загули* (Н.-Лев., II, 1956, 116).

2. Почати видавати протяжні низькі звуки, сигнали за допомогою спеціального пристрою (про механізми, машини). *Потужно й велично, заглушаючи голоси й шум метушні на пероні, загудів ранковий гудок на роботу* (Головко, II, 1957, 367); *Загудів паровозик і потягнув за собою вагони* (Мур., Бук. повість, 1959, 176); *Під віконом коротко загула автомашина, зупинилася* (Кучер, Трудна любов, 1960, 115).

3. Сповнитися гулом, шумом, протяжними звуками.— *Факт! — гукнув хтось від дверей, і хатина знову загуділа від сміху* (Ірчан, II, 1958, 397); *Розлігся постріл. Знов і знов. Снігами довгий гук пішов, Аж загуділа далечінь* (Бажан, Роки, 1957, 236); *Виселок загув веселими голосами, стукотом дерев'яних ложок, сміхом дітей, окриками жіноцтва, гомоном молоді* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 75).

4. *розм.* З шумом упасти звідки-небудь, звалитися. *Так з конем і загув у провалля* (Сл. Гр.); *Лихо за лихом, біда за бідою, Наче каміння оте зі скали: Як обірветься один,— чередою Інші в долину за ним загули* (Павл., Бистрина, 1959, 107); // Швидко, з гулом помчати, рвонутися куди-небудь. *Десь з полудня як линуе дощ, але такий зливний, якби серед літа, вдарі з гір загуділи, шопу геть залило* (Ков., Світ.., 1960, 21).

5. *перен., розм.* Зникнути, подітися невідомо куди. *Кобеняка й чоботи Оксентій мав. Відля віддала припасені для Дем'яна.. онучі.— Дем'ян як відбув, так і загув* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 680); // Загинути, пропасти марно. *Голова із запалом напав собі на Дороша..*

Чому на своїй бригаді не обкопав старе бурячище? Приперіє сонце, довгоносик повлізеться — лови його! Це ж збитки які! Щоб загули трудодні? (Горд., Дівчина.., 1954, 132).

◇ **Був (була́, було́, були́), та загу́в (загула́, загуло́, загули́)** *див.* **бу́ти**; **І слід загу́в** *чий* — не стало когось видно; безслідно зник хто-небудь. *Югне* [Андрійко] *з хати — і слід загув!..* (Вовчок, І, 1955, 275); **І слу́хи загули́** — не стало чути про кого-небудь. *Минули жнива — за Довбанюком і слухи загули. Мов у воду канув* (Фр., II, 1950, 89).

ЗАГУ́КАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **загу́кати** 2. *Я була дурна, загукана, засліплена своїм вихованням* (Фр., VII, 1951, 395); // **загу́кано**, *безос. присудк. сл.— Бий! Бий! Вони! — загукано враз, і кілька кийків гупнуло по плечах і по руках коноводам* (Гр., II, 1963, 295).

ЗАГУ́КАТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. *неперех.* Почати гу́кати, видавати гук, шум і т. ін. *Ось у недалекім болоті поміж тростиною вагукав Гук* (Фр., IV, 1950, 84); *— Ну, господи благослови! — сміючись, говорить Василь і на всю силу б'є ціпом по розпущених снопах. Гришка за ним: гуп, гуп, гуп! І в два ціпи загукала клуня* (Кос., Новели, 1962, 180).

2. *перех.* Постійними окриками довести людину до отупіння. [А н н а:] *Одурили мене, отуманили, загукали, обдерли з усього, з усього!* (Фр., IX, 1952, 98); [Г а н н а:] *А часом вирветься вона із словом, скаже правду у вічі, так... вони її затюкають, загукають... Мовчи, не твоє діло!* (Мороз, П'єси, 1959, 267).

ЗАГУКА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* 1. *перех. і без додатка.* Почати гука́ти, вигукувати які-небудь слова, звуки. *А тим часом гайдамаки Столи вздовж базару Поставили, несуть страву, ..Щоб засвітла повечерять. «Гуляй!» загукали* (Шевч., І, 1951, 124); *І команди не чекали, Закричали, загукали, Жвако рушили до брам* (Фр., XIII, 1954, 371); *— Го-го-го-го-о! — загукав він товсто на всю горлянку, аж луна в лісі розляглася* (Мирний, IV, 1955, 317); *— Що, всі згодні на це?— спитав кошовий.— Всі! Згодні!— загукали козаки* (Довж., І, 1958, 255); *Лейте потягнув за лінь, і червоний прапор поплив угору. Моряки голосно загукали «ура»* (Трубл., Лахтак, 1953, 186); // *до кого.* Звернутися до когось із чим-небудь. *Згадавши про коваля Михайлика, пан Пампушка вагукав до нього, покликав до ридвана* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 12); // *на кого, розм.* Покликати. нагукати кого-небудь. *Загукай на його,— нехай іде в хату* (Сл. Гр.).

2. *неперех., на кого.* Почати голосно лаяти кого-небудь, кричати на когось. *На його всі сердито загукали, та не збентежився ні крихти хлопець* (Л. Укр., І, 1951, 293); *Шофер люто загукав на вартового і вилаявся* (Кучер, Чорноморці, 1956, 437).

ЗАГУ́Л, у, *ч., розм., рідко.* Тривала пиятика, гульня. *Раз в загулі.. побився він об заклад з одним приятелем, що на п'ятнадцять ступенів попаде з пістоля в копійку* (Збірник про Кроп., 1955, 23).

ЗАГУ́ЛЮВАТИ, юю, ює, *недок., рідко,* **ЗАГУЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док.* 1. Починати гуляти, бенкетувати, пиячити. *Інколи каменяр загулює, і тоді розшукувати його ходить маляр Влас Карамушко* (Шиян, Магістраль, 1934, 16); *Вернулися* [заробітчани] *в город, несучи в собою чималу силу грошей. Що слід, оддали ротному, а на останні загуляли* (Мирний, І, 1949, 230); // *тільки док.* Почати поводити себе непристойно, легковажно. *Жінка його загуляла, він почав бити її, довів до сухот, і ось уже обох немає* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 92); *То нападе на неї таке, що вона всю хату переверне, прибираючи та чепуривши її.. А то знов загуляє, заведе, покине все печене й варене і грає, як метелик* (Григ., Вибр., 1959, 291).

2. *тільки док.* Почати гулять, здійснювати прогулянки. * Образно. *У другім місці ціла попруга світу розділяла один клубок від другого,— то місяць з-під хмари подавав звістку, що коли б не їх густа темнота,— загуляв би по небу він чистий та ясний* (Мирний, І, 1954, 310); // Забушувати, завирувати. *Загуляла над тихим містом хуртовина* (Кол., На фронті.., 1959, 157); *Подув з півночі холодний вітер, по морю загуляли густі хвилі з білими гребенями* (Збан., Мор. чайка, 1959, 134); // *перен.* Почати швидко поширюватися. *І загуляли тоді по селі чутки про дорогоцінний матроський скарб* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 67).

3. *тільки док., розм.* Залишитися невикористаним (про землю і т. ін.). *Він чув ввечері домашню розмову, якийсь там шмат землі запустував. от би гречкою засіяти. Насінням гречки міг зарадити хіба що олбинський дядько.— Отож сходимо,— згодилась мати,— може, там залишилась яка мірка... може, й не загуляє наше поле...* (Збан., Сеспель, 1961, 426).

ЗАГУ́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАГУЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *док.* 1. Довго бути, затримуватися на гулянні, прогулянці. *Зітхнула* [мати]: *— Та ви ж довго не загулюйтесь, діти* (Вас., II, 1959, 174); *Трапилось так, що й цього вечора я загулявся допізна* (Збан., Мор. чайка, 1959, 79).

2. *тільки док.* Довго гуляючи, забути про все інше. *— Прости мені, серце Ганнусю! А я загулялась та й забула, що завтра неділя* (Н.-Лев., І, 1956, 100); *Не любила Марва, що її чоловік часто так загулюється з дітьми.., що про все забудеться* (Григ., Вибр., 1959, 165).

ЗАГУЛЯ́ТИ *див.* **загу́лювати.**

ЗАГУЛЯ́ТИСЯ *див* **загу́люватися.**

ЗАГУМЕ́НОК, ЗАГУМІ́НОК, нку, *ч., діал.* Місце за током. *Як виміркував* [Василь], *так і вробив. Лишив стару на газдівстві, а сам із синами гайда на загумінок* (Фр., І, 1955, 128); * Образно. *Життя сина виходило на широкі шляхи, тож не сидіти йому серед лопухів та кропиви переяславських загуменків* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 213).

ЗАГУМІ́НОК *див.* **загуме́нок.**

ЗАГУ́ПАТИ, ає, аєш, *док.* 1. Почати гупати, утворюючи, видаючи глухий стук, шум при ударах, поштовхах і т. ін. *Загупали ціпи по Одраді з ранку до пізньої ночі* (Мирний, IV, 1955, 248); *Загупав бубон, запхикала скрипка* (Коцюб., II, 1955, 241); *Знову віддалік загупали гармати* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 126); // Затупотіти. *На сходах загупало три пари важких ніг. Невідомого злочинця ввели до кімнати* (Трубл., І, 1955, 129); *Хтось загупав важкими, обпльованими багнюкою чобітьми і зник за скиртою* (Руд., Остання шабля, 1959, 201); // *безос. У сінях загупало, брязнула клямка, зайшов Федір* (Збан., Сеспель, 1961, 345); // *об що, у що.* Почати з шумом ударяти, бити по чому-небудь. *Загупали молоти об гарячe залізо* (Цюна, Вічний вогонь, 1960, 64); *Загупали* [солдати] *кулаками та прикладами в стінку вагона* (Головко, II, 1957, 532); **В голові загу́пало**, *безос.*— про відчуття шуму, гупання в голові. *У вухах у мене задзвеніло, в голові зашуміло, загупало* (Ряб., Жайворонки, 1957, 55).

2. Почати важко, з шумом падати. *Перістий натовп селян, звиклих до праці, покірно й разом нахилився, і важко загупала мокра з великих лопат земля* (Ешк, Тв., 1958, 441); // Піти, побігти, важко ступаючи. *Парубок східцями загупав униз і тут побачив Христину* (Стельмах, І, 1962, 147).

ЗАГУПОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док.* Підсил. до **загу́пати.**

Хтось швидко пробіг вулицею, а потім загупотів під самим вікном (Скл., Карпати, II, 1954, 120); *Молодиця, обтрушуючи сніг, загупотіла чобітьми перед порогом, постукала в двері* (Кучер, Трудна любов, 1960, 282); *// безос. На бліндажі в цей час загупотіло* (Гончар, III, 1959, 195).

ЗАГУ́РКАТИ, аю, аєш, *док.* Почати гуркати, видаючи, утворюючи гуркіт, стук, шум. *В сінях загудів сердито бас, задзвеніли цимбали, заплакали три скрипки і загуркав бубен* [бубон] (Фр., VIII, 1952, 64); *В залі заплескали в долоні й виразно загуркали лавами, умощуючи їх для глядачів* (Еник, Тв., 1958, 424); *// безос. Потім застукотіло в двері, неначе хто штурхав палицею, а потім загуркало кулаком* (Н.-Лев., IV, 1956, 239).

ЗАГУРКОТА́ТИ *див.* **загуркоті́ти.**

ЗАГУРКОТІ́ТИ, очу́, отиш і **ЗАГУРКОТА́ТИ**, очу́, бчеш, *док.* 1. Підсил. до **загу́ркати.** *Рояль загуркотів, застукотів, неначе гармати Валленштейна* (Н.-Лев., IV, 1956, 241); *Тимоха сидів в кінці столу. Як вийшла Мася,.. він схопився, аж стіл загуркотів* (Свидн., Люборацькі, 1955, 136); * У порівн. *Велет гляпув, подивився, диким реготом залився, наче грім загуркотів* (Забіла, У.. світ, 1960, 153).

2. Почати гучно, з гуркотом стріляти (про кулемети, гармати і т. ін.). *Саме в цей час зовсім близько загуркотіли кулемет* (Смолич, V, 1959, 779); *Вересневого свіжого ранку загуркотіли радянські гармати на побережжі Дніпра* (Ле, Мої листи, 1945, 203).

3. З шумом, гуркотом іти, побігти, поїхати і т. ін. *Дівчата, блиснувши голими литочками, загуркотіли надвір* (Гончар, Земля.., 1947, 83); *Тільки хотіли переходити ташанський міст, як у темряві загуркотіли підводи* (Тют., Вир, 1964, 44); *// безос. Шубовсть* [Катря] *в воду!.. Попід льодом Геть загуркотіло* (Шевч., I, 1951, 45).

4. Голосно заговорити, закричати.— *Ого-го! видно, що первістка,— загуркотів мірошник, як маринове колесо* (Н.-Лев., II, 1956, 54).

ЗАГУРЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* 1. Почати гурчати, утворюючи звуки гурчання. *Ой, на горі, на горі Загурчали трактори, Загурчали, загули Коні дужі вороні* (Укр.. думи.., 1955, 535); *Авто загурчало, рвонулося в місця і за хвилину зникло* (Сміл., Сашко, 1957, 220); * Образно. *Зашумить садок, стемніє світ і загурчить дощ об землю!..* (Вовчок, I, 1955, 110).

2. *розм.* Упасти звідки-небудь з шумом, стуком. *Так він і загурчав з кручі!* (Сл. Гр.); // Швидко, з гу́ркотом іти, поїхати і т. ін.— *Гляди лиш! не дуже з жевжиками водися, бо як раз та два — загурчиш з хати!* (Мирний, III, 1954, 297); *Під'їхав шофер, запустив у бак шланга, набрав тієї рідини і загурчав, аж курява знялася з-під коліс* (Кучер, Дорога.., 1958, 167).

ЗАГУСА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загуса́ти.** *Готову гірчицю зберігають у кімнаті і при загусанні розводять оцтом* (Укр. страви, 1957, 169).

ЗАГУСА́ТИ, аю, *недок.*, **ЗАГУ́СНУТИ** і *розм.*, *рідко* **ЗАГУ́СКНУТИ**, не; *мин. ч.* загу́с і загу́ск, ла, ло; *док.* Ставати густим, в'язким; густнути, твердіти. *На чуже пшінце горшка не підставляй, бо кипітиме, кипітиме, та й не загусне* (Сл. Гр.); *Болото загусло, вхопило його за ноги, як руками. Заліз по самі коліна* (Март., Тв., 1954, 456); *На обличчі, на руках* [Федора] *загусли краплини пари* (Руд., Вітер.., 1958, 413); * Образно. *Бабина онука Христя.. чогось важко зітхала на всю хату; зітхання те так і загуснло, так і окрило всіх...* (Мирний, I, 1949, 292); // Згущатися (про темряву, ніч). *Ще більше загусала ніч. З заходу на схід повільно повали важкі, дощові хмари* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 202).

ЗАГУ́СКЛИЙ, а, е, *розм.*, *рідко.* Дієпр. акт. мин. ч. до **загу́снути.** *Вакура йшов по грузькій, трохи загусклій від вечірнього легкого морозцю дорозі* (Чаб., Тече вода.., 1961, 138); *// у знач. прикм. В загусклому присмерку батальйон вритул підійшов до німецьких позицій і зразу ж розпочав бій* (Перв., Невигадане життя, 1958, 165).

ЗАГУ́СКНУТИ *див.* **загусати.**

ЗАГУСЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **загу́снути.** *Повітря задушливе, загусле від нафтового сопуху; у Германа від нього.. голова крутиться* (Фр., VIII, 1952, 327); *// у знач. прикм. На підлозі, аж чорній від загуслої крові кількох поколінь катованих тут військовополонених, у неприродній позі лежав скорчений чоловік* (Ле, Право.., 1957, 196).

ЗАГУ́СНЕННЯ, н, *с.* Дія за знач. **загу́снути.** *Пуск двигуна за умов низької температури утруднений у зв'язку з загусненням масла, збільшенням опору при прокручуванні колінчастого вала* (Підручник шофера.., 1960, 292).

ЗАГУ́СНИК, а, *ч.* Клейка речовина для згущення фарби у текстильному виробництві.

ЗАГУ́СПУТИ *див.* **загуса́ти.**

ЗАГУСТИ́ *див.* **загуді́ти.**

ЗАГУСТИ́Й, а́, е́, *розм.* Густіший, ніж звичайно, потрібно.

ЗАГУСТИ́ТИ *див.* **загу́щувати.**

ЗАГУСТИ́ТИСЯ *див.* **загу́щуватися.**

ЗАГУСТІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **загусті́ти.** *Поки вони* [свічки] *прокльовували своїми золотими квасолинками церковну, загустілу від холоду напівтемряву, Мар'ян то журився над труною, то виходив на цвинтар* (Стельмах, Хліб.., 1959, 181); *// у знач. прикм. Для розріджування загустілих лаків є готові розчинники* (Стол.-буд. справа, 1957, 239).

ЗАГУСТІ́ТИ, ію, *док.* Стати густим, загущеним.

ЗАГУ́ТОРИТИ, рю, ри́ш, *док.*, *діал.* Почати гуторити, розмовляти. * Образно. *Прийшла весна. Не сьогодні-завтра зашумлять, загуторять мутноокі струмки в ярах* (Донч., Секрет, 1947, 52).

ЗАГУ́ЦАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* 1. *перех.* Почати гуцати, підкидати на руках, колінах (дитину і т. ін.).

2. *неперех.* Те саме, що **застриба́ти** 1. *Він повернувся до купини, загуцав на ній, наче готуючись до танцю* (Стельмах, I, 1962, 346).

ЗАГУЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.*, *розм.*, *рідко.* Почати гучати. *Буяння здоровенний сніп проміння від землі аж під небо і щось глухо загучало* (Фр., VIII, 1952, 406); *Шпурнув Яким раз, другий камінням у вербу, поцілив і в осяче гніздо, аж мушня роєм загучала, стала вилітати з верби* (Ков., Світ.., 1960, 9).

ЗАГУЩА́ВЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Густо заріслий чим-небудь. *Далеко від села, понад однією з таких посадок, колючою, загущавленою, повагом ідуть Володимир Степанович Моргуненко і троє любимих його учнів* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 18).

ЗАГУЩЕ́НИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **загусти́ти.** *Домаха.. швидко переливав в миску бурий, загущений рибою й квасолею, розсіл* (Стельмах, I, 1962, 115); *Посів виявився загущеним, довелося застосовувати букетування і проріджування* (Рад. Укр., 4.IX 1949, 2); *// **загу́щено**, безос. присудк. сл. На ряді полів, де проривка* [кукурудзи] *вже проводилась, багато гнізд також загущено, і їх треба обов'язково прорівати повторно* (Рад. Укр., 6.VII 1963, 1).

2. *у знач. прикм.* Густо заріслий чим-небудь. *У дорослих дерев проріджують загущені крони, вирізують.. сухі гілки* (Хлібороб Укр., 1, 1963, 33).

ЗАГУ́ЩЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **загу́щений** 2. *В помірно загущених насадженнях плодові дере-*

ва бувають стійкіші.., ніж у зріджених. Але при надмірній загущеності дерева дуже витягуються вгору (Сад. і ягідн., 1957, 181).

ЗАГУ́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **загусти́ти** і стан за знач. **загусти́тися**. *Посаджені саджанці поливають і зрізують на висоті 10—15 сантиметрів від кореневої шийки. Це сприяє загущенню крони* (Хлібороб Укр., 9, 1964, 24); *Друге прорівнювання, як і перше, треба провадити своєчасно, щоб загущенням не послабити рослин, що залишилися* (Оноч., 1956, 118).

ЗАГУ́ЩЕНО. Близько один біля одного; густо. *В лісових культурах* [волоський] *горіх висаджують більш загущено, чергуючи його ряди з іншими деревними породами* (Колг. Укр., 9, 1960, 38).

ЗАГУ́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАГУСТИ́ТИ**, ущу́, у́стиш, *док.*, *перех.* 1. Робити що-небудь густим, густішим, ніж звичайно, потрібно (про рідину, розчини і т. ін.).

2. Розміщувати однорідні предмети густо, близько один біля одного. *При використанні волокуш для соломи в них загущують штаби і підсилюють задню стінку* (Колг. Укр., 7, 1957, 19); *Посіви загустили, тому що в гнізда висівали не по дві-три зернини* [кукурудзи], *а по п'ять і більше* (Рад. Укр., 29. I 1963, 2).

ЗАГУ́ЩУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАГУСТИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.* 1. Ставати густим, густішим, ніж звичайно, потрібно (про рідину, розчини і т. ін.).

2. Розміщуватися, рости густо, близько один біля одного, мати багато гілок (про рослини). *Персик дуже сильний до розгалуження, тому крона може сильно загущуватись* (Сад. і ягідн., 1957, 226).

ЗАД, у, *ч.* 1. Задня частина, сторона чого-небудь; протилежне **перед**. *На генералові — камергерський мундир, увесь перед шитий густим золотом, і золотий зад, і презолотий комір* (Ю. Яновський, I, 1954, 276); *До ганку повільно під'їжджав задом старенький півторатонний «газик» з відкритим заднім бортом* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 20).

2. Частина тулуба тварини, протилежна голові. *Та Медведю не до меду! Крутить задом, а спереду Дуб держить, мов у кліщах...* (Фр., XII, 1953, 19); *Плачинда вражено сперся спиною на кінський зад* (Стельмах, I, 1962, 109); // Частина тіла людини нижче спини. *Кидав* [мати] *прибирати, підходить до Василька, одійма люльку,.. дає легенько ляща по заду* (Вас., III, 1960, 290); *Корж з насолодою шмагав підпанка, методично вкриваючи червоними смугами його випещений білий зад* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 52).

3. *тільки мн., розм.* Місце за дворами, позаду будинків, хат. *Стрілянина вщухла, і я добирався до молочарні вже не задами, а вулицею* (Мур., Бук. повість, 1959, 221).

4. *тільки мн., розм.* Те, що раніше вивчене; те, що всім відоме. *Приймати за чисту монету новоіскрівське повторення задів, коли воно робиться з особливо важним виглядом, можуть тільки дуже наївні або необізнані люди* (Ленін, 9, 1949, 82).

ЗАДАВА́КА, и, *ж. і ч., зневажл.* Пихата, чванлива людина; чванько. *Якось.. образили її: задавака, довгими своїми віями хвастав* (Гончар, Тронка, 1963, 65); [Ольга:] *А чого в тебе синяк під оком?* [Ганя:] *Петька вдарив. Він такий задавака, думає, що коли його батько — інженер, то йому все можна* (Корн., II, 1955, 136); *Вихваляється дружку Хлопець-задавака: — Уніймав я у ставку Червоного рака!* (Бойко, Ростіть.., 1959, 64).

ЗАДАВА́КУВАТИЙ, а, е, *зневажл.* Який задається, чваниться; зарозумілий. *Тим самим пароплавом повертались з якоїсь кіноекспедиції молоденькі кіноактриси, такі собі.. розмальовані, супермодні і задавакуваті до нестями* (Загреб., День.., 1964, 55); *Перемивали кості Зарубині за те, що був стриманий, а відтак задавакуватий, ходив чисто, мало не щодня голився* (Кучер, Прощай.., 1957, 324); — *Ти кажеш про Леся? Він нехороший. Він дуже задавакуватий* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 131).

ЗАДАВА́КУВАТІСТЬ, тості, *ж., зневажл.* Властивість за знач. **задава́куватий**. *Його побоювання підсилювала задавакуватість машиніста з екскаватора* (Коцюба, Нові береги, 1959, 85).

ЗАДАВА́КУВАТО, *зневажл.* Присл. до **задава́куватий**. *Сергій, туго перетягнутий брезентовим пасочком, задавакувато викручувався на одному каблуку* (Тют., Вир, 1964, 341).

ЗАДАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **задава́ти** 1—2.

ЗАДАВА́ТИ, даю́, даєш, *недок.*, **ЗАДА́ТИ**, да́м, даси́, *док.*, *перех.* 1. Давати, пропонувати що-небудь для виконання, розв'язання і т. ін. *Ще в семінарії як я учився,— було, коли на кафедрі учитель нам задає урок на завтра,— я тихесенько з-під парти витягаю маленьку книжку* (Тич., II, 1957, 30); — *Да, Марку,— тиснучи руку, мовив Цигуля задумано,— задав ти задачу мужикові.— Яку задачу? — Та от... про революцію* (Головко, II, 1957, 231).

◇ **Задава́ти (зада́ти) клопоту** *див.* **клопіт**; **Задава́ти (зада́ти) мороки (роботи** *і т. ін.*) *кому* — обтяжувати кого-небудь нелегкими, неприємними справами. *І задала ж роботи волосним оця несподівана бумага* (Мирний, I, 1949, 134); **Задава́ти (зада́ти) пита́ння (запита́ння)** *кому* — запитувати кого-небудь. *Йому задавали питання з місць і президії* (Довж., III, 1960, 412); *Воронцов.. наготувався писати. Але перш ніж писати, він задав Чернишеві кілька запитань з його біографії* (Гончар, III, 1959, 131).

2. Скеровувати у певному напрямку, указувати, визначати спосіб виконання. *Веселий о. Артемій своїм камертоном задав тон, а Панасенко підхопив у той тон* (Н.-Лев., IV, 1956, 66).

◇ **Задава́ти (зада́ти) тон** *кому* — показувати приклад у чому-небудь, вливати на інших своєю поведінкою, вчинками. *Загрібний, той, що сидить ближче до корми, задає тон усій команді. Це на нього рівняються всі інші гребці, це він встановлює темп і ритм веслування. Практично він визначає і веде всю гонку* (Собко, Матв. затока, 1962, 342); — *Ми йдемо в полк на свято, будемо представляти штабну роту, і треба всім задати тон* (Кучер, Чорноморці, 1956, 283).

3. *розм.* Улаштовувати, робити що-небудь. [Виборний:] *Великим грішникам часто і даром проходить, а маленьким грішникам такого задають бешкету, що і старикам невпам'ятку* (Котл., II, 1953, 15); *На роз'їзді Лошаков задав земцям бенкет: там були одні тільки пани дворяни* (Мирний, III, 1954, 394); // Заподіювати собі або кому-небудь щось неприємне, лихе. *Не задавай жалю, Григорович! — каже йому Уласович* (Кв.-Осн., II, 1956, 220); *Він виняв* [вийняв] *свій ніж і задав собі ним глибоку рану в стегно* (Фр., VI, 1951, 35); // *тільки док., також без додатка.* Учинити розправу над кимнебудь, покарати когось.— *Що як нас, Карпе, ота жаба вилізе та й поїсть.— А хай вилізе. Я їй такого задам, що вона більше і світа не побаче* (Мирний, I, 1954, 272); [Соцький:] *Щастє* [щастя] *ваше, що урядник тепер гостює у прикажчика, а то він би вам задав!..* (Кроп., IV, 1959, 293).

◇ **Задава́ти (зада́ти) бере́зової ка́ші** — те саме, що **Да́ти (всипати) бере́зової ка́ші** (*див.* **бере́зовий**). *Професор ельоквенції* [елоквенції].. *задавав нам часто березової каші* (Н.-Лев., III, 1956, 41); **Задава́ти (зада́ти) дра́ла**

див. **дра́ла**; **Задава́ти (зада́ти) жа́ру** *див.* **жар**; **Задава́ти (зада́ти) хропака́** *див.* **хропа́к**; **Задава́ти (зада́ти) чо́су** — те саме, що **Дава́ти (да́ти) чо́су** *(див.* **чос**). [О л е н к а:] *Тихо, цить, либонь ідуть... Тепер нам чосу зададуть!..* (Кроп., IV, 1959, 129); **Зада́ти бо́бу** *див.* **біб**; **Зада́ти бре́хню** — сказати неправду. *Коли в кого що пропаде, то й не думай іти до ворожки; вона самій умілій брехню задасть, а скаже на того, на кого хоче та на кого сердита* (Кв.-Осн., II, 1956, 175); **Зада́ти га́рту** *див.* **гарт** [1]; **Зада́ти гаря́чих** — те саме, що **Всипа́ти гаря́чих** *(див.* **гаря́чий**). — *Бреше! бреше! Задамо йому гарячих! — вигукували друзі кругом Довбні* (Мирний, IV, 1955, 113); **Зада́ти ду́ху** *див.* **дух**; **Зада́ти пе́рцю** *див.* **пе́рець**; **Зада́ти прочуха́на** *див.* **прочуха́н**.

ЗАДАВА́ТИСЯ [1], даю́ся, даєшся, *недок., розм.* Зазнаватися; ставитися до інших з погордою. *Незабаром хлопцям видали форму. Рубін одягся, як і всі учні. Ця обставина, а також безкровна перемога над Індиченком піднесли Рубіна у власних очах. Він почав задаватися* (Сенч., Опов., 1959, 4); *// чим, а також із спол. що.* Чванливо хвалитися, хвастатися чим-небудь. *Він навіть має залізного хреста, але не задається ним, а навпаки — кепкує з нього, як із ганебного способу вбудрювати солдатів* (Кол., На фронті.., 1959, 107); *— Отож лізь, вражий сину, на цю шовковицю та прокукай мені разів із десять возулею, щоб не задавався, що все знаєш* (Вас., II, 1959, 186).

ЗАДАВА́ТИСЯ [2], дається, *недок.* Пас. до **задава́ти** 1, 2. *Задавались мені ще і ще чудніші теми, та вже нема що про них і споминати* (Л. Укр., V, 1956, 90).

ЗАДАВИ́ТИ *див.* **зада́влювати**.

ЗАДАВИ́ТИСЯ *див.* **зада́влюватися**.

ЗАДА́ВЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **задави́ти**. *Чи то давне яке лихо Прокинулось в хаті? Чи вчорашнє, задавлене Знов поворушилось..?* (Шевч., I, 1951, 312); * Образно. *Що ж, браття, мовчите? Так втішені собою, Що вже й докори вас ніякі не проймуть? Чи так задавлені неволею, журбою?* (Л. Укр., I, 1951, 110); *// у знач. ім.* **зада́влений**, ного, ч.; **зада́вленая**, ної, ж. Про людину, яку задавили. * У порівн. *Сонце уже геть повернуло з полудня, а Яків все лежав, мов задавлений* (Мирний, I, 1954, 292).

2. *у знач. прикм., перен.* Який не сприймається виразно на слух; приглушений, невиразний. — *Ой боже мій! Що там таке? — говорив він якимсь задавленим, напівсонним голосом* (Н.-Лев., IV, 1956, 111); *В куточку тріскотить стиха лампадка та вчувається часами стогін задавленого ридання* (Стар., Облога.., 1961, 15); *// Пригнічений, паралізований* (про розвиток, вияв чого-небудь). *Зненависть задавлена почала перемінятися на одчай. Ніколи Наталя не вирветься в тієї тюрми* (Гр., Без хліба, 1958, 39); *Задавлені інстинкти.*

ЗАДА́ВЛЕНІСТЬ, ності, *ж., перек.* Стан за знач. **зада́влений** 2. *Але капітал* [у США] *не тільки не усунув задавленості, експлуатації, злидні має, а, навпаки, він створює ці лиха в новому вигляді і відновлює на «сучасній» базі їх старі форми* (Ленін, 22, 1950, 79).

ЗАДА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, *рідко*, **ЗАДАВИ́ТИ**, давлю́, да́виш; *мн.* зада́влять; *док., перех.* 1. Придавлюючи або стискуючи кого-небудь, навалюючись на когось, умертвляти. *Дивлюсь,— біжить менша дочка.— Ідіть швидше, тату,— каже, ледве переводячи дух,— глинище матір задавило* (Стор., I, 1957, 221); *Навалило молодиць стільки, що трохи дяка не задавили* (Мирний, I, 1949, 300); [Х і в р я:] *У сестри Палажки свиня опоросилась дев'ятьма, та тройко вразу і задавила* (Кроп., II, 1958, 374); *Іде* [пан] *селом, обов'язково задавить або курку, або гуску* (Панч, В дорозі, 1959, 166); * Образно. *Нудьга його задавила На чужому полі* (Шевч., I, 1951, 145).

2. Заподіювати смерть, стискуючи горло; душити. [І в а с ь:] *Переможемо і ми! ..Ми можемо ще кусати, пальцями задавлювати тих, що давлять нас уже сотні літ* (Ірчан, I, 1958, 144); *Пастухи в селі сказали, Що коло могили, У калюжі, стару відьму Чорти задавили* (Шевч., I, 1951, 546); *Закипало гнівом і люттю від тої розповіді Василеве серце. Ну, попадешся ти мені, задавлю своїми руками* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 281); *// розм.* Викликати удушення (про хворобу, отруєння і т. ін.). *Зняв* [Павло] *з комина сухого тютюнового бадилля і став дробити його.. Ядучий тютюновий порох заповнив усю хатину.— Оце горенько, ще задавиш,— закашлялася Явдоха та й вийшла геть з хати* (Тют., Вир, 1964, 133); *// безос. І так уболівала* [Галя] *за ним, коли в декілька днів задавило його завалками — скарлатиною* (Крот., Сини.., 1948, 26); *//* Загризати, стискаючи лапами і міцно здавлюючи зубами. [П е т р о:] *Де не взявся.. вовк і задавив двох валахів* (К.-Карий, I, 1960, 48).

3. *перен.* Не давати можливості голосно звучати, приглушувати. — *Серце моє, дитино моя! Ти й не знаєш, що зостався сиротою! — плакала Нимидора, задавлюючи хрипкий голос у грудях* (Н.-Лев., II, 1956, 193); *Побідним виром знову полинули звуки, задавили голос інспектора* (Вас., I, 1959, 317); *// Припиняти, переривати розвиток, вияв чого-небудь; пригнічувати, паралізовувати. Пошесть на людей почала стихати — чи то холод її задавив, чи всі ті, кому суджено було вмерти, перемерли* (Мирний, IV, 1955, 255); *— Коли російський царат задавив національне життя українського народу, то в цьому винен цар та його міністри, а не російський мужик* (Кол., Терен.., 1959, 173).

ЗАДА́ВЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок., рідко*, **ЗАДАВИ́ТИСЯ**, давлю́ся, да́вишся; *мн.* зада́вляться; *док.* 1. Умирати, гинути від удушення. *Задавлюються* [Антей] *стрункою і падає мертвий край Неріси* (Л. Укр., III, 1952, 465); *Налигач якось обкрутнувся круг шиї* [вола], *та й задавилася товаряка* (Гр., II, 1963, 457).

◇ **Задави́сь ти! Хай воно́ зада́виться!** — уживаються як лайливі вирази. — *Задавись ти з своїм салом! Одійди від мене, цур тобі, пек тобі!* (Л. Янов., I, 1959, 87); — *Хіба я водюся* [воджуся] *з ним — хай воно задавиться! — жалібно одказала Галя і розплакалася* (Мирний, IV, 1955, 144).

2. *тільки недок.* Пас. до **зада́влювати**.

ЗАДА́ВНЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зада́внити**. *Задавнена ще з дитячих років хвороба загострилася, підточувала й без того слабкий організм* (Збан., Сеспель, 1961, 195); *Коли б відкинути в забуття його партійну проблему, дивовижно і погрозливо задавнену й ніби забуту, то можна б вважати завершеним його вступ у життя дорослою людиною* (Ле, Право.., 1957, 232).

2. *у знач. прикм.* Який існує здавна, почався давно; давній, застарілий. *Переминилась і Параска.. Очі тільки її не переминилися, чорні, блискучі, хоч і в їх світилась уже задавнена туга, обридлі клопоти* (Мирний, IV, 1955, 114); *Навкруги зашуміло. Кожний пригадував багачеві його колишні справи, всякий спішився викричати лупіям усі свої задавнені болі* (Козл., Сонце.., 1957, 40).

Зада́внений борг — невиплачений, прострочений борг. *Коли б його, Терентія, сила, він би за насмішку судив би, як за задавнені борги* (Стельмах, I, 1962, 111).

ЗАДА́ВНЕНІСТЬ, ності, *ж., розм.* Стан за знач. **зада́внений** 2.

ЗАДА́ВНІТИ *див.* **зада́внювати.**

ЗАДА́ВНІТИСЯ *див.* **зада́внюватися.**

ЗАДА́ВНЮВАТИ, юю, ює, *недок.*, **ЗАДА́ВНИТИ,** ню, нить, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Давати розвиватися (хворобі), не вживаючи своєчасних заходів.

2. *рідко.* Зволікати з чим-небудь (з відповіддю на листи, з розглядом справи і т. ін.). *Бувай здорова і не задавнюй листів* (Л. Укр., V, 1956, 220).

ЗАДА́ВНЮВАТИСЯ, ється, *недок.*, **ЗАДА́ВНИТИСЯ,** ниться, *док.*, *розм.* Переходити в давність, застарівати; забуватися.— *Понад три роки людина ходить без партквитка, вчиться, працює... Та так же й задавнюються справи* (Ле, Право.., 1957, 244); *Я знав його адресу, але все так задавнилося...* (Літ. газ., 6.XI 1952, 2).

ЗАДАЛЕ́КО, *присл.*, *розм.* Далі, ніж звичайно, потрібно, можливо; далеко. *Я не йшов головною алеєю — це було для мене задалеко, а між дерева* (Коб., III, 1956, 65); [Пан Трацький:] — *Ей, сину,— твій реалізм трохи задалеко заходить!* (Фр., III, 1950, 381).

ЗА́ДАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зада́ти** 1—2. *На сьогодні були задані задачі на проценти* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 11); *Тож, заданий чорнявенькою Аліною, підхопила й решта* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 371).

2. *у знач. прикм.* Попередньо визначений, установлений. *Сторожовик патрулював у заданому квадраті* (Кучер, Голод, 1961, 207); *Піднятий по тривозі корпус Жюно був.. позбавлений можливості просуватись в заданому напрямі* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 180).

ЗА́ДАНІСТЬ, ності, *ж.*, *рідко.* Абстр. ім. до **за́даний** 2. *Чи не найсумніше позначилася отака спрощеність, заданість в способах характеристики проф. Мещерякова* (Талант.., 1958, 84).

ЗАДАРЕ́МНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **дарем'ний.** *На санях, у свиті дранній, Сіпав мужик, Нюка* [нукає] *шкапі неслухняній,— Задаремний крик* (Граб., I, 1959, 216); *Задаремна праця.*

ЗАДАРЕ́МНО, *розм.* Присл. до **задаре́мний.** *Виявилось, поспішав* [Микола] *задаремно: кімната була замкнена* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 18); — *Болить?* — *спитав Черниш.*— *Ні, не болить,*— *відповів поранений.*— *Тільки крові шкода. Бач, скільки задаремно дзюрчить* (Гончар, III, 1959, 43); // *у знач. присудк. сл.*— *А щоб ні одного поганого чоловіка не було —, то дурниця і бажати цього задаремно, бо, як то кажуть, нема лісу без вовка* (Коцюб., I, 1955, 462).

ЗАДАРИ́ТИ *див.* **задаро́вувати.**

ЗАДА́РМА, *присл.*, *розм.* 1. Безплатно, безкоштовно; даром. *Ференц намагався у всьому допомагати бійцям, бо не хотів задарма їсти їхній хліб* (Гончар, III, 1959, 229).

2. Не приносячи ніякої користі, не даючи наслідків; марно.— *Якби не їхати, випив би ще, а то на морозі — воно так задарма і піде собі, буцім і не пив* (Мирний, IV, 1955, 349); *Гриць мій дума: «От дожився, От пропав я задарма!» Коли се перехрестився — І страховища нема!* (Щог., Поезії, 1958, 248); *Скарб лежав без руху сотні літ, Спущений у глибину боліт. Він лежав і гинув задарма,— Всі гадали — скарбів тут нема* (Криж., Під зорями.., 1950, 41); // *у знач. присудк. сл. Чоловік їй догоджав, але задарма* (Калин, Закарп. казки, 1955, 208).

3. Без серйозної причини; безпідставно. *Якщо* [верблюд] *почував себе винним, то хоч і вдар — не розсердиться. А ось як вдариш задарма, незаслужено — то він тобі цього вік не простить. Або в стайні десь притисне, ..або хоч плюне на тебе при нагоді, і то йому стане легше* (Гончар, II, 1959, 126); *І були б у нього сини і внуки, Не попрікали б шматком задарма* (Мал., Звенигора, 1959, 141).

4. Без зусиль, легко. *Широкий світ — кінця нема, Не візьмеш слави задарма* (Шморга, Ти в серці.., 1954, 196); *Перемоги не даються задарма* (Кач., Вибр., 1947, 254).

ЗАДА́РМО, *присл.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **зада́рма.**— *Панщина — то таке, що люди робили панам задармо, а пани ще над ними збиткувалися* (Кобр., Вибр., 1954, 160).

ЗАДАРО́ВУВАТИ, ую, уєш і **ЗАДА́РЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **ЗАДАРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш і **ЗАДАРИ́ТИ,** дарю́, да́риш, *док.*, *перех.* Дарувати, підносити багато подарунків; обдаровувати. *Не знали* [бійці], *чим задарувати* [дівчинку], *як власкавити, кожен залюбки віддав би свою грудку цукру* (Горд., Листи.., 1942, 24); * Образно. *Він* [Володя] *беріг корені* [винограду] *від морозів і від засухи, ..а вони щовесни задаровували його молодим пагінням* (Загреб., День.., 1964, 362).

ЗАДА́РОМ, *присл.*, *розм.* Те саме, що **зада́рма.**— *Ти думаєш, навіщо Гітлер повну Фінляндію німців напер? Думаєш, задаром вони біля нашого кордону крутяться?* (Тют., Вир, 1964, 206); *Але що це? Милий боже! Йде Новицький тротуаром, А там далі суне Ромер... Лихо! Згину я задаром!* (Сам., I, 1958, 160); *Веселий настрій не покидав призовників, опанував він і Михайлом. Він навіть не шкодував, що задаром позбувся свого смолистого чуба* (Збан., Сеспель, 1961, 202).

ЗАДАРУВА́ТИ *див.* **задаро́вувати.**

ЗАДА́РЮВАТИ *див.* **задаро́вувати.**

ЗАДА́ТИ *див.* **задава́ти.**

ЗАДА́ТКИ, ів, *мн.*, *розм.* Природжені, успадковані або набуті зачатки яких-небудь рис, здібностей або властивостей. *Анатомо-фізіологічні особливості, які створюють природжені відмінності між людьми, звуться задатками* (Психол., 1956, 197); [Мічурін:] *На сьомому році одержую плід — гібрид, чудовий на смак і великого розміру.. В гібридах передаються спадкові задатки не тільки батька й матері* (Довж., I, 1958, 465); *Хома був наполегливий і педантичний, до того ж з задатками старохолостяцької буркотливості, яку не дуже долюблював Микола* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 91).

ЗАДА́ТКОВИЙ, а, е. Прикм. до **зада́ток.**

ЗАДА́ТОК, тку, *ч.* Те саме, що **завда́ток.** *Задатком визнається грошова сума або інша майнова цінність, видана в рахунок належних за договором платежів* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 28); *Гроші 25 рублів посилаю яко задаток на друк моїх віршів, хутко отримаєте* (Л. Укр., V, 1956, 80).

ЗАДА́ТОЧОК, чку, *ч.* Зменш. до **зада́ток.** *Добре тобі, тату, Задаточки брати! Прийди, тату, подивися, Як їх заробляти!* (Укр.. лір. пісні, 1958, 554).

ЗАДА́ЧА, і, *ж.* 1. Питання (перев. математичного характеру), яке розв'язується шляхом обчислень за визначеною умовою. *Вчителька Галина Борисівна викликала учнів до дошки, і вони розв'язували задачі* (Довч., VI, 1957, 124); *Крім виконання математичних задач, на електронних обчислювальних машинах можна розв'язувати ряд логічних задач* (Наука.., 7, 1956, 6).

2. *розм.*, *рідко.* Доручення, завдання.— *Задача наша бойова зараз така — розшукати партизанів* (Головко, I, 1957, 365); *Однією з важливих задач, що стоять перед сучасною медициною, є профілактика захворювань і продовження життя людини* (Знання.., 2, 1968, 8); // Справа, труд.— *Передаю йому на щастя,— Мічурін показав Карташову на Синицина,— свою задачу* (Довж., I, 1958, 477).

ЗАДА́ЧКА, я, *ж., розм.* Те саме, що **зада́ча** 1. [К о т я:] *Я порішав усі задачки* (Мик., І, 1957, 160).

ЗАДА́ЧНИК, а, *ч.* Збірник задач (з математики, фізики і т. ін.). *Петрусь узяв задачник і сидів над ним до ночі, розв'язуючи задачі* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 54).

ЗАДВИГОТІ́ТИ, ти́ть, *док., розм.* Підсил. до **задвигті́ти**. *Втретє вдарив* [Світолюб] — *і на землю покотилась голова!.. І звалилось важко тіло — аж кругом задвиготіла з тяжким стогоном земля* (Забіла, У.. світ, 1960, 154).

ЗАДВИГТІ́ТИ, ти́ть, *док.* Почати двигтіти; захитатися, затрястися. *Гупнуло так, що задвигтіла халупа* (Вас., Незібр. тв., 1941, 214); *Від другого снаряда в бліндажі задвигтіла стеля і розчинилися двері* (Кучер, Чорноморці, 1956, 126); *І враз земля задвигтіла, захиталася* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 107); *В глибокій, прозорій тиші вечора, здавалось, дужче задвигтіла турбіна, дзвінкішим видався клекіт води в лотоках* (Коз., Вісімсот.., 1953, 58).

ЗАДВІ́РКИ, ів, *мн.* 1. Місце за дворами, позад будинків, хат. *Добриня взяв Малушу за руку й швидко повів її округ княжого терема, на задвірки* (Скл., Святослав, 1959, 76); *Задвірками попрямувала* [Надія] *за шахту* (Чорн., Красиві люди, 1961, 48); * Образно. *Туди* [у літературу] *«по блату» не пробраться. Через задвірки не пройти...* (Павл., Бистрина, 1959, 120).

2. *перен.* Глуха вулиця, закуток.— *Хлібну крамницю знайдуть і десь на задвірках, а нам треба на розі вулиці і щоб з вітрини* (Донч., VI, 1957, 521).

На задві́рках *чого* — про погане, незавидне місце кого-, чого-небудь. *Царські міністри і сановники.. давно закінчили своє життя на задвірках історії як продавці газет або водії таксі* (Цюпа, Україна.., 1960, 288).

ЗАДВІ́РКО́ВИЙ, а, е. Який виходить на задвірок (у 1 знач.). *Балашова хата була мала й стара, вона розсунулась, випнула задвіркову стіну і ніби присіла на одпочинок, немаче стара баба* (Н.-Лев., II, 1956, 318); *Щоб не зустрітись з чоловіком, пішла* [Катерина] *в інші, задвіркові двері, котрі вели до саду* (Мушк., Серце.., 1962, 253).

ЗАДВІ́РОК, рка, *ч.* 1. Частина двора позад будинку, хати. *Князь звелів Юркові жить коло палацу в гарному домі, а Уласові дали невелику хатинку на задвірку, де були збудовані стайні, та псарні, та свинюшники* (Н.-Лев., III, 1956, 296); *На одній половині хати не було в вікнах рам і жовта стіна дивилась на задві́рок двома чорними дірами* (Коцюб., І, 1955, 43).

2. *розм.* Задня частина хати або іншої будівлі. *Вона* [Карпова хата] *стояла до Лаврінових дверей задвірком* (Н.-Лев., II, 1956, 366).

3. *перен.* Віддалена від великого, культурного центру місцевість. *Кому знати, може, колись, ще при вашім житті, цей тихенький земний задвірок теж стане гучним містом* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 113).

ЗАДВІ́Р'Я, я, *с.* Те саме, що **задві́рок** 1. *Полетіло біле пір'я. Я спочатку остовпів, Потім — миттю на задвір'я Рятувати голубів* (Біл., Пташ. голоси, 1956, 12).

ЗАДВОРО́ВИЙ, а, е. 1. Який міститься або розташований поза двором.

2. *у знач. ім.* **задворо́вий**, вого, *ч.*; **задворо́ва**, вої, *ж., ист.* Людина, яка живе на панському задвірку (*див.* **задві́рок** 1).— *Ходімо прямо до пана,— каже Василь.— Хай дає царську волю. Де він її дів? — Загули горішани. І дворові, і задворові. Зібралося у двір народу* (Мирний, IV, 1955, 184).

ЗАДЕБЕЛІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* 1. Док. до **дебелі́ти**.

2. *перен.* Зачерствіти, загрубіти. [А б р а г а м С м і т:] *Задебеліло серце. Шкода хлопця. Душа закостеніла. Пропаде* (Л. Укр., III, 1952, 79).

ЗАДЕКЛА́МУВА́ТИ, ую, у́єш, *док., перех. і без додатка.* Почати декламувати. *Виходить на середину Наталка Качур — ланкова, стала та й задекламувала: Йшли солдати із-за Пслa Двадцять першого числа...* (Вишня, І, 1956, 414).

ЗАДЕКОРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАДЕКОРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., рідко.* Прикрашати що-небудь.— *Стою я, дівчата, біля кукурудзи і думаю собі: чи наша Марічка задекорує собі груди орденом чи ні?* (Стельмах, Над Черемошем, 1952, 263).

ЗАДЕКОРУВА́ТИ *див.* **задекоро́вувати**.

ЗАДЕЛІКА́ТНИЙ, а, е, *розм.* 1. Який виявляє зайву делікатність, не в міру делікатний (у 1 знач.).

2. Непристосований до фізичної праці; тендітний. *Все то господарство не мале,.. а Стася сама заделікатна, щоби могла за всім доглянути* (Мак., Вибр., 1954, 126).

ЗАДЕРЕВЕНІ́ТИ, ію, ієш, *док., діал.* 1. Задерев'яніти (у 1 знач.). *Побалакати ж треба хоч коли, щоб язик не задеревенів* (Мак., Вибр., 1954, 193).

2. *перен.* Завмерти.— *Я побіг в яр... Глянув і задеревенів. Яма засунулась, з дверей і сволоків ні сліду* (Ірчан, II, 1958, 179).

ЗАДЕРЕВІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **задерев'іти**. *Оля дивилась на сестру з розкритими устами, задеревіла з великого здивування, а може зо страху* (Вільде, Вінец., 1959, 25); *// у знач. прикм. Пан Зефірин від брами бачив сю скажену гонитву, але серце його було задеревіле* (Фр., II, 1950, 385); *Івоніка глядів на оповідача витрішеним, задеревілим поглядом* (Коб., II, 1956, 206); *Задеревілі ноги.*

ЗАДЕРЕВІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* 1. Те саме, що **задерев'яніти** 1. *Тітчине лице мов задеревіло, а довкола уст блукав безмисний усміх* (Коб., І, 1956, 240).

2. *перен.* Стати нерухомим; завмерти, заніміти. *Ключник застиг на місці, задеревів і не міг ворухнутися* (Фр., II, 1950, 256); *Я подивився в її великі очі і з подиву задеревів на мить* (Павл., Бистрина, 1959, 215).

ЗАДЕРЕВ'ЯНІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **задерев'яні́ти**.

2. *у знач. прикм.* Який утратив чутливість, рухливість; отерплий. *Сапун весь час сидів, втопивши очі в землю, лише зрідка переставляв задерев'янілі ноги* (Ряб., Золототисячник, 1948, 117); *Недоречний нервовий спазм стис горло старого жорстким і холодним кільцем.— Сину мій,.. що ти коїш над собою?! — болісно вимучувалося в його грудях, але не могло пробитися в словах крізь стиснуті і задерев'янілі губи* (Вол., Місячне срібло, 1961, 8).

3. *у знач. прикм., перен.* Який завмер, застиг на місці. *Юра стояв як пень — непорушний, задерев'янілий* (Смолич, Дитинство, 1937, 152).

ЗАДЕРЕВ'ЯНІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **задерев'яні́лий** 2, 3.

ЗАДЕРЕВ'ЯНІ́ЛО. Присл. до **задерев'яні́лий** 2, 3. *Коленкур задерев'яніло дивився на гвардійців, які поралися біля печі* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 388).

ЗАДЕРЕВ'ЯНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. Стати твердим, як дерево, набути ознак деревини. *Стояв* [парубок] *на стрісі напівзруйнованого сарая, скидав з нього солому, що давно вже задерев'яніла, втратила житній колір* (Руд., Остання шабля, 1959, 170); // Утратити чутливість, рухливість; отерпнути, заклякнути. *Сергій геть притомився. Спини — не розігнути, руки задерев'яніли, здаються, от-от пальці самі розчіпляться і кісся випорсне з них* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 3);

В серце [Антона] *заповз холодок страху, задерев'яніли ноги* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 31).

2. *перен.* Завмерти, застигнути на місці. *Оглянувся* [Домарат] *і задерев'янів. Біля дверей лежить згорнута в клубок.. ведмедиця* (Оп., Іду.., 1958, 527).

ЗАДЕРЕНЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* Почати деренчати. *Овечата, зачувши голоси своїх пастушків, задеренчали; руденьке телятко бекнуло* (Мирний, IV, 1955, 10); *Десь поблизу наче ослушливо стрельнула гармата. Пронизливо задеренчали у вікнах шибки* (Шовк., Інженери, 1956, 371); *Ще не встали вони із-за столу, як задеренчав у повітрі пропелер над самою хатою* (Гончар, Тронка, 1963, 69); // *безос. У жовтій дерев'яній коробці на стіні задеренчало — голову сільради викликав райвиконком* (Дмит., Наречена, 1959, 173).

ЗАДЕРЕНЬКОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ЗАДЕРЕНЬКОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док.* Підсил. до **задеренча́ти**.

ЗАДЕ́РЕНЬКОТІТИ *див.* **задеренькота́ти**.

ЗАДЕ́РЖАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заде́ржати**; // *у знач. прикм. Десь за трьома стінами було чути ніби потайний задержаний шум ходи* (Н.-Лев., III, 1956, 40); // *у знач. ім.* **заде́ржаний**, ного, ч.; **заде́ржана**, ної, *ж., розм.* Людина, яка перебуває під арештом. [Центуріон (*показуючи на задержаних*):] *Мартіане! Се хто такі?* (Л. Укр., III, 1952, 319).

ЗАДЕ́РЖАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заде́ржати**.

ЗАДЕ́РЖАТИ *див.* **заде́ржувати**.

ЗАДЕ́РЖАТИСЯ *див.* **заде́ржуватися**.

ЗАДЕ́РЖКА, и, *ж., розм.* Тимчасова перерва, затримка в чому-небудь. [Конон:] *Через вас тільки задержка у роботі* (Кроп., II, 1958, 428).

ЗАДЕ́РЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заде́ржувати**.

ЗАДЕ́РЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАДЕ́РЖАТИ**, жу, жеш, *док., перех.* 1. Перешкоджати рухові кого-, чого-небудь, не відпускати, змушуючи залишатися на місці; затримувати.— *Вашому гостеві треба додому поспішати, то не будемо його задержувати* (Мирний, IV, 1955, 371); *Діти скоренько позлізали з плота й хотіли-таки зараз до Трьох лісків іти; але Тетяна задержала їх* (Кобр., Вибр., 1954, 153); // Уповільнювати або зупиняти рух, дію і т. ін. кого-, чого-небудь. *Глибокий яр, прудкий потік мене щомить задержують* (У. Кравч., Вибр., 1958, 291); *Я постараюся якнайшвидше переглянути рукопис кожного присланого Вами оповідання.. В кожному разі ручаюсь за себе, що не задержу Вас у Вашій роботі, а значить, Ви не задержите друкарні* (Коцюб., III, 1956, 375).

Заде́ржувати (заде́ржати) дух (ди́хання) — стримувати, затамовувати дихання.— *Дорогою їхав якийсь чоловік. Я притаїлась і задержала дух* (Н.-Лев., II, 1956, 109).

2. Не віддавати, не повертати у визначений час; залишати у себе. *Дуже прохаю Вас, щоб Ви сказали д. Боголюбову про моє бажання читати останню або передостанню коректу. Задержувати не буду,— на другий день буду одсилати назад* (Коцюб., III, 1956, 383); *Вона згадала про ті два карбованці, що у волості зоставили. Навіщо вони їх задержали?* (Мирний, III, 1954, 24); // *рідко.* Залишати собі, за собою.— *Право запрошування задержую собі* (Коб., III, 1956, 128).

3. *розм.* Брати під варту; заарештовувати. *Сторожа.. з лівого проходу виводить Міма й воротаря. Інші.. задержують Констанція* (Л. Укр., III, 1952, 319); *Христя.. розпитувала Грицька: що їм казали, про віщо розпитували, як задержали?* (Мирний, I, 1949, 271).

◇ **Заде́ржувати (заде́ржати) в па́м'яті** *див.* **па́м'ять**; **Заде́ржувати (заде́ржати) в тасмни́ці** *див.* **тасмни́ця**.

ЗАДЕ́РЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАДЕ́РЖАТИСЯ**, жуся, жишся, *док.* 1. Бути, залишатися десь-небудь довше, ніж можна, потрібно; затримуватися. *Старалася* [Домініка] *все по надвірку вештатися, аби не задержуватися в кухні межи челяддю* (Коб., II, 1956, 113); *Як буду дуже втомлений, то задержусь в Венеції на день* (Коцюб., III, 1956, 336); // Уповільнювати або припиняти свій рух, переставати рухатися; зупинятися.— *Добривечір,— промовив Василь і хотів йти далі, але думка була така, щоб зостатись коло дівчат. Самі ноги якось задержувались на ході* (Н.-Лев., I, 1956, 80); *Коло загороди Гриня Воробця задержалися* [діти] *цілою громадкою* (Ков., Тв., 1958, 76).

2. *розм.* Зберігатися, утримуватися. *В цих останніх селах Русі-України добре задержались народність та віра* (Н.-Лев., II, 1956, 409); — *Кицю! Піди, моя дитино, на поле. Як жаль, то багато там колосків на полі зосталося. Назбирай. Може... в якому й зерно задержалося...* (Мирний, IV, 1955, 250); — *Сидіть, дітки, на печі, не рипайте хати, не випустіть того духу, що задержався.. за довгу зиму в хаті* (Л. Янов., I, 1959, 51).

3. *розм., рідко.* Те саме, що **стри́муватися**. *Була хвилина, що він так хотів і кинутись до неї, обігнати, осушити гарячі сльози, та якось задержався. «Так незручно!» — пробігло у його голові* (Мирний, IV, 1955, 175).

4. *тільки недок.* Пас. до **заде́ржувати**.

ЗАДЕ́РЖУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **заде́ржувати**.

ЗАДЕ́РИКА, и, ч. і *ж., розм.* Те саме, що **задира́ка**.— *Дістанеться тобі, дівчино, як сидоровій козі. Коли б не зустрівся з тобою, обов'язково хтось тебе б'в.. Видно, задерика ти!* — звернувся Віктор до Оксанки (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 130).

ЗАДЕ́РИКУВАТИЙ, а, е. 1. Який часто вдається до бійки, сварки, глузування з інших; задирливий; протилежне **спокійний, урівноважений**. *Грицько хотів був щось сказати, але не сказав.. Він не любив заводитись і не задерикуватий був* (Гр., Без хліба.., 1958, 45); *Молоді, задерикуваті півні клювали один одного в голови* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 12); // Який виражає задерикуватість, зухвалість. *Вигляд у нього був якийсь по-цапиному задерикуватий, гоноровитий* (Гончар, II, 1959, 186); *Лице її стало задерикуватим і презирливим. З таким виглядом вона мало не завжди розмовляла з Петушком, коли той бував незадоволений з неї* (Шовк., Інженери, 1956, 43); *Він не образився на задерикувате поводження матроса з блакитними очима* (Панч, II, 1956, 273); * Образно. *На луках паслися білі вівці і баранці з задерикуватими ріжками* (Ів., Вел. очі, 1956, 40).

2. Запальний, завзятий. *Ще не встиг придивитися гестапівець до цього другого, кучерявого і задерикуватого усміхненого хлопця, як просто біля нього обізвалися ще два голоси* (Ле, Клев. листоп, 1960, 45); *Їй прийшла в голову задерикувата думка. А що як зразу ж піти до Ауера і.. сказати про те, що їй потрібен помічник* (Хижняк, Тамара, 1959, 86); // Який виражає запал, завзяття. *«Що ж воно таке?» — прислухався* [Тимофій] *до хвилюючого трепету, не зводячи зору з по-молодечому задерикуватого, веселого і впевненого обличчя червоноармійця* (Стельмах, II, 1962, 187); *Очі в неї прищулені, вії довгі, золотисті, губи грають веселою, задерикуватою посмішкою* (Руд., Вітер.., 1958, 220); *З приймача раптом залунала весела музика. У хаосі різких дисонансів важко було вловити мелодію, але ритм був веселий, задерикуватий, зухвалий* (Собко, Срібний корабель, 1961, 7); *Задзвонив дзвіночок. І в Ковалівській школі*

він був теж дзвінкоголосий і закличний, веселий і задерикуватий (Збан., Малин. дзвін, 1958, 47).

ЗАДЕРИ́КУВАТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **задери́куватий.** *Все хоче* [Максим] *показати свій характер. А може, самому соромно згадати про свою задерикуватість...* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 159); *Катерина без зайвої задерикуватості, але й без зайвого смирення, викладала крамареві справу по-купецькому, логічно* (Вільде, Сестри.., 1958, 290).

ЗАДЕРИ́КУВАТО. Присл. до **задери́куватий.** *Сидів у ньому неспокійний і таки розбишакуватий бісик, що вигадував усякі штуки й задерикувато підштовхував Сашка: «Ану, хлопче, утнемо!»* (Жур., Даша, 1961, 36); *Трохи кирпатий ніс* [дівчини] *дивився весело, задерикувато і створював дивний контраст з тихими, засмученими очима* (Донч., II, 1956, 96).

ЗАДЕРІ́Й, ія, *ч., розм.* Те саме, що **бешке́тник.**

ЗАДЕРКОТА́ТИ, о́че і **ЗАДЕРКОТІ́ТИ,** отя́ть, *док.* Почати деркотати, деркотіти. *На польовій доріжці попід посадкою задеркотіли мотоцикли* (Гончар, Людина.., 1960, 129); *Я так давно не чув, як перепел вночі Західпадьомкає, як в лузі деркачі Охриплим голосом задеркотять жагуче* (Рильський, III, 1961, 88).

ЗАДЕРКОТІ́ТИ *див.* **задеркота́ти.**

ЗАДЕРНІ́ЛИЙ, а, е. Густо переплетений корінням трав'янистих рослин (про грунт). *Смуги* [лісових насаджень] *занедбані, дуже забур'янені або задернілі* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 247); *Схили крутизною понад 5—6 градусів можна розорювати лише поперечними смугами, залишаючи між ними смуги задернілого грунту* (Наука.., 8, 1959, 30).

ЗАДЕРНІ́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **задернува́ти** і **задерно́вувати.** *Для швидкого задерніння крутих схилів і залісення їх біля вимоїн насаджують прияружні лісові смуги* (Колг. енц., I, 1956, 387); *Грунт у саду утримували під природним задерніянням з обробітком великих пристовбурних кругів* (Колг. Укр., 4, 1959, 40).

ЗАДЕРНО́ВАНИЙ, а, *с.* Дієпр. пас. мин. ч. до **задернува́ти;** // **задерно́вано,** *безос. присудк. сл. Дах задерновано потрійним дерном, щоб бджоли не мерзли* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 249).

ЗАДЕРНО́ВУВАТИ, ую, уєш і **ЗАДЕРНЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.,* **ЗАДЕРНУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Обкладати, покривати дерном що-небудь. *Насипні укоси терас обов'язково задерняють* (Колг. Укр., 5, 1962, 37); — *Ми сховали той скарб, землею засипали,.. травою задернували* (Ільч., Козаць. роду.., 1958, 312).

ЗАДЕРНУВА́ТИ *див.* **задерно́вувати.**

ЗАДЕРНЯ́ТИ *див.* **задерно́вувати.**

ЗАДЕ́РТИ [1] *див.* **задира́ти** [1].

ЗАДЕ́РТИ [2] *див.* **задира́ти** [2].

ЗАДЕ́РТИ [3] *див.* **задира́ти** [4].

ЗАДЕ́РТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заде́рти** [1]. *Радочка ніколи не проходила байдуже повз усе, що повзало поруч, дзижчало, літало, крутилося по землі із задертими вгору лапками, ..що безпомічно цвірінчало, випавши з гнізда* (Ю. Янов., II, 1954, 85); *Селом, центральною вулицею, вже побіліли електричні стовпи, понатягали на білих, задертих догори пучках дроти* (Мушк., Серце.., 1962, 114).

ЗАДЕ́РТИСЯ [1] *див.* **задира́тися** [1].

ЗАДЕ́РТИСЯ [3] *див.* **задира́тися** [3].

ЗАДЕРЧА́ТИ і **ЗАДИРЧА́ТИ,** чи́ть, *док.* 1. Почати дерчати (у 1 знач.). *Задирчав десь деркач на луках над Катунню* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 261).

2. Те саме, що **задереча́ти.** *Бричка задерчала, заскакала* (Н.-Лев.. IV, 1956, 48); *Модель задирчала і.. косом у землю* (Вас., II, 1959, 240).

ЗАДЕШЕ́ВИЙ, а, е, *розм.* Дешевший, ніж звичайно; зовсім, дуже дешевий.

ЗАДЕ́ШЕВО, *розм.* Присл. до **задеше́вий.** *Якщо під час промислового піднесення зиски фінансового капіталу неосяжно великі, то під час занепаду гинуть дрібні й неміцні підприємства, а великі банки «беруть участь» у скуповуванні їх задешево..* (Ленін, 22, 1950, 216); [Меланія Григорівна:] *Купив шубу у якогось панка зовсім задешево* (Кроп., IV, 1959, 210).

ЗАДЖЕРГОТА́ТИ *див.* **заджеркота́ти.**

ЗАДЖЕРГОТІ́ТИ *див.* **заджеркота́ти.**

ЗАДЖЕРКОТА́ТИ, ЗАДЖЕРГОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ЗАДЖЕРКОТІ́ТИ, ЗАДЖЕРГОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *док.* Почати джеркотати, джерготати, джеркотіти, джерготіти. *Прокинулись на деревах над машинами пташки, заджеркотіли гуртом, стурбовані присутністю танків* (Ю. Янов., II, 1954, 99); *Разом заджеркотіли дівчата довкола гончарівни* (Ільч., Козаць. роду.., 1958, 277); *Тим часом заджеркотіли косарки* (Гончар, Таврія, 1952, 317); *Заджерготів* [татарин]: *«Башка, башка» і замахнувся дрючком з білою кісткою на кінці* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 344).

ЗАДЖЕ́РКОТІТИ *див.* **заджеркота́ти.**

ЗАДЗВЕНІ́ТИ, ню́,ни́ш, *док.* 1. *без додатка і чим.* Почати дзвеніти, утворюючи звуки, схожі на дзеньки́т. *Коні помчали. дзвоники задзвеніли* (Кв.-Осн., II, 1956, 270); *Враз щось застукало в вікно, аж шибки задзвеніли* (Гр., II, 1963, 478); *В лісі задзвеніли пили, загрюкали сокири* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 129); *В дужих чоловічих руках коса задзвеніла сталлю, виблискувала, як шабля на сонці* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 355).

2. *перен.* Дзвінко зазвучати, залунати (про звуки). *В їдальні гості шумно залягли, І музика чудова задзвеніла* (Фр., XIII, 1954, 222);— *Добрий день, дядечку,— обізвалися, задзвеніли неподалік два дівочі голоси* (Стельмах, Хліб.., 1959, 195); *Співуча, зрозуміла словацька мова радісно задзвеніла звідусіль...* (Гончар, III, 1959, 315); *Над полем зашумів жвавий гамір, посипалися жарти, задзвеніла пісня* (Кучер, Чорноморці, 1956, 200); // Дзвінко заспівати (про птахів), задзижчати (про комах). *Закувала зозуля у зеленім гаю, задзвеніли жайворонки понад пахучими від зелені межами* (Кобр., Вибр., 1954, 172); *За плотом задзвеніли потривожені бджоли* (Стельмах, II, 1962, 42); // Задзюрчати (про воду). *Задзвеніла вода, забурлила, Рветься крига, скресає ріка* (Гірник, Сонце.., 1958, 57); *З гуркотом падали кришталеві стріли з-під стріх, задзюрчали, задзвеніли, заграли на всі лади струмки по вулицях, по городах, по підгір'ю* (Гончар, II, 1959, 200); // Заговорити високим, дзвінким голосом.— *Нащо п'єш багато, не пий! ..— Чому не пити мені? Уп'юся — мене люба жінка доведе до господи.— А як не схочу? — задзвеніла вона жартуючи* (Вовчок, I, 1955, 243); // *безос.* — *Бабуню! Бабуню! А де ж мої черевички? — задзвеніло з кімнати* (Баш, Надія, 1960, 22).

◇ **Задзвеніло у ву́сі (вуха́х),** *безос.* — про відчуття дзвону у вусі, вухах. [Старшина:] *Що воно ніби щось задзвеніло у вусі?* (Кроп., I, 1958, 505); *Орлюк оглянувся навколо — станції нема. Тиша. Така тиша, що в нього задзвеніло у вухах* (Довж., I, 1958, 323).

3. Продзвеніти; дзенькнути. *На землю щось впало, задзвеніло, неначе гроші* (Коцюб., I, 1955, 456); *Задзвенів телефон. Марта зняла трубку* (Собко, Срібний корабель, 1961, 266); // *об що.* Зачепившись, ударившись об щось, дзенькнути. *Весло задзвеніло об камінь* (Н.-Лев.,I, 1956, 69).

4. Наповнитися дзвінкими звуками. *Знов задзвенить піснями Київ* (Сос., II, 1958, 180); *Та в цю мить догнали вороги, Задзвеніли гони навкруги. Він усіх п'ятьох перерубав* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 55).

ЗАДЗВОНИ́ТИ, дзвоню́, дзво́ниш, *док.* 1. *у що, чим і без додатка.* Почати дзвонити, утворюючи звуки дзвона, дзвінка. *У труби затрубили, У дзвони задзвонили, Вдарили з гаркати, Знаменами, бунчугами Гетьмана укрили* (Шевч., II, 1963, 159); — *Йо, коні! — струснув* [Максим] *віжками, і упряж, як музика, задзвонила хлопцеві: до чого ж він любив і коні, їзду на них!* (Стельмах, I, 1962, 216); *Ілюмінація погасла, хтось зненацька задзвонив шкільним дзвоником, отим, що нагадує тронку чабанську...* (Гончар, Тронка, 1963, 161); * У порівн. *Коло гаю походжаю, в гаю не буваю, А я свою дівчиноньку по голосу знаю. Ой, як вона заговорить,— як у дзвін задзвонить* (Укр.. лір. пісні, 1958, 115); // *на що, до чого.* Почати бити у дзвони, сповіщаючи про церковну службу. *Вже задзвонили на «достойно», як Кайдаш з синами впорався коло воза, одвіз снопи в двір* (Н.-Лев., II, 1956, 276); *Галя устала ще до сонця, щоб поки таки до церкви задзвонять, їй упоратися по хаті* (Мирний, IV, 1955, 137); // Заговорити дзвінким голосом. *Та як задзвонить* [молодиця]: — *Десятнику Овдію! Десятнику Овдію!* (Вовчок, VI, 1956, 291); // Дзвінко заспівати (про птахів). *Затріщала кедрівка, задзвонили червоногруді і зелені клести* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 58); // *перен., розм.* Почати широко оповіщати про кого-, що-небудь. [Я р и н а:] *Я таке могла б зробити в Дзвонковому! Про нас в усіх газетах задзвонили б* (Корн., II, 1955, 118).

◇ **Задзвони́ти на спо́лох** *див.* **спо́лох**; **Задзвони́ти по** *чийсь* **душі**, *церк.*— забити у дзвони, сповіщаючи про смерть кого-небудь. *І задзвонили вранці-рано По генераловій душі; Заговорили щось погане, Що генерала ідучи Прощатись, люде* (Шевч., II, 1963, 248); **Задзвони́ло у ву́хах**, *безос.*— те саме, що **Задзвені́ло у ву́сі (ву́хах)** (*див.* **задзвеніти**). — *Сидоре, сьогодні твій син Іван помер! — Як я це почув, то неначе у мене хто серце з грудей вирвав, задзвонило ув ушах, кругом мене усе покотилось* (Стор., I, 1957, 219).

2. Видати звуки, схожі на дзвін; подзвонити, дзенькнути. *Голова задзвонив, і введено підсудних до зали* (Фр., VI, 1951, 267); *Задзвонив телефон. Ромодан узяв трубку* (Корн., II, 1955, 304); *Кресало і скіска спритно влітають у кишеню Хоми і, задзвонивши десь аж біля коліна, влягаються серед якогось добра* (Стельмах, Хліб.., 1959, 526).

ЗАДЗВЯ́КАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Почати дзвякати.

2. Видати звуки дзвякання; дзвякнути (про металеві, скляні та ін. предмети).

ЗАДЗЕЛЕНЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* 1. Почати дзеленчати. *Лікар вийшов з сіней і скочив на бричку.— Рушай! — Дзвоник задзеленчав* (Гр., II, 1963, 481); *Наддав* [Кадук] *газу.. і помчав так, що старий газик задзеленчав усіма металевими частинами* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 179).

2. Утворити звуки дзеленчання або бряжчання. *Задзеленчав телефон, хтось кричав у трубку хрипким голосом* (Збан., Сеспель, 1961, 248); *Темно. Болото.. Іноді мелькне чиясь тінь, глухо задзеленчить відро. І знову все тихо* (Тют., Вир, 1954, 353).

ЗАДЗЕЛЕ́НЬКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Те саме, що **задзеленча́ти**. *Чи з далеких толок Задзеленька дзвінок — Я гостей вибігаю зустріти* (Бор., Тв., 1957, 125); *Таємниче заворушилась чорна, чорніша ночі, маса* [людей].. *Задзеленькали ланці на конях* (Ірчан, II, 1958, 72); // *безос. Коли це знов раптом задзеленькало в прихожій* (Н.-Лев., IV, 1956, 238).

ЗАДЗЕЛЕНЬКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док., розм.* Підсил. до **задзе́ленькати**. *Задзеленькотіли дзвіночки, й санки посунулися по гладкій дорозі* (Вільде. Повнол. діти, 1960, 168); *Капрал зупинився і задзеленькотів невеличкою залізною колодкою* (Фр., I, 1955, 272); *Убіг я до суду.., як лусну дверми об якусь мару, аж вікна задзеленькотіли* (Март., Тв., 1954, 204).

ЗАДЗЕНЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* 1. Те саме, **що задзе́нькати**.

◇ **Задзенча́ло у ву́хах**, *безос.*— те саме, що **Задзвені́ло у ву́сі (ву́хах)** (*див.* **задзвеніти**). *Димом і темнотою заслало йому очі; в ухах загуло-задзенчало...* (Мирний, I, 1954, 358).

2. Те саме, що **задзижча́ти** 1.— *От я зараз відніму у тебе* [Медунки] *твій мед! — задзенчала нахабно бабка* (Ів., Про бджілку.., 1959, 18).

ЗАДЗЕ́НЬКАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Почати дзенькати. *Нарешті дзвіночок тонесенький з-за завіси задзеньказ: далі подався кудись кущами. Дзвенів, скликав* (Головко, I, 1957, 195).

2. Утворити звуки дзенькоту.

ЗАДЗЕ́НЬКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док.* Підсил. до **задзе́нькати**. *Настирливо задзенькотів на столі телефон* (Шовк., Людина.., 1962, 238); *Вона була така легка, що не шукала дверей, а влетіла вікном до хати. Шиби за нею задзенькотіли, а з руки полилася кров* (Кобр., Вибр., 1954, 158).

ЗАДЗИГОРІ́ТИ, рі́ю, рі́иш, *док., розм., рідко.* 1. Швидко заговорити, загомоніти.— *Тепер, Дмитре, ходім до тебе й заплатиш мені гроші,— задзигорів дід Грицай своїм гострим язиком* (Н.-Лев., IV, 1956, 200).

2. *перен.* Швидко, дрібно заграти. *У вуличці, за крамницею, задзигоріла гармонь* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 189).

ЗАДЗИЖЧА́ТИ, чи́ть, *док.* 1. Почати дзижчати. *Кетяг бджіл впав у вулик і разом здорово задзижчав, неначе хто вдарив по цимбалах* (Н.-Лев., IV, 1956, 196); *Десь раптом муха задзижчить, Зашкрябає десь миша* (Воскр., Поезії, 1951, 66); // Почати утворювати звуки, схожі на дзижчання комах. *Вибух грюкав за вибухом. Густо задзижчали кулі в повітрі* (Гончар, III, 1959, 326).

2. Утворити звуки дзижчання; продзижчати. *Автоматники стрекочуть, і коло мене одна куля задзижчала* (Ів., Опов.., 1949, 19).

ЗАДЗЮБИ́ТИСЯ, дзю́биться, *док., розм.* Стати схожим на дзьоб; загнутися, закарлючитися. *Гострий ніс* [отця Сафронія] *ще більше задзюбився* (Речм., Весн. грози, 1961, 37).

ЗАДЗЮРИ́ТИ, и́ть, *док.* Почати дзюрити.

ЗАДЗЮРКОТА́ТИ, о́че і **ЗАДЗЮРКОТІ́ТИ**, ти́ть, *док.* Підсил. до **задзюрча́ти**. *На вулицях задзюркотіли струмки* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 282); *Ось на дні рівчака почала пробиватися вода. Спочатку малесенькими струмками, а потім линула, задзюркотіла пестримно* (Ів., Вел. очі, 1956, 12); // *безос.* [О м е л ь к о *(частує Івана):*] *На вже й тобі!* [І в а н *(випив):*] *Чуєш, як задзюркотіло, неначе у порожнє барильце!..* (Кроп., I, 1958, 82).

ЗАДЗЮРКОТІ́ТИ *див.* **задзюркота́ти**.

ЗАДЗЮРЧА́ТИ, чи́ть, *док.* 1. Почати дзюрчати. *Дав бог весну, віє теплом... тане сніг, задзюрчали по улицях струмочки* (Вовчок, I, 1955, 17); *Біля пірамідальної клумби білих квітів задзюрчав струмінь фонтана* (Трубл., II, 1955, 7); // *перен.* Тихо, лагідно озвучати (про мову, спів і т. ін.). *Коли мати заспокоїлась трохи і тихо задзюрчала її ласкава мова,.. я почув*

себе знову добрим й маленьким (Коцюб., II, 1955, 357).

2. Потекти, политися струмком. *Гримнуло відро об раковину, і в порожнє, лунке залізо дзвінко задзюрчав струмінь води* (Смолич, День.., 1950, 188); *Жінка.. вийшла на берег. З подолка її благенької спідниці задзюрчала вода* (Стельмах, Правда.., 1961, 260).

ЗАДЗЯ́ВКАТИ, аю, *док.* Почати дзявкати. *Обережність* [Лиса Микити] *заснула, і він, підкявши морду, як не задзявкає й собі по-лисячому!* (Фр., IV, 1950, 96).

ЗАДЗЯВКОТІ́ТИ, ти́ть, *док.* Підспів. до **задзя́вкати**. *Як молоді Лисички.. задзявкотіли тоненькими тенорами, то цар не міг витримати* (Фр., IV, 1950, 95).

ЗАДЗЯВОЛИ́ТИ і **ЗАДЗЯВУЛИ́ТИ**, ї́ть, *док., розм.* Те саме, що **задзя́вкати**. *Собака задзяволиве, аж запінився* (Ткач, Плем'я.., 1948, 130).

ЗАДЗЯВУЛИ́ТИ *див.* **задзяволи́ти**.

ЗАДЗЬО́БАТИ *див.* **задзьо́бувати**.

ЗАДЗЬО́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАДЗЬО́БАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* 1. *тільки 3 ос.* Убивати, калічити, клюючи дзьобом.

2. *перен., розм.* Прикростями доводити до нестерпного стану; зацьковувати.

3. *тільки док.* Почати дзьобати. * Образно. *Легкі батарсї ще з більшою люттю.. задзьобали гранатами й закурили, як із самоварів, своїми сизуватими газами* (Панч, 1, 1956, 147).

ЗАДИ́БАТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. Почати дибати; піти, дибаючи. *Стала* [чайка] *на довгі жовті ноги, оглянулась здивовано навколо, задибала по гальці* (Збан., Мор. чайка, 1959, 23).

2. *перен., куди.* Дійти куди-небудь; додибати.— *Ой, я п'яна.. Доленько ж моя, як же я задибаю до хати? Доведеться десь під опором ночувати!* — *бідкалась Явдоха* (Коцюб., I, 1955, 47).

ЗАДИВИ́ТИСЯ *див.* **задивля́тися**.

ЗАДИВЛЕ́НИЙ, а, е, *заст.* Який задивився на кого-, що-небудь у захопленні або поринувши в роздуми. *Це картина мадонни в блакитній плахті, що, задивлена на свого сина, плаче* (Ірчан, II, 1958, 44); *Раптом Віталій застиг, закам'янів, задивлений кудись у море* (Гончар, Тронка, 1963, 241); *Пішов* [Микола] *тією стежкою, якою гуляв не раз з дівчиною, пішов понурий, задивлений у землю* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 23).

ЗАДИВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАДИВИ́ТИСЯ**, дивлю́ся, ди́вишся; *мн.* зади́вляться; *док., на (в) кого, що і без додатка.* Захоплено, з замилуванням довго дивитися на кого-, що-небудь або кудись, у шось. *Він ще стояв під Галиним віконечком і то на неї задивлявся, то знов у хатинку зазирав* (Вовчок, I, 1955, 316); *Не раз Ганя, сидячи на м'якому кріслі, задивлялась на веселі покої* (Н.-Лев., I, 1956, 164); *Ох, тії очі темніші ночі, Хто в них задивиться, й сонця не хоче* (Пісні та романси.., II, 1956, 190); * Образно. *Сонце розтоплює скелі, а само на крайнебі задивилось в дзеркало моря і підпалило воду* (Коцюб., II, 1955, 414); // Часто поглядати, виявляючи зацікавлення ким-, чим-небудь. *Чогось на неї дуже пан задивляється. Та як його й не задивитися на таку козир-дівку?* (Мирний, IV, 1955, 231); // Поринати в роздуми, дивлячись в одну точку і забуваючи про оточення. *Ходив* [Вихор] *по палубі, думав про Марію й довго задивлявся у воду, схилившись за борт есмінця* (Кучер, Чорноморці, 1956, 53); *Зінько зупинився, задивившись. Перед ним широко розляглись поля зелені в буйними хлібами* (Гр., II, 1963, 322); * Образно. *Десь далеко за Хортицею вибивався щербатий місяць. Поволі підвівся над Дніпром і теж сумно задивився у вікно* (Баш, Надія, 1960, 93).

ЗАДИВО́ВАНИЙ, а, е, *рідко.* Здивований, зачарований. *Може, не один багач, почувши ту Кармелеву пісню, покидав співати теж свою недбалу та потішну і обертав свій погляд задивований у всі боки* (Вовчок, I, 1955, 356).

ЗАДИВУВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *док., рідко.* Задивитися із замилуванням. *Вони кохалися удвох,— Задивувався б на обох* (Граб., I, 1959, 250); *Дитя наївне так, кульбаби цвіт зірвавши, І задивується, і засмутиться завше, Коли від подиху в повітря відлетить Пушок легесенький* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 96).

ЗАДИКТУВА́ТИ, ую, уєш, *док., рідко.* 1. *перех. і без додатка.* Почати диктувати.

2. *перех., розм.* Визначити, продиктувати. *Задиктували добу арешту, хмиз одібрали та й замикають мужика у холодну* (Мур., Бук. повість, 1959, 4).

ЗАДИЛЬКОТА́ТИ, очу́, о́чеш, *недок.* і **ЗАДИЛЬКОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док., зах.* Затремтіти; затруситися. *Очі її.. визирнули на улицю. І в тій же хвилі ноги під нею задилькотіли, немовби й серце перестало битися* (Фр., VII, 1951, 163); *Задилькотали коліна.*

ЗАДИЛЬКОТІ́ТИ *див.* **задилькота́ти**.

ЗАДИМА́ТИ *див.* **задува́ти** [1].

ЗАДИМА́ТИСЯ *див.* **задува́тися** [1].

ЗАДИМІ́ТИ *див.* **заді́млювати**.

ЗАДИМІ́ТИСЯ *див.* **заді́млюватися**.

ЗАДИМІ́ЛИЙ, а, е. Який оповився, покрився і т. ін. димом. *На задимілім піднебессі скупіли барви й розпливались, і тьма згромадилася в гори* (Бажан, Роки, 1957, 289).

ЗАДИМІ́ТИ, млю́, мі́ш; *мн.* задимля́ть; *док.* Почати димити. *Усі усілися і задимі́ли. Через хвилину від диму вікон не стало видно, серед тих хмар чувся прихильний гомін, регіт* (Мирний, III, 1954, 289); *Почали розкладати багаття й грітися, задимі́ли сотні вогниць* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 325); * Образно. *Притиснув мороз, і на ранок зірвалася завірюха. Все навколо закурилося, задимі́ло білим, непроглядним димом* (Коз., Сальвія, 1959, 149).

ЗАДИМІ́ТИСЯ, мі́ться; *мн.* задимля́ться; *док., розм.* 1. Те саме, що **задимі́ти**. * Образно. *На столі.. пиріжки пахущими задимі́лися* (Баш, На землі.., 1957, 62).

2. Покритися, оповитися димом. * Образно.— *Дивишся і все море задимі́лося, затуманилось,— красується,— говорив Андрій* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 164).

ЗАДИ́МЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **задими́ти** 1, 2. *Повітря у пивній важке, задимлене міцним самосадом* (Шиян, Баланда, 1957, 83); *На задимлені пилом дороги оберами, у ніч, на зорі із сльозами надії, тривоги проводжали синів матері* (Гонч., Вибр., 1959, 95).

2. *у знач. прикм.* Чорний від диму, кіптяви. *Чорний задимлений комин стирчав на горбку замість гуральні* (Коцюб., II, 1955, 93).

3. *у знач. прикм.* Копченій димом. *Хороша, жирна риба харіуси.. Особливо смачний задимлений харіус. Він ніжний, як чорноморська свіжа камбала* (Трубл., I, 1935, 94).

ЗАДИ́МЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Якість за знач. **зади́млений** 2. *Конвертерники покладаються* [при плавці сталі], *власне, на око та інтуїцію. Вони оцінюють температуру, придивляючись до кольору полум'я, що вирвається з печі, до його задимленості* (Рад. Укр., 15.V 1962, 3).

ЗАДИ́МЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **задими́ти** і стан за знач. **з димі́тися**. *Для захисту рослин від приморозків застосовують також і задимлення* (Овоч., 1956, 41); *Специфічними факторами, що негативно впливають*

на розвиток рослин у Криворіжжі, в певне задимлення і запилення повітря (Укр. бот. ж., XVIII, 1, 1961, 87).

ЗАДИ́МЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зади́млювати.**

ЗАДИ́МЛЮВАТИ, юю, юєш і **ЗАДИМЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАДИМИ́ТИ**, млю́, ми́ш; *мн.* задимля́ть; *док.* 1. *перех.* Наповнювати, насичувати, покривати димом, кіптявою. * Образно.— *Ой, важко стояти близько коло начальства! Цур йому, пек йому. І обсмалить тебе огнем, і обпалить, і задимить тебе, як коло комина!..— думав Добриловський* (Н.-Лев., IV, 1956, 130).

2. *перех., розм.* Займатися копченням. *Одні* [уходчики] *рибалчили, інші полювали, треті — солили й сушили, в'ялили й задимлювали рибу та птицю на зиму* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 242).

3. *тільки док., неперех.* Почати димити. *Митро знову ліг на лікоть і задимив цигаркою* (Головко, I, 1957, 337).

ЗАДИ́МЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАДИМИ́ТИСЯ**, и́ться; *мн.* задимля́ться; *док.* 1. Наповнюватися, покриватися димом, кіптявою. [Л е в к о:] *Ет, об казна-чім турбуєшся. Краще б гляділа, щоб том у печі не перепріло що та не задимилось* (Кроп., III, 1959, 201).

2. *тільки док.* Почати димити. *Лісисті тухольські гори задимилися, мов незлічимі вулкани, готовлячись вибухати* (Фр., VI, 1951, 57); *Аж ось задимилась колода, блимнули іскри, й одразу ж спалахнув вогонь* (Міщ., Сіверяни, 1961, 27); *Заточилась молодиця, під босими ногами задимилась темним пилом дорога* (Стельмах, II, 1962, 207).

ЗАДИМЛЯ́ТИ *див.* **зади́млювати.**

ЗАДИ́РА, и, *ч. і ж.* Те саме, що **задира́ка.** *Мишко і Стьопа були найбільшими задирами в першому класі* (Донч., VI, 1957, 427).

ЗАДИРА́КА, и, *ч. і ж.* Людина, що своїми діями, словами призводить до сварки, бійки, бешкету; забіяка, бешкетник.— *Здорові були, дідусю,— привітався Савка з дідом Омельком..— Спасибі,— подякував старий, не пізнавши вчорашнього задираку* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 227).

ЗАДИРА́ТИ [1], а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАДЕ́РТИ** і **ЗАДРА́ТИ**, деру́, дере́ш, *док., перех.* 1. Підносити, піднімати вгору. *Ворона літає, а дурень голову задирає* (Укр., присл.., 1955, 256); *Гуска-мати, вигинаючи шию, пила воду, а їй наслідували гусенята, задираючи в небо ніжно-рожеві дзьобики* (Шиян, Баланда, 1957, 80); *Дурні телята.., задравши хвости, жчать наосліп, розкидаючи ратичками теплу грязюку* (Тют., Вир, 1960, 35); *Перший човен на середині річки високо задер з води гумового носа і закрутився на місці* (Коз., Гарячі руки, 1960, 151); // Відгортати, заломлювати краї або частину чого-небудь (покрівлі, одягу і т. ін.). *Буря задирала солом'яні стріхи.. і розкривала хати* (Чорн., Потік.., 1956, 302); *Мати не зважав. Вона задирає йому сорочку, і лунке удари сиплються Вустимкові на спину* (Багмут, Опов., 1959, 13); //*безос. Колись зелена залізна покрівля злущилася, ..бурею задрало один ріг угору, нікому було те полагодити* (Мирний, IV, 1955, 16).

◇ **Задира́ти (заде́рти, задра́ти) но́са (пі́с, ки́рпу, го́лову)** — ставати чванливим, гонористим; зазнаватися.— *Це* [стінгазета] *для того, хлопці, щоб далі такого не траплялося. Щоб голова носа не задирав* (Кучер, Трудна любов, 1960, 370); *Посесор, вважаючи на себе як на пана, задер вгору кирпу проти попа* (Н.-Лев., II, 1956, 211); — *Дам тебе за князя чи за графа, за багатиря всесвітнього! — А панночка й голову задерла, і виступає так, наче вже вона княгиня* (Вовчок, I, 1955, 107); **Заде́рти (задра́ти) но́ги** *див.* **нога́.**

2. Робити, утнорювати задирку (на дереві, пальцях руки і т. ін.). *Старий теслярпоказує йому, як брати стружку, як держати рубанок, яке випустить жило, щоб не заїдав, не рвав, не задирав дерева* (Горд., II, 1959, 271).

ЗАДИРА́ТИ [2], а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАДЕ́РТИ** і **ЗАДРА́ТИ**, деру́, дере́ш, *док., перех.* Загризати на смерть, умертвляти (про хижаків). *От ведмідь і каже: — Знаєте що, панове? Лев щодня задирає нас не менше як по десять штук,.. а з'їда він мало* (Укр.. казки, 1951, 55); *З пустої пригоди вовк задров вівцю* (Номис, 1864, № 13210).

ЗАДИРА́ТИ [3], а́ю, а́єш, *недок., перех., розм.* Чіпляючись до кого-небудь, заводити сварку, ображати. *Тільки уранці він очі розкисллить, то вже й почав зачіпати та задирати й* [жінку] (Вовчок, I, 1955, 286); *Козаки почали задирати поляків словами* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 340).

ЗАДИРА́ТИ [4], а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАДЕ́РТИ**, деру́, дере́ш, *док., перех. і неперех., розм., рідко.* Заспівувати високим, гучним голосом. [С о ц ь к и й:] *Щасте* [щастя] *ваше, що урядник тепер гостює у прикажчика, а то він би вам задав!.. Там і стражників частують; пісень таких забористих задирають, що аж!..* (Кроп., IV, 1959, 293); // Почати деркати. *Як деркач котрого году задере поперед перепілки, то сіно буде дороге* (Сл. Гр.).

ЗАДИРА́ТИСЯ [1], а́ється, *недок.*, **ЗАДЕ́РТИСЯ** і **ЗАДРА́ТИСЯ**, дереться, *док.* 1. Підноситися, підніматися вгору. *У його постолі було щось особливе, голова гордо задиралася вгору* (Гр., II, 1963, 71); *Пароплав якось по-чудному занурився носом у воду, а кормою задерся вгору* (Трубл., Лахтак, 1953, 29); *Христя глянула на Оришку: пизенька.., рот увалився, підборіддя угору задралося, ніс униз похнюпився* (Мирний, III, 1954, 300).

2. *тільки недок.* Пас. до **задира́ти** [1].

ЗАДИРА́ТИСЯ [2], а́ється, *недок.* Пас. до **задира́ти** [2].

ЗАДИРА́ТИСЯ [3], а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАДЕ́РТИСЯ** і **ЗАДРА́ТИСЯ**, деру́ся, дере́шся, *док., розм.* 1. *з ким.* Сваритися, битися з ким-небудь.— *Я йому покажу, як зо мною задиратися! — гордо скрикнув барон* (Фр., III, 1950, 178); *Пастух Сава заводився з людьми, наче півень, з кожним задирався* (Горд., Дівчина.., 1954, 11); *Сотникові хотілося з кимсь задертися і потім топтати його білокопитими ногами свого баского коня* (Ле, Напивайко, 1957, 51); *Коли б Причепа був справжній цехмістер... він не проминув би задратися з Кузьменком* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 194).

2. *без додатка.* Поводити себе зухвало, чванькувато по відношенню до кого-небудь. *Ставився Данило до нього* [Болеслава], *як до свого сина, тільки злостився — задирається Болеслав, так і реветься, щоб війною піти* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 568).

ЗАДИ́РИСТИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **зади́рливий.** *Замість пісні несміливо плеснула задириста частушка* (Стельмах. Кров людська.., I, 1957, 211).

ЗАДИ́РИСТО, *розм.* Присл. до **зади́ристий.**— *А якщо я таки вкрала гроші? — вигукнула вона задиристо.. Він не повірив: — Не було цього... Вигадуєш ти...* (Ткач, Арена, 1960, 80); * Образно. *А море так задиристо хлюпа у берег, так принадно дзвонить в човни!..* (Коцюб., II, 1955, 416).

ЗАДИ́РКА, и, *ж.* Задерта шкірочка коло нігтя. *Шкіра вище нігтів бралася кривавими задирками, а*

Турбай занурював руки все глибше та глибше [в сніг] (Рудь., Остання шабля, 1959, 294).

ЗА́ДИРКА, и, *ж., спец.* Задерте місце, шершавість, гострий виступ на гладкій поверхні (дерева, металу і т. ін.). *Після різання труб треба старанно зачистити місце розрізу, щоб усунути задирки* (Слюс. справа, 1957, 165).

ЗАДИ́РКАТИ, аю, *док., діал.* Задерчати. *За дверима, біля ганку, щось застугоніло, і невдовзі задиркав мотор авто* (Гриш., Син.., 1950, 241); // *безос. Десь далеко.. диркнуло з автомата. Незабаром задиркало в кількох місцях одразу* (Баш, Надія, 1960, 372); // Задерчати (про співи деяких птахів). *Деркач, почувши дівочу ходу, замовк, притаївся в татарському зіллі, а потім знову задиркав* (Стельмах, Хліб.., 1959, 488).

ЗАДИ́РКУВАТИЙ, а, е. Те саме, що **задери́куватий**. *Микита такий задиркуватий і вічно в'язне, і дратує Настусю* (Коп., Подарунок, 1956, 44); *Хто його зна, куди далі потягне Нерчин з своїм задиркуватим характером?* (Рибак, Час.., 1960, 441); *Збори були гарячі, задиркуваті, веселі* (Стельмах, На.. землі, 1949, 540).

ЗАДИ́РКУВАТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **задри́куватий**. *Хлопчика покарали різками, але й Михайликові довелося вислухати довгу й нудну нотацію за задиркуватість та пиху* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 315).

ЗАДИ́РКУВАТО. Присл. до **задри́куватий**. *Грицько насуплює брови, сміливо прочиняє двері й увіходить у залу; поправив на голові шапку, заклав за спину руки, задиркувато кругом розглядається* (Вас., Вибр., 1954, 101).

ЗАДИ́РЛИВИЙ, а, е. 1. Який часто вдається до бійки, сварки, глузування з інших; задерикуватий; протилежне спокійний, урівноважений. *От звадиться мені одна молодиця,— в усього села була вона задирлива і зарічана* (Вовчок, VI, 1956, 226); // Який виражає задирливість, войовничість, зухвалість. *Дівчина одкинулася, зляканими очима глянула на його, і її задирливе личко відразу стало таке покірне та тихе* (Вас., І, 1959, 195); — *Така вона якась зарозуміла, так дивиться згори на всіх... В її мові справді відчувався задирливий тон* (Вільде, Сестри.., 1958, 317); // Сповнений задирливості, войовничості, зухвалості. *Ворожнеча між артилеристами та гайдамаками.. тільки притаїлась. І відкрилась вона Артемові на кожному кроці: у зневажливо задирливій поведінці артилеристів.., у пінячій бундючності гайдамаків* (Головко, II, 1957, 528).

2. Запальний, завзятий. *Сама* [Настуся] *смуглява, щоки як жар, розумна, задирлива, жартовлива* [жартівлива], *й жертвого збудить своєю мовою* (Барв., Опов.., 1902, 447); // Який виражає завзятість, запал. *На призовному пункті кипіло людом, тут лунали молоді голоси, веселий, задирливий сміх* (Збан., Сеспель, 1961, 202); // Сповнений нестримних веселощів, запалу. *У перший же день шкільного життя Хома, приголомшений жевавим і бадьорим галасом задирливих пустощів та буйних дитячих ігор, вирізнив в-поміж хлопчиків двох, які зразу здались йому цікавішими за інших* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 329).

ЗАДИ́РЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **задри́рливий**. *Надії часом було аж ніяково перед ним з цієї незрозумілої задирливості Крихточки* (Баш, Надія, 1960, 73); *Якось недавно з хлоп'ячою задирливістю похвалився* [Василь], *що в суботу йшов з міста не сам, а з Вірою* (Іваничук, Край.. шляху, 1962, 360).

ЗАДИ́РЛИВО. Присл. до **задри́рливий**. *На рундуці коло крамниці, як уродився, дід Маркіян; розмахує руками, щось доводить людям, задирливо позираючи на Валю* (Вас., II, 1959, 185); *Очі* [Марка] *задирливо сміялися, від обличчя пашіло молодою силою* (Кир., Вибр., 1960, 278).

ЗАДИ́РОЧКА, и, *ж., спец.* Зменш. до **за́ди́рка**. *Не можна уявляти справу так, ніби рух до комунізму відбувається без подолання труднощів. Будівництво нового життя — не ковзання по паркету, де немає ні сучка, ні задирочки* (Рад. Укр., 1.VI 1962, 1).

ЗАДИ́РЧАСТИЙ, а, е. Який має задирки, буває з задирками (*див.* **за́ди́рка**), задирається (про дерево, метал). *Задирчасте обіддя: ти його так теши, а воно он як задирається* (Сл. Гр.).

ЗАДИРЧА́ТИ *див.* **задерча́ти**.

ЗАДИСКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **задискува́ти**. *Підсів трав на схилах, задискованих у два-три сліди дисковими сівалками, підвищує врожайність травостою в два-три рази проти природних травостоїв* (Бот. ж., X, 4, 1953, 10).

ЗАДИСКУВА́ТИ, ую, у́єш, *док., перех.* Здійснити обробіток ґрунту дисковим знаряддям (бороною, культиватором, сівалкою) з метою розпушування його поверхневого шару.

ЗАДИ́ХАНИЙ, а, е. 1. Який задихався від швидкого бігу, втоми, хвилювання і т. ін. *Вбігав мій Василько задиханий, блідий, і за ним два чоловіки в хату* (Вовчок, I, 1955, 276); *За тином, схований у тінь, Іржав тривожно й лячно кінь,— До нього лугом навпростець Підбіг задиханий гонець* (Бажан, Роки, 1957, 233).

2. Урив частий від бігу, втоми, хвилювання і т. ін. (про голос, розмову).— *А жилава скотина! А кріпка гадина!— почувся чийсь тихий, задиханий голос* (Вас., Незібр. тв., 1941, 182); *Мені почувся чийсь задиханий півшепіт* (Жур., Вечір.., 1958, 271).

ЗАДИХА́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **задиха́тися** [1].

ЗАДИ́ХАНО. Присл. до **зади́ханий**. *Іван та Михайло вбігли задихано в сіни і в напівтемряві стали шукати постолів та онуч* (Козл., Весн. шум, 1952, 47); *До вогнища підходить Марина. І одразу ж побачила Петра під шинелею. Задихано спитала: — Що з ним?* (Головко, I, 1957, 464); * Образно. *Невеличкий пароплав-буксир пахкав.. димом, задихано чмихав і хрипло, простуджено сюрчав* (Донч., II, 1956, 88).

ЗАДИ́ХАТИ, зади́хаю, зади́хаєш і задишу́, зади́шеш, *док.* Почати дихати (рівно, часто, важко і т. ін.). *Зінька схвильовано задихала, обличчя в неї загорілося* (Головко, II, 1957, 186); * Образно. *Заскрипіла щогла стиха, І на повні білі груди Парус трепетний задихав* (Нагн., Вибр., 1957, 47).

ЗАДИ́ХАТИСЯ *див.* **задиха́тися** [1].

ЗАДИХА́ТИСЯ [1], а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАДИ́ХАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* Дихати часто, посилено, важко тощо через втому, хвилювання і т. ін. *Так-то старому швидко й дійти! Іде і, бачиться, усе на одному місці; стане поспішать,— задихається* (Кв.-Осн., II, 1956, 82); *Він говорив скоромовкою, задихаючись від надмірної роботи власного язика* (Вільде, Сестри.., 1958, 471); *Задихався, як віл борозенний* (Номис, 1864, № 10016); *— Ну, розказуй, брат, де ж це ти бігав, що так задихався?* (Гончар, II, 1959, 156); * Образно. *Весь поїзд складався з одного вантажного вагона, якого тягнув маневровий паровоз, що задихався навіть на рівному місці* (Панч, Синів.., 1959, 11).

ЗАДИХА́ТИСЯ [2], а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАДИХНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.* 1. Бути в тяжкому стані, умирати, гинути через нестачу повітря, отруєння димом, газом і т. ін. *Стіни* [будівель] *були низькі, темні і вологі, в них задихалися тварини* (Чорн., Потік.., 1956, 291); *А одно хлоп'я, шестиліток: «постій, каже,*

мамо, чобіток один забувся», та й випорснуло з рук. Кинулись його шукати,— налапали в диму. Чобіток у руці, а воно неживеньке, задихнулось (Барв., Опов.., 1902, 472); *Щось підкотилося до горла і душило так, що, здавалось, вона зараз задихнеться, захлинеться* (Коп., Земля.., 1957, 107); * Образно. *Проклята пора езопівських слів, літературного холопства, рабської мови, ідейного кріпосництва! Пролетаріат поклав кінець цій мерзенності, від якої задихалося все живе і свіже на Русі* (Ленін, 10, 1949, 26); // *тільки 3 ос.* Припиняти свій розвиток; гинути (про рослини). *Вимокання рослин буває переважно весною.., коли на поверхні ґрунту скупчується вода, яка затоплює рослини. Рослини в цьому випадку гинуть від недостачі кисню, тобто задихаються* (Колг. Укр., 8, 1957, 19).

2. *тільки недок., перен., без (від) чого.* Перебувати в дуже скрутних обставинах, переживати великі труднощі, зумовлені нестачею чого-небудь. *Старий.. пояснив Миколі: — Розумієш ти? Вагон йому давай під меблі. Підождуть меблі, он шахта задихається без будівельних матеріалів* (Ткач, Плем'я.., 1961, 103); *Землеробство західних областей [України] було вкрай відсталим і занедбаним. Селянство задихалося від безземелля* (Ком. Укр., 10, 1964, 74).

3. *тільки док.* Те саме, що **задиха́тися**. *Разув спершу недовірливо взяв листа, але коли впізнав дідів почерк, задихнувся від радості* (Логв., Давні рани, 1961, 30); *Вона задихнулась на півслові і, кинувши на плечі граблі, пішла з двору* (Тют., Вир, 1964, 227).

4. *спец.* Втрачати, знижувати свою якість, цінність; псуватися (про деревину, зерно і т. ін.). *В умовах змінної вологості деревина бука швидко псується, або, як кажуть, задихається* (Стол.-буд. справа, 1957, 41).

ЗАДИХНУ́ТИСЯ *див.* **задиха́тися** [2].

ЗАДИЧА́ВІЛИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. мин. ч. до **задича́віти**; // *у знач. прикм. Зажурчало в коров'яках, і звідти вибігла з божевільними очима задичавіла, бездомна свиня* (Вас., II, 1959, 19).

ЗАДИЧА́ВІТИ, ію, ієш, *док., рідко.* Те саме, що **задича́віти**.

ЗАДИЧА́ВЛЕНИЙ, а, е. Запустілий, занедбаний; дикий. *Цвинтар, його густі, задичавлені хащі — улюблене місце студентів* (Гончар, Людина.., 1960, 17); *Цікаво йому знати: хто він, той телепень із задичавленими кучерями* (Гриш., Незакінч. роман, 1962, 85).

ЗАДИ́ШКА, и, ж. Часте, утруднене дихання внаслідок хвороби, втоми, виснаження і т. ін. *Хворий скаржився на задишку, часті стискуючі болі в ділянці серця, швидку втому* (Наука.., 11, 1960, 45); *Свекор важкий, з задишкою, сів на перший стілець* (Головко, II, 1957, 45).

ЗАДИ́ШКУВАТИЙ, а, е, *розм.* Який має задишку. *Під час переходів найтяжче.. доводиться грузинові Хурціляві. Товстий, задишкуватий, він ледве встигає за нами* (Гончар, Людина.., 1960, 290).

ЗА́ДІЛ, у, ч. 1. *розм.* Початок і завчасне виконання частини якої-небудь справи, що дає змогу безперебійно завершувати її наступні операції. *На заводі імені Ілліча має бути проведено заділ будівництва слябінга, мартенівського цеху і цеху холодного прокату* (Ком. Укр., 6, 1960, 27).

2. *спец.* Запас виробів, заготовок. *На кожній дільниці був заділ вузлів і деталей, і завод працював більш ритмічно* (Рад. Укр., 26.VI 1962, 3).

ЗАДІ́ТИ, діну, дінеш, *док., перех., розм.* Покласти, заховати що-небудь, не знаючи, не пам'ятаючи, де, куди; загубити.— *І бісів народ! Чорт його знає, де і підсвічник [підсвічник] задів. Кажу не беріть нічого з моєї хати..,— бурчав, хмурячись, Василь* (Мирний, IV, 1955, 128); *Шарила сірників на карнизі, а ніяк не знайде,— де вона заділа їх? Так і не знайшла* (Головко, II, 1957, 116).

ЗАДІ́ТИСЯ, інеться, *док., розм.* Зникнути, дітися невідомо де, куди; загубитися. *Яшків бриль десь задівся був.. Захапалися, шукаючи. А він на вишні, на гілочці* (Головко, I, 1957, 251).

ЗА́ДКИ, *присл., розм.* Те саме, що **за́дом**. *Дозорець.. задки обережно крок за кроком відступав до візка* (Ле, Наливайко, 1957, 10); *Мул смик туди, смик сюди, задки пнеться, а вперед не хоче* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 558).

ЗАДКУВА́ТИ, ую, у́єш, *недок.* 1. *фам.* Іти, лізти, посуватися задом наперед. *Настя злякано ойкнула: — Ой, хтось вилазить із печі! І справді, з печі задкувало хлоп'я, світячи крізь подрані полотняні штанці синюватим тілом* (Речм., Весн. грози, 1961, 46); // Іти, пересуватися, простувати назад, а не вперед. *Темнота важчала.. Іноді Шовкунові здавалося, що кінь іде не вперед, а задкує* (Гончар, III, 1959, 77); // Відступати в бою, на війні. *Цілі села йшли до Чапаєва. Пани задкувати почали, все назад та назад, до.. самого моря Каспія* (Укр.. казки, 1951, 398).

2. *перен., фам.* Відмовлятися від своїх думок, слів, намірів, обіцянок.

3. *рідко.* Іти ззаду, вслід за ким-небудь. *Іде султан; за ним наші задкують небоги* (Сл. Гр.).

За́ДЛЯ, *прийм., з род. в., розм.* Сполучення з прийм. **за́для** виражають:

Об'єктні відношення

1. Уживається при означенні особи, предмета, на користь яких щось здійснюється, відбувається. *Настала весна. Старий полапчав нову хату будувати задля Якова, а про Йосипа — ні слова* (Мирний, IV, 1955, 42); *На соснах тих — бляшанки з-під консервів Приладнані уміло. В них лежать Горіхи завжди: то задля гостей Із лісу* (Рильський, II, 1960, 91); // Уживається при означенні особи, предмета, в інтересах яких, заради яких щось здійснюється.— *Задля неї, задля власного щастя лишився я, наважився перемогти себе...* (Коцюб., I, 1955, 421); *І вдивляється полковник Тарас у невідому далечінь, і веде далі: «Задля рідної землі, товариство, не можна шкодувати життя»* (Полт., Повість.., 1960, 538).

2. Уживається при означенні особи, предмета, по відношенню до яких має силу, значення названа обставина, якість, стан і т. ін. *Не співай повесні, Соловейко, мені.. Про щасливі дні, Що, мов наче ві сні, Задля мене минулися нині* (Манж., Тв., 1955, 45); [Гребрей:] *То, значить, задля тебе нема тепер неволі? Ти не раб?* (Л. Укр., II, 1951, 244).

Відношення мети

3. Уживається при визначенні мети дії. [Трохим *(до косарів):*] *Ану, задля початку утніть пісні, розбудіть лугове птаство, щоб ховалось від гострих кос!* (Кроп., V, 1959, 130); *У перші роки Радянської влади.. Володимир Ілліч Ленін поставив ім'я великого Кобзаря України поряд з іменами найвидатніших діячів культури та революції задля їх увіковічнення* (Вітч., 3, 1964, 217); // Уживається при вказуванні на предмет, призначення, для чого-небудь. *Треба було.. уготувати очерету, соломи задля купального вогнища* (Л. Янов., I, 1959, 143); *Столи задля карт;* // Уживається у складі сполучника мети. *Широкоплечі стави та озера порозлягалися в затишних балках, по низах, мов задля того, щоб ясне сонце й синє небо повсякчас любувалися та видивлялися у їх чистих, прозорих водах* (Мирний, IV, 1955, 219).

За́для чо́го — навіщо, з якою метою. *Ми знаємо, проти кого це все скеровано, замасковано задля чого* (Тич., III, 1957, 6).

Причинові відношення

4. *рідко.* Уживається при визначенні причини якої-небудь дії або якихось вчинків. *Маленька лампа на стіні задля браку чистого повітря майже погасала* (Март., Тв., 1954, 315); *Всі слабі сиділи вдома задля дощу, а здорові люди були усі при більярді, за картами, в бібліотеці* (Л. Укр., III, 1952, 531); *Булгарин* [болгарин] *був задля свята трохи напідпитку, веселий* (Коцюб., I, 1955, 377).

За́для то́го — тому, з цієї причини.— *Це, мабуть, ти задля того до мене такий добрий, щоб я одписав тобі, а не Уласові, хату та грунт* (Н.-Лев., III, 1956, 289).

ЗАДЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *док., діал.* Забаритися. *Та кричить же то* [панночка], *боже! Аж задихалась, штовхає мене.. На той крик і пані не задялась прилізти...* (Вовчок, I, 1955, 111); *Турган десь задлявся біля моря* (Збан., Сеспель, 1961, 136).

ЗАДМУ́ХАТИ *див.* **задму́хувати.**

ЗАДМУХНУ́ТИ *див.* **задму́хувати.**

ЗАДМУ́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ЗАДМУ́ХАТИ,** аю, аєш *і* **ЗАДМУХНУ́ТИ,** ну́, не́ш; *мин. ч.* задму́хав *і* задмухну́в, ла, ло; *док., розм.* **1.** Гасити, дмухаючи на полум'я (лампи, свічки і т. ін.). *Дід Дунай підходить до покуття.. і задмухує голубий вогник лампадки* (Стельмах, I, 1962, 244); *Яшкові мати постелила на припічку, а як ліг він — каганчик задмухнула* (Головко, I, 1957, 177).

2. *тільки док.* Почати дмухати. *І знов задмухав* [Слинько] *собі на руки* (Шовк., Інженери, 1956, 376).

За́ДНИК, а, *ч.* **1.** Задня частина взуття, до якої може прикріплюватися каблук. *Я збиваюся з ноги. Хтось наступає мені на задники, лається, але я не можу на все це реагувати* (Кол., На фронті.., 1959, 29); *Чоботи з високим задником.*

2. *театр.* Декорація, розміщена на задньому плані сцени; задня частина декорації. *Декорація — хата і тин, ворота на вулицю. На задньому — село, оте, що малював Яшко* (Головко, I, 1957, 314).

3. *розм., рідко.* Задня частина воза, гарби і т. ін.; решітка. *Інші* [козаки] *варили на кабицях кашу, а ще інші мережили ярма, люшні і задники на гарбах* (Панч. Гомон. Україна, 1954, 250).

За́ДНІЙ, я, *є.* **1.** Який рухається, перебуває, міститься і т. ін. позаду, ззаду; протилежне **пере́дній.** *Не встиг Кайдаш набідкаться, як задній віз кагнався на передній і перекинувся* (Н.-Лев., II, 1956, 276); *Петро сидить із Тонею на задньому сидінні таванки, Марина — на передку, поряд з кучером* (Головко, I, 1957, 466); *Великі білі вівчарки, наче ведмеді, скачуть на задніх лапах* (Коцюб., II, 1955, 225); *Задні ряди; Задні двори;* // *у знач. ім.* **за́дній,** нього, *ч.;* **за́дня,** ньої, *ж.* Людина, яка рухається, стоїть і т. ін. позаду кого-, чого-небудь. *Андрій, звернувши на стежку до хати, доганяє заднього, починає йти поруч з ним* (Ю. Янов., IV, 1959, 11); *Запорожці палили, не вводячи духу. Задні заряджали рушниці передніми* (Довж., I, 1958, 259).

△ **За́дній прохі́д,** *анат.* — отвір прямої кишки.

◇ **Без за́дніх ніг** *див.* **нога́; За́дня ду́мка** — прихований задум, намір.— *А чому ви про це запитали? — все ще насторожувався й підозрівав якусь задню думку Білозуб* (Собко, Біле полум'я, 1952, 126); **За́дній план** *див.* **план; На за́дніх ла́пках стоя́ти (ходи́ти** *і т. ін.*) *див.* **ла́пка; Огляда́тися (позира́ти** *і т. ін.*) **на за́дні коле́са** *див.* **ко́лесо; Па́сти за́дніх** *див.* **па́сти.**

2. Обернений назад; зворотний (про напрям руху). *Наближаючись до закруглення, водій повинен зменшити швидкість руху* [автомобіля].. *На поворотах не можна обганяти, стояти, а також рухатись заднім ходом* (Автомоб., 1957, 278).

◇ **Дава́ти (да́ти) за́дній хі́д:** а) рухатися у зворотному напрямі. *Буксир бадьоро погукував, підходячи до пароплава, хвацько повернув і, давши задній хід, наблизився кормою до корми* (Ю. Янов., II, 1954, 94); б) *(жарт.)* несподівано звикати, тікати куди-небудь. *Яким Іванович.. раптом як крізь землю провалився.— Мабуть, дав задній хід наш доповідач, — жартував Турган* (Збан., Сеспель, 1961, 82); в) змінювати свої думки, переконання і т. ін.; **За́днім умо́м (ро́зумом) жи́ти** — діяти непередбачливо, правильно оцінюючи свої вчинки лише після того, як вони здійснені.— *І отак я все життя — заднім умом живу. Ну, чого я з дому поїхала?! І куди мене лиха година несе!* (Головко, I, 1957, 459); **За́днім число́м** — через деякий час після події; з запізненням.— *Тоді, коли треба було висловлюватись,— вам чомусь заціпило, а тепер ви починаєте заднім числом мені нашіптувати?* (Кол., На фронті.., 1959, 150).

ЗАДНЬО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **за́дній** у 1 знач., напр.: **за́дньовий, ли́чний, за́дньоносовий** і т. ін.

ЗАДНЬОПІДНЕБІ́ННИЙ, а, е, *лінгв.* Який утворюється біля задньої частини піднебіння або за її участю. *Щодо задньопіднебінного вибухового дзвінкого д, то його вживання у сучасній вимові обмежується небагатьма словами, переважно іншомовного або звуконаслідного* [звуконаслідувального] *походження* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 193); *Задньопіднебінні приголосні.*

ЗАДНЬОЯЗИКО́ВИЙ, а, е, *лінгв.* Який утворюється піднесенням задньої частини спинки язика до м'якого піднебіння. *Серед задньоязикових приголосні [г], [к] — звуки більш передні, а [х] — більш задній* (Сучасна укр. літ. м., I, 1969, 79).

ЗАДО́БРЕНИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **задобри́ти.** *Сказала* [Тетяна] *з присмішкою: — У нас всі начальники в Лебедині задобрені...* (Горд., Дівчина.., 1954, 262); *Спить Чіпка. Совість, задобрена горілкою, його не мучила* (Мирний, I, 1949, 289); *Доводилось вам коли-небудь польову кашу їсти? Щерба одна, засипана злегка пшоном та задобрена шматочком сала з цибулею — от і все* (Мирний, IV, 1955, 320).

ЗАДОБРИ́ТИ *див.* **задо́брювати.**

ЗАДО́БРЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **задо́брювати.** *Юрко, стаючи на хибну стежку задобрювання брата коханої дівчини, накинув Микитці на плечі свою куртку* (Ю. Янов., Мир, 1956, 220).

ЗАДО́БРЮВАТИ, юю, юєш *і* **ЗАДОБРЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.,* **ЗАДОБРИ́ТИ,** добрю́, до́бриш, *док., перех.* **1.** Схиляти, привертати кого-небудь до себе, на свій бік подарунками, підкупом, запобіганням, підлабузництвом і т. ін. *Германн.. заговорював їх гнів жартами, задобрював сердитих пачкою тютюну* (Фр., VIII, 1952, 351); *Щоб залаштувати справу, ..пані війтову треба було задобрити подарунками* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 24).

2. *розм.* Заправляти чим-небудь страву, щоб вона була добрішою, смачнішою. *Задобрити борщ сальцем та яйцем.*

ЗАДОБРЯ́ТИ *див.* **задо́брювати.**

ЗАДО́ВБАНИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **задовба́ти 2.** *Молодь.. збирається на ставку. Хлопці вже налягають на дрючки, задовбані в широке колесо з чумацької мажі; колесо крутиться на вмороженому в*

лід грабовому кілку і розкручує на довгій-предовгій тичині гнуті санчата (Стельмах, І, 1962, 652).

ЗАДОВБА́ТИ, аю, аєш, *док., перех.* 1. Почати довбати.

2. Довбаючи який-небудь предмет, закріпити, залагодити в ньому щось. *Кросна в жорнах розхитались — треба їх тузіше задовбати* (Сміл., Сад, 1952, 250).

ЗАДО́ВГИЙ, а, е. 1. Довший, ніж звичайно, потрібно і т. ін., або дуже довгий (про розмір, величину чого-небудь). *Штани на нім задовгі так, що він мусив їх підкотити, аби не приступати ззаду зап'ятком* (Март., Тв., 1954, 281); *Хтось кінчає листа, бо вже й так задовгий, і комусь руки вастигли пишучи* (Л. Укр., V, 1956, 371); *Довгий, може, дещо задовгий, породистий ніс* [у Лялі] (Вільде, Повнол. діти, 1960, 12).

2. Який триває довше, ніж звичайно (про час). *До матури маємо тут ще два повні місяці, бо іспит почнеться 27.7. Отже, бачите, що час дещо задовгий мені* (Кол., Терен., 1959, 140).

ЗАДО́ВГО, *присл.* 1. *до чого.* За багато часу перед здійсненням чого-небудь, до настання чогось. *Саміся ще задовго до війни знав Чернишевого батька* (Гончар, III, 1959, 19).

2. *розм.* Протягом тривалішого часу, ніж звичайно, або дуже довго. *Мама терпіти не може, коли дівка, та ще в будень, задовго перед дзеркалом вистоює* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 201).

ЗАДОВІ́ЛЬНИЙ, а, е. Який задовольняє визначені, потрібні і т. ін. вимоги, умови; прийнятний, достатній. *Душ* [у породіллі] *задовільний, доброго наповнення* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 179); *Більша частина озимих посівів увійшла в зиму в доброму і задовільному стані* (Рад. Укр., 17.II 1949, 1); *Буржуазні уряди Польщі були невдатні забезпечити народові сяк-чи-так задовільних умов існування* (Мист., 5, 1956, 32); *Задовільна відповідь.*

ЗАДОВІ́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **задовільний.**

ЗАДОВІ́ЛЬНО. 1. Присл. до **задовільний.**

2. *у знач. ім.* **задовільно,** *невідм.* Задовільна оцінка знань, роботи, поведінки і т. ін.

ЗАДОВО́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **задовольни́ти 1,** 2.

2. *у знач. прикм.* Який відчуває задоволення, вдоволений, задовольнився чим-небудь. *Стрінуться* [Мотря з Василем], *походять поза кущами, побалакають.. і розійдуться задоволені обоє* (Мирний, IV, 1955, 178); *Я вже писав, що дуже задоволений з подорожі по морю* (Коцюб., III, 1956, 347); *Брянський був цілком задоволений своїми вусатими вихованцями* (Гончар, III, 1959, 25); // Який виражає почуття задоволення. *Своїм спокійним, веселим і задоволеним поглядом зміряв Владко схвильовану до глибини постать брата* (Фр., VI, 1951, 244); *Помітивши задоволене обличчя головного інженера, він і собі дозволив посміхнутися* (Шовк., Інженери, 1935, 242); *П'єса скінчилась, і я чекав задоволених відгуків, похвал* (Моє життя в мист., 1955, 49); *Задоволений смішок.*

ЗАДОВО́ЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **задово́лений** 2. *Самовпевненість і задоволеність просякали крізь обтесане в Європі, голене обличчя* [Мусія] (Кач., II, 1958, 384).

ЗАДОВО́ЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **задовольни́ти, задовольня́ти** 1, 2. *Мета соціалістичного виробництва — максимальне задоволення постійно зростаючих матеріальних і культурних потреб усього суспільства* (Ком. Укр., 1, 1959, 36); *Задоволення позовних вимог; Задоволення демократичних вимог.*

2. Почуття і стан вдоволення чим-небудь; задоволеність. *Він почуває задоволення від того, що полагодив кабель* (Гончар, III, 1959, 57); *За день Іван добре стомився біля паровоза, але на душі у нього було солодко від задоволення своєю працею* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 159); *Працював* [Захар] *на заводі, трактори якого боронували широкі колгоспні лани великої Вітчизни. І внутрішнє глибоке задоволення полонило Захарову душу* (Ле, Право.., 1957, 45).

З задово́ленням — з приємністю, з радістю, охоче. [Погода:] *Нарзанчику вип'єте?* [Хмара:] *З задоволенням* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 61).

ЗАДОВО́ЛЕНО. Присл. до **задово́лений** 2. *Кость маже хату, баба задоволено сміється* (Вас., III, 1960, 326); *Рахівник задоволено стиха м'ясище долонею по коліну і веселий звівся на ноги* (Головко, I, 1957, 302).

ЗАДОВОЛЬНИ́ТИ *див.* **задовольня́ти.**

ЗАДОВОЛЬНИ́ТИСЯ *див.* **задовольня́тися.**

ЗАДОВОЛЬНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.,* **ЗАДОВОЛЬНИ́ТИ,** ню́, ни́ш, *док., перех.* 1. Виконувати чиї-небудь вимоги, бажання, претензії і т. ін. *Юний читач справедливо вимагає, щоб література задовольняла його запити всіма своїми багатющими творчими засобами* (Літ. газ., 17.V 1951, 1); *— А я таки бажала б послухати книжки на нашій мові! — нарешті додала Марта. Швидко після того довелося мені те завдання Мартине задовольнити* (Мирний, IV, 1955, 339); *Колишня феодальна або цехова організація промисловості не могла вже задовольнити попиту, що зростав разом з новими ринками* (Комун. маніф., 1947, 15); // Забезпечувати, вдовольняти кого-небудь, даючи щось бажане, потрібне в достатній кількості, до повного задоволення. *Партія і уряд докладають всіх зусиль, щоб повною мірою задовольнити постійно зростаючі матеріальні і культурні потреби трудящих* (Тези про 300-річчя возз'єд.., 1954, 28); // Угамовувати, заспокоювати якісь почуття, прагнення і т. ін. *Жадібно припав* [Денис] *до холодної, як лід, чистої, свіжої води і довго пив її.., не в силах задовольнити своєї жаги* (Тют., Вир, 1964, 244); *Звірі полювали один на одного, дрібнота рятувалася від хижаків, хижаки докладали всіх зусиль, щоб.. упіймати й задовольнити свою хіть до їжі* (Донч., II, 1956, 43); *Знову старий свавільних потяг немовля дихати повітрям або ще кудись, щоб тільки задовольнити свій егоїзм, лишитися з онуком на самоті!* (Ю. Яков., II, 1954, 109).

2. Викликати у кого-небудь почуття задоволення чимось. *Лижний спорт раптом перестав його задовольняти* (Сміл., Зустрічі, 1936, 204); *Нарада ця не те щоб задовольнила Васюту, а просто не залишила в ньому прикрого почуття* (Шовк., Інженери, 1956, 417); *Слідчий придивився до Рубана, пізнав, і слідчого це задовольнило* (Ю. Яков., I, 1958, 110).

3. Бути, виявлятися відповідним до чиїх-небудь вимог, сподівань. *Опріч того, прохав би позволити мені змінити деякі вислови, коли вони не задовольняють з лексичного боку* (Коцюб., III, 1956, 244); *Перевірені гібриди, якщо вони задовольняють усі вимоги, що ставляться до сорту, розмножуються у великій кількості.. і передаються виробництву* (Юним мічур.., 1955, 59).

ЗАДОВОЛЬНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.,* **ЗАДОВОЛЬНИ́ТИСЯ,** ню́ся, ни́шся, *док., чим і без додатка.* 1. Відчувати задоволення, бути вдоволеним чим-небудь. *Пало многие достаток братової сім'ї, а сам задовольнявся малим* (Томч., Жменяки, 1964, 42); [Старшина:] *Ехе-хе! Діла, діла! Коли-то ти їх покінчаєш? І усе в, благодарить бога, а ще мало! Щоб то задовольниться* (К.-Карий, 1, 1960, 38); *Завадка задовольнився тим, що подивився на Ольгу з такої*

безпосередньої близькості, як ніколи досі (Вільде, Сестри.., 1958, 514).

2. *тільки недок.* Пас. до **задовольня́ти** 1, 2. *Потреби людей* [при комунізмі] *задовольнятимуться за рахунок суспільних фондів. Предмети особистого вжитку перебуватимуть в повному володінні і розпорядженні кожного члена суспільства* (Програма КПРС, 1961, 55).

ЗАДО́К, дка́, *ч.* 1. Задня частина (воза і т. ін.); протилежне **передо́к**. *Прочани поприв'язували вірьовками в'язки сіна на задках повозок і понабивали ним повозки в задках і передках* (Н.-Лев., I, 1956, 574); *Задок брички; Задок саней.*

2. Зменш. до **зад** 2.— *На кого ти готував сіль і різав щетину? На ворога? Ні, на дитячий задок чи спину, бо тобі вже шкода було дати яблука малечі* (Стельмах, II, 1962, 120).

3. *рідко.* Те саме, що **за́дник** 1.

ЗА́ДОМ, *присл.* Задньою частиною, спиною; протилежне **пе́редом**. *Карпо, як щука, кидався від його і плавав, показував, як треба плисти. Івась, узявшись за землю руками, ліз задом як рак і страшно бризкав ногами* (Мирний, I, 1954, 249); *— Я вже більше не буду,— заговорив* [Сафат].. *та й задом висунувся з хати* (Март., Тв., 1954, 134).

За́дом наперед — задньою стороною, частиною вперед. *Шапка, перекручена задом наперед, була аж на потилиці* [Йоньки] (Тют., Вир, 1964, 91).

ЗАДОСА́ДУВАТИ, ую, уєш, *док., розм., рідко.* Те саме, що **засмути́тися**.— *Без людей не можна обійтися: оце сьогодні, наприклад, як задосадувала я, самітня* (Л. Янов., I, 1959, 239).

ЗАДО́СИТЬ, *присл., розм.* Достатньо, багато або більше, ніж треба, можна. [Матрона:] *Та чи нам же його* [поля] *треба? Масмо, богу дякувати, й свого задосить* (Фр., IX, 1952, 401); *Увагу його вабили не річка і не веселі забави товаришів, а книжки, яких було задосить у тісних низеньких кімнатах його дому* (Рибак, Час.., 1960, 206); *// у знач. присудк. сл.* Цілком вистачає. *У личинок метеликів — гусениць — складних очей зовсім немає. Їм задосить кількох пар простих очей, які розміщуються поблизу рота* (Наука.., 2, 1966, 37).

ЗАДОЩИ́ТИ, ї́ть, *док., розм.* Почати дощити (про настання обложних дощів). *Задощила осінь; // безос. Як погода добра, то в нас — рай земний; зате як задощить, то така твань* (Мирний, V, 1955, 419); *В кінці жовтня задощило. Важкі олов'яно-сірі хмари густо облягли обрій* (Коз., Сальвія, 1956, 151).

ЗАДОЩИ́ТИСЯ, ї́ться, *док., безос., розм.* Те саме, що **задощи́ти**. *Добрі господарі мусили косити сіно, поки стояла суха година, бо, як задощиться, тоді не жди ясних днів* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 79); *Задощилося: вже третій день дощ* (Сл. Гр.).

ЗАДОЩО́ВАНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Политий, намочений дощем. *Задощована земля зовсім розкисла* (Баш, Надія, 1960, 467).

ЗАДРАЄ́НИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **задра́їти**. *В каюту вскочив матрос перевірити, чи добре задраєний ілюмінатор* (Донч., III, 1956, 221); *Вранці в місто Айсборн на повному ході влетів маленький броньовий автомобіль. Усі люки його були міцно задраєні* (Собко, Серце, 1952, 71).

ЗАДРАЖНИ́ТИ, ажню́, а́жниш, *док., перех.* 1. Почати дражнити.— *А що, не кинула* [Христя шапку]? — *задражнив Свирид Мар'ю, тикаючи на неї шапкою. — Ти думаєш, усі такі, як ти?* (Мирний, III, 1954, 239).

2. *розм.* Дражнячи, довести кого-небудь до нестерпного стану, змучити. *Пасти задніх Данилу нікаково було — задражнить Харитон* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 430).

ЗАДРА́ЇТИ *див.* **задра́ювати**.

ЗАДРА́ЇТИСЯ *див.* **задра́юватися**.

ЗАДРА́НЕНИЙ, а, е, *спец.* Оббитий, обшитий дранкою. *В негатинькованій, а лише задраненій кімнаті зібрався весь комсомольський батальйон* (Коп., Вибр., 1948, 58).

ЗА́ДРАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **задра́ти**[1]. *Високі сірі брови* [старого Гамзи] *одстовбурчились над очима, мов стріха, задрана вітром* (Мирний, IV, 1955, 193).

ЗАДРАПІРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **задрапірува́ти**. *До самого даху він* [будинок] *був задрапірований лозою дикого винограду* (Гур., Життя.., 1954, 15); *Входить обмотаний великою червоною ковдрою, задрапірований під римського патриція Македон Сом* (Корп., Над Дніпром, 1960, 109).

ЗАДРАПІРО́ВУВАТИ *див.* **задрапо́вувати**.

ЗАДРАПІРО́ВУВАТИСЯ *див.* **задрапо́вуватися**.

ЗАДРАПІРУВА́ТИ *див.* **задрапо́вувати**.

ЗАДРАПІРУВА́ТИСЯ *див.* **задрапо́вуватися**.

ЗАДРАПО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **задрапува́ти**. *Задраповане тканиною ліжко.*

ЗАДРАПО́ВУВАТИ *і* **ЗАДРАПІРО́ВУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗАДРАПУВА́ТИ** *і* **ЗАДРАПІРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Оздоблюючи, прикрашаючи, оббивати, обгортати тканиною, зібраною в складки.

ЗАДРАПО́ВУВАТИСЯ *і* **ЗАДРАПІРО́ВУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАДРАПУВА́ТИСЯ** *і* **ЗАДРАПІРУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* 1. Загортатися в тканину, що спадає донизу складками, фалдами.

2. *тільки недок.* Пас. до **задрапо́вувати** і **задрапіро́вувати**.

ЗАДРАПУВА́ТИ *див.* **задрапо́вувати**.

ЗАДРАПУВА́ТИСЯ *див.* **задрапо́вуватися**.

ЗАДРА́ТИ[1] *див.* **задира́ти**[1].

ЗАДРА́ТИ[2] *див.* **задира́ти**[2].

ЗАДРА́ТИ[3], деру́, *док.* Почати драти, лоскотати в горлі. *Щось задрало в горлі. Кашлянув* [Троянда] *і виплюнув кров у мисочку* (Тесл., 3 книги життя, 1918, 134).

ЗАДРА́ТИСЯ[1] *див.* **задира́тися**[1].

ЗАДРА́ТИСЯ[2] *див.* **задира́тися**[3].

ЗАДРА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАДРА́ЇТИ**, а́ю, а́їш, *док., перех., спец.* Щільно, наглухо закривати, зачиняти люки, ілюмінатори і т. ін.— *Усім униз. У центральному задраїти відсіки, приготуватись до занурювання!* (Логв., Давні рани, 1961, 10); *Вартові, наглухо задраївши двері вагонів, пішли грітися* (Тют., Вир, 1964, 416).

ЗАДРА́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАДРА́ЇТИСЯ**, їться, *док., спец.* 1. Щільно, наглухо закриватися, зачинятися. *Завтра танки в числі перших будуть форсувати оцю австрійсько-чеську річку. Не чекаючи мостів, задраївшись наглухо, бойові машини підуть по дну вбрід* (Гончар, III, 1959, 406).

2. *тільки недок.* Пас. до **задра́ювати**. *Задраюються відсіки, немов ми* [підводники] *жадаємо відгородитися один від одного, аби ніхто не заважав* (Логв., Давні рани, 1961, 42).

ЗАДРИГА́ТИ, и́гаю, и́гаєш, *док., розм.* Почати дригати. *Задригала* [жаба] *лапами, розтяглася на землі* (Н.-Лев., III, 1956, 255).

ЗАДРИЖА́ТИ, жу́, жи́ш, *док.* Почати дрижати; затремтіти. *Троянці з страху задрижали, І що робити, всі не знали* (Котл., I, 1952, 87); *Кінь зупинився, задрижав і захитався* (Хотк., II, 1966, 139); *// Задвигтіти, заколиватися* (від гулу, струсу і т. ін.). *Загримів чудовий оркестр, аж повітря задрижало* (Н.-Лев., III, 1956, 134); *Задрижали грубі стіни будинку, і могутній гук*

гарматного вистрілу потряс повітря (Фр., VI, 1951, 154); *Сніжинка задрижала на верхній вії і одразу ж розтанула* (Руд., Остання шабля, 1959, 53); // Озвучати, залунати уривчасто, нерівномірно (про голос, звук).— *А ви теж білоруска? — поцікавилась вона, і голос її задрижав від несподіванки* (Хижняк, Тамара, 1959, 172).

◇ **Аж жи́жки́ задрижа́ли** *див.* **жи́жки́**.

ЗАДРИ́ПАНЕЦЬ, нця, *ч., фам.* Про неохайного, недбайливого чоловіка.— *От бачиш, покасипали скла, бісові задрипанці.. А ти руки мусиш калічити* (Руд., Остання шабля, 1959, 178).

ЗАДРИ́ПАНИЙ, а, е, *фам.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **задри́пати**. *Хата по три дні стояла не метена, ..а на господиню гидко й глянути: сорочка чорна, спідниця задрипана* (Коцюб., I, 1956, 26).

2. *у знач. прикм.* Який задрипався, забруднив чимнебудь одяг, взуття і т. ін. *Дивлюсь: неначе ті ягнята, Ідуть задрипані дівчата* (Шевч., II, 1953, 358); *Повна, задрипана й розхристана жінка підкидала безустанку в піч віхті соломи* (Ірчан, II, 1958, 20).

3. *у знач. прикм., перен.* Нічого не вартий; нікчемний.— *Я не якийсь там задрипаний парубок-шелихвіст,— гордо сказав Клим* (Н.-Лев., III, 1956, 332); // Який майже нічого не має з майна; злиденний. *Панок це був задрипаний — в боргах, як у реп'яхах, але пихатий* (А.-Дав., Слово.., 1964, 6).

ЗАДРИ́ПАНКА, и, *ж., фам.* 1. Про неохайну, недбайливу жінку. *Олександра зовсім розледащіла. Вона почала пити. І перше неохайна, вона стала задрипанкою* (Коцюб., I, 1955, 69).

2. *перен.* Про нікчемну, нічого не варту людину. [Павленко:] *Свояшка мільйонщика — це ж небиляка задрипанка куцохвоста* (Крот., Вибр., 1959, 513).

ЗАДРИ́ПАТИ, аю, аєш, *док., перех., фам.* Намочити, забруднити одяг, взуття і т. ін., ходячи по росі, болоту.— *Де це ти так задрипала спідницю?* (Сл. Гр.).

ЗАДРИ́ПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., фам.* Намочити, забруднити себе, свій одяг, взуття і т. ін., ходячи по росі, болоту. *Царица кинулась просто по росяній траві, заплуталась в лопусі і задрипалась трохи не по пояс* (Н.-Лев., IV, 1956, 27).

ЗАДРІБОТА́ТИ *див.* **задріботі́ти**.

ЗАДРІБОТІ́ТИ, очу́, оти́ш і **ЗАДРІБОТА́ТИ**, очу́, ббеш, *док., розм.* 1. *неперех.* Піти, побігти дрібними кроками. *Зоя здригнулася. З білого мороку вийшов маленький на зріст чоловік і обережно задріботів до неї* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 204); *Коненята задріботіли по благенькому дощаному містку* (Стельмах, Правда.., 1961, 27); *Горпинка.. швидко-швидко задріботіла вулицею* (Кос., Новели, 1962, 73); // *безос. Незабаром у коридорі босо, численно задріботіло, залунали дитячі голоси* (Гончар, Південь, 1951, 108); // Затанцювати, часто перебираючи та пристукуючи ногами. — *В такому хвартусі хоч зараз ставай у танець,— сказала Марія й задріботіла маленькими ногами* (П.-Лев., II, 1956, 104); //*перех., рідко.* Почати виконувати якийсь танок, часто перебираючи ногами. *Вдаривши себе по колінах та по підошвах долонями, задріботів* [Льоня] *таку чечітку, що в присутніх аж дух перехопило* (Ткач, Плем'я.., 1961, 173).

2. *неперех.* Почати часто й ритмічно стукати, вдарять по чомусь, у щось, створюючи відповідні звуки. *Я проліз уже через дахове вікно на горище, коли по блясі лунко задріботіло кілька важких крапель* (А.-Дав., Слово.., 1964, 81); *Легенько постукав* [лісничий] — *не відчинили. Задріботів дужче, прислухався — тихо* (Рудь, Гомін... 1959, 108); *Йому стало холодно. Задріботіли вуби* (Мик., II, 1957, 216); * У порівн. *Посипались з усіх боків довгі, короткі, грубі, тонкі голоси, наче дощ по стрісі та деревах задріботів* (Григ., Вибр., 1959, 331).

3. *неперех.* Заговорити дуже швидко, скоромовкою.— *Я не хочу нічого знати, слухати, бачити! — задріботіла пані.— Ти мене з світу хочеш оце вігнати, чи що? — вигукує ридаючи* (Вовчок, I, 1955, 120); — *Здорові в хату! — привітавсь Чіпка.— Здоров, здоров,— весело задріботав Порох* (Мирний, I, 1949, 245).

4. *неперех.* Заспівати, видаючи уривчасті звуки (про деяких птахів). *Задрібоче* [соловейко], *що аж дух йому запирається...* (Кв.-Осн., II, 1956, 40); // Заграти швидко, з перебором. *Бубон задріботів, розсипався мідними брязкотельцями* (Кучер, Трудна любов, 1960, 13); // *перех.* Почати виконувати, грати яку-небудь мелодію у швидкому ритмі. *Скрипка задріботіла козачка, неначе пташка защебетала* (Н.-Лев., II, 1956, 29).

5. *неперех.* Залунати (про уривчасті звуки). *Затаракав кулемет. Наче у відповідь, задріботіли постріли з гвинтівок* (Трубл., III, 1956, 119).

ЗАДРІМА́НИЙ, а, е. Який перебуває в стані дрімоти; заспаний. *Крізь шибу на вулицю виглянула повнолиця, пухка, задрімана жінка* (Чендей, Вітер.., 1958, 275); * Образно. *По верхів'ях лісових дерев ходив якийсь тасмний шепіт, мов зітхання або мов сонне лепотання* [лепетання] *задріманих на сонячній спеці дерев* (Фр., I, 1955, 254).

ЗАДРІМА́ТИ, а́ю, а́єш. Док. до **дріма́ти** 1, 2. [Варка:] *Як почне було Зінько читать, то я слухаю-слухаю, а далі й задрімаю* (Кроп., II, 1958, 226); — *Ну, як? — питає Гнат суворо.— Все тихо.— Спав? — Задрімав трохи* (Тют., Вир, 1964, 302); *Ідемо день і ніч, ніч і день. І, йдучи, задрімав я від втоми* (Підс., Героїка, 1951, 98); * Образно. *Заснули верби на облозі, І вітер задрімав* (Гл., Вибр., 1951, 85).

ЗАДРОЧИ́ТИСЯ, очу́ся, о́чишся, *док.* 1. Почати дрочитися (про рогату худобу). *Чорненький білоголовий бичок задрочився: задравши хвіст угору і опустивши голову униз, він пішов вподовж поля вистрибом-вистрибом!* (Мирний, IV, 1955, 10); [Демид:] *Борозний бик мотнув головою, зламав заноза, а був не калиганий, як задрочиться, як дремене!..* (Кроп., III, 1959, 169).

2. *розм., рідко.* Почати дрочити один одного (про людей). *І гріжко так на їх гукнув* [Зевес]: — *Мовчіть!.. чого ви задрочились?* (Котл., I, 1952, 97).

ЗА́ДРУГА, и, *ж.* 1. *іст.* Патріархальна сімейна громада у південних слов'ян. *Поряд з селянським господарством окремої сім'ї в Київській Русі збереглись в деяких місцях спільні господарства сімейних общин, які об'єднували певну кількість споріднених сімей..; на Балканах її* [сімейну общину] *називали задругою, в Росії — печищем і дворищем* [Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 454); *Деякі сторони життя і господарювання південнослов'янської задруги, яку охарактеризував Ф. Енгельс, були властиві і українським дворищам* (Нар. тв. та етн., 1, 1963, 67).

2. Сільськогосподарський виробничий кооператив у Соціалістичній Федеративній Республіці Югославії.

ЗАДРЯ́ПАТИ, аю, аєш, *док.* Почати дряпати; // *безос. Директорові раптом задряпало в горлі, він закашляв* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 190).

ЗАДУБІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **задубі́ти**. *Сизою смугою валялися вже задубілі на першому морозі ворожі трупи* (Кучер, Чорноморці, 1956, 368); *Сіла* [Леваптина] *на ослінчику під чиїмись воротьми, підобгавши під себе задубілі з холоду ноги* (Гр., II, 1963, 274); *Розімкнувши свою задубілу в напрузі руку, подав* [Чернш] *Романові гранату* (Гончар, III, 1959, 165).

2. *у знач. прикм.* Який задубів, став твердим, жорстким. *Біжить вона [вода] з крутих бурт у глибокі долини, рве задубілу кору землі і мчиться ярами до річки* (Мирний, III, 1954, 66); *Кожушок був.. драненький та задубілий* (Мик., Кадильниця, 1959, 4).

3. *у знач. прикм.* Який утратив гнучкість, рухливість. *Їздові і шофери розклали вогнище, гріють над ним задубілі руки* (Руд., Остання шабля, 1959, 175); *Марко встав, розправив задубілу спину, ступив кілька кроків одерев'янілими ногами* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 378); * Образно. *Це тепло, прикраплене тихим дощиком, пророкує сонячні дні, відживлення природи й поновлення задубілого чуття людини* (Досв., Вибр., 1959, 333).

ЗАДУБІ́ЛІСТЬ, лості, ж. Стан за знач. **задубі́лий** 2, 3.

ЗАДУБІ́ЛО. Присл. до **задубі́лий** 3. *Тільки мить Лодиженко стояв отак задубіло* (Ле, Міжгір'я, 1953, 282).

ЗАДУБІ́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **задубі́ти.**

ЗАДУБІ́ТИ, і́ю, і́єш і *рідко* **ЗАДУ́БНУТИ** і **ЗАДУ́БТИ**, бну, бнеш; *мин. ч.* задубі́в, *рідко* заду́бнув і заду́б, ла́, ло; *док.* 1. Стати твердим, жорстким. *Десять неділь пізніше земля задубіла* (Коб., II, 1956, 224); *Гнат сьорбнув страви. Юшка була холодна, бараболя тверда.— Задубіла,— промовив він крізь зуби, відсуваючи миску* (Коцюб., I, 1955, 28); *Дівчата, певне, давно вже були біля води, бо одежа задубіла на них* (Турч., Зорі.., 1950, 157).

2. Втратити гнучкість, рухливість (від холоду, страху, напруження і т. ін.).—*Беруся я до люльки. Та ба! Язик задубів, став лубом, у горлі пече* (Март., Тв., 1954, 278); *Холод так діймав, що руки й ноги зовсім задубіли* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 191); *І моров — аж дихати важко. В такий мороз дві години простояти на місці — геть чисто задубнеш* (Головко, II, 1957, 353); *// безос. Мати похапцем витерла їй [сльозу], щоб приховати від сина, але він уже побачив, і в грудях у нього задубіло* (Тют., Вир, 1964, 402); *// перен.* Заціпеніти, завмерти в якомусь одному положенні. *Хвилюючи, плив дивний спів. Васюта, вчувши голос той, затрясся зразу, задубів* (Фр., XIII, 1954, 37); *Пріська злякалася, притаїлася на рундуку.. і, скорчившись якомога більше, наче задубла на місці* (Л. Янов., I, 1959, 244).

ЗАДУБЛИ́Й, а, е, *рідко.* 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **заду́бнути** і **заду́бти.** *Після важкої, нелюдської роботи в лісі Микола повертається додому знесилений, задублий від холоду* (З глибин душі, 1959, 44).

2. *у знач. прикм.* Який задубів, утративши гнучкість, рухливість. *Приємна теплінь розливалася по задубілому тілу...* (Граб., III, 1960, 93); *Тамара.. хукав на задублі пальці* (Хижняк, Тамара, 1959, 18).

ЗАДУ́БНУТИ *див.* **задубі́ти.**

ЗАДУ́БТИ *див.* **задубі́ти.**

ЗАДУВА́ННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **задува́ти** [1]. *У сільськогосподарських будівлях дефлектори встановлюють, коли треба збільшити природну тягу в трубах або запобігти задуванню* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 484).

ЗАДУВА́ННЯ [2], я, *с., техн.* Дія за знач. **задува́ти** [2].

ЗАДУВА́ТИ [1] *і* **ЗАДИМА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАДУ́ТИ**, заду́ю, заду́єш *і* задму́, задме́ш; *мин. ч.* задув, ла, ло; *док.* 1. *неперех.* Починати дути, віяти, повівати звідки-небудь (про вітер). *Коли задимав [вітер] зі сходу, вода в Неві сіріла* (Ільч., Серце жде, 1939, 149); *Задув із сходу вітер. І дув два дні, не перестаючи* (Тют., Вир, 1964, 460).

2. *тільки недок., неперех.* Дути, віяти, проникаючи, потрапляючи куди-небудь; завівати.— *Вирив вам дучку в повний профіль... Не дуже, правда, розкішно, але сухо. І зверху не проб'є, і вітер не задуватиме* (Гончар, III, 1959, 216); *В роздрібній крамничці була вибита шибка. Вітер задимав у неї* (Ільч., Серце жде, 1939, 246).

3. *тільки* **задува́ти, заду́ти,** *перех., безос.* Подувом вітру наносити, накидати що-небудь. *В сарай задувало сніг* (Коп., Лейтенанти, 1947, 219).

4. *перех.* Гасити вогонь, світло, дуючи на них. *Каганець горить добре і його ніщо не задима* (Сл. Гр.); *[Воєвода. Ольшанський і кілька рицарів.. (Співають):] Раптом вікно затремтіло, І вітер свічку задув...* (Коч., П'єси, 1951, 212); * Образно. *Якимсь дивом іще трималась на потилиці [у Варчука] збита набік сива шапка. А вітер задував вогник червоного волосся і задути не міг* (Стельмах, II, 1962, 391).

5. *тільки док., неперех., розм.* Те саме, що **затруби́ти.** *Задули вівчарі в трембіти* (Гжицький, Опришки, 1962, 18); *Побачивши ворога, задув [Святослав] у ріг голосно, ..протяжно...* (Оп., Іду.., 1958, 59).

ЗАДУВА́ТИ [2], а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАДУ́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., техн.* Пускати в дію (домну). *В травні 1922 року краматорці задули першу домну* (Цюпа, Україна.., 1960, 58).

ЗАДУВА́ТИСЯ [1] *і* **ЗАДИМА́ТИСЯ**, а́ється, *недок.* Пас. до **задува́ти** [1] і **задима́ти** 3, 4.

ЗАДУВА́ТИСЯ [2], а́ється, *недок., техн.* Пас. до **задува́ти** [2]. *Стають до ладу нові могутні електростанції, задуваються нові домни* (Рад. Укр., 27.VIII 1958, 1).

ЗАДУ́ВКА, и, *ж., техн.* Те саме, що **задува́ння** [2]. *На металургійному заводі імені Леніна здійснено задувку нової доменної печі* (Роб. газ., 15.XI 1962, 1).

ЗАДУДНІ́ТИ, ни́ть, *док.* Почати дудніти. *Б'є барабан; задудніла труба; Гучно співав веселя юрба* (Крим., Вибр., 1965, 135); *Ще пусто на дорозі, нема нікого. Та ось задудніла земля і показалась кавалькада* (Коцюб., I, 1955, 286); *Біля самого лісу злобно загаркавив, задуднів кулемет* (Стельмах, II, 1962, 170); *// безос. Ой, впала я, впала, стукнулась до поду, Що аж задудніло згори аж до споду* (Фр., XIII, 1954, 263).

ЗАДУДОНІ́ТИ, ни́ть, *док.* Підсил. до **задудні́ти.** *Кулемет задудонів. Полум'я вихоплювалось з цівки.. і тут же гасло* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 85); *Гуркнув грім. Задудоніли гори, мов здригнулися вершинами* (Чендей, Вітер.., 1958, 295); *Задудоніли важкі чоботи — на крик побігли [люди]. Звідусіль тривожний свист* (Кач., II, 1958, 70).

ЗА́ДУМ, у, *ч.* 1. Задуманий план дій; намір. *Андруша з хлопцями, безумовно, щось задумали. А суворі обличчя, настороженість і кийки в руках ясно говорять, що од їхніх задумів комусь не поздоровиться* (Головко, I, 1957, 363); *Славними трудовими перемогами і звершеннями, новими грандіозними задумами, величезним пафосом творення сповнене життя радянського народу* (Літ. газ., 26.XII 1961, 1).

2. Основна ідея художнього, музичного, публіцистичного і т. ін. твору. *У своїй цікавій за задумом п'єсі «Підеш — не вернешся» І. Кочерга малює в особі Мальованова образ більшовика, дослідника і завойовника неосяжних пустинь* (Іст. укр. літ., II, 1956, 532); *Обидві частини статті [І. Франка] нерозривно зв'язані між собою єдиним задумом, єдиною ідеєю* (Укр. літ. критика.., 1959, 426).

ЗАДУ́МА, и, *ж.* Стан того, хто заглибився в думки, роздуми. *Скачуть хвилі по каменях та навівають тиху задуму...* (Н.-Лев., II, 1956, 391); *З карих, трохи посоловілих очей визирали неспокій та задума, наче вона [Мотря] загубила моральну рівновагу* (Коцюб., I, 1955, 43); *В суворій задумі стояли бійці навколо могили,*

слухаючи прощальне слово гвардії майора Воронцова (Гончар, III, 1959, 123); * Образно. *Передосіннє небо повите було в голубу задуму* (Вас., II, 1959, 204).

ЗАДУ́МАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **заду́мати** 1. *Приходить пора визрівання задуманих нами чудес* (Шер., Дружбою.., 1954, 100); [К а с ь я н о в:] *Задуманий вами маневр — це щось незрівнянне у військовій науці* (Дмит., Драм. тв., 1958, 110); // *у знач. прикм. Коли до вечора переправа не буде захоплена, то задумана операція зійде нанівець* (Трубл., I, 1955, 76); *Кіндрат.. бродив у глибокій задумі по лісу, виношуючи сюжет задуманого роману* (Іщук, Вербівчани, 1961, 18); // *у знач. ім.* **заду́мане**, ного, *с.* Задум, намір. *Радянські люди сповнені твердої рішимості здійснити задумане партією* (Ком. Укр., 1, 1959, 4).

2. *у знач. прикм.* Який задумався, замислився, поринувши в задуму, роздуми; замислений, задумливий. *Чого він такий смутний, такий задуманий, аж змарнів* (Мирний, IV, 1955, 207); *Дочитавши листа, Марія Василівна сиділа якусь хвилину задумана* (Збан., Старший брат, 1952, 67); * Образно. *Вільний степ, моря глибокодонні, Тінисті задумані ліси, Даль озер, луги і обрії — Ще не бачив стільки він краси!* (Бичко, Простота, 1963, 100); *Красуня задумана осінь Золоті паруси нап'ята* (Гончар, IV, 1960, 25); *Минали осінні задумані дні* (Іваничук, На краю.., 1960, 69); // Який виражає задуму, роздуми. *Висувала* [Маланка] *з кутка Гафійчину скриню.., розгортала вишивані рушники і переводила задуманий погляд на дочку* (Коцюб., II, 1955, 30); *Задумане обличчя; Задумана усмішка; Задуманий голос.*

ЗАДУ́МАНІСТЬ, ності, ж., *рідко.* Властивість і стан за знач. **заду́маний** 2. * Образно. *Не тиха задуманість.. повівав своїм крилом над могилою Шевченка; ні! Щось важке лягав на серце* (Н.-Лев., II, 1956, 383).

ЗАДУ́МАНО. Присл. до **заду́маний** 2. *Михайло задумано палив цигарку* (Досв., Вибр., 1959, 64); *Дівчина зажуреними очима задумано дивилася кудись* (Головко, I, 1957, 108); * Образно. *Крапля за краплею вадумано, одноманітно ляскав з стріхи* (Вас., II, 1959, 488).

ЗАДУ́МАТИ *див.* **заду́мувати.**

ЗАДУ́МАТИСЯ *див.* **заду́муватися.**

ЗАДУ́МЛИВИЙ, а, е. Який перебуває в заду́мі, схильний до задуми. *Чудний якийсь був він, ровказують — мовчазний, задумливий* (Тесл., Вибр., 1950, 145); *Межею йшла жінка задумлива й діловита* (Ю. Янов., V, 1959, 142); * Образно. *Синій, задумливий вечір спускався на осінні поля* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 297); *Безмежні широкі степи. Прекрасна Україна в усій своїй задумливій красі* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 141); *І жмуриться вікнами наша хатина, І шепче задумливий сад* (Мал., Листи.., 1961, 60); // Який виражає задуму, задумливість. *Сошенка вразило молоде та вадумливе Тарасове обличчя* (Мирний, V, 1955, 310); *Парубок.. дивиться вслід дівчині невеселим вадумливим поглядом* (Стельмах, I, 1962, 349); *Задумлива усмішка; Задумливі очі.*

ЗАДУ́МЛИВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. **заду́мливий.** *Задумані хлопці, задумані й дівчата, і ця задумливість робить їх мовби дорослішими* (Гончар, Тронка, 1963, 142); * Образно. *Задумливості річка молода Мене гойдає на погожій хвилі* (Рильський, II, 1956, 199).

ЗАДУ́МЛИВО. Присл. до **заду́мливий.** *Човен повільно плив за водою. Івась поклав весло, задумливо дивився на ліс* (Збан., Старший брат, 1952, 17); *Настя мовчала, вадумливо гризучи травинку* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 68); * Образно. *Шепче задумливо листя, В'яне, жовтіє. Стрінує роси сріблисті* (Рильський, I, 1960, 104).

ЗАДУМУВА́ТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАДУ́МАТИ**, аю, аєш, *док.* 1. *перех., також з інфін.* Планувати, вирішувати, мати намір щось зробити.— *Там задумують таке, щоб само й на ківш насипало, само зсипало, вивертало, у діжі складало, вчиняло й пекло* (Мирний, I, 1954, 194); *Задумала Орлиха свого Василя одружити* (Вовчок, I, 1955, 80); *Тарас розумів, що його вчитель задумав велику картину* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 157).

2. *неперех.* Зупинятися в думках на чому-небудь; вибирати щось. *Куди голова задумала, то туди й ноги несуть* (Номис, 1864, № 6681); *Торгує було* [Макуха], *знаєте, дьогтем, сіллю, часом хлібом і всячиною, чим задумає* (Кв.-Осн., II, 1956, 254).

ЗАДУ́МУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАДУ́МАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Зосереджено думати, розмірковувати над чимось, про кого-, що-небудь. *Він почав задумуватися над становищем Регіни* (Фр., VI, 1951, 263); *Коли людина опиняється на лоні природи, вона стає мрійливою, вона задумується про великі відстані та інші планети, про неосяжність світу і короткочасність життя людини...* (Чаб., Тече вода.., 1961, 193); *Івась задумався, чи йти йому, чи ні* (Мирний, I, 1954, 245); — *Цікаво, хто вони? — задумалась Шура.— Може, серед них лежать саме ті, що зачинали війну..?* (Гончар, III, 1959, 419); // безос.— *І нащо цьому Гнату задумалось кат зна якого агітатора привозити? — дивується хтось у сінях* (Стельмах, I, 1962, 373); // Впадати, поринати в задуму, роздуми. — *Не задумуйсь, дочко, вздалегідь! Тобі саме гулять та співати, та танець виводить, а не думи думать* (Н.-Лев., IV, 1956, 320); *Дивувалась* [мати], *що се таке Мар'яну спіткало? Чи не пристріт? Сяде шити — Не те вишиває; Замість Гриця, задумавшись, Петруся співає* (Шевч., I, 1963, 151); * Образно. *Тут очерет, латаття, оситняк. Вода спинилась — не біжить, не рине, Задумалася* (Рильський, II, 1960, 118).

Не заду́муючись — не вагаючись, рішуче. *Яру не можна було обійти, все рівно треба перебратися, і Тимко, не задумуючись, плигнув униз* (Тют., Вир, 1964, 467).

2. *тільки недок.* Пас. до **заду́мувати** 1.

ЗАДУ́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **задури́ти.** *Суха солома зайнялася враз. Оторопіла і без того знервована, задурена сьогоднішньою сваркою, Катерина метнулася гасити ногами солому* (Л. Янов., I, 1959, 392); *Кілька років тому бачив він його заклопотаним, очманілим, задуреним безліччю справ* (Гончар, Тронка, 1963, 338); // *у знач. прикм. Вона обережно перехрестила його* [сина] *і на край подушки рядом з його кучерявою головонькою схилила свою задурену голову* (Мирний, IV, 1955, 298); // **заду́рено**, безос. присудк. сл. [З і н ь к а:] *Заморочено мене, задурено! Одне бачу, що пропаща я навік!..* (Кроп., II, 1958, 33).

ЗАДУРИ́ТИ *див.* **заду́рювати.**

ЗАДУРІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* Почати дуріти (у 2, 3 знач.). [С т а р ш и н а:] *Посадови кого другого на моє місце — вдуріє!* [Р о м а н:] *Не вдуріє, а задуріє? Та як і не задуріти: з мужиків та зразу в пани вскочити?* (Кроп., II, 1958, 17).

ЗАДУ́РЛИВИЙ, а, е. Який задурює, задурманює; п'янкий. *Він набив люльку й почав смоктати міцний, задурливий тютюн* (Стар., Облога.., 1961, 68); *В яру світили світляки, слалися задурливі пахощі бузини* (Горд., II, 1959, 58).

ЗАДУ́РЛИВО. Присл. до **заду́рливий.** *Сходила соком запашна суниця, задурливо пахтів явір над сагою* (Горд., Дівчина.., 1954, 206).

ЗАДУРМА́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **задурма́нити**. *Від'їжджаючи, Олексій не повірив, що настав якийсь просвіт у задурманеній хмелем батьковій голові* (Логв., Літа.., 1960, 47); *// у знач. прикм. Поніс Чіпка у Піски вадурманену голову, ще дужче помучене серце* (Мирний, І, 1949, 256).

ЗАДУРМА́НЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **задурма́нити**. *Всі сучасні релігії і церкви, всі і всілякі релігійні організації марксизм розглядав завжди, як органи буржуазної реакції, що служать захистові експлуатації і задурманенню робітничого класу* (Ленін, 15, 1949, 354).

ЗАДУРМА́НИТИ *див.* **задурма́нювати**.

ЗАДУРМА́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАДУРМА́НИТИ**, ню, ниш, *док.*, *перех.* 1. Наповнювати дурманом, п'янким, гострим запахом. *Черемха цвіте... Запах — світ задурманив!..* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 245).

2. *перен.* Притупляти розум, запаморочувати, затуманювати свідомість. *Численна чорносутанна армія ватіканських хрестоносців.. задурманювала народ опіумом релігії* (Іст. укр. літ., II, 1956, 588); *Всіх він задурманить своїми облудними речами* (Гончар, II, 1959, 188).

ЗАДУ́РНО, *присл.*, *розм.* 1. Безплатно, даром. [Неофіт-раб:] *А я й забув, що можу взяти мила у брата-крамаря зовсім задурно* (Л. Укр., II, 1951, 231); — *Я задурно не схочу... я заплачу вам* (Л. Янов., І, 1959, 213).

2. Не даючи користі, марно. *Прихилився* [Прохор] *до стіни, закрив обличчя й застогнав: — Мишку, хлопче мій!.. Механіку... Як же ти не вберігся?.. Ти ж пропав задурно...* (Мик., II, 1957, 104).

ЗАДУ́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заду́рювати**.

ЗАДУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАДУ́РИТИ**, урю́, у́риш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Дурити, морочити кого-небудь, заплутуючи.— *Хто? Ти? — Лев заревів* [на Мишу],— *така погана? Мене, такого пана, Сюди задурювать прийшла?..* (Гл., Вибр., 1951, 26); *Відчитавши голову, колгоспниця взялася за рахівника: — А ви, Порфире Панкратовичу, не задурюйте нас своєю бухгалтерією* (Збан., Переджнив'я, 1955, 125); [Жураківський:] *Отой його дядько-орендатор хотів прямо заганять, задурить хлопця, щоб легше зробить в його довічного собі батрака* (Вас., III, 1960, 299); *Панна.. почала в того, що засліпила, затуркала, задурила, причарувала мою дружину* (Л. Янов., І, 1959, 444).

Заду́рювати (задури́ти) го́лову *кому* — обдурювати кого-небудь словами або вчинками, позбавляти можливості тверезо міркувати. *Як нахабно брешуть, як затуманюють очі, задурюють голови легковірним землякам, залякують їх українські.. націоналісти* (Вишня, І, 1956, 290).

2. Те саме, що **задурма́нювати**. *Він випив був лишнє, щоб забутися, розвеселитися, а вийшло — тільки свою голову задурив* (Мирний, III, 1954, 217).

ЗАДУ́ТИ [1] *див.* **задува́ти** [1].

ЗАДУ́ТИ [2] *див.* **задува́ти** [2].

ЗАДУ́ТИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заду́ти** [1] 3, 4. *Згас* [Годієра], *як задута свічка* (Фр., VIII, 1952, 97).

ЗАДУ́ТИЙ [2], а, е. *техн.* Дієпр. пас. мин. ч. до **заду́ти** [2]. *24 січня 1872 року була задута перша доменна піч* (Визначні місця Укр., 1958, 497); *// заду́то*, *безос. присудк. сл. На Череповецькому металургійному заводі після капітального ремонту задуто першу доменну піч* (Роб. газ., 7.X 1962, 1).

ЗАДУ́ТИЙ [3], а, е. *діал.* Набряклий. *Жук бликнув — і схопивсь. Голова його була закустрана; очі задуті; лице заспане* (Мирний, І, 1954, 335); *Задуте лице.*

ЗАДУ́ХА, и, *ж.* 1. Жарке, гаряче повітря, сповнене випарувань. [Ніка:] *Хто вас просив зачиняти двері! Надворі задуха, спека, а він зачиняє...* (Коч., II, 1956, 203); *Хоча тільки правець недавно почався, надворі удень була така спека, а вночі задуха, наче перед жнивами* (Мур., Бук. повість, 1959, 265); // Важке, сперте, бідне на кисень повітря, що утруднює дихання. *Робітники ще довго шуміли. У хаті ставала щораз більша задуха від людських тіл, диму й одягу* (Кобр., Вибр., 1954, 126); *Від задухи в хаті Антонові стало важко дихати* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 17); *Коли б зелені культури раптом припинили свою діяльність, то через деякий час все живе почало б гинути від задухи. Рослини ж вбирають вуглекислий газ і збагачують повітря на кисень* (Хліборобе Укр., 10, 1965, 10).

2. *розм.*, *чого*. Неприємний задушливий запах. *Відхилив* [Дорош] *двері. Задуха коров'ячого стійла війнула йому в лице* (Тют., Вир, 1964, 110).

3. *перен.* Тяжкі, нестерпні обставини, умови життя. *Сковороді в задусі режиму тодішньої царської Росії нічого іншого не залишалось, як тільки говорити символами, порівняннями та фігурами* (Тич., III, 1957, 213).

4. *мед.* Те саме, що **а́стма**. *Я трохи покуштував газу. Мене ще й досі бере задуха й часом закінчується страшенними вибухами* [кашлю] (Кол., На фронті.., 1959, 7).

ЗАДУХМЯНІ́ТИ, ію, *док.* Почати духмяніти. *Троянда заслабка зросла між бур'янів, І перший ураган уже нагнув додолу Її маленьку квітку ясночолу, Той пуп'янок, що ледь задухмянів* (Забашта, Вибр., 1958, 59).

ЗАДУ́ХУВАТИЙ, а, е, *рідко*. 1. Трохи задушливий.

2. Вражений задухою, хворий на задуху (у 4 знач.).

ЗАДУШЕ́ВНИЙ, а, е. Пройнятий щирістю, сердечною теплотою, відвертістю. *Чулися задушевні розмови, пісні* (Хотк., II, 1966, 193); *Микола Нагнибіда — поет старшого покоління, ..змальовує синів і дочок російського і білоруського народів задушевним, щирим словом* (Мал., Думки.., 1959, 35); *Задушевна хвилююча мелодія тривожить душу матері* (Шиян, Переможці, 1950, 251); // Приязний, чуйний, добрий (про людину). *Задушевна, найближча з дитинства подруга, невже оце вона могла тепер стріляти по ній, по Вутаньці, десь в отій темряві?* (Гончар, II, 1959, 171); *Задушевний хлопець;* // Особистий, інтимний. *Є такі люди, ..що для них сповняються іноді найтайніші задушевні бажання* (Март., Тв., 1954, 221).

ЗАДУШЕ́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість і якість за знач. **задушевний**. *Ця сувора людина підкупила своєю задушевністю і твердістю* (Хижняк, Тамара, 1959, 31); *У романах і повістях Марка Вовчка багато світла і задушевності, віри в торжество передового над відсталим* (Рад. літ-во, 18, 1955, 109).

ЗАДУШЕ́ВНО. Присл. до **задушевний**. *Свирид Яковлевич, прощаючись, затримав у своїй руці Дмитрову руку і задушевно сказав: — А Марта — дівчина хороша. Коли полюбилась — обружись* (Стельмах, II, 1962, 378).

ЗАДУ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **задуши́ти**. *Ранком товариша Кригу знайшли на дворі задушеного за горло* (Ю. Янов., І, 1958, 110); *Допитлива людська думка.. була задушена, витравлена* (Вол., Самоцвіти, 1952, 164); // **заду́шено**, *безос. присудк. сл. Його* [есесівця] *задушено в кілька рук, сліди від яких запеклися кров'ю на його довгій горлянці...* (Ле, Право.., 1957, 199).

ЗАДУ́ШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **задуши́ти**. *Кашалот тримав у пащі добрий метр тіла восьминога... Напружуючись і збільшуючи тиск, восьминіг працював на*

власне задушення, тому що отвір, крізь який вода омивала його зябра, знаходився в пащі кашалота (Наука.., 5, 1965, 17); *Буржуазія.. проводила стару тактику задушення революції голодом* (Іст. УРСР, II, 1957, 67).

ЗАДУШИ́ТИ *див.* **заду́шувати.**

ЗАДУШИ́ТИСЯ *див.* **заду́шуватися.**

ЗАДУ́ШЛИВИЙ, а, е. 1. З жарким, перегрітим повітрям, насиченим випаруваннями; душний. *День був задушливий.. Південне сонце, червоне та палюче, як розпечена сталь, гарячими бризками поливало греблю* (Коцюба, Нові береги, 1959, 288); *У вікна заглядали задушливі світанки, що не приносили ні роси, ні прохолоди* (Руд., Остання шабля, 1959, 414); // З важким, спертим, бідним на кисень повітрям. *І кинеться він, схопиться, а перед їм холодний мур тісний, а круг його ніч темна, ворожа... смородом задушливої тюрми гнітить...* (Гр., II, 1963, 455); *Курбала проминув коні і увійшов до задушливої кузні* (Досв., Вибр., 1959, 201).

2. Який не дає дихати, перешкоджає диханню, душить. *Євгешка не міг говорити. Задушлива хвиля здавила горло* (Донч., VI, 1957, 80); *Ще з Америки привіз батько до хати тяжкий кашель у грудях. Такий сухий та задушливий, що не давав нам спати по ночах* (Козл., Сонце.., 1957, 56); *Суховій в'ялив городину й котив хмари задушливого пилу* (Ю. Янов., II, 1954, 155); // Який неприємно діє на органи дихання, отруює їх. *Сивий полин.. п'янив повітря гіркими пахощами, густими й задушливими* (Коцюб., II, 1955, 215); *Задушливі гази.*

3. *перен.* Який давить, пригнічує (про нестерпні умови життя). *Іван Франко, вирісши в задушливій «галицькій» атмосфері, усе своє життя свідомо прагнув якомога наблизити свою мову до загальноукраїнської літературної мови* (Рильський, III, 1956, 85); *Руставелі жив в епоху глибокого і особливо задушливого середньовіччя* (Знання.., 11, 1966, 6).

4. Який буває у хворого на задуху (у 4 знач.); здавлений, глухий. *Плечі його починають нервово здригатись, лице вкривається червоними плямами, і я чую тихий задушливий, як кашель сухотника, сміх...* (Кол., На фронті.., 1959, 63).

ЗАДУ́ШЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість і стан за знач. **задуш**ливий. *Критичний реалізм і його видатні представники глибоко, чесно і правдиво зображали минуле життя, бачили його темні, страшні закутки, його задушливість і мерзоту* (Мал., Думки.., 1959, 6).

ЗАДУ́ШЛИВО. 1. Присл. до **заду́шливий.** *В лампі догорів гас. Никанориха підкручує гніт, і він задушливо чадить* (Мик., II, 1957, 80); *Він сам уже не міг злізти з коня й, закашлявшись дрібно, задушливо, припав грудьми до пелехатої гриви* [коня] (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 105).

2. *у знач. присудк. сл., де.* Про наявність задухи (у 1 знач.), спеки де-небудь. *Оксен.. спустився у глибоку яругу, поросту чагарем і дикими грушками. В ярузі було сиро й задушливо* (Тют., Вир, 1964, 99); *Жарко, задушливо в кімнаті, дарма що вікно відчинене* (Гончар, Людина.., 1960, 22).

3. *у знач. присудк. сл., кому.* Про відчуття кимнебудь задухи (у 1—3 знач.). *Під готичним склепінням королівського замку Ельсінор велетню Гамлетові задушливо. Задушливо і тісно* (Рад. літ-во, 3, 1964, 98).

ЗАДУ́ШНИЙ, а, е. Те саме, що **заду́шливий.** *Ніч стала така задушна: напевно, дощ буде* (Крот., Сини.., 1948, 307); *Коли вони втрьох виходили з задушної майстерні на вільне повітря, сова на шафі скрикнула й змахнула крилами* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 409); *Літній парк, задушний запах м'яти* (Шпорта, Ти в серці.., 1954, 142).

ЗАДУ́ШНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість і стан за знач. **заду́шний.**

ЗАДУ́ШНО. 1. Присл. до **заду́шний.**

2. *у знач. присудк. сл., де.* Про наявність задухи (у 1 знач.), спеки де-небудь. *Було тепло, та не задушно; повітря чисте та свіже: дихалось легко та вільно* (Мирний, III, 1954, 257); *Задушно в кімнаті.*

3. *у знач. присудк. сл., кому.* Про відчуття кимнебудь задухи (у 1 знач.), спеки. *Він сіпнув комір жупана, ніби стало йому задушно* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 434).

ЗАДУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАДУШИ́ТИ**, душу́, ду́шиш, *док., перех., чим і без додатка.* 1. Заподіювати кому-небудь смерть, здавлюючи горло, насильно припиняючи дихання; умертвляти. *Полюють вони* [амії] *як у воді, так і на суші, живлячись найчастіше рибою, тритонами та жабами. При цьому вони не задушують свою здобич, ..а ковтають її живою* (Визначник земноводних.., 1955, 116); *Якби то далися орлині крила, За синім би морем милого знайшла; Живого б любила, другу б задушила, А до неживого у яму б лягла* (Шевч., I, 1963, 4); *Побачивши, як гітлерівський офіцер застрелив нашого лейтенанта, Діденко наскочив на фашиста, схопив голіруч за шию і задушив* (Ю. Янов., I, 1954, 60); * Образно. *Видно, в неї щось боліло, і вічно вона постогнувала, примовляючи: «І за що я отак мучуся? Де та смерть ходить? Чом вона мене не задушить?»* (Тют., Вир, 1964, 366); // Налягати, натискувати на кого-, що-небудь або стискувати з усіх боків. * Образно. *Чорні хмари низько нависли над землею і ось-ось затиснуть, задушать рожеву смужку вечірньої зорі* (Хор., Ковпла, 1960, 12).

◇ **Заду́шити** [**в пу́зі**] **комара́** — вгамувати голод, поївши. *Хлопець поспішив на хвильку додому, щоб задушити в пузі комара й заспокоїти неню, коли та й досі не спить, дожидаючи сина* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 450).

2. Неприємно діяти на органи дихання, викликати задуху (у 4 знач.). *Спеціально для них* [поранених] *тримав* [Оленчук] *під сидінням у запасі кілька кавунців, щоб, коли вже зовсім спека задушує, промочить бідолахам спрагнілі попечені губи* (Гончар, II, 1959, 121); *— Я вже не перебуду цієї осені. Як спаде осіння мряка, то задушить мене* (Март., Тв., 1954, 153); // Отруювати димом, газом і т. ін.

3. *перен.* Доводити до знемоги, смерті, загибу; знищувати. [Єпископ:] *Що вступило в нього?* [Нарталя:] *Що? Жовч! Бо ви їй не давали вам помалу вишуміти, от вона тепер мене готова задушити* (Л. Укр., II, 1951, 428); *Війну почали хижаки Англії і Німеччини, яким стало тісно жити разом, і ось кожний з них задумав задушити другого ціною потоків крові робітничого світу* (Ленін, 28, 1951, 34); *— Не дамо себе задушити ні зовнішньою блокадою, ні голодом* (Гончар, II, 1959, 161);— *Батько загинув на фронті, маму задушила фашистська каторга* (Ю. Янов., II, 1954, 130).

4. *перен.* Насильно припиняти розвиток, діяльність, існування чого-небудь. *На ділі німецька буржуазія розпочала грабіжницький похід проти Сербії, бажаючи підкорити її і задушити національну революцію південного слов'янства..* (Ленін, 21, 1950, 12); *Держава кавематів Миколи-вішателя задушила в країні усе живе і прогресивне* (Вісник АН, 5, 1949, 33); // Не давати можливості виявлятися; затамовувати, затримувати (почуття, думки, слова і т. ін.). *В неї десь узялася сила, й вона задушила в собі ту думку* (Н.-Лев., II, 1956, 99); *Задушити зітхання;* * Образно. *Сльози задушили її дальші слова, але вона силою перемогла їх* (Вільде, Винен.., 1959, 73).

◇ **У коли́сці задуши́ти** — знешкодити, паралізувати на самому початку розвиток, існування кого-, чого-небудь. *Реакційні сили старого світу робили все, щоб у колисці задушити Радянську владу* (Програма КПРС, 1961, 10); *// безос. Глянув* [Устим] *у синові очі, тихо сказав:— Болить, синку. Скрізь болить. Щоб її, ту війну, в колисці задушило!* (Кучер, Черв. вогонь, 1959, 48).

ЗАДУ́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАДУШИ́ТИСЯ**, ушу́ся, у́шишся, *док.* 1. Заподіювати собі смерть, здавлюючи горло, насильно припиняючи дихання; умертвляти себе.

2. Задихатися від нестачі повітря, отруюватися димом, задушливим газом і т. ін. *Він потребував свіжого повітря, широкого простору, щоб не задушитися* (Фр., VII, 1951, 270); *Курити треба покинути, а то й задушитись можна* (Головко, II, 1957, 129); *// Втрачати можливість вільно дихати від внутрішніх причин* (кашлю, плачу, сміху і т. ін.); душитися.

3. *тільки недок.* Пас. до **заду́шувати**.

ЗАДЬО́РА, и, *ч. і ж., розм., рідко.* Те саме, що **задира́ка**. [Р о м а н:] *Кажуть, що ваші парубки задьори?* [Х в е д о с к а:] *А вам що до них?* (Кроп., II, 1958, 25); *Люде пили й пили..— і несміливий робився сміливим, сумний — веселим, а веселий сумним, тихий же — балакливим та задьорою* (Григ., Вибр., 1959, 68); *Довкола пирснули сміхом. Це ще більше піддрочило задьору. Він тигром ощирився на Сашка: — Іди звідси, поки не битий!* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 31).

ЗАДЬО́РИСТИЙ, а, е, *розм.* Завзятий, запальний. *Студентське плем'я — молоде, задьористе, гаряче — штурмує фортеці знань* (Ю. Янов., II, 1954, 88); *Були* [у вітальні] *ще дві, не в міру набілені поміщиці з Чорної Долини та задьориста Софіїна приятелька* (Гончар, Таврія, 1952, 273); *// Який виражає завзяття, запал. Дивиться Христя на веселе цизанкування обличчя Юрка, на його задьористі, повні іскристого сміху очі й мимоволі починає посміхатися* (Стельмах, I, 1962, 281); *// Сповнений завзяття, запалу; веселий. Полилась задьориста мелодія польки, замигтіли тіні танцюристів* (Шовк., Інженери, 1956, 453); *Чути задьористий дівочий сміх* (Баш, П'єси, 1958, 82); *Задьористі коломийки; Задьористий визук; // рідко.* Який подразнює; гострий (про запах). *Йшов задьористий дух від гарячих пиріжків* (Мяк., II, 1957, 193).

ЗАДЬО́РИСТІСТЬ, тості, *ж., розм.* Властивість за знач. **задьористий**. *Хлопчача задьористість.*

ЗАДЬО́РИСТО, *розм.* Присл. до **задьористий**. *Хлопець був худий, виснажений, але тримався невалежно. Брудна куделя золотавого волосся стирчала на його голові задьористо* (Мик., II, 1957, 416); *Весело й задьористо почав вибивати дріб барабан* (Донч., VI, 1957, 373); *Юнак задьористо засміявся і відійшов набік* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 399).

ЗАЄ́ДНО, *присл., діал.* 1. Гуртом; разом.— *Що ж,— каже,— або живі будем, або заєдно загинем* (Сл. Гр.); *Людський потоп вже був недалеко. Вже й чути було гуторку. Люди перебалакувалися, всі гомоніли заєдно* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 177).

2. Постійно; завжди.— *А при виборах голосуй заєдно ка* [за] *нашого мужицького кандидата. Не зрадь громади* (Март., Тв., 1954, 178); — *Недобре, хлопче, з тобою! — заговорив старий Воробець до Якима.— Десь у людей по осьмеро* [восьмеро] *дітей, їсти не мають що, а.. отець-мати мають з них потіху, а я з тебе що? Гризоту заєдно та й гризоту...* (Ков., Світ.., 1960, 7).

ЗАЄРЕПЕ́НИТИСЯ, нюся, нишся, *док., розм.* Почати єрепенитися: заверещувати. *Кінь, що спочатку покірливо переступав ногами, вийшовши за ворота, заєрепенився, ..зірвався з вуздечки й побіг назад у подвір'я* (Епік, Тв., 1958, 279).

ЗА́ЄЦЬ, за́йця, *ч.* 1. Невеликий полохливий звірок родини гризунів, з куцим хвостом, довгими задніми ногами і довгими вухами. *Менш цінне хутро* [ніж білки] *дають зайці, з яких використовується і м'ясо* (Зоол., 1957, 148); *Полохливий заєць і пенька боїться* (Укр.. присл.., 1955, 213); [Т е т я н а:] *Ви себе рівняєте з Іосифом? Далеко куцому до зайця!* (Котл., II, 1953, 51); *На дорогу вибіг охлялий за зиму заєць, стрибнув раз, вдруге, зупинився навпроти Романа, нашорошив вуха, повернув голову вбік, і тільки тоді помітив людину, і аж залопотів у кущах* (Стельмах, I, 1962, 341); * У порівн. *Василь.. мерщій, як заєць той, вискочив з-за бур'яну і побіг до хати* (Мирний, IV, 1955, 124); *Андрієві треба щось одповісти, та язик, полохливий, як заєць, тіка кудись в горло* (Копюб., II, 1955, 56); *// розм.* Заяче хутро; *// розм.* Заяче м'ясо.

△ **За́єць-біля́к** — заєць, який узимку змінює рудувато-сіре забарвлення шерсті на біле. *Заєць-біляк.. заселяє значні простори в тундрі* (Посібник з зоогеогр., 1956, 90); **За́єць-руса́к** — сірий заєць. *У більш південних, безлісних областях живе заєць-русак. Він більший за біляка і відрізняється від нього забарвленням* (Зоол., 1957, 149); **Земляни́й за́єць** — те саме, що **тушка́нчик**; **Морськи́й за́єць** — вид тюленя, що водиться в Білому морі.

◇ **Від (од, у) за́йця** [відня́в, приніс *і т. ін.*]; **Ви́прохав у за́йця** — про гостинець, принесений або привезений дітям з поля, з подорожі і т. ін. *Дітвора страх любила Пріську. Вона завжди уміла з нею обійтися; то, дивись, шматочок хлібця принесе і дає: — Це від зайця відняла, — скаже* (Мирний, III, 1954, 35); *А яка то була радість, коли орач виймав тобі з торби шматок причерствілого хліба і казав, що він од зайця* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 37); *Завжди батько, вернувшись з поля, казав нам, що або відняв, або випрохав у зайця по шматочку хлібця, нам на гостинець* (Збірник про Кроп., 1955, 14); **За двома́ зайця́ми гна́ти (бі́гти, полюва́ти** *і т. ін.*) — намагатися одночасно здобути успіх у двох різних починаннях, справах і т. ін. *Не раз вже ви двома зайцями ти ганяв, Зате ж ні одного, Гонивши, не піймав; Не раз ти жалував* [жалував] *ухналиків стареньких, Зате ж ти скільки вже згубив підків новеньких* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 60); **Убива́ти (уби́ти) двох зайці́в (два за́йці)** — одночасно робити дві справи. *Ярошенко почував себе переможцем.. Так би мовити — два зайці вбив — і попові на хвіст наступив, і хату-читальню для села відвоював* (Речм., Весн. грози, 1961, 202); **Як соло́ного за́йця** [гна́ти] *кого* — не давати перепочинку кому-небудь.— *Клопітна тільки служба. Інколи і на місці не посидиш, ганяють тебе, як солоного зайця* (Мирний, III, 1954, 197).

2. *розм.* Безквитковий пасажир або глядач у театрі, кіно і т. ін. *Люся потайки зітхає: — Хоч два рази перевір,— не зустрінеться тут «заєць» — безбілетний пасажир!* (Забіла, У.. світ, 1960, 15); * Образно. [М о с я:] *Ви думаєте, що робите революцію? Аякже. Ви їдете зайцями, от і все. А революцію ми вже без вас зробили* (Мик., I, 1957, 104).

3. *розм., рідко.* Те саме, що **за́йчик** 2. *Весною, прокинувшись вранці, коли.. сонце напускало повну кімнату світляних зайців, хлоп'ята радісно гули один одному через вулицю, даючи знати, що я, мовляв, уже встав* (Гончар, IV, 1960, 78).

ЗАЖАДА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* 1. Висловити бажання, захотіти, побажати чого-небудь. *Стиснувши кулаки й щелепи, він аж затремтів від припливу волі.*

Він зажадав подвигу, захотів побрататися з перемогою (Довж., I, 1958, 345); *Наприкінці зборів колгоспники зажадали почути від комсомольців, що робиться в «буржуйських краях»* (Донч., II, 1956, 62).

2. Поставити вимогу, примусити, настійно запропонувати, наказати щось зробити. *Приймаючи командування, Щорс зажадав, щоб загін семенівців, до якого пролізли анархісти, очистив свої лави* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 27); *Виставивши дозорця, бійці всією купою розташувалися в тіні під коморами і, зголоднілі, змучені, зажадали від хазяїна, щоб виніс чого-небудь підкріпитися* (Гончар, II, 1959, 282).

ЗАЖАДА́ТИСЯ, а́ється, *док., безос.* Виникнути, з'явитися (про бажання). *Ксані зажадалося свіжого повітря* (Десняк, Вибр., 1947, 113).

ЗАЖА́ЛЕННЯ, я, *с., діал.* Скарга. *Управитель не відповів також на мов зажалення: не заборонив.. бити дітей в їх класах* (У. Кравч., Вибр., 1958, 366).

ЗАЖАЛИ́ТИ, жалю́, жа́лиш, *док., перех.* Жалячи, довести до тяжкого стану або загибелі.— *Вджоли дуже пильні. На смерть зажалять ворога* (Донч., VI, 1957, 475).

ЗАЖАЛІ́ТИ, ію, ієш, *док., діал.* 1. *перех.* Пожаліти.— *І, вже, дочко! — одказує Мотря,— не зажаліли батька в наймах, так і мене... Коли замолоду ніхто не жалував, то на старість — і того більше* (Мирний, I, 1949, 360).

2. *неперех.* Відчути жаль з приводу чого-небудь. *Гетьман поглянув на купу рваного паперу, підійшов до нього і зажалів, що так необачно погарячився* (Ле, Україна, 1940, 164).

3. *перех.* Пошкодувати віддати щось кому-небудь, за що-небудь.— *Та коли вже я горами не вийшло, ..коли вже бог для нас, Мефодію, гір кам'яних зажалів, то треба іншого якогось захисту шукати* (Гончар, II, 1959, 22); *Коли Низ бажає того, наш старший за правду голови своєї не зажаліє* (Ле, Україна, 1940, 179).

ЗАЖАЛІ́ТИСЯ, іюся, ієшся, *док., діал.* Поскаржитися.— *Не зажалімось на тебе: ти й правдивий, ти й роботящий* (Тесл., Вибр., 1950, 24).

ЗАЖА́РИТИ *див.* **зажа́рювати.**

ЗАЖА́РИТИСЯ *див.* **зажа́рюватися.**

ЗАЖАРІ́ТИ, ію́ *і* ію, *док., рідко.* 1. Почати жарітн; зажевріти.

2. Те саме, що **зачервоні́ти.** *Зажаріли голівки горицвіту, загула бджола* (Вас., I, 1959, 124).

ЗАЖАРТУВА́ТИ, ую, у́єш, *док., діал.* 1. Пожартувати. *Зажартує* [Марина], *то діяки сміються* (Кобр., Вибр., 1954, 167); *Збоку грім ударив у величезного крилатого дуба.. — Пощадив нас Перун! — зажартував князь,— а ще й добро нам наврочив, бо вдарив праворуч* (Оп., Іду.., 1958, 179).

2. *з кого.* Покепкувати.— *Тепер я не дамся! Не дамся! Виведу вас у поле! Зажартую собі в вас іще гірше, ніж ви собі з мене жартували!* (Фр., VII, 1951, 80).

ЗАЖА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАЖА́РИТИ**, рю, риш. *док., перех., розм.* Те саме, що **засма́жувати 1.**

ЗАЖА́РЮВАТИСЯ, ююється, *недок.*, **ЗАЖА́РИТИСЯ**, иться, *док., розм.* 1. Те саме, що **засма́жуватися 1.**

2. *тільки недок.* Пас. до **зажа́рювати.**

ЗАЖА́ТИ [1] *див.* **зажина́ти.**

ЗАЖА́ТИ [2], жму́, жме́ш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **притисну́ти.**— *Зажали твого батенька* (Мирний, III, 1954, 286); *Уже зажав старий грудьми голову сина, підім'яв її під себе — напирала стара степова сила на молоду* (Тют., Вир, 1960, 235); *Бондар зажме шапличка обручем.*

ЗАЖА́ТИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зажа́ти** [1]. *Йде* [Аниця] *та розповідає за пшеницю, «що буде нашої,— каже,— півзора, а зажатої пів: якось,— каже,— перезимуєм..»* (Март., Тп., 1954, 36).

ЗАЖА́ТИЙ [2], а, е, *розм., рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зажа́ти** [2].

ЗАЖАХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почати жахатися. *Зажахались яничари. Хто був живий — пустились навтіч* (Воронько, Драгі.., 1959, 103).

ЗАЖАХТІ́ТИ, ти́ть, *док., розм.* Почати жахтіти. *Зажахтіло небо ворями.*

ЗАЖДА́ТИ *див.* **зажида́ти.**

ЗАЖДА́ТИСЯ, ду́ся, де́шся, *док., розм.* Стомитися, довго ждучи, очікуючи кого-, що-небудь.— *Ти давно тут? — питає Тимко* [Орисю], *сідаючи поруч.— Заждалась уже...* (Тют., Вир, 1964, 124); *Що й говорить, заждалися хорошого слова люди* (Ле, В снопі.., 1960, 22).

ЗАЖЕБОНІ́ТИ, ню́, ни́ш, *док., розм.* Почати жебоніти; залепетати. *Знову зажебонів Клим* (Грим., Син.., 1950, 193); * Образно. *Вони* [поетичні строфи] *зажебоніли лісовими струмками, ..війнули подихом зораної землі* (Рад. літ-во, 3, 1962, 130).

ЗАЖЕ́ВРІЛИЙ, а, е. Який зажеврів, зажеврівся, неяскраво засяяв, засвітив. *Зажевріле сонце збиралось вклонитися гірським шпилям* (Ле, Міжгір'я, 1953, 138).

ЗАЖЕ́ВРІТИ, ію, *док.* 1. Почати жевріти, горіти, тліти без полум'я. * Образно. *Яскраві спалахи вечірньої зорі, здавалося, підпалили ліс, і він.. зажеврів велетенським вогнищем* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 3); *Данило, витерши очі, випростав плечі, і в його очах зажевріє усім знайомий вогник* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 599).

2. Почати сяяти, виблискувати неяскравим світлом. *Як впаде в Чорногорі Холодная роса, Як зажевріють зорі В глибоких небесах, Спішу, лечу до Ксені* (Павл., Бистрина, 1959, 84); // *перен.* Засяяти, заблищати, виражаючи якісь почуття (про очі).— *Дурна ти* [наймичка]! — *відказав Квасюк, знову підходячи до неї та заступаючи їй дорогу.. І його кахабні очі зажевріли, впиваючися в неї* (Гр., II, 1963, 264).

3. *перен.* Заясніти, зачервоніти від сонячного і т. ін. світла. *Небо на сході зажевріло* (Руд., Вітер.., 1958, 44); // Виділитися червоним кольором. *Ой, жариками в саду Зажевріли вишні* (Наг., Вибр., 1957, 291); *Розгорнули пакунок, і, мов вогнем живодайним, зажевріла Червона Зірка в скупому світлі каганчика* (Ле, Мої листи, 1945, 50).

4. *перен.* Непомітно з'явитися, виникнути (про думки, почуття і т. ін.). *Вона висловила думку, яка вже зажевріла в усіх серцях* (Собко, Звич. життя, 1957, 270); *Постріли з урвища зовсім припинились, і в грудях у Сахно зажевріла надія* (Смолич, I, 1958, 100).

ЗАЖЕ́ВРІТИСЯ, ію́ся, ієшся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Те саме, що **зажи́ріти.** *Докинув* [суддя] *свіжих полін до печі. Тисячі червоних іскор зажевріялись і посипалися вогру* (Кобр., Вибр., 1954, 30); *Зажевріло небо, і на сірих стінках панцерника замиготів рожевий полиск пожежі* (Панч, Вибр., 1947, 331); *З кожною хвилиною схід розростався високим вінком світання. Ось уже.. на верховинах гір зажевріло голе каміння* (Гончар, III, 1959, 434); // *безос. Нараз зажевріло довкола, дим бовдурами повалив по дорозі і вкрив Максима* (Фр., VI, 1951, 100).

2. *перен.* Покритися рум'янцем; зашарітися. *У коридорі випадково зустрів Ярину. Вона зажевріла чи то від несподіванки, чи від щастя* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 100).

ЗАЖЕЛІПА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., діал.* Голосно закричати. *А це зраву Яким як зажеліпав:— Ох ти, бісова*

тварюко! Тпру-у!— і чимдуж замахав руками (Мирний, IV, 1955, 318).

ЗАЖÉРА, и, *ч. і ж., зневажл.* Про зажерливу людину. *Показали дверí глитаю-зажері!* (Укр., присл.., 1955, 355).

ЗАЖÉРЛИВИЙ, а, е. 1. Який без міри багато їсть, жадібний до їжі; ненажерливий. *Свиня прохалась у садок,— Усюди треба їй, ледачій, Усунуть свій зажерливий рожок* (Гл., Вибр., 1951, 148); *Потім, коли уже голод і спразу вони вдовольнили, Згадувать всіх і оплакувать стали супутників любих, Що з корабля похапала й поїла зажерлива Скіла* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 219); *Зажерливі качки;* * Образно. *Вогонь котився далі, нищівний, зажерливий* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 147); // Який виражає або виявляє пожадливість до їжі, ненажерливість. *Лисичка-сестричка лукаво мружила на гребінчастого півня зажерливі очі* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 189).

2. *перен.* Жадібний до наживи, багатства, нестримний у задоволенні своїх матеріальних потреб. *Не один ліс повалив сей зажерливий купчина-хижак* (Донч., VI, 1957, 456); // Який виражає жадобу до наживи, користолюбство. *Шпаркими, зажерливими очима обмацала вона в одну мить усі куточки просторої, сповненої всіма достатками, хати* (Кач., Вибр., 1947, 14).

ЗАЖÉРЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **зажéрливий.** *Хоча бичок — риба невеличка, проте зажерливість і рот у неї величезні* (Собко, Скеля.., 1961, 67); *Гус у своїх виступах викривав зажерливість католицького духовенства і вимагав відібрати церковні землі* (Іст. середніх віків, 1955, 116).

ЗАЖÉРЛИВО. Присл. до **зажéрливий.** *Вітя їсть мед швидко, зажерливо, злодійкувато зиркаючи навкруги очима* (Вас., III, 1960, 332); *Карпо Джмелик.. із Северином зсаджували на горбу віялку.— Що ж ти робиш? — підійшов до нього Тетеря.— Це колгоспне майно, а не твоє.— Тепер усе наше,— ще дужче почервонів Карпо, і очі його зажерливо спалахнули* (Тют., Вир, 1964, 369).

ЗАЖÉРНИЙ, а, е. Те саме, що **зажéрливий.** *Іван відповідає: «..Цар зажерний вередує, А пещасний люд бідує»* (Перв., Райдуга.., 1960, 96); *Зажерна гусінь.*

ЗАЖÉРНО. Присл. до **зажéрний.** * Образно. *З печей зруйнованих іще пашіло Вогнем, що гриз зажерно кості й тіло* (Перв., II, 1958, 8).

ЗАЖÉРТИ *див.* **зажирáти.**

ЗАЖЕСТИКУЛЮВÁТИ, юю, юєш, *док.* Почати жестикулювати. *Торба зажестикулював, пояснюючи гарпунникові свої слова* (Трубл., Лахтак, 1953, 123).

ЗАЖИВÁННЯ [1], я, *с.* Дія і стан за знач. **заживáти** [1].

ЗАЖИВÁННЯ [2], я, *с., розм.* Дія за знач. **заживáти** [2].

ЗАЖИВÁТИ [1], áє, *недок.*, **ЗАЖИТИ,** живе́, *док.* Загоюватися, виліковуватися, ставати здоровим. *Праве око зажило, загоїлося* (Мирний, I, 1954, 53); *З темного кутка вистрибнув на милиці Прокіп Журба. Його нога вже зажила, але ступати на неї вільно він ще не міг* (Кучер, Голод, 1961, 168); // Затягуватися шкірою, зарубцьовуватися (про рану). *Як тільки зажила рана, Левко Когут вирішив вивести своїх бойовиків на операцію* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 337); * Образно. *Довго і боляче заживала рана її юного серця* (Гнм., Незакінч. роман, 1962, 131).

◇ **Заживé до весíлля** — про незначні ураження, що не становлять небезпеки для здоров'я. *— Яка ж ти необережна! Та не тужи, заживе до весілля. Колись такі подряпини я присипав землею* (Автом., Щастя.., 1959, 92).

ЗАЖИВÁТИ [2], áю, áєш, *недок.*, **ЗАЖИТИ,** живу́, живе́ш, *док., перех., розм.* 1. Споживати, їсти, пити що-небудь постійно, часто; вживати. *Олію, молока, вина Не заживає він зроду; Для дужчої покупи пив Морську солону воду* (Фр., XI, 1952, 104); *Не п'є* [Якім], *тютюну не заживає* (Вас., II, 1959, 59); *Заслаб мужик на живіт, А відич лічити; Дає йому порошки, Та й каже зажити* (Рудан., Вибр., 1937, 212); // Мати що-небудь, користуватися чимось досхочу, у великій кількості. *Альоша подрався нагору вузькими вулицями, де вже заняли школярі, заживаючи під час перерви сонця і повітря* (Мик., II, 1957, 243); *Крокодил.. із теплих вод зринав, Щоб зажити прохолоди* (Л. Укр., IV, 1954, 201); // *перен.* Вдаватися до чого-небудь, використовувати якісь засоби з певною метою. *Вона заживала всіх хитрощів, на які була здатна, бо це був останній спосіб затримати* [Романа] (Гр., II, 1963, 287).

2. Відчувати, переживати що-небудь. *Чей же ти бачив, як мало для нашого тіла потрібно,.. Як без великих розкошів утіхи воно заживає, Задовольняючись тим, що дає йому мати природа* (Зеров, Вибр., 1966, 158); *Було, як сутінки на землю упадуть, Ідеш собі в садок.. радості зажити, В вінок сплітаючи кохані, ніжні квіти* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 81); // Зазнавати в житті. [В а с и л и н а:] *Тільки ж того й свята заживеш, тільки й розкошів зазнаєш, що в тому дівуванні* (Вас., III, 1960, 62); — *Зажити щастя воляцького хотіли-сте, Оницьку? — питався сотник* (Ле, Налівайко, 1957, 61).

3. Поведінкою, працею і т. ін. заслуговувати, здобувати собі пошану, славу, честь, успіх, ставати відомим, популярним завдяки чому-небудь. *Тупий заживав великої пошани в селі, бо його боялися* (Март., Тв., 1954, 274); *Ой, відважні арсенальці Честі й слави зажили. Що боями і працею Собі орден здобули* (Укр.. думи.., 1955, 386); *Зажила собі великої слави дивовижно гарна робота гуцульських кушнірів* (Мас., Під небом.., 1961, 131).

4. Заробляти, придбавати що-небудь (перев. гроші, майно). [Г а є н к о:] *Не своїм горбом добра він заживав на світі...* (Голов., Драми, 1958, 342); *Йшов на село я не грошей важити, А щоб і богові й людям служити* (Щог., Поезії, 1958, 264); *Не міг* [Порфир] *зажити більше як одну-дві шкапини та сякий-такий плужок* (Мик., II, 1957, 368).

◇ **Чужóго вíку заживáти (зажúти)** — жити дуже довго. *Гапця.. і собі вкинула:— Бач, яка! Чужого віку заживає! Хай би вже вмирала собі!* (Грнг., Вибр., 1959, 312).

ЗАЖИВÁТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ЗАЖИТИСЯ,** живу́ся, живе́шся, *док., розм.* Довго жити, гостювати, затримуватися у кого-небудь, десь. *Прийшов тесть до зятя на різдво у гості та й зажився, так що вже празники пройшли, а він все живе* (Україна.., 1, 1960, 227); // Жити довше звичайного віку людини, жити надто довго.— *Кажуть, що зажилися* [батько] *на світі, а, бачте, не хочуть умирати,— лагідно озивається син, теж уже сивий дід* (Вас., II, 1959, 520).

ЗАЖИВЙТИ *див.* **заживля́ти.**

ЗАЖИВЙТИСЯ, влюся, ви́вишся; *мн.* зажи́вляться; *док., розм.* Задовольнити потребу в їжі; наїстися. *Щоб хлібом заживиться, На панському лану за сніп щороку жав Пшеницю жовту він та жито воскувате* (Рильський, Поеми, 1957, 233).

ЗАЖИВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАЖИВЙТИ,** влю, ви́ш; *мн.* заживля́ть; *док., перех.* Спиняти загоюванню; загоювати, виліковувати. *Назва «живиця» походить від старовинного повір'я про її здатність заживляти рану на дереві* (Наука.., 9, 1956, 18); — *Все ж таки треба б перев'язати й заживити їм* [козакам] *рани,— клопотливо говорила Орися* (Стар., Облога.., 1961, 63).

ЗАЖИ́ВНИЙ, и́вна, и́вне, *діал.* 1. Товстий, угодований. *Ось нараз відчиняються дверí* [класу].

Входить наперед заживна постать ректора (Фр., IV, 1950, 216); *Нагнувши заживні товсті шиї, зосереджено пасуться* [корови] (Крот., Сини.., 1948, 292).

2. Поживний (про їжу, корм).

ЗА́ЖИВО, *присл.* При житті, живими. [2-га д і в ч и н а:] *Та бог з тобою, Мар'яно, що се ти заживо начала себе оплакувать? Одумайся!* (Вас., III, 1960, 14); *Вони* [герої] *були серед салдатів, які не хотіли більше гнити заживо в окопах* (Цюпа, Україна.., 1960, 47).

ЗАЖИ́ВОК, вку, *ч., діал.* 1. Зародок. *Пропало просо: морози заживок побили* (Сл. Гр.); * Образно. *Добрий заживок у серце Марії поклала радянська школа* (Рад. Укр., 15.III 1962, 3).

2. Живлення. *Як гноювата земля, то корень* [корінь] *кращий заживок має* (Сл. Гр.); // Їжа, страва. *Було, що в себе лише й мали заживку — горня картоплі* (Чорн., Пісні.., 1958, 25).

3. Заробіток. *Я не чужу телицю взяв, а свою: вона мій заживок* (Сл. Гр.).

ЗАЖИДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., рідко*, **ЗАЖДА́ТИ**, ду́, де́ш, *док., розм.* 1. *перех. і без додатка.* Чекати, ждати якийсь час кого-, що-небудь. *Як що-небудь не так, зараз Марту кличуть — і ну вичитувати.. Не вважалось на те, чи Марта тому винною, чи я, завжди потерпляча до всього того, чого треба було довгенько зажидати* (Мирний, IV, 1955, 336); *На другий день увечері Чайчиха біля воріт зажидав. Вибіга дочка, вона її за руку: — Куди йдеш? Вернись!* (Вовчок, I, 1955, 266); *— Ходім, ходім, я ждаду пана, як буде виходити, я впаду йому до ніг, проситиму.., може, тебе визволять* (Л. Укр., III, 1952, 558); *Минуло двадцять хвилин. Ну, ще трохи можна заждати* (Коцюб., II, 1955, 268).

2. *неперех.* Зволікати з чим-небудь, не поспішати робити щось. *Бій зайшов біля нас. Таке страховище почалось. А я зажидаю і бачу — люди тікають. Кинулась і я на вгород* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 97); *Ніхто не знав, чи краще зараз їхати далі, чи заждати, поки зовсім розвидниться* (Мак., Вибр., 1956, 378); [Ш о с т а к:] *Стій! Хто йде? Стрілятиму!* [З а г у б а *(виходить в темряві):*] *Зажди, Матвію... Не стріляй! Хіба не пізнаєш?* (Мам., Тв., 1962, 506); * Образно. *Заждала б трохи, осінь, Не йшла б іще до нас* (Мур., Піонер. слово, 1951, 94).

3. *тільки наказ. сп.* Уживається для вираження погрози. *Ледве цар волочить ноги, Серце б'ється від тривоги: «Спиш, Іване? Ну, заждн, Не минуть тобі біди...»* (Перв., Казка.., 1958, 49).

ЗАЖИ́Н, у, *ч.* 1. Місце, з якого починає роботу жнець, косар.

2. Те саме, що **зажи́нки**. *Той день призначався задля важину* (Мирний, IV, 1955, 242).

ЗАЖИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАЖА́ТИ**, жну́, жне́ш, *док., перех.* 1. *також без додатка.* Починати жати. *Лесиха.. перша йде зажинати з донькою і невісткою* (Фр., I, 1955, 59); *Колектив виходить в поле Зажинать хліба...* (Шпак, Вибр., 1952, 47); *Ми, старії, тільки поїдемо поле зажати — ..нажнем удвох снопок, поблагословимо своїх робітників, та й додому в снопом-первачком* (Барв., Опов.., 1902, 16); // *розм.* Взагалі жати, орізаючи косою, серпом стебла хлібних злаків. *Як батько-мати зажинали в Шеремета, ..батько не догнав постаті, занедужав* (Барв., Опов.., 1902, 232); *З женця, що зажинав при корені, глузують, що він «цирульник»* (Смолич., I, 1947, 117).

2. Заробляти на життя. *Чоловік мій потрошку кравцює і хлопця свого вчить. А та піде замолотить коробку* [зерна], *а ще й зажнемо якого снопа...* (Барв., Опов.., 1902, 435); *Сміх і горе було дивитись на те, що зажали Маланка з Гафійкою* (Коцюб., II, 1955, 28).

ЗАЖИ́НКИ, ків, *мн.* (*одн.* **зажи́нок**, нку, *ч.*). Початок, перший день жнив; протилежне о б ж и н к и. *З доісторичних часів існував на Україні народний сільськогосподарський термін «зажинки», який означав початок жнив та свята в давньому народному календарі, яке супроводжувалося певним обрядом* (Вітч., 5, 1967, 201); *— Йому* [голові] *віднині не тільки на сватання доведеться ходить, а й на зажинки та обжинки до ланкових* (Кучер, Трудна любов, 1960, 82).

ЗАЖИНКО́ВИЙ, а, е. Стос. до зажинків. *І в цьому році люди вчасно вихопили панське жито, одначе ніхто в цьому році не приніс панові ні зажинкового, ні обжинкового снопа* (Стельмах, I, 1962, 575).

ЗАЖИ́НОК *див.* **зажи́нки**.

ЗАЖИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАЖЕ́РТИ**, ру́, ре́ш, *док., перех., розм.* 1. Поїдати, з'їдати все (про тварин). *Кінь форкав, зажираючи дорідну зелень по вибалочку* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 15); // Нападаючи на кого-небудь, загризати (про хижаків). — *Ваша країна дика й дивна дуже? Ведмеді у вас там панують і зажирають кого хочуть — правда цьому?* (Вовчок, I, 1955, 378); * Образно. [Г а п п а:] *Воно вже й скрізь так повелося: багачі до багачів туляться, а злидні одно другого зажирають!..* (Кроп., II, 1958, 20); // *фам.* Жадібно, пожадливо їсти (про людей). *Зажер усе, нічого не зістався* (Сл. Гр.); * Образно. — *Молодих літ мені ніхто не верне. Зажерло їх панство несите...* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 178).

2. *перен.* Жадібно, зажерливо захоплювати, загарбувати що-небудь. *Противний чоловік був* [Тимоха Ломака]. *Усе зажирав, щоб із багатієм Цибульським порівнятися* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 18); *Все хочеться зразу розбагатіти, увесь світ зразу зажерти... Твоя, господи, воля!* (Мирний, 1, 1954, 178); *Жадоба така несита: все б зажер собі* [Денис], — *от і давай випихати Романа, щоб більше батьківщини припало...* (Гр., II, 1963, 324).

ЗАЖИ́РЕНИЙ, а, е. Просякнений, забруднений жиром. *Зажирена і брудна вовна.*

ЗАЖИРІ́ЛИЙ, а, е. Який заплив жиром; жирний, гладкий. *Христофор схопився лівою рукою за серце й заціпенів, ..мала й клява душа його заскімліла в обважнілому зажірілому тілі* (Довж., I, 1958, 439); *З природи лінивий, дещо зажірілий пан невдатний був сам узяти до рук шаблю* (Ле, Наливайко, 1957, 384).

ЗАЖИРІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* Зробитися, стати дуже жирним. *Осміяний циган зупиняв коня, веде його за повід, сам сміється, посилаючи прокльони своєму коневі, який буцім-то зажирів від вівса, зледащів без роботи і тому ледве волочить ноги* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 337); *Зажирів їжак восени.*

ЗАЖИРУВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док., розм.* Почати жирувати, пустувати. [Г а н н а:] *А ще скажу й так: жируєш ти* [Зінька]! *Це все в баглаїв!.. Попогнула б спину на спеці та вмилася б кривавим потом — не зажирувала б!* (Кроп., II, 1958, 38).

ЗАЖИ́ТИ [1] *див.* **заживáти** [1].

ЗАЖИ́ТИ [2] *див.* **заживáти** [2].

ЗАЖИ́ТИ [3], живу́, живе́ш, *док.* 1. Почати якось жити, вести певний спосіб життя. *Зажив собі Антосьо вільним козаком та ще й весело* (Свидн., Люборацькі, 1955, 156); *У мальовничій долині Стрию Генріх добре зажив, випасав молочних корів ..і кохався в конях* (Чорн., Потік.., 1956, 324); *Село зажило новим життям* (Цюпа, Україна.., 1960, 297).

2. Ожити, стати рухливим. *У кімнату плеснуло сонце, ..заграло на підлозі, на шафі, на дверях, і все в кімнаті заблищало, зажило, заруха́лося* (Тют.. Вир, 1964, 452).

ЗАЖИ́ТИЙ [1], а, е, *рідко.* Який зажив, загоївся (про рану). *Можливо, хто жалом огуди Роз'ятрить біль зажитих ран* (Мал., Звенигора, 1959, 338).

ЗАЖИ́ТИЙ [2], а, е, *розм., рідко.* Діепр. пас. мин. ч. до **зажи́ти** [2]. *Своїх зажитих грошей жалко...* (Мирний, IV, 1955, 375); // **зажи́то,** *безос. присудк. сл.— Пана .. заарештують... Хто ж мені тоді гроші віддасть? А їх не мала сума набралася — за півроку зажито! — каже..* Омелько (Мирний, IV, 1955, 374).

ЗАЖИ́ТИСЯ *див.* **заживáтися.**

ЗАЖИ́ТОК, тку, ч., *діал.* Достаток; заможність. *Як Замойський своє від життя забрав. Коронне канцлерство, гетьманство, зажитки, слава, академія* (Ле, Україна, 1940, 141); *Оповите буйним вінком ланів село дихав зажитком і достатками* (Рад. Укр., 3.VII 1961, 3).

ЗАЖИТТЄ́ВИЙ, а, е, **ЗАЖИТТЄ́ВИЙ,** а́, е́. Який є, відбувається за життя кого-небудь. *Зажиттєва слава Шевченка; Зажиттєве видання творів.*

ЗАЖИТТЄВИ́Й *див.* **зажиттєвий.**

ЗАЖМА́КАНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **зім'я́тий.**

ЗАЖМУ́РЕНИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **зажму́рити;** // *у знач. прикм. Уявляється перед моїми зажмуреними очима пан становий в його завжди червоним обличчям* (Мирний, IV, 1955, 360).

ЗАЖМУ́РИТИ *див.* **зажму́рювати.**

ЗАЖМУ́РИТИСЯ *див.* **зажму́рюватися.**

ЗАЖМУ́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зажму́рювати** і **зажму́рюватися.**

ЗАЖМУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ЗАЖМУ́РИТИ,** рю, риш, *док., перех.* Прикривати повіками очі; жмурити. *Зажмурює* [Мирон] *очі. Ов, не видно нічого. Рознімає: видно й чуги* (Фр., I, 1955, 234); *Підійшов* [Іван] *до Змія та й каже: — Зажмур очі, бо коли я свистітиму, в тебе очі на лоба можуть повискакувати* (Шиян, Іван — мужицький син, 1959, 68).

ЗАЖМУ́РЮВА́ТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.,* **ЗАЖМУ́РИТИСЯ,** рюся, ришся, *док.* Прикривати свої очі повіками. *Хоче* [Маруся] *зажмуритись, так очі, против її волі, так і зазирають у Василеві очі* (Кв.-Осн., II, 1956, 46); *Вусатий грек зажмурився, наче йому хто шпурнув у лице жменю піску, вкліпав віями* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 49).

ЗАЖНИ́ВНИЙ, а, е. Стос. до жнив (про пісні). *Думаю, думаю, та й своїх дівчат згадаю, ..й вечорниці, і купала, і колядки, й щедрівки, усякі співи наші: і важливі, і весняки, ..і веснянки* (Барв., Опов., 1902, 408); *Скільки їх* [пісень] *знає тітка! Купальських, весільних, зажнивних* (М. Ол., Леся, 1960, 107).

ЗАЖОВКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ЗАЖО́ВКНУТИ,** ну, неш; *мин. ч.* зажо́вк і зажо́вкнув, нула, ло; *док.* 1. *перев. 3 ос.* Робитися, ставати жовтим, жовтавим; жовкнути. * Образно.— *Все запам'ятовуй, Хомо, бо це вже історія. Не та історія, що зажовкає десь у книгах, а та, що твориться на твоїх очах* (Гончар, III, 1959, 414).

2. Набувати від хвороби, втоми і т. ін. відтінку жовтизни (про колір шкіри). *Мука їм* [сестрам] *бідним, нема їм спокою ні на хвилину; зажовкли, схудли, помарніли* (Мирний, I, 1954, 1955); *Лице зажовкло.*

ЗАЖО́ВКЛИЙ, а, е. 1. Який зажовк, став жовтим, жовтавим. *Де-не-де зеленів бліде зажовкле стебло...* (Мирний, III, 1954, 106); *Відімкнув* [Кошовий] *замок вогнетривкої шафи і вийняв... рукопис.. Загрубілий від давності й зажовклий папір* (Ле, В сноп.., 1960, 9).

2. Який набув від хвороби, втоми і т. ін. відтінку жовтизни (про колір шкіри). *Кликнули слугу Йосипенкову, зажовклу, захарчовану дівчину* (Мирний, IV, 1955, 199); *Миронич в утіхою стежив, як оживав хлопець, рум'яніло зажовкле лице, блискотіли очі* (Горд., II, 1959, 117).

ЗАЖО́ВКНУТИ *див.* **зажовка́ти.**

ЗАЖОВТІ́ТИ, вчу́, вті́ш, *перен.* Док. до **жовті́ти.**

ЗАЖОВТІ́ТИ, і́є, *док.* 1. Почати жовтіти; забарвитись у жовтий колір, стати жовтим. *По непривітній хаті розлився рожевий світ; сірі стіни загорілися, двері зажовтіли* (Мирний, I, 1954, 324); * Образно. *Та коли ж ми, коли діждем Тії зорі, тії долі, Що нам колос зажовтів На зубоженому полі?* (Граб., I, 1959, 547); // *безос. Ще кілька днів тому лежав тут сніг, танула льодова кірка, а сьогодні вже зажовтіло, з'явилися перші весняні квіти* (Збан., Сеспель, 1961, 361).

◇ **Зажовті́ло в оча́х,** *безос.*— про хворобливе відчуття запаморочення. *Докір і нагадка на мое недавне наче молотком ударили мене по голові. Зажовтіло, потемніло в очах і, як град, полилися з них сльози* (Мирний, I, 1954, 85).

2. Показатися, виділитися жовтим кольором, забарвленням на якомусь фоні. *За зеленими вишнями зажовтіла низька огорожа, оплетена куликами* (Н.-Лев., III, 1956, 21); *На обрії зажовтіла земля, а потім під імлистою горою вирнув чужий порт* (Купер, Чорноморці, 1956, 56).

ЗАЖОВТІ́ТИСЯ, і́ться, *док., розм.* Те саме, що **зажовті́ти.** *Широкі, підмоклі луки аж до.. гір зажовтілися корчами лоташу* [латача] (Фр., VIII, 1952, 9).

ЗАЖУВА́ТИ, ую, уєш, *док.* Почати жувати. *Потягнулися* [діти] *до хліба, пожадливо зажували* (Збан., Сеспель, 1961, 268).

ЗАЖУ́РА, и, ж., *поет.* Почуття журби, смутку. *Він у зажурі нахиляється до Тимофія, сповнений своїм і чужим горем, і, мов у тяжкому сні, прямує додому* (Стельмах, II, 1962, 208); *Лія слухала мовчазна, зовсім притихла,— не смуток, але якась солодка зажура ввійшла в її душу і серце* (Смолич, Мир.., 1958, 345).

ЗАЖУ́РЕНИЙ, а, е. 1. Діепр. пас. мин. ч. до **зажури́ти.** *Зажурена недомаганням* [нездужанням] *дочки, мати часто питалася лікаря, що він думав про стан її здоров'я* (Кобр., Вибр., 1954, 94); *Поганий настрій огортав усіх. І навіть Вова.. сидів мовчки, наче чимось зажурений* (Трубл., I, 1955, 118).

2. *у знач. прикм.* Засмучений, сумний. *Он сонечко світить надворі, сніг білів, виблискує, цвірінчать горобці, а в хаті так сумно, так тихо, нас тільки двоє; зажурений старий батько та я* (Тесл., Вибр., 1950, 68); *Клим сидів зажурений, його забули позвалити на читання* (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 61); * Образно. *З-за галузки смереки виглядали зажурені гори, наповні сумом тіней од хмар* (Коцюб., II, 1955, 308); // Який виражає зажуру, сум. *Дівчина зажуреними очима задумано дивилася кудись* (Головко, I, 1957, 108); *Кожного вражала її зажурена постать і очі, повні страждання й туги* (Шиян, Магістраль, 1934, 53); *Зажурене лице;* // Пройнятий, сповнений зажурою, сумом; тужливий. *Та от ми почули з тобою Сердечний зажурений спів: «Коли розлучаються двоє...» І кожен із нас посмутнів* (Ют., Люди.., 1959, 181); *Зажурений голос.*

ЗАЖУ́РЕНІСТЬ, ності, ж. Стан за знач. **зажу́рений** 2. *Василь Васильович лаяв себе за те, що тоді ж, після уроку, не поговорив з Галиною. Адже ж і тоді він помітив незвичайну зажуреність дівчинки* (Донч., II, 1956, 351).

ЗАЖУ́РЕНО. Присл. до **зажу́рений** 2. *Андрій схилився над* [пораненою] *коханою, зажурено дивився їй у вічі* (Збан., Незабутнє, 1953, 33); * Образно. *Чути, як тихо, зажурено шумлять сосни* (Десняк, Опов., 1951, 15).

ЗАЖУРИ́ТИ, урю́, у́риш, *док., перех.* Навіяти кому-небудь, ви́кликати у когось журбу, смуток. *Помер старий Самійленко, нехай царствує! Дуже зажурив він жінку!* (Вовчок, І, 1955, 85); * Образно. *Пісня зажурила всю хату. Зажурився і Максим* (Стельмах, Хліб.., 1959, 249).

ЗАЖУРИ́ТИСЯ *див.* **зажу́рюватися.**

ЗАЖУ́РЛИВИЙ, а, е, *рідко.* Сповнений зажури; сумний. *С в поемі* [В. Сосюри «Червона зима»] *нотки сумну і нотки журливих спогадів про тих, що полягли в бою,— і ці зажурливі спогади роблять твір ще людянішим* (Мал., Думки.., 1959, 29); *Щось було в ній* [дівчині] *від Олечки. Та ж сама зажурлива синява допитливих очей і дитяча посмішка* (Хижняк, Тамара, 1959, 207).

ЗАЖУРЧА́ТИ, чи́ть, *док., розм.* 1. Почати журчати.

2. Видати звуки, схожі на журчання; // *безос. Зажурчало в коров'яках, і звідти вибігла.. задичавіла, бездомна сваня* (Вас., II, 1959, 19).

ЗАЖУ́РЮВАТИСЯ, юю́ся, ює́шся, *недок., рідко,* **ЗАЖУРИ́ТИСЯ**, уро́ся, у́ришся, *док.* Перейматися почуттям журби, смутку; журитися. *Оженився, то вже й зажурився. Не женився — не журився* (Номис, 1864, № 9008); *Сидить батько кінець стола, На руки схилився; Не дивиться на світ божий:. Тяжко зажурився* (Шевч., І, 1963, 25); *Зажурилися всі від сумної бабусиної розповіді* (Хижняк, Тамара, 1959, 182); * Образно. *Чом ти зажурилась, ти скажи, тополе? Знову одиноко ти стоїш між нив* (Сос., Солов. далі, 1957, 19); // *за ким, чим, по кому, чому.* Горювати, тужити за ким-, чим-небудь.— *Чи не за золотогривим, Христе, зажурилася так? — спитав Свирид, глянувши на смутну Христю* (Мирний, І, 1954, 243); *Не мало ми воювали, стоптали чобіт рудих, І якщо згадати мертвих, то я зажурюсь по них* (Мал., Звенигора, 1959, 96).

ЗА́ЗВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зазва́ти.** *Ой столи мої заслані, Гості мої гавкані, Столи мої тісовії* [тесовії], *Гості мої дорогії!* (Чуб., V, 1874, 691)

ЗАЗВА́ТИ *див.* **зазива́ти.**

ЗАЗВУЧА́ТИ, чи́ть, *док.* 1. Почати звучати, утворювати звуки. *Несподівано зазвучав баян, і зразу на другому кінці площі відгукнулася весела пісня* (Собко, Запорука.., 1952, 3); *Голос Вадима злегка приглушений.. То сніг вбирає в себе частки звуку, і сам, здається, скоро зазвучить такою дивовижною мелодією, яку можна почути лише уві сні* (Руд., Остання шабля, 1959, 53); // Сповнитися звуками. *Здається, що арена завмирає на цілу добу для того, щоб завтра увечері знову ожити, зазвучати, засяяти вогнями та фарбами* (Ткач, Арена, 1960, 127).

2. Почати лунати, чутися (про голос, мелодію та інші звуки). *В телефонній трубці несподівано зазвучав голос Каргата* (Шовк., Інженери, 1956, 29); *Пісня все наближалась і, на деякий час затихнувши, знову зазвучала вже недалеко за горбами* (Донч., Опов., 1950, 19); // *чим.* Набрати якого-небудь відтінку, якоїсь особливості. *Він розпалився. Голос йому зазвучав сухішим тембром* (Мик., II, 1957, 93).

3. *перен., у чому.* Виявитися, з'явитися (в голосі, співі, словах і т. ін.). *Тепер здивування, жаль і обурення зазвучали в його мові* (Кол., Терен.., 1959, 378); *В ліриці Шевченка 1843—1847 років зазвучали нові мотиви, порівняно до ранніх його творів* (Укр. літ., 8, 1957, 169); // Набути певного значення, створюючи якесь враження. *Деякі місця в оповіданні для неї самої зазвучали по-новому від того, що були прочитані вголос* (Донч., V, 1957, 374); *Вже войовничі гвардійські гасла при дорогах зазвучали бійцям інакше* (Гончар, III, 1959, 442).

ЗАЗДАЛЕГІ́ДНИЙ, а, е. Сказаний, зроблений, написаний і т. ін. заздалегідь, наперед. *Гранозан — ртутно-органічний препарат — можна застосувати для заздалегідного протруювання насіння бавовнику* (Техн. культ., 1956, 243).

ЗАЗДАЛЕГІ́ДЬ, *присл.* За якийсь час до чого-небудь; наперед. *Треба загадалегідь десь захисту шукати* [Явдосі], *притулку для себе* (Мирний, І, 1949, 235); — *Ця розмова буде для нього багато важити, і тому я хотів завдалегідь попередити вас, щоб ви встигли продумати свій виступ* (Гур., Новели, 1951, 173).

ЗАЗДАЛЕ́ГОДИ, *присл., діал.* Заздалегідь. *Дід заздалегоди піднявсь, паличку взяв, шкандибав* (Барв., Опов.., 1902, 189).

ЗАЗДОРО́ВИЙ, а, е, *розм.* Занадто великий. *Хто його знав, як це він встигав за неї й за себе робити при своїй марудності з своїми заздоровими ногами, що крок за кроком, помалу.. плентались то туди, то сюди, і з своїми незграбними «граблинами» руками* (Григ., Вибр., 1959, 352).

ЗА́ЗДОРОВНИЙ, а, е. В якому висловлюється побажання здоров'я. *Народно-мелодійну обрядову музику і пісні могли б створити.. наші провідні поети і композитори. Як були б вдячні їм люди за весільні, заздоровні пісні* (Ком. Укр., 11, 1963, 38); *Заздоровний тост;* // Який піднімають, випивають з побажанням здоров'я. *Підкісши заздоровний келих, коли дванадцять б'є Москва, у хорі вигуків веселих ми звичні чуємо слова: — В новому році — з новим щастям!* (Забіла, Промені, 1951, 8); // Який містить прохання про здоров'я для кого-небудь. *Молитви заздоровні* (Сл. Гр.).

ЗАЗДРА́ВИЦЯ, і, *ж., розм.* Коротка застольна промова або пісня на честь кого-, чого-небудь з побажанням здоров'я, довголіття.— *Хіба ваша заздравиця не варт того, щоб її смачніш примочити? Великі слова — святі слова* (Мирний, III, 1954, 289).

ЗА́ЗДРИЙ, а, е, *без додатка, рідше на що, до чого.* Який відчуває заздрість, бажає мати те, що належить іншому; заздрісний. *Одна його доля — чорні бровенята, Та й тих люде заздрі не дають носить* (Шевч., І, 1951, 41); *Щирий та щедрий Семен ніяк не міг погодитися з лукавим та заздрим на чуже добро Романком* (Коцюб., І, 1955, 103);— *Вони* [миші] *всі розбійниці,— зашарудіє листям старий дуб,— і заздрі до чужого щастя* (Ів., Про бджілку.., 1959, 21); // Який виражає, виявляє заздрість. *Збоку вигравали мувики. Вище за коней злітали на прудких ногах козаки, на них заздрими очима дивилися бурсаки* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 100); // *у знач. ім.* **за́здрий, рого,** *ч.;* **за́здра, рої,** *ж.* Про людину, яка заздрить кому-небудь. *Тут на селі багато заздрих! Ніхто не пройде повз дворище, щоб не позавидував...* (Мирний, І, 1949, 238).

ЗА́ЗДРИТИ, рю, риш, *недок., без додатка і кому, чому, на кого — що, рідко в чому.* Відчувати заздрість до кого-, чого-небудь. *Як усі здивуються, коли вона на свято узує їх* [чоботи], *як усі будуть заздрити їй!..* (Мирний, III, 1954, 29); [М а в к а:] *Се так, як голуби... Я часом заздрила на них: так ніжно вони кохаються...* (Л. Укр., III, 1952, 204); — *Тату, що це за почуття,— заздрість? Ти коли-небудь заздрив?* (Донч., V, 1957, 337); *Навіть севастопольські хлопчаки, які спочатку навчаються плавати, а потім вже ходити,— і ті заздрили його спритності* (Ткач, Жди.., 1959, 21); *Твоя книга говорить йому все, де ти лінувався, де ти поспішав, де ховав убогість думки за зливою слів, де чорно заздрив на чужу роботу* (Ю. Янов., І, 1954, 16); *Сестра сестрі заздрить в красоті* (Укр.. присл.., 1955, 218).

ЗА́ЗДРИТИСЯ, рюся, ришся, *недок., на що, розм.* Те саме, що **за́здрити.** *Люди,. заздряться на наші*

стоги (Мирний, I, 1954, 91); *На велику худобу, батьківщину її* [дівчини] *заздрились* (Барв., Опов.., 1902, 462); // Заздрячи, пристрасно бажати, прагнути оволодіти чим-небудь. [Полікарп Іванович:] *Не заздрись на велике, щоб і малого не згубив* (Кроп., IV, 1960, 328).

За́здрісний, а, е, *без додатка, рідко на що.* Схильний до задрощів; заздрий. [Іван:] *Ну, та й заздрісна яка дівка! Вже їй, бач, і не по нутру, що Одарка перш її йде заміж* (Кроп., I, 1958, 90); — *Далебі я не заздрісна на небуденну красу Нелі* (Вільде, Сестри.., 1958, 300); // Який виражає, виявляє заздрість. *Заздрісні багатозначні погляди, які кидали товариші на бінокль, сприймав* [Олег] *без гордування* (Ле, Клен. лист, 1960, 222); — *Добрі господарі худобу тримають у хаті,— мовив Антон, заздрісними очима розглядаючи рудого в білих цятках бичка* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 17).

За́здрісник, а, ч. Той, хто має заздрість, хто заздрить. *Ясно одне, становище Куцовича не дає спокою лихим заздрісникам* (Рибак, Час.., 1960, 425); *Йому колись були остогидли і заздрісники, і базіки, і просто недалекі люди, що замурувалися тільки в своїх вузьких інтересах* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 844).

За́здрісниця, і, *ж.* Жін. до **за́здрісник**.

За́здрісність, ності, *ж.* Властивість за знач. **за́здрісний**.

За́здрісно. Присл. до **за́здрісний**.— *Нам би хоч одного такого* [коня]! — *заздрісно вигукнула вона* (Руд., Остання шабля, 1959, 225); *Вони* [вартові] *приємно усміхалися до чужинця і заздрісно поглядали на столик, де в маленьких дерев'яних тарілочок смачно визирали купи ласощів...* (Досв., Гюлле, 1961, 67); // *у знач. присудк. сл.— Зійшло колись і для мене сонечко, та заздрісно стало другим — і виступили...* (Коцюб., I, 1955, 140); *Дід Міхаль у свої сімдесят чотири роки такого гопака тнув, що й молодим було заздрісно* (Кучер, Дорога.., 1958, 35); *Чи заздрісно тобі на сю корону, сю багряницю, сей берло?* (Л. Укр., I, 1951, 429).

За́здрість, рості, *ж., без додатка, до кого і рідко на кого — що.* Почуття роздратування, досади, викликане якоюсь перевагою, вищістю, добробутом іншого. — *Якого хліба навозив!..— подумав він із заздрістю, мало не з ненавистю до брата* (Коцюб., I, 1955, 120); *Панії з заздрістю оглядали вбрання і або зеленіли в лиці, або удавано всміхалися, бачачи на суперницях кращі одяги* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 94); *Досада на свою злиденність і заздрість на Власова багатство мучили його* (Мирний, IV, 1955, 126); // Пристрасне бажання мати що-небудь, досягти того, що є в іншого. *Це була особлива, ніжна заздрість до юного покоління, яке житиме при комунізмі* (Донч., V, 1957, 293).

На за́здрість *кому* — так (такий, таке і т. ін.), що може хтось позаздрити. *Він уселся на передньому сидінні, гордий з того, що має можливість на заздрість сусідам проїхатися в такій машині* (Збан., Між.. людьми, 1955, 20); *В Устини дочка виросла людям на заздрість* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 13).

За́здрі́ти, за́здрю, за́здриш, *док., перех., діал.* Побачити. *Отсе-то вони* [парубки], *заздрівши дівчат, потягнули за ними* (Кв.-Осн., II, 1956, 19).

За́здро. Присл. до **за́здрий**. *Знайшлись такі, що заздро подивились і на сей заробіток* (Мирний, I, 1954, 351); *Всі заздро позирали на прекрасну чуприну яскравого ясного золота на Юриній голові* (Смолич, II, 1958, 86); // *у знач. присудк. сл. Заздро, що в брата Є в коморі і на дворі, І весело в хаті!* (Шевч., I, 1951, 119); *Мені навіть було трохи заздро, що Юрчик уже вчинив подвиг, а я ще* (Сміл., Сашко, 1957, 112); *Семен видів, що всі ті люди й веселі й щирі до себе, та й від того стало йому неначе заздро на тих людей* (Март., Тв., 1954, 116).

За́здростити, ощу, остиш, *недок., кому, чому, на кого — що і без додатка, діал.* Заздрити. *Багатирки надимали презирливо губи, а Мартоха думала: «заздростять!»* (Л. Укр., III, 1952, 636).

За́здрощі, ів, *мн.* Те саме, що **за́здрість**. *Залізо іржа з'їдає, а заздрий від заздрощів погибає* (Укр.. присл.., 1955, 218); *Загомонів* [натовп], *посипались жарти, в яких, окрім веселощів, почувався і подив, і заздрощі, і навіть острах: — Стережіться, хлопці,— щасливець між нами!* (Гончар, I, 1959, 47); — *Петрик тріснє з заздрощів, коли побачить мене у цих чоботях* (Багмут, Опов., 1959, 5).

За́зелёний, а, е, *розм.* 1. Надто зелений.

2. *перен.* Дуже юний, недосвідчений. *Їх кавалери, переважно ровесники, були надто мрійливі, щоб зважати на матеріальний стан батьків своїх партнерів, і ще зазелені, щоб розуміти моральні якості таких, як Катерина* (Вільде, Сестри.., 1958, 508).

За́зеленйти, ню, нйш, *док., перех.* Зробити зеленим. *Сонце налляло злотом глибоку долину, зазеленило трави* (Коцюб., II, 1955, 308); *Весна, як повідь, налетіла й забрунила, зазеленила рослину* (Ле, Міжгір'я, 1953, 289).

За́зеленілий, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зазелені́ти**; // *у знач. прикм. Стоповий шлях, сяк-так звалена на ниві у волохаті скирти солома, зазеленілі вибалочки — все це чимось нагадувало мені рідні пейзажі України* (Хор., Ковила, 1960, 4).

За́зеленіти, іє, *док.* 1. Стати зеленим, укритися зеленню — листям, травою і т. ін., набути зеленого кольору. *Веселая весна була; Зазеленів вишневенький садочок* (Гл., Вибр., 1957, 189); *Закучерявились дерева, зазеленіли широкополі колгоспні лани...* (Вишня, I, 1956, 345); // *безос. Знову зачорніло, зазеленіло довкола, й Марині стало шкода цієї короткочасної зими* (Дмит., Наречена, 1959, 163); // Впростн, з'явитися (про щось зелене — траву, посіви і т. ін.). *Після грози в оту ніч випали ще дощі.. Спалені трави одволожило, ..на городах зійшла зеленіло, як рута* (Головко, II, 1957, 230); *Тільки зійшов з землі сніг, як зазеленіли трави й зацвіли проліски* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 27).

2. Виділитися зеленим кольором, зеленню з чого-небудь, на чомусь. *Ще здалеку заманячіли на дорозі поламані сани, зазеленіла присипана снігом ялинка* (Коцюб., I, 1955, 84); *Перед ними в степовій западині зазеленіло селище* (Ю. Янов., II, 1954, 143).

За́зеленіти́ся, іється, *док.* Те саме, що **зазелені́ти**; *Рундучок де-не-де поріс м'якенькою травичкою; дашок теж місцями зазеленівся* (Вовчок, VI, 1956, 237); *Розвився кучерявий дуб, зазеленівся луг і гай* (У. Кравч., Вибр., 1958, 97); *Ліс.. рутою зазеленівся поблизу* (Гончар, III, 1959, 409).

За́зелень, *присл., рідко.* Те саме, що **на́дзелень**. *Садовини не продавай зазелень* (Сл. Гр.).

За́зе́млення, я, *с., ел., радіо.* 1. Дія і стан за знач. **заземли́ти**. *Потрібне при несиметричній антені заземлення створюється металевим дротом, листом чи іншим провідником, глибоко закопаним у землю* (Осн. радіотехн., 1957, 175).

2. Те саме, що **за́зе́млювач**. *В установках високої напруги.. застосовують захисне заземлення* (Довідник

сіль. будівельника, 1956, 243); *Вона несла кудись під пахвою радіоприймач із обривками антени та заземлення* (Гончар, Людина.., 1960, 58).

ЗАЗЕМЛЙТИ *див.* **зазе́млювати.**

ЗАЗЕ́МЛЮВАННЯ, я, *с., ел., радіо.* Дія за знач. **зазе́млювати.**

ЗАЗЕ́МЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАЗЕМЛЙТИ**, лю, лйш, *док., перех., ел., радіо.* Робити електричне з'єднання машин, апаратів, приладів і т. ін. з землею. *Я.. одсуваю завісу перед невеличким екраном і заземлюю один дріт* (Ю. Янов., II, 1958, 11); *Яременко заземлив антену радіостанції* (Автом., В. Кошик, 1954, 136).

ЗАЗЕ́МЛЮВАТИСЯ, юється, *недок., ел., радіо.* Пас. до **зазе́млювати.**

ЗАЗЕ́МЛЮВАЧ, а, *ч., ел., радіо.* Будь-який металевий провідник у вигляді труби, пластини, дроту, що використовується для заземлення. *Глибинними заземлювачами є вертикально забиті стальні труби діаметром 30—40 мм з товщиною стінок 2—4 мм, довжиною 2—3 м* (Сіль. лінії електропередачі, 1956. 86).

ЗАЗЙВ, у, *ч., рідко.* Те саме, що **запро́шення.** — *Коли ти кличеш мене до себе, то я радуюсь твойому* [твоєму] *зазиву і радо піду за тобою* (Фр., VI, 1951, 116).

ЗАЗИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зазива́ти.**

ЗАЗИВА́ТИ, аю, áєш, *недок.*, **ЗАЗВА́ТИ**, ву́, ве́ш, *док., перех.* 1. Кликати до себе, запрошувати. *Зазивала* [Галочка] *до себе подруг, іноді сама ходила до них* (Кв.-Осн., II, 1956, 358); *До загрібальниць і скиртоправів зажахали чоловіки кашкетами, зазиваючи на обід* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 207).

2. *тільки недок., перен.* Закликати до якоїсь дії, спонукати на що-небудь. *Більшовики зазивають окривджений люд на боротьбу з одвічними гнобителями — панами, царем* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 170); * Образно. *Наперекір розлюченому звіру, Що тінь війни ожити зазива, Із рук твоїх всесвітній голуб миру Летить, Москва!* (Рильський, 300 літ, 1954, 18).

ЗАЗИВНИ́Й, а́, е́, *рідко.* 1. Який кличе, запрошує. *З перехресної вулиці від складального цеху.. раптом почувся голосний, зазивний жіночий крик* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 172).

2. *перен.* Який закликає до чого-небудь, спонукає на щось.

◇ **Зазивни́й лист**, *іст.* — заклик. *Мастки й корчми вже були розбиті, збіжжя поділене, і селяни тепер жваво обговорювали зазивний лист полковника Кривоноса* (Панч, Гомоп. Україна, 1954, 359).

ЗАЗИ́ВНО, *рідко.* Присл. до **зазивни́й.** *Зазивно заграла музика* (Бурл., О. Вересай, 1959, 134); — *Даньку! Милий! — очі її сяяли до нього віддано, щиро, зазивно!* (Гончар, Таврія.., 1957, 534).

ЗАЗИМО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Який погано перезимував, охляв за зиму.— *Ранком буде тобі робота: поженеш її* [корову] *на кручі, може, хоч трохи підпасеться та на ноги стане, а то вже така зазимована* (Юхвід. Оля, 1959, 100).

ЗАЗИ́МОК, мку, *ч., діал.* Заморозок. — *Стару хату розвалили, нову — не вкрили... близько зазимок, а я тулюся по-цигансько під грушею* (Рудь, Гомін.., 1959, 68); *А весна нині нерівна. Після ранкових зазимків несподівано війнуло теплом* (Рад. Укр., 12.IV 1961, 1).

ЗАЗИМУВА́ТИ, ую, уєш, *док.* Залишитися де-небудь на зиму, розташуватися на зимівлю. *У Слободзеї, в цьому стародавньому молдаванському селі, зазимувала ..ковацька флотилія* (Добр., Очак. розмир, 1965, 262); *В районі Станового хребта загін змушений був зазимувати* (Видатні вітч. географи.., 1954, 14).

ЗАЗИРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зазира́ти.** *Хвилини чекання здавалися Ремо за вічність — його нервувало невпинне зазирання до кімнати якихось китайців* (Досв., Гюйле, 1961, 71).

ЗАЗИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАЗИРНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.* 1. Дивитися у (за) що-небудь і т. ін., намагаючись побачити когось, щось; заглядати.— *Що він тобі казав? Насте, що він тобі казав? — жадібно допитувалась Соня, зазираючи їй у вічі* (Вас., I, 1959, 196); *На вулиці, коло воріт, сходилися сусіди — зазирали на подвір'я* (Кач., II, 1958, 8); *Зазирнув* [Іванко] *і побачив, що там нічого немає* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 108); * Образно. *Щербатий місяць зазирнув у вікно* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 40).

◇ **Зазира́ти в горшки́** *див.* **горщо́к; Зазира́ти (зазирну́ти) в ду́шу (се́рце)** — намагатися зрозуміти стан, почуття, думки кого-небудь. *Люба наче вгадує Мар'янові думки: не раз чужі очі так підозріло зазирали чи лізли в її душу* (Стельмах, Хліб.., 1959, 195); [Г р и ц ь к о:] *Ще раз у власне серце зазирну; І якщо там Маруся переважить, Зроблю, як кажеш, відсахнуся Галі І до Марусі старостів зашлю* (Сам., II, 1958, 78); **Зазира́ти (зазирну́ти) в майбу́тнє (невідо́ме, впере́д** *і т. ін.*) — намагатися уявити, передбачити те, що станеться. *Всі вже чули, як, наближаючись, урочисто шумить над світом перемога, всі жили вже, упиваючись надіями, зазираючи в майбутнє* (Гончар, III, 1959, 388); **Зазира́ти в ро́та** *див.* **рот; Зазира́ти в ру́ки (в кише́ню, до кише́ні)** *кому* — чекати від когось грошей, якоїсь допомоги і т. ін.— *Чи довго я тут буду зазирати людям в руки — за грішми?* (Стеф., III, 1954, 212); *Вона, вирушивши в далеку життєву путь, матиме такий же духовний багаж, як чоловік, і не зазиратиме в його кишеню* (Добр., Тече річка.., 1961, 227); **Зазира́ти в ча́рку (ча́рочку)** — вживати алкогольні напої, зловживати ними. *Іван Кісточка, ніде правди діти, на старість підлінився.. і в чарочку зазирав, та ще й у глибоченьку* (Тют., Вир, 1964, 25); **Зазира́ти (зазирну́ти) сме́рті в о́чі (у ві́чі)** — перебувати в стані смертельної небезпеки. *Будуть ночі в пожежах і дні, коли ти по сто разів зазиратимеш смерті у вічі* (Гончар, Людина.., 1960, 30).

2. Ненадовго заходити, заїжджати куди-небудь або до когось. *До Золотаренків, до яких раніше майже ніхто не заходив, тепер щовечора зазирали сусіди* (Тют., Вир, 1964, 157); *Про одне я мрію кіні — Коли буду на Вкраїні, Зазирнути в те село* (Перв., I, 1958, 332).

ЗАЗИРНУ́ТИ *див.* **зазира́ти.**

ЗАЗИЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАЗИ́ЧИТИ**, чу, чиш, *док., перех., діал.* 1. Позичати у кого-небудь, брати в борг. — *А де ж ви тих грошей набрали? — Частину — з громадського кошту взяли, частину свої громадяни із свого достатку наскладали, а частину зазичили в сусід* [сусідів] (Мирний, IV, 1955, 320).

2. Позичати кому-небудь, давати в борг. [Х р а п к о:] *Та тобі усяк такі гроші зазиче. І я, коли хоч, дам ті гроші...* (Мирний, V, 1955, 169).

ЗАЗИ́ЧИТИ *див.* **зазича́ти.**

ЗАЗІВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Те саме, що **загна́тися 1.** *Одного разу Тимко зазівався, і всюдихід наскочив на стовпа* (Дояч, V, 1957, 189).

ЗАЗІХА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зазіха́ти.** *Загартовані в боротьбі, опиралися вони* [степовики] *панським зазіханням* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 273).

ЗАЗІХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАЗІХНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., на що.* Пристрасно бажати, намагатися захопити, привласнити що-небудь. *Усе по правді треба робить, а на чуже не зазіхати* (Барв., Опов.., 1902, 429); *Ще хоче сказати княгиня від усіх руських людей імператорам Візантії, що в них також є сонце, свої землі й моря, руські люди ніколи не зазіхали й не зазіхнуть на них, але не хочуть вони й не допустять, щоб Візантія*

зазіхала на Русь (Скл., Святослав, 1959, 128); // Намагатися позбавити чого-небудь, завдати шкоди.— *Та ти не бійсь,— не дав йому доказати.— На твоє сімейне щастя я не зазіхаю* (Головко, I, 1957, 480); *Зажерлива козацька старшина, багатіючи та розживаючись, все частіше зазіхала на вольності простих козаків* (Гончар, Таврія.., 1957, 131).

ЗАЗІХНУ́ТИ *див.* **зазіха́ти.**

ЗАЗМАГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Те саме, що **засперечáтися.** *Як тільки пан із паном зазмагався, Дивись — у мужиків чуприни вже тріщать* (Греб., I, 1957, 59); *Зазмагались* [совечко і дощик].— *Хто все плодить: Груші, сливи, огірочки? — А без мене,— дощ доводить,— Враз пов'януть всі садочки!* (Граб., I, 1959. 452).

ЗАЗМІ́ЙТИСЯ, ї́ться. Почати зміїтися. *Он річка внизу повилася, заміїлась* (Хотк., I, 1966, 79).

ЗАЗНАВА́ТИ, аю, аєш, *недок.*, **ЗАЗНА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех., рідко з підрядним реченням.* 1. Пізнавати на власному досвіді, переживати що-небудь, зустрічатися, стикатися з чимось. *Всюди він бував, усюди зазнавав різних пригод* (Фр., VIII, 1952, 358); *З півдня древньоруська держава зазнавала постійних нападів кочівників* (Іст. середніх віків, 1955, 43); *— Але ж я зазнав і концтабору, ось погляньте на моє тіло* (Ле, Право.., 1957, 236); // Відчувати, почувати що-небудь. *Здавалось, він на протязі всього життя не зазнавав такого напрочуд ясного спокою, як зараз* (Гончар, III, 1959, 117); *— Я теж зазнала великого розчарування в житті...* (Вільде, Сестри.., 1958, 428); // *тільки 3 ос.* Під дією чого-небудь мати певні зміни у своєму складі. *Відомо, що органічні речовини (білки, жири, вуглеводи та ін.), зазнаючи безперервного розпаду, виділяють енергію, потрібну для життєдіяльності* (Наука.., 2, 1957,28).

◇ **Зазнава́ти (зазна́ти) зневáги** *див.* **зневáга; Зазнава́ти (зазна́ти) пораз́ки (пораз́ок)** — бути переможеним (перев. у бою). *Раніше, коли бувало полк ще зазнавав поразок, програючи окремі бої, Козакове звинувачував у цьому не когось іншого, а в першу чергу себе* (Гончар, III, 1959, 432); **Зазна́ти, почі́м кі́вш (пуд) ли́ха** *див.* **ли́хо.**

2. *розм.* Знати, пам'ятати. *Батька-матері і не зазнаю: сиротою зросла я, при чужині, у людях* (Вовчок, I, 1955, 102).

ЗАЗНАВА́ТИСЯ [1], аю́ся, аєшся, *недок.*, **ЗАЗНА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* Ставати погордливим, самовпевненим, починати із зверхністю, зневажливо ставитися до інших. *Козацька старшина, що колись, вибираючи, на її голови грудям кидали, щоб не зазнавалася, позадирала тепер голови вгору* (Мирний, I, 1949, 182); [Хрипун:] *Він взагалі зазнався.* [Горлов:] *Хто?* [Хрипун:] *Огнев. Вдає з себе маршала* (Корн., II, 1955, 13).

ЗАЗНАВА́ТИСЯ [2], аю́ся, аєшся, *недок.*, **ЗАЗНА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док., діал.* 1. Знайомитися. *Лушня встряв у шинки. Там він зазнався з Матнею і Пацюком* (Мирний, I, 1949, 262).

2. Сходитися, вступати в близькі стосунки. *Одколи зазнався із нею* [вдовою] *мій Яків, ні до чого став парубок — ні до роботи, ні до господарства* (Вовчок, I, 1955, 219).

ЗАЗНАЙКУВА́ТИЙ, а, е. Який зазнається (*див.* **зазнава́тися** [1]). *Гриць задумався про Улику. Що воно за персона, та Улика? Певно, пихата й зазнайкувата* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 13).

ЗАЗНАЙКУВА́ТО. Присл. до **зазнайкува́тий.** *Іван Іванович Горобець, який завжди поводився зі мною зверхньо, дещо зазнайкувато, голос якого найчастіше звучав повчально і безапеляційно, йде поруч якось бочком, говорить солодко* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 322).

ЗАЗНАЙО́МИТИ *див.* **зазнайо́млювати.**

ЗАЗНАЙО́МИТИСЯ *див.* **зазнайо́млюватися.**

ЗАЗНАЙО́МЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАЗНАЙО́МИТИ,** млю, миш; *мн.* зазнайо́млять, *док., перех., розм.* Те саме, що **знайо́мити.** *Ми зазнайомили наших читачів з кількома тільки Людьми (з великої літери), що ними пишається наша Батьківщина* (Вишня, I, 1956, 340); *Вона мусить зазнайомити мене з умовами роботи* (Кач., II, 1958, 48).

ЗАЗНАЙО́МЛЕННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **зазнайо́мити** і **зазнайо́митися.** *Не лишалося їй багато часу до бесіди, до ближчого зазнайомлення* (Коб., II, 1956, 57).

ЗАЗНАЙО́МЛЮВАТИСЯ, юю́ся, юєшся, *недок.*, **ЗАЗНАЙО́МИТИСЯ,** млюся, мишся; *мн.* зазнайо́мляться; *док., розм.* Те саме, що **знайо́митися.**— *А все через Обринських. Я не повинна була зазнайомлюватися з людьми, котрі не підходять під ваш смак, тіточко...* (Коб., III, 1956, 59); *Найбільше я зазнайомилась у селі Непроходи-ліс, де ми оселилися, з Степанидою та з Катериною, двома молодими солдатками* (Барв., Опов.., 1902, 118); *Коли ж він ближче зазнайомився з Гнатом Яворським, той виявився таким же простим, як усі робітники* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 19); *Ми чекали на ланкову в плантацій тутового шовкопряда, бажаючи ознайомитись із роботою шовківниць* (Смолич, День.., 1950, 76).

ЗАЗНА́ЙСТВО, а *с.* Властивість, риса людини, яка ставиться з погордою або зневагою до інших; чванливість. *Ленін, закликаючи партію до самокритики, застерігав проти зазнайства, запаморочення від успіхів* (Біогр. Леніна, 1955, 226); *Він був далекий від зазнайства, не цурався товариства простих трудівників* (Дмит., Розлука, 1957, 254).

ЗА́ЗНАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зазна́ти.** *Вона лежала і сподівалася, що воно прийде знов, те чисте, зазнане в дитинстві почуття* (Коцюб., I, 1955, 325).

ЗАЗНА́НИЙ, а, е, *розм.* Який виявляє зазнайство.— *Вчились ми не раз і не два. Я була боязка: багатир!.. А він мені, було, каже, що я горда, що я зазнана* (Барв., Опов.., 1902, 386); *— Було мамі і напряду, і вишию, і зварю, і поперу..: бач, яка в тебе доня — не ледача, не горда та не зазнана* (Ю. Янов., I, 1954, 80).

ЗАЗНА́ТИ *див.* **зазнава́ти.**

ЗАЗНА́ТИСЯ [1] *див.* **зазнава́тися** [1].

ЗАЗНА́ТИСЯ [2] *див.* **зазнава́тися** [2].

ЗАЗНАЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАЗНА́ЧИТИ,** а́чу́, а́чиш, *док.* 1. Робити якусь помітку, позначку; позначати. *Під час сцени з Дженні Годвінсон перегортає біблію і зазначає закладками якісь тексти* (Л. Укр., III, 1952, 71); // Записувати з метою обліку, реєстрації і т. ін.; фіксувати.— *Хіба, даруючи панові староство, ..зазначають, скільки ведмедів там у лісах чи бобрів у річках?* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 9); // Пишучи, указувати. *Сергій навмисне не зазначив адреси госпіталю, щоб Зоя не знала, де його шукати* (Гур., Новели, 1951, 108).

2. Висловлювати думку, робити спостереження, звертати увагу на що-небудь.— *Ніколаєва лікував неправильно,— сказав Мехтодій Мехтодійович,— я зазначав це на зборах групи, повторю й зараз* (Ю. Янов., II, 1954, 106); *Улька наділа на Гриця бриля і зазначила, що він хлопцеві до лиця* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 15).

ЗАЗНАЧА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* 1. Позначатися, вказуватися; // *безос. Вони* [грузовики] *скоріше нагадували кримські каруци, аніж машини дальнього слідування, як зазначалося на диктових табличках, що висіли на бортах* (Кучер, Голод, 1961, 435).

2. Пас до **зазнача́ти.**

ЗАЗНА́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зазна́чи́ти** 1. *Він теж знав і чув, що в грамота короля Стефана Баторія, де докладно зазначені межі козацьких вольностей і земель* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 47); // **зазна́чено**, безос. присудк. сл.— *Ми таких, щоб розпорядок у всякому ділі давали, самі поміж себе вибираємо на рік чи на скільки там зазначено* (Мирний, IV, 1955, 331); *У списку зазначено, яка успішність кожного в школі і хто яке навантаження виконує* (Iв., Вел. очі, 1956, 92).

ЗАЗНА́ЧЕННЯ, я, с. Дія за знач. **зазна́чи́ти** і **зазнача́ти.**

ЗАЗНА́ЧИ́ТИ *див.* **зазнача́ти.**

ЗАЗО́ВИНИ, вин, *мн., діал.* Запросини. *Лошаков, правда, згорда, звисока прийняв ті зазовини* (Мирний, III, 1954, 284).

ЗАЗОЛОТИ́ТИСЯ, и́ться, *док.* 1. Набути золотистого кольору. *Он сонце покотилось, І все зазолотилось — Ставок, лужок і хата, і верба...* (Бичко, Вогнище, 1959, 166).

2. Виділитися золотистим кольором з-поміж чого-небудь, на чомусь. *Злетіли в повітря бризки, і на них враз зазолотилось сонячне проміння* (Збан., Мор. чайка, 1959, 66).

ЗАЗОЛОТІ́ТИ, і́ть, *док.* Те саме що **зазолоти́тися.** *Та ледве зазолотіли вершини гір, ми посхоплювалися* (Сенч., Опов., 1959, 294); *На озері розкрились лілеї білі і зазолотіли квітки на лататтi* (Л. Укр., III, 1952, 196).

ЗАЗО́Р, а, *техн.* Щілина, отвір між двома прилягаючими поверхнями. *При роботі поршень (особливо з алюмінієвого сплаву) розширюється від нагрівання більше, ніж циліндр. Тому між поршнем і циліндром залишають зазор* (Автомоб., 1957, 37); *Кісточкові плоди пропускають через вальці з таким зазором між ними, щоб кісточки лишились цілими* (Ком. Укр., 7, 1956, 39).

ЗАЗОРІ́ТИ, і́ть, *док.* 1. Почати зоріти, світитися. *Сонце сяде, зійде місяць ясний і зоря вечірня зазорі́є* (Мирний, I, 1954, 58); *Раптом — що це? — ніби вогник десь у лісі зазорів поміж чорних стовбурів* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 139); * Образно. *В Тимка зазоріла надія, що скоро все затихне* (Тют., Вир, 1960, 19); // Покритися зорями. *Між північчю і ранком небо знов зазоріло* (Трубл., II, 1955, 431).

2. Настати (про світанок). *Морозний ранок ледве зазорів* (Бичко, Сійся.., 1959, 104); // *безос.* Почати розвиднятися, світати. *Ще сонце ясне не сходило, Ледво* [ледве] *на днину зазоріло* (Фр., X, 1954, 307); *Лише зазоріло — ми були на ногах* (Досв., Вибр., 1959, 176).

ЗАЗУБЕ́НЬ, бня, ч. 1. Те саме, що **зазу́блина.** *Берези в березні навдивовижу білі. Стікав сік по зазубнях кори* (Дмит., В обіймах.., 1958, 35).

2. Частина чого-небудь, що видається наперед по відношенню до вертикальної поверхні. *Сивий кобзар сидів на мурі під одним зазубнем* (Стар., Облога.., 1961, 48); *Вивчав* [Черниш] *над собою новий виступ, новий зазубень, за який можна було б вхопитися і підтягтися на руках* (Гончар, I, 1954, 90).

3. Зубець (у контурах, обрисах). * У порівн. *Вся істота її рвалась туди, де височіли над Дніпром нерівні горби, наче зазубні далеких гір* (Донч., VI, 1957, 381).

4. *діал.* Тупик. *Туди не було проїзду, економія стояла в зазубні* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 270).

ЗАЗУБИ́ТИ *див.* **зазу́блювати.**

ЗАЗУБИ́ТИСЯ *див.* **зазу́блюватися.**

ЗАЗУ́БЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зазуби́ти.** У *деяких комах.. яйцеклад на кінці зазублений на зразок пилки, з допомогою якої комаха випилює в рослині заглибину для відкладання яйця* (Захист рослин.., 1952, 19).

2. *у знач. прикм.* Який має зазублини. *Коло основи.., довгого і тонкого, немов батіг, хвоста* [морського кота] *міститься дуже твердий, гострий, зазублений шип* (Наука.., 7, 1956, 27).

ЗАЗУ́БЛИНА, и, *ж.* Виїмка, заглибина або вищерблене місце на ребрі будь-якого предмета. *Найкраще різати смужки* [тіста] *спеціальним пристосуванням, що складається в валика з насадженими на ньому.. дисками з зазублинами* (Укр. страви, 1957, 329).

ЗАЗУ́БЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАЗУБИ́ТИ**, зублю́, зу́биш; *мн.* зазу́блять; *док., перех.* Робити зазублини на чому-небудь. *Деревина кам'яної берези така тверда, що об неї можна зазубити сокиру* (Наука.., 5, 1968, 16).

ЗАЗУ́БЛЮВАТИСЯ, ю́ється, *недок.*, **ЗАЗУБИ́ТИСЯ**, зу́биться; *мн.* зазу́бляться; *док.* Ставати зазубленим (у 2 знач.).

ЗАЗУ́БНИЙ, а, е, *лінгв.* Який утворюється при зближенні кінчика язика з верхніми передніми зубами. *Зазубні приголосні.*

ЗАЗУ́БРЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зазубри́ти.**

ЗАЗУБРИ́ТИ *див.* **зазу́брювати.**

ЗАЗУ́БРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАЗУБРИ́ТИ**, зубрю́, зу́бриш, *док., перех., розм.* Механічно, не думаючи, заучувати що-небудь. *Треба навчитися думати, а не зазубрювати напам'ять.. незрозуміле* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 104).

ЗАЗУ́БРЮВАТИСЯ, ю́ється, *недок., розм.* Пас. до **зазу́брювати.**

ЗАІМПОНУВА́ТИ, ую, у́єш, *док., кому і без додатка.* Знайти схвалення, сподобатись. *Згадка про фронт заімпонувала аудиторії, і звідусіль почулися вигуки схвалення* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 200).

ЗАІНТЕРЕСО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **заінтересува́ти.** *Бачачи, що граф заінтересований Калиновичами, пані Дреліхова коротко оповіла йому те, що й сам граф уже знав* (Фр., VI, 1951, 238); // *у знач. прикм. Він величаво розповідав щось заінтересованим дітям* (Ільч., Серце жде, 1939, 180).

2. *у знач. прикм.* Який має або може мати від кого-, чого-небудь користь, зв'язаний з кимсь, чимсь певною вигодою. *Заінтересовані особи; Заінтересовані сторони.*

3. *у знач. прикм., у чому.* Не байдужий до чого-небудь, хоче, бажає здійснення чогось певним чином. *У статті «Сторінки з щоденника» він* [Ленін] *вказував, що ніде народні маси не заінтересовані так у справжній культурі, як в Радянській країні* (Біогр. Леніна, 1955, 272).

ЗАІНТЕРЕСО́ВАНІСТЬ, ності, *ж., без додатка і в чому.* 1. Наявність інтересу до чого-небудь, що дає вигоду, приносить користь. *Колгосп поєднує особисті інтереси селян з суспільними, загальнонародніми інтересами, індивідуальну і колективну заінтересованість в результатах виробництва* (Програма КПРС, 1961, 67); *Багатьом ковалівцям прояснилося. Стало ясно, чого тікали з села. Не було матеріальної заінтересованості* (Кучер, Трудна любов, 1960, 123); // Наявність прагнення, бажання здійснити щось. *Письменник* [П. Панч] *зумів відобразити суттєві риси героїчного робітничого класу, його кровну заінтересованість у відбудові промисловості, його любовне ставлення до праці* (Іст. укр. літ., II, 1956, 449).

2. Цікавість, допитливість.

ЗАІНТЕРЕСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАІНТЕРЕСУВА́ТИ**, ю́, ю́єш, *док., перех.* 1. Викликати, збуджувати у кого-небудь цікавість до когось, чогось.

Батя його заінтересовувала тут на селі, серед сільської тиші та спокою (Н.-Лев., IV, 1956, 106).

2. Викликáти інтерес, приваблювати якою-небудь вигодою, користю. *Підвищення вартості трудодня матеріально заінтересовув колгоспників у підвищенні продуктивності праці* (Колг. Укр., 8, 1961, 13).

ЗАІНТЕРЕСО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАІНТЕРЕСУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док., ким, чим.* Виявляти інтерес, цікавість до кого-, чого-небудь.

ЗАІНТЕРЕСУВА́ТИ *див.* **заінтересо́вувати.**

ЗАІНТЕРЕСУВА́ТИСЯ *див.* **заінтересо́вуватися.**

ЗАІНТРИГО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заінтригува́ти.** *Явно заінтригований Марцинюк з подивом вертів у руках подарунок* (Збан., Між.. людьми, 1955, 49).

ЗАІНТРИГУВА́ТИ, ую, уєш, *док., перех.* Дуже зацікавити, викликати зацікавленість. *Захар Онисимович збагнув, що він заінтригував присутніх, а тому не поспішав з розв'язкою загадки* (Дмит., Наречена, 1959, 199); — *А я щось знаю!* — *знову повторив Митько, намагаючись будь-що заінтригувати друзів* (Зар., Світло, 1961, 23).

ЗАІРЖА́ВІЛИЙ, ЗАРЖАВІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **заіржа́віти, заржавіти**; // *у знач. прикм. Дівча довго вовтузилося біля заіржавілого вамка, шпортаючи в ньому ключем* (Досв., Гюлле, 1961, 36); *В кутку стоїть заіржавіла бочка з-під гасу* (Хижняк, Тамара, 1959, 158); *О, сором мовчки гинути й страждати, Як маєш у руках хоч заржавілий меч* (Л. Укр., I, 1951, 114).

ЗАІРЖА́ВІТИ, ію *і* **ЗАРЖАВІ́ТИ**, ію, *док.* Покритися іржею, ржею. *Турбаєві вдалося, що весь секрет Горбатюка — саме в цьому. Не повісив* [шаблі], *як він, не дав заіржавіти...* (Рул., Остання шабля, 1959, 85); [Сестра Марха:] *Іч, як замок заржавів.. Певно років з десять буде, як відпирався* (Мирний, V, 1955, 108); * Образно.— *Трудимось теж на совість. Бо краще вже згоріти на роботі, ніж заіржавіти від неробства* (Гончар, Тронка, 1966, 69).

ЗАІРЖА́ВЛЕНИЙ, ЗАРЖА́ВЛЕНИЙ, а, е. Покритий іржею, ржею. *Сам* [Кажан] *кинувся у яму, тремтячими, чорними, мов коріння, руками підняв заіржавлене віко* (Щюпа, Три явори, 1958, 47); *Поки я недужа, не клич до одваги, В заржавлених піхвах меча не воруш* (Л. Укр., I, 1951, 156).

ЗАІРЖА́ТИ *і* **ЗАРЖА́ТИ**, жу́, же́ш, *док.* 1. Почати іржати, ржати (про коней). *Приємний вогкий холод обхопив зразу Йона, коні весело заіржали, піднявши догори голови* (Коцюб., I, 1955, 240); *Сірий Семенів кінь, відчувши господаря, злегка заіржав* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 101); *Заржали коні у темнім гаї* (Рильський, II, 1960, 263).

2. *перен., розм.* Голосно, нестримно зареготати. *Хлопці радісно заіржали* (Вас., I, 1959, 122); — *Хохо! — заржав хрипло поліцай* (Збан., Єдина, 1959, 58).

ЗАІСКРЕ́НИЙ, а, е, *діал.* Заіскрілий, сяючий. *Я поглянув на її сині-сині, заіскрені очі.. і чомусь подумав, що я бачу її так близько востаннє* (Хор., Ковила, 1960, 57).

ЗАІСКРИ́ТИ [1], и́ть, *док.* Те саме, що **заіскри́тися.** *Дрібні хвильки заіскрили і спалахнули багрянцем* (Коз., Гарячі руки, 1960, 146); *Хлопчик побачив добре знайоме йому лице матері; очі його заграли, заіскрили радістю* (Мирний, I, 1954, 323); // *безос. Микола розмахнувся і так ударив кайлом в землю, що аж заіскрило* (Ткач, Шлем'я.., 1961, 48).

ЗАІСКРИ́ТИ [2] *див.* **заіскрювати.**

ЗАІСКРИ́ТИСЯ, и́ться, *док.* 1. Почати іскритися, переливатися іскрами. *В кімнаті спалахнуло яскраве світло.. Заіскрилися кришталеві чарочки, заблищав посуд* (Кучер, Голод, 1961, 459); *Вже розійшлися хмари і на небі з'явилося сонце, повеселішав садок, заіскрилися сніжинки* (Хижняк, Тамара, 1959, 266); * Образно. *Буває таке: неждано-негадано побачиш щось хороше, зрадієш, і все в тобі заіскриться* (Гриш., Подробиці.., 1956, 43).

2. Почати виблискувати, сяяти від збудження, гніву, радості, щастя (про очі). *Нахмурився й січовик: заграла молода кров, заіскрились очі: розсердила його та зневага* (Стор., I, 1957, 335); *Його очі заіскрилися живою радістю* (Фр., II, 1950, 247).

ЗАІСКРІ́ЛИЙ, а, е. Який заіскрився.

ЗАІСКРЮВА́ТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАІСКРИ́ТИ**, рю́, ри́ш, *док., перех.* Спричинювати сяяння, переливання іскрами. *І тепла сніжинка летить на чоло, Дівчатам заіскрює вії* (Мал., Звенигора, 1959, 24); *Десна розкрила лугу й лісу крила, Намистом заіскрила хвиль кришталь* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 30).

ЗАЇ́ДА *див.* **заї́ди.**

ЗАЇДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заїда́ти** 1—4. *Механізми верстата під час випробування повинні працювати без стуку, перегріву і заїдання* (Фрез. справа, 1957, 224).

ЗАЇДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАЇСТИ**, ї́м, їси́, *док., перех.* 1. Позбавляти життя, гризучи, кусаючи; загризати. *На Щуку хтось бомагу* [бумагу] *в суд подав, Що буцімби вона такеє виробляла, Що у ставу ніхто життя не мав: Того заїла в смерть, другого обідрала* (Гл., Вибр., 1957, 74); *Дрімав* [кіт] *у візку спокійно; його самого були би щури заїли* (Ков., Світ.., 1960, 38); // Дошкуляти, часто і дуже кусаючи, жалячи (про комах).— *Ой, чи хутко ви там? — Тут комарі заїдають,— протягла немов заспаним голосом Зоня* (І. Укр., III, 1952, 653); *Ну, до чого ж заїдають блохи! І ніяк ти їх не упіймаєш!* (Ю. Янов., V, 1959, 48).

2. *перен.* Змучувати докорами, лайкою, поганим ставленням і т. ін.— *Мачуха заїдає,— сказав Грицько* (Головко, II, 1957, 434); [Параска:] *Нехай же тільки Роман жениться на Пузирівні — не буде їй просвітлої години: я її заїм* (К.-Карий, II, 1960, 392); // Погано впливати, несприятливо діяти. *Нас заїдає температура: холодно — ми в просі на печі грімось* (Ю. Янов., V, 1959, 126).

◇ **Заїда́ти (заї́сти) вік** *чий* — робити чиє-небудь життя нестерпним.— *А чужого віку не хочу заїдати, не хочу, щоб ти за свою добрість терпів через мене...* (Кв.-Осн., II, 1956, 462); *Такий то невіра! Покинув!.. Світ мені зав'язав, заїв мій вік рожевий...* (Барв., Опов.., 1902, 60); **Живцем заїда́ти** *кого* — мучити кого-небудь докорами, лайкою.— *Моя баба життя не дає.. Мов кліщ, вчепилася за душу, живцем заїдає* (Стельмах, II, 1962, 21).

3. Їсти що-небудь після чогось випитого або а'їденого; закушувати.— *Хай буде по-вашому! — відказав він і, прицмокуючи, узявся за качку, заїдаючи її присмаженою картоплею* (Мирний, IV, 1955, 364); *Допивши свою чарку, Савка в хруском заїдає її цибулею* (Гончар, Таврія.., 1957, 33); *Навіть не заївши як слід першу чарку, він знову заговорив* (Головко, II, 1957, 559); * Образно. *Грицькові з одного боку гаряче, з другого боку боляче. Любощів ні заїсти, ні запити* (Барв., Опов.., 1902, 449).

4. *безос.* Затискати, стискувати, зачіплювати чимнебудь, перешкоджаючи вільному рухові.— *Де мастило? — кричав козак, первово розкидаючи порожні бляшанки.— Мастило де, Боровик? У мене механізм заїдає* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 100); — *Перелякений шинкар надаремно сіпав до себе тремтячими руками ящик в касою. Ящик заїло в пазах* (Кол., Терен.., 1959, 62).

5. *перен., безос., розм.* Дошкуляти, зачіпати, сердити.— *Я, дядьку, на вашому місці притримав би язика в своїй підворітні.— Заїло?* — *в'їдливо посміхнувся Матвій* (Стельмах, Хліб.., 1959, 98); *Заїло бригадира Івана Косила.. І почав рільничий бригадир думати, що б його таке механізаторові зробити, щоб йому було кисло* (Вишня, II, 1956, 53).

6. *діал.* Істи. *Вона набрала повний рот порічок і почала їх преспокійно заїдати* (Коб., III, 1956, 13); *Хлопець хопив* [схопив] *кусень пирога, заїдав смачно, підскакуючи на одній нозі* (Ков., Тв., 1958, 77).

◇ **Чужи́й хліб заїда́ти** *див.* **чужи́й.**

ЗАЇДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАЇ́СТИСЯ**, ї́мся, їсте́ся, *док.* 1. Під час їди забруднювати їжею обличчя біля рота. [Колом і йчиха:] *Дивись! Аж по вуха заївся вишнями!..* (Стар., Драм. тв., 1941, 225).

2. *з ким.* Сваритися, загострювати стосунки. *А зубата була* [Настуся]. *Вже не заїдайся з нею ніхто!* (Кв.-Осн., II, 1956, 471); [Миколи:] *А в Лукою ти даремно заївся. Сам бачиш, він приїхав звідти з хворою душею* (Галан, I, 1960, 498).

3. *тільки недок.* Пас. до **заїда́ти** 3. *Образно.— *Минь Онисимович так і не сказав нам своєї думки про ті суперечки, що так не розгадані опонентами і заїдаються шинкою та приправаються винцем* (Досв., Вибр., 1959, 257).

ЗА́ЇДИ, дів, *мн.* (*одн.* **за́їда**, и, *ж.*). 1. Маленькі виразки в куточках рота, що утворюються внаслідок стрептококового захворювання шкіри.

2. Жовта шкірка біля дзьоба у пташенят. *Галченя розкрило дзьоб з жовтими заїдами і пискнуло* (Коп., Як вони.., 1961, 51).

ЗАЇ́ДЛИВИЙ, а, е, *розм.* Який легко заїдається (у 2 знач.). *Посідали, почали розмову. Про одне, про друге... Про попа.— Дерій, зажера, заїдливий... Питаю: — Не в миру з ним?* (Вас., II, 1959, 76).

ЗАЇ́ДОК, дку, *ч., розм.* Те, що їдять після чогось випитого або з'їденого; закуска. *Заради таких проводів знайшлась у домі й чарка на дорогу, і сала шматок на заїдок* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 292); *Бундючно підвелося над столом спечене порося, а при ньому і хрінкрепак, і редька з хвостиком, і цибулька в вусиком, і молода картопля, укропом посипана. А на заїдок до того всього можуть підспіти ще й карасі в сметані* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 220); // Легка страва.— *Корівка в дворі — не тільки свіжа страва в хаті. Це й ліки дітям, і заїдок косареві* (Мушк., Серце.., 1962, 110).

ЗАЇ́ЖДЖАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заїжджа́ти.** *Найкраще стикові міжрядля робити завширшки 50 сантиметрів. Це забезпечує правильне заїжджання на поле агрегатів під час поздовжнього обробітку, а також при збиранні* [буряків] (Колг. Укр., 4, 1959, 11).

ЗАЇЖДЖА́ТИ [1], а́ю, а́єш і **ЗАЇ́ЗДИТИ**, їжджу́, їздиш, *недок.*, **ЗАЇ́ХАТИ**, їду, їдеш, *док.* 1. В'їжджати в середину, в межі чого-небудь. *Аж от заїжджав чоловік на двір* (Кв.-Осн., II, 1956, 53); *Ми заїздили в гроти. В них було темно, аж чорно* (Коцюб., II, 1955, 303); *Одної гарної днини заїхав у тухольські гори боярин Тугар Вовк* (Фр., VI, 1951, 40); // Завертати куди-небудь по дорозі, приїжджати до когось ненадовго. *До Онисі часто заїжджали женихи* (П.-Лев., III, 1956, 12); *Любив козак, тепер покидав, Мимо їде, та до мене не заїде* (Укр.. лір. пісні, 1958, 243); *Повертаючись додому, я вирішив звернути на миргородський шлях і заїхати у Зелений Яр* (Жур., Звич. турботи, 1960, 38); // *за ким—чим.* Приїжджати куди-небудь, щоб узяти з собою когось, щось. *Часто за дівчинкою заїздив сам Макар Макарович* (Донч., IV, 1957, 95); [Хоменко *(благаюче):*] *Тетяно Іванівно, давай проскочимо туди* [на поле]! *Ти ж, мабуть, за мною заїхала?* (Мороз, П'єси, 1959, 143).

◇ **Хоч фі́рою (во́зом) заїжджа́й** — про що-небудь широко, навстіж розкрите.— *Чого роти пороззявляли, хоч фірою заїжджай? — заговорив він* (Тют., Вир, 1964, 352).

2. Їхати куди-небудь далеко, за якісь межі. *Заїхав за Дунай, та й додому не думай* (Номис, 1864, № 708); *Не така вже тут і глушина в цьому краю, куди заїхав їхній Заруба* (Кучер, Трудна любов, 1960, 401).

◇ **Дале́ко не заїхати** *на чому* — не домогтися успіху. *Павлуша розумів, що на одному вірші, та й то чужому, далеко не заїхати, треба все нові та нові* (Головко, II, 1957, 376).

3. Звертати, збочувати з дороги; їхати, прибувати у незнайоме місце, не туди, куди слід. *Ось вони вже мчать околицею, і вона дзвінко і нестримно сміється, як і всі дівчата, коли санки на поворотах заїздять убік і перехиляються на крило* (Сміл., Сад, 1952, 234); *Міжгір'я все вужчає і вужчає. Куди ж це ми заїхали?* (Коцюб., III, 1956, 139); // *тільки док., перен.* Сказати нісенітницю, не те, що треба. [2-й відпущеник:] *Се, пані, у їх* [християн] *такий є звичай: ставлять свічник посеред хати і собаку в'яжуть до свічника...* [1-й відпущеник:] *Ото, куди заїхав!* (Л. Укр., II, 1951, 517); *Свинею зветься така людина... (Стій-стій-стій! Не туди заїхав)* (Вишня, I, 1956, 72).

4. Об'їжджаючи кого-, що-небудь, опинятися за кимсь, чимсь, біля когось, чогось; під'їжджати кружним шляхом, не прямо. *Бандити зі смолоскипами заїхали з двох боків, і я праворуч та ліворуч від себе побачив кілька кінських голів* (Мур., Бук. повість, 1959, 223).

ЗАЇЖДЖА́ТИ [2], а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАЇ́ЗДИТИ**, їжджу, їздиш, *док., перех.* Привчати до ходіння в упряжі або під сідлом (молодих коней). *Добре розвинених лошат, одержаних від плідників важковозних порід, заїжджають і привчають до роботи, починаючи з 2-х років* (Конярство, 1957, 104).

ЗАЇЖДЖЕ́НИЙ [1], а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **заїздити** [1]. *Ще здалека він побачив коло лікарняної брами двох прив'язаних до дерева заїжджених коней* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 167); *Як де вдовина нива, неоджінно зроблять дорогу. Зачала лопаткою землю копать мати. Земля збита, заїжджена* (Горд., II, 1959, 7).

ЗАЇЖДЖЕ́НИЙ [2], а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **заїздити** [2]. *Правильно заїжджене лоша спокійно ставиться до навколишнього оточення й довіряє людині* (Конярство, 1957, 111).

ЗАЇЖДЖИЙ, а, е. Який заїхав, прибув звідкись, нетутешній. *Стала* [Горпина] *порядку вчити.., як з заїжджими людьми обіходитися і як їм усе продавати* (Кв.-Осн., II, 1956, 256); *Вісімнадцятирічна дівчина на своєму весіллі підходить до заїжджого хлопця-щорсівця і каже: «Візьми мене з собою».. І йде за ним. Іде у вихор боротьби* (Довж., III, 1960, 303); // *у знач. ім.* **заїжджий**, жого, *ч.*; **заїжджа**, жої, *ж.* Людина, що прибула звідкись, нетутешня. *Зранку поперек моху кольоровою низкою тягся ряд говірливих міток із пожитковою стравою для заїжджих* (Панч, I, 1956, 63).

◇ **Заїжджий двір** — те саме, що **заїзд** [1] 1. *Візник вдарив по конях, і, поки пустилася злива, вони вже були під повіткою заїжджого двору* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 331).

ЗАЇ́ЗД [1], у, *ч.* 1. Приміщення для зупинки, ночівлі проїжджих, з двором для підвід, коней і т. ін.

В заїзді все спало. Скрізь було тихо і мертво (Н.-Лев., II, 1956, 202); *Нарешті у заїзді знайшлася кімнатка з канапкою* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 332); * У порівн. *Ну двері* [Артемовому] *товклися чужі люди, як у заїзді* (А.-Дав., Крила.., 1959, 54).

2. Дорога, якою можна заїхати, в'їхати до чого-небудь, кудись. *Заїзду до неї* [школи] *не було ніякого, тільки стежка* (Фр., IV, 1950, 282).

ЗАЇЗД [2], у, ч. 1. Дія за знач. **заїжджа́ти** [1], **заїзди́ти** 1. *Перед заїздом* [на поле] *картоплесаджалку зупиняють на краю ділянки з лівого боку від мірного дроту* (Картопля, 1957, 121); // Одночасний приїзд групи людей куди-небудь (звичайно до санаторію, будинку відпочинку і т. ін.). *Санаторій «Галаса» справді не був розрахований на ту кількість хворих, яку довелося прийняти в перший заїзд* (Збан., Сеспель, 1961, 20).

2. *спорт.* Один з турів у змаганнях, їзда на певну віддаль у гонках, скачках. *Особливо багато вболівальників прийшло подивитися фінальні заїзди чоловіків на академічних суднах* (Веч. Київ, 7.VIII 1957, 3).

3. *перев. мн., іст.* Несподівані наїзди, наскоки на кого-, що-небудь. *Було б тобі меншого брата на заїзди висилати* (Сл. Гр.); [К и й о к:] *Ех! Нудно жить без потіхи, без заїздів! прямо хоч у монастир або знов на Запорожжя мандруй!* (К.-Карий, II, 1960, 8).

ЗАЇЗДИТИ [1], їжджу, їздиш, *док., перех.* 1. Змучити частою або тривалою і дуже швидкою їздою. [К у ц ь:] *Ну, й я ж віддячив їм! Найкращі коні на смерть заїздив; куплять — знов заїжджу* (Л. Укр., III, 1952, 252); — *Ну, заїздили гнідого!* — *Злазь, приїхали!* — *відчувався Іскров* (Бойч., Молодість, 1949, 4).

2. *перен.* Змучити безперервною роботою. *Рятувати треба було цю покірну, роботящу жінку, бо заїздить її стара карга, виб'є з голови й те, що набула колись у техніумі* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 201).

3. Часто їздячи, збити, затоптати (землю, дорогу і т. ін.).

ЗАЇЗДИТИ [2] *див.* **заїжджа́ти** [2].

ЗАЇЗДИТИ *див.* **заїжджа́ти** [1].

ЗАЇЗДОМ, *присл.* Їдучи мимо, по дорозі. *Олена.. розпитує жінку про Костянтина, про їхнє життя. І та розповідає просто, щиро. Живуть вони в Ленінграді, а це заїздом до її родичів під Черніговом* (Мушк., Серце.., 1962, 287); // Заїжджаючи на короткий час. *Відколи син приїхав, ще й не надивилась вона* [мати] *на нього.. Відпустка й на відпустку не схожа, хоча, правда, і сам він каже, що опинився тут у справах служби, тільки заїздом* (Гончар, Тронка, 1963, 61).

ЗАЇЗНИЙ, а, е, *розм.* Признач. для заїзду (*див.* **заїзд** [2] 1). *Минаючи.. Обринських, я глянув туди й побачив, що заїзна брама від дороги була відчинена* (Коб., III, 1956, 51).

◇ **Заїзний двір** — те саме, що **заїзд** [1] 1. *Пан звелів коней зупинити коло заїзного двору і повів свою молоду у кімнати* (Вовчок, I, 1955, 118).

ЗАЇКА, и, ч. і ж. Людина, яка заїкається.— *А це чий віз?..— М-м-мій в-в-віз,— підбіг заїка-посполит, низько вклоняючись архімандритові* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 125); *Він трохи заїка. Коли спокійний, цього не помітно* (Баш, Надія, 1960, 58).

ЗАЇКА́ННЯ, я, *с.* Мовна вада, що виявляється у мимовільному повторенні окремих звуків, складів або в затримці їх вимовлення. *Найчастіше причиною заїкання є психічна травма. Так, кількість заїк різко збільшилася під час війни* (Наука.., 8, 1965, 24).

ЗАЇКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся і **ЗАЇКУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАЇКНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.* 1. *тільки недок.* Мати вади у вимові — заїкання. *Галя заїкалася і завжди соромилася цього* (Хижняк, Тамара, 1959, 59); *Вантажник Григорій трохи заїкувався, коли говорив: йому трудно давалася літера «в»* (Смолич, V, 1959, 34); // Говорити, зупиняючись, мимоволі повторюючи окремі звуки, з труднощами добираючи слова (від хвилювання, раптового потрясіння і т. ін.). *Встав Федько і заїкаючись промовив: — Я... я хотіе сказати, що сьогодні читали аж дві молитви...* (Донч., VI, 1957, 516); *Страшко, помітивши Лебедя, розвів руками і навіть заїкатись почав від захоплення:— О, і-в-ви тут? П-п-риємно бачити. Д-дуже п-привемно!* (Баш, Надія, 1960, 63).

2. *тільки док.* Почавши говорити, раптово спинитися, затнутися на півслові.— *Ти здалеку? — Алі здригнувся.. Фатьма стояла під деревом, а тінь од нього вкривала Алі. Він спаленіе і заїкнувся* (Коцюб., 1, 1955, 397); *Дівчина, навіть не заїкнувшись, точно назвала по латині діагноз ушкодження* (Кучер, Голод, 1961, 53).

3. Починати розмову про що-небудь, натякати на щось. [М а р и с я:] *Віддайте мене за Миколу.* [М а р т и н:] *Світ навиворіт. Панночці — мужика забажалось!.. Не смій мені про це й заїкатись!* (К.-Карий, I, 1960, 346); *Коли мати заїкнулась, що доведеться, мабуть, Іванові кидати школу, бо без батька яке там вчення,— Гаврилик аж спалахнув* (Кол., Терен.., 1959, 21).

І не заїкну́тися *про кого — що* — не сказати й слова про кого-, що-небудь. *Про свою справу до Артема учителька й не заїкнулася* (Головко, II, 1957, 249).

ЗАЇКНУ́ТИСЯ *див.* **заїка́тися.**

ЗАЇКУВАННЯ, я, *с.* Те саме, що **заїка́ння.**

ЗАЇКУВАТИЙ, а, е. Який має вади у вимові — заїка́ння. — *Піду в Іваницю на ярмарок та й оженюсь,— передражнює Макар заїкуватого, рябого Яреська* (Вас., I, 1959, 167).

ЗАЇКУВАТИСЯ *див.* **заїка́тися.**

ЗАЇКУВАТІСТЬ, тості, *ж.* Те саме, що **заїка́ння.**

ЗАЇКУВАТО, *присл.* Заїкаючись під час вимови звуків, слів.

ЗАЇЛИЙ, а, е, *діал.* Злий.

ЗАЇЛІСТЬ, лості, *ж., діал.* Злість. *Він оживився, очі його горіли і з уст щез вираз тупої заїлості* (Фр., III, 1950, 21); *Люди слухали науки, плескали з утіхи в руки, страх подобалась їм сміліть і відвага і заїлість* (Мак., Вибр., 1954, 424).

ЗАЇМКА, и, *ж., іст., діал.* Займанщина. *Багато їх* [росіян] *залишалося жити в Сибіру, вони заводили «заїмку», тобто загорювали землю* (Іст. СРСР, I, 1956, 214).

ЗАЇНЬКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **заєць**. *А я тев зайченятко — хап за хвіст! — Кинув заїнько торбинку, втік під міст* (Нех., Ми живемо.., 1960, 32).

ЗАЇСТИ *див.* **заїда́ти.**

ЗАЇСТИСЯ *див.* **заїда́тися.**

ЗАЇХАТИ [1] *див.* **заїжджа́ти** [1].

ЗАЇХАТИ [2], їду, їдеш, *док., кому у що, по чому, вульг.* Ударити кого-небудь по чомусь. *Надзорець синіе зо злості, стискає кулаки, готов першому-ліпшому заїхати в зуби* (Фр., V, 1951, 416); *Дід не вгамувався, до візника кричить: — Геть іди, вертайся..! Ніхто сьогодні не поїде! Сьогодні дід Грицько гуляв! Вертайся, кажу, а то по морді заїду!* (Вас., II, 1959, 531); *Ото колись заїхав мені Пилип по уху, а чоловічина він здоровий* (Вишня, I, 1956, 113).

ЗАЙВИЙ, а, е. 1. Який не використовується в даний момент; вільний (в 11 знач.). *І Яремі дали коня Зайвого з обозу* (Шевч., I, 1951, 116); [І в а н:] *А як трапиться у вас зайвий карбованець, ви й пришліть його мені* (Кроп., I, 1958, 108); // Нічим не заповнений (про час). *Всі, хто мав хоч хвилиночку зайву, мерщій сунуть на улицю дихнути повітрям вільним, помилуватися світом ясним* (Мирний, III, 1954, 258); // Надмірний. *Він*

добре розумів, що той [Сеспель] *роздав останній хліб не по дурості, а від вайвої доброти серця* (Збан., Сеспель, 1961, 270); // *у знач. ім.* **зайве**, вого, *с.* Те, що становить лишок.— *Буде принаймні харч, та ще й зайве* [гроші] *зостанеться на прожиток* (Н.-Лев., IV, 1956, 287).

2. Ще один до якоїсь кількості; додатковий. *Сьогодні стрінемось... Ми станемо знайомі... Для вас це зайвий епізод,— Для мене ж день думок, турбот* (Олесь, Вибр., 1958, 329); *Кожен сам собі міркував так: краще зайвий день пересидіти в таких місцях.., де можна буде врятуватися і зберегти останнє добро, що вціліло* (Петл., Хотинці, 1949, 193).

◇ **За́йвий рот** *див.* **рот**.

3. Без якого можна обійтись. *Чи не краще випустити зовсім сцену Люби в Крицьким в 1-му акті?.. Дехто в моїх критиків був тої думки, що сцена ся взагалі зайва* (Л. Укр., V, 1956, 204); // Даремний, непотрібний. *Надвечір наш батальйон вирушив у дорогу без зайвої метушні й галасу* (Кол., На фронті.., 1959, 64); // Присутність якого не бажана. *Матушка примітила, що третя людина зайва там, де зійдеться хлопець з дівчиною, встала й промовила: — Піду ж я в пасіку* (Н.-Лев., III, 1956, 18); // *у знач. ім.* **зайве**, вого, *с.* Те, що непотрібне. *Щоб не набалакав Вадик у запалі зайвого, Друзь перебив його* (Шовк., Людина.., 1962, 200).

◇ **Без за́йвих слів (розмо́в)** — не вдаючись у пояснення; негайно. *Цар слова її обмислив, В думці все як слід обчислив І синів без зайвих слів Враз покликати звелів* (Перв., Райдуга.., 1960, 92).

ЗАЙВИ́НА, и, *ж.* 1. Те, що лишається після потрібної або встановленої кількості; лишок.— *Позиченим і купованим.. ще не жив. Завжди ввик своє мати. Хліб і до хліба. Ще й продавав зайвину, щоб одежу й взуття справляти* (Кучер, Трудна любов, 1960, 25); *Відрізавши сім десятин зайвини у Пишненка, комісія вийшла на шлях* (Цюпа, Грози.., 1961, 213).

2. Повнота, надмір чого-небудь. *Федь іде й наспівує від зайвини почуттів* (Ю. Янов., IV, 1959, 182); *Невтримний сміх — це її прикра вада. Можливо, сміхом у неї виливається зайвина буйно розквітаючих сил молодості* (Вол., Місячне срібло, 1961, 33).

3. Те, в чому немає потреби, щось непотрібне.— *Зараз, зараз тобі проясниться, любчику! — сказано відповів він.— Побачиш, що я не балакаю ніякої зайвини* (Фр., III, 1950, 243); *Підросли* [дерева] *— їм тісно стало, ми й зрубали зайвину, щоб всі інші розростались на просторі в ширину* (Забіла, Веселим малюкам, 1959, 99).

Не зайвина́ — те саме, що **Не за́йво** (*див.* **за́йво**). *Тракторист підходить до свіжопофарбованої сівалки,— не зайвина перевірити ще раз* (Літ. Укр., 10.IV 1962, 1).

ЗА́ЙВІСТЬ, вості, *ж.* Непотрібність. *Почуття зайвості, самотності і відокремленості від молодих та дужих ударило в серце глибоким болем* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 196).

ЗА́ЙВО, *присл.* 1. *рідко.* Те саме, що **ма́рно**. *Справа вимагала буквально з годинником у руці мотатися від одного трактора до іншого, щоб не простоювали* [трактори] *зайво, не порушували ущільненого графіка* (Ю. Янов., II, 1954, 136).

2. *у знач. присудк. сл.* Даремно, непотрібно. [Єпископ:] *Чи говорив твій чоловік тобі, для чого він нас кликав до господи?* [Прісцілла:] *Про се було б і говорити зайво, він остеріг, що збори в катакомбах вже небезпечні й наказав потому, щоб я вас кликала в господу нашу* (Л. Укр., II, 1951, 446).

Не за́йво — слід, варто. *На ранок же кожна* [дівчина] *— сказати не зайво — Коситиме сіно* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 288).

ЗА́ЙДА, и, *ч. і ж., розм.* Людина, яка прибула, прийшла звідки-небудь, не тутешня.— *Я так і думав, що ви тут в Києві зайда, бо тут прохачі під монастирями теж усе приходьки* (Н.-Лев., IV, 1956, 310); *Ми,— хто лежав, а хто вже й сидів на соломі,— дивилися на привітного зайду, що невідомо звідкіля та як отут опинився* (Коз., Гарячі руки, 1960, 16); // *зневажл.* Чужоземний загарбник. *У Івankових словах горить полум'яна ненависть до зайд-чужоземців* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 112); *Багато зайд було у нас за тисячу літ історії, а де вони? Де їхні могили?* (Ю. Янов., I, 1954, 92).

ЗАЙДИГОЛОВА, и, *ч. і ж.* Неврівноважена людина, вчинки якої позбавлені розсудливості, здорового глузду. *Син чаплинського крамаря, зайдиголова й бешкетник, Хлопешка майже не жив дома* (Гончар, Таврія.., 1957, 308).

ЗАЙМАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **займа́ти** 5, 6. *Лише мох вкривав собою оте віковічне, ніким не займане каміння* (Шиян, Переможці, 1950, 5).

ЗА́ЙМАНКА, и, *ж.* Те саме, що **займанщи́на**.

ЗАЙМА́ННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **займа́ти** 1, 5—7. **У займа́нні** — зачинений у хлів, сарай і т. ін. за спаш города, поля (про чужу худобу, коней). *Лаврін почав кричать через тин, щоб Карпо випустив кабана — Авжеж! Кабан твій у займанні. Викупи, то й візьмеш,— гукнула Мотря через тин,— а як не викупиш, то верни мені півмішка картоплі* (Н.-Лев., II, 1956, 373).

ЗАЙМА́ННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **займа́тися** [2].

ЗАЙМАНЩИ́НА, и, *ж.* Земельна власність, придбана правом першого зайняття вільної землі. *Там чоловік.. в степу облюбовує займанщину в якихось двадцять десятин, купує ремanent, худобу і, скажу вам, стає господарем* (Стельмах, Хліб.., 1959, 204); // Ділянка, розчищена і оброблювана звичайно далеко за межами села і поза громадськими землями.— *На Січі добре козакувати, а на займанщині хліб робити! — сказав сам собі* [Миронов] (Мирний, I, 1949, 180).

ЗА́ЙМАНЬ, і, *ж.* Те саме, що **займанщи́на**. *Була у нас у займані на Галах береза суховерха, що поти сік з неї пускали, що й усихати почала* (Барв., Опов.., 1902, 468).

ЗАЙМА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАЙНЯ́ТИ** *і діал.* **ЗА́ЙМИТИ**, займу́, за́ймеш, *док., перех.* 1. Брати, обирати що-небудь для користування, закріплювати за собою або за кимсь; розташовуватися де-небудь.— *Йди, каже* [Савка], *туди, там землі не міряні, бери, займай скільки сили твоєї, рубай ліс, став хату, хазяїном будеш...* (Коцюб., I, 1955, 379); *Алла Михайлівна зайняла місце за крайнім столиком, найближчим до вулиці* (Л. Укр., III, 1952, 611); *У вагоні ще попросторішало. Звільнилась горішня лава — зайняли для Гайового* (Головко, II, 1957, 439); *Вже ніч... Зайняли вихідний свій рубіж... У кожного був автомат* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 258); // Захоплювати який-небудь населений пункт, територію, місцевість і т. ін.—*Займайте, хлопці, займайте гору за лісом! Гору займайте! От пропадуть, пропадуть нізащо!—говорив він у розпачі* (Довж., I, 1958, 275); — *Наливайко пішов на вдвоє численніші війська Ходкевича і з боєм зайняв Могилів* (Ле, Наливайко, 1957, 288); *Колись шляхтич да заняв* [зайняв] *козаче поле* (Вовчок, I, 1955, 89); // Мешкати де-небудь, мати в своєму користуванні. *Брати Калиновичі займали гарне помешкання на Панській вулиці* (Фр., VI, 1951, 200); *Капітан третього рангу Платон Богучар займав в його домі кімнату з верандою в сад* (Кучер, Чорноморці, 1956, 27); // Перебувати на якій-небудь посаді.

Тепер займаю посаду статистика в ..земстві (Коцюб., III, 1956, 234); *Партія має одну дисципліну, один закон для всіх комуністів, незалежно від заслуг і постів, які вони займають* (Статут КПРС, 1961, 6).

◇ **Займа́ти (зайня́ти) оборо́ну** — окопуючись, розміщуючи військо, загін і т. ін. та вогневі засоби на певній ділянці, готуватися до відбиття атак ворога. *Уже замовкли три батареї, уже перший дивізіон займав кругову оборону* (Кучер, Чорноморці, 1956, 38); **Займа́ти (зайня́ти) позйцію (позйції)** — зупинятися в певному місці, готуючись до чого-небудь (перев. до бою чи оборони). *Поріділий після боїв полк, зайнявши позиції в степу, став окопуватись* (Гончар, II, 1959, 351); **Займа́ти (зайня́ти) по́стать** — ставати до роботи на певній смузі ділянці нивн або поля. *Прийшла дівчина жати і постать зайняла* (Л. Укр., I, 1951, 410); **Займа́ти (зайня́ти) че́ргу** — закріплювати місце за собою або за ким-небудь у черзі.— *Тоню, до їдальні йдеш? — почувся голос слюсаря Карпова.— Я тобі чергу займу* (Собко, Матв. затока, 1962, 192).

2. Заповнювати собою яку-небудь площу, ділянку або якийсь простір, місце. *Гарний у дядька садок; колись він займав під собою коло 40 десятин* (Коцюб., I, 1955, 465); *Високе та ясне вікно займало всю стіну і виходило на південь* (Кучер, Вогник, 1952, 43); *У двері було видко три сукні, котрі ворушились од кутка до кутка і зайняли собою трохи не всю кімнату* (Н.-Лев., I, 1956, 184).

◇ **Займа́ти (зайня́ти) місце** *в чому, серед чого* — заповнювати собою якусь частину в чому-небудь; посідати, відігравати певну роль. *В літературній творчості періоду громадянської війни панівне місце займають віршові жанри* (Іст. укр. літ., II, 1956, 50); *Україна займає тепер одне з перших місць серед найбільш розвинутих в економічному відношенні країн Європи* (Наука.., 12, 1957, 2).

3. *кого, рідко.* Охоплювати кого-небудь, оволодівати кимсь (про думки, почуття).— *Знаєте, яка дужка займає мене? Взяти б і закрутити голову сьому серцеїду, та так закрутити, щоб він просто збожеволів* (Л. Укр., III, 1952, 606); *Чорна жура йшла крок у крок за ним* [Івонікою] *і зайняла його цілковито* (Коб., II, 1956, 109).

4. Заповнювати який-небудь проміжок часу; продовжуватися, тривати. *Вся подорож морем займе 17 днів* (Л. Укр., V, 1956, 410); *Раз у раз доводилося* [втікачам] *спотикатися, намацувати дорогу, падати.. Ця плутаника зайняла коло години* (Коцюб., I, 1955, 347).

5. Зачіпати, хапати, б'ючи, кусаючи і т. ін.— *А не порве ваш собака? — Ні, він не займе: він у нас плохий* (Барв., Опов.., 1902, 215); *Його* [економа] *очі, мов заскочені миші, жахливо оглядали кожне обличчя, руки були напоготові, щоб боронитись, але ніхто не зайняв* (Коцюб., II, 1955, 82); // Звертатися, заговорювати з особливою приязню, зацікавленістю до кого-небудь; залицятися. *Нехай мене той займає, хто кохання в серці має!* (Укр.. присл.., 1955, 109); *А козак дівчину та й вірненько любить, А зайнять не посміє* (Нар. лірика, 1956, 197); *— Чи він мене любить? Чіт чи лишка? — Чіт! і любить тебе від щирого серця! — обізвавсь Василь, що вже давно стояв біля неї* [Марусі] *і дивився на її смуту та не знав, як зайняти* (Кв.-Осн., II, 1956, 35); // Чіплятися, ображати, викликати на сварку. *Вона ухопила Якова за руки і почала молити, щоб він не займав нікого і йшов би додому* (Мирний, IV, 1955, 60); //Нападати. *То гуляє козак Голота, погуляє, Ні города, ні села не займає, На город Килію поглядає* (Укр.. думи.., 1955, 5); [Прісціллa:] *Нащо розбійникам мене займати? Тепер я не подібна до багачки* (Л. Укр., II, 1951, 343); *Боже, боже! Зараз ведмідь з'їсть її — зараз! — Чи ж буде він ситий з неї? Хоч би ситий він був та братика не зайняв...* (Вовчок, I, 1955, 341).

◇ **[І] па́льцем [не] зайня́ти (займи́ти)** *див.* **па́лець.**

6. Захоплювати, переймаючи або збираючи докупи і жепучя куди-небудь (худобу, свійських птахів і т. ін.). *Петруня займав в лісі корови, жене додому* (Вас., III, 1960, 340); *Василь, походивши манівцями, одлучив своїх овечат, зайняв руденьке телятко і погнав до водопою* (Мирний, IV, 1955, 22); *Я ж зайняла сірії гуси да погнала й до води* (Чуб., V, 1874, 535); *Займила дівчина корову у лучку* (Черемш., Тв., 1960, 104); // Переймати і зачиняти в хлів, сарай і т. ін. чужу худобу, коней за спаш свого города, поля, поки їх господар не відшкодує збитків.— *А нащо ви, мамо, зайняли нашу коняку? — гукнула Мотря до Кайдашихи..— На те зайняла, щоб вона в наш город не скакала,— обізвалась Кайдашиха* (Н.-Лев., II, 1956, 373); *Об'їздчик зайняв її* [худобу], *контора стягне з дядьків за спаш* [на панській землі] (Стельмах, Хліб.., 1959, 362).

7. *заст.* Гнати куди-небудь, проганяти звідкись (людей). *Вони його зав'язали Тонкими линвами Та й займали у Сторонець* (Укр.. думи.., 1955, 257); *Я як п'яний, то зо мною що хоч зробиш. Як займе* [жінка] *в шинку, дак аж спотикаєшся* (Барв., Опов.., 1902, 322); [Бобренчиха:] *Не смій ходити до тієї відьми, а то лозиною займу* (Сам., II, 1958, 52).

◇ **Займа́є (зайняло́) дух** *кому, безос.*— перехоплює горло, утруднюється або зупиняється дихання у кого-небудь (від сильного хвилювання, швидкого руху і т. ін.). *Вона прийшла — Кармель й охнути б тоді не вміг, такечки дух йому зайняло* (Вовчок, I, 1955, 353).

ЗАЙМА́ТИСЯ [1], аюся, аєшся, *недок.*, **ЗАЙНЯ́ТИСЯ** *і діал.* **ЗАЙМИ́ТИСЯ**, займу́ся, займе́шся, *док.* 1. *чим.* Робити, здійснювати що-небудь. *Олександр то брався за перо, то знову його відкладав: не хотілося нікому писати і не було бажання будь-чим займатися* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 328); [Ленін:] *В Росії ми зараз повинні зайнятися побудовою пролетарської соціалістичної держави* (Корн., I, 1955, 204); // Вивчати що-небудь, оволодівати чимсь, присвячувати себе якому-небудь заняттю, якійсь справі. *Був би Вам дуже вдячний за всяку пораду і раду, тим більш цінну, що Ви займаєтесь етнографією* (Коцюб., III, 1956, 226).

2. *ким, чим.* Приділяти увагу комусь, чомусь, виявляти інтерес до кого-, чого-небудь. *Дора, а більше ще пан К., взяли собі нині за обов'язок опікуватися гарною дівчиною, хоч нею займались і інші дами* (Коб., III, 1956, 84); *Антоші зробилось скучно. Він вже чув дядькові сни і вважав кращим зайнятись своїм Нептуном* [собакою] (Коцюб., II, 1955, 387); *Тепер уже можна б зайнятися і самим собою. Розсунопитись від солдатського ремінняччя, поголитись, покупатись, поспівати на дозвіллі...* (Гончар, III, 1959, 446); // *з ким, рідко.* Навчати кого-небудь, керувати чиїмсь навчанням.— *Ти з ним, Наталю, займися на дозвіллі: здібний юнак, талановитий* (Вас., III, 1960, 346).

3. *тільки недок.* Пас. до **займа́ти** 1, 2, 5, 6.

ЗАЙМА́ТИСЯ [2], аюся, аєшся, *недок.*, **ЗАЙНЯ́ТИСЯ** *і діал.* **ЗАЙМИ́ТИСЯ**, займу́ся, займе́шся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Починати горіти, спалахувати полум'ям; загорятися. *Бараболя. витирав сірник. Він спочатку чахкає. шипить. блискав сіркою та смородом і нарешті займається* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 60); *Аж глядь, палати зайнялися. Пожар! пожар!* (Шевч., II, 1953, 98); *Перший несміливий язичок полум'я вблис-*

нує у темряві. Сьолома зайнялася (Руд., Остання шабля, 1959, 200); * Образно. *Царом займився маків цвіт сьогодні* (У. Кравч., Вибр., 1958, 289).

2. *тільки 3 ос.* Починати світитися, сяяти. *Зоря на небі рожева уже починала займатись* (Л. Укр., I, 1951, 23); *Коли займаються вогні Над рідною столицею, Дніпро вимається мені Ясною блискавицею* (Нагн., Вибр., 1957, 42); *Перша зірка на сході над лісом Тільки-но тільки іще зайнялась* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 346); // Наставати, починатися (про ранок, день) *Ніжний, прозорий займався над полем липневий ранок* (Коз., Гарячі руки, 1960, 146); *По темноті настав світанок, зайнявся день, і схід в огні* (У. Кравч., Вибр., 1958, 94).

◇ **Займа́тися (зайня́тися) на світ (на світа́ння, на ворі́, на день),** *безос.*— починати світати, розвиднятися. *Тільки що стало на світ займатись, заскрипіли залізні ворота під баштою* (Стор., I, 1957, 385); *Скінчилося гуляння, вже займається на день... зирк! а та дівчина, що ввечора була мені чорнявою — вона зовсім стала біляве́нька* (Вовчок, VI, 1956, 230).

3. *також із сл.* вогонь, полум'я, *перен.* Червоніти, вкриватися рум'янцем, спалахувати від збудження, хвилювання, ніяковості і т. ін.— *Хіба ж у вас любляться? — запитала Улита і спинула промінням з очей. Очі горіли, вся зайнялась і уші почервоніли* (Барв., Опов.., 1902, 218); *Стало мені сором, аж щоки зайнялися огнем* (Н.-Лев., III, 1956, 272); *Раз, завітавши до мене в одній справі, вона товала під одежкою книжку. Я помітив і спитав. Тоді вона зайнялась полум'ям і призналась* (Мик., II, 1957, 37).

◇ **Ву́ха займа́ються (зайняли́ся)** *див.* **ву́хо.**

4. *перен.* Ставати дуже збудженим, рантово пройматися якимсь почуттям. *Параска, як огонь, зайнялася. Ще трохи — і одно другому б у вічі учепилося* (Мирний, IV, 1955, 51); *Професор, ..вусаті сталевари і я, поет, відразу зайнялися Від слів отих, немов від сірника, Шаленим захватом* (Рильський, I, 1956, 312); // Виникати, з'являтися (звичайно про почуття і т. ін.). *В його грудях займалося бажання вхопити ці малі руки і вицілувати їх* (Гр., II, 1963, 33); // *без додатка і чим.* Починати виражати лють, неспокій, збудження, хвилювання і т. ін. (перев. про очі). *Не раз і не два вже ці очі займались недобрим вогнем, як часом хто з хлопців, хазяйських синів, його у чому переборе* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 154); *Всі очі зайнялись і загорілись лиця, — Та й справді, бачивши співучий той танець, Не загорітися здолав би тільки мрець* (Рильський, Мости, 1948, 78); *Олена сплеснула руками, очі зайнялися тривогою: — Може б, ти відмовився* [від нової посади], *доки не пізно? В тебе одна пара очей. За всім не вгледиш* (Тют., Вир, 1960, 24).

◇ **Дух займа́ється (зайня́вся)** *у кого, кому* — дихання стає утрудненим, зупиняється у кого-небудь (від сильного болю, хвилювання і т. ін.) — *Мене не бив* [Тришка], — *одказує вона.— А Секлетину птичницю бив.. Як цьвохне,— каже,— то кров так цівкою і стрибне вгору! Аж дух займається...* (Мирний, IV, 1955, 337); [Нарталія:] *Ти став мені показувати зараз, не через грати, а на вільній волі,— красу Італії, багатство Рима,— у мене дух зайнявся!* (Л. Укр., II, 1951, 431).

Займе́нник, а, ч. Частина мови, до якої належать слова, що не називають особи, предмета, якості або числа, а тільки вказують на них, виступаючи замість іменників, прикметників або числівників. *Справді не слід уважати кожної ліричної поезійки за сторінку в автобіографії, бо часто в таких поезіях займенник «я» вживається тільки для більшої виразності* (Л. Укр., V, 1956, 92); *Щодо щастя свого, задоволення, то ведучи розмову про них, я виключив зі свого лексикону займенники «я», «мов», «мені», я почав уживати «ми», «наше», «нам»... і т. д.* (Коцюб., III, 1956, 128); *Займенники особові; Займенники вказівні.*

Займенникови́й, а, е. Стос. до займенника. *Питальні речення, що мають у своєму складі питальні слова* [займенники хто, що, який, котрий, чий..], *звуться іноді займенниковими* (Сл. лінгв. терм., 1957, 120).

Займи́стий, а, е. Який легко спалахує, загоряється *Ні в якому разі не можна* [в тваринницьких приміщеннях] *утеплювати стіни і горищні перекриття соломою, очеретом або іншим займистим матеріалом* (Колг. Укр., 9, 1958, 32).

Займи́стість, тості, *ж.* Здатність легко займатися, загорятися. *Займистість бензину.*

Займи́ти *див.* **займа́ти.**

Займи́тися [1] *див.* **займа́тися** [1].

Займи́тися [2] *див.* **займа́тися** [2].

За́ймище, а, *с.* 1. Зайняте ким-небудь місце, ділянка землі; займанщина. *Щоб було де заховатися від негоди, Верига обладнав собі під горою землянку.. Такі землянки, як печериці, були розкидані скрізь по запорізьких займищах* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 14); * Образно. *Розпростерся ти* [степ] *широко, Що не скине й орле око Твоє займище безкрає!* (Манж., Тв., 1955, 147).

2. *рідко.* Те саме, що **заплáва.** *Близько місяця бродили вони по засніжених лугах та гаях донського займища, знайомлячись з наступними роботами* (Літ. газ., 31.VII 1952, 2).

За́йняти *див.* **займа́ти.**

За́йнятий, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до **зайня́ти.** *Розгублений глянув* [Чумак] *на клас, а воно вже всі місця зайняті* (Головко, II, 1957, 264); *Всі мовчки глянули на зайнятий ворогом берег* (Кучер, Голод, 1961, 227); *Більша частина кімнати зайнята шкільними лавами, кафедрою, дошкою тощо* (Л. Укр., III, 1952, 86); * Образно. *Тільки Гола гора, де шматок і глущуківського поля, сірі́є не зайнята плугом* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 34); // **за́йнято,** *безос. присудк. сл. Хотів подзвонити матері. Набрав номер — зайнято* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 19).

△ **За́йняті пари́** *див.* **пари́.**

2. *у знач. прикм.* Який займається (*див.* **займа́тися** [1]) ким-, чим-небудь. *Я.. так була зайнята зборами у таку далеку дорогу, що ніколи було писати листів* (Л. Укр., V, 1956, 145); *Лікар сидів.. за невеличким круглим столиком і був зайнятий якоюсь дивною справою* (Ів., Вел. очі, 1956, 77).

3. *у знач. прикм.* Який не має вільного часу. [Арсен:] *Перепрошую вас, я зараз дуже зайнятий, так... Може б, ви в моїм заступником поговорили?..* (Мороз, П'єси, 1959, 285).

За́йнятися [1] *див.* **займа́тися** [1].

За́йнятися [2] *див.* **займа́тися** [2].

За́йнятість, тості, *ж.* 1. Стан людини, яка постійно зайнята якою-небудь роботою, справою. *На відміну від капіталізму планова соціалістична система господарства поєднує прискорення технічного прогресу з цілковитою зайнятістю всього працездатного населення* (Програма КПРС, 1961, 58).

2. Стан людини, яка не має вільного часу. *Тільки-но Потопальський, послався на свою надзвичайну зайнятість, вийшов з кабінету, за ним рушив і Пакришень* (Збан., Сесіпель, 1961, 27).

ЗАЙНЯ́ТТЯ, я́, *с.* Дія за знач. **зайня́ти.**

ЗАЙО́ЙКАТИ, аю, аєш, *док., діал.* Почати йойкати. *Гава, що досі все ще качався по траві і стогнав то тихіше, то голосніше, ..зайойкав* (Фр., III, 1950, 26); *Засичав* [Скобенко] *з болю, наче роздавлена гадюка, і зайойкав на всю хату* (Оп., Іду.., 1958, 530).

ЗАЙТИ́ *див.* **захо́дити.**

ЗАЙТИ́СЯ *див.* **захо́дитися.**

ЗАЙЧА́, а́ти, *с.* Те саме, що **зайченя́.** *А бистроногі хлопчаки Зайчат ганяють в кручі* (Гірник, Сонце.., 1958, 191); * У порівн. *Це був гарненький дідок, цей Микита: весь білий — і чуприна, й борода, й вуси, маленький, мов зайча, бистрий, швидкий* (Григ., Вибр., 1959, 44); *Спогади її наполоханими зайчатами кидаються врозтіч* (Стельмах. I, 1962, 529).

ЗАЙЧА́ТИНА, и, *ж.* М'ясо зайця. *Ось лисиця пройшла заячим слідом... Еге, та вона й поснідала зайчатиною під цим пеньком* (Коп., Як вони.., 1961, 176); *Поснідавши зайчатиною, нашпигованою салом і часником, Коропов вийшов на подвір'я* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 143).

ЗАЙЧА́ТКО, а, *с.* Пестл. до **зайча́.** — *Вставай, вставай, ти, лінюху! Підемо на Ясенову, я тобі там зайчика піймаю,..— кинув батько приманку, пам'ятаючи, як не раз Петрик хотів піймати маленьке зайчатко* (Чендей, Вітер.., 1958, 167).

ЗАЙЧЕНЯ́, я́ти, *с.* Маля зайця. *На відміну від інших гризунів зайченята народжуються цілком сформованими, зрячими і вкритими густим м'яким хутром* (Наука.., 1, 1955, 22); *Івась побачив сіренького звірка, що пострибав від нього. Але стрибав він поволі, прищуливши довгі вуха. Зайченя!* (Коп., Подарунок, 1956, 75); * У порівн. *Чутка прудконогим зайченям котилась від хати до хати* (Стельмах, Хліб.., 1959, 397).

ЗАЙЧЕНЯ́ТКО, а, *с.* Пестл. до **зайченя́.** *А онде, відбившись від неньки, Притиснувши вуха до спинки, Сидить зайченятко маленьке* (Мур., Піонер. слово, 1951, 39); * У порівн. — *Вам засвітити?— зіскакує* [донька] *на холодну долівку, зайченятком котиться до припічка, вигрібає коцюбою жар і починає видувати вогонь* (Стельмах, I, 1962, 378).

ЗА́ЙЧИК, а, *ч.* 1. Зменш.-пестл. до **за́єць.** *Купа грибів заворушилась, з-під неї вискочили малесенькі зайчики й почали плигати один через другого* (Н.-Лев., II, 1956, 351); *Сірі зайчики з лісу нападали на садок і обгризали молоду кору на яблунях* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 45); * У порівн. *Білолиця, гарна й весела* [жінка], *а прудка, як зайчик* (Вовчок, I, 1955, 65); *Олечка.. оглядалася навколо, як загнаний зайчик* (Хижняк, Тамара, 1959, 167).

◇ **За́йчики в голові́ стриба́ють** *у кого* — про легковажну людину. [Платон Гаврилович:] *Дівчина вона гарненька, гудить не буду. Тільки у неї, здається, трохи зайчики в голові стрибають* (Вас., III, 1960, 140).

2. Світла плямка від сонячного променя, відбита блискучою поверхнею. *Невелике дзеркало, добре вимите, кидало від себе на долівку зайчики* (Шиян, Вибр., 1947, 23); *У вікнах сонце ранні, На стіні зайчик світлий вигра́є* (Бичко, Вогнище, 1959, 33); // Взагалі плямка світла (звичайно рухлива), яка пробивається крізь що-небудь. *Сонце ще не зайшло, скісно, через листя кущів і молодих дерев пробивало своє червонясте проміння, стрибало зайчиками на обличчях* (Минко, Вибр., 1952, 243); *Перебігали місячні зайчики по плечах, граючись з важкою темрявою* (Ле, Міжгір'я, 1953, 200).

ЗАЙЧИ́СЬКО, а, *с.* Те саме, що **за́єць** 1. *Я кожну щепу берігу, ..Щоб зайчисько узимку сюди не забіг Ніжну кору згризати на гіллі* (Дор., Єдність, 1950, 44); *До серця притулений близько, лежить в неї вузлик в руці,— Неначебто вушка зайчиська, Стирчать від хустинки кінці* (Бичко, простота, 1963, 91).

ЗАЙЧИ́ХА, и, *ж.* Самка зайця (у 1 знач.). *В куточку ледве була примітна дірка в другу маленьку печеру, де жив заєць з своєю зайчихою* (Н.-Лев., III, 1956, 292); *Зайчиха знала чимало таємниць. Ось вона ляснула вухами, і нагодоване зайченя заталось під кущем* (Коп., Як вони.., 1961, 28).

ЗАЙЧИ́ЦЯ, і, *ж.* Те саме, що **зайчи́ха.**

ЗАЙЧУ́К, а́, *ч., розм.* Те саме, що **за́єць** 1. *Саме в таборі я збагнув стан дичини, яку переслідує мисливець,— всіх отих кривнів, зайчуків,— і дав собі слово ніколи на них не скеровувати рушниці* (Ю. Янов., II, 1954, 28).

ЗАЙШЛИЙ, а, е. Який прийшов, прибув звідкись-небудь; нетутешній. *Колись тут був великий ліс, та з часом його вирубали зайшлі люди-чужинці* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 6); *Вербівчани жадібно, як спраглий вологу, ловили кожну чутку, занесену кимсь зайшлим в село* (Іщук, Вербівчани, 1961, 181).

ЗАКАБА́ЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **закабали́ти.** *..коли напівзлидар-селянин працює на поміщика своєю убогою худобою і знаряддями, будучи закабалений видачею грошей у позику або орендою землі, то це і є економічна суть кріпосного господарства* (Ленін, 20, 1950, 217).

ЗАКАБА́ЛЕННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **закабали́ти.** *Історія переконливо свідчить, що релігія завжди була знаряддям духовного закабалення.. трудящих* (Рад. наука про походж. Землі, 1955, 3).

ЗАКАБАЛЯ́ТИ *див.* **закабаля́ти.**

ЗАКАБАЛЯ́ТИСЯ *див.* **закабаля́тися.**

ЗАКАБАЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАКАБАЛИ́ТИ**, лю́, ли́ш, *док., перех., рідко.* Робити залежним від кого-небудь; упрмлювати, закріпощати. *Користуючись своєю владою, старшина* [України у XVIII ст.] *закабаляла і гнобила народ, стягувала різні побори* (Іст. УРСР, I, 1953, 338); *Англійці.. вторглися в 1839 р. в Китай і три роки вели там жорстоку війну, щоб закабалити Китай* (Нова іст., 1956, 111).

ЗАКАБАЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАКАБАЛИ́ТИСЯ**, лю́ся, ли́шся, *док., рідко.* 1. Потрапляти в ярмо до когось, ставати залежним від кого-небудь.

2. *тільки недок.* Пас. до **закабаля́ти.**

ЗАКАБЛИ́, лі́в, *мн., розм.* Закаблуки.

◇ **Дава́ти (да́ти) ли́ха закабла́м** — те саме, що **Дава́ти (да́ти) ли́ха закаблу́кам [і передам]** (*див.* **закаблу́к**). *Дам лиха закаблукам, Дам лиха закаблам, Останеться й передам* (Шевч., II, 1953, 36).

ЗАКАБЛУ́К, а, *ч.* 1. Задня частина взуття, що охоплює п'яту. *Він був уже в чоботях і зіп'явся на носки, тоді хитнувся на закаблуки, щоб розім'яти онучі на нозі* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 378); *Ад'ютант цокнув закаблуками і зник за дверима* (Кучер, Чорноморці, 1956, 174).

2. Те саме, що **каблу́к.** *Яструмбський затупотів закаблуками слідком за Василиною* (Н.-Лев., II, 1956, 68); *Ліза.. зняла черевички в низенькими закаблуками і опустила ноги у воду* (Руд., Вітер.., 1958, 161); *На ногах нові чобітки на високих закаблуках з підківками...* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 144).

◇ **Дава́ти (да́ти) ли́ха закаблу́кам [і передам]** — танцювати з запалом. *По неділях збиралася.. молодь і під троїсті музики давала лиха закаблукам і передам* (Добр., Тече річка.., 1961, 229); **Уда́рити в закаблу́-**

ки — пуститися в танець; затанцювати. *Як сонні, ходять, сплівши руки, а тут би — вихором пройтись, ударить шквалом в закаблуки* (Гонч.,Вибр., 1959, 361).

ЗАКАБЛУ́ЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до **закаблу́к**. *Купив мені черевички,— закаблучки риплять* (Сл. Гр.).

ЗАКАВРА́Ш, а, ч., *діал.* Закарваш. *Закавраші у каптана теж довгі, що усі пальці закривали* (Кв.-Осн., II, 1956, 232); *Капельмейстер вийняв з закавараша свою чарівницьку паличку* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 533).

ЗАКАГАТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКАГАТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., с. г.* Складати в кагати. *Перед приморозками кореневища* [м'яти] *з маточників викопують і закагатовують* (Ол. та ефір. культ., 1956, 302); *Закагатувати картоплю.*

ЗАКАГАТУВА́ТИ *див.* **закагато́вувати.**

ЗАКАДИ́ТИ, каджу́, ка́диш, *док.* 1. Почати кадити ладаном.

2. *розм.* Задимі́ти. *Затанцювали іскри навколо пальців чоловіка,.. і відразу по хаті приємно, духом бджіл, закадила, закурила губка* (Стельмах, Хліб.., 1959, 183); // Почати палити (люльку, цигарки і т. ін.). *Закадили панотці і поодкидали волови в кутки капапи. І полилась їх розмова* (Н.-Лев., I, 1956, 120).

ЗАКА́З, у, ч. 1. Заборона. *Вийшов з палати заказ, щоб не рубали лісу* (Сл. Гр.).

2. *діал.* Наказ, розпорядження. [В а с и л ь:] *Нема заказу, що коли я щасливий, то щоб зрікся свого щастя* (Мирний, V, 1955, 106).

ЗАКА́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заказа́ти**. *Оці віденські меблі, образи, статуетки, так гостро заказані кораном, книжки і альбоми — все це недавно ще викликало у них* [у чоловіка й жінки] *незгоду* (Коцюб., II, 1955, 135); *Ні, вже йому туди, де Катрине весілля справлятиметься, заказана дорога* (Кучер, Прощай.., 1957, 172); // **зака́зано**, *безос. присудк. сл.* [М а р т а:] *Минулися мої гуляння; зав'язано мені світ китайкою, заказано мені гуляннячко дротяною нагайкою...* (Вас., III, 1960, 105); *А може, хвора ти, І на балкон заказано виходить* (Рильський, I, 1956, 302); [Г о р н о в:] *А йдіть сюди на хвилину, Соломіє!* [С о л о м і я:] *Не хочу, бо ви зараз почнете розпитувати, а мені заказано мовчати* (Кроп., I, 1958, 422).

◇ **Зака́заний о́воч** *див.* **о́воч.**

ЗАКАЗА́ТИ *див.* **заказувати.**

ЗАКА́ЗНИК, а́зника́, ч. Місце тимчасової заборони полювання. *Створено.. господарства, де налагоджена вгерська охорона* [пернатої дичини], *визначені сезонні заказники* (Веч. Київ, 7.VIII 1957, 4); *А скільки знаємо прикладів, коли в заповідниках чи в заказниках ті ж самі зайці, ті ж самі дикі кози від людей не тікають, людей не бояться* (Вишня, II, 1956, 275).

ЗАКА́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКАЗА́ТИ**, кажу́, ка́жеш, *док.* 1. Не дозволяти робити що-небудь; забороняти. *Чогось моя мила до мене не ходить. Чи їй мати заказала, Чи ся з іншим закохала?* (Чуб., V, 1874, 107); *За ті тихі, сумні пісні мене не судіте; хто ж закаже берізоньці на вітрі шуміти?..* (У. Кравч., Вибр., 1958, 130); *Примар послав десятників вигнати коні з виноградника та заказати Замфірові вступати без дозволу на виноградник* (Коцюб., I, 1955, 213); // Рішуче радити не робити чого-небудь.— *Виводьте їх* [фашистів] *на майдани та судіть великим судом! Аби знали, яка доля розбійників жде! Аби заказували своїм внукам і правнукам — до десятого коліна!..* (Гончар, III, 1959, 460); — *Судити вас будемо і на кілька років у тюрму посадовимо, щоб десятому заказала, як техніку безпеки порушувати* (Собко, Справа.., 1959, 110).

Нена́че (мов) заказа́ло *кому, безос.*— хто-небудь на якийсь час утратив здатність говорити. *Деякий тиснули на стіл. Поки що, неначе заказало, мовчали всі* (Ле, Міжгір'я, 1953, 103).

◇ **Заказа́ти доро́гу** *див.* **доро́га.**

2. *діал.* Наказувати. *Він на завтра усім Заказав це своїм Дочуватися дзвона святого* (Манж., Тв., 1955, 81); * Образно. *Білий разочок зубів одтінив припалені уста, заказав мовчати їм* (Ле, Міжгір'я, 1953, 120).

ЗАКА́Л, у, ч. Те саме, що **зака́лець**.

ЗАКАЛАМУ́ТИТИ, учу, у́тиш, *док., перех.* Каламутячи, зробити каламутним, непрозорим. * Образно. *Очевидна річ, що такі вісті мусили відразу закаламутити його чисту радість* (Фр., VI, 1951, 77).

◇ **Не закаламу́тити води́** *кому* — не зробити комунебудь чогось прикрого, поганого.— *Мій батько недовго пожив* [пожив], *а хоч і пожив, то ви бачили самі, що він нікому води не закаламутить* (Фр., III, 1950, 442).

ЗАКАЛАМУ́ТИТИСЯ, иться, *док.* Стати каламутним, непрозорим. *Криниця так закаламутилася, що вода стала брудна, як настойка з трави й піску* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 159); *Дощ лив як із відра, небо закаламутилося й зробилося глиняного кольору* (Тют., Вир, 1960, 85); * Образно. *Думка його закаламутилась, завихорилась* (Мирний, I, 1949, 157); // *безос. В голові закаламутилось* (Мик., II, 1957, 377).

ЗАКАЛАМУ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **закаламу́тити**. *Суче листя золотими дукачами сипалось у закаламучені хвилі Білої Тиси* (Скл., Карпати, II, 1954, 108); * Образно. *Маячіли в його уяві якісь рожеві поля, якісь луги, пахучі від квіток, нічим не закаламучене щастя* (Фр., II, 1950, 220).

ЗАКАЛАТА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* 1. Почати гучно і швидко стукати. *Вранці закалатали в залізну рейку, здійняли галас вартові* (Коз., Гарячі руки, 1960, 79); *Опівдні хтось закалатав у ворота* (Руд., Остання шабля, 1959, 29); *Біля рейки під грушею зняв* [Лука] *з гілки било і закалатав* (Головко, I, 1957, 339); // *діал.* Застукати, зацокати дзьобом. *Над луками закружляли чорногузи, пронеслися над селом, заклекотали, закалатали своїми довгими дзьобами, наче віталися з людьми* (Томч., Готель.., 1960, 56).

2. Гучно і швидко задзвонити. *На дзвіниці безладно закалатав пожежний дзвін* (Кол., Терен.., 1959, 63); *На шкільному подвір'ї закалатав дзвоник, і гомін став затихати* (Жур., Вечір.., 1958, 284).

3. Те саме, що **закалата́тися**. *Серце Хариті закалатало в грудях з переляку* (Коцюб., I, 1955, 18);— *Хочеш вудку? Знаєш, яка це щаслива вудка? — В мене радісно закалатало серце* (Збан., Мор. чайка, 1959, 18).

ЗАКАЛАТА́ТИСЯ, а́ється, *док.* Почати дуже битися, стукати (про серце). *В Уляни швидко-швидко закалатало серце* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 24); *Серце мов зовсім ошаліло. Спочатку, з острахи, ніби зупинилося, потім закалаталось так, що я задихалась* (Вільде, Сестри.., 1958, 311).

ЗАКА́ЛЕЦЬ, льця, ч. Непористий, глевкий шар хліба чи якогось печива над нижньою шкуринкою. *Хліб вийшов липкий, з закальцем на два пальці* (Н.-Лев., II, 1956, 302); *Щоб уникнути закальця тіста при випіканні, перше ніж покласти повидло або якийсь інший фарш, тісто зверху посипають тонким шаром тертої черствої булки* (Укр. страви, 1957, 343).

ЗАКА́ЛЯНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **закаля́ти**. *Вийшовши з стайні, старий тернув віх-*

тем по постолах, закаляних у гній (Добр., Тече річка.., 1961, 253); * Образно. [Р е д ж і:] *Невже ти думаєш, що я буду носити ім'я, що його прилюдно опльовано? Ім'я, що закаляне кров'ю і брудом, ім'я убивці і шпигуна* (Коч., II, 1956, 145).

2. *у знач. прикм.* Брудний, у грязюці, калі і т. ін. *Кирило Іванович помалу виліз з ями, блідий аж труситься, закаляний увесь, бо так і розплатався у ямі* (Мирний,І, 1954, 161); — *Оце найменшенько* [дитина], *звиніть, на втори слабеньке, закаляне весь час лазить* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 145).

ЗАКАЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док., перех., розм.* Забруднити, замазати чим-небудь. *Ішов писар у гості.. А воно саме тільки перейшов дощ, і скрізь по вулицях калюжі були. Не хочеться писареві чоботи закаляти* (Україна.., I, 1960, 21);— *Який чорт наддав вам закидати ванну, закаляти її своїми брудними колодками?* (Кач., II, 1958, 30).

ЗАКАЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *док., розм.* Забруднитися, замазатися чим-небудь. *Поруч з нею йшла молода панна, підіймаючи трохи спідничку, щоб не закалятись* (Л. Укр., III, 1952, 730); *Приходжу якось і йойкнула: Світланочка лежить, пробачте, ..підмочена, закалялась, бідненька* (Логв., Давні рани, 1961, 57).

ЗАКАМА́РОК, рка, *ч.* 1. Куток, невелике місце поза чим-небудь, вузький прохід у чомусь і т. ін. *Для певності вона ще раз обдивилася кожен закамарок у хаті* (Коцюб., I, 1955, 381); *Вона оббігала вже всі хати по селу, всі закамарки і всі сади* (Фр., IV, 1950, 340); *Став* [Северко] *як укопаний посереді горища і тільки очима поводив по темних, заснованих павутинням, закамарках* (Іщук, Вербівчани, 1961, 7).

2. Невеличке, тісне приміщення; маленька прибудова до чого-небудь. *Там, біля голубника, в закамарок для харчів* (Скл., Святослав, 1959, 69).

ЗАКАМЕНІ́ЛИЙ *див.* **закам'яні́лий.**

ЗАКАМЕНІ́ЛІСТЬ *див.* **закам'яні́лість.**

ЗАКАМЕНІ́ТИ *див.* **закам'яні́ти.**

ЗАКАМ'ЯНІ́ЛИЙ, *рідше* **ЗАКАМЕНІ́ЛИЙ,** а, е. 1. Який закам'янів, закаменів, став твердий, як камінь. *Кулі відламували цілі скиби закам'янілого вапняку* (Смолич, I, 1958, 103).

2. *перен.* Який став нерухомий, ніби завмер, заціпенів.— *Ну, а тепер в дорогу. А ви ж чому стоїте!* — *озвався до закам'янілого Кажана Василь* (Цюпа, Три явори, 1958, 56); * Образно.—*Ми входили в гори, поміж дикі уламки скель, в закамянілу трагедію велетнів* (Коцюб., II, 1955, 294).

Немо́в (ніби і *т. ін.*) **закам'янілий (закаменілий)** — нерухомий, без найменшого руху. *Вася, немов закам'янілий, стояв біля веранди* (Собко, Скеля.., 1961, 35).

ЗАКАМ'ЯНІ́ЛІСТЬ, *рідше* **ЗАКАМЕНІ́ЛІСТЬ,** лості, *ж.* Стан і властивість за знач. **закам'янілий, закаменілий.** *Потім він таки вийшов із стану своєї закам'янілості, рушив в місця* (Смолич, VI, 1959, 12); *Рудень-кий чоловічок заблимав, як сова, очима, але жодна риска на обличчі не зрадила його закам'янілості* (Досв., Вибр., 1959, 267); *Всесвіт великий і різноманітний: одні тіла перебувають в стані плазми, другі в стані закам'янілості* (Гончар, Тронка, 1963, 114).

ЗАКАМ'ЯНІ́ЛО, *перен.* Присл. до **закам'янілий** 2. *Грета стоїть нерухомо, закам'яніло* (Собко, П'єси, 1958, 157).

ЗАКАМ'ЯНІ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **закам'яні́ти.** *Бронко не рухався з місця. Стаха інакше пояснила собі його закам'яніння* (Вільде, Сестри.., 1958, 398).

ЗАКАМ'ЯНІ́ТИ *і рідше* **ЗАКАМЕНІ́ТИ,** ію, ієш, *док.* 1. Стати твердим, схожим на камінь. *Копали довго. Мерзла земля закам'яніла, не піддавалася залізові* (Жур., Вечір.., 1958, 281); *Перед виром стоїть скісно поперек усеї* [усієї] *ріки ряд великого каміння: немов здоровенні барани.., через воду йдучи, полягали та й закаменіли* (Фр., III, 1950, 7).

2. *перен.* Стати нерухомим, завмерти під впливом якого-небудь сильного враження, переживання і т. ін. *Петро закам'янів від несподіванки й подиву* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 165); *Сажно сиділа закам'янівши. З несподіванки й переляку вона не могла ні ворухнутися, ні гукнути* (Смолич, I, 1958, 79); *Піську наче хто у бік шпортонув ножем при тому слові; вона кинулась, тріпнулася... та так і закаменіла на місці* (Мирний, III, 1954, 18); // Залишитися, застигнути на тому самому місці, в тому самому вигляді і т. ін. *Невеличка зморшка скочила на її лобі та там і закаменіла* (Мирний, III, 1954, 313); *Тримав себе* [вершник] *незалежно, а на устах закам'яніла напрочуд красна усмішка* (Ле, Наливайко, 1957, 328).

Немо́в (ніби і *т. ін.*) **закам'яні́ти (закаменіти)** — стати нерухомим; заціпеніти. *Устина, немов закам'янівши, слухала Дмитра* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 113).

3. *перен.* Стати байдужим (про серце). *Згодом мої тонкі почування згрубіли, серце закам'яніло* (Ірчан, II, 1958, 37).

ЗАКАНДЗЮБИТИСЯ *див.* **закандзюблюватися.**

ЗАКАНДЗЮБЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Який закандзюбився, загнувся. *Вона наставила над моїм ротом свою суху із закандзюбленими пальцями руку й люто просичала:— Цить! мовчи!..* (Мирний, IV, 1955, 333).

ЗАКАНДЗЮБЛЮВАТИСЯ, ююється, *недок.,* **ЗАКАНДЗЮБИТИСЯ,** иться, *док., розм.* 1. Загинатися гачком; закарлючуватися. *Так йому буде літ під сорок; ніс закандзюбився, довгенькі вуси, а очі карі* (Стор., I, 1957, 181); *Брун бігав по світлиці, сіпалося і заплющувалося пошкоджене в бою ліве око.. Довгий ніс закандзюбився* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 441).

2. *перен., на кого.* Виявляти ознаки переходу у вищу соціальну групу. *Пособляв* [Оврам].. *охочим до легкого золота шляхтичам, а чи багатшим козакам, які потроху закандзюблювались на шляхту* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 258); [Ш к л я н к а:] *Коли на панів закандзюбились, то слід і панських звичаїв уживати* (Кроп., III, 1959, 120).

3. *безос., перен., на що.* Виявлятися першими ознаками початку чого-небудь.— *От намлівся голодом,— невгавав Мамай.— Уже ж на вечір закандзюбилось!* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 410).

◇ **На ді́ло закандзю́билось,** *безос.*— з'явилась можливість здійснення чого-небудь. *Воно таки на діло закандзюбилось* (Номис, 1864, № 10010).

ЗАКАНЮ́ЧИТИ, чу, чиш, *док., зневажл.* Почати канючити.— *Може, й отой шматок толю віддаси мені? — знову заканючив Льошка* (Мокр., Острів.., 1961, 30).

ЗАКА́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зака́пати** 1. — *Ось ти, Марто, й дома,— зупиняються Дмитро посеред попелястої, росою закапаної дороги* (Стельмах, II, 1962, 335).

ЗАКА́ПАТИ *див.* **зака́пувати.**

ЗАКАПЕ́ЛОК, лка, *ч.* 1. Куток, невелике місце поза чим-небудь, у чомусь. *Той їх і у хату уведе, і у комору, і на горище, і де в який закапелок — усюди, усім, усе покаже* (Кв.-Осн., II, 1956, 399); *Вона була певна, що її татко ще живий. Він, певно, обрятувавсь у якийсь закапелок,— такий, що й вода туди не досягне* (Гр., Без хліба, 1958, 161); *Там* [за грубою] *страшенна спека, тісно, закапелок зовсім темний* (Мик., Кадиль-

ниця, 1959, 14); *Вони перешіптувалися в кутку в класі, в найзатишнішому закапелку між піччю і старою шафою* (Донч., IV, 1957, 75).

2. Невелике, тісне приміщення, маленька прибудова до чого-небудь. *На якихсь чверть години замикався* [Каргат] *в своєму закапелку, щоб нашвидкуруч щось підрахувати* (Шовк., Інженери, 1956, 101); *На фільварку з дозволу пана-дідича Сача до житла пристосував закапелок, біля свинарника* (Чорн., Пісні.., 1958, 49).

ЗАКАПЕ́ЛОЧОК, чка, ч. Зменш. до **закапе́лок**. [Т е т я н а:] *Страва стоїть в комірці під боднею, а запіканка там, ..в закапелочку...* (Котл., II, 1953, 55); *Скоро Семен вийшов з хати, молодиці — цікаві, як усі молодиці — метнулись оглядати кожний куточок у хаті, кожний закапелочок* (Коцюб., I, 1955, 47).

ЗАКАПКА́НИТИ, ню, ниш, *док., перех.* Піймати в капкан.— *Двох бобрів і одного лиса закапканив,— сказав Добридень* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 8).

ЗАКА́ПОТІТИ, тя́ть, *док.* Підсил. до **зака́пати** 2. *Він і сам того не тямив, коли й як із його очей закапотіли теплі сльози* (Фр., IV, 1950, 419).

ЗАКАПРИЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Почати капризувати. *Він* [хворий] *пообідав без охоти, залишивши майже все цілим. Потім закудьгував, закапризував, примушував дівчину весь час сидіти біля нього* (Ков., Сальвія, 1959, 99); * Образно. — *Сьогодні мій верстат закапризував вранці,— скаржилась вона майстрові,— двічі ремінь скидав зі шківа* (Донч., VI, 1957, 160).

ЗАКА́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКА́ПАТИ**, аю, аєш, *док.* 1. *перех.* Покривати або забруднювати що-небудь якимись краплями. *Закусивши салом, присунулись гості до миски й почали носити страву з миски до рота, підкладаючи під ложку хліб, щоб не закапати скатірки* (Коцюб., I, 1955, 44); // Вливати, вводити ліки краплями. *Закапувати очі.*

2. *тільки док., неперех.* Почати капати. *Тихо закапав холодний і пронизливий дощ* (Панч, II, 1956, 100).

ЗАКАРБО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **закарбува́ти**. * Образно. *Образок рідного краю, закарбований в серці, був їй надійним і тривким берегом, пускаючись котрого, пірнула вона в життьове море* (Рибак, Час.., 1960, 83); // **закарбо́вано**, *безос. присудк. сл. Ватаг вийма з-за череса цілий жмуток дерев'яних колодок і починав читати. Там закарбовано все, в тій дерев'яній книзі, хто скільки має овець і що кому належить* (Коцюб., II, 1955, 325).

ЗАКАРБО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКАРБУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Карбуючи, роблячи засічки, позначати, відмічати що-небудь.— *Оцю сосну ми й закарбуємо собі* (Ю. Янов., II, 1958, 126); // Фіксувати, зображувати на чому-небудь або в чомусь. *Відвідувачі виставки побачать картини і скульптури, в яких пензель і різець закарбували риси героїв нашого часу* (Рад. Укр., 17.IX 1961, 1).

2. *перен.* Закріплювати в думці, надовго запам'ятовувати. *Хвилини ці й три стояла* [Таня] *перед дзеркалом, закарбовуючи в пам'яті кожну рисочку свого обличчя в цю рішучу, незабутню мить* (Ряб., Кайворонки, 1957, 114); [В а р в а р а:] *І закарбуй собі в пам'яті: можна повернути втрачене здоров'я, можна навіть повернути молодість; двох речей тільки жодна сила людині повернути не може: життя і честі* (Галан, I, 1960, 499).

ЗАКАРБО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАКАРБУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. *перен.* Міцно запам'ятовуватися. *Буває щодня між ділом багато випадкових розмов, які навіть не завжди залишаються в пам'яті точно, але в свідомості яскраво і міцно закарбовується висновок з почутого мимохідь* (Смолич, День.., 1950, 20); *День визволення в Іванову пам'ять закарбувався назавжди* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 131).

2. *тільки недок.* Пас. до **закарбо́вувати**.

ЗАКАРБУВА́ТИ *див.* **закарбо́вувати**.

ЗАКАРБУВА́ТИСЯ *див.* **закарбо́вуватися**.

ЗАКАРВА́Ш, а, ч., *розм.* Те саме, що **облига́ч**. *У нього срібними позументами були вишиті навіть лампаси на штанях і закарваші та хлястик на шинелі* (Смолич, V, 1959, 32); *У закарваші капітанського мундира в Івана Петровича лежить аркуш паперу* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 6).

ЗАКА́РКАТИ, аю, аєш, *док.* Почати каркати. *Ось воно сонце ще більше пригрів, В лузі закаркав грак* (Щог., Поезії, 1958, 87); *Та надвечір повіяло з теплого краю, над Ковалівкою закаркало ворони* (Кучер, Прощай.., 1957, 221).

ЗАКАРЛЮ́КА, и, *ж., розм.* Що-небудь у формі незвичного вигину, гачка (перев. про знаки письма, цифри і т. ін.). *Люди підходили до приговора, скидали шапки і руками та грудьми видавлювали під ним якісь, на коріння схожі закарлюки або ставили хрестик* (Стельмах, Хліб.., 1959, 638); *Тільки тепер помітив* [Федір], *що паперова накидочка на тумбочці і сама тумбочка обмальовані рядками цифр, закарлюками-формулами* (Мушк., Серце.., 1962, 199).

ЗАКАРЛЮ́ЧЕНИЙ, а, е, *розм.* Незвично вигнутий, у формі гачка. *Невідомо було, чого зітхав старий. Чи того, що він неписьменний і не добере значення цих закарлючених паличок, схожих на комах, які виводять учені люди на папері* (Донч., II, 1956, 59); *Ніс* [у знахарки] *довгий, ще й закарлючений, наче в гави* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 24); // Який має закарлюки, закарлючки. *Павло подивився на чудернацько закарлючене* [турецьке] *письмо, схоже на якесь плетиво, з досадою кинув: — Читай, Атанасе, бо я не втну, що там і до чого...* (Кучер, Голод, 1961, 367).

ЗАКАРЛЮ́ЧИТИ *див.* **закарлю́чувати**.

ЗАКАРЛЮ́ЧИТИСЯ *див.* **закарлю́чуватися**.

ЗАКАРЛЮ́ЧКА, и, *ж.* Зменш. до **закарлю́ка**. *Все там* [у школі] *було чудне, незвичайне, якісь таблички з гачками та закарлючками* (Коцюб., III, 1956, 27); *Килигей неквапом розгорнув списаний крутими закарлючками папір* (Гончар, II, 1959, 55).

ЗАКАРЛЮ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКАРЛЮ́ЧИТИ**, чу, чиш, *док., перех., розм.* Незвично вигинати. *Він аж синів увесь від кашлю і ревів, як вовк чи лев, хапаючись обома руками за штани, де була та грижа, і закарлючуючи догори ноги, зовсім як маленький* (Довж., Зач. Десна, 1957, 464).

ЗАКАРЛЮ́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАКАРЛЮ́ЧИТИСЯ**, иться, *док., розм.* 1. Ставати загнутим, схожим на закарлюку. *Він лежить недужий у хаті один.. Ніс пожовк і ще більше закарлючився* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 70).

2. *безос., перен., на що.* Виявляти перші ознаки переходу до якої-небудь дії, настання чогось.— *Ви там сидите в своїй келії, як черниця, та й не гадаєте, що в нас на весілля закарлючилось* (І.-Лев., IV, 1956, 352).

ЗАКАРПА́ТЕЦЬ *див.* **закарпа́тці**.

ЗАКАРПА́ТЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **закарпа́тець**, тця, ч.). Жителі Закарпаття.— *Не переварюю я Масла, дуже він масний, гумовий, а от не вспімав за руку — не тягни до буку, як каже закарпатець Михайло* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 128); *А скільки хорошого заповичили наші сусіди у закарпатців! Угорці уважно вивчають досвід передових тваринників і механізаторів* (Рад. Укр., 8.IX 1962, 3).

ЗАКА́САНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **закаса́ти**.

ЗАКАСА́ТИ *див.* **зака́сувати**.

ЗАКАСА́ТИСЯ *див.* **зака́суватися**.

ЗАКА́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКАСА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *діал.* Закачувати (у 1 знач.). *— Ану, багачки, не галасуйте, а закасуйте спідниці та й біжіть на постерунок* [прання] (Вільде, Сестри.., 1958, 333); *Вона розщібнула рукав, закасала аж до плечей і встромила у воду руку, блакитну в місячнім сяйві* (Коцюб., I, 1955, 302).

ЗАКА́СУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАКАСА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.*, *діал.* Підкочувати, підгортати на собі одежу, щоб не забруднити, не замочити. *Пропало сіно! Маланка закасалась та лізе в воду* (Коцюб., II, 1955, 47); *Посеред ріки, закасавшись мало що не до пояса, ..дівчина періщила прутом корову, яка намагалась хлипнути води в ріки* (Вільде, Сестри.., 1958, 250).

ЗАКАТА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Помістити, відправити когось куди-небудь.— *Спеціаліста, щоб учив нас, немає.., а ви нас за високий процент браку закатали на чорну дошку* (Собко, Любов, 1935, 40).

2. *рідко.* Забити що-небудь у щось. *Одно тільки — у голову мов хто цвяшок закатав: болить моя головонька, од думок ходором ходить...* (Мирний, I, 1954, 86).

ЗАКАТО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **закатува́ти**. *Спиніться, скиньте шапку й шанобливо схиліть голову. Там лежать мученики, закатовані мстивими фашистами* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 45); // **закато́вано**, *безос. присудк. сл. Від діда Лаврінка довідався він, що.. його батька закатовано за землю* (Сміл., Зустрічі, 1936, 31).

2. *у знач. прикм.*, *діал.* Затятий.— *Та вони так б'ються од того часу, як побрались. І він закатований та упертий, і вона така сама* (Н.-Лев., I, 1956, 414).

ЗАКАТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКАТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Замучувати до смерті тортурами. *Заарештували його й закатували разом з цілою групою комуністів* (Еллан, II, 1958, 103); *— Як тільки що... тільки що не так... закатую. Живим на вогні пряжитиму* (Коз., Гарячі руки, 1960, 88).

ЗАКАТУВА́ТИ *див.* **закато́вувати**.

ЗАКАХИ́КАТИ, аю, аєш, *док.* Почати кахикати; закашляти. * Образно. *І раптом мотор закахикав — і став! Колеса загрузли між стеблами трав* (Забіла, Промені, 1951, 120).

ЗАКА́ХКАТИ, аю, аєш, *док.* Почати кахкати. *Од плеску води зо сну закахкали десь качки* (Головко, I, 1957, 457).

ЗАКА́ЧАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **закача́ти**. *Діловито проходила* [Анеля] *з кухні через столову й назад в білому фартушку, з злегка закаченими рукавами* (Коцюб., II, 1955, 248); *На ньому злинялий від сонця, невідомого кольору картуз.. і закачані до колін штанята* (Донч., V, 1957, 7).

ЗАКАЧА́ТИ *див.* **зака́чувати**.

ЗАКАЧА́ТИСЯ *див.* **зака́чуватися**.

ЗАКА́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зака́чувати**. *Тривалий вплив навіть незначних щодо сили вестибулярних подразників.. викликає симптоми, що нагадують хворобу закачування* (Рад. Укр., 22.VIII 1962, 1).

ЗАКА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКАЧА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Підгортати край одежі або засукувати, підкочувати її частини, щоб не забруднити, не замочити і т. ін. *Татари скидали капці, закачували штани й ставали до помочі* (Коцюб., I, 1955, 391); *Як хотілося Михайлові.. закачати холоші, побрести по коліна у воду, нарвати цілий жмуток жовтоцвіту!* (Збан., Сеспель, 1961, 362); *По лікті закачала* [Катерина] *рукава, замісила глину й змазала долівку* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 144).

◇ **Зака́чувати (закача́ти) рука́ва (рукави́)** — братися ревно до роботи.— *Нині, коли ми набираємо такого розгону,— тільки закачуй рукава* (Рад. Укр., 16.II 1962, 3).

2. *тільки 3 ос.* Викликати запаморочення, нудоту. *Він доброзичливо посміхався, і схоже було, що літак його таки справді не закачав* (Голов., Тополя.., 1965, 9).

3. Качаючи насосом, нагнітати що-небудь кудись, у щось. *Прийшли могутні цементувальні агрегати. Майже двісті тонн цементу закачали в свердловину і засипану піском небезпечну воронку* (Наука.., 5, 1964, 46).

ЗАКА́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАКАЧА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. Підгортатися або засукуватися, підкочуватися (про край одежі чи її частини). *Кайдаш стругав вісь. Широкі рукава закачались до ліктів* (Н.-Лев., II, 1956, 264).

2. Відчувати запаморочення, нудоту на пароплаві, в літаку і т. ін. під час руху.

3. *тільки недок.* Пас. до **зака́чувати**.

ЗАКА́ШЛЮВАТИСЯ, юся, юєшся, *недок.*, **ЗАКА́ШЛЯТИСЯ**, яюся, яєшся, *док.* Починати сильно і довго кашляти, заходитися кашлем. *Запалює* [чоловік] *цигарку, і дим йому йде в вічі, дим його першої цигарки. Він закашлюється* (Ю. Янов., I, 1958, 193); *Марія Гнатівна закашлялась у кутку коридора і довго не могла говорити* (Хижняк, Тамара, 1959, 29).

ЗАКА́ШЛЯТИ, яю, яєш, *док.* Почати кашляти. *По хаті пішов такий чад, такий смердючий дим, що Кайдашиха закашляла* (Н.-Лев., II, 1956, 304); *Збоку хтось закашляв. І Майборода шарпнувся від Марії* (Кучер, Чорноморці, 1956, 140).

ЗАКА́ШЛЯТИСЯ *див.* **зака́шлюватися**.

ЗАКА́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАКА́ЯТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *док.* Давати собі слово надалі не робити чогось; зарікатися. *Дехто з зарячих поїхав та й закаявся: той — вола розчахнув, а той разом пару* (Мирний, III, 1954, 7); *Видно, таки йому досталося від начальства, видно, вже закаявся надалі порушувати дисципліну* (Збан., Сеспель, 1961, 227).

ЗАКА́ЯТИСЯ *див.* **зака́юватися**.

ЗАКВА́КАТИ, аю, аєш, *док.* Почати квакати. *Заквакали жаби в болоті* (Коцюб., I, 1955, 432).

ЗАКВА́ПИТИ, плю, пиш; *мн.* заква́плять; *док.*, *перех.* Почати квапити.

ЗАКВА́ПИТИСЯ, плюся, пишся; *мн.* заква́пляться; *док.* Почати квапитися.— *Вибачте, але я не маю часу. Мушу негайно йти,— заквапився Сидорчук* (Д. Бедзик, Полки.., 1959, 85).

ЗАКВА́СИТИ *див.* **заква́шувати**.

ЗАКВА́СКА, и, *ж.* 1. Речовина, що викликає кисле бродіння. *Щоб мати молочнокисле бродіння, до корму додають закваску чистих культур* (Наука.., 1, 1960, 22).

2. *тільки одн.*, *перен.* Основа характеру, риси вдачі, поведінки, закладені в людині і вихована з дитинства. *Закваска в неї* [учительки] *крута, робоча. Уся в батька. Одразу прижилася в Ковалівці* (Кучер, Трудна любов, 1960, 451); *— Ото гонор! — примружив він блакитно-фарфорові очі.— Ото шляхетська закваска!* (Тулуб, Людоловія, I, 1957, 270).

ЗАКВА́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заква́сити**. *Молоко, заквашене особливою, кумисною бактерією і дріжджовими грибками перетворюється на кумис* (Рад. Укр., 7.IV 1959, 3).

ЗАКВА́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заква́шувати**. *Сичужні сири готують заквашуванням свіжого молока з допомогою ферментів шлунка (сичуга) телят або ягнят* (Укр. страви, 1957, 72).

ЗАКВА́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКВА́СИТИ**, а́шу, а́сиш, *док.*, *перех.* Заправляти закваскою (у 1 знач.). *Цю масу* [солом'яне борошно] *проварюють у кормозапарниках. Після охолодження до 35 градусів її заквашують дріжджами* (Колг. Укр., 11, 1958, 32).

ЗАКВИЛИ́ТИ, лю́, ли́ш, *док.*, 1. *неперех.* Почати квилити (про людей). *В колисці зо сну заквилила дитина* (Вас., I, 1959, 216); *На порозі, пов'язана чорною хусткою, мати обняла обох — сина і мовчазну невістку,— заквилила* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 398); * Образно. [Є ф р е м:] *Чую в собі я, що відтоді, як зустрівсь з тобою, ..душа моя заквилила і не знає супокою...* (Кроп., IV, 1959, 358).

2. *неперех.* Почати видавати жалібні звуки, схожі на крик, стогін (про птахів, звірів). *Заквилила чайка — й разом перенесла його думку на село* (Мирний, I, 1949, 172).

3. *перех.* Почати жалібно співати, оплакуючи кого-небудь. *Потім соломку підпалили І плам'я* [полум'я] *трупи обняло, І вічну пам'ять заквилили, Аж сумно слухати було* (Котл., I, 1952, 272).

ЗАКВІТА́ТИ, а́ю, *недок.*, **ЗАКВІ́ТНУТИ**, не; *мин. ч.* заквітнув, заквітла, ло; *док.* Починати квітнути, розквітати, покриватися квітами. *Цвіт жоржини — України цвіт, Заквітав на порі дожинку* (Брат., Пора.., 1960, 19); *І заквітне ваше поле І вазеленіє,— Знов його весна прекрасна Квіточками вкрив* (Л. Укр., I, 1951, 60); *Хороша пора починається. Швидко все засміється, вазеленіє, заквітне* (Речм., Весн. грози, 1961, 105).

ЗАКВІ́ТЛИЙ, а, е. Дніпр. *акт.* мин. ч. до **заквітнути**. *Береза шелестить кучерявим листом, весняні гуки озиваються в заквітлім гаю* (Л. Укр., III, 1952, 268).

ЗАКВІ́ТНУТИ *див.* **заквіта́ти**.

ЗАКВІТО́ВУВАТИ, ує, *недок.*, **ЗАКВІТУВА́ТИ**, у́є, *док.* Починати цвісти; зацвітати. *Життя квітів починається з проліськів.. І негайно ж заквітовує ряст* (Смолич, II, 1958, 10); *Хліб заквітував рясно-рясно* (Горд., II, 1959, 65).

ЗАКВІТУВА́ТИ *див.* **заквіто́вувати**.

ЗАКВІ́ТЧАНИЙ, а, е. 1. Дніпр. пас. мин. ч. до **заквітча́ти**. *Вся голова в Василини була кругом заквітчана синіми волошками* (Н.-Лев., II, 1956, 36); *Зацікавлено оглядала* [Ніна] *низенькі стіни, оздоблені вишиваними рушниками та заквітчані пучками пахучого зілля* (Добр., Тече річка.., 1961, 305); *Заквітчані у зелень береги, посинені вечором далі заплав* (Чаб., Тече вода.., 1961, 11); *На сцені красувався величезний макет герба Радянського Союзу, заквітчаний прапорами всіх республік* (Ткач, Плем'я.., 1961, 277); *Внизу лежало заквітчане левадками, гаями й садками моє місто Валки* (Панч, В дорозі, 1959, 34).

2. *у знач. прикм.* Який заквітчався, убрався квітами, зіллям. *І дівчата заквітчані З парубками гомонять* (Щог., Поезії, 1958, 245).

ЗАКВІТЧА́ТИ *див.* **заквітчувати**.

ЗАКВІТЧА́ТИСЯ *див.* **заквітчуватися**.

ЗАКВІТЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКВІТЧА́ТИ**, а́ю, а́сш, *док.*, *перех.*, *чим, у що.* Прикрашати квітами, зіллям. *Нимидора заквітчувала її* [дочку], *милувала, як рожу в садочку* (Н.-Лев., II, 1956, 244); *На площі Мар'яцької група юнаків обскубує пеларгонії на газоні.. і заквітчує собі червоними квітами карабіни* (Вільде, Ті з Ковальської, 1947, 82); *Я заквітчаю кімнату в розмай, у любисток і м'яту, пахощі зілля хай лються як хвилі в потоці* (Криж., Гори.., 1946, 82); // Взагалі оздоблювати чим-небудь, надавати привабливого вигляду чомусь. * Образно.— *Чи хочеш ти мені, старому, дружиною бути, старий вік мій заквітчати?* (Барв., Опов.., 1902, 15).

ЗАКВІТЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАКВІТЧА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* Прикрашати себе квітами, зіллям. *Поплела* [Маруся] *коси у самі міленькі дрібушки.. й квіточками заквітчалась* (Кв.-Осн., II, 1956, 54); *Прекрасне село стало ще милішим, воно прибралося в зело, заквітчалося клечанням* (Ю. Янов., I, 1954, 278); // *тільки 3 ос.* Покриватися квітами, зеленню. *Здавалося, після такої осені груша ніколи вже не зацвіте, всохне. Але навесні вона, всім на диво, заквітчувалась і стояла.., наче велетенський букет* (Томч., Готель.., 1960, 50); *Джерин садок заквітчався білим цвітом* (Н.-Лев., II, 1956, 188); // Взагалі прикрашатися, оздоблюватися чим-небудь; набувати привабливого вигляду. *Вечірнє небо заквітчалось весняними хмарками* (Вас., II, 1959, 10).

ЗАКВОКТА́ТИ, квокчу́, ква́кчеш, *док.* Почати квоктати. *На поклик качок в очереті відгукнулись лиски, заквоктали чомги — ці чубаті красуні, залопотіли курочки* (Досв., Вибр., 1959, 411); *Одна курка заквоктала, не сходила з гнізда. Улянка зраділа: це як підспати — будуть ранні курчата* (Донч., IV, 1957, 100).

ЗАКЕПКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *розм.* 1. *неперех.*, *з кого—чого і над ким—чим.* Почати кепкувати, глузувати з кого-, чого-небудь. *Уся дружина засміялася, коли кесар зволив закепкувати собі зі Скліра* (Оп., Іду.., 1958, 108).

2. *перех.*, *розм.* Висміяти кого-, що-небудь. *З біса-бо йому* [малярові] *досадно стало, ..чорт його зна, відкіля узявся швець та й закепкував його роботу нінащо* (Кв.-Осн., II, 1956, 20).

ЗА́КИ, *спол.*, *діал.* Поки. *А він мене за руку,— пригорнув і поцілував. Заки я схаменулась, його вже й немає* (Вовчок, I, 1955, 127); *Заки Аркадій вирішував, паламар підтюпцем перший вбіг на подвір'я* (Вільде, Сестри.., 1958, 38).

ЗАКИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* Почати кивати (у 1—3, 5 знач.). *Шофер розуміюче закивав головою і замугикав своєї давньої пісні* (Кучер, Голод, 1961, 178).

◇ **Закива́ти п'я́тами** — те саме, що **Накива́ти п'я́тами** (*див.* **накива́ти**). *Нічого старостам робити, мерщій за шапки та за палички, та мерщій з паном писарем з хати! Закивали п'ятами, скільки видно!* (Кв.-Осн., II, 1956, 300); *Більшовики завдали фашистам такого, що закивали вони п'ятами аж на Берлін* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 405).

ЗАКИГИКА́ТИ, ає, *док.* Почати кигикати (про чайку). *Не озвалась до його та дівчина; тільки закигикала над ним чайка* (Стор., I, 1957, 140); *Тільки закигикають чайки — так і слухай: через день-два засурмлять на болоті перші журавлі* (Збан., Крил. гонець, 1953, 36).

ЗА́КИД, у, *ч.* Вказівка на недолік, звинувачення в чому-небудь; осуд. *Очей він не зводив з доповідачки, яка вільно й захопливо відповідала вже на дошкульний закид опонента* (Ле, Право.., 1957, 10); *Закиди деяких критиків, ніби у Довженка слабка сюжетна побудова, ідуть від небажання розібратися по суті* (Мист., 2, 1964, 35); // Докір.— *Ей, Геню, Геню, що се ти говориш?* — *сказала з закидом Таня* (Фр., I, 1955, 345).

ЗАКИ́ДАНИЙ, а, е. Дніпр. пас. мин. ч. до **заки́дати**. *Дно скрізь видно; воно закидане круглуватим камінням* (Н.-Лев., II, 1956, 416); *По драбині видерся я на горище. Воно просторе, закидане старими сітками, морською травою, дровами та стружками* (Збан., Мор.

чайка, 1959, 31); *Пишу похапцем, в Чернігові, закиданий всякими справами* (Коцюб., III, 1955, 200); *у знач. прикм.* [Б а б у с я:] *І дівчина з Чугайстром щосили Побігли до закиданої ями* (Воронько, Казка.., 1957, 15).

ЗАКИДА́ННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **закида́ти** [1].

ЗАКИДА́ННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **закида́ти** [2]. *Для них* [селянських парубків] *існує специфічна хода перевальцем, ..молодецьке закидання голови і відкидання молодецьких кучерів* (Моє життя в мист., 1955, 135).

ЗАКИ́ДАТИ *див.* **закида́ти** [1].

ЗАКИДА́ТИ [1], а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАКИ́ДАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Кидаючи, засипати, покривати, заповнювати, завалювати і т. ін. чим-небудь. *У ті просвіти носили* [баби] *сніг, закидали їх* (Мирний, III, 1954, 10); *Червонофлотці.. витяглися проти цистерн у два ряди, закидають їх піском, намагаються збити полум'я* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 65); *Старі панни закидали небожів кабінет валізами та скриньками* (Н.-Лев., II, 1956, 72); — *Ой, не кричи, чуєш, бо нас тут гурт бабів, а ти один..— вмить закидаємо тебе бур'янинням* (Коцюб., I, 1955, 59); // *безос. Зимою були великі сніги, так дітнде закидало, що аршинів у три було* (Кв.-Осн., II, 1956, 144).

2. *перен.* Давати багато запитань. *Бабуня, закепьковна, закидала її питаннями, на котрі внучка лише щораз густішими сльозами заливалася* (Кобр., Вибр., 1954, 15); // Навантажувати роботою, безліччю справ і т. ін.— *Чом ви сюди не приходите гуляти? — Бо не маю часу. Тепер нас закидали роботою* (Н.-Лев., I, 1956, 198).

ЗАКИДА́ТИ [2], а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАКИ́НУТИ**, ну, неш, *док.*, *перех. і без додатка.* 1. Кидати що-небудь кудись, у певне місце (звичайно з розмахом і силою). *Я над берегом і сміло Сак мій, зігнутий в дугу, Закидаю з човна в воду* (Щог., Поезії, 1958, 143); — *Це, мабуть, ..Параска закинула моє відро в кропиву* (Н.-Лев., II, 1956, 13); *У старої тітки Оксани украв чобіт та закинув у ставок — нехай стара сидить у неділю дома та не шкандибає дозирать, де я Мотрю перестріну...* (Вовчок, VI, 1956, 276); // Викидати як непотрібне. *Коли смеркло, вона* [покоївка] *разом з Лукією непомітно винесла останки блакитної чаші в сад і там закинула їх у зарослий колючим терном рів* (Донч., III, 1956, 62); // Підкидаючи, підхоплюючи різким рухом, поміщати на щось.— *Ходімо, ходімо,— охоче обізвався славнозісний кошовий, закидаючи на вухо крутого вуса* (Вишня, I, 1956, 328); *Книшенків Іван чоботя в грязюці загубив, а ми знайшли та на млин закинули* (Головко, II, 1957, 87); *Чоловік випростався, закинув на плечі мішок* (Мушк., Серце.., 1962, 5); // *перен.* Силоміць поміщати куди-небудь (у в'язницю і т. ін.). — *Ви скажіть сьому духвальцю, ..Коли він складання віршів Бунтівничих не покине, То в тюрму його закину* (Л. Укр., I, 1951, 384); *Чоловік помовчав. Далі відповів: — Утекли вночі. Учора нас половили та й привели в оцю слободу, у панську конюшню закинули* (Головко, I, 1957, 113); // *перен.* Заслати, завозити у певне місце.— *С такі дані, що диверсантів нам закидають* (Гончар, Людина.., 1960, 17); // *перен.* Примушувати опинятися у непередбаченому місці. *Як бачите, доля закинула мене аж у Крим* (Коцюб., III, 1956, 126); *Потім, після смерті батька, життя закрутило його, закинуло аж у столицю* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 251); // *безос. Старший міліціонер Грушка, бойовий хлопець, якого закинуло сюди з Уманщини, чекав Джалілла Урунова* (Перв., Невигадане життя, 1958, 63).

◇ **Закида́ти (заки́нути) ву́дку (ву́дочку)** *див.* **ву́дка**; **Закида́ти гадю́чку** *див.* **гадю́чка**; **Заки́нути гачо́к** *див.* **гачо́к**; **Закида́ти (заки́нути) о́ком** *див.* **о́ко**.

2. Піднімати різким рухом (звичайно про частини тіла). *Вовтузиться* [дитина], *розкривається, тоненькі рученята за голову закидає* (Вас., I, 1959, 197); *Малий Андрійко біг останнім, якось боком закидаючи ноги* (Собко, Звич. життя, 1957, 18); *Черняк розкрив руки і закинув голову вгору, немов побачивши у височині журавлиний ключ* (Допж., I, 1958, 187).

3. Припиняти займатися чим-небудь, робити щось. — *Віднині закидаю увесь свій промисл* [виготовлення ложок] (Фр., II, 1950, 135); *Гірко мені стало. Думав усе закинути і поля не сіяти, дак малії діти...* (Барв., Опов.., 1902, 337); // Припиняти користуватися чим-небудь. *Якось йому крамарі.. кажуть: — Братику Данило! всім би ти чоловік, та коли б ти оту свитину закинув та ходив по-нашому — у каптані* (Вовчок, I, 1955, 96).

◇ **Заки́нути га́дку** *див.* **га́дка**;

4. Натякати на щось, говорити про кого-, що-небудь непрямо. [Т р о я н:] *Та на острові* [Курильські] *треба посилати не чорт зна кого. Не пусту породу, не шлак, а людей..* [К о с т я К в а ч:] *Ви це куди закидаєте, товаришу Троян?* (Мокр., П'єси, 1959, 209); *Нишком та скоком-боком таки доступилися дехто з людців та закинули панії про всякі економічні справи* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 66).

◇ **Закида́ти на до́гад (наздога́д) буряків** — натякати на щось.— *Стій, я його зачеплю розмовою. А ти піддержуй. Може, що випитаємо. Я буду закидати на догад буряків, а ти помічай...* (Мирний, V, 1955, 102).

5. Уживати часом дивні чи незвичні для інших слова або словосполучення. *Не раз уже в розмовах з нею він закидав такі слова, що вона не то дивувалася, не то жахалася його* (Фр., IV, 1950, 343); [П р і с я:] *Тепер я у їх найкраща дочка.* [К о с т ь:] *З якого часу?* [П р і с я:] *Саме з того часу, як почала зароблять гроші та їм посилать. Інколи батько закидає на «ви»* (Вас., III, 1960, 161).

6. Вказувати на недоліки, висловлювати зауваження з приводу чого-небудь, звинувачувати, докоряти. *Голова вперто своє веде: — Мені тут закидали, мовби я розігнав кадри!* (Горд., I, 1959, 593); *В передвоєнний рік дехто в товаришів по інституту закидав йому надмірну мрійність* (Рибак, Час.., 1960, 13).

◇ **Закида́ти (заки́нути) брехню́** *кому* — те саме, що **Завдава́ти (завда́ти) брехню́** (*див.* **брехня́**).— *Як то вам, молодим людям, легко закидати старому брехню* (Фр., VI, 1951, 256).

7. *розм.* Поміщати у певне приміщення для відгодовування (свійських птахів, тварин). *Витягли* [паймички] *з сажка гусаків з пару, що їсти було закинула; прийшло і їм лихо!* (Кв.-Осн., II, 1956, 264); *Не встигли ви того підсвинка в саж закинути, ..а ваш уже «підсвинок» у сажі не вміщається* (Вишня, I, 1956, 73).

ЗАКИ́ДАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* 1. Почати кидатися в різні боки; заметушитися.

2. *перен.* Швидко забитися, закалатати (про серце). *В Лукини закидалось, затріпалось серце в грудях, як пташка у клітці* (Н.-Лев., III, 1956, 333).

ЗАКИДА́ТИСЯ [1], а́ється, *недок.* Пас. до **закида́ти** [1].

ЗАКИДА́ТИСЯ [2], а́ється, *недок.*, **ЗАКИ́НУТИСЯ**, неться, *док.* 1. Підніматися різким рухом (звичайно про частини тіла). *Вся фігура Йонова.. в притиснуту до боку мітлою та ногами, що, мов у півня, далеко закидались наперед, здавалася Гашіці такою кумедною, що вона не могла вдержатись від сміху* (Коцюб., I, 1955, 244); *Дем'ян відчув це: вона каменем впала йому на груди; відчув — її руки лягли йому на плечі й заки-*

нулися на потилицю (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 178).

2. *тільки док.* Загубитися. *Десь закинулася шапка — ніяк не знайду* (Сл. Гр.).

3. *тільки недок.* Пас. до **закидáти**[2] 1, 3—7.

ЗАКÍЛЬ, *спол., діал.* Поки.

ЗÁКИМ, *спол., діал.* Поки. *Не довго я стояла, забарилася, Заким вода очистилася...* (Чуб., V, 1874, 138); *— Заким сонце зійде — го-го! де ми будемо,— радісно шептав Остап* (Коцюб., I, 1955, 355).

ЗАКÍНЕНИЙ *див.* **закúнутий**.

ЗАКÍНУТИ *див.* **закидáти**[2].

ЗАКÍНУТИЙ, ЗАКÍНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **закúнути** 1—7. *Там, закинута умілою, до камінної гряди блешня з посвистом летіла у кипучий вир води* (Гонч., Вибр., 1959, 272); *Вийшов [з хати] трохи зігнувшись, молодий гуцул із сокирою, закиненою недбало на плечі* (Коб., I, 1956, 379); *В її вроді прокинулась не тільки романтична, а може й справді артистична душа, закинута в сільську глушину* (Н.-Лев., III, 1956, 229); *Закинутими за голову руками він тримав важкий.. лантух з зерном* (Стельмах, Хліб.., 1959, 153); *Хоч сахарня давно вже закинена, розсипалася і заросла травою, в порожніх будинках її раз у раз вчувався шум* (Коцюб., II, 1955, 7); // **закúнуто**, *безос. присудк. сл. Обабіч виднілися махалки, показуючи місця, де закинуто сіті* (Дмит., Наречена, 1959, 20); [Гзогеи:] *Єпископа закинуто в темницю* (Л. Укр., III, 1952, 294); *Уже восени за його [Іоанна Цимісхія] наказом у Болгарію було закинуто багато лазутчиків* (Скл., Святослав, 1959, 549).

ЗАКÍНУТИСЯ *див.* **закидáтися**[2].

ЗАКИПÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **закипáти**. *Ознакою перегріву двигуна є закипання води в системі охолодження* (Зерн. комбайни, 1957, 202).

ЗАКИПÁТИ, áю, áєш, *недок.*, **ЗАКИПІ́ТИ**, плю́, пúш; *мн.* **закипля́ть**; *док.* 1. Починати кипіти (у 1 знач.). *Чути було, як на вогні в чавунку закипає й дме бульки вода* (Скл., Карпати, II, 1954, 62); *На веранді шумів закипаючи старий, мабуть єдиний в селі, самоварчик* (М. Ол., Чуєш.., 1960, 3); *Огонь запалав і затріщав. Риба швидко закипіла* (Н.-Лев., II, 1956, 222).

2. *перен., також чим.* Починати дуже пінитися, бушувати (про море, ріку, хвилю і т. ін.). *Набігаючи в своєму розгоні на каміння, ріка закипала піною, мов гарячий кінь, пирхала колючими бризками* (Донч., IV, 1957, 207); *Знову закипіло Синє море* (Шевч., I, 1951, 61); *Закипіла високая хвиля під веслами.., і скоро сиза імла сховала з очей малий човник* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 139); * Образно. *Бігли в далеч.. зелені нитки ярини, кучерявились огірки, закипали білою пінкою гречки* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 100).

3. *перен.* Починати проявлятися з великою силою, ставати дуже бурхливим (про яку-небудь дію, якесь явище). *Бої закипали з шаленою лютістю в кожному провулку, в кожному домі...* (Жур., Вечір.., 1958, 269); *Гей, закипіла на нивах робота! Косить і в'яже до поту біднота* (Щог., Поезії, 1958, 85); *По всьому козацькому таборі закипіло життя, ніби люди не мали йти спати, а збиралися так бучно в який похід* (Мак., Вибр., 1956, 583); // *безос. Закипіло, заревло навкруги, аж річка охнула й нестямно на всі боки захиталася* (Мирний, IV, 1955, 317).

◇ **Так шку́ра й закипúть** *на кому* — хто-небудь буде дуже побитий. *Буду я розумна, не буду я тобі давати грошей. Та як скажу, що се мов, так він мені каже:— Так шкура на тобі й закипить!* (Барв., Опов.., 1902, 287).

4. *перен.* Дуже збуджуватися, роздратовуватися. *— Чому ж ви не були? Де вас носило? — закипаючи, каже Одарка* (Мирний, III, 1954, 135); *Ото тільки й добра, що Кузьма Харитонович легко закипає, але й відходить швидко* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 62); *— Знаю, чого Мирослав закипів так. Мислить, що князь Мстислав вижене нас з Галича* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 167); // *чим.* Починати пройматися, охоплюватися яким-небудь почуттям. *Поглядаючи на них, хмурились повстанці, закипали злобою на тих, хто душив цих людей газами в каменоломнях* (Гончар, Таврія.., 1957, 365); *Сиділи собі [селяни], як бабаки, по своїх селах, варилися в чутках і хоч іноді аж закипали рішучістю, але до діла не бралися — боялися свого безсилля* (Головко, II, 1957, 255).

5. *перен.* Наростати з великою силою (про почуття). *Сльози перестали текти, але з зацілених уст було видно, що в його серці почало закипати щось недобре* (Фр., III, 1950, 286); *Рубін стоїть і ніби прислухається до себе. Яке в нього закипає завзяття!* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 6); *Ольга не витримала. Нездрі її роздулись і затремтіли, в ній закипіла безкрая лють проти цієї упертої дівчини* (Мик., II, 1957, 297); // *безос. Так і закипіло в мене всередині. Не побігла, а полетіла додому* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 177); // *тільки док., безос., з інфін.* Дуже закортіло робити що-небудь. *І так бісеняті аж закипіло того пива варити* (Вовчок, VI, 1956, 288).

◇ **Закипáє (закипíла) душá** *у кого, чия*; **Закипáє (закипíло) сéрце [крóв'ю]** *у кого, чие* — хтось перебуває в стані сильного переживання, викликаного обуренням, злобою і т. ін. *І чи не вперше так за всі роки закипіла зібгана наймитська душа* (Стельмах, Хліб.., 1959, 185); *Чубенко мовчав, сидячи на коні, серце його закипало кров'ю* (Ю. Янов., I, 1954,285); **Закипáє (закипíла) кров** *у кому* — хтось перебуває в стані сильного збудження. *Козак скажено крикнув і підкинув нагай. Вся кров закипіла в мені* (Ю. Янов., I, 1958, 87); *Пахне соком землі. Чудовий запах! Бачура вдихав його повними легенями, відчував, як в ньому закипає кров* (Чаб., Тече вода.., 1961, 133); **Закипáють (закипíли) сльóзи** — виступають (виступили) сльози від сильного переживання. *Так говорив отаман Бульба... Старі козаки стояли нерухомо, і сльози закипали їм на старечих очах* (Донж., III, 1960, 37); *На густих Дашиних віях закипіли горючі сльози* (Жур., Даша, 1961, 26).

6. *тільки 3 ос., розм.* Загусати, запікатися згустками (про кров).

ЗАКИПÁЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **закипáти**. *Дівочий сміх спінився, мов закипаюче молоко* (Вол., Місячне срібло, 1961, 354); *Вагаючись, вони перезиралися поміж себе, а Гуменний, дивлячись на їхню нерішучість, ледве стримував у собі закипаюче роздратування* (Гончар, Південь, 1951, 21).

ЗАКИПІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **закипíти**.

2. *у знач. прикм.* Який перетворився у згусток; загуслий (про кров). *Кілька глибоких подряпин шаблею на лиці і на руках уже струпилися закипілою кров'ю* (Ле, Наливайко, 1957, 309).

ЗАКИПІ́ТИ *див.* **закипáти**.

ЗАКИП'ЯТИ́ТИ, ячу́, ятúш, *док., перех.* Довести до стану кипіння. *Закип'ятити воду.*

ЗАКИ́РКАТИ, ає, *док., розм.* Почати кіркати (звичайно про курей). *Найдашиха повечеряла з дітьми і вже лагодилась лягать спати, коли чує вона — на горищі закиркали на сідалі кури* (Н.-Лев., II, 1956, 359).

ЗÁКИС, у, *ч., хім.* Нижчий, перший ступінь окислення елементів. *Закис міді.*

ЗАКИСÁННЯ, я, *с.* Дія за знач. **закисáти**.

ЗАКИСÁТИ, áю, áєш, *недок.*, **ЗАКÍСНУТИ**, ну, неш; *мин. ч.* **закúс**, ла, ло і **закúснув**, нула, ло; *док.*

1. *тільки 3 ос.* Починати киснути, скисати внаслідок кислого бродіння. *Чим морочитися з тим молодим вином, доглядати його, поки перешумує,— хай краще воно скисне! І вино почало закисати* (Кол., Терен.., 1959, 358); *Борошняний клейстер заварюють в розрахунком одноденної потреби в ньому, бо він дуже швидко псується, закисає* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 33).

2. *перен.* Втрачати енергію, бадьорість, ставати бездіяльним. [Тетяна:] *Молоде серце, як пиво молоде, грає; йому і впину нема, коли розходиться; а послі* [потім], *як серце вгамується, закиснеш ти* [козаче], *як пиво кисне!..* (К.-Карий, І, 1960, 140); — *Ви гадали, що життя — це веселий жарт? Ні, Тетяно! Справжнє життя — з хріном, з кропивою жалючою, з полином. Нічого, що горенить, нічого, що часом запече так, що й сльози з очей бризнуть — бадьоріше будеш, не заснеш, не закиснеш!* (Вас., II, 1959, 103).

3. *розм.* Запливати виділеннями при запаленні, пошкодженні і т. ін. (про очі). *Кирило Смоляручук протер очі: вони вранці завжди закисали йому й бралися сльозою, наче запорошені* (Кос., Новели, 1962, 182).

Закúслий, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **закисáти** 1, 3. *Ні в якому разі не можна брати грибів закислих* (Укр. страви, 1957, 61); *Він кидався крізь сон, кричав і плакав, а рано вставав змучений, з болем голови і закислими очима* (Фр., VII, 1951, 192).

Закúсний, а, е, *хім.* Прикм. до **зáкис**. *Залізобактерії для свого росту і розвитку використовують енергію від окислення ними водорозчинних закисних солей заліза в окисні* (Наука.., 9, 1956, 33).

Закúснути *див.* **закисáти**.

Закúхкати, аю, аєш, *док., розм.* Почати кихкати.— *Мені у хванта* [фанта] *грати...— обізвалася головиха і, стиливши набік до секретарихи, закихкала* (Мирний, III, 1954, 194).

Закихкотíти, очý, отúш, *док., розм.* Підсил. до **закúхкати**. *Зачервонівся* [Семен] *і закихкотів дрібним невтриманим сміхом* (Вас., І, 1959, 328).

Закишíти, шúть, *док., розм.* Почати кишіти; // *ким, чим.* Наповнитися великою кількістю кого-, чого-небудь.— *Тут ми скаламутимо тили білих. Почекіть! Всі байраки, яри закишать повстанцями* (Головко, І, 1957, 75); *Вулиця одразу закишіла народом* (Руд., Остання шабля, 1959, 427).

Закúшкати, аю, аєш, *док., розм.* Почати кишкати. *Так випровадили донощика аж за класи, засвистали, закишкали і розійшлись по своїх місцях* (Свидн., Люборацькі, 1955, 203).

Закільцювáти *див.* **закільцьóвувати**.

Закільцьóваний, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **закільцювáти**. *Випущені на волю, закільцьовані птахи продовжують вести свій звичайний спосіб життя* (Наука.., 3, 1960, 37).

Закільцьóвувати, ую, уєш, *недок.*, **закільцювáти**, юю, юєш, *док., перех.* Надівати кільця на лапки птахів і хвости риб з метою вивчення їх шляхів пересування, тривалості життя тощо, у птахівництві — також з метою обліку індивідуальної продуктивності і походження племінних птахів. *При запровадженні індивідуального обліку продуктивності птиці племінної ферми необхідно закільцювати молодок до початку їх несучості* (Птахівн., 1955, 151).

Закільчúтися, иться. Док. до **кільчúтися**. *Між танкових глибоких колій Шпориш закільчився, як ліс* (Вітч., 10, 1947, 40); * Образно. *Скупо усміхався* [Євген] *на Товкачеві дотепи і кліпав оком, на якому зовсім не до речі серед літа закільчився ячмінь* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 245).

Закінчáти *див.* **закінчувáти**.

Закінчéний, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **закінчúти**. *По сей бік муру канал уже був закінчений і обмурований* (Смолич, І, 1958, 78); // **закінчено**, *безос. присудк. сл. Давид розповів, що перед від'їздом заходив до прокурора — розслідування закінчено вже* (Головко, II, 1957, 181).

2. *у знач. прикм.* У якого певна якість досягла повноти, завершення. *В звичайних справах, може бути, Ще розбирався він як-так, Та як «політику» став гнути, То був закінчений дивак!* (Тарн., З дал. дороги, 1961, 324).

Закінченість, ності, *ж.* Завершеність чого-небудь. *Закінченість чи незакінченість думки передається не тільки паузою, а й відповідною мелодією; зниженням або підвищенням голосу* (Худ. чит., 1955, 115).

Закінчення, я, *с.* 1. Дія за знач. **закінчúти**. *Колосок вирішив ждати закінчення бою, щоб знайти того героя, хто вчинив цей подвиг* (Кучер, Чорноморці, 1956, 374); *Олімпіада відбулася після закінчення занять у школах* (Сміл., Сашко, 1954, 270).

2. Кінцева частина, кінець чого-небудь. *Робота була майже написана, лишилось тільки придумати закінчення* (Донч., V, 1957, 546); *Кліматолікування в сосновому лісі здатне заспокоїти підвищену дразливість нервових закінчень в органах дихання* (Наука.., 9, 1956, 19).

3. *грам.* Змінна частина слова, що додається до його основи і служить для виявлення його граматичних значень в сполученнях з іншими словами в реченні.

Закінчúти *див.* **закінчувáти**.

Закінчúтися *див.* **закінчуватися**.

Закінчування, я, *с.* Дія за знач. **закінчувáти**.

Закінчувáти, ую, уєш *і рідко* **закінчáти**, áю, áєш, *недок.*, **закінчúти**, кінчý, кінчúш, *док., перех.* Доводити що-небудь до кінця, до завершення; кінчати. *Тільки друга нічна зміна сторожі закінчувала свою варту, приходили сторожі денні* (Скл., Святослав, 1959, 28); *Весілля вже, бачте, закінчали* (Барв., Опов.., 1902, 4); *Хочу закінчити ще хоч одно оповідання* (Коцюб., III, 1956, 429); // Завершувати або бути кінцем, завершенням чогось. *Мені здається, що ті додатки треба зробити, щоб закінчити оповідання, от як, приміром, у хорі закінчує спів октава* (Мирний, V, 1955, 391); — *Ой лишенько ж тяжке: літа, літа обсіли чоловіка! — усміхнулась мати, та й отак жартом закінчила про те розмову* (Головко, II, 1957, 422); [Надія:] *Як хороше ви закінчили книгу: «Де ти, друже мій... Друже вірний...»* (Корн., II, 1955, 206); // Кінчати, завершувати навчання (в школі, інституті і т. ін.). *Він закінчує десятий клас* (Гончар, Тронка, 1963, 98); *Люба закінчила педагогічний інститут у Сімферополі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 26).

◇ **Закінчúти життя** (вік *і т. ін.*) — померти. *Якби ти знав тоді, Богдане, Що думають вчинить вони, ..Ті, що, як свята, ждали днину, Коли закінчиш ти життя* (Павл., Бистрина, 1959, 27).

Закінчуватися, ується, *недок.*, **закінчúтися**, кінчúться, *док.* 1. Доходити до кінця, до завершення; кінчатися в часі. *Вечоріло. В квітниках саме закінчувалося автоматичне поливання квітів* (Смолич, І, 1958, 89); *Сумно пролунали над річкою знайомі звуки труби, нагадуючи людям, що відпочинок закінчився* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 94); // Досягати кінця, межі в просторі. *За дванадцять миль від берега закінчувалися радянські нейтральні води* (Кучер, Чорноморці, 1956, 24).

◇ **Закінчúлася котóві мáсниця** *див.* **мáсниця**.

2. *чим.* Мати своїм кінцем, бути завершенням чого-небудь. *Вигін закінчувався спадом до пересохлого рівчака, що через нього був перекинутий благенький місток...*

(Сміл., Зустрічі, 1936, 39); *Вечір закінчився танцями* (Мирний, III, 1954, 197).

ЗАКІП, кóпу, ч., *діал.* 1. Рів з насипом. *Глибокий, цвілий від полину закіп.. замикав у собі, крім кремезних кам'яних корпусів, і гладко втоптаний плац* (Панч, I, 1956, 74).

2. Яма для добування нафти. *Коло закопів горбки глини ростуть угору та й ростуть* (Фр., I, 1955, 129).

ЗАКІПТЮЖЕНИЙ, а, е, *розм.* Укритий кіптявою, сажею, пилюкою і т. ін. *Біля куреня майже не затухало вогнище — над ним висів чорний, закіптюжений казан, в якому любив Кисачка варити багату рибальську юшку* (Збан., Переджнив'я, 1960, 144); *На тракторі сиділа дівчина, кругловида, закіптюжена, у засмальцьованім комбінезоні, в червоній, як шмат полум'я, косинці* (Гончар, Маша.., 1959, 20); *Він сидів охляп на коні, ..сорочка розхристана, піт промиває доріжки на закіптюженому обличчі* (Тют., Вир, 1964, 78).

ЗАКІПТЯВІЛИЙ, а, е. Укритий кіптявою. *Перед ним стояв на вогнищі закіптявілий казанок* (Донч., IV, 1957, 345); *Закіптявілий, чорний, розхристаний, він щось гукав звідти Онискові Артемовичу* (Гончар, Новели, 1949, 99).

ЗАКІПЧИК, а, ч., *діал.* Зменш. до **закіп**. *В неглибоких, неповного профілю закіпчиках, розмістилося менше взводу* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 10).

ЗА́КЛАД, у, ч. Установа з певним штатом службовців і адміністрацією, що працюють в якій небудь галузі освіти, науки, культури і т. ін. *Ще в гімназії Борис займав видне місце серед товаришів, ба й учителі гляділи на нього, як на головну оздобу закладу* (Фр., III, 1950, 29); *Широчезна мережа по містах і селах нашої Радянської України культурно-освітніх закладів* (Вишня, I, 1956, 320); *Він це каже про те, щоб члени бригади починали вчитись, щоб вступали у вечірні та заочні учбові заклади* (Ткач, Арена, 1960, 206).

◇ **Закри́тий навча́льний за́клад** *див.* **закри́тий.**

ЗАКЛА́Д, у, ч. 1. Умова між сперечальниками, за якою той, хто програв, повинен виконати що-небудь; парі. *Бернабо охоче пристав на сі умови, і, хоч інші.. купці намагались їх од того закладу розрадити, знаючи, що з того велике лихо може скоїтися, Амброджуоло та Бернабо так розтроюдились обидва, що на те розрадування не вважали і ту свою угоду для більшої певності на письмі списали* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 158).

2. Гроші, річ і т. ін., на які сперечаються і які є предметом виграшу.— *Панове, Амброджуоло сказав щиру правду; він виграв заклад. Нехай же прийде, коли його хіть, по ті гроші* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 159).

◇ **Би́тися (поби́тися) об (у) заклáд; іти́ (піти́) в заклáд** — сперечатися на гроші, яку-небудь річ і т. ін. *Ми з Сидором у заклад бились, дак я й програв* (Барв., Опов.., 1902, 505); [Я в д о х а:] *Сперечались-сперечались, а далі побилися об заклад. Постій же, кажу* [Прісьці], *як приїде Галя, то ти сама будеш поратись біля печі, а як ні — то я тобі стьожку куплю...* (Мирний, V, 1955, 133); — *А я для чогось побився об заклад з парубками, що притягну з лісу деревину. Воно, звісно, дурне діло заклад, але ж не ламати слова* (Стельмах, Хліб.., 1959, 494); — *Може, води в роти понабираємо, Марію? Понабираємо і в заклад підемо, хто більше вимовить* (Кучер, Чорноморці, 1956, 285).

3. Забезпечення одержуваної позички яким-небудь майном, цінностями, що передаються кредиторові; застава (*див.* **застáва** [1]). — *Усе добро Тихонове.. було вже привезено і з-під закладу викуплено* (Кв.-Осн., II, 1956, 150); [П е т р о:] *Весною загадали платить подимне.. Грошей не було. Поралісь ми з жінкою, і я поніс Борохові кожуха на заклад, щоб взять у нього таляр* (К.-Карий, II, 1960, 29); — *Хоч би банки завели, де б під заклад гроші давали* (Мирний, III, 1954, 282).

4. *перен., рідко.* Доказ, свідчення чого-небудь. [Т и м і ш:] *Ну, дозволь разок поцілувать на заклад нашого спарування.* [Л у к е р к а:] *Тоді ж і цілуватимеш, як спаруємось* (Кроп., V, 1959, 583).

ЗАКЛАДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **закладáти** 1—3, 5, 6. *Для закладання зарядів у шпури можна користуватися різними вибуховими речовинами* (Тасмн. ванна, 1957, 30); *8 листопада 1927 р., в день 10-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, відбулось урочисте закладання Дніпрогесу* (Іст. УРСР, II, 1957, 308); *В гірській зоні Карпат під закладання садів насамперед відводять ділянки з південними та південно-західними схилами до 15°* (Сад. і ягідн., 1957, 163); *В закладанні основ радянської української поезії брали участь поети численні і різні* (Поезія.., 1956, 67).

ЗАКЛАДА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ЗАКЛА́СТИ**, аду́, адéш, *док., перех.* 1. Класти, засувати щось куди-небудь, за що-небудь. *Самі руки* [Онисі] *несамохіть рвали найкращі квітки й закладали за стрічки на голові, за коси* (Н.-Лев., III, 1956, 34); *Андрій мовчки лежав на землі, заклавши під голову руки, і мрійно дивився на верхи стрункіх березок* (Вас., I, 1959, 156); *Шурка Понеділок раптом заклав два пальці до рота і пронизливо свиснув* (Смолич, V, 1959, 779); // Вставляти, поміщати кудись, у що-небудь з певною метою, у певній кількості. *Бувало — як цілку витче вже й знову закладе, а сидить* [Давид] *задуманий, мов забув, що далі робити* (Головко, II, 1957, 83); *Тісним колом обступили матроса майбутні підривники, і він їм терпляче, по кілька разів, пояснював, як треба змайструвати саморобну міну, як її найкраще закласти на шосе чи залізниці* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 695); // Класти корм худобі. *Він тим часом коня припинав у стійла да сіно закладав* (Барв., Опов.., 1902, 111); *Любив Дмитро у зимовий вечір, заклавши на ніч худобі, сісти на лаві, підперти голову руками і читати* (Стельмах, II, 1962, 327); // Помічати місце в книзі і т. ін., вкладаючи що-небудь між сторінками. *Він заклав клаптиком паперу сторінку, одсунув книжку набік і підвівся* (Досв., Вибр., 1959, 423).

◇ **Закладáти (заклáсти) за гáлстук**, *вульг.* — пити алкогольні напої. — *Мабуть, Тит Назарович заклав за галстук, ось вона й потягла його додому* (Збан., Малин. давин, 1958, 28).

2. Заповнювати чим-небудь отвір, заглибину, пустий простір і т. ін. *Шибку не заскли* [в готелі] *цілий сезон, і я мусив закладать дірку книжками* (Н.-Лев., II, 1956, 394); // Накладаючи щось, закривати який-небудь предмет. *Таня завжди сиділа в схованці замкнена, ще й ляду до неї хлопці старанно щоразу, йдучи з дому, закладали цеглою й засипали сміттям* (Ю. Янов., II, 1954, 44); *Я засунула його* [барильце] *в піч, заклала тріскáми, заставила челюсті горщиками* (Н.-Лев., III, 1956, 286).

3. Замикати з допомогою засува, палиці і т. ін. або заставляючи чим-небудь. *Вранці, коли прийшли сюди, Таня сама взялася закладати двері стільцем* (Гончар, Людина.., 1960, 4).

4. *безос., розм.* Про хворобливе відчуття заповненості в грудях, вухах, носі. *Носи сині у всіх, руки подубли: в того кашель, у того нежить, а в того — вуха заклало* (Тесл., З книги життя, 1949, 69).

5. Починати будувати що-небудь, робити основу чо-

гось. *Тут* [на майданчику] *закладали два нових корівники* (Кучер, Трудна любов, 1960, 406); *У великому господарстві справ і клопоту повно. Новий розсадник треба закладати* (Рудь, Гомін.., 1959, 109); *Закласти сад — це ще невелика робота. Далеко важче виростити в ньому міцні, добре розвинені дерева* (Колг. Укр., 10, 1958, 33); // *перен.* Засновувати, створювати що-небудь. *— Вписуйся! — Омеляненко подав огризок олівця.— Нашу «Селянську спілку» закладаємо* (Смолич, Мир.., 1958, 180); *Вони щойно записалися до колгоспу, що його заклали цієї весни в їхньому селі* (Панч, В дорозі, 1959, 262); // *перен.* Давати початок чомусь. *І батьківська несправедливість закладає злість і ненависть в дитяче серце* (Коцюб., I, 1955, 439).

Закладáти (закласти) підвáлини (основи, фундамент) *чого* — давати початок чому-небудь. *Ми зростали і мужніли, коли закладали міцні підвалини соціалізму* (Цюпа, Україна.., 1960, 289); *Гребінка був одним з перших українських письменників, який заклав основи реалістичного стилю* (Рад. літ-во, 1, 1962, 60).

6. Віддавати що-небудь у заклáд (у 3 знач.) за позичені гроші і т. ін.— *Заборгованість дворянства почала катастрофічно рости.. Ми заклали і перезаклали три чверті дворянських маєтків* (Стельмах, Хліб.., 1959, 43).

ЗАКЛАДÁТИСЯ [1], áюся, áєшся, *недок.*, **ЗАКЛÁСТИСЯ**, адýся, адéшся, *док.* 1. Сперечатися на заклáд (у 2 знач.). *Раз із конем закладався* [пія], *хто щвидше побіжить* (Барв., Опов.., 1902, 324); *Заклався батько з товаришем, теж економом, коня на коня, що хто перший доскаче від мосту до ярмарку, той бере коня з сідлом і вуздечкою* (Збірник про Кроп., 1955, 9).

2. *чим.* Віддавати що-небудь у заклáд (у 3 знач.) за позичені гроші і т. ін.

ЗАКЛАДÁТИСЯ [2], áється, *недок.* Пас. до **закладáти** 1—3, 5, 6.— *Ну, що ж, товариші, починаймо, пора. І от закладається в гармату перший снаряд* (Довж., Зач. Десна, 1957, 22); *В стіні до полудня прорубані були два невеличкі квадратові отвори, які.. закладались тонкими і напівпрозірчастими плитками* (Фр., VI, 1951, 27); *Нові виноградники закладатимуться на великих масивах, кращими високоякісними і високоврожайними сортами* (Рад. Укр., 16.XI 1956, 2); *Багато вже їх* [культурно-освітніх закладів] *відбудовано, багато відбудовується й відновляється. І будуються, й закладаються нові* (Вишня, I, 1956, 320).

ЗАКЛÁДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заклáсти**. *Лейтенант стояв серед кімнати з закладеними за спину руками* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 130); *Полиці були закладені шматками тонких сукон, шерстяних, шовкових і бавовняних тканин* (Чорн., Потік.., 1956, 394); *Кинулась* [мати] *деркач з-під печі — обтріпаний деркач, закладений кочергами, витягати* (Тич., I, 1957, 258); *Мулла підійшов до столика.., поволі розкрив закладену пером сторінку* (Досв., Гюлле, 1961, 96); *У хвіртку, закладену на засув, тарабанив хтось з вулиці* (Смолич, Мир.., 1958, 9); *В усій величі постав перед ними древній город над Дніпром, город, стіни якого закладені були князем Кием* (Скл., Святослав, 1959, 287); *В журливий час живлюсь надією тією, Що в найдрібнішому і щуплому зерні Все ж є закладена жива велика сила: І з-під снігів воно воскресне навесні* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 317); // **заклáдено**, *безос. присудк. сл. Кілька спеціальних комісій підривників, військових саперів досліпувалися серед будівельників.., скільки закладено вибухівки, які і хто ставив запальники* (Ле, Міжгір'я, 1953, 182).

ЗАКЛÁДЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заклáсти**, **закладáти** 1—3, 5, 6. *Перед закладенням жому на дно ями чи траншеї накладають півметровий шар солом'яної січки* (Колг. Укр., 9, 1958, 26); *В Директивах XX з'їзду КПРС передбачено закладення в шостій п'ятирічці нових садів і ягідників у колгоспах і радгоспах УРСР на площі 250 тисяч гектарів* (Колг. Укр., 10, 1957, 25).

ЗАКЛÁДИНИ, дин, *мн.* Закладання фундаменту нової будівлі, що звичайно супроводжується певною урочистістю і певними обрядами. *Через тиждень колгоспні теслі завалили стару Лесеву хату. На закладинах нової майстер Микола побажав сім'ї щастя-долі* (Козл., Сонце.., 1957, 50); *— Ово-го, тут уже без нас справляють закладини!* (Донч., VI, 1957, 374); *Андрій Боголюбський.. зробив закладини і власноручно замурував наріжний камінь під новий собор у Владимирі на Клязьмі...* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 281).

ЗАКЛÁДКА, и, *ж.* Смужка паперу, тасьма і т. ін., що закладається у книгу, зошит і т. ін., для позначення потрібного тексту. *Папка знову лягав на місце, але в ній стирчить уже кілька закладок* (Кол., Терен.., 1959, 259).

ЗАКЛÁДКА, и, *ж.* Те саме, що **закладáння**. *Поряд із закладкою нових багаторічних насаджень треба провести всі весняні агрозаходи в існуючих уже садах* (Рад. Укр., 3.IV 1959, 1).

ЗАКЛАДНИЙ, á, é, *заст.* Прикм. до **заклáд**; // *у знач. ім.* **закладнá**, нóї, *ж.* Офіційний документ про закладення майна за гроші кредиторові. [Лукерія Степанівна:] *Ох, коли б він не накоїв нам лиха з тією закладною, щоб та земелька нам боком не вийшла* (Кроп., II, 1958, 273); [Карпо:] *Я знаю одного пана, який свої ліси віддав під закладну.., і добре знаю, де лежить закладна* (Собко, П'єси, 1958, 19).

ЗАКЛÁДЧИНИ, чин, *мн.* Те саме, що **заклáдини**.

ЗАКЛÁННЯ: ◇ **На заклáння**, *заст.*— на смерть.

ЗАКЛÁНЯТИСЯ, яюся, яєшся, *док.* Почати кланятись. *Ожив* [інспектор], *закланявся, заметушився, подибав з витягненою шию і жваво з-під лоба бігаючими очима за привітною хазяйкою* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 101); *Ще на подвір'ї весело запримовляв* [Шугалія], *закланявся, мало не скидаючи шапки* (Кучер, Трудна любов, 1960, 318).

ЗАКЛÁСТИ *див.* **закладáти**.

ЗАКЛÁСТИСЯ *див.* **закладáтися** [1].

ЗАКЛÁЦАТИ, аю, аєш, *док.* Почати клацати. *Заклацали його* [гніткові] *копита об суху землю, загули колеса, котячись по рівному шляху* (Мирний, IV, 1955, 310); *Двоє сторожових юнаків трохи не вбили Кіхаху, заклацавши затворами* (Ю. Янов., I, 1958, 214); *Заклацали одразу дві рахівниці* (Кучер, Трудна любов, 1960, 385); *Защебетали всякі там горобці, лелеки заклацали на стрісі* (Донч., VI, 1957, 44).

ЗАКЛЕЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заклеїти**. *В ній* [хаті] *два вікна — одно на схід, друге на захід, з подвійними, але не заклеєними рамами* (Л. Укр., V, 1956, 207); // **заклеєно**, *безос. присудк. сл. Велике вікно перукарні заклеєно навхрест газетними стьожками* (Тют., Вир, 1964, 305).

ЗАКЛЕЇТИ *див.* **заклéювати**.

ЗАКЛЕЇТИСЯ *див.* **заклéюватися**.

ЗАКЛЕЙКА, и, *ж.* Смуга паперу і т. ін., якою що-небудь заклеєно. *Хвилюючись, Юрко поколупав ножем заклейку на рамі* (Козл., Ю. Крук, 1950, 249).

ЗАКЛЕКОТÁТИ, очý, óчеш і **ЗАКЛЕКОТІТИ**, очý, отúш, *док.* 1. Почати клекотати, клекотіти, з шумом кипіти; забулькати. *Самовар спершу шипів, потім запарував і заклекотів, так що не стало чуть, як дерчав маятник* (Н.-Лев., III, 1956, 45); // Завирувати з клекотом, потекти (про воду). *Маленька річечка, що так тихенько йшла, Заклекотіла, заревла І через греблю поко-*

тила (Греб., 1, 1957, 70); *Рано прийшла з гори весна, в долинах заклекотали, зашумували потоки* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 6); *Клацнули защіпки люка. За бортами заклекотіла в цистернах вода* (Логв., Давні рани, 1961, 10).

2. *перен.* Почати проявлятися або діяти, відбуватися з великою силою і шумом. *Ударять бубни кличем до весіль, І заклекоче коло танцюристе* (Мал., Звенигора, 1959, 136); *Бій заклекотів* (Гонч., Вибр., 1959, 369); *Заклекотів, захльостав станковий кулемет Калюжного* (Кучер, Чорноморці, 1956, 351); // Починати дуже шуміти, нестримно виявляючи свої почуття.— *Здоров був, батьку, вельможний пане сотнику!* — *заклекотіла громада* (Кв.-Осн., II, 1956, 178); *Село заклекотіло від таких вістей, і збентежений вийт закрутився у цьому клекоті, мов та муха в окропі* (Козл., Весн. шум, 1952, 49); // Почати швидко наростати, бурхливо виявлятися (про почуття). *Радість і глухий протест ображеного самолюбства, змішані, заклекотіли* (Кач., II, 1958, 396).

3. Почати хрипіти (про звуки в грудях, горлі). *У грудях його щось заклекотіло, мов у казані* (Кол., Терен.., 1959, 342); *В горлі йому заклекотав смішок, та враз і перервався* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 304); // *безос. В горлі у коня заклекотіло* (Гончар, III, 1959, 88).

4. Почати кричати (про орлів, чорногузів). *Заклекотали орли в степу* (Н.-Лев., III, 1956, 307); *Заклекотів запівнений буєвко на сусідовій хаті* (Фр., I, 1955, 66); *Над луками закружляли чорногузи, пронеслися над селом, заклекотали* (Томч., Готель.., 1960, 56).

ЗАКЛЕКОТІТИ *див.* **заклекота́ти.**

ЗАКЛЕ́ПАНИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **заклепа́ти.** *Вже він* [боєць] *задихається в своєму тісному окопі, як у наглухо заклепаним казані* (Гончар, III, 1959, 364).

ЗАКЛЕ́ПА́ТИ *див.* **заклепувати.**

ЗА́КЛЕПКА [1], и, *ж.* Металевий стрижень з головкою на одному кінці, застосовуваний для з'єднання окремих деталей шляхом розплющення другого кінця. *Багато вузлів автомобіля мають деталі, які з'єднані між собою заклепками* (Автомоб., 1957, 341); *Котельники карбували рубці і клепали заклепки* (Донч., III, 1956, 413); * У порівн.— *Тимку, я тебе любитиму, з усіх доріг виглядатиму,— тихо проговорила Орися, ніжно беручи його за ..руку, на долоні якої, як заклепки на плузові, виблискували мозолі* (Тют., Вир, 1964, 279).

ЗАКЛЕ́ПКА [2], и, *ж.* Те саме, що **заклепування.**

ЗАКЛЕ́ПНИК, а, ч. Робітник, що займається заклепуванням.

ЗАКЛЕ́ПОЧНИЙ, а, е. Стос. до заклепки (*див.* **за́клепка** [1]). *Ряд заклепок, що з'єднують деталі, називається заклепочним швом* (Практ. з машинозн., 1957, 166).

ЗАКЛЕ́ПУВАЛЬНИЙ, а, е. Призпач. для заклепування. *Крім ручного, існує механічне заклепування за допомогою пневматичних молотків, гідравлічних пресів і заклепувальних машин* (Практ. з машинозн., 1957, 166).

ЗАКЛЕ́ПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заклепувати.** *Ручне заклепування; Механічне заклепування.*

ЗАКЛЕ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКЛЕПА́ТИ**, заклепа́ю, заклепа́єш і заклеплю́, заклепле́ш, *док.* 1. *перех.* Закривати якийсь отвір, щілину, вставляючи заклепку або розплющуючи метал біля цього отвору.— *А звісна, без відра, як без рук,— погоджується Дорошко і знову виступає молотком, заклепуючи дно* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 200).

2. *перех.* Вставляти заклепки (*див.* **за́клепка** [1]), з'єднуючи які-небудь деталі.— *Останню заклепав!* — *задоволено сповістив він і, відставивши важкий молот, витер кількома рясні краплі поту на обличчі* (Юхвід, Оля, 1959, 290).

3. *тільки док., неперех.* Почати клепати, бити клепалом. *Бувало люди.. пильнують, як можуть; висилають сторожу з дерев'яними клепалами; то скоро лише клепала заклепають, люди забирають, що можуть, ховають, або лише з життям утікають у ліси* (Кобр., Вибр., 1954, 159).

4. *тільки док., неперех., перен., зневажл.* Заговорити з запалом, звичайно передаючи плітки. *Заклепали язики по селу* (Головко, II, 1957, 256).

ЗАКЛЕ́ПУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **заклепувати** 1, 2.

ЗАКЛЕ́ЧАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **заклечати**; // *у знач. прикм. Попереду веселої процесії поважно ступають заклечані коні* (Гончар, I, 1954, 463); *Земле заклечана, земле духмяна, Чую тебе я в собі, як Антей* (Павл., Бистрина, 1959, 123).

ЗАКЛЕЧА́ТИ, аю, аєш, *док., перех.* Убрати клечанням, зеленими гілками, гілочками.

ЗАКЛЕЧА́ТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* Убратися клечанням, зеленими гілками, гілочками.— *Все оживає, земля убралася квітами, зеленню заклечалася* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 37).

ЗАКЛЕ́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАКЛЕЇ́ТИ**, ею, еїш, *док., перех.* Намазуючи чимось липким, змочуючи клей на чомусь, зліплювати, склеювати що-небудь. *Макар Іванович заклеював лист,* (Коцюб., I, 1955, 164); *Він дописав листа, вклав його у конверт, старанно заклеїв і написав адресу* (Головко, II, 1957, 552); // Наліплюючи, наклеюючи, покривати щось. — *А зараз поможи мені вікна заклеювати. Щоб скло не повилітало від струсу* (Кучер, Чорноморці, 1956, 34); *Василько і сам почав вірити, що то написали партизани, хоч добре знав, хто заклеїв фашистський напис* (Турч., Зорі.., 1950, 15).

ЗАКЛЕ́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАКЛЕЇ́ТИСЯ**, їться, *док.* 1. Мати здатність склеюватися. *Конверт добре заклеївся.*

2. *тільки недок.* Пас. до **заклеювати.**

ЗА́КЛИК, у, ч. 1. Прохання, запрошення прийти, приїхати, з'явитися куди-небудь. *Ти* [весна] *все не йдеш, і заклик наш даремний, Хоть час давно настав твого приходу* (Сам., I, 1958, 117); *Яків Претвич з Гаврон, трембовецький староста, прибув перший на заклик свого давнього друга Острозького* (Ле, Паливайко, 1957, 48); [Ш а л і м о в:] *Це вона, Любуша. Вона їде до мене... бо вона почула мій заклик, бо вона мене любить...* (Коч., II, 1956, 59); // Звук, вигук, що кличе, закликає. *Раптом хтось.. помітив відсутність молодої пари. Почались розшуки по кімнатах, заклики, одним словом, відразу зчинилась велика метушня* (Вільде, Сестри.., 1958, 583); *Навкруги суцільне ревище, стогін, передсмертні крики і невщухаючі заклики: «Вперед!»* (Гончар, II, 1959, 436); *Мов солдат, який чує заклик сурми, Андрій покірно побрів до берега* (Дмит., Паречена, 1959, 190); * Образно. *І все було мені потрібно: кав'ярні, пляжі, і причали, Красунь незнаних сміх принадний, Очей волових заклик звабний* (Мур., Осінні сурми, 1964, 28).

2. *без додатка і до чого.* Звертання до певної групи людей, у якому в стислій формі висловлено провідну ідею часу, політичну вимогу, завдання; відозва, гасло. *Заклик: «Геть самодержавство!» пролунав по всій Росії* (Ленін, 7, 1949, 173); *Полум'яні слова бойових закликів Центрального Комітету Комуністичної партії завжди відбивають найбільш характерне для кожного етапу комуністичного будівництва* (Рад. Укр., 1.XI

1960, 1); *Є щось напрочуд мужнє, героїчне і величне в масовому пориві комсомольців та комсомолок, які йдуть за закликом партії на новий трудовий подвиг* (Довж., III, 1960, 72); // Прохання, вимога розгорнути яку-небудь діяльність, певним чином поводити себе. *— Ось і тепер — весь я, як говорив уже тобі, захопився недавнім закликом передових наших виробничників працювати без дотацій* (Крот., Сини.., 1948, 11); *Як там не є, а заклик до вічливості, написаний її [Ліни] рукою, висить на цьому.. місці* (Гончар, Тронка, 1963, 268).

3. *рідко.* Те саме, що **ви́клик** 2. *Голос Уляни зміцнів. За якусь мить він ніби постарішав на декілька років. В ньому пролунав відвертий уже заклик* (Довж., I, 1958, 294).

ЗАКЛИ́КАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заклика́ти**. *І тихо б розійшовся люд робочий, Якби.. на натовп не наскочив Поліції загін, закликаний завчасно* (Еллан, I, 1958, 293); *Мати з жахом дивилася на заснуле маля, їй привиділося, що не пізнав його личка, що це не немовля вже, а принаймні дорослий солдат, закликаний до армії, безконечно далекий від материної ласки, навіть із вусами...* (Ю. Янов., II, 1954, 113); // **закли́кано**, *безос. присудк. сл. З першого дня* [війни] *його закликано, як і всіх, кому належало, до армії* (Збан., Єдина, 1959, 215).

ЗАКЛИ́КАННЯ, я, *с., рідко.* Те саме, що **запро́шення**. *Маю Вас повідомити, що одержав проспект і заклikання до співробітництва і загше радий запомагати «Зорі» чим зможу* (Сам., II, 1958, 451).

ЗАКЛИКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заклика́ти**.

ЗАКЛИ́КАТИ *див.* **заклика́ти**.

ЗАКЛИКА́ТИ, аю, а́єш, *недок.*, **ЗАКЛИ́КАТИ**, и́чу, и́чеш, *док., перех.* 1. Кликати, запрошувати кого-небудь прийти, приїхати, з'явитися кудись з певною метою. *Марина дівчат до себе на вечорниці закликає* (Н.-Лев., I, 1956, 96); *Почали селяни мене закликати в гості — на весілля, на хрестини* (Вас., IV, 1960, 24); *— Так знаєш, що зробимо? Закличем її.. до себе в гості* (Кв.-Осн., II, 1956, 222); *Офіцер.. зразу ж закликав агента контррозвідки й наказав стежити за Стояном* (Довж., I, 1958, 46); // Взагалі кликати. *Позаду в колоні хтось радісно закликав товаришів, щоб глянули вгору: високо над військами пролітали на північ журавлі* (Гончар, III, 1959, 306).

◇ **Заклика́ти (закли́кати) на допомо́гу свою́ во́лю (ви́тримку** *і т. ін.*) — напружувати, зосереджувати свою волю (витримку і т. ін.). *Він, Гейко, мусить закликати на допомогу свою волю, щоб зберегти життя собі і мічманові...* (Ткач, Жди.., 1959, 24); *Турбай закликав на допомогу всю свою витримку* (Руд., Остання шабля, 1959, 69).

2. *до чого і з інфін.* Звертатися до якої-небудь групи людей з метою залучити їх до виконання якогось важливого завдання, політичної вимоги тощо. *Партія закликає всіх комуністів, весь радянський народ — робітників і робітниць, колгоспників і колгоспниць, трудівників розумової праці — докласти всіх своїх сил до того, щоб успішно виконати намічені в Програмі історичні завдання* (Програма КПРС, 1961, 124); *Тут, на цій землі, ходив Дмитрій, тут закликав киян боронити Київ* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 535); // *перев. до чого.* Пропонувати діяти в певному напрямі, певним чином поводити себе. *Коли нападники, мов хмари, облягали Землі вкраїнської і села, і міста, Твої лиш, Партіє, безтрепетні уста Нас покликом своїм до битви закликали* (Рильський, III, 1961, 286); *Біля стола, накритого червоним полотнищем, стояв Бондаренко і стиха стукотів олівцем об скло, закликаючи до тиші* (Головко, II, 1957, 519); *— Скоро вже, скоро,— говорив товаришам Рубанюк, закликаючи їх до витримки і спокою* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 127).

ЗАКЛИКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.* Пас. до **заклика́ти**.

ЗАКЛИ́Н, у, *ч., заст.* Те саме, що **заклина́ння** 2. *Покликали бабу-шептуху, та всі її заклини теж були безуспішні: Добриня.. доживав, очевидячки, останні години* (Он., Іду.., 1958, 283).

ЗАКЛИНА́ЛЬНИЙ, а, е. Який містить у собі або виражає заклинання (у 2, 3 знач.).

ЗАКЛИНА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **заклина́ти** 1.

2. За марновірними уявленнями — усталена словесна формула, звичайно супроводжувана відповідними діями, що має магічну силу; замовляння. *Знахарка.. перехрестила, покропила свяченою водою вікна, двері. Прошептала якесь заклинання* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 36); *В основі магії лежала віра первісних людей в те, що з допомогою заклинань та обрядів можна впливати.. на хід явищ і подій в навколишньому світі* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 21).

3. Те саме, що **прокля́н**. *Яких тільки заклинань, погроз і репресій не вживали* [німці], *скільки лиха зазнали робітники за повільність ремонту!* (Ле, Мої листи, 1945, 217).

4. *перен.* Настійне прохання, благання.

ЗАКЛИНА́ТЕЛЬ, я, *ч.* Те саме, що **заклина́ч**. *— Я літаю над Гімалаями, бачу позахмарні піки, бачу пальми, священний Ганг, храми Мадраса, бородатих сикхів, заклинателів змій* (Загреб., День.., 1964, 215).

ЗАКЛИНА́ТЕЛЬКА, и, *ж.* Жін. до **заклина́тель**.

ЗАКЛИНА́ТИ, аю, а́єш, *недок.*, **ЗАКЛЯ́СТИ**, яну́, яне́ш, *док.* 1. *перех.* Промовляючи магічні заклинання, діяти на кого-, що-небудь, підкорять своїй волі або чаклунській силі; заворожувати, зачаровувати. *— Я тебе* [хмару] *заклинаю: іди у безвість, у провалля* (Коцюб., II, 1955, 341); *Дехто казав у селищі, що Антоніо Россаріо — ворожбит.. Бородатий, закустраний, ніби трошки позбавлений розуму, він і справді умів заклинати звіра* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 110); *Заклята людей і замок Чарівниця зла колись* (Л. Укр., IV, 1954, 126); // *у кого — що, рідко.* Чарами обертати на кого-, що-небудь. *— Розлютилася Морана, бо вона не любить нічого живого, і заклята царя велетнів у отсей камінь* (Фр., VI, 1951, 30).

2. *перех.* Те саме, що **проклина́ти**. *А брат стоїть край віконця, Кладку заклинав: «Бодай же ти, кладко, Гниллям перегнила, Що ти мене, молодого, Сестриці згубила!»* (Рудан., Тв., 1956, 92); *Люди гуртами переходили з місця на місце, немов закляв їх хто страшним прокльоном* (Кобр., Вибр., 1954, 182).

3. *тільки недок., перех., перен.* Настійно прохати, благати про що-небудь. *Писала мені якось Маргарита і заклинала їхати до неї жити на зиму* (Л. Укр., V, 1956, 203); *О, постійте, сестри! Вас прохаю я, заклинаю вас, скажіть мені: чи не стріли ви мого коханого..?* (Забіла, Поезії, 1963, 64).

Заклина́ти бо́гом (усі́м свято́м *і т. ін.*) — дуже просити, благати про щось. *— Отаке моє щастя, Христе! Заклинаю тебе усім святим на світі: будеш іти заміж — не йди за крамаря, не йди за городянина* (Мирний, III, 1954, 98); [Л е н т о в с ь к и й:] *Заклинаю богом, будьте обережні і тихше говоріть. І стіни мають вуха* (Корн., I, 1955, 271).

4. *тільки док., неперех., діал.* Вилаятися. *Позирав* [Іван] *спідлоба непевним оком, готовий кожної хвилі погано заклясти* (Март., Тв., 1954, 223); *Коли народилася п'ята дочка, Аркадій не витримав і закляв уголос* (Вільде, Сестри.., 1958, 59).

ЗАКЛИНА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАКЛЯ́СТИСЯ**, яну́ся, яне́шся, *док., розм.* 1. Те саме, що **присяга́тися**. *Шнайдер заклинався, що в усім своїм маєтку не має такої суми* (Фр., VI, 1951, 308); *Заклявся-забожився* [Йосип], *що коли його не спарують з Параскою, то він сам з собою порішить...* (Мирний, IV, 1955, 37); *Заклявся* [Іщук], *що не заспокоїться, доки не виведе Гризоту на чисту воду* (Речм., Твій побратим, 1962, 73); // *тільки док., на що.* Поклястися чим-небудь зробити щось. [Лісовик:] *Дядько Лев заклявся на життя, що дуба він повік не дасть рубати* (Л. Укр., III, 1952, 195).

2. *тільки док., з інфін.* Давши зарік, перестати, кинути що-небудь робити; заректися.

ЗАКЛИНА́Ч, а́, ч. Той, хто заклинаннями, чарами діє на кого-, що-небудь, підкоряючи своїй волі.

ЗАКЛИНА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **заклина́ч**.

ЗАКЛИ́НЕННЯ, я, *с.* Дія та її результат за знач. **заклини́ти** і **заклини́тися**. *Без нього* [штучного охолодження] *може статися сильне перегрівання деталей.., розширення і заклинення поршнів* (Підручник шофера.., 1960, 39).

ЗАКЛИ́НИТИ *див.* **заклина́ти**.

ЗАКЛИ́НИТИСЯ *див.* **заклина́тися**.

ЗА́КЛИНОК, нка, ч., *спец.* Те саме, що **за́плішка**.

ЗАКЛИНЦЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док., перех.* 1. Забиваючи клинці, укріпити що-небудь.

2. *із сл.* **кайда́ни**, *заст.* Те саме, що **закува́ти** (*див.* **зако́вувати** 1). *Лихі люде закинули його в кую, та ще й заклинцювали в кайдани* (Сл. Гр.).

ЗАКЛИ́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заклина́ти** і **заклина́тися**. *При перегріванні двигуна можливе заклинювання поршнів у циліндрах внаслідок їх розширення і збільшення тертя* (Автомоб., 1957, 49).

ЗАКЛИ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАКЛИНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док., перех.* 1. Забиваючи клин, укріплювати що-небудь. *Дошки і бруски при поздовжньому розпилюванні закріплюють у затискачі верстата або заклинюють у спеціальному вирізі верстатної дошки* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 51).

2. *перен.* Міцно затискати, позбавляючи рухомості, можливості діяти. *До крові збиваючи руки, гатить він по розпечених стволах кулеметів уламком якоїсь рейки, намагаючись заклинити, зігнути їх* (Коз., Гарячі руки, 1960, 157); // *безос. Михайло оглянув мотор, кріплення стріли, перевірив магнето, а потім сказав: — ..Стрілу заклинило* (Зар., Світло, 1961, 74).

ЗАКЛИ́НЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАКЛИНИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.* 1. Бути, ставати затисненим де-небудь, переставати рухатися внаслідок затиснення або зіпсуття механізму; втрачати рухомість. *При недостатньому змащенні двигун перегрівається, підшипники розплавляються і поршні заклинюються в циліндрах* (Автомоб., 1957, 61); *Щоб звільнити шасі, що заклинилося, пілот робить «штопори», «свічки», повороти через крило та інші складні фігури* (Укр., кіномист., II, 1959, 118).

2. *перен.* Вузькою смугою, клином увіходити в щось. *Піщана поземка світлими мечами заклинювалась у ріллю* (Вол., Дні.., 1958, 55); // Втискатися, вторгатися всередину чогось, поміж кого-небудь.— *Вам завдання: виявити, як далеко заклинився ворог пова річки між наші частини* (Трубл., I, 1955, 46).

3. *тільки недок.* Пас. до **заклина́ти** 1.

ЗАКЛИ́ЧНИЙ, а, е. Який закликає, містить у собі заклик (у 1, 2 знач.) або сприймається як заклик. *Задзвонив дзвіночок. І в Ковалівській школі він був теж дзвінкоголосий і закличний, веселий і задерикуватий* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 47); *Він з дитинства любив маяки, що ними був унизаний острів.. Маяки білі, веселі, закличні* (Загреб., Європа 45, 1959, 165); *Чіткий, закличний, часто лозунговий вірш Еллана весь відданий потребам боротьби і будівництва, весь пронизаний ідеєю служіння революції* (Про багатство л-ри, 1959, 115); *На зміну дещо пасивним музичним образам пісень минулої епохи у піснях пролетарського періоду з'являються активні, закличні інтонації* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 28).

ЗАКЛИ́ЧНО. Присл. до **заклично́ний**. *Десь далеко, ніби намагаючись перемогти вітряні далі, гудів працьовитий тепловоз, гудів настирливо, закличнo* (Собко, Нам спокій.., 1959, 158); *Час від часу заклично обзивається золотавий горн. Чути вигуки команд* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 217).

ЗАКЛІ́ПАТИ, аю, аєш, *док., чим і без додатка.* Почати кліпати. *Всі повернули до Панаса обличчя, а чужий раптом замовк, поклав руки на стіл і закліпав очима* (Коцюб., II, 1955, 44); *Командир запаленими очима здивовано глянув на Охріма, закліпав повіками, не розуміючи, чого від нього хоче старий матрос* (Кучер, Чорноморці, 1956, 133); *Обличчя Дмитра Івановича витягнулося, очі неспокійно закліпали* (Руд., Остання шабля, 1959, 122); * Образно. *Слідом за його гранатою ще три наших громи розкотилися по місту. І, мов луна, на сусідніх вулицях прогриміли такі ж вибухи. Сонне місто здивовано закліпало вогниками у вікнах* (Панч, Іду, 1946, 73).

ЗАКЛОПО́ТАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **заклопота́ти**. *Він вічно був чимсь заклопотаний, щось вічно розмірковував, пригадував, лічив і раз у раз бігав у крамничку, у льох* (Коцюб., I, 1955, 394); *В школі її знали тихою, несміливою, завжди заклопотаною навчанням* (Гур., Друзі.., 1959, 41); *Поміж зеленню та квіточками гули заклопотані своєю звичайною роботою трудівниці-бджілки* (Коз., Сальвія, 1959, 40); *Заклопотані й розбуркані гарячими розмовами, вони не забували попередити візників, щоб поспішали до міської ради* (Ле, Міжгір'я, 1953, 45).

Заклопо́таний ду́мкою (думка́ми) — занепокоєний, стурбований, глибоко замислений. *Чіпка часав шляхом, заклопотаний однією думкою про землю...* (Мирний, I, 1949, 242); *Заклопотаний своїми думками, Петров довго не чув, що робиться в приймальні* (Ряб., Золототисячник, 1948, 37).

2. *у знач. прикм.* Який має багато роботи, справ; дуже зайнятий. *Мати — знатна ланкова, буряки копав в своєю ланкою і дуже заклопотана* (Коп., Подарунок, 1956, 6); *І щодня, бувало, Біжить вона до шахти, на роботу, Маленька, заклопотана, весела* (Шпорта, Ти в серці.., 1954, 59); // Занепокоєний, стурбований. [Раб *(з'являється на порозі):*] *Прибув високородний Публій в гості!* [Хуса:] *З дружиною?* [Раб:] *Сам, без жони прибув.* [Хуса *(стиха до себе, заклопотаний):*] *Що за притичина?..* (Л. Укр., III, 1952, 170); *Невесела вечеря,— вмерений батько свариться, мати заклопотана, важурена, марка, їсть, як не їсть* (Вас., Вибр., 1950, 190); // Який виражає занепокоєння, стурбованість. *З заклопотаним виразом я глянув на Михася, але він відступив від мене* (Фр., I, 1955, 195); *Обличчя їй було заклопотане і серйозне* (Гончар, III, 1959, 400).

ЗАКЛОПО́ТАНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **заклопо́таний** 2. *Господарка, приховуючи приязною усмішкою свою заклопотаність, метушилася поміж гостей, кожному намагалась щось сказати чи запитати, поспішала назустріч новим, лагодила на столі квіти* (Досв., Вибр., 1959, 254); *Він навмисне удавав страшенну за-*

клопотаність, і кожний його рух був підкреслено діловим і серйозним (Донч., Шахта.., 1949, 132); *Олекса помітив нервозну заклопотаність господаря і намагався його розважити, як міг* (Руд., Остання шабля, 1959, 68), // Вираз стурбованості, занепокоєння. *Неспокій і заклопотаність майнули на обличчі в незнайомого. Важку звістку він ніс у цю хатину...* (Донч., IV, 1957, 107).

ЗАКЛОПОТА́ННЯ, я, *с., діал.* Збентеження, зніяковілість. *Вони обступили Гриця, стискали його руки, любуючися його заклопотанням, що густим рум'янцем розлилося по його лиці* (Фр., III, 1950, 317); *Ніколи в житті не бачив я вдруге такого змішання й заклопотання в жінки, як у цій хвилі — в сеї дівчини. Почервонівши аж під саме волосся, вона стояла хвильку, майже безпомічно, як дитина* (Коб., III, 1956, 142).

ЗАКЛОПО́ТАНО. Присл. до **заклопо́таний** 2. *Біля печі заклопотано торохтіли рогачами сусідки* (Панч, В дорозі, 1959, 49); — *Коли б яр проскочити до дощу,— каже заклопотано Михайло, подивляючись праворуч на хмару* (Ю. Янов., II, 1954, 198).

ЗАКЛОПОТА́ТИ, очу́, о́чеш, *док., перех.* Завдати багато клопоту, роботи кому-небудь. *Бо свекруха й лепетуха, сварлива голова, Вона ж мене заклопоче — я ж дівчина молода* (Чуб., V, 1874, 535); *Чіпці тепер не до того. Його заклопотали хатні клопоти* (Мирний, I, 1949, 333).

Заклопота́ти го́лову *кому, чим* — стурбувати, позбавити спокою кого-небудь. *Хто заклопотав його молоду голову? Хто уразив його гаряче серце?.. Нема кінця-краю таємним догадкам і ще таємнішим навіям!* (Мирний, III, 1954, 190).

ЗАКЛОПОТА́ТИСЯ, очу́ся, о́чешся, *док.* 1. Почати клопотатися, поратися коло чого-небудь. *Пилипко, як тільки знову заклопоталася мати, вже й в хати махнув* (Мирний, IV, 1955, 288); *Пріська скочила зразу з лави, утерла сльози і заклопоталася біля самовара* (Л. Янов., I, 1959, 194); // Поринути повністю в клопоти, турботи. *Отець Мельхиседек ждав, що хоч тепер винесуть по чарці, але господиня заклопоталась і загаялась* (Н.-Лев., III, 1956, 57).

2. *чим і без додатка.* Занепокоїтися, стурбуватися чим-небудь. *Пащо вже веселий, нежурливий, та й він заклопотався сим випадком* (Вовчок, I, 1955, 23); *Тільки Уляна розтопила в печі, взялів* [Йонька] *у хату, немов із пожежі: — Буди Гаврила і Тимка. Бики у дворі ждуть.— Куди ж це? — заклопоталася стара.— Я ще й снідати не зварила* (Тют., Вир, 1960, 89); *Мартин так заклопотався, що аж піт виступив на лисині. Потім враз ожив, видно, знайшов вихід із скрутного становища* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 91).

ЗАКЛУБИ́ТИСЯ, у́биться, *док.* Почати клубитися. *Заклубився молочний туман над рікою* (Собко, Вогонь.., 1947, 127); *Час минав поволі. Та ось нарешті на синьому фоні неба заклубився білий димок, а через хвилину Єгор та всі його друзі побачили сизу гриву диму* (Шиян, Баланда, 1957, 194); * Образно. *На дні її душі заклубився якийсь забобонний жах* (Фр., IV, 1950, 343).

ЗАКЛУБОТА́ТИ, о́че, *док.* Почати клуботати. *Ось знявся чорний дим, заклуботав серед ясного багаття* (Мирний, III, 1954, 339).

ЗАКЛУБОТА́ТИСЯ, о́четься і **ЗАКЛУБОЧИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.* Почати клуботатися, клубочитися. *Серед ясного літнього дня, коли сонце аж пече, так грів та світить, дивись: де не взявся вітер, надув-нагнав з усіх боків чорні хмари, заклуботались вони* (Мирний, I, 1949, 239); *Туман під лісом заколихався дужче, заклуботався й почав розходитись, бліднути й зникати* (Гр., II, 1963, 438); *Загув* [струмок], *зашумів на тісних лотоках, зіп'явсь, заклубочивсь, мов білая грива* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 175); *Біля редуту зав'язався бій, над полем прогуркотіли перші гарматні постріли, сколихнулася земля, заклубочився дим* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 281).

ЗАКЛУБО́ЧЕНИЙ, а, е. Покритий клубами (хмар, диму, куряви і т. ін.). *Розгулялася гроза. Вечорове, заклубочене хмарами небо перетинали блискавки, з тріском і грюкотом били громовиці* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 76).

ЗАКЛУБОЧИ́ТИСЯ *див.* **заклуботи́тися.**

ЗАКЛЮВА́ТИ *див.* **закльо́вувати.**

ЗАКЛЮ́НУТИСЯ *див.* **закльо́вуватися.**

ЗАКЛЮ́ЧНИЙ, а, е. Який завершує що-небудь; останній, завершальний. *Зав'ялов не вперше грав у виставі, яка йшла сьогодні, але ніколи ще він не проводив заключного акту з такою силою, як у цей вечір* (Дмит., Наречена, 1959, 131).

△ **Заключний бала́нс** — складений на підставі інвентаризації усіх матеріальних цінностей і розрахункових взаємовідносин річний баланс, що є найповнішим і найточнішим відображенням фінансово-господарського стану підприємства.

◇ **Заключний акорд** *див.* **акорд**[1].

ЗАКЛЯКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заклякати.** *Через 2—3 години після смерті.. починається трупне закляка́ння* (Заг. догляд за хворими, 1957, 186).

ЗАКЛЯКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАКЛЯ́КНУТИ** і **ЗАКЛЯ́КТИ**, кну, кнеш; *мин. ч.* закля́к, кла, кло; *док.* 1. Втрачати чутливість, рухливість, гнучкість від холоду або незручного положення (про людину, частини її тіла). *Отець Єремія сидів, немов мертвий, і не ворухнувся..; ноги заклякли й одубли* (Н.-Лев., III, 1956, 396); *Підійшов Муха Іван, дзвонар сьогоднішній і вартовий. Змерз, видно, весь труситься у благій свитині.. Хоменко дав йому закурити. А він цигарки не скрутить, ну, геть чисто закляк* (Головко, II, 1957, 338); *Руки заклякли від мотузяної петлі, що врізалася в долоні* (Руд., Остання шабля, 1959, 18); // Охолоджуючись, холонучи, ставати твердим, жорстким. *Продержало з тиждень морозом,— земля заклякла, як кістка* (Мирний, III, 1954, 7); *Марія з незвичайною виразністю відчула, що в її долонях заклякла його* [порановного] *мрячана рука* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 124); // тільки док., рідко. Замерзнути до смерті.— *Я казала, що з цього буде якась напасть, бо він або на дорозі де заклякне, або всадить тебе до арешту* (Март., Тв., 1954, 143); *Страшного бачив я багато. І не боявсь? Бувало всяк. Але ішов, бо був солдатом. У кризі кляк, Та не закляк* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 100); * У порівн. *Зійшов* [січовик] *на гору, вже й до могили зблизився, а чоловік сидить собі, не ворухнеться, неначе закляк* (Стор., I, 1957, 334).

2. *перен.* Втрачати здатність рухатися, застигати в якому-небудь положенні від відчаю, страху, здивування і т. ін. *Білі руки простяглися — Так би й обвилися Кругом стану. І в подушку Холодну впилися, Та й заклякли, та й замерли, З плачем рознялися* (Шевч., I, 1963, 234); *Дівчина хлюпалась у теплій воді, коли враз, глянувши на прибережні оселі, вона так і заклякла, зігнута й зацікавлена* (Копюб., I, 1955, 286); *Зайшла* [Вутанька] *на подвір'я і раптом заклякла, отетеріла на місці. Під хатою в неї темніла постать: хтось стояв* (Гончар, Новели, 1954, 127); // Ставати непорушним, завмирати. *Чвалав* [Семен], *нахиливши голову, аж до пансько́го чи хазяйського ганку — і заклякав, похилений, перед ганком* (Вишня, I, 1956, 354); *Німці були близько і могли помітити вовтузню. Йонька гуцнув*

на соломку і закляк — що буде, те й буде (Тют., Вир, 1964, 399).

ЗАКЛЯ́КЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **закля́кнути, закля́кти.** *Вітер задував вогонь, а подерте лахміття не захищає закляклого від холоду тіла* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 187); *Гутман вилуплює п'яні очі на закляклого від здивування й огиди офіцера* (Кол., На фронті.., 1959, 139); *// у знач. прикм. На помості корабельнім розгорілося багаття, то матроси розпалили, щоб закляклі руки гріти* (Л. Укр., I, 1951, 310); *Макітра.. стяг із закляклого трупа не тільки каптан, а ще й камізельку* (Панч, Гомоп. Україна, 1954, 441).

Немо́в (на́че *і т. ін.***) закля́клий (закля́кла** *і т. ін.*) — неспорушний. *Усі стояли, немов закляклі* (Коцюб., II, 1955, 391).

ЗАКЛЯ́КЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан, при якому втрачається чутливість, рухливість, гнучкість. *Всі почуття її на мить завмерли, отупіли, щоб по хвилинній закляклості прохопити всю її істоту.. гострим болем* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 452).

ЗАКЛЯ́КНУТИ *див.* **заклякáти.**

ЗАКЛЯ́КТИ *див.* **заклякáти.**

ЗАКЛЯ́СТИСЯ *див.* **заклинáтися.**

ЗАКЛЯ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **закля́сти** 1, 2. *Оповідав* [дід] *і про такі скарби, які.. закляті так, що їх доткнутись не можна* (Фр., VI, 1951, 184); *А то був королевич заклятий: мати його закляла так, що як його хто покохав з дівчат у тій машкарі, то вона, тая машкара, зсунеться з нього; а як не покохас, то буде весь вік на ньому* (Укр.. казки, 1951, 189); *// закля́то, безос. присудк. сл. Їй* [пісні] *пролетіти треба забагато Шлагбаумів, рогаток і проваль. Завалено, застовплено, заклято Довжезну, серцем виміряну даль* (Бажан, Роки, 1957, 283).

Закля́те ко́ло, *рідко* — те саме, що **Зачаро́ване ко́ло** (*див.* **зачаро́ваний**). *Український театр вийшов-таки з заклятого кола балаганщини й вопаків і розцвітає чудовою, своєрідною, культурною квіткою* (Вас., I, 1959, 371); **Нена́че (мов** *і т. ін.***) закля́тий** — схожий на такого, що зазнав закляття. *І всі регочуться, сміються, І всі танцюють. Тільки я, Неначе заклятий, дивлюся І нишком плачу, плачу я* (Шевч., II, 1953, 238).

2. *прикм.* Такий, якого проклинають, засуджують, ненавидять; проклятий. *Побив* [троянців] *багацько Турн заклятий,.. В крові так, мов в багні, бродив* (Котл., I, 1952, 284); *Смерть, смерть, смерть за все, що вважалося порушенням правил цього заклятого місця* [Освенціма] (Хижняк, Тамара, 1959, 209); *// Який не припиняється, не послаблюється, довго не проходить. Прощай, убогий Кос-Арале. Нудьгу заклятую мою Ти розважав-таки два літа. Спасибі, друже* (Шевч., II, 1953, 207); *Мій жереб — заклята нужда, Що віру в щастя підкосила...* (Граб., I, 1959, 206); *// Запеклий, затятий.* [К а р п о:] *На коліна! Чуєш ти? (Орина стоїть нерухомо). От заклята, затялася, як той камінь. На коліна!* (Собко, П'єси, 1958, 58); *// Лютий, ненависний, непримиренний* (про ворога). [Н а с т я:] *Коли в тобі ще живе українська душа.., свого поганого турчина, нашого заклятого ворога, тричі проколи оцим ножем! На!* (Н.-Лев., II, 1956, 456).

ЗАКЛЯ́ТТЯ, я́тт, *с.* 1. Дія та її результат за знач. **закля́сти 1**, 2. *Бачив я, як люди вірять в сни, В примітки, в добрі й злії дні, у вплив Планет і зір, у чари і заклятття* (Фр., XIII, 1954, 192); *Усякий скарб треба не згори, а збоку з землі вибирати: коли збоку, з грошей заклятття знімається...* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 288).

2. Те саме, що **заклина́ння** 2. *Мені спогадувались казки про чарівну гору, повну червоного золота і дорогих самоцвітів, що одкривалась по слову заклятття перед одважним мандрівцем* (Л. Укр., III, 1952, 597); *Шепочучи заклятття, випустив він батіг і взякано замахав на неї руками* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 181).

3. Те саме, що **прокля́н.** *Мов заклятття якесь нависло над родом — на віку не мали талану* (Горд., II, 1959, 291).

4. *рідко.* Клятва, присяга. *Як хочеш розкошів огнистих, Присяг, заклять і зітхань много* [багато], *..Коли бажаєш всього того, То не люби мене, дівчино!* (Фр., XIII, 1954, 149); [Л у к а ш:] *Та ж дядько Лев заклявся не рубати* [дуба]. [К и л и н а:] *Дядька Лева нема на світі,— що з його заклятття?* (Л. Укр., III, 1952, 258).

ЗАКЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заклюва́ти.** *Годі буть закльованим! Я жандармів тих покищу, від гидот життя очищу* (Тич., II, 1957, 24).

ЗАКЛЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКЛЮВА́ТИ**, юю, юєш, *док., перех.* 1. Б'ючи дзьобом, забивати на смерть, заподіювати рани (про птахів).

2. *кого, перен., розм.* Замучувати, зацьковувати кого-небудь, постійно чіпляючись до нього; допікати, дошкуляти кому-небудь.— *Заскубуть, заклюють вони мене, мамо, як лихі шуляки голубку.— То ти, дочко, не потурай свекрусі* (Н.-Лев., II, 1956, 327); *Панасика школа — заклюють його, так і лишиться «майстром другого класу»* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 155); — *Нове діло, страшнувато якось навіть подумати... Скажи завтра моїй Параскіці про це — заклює...* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 233); // Нападати на кого-небудь, не даючи йому говорити.— *Тільки Степан Іванович Шугай почав прямо і щиро говорити, але його заклювали* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 14).

◇ [І] **ку́ри заклюю́ть** *див.* **ку́рка.**

3. *тільки док.* Почати клювати.

ЗАКЛЬО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАКЛЮНУ́ТИСЯ**, неться, *док.* 1. *розм.* Те саме, що **зарóджуватися** 2. *У його серці закльовувалось щось нове: йому хотілося, щоб громада його послухала* (Мирний, I, 1949, 379); *Кропива заклюнулась у вишняку, так треба вибавить* (Номис, 1864, № 13231); *Один Оркадій нічого не помічав: у голові все снувалися думки, які заклюнулись уночі* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 97); // Починатися. *Добре бути віддалегідь на місці, як тільки закльовується ярмарок* (Сл. Гр.); *Чи то давнє яке лихо Прокинулось в хаті? Чи вчорашнє, задавлене Знов поворушилось, Чи ще тільки заклюнулось І рай запалило?* (Шевч., I, 1951, 312).

2. *тільки недок.* Пас. до **закльо́вувати** 1.

ЗАКО́В *див.* **закови́.**

ЗАКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **закува́ти**[1], *Дочка.., обхопивши батька закованого ручечками, заплакала* (Вовчок, I, 1955, 363); *Розкуються незабаром Skовані люде* (Шевч., I, 1951, 331); *Сини Міцкевича, Словацького, Шопена, Сини Коперніка, skовані сини! Рвіть ланцюги тяжкі! Хай згине тьма шалена, Хай сяє голубінь народної весни!* (Рильський, II, 1960, 181); *Часто літали думки мої в сторону рідну,— Снігом повита, skована льодом Лежить вона ген за горами* (Л. Укр., I, 1951, 163); * Образно. *Шумить, шумить мутна і темна, В граніт skована Нева* (Мас., Сорок.., 1957, 484).

ЗАКОВЕРЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., розм.* Почати коверзувати; завередувати.— *Вона, бачте, мене часом і слухає. А коли заковерзує, то я й присилую,— веселенько промовила Маруся* (Н.-Лев., III, 1956, 325).

ЗАКО́ВЗАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати ковзати; заковзатися. *Хлопці заковзали на лижах і незабаром побачили свою юрту* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 239).

ЗАКО́ВЗАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати ковзатися; заковзати.

ЗАКО́ВИ, ів, *мн.* (*одн. і збірн.* **зако́в**, у, *ч.*), *заст., поет.* Кайдани, пута. *Сниться мені морок, тюрми та закови* (Граб., I, 1959, 253); *А Олексі не вийти, Він лежить у вагоні в закові, Руки й ноги в кайданах, А на вікнах ще й грати дюймові* (Забашта, Вибр., 1958, 248); * Образно. *Упадуть важкі зими закови. Простягніть до сонця ви* [дерева] *гілки, щоб зустріти шумом малиновим молодих визвольників полки* (Сос., Вибр., 1944, 152); // *перен.* Те, що зв'язує, сковує, гнітить людину. *В заковах живу... і щастя кохання не для мене... і світ знання зачинений* (У. Кравч., Вибр., 1958, 251).

ЗАКОВИ́КА, и, *ж., розм.* Перешкода, перепона у чому-небудь; труднощі. — *Нам, розумієш, треба тільки обміркувати все з пресом. Тут у нас буде головна заковика* (Коп., Земля.., 1957, 67); — *Оце так заковика, — розгубився Хома* (Тулуб, Людолони, I, 1957, 191); — *Треба, Харитоне, допомогти вчителеві. Велике ж діло робить. Важко йому самому.. А в нас ще з дровами заковика. Підкинути б трохи* (Речм., Весн. грози, 1961, 50).

ЗАКОВТНУТИ *див.* **заково́втувати.**

ЗАКО́ВТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заково́втувати.** *На нижній щелепі* [гадюки] *та в глибині верхньої є нетрубчасті, невеликі зуби, що служать для затримання здобичі при заковтуванні* (Визначник земноводних.., 1955, 131).

ЗАКО́ВТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКОВТНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех.* Ковтати що-небудь перев. кількома або багатьма ковтальними рухами. *Мусорана знищує інших змій — жерарок.. Мусорана нападав на жерарку, притискув її до землі, ламав хребет і заковтув цілою* (Наука.., 7, 1964, 61).

ЗАКО́ВУВАННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **заку́вати.**

2. *спец.* Ушкодження копита коня під час кування (*див.* **кува́ння** [1]).

3. *спец.* Різні дефекти кування (*див.* **кува́ння** [2]). *Дефекти металів, оброблених тиском, слід показати учням на деталях (заковування, тріщини, надмірна окалина, перекоси тощо)* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 181).

ЗАКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКУВА́ТИ** і **ЗАКУ́ТИ**, ую, уєш, *док., перех.* 1. *кого в що, перев. із сл.* к а й д а н и, л а н ц ю г и. Накладати кому-небудь на руки або ноги кайдани, ланцюги і т. ін., сковуючи їх кінці. *Поки присяжний заковував мене в ланцюги, вже й зовсім стемніло* (Фр., II, 1950, 19); *Коли його заковували в кайдани, щоб везти на суд аж у губернію, то скували подвійні ланцюги, як на велетня* (Ю. Янов., II, 1954, 121); *Здавалося ляхам, добре мене закували, та не догледіли того, що кайдани були просторі на моїх ногах* (Стор., I, 1957, 168); *Десь узялися пани Та Травина зав'язали, Та в кайдани закули* (Чуб., V, 1874, 1027); //*перен.* Позбавляти свободи, волі. — *Упивались і чужої І своєї крові! ..Без ножа і автодафе Людей закували Та й мордують... Ой, ой, пани, Пани християне!..* (Шевч., II, 1953, 26); *Тичина орудує передовсім, ясна річ, безпосередньою своєю зброєю — словом. Тут він, як завжди, не дає себе закувати ніяким приписам і канонам* (Рильський, III, 1956, 407); // Одягати у панцир, броню. * Образно. *Живий язик можна і треба студіювати як живу рослину, але не можна і не слід засушувати і заковувати в мертві правила і формулки* (Фр., XVI, 1955, 337).

◇ **Закува́ти ро́та (уста́)** *кому, рідко* — те саме, що **Зав'яза́ти ро́та** (*див.* **зав'я́зувати**). *Зійдуться* [люди], *побалакають, посміються.. Вона кляла їх, молила бога, щоб господь послав таке нещастя кому-небудь з їх — тоді б вони довідалися, що воно, тоді б воно закувало їх насмішливі уста* (Мирний, I, 1954, 229).

2. *що, перен.* Робити твердою, нерухомою поверхню води, ґрунту і т. ін. (про дію морозу, льоду тощо). *Там у краю далеким хуртовини Ще кригою заковують плеса; Там з голоду та лютої години Дубіє люд по селах, по лісах...* (Стар., Вибр., 1959, 35); *Теплий вітер віє над тобою. А у нас уже як слід, і Дніпро похмурою габою закував, укрив давно вже лід* (Сос., II, 1958, 102).

3. *тільки док., заст.* Заробити куванням. *А мій Коваленко кує помаленьку; що закує, то проп'є в неділю раненько* (Сл. Гр.).

ЗАКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **заку́вати** 1, 2.

ЗАКОДО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **закодува́ти.** *Безконечні цифри, закодовані команди, рапорти — їх тільки й чує протягом дня на командному пункті* (Гончар, Тронка, 1963, 294).

ЗАКОДУВА́ТИ, ую, у́єш, *перех., спец.* Док. до **кодува́ти.** *Можна закодувати будь-яку зорову або звукову інформацію* (Роб. газ., 21.X 1962, 2).

ЗАКО́ЇТИ, о́ю, о́їш, *перех., рідко.* Док. до **ко́їти.** *Спусти їм — то таке закоять* [воїни Турна] *І власть твою собі присвоять* (Котл., I, 1952, 218).

ЗАКО́ЛЕННЯ, я, *с., заст.* Обряд принесення в жертву богам живої істоти, яку заколюють на жертовнику.

ЗАКОЛЕСИ́ТИ, ешу́, еси́ш, *док., розм.* Почати колесити, ходити, їздити навколо чого-небудь. *Знову всі заколесили біля столу* (Мирний, III, 1954, 85).

ЗАКОЛЕ́СНИК, а, ч. Кілок, який закладають в отвір на осі, щоб не спадало колесо. *Заколесних загубили, і колесо злітає* (Свидн., Люборацькі, 1955, 52).

ЗАКОЛИВА́ТИ, аю, а́єш, *док., перех. і чим.* Почати коливати, надавати чому-небудь розмірного, повторюваного руху з боку на бік, згори вниз. *Натовп заручався, заколивав сотнями голів* (Еп!к, Тв., 1958, 345).

ЗАКОЛИВА́ТИСЯ, аюся, а́єшся, *док.* Почати коливатися, розмірено рухатися з боку на бік, згори вниз. *Схилила над нею* [мережкою] *дівчина важку голову, заколивалася... дрімає* (Мирний, I, 1949, 327); *То тут, то там, в усіх кутках залу спалахнули і заколивались язички сірників та запальничок* (Головко, II, 1957, 550); *Кивнула* [Люба] *головою, і дрібні сережки заколивалися, черкаючи свіжі, холодком нарум'янені щоки дівчини* (Стельмах, Хліб.., 1959, 358); * Образно. *Його душа заколивалась, як хисткий човен на хвилястому морі, та не надовго: міцна вдача перемогла.. серце і таки поставила на своєму* (Н.-Лев., II, 1956, 241).

ЗАКОЛИ́САНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заколиса́ти.** *Ларонька, умита, нагодована, заколисана, засинає в своєму маленькому ліжкові* (Дім., Ідол, 1961, 96); *Їй почало здаватися, що вона засинає, заколисана гудінням вітру* (Хижняк, Тамара, 1959, 257); *Заколисаний родинним щастям з любою дружиною, Семен забув.. свої колишні турботи* (Коцюб., I, 1955, 109); * Образно. *І снігом приморошені, Вітрами заколисані Смереки над Карпатами, Мов на блакиті писані* (Наги., Вибр., 1950, 269).

ЗАКОЛИСА́ТИ *див.* **заколи́сувати.**

ЗАКОЛИСА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., рідко.* Почати колисатися. *Блискавиця знову розітнула ніч. Вдарив грім. Прилетіли вітри, заговорив ліс, вашумів кронами, заколисався* (Чендей, Посдинок, 1962, 165).

ЗАКОЛИ́СЛИВИЙ, а, е. Який заколисує, наганяє сон.

ЗАКОЛИ́СЛИВО. Присл. до **заколи́слений.** *У хаті спокійно й заколисливо тюрюкав цвіркунець* (Ю. Янов., I, 1954, 290).

ЗАКОЛИ́СУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **заколи́сувати**. *Напівприкривши довгі вії, Франц начебто дрімав, заколисуваний легким погойдуванням* [машини] (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 63).

ЗАКОЛИ́СУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **заколи́сувати**.

ЗАКОЛИ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКОЛИСА́ТИ**, заколишу́, заколи́шеш і *рідко* заколиса́ю, заколиса́єш, *док., перех.* 1. Колишучи, примушувати заснути (дитину). *Жінка в хуртині схопила Орисю на руки і почала її заколисувати, як маленьку, хоча Орисі йшов уже п'ятий рік* (Ів., Таємниця, 1959, 78); *Йосип ще змалечку удався норовистим хлопцем: його не заколишеш ніяк* (Мирний, IV, 1955, 44); *А ще ж у матері в маля, яке треба доглянути, вночі заколисати* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 48); // Навівати, наганяти сон на кого-небудь. *Втома поволі охоплювала Ремо і Гюлле. Повільне хитання заколисувало їх на сідлах* (Досв., Гюлле, 1961, 142); * Образно. *Нічка світ заколисала* (У. Кравч., Вибр., 1958, 35).

2. *перен.* Втішати, заспокоювати. *Ярина — не моя. І ніколи не буде моєю. А я втішався надією, обдурив і заколисав самого себе* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 116); // Викликати стан самозаспокоєння, бездіяльності. *Хто молодий, молодий, молодий, Спокій того не заколише ніде* (Забашта, Квіт.., 1960, 138); *Як же це, Андрію, могло так статися? Інших навчав бути принциповими, мати гостре партійне око, а сам втратив пильність, дав себе заколисати пишними фразами* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 128); // Заглушати, тамувати, відганяти (почуття, біль, думку і т. ін.). *«Ой видно село, червоне село під горо-ою..» — раптом заспівав Кошовий, ніби заколисуючи ті напосідливі свої думки* (Ле, В снопі.., 1960, 14); *І бідному часом буває, що він забуває свою бідноту* [бідність], *заколише свої болісті.. і сповняється його душа тихим покоєм* (Мирний, IV, 1955, 213).

ЗАКОЛИ́СУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **заколи́сувати**. *Клумби горять розмаїтими барвами квітів. І тишина довкола, заколисуюча тишина* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 371).

ЗАКОЛИ́ХАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заколиха́ти**[1]. *Якийсь неначе рай увиджується їй в фантазії, заколиханій тихим, одностайним сільським життям* (Н.-Лев., IV, 1956, 110).

ЗАКОЛИХА́ТИ[1] *див.* **заколи́хувати**.

ЗАКОЛИХА́ТИ[2], заколишу́, заколи́шеш і *рідко* заколиха́ю, заколиха́єш, *док., перех.* Почати колихати, надавати чому-небудь розміреного повторюваного руху з боку на бік, згори вниз.

ЗАКОЛИХА́ТИСЯ, заколишу́ся, заколи́шешся і *рідко* заколиха́юся, заколиха́єшся, *док.* Почати колихатися, розмірено рухатися з боку на бік, згори вниз. *Схопився вихор по дорозі І полохливо втік у яр, Заколихались трави, лози, І нагло вдарив грім із хмар* (Олесь, Вибр., 1958, 112); *Натовп уже знов заколихався, з реготом розступаючись, даючи комусь дорогу* (Гончар, Таврія.., 1957, 318); * Образно. *Пожовкло в Мотрі в очах, заколихався світ, пішло все ходором...* (Мирний, I, 1949, 135).

ЗАКОЛИ́ХУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **заколи́хувати**.

ЗАКОЛИ́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКОЛИХА́ТИ**, заколишу́, заколи́шеш і *рідко* заколиха́ю, заколиха́єш, *док., перех.* Те саме, що **заколи́сувати**. *Мати над колискою. Погодувала вже, стала заколихувати, якоткась стиха співаючи, і раптом урвала спів* (Головко, I, 1957, 343); *В колисці плакала дитина, її намагалася заколихати дівчинка років п'яти* (Мушк., Серце.., 1962, 325); *Санки, мов човен на бистрині, ніби пливли тихо, швидко й плавко і, ніби колиска, заколихали молодого хлопця* (Н.-Лев., IV, 1956, 150); *Мир і згода заколихали її болі* (Мирний, I, 1954, 231).

ЗАКОЛІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **заколі́ти**. * Образно. *Навіщо те тепло, оте ясне сонечко, коли воно вже не гріє заколілої душі, закляклого серця?* (Мирний, III, 1954, 66).

ЗАКОЛІ́ТИ, ію, ієш, *розм.* Док. до **коліти**. *Як руки на снігу В мене заколіють, Хухне теплая душа — І руки тепліють* (Рудан., Тв., 1956, 135); — *Мати як припала до його* [пана] *ніг — та так і заколіла* (Мирний, III, 1954, 163).

ЗАКОЛОСИ́ТИСЯ, о́ситься, *док.* Почати колоситися, викидати колос. *Вже встигла вирости молода трава, а якийсь скоростиглий вівсюжок навіть заколосився* (Донч., V, 1957, 538); *Там, де раніш була пустка, буйно заколоситься хліб* (Довж., III, 1960, 73); // *чим і без додатка.* Вкритися колоссям (про землю, ниву і т. ін.). *Минув рік-другий — і знову панські лани заколосилися житом-пшеницею* (Мирний, IV, 1955, 241); *І от уже заколосилася нива, і була вона як суцільне золоте море* (Ів., Вел. очі, 1956, 113); *Заколосилася, рясно зародила рідна земля, ніби віддячуючи людям за добру працю* (Цюпа, Україна.., 1960, 282).

ЗА́КОЛОТ, у, ч. 1. *політ.* Стихійне повстання, бунт. *Багато розповідав* [Федь] *і сам — про війну-таки ж, про оту подію страшну 9 січня, про робітничі страйки, про заколоти на селах...* (Головко, II, 1957, 217); *Вже двічі спалахували заколоти у польському війську* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 504); // Збройний виступ ворожих сил проти державної влади, організований в результаті таємної змови. *Протягом кількох днів контрреволюційний заколот Корнілова був розгромлений* (Біогр. Леніна, 1955, 175); *В період фашистського заколоту в Угорщині соціалістичні країни подали одностайну підтримку революційним силам угорського народу* (Рад. Укр., 6.II 1957, 1).

2. *розм.* Те саме, що **колотне́ча** 2. *Орисі після такого домашнього заколоту зробилося погано* (Тют., Вир, 1964, 518); // Шум, галас. *За столом здіймався страшенний заколот. Тася вищала, як зарізане порося, стара попадя бурчала, переходила з місця на місце та невдоволено стукала ціпком, аж посуда дзвеніла* (Коцюб., I, 1955, 321); * Образно. *У природі скрізь пішов нечуваний заколот, рев, шум, тріск і скрип* (Фр., IV, 1950, 337); // Метушня, сум'яття. *Недавно зчинився по селах заколот. Наче в тім вулію, що димом зайде,— такий рух по селах настав. В'яжуться люди в товариства, беруть газети, ..роблять віча* (Март., Тв., 1954, 49).

ЗАКОЛО́ТИ[1], олю́, о́леш, *док.* 1. *перех.* Убити, встромивши в тіло вістря холодної зброї. [Андромаха *(вбігає):*] *Чи ви те чули, сестри? Мій Гектор, кажуть, ахіллов Патрокла* (Л. Укр., II, 1951, 259); //*перех.* Забити коліном (у 2 знач.), ножем (звичайно свиню). *Тітка на поминки* [Явдохи] *заколов свиню, зарізав три овечки, убив великого бузівка* (Мирний, I, 1949, 405); *Тітці Мотрі перекажи, що я наказав, коли Червона Армія прийде, нехай кабана заколе і всіх частує* (Коп., Вибр., 1953, 435).

2. *неперех., перев. безос.* Почати колоти (про відчуття болю, кольки). *Злякався, аж у п'яти закололо!* (Укр., присл.., 1955, 214); *В серці їй щось закололо, мов дрібненькими голочками* (Л. Укр., III, 1952, 650); *У Марії тьохнуло серце, аж закололо в грудях* (Панч, II, 1956, 485).

◇ **Пра́вда о́чі (у ві́чі) заколо́ла** — стало неприємно слухати правду.— *Ага, не злюбила правди? Заховалася. Правда у вічі заколола,— все гнівніше і гнівніше почав Колісник* (Мирний, III, 1954, 309); **У ніс заколо́ти** — перестати подобатися, стати не до вподоби, не до

смаку.— *Як їла хліб з остюками, то й усе добре було; а перейшла на буханці, то у ніс закололи* (Мирний, I, 1949, 406).

ЗАКОЛО́ТИ[3] *див.* **заколо́ювати.**

ЗАКО́ЛОТИЙ[1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заколо́ти**[1] 1, 2. [Д о н Ж у а н:] *Ви мов заколота кривава жертва, такі в вас очі...* (Л. Укр., III, 1952, 371).

ЗАКО́ЛОТИЙ[2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заколо́ти**[2]. *Густе жовтаво-біле волосся її, підрізане на рівні плечей і недбало заколоте збоку великим гребінцем, спереду рівним, товстим пасмом спадало на лоб* (Коз., Сальвія, 1959, 16).

ЗАКОЛО́ТИСЯ *див.* **заколо́юватися.**

ЗАКОЛОТИ́ТИ *див.* **заколо́чувати.**

ЗАКОЛОТИ́ТИСЯ, очу́ся, о́тишся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Почати колотитися, надмірно битися (про серце). *Мар'я почула, що в неї обличчя запалало, шия й голова загорілися, а серце, як пташка у клітці, заколотилося* (Мирний, III, 1954, 239).

2. Почати труситися (від холоду, страху і т. ін.); задрижати. *Аж заколотилась уся, як побачила* (Сл. Гр.).

3. *тільки 3 ос.* Почати дуже коливатися; клекотіти (про рідину в посудині, воду в річці і т. ін.). *Спочатку Ташань була чистою, тоді зробилася крейдяною, а потім заколотилася, завирувала спідсподу, посивіла* (Тют., Вир, 1964, 327).

ЗАКОЛО́ТНИЙ, а, е. Прикм. до **за́колот** 1. *За два, три заколотні роки Яків не помітив нічого особливо небезпечного на фабриці* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 159); // Який бере участь у заколоті; схильний до заколоту, бунту. *Збори просили також не оподатковувати колоністів без їх згоди. Король відповів вимогою цілковитого підкорення колоній і оголосив їх заколотними* (Нова іст., 1956, 33).

ЗАКОЛО́ТНИК, а, ч. 1. Учасник заколоту (у 1 знач.); бунтівник. *Понад сто п'ятдесят заколотників було розстріляно, і лише вожак їхній.. встиг випорснути — цього разу його не впіймали* (Гончар, II, 1959, 252).

2. *розм.* Той, хто порушує спокій людей, сіє між ними ворожнечу, чвари; баламут, підбурювач.

ЗАКОЛО́ТНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **заколо́тник.**

ЗАКОЛО́ТНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **заколо́тник** 1; // Власт. заколотникові.

ЗАКОЛО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКОЛОТИ́ТИ,** очу́, о́тиш, *док.*, *перех.* 1. Колотячи, розмішуючи що-небудь у рідині, готувати. *Треба щодня нарубати дров, принести води, заколотити висівками козі пійло, ще й всякий інший клопіт по господарству* (Смолич, V, 1959, 117).

2. *перев. у спол. із сл.* с п о к і й, *перен., розм.* Порушувати спокій, викликати занепокоєння; баламутити. *«Дурні думки», як він називав їх, «дурні питання», на які він не вміє дати відповіді, починають мучити його, заколочувати спокій, гнобити серце й мозок* (Коцюб., I, 1955, 97); [М е н д г е л:] *Якщо ти наважишся ще раз заколочувати спокій моєї фабрики,— викину* (Ірчан, I, 1958, 223); — *За три дні свого життя на Затишній ці несамовиті прибльди* [Гриб та Печериця] *вспіли заколотити наш дотеперішній спокій і внесли загрозливий розбрат у нашу громаду* (Козл., Мандрівники, 1946, 58).

ЗАКОЛО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **заколо́чувати** 1.

ЗАКОЛОШМА́ТИТИ, а́чу, а́тиш, *перех., розм.* Док. до **колошма́тити** 1. *Кадук раптом на весь голос засміявся. З грюкотом схопився з крісла, змахнув над головою руками, заколошматив собі волосся* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 126).

ЗАКОЛУПНУТИ *див.* **заколупну́ти.**

ЗАКОЛУПНУТИ, ну́, не́ш і **ЗАКОЛУПИ́ТИ,** уплю́, у́пиш; *мн.* заколу́плять; *док., перех., діал.* 1. Колупнувши, відокремити. *Заколупне* [відьма] *нігтем волос та й лічить: «Раз, два, три...» — та як відбере дев'ять волосів, та дев'ятий і рвоне зовсім...* (Кв.-Осн., II, 1956, 192).

2. *перен.* Зачепити, розтривожити. *Заколупнув старий Синівське серце своїми словами* (Фр., XIII, 1954, 221).

ЗАКОЛЮВАТИ, люю, лює, *недок.*, **ЗАКОЛО́ТИ,** олю́, о́леш, *док.*, *перех.* Пришпилювати чим-небудь одяг, волосся і т. ін. *Хима завилась гарною наміткою, заколола її здоровими шпильками з червоними головками* (Коцюб., I, 1955, 87).

ЗАКО́ЛЮВАТИСЯ, люся, лює́шся, *недок.*, **ЗАКОЛО́ТИСЯ,** олю́ся, о́леш(ся, *док.* 1. Скріплювати на собі чим-небудь одяг, хустку і т. ін.

2. *тільки недок.* Пас. до **заколо́ювати.**

ЗАКОЛЯДУВА́ТИ, ую, уєш, *док.*, *етн.* 1. Почати колядувати, співати колядку. *Жінки заколядували, вихваляючи гостинність господаря з господинею* (Кос., Новели, 1962, 94); *На небі з'явилась зірка, а під вікном пролунали дитячі голоси колядників. Заколядували найменші* (Гжицький, У світ.., 1960, 82).

2. Проспівати колядку. *Уже по других краях села стихла колядка, уже і світло де-не-де тільки горіло; а наші колядники все ще бігали та відшукували, кому б заколядувати* (Мирний, III, 1954, 43).

ЗАКОМА́НДУВАТИ, ую, уєш, *док.*, *розм.* Почати командувати; дати розпорядження. *От як повеселішала* [Галочка], *зараз і закомандувала: «Ануте у хрещика!»* (Кв.-Осн., II, 1956, 321); *На весь голос закомандував* [Йон]: — *Руж на пле-чо! Ас-два... ас-два...* (Коцюб., I, 1955, 243); *Сердитий чоловік в дверях зараз же закомандував, чия черга* (Козл., Ю. Крук, 1950, 92); *Пріська закомандувала винести ослони, глиняники, бо ще ж і знадвору треба вимазати* [хату] (Речм., Весн. грози, 1961, 213).

ЗАКОМИЗИ́ТИСЯ, ижу́ся, изи́шся, *док.*, *розм.* 1. Почати комизитися.

2. Виявити впертість, небажання зробити що-небудь.— *Ми зчепилися з директором. Зчепилися так, що довелося обом їхати до Москви, де я закомизився і категорично відмовився залишатися далі в Діброві* (Ле, Право.., 1957, 309); — *А в дівки ж згоди питалися? — Нема чого й питатись. Як закомизиться вона, то старі зв'язану підведуть під вінець* (Стельмах, Хліб.., 1959, 547).

ЗАКОМІ́РОК, рка, ч., *діал.* Закамарок.

ЗАКОМІ́РОЧОК, чка, ч., *діал.* Зменш. до **закомі́рок.**

ЗАКОМО́РОК, рка, ч., *діал.* Закамарок.— *Готуйте папір! — наказав він. І пішов в закоморок, де безладно були накидані паки паперу* (Скл., М. Щорс, 1938, 34).

ЗАКОМО́РОЧОК, чка, ч., *діал.* Зменш. до **закомо́рок.**— *Я в пекло стежку протоптала.. Всі закоморочки, куточки Уже не перший знаю год* (Котл., I, 1952, 126).

ЗАКОМПОСТИ́РУВАТИ, ую, уєш, *перех., зал.* Док. до **компости́рувати.** *Закомпостирували* [Тарас Іванович з Василиною] *квитки, купили на лавах в залі чекання* (Підс., Віч-на-віч, 1962, 9).

ЗАКОМПОСТУВА́ТИ, ую, уєш, *перех., с. г.* Док. до **компостува́ти.**

ЗАКО́Н, у, *ч.* 1. *про що і без додатка, юр.* Встановлене найвищим органом державної влади загальнообов'язкове правило, яке має найвищу юридичну силу. *Аж ось лихий царя несе З законами, в мечем, з катами, З князями, темними рабами* (Шевч.. II, 1963, 404);

Чекаю тепер, як не знати чого, закону про волю преси, а його як нема так нема (Коцюб., III, 1956, 283); *Закон у пана, як дишло,— куди направить, туди й вийшло* (Укр.. присл.., 1955, 16); *У Радянському Союзі діє прийнятий Верховною Радою СРСР Закон про мир, спрямований проти всякої пропаганди війни, на захист і зміцнення справи миру* (Рад. Укр., 9.VIII 1951, 1); *Улас зблід, голос його тремтів і ламався: — Ви порушуєте закон і конституцію* (Тют., Вир, 1964, 68); *// тільки одн., без додатка.* Сукупність таких загальнообов'язкових правил та державних постанов, що визначають суспільні відносини людей; втілення найвищої влади в суспільстві. [Л и х в я р:] *Ті християни всі вороги добробуту й держави і не повинен би закон давати їм права оборони* (Л. Укр., II, 1951, 513); [О д н о в і л:] *Спасибі Хмельницькому, одна тепер правда буде, один закон, одна віра православна* (Дмит., Навіки разом, 1950, 18); *// у знач. присудка, перен.* Те, що сприймається як незаперечне розпорядження, веління, обов'язкове для неухильного виконання. *Йосипенко усіма верховодить, що сказав прикажчик — слово його закон* (Мирний, IV, 1955, 169); *Наказ командира — закон для солдата!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 110).

Іменем закону — владою, наданою діючим законодавством. *Казенний дім! Ніколи він не віщував добра хліборобу ні в картах, ні в житті.. Хіба ж мало людей ще господарями входили в ці двері, а виходили з них іменем закону старцями?* (Стельмах, I, 1962, 381); **По́за зако́ном бу́ти (перебува́ти, стоя́ти** *і т. ін.*) — бути позбавленим громадянських прав, заступництва з боку державних органів. *Ми стоїмо зараз поза законом* (Коцюб., III, 1956, 284); **Ста́вити (оголо́шувати** *і т. ін.*) **по́за зако́ном** *кого* — позбавляти кого-небудь громадянських прав, заступництва з боку державних органів. [А д м і р а л:] *Хто піде проти наказу, хто не виконає ультиматуму, той поставить себе поза законом* (Корн., I 1955, 74); **Сухи́й зако́н** — заборона вживати алкогольні напої.— *У штаті Бомбей — сухий закон. Пити спиртні напої заборонено* (Минко, Намасте.., 1957, 12).

2. *кого, чого, чий і без додатка.* Загальноприйняте, усталене правило співжиття, норма поведінки. *Один за всіх,— за одного всі! Такий закон і дружби і любові* (Сос., Солов. далі, 1957, 15); *Обов'язок кожного моряка допомогти іншому морякові, який терпить у морі лихо. Такий міжнародний закон* (Кучер, Голод, 1961, 342); *По всьому відчувалося, що паруб'яга тут — завдяй і що він у цій хаті диктує неписані закони досвіток* (Речм., Весн. грози, 1961, 122); *// Звичай, обряд. Мати не казала їм нічого, їй закон велить, благословляючи діточок, тільки плакати* (Кв.-Осн., II, 1956, 72); [З і н ь к а:] *Ти, може, не захочеш і похристосуватися зо мною?* [Р о м а н:] *Чому? Це ж закон... Давай похристосуємось* (Кроп., II, 1958, 19).

◇ **Во́вчий зако́н** *див.* **во́вчий.**

3. *чого, перев. мн.* Основні правила в якій-небудь ділянці людської діяльності, що випливають із самої суті справи. *Питання це — режисер і актор — стояло дуже гостро.. Але до згоди тоді ще не прийшли. Власне, не до згоди, а до розуміння законів кінематографії* (Ю. Янов., II, 1958, 22).

4. *чого і без додатка.* Об'єктивно існуючий, постійний і необхідний взаємозв'язок між предметами, явищами або процесами, що випливає з їх внутрішньої природи, сутності; закономірність (у 2 знач.). *Читав* [Гриць] *книжки. Говорили ті книжки про право кожного й про волю те право добувати; судили про звіра і чоловіка; про світ і його закони довічні* (Мирний, III, 1954, 186); *— Тепер.. наука так швидко пішла вперед і довела закони, на яких тримається всесвіт* (Тют., Вир, 1964, 42); *// Основне положення якої-небудь науки, що відбиває причинно-наслідковий зв'язок між явищами, характеризує перебіг певних процесів у природі або суспільстві. Причина руху планет залишалась невідомою до кінця XVII ст., до відкриття Ньютоном (1643—1727) закону всесвітнього тяжіння* (Астр., 1956, 66); *Відкриття періодичного закону і створення періодичної класифікації є найвидатнішим відкриттям у галузі хімічних наук* (Наука.., 2, 1959, 48); *// Що-небудь неминуче, незаперечне, що є виявом певної закономірності.— Ось, зверніть увагу — персик. Скільки років б'юсь, сотні сіянців щороку й жодного морозостійкого гібрида. І розщіплюється чи на мигдаль, чи на персик. Ваш професор зараз скаже, що не розщіплюватися вони не можуть.— Не можуть, Іване Володимировичу,— це закон,— сказав Карташов* (Довж., I, 1958, 477).

5. Сукупність догм (основних положень) якої-небудь релігії, віровчення. *Були там* [у пеклі] *чесні пустомолки, Що знали ввесь святий закон* (Котл., I, 1952, 139).

Зако́н бо́жий — у дореволюційній школі — спеціальна дисципліна, що вивчала основи православного віровчення.— *Тепер треба людей грамотних, а в мене тільки й науки що в шкільному курникові сидів за незнання закону божого* (Тют., Вир, 1964, 25).

◇ **Зако́н бра́ти (взя́ти, прийма́ти, прийня́ти); У зако́н уступа́ти (уступи́ти)** *заст.:* а) брати шлюб, вінчатися з ким-небудь. [М а т у ш к а г у м е н я:] *Се твоя жінка, чоловіче?* [К н у р:] *Моя, добродійко. Рідна моя. Ми з нею закон брали* (Мирний, V, 1955, 83); *— Чи до танців тут, до скоків? Аби б у закон уступити. Моє сиріт'ське діло* (Кв.-Осн., II, 1956, 350); б) приймати постриг, стригтися в черниці (черниці). *Закону черниця ще не взяла, в послушницях другий рік ходить* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 228); **У зако́н увести́** *кого, заст.:* а) дати шлюб кому-небудь, повінчати когось; б) охрестити дитину.— *Сьогодні уже баба питав: коли і як малу у закон увести?* (Мирний, IV, 1955, 66).

◆ **По зако́ну:** а) згідно з відповідним законом. — *Вона по закону податків не повинна платити. Де се видано, щоб удова давала податки за померлого чоловіка?* (Мирний, III, 1954, 50); б) відповідно до звичаю, точно виконуючи певний обряд.— *Завтра сам прийду до тебе,— каже* [пан] *Уляні,— з старостами й молодим, і вже будемо тебе сватати як слід по закону* (Стор., II, 1957, 190); *— Хоч поховайте мене по людському закону. Нехай посесор не викидав мене на смітник, як викидав других бурлак* (Н.-Лев., II, 1956, 213); в) *(рідко)* по правді, справедливості.— *А правду казав Чіпка,— промовила* [Христя]*..— Що немає між людьми правди, що живуть вони не по закону!* (Мирний, I, 1949, 276); *— Батькові ще повесні одрізнив і Микиту, і Сашка. По двадцять десятин виділив кожному. У нього в самого і сорока не лишилось. Як по закону, то тепер іще батькові прирізати треба* (Головко, II, 1957, 475).

ЗАКОНВЕРТО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **законвертува́ти**. *Усі вони* [листи] *були.. старанно законвертовані, в однакових конвертах і з однаковими штемпелями* (Епік, Тв., 1958, 82); *//* **законверто́вано**, *безос. присудк. сл. Лист законвертовано. Піонерка Зоя опускає його ввечері в синю поштову скриньку* (Рибак, Зброя.., 1943, 157).

ЗАКОНВЕРТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКОНВЕРТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Вкладати в конверт (лист, записку і т. ін.). *Тетяна законвертовує листа, надписує* (Кроп., III, 1959, 223); *— Законвертуй* [листа] *і одійди негайно, зроби мені цю послугу* (Кол., Терен.., 1959, 313).

ЗАКОНВЕРТУВА́ТИ *див.* **законверто́вувати.**

ЗАКОНО́ПИТИСЯ *див.* **законя́тися.**

ЗАКО́ННИЙ, а, е. 1. Який спирається на закон (у 1 знач.), здійснюється або відбувається відповідно до закону. *Ми боролись не істерикою і не скандальчиком, звичайно, а такими засобами, які цілком лояльні і цілком законні..* (Ленін, 7, 1949, 263); *Тепер.. постанова була законна* (Гр., II, 1963, 377); // Встановлений законом. *Вірив* [Орест] *колись, що бодай половина кривд бідних людей походить від того, що нікому пояснити бідолагам їхні законні права* (Вільде, Сестри.., 1958, 171); // Який має право на що-небудь. *Греки Східної імперії називали себе законними спадковмцями Риму* (Скл., Святослав, 1959, 144); *Виріс* [Оленчук] *на цій землі, зросив її своїм потом і вважав себе законним господарем цього краю* (Гончар, Таврія.., 1957, 677); // *розм.* Справжній, непідроблений. *Десяцький засунув руку в свою едину бездонну кишеню, бережно потрусив нею і відразу витягнув.. пожмакований лист.— Осьдечки він, з усіма законними печатками і царськими марками* (Стельмах, I, 1962, 511).

Зако́нна дружи́на (жі́нка) *кого, чия, розм.*— жінка стосовно до чоловіка, з яким вона перебуває у шлюбі; **Зако́нний чолові́к** *кого, чий, розм.*— чоловік стосовно до жінки, з якою він перебував у шлюбі. [Залеський:] *Судовий наказ зараз зробити треба про повернення гулящої Орини до законного чоловіка в господу* (Собко, П'єси, 1958, 43); **Зако́нний шлюб** — шлюб, юридично оформлений відповідно до діючого закону.

2. Який має підставу; справедливий.— *Я вимагаю від Ради солдатських депутатів і від Ради робітничих депутатів прийняти ухвалу і домагатися всіма засобами повернення батальйону в Славгород і повернення батальйону його зброї...— Вимога цілком законна!* — *почулись голоси з залу* (Головко, II, 1957, 547); *«Слово о полку Ігоревім».. становить законну гордість і росіян, і українців, і білорусів* (Рильський, III, 1956, 15); // Закономірний, природний. *Звісно, що її* [дівчини] *шкода і бажання покрити доччиний* [доччин] *гріх — зовсім законне* (Мирний, V, 1955, 424); *Весна у законні вступав права!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 199).

3. *заст.* Відповідний до звичаю, передбачений певним обрядом. *Увішедши* [увійшовши] *у хату, помолилися* [старости], *хазяїну поклонилися і почали казати законні речі про порошу, про князя, про куницю, і звели на красну дівицю* (Кв.-Осн., II, 1956, 488).

ЗАКО́ННИК, а, *ч.* 1. *розм.* Знавець законів (у 1 знач.). [Передерій:] *Чого ж ти, кажу йому, клопочешся, коли в нас один аблокат* [адвокат] *на всю округу — Василь Трохимович? ..Самий справедливий законник!* (Мирний, V, 1955, 123); // Той, хто суворо пильнує, дотримується законів; охоронець закону.— *Ач який законник знайшовся! — підскочив до нього розлючений Хорбут.— А чужі коні красти, наприклад,— такий закон є?* (Мур., Бук. повість, 1959, 200).

2. *заст.* Чернець. *Сповідав законник Панка молодого* (Рудан., Вибр., 1937, 214).

ЗАКО́ННИЦЯ, і, *ж., заст.* Жін. до **зако́нник** 2. [Васюта:] *Вона вам заспівав «Ангел господній». Що, забули ви, яких пісень законниці співають* (Забашта, Пісня.., 1961, 150).

ЗАКО́ННІСТЬ, ності, *ж.* 1. *чого.* Абстр. ім. до **зако́нний** 1, 2. *Кавказький союз у своєму органі, спокійно і грунтовно заперечуючи доводи меншовиків, чудово довів цілковиту законність III з'їзду РСДРП..* (Ленін, 9, 1949, 174); *Заарештованого.. мусили протягом 24 годин приставити до суду для встановлення законності його арешту* (Нова іст., 1956, 17); *Черниш в гордістю кидав погляди на ці символи покори* [білі прапори], *які наче стверджували його безмежні права, законність його волі і непереможну міць* (Гончар, III, 1959, 74).

2. *без додатка.* Неухильне додержання закону (у 1 знач.). [Гайський:] *Я сам ліберал — це вам відомо, але... законність, законність і законність!* (Крот., Вибр., 1959, 496).

Соціалісти́чна зако́нність — суворе й неухильне додержання та виконання всіма установами, організаціями і громадянами СРСР радянських законів. *Партія і уряд здійснили важливі заходи по дальшому зміцненню соціалістичної законності, охороні прав та інтересів громадян і підвищенню ролі громадськості у цій справі* (Матер. XXI з. КПУ, 1960, 68).

3. *рідко.* Те саме, що **законода́вство** 2. *Пішов би* [прокурор] *на завод та й попросив слова на зборах, розповів би про радянське правосуддя чи лекцію прочитав про законність* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 292).

ЗАКО́ННО. Присл. до **зако́нний** 1, 2. *Він з торгів законно купляв ділянку і за могоричі вирубував навколо стільки дерев, що не вмістились би і в п'яти ділянках* (Стельмах, II, 1962, 35); — *Забирай виграш, — сказав хазяїн рулетки, але Данькові ще й зараз не зовсім вірилось, що вся ота купа грошей, що лежить на кону, відтепер законно належить йому одному* (Гончар, I, 1959, 47); *Трудящі України законно пишаються видатними досягненнями вчених, які працюють у галузі ядерної фізики* (Наука.., 3, 1960, 2).

ЗАКОНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **зако́н** у 1 знач., напр.: законопору́шник, законопроє́кт.

ЗАКОНОВЧИ́ТЕЛЬ, ЗАКОНОУЧИ́ТЕЛЬ, я, *ч.* У дореволюційній школі — викладач закону божого. *Драбівська школа — будинок непоганий, багата школа, тільки сумно мені: ..два вчителі — поповичі, два законовчителі — попи, учителька — попівна. Між ними я — селюк, пролетар* (Вас., IV, 1960, 37); *Законовчитель погладив сиву бороду й почав: — Скажи мені, отроче, як читається шоста заповідь* (Добр., Оп. солдатики, 1961, 24); *В присутності всіх панів-учителів законоучитель мав читати вголос один розділ із святого письма* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 271).

ЗАКОНОДА́ВЕЦЬ, вця, *ч.* 1. Той, хто встановлює, видає закони (у 1 знач.). — *Не можемо бути вчителями й законодавцями,— будемо репортерами* (Фр., VI, 1951, 208); *Мужній воїн, далекоглядний державний діяч і законодавець, тонкий дипломат, Ярослав залишив по собі глибокий слід в історії.. Київської Русі* (Рад. Укр., 29.XII 1946, 3).

2. *чого, перен.* Про кого-небудь, чий вплив є вирішальним у виробленні правил громадської поведінки людей, смаків, мод і т. ін. *Театру злий законодавець.., Почесний опікун куліс, Онєгін наш уже в театрі* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 18).

ЗАКОНОДА́ВИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **законода́вець** 2. *Хто б упізнав дівчатко миле У гордій цій, свідомій сили, Законодавиці балів?* (Пушкін, Є.Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 209).

ЗАКОНОДА́ВСТВО, а, *с.* 1. Встановлення, видання законів (у 1 знач.). *Всі заходи партії і уряду по розширенню прав союзних республік як в галузі економічного і культурного будівництва, так і в галузі законодавства знаходять гаряче і одностайне схвалення всього радянського народу* (Рад. Укр., 31.VIII 1957, 1).

2. Сукупність усіх законів (у 1 знач.), що діють в якій-небудь державі. *Надзвичайне законодавство* [у ФРН] *дає монополіям необмежену диктаторську владу в країні і особливо щодо робітничого класу і його масових організацій — профспілок* (Рад. Укр., 20.VII 1967, 3); // Сукупність законів, що належать до окремої

ділянки права. *Успіхи соціалістичного будівництва в нашій країні дають змогу рік у рік збільшувати і вдосконалювати пенсійне законодавство* (Ком. Укр., 1, 1968, 19); — *Я працюю у відповідності з трудовим законодавством* (Гончар, Тронка, 1963, 114).

ЗАКОНОДА́ВЧИЙ, а, е. 1. Який встановлює, видає закони (у 1 знач.). *Верховна Рада Союзної Республіки є єдиним законодавчим органом республіки* (Конст. СРСР, 1945, 11).

Законода́вча вла́да — форма влади, що полягає у встановленні, виданні законів. *На сільському сході повстанці обрали революційний комітет, якому доручили всю законодавчу і виконавчу владу* (Кучер, Дорога.., 1958, 4).

2. Стос. до законодавства. *Розширюється участь громадських організацій у законодавчій діяльності Радянської держави* (Ком. Укр., 2, 1962, 16).

ЗАКОНОДА́ВЧО, *присл.* Шляхом встановлення, видання відповідного закону (у 1 знач.). *Великі, всесвітньоісторичні завоювання радянського народу в боротьбі за комунізм законодавчо закріплені в Конституції СРСР* (Літ. газ., 10.XII 1953, 2); *У соціалістичному суспільстві право на працю не тільки проголошено, а й законодавчо закріплене і реально забезпечене завдяки ліквідації експлуатації, знищенню безробіття, відсутності криз у виробництві і т. д.* (Ком. Укр., 2, 1965, 11).

ЗАКОНОДОРА́ДЧИЙ, а, е, *іст.* Який готує й обговорює законопроекти.

ЗАКОНОЗНА́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Знавець законів (у 1 знач.); фахівець із законознавства. *Тепер, на самоті з своїми думками, Шафіге злякалася власного плану. Улем законознавець, син мулли, а вона жінка, якій не можна розмовляти з чоловіками* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 397).

ЗАКОНОЗНА́ВСТВО, а, *с.* Сукупність відомостей про закони (у 1 знач.) як предмет викладання у спеціальних навчальних закладах. *Він* [К.-Д. Ушинський] *дістав посаду професора.. законознавства, державного права і фінансів у Ярославському ліцеї* (Видатні вітч. географи.., 1954, 84).

ЗАКОНОЗНА́ВЧИЙ, а, е. Стос. до законознавства.

ЗАКОНОМІ́РНИЙ, а, е. Який відбувається відповідно до законів природи або суспільства, зумовлений цими законами. *В безмежному просторі здійснюють свій закономірний рух мільярди небесних тіл* (Наука.., 9, 1961, 11); // Не випадковий, обґрунтований, природний. *Рух за комуністичну працю, що втілює в собі високі духовні якості радянських людей, вихованих партією,— закономірний результат розвитку нашої країни* (Рад. Укр., 26.X 1961, 1); *Є ще випадок закономірного вживання архаїзмів — це іронія, сарказм* (Рильський, III, 1956, 75).

ЗАКОНОМІ́РНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Властивість за знач. **закономірний**. *Світ є закономірний рух матерії, і наше пізнання, будучи найвищим продуктом природи, спроможне тільки відображати цю закономірність* (Ленін, 14, 1949, 150); *Певно, була якась закономірність в тому, що в одного боку пагорба крига міцна, а з другого тоненька* (Багмут, Опов., 1959, 44); *Для Горького характерне прагнення втілити в живих образах і картинах історичне значення соціалістичної революції, закономірність і неминучість перемоги пролетаріату* (Рад. літ-во, 3, 1957, 3).

2. Об'єктивно існуючий, постійний і необхідний взаємозв'язок між предметами, явищами або процесами, що випливає з їхньої внутрішньої природи, сутності; закон (у 4 знач.). *Тепер вже нікого не здивує лікар, який вивчав інженерну справу, або математик, який намагається встановити кількісні закономірності в перебігу біологічних процесів* (Наука.., 8, 1962, 37); *Основоположники теорії наукового комунізму Маркс і Енгельс відкрили закономірності суспільного розвитку і вказали людству шлях до визволення з-під гніту експлуатації* (Ком. Укр., 4, 1961, 5); // Основне положення якої-небудь науки, закон, що відбиває причинно-наслідковий зв'язок між явищами, характеризує перебіг певних процесів у природі або суспільстві. *Чим ґрунтовніше біологи оволодіватимуть фізико-хімічними й математичними методами дослідження, а фізики й хіміки — біологічними закономірностями, тим успішніше розвиватиметься біологічна наука* (Ком. Укр., 9, 1962, 51); *Мовні закономірності й закони проявляються з певними відмінностями в словах даної мови та її говорів* (Нариси з діалектології.., 1955, 195).

ЗАКОНОМІ́РНО. Присл. до **закономірний**. *Соціалістична революція знаменувала величезний переворот в суспільному бутті людей, вона закономірно породила і найглибшу зміну в їх свідомості, моралі, в їх ставленні до суспільства і один до одного* (Рад. Укр., 29.IX 1957, 1); *Розповідаючи про справжні події громадянської війни, Ю. Смолич закономірно звертається до тих персонажів, що реально існували, до справжніх організаторів і героїв визвольної боротьби* (Рад. літ-во, 3, 1957, 9); // *у знач. присудк. сл. Закономірно, що країна передмістного соціалізму першою відкрила еру використання атомної енергії для мирних цілей, першою проклала шлях у космічний простір* (Програма КПРС, 1961, 14).

ЗАКОНОПА́ТИТИ *див.* **законопа́чувати**.

ЗАКОНОПА́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **законопа́тити**. *Усі щілини в кузовах автомашин і бестарок були законопачені* (Рад. Укр., 1.VIII 1951, 1).

ЗАКОНОПА́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **законопа́чувати**.

ЗАКОНОПА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКОНОПА́ТИТИ**, а́чу, а́тиш, *док., перех.* 1. Щільно затикати, закладати клоччям, мохом і т. ін. (шпарини, дірки); конопатити. [Д у г а *(Ганні Андріївні):*] *Так отож гляди, законопать щілини, щоб мені порядок був* (Мокр., П'єси, 1959, 146); *Потік гемонський човен! Це вже третій рік, як він тече: ніяк не зберуся законопатити й засмолити* (Вишня, II, 1956, 215).

ЗАКОНОПА́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **законопа́чувати**.

ЗАКОНОПОЛО́ЖЕННЯ, я, *с.* 1. Сформульована в законі (у 1 знач.) настанова, вказівка.

2. Закон (у 1 знач.) або сукупність законів, що стосуються певної ділянки суспільного життя. *Всякий великий переворот ставить перед народом ясно не тільки вимоги використання існуючих, але й створення нових відповідних законоположень* (Ленін, 26, 1951, 299).

ЗАКОНОПРОЕ́КТ, у, *ч.* Проект закону (у 1 знач.), який подається на затвердження законодавчим органам державної влади. *Державна* [третя] *дума відхилила законопроект.. про запровадження викладання українською мовою в початкових школах* (Іст. УРСР, I, 1953, 629); *Обговорення трудящими проектів законів та інших рішень як загальнодержавного, так і місцевого значення повинно стати системою. Найважливіші законопроекти слід виносити на всенародне голосування (референдум)* (Програма КПРС, 1961, 91).

ЗАКОНОУЧИ́ТЕЛЬ *див.* **законовчи́тель**.

ЗАКОНСЕРВО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **законсервува́ти**. *Невдовзі він знову з'явився в дверях із скляною банкою законсервованих фруктів* (Гончар, III, 1959, 160); *Буковинці зажили новим, щасливим життям. Відкрилися законсервовані ще в роки кризи підприємства* (Визначні місця Укр., 1958, 708).

ЗАКОНСЕРВУВА́ТИ, ю́, ю́єш, *док., перех.* 1. Зробити що-небудь консервованим. *У свіжому вигляді гриби зберігаються дуже короткий час, а тому їх необхідно законсервувати* (Укр. страви, 1957, 427).

2. *перен.* На тривалий час припинити спорудження чого-небудь, роботу підприємства і т. ін.— *Ну, просто чорт знає що таке: ще торік законсервували будівництво і ані пари з вуст. Про що вони там, в Об'єднанні, тільки думають?* (Шовк., Інженери, 1956, 6).

ЗАКОНСЕРВУВА́ТИСЯ, ю́ється, *док., перен.* Стати консервованим.

ЗАКОНСПЕКТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **законспектува́ти.**— *Ось ретельно законспектовані оповідання греків про своїх богів і героїв* (Гур., Осок. друзі, 1946, 4).

ЗАКОНСПЕКТУВА́ТИ, ую, уєш, *док., перех.* Скласти конспект чого-небудь. *Законспектував* [комсорг] *історію партії і одинадцять томів Леніна* (Довж., III, 1960, 435).

ЗАКОНСПІРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **законспірува́ти.** *Революційні народники створили добре законспіровану організацію, виробили форми діяльності у підпіллі* (Ком. Укр., 1, 1965, 30); *Вона перебралася на мешкання до подруги, щоб зберегти незайманість законспірованої батьківської квартири* (Ю. Янов., I, 1954, 112).

ЗАКОНСПІ́РОВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКОНСПІРУВА́ТИ,** ю́, ю́сш, *док., перех.* Робити конспіративним; засекречувати. *Підпілля треба шукати якраз там, де саме неправдоподібність законспіровує його якнайбільше* (Смолич, IV, 1959, 176).

ЗАКОНСПІРУВА́ТИ *див.* **законспі́ровувати.**

ЗАКОНСПІРУВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *док.* Законспірувати себе, перейти в підпілля. *Тільки на Олю дивиться Мотря уважними, напруженими очима. Повинна знайти в ній свого спільника. Мусять обидві законспіруватись, діяти... і то чим скоріше* (Вільде, Винен.., 1959, 23).

ЗАКОНТРАКТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **законтрактува́ти.**— *Я не гадав, що ви здатні кинути законтрактовану вами людину напризволяще, а самі безоглядно тікати* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 74).

ЗАКОНТРАКТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКОНТРАКТУВА́ТИ,** ю́, ю́єш, *док., перех.* Укладати договір на одержання, використання чого-небудь. — *Ні... в нас таки краще, ніж у інших. Корівник он збудували, свинарник заклали. Коней малувато, зате воликів молодих по чотири пари на бригаду. Та ще ось восени законтрактуємо по сему телят* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 41); *// заст.* Наймати кого-небудь. *Германові Гольдкремерові пощастило законтрактувати Ван-Гехта на директора для великої рафінерії воску* (Фр., VIII, 1952, 407).

ЗАКОНТРАКТО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАКОНТРАКТУВА́ТИСЯ,** ю́юся, ю́єшся, *док.* 1. Брати на себе обумовлені договором, контрактом зобов'язання. *Мендель Гарткопф — підприємець — і законтрактувався довозити будівельне дерево до військового депо* (Фр., VIII, 1952, 383); *// заст.* Наймatися на роботу. *На той час Абдулла законтрактувався в тресті машинобудування* (Ле, Міжгір'я, 1953, 449).

2. *тільки недок.* Пас. до **законтрактовувати.**

ЗАКОНТРАКТУВА́ТИ *див.* **законтрактовувати.**

ЗАКОНТРАКТУВА́ТИСЯ *див.* **законтрактовуватися.**

ЗАКО́НЮВАТИСЯ *див.* **закони́тися.**

ЗАКОНЯ́ТИСЯ, я́ється і **ЗАКО́НЮВАТИСЯ,** ю́ється, *недок.*, **ЗАКОНИ́ТИСЯ,** и́ться, *док., діал.* Зароджуватися. *Бог його знає, як воно дитина законяється у жінки* (Сл. Гр.); *//перен.* Починатися, з'являтися. *Ледве помітний світанок став ширяти над лісом. Це був час страшної безбареності, час моторошної сірості, коли закониться день після нічної тиші* (Ю. Янов., I, 1954, 291).

ЗАКОПА́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **закопа́ти.** *Ось могила козацька, це місце колись звалося Скарбне. Не раз в дитинстві тобі захоплювали дух перекази про скарби, закопані тут запорожцями* (Гончар, Тронка, 1963, 217); *Над самим берегом одного струмочка, шипучого тихим шумом, розліся квітник з самих рож, закопаних в грядку на літо* (Н.-Лев., I, 1956, 163); *// зако́пано, безос. присудк. сл. Прощупавши подвір'я і нічого не знайшовши, він, нарешті, вгамовується.— Нема... Закопано, але десь далі* (Гончар, III, 1959, 128).

ЗАКОПА́ТИ *див.* **зако́пувати.**

ЗАКОПА́ТИСЯ *див.* **зако́пуватися.**

ЗАКОПИ́ЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **закопи́лити.** *Пан Демид любовно споглядав.. принадно закопилену губку* [Роксолани], *рясно покроплену потом* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 10); *Вкрай незадоволена, скубла* [Сташка] *ромашку.. і, ображена, з закопиленою губою, кидала пелюстки у канаву біля стежки, на якій стояла з Бронком* (Вільде, Сестри.., 1958, 381).

ЗАКОПИ́ЛИТИ *див.* **закопи́лювати.**

ЗАКОПИ́ЛИТИСЯ, ится, *док., розм.* Вип'ятитися, задертися догори.— *Дивлюся — ніс закопилився, скривився, немов під його що гидке піднесли* (Мирний, III, 1954, 248); *Губи закопилилися.*

ЗАКОПИ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАКОПИ́ЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех., розм.* Виставляти наперед вип'ячувати (губу, губи), надаючи своєму обличчю презирливого або гордовитого вигляду. *Дівчина одразу поважніє, закопилює губки, манірно подає пухкеньку руку з рожевими нігтиками* (Кучер, Прощай.., 1957, 42); *— Задерла* [титарівна] *кирпу, закопилила спідню губу, ще й пику одвернула* (Н.-Лев., IV, 1956, 349); *Петрик.. оглянув мене всього і, закопиливши губу, каже: — Ну то й що! Хоч ти і вищий, так я товщий!* (Багмут, Опов., 1959, 6); *Він* [пан Купа] *і виходив з базарної юрби, наче з безлюдного моря, закопивши губу і красуючись* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 226).

◇ **Закопи́лювати (закопи́лити) гу́бу (гу́би)** *див.* **губа́**[1]; **Закопи́лювати (закопи́лити) но́са** *див.* **ніс.**

ЗАКОПОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док., діал.* Почати копотіти; затупотіти. *Галя собі повернулася, скочила в двір, защепнула хвіртку і — тільки чутно — закопотіла двором* (Мирний, II, 1954, 142); *Ущухло поле. Тільки коні Закопотіли там то там* (Греб., I, 1957, 109).

ЗАКОПОШИ́ТИСЯ, шу́ся, ши́шся, *док., розм.* Почати копошитися; заворушитися. *Чогось конотопський народ загомонів і закопошився, і комусь розступаються і дають до ставка дорогу* (Кв.-Осн., II, 1956, 177); *// перен.* Почати діяти, виявляти яку-небудь активність. *Розвідники доповідали, що фашисти закопошились у місті, почали підтягувати свої сили до лісу* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 46).

ЗАКОПТИ́ТИ *див.* **зако́пчувати.**

ЗАКОПТИ́ТИСЯ *див.* **зако́пчуватися.**

ЗАКОПТІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* Який закоптів, закоптився (у 1 знач.). [Є ф р е м:] *Там хата далеко просторіша, але брудна вона, закоптіла та запаскуджена...* (Кроп., IV, 1959, 347); *Зв'язковий обходить курінь, знаходить старий закоптілий чайник, який висить над вогнем, кипить* (Ю. Янов., I, 1954, 229).

ЗАКОПТІ́ТИ, ті́ть, *док.* Вкритися кіптявою; закоптитися (у 1 знач.).

ЗАКО́ПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зако́пувати.** *Від закопування хліба, агітації та щоденних провокацій*

вони [куркулі] *переходили до нічних пожеж, убивств місцевих робітників, наклепів, підкупів нестійких незаможників, загроз* (Епік, Тв., 1958, 41).

ЗАКОПУВА́ТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКОПА́ТИ**, аю, аєш, *док., перех.* 1. Зробивши заглиблення і поклавши в нього що-небудь, закида́ти зверху чимсь сипким (землею, піском і т. ін.); заривати. *Люди кинулись хова́ти своє добро: закопувати в землю намиста, полотна, рушники, хова́ли в ожередах свитки та кожухи* (Н.-Лев., III, 1956, 151); — *Перед смертю Петро казав мені, що під старою черешнею, в садку, він срібні гроші закопав* (Вовчок, I, 1955, 86); *Прапор той, як фашисти підходили, ми вдвох добре заховали.. Поклали його в скриньку і вночі закопали за хатою, коло старої криниці* (Ів., Тасмиця, 1959, 105).

◇ **Зако́пувати (закопа́ти) [у зе́млю] свій тала́нт (здібності** *і т. ін.*) — не розвивати, не використовувати, занедбувати свій талант (здібності і т. ін.).— *Ви, батечку, свій талант закопуєте. Мости мостами, а ваш талант — фізика. Облиште мости, ідіть на кафедру фізики* (Рибак, Час.., 1960, 131); *Я певно свій талант не закопаю, Добром своїм рад другим я служить* (Фр., XIII, 1954, 176).

2. Закріплювати одним кінцем у викопаному в ґрунті заглибленні; вкопувати. *Семко та Горіх завчасно натесали стовпів і закопували їх на нових межах* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 200); *Загородили* [рибалки] *загороду для кухаря, на кухарський курінь, закопали в пісок палі, примостили зверху балку й повішали казани* (Н.-Лев., II, 1956, 226); *Допомагав* [Оксен], *як міг, по господарству: поправив тин, витесав і закопав нові стояки на ворота, вирив яму на картоплю, таку здоровенну, що туди влізла б Сидоришина хата* (Тют., Вир, 1964, 24).

ЗАКОПУВА́ТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАКОПА́ТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Риючи заглиблення, перев. у землі, піску, закопувати себе, ховатися; зариватися. *Багато.. земноводних, перебуваючи на суші, рию́ть нірки і закопуються в землю на зимівлю* (Визначник земноводних.., 1955, 10); // Риючи окопи, траншеї, укриватися від ворога.— *Товаришу полковник.. Зроблено так, як ви вимагали. Ми будемо стояти. Ми закопалися в землю і будемо тримати оборону* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 17); // Розгрібаючи сіно, солому тощо, зариватися. *Сиділа* [Левантина].., *аж поки подубіли з холоду ноги, і всю її мов трясця трусила. Тоді догадалася злізти на горище над кінницею і закопатися в сіно. Там зогрілася* (Гр., II, 1963, 272); // *перен., розм.* Почати вести самотнє, відлюдне життя. *Не допитуючись, для чого задумав боярин покидати Галич і для чого хоче закопатися в такій лісистій пустині, та й ще з молодою дочкою, князь Данило дав йому дарованну* (Фр., VI, 1951, 65).

2. *перен., розм.* Загліблюватися в яку-небудь справу, захоплюватися чимсь, не звертаючи уваги на навколишнє життя. *Дашкович все глибше закопувався в книжки* (П.-Лев., I, 1956, 401); *Побачив старий, що вже неперелинки. Кинув худобу, кинув хазяйство і закопався з того часу у пасіку* (Мирний, I, 1954, 235).

3. *тільки недок.* Пас. до **зако́пувати**. *Вночі за високим парканом награбоване добро з возів переходило в комори і сараї Когута, а часто закопувалось у землю* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 62).

ЗАКО́ПЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **закопти́ти**. *Там у закопченій димом розколині, як у дуплі великої деревини, вариться на розжарених вуглях* [вугличах] *кава* (Коцюб., I, 1955, 291); *Він* [танк] *повернувся з битви без пробоїн, закурений, закопчений в бою* (Бажан, I, 1946, 125).

ЗАКО́ПЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зако́пчувати**.

ЗАКОПЧУВА́ТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКОПТИ́ТИ**, пчу́, пти́ш, *док., перех.* 1. Покривати кіптявою.

2. Обкурювати димом деякі харчові продукти (м'ясо, рибу і т. ін.), щоб зробити їх придатними для зберігання і надати їм певного специфічного смаку; коптити.

ЗАКО́ПЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАКОПТИ́ТИСЯ**, пчу́ся, пти́шся, *док.* 1. Покриватися кіптявою. *Від диму закоптишся, від води замочишся, а часом і зовсім утопишся* (Номис, 1864, № 5994).

2. Ставати копченим. *Сало закопчувалося, з нього падали у вогонь важкі чорні краплини жиру* (Донч., V, 1957, 477).

3. *тільки недок.* Пас. до **зако́пчувати**.

ЗАКОРДО́Н, у, *ч., розм.* Чужоземні, зарубіжні країни.— *Промишляють* [полковники-білогвардійці], *хто як може! — Нібито й сіллю взялися з закордоном торгувати* (Гончар, II, 1959, 77); *У М. Дорохової він* [Т. Г. Шевченко] *зустрівся із своїм давнім знайомим по Петербургу поетом-сатириком П. Шумахером, який недавно повернувся з закордону* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 455); — *Як почне було* [дід Сопка] *співати італійських пісень... Навчився, як їздив із паном по закордонах...* (Ю. Янов., II, 1954, 120).

ЗАКОРДО́ННИЙ, а, е. Стос. до закордону. *Комісар закордонних справ стояв на березі й дивився в синю морську далечінь.. Його оточувала купка людей — представники уряду, міста, військові і журналісти* (Ю. Янов., II, 1958, 108); //Який міститься, живе, здійснюється, видається або виготовляється за кордоном. *Замфір ступою поїхав берегом Прута. Тут гляну́в на нього з-за річки широкий простір зелених плавнів, замріяли вдалині закордонні села* (Коцюб., I, 1955, 188); *Вибачте мені, добродію, що я такого гострого наказав Вам про Ваші закордонні видання* (Мирний, V, 1955, 383); *Ах, якби знали її* [Софіїні] *закордонні приятельки, серед кого доводиться їй тут жити...* (Гончар, Таврія, 1952, 140); *Товариші переслали записку у прогресивні закордонні газети* (Вільде, Сестри.., 1958, 391); // Прибулий або привезений з країн, що знаходяться за кордоном. *Жаль мені, що не буду в Києві та не побачу всіх закордонних гостей* (Л. Укр., V, 1956, 278); *Це був старий закордонний трактор, від якого вимагалося неможливого і який весь час мстився тим, що підводив бригаду у найвідповідальніші моменти* (Ю. Янов., II, 1954, 134).

Закордо́нний па́спорт — документ, що засвідчує право виїзду кого-небудь за межі батьківщини, за кордон.

ЗАКОРЕНИ́ТИСЯ, и́ться, *док., рідко.* Те саме, що **вкорени́тися**. *Загартована розсада ранньої капусти, висаджена у відкритий ґрунт, якщо вона вже встигла закорени́тися, може витримувати короткочасні нічні приморозки* (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 135); *Він* [писар] *очевидячки і не думав виселитися з села, а.. думав закорени́тись в Горобцівці* (Н.-Лев., IV, 1956, 169).

ЗАКОРЕНІ́ЛИЙ, а, е. 1. Який міцно встановився, усталився; застарілий (про звичку, звичай і т. ін.). *Скільки, дійсно, треба було витратить сил, щоб переконать, витравить з Казанка закорені́лі в ньому дрібновласницькі забобони* (Крот., Сини.., 1948, 44).

2. Який не піддається виправленню, перевихованню; затятий, запеклий (про людей). [Кіндрат Антонович:] *І закорені́лому душогубові суд дає способи виправдатись, а ви, не знаю вже по якому закону, хочете мене судити!* (Кроп., II, 1958, 283); *Реальність наших планів нині змушені визнати навіть найбільш закорені́лі зарубіжні песимісти* (Ком. Укр., 1, 1959, 31).

ЗАКОРЕНІЛІСТЬ, лості, *ж.* Властивість за знач. **закорені́лий.**

ЗАКОРЕНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Міцно встановитися, устадитися; застаріти (про звичку, звичай і т. ін.).

2. Стати невиправним, запеклим (про людей).

ЗАКОРИШМАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., діал.* Заворушитися. *Дитина закоришмалась на руках у Домни, запхикала чогось, прокинувшись* (Коцюб., I, 1955, 123).

ЗАКОРІНЕНИЙ, а, е. Який закоренився, міцно вріс корінням у землю (про рослини).

ЗАКОРКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **закоркува́ти.** *Долгін сів навпроти нього* [Максима], *поставивши на стіл закорковану пляшку вина* (Рибак, Час.., 1960, 850); *Шустрі хлопчаки стрілами перелітали під Лаврою до пані Капітоліни й назад — туди з карбованцями, переданими батьком потай від матері, а назад — з сороківками, закоркованими кукурудзяними качанами* (Смолич, Мир.., 1958, 59).

ЗАКОРКО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **закорко́вувати.** *Корок був потрібний для закорковування пляшок з румунським вином* (Смолич, V, 1959, 609).

ЗАКОРКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКОРКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Щільно затикати пляшку чи якусь посудину перев. корком або чим-небудь іншим. *Він поклав записку в порожню пляшку, міцно закоркував її* (Кучер, Чорноморці, 1956, 210).

ЗАКОРКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАКОРКУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. Щільно закриватися перев. корком або чимось іншим (про пляшку і т. ін.).

2. *тільки недок.* Пас. до **закорко́вувати.**

ЗАКОРКУВА́ТИ *див.* **закорко́вувати.**

ЗАКОРКУВА́ТИСЯ *див.* **закорко́вуватися.**

ЗАКОРО́ТКИЙ, а, е, *розм.* Дуже, надто короткий; коротший, ніж звичайно або потрібно. *Топорище було закоротке супроти лап величезного звіра* (Фр., VI, 1951, 19); *Темно-синя сукня, вузька в плечах і закоротка.., лишала відкритими її коліна* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 173).

ЗАКОРО́ТКО, *розм.* Присл. до **закоро́ткий.**— *Тату,— докинув* [Михайло], *упоминаючи,— уважайте, аби Сава не прив'язував на ніч волів закоротко* (Коб., II, 1956, 102).

ЗАКОРТІ́ТИ, ти́ть, *кому, заст. кого, безос., перев. з інфін., розм.* Док. до **кортіти.** *Йому закортіло заглянуть в той шинок, бо таких шинків давніше не було в Журбанях* (Н.-Лев., I, 1956, 465); *Ще перші дні по закінченні навчання в гімназії, як стануть уже роз'їздитися товариші на канікули по домівках, закортить і Павлові додому* (Головко, II, 1957, 409); *І обернуться в дітлахів Обох нас закортіло, І враз у синь обруч злетів, Підкинутий умілo* (Рильський, III, 1961, 267); *Хлопцеві закортіло й собі поласувати горіхами* (Трубл., Мандр., 1938, 71).

ЗАКОРЮ́ЧКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **закарлю́чка.** *Підпис у нього був уже твердий, чіткий, з закорючкою* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 101).

ЗАКОСИ́ТИ *див.* **зако́шувати.**

ЗАКОСИ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заосичити.** *На чоло походу, як і годилося, вибились молоді газди і парубки. Розхристані, з кашкетами на потилиці, закосичені червоними бинда́ми, вони ішли вперед, не розбираючи дороги* (Вільде, Сестри.., 1958, 268); *На дівочих косах горять вінки, крисані хлопців закосичені луговим цвітом* (Стельмах, Над Черемошем, 1952, 285); * Образно. *Йде весна Запашна, Квітами-перлами Закосичена* (Тич., I, 1957, 16); // **закосичено,** *безос. присудк. сл. Величаві тріумфальні ворота закосичено щедро зеленим віттям кедрини й папороті* (Козл., Мандрівники, 1946, 72).

ЗАКОСИ́ЧИТИ *див.* **закосичувати.**

ЗАКОСИ́ЧИТИСЯ *див.* **закосичуватися.**

ЗАКОСИ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКОСИ́ЧИТИ**, чу, чиш, *док., перех.* Прикрашати, убирати волосся або головний убір квітами, стрічками і т. ін.; заквітчувати. *Він зривав квітку та закосичує нею кресаню* (Коцюб., II, 1955, 322); *Дівчата закосичали її* [Шуру Ясногорську], *заквітчали, наче справжню наречену* (Гончар, III, 1959, 441); * Образно. *Пісня лилася про красу весну, яка.. закосичувала узгір'я і сповнювала пташиним гомоном ліси, узлісся і переліски* (Чендей, Вітер.., 1958, 169).

ЗАКОСИ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАКОСИ́ЧИТИСЯ**, чуся, чишся, *док.* Прикрашати, убирати своє волосся або головний убір квітами, стрічками і т. ін.; заквітчуватися. *Ще й досі зривають його* [терлич] *дівчата в нашому селі.. Закосичуються ним, як відцвітають півонії* (Вільде, Ти мене не любив, 1958, 7); [Садівниці:] *Закосичились квітками, Вбрали пишні пояси, І стрічками, і шовками Додали собі краси* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 211).

ЗАКОСНІ́ЛИЙ, а, е. Закоренілий, застарілий, відсталий.— *Вже відразу заявив себе* [пан Зефірин] *поступовцем, ворогом закосні́лої рутини* (Фр., II, 1950, 370); *Показуючи життя молдаван і татар, Коцюбинський малює руйнування закосні́лих патріархальних традицій, боротьбу за визволення особи* (Іст. укр. літ., I, 1954, 611).

ЗАКОСТЕНІ́ЛИЙ, а, е. 1. Який закостенів.— *Що ти за один? — питаю закостенілого товариша* (Фр., II, 1950, 341); *Закостенілими руками брали* [вояки] *рушниці і стріляли — грілися* (Ірчан, II, 1958, 223).

2. *перен.* Який зупинився в своєму розвитку, застиг у якій-небудь формі. *Він* [І. М. Муравйов-Апостол] *був одним із перших письменників, які прагнули власною творчістю подолати закостенілі приписи класицизму* (Рад. літ-во, 4, 1965, 89).

ЗАКОСТЕНІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **закостені́лий.**

ЗАКОСТЕНІ́ННЯ, я, *с.* Дія та її результат за знач. **закостені́ти.** *Перед кількома роками батькове закостеніння лише починалося, а не стало тоді в сина розуму запобігти цьому страшному процесові чимось конкретним, а не демагогічними загальниками* (Шовк., Людина.., 1962, 313).

ЗАКОСТЕНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. Утратити чутливість, гнучкість, стати твердим; задубіти, заклякнути. *Холод такий надворі і в хаті, що аж руки закостеніли!* (Л. Укр., V, 1956, 247); *Моя порвана шинеля покрита дрібними краплинками роси, ноги закостеніли, затерпли* (Ірчан, I, 1958, 306); // *перен.* Застигнути в якомусь положенні, втратити здатність рухатися (від здивування, переляку і т. ін.). *Вона сиділа якраз лицем до пожежі. Попереду неї у страшній нестямі закостеніла Оришка* (Мирний, III, 1954, 339); // Залишитися незмінним (про вираз обличчя, посмішку і т. ін.). *Глянув я на свого законовчителя. Стоїть блідний, безсила злість в очах, яку він намагається погасити, а на обличчі закостеніла та ж солодка лисяча осмішка* (Вас., IV, 1960, 43).

2. *перен.* Зупинитися в своєму розвитку, застигнути в якійсь формі. *Всі застиглі, заіржавілі відносини, разом з своїми супутниками — освяченими віками уявленнями і поглядами руйнуються, всі нововиникаючі — старіють раніше, ніж встигають закостеніти* (Комун. маніф., 1947, 17); // *в чому.* Маючи якісь вади, пороки, хиби, лишитися невиправним. [Джонатан:]

Той давній світ зостарівся в гріхах, закостенів у звичках нечестивих (Л. Укр., III, 1952, 40); — *Живете, як худоба, бога в серці не маєте! І так закостеніли в брехні і пияцтві, що вас хоч на вогні печи, щоб признавалися до правди!..* (Кол., Терен.., 1959, 106).

ЗАКОСТРИ́ЧЕНИЙ, а, е. Який має в собі багато костриці (про волокно, прядиво і т. ін.). *Недомочене волокно* [конопель] *буде тверде, закострячене* (Колг. енц., I, 1956, 356); *Коротке закострячене волокно (клоччя) застосовується в будівництві і як обтиральний матеріал для машин і верстатів* (Техн. культ., 1956, 8).

ЗАКОСТРИ́ЧИТИСЯ, чуся, чишся, *розм.* Док. до **костри́читися**. *Я до його рідним братом,— а він як закострячиться, так куди тобі* (Сл. Гр.); *Отак закострячитись, затятись, відвернутись — для цього багато розуму не треба* (Гончар, Тронка, 1963, 265).

ЗАКО́Т, а, ч. Відгорнутий, закочений назовні край чого-небудь (одягу, взуття, убрання і т. ін.). *Надів* [коваль] *чорну шапку з закотами та й посунув просто до гаю* (Вовчок, Вибр., 1937, 219); *На звороті закоту* [піджака] *цвіла неширока стрічечка. Це була стрічка від ордена* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 326).

Чо́боти з зако́том — чоботи, в яких край халяв відігнутий назовні. *Тоді ж покупив він і чоботи свої з червоним закотом, і ту шапку чорну, що він її дуже прилюбляє...* (Вовчок, I, 1955, 380).

ЗАКОТИ́ТИ *див.* **зако́чувати.**

ЗАКОТИ́ТИСЯ *див.* **зако́чуватися.**

ЗАКОТКО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **закоткува́ти**. *Після сівби площа була закоткована* (Рад. Укр., 4.IX 1949, 1).

ЗАКОТКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКОТКУВА́ТИ**, ую, у́єш, *док., перех., спец.* Ущільнювати котком поверхневий шар ґрунту. *Слідом за сівбою.. площу закотковують важкими трисекційними гладенькими або рубчастими котками* (Колг. Укр., 4, 1959, 12); *Щоб мати дружні сходи, після сівби поле слід закоткувати* (Наука.., 6, 1956, 28).

ЗАКОТКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок., спец.* Пас. до **закотко́вувати.**

ЗАКОТКУ́ВАТИ *див.* **закотко́вувати.**

ЗАКОХА́НЕЦЬ, нця, ч., *заст., розм., ірон.* Той, хто закохався в кого-небудь; залицяльник. *Обидва закоханці тут же кинулися втішати жінку, що не так по мужеві тужила, як безталання своє оплакувала, намагаючись заспокоїти її ласкавими словами* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 133).

ЗАКО́ХАНИЙ, а, е. 1. *в кого і без додатка, заст. в кому.* Який кохає кого-небудь, закохався (у 1 знач.). [Т а в я:] *Але справді принадна дівчина — ця Темі. Я певна, що вона закохана в Мальованова* (Коч., II, 1956, 26); [М о к р и н а:] *А що Конон, то він он як закоханий у тобі. моє янголятко!..* (Кроп., II, 1958, 448); // *у знач. ім.* **зако́ханий**, ного, ч.; **зако́хана**, ної, ж. Людина, яка кохає, закохалася. *В садку біліли дві постаті. Чутно тиху розмову закоханих* (Головко, I, 1957, 57); // Який виражає кохання, захопленість.— *Пан Ван... пан Ван...— радісно пищала вона і дивилась на нього закоханими, як у мами, очима* (Коцюб., I, 1955, 412); * Образно. *І тепер, сидячи перед нареченою ватажка й козацького гетьмана, відшукав він* [кобзар] *для неї запашні й барвисті слова, щоб потішити жіноче закохане серце* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 63).

◇ **Зако́ханий в се́бе** [само́го] — який вважає себе, свої вчинки, розум або зовнішність найкращими; самозакоханий. *Такий він* [Княжевич].. *грубий егоїст, закоханий в себе, що дуже нагадує щедрінівську «торжествующую свинью»* (Коцюб., III, 1956, 157); *Та й що там могло привернути увагу такого вельможного й вельми.. закоханого в себе самого — без суперника..— пана* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 9); **Зако́ханий по** [се́бі] **ву́ха** *в кого і без додатка* — який безтямно кохає кого-небудь. *Зустрів* [Рубін] *лише Женю Індиченка, але Женя був по вуха закоханий, ходив незрозумілий, дивний і все зітхав* (Сенч., Опов., 1959, 40).

2. *в що, рідко в чому.* Який захоплений, зачарований чимсь, кохається в чому-небудь. *Я закоханий в синь океанну, в свіжий дух, що пливе од ріллі* (Сос., II, 1958, 12); *Він був справжній вчений, закоханий в науку* (Довж., I, 1958, 407); — *Я гадав, що вельможна пані — серйозна жінка, а не маленьке дівча, закохане в казках* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 11).

3. *заст.* Викоханий, вишещений. *Закоханий чоловік* (Сл. Гр.).

ЗАКО́ХАНІСТЬ, ності, ж. Стан за знач. **зако́ханий.** *От уже одинадцять років вони живуть під однією покрівлею, а він і досі ще зберіг свою закоханість у ній* (Шовк., Інженери, 1935, 15); *Про закоханість Михайла Федоровича в книги знали всі* (М. Ол., Леся, 1960, 123).

ЗАКОХА́ННЯ, я, *с., рідко.* 1. Те саме, що **коха́ння.** *Вона ще вчора надумала, що з нашого закохання нічого не буде — ні щастя, ні вжитку, бо позавчора негарний сон їй снився...* (Вовчок, VI, 1956, 276); *На нещасне закохання я не нарікаю, хоч ти знаєш, мій соколе, як щиро кохаю* (У. Кравч., Вибр., 1958, 116).

2. Стан за знач. **закоха́тися.** *Вони* [діти] — *це її геть спрацьоване серце, що перемучилось їхніми вітрянками та коклюшами, переболіло за їхні двійки й закохання* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 62); *Не минуло й чотирьох літ із дня першого закохання* [в Іфігенію], *як він перевершив усіх кіпрійських юнаків шляхетними звичаями та лицарськими достоїнствами своїми* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 306).

ЗАКОХА́ННЯЧКО, а, *с.* Пестл. до **закоха́ння** 1. — *Княлівна та закохалася в козака.. Зійдуться в гаю нищечком та й сидять там, цілуються-милуються... То сміються, з закоханнячка свого радіючи, то плачуть, свою нещасливу долю згадуючи* (Гр., II, 1963, 375).

ЗАКО́ХАНО. Присл. до **зако́ханий** 1, 2. *Смутно-закохано дивиться* [Мавка] *на нього і мовчить хвилинку* (Л. Укр., III, 1952, 231); *Карі очі* [дружини] *дивилися на капітана ніжно і закохано* (Собко, Запорука.., 1952, 71).

ЗАКОХА́ТИ *див.* **зако́хувати.**

ЗАКОХА́ТИСЯ *див.* **зако́хуватися.**

ЗАКО́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКОХА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. *кого.* Викликати в кого-небудь почуття кохання, змушувати когось покохати.— *Все згадує тебе та, згадуючи, плаче... Ти таки його в себе навсправжки закохала!* (Мирний, III, 1954, 111); *Гей, привабліо, зачарую, Закохаю я його, Всім, що маю, обдарую Я коханого мого!..* (Черн., Поезії, 1959, 177).

2. *тільки док., кого, рідко.* Пройнятися почуттям кохання до кого-небудь; покохати. *А пан! ..Наглядів, клятий! панські очі! Та й ну гостинці засилать. Так і гостинців брать не хоче* [жінка козака], *Не хоче й пана закохать!* (Шевч., II, 1963, 126).

3. *кого, що, заст.* Викохувати, вишешувати. [Х р а п к о (*глузуючи*):] *Х-хе! Ач який мальований та цяцькований,— наче та синиця! А левержети які закохав? (Дивиться на чуба)* (Мирний, V, 1955, 136).

ЗАКО́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАКОХА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. *в кого і без додатка., заст. в кому.* Пройматися почуттям кохання, пристрастю до кого-небудь. *Максим біснувався, а проте ще дужче закохувався* [в Явдоху] (Мирний, I, 1949, 235); *Цієї весни молодий солдатський хміль бродив у Маковейовій крові бурхливіше, ніж будь-коли. Юнак закохувався майже в кожну*

дівчину, що промайнула перед ним (Гончар, III, 1959, 299); *— А що вже Катря,—говорю Марусі,—.. таки у йому закохалась!* (Вовчок, I, 1955, 190); *Лицар стиха одмовляє: «Я, мій друже, закохався...»* (Л. Укр., I, 1951, 370).

◇ **По [сáмі] вýха закохáтися** *див.* **вýхо.**

2. *тільки док., у чому, рідше в що.* Захопитися чимнебудь. *Ще його батько чумакував, і бере було його з собою малого, то ще тоді він закохався у дорогах* (Вовчок, I, 1955, 181).

ЗАКОЦЮБЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **закоцюбнути, закоцюбти.** *Гаряча, розпашіла від печі, вхопила* [Вутанька] *закоцюблого з дороги вояку в обійми* (Гончар, II, 1959, 140); *Розв'язав на ходу закоцюблими руками вузлика, дістав материну хустку, загорнув шию* (Збан., Єдина, 1959, 73); *Невдовзі Оксана стояла вже на пагорку, з якого вітер поздував сніг, оголивши закоцюблу, перепану землю* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 47).

ЗАКОЦЮБНУТИ і **ЗАКОЦЮБТИ,** бну, бнеш; *мин. ч.* закоцю́б, ла, ло; *док., розм.* Те саме, що **закля́кнути.** *Ноги Леонідові в поганих чоботях закоцюбли, як в ополонці* (Гончар, IV, 1960, 140); *У Дмитрія закоцюбли руки й ноги, бо він був міцно зв'язаний* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 237).

ЗАКОЦЮБТИ *див.* **закоцюбнути.**

ЗАКОЦЮРБИТИСЯ, блюся, бишся; *мн.* закоцю́рбляться; *док., розм.* Те саме, що **загину́тися** 1.

ЗАКОЦЮРБЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Який закоцюрбився; загнутий. *Порося було сите, пахуче, з закоцюрбленим хвостиком* (Н.-Лев., III, 1956, 377).

ЗАКО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **закоти́ти.** *Серед сивого відкритого простору темніє якась стеблина, мабуть, водорость, занесена під час приливу з Азова, або куряїна, закочена вітром зі степу* (Гончар, II, 1959, 59); *З-під арби підвівся Євген Вікторович Храпков і, діловито розставивши руки з закоченими рукавами, ступив назустріч* (Ле, Міжтір'я, 1953, 217); *Ще донедавна з уявою про письменника, поета зв'язувався образ або такого собі облизаного паничика, ..або екзальтованої панночки з закоченими вгору очима* (Еллан, II, 1958, 159); // **зако́чено,** *безос. присудк. сл. Одяг на ньому* [рибалці] *несвіжий: латаний-полатаний тільник, вилинялі з матроської роби штани, холоші яких закочено* (Логв., Давні рани, 1961, 75).

ЗАКО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зако́чувати.**

ЗАКО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ЗАКОТИ́ТИ,** очу́, о́тиш, *док., перех.* 1. Котячи, переміщати що-небудь в якесь місце. *Мусій випряг воли серед двору.— Закочуй, козаче, під повітку* (Панч, Гомоп. Україна, 1954, 377); *Дівчата миттю закотили вагонетки з вугіллям, кліть підскочила вгору, зникла* (Ю. Янов., II, 1954, 146).

2. Загортати назовні край одягу, взуття; засукувати. *Бекер.. закочує рукав і показує кривавий знак на голій руці понад ліктем* (Л. Укр., IV, 1954, 227); *Джеря закотив полу свити, засунув руку в кишеню, витяг звідтіль білу хусточку з червоними пружками, вив'язав з узла карбованці і поклав на стіл* (Н.-Лев., II, 1956, 181); *Охрім, закотивши обтріпані рукава своєї куцини, крав на дощечці сало для засмажки* (Тют., Вир, 1964, 15).

Зако́чувати (закоти́ти) о́чі [під лоб (лóба)] — звести очі догори так, щоб зіниці сховались під повіками. *Страшенно захріп і рябий запорожець, закотивши під високий лоб свої орлині очі* (Стар., Облога.., 1961, 57); *Цариця побожно закотила під лоба очі* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 165).

ЗАКО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ЗАКОТИ́ТИСЯ,** о́титься, *док.* 1. Котячись, обертаючись, переміщатися, потраплять в яке-небудь місце. *Повну жменю набирає* [Катерина] *жита, розмахується рукою і плавно випускає зерно крізь пальці. Воно шелестить, стрибає по ріллі і падає в ямки, закочується в щілини...* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 175); *— Та й чесна яка душа в сієї Марини! Друга потаїла б гроші, сказала б — десь закотилися, а вона — ні... Чесна душа!* (Мирний, IV, 1955, 232); *Раптом м'яч, відбитий нашим захистом, .. ліг на траву і потихеньку, наче в сні, закотився в берлінські ворота* (Ю. Янов., II, 1954, 26); // *розм.* Проникати, потрапляти всередину чого-небудь, кудись. *Неначе велика зелена опука з розгону впала і не своєю силою закотилася до хати* (Л. Укр., III, 1952, 712); *Світало... Гуло на подвір'ї гуральні, Шинелі й кожухи злилися у вир, Юрба куркуленків в гонитві навальній З діжками в санях закотилася в двір* (Перв., II, 1958, 324); * Образно.— *Хіба вже моє щастя так далеко десь закотилося?* (Гончар, Таврія, 1952, 26).

2. *за що і без додатка.* Спускатися за обрій; заходити (про небесні світила). *У хуторі було тихенько, як у вусі. Сонечко закочувалося* (Вовчок, Вибр., 1946, 163); *Як сонечко закотиться, Як зіронька зійде, Нехай моя Марусенька На вулицю вийде* (Щог., Поезії, 1958, 74); // Ховатися (за хмари, гори і т. ін.)— *Закотилось ясне сонце за чорную хмару* (Чуб., V, 1874, 320); *Туман закрив веселі зорі, За хмару місяць закотивсь* (Гл., Байки.., 1959, 396); *Сидів він суворий і тихий, дивився на сонце, що закочувалось за дахи боярських будинків* (Скл., Святослав, 1959, 68).

3. Загортатися назовні; підгортаючись, зсуватися вище; засукуватися (про край одягу). *Воронцов витяг з-під кожуха свою гарячу руку і подав її Чернишеві. Рукав спідньої сорочки закотився на руці аж по лікоть* (Гончар, III, 1959, 22).

Зако́чуються (зако́чувалися, закоти́лися) о́чі (очсня́та) [під лоб (лóба)] *в кого, рідше кому* — у когось зіниці ховаються під повіками (перед смертю або в стані запаморочення чи тяжкої хвороби). *Коли він прибіг додому, вже не закочувались оченята, вже не кричала його донечка: вічна чиста усмішка застигла на її вустах* (Гончар, Тронка, 1963, 304); *Альоша дико скрикнув і забився головою об підлогу. Очі йому закотилися під лоба.. У нього почався тяжкий нервовий напад* (Мик., II, 1957, 207).

ЗАКОШЛАНИЙ, а, е. Який закошлався, став кошлатим. *У кімнату ввійшов похмурий невисокий хлопець, років сімнадцяти, швидко зняв шапку, і по його голові розсипалася закошлана смолиста чуприна* (Хижняк, Тамара, 1959, 273).

ЗАКОШЛА́ТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* Стати кошлатим. *У безладді закошлалися недоглянуті вуса* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 343).

ЗАКОШЛА́ТИТИСЯ, а́чуся, а́тишся, *док.* Те саме, що **зако́шлатися.** *Брови його закошлатились, а очі стали стальними* (Чаб., Катюша, 1960, 86); * Образно. *Усе помітніше наближається осінь. Посивіли й закошлатились у ярах полини; не так гостро, як у липні, пахла розітерта між пальцями трава деревій* (Мур., Жила.. вдова, 1960, 114).

ЗАКОШТУВА́ТИ, ую, уєш, *док., діал.* Покуштувати. *— Я бажала закоштувати хліба, заробленого власними руками! — відповіла вона* (Коб., I, 1956, 350); *— Гадаю,— закоштую ще свободи! Пристану до опришків* (Фр., IX, 1952, 317).

ЗАКО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ЗАКОСИ́ТИ,** ошу́, о́сиш, *док., перех., розм.* 1. Те саме, що **ско́шувати.**— *Тоді вільні степи були,— скільки хто закосив, те й твоє* (Вишня, I, 1956, 34).

2. *тільки док.* Почати косити. *У Трохименка, коли вуйко закошував нову ручку, зринуло дивне бажання: пожартувати з ним* (Кос., Новели, 1962, 118).

ЗАКПЙТИ, плю́, пи́ш; *мн.* закпля́ть; *з кого, розм.* Док. до **кпйти**. *Не раз аж язик* [у] *мене свербить, щоб закпити собі з него* [цього], *але знов і жаль мені його стане* (Фр., IV, 1950, 22).

ЗАКРАДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАКРА́СТИСЯ**, а́ду́ся, а́де́шся, *док.* 1. Крадучись, проникати всередину, у межі чого-небудь.— *Лише відвернувся* [садівник], *зараз один* [хлопчисько] *з того, другий з другого боку до саду закрадається* (Фр., II, 1950, 102); *Тільки що він* [Улас] *добре заснув, Юруш закрався тихесенько до хатини* (Н.-Лев., III, 1956, 298); *Личко дівчини злегка зблідло.— Чи знаєш ти, що жде того, хто сюди закрався? — тут її голос затремтів* (Оп., [Ду.., 1958, 236); * Образно. *Крізь підсліпуваті віконця.. до хати закрадалося ранкове сонце* (Чендей, Вітер.., 1958, 30); // *перен., перев. у сполуч. із сл.* у с е р ц е, в д у ш у. Непомітно, мимоволі з'являтися, виникати (про почуття і т. ін.). *Тільки іноді, темної ночі, коли..старим людям не спиться, ..а сумні думки, як чорна галич, окривають старечі голови,— тільки в таку добу закрадався сум у Мотрину душу* (Мирний, I, 1949, 361); *Щось незбагненне, якийсь підлий страх закрався їй у серце* (Міщ., Сіверяни, 1961, 105).

2. Крадькома наближатися до кого-, чого-небудь; підкрадатися. *Кайдашиха скопилась з місця та давай закрадаться до півня з кужелем* (Н.-Лев., II, 1956, 372); *Наснала* [Секлета] *кота, що закрадався до кухлика з сметаною* (С. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 54); *— Здорова була! — гукнув їй* [дівчині] *на саме ухо Чіпка, закравшись з-за спини* (Мирний, I, 1949, 165); * Образно. *Осіння вже пора по-вовчи закрадалась, І холод до кісток рибалок пробирав* (Рильський, Поеми, 1957, 261).

ЗАКРА́ДЛИВИЙ, а, е. 1. Який закрадається, непомітно проникає куди-небудь. *Дехто на казенних сторінках вахтового журналу намагається ще й знайти відображення всіх порухів матроського серця в поході: прояви його мужності і стійкості, закрадливі сумніви, розрання́ність морем чи безмежну відданість йому* (Юґв., Давні рани, 1961, 6).

2. Який уміє хитрощами та догоджанням увійти в довір'я; // Спрямований на те, щоб добитися прихильності, приязні кого-небудь. *Закрадливий розум; Закрадливий голос.*

ЗАКРА́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **закра́дливий** 2. *Дорога у житті самотньому тяжка; Навколо — ворогів закрадливість лукава, Панки, що «люблять Русь» для лассого шматка...* (Рильський, I, 1960, 324).

ЗАКРАДЛИВО. Присл. до **закра́дливий.** *Коли прийшла закрадливо війна, ..У Малин так заскочила німота, Що Сосніни не встигли рушить з міста* (Рильський, Мости, 1948, 103).

ЗАКРА́ЇНА, и, *ж.* 1. *розм.* Те саме, що **закра́йок.** *Здіймалися до неба коричневі, закам'янілі після зламу закраїни дупла* (Загреб., Європа 45, 1959, 50).

2. *спец.* Пруг, пружок. *Догляд за колесами зводиться до щоденної перевірки затяжки шпильок та гайок, якими кріплять колеса, а також до перевірки стану закраїн ободів: чи не пом'яті вони, чи нема на них гострих виступів та тріщ* (Автомоб., 1957, 191).

ЗАКРА́ЙОК, йка, *ч., розм.* Край чого-небудь. *На закрайках дахів разками намиста висіли скляні краплі туману* (Панч, Мир, 1937, 92); // Смуга льоду вздовж берега. *Грицько.. обережно пробув носком чобота закрайки і, впевнившись, що крига міцна, випускав з руки ловизну, за яку держався, ступав на лід* (Коз., Блискавка, 1962, 229).

ЗАКРА́ПАТИ [1] *див.* **закра́пувати.**

ЗАКРА́ПАТИ [2], закра́пає *і* закра́пле, *док.* Почати крапати, падати або стікати краплями. *Олеся обняла Балабуху й поклала свою гарячу голову на його плече. Балабуха заридав; його гарячі сльози закрапали й полились по Олесиних щоках* (Н.-Лев., III, 1956, 163); *Закрапав дощ на світлий килим трав* (Гонч., Вибр., 1959, 50); // *безос. Потанув сніг, із стріх закрапало, а з гір струмочки покотилися* (Вовчок, I, 1955, 182).

ЗАКРА́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **закра́пати** [1]. *Підійшовши до лави, закрапленої кров'ю військовополонених, яких шмагали за провини, унтер узяв довгу, гнучку палицю* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 256); *Зупинився* [Федір] *біля старого, закрапленого мухами дзеркала, під яким висіли фотографії в новеньких рамках* (Мушк., Серце.., 1962, 13).

ЗАКРА́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКРА́ПАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Вкривати краплями чого-небудь; забризкувати.

ЗАКРА́ПУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **закра́пувати.**

ЗАКРА́СИТИ [1] *див.* **закраша́ти.**

ЗАКРА́СИТИ [2] *див.* **закра́шувати** [2].

ЗАКРА́СИТИСЯ [1] *див.* **закраша́тися.**

ЗАКРА́СИТИСЯ [2] *див.* **закра́шуватися** [2].

ЗАКРА́СТИСЯ *див.* **закрада́тися.**

ЗАКРАСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., рідко.* Те саме, що **закрасува́тися.** *Чарівничою маною Закрасув мир весною* (Граб., I, 1959, 361).

ЗАКРАСУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* 1. Почати красуватися, виділятися своєю красою. *Лілея закрасувалася, забіліла у волоссі дівчини ще дужче, ніж на воді* (Ткач, Жди.., 1959, 87); *Німі дерева тихо, урочисто брунькували. О, як вони одягнуться через тиждень, як закрасуються буйно та весело!..* (Гончар, III, 1959, 355).

2. Почати цвісти; убратися в цвіт (про злаки). *Ячмінь почав колос викидати. А там жита закрасувались* (Барв., Опов.., 1902, 146).

Закрасува́тися цві́том (кві́том) — зацвісти, убратися в цвіт. *На широкій ниві Ти зійди, ярице, Закрасуйся квітом, А налийся — щастям!* (Стельмах, Жито.., 1954, 42).

ЗАКРАША́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ЗАКРА́ШУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКРА́СИТИ**, а́шу́, а́сиш, *док., перех., розм.* 1. Робити гарним, привабливим на вигляд; прикрашати. *Над ліжками шпилери рябіють, з сосни гілочки зеленіють,— закрашають стіни чорні, немазані* (Тесл., З книги життя, 1949, 196); *Дуже закрашував будівлю той ганок, убраний навколо і по східцях мармуровими обличчями і деревами* (Стор., I, 1957, 366); *— А як і одежину будеш мати добру, а сам будеш поганий,—то й одежина тебе не закрасить* (Мирний, I, 1954, 155); // Заквітчувати, оздоблювати.— *Він насіяв для мене квіту по всьому світу, закрасив для мене ввесь світ квітками* (Н.-Лев., IV, 1956, 234); *Ой, зв'язала дівчинонька рутяний вінок, Закрасила голівоньку, пішла у танок* (Манж., Тв., 1955, 46); * Образно. *Жінки і чоловіки, А більше все дівчата,— закрасивши Півострова кісниками й хустками, Високий насип сипали з піску* (Вирган, В розп. літа, 1959, 221).

2. *перен.* Робити змістовнішим, приємнішим, полегшувати (життя, роботу і т. ін.). *Він щовечора розповідав нам свої прекрасні казки.. і багато закрашував наше сумне арештантське життя* (Вас., IV, 1960, 44); *Хай би туга оболгом лежала, а ти б собі пшеничеиьку жала. А в пшениці то мак, то волошки закрасили б роботоньку трошки* (Л. Укр., I, 1951, 202); // Робити менш неприємним, загладжувати.— *Зобижає тебе, моє серце, мати,— сказав Лаврін і неначе закрасив материну лайку ласкавими словами* (Н.-Лев., II, 1956, 325).

ЗАКРАША́ТИСЯ, áюся, áєшся і **ЗАКРА́ШУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАКРА́СИТИСЯ**, áшуся, áсишся, *док., розм.* Ставати гарним, привабливим на вигляд; прикрашатися.— *Чим же той світ закрашається? Чи горами, чи долинами, Чи великими могилами?* (Чуб., V, 1874, 943); // Заквітчуватися, зацвітати. *Мінялися дні на ночі, ночі на дні, земля то закрашалася квітами, то засипала у кайданах зими* (Л. Янов., I, 1959, 312).

◇ **Закраша́тися (закра́шуватися, закра́ситися) рум'я́нцем** — червоніти (на обличчі), соромлячись, хвилюючись і т. ін. *Вона рум'янцем уся закрасилася, як те слово почула* (Вовчок, I, 1955, 204).

ЗАКРА́ШЕНИЙ [1], а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **закра́сити** [1]. *Гарна та хата, рушниками закрашена* (Барв., Опов.., 1902, 180); *Хвилю вдивлювалася* [Целя] *своїми великими чорними очима в.. стіну, закрашену синявими арабесками по сірому тлі* (Фр., II, 1950, 288).

ЗАКРА́ШЕНИЙ [2], а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **закра́сити** [2]. * Образно. *І та потвора стала в людях богом.. Легенди почали складать про неї, Закрашені у густу барву крові* (Л. Укр., I, 1951, 422).

ЗАКРА́ШЕННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **закраша́ти.**

ЗАКРА́ШУВАННЯ [1], я, *с., розм.* Дія за знач. **закра́шувати** [1].

ЗАКРА́ШУВАННЯ [2], я, *с., розм.* Дія за знач. **закра́шувати** [2].

ЗАКРА́ШУВАТИ [1] *див.* **закраша́ти.**

ЗАКРА́ШУВАТИ [2], ую, уєш, *недок.*, **ЗАКРА́СИТИ**, áшу́, áсиш, *док., перех., розм.* 1. Покривати фарбою; фарбувати. *На.. картині блищали всякі фарби, якими тільки можна було закрасити її* (Н.-Лев., I, 1956, 432).

2. Надавати чому-небудь якогось кольору, забарвлення. *Він побіг в пекарню, налив води в той горщик, в котрому була варенуха, закрасив її трохи варенухою й підсипав перцю* (Н.-Лев., III, 1956, 111); *Закрасивши увесь східень палко-рожевим цвітом, воно* [сонце] *ще не рушало з-за гори* (Мирний, I, 1949, 149); *З глибокої рани линула кров та закрасила білий сніг* (Коцюб., I, 1955, 73); //*рідко.* Забруднювати чим-небудь. *Вона витерла руки, закрасивши ними білий хвартух* (Коцюб., II, 1955, 359).

ЗАКРА́ШУВАТИСЯ [1] *див.* **закраша́тися.**

ЗАКРА́ШУВАТИСЯ [2], уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАКРА́СИТИСЯ**, áшу́ся, áсишся, *док., розм.* Покриватися чим-небудь, набуваючи якогось іншого забарвлення. *Сама рука знялась — і він не стямився, Як жінка впала з попідбиваним лицем, Як сині губи кров'ю закрасилися...* (Фр., XIII, 1954, 310).

ЗАКРЕКТА́ТИ, екчу́, е́кчеш, *док.* 1. Почати кректати, видаючи горлові уривчасті звуки, схожі на стогін (від фізичного напруження, болю і т. ін.).— *Здоров, брате Матвію!..— вимовив* [Наливайко], *поставивши Шаулу на землю, аж закректали обидва* (Ле, Наливайко, 1957, 165); *Іван стукнув чаркою об стіл, гекнув, закректав якось химерно, потім схопився зі стільця* (Н.-Лев., III, 1956, 352); * Образно. *Знеможено зашипіла.. пара, вагон хоркнув, закректав і спинився* (Досв., Вибр., 1959, 206).

2. Неголосно, уривчасто закричати, видаючи характерні звуки (про птахів, жаб і т. ін.). *Величезними стрибками примчала зайчиха і так вдарила крука задніми ногами, що він тільки сердито закректав* (Коп., Як вони.., 1961, 29).

ЗАКРЕСА́ТИ, ешу́, е́шеш, *док.* 1. *перех.* Крешучи, видобути вогонь. * Образно. *Гей, вогню закрешем З димної грози, Кулями розчешем Хмари та ліси* (Ус., Дорогами.., 1951, 164).

2. *неперех.* Почати сліпуче виблискувати. * Образно. *Наближався буремний 1917 рік. Він.. скоро-скоро мав загриміти громами, закресати блискавицями* (Цюпа, Україна.., 1960, 42).

3. *неперех.* Почати з силою бити, ударяти по чому-небудь, у щось. *Тільки вряди-годи проїде самотній візник, закрешуть по бруку копита, і знову все стихне* (Кол., Терен.., 1959, 360); // *безос. Свинцевий град сіконув повітря. Закресало в бронзу монументів* (Гончар, I, 1954, 261).

ЗАКРЕ́СЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **закре́слити.** * Образно. *Минуле було закреслене, майбутнє губилося в тумані невідомості* (Дмит., Розлука, 1957, 116); // **закре́слено**, *безос. присудк. сл. Першій Докії Петрівні була відповідь — хвилин, може, за десять повернули порожню валізку і записку коротеньку, що все одержав, що суду не було ще, і щось далі було, але старанно закреслено другим олівцем* (Головко, II, 1957, 372).

ЗАКРЕ́СЛИТИ *див.* **закре́слювати.**

ЗАКРЕ́СЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **закре́слювати.**

ЗАКРЕ́СЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАКРЕ́СЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех.* Викреслювати, знищувати однією чи кількома рисками написане або намальоване. *Креслить він її* [газету] *дуже довго, закреслює і знову креслить* (Мик., II, 1957, 54); *Яринка схаменулась і ретельно закреслила останнє речення* (Донч., IV, 1957, 16).

ЗАКРИВА́ВИТИ *див.* **закрива́влювати.**

ЗАКРИВА́ВИТИСЯ *див.* **закрива́влюватися.**

ЗАКРИВА́ВЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **закрива́вити.** *Хведосій лежав поперек мосту в закривавленим розбитою сулією обличчям* (Сміл., Зустрічі, 1936, 39); * Образно. *Дід.. притупав до Савчиного вікна, що виходило просто на ярмарковий майдан, уже людний, розбентежений, яскраво закривавлений вечірнім сонцем* (Гончар, Таврія, 1952, 41).

2. *у знач. прикм.* Залитий, просякнутий кров'ю, замазаний у кров. *Звір відкрив закривавлену пащу, судорожно втягнув повітря і сконав* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 87); *Розпластався солдат на закривавленій землі, як темний барельєф епохи* (Довж., I, 1958, 37); *Білизна закривавлена облипла на мені* (Сос., I, 1957, 122).

ЗАКРИВА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАКРИВА́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* закрива́влять; *док., перех.* Заливати, покривати, забризкувати кров'ю. *Відповзали поранені, приминаючи і закривавлюючи траву* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 534); // Ранити, травмувати до крові. *Спочатку він біг у присмерках лісової хащі, спотикаючись на зотлілих пеньках, розриваючи одяг, закривавивши руки на колючках шипшини й глоду* (Скл., Карпати, II, 1954, 385); *Він одного разу звихнув було собі ногу, садонув плечем об дерево, закривавив обличчя* (Сміл., Зустрічі, 1936, 203).

ЗАКРИВА́ВЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАКРИВА́ВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* закрива́вляться; *док.* Заливатися, покриватися, забризкуватися кров'ю. [З а в а д а:] *Та що це з тобою? Ти вся закривавилась* (Кроп., I, 1958, 406); *Залізні кроки гудуть по сходах, землю потрясають.. Вже тріщать Залізні двері, голоси гудуть, І закривавились високі вікна* (Рильський, I, 1960, 222).

ЗАКРИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **закрива́ти.** *Закривання бджіл у гнізді на 3—5 діб не загрожує їх життю, якщо водночасно із закриттям вжити і ряд інших заходів* (Бджільн., 1956, 30).

ЗАКРИВА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ЗАКРИ́ТИ**, и́ю, и́єш, *док., перех.* 1. Загороджувати, затуляти кого-, що-небудь, робити невидимим або недоступним для удару, дотику і т. ін. *А туман, неначе ворог, Закриває*

море І хмаронъку рожевую (Шевч., II, 1953, 178); *Замість відповіді Регіна знову заллялася сльозами і закрила обличчя хусткою* (Фр., VI, 1951, 281); *Мелашка скочила і закрила собою хлопця, сприйнявши рвучкий удар на себе* (Ле, Хмельницький, І, 1957, 20); *І день пройшов, і ніч настала, закрила тьмою береги* (Сос., II, 1958, 496); // *перев. від кого—чого.* Приховувати, укривати. *Хотіла б я тебе, мов плющ, обняти, Так міцно, щільно і закрить од світа* (Л. Укр., І, 1951, 208); *В одному з.. боїв упав з раною в грудях радянський офіцер. Упав на городі серед високих конопель, і вони, мов ліс, обступили його довкола, закривши від людських очей* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 14).

◇ **Закрива́ти (закри́ти) грудьми́** *див.* **гру́ди.**

2. **Накладати, навішувати** і т. ін. що-небудь поверх когось, чогось; накривати. *Закриває* [Річард] *мокрим рядном статую* (Л. Укр., III, 1952, 48); *— Геть к бісу, не лізь! — одказав Жук і закрив голову подушкою* (Мирний, І, 1954, 335); *Саїд Алі задумливо пройшовся по клавішах уверх, неначе розминаючи пальці, й різко закрив кришкою клавіатуру* (Ле, Міжгір'я, 1953, 60); // Цілком покривати собою що-небудь. *Востанне я побачив фігуру румуна на кормі.. Та його швидко закрила хвиля* (Ю. Яцов., II, 1958, 74); *Велике скло закривало стіл, поблискувало під світлом лампи* (Собко, Зор. крила, 1950, 175); *Надвечір вода закрила дно майбутнього ставка* (Кучер, Черв. вогонь, 1959, 38); //Затуляти очі, обличчя (перев. руками). *Осліплений незвичним світлом, в'язень закриває очі руками* (Л. Укр., II, 1951, 187); *Шура закрила обличчя руками* (Гончар, III, 1959, 184).

3. Складати, стуляти що-небудь розкрите, розгорнуте. *Дитина розкриває й закриває рота, заплющує очі, затуляє вуха,— скрізь додивляється, над усім думає* (Коцюб., III, 1956, 27); *Не стелившись, полягали спати, але чи склепив хто очі на часинку? Може, діти. А всі дивились у темряву, чи, може, хто й закриє повіки, і слухали, як тихо дзвеніла жура в хаті* (Головко, II, 1957, 168); *Хтось стукає в двері. Тадей Станіславович здригається, швидко закриває щоденник* (Стельмах, I, 1962, 19); // Заплющувати (очі). *Закривши очі — і встають в уяві видіння гір, лісів, лугів, долин* (Гонч., Вибр., 1959, 258).

◇ **Закрива́ти (закри́ти) о́чі** *див.* **о́ко; Закрива́ти (закри́ти) ро́та (рот)** *кому* — примушувати кого-небудь замовкнути, не давати можливості висловитися. [Оксана:] *Скажу, ще не так скажу. На шахті мені ніхто рота не закрив* (Корн., II, 1955, 147).

4. Те саме, що **зачиня́ти** 1. *Закрив жандарм двері, а сам залишився біля них знадвору* (Головко, II, 1957, 386); *В салон повіяло штормовою прохолодою, і адмірал закрив ілюмінатор* (Кучер, Чорноморці, 1956, 54).

5. *перен.* Робити недоступним, неможливим для проходу, проникнення кого-, чого-небудь. *Розтягнувшись майже на одинадцять верст в довжину, вал перетинав перешийок від моря до моря, наглухо закриваючи північні ворота до Криму* (Гончар, Таврія.., 1957, 671); *Варта на постах країни закриває ворогові вхід* (Дмит., Вірші.., 1949, 17); *Отам, де Бельбекська долина Іще не розправилась вшир, Морської піхоти частина Закрила проходи між гір* (Наг., Зустрічі.., 1955, 19).

6. *перен.* Робити другорядним, неважливим, відсовувати на задній план. *Гарна врода, краса його очей, краса лиця неначе закривали собою просту матір, міщанина батька, не шляхетський рід* (Н.-Лев., I, 1956, 184); *Пара очей, як невідомі, дорогі камні* [камені], *з дивно сумовитим чарівним блиском снували перед ним і закривали все навкруги...* (Вас., I, 1959, 302).

7. *перен.* **Припиняти** діяльність кого-, чого-небудь, забороняти щось. *Три роки тому, як закрили в селі церкву, виніс дід з хатини всі ікони* (Донч., VI, 1957, 27); // Кінчати, завершувати ведення чого-небудь (зборів, судової справи і т. ін.). [Комісар:] *Засідання делегатів закриваю. Розійдись!* (Корн., I, 1955, 31); *Мабуть, у той день з промовами охоче виступили б усі, коли б не надійшов обідній час, і, щоб не порушувати режиму, який цінувався в санаторії над усе, довелося закрити збори* (Збан., Сеспель, 1961, 58); *Сказали судді: «Правда — істина свята, Де Миші свідчать за Кота!» У рішинці вписали сміло: «Закрити діло!»* (Год., Заяча математ., 1961, 19).

△ **Закрива́ти (закри́ти) воло́гу,** *с. г.*— розпушуючи землю, утримувати в ній весняні води. *Щойно земля прошерхла, зразу ж почали закривати вологу* (Добр., Тече річка.., 1961, 177); **Закрива́ти (закри́ти) лапки́ (дужки́)** — ставити після слова або виразу лапки (дужки); **Закрива́ти (закри́ти) раху́нок:** а) про вкладника —забирати усі свої гроші з банку; б) про банк — припиняти видачу грошей за рахунком.

◇ **Закрива́ти (закри́ти) ла́вочку,** *вульг.*— припиняти якесь заняття, яку-небудь справу. *Чув він, що газету стінну якусь будуть зачитувати, ну, треба й йому: «Може, доведеться й закрити цю лавочку»* (Головко, II, 1957, 126).

ЗАКРИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАКРИ́ТИСЯ,** и́юся, и́єшся, *док.* 1. Загороджуючись, оповиваючись чим-небудь, ховаючись за чимось, робитися невидимим або недоступним для удару, дотику і т. ін. *Ой ти, ясний місяченьку, Закрийся хмарами* (Чуб., V, 1874, 219); *Підпливає цареве військо, вже й з луків стріляють, от тих стріл і сонце закрилось* (Стор., I, 1957, 70); *Швидко город зовсім закрився за прибережними вербами* (Коцюб., I, 1955, 385).

2. Накривати себе, прикриватися чим-небудь. *Мар'я, як мала дитина, заридала і впала на піл, закриваючись платком* (Мирний, III, 1954, 173); *Алла Михайлівна на вулиці прискорила ходу і старалася якомога закритись від куряви парасолькою* (Л. Укр., III, 1952, 604); // Затуляти очі, обличчя (перев. руками). *Почервоніла* [Маруся], *як калина, закрилась рученьками і голову похилила* (Кв.-Осн., II, 1956, 33); *Семен закрився рукою від сонця* (Коцюб., I, 1955, 41).

3. Згортатися, стулятися (про що-небудь розгорнуте, розкрите). *На ніч у квітки закриваються пелюстки, і їй не страшно навіть колючого морозу* (Коп., Як вони.., 1961, 33); *Ворон лежав грудьми вниз, розпластавши крила; голівка його з гострим самшитовим дзьобиком була відкинута набік, і дзьобик то закривався, то відкривався* (Тют., Вир, 1964, 139); * Образно. *Хвиля застогнала, Розкрилася, закрилася, І сліду не стало...* (Шевч., I, 1951, 168); // Заплющуватися (про очі). *Закривалися натомлені очі — засипали* (Мирний, I, 1954, 330).

4. Ставати на своє місце, затуляючи собою якийсь отвір (про предмети). *Закрилося гучно камінне віко, Ра-Менеїс заховалась назавжди від ясного сонця* (Л. Укр., I, 1951, 425).

5. **Припиняти** діяльність, переставати працювати. *Закривались ревкоми. Натовпи біженців, сім'ї активістів, похідні червоноармійські лазарети з'явились на шляхах* (Гончар, II, 1955, 280).

6. *тільки недок.* Пас. до **закрива́ти.** *І сорочку, і штани,.. і скатертину, якою в неділю закривався стіл, і рушники на стінах у хаті ростила, ткала, шила, а потім і прала щотижня моя мати* (Минко, Моя Минківка, 1962, 56); *Шолом скафандра може закриватися і відкриватися самим космонавтом чи автоматично* (Рад. Укр., 5.IX 1962, 3).

◇ **Закрива́тися (закри́тися) в собі́** — ставати замкнутим, нетоварським. *Арсен закрився в собі, мов слимак у мушлі* (Дмит., Розлука, 1957, 54); **Закри́тися плечи́ма й очи́ма** — відгородившись від усього, не втручатися ні в що, не помічати нікого, нічого. *Він мене забуде, насміється з мене.. Як пійде з села, так і закриється плечима й очима* (Барв., Опов.., 1902, 235); *Вона рада б була умерти, закритися од усього й плечима й очима; та смерть її не приходила* (Мирний, I, 1954, 60); **Світ закри́вся:** а) потемніло в очах. *Замахнувся він... Та раптом все навколо застогнало. Світ закрився. Три тополі страшно руки заломили* (Гур., Друзі.., 1959, 8); б) *(для кого)* світ утратив принаду.— *І-тепер,— сказала* [Галочка], — *усе покінчила. Закрився для мене білий світ* (Кв.-Осн., II, 1956, 350).

ЗАКРИВИ́ТИ *див.* **закрива́ти.**

ЗАКРИВИ́ТИСЯ *див.* **закрива́тися.**

ЗАКРИВІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **закри́ти.** *Підкови губилися щодня, а «босий» кінь не міг пройти тут по кам'янню і десятка кілометрів. Закривілого, змученого, його доводилось зганяти з дороги вбік і кидати, шукаючи собі іншого* (Гончар, III, 1959, 78).

ЗАКРИВІ́ТИ, ію, ієш, *док., без додатка і на що.* Почати кульгати, зробитися кульгавим. *Закривіла на ногу, та не знає, на котру* (Укр.. присл.., 1955, 203); *Уночі не поїхав він сюди на Вітрову Балку. Багато князівських їхало, але він ні: закривіла коняка* (Головко, II, 1957, 294).

ЗА́КРИВКА, и, *ж., розм.* Те, чим закривають, затуляють що-небудь; покришка, кришка. *Вимпел однесли командирові. Вахтовий начальник одкрутив закривку трубки і витяг записку* (Трубл., II, 1955, 446).

ЗАКРИ́ВЛЕНИЙ, а, е. Нерівний, звернутий набік. *З себе він невеличкий, з низьким лобом, довгим закривленим носом, тонкими губами і широкими устами* (Фр., II, 1950, 376).

ЗАКРИ́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **закрити́.**

ЗАКРИВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **закривля́ти.**

ЗАКРИВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАКРИВИ́ТИ**, влю́, ви́ш; *мн.* закри́влять; *док., перех.* Завертати, загинати вбік, робити непрямим, нерівним.

ЗАКРИВЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.*, **ЗАКРИВИ́ТИСЯ**, ви́ться; *мн.* закри́вляться; *док.* Загинатися, робитися непрямим, нерівним.

◇ **Закривля́тися (закрити́ся) на до́бре**, *безос.* — налагоджуватися (про справи). *Уже оце з весни стало ніби на світ благословлятися. Пригадувалися останні події в околиці і в себе в слободі. Еге ж, так уже ніби на добре закривлялося* (Головко, II, 1957, 320).

ЗАКРИВУЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док., розм.* Почати пересуватися по непрямій лінії, відхиляючись то в один, то в другий бік. *Данило скочив у сідло, балансував ногами, ловлячи педалі. Велосипед закривуляв, замигтів спицями частіш* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 157).

ЗАКРИЖАНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **закрижані́ти.** *На далекому Подолі, над самісінькою гладінню наче закрижанілих у нічному спокою хвиль моря-Дніпра,.. — в недавно відкритому «Клубі матросів Дніпровської флотилії» — теж ще світилося* (Смолич, Мир.., 1958, 73); *// у знач. прикм. В теплому повітрі полинули солодкі пахощі.. перших квітів, яким так не терпілося побачитись з сонцем, що вони поспішили пробитись до нього крізь закрижанілий сніг* (Речм.. Весн. грози, 1961, 82).

ЗАКРИЖАНІ́ТИ, ію, ієш. *док.* 1. *тільки 3 ос.* Покритися суцільною кригою або льодовою кіркою.

2. *перен.* Застигнути, стати нерухомим. *Якась дивна посмішка закрижаніла на безпорадному обличчі жінки, щось жалісно-зворушливе було в її очах* (Кочура, Родина.., 1962, 19).

ЗАКРИСТАЛІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **закристалізува́ти.** *Серед різних типів живих організмів, закристалізованих у мінералах, є мікроскопічні утворення, які сучасна наука цілком точно відносить до неорганічного світу* (Наука.., 9, 1962, 35).

ЗАКРИСТАЛІЗУВА́ТИ, ую, у́єш, *перех.* Док. до **кристалізува́ти.**

ЗАКРИСТАЛІЗУВА́ТИСЯ, у́ється. Док. до **кристалізува́тися.**

ЗАКРИ́ТИ *див.* **закрива́ти.**

ЗАКРИ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **закри́ти.** *Під самою горою простелена узенька смуга огорода, а з одного краю притулилась хатина, зовсім закрита густим садком* (Н.-Лев., II, 1956, 382); *Згодом ми почули чиїсь кроки на стежці, закритій від нас кущами* (Л. Укр., III, 1952, 614); *У вагонах видно, ще спали, бо вікна були закриті шторами* (Головко, II, 1957, 439); *Вгорі зі стіни виглядала витяжна труба, закрита кришкою* (Ю. Янов., II, 1954, 40); *Очі його були закриті, уста щось шептали* (Мирний, I, 1954, 209); *Тільки дві речі стояли в хаті чужі й навіть наче ворожі: біла дубова шафа, наглухо закрита, і довга незграбна скриня* (Коцюб., II, 1955, 246); *Дорога перед селом була наглухо закрита дубовими завалами* (Гончар, III, 1959, 95); *Я знов пригадую весну свою хлоп'ячу, ..коли до радості стежки були закриті* (Сос., Близька далина, 1960, 181); *Тепер усе частіше й частіше ..став уявлятися мені твій коханий образ... Він виразно стоїть перед моєю душею, бо не закритий, не затертий ніяким іншим пізнішим образом...* (Гр., Без хліба, 1958, 69); *Він.. оголосив збори закритими, бо поточних справ ніяких же немає* (Головко, II, 1957, 60); *// **закри́то**, безос. присудк. сл.— Та хіба вже закрито для нас всі стежки з оцього пекла? — пригорнулася Віра до Тамари* (Хижняк, Тамара, 1959, 182).

2. *у знач. прикм.* Невидимий, прихований. *Артилерійські розвідники привезли на лінкор таблиці для стрільби по закритих цілях* (Кучер, Чорноморці, 1956, 409).

3. *у знач. прикм.* Який має верх і бокові стінки, стіни. *За кілька годин з замка виїхала закрита карета пані Барбари Замойської* (Ле, Наливайко, 1957, 36); *Ті ж качани* [кукурудзи], *що зберігались у закритому приміщенні-коморі, цілком зберегли високу схожість* (Наука.., 9, 1956, 21).

4. *у знач. прикм., перен.* Признач. або доступний для певного, обмеженого кола людей.— *Пробачте,— шепоче* [секретарка] *й пальця до губ прикладає.— Сьогодні в нас закрите бюро* (Мур., Бук. повість, 1959, 209); *Стихійну силу весняного потоку Марко Артьомов побачив у старому Глущукові, коли він самочинно увірвався на закриті партійні збори, щоб висловити їм крик наболілої душі* (Чорн., Потік.., 1956, 195).

Закри́те голосува́ння — таємне голосування. *Вибори партійних органів проводяться закритим (таємним) голосуванням* (Статут КПРС, 1961, 12); **Закри́тий лист** — лист у заклеєному конверті. *Галицькі періодичні видання ми одержували.. в закритих рекомендованих листах* (Сам., II, 1958, 393); **Закри́тий навча́льний за́клад** — заклад, в якому вихованці перебувають на повному державному утриманні; **Закри́те пла́ття** — убрання, яке закриває плечі і шию; **Закри́ті ту́флі** — туфлі, що закривають підйом ноги; **При закри́тих две́рях** — без сторонніх людей.— *Часом гості які приїдуть, то начальство й може з ними погомоніти при закритих дверях...* (Кучер, Трудна любов, 1960, 250).

△**Закри́тий склад**, *лінгв.*— сполучення кількох звуків, що вимовляється одним поштовхом видихуваного повітря і закінчується на приголосний звук. *Випадні*

о, є з'являються здебільшого в закритих складах (Курс сучасної укр. літ. мови, І, 1951, 275).

ЗАКРИ́ТИСЯ *див.* **закрива́тися.**

ЗАКРИ́ТТЯ, я, *с.* Дія за знач. **закри́ти.** *Свято закриття Віденського фестивалю завершилося великими народними гуляннями* (Рад. Укр., 6.VIII 1959, 4); *Мустафін розпочав кампанію закриття заводів* (Смолич, V, 1959, 113).

△ **Закриття́ воло́ги,** *с. г.*— розпушування грунту для затримання весняних вод. *Особливе значення має раннє весняне закриття вологи на зяблевій оранці* (Наука.., 7, 1955, 30).

ЗАКРИЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* 1. *неперех.* Почати кричати; загаласувати, залементувати. *Пані страшно закричала.. і учепилась руками, немов залізними кігтями, у своє добро* (Вовчок, І, 1955, 358); *О. Хведор зареготавсь, аж одна дитина закричала спросоння* (Н.-Лев., І, 1956, 127); [Л ю б о в:] *Мені здавалось, що от-от я мушу чогось закричати не своїм голосом і всіх вжахнути* (Л. Укр., II, 1951, 48); *Як тільки в могилу посипались перші грудки землі,.. у нестямі закричали жінки* (Скл., Святослав, 1959, 23); // Почати видавати різкі пронизливі звуки (про птахів, тварин). *Заревли корови по дворах; закричали гуси на плавах* (Мирний, І, 1954, 318).

2. *перех. і без додатка.* Голосно вигукнути. *Трохи-потроху піщани закричали, загалгували, що вони панові довіку не покоряться* (Мирний, І, 1949, 189); *Ми й собі як закричимо «ура», аж наче нас підіймає вгору від того крику* (Тют., Вир, 1964, 50); *— На смертний бій,— всі закричали,— Вітчизна нас благословля!* (Сос., II, 1958, 488).

◇ **Закрича́ти [на] про́бі** *див.* **про́бі.**

3. *неперех., на кого.* Почати лаятись, гримати. [П а в л о:] *Як закричить на мене пан, як затупотить...* (Кроп., II, 1958, 239).

4. *перех., рідко.* Змучити криком, лайкою і т. ін. *— Ех, сину, сину,— промовляє докірливо батько,— не кричи хоч ти вже на старого, бо так закричали мене за цей місяць — жить не хочеться!* (Кос., Новели, 1962, 39).

ЗАКРИ́ШЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **закри́шити** 2. *Над спорожнілою мискою востаннє перехиляється відерний горщик. Хлюпав борщ, густо закришений буряком* (Мик., II, 1957, 80).

ЗАКРИ́ШИТИ *див.* **закри́шувати.**

ЗА́КРИШКА, и, *ж.* Те, що кришать у борщ як заправу (цибуля, петрушка, кріп та ін.). [В а р к а:] *Навіщо цей столичок, що на йому можна робити? Хіба закришку у борщ кришить?* (Кроп., II, 1958, 209); *— Моя покійна мати давали йому грядочку в себе на городі, аби мав хоч закришку до борщу* (Кучер, Дорога.., 1958, 221).

ЗАКРИ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКРИШИ́ТИ,** шу́, ши́ш, *док., перех.* 1. Різати маленькими шматочками, подрібнювати на крихти. *А найстаріший між усіх дідок, Без поспіху закришуючи сало, Поважно й добродушно гомонів* (Рильський, Поеми, 1957, 9); *Дід Клим закришує приманку, Будки тихенько закида* (Воскр., З перцем!, 1957, 23).

2. Заправляти страву чим-небудь покришеним.

ЗАКРІЙ, рою, ч. 1. *крав.* Дія за знач. **закрою́вати, закрої́ти.**

2. *рідко.* Обрис, форма чого-небудь. *З-під заліза чимраз виразніше відзначуються форми й закрої страшного чудовища, котре люди чортом називали* (Кобр., Вибр., 1954, 176).

ЗАКРІЙНИЙ, а, е, *крав.* Прикм. до **закрій** 1. *Закрійний цех.*

ЗАКРІЙНИК, а, ч. Робітник, майстер, що розкроює тканини або шкіру. *Робота закрійників складна, вона вимагає кмітливості, вміння швидко розкроювати шкіру, працювати так, щоб і якість деталей.. була відмінною і щоб відходи шкіри — найменші* (Роб. газ., 10.III 1962, 2).

ЗАКРІЙНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **закрійник.**

ЗА́КРІП, ЗАКРЕ́ПА, ч., *спец.* Те саме, що **за́кріпка.** *В отвір вставляють або легкими ударами молотка забивають закріп, в який потім загвинчують шуруп з наділим на нього роликом* (Монтаж і ремонт.., 1956, 22).

ЗАКРІПА́ЧЕНИЙ, а, е, *іст.* Діспр. пас. мин. ч. до **закріпа́чити.** *Перед 60-ми роками XVIII ст. пригноблене й розорене селянство Лівобережжя і Слобожанщини фактично було вже закріпачене поміщиками* (Іст. УРСР, І, 1953, 344); // *у знач. прикм. Його тільки неодступно гнітила думка, що закріпачені маси селян темні, неорганізовані* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 43).

ЗАКРІПА́ЧЕННЯ, я, *с., іст.* Дія за знач. **закріпа́чити.** *Розправившись з повстанцями, поміщики використали свою перемогу для дальшого закріпачення селян* (Іст. СРСР, І, 1956, 167).

ЗАКРІПА́ЧИТИ *див.* **закріпа́чувати.**

ЗАКРІПА́ЧИТИСЯ *див* **закріпа́чуватися.**

ЗАКРІПА́ЧУВАННЯ, я, *с., іст.* Дія за знач. **закріпа́чувати.**

ЗАКРІПА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКРІПА́ЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех., іст.* Примушувати когонебудь стати кріпаком. *Вільні селяни не давали себе закріпачити без опору* (Іст. середніх віків, 1955, 24); // Поневолювати, запроваджуючи кріпосне право. *Роздумуючи про минуле України, він* [О. С. Пушкін] *картав царицю Катерину II за те, що вона закріпачила «вольную Малороссию»* (Рильський, III, 1956, 178).

ЗАКРІПА́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАКРІПА́ЧИТИСЯ,** чуся, чишся, *док., іст.* 1. Ставати кріпаком.

2. *тільки недок.* Пас. до **закріпа́чувати.** *В епоху феодалізму, що виник на руїнах античного суспільства і розкладу первісно-общинного ладу так званих варварських племен Західної Європи, основні виробники—селяни закріпачуються поміщиками* (Ком. Укр., 8, 1966, 63).

ЗАКРІПИ́ТИ *див.* **закріплюва́ти.**

ЗАКРІПИ́ТИСЯ *див.* **закріплюва́тися.**

ЗА́КРІПКА, и, *ж., спец.* Те, що використовується для закріплення чого-небудь.

ЗАКРІ́ПЛЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до **закріпи́ти.** *Не можна працювати ножівкою без ручки або з ручкою, що має тріщину чи слабко закріплена* (Практ. з машинозн., 1957, 52); *В той же день дослід був проведений вдруге. Платівка була проявлена та закріплена у міцнішому розчині гіпосульфіту* (Рибак, Час.., 1960, 721); *Всесвітньоісторичні перемоги радянського народу закріплені в Конституції СРСР* (П'ятдесят років КПРС, 1953, 20); *Розмір господарства характеризується не тільки закріпленою за ним земельною площею, а й кількістю зайнятих у виробництві людей* (Колг. Укр., 11, 1961, 10); // **закрі́плено,** *безос. присудк. сл. Під час фрезерування головним рухом є обертання фрези, подача здійснюється столом, на якому закріплено деталь* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 140).

2. *у знач. прикм.* Який перебуває у чиємусь користуванні, віданні. *Кожен колгосп і радгосп повинен не тільки одержувати якнайбільше продукції з закріпленої землі, а й господарювати ощадливо, розумно* (Колг. Укр., 3, 1959, 2).

ЗАКРІ́ПЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **закріпи́ти** і **закріпи́тися.** *Від правильного закріплення фрез залежить продуктивність і якість фрезерування* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 25); *Біля акацію.. доцільно*

використати, в основному, для закріплення ярів та крутосхилів (Бот. ж., X, 1, 1953, 4); *..іскрівські організаційні плани повинні були дістати закріплення в організаційному статуті партії* (Ленін, 7, 1949, 185).

ЗАКРІ́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **закріплювати** і **закріплюватися**.

ЗАКРІ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ЗАКРІПЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАКРІ́ПИТИ**, і́плю, і́пиш; *мн.* закрі́плять; *док., перех.* 1. Використовуючи яке-небудь кріплення, робити стійким, нерухомим. *При розпилюванні деревини необхідно закріплювати деталі у положенні, зручному для роботи, і так, щоб вони не зсовувалися під час роботи* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 51); *Вже ніхто не поглядав на небо, не цікавився хмарами — треба було закріплювати дерев'яні стіни-щити* (Хижняк, Килимок, 1961, 15); // Міцно приєднувати, прив'язувати до чого-небудь. *Треба було перевезти його* [трос] *через річку і, закріпивши за один стовп, закріпляти на другому* (Трубл., I, 1955, 98); *Закріпляйте вітрила, Пильнуйте на вахті, Гостро, Ясно* (Рильський, 1, 1956, 110); // Вростаючи в грунт, зміцнювати його (про рослини). *Пісок пересувається тільки там, де немає рослинності. Якби вона була, то своїм корінням закріпила б його* (Фіз. геогр., 5, 1956, 111); // *фот.* Обробляти спеціальним розчином для забезпечення стійкості зображення. *Фотопапір з видимим друкуванням* [денний] *експонують до одержання на ньому видимого зображення, а потім закріплюють у віраж-фіксажі, промивають і сушать* (Довідник фот., 1959, 34).

2. Зміцнювати, утверджувати на довгий час, робити тривалим, постійно діючим. *Чим самостійніший і глибший, ширший цілями робітничий рух, чим вільніший він від вузькості реформізму, тим краще вдається робітникам закріпляти і використовувати окремі поліпшення* (Ленін, 19, 1950, 328); *Вміння пов'язувати викладання того чи іншого предмета з практикою.. позитивно впливає і закріплює знання учнів* (Наука.., 12, 1958, 8); *Закріпляймо ж ми свободу! Бережімо Батьківщину!* (Тич., II, 1957, 240); *Політичну незалежність може закріпити тільки народ, який завоював демократичні права і свободи, бере активну участь в управлінні державою* (Програма КПРС, 1961, 39); *Возз'єднання України з Росією закріпило споконвічну дружбу російського і українського народів* (Рад. Укр., 29.I 1954, 3); // Підкріпляти, стверджувати що-небудь. *Зобов'язався словом — закріпи ділом* (Укр.. присл.., 1955, 357).

3. *за ким—чим і без додатка.* Надавати кому-небудь право розпоряджатися, володіти ким-, чим-небудь. [Р о м а н ю к:] *Пристали* [діти] *до мене,— дай коня і бочку на ціле літо. Довелося закріпити* (Корн., II, 1955, 200); // *військ.* Захопивши що-небудь, утримувати за собою. *Втомлені частини не могли з розмаху взяти Варшави, закріпити за собою все взяте* (Еллан, II, 1958, 246); * Образно. *Справа честі радянських учених — закріпити за радянською наукою завойовані передові позиції у найважливіших галузях знання* (Програма КПРС, 1961, 111).

△ **Закрі́плювати (закрі́пити) шлу́нок**, *мед.*— з допомогою лікувальних засобів припиняти пронос. *Дитина захворіла.. Сусідка порадила заварити в горщику деревію і по кілька крапель лити в молоко, щоб закріпити шлунок* (Кочура. Зол. грамота, 1960, 344).

ЗАКРІ́ПЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **ЗАКРІПЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАКРІ́ПИТИСЯ**, і́плюся, і́пишся; *мн.* закрі́пляться; *док.* 1. Використовуючи яке-небудь кріплення, набувати стійкого положення, ставати нерухомим.

2. Зміцнюючись, утверджуватися на довгий час, ставати тривалим, постійно діючим. *Ленінський принцип демократичного централізму закріплюється в новому Статуті і розвивається далі на основі нагромадженого досвіду партійного будівництва* (Ком. Укр., 12, 1961, 23); *Потреба в дедалі більшому збуті своїх продуктів жене буржуазію по всій земній кулі. Скрізь мусить вона загніздитися, скрізь закріпитися, скрізь встановити зв'язки* (Комун. маніф., 1947, 17).

3. *військ.* Здійснювати певні заходи, щоб утриматися, залишитися на захопленій позиції. *Поки орда шукала обхід чи пробиралася через вали, наші воїни закріплювалися на нових позиціях* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 25); *По тому мосту.. помчали танки, мотопіхота і, закріпившись на правому березі, повели атаку на ворожу оборону* (Рибак, Час.., 1960, 54).

4. *тільки недок.* Пас. до **закріплювати**. *До колодки вставляється залізко, що закріплюється клином* (Столярство. справа, 1957, 93).

ЗАКРІ́ПЛЮВАЧ, а, *ч., спец.* Хімічна речовина, що застосовується для закріплення зображення на фотоплівці, фотопапері, тканинах і т. ін.

ЗАКРІ́ПЛЮЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **закрі́плювати**.

ЗАКРІПЛЯ́ТИ *див.* **закрі́плювати**.

ЗАКРІПЛЯ́ТИСЯ *див.* **закрі́плюватися**.

ЗАКРІПЛЯ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **закрі́пляти**.

ЗАКРІ́ПНИЙ, а́, е́. Який закріплює що-небудь.

ЗАКРІПОСТИ́ТИ *див.* **закріпоща́ти**.

ЗАКРІПОСТИ́ТИСЯ *див.* **закріпоща́тися**.

ЗАКРІПОЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАКРІПОСТИ́ТИ**, ощу́, оста́ш, *док., перех., заст.* Те саме, що **закріпа́чувати**. [А в р а м:] *Був вільний — закріпостили* (К.-Карий, I, 1960, 97).

Ду́шу закріпости́ти *кому* — перестати володіти собою, потрапити в моральну залежність від кого-небудь. *Як вишукав* [сотник] *..відьму, та їй і піддався, і чортяці душу закріпостив* (Кв.-Осн., II, 1956, 219).

ЗАКРІПОЩА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАКРІПОСТИ́ТИСЯ**, ощу́ся, оста́шся, *док., заст.* Те саме, що **закріпа́чуватися**. *Парубки оступили хату: — ..Нехай вільна козачка не закріпощається, людям на сміх, а своєму селу на сором!* (Вовчок, I, 1955, 23).

ЗАКРОВИ́ТИ *див.* **закро́влювати**.

ЗАКРО́ВЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **закрови́ти**. *Уранці битва гряне й заклекоче На луговій, закровленій траві* (Бажан, Рокп, 1957, 229).

ЗАКРО́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАКРОВИ́ТИ**, влю́, ви́ш; *мн.* закровля́ть; *док., перех., рідко.* Те саме, що **закрива́влювати**. *Вадим Шостопалько вистрілив з офіцерського маузера просто йому* [есесівцеві] *в лице... Постріл не був точним, закровив щоку, налякав* (Ле, Клен. лист, 1960, 137).

ЗАКРО́ЄНИЙ, а, *с.* Дієпр. пас. мин. ч. до **закро́їти**. * Образно.— *А я тобі перешкодив. Правда? — питав я і вдивився в його дитинне лице й дуже гарно закроєні її* [сестрині] *уста* (Коб., III, 1956, 46).

ЗАКРО́ЇТИ *див.* **закро́ювати**.

ЗАКРОКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., рідко.* Почати швидко крокувати, ходити; заходи́ти. *Вона знову вперто закрокувала з кутка в куток* (Донч., V, 1957, 241); *Яцухненко закрокував по хаті. Він був схвильований* (Збан., Переджнив'я, 1960, 169); // Піти, попрямувати кудинебудь. *Він твердіше закрокував вулицею. Перетнувши Хрещатик, піднявся на Печерськ* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 134); *Юджін.. міцніше насунув форменій кашкет і закрокував по асфальту* (Загреб., Європа 45, 1959, 105); *Він повернувся й закрокував до своєї кімнати* (Шовк., Інженери, 1948, 94).

ЗАКРОПИ́ТИ *див.* **закропи́ти**.

ЗАКРОПИ́ТИСЯ *див.* **закропля́тися.**

ЗАКРОПЛЕ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **закропи́ти** 1, 2. *Моряки пильно розглядали всі три похоронні, вже так закроплені сльозами і потерті в руках, що деяких слів і розібрати було не можна* (Кучер, Голод, 1961, 334); *// у знач. прикм., жарт.* П'яний. [М а р т и н:] *І де тільки наш майстер подівся? ..Голову свою даю, що верне закроплений* (Фр., IX, 1952, 361).

ЗАКРОПЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАКРОПИ́ТИ,** опли́ю, о́пиш; *мн.* закро́плять; *док.* 1. *перех.* Оббризкувати, поливати. *Закропляйте доріженьки, Щоб ся не куріли* (Чуб., V, 1874, 994).

◇ **Закропля́ти (закропи́ти ду́шу)** *чим:* а) вгамовувати голод, спрагу невеликою кількістю їжі або рідини. — *Закропи душу ягідками, ковалиха дала* (Коцюб., II, 1955, 24); б) *ірон.* Пити горілку, вино і т. ін. *Найбільш слабодухим.. хотілося, безнадійно махнувши на все рукою, закропити душу горілкою* (Стельмах, I, 1962, 193).

2. *перех.* Вливати що-небудь краплями. * Образно. *Поки живий,— мерщій.. в серце, смертю повите, Живу надію закропіть!* (Стар., Вибр., 1959, 14).

3. *тільки док., неперех.* Почати бризкати.— *Дідуґ! діду! ще рій! — крикнув Івась. Дід, мов звір, вискочив з-за дерева і знову забігав, закропив водою, юртувався, крутився* (Мирний, I, 1954, 192).

ЗАКРОПЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАКРОПИ́ТИСЯ,** оплю́ся, о́пишся; *мн.* закро́пляться; *док.* Вгамовувати голод, спрагу невеликою кількістю їжі або рідини. *Сім'я велика, діточки дрібні, пищать з голоду, а тут ні крихіточки, ні росиночки закропитися...* (Коцюб., I, 1955, 94); *// ірон.* Пити горілку, вино і т. ін. *Роман Петрович, просто з ходу, не зупиняючись, закропився перцівкою і.. вискочив у протилежні перонові двері* (Коз., Сальвія, 1959, 181).

ЗАКРО́ЮВАЛЬНИЙ, а, е, *крав.* Стос. до закрою (у 1 знач.).

ЗАКРОЮВА́ТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАКРОЇ́ТИ,** бю, ої́ш, *док., перех.* Вирізувати що-небудь з тканини, шкіри і т. ін. за певним зразком, викрійкою.

ЗАКРУ́ГЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **закругли́ти.** *Тонкі, довгі пальці з ретельно закругленими нігтями. І хоч вони, безперечно, належали чоловікові, але шкіра ніжна, рожева, як у жінки* (Руд., Остання шабля, 1959, 59).

2. *у знач. прикм.* Який має округлі лінії або округлу форму. *Дністро вливався в закруглений лиман, неначе вилазив в зелених густих очеретів* (Н.-Лев., II, 1956, 219).

3. *у знач. прикм., перен.* Викінчений, довершений. *Остапчук не вслухався в його закруглені фрази* (Жур., Вечір.., 1958, 162).

ЗАКРУ́ГЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **закру́глений** 2, 3.

ЗАКРУ́ГЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **закругли́ти.**

2. Округла або овальна частина чого-небудь; вигин. *Широка шина з плоскою, майже без закруглення поверхнею настільки зменшує питомий тиск на грунт, що автомашина легко йде по снігу, піску і заболоченій місцевості* (Наука.., 10, 1963, 23); *Наближаючись до закруглення, водій повинен зменшити швидкість руху так, щоб рух на закругленні був безпечним* (Автомоб., 1957, 278).

ЗАКРУГЛИ́ТИ *див.* **закру́глювати.**

ЗАКРУГЛИ́ТИСЯ *див.* **закру́глюватися.**

ЗАКРУ́ГЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **закру́глювати** 1.

ЗАКРУ́ГЛЮВАТИ, юю, юєш і **ЗАКРУГЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАКРУГЛИ́ТИ,** углю́, у́гли́ш, *док., перех.* 1. Надавати чому-небудь круглої чи овальної форми. *Кагул закруглив береги, і вже виростали з води сірі схили потойбічних згірків* (Смолич, I, 1958, 44); *Бригадир здивовано струснув своєю червоногарячою бородою, закруглив очі, вп'явся ними в Галину* (Крот., Сини.., 1948, 51).

2. *перен.* Закінчувати (перев. говорити, писати). *А Пузач в одне: сіяти! ..Йому, бачте, зведення закруглять треба* (Жур., Опов., 1956, 86); *Свою промову Корній Іванович закруглив несподіваною просьбою: довірити йому тваринницькі ферми артілі...* (Вол., Місячне срібло, 1961, 218); *// Робити що-небудь довершеним, викінченим. Белетристи чикрижили свої твори, а закруглюючи, ще дописували цілі розділи* (Кач., II, 1958, 16).

ЗАКРУ́ГЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся і **ЗАКРУГЛЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАКРУГЛИ́ТИСЯ,** углю́ся, у́гли́шся, *док.* 1. Ставати круглим або овальним за формою, контурами. *При хвилюванні і здивуванні очі завжди закруглюються і гублять свою гостроту* (Ів. Вел. очі, 1956, 46).

2. *перен.* Закінчувати (перев. говорити, писати). *— До роботи, хлопці, час! — Дим розтанув сизий. Закруглюється Панас: — Сила вся — в залізі!* (Бичко, Сійся.., 1959, 100).

3. *тільки недок.* Пас. до **закру́глювати** 1.

ЗАКРУГЛЯ́ТИ *див.* **закру́глювати.**

ЗАКРУГЛЯ́ТИСЯ *див.* **закру́глюватися.**

ЗАКРУЖИ́ТИ, ужу́, у́жиш, *док., розм.* 1. *перех.* Те саме, що **закрути́ти**[1] 1, 2. *Раптом схопивши дівку за стан, закружив* [Мамай] *її, засмикав, заштовхав* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 326).

◇ **Закружи́ти го́лову** *кому* — те саме, що **Го́лову закрути́ти** (*див.* **голова́**). *Думка, що Суліман в безпосередньому посланцем такої фінансової величини, як Річинський, закружили голову Безбородькові* (Вільде, Сестри.., 1958, 51); **У голові́ закружи́ло,** *безос.* — про стан запаморочення. [О л е к с а:] *Сестро, що се у тебе за пиво, що зразу так у голові закружило...* (Вас., III, 1960, 47).

2. *неперех.* Те саме, що **закружля́ти** 2. Закружляти. *Ой, чайки закружать сьогодні у горі...* (Нагн., Вибр., 1950, 124).

ЗАКРУЖИ́ТИСЯ, ужу́ся, у́жишся, *док., розм.* Те саме, що **закрути́тися**[2] 1, 2. *Ти приходь сюди уранці, Соком, росами налитись, В гострих пахощах втопитись, Закружитися у танці* (Воронько, Драгі.., 1959, 72).

◇ **Голова́ закружи́лася** — те саме, що **Голова́ закрути́лася** (*див.* **закрути́тися**). [С л і п а:] *Де ж бо мені сісти, щось голова закружилася* (Мороз, П'єси, 1959, 25).

ЗАКРУЖЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док.* 1. *перех.* Почати кружляти, обертати кого-, що-небудь. *Добре літнім ранком дочку закружляти на ганочку* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 77); *Від цієї думки потемніло дівчині в очах, а саму її підхопило якесь гігантське колесо, закружляло в шаленій круговерті* (Гримм., Незакінч. роман, 1962, 267); *// безос. З степу потягло холодним вітром, закружляло пухкими сніжинками* (Коз., Вибр., 1947, 53).

2. *неперех.* Почати рухатися (летіти, іти, танцювати і т. ін.), описуючи кола. *Рудий яструб, степовий розбійник, знявся вгору і закружляв над полем* (Донч., III, 1956, 71); *Дмухнув легенький вітерець, і між липами на алеї закружляло жовте листя* (Корн., II, 1955, 347); *Клара закружляла по кімнаті, плаття її нагадувало розкриту парасольку, а сама зовсім скидалася на барвистого метелика в польоті* (Руд., Остання шабля, 1959, 32); *Музика заграла знову. Довкола високої ялинки.. знову закружляли невтомні пари* (Собко, Стадіон, 1954, 244); *// Почати передаватися по колу* (про посуд з горілкою і т. ін.). *Знову сіли за стіл. Полилася горілка, закружляли чарки* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 111); *// Захитатися, попливти кругом* (у чиємусь сприйнятті). *На*

мить світ закружляв перед ним, і він наче втратив притомність (Вільде, Сестри.., 1958, 480).

3. *неперех.* Почати рухатися, раз у раз змінюючи напрям; забігати, заметушитися. *Художник, нервово розтираючи руки, закружляв по кабінету* (Панч, II, 1956, 67); *Корабель зменшив хід до мінімального і повільно закружляв* (Трубл., II, 1955, 393); * Образно. *Веселий сміх закружляв по всій залі, вирвався надвір* (Стельмах, Над Черемошем, 1952, 185).

ЗАКРУ́КАТИ, аю, аєш, *док., діал.* Почати кукати.

ЗАКРУ́МКАТИ, аю, аєш, *док., рідко.* Почати видавати уривчасті гортанні звуки (про птахів). *В небі журавель закрумкав — і трикутник весь за ним...* (Тич., Зростай.., 1960, 42).

ЗА́КРУТ, у, ч. Крутий поворот, дугоподібний вигин. *Картини змінюються за кожним закрутом бистрої річки* (Н.-Лев., II, 1956, 415); *Стежка закручувала тут понад яром і п'ялася стрімко до вершка; власне на тім закруті була невеличка рівна платформа* (Фр., III, 1950, 88); *В далекому закруті долини чорніли купою садки й виноградники* (Коцюб., I, 1955, 252); *Він уже хотів повернутись назад, коли побачив ген якийсь віз коло закрута* (Козл., Ю. Крук, 1950, 201); // Крива, звивиста лінія. *Вподовж висот — химерні закрути траншей* (Гончар, III, 1959, 412); //Загнута частина чого-небудь. *Це була чоркого буку, блискуче шліфована шестигранна палиця з прямим, майже як літера Г, закрутом для руки* (Ле, Міжгір'я, 1953, 436).

ЗАКРУТА́СИ, ів, *мн., розм.* Вигадливі повороти, петлі.

ЗАКРУТЕ́НИНА, и, *ж., діал.* Клопіт і метушня, пов'язані з певними турботами.— *Що то я хотів казати тобі, любчику! Ага, вибори до сойму, будь вони богом прокляті! Не можеш думкою здумати, що се за закрутенина для нашого брата, політичного урядника!* (Фр., III, 1950, 243).

ЗА́КРУТЕНЬ, тня, ч. 1. *розм.* Те саме, що **за́крут**. *З літами ріка замулюється, заростає, розбігаються протоки, ..закрутні* (Горд., Дівчина.., 1954, 190).

2. *етн., заст.* Зв'язаний вузлом пучок стебел нежатого хліба. *Літом Мотря стає жати. У Піснях ніхто не приймає,— бо помітили, що в кого Мотря жне — вся нива закрутнями унизана* (Мирний, II, 1954, 45).

ЗАКРУТИГОЛОВА, и, ч. і ж., *розм.* Непутяща людина. [В а с и л ь:] *Домаха мене покинула і сина взяла, сина!..* [М и т р о х в а н:] *І добре зробила! А що з таким закрутиголовою більше робить, як не плюнуть на нього?* (Кроп., II, 1958, 178).

ЗАКРУ́ТИНА, и, *ж., діал.* Закрут. *І не раз Питав я річки, де пливе вона від нас, І думкою гонив її тихенькі хвилі Поза закрутину далеку і стрімку* (Фр., X, 1954, 59).

ЗАКРУ́ТИСТИЙ, а, е, *розм.* 1. Хитромудрий, складний, важкий для розуміння.— *Мені можна йти? — спитав Олексій.— Ні, пробач, у мене є до тебе одне закрутисте питання* (Логв., Літа.., 1960, 38).

2. Із закрутками, завитками і т. ін. *Сагайдачний розстебнув жупан і витягнув з внутрішньої кишені складений учетверо аркуш, списаний закрутистим скорописом* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 178).

ЗАКРУ́ТИСТО, *розм.* Присл. до **закру́тистий**. *Закрутисто й хитро писав боярин* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 405).

ЗАКРУТИ́ТИ [1] *див.* **закру́чувати**.

ЗАКРУТИ́ТИ [2], учу́, у́тиш, *док.* 1. *перех.* Почати крутити, рухати, обертаючи. *Кінооператори схопились.. і закрутили ручки своїх апаратів* (Трубл., Мандр., 1938, 171); *Вітер підхопив на межнику перекотиполе.., закрутив і поніс, поніс...* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 11); *Панько Боровна вхопив Христю Кавунову.. і закрутив її в танці* (Кучер, Трудна любов, 1960, 179); * Образно. *А потім завертіло, закрутило ним життя, мов циган сонцем, де тільки не довелося побувати* (Збан., Сеспель, 1961, 98); // *безос.* [З і н ь к а:] *Вхопило* [почуття] *мене раптом, ніби вихор, і закрутило, як пір'їну!..* (Кроп., II, 1958, 57).

2. *перех.* Крутячи, довести до знемоги, втоми, запаморочення. *Танцювала* [Надія] *з Сашком, носилась з Марисею, перетанцювала Чистогорова і зовсім закрутила опецькуватого Страшка* (Баш, Надія, 1960, 75).

3. *неперех.* Почати повертати що-небудь в різні боки; замотати, затрусити (головою), завихляти (хвостом) і т. ін. *Комарик молодий спустився І дратувати заходився, Лев головою закрутив* (Гл. Вибр., 1951, 133); *Старий Гіца.. якось приступив до неї, простяг руку, закрутив баньками і крикнув: — Давай гроші! Чи я дурно тебе годуватиму?* (Коцюб., I, 1955, 373); *Валет закрутив хвостом, потім ураз наставив вуха* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 40).

◇ **Закрути́ти но́сом** *див.* **ніс**.

4. *тільки 3 ос., неперех.* Почати віяти, мести, змінюючи напрям (про вітер, куряву, сніг і т. ін.). *Дмухнуть* [троянці] *— аж вітри забурчали І закрутили.., Завили різно, засвистали* (Котл., I, 1952, 158); *Щось насувало грізне. Потемніло, завітрило, закрутила курява* (Вас., I, 1959, 123); // *безос. Насупилось небо... заховалось сонце — похмурніло... загуло, закрутило, закушпелило шляхом...* (Мирний, II, 1954, 138).

5. *неперех., перен.* Ви́кликати відчуття лоскоту, подразнення (в носі, вусі). *Душний дим закрутив в носі* (Ірчан, II, 1958, 86); // *безос. Йому закрутило у вусі, і він з напругою ковтнув слину* (Хор., Місто.., 1962, 126); *Він її ще мінціше пригортав, поки вона, випручавши руку, не мазнула його по виду.. — Ну, та й удрала* [ударила] *ж,— аж закрутило в носі! — каже він, скривившись* (Мирний, II, 1954, 70).

◇ **[Що аж] у но́сі закрути́ло (закру́тить)**, *безос.* — про почуття незадоволення чимось. *Цього ж ранку, як неждано наїхав був князь, так несподівано й виїхав. «Закрутило в носі!» — сміялись женці* (Головко, II, 1957, 240); [К а т е р и н а:] *Але я вам ще таке скажу, що аж у носі закрутить* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 65).

ЗАКРУТИ́ТИСЯ [1] *див.* **закру́чуватися**.

ЗАКРУТИ́ТИСЯ [2], учу́ся, у́тишся, *док.* 1. Почати крутитися, рухатися, обертаючись, обертом. *Світ ще не близне, а ти підіймався,— Гайда — машину верти! З грюком колеса закрутяться, Ріже повітря, свистить* (Граб., I, 1959, 491); *Несамовито закрутився маховик* (Ю. Янов., IV, 1959, 31); * Образно. *Думи колесом закрутилися в голові Романовій* (Коцюб., I, 1955, 105); // Набути кругового руху. *Вода закрутилась чорторивм* (Епік, Вибр., 1958, 169); // Почати швидко рухатися, обертаючись, кружляючи. *То ж панночка в веселому танці закрутилась* (Л. Укр., I, 1951, 6); *Він* [шаман] *закрутився жвавіше, руки й ноги заскакали, як у дерев'яного паяца, що його шарпають за нитку* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 168); *Кінь закрутився дзигою, а потім враз рвонувся і стрілою полетів до нас* (Збан., Крил. гонець, 1953, 11); *Спалахнув перший танк, закрутився на одному місці* (Кучер, Чорноморці, 1956, 372); //*перен.* Почати проходити, протікати активно, в швидкому темпі. *З того часу життя Арсена Черкашина закрутилося, завертілося, швидко мчало вперед* (Дмит., Розлука, 1957, 163); // *безос. Зовсім була засмутніла артіль! Прийшла енергійна людина, стала на чолі комуні-*

стів, ..зібрала, запалила комсомольців, і закрутилось... (Вишня, I, 1956, 410).

◇ **В голові́ закрути́лось (закру́титься)** *в кого, кому;* **Голова́ закрути́лась (закру́титься)** *чия, в кого, кому* — про стан запаморочення. *Так я заїхала до Станіслава, а поки вилізла, поки ніччю до свати дотюпала, то так прислабла, що аж мені в голові закрутилося* (Кобр., Вибр., 1954, 27); *Чим дальш їдеш, тим краща врода; пішли і долинки з прогалинами, як рута, зеленими, і яри з провалля́м, що як глянеш, то у голові закрутиться* (Стор., I, 1957, 76); *Закрутилась, заходила кругом моя голова, захиталися ноги... чую — от-от упаду...* (Мирний, I, 1954, 94); **Закрути́тися в очи́х (пе́ред очи́ма); Світ закрути́вся** *кому* — про стан запаморочення, коли здається, що все навколо хитається, робить круговий рух. *Голова моя заморочилась, зелений ліс закрутився в очах* (Н.-Лев., I, 1956, 68); — *Як махоне він мене в один висок! а далі повернеться та в другий!.. — так мені сяйт і закрутився...* (Мирний, III, 1954, 175). **Сльо́зи закрути́лися в (на) о́чі (очи́х)** *в кого, кому* — сльози з'явилися на очах, набігли на очі. *Гнат узяв сина на руки й довго дивився на нього; сльоза закрутилась йому в оці та гарячою краплею впала на лице дитини* (Коцюб., I, 1955, 75); *У нього аж сльози закрутилися на очах* (Фр., III, 1950, 85).

2. Те саме, що **закружля́ти** 2. *Чорне страховище, як крюк, закрутилося над їх головами...* (Мирний, I, 1954, 359); *Закрутилися сніжинки, як веселі комашинки* (Забіла, Веселим малюкам, 1959, 101).

3. Почати віяти, сипатися, моразу змінюючи напрямок. *Закрутиться на морі снігвиця І море з небом зіллється в хаос* (Л. Укр., I, 1951, 161); *Закрутився вітер на місці, засвистів та й зник...* (Ів., Дубок, 1950, 16); *Вже закрутилася снігова метелиця над розбурканими Гаями* (Дюпа, Назустріч.., 1958, 310).

З вітром закрути́тися — полинути невідомо куди, зникнути; завіятися. *Іде* [козак] *степом, позирає, Де та доля спочиває; А вона кудись поділась,— Мабуть, з вітром закрутилась* (Шог., Поезії, 1958, 137).

4. Почати безладно бігати, рухатися (з переляку, замішання і т. ін.). *Попереду ревуть танки, А ззаду гармати, Закрутився фашист клятий — Нікуди тікати* (Укр.. думи.., 1955, 498); *Тихо, якось по-собачому виснувши, він* [Яків] *закрутився перелякано по хаті, никнув в один куток, у другий, а потім враз щуром шмигнув в отвір підпічча* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 23); *Закрутилася стара по хаті, подолком лаву здмухує, мене на покуті коло божниці садовить* (Стельмах, I, 1962, 60); // Почати бігати, ходити навколо, поблизу кого-, чого-небудь. *Жовніри, що йшли слідком, завернули собак, і вони знов закрутились побіля дуплуватого дуба* (Стор., I, 1957, 391); — *Ну, спасибі й на цьому, спасибі, дорогенький,— радісно закрутилася* [Вереміїха] *біля воріт* (Стельмах, II, 1962, 287); // Почати швидко повертатися в різні боки. *О. Артемій закрутився в екіпажі, неначе йому десь замуляло* (Н.-Лев., IV, 1956, 108); *Мовчанка солдатів остаточно розлютувала унтера. Він скажено закрутився на місці* (Кол., На фронті.., 1959, 61).

5. *перен., розм.* Поринути в яку-небудь роботу, повністю віддатися клопотам; заклопотатися. [Вернигора:] *Я за останні дні так закрутився в підготовкою до наради, що і поговлитись не мав часу* (Корн., II, 1955, 313); *Олексій не думав про те, як йому доведеться проводити свято. Він закрутився у повсякденних турботах* (Логв., Літа.., 1960, 105).

6. *розм.* Крутячись (танцюючи або щось роблячи), дуже втомитися.— *Ох! Закрутилася я,— промовила* [Наташа] *і знову закрила очі.— Закрутилася? Напилася! На чорта було стіляки пити?* — *корив він її* (Мирний, III, 1954, 279).

7. Пролягти дуже нерівно, маючи вигини, повороти з певного місця. *Яр закрутився на всі боки* (Н.-Лев., II, 1956, 317).

ЗА́КРУТКА, и, *ж.* 1. Дерев'яний брусочок, що обертається на забитому в щось гвіздку (для замикання дверей і т. ін.). *Вже вечоріло, коли Микола побачив перед собою похилу браму. Звичним рухом відшукав закрутку й сам відчинив собі хвіртку* (Вільде, Троянди.., 1961, 33).

2. Те, що має заокруглену, спіральну форму або закручений кінець; завиток. *Кожна закрутка.. колон, кожен карниз вирізьблювалися чітко і яскраво в моторошно-фантастичному світлі пожежі* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 125); // Те саме, що **за́круток.** *Її в'ялe обличчя стягнулось, погляд твердий, і в кожній закрутці срібного волосся — рішучість* (Коцюб., II, 1955, 250).

3. *розм.* Зібрані у вузол коси, волосся. *Взяла* [Чуприниха] *в руки чорні Настині коси і, ледь затримавши на своїх долонях, мов коштовну річ, швидко переплела, скрутила в міцну закрутку, як це роблять молодиці* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 54).

4. *анат.* Звивина. *Особливу увагу потрібно звернути на величину головного мозку, на складність будови кори великих півкуль, на величезну кількість борозен та закруток, які збільшують її поверхню* (Метод. викл. анат., 1955, 181).

5. *спец.* Пов'язка з пристосуванням, яким її закручують на пораненій кінцівці, щоб зупинити кровотечу. *У випадку великої кровотечі слід накласти гумовий жгут або закрутку* (Підручник шофера.., 1960, 327).

ЗА́КРУТОК, тка, *ч.* Пасмо кучерявого волосся, закрученої у кільця шерсті і т. ін.; завиток. *Саня міцно спала, загорнувшись у ковдру з головою. Тільки непокірний закруток волосся, вибившися з-під ковдри, чорніє на білому тлі пошивки* (Шовк., Інженери, 1956, 38); *Він добре бачив трохи кривий, глибокий і засланений рот вовка, закрутки шерсті на його грудях і міцні замочені лапи* (Коцюб., I, 1955, 366).

ЗАКРУ́ЧЕНИЙ, а, *е.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **закрути́ти**[1] 1—6, 8. *Денис зубами відкрив туго закручену флягу* (Гончар, III, 1959, 411); *Приходимо до Христі — аж у неї і хата закручена* (Мирний, III, 1954, 38); *Вуса* [Богучара] *були старанно закручені догори* (Кучер, Чорноморці, 1956, 71); // **закру́чено,** *безос. присудк. сл. Закручено руки в ремені, і ноги в колодки забиті* (Мал., Звенигора, 1959, 91).

2. *у знач. прикм.* Звивистий, з багатьма поворотами. *Лука слалася, як скатерть, понад берегом закрученої річки* (Н.-Лев., IV, 1956, 104).

3. *у знач. прикм., перен.* Хитромудрий, вигадливий або пишномовний. *Висловлюючись закрученими зворотами канцелярських паперів, доповнюючи свої слова закругленими, пластичними рухами, він уміє заставити слухати* (Коп., Вибр., 1948, 15); // Химерний, складний. *Отець Сидір викомарював на одній козі закручені вензелі. Ряса його розвівалась по кімнаті, як крила* (Донч., III, 1956, 94).

ЗАКРУ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **закрути́ти**[1] 2.

ЗАКРУ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **закру́чувати** 1—4, 8. *Встановлюючи й закріплюючи освітлювальні прилади, слід пам'ятати, що під штукатуркою можуть бути прокладені трубки, отже, вибирати місця для закручування гвинтів.. треба так, щоб не пошкодити трубок* (Монтаж і ремонт.., 1956, 147).

ЗАКРУ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКРУТИ́ТИ,** учу́, у́тиш, *док.* 1. *перех.* Обертати, рухати що-небудь по колу; // Надавати чому-небудь вихрового руху. *Од*

швидкого руху вода пінилась і крутилась у вирах, закручуючи тріски, дошки, стовбури дерев (Трубл., I, 1955, 90); *Омелько якимсь невловимим рухом спритно закрутив молоко в глечику, налив у кухлі, не сплюпнувши* (Рудь, Гоміп.., 1959, 26).

◇ **Закрути́ти веремі́ю** *див.* **веремі́я.**

2. *перех.* Загвинчуючи, укріпляти в чомусь, закривати що-небудь. *Слідом ішли мокгери, ..закручували білі чашечки ізоляторів* (Кучер, Трудна любов, 1960, 425); *Батя ледве встигла поставити чайник на стіл і закрутити кран самовара* (Н.-Лев., IV, 1956, 64); *Для себе Гнат.. закрутив у тиски металеву планку* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 56); // Загвинчуючи чим-небудь, закриваючи закруткою тощо, замикати (двері і т. ін.). *Денис зачиня, прикладає замки, закручує* [їх] (**Кв.-Осн.**, II, 1956, 406); *Христя кинулась до надвірних дверей, ..зачинила й закрутила заверткою* (Мирний, II, 1954, 168); *Зоя закрила піч, закрутила дверцята* (Собко, Біле полум'я, 1952, 249).

◇ **Закру́чувати (закрути́ти) га́йку** *див.* **га́йка.**

3. *перех.* Обвиваючи, зав'язувати навколо чого-небудь або намотувати на щось. *Вдягався* [Синявін] *в узбецький одяг, навіть чалму сніжно-білу.. закручував на лису голову і їхав у гори* (Ле, Міжгір'я, 1953, 69); *Карпо зломив верх високої чорнобилини і закрутив кругом стерна* (Мирний, I, 1954, 247).

4. *перех.* Звивати джгутом, зав'язувати що-небудь у вузол і т. ін. *Дорогою зірвав* [дід] *по кущику горицвіту, золототисячнику і дроку, згорнув докупи, закрутив і заткнув собі за лівий чобіт* (Стор., I, 1957, 90); *Маріна перестала бавитись волоссям, закрутила його недбало у вузол* (Вільде, Сестри.., 1958, 341); // Завивати (вуса, волосся). *Кум-полковник, ..огрядний, кругловидий, червоний, усе вуса закручує правицею* (Вовчок, I, 1955, 133); // Виводячи криву лінію, загинати її донизу, вбік і т. ін. *Яків узяв перо... усі здивувались — витріщились. А він.. виводе* [виводить]: *Яків Карпович Бородай,— ще й крюк закрутив* (Мирний, I, 1954, 203).

5. *тільки док., перех., перен.* Захопити цілком, не лишаючи вільного часу. *В перші дні після випуску, як тільки пішла* [Настя] *на ферму, зробила кілька записів, а потім закрутило життя, з ранку і допізна на роботі, ніколи було за перо взятись* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 90).

6. *тільки док., перех., перен., розм.* Діючи певним чином, ви́кликати у когось почуття кохання; закохати. [П и л и п:] *Гляди ж мені, не упусти такого жениха, як Никодим.. Та тебе не треба вчить, закрутиш хоч кого* (К.-Карий, I, 1960, 425).

7. *неперех., перен.* Говорити хитромудро, вигадливо або пишномовно. [К а т р я:] *Професор таке говорить на лекції, що в голові макітриться, нічого не розумієш.. А він ще навмисне закручує. От закручує, закручує, щоб незрозуміліш було* (Мик., I, 1957, 131);—*Любов ругав армії... хм... закрутив,— посміхнувся Сагайда, пригадуючи, що колись уже чув щось подібне від Брянського* (Гончар, III, 1959, 318).

8. *перех., перен.* Заплутувати яку-небудь справу. [П е р е д е р і й:] *Адже як почне* [Стрижаченко] *крутити, як почне вертіти, то й праве діло так закрутє* [закрутить], *що сам чортяка.. в його правди не дошукається* (Мирний, V, 1955, 123).

◇ **Закру́чувати (закрути́ти) го́лову** *див.* **голова́**; **Закру́чувати (закрути́ти) любо́в** — залицятися, вступати в любовні стосунки. *Так, от же чортова баба,— сама до парубка в'язне, при людях прямо. А потім разом із млина і вони, і він, Гнида, пішов. Так біля воріт Мотузчиних бачив: закручують уже любов* (Головко, II, 1957, 69); **Закрути́ти на вус** *див.* **вус**; **Закру́чувати одну́ і ту ж пласти́нку** — говорити весь час те саме. *Бурчить* [теща], *зітха, одну і ту ж Закручує пластинку: —Чого женишсь? Який ти муж? Ти любиш м'яч, не жінку!* (С. Ол., Вибр., 1959, 266); **Закрути́ти світ** [1]; **Закрути́ти харама́на** *див.* **харама́н.**

ЗАКРУ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАКРУТИ́ТИСЯ**, учу́ся, у́тишся, *док.* 1. Скручуватися, завиватися кільцями, загинатися на кінці. *Необстрижені волоски на висках закручувались кучерями, неначе гарний смушок* (Н.-Лев., III, 1956, 15); *Сивий димок, мов нитка, виходив з чубука, закручуючись на верхньому кінці...* (Мирний, I, 1954, 285); *Спідничка вся наче з білих пелюсток, вони густо накрохмалені і трошки закручуються вгору* (Ів., Таємниця, 1959, 35).

2. Загвинчуватися. *Він* [комендант гуртожитку] *«критикується», мовить своє:.. — 6 давня потреба У радіоточках І в тім, щоб закручувавсь кран хоч один* (С. Ол., Вибр., 1959, 212).

3. *розм.* Пов'язуватися, зачіпатися чим-небудь. *Закрутилась Мася в таку ж хустку, яка в мами на голові* (Свидн., Люборацькі, 1955, 54).

4. *розм.* Звиватися, мати повороти, загини. *Лукина все сиділа надворі й дивилась на той куток, де річка закручувалась* (Н.-Лев., III, 1956, 357); *Ось уже знайомий горбик, по якому закручується змією дорога* (Фр., IV, 1950, 326); *Оддалеки гайок синіє, ..шлях угору закручується, як золота нитка* (Вовчок, I, 1955, 8).

5. *тільки недок.* Нас. до **закру́чувати** 1, 3, 8.

ЗАКРЮКАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Почати крюкати (про птахів).

2. *діал.* Почати квакати (про жаб). *Жаби закрюкали* (Сл. Гр.).

ЗАКРЯ́КАТИ, кря́каю, кря́каєш і кря́чу, кря́чеш, *док.* Почати крякати. *Ворони на дзвіницю сіли і закрякали* (Черемш., Тв., 1960, 255); *Крук закрякав над його головою* (Фр., VII, 1951, 405); *Качки голосно закрякали і побралися на берег* (Панч, III, 1956, 31).

ЗАКУ́БЛИТИСЯ, люся, лишся, *док.* 1. Почати кублитися, робити гніздо, кубло в землі; // Закрутитися на місці, риючи землю. *Другий танк рикнувся просто на нас. Потрощив мою порожню рушницю і закублився над нами* (Ю. Янов., I, 1954, 87).

2. Почати звиватися клубами; заклуботатися.

ЗАКУ́БРИТИ *див.* **заку́брювати.**

ЗАКУ́БРИТИСЯ *див.* **заку́брюватися.**

ЗАКУ́БРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАКУ́БРИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Щільно закривати, припиняючи доступ, прохід куди-небудь.— *Виходів з гаванеї тільки два. А закубрюємо ми.. всі чотири гавані* (Смолич, V, 1959, 474); [Л о т о ц ь к а:] *Він може справді таки.. заткнути вікна шинелями або прозодежею, герметично закубрити...* (Мик., I, 1957, 210).

ЗАКУ́БРЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАКУ́БРИТИСЯ**, иться, *док.*, *рідко.* 1. Щільно закриватися.

2. *тільки недок.* Нас. до **заку́брювати.**

ЗАКУВА́ТИ [1] *див.* **заку́вувати.**

ЗАКУВА́ТИ [2], у́ю, у́єш, *док.* Почати кувати (про зозулю). *Закувала зозуленька В зеленому гаї, Заплакала дівчинонька — Дружини немає* (Шевч., II, 1953, 124).

◇ **Зозу́ля закує** *по кому, етн.*— хтось помре. [І в а с и к:] *Зайчика звільни негайно!* [В о в к:] *О! Який герой з'явився! Я колись з такими бився. Зараз по тобі зозуля В темнім лісі закує. Ну, розказуй, чий ти є?* (Фомін, Вибр., 1958, 216); **По́ки зозу́ля закує́** — поки настане весна, тепло.— *Я тобі в очі скажу: нероб ти! Да, ледар. Ждеш, поки зозуля закує!* (Горд., II, 1959, 307).

ЗАКУВІКАТИ, ає, *док.* Почати кувікати. *От і свині закувікали по чистих свинарниках* (Ю. Янов., II, 1954, 166); * Образно.— *Ат, верз* [ніп] *щось таке, що й купи не держиться; ще й на кінці закувікає!* — *говорив титар* (Н.-Лев., III, 1956, 62).

ЗАКУГИКАТИ, ає, *док.* Почати кугикати, видавати звуки «куги». *В гаю, за яром, закугикав сич, сумний голос розкотився в нічному повітрі* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 14).

ЗАКУДИКАТИ *див.* **закудикувати.**

ЗАКУДИКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКУДИКАТИ**, аю, аєш, *док., перех. і без додатка, розм.* Заплутуючи людину, куди йде або їде, прирікати її, за повір'ям, на невдачу. *Не питали їх* [заробітчан] *по селах — куди? Гріх закудикувати нещасних* (Гончар, Таврія, 1952, 5); *— Куди ти? — потягнулася за нею й Ганна.— Куди, куди! Сиди й не закудикуй. Потім скажу! — гукнула з ходу Мотря* (Коз., Сальвія, 1959, 159).

ЗАКУДКУДА́КАТИ, закудкуда́чу, закудкуда́чеш *і* закудкудака́ю, закудкудака́єш, *док.* Почати кудкудакати. *Залопотівши крильцями, над хатою звилися голуби, закудкудакали кури* (Довж., Зач. Десна, 1957, 470); * Образно.— *З чим пиріжки, тьотю? З печінкою? — Іди, йди, знаємо таких! — закудкудакала спекулянтка* (Мик., II, 1957, 332).

ЗАКУ́ДЛАНИЙ, а, е, *розм.* Із розпатланим, сплутаним волоссям. *З хати одчинилося вікно, визирнула закудлана та заспана голова* (Вас., II, 1959, 49).

ЗАКУ́ДЛАТИ, аю, аєш, *розм.* Док. до **ку́длати.**

ЗАКУ́ДЛАТИСЯ, ається, *розм.* Док. до **ку́длатися.** *Булькаті Ауерові очі випиралися з орбіт, акуратна його зачіска закудлалася, ніздрі здригалися* (Хижняк, Тамара, 1959, 98).

ЗАКУДЛА́ТІТИ, ію, ієш, *док., розм.* Стати кудлатим. *Борода в нього і на щоках, і на вухах; один тільки ніс біліє в-під картуза, а то все заросло, закудлатіло* (Ряб., Жайворонки, 1957, 185).

ЗАКУЙО́ВДЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **закуйо́вдити 1.** *Вигук над самим вухом злякав жене. Передо мною стояв чоловік — розхристаний, з могутніми грудьми, з чорною закуйовдженою чуприною* (Хор., Ковила, 1960, 47); *// у знач. прикм.* Із розпатланим, сплутаним волоссям. *Поперек дороги розкинулася та міцно спала якась манесенька дівчинка..; на закуйовдженій, нечесаній голівці красувалося два реп'яхи* (Л. Янов., I, 1959, 313); * Образно. *Біжить Арсень сам, плентаючи обважнілими ногами в полеглім, закуйовдженім просі* (Ле, Мої листи, 1945, 142).

ЗАКУЙО́ВДИТИ, джу, диш, *док., розм.* 1. *перех.* Розпатлати, сплутати; закудлати (волосся).

2. *безос.* Почати віяти, мести.— *Пустіть хоч у хату... Оце б'є яке! Оце закуйовдило!* (Мирний, III, 1954, 12).

ЗАКУЙО́ВДИТИСЯ, джуся, дишся, *док., розм.* 1. Розпатлатися, сплутатися, закудлатися (про волосся).

2. *перен.* Заворушитися, захвилюватися. *Під той саме час ляхи закуйовдилися!* (Мирний, II, 1954, 88).

ЗАКУКУРІКАТИ, закукурікаю, закукурікаєш *і рідко* закукурічу, закукурічеш, *док.* 1. Проспівати кукуріку, кукурікнути. *Потріпав* [півень] *крилами, закукурікав та — шубовсть у Лаврінові огірки* (Н.-Лев., II, 1956, 372).

2. Почати кукурікати; *// безос. На повний голос залився магнітофон. Заверещало, засвистіло, закукурікало і занявчало по-котячому* (Збан., Мор. чайка, 1959, 158).

ЗАКУКУРІЧЕНИЙ, а, е, *діал.* Розпалений люттю, злий.— *Ти чуєш, що я тобі кажу! — гримнув* [директор] *в таким ревом, що аж Мігалаке вибіг з сусідньої кімнати. Вибіг запінений, закукурічений* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 195).

ЗАКУКУРІЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док., діал.* Розпалитися, розсердитися. [Федір *(закукурічився):*] *Хто? Я брехач? Бодай я сконав, як не бачив на власні очі! Як не вискочить з вільшини, як не кинеться* [лев] *на телицю, а сіячі ..врозтіч — хто куди!* (Галан, I, 1960, 470).

ЗАКУЛІСНИЙ, а, е. 1. *театр.* Який знаходиться або відбувається за кулісами. *Мало не всі, за винятком корифеїв, почали завидувать моєму поспіху* [успіхові], *почали, як кажуть, підставлять коління та чинить всякі закулісні каверзи* (Збірник про Кроп., 1955, 64); *Василь Васильович пройшов у закулісну частину* [театру] *і поволі почав роздягатись* (Дмит., Наречена, 1959, 126).

2. *перен.* Таємний, прихований від інших. *В бічній кімнаті суду тим часом відбувалась одна з тих закулісних комедій, якими переповнена історія буржуазного судочинства* (Кол., Терен.., 1959, 278).

ЗАКУЛЬБА́ЧЕНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **осі́дланий.** *Дівчина, побачивши на березі закульбачених коней і вусатого ротмістра, нарешті зрозуміла, що діється перед нею* (Панч, III, 1956, 32).

ЗАКУЛЬГА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* 1. Почати кульгати. *Одну ногу зігнуту держить* [Грицько], *а як ступив — закульгав, і холоша в крові. Поранений, знати* (Головко, I, 1957, 350).

2. Піти кульгаючи. *Розсміявся* [майор], *ще раз міцно стиснув Андрія за плечі і швидко закульгав до свого столу* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 40); *Дорош закульгав із хліва* (Тют., Вир, 1964, 383).

ЗАКУЛЬТИВО́ВАНИЙ, а, е, *с. г.* Дієпр. пас. мин. ч. до **закультивува́ти.** *При садінні картоплі на мілко зораному або мілко закультивованому полі спостерігається погане загортання бульб* (Колг. село, 11.I 1955, 3).

ЗАКУЛЬТИВУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех., с. г.* Док. до **культивува́ти.** *Якщо до садіння картоплі пройшли дощі, грунт запливе і ущільнився, поле треба закультивувати повторно на меншу глибину* (Колг. енц., II, 1956, 251).

ЗАКУ́МКАТИ, ає, *док., розм.* Почати кумкати. *На ставу повільно і волосно закумкали жаби* (Кучер, Прощай.., 1957, 469).

ЗАКУНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док., розм.* Почати куняти; задрімати.— *Пасу, пасу, та й закуняю з голоду,— далебі!* (Барв., Опов.., 1902, 314); *Я й сам не запримітив, коли закуняв, зігрівшись біля маминого боку* (Збан., Мор. чайка, 1959, 136).

ЗА́КУП, а, ч. У стародавній Русі — бідний селянин, який одержав позичку від землевласника і став залежним від нього. *Люди, які потрапили в кабалу до феодала, оформлену особливим договором — «рядом», звались рядовичами. Однією з категорій рядовичів були закупи. Ця назва походить від певної суми грошей (купи), одержаної в борг від хазяїна з умовою відробітку* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 448).

ЗАКУПА́ННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **закупа́ти.**

ЗАКУПА́ТИ *див.* **закупо́вувати.**

ЗАКУПА́ТИСЯ [1], *див.* **закупо́вуватися.**

ЗАКУПА́ТИСЯ [2], а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почати купатися. * Образно. *Розійшлися чорні хмари, і в.. озерах сонце закупалось* (Укр.. казки, 1951, 400).

◇ **Закупа́тися в сріблі-зо́лоті** — стати дуже багатим. *І підеш тоді, Милий синочку, І з панами сам Порівняєшся, В сріблі-золоті Закупавшися* (Рудан., Тв., 1956, 67).

ЗАКУПИТИ *див.* **закупо́вувати.**

ЗАКУПІВЕ́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до закупівлі. *Скасування обов'язкових поставок, натуроплати МТС і встановлення нових закупівельних цін на сільськогосподарські продукти створюють нові умови для зміцнення й зростання економіки колгоспів* (Колг. Укр., 10, 1958, 5).

ЗАКУПІ́ВЛЯ, і, *ж.* Дія за знач. **закупо́вувати** 1. *Всі гроші, які в них були, пішли на закупівлю різних, хоч і дрібних, але вкрай потрібних для спільного життя речей* (Дмит., Роалука, 1957, 15); *Закупівлі кожного конкретного продукту треба поступово.. зосереджувати там, де в найкращі можливості для його виробництва* (Ком. Укр., 5, 1960, 57).

ЗАКУ́ПКА, и, *ж., заст.* Те, що **куплене**; куплений товар. *Вона сховала всі свої закупки, не похваливши навіть перед ним* (Н.-Лев., I, 1956, 385).

ЗАКУ́ПКА, и, *ж.* Те саме, що **закупі́вля**. *Система державних закупок повинна бути спрямована на збільшення кількості і поліпшення якості заготовлюваних сільськогосподарських продуктів на основі всемірного піднесення колгоспної економіки* (Програма КПРС, 1961, 71).

ЗАКУ́ПЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **закупи́ти**. *В кухні Гольдбаумів на стільниці насипана купа черниць, свіжо закуплених на торзі* (Фр., II, 1950, 80); *Закуплена з осені картопля зберігалася цілу зиму в кагатах* (Коз., Сальвія, 1959, 205); // **заку́плено**, *безос. присудк. сл. Нічого не закуплено: Козу півбока куплену, Для сміху, на потіху, Додому привезуть* (Олесь, Вибр., 1958, 289).

ЗАКУПЛЯ́ТИ *див.* **закупо́вувати**.

ЗАКУПЛЯ́ТИСЯ *див.* **закупо́вуватися**.

ЗАКУ́ПНИЙ, á, é. Те саме, що **закупіве́льний**.

ЗАКУ́ПНИК, а, ч. Той, хто займається закупівлею чого-небудь (товарів, продуктів і т. ін.).

ЗАКУ́ПНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **заку́пник**.

ЗАКУПО́ВУВАННЯ, я, *с.* Те саме, що **закупі́вля**.

ЗАКУПО́ВУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **ЗАКУПА́ТИ**, áю, áєш *і розм.* **ЗАКУПЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАКУ́ПИТИ**, уплю́, у́пиш; *мн.* заку́плять; *док., перех.* 1. Одержувати за гроші, купувати що-небудь, перев. у великій кількості. *Купці приїздили, закуповували хліб, сіль, хутра, шкури* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 425); *Де хліба приторгує* [Тихон], *де підводи наньме* [найме], *та усе недорого і дешевш проти усіх, що тогді зо всіх голодних місць понабігали закупати* (Кв.-Осн., II, 1956, 145); *Закупив* [Рустем] *по дорозі мало не цілу крамницю, щоб ублагати Айше* (Коцюб., II, 1955, 158); // Одержувати за гроші право на користування чим-небудь. *Леміщиха закуповувала садки, пильнувала там ціле літо і висилала хури з овочами в степові міста на продаж* (Н.-Лев., I, 1956, 172); *Молодиця Рада та весела, Ніби з паном повінчалась — Закупила села* (Шевч., I, 1951, 315).

2. *заст.* Підкуповувати, схиляючи кого-, що-небудь на свій бік, на свою користь. *Суди усі сполошили* [багачі], *сиплячи грішми, закупляючи судську дію — хочуть вони Кармелюка знов схопити, та міцніш зачинити, та дальш зіслати* (Вовчок, I, 1955, 366); *Закупила батька, щоб горілки не пив* (Номис, 1864, № 6479).

ЗАКУПО́ВУВАТИСЯ, ується *і рідко* **ЗАКУПА́ТИСЯ**, áється *і розм.* **ЗАКУПЛЯ́ТИСЯ**, я́ться, *недок.* Пас. до **закупо́вувати**. *В центральних районах Росії закуповувались необхідні матеріали — вовна, фарби, інструменти* (Іст. УРСР, I, 1953, 349).

ЗАКУПО́РЕНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **заку́по́рити**. *Пляшки, після наповнення їх газованою водою, мусять бути негайно герметично закупорені* (Технол. інструкція, 1954, 37); // *у знач. прикм. У погребі — густий, закупорений мед і молоде вино* (Логв., Літа... 1960, 80).

ЗАКУ́ПОРИТИ *див.* **заку́по́рювати**.

ЗАКУ́ПОРИТИСЯ *див.* **заку́по́рюватися**.

ЗАКУ́ПО́РКА, и, *ж., спец.* Дія і стан за знач. **заку́по́рити і заку́по́рювати**. *Бракувальниці зобов'язані уважно оглянути пляшки з напоями для виявлення неповного наливу, поганої закупорки, тріснутих або битих пляшок* (Технол. інструкція, 1954, 38); *Однією з частих хвороб серця є стенокардія, або грудна жаба, що проявляється в приступах різких болів у ділянці серця і не раз кінчається закупоркою вінцевих судин* (Наука.., 3, 1957, 16); * Образно. *В той же час це загнивання* [імперіалізму] *не означає цілковитого застою, закупорки продуктивних сил і не виключає зростання капіталістичної економіки в окремі періоди в окремих країнах* (Програма КПРС, 1961, 24).

ЗАКУ́ПО́РЮВАЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до закупорювання. *Закупорювальні машини.*

ЗАКУПО́РЮВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **заку́по́рювати**. *Під час розливу і закупорювання пляшок робітники повинні працювати в рукавицях, щоб захистити руки від порізів осколками скла* (Технол. інструкція, 1954, 80).

ЗАКУ́ПО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАКУ́ПОРИТИ**, рю, риш, *док., перех., спец.* Щільно закривати отвір у чомусь; закорковувати. *Готове пюре розливають в скляні або жерстяні полаковані зсередини банки, герметично закупорюють і стерилізують* (Укр. страви, 1957, 297); *Якщо закупорити круглодонну колбу, коли в ній кипить вода, і негайно загасити спиртівку, то, як показує дослід, кипіння деякий час триває, хоч вода остигає* (Фізика, II, 1957, 51); // Загороджувати собою який-небудь отвір. *Ці мікроби* [залізобактерії] *часто зустрічаються.. навіть у водопровідних трубах, нерідко закупорюючи їх та утруднюючи подачу води* (Наука.., 9, 1956, 33).

ЗАКУ́ПО́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАКУ́ПОРИТИСЯ**, ться, *док., спец.* 1. Щільно закриватися; // Засмічуючись, перекриватись (про отвори). *У приладах, частини яких з'єднані довгими відрізками гумових трубок, треба перевірити, чи не закупорилися або не перегнулися трубки* (Метод. викл. анат.., 1955, 15).

2. *тільки недок.* Пас. до **заку́по́рювати**.

ЗАКУПО́РЮВАЧ, а, ч., *спец.* Робітник, що закупорює пляшки, банки і т. ін.

ЗАКУПО́РЮВАЧКА, и, *ж., спец.* Жін. до **закупо́рювач**.

ЗАКУ́ПОЧНИЙ, а, е. Те саме, що **закупіве́льний**. *Політика щодо закупочних цін на сільськогосподарську продукцію і відпускних цін на засоби виробництва для села повинна враховувати інтереси розширеного відтворення як у промисловості, так і в сільському господарстві і створення необхідних нагромаджень у колгоспах* (Програма КПРС, 1961, 71).

ЗАКУ́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **закури́ти**[1] 1, 2. *Грицько й чоботи закурені пилом дістав, що вже з півроку висіли в коморі* (Барв., Опов.., 1902, 164); *Ось він, знайомий маленький, присадкуватий, закурений паровозним димом вокзал* (Хижняк, Тамара, 1959, 269).

ЗАКУРИ́ТИ[1] *див.* **заку́рювати**.

ЗАКУРИ́ТИ[2], ить *і* **ЗАКУРІ́ТИ**, закури́ть *і рідко* закурі́є, *док.* 1. Почати диміти, виділяти дим або ароматичну речовину; задиміти. *Закурїли комини на черепичних дахах, і запахло з кожної печі смачною стравою* (Кучер, Чорноморці, 1956, 392); *Мар'ян кладе дровця у піч, виймає з кишені кресало, кремінь і губку. Затанцювали іскри навколо пальців чоловіка, .. і відразу по хаті*

приємно, духом бджіл, закадила, закурила губка (Стельмах, І, 1962, 178); *Наймити старались, і скоро на степовій могилі купа ладану закуріла й пойнялась полум'ям* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 33); // Запарувати. *Закурила земля димом та парою* (Н.-Лев., IV, 1956, 13).

2. Огорнутися здійнятою курявою, здійнятим з землі снігом і т. ін., запилити. *Закурі́ли киптягою токи, де перевівали купи намолоченої пашні* (Мирний, IV, 1955, 248); — *Ну й швидка! — з подивом і повагою признав Данило, коли за Мариною закурили небруковані печерські дороги* (Смолич, Мир.., 1958, 45).

3. *тільки* **закурі́ти.** Вкритися кіптявою; закоптитися. *У хаті в тебе, Параско, як у сажу: лави не змивані, комин закурів, як у винниці* (Барв., Опов.., 1902, 108).

4. Почати віяти, мести, здіймаючи сніг, куряву і т. ін. (про вітер, заметіль і т. ін).. *Уже ніч, глуха, темна, засіла землю, зірвався вітер, закурив снігами* (Фр., VIII, 1952, 221); *Шугнули з-під млина вітринята, подалися поміж мерзлими бур'янами, закурі́ли десь аж під гаєм* (Вас., І, 1959, 196); // *безос. А надвечір крутнула справжня завірюха, забило, закурі́ло* (Допч., III, 1956, 128).

5. Здійматися в повітря, стелитися, витися над землею (про дим, куряву, сніг і т. ін.). *Поважної ходи Роман не знає: поклич його — підбіжить з підскоком, пошли куди — подасться так, що тільки пісок закурить* (Вас., І, 1959, 59); // *безос. Пройшов до ясел, набрав у руку полови і кинув — суха, аж закурі́ло з неї* (Головко, І, 1957, 322).

Аж (тільки) закури́ть (закурі́ло), *безос.* — уживається на позначення дуже швидкого руху. *Мати стращає, що я замерзну. І чого б я змерз? Та я як чкурну, аж закурить!* (Мирний, IV, 1955, 289).

6. *перен.* Швидко піти, поїхати і т. ін., здіймаючи на своєму шляху куряву. *Під'їжджаємо до міста. Пан закурі́в коло нас і випередив. В'їхали в місто. Хутко протороxтіли порожніми вулицями* (Вовчок, І, 1955, 137); *Все поглядав* [Костя] *на дорогу.. Чи не закурить на ній вертлявий газик голови колгоспу* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 209).

ЗАКУРИ́ТИСЯ [2] *див.* **заку́рюватися.**

ЗАКУРИ́ТИСЯ [2], и́ться і **ЗАКУРІ́ТИСЯ,** закури́ться і *рідко* закурі́ється, *док.* 1. Почати диміти, виділяти дим; задимі́ти. *Солома закурилась, потім спалахнула вогнем. Василько витяг до вогню руки...* (Панч, Син Таращ. полку, 1946, 61); *Закурилися вогнища з сухих бур'янів* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 158); // *безос. Згодом закурилося в хаті, а ще трохи й піч дихнула полум'ям* (Кач., Вибр., 1953, 439); // Занарувати. *Закурі́лася земля, задиміла; пішов дощ, дрібний та тихий, мов крізь сито засіяв* (Мирний, І, 1954, 355).

2. Огорнутися здійнятою курявою, здійнятим з землі снігом і т. ін. *Вже на вечірньому пруві було сонце, коли, нарешті, Ярема помітив, як закурилася вдалині дорога. Хтось їхав* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 159); *Вітер зривався спершу несміливо, степ злегка закурився сніговим пилом, потім почали виникати білі змійки* (Руд., Остання шабля, 1959, 235); // Оповитися, огорнутися чим-небудь (туманом, млою і т. ін.). *У небі почали то там, то там витикатися зірочки, долина закурілася туманом* (Мирний, І, 1954, 170); *Вже третю добу сіє на полонині дрібний мачкатий дощик. Закурились верхи, закутало́сь небо, і в сірій мряці пропали гори* (Коцюб., II, 1955, 323).

3. Здійматися в повітря, стелитися, витися над землею (про дим, куряву, сніг і т. ін.). *Дим закурився з кадила* (Граб., І, 1959, 137); *Довгождана пилюка квітневих доріг! Уперше в цьому році закурилася ти над військами* (Гончар, III, 1959, 298).

Аж (тільки) закури́ться (закурі́лося), *безос.* — уживається на позначення дуже швидкого руху. *Переночуйте ви тут, а завтра.. курнемо в село так, що аж закуриться* (Фр., II, 1950, 51); *От він і сів на бричку: «торкай!» — і тільки закурилось* (Свидн., Люборацькі, 1955, 117).

ЗАКУРІ́ЛИЙ, а, е. 1. Покритий пилом, курявою; запилений. *Його я бачив; йшов він рано По закурі́лих вулицях, І дні майбутнього Ірану В його світилися очах* (Шпорта, Вибр., 1958, 173).

2. Покритий кіптявою; закоптілий. *За всіх, молодих і старих, Ми клятву дамо перед боєм, Що стін закурі́лих твоїх Не бити ворожим набоям* (Укр.. думи.., 1955, 385).

ЗАКУРІ́ТИ *див.* **закурити** [2].

ЗАКУРІ́ТИСЯ *див.* **закури́тися** [2].

ЗАКУРЛИ́КАТИ, закурли́каю, закурли́каєш і закурли́чу, закурли́чеш і **ЗАКУРЛЮКАТИ,** аю, аєш, *док.* Почати курликати (про журавлів). *Раптом у небі закурликали журавлі, і Андрій залишив свою роботу, прислухався і застиг* (Гур., Наша молодість, 1949, 227); // Утворювати звуки, що нагадують курликання журавлів. *У трубці щось запищало, закурликало, загуло, ну, точнісінько тобі лірник заграв* (Кол., Терен.., 1959, 350).

ЗАКУРЛЮКАТИ *див.* **закурли́кати.**

ЗАКУРНИ́КАТИ, аю, аєш, *док., перех. і без додатка, розм.* Почати курникати. *Закурникати пісню.*

ЗАКУ́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заку́рювати.** *Одна* [риба] *йшла на засіл, інша — на закурювання, а інша — на обід рибалкам* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 242).

ЗАКУ́РЮВАТИ, юю, юєш і *рідко* **ЗАКУРЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАКУРИ́ТИ,** уря́, у́риш, *док.* 1. *перех.* Покривати пилом, запорошувати. *Василь місяць од місяця все новину уводить, то на лави гримає — стільців йому треба,.. то долівка курна, тільки убор закурює, ..то в хаті і тісно і жарко* (Мирний, IV, 1955, 117).

2. *перех.* Покривати кіптявою. *У полоні наша мати, наша стара українська земля у полоні. Як обвал, звалився на неї ворог, затоптав підлим фашистським своїм чоботом, залив кров'ю, закурив пожежами, ганьбив шибеницями, пограбував* (Довж., III, 1960, 49); // Закінчувати, коптити.

3. *перех. і без додатка.* Запалювати (люльку, цигарку і т. ін.). *Оце по обіді закурюємо цигарки* (Коцюб., І, 1955, 464); *Витяг* [Давид] *кисет, став закурювати* (Головко, II, 1957, 38); *Балабуха курив люльку з довгим цибуком.., викурив одну, закурив другу, потім третю* (Н.-Лев., III, 1956, 96); — *Дайте й мені закурити,— несподівано сказала Марія* (Кучер, Чорноморці, 1956, 371); *Будем, брате, З багряниць онучі драти, Люльки з кадил закуряти* (Шевч., II, 1953, 344); * Образно. *Хрипкий далекий пароплав сигару закурив* (Тич., І, 1957, 61).

4. *тільки док., неперех., розм.* Почати пиячити; запити, загуляти. *Засумував свекор, ..а Яків запив... Страшно закурив Яків. Було таке, що попід шинками валявся* (Мирний, І, 1954, 229); *Чолов'яга, як мур, як мак цвіте, ще краще, ніж парубком був, а якийсь приголомшений, мов тая тума. Ото тільки часами, як вирветься, та як закурить — тільки держись, шапко! П'є та й б'ється, й плаче!* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 79).

ЗАКУРЮВАТИСЯ, юю́ся, ю́єшся, *недок.*, **ЗАКУРИ́ТИСЯ,** уря́ся, у́ришся, *док.* 1. Покриватися пилом, ставати закуреним. *Вона* [губернія] *недавненько відбула свою місячну ярмарку, закурилася та замурзалася, ярмарковим духом тхнула* (Мирний, III, 1954, 255);

//*перен.* Гартуватися. *Вихованці семінарії, коли їх зразу не ламало вчительське життя, пізніше закурювались у боротьбі і робились міцними, як криця* (Вас., IV, 1960, 16).

2. Покриватися кіптявою. *Увесь дім закурився і почорнів од диму* (Сл. Гр.); // Закопчуватися.

3. Запалюватися (про люльку, цигарку і т. ін.). *Ніяк не закурюється люлька — тютюн вогкий* (Сл. Гр.).

ЗАКУРЯ́ТИ *див.* **заку́рювати.**

ЗАКУ́САНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **закуса́ти.** *Розповідав* [дід] *про закусаного бджолами до півсмерті злодія, який хотів украсти з пасіки вулик з медом...* (Донч., II, 1956, 452).

ЗАКУСА́ТИ, а́ю, а́єш, *перех., док., розм.* Кусаючи, жалячи, довести до загибелі, умертвити. — *Оце яка халепа трапилась! Отже ще закусають* [бджоли] *Оришку на смерть! — гомоніли баби в сінях* (П.-Лев., IV, 1956, 197).

ЗАКУСИ́ТИ [1] *див.* **заку́шувати** [1].

ЗАКУСИ́ТИ [2] *див.* **заку́шувати** [2].

ЗА́КУСКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **заку́шувати** [2]. *То було перед обідом, за закускою. А що то було за обідом?* (Мирний, III, 1954, 288); *Дід згадав про горілку, а чорт зараз і частує і на закуску тягне із сумки печену качку і пшеничний пухлий буханець* (Стор., I, 1957, 87).

◇ **На за́куску** — на закінчення. [Р е в е к а *(бере гвинтівку):*] *Давай. Ударю на закуску. (Стріляє)* (Мик., I, 1957, 247).

2. Легкі страви, звичайно холодні, що їх їдять перед обідом для збудження апетиту. *Стіл був заставлений всякими стравами — шинка під турецьким флагом і індик під італійським, холодні закуски* (Коцюб., III, 1956, 412); *Принесли легкої закуски, фруктів і охолодженого вина* (Сміл., Сад, 1952, 131); // Те, чим закушують, заїдають що-небудь випите (вино, горілку і т. ін.). *На столі була закуска — чехоня й хліб. Усі пили й їли* (Гр., I, 1963, 312); *Видно, вже було по вечері, бо стіл був заставлений тільки різного роду винами, лікерами та купами закусок — усякого солодкого печива* (Фр., I, 1955, 318).

ЗАКУ́СОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **за́куска.** *— Столик у садок, у бесідку, — порядкував Антон Петрович.— Та розпорядись, Писточко, свічок туди; воно б годилося на другий столик — водочку, закусочку* (Мирний, III, 1954, 146); *— А тут закусочка... Якраз, знаєте, на йоржеву юшку нагодились* (Довж., I, 1958, 441).

ЗАКУ́СОЧНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **за́куска.** *Із закусочних виробів найпоширеніші бутерброди* (Технол. пригот. їжі, 1957, 185); // Стос. до закуски. *Під салатник підставляється столова або закусочна тарілка* (Укр. страви, 1957, 394).

2. *у знач. ім.* **заку́сочна**, ної, *ж.* Вид їдальні, в якій продають страви, що готуються швидко і просто. *У закусочній уранці Він кричав офіціантці: «Гусака мені піджар! Я вибійник! Я шахтар!»* (С. Ол., Вибр., 1959, 194).

ЗАКУ́СТРАНИЙ, ЗАКУ́ШТРАНИЙ, а, е, *діал.* Скуйовджений, сплутаний. *Сивувата борода Окселя, мов закуштрана мичка, запорошена остюками* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 219); // Із скуйовдженим, сплутаним волоссям. *Нерозчісана, у старім заляженім уборі сиділа вона біля вікна, край столу, підпершн свою закустрану голову рукою* (Мирний, III, 1954, 225).

ЗАКУ́СТРАТИ і **ЗАКУ́ШТРАТИ**, аю, аєш, *док., перех., діал.* Скуйовдити, зробити кудлатим, розпатланим.

ЗАКУ́СУВАТИ [1] *див.* **заку́шувати** [1].

ЗАКУ́СУВАТИ [2] *див.* **заку́шувати** [2].

ЗАКУТ, а, *ч., розм.* Віддалений або малопомітний куток у приміщенні. *Твердохлібові здалося, ніби він потрапив у глухий темний закут, де нічим дихати* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 6); * Образно. *Та вже з чорних закутів плазували змії, сповзались в єдине гадюче кубло, спішили викрасти в людей світло, яке лилося зі Сходу* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 30); // Віддалене, малопомітне, звичайно відлюдне місце. *Мирон прямує до свого лісового закута, де біля ставочка, отороченого подвійною рамою в очерету та кущів, стоїть його нова охайна хата* (Стельмах, II, 1962, 42).

ЗАКУ́ТА, и, *ж., діал.* Хлів, хлівець. *На передньому плані дві закути для свиней* (Л. Укр., II, 1951, 194); //Курник або інше приміщення для свійської птиці. [Х а я *(Гука у двері):*] *Марто, Марто, а де ти там? ..Позагонь усю птицю у закути та позамикай!* (Кроп., V, 1959, 267).

ЗАКУ́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заку́тати.** *З глибини шляху срібно, в перебоями задзеленчав дзвоник, повз Романа на легких санчатах проїжджав закутаний башликом судовий пристав* (Стельмах, 1, 1962, 125); *На вулицях міські жителі ходили під чорними парасольками або закутані в плащі* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 90); *Ліва рука, закутана в бинти, висіла на перев'язі* (Руд., Остання шабля, 1959, 202); * Образно. *Потім настала осінь. Закутана в мряку, в супроводом зимних вітрів, і з сумними сірими вечорами* (Коб., I, 1956, 545).

ЗАКУ́ТАТИ *див.* **заку́тувати.**

ЗАКУ́ТАТИСЯ *див.* **заку́туватися.**

ЗА́КУТЕНЬ, тня, *ч., розм.* 1. Віддалене, малопомітне місце.

2. *перен.* Місцевість, віддалена від великого адміністративного і культурного центру; глушина. *Село наше у закутні такому, що ніхто туди не зайде* (Сл. Гр.).

ЗАКУ́ТИ *див.* **заку́вати.**

ЗАКУ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заку́ти** 1, 2. *Він у темниці, в кайдани закутий, Тяжко картаючись серцем, сидить* (Л. Укр., I, 1951, 337); *За щастя народу — ідеї свої — Батьки наші славні, в кайдани закуті, На каторгу йшли у сибірські краї...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 193); *І чую рев звірячий тужно-лютий... Дивлюсь — і бачу з-за дерев: Стоїть закутий У клітку лев* (Олесь, Вибр., 1958, 331); *Ори, ори й співай, ти, велетню, закутий В недолі й тьми ярмо! Пропаде пітьма й гніт* (Фр., X, 1954, 44); *Полк стоїть, у сталь закутий, В гнізі, в ярості, в огні* (Мал., Звенигора, 1959, 92); *Не отрясе вже буря люта садів заквітчаних сніги, І пестить хвилями Славута в граніт закуті береги* (Сос., Зел. світ, 1949, 60); *Перед нами була річка, ще закута льодом* (Досв., Вибр., 1959,182).

ЗАКУ́ТИНА, и, *ж., діал.* Закуток. *Надворі ще біліє сніг, бо його осявав повний місяць. А в халупі Федора Данилюка вже темна ніч лягла на лаву, забралася в закутини, виповзла на піч* (Чендей, Вітер.., 1958, 56); *У скромній глухій закутині, гірським сільці, живе вона, віддана господарській праці* (Фр., VI, 1951, 322).

ЗАКУТКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **за́куток.** *Темна, каганцем освітлена кімната ховала в закуткових тінях перелякані обличчя* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 80).

ЗА́КУТНИЙ, я, є, *розм.* 1. Прикм. до **за́кутень.** *Бобринець — це закутній городок, заскорузлий, приголомшений і дико-патріархальний* (Збірник про Кроп., 1955, 31).

2. Наріжний, кутовий. *Тихо й похмуро в Орисиній світлиці, що в закутній башті* (Стар., Облога.., 1961, 14).

ЗА́КУТОК, тка, *ч.* 1. Місце, де сходяться дві внутрішні сторони предмета; куток. *Ніч. Зачинена добре убога*

хатина.. Тільки мрі́ється, начеб у чорній тіні... Висить мокра рибальська сіть при стіні; У далекому закутку мисник видніє (Л. Укр., IV, 1954, 261); *Сниться хатка невеличка, Повні закутки книжок* (Граб., I, 1959, 397); *Ніхто не помічав принишклої в темному закутку постаті* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 34); // Найвіддаленіша або малопомітна частина приміщення, двору, садиби і т. ін. *Олег пішов у закуток, за піч, і там обережно розірвав конверта* (Донч., Вибр., 1948, 18); *Полюбляв він сидіти десь у закутку та щось майструвати* (Іщук, Вербівчани, 1961, 7); *Майже кожен мешканець мав у тому дворі свій закуток, де містилась повіточка для топлива* (Ле, Право.., 1957, 32); // Взагалі віддалене, малопомітне місце. *Тут* [у пущах] *було безліч таємних закутків* (Коцюб., I, 1955, 371); // *перен.* Таємне, заховане від людського ока місце (душі, серця і т. ін.). *Почував* [Боровий], *ніби Христя залишила в ньому якусь частку самої себе, заховалася в якомусь закутку його душі, і несила йому позбутися її* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 17); *І чомусь саме тепер дід Дунай.. згадав те, що лежало в найдальшому, найпотаємнішому і до болючих сліз теплому закутку його пам'яті...* (Стельмах, Хліб.., 1959, 432)

Усі́ (всі́) за́кутки; По всіх за́кутках — скрізь. *Винишпорили* [хлопці] *всі закутки — нема. Оглянули подвір'я. Під повіткою солому перерили — не знайшли нічого, а пахне закваскою* (Шиян, Баланда, 1957, 36); *Незабаром після дощу прибігли в ліс діти збирати гриби. По всіх закутках нишпорили вони, і кожен з них набрав повен кошик* (Ів., Ліс. казки, 1954, 8); **З усіх за́кутків** — звідусіль. *З усіх куткі́в і закутків діти кинулися до казана, обсіли довкола* (Чорн., Вивол. земля, 1959, 15).

2. Маленьке, тісне приміщення; комірчина. *Мовчки взяв він газету і пішов до свого кабінету, як називався маленький закуток, відгороджений фанерними стінками* (Жур., Опов., 1956, 10); // Взагалі притулок, домівка. *Це одиноке світло серед сонного села було немов останнім «прощавай» рідного закутка* (Коцюб., I, 1955, 338); *О вітре, ти надто знахабнів цієї зими. Ти замітаєш стежки й дороги, ти приковуєш людей до теплих закутків* (Кир., Вибр., 1960, 282).

3. *перен.* Місцевість, віддалена від великого адміністративного і культурного центру; глушина. *Льотчик знав усі шляхи в найдальші закутки області* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 66); *Здавалось, що війна зовсім обминула цей тихий, мов оранжерея, закуток чеської землі* (Гончар, III, 1959, 446); // Віддалена від центру частина міста, села і т. ін. *Часом оце серед ночі в одному закутку містечка схопиться полум'я й покотиться од кінця до кінця, піднімаючи червоні язики до самого неба* (Н.-Лев., I, 1956, 50).

◇ **Зайти́ в глухи́й за́куток** — опинитися в безвихідному становищі. *Його стосунки з Варварою Олексіївною зайшли в глухий закуток, а Васса щодень ставала непримиренніша* (Епік, Тв., 1958, 200).

ЗА́КУТОЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до **за́куток**. *Він знав тут у горах кожний закуточок* (Коб., III, 1956, 202); *От-от погаснуть фарби картини, вже ледве притаїлись десь в потайному закуточку фантазії* (Н.-Лев., III, 1956, 313).

Усі́ (всі́) за́куточки; По всіх за́куточках — те саме, що **Усі́ (всі́) за́кутки; По всіх за́кутках** (*див.* **за́куток**). [О л е н а:] *Яку чудну іграшку видумав Андрій: заховався, а ти його й шукай! Усі закуточки обходила... Нема!..* (Кроп., I, 1958, 488); *Стара мати сливе що стратила розум з горенька та з жалю, з лиха,— ходить, шука його, наче голку, по всіх кутках і закуточках* (Вовчок, I, 1955, 356).

ЗАКУ́ТТЯ, я́, *с.* Дія за знач. **заку́вати**[1].

ЗАКУ́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заку́тувати**.

ЗАКУ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАКУ́ТАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* 1. Добре вкривати чим-небудь, загортати в щось, захищаючи від холоду, вітру і т. ін. *Вона закутувала сина, оберігаючи його від протягів* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 87); *Неприкрита нога Антона вибивалась з-під ковдри. Марта обережно старалась її закутать* (Коцюб., II, 1955, 297); *Лягаючи спати, хазяйка закутала теплою хусткою чайник, щоб не прохолов* (Головко, II, 1957, 632); *Мати закутала грубим полотняним шматком маля і поклала до колиски* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 183); // Закривати, запинати щось, оберігаючи, ховаючи від кого-, чого-небудь. *Закутуючи лице в хустку, щоб не можна її впізнати, швидко біжить* [чарівниця] *із двору* (Вас., III, 1960, 371); *Незгайло мовчки приладжує.. свічку в ліхтарі, потім закутує її в кирею* (Коч., П'єси, 1951, 232); // *розм.* Запинати (хустку). *У дверях стала Василина і далі не пройшла. Вся бліда, руки тремтять, важко дише і все хустку то розкутує, то закутує* (Кучер, Трудна любов, 1960, 74).

2. *перен.* Щільно оповивати, затягувати що-небудь, роблячи невидним (про млу, туман, хмари і т. ін.). *В долинах полягла легка сиза мла і закутувала ряди зелених верб* (Н.-Лев., IV, 1956, 170); *Непомітно настав вечір. Синій серпанок закутував гори навколо* (Мас., Під небом.., 1961, 181); *Вже коли вони виїхали за село, а хмара куряви закутала віз від цікавого ока, Гашіца присунулась до Йона та торкнула його* (Коцюб., I, 1955, 248); *Насунула хмара похмура, Закутала небо і сонце...* (Нех., Казки.., 1958, 91).

ЗАКУТУВА́ТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАКУ́ТАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Добре вкриватися чим-небудь, загортатися в щось, захищаючись від холоду, вітру і т. ін. *Швидкий осміхнувся, повіснув і, щільніш закутуючись пледом, простяг засиджені ноги й схилився в куток, щоб поринути в думи-дрімоти до самого ранку* (Вас., I, 1959, 355); *Мужик закутавсь у кожух, А тут метіль* (Фр., X, 1954, 315);— *Оце причепилась причепа! Про мене бери все полотно та й закутайся в його з головою..,— сказала Кайдашиха* (Н.-Лев., II, 1956, 295); *Уночі жандарми наказали в'язням лягти на голій підлозі і закутатись* (Скл., Карпати, II, 1954, 239); // Запинатися (хусткою і т. ін.). *Попід тинами вже біжали до колгоспного двору перелякані жінки і, витріпуючи хустки, закутувалися на дорозі* (Кучер, Прощай.., 1957, 417).

2. чим, у що, *перен.* Щільно оповиватися, затягуватися чим-небудь (туманом, хмарами і т. ін.), роблячись невидним. *Чорний панський гай потиху одсувався назад, закутуючись волокнуватими пасмами білого туману* (Коцюб., I, 1955, 338); *Швидко верхи гір закутались у хмари* (Н.-Лев., II, 1956, 389); *Прозвучав сигнал, і за мить машина вже зникла позаду, закутавшись у непроникливу ковдру пилу* (Донч., Пісня.., 1947, 18).

ЗАКУТУЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док.*, *діал.* Почати кутуляти. *Знову налив* [Порох] *чарку і знову вилив у рот, закутуляв, ковтнув...* (Мирний, II, 1954, 144).

ЗАКУЦЬО́РБЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **закоцю́рблений**. *Гафійка чухала їм* [свиням] *животи, такі рожеві, повні; тоді вони одставляли ще задню ногу, а закуцьорблений хвостик, наче живий калачик, весь час тремтів* (Коцюб., II, 1955, 51).

ЗАКУЧЕРЯ́ВИТИ, влю, виш; *мн.* закучеря́вять; *док., перех.* Зробити кучерявим. * Образно. *Недалеко від панського займища Левка прихоплює світанок, він нескаванно ніжною смугою відділив сині сніги від синього*

неба і закучерявив білим пухом втомлених коней (Стельмах, I, 1962, 76).

ЗАКУЧЕРЯ́ВИТИСЯ *див.* **закучеря́влюватися.**

ЗАКУЧЕРЯ́ВЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **закучеря́вити.** * Образно. *Море вирує все грізніше, все люпіше жбуряє на берег безперервні каскади хвиль, закучерявлених кипучою піною* (Збан., Сеспель, 1961, 4).

2. *у знач. прикм.* Який закучерявився. *Батько з докором дивився на сина. На його довгий закучерявлений на потилиці чуб* (Ткач, Арена, 1960, 91); * Образно. *Порох попливе, залишаючи позад себе схлипування закучерявленої води* (Стельмах, Хліб.., 1959, 422); // З кучерявим волоссям. *Силою віяло від Мокеїча, від його розхристаних, загорілих, закучерявлених грудей* (Гончар, Таврія.., 1957, 40).

ЗАКУЧЕРЯ́ВЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАКУЧЕРЯ́ВИТИСЯ**, ниться; *мн.* закучеря́вляться; *док.* 1. Витися, завиватися кільцями; ставати кучерявим (про волосся).

2. *перен.* Здійматися, рухатися, закручуючись кільцями. *Перед очима догори злітали клубки молочної піни, закучерявлювалися, закручувалися і падали вниз, мов у прірву* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 160); *Огороджений залізними граткамі, шалено крутився в своїй клітці ремінний пас, рвучись на волю. Закучерявилась, зав'юнилась стружка* (Донч., III, 1956, 401); *В переддень Нового року з досвітку закучерявилися над комінами веселі дими. Колгоспниці напікали, наварювали на три дні* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 104).

3. *перен.* Розпускатися, розквітати, викидаючи листочки (про рослини). *Берізка на горбі.. відтала, ожила, Закучерявилась, зробилась невпізнанна* (Забашта, Калин. кетяг, 1956, 61); *Великий старий кущ чорної смородини.. закучерявився і викинув довгі сережки блідого цвіту* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 181); *Обабіч дороги, аж ген-ген — куди око дістає, закучерявилися зелені вруна колгоспної озимої пшениці* (Вишня, II, 1956, 150); // Покриватися буйною рослинністю. *Широкі простори зазеленіли буйними пшеницями, закучерявилися буряковими плантаціями* (Панч, В дорозі, 1959, 249).

ЗАКУЧУГУ́РЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **закучугу́рити.** *Музикою та сонцем та гарячим кумачем транспарантів зустріла делегатів закучугурена снігом Полтава* (Гончар, Таврія.., 1957, 463).

ЗАКУЧУГУ́РИТИ, рю, риш, *док., перех., рідко.* Засипати, завалити снігом, утворивши кучугури // *безос. Лютує зима. Валить сніг, кушпелить завірюха. По самі вікна замело, закучугурило Кримку* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 48).

ЗАКУ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **закуси́ти** [1]. *Владко лежав німий, посинілий, з закушеними до крові губами і з виразом страшного болю на обличчі* (Фр., VI, 1951, 315).

ЗАКУШПЕ́ЛЕНИЙ, а, е, *діал.* Покритий пилом; курний. *Дівчат сьогодні не було. Були зелені дерева, під якими вони вчора стояли, був закушпелений шлях, яким дівчата звідси пішли...* (Гончар, Людина.., 1960, 81).

ЗАКУШПЕ́ЛИТИ, лю, лиш, *док., діал.* 1. *неперех.* Почати кушпелити, здіймати куряву, вихрити, крутити снігом і т. ін. *І не минуло яких півгодини з моменту прибуття, як з усіх гармат, всіх батарей уже били то заляпами, то біглим вогнем — аж метелиця в білого цвіту вишень закушпелила над вишняком* (Головко, I, 1957, 286); // *безос. Насупилось небо... заховалось сонце — похмурніло... загуло, закрутило, закушпелило шляхом... зиркнула блискавка, загуркотів грім...* (Мирний, II, 1954, 138).

2. *неперех.* Швидко піти, поїхати і т. ін., здіймаючи куряву. *Раптом із-за схилу, як з-під землі, вирнув вершник і закушпелив Оксенові назустріч* (Тют., Вир, 1960, 78).

3. *перех.* Запорошити, покрити пилом кого-, що-небудь.— *Ми знаємо, куди вам треба.— А куди? — До Мелашки Чобітьківської.. Тільки давайте швидше, бо вас черева закушпелить* (Гончар, I, 1954, 502).

ЗАКУ́ШТРАНИЙ *див.* **заку́странний.**

ЗАКУ́ШТРАТИ *див.* **заку́страти.**

ЗАКУШТУВА́ТИ, ую, у́єш, *док., перех., розм.* 1. Трохи поїсти або випити чого-небудь для визначення смаку; покуштувати. *Не сподівався він закуштувати меду З гречок, що молоком навколо розлились* (Рильський, I, 1956, 272).

2. *перен.* Спробувати, зазнати чого-небудь у житті, на досвіді. *Що за багатство, що за пишнота, що за розкіш у тому дворці! ..Неначе душа моя була в раї, в небі і закуштувала якогось кращого життя* (Н.-Лев., I, 1956, 164); — *Хоч би ще без криміналу обійшлося! А то ще й того гаразду можна закуштувати* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 208).

ЗАКУ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заку́шувати** [1]. *Навіть дочка не вимагала більше слів. Тільки бігала очицями на материні сльози, на характерну для неї манеру закушування спідньої губки* (Ле, Міжгір'я, 1953, 306).

ЗАКУ́ШУВАТИ [1] *і* **ЗАКУ́СУВАТИ**, ую, усш, *недок.*, **ЗАКУСИ́ТИ**, ушу́, у́сиш, *док., перех.* Затискати, стискати зубами що-небудь. *Закушує* [Руфін] *а досади губу, але зараз же примушує себе до привітнішого виразу і підходить до Крусти* (Л. Укр., II, 1951, 390); *Їй хотілося заплатати пальці до рота, закусити їх до крові й кричати* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 35); *Увага Черниша прикута до кладовища. Закусивши в зубах давно погаслу цигарку, він припав до вузького вікна* (Гончар, III, 1959, 239); — *Брешете! Всі ви брешете! — виснула Катря і закусила край хустки, щоб не закричати* (Кучер, Трудна любов, 1960, 362).

◇ **Заку́шувати (закуси́ти) вуди́ла:** а) переставати коритися кому-небудь (про коней). *Закусивши вудила, мчали неутомні гриваті коні* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 443); б) діяти, робити що-небудь, не стримуючи себе, не усвідомлюючи своїх вчинків. *А я, дурний, закусивши вудила, мчав уперед, верхи на всіх своїх давніх акторських помилках* (Мос життя в мист., 1955, 126); **Заку́шувати (заку́сувати, закуси́ти) плач, по́смішку** *і т. ін.*— стримувати, приховувати плач, посмішку і т. ін. *Хлопець мовчав, закусивши дальший плач* (Коб., II, 1956, 104); *Голова одразу ж закусив посмішку* (Логв., Літа.., 1960, 78); **Заку́шувати (закуси́ти) язика́** *див.* язи́к.

ЗАКУ́ШУВАТИ [2] *і* **ЗАКУ́СУВАТИ**, ую, усш, *недок.*, **ЗАКУСИ́ТИ**, ушу́, у́сиш, *док.* 1. *перех. і без додатка.* Заїдати що-небудь виште (вино, горілку і т. ін.) або з'їдене. *Про те, що значно присмніше не запивати горілку содовою.., а закушувати її огірком або, найкраще, свіжим помідором, містер Джонс довідався не так давно* (Багмут, Опов., 1959, 90); *Батько випиває чарку горілки, закусує і береться до нової роботи* (Фр., IV, 1950, 193); *Євга Пилипівна частувала гостей вишнівкою, припрошувала їх закусувати* (Минко, Ясні зорі, 1951, 36); // *жарт. Він* [страус] *жимохідь схопив ящірку, яка вигрівалась на сірому камені, ковтнув іржавий звіздок і закусив чималим блискучим камінцем, що трапився на дорозі* (Донч., III, 1956, 66).

2. *неперех.* Їсти небагато, нашвидку; взагалі їсти. *Вона сіла за стіл закушувати; половина пирога заклякла в руках, а невеличка кришта гнітом лежала в*

роті (Мирний, III, 1954, 37); *В перервах — коли всі бігли в буфет за бутербродами,— Оксентій ставав у коридорі біля вікна, розв'язував свою торбинку, виймав шматок житняка з цибулиною й закусував* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 331); *До шинку побігли поснідати, закусити, тютюну купили* (Фр., XIII, 1954, 336); [Убогий Брат:] *Закусив би й я охоче: В животі, мов грім, гуркоче!* (Олесь, Вибр., 1958, 442).

ЗАКУЩИ́ТИСЯ *див.* **закущу́ватися.**

ЗАКУЩУВА́ТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАКУЩИ́ТИСЯ,** и́ться, *док.* Розгалужуватися стебла, як у кущі; починати рости кущем. *Восени вона посіяла житечко в усіх кутках хати, зійшло воно, закущувалось, радуючи жінку і темною зеленню і світлою росою* (Стельмах, Хліб.., 1959, 234); *Густо врунилась* [пшениця], *закущилась, викинула довгий, важкуватий уже колос* (Крот., Сини.., 1948, 275); * Образно. *Міни густо закущувалися вибухами по всій уложовині* (Гончар, III, 1959, 372); // *перен.* Рости пучками (про волосся). *Сиві брови* [Ореста Герасимовича] *закущилися вже на переніссі* (Вол., Місячне срібло, 1961, 273).

ЗАЛ, у, ч. 1. Велике приміщення для багатолюдних зборів, засідань, занять і т. ін. *Зал засідань нагадує студентську аудиторію* (Кир., Вибр., 1960, 276); *Зал чекання на вокзалі. Пізній вечір. Зал майже порожній* (Коч., II, 1956, 236); *Їх ждали, готувалися, прикрасивши концертний зал вінками з сивої ялини і туї* (Кучер, Чорноморці, 1956, 62); *Черговий збір влаштували у фізкультурному залі* (Донч., V, 1957, 452); *Будинок пульта стояв вище за машинний зал* (Баш, На землі.., 1957, 35); // Про людей, що є в залі. *Зал весело реагує на жартівливі слова академіка* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 199).

2. *заст.* Простора кімната в квартирі, призначена для прийому гостей, розваг і т. ін. *І вдень він даремне розваги шука, а потім по ночах марою блука, обходить всі зали й кімнати* (Л. Укр., I, 1951, 438).

ЗА́ЛА, и, *ж.* Те саме, що **зал.** *Ясна зала вся світлом палає, Грім плескання, громада без ліку, Гомонить люд, співця викликав,— Він придбав собі славу велику!* (Л. Укр., I, 1951, 348); *Зоря, як птиця, б'ється об колони у залі тій, де Ленін виступав І кликав битися за світ Червоний...* (Сос., II, 1958, 331); *Іван Петрович хутко сягнув по сходах і відчинив двері в апаратну залу* (Сам., II, 1958, 243); *Тоді викликала її захоплена зала безліч разів, і вона підходила до рампи, усміхаючися нам і кладучи руку на серце* (Ю. Янов., II, 1958, 53); *— Якого тут багато кімнат! — промовила Ганя. — От і багато! Перша кімната буде прихожа; друга — прийомна, третя — зала* (Н.-Лев., I, 1956, 161).

ЗАЛА́ГОДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зала́годити.** *Я думаю, що для залагодження всіх рахунків, певне, треба буде во 2000 марок* (І. Укр., V, 1956, 262).

ЗАЛА́ГОДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зала́годжувати.**

ЗАЛА́ГОДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАЛА́ГОДИТИ,** джу, диш, *док.*, *перех.* 1. Усувати пошкодження, що-небудь забиваючи, залатуючи і т. ін. *Хижка, білявенька дівчинка, заспокоює маленького брата і сумно промовляє:— Дзюрчить? Нічого, Сашо, батько залагодять дірку... холодно — нехай протопимо грубу...* (Кос., Новели, 1962, 24).

2. *перен.* Змінювати на краще, поліпшувати, поправляти (справи, матеріальне становище і т. ін.). *Він просиджував цілими днями в.. сільських корчмах, п'ючи та сперечаючись з мужиками. Тут і вироблював їм різні подання і супліки та залагоджував і інші справи* (Коб., I, 1956, 98); *Приїхала* [Марія] *в Севастополь, щоб усе залагодити, порозумітися з Вихором і повернути його* (Кучер, Чорноморці, 1956, 64); *Михайло не був одвоpотний Мотрі. До того ж — батькові будь-що треба було породичатися з панським службовцем, залагодити своє непевне становище* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 10); // *рідко.* Спокутувати, загладжувати (провину і т. ін.). *А я, люди добрі, щоб залагодити свою вину перед вами, ..завше готовий помогти кожному з вас чим можу* (Коцюб., I, 1955, 452).

ЗАЛА́ГОДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАЛА́ГОДИТИСЯ,** диться, *док.* 1. *перен.* Змінюватися на краще, поліпшуватися, поправлятися (про справи, матеріальне становище і т. ін.). *Коли в замку оселиться кілька досвідчених майстрів і коли пан улаштує тут ярмарок, ..справа остаточно залагодиться* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 26).

2. *тільки недок.* Пас. до **зала́годжувати.**

ЗАЛА́ГОДИТИ *див.* **зала́годжувати.**

ЗАЛА́ГОДИТИСЯ *див.* **зала́годжуватися.**

ЗАЛА́ДИТИ, джу, диш, *док.*, *перех.*, *діал.* 1. Налагодити, спорядити.— *Я би вас одно просив, дєдику,— мовив далі Василь.— Я заладжу візок, сідайте, поїдемо до Жаб'я* (Фр., IV, 1950, 411).

2. *перен.* Уладнати (справи і т. ін.). *Люба мамочко! ..Так от я.. хочу на який час тут у Києві зостатись, бо вже не знаю, коли я в нього навернуся другий раз, а тут ще далеко не всі справи в пляндом заладила* (Л. Укр., V, 1956, 28).

ЗАЛАДНА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Закрити, забити що-небудь. *Заладнати щілини.*

Заладна́ти но́гу коне́ві (коню́) — підкувати коня. *— Ой ковалю, ти, ковалю, Коню ногу заладнай!* (Ус., І сьогодні.., 1957, 101).

2. Те саме, що **зала́годити** 2.

ЗАЛА́ЗИТИ[1], а́жу, а́зиш і **ЗАЛІЗА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАЛІ́ЗТИ,** зу, зеш, *док.* 1. Видиратися, підніматися на верх чого-небудь, спираючись руками й ногами. *Катря залазить на віз, розстеляє сіряк і сідає на ньому* (Головко, II, 1957, 235); *Пусти чорта в хату, то він і на піч залізе* (Укр.. присл.., 1955, 168); * Образно. *Якби ви вчились так, як треба, То й мудрість би була своя. А то залізете на небо: «І ми не ми, і я не я»* (Шевч., I, 1951, 332).

2. Заходити, протискуючись, або заповзати куди-небудь, під що-небудь. *Дід-провідник зупинився, наказав усім залазити в комиші, скласти свої клунки й бути напоготові* (Коцюб., I, 1955, 348); *Всі залазять до невеличкої печери* (Ю. Янов., IV, 1959, 226); *Юра спокійно лягав, залазить під затишну ковдру і готується мирно заснути* (Смолич, II, 1958, 16); *Один маленький хлопчик заліз у куток і наляканими очицями поглядав навкруги* (Гр., I, 1963, 242).

3. Потай забиратися, проникати, потрапляти куди-небудь.— *Та що ви, Терентію...— дивується Мар'ян.— Хіба ж я палій? Як можна подумати таке? Плакнда ще більше хмуриться: — І не таке подумаєш, коли хтось вночі розбоєм залазить у твоє добро ще й вогонь розводить* (Стельмах, I, 1962, 178); *Пан Хоцінський блискотів сірими вирячкуватими очима на молоду, на молодих її сестер, як той вовк, що залізе до овечок у кошару* (Н.-Лев., I, 1956, 136); *Лихі люди ходять тепер раз у раз по вулицях. Коли б ще до нас не залізли* (Коцюб., II, 1955, 163).

4. *розм.* Устромлятися, заглиблюватися в що-небудь.— *Е, пусте! Лікар каже, що ніж заліз неглибоко. Мені нічого* (Коцюб., II, 1955, 155); // *тільки док., перен.* Цілком віддатися якій-небудь справі. *І хотів би, коли нічого зробити не можна, залізти хоч би в літературу, хоч би в праці знайти розраду — але й тут чигають на тебе всякі хороби* (Коцюб., III, 1956, 313).

◇ **Зала́зити (залі́зти) в борги́** — те саме, що **Вла́зити (вла́зити) в борги́** (*див.* **вла́зити**). *Батько по горло залі́з в борги* (Горд., II, 1959, 194); **Зала́зити в го́ру,** *зневажл.* — прагнути досягти високого становища в суспільстві. *І батько й мати не пускали, Казали: — В гору не залазь. Так ні, за князя. От і князь! От і пишайсь тепер, княгине!* (Шевч., II, 1953, 10); **Зала́зити (залі́зти) в ду́шу** *кому* — те саме, що **Вла́зити (вла́зити) в ду́шу** (*див.* **вла́зити**). [П е т р о:] *Батькові в душу заліз та й ворочаєш ним, як знаєш!* (Мирний, V, 1955, 188); *Декого вже розкусили Марія і її порадники, та всім не залізеш у душу* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 47); **Зала́зити (залі́зти) в петлю́** *до кого-небудь* — потрапляти в залежність від кого-небудь. *На такому наділі не розженешся, хіба що в петлю до панів та глитаїв залізеш, і зашморгнуть вони тебе, що й земляці тій не рад* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 150); **Зала́зити (залі́зти) в чию шку́ру (шкі́ру)** — те саме, що **Вла́зити (вла́зити) в чию шку́ру (шкі́ру)** (*див.* **вла́зити**).

ЗАЛА́ЗИТИ[2], а́жу, а́зиш, *док.* Почати лазити. *Врешті, він почув, що по тілу його мов комашня залазила. Семен загорнувсь у свиту, але його взяли дрижаки* (Коцюб., I, 1955, 123).

ЗАЛАКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **залакува́ти.**

ЗАЛАКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАЛАКУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Покривати лаком.

ЗАЛАКУВА́ТИ *див.* **залако́вувати.**

ЗАЛА́МАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зала́мати** 1. *На ньому була новенька, щойно випрасована, піджачна пара, новенький, ще не заламаний кеп, новенькі, аж блискучі, гостроносі жовті черевики* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 342).

ЗАЛАМА́ТИ *див.* **зала́мувати.**

ЗАЛАМА́ТИСЯ *див.* **зала́муватися.**

ЗАЛА́МУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАЛАМА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Згинати, загинати або надломлювати щось. *Чумаченко кинувся розгрібати пісок, швидко, невпинно, по-собачому, заламуючи до крові нігті* (Тют., Вир, 1964, 315).

Зала́мувати (зламати) па́льці — загинати пальці. *Засідання правління йшло на диво спокійно і діловито. Данило Осадчий тепер чомусь поспішав з будівництвом греблі, зупиняв промовця, якщо той починав заламувати пальці, перелічуючи всі «за» і «проти»* (Чаб., Тече вода.., 1961, 97); **Зала́мувати (зламати) ру́ки:** а) сильно загинати руки назад, за спину і т. ін.; б) згинаючи руки, робити жест, який виражає горе, розпуку, відчай і т. ін. *І заставляло [життя] заламувати руки і битись, битись об землю, в дикому бажанні згинути, зникнути з сього світа, де щастя і горе так божевільно сплелись...* (Л. Укр., I, 1951, 205); *Василина крикнула й заридала. Вона пригадала все, пригадала недавню страшну подію над Россю й заламала руки* (Н.-Лев., II, 1956, 94); **Зала́мувати (зламати) ша́пку** — надівати шапку набакир. *Проценко легко сів у сідло, прибрав поводки, поправив ришпунок, а потім лівою рукою заламав іще більше високу шапку* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 61).

2. *розм.* Випереджати, перевершувати кого-небудь у чомусь. [Б а т ь к о:] *Кажуть, ти, сину, вчився добре?* [М а т и:] *Всі роки на відмінно йшов, всіх у класі заламував* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 45); [Г а н а:] *Чула ти приказку про сірого вола, що робе* [робить] *він до втоми, а його за те ще більш поганяють? Отже, я либонь і сірого вола заламала б у ярмі* (Кроп., II, 1958, 21).

◇ **Зала́мувати (зламати) ці́ну** — дуже дорого оцінювати що-небудь, правити надмірно велику суму грошей за щось.— *Ось ви скаржитесь, нібито шляхта заламує казна-яку ціну на шкіру. А без шкір вам не прожити* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 175); — *Ціну за похорон заламав, мабуть, неабияку,— підкрадався Левко* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 52).

ЗАЛА́МУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАЛАМА́ТИСЯ,** а́ться, *док.* 1. Згинатися, загинатися або надломлюватися; // Мати в якому-небудь місці різкий загин (*див.* **загин**[1]). *Шевченкова гора од Дніпра має фігуру половини обруча, котрого переламані кінці заткнуті в землю, тільки верх її, ледве закруглений, з одного боку гостро заламується і спускається вниз дуже круто* (Н.-Лев., II, 1956, 382); *Відкривається перспектива сходів, застелених килимовими доріжками. Нагорі сходи заламуються праворуч і ліворуч* (Мик., I, 1957, 359).

2. *тільки недок.* Пас. до **зала́мувати** 1.

ЗАЛА́СНИЙ, а, е, *розм.* Привабливий, принадний. *Козак та воля — заласна доля* (Номис, 1864, № 766); [М и х а й л о:] *А сигари — ласощі? (Подав тютюн).* [П а в л о:] *А тож! Мені от треба затягтися міцним чимсь, щоб у грудях відлягло, бо переговорився; а вашому братові, білоручці, сигару в зуби для того, щоб пахучим димом дурманити нерви та придумувати собі заласні картини та мрії* (Стар., Вибр., 1959, 149).

ЗАЛА́СНО, *розм.* Присл. до **зала́сний;** // *у знач. присудк. сл.* Привабливо, принадно. *Протинявсь я по пущах та по ярах таких день,— не заласно щось* (Вовчок, VI, 1956, 223).

ЗАЛА́ССЯ, я, *с.*, *розм.* Насолода, втіха; за́хват. *Усміхаються небесною втіхою личенька гожі, вабливі, очі залассям ворять* (Стар., Облога.., 1961, 43); *Якщо серце кипить і в глибини йде мисль — для творця нема кращого в світі заласся* (Тич., Комунізму далі.., 1961, 19).

ЗАЛА́СТИТИСЯ, а́шуся, а́стишся, *док.* 1. Почати підлещуватися до кого-небудь, улесливо, догідливо поводити себе перед кимось.

2. Почати ластитися до кого-небудь.

ЗАЛА́СУВАТИСЯ, а́суюся, а́суєшся, *док.*, *розм.* Ласуючи, відчути бажання ще більше ласувати.

ЗАЛА́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **залата́ти.** *Під залатаною на плечах ватянкою вгадувалася широка м'язиста спина* (Руд., Остання шабля, 1959, 167); * Образно. *Залатане озеро Зеленим лататтям* (Дор., Літа.., 1957, 49); // *у знач. прикм. Виходжу. Бачу: стоїть у залатаному кожушку якась чорна, заросла бородою людина з кийком у руках* (Ле, В снопі.., 1960, 358).

ЗАЛАТА́ТИ *див.* **зала́тувати.**

ЗАЛА́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зала́тувати.** *Чому в наших фільмах і досі дикторський текст існує для залатування дірок? Чому дикторський текст у нас відіграє таку плачевно-жалюгідну роль?* (Довж., III, 1960, 236).

ЗАЛА́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАЛАТА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* Пришиваючи латки, лагодити білизну, одяг, взуття і т. ін. *Знав* [Демко] *і своє діло коло хліба, вмів свитку залатати* (Кв.-Осн., II, 1956, 480); *А невістка і сорочки не залатає* (Барв., Опов.., 1902, 319); // Закривати, забивати (вилом, діру і т. ін.). *Амфіон.. умощує те каміння, сполучує його і виводить мур, залатуючи виломи, виповнюючи прогалини* (Л. Укр., I, 1951, 445); *Звичайно, ніяк не можна допустити, щоб усю зиму в каюті залишалась вода. Дірку треба було залатати* (Донч., IV, 1957, 457); // Лагодити що-небудь, забиваючи вилом, діру і т. ін. *Він піде до житлового управління і зробить усе, щоб матері відремонтували дім, залатали дах* (Кучер, Чорноморці, 1956, 189); * Образно. *Язиком прориву не залатаєш* (Укр.. присл.., 1955, 389).

◇ **Залата́ти діру́** *див.* **діра́; Залата́ти дірку** *див.* **дірка.**

ЗАЛАШТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., рідко.* 1. Те саме, що **зала́годити** 1. *Годилося б залаштувати сю межу, де плуг переорав* (Сл. Гр.).

2. *перен.* Те саме, що **зала́годити** 2. *І, щоб залаштувати справу, як того хотіли скаржники, пані війтову треба було задобрити подарунками* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 24).

ЗАЛАШТУНКО́ВИЙ, а, е. Який міститься, перебуває за лаштунками. *Молоді актори, заполонені грою Бучми, вже були постійними залаштунковими глядачами усіх його ролей* (Вітч., 1, 1966, 179); *На порозі я наткнувся на якусь постать, невиразну в залаштунковому сутінку* (Смолич, Театр.., 1940, 36).

ЗАЛА́ЩИТИСЯ, щуся, щишся, *док.* Почати лащитися. *То собаки гавкали, наче кого за поли ведуть, а то залащились зразу і перестали гавкать* (Сл. Гр.).

ЗАЛА́ЯТИ, а́ю, а́єш, *док., розм.* 1. *перех.* Почати лаяти кого-, що-небудь. *Петро Рудик вдруге залаяв люто всі порядки на світі* (Кос., Новели, 1962, 150).

2. *неперех.* Почати лаятися, вимовляти образливі, лайливі слова. *Міцно тримав* [куркуль Смолярчук] *у руці ціпка, а боявся тільки одного: не витримав він свого гніву, закричить і залає на ввесь цей вошивий і нужденний куток* (Кос., Новели, 1962, 185).

ЗАЛА́ЯТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почати лаятися. *Роботящий, смирний* [хлопець].., *і вже ні в ким не залається, не заведеться* (Кв.-Осн., II, 1956, 429); // Вимовити образливі, лайливі слова.— *А чим же військо не військо? — Дуже непросте з вигляду,— каже сусіда,— наче студенти академічні. При них і залаятися незручно* (Ю. Янов., I, 1954, 31).

ЗАЛЕ́БЕДІТИ, джу́, ди́ш, *док., діал.* 1. Залепетати. *Чи Магда пам'яталa! Вона припала враз до Лени й залебеділа гаряче* (Тудор, Народження, 1941, 96); * Образно. *Не Дніпра залебеділи гори-хвилі Попід горами, в імлі, То слова його* [Т. Г. Шевченка] *огнисті, серцю милі, Наче хвилі, Розлилися по землі* (Мал., Вищий голос, 1961, 105).

2. Почати сліпано благати, просити.

ЗАЛЕБОНІ́ТИ, ню́, ни́ш, *док., перех., діал.* Залепетати. *Затремтів* [Йонка] *цілим тілом і залебонів щось* (Фр., I, 1955, 251).

ЗАЛЕ́ГКИЙ, а́, е́, *розм.* Досить легкий; // Неміцний. *Висушений смажек* [тютюн] *задержує зелену краску, зато він залегкий до курення* (Март., Тв., 1954, 87).

ЗАЛЕ́ГКО, *розм.* Присл. до **залегки́й**; // *у знач. присудк. сл., кому.* Досить легко. *Одному залегко правитись віршем, а другому — хоч дави його! — а віршу з його не видавиш* (Мирний, V, 1955, 377).

ЗАЛЕ́ГЛИЙ, а, е. Який лежить непорушно тривалий час. * Образно. *Чи день, чи місяць був, чи рік — Я забував допевний* [справжній] *лік, Не мав надії, що зроню З очей залеглу порошню. Аж чую — люди увійшли До мене — волю принесли...* (Граб., I, 1959, 409); // *у знач. ім.* **зале́глі**, лих, *мн.* Ті, що лягли на землю, сховавшись, причаївшись. *Кілька снарядів — один за одним — гряхнули на огородах, зовсім уже недалеко від цепу залеглих* (Гончар, Таврія.., 1957, 611).

ЗАЛЕ́ГЛІСТЬ, лості, *ж., діал.* Заборгованість. *Тепер тільки я зібралась «вирінятн залеглості» в своїй кореспонденції* (Л. Укр., V, 1956, 93); *Працював* [Степан] *шалено — за двох, трьох. Він не смів мати залеглостей, бо не міг висиджувати поза урядові години або брати працю додому* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 62).

ЗАЛЕДАЩІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Стати ледарем; розлінуватися.

ЗАЛЕ́ДВЕ, *присл., рідко.* 1. Трохи, злегка, майже не помітно. *Тоді був ранок. Вітерком Заледве дуло на рослину* (Щог., Поезії, 1958, 375); *Декілька разів він, сидячи, засинав, вогонь гаснув, він мусив був ще й ще видмухувати його з вугілля, що заледве тліло* (Ю. Янов., II, 1954, 51).

2. Тільки-но, щойно, зовсім недавно. *Умита щедро кров'ю чорна скиба — Заледве оживала ще рілля, Але од неї вже чекали хліба...* (Перв., II, 1958, 194); *Й заледве шістнадцять минуло* (Гжицький, Опришки, 1962, 213).

3. Насилу, з великими труднощами. *Особливо мала була спальня. В ній заледве могло поміститися ліжко* (Коцюб., 1, 1955, 310); *Старий заледве оклигав після втрати доньки* (Ю. Янов., II, 1954, 121).

4. *у знач. част.* Навряд чи (про що-небудь сумнівне).— *Чотирнадцять колін заледве може змити пролитую безвинно людську кров* (Л. Укр., I, 1951, 421); *Я багато переживаю, бачу, відчуваю, мене часто трясе пропасниця творчості, але на папір попадав заледве 10 частина того, що маю в думках* (Коцюб., III, 1956, 234); *Прийшов я на валізничну станцію, а грошей в мене заледве на один день прожиття* (Ірчан, II, 1958, 159).

5. *у знач. спол.* Уживається для приєднання підрядних речень часу; близький значенням до т і л ь к и щ о, я к т і л ь к и. *Заледве ступив він на берег в корчах, Як гомін розлігся: — Наш друже!* (Стар., Поет. тв., 1958, 230).

Зале́две не...— трохи не, мало не; майже.— *Ну, й попомучивсь я! Мічуріну писав... Заледве не дійшло до сварки з Магометом...* (Рильський, Мости, 1948, 114).

ЗАЛЕДЕНІ́ТИ, ню́, ни́ш, *док., перех.* Покрити льодом, кригою.

ЗАЛЕДЕНІ́ЛИЙ, а, е. Покритий льодом, кригою; обмерзлий; // Крижаний. *От уже й морози пересілися.. Дерева почали струшувати заледенілі бурульки* (Кир., Вибр., 1960, 375); * Образно. *Холод, ніч і сніг. Вслухаюсь в ніч. Струною в безкінечність Заледеніла тиша простяглася* (Рильський, I, 1956, 248).

ЗАЛЕДЕНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. Покритися льодом, кригою; обмерзнути.

2. *перен.* Відчутися холодним, заціпенілим. *При тій думці кров заледеніла в його жилах* (Фр., VI, 1951, 159).

ЗАЛЕЖА́ЛИЙ, а, е. 1. Дуже ущільнений, твердий від тривалого лежання; злежаний. *Він.. кайлом і лопатою владно порушував віковічне мовчання залежалих кам'яних порід...* (Тич., III, 1957, 229).

2. Зіпсований унаслідок тривалого лежання, поганого зберігання. *Дивився* [Давид] *на полиці, завалені пошарпаними книжками. Взяв одну — в ніс ударив пах старого залежалого паперу, змішаний з пилом* (Головко, II, 1957, 94); // Несвіжий (на вигляд).— *Пан вдома? — спитала Огієвська високого і худого, як жердина, чоловіка в старій залежалій лівреї* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 540).

ЗАЛЕ́ЖАНИЙ, а, е. 1. Який ущільнився, став твердим від тривалого лежання. *Ранньої весни, коли запарує сизими димками лісова залежана земля, на заснулих брунькаx дерев з'являться ледве помітні сліди зростання* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 276); // Який, довго перебуваючи у нерухомому стані, втратив гнучкість або затерпнув, почервонів (про частини тіла). *Хома зводиться врешті. Розминає залежане тіло і лінцво, поволі, весь кострубатий і чорний, відходить у пітьму* (Коцюб., II, 1955, 65); *Вушка у неї* [Галі] *були рожеві й прозорі, одне навіть червоне — залежане у сні* (Перв., Дикий мед, 1963, 100).

2. Який довгий час не використовується, лежить без ужитку. *Немічні очі поволі звикають до зеленкуватотемної сутіні в кімнаті, в якій тхне сирими залежаними речами чи нафталіном* (Вільде, Сестри.., 1958,

362); *Зраділи можливості збути залежані речі, комірник без накладної навантажив колгоспну машину збрую, провів до воріт* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 47); // Несвіжий або зіпсований унаслідок тривалого лежання, поганого зберігання. *І полиняли мої яскраві спогади, як давній, залежаний, цвілий крам* (Вас., II, 1959, 31); *Тьотя безпорадно тримала на руках свою залежану, побиту міллю корсетку* (Гончар, Земля.., 1947, 22); *Пахло залежаним сіном, кізяковим димом і солодкими, як цукор, очеретяними листочками* (Рудь, Гомін.., 1959, 14).

ЗАЛЕ́ЖАТИ [1], жу, жиш, *недок.* 1. Бути в залежності від кого-, чого-небудь, перебувати під чиїмось впливом або чиєюсь владою, підкорятися комусь, чомусь. — *Я від них* [працівників бюро] *не залежу, а що стараюся жити з ними в згоді і гармонії, то вже така моя натура* (Фр., II, 1950, 327); *В години праці і натхнення Залежимо від музи ми* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 56).

2. Зумовлюватися певними обставинами, причинами і т. ін., бути наслідком чого-небудь. *Симпатії, антипатії у неї залежать від настроїв і часто міняються* (Л. Укр., III, 1952, 718); *Ми вдвох, ходячи по хаті, говоримо, сперечаємося, та так завзято, як ніби від нашої суперечки залежить щастя громадське* (Коцюб., I, 1955, 467); — *Від нас передусім залежатиме успіх цього бою,— говорив Воронцов, витручуючи кожне слово, наче токар біля верстата* (Гончар, III, 1959, 97); *Відомо, що об'єм тіла залежить від температури* (Наука.., 10, 1956, 13).

ЗАЛЕ́ЖАТИ [2], жу, жиш, *док., перех., діал.* Довго лежачи, завдати шкоди чому-небудь.— *Я взяв би їх* [хлопців] *у свою опіку... Ліжка мені не залежать і хліба не переїдять* (Фр., VI, 1951, 199); — *Я вам хати не залежу* (Черемш., Тв., 1960, 69).

ЗАЛЕ́ЖАТИСЯ *див.* **залежуватися.**

ЗАЛЕ́ЖНИЙ, а, е. 1. Який перебуває під чиїмось впливом або чиєюсь владою, підкоряється кому-, чому-небудь. *До глибини зворушило його її становище в домі тітки, становище підвладне, залежне та в основі фальшиве* (Фр., VI, 1951, 257); [Д. Ж у а н:] *Втікаймо, Анно!..* [А н н а:] *Себе самого посилати в вигнання? і для чого? Щоб узяти вдову, що ні від кого не залежна?* (Л. Укр., III, 1952, 394); *Англійські робітники в силу цілого ряду особливих історичних причин опинилися в останній третині XIX століття залежними від лібералів* (Ленін, 20, 1950, 129); *Виникнення і розвиток світової системи соціалізму справили вирішальний вплив на революційний національно-визвольний рух народів колоніальних і залежних країн* (Ком. Укр., 9, 1963, 23).

2. Зумовлений чиєю-небудь дією, якимось станом і т. ін. *Вона повинна зробити все залежне від неї, щоб її син ніколи не червонів за свою матір* (Дмит., Розлука, 1957, 128); // Пов'язаний з чим-небудь як підпорядкований йому. *У реченнях з багатьма другорядними членами логічними паузами відділяються обставини з залежними словами* (Худ. чит.., 1955, 99).

ЗАЛЕ́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Перебування під чиїмось впливом або чиєюсь владою, підкорення кому-, чому-небудь.— *Остогидла мені та залежність на службі чи земській, чи урядовій!..* — *подумав Леонід Семенович* (Н.-Лев., IV, 1956, 174); — *Чи вам так тяжко припадав залежність від родичів, що ви такі раді позбутись її? — спитав я* (Коб., III, 1956, 16); *Всі прийшли до одностайного рішення: за всяку ціну визволити юнака з кріпацької залежності* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 25).

2. Зумовленість чого-небудь певними обставинами, причинами і т. ін. *До недавнього часу труд хліборо-ба був у тяжкій залежності від примхливої природи* (Рильський, III, 1956, 27); // Взаємозв'язок, взаємообумовленість. *У словах, тісно зв'язаних граматичною залежністю, закон урівноваження повинен додержуватися особливо старанно* (Сам., II, 1958, 369); *Нерідко в театрах ми дивимося п'єсу, не розуміючи ясно послідовності подій і залежності їх одна від одної* (Мос життя в мист., 1955, 164).

У зале́жності від *чого* — у зв'язку з чим-небудь, унаслідок чогось. *Він працює в ритм пісні, яку виводить в залежності від настрою* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 5).

ЗАЛЕ́ЖНО: зале́жно від, *у знач. прийм., з род. в.* Уживається при вказівці на зв'язок з чим-небудь, на наслідок чогось. *Залежно від інтонації одне і те ж речення набуває різного значення* (Рад. психол. наука.., 1958, 144).

ЗАЛЕ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **зале́жуватися.** *Залежування сировини.*

ЗАЛЕ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАЛЕ́ЖАТИСЯ**, жуся, жишся, *док.* 1. Лежати протягом тривалого часу або довше, ніж треба. *Яким почав байдикувати й залежуватись* (Н.-Лев., I, 1956, 181); // Залишатися довго без використання, відправлення, збуту і т. ін. *Книги Шевченка належать до тих, які не залежуються на полицях книгарень* (Літ. газ., 10.I 1961, 1); *Залежався лист так неможливо довго через те, що я хотіла його відправити вкупі з перекладом, а переклад затримався* (Л. Укр., V, 1956, 278).

2. Утрачати свіжість або псуватися внаслідок тривалого лежання, невикористання.— *Нащо ти надівавш усі квітки та стрічки? — Та коли залежались у скрині* (Н.-Лев., II, 1956, 275).

3. *тільки недок., діал.* Залежати (*див.* **зале́жати** [1] 2). —*Якби ж пак це залежалось од нас,— сказала Мокрієвська* (Н.-Лев., IV, 1956, 335).

ЗАЛЕЛІ́ТИ, і́ю, *док.* Почати леліти. *Оце свірконе блискавиця — залеліє перед ним стежка, а з боків немов забігають якісь темні тіні* (Мирний, I, 1954, 309); *На лицях виплива мрійна усмішка, груди роздулись потайними глибокими зітханнями, а в очах залеліло щось ясне, як степ, як дим, як далека блакить прозорого неба* (Вас., I, 1959, 248).

ЗАЛЕМЕНТУВА́ТИ, ую, уєш, *док.* 1. Почати лементувати, кричати від страху, болю, захоплення і т. ін. *Не бачила* [Марія], *як наші «катюші» з-за гори полоснули вогнем на долину, де закрутилась, залементувала фашистська піхота* (Кучер, Чорноморці, 1956, 373); *Дико залементувавши, Максим хотів був кинутися навтьоки, та злість вже заїла його, і він ще разів кілька штурхнув через пліт своєю ковінькою* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 229); *Діти, зачувши таку новину, зойкнули гуртом, одним подихом, а потім залементували, загомоніли, підскакуючи на партах* (Цюпа, Грози.., 1961, 117); // Голосно заплакати; заридати.— *Вона ж у мене одна... одна,— насилу за плачем одказала жінка і ще дужче залементувала* (Мирний, IV, 1955, 172).

2. Почати вигукувати що-небудь з радістю, жалем, плачем і т. ін. *Аж ось коло того вікна, що з кімнати, радісно зарепетував, залементував хтось на увесь двір: —Хлопці — сюди!* (Вас., I, 1959, 287); — *Діточки мої рідні, ручата нещасні, ноженята помучені,— залементувала стара серед подвір'я і підняла висушені руки до неба* (Стельмах, Хліб.., 1959, 218); — *Ой, куме,— залементувала Смаранда, хапаючись руками за щоки, ніби у неї боліли зуби.— Не кажи так...* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 364).

3. Загавкати пронизливо, завалувати (про собак). *Позаду залементували у дворах собаки* (Панч, Мир, 1937, 57).

ЗАЛЕПЕТА́ТИ, ечу́, е́чеш, *док.* 1. Почати лепетати, говорити невиразно, нескладно (перев. про дітей). *Дівчинка, поклавши голівку на плече матері, міцно обхопила її шию своїми рученятами й залепетала: — Моя мама, моя мама* (Коцюба, Нові береги, 1959, 138); *— Дядько Марко! Дядько Марко! — через силу перевідячи дух, тамкниче залепетало хлоп'я* (Баш, Надія, 1960, 215); // Почати швидко говорити, іноді підлесливо, запобігливо. *Аничка на це борзенько залепетала: — Вігме, паноченьку, правду вам кажу* (Март., Тв., 1954, 40); *— Що це ви, свахо, так мало випили? — припрошувала хазяйка.— Ой, буде, буде! — залепетала Кайдашиха* (Н.-Лев., II, 1956, 280); *Дівчина стрімголов зіскочила з коня, залепетала: — Наливайківці? Та ж я до нього поспішаю!..* (Ле, Наливайко, 1957, 301).

2. *перен.* Зашелестіти, тихо зашуміти. *Зашуміла навколо ліщина, залепетали осики, і якось легше стало на серці* (Л. Укр., III, 1952, 737); *А день був тихий та теплий: хоч би тобі лист на дереві залепетав, і птиця не щебече — тихо* (Морд., I, 1958, 57).

ЗАЛЕТІ́ТИ *див.* **залі́тати.**

ЗАЛИ́ВА, и, *ж., діал.* 1. Злива. *Небо прояснилось; легкі, тонкі хмарки летіли прудко, неначе літом після заливи* (Н.-Лев., III, 1956, 144).

2. Потік, що утворився внаслідок зливи; // Взагалі простір, покритий водою. *Тільки невеличка горстка найсильніших — п'ять їх було,— окруживши Максима, держалася ще просто, мов шпиль скали серед розгуканої заливи* (Фр., VI, 1951, 87).

3. *перен.* Велика кількість, маса кого-, чого-небудь. *Післанці з угро-руських громад сказали: — Чули ми, що монгольська залива йде в угорську країну* (Фр., VI, 1951, 55).

ЗАЛИВА́ЛЬНИК, а, ч., *спец.* Робітник, що здійснює заливання. *Ливарники в широкополих повстяних бриля́х — вагранники, заливальники, формувальники — всі на своїх постах* (Рад. Укр., 11.VI 1961, 2).

ЗАЛИВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж., спец.* Жін. до **заливальник.**

ЗАЛИ́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **залива́ти.** *Горе, заливане сивухою; страхіття злидня; знущання й глум сильних і хижих над немічними та гнобленими, боротьба за свою людську і національну гідність — усе це.. знайшло своє відображення в «Галицьких образках»* (Рильський, III, 1956, 262).

ЗАЛИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **залива́ти** 1—5. *У мартенівських цехах механізовано завалку печей, заливання чавуну* (Наука.., 4, 1957, 14); *Квасять капусту заливанням її 3-процентним розчином солі з обов'язковим наступним зберіганням при температурі не вище 5°* (Укр. страви, 1957, 412); *Щоб усунути простої, зв'язані з заливанням води в радіатор, на комбайні встановлюють додатковий бачок місткістю 40 л* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 280).

ЗАЛИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАЛИ́ТИ** *і рідше* **ЗАЛЛЯ́ТИ**, залля́ю, зальє́ш *і рідко* залля́ю, зальє́ш, *док.* 1. *перех.* Розливаючись, покривати собою або наповнювати що-небудь (про воду); затопляти.— *Вода вже заливає Мартинків огород; от-от дійде до грядок картоплі! — крикнув один чоловік* (Н.-Лев., IV, 1956, 101); *Вода заливала його по коліна, потім по пояс, далі стала підходити під пахви, а він усе бив і бив з кулемета* (Кучер, Чорноморці, 1956, 68); *Сходи в пристані море зовсім залило* (Л. Укр., IV, 1954, 261); *— Греблю прорвало й балку залило водою* (Гр., I, 1963, 425); *Дощ не вщухав. Чи не залив кузні?* (Руд., Остання шабля, 1959, 21); * Образно. *А торжество, справді, як повінь, заллялo все місто* (Ткач, Плем'я.., 1961, 14); // *безос.* [Терлецький:] *У Чорноліса Порвало поршень. Став мотор. Вода фонтаном б'є. Все залило* (Дмит., Драм. тв., 1958, 331); // *перен.* Наповнювати собою вщерть що-небудь (про світло, туман, звуки, запахи і т. ін.). *Галявину, на якій сидів Микула, заливало місячне сяйво* (Скл., Святослав, 1959, 100); *Білі тумани заливали долину* (Гжицький, Опришки, 1962, 104); *Здригнувся старий Турецький ліс, прорізали постріли його тишу, розбудили, залили клекотом найтемніші нетрі його* (Ірчан, II, 1958, 80); //*перен.* Покривати, заповнювати собою який-небудь простір (про людей, тварин і т. ін.). *Народ натовпом заливав вулиці, майдани* (Н.-Лев., III, 1956, 308); *Раптом овеча отара залляла вулицю і сколихнула повітря нескладним беканням* (Коцюб., II, 1955, 16); *Тому, що невистачало стільців, молодь заляла собою столи та вікна, але й це не врятувало становища* (Кир., Вибр., 1960, 68); // *перен.* Охоплювати, заглушуючи все інше (про почуття). *Якесь гірке розчарування.. почало заливати її душу* (Фр., VII, 1951, 67); *Серце йому заливав хвиля несподіваного, величезного щастя* (Собко, Вогонь.., 1947, 206); *Він усе зрозумів, і розпука заляла його серце* (Коцюб., I, 1955, 135).

◇ **Кров (рум'я́нець, сором** *і т. ін.*) **заливає (залила́, зали́в** *і т. д.*) **обли́ччя (лице́** *і т. ін.*) — хто-небудь червоніє від збудження, захоплення, сорому і т. ін. *Рум'янець розповзається до скронь і підборіддя, заливає повне обличчя* (Стельмах, Хліб.., 1959, 321); *Навіть при місяці помітно було, як кров залила Марині лице* (Головко, Літа.., 1956, 147); *Параскіца зашарілась вся. Сором гарячою хвилею заляв її лице* (Коцюб., I, 1955, 271); **Піт заливає (зали́в** *і т. д.*) **о́чі (лице́** *і т. ін.*) — про надмірне потіння від великого напруження, спеки і т. ін. *Сонце стоїть десь над головою. Піт заливає очі, і солоно стає на сухих губах* (Гончар, III, 1959, 57); *Піт зовсім залив його лице, річкою стікає по бороді, капав з носа. А від одно бігав, носе* [носить] *вулики, підкурює їх, вощить та збирає рої* (Мирний, I, 1954, 192); **Сльо́зи заливають (залили́** *і т. д.*) **о́чі (лице́** *і т. ін.*)— про великий плач, ридання. *Сльози очі заливають, Що й на світ не гляну...* (Чуб., V, 1874, 277); *Кузьмін і сам незчувся, як його залили сльози, як у пориві глибокого й ніжного почуття рвучко схилився над комісаром, поцілував його холодіюче чоло* (Збан., Сеспель, 1961, 143).

2. *перех.* Обливати або забруднювати чим-небудь рідким. *Ах! я часом листа залила* (Л. Укр., V, 1956, 200); // Ляючись, потрапляючи на щось, залишати сліди. *З носа пішла кров і залила лице* (Вас., I, 1959, 154); *На третьому випаді розсік він Горленкові плече. Струмочок крові заляв його одяг, шабля випала з рук...* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 35).

3. *перех.* Гасити пожежу, вогонь водою або якою-небудь іншою рідиною. *Як ось із неба дощ полився, В годину ввесь пожар залив* (Котл., I, 1952, 106); *— Було б же тобі принести цебро води та залити вогонь, а він порозкидав по всьому степу* (Тют., Вир, 1964, 290); * Образно. *І чим мені залити той вогонь, щоб не палив того серденька — сльозьми?* (Л. Укр., I, 1951, 229); // *безос.* *І згодом пояснив* [кондуктор]: *— Потекли труби, заливає топку* (Головко, II, 1957, 457); // *перен.* П'ючи горілку і т. ін., заглушувати, тамувати в собі які-небудь почуття, забувати на деякий час про біду, горе і т. ін. *І почав був Андрій-столяр до горілки припадати — заливає нею свої образи* (Крот., Сини.., 1948, 18); *Останню чарку підніс* [дід] *Іванові жінці: — Випий, Мотре, для порядку.— Залий мужицьку біду,— обізвався Якубенко* (Стельмах, Хліб.., 1959, 34).

◇ **Залива́ти (зали́ти) кро́в'ю** *що* — чинити масові вбивства, проливаючи багато крові. *Загомоніли на цитаделі гармати, щоб залити кров'ю повсталий Львів* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 167); **Залива́ти (зали́ти) сльоза́ми (слі́зьми́)** *що* — плачучи, тамувати якісь

переживання. *Її серце розривалося від болю, і вона одно знала — усю ніч заливала його гіркими сльозами* (Мирний, IV, 1955, 52); **Заливáти (залúти, залляти) хробакá (черв'якá)** [в сéрці] — тамувати горе, нудьгу пияцтвом.— *Взяв я фляшку, і мене скортіло випити її хоч половину, Аби в серці хробака залляти* (Фр., XIII, 1954, 339); *Я не залив черв'яка, що точив мене безупинно, тра було якось інше рятуватись...* (Коцюб., I, 1955, 260).

4. *перех.* Покривати що-небудь рідкою масою, здатною загусати, твердnути. *На деяких вулицях міста топили у великих казанах смолу і заливали нею вибоїни в тротуарах* (Томч., Готель.., 1960, 286); — *Буде час,— каже Воронцов,— ми наші грейдери теж заллємо таким асфальтом* (Гончар, III, 1959, 207); *Потім він поклав записку в порожню пляшку, міцно закоркував її, залив стеарином* (Кучер, Чорноморці, 1956, 210); // *розм.* Паяти дірявий посуд.— *Майстровий я. Ладнаю відра, заливаю каструлі* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 196); // *розм.* Приклеювати латку на гумових виробах. *На розі вулиці моєї, у голубому рундуку, Працює швець: то черевики Комусь латає нашвидку, То заливa комусь калоші* (Нех., Ми живемо.., 1960, 118).

5. *перех.* Наповнювати що-небудь, наливаючи якусь рідину, рідку масу. *Служителі навшпиньках носили відрами воду й заливали чан* (Ільч., Серце жде, 1939, 145); *Я допомагав помічникові машиніста чистити паровоз, ..відгвинчував ослаблі гайки, заливав мастилом маслянки* (Сміл., Сашко, 1957, 58); // Наливаючи води або якоїсь рідини в посуд, покривати нею що-небудь (при готуванні страви, напоїв і т. ін.). *Для видалення солі промиту рибу вимочують, заливаючи її 2 л холодної води на 1 кг риби* (Укр. страви, 1957, 55); *Олеся засипала й залила чай, сіла коло стола й задумалась...* (Н.-Лев., III, 1956, 136); — *Орисю, ходи сюди. — Зараз. Тілечко* [тільки] *пшоно водою заллю* (Тют., Вир, 1964, 456); // Обливаючи чим-небудь, приправляти страву. — *Ач, яке стегно: прямо — очима їж,* — *промовив* [Пищимуха], *положив його на тарілку і почав.. смачним перепеченим жиром з-під качки заливати* (Мирний, IV, 1955, 364); // *перен.* Примушувати кого-небудь їсти або пити щось у великій кількості. *Ти не бійся, що я перетомлюся. Я в норми не виходжу, та й лікар потачки не дав, он знов риб'ячим жиром заливав* (Л. Укр., V, 1956, 425); *Як хвору дитину, заливали* [пораненого] *бульйоном, молоком, розтопленим маслом з медом* (Коз., Гарячі руки, 1960, 127).

◇ **Заливáти (залúти) гóлову (óчі, пáмороки, пéльку** *і т. ін.*); **Заливáти (залúти) за гáлстук (кóмір** *і т. ін.*) — пити надміру алкогольні напої; пияцтвувати. *Пивна Севастяна Жигая ніколи не буває порожньою.., тут заливають часом свою очманілу голову ревнивої парубки* (Шиян, Баланда, 1957, 83); — *Чому ж ти навчив? Ти б ще дужче залив очі, то більше б побачив,* — *не витерпіла Пріська, натякаючи на те, що Грицько прийшов випивши* (Мирний, III, 1954, 16); *Всі були сердиті на нього: розвалив роботу, заливає за комір* (Жур., Вел. розмова, 1955, 38); **Заливáти (залúти, залляти) за шкýру сáла** *кому* — завдавати великого горя, страждань, неприємностей; дуже допікати кому-небудь. *Добро, мавши діток У розкоші,— хвалиш бога... А вдові убогій, Мабуть, не до його, Бо залили за шкуру сала, Трохи не пропала* (Шевч., II, 1953, 49); — *Ще вона мало натерпілася від тих панів, ще вони мало заллляли їй сала за шкуру за часів панщизняних?!* (Коцюб., I, 1955, 102); **Залúти в кайдáни,** *заст.*— закувати в кайдани. *Ой залили сотника Харька Шамраївці у кайдани* (Сл. Гр.).

6. *неперех., фам.* Говорити неправду, вигадувати що-небудь. — *Це ось він заливав,— недбало кинув Іван Петрович на шофера.— Каже, нібито я сам себе розбудив, власними своїми руладами...* (Гончар, Маша.., 1959, 17); *Петро слухав і думав, як би здихатися Гарика. Іванка теж спочатку терпіла, а потім зиркнула на Петра, підморгнула йому, мовляв, чуєш, як заливає...* (Чаб., Тече вода.., 1961, 107).

◇ **Заливáти гусáра** — вправно й дотепно розповідати, перемішуючи реальне з вигаданим. *В'язні пересміюються, Іван підморгує мені — мастак, мовляв, цей староста, вміє гусара заливати* (Збан., Єдина, 1959, 167).

ЗАЛИВА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ЗАЛИ́ТИСЯ** *і рідше* **ЗАЛЛЯ́ТИСЯ**, заллю́ся, зальє́шся *і рідко* зальлю́ся, зальлю́шся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Покриватися суцільно або наповнюватися вщерть водою чи якою-небудь іншою рідиною; затоплятися. *Колись тут було річище Ташані, потім воно пересохло, поросло травою, по веснах заливалося водою* (Тют., Вир, 1960, 229); * Образно. *Текла річка Невеличка, Та й понялась морем: Була радість Хоч на старість,— Та й залилась горем!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 176); // *перек.* Сповнюватися вщерть **чим-небудь** (звуками, світлом і т. ін.). *Дівчата голосять по звичаю жінок, вогнів заливається похоронним співом* (Стеф., I, 1949, 202); *Вітерець, що прорвався з відчинених дверей, здмухнув багаття — і середина хати заллялась жовто-білим вогнем...* (Досв., Вибр., 1959, 167).

◇ **Заливáтися (залúтися, залляти́ся) пóтом** — дуже пітніти від великого напруження, спеки і т. ін. *Бійці його вже другий день заливалися потом під важкими в'юками з матеріальною частиною міномета* (Гончар, III, 1959, 69); *Витинав мужик гопки, Аж потом заллявся* (Рудан., Тв., 1956, 137); **Заливáтися (залúтися, залляти́ся) рум'я́нцем (кармази́ном, фáрбою** *і т. ін.*) — червоніти від збудження, захоплення, сорому і т. ін. — *Я стільки чув про тебе, капітане, що коли накажеш — в огонь для тебе скочу,— вигукнув голубоокий Юра, заливаючись рум'янцем* (Галан, Гори.., 1956, 10); *Чорнявий хлопець, здіймаючи бриля, питав приємним баритоном: — Чи вільно сполохати задуму вашу, панно? — Ярина жахається, блідне, щоб зараз заллятися кармазином* (Коцюб., I, 1955, 161); *Тимко залився фарбою, опустив очі* (Тют., Вир, 1964, 212); **Заливáтися (залúтися) сльозáми (слізьмú, гіркúми, невтíшними** *і т. ін.*) — гірко плакати, ридати.— *Порятуй мене, таточку, голубчику! — аж закричала Галочка, заливаючися сльозами* (Кв.-Осн., II, 1956, 347); [К о с т ь:] *Довідавшись в чім річ, вона спершу хватилась за вінок, потім за рогача... далі залилася гіркими* (Вас., III, 1960, 173); **Хоч залúйся** — про наявність чого-небудь у великій кількості. *Невістка закутала плечі теплою хусткою і повела Вихора до якогось діда Гордія, в котрого молока хоч залийся* (Кучер, Чорноморці, 1956, 163).

2. *без додатка і чим.* Обливатися або забруднюватися чим-небудь рідким. *П'ючи, Тоня аж залилася, аж за груди потекло, і вона.. щиро, дзвінко засміялась від холодного водяного лоскоту* (Гончар, Тронка, 1963, 34).

3. *без додатка і чим.* Дзвінко, переливчасто співати. [І в а н:] *А я міркую собі — що воно так заливається? І що то ва співуче таке зародиться: і робить — співа, і гуляв — співа* (Вас., III, 1960, 27); *Вгорі, мов заведена іграшка, тріпотіє крильцями жайворон. Заливався піснею, кликав день* (Дмит., Обпалені.., 1962, 20); *Десь соловейко в садочку залився* (Мащ., Тв., 1955, 127); // Голосно, з переливами звучати. *Десь нагорі заливався шкільний дзвінок, сповіщаючи про перерву в старших класах* (Кучер, Дорога.., 1958, 71).

4. *без додатка і чим.* Голосно, без упину, захлинаючись, плакати або сміятися. *Вона плаче-заливається, проти сонця платком сльози втирає, людей не бачить* (Кос., Новели, 1962, 17); *А Юхим Іванович аж заливається — сміється* (Мик., Кадильниця, 1959, 53); *Пріська за ними [сльозами] і слова не скаже: що почне, то так і заллється плачем* (Мирний, III, 1954, 19); * Образно. *І став вітер на могилі Сумно голосити; То завіє, то застогне, Жалібно заллється* (Пісні та романси.., II, 1956, 137).

Заливáтися (залúтися) на кýтні *див.* **кýтній; Заливáтися (залúтися) рéготом** — дуже, без упину реготати. *Велет глянув, подивився, диким реготом залився, наче грім загуркотів* (Забіла, Малим.., 1958, 35).

5. *без додатка і чим.* Дуже голосно і безперервно гавкати; валувати (про собак). *Пси аж заливаються, аж землю рвуть під ногами* (Фр., VIII, 1952, 339); *Назустріч Наталці і хлопцям, заливаючись голосним дзявканням, вихотився пильний вартовий удовиної хати — рябенький Шарик* (Логв., Літа.., 1960, 10); *Він постукав впевнено, добре знаючи, куди йде, і в ту ж мить залилося дзвінким гавкотом маленьке собача* (Собко, Скеля.., 1961, 17).

6. *без додатка і чим.* Заклинаючись чим-небудь, задихаючись від чогось, тонути, гинути і т. ін. *Вона тоне, заливається водою й знов виринав й ніяк не може втонути* (Н.-Лев., II, 1956, 91); *Заєць стояв при цямрині і глядів, поки звірячий ворог зовсім не заллється* (Фр., IV, 1950, 74); — *А бодай він був ще в колисці заллявся, той Гітлер,— лаялася Варка Горностай* (Кучер, Голод, 1961, 60).

7. *без додатка і чим.* Пити надміру алкогольні напої; пиячити. *Федір заливався, щоб забити собі пам'ороки* (Мирний, IV, 1955, 234); *Мати журливо-безнадійно глянула на образи. — За що ми мучимось? Багаті самогоном заливаються, а ми з голоду пухнемо...* (Кос., Новели, 1962, 24).

8. *розм.* Говорити про що-небудь з надмірним запалом. — *Для нашої сонячної Таврії двадцятий вік наступив значно раніше, ніж для похмурої півночі, — заливався далі панич* (Гончар, Таврія, 1952, 381); — *На трибуні — мастак, а на ділі — кисляк! — Тьху! — обурилась Клава. — Так говорив, так заливався... Хто б міг подумати?..* (Ряб., Жайворонки, 1957, 133).

9. *тільки недок.* Пас. до **заливáти** 1—5. *Кіно щодня заливається масами* (Еллан, II, 1958, 171).

ЗАЛИ́ВИСТИЙ, а, е. Те саме, що **залúвчастий.** *На палубі — легкі кроки, ясніюча, що аж вилискує, добре начищена підлога і безжурний, заливистий сміх* (Епік, Тв., 1958, 257); *Тільки заливиста пісня солов'я дзвенить у прохолодній тиші* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 73).

ЗАЛИ́ВИСТО. Присл. до **залúвистий.** *Хтось заливисто засміявся — здригнулася осіння ніч і знову принишкла* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 120); *Заливисто співала скрипка* (Жур., Вечір.., 1958, 272).

ЗАЛИ́ВКА, и, ж. 1. Дія за знач. **заливáти** 4—5. *У мартенівському цеху чавун перед заливкою до печі продуватиметься повітрям або киснем* (Наука.., 6, 1960, 15).

2. Спеціально приготовлений розчин, яким що-небудь заливають. *Маринадна заливка складається з розчинених у воді солі, цукру та оцтової кислоти* (Укр. страви, 1957, 417).

ЗАЛИ́ВНИЙ, а́, е́. 1. Дуже рясний і довготривалий (про дощ). *Цілісіньку ніч ішов заливний дощ* (Ле, Клен. лист, 1960, 103).

2. Який заливається, затоплюється навесні водою. *Йшов пічник біля ріки, Стрів людину невідому: Йде по лузі заливному, Без дороги — навпрошки* (Мал., Серце.., 1959, 173).

3. Залитий спеціальною приправою або наваром, що загусає. *Заливний судак, риба в томаті, ікра і сьомга.. дратували гостей, викликали апетит* (Мокр., Сто.., 1961, 95); *// у знач. ім.* **заливнé,** нóго, *с.* Холодна страва з м'яса або риби, залита наваром, що загусає. *Заливне готують з ковбас, обрізків шинки, зельцю, мозку і язика, але до кожного з них обов'язково додають кусочки лимона і моркви* (Укр. страви, 1957, 82).

4. Те саме, що **залúвчастий.** *Солов'ї розлягаються на увесь ліс заливним щебетанням* (Мирний, III, 1954, 293); *Натовп удруге гримнув заливним реготом* (Епік, Тв., 1958, 288); *Він [звір] був трошки довший від лиса, вищий на ногах.. Що особливо запам'яталось — це його заливний, огидний гавкіт* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 55).

ЗАЛИ́ВЧАСТИЙ, а, е. Дуже голосний, дзвінкий, з переливами. *З гнізда малі злетіли солов'ята, І солов'їха струшує крило. Вже не звучить заливчаста кантата, А солов'я неначе й не було* (Забашта, Пісня.., 1961, 76); *І раптом Роман чує заливчастий регіт* (Стельмах, Хліб.., 1959, 269); *Майя дивилася ва вікно на панораму лісу, а бачила школу, чула заливчастий дзвоник* (Гур., Друзі.., 1959, 51).

ЗАЛИ́ВЧАСТО. Присл. до **залúвчастий.** *Вони глянули одне на одного і розсміялися, весело, заливчасто, нестримно* (Собко, Біле полум'я, 1952, 326); *У садах понад селом заливчасто шаленіли солов'ї* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 440).

ЗАЛИ́ГАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **залигáти.** * У порівн. *Асик упирався, як залиганий бичок, але йшов слідом* (Збан., Мор. чайка, 1959, 17).

ЗАЛИГА́ТИ *див.* **залúгувати.**

ЗАЛИ́ГУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ЗАЛИГА́ТИ,** áю, áєш, *док., перех.* 1. Надівати вірьовку на роги корові або волові. — *Продавай к лихій годині ялівок та купуй таких, щоб телилися.. Залигуй корів та веди в район,— гарячився Кузь* (Тют., Вир, 1964, 131).

2. *тільки док., перен., розм.* Позбавити кого-небудь волі. *Правда, піщани були ще вільні. Та що з того, коли приходилось дожидати, що от-от і їх залигають...* (Мирний, I, 1949, 182); *Випадково чи не випадково, стріне Надю одна мамина сваха, друга.. й услід жебонить: — Бачите, пішла... Ось вам і кизенька... Ось вам і дурненька... Отакого хлопця залигала* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 31).

ЗАЛИ́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зализáти.** *Очі [у Ігнатовського] вузенькі, якісь сонні, волосся ріденьке, жовто-сіре, старанно зализане на жовту лисину* (Збан., Єдина, 1959, 105).

ЗАЛИЗА́ТИ *див.* **залúзувати.**

ЗА́ЛИЗЕНЬ, зня, ч., *розм.* Частина чого-небудь, що видається в якийсь бік у формі клина. *На колодязях спалахували при місяці льодяні зализні* (Тют., Вир, 1964, 461); — *І зважте, що це перед Вами тільки один шматок, крайній зализень так званої Каховської арени летючих пісків* (Гончар, Таврія, 1952, 113).

ЗАЛИ́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **залúзувати.** *Зализування ран.*

ЗАЛИ́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ЗАЛИЗА́ТИ,** ижу́, и́жеш, *док., перех.* 1. Лижучи язиком (рану), очищати, сприяти загоєнню. *Блукав [Іван] по лісі, поміж камінням, в заломах, як ведмідь, що зализує рани, і навіть голод не міг прогнати його в село* (Коцюб., II, 1955, 332); *Чому тварини старанно зализують свої рани? Пояснюється це дуже просто: слина є чудовим дезинфікуючим засобом, і вони інстинктивно використовують її дію* (Наука.., 7, 1963, 31); * Образно. *Німці..*

зализували рани, добре окопавшись на вигідних позиціях (Кучер, Голод, 1961, 80).

2. *розм.* Пригладжувати язиком (шерсть); // *перен.* Дуже гладенько зачісувати (волосся).

ЗАЛИ́ЗУВАТИСЯ, усться, *недок.* Пас. до **зали́зувати**.

ЗАЛИ́НУТИ, ну, неш, *док., поет.* Зникнути, залетіти куди-небудь. *Світ здавався їй якоюсь дикою, несправедливою потворою, що карає невинних.. Залинула радість світу* (Кобр., Вибр., 1954, 209).

ЗАЛИПА́ТИ, аю, *недок.*, **ЗАЛИ́ПНУТИ**, ну, *док.* Покриватися чим-небудь таким, що липне, може прилипати. *Сошники не повинні залипати при роботі у вологому ґрунті* (Механ. і електриф.., 1953, 52).

ЗАЛИ́ПЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зали́пнути**. *В роздертих вибухом перинах лежала навколо міномета посічена, залипла пухом обслуга* (Гончар, I, 1954, 238).

ЗАЛИ́ПНУТИ *див.* **залипа́ти**.

ЗАЛИ́СИНА, и, *ж.* Облисіла частина голови вгору від лоба і скроні. *Він був високий, худий і хоч ще зовсім не старий, але з великими залисинами на високому й крутому лобі* (Загреб., Європа 45, 1959, 360).

ЗАЛИ́СИНКА, и, *ж.* Зменш. до **зали́сина**. *Усмішка усмішкою, а оті ранні залисинки, що з'явились на лобі, найбільше тривожать матір* (Гончар, Тронка, 1963, 12).

ЗАЛИСНІ́ТИ, іє, *док.* 1. Почати лисніти. *Залисніли вимиті* [дощем] *черепичні й шиферні дахи* (Рудь, Гомін.., 1959, 67); *Блискучі плуги врізались у вогкий чорнозем, і враз залисніла проти сходу свіжа скиба* (Збан., Переджнив'я, 1955, 358); // Стати лискучим. *В Максима обличчя в темних глибоких зморшках, чоло пошерхло й залисніло, борода — як запущений ліс* (Бабляк, Літопис.., 1961, 3).

2. Виділитися своєю лискучою поверхнею, своїм блиском. *Коли дивляться вони, перед ними знов залисніло озеро* (Н.-Лев., III, 1956, 291).

ЗАЛИСНІ́ТИСЯ, ітьcя, *док.* Те саме, що **залисні́ти**. *Тверде і смагле обличчя його, не піддавшись ралу літ, побуріло юхтою і наче залисніялося спрацьованим автолом* (Вол., Місячне срібло, 1961, 198); *Знову показалася сива борода Райкова й залисніялася голова, вирізалось з темряви.. лице Василія Тимофійовича* (Вас., I, 1959, 144).

ЗАЛИ́ТИ *див.* **залива́ти**.

ЗАЛИ́ТИЙ, *рідше* **ЗАЛЛЯ́ТИЙ**, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зали́ти** і **залля́ти** 1—5. *Боліло хліборобське серце, дивлячись на свої залиті водою токи* (Мирний, III, 1954, 7); *Він, залитий потом, ледве переводячи дух, метався грунем в нестямі, боячись втратить останні сили* (Коцюб., II, 1955, 341); *Люди розходились по хатах, де залиті сльозами вдови світили вже свічки у головах небіжчиків* (Мик., II, 1957, 312); *Устина поставила на призьбі миску з варениками, залитими сметаною* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 169); *Урочисті збори. Зала заллята світлом. Гримить оркестр* (Вишня, I, 1956, 317).

ЗАЛИ́ТИСЯ *див.* **залива́тися**.

ЗАЛИ́ТТЯ, я́, *с.* Дія за знач. **зали́ти** 1—5. *Відомості про водну рослинність ділянки Дніпра до залиття її водами Каховського водоймища.. вже опубліковані* (Укр. бот. ж., XVII, 1, 1960, 3).

ЗАЛИЦЯ́ЛЬНИК, а, *ч.* Той, хто залицяється до кого-небудь. [Н о р м а:] *Фрау тільки-но призналась, що то вона вручила ключ від квартири своєму невірному залицяльникові* (Галан, I, 1960, 425); *Скільки він встиг передумати за цю коротку дорогу! То він себе бачив хлопчиком, то учнем гімназії, то залицяльником своєї дружини, батьком своїх дітей...* (Томч., Готель.., 1960, 36); // Любитель залицятися до жінок, упадати за ними. — *Панночко Теофілів!.. Завжди принадна, як пуп'янок троянди,— дзвеньнув острогами гість і з спритністю старого залицяльника поцілував ручку панночки* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 394).

ЗАЛИЦЯ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **заляцяльник**. — *Оце саме й є твоя пара, — подумала Тетяна про Зінька і його настирливу залицяльницю* (Добр., Тече річка.., 1961, 276).

ЗАЛИЦЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **залиця́тися**. — *Ще.. в вісімнадцять* [років] *мені.. надокучили компліменти паничів та й їх дурне причепливе залицяння* (Н.-Лев., IV, 1956, 240); *Та й сміху ж було в Прокопом Івановичем на тім залицянні: вона до його, а він од неї, як од чорта* (Стор., I, 1957, 191); *Реготала* [Орися] *парубкам в обличчя, насміхаючись із їхніх залицянь* (Тют., Вир, 1964, 128); * Образно. *Заревли великі дзвони, Щоб сідлали хлопці коні, Щоб мечі-шаблі гострили Та збирались на весілля, На веселе погуляння, На кровяве залицяння* (Шевч., II, 1953, 42).

ЗАЛИЦЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок., без додатка і до кого, рідко на кого, коло кого, з ким.* Маючи почуття симпатії або кохання, упадати біля кого-небудь, виявляти знаки уваги, зачіпати розмовою, жартами і т. ін. *Не ходи, не нуди, не залицяйся, Не сватай, не піду, не сподівайся* (Шевч., II, 1953, 172); [М и т р о:] *Ні, ти нам насамперед скажи, що то за дівчина була, до котрої ти тут залицявся?* (Фр., IX, 1952, 37); — *Що чорнявую з душі люблю, На біляву залицяюся, А з рудою-препоганою Хіба піду розпрощаюся!* (Нар. лірика, 1956, 225); *Підмічаючи, хто коло якої дівчини залицяється, моторні цокотухи шепочуть одна одній свої думки про любощі* (Мирний, I, 1949, 198); — *Я не хочу, щоб ти кохалась та залицялась з якимсь пройдисвітом та вводила мене й себе в славу* (Н.-Лев., III, 1956, 153); *Він же колись до неї залицявся, на вечорницях з нею бував* (Шиян, Баланда, 1957, 144).

ЗАЛИЧКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАЛИЧКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., буд.* Покривати стіни споруд спеціальним матеріалом для міцності або окраси. *Він забирав з усіх бетонних установок на тунельних дільницях готові масиви для обличкування й наполягав, щоб неодмінно й заличкувати похилий тунель* (Ле, Міжгір'я, 1953, 266).

ЗАЛИЧКУВА́ТИ *див.* **заличко́вувати**.

ЗАЛИША́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАЛИШИ́ТИ**, ишу́, и́шиш, *док., перех.* 1. Вирушаючи звідкись або кудись, не брати з собою кого-, що-небудь. *Тут він згадав, що в майстерні залишив косу, але вже не повернувся за нею* (Стельмах, II, 1962, 66); *Бачать ляхи, що непереливки. Відступили назад, залишивши на місці купи вбитих і поранених* (Довж., I, 1958, 259); — *Володар цього будинку залишив чудову бібліотеку. Жаль буде, якщо завтра почнеться баталія і запальна бомба влучить сюди* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 138); * Образно. — *Чотири роки блукаю я по Бессарабії, гадаючи втекти від лиха, що залишив на Вкраїні, а ніяк не можу...* (Коцюб., I, 1955, 140); // Вирушаючи звідкись, класти, поміщати щось де-небудь для когось. — *Скинемо шинелі, складемо зброю, візьмемо лопати в руки. Викопаємо їм* [дітям] *землянку, залишимо їжі та й знову... вперед на захід* (Гончар, III, 1959, 15); *Мати синові залишила* [хліб] *на лутці* (Головко, II, 1957, 190).

2. Віддавати, передавати у чиє-небудь користування, закріплювати за ким,- чим-небудь щось.— *Нічого мені батько не залишав, а заповідав одно: бути таким, як він* (Скл., Святослав, 1959, 25);— *Ти чоловік розумний і гордий. Ми тобі залишаємо аж десять десятин твоєї ранньої землі* (Стельмах, II, 1962, 120).

Залиша́ти (залиши́ти) в спа́дщину (у спа́док) — заповідати, відписувати спадкоємцям. *Зберіся переказ,*

що батько, вмираючи, нічого в спадщину Тарасові не залишив, сподіваючись на велике майбутнє свого сина (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 9); *Я залишаю вам землю у спадок* (Павл., Бистрина, 1959, 111).

3. Бути причиною появи, виникнення чого-небудь, спричиняти щось. *Летять по морю торпедні катери, залишаючи за собою величезні пінясті сліди* (Довж., I, 1958, 100); *Після операції Друзь придивився до Марини Ерастівни.. На вулиці таких зустрічаєш безліч, і жодна не залишає по собі й отаненького спомину* (Шовк., Людина.., 1962, 195); *Будь-яка хвороба, особливо грип, який часто повторюється, залишає тяжкі наслідки в організмі* (Наука.., 4, 1962, 51); *Над місцем, де загинув парусник, проходить крейсер і зникає, залишивши над морем хмару диму* (Ю. Янов., II, 1958, 80).

4. Відкладати, зберігати щось для кого-, чого-небудь. *Вона кликала Олю в куток і пошепки радилась з нею, як би залишити для мене кращі шматочки* (Коцюб., II, 1955, 365); — *Залиш трохи й мені мастила,— гукнув козак від другої гармати,— а то коліща вже не крутиться* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 97); // Не змінювати, зберігати в попередньому стані, положенні. *Відповідальність, лягши йому на плечі, мовби напнула всі його мускули й нерви і залишила їх надовго в такому стані* (Гончар, III, 1959, 389); *Тим часом переодягнений Акулиною жартівник зіскочив з ліжка, залишивши його зім'ятим* (Моє життя в мист., 1955, 30).

◇ **Залиша́ти (залиши́ти) на слизько́му** *див.* **слизьки́й; Залиша́ти (залиши́ти) на сумлі́нні** *див.* **сумлі́ння; Ка́мня на ка́мені не залиши́ти** *див.* **ка́мінь; Мо́крого мі́сця не залиши́ти** *див.* **мо́крий.**

5. Пропонувати кому-небудь або примушувати когось затриматися десь, не покидати якого-небудь місця і т. ін. *Залишивши біля коней Григорія, Левко і Данило, мов зіщулені тіні, шарудять до прошитої паморозю мережки дерев* (Стельмах, 1, 1962, 72); // Затримувати на якій-небудь посаді; не звільняти з якоїсь посади. [А р.к а д і й:] *Я вирішив Платона з завідування знятн і залишити просто хірургом поки що* (Корн., I, 1955, 120).

6. Іти, вирушати звідкись, покидати кого-, що-небудь. *Увечері поїзд залишав запорізький вокзал* (Баш, Вибр., 1948, 166); — *Як на мене, куме, то я б зроду не залишив своєї господи...* (Вовчок, VI, 1956, 264); *Наступного ранку ми залишили гостинну й привітну Прагу, вилетівши літаком до Англії* (Тич., III, 1957, 365); — *Залиште мене одного і чекайте біля потоку* (Тют., Вир, 1964, 420); // Звільнятися з посади, йти з установи і т. ін. *Він був десь, кажуть, прокурором, Та на лихо йому і сором Його старшого хтось убив... Злякався він — і залишив Те місце й службові надії...* (Мирний, V, 1955, 287); // Розлучатися з ким-небудь, позбавляти когось своєї уваги, любові, турботи і т. ін. [Х в е д о с к а:] *Що було, те минуло! Коли щиро мене кохавш — не залишиш* (Кроп., II, 1958, 54); — *Мамо,— раптом обірвав вона одноманітну мову матері,— скажи, чому ти залишила батька* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 123); // перен. Зникати, вичерпуватися (про силу, почуття і т. ін.). *Цілий день настрій цей не залишав хлопців* (Головко, II, 1957, 264).

◇ **Залиша́ти (залиши́ти) за собо́ю (позаду́):** а) рухаючись уперед, віддалятися від кого-, чого-небудь.— *Ми пустилися з попутним штормом у вузьку протоку, залишаючи за собою осяяженілий океан* (Ю. Янов., II, 1958, 86); б) випереджати, перевершувати. *Здивовано констатували західноєвропейські буржуазні критики, що поет* [Т. Шевченко], *який вийшов з кріпаків, яскравістю свого таланту, ніжністю ліричних почуттів залишив позаду багатьох видатних майстрів європейської лірики* (Вітч., 8, 1965, 154); **Залиша́ти (залиши́ти) на дру́гому пла́ні** — вважати що-небудь другорядним, неосновним. *Завжди* [освітні органи] *висували відповідне гасло і під ним мобілізували свої сили, залишаючи на другому плані решту завдань* (Еллан, II, 1958, 80).

7. *також з інфін.* Переставати чим-небудь займатися, припиняти щось робити. *При кождій нагоді, на кождій громадській раді він не залишав доказувати користь і потребу такої дороги* (Фр., VI, 1951, 38); [Р у ф і н:] *Мій гостю, щоб тебе не дратувати, волію я розмову залишити* (Л. Укр., II, 1951, 354); *Стара куховарка Текля залишила поратися коло печі* (Смолич, II, 1958, 28); // Припиняючи яке-небудь заняття, відходити від знаряддя, предмета дії. *Коли починалася весна, ми, сільські хлопчики, залишали книжки і продовжували вже іншу «науку» на пасовищі біля отари і череди* (Цюпа, Три явори, 1958, 3); *Він залишив рацію і, підійшовши до бійця, деякий час мовчки оглядав його з голови до ніг* (Гончар, III, 1959, 148); // перен. Відмовлятися від чого-небудь, забувати про щось. *А брат її.. залишив і спокій, втік і пристав сам до громади у Чорному лісі* (Вовчок, I, 1955, 359); *Мені здається, що про судовисько — і думку треба залишити* (Мирний, V, 1955, 419); *На мент єдиний залиши Свій сум, думки і горе — І струмінь власної душі Улий в шумляче море* (Олесь, Вибр., 1958, 41).

ЗАЛИША́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАЛИШИ́ТИСЯ**, ишу́ся, и́шишся, *док.* 1. Продовжувати своє перебування де-небудь, не покидати якогось місця. *Перший батальйон залишався на місці, щоб атакувати перевал з фронту* (Гончар, III, 1959, 98); *Семен стояв ні в сих ні в тих, тримаючи в руках торбинку, не знаючи, чи залишитися тут, чи тікати...* (Коцюб., I, 1955, 99); *//з інфін.* Продовжувати перебувати де-небудь в якомусь положенні. *І залишався стояти дуб на злість усім вітрам і грозам* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 6); *// з інфін.* Продовжувати перебувати де-небудь з якоюсь метою. *Лукерка, не говорячи ні слова, повела Тимка в свою комірчину, де вона іноді, як було багато роботи, залишалася спати* (Тют., Вир, 1964, 37).

2. Перебувати весь час у якомусь стані, продовжувати бути яким-, ким-, чим-небудь. — *І найвища, по-мовму, краса, це краса вірності.. Бути ще сім разів пораненим... Посивіти, постаріти, а я все залишався б їй* [коханій] *вірним* (Гончар, III, 1959, 78); — *Фінансист всюди залишається фінансистом! — посміхнувся Стадницький* (Стельмах, I, 1962, 18); *Тепер уже вона не вірила моїм словам, що я залишився зовсім цілий, і шукала на мовму тілі слідів* [поранення] (Сміл., Сашко, 1957, 53); *Бій продовжувався дев'ять днів. До кінця бою у мене залишилося живими сто сімдесят п'ять чоловік і три гармати* (Довж., I, 1958, 185).

◇ **Не залиши́тися в боргу́** *перед ким, у кого, без додатка* — відплатити, віддячити кому-небудь за щось. *Макшеєв розливав по чарках міцну старку. Гість не залишився в боргу і витяг з погребця пляшку зубрівки* (Тулуб, В степу.., 1964, 328); *Якщо люди зарадять Антонові, то він не залишиться у боргу, відробить* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 12); **Залиши́тися (у ду́рнях)** *див.* **ду́рень; Залиша́юся з висо́ким поважа́нням** — ввічлива форма закінчення листів. *Сподіваюсь на скору й ласкаву відповідь. Залишаюсь з високим поважанням щирий прихильник таланту Вашого Михайло Коцюбинський* (Коцюб., III, 1956, 201); **Залиша́тися (залиши́тися) на дру́гий рік** — не переходити в наступний клас (про учня). *І стало Яші самому себе шкода. Не складе він іспитів, залишиться на другий рік* (Донч., VI, 1957, 125).

3. *тільки 3 ос.* Зберігатися, продовжувати існувати, жити; не зникати. *Від людського життя і навіть від життя цілих поколінь людей залишається на землі тільки прекрасне* (Довж., I, 1958, 95); — *Нікого вже з рідних не залишилось у мене* (Стельмах, II, 1962, 99); *Залишилась на пошанування, На уклін, на славу непогасну Шабля Христо Ботева, нетлінна, Як його пісні хоробро-мужні* (Рильський, III, 1961, 242); // Бути в наявності (після використання чого-небудь, ужитку і т. ін.). *Черниш покликав куховара.— Гришо, у тебе залишається суп? — Бувае.— Якщо залишиться... Роздай тут мешканцям* (Гончар, III, 1959, 269); *Решту лісу, що залишався від будівництва, закупив* [Данило] *собі* (Стельмах, I, 1962, 367); // Бути в запасі (про час). *До початку матчу залишалося ще багато часу* (Панч, Ерік.., 1950, 55); *Залишилося чверть години до поїзда* (Ю. Янов., II, 1958, 97); // Становити відрізок шляху, який ще треба пройти, проїхати і т. ін. до певного місця. *Гін яких двох залишилось, а тоді звернути з шляху, перейти греблю* (Головко, II, 1957, 179); *До Зінькова залишилося кілометрів десять, коли їх застав у степу вечір* (Тют., Вир, 1964, 287).

Залиша́тися (залиши́тися) в на́м'яті (уяві) — запам'ятовуватися. *У нас була казкова сіножать на Десні. До самого кінця життя вона залишиться в моїй пам'яті як найкрасивіше місце на всій землі* (Довж., I, 1958, 12); **Мо́кре мі́сце зали́шиться; Мо́крого мі́сця не зали́шиться** *див.* **мо́крий**.

4. Опинятися в якому-небудь стані, положенні. — *А ти признайся їм, скажи, що ми родичі,— жартував Устим Богучар, коли залишався з Голубом наодинці* (Кучер, Чорноморці, 1956, 93); — *Хто мені скаже, чи не залишиться старчихою моя жінка і донька, якщо я спродамся і поїду за океан?..* (Стельмах, I, 1962, 197); *Хлопець залишився круглим сиротою* (Сенч., Опов., 1959, 25); *Михайло злостився. Глянувши в маленьке дзеркальце, залишився вкрай незадоволений своїм виглядом* (Собко, Шлях.., 1948, 6); // *без кого — чого.* Втрачати кого-, що-небудь. *Зараз відбудеться суд, і він залишиться без друга* (Довж., I, 1958, 123).

◇ **Залиша́тися (залиши́тися) за бо́ртом** *див.* **борт; Залиша́тися (залиши́тися) за спи́ною (позаду** *і т. ін.*): а) виявлятися за тим, хто рухається вперед. *Чим далі йшов Батий, тим більше пересвідчувався, що за спиною залишилися нездолані руські* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 490); б) відставати в чомусь.— *Я старий. Але поки я живий — я йду вперед. Пам'ятайте, хто не йде вперед, той неминуче залишається позаду* (Довж., I, 1958, 499).

5. *кому, з інфін., безос.* Бути на черзі для виконання, здійснення. *Залишається* [колгоспові], *отже, вивезти — 1000 центнерів* (Вишня, I, 1956, 366); *Він наче сподівався, що Брянський все обдумає і за нього, а йому залишиться.. повернути і стрімголов кинутися в огонь і воду виконувати бойовий наказ* (Гончар, III, 1959, 162).

Ніче́го не зали́шиться (не зали́шиться), як... — про становище, коли немає з чого вибирати, а можна діяти лише певним чином. *Полковник рішуче вимагав повернути дочку. Нам нічого не залишалось, як відпустити її* (Ю. Янов., II, 1958, 73); *Наполеон розумів, що коли армія Багратіона буде оточена і розгромлена, Барклаєві нічого не залишиться, як одмовитись від подальшої боротьби* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 84).

6. *тільки недок.* Пас. до **залиша́ти** 1—4.

ЗАЛИ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **залиши́ти**. *З'являється молодий чукча, залишений нами десь далеко в сніжних рівнинах* (Довж., I, 1958, 126); *Десь після опівночі, коли партизани заходили в це майже залишене людьми село, зимовий спокій насурмився важкими хмарами* (Ле, Право.., 1957, 203); // **зали́шено**, *безос. присудк. сл. Їздових при транспортах залишено було якнайменше — одного на кілька підвід* (Гончар, III, 1959, 95).

ЗАЛИ́ШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **залиши́ти**. *Залишення плодів протягом довгого часу на рослинах призводить до зниження врожаю* (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 51); *В наміри Куцевича справді входило залишення Нерчина при своєму інституті* (Рпбак, Час.., 1960, 500).

ЗАЛИШИ́ТИ *див.* **залиша́ти.**

ЗАЛИШИ́ТИСЯ *див.* **залиша́тися.**

ЗА́ЛИШКИ *див.* **за́лишок.**

ЗАЛИШКО́ВИЙ, а, е. 1. Який лишився невитраченим, невикористаним. *Закінчується також розробка проектів заводнення окремих дільниць нафтового родовища Борислава з тим, щоб повністю взяти з надр землі залишкову нафту* (Наука.., 8, 1956, 12).

2. Який уцілів, зберігся після зникнення причини, що викликала його появу. *Деформація, яка після зняття навантаження залишається, називається пластичною, або залишковою* (Фрез. справа, 1957, 44).

3. Який лишається після хімічної реакції, виробничого процесу і т. ін. *Мінеральні масла є продуктом переробки нафти і за способом здобування поділяються на дистилатні (одержані після перегонки мазуту) та залишкові* (Автомоб., 1957, 327).

ЗАЛИ́ШНІЙ, я, є, *розм.* 1. Який перевищує необхідну кількість кого-, чого-небудь; зайвий. *Погнали* [брати] *у слободу на красний торг яку залишню скотинку продати* (Кв.-Осн., II, 1956, 227); — *Іду та й думаю: оце двісті карбованців в. Що мені на них купити? У мене ні сорочки залишньої немає, ні платка, ні юпчини, ні кожушанки про зиму* (Мирний, III, 1954, 168).

2. Доданий, накинутий понад те, що належне. — *Коней, голубчику.— А подорожня, чи пак одкритий лист, в? Подав йому одкритий лист, він подивився, зараз і прогони вищитав* [вирахував] — *такий спритний! — і ще накинув кілька верстов залишніх* (Стор., I, 1957, 78).

3. Непотрібний через свою неважливість; незначний. *Залишні дріб'язки.*

ЗА́ЛИШОК, шка, *ч.* (*мн.* **за́лишки**, ів). 1. Те, що лишилось невитраченим, невикористаним; рештки чого-небудь. *На столі лежав нарізаний засохлий хліб, стояли брудні тарілки з залишками їжі, лобань з обіду* (Дмит., Наречена, 1959, 181); *Він поспішив на роботу, а повернувшися після зміни додому, начистив картоплі, знайшов залишки крупи, зварив юшку і сів обідати* (Сенч., Опов., 1959, 50).

2. *перев. мн.* Те, що уціліло, збереглося від руйнування. *І коли розвідувачі побачили раптом химерні кучугури каміння й залишки поросших мохом стін, вони здивовано зупинилися* (Донч., II, 1956, 61); *Верхній шар ґрунту вибухами розкидають, знімають, а під ним відкривається пласт морського золотистого каменю, залишок доісторичних морів* (Гончар, Тронка, 1963, 287); // Сліди того, що минуло, зникло. *Входять Вася та Іван Цупрун, стрункий юнак, у якого перші ознаки мужності ще переплітаються з залишками хлоп'ячого* (Мик., I, 1957, 436); *Ранковий легесенький вітер розганяв залишки туману* (Собко, Біле полум'я, 1952, 81).

3. *перев. одн.* Те, що лишається після хімічної реакції, виробничого процесу і т. ін. *Водний залишок, або гідроксил, утворюється, якщо від молекули води віднято один атом водню* (Заг. хімія, 1955, 60).

4. *тільки одн.* Зайва частина чого-небудь; лишок; запас. *Зложимося, скільки у кого є грошей, щоб можна*

було купити четвертів [четвертей зерна] — *на малу міру — сот зо три з залишком* (Кв.-Осн., II, 1956, 127); *Мене ж авансуйте та дайте прогонні Копійку на милю земної орбіти, Щоб стало з залишком на місяць летіти...* (Сам., I, 1958, 223).

ЗАЛІ́ЗА, ліз, *мн., заст.* 1. Кайдани. *Не можна й пізнати* [Левка]! *Сухий, блідий, бородою варіс, ..та ще й руки в залізах* (Кв.-Осн., II, 1956, 294); [З і н ь к а:] *Забивають в заліза душогуба, він зна, за віщо* (Кроп., II, 1958, 37).

2. Залізні грати. *Стіни неначе будовані з криці, Вікна в залізах, немов у в'язниці* (Граб., I, 1959, 241).

ЗАЛІЗА́ТИ *див.* **зала́зити**[1].

ЗАЛІ́ЗЗЯ, я, *с.* 1. *збірн., розм.* Куски заліза або предмети, вироби із заліза. *Для розчистки криниці було створено кваліфіковану бригаду. Три дні великим цебром витягали з колодязя каміння, цеглу, глину, залізя* (Мельн., Коли кров.., 1960, 21); *Помічник механіка.. заклопотано длубався в скриньці з залізяк* (Донч., II, 1956, 264).

2. *діал.* Кайдани. *А їм, дурням, мов по сьому й буть,— І байдуже,— лиш князя Вихваляють і поклони б'ють, Аж дреньчить їх залізя!* (Фр., XIII, 1954, 41).

ЗАЛІ́ЗИСТИЙ, а, е. Який має у своєму складі залізо (у 1 знач.). *У Криворізькому басейні є великі запаси залізистих кварцитів з вмістом 35—38 процентів заліза* (Наука.., 5, 1956, 4); *Залізисті вуглекислі води різних джерел мають різноманітний склад мікроелементів* (Геол. ж., XVI, 2, 1956, 24); *Залізиста порода була дуже міцна* (Ткач, Плем'я.., 1961, 116).

ЗАЛІ́ЗКО, а, *с.* 1. Лезо, наконечник або який-небудь інший предмет, вигот. із заліза. *Залізка ручних стругальних інструментів повинні бути правильно заточені* (Стол.-буд. справа, 1957, 173); *На стіні у підсвічнику блимала свіча, от-от погасне. Кирило узяв залізко, підняв гнотик* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 431).

2. *діал.* Праска. — *Розклади зараз, таки зараз, вогонь та постав до вогню залізка, та виглядь нам сукні* (Н.-Лев., II, 1956, 71); * У порівн. — *Сьогодні бачив я в церкві три дами,— почав Леонід Семенович,— вони усі три чогось були червоні, аж пашіли огнем, неначе залізка, витягнуті в жару* (Н.-Лев., IV, 1956, 180).

ЗАЛІ́ЗНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **залі́зо** 1. *Всі метеорити поділяються на дві основні групи — кам'яні і залізні* (Бесіди про всесвіт, 1953, 86); *Поглянь на свої руки.. Порепані, подряпані, залізний пил міцно увійшов у пори шкіри* (Донч., V, 1957, 360); *Біля одного з сараїв чорніла купа дерев'яного вугілля, лежали різні машини, залізний брухт, кайла* (Гончар, III, 1959, 92); * Образно. *Він виходить у степ з бороною, На рілі розбиває грудки. Під залізним дощем, під війною Мусять сіяти хліб рільники* (Мас., Сорок.., 1957, 365); // Який містить у собі залізо, багатий на залізо. *Тут в натуральна залізна шипуча вода, досить добра на смак* (Л. Укр., V, 1956, 359); *Залізними рудами називаються такі породи, які містять достатню для промислового добування кількість заліза* (Слюс. справа, 1957, 93); // Зробл. із заліза. *Не було в мене тоді в руках залізної кочерги!* (Н.-Лев., II, 1956, 16); *Суне солдатська отара в зеленаво-сірих шинелях, в залізних касках* (Довж., I, 1958, 36); *Управитель з поліцейщиками під'їжджав до високої залізної огорожі* (Стельмах, I, 1962, 91); * У порівн. *Ідуть колони, як залізні, І танки, як фортеці, йдуть* (Вирган, В розп. літа, 1959, 35); // Покритий, оббитий жерстю. *Шторм розлютувався надвечір.. Лящали десь залізні дахи. Шуміли дерева* (Ю. Янов., II, 1958, 50); // Власт. залізу. *Об небо черкають з залізним дзвоном крила* (Сос., I, 1957, 278); *Слідом за тим залізним скреготом блиснуло сліпуче полум'я, і броньовик зайнявся* (Кучер, Чорноморці, 1956, 131).

2. *перен.* Дуже міцний, сильний. *Звір упопив боярина в свої страшні залізні обійми* (Фр., VI, 1951, 16); *Організм він мав залізний. Хвороби його не брали, зими йому не дошкуляли* (Гончар, III, 1959, 187); *Десь пішов у гори любий, У Карпати, в лісоруби, Щоб валить смереки, буки — У нього ж залізні руки* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 58).

3. *перен.* Який відзначається непохитністю, твердістю; незламний. *Наша дорога — витримка, пролетарське згуртування, залізна диктатура трудового народу* (Ленін, 27, 1951, 201); *Вони вчували, як двигтить земля від залізної ходи народу, що вже став на захист своєї радянської Вітчизни* (Кучер, Чорноморці, 1956, 49); *Це твої* [Вітчизно] *батальйони залізні вирушають за волю у путь* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 19); // Який не знає вагань, сумнівів. *Марко схилявся перед залізним характером Матроса* (Мик., II, 1957, 517); *Командир Матте.. підійшов до розвідників. Нічого не відбилось на його обличчі. Це була залізна душа* (Ю. Янов., I, 1958, 115); // Незмінний, твердо, суворо встановлений. *Було* [у підпільників] *таке залізне правило: не розпитувати про те, чого тобі не кажуть* (Хижняк, Тамара, 1959, 100); *Порядок у нього в сільраді був залізний* (Збан., Сеспель, 1961, 429); — *Дисципліна у нас залізна* (Собко, Срібний корабель, 1961, 91); // Який не викликає заперечень; переконливий. *Примирливий тон і залізна логіка Сачкових слів заспокійливо впливали на Арсена* (Дмит., Розлука, 1957, 77); *Кидав він у тупі обличчя Істини залізної слова* (Рильський, III, 1961, 123).

4. *перен.* Суворий, грізний. *Лунають клятви щирої слова залізні* (Нех., Ми живемо.., 1960, 130); *Царям не поможуть ні брехні, ні жест — шумуй-вишумовуй, залізний протест!* (Тич., I, 1957. 161).

ЗАЛІ́ЗНИЦЯ, і, *ж.* Дорога з рейковою колією, призначена для пересування залізничного рухомого складу. — *І залізницю через тайгу прокладуть,— додав Павлусь* (Донч., II, 1956, 69); *Неначе струни, залізниці у блиску райдужному криці біжать у мрійну далечінь* (Сос., I, 1957, 156); // Увесь комплекс інженерних споруд, обладнання, машин і механізмів, що становить основу залізничного транспорту. *Залізниці везуть вантажі* (Перв., I, 1947, 134); *Перед очима бійців виринала Одеса, де вже народжувався робітничий клас і своїми руками будував морський порт, залізниці, фабрики, заводи* (Кучер, Чорноморці, 1956, 96); // Установи, що відають залізничним транспортом. *Батько мій працює старшим кондуктором на залізниці* (Вільде, Ті з Ковальської, 1947, 3); — *Залізниці страйкують — не перевозять війська* (Головко, II, 1957, 312).

ЗАЛІ́ЗНИЧНИЙ, а, е. Прикм. до **залізни́ця**. *Служба поштова більше, може, ніж яка-будь інша, крім залізничної, вимагав строгої пунктуальності і уваги* (Фр., II, 1950, 313); *Рівне поле перетинав залізничний насип* (Донч., II, 1956, 111); *Замели снігом залізничну колію між Київом і Ніжином* (Довж., I, 1958, 56); *Якось надвечір батальйони штурмували велику залізничну станцію* (Гончар, III, 1959, 376); // Стос. до залізниці. *Входить Сашко у форменому залізничному кашкеті* (Зар., Антей, 1962, 209); — *А хто він такий? — Зараз звідки вчителем.. В залізничному училищі викладав* (Головко, II, 1957, 442).

ЗАЛІ́ЗНИЧНИК, а, *ч.* Людина, що працює на залізниці, на залізничному транспорті. *Залізничник пішов до вокзалу* (Сміл., Сашко, 1954, 87); *Порожньо на засніженому пероні. Лише поодинокі постаті залізничників з ліхтарями в руках, як тіні, мовчки снували по коліях та біля класних вагонів* (Головко, II, 1957, 439).

ЗАЛІЗНИ́ЧНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **залізни́чник.** [Сергій:] *Ти чудесний товариш, Катрусе! Жаль, що ти не залізничниця і не в моїй бригаді* (Мороз, П'єси, 1959, 54).

ЗАЛІ́ЗНО. Присл. до **залізний** 2—4. *Пашке підніс залізно стиснутого кулака до самісіньких Дмитрових очей* (Коз., Гарячі руки, 1960, 88); *Я в наші дні залізно вірю і їм молюсь...* (Сос., І, 1957, 413); *Йдучи на бій, ми поклялись залізно, що виб'ем меч з фашистської руки* (Гонч., Вибр., 1959, 158); *Карпати.. Віки залізно тут пройшли Безповоротними шляхами* (Рильський, Сад.., 1955, 75); * Образно. *Конвейєр залізно співа* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 153).

ЗАЛІЗНЯ́К, ч. 1. *род.* я́. Мінерал, що містить у собі залізо (у 1 знач.). *У Кустанайському степу виявлені величезні запаси магнетитових руд і бурих залізняків* (Наука.., 3, 1958, 2); *Уже місяць блукають комсомольці в тайгових нетрях. У двох місцях знайшли вони родовища залізняку і сланцю* (Донч., II, 1956, 44).

2. *род.* я́. Добре випалена цегла. *Можна споруджувати стіни оголовка* [водоприймальної башти] *також із цегли-залізняку або напівзалізняку, але ні в якому разі не із звичайної будівельної цегли, бо у воді вона швидко руйнується* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 106).

3. *род.* а́ і я́ (*Phlomis L.*). Трав'яниста багаторічна медоносна і кормова рослина родини губоцвітих з квітами різного забарвлення. *Середина серпня. У плавнях цвіте синім васильковим цвітом залізняк. Останнє, з чого бджоли мед беруть* (Гончар, Маша.., 1959, 89).

4. *род.* а́. Річковий сірий рак з широкими клішнями.

5. *род.* а́, *розм., заст.* Торговець залізними виробами. — *Прийшов я до залізняка: він мене трохи знав, розказав йому все своє лихо* (Кв.-Осн., II, 1956, 69).

6. *род.* а́, *заст.* Ливарник. *Коли рідина скупчувалася на дні, залізняк хапав лом і міцним ударом пробивав корку глини, якою було обмащено горло всередини* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 315).

7. *род.* а́, *діал.* Казан. *На пічці в залізняку вже кипіла вода. Хутко по хаті пішли лоскотливі пахощі грибів* (Чендей, Поєдинок, 1962, 259).

ЗАЛІ́ЗО, а, *с.* 1. Хімічний елемент, твердий ковкий метал сріблястого кольору, який, сполучаючись із вуглецем, утворює чавун і сталь. *З усіх металів, які добуває людина, залізо має найбільше значення в нашому житті* (Заг. хімія, 1955, 601); *І залізо ржа з'їдає* (Укр.. присл.., 1955, 293); *Тут була хороша руда, яка містила в собі багато заліза* (Ткач, Плем'я.., 1961, 180); *Ходив Данило серед засмалених, закурених димом ковачів, дивився, як вони залізо варять* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 451); * У порівн. *Здавалось, ніби горить тліли й жевріли, як розпечене залізо* (Н.-Лев., II, 1956, 390).

◇ **Куй залізо, поки (коли) гаря́че** *див.* **кува́ти** [1].

2. *розм.* Жерсть, залізні штаби, смуги і т. ін. *Волі добивались голі, а не багаті, що під залізом хати* (Укр.. присл.., 1955, 337); *Приніс він з комори нову скриньку, ковану залізом* (Вовчок, І, 1955, 164); *Заскрипіла, відчиняючись, залізом кована брама* (Довж., І, 1958, 252); // *збірн.* Залізні вироби, конструкції, сукупність залізних предметів, машин і т. ін. *Ти* [людина] *скрізь. Се ти одягла землю в камінь і залізо* (Копюб., II, 1955, 222); *Поле двигтіло під вагою танків, гармат і різного іншого рухомого.. заліза* (Довж., І, 1958, 389); *О, по-належному ми зустрічаєм орди Гостей, не кликаних у край наш на ралець! Ми вержемо вогонь, залізо і свинець На лапи їх брудні, в оскаженілі морди* (Рильський, І, 1956, 232); // *діал.* Ланцюг.— *Чи спустив їх* [собак] *Терентій, чи самі в заліза зірвалися?* (Стельмах, І, 1962, 66); // *заст.* Кайдани.— *О милий боже України, Не дай пропасти на чужині, В неволі вольним козакам!.. На суд твій праведний прийти, В залізі руки принести І перед всіми у кайданах Стать козакові...* (Шевч., І, 1951, 201); *Тоді вже посланці взяли її та попід руки привели, наділи залізо на неї* (Вовчок, І, 1955, 175).

ЗАЛІЗО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **залізо** у 1 знач., напр.: **залізобакте́рія, залізонікель, залізоспла́в;** у 2 знач., напр.: **залізозва́рювальний, залізорі́зний.**

ЗАЛІЗОБЕТО́Н, у, ч. Будівельний матеріал, що становить собою поєднання бетону й сталевої арматури в одній конструкції і відзначається великою міцністю. *Бетон із залізним каркасом усередині, що називається залізобетоном, застосовується при будуванні заводських корпусів, тунелів, гребель, у житловому будівництві і т. д.* (Хімія, 10, 1956, 140); * У порівн. *Нам треба нервів, наче з дроту, Бажань, як залізобетон* (Еллан, І, 1958, 74); // *збірн., розм.* Залізобетонні конструкції, деталі і т. ін.

ЗАЛІЗОБЕТО́ННИЙ, а, е. Прикм. до **залізобето́н;** // Зробл. із залізобетону. *Триста п'ятдесят залізобетонних оборонних споруд.. тепер залишалися уже за спиною наших бійців* (Гончар, III, 1959, 67).

ЗАЛІЗОВМІ́СНИЙ, а, е. З вмістом заліза (у 1 знач.).

ЗАЛІЗОВУГЛЕЦЕ́ВИЙ, а, е. Утворений унаслідок хімічної сполуки заліза (у 1 знач.) з вуглецем.

ЗАЛІЗОНО́СНИЙ, а, е. Те саме, що **залізовмісний.**

ЗАЛІЗОПЛА́ВИЛЬНИЙ, а, е. Пов'язаний з плавленням заліза. *Спеціальними галузями ремесла* [у слов'ян] *ставали залізоплавильне, ковальське, мідноливарне, ювелірне і гончарне виробництво* (Іст. СРСР, І, 1957, 30).

ЗАЛІЗОПРОКА́ТНИЙ, а, е. Який служить для прокатування заліза.

ЗАЛІЗОПРОКА́ТНИК, а, ч. Робітник, що обробляє заліза способом прокатування.

ЗАЛІЗОРО́БНИЙ, а, е, *заст.* Пов'язаний з виплавленням і обробкою заліза. *На городищах і поселеннях трапляються сліди залізоробного і бронзоливарного виробництва — куски шлаку, криці, залишки литва* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 193).

ЗАЛІЗОРУ́ДНИЙ, а, е. Пов'язаний із залізною рудою, з її розміщенням, видобуванням, підготовкою до металургійного плавлення і т. ін. *Криворізький басейн в найбільшим залізорудним басейном СРСР* (Гірн. пром.., 1957, 59); *В залізорудних шахтах немає, як у вугільних, небезпечного газу, і тому під землею всюди горять електричні лампочки* (Панч, В дорозі, 1959, 259).

ЗАЛІЗОЦЕМЕ́НТ, у, ч. Будівельний матеріал, що становить собою поєднання заліза і цементу.

ЗАЛІЗОЦЕМЕ́НТНИЙ, а, е. Прикм. до **залізоцеме́нт.**

ЗАЛІЗТИ *див.* **зала́зити** [1].

ЗАЛІ́ЗЦЕ, я, *с.* Те саме, що **залізко** 1. *Головною частиною рубанка і фуганка є залізце — стальна пластинка, гостро заточена з нижнього боку* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 53); *В руках у нього був цілий жмут комишевого й березового пруття, різні залізця* (Скл., Святослав, 1959, 8).

ЗАЛІЗЯ́КА, и, *ж., розм.* Довгаста залізна штаба або взагалі шматок заліза. — *Машина скакнула в ямку та так шкереберть і перевернулася.. Повлянемо — аж откаенна завтовшки залізяка у ній застряла* (Мирний, IV, 1955, 247); *Колись там був перекинутий з каменя на камінь місток, од котрого зостались тільки товсті залізяки* (Н.-Лев., II, 1956, 139); *Іванко перехоплює кліщі в свої руки і вже сам перевертає залізяку, яка стає слухняною* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 200); // Предмет із заліза. *Важко клацнув замок гарма-*

ти. Тривожачись, Мірошниченко обома руками схопив довбню, подався назад і вдарив по заліза́ці (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 196).

ЗАЛІЗЯ́ЧКА, и, *ж.* Зменш. до **залізя́ка**. *Дим у кузні, кіпоть сива... Клепле пан — гарячка! Зирк — зосталась від заліза Мала залізячка* (Пех., Казки.., 1958, 80); *Рубіи.. спушив гострою залізячкою землю між рядками помідорів* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 20); *Коні зірвалися в місця, помчали просікою, не спиняючися збігли на гатку, бричка заскакала, забряжчала усіма залізячками* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 39).

ЗАЛІЗЯ́ЧЧЯ, я, *с., збірн., розм.* Те саме, що **заліз'я**. *Прививаївшись до напівтемряви, що затопляла кузню, Тимко розгледів ще одну людину, що сиділа в куточку, примостившись на купі залізяччя* (Тют., Вир, 1960, 36); *Скільки всюди привалено горя Залізяччям і сивим камінням* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 140); *Стражники з двох боків рвонули чоловіка від жінки. І Левко, щоб не вдарити Христину казенним залізяччям, обережно підніс над її головою кайдани* (Стельмах, I, 1962, 624).

ЗА́ЛІК, у, *ч.* Перевірка знань студентів і учнів вищих і спеціальних середніх навчальних закладів без оцінки в балах. *Ця думка не покидала Максима увесь день, і коли він сидів на семінарі з вищої математики, і коли розв'язував завдання з математичного аналізу, готуючись до заліку* (Рибак, Час.., 1960, 241); // Перевірка досягнень в оволодінні яким-небудь видом спорту; // *розм.* Запис у відомості чи заліковій книжці про зарахування перевірених знань або спортивних досягнень. *Володимир вашарівся.— Це що, екзамен?.. Тоді став залік, бо знаю* (Руд., Вітер.., 1958, 109).

Склада́ти (скла́сти) за́лік (за́ліки) — проходити перевірку знань або спортивних досягнень. — *Здрастуй. —Ти чого тут? — питав дівчина.— А, це ти,— недбало каже Микола.— Стьопу Матюшенка жду. Заліки складав* (Собко, Матв. затока, 1962, 296).

ЗАЛІКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **залікува́ти** 1. *Літати було нелегко: час від часу гострий біль пронизував недавно заліковані легені* (Галан, Гори.., 1956, 160).

ЗАЛІКО́ВИЙ, а, е. Стос. до заліку.

Залікова́ книжка — книжка студента, в яку записують оцінки складених екзаменів і відмітки про зарахування або незарахування заліків. *В заліковій книжці студентки Турбай вже стоять чотири п'ятірки — вона їх одержала весною* (Собко, Матв. затока, 1962, 52).

ЗАЛІКО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **залікову́вати** 1. * Образно. *Велика і складна справа заліковування ран, заподіяних війною, вимагала великих коштів* (Ком. Укр., 8, 1964, 61).

ЗАЛІКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАЛІКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Лікуючи, загоювати що-небудь (рану, виразку і т. ін.); виліковувати. — *В госпіталі їм залікують рани, а на поправку до нас, у домашні санаторії* (Кучер, Чорноморці, 1956, 395); * Образно. *Влітку 1943 року звільнилась від фашистської нечисті Лівобережна Україна і почала заліковувати рани* (Шер., Молоді месники, 1949, 86).

2. *розм.* Неправильно лікуючи, доводити людину до смерті. — *І взагалі, Тарасе, в цій лікарні тебе, бачу, можуть залікувати так, що підеш під білу березу. — А тут під сосну кладуть,— віджартувався* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 345).

ЗАЛІКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАЛІКУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. Загоюватися внаслідок лікування (про рану, виразку і т. ін.).

2. *тільки недок.* Пас. до **залікову́вати** 1.

ЗАЛІКУВА́ТИ *див.* **залікову́вати**.

ЗАЛІКУВА́ТИСЯ *див.* **залікову́ватися**.

ЗАЛІНУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Те саме, що **заледащі́ти**. *Ну, нічого казать, що часом і залінувшися і замість того, щоб у вільний час листи писать, лягавш собі і книжку читаєш або йдеш куди в гості* (Л. Укр., V, 1956, 135); *І ось одного разу сталось так, що Валерик знову залінувався. Вірніше, не залінувався, а... знову мало не забув про домашні завдання* (Збан., Старший брат, 1952, 8).

ЗАЛІПИ́ТИ *див.* **заліпля́ти**.

ЗАЛІПИ́ТИСЯ *див.* **заліпля́тися**.

ЗАЛІ́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заліпи́ти**. *Ткач прислухався до завивання хуртовини, глянув на чорне вікно, знизу заліплене снігом* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 323); *Крізь два маленькі віконця на лівій стіні, наполовину заліплені папером, вривається слабке, рожеве вечірнє світло* (Л. Укр., IV, 1954, 211); *Заліплений цей конверт був не з одного берега, як звичайні конверти, а з трьох — наче секретка* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 230).

ЗАЛІ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАЛІПИ́ТИ**, іплю́, і́пиш; *мн.* заліпля́ть; *док.* 1. *перех.* Покривати, заповнювати (про щось липке, клейке); обліплювати. *Мокрий сніг бив у лице Василька, заліплював очі, налазив за комір...* (Коцюб., I, 1955, 80); // *безос.* — *А воно.. думало,— підморгнув дядько,— що тільки у нього в черепку ворушиться? А у Шевчуків то що? Глиною заліпило? Ба яке!* (Баш, Надія, 1960, 117).

2. *перех.* Закривати, замазувати, накладаючи що-небудь. *Денис заліплює ранку бинтом* (Гончар, III, 1959, 278); — *Чи правда, що вони* [бджоли] *сплять узимку, заліпивши воском кожну щілинку вулика, щоб холод не проходив?* (Кучер, Чорноморці, 1956, 398); // Заклеювати. *Візник.. уважно заліплював червоними губами цигарку* (Досв., Вибр., 1959, 300); *Матвій дав йому десятидоларовий папірець, а словак на його очах заліпив і заадресував листа* (Ірчан, II, 1958, 260).

◇ **Заліплювати (заліпи́ти) рот (рото́ві, язико́ві)** *кому* — примушувати кого-небудь мовчати. — *Нехай говорять. — А тоже, ротів їм не заліпиш,— зводжуються всі і, задоволені, прощаються* (Кач., II, 1958, 48); *Міцно липнуть вони* [дукати] *до посольських і сенаторських рук, коли треба заліплюють язики* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 222).

3. *тільки док., неперех., кому, фам.* Сильно вдарити. — *Як хочете собі, пане Ігнатовський, а я таки не полінуюсь, встану та заліплю цій нахабі в морду. Він нам увесь рух справ затримує* (Збан., Єдина, 1959, 112).

◇ **Заліпи́ти ля́паса** *див.* **ля́пас**.

ЗАЛІ́ПЛЮВАТИСЯ, юється, **ЗАЛІПИ́ТИСЯ**, і́питься; *мн.* заліпля́ться; *док.* 1. Злипатися, склеюватися. * Образно. *Заліпилися мої карі очі, Не можу я розняти* (Чуб., V, 1874, 950).

2. *тільки недок.* Пас. до **заліпля́ти** 1, 2.

ЗАЛІ́СЕНИЙ, а, е. 1. *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **залісі́ти**. *Стопудові врожаї колоскових виростили десятки колгоспів на залісених землях* (Рудь, Гомін.., 1959, 115).

2. *прикм.* Зарослий лісом. *Важливою рисою матеріальної культури ранньонеолітичного населення залісених територій Української РСР була поява крем'яних рубаючих знарядь* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 40).

ЗАЛІ́СЕННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **залісі́ти**. *Проблема заліснення пісків є важливою для всіх географічних зон, особливо для півдня і південного сходу* (Колг. Укр., 2, 1961, 39); *Особливу увагу.. треба приділяти заліснению крутих схилів і ярів* (Наука.., 8, 1959, 31).

ЗАЛІСИ́ТИ *див.* **заліснювати.**

ЗАЛІ́СНЕНИЙ, а, е. Те саме, що **залісений** 2. *Колись заліснені Олешківські піски стали летючими після того, як кочівники, особливо татари, знищили там дерева* (Наука.., 8, 1958, 3);— *І чим же ти виправдав ті сподівання і ту честь? Може тим, що спускаючись з заліснених верхів, говорив з людьми про гуцульську долю* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 65).

ЗАЛІ́СНЕННЯ, я, *с.*, *спец.* Те саме, що **залісення.** *Заліснення пісків і ярів — дуже трудомістка робота* (Колг. Укр., 11, 1961, 36); *Нині вже розроблено ефективний метод заліснення гір...* (Чаб., Стоїть янір.., 1959, 207).

ЗАЛІ́СНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАЛІСИ́ТИ**, ішу́, іси́ш, *док.*, *перех.*, *спец.* Засаджувати лісом, лісовими смугами яку-небудь ділянку, місцевість. *На Поліссі заліснюють бідні виснажені піщані землі, які вже не використовуються для рільництва* (Колг. енц., II, 1956, 271); — *Піски думаємо залісити в яру,— похвалився Лубенець.— От і приїхали за дичками* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 544).

ЗА́ЛІСОК, ска, *ч.*, *діал.* Узлісся. *Приходить на залісок,— аж вовчиця з вовченятами грається* (Сл. Гр.).

ЗАЛІ́Т, льо́ту, *ч.* Те саме, що **залі́тання.** *В роки масового розмноження вона [сарана] вилітає з осередків і спричиняє спустошення в місцях залоту* (Захист рослин.., 1952, 199).

ЗАЛІТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **залі́тати** [1]. *Від залітання бомб, розриву мін вода в глибин злітала як букети...* (Тич., II, 1957, 181); *Щоб уникнути залітання бджіл у поряд розміщені бджолосім'ї, вулики фарбують в різні кольори* (Бджільн., 1956, 36).

ЗАЛІТА́ТИ [1], а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАЛЕТІ́ТИ**, ечу́, ети́ш, *док.* 1. Літаючи або летячи, потрапляти куди-небудь; влітати. *Щодня в подвір'я наше залітав Упертий дятел* (Рильський, I, 1960, 251); *Черниш досяг каменя, за яким вони спинялись кожного разу, щоб передихнути. Сюди кулі не залітали* (Гончар, III, 1959, 50); *До кімнати разом з повітрям залетіла бджілка і весело загула* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 241); // *перен.* Проникати куди-небудь. *З далеких невідомих полів, з лілових лісів залітає на подвір'я притулку легкий пустотливий вітерець* (Донч., III, 1956, 33); *Лети, моя люба пісне, Понад океани, Залетиш на Україну — Серцю легше стане* (Тарн., З дал. дороги, 1961, 212); — *У мене горе — до хати залетіла вісна...* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 126).

2. Відлітати далеко або здійматися високо. *Не тільки ведмеді не заходять [до верхів'я гір], а навіть орли не залітають* (Л. Укр., V, 1956, 366); *Ой залетів сокіл, та залетів сизий птиць до моря побивати* (Мирний, V, 1955, 268); * Образно. *Як кинула світ моя мила, Доля моя в гай залетіла, Та й літа в зеленому гаю, Одшукує дівчину Галю...* (Щог., Поезії, 1958, 82); // *за що.* Летячи, опинятися за межами чого-небудь. *Нарешті, залетівши будись за Ельбу, Королевич натрапив на слід у вигляді кількох машин* (Собко, Серце, 1952, 84); // *перен.* Линути (про думки). *Чим більше слухав я того балакучого шляхтича, тим далі мої думки залітали з землі у самісіньке небо* (Мур., Бук. повість, 1959, 49); *Далеко-далеко, мов осінні журавлі, залетіли селянські думи на чужу землю, грілись її теплом* (Стельмах, Хліб.., 1959, 205); // *перен., розм.* Їдучи, їдучи і т. ін., забиратися куди-небудь. *Ой дрімав в полі Олегове військо хоробре — Далеко замчалося-залетіло* (Мирний, V, 1955, 264).

◇ **Залітáти (залетíти) в думкáх (дýмкою, думкáми)** *куди* — думаючи, уявляти себе де-небудь в іншому місці. *Залітала в думках далеченько і Явдоха, поспішаючи за синовою долею* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 65).

3. Летячи, робити розворот у певному напрямі. *Кулемети тепер уже з жита строчили по літаках, які раз у раз залітали на дорогу* (Сміл., Сашко, 1957, 86); *Оце коли налітає пілот обпилювати наші плантації, то маю стояти йому за маяка.. О, вже знову залітає, кермує просто на нас* (Гончар, I, 1954, 489); //*перен., розм.* Швидко захо́дити, забіга́ти і т. ін. з якогось боку, ззаду. *Святослав бився з хижаком-ординцем мечем свого батька.. Але клятий ординець все викручувався, був у нього верткий кінь, не раз і не два каган залітав до княжича з спини* (Скл., Святослав, 1959, 174).

4. Під час польоту завертати куди-небудь; прилітати кудись на короткий час. *Залітай, сталевий птах, У колгосп «Червоний шлях»!* (Нех., Ми живемо.., 1960, 36); — *Тато приїздить. За всю війну не бачились. На два-три дні з Москви залетить* (Головко, I, 1957, 491).

5. *перен., розм.* Заскакувати, забігати куди-небудь на якийсь час.— *Але, буває, червоні козаки залітають на хутір: то поїсти, то віза пару снопів для коней візьмуть* (Стельмах, II, 1962, 59); // Урватися, вбігати кудись. *Поки петлюрівці підтягали і, нарешті, зібрали сили для бою біля переправи, богунці й таращанці вже обійшли їх з флангів, форсували Буг в іншому місці і серед білого дня залетіли до Вінниці* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 64); *Після бою на набережній мінометники, залетівши в приміщення Парламенту, зіткнулися біля входу з Ференцом* (Гончар, III, 1959, 289); // Ускакувати з розгону в що-небудь. *Справді, він мало в ополонку не залетів: як чкурнув з сіней, то погнався, як несамовитий, і дав такого стрибка, що аж посунувся* (Свидн., Люборацькі, 1955, 165); *Гриць схопив Жучка за обидві лапи, ..закрутив його навколо себе, тільки скоцюрблений бубликом хвіст замелькав у повітрі. Відірвавшись од хлопчика, Жучок залетів у замет* (Збан., Сеспель, 1961, 301).

ЗАЛІТА́ТИ [2], а́ю, а́єш, *док.* Почати літати, кружляти в повітрі. *Весело забігали ясні вогники по тонких стеблах соломи, залітали невеличкі іскорки по чорних челюстях печі* (Мирний, III, 1954, 12); *Сріблясті чайки зашуміли, закигикали, ніби пасма білого шумовиння залітали навколо* (Ів., Вел. очі, 1956, 62).

ЗАЛІ́ТНИЙ, а, е. Який залетів звідки-небудь. *Не в'ють хаток залітні птиці* (Ус., Дорогами.., 1951, 243); *Стало так тихо, що можна було почути, як б'ється у вікні, в надії вихопитися на волю, залітна оса* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 299); * Образно. — *Кого ж свататимемо? — Варку Линівну..— Еге, це заїжджа, пташка залітна!* (Вовчок, I, 1955, 167).

ЗАЛІ́ТУВАТИ, ую, уєш, *док.* 1. *розм.* Залишитися на літо.

2. *безос.*, *діал.* Вистачити до літа, до нового врожаю. *Повитрачувались з хліба, з сіна, з соломи,— не залітує, доведеться купувати* (Сл. Гр.).

ЗАЛІ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **залічи́ти;** // **залі́чено**, *безос. присудк. сл.* — *В село! — гукнув Суддя: — скликать на завтра люди! Хто стане за гучка, тому з роботи буде П'ять днів залічено* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 114).

ЗАЛІ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **залічи́ти.**

ЗАЛІЧИ́ТИ *див.* **залічувати.**

ЗАЛІ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **залі́чувати.**

ЗАЛІ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАЛІЧИ́ТИ**, ічу́, ічиш, *док.*, *перех.* 1. Зараховувати, включати до складу кого-небудь (робітників, службовців, учнів і т. ін.).

2. Додавати (при підрахунку). *Щоб не збитися, лічивши танки, обрали самотню товсту сосну біля шляху. Кожен танк залічували лише після того, як він минав ту сосну* (Ле, Мої листи, 1945, 77); // Приєднувати, відносити до чого-небудь. — *Коли б я не ходив у походи..*—

ніколи не був би я гетьманом, і наша січова сіромашня тоді на мене пельки порозявляла б, вимагаючи, щоб мою землю залічили до земель, які щороку розподіляють проміж земівниками (Тулуб, Людолови, 1, 1957, 87).

3. Визнавати за когось, вважати ким-небудь. *Я його високо ціню і тепер, і залічую його до найзначніших поетів* (Л. Укр., IV, 1954, 134).

4. Записувати, відносити на рахунок чого-небудь або чий-небудь. *Якось приємно тепер, коли вже лихо давно минуло, залічити тих вісім місяців на карб патріотичного страждання* (Коцюб., I, 1955, 162).

ЗАЛІ́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **залі́чувати**.

ЗА́ЛКА, и, *ж.* Зменш. до **за́ла**. *Була тут і досить простора реставраційна залка* (Фр., VIII, 1952, 380).

ЗАЛЛЯ́ТИ *див.* **заливáти**.

ЗАЛЛЯ́ТИЙ *див.* **залúтий**.

ЗАЛЛЯ́ТИСЯ *див.* **заливáтися**.

ЗАЛО́ГА, и, *ж.* 1. Військові частини, розташовані в якому-небудь місці; гарнізон. *Тямив* [капітан] *добре сю пригоду, що сталася голосною серед цілої боснійської залоги* (Фр., VI, 1951, 453); *—А скільки у Каффі залоги? — Більш як треба. Півтисячі яничарів* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 105); *Місто і його залогу бомбили в повітря, обстрілювали з гармат і мінометів* (Коз., Гарячі руки, 1960, 139).

2. Озброєна група людей, яка охороняє кого-, що-небудь; охорона. *Човен князя стояв посередині ріки. Залога веслувала у протилежному напрямку, щоб удержати човен на місці проти течії* (Оп., Іду.., 1958, 82); * **У поріви.** *На її* [могили] *вершині, начебто залога, Зла чабанська псюрня розлягалась чуткая* (Манж., Тв., 1955, 110).

3. Військовий загін, який добре замаскувався, щоб несподівано напасти на ворога; засада. [Г е л е н:] *Розвідачів далеко розсилали ми з Деїфобом, найбистріших хлопців і кінно й піхотою. І не видко, щоб де була залога, чати чи щось подібне* (Л. Укр., II, 1951, 304).

4. *діал.* Зібрання, гурт людей на місці гулянок. *Не ночує дівчинонька дома, на досвітках велика залога, там ночує дівчинонька здорова* (Сл. Гр.).

ЗАЛО́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. **мин. ч.** до **заложи́ти**. *В книжку палець заложений, мов закладка* (Л. Укр., III, 1952, 15); *Перила повні снопів, заложені аж по банти* (Фр., II, 1950, 23); *Мале віконце заложене чорним папером* (У. Кравч., Вибр., 1958, 390); *Дім моїх родичів.. мав перед фронтом чудовий зільник і невеликий, взірцево заложений сад* (Коб., III, 1956, 11); *Усі почуття, заложені природою в Валерія Голика, виявились зверненими виключно до власної його персони* (Довж., Зач. Десна, 1957, 535); *Усі його великі помістя були заложені в ломбард* (Мирний, IV, 1955, 204); // **зало́жено**, *безос. присудк. сл.* *Колись у давнину при закладанні будинків і міст з надією говорили: «Заложено на славу і честь»* (Наука.., 10, 1956, 1).

ЗАЛОЖИ́ТИ, ожу́, ди́ш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Те саме, що **закла́сти**. *Онисько ходив по хаті, заложивши руки за спину, німий-мовчазний* (Мирний, IV, 1955, 40); *В таку негоду заложити б скотині корму та пересидіти в теплій хаті...* (Горд., I, 1959, 3); *Троянці кап'яли всі жили Та вмиг* [вмить] *пролом і заложили* (Котл., I, 1952, 235); *Стіл заставили пляшками, чарками, тарілками, заложили всякою їжею* (Гр., II, 1963, 278); *Наклав* [Марко] *клямку на скобель і заложив тріскою* (Рибак, Дніпро.., 1953, 9); *Часом так груди заложить, що й голосу не одведу...* (Стор., I, 1957, 102); [Д ж о н с:] *Ми, пане майстре, хотіли заложити всі три гончарську спілку* (Л. Укр., III, 1952, 94).

ЗАЛОЖИ́ТИСЯ, ожу́ся, бжи́шся, *док.*, *рідко.* Те саме, що **закла́стися**. *Мужик один з другим заложився, і каже один, що буде з паном обідати. — Ну, добре, як пообідаєш, то я тобі пару волів дам* (Україна.., I, 1960, 73).

ЗАЛО́ЖНИК, а, *ч.* Особа, насильно затримувана однією з воюючих сторін, щоб мати змогу вимагати що-небудь від держави, організації, групи і т. ін., до яких належить ця особа; заручник. *У містечку ходили патрулі, сиділи в льоху заложники* (Вас., Незібр. тв., 1941, 64); *Озброєні до зубів бандити йшли на штурм барикад, женучи попереду себе заложників* (Гончар, III, 1959, 445); *— Передайте лісовикам, бандитам своїм, щоб були завтра всі дома. А ні — заложників братимемо* (Головко, Літа.., 1956, 10); *Маючи заложника, легше розмовляти з куркулем* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 219).

ЗАЛО́ЖНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **зало́жник**.

ЗА́ЛОЗА, и, *ж.* Орган, що виробляє необхідні для організму речовини або видаляє кінцеві продукти обміну. *Гормон прищитовидних залоз регулює вміст кальцію і фосфору в організмі* (Наука.., 8, 1958, 24); *Бувають* [у комах] *воскові залози, що виділяють віск, пахучі залози, що виділяють пахучі речовини; отруйні залози тощо* (Захист рослин.., 1952, 20); *Це був комплекс ендокринної хірургії. Тобто оперування залоз внутрішньої секреції* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 187).

ЗА́ЛОЗИ, лоз, *вет.* Гостре інфекційне захворювання коней, що супроводжується запаленням слизової оболонки носа та глотки, нагноєнням підщелепних залоз і виділеннями з носа.

ЗАЛО́ЗИСТИЙ, а, е. Прикм. до **за́лоза**. *У всіх земноводних у шкірі є особливі залозисті міхури, що виділяють їдкий, більш або менш пахучий сік* (Визначник земноводних.., 1955, 11).

ЗА́ЛОЗКА, и, *ж.* Зменш. до **за́лоза**. *Залозки були напухли в мене* (Коцюб., III, 1956, 133).

ЗАЛО́М, у, *ч.* 1. Крутий, різкий поворот. *На частих заломах попадались зграї собак і дітей* (Коцюб., II, 1955, 123); *Білі човники в заломі ріки пристали до берега мерехтливою зграйкою* (Гур., Осок. друзі, 1946, 28); // Крива, звивиста лінія, звивина. *Яр превеликий, іде заломами — густо поріс дубиною* (Вовчок, VI, 1956, 336); *Усмішка його не радісна, а застиглим трагічним заломом лягла брови...* (Кол., На фронті.., 1959, 110); // Загнута частина чого-небудь. *І і голова скотилась на залом спинки канапи, аж звісилась набік* (Н.-Лев., IV, 1956, 257); *Тільки на частині голівки, на заломі коси, та на одному плечі лежать світові плями, а решта в темряві від завіси потонула* (Стар., Облога.., 1961, 15).

2. Заглибина в чому-небудь, уступ (горщ, скелі). *Круті глинясті стіни урвища жовтіли, і лиш вгорі, в глибоких заломах, бився крилами сполоханий морок* (Коцюб., I, 1955, 346); [Я р о с л а в:] *Ти знаєш добре стежки в лісі. Туди йди, до Ведмежої гори, там і переховавшся в ізворах та заломах* (Мокр., П'єси, 1959, 86).

3. Виступаюча частина чого-небудь; виступ, карниз. *Нарешті він махнув востаннє займаними руками, заточився, упав під заломом вікна* (Мик., II, 1957, 221).

4. Місце в лісі, де лежить бурелом; // Дерева, повалені вітром, бурею. *На самому краю чагарів Михайло несподівано натрапив на непрохідний лісовий залом. Одного погляду було досить, щоб збагнути трагедію, яка розігралася тут під час бурі* (Загреб., Європа 45, 1959, 48).

5. *рідко.* Складка. *Тога на ньому так уложена, як личить людині значно старшій,— широкими заломами і*

спущена в подолі низько, мало не до п'ят (Л. Укр., III, 1952, 170).

ЗАЛО́МИСТИЙ, а, е, *рідко.* Звивистий, з різкими поворотами. *І посунула могутня й бурхлива юрба тихими заломистими вуличками, залитими вогняним золотом сонця* (Тулуб, Людолови. I, 1957, 449).

ЗАЛОМИ́ТИ *див.* **зало́млювати.**

ЗАЛОМИ́ТИСЯ *див.* **зало́млюватися.**

ЗАЛО́МЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **заломи́ти.** *Чутно якийсь стогін. Тіра... спинається над одним чоловіком, що саме обернувся горілиць і простяг до місяця заломлені в розпачі руки* [Л. Укр., II, 1951, 150); *Перед його очима враз постала згорблена постать матері з заломленими на сухих грудях руками* (Збан., Між.. людьми, 1955, 33); *Смугаста шапка-пілотка, заломлена завзято набакир, немовби свідчила про відчайдушний неспокій цього хлопця* (Хижняк, Тамара, 1959, 249).

2. *прикм., фіз.* Утворений внаслідок заломлення. *Заломлений промінь.*

ЗАЛО́МЛЕННЯ, я, *с., фіз.* Дія за знач. **заломи́ти** 3 і **заломи́тися** 3. *Встановлюючи межі заломлення і відбиття хвиль, вивчаючи швидкість їх розповсюдження, сейсмологи виділяють в надрах Землі шари, які відрізняються за своїми фізичними властивостями* (Наука.., 4, 1962, 11).

ЗАЛО́МЛЮВАННЯ, я, *с., фіз.* Дія за знач. **зало́млювати** 3 і **зало́млюватися** 3. *Кристали кальциту зовсім прозорі і мають властивість подвійного заломлювання променів* (Таємн. ванна, 1957, 26).

ЗАЛО́МЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАЛОМИ́ТИ**, омлю́, о́миш; *мн.* зало́млять; *док.* 1. *перех.* Те саме, що **зала́мувати** 1. * Образно. *Похмурніла дівчина, заломивши стрільчасті чорні брови* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 262).

Зало́млювати (заломи́ти) го́лову (ши́ю) — закидати голову назад, піднімати вгору обличчя. *Всі заломили голови вгору — туди, звідки линув начальницький голос* (Смолич, Мир.., 1958, 404); **Зало́млювати (заломи́ти) па́льці** — те саме, що **Зала́мувати (заламáти) па́льці** (*див.* **зала́мувати**); **Зало́млювати (заломи́ти) ру́ки** — те саме, що **Зала́мувати (заламáти) ру́ки** (*див.* **зала́мувати**). *Ходить смутний співець по хатині, Зсунув брови, заломлює руки* (Л. Укр., I, 1951, 342); *Один конвоїр поліз у кишеню і вихопив мотузок. Другий заломив Пальошині руки за спину.., і вони вдвох міцно зв'язали його* (Хижняк, Тамара, 1959, 98); **Зало́млювати (заломи́ти) ша́пку (безкозирку, кашке́та** *і т. ін.*) — те саме, що **Зала́мувати (заламáти) ша́пку** (див. **зала́мувати**). *«Бульба», чорнявий хлопець років чотирнадцяти, стояв серед двору, заломивши гордовито на голові шапку і взявшись у боки руками* (Вас., I, 1959, 148).

◇ **Зало́млювати (заломи́ти) ці́ну** — те саме, що **Зала́мувати (заламáти) ці́ну** (*див.* **зала́мувати**). — *Нехай купують* [масток].., *я їм таку ціну заломлю, що за голови похапаються* (Фр., VIII, 1952, 40).

2. *перех., перен., розм.* Те саме, що **покори́ти** 2. *Чоботи юхтові, нові, жупан синій, пояс каламайковий, стьожку з сорочки червону випустить — усе село заломить* (Барв., Опов.., 1902, 103); *Радість заломила в її серці на якийсь час усі інші почуття* (Вирган, В розп. літа, 1959, 263).

3. *перех., фіз.* Змінювати напрям руху світлових, звукових та інших хвиль при переході їх з одного середовища в інше. *Крохмальні шари мають різну щільність і насиченість водою, внаслідок чого неоднаково заломлюють світло* (Практ. з анат. рослин, 1955, 31); *Діамант заломлює те проміння і кидає на супротивну стіну величезний веселчаний* [веселковий] *стовп* (Фр., VI, 1951, 377).

4. *тільки док., неперех., безос.* Почати ломити (про біль, ломоту). *Горло старого знову перехопило гарячим кільцем, заломило в піднебінні* (Вол., Місячне срібло, 1961, 64); *Заломило в ногах.*

ЗАЛОМЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАЛОМИ́ТИСЯ**, о́миться; *мн.* зало́мляться; *док.* 1. Те саме, що **зала́муватися** 1. *Безбородько вперше звернув увагу, що Суліман має оригінальне обличчя. Складалось воно з безлічі простих ліній, що заломлювались під прямими кутами* (Вільде, Сестри.., 1958, 421); *Гори ніби заломились гостро набік, і на невеличкому рівному клаптикові берега забілів новенький млин* (Н.-Лев., IV, 1956, 97); *Раптом солдат шпурнув келих під ноги. Руки його конвульсивно заломилися, очі розширилися* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 32); * Образно. *На обличчі* [Марії] *лежала скорбота, брови заломились у невимовній тузі* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 142).

2. *розм.* Провалюватися. *Гнався постом засідатель На чиюсь біду; Серед ставу заломився На тонкім льоду* (Рудан., Тв., 1956, 109).

3. *фіз.* Змінювати напрям руху при переході з одного середовища в інше (про світлові, звукові та інші хвилі). *Ультразвуки мають властивість відбиватися і заломлюватися на поверхні поділу двох різних середовищ* (Наука.., 8, 1963, 50); *Сонячне проміння золотило згори поверхню того повітряного моря, де-де заломлюючися, блискало пурпуром або багровими пасмами* (Фр., III, 1950, 92).

4. *тільки недок.* Пас. до **зало́млювати** 1, 3. *Промені різної кольоровості неоднаково заломлюються призмою* (Курс фізики, III, 1956, 322).

ЗАЛОПОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ЗАЛОПОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док., розм.* 1. *перех. і без додатка.* Заговорити швидко й перев. невиразно, незрозуміло. *«Стій! Хто іде?» Залопотали щось по-чужому в тишині* (Сос., II, 1958, 438); *— А оцей піп чого тут? — спитав більшовик про священика. Той щось злякано і обурено залопотів* (Донч., VI, 1957, 634); *— Ти хто такий? — спитав Теодосій високого. Той швидко-швидко залопотів, послужливо посміхаючись* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 121).

2. *неперех.* Піти, побігти і т. ін., швидко і м'яко ступати, утворюючи легкий тупіт.— *Калавур! Грабують! — зарепетував він, але в одповідь на його крик залопотіли ноги втікачів* (Коцюб., I, 1955, 134); *Чує* [Максим], *у дворі щось як залопотить. Зирк у вікно, аж воно кінь зірвався з прив'язу, хвіст трубою, плиг через пліт і гайда до спільного двору* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 321); * Образно. *Власне дитинство майнуло йому синім крилатим майвом, залопотіло босоніж в заміські гаї...* (Гончар, III, 1959, 320); // *безос. П'ятами накивав — аж залопотіло!* (Укр.. присл.., 1955, 214).

3. *неперех.* Розвіваючись на вітрі або злегка ударяючи об що-небудь, почати утворювати лопотіння, шелест і т. ін.; зашелестіти, захлопати. *Піднімає* [попіл] *вгору широка огня на хвиля й, залопотавши, несе високо-високо...* (Мирний, I, 1949, 309); *Хлюпоче море... Щось мов стогне у судні... Паруси залопотіли, Наче крила огняні* (Фр., XI, 1952, 236); *Залопотіло листя на осичині* (Шиян, Переможці, 1950, 32); *За вікнами серед тополиного листя залопотів нежданий дощ* (Руд., Вітер.., 1958, 80); *Залопотівши крильцями, над хатою звилися голуби* (Довж., Зач. Десна, 1957, 470); *В лісі густо рвалися снаряди й міни, у верховіттях дерев залопотіли розриви куль* (Збан., Між.. людьми, 1955, 52).

ЗАЛОПОТІ́ТИ *див.* **залопота́ти.**

ЗАЛОСКО́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заласкота́ти.** *Усе зло пішло від того часу, коли захвалений,*

залоскотаний славою Антін Шаблій відчував себе генієм і, замість дивитися вперед, став оглядатися назад (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 129).

ЗАЛОСКОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і рідко* **ЗАЛОСКОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Злегка торкаючись тіла, ви́кликати відчуття лоскоту. *Дві сльози, наче дві квасолини, викотилися з її очей, залоскотали, пробігаючи по личку, і грузько упали додолу* (Мирний, III, 1954, 246); *Юля засміялася і, вирвавши лісову ромашку, залоскотала Дениса по шиї* (Тют., Вир, 1964, 246); // Приємно подразнити (про запахи). *Піднесена близенько варенуха так гарно залоскотала йому в носі, що він не втерпів, привітався по-письменному, випив чарку, другу* (Н.-Лев., I, 1956, 193); *Теплий дух випеченого хліба залоскотав ніздрі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 359); // *безос. Парує куліш на припічку. Пахне смаженою цибулею і перепаленою олією. Маркові залоскотало в ніздрях* (Кир., Вибр., 1960, 368).

Залоскота́ло в го́рлі (но́сі *і т. ін.*) *кому, у кого, безос.*— про відчуття лоскоту в горлі, носі і т. ін. при бажанні заплакати, чхнути і т. ін. *Обійняв мене Іван, аж в горлі мені залоскотало* (Мур., Бук. повість, 1959, 23); *Вона почувала, що от-от заплаче, бо в носику дуже залоскотало* (Ів., Таємниця, 1959, 129).

2. *перех.* Лоскочучи, замучити, довести до смерті. *Кругом дуба русалоньки Мовчки дожидали; Взяли її, сердешную, Та й залоскотали* (Шевч., I, 1951, 6); *А куди поділися красиві мавки, які підстерігають козака опівночі біля кучерявого дуба, щоб залоскотати?* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 6).

3. *перех. і без додатка, перен.* Ви́кликати приємне збудження, насолоду; потішити. [П е т р у с ь:] *Який в байок тих прок, паноче? — А байка всякого, хто прочитати схоче, І поскубе, і залоскоче* (Бор., Тв., 1957, 130); *Як приємно ці слова залоскотали Батийове честолюбство* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 544); // *безос. Обсипала* [Настя] *Гната ясним промінням із сивих очей. У Гната аж коло серця залоскотало від того погляду* (Коцюб., I, 1955, 48).

ЗАЛОСКОТІ́ТИ *див.* **залоскота́ти.**

ЗАЛОЩИ́ТИ *див.* **залощу́вати.**

ЗАЛО́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАЛОЩИ́ТИ,** щу́, щи́ш, *док., перех., спец.* Робити гладкою якусь поверхню, надавати блиску. *Особливою старанністю виготовлення відзначається глиняний посуд правобережного Лісостепу, Побужжя, Подністров'я в ранньоскіфський час.. Внутрішню і зовнішню поверхню в багатьох випадках залощували до блиску* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 193).

ЗАЛП, у, *ч.* Одночасний постріл з кількох рушниць, гармат і т. ін. *Посипалися карабінові залпи з Галицької площі* (Фр., VI, 1951, 156); *Гармати гуркали від краю до краю, і чим далі в поле, то їхні залпи зливались в єдиний потужно-тремтливий гул* (Гончар, III, 1959, 218); *Висока гордість серце гріє нам, Коли ми згадуємо віщий залп. Що пролунав, як дня нового вість, ..Із крейсера священного «Аврора»!* (Рильський, III, 1961, 112); // *перен.* Про гучні, розкотисті звуки, вигуки, оплески і т. ін. *Батьків голос гримить залпами, і так страшно, що можна вмерти* (Смолич, II, 1958, 78).

ЗА́ЛПОВИЙ, а, е. Стос. до залпу. *За сигналом ракети нічну тишу розірвала залпова громовиця запорозьких гармат* (Добр., Очак. розмир, 1965, 138); *Залповий вогонь.*

ЗА́ЛПОМ, *присл.* 1. Одночасно з кількох рушниць, гармат і т. ін. (про постріли).

2. *перен.* Не відриваючись, не переводячи подиху; відразу. *Він випив залпом майже півсклянки захолодлого чаю* (Жур., Опов., 1956, 144).

ЗАЛУ́БЕНЬКИ, ньок, *мн., діал.* Зменш. до **залу́бні.** *У тім місці, де стежка виходила на дорогу, стояли панські залубеньки, запряжені парою гнідих* (Фр., III, 1950, 276).

ЗАЛУ́БНІ, бень, *мн., діал.* Сани з кузовом. *Одного вечора він покликав візника і велів йому на другий день злагодити залубні і дві пари коней* (Фр., III, 1950, 292); *— На сани! Всім на сани! — Кому припали звичайні роботящі гринджоли, кому залубні з високо вигнутими полозками* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 369).

ЗАЛУДИ́ТИ, уджу́, у́диш, *док., перех., спец.* Зробити лудження якої-небудь металевої поверхні.

ЗАЛУ́ЖЕННЯ, я, *с., с. г.* Дія за знач. **залу́жити.** *Агрономом Зайцем зацікавилися в інститутах кормодобування вчені, спеціалісти травосіяння і залуження* (Рудь, Гомін.., 1959, 17).

ЗАЛУ́ЖИТИ *див.* **залу́жувати.**

ЗАЛУ́ЖУВАННЯ, я, *с., с. г.* Дія за знач. **залу́жувати.**

ЗАЛУ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАЛУ́ЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех., с. г.* Перетворювати яку-небудь земельну ділянку на луг, відповідно обробляючи її і засіваючи луговими травами. *В колгоспах району.. передбачено залужувати щороку до 2—2,5 тисячі гектарів та створювати культурні пасовища* (Колг. Укр., 2, 1959, 22).

ЗАЛУ́ЗАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **залуза́ти** 2. *Я пригадую знову пісні з-за ріки й насінням залузану греблю* (Гонч., Вибр., 1959, 71).

ЗАЛУ́ЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Почати лузати.

2. *розм.* Засмітити що-небудь лузгою.

ЗАЛУНА́ТИ, а́є, *док.* 1. Почати лунати, стати чутним. *Оклик, що залунав із другого краю вулиці, вивів його з.. рівноваги* (Фр., VII, 1951, 188); *Звідкіль і жарти ті візьмуться — І сміх дівочий залунає* (Коцюб., I, 1955, 425); *Раптом залунали постріли і вигуки* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 12); *Як рівний з рівними, я сяду серед вас, Хай піонерська пісня залунає...* (Бичко, Сійся.., 1959, 52); *Десь далеко басовито залунав грім* (б. Кравч., Квіти.., 1959, 19); *Незабаром у коридорі залунали чиїсь поспішні кроки* (Кол., На фронті.., 1959, 56); // *безос. Всі знали пісню про Саву. І знов залунало полем, ще голосніше, ніж перше* (Кобр., Вибр., 1954, 158).

2. Почати видавати дзвінкі звуки. *Залунав гурток* [дітей], *химерно Вирував навколо мене Їх танок, бриніли співи* (Л. Укр., IV, 1954, 163); // Лунко зазвучати. *Вже спалахнула ранкова заграва на сході, вже залунали ранкові хори пташок у кущах* (Збан., Між.. людьми, 1955, 26).

3. Сповнитися звуками (про ліс, гори і т. ін.). *Співом пташки голосистої Залунав увесь лісок* (Граб., I, 1959, 321).

ЗАЛУ́ПАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати лупати, клепати. *— Яків, це вже ти розмолов усім? — Хрест мене вбий — не я! Я сьогодні і не бачив її* [Гальку],— *залупав злякано очима Яків* (Вас., IV, 1960, 27).

ЗАЛУПИ́ТИ *див.* **залу́плювати.**

ЗАЛУПИ́ТИСЯ *див.* **залу́плюватися.**

ЗАЛУ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАЛУПИ́ТИ,** уплю́, у́пиш; *мн.* залу́плять; *док., перех., розм.* 1. Здирати, зривати з чого-небудь верхній шар; злуплювати. *Свашка-неліпашка: шишок не ліпила, та всі залупила* (Сл. Гр.).

Залу́плювати (залупи́ти) о́чі — вивертати повіки.

2. *тільки док.* Взяти дуже високу ціну за що-небудь.

ЗАЛУ́ПЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАЛУПИ́ТИСЯ,** у́питься; *мн.* залу́пляться; *док., розм.* Підніматися, задиратися краями догори.

ЗАЛУ́СКАТИ, аю, аєш, *док.* 1. *неперех.* Почати лускати, утворювати сухі, різкі звуки, схожі на тріск. *Товстенький із задоволенням залускав пальцями* (Досв., Вибр., 1959, 171).

2. *перех.* Почати лузати, лущити що-небудь (насіння, горіхи і т. ін.).

ЗАЛУСКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док.* Підсил. до **залу́скати** 1; // *безос. Козак Мамай устав з куля соломи. Потягнувся, аж залускотіло в немолодих уже кістках* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 94).

ЗАЛУЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **залуча́ти**.

ЗАЛУЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАЛУ́ЧИТИ**, учу́, у́чиш, *док., перех.* 1. *до чого.* Заохочувати, спонукати кого-небудь брати участь у чомусь, включати в якусь роботу і т. ін. *Комсомол допомагав партії виховувати молодь в дусі комунізму, залучати її до практичного будівництва нового суспільства* (Статут КПРС, 1961, 26); *В той же вечір вони склали текст присяги, намітили товаришів, яких можна залучити до боротьби* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 36); *Головний інженер навмисно не залучив до участі в цих дослідах контрольну лабораторію* (Шовк., Інженери, 1956, 32); // *до чого і в що.* Притягати до якоїсь організації, робити членом чого-небудь. *Командири великого історичного походу на селянський голод та неймовірну відсталість.. залучали до героїчної армії соціалістичного наступу нові десятки відданих бійців* (Епік, Тв., 1958, 208); *Відомо, що за людина з Невкипілого — кремінь. Такого якби до свого гурту залучити, добру б підпору мали* (Головко, II, 1957, 259); *Кирило Васильович напружено думав: «Мабуть, я помилився, залучивши в* [підпільну] *організацію цю слабодуху дівчину»* (Хижняк, Тамара, 1959, 50); // Запрошувати кого-небудь кудись, включаючи в якусь роботу. *Він почав розповідати Сагайдачному, як він уже потроху залучав до Лаври досвідчених проповідників* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 134); // Використовувати що-небудь десь. *В своїх наукових дослідженнях з порівняльного мовознавства Ф. Є. Корш залучав матеріали української мови* (Мовозн., XIII, 1955, 20).

2. Відокремлюючи від стада худобу, заганяти її на подвір'я, в хлів і т. ін. *Хлопці збирали овець в отару, гнали в село. Там, у царині, стрівали їх люди, й кожне своїх овець залучало додому* (Мирний, I, 1949, 154); *Пішов телята дід залучити* (Головко, I, 1957, 211).

3. *розм.* Заохочувати, спонукати кого-небудь бувати десь; забирати до себе, з собою. — *Треба якось залучити цього паничика до свого дому,— думав Кміта, похнюпивши голову* (Н.-Лев., IV, 1956, 328); — *Я б тебе, синку, хотів залучити до себе не до весни, а хоч би й навіки* (Барв., Опов.., 1902, 181); *Знаєте, мені дуже хотілось би залучити Вас хоч на деякий час до себе, в Чернігів* (Коцюб., III, 1956, 288); // Приманювати кого-небудь. *Матері повбирали своїх дочок, як лялько,— кожна сподівалась залучити женихів для дочок* (Н.-Лев., III, 1956, 139).

4. *рідко.* Здобувати що-небудь. *Гей, нум, браття, до зброї! На герць погуляти, Слави залучати!..* (Пісні та романси.., II, 1956, 178); [Палажка:] *Повізьма в чужу сторону.., думаючи того химерного щастя до себе залучити...* (Мирний, V, 1955, 223); // Роздобувати. *Було, як залучить* [Федося] *собі яблучко в хишеньку, дак і закличе мене в хлівець: — На, мамо!* (Барв., Опов.., 1902, 433).

ЗАЛУЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.* Пас. до **залуча́ти**. *Молоді кадри залучаються до активної участі в роботі партійних комітетів* (Ком. Укр., 7, 1965, 5); *Матеріали української мови залучались М. В. Ломоносовим.. в порівняльному плані для розв'язання питань російського мовознавства* (Мовозн., XIII, 1955, 14).

ЗАЛУ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **залучи́ти**. *Це були люди, залучені в підпілля* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 67).

ЗАЛУ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **залучи́ти**. *Комуністична партія завжди проводила і проводить політику послідовного залучення жінок до суспільного виробництва* (Ком. Укр., 7, 1961, 62); *Характерною особливістю розвитку важкої індустрії республіки* [УРСР] *є все ширше залучення нових природних ресурсів* (Рад. Укр., 15.X 1961, 2).

ЗАЛУЧИ́ТИ *див.* **залуча́ти**.

ЗАЛУ́ЧУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **залуча́ти**.

ЗАЛУЩА́ТИ, щу́, ща́ш, *док., діал.* Почати лущати; затріщати. *Візок загойдався й залущав під ногами академіста* (Н.-Лев., III, 1956, 26); *Залущали телеграфні стовпи, і боляче залящав розірваний дріт* (Епік, Тв., 1958, 367).

ЗАЛУ́ЩИТИСЯ, иться, *док.* Почати лущитися.

ЗАЛЮБИ́ТИ *див.* **залю́блювати**.

ЗАЛЮБИ́ТИСЯ *див.* **залю́блюватися**.

ЗАЛЮБКИ, *присл.* Охоче, із задоволенням. *Він залюбки згодився б тепер одбути кару за Грицька* (Вас., I, 1959, 175); *Миколі подобались українські пісні, і він їх залюбки слухав...* (Шер., Перші загони, 1939, 19); *Ремо залюбки з'їв шматок сарни* (Досв., Гюлле, 1961, 59).

ЗАЛЮБЛЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Сповнений любові, пристрасті до кого-небудь; закоханий. *Одна молода залюблена дівчина, вічно розмріяна, неначе кам'яніла в якоїсь розкоші коло тих рож, що цвіли в червні...* (Коб., III, 1956, 10);— *Панич, допевне, залюблені, що все такі задумані,— заговорила Павя* (Март., Тв., 1954, 231); //Захоплений, зачарований ким-, чим-небудь. *У землю і вогонь, у силу людських рук, У мудрість юних людських залюблений без міри, Навік затаврував він животіння сіре* (Рильський, II, 1960, 302); *Він був залюблений у коней, скільки себе пам'ятав* (Смолич, Світанок.., 1953, 175); *Кузьмін непомітно для самого себе пригорнувся до цього залюбленого в поезію українця* (Збан., Сеспель, 1961, 86); // Який виражає любов до кого-, чого-небудь, захоплення кимсь, чимсь. *Почимчикував за всіма й наш Михайлик з матінкою, не зводячи залюблених очей в того сивого та мудрого гуцула* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 168).

◇ **Залю́блений по ву́ха (без па́м'яті** і *т. ін.*) — дуже, надзвичайно закоханий. — *Сеньку, та чи знаєш ти, що той наш богатир.. по уха залюблений?* (Фр., VIII, 1952, 189).

2. Який викликає любов, пристрасть до себе, захоплення, зачарування собою з боку кого-небудь. *Найбільша письменникова радість, звичайно, то радість творчості. Радість залюбленої праці* (Вас., IV, 1960, 61).

ЗАЛЮБЛЕНО. Присл. до **залю́блений** 1. *Тут красувалось з давнини село, Гніздилися залюблено лелеки* (Турч., Земле моя.., 1961, 29).

ЗАЛЮБЛЮВАТИ, юю, юєш і **ЗАЛЮБЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАЛЮБИ́ТИ**, люблю́, лю́биш; *мн.* залю́блять; *док., перех. і без додатка, перев. із запереч.* и е, *розм.* 1. Любити кого-, що-небудь. *Здоров'є* [здоров'я] *своє звела, гірію, а чоловік сього да й не залюбляє, бо сказано: лять любить тещу багату, а чоловік жінку здорову...* (Барв., Опов.., 1902, 431).

2. Полюбляти що-небудь робити. *Тепер вже сама не промовляє* [Катря] *слова — не залюбила і других чути — як говорять* (Вовчок, I, 1955, 194).

ЗАЛЮБЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся і **ЗАЛЮБЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАЛЮБИ́ТИСЯ**, люблю́ся,

лю́бишся; *мн* залю́бляться; *док., в кого — що і без додатка, розм.* Відчувати любов, пристрасть до кого-небудь. *Вона мала багато поклонників, але сама не залюблювалася ніколи* (Коб., I, 1956, 513); *В красуню він більш не залюблявся, Лицявсь як-небудь, мимохіть* (Пушкін, 6. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 95); [Н а т а л к а:] *Не вірю, щоб так швидко і дуже залюбитись можна* (Котл., II, 1953, 8); // Захоплюватися, зачаровуватися ким-, чим-небудь. *Коли іще, не маючи книжки, Стрічала я, немов ясу, Дзвінкі поезії Малишка І залюбилась в їх красу, Тоді відчула я гостріше Дівочу радість і печаль* (Забашта, Квіт.., 1960, 39).

ЗАЛЮБЛЯ́ТИ *див.* **залюбля́ти.**

ЗАЛЮБЛЯ́ТИСЯ *див.* **залюбля́тися.**

ЗАЛЮБУВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *док., хим, чим і на кого—що.* Те саме, що **замилува́тися.** *Було справді чим залюбуватися. Власов виробляв такі штуки ногами, мов вони були у його на пружинах* (Мирний, IV, 1955, 127); *Поза, весь вигляд Рубіна спочатку здивували Лукіївченка, потім він залюбувався ним* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 5).

ЗАЛЮДНЕ́НИЙ, а, е. 1. Заповнений людьми. *Вулиці були залюднені. Сьогодні мало хто поспішав додому після роботи* (Томч., Готель.., 1960, 290).

2. Заселений людьми. *Пізньою осінню і найгарніші залюднені місцевості стають сумні...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 402).

ЗАЛЮ́ДНИТИ *див.* **залю́днювати.**

ЗАЛЮ́ДНИТИСЯ *див.* **залю́днюватися.**

ЗАЛЮДНІ́ТИ, ію, *док.* Заповнитися людьми. *Бригадне дворище* [артілі] *залюдніло. Кидалися в очі рясні хустки, клинкуваті бороди, пелехаті шапки* (Горд., II, 1959, 245).

ЗАЛЮ́ДНЮВАТИ, юю, юєш і **ЗАЛЮДНЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.,* **ЗАЛЮ́ДНИТИ,** ню, ниш, *док., перех., рідко.* 1. Заповнювати людьми. * Образно. *Коли дим заметавсь над вогнем, заметалися тіні кострубатих смерек і залюднили полянку* (Копюб., II, 1955, 347).

2. Заселяти людьми (будинок, місто, край і т. ін.). *Полярна ніч довга, засніжені простори Чукотки такі безнадійно пустельні, що їх мимоволі залюднюєш хоч в уяві* (Загреб., Шепіт, 1966, 235).

ЗАЛЮ́ДНЮВАТИСЯ, юється і **ЗАЛЮДНЯ́ТИСЯ,** я́ється, *недок.,* **ЗАЛЮ́ДНИТИСЯ,** иться, *док., рідко.* 1. Заповнюватися людьми. *Майдан на хвилину ожив, залюднився* (Копюб., II, 1955, 175).

2. Заселятися людьми. — *Доводиться трохи попанькатися з цим бидлом. Але ж прийде час, коли я стягну в них своє, хай тільки трохи залюдниться степ* (Тулуб, Людолови, 1, 1957, 47).

ЗАЛЮ́ДНЮВАТИ *див.* **залю́днювати.**

ЗАЛЮ́ДНЮВАТИСЯ *див.* **залю́днюватися.**

ЗАЛЮЛЯ́ТИ, ю́ляю, ю́ляєш, *док., перех.* 1. Почати колисати дитину, наспівуючи колискову пісню з присвистом «люлі-люлі».

2. Приспати дитину, заколисуючи її та наспівуючи пісню. *Заколишу, залюляю, сама піду погуляю* (Сл. Гр.).

ЗАЛЮТУВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док.* 1. Почати лютувати, виражаючи лють словами або вчинками. *Коли Максим зачинив за собою двері кабінету, Куцевич залютував. Зарозумілий хлопчисько. Стривай! Ти ще дістанеш своє!* (Рибак, Час.., 1960, 658).

2. Почати виявлятися з надзвичайною силою; бушувати, шаленіти (про явища природи). *Раптом гроза струсонула лісові дуби, захитала їх, як лози. Залютував вітер* (Мокр., Острів.., 1961, 60); *Потім розмоклу землю скував мороз. Залютували снігові метелиці, страшні хуртовини* (Цюпа, Навустріч.., 1958, 215).

ЗАЛЯГА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за *знач.* **залягáти** 1, 2. *Гвардійці лежали цепом, наспіх зариваючися в землю, а невідомий противник наступав теж цепами — з перебіжками, заляганням й кулеметною підтримкою з флангів* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 380).

2. Скупчення чого-небудь. *Там, де велике залягання шкідників, треба залишати по дві рослини в букеті* (Колг. село, 17.II 1956, 3).

3. *геол.* Місцезнаходження, розміщення чого-небудь у земній корі (порід, руд, газу і т. ін.). *Глибина залягання залізної руди буває різною* (Наука.., 8, 1959, 7); *Грязьові вулкани, які містять в собі вуглеводневі гази, в.. ознакою залягання нафти або горючих газів* (Нафта.., 1951, 11).

ЗАЛЯГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.,* **ЗАЛЯГТИ́,** я́жу, я́жеш; *мин. ч.* зали́г, лягла́, ло́; *наказ. сп.* заля́ж; *док.* 1. *неперех.* Лягати надовго або з якою-небудь метою. *Восени залягав риба в ковбанях, Щоб немудрі якісь бачити сни...* (Рильський, II, 1960, 159); *Семен в досаді заліг і не йшов ні до якої роботи* (Л. Укр., III, 1952, 638); *Все це було дуже образливо, і Юра досхочу поплакав у закутку за канапою, коли батько, пообідавши, заліг спати* (Смолич, II, 1958, 17); * Образно. *Смуток заліг у хаті, виглядає з усіх закутків* (Ткач, Жди.., 1959, 70); // Лягаючи, ховатися в укритті або розташовуватися де-небудь у засаді. *Під час революції вона билась там* [На Кавказі] *з військом. Залягала в горах, робила трудні переходи, невтомима, як найкращий юнак* (Коцюб., II, 1955, 295); *Сніжна хуртовина розгулялась по всьому, здавалось, світу. Все живе залягло, заховалося в землю, в лігва, в житла* (Довж., I, 1958, 311); *Артем одвів своїх бійців кроків за півсотню від залишених саней і наказав залягти впоперек шосе. Отут він і вирішив прийняти бій* (Головко, II, 1957, 569); *Василько таємниче заліг у бур'янах. Те ж саме зробили й інші хлопці* (Панч, II, 1956, 143); // *тільки док.* Злягти (про хвору людину). *Як дуже валягла* [бабуся], *дак усе було пучкою показує на рот, води щоб давали. А мову одібрало* (Барв., Опов.., 1902, 508).

2. *неперех.* З'являтися, скупчуватися де-небудь у великій кількості. *Над обрієм залягали хмари* (Мик., II, 1957, 99); *Понад містом, понад раннім Залягли тумани білі* (Мас., Сорок.., 1957, 22); *Потім вечір кине довгі тіні І роса під сливами заляже* (Воронько, Драгі.., 1959, 65); // *перех.* Покривати, заповнювати собою щонебудь. *Підіймається туман, залягав глибину сцени* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 359); — *Ой, що ж мені по худобі, що худоба двір заляже? Поганая дружинонька молодому світ зав'яже!* (Укр.. лір. пісні, 1958, 202); *Вулицю залягала густа купа народу* (Фр., VII, 1951, 436).

3. *тільки незак., неперех., геол.* Розміщуватися в земній корі (про породи, корисні копалини і т. ін.). *Руда залягала неглибоко, на дві-три лопати від поверхні* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 314); *Майже поруч із сіллю залягав друга досить цінна сировина — сірка* (Цюпа, Україна.., 1960, 90).

4. *неперех.* Утворюватися, виникати (про зморшки, заглибини і т. ін.). *Аркадій замислився. Глибока вморшка залягла у нього між бровами* (Коп., Земля.., 1957, 13); *Вона спокійно глянула на них великими чорними очима, під якими залягли синюваті підківки* (Жур., Звич. турботи, 1960, 172); * Образно. *І йому, і Русевичу здавалось, що залягла між ними глибоченна прірва* (Шовк., Інженери, 1956, 309).

5. *неперех.* Знаходитися де-небудь, займаючи якийсь простір; простягатися. *Але що то там біліє по увгір'ю темно-синім? Чи сніги то залягають? Чи то хмари притаїлись?* (Л. Укр., I, 1951, 396); *Хома Хавцький.. терпляче вдивляється в кущувату зарості, що залягали*

ліворуч попід висотою (Гончар, III, 1959, 116); *Обабіч дороги залягли пасовиська* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 16).

6. *неперех., рідко.* Наставати. *У вагоні залягає, як ворог в окопах, моторошна тиша* (Кол., На фронті.., 1959, 31); *У хаті залягли вже густі сутінки* (Гжицький, Опришки, 1962, 92); *Вечір уже давно заліг за вікнами сталеливарного цеху, синій, зоряний* (Собко, Біле полум'я, 1952, 219); // *перех.* Повністю охоплювати, оповивати. *Вже й нічка настала, засяяли зорі, І темрява бір залягала* (Л. Укр., I, 1951, 346).

7. *неперех., перен.* Міцно вкорінюватися, западати глибоко в душу, серце і т. ін. (про почуття, думки і т. ін.). *Метушаться села, ..залягає в душах якась глуха ненависть* [до панів] (Фр., VIII, 1952, 7); *В серце* [Прохора] *залягла журба* (Мик., II, 1957, 77); *Згас, потьмарився блиск мамиших очей, і на дні їх, здається, назавжди, заліг смуток* (Коз., Сальвія, 1959, 8); *Видно, якась нерозв'язна дума залягла важким тягарем у його голові, бо на високому чолі не по літах глибокі пролягли зморшки* (Збан., Сеспель, 1961, 49).

8. *неперех., перен.* Припинятися, затихати (про вітер). *Зовсім залягає вдалині вітер, ніби й не було його* (Ю. Яновський, II, 1958, 50); *Надвечір залягли за горами вітри* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 151).

Залягáтися, áюся, áєшся, *недок.*, **Залягтúся, я́куся, я́жешся;** *мин. ч.* **залíгся, ляглáся, лóся;** *док., розм.* Дзвінко, розкотисто сміятися. *Голова бабусина зараз же зникла, і вікно раптово з гуком зачинилось. — Ха-ха-ха! Як мої чорти її скандалізують! — залягалась панночка* (Л. Укр., III, 1952, 600).

Залягáтися (залягтúся) від (од) сміху; Залягáтися (залягтúся) сміхом — довго й нестримно сміятися, знемагати від сміху. *Діти залягались од сміху* (Григ., Вибр., 1959, 122); *Дівчата скінчили пісню і знов залягались сміхом* (Л. Укр., III, 1952, 657).

Залягтú *див.* **залягáти.**

Залягтúся *див.* **залягáтися.**

Залянáний, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **заляка́ти.** *Залякана потоком слів Меланії, відіслала* [Олена] *її.. до Безбородька* (Вільде, Сестри.., 1958, 574); *Він був певен того, що залякане ним селянство одразу ж викаже, де переховується Архип Товчигречка* (Ешк, Тв., 1958, 445).

2. *у знач. прикм.* Боязкий, лякливий. *Залякана сільська дитина, нечесана, погано одягнена, стає жертвою школярів і грубих, неосвічених учителів* (Коцюб., III, 1956, 27); *У жінки високо піднімались груди, очі її розширились, посклянілі. В цю мить вона нагадувала заляканого.. звірка* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 135); // Який виражає страх, переляк. *Вона глянула на мене заляканими очима* (Коб., III, 1956, 27).

Залякáність, ності, *ж.* Стан за знач. **залякáний** 2. *В очах* [селян] *крізь забитість та заляканість і щось нове виступало, якась надія* (Головко, II, 1957, 134); *Худе, з впалими щоками обличчя, стиснуті зуби, вологі очі, вся його довга, кістлява, перехилена на один бік на палицю постать виказувала заляканість, розгубленість і страждання* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 53).

Залякáти *див.* **залякувати.**

Залякáтися *див.* **залякúватися.**

Залякування, я, *с.* Дія за знач. **залякувати.** — *Ми повинні вимагати заборони атомної зброї як зброї залякування і масового винищення людей!* (Рибак, Час.., 1960, 868).

Залякувати, ую, уєш, *недок.*, **залякáти,** áю, áєш, *док., перех.* Викликáти в кого-небудь страх, переляк; робити кого-небудь боязким, лякливим. *Накинувся був* [барон] *чомусь тільки на Андрія Горленка, залякував його всякими карами, розстрілом навіть...* (Крот., Сини.., 1948, 23); *Проворна* [Івга], *моторна, сміливa, ..її ніхто не вбдурить, ні залякав* (Кв.-Осн., II, 1956, 274); [Ярослав:] *Мене шибеницею не залякаєш. А ви* [пани] *її бійтеся. Іде на вас великий гнів* (Мокр., П'єси, 1959, 99); *Кинули ми виклик і негоді й бурям, нас не залякають атомні громи* (Сос., Так ніхто.., 1960, 41).

Залякуватися, уюся, уєшся, *недок.*, **залякáтися,** áюся, áєшся, *док.* 1. Відчувати страх, переляк; ставати боязким, лякливим. *А я, молоденька, залякалася Та в новую світлоньку заховалася* (Чуб., V, 1874, 19); *Море так сильно.. забурхотіло, що дідусь залякався та й поспішивсь покинути корабель і вилісти на берег* (Крим., Вибр., 1965, 259).

2. *тільки недок.* Пас. до **заля́кувати.**

Заляльковування, я, *с., ент.* Дія і стан за знач. **заляльковуватися.** *Перед заляльковуванням гусениці* [бавовникової совки] *роблять у землі ходи і печерки* (Техн. культ., 1956, 268).

Заляльковуватися, ується, *недок.*, **залялькувáтися,** у́ється, *док., ент.* Перетворюватися з личинки на *лялечку. Деякі личинки перед перетворенням на лялечку обсновують себе коконами і в них заляльковуються* (Шкідн. поля.., 1949, 18).

Залялькувáтися *див.* **заляльковуватися.**

Заляпáний, *діал.* **Зальóпаний,** а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заля́пати** [1] і **зальопати.** *Вітер розкидав йому поли старого, заляпаного оливою піджака* (Мик., Кадильниця, 1959, 31); *В камері тьмяно горіла синя, заляпана вапном лампочка* (Збан., Єдина, 1959, 89); *Ганна задумливо постукала ручкою нагайки по крилу чорної, зальопаної грязюкою тачанки* (Гончар, II, 1959, 256); // **заля́пано,** *безос. присудк. сл. Підніжжя кришталевої гори заляпано болотом і кров'ю* (Л. Укр., II, 1951, 209).

Заля́пати [1] *див.* **заля́пувати.**

Заля́пати [2], аю, аєш, *док.* 1. Почати ля́пати, ударяти чим-небудь або по чомусь, утворюючи короткі різкі звуки. *Кіт скочив з печі під піл, немаче його хто потяг дубцем, а півень засокотав, заляпав крилами й заспівав* (Н.-Лев., I, 1956, 94); *Грицько стулив рота: вода вже сягала йому до очей. Але ту ж мить він зібрав усю силу і заляпав руками й ногами* (Гр., Без хліба, 1958, 47); *Дівчинка, видимо, сама хотіла переконатися, чи то справді так, і заляпала босими ніжками по долівці* (Тют., Вир, 1964, 104); *Собаки, напившись води, лягли на моріжку й заляпали вухами, відганяючи в'їдливих мух* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 23).

Заля́пати губáми — заплямкати губами. *Поліцейський заляпав товстими губами* (Панч, О. Пархом., 1939, 45); **Заля́пати в долóні** — заплескати в долоні, виражаючи схвалення кому-, чому-небудь або радість з приводу чогось. *Саня опустила міцно стиснуті руки. Горба весело заляпав у долоні* (Собко, Звич. життя, 1957, 5).

2. *розм.* Почати говорити що-небудь недоречне, нерозумне або те, що не підлягає оголошенню. — *Та-ак.., А вона що — також, як і ти, в комсомолі? — Ну, знаєш...— зам'явся юнак.— Про це ми поговоримо іншим разом. Я й так заляпав уже язиком* (Козл., Ю. Крук, 1957, 452).

Заля́патися *див.* **заля́пуватися.**

Заля́пати, ую, уєш, *недок.*, **заля́пати** *і діал.* **зальóпати,** аю, аєш, *док., перех.* Ляпаючи чим, покривати краплями, плямами чого-небудь рідкого. *Ремонтуючи будинки.., не заляпують* [штукатурниці] *вас, коли ви пов них проходите* (Вишня, I, 1956, 305).

ЗАЛЯ́ПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАЛЯ́ПАТИСЯ** *і діал.* **ЗАЛЬО́ПАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* Ляпаючись, покриватися краплями, плямами чого-небудь рідкого. — *Це, дівчино, село Кругляки, коли справді не знаєш... А звідки ж ти, дозволь і мені запитати? Та повернись лицем до ліктричества* [електрики]. *Ого, як зальопалася...* (Ле, Вибр., 1939, 355).

ЗАЛЯ́СКАТИ, аю, аєш, *док.* Почати ляскати, ударяти чим-небудь по чомусь, утворюючи короткі дзвінкі звуки, ляскіт. *Дід порався у садку, вештався по пасіці, а в його самі вуха чогось прислухались, чи не заляскає праних в березі* (Н.-Лев., IV, 1956, 214); [С у х о в і й:] *О, сова, чи що, пролетіла і крилами заляскала, аж луна пішла по лісі* (Кроп., V, 1959, 348); *Аж ось заляскало щось палицею у двері, аж мати кинулась і застогнала* (Вас., Вибр., 1950, 186); *Долетіло тупотіння коней, зарипів віз, заляскав батіг, і басистий чоловічий голос гукнув хазяїна* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 64); *Пролунав гудок паровоза. Таращанці посипали в теплушки, ешелон заляскав буферами і рушив вперед* (Довж., I, 1958, 203); // Заспівати, видаючи специфічні звуки; залящати (про солов'я). *Став тихо-тихо, аж доки не заляскав соловей* (Панч, Вибр., 1947, 285).

Заля́скати в доло́ні — заплескати в долоні, зааплодувати, виражаючи схвалення чому-небудь або радість з приводу чогось. — *Браво, Вадику! — тихенько, як могла стриматися, заляскала Галина в долоні* (Ле, В сноні.., 1960, 178).

ЗАЛЯСКОТА́ТИ *див.* **заляскоті́ти.**

ЗАЛЯСКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш *і* **ЗАЛЯСКОТА́ТИ**, очу́, о́чеш, *док.* 1. Підсил. до **заля́скати**; // *безос. Та ось загуло, заляскотіло в ушах: місток! Знайомий Галині місток — близько вже зовсім* (Крот., Сини.., 1948, 40).

2. *розм.* Швидко заговорити; зацокотіти. *Одна по одній жінки заговорили, заляскотіли на всі півтора десятка голосів, і відразу все виплило назовні — хто живе в розкоші, хто в нужді, хто в що одягається, хто в що взувається* (Добр., Тече річка.., 1961, 298); // Заспівати дзвінко, з частими переливами в голосі. [Л у к і я *(співа):*] *Ой вербо, вербо кучерява, Хто тобі, вербо, кучері звив?..* [В а с и л ь:] *Ач, як заляскотала, аж луна пішла!* (Кроп., II, 1958, 118).

ЗАЛЯЩА́ТИ, щу́, щи́ш, *док.* 1. Почати лящати, швидко говорити високим різким голосом; заверещати. — *Ти знаєш, де корови? — пита* [господиня] *знову.— Не знаю,— прогугнявила Солоха.— Не знаєш? — залящала міщанка.— Оце роздобула чорта на свою шию!..* (Мирний, I, 1954, 65); *Халимониха вдарила руками об поли й несподівано залящала: — Ой людочки, рятуйте!* (Панч, II, 1956, 151); // Дуже голосно, дзвінко заспівати. *Хлопці пошепталися між собою і стали одкашлюватись. Марченко вскочив у середину, махнув головою, і всі в один голос залящали* (Вас., I, 1959, 103); // Заспівати, видаючи специфічні звуки, лящання (про птахів). *Несподівано залящав соловей, немов привітати хотів дівчину* (Горд., Сильніше смерті, 1946, 51); // Дзвінко загавкати. — *Гав-гав-гав! — залящало десь поблизу Герасимове сторожове щеня* (Вас., I, 1959, 222); // Почати утворювати різкі, пронизливі звуки (про предмети). *Розітнувся другий вибух — танк залящав, заторохкотів усім своїм залізом, сіпнувся і став* (Смолич, Світанок.., 1953, 606); *Важкий град куль із кулемета залящав навкруги очеретів* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 159); *В передпокої залящав дзвоник* (Головко, II, 1957, 566).

2. Різко, пронизливо залунати (про звуки, схожі на лящання). *З прочинених дверей залящав голос худенького дівчати* (Дмит., Наречена, 1959, 221); *Свист залящав перед самим його носом — і в дверях княжої їдальні з'явився отаман опришків, грізний Довбуш...* (Гжицький, Опришки, 1962, 48); // *безос. Військо крикнуло, аж в лісі залящало, аж луна пішла горами* (Н.-Лев., IV, 1956, 33).

◇ **Аж у ву́хах залящи́ть (залящало́)**, *безос.*— про неприємне відчуття у вухах від пронизливого, верескливого крику і т. ін. *Свисне* [Денис], *що аж у вухах залящить* (Кв.-Осн., II, 1956, 30); *Як сполохані гуси, кикулися вони* [панянки] *врозтіч і заверещали так, що аж у вухах залящало* (Іщук, Вербівчани, 1961, 30).

ЗА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до залу.

ЗАЛЬО́ПАНИЙ *див.* **заля́паний.**

ЗАЛЬО́ПАТИ *див.* **заля́пувати.**

ЗАЛЬО́ПАТИСЯ *див.* **заля́пуватися.**

ЗАЛЬО́ТИ, ів, *мн.* Залицяння; любовні пригоди. [З і н ь к а:] *Ач, стара, вже й зуби повикли, а їй залоти на думці: заманулося на старість у гречку скакати!* (Кроп., II, 1958, 41); — *Е, що бачу! Ви з грізоти Вбрались, ніби на заложи, У червоні сап'янці!* (Фр., XII, 1953, 21); *Дуже можливо, що Настя була не від того, що до неї залицяється такий завидний жених. Але батько добре знав ціну тим багатійським залотам: погравться й покине* (Минко, Моя Минківка, 1962, 130).

ЗАЛЬО́ТНИЙ, а, е, *розм., рідко.* 1. Те саме, що **залі́тний**. *З дороги, майже з-під копит* [коней], *злетіла і пурхнула вгору якась зальотна рябокрила птаха* (С. Ол., З книги життя, 1968, 176); * Образно. *Шахтаря, комбайнера Донбасу, Умовляв зальотний поет: — Рубонімь за три норми одразу! Напишу про вас чудо-сонет!* (С. Ол., Карась.., 1961, 23).

2. Який любить зальоти. *Там така удалась зальотна: хоч як мати лає, а вона таки вискочить на вулицю* (Сл. Гр.); // Який виражає заклик до кохання; закличний. *Неріса, зближившись до Мецената, стає перед ним на одно коліно і відхиляється назад, немов готова вжасти від знесилення, але розкішна і зальотна усмішка грає на її устах* (Л. Укр., III, 1952, 464); // Кокетливий. *Під час.. співу обличчя мало вираз невинний, але трошечки зальотний* (Л. Укр., III, 1952, 502).

3. Молодецький, хоробрий. *Стояло військо тут зальотне, Волове, кінне і піхотне* (Котл., I, 1952, 171); *Скільки справ і думок ховаєш ти* [ніч] *під чорним своїм покровом, які задуми зріють в зальотних головах в години, коли здається, все життя на землі завмирає й спиняється* (Перв., Невигадане життя, 1958, 255).

ЗАЛЬО́ТНИК, а, ч. Чоловік, що любить залицятися до жінок, волочитися за ними. — *Там їх, зальотників, біля неї* [удови] *такого, що за день не перевішаєш* (Вовчок, I, 1955, 217); *Ничипора знали у війську як завзятого й щасливого зальотника* (Ле, Наливайко, 1957, 81).

ЗАЛЬО́ТНИЦЬКИЙ, а, е. Власт. зальотникові. *Хлопці вихвалялися своїми зальотницькими перемогами, особливо Тиміш* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 16); *Виплекане обличчя* [панн], *розкішні чорні вуса, ловеласівський зальотницький погляд* (Мельн., Обличчя.., 1960, 29).

ЗАЛЬО́ТНО, *рідко.* Присл. до **зальо́тний** 2. *Проходячи близько Софії, він усміхнувся і привітненько, зальотно кивнув головою* (Л. Укр., III, 1952, 542); *Заспівала в кущах синиця, й зальотно почали висвистувати червоногруді снігурі* (Кучер, Голод, 1961, 80).

ЗАМ, а, ч., *розм.* Скорочення: замісник. [Б о ч к а р ь о в а:] *Я негайно викликала зама і його теж засадила за матеріали* (Корн., I, 1955, 106); *Зам вийшов із-за столу, щоб роздивитися на Дороша, ..знову сів за стіл і запитав грубо й дражливо: — Що ви хочете?* (Тют., Вир, 1960, 147).

ЗАМА́ЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **замаї́ти**. *Перед ними поле зелене, свіже, далі лука, замазна цвітами* (Фр., VIII, 1952, 350).

ЗАМА́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **замáзати**. *Город ровом обкопаний, дерева попідчухрані, глиною замазані* (Григ., Вибр., 1959, 258); *Стала розповідати* [делегатка] *про себе. Як жила — так само, як і більшість в них,— ніби в замазаними очима, не бачачи ні світу, ні просвітку* (Еллан, II, 1958, 8); *Вона міцно держала в замазаних свіжою землею пальцях ключ* (Коцюб., I, 1955, 310); *Ми йдемо додому, всі такі замазані, чудні* (Сос., I, 1957, 340).

ЗАМА́ЗАТИ *див.* **замáзувати**.

ЗАМА́ЗАТИСЯ *див.* **замáзуватися**.

ЗАМА́ЗКА, и, *ж.* Спеціально виготовлена в'язка речовина для замазування щілин і тріщин. *Біля одного вікна Яким замазку замішував* (Головко, II, 1957, 98); *Доброю вважається замазка, яка.. не руйнується від води й температури і міцно з'єднується з склом та деревиною* (Овоч., 1956, 153).

ЗАМА́ЗОЧНИЙ, а, е. Стос. до замазки.

ЗАМА́ЗУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до замазування.

ЗАМА́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **замáзувати**. *Ліхування штамбів.. полягає в доброму розчищенні до здорової деревини і замазуванні садовим варом або глиною з коров'яком* (Сад. і ягідн., 1957, 227).

ЗАМА́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМА́ЗАТИ**, а́жу, а́жеш, *док.*, *перех.* 1. Мажучи чим-небудь в'язким, липким, заліплювати, зашпаровувати (отвір, щілину і т. ін.). *Їх* [зерносховища] *спочатку добре обмітають від павутиння, пилу та замазують глиною всі щілини* (Зерн. боб. культ., 1956, 42); // Густо, суцільно покривати що-небудь чимсь (фарбою і т. ін.). [Д и я к о н:] *Прісцілло, ми знайшли коновку фарби, і вже брати замазують* [мозаїку] (Л. Укр., II, 1951, 422); * Образно. *Надворі стояла темна ніч; густі хмари замазали небо, ні місяця не видко, ні зорі не блищать...* (Мирний, I, 1949, 286).

◇ **Замáзувати (замáзати) óчі** *кому* — відвертати чию-небудь увагу; обдурювати когось. [Р о м а н:] *Скажіть, бога ради, від чого це, як тільки балачка наша доходе* [доходить] *до краю, до діла, ви вразу починаєте замазувати мені очі чорт батька зна чим?* (Кроп., II, 1958, 16); **Замáзувати (замáзати) рóта** *кому* — примушувати кого-небудь мовчати. *— Лестощами та приязню ви мені тепер рота не замажете! — сказав він* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 542).

2. *перен.* Навмисно приховувати що-небудь, пом'якшувати враження від якогось вчинку і т. ін. *Догана перед строєм, осуд командування і товаришів повинні вплинути на хлопця. В усякому разі замазувати цей випадок не можна* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 70); *Катерина відчинила двері до кабінету, пропускаючи Суліжана першим. Цим дешевим прийомом хотіла, вдасться, замазати свій попередній недипломатичний хід* (Вільде, Сестри.., 1958, 159).

3. Забруднювати чим-небудь, у що. *Мати влаштувалася.. у відділ штучних товарів. Все-таки тут легше, ніж за великим прилавком, де треба весь час нарізати ковбасу, жиром замазувати руки* (Автом., Щастя.., 1959, 149); * Образно. *Здалека йшли* [сосни], *переходили річки фіолетові, дороги, глибокі багна — й замазали ноги, бо до половини пні були сірі, як засохле болото* (Коцюб., II, 1955, 211).

ЗАМА́ЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАМА́ЗАТИСЯ**, а́жуся, а́жешся, *док.* 1. Ховаючись кудись, заліплювати отвір. *Від смерті й в печі не замажешся* (Номис, 1864, № 8247); [К а й Л е т і ц і й:] *Позамикались* [філософи] *дома, наче в урни замазались, іще й не спопеліївши* (Л. Укр., II, 1951, 366).

2. Забруднювати себе чим-небудь, у що. *Куди тобі кисіль їсти: ти й квашею замазався!* (Укр.. присл.., 1955, 241); *— Де це ти,— кажу,— так обшарпав одежу та замазався, неначе тиждень не вмивався?* (Н.-Лев., III, 1956, 268); *— О, татові добре — Замажеться в сажу, І мама нічого, Нічого не скаже* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 28). // Густо, суцільно покриватися чим-небудь. *Блакитне небо замазалось сірим, море гір потемніло* (Коцюб., II, 1955, 321).

3. *тільки недок.* Пас. до **замáзувати**.

ЗАМАЗУ́РА, и, *ч. і ж., розм.* Брудна, неохайна людина (звичайно про дітей). [Г а н н а:] *Ну, ходімо до татка? Ах ти, замазура!..* (Кроп., II, 1958, 38); *З-за паркана вибігла немолода жінка, кинулась до замазури: — Боже мій! Як же ти замурувався та обідрався! По парканах, видно, лазив* (Руд., Вітер.., 1958, 320).

ЗАМАЗУ́РИТИ, рю, риш, *док., перех., розм.* Те саме, що **забруднúти** 1.

ЗАМАЗУ́РИТИСЯ, рюся, ришся, *док., розм.* Те саме, що **забруднúтися** 1.

ЗАМАЗУ́ХА, и, *ч. і ж., розм.* Те саме, що **замазу́ра**.

ЗАМАЇ́ТИ *див.* **замáювати**.

ЗАМАЙОРІ́ТИ, рі́ють, *док.* 1. З'явитись вдалині, невиразно завиднітися крізь що-небудь. *В світанкових присмерках скоро замайоріли крізь рідкі перелески високі вежі Варшави* (Тулуб, Людолови, 1, 1957, 5); *Якщо тільки замайорить на березі «рибацький» бриль Бориса Каминецького, Бронко прожогом вбіжить униз* (Вільде, Сестри.., 1958, 221); *Коли в шляхову просіку з пагорка замайорів удалині димок в димаря крайньої хати, Богун почув позаду гомін* (Ле, Наливайко, 1957, 299); // Замелькати, то з'являючись, то зникаючи. *Передній ряд людей.. захвилював колом, побравшися за руки, і зараз посеред кола замайоріла Дарчина голова* (Л. Укр., III, 1952, 671); [Н е в і д о м и й *(сміється)*:] *Еге, в мене військо не просте; свисну — тільки сухий лист перед очима замайорить* (Вас., III, 1960, 233); // Виділятися кольором, строкатістю кольорів. *На безмежнім лану.. загуркотів трактор, привично замахали крилами косарки, замайоріли хусточки дівчат-в'язальниць* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 81); *Свисток судді,— покотився по зеленому полю футбольний м'яч і замайоріли по полю різнокольорі майки...* (Вишня, I, 1956, 404); *Між нашими замайоріли й зелені румунські шинелі — румуни теж брали участь у спільній атаці* (Гончар, III, 1959, 163).

2. Почати майоріти (звичайно про прапор). *Прапор замайорів у ясному небі, і моряки почули його хвилююче тріпотіння* (Кучер, Чорноморці, 1956, 7).

ЗАМАЙСТРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* 1. *неперех.* Почати майструвати, виготовляючи що-небудь.

2. *перех., розм.* Майструючи, заробити що-небудь.

ЗАМАКІ́ТРИТИ, рю, риш, *док., розм., рідко:* ◇ **Замакíтрити світ (гóлову)** *кому* — позбавити людину здатності розумно сприймати навколишнє, логічно міркувати. [Н а с т я:] *Оця ж скрипочка і світ мені замакітрила!.. Колись в серця розбʼю її...* (Кроп., II, 1958, 40); *— Як стануть тебе відсилати від дверей до дверей, від номера до номера, то в кінці так замакітрять тобі голову, що вже сама не знаєш, чого від тебе хочуть і чого тобі від них треба* (Вільде, Сестри.., 1958, 553).

ЗАМАКІ́ТРИТИСЯ *див.* **замакíтрюватися**.

ЗАМАКІ́ТРЮВАТИСЯ, юся, юєшся, *недок.*, **ЗАМАКІ́ТРИТИСЯ**, рюся, ришся, *док., розм.* Втомившись від якихось турбот, клопотів, не сприймати більше нічого. *Порадь мене, ..у тебе голова свіжіша, а я*

замакітрився тою конторою (Коцюб., III, 1956, 163).

◇ **Голова́ замакі́трюється (замакі́трилась)**; **У голові́ замакі́трюється (замакі́трилось)**: а) про стан запаморочення. — *Отакої,— кажу,— я ж уроки вчив, аж голова замакітрилась!* (Донч., V, 1957, 179); б) про втрату здатності розумно, тверезо міркувати. [Самоцал:] *Я тебе, Антоне, сорок років знаю... Ти як вийшов у передовики, так тобі.. і замакітрилась голова... Здалось тобі, що ти — пуп землі* (Зар., Антеї, 1962, 215); **Світ замакі́трився** *кому* — те саме, що **Світ закрути́вся** (*див.* **закрути́тися** [2]). *В голові стукав, неначе хто молотком в виски лупить, світ мені вовсім замакітрився* (Н.-Лев., III, 1956, 259).

ЗАМАЛІ́Й, а́, е́, *розм.* 1. Менший розміром, величиною, кількістю і т. ін., ніж потрібно. *Щоб не розбудити дідуся, Гриць тихцем уступив босоніж у руді, виношені та вибродженї, вже замалі для нього шкарбуни* (Збан., Сеспель, 1961, 300); *Лозовий вяже з кутка згорнуту карту області, розклав її на столі. Стіл для неї виявився замалий* (Руд., Остання шабля, 1959, 283).

◇ **Світ замалі́й** *див.* **світ**.

2. Надто молодий, малий віком. *Кухтика перерівалась на роботі. Семен був ще замалий для того, щоб міг впоратись коло худоби* (Іщук, Вербівчани, 1961, 52).

ЗАМАЛІ́Й, *присл., розм.*: **Замалі́й не — трохи не**, ледве не. *Замалим не двісті* (Сл. Гр).; [Микола:] *Я вже також немолодий, Іване. Сьогодні на коні заснув, прокинувся тільки перед поворотом стайні, замалим не розбив голову об одвірок* (Галан, І, 1960, 475).

ЗАМА́ЛО, *розм.* 1. Присл. до **замалі́й** 1. *Дорога була важка, снігу випало замало* (Гжицький, У світ.., 1960, 85).

Замало́ не — те саме, що Замалі́й не (*див.* **замалі́й**). *Хіба мало є подружжя, які замало не від вінця і до останньої своєї днини живуть, наче вороги, мучать одне одного, і люди, і діти мучаться біля них* (Стельмах, Хліб.., 1959, 183).

2. *у знач. присудк. сл.* Недостатньо, мало. *Самих колодязів замало. Ставків би ще!* (Рильський, Орл. сім'я, 1955, 36); *Шофер жовчки схилив голову. Вас зрозумів. Але мовчазного розуміння для Ганни Сергіївни було замало. Їй хотілося вилити своє горе, поділитися ним* (Загреб., День.., 1964, 166).

ЗАМАЛЮВА́ТИ *див.* **замальо́вувати**.

ЗАМАЛЮВА́ТИСЯ *див.* **замальо́вуватися**.

ЗАМАЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **замалюва́ти**. *Повернувся він аж надвечір, тримаючи обома руками над головою велике, наполовину вже замальоване полотнище* (Коз., Сальвія, 1959, 65).

ЗАМАЛЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМАЛЮВА́ТИ**, ю́, ю́єш, *док., перех.* 1. Робити ескіз, малюнок в кого-, чого-небудь. *Коли я замальовував у альбомі натхненну постать діда, від поспіху і хвилювання олівець мій шипів, як розпечений* (Вол., Дні.., 1958, 65); *Тарас.. притискав до грудей альбом для ескізів, бо мав намір замалювати Пушкіна в труні* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 26).

2. Покривати, замазувати фарбою і т. ін. що-небудь; заповнювати малюнками. *Хлопчик сміливо й натхненно Замальовув зеленим Каракумську широчінь!* (Мур., Піонер. слово, 1951, 51); [Сабіна:] *Твоя рабиня вже доложить хисту: всі зморщечки отут попри очицях, навколо вустоньків і між брівками чудово замалює* (Л. Укр., III, 1952, 170).

ЗАМАЛЬО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАМАЛЮВА́ТИСЯ**, ю́юся, ю́єшся, *док.* 1. *тільки док.* Малюючи що-небудь, захопитися.

2. *тільки недок.* Пас. до **замальо́вувати**.

ЗАМАНДЮ́РИТИСЯ, иться, *док., безос., діал.* Дуже зажадатися. — *Коли чого заманеться, замандюриться* [Настусі]. *то вже й не говори й не кажи нічого* (Н.-Лев., IV, 1956, 249).

ЗАМАНИ́ТИ *див.* **зама́нювати**.

ЗАМАНИ́ХА, и, *ж.* (*Echinopanax horridus*). Чагарникова рослина, стовбур, гілки й листя якої вкриті колючками й яка має соковиті плоди. *Могила вся поросла ваманихою* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 488).

ЗАМАНІ́РИТИСЯ, рюся, ришся, *док.* Почати маніритися.

ЗАМА́НЛИВИЙ, а, е. Який чимось приваблює, обіцяє що-небудь приємне. *Багато порад, побажань і напучувань наслухалась тоді дівчинка. Ще з початкової школи навертали її на заманливу стежку — в балет* (Баш, Надія, 1960, 139); *Думка про те, що можна лягти й розправити ноги, була надзвичайно заманлива* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 88).

ЗАМА́НЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **зама́нливий**.

ЗАМА́НЛИВО. Присл. до **зама́нливий**. *За огорожею спокусливо шелестіли зарості білої акації, заманливо чорніла пролазка* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 24).

ЗАМАНУ́ТИСЯ, нуться, *док.* 1. *безос.* Виникнути, з'явитися (про якесь бажання); захотітися. *Приїдеться садовина, заманеться цукру чи булки — то є на світі ще крамарка Мелашка* (Вас., І, 1959, 59); *Люди реготали; декому заманулося піти подивитися, що буде в дяка* (Мирний, III, 1954, 86); *Заманулось їсти старенькій* (Барв., Опов.., 1902, 370); *Цього разу мені заманулося ближче до берега, і я, не роздумуючи, почав сходити вниз* (Логв., Давні рани, 1961, 74).

2. *рідко.* Сподобатися. *Заманувся тому Макарові мій мундир лейбгвардії* (Баш, На землі.., 1957, 75).

ЗАМА́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зама́нювати**. *Скіфи.. успішно застосували тактику заманювання ворога в глиб своєї території* (Іст. УРСР, І, 1953, 25).

ЗАМА́НЮВАТИ, юю, ює, *недок.*, **ЗАМАНИ́ТИ**, ані́, а́виш, *док., перех.* Приваблюючи чим-небудь, заохочувати, спонукати йти кудись, опинятися де-небудь, приєднуватися до когось. *Місцеві есери та анархісти ще за керенщини не раз пробували залучити студента до себе, заманювали обіцянками* (Гончар, Таврія.., 1957, 360); *Ничипір одразу зрозумів цю тактику і веліз своїм вернутися. — Назад, нас заманюють!* (Ле, Наливайко, 1957, 59); — *І ти вже тут? — здвоюючи брови, спитала вона дочки. — Це ми, тіточко, її заманили до себе,— казав Івась* (Мирний, IV, 1955, 59); // *перен.* Заполоняти (душу, серце), захоплювати чим-небудь. *Лаврін не вводив з дівчини очей. Її краса так засліпила йому очі, так разом заманила серце, що вона йому здавалась не дівчиною, а русалкою* (Н.-Лев., II, 1956, 309).

◇ **Калаче́м (ме́дом, добро́м** *і т. ін.*) **не заманѝти** — не привабити ніякою винагородою. — *А я думав, що скаржишся й просишся до райцентру...— Калачем не заманиш, товаришу начальник!* (Ю. Янов., Мир, 1956, 296).

ЗАМАНЯ́ЧИТИ, я́чу́, я́чи́ш *і* **ЗАМАНЯЧІ́ТИ**, ію, ієш, *док., діал.* Замаячити (*див.* **замая́чити** [1]). *Блиснула перед ним Рось, заманячіла гребля, заманячів млин...* (Н.-Лев.. IV, 1956, 173); *Спереду з темряви заманячили блідорожевими плямами дерева* (Головко, І, 1957, 75).

ЗАМАЯ́ЧИТИ *див.* **заманя́чити**.

ЗАМА́РЕНИЙ, а, е. Який марить про що-небудь; // Який виражає замріяність. *Низько схилився на руку парубок. Але от звів замарене обличчя.. В очах мов щось розцвіло* (Головко, II, 1957, 136).

ЗАМА́РЕНО. Присл. до **зама́рений.** *Зінькчині очі* [дивились] *замарено в воряне небо* (Головко, II, 1957, 88).

ЗАМАРИНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **замарину́вати.** *Для того, щоб зберегти замаринковані в бочках овочі від псування, вміст оцтової кислоти в них повинен становити 1,2—1,8%* (Укр. страви, 1957, 416).

ЗАМАРИНО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМАРИНУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Піддавати маринуванню.

ЗАМАРИНО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАМАРИНУВА́ТИСЯ,** у́ється, *док.* Піддаватися маринуванню.

ЗАМАРИНУВА́ТИ *див.* **замарино́вувати.**

ЗАМАРИНУВА́ТИСЯ *див.* **замарино́вуватися.**

ЗАМА́РИТИ [1], рю, ри́ш, *док.* 1. *неперех.* Почати марити. * Образно. *Тебе нема, а все з могили Твій образ світлий устає, — І знов душа почує сили, Замарить серденько моє!* (Граб., I, 1959, 89).

2. *перех. і неперех.* Заговорити безтямно, безладно уві сні або в гарячці. *Томаш глянув на неї запаленим поглядом і щось замарив швидко і безладно* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 164).

ЗАМА́РИТИ [2], ить, *док., розм., рідко.* Невиразно завидніти́ся; забовваніти. *Зітхнув востанне і вже руку до хвіртки простягаю, коли поміж деревами щось замарило. Придивляюсь — хтось височенний простує* (Вовчок, VI, 1956, 305).

ЗАМА́РИТИСЯ, рюся, ри́шся, *док., ким, чим, над ким—чим і без додатка.* Захопитися мріями, думками про кого-, що-небудь; замріятися. — *Що це Андрійко наш так дуже зажурився? — промовив один з хлопців. —Не знаєш чого? Циганочкою, мабуть, замарився..,— пояснив Грицько* (Вас., I, 1959, 156); *Настя замарилась над картиною тихого раю в милого хаті...* (Коцюб., I, 1955, 53); *Замариться Катря, і зацвітають їй білим цвітом яблуні за хатою, де гей скільки років самий сушняк рудів* (Головко, II, 1957, 233).

ЗАМАРШИРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Почати марширувати. *Надійшло свято Першого травня.. Ледь зайнявся ранок, на вулицях замарширували робітничі колони* (Бурл., М. Гонта, 1959, 112).

ЗАМАСКО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **замаскува́ти.** [А н и а:] *Сей вечір в нашім домі.. останній бал перед моїм весіллям. Всі будуть замасковані, крім старших, мене і нареченого мого* (Л. Укр., III, 1952, 341); *Тепер тільки Іван помітив, що між шафами є вузькі двері, замасковані важкими червоного оксамиту шторами* (Кол., Терен.., 1959, 172); *На узліссях, старанно замасковані, причаїлись важкі танки* (Гончар, I, 1954, 378); *Анрі-Жак.. ходив слідком за Христею й повторював нічим не замасковані слова кохання* (Ю. Янов., II, 1954, 56); // **замаско́вано,** безос. присудк. сл. *Багато танків, гармат та іншої військової техніки було замасковано в глибині берега* (Ткач, Крута хвиля. 1956. 162).

2. *у знач. прикм., перен.* Прихований, таємний. *Трое паліїв, підкуплених замаскованими куркулями, були арештовані* (Руд., Остання шабля, 1959, 90); *Свобода буржуазного письменника, художника, актриси є лише замаскована (або лицемірно маскована) залежність від грошового мішка, від підкупу, від утримання* (Ленін, 10, 1949, 30).

ЗАМАСКО́ВАНО. Присл. до **замаско́ваний** 2. *Буржуазія пішла тоді на нас обходом, замасковано* (Тич., III, 1957, 32).

ЗАМАСКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМАСКУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* 1. Надіваючи маску або маскувальний одяг, накладаючи грим і т. ін., змінювати зовнішній вигляд, робити невпізнанним. *Тепер старшини, добувши десь червоні кубанки, саме маскували своїх їздових під козаків. У Хоми кубанок не було. Та й взагалі, як він замаскує, приміром, свого Каленика? ..Його навіть по шиї можна викрити — зморщена, худа, суто піхотинська шия!* (Гончар, III, 1959, 357).

2. Затуляючи або накриваючи чим-небудь, робити щось непомітним. *Могилу придавили* [опришки] *зверху камінням і замаскували, щоб не знайшли її вороги та не познущалися над останками побратимів* (Гжицький, Опришки, 1962, 187); *Старанно замаскувавши вікна, запалив* [учитель] *чадний каганчик* (Коз., Вибр., 1947, 78); // *перен.* Приховувати що-небудь (дії, стан, думки, наміри і т. ін.) від когось. *Ревізор їв завзято, добросовісно, бажаючи замаскувати своє внутрішнє заклопотання* (Фр., VI, 1951, 465); *Підпільна партійна організація повідомила, що розраховує на нашу допомогу, схвалює організацію* [футбольної] *команди, якою можна замаскувати деякі додаткові дії на користь підпілля* (Ю. Янов., II, 1954, 20).

ЗАМАСКО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАМАСКУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* 1. Надіваючи маску або маскувальний одяг, накладаючи грим і т. ін., змінювати свій зовнішній вигляд, робитися невпізнанним. *Він вирішив вдягти довгі братові брюки і замаскуватися гімназистом* (Смолич, II, 1958, 69).

2. Ховаючись у чомусь або за чим-небудь, прикриваючись чимось, пристосовуючись до навколишньої місцевості, робитися непомітним для когось. *Хоменко.. почав замасковуватись у сухому бур'яні за кількома дубками над ровом* (Трубл., I, 1955, 68); *Рота майора Лихачова розташувалася серед чагарника, замаскувалася гіллям у окопах* (Багмут. Щасл. день.., 1951, 155); // *перен.* Приховувати від кого-небудь свої дії, вчинки, думки і т. ін. *Кребс відійшов від політичної діяльності. Це було зроблено про людське око. В дійсності Кребс просто замаскувався, підтримуючи міцний зв'язок з західними «соціал-демократами»* (Собко, Запорука.., 1952, 221).

ЗАМАСКУВА́ТИ *див.* **замаско́вувати.**

ЗАМАСКУВА́ТИСЯ *див.* **замаско́вуватися.**

ЗАМА́СЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зама́слити;** // *у знач. прикм. Інженер-механік з'являється першим; витирав шматкою замаслені руки* (Логв., Давні рани, 1961, 41).

ЗАМА́СЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зама́слити** і **зама́слитися.** *Замаслення накладок та гальмових барабанів виникає в результаті потрапляння на їх поверхню масла або гальмової рідини* (Автомоб., 1957, 211).

ЗАМА́СЛИТИ *див.* **зама́слювати.**

ЗАМА́СЛИТИСЯ *див.* **зама́слюватися.**

ЗАМА́СЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зама́слювати** і **зама́слюватися.** *Слабка дія гальм може статися в результаті.. замаслювання накладок гальмових колодок і барабанів* (Підручник шофера.., 1960, 276).

ЗАМА́СЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАМА́СЛИТИ,** лю, лиш, *док.*, *перех.* Покривати, забруднювати маслом.

ЗАМА́СЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАМА́СЛИТИСЯ,** люся, лишся, *док.* Покриватися, забруднюватися маслом. — *У тебе свої гальма хороші. Хіба що замаслились трохи. Не страшно: промити колодки — і все гаразд* (Головко, I, 1957, 418).

ЗАМАСТИ́ТИ *див.* **зама́щувати.**

ЗАМАСТИ́ТИСЯ *див.* **зама́щуватися.**

ЗАМАТЕРІ́ЛИЙ, а, е, *заст.* 1. Зрілого віку, змужнілий.

2. Закоренілий. *Бунтує дівчина проти свого батька-крутія. Цього замотерілого прийду вже не вирівняю — він немов покручений корч старої верби заліг на стежці власної дитини...* (Вол, Місячне срібло, 1961, 273).

ЗАМАТЕРІТИ, ію, ієш, *док., заст.* **1.** Досягти зрілого віку, змужніти.

2. Закоренітися.

ЗА́МАХ, у, ч. 1. Спроба насильно відібрати що-небудь, незаконним шляхом привласнити, захопити щось, позбавити чогось. *Гаркуша.. добре знав, яким обуренням зустріла Чаплинка врангелівський замах на її земельні наділи* (Гончар, II, 1959, 347); *Зміцнюючи і розвиваючи нашу економіку, ми створюємо міцні гарантії захисту завоювань народів соціалістичних країн від замахів з боку імперіалістів* (Ком. Укр., 9, 1962, 24); * Образно. — *З мого боку не буде замахів на твій спокій. Моя поява — це остання неприємність, яку я тобі заподіяв* (Собко, Справа.., 1959, 207); // Спроба вбити кого-небудь. *Звістка про замах на редактора, наче грім, прокотилась над Багвою, стривожила все село* (Епік, Тв., 1958, 162).

2. Спроба, намір зробити, створити що-небудь. [Я в д о х а:] *Де ж це Лука Семенович? Пішов хіба?* [П е т р о:] *От тобі й пропав замах!* (Мирний, V, 1955, 155); *Я все роблю замахи на всякі повісті і драми на громадські теми* (Л. Укр., V, 1956, 86); *Сідав* [Іван] *писати — горів, серце його радісно стискалося.. А тут з великого замаху вийшов великий пшик* (Кол., Терен.., 1959, 185).

3. *рідко.* Те саме, що **змах**. *Кожен замах косою показував силу, викохану на оцих житах* (Хотк., I, 1966, 94).

[За] одни́м за́махом — за один прийом, зразу. [О л е к с а:] *А хочеш ти за одним замахом усе те стратити і піти з села жебраком?* (Фр., IX, 1952, 70); *Дуб падав не сам. За одним замахом він скосив десятки дерев, що росли поблизу* (Загреб., Європа 45, 1959, 49).

4. Розмах, розгін. *Свідер зняв з професора велику бляшану коробку і з замахом висипав з неї на ліжко Вілька все, що в ній було* (Мак., Вибр., 1954, 334); // Поводження. *Ніхто не подумав би, що вони за годину перед тим обходились з молодицями з замахом і мінами щирих українських парубків* (Н.-Лев., II, 1956, 72).

ЗАМАХА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* Почати махати чим-небудь. — *Дивися, як я полечу, Бо я сова...* — *Та й замахала* [Марина], *Неначе крилами, руками* (Шевч., II, 1953, 101); *Самотня чорна гаїва замахала в повітрі крильми* (Гончар, Тронка, 1963, 236); *Жінки нервово замахали віялами* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 173).

Замаха́ти рука́ми *на кого* — заборонити жестами робити що-небудь. *Генерал замахав на нього руками. — Ні слова. В госпіталь! Негайно! Зараз!* (Кучер, Чорноморці, 1956, 41).

ЗАМАХНУ́ТИ *див.* **замáхувати.**

ЗАМАХНУ́ТИСЯ *див.* **замáхуватися.**

ЗАМАХО́РИТИ *див.* **замахóрювати.**

ЗАМАХО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАМАХО́РИТИ**, рю, риш, *док., перех., розм.* Привласнювати що-небудь хитрощами, обманом.

ЗАМА́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМАХНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., чим і без додатка, рідко.* Те саме, що **замáхуватися** 1, 2. *Рідна мати високо замахує, а помалу б'є* (Укр.. присл.., 1955, 125); — *Ти, ти... де ти був?* — *капустився на його Йосипенко.* — *Не дуже, не дуже! Ти чого тикаєш? Кістки переламаю,* — *грозився Хомка на Йосипенка, тупаючи кривою ногою й замахуючи рукою* (Мирний, IV, 1955, 190); *Замахнув* [Тягнирядно] *вірьовкою в руці, ударив жеребця по ребрах і..— просто в степ* (Головко, II, 1957, 156).

ЗАМА́ХУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАМАХНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.* 1. *чим і без додатка.* Різким змахом піднімати або відводити вбік руку чи який-небудь предмет, щоб завдати удару. *Катруся не могла тихо вийти: з усіма зачіпалась, тягнула за вухо глухого Федька, він кляв та й замахувався на неї кулаками* (Кобр., Вибр., 1954, 116); *Воєвода замахується, хоче вдарити Іванка по правому плечу* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 123); *Мотря замахнулась на неї деркачем* (Н.-Лев., II, 1956, 358).

2. *тільки док., рідко.* Змахнути. *Червоний півень замахнувсь крилом* (Нех., Дніпр. край, 1939, 49).

3. *перен.* Мати намір що-небудь зробити. *З-під рук у батька вхопила* [дочка] *його чабанські ножиці і вже замахнулась ними обстригати, вкорочувати свої вії* (Гончар, Тронка, 1963, 65); // *на кого—що.* Посягати на кого-, що-небудь. — *На славу твою ніхто не замахнеться... крім тебе самого* (Шовк., Людина.., 1962, 110).

ЗАМА́ЦАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **замáцати.** *Перша сторінка* [рукопису] *замацана руками численних читачів* (Ле, В сноп.., 1960, 10); *Сергій дістав з кишені зім'ятого замацаного конверта, простяг Тарасові* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 126).

ЗАМА́ЦАТИ *див.* **замáцувати.**

ЗАМА́ЦУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМА́ЦАТИ**, аю, аєш, *док., перех., розм.* Часто мацаючи що-небудь, залишати на ньому плями, сліди брудних рук.

ЗАМА́ШИСТИЙ, а, е. 1. Для якого характерні широкі, вільні рухи. *Дивився б не надивився, як вона робить щось чи просто як вулицею йде: лице підняте.. і руками широко розмахує, аж за спину їх закидає. І хода така пружна, замашиста* (Гончар, Тронка, 1963, 105).

2. *розм.* Який має значні розміри. *Один був старший пан, високий, статний, з замашистими.. вусами* (Фр., III, 1950, 215); *Гандзя повазом дістав кисета з махоркою, скрутив із шматка газети замашисту цигарку й смачно закурив* (Ю. Янов., Мир, 1956, 138).

ЗАМА́ШИСТО. Присл. до **замáшистий** 1. *Побачивши Байду, шахтарі.. підходили до нього й замашисто тиснули йому руку* (Панч, I, 1956, 437).

ЗАМА́ШКА, и, *ж., розм.* Звичка, нахил до чого-небудь. *Без жалю, немилосердно він катував лихую замашку до крадіжки* (Мирний, III, 1954, 387); *Гарна дівка, тільки в неї ледарські замашки* (Воскр., З перцем!, 1957, 117); *Хлопець і сам пробував орудувати нею* [гирлигою], *переймаючи чабанські замашки* (Гончар, Таврія, 1952, 158).

ЗАМАШНЕ́НЬКИЙ, а, е, *розм.* Досить замашний. *Спіймав* [Оврам].. *такого ляпаса — аж пика йому почервоніла, а потім і зелена стала, бо ручка в Параски-Роксолани була нівроку замашненька* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 259); *Сіра мушка.. не витримала замашненького удару, брикнулася додолу* (Конінька, Кутя.., 1960, 25).

ЗАМАШНИЙ, а́, е́, *розм.* 1. Яким добре замахуватися; аручний для виконання якої-небудь дії. *Він зирнув очима по кімнаті, чи нема часом чого важкого та замашного й цупкого напохваті та на видноті* (Н.-Лев., III, 1956, 397); *На кладках в підтиканих спідницях вилискувало жіноцтво замашними праниками* (Стельмах, I, 1962, 224); *У недільні дні брав замашний дубовий ціпок, щоб легше було дряпатися на скелі, ..і вирушав до моря* (Логв., Давні ранп, 1961, 73); // Важкий, великий. *Дід Маврикій.. дав спійманому борсукові дуже прихильну оцінку: — Звірюга достойна. У-у, сала на ньому — куди там! Замашна звірюга!* (Донч., IV, 1957, 54).

2. Зроблений з великим розмахом; сильний. *Корж методично відважував йому замашні стусани* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 52); *Важке зерно, мов дріб, бризкав з колоса під замашним ударом ціпа* (Ю. Янов., Мир,

1956, 100); // *перен.* Влучний. *Робота великого металургійного заводу окреслюється одним коротким, як постріл, замашним словом: «цикл»* (Загреб., Спека, 1961, 110).

3. *перен.* Жвавий, меткий. *Обидва* [хлопці] — *замашні, спритні; свого, бач, жита аж півтори копи за день збили!* (Кос., Новели, 1962, 159).

ЗАМА́ШНО, *присл., розм.* З розмахом. *Замашно збив* [секретар] *шапку на потилицю, неначе брався за он яку справу* (Ле, В сноші... 1960, 9); *Іванко змахує мечем і спрямовує своєго коня ліворуч від воєводи, щоб замашніше було рубнути йому* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 123); // З розмаху. *Мина Минович.. замашно сів у м'яке крісло, аж пилюга звихрилась* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 133).

ЗАМА́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **замасти́ти**. *Одежа його замащена фарбами* (Л. Укр., II, 1951, 242); *Сухорлявий, в запалими, замащеними глиною щоками, чоловік шукав капелюха* (Вільде, Сестри.., 1958, 275).

ЗАМА́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **замасти́ти**.

ЗАМА́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зама́щувати**.

ЗАМА́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМАСТИ́ТИ**, ащу́, а́стиш, *док., перех.* 1. Замазувати щілину, отвір і т. ін. *Старий Чумак замуруває глуху стіну своєї хати шкуру з барабана! І так її гарно припасував та замастив білою глиною знадвору, що повік не догадаєшся, як крізь неї все чути, що робиться й говориться надворі!* (Кучер, Трудна любов, 1960, 366).

2. Покривати мастилом і т. ін.; // Забруднювати чим-небудь. *Тико замастив руки і хотів їх помити* (Трубл., Вовки.., 1936, 18).

ЗАМА́ЩУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАМАСТИ́ТИСЯ**, ащу́ся, а́стишся, *док.* 1. Забруднюватися чим-небудь. [В а с и л ь:] *Очумайтесь уже ви, задурені та зачумілі душі! Од ладану ви почаділи, оливою замастилися* (Мирний, V, 1955, 116).

2. *тільки недок.* Пас. до **зама́щувати**.

ЗАМА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАМАЇ́ТИ**, аю́, а́їш *і рідко* **ЗАМА́ЯТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* Прикрашати зеленню, квітами, гілками і т. ін. *Просить він* [Марець] *в сонечка помочі в неба — Буйненькі стануть теж у пригоді — Землю сушити, травицею вкрити, Перевцвітом, рястом гай замаїти* (Коцюб., I, 1955, 427); * Образно. *Місяць виписав.. на їй* [стіні] *нове срібно-синяве вікно, замаявши його рясно густими, кучерявими од грат тінями, мов галуззям винограду* (Вас., II, 1959, 59).

ЗАМА́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зама́яти** [1]. *Мають коровоки фіолетові, темні, вихитуються стяги червоно-огненні, а за ними люди йдуть, а над людьми мари пливуть, закві́тчані, замаяні, рушниками пов'язані...* (Вас., II, 1959, 110).

ЗАМА́ЯТИ [1] *див.* **зама́ювати**.

ЗАМА́ЯТИ [2], а́ю, а́єш, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Почати маяти, колихатися на вітрі. *Позіхнула* [сестра Меланія] *тихенько, що в мене рукава замаяли, а які мухи по стому лазили, то поскочувалися, як насіння од вітру* (Вовчок, I, 1955, 255); *Ось уже над табором замаяли козацькі знамена...* (Кач., II, 1958, 466).

2. Замахати, загойдати чим-небудь. *Квітки та дерева замаяли, зашелестіли листом* (Н.-Лев., IV, 1956, 39); *Марко махнув рукою, дівчата замаяли косами, бігцем кинулись до худоби* (Стельмах, Правда.., 1961, 336).

3. *тільки 3 ос.* Почати виднітися, виділяючись якимнебудь рухом, миготінням; замиготіти. — *Щасливої дороги!.. На все добре! ..Замаяли хустки, брилі, піднесені вгору руки* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 51); *Над Сормовим замаяли вогні* (Гонч., Вибр., 1959, 294).

ЗАМАЯ́ЧИТИ [1], я́чу́, я́чиш *і* **ЗАМАЯ́ЧІТИ**, ію, ієш, *док.* Почати маячити; завиднітися. *Он щось замаячило біля хвіртки* (Мирний, IV, 1955, 62); *От як стала зоря трохи Золотити шлях широкий, Замаячили і гори* (Манж., Тв., 1955, 189); *За півгодини яких спереду замаячили вітряки* (Головко, I, 1957, 100); *З-за дерев замаяччли людські постаті* (Стельмах, На.. землі, 1949, 554).

ЗАМАЯ́ЧИТИ [2], я́чу́, я́чиш, *док.* Почати марити (про хворого).

ЗАМАЯ́ЧІТИ *див.* **замаячи́ти** [1].

ЗАМЕ́КАТИ, ає, *док* Почати мекати (про кіз, овець). *Здурів скажений Цап, ріжки назад загнувши, Махнув борідкою, замекав, заскакав* (Греб., I, 1957, 43); *Замекали вівці, заіяскали байбарами підпасичі, розлучаючи по дворах* (Головко, II, 1957, 226).

ЗАМЕКЕ́КАТИ, замеке́кає *і* замеке́че, *док.* Те саме, що **заме́кати**. *Як ущипне* [рак] *козу клешнями!.. Коза як замекекає, та в печі, та в хати — побігла, тільки видно!* (Укр.. казки, 1951, 42); *У селі почало стихати; тільки де-не-де ворота вискриплять. ..овечка замекече* (Барв., Опов.., 1902, 77).

ЗАМЕЛЬДУВА́ТИ, ю́, ю́єш, *перех. і в спол.* що, *діал.* Док. до **мельдува́ти**. [В і й т:] *Скажіть мені, що се тут за гість у вас?* [О м е л я н:] *То моя річ, а не ваша.. Як буде час, то вам його замельдую, а поки ні, то не маєте права мене самі питати* (Фр., IX, 1952, 162); — *Як хочете, вробіть, як я вам казав. Замельдуйте насамперед до жандармерії, що він бив* [сестру]... *а там далі піде* [справа] *вже своєю дорогою* (Коб., III, 1956, 504).

ЗАМЕЛЬДУВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *діал.* Док. до **мельдува́тися**. — *Замельдуйся, що хочеш бути корчмістом! — радив* [батько] (Коб., II, 1956, 99); *Вернувся* [Юріштан] *з порожніми руками.. Навіть не пішов замельдуватися Гердлічці* (Хотк., II, 1966, 258).

ЗАМЕЛЬКА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* 1. Почати мелькати; з'являтися на короткий час і зникати. *Постать Василева з здоровенною ломакою замелькала поміж вишневими кущами* (Мирний, IV, 1955, 96); *На неосвітленому пероні вокзалу замелькали вогники ліхтарів* (Кол., На фронті.., 1959, 98); // Швидко зарухатися. *Щось за тінь замелькала у хаті* (Мирний, IV, 1955, 192); *Знову зчинився галас. Замелькали в повітрі кулаки* (Шиян, Баланда, 1957, 122); *У темряві замелькали білі брезентові черевики Уласа* (Тют., Вир, 1960, 44); // З'явитися, швидко рухаючись, кружляючи. *В повітрі замелькало кілька сніжинок* (Ряб., Жайворонки, 1957, 197); // чим. Почати швидко рухати чим-небудь. *По снігу Франка тільки замелькала рожевими п'ятами* (Чорн., Потік.., 1956, 42).

2. Почати швидко змінювати одне одного, швидко проноситися перед очима. *За вікном поплив перон, ..замелькали станційні та міські будинки* (Збан., Сесцель, 1961, 150).

ЗАМЕРЕ́ЖАНИЙ, ЗАМЕРЕ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **замере́жати, замере́жити**. *Крізь напівне віконце, ще замережане морозом, Каховку можна було бачити якою завгодно .. Данько бачив уже свою Каховку містом щастя* (Гончар, Таврія, 1952, 9).

ЗАМЕРЕ́ЖАТИ, аю, аєш *і* **ЗАМЕРЕ́ЖИТИ**, жу, жиш, *перех.* Док. до **мере́жати, мере́жити**. *Заснував* [Аркадій Петрович] *хату димом сигари, замережив поміст петлями кроків* (Коцюб., II, 1955, 398).

ЗАМЕРЕ́ЖЕНИЙ *див.* **замере́жаний**.

ЗАМЕРЕ́ЖИТИ *див.* **замере́жати**.

ЗАМЕРЕХТІ́ТИ, ті́ть, *док.* 1. Почати мерехтіти; засяяти нерівним, тремтливим світлом. *Невиразно мальо́ються на темному тлі чорні стовбури, ледве яснію́ть росяні галяви; в кущах замерехті́ли світля́ки* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 88); *Зорі замерехті́ли на оксамитово́му небі* (Іваничук, Не рубайте.., 1961, 90); *Вдалині замерехті́ли вогні будівництва* (Собко, Зор. крила, 1950, 200); * Образно. *В чорних очах Віргінії Назарівни замерехті́ли жва́ві і́скорки* (Вол., Місячне срібло, 1961, 69).

2. Почати швидко змінювати одне одного, швидко проноситися перед очима. *Мимо Хоми замерехті́ли смертельно бліді, спотворені жахом обличчя* (Гончар, III, 1959, 379); *Ось і містечко: замерехті́ли скособо́кі хатки міща́н в барвистими віконницями* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 474); *Вирвались у поле. Розкручуючись, замерехті́в назустріч м'який сувій дороги* (Тют., Вир, 1964, 69).

◇ **Замерехті́ло в оча́х**, *безос.* — про зорове відчуття, коли здається, що все навколо дрижить, хитається і т. ін. *В очах у нього враз замерехті́ло, уста стисли́лися, як від болю* (Сенч., Опов., 1959, 202).

ЗАМЕРЗА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **замерза́ти**. *На відміну від інших речовин, вода при замерза́нні розширю́ється* (Фіз. геогр., 5, 1956, 108); *Глибокий сніго́вий покрив охороня́є від замерза́ння укриті ним о́зимі культури* (Наука.., 2, 1958, 47).

△ **То́чка замерза́ння**: а) (*спец.*) поділка на шкалі термометра, яка позначає 0° — температуру перетворення води в лід; б) *(перен.)* зупинка в русі, розвитку.

ЗАМЕРЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАМЕ́РЗНУТИ** і **ЗАМЕ́РЗТИ**, знý, знеш; *мин. ч.* замéрз, ла, ло; *док.* 1. Холонучи, застигаючи, ставати твердим, перетворюватися в лід. *Там, де верби, тини і тополі, по ночах замерза́в вода, і так сумно в холодному полі телефо́нні гудуть прово́да* (Сос., I, 1957, 205); *Нам нелегко було. Може, іншим не знать поколінням, Як у школі в моро́в замерза́в чорни́ло на лід* (Забашта, Квіт.., 1960, 44); *Замерзло поле скрізь* (Греб., I, 1957, 73); *На Гергелико́вій щоці вже встигла замерзнути мильна піна* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 34); * Образно. [Л і д а:] *У жене кров замерза́в від ваших слів* (Корн., I, 1955, 98); // Покриватися шаром льоду, кригою. *Його відерце перше пробива́ лід у криниці, що уночі замерза́* (Вовчок, I, 1955, 295); *Зима видалась люта, море біля берегів замерзло* (Дмит., Наречена, 1959, 14).

2. Дуже мерзнути. [Д і д В а к у л а:] *Я заплакав — що й каза́ти, Бо почав вже замерза́ти* (Фр., IX, 1952, 423); *Холодно в кімна́ті. Яків Петрович аж замерз* (Тесл., Вибр., 1950, 92); *Певне, він не був звичний до наших морозів і, щоб не замерзнути, працював до сьо́мого по́ту* (Руд., Остання шабля, 1959, 74).

3. Гинути, вмирати від холоду. *Галки на деревах замерзали і, як шматки льоду, падали додолу* (Мирний, III, 1954, 10); *Чутливе материне серце обли́лялось жалем на одну думку, що дитина мерзла б або й зовсім замерзла в далекій холодній дорозі* (Коцюб., I, 1955, 77); * Образно. *Фраза твоя книжна, важка, педантична, в ній замерза́є кожне почуття* (Л. Укр., III, 1952, 689).

ЗАМЕРЗА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **замерза́ти**. *Захлю́пала мертва, ніколи не замерзаюча тканю* (Гончар, II, 1959, 416); *Тут він примушує її рухатись, тупцюва́ти, і сам тупцює навколо неї, як дя́тел біля замерзаючої синички* (Стельмах, Хліб.., 1959, 302).

ЗАМЕ́РЗЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **замерзáти**. *Тільки лист, покритий памороззю та замерзлими дощови́ми краплями, хрущить під ногами* (Барв., Опов.., 1902, 123); *По збитих, замерзлих грудках гуркоти́ть артиле́рія* (Рибак, Що сталося.., 1947, 79); *Овідій був украй здивований, коли побачив, як по замерзлій під час «сарматської зими» річці ходять і їздять люди* (Рильський, III, 1956, 133); *Змоклі й замерзлі невільники грілися на сонці* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 187); *В полі,.. знайдено замерзлого чоловіка* (Гр., I, 1963, 290).

ЗАМЕ́РЗНУТИ *див.* **замерзáти**.

ЗАМЕ́РЗТИ *див.* **замерзáти**.

ЗАМЕ́РЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **заме́рти**. *Згада́ю я дово́гі, зимні ночі, І сміх твій веселий, і ясні очі, І серце замерле немов ожива* (Манж., Тв., 1955, 53); *Для чого, блазню, зна́в ти мову, Таку безглу́зду та дурну, Замерлі тіні кличеш знову, Мене зворушуєш зі сну?* (Граб., I, 1959, 525); // *перен.* На якому припинилися дія, рух, життя. — *О прийди, — ми казали, — богине ясна! І нехай уже край наш недолі не зна; Хай заквітне життя на замерлому полі, — Поведи нас до кращої долі* (Сам., I, 1958, 142).

ЗАМЕРТВІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док.* Стати нерухомим, завмерти. *Все стихло, все змовкло, замертві́ло* (Фр., IV, 1950, 488).

ЗАМЕТЕ́ЛИТИСЯ, иться, *док.* Почати літати в різних напрямах, кружляти і т. ін. (про значну кількість чого-небудь). *На майда́ні, на тополях круг церкви, раптом сполохалися галки. З шумом знялись, заметелилися над ба́нею* (Головко, I, 1957, 140); // *перен., чим.* Оповитися чим-небудь, що летить, кружляє і т. ін. у великій кількості. *Хай же грудень повіє крилатий, заметелиться снігом, як дим* (Сос., II, 1958, 12).

ЗАМЕ́РТИ *див.* **замирáти**.

ЗАМЕСТИ́ *див.* **замітáти**.

ЗАМЕСТИ́СЯ *див.* **замітáтися**.

ЗАМЕ́Т, у, *ч.* Наметена вітром кучугура снігу. *Проти.. сонця замети снігу білію́ть здалеку, як сріблó* (Н.-Лев., II, 1956, 398); *Не вітер — буря над землею В замети клала білий сніг* (Перв., II, 1958, 39); *Віктор видерся на лижах на замет* (Донч., V, 1957, 475); // *перен.* Великі купи чого-небудь. *Під ногами шелестіли цілі замети сухого покрученого листя* (Коцюб., I, 1955, 57); *З цікавістю і страхом дивляться* [діти] *на порослі будяками піщані замети* (Мокр., Острів.., 1961, 64).

Крути́ти заме́тами — здіймати вихори снігу. *Буйний вітер крутив заметами й вив, як звір у лісі* (Мирний, I, 1949, 133).

ЗАМЕ́ТА, и, *ж.*, *діал.* 1. Замет.

2. Заметіль. — *І куди він хоче їхати по такій заметі?* (Фр., III, 1950, 263).

ЗАМЕТА́ТИ *див.* **заме́тувати**.

ЗАМЕТА́ТИСЯ, заметáюся, заметáється і *рідко* замечу́ся, замéчеться, *док.* Почати метатися (у 1—3 знач.). *Боляща ровкрила очі, глянула на чоловіка — і заметалася на постелі* (Мирний, III, 1954, 118); *Надворі вненацька сипнув дощ — рівний, теплий, рясний. Як гуси, заверещали, заметались на тротуарі дівчата, ховаючись хто куди* (Баш, Надія, 1960, 183); * Образно. *Його серце заметалося, затріпотало якоюсь радістю* (Фр., III, 1950, 33).

ЗАМЕ́ТЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **замести́**. *В садку як слід прибрано — стежки заметені, родюче дерево обмазане й попідрізуване* (Мирний, IV, 1955, 327); *Зимою — все було пустиня, заметена снігом* (Вас., Незібр. тв., 1941, 219); // **заме́тено**, *безос. присудк. сл.* *В хаті Орися, дарма, що тільки восьмий пішов, справжня пані́матка: заметено в хаті, припічок, видно, учора помазала* (Головко, II, 1957, 241).

ЗАМЕТИ́СТИЙ, а, е. Сніжний, з великими заметами. *Минула осінь і важка заметиста зима* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 53).

ЗАМЕТИ́ТИ *див.* **заме́чувати**.

ЗАМЕТИ́ТИСЯ, ечу́ся, ети́шся, *док., діал.* Заразитися. *Батя неначе заметилась веселістю від Антосі та Леоніда Семеновича* (П.-Лев., IV, 1956, 67).

ЗАМЕТІ́ЛЬ, і, *ж.* Сильний вітер із снігом; хуртовина. *Від самої землі, здавалось, до хмар бушувала й крутила заметіль* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 8); *Мало не всю ніч мела перша густа заметіль. Вітрець.. гнав поперед себе дрібний, сухий сніг* (Коп., Як вони.., 1961, 174); * Образно. *Буде ще .. простір лиману, і вітер попутний, і біла заметіль чайок над головою* (Гончар, Тронка, 1963, 340).

ЗАМЕТІ́ЛЬНИЙ, а, е. Із заметіллю, заметілями. *Серед заметільної лютневої ночі Максим прокинувся від гуркоту грому* (Рибак, Час.., 1960, 137).

ЗАМЕТІ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж., діал.* Заметіль. *Довкола нього шаліла заметільниця, страшна, давно не чувана* (Коб., I, 1956, 553); *А вітер так метав снігом до вікон, дверей, так гуляв по хаті, що ось нема вже хати, нема захисту, є одна снігова заметільниця* (Круш., Буденний хліб, 1960, 280).

ЗАМЕТЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш. *док.* Почати метлятн. *З возів повлазили жінки, заметляли спідницями, обтрушуючись, — як гуси на березі з води* (Головко, II, 1957, 183).

ЗАМЕТЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *док.* Почати метлятися. *Онися сама поздоровкалась і поставила тарілку на стіл. Стрічки заметлялись на плечах, неначе од вітру* (Н.-Лев., III, 1956, 17); *Він заскакав на стільці, аж китиця од феза на ньому заметлялась і забряжчали брелоки* (Коцюб., II, 1955, 138).

ЗАМЕТНЯ́, і, *ж., діал.* Метушня. *А за драму, то справді досадно, що вся ота заметня з репетиціями, збиранням акторів і т. ін. була даремна* (Л. Укр., V, 1956, 232).

ЗАМЕ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМЕТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех., крав.* Зшивати великими стібками.

ЗАМЕ́ТУВАТИСЯ, ується, *недок., крав.* Пас. до **замету́вати**.

ЗАМЕТУШИ́ТИСЯ, шу́ся, ши́шся, *док.* Почати метушитися. — *Ідуть, ідуть!* — *роздався нараз гомін, заметушились люди* (Фр., II, 1950, 362); *Стара заметушилась на печі, поправила хустку на голові* (Григ., Вибр., 1959, 33); *Маленька й швидка, мов куріпка, Ганна заметушилася біля плити, розпалила дрова* (Чорн., Вузол. земля, 1959, 37); *Наскільки Чумаченко був спокійний і витриманий у бою, настільки ж розгублювався і тремтів перед начальством. Заметушившись, він подав генералові не ту карту, що треба* (Гончар, III, 1959, 250).

ЗАМЕТУШНЯ́, і, *ж., діал.* Метушня. *Всю ніч стояла заметушня у панських будинках* (Вас., II, 1959, 63).

ЗА́МЕТЬ, і, *ж., діал.* 1. Замет. *Надворі сипав сніг, куріло, дороги в горах були непрохідні, замети страшенні* (Фр., III, 1950, 292).

2. Заметіль. *Хай свище заметь, без тепла і хліба.., Він* [Устим] *до людей було вночі придиба, Зогріється і каші попоїсть* (Мал., II, 1948, 16).

ЗАМЕ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМЕТИ́ТИ**, ечу́, ети́ш, *док., перех., діал.* Заражати. *Мелодія, наче пошесть, заметила й гостей* (Н.-Лев., I, 1956, 462).

ЗАМЕ́ШАНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **заме́шати** 2. * Образно. *Серце його тривожно забилося, немов рвалося геть на ясний світ із сеї відразливої ями, замешаної упирем* (Фр., I, 1955, 297).

ЗАМЕ́ШКАТИ *див.* **замі́шувати**.

ЗАМЕ́ШКУВАНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. теп. ч. до **заме́шкувати** 2. *Вона звертається в одну вулицю, не замешкувану великою аристократією* (Коб., I, 1956, 358).

ЗАМЕ́ШКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМЕ́ШКАТИ**, аю, аєш, *док.* 1. *неперех., розм.* Поселятися де-небудь чи в когось. *В кімнаті, в якій траплялося замешкувати Тютюнникові, ..він завжди надвішував у бронзовій оправі піметрового розміру портрет Наполеона I* (Вишня, I, 1956, 271); *Якоб пішов на схід. У маленькому Хогсварті жили родичі його покійної дружини, він замешкав у них* (Загреб., Європа 45, 1959, 319).

2. *перех., діал.* Займати під житло. *Дальші дві комнаті* [кімнати] *замешкували якісь панночки* (Стеф., II, 1953, 14); *Три з них* [кімнат] *замешкували господиня, її сестра Марія Василівна і дочка господині Сашенька* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 14).

ЗАМЖИ́ЧИТИ, ить, *док.* Почати мжичити; // *безос. По обіді настирливий західний вітер таки наманив темно-сірих хмар; вони вщерть заполонили світ. Як і вчора, знову тоскно замжичило* (Логв., Літа.., 1960, 26).

ЗАМИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАМИ́ТИ**, и́ю, и́єш, *док., перех.* Знімати бруд, плями і т. ін. з чого-небудь або очищати щось, обмиваючи водою. *Чистять* [коней] *щодня волосяною щіткою і солом'яним віхтем, замиваючи брудні місця* (Колг. енц., I, 1956, 610); *Замила* [Наталя] *рани теплою водою, перев'язала* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 7).

ЗАМИВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ЗАМИ́ТИСЯ**, и́ється, *док.* 1. Зніматися з чого-небудь обмиванням водою (про бруд, плями і т. ін.).

2. *тільки недок.* Пас. до **замива́ти**.

ЗАМИГА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* Почати мигати.— *Геть з хати! — гримнув Антон з такою силою, що.. лампа замигала, полум'я потяглося червоним язиком, відірвалось від ковпачка і вилетіло у скло* (Чорн., Потік.., 1956, 98).

ЗАМИГКОТІ́ТИ, ти́ть, *док., діал.* Замиготіти. *Одного надвечір'я на заморений обоз налетіло два літаки; з-під їхніх крил злобно замигкотіли вогники* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 559).

ЗАМИГОТІ́ТИ, ти́ть, *док.* Підсил. до **замигті́ти**. *В одчинені двері проти зелених жаб на килимі замиготіли голови* (Н.-Лев., III, 1956, 47); *Пройшло ж більше півгодини, як між деревами вамиготіла його постать* (Трубл., I, 1955, 117); *Його руки замиготі́ли над стіною так швидко, наче він не цеглу клав, а грав на цимбалах* (Руд., Остання шабля, 1959, 24); *На небі замиготі́ла перша зірниця* (Фр., IV, 1950, 17); *В залі тим часом погасили світло. Ущух гомін, хвилями світла замиготі́в екран* (Гончар, II, 1959, 178); // *безос. Від напруження у Тамари зашуміло в голові, замиготі́ло в очах, і вона впала на руки жінок* (Хижняк, Тамара, 1959, 199).

ЗАМИГТІ́ТИ, ти́ть, *док.* 1. Почати мигтіти, рухатися, то з'являючись, то зникаючи на короткий час. *На вулиці чорна свита виявилась, одна й друга; замигтіли плахти, намітки, потупали діти* (Вовчок, I, 1955, 164); *Музика вдарила, юрба стрепенулась, та не розійшлась, а тільки загодила швидше, паперова сітка замигтіла барвистою метелицею* (Л. Укр., III, 1952, 621); *На стежці, що вилася між двома стінками кукурудзи і соняшників, замигтіла людська постать* (Сенч., Опов., 1959, 72).

◇ **В очах замигті́ло**, *безос.*— про зорове відчуття, коли здається, що все навколо або що-небудь мигтить. *Кликнули нас до покоїв. Увійшли. Аж в очах нам замигті́ло: і зеленіє, і червоніє, і біліє, і синіє... чого там нема!* (Вовчок, I, 1955, 75).

2. Завидніти, швидко з'являючись і зникаючи одне за одним, змінюючи одне одного. *Поїзд неспокійно захитався й заторохтів на переїзді. У вікні замигті́ли залізничні будівлі* (Досв., Вибр., 1959, 215).

3. Виділитися, сяючи нерівним, миготливим світлом; заблимати. *Замигтіли великі зорі, що займалися в небі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 108); *В далечині замигтів ліхтар* (Рибак, Що сталося.., 1947, 59); *Вже замигтіли недалеко вогники передмістя* (А.-Дав., Слово.., 1964, 55); * Образно. *Парасчина думка перейшла до всіх минулих, давніх часів, і перед нею замигтіли, заблищали, мов чудове малювання — давні веселі дитячі літа* (Гр., І, 1963, 319).

ЗАМИКА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до **замика́ння**.

ЗАМИ́КАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **замика́ти** 1. *В огородах, садках і полях, ба навіть у погано замиканих бойківських хатах ніщо не було певне перед їх хапущими пальцями* (Фр., III, 1950, 44); // **зами́кано**, безос. присудк. сл. *Ну, Рустем — той не швидко поверне з роботи, бо кав'ярню замикано пізно* (Коцюб., II, 1955, 136).

ЗАМИКА́ННЯ, я, с. Дія і стан за знач. **замика́ти** і **замика́тися**. *Прийшлося таки Демидові відмовитися від замикання дружини. Проте, виїжджаючи чи йдучи кудись, він старався повернутись додому в найбільш несподіваний час* (Стельмах, І, 1962, 502); *З'їзд* [IX КП (б)У] *рішуче застерігає спілки від потурання випадковим настроям, від замикання у вузькі цехові рами* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 286); *Після замикання електродів розряд у стартері гасне* (Наука.., 1, 1964, 33).

△ **Коро́тке замика́ння**, *ел.*— неправильне з'єднання в електричному колі, яке може призвести до аварії через надмірне нагрівання провідників. *При короткому замиканні джерело струму дає максимальний для нього струм* (Курс фізики, III, 1956, 98).

ЗАМИКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАМКНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* 1. Зачиняючи що-небудь, брати на замок, ключ, засув і т. ін. *Заперти було нічим хату; заравд, що хоч до скрині замок є, а то ще й хату замикати* (Мирний, III, 1954, 35); *Наталя вернулася з осторогою до дверей, замикає на ключ* (Вас., III, 1960, 349); *Петушек сховав свою рідину в шафу, замкнув її, а ключ поклав собі в кишеню* (Шовк., Інженери, 1956, 18); *Тітка Павлина закрила хвіртку і замкнула на два замки: ключем і на засув* (Томч., Готель.., 1960, 222); // *розм.* Затуляти, затикати чим-небудь. *Вікно треба було замкнути подушкою, бо одна шибка була вибита* (Л. Укр., III, 1952, 572); // *перен.* Служачи захистом, робити що-небудь неприступним для когось. *По тій Рубайла вхід і вихід замикали два замки з волами та укріпленнями* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 379); // *перен.* Робити нечутливим, байдужим, позбавляти відвертості і т. ін. (серце, душу). [Д. Ж у а н:] *Я вам готовий і в щасті і в нещасті помагати, хоч би від мене серце ви замкнули* (Л. Укр., III, 1952, 361); *Затулю вухо, замкну свою душу і буду кричати: тут вхід не вільний!* (Коцюб., II, 1955, 225).

◇ **Замика́ти (замкну́ти) рот (ро́та, уста́)**: а) замовкати, нічого не говорити. *Старий Чурей навчив людей рот замикати* (Черемш., Тв., 1960, 129); б) *(кому)* примушувати кого-небудь мовчати, робити мовчазним. *Хто міг замкнути уста Шевченкові навіть під рекрутським ранцем і капральським буком?* (Фр., XVI, 1955, 377).

2. Залишати кого-, що-небудь у замкненому приміщенні, зберігати, ховати у чомусь, зачиненому на замок, ключ і т. ін. *Замикали Настю — вона було таки втече; чи дверима, чи вікнами, а втече* (Вовчок, I, 1955, 267); *Вона все держала ключі од хижки в себе, замикала туди все, що зоставалось од обіда* (Н.-Лев., III, 1956, 208); — *Дя шинель найдорожча мені над усе в світі,— сказала Уляна, не випускаючи з рук шинелі.— Я її... тітонько, в скриню замкну* (Довж., I, 1958, 332); * Образно. *Та нині гріх замкнути У клітку вільну мисль* (Фр., XIII, 1954, 93); // Саджати в приміщення, що замикається; ув'язнювати. *Люди робили панам задармо, а пани ще над ними збиткувалися, замикали у темні льохи та й били* (Кобр., Вибр., 1954, 160); *На селах часто шарили жандарми, ..хапали комуністів, яких ще не встигли замкнути* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 108).

3. *перен.* З'єднувати кінці чого-небудь, стуляти щось. [Т е р е н ь *(бліда, виснажений, хворобливо блискає очима):]* *Товариші! Оточуйте Голощука! Замикайте коло!* (Мик., I, 1957, 171); *Червона Армія замкнула кільце оточення, і гітлерівський Берлін здригався в останніх смертельних корчах* (Собко, Серце, 1952, 56).

◇ **Замика́ти (замкну́ти) о́чі** *див.* о́ко.

4. Оточлювати когось, щось, з'єднуючись кінцями; оточувати. *Гнат розірвав конем коло, що замикало його з усіх боків* (Тют., Вир, 1960, 71); *У гірку годину, Коли блокада у страшний ланцюг Замкнула горду Північ перлину* [Ленінград], — *І тьму, і голод, і змагання він Ділив із непоборними братами* (Рильський, II, 1960, 330); // *безос. З великим шумом, насуваючись одна на одну, випираючи на береги, йшла крига. Лодії* [човни] *затирало, бували години, коли, здавалося, їх зовсім замкне, розтрощить* (Скл., Святослав, 1959, 623); // *у що.* Обмежувати що-небудь чимсь. [М а л ь в а н о в:] *Ви любите в усьому порядок, гармонію, намагаєтесь замкнути простір в точні межі* (Коч., II, 1956, 14).

5. *тільки недок.* Йти, рухатися останнім у ряду, колоні і т. ін. під час походу. *Сагайда сам бере лотки і теж рушає, замикаючи роту* (Гончар, II, 1959, 46); *Замикав їхнє просування Гризлов* (Кучер, Чорноморці, 1956, 195); // Бути розміщеним останнім, крайнім. *Низову частину обійстя замикала велика, на кілька сот овець, кошара* (Добр., Очак. розмир, 1965, 28).

ЗАМИКА́ТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *діал.* Замагатися. *Харита вже знала на гіркому досвіді, що білі, налітаючи на Калинівку, не минають і її хати. Вона замикалась по хаті* (Панч, I, 1956, 544).

ЗАМИКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАМКНУ́ТИСЯ**, ву́ся, не́шся, *док.* 1. Ставати замкнутим, бути взятим на замок, ключ, засув і т. ін. *Нема його віднині вже між нами. За ним замкнулися вже монастирські брами* (Фр., XIII, 1954, 297); *Це клерки ідуть по домах, мов правлять безмовний обряд У час, як замкнулись бюро і лампи загасли в конторах* (Бажан, Роки, 1957, 192); // Мати здатність братися на замок, ключ, засув і т. ін. *Ця шафа замикається;* // *перен.* Ставати нечутливим, байдужим, втрачати відвертість і т. ін. (про серце, душу). *Серце о. Нестора ще щільніше замкнулося перед тими людьми* (Фр., VII, 1951, 71).

◇ **Замкну́вся світ** *кому* — настала смерть для когонебудь. *Тільки раз хвостом майнула, Наздогнала, проковтнула Відолаху* [Івана] *риба-кит, І йому замкнувся світ* (Перв., Казка.., 1958, 18).

2. Залишаючись у приміщенні, зачинятися на замок, ключ, засув і т. ін. *Лікар іде додому, обідає, а по обіді замикається в своїй хатині, щоб ніхто не заважав йому писати популярний виклад з гігієни для селян* (Коцюб., I, 1955, 174); [К у к с а:] *Антон замкнувся у млині, гукав, гукав, стукав, стукав, не хоче відімкнути* (Кроп., I, 1958, 204); //*перен.* Відокремлюватися від товариства, переставати спілкуватися з людьми, ставати мовчазним, замкнутим; втрачати відвертість. *З першого слова якимсь незбагненним чуттям розгадувала вона фальш у людині і одразу насторожувалася і замикалася* (Коз., Сальвія, 1959, 125); — *Ах! Від усього світу замкнувся!* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 7); // *перен., у що і в чому.* Обмежуватися чим-небудь; не виходити за межі чогось. *Був то її дім — її цілий світ.. В ньому*

замикалося ціле її життя (Кобр., Вибр., 1954, 11); *Література й мистецтво народів Радянського Союзу.. не замикаються у вузькі національні рамки. Доля всієї країни, доля всього світу хвилює творців радянської культури* (Ком. Укр., 11, 1959, 39); *Розмова замкнулася в білячому колесі повторень* (Загреб., Спека, 1961, 82).

◇ **Замика́тися (замкну́тися) в собі́** — заглиблюючись у свої думки і переживання, відокремлюватися від інших людей, ставати мовчазним, замкнутим. *Кілька днів.. Іраклій не озивався словом ні до кого. І майже не відкривав очей,— отак замкнувшися в собі, в мовчанні, тужив за своїм другом* (Головко, I, 1957, 291).

3. Э'єднуватися кінцями. *Тухольська котловина замикалася, пропускаючи тільки вузькою скалистою брамою потік у долину* (Фр., VI, 1951, 28); *Коло швидко звужувалось, замикалось, і тебе опинилось у кутку, який утворили стіна хліву й тин* (Донч., VI, 1957, 146); // Стулятися. *Микола нічого не слухав, ..тільки дивився на рот отця Альойзія, коли замкнеться* (Март., Тв., 1954, 171).

4. *тільки недок.* Пас. до **замика́ти** 1, 2. *У ній* [хаті] *ніщо не замикалось. Заходьте, будь ласка, не питаючись* (Довж., Зач. Десна, 1957, 468).

ЗАМИ́ЛИТИ *див.* **замилювати.**

ЗАМИ́ЛУВАНИЙ, а, е. Сповнений замилування, який замилувався. *Стоя* [Коропов] .., *замилуваний нею. Любка вичікуюче мовчала* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 161); // Який виражає замилування, захоплення. *Замилувана посмішка вибивається з-під старечих брів* (Кач., II, 1958, 899).

ЗАМИЛУВА́ННЯ, я, *с.* 1. Найвищий ступінь задоволення, насолоди від когось, чогось. *Мартин Прокопович з неприхованим замилуванням стежив за сином у відчинені двері* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 129); *На вежі ці, що піднеслись, Неначе видива туманні, Шевченко з Щепкіним колись Дивилися в замилуванні* (Рильський, III, 1961, 227).

2. Велика схильність, пристрасть до чогось. *Я набрав замилування до книжок і почав збирати свою власну бібліотеку* (Фр., IV, 1950, 242).

ЗАМИ́ЛУВАНО. Присл. до **замилу́ваний.** *Панич Стась слухав похмуро, одвернувшись. Пані — зацікавлено.. Душечка — замилувано, з широкою посмішкою* (Вас., III, 1960, 400); *Параска.. не могла натішитись невісткою, замилувано стежила за проворною постаттю* (Горд., II, 1959, 285).

ЗАМИЛУВА́ТИ, ую, у́єш, *док., перех.* 1. Почати милувати.

2. Осипати ласками кого-небудь, втомити, замучити пестощами, занестувати. *«Та я ж його за це замилую, та я ж його закохаю, та я ж йому ноги обцілую, та я ж...» Мар'яна вхопила голову в руки й заплющила очі* (Вас., I, 1959, 274).

ЗАМИЛУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* 1. *без додатка, ким. чим, рідко на кого—що і з кого—чого.* Милуючись, захоплено задивитися на кого-, що-небудь. *Ви так задивилися на все те* [красу краєвиду], *так замилувалися, що незчулися, як і ваші очі закрились, як тихе забуття почало колихати вашу голову* (Мирний, IV, 1955, 319); *Оленка непомітно стала на порозі, притулилася до одвірка, замилувалася Роксаною* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 349); *Не можна не замилуватися красою будинків Праги* (Рильський, III, 1956, 313); *Валентин Модестович не міг не розсміятися.— Подумавш, який Нарцис! — пролунав ззаду насмішкуватий голос. — Так замилувався на себе...* (Шовк., Інженери, 1956, 11).

2. Полюбити що-небудь, виявити велику схильність, пристрасть до чогось.

ЗАМИ́ЛЮВАННЯ, я, *с.*: ◇ **Замилювання очей,** *вневажл.*— навмисне приховування хиб, недоліків, прикрашування дійсного, справжнього становища; обман, окозамилювання. *Тепер же мені так збридло усяке крутійство і замилювання очей своїм та чужим, що, здається, хутко вже в другу крайність вдамся* (Л. Укр., V, 1956, 58); *Що впадало в око на цьому засіданні? По-перше. Ніякого прикрашування дійсності, ніякого замилювання очей* (Вишня, I, 1956, 367).

ЗАМИ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАМИ́ЛИТИ**, ми́лю́, ми́лиш, *док., перех.*: ◇ **Замилювати (замили́ти) о́чі,** *вневажл.*— навмисно приховувати хиби, недоліки, створювати враження, що становище набагато краще, ніж є в дійсності. [Вакуленко:] *Тоді скажіть, Надіє Іванівно, чого він* [матрос] *так проти течії іде. Чого?* [Надія:] *Де течія? У нас вода стояча. Кому ви очі замилюєте?* (Корн., II, 1955, 202); — *А то так. Бо такі, як наш Ласій, хіба правду скажуть? — Еге, гляди, щоб не сказав. Він тобі так очі замилить, такого наговорить* (Збан., Переджнив'я, 1960, 127).

ЗАМИ́МРИТИ, рю, риш, *док., розм.* Почати мимрити. *Вона.. сіла на стілець і замимрила: «матусю... матусю... вчителька... вчителька...»* (Коцюб., I, 1955, 319); *Замимрив* [Штефан] *щось і.. метнувся надвір* (Галан, I, 1960, 478).

ЗАМИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАМ'Я́ТИ**, мну́, мне́ш, *док., перех.* 1. Заправляти страву (розтертим пшоном і т. ін.). *Мати заминала саме борщ пшоном та все куштувала його* (Л. Янов., I, 1959, 410).

2. *перен.* Припиняти щось, не давати розвитку чомусь. *Він почав заминати розмову, переводити її на другі речі* (Мирний, III, 1954, 201); *Скандал вробився, і не знати, Як здужав пан його вам'яти* (Фр., X, 1954, 289); // Намагатися пом'якшити, згладити щось. *Він хотів вам'яти неприємне враження, що могло скластися в товаришів, коли, почувши постріл, він, Кравченко, відстав від гурту* (Кир., Вибр., 1960, 411).

ЗАМИНА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАМ'Я́ТИСЯ**, мну́ся, мне́шся, *док.* 1. Відчувати збентеження, нерішучість і т. ін.; ніяковіти.— *Кажу, що у мене грошей нема, а Яків десь на роботі. Як прийде, з ним побалакаєте..— Та ні, не те...— заминаючись, почав дід* (Мирний, I, 1954, 290); *Як не той став хлопець, оставшись з панянками; зам'явся зараз, закахикався* (Свидн., Люборацькі, 1955, 85); *Командир загону приспівався до Яреська: — Ти їх* [бійців] *відпускав? — Яреську, на мить зам'явшись, відповів, що — так, відпускав* (Гончар, II, 1959, 72); // Переривати мову, замовкати на якийсь час від збентеження, нерішучості, ніяковості і т. ін. — *Я,— зам'ялась Неля, час від часу позираючи на сестру, наче міркуючи, наскільки можна відкрити перед нею своє серце,— я... не знаю, як бути...* (Вільде, Сестри.., 1958, 428);— *Вся справа в організації праці,— відповів Лінке,— і ще...— Тут він трохи зам'явся, не знаючи, як пояснити свою думку товаришеві* (Собко, Запорука.., 1952, 216).

2. *тільки недок.* Пас. до **заминати** 1.

ЗАМИ́НКА, и, *ж., розм.* Перерва, затримка в чому-небудь через якесь утруднення і т. ін. *Кожна заминка в подачі шихти була надзвичайною подією* (Руд., Вітер.., 1958, 334); *Вона.. завжди з'являлася там, де щось не ладилося, де виникала якась заминка* (Кучер, Трудна любов, 1960, 557).

ЗАМИРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **замира́ти.** *Учувалася їй страшна буря, увижалася завірюха, крик людський, замирання* (Мирний, III, 1954, 16).

ЗАМИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАМЕ́РТИ**, мру́, мре́ш, *док.* Та саме, що **завмира́ти.** *Стоїть* [парубок].. *Та дивиться, і замирає, На литарівну* (Шевч., II, 1963, 98); *Вітер віє, вітер віє, Серце тужить, серце*

мліє, Вітер віє, не вертає, Серце з жалю замирає (Пісні та романси.., II, 1956, 119); *Всі, забачивши, що пан з'явився, спершу так і замерли, а потім — Хведір кинувся ховатися за Йвана, а Химка, скрикнувши, схилилася за Палажку* (Мирний, V, 1955, 231); *Було затремтить у шибках конторських вікон приглушений бас якогось судна, і одинадцять рук одинадцяти жінок вамирають на кружальцях рахівниць* (Логв., Давні рани, 1961, 117); *Туманом насупились гори, І річка під снігом замерла* (Фр., XIII, 1954, 173); *Дзвоник піснею валяться І замре коло воріт!* (Щог., Поезії, 1958, 217); — *Оце коли налітає пілот обплювати наші плантації, то маю стояти йому за маяка. Аби не лишав веріхів, аби осипав наші буряки рівненько. Най вамре зажерлива сешка до'дної* (Гончар, I, 1954, 489).

ЗАМИРАЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **замира́ти**. *Ежен тривожним ухом ловив усякий шелест, замираючий дзеньків.. дзвінків* (Фр., I, 1955, 344); *Той світ забув про замираючі в кайданах мільйони, що даремно видирались на волю...* (Кобр., Вибр., 1954, 184).

ЗАМИРЕННЯ, я, *с., розм.* Дія і стан за знач. **замири́ти** 2, 3 і **замири́тися**. *Тепер був саме той час, коли після деякого замирення починали знову виявлятися перші іскри ворогування* (Вас., I, 1959, 237); *Місяць тривало замирення, а за день мав знову розпочатися наступ по всьому фронту* (Панч, II, 1956, 61).

ЗАМИРИ́ТИ *див.* **замири́ювати**.

ЗАМИРИ́ТИСЯ *див.* **замиря́тися**.

ЗАМИ́РШАВІТИ, ію, ієш, *док., розм.* Док. до **ми́ршавіти**. *Коли б не Ганна, його жінка, то й зовсім, мабуть, замиршавів би дядько Іван* (Коп., Лейтенанти, 1947, 89).

ЗАМИ́РЮВАТИ, юю, юєш і **ЗАМИРЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, *рідко* **ЗАМИРИ́ТИ**, мирю́, ми́риш, *док., розм.* 1. *перех.* Вносити мир, згоду у що-небудь, заспокоювати кого-, щось. *Над лісом тихі зорі стояли, замиряли ліс... Куди там! Не хотів і не знав спокою і вночі: шумів, озвірілий* (Вас., II, 1959, 558); *Жити весь вік немлею, — Вірна вона і щира, Серцю поможе в сумі, Бурі в душі замирить* (Гірник, Сонце.., 1958, 88).

2. *перех.* Налагоджувати мирні стосунки між ким-небудь; мирити. *Великі події замирюють найлютіших ворогів* (Смолич, II, 1958, 57).

3. *неперех.* Припиняти ворогування, сварки з кимнебудь; миритися. [С и д і р:] *Зразу треба було з ним замирить* (К.-Карий, I, 1960, 60).

ЗАМИРЯ́ТИ *див.* **заміря́ювати**.

ЗАМИРЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАМИРИ́ТИСЯ**, ирю́ся, и́ришся, *док., розм.* 1. Налагоджувати мирні взаємостосунки, укладати мир; миритися. — *Вас женуть не на війну, а в неволю. Чуєте? У неволю! У живу данину перському шахові, бо він не замиряється з падишахом без живої данини* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 456); *Ми підвелись. Іван простяг руку офіцерові. — Замиріємся, пане капітане* (Досв., Вибр., 1959, 182); *Мар'ян теж вирішив замиритися з Антоном та й більше ніколи вже не ворогувати* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 196).

2. Скорятися кому-, чому-небудь, примирятися з тим, що є. * Образно. *Влаштувавшись на новому місці, Хома швидко вгамувався і замирився з долею* (Гончар, III, 1959, 404).

ЗА́МИСЕЛ, слу, ч. 1. План певних дій, рішення що-небудь зробити; задум. *Та й початися тій пісні, Як билина вав, А не в думки, не з замислу, Як Боян співав* (Рудан., Вибр., 1937, 239); [Р у ф і н:] *Я думав, ..що я сам на цілий Рим і що мені товаришів немає для замислів моїх* (Л. Укр., II, 1951, 420); *Усе, що намічав, здається, Скінчив. Спочинути б. Так ні ж — Новий вже замисел снується, Новий потрібно брать рубіж* (Дор., Тобі народе.., 1959, 63).

2. Провідна ідея, основна думка художнього твору. *У «Подвигу розвідника» традиційні елементи пригодницького сюжету.. цілком підпорядковані інтересам виявлення ідейного вамислу* (Укр.. кіномист., III, 1959, 100).

ЗАМИ́СЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зами́слити** 1. *Сюжет картини, замислений художником;* // **замисле́но**, *безос. присудк. сл. І порадила тоді подруга моя Людмила Залієна віддати його* [мого хлопчика] *до неї в дитячий будинок.. Не знала я, що інше замислено* (Логв., Давні рани, 1961, 59).

2. *у знач. прикм.* Який про що-небудь зосереджено думає, роздумує, розмірковує над чимось; сповнений думок; задуманий. *Стоїть дівчина, схилившись на цябрину, як над мольбертом замислений маляр* (Вас., I, 1959, 274); * Образно. *Золотим покривишся убранням, притишені, замислені стоять* [ліси] (Гонч., Вибр., 1959, 266); // Який виражає задуму. *Їхав тодою Корецький на своїм коні вороним, схиливши замислену голову* (Стар.. Облога.., 1961, 41); *Маріора стояла поміж кущами, .підперши руками голову з замисленим обличчям* (Коцюб., I, 1955, 191)

ЗАМИ́СЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість і стан за знач. **зами́слений** 2. *Численні романси Глінки характерні різноманітними відтінками — від м'якої елегійної замисленості до глибокого і сильного драматизму* (Наука.., 1, 1957, 41).

ЗАМИ́СЛЕНО. Присл. до **зами́слений** 2. *Він подивився на мене пильно, вітхнув замислено* (Вас., Незібр. тв., 1941, 200); *За млявою стрілкою на циферблаті Замислено стежить старий чоловік* (Бажан, I, 1946, 146).

ЗАМИ́СЛИТИ *див.* **замишля́ти**.

ЗАМИ́СЛИТИСЯ *див.* **заміслюва́тися**.

ЗАМИСЛІ́ВКА, и, *ж., діал.* Витівниця. *То то ж була вигадниця, то то ж була замислівка!* (Вовчок, VI, 1956, 335).

ЗАМИ́СЛЮВАТИ *див.* **замишля́ти**.

ЗАМИ́СЛЮВАТИСЯ, юю́ся, ює́шся, *недок.*, **ЗАМИ́СЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док.* Починати роздумувати, зосереджено думати про кого-, що-небудь, розмірковувати над чимось. *Найбільше замислювався і вболівав* [Дунай] *над долею сина* (Стельмах, Хліб.., 1959, 428); *За життя татка нікому й не спадало на думку замислюватися про «завтра», бо знали: буде так, як вахоче татко* (Вільде, Сестри.., 1958, 512); *Замислилась* [Софія]: *«Який то буде сей вечір?»* (Л. Укр., III, 1952, 500); // Поринати у роздуми, віддаватися своїм думкам. *Марійка епіймала себе на тому, що замислилась і не зробила жодного уроку* (Донч., V, 1957, 237); *Потім сів* [Жук] *під ясеном, схилився на руку й замислився* (Вас., I, 1959, 112); * Образно. *Квітчастий луг і дощик золотий. А вдалині, мов акварелі, — Примружились гаї, вамислились оселі...* (Тич., I, 1957, 27).

Не заміслюючись — рішуче, без вагань; не роздумуючи. *Саїд Алі Мухтаров не замислюючись ішов у парк на острівок* (Ле. Міжгір'я, 1953, 21).

ЗАМИ́ТИ *див.* **замива́ти**.

ЗАМИ́ТИСЯ *див.* **замива́тися**.

ЗАМИШЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш і **ЗАМИ́СЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ЗАМИ́СЛИТИ**, лю, лиш, *док.* 1 *перех., з інфін. і без додатка.* Вирішувати що-небудь зробити, обдумуючи план дій; задумувати щось. *Замислив я охитрувати вередуху* (Вовчок, VI, 1956, 312); *В цьому році він замислив застосувати яровизацію ранніх сортів картоплі* (Гриш., Невакінч. роман, 1962, 34); *Над грою*

озера, у лузі, У сріблó кинувши вудки, Для вас я, білоруські друзі, Замисливши тихі ці рядки (Рильський, III, 1961, 273); // Виношувати таємні, підступні плани, спрямовані проти кого-, чого-небудь. [Х р а п к о:] *З своїм батьком замишляєте проти мене, та ще й в мій двір ходиш? Вон! щоб твоя нога не була тута!* (Мирний, V, 1955, 158); *Заздрість гадюкою в серце вповзає, І він замишляє діло недобре* (Коцюб., I, 1955, 427); — *Мені лячно, гер гауптман. Ніж будь-коли ясніше бачу я, куди нас замислюють штовхнути наші нові друзі* (Рибак, Час.., 1960, 23); *Телемах же, в подвір'я прямуючи, бистрим Кроком пішов, женихам лиховісну замисливши згубу* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 290).

2. *тільки недок., неперех., заст.* Верховодити кимось, розпоряджатися чим-небудь. *Порадь мене, гаю, яку милу брати! Узяв би багату — не схоче робити; Узяв би розумну — буде замишляти* (Чуб., V, 1874, 495); *Сам одягсь опятно, одягнені діти, Слава богу, есть що і жінці надіти, Мається й сусідів чим пошанувати, Та й у господарстві есть чим замишляти* (Манж., Тп., 1955, 221).

За́між, 1. *присл.:* **Брáти (взя́ти) за́між** — робити своєю дружиною (про чоловіка). *Візьму заміж* [дівчину] *за себе* (Чуб., V, 1874, 87); **Вихóдити (вийти, ітú**, піти́ *і т. ін.*) **за́між** — брати шлюб, одружуватися з ким-небудь (про дівчину, жінку). — *Тепер слухай мене, Марусю: не раз тобі казав, що дівкою тобі зоставатись не можна, треба заміж іти* (Кв.-Осн., II, 1956, 60); *Сімнадцять років було моїй матері, коли я народився. Тоді рано виходили заміж* (Томч., Готель.., 1960, 44); **Віддава́ти (віддáти, видава́ти, ви́дати, пуска́ти, пусти́ти** *і т. ін.*) **за́між** *кого*—одружувати, давати згоду на шлюб дочки, сестри і т. ін. [Є в д о к і я К о р н і ї в н а:] *Та то ми, сестро, оце радились, за кого б нам свою дочку віддати заміж* (Н.-Лев., II, 1956, 478); *Убогого полюбила, Мати заміж не пустила, Осталася я* (Шевч., II, 1953, 119); *Крім Ліни, є в нього ще дві дочки, ..повіддавав він їх заміж ще на Півночі* (Гончар, Тронка, 1963, 165).

2. *у знач. ім., розм., рідко. Антон помітив, що заміж Устині прийшовся по характеру* (Чорн., Потік.., 1956, 373).

За́мі́жжю, *присл., розм.* Те саме, що **за́мужем**. — *Хіба вона заміжжю? — запитала Пріська.— Уже другий рік* (Л. Янов., I, 1959, 300).

За́мі́жжя, я, *с.* Одруження, шлюб (стосовно до дівчини, жінки); життя одруженої жінки. — *Лихо, Христе, за таким заміжжям* (Мирний, III, 1954, 368); *Надія на добре заміжжя возвеселила серце матері, й вона нічого не щадила для блиску й краси своєї дочки* (Кобр., Вибр., 1954, 90); — *А яка дівчина не думає про заміжжя,— обізвався Наум Харитонович.* — *Дорікати їй цим не можна* (Головко, II, 1957, 591); *Йому хотілося подивитися, як живе Тетяна в заміжжі* (Бурл., О. Вересай, 1959, 121).

За́мі́жній, я, е. 1. *тільки ж.* Яка перебуває в шлюбі; одружена (про жінку). *Не витримав старий Гельо і, кинувши власну оселю, перебрався до своєї заміжньої дочки* (Коцюб., III, 1956, 8); *Вдома хазяйнувала мати, їй допомагала.. заміжня сестра* (Ю. Янов., II, 1954, 97).

2. Стос. до заміжжя. *Заміжнє життя.*

3. *у знач. ім.* заміжня́, заміжньої, *ж.* Та, що перебуває в шлюбі; одружена жінка, молодиця. *Голова* [дівчини] *схилена набік, і важка коса лежить на шиї, наспіх скручена вузлом, як у заміжньої...* (Гончар, II, 1959, 89).

Замі́на, и, *ж.* 1. Дія, при якій замість одного предмета, явища і т. ін. виступає інший предмет, інше явище і т. ін., замість одного предмета, однієї особи береться інший предмет, інша особа. *Заміна вільної конкуренції монополією є корінна економічна риса, суть імперіалізму* (Ленін, 23, 1950, 90); *Заміна вугілля газом зменшує потребу в робочій силі і транспортних засобах* (Наука.., 11, 1956, 9); *Процес заміни іншомовного слова своїм корінним ніяк не можна кваліфікувати взагалі як регресивне явище* (Рильський, III, 1956, 92).

2 Той, хто (або те, що) замінює, може замінювати кого-, що-небудь. — *Ось що, Килино: щоб завтра ж мені була заміна. Сюди, до горшків, можна й старішу котрусь* (Головко, I, 1957, 431); *Адміністрація шахт знахабніла і вирішила урізати платню навіть за пророблені вже два тижні: хто запротестує,—геть з роботи, заміна є...* (Кол., Терен.., 1959, 62).

3. *рідко.* Те саме, що **обмін**. *Одного дня.. до камери з'явився черговий помічник тюрми й сповістив, що другого дня ми будемо відряджені до кордону для заміни на польських «громадян»* (Досв., Вибр., 1959, 156).

ЗАМІ́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **замінúти**. *Нарешті була одремонтована верхня покришка, замінений стержень, і насос почав працювати* (Панч, II, 1956, 475); //**замі́нено**, *безос. присудк. сл. Навколо городу повигинався на всі боки паркан, а поламані штахети замінено простим кіллям* (Кобр., Вибр., 1954,120).

ЗАМІНИ́МИЙ, а, е. Який можна замінити. *І обом раптом стало зрозуміло, що відтепер вони будуть до болю близькі й дорогі один одному, ще ближчі й дорожчі, ніж раніш, не замінимі ніким* (Гончар, III, 1959, 456).

ЗАМІНИ́ТИ [1] *див.* **замінúти** [1].

ЗАМІНИ́ТИСЯ *див.* **замінúтися** [1].

ЗАМІ́ННИЙ, а, е. 1. Який використовується, служить для заміни чого-небудь. *Ви* [кораблі] *певно стомились в походах суворих На водах далеких, на ріках просторих, Та вам корабельня з заліза і сталі Давно відкувала замінні деталі* (Забашта, Нові береги, 1950, 9).

2. Який може замінятися, може бути замінений чим-небудь. *Різці із замінними вставками.*

ЗАМІ́ННИК, а, ч. Матеріал, виріб і т. ін., що використовується, вживається замість іншого — дефіцитного або дорогого. *В машинобудівній, електротехнічній та інших галузях народного господарства дедалі більше застосовуються як замінники кольорових металів пластмаси* (Ком. Укр., 3, 1963, 15); *Завдяки розвиткові науки і техніки синтетичні матеріали перейшли з скромного місця замінників, яке вони займали на першому етапі їх застосування, в ряд незамінних матеріалів* (Наука.., 8, 1958, 9); *Замінники шкіри; Замінники білка; Замінних шерсті;* // Взагалі те, чим замінюють що-небудь. *Було багато людей, що взагалі вважали принизливим для себе ходити в кіно, вважали його примітивним і грубим замінником віками освяченої сцени* (Довж., III, 1960, 281).

ЗАМІНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **замінóвувати**. *Всі шляхи з висоти Були заміновані* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 161); //**замінóвано**, *безос. присудк. сл. Міст охороняли протитанкові гармати й зенітні, було його заміновано* (Ю. Янов., II, 1954, 99).

ЗАМІНО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМІНУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, 1. *перех.* Закладати міну, міни де-небудь, готуючи вибух. — *Треба протягом однієї години замінувати підходи до залізниці* (Ле, Право.., 1957, 163).

ЗАМІНУВА́ТИ *див.* **замінóвувати**.

ЗАМІ́НЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **замінювати** 1. *Квіти на могилі не всохнуть від спеки: заміновані кимось щодня, вони будуть завжди живі* (Гончар, III, 1959, 456).

ЗАМІ́НЮВАТИ *див.* **замінúти** [1].

ЗАМІ́НЮВАТИСЯ *див.* **замі́ня́тися** [1].

ЗАМІ́НЮВАЧ, а, ч. Те саме, що **замі́нник**. *Ми будемо добиватися, щоб у всіх галузях народного господарства деревина знайшла свого замінювача* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 206); *Особливе місце серед глин — замінювачів вапна належить мергелистій глині Київського ярусу* (Архіт. і буд., 2, 1955, 24).

ЗАМІНЯ́ТИ [1], я́ю, я́єш і **ЗАМІ́НЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ЗАМІ́НИТИ**, мі́ню́, мі́ниш, *док.*, *перех.* 1. *що.* Використовувати, вживати, ставити і т. ін. замість чого-небудь щось інше. *Якось лагодив я на хазяйській хатині димаря: цеглу, що вивітрилась, заміняв новою* (Мур., Бук. повість, 1959, 11); *З самого рання трудяться вони удвох з Корнієм, замінюють трос* (Гончар, Тронка, 1963, 54); *Слово «гроза» я замінив словом «буря»* (Коцюб., III, 1956, 229); *Я тобі пораю: збери геть-чисто усі свої вчені книжечки, хрест-навхрест зв'яжи їх ремінчиком, заміни панські шовкові сорочки на полотняні, попрощайся з розкошелюбством і йди з мого достатку, з моєї кам'яниці в народ* (Стельмах, I, 1962, 108); // Виявляти одні почуття, настрої і т. ін. замість інших. *Традиційно міщанською улесливістю на людях замінюють* [деякі люди] *сердечну теплоту взаємин* (Ле, Міжгір'я, 1953, 14); // *кого*. Замість одного спеціаліста, працівника призначати іншого. *Наше завдання — шляхом досвіду залучати в широких розмірах спеціалістів, заміняти їх, підготовляючи новий командний склад, нове коло спеціалістів, які повинні навчитися надзвичайно важкої, нової і складної справи управління* (Ленін, 30, 1951, 221).

2. *також із сл.* с о б о ю. Використовуватися, вживатися замість іншого; виступати у функції чого-небудь. *Це* [пожежі] *була їм одним-одна публічна розвага, що заміняла собою все: і концерти, й реферати, і театр, і клуб* (Вас., I, 1959, 377); *Повз шкіряне запинало, що заміняло двері, в ярангу вдерся холодний вітер* (Трубл., I, 1955, 285); *Залізобетон замінив цеглу — одвічний традиційний матеріал* (Вітч., 9, 1964, 203); // *кого*. Виконувати чиюсь роботу, чиїсь функції, ставати на чиєсь місце; заступати, заміщати. [К о м а н д о р:] *Прошу вас пам'ятати, що нам належить перше місце всюди, бо ми його вайматі можем гідно, і нас ніхто не може замінити* (Л. Укр., III, 1952, 379); *Наші трактористи — це механізатори широкого профілю. Вони і машиністи, і комбайнери, і шофери. В будь-який час один одного замінять* (Рад. Укр., 22. III 1961, 2); // Бути рівноцінним кому-, чому-небудь. *Справжнім чудом техніки в прокуючий екскаватор. Він замінює до десяти тисяч землекопів* (Літ. газ., 5.IV 1961, 3); *Санька любила брата з ревністю ведмедиці. Кожному, хто смів його ображати, вона радна була перервати горлянку. Вона замінила йому матір* (Тют., Вир, 1964, 155).

ЗАМІНЯ́ТИ [2], я́ю, я́єш, *док.*, *перех.*, *кого, що на кого — що, заст., розм.* Те саме, що **проміня́ти**. — *Я в своєї дитини ні за що... Вона мене не шанує, не поважає! Вона мене заміняла на свекруху, вона мене заміняла на свого чоловіка... Чи вроду вони кохали її, як я, мати рідна!..* (Вовчок, I, 1955, 239); // *також без додатка*. Обміняти. [Г а н н а:] *Ведемо оце дещо в худібки у ярмарок; думка.. продати або замінять* (Кроп., II, 1958, 34).

Замінять [святий] **хліб** — за народним звичаєм, під час сватання одержати від нареченої хліб замість принесеного на знак згоди вийти заміж. *До Насті заслав старостів удовець з другого села. Старости замінили хліб. Справили весілля* (Коцюб., I, 1955, 77).

ЗАМІНЯ́ТИСЯ [1], я́юся, я́єшся і **ЗАМІ́НЮВАТИСЯ**, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАМІ́НИТИСЯ**, мі́ню́ся, мі́нишся, *док. 1. чим.* Поступатися місцем чому-небудь. *Чим більше він наливався супом, тим дальше все бліднішав та білішав,— зло заміналося боязню* (Мирний, I, 1954, 283); *Реформаційні настрої поволі замінювалися зовсім іншими настроями* (Ле, Наливайко, 1957, 26).

2. *тільки недок.* Пас. до **замі́ня́ти** [1], **замі́нювати**. *Партія бореться за більш демократичну пролетарсько-селянську республіку, в якій поліція і постійна армія зовсім усуваються і заміняються загальним озброєнням народу, поголовною міліцією..* (Ленін, 24, 1950, 415).

ЗАМІНЯ́ТИСЯ [2], я́юся, я́єшся, *док.*, *розм.* Те саме, що **поміня́тися**. — *Може, у вас така думка, що я все те покупував? Еге ж, розумні голови! Се, як випродав пшеницю та зосталось щось із мірку, то й ув'язавсь якийсь навіжений крамар: заміняймось та заміняймось! Я й замінявсь, аби одчепитись* (Вовчок, I, 1955, 57); // Обмінятися. *Молдувани замінялись поглядом — і вмить, немов, зрозумівши один одного, підскочили на місці, пустили віжки, гукнули на коней...* (Коцюб., I, 1955, 188).

ЗА́МІР, у, ч. Задум, бажання зробити щось; намір. *Все попсувала мені та клята робота — і здоров'я, і гумор, і мої літературні заміри* (Коцюб., III, 1956, 277); *Уперед до звершення замірів, Що поклав дев'ятнадцятий вік; Скиньмо владу катів-бузувірів, Щоб людиною став чоловік!* (Граб., I, 1959, 394); *Тимко спочатку був розігнався до хати-читальні, але потім відкинув свій замір, бо вже було пізненько* (Тют., Вир, 1964, 40); // *перев. мн.* Таємні, підступні плани, спрямовані проти кого-, чого-небудь. *Доводилося вам їздити.. по Україні? Міряли ви її безмірні шляхи зелених та рівних степів, ..де одні тільки високі могили нагадують вам про давнє життя людське, про бої та чвари, хижацькі заміри та криваві січі..?* (Мирний, IV, 1955, 307); *Зінько.. дуже вразився, довідавшися про Остапові заміри розрізнити його з Гаїнкою* (Гр., II, 1963, 472); *Натхненники гітлерівської агресії думали розгромити соціалізм і зміцнити позиції капіталізму. Але ці заміри зазнали цілковитого провалу* (Ком. Укр., 5, 1960, 21).

ЗА́МІР, у, ч., *спец.* Те саме, що **замі́рювання**. *Молоденька дівчина уважно, з якимсь побоюванням розглядала креслення, а потім робила заміри готових виробів* (Рад. Укр., 16.I 1964, 2).

ЗАМІ́РИТИ *див.* **замі́ря́ти** [1].

ЗАМІ́РИТИСЯ *див.* **замі́ря́тися** [2].

ЗАМІ́РКУВАТИЙ, а, е, *розм.* Щуплий, дрібний (звичайно про зерно). *Але цього року заміркувате жито: таке дрібне, що не знаю, що то копа й видасть* (Сл. Гр.).

ЗАМІ́РОК, рка, ч., *розм.* 1. Щупла, дрібна зернина. *Якщо його* [жито] *пожати сьогодні, воно вже не доспіє, а досохне, замість наливних.. зерен будуть зморшкуваті замірки* (Дор., Не повтори.., 1968, 100).

2. Про фізично недорозвинену, щуплу, кволу істоту. *Як подивлюсь на хист теперішніх людців, На витребеньки їх... Та що з ними мороки!.. То далебі дрючок отак би і вхопив, Та й ну їх лупцювать, замірків, на всі боки! Яка пожива з їх?.. Як в цапа молока!..* (Г.-Арт., Байки, 1958, 184); *Та дитина — замірок* (Сл. Гр.).

ЗАМІ́РЮВАННЯ, я, *с.*, *спец.* Дія за знач. **замі́рювати**. *Замірювання оброблюваної деталі; Замірювання температури сталі.*

ЗАМІ́РЮВАТИ *див.* **замі́ря́ти** [1].

ЗАМІ́РЮВАТИСЯ *див.* **замі́ря́тися** [1].

ЗАМІ́РЯНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **замі́ря́ти** [1].

ЗАМІ́РЯННЯ [1], я, *с.*, *спец.* Дія за знач. **замі́ря́ти** [1]. *Для ознайомлення учнів із засобами вимірювання*

криволінійних, фасонних профілів учитель демонструє заміряння фасонних профілів шаблонами (Метод. викл. фрез. справи, 1958, 30).

ЗАМІРЯ́ННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **замір'я́тися** [2] 1.

ЗАМІРЯ́ТИ *див.* **замір'я́ти** [1].

ЗАМІРЯ́ТИ [1], я́ю, я́єш і **ЗАМІ́РЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ЗАМІ́РИТИ** і **ЗАМІ́РИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.*, *спец.* Те саме, що **вимі́рювати** 1. *Данило Микитович з технiком заміряв глибину фундаменту* (Кучер, Трудна любов, 1960, 407); *Берем з глибини ваннякiв породи, Рельєф заміряєм, вивчаєм грунти...* (Дор., Серед степу.., 1952, 79); *Від заводу Генріх знову пішов на луки заміряти площу скошеного сіна* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 75); — *Захворіла, чи що?* — *Ні. Я здорова.* — *То, може, тебе забидив хто? Ділянку невірно заміряли в артілі чи трудодень неправильно записали?* (Тют., Вир, 1964, 159); *Юрко закачав рукави, упевнено підійшов до трактора. Заміряв пальне, перевірив електрообладнання, оглянув свічі* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 82).

ЗАМІРЯ́ТИ [2], я́ю, я́єш, *недок.*, *рідко.* Те саме, що **вамір'я́тися** [2] 3. *Пріська жила собі на другому краю села і не відала, що Грицько заміряв* (Мирний, III, 1954, 59); *Сподіваюся, що мені не прийдеться по Вас брати спадків, бо Ви самі будете в силі покінчити те, що заміряєте* (Л. Укр., V, 1956, 353).

ЗАМІРЯ́ТИСЯ [1], я́ється і **ЗАМІ́РЮВАТИСЯ**, юється, *недок.* Пас. до **заміря́ти** [1], **замі́рювати**.

ЗАМІРЯ́ТИСЯ[2], я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАМІ́РИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.* 1. *на кого — що.* Готуватися ударити, піднімаючи догори або відводячи вбік руку, зброю або будь-який предмет замість зброї; замахуватися. [Д ж е н н і:] *Геть звідси, геть, бо я тебе уб'ю! (Хапає кия, що попався під руку, і заміряється на індіанку)* (Л. Укр., III, 1952, 55); *Кайдаш ухопив кочергу й замірився на молодиць* (Н.-Лев., II, 1956, 297); *Сафар люто замірився на неї нагаєм, але вчасно схаменувся: рубець попсував би Настину шкіру і знизив би їй ціну* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 222).

2. *на що.* Намагатися заподіяти шкоду. *Що? Податки з нас Сміють правити в цей час? На дворянське право Замірятьсяся... держава?* (Зеров, Вибр., 1966, 453); // *у сполуч. із сл.* **на життя**. Намагатися заподіяти смерть кому-небудь. * Образно. *На третій день Проценко виїхав з губернії з думкою ніколи не вертатися в це прокляте місто, що так йому далося взнаки, що опорочило його добре ім'я, що замірялося на його життя молоде* (Мирний, III, 1954, 189); *Тоді ж уперше був* [Білютін] *поранений.. Ці шість перших ворожих куль, що замірялися на його молоде життя, назавжди запам'яталися йому* (Ле, Мої листи, 1945, 178).

3. Матя намір, збиратися зробити що-небудь; намірятися. *Разом замірялись* [Васильок з Гервазієм] *тікати в прерії та пампаси на вільне життя* (Смолич, Мир.., 1958, 534); *Марина встала нарешті і замірилася йти* (Гр., I, 1963, 261); // Виношувати таємні, підступні плани, спрямовані проти кого-, чого-небудь. *Федорові Литці здавалося, що всі робітники вже знали, хто замірявся забити Лозвина, йому ввижалося, що всі стежили за кожним його рухом, ловили найменший його подих* (Епік, Тв., 1958, 186).

ЗАМІС, у, ч. 1. *спец.* Те саме, що **замі́шування** [1]. *У хлібопекарській промисловості майже повністю механізовано процеси борошнопросіювання, замісу тіста і вивантаження його з діж* (Наука.., 7, 1956, 10).

2. Маса, утворювана при замішуванні чого-небудь. *На виліпленых до половини стінах копирсалися мурувальники. Вони добирали останні вальки глиняного замісу* (Добр., Тече річка.., 1961, 212); *Могутні вальки перелопачують заміс апатитового концентрату з сірчаною кислотою* (Рад. Укр., 2.VI 1962, 3); // Місце, де замішують глину. *Кілька жінок лінькувато місять глину в замісі, щоб дірки в стінах потім нею обвальковувати* (Гончар, Тронка, 1963, 320).

На заміс — уживається на означення певної кількості борошна, потрібного для замішування однієї порції тіста. [С и д і р:] *Може б ти зарятував мене* [борошном]? [Д а н и л о:] *У самого зосталось на один тільки заміс* (Кроп., IV, 1959, 264).

ЗАМІСИ́ТИ *див.* **замі́шувати** [1].

ЗАМІСИ́ТИСЯ *див.* **замі́шуватися** [1].

ЗАМІСНИ́К, а́, ч. Те саме, що **засту́пник** 1, 2. *Біляєв перебирав у пам'яті всіх членів партії, намагаючись обрати когось з них своїм замісником* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 177).

ЗАМІСНИ́ЦТВО, а, *с.* Тимчасове виконання службових обов'язків замість кого-небудь.

ЗАМІСНИ́ЦЯ, і, *ж.* Жін. до **замісни́к**.

ЗАМІСТИ́ТИ *див.* **замі́щати**.

ЗАМІ́СТО, *прийм.*, *діал.* Замість. *Як хазяїн виходив чого з крамниці, то замісто його сиділа хазяйка* (Гр., II, 1963, 265); *Кіт зовсім здичавів у порожньому дворі й перебрався на поле, де ловив мишей польових замісто хатніх* (Ю. Янов., Мир, 1956, 7).

ЗА́МІСТЬ, *прийм.* Сполучення з прийм. **за́мість** виражають відношення заміни, заміщення, обміну. 1. *в род. в.* Уживається при вказуванні на заміну кого-, чого-небудь кимсь або чимсь іншим. *В кутку під божницею замість стола стояла увесенька примостка на чотирьох паколах, убитих в землю* (Мирний, IV, 1955, 287); — *Отож, громадяни європейці,— раптом звертається подоляк до уявної громади європейців,— отож! Не для того ми вас визволяли, щоб ви замість старих фашистів та понаставляли нових, у демократичних штанях!* (Гончар, III, 1959, 206); *Замість відповіді мати голосно сміється* (Донч., V, 1957, 9); // Уживається при вказуванні на особу, роботу якої виконує хтось інший. *Занедужав Микола — і Іван замість нього пильнує ватри* (Коцюб., II, 1955, 329); // *у сполуч. із сл.* **бути, служити** і *т. ін.* Уживається на означення того, що якась особа або предмет виступає у ролі, функції кого-, чого-небудь. — *Не держіть мене як дочку, нехай я буду вам замість наньмички* [наймички] (Кв.-Осн., II, 1956, 58); *Шматочки мармуру на вулицях Помпеї Колись служили замість ліхтарів* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 101); // *у сполуч. з інфін., розм.* Уживається при вказуванні на яку-небудь дію, що могла б відбутися, але була замінена іншою. [П а р в у с:] *Дивно! Патриції, замість іти на збори, ведуть якісь балачки по кутках!* (Л. Укр., II, 1951, 427); — *Дорогу до кращих результатів запиняє нам та ж сама темнота молдуван, бо, замість помагати нам у боротьбі, вони шкодять їй, причиняються до розповсюдження філоксери* (Коцюб., I, 1955, 201).

2. Уживається в складнопідрядному реченні як частина складеного сполучника з **за́мість то́го, що** при вираженні заміни однієї дії іншою. *А там, з другого кінця, край верб, школярі, замість того, щоб у школу йти.., зібравшись у купку, та скомпонували* [скомпонували] *віршу на свого дяка* (Кв.-Осн., II, 1956, 174); — *Ти б, сину, замість того, щоб лежати, то хоч сестер навчив би читати* (Мирний, I, 1954, 154).

ЗАМІСЬКИ́Й, а́, е́. Який знаходиться поблизу міста, за його околицями. *Швидко поминувши заміські вілли й виноградники, Петру вийшов в поле* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 63); *Лемент паровозів чуло вже ціле місто, чули міські околиці, чули й заміські виселки та хутори*

(Смолич, Реве та стогне.., 1960, 66); // Який відбувається за межами міста, пов'язаний з виїздом з міста. *Бронников теж разом з кулигеївцями брав участь у заміській операції* (Гончар, II, 1959, 106).

ЗАМІТА́ЛЬНИК, а, ч. Той, хто замітає (у 1 знач.); замітач.

ЗАМІТА́ННЯ, я, с. Дія за знач. **замітáти** 1, 2. *Семениха не кінчила вже замітання. Поставила віник у кут.., вхопилася правою рукою за правий клуб; готова до сварки* (Март., Тв., 1954, 99); *Треба* [взимку] *збагачувати воду киснем, рубаючи якомога більше ополонок, оберігаючи їх від замітання снігом* (Рад. Укр., 25.I 1963, 1).

◇ **Замітáння слідів** — знищення, приховування всього, що може викрити чиїсь вчинки, дії або бути доказом злочину. *..політика замітання слідів не завжди вдається, а в нашій партії вона вам ніколи не вдасться* (Ленін, 16, 1949, 28).

ЗАМІТА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ЗАМЕСТИ́**, ету́, ете́ш, *док.* 1. *перех. і без додатка.* Мітлою, віником збирати де-небудь, з якоїсь поверхні сміття. *Мотря замітала сіни* (Н.-Лев., II, 1956, 283); *Дворники.. замітали вулиці й поливали тротуари з довгих шлангів* (Кучер, Чорноморці, 1956, 41); *Рубін узяв мітлу, замів біля порога* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 20); // *тільки недок., чим.* Рухаючись, торкатися поверхні землі, підлоги і т. ін. нижнім краєм западто довгого одягу. *Круглий і грубий в своїй ватній шинелі, Доря промчався до ристування, замітаючи полами глину, гублячи синій картуз і розкриваючи широко руки* (Коцюб., II, 1955, 379); *Вилетів один танцівник, пішов навприсядки, замітаючи землю матнею* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 47).

◇ **Замітáти (замести́) слідú** *чого і без додатка* — знищувати, приховувати все, що може викрити чиї-небудь вчинки, дії або бути доказом злочину. *Практичний ґаздинок узяв собі добре правило: бути обережним і своєчасно замітати сліди* (Кир., Вибр., 1960, 292).

2. *перех., перев. чим.* Засипáти, покривати кого-, що-небудь чимось сипким (снігом, піском і т. ін.). *В глибоких заметах брьохають коні, Хуга замітає снігом дорогу, Мов пекло у полі — світа не видко!* (Коцюб., I, 1955, 430); *Хукни ти, моя дружино, У віконечко на скло: Подивись, як замітає Сніг і церкву і село* (Щог., Поезії, 1958, 112); *Про чорні бурі говорив* [червоноармієць]. *Про летючі піски, що все живе замітають...* (Гончар, II, 1959, 342); // *безос. Зима. Замело і ліси і степи...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 340).

3. *тільки док., неперех., безос.* Почáти мести, сипати снігом; завіяти (про хуртовину і т. ін.). *Перед різдвяними святами вдарили морози. Замело, завихрило надворі* (М. Ол., Леся, 1960, 40).

ЗАМІТА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ЗАМЕСТИ́СЯ**, ету́ся, ете́шся, *док.* 1. *розм.* Швидко вибігати звідки-небудь, зникати. — *Дівчата, замітайсь!* — *крикнув хазяїн* [кав'ярні] (Ю. Янов., II, 1958, 86); *Скоро сонечко з-за хмари виграло, вони* [діти] *так і замелись із хати* (Вовчок, I, 1955, 110).

2. *тільки недок.* Пас. до **замітáти** 1, 2.

ЗАМІТА́Ч, á, ч. Той, хто замітає (у 1 знач.); замітальник. *Замітачі, водоноси й т. ін. мали повну можливість шпіонувати* [шпіонити] *й доносити своїм товаришам усе, що діється в канцелярії* (Фр., VI, 1951, 189); *Тут скимлить вона* [осінь] *десь під муром, мов жебрачка, а її дім — купка сухого листя, залишена через неуважу замітачем у парку* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 25).

ЗАМІТИТИ *див.* **замічáти**.

ЗАМІ́ТКА, и, ж. 1. Короткий запис, зроблений з метою зберегти в пам'яті якесь спостереження, думку і т. ін. *Його* [Івана Вишенського] *замітки короткі й сухі: але сучасна етнографія допомагає відновити — хоча б приблизно — картини і образи, що виникали в спогадах афонського ченця, коли він писав ці рядки* (Від давнини.., I, 1960, 131); // Невелика стаття, повідомлення в газеті, журналі, збірнику. *Маю знов писати дещо до австрійських, земляцьких і німецьких журналів, так всякі замітки* (Л. Укр., V, 1956, 424); *Улас.. був переконаний, що з цим* [зловживанням службовим становищем] *миритися не можна, і написав замітку в обласну газету* (Тют., Вир, 1964, 149).

Брáти (взя́ти) на замі́тку: а) *(кого)* брати під особливий нагляд. — *Но, но, ти не дуже,— загрожує йому поліцай,— візьму на замітку! Хіба я не знаю, чим ви дихаєте...* (Ю. Янов., I, 1954, 165); б) *(що)* брати до уваги; [**Бу́ти**] **на замі́тці** *в кого* — перебувати під особливим наглядом. *Спиняє* [німець] *свій важкий погляд на.. худорлявому плечистому юнакові. Він у нього на замітці* (Кол., Терен.., 1959, 342).

2. *заст.* Зауваження, висловлене вголос. *О. Артемій не раз діставав навіть замітку од консисторських протоереїв* (Н.-Лев., IV, 1956, 164); *Маня вешталася нечутно коло столу з чаєм, закидаючи тут і там в мою розмову з матір'ю і братом свої замітки* (Коб., III, 1956, 267).

Не в замі́тку *кому* — непомітно для кого-небудь. *І мені не в замітку, Як це сталось воно, Що мої однолітки Вже дорослі давно* (Мал., Серце.., 1959, 166).

ЗАМІ́ТЛИВИЙ, а, е, *розм.* Який усе помічає; спостережливий. *Один киване, другий моргне, третій засміється, а мій милий замітливий,— мені не минеться* (Сл. Гр.); [Пан Маркел:] *Розумний* [Кармелюк], *хитрий, дужий, як лев,.. замітливий, як каторжник!* (Вас., III, 1960, 231).

ЗА́МІТНИК, а, ч., *діал.* Відрубаний стовбур дерева (довжиною біля десяти метрів), що використовується для парканів або дерев'яної кладки стін.

ЗАМІ́ТОЧКА, и, ж. Зменш.-пестл. до **замі́тка** 1. *Четверта сторінка газети. Маленька замі́точка з інформаційним спокійним заголовком* (Київ. пр., 1.I 1951, 2).

ЗАМІ́ТЬ, мéті, ж., *діал.* Збірн. до **за́мітник**. *Мокра глина де-не-де відвалилась, і липова замість біліла, як ребра кістяка* (Коцюб., I, 1955, 39).

ЗАМІЧА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ЗАМІ́ТИТИ**, ічу, ітиш, *док., розм.* 1. *перех., також із спол.* що. Те саме, що **помічáти**. *Замічати я стала, що вона почала кудись ходити* (Вовчок, I, 1955, 261); — *Старайся і упереду; що замітиш, що почуєш, зараз мені сказуй* [доповідай]! (Кв.-Осн., II, 1956, 407); *Замітив* [Яким] *укінці, що ніхто його не слухає* (Ков., Світ.., 1960, 6).

2. *неперех.* Брати до уваги, примічати; запам'ятовувати. *Замічай, куличок, куди чайка летить* (Номис, 1864, № 5702); — *Бач, як гарно розумні люди говорять,— сказала вдова своєму Антонові.— Замічай, то й сам колись будеш розумним* (Барв., Опов.., 1902, 310); *Всі гуртом прохали проказати знову з початку.— Дужче замітимо,— сказав Петренко* (Гр., II, 1963, 79).

3. *тільки док., неперех., рідко.* Висловити вголос яке-небудь спостереження, зауважити щось.— *Не дуже-то вона й бідна, як до нового хліба ще повні мішки стоять,— замітив хтось* (Григ., Вибр., 1959, 116); — *Тепер уже дівчата так не бавляться,— замітив батько..— Тепер про що хоч говори з ними! Вченіі* (Мак., Вибр., 1954, 241).

ЗАМІ́ЧЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **замі́тити** 1. — *Ви давно,— каже* [секретар],— *замічені, що у вас не вживається ні один помічник* (Мирний, I, 1954, 156).

ЗАМІ́ШАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **замішáти**. *Єдиними міками була земля, її, чорну, рахманну, козаки брали з-під ніг і, замішану на слині, прикладали до ран* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 408); — *Про той заколот на ярмарку, що колись зчинився за панщини, не чули?.. Там була замішана наша бабуся... Через неї і зчинилося все тев* (Вас., II, 1959, 328).

ЗАМІ́ШАНИНА, и, ж., *діал.* 1. Мішанина. *В дальших розділах нашої розвідки побачимо, що й на полі чисто естетичної критики панує не менша неясність і замішанина понять...* (Фр., XVI, 1955, 259).

2. Сум'яття. [Мартин:] *Під цю колотнечу й замішанину* [у війні] *хто там уважатиме на одного забитого, коли їх тисячі!* (Гр., II, 1963, 545).

ЗАМІША́ННЯ, я, *с.* 1. Стан збентеження, зніяковілості. *Замішання її минуло, і боязкості вже не було* (Вовчок, Вибр., 1937, 102); *Угорець поклав свою елегантну паличку, погладив борідку і, намагаючись приховати замішання, бадьоро взявся за сокиру* (Гончар, III, 1959, 226); *Я сміюся до неї, вона в замішанні всміхається до мене* (Сміл., Сад, 1952, 67).

2. Загальна розгубленість, раптове безладдя; сум'яття. *Скориставшись з хвилинного ворожого замішання, Дубровін викотив батарею на відкриту позицію* (Довж., I, 1958, 286); *В салоні коротке замішання перейшло в жваву розмову про надзвичайну розчуленість Бальзака* (Рибак, Помилка.., 1956, 126).

ЗАМІША́ТИ *див.* **замішувати** [2].

ЗАМІША́ТИСЯ [1], áюся, áєшся, *док.* Відчути ніяковість; збентежитися, зніяковіти. *Йому стало ніяково; він замішався і не зразу відповів* (Н.-Лев., IV, 1956, 106).

ЗАМІША́ТИСЯ [2] *див.* **замішуватися** [2].

ЗАМІ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **замісúти**. *На припічку Устина побачила замішене тісто, придавила двома пальцями, а воно зразу ж піднялося, як пух,— буде гарний хліб* (Чорн., Потік.., 1956, 10).

ЗА́МІШКА, и, ж. 1. Рідка страва з борошна, запареного окропом і звареного. *Тітка варили замішку в кукурудзяного борошна* (Томч., Готель.., 1960, 86).

2. *с. в.* Напівридка суміш різних кормів для годування худоби.

ЗАМІ́ШКА, и, ж., *розм.* 1. Те саме, що **замішáння** 2. *Замішка зробилась* (Сл. Гр.).

2. Перешкода, перепона; затримка. [Семен Іванович:] *Ти нас і поблагослови, як дітей своїх. Тепер ні в чім не буде замішки* (Кв.-Осн., II, 1956, 356); — *Твоя, сину, покійна баба правду казала: «пішки — не буде замішки»...* (Вишня, I, 1956, 182).

ЗАМІ́ШУВАННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **замішувати** [1] 1. *Виготовлення дріжджового тіста складається в двох процесів: замішування і бродіння* (Укр. страви, 1957, 300).

ЗАМІ́ШУВАННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **замішувати** [2] 1.

ЗАМІ́ШУВАТИ [1], ую, уєш, *недок.*, **ЗАМІСИ́ТИ**, мішу́, місиш, *док., перех.* 1. Ретельно розминати що-небудь сипке з водою або якоюсь іншою рідиною до утворення однорідної в'язкої маси; місити. *Де замішували тісто, а де печений хліб шматували на сухарі і розкладували на рядних сушить* (Стор., I, 1957, 397); *Біля одного вікна Яким замазку замішував* (Головко, II, 1957, 98); [Цокуль (*усміхається*):] *Та я ж вчора, здається, давав борошна на хліб?* [Мелашка:] *То ви давали вчинить, а тепер треба замісить* (К.-Карий, I, 1960, 236); *Побілила* [Катерина] *вапном стіни, принесла глини, кізяків, по лікті закачала рукава, замісила глину й змазала долівку* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 144).

2. *тільки док.* Почати місити.

ЗАМІ́ШУВАТИ [2], ую, уєш, *недок.*, **ЗАМІША́ТИ**, áю, áєш, *док., перех.* 1. *що.* Перемішуючи, робити однорідною суміш двох або кількох речовин. *Мартин вийшов поратись по хазяйству, Устя замішувала помийницю корові* (Кос., Новели, 1962, 112); *Солонина енергічно* [енергійно] *замішав чай, сьорбнув кілька разів і одсунув од себе склянку* (Коцюб., I, 1955, 255); *Добившись, нарешті, до свого двору, приземкуватий чоловік хутко випріг коней, завів їх до стайні, замішав у яслах обмішку* (Мик., Вибр., 1957, 283).

2. *кого, розм.* Втягувати в яку-небудь справу, робити причетним до чогось.

ЗАМІ́ШУВАТИСЯ [1], ується, *недок.*, **ЗАМІСИ́ТИСЯ**, іситься, *док.* 1. Ставати густим, в'язким, схожим на тісто. *На арені Лідійський золотий пісок Покрився пурпуром червоним, В болото крові замісивсь* (Шевч., II, 1953, 276); *Як заволіклося, похмурилося небо, як пішли дощі та замісилася грязюка, то задрипані та попідтикувані перекупки перестали цікавитись міськими новинами* (Л. Янов., I, 1959, 237).

2. *тільки недок.* Пас. до **замішувати** [1] 1.

ЗАМІ́ШУВАТИСЯ [2], уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАМІША́ТИСЯ**, áюся, áєшся, *док.* 1. *до чого, у що.* Приєднуватися до чого-небудь. *Я й собі замішалась у щільну юрбу,— хотілося розбити чим-небудь свої враження* (Л. Укр., III, 1952, 621); *Сагайдак весело поздоровкався з косарями і одразу замішався до їхнього гурту* (Кучер, Прощай.., 1957, 413); // Приєднавшись до натовпу людей, стада тварин, переставати виділятися, губитися серед них. *Корова здохла, ..овечку одну метелиця напала — здохла, а друга так в отарі замішалась і загинула по сей день* (Барв., Опов.., 1902, 202); *Вертали з двора якісь робітники, хлопці замішалися поміж них і разом вийшли* (Март., Тв., 1954, 151).

2. *розм.* Ставати причетним до чого-небудь. *Коли жінки де замішались.. Коли в розказами втаскались Та пликання ще додадуть; Прощайсь навік тоді в порядком* (Котл., I, 1952, 191); [Сестра Марха:] *Через його вона і в черниці захотіла. Там третя якась замішалася, що стала між ними* (Мирний, V, 1955, 102).

3. *тільки недок.* Пас. до **замішувати** [2] 1.

ЗАМІЩА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заміща́ти**.

ЗАМІЩА́ТИ, áю, áєш і **ЗАМІ́ЩУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМІСТИ́ТИ**, міщу́, і́стиш, *док., перех.* 1. Тимчасово виконувати обов'язки, функції кого-, чого-небудь; заступати. *Для оплати режисера не вистачало грошей, і через те хоч-не-хоч мені самому довелося заміщати Федотова* (Моє життя в мист., 1955, 141).

2. *хім.* Замінювати один одного в молекулі сполуки (про атоми складових елементів цієї сполуки). *Дослідження структури різних сплавів з допомогою рентгенівського проміння показало, що в більшості твердих розчинів атоми заміщують один одного у кристаловій решітці* (Наука.., 1, 1955, 10).

ЗАМІЩА́ТИСЯ, áюся, áєшся і **ЗАМІ́ЩУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.* Пас. до **заміща́ти**, **заміщувати**. *Робочі сили, які зникають з ринку внаслідок знощування і смерті, повинні постійно заміщатися щонайменше такою ж кількістю нових робочих сил* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 173).

ЗАМІЩЕ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **замісти́ти**. *..те, що не має сили для окремих золотих монет, має силу для тієї мінімальної маси золота, яка може бути заміщена паперовими грішми* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 131).

ЗАМІЩЕ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **замісти́ти**. *Недавно побачив* [Вадим] *у газеті оголошення конкурсу на заміщення вакансії доцента в рідному університеті* (Руд., Остання шабля, 1959, 38).

△ **Реáкція заміщення** — хімічне перетворення, при якому атоми одного елемента в молекулі сполуки заміщуються атомами іншого елемента.

ЗАМІЩУВАТИ *див.* **заміщáти.**

ЗАМІЩУВАТИСЯ *див.* **заміщáтися.**

ЗАМКНЕНИЙ, ЗАМКНУТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **замкнýти** 1—4. *Як тільки смеркало, Підпара засував двері у сінях, пробував довго, чи добре замкнені, і перше, ніж обклáстись, вдіймав рушницю, мостив біля себе сокиру* (Коцюб., II, 1955, 74); *Канава широка, стіни навкруги палацу високі: на воротях висока, в визубнями башта; ворота залізні, зачинені й замкнуті трьома замками* (Н.-Лев., III, 1956, 294); *А Марина в сукні білій, Неначе білиця, Богу молиться та плаче, Замкнута в світлиці* (Шевч., II, 1953, 96); *Не вакутий у кайдани і не замкнений на вежі, без сторожі пробував* [яицар] *у Боярові наметі* (Л. Укр., I, 1951, 396); *У Сіцілії воєнні дії пішли невдало для афінян Їхній флот був замкнений у сіракузькій гавані* (Іст. стар. світу, 1957, 120); *Сотні тисяч фашистів були замкнуті в залізне кільце оточення* (Гончар, III, 1959, 445); // **зáмкнено, зáмкнуто,** *безос. присудк. сл. Всі двері замкнено* (Рильський, Мости, 1948, 107); *Блакитне світло сяло і тремтіло, немов огонь таємний чарівниці, а над тополею зоря світила, моя зоря, що скрізь мені сіяла, поки мене не замкнуто від неї в камінній клітці в чотирьох стінáх* (Л. Укр., I, 1951, 135).

2. *у знач. прикм.* Який не має розривів, кінці якого з'єднуються в одній точці (про лінію, геометричну фігуру і т. ін.).

△ **Зáмкнене (зáмкнуте) (електри́чне) кóло,** *ел.*— система з'єднаних між собою і з джерелом електричного струму провідників, по яких проходить струм. *Для існування тривалого струму необхідною умовою є наявність замкненого кола, що має джерело струму* (Курс фізики, III, 1956, 50); **Зáмкнена (зáмкнута) крива́ (ла́мана) лінія,** *мат.*— суцільна крива (ламана) лінія, кінці якої сходяться в одній точці. *При обертанні навколо Сонця Земля протягом року описує замкнену криву лінію, яка нагадує коло, розтягнене в одному напрямі* (Рад. Укр., 22.IX 1956, 3).

3. *у знач. прикм.* Який не має виходу. *Поміж вершків гір ховаються вузькі, замкнуті чорні міжгір'я.., дна яких не можемо побачити* (Коцюб., III, 1956, 136); *Весняні й осінні заморозки.. часто бувають в низинах, долинах і особливо в замкнутих улоговинах, куди в підвищених ділянок стікає холодне повітря* (Колг. Укр., 2, 1962, 25).

4. *у знач. прикм., перен.* Не зв'язаний з тим, що лежить поза його межами, відокремлений від інших, недоступний для них. *Феодальний маєток в Київській Русі був замкненою господарською одиницею. Але це не виключало можливості того, що деякі вироби феодального маєтку надходили у продаж* (Архл., VIII, 1953, 23).

5. *у знач. прикм., перен.* Який неохоче спілкується з іншими, схильний приховувати в собі свої думки, переживання; неговіркий. *Зовсім замкненим, мовчазним і понурим бачив Друзь професорового сина, коли той приїздив сюди востаннє* (Шовк., Людина.., 1962, 237); *У людей замкнутих і відлюдкуватих спалах почуття буває особливо сильним і глибоким* (Дмит., Розлука, 1957, 15); // Який не виражає настрою, почуттів (про обличчя). *Вони сиділи в замкненими й гордими обличчями* (Мик., II, 1957, 516); // Який характеризується відсутністю широкого спілкування з людьми (про спосіб життя). *Сім'я Голованя не переживала разом з усім народом ні спільного горя, ні спільних радощів. Жила сама собою. Жила своїм замкнутим життям* (Ткач, Арена, 1960, 89).

Зáмкнений (зáмкнутий) у собі — відлюдкуватий, мовчазний. *Серед дітей одиначок є два типи: один — меланхолік, мовчазна, сувора, замкнена в собі дитина, як квітка, що в бур'яні виросла, другий — жвава, весела, властолюбива, примхувата, що похожа на реп'ях, ..чіпляється за кожного, хто йде, хто минає* (Григ., Вибр., 1959, 427); *Замкнута в собі, недовірлива — вона всі справи своєї сім'ї вирішувала сама* (Вільде, Опов., 1954, 92).

ЗАМКНЕНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **зáмкнений** 4, 5. *Замкненість, зашкарублість, відсутність свіжого повітря, якась тюрма для «визволених» неврів — ось що таке американський південь* (Ленін, 22, 1950, 14); *Пишу, ..щоб Ви розуміли те, чого, може, інші не розумітимуть.., а власне сих ненормальних змін активності і апатії, експансивності і замкненості* (Л. Укр., V, 1956, 355); *Не симпатизує* [Надійка] *цій жінці, чимось Софія їй неприємна. Чи то своєю сухістю, чи замкненістю* (Ков., Листи.., 1967, 155).

ЗАМКНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **замкнýти** 1—4. *Нараз, уже по замкненню канцелярії, ..надходить шифрована депеша зі Львова* (Фр., III, 1950, 246); *Університет справляв ювілей свого існування, який закінчився студентськими розрухами й замкненням університету на півроку* (Сам., II, 1958, 390).

ЗАМКНЕНО. Присл. до **зáмкнений** 5. *Ліда вперше.. глянула на свою подругу недовірливо й підозріло. Пригадалося, як замкнено поводила себе Голда останнім часом* (Ткач, Арена, 1960, 235).

ЗАМКНУ́ТИ *див.* **замикáти.**

ЗАМКНУ́ТИЙ *див.* **зáмкнений.**

ЗАМКНУ́ТИСЯ *див.* **замикáтися.**

ЗАМКНУ́ТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість і стан за знач. **зáмкнутий** 4, 5. *Замість старої місцевої і національної замкнутості та існування за рахунок продуктів власного виробництва приходить всебічний зв'язок і всебічна залежність націй однієї від одної* (Комун. маніф., 1963, 34); *Незважаючи на зовнішню замкнутість, був* [Кузьмін] *людиною душевною і товариською* (Збан., Сеспель, 1961, 97).

ЗАМКНУТО. Присл. до **зáмкнутий** 5. *В мене почав псуватися характер. Я зробився нервовим і надміру вразливим. Я жив замкнуто* (Довж., I, 1958, 24); *Капушевич.. тримався трохи осторонь, досить замкнуто, не пристаючи особливо до жодної з компаній* (Коцюба, Нові береги, 1959, 80).

ЗАМКОВИЙ, а, е. Прикм. до **зáмок.** *Стою, прихилившись до липи, На замковій стрімкій стіні* (Л. Укр., IV, 1954, 94); *На замкових валах походжала варта і з-під долоні дивилася на степ, спалений сонцем* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 93).

ЗАМКОВИЙ, а, е. Прикм. до **замóк.** *Додому Сивоплап повернувся геть далеко за північ. Ледве знайшов замкову щілину, повернув ключа, але двері не відчинялися* (Ткач, Плем'я.., 1961, 125).

ЗАМКОВИЙ, во́го, *ч.* Один з військовослужбовців, що входять до складу обслуги артилерійської гармати. *Іраклій Мосашвілі, замковий тієї ж гармати, де за наводчика Семен, вартував саме* (Головко, I, 1957, 278).

ЗАМЛІВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАМЛІ́ТИ,** і́ю, і́єш, *док.* 1. Втрачати чутливість, німіти внаслідок порушення кровообігу (про частини тіла); затерпати. *Та й держалась же Кононіха за те життя, як борона за траву! Держалась.., щоб попоїсти хлібця чорного з сіллю; після пополоти на городі, аж коліна замліють, або попов'язати в спеку, вівнувши спину дугою так, що після, як зв'язала лозина, й не розігнешся* (Григ., Вибр.,

1959, 324); *Довго лежить Явдоха під коморою. Спина задубіла, замліли руки* (Донч., III, 1956, 10).

2. Ставати нерухомим, завмирати від якого-небудь глибокого, сильного почуття. *Мотоцикл лежить боком, судорожно здригається в піску, а вони стоять над ним, замлівають в обіймах* (Гончар, Тронка, 1963, 227); *Я з переляку відсунувсь у другий куток і охолов. Замлів* (Барв., Опов.., 1902, 213).

3. *діал.* Втрачати сили, слабнути; ставати виснаженим. — *Ой я ж терпіла, Да вже замліла* (Чуб., III, 1872, 250); *Літа зігнали краску з лиця* [Насті] — *воно зажовкло, замліло, спина зігнулася* (Мирний, IV, 1955, 114).

4. *тільки док., рідко.* Почати мліти від глибоких переживань. *Вперше замліло серце, і він спитав товариша, чия вона?* (Вовчок, Вибр., 1937, 162).

ЗАМЛІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **замлі́ти** 1—3. *Дорош сплигнув із сідла, розминаючи замлілі від незвичної їзди ноги* (Тют., Вир, 1960, 198).

2. *у знач. прикм.* Непорушний, завмерлий від якого-небудь глибокого, сильного почуття. *Маруся побігла. Він дожидав, не мовлячи слова, духу не зводячи, блідий, замлілий* (Вовчок, I, 1955, 247).

3. *у знач. прикм., діал.* Виснажений, безсилий. *Він знав її дівкою здоровою, повновидою.. А тепер, бачить, лежить перед ним щось худе та прехуде, суге, бліде, замліле, аж почорніла на виду!* (Кв.-Осн., II, 1956, 459); *Тут у Карпатах і мазурські, і словацькі, і руські молодиці чогось дуже замлілі, бліді, худенькі, неначе захарчовані* (Н.-Лев., II, 1956, 403); * Образно. *Колись невеличкі, замлілі дубки, кленки, беросточки, липи тепер визирали такими здоровенними, такими пишними велетнями, гордо, аж під хмарами, похитуючи своїми чубатими головами* (Мирний, IV, 1955, 16).

ЗАМЛІ́ТИ *див.* **замлі́ва́ти.**

ЗАМЛОЇ́ТИ, їть, *док., безос.* 1. *перех. і без додатка.* Почати млоїти; занудити. *Стало гаряче, немов би вся кімната сповнилася враз гарячою парою, і від цього, мабуть, так смертельно замлоїло під стисненим до болю серцем* (Качура, Щастя, 1940, 48); *Всі мої минулі пригоди, легкі перемоги над дурненькими і такими ж легковажними, як і я, дівчатами видалися такими.. брудними, що мене аж замлоїло* (Речм., Твій побратим, 1962, 174).

2. *перех. і кому.* Почати відчуватися (про біль); защеміти. *Замлоїло мене коло серця від тих слів* (Фр., II, 1950, 349); *Забилося серце, а потім замлоїло йому, вдавило. За три кілометри звідси лежить поранена людина, ім'я якій Іван...* (Ле, Мої листи, 1945, 153).

ЗАМО́ВА, и, *ж.* 1. *діал.* Замовлення. *Робить чоловік.. «на уряд», на замову* (Фр., II, 1950, 130).

2. *етн.* Те саме, що **замовля́ння** 2. *Він проти того скарбу знав замову і зараз усе може узяти, тільки нема чим довезти того добра* (Кв.-Осн., II, 1956, 229); *Медже перечитала всі молитви, всі замови старої Тайфіде* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 407).

ЗАМО́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Той, хто замовляє (у 1 знач.) що-небудь. — *Років двадцять, як кинув чоботарювати* [Макар Сидорович], *всіх своїх замовців розгубив* (Руд., Вітер.., 1958, 122); *Хоч Мотря й продала мало не ввесь Денисів інструмент. дід усе ж знайшов дві-три справні копили, ніж, молоток, обценьки та кілька добрих шматків шкіри.. Знайшлися й замовці* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 112).

ЗАМО́ВИТИ *див.* **замовля́ти.**

ЗАМОВКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАМО́ВКНУТИ**, ну, неш; *мин. ч.* замо́вк *і* замо́вкнув, ла, ло; *док.* 1. Переставати говорити, співати; припиняти розмову, спів і т. ін. *Помітивши сльози в Гафійчиних очах, вона замовкала* (Коцюб., II, 1955, 31); *Чути було, як Проць приспівував: «Де, де-е, ма де тому край?..» Як доходив до хати, то замовкав, а на воротях геть затих* (Стеф., I, 1949, 22); *Онися схаменулась, замовкла й трохи злякалась, чи не сказала вона часом чого дуже грішного* (Н.-Лев., III, 1956, 70); *Замовк, нарешті, той, що сміявся. Востанне оглядається* (Довж., I, 1958, 36); *// перен.* Переставати писати листи, припиняти листування з ким-небудь. *Люба мамочко! То таки правда, що замовкли були ви всі, наче змовились* (Л. Укр., V, 1956, 391).

◇ **Замо́вкнути навіки (навік)** — умерти. *«Ой лишенько!..— кричав недобиток: — Ой, рятуйте!..» І, захарчавши, замовк навіки* (Мирний, I, 1949, 232); *Зайшла зоря, і встала Вега, замовкли хлопчики навік* (Сос., II, 1958, 405).

2. Переставати видавати які-небудь звуки. *Тут все скрегоче: птахи і комахи, Всю ніч, не замовкаючи й на мить* (Дмит., Осінь.., 1959, 15); *Собака, видно, брехнув на місяць і замовк* (Стельмах, II, 1962, 110); *Оркестр замовк, і стало тихо...* (Тич., II, 1957, 147); *І ми такої враз гучної утяли, Що аж замовкнули в житах перепели* (Рильський, II, 1946, 235); * Образно. *Війна не замовкала й на мить в усіх чотирьох секторах оборони, від Балаклави до Північної бухти* (Кучер, Голод, 1961, 162); //Переставати стріляти (про вогнепальну зброю). *Замовкли гармати, Оніміли дзвони* (Шевч., II, 1953, 137); *Коли третій міномет раптом замовк, вухо Чернишка одразу вловило це* (Гончар, III, 1959, 43); *//тільки док., перен.* Перестати битися (про серце). *Як важко згадувать про все це, коли тебе уже нема. Коли твоє замовкло серце й замість очей лиш ями, тьма...* (Сос., II, 1958, 346).

3. Переставати звучати, припинятися (про мову, спів, музику і т. ін.). *На майдані пил спадав, Замовкав річ...* (Тич., I, 1957, 56); *Гасне світло прожекторів. Замовкають звуки оркестру* (Ткач, Арена, 1960, 127); *Пісні соловейкові дзвінко-сріблисті! Невже ви замовкли, минули?* (Л. Укр., I, 1951, 50); *Ми на путі зметем усі загати, щоб на землі замовкнув гул гармат* (Сос., Щастя.., 1962, 31).

ЗАМО́ВКЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **замо́вкнути**. *Де юрби, замовклі од величі слова, Де рокіт стривожених зал?* (Бажан, Роки, 1957, 201); *Вже біг* [Богучар] *поруч прапороносця до замовклих гармат* (Кучер, Чорноморці, 1956, 38); *Жаль.. Вас, недоспівані мої, ви — чисті пісні замовклі* (У. Кравч., Вибр., 1958, 36).

ЗАМО́ВКНУТИ *див.* **замовка́ти.**

ЗАМО́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **замо́вити** 1, 2. — *Шкода, що ми не можемо поїхати разом з нею до міста. У мене й коні замовлені* (Л. Укр., III, 1952, 575); *На пристані вони взяли замовлену в учорашнього дня невелику шлюпку* (Собко, Скеля.., 1961, 107); — *Будуть унуки — теж повмирають, а мій ліс усе стоятиме...— Тобто він замовлений, до страшного суду стоятиме?* (Л. Янов., I, 1959, 347); *// замо́влено, безос. присудк. сл. Вінок уже замовлено, і гроші на нього помалу збираються* (Коцюб., I, 1955, 166).

ЗАМО́ВЛЕННЯ, я, *с.* 1. Доручення виготовити, виконати, підготувати або доставити що-небудь у певний, наперед визначений строк. *Староміський.. дістав замовлення на кових п'ятдесят чіпців і завдаток на матеріал* (Фр., III, 1950, 63); — *Ми хочемо дати вам замовлення — вишити нам тисячу сорочок* (Мик., II, 1957, 380); *Замовлення для сільського господарства — почесні замовлення, і їх промислові підприємства зобов'язані виконувати достроково* (Ком. Укр., 5, 1961, 8).

Робі́ти (виготовля́ти *і т. ін.***) на замо́влення** — робити (виготовляти і т. ін.) що-небудь, виконуючи

чиєсь доручення. *Валентина взялася переглядати журнали, які підібрала на її замовлення бібліотекарка* (Руд., Вітер.., 1958, 72).

2. *розм.* Замовлена річ. [Мартин *(сідає при верстаті):]* *І де тільки наш майстер подівся?.. Тут пильна робота, партії поприходять по замовлення — що я їм скажу?* (Фр., IX, 1952, 361).

ЗАМОВЛЯ́ННЯ, я, *с., етн.* 1. Дія за знач. **замовля́ти** 2. *У них* [слов'ян] *було немало відунів, або волхвів, які, за уявленнями слов'ян, уміли пророкувати майбутнє, лікувати хвороби замовляннями і т. д.* (Іст. УРСР, I, 1953, 47).

2. За марновірними уявленнями, магічні слова, вислови, що мають чаклунську силу і якими замовляють (у 2 знач.) кого-, що-небудь. *Російський учений Петров знайшов на Угорській Русі багату збірку апокрифічних молитов і замовлянь, зложених народною мовою і списаних ще в початку XVIII в., або коло 1707 р.* (Фр., XVI, 1955, 328); *Вп'ялася* [шептуха] *Лукії в плечі кістлявими пальцями, голосно проказувала замовляння* (Донч., III, 1956, 133); *Залишки найдавнішої магічної поезії зберігались довго у формі замовлянь* (Іст. укр. літ., I, 1954, 28).

ЗАМОВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАМО́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* замо́влять; *док.* 1. *перех.* Доручати комунебудь виготовити, виконати, підготувати або доставити що-небудь у певний, наперед визначений строк.— *Станете ви коней добувати..— ясно як день їм буде, нащо ви коней замовляєте* (Вовчок, Вибр., 1937, 106); *Шляхтичі й лицарі замовляли собі шоломи і шаблі* (Тулуб, Людоловп, I, 1957, 7); *Я завдалегідь повинен знати, що Ви поїдете, щоб замовити для Вас хату* (Коцюб., III, 1956, 437); *Баба Явдоха, буркочучи, сама віднесла шевцеві хромові заготовки й замовила дівчинці черевики* (Донч., IV, 1957, 186); // Просити принести які-небудь страви або напої в їдальні, ресторані і т. ін. *В ресторані замовляли пиво, морозиво, якусь воду, аби тільки сидіти тут у прохолоді й чекати вечора* (Ле, Міжгір'я, 1953, 14); *Капітан замовив кіш вина, щоби випити «на братерство» з новими товаришами* (Фр., VI, 1951, 387); // Домовлятися на телефонній станції про розмову з ким-небудь, хто перебуває в іншому населеному пункті. *Катя взяла трубку, викликала міжміську станцію і від імені першого секретаря райкому замовила Терноград* (Собко, Нам спокій.., 1959, 106).

2. *перех. і без додатка, етн.* Промовляти магічні слова, вислови, які, за марновірними уявленнями, маючи чаклунську силу, чинять вплив на кого-, що-небудь, лікують хвороби, загоюють рани і т. ін. *І ворожка ворожила, Пристріт замовляла, Талан-долю за три шаги З воску виливала* (Шевч., I, 1951, 283); *Тугар.. вибирався на лови, мов на війну, з запасом стріл і рогатин, зі слугами й запасами живності, навіть з досвідним знахарем, що вміє замовляти рани* (Фр., VI, 1951, 9); [Павло:] *Нема нудніші болісті, як зуби.* [Яким:] *І такі знахарі, що замовляють* (Кроп., II, 1958, 354); // *від чого.* Робити невразливим до якої-небудь загрози, небезпеки; відвертати від себе, від когось що-небудь. *От кулю замовлять хто вміє,— інше діло!.. Той — на гармати гайда сміло!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 130); *Кожний з.. гайдамацьких загонів мав свого ватажка чи отамана, прозивались вони ще й характерниками, бо замовляли од кулі* (Стор., I, 1957, 273); *Дід знав слово, як замовити ліс і від порубу, й від потрави* (Л. Янов., I, 1959, 346);

Замовля́ти (замо́вити) кров — припиняти кровотечу, застосовуючи замовляння (у 2 знач.).— *Чоловік ногу врубав..— так кров і цебенить! Уже ми й стару Хомиху кликали, щоб замовила кров* (Гр., II, 1963, 63).

◇ **Зу́би замовля́ти** *див.* **зуб.**

3. *неперех., заст., рідко.* Те саме, що **заговорювати** 1. *Чи стрівався він з простим чоловіком на вулиці — замовляв до нього його мовою, викав, їшов рядом, не боячись огудки* (Мирний, III, 1954, 190); *Як же мені до її доступитись, як замовити? Страшно!..* (Барв., Опов.., 1902, 85).

4. *тільки док., перех. і без додатка, розм., рідко.* Те саме, що **сказа́ти**. — *Костянтину Петровичу моє шанування! — любенько замовив Проценко* (Мирний, III, 1954, 296); *Антон поспішив замовити слово, що надійшов до неї попитати на відробіток насіння вівса* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 12).

Замо́вити [до́бре (прихи́льне)] **сло́во** (**слове́чко**) *за кого* — звернутися до когось із клопотанням про когонебудь. *Моє прохання до Вас: замовте за мене д. Ужанцеві прихильне слово* (Коцюб., III, 1956, 160); *Перед виконробом та кухарками замовив* [батько] *за неї словечко. Ліні аж незручно було за цю його непотрібну протекцію* (Гончар, Тронка, 1963, 264).

ЗАМОВЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.* Пас. до **замовля́ти** 1, 2.

ЗАМОВНИЙ, а, е. 1. Який роблять, виготовляють і т. ін. на замовлення. *Замовне видання. етн.* Прикм. до замо́ва. 2. *Стара щось шепоче слухняній юрбі Про слово замовне в нужді і журбі* (Пісні та романси.., II, 1956, 253); [Яремко:] *Знов прошепотів витязь слово своє замовне. І в ту ж мить вробився його кінь залізною танкою* [танком], *перейшов він ту річку завиграшки...* (Мокр., П'єси.., 1959, 109); // Магічний. *Щоб здолати Громобоя, треба викувати зброю, меч, що хиби не дав.. Хто ж скує той меч замовний?..* (Забіла, У.. світ, 1960, 150).

ЗАМО́ВНИК, а, ч. Те саме, що **замо́вець**. — *Я без авансу не працюю,— байдужим тоном сказав Мардарій Мардарійович, коли замовник підвівся од стола, щоб вийти* (Ю. Янов., I, 1954, 129).

ЗАМО́ВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **замо́вник**. *Кравчиха.., примруживши короткозорі очі, оглядала свою замовницю* (Добр., Тече річка.., 1961, 284).

ЗАМО́ВЧАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **замо́вчати**. *Я відчував його* [бригадира] *роль і значення в цих епізодах за прихованими деталями і замовчаними подробицями* (Смолич, III, 1959, 446).

ЗАМО́ВЧАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **замо́вчати**.

ЗАМО́ВЧАТИ *див.* **замо́вчувати**.

ЗАМОВЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док., розм.* Те саме, що **замо́вкнути** 1. *Настя замовкла. Замовчав і Якім. Дітвора собі притихла* (Мирний, IV, 1955, 92); *Трясило вланув і одразу померк очима й замовчав...* (Сос., I, 1957, 391).

ЗАМО́ВЧУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **замо́вчувати**. *Відповідальні завдання стоять перед дослідниками радянської літератури, які повинні вірно оцінити творчість несправедливо замовчуваних і забутих письменників* (Про багатство л-ри, 1959, 69).

ЗАМО́ВЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **замо́вчувати**. *Зі «старими» він старався порозумітися з допомогою підлещувань, замовчування їхніх помилок* (Фр., XVI, 1955, 121); *Об'єктивно оцінюючи художні досягнення минулого, партія застерігає проти зневажливого ставлення до цих досягнень, проти їх замовчування* (Ком. Укр., 12, 1963, 44).

ЗАМО́ВЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМО́ВЧАТИ**, чу, чиш, *док., перех.* З певною метою приховувати, обминати мовчанкою що-небудь, не розповідати, не згадувати про когось, щось. *Обов'язок комуністів не замовчувати слабостей свого руху, а відкрито критикувати їх, щоб скоріше і радикальніше позбутися їх* (Ленін, 31, 1951, 156); *Думаю, що занадто замовчувати і недого-*

ворювати те, що можна зовсім просто і щиро сказати, теж не слід (Л. Укр., V, 1956, 411); *Журнали зовсім замовчали книжку* (Коцюб., III, 1956, 389); [Б е р е ж н и й:] *Дайте я продивлюсь вашу доповідь. Хто так хоче замовчати мою роль?* (Мик., I, 1957, 388).

ЗАМО́ВЧУВАТИСЯ, уються, *недок.* Пас. до **замо́вчувати**. *Проза Шевченка, написана російською мовою, замовчувалась, приховувалась українськими націоналістами-лібералами* (Літ. газ., 21.VI 1951, 3).

ЗАМОГИ́ЛЬНИЙ, а, е. Глухий, похмурий (про голос). *Редактор надувся і замогильним голосом запевняв мене, що цензор викине конче статтю* (Коцюб., III, 1956, 179); *— Стала водокачка,— замогильним голосом повідомив в ходу Мазуркевич* (Гончар, Таврія, 1952, 411).

ЗАМО́ЖНЕНЬКИЙ, а, е. Досить заможний. *Старі були собі заможненькі хазяїни і, як повмирали, то поставили діткам чимало-таки худобоньки* (Стор., I, 1957, 43); *Часто горіли тоді не одні економії; а, буває й дядько заможненький— дивишся, все наче гаразд, а він тобі до бога димом пішов!..* (Кос., Новели, 1962, 31).

ЗАМО́ЖНЕНЬКО. Присл. до **замо́жненький.** *— Тим переселяцям, що заздалегідь перебрались.. морем, живеться гаразд: у них і землі-грунту чимало, і скотинка в, і живуть заможненько* (Морд., I, 1958, 83).

ЗАМО́ЖНИЙ, а, е. Який володіє значними матеріальними цінностями, має велике майно; багатий. *Був у нас чоловік, Степан Хоменко. Чоловік заможний; у його й хатина добра, і садочок, і пари три волів, і коні, і овечат трохи* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 30); *Вона хотіла б побачити свою дочку і щасливою і заможною* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 13); // Який характеризується достатком. *Партія переконала маси селянства в тому, що єдиним шляхом до заможного і культурного життя в шлях колективного ведення господарства на базі механізації землеробства* (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 20); // *у знач. ім.* **замо́жний** ного, ч.; **замо́жна**, ної, *ж.* Людина із значними достатками. *Він нарікав на долю, нарікав на бога, не то в заздрістю, не то з досадою дивився на кожного заможного* (Мирний, IV, 1955, 208); *Сюди* [в кафе] *щовечора сходились заможні, щоб похвалитися своїм новеньким капелюхом, модерного крою сукнею, останньої моди вачіскою* (Досв., Вибр., 1959, 393).

ЗАМО́ЖНІСТЬ, ності, *ж.* Достаток, багатство. *Заможність Чіпчина іноді розбуркувала заздрість Грицькову* (Мирний, I, 1949, 365); *Все тут* [у селі] *вражало достатком, заможністю* (Руд., Остання шабля, 1959, 85).

ЗАМОЖНІ́ТИ, ію, ієш, *недок.* Ставати заможним, заможнішим.

ЗАМО́ЖНО. Присл. до **замо́жний.** *Батько був добрий, і мати нічого.. Знали нас люди, жили ми заможно* (Щог., Поезії, 1958, 338); *Заможно і культурно живе колгоспне селянство* (Цюпа, Україна.., 1960, 103).

ЗАМО́К, мка, *ч.* 1. Укріплене житло феодала доби середньовіччя з оборонними, господарськими, культовими і т. ін. будівлями, звичайно оточене високим кам'яним муром з кількома вежами. *На високому зорбі стримить давній лицарський замок з баштою* (Н.-Лев., III, 1956, 311); *Вона* [скеля] *нагадувала середньовічний замок, похмуру кам'яницю, яка, вострішаючи догори, утворювала там щось подібне до вежі* (Гончар, III, 1959, 105); *Характерними прикладами феодальних дворів-замків є згадувані в літопису двори князя Володимира Святославича у Вілгороді, Вишгороді і Берестові* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 448); // Великий поміщицький будинок; палац. *Пан гуляв у себе в замку, У ярмі стогнали люди, І вдавалось, що довіку Все така неволя буде* (Л Укр., I, 1951, 380); *Старий упертий граф вирішив нікуди не йти з свого фамільного замка* (Гончар, III, 1959, 145).

◇ **Будува́ти надхма́рні за́мки** — плекати химерні, нездійсненні, відірвані від життя плани, надії.

2. *заст., рідко.* Тюремна будівля; тюрма. *Школи усякі.., святого владики хороми, пошта, потюремний* [тюремний] *замок,— батечки, яких то домів у ньому* [Харкові] *нема!* (Кв.-Осн., II, 1956, 308).

ЗА́МОК, мка́, *ч.* 1. Пристрій для замикання дверей у приміщеннях, дверцят шафи, скрині, шухляд і т. ін. *Скриня Макушина відчинена, розбитий замок лежить біля неї на долівці, а над скринею стоїть.. Левко!* (Кв.-Осн., II, 1956, 259); *Сторож брязнув ключами, одмикаючи важкий ядоровий замок* (Н.-Лев., II, 1956, 268).

На замо́к бра́ти (взя́ти) — замикати (двері і т. ін.). *Двері веранди, які вона сама брала на замок, тепер були розчиненими навстіж* (Коз., Сальвія, 1959, 43); **На замку́ бу́ти:** а) бути замкненим; б) бути недоступним для ворогів, добре охоронятися. *Кордон наш — на замку!* (Бичко, Сійся.., 1959, 186); **Під замко́м бу́ти (перебува́ти, лежа́ти** *і т. ін.*): а) зберігатися замкненим (про цінності, харчові продукти і т. ін.). *Хліб під замком,— скнарість така!* (Барв., Опов.., 1902, 93); *Софія скоріш кинулась умиватись, причісуватись, ..добула свої персні та браслети, що вже давно лежали під замком* (Л. Укр., III, 1952, 540); б) бути замкненим у якому-небудь приміщенні, ув'язненим. **Під замо́к хова́ти (кла́сти** *і т. ін.*) — поміщати щось куди-небудь, замикаючи. *Як він забувся, що його жінка все ховав під замок?* (Стельмах, I, 1962, 115); **Під (за) трьома́ (сімома́** *і т. ін.*) **замка́ми держа́ти (трима́ти** *і т. ін.*): а) зберігати старанно замкненим, надійно захованим (цінності, харчові продукти і т. ін.); б) тримати ув'язненим, надійно охороняючи. *Він* [пар] *їх триматиме в полоні під трьома замками* (Донч., VI, 1957, 79).

2. Застібка в намисті, браслеті; // Довга металева або пластмасова застібка для одягу, а також папок, портфелів і т. ін

3. У деяких видах вогнепальної зброї — пристрій, призначений для здійснення пострілу. *Спокійно оглянув* [Нячко] *замок зброї, повкладав нові патрони* (Фр., VI, 1951, 303); *Важко клацнув замок гармати* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 196); *У XVI ст. з'явилися.. рушниці з кремінним ударним замком* (Іст. середніх віків, 1955, 198).

4. *техн.* Пристрій для з'єднання рухомих частин механізму, машини і т. ін. *Причіп косарки має замок-запобіжник* (Механ. і електриф.., 1953, 138).

5. З'єднані певним способом колоди, дерев'яні бруски. *Перегнивші замки колись добре рубленої хати порозмикалися, стіни почали вивалюватись* (Мирний, IV, 1955, 332).

6. *архт.* Центральний камінь арки. *Замок — самий верхній середній клинуватий камінь склепіння або арки* (Архіт. Рад. Укр., 8, 1939, 40).

ЗАМОКА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **замока́ти.**

ЗАМОКА́ТИ, а́ю, *недок.*, **ЗАМО́КНУТИ** і **ЗАМОКТИ**, кне; *мин. ч.* замо́к, кла, кло; *док.* 1. Вбираючи в себе воду, вологу, ставати мокрим, вогким; намокати. *Накрив Іван хату солом'яними кулями, щоб від дощу не замокала* (Шиян, Іван — мужицький син, 1959, 37); *Вносити вапняні добрива весною не доцільно, бо вивезені взимку на поле вони замокають і їх не можна рівномірно розсіяти* (Хліборіб Укр., 7, 1964, 16); *У видолинках трава полягла, замокла* (Горд., II, 1959, 327); *Замокли сухарі, і цукор одмокрів* (Рильський, I, 1960, 230).

2. *тільки док.* Набрякнути від води, вологи (про дерев'яні предмети, що розсохлись), набираючи по-

переднього об'єму. *Загнав* [Василь] *кобилу в возом у болото, щоб колесо замокло* (Григ., Вибр., 1959, 109); *— Що ти все носиш і носиш воду? — Я в діжку наливаю, щоб замокла..,— відповіла дівчина* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 199).

ЗАМО́КЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **замо́кнути**, **замо́кти**. *Тарас не втрачає надії. Він поклав на сонці замоклі сірники і уперто чекав* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 146).

ЗАМО́КНУТИ *див.* **замока́ти**.

ЗАМО́КТИ *див.* **замока́ти**.

ЗАМОЛИ́ТИ *див.* **замо́лювати**.

ЗАМОЛИ́ТИСЯ, молю́ся, мо́лишся, *док., рідко.* 1. Почати молитися. *Катря опустилась навколішки й замолилася вголос* (Мирний, IV, 1955, 298).

2. *перен.* Почати пристрасно благати про що-небудь. *— Тимофію-брате! прости мене! — замолився він до Жука: — я більше не буду* (Мирний, I, 1954, 334).

ЗАМОЛО́ДИЙ, á, é, *розм.* Молодший, ніж потрібно. *— А скільки їй літ? — знов перебила пані.— От, може, вже в з шістнадцять...— Трохи замолода,— сказала пані* (Л. Укр., III, 1952, 646); *— Файні хлопці,— вауважує один, дивлячись услід офіцерам.— Замолоді тільки* (Гончар, III, 1959, 34).

ЗАМОЛОДІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* Стати молодшим; помолодшати

ЗА́МОЛОДУ, *присл.* За молодих літ, у молоді роки. *— Не дивись, що я тепер така стала,— постаріла, понікчемніла; а замолоду була красива, швидка, весела... і на язик востра* (Мирний, III, 1954, 162); [Н е о ф і т - р а б:] *До чого я дожився! Лихо тяжке! Жебрущим дідом замолоду став!.* (Л. Укр., II, 1951, 230); *Гаркуша замолоду в Січі козакував* (Кочура, Зол. грамота, 1962, 40); *Хлопці-брати порозходились із дому: старший, Пилип, у прийми пристав, а Федь замолоду в місті на заводі* (Головко, II, 1957, 190).

ЗА́МОЛОТ, у, *ч., заст., розм.* Плата за молотіння. *— Може, пошле милосердний що горлата ненажера* [молотарка] *втомиться, як і косарка, тоді ще трохи замолотом придбаємо..,— казали одрадяни* (Мирний, IV, 1955, 248); *Її* [Дарини] *іще неторкнута молодість в думках соромливо горнулася до бідного Мирона Величка, який жив на поденщині в косовиці і замолоту* (Стельмах, I, 1962, 320).

ЗАМОЛО́ТИ, мелю́, ме́леш, *док.* 1. Почати молоти, розтирати зерно, перетворюючи його на борошно. *Млин замолов* (Сл. Гр.).

2. *чим, розм.* Почати махати. *Собача замолотило хвостиком, підбігло й почало тертися коло ніг* (Вас., I, 1959, 341); *Гнідко, вивернувшись на траві, наміряється перекинутись; хитнеться з боку на спину, підніме ноги вгору, замете ними та й упаде на бік* (Мирний, IV, 1955, 318).

3. *перев. у сполуч. із сл.* я з и к о м, *зневажл.* Почати швидко говорити про що-небудь, не варте уваги. *— Я вже так здаю, так здаю про ваше добро, що й господи! — замолов язиком Юруш* (Н.-Лев., III, 1956, 296); [С е м е н:] *Ну, замолов* [Іван]! *Починай-бо пісні!* (Кроп., I, 1958, 80).

ЗАМОЛОТИ́ТИ *див.* **замоло́чувати**.

ЗАМОЛО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМОЛОТИ́ТИ**, очу́, о́тиш, *док., перех.* 1. *розм.* Заробляти молотінням. *Оповідач казав далі: — Так і я: що замолочу, все додому несу* (Барв., Опов.., 1902, 321); *Може-таки хлопці її — Василь з Гришкою — замолотять восени хоч пуд який проса на кашу?* (Кос., Новели, 1962, 158).

2. *тільки док.* Почати молотити, вибивати зерно з колосся.

3. *тільки док., розм.* Почати бити кого-небудь у щось, завдавати сильних і частих ударів. *Його важкі кулаки замолотили Юру по плечах і по голові* (Смолич, II, 1958, 63); *— Малушо! Малушо! — голосніше крикнув Добриня і ще дужче, обома руками, замолотив у двері* (Скл., Святослав, 1959, 464).

ЗАМОЛЮВА́ТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАМОЛИ́ТИ**, олю́, о́лиш, *док., перех.* 1. *перев. у сполуч. із сл.* г р і х и. Довгими молитвами спокутувати свої гріхи. *Молода, небесної краси черниця у пустелі десь замолює свої гріхи* (Кач., II, 1958, 22); [С т е п а н и д а:] *А скільки ми тратимось задля бога і на оливу, і на свічі?.. Хоч би й були які гріхи, то вже ми їх замолили...* (Кроп., I, 1958, 125); // *перен., розм.* Старанною роботою, добрими вчинками і т. ін. спокутувати свою провину. *Працював* [Веренчук] *у колгоспі справно, замолював гріхи* (Жур., Звич. турботи, 1960, 214).

2. *тільки док., перен., рідко* Почати пристрасно благати про що-небудь; замолитися (у 2 знач.). *— Одарко, голубко моя! — замолила Пріська.— Сам господь тобі заплате* [заплатить] *тим добром, що ти для нас робиш* (Мирний, III, 1954, 31)

ЗАМОЛЮВА́ТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **замо́лювати 1**.

ЗАМО́Р, у, *ч., риб.* Масова загибель риби внаслідок нестачі кисню або появи отруйних речовин у воді. *В боротьбі з заморами риби велика роль належить водній, санітарній та рибній інспекціям* (Рад. Укр., 18.II 1964, 2).

ЗАМОРГА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* 1. Почати моргати, швидко кліпати очима. *Він і не знав, куди йому очі діти: заморгав, поблід* (Кв.-Осн., II, 1956, 418); *Обидва старики влякано заморгали й відступили назад* (Донч., III, 1956, 50); *Пувичка остовпів і заморгав очима* (Мик., Повісті.., 1956, 80); // Почати рухати бровами, вусами. [Д р у ж к и н:] *Ми не криві, ми не горбаті, Умієм танцювати, Ударимо підківками, Заморгаєм брівоньками* (Кроп.., II, 1958, 109); // Почати раз у раз здригатися (про брови, вуса). *Закліпали від нетерплячки п'яні очі, заморгали вуса, затремтіли руки* (Ірчан, II, 1958, 32).

2. Кліпанням очей, порухом брів почати подавати кому-небудь якісь знаки. *Іван.. думав, що найкраще скаже кум Бондаришин, і всі у вводі заморгали на нього* (Коцюб., II, 1955, 390).

3. *перен.* Почати блимати, світитися нерівним світлом, яке то з'являється, то зникає. *Згадай мене, милий, вечором весною, як лиш заморгають зорі із небес!* (У. Кравч., Вибр., 1958, 39); *Знадвору пропхнув голову у вікно Гриць Кучерявий і так тюкнув у хату, аж каганець світлом заморгав* (Коал., Сонце.., 1957, 41).

ЗАМОРДА́ТИ *див.* **замордува́ти** [2].

ЗАМОРДО́ВАНИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **замордува́ти** [1]. *Ми далі до схилку, ближче — аж то лежать люди... неживі... замордовані* (Вовчок, VI, 1956, 310); *Ненависть панства* [до українського народу], *під'юджуваного вуйтами, була безмежною. Забитих і люто замордованих було стільки, що збезлюдніли цілі області* (Довж., III, 1960, 78); *Замордований такою роботою, вийдеш в кошари і аж водить тебе...* (Гончар, Тронка, 1963, 58); *Іноді він, усім на диво, купував запаршивілі, замордовані «хабети», водив їх на сіні од роси ранкові і вечірні трави, натирав якимись брунатними наварами віллю.., і коні ставали зміями* (Стельмах, Хліб.., 1959, 73); // *у знач. ім.* **замордо́вані**, них, *мн.* Ті, хто були замучені на смерть, загинули від катувань. *Орлюк оглянув своїх гостей, руїни навколо й величину далечінь Задніпров'я.— Так! Мені дуже жаль! Жаль мені вбитих, замордованих, жаль кожної вдови, сироти, жаль кожну хатину, кожну потолочену ниву, кожне*

зруйноване місто (Довж., I, 1958, 345); // **замордо́вано**, *безос. присудк. сл. Наприкінці осені 1919 року в київській контррозвідці «добровольчої армії» генерала Денікіна замордовано юного комунара-поета Василя Чумака* (Еллан, II, 1958, 103).

ЗАМОРДО́ВАНИЙ [2], а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **замордува́ти** [2]. *Вводити коня потрібно замордованим поводом або загнузданим і з опущеною головою, щоб він не вдарився об перекладину над дверима вагона* (Конярство, 1957, 209).

ЗАМОРДО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМОРДУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Мордуванням, тортурами доводити до загибелі, смерті; замучувати на смерть. *Те, що було, усі знаємо: гетьмана Косинського в Бресті живого замурували вгуїти в Августинському кляшторі; у Варшаві Наливайка спалили у мідному бику; з Остряниці жили витягли; з Полуруса живого зідрали шкуру і тисячі ще других замордували лютими муками...* (Стор., I, 1957, 358); — *Сеї ночі тут замордували матір з немовлям* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 467); // Доводити кого-небудь до повної знемоги, примушувати страждати від чогось. *А якщо не пройде* [дочка] *по конкурсу? Батько розгорне баталію, пустить в хід грозьбу і лестощі, секретарок допитками замордує* (Гончар, Тронка, 1963, 182).

ЗАМОРДО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАМОРДУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.*, *рідко.* 1. Доходити до повної знемоги; замучуватися. — *Ти за ним не наживешся, а краси своєї збавиш, замордувшся* (Барв., Опов.., 1902, 86).

2. *тільки недок.* Пас. до **замордо́вувати**.

ЗАМОРДУВА́ТИ [1] *див.* **замордо́вувати**.

ЗАМОРДУВА́ТИ [2], у́ю, у́єш і **ЗАМОРДА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, *перех.*, *діал.* Надягти на морду коня повід. *Один з козачих старшин не витримав у сідлі, замордував коня й потім потяг його нагаєм* (Ле, Україна, 1940, 44); * Образно. [К и р и л о:] *Як сяду було на неї* [відьму], *та замордаю, та як почну хвайдою маніжити, аж мило з неї клубками котиться!..* (Кроп., II, 1958, 11).

ЗАМОРДУВА́ТИСЯ *див.* **замордо́вуватися**.

ЗАМО́РЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **заморі́ти** [1].

2. *у знач. прикм.* Виснажений, знесилений під праці, голоду, втоми. *Батько був сухий, худий, заморений; прийде було додому — та й зляже* (Мирний, III, 1954, 162); *Він було ляється в громаді: — Ех ви, заморені, захарчовані! Куди вам заступитися за громаду, коли у вас в жилах юшка з картоплі* (Коцюб., I, 1955, 299); *Грози йшли і серце підганяли, веселів заморений бідак...* (Сос., I, 1957, 116); // Який втомився; втомлений. *Іде чумак заморений, Курою покритий; Іде шляхом-Савайдаком Помимо рокити* (Щог., Поезії, 1958, 434).

ЗАМОРИ́ТИ [1] *див.* **замо́рювати**.

ЗАМОРИ́ТИ [2], морю́, мо́риш, *док.*, *спец.* Пофарбувати морилкою.

ЗАМОРИ́ТИСЯ *див.* **замо́рюватися**.

ЗАМОРО́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заморо́зити**. *Будуються нові консервні і овочесушильні заводи, а також збільшується виробництво заморожених овочів та фруктів* (Овоч., 1956, 7); *Саме тим часом старчиха знеможена, Що вже не здужа й тужить, Посеред улиці, вся заморожена, Тілом невкритим дрижить* (Граб., I, 1959, 607); *Бугров роззувся, відтер снігом заморожені ноги* (Мик., II, 1957, 276); *Якісь примарні долітають звуки Крізь шиби заморожені...* (Рильський, II, 1960, 204).

ЗАМОРО́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заморо́жувати**. *При заморожуванні хімічний склад плодів і ягід майже не змінюється, зберігається їх природне забарвлення, аромат і вітамінозна активність* (Укр. страви, 1957, 298); *Ради повинні.. здійснювати дійовий контроль за правильним витрачанням коштів і матеріалів, не допускаючи їх розпорошення і заморожування* (Рад. Укр., 25.I 1957, 1).

ЗАМОРО́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМОРО́ЗИТИ**, о́жу, о́зиш, *док.*, *перех.* 1. Сильно охолоджуючи, доводити до замерзання (у 1 знач.). *Коли заморожували воду в досить товстих закритих чавунних бомбах, то ці бомби розривалися* (Фізика, II, 1957, 45); // *безос. За ніч калюжі заморозило, і тонка крига смачно похрускувала під полозами, немов горіхова шкаралупа* [шкаралупа] (Донч., VI, 1957, 223); // *розм.* Дуже охолоджуючи, примушувати мерзнути. *Легесенький вітрець, що дідів повітря крізь одяг, просто заморожував* (Трубл., I, 1955, 49); — *Іване, ти не заморозиш дитини? — до діда й Максима поволі в святешній, підперезаній крайкою запасці підходить баба Ганна* (Стельмах, I, 1962, 232).

◇ **Заморо́жувати, заморо́зити** [всю] **кров** [у жи́лах] *кому, в кого* — викликати в кого-небудь почуття жаху, великий переляк. *Все більше і більше впевнялася* [Параскіца], *що люди не помиляються, що вона відьма — і ця свідомість заморожувала кров у неї* (Коцюб., I, 1955, 280); *Мертва душа гляне в очі марою, в жилах мені заморозить всю кров* (Л. Укр., I, 1951, 250).

2. *перен.* Спинятн розвиток, вияв чого-небудь. *Католицизм Польщу примушував орієнтуватись тільки на Захід — і цим заморожував її і не давав їй розквітати* (Гнч., III, 1957, 514); // Позбавляти природної жвавості; робити застиглим, нерухомим. *Хоче* [Марко] *й не може посміхнутися: хвилювання заморозило його обличчя, лише кров шаленими коліщатами розкручується під скронями, і вони починають спухати* (Стельмах, Правда.., 1961, 29).

3. *перен., розм.* Тримати що-небудь невикористаним, липати без застосування. *Заморожувати кошти.*

4. *розм.* Обезболювати яку-небудь частину тіла дією наркозу.— *Відпльовую кров та лаюсь — чого, мовляв, не заморозили* [зуб]*..? А вона: пробачте, забула захопити те, чим заморожують, зараз поїду, миттю привезу* (Гончар, Тронка, 1963, 67).

ЗАМОРО́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **заморо́жувати**.

ЗАМОРО́ЗИТИ *див.* **заморо́жувати**.

ЗА́МОРОЗКИ, ів, *мн.* (*одн.* **за́морозок**, зку, *ч.*). Незначні ранкові (нічні) морози, що бувають навесні або восени. *Сумно й серед лісу: вітри-суховії оголили його рясні віти, а ранні заморозки пожовтили та почервонили лист зелений* (Мирний, III, 1954, 255); *Все меншали дні, холоднішали ночі.. Сиві заморозки на світанні, подуви північних вітрів нагадували.. про невідворотне наближення зими* (Гончар, II, 1959, 370).

ЗА́МОРОЗОК *див.* **за́морозки**.

ЗА́МОРОЗЬ, і, *ж.*, *розм.*, *рідко.* 1. Те саме, що **па́морозь**. *Ми зранку, Ще й заморозь не відійшла, В дворі пшеницю-мар'янку До сійби ладили* (Фр., X, 1954, 336); *Ранками аж біло ставало від заморозі* (Крот., Спни.., 1948, 41); // Сніг, що з'являється на віконному склі під час сильних морозів. *Дивиться в поле* [Палажка], *через царину, прохухавши заморозь на склі* (Барв., Опов.., 1902, 167).

2. Те саме, що **за́морозок**. *Легенька заморозь бадьорила людей* (Ле, Міжгір'я, 1953, 100).

ЗАМОРО́КА, и, *ж.* 1. *розм.* Те саме, що **моро́ка**; клопіт. *Видумали люди піщаний годинник.. Недорогий і дуже простий такий годинник, але й з ним чимало мороки,— раз у раз треба назирати за ним* (Коцюб.,

III, 1956, 7); // *перен.* Про того, хто завдає великого клопоту і т. ін. [К о н о н:] *Ах ти ж, чарівнице, замороко моя, щебетухо! (обійма її і цілує)* (Кроп., II, 1958, 503); *Це не людина, цей Боровик, а якась світова заморока. З лікарні тікає — не втримаєш — в санітарами єдиний фронт організував, вони за нього горою стоять* (Собко, Справа.., 1959, 284).

2. *діал.* Задушливі випари. *Сонечко стояло вже серед неба і пекло немилосердно, піднімаючи жарою густу, вонючу замороку нафтову понад Бориславом* (Фр., V, 1951, 376).

ЗАМОРО́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **заморо́чити**. *Знати її по лиці, що втомлена, вимучена клопотом, заморочена злиднями* (Л. Укр., IV, 1954, 213); *Заморочений своїми антенами, сусідськими примусами та технічними журналами, Віталій досі мало такі речі* [дівочу красу] *й помічав* (Гончар, Тронка, 1963, 39); — *От нате та полічіть* [гроші], *бо в мене голова заморочена: я вже нездатна й гаразд полічити* (Н.-Лев., IV, 1956, 301); — *Ти, злодію, мою всю працю забрав! — ревів заморочений лемко* (Ков., Тв., 1958, 59); // **заморо́чено**, *безос. присудк. сл.* [З і н ь к а:] *Заморочено мене, задурено! Одне бачу, що пропаща я навік!..* (Кроп., II, 1958, 33).

2. *діал.* Запаморочений. *Рудники розбіглися по бічних штольнях і знайшли Олексу в однім хіднику, наповненім нездоровими газами, уже замороченого* (Ков., Світ.., 1960, 29).

ЗАМОРО́ЧИТИ *див.* **заморо́чувати**.

ЗАМОРО́ЧИТИСЯ *див.* **заморо́чуватися**.

ЗАМОРО́ЧЛИВИЙ, а, е. Пов'язаний із заморокою (у 1 знач.); морочливий, клопітний. *Заморочлива справа;* // Заплутаний, складний. *По кутках* [у художній школі] *— витончені скульптурні портрети римських та давньогрецьких богів і богинь, на підлозі — витерті килими, а на стелі — заморочливі візерунки* (Збан., Сеспель, 1961, 161).

ЗАМОРО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМОРОЧИТИ**, чу, чиш, *док., перех.* Позбавляти кого-небудь здатності правильно, розумно діяти, думати, сприймати що-небудь; морочити. *Не знаю, як воно так трапилось: чи я забула, чи мені памороки одбило, чи ярмарок заморочив мене* (Н.-Лев., III, 1956, 284); *Старий побут, сімейне безладдя, хатня залежність будь-кого може заморочити* (Горд., II, 1959, 241); // Дурити, обманювати. [Т р о х и м:] *Я не хочу ні собі, ні другій людині світ зав'язувать і вас не хочу заморочувать, я хочу прожить вік правдою* (Кроп., IV, 1960, 202); // Викликаючи почуття кохання, примушувати кого-небудь втратити здоровий глузд, здатність розумно діяти й мислити. *Дівчинонька козаченька та й заморочила* (Чуб., V, 1874, 1207).

◇ **Заморо́чувати (заморо́чити) го́лову (па́мороки)** *кому* — те саме, що **Го́лову закру́чувати** (*див.* **голова́**). [П и с а р:] *Тут статистика ввесім голову заморочила* (К.-Карий, I, 1960, 37); — *Та в чому ж справа? — не витримав я.— Заморочив отой твій Чепур голову дівчині. Не до науки їй* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 311).

ЗАМОРОЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАМОРО́ЧИТИСЯ**, чуся, чишся, *док.* Через турботи, клопіт втрачати здатність правильно, розумно діяти, думати, сприймати що-небудь. [О л е с я:] *Несила моя згорнути їх* [думки] *докупи, через те щоразу все гірш налягають вони на душу. Коли б змогла заразом обміркувати їх — не заморочувалася б до внесилення...* (Кроп., II, 1958, 266); *Ще важчі думки обсіли Даринці голову. Геть зовсім заморочилась дівчина* (Вирган, В розп. літа, 1959, 258); // *тільки док., у сполуч. із сл.* г о л о в а. Запаморочитися. *Голова моя заморочилась; зелений ліс закрутився в очах; щось загуло, зашуміло в вухах, і сам я не пам'ятав, що діялося зо мною* (Н.-Лев., I, 1956, 68).

ЗАМО́РСЬКИЙ, а, е. 1. Який знаходиться, живе або відбувається за морем. *І хотів би Сашко, звичайно, бути моряком далекого плавання — щоб плавати доброю посудиною в заморські краї, по морях і океанах цілого світу* (Смолич, V, 1959, 26); *Не вкриють неба хмари, не задзвенять мечі і палаші, не переплавлять крові на долари заморські бізнесмени-торгаші* (Гонч., Вибр., 1959, 232); *Заморська подорож;* // Прибулий або привезений з-за моря. *Заморський гість з приховану цікавістю поглядає на розписні стіни і стелі* (Ів., Таємниця, 1959, 174); [К н я з ь:] *З далеких Сторін, із Греції, з-за моря їдуть Купці до нас, з Венеції, з Моравії, Заморські скарби і достатки йдуть На Русь...* (Фр., IX, 1952, 217); // *заст.* Взагалі чужоземний. *В обід пили заморські вина, Не можна всіх їх розказать* (Котл., I, 1952, 174); *Софіївка — це діброви, луки, переліски; це озера, квітники, скелі з гротами, водограї і водоспади, заморські рослини* (Смолич, II, 1958, 11).

2. *заст., нар.-поет.* Незвичайний, дивовижний. *Усі ж то позадирали голови і дивляться, як пан Забрьоха, мов птах який заморський, летить попід небесами* (Кв.-Осн., II, 1956, 201).

ЗАМО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАМОРИ́ТИ**, морю́, мо́риш, *док., перех.* 1. Доводити до загибелі, смерті (голодом, роботою і т. ін.). *Він і прийшов немощний, та таки себе не поберігав: не слухав нікого .. і заморив себе зовсім* (Кв.-Осн., II, 1956, 100); — *Що ж, на твою думку, треба чекати, поки вони* [пани] *нас голодом заморять?* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 428); // *спец.* Умертвляти. *Найкраще живих ссавців, призначених для виготовлення чучел, заморювати ефіром або хлороформом* (Вигот. чучел.., 1956, 34).

Заморити на смерть — довести до загибелі, смерті. — *А, так ти така, погана Лисице! — скрикнув Вовчик. — Хочеш мене роботою і голодом на смерть заморити, а сама всю страву пожерла!* (Фр., IV, 1950, 85).

◇ **Заморити черв'яка́** (*рідше* **гробачка́**) — трохи вгамувати голод. *Заморивши черв'яка, козацтво запалило люльки і повело розмову* (Стор., I, 1957, 393); [Д о р о ш:] *Сідай лиш отут поруч, поговоримо та гробачка заморимо та й рушимо далі* (Кроп., V, 1959, 282); *Тимко стояв осторонь за дверима. В нього зовсім не було чим заморити черв'яка. А їсти так хотілося...* (Цюпа, Грози.., 1961, 121).

2. *розм.* Те саме, що **утомлювати**. [Ш а п і г а:] *Ах ви ж... комсомолія! Ну, добре ж, творіть, будуйте.. Тільки ж ви нас, стариків, не дуже заморюйте...* (Мик., I, 1957, 215).

ЗАМО́РЮВАТИСЯ, ююся, ю́єшся, *недок.*, **ЗАМОРИ́ТИСЯ**, орю́ся, о́ришся, *док.* 1. *розм.* Те саме, що **утомлюватися**. *Аби було хоч трохи вільного часу, аби людина не заморювалася до перетоми* (Коцюб., III, 1956, 188); *Годинник раз за разом одбивав все пізнішу добу. Ясочка, заморившись, не вставав од столу* (Вас., I, 1959, 353); *Стьопа розлив воду по цеберках. Тоді відступив набік, бо заморився* (Головко, I, 1957, 184).

2. *тільки недок.* Пас. до **замо́рювати** 1.

ЗАМО́Р'Я, я, *с., рідко.* Земля за морем, заморський край.

ЗАМОСТИ́ТИ *див.* **замо́щувати**.

ЗАМО́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **замота́ти**[1] 1, 2. *Кузьмін уже був на ногах — в акуратно замотаних солдатських обмотках, в підперезаній широким поясом сатиновій сорочці* (Збан., Сеспель, 1961, 49); *За хвилину надбігла Марійка, так замотана здоровою хусткою, що самий острий червоний носик визирав на світ божий* (Коцюб., I, 1955, 131); *Обличчя його все ще було*

забинтоване; замотана в бинти рука висіла на перев'язі (Сміл., Сашко, 1957, 46).

ЗАМОТА́ТИ [1] *див.* **замо́тувати.**

ЗАМОТА́ТИ [2], а́ю, а́єш, *док., чим.* Почати мотати чим-небудь, рухати з боку на бік, згори вниз. — *Бодай той подавився, хто таку мудрацію мені втяв!..— замотав руками наш Пістряк* (Кв.-Осн., II, 1956, 163); *Люди обжалились. Заскрипіли вози, замотали головами крутороги, здержуючи з гори високі, мов хати, гури, наладновані золотими снопами* (Коцюб., I, 1955, 119); — *Що ти говориш, дитино! — захвилювалася мати, влякано замотала головою, щоб Гнат не гнівив батька* (Стельмах, II, 1962, 344).

ЗАМОТА́ТИСЯ [1] *див.* **замо́туватися.**

ЗАМОТА́ТИСЯ [2], а́юся, а́єшся, *док.* 1. Почати мотатися, рухатися з боку на бік, згори вниз. *Шпигонув* [Василь] *ножиком у .. край хвоста* [ящірки], *гострий його кінчик замотався-затіпався* (Мирний, IV, 1955, 17).

2. *перен., розм.* Те саме, що **заклопота́тися** 1. *Негаразд відкладати твою «Світову річ» на великдень — тепер кращий сезон, а тоді дехто розʼїдеться, дехто в любителів замотається, то ще й знов промажуть справу* (Л. Укр., V, 1956, 222);— *Незручно вийшло, замоталися, засмикались в тім вікном, забули про дідуся-професора* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 223).

ЗАМОТИЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док., діал.* Замахати. *На очеретину вершник привʼязав ганчірку, підніс догори й замотиляв над головою* (Панч, Гомон України, 1954, 238).

ЗАМО́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМОТА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. *що.* Мотаючи, накручувати на що-небудь, обвивати навколо чогось. *Дарка. почала вити віночка на зелені, замотуючи на ній квітки й зілля просто стеблами без ниток* (Л. Укр., III, 1952, 653); *Показавши, як треба замотувати онучі, Горпина помастила матерті місця* [на ногах] *смальцем, .. гості обулися, всі рушили далі* (Ю. Янов., Мир, 1956, 146); *М'яке, тепле волосся роздратувало Гната. Він уяв пасмо волосся, замотав його на руку й сіпнув. Олександра дико скрикнула* (Коцюб., I, 1955, 29); *Сінешні двері відчинилися, і на порозі стала Катерина. Вона голкою сколола пазуху сорочки й замотала на ній нитку* (Чорн., Потік.., 1956, 4).

◇ **Замота́ти** [собі] **на вус** — те саме, що **Намота́ти** [собі] **на вус** (*див.* **ву́с**а).

2. *кого, що.* Загортати, закутувати у що-небудь, чимсь. *Арсен поспіхом замотує у якусь шматину лисицю* (Мороз, П'єса, 1959, 330); *Семен Трохимович кладе на сани кожух, щоб ним замотати ноги* (Грим., Син.., 1950, 149); // Обвивати полотном, бинтом, марлею і т. ін. [Запорожець:] *А тепер порохом та землею забивай мерщій виразку та замотуй тугіше повивачем* (Стар., Облога.., 1961, 51); *Все тісніше замотував* [лікар] *гарячі боцманові груди білою ватою й марлею* (Кучер, Голод, 1961, 133).

3. *тільки док., перев. із сл.* г р о ш і, *вульг.* Привласнити. [Бурлака:] *Він багато грошей замотав, а ви мовчите, кожний про себе дбав, а за громадське байдуже* (К.-Карий, I, 1960, 51); *Хоч був* [Мирон] *неграмотний, та.. ні разу він не помилився і ніколи чужої копійки не замотав* (Григ., Вибр., 1959, 220).

ЗАМО́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАМОТА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* 1. Накручуватися на що-небудь, обвиватися навколо чогось. — *В взвинт замотався отаманний восьминіг* (Збан., Мор. чайка, 1959, 180); // Заплутуватися. *Тихенько забриніла павутина; чорна муха замоталася в ту сітку, стала сіпатись, пищать* (Фр., XI, 1952, 198).

2. Загортатися, закутуватися у що-небудь, чимсь. *Замотуються в довгі кожухи вартові дружинники на галицьких кріпосних вежах* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 65); *Еней в перею замотався, на задвірку хропти уклався* (Котл., I, 1952, 206); — *Звідки ж ви самі, молодичко? — нарешті вимовила вона.— І нащо ви по-татарському замоталися?* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 324).

ЗАМО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **замочи́ти.** *Помічники витерли дуло щіткою, замоченою в милі, всипали у задню, вужчу частину гармати мішечок пороху* (Оп., Іду.., 1958, 618); *Ферментація полягав в тому, що замочене насіння зсипають у купи і за рахунок самозогрівання доводять температуру до 18—22°* (Ол. та ефір. культ., 1956, 274).

ЗАМОЧИ́ТИ *див.* **замо́чувати.**

ЗАМОЧИ́ТИСЯ *див.* **замо́чуватися.**

ЗАМО́ЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до **замо́к.** *Він поставив чемоданчик на стіл і відсунув петельку замочка* (Смолич, Світанок.., 1953, 171).

ЗАМО́ЧУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для замочування. *Замочувальний чан.*

ЗАМО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **замо́чувати** 2. *Механізоване збирання льону прискорює початок обмолоту, розстилання та замочування соломки* (Техн. культ., 1956, 76).

ЗАМО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМОЧИ́ТИ,** очу́, о́чиш, *док., перех.* 1. *перев. док.* Робити мокрим, вологим. *Марина дужче загорнулась у свій платок і пішла, обминаючи невеличкі калюжки, боячись замочити свої ноги в драних черевиках* (Гр., I, 1963, 264); *Один по одному суворовці стрибають у воду. Обережно, щоб не замочити клуночка з одежею, вони пливуть на той бік* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 145); *Замочила хустиночку, Дрібні сльози витираючи: Ох, і видивила свої карі очі, Тебе, серце, виглядаючи* (Укр.. лір. пісні, 1958, 265).

2. *що.* На деякий час занурювати у воду (розчин) або заливати водою (розчином) що-небудь з певною метою. *Квашену капусту перебирають і віджимають сік. Якщо капуста має зайву кислотність, її промивають два-три рази в холодній воді.. або ж замочують на 1—2 год.* (Укр. страви, 1957, 187); *За три-чотири дні до сівби ланка замочила насіння* (Нові спос. вирощ.. буряків, 1956, 124).

ЗАМО́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАМОЧИ́ТИСЯ,** очу́ся, о́чишся, *док.* 1. *тільки док., розм.* Стати мокрим, замочити на собі одяг. *Коло води ходивши, не можна, щоб не замочиться* (Номис, 1864, № 5997); *Через річку брела — да й замочилася; Зайшла до сестри — пересушилася* (Чуб., V, 1874, 107); — *Та скакай сміливо! Як трохи замочишся, то висохнеш,— сміявся Михалчевський з другого берега* (Н.-Лев., II, 1956, 139).

2. *тільки недок.* Пас. до **замо́чувати** 2.

ЗАМО́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **замости́ти.** *На замощеній каменем пристані стояв чоловік із великим букетом квітів* (Трубл., Мандр., 1938, 150); *Заробітку шукавши по Москві, сновигав Омелько по замощених колодами та дошками столичних вулицях* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 523).

ЗАМО́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **замости́ти.**

ЗАМО́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **замо́щувати.**

ЗАМО́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМОСТИ́ТИ,** ощу́, о́стиш, *док., перех.* Вистилати, покривати якусь поверхню або закривати, закладати вибоїну, отвір (каменем, дерев'яними брусками, дошками і т. ін.). [Орфей:] *Давай-бо, Зете, каменя! Скоріше замощуй, Амфіоне, тую дірку* (Л. Укр., I, 1951, 452); *Доріг мостити поки що не будемо,— це дуже дорого обходиться, а тротуарчики найближчим часом замостимо й заасфальтуємо* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 138).

ЗАМОЩУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **замóщувати**. *У селах замощуються вулиці, провадиться деревонасадження* (Рад. Укр., 28.II 1957, 1).

ЗАМРІТИ, ію, *док.* Почати мріти (у 1 знач.); завидніти́ся. *Замрів* [в степу] *коли-не-коли гайок чи діброва, самотня верба чи груша, або очерет, мов той ліс, понад річкою,— а то все трави й трави* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 9); *Хоч би де замріла Квіточка одна; Тільки й червоніє, Що горобина* (Щог., Поезії, 1958, 173); *Часто з порога стала* [мати] *вдивлятись за Сулу. ..чи не замріє рідна постать, чи не повертає син в тих далин-країв* (Рудь, Гомін.., 1959, 139).

ЗАМРІЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАМРІЯ́ТИСЯ**, ється, *док.* Заглиблюватися, поринати у мрії. *Федір Прохорович.. часто непомітно для себе замрію́ється* (Трубл., I, 1955, 114); *Грицько так замрія́вся, що й забув, де він є* (Головко, II, 1957, 517); *Дівчата марили щастям, замрія́лися* (Хижняк, Тамара, 1959, 114); * Образно. *Кримські гори вкутані туманом, За вікном замрія́всь кипарис...* (Нех., Під.. зорею, 1950, 40).

ЗАМРІ́Я, і, *ж., рідко.* Те саме, що **замрія́ність**. *Він часто курив і майже не розмовляв з Марком, який, проте, не зважав на замрію свого товариша* (Тют., Вир, 1964, 11); * Образно. *Я люблю всінь, її тишу і прохолоть, замрію і прохолоду* (Грим., Подробиці.., 1956, 4).

ЗАМРІ́ЯНИЙ, а, е. 1. Який віддався мріям, поринув у мрії. *Ми сиділи замріяні і сумні на вогрітій сонцем землі* (Цюпа, Три явори, 1958, 4); *Замріяна Тамара і не помітила, як опинилася на проспекті* (Хижняк, Тамара, 1959, 42); // Який виражає мрійливість. *Тихий, замріяний усміх не сходив у Цигулі з уст* (Головко, II, 1957, 299); *Ніби крізь сон, несподівано м'яким, замріяним голосом Валерик заговорив у бік неосяжного степу* (Гончар, Таврія, 1952, 121); * Образно. *Глибока ніч. Із висоти Спокійно сяє місяць ніжний. І сад замріяний вастиг В полоні тихім, білосніжнім* (Шер., Дорога.., 1957, 132).

2. *рідко.* Те саме, що **мрі́йли́вий**. *Закоханий і молодий, замріяний і енергійний, прийшов до каменю й руди, од поля — в край металургійний* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 12); *— А мені такі подобаються, замріяні й несміливі,— мовив Мишко й глянув на дівчину. Як то вона на це реагуватиме?* (Кучер, Голод, 1961, 91).

ЗАМРІ́ЯНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **замрія́ний** 1. *В стані схвильованої замріяності, ніби в мареві, що робить світ схожим на казку, рушили вони далі* (Гончар, II, 1959, 71).

ЗАМРІ́ЯНО. Присл. до **замрія́ний** 1. *Самосад сховав книжечку, схилив голову на руки, замріяно дивиться в далечінь* (Корн., II, 1955, 339); [Я к і в *(замріяно дивиться на небо):*] *Скільки там ще світів в/ Світи, світи...* (Зар., Антеї, 1961, 20); * Образно. *Пливуть замріяно й журливо Вкраїни рідної пісні* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 125).

ЗАМРІ́ЯТИ, ію, ієш, *док., рідко.* Почати мріяти. *— Ех, як же хочеться побувати тоді* [як прийдуть червоні] *на наших панів і бабачиків,— замріяв Юрко* (Козл., Ю. Крук, 1957, 354).

ЗАМРІ́ЯТИСЯ *див.* **замрію́ватися**.

ЗАМРУ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **замру́жити**.

ЗАМРУ́ЖИТИ *див.* **замру́жувати**.

ЗАМРУ́ЖИТИСЯ *див.* **замру́жуватися**.

ЗАМРУ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМРУ́ЖИТИ**, жу, жиш, *док., перех.* Зближуючи повіки, прикривати частково або повністю (очі). *Враз спалахнуло яскраве світло. Засліплена, здригнувши від несподіванки, Сахно трохи поточилася назад і замружила очі* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 56); *Хлопець, замруживши очі, дивився на колодязь* (Головко, I, 1957, 185); // діал. Заплющувати. *Нема такого ані дня, ані ночі, Щоб не плакали мої чорні очі. І спання на них ніяк не буває, Хоч я їх замружу, смуток пробуджає* (Чуб., V, 1874, 16); *Хотіла я продріматися* [подрімати], *та діти так пустують, що не можна ока замружити* (Кобр., Вибр., 1954, 147).

ЗАМРУ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАМРУ́ЖИТИСЯ**, жуся, жишся, *док.* Замружувати очі. *Рівне, ясне, ледь блакитне світло враз залило всю печеру, і треба було навіть замружитись після підземної темряви — яскраве світло різало очі* (Смолич, Світанок.., 1953, 327).

ЗАМРЯ́ЧЕНИЙ, а, е. Оповитий мрякою. *Через відчинені брами в замрячених подвір'ях видно було ще тут і там освітлені вікна* (Фр., VI, 1951, 254).

ЗАМРЯ́ЧИТИ, ить, *док.* Почати мрячити. *На лихо небо вапкалося хмарами, замрячив холодний дощ* (Мушк., Серпе.., 1962, 151).

ЗАМУГИКА́ТИ, аю, аєш, *док., перех. і без додатка.* 1. Почати мугикати, стиха, невиразно наспівувати. *Дід знов заходився стругати, і сам незчувся, як замугикав старечим голосом якоїсь пісні* (Н.-Лев., IV, 1956, 212); *Михайло замугикав свою улюблену пісню* (Досв., Вибр., 1959, 161).

2. Почати вимовляти «гм», «мг» і т. ін. *Петро Григорович багатозначно замугикав від задоволення і переможно глянув на Тарновського* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 175).

ЗАМУ́ДРИЙ, а, е, *розм., іron.* Який вважає себе розумнішим, ніж є насправді; // *у знач. ім.* **замýдрий**, рого, *ч.* Людина, яка вважає себе розумнішою, ніж є насправді. *Коли Косован не дасть їй спокою, доведеться йому трохи нагадати ті часи, коли Лук'янові хлопці отаких замудрих дрючками навчали* (Мур., Бук. повість, 1959, 64).

ЗАМУДРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., розм.* Почати мудрувати; вигадати, зробити що-небудь незвичайне. *Оце Нептун замудрував* [замудрував]. *Куди тепер ми, браття, підем* [підем]? *В Італію ми не доїдем, Бо море дуже щось шпур* (Котл., I, 1952, 88).

ЗАМУ́ЖЕМ, *присл.* У шлюбі з ким-небудь (про жінку). [Марта:] *Ех, коли б знаття, що воно так ведеться замужем, довіку б не йшла* (Вас., III, 1960, 84); *Дві дорослі дочки. Одна замужем, у Конотопі живе, друга в Ленінграді, художниця* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 141).

Бу́ти за́мужем — бути одруженою.— *Я тепер уже замужем. Уже і дитина є...* (Мирний, IV, 1955, 56); *Пані Бажавва — вдівділа дворянка, вдова, була замужем двічі* (Л. Укр., III, 1952, 718).

ЗАМУ́ЖЖЮ, *присл., розм.* Те саме, що **за́мужем**. *У її в небога замужжю. Чоловік і троє дітей* (Барв., Опо.., 1902, 415).

ЗАМУ́ЖЖЯ, я, *с., розм.* Те саме, що **заміжжя**. *—Я родичів шаную,— сказала Галя,— але в таких річах, як замужжя, маю свою волю* (Фр., VIII, 1952, 48); *Цілий рік до мене залицявся* [жених], *Над життя любити присягався, Щастя у замужжі обіцяв* (Шер., Дорога.., 1957, 102).

ЗАМУ́ЖЖЯЧКО, а, *с., нар.-поет.* Пестл. до **замýжжя**. *Не травиця нові спутала, І ні роса очі вибила. Спутало мене замужжячко, Невірне мов подружжячко* (Укр. лір. пісні 1958 336).

ЗАМУ́ЖНІЙ, я, є, *розм.* Те саме, що **заміжній**. *З чотирьох доньок була лиш найстарша і Ірина замужня* (Коб., I, 1956, 97); // *у знач. ім.* **замýжня**, ньої, *ж.* Одру-

жена жінка. — *Чи то всі дівчата, чи замужні? — питала одна варшав'янка* (Л. Укр., III, 1952, 674).

ЗАМУ́КАТИ, аю, аєш, *док.* Почати мукати. *Десь замукало теля, пробуючи заспаний голос* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 321); *На вулиці лунко ляснув.. батіг пастуха, замукала різномаста череда, обізвалися жіночі голоси* (Стельмах, Хліб.., 1959, 529).

ЗАМУ́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **замули́ти** [1]. *На улоговині замуленого дощами кювету авто підскочило* (Ле, Клен. лист, 1960, 137).

2. *у знач. прикм.* Який замулився. *Перейняв.. тонку науку, Як на живця ловити хижу щуку, Як з темного, замуленого дна Виводити зеленого лина* (Рильський, II, 1956, 62).

ЗАМУ́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **замули́ти** [1] і **замули́тися**. *Водяна ерозія.. викликає замулення зрошуваних каналів, ставів, водойм і судноплідних річок* (Колг. Укр., 2, 1959, 26); *Осідаючи на дно, плави сприяють заміленню країв водоймищ* (Бот. ж., X, 3, 1953, 39).

ЗАМУ́ЛИТИ [1] *див.* **замýлювати**.

ЗАМУ́ЛИТИ [2] *див.* **замýляти**.

ЗАМУ́ЛИТИСЯ *див.* **замýлюватися**.

ЗАМУЛІ́ТИ, ію, *док.* Те саме, що **замули́тися**. *Вже й криниця тая Замуліла і висохла!* (Шевч., 1, 1951, 294).

ЗАМУ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **замýлювати** і **замýлюватися**. *Суцільне рубання лісів на великих площах.. призвело до посилення ерозійних процесів, замулювання гірським алювієм долин з родючими ґрунтами* (Наука.., 8, 1958, 3); *Щоб уникнути швидкого замулювання, водойму не слід будувати нижче діючих ярів* (Колг. енц., I, 1956, 225).

ЗАМУ́ЛЮВАТИ, юю, *недок.*, **ЗАМУ́ЛИТИ**, ить, *док.*, *перех.* Заносити мулом, піском і т. ін. *На Україні в сотні тисяч гектарів діючих ярів, які.. замулюють ріки, ставки, сіножаті, дренують ґрунт і цим знижують його родючість* (Наука.., 8, 1959, 28); *З крутих глинистих урвищ просто через двори бігли весняні потоки, замулюючи брукована вуличку рудим місивом* (Мур., Жила.. вдова, 1960, 187); — *Нагадай мені, аби я на малім ланку під «сусіднім» лісом викопав сими днями шанець. Я посію там гречку, і як прийдуть дощі, аби мені не замулили гречки* (Коб., II, 1956, 143); // безос. — *Що без нас було б тут? Чи пив би хто воду з цього колодязя? Давно б його замулило, занесло... А так весь степ п'є* (Гончар, Тронка, 1963, 57).

◇ **Замýлювати (замýлити) óчі** *кому* — вводити в оману, дурити кого-небудь. [В а р к а:] *Погнав* [чоловік] *у ярмарок телицю.., продав за вісімнадцять карбованців і всі гроші пропив..* [Х а р ь к о:] *Що ж ти очі людям замилюєш? А очіпка хіба я тобі не купив?* (Кроп., III, 1959, 214).

ЗАМУ́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАМУ́ЛИТИСЯ**, иться, *док.* Заноситися мулом, піском і т. ін. *З літами ріка замулюється, заростає* (Горд., Дівчина.., 1954, 190); *А там, у дальній балці, зеленіє в занедбанім лузі Марусин став. Він теж з роками замулився, поріс осокою, рокитником* (Мушк., Серце.., 1962, 192); *Пилуваті малоструктурні ґрунти спочатку добре пропускають воду, але потім пори їх замулюються і вони стають водонепроникними* (Фізика і с. г., 1948, 27).

ЗАМУ́ЛЯТИ, яю *і* **ЗАМУ́ЛИТИ**, ить, *док.* 1. Почати мулять (про взуття, одяг і т. ін.). *Чоботи так замуляли, що мусив скидати* (Сл. Гр.); // безос. *О. Артемій закрутився в екіпажі, неначе йому десь замуляло* (Н.-Лев., IV, 1956, 108).

2. *перен., розм.* Почати дошкуляти, не давати спокою кому-небудь. *Ці Кравченко та Вовк такі ж, як і Супруненко, собаки. «Багатирі, хазяїни,— каже Оришка,— та на чуже заздрі; їм замуляли ті городи, котрими селяни володіли»* (Мирний, III, 1954, 313); *Знову щось замулило в пам'ятку, аж у грудях тьохнуло* (Вас., II, 1959, 296); // Викликати біль, страждання. *У Юзі аж плями пішли по лиці, а коло серця знов щось замулило боляче* (Л. Укр., III, 1952, 650).

ЗАМУЛЬЧО́ВАНИЙ, а, е, *с. г.* Дієпр. пас. мин. ч. до **замульчува́ти**. *На замульчованих ділянках.. одержано врожай чорної смородини на 60% вищий, ніж на контрольних* (Сад. і ягідн., 1957, 265).

ЗАМУЛЬЧУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.*, *с. г.* Док. до **мульчува́ти**. *Замульчувати ділянку соломою.*

ЗАМУ́РЗА, и, ч. і *ж.*, *розм.* Про замурзану людину. *Не розуміла Мотря сама себе, як вона могла полюбити ото такого «нехлюя», «задрипу», «затьопу», «замурзу»* (Григ., Вибр., 1959, 353).

ЗАМУ́РЗАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **замýрзати** і **замýрзатися**. *Дорослі з піснями стинають стиглі кетяги в коновки та носять до бочки, а весела, замурзана солодким соком дітвора нишпорить попід кущами, вишукує непомічені грона* (Коцюб., I, 1955, 191); *Підійшов хлопчина років тринадцяти, ...він тримав у замурзаних землею руках якусь в'ялу стеблинку, очі його променіли, мов діаманти* (Ю. Янов., II, 1954, 116); // **замýрзано**, *безос. присудк. сл.* *Майстер поліції виглядає насправді жалюгідно.. Мундир замурзано в сажу, волосся скуйовджене й обсмалене, рукав відірвано, штанина пожмакана...* (Ю. Янов., IV, 1959, 237).

ЗАМУ́РЗАТИ *див.* **замýразувати**.

ЗАМУ́РЗАТИСЯ *див.* **замýрзуватися**.

ЗАМУ́РЗУВАННЯ, я, *с.*, *рзм.* Дія за знач. **замýрзувати** і **замýрзуватися**.

ЗАМУРЗУ́ВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМУ́РЗАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Замазувати або забруднювати чим-небудь. *Старий дід замурзав морду* [юшкою] *трохи не по самі вуха* (Н.-Лев., III, 1956, 274).

ЗАМУ́РЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАМУ́РЗАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Замазуватися або забруднюватися чим-небудь. *Стоїть котик під лавкою, замурзався сметанкою* (Сл. Гр.); — *Ой лихо, де ж ти отак замурзався?* (Донч., V, 1957, 142).

ЗАМУ́РКАТИ, аю, аєш, *док.* 1. *неперех.* Почати муркати (про котів і т. ін.).

2. *перех.* Почати тихо, невиразно говорити або наспівувати що-небудь (про людей).

ЗАМУРКОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **ЗАМУРКОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док.*, *перех. і неперех.* Підсил. до **замýркати**. *З якогось закапелка виліз кіт, ткнувся Лаврінові в коліна і, розніжений теплом і запахом м'яса, волосно замуркотів* (Донч., III, 1956, 126); *Гриць замуркотів щось під носом, а потому вхопився обома чорними, кістистими руками за голову* (Март., Тв., 1954, 61); * Образно. *Назустріч прибулим вибіг срібний потічок і кошеням замуркотав під ногами* (Гжицький, Опришки, 1962, 12).

ЗАМУРКОТІ́ТИ *див.* **замуркота́ти**.

ЗАМУРМОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **ЗАМУРМОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док.*, *перех. і неперех.* Почати мурмотати, тихо, невиразно говорити. *Троянці всі замурмотали, Дідоні низько я поклони пали* (Котл., I, 1952, 71); — *Бурчить... бурчить...— повторила стара попадя, встала, перейшла, постукуючи, хату, сіла на другий стілець і замурмотіла собі щось під ніс* (Коцюб., I, 1955, 319); *Селяни злякано поточилися назад.— Нехай господь боронить і милує! — замурмотіли вони* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 18).

ЗАМУРМОТІ́ТИ *див.* **замурмота́ти**.

ЗАМУРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заму-**

рува́ти. *З низу і майже до верху вікна були замуровані, лише у верхні дві шибки видніється прямокутник синього неба* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 85); *Мотря стояла, підпершись спиною стіну, біля вузенького, замурованого морозом віконця* (Руд., Остання шабля, 1959, 208); *На кінці кожної казарми в кутку стояли здорові казани, замуровані в цегляну піч, де варили бурлакам їсти* (Н.-Лев., II, 1956, 200); * Образно. *Розчахувалося замуроване хмарами небо, і на мить блакитно-вогненні батоги сковзнули з щілин понад Васютинцями* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 107).

ЗАМУРО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **замуро́вувати**.

ЗАМУРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАМУРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* 1. *що.* Муруючи, щільно закладати камінням, цеглою і т. ін. (який-небудь отвір, проріз і т. ін. у стіні, підлозі). *Носять* [люди] *каміння і замуровують прогалину* (Л. Укр., I, 1951, 455); *Андрій знайшов Безпояска в групі робітників, які замуровували пробиту стіну* (Гур., Наша молодість, 1949, 273); *— Посадили нас,— каже* [дід],— *вісім чоловік у башту, понабивали на ноги залізні кайдани та ще й двері замурували* (Стор., I, 1957, 168); *Всі виходи вони* [вороги] *замурували Цементом наглухо... Пустили газ ядучий, Та ми* [партизани] *сміливі, кажуть, і живучі, Ми йшли вперед і не вмирали* (Забашта, Вибр., 1958, 121); // *перен.* Покривати льодом, інеєм (перев. вікна, шибки). *Міцнішав на вечір мороз, замуровував вікна в конторі* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 141); *Бувало, зимою як підніметься завірюха — батечки мої — світа божого не видно!.. Замурує тобі вікна, засипле снігом двері* (Греб., V, 1957, 322).

◇ **Замурува́ти уста́** — те саме, що **Закри́ти ро́та (рот)** (*див.* **закрива́ти**). [Б а б а О л е н а:] *Знову цей сатана, бодай ти скапав, як віск! Знову уста мені замуре...* (Галан, I, 1960, 466); *Чуйний до пастрів матінки, Михайлик, хоч і не знав за собою провини, замурував собі уста* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 351).

2. *що.* Муруючи, вставляти що-небудь всередину чогось; вмуровувати. *На березі у міцному граніті.. треба було зробити широку й глибоку на триста метрів довжиною вийму* [заглибину], *виготовити велетенське урвище, на дні його мусили замуровувати спіральні труби могутніх турбін гідростанції* (Коцюба, Нові береги, 1959, 78); *Андрій Боголюбський.. зробив закладини і власноручно замурував наріжний камінь під новий собор у Владимирі на Клязьмі...* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 281).

3. *кого.* Залишаючи кого-небудь у якомусь приміщенні, щільно закривати кам'яною кладкою вихід. *Царів, кривавих шинкарів, У пута кутії окуй, В склепу глибокім замуруй* (Шевч., II, 1953, 332); * Образно. *Христя і незчулася, як минуло літечко тепле, наступили ночі холодні, пішли дощі безперестанні, замурували людей по хатах* (Мирний, III, 1954, 198).

ЗАМУРО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАМУРУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* 1. Щільно закладатися камінням, цеглою і т. ін. (про який-небудь отвір, проріз і т. ін. у стіні, підлозі). *Він* [стрілець-молодець] *ударив перником по склі, а та печера, де сиділа його жінка, і замурувалась* (Укр.. казки, 1951, 119); // *перен.* Покриватися льодом, інеєм (перев. про вікна, шибки). *Ударили морози. Віконце геть замурувалось — нічого в його не видно* (Вас., II, 1959, 213).

2. Замуровувати себе де-небудь. — *Еге, кого він* [людський поговір] *та ще у селі омине? І святого знайде,— розважливо говорить Левко.— Навіть на печі замуруйся, та не заховаєшся від нього* (Стельмах, I, 1962, 205); //*перен.* Жити самітно й відлюдно, безвихідно перебуваючи де-небудь. *Жити у такому городі, де стільки людей, веселощів, де стільки цікавих речей, мати достатки і замуруватися у крихітному будинку.. Ні, цього Пріська не розуміла* (Л. Янов., I, 1959, 236).

ЗАМУРУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **замурува́ти**.

ЗАМУРУВА́ТИ *див.* **замуро́вувати**.

ЗАМУРУВА́ТИСЯ *див.* **замуро́вуватися**.

ЗАМУРЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* *перех.* і *неперех.* 1. Почати мурчати (про котів і т. ін.)

2. *перех.* Забурмотати що-небудь нерозбірливе (про людей). *— Якове! Якове! — тихо молила вона його. — Устань, мій голубе! ..— Яків замурчав і поворушився* (Мирний, I, 1954, 209).

ЗАМУСО́ЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **замусо́лити**. *Брудні, замусолені карти розпухли від довгого вживання і так стерлися, що важко було впізнати, що на них намальовано* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 463).

ЗАМУСО́ЛИТИ, лю, лиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **заяло́зити**. *Ото як ти корсетку замусолила* (Сл. Гр.).

ЗАМУТИ́ТИ, учу́, утиш, *док.*, *перех.* 1. Док. до **мути́ти** 1. *Налетіли гуси З далекого краю, Замутили воду В тихому Дунаю* (Укр.. лір. пісні, 1958, 452).

◇ **Замути́ти во́ду** — внести неясність, навмисне заплутати яку-небудь справу. *Каутський і тут уже спробував «замутити воду» і підмінити марксизм солоденьким примиренством з опортуністами* (Ленін, 23, 1950, 98); **Замути́ти го́лову (ро́зум)** чию *(чий)*, *кому* — схвилювавши, позбавити здатності тверезо мислити, логічно міркувати. *— Прости, Рустеме, за ті необачні слова, що я досі писала й говорила. Шайтан замутив тоді мій розум* (Коцюб., II, 1955, 157); *Замутили любощі та ревнощі йому голову, запив-загуляв воїн і забув, по якій землі ходить* (Вол., Дні... 1958, 82); **Замути́ти се́рце (ду́шу)** чиє *(чию)*, *кому* — порушити чийсь спокій, вивести кого-небудь із стану душевної рівноваги. *Воєнна буря закрутила, Латинське серце замутила, Завзятість всякого бере* (Котл., I, 1952, 192); **І (й) води́ (водо́ю) не замути́ть** — про дуже тиху, сумирну людину. *— Бач, бач. Оце той тихий! оце той, що й водою не замутить! — торохтів Власов* (Мирний, IV, 1955, 130); *Вона* [жінка] *в нього така тиха, що і води не замутить* (Стельмах, II, 1962, 23).

2. *перен.* Вивести із стану спокою; схвилювати. *Невірная дружинонька весь рід замутила* (Чуб., V, 1874, 628); *Якась думка замутила й засмутила Кармеля, наче влякала, наче світ йому зав'язала* (Вовчок, I, 1955, 354); // Порушити (тишу, спокій і т. ін.). *Навспинячки Христя ходила, щоб не замутити тії тиші, що панувала в хаті* (Мирний, III, 1954, 17).

ЗАМУТИ́ТИСЯ, учу́ся, утиш, *док.* 1. Стати каламутним.

2. *перен.* Вийти із стану спокою; схвилюватися. *Інші вишукують того кохання так, аби замутиться* (Вовчок, I, 1955, 214); // Порушитися (про тишу, спокій і т. ін.). *Спокійний лад селянського життя замутився.. Стукоти, крики, свари та співи не вгавали як день, так ніч* (Фр., I, 1955, 158).

◇ **Замути́лася душа́** *чия*, *в кого* — хтось втратив спокій, душевну рівновагу. *Чи могла Варвара слухати нестерпну, пристрасну річ дівчини? Замутилася душа, аж потемніло в очах* (Горд., I, 1959, 212).

3. *чим*, *діал.* Заручитися чим-небудь як приводом до якоїсь дії, справи і т. ін. *Одного вечора чую — легенько стукає в двері. Увіходить* [Андрій Маркович], *трохи сконфужений, замутившись якоюсь дрібницею* (Вас., II, 1959, 78).

ЗАМÝТНЕНИЙ, а, е, *рідко*. Який став мутним. *Його будили. Він лупав великими замутненими очима, сердито повертався на другий бік і на якийсь час затихав* (Вас., II, 1959, 24).

ЗАМÝЧЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **замýчити**. *Одеса й досі пам'ятає.. імена всіх сімнадцяти одеських підпільників, замучених у катівнях контрреволюції* (Кучер, Чорноморці, 1956, 98); *Кругом неправда і неволя, Народ замучений мовчить. І на апостольськім престолі Чернець годований сидить* (Шевч., I, 1951, 265); *Я бідний та такий замучений! Відірвався від свого пня, від мужицтва і як лист дубовий не даюся ще осені, але в'яну, ой жовтію* (Стеф., III, 1954, 128).

ЗАМÝЧИТИ *див.* **замýчувати**.

ЗАМÝЧИТИСЯ *див.* **замýчуватися**.

ЗАМÝЧУВАТИ, ую, усш, *недок.*, **ЗАМÝЧИТИ**, ýчу, ýчиш, *док.*, *перех.* 1. Катуванням, тортурами доводити кого-небудь до смерті, загибелі. *А жінка приговорювала: «..Покажи, чи не було якого свидітеля* [свідка], *як тебе замучували, як ти душу господу віддав?»* (Кв.-Осн., II, 1956, 418); *Батька ляхи замучили* (Шевч., I, 1951, 132); — *Тільки тридцятеро козаків потрапило в полон, і турки замучили їх страшними муками* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 62).

Замýчувати (замýчити) на смерть *кого* — катуючи, доводити кого-небудь до смерті, загибелі. *Вони* [руські князі] *спустошували мордовські землі, полонених замучували на смерть, зацьковували їх собаками* (Іст. СРСР, I, 1956, 62).

2. Знесилювати, доводити до виснаження, примушувати страждати когось. *Хвороба його замучила, в нього задавнена виразка шлунка, і все нема йому часу поїхати полікуватись* (Гончар, Тронка, 1963, 83).

Сумління замýчило (замýчить) *кого* — хтось не може (не зможе) позбутися докорів власного сумління, гірко кається (буде каятись) у заподіяному. *Як його* [труп] *стріне панна Анеля?.. Її замучить сумління* (Коцюб., II, 1955, 263).

ЗАМÝЧУВАТИСЯ, уюся, усшся, *недок.*, **ЗАМÝЧИТИСЯ**, ýчуся, ýчишся, *док.* Дуже втомлюватися, знесилюватися; знемагати від страждання. *Жаль і тих коней, Що так замучились,— та ба, і з ними лишенько мені: В сусіда, бач, до досвіта на ніч вони позичені* (Фр., XIII, 1954, 37); *За цей час ніхто з них не присів — їх водили, або ж вони змушені були стояти. Та, либонь, і самі господарі розуміли, що їхні гості замучились* (Скл., Святослав, 1959, 153); *Ось він підходить нарешті до своєї хати. Перелякана і стривожена дружина замучилася, так довго ждучи його* (Довж., Зач. Десна, 1957, 75).

ЗАМЧÁТИ, чý, чúш, *док.*, *перех.*, *рідко*. Дуже швидко завезти, завести, занести кого-, що-небудь кудись. *Мене вхопили двоє молодиць попід руки — ..замчали мене кудись на кінець села межи діти...* (Вовчок, VI, 1956, 225); *Тоді стара Ростиславиха ридала, Що ти* [Стугна-ріка] *її молодого сина замчала* (Мирний, V, 1955, 277).

ЗАМЧÍЙСЬКО, а, *с.*, *розм.* Те саме, що **зáмчúще**. *Процесія обійшла тричі круг церкви, потім обійшла мури в замчисько, зупиняючись край кожної башти* (Стар., Облога.., 1961, 8).

ЗАМЧÍЩЕ [1], а, *ч. і с.* 1. Збільш. до **зáмок**. [Б а б у с я:] *Не думай... засни хоч трішечки: ти одна тепер голова на цілє замчище* (Стар., Облога.., 1961, 21); *А чи скоро, чи не скоро, Тільки так в обідню пору Наїздить на пречудовий Десь замчище він змійовий* (Манж., Тв., 1955, 175); *З кутків диковижні сповзаються тіні, Дерева чи скелі, уламки колон, Оселі чи замчища старовинні,— І все це зринав, неначе крізь сон* (Перв., II, 1958, 367).

2. Місце, де був замок; руїни замка. *На самому шпилечку* [гори] *лежали великі руїни. То було замчище* (Мирний, I, 1954, 248); *На високій Замковій горі, де понад двісті років тому височів пишний палац гетьмана Богдана, а нині по замчищу, поросłому полином та будяками, залишилися самі сумні руїни,— стояв німо й урочисто величезний мальовничий натовп* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 158).

ЗАМЧÍЩЕ [2], а, *ч. і с.* Збільш. до **замóк**. *Брат.. зробив сундук і покрив його чорним лаком, так що він став схожий на гроб, прикував до нього здоровенний замчище, приробив залізну ручку* (Тют., Вир, 1964, 49).

ЗÁМША, і, *ж.* М'яка шкіра з ворсистою поверхнею, виготовлена способом особливого дублення з оленячої, лосевої або овечої шкури. *Сам пан коронний підчаший замовив йому дві пари чобіт — одну з коштовного турецького сап'яну кольору темного малахіту, а другу з сірої оленячої замші* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 120); *Люди одразу ж після заборів подались до юрт і наметів і принесли хутро, вироби з замші* (Багмут, Опов., 1959, 30).

ЗÁМШЕВИЙ, а, е. Зробл. із замші. — *О, благородний лицарю! — простягла вона обидві руки в темних замшевих рукавичках до Анатолія.— Ви вже вдруге мене рятуєте!* (Руд., Остання шабля, 1959, 242).

ЗАМШÍТИСЯ, ítься, *док.* Вкритися, зарости мохом. *Ось церковця ... Вона була колись Біленькою, високою, струнконю; А нині дах замшився, покривився* (Стар., Вибр., 1959, 63).

ЗАМШІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **замшíти**. *Передо мною — стежка, зелений оксамит замшілих мурів* (Коцюб., II, 1955, 409); *На тлі сірих замшілих дубів перегойдувалось червоне мереживо березових гілочок* (Стельмах, I, 1962, 217).

ЗАМШÍТИ, íю, *док.* Те саме, що **замшíтися**. *Церква вже давно замшіла, почорніла* (Собко, Нам спокій.., 1959, 28).

ЗАМ'ЯКИЙ, á, é, *розм.* Надто м'який, м'якший, ніж звичайно або потрібно. — *Не думайте, що він лихий чоловік,— говорила* [Оксана] *мені,— він навіть дуже добрий, і лиш ми не розумілися! Я заподаткована і зам'яка супроти його хворобливо консеквентної вдачі* (Коб., I, 1956, 249)

ЗАМ'ЯТИ *див.* **замина́ти**.

ЗАМ'ЯТИСЯ *див.* **замина́тися**.

ЗАНАВІ́СКА, и, *ж.* Шматок тканини або тюлю, яким завішують вікно, двері і т. ін. *Поставив у вікно. Катря зразу до вікна, одхилила занавіску: — Хто тут?* (Вас., I, 1959, 306); *Простора, з великими вікнами, серпанковими занавісками позавішуваними, хата була прибрана не по-мужичому* (Головко, II, 1957, 44).

ЗАНАВІ́СОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **занавíска**. *Вікно одчинене, крізь ажурну занавісочку байдужно світить місяць* (Вас., I, 1959, 259); *Воно й справді як у лабораторії. Всюди чистота, марлеві занавісочки, покривальця* (Донч., VI, 1957, 386).

ЗАНАДИ́ТИСЯ, джуся, дишся, *док.*, *розм.* Уяяти собі за звичку часто навідуватись куди-небудь, учащати до когось. *Занадився журавель до бабиних конопель* (Укр.. присл.., 1955, 27); — *Так, знаєш, занадився ото до мене той панок Серединський. Ходив передніше сам, а це вже почав ходити з нашим сусідою, дідичем Хоцінським* (II.-Лев., I, 1956, 124); *Для близьких сусідів не було секретом, що до професорової дочки занадився ставний скрипаль* (Дмит., Розлука, 1957, 129); * Образно. *Мабуть, не судилося вже Ганні щастя. Занадилось до неї лихо та біда!* (Н.-Лев., I, 1956, 101).

ЗАНÁДТО, *присл.* Дуже, надміру; надто. *Пан писар був на зріст високий, навіть занадто високий* (Гр., I,

1963, 304); *Не пишу Вам на цей раз більше, бо мушу сідати до роботи, а вільного часу (поза службою) маю занадто мало* (Коцюб., III, 1956, 345); *Валка занадто уже розтяглася. Передні підводи ген на горбок виїжджали* (Тич., I, 1957, 236); *Про те, щоб узяти перевал в лоб, не могло бути й мови. Це коштувало б занадто багато жертв* (Гончар, III, 1959, 95).

Це [ти (ви)] вже зана́дто — уживається на означення того, що хтось у своїх діях або словах вийшов за межі звичайного, допустимого. [Д о л о р е с:] *Тобі збуваються всі сни, всі мрії...* [А н н а:] *Всі сни, всі мрії — се вже ти занадто* (Л. Укр., III, 1952, 336); [Ш у м е й к о:] *Еге, брат, негаразд, понадарував дівчатам туфель, а я розплутуй. Ну, подаруй одній.., але одразу трьом! Це вже занадто* (Коч., II, 1956, 547).

ЗАНАПАСТИ́ТИ *див.* **занапащи́ти.**

ЗАНАПАСТИ́ТИСЯ *див.* **занапаща́тися.**

ЗАНАПАЩА́ТИ, аю, аєш, *недок.*, **ЗАНАПАСТИ́ТИ,** ащу́, асти́ш, *док., перех.* 1. Заподіювати смерть, призводити до загибелі. *Зібрали* [звірі] *громаду і почали радитися. От ведмідь каже: — Так от, давайте ми устроїм так, ..щоб він* [лев] *душив нас стільки, скільки йому потребується для їжі, а даремно щоб не занапащав звірів* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 42); *І досі страшно, як згадаю. Хотів палати запалить, Або себе занапастить. Та бог помилував...* (Шевч., I, 1951, 397); *Вирвавшись з Чернігова, біг* [Халявський] *як скажений до свого хутора, біг і ніч і день і коня занапастив* (Кв.-Осн., II, 1956, 208); *Гадюка кинулась та й укусила,— От так, як бач, Безвинного занапастила* (Гл., Вибр., 1951, 61); *Уявляє* [Тоня], *як Лукія Назарівна, ця сувора й справедлива жінка, примчить до них на кошару, накинеться на батька: «Де дочка? Це вона мого сина занапастила!»* (Гончар, Тронка, 1963, 250); // Робити кого-небудь нещасливим. — *Занапастила мене мати, Зов'яне марне у палатах Краса і молодість моя* (Шевч., II, 1953, 220).

Занапащати (занапастити) життя́ (вік, до́лю і т. ін.): а) робити важким, нещасливим чиєсь або своє життя. [О р и н а:] *Тітко Мотре, благаю вас, підіть до Карпа Івановича, попросіть, щоб не чіпав він мене, життя мого не занапащав* (Собко, П'єси, 1958, 13); — *Ти хочеш занапастити вік своїй дитині, хочеш заперти її в монастир!* (Н.-Лев., III, 1956, 242); — *Брати мої!.. Віддавайте дітей своїх учитися! Не робіть їх нещасними, не занапастіть їм життя!* (Коцюб., I, 1955, 452); *Нещаслива годинонько, Що ж я наробила? Ой нащо ж я свою долю Та й занапастила!* (Л. Укр., I, 1951, 331); [О м е л я н:] *Коли не послухаєш голосу серця,— вір мені, сестричко, що й мені не поможеш, і своє життя занапастиш* (Фр., IX, 1952, 174); [Т е т я н а:] *Сину мій, Петрусю, дитино моя дорога, занапастив ти свою голову!* (К.-Карий, III, 1961, 58); б) заподіювати собі смерть, гинути. *Не спиняючись, вона з усього розгону кинулася в неї* [річку].. *А хіба ж так годиться робити? Хіба вода на те, щоб занапащати життя?* (Гр., II, 1963, 115); **Занапащати (занапастити) [свою] ду́шу,** *вист.*— учиняти який-небудь злочин або щось таке, що є порушенням релігійно-етичних норм. *Заборонялося занапащати душі свої ще й гулянням у карти чи в шахи* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 527).

2. Недбайливо ставитися до кого-, чого-небудь; не берегти, призводити когось, щось до повного занепаду. *Бодай наша цариця та Катерина На світі не жила, Що степ добрий, край веселий Та й занапастила* (Думи.., 1941, 223);— *Не за те душа болить, ..що виходив знаменитих корів, а хтось стягне славу. А за те, що наші досягнення занепадуть! Занапастять, переведуть ферму* (Горд., Дівчина.., 1954, 246); [Г р и б о к:] *Не можна, не можна, Олексію Петровичу, ви ж здоров'я своє занапастите, кожний день хвилюєтесь* (Зар., Антеї, 1962, 15).

ЗАНАПАЩА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАНАПАСТИ́ТИСЯ,** ащу́ся, асти́шся, *док.* 1. *тільки док.* Загинути, пропасти. — *Молю бога, коли буде хлоп'ятко, то щоб на його* [панича] *було схоже. Не дасть же він занапаститись своїй дитині?..* (Мирний, III, 1954, 170).

2. Доходити до повного занепаду.— *Все те марно занапащається, пропадає, лежить непочате* (Н.-Лев., I, 1956, 453); *Бачу я, що не загинула давня Україна, не занапастилась її сила* (Н.-Лев., III, 1956, 314); // Занедбувати, занехаювати себе. *Ніхто не знає, де поділась, Занапастилась, одуріла. А що за дівчина була!* (Шевч., II, 1953, 206).

ЗАНАПА́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **занапасти́ти.** *Пекучий жаль обнімав її за молодим занапащеним життям ... жаль на себе й на його... зрадника...* (Гр., II, 1963, 266); *Докори* [мачухи], *скарги на свою нещасну долю, занапащену покійним Олексієм, не припинялися* (Автом., Щастя.., 1959, 7); *Партія доручила йому, Перковському, створити на цих занапащених ворогом землях велике насінницьке господарство* (Оров., Зел. повінь, 1961, 6).

ЗАНЕВИ́ДНІТИСЯ, ниться, *док., безос., діал.* Стемніти, посутеніти. *Вечір насунувся над землею. Вже добре заневиднілось, коли Олександра прийшла проситись на ніч до знайомої жінки* (Коцюб., I, 1955, 69).

ЗАНЕВО́ЛЕНИЙ, а, е, *розм., заст.* Дієпр. пас. мин. ч. до **занево́лити.** *За широкими морями, за лісами дрімучими.. був колись веселий край, розкішний і багатий, завойований злими людьми, заневолений двома неволями. Одна неволя панська, а друга — царська* (Вас., II, 1959, 345); * Образно. *У злобне гарчання заневоленого ефіру вривались недоречні мелодії пеленгів, люті вигуки атакуючих, заклики, накази* (Довж., I, 1958, 281).

ЗАНЕВО́ЛИТИ *див.* **занево́лювати.**

ЗАНЕВО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАНЕВО́ЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех., розм., заст.* 1. Поневолювати.

2. Робити залежним, не вільним від чого-небудь. *Заневолив своєю роботою* (Сл. Гр.).

ЗАНЕГО́ДИТИСЯ, иться, *док., безос., розм.* Початися, настати (про негоду). *Через кілька день занегодилося, пішов великий, холодний дощ* (Л. Янов., I, 1959, 289); *Раптом занегодилось, Загула гроза* (Дор., Літа.., 1957, 145).

ЗАНЕ́ДБАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **занедба́ти.** *Бувала коло заповітного каменя й Меланочка, підліток, сирота безрідна, занедбана й занехаяна по наймах* (Ю. Янов., II, 1954, 158); *Треба.. покінчити деяку літературну роботу, давно занедбану* (Л. Укр., V, 1956, 346).

2. *у знач. прикм.* Який має ознаки занепаду, недогляду, байдужого ставлення з боку когось. *На занедбаній фермі все треба переробляти на краще — добирати і вчити нові кадри тваринників; заводити високоудійних корів та породистих бугаїв* (Вол., Місячне срібло, 1961, 218); // Неохайний, занехаяний (про вигляд і т. ін.). *Зверхній його вигляд був занедбаний, одежа вбога і дуже часто не чищена* (Фр., VII, 1951, 15); *Засиджена мухами лампочка під стелею, наче нічник у тюремній камері, додавала приміщенню занедбаного, непривабливого вигляду* (Ю. Бедзик, Полкп.., 1959, 168).

ЗАНЕ́ДБАНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **зане́дбаний** 2. *Почесний обов'язок агрономів — поліпшити насінництво сільськогосподарських культур, ліквідувати занедбаність цієї справи* (Колг. Укр., 7, 1956, 2).

ЗАНЕДБА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **занедба́ти** 1. — *Ви чули, як говорив лікар, коли й що треба зажи-*

вати...— найменше занедбання може багато зашкодити моєму здоров'ю (Л. Укр., III, 1952, 524).

2. Те саме, що **занеде́баність**. *В хатчині пусто, чорно, чути відразливий сопух нужди і занедбання* (Фр., II, 1950, 106).

ЗАНЕДБА́ТИ *див.* **занеде́бувати.**

ЗАНЕ́ДБУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **занеде́бувати.** *Виріс* [Іван] *між чужими, поштуркуваний, занедбуваний і кривджений, служив за харч і одежу* (Фр., III, 1950, 126).

ЗАНЕ́ДБУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **занеде́бувати.**

ЗАНЕ́ДБУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАНЕДБА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Переставати дбати, піклуватися про кого-, що-небудь, послаблювати догляд за кимсь, чимсь, увагу до когось, чогось; занехаювати.—*Ви дбаєте про мене, а себе занедбуєте* (Л. Укр., III, 1952, 696); — *Ледащиця, та й годі!.. Дитя своє зовсім занедбала,— пропадає дитя* (Вовчок, I, 1955, 269); *Прилетіла бджілка до Павла. Бджілка, мов сопілка, загула: — Слухай, мій хазяїне, тобі Наші бджоли кланялись в журбі. Трудівниць ти зовсім занедбав, Десь на цілі тижні запропав* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 15); // Нехтувати чимось. *Хоч Зоня часто перебувала в Галі, все ж ані на хвильку не занедбувала своїх домашніх обов'язків* (Ков., Світ.., 1960, 65); *О! Годен чорної отрути, Не вартий ні хвилини жить, Хто міг на мить тебе* [Вітчизну] *забути І занедбать тебе на мить!* (Рильський, III, 1961, 231); //Втрачати інтерес до роботи, навчання і т. ін. *Я почав занедбувати науки* (Фр., I, 1955, 346); — *А Дорошенко... Чого це він своє малярство так занедбав?* (Головко, II, 1957, 562); // Виявляти байдуже ставлення до кого-, чого-небудь, забувати про когось, щось.— *Добре, добре, мамо! Покиньте мене, занедбайте... Тільки пустіть до нього!..* (Вовчок, I, 1955, 211); [Ж е н я:] *Ви занедбали мене в ті хвилі, коли я найбільше потребувала поміч й піддержки* (Фр., VIII, 1952, 90); *Коли Яськові я зробився побратим, То друга першого не занедбав, Андрія* (Рильський, Поеми, 1957, 218).

2. Залишаючи без догляду, доводити що-небудь до занепаду. [Ж а н д а р м:] *Чого ти сам собі шкоду робиш? Роботу покинув, господарство занедбав, коні продав та все тільки з п'яницями водишся та своє добро розкидаєш?* (Фр., IX, 1952, 142).

ЗАНЕ́ДБУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.* 1. Ставати занедбаним. *Огортала його крайня розпука: він завважив, що обоє дівчата* [сестрички] *з кожним днем занедбувалися більше* (Ков., Світ.., 1960, 59).

2. Пас. до **занеде́бувати.**

ЗАНЕДУ́ЖАТИ *див.* **занеду́жувати.**

ЗАНЕДУ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАНЕДУ́ЖАТИ,** аю, аєш, *док.* 1. Ставати хворим; захворювати. — *Чого ти, доню, така невесела, мов у воду опущена? Чи не занедужала, нехай бог боронить?* (Кв.-Осн., II, 1956, 37); *Занедужав Іван, із печі не встав* (Март., Тв., 1954, 38); *Згадав Ярема, як познайомився з Остапом. Саме тоді він* [Ярема] *занедужав, лежав у землянці, і його трусила пропасниця* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 369).

ЗАНЕ́МІЧНИЙ, а, е, *розм.* Дуже, надто немічний. *Сама ж вона занемічна, щоб хоч у дечім змогла помогти йому* (Коб., II, 1956, 272).

ЗАНЕПА́Д, у, *ч.* 1. Погіршення загального стану, зниження рівня розвитку; втрата політичної або економічної могутності; протилежне **підне́сення, розквіт.** *Чим далі йде занепад натурального господарства і середнього селянства, тим сильніше відробітки повинні відтіснятися капіталізмом* (Ленін, 3, 1949, 169); *Занепад і розклад буржуазного суспільства, реакційність його виробничих відносин виявляються також і в дедалі більшій тенденції до скорочення виробництва* (Ком. Укр., 1, 1961, 15); *Печерський монастир, під керівництвом Плетенецького, швидко виходив із занепаду і перетворювався на міцного церковно-монастирського феодала* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 132); // Стан літератури, мистецтва і т. ін., що визначається ідейним зубожінням, безперспективністю та деградацією. *Порівняно з верховинами української класичної поезії, творчість поетів-модерністів, незважаючи на її окремі чисто формальні досягнення,.. означала глибокий занепад* (Поезія.., 1956, 19); // Послаблення або руйнування чого-небудь. *На занепад дисципліни скаржився і призначений воєнним губернатором Москви маршал Мортьє, і це найбільш пригнічувало Наполеона* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 346).

2. Ослаблення або повна втрата фізичних чи духовних сил людини. *Для виснаженого важкою працею організму небагато бракувало до занепаду* (Коцюб., I, 1955, 228); *«А куди можу піти я? З однією рукою... Що я можу робити? Пропав... Навіки пропав... І я, і сім'я моя». У такі хвилини занепаду й розгубленості в душі його ще з більшою силою бушувала лють на Шумейка* (Шиян, Баланда, 1957, 105).

ЗАНЕПАДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **занепада́ти.**

ЗАНЕПАДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАНЕПА́СТИ,** аду́, аде́ш, *док.* 1. Опинятися в стані загального погіршення, зниження рівня розвитку; втрачати політичну або економічну могутність; протилежне **підноси́тися, розквіта́ти.** *Вони бачили, як один за другим поньські маєтки занепадали, великі степи неорані, несіяні пустували...* (Мирний, IV, 1955, 214); *Всі інші класи занепадають і знищуються з розвитком великої промисловості, а пролетаріат є її власний продукт* (Комун. маніф., 1963, 40); —*Тая.. подія одбувалася вже тоді, як арабський халіфат занепав... себто після X віку...* (Крим., А. Лаговський, I, II, 1905, 126); *Поки мати Марусина жива була,— вони так-сяк господарювали; а вже як вона вмерла, ..то тоді господарство зовсім занепало* (Гр., I, 1963, 371); // Доходити до стану ідейного зубожіння, безперспективності, деградації (про літературу, мистецтво і т. ін.). *До краю занепала віра, А це відбилося й на кущі, й на наварі: Прийшов попу справжнісінький великий піст* (Еллан, I, 1958, 180).

2. Втрачати сили, здоров'я, доходити до повного виснаження, ослаблення фізичних чи духовних сил. *З дня на день вона все занепадала — сохла, марніла* (Мирний, IV, 1955, 76); *З цього часу як занепав о. Герасій, то до піврону так висох, що всі тільки й знали, що смерть йому пророчили* (Свидн., Люборацькі, 1955, 68); *Мало лишилось од того колишнього Грицька — занепав зовсім: не ті вже кучері з-під кашкета, і чоботи,— щоправда, ті ж таки хромові, та не той глянець* (Головко, I, 1957, 336); // *на що, заст.* Хворіти. *Ще й парубком, кажуть, був він худорлявий, а що після 10 років у такій сім'ї, то звівся на скіпочку, усе частіше став занепадати на груди* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 36).

Занепада́ти (занепа́сти) ду́хом — втрачати бадьорість, надію на щось краще. *Це був веселий дужий парубок, який ніколи не занепадав духом* (Довж., I, 1958, 286); *Не вийшло нічого із сватанням. Проте Остап не дуже занепав духом з оцієї невдачі* (Головко, II, 1957, 399); **Занепада́ти (занепа́сти) здоро́в'ям (на здоро́в'я, на здоро́в'ї)** — втрачати здоров'я, занедужувати. *Олександра так занепала здоров'ям, що й робити не здужав* (Вовчок, I, 1955, 33); *Я такий обтяжений службовою працею, що не маю навіть часу пройтися на*

свіжім повітрі, через що часто занепадаю на здоров'ї (Коцюб., III, 1956, 257).

ЗАНЕПА́ДНИК, а, ч. Виразник занепадництва. *Демократизм П. Тичини виявився також у протиставленні справжньої живої краси містиці письменників-занепадників* (Укр. літ., 10, 1957, 17).

ЗАНЕПА́ДНИЦТВО, а, *с.* Погляди, настрої, що виражають безнадію, зневіру у власних силах, у прогрес людства і т. ін., характерні для політики й культури класів, що відживають, для періодів занепаду в тій чи іншій ділянці суспільного життя. *І. Франко, Леся Українка і М. Коцюбинський невтомно викривали антинародну суть творчості українських декадентів, які пропагували занепадництво і плазирство до народу* (Іст. УРСР, I, 1953, 724).

ЗАНЕПА́ДНИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до занепадництва і занепадника. *Поразка революції 1905 р. викликала розклад серед попутників революції. Особливо посилились занепадницькі настрої серед дрібнобуржуазної інтелігенції* (Іст. УРСР, I, 1953, 630); *В буржуазній літературі епохи імперіалізму виникло ряд течій, що носили занепадницький характер, — символісти, імажиністи, декаденти всіх мастей* (Рад. літ-во, 1, 1958, 26); *Реакційне мистецтво Америки нині стало цитаделлю абстракціонізму, сюрреалізму, модернізму та інших напрямків занепадницького мистецтва* (Літ. Укр., 2.IV 1963, 4).

ЗАНЕПА́ДОК, дку, ч., *заст.* Занепад. *Панська ж земля вставалася неорана, несіяна.. Страшенною пустинею все те оддавало, розором та занепадом одгонило. І справді, то був занепадок* (Мирний, IV, 1955, 240).

ЗАНЕПА́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **занепа́сти** 1. *В останні десятиріччя перед* [французькою буржуазною] *революцією буржуа почали в значній кількості купувати землю у занепалих дворян* (Нова іст., 1956, 51); *Денис намагався підбадьорити занепалого духом друга* (Дмит., Наречена, 1959, 185).

2. *у знач. прикм.* Знесилений, виснажений. *Він же з мене і кров виссе... Недаром його жінка така замліла та занепала...* (Мирний, III, 1954, 78); // Слабкий, кволий (про голос). — *Ну, та й допікав* [сонце]! — *чуєте ви немов відкілясь здаля. То Яким занепалим голосом гомонить* (Мирний, IV, 1955, 313).

ЗАНЕПА́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан і властивість за знач. **занепа́лий** 2.

ЗАНЕПА́СТИ *див.* **занепада́ти.**

ЗАНЕПОКО́ЄНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **занепоко́їти.** *Сьогодні вона трохи занепокоєна тим, що Славко не прийшов* (Март., Тв., 1954, 336); *Дівчина була чимось дуже занепокоєна* (Донч., V, 1957, 429).

2. *у знач. прикм.* Який виражає неспокій, тривогу; неспокійний. *Я відчула на собі застережливий, занепокоєний погляд Катерини* (Вільде, Сестри.., 1958, 297).

ЗАНЕПОКО́ЄНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **занепоко́єний** 2.

ЗАНЕПОКО́ЄННЯ, я, *с.* 1. Дія і стан за знач. **занепоко́їтися.** *Русевич не зумів приховати свого занепокоєння* (Шовк., Інженери, 1948, 181); [Степан:] *Таке занепокоєння дамбою цілком закономірне* (Баш, П'єси, 1958, 103).

2. Вираз неспокою, тривоги. *В хаті стала тривожна тиша. На лиця набігло занепокоєння* (Горд., II, 1959, 205).

ЗАНЕПОКО́ЄНО. Присл. до **занепоко́єний** 2. *Дід.. занепокоєно озирався назад, придивлявсь до шпиля, за яким розкинулося ненависне йому село та його власна оселя* (Л. Янов., I, 1959, 302); *Мати.. уже занепокоєно поглядала на годинник: чи швидко повернеться донька?* (Збан., Між.. людьми, 1955, 179).

ЗАНЕПОКО́ЇТИ, кою, кої́ш, *док., перех.* Ви́кликати неспокій, тривогу. *Коли ж я врешті вирвався з кухні, я певно був дуже блідий, бо мій вигляд занепокоїв маму* (Коцюб., II, 1955, 360); *Саме припущення, що паровоз може хтось відняти, занепокоїло солдатів* (Головко, II, 1957, 461).

ЗАНЕПОКО́ЇТИСЯ, кою́ся, кої́шся, *док., без додатка і чим.* Відчути неспокій, тривогу. *Вона марніла, блідла, худла. Батьки занепокоїлися її здоров'ям і стали удаватися до лікарів за порадою* (Кобр., Вибр., 1954, 92); *Василь зупинив машину.— Василю, чого став? — занепокоїлись товариші, відчуваючи, що не все гаразд* (Довж., I, 1958, 80); *Бачимо, тягнуть сапери всяке знаряддя, занепокоїлись командири, полетіла команда від уст до уст: форсувати річку* (Гончар, Новели, 1954, 39).

ЗАНЕРВУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Почати нервувати (у 2 знач.). *Юрій згадував, як занервував Стенсльовський під спокійним, важким поглядом начальника охорони* (Собко, Зор. крила, 1950, 75).

ЗАНЕРВУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Почати нервуватися. — *Та коли той лотр справді посувається сюди лютою хмарою, то краще відкладімо розмови наші,— занервувався старий воєвода* (Ле, Наливайко, 1957, 257).

ЗАНЕ́СЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **занести́** 1—5. *Де-не-де попадався під ноги безсмертник і стирчали біляві пухнасті вінички тирси, співучої степової трави.. З яких степів і якими вітрами занесені й посіяні тут, на високій горі, її зерна?* (Гончар, III, 1959, 62); *Нараз з підлоги підводиться скуйовджена постать цигана, і в його занесеній руці блискає ніж* (Кол., Терен.., 1959, 367); *Перед нами снігом занесений степ, села, хутори...* (Головко, I, 1957, 64); // **занесе́но,** *безос. присудк. сл.* Скотина третій день не напована: глибоко водопій занесено (Мирний, III, 1954, 10).

2. *прикм., рідко.* Те саме, що **запозичений.**

ЗАНЕ́СЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **занести́** 1—5. *Цілій околиці грозило занесення родючих піль* [полів].. *піском* (Фр., VII, 1951, 319).

ЗАНЕСТИ́ *див.* **занести́сь.**

ЗАНЕСТИ́СЯ *див.* **занести́тися.**

ЗАНЕХА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., кого, що і ким, чим, діал.* Занехаяти. *Плакала дівчина, як нею занехав* (Чуб., V, 1874, 212); *Болить мов серце, тебе покохавши, Крім тебе, мій краю, усе занехавши* (Граб., I, 1959, 520); *Усе літо ходили Гордій та Демид укупі. Селянських хлопців Гордій давно занехав* (Гр., II, 1963, 19).

ЗАНЕХА́ЮВАТИ, юю, ює́ш, *недок.*, **ЗАНЕХА́ЯТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Переставати дбати, піклуватися про кого-, що-небудь; послаблювати догляд за кимсь, чимсь, увагу до когось, чогось. — *Жалко занехаять такого. Серйозний хлопець, читав все, думає. Як-небудь спроможеться ... Нехай вчиться* (Тесл., З книги життя, 1949, 86); —*Деревце, ніби та дитина — кволе й ніжне. Занехаяш — помре* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 106); //Нехтувати чимось. *Гей, удармо в струни знову, Заспіваймо, А лихе вороже слово Занехаймо* (Рильський, I, 1960, 111); *Звичайно, якщо в кого є талант і він його не занехаює, в нашій країні той талант швидко помітять і всіляко підтримають* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 23); //Втрачати інтерес до роботи, навчання і т. ін. *Земляк казав, що вчителі багато чекають од мене, і гріх було б мені занехаяти свою прозу* (Вас., Незібр. тв., 1941, 190); *Завадка серцем відчував, що Бронко не занехаяв справи* (Вільде, Сестри.., 1958, 154); // Виявляти байдуже ставлення до кого-, чого-небудь, забувати про когось, щось. *Мій Ятагане, сон мій, раю, для тебе тільки серце б'в. Я батька й матір занехаю за слово ласкаве твоє* (Сос., I, 1957, 356).

2. Доводити що-небудь до поганого стану, до занепаду. *Померло в його два дорослі сини.. Як вони повмирали, Корній не занехаяв господарства, понаймав наймитів, і хазяйство все кращало* (Гр., І, 1963, 403); *Одімкнула [мати] хату, затопила грубку і давай чепурити все та прибирати. Як тут без неї занехаяли й захарастили житло дочки з батьком!* (Кучер, Голод, 1961, 99).

ЗАНЕХА́ЮВАТИСЯ, юю́ся, ює́шся, *недок.*, **ЗАНЕХА́ЯТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. *тільки док.* Запеха́ятн себе, стати пеохайнпм, нечепурним; перестати цбати про свій зовнішній вигляд, одяг і т. ін. *От і сталось багачаці [багачеві] — ізвівся нінащо, Обідрався, занехаявсь, немов те ледащо* (Манж., Тв., 1955, 231).

2. *тільки недок.* Пас. до **занеха́ювати**.

ЗАНЕХА́ЯНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **занеха́яти**. *Дичавіла вона [країна], ставала пустелею, як її кам'яниста земля, занехаяна землеробом* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 594); *Поля в Хоми були занехаяні, заросли бур'яном* (Збан., Любов, 1957, 13); *Вже хтохто, а Ярина знає, скільки сили пішло, щоб збудувати ферми, щоб піднятн господарство, занехаяне в минулі роки* (Жур., Звич. турботи, 1960, 208).

2. *у знач. прикм.* Який мав ознаки недогляду, запедбаності. *Пригадув вона, що вже давно не давала йому молока до каші, давно не варила нічого йому на вечерю, і в серці її ворушиться жаль до занехаяного старого* (Л. Янов., І, 1959, 405); — *Занехаяний верстат,— сказав він,— тому й працює погано* (Донч., VI, 1957, 212).

ЗАНЕХА́ЯНІСТЬ, пості, *ж.* Стан за знач. **занеха́яний** 2.

ЗАНЕХА́ЯННЯ, я, *с.* Дія за знач. **занеха́яти**.

ЗАНЕХА́ЯТИ *див.* **занеха́ювати**.

ЗАНЕХА́ЯТИСЯ *див.* **занеха́юватися**.

ЗАНЕЧИ́СТИТИ *див.* **занечи́щувати**.

ЗАНЕЧИ́ЩЕНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Діспр. пас. мин. ч. до **занечи́стити**. *Занечищене бур'янами Харитоненкове поле* (Горд., II, 1959, 155); * Образно. *Старші письменники — учителі наші (ніде правди діти) більш прислухалися до живої народної мови, більш придивлялися до неї, ніж молодші, особливо ті, що одірвані од села, од народу і беруть за зразок не живу мову, а книжну, часто-густо покалічену та занечищену* (Коцюб., III, 1956, 261).

ЗАНЕЧИ́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАНЕЧИСТИТИ**, и́щу, и́стиш, *док.*, *перех.. розм., рідко.* Робити нечистим; засмічувати, забруднювати. *Ернест заповнив ці кімнати своїм просторікуванням, занечистив попелом із цигарок* (Фр., VI, 1951, 291).

ЗАНИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., рідко*, **ЗАНИ́ТИ**, и́ю, и́єш, *док.* 1. *перев. із сл.* с е р ц е. Починати нити, боліти від переживань, тривоги і т. ін. *Пада сніг, степи вкриває; Хуга б'є в моє вікно; Серце в грудях занива, Що однісіньке-одно* (Граб., І, 1959, 131); *Серце його занило в тяжкому передчутті* (Бойч., Молодість, 1949, 217); *Я оглянув морський простір і відчув, як щось занило в моїх грудях* (Збан., Мор. чайка, 1959, 198); *// безос. В тому голосі стільки жалю, такою скаргою прозвучав він, що в Пакрищня заниле біля серця* (Збан., Сеспель, 1961, 144); *// за ким, по кому.* Нудьгувати, переживати. *Чужий мені край свій, чужий мені світ, За мною сім'я не занив* (Бор., Тв., 1957, 88).

2. *тільки док.* Почати нити, боліти. *Намагаємось [шаблею] за день: заниє все!* (Щог., Поезії, 1958, 108); *Іноді заболять, заниють рани від колишніх старих кайданів* (Еллан, II, 1958, 78).

3. *тільки док.* Застогнати. — *Попрацювати хочеться,— повторив хлопець,— викувати щось таке, чого я досі й не вмів...— і хлопець аж заниє од сили, що розпирала його...* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 186); * Образно. *Далеко десь ударив постріл і кулемет зацокотів тривожно й злякано... і кулі заниле тонко в вишні* (Сос., II, 1958, 384).

ЗАНИДІЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **зани́діти**. *Настуся була гарна, але трохи блідувата, ніби втомлена або трохи заниділа* (Н.-Лев., IV, 1956, 226).

ЗАНИ́ДІТИ, ію, ієш, *док., розм.* Втратити сили, здоров'я; захворіти. — *От поїду до Києва, то прийдеться за роботою заниділи, схуднути та змарніти,— сказав Леонід Семенович* (Н.-Лев., IV, 1956, 103); *Постарів прокурор, занидів у канцелярії* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 292); *// перен.* Не розвинутися, загинути (в зародку). *Всі невживані і приголомшені здібності дитини заніміють і занидіють у зав'язку, і з малого Мирона вийде кепський господар* (Фр., І, 1955, 236).

ЗАНИ́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зани́зити**.

2. *у знач. прикм.* Нижчий, ніж звичайно або потрібно. *Рекомендовані раніше норми висіву горосу середнього розміру 180—200 і навіть 250 кілограмів на гектар виявилися заниженими* (Колг. Укр., 11, 1961, 15).

ЗАНИ́ЖЕНІСТЬ, пості, *ж.* Абстр. ім. до **зани́жений** 2. *Заниженість видавничих критеріїв завдає шкоди якщо не цілому літературному процесові, то, принаймні, вначній його ділянці* (Літ. Укр., 22. V 1965, 1).

ЗАНИ́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зани́зити**. *У ході соцзмагання передові робітники на практиці доводили необхідність зміни застарілих норм виробітку та існуючих розцінок, фактами доводили заниження виробничих планів на деяких підприємствах* (Іст. УРСР, II, 1957, 343).

ЗАНИ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зани́жувати**.

ЗАНИ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАНИ́ЗИТИ**, и́жу, и́зиш, *док., перех.* Робити нижчим, ніж треба в певних конкретних умовах; зменшувати (норми, розцінки, оцінку і т. ін.); протилежне з а в и щ у в а т и. [Назар Петрович:] *На один бал могли й занизити* [оцінку] (Дмит., Дівоча доля, 1960, 39).

ЗАНИ́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **зани́жувати**.

ЗАНИ́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **занизá́ти**. *Задоволено погладив* [Вайнтроб] *груди, на яких масно поблискує золотий, занизаний розцяцькованими брелоками ланцюжок* (Стельмах, І, 1962, 195).

ЗАНИЗА́ТИ *див.* **зани́зувати**.

ЗАНИ́ЗИТИ *див.* **зани́жувати**.

ЗАНИ́ЗУВАННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **зани́зувати**. *Давньою технікою [народного вишивання] вважається «перетягання» кольорової нитки голкою в полотні по лінії підтикання. Варіантом цієї техніки є «занизування» кольорової нитки в полотно по лінії основи* (Нар. тв. та етн., 4, 1958, 66).

2. Спосіб вишивання, що полягає у затягуванні в полотно кольорової нитки. *Я їй вишиваю сорочки, учу, як мережки шити, вербову лиштву, занизування* (Мирний, І, 1954, 75).

ЗАНИ́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАНИЗА́ТИ**, нижу́, и́жеш, *док., перех.* 1. *спец.* Вишивати, затягуючи в полотно кольорову нитку.

2. *рідко.* Те саме, що **обни́зувати**.

ЗАНИ́ЗЬКИЙ, а́, е́, *розм.* Надто низький; нижчий, ніж звичайно або потрібно. *Досягав* [Кранцовський] *головою аж під сволок, бо хата на його зріст занизька* (Март., Тв., 1954, 341).

ЗАНИ́КНУТИ *див.* **зани́кувати**.

ЗАНИ́КНУТИСЯ *див.* **зани́куватися**.

ЗАНИ́КУВАННЯ, я, *с., розм., рідко.* Дія за знач. **зани́куватися**.

ЗАНІКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАНІ́КНУТИ**, ну, неш, *док.*, *діал.* Заходити, навідуватись куди-небудь на короткий час. *Якщо він не був у роз'їздах, то по кілька разів заникував у контору: лютий, наїжачений, не підступись* (Гончар, 1, 1954, 526); *Не було в нашому селі такого сміливця, який би посмів до Лупики на подвір'я без дозволу заникнути, тим більше до звабних груш доторкнутись* (Збан., Доля, 1961, 241).

ЗАНІКУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАНІКНУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **заїка́тися**. *Як говорить, то все заникується* (Сл. Гр.); *— Ти вдарив м-мене? — каже, заникуючись, комендант* (Ю. Янов., IV, 1959, 233); *— Я н-н-навіть не уявляю, як ми з-з-зможемо перейти на той бік, за лінію об... об... облоги. Н-н-н-не уявляю! — Чого це ти став заникуватися? — спитав Прудивус* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 362).

ЗАНИ́ТИ *див.* **запива́ти**.

ЗАНІ́ШКНУТИ, ну, неш, *док.*, *розм.* Те саме, що **замо́вкнути**.— *Занишкніть, уха наставляйте І слухайте, що я скажу* (Котл., І, 1952, 249); *Настає нарешті той день, .. коли малюк-першокласник в радісному захваті довго калататиме тим важким дзвоником у коридорі, а вони, завтрашні випускники, занишкнуть, причаєно й схвильовано слухаючи це знайоме дзеленчання* (Гончар, Тронка, 1963, 134); *Занишкли, стихли нічні птахи* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 103).

ЗАНІШПОРИТИ, рю, риш, *док.*, *розм.* Почати нишпорити. *Тільки що Пріська взяла шматок ковбаси і намірялася їсти, як коло дверей щось заништпорило* (Мирний, III, 1954, 35); *Нарешті двері випустили чорного кучерявого хлопця, який вийшов, примружив коротконозорі очі і заништпорив ними по залу, когось розшукуючи* (Тют., Вир, 1964, 60).

ЗАНІВЕЧИТИ, чу, чиш, *док.*, *рідко.* Те саме, що **знівечити**. *Я сам занівечив свій вік, І ні на кого не жалкую* (Шевч., II, 1953, 62).

ЗАНІ́З, ні́за, ч. Те саме, що **зано́за**. [Д е м и д:] *Бик мотнув головою, зламав заноза, а був не налиганий, як задрочиться, як дремене!..* (Кроп., III, 1959, 169); *О, скільки вас* [чумаків] *за тим Молочним Шляхом Ішло до Криму! Де ж хоч би заніз Із ваших маж?* (Рильський, Поеми, 1957, 9).

ЗАНІКОЛИТИСЯ, иться, *док.*, *безос.*, *кому*, *розм.* Стати ніколи. — *Я оце насилу до вас зібралась. Так заніколилося, так заніколилося!..* (Мирний, III, 1954, 130); *— І до чого ж жінки розледачіли! Зокола хати не примазані, аж соромно!.. Заніколилося людям, чи що?* (Рудь, Гоміп.., 1959, 48).

ЗАНІМИ́ТИ, ́ю, ́ить, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Зробити німим; примусити замовкнути.

Щоб тебе́ занеми́ло, *безос.*, *лайл.*— побажання, щоб кому-небудь одібрало мову. — *Тьфу, тьфу, тьфу! Щоб тебе занімило! Що ти плетеш? — крикнув принципал* (Фр., III, 1950, 193).

2. *перен.* Затамувати, заглушити. *Жінчине страждання занімило Івасеве лихо* (Мирний, I, 1954, 271); [М и к и т а:] *Не бійтесь, я розуму не пропʼю. А що у мене отут засіло, у цій кістці* [показує на лоб], *того ні горілкою, ні отрутою не занімиш!..* (Кроп., І, 1958, 77).

ЗАНІМІЛИЙ, а, е. 1. Діспр. акт. мин. ч. до **занімі́ти**. *Він і Кряжен сидять мовчки, занімілі в тривожних думах* (Досв., Вибр., 1959, 243); *Давид аж зітхнув і здвигнувся — так знов заболіли руки й плечі, за день занімілі* (Головко, II, 1957, 163).

2. *у знач. прикм.* Мовчазний, непорушний. *Земля здригалася від вибухів бомб, занімілі дівчатка лежали на підлозі вагона* (Ле, Клен. лист, 1960, 69); // Нечутливий, затерплий. *Деяку мить він стоїть, учепившись занімілими пальцями за віконні рами* (Тют., Вир, 1964, 415).

ЗАНІМІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **занімі́лий** 2.

ЗАНІМІ́ЛО, *присл.* 1. У глибокому мовчанні. *Курбала заніміло слухав інженера* (Досв., Вибр., 1959, 190); *Я заніміло слухав до цинізму відвертu розповідь старої, повну осуду своєї рідної дочки* (Збан., Любов, 1957, 68).

2. Без руху, непорушно. *Його руки заніміло лежали на важелях управління машини* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 8).

ЗАНІМІ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **заніміти**. *Стояла* [Вутанька] *в якомусь болісному заніміннi, дивилась, як сиве дно щойно прорубаного рівчака поволі темніє, відтає* (Гончар, II, 1959, 195).

ЗАНІМІ́ТИ, ́ю, ́іш, *док.* 1. Втратити здатність говорити, стати німим. [К а с с а н д р а:] *Осліпнути я хтіла б, заніміти... Ох, се було б таке велике щастя!* (Л. Укр., II, 1951, 265); *Я заніміє буе із болю.. І мовчав я довгі, довгі роки* (Стеф., І, 1949, 173); *— Слово не може мовчати, не хоче, Бодай би й поет заніміти воліє* (Бажан, Роки, 1957, 277); * У порівн. *Усі мовчали, як заніміли* (Головко, II, 1957, 283); // На деякий час замовкнути (від переляку, здивування, захоплення і т. ін.). *— Що то? що то? — питавсь Михайлик. — Цить! Татари! Михайлик так і занімів. Острах обняв його такий, що він і слова не міг вимовити* (Гр., І, 1963, 346); *Раптом десь всередині будинку заграв баян і почулася пісня. Бійці заніміли, вражені* (Гончар, III, 1959, 147); // Перестати звучати, лунати (про звуки, мову і т. ін.). *Тривога серце знай стискає, Мій крик у горлі занімів* (Фр., XIII, 1954, 153); *Мовчать квітки і день квітневий.., І спів пташиний занімів* (Олесь, Вибр., 1958, 242); *Голоси на кутку стихли, заніміли* (Кос., Новели, 1962, 176); // *безос. Темно в полі; в хутірку Змовкло, заніміло* (Бор., Тв., 1957, 65); * Образно. *Заніміли, поникли, погасли ліси, І людські, і пташині мовчать голоси* (Рильський, І, 1960, 177).

2. Втратити чутливість, здатність рухатися; затерпнути. — *То в мене все боліло, а то зразу захололо-заніміло...* (Мирний, III, 1954, 131); *Ноги без руху заніміли, набрякли; кістки пекло, як вогнем* (Мур., Бук. повість, 1959, 235); // На деякий час зробитися нерухомим (від сильних переживань, горя, зворушення і т. ін.); завмерти. *Дівчина припала головою до колін та так і заніміла, і якби не здригалося іноді тіло її перемучене, була б це мертва постать* (Гр., І, 1963, 384); *Учитель коло дошки: одна пучка вгору, рука з крейдою заніміла — напружено думав* (Вас., III, 1960, 308); *Хлопець заніміє від здивування* (Ткач, Арена, 1960, 107); * Образно. *Серце в нього справді заніміло, душу полонила апатія* (Дмит., Розлука, 1957, 282).

ЗА́НОВО, *присл.*, *розм.* 1. Знову, ще раз. *Уся компанія вернулася ще до млина і заново сіла за столи* (Н.-Лев., IV, 1956, 107); *Руки в нього тремтіли, ніяк не міг зав'язати галстук, то з серцем чортихнувся, рвонув його і почав зав'язувати заново* (Головко, II, 1957, 477); *Здавалось, Липтак заново народився у цьому селі: воно стало йому рідnішим, ніж було колись* (Томч., Готель.., 1960, 43).

2. По-новому; не так, як раніше. — *Що було, те за водою спливло. Почнемо ми з Миколою жити й учитись заново* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 84); *Заново слід написати методичний порадник з питань збирання, каталогізації і збереження творів сучасної народної поезії* (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 24).

3. Нещодавно, щойно. *З поніверським здоров'ям вернувся він* [Т. Г. Шевченко] *до Петербурга в 1858 році,*

де йому були такі раді і його давні товариші і заново набуті знайомі (Мирний, V, 1955, 313).

ЗАНО́ЗА, и, *ж.* Дерев'яна або металева палиця, яку вставляють у край ярма, щоб віл не випрягався. *Задумали чумаки в дорогу, Покупили собі вози нові, Поробили ярма кленові, Поробили занози дубові, Покупили воли полові* (Чуб., V, 1874, 1028); *Погонич повіймав занози з ярем і налигані воли пішли пастися* (Гр., II, 1963, 61); *Битим шляхом рипів віз. Сірі воли одмахувались од мух і бряжкотіли занозами* (Головко, I, 1957, 140).

ЗАНО́ЗИНА, и, *ж., діал.* Запоза. *Що ка волики все занозини, а ка коники пута* (Чуб., V, 1874, 276).

ЗАНО́КАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати нокати, поганяючи коней. *Дід Хома дружньо попрощався зі мною та й занокав на своїх коненят* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 9).

ЗАНОРОВИ́ТИСЯ, влю́ся, ви́шся; *мн.* заноровля́ться; *розм.* Док. до **норови́тися**.

ЗАНО́СИТИ, о́шу, о́сиш, *недок.*, **ЗАНЕСТИ́**, су́, се́ш; *мин. ч.* заніс, несла́, ло́; *док.* 1. *перех.* Несучи, доставляти, приносити що-небудь кудись, комусь. *Цілих два тижні князь щодня заносив або засилав дарунки різні, і ті коштовні дарунки надто тішили Софію* (Л. Укр., III, 1952, 506); *До їхніх хат уперше на селі заносив листоноша газети «Біднота» або «Незаможник»* (Вишня, II, 1956, 10); *По дорозі до хати дядько зірвав кілька хвіточок.. і заніс їх тітці* (Коцюб., I, 1955, 463); — *От ми і ходимо втрьох по черзі до Устима. Гостинця там якого занесу, провідаю, і йому легше стане...* (Кучер, Чорноморці, 1956, 91); // Уносити знадвору в яке-небудь приміщення. *Бджоли облітались, і дід в Дмитром урочисто заносять вулики в омшаник* (Стельмах, II, 1962, 260); *Василина Макарівна і Мар'яна прибирають зі столу, заносять посуду хату* (Зар., Антеї, 1961, 35); // *у сполуч. із сл.* вітер. Робити чутним, відчутним (звуки, запахи); доносити. *Сонце жарило, а вітер крізь вікна заносив до кімнати розпарений нафтовий сопух* (Фр., V, 1951, 219); *Петро Рудик прислухається: на селі все ще валують собаки, і вітер заносить у вуха Рудикові глухе й далеке: гав, вав, гав-уй...* (Кос., Новели, 1962, 155); // *у сполуч. із сл.* інфекція, зараза *і т. ін., розм.* Переносячи інфекцію, спричинити яке-небудь захворювання. *Бідна Ліля зовсім погано провела свої різдвяні вакації, бо навіть нікуди в гості не можна було піти через страх занести кому в хату заразу* (Л. Укр., V, 1956, 294); *Хижа осіння муха занесла сибірку..; коника довелося забити* (Стельмах, II, 1962, 236).

2. *перех.* Переміщати що-небудь в інше місце; відносити. *Хіба не прийнявся вже перший десяток дерев, принесений на власних плечах із Заріччя й висаджений отут у степову землю — на отіку суховіям та на поталу хузі, яка виламує й заносить дерева геть?* (Ю. Яновський, II, 1954, 157); [Емма:] *Як буде свято, то мама візьме лушпиння та занесе на село, а там дадуть за нього гарний глечик сироватки для мого хлоп'ятка* (Л. Укр., IV, 1954, 212); // *тільки док., розм.* Узяти без дозволу; забрати з собою.— *А ти дивись, щоб вона* [Христя] *нашої одежі не занесла,— промовив він до молодиці* (Мирний, III, 1954, 253); *Кілька наймитів покидали роботу, занісши незароблені ще гроші* (Гр., II, 1963, 121); // *перев. безос.* Примушувати відхилитись, переміститись убік. *Сани заносить; // кого, безос. і у сполуч. із сл.* доля, чорт *і т. ін., розм.* Примушувати опинитись де-небудь. [Кирило:] *От усюди доводилось вештатись: і на Дону був, в Ростові, в Таганрозі, в Миколаїв заносило і по Кізіяру швендяв, а в Адесу* [Одесу] *не заходив...* (Мирний, V, 1955, 142); [Прокіп:] *Василю, куди тебе чорти занесли? Там бджоли...* (Корн., II, 1955, 90); * Образно. *Думки на мінливих крилах і хвилях заносили його в рідне село* (Стельмах, Правда.., 1961, 18).

◇ **Куди́ і во́ронові кісто́к не зано́сить** — дуже далеко. *Це найвіддаленіші нетрі, не схожі ні на що в світі, звірині заповідники, ті місця, куди, як говорили в старі часи, і ворон кісток не заносить* (Довж., I, 1958, 106); **Який вітер заніс (які вітри́ занесли́)** — чому, через які обставини хто-небудь з'явився десь. — *Які вітри занесли до нас? — спитав Косенко, міцно потискуючи руку Хромова* (Коп., Сусіди, 1955, 4).

3. *перех.* Піднімати догори або відводити вбік (руку, зброю і т. ін.), наміряючись вдарити або готуючись виконати яку-небудь іншу дію. *Брянський.. плигнув з бруствера вперед, заносячи з-за спини важку протитанкову гранату* (Гончар, III, 1959, 118); *Ззаду упирається на мотузці корова, а спереду суворий мужик заніс над кіньми батіг. Се ярмаркова проза спішить на ніч додому* (Коцюб., II, 1955, 237); *Василь заніс ногу над перелазом і так застиг на якусь мить* (Рибак, Помилка.., 1956, 122).

◇ **Зано́сити (занести́) ру́ку** *на що* — намірятися одібрати що-небудь у когось. *Тут, бач, пани заносять руку на ліси й пасовиська, грозяться лишити їх* [селян] *на тих скупих часточках землі, що признано їм при внесенню панщини* (Фр., VIII, 1952, 24); **Смерть занесла́ свою́ го́стру косу́** *над ким* — комусь загрожує смерть, хтось близький до загибелі. *Часом вона* [Марія] *зупинялась.. Потім схоплювалась і бігла знову. Бігла від смерті, що вже було занесла над нею свою гостру косу* (Цюпа, Наустріч.., 1958, 194).

4. *перех.* Покривати чим-небудь сипким; засипати. *Вітер піднімався зверху, падав вниз.. і заносив усе дрібним снігом* (Н.-Лев., II, 1956, 63); *У степу день у день вила завірюха, заносила дороги й ставила замети, вищі за хати* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 128); *Завтра ж рано.. повіє Ураган холодний. І занесе піском, снігом Курінь — мою хату* (Шевч., II, 1953, 179); // *безос. Одного дня розгулялася велика хуртовина, занесло снігом усі дороги* (Минко, Моя Миньківка, 1962, 82); * Образно. *Колись він бачив далекі краї, де сонце і море навперейми намагались розгорнуть перед ним всі свої дива, але то було давно, і буденне життя ущерть занесло попелом згадки* (Коцюб., II, 1955, 285); // Заповнювати або покривати зверху численними часточками ґрунту, піску. *Настали теплі веснянні дні.. Вода розлилась по луках, бо рівчак, прокопаний через сінокоси, кожний рік заносить намулом* (Томч., Готель.., 1960, 56).

5. *перех., розм., рідко.* Записувати кудись, у що-небудь. *Це був або мій таємний щоденник, куди я заносив свої учительські жалі та кривди.., а то — вірші про поселенців, що мусять кидати свою Україну* (Вас., IV, 1960, 32); — *Справа це глибоко інтимна. Я прошу не заносити до протоколу* (Руд., Вітер.., 1958, 397).

6. *тільки недок., неперех., діал.* Тхнути, відгонити чим-небудь. *Холодна вода, що ледве заносила застояною діжкою, відразу освіжила прив'ялі м'язи* (Вільде, Сестри.., 1958, 285); // *безос. Від Василини заносило на кілька кроків в округ потом* (Март., Тв., 1954, 60).

ЗАНОСИ́ТИ *див.* **зано́шувати**.

ЗАНОСИ́ТИСЯ, о́шуся, о́сишся, *недок.*, **ЗАНЕСТИ́СЯ**, су́ся, се́шся, *док.* 1. Підніматися високо вгору. *Верби розрослися, розкинулися напрочуд; інші попустили віти по самісінькій землі та стелилися, інші звели гілля догори та в височінь занеслися* (Вовчок, Вибр., 1937, 161); * Образно. *Заносячись думками в безвість, рвав Саливон за мотузки, розгойдував ногою дошку, прив'язану товстою вірьовкою до підстаршого.. дзвона* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 377).

2. *перен., розм.* Чванитися, хизуватися, виявляти погорду перед ким-небудь. — *Не заносся, моя пані! То мене так мир шанув, Через мене й ти у шані!* (Манж., Тв., 1955, 262); *Не можна сказати, щоб Остап дуже заносився. Він тільки став малоговіркий* (Горд., II, 1959, 339); *Він* [писар] *дуже вже розібрався, заніс ся вгору і вважая на себе не менше, як на якогось горобцівського губернатора* (Н.-Лев., IV, 1956, 157).

3. *тільки недок., на що, безос., діал.* За якимись ознаками, прикметами бути близьким, наближатися, насуватися (про явища природи або події). *Час був непевний, заносилося на велику війну, мов на бурю* (Мак., Вибр., 1956, 409); *Що би-то була дала пані Шумінська, коли б Ольга закохалася, як її старша сестра, але на це навіть не заносилося* (Кобр., Вибр., 1954, 12); *Заноситься на дощ.*

4. *чим, діал.* Харчуватися; підкріплятися. *Що від людей за роботу дістанемо, тим і заносимося* (Фр., I, 1955, 370); — *Така біда, пані, що нема раз чим занестись. Заробітків нема* (Гжицький, У світ.., 1960, 55).

5. *тільки недок.* Пас. до **заноси́ти** 1—5. *Надворі затягнулося небо хмарами, і вітер шелестів опалим з дерев листям, що заносилося аж на грядки в зільник під наші вікна* (Коб., III, 1956, 60); *Неспокійне, тривожне тво господарство, і за все ти відповідаєш — починаючи від складної роботи КП та станцій радіолокатора і кінчаючи яким-небудь білим величезним — двісті на двісті метрів — хрестом, викладеним десь у кучугурах, який треба вчасно побілювати вапном, бо він швидко линяє, заноситься піском та курявою* (Гончар, Тронка, 1963, 294); *До списків виборців заносяться всі громадяни, які мають виборче право і проживають (постійно або тимчасово) на час складання списків на території даної Ради, які досягли до дня виборів 18 років* (Полож. про вибори.., 1946, 4).

ЗАНОСИ́ТИСЯ *див.* **заноси́тися.**

ЗАНО́СНИЙ, а́, е́. Занесений, завезений звідки-небудь; здатний заноситися кудись. *Заносні рослини.*

ЗАНОТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **занотува́ти.** *За якусь найкоротшу мить він уже перегортав зошита і, як спраглий воду, квапав занотовані Вариною рукою рядки* (Епік, Тв., 1958, 101); // **заното́вано,** *безос. присудк. сл. Він і не помітив, як усе, що було занотовано в тому папірці, він розповів Лялі напам'ять* (Гончар, Земля.., 1947, 60).

ЗАНОТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАНОТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Те саме, що **запи́сувати** 1. *Кореспондент заходився занотовувати свої враження у блискучий блокнот* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 195); *Іскров ніколи не розлучався з записною книжкою, ретельно занотовував усе, що треба було зробити* (Бойч., Молодість, 1949, 21); *Занотувавши назвище хазяїна, Тихович каже циганові копати абикий кущ* (Коцюб., I, 1955, 210); *Свій досвід, свої експерименти й спостереження він* [Брянський] *намагався узагальнити й занотувати* (Гончар, III, 1959, 114); // *тільки док., рідко.* Відзначити. *З новин занотую то, що молодіж університетська руська в наступаючім році гадає величаво обходити 25 ювілей літературної діяльності Франка* (Стеф., III, 1954, 109); *Як дрібний, але характерний штрих, занотую, що великий артист* [П. К. Саксаганський] *завжди першим, раніше за всіх акторів, приходив на виставу і відразу ж брався до гримування* (Рильський, III, 1956, 338); * Образно. *Микулині дружинники.. пильно вдивлялися а мурів, занотовуючи в пам'яті кожну стежку, кожну лощинку, кожний горбик* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 324).

ЗАНОТО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **занотува́ти.** *Не за столом для писання, а де попало й на чому попало, в перервах між роботою занотовувались.. рядки* [пісень і приповідок] (Еллан, II, 1958, 88).

ЗАНОТУВА́ТИ *див.* **заното́вувати.**

ЗАНОЧО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАНОЧУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док.* Залишатися де-небудь на ночівлю. *Шлях у місто мені вже знайомий був.. Пішла прямісінько до тієї перепічайки, у якої ми щоразу заночовували* (Мирний, I, 1954, 73); *Паломники спочивали на хуторі, запасалися водою в далеку путь, іноді заночовували* (Мельн., Коли кров.., 1960, 78); *От він іде вулицею і поглядає, в якій би йому хаті заночувать* (Стор., I, 1957, 45); — *Отут і заночуємо,— вирішив Богун, в'їжджаючи на хутір і пускаючи коня безлюдною вулицею* (Кач., Вибр., 1953, 43).

ЗАНОЧУВА́ТИ *див.* **заночо́вувати.**

ЗАНО́ШЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **заноси́ти** 1.

2. *у знач. прикм.* Брудний, несвіжий. *Комірчик на шиї та рукавички були побгані, нечисті, неначе вона наділа на себе якесь чорне заношене плаття* (Н.-Лев., IV, 1956, 323); *Літом вона ходила у ватнику, зимою — в.. досить заношеному кожусі* (Вол., Місячне срібло, 1961, 328).

ЗАНО́ШЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **зано́шений.** *Мундир на унтер-офіцерові був не зовсім парадний з огляду на його заношеність, засмальцьованість і пошматованість, але цієї деталі Юджін помітити не встиг* (Загреб., Європа 45, 1959, 223).

ЗАНО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАНОСИ́ТИ,** ошу́, о́сиш, *док., перех.* 1. Довго носячи, робити брудним, несвіжим (одяг).

2. *розм.* Носячи на руках, заколисувати (дитину). *Йосип ще змалечку удався норовистим хлопцем: його не заколишеш ніяк, хіба на руках заносиш...* (Мирний, IV, 1955, 44).

ЗАНО́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАНОСИ́ТИСЯ,** о́ситься, *док.* Від довгого носіння ставати брудним, несвіжим (про одяг). — *Треба надіти свіжу сорочку, бо ця, чорна, доволі вже заносилася ще в школі, а, лазивши по гнізда, я трохи ще й розідрав її* (Мик., Кадильниця, 1959, 35).

ЗАНУ́ДА, и, *ж.* 1. *заст.* Нудьга, туга. *Зануда, страшенна зануда, немов та гадюка, вилася біля серця* (Л. Янов., I, 1959, 236); *По обіді жінка дрімала, а він ішов в город в надії чогось нового, що кожний раз заводила марно, і знову ніс на вечірній вогник додому ту ж саму зануду, з якою виходив* (Коцюб., II, 1955, 283).

2. *лайл.* Про нудну, в'їдливу людину. *Альоша нічого не відповів, ніби не чув привітання. Він пройшов у свій куток. Сів на Матросову скриньку. Пузичка зморщив носа..— Ще й мовчить. Зануда* (Мик., II, 1957, 218); — *Ти встанеш сьогодні чи ні? — розгнівався Сергій і затормошив Дениса за плече.— Яка це зануда штовхається? — засопів у темряві парубійко, підводячи волову* (Тют., Вир, 1960, 243).

ЗАНУ́ДЖЕНИЙ, а, е, *заст.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зануди́ти** 1. [Жалівницький:] *Він, на мій погляд, розбещений панич, зануджений своєю нікчемністю* (Стар., Вибр., 1959, 400); *Давно зануджена отим мисливським шалом І суперечками, що нанівець ішли, ..Гукав голосом веселим Теліменa: «Хто хоче по гриби?»* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 86).

2. *у знач. прикм.* Який виражає нудьгу. *Вітя сидить на вікні, обличчя зануджене. Крізь зуби висвистує* (Вас., III, 1960, 312).

ЗАНУ́ДИТИ, у́джу́, у́диш, *док., перех. і неперех.* 1. *заст.* Навіяти на кого-небудь нудьгу, тугу. *Занудила самотина,— Піду до шинкарки* (Манж., Тв., 1955,

63); — *Послухай, що тобі казатиму. Не зануджу тебе довгим оповіданням* (Фр., IV, 1950, 324); *І знову невсипуща журба захопила її в свої цупкі обійми,а. занудила та затрудила материне гаряче серце* (Мирний, IV, 1955, 297).

◇ **Зану́ди́ти світом** — почати нудьгувати.— *Ні, нема на що нарікати.. З таким товаришем не занудиш світом...* (Вовчок, VI, 1956, 280).

2. *безос.* Почати нудити (про фізіологічний стан). *А далі сіла* [Дидона] *на порозі, Аж занудило їй, небозі, І не встояла на ногах* (Котл., І. 1952, 84); *Хліб той — чорніший землі, з остюками; та ще до того, як згадає Максим.., що він у шаплику ногами мішаний, то аж занудить* (Мирний, І, 1949, 224); *Добившись, нарешті, до справжньої кадильниці.., я відчув, що мене занудило від ладану* (Мик., Кадильниця, 1959, 55).

ЗАНУ́ДИ́ТИСЯ, у́джу́ся, у́ди́шся, *док., заст.* 1. Почати нудитися, нудьгувати; вдатися в тугу, смуток. *Тася швидко поїхала, і о. Василь занудився* (Коцюб., І. 1955, 330); *Занудився я тяжко,— Ні душі нема: Горе нерозважне Та тужба сама!* (Граб., І, 1959, 218); *// за ким—чим.* Скучити. [Л ю б у ш а *(побачила й біжить до нього):*] *Саша! Любий, нарешті! Я так занудилася за тобою* (Коч., II, 1956, 30).

2. Змучитися від бездіяльності або очікування кого-, чого-небудь, від нудьги.— *Чого це пани ляхи так довго морочаться? — спитав сотник, занудившись чеканням* (Стар., Облога.., 1961, 34); — *Побратиме мій любий! Так мені здається, що немов ти журишся в мене. Може, занудився, сидячи в будинкові. Поїдемо по степу погуляєм* (Вас., II, 1959, 410); *Крайнюк занудився й вирішив завітати до льотчиків* (Кучер, Голод, 1961, 454).

ЗАНУДЬГУВА́ТИ, ую, уєш, *док.* Почати нудьгувати. *Хлопчик, що спочатку з великою цікавістю розглядав незнайомого дядю, раптом занудьгував і став тягти жінку за руку* (Жур., Вечір.., 1958, 408); *Четвертий день іде невпинно дощ. Багато сліз в захмареного неба! Зів'янеш, занудьгуєш, хоч-не-хоч, Відчуєш: з кимсь погомоніти треба* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 40); *// за ким—чим.* Скучити. *Я так занудьгував за морем, що провів половину ночі, сидячи біля вікна й уявляючи собі море в молочнім тумані заснулих улоговин* (Ю. Янов., II, 1958, 103).

ЗАНУ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок., розм.* Ставати вошивим. *Ми часом байдужіли до себе, заношувались, та що гріха таїти, іноді й занужувались, а він* [командир загону] *завжди з'являвся до нас свіжий, чистий, бадьорий* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 25).

ЗАНУ́КАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати нукати.

ЗАНУМЕРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **занумерува́ти**. — *Я хочу тільки дрібниць — акуратності. Нехай ваші дошки лежать, як у чесного продавця крам: занумеровані, з підмосточками, перераховані* (Ле, Міжгір'я, 1953, 454).

ЗАНУМЕРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАНУМЕРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Позначати що-небудь номером.

ЗАНУМЕРО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **занумеро́вувати**.

ЗАНУМЕРУВА́ТИ *див.* **занумеро́вувати**.

ЗАНУ́РЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зану́рити**. *Тіло, занурене в рідину виштовхується вгору з силою, яка дорівнює вазі рідини, витісненої тілом* (Фізика, І, 1957, 68).

2. Який занурився, заглибився або поринув у що-небудь. *Підпливши збоку до зануреного в воду корабля, Олег ледве вхопився за капітанську будку.. Аж тепер відчув, що непритомніє з перенапруги* (Ле, Клен. лист, 1960, 167); *Максим Кривоніс, занурений у свої думки, байдуже зирнув на гарні образи, що прикрашували храм* (Панч, Гомоп. Україна, 1954, 138).

ЗАНУ́РЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зану́рити** і **зану́ритися**. *Занурення у воду і політ у космічний простір мають багато спільного. І тут, і там людина.. перебуває в середовищі, непридатному для дихання* (Наука.., 7, 1961, 12).

ЗАНУ́РИТИ *див.* **зану́рювати**.

ЗАНУ́РИТИСЯ *див.* **зану́рюватися**.

ЗАНУРТУВА́ТИ, у́ю, *док.* Почати нуртувати; завирувати. *Білі буруни зануртували скрізь, наче море вишкірило свої смертельні зуби* (Кучер, Голод, 1961, 259); * Образно. *Радісні здогадки зануртували в похмурій душі дукача* (Стельмах, Хліб.., 1959, 473).

ЗАНУ́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зану́рювати** і **зану́рюватися**. *Ні, на кораблі недосить лише вахтового журналу. Я мушу вести свій літопис, зовсім відмінний від того, в якому зазначені курси і пеленги, довготи і широти, нами пройдені, години і хвилини термінових спливів і занурювань* (Логв., Давні рани, 1961, 6); *Деякі плоди і овочі при занурюванні їх у киплячу воду здатні набувати навіть яскравішого зеленого забарвлення* (Укр. страви, 1957, 27).

ЗАНУ́РЮВАТИ, юю, юєш *і* **ЗАНУРЯ́ТИ**, яю, я́єш, *недок.*, **ЗАНУ́РИТИ**, рю, риш, *док., перех.* Опускати, поміщати кого-, що-небудь у воду або в якусь іншу рідину. *Алі скинув на пісок свою ношу і знов скочив у море. занурюючи мокрі рожеві литки у легку й білу.. піну* (Коцюб., І, 1955, 390); *Віоріка сідає край білого каменя, кладе на кладку білизну, занурює руки у воду* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 101); *Час від часу зануряв* [Микита], *тримаючись за камінь, у воду й голову, щоб прогнати сон і втому* (Ю. Янов., II, 1954, 156); *Коли занурити* [алюміцієвий] *виріб у розчин алізаринового фіолетового барвника, він забариться у фіолетовий колір* (Наука.., 1, 1955, 15); *// Засувати, заривати щось у що-небудь сипке, м'яке і т. ін. Він дивився на дітвору сміхотливими, трохи примруженими очима (сонце світило йому просто в обличчя) і занурював пальці в гарячий сипучий пісок* (Донч., VI, 1957, 62); *Петро, схопившись рукою за голову, хвилину постояв. Потім важко повернувся і пішов до ліжка. Роздягся і ліг ниць, зануривши обличчя в подушку* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 84).

ЗАНУ́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся *і* **ЗАНУРЯ́ТИСЯ**, яюся, я́єшся, *недок.*, **ЗАНУ́РИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.* 1. Опускатися у воду або в якусь іншу рідину. *За мить оглушливий вибух струсонув пароплав. Він оповився хмарами сивої пари, різко нахилився набік і повільно, дуже повільно почав занурюватись у морську безодню* (Донч., IV, 1957, 341); *Кілька гідролітаків, по-чудернацькому піднявши хвости, вже занурялися у воду, немов пили її тупими носами* (Кучер, Чорноморці, 1956, 104); *Вскочивши в сю розчину* [розведену фарбу], *Лис Микита в першій хвилі занурився в неї з головою і мало не задушився* (Фр., IV, 1950, 92); — *Дійшли ми до Сінопа.. і стільки здобули хліба козацького, що чайки занурилися в воду аж по борти* (Тулуб, Людоловп, І, 1957, 61); *// Зариватися у що-небудь сипке, м'яке і т. ін. Росте* [сосна] *вглиб і вглиб. Ось уже перейдено пісок і глину, обплазовано камінь, і корінь занурюється, як жадібний хробак, у жовту землю* (Ю. Янов., II, 1958, 126); *Я лежав, занурившись у сніг, і стріляв по кулеметові, що стояв під вишнею* (Багмут, Записки.., 1961, 64).

2. *перен.* Повністю віддаватися якій-небудь справі, заняттю; захоплюватися чим-небудь; поринати. *Тут пан пробощ занурився в складні господарські обрахунки* (Тулуб, Людоловп, І, 1957, 27); *З головою занурився*

[Іван] *в працю* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 222); // Переходити до якого-небудь стану. *Федір Пакришень спав, як дитина. Закривав очі й відразу ж занурювався.. в сон* (Збан., Сеспель, 1961, 103).

◇ **Зану́рюватися (зану́ритися) в думки́ (ро́здуми)** — глибоко замислюватися, забувши про все навколишнє. *Василь, зануривши у свої думки, стояв біля вікна* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 161).

ЗАНУРЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зануря́ти** і **зануря́тися**.

ЗАНУРЯ́ТИ *див.* **зану́рювати**.

ЗАНУРЯ́ТИСЯ *див.* **зану́рюватися**.

ЗАНЮХА́ТИ, аю, аєш, *док., перех., діал.* Почути нюхом (про тварин). — *Ану, чи занюхають мене собаки крізь деготь* [дьоготь] *і солому?* (Фр., VIII, 1952, 265); *Отож ніхто хлопців не видів* [у саду]. *Занюхав їх тільки молодий пес Гектор і гавкнув* (Март., Тв., 1954, 147).

ЗАНЯ́ВКАТИ, аю, аєш і **ЗАНЯВЧА́ТИ**, чу́, чи́ш, *док.* Почати нявкати, нявчати. *Худа кішка відскочила вбік і знову занявкала, мабуть, шукаючи хазяїв* (Панч, Ідуть, 1946, 91); *Котяра в мішку.. страшенно занявчав* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 209); *Усі старці ніби занявчали й застогнали жалібними голосами* (Н.-Лев., IV, 1956, 291).

ЗАНЯВЧА́ТИ *див.* **заня́вкати**.

ЗАНЯ́ТТЯ, я, *с.* Те, чим хто-небудь займається (справа, праця і т. ін.). *Всяке заняття, всяку роботу вона покинула* (Фр., V, 1951, 218); *Моя письменницька праця — це лиш побічне заняття* (Ірчан, II, 1958, 436); *Комунізм внесе великі зміни в розподіл суспільної праці. Одні заняття втратять своє значення, роль інших набагато зросте* (Наука.., 10, 1962, 35).

ЗАНЯ́ТТЯ, я́, *с.* Урок, лекція в навчальних закладах і взагалі навчальна вправа. *Незабаром уже заняття в гімназії почнуться* (Головко, II, 1957, 248); *Через дві години він мав піти в інститут на практичні заняття з студентами* (Шовк., Інженери, 1948, 223); *Щосереди відбувалось.. генеральне заняття під керівництвом інженера* (Донч., V, 1957, 365).

ЗАО́БРІЙНИЙ, а, е. Який міститься або розташований за обрієм; дуже далекий. *Мене кличе заобрійна синь* (Ю. Янов., II, 1958, 32); *Але з чим порівнять оту заобрійну далеч, що має в собі таку звабу і викликає такий злет душі!* (Гончар, Тронка, 1963, 336).

ЗАОДНО́, *присл.* 1. Одностайно, у взаємній згоді, разом з кимсь, чимсь. *Коцюбинський створює правдивий образ ліберала, що на словах заграє з селянами, а на ділі обдурює їх і виступає заодно з самодержавством* (Укр. літ., 9, 1957, 207); // *у знач. присудк. сл.* — *На нього доказують, що він з ними заодно* (Кв.-Осн., II, 1956, 407); — *Перуне!* — *крикнув він крізь свист і завивання вітру.*— *Що ти робиш, чому пішов проти Русі, невже ти заодно з греками?* (Скл., Святослав, 1959, 606); *Бритоголовий в цивільному теж, видно, був з комісаром заодно, бо вже привітно посміхнувся до Колосовського* (Гончар, Людина.., 1960, 29).

2. Одночасно з чим-небудь, водночас, разом з тим. *Вона посмутніла. Заодно пригадувала його слова, що говорив до неї* (Коб., III, 1956, 367); — *Завтра мене викликають в район, то заодно вже підкину і вас до станції* (Гончар, I, 1954, 502).

ЗАОЗЕ́РНИЙ, а, е. Який міститься або розташований за озером, озерами.

ЗАОЗЕ́Р'Я, я, *с.* Місцевість за озером, озерами. *Вечорів. Небо де-не-де засвітило сяйво зір бліде, в заозер'ї захід над тайгою оповило світлою габою* (Гонч., Вибр., 1959, 276).

ЗАО́ЙКАТИ, аю, аєш, *док.* Почати ойкати. *Він кілька раз перевернувся на камінній підлозі і тяжко застогнав, заойкав* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 33); *Баби, звісно, заплакали, заойкали* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 78).

ЗАОКЕА́ННЯ, я, *с.* Землі, що містяться за океаном. *Немов людські великі сподівання, Світанки ті за спалахом зорі Пливуть, пливуть в глухе заокеання, Де їх чекають мужні трударі* (Шпорта, Вибр., 1958, 245).

ЗАОКЕА́НСЬКИЙ, а, е. Який міститься або проживає за океаном. *Отець Їжик ще, певно, тягне гнилу нитку свого земного існування на заокеанській землі* (Брат., Кранка.., 1959, 8); *Сапун-гора! Ти — грізна застрога заокеанським паліям війни* (Гонч., Вибр., 1959, 229); *В один з таких хвилюючих моментів на аеродром і прибули заокеанські наші гості* (Ле, В сноні.., 1960, 261); // Спрямований за океан. *Заокеанські походи.*

ЗАОКЕА́НЩИНА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **заокеа́ння**. *Тяжку неволю ти знесла на хижій ниві панщини, як муж вернувся до села в тій заокеанщині* (Уп., Вірші.., 1957, 116).

ЗАОКРУ́ГЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **заокру́глити**. *Серед гальок.. часто зустрічаються добре заокруглені уламки польового шпату, червоного кольору, та граніту* (Геол. Укр., 1959, 266); *В такій невикінченій формі, як і так полатаного й тільки поверхово заокругленого, віддаю я його* [«Атта Троль»] *тепер публіці* (Л. Укр., IV, 1954, 132).

2. *у знач. прикм.* Який має округлі лінії, округлу форму. *Діти стали розвивати керозцвілий ще квіт тої й приглядались до двох рівних прутиків із заокругленими голівками* (Кобр., Вибр., 1954, 151); *Якась тиха задумана усмішка опускала куточки його темних заокруглених уст* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 522).

3. *у знач. прикм., перен.* Стрункий, чіткий, викінчений. *Я швидко переконався, що якогось заокругленого знання, ясного світогляду у Лімбаха не було* (Фр., IV, 1950, 247); *І коли обридло слухати довгі, надзвичайно плавні й заокруглені речення, ..Степан Тимофійович допив свою чарку, витер рукою вуса* (Собко, Скеля.., 1961, 51).

ЗАОКРУ́ГЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **заокру́глений** 2, 3.

ЗАОКРУ́ГЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **заокру́глити** і стан за знач. **заокру́глитися**. *Підвищенню стійкості різця й поліпшенню якості обробляваної поверхні сприяє заокруглення його вершини* (Різальні інстр., 1959, 26).

2. Округлена або вигнута частина чого-небудь; вигин. *На заокругленні колії вона визирнула з будки й побачила всю валку* (Донч., VI, 1957, 170); *У великих білках Пігловського злякано ворушаться дрібні чоловічки і застрягають в нижньому, тупішому заокругленні очей* (Стельмах, Хліб.., 1959, 96).

ЗАОКРУ́ГЛИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **заокру́глений** 2.

ЗАОКРУ́ГЛИТИ *див.* **заокру́глювати**.

ЗАОКРУ́ГЛИТИСЯ *див.* **заокру́глюватися**.

ЗАОКРУ́ГЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заокру́глювати**.

ЗАОКРУ́ГЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАОКРУ́ГЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех.* 1. Надавати чому-небудь круглої, округлої форми. *Шкода, що ніс має зайву гостроту, заокругли його — і хоч портрета малюй для нащадків* (Стельмах, Хліб.., 1959, 292).

2. *перен.* Робити струнким, чітким, викінченим (звичайно вислів, виклад, твір).

3. *перен.* Виражати число наближено, відкидаючи або додаючи дробові цифри, одиниці і т. ін.

ЗАОКРУ́ГЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАОКРУ́ГЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док.* і. Ставати круглим, округлим. *Комбайн не ріже, а переминає бадилля. Це трапляється тоді, коли ножі і протирізальні пластинки затупляються. Ріжки пластин, спрацьовуючися, заокруглюються* (Рад. Укр., 5.IX 1961, 1); *Якщо у твореннї голосного звука активну участь беруть губи, що заокруглюються (або виступають уперед), то такі голосні звуться, як відомо, лабіалізованими* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 139); // Повніючи, товстіючи, робитися округлим. *Отці-францісканці понагулювали собі бувайчі в'язи від неробства; .. заокруглюються тепер черевця* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 115).

2. *перен.* Ставати струнким, чітким, викінченим. *Начко писав без перерв, і під час писання одного речення друге вже укладалося й заокруглювалося в голові та лилося під перо зовсім готове* (Фр., VI, 1951, 259).

3. *перен., фам.* Закінчувати виступ, промову, написання чого-небудь і т. ін.

ЗАОКУЛІ́РОВАНИЙ, а, е, *сад.* Дієпр. пас. мин. ч. до **заокулі́рувати**. *Широко запроваджується також вирощування однорічок без пенька. Для цього рано навесні підщепи в другому полі зрізують над заокуліруванням вічком* (Колг. Укр., 11, 1960, 29).

ЗАОКУЛІ́РУВАТИ, ую, уєш, *док., перех., сад.* Прищепити дикі рослини вічками, брунькаміи культурних сортів. *Восени він* [І. В. Мічурін] *виписав дички сибірської яблуні і посадив їх у своєму розсаднику. В кінці літа другого року заокулірував їх культурними сортами* (Юним мічур... 1955, 14).

ЗАОПІКУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., ким, чим, розм.* Взяти на себе опіку над ким-, чим-небудь, оточити увагою, турботами когось, щось. [М и к о л а:] *Ольгою заопікуйся сам. Дуже раджу тобі* (Д. Бедзик, Ост. вальс, 1959, 77); // Взяти під нагляд, почати доглядати що-небудь.— *А що буде з твоїм майном? — Хочу тебе просити, щоб ти і надалі заопікувалася ним* (Галан, Гори.., 1956, 188); *Вона з молодих літ заопікувалася садом і стала беззаперечним авторитетом для жінок селища в цій галузі* (Ю. Янов., Мир, 1956, 262).

ЗАО́РАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заора́ти**. *Щоб біля посівів не росли бур'яни, дороги і заорані смуги на посівах кукурудзи обсівають фацелією* (Хлібороб Укр., 1, 1964, 20).

ЗАОРА́ТИ *див.* **забрюва́ти**.

ЗАОРЕНДО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заорендува́ти**. *Свого театру у нас не було, бо заорендоване приміщення повинно було перейти до нас лише з початку вересня* (Моє життя в мист., 1955, 199).

ЗАОРЕНДО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАОРЕНДУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Брати в оренду. *Заорендувавши 500 оленів, Бегічев двома загонами їде у важку експедицію до острова Діксон* (Видатні вітч. географи.., 1954, 124).

ЗАОРЕНДУВА́ТИ *див.* **заорендо́вувати**.

ЗАОРУ́ДУВАТИ, ую, уєш, *док., розм.* Почати орудувати. *Шинкарка ним так заорудувала, що він у неї під тином шинковим днює й ночує* (Вовчок, I, 1955, 242).

ЗАО́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **забрюва́ти**. *Селянський рух вибухав в різних приводів і набирав різноманітних форм (потрава, заорювання поміщицької землі.. і т. п.)* (Іст. УРСР, I, 1953, 521).

ЗАО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАОРА́ТИ**, рю́, ре́ш, *док., перех.* 1. Обробляти землю орючи; зорювати. *Цими рисаками дід Евмен першим і заорював поле* (Стельмах, Правда.., 1961, 21); *Вигін заорали, вирівняли бульдозером, добре розпушили землю* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 5); // Орючи, привласнювати, захоплювати частину чиєї-небудь землі. *Зайвої землі лежало неозорно перед тобою й за тобою... Приходь, заори, скільки хоч — ніхто тобі й слова не скаже* (Мирний, I, 1949, 178); — *Вчора, кажуть, землі барона Клейнберга заорали* [селяни] (Коцюб., II, 1955, 387); // **Орючи**, знищувати що-небудь. *Селяни боролися проти загарбання феодалами общинних земель, заорювали панську межу, підпалювали панські клуні* (Іст. УРСР, I, 1953, 68); — *Ой не буду розцвітати, Бо нема для кого,— Заорали доріженьку До лугу старого* (Гл., Вибр., 1951, 179); // Робити запобіжну смугу або запобіжне коло (навкруги чогось), прорavши одну або кілька борозен.

◇ **Заора́ти но́сом** (*рідко* **зуба́ми**) — впасти на землю, підлогу обличчям донизу. *Він з розгону вдарив Аніфата, і той, спотикаючись, заорав носом у пісок* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 84); — *Стій! ні з місця!* — крикнув той [панич] *і шпорнув* [шпурнув] *першого з рундука так, що аж той зубами заорав* (Мирний, IV, 1955, 187).

2. *неперех., рідко.* Починати орати. *В той день ідуть заорювати* (Сл. Гр.).

3. Орючи, покривати землею (добрива, трави, бур'яни і т. ін.). *Заорюють добрива навісними, напівнавісними або гідрофікованими причіпними плугами* (Колг. Укр., 12, 1961, 15); *Коли люпин досягав фази повного цвітіння, поле коткують важкими котками.. Відразу ж після цього зелену масу заорюють плугами* (Колг. Укр., 2, 1959, 20).

ЗАО́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **забрюва́ти**. *Заорювались протитанкові рови, виростали нові селища і промислові підприємства* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 161).

ЗАОХА́ТИ, аю, аєш, *док.* Почати охати. — *Ох-хо-хо-хо-хо! — заохав він на всю хату.— Головонько наша бідна!* (Мирний, IV, 1955, 362); *Знов полізла* [Кайдашиха] *на піч, заохала й знов лягла одпочивать* (Н.-Лев., II, 1956, 283).

ЗАОХКА́ТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати охкати. *Харитина заохкала і теж підвелася* (Епік, Тв., 1958, 158); *Майор пояснив* [розвідникам], *у чому справа, і вони захоплено заохкали* (Кучер, Голод, 1961, 410).

ЗАОХО́ТА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **заохо́чування**. *Професорські причинки та заохоти до науки так надоїли йому, що він аж вихуд та побліг і ходив увесь час, мов сновида* (Фр., II, 1950, 59); *Кобилянська писала про те, що коли її остання книжка побачить світ, то це буде для неї справженою заохотою написати нову, кращу* (Вітч., 3, 1962, 177).

ЗАОХО́ТИТИ *див.* **заохо́чувати**.

ЗАОХО́ТКИ, *присл., розм.* З охотою, охоче; залюбки. *Трудно буде в кузні день у день з ранку до вечора. Це не те, що при батькові — заохотки. Найнявся — продався: роби хоч-не-хоч!* (Головко, II, 1957, 393).

ЗАОХО́ТЛИВИЙ, а, е. Те саме, що **заохо́чувальний**. *Нестримний заохотливий сміх струсав кімнату, коли він слухав веселі пригоди льотчиків* (Трип., Дорога.., 1944, 8).

ЗАОХО́ТЛИВО. Присл. до **заохо́тливий**.— *Щира українка, справжня дочка народу,— заохотливо промовив Левченко, нахилившись їм до плеча* (Гончар, Таврія.., 1957, 466).

ЗАОХО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заохо́тити**. *Заохочена пильною увагою слухачів, пустилась* [Прохіра] *оповідати про родинні відносини тих панів, яким продавала молоко* (Коцюб., I, 1955, 283); *Син тим часом став розпитувати про життя, і батько, заохочений його цікавістю, незабаром гомонів уже про те, що найдошкульніше його пече* (Гончар, Тронка, 1963, 6).

ЗАОХО́ЧЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **заохо́тити.** *Лев Сапега розпачливо волав до козаків, благав їх якнайшвидше виступити і для заохочення надіслав їм двадцять тисяч червінців* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 335); *Ті хлопці, що прибули слідом за Онопрієм, подались назад, не відчувши заохочення до бешкету з боку свого верховоди* (Іщук, Вербівчани, 1961, 31); *Партія всемірно сприятиме дальшому посиленню ролі науки в будівництві комуністичного суспільства, заохоченню досліджень, що відкривають нові можливості в розвитку продуктивних сил* (Програма КПРС, 1961, 64).

2. Те, що заохочує кого-небудь до чогось; нагорода, похвала.— *А ось і висновки: «Журі вважає, що автор заслуговує заохочення в розмірі тримісячної заробітної платні»* (Панч, II, 1956, 462); *Матеріальне заохочення, виробляючи в людей сумлінне ставлення до обов'язків, навчає їх поєднувати суспільні й особисті інтереси* (Ком. Укр., 7, 1961, 19).

ЗАОХО́ЧУВАЛЬНИЙ, а, е. Який викликає заохочення, призначений для заохочення (у 1 знач.). *Переможцям у соцзмаганні бригад за підсумками роботи щомісяця вручають вимпели і заохочувальні премії* (Ком. Укр., 4, 1967, 74); // Який виражає заохочення. *Коли Крутояр перелічував свої перші й невідкладні завдання, заохочувальна усмішка з'явилася на губах Ковальова* (Собко, Біле полум'я, 1952, 31).

ЗАОХО́ЧУВАЛЬНО. Присл. до **заохо́чувальний.** *Ігнатовський розуміюче і заохочувально хитнув головою* (Збан., Єдина, 1959, 109).

ЗАОХО́ЧУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. тел. ч. до **заохо́чувати.** *Заохочувані ним* [парторгом], *ми набирались знань жадібно, ненаситно* (Вол., Дні.., 1958, 87).

ЗАОХО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заохо́чувати.** *Правильна постановка внутріпартійного життя, основана на широкій самодіяльності партійних низів, на розвитку і заохочуванні здорової критики,..— повинна бути неодмінною умовою, на основі якої має розвиватися вся робота по якісному поліпшенню партійних рядів* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 296).

ЗАОХО́ЧУВАНО, *присл.* Те саме, що **заохо́чувально.** *Він весь час примружував їх і, здавалось, заохочувано підморгував співбесідникові* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 39).

ЗАОХО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАОХО́ТИТИ**, о́чу, о́тиш, *док.*, *перех.* Спонукати кого-небудь до якоїсь дії певними засобами (переконуючи в чомусь, подаючи приклад, хвалячи, нагороджуючи і т. ін.). *Мирончик заохочував хлопця, щоб з'їв кисляку із цибулиною — корисно для здоров'я* (Горд., II, 1959, 117); *Вони зупинялися, оберталися до молодого хлопця і дружніми усмішками бадьорили його, заохочували на спів* (Ле, Право.., 1957, 30); *Ми, старії, тільки поїдемо поле зажати — молодіж заохотити* (Барв., Опов.., 1902, 16); // **Викликати** у кого-небудь бажання, охоту робити щось. *З великим запалом узявся він до праці; ..всі перешкоди тільки заохочували його* (Коцюб., I, 1955, 223); *Забитий кінь серед дороги, покинуті сани — все це неминуче мало заохотити гайдамаків до погоні* (Головко, II, 1957, 569); *Щоб заохотити молодь до читання творів Маркса і Енгельса, Іван переклав 24 розділ з першого тому «Капітала» Маркса* (Кол., Терен.., 1959, 325); // Сприяти кому-, чому-небудь, підтримувати прояв, розвиток чогось. *Пролетарська держава повинна заохочувати профоб'єднання робітників у відношенні як правовому, так і матеріальному* (Ленін, 33, 1951, 156); *Партія заохочуватиме всі форми свідомої самодисципліни громадян, які ведуть до закріплення і розвитку основних правил комуністичного співжиття* (Програма КПРС, 1961, 104).

ЗАОХО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **заохо́чувати.** *Механізатори, які сумлінно ставляться до техніки і добиваються подовження строку служби машин, заохочуються колгоспами* (Колг. Укр., III, 1959, 4).

ЗАО́ЧІ, *присл.* За відсутності особи, якої що-небудь стосується; позаочі. *Це був худий і високий птаховод* [птахівник] *Ніл Нілович. (Його всі в колгоспі заочі звали «Крокодил Крокодилович»)* (Донч., VI, 1957, 41); *Гервасій знав, як дражнять його заочі, тому між селянами він завжди недовірливо і допитливо насторожувався* (Стельмах, Хліб.., 1959, 26).

ЗАО́ЧНИЙ, а, е. 1. Який відбувається за відсутності особи, якої що-небудь стосується. *Заочне знайомство;* // Який бере участь у чомусь, не будучи присутнім. *Заочного купця пугами б'ють* (Номис, 1864, № 10497).

2. Призначений для навчання без систематичного відвідування занять, пов'язаний з ним. *Сашко атестат одержав з відзнакою, шофером став. Піде й далі вчитися десь на заочний відділ* (Кучер, Трудна любов, 1960, 285); *Як трошки обживуся, обов'язково візьмуся до заочної освіти* (Ю. Янов., II, 1954, 150).

ЗАО́ЧНИК, а, ч. Той, хто заочно вчиться в навчальному закладі. *Коли я повернувся з сесії заочників, районна учительська конференція вже закінчилась* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 9); *Скориставшись з канікул, заочників розмістили в студентських гуртожитках* (Дмит., Наречена, 1959, 246).

ЗАО́ЧНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **заочник.** *Нині в інституті я, друзі ви мої, Хоч вона заочниця, бачу скрізь її* (Павл., Бистрина, 1959, 86).

ЗАО́ЧНО. Присл. до **заочний.**— *Знаєш, Герасиме, мій кирпатий Сократ (так Сагайда заочно величав Антоновича) знову оце проїхався по мені* (Гончар, I, 1954, 306); [П и л и п:] *Цей рік я повчуся заочно, а потім зовсім поїду до інституту* (Мороз, П'єси, 1959, 108).

ЗАОЩА́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заоща́дити;** // у знач. прикм. *На заощаджені гроші побудував* [Липтак] *собі хату на гарному місці* (Томч., Готель.., 1960, 33); *Він і сам завжди обдумував свою роботу, завжди знаходив секунди, з котрих потім складуться хвилини заощадженого часу* (Собко, Біле полум'я, 1952, 96).

ЗАОЩА́ДЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **заоща́дити.** — *Просять мене докладно й всебічно ознайомити вас із системою мого господарювання, що дає такі для них нечувані наслідки в своїх здобутках і в заощадженні робочої сили* (Смолич, I, 1958, 60); *Бурхливий розвиток хімічної промисловості сприятиме інтенсивному використанню природних багатств, скороченню витрат на виробництво продукції, заощадженню цінної харчової сировини* (Наука.., 1, 1959, 6).

2. Те, що збережене, не витрачене внаслідок дбайливого використання.— *Ми будемо самі виробляти так звані дошки на клею, зроблені з відходів.. Все це дасть нам великі заощадження деревини* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 206); // *тільки мн.* Заощаджена, збережена від витрат сума грошей.— *Не говоріть, я знаю, що при вашій пенсії маєте заощадження* (Вільде, Сестри.., 1958, 147); *Розповів* [Іван Юхимович] *навіть про те, що в нього якось з'явилася думка вкласти в колгоспну касу всі свої заощадження* (Руд., Остання шабля, 1959, 283).

ЗАОЩА́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заоща́джувати.**

ЗАОЩА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАОЩА́ДИТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.* Зберігати невитраченим, складати, нагромаджувати внаслідок доцільного, дбайливого використання. *Почав* [Іван] *заощаджувати гроші на пристойний костюм* (Кол., Терен.., 1959, 116);

Прийшли вони з Тосею до батьків просити благословення та дозволу на шлюб — нехай і не зараз, а згодом, коли Тося ще підросте, а Данило заощадить трохи від свого слюсарського заробітку (Смолич, Мир.., 1958, 34); // Давати можливість аберігати що-небудь, зменшувати витрати чогось. *Інвематичні молотки.. ворушили напластування, заощаджуючи час рудокопа* (Досв., Вибр., 1959, 307); *В її голові складались різноманітні плани, як наскребти ще грошей.. Можна менше брати гасу — це щотижня заощадить дві копійки, на місяць — вісім...* (Донч., III, 1956, 93); // Не робити чого-небудь зайвого. *Солоха вміла заощаджувати рухи.., здавалося, кожний її крок уперед було заздалегідь вивірено й обмірковано* (Донч., IV, 1957, 254).

ЗАОЩА́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **заоща́джувати.**

ЗАОЩА́ДИТИ *див.* **заоща́джувати.**

ЗАОЩА́ДЛИВИЙ, а, е. Який уміє дбайливо витрачати що-небудь; ощадний, бережливий. *Заощадливий хлопець дмухнув на світло і в ту ж мить у хаті залягла глибока чорна ніч* (Кач., Вибр., 1947, 192).

ЗАОЩА́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. за знач. **заоща́дливий.** *Вона прикидав, скільки можна одержати за шубку. Цього при певній заощадливості вистачить на рік життя* (Руд., Остання шабля, 1959, 236).

ЗАПАВУТИ́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запавути́нити**; // *у знач. прикм. Під запавутиненим ліхтарем стояла напружена тиша* (Панч, I, 1956, 56); *З присішків над током понахилялись трудові селянські боги в запавутинених рамках* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 77).

ЗАПАВУТИ́НИТИ *див.* **запавути́нювати.**

ЗАПАВУТИ́НЮВАТИ, ює, *недок.*, **ЗАПАВУТИ́НИТИ**, ить, *док., перех.* Покривати, затягати павутиною що-небудь.

ЗАПАДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **западáти.**

ЗАПАДА́ТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати падати часто, одне за одним.

ЗАПАДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАПА́СТИ**, аду́, аде́ш, *док.* 1. Опускатися, провалюватися, утворюючи западину, заглибину. *Чимдалі ширшало розмите вечоранадом озеро, підрізані береги разом з травою.. величезними скибами западали й тонули в ньому* (Жур., Вечір.., 1958, 105); *Бодай тая степовая могила запала, Що під нею жито жала* (Чуб., V, 1874, 78); *Сніг запав, зарябив чорними латками таловин* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 3); *Покрівля на причілках запала, стріха зсунулась, одвисла аж до землі, мов рвані вуха старого пса* (Кол., Терен.., 1959, 199).

2. Увалюватися, вдаватися всередину (про очі, щоки і т. ін.). *Зігнута й до того спина — уже не розгиналася; хирі запалі груди ще дужче западали* (Мирний, I, 1954, 50); *Щодень глибше западали материні очі* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 57); *Згадала я й ту тітку, ..сухі губи запали, неначе провалились в рот* (Н.-Лев., III, 1956, 258); *Щоки трохи запали, і від того обличчя здавалось довгастим* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 16).

Щоб о́чі не западáли, *жарт.*— побажання здоров'я. *Мотрона гостинно припрошувала Остапа їсти, пити, причім пити до дна, щоб очі не западали* (Горд., II, 1959, 296).

3. *рідко.* Провалюватися, заглиблюватися куди-небудь. *Він ішов, западаючи де по коліна, а де й по пояс, копався в снігах, боровся з вітром, що гуляв по полю* (Фр., VII, 1951, 425); *Її маленька фігурка ніби западала в землю, все глибше й глибше, і можна було подумати, що Катя переступила обрій і попрямувала світ за очі* (Гур., Наша молодість, 1949, 296).

Западáти в у́хо (ву́хо) — чутися. *Літні люди вели змістовні розмови, за музикою, за піснею не можна було розібрати, в ухо лише западали окремі вигуки, яскраві, гучні вирази* (Горд., Дівчина.., 1954, 170).

4. *перен.* З'являтися, виникати. *Не раз йому западала думка: втекти куди-небудь, забігти безвісті, світ за очі* (Мирний, IV, 1955, 234); // *у що.* Проникаючи, закріплятися, настійно давати про себе знати. *І рабські прúвички отрутою Запали в кров мою і помутили Пречисте джерело життя* (Фр., XIII, 1954, 445); *Гук той піде по народу, В рідні груди западе! На свято свободи діло Вийде сотні свіжих рук...* (Граб., I, 1959, 168).

◇ **Западáти (запáсти) в го́лову** *кому:* а) виникати, з'являтися, міцно засівши в голові (про думку). *Якщо Вам западала у голову така думка, то геть женіть її від себе* (Мирний, V, 1955, 385); *Мало що в голову дитині не западе!* (Горд., Буян, 1938, 69); б) надовго зберігатися в пам'яті. *Комендант говорив фразами, які запали йому в голову ще з часів навчання в університеті* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 128); **Западáти (запáсти) в ду́шу (се́рце)** *кому:* а) справляючи глибоке враження, надовго запам'ятовуватися. *Діти нічого не прощають старшим. На довгі роки западають у їхні душі криви, глибоко і болюче* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 654); — *Ну що ж, рости, вчись — та до мене в театр, будеш актором. Ця випадково сказана фраза глибоко запала в моє серце* (Минуле укр. театру, 1953, 11); б) дуже подобатися. *Одне, чого хотілося Олені Петрівні, це щоб студент Максим Нерчин.. не дуже-то глибоко западав у серце Ользі* (Рибак, Час.., 1960, 155); *От Маруся трошки і зрадувалась, що, може, Олена зна того парубка, що їй так у душу запав* (Кв.-Осн., II, 1956, 33); **Запáсти в о́ко (у ві́чі)** *кому* — дуже сподобатися. [Текля *(до Степана):*] *Знаю я, що й тобі Оксана запала в око, через те ти тепер і заступавшся за неї* (Кроп., I, 1958, 387); *Запала тоді мені в око Настя. Походив я до неї весну й літо, а після покрови і весілля* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 6).

5. Знижуватися, міститися нижче порівняно з навколишнім (про поверхню землі). *Ішла* [стежка] *між двома щільними стінами кипарисів, ішла, ішла і раптом обривалась чи западала* (Л. Укр., III, 1952, 599); *Логвин вийшов на ганок.. Просто від Логвина глибоко западало електричними вогнями місто* (Епік, Тв., 1958, 29).

6. Зникати десь. *Далекі обрії западали в імлі* (Панч, Синів.., 1959, 13); *Хмаронька небо кругом обложила, Вітер запав і не гра у гаю* (Манж., Тв., 1955, 120).

Бодáй слід запáв *чий* — побажання кому-небудь зникнути, пропасти. *Він на тих сусідочок важким духом дише: бодай їх слід запав!* (Вовчок, I, 1955, 115); **Слід (слух** *і т. ін.)* **запáв** *чий* — не стало ніяких відомостей про когось. *Певності дожидаємо — плачемо;.. сумуємо, що її* [Катрі] *слід запав* (Вовчок, I, 1955, 232); — *Змандрував* [Жук] *кудись. На заробітки пішов — чи що; тільки як пішов — то й слух за його запав...* (Мирний, I, 1954, 345).

7. *розм.* Спускатися, заходити (звичайно про небесні світила). *Місяць напівкруга За Рось западав* (Ус., Вибр., 1948, 276); *От сонечко вже за синю гору запало, от уже й вечір* (Вовчок, I, 1955, 67); *Молодь, та — не встигне сонце запáсти — до клубу збирається* (Мур., Бук. повість, 1959, 134).

8. Починатися, настати (про вечір, ніч, темряву, тишу, мовчання і т. ін.). [Р і ч а р д:] *Як тут раптово западає вечір...* (Л. Укр., III, 1952, 102); *В яру западав справжня ніч* (Ю. Янов., II, 1954, 199); *Побігла* [Зоя], *запетлявши між соснами, та скоро з жахом вгледілась у морок, що запав над річкою* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 204); *На якусь хвилину в камері*

западав тиша (Збан., Єдина, 1959, 57); *В кімнаті запало мовчання і зробилося тихо-тихо* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 121).

9. *у що, рідко.* Впадати в який-небудь стан. *Остап не спав, а лиш часом, на кілька хвилин, западав у дрімоту* (Коцюб., I, 1955, 366); *Поки ще буря перейшла, він, з головою заритий у сіно, запав у глибокий сон* (Фр., IV, 1950, 340); // З заходленням віддаватися чому-небудь. *Клепацький — музикант, рибалка і стрілець — Запав у лірику* (Рильський, Поеми, 1957, 274).

◇ **Западáти (запáсти) в непáм'ять** — забуватися. *Вже й імення царські почали западати в непам'ять* (Л. Укр., I, 1951, 424).

ЗАПАДÁТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ЗАПÁСТИСЯ,** адýся, адéшся, *док.* 1. Опускатися, провалюватися, утворюючи западину, заглибину. *Струхлявілий бур'ян всуміш з глиною западається під ногами, як трясовиння* (Вільде, Сестри.., 1958, 437); *Все, що чекало її цими днями, здавалось їй таким гірким, таким нестерпне пекучим, що Гашіца воліла б, аби земля запалась під нею* (Коцюб., I, 1955, 249); *Перекисле тісто вилилося з корита й, запавшися, стало* (Коб., III, 1956, 505).

◇ **Земля́ западáється (запáлася)** *під ким—чим, кому—* про безвихідне становище. *Під Кавуном земля западалася. Він пройшов мовчки подвір'ям у сільраду і зупинився без лиця коло гуртка куркулів у куті* (Козл., Сонце.., 1957, 39); *Барабашівцям запалась під ногами земля* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 477).

2. Увалюватися, вдаватися всередину (про очі, щоки і т. ін.). *Од болісті вона зовсім звелась: щоки, рот та очі її запались, а ніс, підборіддя та чоло стирчали жовті* (Григ., Вибр., 1959, 311); *Його шкура зчорніла та обліпила кості, очі запались ще глибше* (Коцюб., II, 1955, 343).

3. Провалюватися, заглиблюватися, потрапляти в що-небудь. *Видавалося йому, що цілий пароплав і він з ним западається в глибоке море* (Ірчан, II, 1958, 265); *Я боявся і стидався чогось так страшно, що рад би був у тій хвилі запастися під землю* (Фр., I, 1955, 245); *Забійко не сів, а запався у шкіряний фотель* (Вільде, Троянди.., 1961, 86).

Мов (нáче *і т. ін.***) у зéмлю запáстися** — безслідно зникнути. *Санда з-за воріт щезла, мов у землю запилася* (Коб., III, 1956, 474).

4 *перен.* Зникати, щезати. [Р у ф і н:] *Ти боляче мене словами б'єш... гірка се правда... Та нема вже ради... запався шлях до чесного життя...* (Л. Укр., II, 1951, 459); *Тепер синам не западеться путь* (Мал., Звенигора, 1959, 19).

Нехáй (хай) западéться — побажання кому-, чому-небудь пропасти, згинути, зникнути. *Не піду я за багача, Нехай западеться!* (Нар. ліряка, 1956, 211); *Бабуся не дала договорити дідові:..— Кади, серце, може, рибу в морі видушиш своєю люлькою, хай вона тобі западеться...* (Збан., Мор. чайка, 1959, 28).

ЗАПАДÉНЬКА, и, *ж.* Зменш. до **западня́** 1. [Ф о р к і а д а:] *Їй судилась гідна смерть, Вам же всім упала доля — у піддашші на трямку, Мов дроздам у западеньці, теліпатися рядком* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 353).

ЗАПÁДИНА, и, *ж.* Заглиблене місце на чому-небудь; яма, ямка; протилежне **в и с т у п.** *В сю хвилину налітав порив холодного вітру, лицар прищулюється в западині гори* (Л. Укр., II, 1951, 205); *Пересунувшись ліворуч, хлопчик знайшов кілька невеличких виступів і западин у стіні* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 53); *Я побачив на плечі* [Федора] *зарубцьовану рану. З одного боку вузенька, з другого — ціла западина* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 81); // Низьке місце, понижена місцевість. *Пасіка була на краю садка, в маленькій западині, в зеленому вишняку* (П.-Лев., III, 1956, 21); *Перед ними в степовій западині зазеленіло селище* (Ю. Янов., II, 1954, 143); *В Дніпровсько-Донецькій западині пласти вугілля далеко від Старого Донбасу виявлені на великих глибинах* (Наука.., 10, 1963, 21).

△**Óчна запáдина** — заглиблення, в якому міститься очне яблуко.

ЗАПÁДИНКА, и, *ж.* Зменш. до **запáдина.** *Вони надибали степову криничку, джерело, що ледве сльозило й виповняло природну западинку, обросла травою* (Коцюб., I, 1955, 342).

ЗАПÁДИСТИЙ, а, е. Який трохи западає (у 1, 2, 5 знач.). *Широкі груди, хоч і западисті* (Барв., Опов.., 1902, 22).

ЗАПÁДНЯ, і, *ж.* 1. Пастка або інший пристрій для ловіння звірів, птахів. *Птахами я займаюсь з самого дитинства. Ловив сам різними сітками та западнями. Вигодовував пташенят* (Коп., Як вони.., 1961, 190); // *перен.* Безвихідне і загрозливе становище, в яке потрапляє хто-небудь унаслідок певних, звичайно хитрих, підступних дій когось. *Чого огнем ми не спалили, То боги все те потопили, Тепер Троянці в западні* (Котл., I, 1952, 219); — *Ти запровадив нас у сесю* [цю] *западню, відки ми вийти не можемо!* (Фр., VI, 1951, 97).

2. *діал.* Провалля. — *Опинився я, треба вам сказати, у такій якійсь страшній западні, що не то аби-м зроду коли бачив, але й у сні подібної не видав* (Кол., Терен.., 1959, 14).

ЗАПÁЗУШНИЙ, а, е, *заст.* Грудний (про немовля). *Ще мале дитя, запазушне* (Сл. Гр.); *Розгорнувши скоренько ганчір'я, уздрів Прудивус немовлятко.. запазушне* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958. 464).

ЗАПÁЙКА, и, *ж., техн.* 1. Те саме, що **запáювання.**

2. Запаяне місце.

ЗАПАКÓВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запакувáти.** *Тільки тепер Яскогорська звернула увагу, що стоїть на довгих ящиках, запакованих наглухо* (Гончар, I, 1954, 155); *Під'їхала вантажна автомашина, в кузові якої лежало велике дерево, нахилене гілками до кабіни. Його коріння було запаковане в міцно збитий ящик* (Жур., Вечір.., 1958, 177).

ЗАПАКÓВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запакóвувати.**

ЗАПАКÓВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПАКУВÁТИ,**ýю,ýєш, *док., перех.* 1. Укладати що-небудь в пакет, ящик, тюк і т. ін., заклеюючи, забиваючи, перев'язуючи. *Садивший матеріал, якщо його доводиться перевозити дуже далеко, треба обов'язково запаковувати в тюки* (Озелев. колг. села, 1955, 114); *Три дні пішло на те, щоб запакувати і здати в багаж речі* (Гур., Життя.., 1954, 244); *Все, що було в восьмому мішку, переписали, запакували в новий брезентовий мішок і відправили в район* (Багмут, Опов., 1959, 30).

2. *перен., розм.* Поміщати в що-небудь вузьке, тісне. *Анеля розподілила порошок на дві частини й запакувала з насолодою до однієї і другої ніздрі* (Ю. Янов., I, 1954, 137); *Забинтувавши і добре запакувавши ногу в дротяну шину, кинув* [лікар] *Горбачеві на прощання: — Бувай здоровий і не ворушись!* (Кучер, Голод, 1961, 117); // Поміщати що-небудь десь, ховаючи. *Ходить він по базару, визира, визира... і вже один рушничок у молодички з купи і вчистив і у кишеню запакував* (Кв.-Осн., II, 1956, 15); *Цілу череду худоби з цілого села запакували до ліса* [лісу] (Фр., II, 1950, 47); //Зв'язнювати або висилати кого-небудь.— *Мій господар казав, що мене запакують на десять літ до криміналу* (Фр., II, 1950, 342); *Лютими очима Малецька обвела присутніх — коли б вона була суддею, не лише одного мене, всіх би в тюрму запакувала* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 134).

3. *тільки док., перен., розм.* Знівечити, загубити. *— Та нехай вона пропаде, ота іродова робота! Чи вже ж ти хочеш запакувати себе..?* (Н.-Лев., I, 1956, 95); *— Вона його тяжко любила і душу свою запакувала за те кохання* (Мирний, V, 1955, 70); *— Не плач-бо, сестро, не вбивайся! — однаково не пособиш своїму горю, а тільки очі понівечиш та здоров'я запакуєш,— стала умовляти її Домаха* (Л. Янов., I, 1959, 182).

ЗАПАКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАПАКУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. *розм.* Поміщатися де-небудь, ховаючись.

2. *тільки недок.* Пас. до **запако́вувати**.

ЗАПА́КОСТИТИ, ощу, остиш, *док., перех., розм.* 1. Забруднити що-небудь чимсь.

2. *перен.* Очорнити, заплямувати кого-небудь, покрити неславою. *Лихий чоловік — як хвороба: усе запакостить* (Укр.. присл.., 1955, 151); *— Ні, Семеновичу, не остижу ніколи твоєї слави, не запакощу твоєї сім'ї й роду!* (Кв.-Осн., II, 1956, 462).

ЗАПА́КОСТИТИСЯ, ощуся, остишся, *док., розм.* Забруднитися чим-небудь.

ЗАПАКУВА́ТИ *див.* **запако́вувати**.

ЗАПАКУВА́ТИСЯ *див.* **запако́вуватися**.

ЗА́ПАЛ, у, *ч.* 1. Велике внутрішнє збудження, порив або піднесення. [Т е т я н а:] *Заспівайте пісню без запалу і щоб ви не махали руками, і не витріщали страшно очей* (Котл., II, 1953, 49); *Він був поранений двічі. В завзятті бою він не помічав ні болю, ні кровотечі. Його запал досяг такого високого градуса пристрасті, що тільки втративши майже всю кров, він.. упав* (Довж., I, 1958, 286); // Палкий потяг, пристрасть до чого-небудь, до якоїсь справи. *Всі на «Могутньому» знали про цей непереможний запал Дорошука до читання* (Донч., II, 1956, 81); *Після відкриття школи запал його раптом ущух, ніби він вважав свою роль закінченою* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 346); *— Буде в сім'ї злагода, спокій, трудовий запал і чесність, то буде те все і в державі* (Кучер, Трудна любов, 1960, 168); // Завзяття, горіння. *Творцям життя у пісні нашій жити, так, як живе їх запал молодий* (Сос., Близька далина, 1960, 81); *Треба вміти відгадати друга, Непомильно ворога знайти, Щоб на серце не лягла осуга, Щоб у серці запал зберегти* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 66).

З за́палом — палко, пристрасно, з натхненням. *Все було сидимо собі вдвох,— або книжку читаємо, або Івась казочки свої каже; казав він їх з запалом, аж щоки йому почервоніють, як маків цвіт* (Григ., Вибр., 1959, 444); *Ніколи ще Оленка не співала з таким запалом. На всю силу легенів, щиро виводила* (Горд., II, 1959, 76); **У за́палі** — в стані сильного збудження, завзяття, хвилювання і т. ін. *Вірші він чужі й свої читав, Розмахуючи в запалі руками* (Рильський, Мости, 1948, 15); *У запалі вони не помітили, що там, де стовбур розходиться кількома гілками, є глибоке дупло* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 104); *Щоб не кабалакав Вадик у запалі зайвого, Друзь перебив його* (Шовк., Людина.., 1962, 200).

2. Найвище напруження, найповніший прояв чого-небудь. *Я почував запал боротьби. Бив головою, ногами* (Ю. Янов., II, 1958, 62).

У за́палі *чого* — під час найбільшого напруження, розпалу чого-небудь. *Він був поранений, але в запалі битви навіть не помітив рани* (Іст. СРСР, I, 1956, 76).

ЗАПА́Л [1], у, *ч., спец.* Пристрій для запалювання вибухової речовини. *Марія озирнулася в окоп і побачила матросів, що вкладали запали у великі протитанкові гранати* (Кучер, Чорноморці, 1956, 372).

ЗАПА́Л [2], у, *ч., с. г.* Пошкодження зерна злакових у колоссі внаслідок посухи чи суховіїв. *Пізні посіви частіше зазнають запалу, ніж посіви, проведені в оптимальні строки* (Колг. Укр., 7, 1956, 14).

ЗАПА́Л [3], у, *ч., вет.* Хвороба свійських тварин, здебільшого коней, яка супроводжується задишкою.

ЗАПАЛА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* 1. Почати палати, горіти; спалахнути яскравим полум'ям. *Христя затопила в печі; солома зразу запалала* (Мирний, III, 1954, 10); *Онисько вийняв з кишені справу, викресав вогню у вість, розмазав та під стріху — хата й запалала* (Стор., I, 1957, 269); *Від його куль вже запалав перший броньовик* (Кучер, Чорноморці, 1956, 130); // Дужче розгорітися. *Кухар вкинув в окріп рибу й підклав у вогонь очерету. Огонь запалав і затріщав* (Н.-Лев., II, 1956, 222); *Скалка починала крутитись, і скоро маленький вогник вискочив з неї та запалав з обох кінців* (Коцюб., II, 1955, 318).

◇ **Запала́є (запала́ла) земля́** *під ким* — про настання дуже скрутних обставин для кого-небудь. *Батько і син діяли рішуче. Що дружина, мати, коли під ними от-от запалає земля, коли може піти прахом усе багатство* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 65).

2. Яскраво засвітитися, зарожевіти. *Вже починало дніти — хутко й стяга рожева запалала від сході сонця* (Вовчок, I, 1955, 344); *Теплим ранком сонце встало, Піднялось і запалало* (Щог., Поезії, 1958, 181); *Коли червоно запалав обрій, посадили вони.. яблуньку, на щастя* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 104); // Спалахнувши, засвітитися. *Свічі в домі запалали* (Фр., XIII, 1954, 222); *Удосвіта запалають по хатах огні* (Головко, I, 1957, 52); // Відбитися, віддзеркалитися на чому-небудь (про промені, барви і т. ін.). *Нарешті на вікнах хат запалали червоні барви заходу* (Багмут, Опов., 1959, 61); // Стати яскраво освітленим. *Верхи лісу заіскрилися-запалали,— сонячне проміння на йому загралo-застрибало* (Мирний, I, 1954, 174).

3. *перен.* Дуже почервоніти, стати гарячим від хвилювання, сильного переживання і т. ін. *Вся я похолола зразу від його* [реготу], *і зразу запалала...* (Мирний, I, 1954, 92); *Від несподіванки Іванко почервонів. Добре, що дідусь не обернувся та не побачив, як запалали у нього щоки* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 135); *В тьоті Наді ще більше загорілися очі. Вона вся аж запалала від вдоволення* (Збан., Мор. чайка, 1959, 44); // З'явитися (про рум'янець). *На його блідому лиці запалав.. рум'янець* (Фр., IV, 1950, 286).

4. *чим і без додатка, перен.* Пройнятися яким-небудь сильним почуттям. *Вся польська преса запалала патріотичним обуренням на «нужденного пасквілянта»* [Рафаловича], *що, мовляв, плюгавить рідне гніздо* (Фр., VII, 1951, 327); *— Не думав, не думав, що ти так запалаєш... Почала сварку в солдатами...* (Хижняк, Тамара, 1959, 91).

◇ **Се́рце запала́є (запала́ло)** — сповнитися яким-небудь сильним почуттям. *— Твоє серденько діамант, Воно промінням грає,— Щасливий тричі буде той, Для кого запалає* (Л. Укр., IV, 1954, 106); **Очі запала́ли** — про очі, що заблищали, виражаючи якесь сильне почуття. *Енея очі запалали, Уста од гніву задрижали* (Котл., I, 1952, 295); [Г о р н о в:] *Оксано, дайте вашу руку. Борисе! Дивіться мені в вічі, придивляйтесь, яким безкраїм щастям вони запалали* (Кроп., I, 1958, 396).

5. *перен.* Виникнути, з'явитися; розгорнутися бурхливо, з великою силою. *Після його* [Романа] *смерті ще дужче запалали князівські усобиці* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 42); *Зараз битва запалає, задзвенять сокири лунко* (Гур., Друзі.., 1959, 8); *Прокляття й ненависть до вбивць запалає в її незломленій душі* (Довж., I, 1958, 91).

ЗАПАЛАХКОТА́ТИ *див.* **запалахкоті́ти.**

ЗАПАЛАХКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш *і рідко* **ЗАПАЛАХКОТА́ТИ,** очу́, о́чеш, *док., розм.* Почати палахкотіти, палахкотати. *Могуче світло, що наповнювало хату Зелепуги, нараз величезними кровавими язиками вискочило на стріху.., обхопило цілу хату, котра відразу запалахкотіла* (Фр., II, 1950, 236); *Я почервоніла й відчула, як запалахкотіли мої щоки* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 92); *Дикий гнів запалахкотів у його нутрі* (Коб., II, 1956, 201).

ЗАПА́ЛЕНИЙ [1], а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до **запали́ти** [1] 1—4, 6. *Запалена хата стала пригасати, і на подвір'ї зробилось темно* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 132); *Спочатку десятки і сотні, потім тисячі і мільйони людей, запалених ідеалами комунізму, йшли на штурм старого світу* (Програма КПРС, 1961, 3); *Бер ураз визвірився на мене своїми великими, запаленими безсонням очима* (Кол., На фронті.., 1959, 64).

2. *у знач. прикм.* Який запалився (у 4 знач.); засмаглий. *Він глянув на той камінь, де вона стояла, і знов наче побачив.. те гарне, хоч і запалене на сонці, лице* (Н.-Лев., II, 1956, 169).

3. *прикм., діал.* Завзятий, пристрасний. *Як кождий гуцул, дід Максим за молодших літ був запалений стрілець* (Фр., VIII, 1952, 277).

ЗАПА́ЛЕНИЙ [2], а, е. 1. *вет.* Хворий на запал *(див.* **запа́л** [3]). 2. *розм.* Те саме, що **за́гнаний** 2. *На мокрих запалених конях Тарас та Кирило наздогнали гусарів далеко вже за хуторами* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 342).

ЗАПАЛЕНІ́ЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мин. ч. до **запалені́ти.** *Учениx* [учень] *станув перед учителем, весь запаленілий* (Фр., IV, 1950, 323).

ЗАПАЛЕНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Покритися рум'янцем; почервоніти. *Щоки їй запаленіли, і я без слів зрозумів: виходить заміж...* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 319); *Марія Прокопівна запаленіла; винувата за своє необачне дівоцтво, покліпувала перед чоловіком* (Логв., Давні рани, 1961, 148).

ЗАПАЛЕНІ́ТИСЯ, ію́ся, ієшся, *док.* Те саме, що **запалені́ти.** *Густя.. похилила головку і запаленілась* (Фр., III, 1950, 378).

ЗАПА́ЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **запали́ти** [1] 2. *Ми щирі в нашім запаленні, Розмай — нам залюбки* (Граб., I, 1959, 515).

2. *спец.* Те саме, що **запа́лювання** 2. *Левко кинувся до мотора й виключив запалення* (Трубл., Шхуна.., 1940, 230).

3. *мед.* Хвороба, яка супроводиться температурою, припухлістю, почервонінням, болем уражених органів або частин тіла. [Василина:] *Ліки просить. Це його щось дуже взяло... Чи не запалення легенів?* (Корн., II, 1955, 192); *Вухо йому не так швидко загоїлось, як сподівався. Більше того, запалення перекинулося і в праве* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 177).

ЗАПА́ЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мин. ч. до **запа́сти** [1] 1—6. *Уявилась батьківська, запала від часу могила* (Збан., Єдина, 1959, 43); *// у знач. прикм. Мажуга підіймав руку,.. стискав кулак і викидав з запалих грудей, наче з безодні: — Бастувать будем* (Коцюб., II, 1955, 53); *На чільному місці сидить дід Лука, весь висхлий, з сивою аж пожовклою бородою, із запалими очима, як у святого на образі в церкві* (Вагмут, Опов., 1959, 12).

ЗАПАЛИ́ТИ [1] *див.* **запа́лювати.**

ЗАПАЛИ́ТИ [2], палю́, па́лиш, *док., перех., вет.* Напоївши гарячого від утоми коня, застудити, викликати в нього запал *(див.* **запа́л** [3]).

ЗАПАЛИ́ТИСЯ [1] *див.* **запа́люватися.**

ЗАПАЛИ́ТИСЯ [2], а́литься, *док., вет.* Захворіти на запал *(див.* **запа́л** [3]).

ЗАПА́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Властивість за знач. **запа́лий.**

ЗАПА́ЛКА, и, *ж.* 1. *заст.* Сірник. *Чи нема у вас запалки? Нічим люльки запалити* (Сл. Гр.); *То солі нам тра купити, а тут нема відки, то селедця, то запалок, чи там ще чого, а то таки й хліба нестане, та вже й по грошах...* (Л. Укр., III, 1952, 643).

2. *військ., розм.* Те саме, що **Запа́лювальна бо́мба** *(див.* **запа́лювальний).** — *Він* [літак] *запалки скидає!* (Кучер, Чорноморці, 1956, 401).

ЗАПА́ЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Який служить для запалювання (у 1 знач.). *З гранатами, гвинтівками і запалювальною сумішшю бійці взводу управління займають оборону* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 534); *Охрім Бандура вставляв у свій кулемет все нові й нові стрічки з бронебійними й запалювальними кулями* (Кучер, Чорноморці, 1956, 129).

△ **Запа́лювальна бо́мба,** *військ.* — бомба, призначена для запалювання чого-небудь. *Горіло передмістя, підпалене запалювальними бомбами, що ними ворог обстрілював мирні житла* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 151).

ЗАПА́ЛЮВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. ч. до **запа́лювати** 1, 2. *Над ним* [натовпом] *часто блискали вогники запалювання сірників, здіймалися й гасли* (Епік, Тв., 1958, 96).

ЗАПА́ЛЮВАННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **запа́лювати** 1, 2. *Заслінка* [протипожежна] *захищає фільм від запалювання тільки при зупинці електродвигуна* (Пересувні кіноуст., 1959, 21).

2. *спец.* Пристрій, що викликає спалах горючої суміші у двигунах внутрішнього згоряння. *Ще не бувало такого випадку, щоб Мирон коли-небудь довіз Чумака додому без пригод. То відмовить запалювання, то скати спустять, то ресора лусне* (Збан., Переджнив'я, 1960, 79); *Він* [водій] *устиг ще повернути ключ, вимкнути запалювання...* (Ле, Право.., 1957, 199).

ЗАПА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ЗАПАЛИ́ТИ,** палю́, па́лиш, *док., перех.* 1. Викликати горіння чого-небудь, видобувати вогонь. *Кузнецов.. вийняв з кишені коробку сірників і, запалюючи сірник один за одним, продовжував читання* (Головко, II, 1957, 550); *Міни лежать на палубі й у трюмі, вогню запалювати не можна* (Ю. Янов., II, 1958, 33); *Лукина.. тернула сірничок і запалила солому* (Н.-Лев., III, 1956, 358); *Запливши смолоскипи, дубіючи в крижаній воді, роти наводили переправу* (Гончар, III, 1959, 308); *В себе на вежі вогонь запалила я* (Л. Укр., I, 1951, 151); * Образно.—*Ми запалимо в селі вогонь освіти і культури!* (Чаб., Катюша, 1960, 42); *// також без додатка.* Починати топити яким-небудь паливом (піч і т. ін.). *Запалювали в залі камін* (Донч., III, 1956, 43); *Вже мати у печі запалила — дрова знов тріщать, полум'я шиба, і димно у хаті* (Вовчок, I, 1955, 290); *// Викликати жевріння тютюну* (в цигарці, люльці). *Доктор довго ходив по хаті, запалював і кидав недокурені цигарки* (Кобр., Вибр., 1954, 96); *Бжеський розуміє, що доведеться довго чекати, і запалив люльку, милуючись, як виступав з темряви зубчастий силует Варшави* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 5); *// Засвічувати. Фар ми не запалювали, щоб не притягти до себе уваги німецького льотчика-нічника* (Ю. Янов., II, 1954, 7); *Щорс уже й не думав спати, схопився з ліжка, запалив світло, сів до столу* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 33).

Хоч запали́ — **піде** нема й важко знайти кого-, що-небудь. *А на селі хоч запали — ніде ні душі* (Головко, II, 1957, 295); *Ходить* [Іван] *по панських фільварках*

та багатьких мастках, шукає роботи, а її немає, хоч запали (Чорн., Визвол. земля, 1959, 10).

2. *чим, перен.* Захоплювати кого-небудь якоюсь ідеєю, власним прикладом і т. ін., викликáти у кого-небудь заáпал, дориванння до чогось. *Кожний новий крок до сяючих вершин комунізму запалює трудящі маси всіх країн, в величезною моральною підтримкою в боротьбі за визволення всіх народів від соціального і національного гніту* (Програма КПРС, 1961, 123); *Жадобою пізнання професор запалював і своїх учнів* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 130); *Він і тепер достеменно не знав, звідки взялася у нього та несхитна певність, якою йому пощастило запалити бійців, що повзли слідом за ним* (Рибак, Час.., 1960, 50); // *на що.* Спонукати, надихати кого-небудь до якихось дій. *Любов облагороджує і запалює людину на подвиги* (Довж., III, 1960, 207).

3. *перен.* Викликáти яке-небудь сильне почуття. *Недарма буряно, грозово голота встала на панів, недарма, значить, віще слово в серцях запалювало гнів* (Гонч.., Вибр., 1959, 349).

◇ **Запáлювати (запалúти) кров (дýшу, сéрце, огóнь у крові)**, *також чим* — викликáти у когось які-небудь сильні почуття. *Це вона* [юність] *по-весняному гріє, бунтівливо запалює кров* (Гонч., Вибр., 1959, 94); *Помолившись, і я б заснув... Так думи проклятí Рвуться душу запалити, Серце розірвати* (Шевч., I, 1951, 228); [М а р у с я:] *Мамо! ти розпекла мою душу, запалила пожстою моє серце. Я ненавиджу ворогів, що зруйнували наш рідний край* (Н.-Лев., II, 1956, 456); *Теплом дихнули вони* [пахощі] *в лице Горпини, запалили огонь у її крові* (Мирний, I, 1954, 219).

4. *перен.* Викликати появу на чому-небудь блиску, сяйва. *Місячний промінь повз по долівці, дійшов до голови Малуші.., перепов ще трохи й зупинився на постолах, поясі й у сережах* [сережках], *запаливши в камінцях таємничі зелені вогники* (Скл., Святослав, 1959, 82); *Вечірнє сонце освітило київські гори, відбилося іскристим багаттям у тисячах вікон, запалило золоті бані Софії* (Жур., Вечір.., 1958, 382); // Зробити червоним унаслідок хвилювання і т. ін. *Кров раптом залляла йому обличчя, навіть лисину запалила* (Коцюб., II, 1955, 398).

5. *тільки док., безос.* Пошкодити зерно на стеблі в час посухи чи суховіїв. *Допіру по жнивах показалося, що зима буде голодна. Посуха та й посуха. Жита запалило, хліб уродився рідкий та безсилий* (Коцюб., II, 1955, 28); *Сухі, пекучі дні стояли перед жнивами.. Хоч би не запалило, не поварило зерна, яке з молочком* (Горд., II, 1959, 332).

6. *мед.* Викликáти запалення якого-небудь органу або частини тіла. *Корені і плоди* [переступня] *отруйні.. Вони дуже збуджують і запалюють слизові оболонки шлунка* (Наука.. 1, 1959, 41).

ЗАПА́ЛЮВАТИСЯ, ююся, ювшся, *недок.*, **ЗАПАЛИ́ТИСЯ**, палю́ся, па́лишся, *док.* 1. Починати горіти, спалахувати полум'ям; загорятися. *Їй здалося, що горить усе небо, що запалилась уся земля під її ногами* (Н.-Лев., II, 1956, 195); // Починати сяяти, світитися. *Увечері, коли над обрієм запалилась перша вечірня зоря, а слідом за нею по всьому небу засяяли самоцвіти, вітер зліг* (Скл., Святослав, 1959, 328); *Василь Іванович наказав.. на ніч змонтувати двигуна, і щоб запалилася найбільша лампа* (Ю. Янов.., Мир, 1956, 102); // Починати рожевіти (про небо). *Запалилося над східними горами небо* (Черемш., Тв., 1960, 151); // Починатися, наставати (про світанок, ранок, день). *Світанок ледь-ледь запалювався лише на обрії; в селі ще тільки де-не-де вставало спросонку життя* (Ле, Право.., 1957, 17).

2. *перен.* Дуже збуджуватися, захоплюватися, сердитися. — *Я сам запалююсь не раз при читанні його статей* (Фр., VI, 1951, 232); — *Він не запалюється, а поволі, флегматично цідить слово за словом* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 209); — *Чи тут, добродію, не продається дьоготь? Запалився купець, немов його жигалом шпигнули: нібито чумак глузує з його, бач* (Україна.., I, 1960, 49); *Запалившись, Гаркуша виголошує останні слова таким тоном, немов стоїть уже десь на майдані серед заробітчанського юрмища* (Гончар, I, 1959, 32); // *до чого.* Починати відчувати запал, натхнення до якої-небудь дії, справи. *У нашім повіті надто люди запалюються до кожної спільної роботи* (Стеф., II, 1953, 55); *Думали, — навіки злодащів людина, а то так зразу запалився до роботи* (Коцюб., I, 1955, 305); // *чим, перен.* Охоплюватися, пройматися яким-небудь почуттям. — *Не треба мені, щоб усі читали з насолодою і задоволенням мої вірші. Хай вороги лютують, скаженіють, а друзі хай запалюються одними почуттями зі мною* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 377); *Великим гнівом запалилася його душа на тих, через кого важко жилося людям* (Мирний, V, 1955, 312); *Ярош схопився з стільця, стис кулаки і запалився такою люттю, що, здавалося, увесь він спалахне полум'ям* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 80); // Починати виражати, виявляти яке-небудь почуття (про очі). *Наливалися кров'ю обличчя, запалювались злістю очі, стиснулися жилаві кулаки* (Шиян, Баланда, 1957, 115).

3. *перен.* Ставати червоним від хвилювання, сорому і т. ін. *Я ще й більш запалилася з сорому, бо з ним не поздоровкались і не сказала доброго здоров'я пивши: мов німа* (Барв., Онов.., 1902, 381).

4. Набувати темного кольору шкіри під дією сонячного проміння; загоряти. *На виду стала Ганна повніша, з себе показніша: ще краща була вона молодицею, ніж дівкою. І од сонця не запалилася* (Н.-Лев., I, 1956, 84); *Біле, аж синє, тіло його запалилося на сонці, почервоніло на спині та шиї* (Тют., Вир, 1960, 233).

5. *мед.* Набувати стану запалення (у 3 знач.).

6. *тільки недок.* Пас. до **запа́лювати** 1.

ЗАПА́ЛЮЮЧИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. теп. ч. до **запа́лювати** 2. *Запалюючим прикладом для українських трудящих було селянське повстання в Росії під проводом Івана Болотникова* (Цюпа, Україна.., 1960, 21); *Перемога соціалістичної революції в Росії справила величезний запалюючий вплив на трудящі маси інших країн* (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 13).

ЗАПА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Стос. до **запалу** *(див.* **запа́л**[1]). *Ножами вишкрябують* [хлопці] *грунт з-під скель. Роблять глибокі діри. Закладають туди набої. Проводять запальний гніт. Тоді присипають камінням* (Трубл., I, 1955, 188).

ЗАПА́ЛЬНИЙ, а́, е́. 1. Те саме, що **запа́лювальний**. *Замість звичайних куль почали летіти гранати, набиті запальними матеріалами* (Фр., VI, 1951, 335); *Коробочка* [для сірників] *робиться з тонесенької фанери, обклеюється тонким папером та бочки її мастяться запальною масою — червоний фосфор з тертим піском* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 248).

△ **Запáльна бóмба**, *військ.* — те саме, що **Запáлювальна бóмба** *(див.* **запáлювальний**). — *Володар цього будинку залишив чудову бібліотеку. Жаль буде, якщо завтра почнеться баталія і запальна бомба влучить сюди* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 138); **Запáльна свíчка**, *техн.* — пристрій, що викликає спалах горючої суміші у двигуні внутрішнього згоряння.

2. *перен.* Який запалює, збуджує, викликає хвилювання, дає натхнення. *Друкарську машинку і папір роздобув синові батько, а сестра друкувала на ній братові запальні відозви* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 68); *Несподі-*

ваною була перша запальна промова колгоспника (Ле, Опов. та нарисл, 1950, 172); *Тарас враз згадав пісні Міцкевича і запальні слова на клаптику паперу* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 66); *Він мрію в собі затаїв запальну Про подвиги бою* (Перв., II, 1958, 310); // Який захоплює, приваблює чим-небудь; захоплюючий. *Запальна штука — спорт. Вона захоплює і малого, і старого, і немічного* (Вишня, I, 1956, 404); *Чимало я знав історій Веселих і запальних. Що серце мов пломеніло І часто билося в них* (Мал., Звенигора, 1959, 55).

3. *перен.* Сповнений завзяття, енергії; палкий. *Як забить пристань запальних малят, Романтиків у трусиках і майках!* (Рильський, III, 1961, 111); *Тільки на роботі він був таким же непосидячим і запальним, як завжди* (Руд., Вітер.., 1958, 63); *Старшина мінометної роти.. кидався вліво і вправо, рішучий, рвучкий, запальний* (Гончар, I, 1954, 61); // Який із захопленням, гаряче віддається якій-небудь справі; пристрасний. *Товариш теж був агрономом, Ще й книголюбом запальним* (Рильський, II, 1946, 107); // Який бурхливо реагує на все; невитриманий, гарячкуватий (про людину та її характер). *Вони знали добре Параску, її гарячу, запальну натуру, її гордовитий норов* (Мирний, IV, 1955, 104); *Вдачі брати були різної: Юрій — поміркований та обережний, Леонід — нестримний та запальний* (Смолич, Мир.., 1958, 221); — *Коля Круглов — сталевар хороший. Тільки запальний* (Руд., Вітер.., 1958, 127).

4. *перен.* Який проходить, відбувається із завзяттям, запекло, напружено. *Гра* [в кохання] *йде своєю чергою, жорстока, болюча і запальна* (Коцюб., II, 1955, 264); *З приводу третього питання розгорнулось довге й запальне обговорення* (Мик., II, 1957, 526); *Іван Кіндратович крокував мовчки, слухаючи, як мирна, спокійна розмова обертається на гарячу й запальну* (Ткач, Арена, 1960, 26); *Кадри зникали за кадрами, не залишивши ніякого спогаду, лише загальне враження запальної й упертої боротьби невеличкого загону захоплювало стороннього глядача* (Трубл., I, 1955, 76).

5. *мед.* Стос. до запалення (у 3 знач.). *Досить поширеним захворюванням шлунка є запальний процес, головним чином його слизової оболонки* (Наука.., 8, 1959, 27).

ЗАПА́ЛЬНИК, а, ч. 1. *гірн.* Робітник, який підпалює запали *(див.* **запа́л** 1). *Він був запальником, або, як його звали жартома, «богом динаміту й амоніту»* (Собко, Нам спокій.., 1959, 93).

2. *техн.* Пристрій для здійснення спалаху вибухової речовини. *Задорожний першим скинув свою ношу. Тол, запальники, бікфордів шнур* (Цетльов., Хотинці, 1949, 23); *Кілька спеціальних комісій підривників, військових саперів досліпувалися серед будівельників, ..скільки закладено вибухівки, які і хто ставив запальники* (Ле, Міжгір'я, 1953, 182).

ЗАПА́ЛЬНИЧКА, и, ж. Невеличкий кишеньковий прилад для добування вогню. *Вадим і Моржньов майже одночасно чиркнули запальничками* (Бойч., Молодість, 1949, 28); *Вийняв* [командир] *пачку цигарок і запальничку* (Кучер, Чорноморці, 1956, 126).

ЗАПА́ЛЬНІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. **запальний** 2, 3.— *Може, й не треба про себе так говорити?..— Говори, говори, Лесю, я слухаю,— прошепотіла схвильована Лань.— Добре, добре,— всміхнулася, скорена доччиною запальністю, Наталя Сидорівна* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 201); *Вражають очі* [Шульги], *що горять молодечою запальністю і якимось одчайдушним веселим зухвальством* (Шиян, Баланда, 1957, 7).

ЗАПА́ЛЬНО. Присл. до **запальний** 2—4. *Колись у гімназії з нагоди спортивного свята Адам Барвистий запально прочитав лекцію* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 91); *Лозовий грав запально, дуже гарячився й сердився,— очевидно, на себе самого* (Руд., Остання шабля, 1959, 541); *На Боровика цей крик не справив ніякого враження.. Але Зоя Василенко стерпіти таке не могла і вибухнула запально й гаряче* (Собко, Справа.., 1959, 59).

ЗАПА́ЛЬЧАСТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **запальний** 3. *Як зійдуться брати, а запальчасті обидва, то без сварки не обійдеться, а то ще й будуть ся бити* (Сл. Гр.).

ЗАПА́ЛЬЧАСТО, *рідко.* Присл. до **запа́льчастий.** — *Ну й що Тарновський? — запальчасто заперечив Брюллов.— Самозакоханий невігелас і все!* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 180).

ЗАПА́МОРОКА, и, ж. Тимчасова втрата свідомості внаслідок хвилювання, хвороби і т. ін. — *Куди ви мене несете? Дайте мені дитину,— заговорила Горпина, коли минула запаморока* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 375).

ЗАПА́МОРОЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **запа́морочити.** *Схвильований, затурбований, запаморочений нечуваним дивом, він нічого не міг зразу збагнуть* (Вас., I, 1959, 243); *Вмилені коні, постоювані солдати, запаморочені в попередніх страшних боях командири. Але свідомість кожного бійця була свіжа, мобілізована до крайніх меж* (Ле, Право.., 1957, 181).

2. *у знач. прикм.* Без ясного сприйняття дійсності, очманілий. *В його запамороченій голові роєм ворушилися тисячі думок* (Коцюб., I, 1955, 215).

ЗАПА́МОРОЧЕННЯ, я, *с.* Стан за знач. **запа́морочити** і **запа́морочитися.** *Вутанька ще в якомусь гнітючому палаючому запамороченні приклала руку до лоба: що це за пісня така знайома?* (Гончар, II, 1959, 173); *Страшне то почуття, коли ти падаєш від голодного запаморочення* (Збан., Єдина, 1959, 257).

До запа́мороченння — такою мірою, що людина втрачає владу над собою; дуже, надзвичайно сильно. *За стіною — дріт, вівчарки, до запаморочення ненависний, огидний гармидер* (Коз., Гарячі руки, 1960, 41); **Запа́мороченння від у́спіхів** — втрата правильного розуміння і оцінки чого-небудь внаслідок впливу досягнутих успіхів. *Ленін, закликаючи партію до самокритики, застерігав проти зазнайства, запаморочення від успіхів* (Біогр. Леніна, 1955, 226).

ЗАПА́МОРОЧЕНО. Присл. до **запа́морочений** 2. *Одарка побачила Василя. Він щось запаморочено лазив біля плуга, цокав ключем і чомусь дратувався* (Панч, II, 1956, 480); *Хлопчик запаморочено кліпає повіками, з острахом озираючись навколо* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 149).

ЗАПА́МОРОЧИТИ *див.* **запа́морочувати.**

ЗАПА́МОРОЧИТИСЯ *див.* **запа́морочуватися.**

ЗАПА́МОРОЧЛИВИЙ, а, е. 1. Який викликає запаморочення. *Щоб вирішувати складні питання життя, треба мати холодну голову, тверезе.. серце, не хмільну від таких запаморочливих думок кров...* (Чаб., Тече вода.., 1961, 142); *Довга й запаморочлива дорога змучила Ананія й виснажила* (Ю. Янов., I, 1958, 555); // Який одурманює, п'янить (звичайно про запах). *Ліда зайшла до хати. Її охопив запаморочливий аромат трав, сушених коренів* (Собко, Шлях.., 1948, 35); *Запаморочливий запах ефіру невидимою хмаркою оповивав його ліжко* (Загреб., Спека, 1961, 232).

2. *перен.* Який дуже перевищує звичайну міру. *Навколо буяла юрба.. Все кружляло з запаморочливою швидкістю* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 452); — *П'ятсот гектарів... Ти-ся-ча гектарів* — повторював він. — *Ви тільки подумайте, як вони* [колгоспники] *легко вимовляють ці слова! Міра на сотні й тисячі гектарів здавалася йому запаморочливою* (Жур., До них іде.., 1952, 142); // Який справляє сильне враження своєю

незвичайністю або привабливістю. *Хомі хочеться негайно ж виліпити портрет оцієї стрункої, чарівної, запаморочливої особи* (Ю. Янов., II, 1954, 205); *Вироблялі* [хлопці] *ногами запаморочливі коліна* (Рудь, Гомін.., 1959, 135).

ЗАПА́МОРОЧЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **запа́морочливий.**

ЗАПА́МОРОЧЛИВО. Присл. до **запа́морочливий.** *Ганна Сильвестрівна порилася біля своєї газової плитки, запаморочливо пахтіли перелиті цукровим сиропом вареники* (Сенч., Опов., 1959, 46); *Фіалку, барвінок і сон ніхто ніколи не сіяв і не садив — вони виросли самі. І вони пахли над усе і запаморочливо — землею, прілим торішнім листям і сонячним теплом* (Смолич, II, 1958, 11); *Знову і знову з хвилюванням, не меншим, як і першого разу, переживав* [Павлуша] *запаморочливо приємні події* (Головко, II, 1957, 377).

ЗАПА́МОРОЧНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **запа́морочливий.**

ЗАПА́МОРОЧНІСТЬ, пості, *ж., рідко.* Абстр. ім. до **запа́морочний.**

ЗАПА́МОРОЧНО, *рідко.* Присл. до **запа́морочний;** // Дуже, надзвичайно. *Чернишеві здалося, ніби він не в низькому бліндажі, ..а справді виходить на дорогу, запаморочно велику, дуже відповідальну і прекрасну* (Гончар, I, 1954, 18).

ЗАПА́МОРОЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ЗАПА́МОРОЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех. і без додатка.* Позбавляти кого-небудь можливості ясно сприймати дійсність, розуміти, мислити. *Під час перегляду кольорових фільмів я неодноразово помічав, що відсутність єдиного колориту в пейзажах, які йдуть один за одним, майже запаморочує, чого, безумовно, не бував в чорно-білому кіно* (Довж., III, 1960, 135); *Клопоти так запаморочили Гордія, що не було часу ні подумати, ні передихнути* (Коп., Сон. ранок, 1951, 46); *Ревнощі були настільки сильними, що запаморочили Віру одразу. Забула вона в цю хвилину про своє вирішення коритися чоловікові й мовчати* (Шиян, Баланда, 1957, 188); // Затьмарювати свідомість, одурманювати, п'янити. *Ця духота й цей сопух запаморочували доразу кожного свіжого, що входив до хати* (Март., Вибр., 1954, 313).

◇ **Запа́морочити го́лову** *кому:* а) **ви́кликати** хворобливий стан, коли втрачається почуття рівноваги і все навколишнє ніби хитається. — *Сонце пече мене здорово, Запаморочило голову...* (Нех., Казки.., 1958, 52); б) позбавити здатності правильного розуміння, оцінки дійсності. — *Що з тобою сталося, Тетяно? Ні, бачу, що Сагайдак тобі остаточно запаморочив голову* (Добр., Тече річка.., 1961, 104); *Синові успіхи запаморочили голову Лукерці Василівні* (Сенч., Опов., 1959, 112).

ЗАПА́МОРОЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ЗАПА́МОРОЧИТИСЯ,** чуся, чишся, *док.* Втрачати здатність ясно сприймати дійсність, розуміти, мислити; чманіти. [Кай Летіцій:] *А я вже й так запаморочився трохи, просидівши від самого полудня в Кріспіна Секста на обіді* (Л. Укр., II, 1951, 360); *Я тоді запаморочився і не знаю, як ударив її і чим ударив* (Сл. Гр.).

◇ **Запа́морочилася (запа́морочиться) голова́** *у кого, рідше кому* — впасти в хворобливий стан, коли втрачається почуття рівноваги і все навколишнє ніби хитається. *В Юруша запаморочилась голова од блиску тих скарбів* (Н.-Лев., III, 1956, 302); *Здавалось, хилина — і голова йому запаморочиться, він упаде під людські ноги* (Збан., Сосновий, 1961, 165); *Вихор глянув у провалля, і в нього запаморочилася голова* (Кучер, Чорноморці, 1956, 345); // *безос. В голові раптом запаморочилось, а в очах — жовто-зелені кола...* (Б. Кравч., Квіти.., 1959, 84).

ЗАПАМ'ЯТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запам'ята́ти.**

ЗАПАМ'ЯТА́ТИ *див.* **запам'ятовувати.**

ЗАПАМ'ЯТА́ТИСЯ *див.* **запам'ятовуватися.**

ЗАПАМ'ЯТО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запам'ято́вувати.** *Запам'ятовування різних об'єктів залежить не від того, чим відрізняються об'єкти між собою, а від різниці у змісті дій з ними піддослідних* (Рад. психол. наука.., 1958, 91).

ЗАПАМ'ЯТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ЗАПАМ'ЯТА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Зберігати, тримати в пам'яті. — *Ось вам,— подав Кирило Васильович Тамарі якусь книжку.— Читайте, побільше запам'ятовуйте німецьких слів. Поки що це ваше бойове завдання* (Хижняк, Тамара, 1959, 51); [Парвус:] *Добре, хто має добру пам'ять! А скажи лиш, коли ти так усе запам'ятав, — щб вік сказав..?* (Л. Укр., II, 1951, 425); *Ту ніч, коли я з невимовним жахом збагнув, що осліпнув назавжди, я запам'ятав до останньої дрібниці* (Ю. Янов., II, 1954, 77); — *Запам'ятай це місце, Євгене,— сказав Брянський.— Після війни приїдем сюди відпочивати* (Гончар, III, 1959, 90).

2. *тільки док., рідко.* Втратити в пам'яті, забути. — *Забув, коли й книжка була в хаті.., мабуть, і азбуки запам'ятав уже* (Вас., Вибр., 1954, 52).

ЗАПАМ'ЯТО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ЗАПАМ'ЯТА́ТИСЯ,** а́ється, *док.* Зберігатися, утримуватися в пам'яті. *Бував так, що одна година варта більше всіх даремно змарнованих літ, вона прекрасна і запам'ятовується назавжди* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 152); *У молоді роки була дуже запам'ятовується якась, здавалося б, дрібниця* (Донч., VI, 1957, 609); *Але дивно, з усіх, кого вона сьогодні бачила, чомусь найбільше запам'яталося їй лице старого пожежника* (Жур., Вечір.., 1958, 239).

ЗАПАМ'ЯТО́ВУЮЧИЙ, а, е. Діепр. акт. теп. ч. до **запам'ято́вувати.** *Вона.. спрагло дивиться на свого суджeного глибоким, мовби запам'ятовуючим поглядом* (Гончар, Людина.., 1960, 47).

△ **Запам'ято́вуючий при́стрій** — пристрій у кібернетичній машині, призначенням якого є збереження і переробка інформації. *Безперервна реєстрація провадиться радіотелеметричною апаратурою з запам'ятовуючим пристроєм, який і передав всі нагромаджені дані* (Наука.., 8, 1958, 14).

ЗАПАНІБРА́ТА, *присл., розм.* Як з рівним; запросто. *Ви з мужиками поводитесь запанібрата; мужики до вас ходять в гості, п'ють у вашому домі...* (Н.-Лев., III, 1956, 182); *Він* [цар] *..реготав запанібрата з оцим не дуже й гречним малоросом* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 579); // *у знач. присудк. сл. Іларіон у святій, чернечій одежі не був для Сави вже колишнім Лукашкою, з яким можна було бути запанібрата* (Дмит., Наречена, 1959, 70).

ЗАПАНІБРА́ТСТВО, а, *с., розм.* Надмірна невимушеність, розв'язність, фамільярність у поводженні з ким-небудь. *Поздоровлений* [Анатоль] *огидливо звільняється від комендантського запанібратства, від його дотиків* (Кач., II, 1958, 337).

ЗАПАНІБРА́ТСЬКИЙ, а, е, *розм.* Стос. до запанібратства.

ЗАПАНІЛИЙ, а, е, *розм.* Діепр. акт. мин. ч. до **запаніти.** *Яким він здався їй гидким, цей запанілий різник, кепкуючий з людського горя* (Мирний, III, 1954, 313); *Матушка, горда й запаніла, страх не любила, як її просили на громадські обіди* (Н.-Лев., IV, 1956, 96); [Нарталя:] *Я помилився, жутко показали мені сю помилку твої краяни, патриції та запанілі хами* (Л. Укр., II, 1951, 431).

ЗАПАНІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* 1. Стати паном, розбагатіти. — *А се що за вигадки? Ще я не діждалася, щоб ти, запанівши, гордував матір'ю-мужичкою?!* (Коцюб., I, 1955, 102); {Старик 1-й:} *Один* [старшина] *прокрався, другий запанів, той розпився, той розбестився...* (Кроп., III, 1959, 237); // Почати жити по-панськи, перейнявши панські звички та манери. — *Запанíла наша Галя,— хвалився Грицько матері.— Там така розряджена, куди тобі* (Мирний, IV, 1955, 138).

2. Стати гордим; загордитися, зазнатися. [Мелхола:] *Ти, Хусо, міг би й сам прийти до мене. Вже надто запанів...* (Л. Укр., III, 1952, 148); — *А чого це ви не заскочили хоч би на часиночку та не привітали нас із празником? Запанíли? Забули?* (Вас., I, 1959, 192); *Підíйшов поїзд.. Надю обнімають всі по черзі, і кожен каже щось своє.. Тарас просто тисне руку, жартує: — Не запанíй там у місті* (Ткач, Плем'я.., 1961, 266).

ЗАПАНО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПАНУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.* 1. *тільки док., перев. над чим.* Почати правити, управляти ким-, чим-небудь, одержувати владу над кимсь, чимсь. *В Варшаві Запанував над ляхами Понятовський жвавий* (Шевч., I, 1963, 79); *Ще більше влада гетьмана була обмежена за імператриці Анни.., коли при царському дворі запанувала купка німецьких вихідців* (Іст. УРСР, I, 1953, 338); // Стати самостійним, незалежним; стати господарем. [Служенка:] *Та вже скажи, як прийде час, що будеш ти на волі і над маєтками своїми запануєш, невже ти не подякуєш мені?* (Л. Укр., II, 1951, 198); — *Багаті зрівнюються з бідними, але влада не буде вже в руках багачів. Настав такий час, що й біднота запанувала!* (Ірчан, II, 1958, 30).

2. *перен.* Наставати, наступати, встановлюватися. *Він дуже любив хвилини, коли кінчається довгий день напруженої роботи і тиша на час запановує у великих скляних цехах* (Собко, Шлях.., 1948, 6); *Після трьох днів грози.. в сім'ї знову запанувала згода* (Вас., I, 1959, 379); *В лісі вже запанували вогкі нашорошені присмерки* (Панч, В дорозі, 1959, 33); *Небагато їй* [жінці] *треба, всього крихітку радості, щоб у її хаті запанувало щастя* (Логв., Давні рани, 1961, 102); // Ставати переважаючим, витискувати, перекривати собою все інше. *Дівчина чула, що блискуча постать Гордієва.. запановує у неї в душі* (Гр., II, 1963, 31); *Зараз в його серці не залишилось більше місця ні для кого. В ньому запанував всевладно образ Сашеньки* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 40).

3. *над ким — чим.* Підкоряти собі, своїй волі, владі. *Змалку йому довелося запанувати над селянськими хлопцями. Розумніший і сміливіший за інших, він і потім.. завсігди у своєму гурті верховодив* (Гр., II, 1963, 44); *Комсомольський секретар Петрова, справді, цілком запанувала над життям професора Трембовського* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 189); // *кого, чим і над ким—чим.* Повністю охоплювати, оволодівати (перев. про почуття, думку і т. ін.). *Йоньку охопило те ожвавлення і доброта, яка запановувала ним завжди, коли добре вдавалося діло* (Тют., Вир, 1964, 232); *Князь почував, що життя без Софії стало для нього неможливим, і думка одружитися з нею запанувала над ним безповоротно* (Л. Укр., III, 1952, 504); *Голубенко важко зітхнув. Гірке почуття вимушеної розлуки з сином запанувало всім його тілом, примусило покласти голову на білі поруччя* (Епік, Тв., 1958, 257).

◇ **Запанувáти над собóю** — заспокоїтися, перебороти хвилювання, стримати себе, оволодіти собою. *Професор не знав, чи піддаватися своєму* [своєму] *гнівові.., чи запанувати над собою і обернути все в жарт* (Крим., А. Лаговський, I, II, 1905, 190); *Стан Василя Максимовича, на жаль, гірший, ніж видалося Другеві з першого погляду.. Стільки грізних симптомів.. Нелегко було Другеві запанувати над собою* (Шовк., Людина.., 1962, 85).

4. *тільки док.* Стати панівним, переможним, вирішальним, дістати де-небудь, у чому-небудь перевагу. *Новий напрям думок прорветься наверх, ..запанує і надасть усьому свою відрубну цілу* (Фр., XVI, 1955, 33); *На Україні запанує лише пролетарська соціалістична влада!* (Еллан, II, 1958, 221); *У нашій країні цілком запанувала ідеологія нового, соціалістичного суспільства* (Вісник АН, 5, 1949, 5).

ЗАПАНУВА́ТИ *див.* **запанóвувати.**

ЗАПА́РА, и, *ж.* Рідке тісто, виготовлене запарюванням борошна гарячим молоком чи водою і потім заправлене дріжджами, що використовується для замісу дріжджового тіста. *В хаті зробилося темно, пахло свіжим духом житньої соломи і не то хмелем, не то запарою для тіста* (Тют., Вир, 1964, 166).

ЗАПА́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запа́рити.** *У відрі були запарена на воді, добре прокипіла баланда з справжніх житніх висівок* (Коз., Гарячі руки, 1960, 17); *Корови милостиво похитують головами й знову утоплюють їх у вогкі цебра з запареною половою* (Стельмах, II, 1962, 310); *Повертались* [кіннотники] *повільно, даючи відпочинок запареним коням* (Трубл., I, 1955, 72).

ЗАПА́РИТИ *див.* **запа́рювати.**

ЗАПА́РИТИСЯ *див.* **запа́рюватися.**

ЗАПА́РКА, и, *ж.* 1. Те саме, що **запа́рювання.** *Планується механізація запарки грубих кормів, вивозки гною, транспортування кормів та закладання їх у кормушки...* (Літ. газ., 19.XI 1953, 1).

2. Те, що готується запарюванням. *З суміші квіток бузини, пелюсток волошок, потертої трави очанки, взятих по 1 чайній ложечці кожного, роблять запарку на 1 склянці кип'ятку* (Лікар. рослини.., 1959, 111).

3. *розм.* Те саме, що **запа́ра.** — *Скинула я горщичок... запарку заварила* (Мирний, IV, 1955, 378).

4. *перен., розм.* Велике напруження, поспішність у роботі внаслідок невстигання.— *Але ж самі бачите, яка запарка. А ще передову треба. На півгодини з Хомичем виключимося з вашого товариства* (Головко, II, 1957, 562); — *А в нас запарка,— признався Осадчий.— Голова йде обертом. Скоро посівю* (Чаб., Тече вода.., 1961, 18).

ЗАПА́РНИЙ, а́, е́, *спец.* Признач. для запарювання. *Громський тут же, в корівнику, своїми ж руками збудував запарну яму на два загони й навчив несолонських хазяїв запарювати січку* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 358); *Запарна камера.*

ЗАПА́РНИК, а, *ч., спец.* Казан або якийсь пристрій, признач. для запарювання чого-небудь. *На кожній фермі є кормокухня, обладнана запарниками та іншими потрібними машинами* (Колг. Укр., 4, 1957, 3); *Ярослав не відає, на який рахунок прийняти оце щире зізнання,— на свій особистий чи на всю злагоджену колону кормопереробних машин з бункерами, транспортерами, ..запарниками* (Вол., Місячне срібло, 1961, 247).

ЗАПАРУВА́ТИ, у́є, *док.* Почати парувати, виділяти пару. *Самовар спершу шипів, потім запарував і заклекотів* (Н.-Лев., III, 1956, 45); *Стояли перші дні березня. Впали перші дощі, і земля запарувала, повітря наповнилося запахом весни* (Петльов., Хотинці, 1949, 186); *На столі запарував борщ і з'явилася пляшка з густою вишнівкою* (Донч., VI, 1957, 230); * Образно. *Сутеніло. Дніпро запарував прозорим туманом* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 196).

ЗАПАРШИВІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **запаршúвіти.** *В загороді* [збилися] *..нужденні корівки,*

миршаві захарчовані свині й поросята, запаршивілі, з обстриженою вовною вівці (Кол., На фронті.., 1959, 73).

ЗАПАРШИВІТИ, ію, ієш, *док., розм.* 1. Покритися паршами.

2. Споганіти, стати запедбаним. *Сумно приходив* [кіль] *увечері додому, давав здіймати з себе хомута і сам уже покірно йшов до хлівця, до свого несвіжого сіна й вонючих ясел. Так і запаршивів він, не вирісши як слід* (Хотк., I, 1966, 127).

ЗАПА́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запа́рювати** 1—3. *Є в кормоцеху камери для запарювання, вапнування і дріжджування кормів, є дробарки і багато інших приладів* (Колг. Укр., 11, 1958, 26); *Як відомо, раніше виробництво капронових панчіх і шкарпеток мало таку технологічну схему основних процесів: в'язання, кетлювання, запарювання, фарбування, формування і сортування* (Рад. Укр., 4.VII 1959, 2).

ЗАПА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАПА́РИТИ**, рю, риш, *док., перех.* 1. Заливати окропом продукти для приготування певної страви. *Раз наймички, не спитавши Онисі, запарили собі квашу й поставили горщик скраю на печі* (Н.-Лев., III, 1956, 208); *Мати насипала в миску пригорщу жовтуватого, як солома, кукурудзяного борошна, запарила його* (Юхвід, Оля, 1959, 84); // Робити запару. — *Адже ж ви, мамо, і тутечка* [біля паски] *усе порядкували: і чого скільки положити, і як запарювати, і місити* (Кв.-Осн., II, 1956, 237); // Готувати пастій, заливши що-небудь окропом. *Вона вкрила Соньку всіма ковдрами, ..запарила сухої малини в кухлику і, наказавши Ванющі напувати сестру, побігла в лікарню* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 153); // Заливати окропом сухий корм, пом'якшуючи його. *До смерку наносила Докія цілий кадіб води, запарила два величезних чавуни гречаної полови свиням* (Цюпа, На крилах.., 1961, 40).

2. Тримати певний час гарячу воду в дерев'яному посуді (діжці, барилі і т. ін.), який розсохся або має неприємний запах, щоб зробити його придатним для користування. *Козак наш за найкоротшу мить відчув себе розпеченою й розжареною каменюкою, що її (запарюючи діжку для солоних огірків) молодиці вкидають у воду* (Ільч., Козацьк. роду... 1958, 281).

3. *техн.* Обробляти що-небудь гарячою парою.

4. *перен., розм.* Дуже втомлювати кого-небудь; // Призводити до знемоги від сильного тепла. [Г е р в а с і й:] *Прохав би вашу світлість задягтись.* [Г е р ц о г:] *Мене запариш ти, Гервасію: Надворі сонце, спека* (Крот., Вибр., 1959, 530)

ЗАПА́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАПА́РИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.* 1. Набувати певних якостей внаслідок запарювання.

2. *перен., розм.* Втомлюватися, роблячи що-небудь, займаючись чимось. *Кифір* [навчаючись грамоти] *запарився, загнався, як кінь на грязькій дорозі, погубив, що знав, сплутав усе на світі* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 115); // Не встигати, не справлятися з роботою. — *В четвер виїжджає наша бригада в Юрківську МТС, допомогти їм треба, запарилися вони з ремонтом* (Коп., Сусіди, 1955, 54).

3. *тільки недок.* Пас. до **запа́рювати** 1—3. *На всіх чотирьох фермах обладнали соломорізки, коренерізки, дріжджувальні установки.. Тепер усі корми подрібнюються, запарюються і здобрюються* (Рад. Укр., 20.I 1963, 2).

4. *тільки док., діал.* Почати парувати. *Як розігрілось, зашипіло, Запарилось, заклекотіло* (Котл., I, 1952, 155).

ЗАПА́С, у, *ч.* 1. Певна кількість продуктів, матеріалів і т. ін., заготовлених заздалегідь для використання у разі потреби. *На весну вбогому чоловіку трудніше,— запаси вже пожив, а новини ще не діждався* (Вовчок, I, 1955, 146); *Тугар зі своїми гістьми вибирався на лови, мов на війну, з запасом стріл і рогатин* (Фр., VI, 1951, 9); *В деяких селах влаштовують під ригвами спеціальні цементові ями-басейни для збирання дощової води: на кілька місяців роблять запаси* (Гончар, Таврія, 1952, 29); — *Цілісіньке літо худоба в нас пасеться, на зиму робимо запаси сіна* (Донч., II, 1956, 62); — *А харчування ж треба взяти на дорогу? Запас біди не чинить* (Стельмах, I, 1962, 214).

У (в) запа́сі: а) приготовлено наперед. *Спеціально для них* [поранених] *тримає* [Оленчук] *під сидінням у запасі кілька кавунців, щоб, коли вже зовсім спека задушує, промочить бідолахам спраглі попечені губи* (Гончар, II, 1959, 121); б) в розпорядженні, в наявності. *Для батьківщини у поетів завжди в запасі є найкращі епітети, найніжніші порівняння* (Тич., III, 1957, 219); **Золоти́й запа́с** *див.* **золоти́й; По запа́с:** а) на всякий випадок. *Прийшов спас — держи рукавиці про запас* (Укр.. присл.., 1955, 98); *З інструментами і ліками в сумці про запас він несе з собою книжку, газету і щире слово до людей* (Грим., Син.., 1950, 14); б) наперед, заздалегідь, завчасно. *Пакувалися* [курці] *про запас, бо до обіду навряд чи вирвеш вільну хвилинку* (Шовк., Людина.., 1962, 293).

2. *чого.* Певна кількість чого-небудь, наявного в природних умовах, що можна використовувати (перев. про корисні копалини). — *За моїми даними, знайдено* [біля Одеси] *запаси надзвичайного рожевого каменю, а також чорних гранітів, які легко можна полірувати* (Ю. Янов., I, 1954, 204); *Розміри розвіданих запасів вугілля в республіці* [УРСР] *весь час зростають* (Наука... 12, 1957, 3).

3. *перен.* Наявність чого-небудь у когось, де-небудь, у чомусь, що нагромаджувалося протягом певного часу. *Пролетарська культура повинна стати закономірним розвитком тих запасів знання, які людство виробило під гнітом капіталістичного суспільства* (Ленін, 31, 1951, 251); *Не малий уже запас гіркоти збирався на душі* (Вас., Незібр. тв., 1941, 186); — *Я люблю говорити. У мене величезний запас слів!* (Загреб., Спека, 1961, 16).

4. *військ.* Категорія громадян, які знаходяться на військовому облікові і призиваються в разі необхідності. *Незабутні герої піхоти, я завжди пам'ятаю про вас, ветеранів четвертої роти, що тепер відійшли у запас* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 77); *Генерал скривився, глянувши на молодих, у новому спорядженні командирів запасу* (Кучер, Чорноморці, 1956, 78); *Офіцер запасу.*

5. *розм.* Тканина за швом, яка залишається на випадок, коли треба збільшити ширину або довжину одягу.

ЗАПАСА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАПАСТИ́**, су́, се́ш, *док., перех.* Заготовляти продукти, матеріали і т. ін. для використання у разі потреби. *Вели* [Еней] *два човни знаряджати, І сухарями запасати, І воїнів туди саджать* (Котл., I, 1952, 200); *Він* [мисливець] *запасав харчі для собак і людей, добував хутра білого ведмедя і песця* (Трубл., Лахтак, 1953, 35); *Було багато діла в маленькому хазяйстві покійного Прося — запасти дров, піймати рибину на Росі* (Скл., Святослав, 1959, 258).

ЗАПАСА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАПАСТИ́ЙСЯ**, су́ся, се́шся, *док.* 1. Забезпечувати себе чим-небудь для використання в разі потреби. *Бійці носили ящики з мінами, розпаковували гранати й ділилися ними, запасались патронами* (Гончар, I, 1954, 33); *Весною знов починалися приступи кашлю, Чуплак вдавався до лікарів*

і.. запасався новими порціями ліків (Чорн.. Визвол. земля, 1959, 181); *Учора Я зайшов собі в крамничку, Щоб на вечір запастися — Лойову купити свічку* (Сам., I, 1958, 149); // *перен.* Наповнюватися чим-небудь як запасом. *Потяг стояв довго — все запасався паливом* (Ю. Янов., I, 1958, 69).

Запаса́тися (запастйся) терпінням — готуватися терпляче чекати що-небудь, переборювати щось і т. ін. *В дорогу Григорій узяв чимало всякого харчу, але більше всього тютюну; та чи не найбільше, мабуть, запасся терпінням* (Довж., Зач. Десна, 1957, 44).

2. *тільки недок.* Назбируватися, нагромаджуватися для пізнішого використання. *У стовбурі* [ялюшкового] *дерева запасається велика кількість води; вона витрачається в посушливу пору* (Фіз. геогр., 5, 1956, 141).

ЗАПА́СЕЦЬ, а́сця, ч. Зменш. до **запа́с** 1. *Хитнув головою Нагнибіда задоволений, аркушик свій із записами показує. Ще й додав: — Люди з запасцем* (Головко, I, 1957, 327)

ЗАПА́СКА, и, *ж.* 1. Жіночий одяг у вигляді шматка тканини певного розміру (перев. вовняної), що використовується замість спідниці для обгортання стану поверх сорочки. — *Як йде* [Солов'їха], *то запаска на ній так і розійдеться спереду на обидва боки* (Н.-Лев., II, 1956, 8); *Причепурившись... огорнувши стан святковою запаскою, дівчина немов іншою стала* (Ле, Наливайко, 1957, 10); * Образно. *І небо і земля — усе одпочива, Все ніч під чорною запаскою хова* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 40).

2. *діал.* Фартух. *А побіч нього стояла його жінка з меншою дитиною на руках і запаскою обтирала сльози* (Фр., I, 1955, 362).

ЗАПАСКУ́ДЖЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **запаскуди́ти**. [С ф р е м:] *А там хата далеко просторіша, але брудна вона, закоптіла та запаскуджена* (Кроп., IV, 1959, 347).

ЗАПАСКУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПАСКУ́ДИТИ**, джу, диш, *док., перех., розм.* 1. Робити брудним, забруднювати що-небудь. — *Я не люблю твоїх батюшок: вони прості, тільки мені поміст запаскудять чоботищами* (Н.-Лев., III, 1956, 101); — *Уявіть, якісь німецькі холуї жили в моїй кімнаті, все запаскудили* (Рибак, Час.., 1960, 410).

2. Призводити до поганого стану, занедбувати. [Р о м а н:] *Не продавай, не продавай нікому коней! Хіба я на те їх доглядаю, щоб хтось узяв та запаскудив?* (Мам., Тв., 1962, 473).

ЗАПАСКУ́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАПАСКУ́ДИТИСЯ**, джуся, дишся, *док., розм.* Робитися брудним, забруднюватися чим-небудь.

ЗАПАСКУ́ДИТИ *див.* **запаскуджувати**.

ЗАПАСКУ́ДИТИСЯ *див.* **запаскуджуватися**.

ЗАПА́СЛИВИЙ, а, е. Який завжди заздалегідь забезпечує себе чим-небудь, робить якийсь запас (у 1 знач.). *Запаслива Настя усього нанесла: і коржиків на меду, і горішків на смальці, і ковбасу ще від різдва приберегла* (Мирний, IV, 1955, 49); * Образно. *Вона була запасливa дівчина і на гостре словечко, і на міцну горілочку* (Л. Янов., I, 1959, 275).

ЗАПА́СЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **запа́сливий**.

ЗАПА́СЛИВО. Присл. до **запа́сливий**. *Другого дня Шевчик уже запасливо добував у районі медикаменти для людей і худоби* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 521).

ЗАПАСНИЙ, а́, е́. 1. Заготовлений, залишений як запас (у 1 знач.) або виготовлений на випадок потреби. *Жук устав; витяг скриньку.., вийняв запасний тютюн* (Мирний, I, 1954, 336); *Порадившись між собою, брати притягли звідкись ще й запасне колесо і його теж поклали на воза* (Гончар, III, 1959, 73); *З придбанням колгоспами сільськогосподарських машин великого значення набуває безперебійне постачання запасних частин* (Колг. Укр., 5, 1957, 4); *Максим підійшов до верстата.. Інструмент, запасні різці — все на місці* (Ткач, Арена, 1960, 176); // Виготовлений, зроблений поряд з основним; додатковий. *Вагони стояли на запасній колії маленької степової станції* (Собко, Вогонь.., 1947, 148); *Побіг* [Артем] *з обома хлопцями завклювати ще й запасний хід до іннерманської штольні* (Кучер, Чорноморці, 1956, 538); // *військ.* Який перебуває в резерві, резервний. *Перспектива опинитися в запасному полку, куди, напевно, його пошлють, ніяк не вабила* (Головко, II, 1957, 450); // *спорт.* Який заміняє кого-небудь з основного складу команди, призначений для заміни. *До семи корінних грачів припасувалося четверо нових, із запасних* (Ю. Янов., I, 1958, 482).

2. *діал.* Запасливий. *Ось у Цвіляка можна купити: се люди запасні; а більш нема ні в кого* (Сл. Гр.).

ЗАПАСНИ́К, а́, ч. Військовозобов'язаний, що перебуває в запасі (у 4 знач.). *Навлежки й з коліна стріляли* [студенти] *на стрільбах по давно пробитих мішенях.., кололи штиками ті самі опудала, що їх безліч разів уже було переколото курсантами піхотного училища та різними контингентами запасників, що проходили в цьому таборі літні перепідготовки* (Гончар, Людина.., 1960, 70).

ЗАПА́СОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **запа́ска**. *Настя стала роздавати із скрині усе добро, яке було: ..чи плахточку, чи запасочку, чи сорочечку, чи хусточку, чи що-небудь, роздавала вбогим дівчатам та сиротам* (Кв.-Осн., II, 1956, 95).

ЗАПА́СТИ [1] *див.* **западáти**.

ЗАПА́СТИ [2], су́, се́ш, *док., заст.* 1. Насучи, загубити. *Ледачий пастух запасе вівцю* (Сл. Гр.); — *Ну, то як, дядьку, вертаєте? — Та про мене,— згодився Павло, узяв чоботи, ціпок і, скинувши шапку, довго стояв.., як чабан, що запас свою отару* (Тют., Вир, 1964, 331).

2. Заробити, працюючи пастухом.

ЗАПА́СТИ *див.* **запаса́ти**.

ЗАПА́СТИСЯ [1] *див.* **западáтися**.

ЗАПА́СТИСЯ [2], се́ться, *док., розм.* Почати пастися. *Десь за вибалком, в ярузі, продзвеніли вудила: чи запасся кінь у лузі, чи коса траву тяла...* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 107); *Ластівка* [кінь] *жадібно тяглася губами до зеленої травички і, нарешті, запаслася* (Тют., Вир, 1964, 197).

ЗАПА́СТИСЯ *див.* **запаса́тися**.

ЗАПАТЕНТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запатентува́ти**; // **запатенто́вано**, *безос. присудк. сл. Зараз у світі запатентовано близько 3 тисяч різноманітних конструкцій суднових якорів. З них використовується приблизно 150* (Веч. Київ, 28.II 1968, 4).

ЗАПАТЕНТУВА́ТИ, ую, у́єш, *док., перех.* Узяти патент на що-небудь, зареєструвати як власний винахід. *Честь відкриття крекінг-процесу належить російським інженерам Шухову і Гаврилову, які ще в 1891 р. запатентували першу промислову крекінг-установку* (Нафта.., 1951, 16).

ЗА́ПАХ, у, ч. Властивість предметів, речовин діяти на органи нюху. *Вчора привезли для мене з Неаполя керосинову грубку, дуже гарну, без запаху* (Коцюб., III, 1956, 408); *При обробці препаратом* [стробаном] *найніжніших тканин він не залишає на них ніяких слідів і водночас має приємний запах, що нагадує запах ялини* (Наука.., 1, 1957, 28); *Який це дурень сказав, що гроші без запаху? Гроші мають, стверджує Катерина, своєрідний, непідмінний запах* (Вільде, Сестри... 1958, 102); // Те, що сприймається органами нюху. *Свіжість*

трави манила здалеку, а медовий запах квітів наповнював повітря (Кобр., Вибр., 1954, 156); *В дзоті стояв їдкий запах порохового диму* (Кучер, Чорноморці, 1956, 389); *Звідусіль тягне вогкістю, терпким запахом прілого листя* (Гончар, II, 1959, 145); * Образно. *Не знаю, чи воно* [оповідання] *вдалося мені, але коли б я хоч трохи переніс на папір колорит Гуцульщини і запах Карпат, то й з того був би задоволений* (Коцюб., III, 1956, 402).

ЗАПАХКАТИ, аю, аєш, *док., без додатка і чим, розм.* Почати пахкати, утворювати короткі уривчасті звуки, випускаючи газ, пару (про машини, механізми). *Раптом.. запахкав* [трактор]. *заторохтів, чмихнув парою з радіатора й став, як укопаний* (Довж., I, 1958, 80); // Почати випускати дим короткими видихами (при паління). *Запахкав люлькою Мамай* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 398); // Залунати (про постріли). *Десь на протилежнім кінці села знялась раптом страшенна колотнеча, запахкали постріли* (Гончар, II, 1959, 99).

ЗАПА́ХНУТИ, ну, неш; *мин. ч.* запáх, ла, ло; *док.* 1. Почати пахнути, виділяти який-небудь запах. *Розігріта живиця сильніше запахла в лісах* (Фр., VI, 1951, 21); [Серб и н:] *Як зацвіте та калина — на весь луг запахне* (Вас., III, 1960, 35); *Вже позгасали всюди по степах Багаття жнив. Затихли молотарки.. І в кожнім домі Свіжий хліб запах* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 38); * Образно. *Запахла осінь в'ялим тютюном, Та яблуками, та тонким туманом* (Рильський, I, 1956, 63); // *чим, безос.* Почати чутися (про запах). *В чистому повітрі запахло смалятиною, важким духом вареної та печеної страви* (Н.-Лев., IV, 1956, 97); *На вулицях обізвалася худоба, заскрипіли журавлі, запахло молоком і димом* (Стельмах, Хліб.., 1959, 406).

2. *перен., розм.* Пригадатися, постати в уяві. *Я знову стрівся із нею. З тою, що кинула квітку в мов серце. Зірнула на мене таким привітним, ніжно-цікавим оком, що квітка ожила і запахла* (Коцюб., II, 1955, 187); // *чим, безос. Я закурив твою гавану, то так мені, друже мій єдиний, запахло волею, що я заплакав, як тая дитина* (Шевч., VI, 1957, 131); — *Ах, просто Москвою запахло!* (Л. Укр., III, 1952, 619).

3. *чим, перев. безос., перен., розм.* Почати відчуватися (про наближення чогось). *Весною запахло у лісі й на ниві!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 215); — *Запахло дощем* (Трубл., II, 1955, 112); // Стати близьким до здійснення (про участь у чомусь дуже бажаному, давно сподіваному або непристойному, недоброму). *Раз вона попрохала матір — хоч би одежу справила нову. — Нащо? — скрикнула мати.— Уже улиця запахла?* (Мирний, IV, 1955, 122); // *безос. Стрепенулась бурса; де ті й поліхоти подівся — як очі засіяли: запахло роботою* (Вас., I, 1959, 234); *У моїй палаті запанував ажіотаж, університетом запахло не лише мені, а й кільком іншим інвалідам* (Ю. Яков., II, 1954, 81); *Одне слово, запахло Йоганнові Рудольфу Пашке фронтом* (Коз., Гарячі руки, 1960, 82).

◇ **Запáхне дýхом (дух) (запáхло дýхом, запáх дух) чиїм, чий** — з'явиться (з'явився) хтось. *В палаці запахне духом Чонгарів і тоді одразу нам приборкають крила* (Н.-Лев., IV, 1956, 27); *Як султана ми одбили, то вже шляхти дух запах?.. На Москву нам вся надія, на Москву єдиний шлях!* (Тич., II, 1957, 293).

ЗАПАХТИ́ТИ, хчý, хти́ш, *док., перех., розм.* Наповнити яким-небудь запахом. *Цвіте він* [буркун] *жовтенькими і білими квітами, і одного засушеного стебла досить, щоб запахтити цілу кімнату* (Сенч., Опов., 1959, 253).

ЗАПАХТІ́ТИ, тúть, *док., розм.* Те саме, що **запáхнути** 1. [Гадюка:] *Ото їдуть вони густим лісом, а в лісі щось зразу запахтіло цибулею* (Кроп., V, 1959, 535); // *безос. Раптом серед безмежного степу в повітрі запахтіло згарищем* (Ле, Мої листи, 1945, 35).

ЗАПАХТО́РИТИ, рю, риш, *док., перех., діал.* Запоторити.— *Ой, не знаєте ви отця Софронія!* — *крутив головою Ярошенко.— Побачите, половину скарбів запахторить так, що і з свічками не знайдеш* (Речм., Весн. грози, 1961, 98).

ЗАПАХУ́ЩИЙ, а, е. Який має сильний приємний запах; запашний. *Запахуща квітка гарна Розцвілась на весь садок* (Граб., I, 1959, 490); *Благословенні час той і година, Коли земля ця цвітом процвіла, Де бродить з калатальми маржина У морі запахущого зела* (Рильський, Зграя.., 1960, 25); // Сповнений приємних запахів. *Сонце гріло, але не пекло, повітря на горах було чисте і запахуще* (Фр., IV, 1950, 385).

ЗАПАЦА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., розм.* Почати пацати. *Сонька й Ванюшка запацали руками й ногами по воді* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 141).

ЗАПАШИ́СТИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **запашни́й**. — *Ну й плескачик запашистий! Я б тебе охоче з'їв!* (Забіла, Веселим малюкам, 1959, 181); * Образно. *Ночі сухі, зоряні, запашисті* (Гончар, Людина.., 1960, 284).

ЗАПАШІ́ТИ, шúть, *док., розм.* 1. Почати пашіти, виділяти великий жар. *Перед самим носом запашіла гаряча головешка* (Вас., I, 1959, 297); // *безос. У трубі забулькало, від неї запашіло жаром, вентиль дрібно задрижав* (Шовк., Інженери, 1956, 241).

2. *перен.* Почервоніти, розчервонітися, стати гарячим (про обличчя, щоки і т. ін.). *Відчував* [Боровий], *як запашіло обличчя і щось гаряче підкотилося до горла* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 20).

ЗАПАШНИ́Й, а́, е́. Який має сильний приємний запах; ароматний, пахучий. *Процвітала рожа Супроти вікна, Запашна та гожа, Пишна та рясна!* (Граб., I, 1959, 162); *Прохор.. ліг на запашне сіно й міцно заснув, як засинають всі здорові люди* (Шиян, Баланда, 1957, 188); // Сповнений пахощів. *Вітрець запашний-запашний шарудить листячком* (Тесл., З книги життя, 1918, 209); * Образно. *Перше, що я почув у монастирі,— це чиста, чудова, запашна вкраїнська мова* (Коцюб., III, 1956, 140); *Йде весна Запашна, Квітами-перлами Закосичена* (Тич., I, 1957, 16).

ЗАПА́ШНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **запашни́й**. *Свіжість і запашність ночі бадьорила нерви* (Смолич, I, 1958, 81).

ЗАПА́ШНО. Присл. до **запашни́й**. *Настала весна. Зацвіли садки рясно, запашно* (Мокр., Сто.., 1961, 12); // *у знач. присудк. сл. Мати причепурила хату, вимастила долівку, посипала її травою,— запашно в хаті та зелено* (Вишня, II, 1956, 347).

ЗАПАШО́К, шку́, *ч., фам.* Не сильний, але неприємний запах.

ЗАПАЩЕКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., фам.* Почати пащекувати, розпускати плітки, судити кого-небудь.

ЗАПАЩИ́НА, и, *ж., розм.* Те саме, що **запа́ска** 1. [Тетяна *(приспівуючи)*:] *Ой була я, неневчко, На торгу, на торгу. Та й купила, неневчко, Запащину дорогу* (Кроп., V, 1959, 187); // *зневажл.* Ногаиенька, благенька запаска. *У мами ходила в старій запащині* (Чуб., V, 1874, 487).

ЗАПА́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запа́ювати**. *Захар з успіхом переходив до все більш та більш відповідальних процесів: монтажу системи трубок, запаювання їх в нижньому й верхньому резервуарах...* (Ле, Право.., 1957, 28).

ЗАПА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАПАЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док., перех.* Лагодити що-небудь способом паяння. *У тієї відро тече і нікому запаять, у тієї чавунець з*

діркою, а в іншої всі рогачі й кочерги давно перепалилися у вогні (Кучер, Трудна любов, 1960, 3).

ЗАПА́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАПАЯ́ТИСЯ**, я́ється, *док.* 1. Піддаватися паянню.

2. *тільки недок.* Пас. до **запа́ювати**.

ЗАПА́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запая́ти**. *Якщо налити ртуть у довгу скляну трубку, запаяну з одного кінця, і занурити відкритим кінцем в чашку з ртуттю, то з трубки вилляється тільки частина ртуті* (Фіз. геогр., 5, 1956, 84).

ЗАПАЯ́ТИ *див.* **запа́ювати**.

ЗАПАЯ́ТИСЯ *див.* **запа́юватися**.

ЗАПЕ́ВНЕ, *присл., діал.* 1. Напевно, певно. *Щоб запевне довідатись, чи одна мова була у всіх людей, що живуть на землі,— тепер немав на се снаги* (Мирний, V, 1955, 306); *Працювали вони все життя разом.. і запевне мали час придивитись один до одного* (Собко, Серце, 1952, 28).

2. *у знач. вставн. сл.* Уживається для вираження переконання, упевненості в чому-небудь, для підкреслення ймовірності чогось. [Ч е р н и ц я:] *Ти касися, запевне!* [Х в о р а:] *Ні! Каяться вважало б я за гріх!* (Л. Укр., I, 1951, 116); *Довкола пустка. Хоч гукай, Ніхто тебе, запевне, не почує* (Дмит., В обіймах сопця, 1958, 40).

ЗАПЕ́ВНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запе́внити**; // **запе́внено**, *безос. присудк. сл.* *Їм* [опришкам] *було обіцяно нагороду і запевнено їх, що пани для них більше не страшні* (Гжицький, Опришки, 1962, 226).

ЗАПЕ́ВНЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **запе́внити** 1. *Найчастішою темою для розмов були обопільні запевнення, що вони страшенно кохають одно одного* (Крим., А. Лаговський, I, II, 1905, 202).

2. Твердження, висловлене з метою переконати кого-небудь у чомусь. *Ще трапляються етнографи, які виступають із цілком хибним запевненням, ніби справжнім носієм національної культури є тільки село* (Рильський, III, 1956, 162); // Усна або письмова заява, що містить у собі зобов'язання або намір виконати, здійснити що-небудь. *Ніхто не повинен стати до роботи, доки адміністрація.. не дасть запевнення, що за страйк нікого не віддадуть до рук поліції, нікого не звільнять* (Панч, Синів.., 1959, 69); *Хмельницькому вдалося знову дістати запевнення кримського хана про допомогу в разі нападу поляків* (Іст. УРСР, I, 1953, 246).

ЗАПЕ́ВНИТИ *див.* **запевня́ти**.

ЗАПЕ́ВНИТИСЯ *див.* **запевня́тися**.

ЗАПЕ́ВНО, *присл., діал.* Напевно. *Зойк все повторявся..— Запевно, комусь приключилося якесь нещасте* [нещастя] (Фр., VIII, 1952, 130).

ЗАПЕ́ВНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запе́внювати**. *Запевнювання Марусі, що панна «божевільно» кохає Костю, враз одкрили передо мною зовсім нові сторінки роману* (Л. Янов., I, 1959, 446).

ЗАПЕ́ВНЮВАТИ *див.* **запевня́ти**.

ЗАПЕ́ВНЮВАТИСЯ *див.* **запевня́тися**.

ЗАПЕВНЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і рідко* **ЗАПЕ́ВНЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ЗАПЕ́ВНИТИ**, ню, ниш, *док., перех.* 1. *кого або із спол.* що. Переконувати кого-небудь у чомусь, авторитетно твердити щось. *Надаремно Тихович запевняв Маріору, що філоксера не вадить людям, а тільки виноградові — молодиця не слухала* (Коцюб., I, 1955, 217); *Всі запевняли, що з усіх боків у Богуславі буде мені краще* (Вас., Незібр. тв., 1941, 185); *Минув і день, і другий, і третій, а мати не тільки не вставала з постелі, як запевнювала Войцехова, але, навпаки, її стан погіршувався щораз більше* (Фр., VI, 1951, 166); — *Танки будуть,— сухо запевнив полковник.* — *Були б екіпажі* (Гончар, Таврія.., 1957, 649); // Відповідально заявляти про свій намір щось виконати, здійснити. [С а м о с а д:] *Тепер діло тільки за нами.. Бажаю вам здоров'я, сили і запевняю авторитетно, як знайомого, друга, секретаря, що трактористи Самосад не підвів у війну, не підведе і тепер* (Корн., II, 1955, 347); *Беручи соціалістичні зобов'язання, трудящі тим самим запевняють партію і народ в тому, що вони готові добиватись вищих, ніж планові, показників у комуністичному будівництві* (Ком. Укр., 5, 1961, 3).

2. *кому що, діал.* Забезпечувати, гарантувати. *Конституція.. (теоретично) запевняє кожному австрійському народові право національного розвитку* (Л. Укр., V, 1956, 36); *От лиш для неї* [доньки] *ще б хотів я жити, Й, сироті, ще долю запевнить!* (Фр., XIII, 1954, 55).

ЗАПЕВНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся *і рідко* **ЗАПЕ́ВНЮВАТИСЯ**, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАПЕ́ВНИТИСЯ**, нюся, нишся, *док.* Здобувати певність, переконуватися у чому-небудь. *Чим більш Остап придивлявся, тим більш помічав і все більше запевнявся, що попав у злодійське гніздо* (Коцюб., I, 1955, 375); *Впорядкувавши все й запевнившись, що робота під керівою січовика й козака закипіла та що для її виконання сил вистачає, Орися загадала собі ще піти* [піти] *до отця Василя* (Стар., Облога.., 1961, 64); [С е р б и н:] *Я хотів запевнитись, чи ти справді так любиш мене!* (Вас., III, 1960, 49).

ЗАПЕ́КЛИЙ, а, е. 1. *розм.* Який запікся, став твердим; запечений. *Сонце жарило запеклу вже й потріскану землю* (Фр., V, 1951, 298); *Біле волосся було скуйовджене й облите запеклою кров'ю* (Стор., I, 1957, 337); *Собака була тепла, й Фатьма почувала себе ніби коло материних ніг. Навіть запеклими губами поцілувала пса* (Ю. Янов., I, 1958, 62).

2. Який відзначається жорстокістю. *Прибігла фурія із пекла, Яхиднійша од всіх відьом, Зла, хитра, злобная, запекла, Робили з себе скрізь содом* (Котл., I, 1952, 176); *Чоловіча совість не замирає в самій запеклій душі* (Мирний, II, 1954, 159); *Не сумуй, що листя Сипле́ться додолу: Знов зазеленів Що всьому околу. А сумуй, що сила Молодості гине, Що запекле серце Світлі думи спине* [спинить] (Граб., I, 1959, 219).

3. Який завжди все робить по-своєму; упертий, затятий. — *Та й запекла ж ти людина! Ти кремінь, а не чоловік. Я б з кременя добула слова. Кидай люльку та говори зі мною!* (Н.-Лев., III, 1956, 100); — *Запекла баба, а дурна, як бубон* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 137); // Який характеризується упертістю (про вдачу). [І з о г е н:] *Ардент наважив статую розбити.. Весь клір просив, щоб не робив того. Ти знаєш же його запеклу вдачу* (Л. Укр., III, 1952, 297); // Який не піддається впливові, перевихованню; закоренілий. *Самий запеклий харцизяка, ..І в того рука не підніметься, щоб яке зло зробити дитині!..* (Кв.-Осн., II, 1956, 360); *Під сивим волоссям ховалась міцна, запекла й правдива душа* (Н.-Лев., II, 1958, 258); *Збори й справді були незвичайні. Виключали з колгоспу Тихона ,Перепелицю, запеклого ледаря* (Донч., VI, 1957, 233); // Непримиримий (про ворога, супротивника і т. ін.). *І не було того дня, щоб не було суду над Яковом; вона* [невістка] *перетирала усі кісточки, перебирала усі жилочки його,— так не ворогують чужі, так не гризуться запеклі вороги між собою!* (Мирний, IV, 1955, 55); // Який впадає в крайність у вияві своїх поглядів, переконань. *Та й всі вони запеклі християни* (Л. Укр., II, 1951, 512).

4. Який невідступно, з запалом віддається якому-небудь заняттю; завзятий. *Виявилося: обидва були запеклими спінінгістами* (Чаб., Тече вода.., 1961, 42); *Кажуть, запеклий курій дихає неповними легенями* (Руд., Остання шабля, 1959, 255); // Відчайдушно хоробрий.

Уродився такий запеклий і здоровий козарлюга (Стор., I, 1957, 400); // *у знач. ім.* **запе́клий**, лого, *ч.* Відчайдушно хоробра людина. *Неначе птахи чорні в гаї, Козацтво сміливе літає; Ніхто на світі не втече! Огонь запеклих не пече* (Шевч., I, 1951, 202).

5. Дуже сильний, довготривалий, напружений (про дії, процеси). *Імперіалізм є запекла боротьба великих держав за поділ і переділ світу..* (Ленін, 23, 1950, 84); *Запеклі тривають бої на фронтах* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 108); *Партія могутня — ясен цвіт народу — У борні запеклій, у тяжких боях Рідній Україні здобула свободу І торує світлий у майбутнє шлях* (Бичко, Сійся.., 1959, 243); *Оскіл — водяний рубіж у Вітчизняній війні, тут точилися запеклі бої з гітлерівцями* (Вишня, I, 1956, 357); // Глибокий, нестримний (про почуття). *Де ж Христя забарилася? Чому не приходить утішати матері старої, ділити з нею її тугу запеклу?* (Мирний, III, 1954, 37); *Не жаль мені, що се вам нагадає Запеклої ненависті порив* (Л. Укр., I, 1951, 113).

ЗАПЕ́КЛІСТЬ, лості, *ж.* Властивість і якість за знач. **запе́клий** 2—5. *Знаєш гаразд, як твій брат Еней, блукаючи морем Вздовж берегів негостинних, спізнав усю лють і запеклість Серця Юнони* (Зеров, Вибр., 1966, 240); [Септар:] *Ей, старий, я знаю — тебе заздрощі хапають на мої заробки, яких ти через власну запеклість не мавш...* (Коцюб., I, 1955, 294); *Тоді війною звали братовбійство* [братовбивство].. *Патріотизмом — лютість до чужинців, Набожністю — запеклість фанатична* (Л. Укр., I, 1951, 53); *Битви* [з футбола] *між їхніми командами точаться неймовірної запеклості* (Гончар, Тронка, 1963, 121).

З запе́клістю — люто. *Він* [вовк] *кілька раз сердито, з запеклістю клацнув на Остапа зубами, крутнувсь і щез у комишах* (Коцюб., I, 1955, 366).

ЗАПЕ́КЛО. Присл. до **запе́клий** 2—5. [Неофітраб *(запекло):*] *Ні, не покаюсь. Ти, старий, даремне мене всією лякаєш* (Л. Укр., II, 1951, 236); *Довго й запекло билися козаки з панами* (Довж., I, 1958, 260).

ЗАПЕКТИ *див.* **запіка́ти.**

ЗАПЕКТИ́СЯ *див.* **запіка́тися.**

ЗАПЕЛЕНГО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **запеленгува́ти.**

ЗАПЕЛЕНГУ́ВА́ТИ, ую, у́єш, *док., перех., спец.* Визначити напрям, в якому знаходиться об'єкт спостереження або його місцезнаходження за допомогою пеленгатора. *Віктор боявся.., щоб його радіостанцію не запеленгували вороги* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 244).

ЗАПЕРЕЗА́ТИ *див.* **заперізувати.**

ЗАПЕРЕЗА́ТИСЯ *див.* **заперізуватися.**

ЗАПЕРЕ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запере́чити.**

ЗАПЕРЕ́ЧЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **запере́чити.** *Вона навмисно виклала свою думку рівним, упевненим тоном, щоб відразу приголомшити Мариню й не дати їй часу на заперечення* (Вільде, Сестри.., 1958, 207); *Почати з заперечення і висміювання чорта.. і закінчити запереченням ікон і всяких «нісенітниць божественних», це тільки буває у цільних натур, якою і була моя учителька* (Тич., III, 1957, 135).

2. Заява про незгоду з **ким-, чим-небудь**, доказ проти **чогось.** *Пропозицію харків'ян переїхати.. до них у Харків ..було прийнято без заперечень, одноголосно* (Головко, II, 1957, 432); *Як і треба було гадати, Мальований виступив з запереченнями* (Гур.. Наша молодість. 1949, 140); // Спростування чого-небудь. *Вся творча спадщина Шевченка є рішучим запереченням буржуазно-націоналістичної ідеалізації козаччини і тези про «соціальну єдність» української нації* (Ком. Укр., 5, 1961, 80).

3. Невизнання існування, значення, доцільності чого-небудь. *Заперечення абсолютної ренти є заперечення економічного значення приватної земельної власності при капіталізмі* (Ленін, 13, 1949, 273); *Заперечення законів мистецтва, його художніх засобів — це деградація буржуазного мистецтва* (Рад. Укр., 10.I 1963, 3).

4. *філос.* Знищення, подолання, заміна старого новим, попереднього наступним у процесі поступального розвитку. *Заперечення капіталістичного виробництва робиться ним самим з неминучістю природно-історичного процесу. Це — заперечення заперечення* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 761); // Те, що своєю появою, самим фактом свого існування заперечує що-небудь, свідчить про його неспроможність. *Капіталістичний спосіб привласнення, який випливає з капіталістичного способу виробництва, а значить, і капіталістична приватна власність, є перше заперечення індивідуальної власності, що ґрунтується на власній праці* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 761).

5. *грам.* Слово, яке заперечує зміст іншого слова або речення (в українській мові — частки **не, ні**).

ЗАПЕРЕ́ЧИТИ *див.* **запере́чувати.**

ЗАПЕРЕ́ЧЛИВИЙ, а, е. Який виражає незгоду, заперечення (у 2 знач.). *Дарка.. бачила зовсім виразно, як він* [учитель] *зробив Кентнер заперечливий рух головою* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 206).

ЗАПЕРЕ́ЧЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Якість за знач. **запере́чливий.**

ЗАПЕРЕ́ЧЛИВО. Присл. до **запере́чливий.** *Присіла хитає заперечливо головою і слабо всміхається* (Л. Укр., II, 1951, 451); *Юхим.. раптом звів голову й заперечливо похитав нею: — Не буде з того діла, Петре* (Головко, II, 1957, 332).

ЗАПЕРЕ́ЧНИЙ, а, е. 1. Який заперечує що-небудь, містить у собі заперечення (у 2, 3 знач.). — *Будемо любити мої уроки, Поповіч? — вимовляє по-румунському Дарчине прізвище учитель. Мігалаке запитав таким проникливим голосом, що відповідь не могла бути заперечною* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 45).

2. Який можна спростувати, заперечити (у 1 знач.).

3. *спец.* Побудований на запереченні. *Заперечним судженням називається таке судження, в якому відображається відсутність будь-якого зв'язку між предметом і ознакою* (Логіка, 1953, 50); *Починаючи вірш* [«Моя Батьківщина»] *із фігури заперечного паралелізму.., Рильський, використовуючи анафору, в дуже виразних метафорах і епітетах втілює значення своєї Батьківщини як оселі праці, науки, мистецтва* (Криж., М. Рильський, 1960, 67).

4. *грам.* Який містить у собі або являє собою заперечення (у 5 знач.). *Заперечні займенники ніхто, ніщо, нічий, ніякий, нікотрий становлять собою поєднання відповідного питального займенника з часткою ні* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 382); *Заперечне речення.*

ЗАПЕРЕ́ЧНІСТЬ, ності, *ж., грам.* Якість за знач. **запере́чний** 4.

ЗАПЕРЕ́ЧНО. Присл. до **запере́чний** 1.

ЗАПЕРЕ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запере́чувати.** *Буржуазна реакційна естетика.. виходить з ідеалістичної теорії заперечування основоположної ролі народних мас в історії* (Мист., 6, 1955, 5).

ЗАПЕРЕ́ЧУВА́ТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПЕРЕ́ЧИТИ**, чу, чиш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Не погоджуватися з **ким-, чим-небудь** у чомусь, висловлювати протилежну думку або доказ проти **чогось.** *Часом Даша перебивала*

Лукерію Степанівну якимсь запитанням, іноді заперечувала ту чи іншу думку (Жур., Вечір.., 1958, 213); *Квитки брав Олекса. І Оксана тепер уже не заперечувала* (Мушк., Серце.., 1962, 56); *— Ні, ні,— заперечив він, болісно зсунувши брови,— якщо тільки можете, то скінчіть* [розповідь]. *Скажіть мені все, все, до кінця* (Л. Укр., III, 1952, 705); *Яким заперечив: мовляв, чи ж кращих місць не заслужили, що будемо в проході тулитись?* (Головко, II, 1957, 183); // Виражати незгоду з чим-небудь рухом, поглядом і т. ін. *Федір з гумна дивився на ті* [наймитські] *хатки і щось заперечив головою* (Стеф., I, 1949, 132); // Спростовувати що-небудь. *Дані радянських психологів заперечують концепцію алогічності мислення дітей раннього і дошкільного віку* (Рад. психол. наука.., 1958, 190).

2. *перех.* Не визнавати існування, значення, доцільності чого-небудь. *Космополіти і низькопоклонники перед буржуазним Заходом заперечували самобутність української мови* (Рильський, III, 1956, 63); *Найзапекліші вороги наші не в силі заперечити воїнського подвигу радянського народу в битві проти фашистської навали* (Рад. Укр., 12.XII 1962, 3).

Запере́чувати (запере́чити) свою́ прови́ну (у́часть) — не визнавати, відмовлятися визнати свою провину, участь у чому-небудь.

ЗАПЕРЕ́ЧУВАТИСЯ, усться, *недок.* Пас. до **запере́чувати**.

ЗАПЕРІЗУВА́ТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПЕРЕЗА́ТИ**, ежу́, е́жеш, *док., перех., діал.* Підперізувати.

ЗАПЕРІЗУВА́ТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАПЕРЕЗА́ТИСЯ**, ежу́ся, е́жешся, *док., діал.* Підперізуватися. *Крайка зачепилася за патик і лишилася в плоті. Митруньо вже не заперізувався, тільки взяв крайку в руки* (Марг., Тв., 1954, 147); *Схопилася вона, заперезалася і, як була, в самій сорочці та запасках, гайнула аж на другий куток села до невістчиної хати* (Л. Янов., I, 1959, 339).

ЗАПЕРІ́ЩИТИ, ить, *док., розм.* Почати періщити. *Ану, як вдарить грім, заперіщить дощ, налетить вітер, покладе на землю пшеницю, перекрутить, заплете весь масив, і тоді ... хоч сірником висмикуй хліб...— роздумував Орленко* (Колг. село, 4.VII 1954, 3).

ЗАПЕ́РТИ [1] *див.* **запира́ти** [1].

ЗАПЕ́РТИ [2], пру́, пре́ш, *док., перех., фам.* 1. Затягти, завезти дуже далеко. *Як поперли сани, то й не знаю, куди б заперли, якби люде не зупинили* (Сл. Гр.).

2. Запхнути, упхнути куди-небудь. *Окули люде і цього. Заперли в щелепи удила І в Вавілоні посадили В тюрму глибоку* (Шевч., II, 1953, 325); *Запер-таки затичку в пляшку* (Сл. Гр.).

ЗАПЕ́РТИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **запе́рти** [1]. *Двері були заперті на засув* (Н.-Лев., II, 1956, 327); *Запертий в облозі Вишневецький вже доїдав щурів* (Кач., II, 1958, 455); // *у знач. прикм. Малі дитинята, такі, що ще не здужають ходити, лазять круг своєї запертої хати* (Кв.-Осн., II, 1956, 172); *Руками й ногами дряпалися* [солдати], *підпирались рушницями, падали, піднімались і знову лізли. Повільно, причаєно, з запертим віддихом* (Ірчан, II, 1958, 221).

ЗАПЕ́РТИСЯ *див.* **запира́тися** [1].

ЗАПЕСТИ́ТИ, ещу́, е́стиш і **ЗАПЕ́СТУВАТИ**, ую, уєш, *док., перех.* Осипати пестощами.

ЗАПЕТЛЮВА́ТИ, юю, юєш, *док., перех., розм.* 1. що. Зав'язати, стягнути петлею; зашморгнути. *Шворку я петлею за руку запетлював* (Вишня, II, 1956, 253); * Образно. *Нових ідей не захитать, Не засадить за грати, Ані в петлю запетлювать, Ні розстрілять з гармати!* (Воскр., З перцем!, 1957, 134).

2. кого, *перен.* Позбавити власної волі, поставити у залежність від кого-небудь. [П е т р о *(сам):]* *Оце то те: «за шмат гнилої ковбаси — усе на світі продаси!..» І продадуть: той себе запетлює, а той — дочку рідну...* (Мирний, V, 1955, 159).

ЗАПЕТЛЮВА́ТИСЯ, юся, юєшся, *док., розм.* 1. Зав'язатися петлею; зашморгнутися.

2. *перен.* Найнятися на важку роботу; узяти на себе які-небудь важкі обов'язки, потрапити в залежність від когось. *Та це запетлювався на цілий рік* (Сл. Гр.); // *жарт.— Коли ти вже оженишся? — Якби хоч одна з їх* [дівчат] *скидалася б на тебе, уже кат його бери! Запетлювався б!* (Мирний, III, 1954, 238).

ЗАПЕТЛЯ́ТИ, яю, яєш, *док., розм.* Почати петляти, рухатися звивисто, петляючи. *Балка запетляла по тінях між деревами* (Стельмах, I, 1962, 32); *Запетляла блакитна ріка у лісах* (Нагн., Степ.., 1958, 69); // *перен.* Почати плутати, ухилятися від прямої відповіді. *З Павлом Скоробагатьком.. було нелегко розмовляти — він запетляє і так і сяк: мовляв, не може виділити паї без дозволу міяк* (Ун., Вірші.., 1957, 198).

ЗАПЕТЛЬО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Діспр. пас. мин. ч. до **запетлюва́ти** 1. *Тимко ворухнув босими ногами, що були запетльовані в построньки* (Тют., Вир, 1960, 36).

ЗАПЕЧА́ЛЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Діспр. пас. мин. ч. до **запеча́лити**. *Під'їхавши, верхівці поздоровкались, загомоніли до запечаленого чимось чоловіка* (Гончар, II, 1959, 385).

2. *у знач. прикм.* Який запечалився, сумний. *Діти стоять запечалені, мовчазні. «Робити, щось діяти треба!» — аж пече в маленьких голівках і з болем відлунюється в серденьках дитячих* (Воронько, Казка.., 1957, 26).

ЗАПЕЧА́ЛИТИ, лю, лиш, *док., перех., розм.* Ви́кликати у кого-небудь смуток; засмутити. *— О, дівчино, дівчино! — каже Тиміш.— Як ти мене запечалила!* (Вовчок, I, 1955, 50); *Цей дотеп не розвеселив, а ще більше запечалив Марію* (Стельмах, Хліб.., 1959, 318).

ЗАПЕЧА́ЛИТИСЯ, люся, лишся, *док., розм.* Стати смутним, невеселим; засмутитися. *Бугорський не дуже запечалився, почувши, що не буде цимбал на іменинах* (Вас., Вибр., 1954, 178); *Запечалилася знову Горпина, запечалилася, аж зморщіла з журби на виду* (Л. Янов., I, 1959, 342).

ЗАПЕЧА́ТАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **запеча́тати**. *У закарваші капітанського мундира в Івана Петровича лежить аркуш паперу, згорнутий і запечатаний п'ятьма печатками* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 6); // *у знач. прикм. Дід ще довго стояв серед хати, ламаючи голову, який саме з двадцяти запечатаних млинів порушив заборону* (Кир., Вибр., 1960, 287); * Образно. *В очах у нього лежало щось скрите і запечатане* (Коцюб., II, 1955, 192).

ЗАПЕЧА́ТАТИ *див.* **запеча́тувати**.

ЗАПЕЧА́ТАТИСЯ *див.* **запеча́туватися**.

ЗАПЕЧА́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запеча́тувати**.

ЗАПЕЧА́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПЕЧА́ТАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* 1. Закриваючи що-небудь, скріплювати печаткою. *У старовину важливі князівські листи і державні послання запечатували свинцевими печатками* (Веч. Київ, 27.IX 1962, 3); // Вклавши в конверт або обгорнувши папером, заклеювати (лист, пакет і т. ін.). *Повість було написано за три дні. Не перечитуючи вдруге, він запечатав її і побіг на пошту* (Кол., Терен.., 1959, 374).

2. Накладати державну печатку, пломбу для забезпечення недоторканності чого-небудь або з метою заборони користування чимось; опечатувати.— *Ну, добре! Ми так і зробимо,— каже становий.— Список з собою візьмемо, а шафу з книжками.. запечатаємо* (Мирний,

IV, 1955, 381); [Д у д а р:] *Поняті, запечатайте комору. Поставте варту* (Мик., I, 1957, 86).

ЗАПЕЧА́ТУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАПЕЧА́ТАТИСЯ**, ається, *док.* 1. *розм.* Закриватися, склеюватися.

2. *тільки недок.* Пас. до **запечáтувати**.

ЗАПЕ́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **запекти́** 1. *На лаві вряд лежать сім житніх хлібів, запечених, рожевих, а на столі — біла паляниця і дерев'яне блюдечко з сіллю* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 146); *Вона й трохи не схожа була на селянок, часто запечених сонцем* (Мирний, II, 1954, 34).

2. *у знач. прикм.* Який запікся. *І зчорніють червоні троянди, наче в ранах запечена кров* (Л. Укр., I, 1951, 227); *З запечених Джитрових губів зірвався вже не стримуваний притьмареною свідомістю стогін* (Коз., Гарячі руки, 1960, 92).

ЗАПИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАПИ́ТИ**, п'ю, п'єш, *док.* 1. *перех.* Пити що-небудь відразу після їди, приймання ліків. *Тихович нашвидку їв яйця, запиваючи їх каламутним чаєм* (Коцюб., I, 1955, 205); *Дістав* [Кирило Васильович] *з кишені порошок, висипав у рот і ковтнув, запив водою* (Хижняк, Тамара, 1959, 60); *Хазяїн кав'ярні приніс нам кожному по крихіткій чашечці запашної, гарячої кави. Ми почали сьорбати, запиваючи холодною водою* (Ю. Янов., II, 1958, 79); *З'їла того ранку Юлина шматок хліба, запила його кислим молоком* (Скл., Карпати, II, 1954, 250); // *перен.* Пити горілку, вино, щоб заглушити, притупити горе, смуток і т. ін. *Найдаш постарів і став ще частіше заглядать в корчму, запиваючи давнє пащанне горе* (Н.-Лев., II, 1956, 345); *Тут, на цім полустанкові, він пригадав далекі вогні південного Марселя.. і, дістявши з кишені пляшку рому, запив спогади солодко-пахучою ямайкою* (Ю. Янов., I, 1958, 122).

2. *перех., розм.* Пити вино, горілку, відзначаючи яку-небудь подію. *Купили вони.. відро вишнівки і запили мирову* (Кроп., VI, 1960, 151);— *Ти вже сьогодні не одну зустріч запив,— лагідно зауважує Яетух* (Ю. Янов., II, 1954, 191); // Випивати з нагоди закінчення чого-небудь; випиваючи, завершувати що-небудь. *— Оце як я здорово запив своє бурлацтво! — казав Микола, встаючи вранці з-під лавки* (Н.-Лев., II, 1956, 258); *Принесли читальники кілька пляшок пива й під тим будинком запивали справу* (Март., Тв., 1954, 293); *Гостру розмову запили чаркою, запили і другою* (Стельмах, Хліб.., 1959, 308); // *кого, заст.* Вином, горілкою відзначати заручини. *— Нашу Ярину вчора запили, приходили свати од Гаптона* (Л. Укр., III, 1952, 665).

Запива́ти (запи́ти) могори́ч — пити вино, горілку з приводу успішного завершення якої-небудь справи (купівлі, продажу чого-небудь, заручин і т. ін.). *Запили могорич. Пішов чоловік, взявши гроші. додому, а циган на коня та й поїхав* (Укр.. казки, 1951, 241).

3. *перев. док., неперех., розм.* Почати пиячити, пити запоєм. *Як запив чумак в корчмі на риночку, Та пропив чумак, пропив свою худібочку* (Чуб., V, 1874, 852); *З великого горя батько запив* (Ковінька, Кутя.., 1960, 7).

ЗАПИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.* 1. *розм.* Пиячити, пити запоєм. *Батько запивався до нестями, марнував зароблене* (Коб., III, 1956, 519); *Почав я жити новим життям. Побачив, що розумні люди не запиваються, не б'ються і живуть спокійно, хоч бідно, та по-людськи* (Ірчан, II, 1958, 246).

2. *чим.* Пас. до **запива́ти** 1. *Доброю чаркою запивався відчай, гамувався душевний біль* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 182).

ЗАПИ́КАТИСЯ *див.* **запи́куватися**.

ЗАПИ́КНУТИСЯ, нуся, нешся, *док., розм.* Однокр. до **запи́куватися**. *Андрій хтів був вилаятись, але ж як стій запикнувся* (Крим., А. Лаговський, I, II, 1905, 34).

ЗАПИ́КУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАПИ́КАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док., розм.* Те саме, що **затина́тися** 1.— *Ви прийшли оце з татом? — спитала панночка.— Прийшла з татом. Він мене запросив... та... — не доказала Галецька, запикуючись* (Н.-Лев., IV, 1956, 308); *Він став казати, та й запикався* (Сл. Гр.).

ЗАПИ́ЛЕНИЙ [1], а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **запили́ти** [1] 1. *Висіла на стіні запилена скрипка і смичок над пюпітром з розгорнутими нотами* (Л. Укр., III, 1952, 582); *Круглов вилазить весь запилений, аж чорний* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 75); *Зашуміли верби... загуркотів грім, і на запилену землю линув дощ — буйний та теплий* (Довж., Зач. Десна, 1957, 61).

2. *у знач. прикм.* Насичений пилом (про повітря і т. ін.). *Запилене повітря.. прискорює амортизацію електричних машин, теплових двигунів внутрішнього згоряння, надземних проводів тощо* (Наука.., 3, 1960, 41); *Крізь задимлену й запилену імлу видно було каганець, що злякано борсався у пічурці, мов жива істота на прив'язі* (Речм., Весп. грози, 1961, 120).

ЗАПИ́ЛЕНИЙ [2], а, е, *бот.* Дієпр. пас. мин. ч. до **запили́ти** [2]. *Іван Володимирович чіпляв до запилених квіток ярличок з назвою сортів запиленого і запильника* (Юним мічур.., 1955, 30).

ЗАПИ́ЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **запи́лений** [1] 2. *Запиленість повітря в зоні дихання штурвального на причіпному комбайні С-6.. невелика* (Лікар. експертиза.., 1958, 25).

ЗАПИ́ЛЕННЯ, я, *с., бот.* Дія за знач. **запили́ти** [2]. *Вітер сприяв запиленню деревних порід і поширенню їх насіння* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 38); *Вранці провадила* [Марія] *штучне запилення на прифермській ділянці* (Жур., До них іде.., 1952, 85).

ЗАПИЛИ́ТИ [1], лю́, ли́ш, *док.* 1. *перех.* Вкрити пилом що-небудь.

2. *неперех., рідко.* Здійняти куряву.

ЗАПИЛИ́ТИ [2] *див.* **запи́лювати** [2].

ЗАПИЛИ́ТИСЯ [1], лю́ся, ли́шся, *док.* Вкритися, припасти пилом. *— Чи це ви, сваха, запилились? — спитала в Кайдашихи хазяйка* (Н.-Лев., II, 1956, 279); *— Щось годинник,— каже тато,— Раптом зупинився. Треба в чистку віддавати, Мабуть, запилився* (Бойко, Ростіть.., 1959, 64).

ЗАПИЛИ́ТИСЯ [2] *див.* **запи́люватися** [2].

ЗАПИ́ЛЮВАННЯ, я, *с., бот.* Дія за знач. **запи́лювати** [2]. *В теплицях невеликого розміру запилювання квіток провадять вручну* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 51).

ЗАПИ́ЛЮВАТИ [1], ю, юєш, *недок.*, **ЗАПИЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док., розм.* 1. *перех., спец.* Пиляючи, робити надрізи на чому-небудь. *Запиляти на деталі конуси;* // Згладжувати, знімати терпугом нерівності на поверхні чого-небудь. *Запиляти вибоїнки.*

2. *тільки док., неперех.* Почати пиляти (у 1, 2 знач.). *Старанно запиляли півдесятка ножів. За п'ять хвилин надрізаний мотузок голосно лопнув* (Трубл., I, 1955, 185).

ЗАПИ́ЛЮВАТИ [2], ю, юєш, *недок.*, **ЗАПИЛИ́ТИ**, лю́, ли́ш, *док., перех., бот.* Переносячи пилок квітки (з тичинок на приймочку маточки або на верхівку насінного зачатка), здійснювати запліднення рослини. *Частина мух живиться лише пилком та нектаром квіток, запилюючи їх* (Шкідн. поля.., 1949, 101); *Гроза все ж перебила нам роботу. Ми не могли, поки дерева не обсохнуть, ні збирати пилок для запилення, ні запилювати квіти* (Грим., Подробиці.., 1956, 176); *І. В. Мічурін у 1892 р. запилив квіти молодого дерева китайки*

першого цвітіння пилком Кандиль-синапа (Юним мічур.., 1955, 67).

ЗАПИЛЮВАТИСЯ [1], юється, *недок., спец.* Пас. до **запи́лювати** [1] 1.

ЗАПИ́ЛЮВАТИСЯ [2], юється, *недок.*, **ЗАПИЛИ́ТИСЯ**, и́ться, *док., бот.* Зазнавати запилення, ставати запиленим (про рослини). *В умовах жаркого літа може запилюватись* [горох] *перехресно за допомогою комах* (Зерн. боб. культ., 1956, 19); *Щоб схрестити якусь рослину з іншою, потрібно насамперед не дати цій рослині можливості запилитися власним пилком* (Юним мічур.., 1955, 28).

ЗАПИ́ЛЮВАЧ, а, ч. Те саме, що **запи́льник**. *Деякі перетинчастокрилі* [комахи] *вважаються прекрасними запилювачами культурних рослин* (Шкідн. поля.., 1949, 109); *Сорт* [Бельфлер-китайка] *вимагав перехресного запилення. Кращими запилювачами є: Антонівка звичайна.., Білий налив (Папіровка), Боровинка, Кальвіль сніговий* (Юним мічур.., 1955, 65).

ЗАПИЛЮЖЕ́НИЙ, а, е, *рідко*. Укритий пилюгою. *Знов дика рожа цвіте, жовтіє запилюженими пелюстками — цупка, запорошена, живуча* (Гончар, Тронка, 1963, 183).

ЗАПИЛЯ́ТИ *див.* **запи́лювати** [1].

ЗАПИ́ЛЬНИК, а, ч. 1. Той, хто, перенесячи пилок квітів, запилює їх (про комах, птахів). *Із скороченням площі незорних земель зменшується кількість природних медоносів, а також диких комах-запильників, внаслідок чого зростає роль бджіл як запильників сільськогосподарських культур* (Наука.., 8, 1960, 38).

2. Сорт рослин, пилок яких використовується для запилення рослин іншого сорту. *Добираючи сорти, треба також ураховувати наявність запильників і під час ремонту* [садів] *підсаджувати не менше двох інших сортів, які є добрими запильниками для основного сорту* (Колг. Укр., 2, 1957, 31).

ЗАПИ́НА, и, *ж., діал.* 1. Перешкода. *Дніпро, як кажуть, татаринові не запина* (Стор., I, 1957, 262); *Михайло стояв перед дубом-каменем зовсім недовго.. Розум уже підказував, що треба шукати обхідного шляху, минати цю несподівану запину* (Загреб., Європа 45, 1959, 49).

2. *рідко*. Те саме, що **запина́ло** 1. *Тужно вила хуртовина, Розвівалася запина Пурпурова на вікні* (Граб., I, 1959, 461).

ЗАПИНА́ЛО, а, *с.* 1. Те, чим запинають що-небудь. *Рємо зробив нервовий рух, але Гюлле ледве повернула в його бік голову, і крізь запинало чадри він відчув її застережливий блиск очей* (Досв., Гюлле, 1961, 96); *Рано вдосвіта Тамара відкинула маскувальне запинало і побачила за вікном сніг* (Хижняк, Тамара, 1959, 35); * Образно. *Надворі вже лягала ніч, загортаючи все в чорне запинало* (Гр., Без хліба, 1958, 120); // Покривало на ліжку. *В світлиці стояв святковий стіл, велике ліжко, застелене білим в'язаним запиналом* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 7).

2. *заст.* Каптур черниці. *Ох, яка була хороша* [дівчина], *Та як надівала Перед постригом на личко Чорне запиналоі* (Шог., Поезії, 1958, 92).

ЗАПИНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запина́ти** і **запина́тися**.

ЗАПИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАПИ́НУТИ** *і розм.* **ЗАП'ЯСТИ**, пну́, пне́ш, *док., перех.* 1. Закривати, завішуючи або покриваючи що-небудь чимсь. *Приходить вона* [зима] *в село страшною хуртовиною.. Люди аж перелякалися. Давай матки плести; ну запинати віхна й двері, щоб не перся мороз у хату...* (Мирний, II, 1954, 110); *Чирві подають ліхтар. Він запинав його полою* (Мик., I, 1957, 41); *Дивлюсь я — схопив тато того кулемета на плечі, поставив до нас на піч, відкотив у куток і запнув рядном* (Донч., VI, 1957, 98); *Посеред храму п'єдестал звели І статую поставили на ньому, І вид, немов Ізіді, зап'яли Покровом щільним ідолові своєму* (Л. Укр., I, 1951, 107); * Образно. *Незграбкі яри проміж скель запинало* [сонце] *синястим серпанком* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 172); // Накривати, зав'язувати голову (перев. хусткою). *До повітки бігла стара Соломія, на ходу запинаючи хустку на голові* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 387); *Вона й годягнулася, як дівка, в рясну спідницю й вишиту сорочку, а голову запнула новою хусткою* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 49).

2. Огортати, покривати собою. *Дощ ішов безперестанку; хмари запнули вершину Казбеку* (Дмит., Наречена, 1959, 112); *Прожила* [Маланка] *життя, а воно раптом впало у прірву. Хоч би слід залишило, хоч би згадку яку. Все зап'яв морок* (Коцюб., II, 1955, 105).

3. Загортати поли одягу. *Лазар залазив у себе, запинав арештантський халат, душив у собі злість* (Коцюб., II, 1955, 191); *Було тепло, але він раз у раз запинав поли сірого халата* (Донч., III, 1956, 78); *Настя відскочила, запнула одяг і в нестямі вдарила Сафара по щоці* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 225); // Застібати (на гудзики і т. ін.).— *Ідіть додому,— сказала Ольга до Завадкової, розгублено запинаючи аж під шию петельки на халаті* (Вільде, Сестри.., 1958, 344).

ЗАПИНА́ТИСЯ [1], а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАПНУ́ТИСЯ** *і розм.* **ЗАП'ЯСТИ́СЯ**, пну́ся, пне́шся, *док.* 1. Закриватися, завішуватися чим-небудь. *Мелашка вилізла на стільчик, запнувшись білою фантиною, неначе боролася з здоровою дією, тикаючи в тісто маленькими кулачками та тонкими руками* (Н.-Лев., II, 1956, 323); *Дві баби, запнувшися з головою од остюків, носили рядна з половою* (Ю. Янов., II, 1958, 321); *Попросила* [Алла Михайлівна] *у мене мій вуаль, зап'ялась ним і тоді вже пішла* (Л. Укр., III, 1952, 614); * Образно. *Дніпро, запнувшись своєю димчатою запоною, ховався від людських очей* (Мирний, I, 1954, 348); // Накривати, зав'язувати собі голову (перев. хусткою). *Дівчина запнулася хусткою і, тиха, сіла поруч. Прокіп нахилився до неї* (Головко, I, 1957, 207); *Хусточками-ганчірками зап'ялися* [дівчата], *стали на жінок схожі* (Хижняк, Тамара, 1959, 171).

2. Щільно загортати на собі поли одягу, закутуватися в якусь одежину; // Застібатися (на гудзики і т. ін.). *Солдат на всі гудзики запинається* (Сл. Гр.).

ЗАПИНА́ТИСЯ [2], а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАПНУ́ТИСЯ** *і* **ЗАП'ЯСТИ́СЯ**, пну́ся, пне́шся, *док.* 1. Говорячи, зупинятися, обривати свою мову; затинатися. *Тут Маруся, хоч і запинаючись, а розказала йому усе* (Кв.-Осн., II, 1956, 60); — *Але... будь ласка... заходьте,— запинаючись, промовила Надія* (Баш, Надія, 1960, 62); — *Розкажіть, Максиме..— Багато розказувати,— запнувся він і зараз-таки почав* (Коцюб., I, 1955, 297); *Він щось іще хотів сказати, але запнувся, махнув рукою і, круто повернувшись, вийшов* (Жур., Онов., 1956, 105); — *Ну, так нехай вам буде* [виграш],— *почала вона і зап'ялась, немов не могла зважитись або не могла найти відповідного слова* (Фр., III, 1950, 455).

2. *діал.* Перериватися, припинятися (про голос, розмову і т. ін.). *Дівчина почула, як тільки чують дівчата, чого в його запнувся голос* (Мирний, II, 1954, 34).

Дух (ди́хання) запина́ється — дихання стає важким, переривається (від надмірного хвилювання, переляку і т. ін.). *Серце як не вискочить, б'ється, дух запинається в грудях* (Мирний, IV, 1955, 300).

ЗАПИНИ́ТИ *див.* **запиня́ти**.

ЗАПИНИ́ТИСЯ *див.* **запиня́тися**.

ЗА́ПИ́НКА, и, *ж.* Зупинка, перерва в мові (від хвилювання або внаслідок труднощів у вимові, у виборі потрібного слова). *Побоювання за текст так сильно лякало, що кожна запинка кидала мене в піт* (Мос життя в мист., 1955, 130).

Без за́пи́нки — не перериваючи мови, не запинаючись. *І щодня старий отаман За боки береться, Без запинки прочитає, До впаду сміється* (Морд., І, 1958, 520).

ЗАПИНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАПИНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док., перех., діал.* Зупиняти, спиняти. *Ніщо їх* [козаків] *не запиняло* (Стор., І, 1957, 264); — *Запини! — волав піхотинець, відчайдушно скубучи коневі гриву.— Запини, запини!* (Гончар, І, 1954, 64); // Припиняти. *Що ж наші сили піднесе, Запинить нам дошкульні муки?* (Граб., І, 1959, 160).

Запиня́ти доро́гу *кому* — заступати, перетинати шлях кому-небудь. *Сплетені вусиками лози запиняють йому дорогу* (Коцюб., І, 1955, 206); — *Стій, бабо, стій! — наставляючи проти неї руки, запинив їй дорогу жандар* (Мирний, IV, 1955, 376).

ЗАПИНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАПИНИ́ТИСЯ**, нюся, ни́шся, *док., діал.* Зупинятися, спинятися. — *А ти... ти що тут робиш? — пробубонів він, запиняючись та оглядаючи її* [Таню] *тривожним поглядом* (Фр., І, 1955, 342); // Припинятися. *Торг книжками через війну запинився, як і всюди це бувае* (Мирний, V, 1955, 419).

ЗАПИРА́ННЯ [1], я, *с., розм.* Дія за знач. **запира́ти** [1].

ЗАПИРА́ННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **запира́ти** [2].

ЗАПИРА́ТИ [1], аю, а́єш, *недок.*, **ЗАПЕ́РТИ**, пру́, пре́ш, *док., перех., розм.* 1. *що.* Замикати на замок, засув і т. ін. *Ворота в баштах запирали* [троянці], *Своїх ховатись не пускали, Бо напустили б і чужих* (Котл., І, 1952, 279); — *Ідіть собі, йдіть! Іще мало голову нагули. Не глиняні, не розкиснете,— бурчав позаду сторож-дід, запираючи за школярами двері* (Вас., І, 1959, 100); *Накурила* [Галя] *ладаном кріпко і заперла хату, щоб не видихалося* (Кв.-Осн., II, 1956, 320); // тільки док., перен., діал. Заборонити доступ куди-небудь. *Пани хочуть повідбирати нам усі наші прадідівські ліси й пасовиська.. Ліс запрутъ — купуй дерево на фунти, як цукор!* (Фр., VIII, 1952, 23).

2. *кого, що де.* Замикати в якому-небудь місці, приміщенні. *Нічого не кажучи, стала* [жінка] *його у хаті запирати* (Кв.-Осн., II, 1956, 103); *Мелашка й Кайдашиха взяли її* [коняку] *за гриву з двох боків, завели в хлів та й заперли* (Н.-Лев., II, 1956, 373); // *перев. док., кого куди, у сполуч. із сл.* у тюрму, в острог і т. ін., *перен.* Позбавляти волі, ув'язнювати. *Привезли* [братів] *у город, зараз заперли бідолах в острог та й почали писать слідство* (Стор., І, 1957, 49); *Дівчина ..дала наказ заперти діда в темницю* (Калин, Закарп. казки, 1955, 96).

◇ **Запира́ти (запе́рти) дух (віддих** і *т. ін.*) **(у гру́дях)** *кому:* а) перешкоджати вільно дихати, утруднювати дихання. *Лет дух у грудях запирає* (Фр., XIII, 1954, 153); *Вітер вив-завивав, аж стогне спересердя. Сліпить очі, запирав віддих* (Ірчан, II, 1958, 225); б) *(безос.)* бути, ставати важким (про дихання). *Серце в грудях калаталося, аж йому дух запирало* (Март., Тв., 1954, 164); *Як запре дух у грудях, то й кроку ступити не можу* (Коцюб., III, 1956, 344); **Запира́ти (запе́рти) у собі (у гру́дях) дух (віддих)** — затамовувати, затаювати дихання. *Він тремтів усім тілом і надслухував, запираючи в собі дух* (Фр., VI, 1951, 333); *В парному повітрі стояла зловісна тиша. Цвіркуни й комахи раптом замовкли, все навкруги принишкло й наче заперло боязко віддих у грудях* (Козл., Мандрівники, 1946, 38).

ЗАПИРА́ТИ [2], а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАПРА́ТИ**, пру́, пре́ш, *док., перех.* 1. Прати окремі забруднені місця на білизні, одягу і т. ін. — *Запери чохли та комір..,— порадила Солоха* (Л. Япов., І, 1959, 338).

2. Робити білизну рудою, сірою, погано, невміло перучи.— *Знасте, як ото хустка в іншої хазяйки. Випере її невміло раз, другий, а вона ще гіршою стане від того прання. Запрала хустку і кінець* (Кучер, Трудна любов, 1960, 283).

ЗАПИРА́ТИСЯ [1], а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАПЕ́РТИСЯ**, пру́ся, пре́шся, *док., розм.* 1. Залишившись у якому-небудь приміщенні, замкнути двері зсередини. *Як уставив* [батько], *зараз радився з прикажчиком про роботу на завтрашній день; а потім запирався у себе в кабінеті й передивлявся судові діла, писав що або читав* (Мирний, IV, 1955, 335); *Отаман знав Миколині норови і справді заперся в хаті та й не виходив, доки Микола не ліг спати* (Н.-Лев., II, 1956, 250); *Полоз спочатку заперся на цілий день в своїй кімнаті і опрацював точну програму виступу* (Собко, Зор. крила, 1950, 346).

2. *перен.* Заперечувати свою провину, не зізнаватися в чому-небудь заподіяному.

3. *тільки недок.* Пас. до **запира́ти** [1]. *Двері у корпусі часом не запирались, а як були заперті, то студенти лазили через вікна* (Н.-Лев., І, 1956, 353); *Він знав, що снасті не запираліся, там, коло купальні у бесідці, вони завжди лежали — і сітки, і ятері, і верші, волок і невід був* (Мирний, I, 1954, 308).

ЗАПИРА́ТИСЯ [2], а́ється, *недок.* Пас. до **запира́ти** [2].

ЗАПИРІ́ЄНИЙ, а, е. Зарослий пирієм. *На запирієних полях лущення провадять дисковими лущильниками* (Техн. культ., 1956, 232).

ЗАПИ́РСКАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Почати пирскати, з шумом випускати повітря через ніздрі. *Запирскало щось... Воли. За волами вирнула й стала в яру волохата постать* (Вас., І, 1959, 131); *Коли потягло вже вогкістю низини, вони* [коні] *тривожно запирскали, зменшили ходу* (Панч, II, 1956, 412).

2. Почати сміятися (всупереч намаганню стримати сміх). *Дівчата запирскали в кулаки* (Руд., Остання шабля, 1959, 209).

ЗАПИ́РХАНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Який задихався. *Приїхав* [Джура] *до пана Сави Хомка, та такий запирханий! Нишком щось має панові сказати* (Метл. і Кост., Тв., 1906, 129); *Гладук зупинився перед ним запирханий, якийсь зацькований, з дрижачими поблідлими губами* (Гончар, Людина.., 1960, 140).

ЗАПИ́РХАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Почати пирхати, з шумом випускати повітря через ніздрі. *Запирхали коні, гайдамаки жваво загомоніли* (Головко, II, 1957, 570).

2. *перен.* Випускаючи газ, пару, почати утворювати короткі уривчасті звуки; запахкати. *За вікном запирхав мотор, загарчали гальма* (Збан., Сеспель, 1961, 143); *Зненацька у колгоспному дворі зачхав, запирхав трактор з-під повітки* (Вирган, В розн. літа, 1959, 124).

3. Почати сміятися (всупереч намаганню стримати сміх).

ЗА́ПИС, у, ч. 1. Дія за знач. **запи́сувати** 1, 2. *Лисенко.. доклав великих зусиль, щоб зафіксувати і зберегти для наступних поколінь історичні пісні та думи. Він виробив цілу програму їх відбору, запису та опрацювання* (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 49); *Фотоелемент у процесі запису звуку на кінострічку.. не застосовується* (Курс фізики, III, 1956, 343); *До зборні, до місця запису зібралося старе й мале* (Гончар, Таврія.., 1957, 514).

2. Те, що становить письмовий виклад або результат записування чого-небудь на плівці, пластинці. *Роблю потрохи записи, збираю матеріал, але дуже трудно*

мені: все тут [на Капрі] *таке незвичайне, що нелегко звикнути до нього і зрозуміти* (Коцюб., III, 1956, 362); *Професор.. читав якісь записи, зроблені олівцем на полях румунською мовою* (Кучер, Чорноморці, 1956, 99); *В темному склепі.., між забутих фондів, ти відкопав дорогий скарб—колекцію лірницьких плачів, жебрацьких причитань та голосінь над покійниками у записах на вощині валки ще едісонівського фонографа* (Вол., Місячне срібло, 1961, 101); // *тільки мн.* Папери із записаними на них чиїми-небудь спостереженнями, думками, зауваженнями і т. ін. *Набивав* [Брянський] *записами свій планшет і, всміхаючись втомленими очима, говорив Чернишеві: — Коли що трапиться зі мною, візьмеш, друже, оцей планшет у спадщину* (Гончар, I, 1954, 103); // Плівка, пластинка із записаними на ній мелодіями і т. ін. *В альбомах лежали симфонічні концерти, цілі опери, багаті записи народних пісень* (Кучер, Трудна любов, 1960, 184).

3. *розм., заст.* Назва деяких офіційних документів.

ЗАПИ́САНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **записа́ти**. *— Се — щоденник.. Тут і прибутки усякі записані.. Іноді думка яка набіжить,— і її писнеш, щоб не забути* (Мирний, IV, 1955, 382); *Власники душ, повернених у робоче бидло, записаних у господарський інвентар дідича разом із волами й кіньми, найбільш боялись того неспокійного, вольнолюбного духу народного* (Коцюб., I, 1955, 335); *Так читав уголос молодий поет, схиливши буйно-кучеряву голову над щільно записаним зшитком* (Л. Укр., III, 1952, 695); // **запи́сано**, *безос. присудк. сл. Вся околиця знає, що протягом ближчих років укрие схили знову ліс, і не який-небудь, а дубовий,— так записано в народногосподарському плані району* (Ю. Янов., I, 1958, 574).

ЗАПИСА́ТИ *див.* **запи́сувати**.

ЗАПИСА́ТИСЯ *див.* **запи́суватися**.

ЗАПИ́СКА, и, *ж.* 1. Аркуш паперу, на якому що-небудь написано. *— В нас на шибці наліплена записка, що одна кімнатка наймається,— тихо обізвалась Уляся* (Н.-Лев., IV, 1956, 320); *Дубовик нишпорить по кишенях Галининого пальта, витяг якусь записку, підніс до очей* (Епік, Тв., 1958, 570); // Коротенький лист. *— Вельможна пані! Лист від княгині Карабазі. Просять відповіді,— служниця.. подала баронесі записку* (Л. Укр., III, 1952, 546); *Красивим округлим почерком пише* [Стадницький] *записку, все це вкладає в конверт і голосно кричить: — Никаноре!* (Стельмах, Хліб.., 1959, 402).

2. Короткий виклад на письмі якої-небудь справи, події. *Ранкові гудки застали його за роботою. Він закінчував доповідну записку в губком про вибори* (Бойч., Молодість, 1949, 167); *— А ти знову щось писав... — Медичну записку про своє голодування в морі* (Кучер, Голод, 1961, 357).

3. *тільки мн.* Папери із записаними на них спостереженнями, думками, спогадами, зауваженнями і т. ін. *Як же Славко жалував, що перед першим іспитом не зазирав до цих записок!* (Март., Тв., 1954, 242); *Він щось дуже довго і повчально говорив, заглядаючи у записки, що лежали перед ним* (Донч., VI, 1957, 634); // Літературний твір, написаний у формі спогадів або записів, зроблених ким-небудь протягом певного періоду. *Це ви знаєте — «Записки винищувача» — біографічно-довідкова книга* (Ю. Янов., II, 1954, 81); // Назва деяких наукових видань — збірників статей. *Наукові записки Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.*

ЗАПИСКОТА́ТИ *див.* **записекоті́ти**.

ЗАПИСКОТІ́ТИ, очу́, о́тиш і **ЗАПИСКОТА́ТИ**, очу́, о́чеш, *док.* Підсил. до **запища́ти**. *Ув один голос так і записекотіли* [бісенята]: *— Спасибі вам, дядечку Кирило, за вашу ласку!* (Стор., I, 1957, 90); *— Так, але...— посмів ще раз записекотіти наївно заклопотаний опозиційний голосок* (Фр., IV, 1950, 382).

ЗАПИСНИ́Й, а́, е́. 1. Призначений для записування. *Задоволився почасти свою цікавість* [в Алушті] *та записав дещо до записної книжечки* (Коцюб., III, 1956, 132); *Гортаючи старі свої папери, Що дивом вижили у дні війни, Натрапив я на книжку записну* (Рильський, Мости, 1948, 12).

2. *розм., рідко.* Те саме, що **запе́клий** 4. *Не спали тільки записні гуляки* (Мирний, I, 1954, 330); *Як рано міг він хвилювати Серця кокеток записних!* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 16).

ЗАПИСНИ́К, а́, *ч.* Книжечка, зшита з чистих аркушів паперу, для записів. *Ласкаво записав собі* [радник] *моє ім'я в записнику, обіцяв пам'ятати* (У. Кравч., Впбр., 1958, 387); *Я вийняв записник, олівець і почав нотувати свої думки* (Смолич, VI, 1959, 120).

ЗАПИСНИ́ЧОК, чка́, *ч.* Зменш.-пестл. до **записни́к**. *Щоразу, переглядаючи свій записничок, я натрапляв на запис: «Неодмінно відвідати Кошового»* (Ле, В снопі.., 1960, 8); *Гершко Беркович вихопив з кишені обгризений олівець та потріпаний записничок і примостився писати на власному коліні* (Смолич, V, 1959, 172).

ЗАПИ́СОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **запи́ска** 1. *Люба мамочко! Отримала твою записочку в листі п. Квітки* (Л. Укр., V, 1956, 383); [Шумейко:] *Бач, заговорився й про записочку забув. Ти ж передай, бо Люба турбуватиметься* (Мик., I, 1957, 435).

ЗАПИ́СУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запи́сувати** 1, 2. *Любий дядьку! ..Чи не вкажете мені яких творів про методи етнографічні, в власне, про способи записування народних пісень?* (Л. Укр., V, 1956, 31); *Діалектний матеріал здобувається мовознавцями-діалектологами шляхом безпосереднього спостереження і записування* (Нариси з діалектології.., 1955, 181).

ЗАПИ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПИСА́ТИ**, ишу́, и́шеш, *док., перех.* 1. *що і без додатка.* Занотовувати на папері, передавати, викладати у письмовій формі. *А ви записуйте, не шкодить Такую річ і записать. Бо се не казка, а билиця, Або бувальщина, сказать* (Шевч., II, 1953, 249); *— Оце привезуть до сахарні десять сажнів дров, а ти лічи та й записуй, та й записуй* (Н.-Лев., III, 1956, 320); *Думаючи, що всі товариші поснули, він вийняв свій щоденник і почав повільно щось записувати* (Довж., Зач. Десна, 1957, 447); *Хто склав текст цієї Думи — невідома. Вперше її записали в місті Охтирці* (Вол., Садп.., 1950, 36); // Фіксувати з допомогою звукозаписувального апарата на плівці, пластинці для наступного відтворення звуку. *Їли* [Микола Григорович з Юрком] *печену картоплю з салом, бачили, як сходить на полонині сонце, чули, як прокидається ліс.. Записували в блокноти і на магнітофонну стрічку пісні* (Томч., Готель.., 1960, 255); * Образно. *А моя пам'ять, той нерозлучний секретар мій, вже записує і цю безвладність тіла серед цвіту яблунь, і гру світла на посивілих лицях, і мій дивний настрій...* (Коцюб., I, 1955, 420).

◇ **На лобі записа́ти** *див.* **лоб**.

2. *кого.* Заносити, вносити у список, реєстр і т. ін. *В тому* [криводянському] *посаді і в церковних метриках, і в посадських, і поліцейських книгах були позаписувані якісь невмираючі люди: вони ніколи не вмирали, бо на їх місце зараз записували нових українських утікачів і давали їм прізвища записаних в книгах небіжчиків* (Н.-Лев., II, 1956, 220); *— Усі прийшли? — «Всі». — Не прийшов Безик Олекса. — «Я тут...» — Треба всіх записати* (Коцюб., II, 1955, 99); *Чорнокнижний заклопотано подивився на тюремника, запитав, кого він привів, несхвально похитав головою і звелів підписареві*

записати в арештантську книгу ім'я та прізвище старого (Стельмах, I, 1962, 450); // *розм.* Заносити кого-небудь до списку, зараховуючи, приймаючи або влаштовуючи, віддаючи кудись. *Батьки приводили дітей записувати до школи* (Коцюб., I, 1955, 322); — *Чого приїхала? До комуни записуватися?* (Еллан, II, 1958, 8); — *Ходім! Князь велів записати тебе у балет* (Хотк., I, 1966, 114); *Лагутіна вона сама записала в легкоатлети* (Гончар, Людина.., 1960, 50); // *тільки док., розм.* Зареєструвати новонародженого; // *заст.* Зараховувати до певного соціального стану, професійної групи і т. ін. *Захарія до себе перевів* [Кость], *записав його у купці* (Кв.-Осн., II, 1956, 393); — *В нас, Даньку, не скучатимеш! Як одужаєш, ми тебе до себе в артисти запишемо* (Гончар, II, 1959, 147).

3. *що кому, перен., розм.* Залишаючи у спадщину, зробити відповідний письмовий документ; відписати. *Карпова тітка померла — десь у городі служила — стара дівка, самотня, і записала Карпові двісті рублів* (Коцюб., I, 1955, 299).

4. *що, розм.* Заповнювати що-небудь письмовими знаками. *З тяжкою бідою записує* [поет] *половину потрібного числа аркушів, зітхає ще важче, ніж перед початком роботи* (Л. Укр., I, 1951, 301); *Я записую останні Сторінки у зошиті своїм* (Рильський, III, 1961, 20).

ЗАПИ́СУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАПИСА́ТИСЯ**, ишу́ся, и́шешся, *док.* 1. Вносити своє ім'я до якого-небудь списку, реєстру і т. ін. *Марійка дуже хвилювалась — і коли записувалась.. на прийом до лікаря, і коли чекала своєї черги* (Донч., V, 1957, 430); *Належить мерщій зібрати гроші від тих, хто записався та ще не віддав* (Мирний, V, 1955, 425); // *розм.* Вступати кудинебудь, ставати членом якоїсь організації, спілки і т. ін. *Він.. пішов до Запуди в канцелярію записуватись на службу* (Н.-Лев., III, 1956, 362); *Всеньке село рушило записуватись в члени кооперативу* (Вільде, Сестри.., 1958, 67); *Директор познайомився зі мною ще тоді, коли я приходив записуватись у перший клас* (Сміл., Сашко, 1957, 5); *Поділили ми панську землю. Я першою записалася в колгосп* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 171); *Пішов* [Данько] *і сам записався до школи* (Гончар, Таврія.., 1957, 10); // *заст.* Вступати до якого-небудь соціального стану, професійної групи і т. ін. *Запишемося у міщани. Там і податки менші* (Мирний, IV, 1955, 215); // *перен.* Видавати себе за кого-небудь, удавати з себе когось. *Спочатку її доглядала баба, яка записалася сиротї в далекі родички й геть процандрила все її добро* (Ю. Яновський, II, 1958, 297); // *розм.* Реєструвати свій шлюб у загсі або у палаці одруження. *Чотирма машинами, прикрашеними стрічками та сосновими гілками, покотили* [молоді] *записуватись* (Коп., Сусіди, 1955, 56); *Вимагав* [Вітя] *завтра піти записатись у загсі* (Вас., II, 1959, 196); *Павло на прощання.. кинув, що вони записалися з Галею* (Мушк., Серце.., 1962, 224).

2. *тільки док., розм.* Захопитися писанням. *Доктор іде! Ох, а я записався! Треба сховати писання, а то крику наробить* (Фр., I, 1955, 351); [С т а р ш и н а:] *Омеляне Григоровичу, що ви там записались так і не слухаєте, що тут Гершко розказує?* (К.-Карий, I, 1960, 37).

3. *тільки недок.* Пас. до **запи́сувати** 1, 4. *Записувався і досліджувався* [в минулому] *майже виключно селянський фольклор, фольклору ж робітничому не приділялося майже ніякої уваги* (Рильський, III, 1956, 146); *Кожне слово льотчика, що озивається з повітря, записується тут* [на командному пункті полігону] *на магнітофонну стрічку* (Гончар, Тронка, 1963, 294).

ЗАПИ́СУВАЧ, а, ч. Той, хто записує усну народну творчість, мову і т. ін. *Невтомний записувач фольклору, автор поважних теоретичних праць про характер і природу української народної мелодії, Лисенко перший своїми гармонізаціями.. подав самоцвіти нашого мелосу в золотій оправі тогочасної музичної мисли* (Рильський, III, 1956, 351).

ЗА́ПИТ, у, ч. 1. Вимога, прохання дати які-небудь відомості або офіційне роз'яснення з приводу чогось. *Василь Карпович не втерпів і нишком від дружини послав у Москву запит про долю сина* (Донч., Дочка, 1950, 195).

2. *тільки мн.* Потреби в чому-небудь, що вимагають задоволення. *Обґрунтовуючи величезну роль науки в розвитку народного господарства країни, Ленін вимагав, щоб наука не відривалась від практики, щоб вона відповідала запитам життя, завданням будівництва соціалізму* (Біогр. Леніна, 1955, 252); // Культурні, духовні і т. ін. інтереси людей. — *Від Ейнштейна до Блока... Діапазон ваших* [Максима] *запитів дуже широкий* (Рибак, Час.., 1960, 312).

3. *рідко.* Те саме, що **запита́ння** 1. *Борис зіскочив з поруччя, але на вчителеві запити не вмів відповісти нічого порядного* (Фр., III, 1950, 32); *В очах* [Марка] *б'ється тривога. На устах німий запит: «Чи ждала?»* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 451).

ЗАПИТА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який виражає запитання (у 1 знач.); запитливий, питальний. *Час від часу кидав* [Іван] *запитальний погляд у бік Сеспеля* (Збан., Сеспель, 1961, 288); *Неважко перевірити на слух мелодію цих двох основних мовних інтонацій — запитальну, на підвищенні тону, і ствердженую, на пониженні* (Худ. чит.., 1955, 44); // *спец.* Який містить у собі низку питань. *Запитальний листок.*

2. *канц., заст.* Прикм. до **за́пит** 1.

ЗАПИТА́ЛЬНИК, а, ч. Зібрання питань на яку-небудь тему або з якої-небудь галузі знань і т. ін.; питальник.

ЗАПИТА́ЛЬНО. Присл. до **запита́льний** 1. *Хлопці мовчки посідали на ліжка і знову, як учора, запитально подивилися один на одного* (Мик., II, 1957, 443); *Генерал запитально подивився на підполковника* (М. Ол., Леся, 1960, 150).

ЗАПИТА́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запита́ти**; // *у знач. ім.* **запи́таний**, ного, ч. Той, до кого звертаються з питанням. — *Щура каменотеси побили! — нашвидку оповідав запитаний і знову повертав голову до гурту* (Вас., I, 1959, 238).

ЗАПИТА́ННЯ, я, *с.* 1. Звертання до кого-небудь з метою з'ясування чогось; питання. *Всі звертаються до Хоми з однаковим запитанням: — З переправи? Переправа готова?* (Гончар, III, 1959, 359); — *Відповідайте на запитання точно* (Довж., I, 1958, 282); // Те, що вимагає з'ясування. — *Коли з'являться у вас запитання... виникнуть якісь непорозуміння ...або надибаєте на чудернацькі речі чи там перешкоди, прошу негайно до мене* (Шовк., Людина.., 1962, 276); // Тема для відповіді при перевірці знань учня, при збиранні якихось відомостей і т. ін. *Олександра Василівна роздала запитання, які будуть на іспитах з російської та української мов* (Донч., IV, 1957, 503); *Тут* [у програмі переписів] *подаються рекомендації відносно факторів, що визначають вибір запитань для збору даних* (Вісник АН, 1, 1957, 16).

Ста́вити запита́ння *див.* **ста́вити.**

2. Вимога, прохання дати які-небудь відомості або офіційне роз'яснення з приводу чого-небудь; запит (у 1 знач.). *Член партії має право: ..звертатися з запитаннями, заявами і пропозиціями в будь-яку партійну інстанцію, аж до ЦК КПРС, і вимагати відповіді по суті свого звернення* (Статут КПРС, 1961, 6).

До запита́ння — який видається особисто адресатові на його вимогу (про лист, пакунок і т. ін.). *До листів і телеграм Храпкова звикала, не робила з них подій, але ахуратненько навідувалася на пошту при «Інтуристі» і з приємністю одержувала їх «до запитання»* (Ле, Міжгір'я, 1953, 513).

ЗАПИТА́ТИ *див.* **запи́тувати.**

ЗАПИТА́ТИСЯ *див.* **запи́туватися.**

ЗАПИ́ТИ *див.* **запива́ти.**

ЗАПИ́ТИЙ, а, е, *діал.* Змарнілий, виснажений від пияцтва. *За столом сидів панок яких тридцяти літ, високий, статний, зі здоровими вусами і гладко виголеним, трохи запитим лицем* (Фр., VII, 1951, 323).

ЗАПИ́ТЛИВИЙ, а, е. Який виражає питання; запитальний. *Люда інколи ловила на собі запитливі погляди Равнкових знайомих і червоніла* (Зар., Світло, 1961, 11).

ЗАПИ́ТЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **запи́тливий.** *Довгасте білява обличчя застигло, зосередивши в собі запитливість і увагу* (Рибак, Новий день, 1937, 104).

ЗАПИ́ТЛИВО. Присл. до **запи́тливий.** *Катря не добрала зразу, про що це мова. Запитливо глянула на Мороза* (Головко, II, 1957, 383); *Сашко підбіг і зупинився перед Григорієм Івановичем, дивлячись на нього запитливо: він чекав наказу або якогось напучення* (Смолич, V, 1959, 698).

ЗАПИ́ТУВАННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **запи́тувати.** *Анатолій подолав свою нехіть до запитування і гукнув, нахиляючись майже до вуха незнайомому: — Де мені знайти начальника цеху?* (Загреб., Спека, 1961, 119); // Перевірка знань учнів; опитування.

ЗАПИ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПИТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.* 1. Звертатися до когось з питанням про кого-, що-небудь; питати. *— А що тепер буде? Що тепер робити? — запитував він себе мимохіть* (Кобр., Вибр., 1954, 52); *— Денисе Івановичу, ви вже вечеряли? — діловито запитує підполковник* (Стельмах, II, 1962, 61); *Я запитала антикварія про ціну книжки* (Л. Укр., III, 1952, 742); *— Мамо! — запитав Юра. — А чому дерева зелені?* (Смолич, II, 1958, 8); // Викликати учня до дошки для перевірки його знань. *Іноді.. разом із школярами і Павлуша піднімає руку. І Докія Петрівна бувало і його запитає* (Головко, II, 1957, 262).

2. Звертатися до якої-небудь установи, організації і т. ін. з вимогою, проханням дати певні відомості або офіційне роз'яснення з приводу чогось. *Що се воно за знак? з якої це речі така плутаниця?.. Так оце запитувала якась Донська станиця Піщанської волості... І задала ж роботу волосним оця несподівана бумага!* (Мирний, II, 1954, 40); *Командуючий зробив паузу, ніби підшукував потрібне слово, про що ж саме вони мають запитати Ставку* (Кучер, Чорноморці, 1956, 82).

ЗАПИ́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАПИТА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. *розм.* Те саме, що **запи́тувати** 1. *Оце таки не втерпів* [Іван], *але запитався жінки: — Чи в що в нас дома перекусити?* (Март., Тв., 1954, 35); *— Знову грюк.— Питайся, Зіно, хто там,— озвався знову «той». — Може, Клим? — Ти запитайся* (Ірчан, II, 1958, 14).

2. *діал.* Намагатися, пробувати. [І в а п:] *Як би так вробити, щоб він перестав писати* [вірші]? *Я вже запитувавсь його просити, так він не слухає, ще й гнівається* (Сам., II, 1958, 125); *Запитайся ж зайняти її або пхнути, або ногу підставити, ..як водиться у парубків* (Кв.-Осн., II, 1956, 427).

ЗАПИ́ТУВАЧ, а, *ч.* Той, хто запитує. *Відповідь, видимо, не зовсім задовольняє.. запитувачів, бо запитання не припиняються* (Вишня, II, 1956, 354).

ЗАПИХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАПХА́ТИ**, а́ю, а́єш *і* **ЗАПХНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех., розм.* 1. Пхаючи, засовувати що-небудь, заштовхувати кого-небудь кудись. [Д р а н к о:] *Я чув від одного дяка, що, каже, на тім світі нечиста сила, замість цієї погані* [табаки], *буде тобі у ніздрі запихати чемерицю...* (Кроп., I, 1958, 192); *Мрячив дощ, а їх* [полонянок] *штуриханами, з лайкою запихали в вагони* (Хижняк, Тамара, 1959, 199); *Зірвав* [Малинка] *з грудей паперову манишку, хотів запхати в кишеню — не влазить; глянув сюди-туди й, пригнувшися, шнурнув нею під канапу* (Вас., I, 1959, 136); *Піт виступив на чолі, коли, запхнувши ніби останню річ до чемодана, Саїд Алі угледів на кілочку скрипку* (Ле, Міжгір'я, 1953, 332).

2. *тільки недок., чим.* Годувати насильно, силуючи. *— Як не хочете цієї* [курки], *то візьміть оцю. Це ще гладша. Я місяць сама запихала її кукурудзою* (Н.-Лев., III, 1956, 77); *Горпина нянькувала коло малої Солохи, запихала її жованим сухим хлібом з остюками* (Мирний, I, 1954, 50).

Запиха́ти (запха́ти, запхну́ти) рот (ро́та) *чим*: а) набирати в рот багато їжі. *— Я вже, певно, ні до чого не придатна,— сказала Мокрівська, похапцем хлепчучи простиглий чай та запихаючи рот паляницею* (Н.-Лев., IV, 1956, 322); б) тамувати голод; похапцем годувати кого-небудь голодного. *— Ще ж було у добрий год запхнеш йому рот або огірком, або грушами, або картоплями, тепер же того нічого нема, а воно того не зна і не може вважити, та знай просить* (Кв.-Осн., II, 1956, 134).

3. *перен.* Поміщати, перев. насильно, кого-небудь кудись. [В і т т і г:] *Тяжко жити на світі отакому жандарові: то йому треба якесь голодне старченя в бучегарню запхати, то знов мусить якусь гарненьку викачівну з ума звести* (Л. Укр., IV, 1954, 231); *Коли б батько не втік, то запхали б його мадярські фашисти уже до тюрми* (Турч., Зорі.., 1950, 6); *Коли Анрі-Жак відсидів належний час в санізоляторі, ..його запхнули до брудношого гуртожитку* (Ю. Янов., II, 1954, 61).

ЗАПИХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАПХА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся *і* **ЗАПХНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док., розм.* 1. Втискуватися куди-небудь, залазити у тісне, вузьке місце. *Пробудившися серед огню, хотів* [Яць] *сховатися під піч, але не встиг се зробити. Запхався тільки половиною тіла* (Фр., II, 1950, 236); // Забиратися кудись; ховатися. *Там* [коло річки] *він цілими годинами любить сидіти, запхавшися.. між густе, лапасте листя* (Фр., I, 1955, 232).

2. *тільки недок.* Істи пожадливо, набираючи в рот багато їжі. [Я в д о х а:] *Думаєш, не знаю, що ти щовечора запихаєшся солодким, аж за вухами лящить* (Кроп., II, 1958, 441); *Найсумирніші хлопці наче подуріли. Я дивлюсь, як вони запихаються смаженим м'ясом, набивають ним свої ранці* (Кол., На фронті.., 1959, 68).

ЗАПИХКАТИ, аю, аєш, *док., чим і без додатка.* Почати пихкати, з шумом випускати повітря, пару, дим (про машини, механізми). *Мотор запихкав їдким димом, машина рушила, і всі студенти замахали руками, прощаючись з Богучарами* (Кучер, Чорноморці, 1956, 72); *—Швидше, хлопці, швидше, швидше! До жнив треба встигнути, треба перевірити* [жниварки]! *..І ковалі дуже вдарили молотом, і міх запихкав частіше* (Донч., VI, 1957, 40); // Почати випускати дим короткими видихами при паління. *Мабаш швидко запихкав люлькою, видимо нервуючись* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 155).

ЗАПИША́ТИ, а́ю, а́єш, *док., діал.* Розцвісти. * Образно. *Занедужала сиротка — Відцуралися усі. Час пройшов: знов, наче квітка, Запишала у красі* (Граб., I, 1959, 143).

◇ **Запиша́ти гу́би (уста́)** — скласти губи так, що з'являється вираз пихи, гордовитості.— *А це я од себе й Фесі даю Семенові на молоде господарство! — сказала горда Марта і запишала свої червоні уста* (Н.-Лев., IV, 1956, 172).

ЗАПИША́ТИСЯ, áюся, áсшся, *док.* 1. Пройнятися гордістю, виражаючи це на обличчі, всією поставою тіла і т. ін. *Кирилик побачив, що він робе* [робить] *таке діло, якого ніхто не зможе, ні мати, ні сестри,— і запишався* (Мирний, I, 1954, 152); *Одхилив* [Роман] *голову набік, глянув на своє писання й запишався* (Вас., I, 1959, 61); *Ганна, звикши вже, що на неї звертають увагу, стояла й зараз, спокійно запишавшись* (Гончар, Таврія.., 1957, 72); // Стати гордовитим; зазнатися. *Удова не хвалить свого дурня-наймита ні йому самому, ні кому іншому. Йому самому, щоб не запишався, а сусідам, щоб не одбили* (Барв., Опов.., 1902, 307); *Раз обрали собі люди старшину. От і запишався новий старшина, зробився такий пановитий, що й підступити до його страшно* (Україна.., I, 1960, 19).

2. *чим і без додатка, перен.* Закрасуватися. *Вранці озолочена сонцем відмолоджена природа запишалася сліпучо-зеленими хвилястими просторами ставківських бурякових плантацій* (Кач., Вибр., 1947, 54); *Розсокоталась на все подвір'я зозуляста курочка, запишалася таким червоним гребенем, що, здавалось, то їй хтось калинового соку бризнув на сіру голову* (Збан., Сеспель, 1961, 300).

3. *чим.* Почати гордитися. *А коли зібрали влітку ми врожай, Запишався нами весь наш рідний край* (Воскр., З перцем!, 1957, 67).

ЗАПИ́ШНЕНИЙ, а, е, *розм.* Пройнятий гордістю. *Вона ходила по хаті така запишнена, така самозадоволена, як та їхня єдина гуска* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 296).

ЗАПИ́ШНИЙ, а, е, *розм.* Надто гордий; пихатий. *Рік од року вертаючись із інституту, дуже запишна, гордовита стає панна Наталя* (Вас., II, 1959, 59).

ЗАПИШНИ́ТИСЯ, ню́ся, ни́шся, *док., розм.* Те саме, що **запиша́тися**. *Хазяїн.. Йому* [Цапові] *дзвінок на шию намотав. Здуріє скажений Цап, ріжки назад загнувши, Махнув борідкою, замекав, заскакав І геть-то честію такою запишнився* (Греб., I, 1957, 43); *Налила* [Анничка] *в чарку горілки і запишнилася, аби бути поважною, і несміливо подала старому Паламаревому Іванові* (Ірчан, II, 1958, 311).

ЗАПИЩА́ТИ, щу́, щи́ш, *док.* Почати пищати, видавати писк. *Помітивши мене, миша-мати раптом неспокійно запищала, і мишенята вмить сховались у своєму гнізді* (Коп., Як вони.., 1961, 43); *Клоун з носом-морквою вихопив пищик і запищав* (Донч., VI, 1957, 432); // Почати кричати тонким голосом. *Діти завереща-ли, запищали на всі голоси й заскакали, як клубочки, на возі* (Григ., Вибр., 1959, 307); // Почати говорити тонким, пронизливим голосом.— *Без святого Зосима погана справа коло пасіки,— запищав дід Оникій* (Н.-Лев., IV, 1956, 201); *Вистромила* [Федорка] *голову із соняшників і, скривившись, перекриваючи пані, запищала:—Ах, ах! Який жах! Немає й тут од них порятунку!* (Головко, I, 1957, 109); // Почати утворювати тонкі пронизливі звуки (про предмети). *Заскрипіли ярма, запищала немазана коліщня, рушили вперед плуги* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 122).

ЗАПИ́ЯКА, и, *ж. і ч., розм., рідко.* Те саме, що **запи́нка**. [Гаврило:] *Воно б не шкодило запияк замикати.* [Конон:] *Замикають, та не помага* (Кроп., I, 1959, 215).

ЗАПИ́ЯЧИТИ, чу, чиш, *док.* Почати шиячити. *В установі «Кінь-копитом» Гнат Коваль та запиячив* (Біл., Зигзаг, 1956, 6); * Образно. *Насамперед кинувся* [Данько] *на артезіанську, запиячив на радощах, як пияк* (Гончар, Таврія.., 1957, 253).

ЗАПІВДА́РМА, *присл.* За півціни. *Жорстоко б'ють* [заробітчани] *нещасних, сповних прикажчиками новачків. Щоб не ліз у ярмо запівдарма, щоб не збивав тим самим ціну на інших* (Гончар, Таврія.., 1957, 39).

ЗАПІВДУ́РНО, *присл., розм.* Те саме, що **запівдарма**. *— Працю нашу* [рибалок] *забирають пани запівдурно* (Ірчан, II, 1958, 124).

ЗАПІВНІ́Ч, *присл.* Після півночі. *В пригороді запівніч кипіла хаплива робота, підсипали вали, плели нові тури, лагодили вози* (Стар., Облога.., 1961, 67); *Устав Давид рано, як і завжди, хоч і запівніч ліг* (Головко, II, 1957, 136); *Пізній час, десь уже запівніч* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 41).

ЗАПІВНІ́ЧНИЙ, а, е. Який буває, відбувається після півночі, запівніч. *Неділь через три в запівнічну годину до хати вдови прибилися нові гості — два партизани* (Стельмах, Правда.., 1961, 193).

ЗАПІДО́ЗРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запідо́зрити** 1. *Його* [письменника В. Реймонта] *художня уява прекрасно доповнює собою ксьондзівські анафеми в бік революції і жандармські каталажки всім запідозреним у більшовизмі* (Еллан, II, 1958, 191); // **запідо́зрено**, безос. присудк. сл. *Не було сумніву — його запідозрено. Увечері ці здогадки підтвердили і слова Кузьми Василенка* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 227).

ЗАПІДО́ЗРИТИ *див.* **запідо́зрювати**.

ЗАПІДО́ЗРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАПІДО́ЗРИТИ**, рю, риш, *док., перех.* 1. Вважати кого-небудь винним у чому-небудь, причетним до чогось. *По окремих грізних репліках гуцулка зрозуміла, що запідозрюють Івана в пораненні коменданта* (Галан, Гори.., 1956, 86); *Ольга відчувала себе людиною, що відкрила жахливий злочин, а не може сповістити людей про нього з страху, щоб її не запідозрили як співучасницю* (Вільде, Сестри.., 1958, 252).

2. Гадати, мати думку, здогад про що-небудь. *Беручись за справи в Ковалівській школі, я навіть не запідозрював, що в житті буває не лише радість* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 50); *Ні з виразу обличчя Артьомова, ні з голосу не можна було запідозрити навіть натяку на глузування чи жарт* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 150); *— Я дякую майстрові фільмотеки — вони такі добрі до мої старості. Я не смію запідозрити інших причин їхньої добрості до мене* (Ю. Янов., II, 1958, 14).

ЗАПІДПАДЬО́МКАТИ і **ЗАПІДПІДЬО́МКАТИ**, аю, аєш, *док.* Почати підпадьомкати, підпідьомкати. *Не озвалась до його та дівчина; тільки закигикала над ним чайка, далеко запідпадьомкала перепілочка і раз у раз висвистував вівчарик* (Стор., I, 1957, 140); *Я так давно не чув, як перепел вночі запідпідьомкає, як в лузі деркачі охриплим голосом задеркотять жагуче* (Рильський, Орл. сім'я, 1955, 87).

ЗАПІДПІДЬО́МКАТИ *див.* **запідпадьо́мкати**.

ЗАПІ́ЖИТИ, ить, *док., розм.* Полити раптово й з великою силою; линути. *Нагляй дощ запіжив, аж захлюпав* (Н.-Лев., IV, 1956, 260).

ЗАПІЗВА́ТИ *див.* **запозива́ти**.

ЗАПІЗВА́ТИСЯ *див.* **запозива́тися**.

ЗАПІЗНАВА́ТИ, аю, аєш, *недок.*, **ЗАПІЗНА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Узнавати кого-, що-небудь; знайомитися з кимсь, чимсь. *Запізнайте світа, поки служать літа!* (Укр.. присл.., 1955, 146); *В його ж я запізнав Людвіга Кубу, теж чеха, що спеціально студіював українську народну музику* (Сам., II, 1958, 395).

ЗАПІЗНАВА́ТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **ЗАПІЗНА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Знайомитися з ким-

чим-небудь. *Дуже мені хочеться запізнатись з такими Вашими творами, як «Захар Беркут», «З вершин і низин» і др.* (Коцюб., III, 1956, 2); — *Я запізнався з ними, може, перед трьома місяцями. Деякі приходили до Опеньовець до читальні, а з декотрими запізнався в місті* (Март., Тв., 1954, 287).

ЗАПІЗНА́ТИ *див.* **запізнава́ти.**

ЗАПІЗНА́ТИСЯ *див.* **запізнава́тися.**

ЗАПІЗНЕ́НИЙ, а, е. Який запізнився. *Ось заголосив плаксивим голосом дзвінок, оповіщаючи початок години, залопотіли в коридорі поквапні кроки якихось запізнених школярів* (Фр., IV, 1950, 216); *Хоч звістка може здатись запізненою.., але треба згадати, що листи з тих сторін не так хутко доходять* (Л. Укр., V, 1956, 70); *Їх душі заслухані в мову ланів збіжжя, у перекликування запізнених птиць* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 151); // Який настав, з'явився пізно. *При рахіті відмічається запізнене прорізування зубів* (Хвор. дит. віку, 1955, 125); *Невчасний дощ, коли все погоріло, Хліба й сади, городина й трава, Нічого врятувати вже не в силі, А тільки землю тугою вкрива. Так і твоє запізнене кохання* (Перв., II, 1958, 76).

ЗАПІ́ЗНЕННЯ, я, *с.* Дія та її результат за знач. **запізни́тися.** *Дома я міг на перший раз легко пояснити запізнення* (Мик., Кадильниця, 1959, 15); *На Ровень поїзд прибув у другій половині дня з великим запізненням* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 83); *Яреська згоряв від сорому. Він бачив, що своїм запізненням завдав образи командирові* (Гончар, Таврія.., 1957, 535); *Дереса того року цвіли чомусь із помітним запізненням* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 11).

ЗАПІЗНИ́ТИСЯ *див.* **запізнюва́тися.**

ЗАПІЗНІ́Й, я, *с.* Надто пізній; пізніший, ніж треба. — *Рятунок був уже запізній, а поки минула ще одна година, Ольга сконала* (Фр., II, 1950, 316); *Щоб не знати горя скрут І запізні жалі, Тут віддай любов і труд* (У. Кравч., Вибр., 1958, 209).

ЗАПІЗНІ́ЛИЙ, а, е. Який запізнився. *По Ревуну тихо плив човен. Може, то повертався додому запізнілий рибалка* (Мокр., Острів.., 1961, 45); *Постарівши — всього себе віддав* [Синявін] *дочці, трохи запізнілій радості сімейного щастя* (Ле, Міжгір'я, 1953, 28); // *у знач. ім.* **запізні́лий**, лого, *ч.* Той, хто запізнився. *І коли ви вже сіли, і коли вже ось-ось має початися матч, люто продирається на своє місце запізнілий* (Вишня, I, 1956, 404).

ЗАПІ́ЗНО, *присл.* Надто пізно; пізніше, ніж треба. [К о м а н д о р:] *Свідомо ви обрали вашу долю, і ваше каяття прийшло запізно* (Л. Укр., III, 1952, 380); *З бронепоїзда побачили* [вороги] *жетких вершників трохи запізно* (Ю. Янов., I, 1958, 146); // *у знач. присудк. сл. Через тиждень він* [видавець] *уже догадався, що книжка, як заклята, буде совалась в книгарні довгі роки, але було запізно* (Вас., I, 1959, 346); *Та тільки бійся завжди мілкоти І почуттів, що втислись компромісно. Помре міраж, та буде вже запізно Свою любов у світі віднайти* (Забашта. Квіт.., 1960, 85).

ЗАПІЗНЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запізнюва́тися.** *Запізнювання з збиранням призводить до зниження поживності сіна* (Колг. Укр., 7, 1957, 22).

ЗАПІЗНЮВА́ТИСЯ, юю́ся, ює́шся і *рідко* **ЗАПІЗНИ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАПІЗНИ́ТИСЯ**, ізню́ся, і́знишся, *док.* 1. Приходити, приїжджати або наставати пізніше, ніж треба. *Коли мати запізнювалася з роботи, він завжди кутався в стару батькову фуфайку, сідав коло Жука під ганком* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 27); [Ю л я:] *На виставу я ще ніколи не запізнювалася* (Мороз, П'єси, 1959, 212); *Хто на роботу запізнився, той голий в будяки лягав, хто з отаманом посварився, той глини повен рот дістав* (Фр., XIII, 1954, 108); *Поїзд запізнився на дві години, і вони чекали віддалік від станції* (Томч., Готель.., 1960, 117); // Затримуватися, бути де-небудь довше, ніж треба. — *Якось ви одного разу запізнилися по службі та й зосталися переночувати у волості...* (Мирний, IV, 1955, 377); *Князь Володимир за Дніпром на вловах запізнився. І сам незчувся, як в бору самотній опинився* (Л. Укр., I, 1951, 469).

2. з чим. Виконувати що-небудь пізніше, ніж треба; не встигати зробити щось своєчасно. *Згадав про гроші і соромно мені стало, що так запізнився з пересилкою* (Коцюб., III, 1956, 440); *Навколо тиша така. Тільки десь оддалік дзвеніла коса — хтось запізнився з жнивами* (Головко, I, 1957, 111).

ЗАПІЗНЯ́ТИСЯ *див.* **запізнюва́тися.**

ЗАПІ́Й, по́ю, *ч.* Хворобливий потяг до алкогольних напоїв; період безперервного пияцтва. *Піщани справді розпились, розледачіли.. Коли не на панщині, то в корчмі. Іржа не одного вже купав і в березині від запою... не помагав!* (Мирний, I, 1949, 205); * Образно. *Він копався в книжках, переглядав бібліотечні картотеки з географії, етнографії, діалектології та історії і робив виписки.. З цього наукового запою завжди витверезився Владек* (Іваничук, На краю.., 1960, 23).

ЗАПІ́ЙНИЙ, а, е, *рідко.* Який п'є запоєм. *Одурили його, поставили не туди — і от мучився він тепер. Мстив усім за дисгармонію свого життя, божевіліє і, мов запійний п'яниця, не міг уже обійтися без своєї отрути* (Хотк., II, 1966, 192).

ЗАПІКА́НА, ної, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **запіка́нка.** [Т е т я н а:] *У мене єсть пряжена ковбаса, печена курка і пляшечка запіканої* (Котл., II, 1953, 55).

ЗАПІКА́НКА, и, *ж.* 1. Горілка, заправлена пряними і витримана певний час у гарячій печі. — *Що мені благочинний! Я тут благочинний на всю волость!— репетував писар, випивши запіканки чарок зо три* (Н.-Лев., IV, 1956, 138).

2. Страва, що готується способом запікання. *Особливо славився ресторан своєю запіканкою з локшини з курятиною* (Загреб., Європа 45, 1959, 59).

ЗАПІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запіка́ти.** *Вогнища були поза житлами і являли собою невеликі викладки з дрібного каміння.. Вони, очевидно, служили для виготовлення хлібного печива і запікання м'яса або риби* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 76).

ЗАПІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАПЕКТИ́**, ечу́, ечеш, *док.* 1. *перех.* Пекти в печі, духовці до утворення шкуринки на поверхні страви. *Спокусливо тягло запахом страв, що їх вміла варити, пражити, запікати попадя* (Чендей, Птахи.., 1965, 51); — *Аж слина покотилася, як побачив, що так по-мистецьки качку запекла* (Мирний, IV, 1955, 363); // *перен.* Сильно гріючи, обпалювати (звичайно про сонце). *Сонце виснажувало землю, запікало на черепок* (Горд., Цвіти.., 1951, 14).

2. *тільки док., неперех.* Почати пекти (про дію вогню, жару і т. ін.). *Він простяг руки, а іскряна птиця знов пурхнула вгору на самий вершечок, тільки іскри посипались на траву, на його руки, на щоки і запекли* (Н.-Лев., II, 1956, 169); *Коло 12-ої туман зник і запекло сонце* (Коцюб., I, 1955, 152).

3. *тільки док., перех. і неперех.* Ви́кликати відчуття болю, схоже на те, що виникає від дії вогню, жару. *Міцна горілка запекла в роті, як огонь* (Н.-Лев., II, 1956, 54); * Образно. *Запекли ті гроші прокляті, наче жару в кишеню хто насипав* (Мур., Бук. повість, 1959, 23); // *у сполуч. із сл.* ж а л ь, д о с а д а і т. ін., *перен.* Почати викликати важкі болісні переживання. *В Дутчихи знов заболіло серце за сина, сама думка, що можуть її*

сина не прийняти до бурси, запекла її, і вона гірко заплакала (Мак., Вибр., 1954, 89); *День стемніє мені, узяв жаль, запекла досада: — Поїхала!* (Вас., II, 1959, 306); *Як на неминучу смерть, виряджались селяни до волості.. А діти! Як жаром сипне в грудях — запече жаль* (Головко, II, 1957, 356); // *безос., у сполуч. із сл.* у г р у д я х, к о л о с е р ц я і т. ін. Стало комусь дуже важко, болісно. *О-о-о-о! як же запекло коло серця!* (Барв., Опов.., 1902, 116); *Дівчинка ковтала скоринку в сльозьми, мов запивала її солодкою водою. Вона була така щаслива в цю мить, і так блаженно сяяли її блискучі очі, що Марчевському враз запекло в грудях, у горлі, затуманився вір* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 141).

4. *тільки док., перех., перен., розм.* Вирядити, запровадити кого небудь куди-с (звичайно проти волі). *Не зазнали її діти ані радощів, ані розкошів тих. Де там: хліб змалечку недоїдати навчилися, а не встигло на ноги сп'ястися — запечи його в найми!..* (Кос., Новели, 1962, 157); // Засадити до в'язниці. — *А, так ти, страмнюча, півніє нищити?! ..Та замість вигнати похорошому — грудкою?! В острозі сидітимеш! Я тебе запечу!* (Вишня, I, 1956, 105); *Третього разу те ж саме повторилося, і суддя мене запік до криміналу* (Кучер, Дорога.., 1958, 152).

5. *перех., діал.* Розпалювати (люльку). — *Тото у мене господар, діда ввечір* [увечері] *роззував, люльку дідові запікав* (Черемш., Тв., 1960, 35).

Запіка́тися, а́юся, а́єшся, *недок.*, **запекти́ся**, ечу́ся, ече́шся, *док.* 1. Укриватися шкуринкою під дією жару в печі, духовці (про страви). *Хліб добре запікся.*

2. Перегріватися, перебуваючи довго на сонці або біля вогню, жару; обпалювати собі шкіру. — *Вона була ще молодою; І прехорошая собою. На сонці дуже запеклась, Та й занедужала* (Шевч., II, 1953, 18); *Знать, була вона коло печі, коло роботи; рукава позасукувані, себе обв'язала чорним рушником, лице запеклося коло печі...* (Н.-Лев., I, 1956, 115); // Загоряти, засмалюватися. *В нього тіло було засмалене не менше, ніж у Олега. Видно, батько з сином запікалися в один час, під одним сонцем* (Руд., Вітер.., 1958, 5).

3. Скипатися, гуснути (про кров). *В скронях стукало, вогняні кола стояли в очах, на устах запікалися червоні шкарубинки* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 164); [Р у с а л к а П о л ь о в а:] *Мак мій жаром червонів, а тепер вік почорнів, наче кріпця пролилася, в боровенці запеклася...* (Л. Укр., III, 1952, 232); *У бранця були зв'язані руки й ноги, на сорочці його запеклася кров* (Скл., Святослав, 1959, 359).

Запекти́ся кро́в'ю — вкритися плямами загуслої крові.

4. Заспхаючи, вкриватися плівкою, тріскатися (про губи, рапу і т. ін.); пересихати. *Нічого Оксані робить, узяла ложечку,— солодке, горло промочила, що дуже запеклось у неї...* (Кв.-Осн., II, 1956, 450); *І рана запеклася на височку, І жах несвітський в погляді застиг* (Рильський, Мости, 1948, 96); *Він схуд, змарнів.. Ніс загострився, губи запеклися, а очі на змученому виду стали ще більшими, важкими і печальними* (Коз., Гарячі руки, 1960, 75).

5. *перен.* Міцно осідати, не проходити, не зникати (про важкі переживання, сльози, образу і т. ін.). *Від дум і гадання розпухала голова. В горлі запікалась гіркота* (Баш, Надія, 1960, 153); *Запеклась кривда у кожного в серці — торкнись до болячки — і запече* (Коцюб., II, 1955, 41); *В моїх очах ніхто не бачив сліз,— вони глибоко в серці запеклися та потайки палять мене вогнем...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 59).

◇ **Запекло́ся се́рце:** а) хтось зробився черствою людиною. — *Христя плаче, а в мене так серце запеклося, що і плакати не можу...* (Мирний, III, 1954, 30); б) *(чим)* про важкі, болісні переживання. *І я згадав своє село. Кого я там коли покинув? І батько й мати в домовині... І жалем серце запеклось, Що нікому мене згадати...* (Шевч., I, 1951, 389).

Запіклува́тися, у́юся, у́єшся, *док., ким, чим, розм.* Почати піклуватися, турбуватися про кого-, що-небудь. *Нема кому тебе пожалувати, ані тобою запіклуватись* (Вовчок, I, 1955, 287).

Запі́л, по́лу, *ч., розм.* Пола одежі, загорнута так, що в неї можна щось набрати. [М а р у с я *(до Одарки):*] *Там тепер у волості роздають талан, твій чоловік набрав повен запіл! Ха-ха-ха!..* (Кроп., I, 1958, 103); *Дівчинкою несла* [Настя] *обідати батькові у поле і, доки доходила, наривала повен запіл синьо-синіх волошок та червоних маків* (Минко, Вибр., 1952, 91).

Запі́лля, я, *с., рідко.* Те саме, що **підпі́лля**. *А в запіллі, в схованці тісній, При лампаді, тьмяній, неясній Левський пише хартію нову* (Воронько, Драгі.., 1959, 91); — *Вірно! Пропаганду нам треба поліпшити, час виходити з глибокого запілля на люди,— підтримав Гірняка Рубанюк* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 247).

Запі́льний [1], а, е, *рідко.* Стос. до запілля. *Огей згадує часи запільної боротьби, втечі, повернення і, нарешті, після довгої кривавої боротьби — влада робітників* (Досв., Вибр., 1959, 205); *До Валі сходились всі нити Запільних справ* (Ус., І сьогодні.., 1957, 115).

Запі́льний [2], а, е, *с. г.* Який знаходиться за полями, що обробляються, за нивами. *Що ж до насаджень тропянди і лаванди, то їх розміщують у запільному клину, оскільки вони залишаються на одному місці до 20 і більше років* (Ол. та ефір. культ., 1956, 312); *На запільних і прифермських ділянках люцерну можна сіяти весною чистим суцільно-рядковим способом* (Хліборост Укр., 7, 1964, 9).

Запі́льний [3]: **Запільне вікно́** — вікно у давній селянській хаті, що знаходиться над полом. *Як тільки сонце кидає в запільне вікно свої ласкаві промінчики,— я беру невеличке барильце з водою і приднуюсь до косарів* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 80).

Запі́льник, а, *ч., рідко.* Те саме, що **підпі́льник**. *Юні патріоти виконують доручення партизанів, здійснюють їх зв'язок з міськими запільниками, діють як підпільні агітатори у власному селі* (Смолич, VI, 1959, 219).

Запі́нений, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **запі́нити**. *В темряві показалися високі береги, запінені білими бурунами* (Кучер, Чорноморці, 1956, 408).

2. *у знач. прикм.* Який запінився. *Сімон, запінений зо злості, зірвався з місця* (Фр., I, 1955, 326); *Дзвінко прискає і дзюрчить запашне запінене молоко у дерев'яні та алюмінієві цеберка...* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 371).

Запі́нити *див.* **запі́нювати**.

Запі́нитися *див.* **запі́нюватися**.

Запі́нювати, юю, юєш, *недок.*, **запі́нити**, ню, ниш, *док., перех.* Покривати піною. *Хвиля б'є, Запінює ілюмінатор* (Мур., Ідуть.., 1951, 46); *За кормою вельбота лопасті запінили.. воду* (Трубл., I, 1955, 184).

Запі́нюватися, юється, юється, *недок.*, **запі́нитися**, нюся, нишся, *док.* 1. Починати пінитися. *Море запінилось і кипить, а вітер надув сосни на вершках скель* (Коцюб., II, 1955, 408); *Пляшка бахнула, як добра рушниця. Шампанське запінилося у високому келиху* (Собко, Біле полум'я, 1952, 192).

2. *тільки док.* Забризкатися слиною, піною, що виступає з рота; вкритися такою піною. *Сивилла тут де не взялася, Запінилася і тряслася І галас зараз підняла*

(Котл., I, 1952, 125); *Запінившись і хропучи, схарапуджений кінь летів щодуху, відчувши на собі незвичайного їздця* (Гончар, I, 1954, 64); * Образно. *Не випускаючи листя, запінився цвітінням терен* (Рудь, Гомін.., 1959, 110).

ЗАПІ́Р, по́ру, ч. Пристрій для запирання, замикання чогось. *Відсувайся, запір: Із'їжджайте на двір, Мої милії, рідні гості!* (Бор., Тв., 1957, 125); *Я мовчу і чомусь уважно розглядаю пломбу, що висить на вагонному запорі* (Кол., На фронті.., 1959, 98).

Две́рі (воро́та) на запо́рі — двері (ворота) замкнені. *Не видно нікого в Єрусалимі, Врата на запорі, неначе чума в Давидовім граді, господом хранимім, Застіла на стогнах* (Шевч., II, 1953, 70).

ЗА́ПІРКА, и, ж., розм. Те саме, що **запір**.

ЗАПІРНИ́Й, а́, е́, спец. Призначений для запирання, замикання. *Дерев'яна платформа вантажного автомобіля має відкидні борти, скріплені між собою за допомогою запірних гаків* (Підручник шофера.., 1960, 236); *Поливальні та пожежні крани — це запірні вентилі діаметром 25 мм з напівгайкою для швидкого змикання з рукавом* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 328).

ЗАПІСКО́ВАНИЙ, а, е, с. г. Дієпр. пас. мин. ч. до **запіскува́ти**. *Насіння* [шипшини], *зібране зі спілих червоних плодів, посіяне або запісковане в осені, сходить аж через дві зими* (Озелен. колг. села, 1955, 239).

ЗАПІСКУВА́ТИ, ую́, у́єш, док., перех., с. г. Засипати піском що-небудь. *Насіння ясена звичайного, липи дрібнолистої і крупнолистої для осіннього посіву потрібно запіскувати зразу після збирання на 100—120 днів й тримати при температурі 15—18° тепла* (Озелен. колг. села, 1955, 102).

ЗАПІ́ТИ див. **запоїти**.

ЗАПІТНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **запітні́ти**. *Як хороше поторкати запітнілу клямку дверей і почути у відповідь в хати шамотню і тупіт босих ніг дружини* (Стельмах, Хліб.., 1959, 386); *В батька — лице широке, добре, запітніле з дороги, брови густі, надщерблені, ніс хижуватий, з горбочком* (Земля́к, Гнівний Стратіон, 1960, 115).

ЗАПІТНІ́ТИ, ію, ієш, док. 1. Стати вологим від пари, що осіла, дрібної роси. *Отак якби хухнув на скло, воно запітніє, а потому щезне усе, наче нічого не було* (Коцюб., II, 1955, 326).

2. Укритися потом, спітніти.

ЗАПІ́ЧНИЙ, а, е, розм. Який міститься або перебуває на печі, за піччю. *Бийтеся, котки, в лапки до запічної бабки, щоб ся догадала да нам вечерять дала* (Сл. Гр.).

ЗА́ПІЧОК, чка, ч. 1. Місце на печі, відгороджене комином, або за піччю. *На припічку та горщик біжить, У запічку свекруха бурчить* (Укр.. пір. пісні, 1958, 99); *Негдужає Катерина, Ледве, ледве дише... Вичуняла, та в запічку Дитину колише* (Шевч., I, 1951, 30); *Кому не вистачало місця за столом, ті сиділи на лавах, на скрині, на полу і навіть на запічку. А діти сиділи на печі і дивилися звідти на бенкет* (Довж., I, 1958, 154).

2. Різної величини заглибина в бічній, задній або передній стіні печі, де зберігають предмети домашнього вжитку, продукти. [П о л і к а р п:] *Там у запічку хліб. Та візьми цибулин зо дві та солі* (Кроп., IV, 1959, 331); [Д а н и л о:] *Припеpся за сірниками, бо в стайні ліхтар потух. (Узяв у запічку сірники)* (Мик., I, 1957, 301).

ЗАПІ́ЯТИ і рідше **ЗАПІ́ТИ**, ію, ієш, док., діал. Заспівати (про півнів). — *Була одна чорна курка, така несуща курка, та що! — запіяла півнем, і треба було голову втяти* (Коцюб., I, 1955, 58); *Згодом запіяв когут. Було по півночі* (Коб., II, 1956, 166); — *Кумо, чогось ваш півень сьогодні не піяв, чи не захворів? — Не піяв і вже не запіє, голубонько. Встаю рано, а за ним і за курми місце вастигло...* (Мельн., Поріддя.., 1959, 56); *Ще пісні не скінчили* [браття], *як запіли півні* (Свидн., Люборацькі, 1955, 48); * У порівн. *Ось молоденьким півнем запіли Двері сінешні. Мов краля із вілли, Вийшла хазяйка* (Вирган, В розп. літа, 1959, 109).

ЗАПЛА́В, у, ч. Те саме, що **запла́ва**. *Не широка піднебесна стеля, Не глибокий дніпровий заплав. Ворон бачив Остряницю й Хмеля, Над полтавським боєм кружеляв* (Мал., Звенигора, 1959, 83).

ЗАПЛА́ВА, и, ж. Частина річкової долини, що затоплюється під час весняної повені. *Невелика річка Соболянка, але коров свій мав. Раннього весною, саме в той час, коли вирушають у поле трактори, розливається широко, топить усі заплави та оверні плеса* (Збан., Переджнив'я, 1960, 142); *На кінець літа Дунай вужчає, заплава просихає* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 10).

ЗАПЛА́ВИНА, и, ж. Те саме, що **запла́ва**. *Заплавина Дніпра в межах утвореного Каховського водоймища знаходиться.. під корінним берегом, що на 90—100 м підноситься над нею* (Укр. бот. ж., XVII, 1, 1960, 3).

ЗАПЛА́ВИННИЙ, а, е. Прикм. до **запла́вина**; // Стос. до заплавини. *Крім дубових лісів, у передгірному поясі зрідка зустрічаються березові і вільхові ліси, а також мішані заплавинні ліси з ясена, чорної тополі, верби та заростей верболозу* (Звірі.. Карпат.., 1952, 8).

ЗАПЛА́ВНИЙ, а, е. Прикм. до **запла́ва**, **запла́в**. *Заплавні тераси;* // Стос. до заплави, заплаву. *Вітер вогкий і м'який, віддає запахом таловин на заплавних лугах* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 362); *Коли немає знижених і заплавних угідь, коноплі сіють на звичайних землях* (Колг. Укр., 11, 1956, 16).

ЗАПЛАЗУВА́ТИ, ую́, у́єш, док. Почати плазувати.

ЗАПЛА́КАНИЙ, а, е. Із слідами сліз, змочений сльозами; розпухлий, почервонілий від плачу (про обличчя, очі). *Софія закрила вид щільним вуалем, бо мала змарнілий вид і червоні, заплакані очі* (Л. Укр., III, 1952, 539); *На вогневу по бездротовому телеграфу уже полетіла звістка, ..що в тилах мінометників спить на каналі смертельно втомлена, заплакана дівчина — суджена Брянського* (Гончар, III, 1959, 191); * Образно *Не раз прокидалися уночі батьки і припадали до заплаканих вікон старими очима...* (Мик., II, 1957, 9).

ЗАПЛА́КАТИ, а́чу, а́чеш, док. 1. неперех. Почати плакати. *І я заплакав, жаль малому Було сіроми-сироти* (Шевч., II, 1953, 86); *Невже побачу я всіх вас, рідних, дорогих, і мати радісно заплаче на грудях стомлених моїх?!* (Сос., II, 1958, 426); *Почувся шльопок по голому задику, і дівчинка заплакала.— Заплач, Матвійку, дам копійку,— перекривив її Сергійко* (Тют., Вир, 1960, 104); * Образно. *Вогняною шаблею чорне небо полоснув грім.. Хмари заплакали рясними сльозами* (Чендей, Вітер.., 1958, 140); // перен. Почати жалібно кричати (про птахів). *Заплакала сова на скелях, мов дитина в сповитку* (Н.-Лев., I, 1956, 60); *Чайка вдариться і заплаче над прибоєм* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 38).

2. перех., заст. Плачучи, змочити сльозами. *Засвистали козаченьки В похід з полуночі,— Заплакала Марусенька Свої ясні очі* (Укр.. пір. пісні, 1958, 466).

ЗАПЛА́КАТИСЯ, а́чуся, а́чешся, док., розм. Стати заплаканим. — *Бач заплакалась як! Господи! І чого? — утираючи оченята, казала мати.— Сядь, я тебе розчешу, розділю* (Мирний, I, 1954, 214).

ЗАПЛАНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запланува́ти**. *Сергій, як і завжди в цей час, був у каюті.*

Васса знала, що він не вийде на палубу, доки не закінчить запланованої роботи (Епік, Тв., 1958, 316).

ЗАПЛАНУВА́ТИ, ую́, у́єш, *док., перех.* Намітити за планом. — *У колгоспі уже все запланували на час жнив, приготувались* (Донч., VI, 1957, 341).

ЗАПЛА́ТА, и, *ж., розм.* 1. Те саме, що пла́та. [Степан:] *Я вам ніколи нічого злого не вчинив, окрім того, що наробився вам як віл, без найменшої заплати* (Кроп., V, 1959, 139); *Вчасно доплили ми до Вижниці, За свій труд одержали заплату, Накупили дечого для дому* (Фр., XIII, 1954, 338); — *Не корч із себе ти панка,— цідив наставник той крізь зуби,— А силу, силу покажи, Як сподіваєшся заплати, До праці руки приложи!* (Тарн., З дал. дороги, 1961, 294).

2. Те саме, що **відпла́та**. *Зачинили у кам'яну темну темницю. Багаті кричали: — Дождавсь, Кармелюк! Отже й заплата Кармелюкові* (Вовчок, I, 1955, 362); *Заплата жде його* [попа] *за біль Моєї рідної землі* (Павл., Бистрина, 1959, 144).

ЗАПЛАТИ́ТИ, ачу́, а́тиш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Віддати плату за що-небудь. — *Заплати мені за півкопи грішми або дай сніп* (Н.-Лев., II, 1956, 8); *Ніхто не скаже нам.., Що доля завтра зробить з нами! Чи доведеться ще подушне заплатить..?* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 84); *Він поманив пальцем офіціанта. Заплатив за вечерю* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 26); — *За найкращий ясеновий круг коліс із осями й драбиняком ти мені платив десять карбованців і морщився, а я тобі за цю мізерію заплачу аж десять тисяч* (Стельмах, II, 1962, 37).

2. *неперех., чим, перен.* Зазнати чогось важкого, неприємного, трагічного, що є наслідком своїх або чиїх-небудь дій. [Кассандра:] *Нехай Паріс уп'ється тим коханням, що ми за нього ходим у жалобі, нехай тим щастям серце навтішає, що ми за нього заплатили горем довічним!* (Л. Укр., II, 1951, 317); *Смертю своєю відважною заплатили воїни за князівські чвари* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 403); // Зазнати покарання, розплати за свої вчинки, за заподіяне кому-небудь лихо, зло. [Спартак:] *Ви чуєте, прокляті вороги?! За нашу смерть заплатите ви морем Брудної крові вашої* (Дмит., Драм. тв., 1958, 68).

3. *неперех., перен.* Відповісти чим-небудь, якоюсь дією і т. ін. на певне ставлення, на щось зроблене, заподіяне. *За горе ми заплатим горем — А доки нам сидіть над морем? Приймімось, човни попалім* (Котл., I, 1952, 103); *Зрадило море мене, за любов заплатило знущанням* (Л. Укр., I, 1951, 313); [Матушка гумення:] *А ти, лукавий чоловіче! Ми ж тебе хворого до себе прийняли, коло тебе ходили, вразі твої гоїли. А ти от чим за се заплатив? Душу християнську запакував, на гріх смертельний її підбив* (Мирний, V, 1955, 115); //*кому.* Помститися. *Вони* [робітники] *повстануть. Прийде час. Вони готуються до цього... Не перетягти їм дороги Ні вашим газам, ні шпикам... Вони ідуть до ваших брам, Щоб заплатить за всі страждання* (Сос., I, 1957, 461).

◇ **Дорого (дорогою ціною) заплатити** *за що:* а) багато втратити, досягнувши чого-небудь. — *Дорого заплатив я за волю, гірку ціну дав...* (Коцюб., I, 1955, 388); б) зазнати розплати за заподіяне кому-небудь лихо, зло. — *Ти бачив сьогодні людську неправду? —..викрикнув Чіпка..— Ой!.. дорогою ціною вони заплатять за неї!* (Мирний, I, 1954, 207); **Заплатити по заслузі** *кому* — словна помститися за заподіяне лихо, зло. *Гітлерівському катюзі заплатили по заслузі* (Укр., присл.., 1955, 423); **Заплатити сторицею** — те саме, що **Відплатити сторицею** (*див.* **відпла́чувати**).

ЗАПЛА́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до заплати́ти 1; // **запла́чено**, *безос. присудк. сл. Такий гнучкий, тонесенький, Все бігав, всміхається.. Одвертиться, одбрешеться; «Вам тисяча належиться!? Хіба ще не заплачено?! Ось глянемо, побачимо»* (Олесь, Вибр., 1958, 292).

ЗАПЛА́ЧКА, и, *ж., етн.* Складова частина заспіву в думах, яка є емоційно-психологічним вступом до розгортання сюжету думи. *А що ж його тепер почать? Та зве́сно, не заплачку! Утнімо пісню про ченця Та про біляву швачку* (Перв., З глибини, 1956, 328).

ЗАПЛА́ЧНИЙ, а, е, *етн.* Прикм. до **запла́чка**. «*Заповіт*» *М. Лисенка пронизаний українською пісенністю; тут і заплачні інтонації дум.., і роздоллля степових козацьких пісень, і задушевна українська лірика* (Мист., 3, 1961, 25).

ЗАПЛЕ́СКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заплеска́ти** [2]. *Шерх-шерх ...— різнобоєм шерхотять сапи.. Заплескана дощем сіра й сумна земля.. розсипається і позаду ланки стелеться чорним пухким рядном* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 61).

ЗАПЛЕСКА́ТИ [1], ещу́, е́щеш, *док.* Почати плескати. *Заплескали у захваті руки* (Сос., I, 1957, 488); *Він* [М. Л. Кропивницький] *вийшов — сотні голубиних крил, зірвавшися, в повітрі заплескали. Здавалося, і мертві стіни зали Враз ожили, весняних повні сил* (Рильський, I, 1956, 208); // *перен.* Почати поширюватися плітки. *Молодий Ярослав.. працював на млині, до якого впрягся, наче стара шкапа до водовозки. З цього приводу пліткарі заплескали на селі: «О, чули? Вже дорвався ковалів син до лежачої роботи!..»* (Вол., Місячне срібло, 1961, 188).

Заплеска́ти в доло́ні — оплесками виявити схвалення кому-, чому-небудь або радість з якогось приводу. *Настуся аж заплескала в долоні, аж очі заплющила* (Н.-Лев., IV, 1956, 235); *Я закінчив казку. Діти навколо мене заплескали в долоні* (Сміл., Сашко, 1957, 228); — *Наш директор, товариші, крім усього іншого, ще й скромна людина.— Браво! — заплескала в долоні Елеонора Степанівна* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 39).

ЗАПЛЕСКА́ТИ [2] *див.* **заплі́скувати** [1].

ЗАПЛЕСКА́ТИСЯ, ещу́ся, е́щешся, *док.* Почати плескатися. *Заворушилися комахи, заплескалася грайлива дрібна риба у тихих річкових плесах* (Мокр., Острів.., 1961, 46).

ЗАПЛЕСКОТА́ТИ *див.* **заплескоті́ти**.

ЗАПЛЕСКОТІ́ТИ, очу́, о́тиш і **ЗАПЛЕСКОТА́ТИ**, очу́, о́чеш, *док.* Підсил. до **заплеска́ти** [1].

ЗАПЛЕСНУ́ТИ *див.* **заплі́скувати** [2].

ЗАПЛЕСТИ́ *див.* **заплі́тати**.

ЗАПЛЕСТИ́СЯ *див.* **заплі́татися**.

ЗАПЛЕ́ТЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заплести́** 1—4. *Коло баби на печі сиділа маленька Марійка з заплетеною кісочкою, як мишачий хвостик* (Стеф., I, 1949, 96); *Коні боязко хропли, стріпували червоними стрічками, що були рясно заплетені в їхні гриви* (Кучер, Чорноморці, 1956, 562); *Темніли круто заплетені високі тини* (Жур., Звич. турботи, 1960, 41); *Молодий коваль скрадався до заплетеного хмелем будинку* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 339); // Огороджений плетеним тином. *Село. Управоруч хата, навкруги город, заплетений лозою* (Кроп., I, 1958, 59); // **заплете́но**, *безос. присудк. сл. Коси в нього* [отця Олексія] *вже сивенькі, заплетено їх взаду в тоненьку косичку, з якої стирчить кінчик кісника* (Мик., Кадильниця, 1959, 59).

ЗАПЛИ́В, у, *ч., спорт.* Змагання із плавання або гонки на човнах, яхтах і т. ін. з одного старту. *Почали* [піонери] *готуватись до запливу на швидкість* (Донч., VI, 1957, 89).

ЗАПЛИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запли́ва́ти** [2].

Запли́ва́ння гру́нту — покривання грунту густою

масою розмитих часток внаслідок поганої здатності деяких грунтів вбирати воду. *Зораний грунт на типовому лесі весною зазнає інтенсивного змиву і розмиву. Відбувається також сильне запливання і ущільнення, що викликає потребу у повторному переорюванні весною* (Колг. Укр., 3, 1956, 40).

ЗАПЛИВА́ТИ [1], áю, áєш, *недок.*, **ЗАПЛИВТИ́** і **ЗАПЛИСТИ́**, иву́, ивé́ш, *док.* Пливучи, потрапляти куди-небудь, опинятися десь, за чимсь. *В деякі весни Псьол, вийшовши з берегів, затоплює всю понизову частину села, і пливуть тоді вулицями човни-душогубки, причалюючи до перелазів, запливаючи просто в двори* (Гончар, Таврія.., 1957, 12); [Христя:] *Ходжу понад ставом та все: гусю-гусю-гусю! А вони запливли аж геть під очерета та знай собі хлюпощуться та блитають рясну* (Кроп., I, 1958, 449); [Надія:] *Мало не втопилась! Запливла далеко і ніяк до берега не могла добитись* (Корн., II, 1955, 283); * Образно. *Місяць заплив за хмари, і ми йшли навпомацки* (Мур., Бук. повість, 1959, 32); // Добиратися куди-небудь водою; допливати. *А Рим, матінко, далеко За горами, за морями, В Рим ні кіньми не заїдем, Ані запливем човнами* (Фр., XIII, 1954, 367).

ЗАПЛИВА́ТИ [2], áю, áєш, *недок.*, **ЗАПЛИВТИ́** і **ЗАПЛИСТИ́**, иву́, ивé́ш, *док.* Покриватися, заливатися чим-небудь (перев. густою масою). *В умовах вологої весни, особливо на суглинкових грунтових відмінах Полісся, грунт настільки запливає і ущільнюється, що поверхневий обробіток.. не дає бажаного ефекту* (Колг. Укр., 1, 1957, 18); *У палаті стояла тиша. Від задуху свічки запливали воском* (Скл., Святослав, 1959, 403); *Хоробро билися запорожці, вони не випускали шаблі з рук навіть, коли вже їм очі запливали кров'ю* (Панч, Гомоя. Україна, 1954, 330); *Івана ненароком приголомшило. Відвернув лице вбік, бо очі заплили слізьми* (Крупп., Буденний хліб.., 1960, 139); * Образно. *Горизонт сірий, запливає туманом, але на серці світло, як світло в Катеринчиних очах* (Руд., Остання шабля, 1959, 439).

Запливáти (заплúвти́) жúром (сáлом і т. ін.): а) ставати гладким, жирним. *З рушницею полюють перепілок восени.. Вони запливають тоді жиром, і, коли ви їх поскубете, перед вами не птиця, а грудка масла* (Вишня, II, 1956, 171); — *У тому місті не всі тільки такі худі, як ти. Багато з них заплило жиром, бо майже нічого.. не роблять* (Ів., Вел. очі, 1956, 56); б) здаватися маленькими на розповнілому обличчі (про очі). — *Шия в нього — хоч обіддя гни, пика — як не лусне, очі жиром запливають, сам у шкуру не втовпиться! — кажуть про нього* [Федора] *дворові* (Мирний, IV, 1955, 230).

ЗАПЛИВА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **запливáти** [2].

Запливáючі грунти́ — грунти, для яких характерне запливання. *На важких запливаючих грунтах західних областей та Полісся весною зяб під овочеві культури, як правило, переорюють* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 117).

ЗАПЛИ́ВЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **заплúвти** [2]. *З огидою дивилась* [Їйнечі] *на його жовте кругле обличчя, на його маленькі очі, запливлі жиром* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 292).

ЗАПЛИВТИ́ [1] *див.* **запливáти** [1].

ЗАПЛИВТИ́ [2] *див.* **запливáти** [2].

ЗАПЛИГА́ТИ, áю, áєш, *док.* Почати плигати. *Бурмило.. заплигав, як кінь на галопі* (Трубл., I, 1955, 157); *Образно. Світло згасло, по стінах заплигала ясна пляма кишенькового ліхтаря* (Галан, I, 1960, 406).

ЗАПЛИГНУ́ТИ *див.* **заплúгувати**.

ЗАПЛИ́ГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПЛИГНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.* Стрибком вискакувати на що-небудь, забиратися кудись.

ЗАПЛИ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **заплúстй** [2]. *Перевізник справді нагадував казкового Харона. Маленькі, заплилі сльозою червоні очі, впевнені, але повільні рухи, повна безстрашність і байдужість на зморшкуватому обличчі* (Збан., Над Десною, 1951, 80); *Ледве знайшли* [бійці] *заплилі кров'ю, посічені документи* [Гая] (Гончар, I, 1954, 56).

ЗАПЛИСТИ́ [1] *див.* **запливáти** [1].

ЗАПЛИСТИ́ [2] *див.* **запливáти** [2].

ЗАПЛІ́ДНЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **запліднúти**. *Ми маємо всі підстави чекати нового високого піднесення нашої поезії, запідненої животворящою ідеєю, ім'я якій — комунізм* (Про багатство л-ри, 1959, 150).

2. *у знач. прикм.* Здатний до розвитку плоду після запліднення. *Запліднене яйце ділиться на дві клітини, потім на чотири, на вісім і т. д. Утворюється багатоклітинний зародок* (Зоол., 1957, 75); // Здатний давати плоди. *І мрію мріяла свою запліднена земля про заколошені поля, про радість врожаю* (Гонч., Вибр., 1959, 331).

ЗАПЛІ́ДНЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **запліднений** 2. *Для підвищення запідненості яєць через кожні 5—6 місяців заміняли селезнів* (Соц. твар., 1, 1956, 18); * Образно. *Твої думки в смертельній безконечній тиші умруть, запідненості і туги не знавши* (Ю. Янов., V, 1959, 41).

ЗАПЛІ́ДНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запліднúти** і **запліднúтися**. *При перемішуванні ікри і сім'яної рідини з невеликою кількістю води відбувається запліднення* (Зоол., 1957, 81); *Встало сонце, пронизало мільйоном списів хмару, і ось земля, рідна земля, знову розкриває своє лоно, знову чекає праці, пісень, плугів, запліднення* (Донч., III, 1956, 515).

ЗАПЛІ́ДНИТИ *див.* **запліднювати**.

ЗАПЛІ́ДНИТИСЯ *див.* **запліднюватися**.

ЗАПЛІ́ДНЮВАЛЬНИЙ, а, е. Який запліднює, здатний запліднювати.

ЗАПЛІ́ДНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запліднювати** і **запліднюватися**.

ЗАПЛІ́ДНЮВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПЛІ́ДНИТИ**, ню́, ни́ш, *док.*, *перех.* 1. Робити здатним дати плід або потомство (шляхом злиття чоловічої і жіночої статевих клітин). *Тичинки утворюють пилок, тобто особливі пилкові зернятка. Коли пилок попаде на приймочку маточки, він проростає і запліднює квітку* (Юним мічур.., 1955, 22); *Ти* [джміль] *по житах літаєш, тонким пилом Запліднюючи теплі колоски* (Рильський, I, 1960, 265).

2. *перен.* Сприяти родючості; засівати землю насінням. *І до друга* [лісу] *я звернуся Із промовою такою: — Ти рости на втіху людям, Отіняй кохання чисте, Бережи нам світлі ріки, Що полям несуть вологу, Що запліднюють сади* (Рильський, III, 1961, 155); *Чорні рілі вигріваються під сонцем, очікуючи, доки їх не запліднить працьовитий хлібороб родючим зерном* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 97).

3. *перен.* Збуджувати творчу думку, давати те, що стає основою творчої праці, розвитку. *Передові, сміливі революційно-демократичні ідеї, виражені в поезії, запліднювали думку художника* [Т. Шевченка] *й реалізувалися в образотворчому мистецтві* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 623); *Теорія Дарвіна запліднила все природознавство, поставила перед природознавцями зовсім нові завдання, озброїла їх новим природничо-істо-*

ричним методом дослідження (Фізіол. ж., VI, 4, 1960, 440).

ЗАПЛІДНЮВАТИСЯ, юється, юється, *недок.*, **ЗАПЛІДНИТИСЯ**, ниться, ниться, *док.* 1. Ставати заплідненим. *Худі свиноматки погано запліднюються і дають мало приплоду* (Колг. Укр., 1, 1957, 22).

2. *тільки недок.* Пас. до **запліднювати**. *Вся історія розвитку художньої культури людства переконливо доводить, що справжнє мистецтво завжди виростало на грунті визвольної боротьби народу, запліднювалось передовими ідеями свого часу* (Ком. Укр., 9, 1963, 45); * Образно. *Мої ж думки не спалахнули полум'ям радості, не запліднились радістю знаходження* (Кол., На фронті.., 1959, 22).

ЗАПЛІДНЮВАЧ, а, ч., *с. г.* Той, хто запліднює.

ЗАПЛІДНЮЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **запліднювати**. *Чим більше сім'я насичене живчиками, чим жвавіше вони рухаються, тим вища його запліднююча здатність* (Наука.., 10, 1958, 39).

ЗАПЛІСКУВАТИ [1], ую, уєш, *недок.*, **ЗАПЛЕСКА́ТИ**, ещу́, е́щеш, *док., перех.* 1. Обливати, оббризкувати чим-небудь рідким. *Заплескав багном бороду, новий мундир* (Руд., Вітер.., 1958, 95).

2. Прибивати поверхню грунту (про дощ). *Земля затужавіла, дощі заплескали, сапачкою не вгризеш* (Горд., II, 1959, 335).

ЗАПЛІСКУВАТИ [2], ує, *недок.*, **ЗАПЛЕСНУ́ТИ**, не́, *док., перех., розм.* Обливати, заливати водою. *Ні променя навіть, ні гуку людського, Реве лишень вітер в одно, Скажено запліскує човна* (Граб., I, 1959, 58); * Образно. *Навіть не почув вибуху, мене заплеснула возняна хвиля, повернула день у ніч* (Мушк., Серце.., 1962, 234).

ЗАПЛІСНІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **запліснівіти**. *Насилу мама вирвали йому з рук запліснілу лемішку та дали теплого борщу, пирога, молока* (Фр., II, 1950, 90); *Мартин вийшов, а Янко зразу кинув халяву у заплісніле шкіряне дрантя* (Козл., Ю. Крук, 1950, 114).

ЗАПЛІСНІТИ *див.* **запліснявіти**.

ЗАПЛІСНЯВІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **запліснявіти**. *Отруєння запліснявілими кормами найчастіше зустрічається у коней, рідше у великої рогатої худоби і овець* (Профіл. захвор.., 1955, 191); * Образно. *В запліснявілій свідомості ювеліра міцно жили забобони* (Дмит., Розлука, 1957, 112).

ЗАПЛІСНЯ́ВІТИ, ію, ієш і *рідко* **ЗАПЛІСНІ́ТИ**, ію, ієш, *док.* Вкритися пліснявою. *Двері його* [палацу] *були наглухо забиті; шибки у вікнах.. поцвіли, запліснявіли* (Мирний, IV, 1955, 16); *За насінням, що зберігається, треба весь час наглядати, щоб воно не запліснявіло, не зігрівалось* (Ол. та ефір. культ., 1956, 159); * Образно.— *Ти тільки подивись, яке сонце надворі.. Знаєш, нічого нам у кімнаті сидіти, походимо по бульварах, а то ти скоро запліснявієш* (Собко, Стадіон, 1954, 295); // *перен.* Перестати жваво реагувати на що-небудь, стати байдужим, отупіти. *Ярами, коритами висхлих річок, лісовими нетрями, прикравшись нічною темрявою, ..тікало од пана і панщини все, що не запліснівіло в неволі* (Коцюб., I, 1955, 335); — *Хай злузують сухі люди, ті, в кого душа запліснявіла. А ми молоді! Ми все гаряче сприймаємо* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 201).

ЗАПЛІТА́ТИ, аю, аєш, *недок.*, **ЗАПЛЕСТИ́**, ету́, ете́ш, *док., перех.* 1. Розділивши волосся і т. ін. на окремі пасма, з'єднувати їх у косу. *Дівчата чешуть коси і заплітають майстерно у дрібушки з вужачами* (Л. Укр., I, 1951, 441); *Дівчата заплели Онисі коси, поклали на голову стрічки, закітчали всю голову квітками* (Н.-Лев., III, 1956, 75); *Насипав* [старшина] *вівса такого, як снилось, Сухого із дзвоном, з пилом із ниви, І Сірко подумав: війна скінчилась, І завтра наводчик заплете йому гриву!* (Мал., Звенигора, 1959, 144).

2. Те саме, що **вплести**. *Якби пустили на музики, То я б кісники заплела* (Шевч., II, 1953, 166); [О к с а н а:] *Умився і кісники заплету. Ті, що ти любиш,— блакитні* (Мороз, П'єса, 1959, 19).

3. Плетучи, виготовляти що-небудь. — *Добре! — каже дурень.— Заплітайте ж собі загони, а я собі заплету, і як увечері з поля приженуть скотину, то в чий загін піде, того вона й буде* (Стор., I, 1957, 43); *Дівчата почали заплітати вінки й пускати їх у Почайну, щоб запитати в долі, чи судилося їм мати пару, а якщо судилось, то з якої дороги* (Скл., Святослав, 1959, 178); *Дід там* [у пасіці] *заплів хижку з лози, Михайло покрив її соломою гарно* (Вовчок, I, 1955, 381); // Лагодити за допомогою плетіння. *На коліні він на одному стояв коло тину і, дірку лозою тут заплітаючи, все це бачив* (Тич., I, 1957, 247); *Протоптані п'ятки і носочки в панчохах і носках, протерті рукава на ліктях.. та інші пошкоджені місця у в'язаних виробах можна заплітати крючком* (В'язання.., 1957, 108).

4. Густо переплітаючись, вкривати що-небудь; обвивати. *Голі корені смерек заплітали стежки, вкриті верствою сухої глиці* (Коцюб., II, 1955, 347); * Образно. *З самих Карпат котиться, гуде весняний шум і заплітає землю синіми стрічками струмків* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 222); * У порівн. *Дощ струмить свою прозору сітку, ніби все заплів блискучий дріт* (Забіла, Поезії, 1963, 62); // *безос. В кущах.. все павутинням заплело* (Забіла, У.. світ, 1960, 46).

5. *тільки док.* Почати плести. * Образно. *Рідна пісня заплете розмову, У стареньких висушить сльозу* (Мал., Серце.., 1959, 116).

ЗАПЛІТА́ТИСЯ, аю́ся, аєшся, *недок.*, **ЗАПЛЕСТИ́СЯ**, ету́ся, ете́шся, *док.* 1. Заплітати собі волосся. — *Ой пасіться ви, корови, Я не забарюся! Вмию личко, вмию брови, Сяду, заплетуся!..* (Рудан., Тв., 1959, 52).

2. Переплітаючись, з'єднуватися (про щось витке, гнучке); завиватися. — *Дивлюся — було голе поле, вербички десь там хилялись при дорозі, жита шуміли чи бур'ян заплітався, а прийшли будівельники — перевернули все те* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 215); *Зеленіють гаї. І, неначе в русалки, У берези, мов коси, гілки заплелись* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 39).

3. Вкриватися густим переплетенням чого-небудь; обвиватися. *Мов вінками, заплелись Придніпровські кручі виноградом, Що раніш ніколи тут не рісс* (Дор., Серед степу.., 1952, 39); *Ще тиждень — і все заплететься непрохідними хащами* (Цюпа, Три явори, 1958, 18).

4. *розм.* Важко, невпевнено рухатися (про ноги, язик). *Ослаб так, що ноги заплітаються, голова не робить, навіть читати не можу* (Коцюб., III, 1956, 439); *Коли Грицьків язик став заплітатися, Яремченко сказав: — Ну, годі, бачу, втомився, спи* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 167).

5. Піддаватися заплітанню. — *От і добре, що ви трохи постояли. Я тим часом волосячко розчесала.. Тепер і коси заплетуться до ладу,— каже Марта* (Мирний, IV, 1955, 337).

6. Починати плестися. * Образно. *Май цвіте, зірки сміються, А на вулицях дівки Й хлопці з ними — співи ллються, Заплітаються танки* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 223).

ЗАПЛІТКА, и, ж., *діал.* Стрічка для коси. *Марічка теж вже ходила у заплітках, а се значити мало, що вона вже готова й віддатись* (Коцюб., II, 1955, 313).

ЗАПЛІ́ЧНИЙ, а, е. Який носиться за плечима. *На вузенькому піщаному пероні товпляться люди. З саморобними скриньками, заплічними торбинками* (М. Ол., Леся, 1960, 47).

ЗАПЛІ́ЧЧЯ, я, *с.* Частина спини біля плечей.

ЗАПЛІ́ШЕНИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **заплі́шити**. * У порівн. *Андрій пнувся з усієї сили, сжикав за кути, за колеса, а вагончик, як заплішений, не рухався з місця* (Чорн., Красиві люди, 1961, 24).

◇ **Заплі́шений ду́рень** *див.* **ду́рень**.

ЗАПЛІ́ШИТИ *див.* **заплішувати**.

ЗАПЛІ́ШИТИСЯ *див.* **заплішуватися**.

ЗА́ПЛІШКА, и, *ж.* Клинець, який забивається для укріплення чого-небудь (держака сокири, коси і т. ін.). * Образно. *Одного разу на вулиці жонаті чоловіки стали насміхатися з Павла, дорікаючи, що він не господар у своїй хаті, а до старого колеса заплішка* (Тют., Вир, 1964, 366).

ЗАПЛІ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заплішувати**.

ЗАПЛІ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПЛІ́ШИТИ**, ішу́, і́шиш, *док.*, *перех.* Забиваючи заплішку, укріплювати що-небудь. *Йшлося до жнив, клепали коси, вистругували до граблень і грабок зубці, тесали, заплішували, підпилювали, гвстрили* (Іщук, Вербівчани, 1961, 5); *Запліши щабель у драбині, а то хитається* (Сл. Гр.); // Міцно, як заплішку, забивати що-небудь кудись. *Тимофій забиває і заплішує кілочки в кроковку* (Стельмах, II, 1962, 35).

◇ **Заплішйти собі в го́лову** — те саме, що **Вбйти собі́ в го́лову** (*див.* **вбива́ти**[1]). [Синоня:] *Мужик заплішив собі в голову, що земля повинна належать йому одному, і шабаш!..* (Крон., IV, 1959, 60).

ЗАПЛІ́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАПЛІ́ШИТИСЯ**, і́шиться, *док.* 1. Піддаватися заплішуванню. 2. *тільки недок.* Пас. до **заплішувати**.

ЗАПЛОДЖУВА́ТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПЛОДИ́ТИ**, оджу́, о́диш, *док.*, *перех.*, *розм.* Те саме, що **зароджувати**. [Матушка гумення:] *Серед самотньої тиші лукавий непримітно гніздо своє у їх* [черниць] *серці звиває, будить у душі помисли грішні, заплоджує заміри лукаві* (Мирний, V, 1955, 71).

ЗАПЛОДЖУВА́ТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАПЛОДИ́ТИСЯ**, оджу́ся, о́дишся, *док.*, *розм.* Те саме, що **зароджуватися**. — *Не займай ти її* [Параску]. *Господь в неї! — уговорювала Настя.— Коли заплодиться недовірок, то й умре вже недовірком!* (Мирний, IV, 1955, 58); [Маруся:] *От з тієї любові й гадюка* [ненависть] *заплодилася...* (Стар., Вибр., 1959, 296).

ЗАПЛОДИ́ТИ *див.* **заплоджувати**.

ЗАПЛОДИ́ТИСЯ *див.* **заплоджуватися**.

ЗАПЛОМБО́ВАНИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **запломбува́ти**. *Він справді має-таки десь сестру, свою щебетушку Зінку, вивезену в запломбованому вагоні на німецьку каторгу...* (Гончар, III, 1959, 328); *Правильно запломбовані уражені місця кореня* [зуба] *не розсмоктуються* (Наука.., 8, 1958, 29).

ЗАПЛОМБО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПЛОМБУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* 1. Накладаючи пломбу на що-небудь, запечатувати. *Комісія.. запломбувала покришку насоса і в полегкістю покинула депо* (Панч, II, 1956, 476).

2. Ставити пломбу (в зуб). *Коли зуб вилікували, канал і уражені місця тканини запломбували* (Наука.., 8, 1958, 29).

ЗАПЛОМБО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **запломбо́вувати**.

ЗАПЛОМБУВА́ТИ *див.* **запломбо́вувати**.

ЗАПЛЮМЕНІ́ТИ, ію, *док.* Почати пломеніти. *Небо на сході почало світлішати, і високо над обрієм, провіщаючи недалекий день, запломеніла світова зоря* (А.-Дав., Слово.., 1964, 86); *Море застогнало від розривів бомб, запломеніло небо* (Ткач, Моряки, 1948, 32).

ЗА́ПЛУТ, у, *ч.*, *збір.* Переплетення. *Між заплутами — величезні гарбузи, як голі діти* (Вас., II, 1959, 102).

ЗАПЛУ́ТАНИЙ, а, е. 1. Діепр. пас. мин. ч. до **заплу́тати**. *Ведмідь не вгамовувався. Весь заплутаний мотузками, з мордою, затиснутою залізними прутами, він здригався, мотав лапами, бився, ревів* (Трубл., I, 1955, 176); // **заплу́тано**, *безос. присудк. сл.* [Наталя:] *Увесь зміст книжки заплутано якимись навмисне безглуздими авторськими «діалектичними» міркуваннями* (Мик., I, 1957, 396).

2. *у знач. прикм.*, *перен.* Складний, важкий для сприйняття. *Іван Миколайович.. викреслював на маленьких аркушиках паперу заплутані головоломки схем* (Загреб., Спека, 1961, 31); *Непомітно виростає певність, що я таки виберусь з лабіринту заплутаних вуличок міста* (Кол., На фронті.., 1959, 127).

ЗАПЛУ́ТАНО. Присл. до **заплу́таний** 2. *Неосудний розповідав докладно, але заплутано і кожного разу додавав щось нове* (Мик., II, 1957, 323).

ЗАПЛУ́ТАТИ *див.* **заплу́тувати**.

ЗАПЛУ́ТАТИСЯ *див.* **заплу́туватися**.

ЗАПЛУ́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заплу́тувати**.

ЗАПЛУ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПЛУ́ТАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.* 1. Безладно перевивати, переплітати що-небудь (нитки, волосся і т. ін.); призводити до безладдя, порушувати певний порядок. *Кукурудзу, скошену разом з качанами, під час перевезення не слід заплутувати, що полегшить подачу стебел у вальці* (Колг. Укр., 8, 1956, 13); *Кінний полк червоних із-за горба вихором налетів, порвав їх* [білих] *ціп, заплутав і стопом покотив. Далі, далі...* (Головко, I, 1957, 103); // Безладно обвивати чим-небудь. *Літо бабине, бабине літо... Серце чує осінні пути... Хтось заплутав зажурені віти в павутиння нитки золоті* (Сос., Солов. далі, 1957, 152).

Заплу́тувати (заплу́тати) слід (слідй) — неодноразово змінюючи напрямок руху, намагатися збити зі сліду. *Засць помчав.. далеко в темряву поліз, щоб там викрутасами, трійками й вісімками заплутати слід* (Трубл., I, 1955, 41); *На Поліцейській вулиці він* [Вадим] *побіг через наскрізний двір і заплутав сліди* (Панч, II, 1956, 440).

2. *перен.* Робити складним, важким для сприйняття; ускладнювати. *Сам він не раз мачав пальці в таких* [судових] *справах, помагав заплутувати найпростіші справи* (Фр., IV, 1950, 432).

3. *у що, перен.* Позбавляючи можливості діяти на власний розсуд, зв'язувати чим-небудь. *Лейзорова поліція.. заплутувала мужиків у довги і за страшні проценти тягла людей за шию до Лейзора на заводи* (Н.-Лев., II, 1956, 94); [Годвінсон *(до громади):*] *Він хоче нас заплутати у невід, що сплів сам князь лжі* (Л. Укр., III, 1952, 83); *Коли в гурті буває голова артілі, Гурій «піжкусює» свого суперника уїдливими словами; водночас не губить надії заплутати його у якесь сильце чи вивести на слизьке* (Вол., Місячне срібло, 1961, 265); // Втягувати кого-небудь у неприємну справу.— *Я покликався на дурних свідків, що замість очистити мене, заплутали мене ще в дві інші паскудні справи* (Фр., VI, 1951, 188).

4. *перен.*, *розм.* Вводити в оману, примушувати помилятися.— *Отим словесним мотлохом ми заплутали й працівників об'єднання* (Шовк., Інженери, 1956, 111).

ЗАПЛУТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАПЛУ́ТАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Безладно перевиватися, переплітатися. *Вона.. нетерпляче розплутувала ланцюжок на дверях, а він усе заплутувався у неї в руках* (Сміл., Зустрічі, 1936, 126); [Поліксена:] *Сестричко, розчеши мені волосся. Мені казала мати розчесатись, та бачиш, як заплуталось воно* (Л. Укр., II, 1951, 257); *Облазив уже весь човен, одного разу в нього навіть заплутався шланг, але водолаз спокійно розплутав його і поповз по палубі човна* (Трубл., II, 1955, 496); // Зачепившись за що-небудь, втрачати здатність вільно рухатися; застрягати. *Все більше й більше рибеняток заплутувалось в густих вічках сітки* (Збан., Мор. чайка, 1959, 104); *Велика чорна корова заплуталася рогами в тоненьке гілля і люто робила собі серед нього дорогу* (Кобр., Вибр., 1954, 121); *Вона заплуталась у довгих оборках своєї нової спідниці, мало не впала* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 364).

2. *тільки док., перен.* Опинитися у скрутному становищі (звичайно в результаті якихось неправильних дій, помилок і т. ін.). [Аркадій:] *Старий більшовик сказав мені сьогодні: — Ти, Аркадій, відстав і заплутався, ти пустоцвітом став, здаля виблискуєш, а всередині — порожньо* (Корн., I, 1955, 140); *Буржуазній економіці, що безнадійно заплуталася в нерозв'язних суперечностях, протистоїть зростаюча і міцніюча соціалістична система господарства* (Наука.., 2, 1960, 6).

3. *перен., розм.* Збиватися, губити зв'язок у думках, мові, лічбі і т. ін. *Біда не міг нарахувати більше ста двадцяти, бо далі почав заплутуватися* (Трубл., I, 1955, 47); *Термецький хотів спом'янути давнину й почав рацею до академіка-зятя, але заплутався на перших словах і замовк* (Н.-Лев., III, 1956, 56); *Яринка борсалася у страшних.. думках, боячись безнадійно заплутатися в них* (Собко, Зор. крила, 1950, 110); // Недостатньо розібравшись у чому-небудь, бути неспроможним до кінця обґрунтувати думку. *Заплуталися ті люди, які намагалися обвинувачувати нас у мілітаризмі* (Ленін, 29, 1951, 128); *Мало чого добрала Женя з почутого. Через те, певне, що Друзь сам заплутався: то одне стверджував, то зовсім протилежне* (Шовк., Людина.., 1962, 100).

4. *тільки док., розм.* Збитися з шляху, заблудитися. *І Алі, і Фатьма були тут людьми чужими, не знали стежок і легко могли заплутатися в їх лабіринті — і на це рахувала погоня* (Коцюб.. I, 1955, 400).

5. *тільки недок.* Пас. до **заплу́тувати**.

ЗАПЛЮВА́ТИ *див.* **запльо́вувати**.

ЗАПЛЮСКАТИ, аю, аєш, *док.* Почати плюскати (у 1 знач.). *Вона підбігла до берега, стала на кладку, загойдалась на ній, вода занепокоєно заплюскала під дівочими ногами* (Стельмах, II, 1962, 352).

ЗАПЛЮСКОТА́ТИ *див.* **заплюскоті́ти**.

ЗАПЛЮСКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш і **ЗАПЛЮСКОТА́ТИ**, очу́, бчеш, *док.* Підсил. до **заплю́скати**. *На розгарячіле чоло впала важка крапля — одна, друга, третя, і враз водяний шквал з неба зашумів, заплюскотів довкола* (Кол., Терен.., 1959, 369); *Клень заплюскотав і забовтався страшенно, і Едмунд, не можучи вдержати його одною рукою,.. потонув враз із ним* (Фр., III, 1950, 12); // *безос. За очеретом заплюскотіло. Злякано загуркотіли весла* (Вас., II, 1959, 299).

ЗАПЛЮСКУВАТИ, ує, *недок.*, **ЗАПЛЮ́СНУТИ**, не, *док.* Обливати, заливати хвилею; плюскаючи, вливатися. *У човен хвиля заплюснула* (Сл. Гр.).

ЗАПЛЮ́СНУТИ *див.* **заплю́скувати**.

ЗАПЛЮЩЕНИЙ, а, е, *у сполуч. із сл.* о к о, о ч і. Дієпр. пас. мин. ч. до **заплю́щити**. *Гурток пасажирів дрімає з заплющеними й видющими очима* (Вас., I, 1959, 354); *Бачить вона синові навіки заплющені очі, і серце, пробите кулями навиліт, і зелений колос, що виріс з його тіла на моравській долині* (Мал., Звенигора, 1959, 326).

ЗАПЛЮЩИТИ *див.* **заплю́щувати**.

ЗАПЛЮЩИТИСЯ *див.* **заплю́щуватися**.

ЗАПЛЮЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПЛЮЩИТИ**, щу, щиш, *док., перех., у сполуч. із сл.* о к о, о ч і. Закривати повіками (очі). *Я лягаю на софу, заплющую очі, мов до сну, але я не сплю* (Коб., III, 1956, 80); *Андрій у гіркому відчаї заплющує очі. На очах сльози* (Довж., I, 1958, 224); *Михась, упавши на покіс, розкинув руки, ноги, заплющив очі і, стомлений тяжкою працею, дрімав* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 70).

◇ **Заплю́щувати (заплю́щити) о́чі** *див.* **о́ко**.

ЗАПЛЮЩУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАПЛЮ́ЩИТИСЯ**, щуся, щишся, *док.* 1. Закривати свої очі повіками. *Довго придивлявся* [хлопець]: *і навшпиньки ставав, і понад землею присідав. Або ще заплющувався і сторожко наставляв вухо* (Головко, I, 1957, 99); *— Дивися — сховався* [дідусь] *За могилу, лічить гречі. Знову іде шляхом, Заплющившись, з торбинками* (Шевч., I, 1951, 283); *Заплющившись, Тамара полежала кілька хвилин нерухомо, намагаючись ні про що не думати* (Хижняк, Тамара, 1959, 6).

2. Закриватися повіками (про очі). *Довго тягнеться казка, а там і друга. І потроху очі заплющуються, тихий сон сповива діти* (Гр., I, 1963, 282); *В голові стоїв якийсь невиразний гул, очі мимоволі заплющувалися* (Кучер, Чорноморці, 1956, 339); *Тихович чув, що йому млосно, що очі готові от-от заплющитися* (Коцюб., I, 1955, 208); *То на однім, то на другім ліжку підводиться голова. Блиснуть очі — знову заплющаться* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 27).

ЗАПЛЯМИ́ТИ *див.* **заплямува́ти**.

ЗАПЛЯМИ́ТИСЯ *див.* **заплямува́тися**.

ЗАПЛЯ́МКАТИ, аю, аєш, *док.* Почати плямкати. *Заплямкав мати після обіду губами, Юрко вже й подав кухоль з водою* (Н.-Лев., III, 1956, 288); *Вона заплямкала припухлими зі сну губенятами, усміхнулась, прошепотіла: — Мама!* (Мушк., Серце.., 1962, 283); *Щось засопіло й заплямкало — істота почала їсти. На її зубах хрумтів якийсь овоч* (Донч., III, 1956, 68).

ЗАПЛЯ́МЛЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **заплями́ти**. *Тітка Клавда стягала зі столів скатерті і, заплямлені вином чи вишняком, віджидала набік* (Вільде, Сестри.., 1958, 199); // *у знач. прикм. І хто бригаду кінну поведе, Заплямлену — боротися на поле?* (Ю. Яновський, V, 1959, 60).

ЗАПЛЯМО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заплямува́ти**; // *у знач. прикм. Малахов дивився на Боровика з неприхованою неприязню. Чого прийшов сюди цей чоловік із заплямованим минулим і не менш підозрілим сучасним?* (Собко, Справа.., 1959, 209).

ЗАПЛЯМУВА́ННЯ, я, *с.* Дія та її результат за знач. **заплямува́ти**.

ЗАПЛЯМУВА́ТИ, ую, уєш і *розм.* **ЗАПЛЯМИ́ТИ**, млю́, ми́ш; *мн.* заплямлять; *док., перех.* 1. Забруднити, вкривши плямами що-небудь. *Так заплямив, що й не відмиється* (Сл. Гр.); * Образно. [Микита:] *Прости, мій отче. Зараз я згадав Великий гріх, яким пергамент чистий Свого життя заплямив Ярослав* (Коч., III, 1956, 15).

2. *перен.* Зганьбити, ославити кого-, що-небудь. *Хоч бідний він чоловік, проте не заплямує на старість своє ім'я за якихось там двадцять карбованців* (Вас., I, 1959, 144); *— Ось що, Миколо,— сказала Ніна,—*

ти заплямував увесь клас, піонерський загін (Донч., V, 1957, 455); *Стій несхитно в бою, ..щоб совість нічим не заплямить свою* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 249).

3. *перен.* Те саме, що **затавру́вати**. *Ленін заплямував американський імперіалізм як ката і душителя російської свободи, як жандарма народів Європи* (Біогр. Леніна, 1955, 210); [Б е р е ж н и й:] *Хто там хоче замовчати мою роль?..* [Р у ж е в с ь к и й:] *Не замовчати, а ..заплямити її* (Мик., І, 1957, 388).

ЗАПЛЯМУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся і *розм.* **ЗАПЛЯМИ́ТИСЯ**, млю́ся, ми́шся; *мн.* заплямля́ться; *док.* 1. Забруднитися, вкрившись плямами.—*Я можу й тут сидіти! — мовляв* [Івопіка] *скромно, в дійсності боявся усістися на постіль, щоб вона чим-небудь не заплямилася, і син за те не потерпів кари* (Коб., II, 1956, 101); // Зарябіти чимось. *Вулиці заплямились крикунами-плакатами, білими наказами* (Ю. Янов., І, 1958, 60).

2. *перен.* Стати зганьбленим, ославленим. *В її чистій дівочій уяві образ приятельки, упавшої і зганьбленої, зовсім через те не змалів і не заплямився* (Фр., II, 1950, 319).

ЗАПЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заплюва́ти**. *Проминувши тісний, густо заплюваний сонящниковим лушпинням вокзал, вийшов* [юнак] *на привокзальну площу, озирнувся* (Збан., Сеспель, 1961, 15); *— І ходять же такі поміж людей, не биті, не заплювані на кожному кроці, не виваляні в багні на людське посміховище! — думалось Юркові* (Козл., Ю. Крук, 1957, 378).

ЗАПЛЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПЛЮВА́ТИ**, юю, юєш, *док., перех.* Забруднювати що-небудь, вкриваючи плювками або чимсь виплюнутим. — *Чотириста місць* [у будинку культури]. *Хіба це приміщення? Та ми ж заплюємо його насінням і недокурками за один вечір* (Довж., III, 1960, 512).

Заплюва́ти о́чі *кому* — плюючи кому-небудь в обличчя, виявити зневагу, презирство. — *А ти мені не дивись так! Не дивись, а то заплюю очі. Хто ти! —Плюючи, він так хитнув головою, що трохи і Горпини не звалив* (Мирний, І, 1954, 210); **Лю́ди заплюю́ть** *кого* — люди виявлять до кого-небудь зневагу, презирство. — *Через тебе, ледащого, може, й мене люди заплюють. Скажуть: одного батька діти, то й робитимуть однаково...* (Вас., І, 1959, 199).

ЗА́ПНЕНИЙ *див.* **за́пнутий.**

ЗАПНУ́ТИ *див.* **запина́ти.**

ЗА́ПНУТИЙ, ЗА́ПНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запну́ти**. *Мати, запнута найкращою своєю кашеміровою хусткою в бахромі, міцно поцілувала його на прощання* (Гончар, Таврія.., 1957, 453); *Все тіло хворого було запнуте великим простирадлом* (Смолич, І, 1958, 91); *Вікна будинків, затягнуті фіранками, запнуті внутрішніми віконницями, вигравали на сонці блиском шиб* (Досв., Вибр., 1959, 368); *Між двома вішалками висіло запнене дзеркало* (Ільч., Серце жде, 1939, 39); * У порівн. *Зверху чорніло небо, неначе запнуте чорним сукном* (Н.-Лев., IV, 1956, 14).

ЗАПНУ́ТИСЯ [1] *див.* **запина́тися** [1].

ЗАПНУ́ТИСЯ [2] *див.* **запина́тися** [2].

ЗАПОБІГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запобіга́ти**. *Початки народної медицини — емпіричні прийоми лікування і запобігання хворобам — виникли у людському суспільстві в безпосередньому зв'язку з добуванням засобів харчування* (Нар. тв. та етн., 6, 1968, 56); *Велике значення має споживання вітамінів як продуктів, що відіграють важливу роль у запобіганні передчасному старінню* (Наука.., 8, 1961, 44); *Ольга Іванівна привчила їх* [дівчат], *як і кожного, з ким їй доводилось мати справу, до простих ділових взаємин без запобігання й лестощів* (Ткач, Плем'я.., 1961, 81); *Рифка і її тітка (Герман жив у їх домику) дивилися на його невсипуче запобігання і тішилися* (Фр., V, 1951, 213).

ЗАПОБІГА́ТИ, аю, а́єш, *недок.*, **ЗАПОБІ́ГТИ**, іжу́, іжи́ш, *док.* 1. *неперех., чому.* Не допускати, заздалегідь відвертати що-небудь неприємне, небажане. *—Дивні ті люди, бідує, горює, гине з голоду, а нічого не радить собі, не запобігає лихові...* (Коцюб., І, 1955, 110); *Остерігаючись і запобігаючи розголосові, дівчина навіть в думці не мала, що поголос, якого вона найбільше боялася, вже йде* (Коз., Сальвія, 1959, 188); *Можливість запобігти війнам стала реальною лише тоді, коли соціалізм перетворився в світову систему, коли він зміцнився і зрослн миролюбні, прогресивні сили* (Ком. Укр., 10, 1960, 19).

2. *тільки недок., неперех., перед ким, рідко до кого і без додатка.* Догоджати кому-небудь, підлещуватися до когось, домагаючись прихильності, заступництва. *Шкільний сторож Мартин Іванович був у школі визначною людиною,— його поважали і навіть запобігали перед ним* (Коп., Тв., 1955, 289); — *От такі всі мужчини. Бігає, запобігає, улещує, ..а одружиться — тікає від дружини, як чорт од ладану* (Кол., Терен.., 1959, 118).

Запобіга́ти (запобі́гти) ла́ски *у кого, чиєї* — шукати, домагатися чиєїсь прихильності. *Не зазнав дідова унука сирітської долі, не куштуватиме хліба, помащеного прокльоном, не запобігатиме ласки у ворогів...* (Л. Янов., І, 1959, 302); *Як кожен магнат, він* [Потоцький] *зневажав дрібну шляхту і, як кожен магнат, запобігав її ласки* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 93).

3. *перев. док., перех., заст.* Здобути, дістати, придбати, знайти кого-, що-небудь. [З а в а д а:] *Не багато й наслужила* [Оксана], *один тільки рік, а горя запобігла на цілий вік і собі й мені...* (Кроп., І, 1958, 434); *— Воно так кожному на світі: те є, другого недостає; одного й багато, а другого ніяк не запобіжиш...* (Мирний, IV, 1955, 253); [С г е р:] *Адже ти маєш хлопця, що хутко хоч до війська. Де ти собі такого запобігла?* (Л. Укр., IV, 1954, 215).

ЗАПОБІ́ГЛИВИЙ, а, е. 1. Дуже ввічливий, люб'язний, готовий зробити послугу. *В старомодному сюртуку, простоволосий, запобігливий, він підходив до кожного з намічених на тризну гостей, брав га руку чи лацкан піджака і просив, таки дуже просив не відмовитися* (Вільде, Сестри.., 1958, 176); *Менший син княгині був слухняний, запобігливий, тихий* (Скл., Святослав, 1959, 32).

2. Який намагається в усьому догодити кому-небудь, підлещується до когось, домагаючись прихильності, заступництва. — *Коли ти станеш запобігливим, ти противний, як касторка,— сказала Гільда* (Загреб., Європа 45, 1959, 113); // Який виражає догідливість, підлесливість. *Він нахилив голову, щоб не бачити запобігливої, нещирої усмішки Куцевича* (Рибак, Час.., 1960, 816).

ЗАПОБІ́ГЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **запобігливий**. *Ніна щось говорила йому півголосом, а він, схиливши набік голову, слухав її з перебільшеною увагою і солодкою запобігливістю* (Добр., Тече річка.., 1961, 144); *Вітаючись, він гречно, але без запобігливості, підняв фетровий капелюх, відкриваючи сиву лев'ячу шевелюру* (Гончар, III, 1959, 226); *В голосі не відчувається ні самовпевненої зверхності, ні принизливої запобігливості* (Руд., Вітер.., 1958, 105).

ЗАПОБІ́ГЛИВО. Присл. до **запобігливий**. *Руки стримано потисли одна одну, навіть холодно і запобігливо офіціально* (Ле, Міжгір'я, 1953, 37); *В саду, в глухій алеї, кульгав пані. її запобігливо підтримує*

економ (Вас., III, 1960, 349); *Катерина, яка на кожному кроці шукала наводи примиритись з сестрою, запобігливо поступилась Нелі своїм місцем* (Вільде, Сестри.., 1958, 509); — *Та хіба ж ми не вдячні... Це все Грицько баламутить, хай він пѐдавиться своїм язиком.— запобігливо підхопив Кузьменко* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 205).

ЗАПОБІ́ГТИ *див.* **запобіга́ти.**

ЗАПОБІ́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запобігти** 1. *Взятися до.. запобіження хибам будущини,— для того не ставало старому Трацькому ані смілості, ані витривалості* (Фр., III, 1950, 76).

ЗАПОБІ́ЖНИЙ, а, е. Признач. для захисту чого-небудь від пошкодження або небезпеки. *На існуючих атомних реакторах регулюючі і запобіжні пристрої працюють з датчиками, встановленими нерухомо* (Наука.., 10, 1963, 39).

Запобі́жні за́ходи: а) заходи, що вживаються для захисту когось, чогось від небезпеки, пошкодження і т. ін. *Існує ряд заходів, за допомогою яких можна запобігти виникненню епідемій. Це запобіжні, або профілактичні, заходи, які провадяться тоді, коли епідемії ще нема* (Підручник дезинф., 1953, 58); *Всі запобіжні маскувальні заходи виявилися даремними. Зустрівши Запорожця одного разу ввечері на вулиці, Таннюкін одразу його впізнав, хоч борода уже досить відросла* (Бурл., Напередодні, 1956, 94); б) *(юр.)* заходи, які вживаються слідчими органами щодо обвинуваченого з метою не допустити ухилення його від судової відповідальності.

ЗАПОБІ́ЖНИК, а, *ч., спец.* Прилад, пристрій для запобігання чому-небудь. *Комлас має запобіжник, яким закріплюють стрілку, щоб не похувалася голка* (Фіз. геогр., 5, 1956, 10); *Він зняв запобіжник і наставив автомат у той бік, звідки пролунав підозрілий звук* (Загреб., Європа 45, 1959, 56).

ЗАПОВЗА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заповза́ти.** *Хитрими обходами, заповзаннями, взагалі умілим розташуванням сил Чорнобров доміг того, що німці кинулись тікати, залишивши до двадцяти убитих* (Трип., Дорога.., 1944, 76).

ЗАПОВЗА́ТИ, аю, аєш, *док.* Почати повзати.

ЗАПОВЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАПОВЗТИ́**, зу́, зе́ш, *док.* Поповзом потрапляти куди-небудь. *П'ять раз заповзали німці у воронки.. і п'ять раз не виходили звідти* (Трип., Дорога.., 1944, 5); *Провід Журба повз першим, маючи при собі двох вірних мінерів і вправних автоматників.. Розвідники заповзли в кущі вірського дубняка й тут звелися на коліна* (Кучер, Голод, 1961, 129); * Образно. *Хто видав нашу мученицьку таємницю? Яка гадюка заповзла в наш гурт?* (Збан., Єдина, 1959, 86); *// перен.* Повільно пересуваючись, заїжджати куди-небудь. *Машина заповзла у чорноземи, В такі глевкі, що не потягне й віл* (Воронько, Коли я.., 1962, 117); *// перен.* Поступово проникати куди-небудь. *Віл* [морок] *оточав її з усіх сторін, слався перед очима, висів над головою, заповзав під шкуру* (Кощюб., I, 1955, 358); *Холод, посилюючись, заповзав за рукава і комір кожуха* (Трубл., I, 1955, 351); *// перен.* Повільно з'являтися (про яке-небудь почуття). *Пані Баличина вийшла за ворота подивитися, де горить. І неясна тривога заповзла їй у душу* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 105).

ЗАПОВЗТИ́ *див.* **заповза́ти.**

ЗАПОВЗЯ́ТИЙ, а, е. Те саме, що **завзя́тий.** *Дівча співав про село над Бугом, Про ланку комсомольську заповзяту* (Брат., Світанки, 1950, 31); *Таншо, як і всі з діда-прадіда на Рибальській, був заповзятий рибалка* (Смоляч, Мир.., 1958, 34).

ЗАПОВЗЯ́ТИСЯ, візьму́ся, візьмешся, *док.* 1. *з інфін.* Поставити собі за мету зробити що-небудь. — *Як вони заповзьмуться нас скрутити, то ми й не дамось, бо й нас два, а Лесько третій,— сказав Яків і осміхнувся* (Н.-Лев., IV, 1956, 95); *Меланія мовби навмисне заповзялася розвіяти всі його* [скульптора] *творчі задуми* (Гончар, Південь, 1951, 118).

2. *з інфін. і без додатка.* Розпочати що-небудь робити, енергійно взятися за якусь справу. *Якось, скориставшися з того, що в приміщенні, де жеиками охоронці, не було душі живої, він заповзявся перев'язувати свої болячки* (Збан., Сеспель, 1961, 262); *Чорнів свіжонасипана гребля. Попід нею.. гудуть трактори, бульдозери. Ото хлопці заповзялися!* (Оров., Зел. повінь, 1961, 91); *// на кого, проти кого, розм.* Завзято діяти, намагаючись пашкодити кому-небудь. *І чого Кобзарка, Серідко заповзялися так проти нього?* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 162).

ЗАПОВЗЯ́ТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **заповзя́тий.** *Наміряла* [Барбара] *прихильністю жіночою втихомирити Наливайка, а заповзятість його звитяжну одягти в кунтуш польського шляхтича* (Ле, Наливайко, 1957, 285); *Радився* [Корній Іванович] *з давніми друзями, як спрямувати дальшу освіту вихованців школи, що з такою заповзятістю взялися до роботи на фермі* (Вол., Місячне срібло, 1961, 294).

ЗАПОВЗЯ́ТЛИВИЙ, а, е. 1. Те саме, що **завзя́тий.** *Гнат мені подобався: розсудливий і зовні спокійний, а в душі заповзятливий, кипучий* (Грим., Подробиці.., 1956, 61).

2. Який має практичну кмітливість, здатність активно діяти; ініціативний. *Заповзятливі люди користувались відсутністю достатнього числа навчальних закладів і влаштовували в себе дома приватні пансіони, в які приймали дітей для виховання і навчання* (Іст. СРСР, II, 1957, 74); *Завадка мусив визнати, що сьогоднішня молодь куди спритніша й заповзятливіша, ніж колись* (Вільде, Сестри.., 1958, 149).

ЗАПОВЗЯ́ТЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **заповзя́тливий.** — *Угу! — мугикнув щось нерозбірливе єфрейтор.. і, клацнувши з прусською заповзятливістю каблуками, вийшов з кімнати* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 178).

ЗАПОВЗЯ́ТЛИВО. Присл. до **заповзя́тливий.**

ЗАПОВЗЯ́ТО. Присл. до **заповзя́тий.** *Гаряче, заповзято, як і раніш агітував школярів, Валя почав умовляти товариша* (Вас., Вибр., 1954, 228); *Головний зоотехнік любив своїх щирих помічниць любов'ю спеціаліста, якому приємно бачити, як заповзято і самовіддано трудяться дівчата* (Оров., Зел. повінь, 1961, 37).

ЗАПОВЗЯ́ТТЯ, я, *с.* Те саме, що **завзя́ття.** *Сині очі часом надавали її обличчю виразу хлоп'ячого заповзяття* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 39).

ЗАПОВІДА́ЛЬНИЙ, а, е. Який виражає передсмертну волю кого-небудь. *Рада Міністрів Української РСР постановляє: 1. Виплати вкладів, внесених в ощадні установи Держбанку, спадкоємцям померлих і загиблих військовослужбовців, у разі відсутності заповідальних розпоряджень, провадити в порядку чинного законодавства про спадкоємство* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 116).

ЗАПОВІ́ДАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запові́дати.** *Заповідаючи майно державним органам або громадським організаціям, заповідач має зазначити певну мету, на яку повинно бути використане заповідане майно* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 70); *// **заповідано**, безос. присудк. сл. Мені заповідано в спадок жалобу й красу, Білий мармур, і плющ, і криваві осінні рожі...* (Л. Укр., I, 1951, 214); *Навчав бабчка великого й малого, Бо заповідано давно, Що краще зернятко своє одно, Ніж цілі ворохи чужого* (Гл., Вибр., 1957, 210).

ЗАПОВІДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАПОВІСТИ,** і́м, і́сш, *док.*, *перех.* 1. Висловлювати свою передсмертну волю. — *Зятечку мій милий! ..От же твоя хусточка сватаная/ Маруся без тебе усе ті біля серця носила, а, вмираючи, заповідала причепити її тобі, як будуть її ховати...* (Кв.-Осн., II, 1956, 95); [О л е к с а:] *Сестро, як умру я, то заповідаю тобі — скажи, нехай поховають мене у чистому полі, на нашій Україні* (Вас., III, 1960, 48); *Вмираючи, отець заповідав, Щоб чесно жив і правду ніс, як зброю* (Криж., Срібне весілля, 1957, 99); // Залишати що-небудь комусь після своєї смерті у спадок. [Е р н е с т:] *Тітка заповіла мені дім* (Фр., VI, 1951, 294); *Земля в СРСР є державною власністю, тобто всенародним добром. Ніхто не може її ні продавати, ні купувати, ні дарувати, ні заповідати, ні здавати в оренду* (Колг. енц., I, 1956, 459).

2. *перен.* Давати які-небудь настанови, розпорядження щодо дальших дій, норм поведінки і т. ін. *Одвала мене матінка в чужу дальню сторононьку, Заказала, заповідала, щоб я сім год в її в гостях не була* (Чуб., V, 1874, 749); [Ф е д о н:] *Хто слави не бажає, той не еллін,— жадобу сю батьки нам заповіли, дідставши від дідів* (Л. Укр., III, 1952, 436); *Благословен на вік віків, У далі просланий безкраї, Той шлях, що Ленін заповів, Той шлях, що всесвіту сіяв!* (Рильський, III, 1961, 12).

3. *тільки недок., діал.* Віщувати, обіцяти що-небудь. *Сонце вже геть було нахилилося до заходу. Чорні хмари вкрили його, заповідаючи на ніч.. дощ* (Фр., V, 1951, 171); *Її талант і замилування до музики заповідали їй уже тепер ясну будучність* (Коб., Вибр., 1949, 394).

ЗАПОВІДА́ТИСЯ, а́ється, *недок., діал.* Передбачатися, обіцяти бути. *М'ясниці того року були довгі, балів заповідалося багато* (Фр., VII, 1951, 239); *День був ясний, безхмарний, заповідалась спека* (Гжицький, У світ.., 1960, 156).

ЗАПОВІДА́Ч, ідача́, ч. Той, хто заповідає що-небудь комусь у спадок. *Заповідач може позбавити спадщини всіх або будь-кого з числа осіб, згаданих у ст. 418* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 70).

ЗАПОВІДА́ЧКА, и, ж. Жін. до **заповіда́ч.**

ЗАПОВІ́ДНИЙ, а, е. 1. Який зберігається у первісному стані; незайманий. *Ой, гори, гори, золоті верхів'я! .. Невже мені не суджено дістатись на ваші заповідні високості?* (Л. Укр., I, 1951, 196); *Ідe опівдні Софія степом безлюдним, абсолютно заповідним. Абсолютно заповідний це той, що спокон віку його не торкався плуг* (Гончар, Таврія.., 1957, 179); // Який перебуває під охороною держави. *На заповідній ділянці росли столітні дуби й сосни, такі — руками не обіймеш* (Донч., IV, 1957, 43).

2. Те саме, що **заповітний** 1, 2. *Після Великої Жовтневої соціалістичної революції заповідні скарби духу людського стали скарбами народними* (Тич., III, 1957, 64); *Ось знайома ущелина.. Ось і камінь. Треба спинитись на цей найближчий привал. А тепер уже дуже легко дістатися до заповідного місця* (Донч., II, 1956, 276).

ЗАПОВІ́ДНИК, а, ч. Територія або архітектурна споруда, яка перебуває під охороною держави (з метою збереження тваринного та рослинного світу, всього природного комплексу чи пам'яток старовини тощо). *У багатьох місцях Далекого Сходу створено заповідники і розплідники для збереження і розведення цінних тварин: чорно-бурої і сріблястої лисиці, плямистих оленів, а в морських — котиків* (Фіз. геогр., 7, 1957, 162); *В заповідниках чи в заказниках ті ж самі вайці, ті ж самі дикі кози від людей не тікають, людей не бояться* (Вишня, II, 1956, 275); *У горішній частині Києва, на мальовничих схилах Дніпра, міститься державний заповідник-музей Києво-Печерська лавра — видатна історико-культурна і архітектурна пам'ятка минулого* (Наука.., 7, 1957, 20).

ЗА́ПОВІДЬ, і, ж. 1. *рел.* Біблійний або євангельський вислів-наказ, вислів-повчання морально-побутового характеру. [А н з о р г е:] *Тепер пани не вірують ні в бога, ні в чорта. Заповіді забули, кари не бояться* (Л. Укр., IV, 1954, 220); *У писаннях святих отців церкви шукав* [Аркадій] *витлумачення п'ятої заповіді божої* (Вільде, Сестри.., 1958, 25).

2. *перен.* Суворе правило поведінки, неухильний обов'язок. *«Хто не працює, той нехай не їсть», — ось практична заповідь соціалізму* (Ленін, 26, 1951, 370); *Заповіддю воїнської доблесті було — захищай товариша, грудьми закривай його* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 367).

ЗАПОВІ́СТИ *див.* **заповіда́ти.**

ЗАПОВІ́Т, у, ч. 1. Офіційний документ, який містить розпорядження певної особи щодо її майна на випадок смерті. *Стрий їх матері помер, не зробивши заповіту, і полишив значний спадок у готівці й земельних добрах* (Фр., VI, 1951, 203); *Кожний громадянин і кожна громадянка можуть за життя розпорядитися своїм майном на випадок смерті. Таке розпорядження називається заповітом* (Рад. суд на охороні прав.., 1954, 60); // Передсмертна воля. *Стоять чумаки, вірнев браття, круг конаючого, похиливши сумно голови, і обіцяють вони сповнити його заповіт...* (Коцюб., I, 1955, 182).

2. *перен.* Настанова, наказ, дані послідовникам або нащадкам. [Ж і р о н д и с т:] *Я писати буду до незнайомих друзів. Я лишу свій заповіт нащадкам по ідеї* (Л. Укр., II, 1951, 166); *Народ виконав Шевченків заповіт, поховав поета на могилі, звідки видно і лани широкополі, і Дніпро, і кручі...* (Чаб., Шляхами.., 1961, 57); — *Але умова, Павле Макаровичу,— ви книжки не зачитуєте.— Ну, певно ж.— Це я і так порушую дідусів заповіт, щоб жодна книга не виходила поза стіни цієї бібліотеки* (Головко, II, 1957, 489); // Те, що увійшло в традицію, встановилося з давніх часів. *Свобода торгівлі, свобода обміну була сотні років для мільйонів людей найбільшим заповітом економічної мудрості, була найміцнішою звичкою сотень і сотень мільйонів людей* (Ленін, 31, 1951, 98).

3. Те саме, що **за́повідь** 2. — *Навчання в нас — найперший заповіт,— посміхнулась куточками уст Ганна Василівна* (Довч., VI, 1957, 421).

ЗАПОВІ́ТНИЙ, а, е. 1. Найдорожчий для кого-небудь у зв'язку з його задумами, спогадами і т. ін. *Коли ми вимовляємо слова — Пушкін і Шевченко, то називаємо імена людей, які з найбільшою силою втілили в собі найкращі думи й найзаповітніші прагнення двох братніх народів* (Рильський, III, 1955, 189); *Перечитуючи знову заповітний лист, вона ніби торкнулась серцем джерела, яке виповнило його по вінця дивним почуттям* (Рибак, Час.., 1960, 466); // Який дуже цінується, береться. *Акрі-Жак витяг заповітну люлечку, зроблену з рідної глини, з вишневим цибушком, натоптав її ерзац-тютюном і з насолодою закурив* (Ю. Янов., II, 1954, 50); *Вона перейшла через довгий ряд кімнат, доки дісталася до пістемної зали з буфетною шафою, де зберігався коштовний заповітний посуд* (Донч., III, 1956, 64); // Таємний, прихований (про думки, мрії). *Настя вженацька заговорила тихо, таємниче, як діти, що повідають одне одному свої заповітні думки* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 69); // До якого прагнуть, про який мріють. *Вже вогнів видно шерег, Заповітний*

то берег.. Зустрічай їх [іммігрантів], *Одесо!* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 127); // Улюблений. — *Дік! Ходи-но сюди, синку! — Покірно плентаюсь у спальню, в заповітний мамин куток* (Речм., Твій побратим, 1962, 50).

2. Пов'язаний з якоюсь пам'ятною подією. *Бувала коло заповітного каменя й Меланочка, підліток, сирота безрідна* (Ю. Янов., II, 1954, 158).

3. Стос. до заповіту. *Як у зимній вечір помирала В наддніпровому селі вдова, Старшій дочці Катрі проказала Заповітні, пам'ятні слова: ..Виний ти йому* [Кобзареві] *найкращі зорі* (Турч., Земле моя.., 1961, 62).

ЗАПОВІ́ТРЕНИЙ, а, е, *діал.* 1. Зараженій; // *у знач. ім.* **заповітрений**, ного, ч. Хворий на чуму. *Він бачив, що всі поглядають на нього косо і стороняться від нього, мов від заповітреного* (Фр., I, 1955, 155).

2. Наповненій поганим запахом. *Млосну тишу, заповітрену важким духом, раптом роздер крик* (Панч, I, 1956, 150).

ЗАПО́ВНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запо́внити**. *Це був Босфор — мета їхніх багатоденних мандрів: глибока, заповнена водою, ущелина між Руським і Мармуровим морями* (Скл., Святослав, 1959, 134); *Незабаром весь майданчик перед каменоломнями був заповнений мешканцями селища* (Гончар, III, 1959, 93); *Додому повернулась* [Марійка] *пізно з книжками і з зошитом, заповненим виписками* (Донч., V, 1957, 422); *Ці словесні пустотливі баталії вносили розрядку в клопітні дні, щерть заповнені книжками, конспектами, лабораторною роботою* (Рибак, Час.., 1960, 280); *Узявши заповнений бланк і належну суму грошей, задоволений поштар покинув купе* (Дмит., Розлука, 1957, 239).

ЗАПО́ВНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запо́внити** і **запо́внитися**. *7—8 липня 1955 р. русло Дніпра було перекрите Каховською греблею і почалося заповнення чаші водоймища* (Укр. бот. ж., XVI, 1, 1960, 4); *Над заповненням карток* [переміщених осіб] *працював досвідчений штат* (Рибак, Час.., 1960, 353).

ЗАПО́ВНИТИ *див.* **запо́внювати**.

ЗАПО́ВНИТИСЯ *див.* **запо́внюватися**.

ЗАПО́ВНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запо́внювати** і **запо́внюватися**. *Заповнювання каркасів будинків*.

ЗАПО́ВНЮВАТИ, юю, юєш' і **ЗАПОВНЯ́ТИ**, а́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАПО́ВНИТИ**, ню, ниш, *док.*, *перех.* 1. *чим.* Накладаючи, насипаючи, наливаючи, вміщаючи що-небудь, робити повним, цілком займати щось. *З шостого класу Франко починав збирати свою бібліотеку — і за три роки заповняє велику шафу європейськими класиками* (Коцюб., III, 1956, 28); *Випустили коня на дворище. Кінь закрутився і вибив ногами величезну яму. Ледве її цар заповнив возом грошей* (Калин, Закарп. казки, 1955, 64); *Радик мовчки заповнив патронами два спорожнілі диски автомата...* (Шер., Молоді месники, 1949, 104); *Сашко, звичайно, наполягав на тому, щоб кожний номер* [журналу] *заповнити оповіданнями й віршами* (Донч., II, 1956, 353); // Займати собою весь простір, все місце. *Повноводий Дніпро ще ніс у собі весняні води, широку долину заповнювала безкрая вода* (Ю. Янов., II, 1954, 91); *Фаянсовий посуд заповняє заглибини в різьблених стінах* [князівського замка] (Ірчан, II, 1958, 42); *Кімнату щерть, здавалося, заповнив запах полину і рівний, ледве стримуваний, козачий голос* (Ле, Наливайко, 1957, 21); *Гудок паровоза пролунав в ущелинах.. Пронизливий, гострий, він умить заповнив міжгір'я* (Чендей, Поєдинок, 1962, 233); // Вкривати записами сторінку, зошит і т. ін.; // *перен., перев. із сл.* серце, душу. Проймати, охоплювати (про сильне почуття). *Він виводив* [пісню] *далі, довго, сумовито, повторюючи кілька разів один і той же куплет, ніби виливав тугу, що щерть заповнила його серце* (Коцюба, Нові береги, 1959, 333); *Химерне почуття охопило непокірного сина. Чи то сміятися кортить, чи то заповнив його терпкий смуток...* (Шовк., Людина.., 1962, 312).

2. *перен.* Використовувати повністю для якого-небудь заняття, роботи і т. ін. (відрізок часу). *Ви нагадуєте, що на цьому тижні є два дні поспіль святочних і що ви рішуче не знаєте, чим їх заповнити* (Л. Янов., I, 1959, 432); *І я відчув, що багатьом з людей Невистачає обрію, ідей, Щоби життя заповнити до дна* (Кряж., Срібне весілля, 1957, 56); // Ліквідувати прогалину у чому-небудь. *На жаль, в ділянці збирання і вивчення робітничого фольклору у нас зроблено ще мало, і прогалину цю треба якнайдіяльніше заповнити* (Рильський, III, 1956, 146); *Щоб чимось заповнити незручну мовчанку, поки вечеряли ті, розповідала* [Докія Петрівна] (Головко, II, 1957, 249).

3. Вписувати всі потрібні відомості у який-небудь документ. *Тюремний черговий, заповнюючи новий листок у книзі «політичних», байдуже запитав: «За що пана арештовано?»* (Досв., Вибр., 1959, 112); *Маленький гасничок мав рівно стільки нафти, скільки треба, щоб заповнити підписані Володіним посвідчення* (Кач., II, 1958, 350).

ЗАПО́ВНЮВАТИСЯ, юється і **ЗАПОВНЯ́ТИСЯ**, я́ться, *недок.*, **ЗАПО́ВНИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Ставати повним, зайнятим чим-небудь. *Вона дивилась уважно, як заповнюється кіш, потім обережно відвела його від жолоба, а натомість підвела другий* (Собко, Біле полум'я, 1952, 235); // Займатися повністю ким-небудь. *В глибині села ще де-не-де лунали постріли, а подвір'я школи вже швидко заповнювалось повстанцями* (Гончар, Таврія.., 1957, 389); *Щодня зі сходом сонця плац заповнювався солдатами, а зараз тут було тихо і пусто* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 109); // Вкриватися записами (про сторінку, зошит і т. ін.). *Другий зошит із цератяними палітурками.. заповнювався на відміну від першого навдивовижу хутко* (Ю. Янов., II, 1954, 86); *Їхня* [розвідників] *карта заповнилась новими позначками ворожої оборони в цьому районі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 431).

2. *перен.* Використовуватися повністю для якого-небудь заняття, роботи і т. ін. (про відрізок часу). *Апетитний кок-чай, співці, перепелині бої — все, чим заповнювалося нехитре буття чайхан, раптом пішло в розлад з ритмом серця, з новим тривожним і манливим хвилюванням* (Ле, Міжгір'я, 1953, 21).

3. *тільки недок.* Пас. до **запо́внювати, заповня́ти**.

ЗАПО́ВНЮВАЧ, а, ч., *спец.* Природний або штучний матеріал, який використовується як складова частина будівельних розчинів, бетонів і т. ін. *Головним споживачем сажі є гумова промисловість, де сажа використовується як заповнювач, який надає гумі високої міцності та еластичності* (Нафта.., 1957, 55); *Використання цементу високих марок і застосування таких високоякісних заповнювачів, як щебінь, гравій і пісок, помітно збільшать міцність бетону* (Ком. Укр., 2, 1963, 16).

ЗАПОВНЯ́ТИ *див.* **запо́внювати**.

ЗАПОВНЯ́ТИСЯ *див.* **запо́внюватися**.

ЗАПОГА́НИТИ *див.* **запога́нювати**.

ЗАПОГА́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАПОГА́НИТИ**, ню, ниш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Засмічуючи, забруднюючи, робити що-небудь поганим. — *Кожний такий пушок — се ось такий здоровенний будяк, що запога-*

нить квадратову стопу землі (Фр., IV, 1950, 325); *Так і відповів мені старий колгоспник з села Лозовеньки, Харківської області, коли я запитав, що робили німці в селі: — Запоганили село, запоганили хати, садки, стежки...* (Ле, Мої листи, 1945, 38).

2. *перен.* Те саме, що **осквернити**.

ЗАПОДІВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАПОДІ́ТИСЯ**, і́пуся, і́нешся, *док., розм.* Те саме, що **дівати́ся**. *Він почав нишпорити. Чорт! Десь заподівся* [книжки], *ну, та дарма* (Коцюб., I, 1955, 410); — *І де це заподівся малий отой музика, Лади попересохли, чи, може, занеміг?* (Мал., Звенигора, 1959, 13).

ЗАПОДІ́ТИ, і́ну, і́неш, *док., перех., розм.* Те саме, що **діти** 2. — *З'їли, з'їли мого Левка! Де ви його заподіли?* (Кв.-Осн., II, 1956, 271).

ЗАПОДІ́ТИСЯ *див.* **заподіка́тися**.

ЗАПОДІЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **заподію́вати**. *..єласність є меч, який сам зціляє заподіяні ним рани* (Ленін, 19, 1950, 25).

ЗАПОДІЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заподію́вати**.

ЗАПОДІЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок.*, **ЗАПОДІ́ЯТИ**, і́ю, і́єш, *док., перех.* Завдавати чогось, робити кому-небудь щось неприємне, важке, болюче. *За що ж кара, За що мені муки? Кому я що заподіяв?* (Шевч., I, 1951, 244); *Треба дуже великої сили волі, щоби спокійно переносити на собі ту зневагу, яку він тепер може їй заподіяти* (Март., Тв., 1954, 300); *Ольга тільки тепер зрозуміла, якої шкоди заподіяла собі* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 30); // Викликати щось, спричинятися до чогось небудь (звичайно неприємного). *Мікотичні отруєння сільськогосподарських тварин щорокy заподіюють чималу шкоду, хоч ці захворювання відмічаються лише в окремих господарствах* (Мікр. ж., XXII, 2, 1960, 8).

Заподіяти собі смерть — кінчити життя самогубством. — *Якби батько не оддав мене за тебе, то я б сама собі смерть заподіяла,— говорила Мелашка до Лавріна* (Н.-Лев., II, 1956, 321).

ЗАПОДІЯ́НИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **заподія́ти**.— *Я улажу* [влаштую] *вам життя, яке вирівняє всі заподіяні вам кривди й муки людьми й долею!* (Коб., III, 1956, 228); *Хліба подекуди вже починали обсипатися. Бійці сумовито дивилися на це заподіяне війною марнотратство* (Кач., Вибр., 1947, 100); *Він повинен її просити, щоб забула заподіяну ним болючу образу, тим болючішу, що незаслужену* (Вільде, Сестри.., 1958, 549).

2. **заподія́но**, *безос. присудк. сл.* За народними повір'ями — про наслання злих чар; наврочено. [Пал а ж к а:] *Повірите, Іване Петровичу, немов йому* [Матвію] *заподіяно; ось уже котрий день сам не свій ходить. А чого — сам не знає* (Мам., Тв., 1962, 480).

ЗАПОДІЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заподія́ти**. *..бувають моменти, які зобов'язують поставити питання руба і назвати речі їх справжнім ім'ям, під загрозою заподіяння непоправного лиха і партії і революції* (Ленін, 27, 1951, 1).

ЗАПОДІ́ЯТИ *див.* **заподію́вати**.

ЗАПО́ЄМ, *присл.* Не відриваючись, із захопленням, надміру. *Працював я, по більшості, безалаберно, запоєм, часом по кілька днів і ночей підряд* (Вас., IV, 1960, 59); *Читав він запоєм, ..читав усе, що потрапляло до рук* (Донч., II, 1956, 81).

Пи́ти запо́єм *див.* **пи́ти**.

ЗАПОЗАВЧО́РА, *присл., розм.* Три дні тому.

ЗАПОЗИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАПІЗВА́ТИ**, ву́, ве́ш, *док., перех., заст.* Притягати кого-небудь до судової відповідальності. *Ніхто не заповідав нас до суду* (Хотк., II, 1966, 376); — *Я тебе до суду запізву, я тобі на весь світ стиду нароблю* (Фр., IV, 1950, 135).

ЗАПОЗИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАПІЗВА́ТИСЯ**, ву́ся, ве́шся, *док., заст.* Починати судову справу проти кого-небудь. *Пан Тридурський.. вигнав бідного шляхтича з жінкою, з дітьми із власної хати. Що робить бідолашному шляхтичу? Не позиватися ж йому з магнатом!* (Стор., I, 1957, 129).

ЗАПОЗИ́РЛИВИЙ, а, е, *діал.* Підозрілий, недовірливий. *Задумався* [дяк]. *Далі стрепенувся, кинув на мене запозирливий, гострий погляд* (Вас., II, 1959, 77).

ЗАПОЗИ́РЛИВО, *діал.* Присл. до **запози́рливий**. *Вгодований економ.. запозирливо дивиться по черзі на панну й юнака* (Вас., II, 1959, 59).

ЗАПОЗИЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запозича́ти**.

ЗАПОЗИЧА́ТИ, а́ю, а́єш і **ЗАПОЗИ́ЧУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПОЗИ́ЧИТИ**, и́чу, и́чиш, *док., перех.* Переймаючи що-небудь, засвоювати, робити своїм надбанням. [Офіцер:] *Добрі приклади варто запозичати* (Собко, П'єси, 1958, 112); *Все, що Русь запозичувала з інших культур, завжди творчої переробки і переосмислення і ставало таким чином невід'ємною частиною саме руської культури* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 494); *Свої догмати, обряди і свята християнство у великій мірі запозичило з численних національних релігій народів Римської імперії* (Наука.., 10, 1956, 27).

ЗАПОЗИЧА́ТИСЯ, а́ється і **ЗАПОЗИ́ЧУВАТИСЯ**, ується, *недок.* Пас. до **запозича́ти** і **запози́чувати**.

ЗАПОЗИ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запози́чити**. *Мариня під рукою Василюшки не тільки навчилася розпізнавати гатунки кави, але й мала «свій», запозичений від самої графині, рецепт готування цього пиття* (Вільде, Сестри.., 1958, 207); // **запози́чено**, *безос. присудк. сл. На шахті «Північна» рудника ім. Ілліча було запозичено досвід електропідривання* (Нар. тв. та етн., 4, 1961, 22).

ЗАПОЗИ́ЧЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **запози́чити**. *Заперечуючи плазування перед іноземщиною, Шевченко разом з тим наголошує на потребі творчого співробітництва культур, запозичення кращого досвіду передусім культур братніх слов'янських народів* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 162).

2. Те, що запозичене. *Всякий народ може запозичати в іншого, але він конче накладав печать власного генія на ці запозичення* (Бєлін., Вибр. статті, 1948, 20); *У лексичному складі південно-східних діалектів* [української мови] *є запозичення з тюркських (татарської, турецької) та інших мов* (Нариси з діалектології.., 1955, 164).

ЗАПОЗИ́ЧИТИ *див.* **запозича́ти**.

ЗАПОЗИ́ЧУВАТИ *див.* **запозича́ти**.

ЗАПОЗИ́ЧУВАТИСЯ *див.* **запозича́тися**.

ЗАПО́ЇНИ, їн, *мн., заст.* Частування, яке влаштовує наречений для батьків та родичів нареченої після заручин. — *Хто рано жениться, той не кається,— напосідався Семен; видко, вчорашні запоїни розохотили його до думки про весілля* (Л. Укр., III, 1952, 668).

ЗАПО́ЛА, и, *ж., діал.* 1. Поділ жіночої сорочки. *Дід і вкинув їй у заполу жменю жару... Баба одійшла трошки... а дай подивлюсь, що воно тут за жар в пелені. Коли подивилась, аж воно повна жменя грошей* (Сл. Гр.).

2. Пола. *Тихін витер лице заполою кожушка* (Головко, II, 1957, 125).

ЗАПОЛІ́СКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заполіскувати**.

ЗАПОЛІ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПОЛОСКА́ТИ**, ощу́, о́щеш і **ЗАПОЛОСНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех.* Замивати що-небудь водою. *Жінка пішла заполіскувати рядно, бо в болото трохи закалялось* (Сл. Гр.).

ЗАПОЛІ́СКУВАТИСЯ, усться, *недок.* Пас. до **заполі́скувати**.

ЗАПОЛОВІ́ТИ, ію, *док.* Почати половіти. — *Жнива ось настають, на вашій десятині, видів я, пшениця заполовіла, аж любо...* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 214); // *безос.* — *В полі порожньо — на базарі дорого. У полі заполовіло — на тарзі подешевіло* (Збан., Сеспель, 1961, 399).

ЗАПОЛОМЕНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Почати поломеніти. *У молодого тракториста від сорому заполоменіли вуха, як дві півонії* (Вол., Самоцвіти, 1952, 5).

ЗАПОЛО́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заполони́ти**. — *Воїн менше за всіх заполонений вузькими хатніми інтересами. Він постійно, вдень і вночі, живе, так би мовити, ідейним, громадським життям* (Гончар, III, 1959, 283); *Хлопчик здивовано зупиняється, якусь хвилину дивиться на усміхнене дідове лице і мовчки рушає далі, заполонений новими думками* (Кол., Терен.., 1959, 12); *Дівчинкою заполонена — досі служу невірному туркові...* (Вовчок, I, 1955, 335).

ЗАПОЛОНИ́ТИ *див.* **заполо́нювати**.

ЗАПОЛОНИ́ТИСЯ *див.* **заполоня́тися**.

ЗАПОЛО́НЮВАТИ, юю, юєш і **ЗАПОЛОНЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАПОЛОНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док.*, *перех.* 1. Підкоряти своєму впливові, діяти на кого-, що-небудь своїми чарами; зачаровувати. *Знову нас оточує чарівна краса, яка владно заполонює очі і серце* (Мас., Під небом.., 1961, 204); *У виконанні Саксаганського Харко* [у п'єсі І. Карпенка-Карого «Паливода XVIII століття»] *заполоняв публіку, і вона не могла відірватись від цієї живої, надзвичайно комічної фігури брехуна і боягуза* (Життя Саксаганського, 1957, 105); *Антосі забажалося стати між Ватею та Леонідом Семеновичем, розрізнити їх, одіпхнути її, щоб заполонити його серце* (Н.-Лев., IV, 1956, 89); *Чи він кохає її красу, ..чи як істоту, як друга, що заполонив непереможною привабою його чуття, його розум?* (Досв., Гюлле, 1961, 126); // Повністю охоплювати, захоплювати (про почуття, думки і т. ін.). *Закурити б! На якийсь час думка про цигарку заполонює мене всього* (Багмут, Опов., 1959, 65); — *Поки я не знала власного великого нещастя, горя, що заполоняє всю душу до останку, я могла «вживатися» щиро в своїй* [театральній] *ролі* (Л. Укр., III, 1952, 703); *Дівчину раптом заполонило почуття самотності* (Вол., Озеро.., 1959, 98).

2. *рідко.* Те саме, що **запо́внювати** 1. *Моторошний, жахливий свист, що наростав з шаленою швидкістю, охоплював усе навкруги, заполоняв увесь простір* (Загреб., Європа 45, 1959, 61); *Вулицею рухалися сотні підвід і кілька сот незаможницької кінноти. Вони заполонили геть усю вулицю* (Епік, Тв., 1958, 223); *Природи гомін стоязикий Заполонив поля, гаї...* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 42).

3. *тільки док., заст.* Узяти в полон або поневолити. *Став йому розказувати про усе, що діялося у нашому царстві: як татари було заполонили усіх нас* (Кв.-Осн., II, 1956, 322); *Шумить Дніпро за долами й горами, і в шумі тому ненависті гнів до тих, хто край, що квітнув над віками, заполонив у посвисті бичів* (Сос., II, 1958, 207).

ЗАПОЛОНЯ́ТИ *див.* **заполо́нювати**.

ЗАПОЛОНЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.*, **ЗАПОЛОНИ́ТИСЯ**, ни́ться, *док.*, *рідко.* Те саме, що **запо́внюватися** 1.

ЗАПОЛОСКА́ТИ *див.* **заполі́скувати**.

ЗАПОЛОСКА́ТИСЯ, лощу́ся, ло́щешся, *док.* 1. Почати полоскатися.

2. *перен.* Почати розвіватися, коливатися. *Заполоскався прапор, піднятий над головною машиною, колона рушила...* (Ряб., Жайворонки, 1957, 134).

ЗАПОЛОСНУ́ТИ *див.* **заполі́скувати**.

ЗА́ПОЛОЧ, і, *ж.* Кольорові бавовняні нитки для вишивання. *Настя сіла на лаві під вікном вишивати сорочку й закинула на шию червону та чорну заполоч* (Коцюб., I, 1955, 70); *Над вікнами висіли чисті рушники, вишиті червоною заполоччю* (Панч, III, 1956, 102).

ЗАПОЛОШИ́ТИСЯ, ошу́ся, о́шишся, *док.* Почати полошитися.

ЗАПОЛУМ'ЯНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. Почати полум'яніти.

2. Виділитися червоним, багряним і т. ін. кольором. *Над натовпом.. заполум'янів багряний прапор* (Рибак, Опов., 1949, 191); *На столі заполум'яніла велика миска помідорів* (Коп., Земля.., 1957, 140).

ЗАПОЛЮВА́ТИ, юю, юєш, *док., перех.* Добути звіра чи птицю на полюванні. *Заполювати дику гуску не легко, бо вона в нас на Україні дуже-дуже рідко плодиться* (Вишня, II, 1956, 180).

ЗАПОМАГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАПОМОГТИ́**, ожу́, о́жеш, *док.*, *кому і заст. кого, розм.* Те саме, що **допомага́ти**. *Я з найбільшою охотою, чим зможу, стану запомагати Вам у цьому ділі* (Мирний, V, 1955, 358); *Маю Вас повідомити, що одержав проспект і закликання до співробітництва і завше радий запомагати «Зорі»* (Сам., II, 1958, 451); *Іноді до Даринки навідується баба Домаха, інколи й ще дехто з жінок — і в роботі запоможуть, і радою зарадять* (Вирган, В розп. літа, 1959, 255); *Демид і своєю особистою ліхарською роботою, і матеріально запомагав усіх тих, хто зазнав якого лиха* (Гр., II, 1963, 159).

Запомогти́ біді — допомогти тому, хто перебуває в скрутному становищі. *Я ж тобі кажу: думаю сій біді запомогти* (Щог., Поезії, 1958, 242).

ЗАПОМАГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАПОМОГТИ́СЯ**, ожу́ся, о́жешся, *док., діал.* 1. Обходитися власними силами, без будь-чиєї допомоги. — *Та як же вона, молоденька, без вас там запомагається?* — *Нехай сама собі живе,* — промовила Пилипиха (Вовчок, VI, 1956, 270).

2. *чим.* Влаштовувати свої справи, виходити із скрутного становища завдяки чому-небудь. *Був час, коли він думав запомогтися повітовими грішми* (Фр., VII, 1951, 333).

3. *тільки док.* Розжитися, розбагатіти. *Запомігся дуже N: має теперка з тисячу карбованців* (Сл. Гр.).

ЗАПОМО́ГА, и, *ж., розм.* Те саме, що **допомо́га**. *Посварилася з Оленою, не схотіла Марійка в неї запомоги просити* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 81); *Дуже дякую Вам за запомогу грошову* (Мирний, V, 1955, 423); *Ніяка запомога вже не прибувала в город Мирослав, обложений однокрилецями з трьох боків, а з четвертого болотами* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 512).

ЗАПОМОГТИ́ *див.* **запомага́ти**.

ЗАПОМОГТИ́СЯ *див.* **запомага́тися**.

ЗА́ПОНА, и, *ж.* 1. Те саме, що **запі́са** [1], 1, 2. *Де слава твоя, твоя вічна віднова У шумі народних похвал?.. В ейвонськім театрі спускають запону. Мовчить гордий лебідь Ейвону* [В. Шекспір]... (Бажан, Роки, 1957, 201); *Степан встав і, накинувши на плечі кожушок, пішов на сіновал спати. Там була зроблена запона від комарів* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 63); *В тій хвилі відхилилася запона намета* [намету], *і швидким кроком ввійшла.. Мирослава* (Фр., VI, 1951, 103).

2. Покривало для прикриття чого-небудь. *Вітер рве запону, якою прикриті ноги сідока* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 4).

3. *перен.* Те, що закриває, застеляє що-небудь. *На небі ані смужки ясної — скрізь простяглася сіра*

запона (Гр., I, 1963, 264); *Видно зелену Володимирську гірку, голубий Дніпро, повитий димчастою запоною Поділ* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 105); *Ляля дивилася крізь плинучу запону сліз у вікно* (Загреб., Спека, 1961, 334).

4. *діал.* Перешкода. *На плотах тих лісоруби мчать стихії напролом.. Доведуть вони — так буде, крізь запон скелясту рать. І той ліс на новобуди поїзди швидкі помчать* (Сос., Солов. далі, 1957, 41).

5. *заст.* Застібка. *Ходили* [люди] *на торзі у барвистих платнах* [одежі] *з оксамиту, ..атласу, із тонкими мереживами вподовж пол і золотими запонами* (Скл., Святослав, 1959, 121).

ЗА́ПОНКА, и, *ж.* Застібка з металу або іншого матеріалу для манжетів чи коміра верхньої чоловічої сорочки. *В голубих манжетах шовкової сорочки виднілися золоті запонки* (Чорн., Потік.., 1956, 184).

ЗАПОПАДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАПОПА́СТИ**, аду́, адеш, *док., розм.* 1. *перех.* Діставати, роздобувати що-небудь, знаходити когось. *Таку кралю виставали, Що хоч за гетьмана, То не сором. Отаке-то Диво запопали!* (Шевч., І, 1951, 317); [Палажка:] *А йому аби гроші запопасти* (Мирний, V, 1955, 252); // Брати, хапати, що трапилося. *Коли це люди як сунуть в хат з рогачами, з рогачами, з лопатами... Хто що запопав. У вовка аж дух сперло од страху* (Україна.., I, 1960, 118); // Натрапляти на кого-небудь, захоплювати. *Пани.. все радяться, як тих гайдамаків запопасти* (Вовчок, VI, 1956, 333); *Ніколи не міг Микита запопасти цього гімназиста сам на сам* (Коц., Тв., 1955, 498); // *рідко.* Домагатися чого-небудь. *Попрощавшися в братом, пішов* [Ленько] *у Підгір'є,— чи не удасться йому запопасти ласкою у Андрія то, що не удавалось досі ніякими способами* (Фр., VIII, 1952, 294).

Запопада́ти (запопа́сти) ла́ски *чиєї, рідко* — домагатися чиєї-небудь прихильності. — *Пощо мені бути багатим? — Щоб панувати над людьми. Щоб бачити, як вони хиляться перед тобою, готові віддати тобі на услуги свою силу, свій розум, свою науку, щоб тільки запопасти твої ласки* (Фр., VIII, 1952, 404).

2. *неперех.* Потрапляти куди-небудь. [Оксана:] *Розбрелася наша сім'я — гола і боса,— куди хто запопав* (Кроп., II, 1958, 299).

3. *неперех., рідко.* Сумлінно ставитися до чого-небудь, докладати багато зусиль. *На батьковій роботі не запопадав, у господарстві не кохався, а що любив, так це механізми, техніку* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 293).

ЗАПОПА́ДЛИВИЙ, а, е. 1. Який старанно, наполегливо виконує що-небудь; ретельний, дбайливий. *Вона була така працьовита, мов бджола, запопадлива* (Коб., II, 1956, 112); *Сергій Сніжко, русявий косар середнього віку, ..вистерігав запопадливого хлопця, що рве силу, аби догодить господареві* (Горд., II, 1959, 194); // Який виражає старанність, наполегливість. *Біляве не зважав на це запопадливе умовляння* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 177).

2. Охочий, жадібний до чого-небудь. *Всі знають, що Блаженко-старший дуже запопадливий до роботи. Без неї він гине, чахне, як стебло в посуху* (Гончар, III, 1959, 55); — *Сам же казав, що мала* [дівчинка], *а така запопадлива до науки!* (Стельмах, I, 1962, 392); *Запопадливе на їжу порося залізло до цебра з ногами, відганяючи свого напарника* (Кач., Вибр., 1947, 129).

3. Який попереджає чиїсь бажання, наміри; запобігливий. *Володимир наздогнав Груню Сулиму, вхопив її під руку і пішов поряд, вдаючи з себе запопадливого кавалера* (Чорн., Красиві люди, 1961, 59); // Який догоджає, лестить кому-небудь з корисливою метою; погідливий. *З Сірії насунули* [теслі], *мов хмара, забрали всю роботу коло храму, ..їх всюди повно, спритні та майстерні, та запопадливі, масні такі...* (Л. Укр., I, 1951, 442); *Нехай що завгодно базікають запопадливі гнучкодумці, він доведе, що в науці, як і в житті, в принципи, яких не можна то підносити вгору, то шпурляти під ноги* (Жур., Звич. турботи, 1960, 13).

ЗАПОПА́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **запопа́дливий**. *Знав я запопадливість хоробливу, ощадність і вевсердечність своєї матері* (Коб., III, 1956, 214); *Уперта Данькова запопадливість у цьому ділі* [ловінні овець] *була чабанам явно по душі* (Гончар, Таврія.., 1957, 108); *Всі підлабузнюються, всі виконують її найменше бажання, ладні порозбивати собі голови від запопадливості* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 342).

ЗАПОПА́ДЛИВО. Присл. до **запопа́дливий**. *З кухні вона пройшла до їдальні, де Катерина запопадливо готувала вечерю своєму нареченому* (Вільде, Сестри.., 1958, 536); *Були в Ониська батьки, ..не були вони ні п'яницями, ні ледарями, працювали запопадливо і жили мирно та лагідно* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 38); *Микола прямує до своєї кімнати, та перед дверима зупиняється. Штефан запопадливо відчиняє їх* (Галан, I, 1960, 514).

ЗАПОПА́ДНИЙ, а, е. Те саме, що **запопа́дливий**. *Як чоловік запопадний, практичний і нерозтратливий, незабаром склав* [писар] *собі чимало грошенят і купив з десяток десятин землі* (Н.-Лев., IV, 1956, 56); *Люди завше люблять бути щирими й запопадними там, де їм цього самим хочеться* (Ю. Янов., II, 1958, 119); *Одне радувало ланкового: старанні* [дівчата], *запопадні до роботи. Ого, за ними тільки керувати умій — гори перевернуть!..* (Минко, Вибр., 1952, 58).

ЗАПОПА́ДНО. Присл. до **запопа́дний**. *Глядить* [чоловік]: *дві миші.. Запопадно, і ненастанно, й прудко Гризуть коріння того деревця* (Фр., XI, 1952, 79).

ЗАПОПА́СТИ *див.* **запопада́ти**.

ЗАПО́Р, у, *ч., мед.* Недостатнє або нерегулярне, з затримкою, випорожнення кишечника. *Клінічна картина хронічного коліту характеризується покосами, які чергуються іноді з запорами* (Лікар. експертиза.., 1958, 50).

ЗАПО́РАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **запо́рати** 2. *Знову над полем широкий звичний рокіт мотора* [трактора]. *Від гона до гона — ширшає запоране поле* (Рад. Укр., 14.V 1963, 1).

ЗАПО́РАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* 1. Справитися з роботою, яка стосується кого-, чого-небудь. *Гм! що робив біля скотини поравсь, грубу запорав* (Сл. Гр.);— *А ти вечеряв, сину? — Вечеряв, мамо. І корову запорав, і дров нарубав* (Кучер, Трудна любов, 1960, 534).

2. Обробити або засіяти землю.— *Скільки ви запорали поля торік? — Вісім десятин толоки та вісім на зяб на овес* (Барв., Опов.., 1902, 306); *Наприкінці жовтня я одержав твій останній лист, там писалось, що ти вже запорала ділянку і на зліт збираєшся до міста* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 115).

ЗАПО́РАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* 1. Почати поратися. *Коли ва Тоською ляпнули двері, Кесар жвавo запорався у квартирі* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 33).

2. *в інфім.* Почати що-небудь робити. *Сплакнувши тут же у Янчихи, Мокрина побігла до хати і запоралась обід готувати* (Козл., Ю. Крук, 1950, 152).

3. Пораючись, пілком поринути в роботу; заклопотатися. *Запоралася коло печі, що й не вгледіла, як собака м'ясо вхопила* (Сл. Гр.).

ЗАПОРІ́ЖЦІ, ів, *мн.* (*одн.* **запоро́жець**, ріжця, *ч.*). 1. Жителі Запоріжжя.

2. *іст. також* **запоро́жці**. Українські козаки, які жили в пониззі Дніпра за порогами в XVI—XVIII ст. *Було колись в Україні — Ревіли гармати; Було колись — запорожці Вміли панувати* (Шевч., I, 1951, 60); — *Дід мій був запорожець. Де йому на віку не довелось бувати, чого не бачити* (Стор., I, 1957, 81); *Козаки-запорожці своєю мужністю дивували світ, а пам'ять про них гостріла шаблі Миколі Щорсу, Олександру Пархоменкові, батькові Боженку* (Панч, В дорозі, 1959, 245).

ЗАПОРІ́ЗЬКИЙ, *іст. також* **ЗАПОРО́ЗЬКИЙ**, а, е. Прикм. до **запоріжці, запоро́жці** і Запоріжжя, Запорожжя. *Ми тоді жили на запорізьких землях волоськими козаками* (Стор., I, 1957, 80); [Кобзар:] *Ой, обізветься пан Підкова, Отаман батько запорозький; Гей, друзі молодці, Браття козаки-запорожці!* (Н.-Лев., II, 1956, 443); [Гаврило:] *Прив'язали* [козаки] *до стовпа, як мученика, зібралась братія запорізька дивитись, як будуть чортів киями вибивати з мого тіла грішного* (Корн., I, 1955, 261); *Дорожили* [моряки] *звичаями, вважали, що походять від запорізьких козаків і що Збур'ївка їхня виникла якраз там, куди «з бурів», з відкритого моря заходили перечекати негоду запорожці* (Гончар, Тронка, 1963, 150); *Запорізький трамвай сунеться поволеньки* (Вишня, I, 1956, 328).

Запорізька Січ *див.* **Січ**.

ЗАПОРО́ЖЕЦЬ *див.* **запоріжці**.

ЗАПОРО́ЖЦІ *див.* **запоріжці**.

ЗАПОРО́ЗЬКИЙ *див.* **запорізький**.

ЗАПОРО́ТИ, орю́, о́реш, *док.*: ◇ **Запоро́ти но́сом** — упасти обличчям на землю. *Так випровадили доносчика аж до порога, що за кожним ступнем брав по парі ошийників, а там ті два, що вели, дали ще по одному, що аж носом запоров у сінці* (Свидн., Люборацькі, 1955, 203); *Бурсак Андрій.. сховав заднє колесо і зупинив ридван. Але маштапір ударив по конях, вони рвонули і... Андрій запоров носом у грязюку* (Довж., I, 1958, 223).

ЗАПОРО́ТИСЯ, о́реться, *док., розм.* З силою ввігнатися в що-небудь. [Христина Архипівна:] *Розрізала я* [пораненому] *штанину, дивлюсь — запоровся в ногу великий осколок* (Корн., I, 1955, 134).

ЗАПОРО́ХА, и, *ж., розм.* Порошинка, що попала в око. *Запорохи чоловік Знести не може у очах* (Фр., XI, 1952, 77); * У порівн. *Волос був задоволений, що його слово попало, мов запороха, в око* (Панч, II, 1956, 11).

ЗАПОРО́ШЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. час. мин. ч. до **запороши́ти** 1, 3, 4. *Переляканий, без шапки, запорошений снігом, мчавсь Василько по дорозі назустріч холодному вітрові* (Коцюб., I, 1955, 82); *Він побачив високого дядька, запорошеного борошном з ніг до голови* (Донч., VI, 1957, 259); // **запоро́шено**, *безос. присудк. сл. Все снігами запорошено, Все лежить, дріма в снігу* (Ус., Листя.., 1956, 180).

2. *у знач. прикм.* У якому наявний порох, пил. *Протираючи руками запорошені очі, Бармаш голосно засміявся* (Коз., Серце матері, 1947, 11).

ЗАПОРО́ШЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **запоро́шений** 2. *Спеціальні дослідження вказують на високу запорошеність атмосфери Венери, поверхня якої оповита непроникним шаром хмар* (Наука.., 2, 1959, 19).

ЗАПОРО́ШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запороши́ти** 3, 4. *Повіки є у всіх хребетних, які живуть на суші. Вони захищають поверхню ока від запорошення* (Зоол., 1957, 86).

ЗАПОРОШИ́ТИ *див.* **запоро́шувати**.

ЗАПОРОШИ́ТИСЯ *див.* **запоро́шуватися**.

ЗАПОРО́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запоро́шувати** 3.

ЗАПОРО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПОРОШИ́ТИ**, ошу́, о́шиш, *док.* 1. *перех.* Покривати, притрушувати що-небудь (про сніг, порошу). *Запорошує порошa Сліди тасмні на шляху* (Криж., Срібне весілля, 1957, 101); *Сніг шапкою наліг йому на голову, запорошив усю постать* (Л. Укр., III, 1952, 268); *На кладовищі серед степу його поклали між товаришів, і вітер сніжним білим крепом горбок землі запорошив* (Перв., I, 1947, 87).

2. *тільки док., неперех.* Почати порошити (про сніг, порошу). *Носиться сніг — то запорошить, то перейде, то знов запорошить і знов перейде* (Вовчок, I, 1955, 165).

3. *перех., перев. із сл.* о́ко, о́чі. Заносити в око (очі) порошинку, викликаючи подразнення слизової оболонки. [Хранко:] *А то на лихої години оте* [окуляри] *на ніс начепила?..* [Галя:] *Це — щоб очей не запорошити* (Мирний, V, 1955, 133); // *безос. Я почав по кутках кишпорити, а бабуся вже кричить: — А кого це там по горищу носить? Тьху, крейдою зовсім очі запорошило* (Збан., Мор. чайка, 1959, 30).

◇ **Нічим (нема́ й) о́ка запороши́ти** — нічого їсти. — *Обріс ними* [боргами], *ну як ото, повірите, сирий камінь мохом.. Як не роблю гірко, а зимою, дивись, ізнов нічим ока запорошити* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 7).

4. *тільки док., перех.* Вкрити що-небудь порохом, пилом або взагалі чимсь дрібним, сипким. *Мчися їй назустріч, тихесенький вітре, і прогортай, продимай стежки й доріжки, щоб наша мати не запорошила дорогої сукні!..* (Мирний, IV, 1955, 308); * Образно. *О, милі спогади і дні безмежно любі, ні час, ні даль не зітруть вас ніяк, не в силі вас роки запорошити...* (Голов., Поезії, 1955, 134); // *безос.* — *Добре, синку, добре,— поляскав його Повчанський по плечу.— Мо, помився з дороги? Ач, як тебе запорошило* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 64).

ЗАПОРО́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАПОРОШИ́ТИСЯ**, ошу́ся, о́шишся, *док.* Вкриватися порохом, пилом або взагалі чим-небудь дрібним, сипким.

ЗАПОРОЩА́ТИ і **ЗАПОРОЩИ́ТИ**, щу́, щи́ш, *док., розм.* 1. Почати дрібно, але з силою ударяти по чому-небудь (про дощ). *Важкі краплі запорощали у вікно, а вслід за тим далеко в небі метнулась вогненна блискавиця* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 30); *На сонце набігла гірська хмарка, і раптом запорощив дощ* (Ле, Міжгір'я, 1953, 249); // Заторохтіти, сипнувши (про дрібні предмети). *Важко сопучи, брязнув* [Василь] *ним* [Смоляручком] *об сухий тік. Аж просо намолочене розбризкалося у всторонки й запорощало* (Кос., Новели, 1962, 186).

2. *перен.* Заговорити дуже швидко. *На його грізно закричала* [Сивілла], *Залаяла, запорощала, Що аж Еней ввесь затрусився* (Котл., I, 1952, 146).

ЗАПОРОЩИ́ТИ *див.* **запороща́ти**.

ЗАПО́РПАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Те саме, що **зарпти**. *Роззувсь Антосьо, і вдвойзі* [вдвох] *запорпали ті чоботи в гній, приміту поставили і пішли далі* (Свидн., Люборацькі, 1955, 97); *Йому лишилося ще трохи грошей, то він вернув в луг, запорпав їх під корч і.. вернувся додому* (Стеф., I, 1949, 251).

ЗАПО́РПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Те саме, що **зарптися**. — *Раз я хотіла тебе налякати й сховалась. Запорпалась в мох, зарилась у папороть і лежала тихенько* (Коцюб., II, 1955, 346); *Запорпавшись у сніг, лежали собаки* (Трубл., I, 1955, 284).

ЗА́ПОРТОК, тка, *ч., розм* Яйце-болтун, з якого не може вивестися курча. * Образно. [Маня:] *Він нині носиться зі своєю таємницею, як тота курка з яйцем. Не тре* [треба] *перешкоджувати, бо вийде запортюк* (Фр., IX, 1952, 16); // Уживається як лайливе слово.

— *Виродок іде!* — *кричить, забачивши здалека Чіпку, білоголовий миршавенький хлопчик.* — *Запорток!* — *підхопить другий...* (Мирний, II, 1954, 46).

ЗАПОРУ́КА, и, *ж.* 1. Запевнення, гарантія в чому-небудь; порука. *Де запорука, що згодом Гасан не зрадить її так само, як він зараз зраджує Назлі-ханум* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 353); // Доказ, свідчення чого-небудь. *Неприємне почуття зникло. Дурниці, це так здалося. Ніхто його не впізнає тут. Чотирнадцять років тому запорукою* (Донч., II, 1956, 86).

2. Джерело, основа, які забезпечують що-небудь. *Запорука плодотворного розвитку науки — в нерозривному зв'язку з творчою працею народу, практикою комуністичного будівництва* (Програма КПРС, 1961, 112); — *Спокій у нашому віці — запорука здоров'я,— продовжував Заброда* (Кучер, Голод, 1961, 457); *Агронаука — на урожай запорука* (Укр.. присл.., 1955, 369).

ЗАПОРУЧИ́ТИСЯ, учу́ся, у́чишся, *док., рідко.* Те саме, що **поручи́тися**. *Хто запоручиться, що шановний господар не наставив довкола шпиків із своєї вірної сторожі?* (Смолич, I, 1958, 87).

ЗАПОРЯ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПОРЯДИ́ТИ**, джу́, ди́ш, *док., діал.* Розпоряджатися. — *Хоч пан Славко вже повнолітній та може сам собою запоряджувати, отже, проте, я не хочу ставати на заваді між ним і його родиною* (Март., Тв., 1954, 449); *Стіл завсіди заставлений був так, як сам* [пан] *запорядить* (Фр., II, 1950. 367).

ЗАПОРЯДИ́ТИ *див.* **запоря́джувати.**

ЗАПОРЯДКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Почати порядкувати.

ЗАПОСІДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАПОСІ́СТИ**, ся́ду, ся́деш, *док., перех., діал.* Займати, заволодівати.

ЗАПОСІ́СТИ *див.* **запосіда́ти.**

ЗАПОТИ́ЛИЧНИК, а, *ч., розм.* Удар рукою по потилиці. *Сергійко, як тільки зринав із дому, забував про материні накази і запотиличники, робив своє* (Тют., Вир, 1960, 26).

Да́ти запоти́личника — ударити по потилиці. *Про людське око, він трусонув Степана, дав йому запотиличника* (Стельмах, II, 1962, 12).

ЗАПОТІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запоті́вати** 1. *Проекційний об'єктив слід оберігати від ударів, струсання і запотівання* (Пересувні кінопр., 1959, 226).

ЗАПОТІВА́ТИ, а́ю, *недок.*, **ЗАПОТІ́ТИ**, ію, і́сш, *док.* 1. Ставати вологим від пари, яка осіла.

2. *тільки док.* Вкритися потом; спітніти. *Умовляючи мене, письмоводитель навіть чогось аж запотів, аж задихався* (Вас., IV, 1960, 29).

ЗАПОТІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **запоті́ти.** — *Добрий день панству!* — *додав* [капітан], *обертаючися до товариства, хоч не міг нікого розпізнати через запотілі окуляри* (Фр., VI, 1951, 409); *Підлітки пообліплювали всі вікна, ..туляться розплюснутими носами до запотілих шибок, тільки ахають та попискують* (Кучер, Трудна любов, 1960, 156); *Біля чайної.. запотілий від тривалої ходьби Кифір, ніяково уникаючи поглядом очей Параски, промовив: — Завжди тут трохи...* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 273).

ЗАПОТІ́ТИ *див.* **запотіва́ти.**

ЗАПОЧА́ТИ *див.* **започина́ти.**

ЗАПОЧАТКО́ВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **започаткува́ти**; // **започатко́вано**, *безос. присудк. сл. У Снятині започатковано своєрідний цикл літературних вечорів, присвячених життю і творчості письменника Марка Черемшини* (Вітч., 7, 1969, 221).

ЗАПОЧАТКУВА́ТИ, ую, у́єш, *док., перех., рідко.* Покласти початок чому-небудь. *Вони не бачилися тільки одну добу, але це була та доба, що завершила одну епоху й започаткувала другу* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 327).

ЗАПОЧИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАПОЧА́ТИ**, чну́, чне́ш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **почина́ти.** *Ідіть лише далі в тім напрямі, який започали ось тут* (Фр., IV, 1950, 172); *І летить до роду в рій З ношею вона* [бджола], *Щоб в коморі кошіль свій Започати з дна* (Ус., Листя.., 1956, 6).

ЗАПОЯСНИК, а, *ч., заст.* Кинджал. *Обняла посестра побратима, тож лівиця щільно пригортав, а в правиці запоясник блиснув* (Л. Укр., I, 1951, 393); *Пані Баличина мовчки вихопила запоясник і всадила в спину Кособудського* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 111).

ЗАПРА́ВА, и, *ж.* Те, чим заправляють їжу. *Заправи для салатів готують з олії, оцту, солі, цукру, меленого перцю* (Технол. приг. їжі, 1957, 124).

ЗАПРА́ВИТИ [1] *див.* **заправля́ти** [1].

ЗАПРА́ВИТИ [2] *див.* **заправля́ти** [2].

ЗАПРА́ВИТИСЯ *див.* **заправля́тися.**

ЗАПРА́ВКА, и, *ж.* 1. Те саме, що **запра́влення** і **заправля́ння** [1]. *Для заправки машин водою, пальним і мастилом користуються спеціальним заправним інструментом і інвентарем* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 84); — *А ти таку машину винайди, щоб заправку* [мартенівської печі] *й усякі присадки сама робила, а ти б тільки командував* (Собко, Біле полум'я, 1952, 206).

2. Те, чим заправляється що-небудь. *В печі подана заправка, Час, мов іскра, проліта. Що ж, нехай ця друга плавка Буде швидкісна, як та* (Шпорта, Вибр., 1958, 214).

ЗАПРА́ВЛЕНИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запра́вити** [1] 1—4. *Був він одягнений по-домашньому: біла розхристана сорочка, заправлена в широчезні сірі шаровари* (Кол., Терен.., 1959, 69); *Збоку, під стіною, стояла залізна солдатська койка, дбайливо заправлена синьою флотською ковдрою* (Кучер, Чорноморці, 1956, 43); [Штольц *(з рапортом):*] *Товаришу начальник льотної частини! Літаки виведені на червону лінію, ..пальним і маслом повністю заправлені* (Мик., I, 1957, 499); *Проміння од свічок пронизувало пляшку з обох боків, вигравало в жовтій, чистій, як сльоза, гірілці, заправленій пахучими корінцями* (Н.-Лев., I, 1956, 118); — *Мій тато на сніданок нічого не визнає, крім кулешу, заправленого салом з цибулею* (Коп., Земля.., 1957, 127); *Мінеральні добрива на підзолистих ґрунтах, не заправлених органічними добривами, діють набагато слабше, ніж на чорноземах* (Хлібороб Укр., 10, 1963, 14).

ЗАПРА́ВЛЕНИЙ [2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запра́вити** [2].

ЗАПРА́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запра́вити** [1] 1—4. *Для заправлення розчину в резервуар до обприскувача додається спеціальний пристрій — ежектор* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 64); *Кореннє заправлення органічними добривами економічно цілком виправдується, бо приросги врожаю основних сільськогосподарських культур зростають пропорціонально збільшенню внесення органічних добрив* (Колг. Укр., 8, 1957, 24).

ЗАПРАВЛЯ́ННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **заправля́ти** [1] 1—4. *Водій повинен не допускати витрат пального при заправляні автомобіля* (Автомоб., 1957, 315); *Вміле заправляння ґрунту добривом збільшує кількість квіток на одиниці площі* (Бджоли, 1955, 271).

ЗАПРАВЛЯ́ННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **заправля́ти** [2]. *Дратували його і несамовите заправляння цін, і навісний крамарський лемент, зойки, прокльони* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 176).

ЗАПРАВЛЯ́ТИ [1], я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАПРА́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* запра́вляють; *док.* 1. *перех.* Надавати чому-небудь належного, чепурного вигляду, засовуючи кудись краї, кінці. *Заправляв* [Аркадій Петрович] *саме сорочку в штани, коли рипнули двері і на нього кинулась Мишка, любимий песик* (Коцюб., II, 1955, 384); *Вона розпнула теплу хустку, сідаючи край нашого столу, дбайливо заправляючи під очіпок густе пасмо сивого волосся* (Кучер, Зол. руки, 1948, 3); *Корж зупинився на паперті, заправив за ліве вухо чорний, як дьоготь, оселедець* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 16).

Заправля́ти (запра́вити) ліжко — застеляти ліжко. *Хлопчик враз підхопився і потихеньку, щоб не розбудити матір, одягся і став заправляти ліжко* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 128).

2. *перех.* Вставляти що-небудь в якийсь прилад, механізм і т. ін., готуючи їх до дії. *Кілька днів і ночей вони мили, натирали мармурові підлоги, наливали олію й заправляли гноти в кадилах* (Скл., Святослав, 1959, 146); *Вісім гвинтівок і один кулемет. Фельдфебель Стукалка заправляє в нього стрічку* (Мик., I, 1957, 292); *Молодці хапливо заправили новий набій* (Стар., Облога.., 1961, 83); *Розшукали* [дівчата] *в очереті вихлюватого човника, заправили весла в скрипучі кочети* (Юхвід, Оля, 1959, 171); // *перев. чим.* Готувати до дії якийсь прилад, машину і т. ін., заливаючи або закладаючи в них необхідну для роботи речовину. *Для нормальної роботи комбайна треба своєчасно його заправляти пальним, маслом і водою* (Зерн. комбайни, 1957, 238); *Коло «частрубка» вештались техніки, обдивляючись, заправляючи, заряджаючи, випробовуючи* (Ю. Янов., I, 1954, 48); *І ніч Кость заправив вдало, і завалку зробив швидко, вправно* (Рудь, Гомін.., 1959, 78); *Я взяв аркуш паперу, заправив ручку чорнилом і приготувався написати так, як звелить Олександр Васильович* (Логв., Давні рани, 1961, 35).

3. *перех.* Додавати яку-небудь приправу, спеції в їжу, в напій для надання їм кращих смакових якостей. [Е в ф р о з і н а:] *Як, мамочко, заправить голуб'ята? Я вже зварила їх* (Л. Укр., III, 1952, 421); *Подаючи на стіл, борщ заправляють сметаною, змішаною з сирими жовтками, і посипають зеленню петрушки* (Укр. страви, 1957, 91).

4. *перех., с. г.* Вносити добрива в грунт. *Поля, що йдуть під посів багаторічних трав, перед зябле́вою оранкою старанно планують (вирівнюють), а місця зрізів добре заправляють гноєм* (Колг. Укр., 6, 1956, 23).

5. *перев. недок., неперех., розм.* Керувати ким-, чим-небудь. *Опинився* [Даниденко] *секретарем у земстві; там він сам заправляв усіма справами* (Гр., II, 1963, 21); *— Олекса Федотович казав, що там, де нема партійного осередку, комсомольці всім ділом заправляють* (Речм., Весн. грози, 1961, 119); // Порядкувати десь. *Се була собі старенька, простенька молодиця, котра заправляла усім по хазяйству* (Мирний, I, 1954, 149); *Заправляв вечором чорноокий довготелесий хлопець, якого звали Романом* (Вільде, Сестри.., 1958, 234); [М е д а е р я:] *Ну, вже ж і весіллям заправлю, навдивовижу всім!* (Кроп., II, 1958, 147).

6. *перех., заст., діал.* Привчати до чого-небудь. *Нянька її, стара мужичка, відмалку заправляла її до всякої ручної роботи* (Фр., VI, 1951, 9).

ЗАПРАВЛЯ́ТИ [2], я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАПРА́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* запра́влять; *док., перех. і неперех.* Призначати за що-небудь (рідше за когось) якусь ціну, перев. більшу за звичайну. *— Послуга за послугу! Я тобі — булаву, а ти мені що?..— Ну, зрозуміла річ. Тільки не заправляй зайвого, отче, бо я тепер — людина бідна, бурлака, вигнанець* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 307); [Х в е с ь к а:] *Еге, няньку! Хотіла ж взяти сестрину Оришку, так сестра заправила аж два цілкових на рік. Чи чувано?* (Кроп., III, 1959, 330); *Хлопець, насупившись, заправив за сестру такий викуп, що гості ахнули* (Гончар, Таврія, 1952, 13); *— Де ж я вам ту плату візьму? — ще більше смутнів Левко.— Ми дуже бідні.— А я багато, хлопче, з тебе й не заправлю* (Стельмах, II, 1962, 128).

ЗАПРАВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАПРА́ВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* запра́вляться; *док.* 1. Заправляти (у 1 знач.) на собі що-небудь (перев. одяг). *З-під куцої гімнастьорки в сержанта виглядала охвістям спідня сорочка..— Не гнівайтесь, товаришу молодший лейтенант, на мою сорочку,— сказав сержант, заправляючись* (Гончар, III, 1959, 8).

2. *жарт.* Те саме, що **їсти**. *— Ну от і заправився,— промовив водій, загортаючи в газету окрайць хліба і ковбасу* (Кочура, Родина.., 1962, 76); *Обідати Маковей відмовився.— Я недавно заправився,— повідомив він.— Обідав з розвідниками та з партизанами* (Гончар, III, 1959, 333).

3. *тільки недок.* Пас. до **заправля́ти** [1] 1—4. *Навколо талії в кілька разів обгортається широкий однотонний яскравий або в різнокольорову смугу вовняний пояс, кінці якого заправляються на боках і спускаються додолу на 20—30 см* (Збірник укр. нар. танців, 1957, 94).

ЗАПРА́ВНИЙ, запра́вна, запра́вне. Призначений для заправляння (*див* **заправля́ння** [1]). *Для доставки ракети і виконання всіх передпускових операцій потрібне спеціальне устаткування — транспортне, підйомне, заправне та інше* (Наука.., 8, 1958, 17); *Заправні пункти.*

ЗАПРА́ВНИК, а, ч. Той, хто заправляє пальним і т. ін. машини. *Під час заправляння автомобіля із заправочних колонок шофер і заправник повинні знаходитись з надвітряної сторони* (Підручник шофера.., 1960, 323).

ЗАПРА́ВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **запра́вник**.

ЗАПРА́ГНУТИ, ну, неш; *мин. ч.* запра́гнув, нула, ло і запра́г, ла, ло; *док., перех., рідко.* Дуже захотіти чого-небудь. *І ледве натуру зо сну зимового Збудив поцілунок весни,— Дівчина запрагнула рясту дрібного, Їй проліски снились ясні* (Л. Укр., I, 1951, 45); *— Гей, куме! — гукав Хома до Романа Блаженка.— Ходіть-но до мене персиків їсти. Їжте, скільки душа ваша запрагне,— нинькі я вгощаю!* (Гончар, III, 1959, 128); [Ф а у с т:] *Чи тут незримим чаром віє? Я ж насолоди був запраг — І ось душа моя у сні любовнім мліє!* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 109).

ЗА́ПРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запра́ти**. *Перебирає, вкладає* [Богдан] *студентське своє добро. Кілька сорочок, нещадно запраних в студентській пральні.., пара недавно придбаних футболок, а найбільше — книжки, фотографії, записи* (Гончар, Людина.., 1960, 40).

ЗАПРАСО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запрасува́ти**. *Колодяжний в цю мить ненавидів ретельного і чистенького Долгіна, починаючи від його добре виголених щік, кінчаючи твердо запрасованою складкою на штанах* (Рибак, Час.., 1960, 448).

ЗАПРАСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПРАСУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Прасуючи, робити складки на одязі.

ЗАПРАСО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАПРАСУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. Піддаватися прасуванню.

2. *тільки недок.* Пас. до **запрасо́вувати**.

ЗАПРАСУВА́ТИ *див.* **запрасо́вувати**.

ЗАПРАСУВА́ТИСЯ *див.* **запрасо́вуватися**.

ЗАПРА́ТИ *див.* **запира́ти** [2].

ЗАПРАЦЮВА́ТИ *див.* **запрацьо́вувати.**

ЗАПРАЦЮВА́ТИСЯ *див.* **запрацьо́вуватися.**

ЗАПРАЦЬО́ВАНИЙ, а, е. 1. *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **запрацюва́ти** 1. *З горя вона тоді не раз і напивалася, ..хоть ніколи п'янство не довело її до того, щоб розтринькувала.. гірко запрацьоване добро* (Фр., I, 1955, 58); *За запрацьовані гроші купили* [Данищуки] *пару волів, підводу і рушили шукати обіцяної землі* (Ірчан, II, 1958, 186).

2. *у знач. прикм.* Виснажений тривалою або важкою працею. *Василькова — старенька, запрацьована, в старовинних окулярах на зморщеному носі,* захвилювалась (Десняк, II, 1955, 346); // Мозолистий, згрубілий (про руки). *По грубих полотняних сорочках, по чорних запрацьованих руках.. можна було пізнати, що то робітники* (Коцюб., I, 1955, 195).

ЗАПРАЦЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПРАЦЮВА́ТИ**, ю́ю, ю́єш, *док.* 1. *перех., рідко.* Те саме, що **заробля́ти.** *Попрощались молодята, пішов Михайло чумакувати. Така, бач, думка була: «Запрацюю щось, підможуся, та візьму-таки Наталю»* (Вовчок, I, 1955, 96); *Оцю хатчину, що її тепер маю, ми обоє запрацювали* (Коб., I, 1956, 484); *Гріш до гроша Я накладала чотириста злотих, Трохи таки і моїх там було; Запрацювала на різних роботах* (Павл., Бистрина, 1959, 109).

2. *тільки док., неперех.* Почати працювати. *Золотом чистим по полю Ляжуть багаті снопи. Вирветься пісня на волю Швидш запрацюють серпи* (Граб., I, 1959, 555); *Не затримуючись, вона побігла з гори.. до містка, швиденько від'язала свою чортопхайку, мерщій запрацювала весельцем* (Збан., Сеспель, 1961, 389); *На місто в цей час почався повітряний наліт, вибухи лунали від Дарниці, всі зенітки запрацювали на повну потужність* (Ю. Янов., II, 1954, 70); *Іван Миколайович.. узяв його* [смажене курча] *в пригорщі так, що воно майже вовсім сховалося в його дужих руках, і запрацював щелепами* (Загреб., Спека, 1961, 102).

ЗАПРАЦЬО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАПРАЦЮВА́ТИСЯ**, ю́юся, ю́єшся, *док.* Заглиблюючись в роботу, не помічати нічого або дуже втомлюватися. *— Я радий, що ви зайшли, бо справді так уже запрацювався, що скоро забуду, як і розмовляти з людьми...* (Грим., Подробиці.., 1956, 71).

Запрацьо́вуватися (запрацюва́тися) на смерть — працювати надмірно, до виснаження. *Він інакше житиме, ніж його батько Не буде так запрацьовуватися на смерть, буде більш уживати привмностей* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 55).

ЗАПРЕСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПРЕСУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех* Вставляти, поміщати що-небудь кудись, дуже натискуючи, вдавлюючи. *У верхню частину циліндрів* [двигунів], *яка найбільш спрацьовується, запресовують гільзи із стійкого проти спрацювання чавуну* (Підручник шофера.., 1960, 17).

ЗАПРЕСО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Піддаватися запресуванню. *Паперові бітумізовані трубки добре запресовуються у валики тимчасових зрошувальних каналів* (Колг Укр., 4, 1957, 38).

2. Пас. до **запресо́вувати.** *У верхню головку шатуна запресовується бронзова втулка.., в якій зроблено проріз або отвір для мащення* (Автомоб., 1957, 38).

ЗАПРЕСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запресува́ти.** *Зроблено.. пресувний прес для запресування втулок, валиків. Працювати пресом дуже зручно й вигідно* (Рад. Укр., 22.I 1963, 3).

ЗАПРЕСУВА́ТИ *див.* **запресо́вувати.**

ЗАПРИБУТКО́ВАНИЙ, а, е, *бухг.* Дієпр. пас. мин. ч. до **заприбуткува́ти.**

ЗАПРИБУТКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПРИБУТКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., бухг.* Записувати в графу надходжень. *В деяких радгоспах приплід молодняка зовсім не заприбутковують або заприбутковують з великим запізненням* (Рад. Укр., 7.VII 1961, 2); *Перед тим як відправити одержану після обмолоту соломку льону на стелище або для замочування, її треба зважити і заприбуткувати* (Техн. культ., 1956, 103).

ЗАПРИБУТКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок., бухг.* Пас. до **заприбутко́вувати.**

ЗАПРИБУТКУВА́ТИ *див.* **заприбутко́вувати.**

ЗАПРИДУХ, у, *ч., розм.* Дуже міцна горілка. *Палій випив повний келих старки і крякнув.—У! та й міцна ж гаспидська! от запридух!* (Морд., I, 1958, 153).

ЗАПРИ́ДУХА, и, *ж., розм.* Дуже міцний тютюн. *— А я тут курив ось яку запридуху — подивись! — І показав чорний та тяжний тютюн, та ще й потертий* (Свидн., Люборацькі, 1955, 160); *Хрипкий віддих вирівався з його прокурених тютюнами-запридухами грудей* (Загреб., Європа 45, 1959, 322).

ЗАПРИМІ́ТИТИ *див.* **запримі́чати.**

ЗАПРИМІ́ЧАТИ, аю, аєш, *недок.*, **ЗАПРИМІТИТИ**, ічу, ітиш, *док., перех. і неперех., розм.* Те саме, що **помі́чати** 1. *У цю хвилину я витикався на двері. Тимоха запримічав, що хтось застить* [заступав], *дивився і гукав: — А, це ти, Василю! ..іди в кузню!* (Гр., I, 1963, 285); *Вутанька з її жіркістю, бистроокістю.. все тут запримічала* (Гончар, Таврія.., 1957, 541); *Лиса мало хто й запримітив, і нікому до нього не було діла* (Фр., IV, 1950, 91); *Сотник, обійшовши пригород, запримітив на самому ближчому майданчику, сажнів за триста не більше, якийсь вал* (Стар., Облога.., 1961, 70); *— Ви людина освічена. Це зараз запримітиш навіть під отим латаним драпгям* (Н.-Лев., IV, 1956, 296); *Батьки й самі запримітили, як Леся швидко і бездоганно запам'ятовує почутий десь мотив* (М. Ол., Леся, 1960, 40); *То за сим, то за тим, Антосьо й не запримітив, як екзамен настав, і підвода приїхала* (Свидн., Люборацькі, 1955, 71).

ЗАПРИМОВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док.* Почати примовляти (*див.* **примовля́ти** [1]). *Ще на подвір'і весело запримовляв* [Шугалія], *закланявся, мало не скидаючи шапки* (Кучер, Трудна любов, 1960, 318).

ЗАПРИ́НДИТИСЯ, джуся, дишся, *док., розм.* Почати принди́тися.

ЗАПРИ́СКАТИ, аю, аєш, *док.* Почати прискати.

ЗАПРИСЯ́ГА, и, *ж., заст.* Присяга.

ЗАПРИСЯГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заприсяга́ти.**

ЗАПРИСЯГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАПРИСЯГТИ** і **ЗАПРИСЯГНУ́ТИ**, гну́, гне́ш; *мин. ч.* запри́сяг, гла́, гло́ і запри́сягнув, ну́ла, ло; *док.* 1. *неперех.* Давати присягу; присягати. *Ходім туди, де в клечанні, в цвітизні, В священній тиші бойових знамен, Бійці заприсягатимуть Вітчизні — Героям праці, зброї і пісень* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 79); *Під'їхав і лікар; заприсягли і поняті* (Кв.-Осн., II, 1956, 417).

2. *неперех.* Те саме, що **заприсяга́тися** 1. *І над ним* [комсомольцем] *клялися хлопці і дівчата, І діди, і діти — кожен заприсяг: Не ходити більше зрадникам в Карпатах* (Павл., Бистрина, 1959, 94); *Сто тисяч голів шляхетських за голову Ганджі віддасте мені, ляхи! — заприсягнув* [Богун] *перед усім світом* (Кач., II, 1958, 443); [І в а н:] *То ти не винна?* [Х и м к а:] *Чим хоч заприсягну* (Мирний, V, 1955, 245).

3. *перех., діал.* Підтверджувати присягою. *Сам я був при тім, то можу вам напевно сказати і кожде слово заприсягнути* (Фр., II, 1950, 46).

ЗАПРИСЯГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАПРИСЯ́ГТИСЯ** *і* **ЗАПРИСЯГНУ́ТИСЯ**, гнуся, гне́шся; *мин. ч.* запри́сягся, ла́ся, ло́ся *і* запри́сягнувся, ну́лася, лося; *док.* 1. *чим і без додатка.* Твердо обіцяти комунебудь, підкріплюючи обіцянку якою-небудь клятвою, здійснити щось, бути якимось і т. ін.; клястися. — *Як ти присягалася своєю славою, так і я от перед матір'ю запри́сягаюсь, що не оженюсь ніколи* (Кв.-Осн., II, 1956, 468); *Як же це сталося, що вона спитала саме про те, про що не хотіла, про що запри́сягалася собі ніколи не згадувати?* (Вільде, Повнол. дітя, 1960, 166); — *Запри́сягся не пити, — відмовляє йому другий* [козак] (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 357); *Інокентій запри́сягся, що, доки живий, того.. непослуху не простить, і не пустив до хати молодого подружжя* (Тют., Вир, 1964, 23); // Промовляти яку-небудь клятву, підтверджуючи щось. *Катря почала запри́сягатися: — Щоб мені крізь землю провалитись, щоб мені під вінець не підійти, коли я брешу, щоб мені Василя не побачити...* (Григ., Вибр., 1959, 331); — *Е, ні! Що вже що, а цьому неправда! І запри́сягнусь, що неправда!* (Н.-Лев., IV, 1956, 153).

2. Те саме, що **запри́сяга́ти** 1. [М а р у с я:] *Я обіт давала, я запри́сягалася.* [В а с и л ь:] *Який обіт? яка запри́сяга? Мучити себе та вбивати?* (Мирний, V, 1955, 107); — *Коли й Косінський Москві, як колись Байда, запри́сягався та це знатимуть і наші православні люди, то, пане Булиго, пускайся берега і рук не морозь* (Ле, Наливайко, 1957, 39).

ЗАПРИСЯГНУ́ТИ *див.* **запри́сяга́ти.**

ЗАПРИСЯГНУ́ТИСЯ *див.* **запри́сяга́тися.**

ЗАПРИСЯГТИ *див.* **запри́сяга́ти.**

ЗАПРИСЯГТИ́СЯ *див.* **запри́сяга́тися.**

ЗАПРИ́ХКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати прихкати. *Я тільки почула, що коні запри́хкали й полетіли на гору, як птиці* (Н.-Лев., III, 1956, 276).

ЗАПРИЧАСТИ́ТИ *див.* **запричаща́ти.**

ЗАПРИЧАСТИ́ТИСЯ *див.* **запричаща́тися.**

ЗАПРИЧАЩА́ТИ, аю, а́єш, *недок.*, **ЗАПРИЧАСТИ́ТИ**, ащу́, асти́ш, *док., перех., розм., заст.* Те саме, що **причаща́ти.** — *Доню! запричастимо тебе! чи не дасть бог швидше здоров'я?* (Кв.-Осн., II, 1956, 85); *Тюремна адміністрація ще раніше запросила його* [священика] *висповідати й запричастити засуджених до розстрілу, але вони відмовились розмовляти з священиком* (Скл., Карпати, II, 1954, 263).

ЗАПРИЧАЩА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАПРИЧАСТИ́ТИСЯ**, ащу́ся, асти́шся, *док., розм., заст.* Те саме, що **причаща́тися.** — *Упав та й стогну! Виволокла стара з сажу, насилу очуняв! Запричащався* (Вишня, I, 1956, 82); *Молоді запричастились і, по давньому звичаю, після служби повінчались* (Н.-Лев., III, 1956, 75); *Висповідавшись і запричастившись, він уже готовий був у дорогу* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 285).

ЗАПРИЧИТА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., розм.* Почати причитати. — *Ой братику-соколику!* — *запричитала Мартиниха.— Та хіба ж сама не бачу — не життя це* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 145).

ЗАПРИЯ́ЗНЕНИЙ, а, е. Який запри́язнився. *Я пішов до запри́язненого зі мною високого урядника в найближчій канцелярії, щоб перед ним розкрити свою душу* (Фр., III, 1950, 245).

ЗАПРИЯ́ЗНИТИСЯ, ню́ся, ни́шся, *док.* Відчути взаємну приязнь; заприятелювати. *По якімсь часі вони запри́язнились* (Фр., III, 1950, 359); *Наступного ранку гостя виряджала вся сім'я, з якою Дмитро Іванович за кілька годин запри́язнився* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 129).

ЗАПРИЯТЕЛЮВА́ТИ, юю, юєш, *док.* Почати приятелювати, стати приятелями; затоваришувати. *Ще в Новограді-Волинському Леся щиро запри́ятелювала з молодшою батьковою сестрою Оленою Антонівною* (М. Ол., Леся, 1960, 54); *Кирик у полку був наймолодший червоноармієць. З Валетом він запри́ятелював ще з першого дня* (Панч, В дорозі, 1959, 89).

ЗАПРІВА́ТИ, аю, а́єш, *недок.*, **ЗАПРІ́ТИ**, ію, ієш, *док.* Починати пріти. *Сушити* [цимц пісковий] *треба довго, бо відчуття сухості обманливе, і недосушені суцвіття, коли ще зберігаються стисненими, запрівають і псуються* (Лікар. рослини.., 1958, 61).

ЗАПРІ́ЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мин. ч. до **запрі́ти.**

ЗАПРІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Запріле місце. *Для того, щоб запобігти запрілостям, слід користуватися прокип'яченою олією або присипками* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 23).

ЗАПРІ́ТИ *див.* **запрівати.**

ЗАПРОВА́ДЖЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **запрова́дити** 1. *В нашій країні запроваджені безкоштовна медична допомога і навчання* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 88); // **запрова́джено**, *безос. присудк. сл.* *Світломаскування було запроваджено в місті на початку маневрів флоту* (Кучер, Чорноморці, 1956, 29).

ЗАПРОВА́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запрова́дити** 1. *Запровадження християнства викликало серед широких мас древньоруського населення завзятий опір* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 496); *Здійснення обов'язкового семирічного навчання, запровадження повсюдно обов'язкового десятирічного навчання ще більшою мірою посилює вплив літературної мови на діалекти* (Нариси з діалектології.., 1955, 15); *Важливим резервом підвищення врожайності і поліпшення якості зерна є запровадження у виробництво нових високоврожайних сортів і гібридів* (Колг. Укр., 3, 1959, 2).

ЗАПРОВА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПРОВА́ДИТИ**, джу, диш, *док., перех.* 1. Уводити що-небудь нове; установлювати. — *В Англії і по других краях давно вже такий спосіб запроваджували.. А називається така робота: іригація* (Фр., II, 1950, 372); — *Боротьба триває! Робітники самоправно запроваджують восьмигодинний робочий день, знову вибухають повстання у флоті, повстають цілі села, волості* (Головко, II, 1957, 311); *Купріян кумекав, що машини приносять більше користі, ніж живі руки, і не марнував часу та запроваджував у своєму господарстві цих машин якомога більше* (Тют., Вир, 1964, 414); // Робити звичаєм. [С т а р ш и н а:] *Попадя наша штукарка! Запровадила моду, щоб кожний раз, як один другого почастує, то щоб зараз і поцілувалися!..* (Кроп., I, 1958, 501); — *Чому б нам не запровадити на класних зборах дуже корисний для нас огляд газет?* (Довч., V, 1957, 393).

Запрова́джувати (запрова́дити) в життя́ (у пра́ктику, у виробни́цтво) — здійснювати.

2. *тільки док., розм.* Відправити кого-небудь кудись.— *Я знаю, що якби мій позов добувся до рук станового, то він би запровадив мене туди, де козам роги правлять!..* (Мирний, IV, 1955, 384); — *Та знаєш, що я можу зробити за образу представника влади? Я можу його до в'язниці запровадити* (Шиян, Баланда, 1957, 170); // Направити, спрямувати.— *Що це за диво! Куди ж це мене запровадив отой загадковий лист!* (Н.-Лев., IV, 1956, 332); //Покласти. *Я знищив решту чистих конвертів і паперу того гатунку, на якім писано листа, ..запровадивши їх в таке місце, звідки ніхто не міг їх добути* (Досв., Вибр., 1959, 106).

3. *тільки док., рідко.* Повести куди-небудь; відвести. *Я її стріла на пристані і запровадила до хати своєї* (Л. Укр., V, 1956, 53); — *Запровадь мене до дому Меж* [між] *мою родину* (Рудан., Тв., 1956, 74).

ЗАПРОВА́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Уводитися; установлюватися. *З початку XX століття в дерев'яному зодчестві стала запроваджуватися звичайна міська система перекриттів стелі* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 61).

Запрова́джуватися в життя́ (у пра́ктику, у виробни́цтво) — здійснюватися.

ЗАПРОВА́ДИТИ *див.* **запрова́джувати.**

ЗАПРОГРАМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **програмува́ти.**

ЗАПРОДАВА́ТИ *див.* **запро́дувати.**

ЗАПРОДА́Ж, у, *ч.* Дія за знач. **запро́дувати** 2. *Спеціальною постановою ЦВК і Раднаркому, що вийшла в липні 1922 р., були визнані недійсними всі кабальні умови на оренду землі, найом батраків, запродаж хліба на пні, що їх куркулі нав'язали бідноті* (Іст. УРСР, II, 1957, 238).

ЗАПРОДА́ЖНИЙ, а, е. Стос. до запродажу; // у знач. ім. **запрода́жна**, ної, *ж.* Попередній договір про продаж або купівлю чого-небудь. *Договір запродажу (запродажна) на будівлі.. повинен бути.. нотаріально посвідчений* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 34).

ЗАПРОДА́НЕЦЬ, нця, *ч.* Продажна людина, той, хто зраджує кого-, що-небудь з корисливою метою. [Антей:] *Ти? Ти вступив у хор панегіристів? В тую зграю запроданців, злочинців проти хисту?* (Л. Укр., III, 1952, 419); *Скарали їх за зраду загальнолюдській справі визволення, як запроданців панських* (Ле, Наливайко, 1957, 325); *Не думав запроданець і диверсант Макуха, що доля так посміхнеться йому. Вже більше року услуговував він ворогові, чинячи диверсії в партизанському загоні* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 85).

ЗАПРОДА́НИЙ, а, е, *заст.* Дієпр. пас. мин. ч. до **запро́да́ти.** [Неофіт-раб:] *Я досі був рабом, невільником, запроданим в неволю, забраним силоміць, а ви тепера ще й жебраком мене зробити хтіли* (Л. Укр., II, 1951, 231); *Мар'яна вирівнялась і гордо блиснула очима: — Чого ж це я маю його боятись? Що я йому, — запродана?* (Вас., I, 1959, 284); // **запро́дано**, *безос. присудк. сл.* — *Доню моя, доню, Доню-одиниче, Та й безталанниця! Чи тебе завдано, А чи запродано?* (Чуб., V, 1874, 744).

ЗАПРОДА́НКА, и, *ж.* Жін. до **запро́данець.** [Форкіада:] *Поглянуть — чисто сарана ненаситна, Що ниви нам родючі поспіль нівечить, ..Добробуту занебнії нищителькн, Товар обмінний, капості запроданки* [служниці]! [Олена:] *А я своєю челяддю вдоволена; Вони мені служили щиро й віддано* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 348); * Образно. *Запроданко-доле! Ти мене згубила. У тісний куточок Голодом забила* (Граб., I, 1959, 203).

ЗАПРОДА́НСТВО, а, *с.* Дії запродання, запроданців. *В той час як трудящі маси боролися проти соціального і національного гноблення, українська буржуазія та її ідеологи вели політику угодовства, зрадництва і запроданства, виступали проти визвольного руху* (Іст. укр. літ., I, 1954, 130); *Коли ніч припинила різанину, він втратив владу над собою і обвинувачував башів та вігурів в запроданстві, в зраді й нездібності* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 555).

ЗАПРОДА́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **запро́данець.** *Весь бернський Інтернаціонал ми вважаємо жовтим, зрадницьким, запроданським, бо вся його політика є «поступка» буржуазії* (Ленін, 29, 1951, 446); // Який характеризується запроданством. *Запроданська поведінка.*

ЗАПРОДА́ТИ *див.* **запро́дувати.**

ЗАПРОДА́ТИСЯ *див.* **запро́дуватися.**

ЗАПРО́ДУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **ЗАПРОДАВА́ТИ**, аю, аєш, *недок.*, **ЗАПРОДА́ТИ**, о́дам, одаси́, *док.*, *перех.* 1. *заст.* Те саме, що **продава́ти** 1. *Він переходив від купи до купи людей, просив і закликав, щоби пошанували самі себе, ..не запродували своїх голосів* (Кобр., Вибр., 1954, 63); *Незлічимо всіх тих, що їх ходить по світу, запродаючи свою силу й молодість* (Вовчок, Вибр., 1937, 223); *Каже* [татарин]: *«Татарко! Я те бачу: в чистім полі не орел літав, То козак Голота добрим конем гуляє. Я його хочу живцем у руки взяти Да в город Килію запродати»* (Укр.. думи.., 1955, 6); *— Вишневецький не з доброї волі поступився і запродав Рокитну, що знову потрапила до рук Острозьких* (Ле, Наливайко, 1957, 18).

2. *заст.* Укладати попередній договір про продаж чого-небудь, одержуючи задаток. *Як би Мартоха прожила в дрібними дітьми, за своїм «п'яницею-недбалицею», що запродував лихварям збіжжя ще в накоренку* (Л. Укр., III, 1952, 636); * Образно. *Зять називав тестя божевільним та казав, що він запродав душу нечистій силі* (Коцюб., III, 1956, 10).

3. *перен.* Зраджувати кого-, що-небудь з корисливою метою. [Маруся к:] *Грім і пекло! Відьмо! Ти зрадила мене! Запродала!* (Фр., IX, 1952, 333); *Одні лягли в труні дочасовій* [дочасній], *Другі — за те, щоб вище дерти чоло, За ласощі, великопанський гній — Запродали свій край і віру...* (Стар., Вибр., 1959, 19); *Той, хто раз уже зрадив діти і дружину, Той і свій народ у скруті може запродати* (Забашта, Вибр., 1958, 246).

ЗАПРО́ДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАПРОДА́ТИСЯ**, о́дамся, одасі́ся, *док.* 1. *кому, чому.* З корисливою метою переходити на бік ворога; зраджувати. *В деяких поезіях про історичне минуле України Старицький.. таврує ковацьку старшину, яка зраджувала батьківщину, запродуючись польській шляхті, і уславлює боротьбу народу проти іноземних загарбників* (Іст. укр. літ., I, 1954, 413); *Був виряджений* [Степан], *як на великдень. Так пишно він почав одягатись, відколи запродався панам* (Гжицький, Опришки, 1962, 199); *— Як запродався* [Матюха] *куркулям, так бідний люд за собак тепер вважає!* (Головко, II, 1957, 74).

2. *тільки недок.* Пас. до **запро́дувати.**

ЗАПРОЕКТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запроектува́ти.** *Істотною рисою нової домни є те, що вона запроектована з урахуванням максимального спрощення системи навантаження* (Рад. Укр., 25.VI 1957, 1); // **запроекто́вано**, *безос. присудк. сл. Експертиза запропонувала деякі зміни в будуванні шлюзів і гідростанції. Останню визнано за доцільне ставити ближче до берега, ніж раніше запроектовано* (Коцюба, Нові береги, 1959, 16).

ЗАПРОЕКТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **проектува́ти.** — *Хочу просить Зарубу, щоб у новому клубі, який будуватимуть, запроектувати для музею окремий зал* (Кучер, Трудна любов, 1960, 110).

ЗАПРОМЕНИ́ТИСЯ, и́ться, **ЗАПРОМЕНІ́ТИСЯ**, і́ється, *рідко* **ЗАПРОМІНИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.* Почати променитися, променітися, промінитися. *На її обличчі запромінилася щаслива дитяча усмішка* (Бойч., Молодість, 1949, 149); *Він любовно глянув на дітей, що вечеряли. А потім усміхнувсь — зморшки од очей запромінились* (Головко, I, 1957, 250); *В чорних блискучих очах запромінилась радість* (Стельмах, На.. землі, 1949, 327).

ЗАПРОМЕНІ́ТИ, і́ю, *док.* Почати променіти. [Фауст:] *Крізь землю вагрява замріла, Немов розжевріялася рань, Запроменіла, зазоріла, Прохлюпнулась в найглибшу хлань* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 161).

ЗАПРОМЕНІ́ТИСЯ *див.* **запроменіти́ся.**

ЗАПРОМІНИ́ТИСЯ *див.* **запроменя́тися.**

ЗАПРОПА́ЛИЙ, а, е, *діал.* Даремний. *Дурному про розумне балакати — запропала праця* (Сл. Гр.).

ЗАПРОПА́СТИ, аду́, аде́ш, *док., розм.* Те саме, що **пропа́сти.** *Яке де упало верно при дорозі, Те скоро уні́вець стоптали прохожі, Або і без того воно запропало, Бо птаство голодне його подзьобало* (Манж., Тв., 1955, 104); *Від сина нічого не чути. Запропав, мабуть, у далеких світах* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 172).

ЗАПРОПАСТИ́ТИ [1], ащу́, асти́ш, *док., перех., розм.* Подіти невідомо де, не доглянути, загубити що-небудь через недбалість. — *Гляди ж ти мені, не проспи череди, віджени корів у череду, а овечок і телят у ватагу; та гляди не запропасти курчат із квочкою, нагодуй їх* (Україна.., I, 1960, 214); * Образно. [Г а н н а *(співа):*] *Чи ми тебе, доню, К серцю не тулили? Чи ми твою долю Де запропастили?* (Кроп., V, 1959, 149).

ЗАПРОПАСТИ́ТИ [2] *див.* **запропаща́ти.**

ЗАПРОПАСТИ́ТИСЯ, ащу́ся, асти́шся, *док., розм.* 1. Десь подітися, зникнути невідомо куди. [Л ю б о в:] *Не йде у мене тепер малювання. Стратила снагу. Не знаю, десь і фарби запропастились* (Л. Укр., II, 1951, 68); *Кавун лежав у торбі. Почали шукати ножика. Де ж він запропастився?* (Руд., Вітер.., 1958, 344); [К р я ж:] *Де ж той Петро запропастився?.. Наче позмовлялися всі* (Зар., Антеї, 1962, 206).

2. Загинути даремно, без користі. *Та певна свідомість, що.. тут безпосередньо біля мене так нагло запропастилося молоде людське життя, шпигнула мене в саме серце* (Фр., IV, 1950, 389); — *Шкода талану, шкода таких незвичайних здібностей; усе те запропаститься, треба тому якось зарадити,— говорив один з учителів* (Ков., Світ.., 1960, 63).

ЗАПРОПАЩА́ТИ, а́ю, а́єш *і рідко* **ЗАПРОПА́ЩУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПРОПАСТИ́ТИ**, ащу́, асти́ш, *док., перех., розм.* Призводити до загибелі; псувати; знищувати. — *І чи ти того свідома, що запропащуєш сама свою будучину?* (Коб., I, 1956, 96); *В час радіопереклички на всю область загриміло: в Перещепинському районі голова колгоспу Поросьонков запропащав кукурудзу! Бур'ян вищий за самого голову!* (Вітч., 10, 1961, 156); *Ой, ти, пане Потоцький, Воєводський сину, Запропастив Литву І всю Україну* (Укр.. думи.., 1955, 196); *А скільки ж голодом Він душ запропастив: Чи я ж через його з ченцями не постив?* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 144).

Запропасти́ти вік (життя́, мо́лодість, ща́стя *і т. ін.*)— зробити чиє-небудь життя безрадісним, немилим. *Якось зовсім несподівано він з гірким жалем почав оповідати їй про своє життя, про свою недолю, дорікати їй, нащо вона запропастила його вік молодий* (Коцюб., I, 1955, 26); — *Мені страшно, щоб ти не запропастила через мене свою молодість, красу, щастя* (Гур., Друзі... 1959, 113); **Запропасти́ти [свою] ду́шу** — зробивши якийсь негідний вчинок, мучитися докорами сумління. — *Я згубила свою славу... Я запропастила душу свою!* (Кв.-Осн., II, 1956, 452).

ЗАПРОПА́ЩЕНИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запропасти́ти** [1]; *// у знач. прикм. Запропащений рукопис.*

ЗАПРОПА́ЩЕНИЙ [2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запропасти́ти**[2]; *// у знач. прикм. Хлопи не відмовили почесної, пізналися на честі, сказали й свою, випили одну, другу, аж приємніше їм стало в сім куп'яку* [гурті] *запропащених душ* (Ков., Тв., 1958, 42).

ЗАПРОПА́ЩУВАТИ *див.* **запропаща́ти.**

ЗАПРОПОНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запропонува́ти.** *Від запропонованої мені на другий рік посади інспектора я відмовився, мотивуючи відмовлення своєю молодістю і потай мріючи вчитися* (Довж., I, 1958, 14); *Магдебурзький з'їзд прийняв першу частину запропонованої Розою Люксембург резолюції, в якій прямо вказується на масовий страйк, як засіб боротьби* (Ленін, 16, 1949, 275); *// **запропоно́вано**, безос. присудк. сл. По ходу речей має скластися любонь так, що ту посаду буде запропоновано Вам* (Коцюб., III, 1956, 160); *Піднявшись кількома східцями на площадку, Гузь ввійшов у передпокій, де йому було запропоновано зняти пальто* (Бурл., М. Гонта, 1959, 26).

ЗАПРОПОНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех. і з інфін.* 1. Виявити бажання, готовність допомогти кому-небудь або віддати кого-, що-небудь у чиєсь розпорядження. *Данило помітив її [жінки] скрутне становище, легко стрибнув на землю й без церемоній запропонував їй допомогу* (Панч, Синів.., 1959, 11); *Коней, що запропонували йому товариші, відіслав назад — хай їдуть у поле, а сам пішов пішки* (Мик., II, 1957, 370); *Мати запропонувала свіжого молока* (Коп., Лейтенанти, 1947, 130); *Завідувачка ступила ближче до прилавка і запропонувала йому допомогти вибрати книжки* (Головко, II, 1957, 452).

◇ **Запропонува́ти ру́ку** *кому* — подати руку жінці, йдучи куди-небудь. *З чемним уклоном Потоцький запропонував руку княгині Пронській, як старішій з панів* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 95); **Запропонува́ти ру́ку й (і) се́рце** *кому, заст.*— попросити кого-небудь стати своєю дружиною. *Тільки після війни він одшукав медичну сестру з Воронежа, чорняву Любу, і запропонував їй руку і серце* (Чаб., Тече вода.., 1961, 22).

2. Висловити кому-небудь якусь пропозицію, якесь побажання з наміром залучити до чогось, запросити взяти участь у чому-небудь. *Ганні Петрівні* [Затиркевич] *запропонували грати аншлюговий сезон в Одесі* (Минуле укр. театру, 1953, 62); *Кисилевський запропонував їм поділити з ним романтичну подорож* (Фр., VI, 1951, 237); *Радий зміні, яка сталася у Стащі, він відразу ж запропонував їй на другий вечір.. прогулянку по свіжому повітрі* (Вільде, Сестри.., 1958, 394); // Висловити пропозицію зробити що-небудь. — *Знаєте що? — запропонував Солонина.— ..Відправте свою пошту, та й підночуйте в мене* (Коцюб., I, 1955, 254); — *Заспівай, Леоне,— запропонував раптом Бальзак.— Заспівай,— і стулив стомлено повіки* (Рибак, Помилка.., 1956, 37).

Запропонува́ти тост — запросити випити вина і т. ін. на честь кого-, чого-небудь. *Я підніс чарку і запропонував тост за те, щоб усі чотири молодиці, дідові дочки, викохали б на щастя людям своїх дітей* (Смолич, III, 1959, 480).

3. *також із спол.* **я к.** Поставити, дати що-небудь на розгляд, вибір з боку когось. *Соціалізм запропонував людству єдино розумний принцип відносин між державами в умовах поділу світу на дві системи — принцип мирного співіснування держав з різним соціальним ладом, висунутий В. І. Леніним* (Програма КПРС, 1961, 51); *Повернувшись із відрядження, я запропонував в усній формі керівництву Укрінфільму визрілий в моїй уяві сценарій про наших героїв в Арктиці* (Довж., I, 1958, 24); *Запропонували йому, як і обіцяно було, наземну службу. Прийшов додому, сказав дружині: — Пропонують полігон.— І ти згодився? — Я солдат* (Гончар, Тронка, 1963, 292); // Висловити свою думку, дати пропозицію з приводу чого-небудь на розгляд інших. *Розенберг тоді набрався хоробрості — запропонував перевести цех на безперервку* (Шовк., Інженери, 1956, 77); *Ми довго думали, але ніхто не міг запропонувати нічого путнього* (Чаб., Катюша, 1960, 27); *Я запропонував, як можна завтра ж урятувати Женю* (Сміл., Сашко, 1954, 178); // Рекомендувати чию-небудь

кандидатуру. — *На голову правління укрупненого колгоспу колгоспники запропонували тов. Мойсеєнка* (Вишня, І, 1956, 442).

4. Поставити вимогу виконання чого-небудь. *В один із цих днів червоне командування запропонувало білим військам здатись і вислати для переговорів парламентера* (Гончар, II, 1959, 402); *В Якутську геодезистам запропонували подати звіт про проробле́ну роботу* (Видатні вітч. географи.., 1954, 22).

ЗАПРО́СИНИ, син, *мн.* Прохання прийти куди-небудь, зробити що-небудь або взяти участь у чомусь. *Писарша глянула Ваті в очі і неначе прочитала в їх, в ласкавому солоденькому ввічливому погляді, причину ласкавих запросин на чай і ласкавого паньканння коло себе* (Н.-Лев., IV, 1956, 58); *Отримала я через тьотю Елю запросини їхати з Садовським в Крим, але запросин прийняти не могла* (Л. Укр., V, 1956, 245); *Він вийшов, не слухаючи її запросин, щоби навідався до неї завтра* (Март., Тв., 1954, 350); *З Данилом на запросини, по музики та по самогонку викликався йти, звичайно, Харитон* (Смолич, Мир.., 1958, 27).

ЗАПРОСИ́ТИ [1] *див.* **запро́шувати.**

ЗАПРОСИ́ТИ [2], прошу́, про́сиш, *док., перех.* Почати просити; висловити прохання щодо чогось. — *Як там, Свириде, з поляками і Петлюрою? — Вже так довоювались, що останні бульки пускають. Поляки миру запросили* (Стельмах, Кров людська.., 1, 1957, 30).

ЗАПРОСИ́ТИ [3], прошу́, про́сиш, *док., перех., розм.* Те саме, що **запра́вити** [2]. *Всі купці зійшлися до жони і питають, що хоче за корови. А жона з страхом запросила триста золотих* (Калин, Закарп. казки, 1955, 204); — *То скільки за отакого... невеличкого килимка запросите?* (Чендей, Птахи.., 1965, 117).

ЗАПРОСИ́ТИСЯ, прошу́ся, про́сишся, *док., розм.* Почати проситися. *Змінив Колиберда Бриля тільки раз — після двадцять п'ятої* [різки]. *Тут Наркіс не витримав і запросився* (Смолич, Мир.., 1958, 15); *Марко схопився руками за сосну, злякано запросився. — Не губи мене, не карай, Тимку...* (Тют., Вир, 1964, 345).

ЗАПРОСТО, *присл.* Без підготовки, без церемоній. *У квартиру Подзигунів Масло заходив запросто. Його привітно зустрічала вся сім'я* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 35); // Без певної мети. — *Та сідай, хитруне, кажи, чого завернув до старого? Ти ж запросто не заїхав? Що там намізкував своєю головою?* (Стельмах, Правда.., 1961, 253); // Просто, як рівний з рівним. *Ленін прийшов на конференцію раніше від інших і запросто розмовляв з делегатами* (Біогр. Леніна, 1955, 85).

ЗАПРОТЕСТУВА́ТИ, ую, уєш, *док.* Почати протестувати; висловити свою незгоду з чим-небудь. *Вона заруж'янилася й запротестувала.— О ні! Щодо того, то ні. Я найпевніша тоді, як їдеш ти зо мною* (Коб., III, 1956, 57); *Лука Тихонович хотів узяти Лукію з собою в місто, але вся родина діда Олофіра Семеновича запротестувала* (Донч., III, 1956, 88); *Запротестувати б Яцубі, та навіть Яцуба в наплаві великодушності відступає від правила* (Гончар, Тронка, 1963, 142).

ЗАПРОТОКОЛЮВА́ТИ, юю, юєш, *док., перех.* Скласти протокол з приводу чого-небудь; // Записати, занести що-небудь в протокол. *Після засідання обидві ухвали і запротоколював Геннадій Новиков кількома шифрованими словами* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 600).

ЗАПРОТОКО́ЛЬОВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запротоколюва́ти.**

ЗАПРОТО́РЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **запроторити**; //**запрото́рено**, *безос. присудк. сл. Для очистки фашистської совісті його* [Анрі-Жака] *запроторено до табору* (Ю. Янов., II, 1954, 50).

ЗАПРОТО́РИТИ *див.* **запрото́рювати.**

ЗАПРОТО́РИТИСЯ, иться, *док., розм.* 1. Загубитися, пропасти де-небудь.— *Де, каже, запроторилась та.. ступайка, що ніяк оце не надибаю* (Вовчок, VI, 1956, 282).

2. Піти куди-небудь далеко, десь подітися. *Запроторившись аж так далеко, Михайлик, необачний, несподівано врубався в гущину ворогів* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 390).

ЗАПРОТО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАПРОТО́РИТИ**, рю, риш, *док., перех., розм.* 1. Ховати, класти що-небудь так, що важко знайти. *Стоїть* [сотня], *шапки поскладавши на присті у щинку, щоб як буде муштра, так щоб не поспадали з голов, а дітвора, що тут так і біга круг козацтва, щоб не підібрала та не запроторила куди геть* (Кв.-Осн., II, 1956, 199); — *Отак завсігди, самі щось запроторите, а потім цілий день на мене гримаєте...* (Сміл., Сашко, 1957, 117).

2. Відправляти кого-небудь кудись (звичайно з неробрим намі́ром або далеко).— *Що то діється з нашою дитиною? Може, вона кулаками сльози витирає: може, її товчуть і б'ють, нещасливу?.. Запроторили аж у друге село, та й досі вісточки об неї не маємо* (Стор., I, 1957, 28); *Не було ні хвилини, щоб Яків не допікав матері, чого вона вдруге заміж пішла й нащо вона його в москалі запроторила* (Григ., Вибр., 1959, 140); //*Ув'язнювати, засилати. Суд затверджував конфіскацію, самого видавця і редактора запроторював за грати* (Кол., Терен.., 1959, 319); *Відомо, що коли хто дасть притулок дітям розстріляних або тих, що пішли за гори,— його самого запроторюють у табори, на каторгу, у вогнані печі* (Скл., Карпати, II, 1954, 113); *До Сибіру чи на Соловки — от куди хотів спершу запроторити молодого вольнодумця, ..великого Пушкіна, Олександр I* (Рильський, III, 1956, 182).

ЗАПРОХА́ТИ [1] *див.* **запро́хувати.**

ЗАПРОХА́ТИ [2], а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Почати прохати. *Тут він мого кохання У мене запрохав; Я слухать не схотіла, А він.. — уб'ю!.. — сказав* (Пісні та романси.., II, 1956, 203).

ЗАПРОХА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почати прохатися. *Молода невитрачена сила хвилею вдарила в груди, розлилась по всіх жилах, запрохалась на волю* (Коцюб., I, 1955, 340).

ЗАПРО́ХУВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **запро́хувати.** *Наст давно хотілося примирити невістку з чоловіком, вона скілько раз запрохувала її до себе, та хитра Параска то сим, то тим вівьме та й одверне запрохування* (Мирний, IV, 1955, 69); *Веде* [Хуса] *Публія за руку до порога світлиці, на порозі випускає руку, вклоняється й пропускає гостя наперед, роблячи руками рухи люб'язного запрохування* (Л. Укр., III, 1952, 171).

ЗАПРО́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПРОХА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Те саме, що **запро́шувати.** *Жінка моя низенько Вам кланяється і запрохує Вас до Полтави* (Мирний, V, 1955, 370); *Зайшли в хату, дзенькнули шпори. Матюха до гостей — запрохує їх роздягатися, у світлицю заходити* (Головко, II, 1957, 61); — *Се він нас запрохав на посвячення свого млина..,— говорила Ватя'* (Н.-Лев., IV, 1956, 98); *За традицією Миколючиха запрохала до столу й Варвару, але дівчина теж відмовилася* (Кир., Вибр., 1960, 370);—*Еге, — каже Петренчиха,— вже я Дорошенчиху запрохала до мові Гапки бабувати* (Л. Янов., I, 1959, 86).

ЗАПРО́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запроси́ти** [1]. *У призначену неділю звечора вібрались запрошені гості, посідали, ведуть звичайну розмову* (Мирний, III, 1954, 191); *Василь знову згадав про список літераторів,*

запрошених на літературний вечір (Томч., Готель.., 1960, 177); *Хоровим самодіяльним гуртком керував запрошений культсектором відомий у місті музикальний діяч Віталій Проскуров* (Ле, Право.., 1957, 31); // **запро́шено**, *безос. присудк. сл. На той обід було запрошено всіх командирів батальйонів* (Кучер, Чорноморці, 1956, 356); //*у знач. ім.* **запро́шений**, ного, *ч.*; **запро́шена**, ної, *ж.* Той (та), хто одержав куди-небудь запрошення. *Всі запрошені радо дали згоду вшанувати своєю присутністю їх родинне торжество* (Смолич, Мир.., 1958, 39).

ЗАПРО́ШЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **запросити** [1].

2. Прохання (усне або письмове) зробити що-небудь, взяти участь у чомусь. *Усміхаючись, він* [поет] *слухав Те запрошення знаднє, А коли вони скінчили, Так відмовив їм на тее: «Ви скажіте своєму пану, Що заплати не бажаю»* (Л. Укр., I, 1951, 383); *Мічурін так захопив Михайла Івановича, що вони забули про чай, обід і навіть вечерю, ..не чули чемних і несміливих запрошень відпочити й підживитись* (Довж., I, 1958, 485); *На другий день Жовтневих свят Нерчин потрапив у гості до Куцевича. Запрошення він дістав у вигляді короткої записки* (Рибак, Час.., 1960, 792).

3. Офіційна листівка, що є вхідною перепусткою на збори, концерт і т. ін. [Сагайдак:] *Не можу я відмовитись від допоміді після того, як моє прізвище вже надруковане в запрошеннях!* (Дмит., Драм. тв., 1958, 483); *Майор поспіхом дістав з кишені і показав мені потертий папірець-запрошення на святковий вечір* (Логв., Давні рани, 1961, 24).

ЗАПРО́ШУВАННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **запрошувати**. — *Право запрошування задержую собі* (Коб., III, 1956, 128).

ЗАПРО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПРОСИ́ТИ**, ошу́, о́сиш. *док., перех.* 1. Просити прибути куди-небудь, до когось з певною метою (на якесь торжество, зібрання і т.ін.). *А на селі весілля ладяться та ладяться; приходять до нас, запрощують* (Вовчок, I, 1955, 206); *Дуже він запрошує мене листами до Праги, та я таки, певне, не буду* (Л. Укр., V, 1956, 417); // Просити зайти, увійти куди-небудь. *Жінка низько вклонилась гостеві і теплим голосом запросила в хату* (Коп., Вибр., 1953, 446).

2. *перев. з інфін.* Пропонувати кому-небудь зробити щось, взяти участь у чомусь. *Почали музики грати — цар став запрошувати в танець* (Укр.. казки, 1951, 175); *Місцями вивішували на списах свитки і запрошували прибулих козаків поснідати* (Стор.., I, 1957, 398); *Я вже запросив обох їх дати щось до збірника в честь Франка* (Коцюб., III, 1956, 407); *Київська археографічна комісія запросила Тараса на посаду художника* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 340).

ЗАПРО́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **запро́шувати**. *Все це говорилося для того, щоб змалювати програму задумуваного щомісячного журналу, брати участь в якому запрошувався Толстой* (Моє життя в мист., 1955, 154).

ЗАПРУ́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запрудити**. *Лише в 1905 році, під силою величезної бурі революційних повстань і заворушень, сколихнулось було життя-буття вербівчан, але якось швидко все вляглося в старі береги, як стоячa вода в наглухо запруджених ставках* (Іщук, Вербівчани, 1961, 40); *Уже звечоріло, всі центральні вулиці були геть запружені людьми* (Гур., Життя.., 1954, 297).

ЗАПРУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПРУДИ́ТИ**, уджу́, у́диш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **загáчувати**. — *Ставки треба копати,— говорить Микола.* — *Нема такого колгоспу, де б не можна запрудити чи викопати ставок* (Вишня, II, 1956, 296); *З сьомої-восьмої години починався рух, і тисячі автомобілів враз запружували розлогі асфальти* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 276); *Народ запрудив усю вулицю — проїхати з трудом можна* (Мирний, III, 1954, 287); *Звечора перед форсуванням тисячі розбитих на команди бійців запрудили бериславський берег, роблячи останні приготування* (Гончар, Таврія.., 1957, 600).

ЗАПРУ́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАПРУДИ́ТИСЯ**, у́диться, *док., рідко.* Заповнюватися ким-, чим-небудь. *Рано-вранці до станції шлях — Зашумів, запрудився народом* (С. Ол., Вибр., 1959, 109).

ЗАПРУДИ́ТИ *див.* **запру́джувати**.

ЗАПРУДИ́ТИСЯ *див.* **запру́джуватися**.

ЗАПРУЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почати пручатися. *Хотів узяти дитину, а воно так запручалося, що я й пустив* (Сл. Гр.); *Коли стара почала роздягати її по-справжньому, вона раптом запручалася і затріпотіла в її руках впійманою ластівкою* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 454).

ЗА́ПРЯГ, у, *ч.* 1. Запряжені коні або інші тварини. *В руках у австрійських солдатів були не гвинтівки, а коси, і замість батарей гармат край села на белебні стояли жниварки із запрягом* (Смолич, Мир... 1958, 466).

2. Збруя, упряж. *З четвертого боку майдану розташувалися військові споруди: ..скирти на аброю, порохові льохи, комори на кінський запряг та всякий припас* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 402).

У за́прягу — в упряжі, в запряженому стані (про коней або інших тварин). *Гуцульські коні широко використовуються як верхові, під в'юком і в запрягу на транспортних і сільськогосподарських роботах* (Колг. енц., I, 1956, 608).

ЗАПРЯ́ГАНИЙ, а, е. Який бував у запряту, якого вже запрягали. *Не вміє, кажеш, возить, та він уже тричі запряганий* (Сл. Гр.); *Від часу до часу підкидував* [кінь] *..головою вгору; був, очевидно, ще молодий і мало запряганий* (Коб., I, 1956, 102).

ЗАПРЯГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запрягáти** 1.

ЗАПРЯГА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ЗАПРЯГТИ**, яжу́, яже́ш; *мин. ч.* запріг, запрягла́, ло́; *док., перех.* 1. Надягаючи упряж на коня або на іншу тварину і прикріпляючи її до воза, саней і т. ін., готувати до їзди. *Запрягав Чіпка коней, їде в Гетьманське* (Мирний, I, 1949, 386); *Мисливець Журавльов запрягав собак і виїздив по кризі полювати на островах* (Трубл., Лахтак, 1953, 35); *Батько коні запріг свіжі й поїхав* (Вовчок, I, 1955, 231); *Я запріг волів своїх сивих Та й пішов орати по нивах* (Щог., Поезії, 1958, 82); * Образно. *Кайданами міняються* [пани], *Правдою торгують. І господа вважають,— Людей запрягають В тяжкі ярма* (Шевч., I, 1951, 330); //Готувати віз, сани і т. ін., впрягаючи в них коня або інших тварин. *Велів він мерщій запрягати берлин...* (Граб., I, 1959, 174); — *Запрягай воза й вези мене* (Довж., I, 1958, 267).

2. *перен., розм.* Примушувати багато працювати, виконувати важку або тривалу роботу. *Настали жнива. Кайдашиха запрягла Мелашку до роботи, як у віз* (Н.-Лев., II, 1956, 325); *Він* [куховар] *радий запрягти Хому, засадити його чистити картоплю* (Гончар, III, 1959, 202).

ЗАПРЯГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАПРЯГТИ́СЯ**, яжу́ся, яже́шся; *мин. ч.* запрігся, запряглася, ло́ся; *док.* 1. Надягати на себе упряж або щось подібне, щоб тягнути який-небудь вантаж. *Статуї великі, запрігшись, возить* [раб] *самотужки й ставить і щось будує вічне і величне* (Л. Укр., I, 1951, 253); *Що сталось з тим бідолахою селянином, який запрігся сам у*

шлею і тяг плуга, щоб хоч як-небудь зорати нещасний морг землі? (Цюпа, Україна.., 1960, 266); [К р я ж:] *Ось... Ось у тачку запряжусь і через усе село...* (Зар., Антей, 1962, 219).

2. *перен., розм.* Братися виконувати важку або тривалу роботу.— *Мати знов подались у город за няньку служити... і чого?.. На старості літ запрягаються...* (Григ., Вибр., 1959, 201); *На днях думаю запрягтися у переписку* (Мирний, V, 1955, 358); — *Якщо ви готові офірувати заради науки сьогоднішнім футбольним матчем, ..то давайте вип'ємо чай і запряжемося на цілий день* (Рибак, Час.., 1960, 176).

3. *тільки недок.* Пас. до **запряга́ти** 1. *Запрягались воли або чоловік з півсотні, взявшись за руки, тягли до себе підняті на аршин рейки* (Гончар, II, 1959, 122).

ЗАПРЯГТИ *див.* **запряга́ти.**

ЗАПРЯГТИСЯ *див.* **запряга́тися.**

ЗАПРЯЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запрягти́** 1. *Скриплять татарські гарби, запряжені буйволами і верблюдами* (Стор., I, 1957, 77); *Під'їхали сани, запряжені високими сухоребрими кіньми* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 394); *Коник, запряжений у лінійку, тюпав собі потиху, відганяючись куцим хвостом від набридливих мух* (Тют., Вир, 1964, 73); //Який запрігся. *Роман обертається, перед ним стоїть запряжений у санчата веселий мінялло Хаскель, усе добро якого вміщалося в двох мішках* (Стельмах, I, 1962, 125).

ЗАПРЯЖКА, и, *ж.* Те саме, що **за́пряг** 1. *Старший лейтенант Воронцов їхав попереду на чалому, вкрай зморено коні. Кілька гармат у кінних запряжках їхали за ним, знімаючи куряву* (Ле, Мої листи, 1945, 114); *Вітер мчав, наче чукча на нартах із запряжкою в десять тисяч собак* (Трубл., Лахтак, 1953, 57).

У запря́жці — в упряжі, в запряженому стані (про коней або інших тварин). *Промчали через садок перепуджені коні в запряжці і без їздового* (Гончар, I, 1954, 77); *Виявилось, що в запряжці кінь дуже кульгав на передню ногу* (Чорн., Потік.., 1956, 101).

ЗАПРЯЖНИЙ, а́, е́. Признач. для запрягання. *Орловська рисиста — найкраща запряжна порода коней, в якій поєднується жвавість і значна сила тяги* (Колг. енц., I, 1956, 605).

ЗАПРЯСТИ, ядý, ядéш; *мин. ч.* запря́в, ла, ло; *док., перех.* 1. Почати прясти. * Образно.— *Тебе в тому Запорожжі небезпремінно Язиканем чи Брехачкою назвали б.— Запряла свою нитку,— махнув рукою на дружину* (Стельмах, Правда.., 1961, 130).

2. *перен.* Затягти, заплести густою сіткою чого-небудь. *Вся долина була заснована великими клаптями туману. Здавалось, що то працьовиті павуки запряли її за ніч усю прозорим срібним павутинням* (Гжицький, Опришки, 1962, 83).

3. Заробити пряпіпням.— *Отак, мосьпане, що як запряде стара шматок хліба, то й їм* (Полт., Повість.., 1960, 113).

ЗАПУГУ́КАТИ, аю, аєш, *док.* Почати пугукати. *Тихо стало та сумно. Ще сумніш стало, як у далекому кутку запугукав здоровенний пугач* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 90).

ЗАПУ́ДРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запу́дрити.** * Образно. *Дід рідко коли навідувався до села, жив бобилем, мав красиві повеленілі, мов водорості, вуса і сухі запудрені борошном руки* (Логв., Давні рани, 1961, 177).

ЗАПУ́ДРИТИ *див.* **запу́дрювати.**

ЗАПУ́ДРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАПУ́ДРИТИ,** рю, риш, *док., перех.* Вкривати пудрою.

ЗАПУ́КАТИ, аю, аєш, *док., діал.* Застукати. *Нові бербениці й барильця німують в кутку, хоч тільки запукай до них — і обізветься голос, що там жив* (Коцюб., II, 1955, 325).

ЗАПУ́КУВАТИСЯ, усться, *док., розм.* Згортатися (про квіти). *Надвечір перед заходом сонця майже усі квітки запукуються, схиляють свої головки додолу* (Сл. Гр.).

ЗАПУЛЬСУВА́ТИ, у́е, *док.* Почати пульсувати. *Антон відчув, що кров прилила йому до голови і гулко запульсувала у скронях* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 154); *// безос. В ярках, під піздрюватим снігом — зажебоніло струмками, ..під корою дерев запульсувало соками, на гілочках заряснілo бруньками...* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 204).

ЗА́ПУСК [1], у, *ч.* Дія за знач. **запуска́ти** [1] 1. 2. *Запуск радянських штучних супутників Землі привернув до себе увагу всього світу* (Наука.., 1, 1958, 4); *В носовій частині двигуна [літака] міститься електростартер, який служить для запуску двигуна* (Наука.., 5, 1959, 35); *На кожному інструментальному заводі сталь та інші метали до запуску їх у виробництво піддають контролю в хімічній та металографічній лабораторіях заводу* (Технол. ріального інстр., 1959, 7).

ЗА́ПУСК [2], у, *ч.* Дія за знач. **запуска́ти** [2] 3. *Запуск корів може бути коротким і тривалим* (Колг. енц., II, 1956, 416).

ЗАПУСКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **запуска́ти** [1]. *При запусканні двигуна взимку необхідно, щоб він деякий час прогрівався, працюючи з невеликим числом обертів* (Автомоб., 1957, 70).

ЗАПУСКА́ТИ [1], áю, áєш, *недок.*, **ЗАПУСТИ́ТИ,** пущу́, пу́стиш, *док., перех.* 1. Примушувати злетіти вгору. *Під Києвом мені випадково довелося побачити, як юні авіамоделісти запускали свої моделі* (Донч., V, 1957, 249); *Потім Сіробаба запускає свій біплан. Всі дивляться, як курява здіймається від його гвинта* (Гончар, Тронка, 1963, 75); — *Ой, вітряно нині, — малеча радіє,— запустим до хмар паперового змія!* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 63); *Радянські вчені вперше в історії людства створили і запустили штучні супутники Землі* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 7).

2. Надавати руху, початку дії (двигунові, механізмові, машині і т. ін.). *Коли прийшла черга засипати [зерно] йому, двигун став. Двигун запускали знову* (Мушк., День.., 1967, 19); *Надто мляві і спокійні, не поспішаючи, запускає [Михайло] трактора, не кваплячись сідає* (Ю. Янов., II, 1954, 135); *Мос діло, як кажуть, мірошницьке: запусти та й мовчи* (Номис, 1864, № 3114); *Дідермайєр.. став до свого верстата і звично запустив мотора, роздумуючи про те, скільки поршнів можна обточити за день* (Собко, Запорука.., 1952, 225); *// з прийм.* в, на а. Примушувати діяти, працювати в певному напрямку, місці і т. ін. — *А ти, Семене Карповичу,— звернувся Завада до третього бригадира,— запускай усі плуги в пшеницю* (Панч, Іду, 1946, 8); — *Допомогти? Можемо... Ось надійде трактор, запустимо на твою ниву, за годину жодного колоска не залишиться...* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 375); *// без додатка, перен., розм.* Заговорити дуже швидко.— *Що? — Саміє увесь наїжився, став колючий, неприємний.— Ти? Ти? Ти? — запустив він своєю шаленою скоромовкою* (Гончар, III, 1959, 368).

Запуска́ти (запусти́ти) у виробни́цтво — налагоджувати, починати масове виробництво чого-небудь. *Не чекаючи часу, коли вже треба буде запускати модель у виробництво, швейники вирішують уже зараз розробити нові моделі одягу і показати їх покупцям* (Роб. газ., 11. I 1964, 2).

3. *розм.* Кидати чим-небудь у когось, щось. *Перебігаючи від номера до номера [готелю], старшина в кожний запускав гранатою* (Гончар, III, 1959, 260).

4. Засовувати, опускати що-небудь кудись усередину. *Він все хапався долонею за голову, запускав пальці в густий чуб і смикав волосся з усієї сили* (Н.-Лев., IV, 1956, 166); *Ми їздили в море ловити рибу. Запускали волосінь в глибину, і коли риба клювала, волосінь билась на пальці, як живчик* (Коцюб., II, 1955, 300); *Нема веселішого діла, як, запустивши руки в холодну землю, рвати з-під коріння свіжі картоплини* (Горд., II, 1959, 8); // Поміщати що-небудь у якесь середовище. *Тепер рибоводи готуються, щоб своєчасно запустити в них [ставки] зарибок дзеркального корпа* (Соц. твар., 3, 1956, 42); // Устромлювати гострий предмет усередину, вглиб чого-небудь. *З веселою усмішкою кинув [Гервасій] брусок на торішню траву.. і знову нагнувся до землі, запускаючи ніж у глибину вирізу* (Стельмах, Хліб.., 1959, 356); *Тут Кончак захтів завзятий Свою силу показати І княля з коня всадить; .. Та не вдав таку він штуку. Здужав лиш у ліву руку Списа вістря запустить* (Фр., XIII, 1954, 369); // Глибоко проникати (про коріння); вростати. *Кучерява зелень гоголів і афин запустила своє коріння у глибінь моху, а зверху сипнула росою червоних та синіх ягід* (Коцюб., II, 1955, 308).

◇ **Запуска́ти (запусти́ти) ру́ку (ру́ки, ла́пу)** у що — привласнювати щось чуже. *Часом вони любили не розбирати своєї й чужої одежі і дечого іншого, любили запускати руки в чуже і робити його своїм* (Н.-Лев., I, 1956, 340); *Все гаразд, минуло лихо,— Дума так цей молодець, Запустивши лапу тихо У державний гаманець* (Воскр., Цілком.., 1947, 55); **Запуска́ти о́чі під лоб (під ло́ба)** *див* **о́ко**.

5. *чим.* Додавати у що-небудь якусь речовину (спеції, дріжджі і т. ін.) як приправу або для бродіння.

ЗАПУСКА́ТИ [2], аю, а́єш, *недок.*, **ЗАПУСТИ́ТИ**, пущу́, пу́стиш, *док.*, *перех.* 1. Не приділяти чому-небудь належної уваги, не робити чогось своєчасно; занедбувати. *Я запустила кореспонденцію і тепер маю багато листів написать за сьогоднішній вечір і за завтрашній ранок* (Л. Укр., V, 1956, 187); *Він нічого не писав, запустив навчання* (Гур., Друзі.., 1959, 167); // Доводити до занепаду через недогляд; занехаювати.— *А я ж-же, пряду кажучи, й не думала, що з тієї хати якийсь толк буде. Перегуда так її запустив, що скоро й сам утік з неї* (Кучер, Трудна любов, 1960, 283); // також без додатка. Не лікуючи своєчасно, доводити до погіршення, ускладнення (хворобу). *Чому дівчата не підуть до зубного лікаря? Не можна запускати* (Коцюб., III, 1956, 411).

2. Перестаючи стригти, давати можливість вирости; відрощувати. *Він її [лисину] завсіди закривав: бо запускав над лівим вухом довге волосся та й розчісував його через усю лисину* (Март., Тв., 1954, 222); [Оксана:] *А вас.. і пізнати не можна, бороду запустили* (Кроп., I, 1958, 394); *Щоб здаватися старшим, він запустив бороду, вуса і навіть став накульгувати* (Стельмах, Правда.., 1961, 187).

3. Переставати доїти корову перед отеленням. *Дуже важливо правильно підготувати корову до отелення. Перш за все треба її своєчасно запустити, щоб в останній період тільності вся поживна їйла не на вироблення молока, а на розвиток плода* (Колг. Укр., 12, 1962, 12).

ЗАПУСКА́ТИСЯ [1], аюся, а́єшся, *недок.*, **ЗАПУСТИ́ТИСЯ**, пущу́ся, пу́стишся, *док.* 1. Починати діяти, працювати (про двигун, механізм, машину і т. ін.). *Самі ж їздові, щоб не сумувати, поки запуститься двигун, збились під скиртою* (Логв., Літа.., 1960, 18).

2. *діал.* Заходити куди-небудь далеко; забиратися. *Ближько лісу треба йти гриби збирати; в ліс далеко запускатися лячно* (Ков., Світ.., 1960, 144); // *перен.* Вступати, заглиблюватися в розмову. *Кілька разів я пробував до неї зблизитися, але вона, мов відчувши мій замір інстинктом, відверталася й запускалась з кимнебудь у розмову* (Коб., III, 1956, 83); *То дізналися наші хвати від самого-таки Іванка, запустившися з ним в бесіду* (Фр., VIII, 1952, 293).

3. *тільки недок.* Пас. до **запуска́ти** [1] 1, 2, 4. *Для вивчення верхніх шарів атмосфери будуть систематично запускатися ракети на такі великі висоти, як 200 і більше кілометрів* (Наука.., 8, 1956, 24).

ЗАПУСКА́ТИСЯ [2], а́ється, *недок.*, **ЗАПУСТИ́ТИСЯ**, пу́ститься, *док.* 1. *розм.* Переставати давати молоко перед отеленням (про корову).

2. *тільки недок.* Пас. до **запуска́ти** [2].

ЗАПУСНИ́Й, а́, е́, *заст.* Прикм. до **за́пуст** [2]. *Перед запусною неділею Богун вирішив спочити трохи* (Кач., II, 1958, 471).

ЗА́ПУСТ [1], у, *ч., розм.* Те саме, що **за́ріст**. *Возний, поки люд наїжджий забавлявся В полях, по запустах,— чомусь подав наказ Вечерю лаштувать не в домі, а якраз По другий бік двора* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 35); — *Що — дров немає? — А де ж їм узятися? — Старшенький, Пилипко, пішов з санчатами в запуст.— може, нацюкав на раз витопити.* (Речм., Весп. грози, 1961, 47); // *перен.* Про бороду або вуса *Смугла шкіра темніє крізь білий запуст на щоках* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 216).

ЗА́ПУСТ [3], у, *ч., заст.* Останні дні напередодні великого посту, коли вруючим дозволяється споживати скоромне. *Послав [цар] гінця до богомаза. Щоб мальованням накупить. І також розного припаса, Щоб що було і їсть, і пить. Де не взялись воли, телята, Барани, вівці, поросята; Латин прибравсь, мов на запуст* (Котл., I, 1952, 170).

ЗА́ПУСТИ, ів, *мн., заст.* Те саме, що **за́пуст** [2].

ЗАПУСТИ́ТИ [1] *див.* **запуска́ти** [1].

ЗАПУСТИ́ТИ [2] *див.* **запуска́ти** [2].

ЗАПУСТИ́ТИСЯ [1] *див.* **запуска́тися** [1].

ЗАПУСТИ́ТИСЯ [2] *див.* **запуска́тися** [2].

ЗАПУСТІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **запусті́ти**. *Знайшов я город наш: стоїть запустілий. Тини поламались, садок погорів..* (Щог., Поезії, 1958, 406); *Вона [школа] була зовсім запустіла, зяяла вибитими та крадькома витягненими шибками, дихала ще зимовим холодом мружилась облупленими стінами* (Збан., Сеспель, 1961, 373); // у знач. прикм. *Вони збігли по горі на своє Лабораторне шосе і розгублено зупинилися серед запустілого двору* (Кучер, Чорноморці, 1956, 561).

ЗАПУСТІ́ЛІСТЬ, ості, *ж.* Стан за знач. **запустілий**. *Голови колгоспів брали участь в розширенні цього сталевого велетня, тягли звідси різне обладнання, труби.. Зараз тягти вже нічого, дух запустілості панує всюди, павуки переснували все судно* (Гончар, Тронка, 1963, 239).

ЗАПУСТІ́ННЯ, я, *с.* Дія та її результат за знач. **запусті́ти**. *Нелюдські вчинки білих рабовласників, їх могутність і жорстокість спричинялись до запустіння цілих океанських архіпелагів* (Довж., Зач. Десна, 1957, 440); *Порожні вулиці, колись Мабуть і людні, і веселі. Ознаки запустіння скрізь: З садів, городів буйна зелень Позаростала де й не слід* (Шер., Дорога.., 1957, 140); *Вулиць ніхто не прибирав в давніх-давен, і нікого, як видно, не турбувало це повне запустіння і нечувана неохайність* (Гжицький, У світ.., 1960, 115).

ЗАПУСТІ́ТИ, ію, *док.* Стати занедбаним; спустіти, збезлюдіти. *Садок.. запустів, заглух, нечищені дорожки,— позаростали бур'яном, глухою кропивою* (Мирний, IV, 1955, 205); *Треба буде зайти та хоч в хаті*

навести порядок. Запустіла, певно, без жіночих рук (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 161); *Шляхтич Ліщинський, взявши в 1639 р. в оренду села Кальницю і Стрибовіськ, почав так утискувати і розорати селян, що 57 сімей втекли з них, і ці села запустіли* (Іст. УРСР, I, 1953, 211).

ЗАПУСТУВА́ТИ [1], ýю, ýєш, *док.* Почати пустувати, гратися. *І в церкві вже не запустує* [дитина] *і ні до кого не заговорить, та все молиться, та поклони б'є* (Кв.-Осн., II, 1956, 25).

ЗАПУСТУВА́ТИ [2], ýє, *док.* Лишитися пустим, незайнятим. *Він чув ввечері домашню розмову, якийсь там шмат землі запустує, от би гречкою засіяти* (Збан. Сеспель, 1961, 426).

ЗАПУСТУВА́ТИСЯ, ýюся, ýєшся, *док.* Пустуючи, захопитися; загратися.

ЗАПУХА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ЗАПУ́ХНУТИ** і **ЗАПУ́ХТИ**, хну, хнеш; *мин. ч.* запу́х, ла, ло; *док.* Ставати хворобливо пухлим; набрякати. *Максим — як ногу зломив з хати та на вулицю, а там у шинок.. Аж запух, як той бугай, щодня очі заливаючи..* (Мирний, I, 1949, 214); *Вона була до біса красива жінка й небезпечно отак упадати в сльози: чого доброго, очі можуть почервоніти й носик запухнути* (Ю. Янов., Мир, 1956, 14).

Очі запуха́ють (запу́хли, запу́хнуть) — очі закриваються набряклими повіками або якоюсь пухлиною. *Спав барсук два дні й дві ночі. А ж запухли в нього очі, Потім встав, ум'яв пиріг, Позіхнув і.. знову ліг* (Стельмах, Колосок.., 1959, 65).

ЗАПУХИ́РИТИСЯ, ится, *док.* 1. Почати пухирити ся. *То тут, то там дерева почали стріпувати з себе воду. Запарувала земля. На калюжах зупухирились бульбашки* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 76).

2. Укритися пухирями, бульбашками.

ЗАПУ́ХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **запу́хнути, запу́хти**. *Домна з запухлим від сліз видом, сидячи на призьбі, годувала дитину* (Коцюб., I, 1955, 123); *На сірих рядних лежав Гордій, весь в крові, запухлий, і не пізнати було, чи дихав він, чи ні* (Ірчан, II, 1958, 33); *Полковник Ліснобродський, стоячи на батареї, непорозуміло протер запухлі після нічної пиятики очі* (Гончар, II, 1959, 82).

ЗАПУХНА́ТИТИСЯ, титься, *док., розм.* Стати пухнатим. *Уже запухнатились баранці на шелюгах* (Коп., Лейтенанти, 1947, 113).

ЗАПУ́ХНУТИ *див.* **запуха́ти.**

ЗАПУ́ХТИ *див.* **запуха́ти.**

ЗАПУ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запуши́ти**. *Дерева за вікном у тиші непорочній Стояли, іневм запушені рясним* (Рильський, Поеми, 1957, 228); *На вишнях уже з'явилась зав'язь, І всі стежки були запушені опалим цвітом* (Донч., IV, 1957, 220).

ЗАПУ́ШИТИ *див.* **запу́шувати.**

ЗАПУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАПУШИ́ТИ**, пушу́, пу́шиш, *док., перех.* Вкривати чим-небудь легким і пухнатим. *Іній запушив верби; біліли віти і сяяли проти сонця* (Вовчок, I, 1955, 118); *За вікном готелю чарівниця-зима запушила все білим снігом* (Хижняк, Тамара, 1959, 280).

ЗАПУ́ШЕНИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запусти́ти** [1]. *Грізними роями знялись серед пітьми ракети, запущені в протилежного берега* (Гончар, III, 1959, 351); *На запущену принадку Накидаються лини. Швидкохвості верховоди, Зачаровані плітки* (Воронько, Три покоління, 1950, 12); *По дну човна товстим шаром розгорнула* [Катерина] *борошно й в макітри висипала тісто, запущене фабричними дріжджами* (Чорн., Потік.., 1956, 8); // **запу́щено**, *безос. присудк. сл. Сценарій було запущено у виробництво і на час підготовчого періоду створено невелику зйомочну групу* (Мист., 6, 1958, 28).

ЗАПУ́ЩЕНИЙ [2], а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **запусти́ти** [2]. *Двір у нього був запущений, а на полі родили бур'яни* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 18); // **запу́щено**, *безос. присудк. сл.* — *А в нас же то все запущено в домі, не білено й не мазано і нігде не помальовано* (Н.-Лев., I, 1956, 613).

2. *у знач. прикм.* Який має ознаки занедбаності. *За старовинним, запущеним садом.. тягнулась зелена левада* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 23); *Погодняк швидко видужував, і Ольга мусіла тепер подумати про запущене господарство* (Галан, Гори.., 1956, 104).

ЗАПУ́ЩЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **запу́щений** [2] 2. *Тільки в самій глибині в око впадала запущеність саду, наче до нього нікому не було діла* (Кол., Терен.., 1959, 108).

ЗАПХА́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запха́ти.**

ЗАПХА́ТИ *див.* **запиха́ти.**

ЗАПХА́ТИСЯ *див.* **запиха́тися.**

ЗАПХИ́КАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати схлипувати. *Прокіп сів на лаву й несподівано заплакав, як плачуть маленькі діти: попереду запхикав, а потім заридав голосно й втирав сльози кулаком* (Н.-Лев., III, 1956, 191); *Старий Потреба заходився коло мокрих пелюшок, бо мале раптом запхикало* (Ільч., Козацьк. роду .., 1958, 472).

ЗАПХИ́НЬКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати схлипувати. *В колисці запхинькала дитинка* (М. Ол., Леся, 1960, 53).

ЗАПХНУ́ТИ *див.* **запиха́ти.**

ЗА́ПХНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **запхну́ти**. *За плечі рукою обняв його кулеметник і любовно в батьківською ласкою глянув на хлопця. Потім впали очі на книжки, що були в Серьожки запхнуті за пасок* (Головко, I, 1957, 353).

ЗАПХНУ́ТИСЯ *див.* **запиха́тися.**

ЗАП'ЯСТИ́ *див.* **запина́ти.**

ЗАП'ЯСТИ́СЯ [1] *див.* **запина́тися** [1].

ЗАП'ЯСТИ́СЯ [2] *див.* **запина́тися** [2].

ЗАП'Я́СТНИЙ, а, е, *анат.* Прикм. до **зап'я́сток**. *У новонародженого зовсім ще немає зап'ястних кісток і вони ще ледве позначаються* (Шк. гігієна, 1954, 71).

ЗАП'Я́СТОК, тка, *ч., анат.* Частина кисті руки, що прилягає до передпліччя. *Зап'ясток складається з двох рядів дрібних кісток, довжина, ширина і товщина яких приблизно однакові* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 37); *З нелюдською силою Богун схопив Чарнецького за зап'ясток шабля висковзнула* (Кач., II, 1958, 413); // Частина передньої кінцівки у хребетних між передпліччям і п'ястком.

ЗАП'Я́СТЯ, я, *с.* 1. Те саме, що **зап'я́сток**. *Лише в 10—13 років завершується процес скостеніння зап'ястя* (Шк. гігієна, 1954, 71); *Руки в неї по самі зап'ястя щільно зав'язані бинтами* (Кучер, Чорноморці, 1956, 458); *Витерши зап'ястям високе чоло, Олексій довірливо звернувся до нахмуреної Валентини* (Логв., Літа .., 1960, 30).

2. Прикраса, яку носять на руці; браслет. — *А болярині кинулись на суєту; тільки й знають ті золоті зап'ястя та ожерелія..* (Н.-Лев., III, 1956, 372); *Негр приляскував пальцями, наспівуючи дитяті рідний африканський мотив. Блискучі зап'ястя на чорних руках трепетали й дзвеніли* (Ільч., Серце жде, 1939, 258).

ЗАП'Я́ТИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зап'яти́**. *Шия у жінки довга, жилувата, в зморшках, впалі*

груди зап'яті злинялими хустками та шматтям (Л. Укр., IV, 1954, 212); *Вони будують. Гомонять пилки. І мулярі, зап'яті фартухами, Мов граючись, веселі цеглинки Перекидають вірними руками* (Рильський, II, 1956, 11).

ЗАП'ЯТКИ, ток, *мн., заст.* Місце для лакея за задньою спинкою екіпажів, карет. *Немало шляхів пізнав Тарас, і пішки, і з паном на зап'ятках його карети* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 70).

ЗАП'ЯТОК, тка, *ч., діал.* 1. Задня частина п'яти. 2. Задник, закаблук (у взутті). *Якась фігура вискочила через отворене вікно.., шпурнула на нього чобітьми так, що мало йому зап'ятками ока не вибила* (Фр., VII, 1951, 82).

ЗАРА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАРА́ДИТИ**, джу, диш, *док., кого, що, кому, чому і чим та без додатка.* Давати пораду, допомагати радою. *Ви нас за те своєю радою зарадите* (Сл. Гр.); // Знаходити вихід із скрутного становища. *Мої дами чуються винні передо мною. Але я прошу не турбуватись, бо щодо мене, то легко можу собі зарадить* (Коцюб., II, 1955, 239); *Григорій Химочка мовчки дивився на такий нещасливий кінець зібрання. Почуття безсилості зарадити щось давили на нього з такою силою, що він не міг навіть вимовити й слова* (Епік, Тв., 1958, 96); *А чи ж сам Калина не думав, як зарадити прориву, чи він не просиджував довгих годин в намаганні дати раду людям?* (Сенч., Опов., 1959, 161); *Глибоко задумався Семен Крутояр, не знаючи, як зарадити другові, як затамувати власні ображені почуття* (Собко, Біде полум'я, 1952, 225); // Надавати якусь допомогу кому-небудь. *З сусідами-бідаками жила* [Устина] *дружно. Вони часто зараджували одне одному, чим могли* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 10);— *Берко рип у хату! Я до його, кажу йому, що так і так, будь ласка, зарадь, зарятуй! Погич грошей* (Н.-Лев., I, 1956, 57); *Коронний гетьман Жолкевський нічого не міг зарадити, коли в нього було тільки триста шабель кварцяного війська* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 157); *Насінням гречки міг зарадити хіба що.. дядько* (Збан., Сеспель, 1961, 426); // *безос. То вже куди не возили — і по лікарнях і по монастирях — не зарадило* (Сміл., Сад, 1952, 132).

Зара́дити лйхові (біді, го́рю); Зара́дити лйхо (біду́, го́ре) — знайти вихід із скрутного становища. *Коли ви любите свого сина, то вашим обов'язком є докінче зарадити якось цьому лихові* (Март., Тв., 1954, 430); *Стало всім якось легко, наче Мишко, цей здоровий і веселий парубійко, міг зарадити все лихо, міг утішити і дядька, і весь його біль* (Мик., II, 1957, 91).

ЗАРА́ДИ, *прийм., з род. в.* 1. Уживається при вказуванні на мету дії. *Радянські воїни, не вагаючись, приносили себе в жертву заради перемоги над озвірілими расистами, заради торжества більшовицької правди* (Панч, В дорозі, 1959, 253); *Сагайда іноді любить — заради розваги — всією п'ятірнею проводити Маковейчикові од лоба до підборіддя* (Гончар, I, 1954, 48).

2. Уживається при вказуванні на об'єкт, в інтересах якого що-небудь здійснюється; ради, для. *Працювати вдвоє стала, Все заради немовлят* (Граб., I, 1959, 505); *Вона й досі так любить свого чоловіка, що ладна все зробити не заради свого видування, а заради нього* (Стельмах, Хліб.., 1959, 168); *Скоро зібрав він паруботу, здебільшого таких же братчиків, як і сам, готових заради нього у огонь і в воду* (Тют., Вир, 1964, 22).

3. Уживається при вказуванні на причину дії або стану; через. *Правду кажучи, я не знайшов нічого такого у тій реценлі, щоб заради неї збивати бучу* (Мирний, V, 1955, 363); *Никін, тільки що заради свята чепурненько поголений, до ладу розчесаний, ..немов скинув добрий десяток років* (Л. Янов., I, 1959, 336); *Це був він, Марко Баніт, ..заради якого щовечора в цирку і навколо нього юрмилися тисячі людей* (Ткач, Арена, 1960, 65).

ЗАРА́ДИТИ *див.* **зарáджувати.**

ЗАРА́ДИТИСЯ, джуся, дишся, *док., діал.* 1. Порадитися, попросити ради. *Увійшов* [Нестор], *мов янгол, в мою тиху кімнату.. Прийшов (знизився!) зарадитись в одній математичній задачі, котрої не міг розв'язати* (Коб., III, 1956, 81).

2. Допомогти собі. *Оце я тепер дзвонар старий і вбогий, а колись не таким ходив. Та що згадувати? Гадкою не зарадишся* (Морд., I, 1958, 55).

ЗАРАЖА́ТИ, áю, áєш *і рідко* **ЗАРА́ЖУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗАРАЗИ́ТИ**, ражу́, ра́зиш, *док., перех.* 1. Передавати заразу кому-, чому-небудь. [О р л ю к]: *Ви в нашому селі заражали людей коростою?* [В і р с ь к и й:] *Так. Коростою, лишаями, трахомою...* [Г о я о с и з м і с ц ь:] *Він рятував нас від неволі!* (Довж., I, 1958, 377); *Кір, кажуть, дуже заразна неміч, то краще цього листа спалити, щоб ним Вашої дітвори.. не заразити* (Мирний, V, 1955, 405); *— Він тебе заразить, і за два роки в тебе теж провалиться ніс* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 241); *Деякі дослідники спостерігали, що коли нематоду закопати в землю завглибшки на 1 м, то вона знову може вибратися в самий верхній шар ґрунту й заразити рослини* (Шкідн. поля.., 1949, 10); // Насичувати повітря, воду і т. ін. чим-небудь шкідливим для здоров'я.

2. *перен.* Викликáти схожий до свого настрій, почуття, передавати схильність до чого-небудь, захоплювати когось чим-небудь. *Хоч сам Іван робив добре, але його вічне бурчання, квасне та якесь заспане лице, осовілі очі,— все те обдавало його якоюсь атмосферою лінивства, котра заражувала і обезсилювала других* (Фр., III, 1950, 126); *Від цієї жінки віє випромінююча радість життя, заражаючи все, що її оточує* (Галан, Гори.., 1956, 136); *— Що ж. Давай* [грати],— *погодився Дорош, якого заразила Джмеликова веселість* (Тют., Вир, 1964, 164).

ЗАРАЖА́ТИСЯ, áюся, áєшся *і рідко* **ЗАРА́ЖУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАРАЗИ́ТИСЯ**, ражу́ся, ра́зишся, *док.* 1. Сприймати заразу. *Щодо зарази, я таки не можу згодитись: заражаються бацилами, а в мене їх не знайдено при аналізі* (Л. Укр., V, 1956, 404); *Люди, стиснені густо в одних хатах, легко одні від других заражувалися* (Фр., VIII, 1952, 333); [Г е р р і с о н:] *І хіба я за гроші й особисті вигоди повинен дозволити, щоб люди в страшних муках умирали або заражались далі?* (Ірчан, I, 1958, 238); *Та чого він кахикає? Глядь, сухоти! Заразиться ще можна* (Тесл., З книги життя, 1949, 203); *І як це необачно, що вона наважилася порушити професорову заборону. Це ж жах! Вона ж могла заразитися* (Смолич, I, 1958, 80).

2. *перен.* Переймати, сприймати що-небудь від інших. *Розенберг заражався від Частія його юнацькою рішучістю* (Шовк., Інженери, 1956, 406); *Я, заразившись тутешніми звичаями, послав Вам різдвяний подарунок* (Коцюб., III, 1956, 415); *Заразитися ним* [снобізмом] *можуть навіть люди, не позбавлені таланту, знань, естетичного чуття* (Рад. Укр., 16. V 1963, 3).

ЗАРА́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зарази́ти.** — *Ваш виноградник заражений, на корінцях зараза, вона може перейти на сусідні виногранники...* (Коцюб., I, 1955, 217); *Улас Уласович стояв на порозі кабінету і теж дрібно підсміювався, заражений загальними веселощами* (Смолич, V, 1959, 438).

2. *у знач. прикм.* В якому наявна зараза (у 1 знач.). *Брали воду з заражених криниць, ширяли хворість із хати в хату* (Крот., Сини.., 1948, 26).

Зара́женість, ності, *ж.* Стан за знач. **зара́жений** 2. *Прихована зараженість зерна кліщиками встановлюється за допомогою спеціальних приладів — термоелекторів* (Шкідн. і хвор. рослин, 1956, 442); *Боротьба з шкідниками і хворобами починається восени з обслідування зараженості саду* (Хліборобство Укр., 12, 1963, 32).

Зара́ження, я, *с.* Дія за знач. **заразити́** 1 і **заразитися** 1. *Ангіна — гостре інфекційне захворювання. Зараження ангіною відбувається крапельним шляхом* (Хвор. цит. віку, 1955, 160).

△ **Зара́ження кро́ві** — загальне інфекційне захворювання крові, викликане різними мікробами та їх токсинами.— *Ось що, хлоп'ята. З Євгешкою погано. Дуже погано. Зараження крові в нього* (Донч., VI, 1957, 92).

Зара́жуваність, ності, *ж., спец.* Сприйнятливість до зараження, можливість заразитися.

Зара́жувати *див.* **заража́ти.**

Зара́жуватися *див.* **заража́тися.**

За́раз, *присл.* 1. *також з част.* же, так и. В той самий момент; негайно. — *Підіть* [підіть] *гінця мені кликніте, До мене зараз щоб прийшов* (Котл., I, 1952, 79); — *Марто! Марто!* — *покликав старий.* — *Зараз!* — *одкликнулась Гапка* (Вовчок, VI, 1956, 238); *Нащо вичікувати тії.. «три дні», а не вийти зараз таки в перший день, ледве сторожа хоч трошки одхилить двері?..* (Л. Укр., V, 1956, 435); — *Кіт на полицю зараз же стрибнув, Бо там давненько був* (Гл., Вибр., 1951, 107); — *Гайда до управителя зараз, нехай телеграму в Петербург б'є* (Головко, II, 1957, 220); // Найближчим часом, дуже скоро.— *Я на хвилиночку, мамо... Я зараз і вернуся* (Мирний, IV, 1955, 288); *З дому чути тихий стук посуди, Клаптик пісні в поля прилетів... І здається: зараз гість прибуде Із далеких та ясних країв* (Рильський, I, 1960, 139).

2. У даний час, тепер. *Запізнився в одповіддю через те, що живу зараз за кордоном, а не в Чернігові, куди адресовані були запросини* (Коцюб., III, 1956, 363); *Ми в човні з тобою знову на Дніпрі. І тече ласкава мрійна хвиль габа, ой, колись кривава, зараз — голуба* (Сос., II, 1958, 318); // Тільки що (про подію, що відбулась недавно). — *Вже давно пора кінчати ваших турків.— Та я оце.. зараз віддав картину. Цілий день з нею морився* (Ю. Янов., II, 1958, 120).

3. *розм.* З першого погляду, моментально, відразу. *А се ж хатина знайомої дівчини Мар'яни,— Павлусь зараз пізнав* (Л. Укр., III, 1952, 492); // Не гаючи часу, зразу ж. *Куди оце летять з оселі Горобці? Дивлюсь, у сад побрались молодці. На Вишеньці їх геть-то насідало, І бенкет зараз підняли* (Греб., I, 1957, 51); *Як вернулась Маруся разом з Василем, то зараз заходилась платки подавати* (Григ., Вибр., 1959, 38).

4. *розм.* Зразу після чого-небудь. *Зараз по новому році приїзди до мене в гостину Боровик з жінкою* (Коцюб., III, 1956, 127); *В газеті був видрукуваний його перший допис, що вкинув на пошті ще зараз по приїзді* (Головко, II, 1957, 125).

5. *також з част.* же, так и, *розм.* Близько біля чого-небудь, поряд з чимось. *Зараз за током, коло самого панського садка, молодиці на сонці били на бительнях і тіпали коноплі* (Н.-Лев., II, 1956, 184); *Тимко.. дивиться замріяно на вогонь. Зараз же за вогнем у степу яке чорне провалля ночі, яке гасить літаючі іскри* (Тют., Вир, 1964, 15).

Зара́з, *присл., розм.* За один раз, зразу, одночасно.— *Хіба не чули? Видудлив* [Роман] *учора зараз вісімсот грамів коньяку..!* (Коз., Сальвія, 1959, 96).

Зара́за, и, *ж.* 1. Мікроорганізми, що є збудниками інфекційних хвороб. *«Рідная голубонько, серденько-паньматко! Однусти в село мене поховать дитятко!» Пані як розходиться,— зразу до одказу: «Ти сюди ще, каже їй, занесеш заразу!»* (Щог., Поезії, 1958, 152); — *Ваш виноградник заражений, на корінцях зараза, вона може перейти на сусідні виноградники...* (Коцюб., I, 1955, 217); *Носили* [батьки] *до церкви своїх дітей, причащали з одної ложечки — розкидали заразу по всьому селу...* (Крот., Сини.., 1948, 26).

2. *заст.* Епідемічна хвороба, епідемія. *Від зарази скот попух* (Фр., XI, 1952, 224); *Минуло сто літ,— на могилах людей, що погинули від зарази, ярий моріг зазеленів, а нащадки їх спокійно ходили по горах-полониках* (Л. Укр., III, 1952, 550).

3. *перен.* Що-небудь негативне, що може поширюватися, перейматися. *Єдиним класом в Росії, якому не вдалося прищепити заразу шовінізму, є пролетаріат* (Ленін, 21, 1950, 278).

4. *ч. і ж., розм.* Уживається як лайливе слово. — *Я її* [Домаху], *зразу, застрелю отут!* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 160).

Зразити́ *див.* **заража́ти.**

Зразити́ся *див.* **заража́тися.**

Зразиха, и, *ж., бот.* (*Orobanche* L.), *розм.* Те саме, що **вовчо́к** 1.

Зразі́сінько, *присл., розм.* Підсил. до **за́раз** 1, 3—5.— *Я зразісінько верну! — мовила Лисичка* (Фр., IV, 1950, 84).

Зара́зливий, а, е. 1. Який має здатність передаватися іншому (про хворобу). *Ми мусили 1½ місяця тримати карантин після зразливої хвороби* (Л. Укр., V, 1956, 297); *А що, коли справді Чіпарію раптом занедужав.. А може, це й не пропаза, а якась інша хвороба, ще страшніша, ще зразливіша?* (Смолич, I, 1958, 88).

2. *перен.* Який легко переймається іншими, впливає на інших. *Почин Рубіна зразливий. З усіх боків чути: «Тепер я! Я! Я! Я!»* (Сенч., Опов., 1959, 7); *Сміх був зразливий і зраз спалахував то тут, то там* (Гур., Друзі.., 1959, 64).

Зара́зливість, вості, *ж.* Властивість за знач. **зара́зливий.** *Щоб скласти певну думку про силу й зразливість її* [ермолової] *впливу, треба було постояти в неї на одному кону* (Моє життя в мист., 1955, 43).

Зара́зливо. Присл. до **зара́зливий** 2. *Всі сидять, притаївши дихання: настрій Петра Івановича зразливо впливав на всіх...* (Думки про театр, 1955, 34); — *Ну й сміється ж зразливо! — мимоволі спинялись парубки, переморгуючись.— Аж під жижки лоскоче!* (Баш, Надія, 1960, 251).

Зара́зний, а, е. Те саме, що **зара́зливий** 1. *Лише 100 років минуло відтоді, як Л. Пастер довів мікробну природу бродіння, а трохи пізніше — мікробне походження заразних хвороб* (Наука.., 12, 1957, 12).

Зара́зність, ності, *ж.* Властивість за знач. **зара́зний.** *Із заразних хвороб кір має найбільші права на назву дитячої хвороби, бо, за рідкими винятками, кожна людина переносить цю хворобу в період свого дитинства внаслідок її великої заразності* (Шк. гігієна, 1954, 303).

Зразо́м, *присл., розм.* Зразу, за одним заходом, за один раз. *Тії добрі сльози.. І Оксану, мою зорю, Мою добру долю, Що день божий умивали... Поки не підкралась Злії літа; та все теє Зразом украли* (Шевч., I, 1951, 351); — *А риба, каже, так і чіпляється об ноги, а раків-раків,— так тільки руку у*

пе́черу засади — заразом в пі́вдесятка так і витягнеш (Мирний, I, 1954, 244); // Разом, заодно з ким-, чим-небудь.— *Коли ви, тату, проганяєте старшого брата, то проженіть заразом і мене, бо я його брат* (Н.-Лев., III, 1956, 289); *Вродлива сусідка.. несла на коромислі двоє відер води, ведучи заразом за руку дівчинку* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 37); — *Вип'ємо, товариші, за Січ, щоб довго вона стояла на погибель бусурманам.. Та вже заразом вип'ємо і за нашу власну славу, щоб не забув нас мир* (Довж., I, 1958, 257); // У той самий час; одночасно.— *Тут ми його й побачили обидві заразом, ще оддалік* (Вовчок, I, 1955, 203); *Йому було і радісно, і боязко заразом* (Коцюб., I, 1955, 125); *Раптово спиняю коня, вискакую і майже заразом стріляю з нагана* (Ле, Мої листи, 1945, 111).

ЗАРА́НА, *присл., діал.* Рано-вранці. *Господині топлять зарана, щоб вчасно зварити обід* (Фр., I, 1955, 57).

ЗАРАНЕ́НЬКО, *присл., розм.* Дуже рано. «*Якби схотів во мною знаться, То б ти собак не боявся; Та прийшов би зараненько, Та лежав би до пізненька*» (Чуб., V, 1874, 190); *Зараненько витопила піч та й пішла в поле* (Сл. Гр.).

ЗАРА́НІ, *присл., розм.* 1. Рано-вранці. *Посію шавлію зарані в неділю* (Чуб., V, 1874, 601); *У празник було ми зарані прокинемось до церкви, а з церкви по дівчат на слободу* (Вовчок, I, 1955, 183); *Кожен раз, коли Захар ішов на степ зарані, ..він мимоволі згадував той перший ранок самостійного виходу на роботу* (Ле, Право.., 1957, 19).

2. Заздалегідь, наперед.— *Еге! бачите, вже ви зарані соромитесь сказати, що оженитесь на мужичці* (Кв.-Осн., II, 1956, 345); *Онисько — добрий батько, ..він зарані пильнував про те, щоб.. рекрутчина не стала синові дуже важкою та гіркою* (Мирний, IV, 1955, 35); *Рубан ішов до Криги. Він зарані уявляв собі радість останнього й свою власну* (Ю. Янов., I, 1958, 109).

3. Дуже рано, раніше, ніж звичайно, ніж слід; передчасно. *Чи всі ж тії та сади цвітуть, Що зарані розвиваються? Чи всі ж тії та вінчаються, Що люблятся та кохаються?* (Укр.. лір. пісні, 1958, 211); *Ось моя дружина В безпорадній стані: Одно знає — ше, В'ячучи зарані* (Граб., I, 1959, 203;) [Прісцілла:] *Ще зарані так турбуватись. Може, вся та справа розвіється, немов лихий туман* (Л. Укр., II, 1951, 384); *У Матвія Матвійовича немає ні розаріума, ні онучат. Він пізно одружився і зарані овдовів* (Вол., Місячне срібло, 1961, 13).

ЗАРА́ННЄ, *присл., част.* 1. Рано-вранці. *У хаті у них нікого не було. Зараннє пішли маток* [коноцель] *тягати: опізнились помочити* (Барв., Опов.., 1902, 380).

2. Заздалегідь. *Зараннє Гарненько з лиха б напились, ..А потім ніж — і потекла Свиняча кров, як та смола, З печінок ваших* [царів] *поросячих* (Шевч., II, 1953, 202).

3. Передчасно. *Старі зараннє повмирали, А ми мамими розійшлись* (Шевч., II, 1953, 205).

ЗАРА́ННІЙ, я, є. Дуже ранній; передчасний. *Те слово гаряче Й натхнуло відвагу у серце хлоп'яче, Що тра пильнувать і кохати родину, Нехибно за неї стоять до загину, Хоч би й довелося в заранню могилу Зложити юнацьку, надламану силу!* (Стар., Вибр., 1959, 39); *Трохи зараннє материнство надломило юність Барбари, вона ніби постаршала* (Ле, Наливайко, 1957, 246).

ЗАРА́ННЯ [1], я, *с., рідко.* Ранній час. *Півень співа поки з зарання, а далі спить* (Номис, 1864, № 292); * **Образно.** *Хто жив в Аркадії хоч жить, хто весело прожив зарання, той в темну осінь не тремтить* (У. Кравч., Вибр., 1958, 171).

ЗАРА́ННЯ [2], *присл.* Те саме, що **зара́ні**. *Зарання в неділю, ще люди й з церкви не вийшли, ..Прохіра була вже в хаті Бросків* (Коцюб., I, 1955, 281); *Що ти скажеш їй, які слова вирвеш із серця, коли вона вже зарання готується відбиватись од усіх його розмов* (Стельмах, I, 1962, 475); — *Не забувай, що і батько замучений у тюрмі і що наш прекрасний товариш Клим помер зарання від мук...* (Ірчан, I, 1958, 177).

ЗАРА́НО, *присл.* Дуже рано, раніше, ніж звичайно, ніж слід; передчасно. *Вже злагодився* [Славко] *йти, коли прийшло йому на думку, що це ще зарано. Ніколи так рано не ходив до Краньцовської* (Март., Тв., 1954, 343); [Ульф:] *Неначе справді сніг, Знов накотивсь на мене вчора князь, Щоб з Ладоги також я забиравсь..* [Інгігерда:] *Ні, з князем я сама поговорю, Зарано він людей тих ображав, Які колись знайшли його зарю!* (Коч., III, 1956, 56).

ЗАРАХО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зарахува́ти**. *Незабаром Каро одержав повістку і, пройшовши комісію, був зарахований до Дієчої армії* (Рибак, Опов., 1949, 87); // **зарахо́вано**, *безос. присудк. сл.* *Кілька годин тому я взяв до рук у приймальній комісії університету довідку про те, що мене зараховано студентом на філософський факультет* (Мушк., Серце.., 1962, 264).

ЗАРАХО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зарахо́вувати**.

ЗАРАХО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАРАХУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Включати до складу кого-, чого-небудь; приймати на роботу, навчання і т. ін. *На вимогу лікаря мене звільнили від обов'язків сценаріуса і зарахували в хор та на дрібні ролі і безсловесні виходи* (Минуле укр. театру, 1953, 30); *Перспектива затриматі Грицька у місті, зарахувавши його.. на кооперативні курси, Діденка цілком улаштовувала* (Головко, II, 1957, 553); *Марину зарахували ученицею в комсомольсько-молодіжну бригаду малярів* (Дмит., Наречена, 1959, 247);// Відносити, вважати належним до певної категорії.— *Даремно ви зараховуєте його до убитих. Він тяжко поранений, це правда* (Довж., III, 1960, 387); *Він ще почувався на силі й до тих дідів, що цілими днями сиділи у скверику біля водограю й дивилися на горобців, не міг себе зарахувати* (Кучер, Голод, 1961, 449).

2. Приймати в рахунок чого-небудь. *Чи ж він вправся з дисертацією, його дипломну зарахували як кандидатську, чи він провалився, чи просто вирішив щось інше?..* (Рибак, Час.., 1960, 597).

ЗАРАХО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАРАХУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* 1. Включатися до складу кого-, чого-небудь; поступати на роботу, навчання і т. ін. *Можна буде пройти вечірні курси без відриву од виробництва, зарахуватися заочником, була б тільки охота* (Ю. Янов., II, 1954, 18).

2. *тільки недок.* Пас. до **зарахо́вувати**. *В політичному житті місяці воєнного часу зараховуються історією за роки* (Левін, 6, 1949, 64).

ЗАРАХУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зарахува́ти**.

ЗАРАХУВА́ТИ *див.* **зарахо́вувати**.

ЗАРАХУВА́ТИСЯ *див.* **зарахо́вуватися**.

ЗАРА́ЯТИ, а́ю, а́єш, *док., розм.* Допомогти порадою. *Дитина криком кричала цілісіньку ніч, її крик чули й полігонні вартові, і ніхто нічим не міг зарадити* (Гончар, Тронка, 1963, 302).

ЗАРВА́ТИ, ву́, ве́ш, *док., перех., діал.* Захопити, схопити. *Втопивши писок у розкішну лісову траву, зарвала* [теличка] *її стільки, що та їй добрим вістям по обох боках з пожерливого писка звисала* (Коб., III, 1956, 533).

ЗАРВА́ТИСЯ [1] *див.* **зарива́тися** [2].

ЗАРВА́ТИСЯ [2], ву́ся, ве́шся, *док.* Почати рватися кудись, до кого-, чого-небудь. *Катря як скричить, зарветься до тати,— я її за поперек вхопила, у сіни назад одкинула...* (Вовчок, I, 1955, 202); [Н е р е й:] *Як він* [Паріс] *зарвався до грецьких берегів, Йому я все прийдешнє провістив* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 323).

ЗАРЕВІ́ТИ і **ЗАРЕВТИ́**, ву́, ве́ш, *док.* 1. Почати ревіти, ревти, видавати протяжні голосні звуки (про тварин). *Хвилька тривожної мовчанки — свиснула стріла — і заревів звір* (Фр., VI, 1951, 14); *Тихо на селі. Хіба що собаки лінивo перегавкуються по дворах чи заripить звід десь біля колодязя, чи зареве худоба* (Головко, II, 1957, 335); // Почати утворювати звуки, схожі на ревіння тварин (про вітер, море і т. ін.). *Надвечір лихо склалось: Страшенна буря зразу заревла...* (Гл., Вибр., 1951, 149); *Впала зима, люта й холодна. Заревли понад Десною вітри, завірюха* (Десняк, II, 1955, 326); // *безос.* *Закипіло, заревло навкруги, аж річка охнула й нестямно на всі боки захиталася* (Мирний, IV, 1955, 317); // Почати утворювати дуже сильні протяжні звуки (про певні предмети, механізми і т. ін.). *З Чигирина По всій славній Україні Заревли великі дзвони, Щоб сідлали хлопці коні* (Шевч., II, 1953, 42); *Заревіли обидва мотори, й літак покотив бетонованою доріжкою* (Кучер, Голод, 1961, 454).

2. *розм.* Голосно закричати, прокричати що-небудь. *І-го-гов-во-ві!.. дико, не своїм голосом, мов орда, заревли всі парубки, пускаючись з гори бігцем навперейми дівчатам* (Коцюб., I, 1955, 236); — *Геть з контори! — заревів ображений Синявін* (Ле, Міжгір'я, 1953, 103).

3. *розм.* Голосно заплакати. *Надезя надула губи, насупила брови й заревла на всю хату* (Н.-Лев., III, 1956, 165); [Д а н и л ь ч е н к о:] *Сьогодні їдемо. От і прийшли до вас попрощатись.* [Т о н я:] *То як же це раптом... Та я зареву зараз, їй-бо* (Коч., II, 1956, 472).

ЗАРЕВТИ́ *див.* **заревіти́**.

ЗАРЕГОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ЗАРЕГОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док.* Почати реготати, реготіти. — *Якби таку жінку та мені — я б її у комашню втручив,— нехай би пихкала! Та й зарегоче на всю хату* (Вовчок, I, 1955, 127); *Лукаш щось жартівливо відповів, і на поромі всі зареготали* (Довч., V, 1957, 11); *А сусід як зареготить та й каже: «Дурний ти, Терешку. Хіба ж то губернатор? То паровоз кричить»* (Тют., Вир, 1964, 50); * Образно. *Буря не втихав.. Аж ось страшно зареготав над хатою грім* (Вас., II, 1959, 330).

ЗАРЕГОТА́ТИСЯ, очу́ся, о́чешся, *док.* Почати реготатися. *О. Хведор зареготався аж канапа задвигтіла на хисткому тонкому помості* (Н.-Лев., I, 1956, 120); *Всі гуртом зареготалися з оповідання похмурого оповідача* (Барв., Опов.., 1902, 329); *Каргалов серйозно слухав і раптом нестримно зареготався на весь кабінет* (Кир., Вибр., 1960, 93); * Образно. *Лиман Дніпрові Тую журбу-мову на хвилі подав. Зареготався дід наш дужий, Аж піна в уса потекла* (Шевч., I, 1963, 197).

ЗАРЕГОТІ́ТИ *див.* **зарегота́ти**.

ЗАРЕЄСТРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зареєструва́ти**. *Всі зареєстровані кандидати в депутати Верховної Ради Української РСР підлягають обов'язковому включенню у виборчий бюлетень* (Полож. про вибори.., 1946, 11); // **зареєстро́вано**, *безос. присудк. сл. Проходження штучного супутника* [Землі] *зареєстровано багатьма спостерігачами на всіх континентах* (Колг. Укр., 11, 1957, 10).

ЗАРЕЄСТРУВА́ТИ, ую, у́єш, *док., перех.* Записати у відповідний документ з метою обліку, наукового дослідження, надання сили закону і т. ін. *В першій кімнаті його зареєстрували і послали на медогляд* (Тют., Вир, 1964, 195); *Судова комісія, яка провадила слідство про селянський рух на Поділлі, зареєструвала понад тисячу нападів на поміщиків і притягла до суду більше 2700 учасників руху* (Іст. УРСР, I, 1953, 420); *На станції «Восток» 25 серпня 1958 року радянські аерометеорологи зареєстрували найнижчу температуру повітря на Землі (—87,4°)* (Знання.., 12, 1965, 5).

Зареєструва́ти шлюб — документально оформити шлюб, одруження. *Розповідала* [Варя] *Тоні про свого льотчика, а на другий день про підводника, що нібито був її законним чоловіком, і що найбільша її помилка в тому, що вона не поторопилася своєчасно зареєструвати з ним шлюб* (Гончар, Тронка, 1963, 321).

ЗАРЕЄСТРУВА́ТИСЯ, ую́ся, у́єшся, *док.* 1. Узятися на облік або відмітитися з метою обліку. *Давид витяг із-за обшлага якісь папери, партквиток, поклав на столі перед секретарем. От спершу зареєструватися* (Головко, II, 1957, 81); — *Перш за все,— почав Ігор,— ти негайно повинен зареєструватися у військового коменданта* (Кучер, Чорноморці, 1956, 399).

2. *розм.* Документально оформити шлюб, одруження. *Справив мені Сава біле весільне плаття, модельні черевички.. Зареєструвалися ми і на неділю призначили весілля* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 171).

ЗАРЕЗЕРВО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зарезервува́ти**. — *Ми лише радітимемо, якщо справді можна буде звільнити зарезервовані для вас асигнування* (Шовк., Інженери, 1956, 276).

ЗАРЕЗЕРВУВА́ТИ, ую, у́єш, *док., перех.* Лишити, зберегти як резерв. — *Правління зарезервує в культфонді певну суму і закуплятиме на неї кіносеанси, концерти й вистави* (Кучер, Трудна любов, 1960, 460).

ЗАРЕКОМЕНДО́ВАНИЙ, а, е. Який себе добре виявив у чому-небудь. *Графиня Барбара не здавалася: — Часом уподобання молодих панів, проше пана Станіслава, за найсильнішу зброю служить навіть... у зарекомендованих вояк...* (Ле, Наливайко, 1957, 289).

ЗАРЕКОМЕНДУВА́ТИ, ую, у́єш, *док., перех.*: **Зарекомендува́ти себе́** — виявити себе так чи інакше в своїй діяльності, поведінці, дії і т. ін. *Зарекомендувавши себе ще в «Коротких історіях» талановитим дитячим письменником («Чапай», «Наталка»), Ю. Яновський у роки війни пише оповідання про участь дітей у Вітчизняній війні* (Іст. укр. літ., II, 1956, 488); *Чудово зарекомендували себе у воєнні роки наші підводні човни* (Рад. Укр., 22.II 1962, 3).

ЗАРЕКТИ́СЯ *див.* **заріка́тися**.

ЗАРЕМІГА́ТИ, а́ю, *док.* Почати ремигати, жувати жуйку. * Образно. *Кагал, гармидер стоять у хаті, аж поки Максим не почав частувати. Тоді все затихло... роти заремигали* (Мирний, I, 1949, 336).

ЗАРЕ́МСТВУВАТИ, ую, у́єш, *док.* Почати ремствувати. — *Нема рації брати, навіть задарма, панську землю. — Як то нема? — Заремствували, загомоніли на велелюдді селяни* (Стельмах, I, 1962, 368).

ЗАРЕПЕТУВА́ТИ, ую, у́єш, *док., розм.* Почати репетувати. — *Калавур! Грабують! — зарепетував дід, але в одповідь на його крик залопотіли ноги втікачів* (Коцюб., I, 1955, 134); *Коли батько пішов з двору, Василько вчепився в нього й зарепетував: — І я поїду, і я поїду!* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 87).

ЗАРЕТУШО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заретушува́ти**. * Образно. *Як і звечора, обабіч дороги бовваніли начебто ті самі фермн, заретушовані сивим дощем* (Гончар, III, 1959, 182).

ЗАРЕТУШУВА́ТИ, ую, у́єш, *перех.* Док. до **ретушува́ти**.

ЗАРЖАВІ́ЛИЙ *див.* **заіржа́вілий.**

ЗАРЖАВІ́ТИ *див.* **заіржа́віти.**

ЗАРЖА́ВЛЕНИЙ *див.* **заіржа́влений.**

ЗАРЖА́ТИ *див.* **заіржа́ти.**

ЗАРИ́БИТИ *див.* **зари́блювати.**

ЗАРИ́БЛЕНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зари́бити**; // **зари́блено**, *безос. присудк. сл.* *Чимало з них* [штучних водоймищ] *зариблено цінними видами риб* (Наука.., 10, 1960, 32).

ЗАРИ́БЛЕННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **зари́блювати.** *Як тільки зійде лід, колгоспні рибоводи намагаються розвантажити зимувальник і провести раннє зариблення ставів* (Колг. Укр., 4, 1962, 30).

ЗАРИ́БЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАРИ́БИТИ**, блю, биш; *мн.* зари́блять; *док., перех., спец.* Те саме, що **зари́бнювати.** *Треба б купити пудів два риби та зарибити ставок* (Сл. Гр.); *Правління разом з колгоспниками намітило.. зарибити став мальком дзеркального короля* (Рад. Укр., 26.III 1946, 1).

ЗАРИ́БНЕНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зари́бнити.** *Став уже зарибнений. Зробили це ще напровесні, коли тільки-тільки починали гатити греблю* (Оров., Зел. новінь, 1961, 92).

ЗАРИ́БНЕННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **зари́бнити.** *В Австралії з успіхом застосовують новий метод зарибнення водоймищ. Спеціально обладнані літаки «розпорошують» до 33 тисяч мальків за один політ* (Літ. Укр., 14.I 1964, 4).

ЗАРИ́БНИТИ *див.* **зари́бнювати.**

ЗАРИ́БНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАРИ́БНИТИ**, ню, ниш, *док., перех., спец.* Розводити рибу у водоймищі, напускаючи туди зарибок. *Ставки зарибнюють негайно після перевезення зарибка з зимувальника. Зарибок випускають у ставок з різних місць вздовж берегової лінії* (Колг. Укр., 9, 1957, 36); *Колгоспники зарибнили став, завели на ньому гусей, качок* (Минко, Ясні зорі, 1951, 29).

ЗАРИ́БОК, бка, ч., *спец.* Мальки, призначені для розведення риби у водоймищах. *Крім товарної риби, в господарстві щороку вирощують чимало зарибка — для власних потреб і для продажу іншим колгоспам* (Колг. Укр., 2, 1957, 30); *Зарибок треба випускати в став у різних місцях, щоб він швидше зайняв його і не натрапив на зграю хижаків* (Колг. енц., II, 1956, 394).

ЗАРИВА́ТИ, аю, аєш, *недок.*, **ЗАРИ́ТИ**, рию, ре́ш, *док., перех.* Рию́чи заглиблення і вкладаючи в нього що-небудь, закидати зверху чимось сипким; закопувати. *Побігло* [хлоп'я] *до кутка, прорило в долівці ямку, положило гроші і, зарівши, знову сіло коло бочки* (Мирний, І, 1954, 279); *Зняв* [боєць] *парашут — І в сніг. І планшетку зарив свою* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 93); // *кого, розм., перев. у сполуч. із сл.* у з е м л ю. Ховати (про померлого). [О в р а м і я:] *Замість чесного поховання мертвих, хотять зарити їх у землю під гармошку* (Мик., І, 1957, 331).

◇ **Зарива́ти (зари́ти) [у зе́млю] свій тала́нт (здібності і т. ін.)** — те саме, що **Закопувати (закопа́ти) [у зе́млю] свій тала́нт (си́ли і т. ін.)** (*див.* **зако́пувати**). *Артемовський виконував дуже добре ролі драматичні, і не раз йому говорили, що він зариває цей свій талант, мало приділяє уваги драматичним п'єсам* (Рильський, III, 1956, 357); **Зари́ти но́сом [у (об) зе́млю]** *див.* **ніс.**

ЗАРИВА́ТИСЯ [1], аюся, аєшся, *недок.*, **ЗАРИ́ТИСЯ**, рию́ся, ре́шся, *док.* Рию́чи заглиблення у землі, піску і т. ін. або розгрібаючи сіно, солому і т. ін., ховатися; закопуватися. *Зимує.. ропуха на суші, закопуючись у землю, під корінням дерев тощо. Зариватися може дуже глибоко* (Визначник земноводних.., 1955, 55); *Мокрі, забовтані, ввечері йшли* [заробітчани] *з піснями, зарилися в солому, спали парким сном* (Горд., II, 1959, 163); *В сніг ти* [заєць] *спочити зарився, аж ось Псар і хорти уже в поле поспіли* (Щог., Поезії, 1958, 121); *Як Одіссей, натомлений блуканням По морю синьому, я — стомлений життям — Приліг під тінню сокора старого, Зарився в листя і забув про все* (Рильський, І, 1960, 155); // Забираючись під що-небудь, закриваючись чимось м'яким, пухким, ховати себе або своє обличчя. [П е ч е р и ц я:] *Де б тільки його заховатись?.. А ось: у курінь залізти, в одежу дідову заритись...* (Мирний, V, 1955, 155); *Так приємно було лежати в пухкому, теплому ліжку, зарившись обличчям у подушку* (Шовк., Інженери, 1956, 6); // Занурюватися у воду (про човен, корабель і т. ін.). *Він* [катер] *круто повернув і пішов, зариваючись у хвилі, назад, до пароплава* (Довч., III, 1956, 228); // *перен.* Захоплюватися якоюсь справою, роботою і т. ін., забуваючи про все навколишнє. *Петро все глибше та глибше зарівався у свою працю, зживався з своєю роботою* (Мирний, І, 1954, 353).

Зарива́тися (зари́тися) но́сом [у зе́млю] — падати. *Коли кулі дзижчать над ним* [Яреським], *він з лету зарівається носом у землю* (Гончар, II, 1959, 24).

ЗАРИВА́ТИСЯ [2], аюся, аєшся, *недок.*, **ЗАРВА́ТИСЯ**, ву́ся, ве́шся, *док.* 1. *розм.* Діяти самовпевнено, переоцінюючи свої можливості, сили, права, не враховуючи обставин. — *Відчувши себе повновладним господарем, він неодмінно зарветься, і провал у нього піде за провалом* (Шовк., Інженери, 1956, 226); [К о р ш у н:] *Трохи я зарвався. Нічого, наперед розумніший буду. Двох збив, а зенітка — мене* (Собко, П'єси, 1958, 201); // Поводити себе занадто самовпевнено, зухвало. — *Попереджую тебе. Не зарівайся!* — *продовжував кричати він.— Де, коли? — спитала Леся, не глянувши на нього.— А сьогодні. Ще тільки день почався, і вже скарги на тебе* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 227).

2. *діал.* Починати сварку з ким-небудь. *Не зарівайся з багатирем, бо він судців підкупе* [підкупить] (Сл. Гр.).

ЗАРИ́ДАТИ, аю, аєш, *док.* Почати ридати. *А то б зарані Гарненько з лиха б напились, А потім з жалю заридали* (Шевч., II, 1963, 227); *А що Катря сліз вилила, то де вже тії й сльози брались. Візьме свою дитину на руки та плаче-плаче! А далі й заридає уголос* (Вовчок, І, 1955, 127); *Він одвернувся, потім, схлипнувши на повні груди, заридав несподівано, сильно, здригаючись всім тілом* (Мик., II, 1957, 227).

Ри́дма заридати — дуже сильно заплакати. *Вона ридма заридала, голосно, ревно* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 160).

ЗАРИ́КАТИ, и́каю, и́каєш, *док.* Почати рикати (про звірів). *Звір у лісах зарикав, В горах луною пішло...* (Дор., Літа.., 1957, 98); *Він* [лев] *стояв з мить нерухомо, потім позіхнув і раптом зарикав* (Ів., Ліс. казки, 1954, 164).

ЗАРИНА́ТИ, аю, аєш, *недок.*, **ЗАРИНУ́ТИ** *і рідко* **ЗАРНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.* Опускатися у що-небудь рідке; занурюватися. *Перейшли* [Петро й Павло] *поверх води, а піп почав заринати, заринув по пахи* (Чуб., І, 1872, 158); *Кінські ноги чвакали* [у багні], *ніби заринали в розведену смолу, і чимдалі їх хода ставала важча* (Досв., Вибр., 1959, 63); * Образно. *Олесь.. глибоко заринув у свої думи* (Крим., Вибр., 1965, 426).

ЗАРИНУ́ТИ *див.* **заринáти.**

ЗАРИПА́ТИ, аю, аєш, *док.* Почати рипати. *Не гриміли залізні закови, Не зарипали двері тюрми, Але голос твій, повний любові, Долетів із кромішньої тьми* (Граб., І, 1959, 447); *Під кроком розмірним нерівний паркет Зарипав у кожній своїй деревинці* (Бажан, Роки, 1957, 249).

ЗАРИПІ́ТИ, плю́, пи́ш; *мн.* зарипля́ть; *док., без додатка і чим, рідко що.* Почати рипіти, видавати, утворювати низькі скрипучі звуки. *Зарипіли старі важкі двері й одчинились* (Н.-Лев., IV, 1956, 283); *Панночка, одягаючись, так зашелестіла і зарипіла шовками, що нерви мої не витримали сього прикрого для мене шелесту, і я вийшла й собі слідом за бабусею* (Л. Укр., III, 1952, 603); *Одразу коло дверей зарипіла гармошка* (Вас., I, 1959, 315); *Весь батальйон гойднувся, зарипів чобітьми і в одну мить подався на правий фланг* (Кучер, Чорноморці, 1956, 539); // *безос. На пожежній вежі раптом загримі́ло, зарипі́ло, загуло, і тоді один по одному ..полинули в темінь ночі повільні, затруднені, хворі удари* (Смолич, II, 1958, 89); // *розм.* Заговорити або заспівати низьким скрипучим голосом. *Хор знов зарипів «Многая літа»* (Фр., II, 1950, 372); *— У вас мама є? — запитала дівчина-галка.— Мама є і сестричка маленька,— зарипів я* (Ю. Янов., II, 1958, 70).

ЗА́РИС, у, ч. 1. *рідко.* Те саме, що **обри́с**. *І крізь райдужну видно завісу Легкий зарис рибалки й човна* (Рильський, Поеми, 1957, 286).

2. *діал.* Риса. *З-під спущених вій споглядала вона несміливо на одну з символічних постатей пам'ятника, що носила зариси її обличчя* (Кобр., Вибр., 1954, 188).

ЗАРИСО́ВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зарисува́ти**; // **зарисо́вано**, *безос. присудк. сл. Дивлюся знову в книжку записну — якісь тут зарисовано будівлі...* (Рильський, II, 1960, 330).

ЗАРИСО́ВКА, и, *ж., рідко.* Малюнок з натури; начерк, ескіз. *У Феодосійській картинній галереї зберігається найповніша колекція його* [І. К. Айвазовського] *робіт — 389 картин та унікальних зарисовок* (Довж., III, 1960, 82); // **Невеликий нарис**. — *Пізнаєте? — показав він на фото і під ним зарисовку на п'ятдесят рядків* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 757); *В роботі над історією фабрик і заводів були моменти піднесення і спаду. Поряд з визначними книгами, що збереглися в пам'яті народній, виходили і побіжні зарисовки* (Літ. газ., 13.I 1961, 2).

ЗАРИСО́ВУВАННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **зарисо́вувати**.

ЗАРИСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАРИСУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **замальо́вувати 1**. *Микола Бажан зарисував ..високо зворушливу й глибоко символічну сцену* (Рильський, III, 1956, 42).

ЗАРИСО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАРИСУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док., діал.* Ставати добре видним, помітним, виразно окресленим; вимальовуватися (у 1 знач.). *Світло, що спадало з одної малої на стіні завішаної лампини* [лампи], *проясняло лише бліде нутро хатини. Та проте зарисовувалися всі предмети у ній виразно* (Коб., II, 1956, 236); *Аж як сонце виплило з-за чорного лісу і прогнало туман, перед нами* [розвідниками] *зарисувалась ворожа лінія* (Ірчан, II, 1958, 59); * Образно. *Тепер ще яскравіше зарисувалась могутня постать Франка і всі його заслуги, ще дорожчим став нам той чоловік* (Коцюб., III, 1956, 306); // Виразно проступати, виділятися на чому-небудь. *Молоде чоло поморщилося, очі стратили свій погідний, сонячний блиск, а довкола уст зарисувалася якась складина болю і гіркості* (Фр., II, 1950, 291).

ЗАРИСУВА́ТИ *див.* **зарисо́вувати**.

ЗАРИСУВА́ТИСЯ *див.* **зарисо́вуватися**.

ЗАРИ́ТИ *див.* **зарива́ть**.

ЗАРИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зари́ти**. *Із тюрми, із нор підземних Вирине здорова* [жива думка], *Як із жолудів заритих Виросте діброва* (Фр., XIII, 1954, 328); *Він оце їде щукати скарби, зариті ще заходом покійного гетьмана-визволителя десь там, у місті Мирославі* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 42); // Який зарився. *Під тим дашком, заритий в сіно, і повинен був чекати Довбуша Фока* (Гжицький, Опришки, 1962, 96); // **зари́то**, *безос. присудк. сл. Хай тебе забуто і зарито,— А твої усміхнені сини В більшовицьке животворне літо Йдуть із більшовицької весни* (Рильський, II, 1960, 17).

◇ [Ось] **де соба́ка зари́тий (зари́та)** *див.* **соба́ка**.

ЗАРИ́ТИСЯ *див.* **зарива́тися** [1].

ЗАРИЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* Почати ричати. *І я там був, і придивлявся, І кривду вилаять хотів,— Лев заричав, а я злякався І приказку десь загубив* (Гл., Вибр., 1951, 111).

ЗАРІ́БНИЙ, а, е, *діал.* Робочий. — *Ваш тато ще має ґрунт і воли, а ви вже зарібний чоловік* (Стеф., I, 1949, 84).

ЗАРІ́БНИК, а, ч., *діал.* Заробітчанин (у 1 знач.). *Він був бідний зарібник, а вона також не мала хати* (Коб., I, 1956, 485).

ЗАРІ́БНИЦЯ, і, *ж., діал.* Жін. до **зарі́бник**. *Смоляк каявся в тому, ..що кожний рік кривдив наймичок і зарібниць* (Козл., Ю. Крук, 1957, 410).

ЗАРІ́БОК, ЗАРО́БОК, бку, ч., *діал.* Те саме, що **заробі́ток**. *Коли б не пожежа і не голодний рік, він уже мав би свою хату і якісь статки, та всі його зарібки пішли на хліб і дерево* (Стельмах, I, 1962, 228); [А н т е й:] *Бач, спів, музика й слово — мій зарібок, та хист мій я таки ціную вище, ніж ті гроші, що приходять з нього* (Л. Укр., III, 1952, 416); *Степан свій ґрунт в оренду здав Та й на зарібки в Борислав Пішов, щоб стільки заробить — Конята й віз який купить* (Фр., XIII, 1954, 406); *І пригадалися Рудому цей самий шлях і давній час, як він з Чернігівщини, з дому, прийшов на заробки в Донбас* (Уп., Вірші.., 1957, 205).

ЗАРІ́ВНО, *присл., діал.* Однаково; // *у знач. присудк. сл. Страх її і жах минувсь увесь, і такий спокій обійняв її, що хоч жити, хоч помирати зараз усе те зарівно* (Вовчок, I, 1955, 359).

ЗАРІ́ВНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зарі́внювати**.

ЗАРІ́ВНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАРІВНЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *док., перех.* Робити рівним що-небудь, засипаючи заглибини, стираючи виступи і т. ін. *Між тим часом спокійно поправляє світло.., зарівнює.. розтоптаний та политий ногами пісок* (Л. Укр., III, 1952, 323); *Вони знову беруться за лопати, засипають багнюку довкола ринви сухою землею.. Хоч які маленькі ратички, а пилинку за пилинкою рознесли від колодязя землю по степу, і доводиться знов підсипати, зарівнювати* (Гончар, Тронка, 1963, 61); [Р и н д и ч к а:] *Отакечки щодня, висипаючи попіл, зарівняла* [Пріська] *мені рів зовсім* (Кроп., I, 1958, 506); — *Дороги у нас неабиякі, а премійовані, товариші дорогі механіки. Як де поколупаєте, ідучи на поле, то ось вам лопатка — і зарівняйте* (Ю. Янов., II, 1954, 166); // *безос. Незважаючи на щити, Гришині посіви зарівняло, замело* (Гончар, Таврія, 1952, 115).

ЗАРІ́ВНЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАРІВНЯ́ТИСЯ**, я́ється, *док.* 1. Ставати рівним на поверхні. *Зарівнялись прикрі кручі Під натиском століть, віків, епох* (Дор., Єдність, 1950, 49).

2. *тільки недок.* Пас. до **зарі́внювати**.

ЗАРІВНЯ́ТИ *див.* **зарі́внювати**.

ЗАРІВНЯ́ТИСЯ *див.* **зарі́внюватися**.

ЗА́РІД, роду, ч., *діал.* Зародок, зачаток. *З тюремних стін винесе зароди смертельної недуги, котра перед часом зажене його в могилу* (Фр., I, 1955, 236).

ЗАРІ́ДКО, *присл., розм.* Надто рідко. — *Їх* [коней]

треба сильно держати,— додав батько.— Ти зарідко правиш тепер ними (Коб., III, 1956, 52).

ЗАРІ́ДЛИВИЙ, а, е, *діал.* Урожайний. — *Сей рік зарідливий буде. Подивитись на рука польові: жита такі, що й вуж не пролізе* (Вовчок, I, 1955, 147).

ЗАРІ́З, у, ч. 1. Різання, забій (свійської птиці, свійських тварин). *Показувала* [голота] *їм таємні схови, де багаті газди переховували вгодованих, призначених на заріз свиней* (Вільде, Сестри.., 1958, 19); * У порівн. [Ін ь к а:] *Везли мене до шлюбу, мов на заріз: сторгували й продали, ніби поле чи деревину!..* (Кроп., II, 1958, 36).

Годува́ти як (мов) на заріз — дуже ситно, щедро годувати. *Найме йому кухаря, щоб годувати Славка як на заріз* (Март., Тв., 1954, 308).

2. *перен., розм.* Безвихідне, скрутне становище. *Друкарські «помилки» — для авторів заріз* (Еллан, I, 1958, 160); *Все може трапитись, адже машини можуть відстати.. Добре, як добре, а коли безвиході жся, бескеття? Заріз! Тоді додаткова сотня мін була б як находка* (Гончар, III, 1959, 312).

До зарі́зу — дуже, конче. *Тепер вже до зарізу потрібне об'єднання наших партійних організацій, особливо — в передбаченні повстання* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 219); — *О, гранати!.. Потрібні до зарізу. Ми вже п'ять контратак відбили!..* (Гончар, III, 1959, 360).

ЗАРІ́ЗА, и, ч., *діал.* Убивця, розбійник. *Піймали одного заріза: То Євріала-молодця* (Котл., I, 1952, 228).

ЗАРІЗА́КА, и, ч., *діал.* Те саме, що **заріза**. * У порівн. *Заюшився мазкою, мов лютий зарізака* (Сл. Гр.).

ЗАРІ́ЗАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зарі́зати** 1. *Він, патраючи щойно зарізаного білого гусака, сікачем зрубав з тушки ліве крило* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 270); * У порівн. *Добру годину гукав вона* [хвора] *на чоловіка.. Макар не обзивається, бо спить, як зарізаний* (Л. Янов., I, 1959, 52); // **зарі́зано**, *безос. присудк. сл.— Ні птиці не патрають, ні баранця не зарізано* (Кв.-Осн., II, 1956, 209).

ЗАРІ́ЗАТИ, і́ку, і́жеш, *док., перех.* 1. Убити ножем або взагалі чим-небудь гострим. *Он розбойник катований Зубами скрегоче, Недобитка товариша Зарізати хоче!* (Шевч., I, 1951, 245); — *Чоловіче добрий, ..якби ти був не впав, так і знай, що тебе б там зарізали сонного, загубив би ти з грошима і свою душу* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 115); // Убити на м'ясо (свійську птицю, свійських тварин). *Зарізав він гуску, а я затопила в печі* (П.-Лев., III, 1956, 268); *Чіпка на поминки заколов свиню, зарізав три овечки* (Мирний, I, 1949, 405); // Наїхавши, вбити (про поїзд, трамвай). *Якби він знав, як себе поводити, як відповідати людям.., в яких випадках усміхатися, а в яких зберігати серйозний вигляд, коли і як переходити вулицю, щоб його не зарізав трамвай* (Тют., Вир, 1964, 51); // *розм.* Загризти (про хижих тварин). *За два тижні «великий» — так вівчарі прозвали ведмедя — зарізав ще п'ять корів* (Коцюб., II, 1955, 326).

◇ **Без ножа́ зарізати** *див.* **ніж**[1]; **Хоч зарі́ж (зарі́жте)**: а) *(у сполуч. з дієсл. майб. ч.)* уживається для підкреслення неналежності прийнятого рішення. — *Таки ж я проведу свого голубойка* [голубонька], *і без твоїх коней паршивих, таки проведу, хоч ти мене бий, хоч заріж!* (Л. Укр., III, 1952, 554); б) уживається для підкреслення неможливості виконання чого-небудь. — *Глянув я йому* [професорові] *в вічі, та й забув, що далі говорити! Й-богу, забув!.. «Я Суста! Я Суста!» — сказав я тричі, а далі хоч заріж!* (Н.-Лев., III, 1956, 41).

2. *перен., розм.* Поставити в скрутне становище, зробити велику неприємність кому-небудь. *Він налітає на режисера: — Ви мене зарізати хочете! Призначено зняти сьогодні двадцять кадрів, а ви ще й не починали?* (Ю. Янов., II, 1958, 29); // Не прийняти, дати негативну оцінку чому-небудь. [Степан:] *Світловидов простити не може, що його проект зарізали* (Баш, Дніпр. зорі, 1953, 78); // Поставити незадовільну оцінку на іспитах. — *Заріже він тебе на іспитах,— з жалем промовив Микола* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 154).

3. *безос.* Почати різати (про відчуття болю). *Скаменів Андрій поміж двома дубами, не ворухнеться, тільки серце пташиною: тук-тук, тук-тук, наче на волю проситься, та в очах зарізало і самі повіки затремтіли дрібно та часто* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 658).

ЗАРІ́ЗАТИСЯ, і́жуся, і́жешся, *док.* Зарізати себе. [Микита:] *Ну, Марусе, коли й ти вже не їмеш мені віри, то піду я, куди очі поведуть... та або втоплюсь, або заріжусь!..* (Кроп., I, 1958, 99).

ЗАРІЗЯ́КА, и, ч., *розм.* Те саме, що **розбі́йник**. *До двору бігла дружина Ганна і кричала, наче за нею гнався цілий гурт зарізяк* (Минко, Вибр., 1952, 297); *Побачивши коней і озброєних на них зарізяк, перекупки чимдуж кинулись врозтіч* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 249).

ЗАРІ́К, ЗАРО́К, ро́ку, ч., *розм.* Клятва, обіцянка не робити чого-небудь. *З похмілля Клим недуж валявся, І дав собі зарік, Що він не буде брать горілки в рот вовік* (Бор., Тв., 1957, 153); *Він тепер постив і дав зарік мовчати* (Коцюб., II, 1955, 130); *Боже праведний, скільки давав собі* [Терентій] *зарік не водитися з темними людьми, та все не витримує душа* (Стельмах, Хліб.., 1959, 322); — *Наше вельмишановне жіноцтво дало зарок — нічим французьким не користуватися* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 167).

ЗАРІКА́ННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **заріка́тися**. *Одначе, незважаючи на свос зарікання, він мусив після вечері знов танцювать* (П.-Лев., I, 1956, 379).

ЗАРІКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАРЕКТИ́СЯ**, ечу́ся, ечеш ся; *мин. ч.* зарі́кся, зарекла́ся, ло́ся; *док., розм.* Давати зарік, обіцянку не робити чого-небудь. — *А-х не зарікайся іншої любити, Бо ти без кохання не можеш прожити* (Пісні та романси.., I, 1956, 296); — *А винен я хіба в тому, що не можу без проклятої горілки. От зарікаюсь, а вона мене магнітом тягне* (Кучер, Трудна любов, 1960, 93); *Зайця поховали, а весь його рід зарікся від того часу не бігати з їжаками об заклад* (Фр., IV, 1950, 66); [Корінь:] *Так, так, Васько. А я чув, буцім ти зарікся на полювання їздити?* (Баш, П'єси, 1958, 209).

Не зарікайся (не зарікайтесь) — уживається для підкреслення можливості, імовірності настання чого-небудь небажаного. [Терещенко:] *Я — як старий дуб: ніякі вітри мене не беруть...* [Ромодан:] *Не зарікайтесь. Бувають такі бурі, що і старі дуби з коренем летять...* (Корн., II, 1955, 343); *Мій покійний дідусь любив повторювати прислів'я: від сими та тюрми — не зарікайся* (Збан., Сдина, 1959, 88).

ЗАРІ́НОК, нку, ч., *діал.* 1. Пологий берег річки, вкритий рінню. *Десь серед зарінку стане, гей би на перекір жвавому потокові, збитий у кучу густий луг* (Кобр., Вибр., 1954, 83); *В одному селі знайшов-таки* [Іван] *тіло. Його вже витягли на зарінок, але він не пізнав в ньому Марічки* (Коцюб., II, 1955, 332); *Вище в горах Тересва була прудкішою, шумливішою у вузькому річищі, що то звисало обмитими скелями, то простиралося кам'янистими сірувато-білими зарінками* (Чендей, Поєдинок, 1962, 265).

2. Рівне місце біля річки, поросле травою.

ЗА́РІСТ, росту, ч., *розм.* Волосся на тілі (звичайно на голові, обличчі). *Доктор Темницький був високий,*

плечистий, ..з правильними обрисами лиця, з буйним, темним заростом (Фр., II, 1950, 292); *Був* [Микола] *давно не голений, рідкий заріст скупо вкривав молоде лице* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 6).

За́РІСТЬ *див.* **за́рості.**

ЗАРІЧА́НИЙ, а, е, *діал.* Непокірливий; сварливий. *Йому слово чи дві, а він тобі десять, — такий зарічаний, усе насупроти йде* (Сл. Гр.); *От згадується мені одна молодиця,— з усього села була вона задириха і зарічана* (Вовчок, VI, 1956, 226); — *Правда,— підхопила Мар'яна,— що ти зарічана дуже* (Кос., Новели, 1962, 86).

ЗАРІЧА́НИН, а, ч. Той, хто живе на заріччі. *Поруч головного майстра став працювати їхній зарічанин, колишній авіамеханік* (Ю. Янов., II, 1954, 170).

ЗАРІЧА́НСЬКИЙ, а, е. Те саме, що **зарічний.** *Луки зарічанські, ліси, перша світла зелень плакучих верб над водою. Зозулі десь в гущавині кують лунко, краплисто. Все напівзабуте ожило, все далеке наблизилось* (Гончар, II, 1959, 108); *Відколи загинула мати, зарічанська Милана була для неї не тільки подругою — сестрицею рідною* (Міщ., Сіверяни, 1961, 26).

ЗАРІ́ЧНИЙ, а, е. Який міститься або живе на заріччі. *Перед ним стелиться добре відомий йому вид: похилений на південь горбик саду, ..далі невеличкий шмат зарічних огородів* (Фр., IV, 1950, 331); *Тікі подовшали, гостріше запахли зарічні луки* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 174); *Щодня ва чередою йшла ота зарічна дівчинка...* (Забіла, У.. світ, 1960, 93).

ЗА́РІЧОК, чка, ч. Рукав річки. *Діти вийшли з верболозу до зарічка* (Мокр., Острів.., 1961, 20).

ЗАРІ́ЧЧЯ, я, *с.* Місцевість за річкою. *На зарічці, в другій частині села, де були порозкидані поміж скелями каменоломні, жили в чепурненьких міщанських хатках чорноокі парубки з італійськими прозваннями — каменярі* (Вас., I, 1959, 237); *Спасо-преображенська церква була на зарічці, за Хоролом* (Бурл., О. Вересай, 1959, 74).

ЗАРНУ́ТИ *див.* **зарина́ти.**

ЗАРОБИ́ТИ *див.* **заробля́ти.**

ЗАРОБИ́ТИСЯ, облю́ся, бишся, *док., розм.* Те саме, що **забрудни́тися 1.** *Заробився, як чорт* (Номис, 1864, № 6649).

ЗАРОБІ́ТНИЙ, а, е: **Заробітна пла́та** — плата за виконану роботу. *Спитав, які є ще питання.— Про затримку заробітної плати на тютюновій фабриці Гурарія,— доповідає Сара Гутман* (Головко, II, 1957, 46); *Існує показник реальної заробітної плати, який є важливим показником рівня життя* (Вісник АН, 1, 1957, 11).

ЗАРОБІ́ТОК, тку, ч. 1. Те, що зароблене, плата за виконану роботу. [Х и м к а:] *А він,— бог його знає! — де свої заробітки дівав* (Мирний, V, 1955, 239); *На мої тодішні заробітки ми, правда, могли б прожити обоє* (Л. Укр., III, 1952, 700); *Антон нагодився було зайти до Хомашихи по заробіток* (Чорн., Потік.., 1956, 8); *Йосиф ніколи не забуде того вечора, коли Бронко.. поклав перед мамою, як це колись робив батько, свій перший тижневий заробіток* (Вільде, Сестри.., 1958, 151).

2. *перев. мн.* Праця, на яку наймається хто-небудь з метою заробити (у 1 знач.), підробити (у 2 знач.). *Літа минають. Потрохи діти виростають, І виросли, і розійшлись На заробітки, в москалі* (Шевч., II, 1953, 195); *Воно не так страшно без свого хліба, коли б заробіток був!* (Коцюб., I, 1955, 87); *Й трохи страшно було туди їхати* [в місто], *але ж там був заробіток, а тут уже відбули жнива, то не дуже треба найманих рук* (Гр., II, 1963, 261); *В усі боки шарпався чоловік, щоб роздобути копійку, ходив на заробітки і в Таврію, і в Крим, і в Одесу, і в Молдову* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 115).

ЗАРОБІТЧА́НИН, а, ч. 1. *заст.* Той, хто ходить на заробітки, працює на поденних і строкових роботах. *Маленьке, сіре, заплакане віконце. Крізь його видко обом — і Андрієві і Маланці, як брудною, розгрузлою дорогою йдуть заробітчани* (Коцюб., II, 1955, 32); *Під весняним променем вигрівалася земля, матері пекли хліб, лагодили торби, латали, збирали заробітчан в дорогу* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 86); *Ішли заробітчани В каховській далі степовій За четвертак, без ласки й шани, Косить врожай чужий, не свій* (Мал., Серце.., 1959, 28).

2. *розм.* Той, хто працює лише заради грошей, керуючись корисливими інтересами. *Душа дитяча тонка, легко ранима, гостро чутлива до будь-якої фальші. Ось чому тут* [у дитячій літературі] *промишляння літературного браконьєра, ремісника, циніка-заробітчанина особливо нетерпиме* (Літ. Укр., 8.I 1965, 1).

ЗАРОБІТЧА́ПКА, и, *ж., заст.* Жін. до **заробітча́нин 1.** *Чи, може, й самі вони, що їдуть оце делегатками.., колись, як і вона, з торбами заробітчанок шукали щастя по каховських невольничих ярмарках, по чужих несходимих стернях?* (Гончар, II, 1959, 175).

ЗАРОБІТЧА́НСТВО, а, *с., розм.* Дії і психологія заробітчанина (у 2 знач.). *Зіткання в дріб'язкових почуттів власного корита, він* [обиватель-міщанин] *не допускав навіть думки, що можна працювати з-за любові до праці, до Батьківщини, тоді як мотиви, якими керуються маяки, не мають нічого спільного з заробітчанством* (Ком. Укр., 8, 1963, 19); *В умовах.. високої культури творчої праці перекладачів сірість і заробітчанство не матимуть ходу* (Літ. Укр., 22.II 1966, 2).

ЗАРОБІТЧА́НСЬКИЙ, а, е. Прикм. до **заробітча́нин.** *Знов осінні дороги зарясніли заробітчанським людом* (Горд., II, 1959, 181); // Належний заробітчанину. *Коли всі пішли з барака, він якнайтепліше закутався в свою заробітчанську одежину, бажаючи зігрітись і краще пожити хоча б у сні* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 263); // Власт. заробітчанину. *Вісім років я поневірявся, куштуючи заробітчанської долі в кубанських станицях, в Новоросійську, Єйську* (Ле, В снопі.., 1960, 311).

ЗАРОБКО́ВИЙ, а, е: **Заробко́вий пода́ток,** *діал., заст.* — податок з заробітку. — *Ей, діду! ..Мавш платити попри домовий ще й заробкового податку п'ятнадцять рінських річно* (Фр., I, 1955, 374).

ЗАРОБЛЕ́НИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **заробі́ти.** *Нема в мене тепер нічого, тільки два карбованці, зароблені в панів, то не знаю, чи оддадуть* (Вовчок, I, 1955, 19); *Я діставав книжки переважно від товаришів за те, що помагав їм у шкільних заняттях, а дещо купував за гроші, зароблені також із лекцій* (Фр., IV, 1950, 243); // *у знач. прикм.— Е, ні! Треба знати, Треба, дочко, лічить плату, Зароблену плату* (Шевч., I, 1951, 315); *Зароблений сухар краще краденого бублика* (Укр.. присл.., 1955, 212); //*у знач. ім.* **зарóблене,** ного, *с.* Те, що хто-небудь заробив (у 1 знач.). *То, бувало, не раз доводилося правити зароблене біля чужого порога, а це незароблена плата сама приходить у двір* (Стельмах, II, 1962, 38).

ЗАРОБЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.,* **ЗАРОБИ́ТИ,** роблю́, ро́биш; *мн.* зарóблять; *док.* 1. *перех. і рідко неперех.* Працюючи, набувати права на одержання плати або одержувати плату за виконувану роботу. *По копійці заробляла, Копу назбирала. Та до сина лист писала, У військо послала — Полегшало* (Шевч., I, 1951, 234); *Він був добрий стельмах, робив панам і селянам вози,*

борони, плуги та рала і заробляв добрі гроші (Н.-Лев., II, 1956, 268); *Яків того року таки добре заробив* (Вовчок, I, 1955, 73); *Жала й Катря в економії з Остапом удвох. Заробили дві копи пшениці, як золото* (Головко, II, 1957, 240); *Коли б я заробив грошей, то купив би собі нові черевики* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 20); * Образно. — *Заробили болячку, по токах чужих ходячи* (Головко, II, 1957, 194); // Здобувати що-небудь завдяки праці. *Оцими самими руками, котрими натягує тепер ремінні віжки, заробив він весь свій статок, все те, що зрівняло його з першими хазяїнами* (Коцюб., I, 1955, 188); // *на кого — що.* Працювати з метою забезпечення кого-небудь або придбання чогось. [В л а с:] *Батько померли, а нас на матір зосталося п'ятеро; ми з тобою старші, то й мусимо і матері допомагати, і на себе заробляти* (Кроп., II, 1958, 320); *Сестра сподівається там* [у Каховці] *заробити за літо на корову* (Гончар, Таврія, 1952, 9); *Я не з тих, які їдуть сюди на сезон — Заробить на гармошку і чоботи* (С. Ол., Вибр., 1959, 197); // *на що чим.* Виконувати певну роботу для одержання плати на які-небудь потреби. *Борис учився дуже добре і вчасно почав заробляти собі на хліб лекціями* (Фр., III, 1950, 29); *Я заробляв собі на життя ілюстраціями, а в вільний час навчався живопису* (Довж., I, 1958, 19).

2. *перех., перен., розм.* Заслужувати що-небудь своїми вчинками, поведінкою, діяльністю. *Згадалось дитинство в степах кустанайських, і яке там було на озерах полювання, і як він бігав ще хлопчиськом за мисливцями та рідними послугами дорослим заробляв собі право постріляти* (Гончар, Тронка, 1963, 307); *Радів Чіпка, потай од матері, вдвох з жінкою, що заробив людську шану, повагу* (Мирний, I, 1949, 384); *Бути рідним, улюбленим, близьким — не кожному поетові таке випадає, і це ще треба заробити* (Тич., III, 1957, 343); // Діставати яке-небудь покарання за свої вчинки. *Обидва замовкли, знаючи добре, що з отаманом не завсіди можна жартувати, бо часом заробиш за жарти такого, що й довіку згадуватимеш* (Гр., II, 1963, 294); *За кілька день Біда відбуватиме кару. Заробив якусь кількість нарядів* (Трубл., I, 1955, 44).

◇ **Заробити на горіхи** — дістати покарання. — *Рубін, здається, заробив на горіхи, спокутує* (Сенч., Опов., 1959, 37).

3. *перех., на чому і без додатка, розм.* Мати якийсь зиск, вигоду внаслідок певних дій, продажу, спекуляції і т. ін.; наживатися. — *Чом же ти не доливаєш* [горілки], *вражий сину? — крикнув Микола..— Ти думаєш, я не знаю, скільки ти заробляєш на тих недоливках?* (Н.-Лев., II, 1956, 259); *Таки добре заробила* [Явдоха], *бо не одні прості москалі купували в неї всячину* (Мирний, I, 1949, 237); — *А нащо мені брехати? Чи я щось заробляю на цьому,— знизав плечима Левко* (Стельмах, I, 1962, 534).

4. *перех., с. г.* Посіяне насіння, розтрушене добриво загортати землею за допомогою певного знаряддя. *Посіви трав на малих площах заробляють заліznими граблями* (Ослен. колг. села, 1955, 162); *Щоб заробити насіння в грунт не глибше як на один-два сантиметри і забезпечити дружні сходи, поле перед сівбою закоткували* (Рад. Укр., 6.III 1946, 2).

5. *перех., розм.* Те саме, що **забру́днювати**.

ЗАРОБЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.* Пас. до **заробля́ти** 1, 2, 4. *Вони обидва були такі вже старі, що важко було розпізнати, хто з них вчений, хто чорнороб. Час немов стер з них всі подробиці побутової різниці, залишивши тільки те спільне, те людське, головне, що заробляється довгим трудом в ім'я добра аж наприкінці життя* (Довж., I, 1958, 494); *Насіння і добрива з висівних апаратів* [в зернотукових сівалках] *надходять через насіннєпроводи в сошники і разом заробляються в грунт* (Хлібороб Укр., 4, 1964, 13).

ЗАРО́БОК *див.* **зарі́бок**.

ЗАРО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зароди́ти** і **зароди́тися**. *Материнство лежить в основі творчості письменника, а саме: зародження образу, виношування твору й, нарешті, народження його* (Тич., III, 1957, 98); *Та й мовилося зараз не про жертве ж, а про живе, не про кончину, а про зародження нового життя* (Смолич, Мир.., 1958, 6); *Зародження української радянської поезії припадає на роки громадянської війни та іноземної інтервенції* (Про багатство л-ри, 1959, 113).

ЗАРО́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зарóджувати** і **зарóджуватися**.

ЗАРО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАРОДИ́ТИ**, роджу́, ро́диш, *док.* 1. *перех., рідко.* Давати початок чиєму-небудь існуванню, життю. *Та земля, що твоє* [людське] *життя зародила, вона його й розорить, зігне його болістями, підкосить хворобами, знищить смертю!* (Мирний, IV, 1955, 323).

2. *тільки док., перех. і неперех., розм.* Дати плоди, врожай; уродити. — *Того року суниць і полуниць така сила зародила, що й не сказати* (Вовчок, VI, 1956, 335); *Скінчилися жнива; почалося порядкування та вбирання того, що сира земля зародила* (Мирний, IV, 1955, 248); *Довбанюк таки порядно в голоду мліє. На його лихо, й губи того року не зародили* (Фр., II, 1950, 86); *Зародило цього літа жито так, що давно вже не пам'ятає вона такого врожаю!* (Кос., Новели, 1962, 158); // *безос. Цього року не тільки в полі зародило, а й у садах душно стало від яблук, слив і груш* (Кучер, Дорога.., 1958, 201).

ЗАРО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАРОДИ́ТИСЯ**, оджу́ся, о́дишся, *док.* 1. *тільки док., заст.* Народитися (у 1 знач.). [Н а т а л я С е м е н і в н а:] *О, чом же ти, Оксано, не рівня моєму синові? Яка велика душа! Нащо ти в кріпацтві зародилася?..* (Кроп., I, 1958, 419); // Мати від народження певні властивості, якості; вдатися. [І в а н:] *І що то за співуче таке зародиться; і робить — співа, і гуляє — співа* (Вас., III, 1960, 27); // *в кого.* Народитися, зростати схожим на кого-небудь; успадкувати чиїсь риси, властивості. *Була в їх дочка Катря... Ся не в матір зародилася — палка, прудка дівчина — трудно їй було батеньку коритись* (Вовчок, I, 1955, 182).

2. *перен.* Виникати, з'являтися. *Коли перед 45 літами* [XIX ст.] *Бєлінський сказав, що «Росія не має літератури», то се було якраз у той час, ..коли нова, реалістична література зароджувалась на світ* (Фр., XVI, 1955, 43); *У країнах Західної Європи в XVI столітті капіталізм тільки зароджувався* (Іст. середніх віків, 1955, 146); *Скільки хороших думок зароджувалось у Василя при зустрічах і розмовах з Іваном Михайловичем* (Томч., Готель.., 1960, 307); *Любов до пісні, до малювання, до книги зародилася в Тараса рано* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 8); *Катря так вірогідно вдавала, ніби й справді щаслива, що ні в кого не зародилося і тіні сумніву* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 23); // Брати початок. — *Не тільки Очеретянка, а й Волга, Дніпро та інші великі ріки зароджуються в нетрях боліт* (Чаб., Тече вода.., 1961, 96).

ЗАРОДИ́ТИ *див.* **зарóджувати**.

ЗАРОДИ́ТИСЯ *див.* **зарóджуватися**.

ЗАРОДКО́ВИЙ, а, е. 1. *біол.* Прикм. до **зáродок** 1. *Зародкові клітини.*

2. *перен.* Який тільки починає розвиватися; зачатковий. *Часом по одному-двох таких рядках бачиш, що у людини в хист. і на таку людину, на розвиток її*

хисту, що перебував ще в зародковому стані, варто потратити час (Рильський, III, 1956, 414).

ЗА́РОДОК, дка, ч. 1. *біол.* Організм у перший період свого розвитку, що живиться за рахунок материнського організму або поживних речовин у яйці. *Із запліднéного яйця* [жаби] *всередині оболонки розвиваються зародки* (Зоол., 1957, 91); // Зачаток рослини в насінині. *Найважливіша частина насінини — зародок, з якого розвивається нова рослина* (Практ. з анат. рослин, 1955, 198); *Скільки турботи коло тої зернини виявила Текля! Бо ж знала — в дорідному зерні сильний зародок* (Горд., Дівчина.., 1954, 12).

2. *перен., чого.* Початковий стан чого-небудь, що здатне до розвитку; початок, зачаток. *В його душі почався новий момент життя, тільки зародок нового життя, коли з молодого пустотливого хлопця починав виходити мужній, дорослий чоловік* (Н.-Лев., IV, 1956, 86); *Художник слова.. бачить зародки нового і допомагав його розвитку* (Мал., Думки.., 1959, 6); *Зародком марксистської партії, яка спиралася на робітничий рух, був «Союз боротьби за визволення робітничого класу», заснований В. І. Леніним в 1894 році у Петербурзі* (Ком. Укр., 1, 1965, 33).

В за́родку — на самому початку, на першій стадії розвитку. *Весною 1905 року селянський рух був тільки в зародку, він охопив лише меншість повітів..* (Ленін, 23, 1950, 224); *А може, це й були перші ознаки кохання, яке не встигло розквітнути, бо його ще в зародку заглушив острах і сором?..* (Томч., Готель.., 1960, 313).

ЗАРОЖЕ́ВИТИ, влю, виш; *мн.* зарожéвлять; *док., перех., поет.* Зробити рожевим. *Сонце вже зарожевило гори* (Бажан, Нашому юнацтву, 1950, 27).

ЗАРОЖЕВІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зарожеві́ти.** *Густі пасма кучерявого волосся спадали, мов стиглий льон, обрамляючи її чисте, зарожевіле від внутрішнього хвилювання лице* (Шиян, Баланда, 1957, 57); *// у знач. прикм. Далеко над вранішніми зарожевілими водами стелились материнські причитування* (Гончар, Таврія, 1952, 17).

ЗАРОЖЕВІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Стати рожевим. *Широка річка понялась на захід вогняною барвою, далі зарожевіла, засяла блакиттю* (Коцюб., I, 1955, 142); *Зарожевіли тумани і піднялись завісою вгору* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 58); *Улька остаточно видужала. Її щоки зарожевіли, зеленкуваті очі знову заясніли* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 202); *// безос. На сході вже зарожевіло* (Сос., II, 1958, 265).

ЗАРОЖЕВІ́ТИСЯ, ію́ся, ієшся, *док.* Те саме, що **зарожеві́ти.** *Над горою зависла хмарина, що знизу зарожевілась, а потім уся спалахнула вогнем* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 50); *Ліса зарожевілася, як рання черешня* (Руд., Вітер.., 1958, 124).

ЗАРОЖЕ́ВЛЕНИЙ, а, е, *поет.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зарожéвити.** *Погодняк розглядав через бінокль розлогий гірський степ, чудово зарожевлений відблиском згасаючого сонця* (Галан, Гори.., 1956, 68).

ЗАРОЗУМІВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАРОЗУМІ́ТИСЯ,** ію́ся, ієшся, *док.* Почати поводитися гордовито, пихато, занадто самовпевнено, вважаючи себе у чому-небудь вищим від інших; зазнаватися. *Мовчав* [Кіндрат Дорофійович], *дивився на сина.— Дуже ти, хлопче, зарозумівся* (Логв., Літа.., 1960, 15).

ЗАРОЗУМІ́ЛЕЦЬ, льця, ч. Той, хто поводиться зарозуміло. — *Треба навчити малого зарозумільця, щоби мав пам'ятку* (Ков., Тв., 1958, 433).

ЗАРОЗУМІ́ЛИЙ, а, е. Який поводиться гордовито, пихато, занадто самовпевнено, вважаючи себе у чому-небудь вищим від інших. *Панна Наталя трохи зарозуміла й розпещена дівчина, але.. добросерда* (Коб., III, 1956, 251); — *Не знаю тільки, в кого вона вдалася така горда, така неприступна.. Така вона якась зарозуміла, так дивиться згори на всіх* (Вільде, Сестри.., 1958, 317); *Не зарозумілим суддею, а двайливим, вимогливим, принциповим другом і соратником митця покликаний бути радянський критик* (Літ. газ., 2.VIII 1960, 1); // Характерний для такої людини. — *Ну, коли вже заманулось йому здійснювати свої зарозумілі вигадки, пішов би на велике, перспективне підприємство — там, напевно, знайшлись би такі, що порозвішували б вуха, слухаючи його* (Шовк., Інженери, 1956, 25).

ЗАРОЗУМІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Властивість за знач. **зарозумі́лий.** *Далекі від ..псевдокритичної зарозумілості, ..ми друкували все те, в чому бачили іскру таланту* (Фр., XVI, 1955, 332); *На його гладко голеному, червоному й блискучому, як стиглий помідор, виду.. малювалась зарозумілість в одтінком презирства до жіноти* (Коцюб., I, 1955, 286); — *Гордощі вас заїли, от що. Зарозумілість* (Довж., I, 1958, 423).

ЗАРОЗУМІ́ЛО. Присл. до **зарозумі́лий.** — *Що ж це, не хочете працювати? — зарозуміло спитав поручик. — Хочемо, пане,— відповів високий і худий, як тріска, гуцул...— Тільки вони не хочуть заплатити* (Галан, Гори.., 1956, 100).

ЗАРОЗУМІ́ННЯ, я, *с.* Те саме, що **зарозумі́лість.**

ЗАРОЗУМІ́ТИСЯ *див.* **зарозумі́ватися.**

ЗАРОЗУ́МНИЙ, а, е, *діал.* Надто розумний. *Він був зарозумний, занадто врівноважений ціле життя, щоб під поривом хвилі діяти* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 252).

ЗАРОЇ́ТИСЯ, ї́ться, *док.* 1. Почати роїтися, виділяти нові рої; // Почати літати роєм. *Як тільки почне йому Лукія Назарівна про курорт, то він аж підскакує, руками відмахується від її слів, ніби перед ним зароїлися оси* (Гончар, Тронка, 1963, 83).

2. *перен.* Заповнитися великою кількістю людей, що рухаються, метушаться і т. ін. *В суботу по півдні зароїлося Думʼячишине подвірʼя від дівчат, і парубків, і свашок у святочних строях* (Фр., VIII, 1952, 61); *Світлиця зароїлась новими людьми, що насилу пробиралися через купи уламків* (Коцюб., II, 1955, 88); *Уперше від довшого часу зароївся знову майдан біля капища Перуна* (Оп., Іду.., 1958, 321); *// безос. В таборі зароїлося від людей, мов від бджіл у вулику, коли їх підкурити* (Мак., Вибр., 1956, 473); // З'явитися у великій кількості. *Якісь нові образи, нові прагнення зароїлися в його душі* (Гр., II, 1963, 111); *Мурий розбурхав в його уяві давні картини, й спогади зароїлися невгамовною зграєю* (Сміл., Зустрічі, 1936, 63).

ЗАРО́К *див.* **зарі́к.**

ЗАРОКОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ЗАРОКОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *док.* Почати рокотати, рокотіти. *Не хмаровиння — чорний дим. Та от хвилина, і потому Зарокотав, ударив грім...* (Фомів, Вибр., 1958, 51); *Линув дощ, рясний, веселий, благодатний, покотився туманом по степу, заграла, зарокотала, захлюпала по ярах вода* (Тют., Вир, 1960, 84); *Зарокотав мотор автомашини* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 233); *Раптом густий бас зарокотів — спершу ледь чутно, не на повну силу, а потім все гучніше й гучніше* (Руд., Остання шабля, 1959, 24); *// безос. Десь угорі загуло, зарокотіло, заграло — величаво, могутньо. Що це могло так грати? ..Орган?* (Гончар, II, 1959, 124).

ЗАРОКОТІ́ТИ *див.* **зарокота́ти.**

ЗАРОНИ́ТИ, роню́, ро́ниш, *док., перех.* Викликати, збудити (яке-небудь почуття, думку і т. ін.). *Хто знає, чи не дідусеві легенди, спогади та перекази про давнину і заронили в Танину душу першу любов до рідного краю* (Гончар, Людина.., 1960, 57); *Побачення*

з Лебедем заронило в душу [Надії] *якесь незрозуміле хвилювання* (Баш, Надія, 1960, 193).

◇ **Заронити́ зерно́ (іскру)** *чого* — викликати, збудити що-небудь у когось. [Р у ф і н:] *Друже, ти в мене заронив зерно надії* (Л. Укр., II, 1951, 419); *Поетеса* [Леся Українка] *вірила в дійову силу слова, тому скрізь і завжди використовувала обставини, щоб заронити іскру протесту проти гніту в людські серця* (Рад. літ-во, 18, 1955, 203).

ЗАРОСИ́ТИ *див.* **зарóшувати.**

ЗАРОСИ́ТИСЯ *див.* **зарóшуватися.**

ЗАРО́СЛИЙ, а, *е.* Дієпр. акт. мин. ч. до **зарости́** 1, 2. *Глянеш вгору, бачиш між гіллясами круті скелі, зарослі зеленим мохом* (Н.-Лев., II, 1956, 414); *Пас я біля Прип'яті. Як рідна мати, була вона для мене — широка, заросла з берегів очеретом, білими й жовтими лілеями* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 85); *Носив* [Степан] *великі, опущені вниз вуса, щоки були густо зарослі* (Гжицький, Опришки, 1962, 199).

ЗА́РОСЛІ, ів, *мн.* Те саме, що **за́рості**. *Велика, залита сонячним світлом полудневим, площа в околиці Мемфіса; ..на стоді її оточують зарослі папірусу та лотоса* (Л. Укр., II, 1951, 242); *Дістався з зарослів татарського зілля заздалегідь приховані весла, Прохор одв'язав човна* (Шиян, Баланда, 1957, 171).

ЗАРОСТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зарости́**. *Зарастання водоймищ очеретом, рогозом та іншими осоцинами завдає великої шкоди господарствам* (Хліборобство Укр., 5, 1964, 47).

ЗАРОСТА́ТИ, аю, а́єш, *недок.*, **ЗАРОСТИ́**, ту́, те́ш; *мин. ч.* зарі́с, заросла́, ло́: *док.* 1. *чим і без додатка.* Вкриватися якою-небудь рослинністю. *На городі неполені грядки заростають бур'яном* (Кодюб., I, 1955, 63); *Стояв кінець травня, і ставок почав потроху заростати лататтям та осокою* (Донч., I, 1956, 51); *Цвинтар зарі́с черешником да ялівцем трохи не в пояс* (Вовчок, I, 1955, 70); *Уся долина заросла садками, неначе повилася густим хмелем* (Н.-Лев., II, 1956, 28).

◇ **Зарі́с шлях те́рном; Заросли́ шляхи́ терна́ми** — неможливо поїхати, піти куди-небудь. *Заросли шляхи тернами На тую країну, Мабуть я її навіки, навіки покинув* (Шевч., II, 1963, 213); *Хочу я ридати — та не маю сліз, Хочу в даль полинуть — терном шлях зарі́с* (Рильський, I, 1960, 116); **Не заросте́(не зарості́) сте́жка (шлях); Не заросту́ть (не зарості́ть) стежки́ (шляхи́)** *по кого* — люди не забувають, будуть відвідувати, вшановуючи чиюсь пам'ять. *Не заростають народні стежки до місць, де жив, творив, де був похований Тарас Шевченко* (Літ. газ., 10.I 1961, 1).

2. Вкриватися волоссям. *Очі* [Федора] *глибоко запали, щоки за одну добу заросли вже посивілою щетиною* (Кучер, Чорноморці, 1956, 388); // Не голячись, не підстригаючись, обростати волоссям (на обличчі, на голові). — *Зарі́с чоловік, неголе́ний та й такий, як старе́ць* (Март., Тв., 1954, 81); *Сім днів вони не їли й відбивають атаки люті воронів.. Зарі́с Михайло, схуд і зблід, без сну йому запали очі* (Сос., II, 1958, 438).

◇ **Заросте́ти (зарости́) бру́дом**, *розм.* — довго не мючись, забруднюватися. *Мов столітній дуб корою, Заросли ми товсто брудом, Та тиняємось марою, Кістяками поміж людом* (Граб., I, 1959, 155).

3. *розм.* Гоячись, затягуватися шкірою (про рани); зарубцьовуватися. *Що ці рани? На молодому тілі все швидко заросло й забулось, і він* [Святослав] *через короткий час знову мчав на чолі своєї дружини* (Скл., Святослав, 1959, 175).

ЗАРОСТИ́ *див.* **заросте́ти.**

ЗА́РОСТІ, ів, *мн.* (*одн.* **за́рість**, рості, *ж.*) Купі або інша рослинність, що дуже розрослась, густо вкриваючи яку-небудь поверхню. *Хома Хвацький.. терпляче вдивлявся в кущуваті зарості, що залягали обабіч попід висотою* (Гончар, III, 1959, 116); *Люди найкраще знають багатоклітинні морські водорості. Вони часто утворюють гігантські підводні зарості* (Наука.., 3, 1961, 26); *Хлопці, як вийшли в завулок, так і загубилися в заростях акації, гігантських будяків і дикої лози* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 21); *Уже не розгля́дав* [Маркіян] *краєвидів, ..не тримався прибережної стежки — навпростець проходив густу зарість ліщини по вигинах берега* (Вол., Озеро.., 1959, 105).

ЗА́РОСТОК, тка, *ч., бот.* Статеве покоління у рослин, для яких характерним є розмноження спорами.

ЗАРОХКА́ТИ, аю, аєш, *док.* Почати рохкати. *Поросята підбігли до Радченка й обоє разом заклопотано зарохкали* (Кач., Вибр., 1953, 345).

ЗАРО́ШЕНИЙ, а, *е.* Дієпр. час. мин. ч. до **зарости́**. *Раннє сонце перебивалося крізь гілля, лягаючи блиском тут і там на зарошений мох* (Коб., III, 1956, 151); *Додому повернувся Бронко вдосвіта, зарошений по коліна* (Вільде, Сестри.., 1958, 569).

ЗАРО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАРОСИ́ТИ**, рошу́, ро́сиш, *док., перех.* Змочувати росою. *Довго бродив ланом* [Грицько], *не зважав на те, що по коліна зарошував себе* (Ірчан, II, 1958, 79); *Коваль втомлений, наче збитий, занудивши свої серце, заросивши сині шароварн, повернувсь додому та й ліг на лавці* (Вовчок, Вибр., 1937, 220); *На гору Олімпіадо піднімалася напрямки й заросила халяви чобіт* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 194); // Покривати краплями чого-небудь. *Раптом сльози спливають йому з очей і зарошують обличчя* (Смолич, Мир.., 1958, 165); *Ось уже чоло і піт заросив, до очей підкочується, сліпить...* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 16).

ЗАРО́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАРОСИ́ТИСЯ**, рошу́ся, ро́сишся, *док.* Змочуватися росою. *«Де ти, бурлак, волочився, Забродився, заросився, Гей, гей, забродився, заросився!»* (Укр.. лір. пісні, 1958, 541); *Павлюк у роздумі зазначив:— Поліяниці ішли низиною, брели осокою і не заросилися. І на болотяних травах нема роси* (Горд., Дівчина.., 1954, 52); //Покриватися краплями чого-небудь. *Очі їй раптом заросились сльозинками* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 22).

ЗАРО́ЩЕНИЙ, а, е, *рідко* Який заріс, обріс чим-небудь. *Іде бабина дочка далі, коли стоїть криничка, така зарощена, та й каже: — Дівонько-голубонько, вичисть мене* (Укр.. казки, 1951, 338).

ЗАРПЛА́ТА, и, *ж.* Скорочення: заробітна плата. *Марксові визначили зарплату, харчі і спецодяг* (Трубл., II, 1955, 184); *На реальний рівень зарплати впливають рух цін на ринку і ті матеріальні переваги, які робітники одержують від заходів Радянської влади й спілок по забезпеченню робітничого класу* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 290).

ЗАРПЛА́ТНЯ, і, *ж., розм.* Те саме, що **зарпла́та**. *За причину* [страйку] *послужило намагання адміністрації шахти зменшити зарплатню і скасувати артільників, що були посередниками між шахтарями й конторою* (Павч., Синів.., 1959, 19).

ЗАРУ́БАНИЙ, а, *е.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зарубáти** 1—3. — *Як мене знайдуть зарубану сокирою, то нехай уся громада знає, що мене зарубала свекруха!* (Н.-Лев., II, 1956, 364); *Зарубаний Семеном кінь тепер брьохнувся на землю* (Ле, Побратими, 1954, 34); *Зміркував* [Іван], *що находиться недалечко того місця, ..де лишив свою сокиру, зарубану в пеньок* (Фр., III, 1950, 140); // **зару́бано**, *безос. присудк. сл. Та сил немає в мене співать про квіти й луг. Константію й Євгена зарубано в бою* (Сос., I, 1957, 184).

ЗАРУБА́ТИ *див.* **заруб́увати.**

ЗАРУБА́ТИСЯ, а́юся, а́сшся, *док.* Убити себе сокирою, шаблею і т. ін. *Один чорт показував йому* [Кайдашеві] *на сокиру під лавою й шепотів: — Візьми сокиру та зарубайся!* (Н.-Лев., II, 1956, 353).

ЗАРУ́БИНА, и, *ж.* Те саме, що **за́рубка.**

ЗАРУ́БИНКА, и, *ж.* Зменш. до **заруби́на.** *У зарубинки грязі попалазило, так ніяк не витирається* (Сл. Гр.).

ЗАРУБІ́ЖНИЙ, а, е. Який міститься, живе, здійснюється і т. ін. за рубежем; закордонний. *Радянське мистецтво, як мистецтво нової епохи, виникло і розвинулося також не в стороні від досягнень вітчизняної і зарубіжної культури* (Ком. Укр., 12, 1963, 43); *І пишуть ій листи, захоплені та ніжні. І в неї учаться подружки зарубіжні* (Рильський, III, 1961, 126).

ЗА́РУБКА, и, *ж.* Виїмка взагалі або спеціальна позначка на чому-небудь, зроблена сокирою, ножем чи іншим знаряддям. *Вся хата була зложена з липових квадрових брусів, гладко витесаних, а навіконники і паличники на дверях з вирізками і зарубками,— неначе мережки на рушнику* (Стор., 1, 1957, 226); *Шокільканадцять кроків зупинявся* [Степан], *робив сокирою зарубки на деревах, щоб завтра потрапити до барлога* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 86); *Очевидно, всі народи спочатку позначали числа зарубками на паличках, які на Русі називались бирками* (Наука.., 7, 1964, 21).

ЗАРУ́БКА, и, *ж., гірн.* Те саме, що **заруб́ування.** *Широке застосування врубових машин дало можливість повністю завершити механізацію зарубки уже в четвертій п'ятирічці* (Гірн. пром., 1957, 29).

ЗАРУ́БНИК, а, *ч., гірн.* Робітник, що здійснює зарубування.

ЗАРУ́БУВАННЯ, я, *с., гірн.* Дія за знач. **заруб́увати** 5. *З інтересом знайомляться відвідувачі* [виставки] *з даними про механізоване зарубування і відбивання вугілля в очисних вибоях* (Наука.., 7, 1958, 3).

ЗАРУ́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАРУБА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех. і без додатка.* 1. Убивати сокирою, шаблею і т. ін. [Голос покликача судового:] *Звелив божистий цезар-імператор, щоб Кнея Люція скарать вигнанням. Руфіна ж і Прісціллу зарубати* (І. Укр., II, 1951, 543); *Вдерлись* [врангелівці] *опівдні в присиваське село Строганівку, ..зарубавши край шляху німого пастуха* (Гончар, II, 1959, 275); // Убивати на м'ясо (свійську птицю).— *Хоч сердься, хоч ні, а я зняла ..зарубати п'ять індиків* (Н.-Лев., I, 1956, 143).

2. Робити зарубку на чому-небудь. *З-під сокири, дрібніючи, білим пір'ям осипаються тріски, все тоншають ніжки, вже час і зарубувати їх долотом* (Стельмах, II, 1962, 34).

◇ **Заруба́ти** [собі] **на но́сі:** а) добре, надовго запам'ятати. — *Чуєш, — звернувся* [Павло] *до куркуля.— Ми тебе не зачепимо. Але зарубай собі на носі, якщо ти й надалі будеш таким псом,— смерті не минеш!* (Автом., Коли розлуч. двох, 1959, 438); б) укріпитися в певному намірі, думці і т. ін.; вбити собі в голову. — *Не я буду, а панування добуду! — зарубала вона на носі і ніколи не викидала з голови* (Мирний, IV, 1955, 33).

3. *розм.* Вганяти сокиру в дерево. *Він перехрестився, хопив у обі руки величезну сокиру з довгим, міцним топорищем і, замахнувши нею понад головою, зарубав щосили в грубший кінець* [кінець] *ботюка* (Фр., I, 1955, 368).

4. *тільки док.* Почати рубати. — *Зітнемо по гілці, Буде по сопілці З яворонька того.— Сказали — цюкнули: Кров* [кров] *дзюрчить з явора; Зарубали знову — Чують тиху мову* (Граб., I, 1959, 318).

5. *гірн.* Розкривати пласт (руди, вугілля і т. ін.), готуючи його для відбою. *Дуже поширеними нині вибійними механізмами, які відбивають і зарубують вугілля, є відбійні молотки, врубові машини і комбайни* (Наука.., 9, 1959, 13).

ЗАРУБЦЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зарубцюва́тися.**

ЗАРУБЦЮВА́ТИСЯ *див.* **зарубць́овуватися.**

ЗАРУБЦЬО́ВАНИЙ, а, е. Який зарубцювався. *Повертаючись до бойових лав, товариш уже самими своїми міцно зарубцьованими ранами ніби говорив роті: — Ми з вами живучі, нас не так-то легко загнати в землю!..* (Гончар, III, 1959, 214); *Нога трохи стухла, але ще була червона на місці зарубцьованої рани* (Кучер, Голод, 1961, 238).

ЗАРУБЦЬО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАРУБЦЮВА́ТИСЯ,** ю́ється, *док.* Заживати, затягуватися, утворюючи рубець (про рани). *Рана в плечі ще непокоїла. Вона то зарубцьовувалась, то знову відкривалася* (Коз., Гарячі руки, 1960, 196); — *Христинко, візьми шпильку й виколупай з мене отой проклятий шріт, бо як зарубцюються в спині, то важче буде ходити* (Стельмах, Хліб.., 1959, 621); * Образно. *Вона завтра ж вийде на роботу і працюватиме поза всякими нормами, щоб скоріше зарубцювалася пекуча рана* [душі] (Руд., Вітер.., 1958, 80).

ЗАРУ́КА, и, *ж., розм.* 1. Те саме, що **проте́кція.** [Кончанцій:] *Я чув, що в неї є в суді зарука* (Л. Укр., III, 1952, 272).

2. *рідко.* Те саме, що **запору́ка** 1. *До їх голосів прилучала й молода свій голос, як та горлиця:— Заручена ти, Ганнусю, Заручена, Та подала свою руку На заруку* (Н.-Лев., I, 1956, 138).

ЗАРУКА́ВОК, вка, *ч., заст.* Манжета. — *Простіть,— сказала дівчина зміщано, відтягаючи руку й ховаючи її кваплино в зарукавок* (Коб., III, 1956, 375).

ЗАРУМ'Я́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зарум'я́нити.** *Катерина обвела усіх веселим поглядом своїх зеленкуватих очей, тріпнула кучерями, витерла зарум'янене від холоду, аж гаряче обличчя* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 36); *Увійшла Параска, несучи на блюді печену качку, кругом обложену добре зарум'яненими кружалочками картоплі* (Мирний, IV, 1955, 363).

ЗАРУМ'Я́НИТИ *див.* **зарум'я́нювати.**

ЗАРУМ'Я́НИТИСЯ *див.* **зарум'я́нюватися.**

ЗАРУМ'Я́НІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зарум'я́нітися.** *Швидко з зарум'янілим лицем і гарячково блискучими очима йшла вона* (Коб., I, 1956, 388); *Підійшов* [Матвій] *до постелі та довго дивився в зарум'янілі личка дітвочок* (Ірчан, II, 1958, 313).

ЗАРУМ'Я́НІТИ, ію, ієш, *док.* Те саме, що **зарум'я́нитися** 1; // З'явитися (про рум'янець). *Вони разом наче опинились у якімсь божім раї, в якімсь непевнім щастячку: на лиці живцем рум'янець зарум'янів, уста злегка розтулилися, немов серце міцніш б'ється* (Вовчок, I, 1955, 351).

ЗАРУМ'Я́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАРУМ'Я́НИТИ,** ню, ниш, *док., перех.* 1. Робити рум'яним, викликати рум'янець. *Мороз зарум'янив і без того свіже її лице* (Мирний, III, 1954, 295).

2. Запікати, засмажувати до утворення світло-коричневої шкуринки; загнічувати. *Зарум'янити пиріжки.*

ЗАРУМ'Я́НЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАРУМ'Я́НИТИСЯ,** нюся, нишся, *док.* 1. Ставати рум'яним; нарітися. — *Якщо можливо, то прошу мене звільнити від цього,— викидає з себе Мотря і зарум'янюється вся* (Вільде, На пороозі, 1955, 26); *Іваниха зарум'янилася, похилила голову та й закрила лице рукою* (Март., Тв., 1954, 82); // *перен.* Забарвлюватися в

червоний колір, робитися червонуватим, червоним. *Зарум'янився Дніпро, злегка повитий свіжим серпанковим туманцем: сходило сонце* (Гончар, Таврія, 1952, 118).

2. Запікатися, засмажуватися до утворення світло-коричневої шкуринки; загнічуватися. *Маруся у великодню суботу сама учинила паску, ..і спеклася паска і висока, і жовта, і ще у печі зарум'янилась* (Кв.-Осн., II, 1956, 66).

ЗАРУНЯ́ТИСЯ, ня́ться, *док.* 1. Почати рунитися. — *Коли сходи зарунились, тисячу найбільш кущистих із них я обережно пікірувала і пересадила на грядку, як розсаду* (Донч., V, 1957, 239).

2. Док. до **руня́тися**. *Різні злаки, повні соків землі, давно вже вирвались із всеплодючого лона її на сонце — на поверхню; давно буйно зарунились і суцільно вкривають її всю* (Крот., Сини.., 1948, 263).

ЗАРУ́ХАТИ, аю, аєш, *док.* Почати рухати. *Із-за старої карти Азії виповз чорний таракан, сів на стіні і зарухав вусиками* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 389).

ЗАРУ́ХАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* Почати рухатися. *Момент тиші. Раптом усі зарухались, заговорили* (Головко, I, 1957, 274); *Він нервово зарухався в кріслі і пересохлим горлом попросив дозволу запалити* (Досв., Вибр., 1959, 332).

ЗАРУЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заручáти**.

ЗАРУЧА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ЗАРУ́ЧИТИ**, учу́, у́чиш, *док.*, *перех.* Виконуючи певний обряд, оголошувати кого-небудь нареченою і нареченим. —*Коли воля ваша, хліб наш приймайте і дітей заручайте* (Н.-Лев., I, 1956, 134); *Послали сватів, побрали рушники, заручили молодих* (Вовчок, I, 1955, 51); [Д е ї ф о б:] *Ми заручили тебе оце тепер за Ономая, царя лідійського* (Л. Укр., II, 1951, 280); *Сусідки лише губами поцмокували, а одна не могла віджалкувати, що не має сина, котрого могла б з Гіндою заручити* (Кобр., Вибр., 1954, 73).

ЗАРУЧА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ЗАРУЧИ́ТИСЯ**, учу́ся, у́чишся, *док.* 1. Ставати нареченою або нареченим. [Г о р п и н а К о р н і ї в н а:] *Нащо ти топтав до неї стежку, нащо заручався, коли ти не думав її брати?* (Н.-Лев., II, 1956, 526); [В и б о р н и й:] *Чом ти, йолопе, не кланяєшся пану возному та не поздоровиш його? Адже бачиш — він заручився* (Котл., II, 1953, 28); *Ти була гідна дружина тому, з ким навік заручилась* (Л. Укр., IV, 1954, 284); [Т а р а с:] *Раніше, ніж рушати за кордон, я мушу заручитись* (Голов., Драми, 1958, 61).

2. *тільки док., чим.* Наперед забезпечити собі чию-небудь підтримку, згоду і т. ін. *Тут ніхто не докорятиме його «хлопською» вірою, ані мізерним мастком. На соймику магнати демократичні, щоб заручитися голосами середньої та дрібної шляхти* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 29).

ЗАРУ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заручи́ти**. *Не сон-трава на могилі Вночі процвітає, То дівчина заручена Калину саджає* (Шевч., I, 1951, 386); — *А я за свого Михайлика заручена!* (Вовчок, I, 1955, 61); *Минула зима, а весілля ще не справляли, хоч Сорохан сватів прийняв хлібом-сіллю, і ми з Марією були вже заручені* (Мур., Бук. повість, 1959, 20); * У порівн. *Ой чого ти, тополенько, ..засмучена-засмучена, Мов з нелюбим заручена, Все мовчиш?* (Олесь, Вибр., 1958, 142); // у знач. ім. **зару́чений**, ного, ч.; **зару́чена**, ної, *ж.* Той (та), що заручився (заручилася), кого заручили. [Д е ї ф о б:] *Пряди, пряди — ниток багато білих заручених потрібно на весілля, на шлюбні шати й на дари для гостей* (Л. Укр., II, 1951, 280); *Заручені в парк увійшли, як весна* (Воскр., З перцем!, 1957, 203).

ЗАРУ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заручи́ти**.

ЗАРУ́ЧИНИ, чин, *мн.* Обряд, за яким дівчина і хлопець, що мають намір одружитися, оголошуються нареченою і нареченим. [М а р т и н:] *Ну, моя дитино, я вже скінчив з твоїм женихом. Сьогодні заручини, а на тройцю й весілля* (К.-Карий, I, 1960, 351); *А в домі уже накривали столи. Чекали хвилини тієї, коли Почнуться заручини Івана й Світлани* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 8).

ЗАРУЧИНО́ВИЙ, а, е, *діал.* Стос. до заручин. *Вінок на її гарній артистичній голові походить від мене і є наш заручиновий вінок, замість персня* (Коб., III, 1956, 400); *Після всіх церемоній гості й господарі засіли до столу, випили ще по добрій чарці, закусили і почали співати заручинової пісні* (Гжицький, Опришки, 1962, 221).

ЗАРУЧИ́ТИ *див.* **заручáти**.

ЗАРУЧИ́ТИСЯ *див.* **заручáтися**.

ЗАРУ́ЧНИК, а, ч. Те саме, що **залóжник**. [С т а р ш и й н а д в а р т о ю:] *Комендант наказав оголосити в місті і переказати вам, що коли убійник* [убивця] *короля Завойовника до дванадцяти годин дня не буде виданий, то заручники, що сидять тут, всі без виключення, будуть покарані на смерть* (Мам., Тв., 1962, 58); *Коронний гетьман відпустив одного з козацьких представників на Січ з відповіддю, а інших затримав, як заручників* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 94).

ЗАРЮМАНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **зарю́мсаний**. *Чорнобривий угрин чи хорват, бравий вояк з-поміж найманців Однокрила, тяг кудись огрядну червонопику молодичку, розхристану, зарюману* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 460).

ЗАРЮМАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* 1. *неперех.* Те саме, що **запла́кати** 1. *Троянські плакси тут ридали, Як на залізницю кричали, Еней зарюмав басом сам* (Котл., I, 1952, 268); *Несподівано так стало чогось жаль, такий смуток, така взяла туга, що хотілось сісти в бур'яні, зарюмати, як дитина* (Вас., II, 1959, 100).

2. *перех.* Плачучи, пробити припухлим, червоним (очі, обличчя). *Сама сіла* [мила] *заплакала, Карі очі зарюмала* (Чуб., V, 1874, 41).

ЗАРЮМА́ТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **запла́катися**.

ЗАРЮМСАНИЙ, а, е, *розм.* Із слідами сліз, змочений сльозами, розпухлий від сліз (про очі, обличчя); заплаканий. *Іга тулить до себе зарюмсане лице Катерини, заспокоює її* (Вол., Місячне срібло, 1961, 276); *Ніколи не доводилося бачити Ліду зарюмсаною* (Коп., Земля.., 1957, 263).

ЗАРЮМСАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* Те саме, що **запла́кати** 1. *Здається — уткнувся б лицем у подушку та так і зарюмсав* (Вас., I, 1959, 85); *Ясько зарюмсав, витираючи брудним кулаком сльози* (Чаб., Катюша, 1960, 20).

ЗАРЮМСАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **запла́катися**.

ЗАРЯБІ́ТИ, ‹є, *док.* 1. *чим, від чого.* Стати рябим від появи чого-небудь, що має інший колір. *Італійські тополі зарябіли бруньками, наче рій метелів уметів їм між віти* (Коцюб., I, 1955, 427); *Вигін бризнув сотнями колгоспників, зарябів хустинами* (Епік, Тв., 1958, 346); *Узгір'я, покрите низеньким чагарником, зарябіло колонами ворожого війська* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 113); // *безос.* *У повітрі зарябіло від мастівок* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 11).

2. Виділитися на фоні чого-небудь, з'явитися. *Сонце ще високо стояло над Щекавицею, коли на понизі Дніпра зарябіло, а згодом вимальовалось кілька лодій* [човнів] (Скл., Святослав, 1959, 283); *Зарябіла на воді широка*

стежка, залисніВши сивим підбоєм листочків (Коз., Вісімсот.., 1953, 59); *Хмарка пішла собі далі, табун рухливих, сонячних зайчиків зарябів, затанцював у тіні каштана* (Ряб., Жайворонки, 1957, 173); *Коли ж одного ранку скрізь по парканах і брамах зарябіли кольорові афіші, тоді в городі піднявся.. справжній гармидер* (Вас., І, 1959, 345).

Зарябі́ло в оча́х *у кого, безос.*: а) почало миготіти в очах. *Коли спала південна спека, на обрії замаячили темні колоди на воді, потім вони обернулись у байдаки. Було їх не менше ста; аж зарябіло в очах* (Панч, Гомон. Україна, 1954. 307); б) про стан, близький до запаморочення. *У нього нараз зашуміло в вухах і зарябіло в очах* (Фр., VI, 1951, 346); *В очах у Оксани зарябіло, закрутилось, попливли якісь сизуваті кола* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 78).

ЗАРЯБОТІ́ТИ, і́ю, *док.* Підсил. до **зарябі́ти**. *Степ заряботів чорними смугами посіяної озимини, спохмурнів, став непривітним* (Д. Бедзик, Серце..., 1961, 257).

ЗАРЯ́Д [1], у, *ч.* 1. Певна кількість вибухової речовини, яка міститься у патроні, снаряді, міні і т. ін. *— Ви берете заряд толу, вагою на сто кілограмів, і кладете його в сталевий балон, до якого приробляєте детонатор* (Ю. Янов., І, 1954, 205); *Хома Хавцьків.. сидить весь у кіптяві, вставляючи в оперення мін додаткові заряди* (Гончар, І, 1954, 47).

2. Бойовий патрон, снаряд, а також куля, дріб, картеч з потрібною для пострілу кількістю вибухової речовини, введені в канал вогнепальної зброї. *Пан Цибульський любив полювать, ..а коли дуже розсердиться, то й по індиках тарахне, та й забира, щоб заряди на вітер не пішли* (Стор., І, 1957, 154); *Раз на вояка хука дав* [Мирон]; *удруге схибив; за третім разом заряд у пеньок осадив...* (Мирний, І, 1949, 180); *Ми, жінки, почали перев'язувати поранених, подавали до гармат заряди* (Кучер, Чорноморці, 1956, 259).

3. *фіз.* Кількість електрики, наявної в якому-небу́дь тілі. *З рентгенівських променів Сонця в шарах атмосфери, що знаходяться на висоті 500—1000 кілометрів і вище, утворюються електричні заряди* (Наука.., 11, 1962, 57); *Під час грози електричні заряди хмар індукують на поверхні землі заряди протилежного знака* (Сіль. тепл. електростанції, 1957, 191).

4. *перен.* Запас сильних почуттів, якостей і т. ін. *В свої ретельно відібрані слова поет умів вкласти значний емоційний заряд* (Поезія.., 1956, 247).

ЗАРЯ́Д [2], у, *ч., діал.* Управління, керівництво. *— Слухайте, пане Годієра, ..мушу виїхати на якийсь час.. Приймете на той час заряд маєтку?* (Фр., VIII, 1952, 83).

ЗАРЯДЖА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заряджа́ти**.

ЗАРЯДЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАРЯДИ́ТИ**, ряджу́, ря́диш, *док., перех.* 1. Вкладати заряд (патрон, снаряд і т. ін.) у вогнепальну зброю. *Запорожці палили, не зводячи духу. Задні заряджали рушниці передніми* (Довж., І, 1958, 259); *Поруч з рядовим стояв адмірал, допомагаючи йому заряджати гармату* (Кучер, Чорноморці, 1956, 434); *Останні партизани підходять до згасаючого багаття, засипають його землею і затоптують, а потім, зарядивши карабіни, теж зникають в гущавині* (Воронько, Казка.., 1957, 64); // Вкладати запальник у міну, гранату і т. ін. *Мінометники.. ринули до воріт, на ходу заряджаючи протитанкові гранати* (Гончар, І, 1954, 255).

2. Готувати до дії який-небудь апарат, вкладаючи, вставляючи щось. *Зарядити фотоапарат.*

3. Надавати електричної енергії якому-небудь тілу, приладові і т. ін. *Зарядити батарею; Зарядити акумулятор.*

4. *перен.* Надавати людині запасу сильних почуттів; збуджувати. *Бажання — як кресало. Воно викрешує іскри, заряджає енергією, гартує волю* (Коцюба, Нові береги, 1959, 364).

ЗАРЯДЖА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАРЯДИ́ТИСЯ**, ряджу́ся, ря́дишся, *док.* 1. Одержувати заряд, стати зарядженим (про вогнепальну зброю). *Крізь суцільне стугоніння чути, як.. б'ють німецькі самоходи. Мовби працюють самі, без людей, автоматично розряджаючись і знову автоматично заряджаючись в невичерпних люхів* (Гончар, III, 1959, 365).

2. *розм.* Робити запас чого-небудь. *Поки зарядились пальним, навантажили боєприпаси, стало зовсім видно* (Збан., Т. Шашло, 1949, 4).

3. *вульг.* Пити горілку, вино. [Д у д к а *(подає пляшку гармоністові):*] *На, Дончук! Заряджайся!* (Мам., Тв., 1962, 324); *Він приклав шийку до губ, закинув назад голову. Рідина глухо забулькала у нього в горлянці. — Ух! — зарядився,— промовив він* (Мик., II, 1957, 333).

4. *фіз.* Набувати електричного заряду.

5. *перен., розм.* Набувати запасу енергії, бадьорості і т. ін. *У неї стільки енергії, стільки сили, такий темперамент, що біля неї, здається, і сам заряджаєшся, мов акумулятор* (Томч., Готель.., 1960, 309); *Сьогодні на роботі, тут, в цеху, він був холодний, як лезо шаблі, і персонал ніби заряджався його енергією, його тверезістю й свідомістю* (Ле, Міжгір'я, 1953, 455).

6. *тільки недок.* Пас. до **заряджа́ти**.

ЗАРЯДЖА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **заряджа́ти**; // *у знач. ім.* **заряджа́ючий**, чого, *ч.* Боєць, який заряджає вогнепальну зброю. *Заряджаючий Роман Блаженко, літній уже боєць, стояв на одному коліні біля міномета на глинистій землі* (Гончар, І, 1954, 37).

ЗАРЯДЖЕ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зарядИ́ти** [1]. *На току. Темна ніч. Тільки оце прийшов Скиба на зміну. Молодий хлопчина передав йому рушницю, на курки показав — заряджена, мовляв* (Головко, І, 1957, 345); *Ще раз обійшов* [Прокатов] *своїх бійців, поговорив, перевірив, чи повністю заряджені диски автоматів* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 398); — *Атом вже певний час стали уявляти у вигляді системи, яка складається з позитивно зарядженого ядра та кружляючих навколо нього елементарних від'ємно заряджених часток — електронів* (Рибак, Час.., 1960, 172); *Заряджена злою енергією, Маринка так гарячково почала вижбурювати речі на подвір'я, що збоку могло видатися, ніби в хаті вибухнула пожежа* (Вільде, Сестря.., 1958, 456); // **зарядже́но**, *безос. присудк. сл.*— *Скоріше б ворожий порт. Я довго ждав цієї миті.. Всі гармати заряджено! — подумав Вихор* (Кучер, Чорноморці, 1956, 53).

ЗАРЯДЖЕ́НІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **зарядИ́ти** [1] 3 і **зарядИ́тися** 4. *Ступінь зарядженості акумулятора перевіряють за допомогою ареометра* (Автомоб., 1957, 218).

ЗАРЯ́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зарядИ́ти** [1]. *Невідповідність кадру отвору кадрового вікна може бути при неправильному зарядженні фільму в канал* (Пересувні кінопр., 1959, 15).

ЗАРЯДЖУВА́ТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАРЯДИ́ТИ**, яджу́, я́диш, *док., діал.* 1. *перех. і неперех.* Організовувати, улаштовувати. *Вона була би дуже радо зарядила сходини зо Славком зараз тоді, як погодовіла, та тільки перебила їй у цім її тітка, що якраз приїхала до неї* (Март., Тв., 1954, 427); *Часто стрічалась вона з ним і кождим разом уміла так зарядити, що з її родини не був ніхто присутній* (Коб., І, 1956, 108).

2. *неперех., чим.* Керувати, розпоряджатися, управляти. *Казанцев заряджував танцями* (Н.-Лев., III, 1956, 139).

3. *кул.* Приправляти чим-небудь (страву).

ЗАРЯДЙТИ [1] *див.* **заряджáти.**

ЗАРЯДЙТИ [2] *див.* **зарядкувати.**

ЗАРЯДЙТИ [3], рядж|ý, рядиш, *док., перех. і неперех.* Почати часто повторювати що-небудь у дії, розмові і т. ін.— *То все на макаронах сиділи, а це зарядили горох та горох* (Гончар, Тронка, 1963, 268); — *Свою зарядив* [Левко], *як молитву: юшку треба пускати не тільки з панів, а й з їхніх прихвостнів...* (Стельмах, Хліб.., 1959, 620); // Почати безперервно йти (про дощ, сніг) або бути протягом тривалого часу (про мороз і т. ін.). *Після Пилипа сніг упав. Морози жаркі зарядили* (Мирний, IV, 1955, 183); — *Теплих днів випало мало,— спробував виправдатися Вірний.— Дощі як зарядили...* (Логв., Літа.., 1960, 142).

ЗАРЯДЙТИСЯ *див.* **заряджáтися.**

ЗАРЯДКА, и, *ж.* 1. Те саме, що **заряджáння.** *Підійшла машина, яку вони відпустили на зарядку* (Рибак, Час.., 1960, 15); *Довгий час джерелом струму для електропастухів були автомобільні або тракторні акумулятори. Багато клопоту завдавало колгоспам їх зарядка* (Рад. Укр., 25.V 1961, 2).

2. *перен.* Запас енергії, бадьорості, натхнення; наснага. — *Раніше я любив збори, завжди любив, зарядку вони мені давали!* (Загреб., Спека, 1961, 287).

3. Фізичні вправи, які виконуються з метою оздоровлення організму. *Для кожної людини необхідна ранкова гігієнічна гімнастика — зарядка. Зарядка — дуже влучне слово, адже під час ранкових вправ організм «заряджається» енергією і силою* (Наука.., 2, 1962, 45); *Вранці Ладимко, широко розчинивши вікна, впускав морозне повітря й робив півгодинну зарядку* (Руд., Остання шабля, 1959, 188).

ЗАРЯ́ДНИЙ, а, е. 1. Стос. до заряду *(див.* **заря́д** [1] 1, 2). *За кілька хвилин дивізіон знову рушив. На м'якому, добре вкатаному грунті не гриміли лафети й не деренчали зарядні двоколки* (Сміл., Зустрічі, 1936, 72); *Поряд стояли дві гармати з зарядними ящиками* (Багмут, Опов., 1959, 18).

2. *у знач. ім.* **заря́дний**, ного, ч. Боєць, який підносить заряди. *Доповідають навідник, замковий, заряджаючий, зарядний* (Рад. Укр., 19.XI 1961, 3).

ЗАРЯСНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. *чим.* Густо вкритися чим-, ким-небудь. *Вогка лісова земля зарясніла тоненькими голівками грибів* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 612); *Знов осінні дороги зарясніли заробітчанським людом. У засмальцьованій одежині, з брудними клуночками, завітрені, суворі вертались додому* (Горд., II, 1959, 181); // *безос. Під корою дерев запульсувало соками, на гілочках зарясніло бруньками* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 204).

2. *без додатка.* З'явитися у великій кількості. *Коли настав вечір, зарясніли всюди на вулицях спалахи* (Шиян, Баланда, 1957, 7); *Зарясніли на чолі крапельки поту* (Мал., Звенигора, 1959, 71); *Зарясніли листівки підпільників, що кликали народ до боротьби* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 270).

ЗАРЯСНІ́ШАТИ, аю, *док.* Підсил. до **зарясні́ти.** *Горошини-сльози заряснішали на лиці у 80-літнього діда* (Вишня, І, 1956, 299).

ЗАРЯТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАРЯТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* 1. Допомагати кому-небудь. *І сам володу й холоду не знає, бо й його люде зарятовували, як чим треба* (Барв., Опов.., 1902, 137); *Ми такі певні були на Вашу запомогу, бо кому ж нас і зарятувати, як ми перше всього самі себе не будемо зарятовувати?* (Мирний, V, 1955, 409); [Вареник:] *Хто б вас пожалів, якби не я, хто б зарятував при нужді!* (Крон., II, 1958, 195); — *Як можете, Терентію, ..хоч трохи зарятуйте гріхами, — не знає* [Марія] *де подіти руки і нижче опускає голову* (Стельмах, Хліб.., 1959, 317).

2. *тільки док.* Те саме, що **урятува́ти.** [Панталіда:] *Скажи, як можна лихові зарадити?* [Форкіада:] *Це левка річ; залежить од цариці лиш Себе спасти і вас зарятувати всіх. Тут треба тільки швидкості й рішучості* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 354); *Дай нам силу — вирвать руки Із обіймів їх* [кайданів] *цупких, Зарятуй від скону-муки, Тхни огнем надій палких!* (Граб., 1, 1959, 96).

ЗАРЯТУВА́ТИ *див.* **зарятóвувати.**

ЗАРЯТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Вийти із скрутного становища за допомогою чого-небудь. *Кожний з вас дасть пару злотих так званої складки, й буде,— кажуть,— капітал чималий, буде чим зарятуватися у нещасті й потребі* (Козл., На переломі, 1947, 120).

ЗАРЯТУ́НОК, нку, ч., *розм.* Те саме, що **порятýнок.** *Певне, що коли й Ви тільки захочете, то не кинете нас без зарятунку* (Мирний, V, 1955, 410).

ЗАСА́ДА [1], и, *ж.* 1. Приховане місце, де розташовується хто-небудь для раптового нападу. *Під Будапештом його ескадрон напав із засади на цілий полк відступаючої німецької піхоти* (Руд., Остання шабля, 1959, 82); *Зеленцов прибуває у перший батальйон, що стоїть на запасних позиціях у засаді* (Кучер, Чорноморці, 1956, 539).

2. Несподіваний напад з прихованого місця. *Розпорядивши Турн як треба, Махнув, засаду щоб зробить* (Котл., І, 1952, 279); *Я не був навойовою прямою і не відав танкових засад, коли димом вкрите поле бою за снарядом скальпував снаряд* (Руд., Дов. зорі, 1958, 37).

3. Загін війська, добре замаскований для раптового нападу. *В боях ми розбили останню засаду І вийшли на берег Балтійського моря* (Шпорта, Впбр., 1958, 34); // *розм.* Людина або група людей, які заховалися щебудь з метою несподіваного нападу на когось або для спостереження за кимсь, чимсь. *Йому чогось усе здавалося, що коли не з-за тієї хати, то з того огороду вискоче* [вискочить] *засада і кинеться на його* (Мирний, IV, 1955, 192); *Не знаючи про засаду, ішов туди ж Валентин Домагацький, і його схопили* (Хижняк, Тамара, 1959, 117); *Ніч. Навкруги завірюха гуде. В ярах чатує засада* (С. Ол., Впбр., 1959, 345).

ЗАСА́ДА [2], п. *ж., книжн.* 1. Основа чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь. *Юнаки, підлітки, діти — вони дістали ще в школі засади тієї енергії і волі солдата, ..тієї самовідданості і невтомності виробничника, які дозволили нам з честю виконати стратегічні плани і здобути перемогу* (Ю. Янов., II, 1954, 268); *Однією з головних засад мистецтва, художньої прози зокрема, є внутрішня спроможність письменника до аналізу життєвих явищ, здатність бачити в них нове, не помічене іншими* (Вітч., 6, 1968, 199).

2. Вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки. *На власні гроші набув* [Макар Іванович] *сотню примірників* [книжки], *щоб послати на село, до своїх, і таким робом довести, що, вірний демократичній засаді, не розриває зв'язків з народом* (Копюб., І, 1955, 162); *З борців насміхалася доля. Зростала проте їх громада. Добробут народний та воля — То наша найперша засада* (Граб., І, 1959, 367); [Лотоцька:] *Він перебудовує свій світогляд на засадах марксизму* (Мик., І, 1957, 209); *Вона* [дружба]

ґрунтується на високих засадах інтернаціоналізму (Рильський, III, 1956, 46).

3. Спосіб, метод здійснення чого-небудь. *Оцек зробив спробу організувати комуністичну общину, щоб у ній перевиховати людей для життя на нових засадах* (Нова іст., 1956, 121); *Вибори депутатів є рівними: кожний громадянин має один голос; всі громадяни беруть участь у виборах на рівних засадах* (Конст. УРСР, 1969, 28); *В державних органах* [СРСР], *зокрема у виконкомах місцевих Рад, дедалі більше запроваджуються громадські засади* (Ком. Укр., 12, 1963, 72).

ЗАСА́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **засади́ти**. *Оця десятина землі, густо засаджена розкішними кущами, ..дісталась йому ще від батька* (Коцюб., I, 1955, 189); *Посеред широкого подвір'я, засадженого чорнобривцями, ревла поранена корова* (Нетльов., Хотинці, 1949, 9); // **заса́джено**, *безос. присудк. сл.* *На галяві вже збудовано хату, засаджено городець* (Л. Укр., III, 1952, 224); *Охріма за крадені коні, з якими попався, коли переводив з ярмарку на ярмарок (хоч і не сам крав), засаджено було у тюрму* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 85).

ЗАСА́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **засади́ти**. *Засадження поля картоплею.*

ЗАСА́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заса́джувати**.

ЗАСА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСАДИ́ТИ**, саджу́, са́диш, *док.*, *перех.* 1. Садячи рослини, дерева, повністю займати ними ділянку землі. *Лісника хвилює те, що вирубки не засаджують негайно лісом* (Іваничук, Не рубайте.., 1961, 121); *Засів й засадить Памір своєю рукою горой, все сходить та росте, як на дріжджах* (Н.-Лев., IV, 1956, 17); *Колись запущений двір огородили високими штахетами, половину садиби засадили культурним садом, перед вікнами насіяли квітів* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 40).

2. Ув'язнювати, позбавляти волі. *Засадили* [Хруща] *в тюрму за залізні штаби* (Мирний, II, 1954, 43); *Він ніяк не відступав і не хотів відступити від своєї думки засадити Оксану в острог* (Л. Янов., I, 1959, 49).

3. *за що, до чого або з інфін.* Примушувати робити що-небудь (звичайно сидячи). *Панночок.. Засадим до книжок* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 147); *Щоб Оленка не тинялась без діла, не нудьгувала, мати її засадила за веретено* (Горд., II, 1959, 25); *Так Хомі й не довелося на цей раз засадити Маковея чистити бараболю* (Гончар, I, 1954, 305).

4. З силою, різким рухом устромляти якийсь предмет у що-небудь. *Схватив* [Пил] *його за чуб рукою, Меч в серце засадив другою* (Котл., I, 1952, 229); — *Ти не галасуй, не матляй перед ним* [собакою] *пеленою, а норови палицю йому засадити в горлянку* (Гончар, Таврія.., 1957, 16); // *тільки док.*, *розм.* Засунути що-небудь всередину чогось (переважно руку). — *Я вже хотів витягти з кишені сірники.. Вже був і руку засадив в кишеню та тільки побоявся наробити пожежі,— жартував Леонід Семенович* (Н.-Лев., IV, 1956, 180).

ЗАСА́ДЖУВАТИСЯ, усться, *недок.* Пас. до **заса́джувати** 1. *По контуру сквер засаджується густими смугами насаджень з дерев або кущів у залежності від його характеру* (Озелен. колг. села, 1955, 29).

ЗАСАДИ́ТИ *див.* **заса́джувати**.

ЗАСА́ДНИЙ, а, е. Прикм. до **заса́да** [1]. *За лівим флангом, у лісі, засів сильний «засадний полк»* (Іст. СРСР, I, 1957, 86).

ЗАСА́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **засали́ти**. *Над його губами різко відстовбурчуються щойно засалені вуса* (Стельмах, Хліб.., 1959, 31).

2. *у знач. прикм.* Брудний від жиру. *Вона взяла ніж і почала вишкрібать вінця старого засаленого горшка* (Н.-Лев., II, 1956, 284); // Брудний від тривалого користування, з слідами жирних плям. *Він був у засмальцьованім кашкеті і ще більш засаленому сурдуті* (Досв., Вибр., 1959, 55); *Потому зійшов* [сторож] *на ганок, зняв кашкета з маленьким засаленим козирком* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 193).

ЗАСА́ЛИТИ *див.* **заса́лювати**.

ЗАСА́ЛИТИСЯ *див.* **заса́люватися**.

ЗАСА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАСА́ЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* Забруднювати салом або якимсь іншим жиром. *Глянь, як засалив рукава* (Сл. Гр.).

ЗАСА́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАСА́ЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док.* Ставати брудним від сала або якого-небудь іншого жиру. *Ой їж, кумо, горобця, не засалюйся!* (Сл. Гр.).

ЗАСА́ПАНИЙ, а, е, *розм.* Який засапався. *Незабаром прибіг до ганку і Якимко, засапаний, гарячий, червоний, і притулив гарячу головку до матері* (Н.-Лев., I, 1956, 173); *Спіткались на ристі засапані коні* (Перв., II, 1958, 347); * Образно. *Ось зараз влетить на станцію чорний засапаний поїзд* (Загреб., Спека, 1961, 250).

ЗАСА́ПАНО, *розм.* Присл. до **заса́паний**. *Чолов'яга засапано дихав, хлопчики злякано тулились до нього* (Десняк, II, 1955, 329); * Образно. *Біля них* [теплоходів] *гримали зводи, рипіли коловороти, вищали транспортери, засапано чахали насоси* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 383).

ЗАСА́ПАТИСЯ *див.* **заса́пуватися**.

ЗАСА́ПУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАСА́ПАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Починати важко дихати, задихатися від швидкої ходи, бігу, роботи і т. ін. *Я засапувався, задишка перешкоджала мені говорити* (Моє життя в мист., 1955, 49); *Ну, та й гоняє ж тому Кисві — насилу звезли сердешні коні, аж засапались* (Стор., I, 1957, 108); *Знеможений важким бігом, ..засапавшись, він пішов поволі* (Трубл., I, 1955, 52); *Засапавшись, виволік* [Лодиженко] *колеса на рейки і з великим зусиллям прилагодив площадку* (Ле, Міжгір'я, 1953, 283).

ЗАСА́ХАРЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **заса́харити**.

2. *у знач. прикм.* Який засахарився. *Серед перекупок.. похитувалася над своїм ослоном Чумакова Уляна, маючи у липових ночвах щільниковий і засахарений мед* (Кучер, Прощай.., 1957, 398).

ЗАСА́ХАРИТИ *див.* **заса́харювати**.

ЗАСА́ХАРИТИСЯ *див.* **заса́харюватися**.

ЗАСА́ХАРЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заса́харювати**.

ЗАСА́ХАРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАСА́ХАРИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.* Те саме, що **зацукро́вувати**.

ЗАСА́ХАРЮВАТИСЯ, ююється, *недок.*, **ЗАСА́ХАРИТИСЯ**, ириться, *док.* Те саме, що **зацукро́ватися**.

ЗАСВА́ТАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **засва́тати**. — *Ти ж давно засватана — повінчатись би вам* (Вовчок, VI, 1956, 324); *Ой сину мій, сину! Вже твою Марину, За іншого засватану, Садять у машину!* (Дмит., В обіймах совпя, 1958, 23); // **засва́тано**, *безос. присудк. сл.* — *Дуже мене молоденькою засватано, світ білий, як-от кажуть, зав'язано, не довелось мені як слід і подівувать* (Морд., I, 1958, 96).

Мов (на́че *і т. ін.*) **засва́тана** [**дівка**] — про людину, яка поводиться несміливо, соромливо або надто пишається. [К і н д р а т:] *Що це ви, хлопці, сидите, мов засватані?* (Корн., II, 1955, 141); *Данилко почував себе, мов засватана дівка, він брав уже по-справжньому участь у страйку* (Панч., Синів.., 1959, 74).

2. *у знач. прикм.* Який засватався. *Кожен засватаний парубок, кожна дівчина, що подала рушники, втрачали раптом в її очах ціну* (Коцюб., II, 1955, 30).

ЗАСВА́ТАТИ, аю, аєш, *док., перех.* Одержати згоду на одруження у батьків нареченої звичайно через старостів. *Восени рознеслося по селу, що Іван засватав дівку у першого багача в селі* (Кобр., Вибр., 1954, 111); *— Та за кого ж ви мене засватали? — запитала Юлина.. — Адже два сини у Вас — Павло і Антін* (Скл., Карпати, II, 1954, 250); // *перен.* Доручити кому-небудь якусь роботу. *Їй стало соромно, що й досі не знала, що він уже парторг заводу.— Хай це вас не бентежить,— сказав їй на це Жадан. — Багато цього ще не знають. Лише вчора засватали* (Баш, Надія, 1960, 223).

ЗАСВА́ТАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., без додатка і рідко на кому.* Одержати згоду на одруження (про хлопця, чоловіка) звичайно через старостів. [М и к о л а:] *Тут живе одна бідна вдова з дочкою, то, мабуть, на Наталці возний засватався* (Котл., II, 1953, 29); *Я вже великий виріс, уже засватався* (Мирний, I, 1954, 191); *Тієї ж осені Остап і собі засватався* (Головко, II, 1957, 400); // *з ким.* Дати згоду на одруження (про дівчину, жінку). *Діждавсь* [Яків], *що вивівся багач з чужого села, і засваталася вона з тим багачем* (Вовчок, I, 1955, 220); *— Якої ж ти напасті з Петром засваталась?* (Л. Укр., III, 1952, 739).

ЗАСВЕРБІ́ТИ, бі́ть, *док.* 1. Почати свербіти. *Засвербіла Івасева долоня* (Мирний, I, 1954, 176); *Очі мимоволі чомусь засвербіли, і я, коли б тут не було так багато людей, розплакався б від жалю* (Збан., Мор. чайка, 1959, 208); // *безос. У Бронка засвербіло в носі. Він чхнув* (Вільде, Сестри.., 1958, 483).

◇ **Засвербі́ли ру́ки** — хтось відчув сильне бажання щось робити, зробити. [С е р г і є в:] *Ходив до Дніпра. З того часу, як переправились на правий берег, я зрозумів: засівати будемо навесні всю Україну. І, повірте, засвербіли руки* (Дмит., Драм. тв., 1958, 133); **Язи́к засвербі́в (засверби́ть)** — хтось відчув сильне бажання розповісти про щось, поговорити. — *Та як засвербить у тебе язик, ти ж не той... не та-ла-ла,— а краще терпуга полижи...* (Вишня, I, 1956, 315).

2. *безос. з інфін., перен.* Дуже захотіти що-небудь зробити. — *Чого це Вам засвербіло стати новоявленим Колумбом?* (Рибак, Час.., 1960, 743); — *Коли тобі так засвербіло женитись — візьми дружину по своєму пір'ю* (Збан., Єдина, 1959, 130).

ЗАСВИСТА́ТИ, ищу́, и́щеш, *док.* 1. *неперех.* Те саме, що **засвистіти**. *Засвистали козаченьки в похід в полуночі* (Укр.. лір. пісні, 1958, 466); *Кирило довго, з усієї сили засвистав* (Ірчан, II, 1958, 87); *Засвистав* [Федір Прохорович] *носом* (Трубл., I, 1955, 92); *Засвистали черепахи у сазі* (Мирний, IV, 1955, 26); *Ми вернемось до них у травні, Коли засвищуть солов'ї* (Перв., I, 1958, 372); *Верхом і низом, немов чудернацькі поїзди, засвистали вітри* (Стельмах, Хліб.., 1959, 186); *Засвище нагавочка да й над головою* (Чуб., V, 1874, 601).

2. *перех. і про що.* Почати відтворювати свистом яку-небудь мелодію. *Сахно засвистала веселенької шансонетки* (Смолич, I, 1958, 87); *Засвиставши про кінноту Будьонного, Микола Васильович потяг з гвіздка рушник і пішов умиватись* (Трубл., I, 1955, 93).

3. *перех., кого.* Свистом виявити своє несхвалення кому-небудь.

ЗАСВИСТІ́ТИ, ищу́, исти́ш, *док.* 1. Почати свистіти, видавати свист (у 1 знач.). *Гнат, вийшовши на ганок, тонко засвистів* (Мур., Бук. повість, 1959, 108); // Почати утворювати свист за допомогою свистка, дудочки і т. ін. *Прапорщик висмикнув сюрчок і пронизливо засвистів* (Смолич, V, 1959, 742); // Почати видавати свистячий призвук при диханні, кашлі і т. ін. *Кавуниха захропла й засвистіла носом* (Н.-Лев., II, 1956, 177).

2. Заспівати або закричати, видаючи свистячі звуки (про птахів, тварин). *Засвистів на акації шпак* (С. Ол., Вибр., 1959, 29); *На схилах могил іноді засвистить байбак* (Скл., Святослав, 1959, 43).

3. Почати свистіти, утворювати свистячі звуки, швидко рухаючись (про повітря). *Відчинила* [Галя] *двері — вітер як дмухне, аж засвистів* (Вовчок, I, 1955, 159); // Почати свистіти, проникаючи крізь вузький отвір (про повітря, пару). *Засвистів, заплакав у холодній грубі вітер* (Вас., II, 1959, 133).

4. Почати свистіти, утворювати свистячі звуки, швидко розсікаючи повітря (про предмет). *Засвистіли стріли в повітрі* (Фр., VI, 1951, 128); *Партизанські кулі засвистіли вже з другого боку* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 249); *Цапигін почав допомагати дідусеві з таким завзяттям, що навколо засвистіли тріски* (Донч., II, 1956, 57).

5. *перен.* Швидко переміститися куди-небудь або звідкись. *Кілька разів лунко ляснули в темряві скручені віжки і далі засвистіли кудись під піл* (Вас., I, 1959, 289); *Мов куля, я засвистів із класу* (Мик., Кадильниця, 1959, 19); *Першою його шабля засвистіла з піхов* (Ле, Наливайко, 1957, 58).

ЗАСВІ́ДЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **засвідчити**. *Контракти були підписані й засвідчені нотарем* (Фр., III, 1950, 71).

ЗАСВІ́ДЧЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **засвідчити**. *— Я.. маю дати в цьому засвідчення на папері* (Н.-Лев., I, 1956, 625).

2. Документ, який свідчить що-небудь. *Писар написав духовницю, сам підписався за свідка, попросив ще одного свідка. І той за гроші підписав засвідчення* (Н.-Лев., IV, 1956, 223).

ЗАСВІ́ДЧИТИ *див.* **засвідчувати**.

ЗАСВІ́ДЧИТИСЯ *див.* **засвідчуватися**.

ЗАСВІ́ДЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **засвідчувати**.

ЗАСВІ́ДЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСВІ́ДЧИТИ**, чу, чиш, *док., перех. і неперех.* 1. Повідомляючи про щось, підтверджувати правдивість, правильність чого-небудь. *Була моя Марія, це хоч хто у селі вам засвідчить, поміж гарними гарна, поміж бистрими бистра* (Мур., Бук. повість, 1959, 263); *Домна, коли б жила, могла б засвідчити, як він ненавидів отих клятих окупантів* (Рибак, Час.., 1960, 216); // Підписом або печаткою завіряти що-небудь. *Рахівник забіг... Поштиво Дав засвідчить папірець* (С. Ол., Вибр., 1959, 295).

Засві́дчувати пова́гу — виражати своє шанування кому-небудь (відвідуванням, листом і т. ін.). *Скульптурний образ Карла Маркса стоятиме в Москві, і люди приходитимуть сюди, щоб засвідчити свою повагу і вдячність великому мислителю і революціонерові* (Рад. Укр., 31.X 1961, 1).

2. Бути, служити свідченням чого-небудь. *Палає чоло та цвіте, Усмішка вабить до кохання; Усе засвідчує про те, Що мук не зна її зітхання* (Граб., I, 1959, 229); *Факти, які засвідчували Данилів віддавній нахил до революційної активності, відразу знайшлися* (Смолич, Мир.., 1958, 33).

ЗАСВІ́ДЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАСВІ́ДЧИТИСЯ**, чуся, чишся, *док.* 1. Одержати підтримку від свідків. [К а з и д о р о г а:] *Засвідчився* [Рябина] *своїми нахлібниками і виграв* [поле] (Фр., IX, 1952, 389).

2. *тільки недок.* Пас. до **засвідчувати**.

ЗАСВІТА́ТИ, а́є, *недок. і док.* Починати світати; настуцати (про світанок, день). *В небі тихо тануть зорі, Вже й світанок засвітав* (Перв., Райдуга.., 1960, 149); // *безос. І враз на сході неначе засвітало* (Ірчан, II, 1958, 191).

ЗАСВІТИ́ТИ [1] *див.* **засвічувати** [1].

ЗАСВІТИ́ТИ [2] *див.* **засві́чувати** [2].

ЗАСВІТИ́ТИСЯ *див.* **засві́чуватися.**

ЗА́СВІТЛА, *присл.* До настання темноти, поки видно. *А тим часом гайдамаки Столи вздовж базару Поставили, несуть страву, Де що запопали, Щоб засвітла повечерять* (Шевч., І, 1951, 124); *Він* [лист] *прочитаний ще засвітла* (Вол., Місячне срібло, 1961, 18).

ЗАСВІТЛІ́ТИ, і́ю, *док.* 1. Почати світлі́ти.

2. Виділитися світлом, кольором, з'явитися (про щось світле).

ЗАСВІТЛІ́ТИСЯ, і́ється, *док.* Те саме, що **засвітлі́ти.**

ЗАСВІ́ТЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок., перех.* Те саме, що **засві́чувати** [1]. *По Волзі, засвітлюючи білі та червоні ліхтарі сигналів, пробирався старий бакенщик* (Ільч., Вибр., 1948, 61); * Образно. *Ці слова засвітлюють радісну надію в очах* (Донч., І, 1956, 123).

ЗАСВІ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **засвіти́ти** [1] 1. *Оксана В вікно поглядає На Лисянку засвічену* (Шевч., І, 1951, 126); * Образно. *Та був у ньо́м* [І. П. Котляревському] *завдаток сил багатий, І огник, ним засвічений, не згас* (Фр., X, 1954, 140); // **засві́чено,** безос. присудк. сл. *Вулиці міста сяяли яскравими вогнями: вуличні ліхтарі засвічено, як у свято* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 420).

ЗАСВІ́ЧУВАННЯ, я, с., *фот.* Дія за знач. **засві́чувати** [2]. *При фотографуванні блискавки вдень треба.. користуватися червоним світлофільтром, що дасть можливість тривалий час тримати фотооб'єктив відкритим, не боячись засвічування фотоматеріалу* (Довідник фот., 1959, 70).

ЗАСВІ́ЧУВАТИ [1], ую, уєш, *недок.*, **ЗАСВІТИ́ТИ,** і́чу́, і́тиш, *док.* 1. *перех. і рідко без додатка.* Запалювати що-небудь для освітлення, викликати свічення чогось. *Уночі засвічують світло у сховах* (Л. Укр., III, 1952, 728); *Спостерігачі.. по умовленій команді засвічували і гасили електричні вогники в мішенях* (Кучер, Чорноморці, 1956, 425); *Стара мати вигорнула з печі жарину, притулила до жарини скалку, роздмухала жар, запалила скалку й засвітила каганець* (Н.-Лев., II, 1956, 242); *У Пріськи й руки і ноги потерпли. На велику силу вона засвітила і ледве-ледве відсунула двері* (Мирний, III, 1954, 123); *Катерина завісила вікно і засвітила лампу* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 115); * Образно. *Той світоч, що його нам Ленін засвітив У чорнім мороці царевої Росії, Нам освяв путь, серця скріпить і гріє* (Рильський, Дал. небосхили, 1959, 5).

2. *тільки док., неперех.* Почати випромінювати або відбивати світло. *Вийшло сонце, засвітило І хатинку звеселило* (Л. Укр., І, 1951, 59); *Місяць, звільнившись від хмар, спокійно засвітив в височині* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 7).

◇ **Засвіти́ти во́лосом,** *заст.* — відкрити волосся (що за старим звичаєм повинно бути прикритим у заміжніх жінок). *Розказують* [шинкарка з невістками]: *..кого прийшла жінка та заняла з шинку, хто жінку у потилицю погнав і очіпок з неї збив, що волосом на всю вулицю засвітила* (Кв.-Осн., II, 1956, 174); **Засвіти́ти** [го́лим] **тілом** — зробити видимою звичайно прикриту частину тіла. *Коли штани опали на коня, пан Купа, засвітивши голим тілом, не міг же все те приховати, а підштаників либонь не мав* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 55); **Засвіти́ти очи́ма (о́ком)** — заблискати очима, виявляючи якесь почуття. *Засвітила* [Маланка] *до нього зеленими, повними злорадної втіхи, очима* (Коцюб., II, 1955, 28); **Очі засвіти́ли** — очі почали блищати від збудження. *Трохи не застрибало хлоп'я з радощів, очі засвітили, заіскрили* (Мирний, І, 1954, 279).

3. *тільки док., неперех., перен.* З'явитися, виразно виявитися. *У Івася мороз поза спиною пробіг, в очах боязнь засвітила* (Мирний, IV, 1955, 25).

4. *тільки док., неперех., кому, розм.* Сильно ударити кого-небудь.

ЗАСВІ́ЧУВАТИ [2], ую, уєш, *недок.*, **ЗАСВІТИ́ТИ,** і́чу́, і́тиш, *док., перех., фот.* Псувати світлочутливу плівку, пластинку, даючи доступ світловим променям.

ЗАСВІ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАСВІТИ́ТИСЯ,** і́чу́ся, і́тишся, *док.* 1. Спалахувати, починати світитися. *Спереду засвічувались у тумані залізничні огні, ніби розцвітали велетенські золоті лілії...* (Вас., II, 1959, 308); *Машина мчала через Одесу, і скрізь перед нею засвічувалися зелені вогні світлофорів* (Кучер, Чорноморці, 1956, 47); *В понеділок вранці щось дуже рано засвітилось світло у Хомишиній хатині!* (Н.-Лев., І, 1956, 90); *На горі, в замку, засвітились вогники* (Коч., І, 1956, 464).

2. *перен.* Почати блищати, сяяти; виділятися блиском. *На листі засвітилася діамантова роса і різними барвами замиготіла* (Л. Укр., III, 1952, 494); *Член Військової ради зачитав указ. І велика й світла медаль найхоробріших засвітилася на його* [Крайнюка] *грудях* (Кучер, Голод, 1961, 190); // *безос. Через кілька хвилин бачить Іван, аж йому засвітилося в очах: кінь срібний прийшов в криницю воду пити* (Калин, Закарп. казки, 1955, 104).

3. *перен.* Прийматися радісним, приємним почуттям. *Лице її знов засвітилось, повеселішало* (Н.-Лев., І, 1956, 152); *Варка аж засвітилась уся, подалася вперед. Так-то вже хотілося бути в тому гурті!* (М. Ол., Леся, 1960, 106); // З'являтися, проявлятися, ставати помітним (про якесь почуття). *Філька затихав, підводить голову, вдивляється в бік млина. Там тихо й спокійно. В його очах засвічується надія* (Шиян, Баланда, 1957, 112); *Він зроду не чув такого свіжого, гнучкого голосу. У його в очах засвітилась одрада* (Мирний, І, 1949, 126); *В очах* [хлопчика] *засвітилось глибоке, недитяче страждання* (Жур., Вечір.., 1958, 373); // *чим.* Починати виявляти якесь почуття. *Очі в Галі засвітилися якоюсь рішучістю* (Вас., І, 1959, 179).

ЗАСВОЄ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **засво́їти.** *Йон взирнувся з жінкою. Та, а засвоєним в останні часи загадковим виглядом, здвигнула плечима* (Коцюб., І, 1955, 271); *У них були чудові голоси і хороша манера співати, засвоєна від батька* (Моє життя в мист., 1955, 127).

ЗАСВОЄ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **засво́їти** і **засво́їтися.** *Середня освіта повинна забезпечувати грунтовне знання основ наук, засвоєння принципів комуністичного світогляду* (Програма КПРС, 1961, 106); *Цукрові буряки добре засвоюються і сприяють кращому засвоєнню грубих кормів* (Колг. Укр., 4, 1961, 29).

ЗАСВО́ЇТИ *див.* **засво́ювати.**

ЗАСВО́ЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **засво́ювати** 2, 3. *Засвоюваних вуглеводів в овочах буває від 2 до 14%* (Овоч., 1956, 5).

ЗАСВО́ЮВАНІСТЬ, ності, *ж.* Здатність засвоюватися. *Безсистемне і нерегулярне харчування.. порушує нормальну діяльність травного апарату і знижує засвоюваність страви* (Укр. страви, 1957, 28); *Ікра багатьох риб за своїм хімічним складом і засвоюваністю вища, ніж м'ясо цих риб* (Технол. пригот. їжі, 1957, 147).

ЗАСВО́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **засво́ювати** 2, 3. *Неоціниму послугу жуйним роблять особливі мікроорганізми, які живуть в передшлунках і розкладають клітковину на дрібніші, придатні для засвоювання речовини* (Наука.., 7, 1955, 24).

ЗАСВО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАСВОЇ́ТИ**, о́ю, о́їш, *док.*, *перех.* 1. Сприймаючи що-небудь нове або чуже, робити властивим, звичним для себе. *Все краще, все пожиточне, засвоюючи і переосмислюючи, використовував і використовує народу своїй творчості* (Рильський, III, 1956, 156); *Через кращі твори літератури і мистецтва люди вчаться правильно розуміти і змінювати життя, засвоюють передові ідеї* (Ком. Укр., 6, 1961, 8).

2. Зрозумівши, розібравшись у чому-небудь, запам'ятовувати, вивчати щось. *Гриць був здібний хлопець, швидко засвоював усе, що вчили в школі* (Юхвід, Оля, 1959, 305); *Учитель порадив, як нам треба повторювати те, що вже вивчено, як краще засвоїти правила* (Донч., V, 1957, 205).

3. *фізл.* Поглинувши, переварювати, перетравлювати (їжу, поживні речовини), вбирати в себе (про живі організми). *Гірчак засвоює велику кількість води й поживних речовин* (Вісник АН, 4, 1949, 20); *Бактерійні добрива нітрагін, азотобактерин.. виготовляються з мікробів, здатних засвоювати азот повітря* (Наука.., 9, 1956, 34).

ЗАСВО́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **засво́ювати**. *В травному каналі тварин на корми спочатку діють ферменти травних залоз, розкладаючи білки, жири та легкозасвоювані вуглеводи (цукор, крохмаль); тільки після цього вони можуть засвоюватись організмом* (Наука.., 7, 1955, 24).

ЗАСЕКРЕ́ТИТИ *див.* **засекре́чувати**.

ЗАСЕКРЕ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **засекре́тити**. *Тут, на цій явці, Ласточкін не зустрічався ані з ким. Це була цілковито засекречена квартира* (Смолич, V, 1959, 494).

ЗАСЕКРЕ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСЕКРЕ́ТИТИ**, ечу, е́тиш, *док.*, *перех.* 1. Робити що-небудь секретним, недоступним для сторонніх осіб. *Федір Іванович не збирався щось засекречувати, і його тренування ставали школою й для тих, хто сидів на трибунах* (Собко, Стадіон, 1954, 325); [Забрамський:] *Так, але Єзерський каже, що Стоней засекретив свій засіб* (Коч., II, 1956, 117).

2. *розм.* Допускати кого-небудь до секретної роботи. *Засекретити працівника.*

ЗАСЕ́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **заселя́ти**. *Головань займав дві кімнати в густо заселеній квартирі* (Руд., Остання шабля, 1959, 72); *Знайти коня в цих рідко заселених горах було нелегко* (Гончар, I, 1954, 70).

2. *у знач. прикм.* Який має населення; населений. *Юрба з навісним лементом жене Тірцу, аж поки та зникає з заселеного обшару* (Л. Укр., II, 1951, 162).

ЗАСЕ́ЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **заселе́нений** 2.

ЗАСЕ́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заселя́ти**. *Наявність решток стійбищ найдавніших людей в ряді районів СРСР свідчить про дуже раннє заселення території нашої країни* (Іст. УРСР, I, 1953, 10); *Заселення оголених кам'янистих розсипищ рослинними угрупованнями.. здійснюється у кілька послідовних фаз: заселення скельними бактеріями, скельними водоростями, лишайниками, мохами, квітковими рослинами* (Укр. бот. ж., XVII, 6, 1960, 81).

ЗАСЕЛЯ́ТИ *див.* **заселя́ти**.

ЗАСЕЛЯ́ТИСЯ *див.* **заселя́тися**.

ЗАСЕ́ЛЮВАТИ *див.* **заселя́ти**.

ЗАСЕ́ЛЮВАТИСЯ *див.* **заселя́тися**.

ЗАСЕЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заселя́ти**.

ЗАСЕЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і* **ЗАСЕ́ЛЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ЗАСЕЛИ́ТИ**, селю́, се́лиш, *док.*, *перех.* 1. Займати ненаселене місце для проживання (про людей), робити його населеним. *Французькі поселенці заселяли Канаду і область р. Міссісіпі* (Нова іст., 1956, 30); // Займати приміщення під житло. *Вчора лиш відновлену квартиру Заселила вся моя сім'я* (Воронько, Драгі.., 1959, 27); // Займати якусь ділянку, певний простір **для життя**, росту (**про тварин**, рослин і т. ін.). *Якщо воду для наповнення акваріума беруть з водопроводу, то треба дати їй постояти 1—2 доби і не заселювати тваринами* (Визначник земноводних.., 1955, 139); *Осика часто заселяє вирубки і згарища* (Колг. Укр., 10, 1958, 38); *Коли наставала пора купатися,— степ був сухий і розпечений, кам'янистий берег Сугаклею заселяли жаби, ящірки й різне гаддя* (Ю. Яцов., II, 1954, 155).

2. Проживати де-небудь; населювати якусь територію. *Характеризував* [Ясько] *заробітки жебраків.. і різних категорій того дрібного зарібного люду, що заселював промислову частину Дрогобича* (Фр., IV, 1950, 208); *Це* [робота в комісії] *дало мені можливість добре пізнати край, а також звичаї й мову тих народів, які заселяють його* (Коцюб., III, 1956, 281).

ЗАСЕЛЯ́ТИСЯ, я́ється *і* **ЗАСЕ́ЛЮВАТИСЯ**, ються, *недок.*, **ЗАСЕЛИ́ТИСЯ**, се́литься, *док.* 1. Ставати заселеним. *Будинок уже заселявся, оживав* (Ткач, Арена, 1960, 29); — *Отак, бач, і заселилася ця вкраїна. А князеві Олександрові усе мало, все мало, ще хочеться землі, а де її узяти?* (Хотк., I, 1966, 98).

2. *тільки недок.* Пас. до **заселя́ти, засе́лювати** 1. *Прикубанські степи заселялись запорожцями після січової руїни* (Коцюб., III, 1956, 49); *Дніпровський берег попід кручами поступово заселяється заробітчанським людом* (Гончар, Таврія.., 1957, 24); *Археологічні дані розповідають про ті далекі часи, коли землі Придніпров'я і Причорномор'я поступово заселювалися племенами кімерійців, гуннів, готів, сарматів, скіфів, печенігів і половців* (Визначні місця Укр., 1958, 14).

ЗАСИВІ́ТИ, іє, *док.* Виділитися сірим кольором з чого-небудь, на тлі чогось. *Вечірній туман засивів над потоком, сутінки густішали по ущелинах* (Гончар, Новели, 1954, 186).

ЗАСИВІ́ТИСЯ, іється, *док.*, *рідко.* Те саме, що **засиві́ти**. *Прозорий перший туман злегка засивівся по вибалках* (Гончар, I, 1954, 279).

ЗАСИГНА́ЛИТИ, лю, лиш, *док.* Почати подавати сигнали. *Машина рвала вже, здавалося, за спиною в Юджіна. Він ще раз хотів озирнутися, і в цей час водій «Хорха» засигналив* (Загреб., Європа 45, 1959, 107).

ЗАСИ́ДЖЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **засі́діти**. *Засиджена мухами лампочка під стелею, наче нічник у тюремній камері, додавала приміщенню занедбаного, непривабливого вигляду* (Ю. Бездик, Полки.., 1959, 168); *Швидкий осміхнувся, позіхнув і, щільніш закутуючись пледом, простяг засиджені ноги* (Вас., I, 1959, 355); *Вікентій Петрович.. починав читати навстоячки: чогось не хочеться сідати на меблі, оббиті дорогою, але вже засидженою матерією* (Стельмах, Хліб.., 1959, 424).

ЗАСИ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСИ́ДІТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Забруднювати калом (**про** комах, птахів).

2. Довго або незручно сидячи в тому самому положенні, викликати затерплість якої-небудь частини тіла.

3. Довго або часто сидячи, псувати що-небудь. *Гість лави не засидить, ліжка не залежить* (Номис, 1864, № 1191).

Засі́діти я́йце — сидячи на яйці, довести до розвитку в ньому зародка або зіпсувати його (про птахів).

ЗАСИ́ДЖУВАТИСЯ[1], уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАСИ́ДІТИСЯ**, джуся, дишся, *док.*, *розм.* 1. Довго сидіти

за чим-небудь, над чимсь. *Зненавидів* [Гордій] *її книжки, над якими вона могла засиджуватися до пізньої ночі* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 5); *Погода у нас чудова — а я так засидівся за тими листами, що аж обридло* (Коцюб., III, 1956, 132); // Перебувати де-небудь довго, більше, ніж звичайно, ніж треба. *Справ було багато, і він допізна засиджувався в канцелярії* (Юхвід, Оля, 1959, 239); *До пізнього вечора засиділися гості в хаті голови колгоспу* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 24); // *перен.* Довго перебувати, проживати на одному місці. *Батько мій, Микита, не любив засиджуватися на одному місці* (Кучер, Дорога.., 1958, 46).

2. *тільки док.* Довго просидівши на одному місці, відчути затерпліcть, втрату гнучкості в тілі. — *Он вона, Ковалівка! — перебив його Зозуля, загрюкавши в кабіну.— Давайте розімнемося перед нею. Отут на горбочку, коло вітряка. Засиділись, либонь* (Кучер, Трудна любов, 1960, 401); *Мені як засидітись та потім уставати, то чиста морока...* (Вас., I, 1959, 144).

3. *розм.* Довго залишатися незаміжньою. — *Нащо нашій Ромці школи,— казала вона,— пощо їй собі голову морочити? З її красою їй не прийдеться довго дома засиджуватися* (Фр., III, 1950, 96); *Ярина Іванівна вже... заміжня, значить. Тож, певно, така дівчина не засидиться...* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 27).

Засидітися в дівках *див.* **дівка.**

ЗАСИ́ДЖУВАТИСЯ [2], ується, *недок.* Пас. до **засиджувати** 1.

ЗАСИ́ДІТИ *див.* **засиджувати.**

ЗАСИ́ДІТИСЯ *див.* **засиджуватися** [1].

ЗАСИЛА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **засила́ти** 1, 2. *Тільки співчуття може висловити йому Ходкевич, ..сумніваючись у доцільності засилання перевдягнених офіцерів просто в руки Наливайкові* (Ле, Наливайко, 1957, 277).

ЗАСИЛА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАСЛА́ТИ**, зашлю́, зашле́ш, *док.*, *перех.* 1. Караючи, позбавляти права жити в якомусь районі, області, відправляти далеко за межі цієї території. *Указами 1822—1824 рр. було ще раз підтверджене право поміщиків засилати селян у Сибір без суду і на будь-який строк* (Іст. УРСР, I, 1953, 407); *Наїздну засилають в каторгу* (Л. Укр., III, 1952, 744).

2. Направляти кого-небудь до когось, кудись з якимнебудь дорученням. *Підождали обрадяни до вечора — не йде німець та й посланців не засилав* (Мирний, IV, 1955, 242); *Болотніков заслав гінця до командира своїх загонів* (Ле, Побратими, 1954, 9).

Засила́ти (засла́ти) старостів — посилати старостів до дівчини, жінки або її батьків, просячи згоди на шлюб. *Зачали парубки засилати старостів до дівчат* (Кв.-Осн., II, 1956, 65); *Настя йому сподобалась, і становий заслав до неї старостів* (Н.-Лев., III, 1956, 251).

3. *розм.* Відправляти що-небудь для передачі комусь. *Цілих два тижні князь щодня заносив або засилав дарунки різні* (Л. Укр., III, 1952, 506); *Повітовий комісар щодня засилав телеграми* (Кач., II, 1958, 354); *Заслав Коцюбинський деякі з своїх творів, та не маю часу перечитати* (Мирний, V, 1955, 382).

4. *розм.* Звертаючись до кого-небудь, виражати свої почуття (письмово, словами, жестами і т. ін.). *Галя засилав йому погляд згоди...* (Мирний, II, 1954, 247); [Р і ч а р д:] *А... в мене... всі* [родичі] *живі?* [Д ж о н а т а н:] *Живі й здорові. Вони тобі вітання засилають* (Л. Укр., III, 1952, 104).

ЗАСИЛА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.* 1. Пас. до **засила́ти** 1—3. — *То,— кажу йому,— моє писання, що до газет колись засилалось* (Мирний, IV, 1955, 382).

2. *розм.* Просити згоди на шлюб у дівчини, жінки або її батьків через старостів. [Л у к а ш:] *Готуйте, мамо, хліб для старостів,— Я завтра засилаюсь до Килини!* (Л. Укр., III, 1952, 248).

ЗАСИ́ЛЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **заси́ли́ти.**

ЗАСИ́ЛИТИ *див.* **засйлювати.**

ЗАСИ́ЛИТИСЯ *див.* **заси́люватися.**

ЗАСИ́ЛКА, и, *ж.* Те саме, що **засила́ння.** *Спасибі Вам, шановний добродію, за засилку книжок* (Мирний, V, 1955, 362).

ЗАСИ́ЛЛЯ, я, *с.* Перевага десь кого-, чого-небудь, звичайно з шкідливим впливом на когось, щось. *Після розмови про.. засилля глитайні навіть в земельних комітетах.. він іще глибше упевнився, що оті його плани — єдиний вихід із становища* (Головко, II, 1957, 573); * Образно. *Я землю радості люблю За працю, за пісні дівочі, За здолане засилля ночі!* (Брат., Вересень, 1949, 50).

ЗАСИЛОСО́ВАНИЙ, а, е, *с. г.* Діспр. пас. мин. ч. до **засилосува́ти.** *Віддалік колгоспники відкривали третій відсік траншеї, в якій зберігалося засилосоване бадилля молодої кукурудзи* (Руд., Остання шабля, 1959, 179).

ЗАСИЛОСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.*, *с. г.* Док. до **силосува́ти.** *Кукурудзу засилосували в короткі строки, за сухої погоди* (Колг. Укр., 11, 1958, 3).

ЗАСИ́ЛЮВАЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Призначений для вкладання нитки.

ЗАСИ́ЛЮВАТИ, юю, юєш *і розм.* **ЗАСИЛЯ́ТИ**, яю, я́єш, *недок.*, **ЗАСИ́ЛИТИ**, и́лю́, и́лиш, *док.*, *перех.* Просовувати у вузький отвір. [Ц и м б а л ь с ь к и й:] *А кілько разів на день ви засиляєте нову дратву?* (Фр., IX, 1952, 371).

ЗАСИ́ЛЮВАТИСЯ, юється *і розм.* **ЗАСИЛЯ́ТИСЯ**, я́ється, *недок.*, **ЗАСИ́ЛИТИСЯ**, и́литься, *док.* 1. Просовуватися у вузький отвір.

2. *тільки недок.* Пас. до **заси́лювати, засиля́ти.**

ЗАСИЛЯ́ТИ *див.* **засйлювати.**

ЗАСИЛЯ́ТИСЯ *див.* **заси́люватися.**

ЗАСИНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **засина́ти.** *Він прислухається* [до мелодії] *і почуває в ній засинання* (Досв., Вибр., 1959, 364); * Образно. *Ні вітанням, ані репліками пошепки не порушували ці люди засинання дня під садовими тінями* (Ле, Міжгір'я, 1953, 199).

ЗАСИНА́ТИ *див.* **засипа́ти** [2].

ЗАСИ́НЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **засини́ти.** *Іншого іншою, певне, красою Причаруе засинена даль* (Ус., Листя.., 1956, 146).

ЗАСИНИ́ТИ *див.* **засйнювати.**

ЗАСИНИ́ТИСЯ *див.* **заси́нюватися.**

ЗАСИНІ́ТИ, ію, *док.* 1. Почати синіти, набувати синього кольору. *Пролетіли чорні хмари, Небо засиніло...* (Рудан., Тв., 1956, 76); *Ясніше засиніло над головою безхмарне небо* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 4).

2. Виділитися синім кольором, з'явитися (про щось синє). *Далеко на південь засиніли смугою гори, вкриті лісом* (Н.-Лев., I, 1956, 408); *Паркан високий переді мною засинів* (Сос., II, 1958, 409).

ЗАСИНІ́ТИСЯ, іється, *док.* Те саме, що **засини́тися.** *Засинілось озеро, гурчить вода по ярах* (Вовчок, VI, 1956, 311).

ЗАСИ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАСИНИ́ТИ**, иню́, и́ниш, *док.*, *перех.* Фарбувати в синій колір, робити синім; // *розм.* Дуже підсинити. *Засинити білизну.*

ЗАСИ́НЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАСИНИ́ТИСЯ**, и́ниться, *док.* 1. Фарбуватися в синій колір, робитися синім.

2. *тільки недок.* Пас. до **заси́нювати.**

ЗАСИ́ПАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **засипа́ти** [1] 1—5. *Просторий бункер мало не до стелі був засипаний блискучим антрацитом* (Гончар, III, 1959, 254); *Аж*

до самого небосхилу розляглося засипане снігом поле (Коцюб., I, 1955, 110); *Поки поїзд спинився, Горький був уже весь засипаний квітами* (Баш, На берегах.., 1962, 29); *Капуста добра, з салом, ще й крупами засипана* (Фр., I, 1955, 235); // **засúпано,** *безос. присудк. сл.* [Тетяна:] *Тут не твоє засипано, а наше, То і не пхайсь до нашого млина* (Коч., I, 1956, 512).

ЗАСИПА́ННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **засипáти** [1] 2, 4. *Однією з основних підготовчих робіт при осушенні земель є будівельне планування — засипання ям* (Колг. Укр., 1, 1958, 39); *На культиваторі поставлено диски, які захищають рослини від засипання землею* (Рад. Укр., 7.VI 1962, 2).

ЗАСИПА́ННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **засипáти** [2]. *Як засипання, так і пробудження, тобто як оволодіння, так і звільнення від сну великого мозку відбувається більш або менш поступово* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 118).

ЗАСИПА́ННЯ [3], я, *с.* Дія за знач. **засипáти** [3].

ЗАСИ́ПАТИ *див.* **засипáти** [1].

ЗАСИПА́ТИ [1], áю, áєш, *недок.*, **ЗАСИ́ПАТИ,** плю, плеш; *мн.* засúплють; *док.* 1. *перех.* Заповнювати що-небудь чимось сипким. *Іван ще до пострілу впав... Чув тепер, Як стали могилу піском засипати* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 282); *— Та копала ж* [яму], *але роздумалась, що буде далеко ходить до погреба, то я й засипала* (Н.-Лев., III, 1956, 336); *Протитанковий рів засипали так, що по ньому могли рухатися транспорти* (Гончар, I, 1954, 100); *А у самому млині Мельник меле цілі дні. Він засипле кіш зерном,— І мука тече струмком* (Стельмах, Колосок.., 1959, 19); // *безос. Засипало криниченьку Та жовтим піском* (Укр.. лір. пісні, 1958, 300).

2. *перех.* Покривати шаром чого-небудь сипкого. *Пухкий сніг засипав землю, будинки* (Коцюб., I, 1955, 410); // Придушувати, покриваючи великою кількістю землі, каміння і т. ін. (при обвалах). *Під напором підземних нафтових джерел ями часто валилися, засипаючи робітників* (Фр., VIII, 1952, 393); // Кидати щось у великій кількості на кого-, що-небудь, у щось. *Вихор побачив над своєю головою добрий десяток юнкерсів, що засипали бомбами ескадру* (Кучер, Чорноморці, 1956, 58); *На сходах нас* [молодих] *засипали травою, квітами, я подумав, що на мене перекинувся віз із свіжим сіном* (Ю. Янов., II, 1954, 74); *— Чужинко, не дивись! Засіпаю очі!* (Л. Укр., I, 1951. 303).

3. *перех., перен.* Спрямовувати куди-небудь, до кого-небудь дуже багато чогось. *За кілька хвилин вона вже засипала Раїсу безладними питаннями* (Коцюб., I, 1955, 319); *Поранених воїнів.. засипали подарунками трудящі Одеси* (Кучер, Чорноморці, 1956, 92).

4. *тільки док., перех., перен., розм.* Показати, довести незнання, неспроможність кого-небудь у чомусь. [Середа *(до Журавля):*] *Він її* [Любу] *засипле перед Ярошем* (Мик., I, 1957, 465).

5. *перех.* Сиплючи, поміщати що-небудь кудись. *Гуртом землю обробляємо. гуртом хліб збираємо та в громадські магазеї засипаємо* (Мирний, IV, 1955, 331); *Чоловіки робили з твердої червоної глини домниці* [печі] *з горловиною вгорі, з дірками для сопел в денцях, засипали туди вперемішку з вугіллям руду* (Скл., Святослав, 1959, 94); // Давати сипкий корм свійським тваринам. *— Випряжи, хлопче, коні та дай їм сіна, засип оброку та напій* (Н.-Лев., III, 1956, 183); *Тихін сходив ще до коня — вівса йому засипав* (Головко, II, 1957, 152); // Додавати в рідку страву крупу, шпоно і т. ін.

6. *тільки док., неперех.* Почати сипати; // *безос. Засипало гострою холодною пилюкою — знизу й вверху* (Коз., Сальвія, 1959, 149).

7. *тільки док., неперех., перен., розм.* Заговорити швидко. *Федір.. зразу засипав: — Випуваті, паночку* (Мирний, IV, 1955, 224); *Як засипала* [Пріська], *як затарабанила, мов заведена* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 18).

ЗАСИПА́ТИ [2], áю, áєш і **ЗАСИПА́ТИ,** áю, áсш, *недок.*, **ЗАСНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док.* Впадати в сон. *Огонь у печі.. гасне зовсім — у хаті темнісінько, й усі засипають* (Вовчок, I, 1955, 290); *Петрик пробурчав щось сердите, зразу поклав голову і вже став засипати* (Вас., I, 1959, 98); *Тієї ночі Олекса вперше заснув, хоч сон його був неспокійний* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 344); // *перен.* Переставати виявляти ознаки життя; завмирати, затихати. *Здавалось, ліс уже дрімав, засипав і тільки через сон дивився з гори освіченими верхами* (Н.-Лев., II, 1956, 310); *Село уже стомлено переморгувалось вогниками, засинало* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 145); *Заснули води і човни на водах* (Рильський, I, 1956, 90); // *перен.* Переставати відчуватися; слабнути, притуплюватися (про відчуття, почуття). *У вигуках та в метушні.. його сумління засинає* (Мик., II, 1957, 320); *Все лихо, що притаїлось і заснуло в її серці, все разом схопилось у думці* (Н.-Лев., II, 1956, 140).

Заснýти навíки (довíку, вíчним сном) — умерти. *Він здригнувся, легенько зітхнув, Усміхнувсь і навіки заснув* (Граб., I, 1959, 474); *Не вертатись вже до тебе* [дівчини] *козаку,— Заснув в степу він, сердега, довіку...* (Укр.. лір. пісні, 1958, 484).

ЗАСИПА́ТИ [3], áю, áєш, *недок.*, **ЗАСПА́ТИ,** плю́, пи́ш; *мн.* заспля́ть; *док.* 1. Прокидатися пізніше, ніж треба. *Видно, учора до світу досиділи за картами, що й пан заспав* (Мирний, III, 1954, 151); *— Всі вже поспідали. Тільки я заспав* (Руд., Вітер.., 1958, 291).

2. *тільки док., перех.* Затамувати що-небудь сном, забути уві сні. *— Не засплю й не зап'ю свого горя,— одказала Лукина* (Н.-Лев., III, 1956, 360); *Їх* [муки] *не заспать; у серця відгомоні Озветься мир в турботами всіма!* (Граб., I, 1959, 171).

ЗАСИ́ПАТИСЯ [1] *див.* **засипáтися** [1].

ЗАСИ́ПАТИСЯ [2] *див.* **засипáтися** [3].

ЗАСИПА́ТИСЯ [1], áюся, áєшся, *недок.*, **ЗАСИ́ПАТИСЯ,** плюся, плешся; *мн.* засúпляться; *док.* 1. Заповнюватися чим-небудь сипким. *Широкий рів без піддержки сам собою засипався* (Мирний, IV, 1955, 16); *Хата розвалилась, двір заріс бур'яном, і садок усох, і глибока криниця засипалась* (Вовчок, I, 1955, 56).

2. Потрапляти, поміщатися всередину чого-небудь, кудись (про щось сипке). *Де він* [казковий бик] *пройде, там пшениця сама у копи складається й молотиться, і віється, і в закроми* [засіки] *засипається* (Стор., I, 1957, 66).

3. *тільки недок.* Пас. до **засипáти** [1] 1—5. *— То ніколи моя хата не виділа стільки хліба. Куди ж його складу? ..Прикипівши біля дверей, він вірить і не вірить, що його хата по самі вікна засипається зерном* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 294); *Процес переробки кормів відбувається так. Зерно засипається в кіш, звідки воно надходить у подрібнювальну камеру* (Наука.., 3, 1956, 21).

ЗАСИПА́ТИСЯ [2], áюся, áєшся, *недок.*, **ЗАСПА́ТИСЯ,** плю́ся, пи́шся; *мн.* заспля́ться; *док., розм.* Спати надто довго. *— Віконниці, бачите, позакривані: ні сонце у вічі не лізе, ні мухи не кусають, от ми й заспались* (Стор., I, 1957, 185).

ЗАСИПА́ТИСЯ [3], áюся, áєшся, *недок.*, **ЗАСИ́ПАТИСЯ,** плюся, плешся; *мн.* засúплються; *док., розм.* Зазнавати провалу в чому-небудь, ставати піймaним, викритим. *Вони першого ж дня засипались на портфелі, якого Шурик, невідомо для чого, хотів був висмикнути*

з-під пахви енергійного одесита (Мик., II, 1957, 338); *— Доки ти враховуватимеш* [помилки], *молокососе, загинуть на твоїй совісті люди і сам до чорта засиплешся!* (Ю. Янов., 1, 1954, 159); // Виявляти своє невміння в чому-небудь, незнання чогось. *Вони сіяли, а збоку стояв цілий гурт, перевіряючи їхню роботу. Чи не засипались хлопці, напутавши в квадратах?* (Кучер, Трудна любов, 1960, 506).

За́сипка [1], и, *ж.* Те, що куди-небудь засипається, всипається з якоюсь метою. *Кукурудзяні пластівці добрі з киселем, кремом, сметаною, молоком; їх можна вживати як засипку до бульйону чи супу* (Наука.., 7, 1955, 19); *Гравійний фільтр — це каркас, що підтримує гравійно-піщану засипку, яка пропускає воду і затримує пісок* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 283).

За́сипка [2], и, *ж.* Дія за знач. **засипати** [1] 1, 2, 4. *Перед засипкою картоплі в овочесховища слід ретельно відбирати як уражені бульби, так і механічно пошкоджені* (Наука.., 8, 1959, 36).

Засипля́ти, я́ю, я́сш, *недок., розм.* 1. *неперех.* Те саме, що **засипа́ти** [2]. *— А чого ви пізно засипляєте? Хто ж вам спати не дає? — гнівно Лелія спитала* (Л. Укр., III, 1952, 489); *Діти сходяться разом докупи і шепочуть на печі та й засипляють без вечері* (Стеф., I, 1949, 99).

2. *перех.* Проспати яку-небудь подію, явище. *— Зелена діброво, скажи мені правду, Хто такий у світі зарю засипляє* (Чуб., V, 1874, 486).

Засипний, а́, е́, *спец.* Призпач. для засипання чого-небудь у щось. *На одній з доменних печей встановлено триконусний засипний апарат* (Ком. Укр., 2, 1962, 72).

Засипа́ння, я, *с.* Дія за знач. **засипа́ти.**

Засипа́ти, а́ю, а́єш, *недок.*, **засу́ти,** сс́у, сс́еш, *док., перех.* Те саме, що **засмо́ктувати.** *Вона стане матір'ю, обсядуть її діти, щоденні турботи, мов грузьке болото, засмоктують її* (Кол., Терен.., 1959, 362).

Засипа́тися, а́юся, а́єшся, *недок.*, **засу́тися,** сс́уся, сс́ешся, *док.* 1. Застрягати в чому-небудь грузькому, втягуючись ним. *Бокаті барки — білі, зелені, блакитні — що засмалились у прибережну гальку в безконечному ряді, і ті, що ткнулися носом у воду,— єдині слухачі у Джузеппе* (Коцюб., II, 1955, 415).

2. *тільки недок.* Пас. до **засипа́ти.**

Засиха́ння, я, *с.* Дія за знач. **засиха́ти.** *Пожовтіння і засихання хвої.. Хвороба зустрічається на сіянцях, молодих культурах і навіть на дорослих деревах* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 423).

Засиха́ти, а́ю, а́єш, *недок.*, **засо́хнути** і **засо́хти,** хну, хнеш і *діал.* **засхну́ти,** ну́, не́ш, *док.* 1. Ставати сухим, втрачаючи вологу. *Води одшуміли, стали в берегах, на кручах засихали вже збиті повінню заплави* (Скл., Святослав, 1959, 330); *На щоці в нього засохла кров від помітної дряпини* (Шиян, Баланда, 1957, 141); // *безос. У роті — хочу прокоштнути — слини не достав, засохло* (Мирний, I, 1954, 94).

2. Починати в'янути, гинути від несприятливих умов, пошкодження і т. ін. — *Вона* [філоксера] *живе на виноградних корінцях, висисав з них сік, і через те кущ засихає* (Коцюб., I, 1955, 202); *Хліб засихає на полі, спалений довготривалою спекою* (Кол., Терен.., 1959, 52); *І сосни не несіть на зелені луги, Бо вона засумує в долині І засохне в воді від палкої жаги І нудьги по далекій вершині* (Олесь, Вибр., 1958, 139); // *перен.* Втрачати яскравість, силу. *Засох і зачерствів під пером деяких поетів «газетний» вірш* (Про багатство літ-ри, 1959, 98).

3. *перен.* Ставати блідим, худим. *Вона.. час від часу догоряла, мов свічечка, засихала, мов билиночка* (Кв.-Осн., II, 1956, 358); *Загинеш, серденько, загинеш, Мов ряст весною уночі. Засхнеш, не знатимеш нічого* (Шевч., II, 1953, 10); *Тяжко Василеві. Поблід він, засох, на себе несхожий* (Мирний, IV, 1955, 181).

Засича́ти, чу́, чи́ш, *док.* 1. Почати сичати, видавати або утворювати звуки, які нагадують протяжну вимову звука «с». *В печі щось бухнуло, зашипіло, засичало. То збігав куліш* (Коцюб., I, 1955, 15); *Он гадюка засичала І сховалася в траву* (Щог., Поезії, 1958, 143); *Старий білий гусак.. засичав різко* (Фр., II, 1950, 55); *Вагон глухо засичав і ліниво погнувся* (Досв., Вибр., 1959, 206); // Вимовити протяжно звук «с», заспокоюючи кого-небудь, закликаючи до тиші. *— Чого ви лізете? Гетьте! — скрикнула вона..— Цссс!..— засичав Загнибіда і знову почав дослухатись* (Мирний, III, 1954, 96).

2. *перен.* Заговорити тихо, але дуже сердито. *— Цить! ци-ть! ..мов ти безталання!..— засичала вона й позеленіла* (Мирний, I, 1954, 53); *Він просто нахилився йому до вуха й гаряче щось зашепотів. Ні, не зашепотів, а засичав від злості* (Кучер, Трудна любов, 1960, 293).

За́сі, *виг., діал.* Зась. *Не вір облесним, стережися злюк, А дармоїдам все кажи: А засі!* (Фр., XI, 1952, 294).

За́сіб, собу, *ч.* 1. Прийом, якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось; спосіб. *Ну, як ти його витягнеш* [в поїздку], *якими енергічними засобами?* (Коцюб., III, 1956, 180); *Дід Галактіон сказав, що є один певний і справжній засіб уціліти: вусате страховище* (Довч., VI, 1957, 58); *Я вступив до нього* [комерційного інституту] *лише тому, що мій атестат не давав мені права для вступу до інших вищих учбових закладів. Це був засіб здобути вищу освіту взагалі* (Довж., I, 1958, 16).

2. *чого, який.* Те, що служить знаряддям у якій-небудь дії, справі. *Мова є найважливіший засіб людських стосунків.* (Ленін, 20, 1950, 364); *Могутнім засобом комуністичного виховання трудящих є література і мистецтво соціалістичного реалізму* (Ком. Укр., 9, 1963, 43); // *перев. мн.* Механізми, пристрої і т. ін., необхідні для здійснення чого-небудь, для якоїсь діяльності. *Понад десяток стволів* [гармат] *стали поруч.. Вже не треба було розтягувати вогневі засоби на кілометри по фронту, прикриваючи найдошкульніші місця* (Гончар, III, 1959, 388); *Ось ми маршируємо на пероні станції Карлівка. Чекаємо з далекого радогоспу засобів пересування...* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 126); *Засоби виробництва;* // *перев. мн.* Ліки або предмети, необхідні для лікування чи попередження хвороб. *Протягом багатьох десятиріч лікарі та вчені різних країн вперто працювали над винайденням засобів запобігання і лікування туберкульозу* (Наука.., 1, 1959, 29); *Цевно, їй треба було виконати якесь доручення медсанбату: чи то домовитися про пункт збору поранених, чи то перевірити й поповнити засоби першої меддопомоги* (Ю. Янов., II, 1954, 8).

3. *перев. мн., рідко.* Гроші, матеріальні цінності, достатки. *— Чоловік мій був столяр, і добрий був столяр, мав добрі заробітки, мав і добрий засіб* (П.-Лев., IV, 1956, 277); *Все на цій постаті свідчило про надзвичайно скромний її спосіб життя, про незвичайно нужденні засоби* (Фр., VI, 1951, 162).

За́собн на (до) існува́ння — те, що необхідне для життя (про харчі, одяг і т. ін.). *— Ведеться слідство, і з нього видно, що я не винуватий, а проте сиджу, а дома хазяйство розвалюється і сім'я без усяких засобів на існування* (Головко, II, 1957, 58).

Засі́в, у, *ч.* 1. Те саме, що **засіва́ння.** *Вона.. перебирала насіння до засіву ярини* (Кобр., Вибр., 1954, 15).

2. Те, що посіяне. *Прокинулася Україна після зимового сну. Потали сніги; зелені озимі засіви веселенько потягнулися вгору* (Л. Янов., I, 1959, 31); * Образно. *Ти* [сонце] *сієш у мою душу золотий засів — хто знає, що вийде з того насіння? може, вогні?* (Коцюб., II, 1955, 229); // Те, що засіялося, покриваючи якусь поверхню. *Власна гаряча сльоза прокотилась по лиці і затрималась в темному засіві ще ні разу не голених вусів* (Іщук, Вербівчани, 1961, 37).

3. Ділянка землі, засіяна яким-небудь зерном, насінням. *Тепер* [Колодка] *— хлібороб справжній: коняка, корова, сім десятин засіву щороку* (Головко, II, 1957, 90).

4. *спец.* Кладка яєць у деяких комах (бджіл і т. ін.) і яйця, покладені для розвитку. *Починаючи червити, матка* [бджола] *кладе яйця підряд, рухаючись ніби по спіралі то на одному, то на другому боці стільника і поступово збільшуючи радіус засіву* (Бджоли, 1955, 39).

ЗАСІВА́ЛЬНИК, а, *ч., етн., заст.* Той, хто вітає з Новим роком і посипає при цьому зерном в хаті, кімнаті.

ЗАСІВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **засіва́ти.**

ЗАСІВА́ТИ, а́ю, а́єш і **ЗАСІЮВАТИ**, юю, юєш, *недок.*, **ЗАСІ́ЯТИ**, і́ю, і́єш, *док.* 1. *перех., що.* Кидати зерно, насіння звичайно в оброблену землю, певним способом розтрушуючи, розсипаючи. *Швидко час настане ярину засівати* (Мирний, IV, 1955, 211); *Він на другу весну, плуг і рала забравши І між пшеницею і житом пооравши, Всередині горох увесь засіяв свій* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 62); *— Наша мама і великодня так не чекала, як землі. Вже наперед прикидає, де і що засіє* (Стельмах, II, 1962, 40); * Образно. *Він оце вже два роки об'їздив увесь округ, село від села, двір за двором, і скрізь засівав зерно взаємного недовір'я* (Фр., VIII, 1952, 82).

2. *перех., що, чим.* Сіючи зерно, насіння, займати ним яку-небудь ділянку землі. *Хто має який-небудь шматочок свого поля, сяк-так його шкрябав, засівав* (Мирний, IV, 1955, 240); *Засівав* [Веремія] *раніше свої поля не стільки хлібом, скільки пазучою коноплею на продаж* (Стельмах, II, 1962, 59); *Наш колгосп засіяв кожен шматочок землі* (Коп., Подарунок, 1956, 83); // Покривати собою що-небудь (про рослини). *Несіяні квіти засіяли взгір'я, і луг, і могилу...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 104).

3. *перех., перен.* З'являючись, виростаючи на шкірі, покривати її (про вуса, бороду, веснянки). *Він змужнів, чорні вуса густо засіяли верхню губу* (Сенч., Опов., 1959, 40).

4. *перех., перен.* Покривати що-небудь, якусь поверхню чим-небудь розрізненим. *Гартовані списи на скіпки трощила-ламала* [січа], *Копитами землю орала Та кістками засівала* (Мирний, V, 1955, 267); *Липа засівала узвір'я янтарним листом, кущі ліщини палали полум'ям* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 130); *А ніч тільки небо засіє зірками, В еаю солов'ї заспівають* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 236).

◇ **Засіва́ти зе́млю слі́зьми́** — переживати горе, бути нещасним. *Терпелива душа старої, поривалочись до бога, не просила чуда, ..а тільки ревно благала, щоб її діти не засівали землю слізьми* (Стельмах, Хліб.., 1959, 37).

5. *тільки док., неперех.* Почати сіяти (про дощ і т. ін.). *Пішов дощ, дрібний та тихий, мов крізь сито засіяв* (Мирний, I, 1954, 355).

6. *тільки недок., перех.* **засіва́ти,** *етн., заст.* Посипати в хаті, кімнаті зерном, вітаючи з Новим роком. *Хоч друзів зерном засівать Було недавно вілом звичним, Повинен просто я сказать, Що став цей звичай архаїчним* (Рильський, I, 1956, 450).

ЗАСІВА́ТИСЯ, а́ється і **ЗАСІ́ЮВАТИСЯ**, ю́ється, *недок.*, **ЗАСІ́ЯТИСЯ**, і́ється, *док.* 1. Сіючись де-небудь, вирости. *Поза хатою засівся густий вишник* (Н.-Лев., I, 1956, 108); *На підсонячній стороні фабричного димаря засівся мох* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 244).

2. *перен.* З'являтися, вирости на шкірі (про вуса, бороду). *— Та й гарний же Василь! — думала Марина,— щоки повні, як у дитини, брови тонкі, очі карі, чорний вус тільки що засівається* (Н.-Лев., I, 1956, 81); *Сива борода засіялася по самому підборіддю* [діда] (Л. Янов., I, 1959, 301); *Між нарами ходив худий хлопець, в якого ще й вуса не засіялися* (Панч, I, 1956, 417).

3. *перен.* Ставати укритим, покритим чим-небудь розрізненим. *Поле засіялося грізною щетиною гострих і колючих багнетів* (Кач., Вибр., 1953, 411).

4. *тільки недок.* Пас. до **засіва́ти, засію́вати.** *Більша частина вироблюваних земель* [в Єгипті] *засівається 2—3 рази на рік* (Наука.., 5, 1958, 49).

ЗАСІ́ВНИЙ, а, е́. 1. Стос. до засіву (у 1, 2 знач.).

2. *у знач. ім.* **засівна́,** но́ї, *ж.* Посівна кампанія. *На середину кімнати виходили бригадири, голова колгоспу, окремі колгоспники і говорили про відставання, давали самі обіцянку і закликали інших широю працею зліквідувати прорив у весняній засівній* (Панч, В дорозі, 1959, 232).

ЗАСІ́ДАННЯ, я, *с.* Зібрання певного кола людей — членів якого-небудь органу, представників якоїсь організації і т. ін.— для обговорення і вирішення чогось. *Часом думка не в гори, А на народні збори, На засідання ради, На розправи громади Заблукав несміла* (Фр., XIII, 1954, 391); *— На засіданні вашої кафедри.. зробите доповідь за тезами й матеріалами, які я сам дам вам* (Смолич, I, 1958, 60); *Засідання правління йшло на диво спокійно і діловито* (Чаб., Тече вода.., 1961, 97).

ЗАСІДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **засіда́ти**[2] 4.

ЗАСІДА́ТЕЛЬ, я, *ч.* 1. Виборний представник населення, який бере участь у розгляді судової справи. *— А дже ж пан воєвода не розуміє по-нашому і судить нас не сам, а з нашими засідателями, тувимами* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 94).

Наро́дний засіда́тель — виборний представник трудящих, який бере участь у розгляді справ народним судом. *У нашій країні правосуддя здійснюється судом у складі судді і двох народних засідателів* (Рад. суд, 1951, 54); *Прокурор і судді не вводили очей з Катрі. Тільки народний засідатель Іван Заруба зиркав на Катрю якось спідлоба* (Кучер, Прощай.., 1957, 441).

2. Виборний представник для участі в роботі якої-небудь установи в дореволюційній Росії. [В и б о р н и й:] *Я іду із дому. Випроводжав гостя: до мене заїжджав засідатель наш, пан Щипавка* (Котл., II, 1953, 10); *На той день саме в село приїхав засідатель із писарем з волості* (Григ., Вибр., 1959, 60).

Присяжний засіда́тель — особа в буржуазному суді, що залучається до участі в розгляді справи і вирішенні питання про винність підсудного. *З-поміж присяжних засідателів було два купці, власник друкарні і директор місцевої гімназії* (Донч., III, 1956, 13).

ЗАСІДА́ТЕЛЬСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **засіда́тель.**

2. Стос. до **засіда́ння.** *Ткачук відпочивав після безсонної засідательської ночі* (Збан., Переджнив'я, 1960, 152); *Боротьба йде не проти засідань взагалі, а проти засідательської метушні* (Рад. Укр., 7.I 1955, 2).

ЗАСІДА́ТИ[1], а́ю, а́єш, *недок.* Вести, продовжувати засідання; зібравшись, обговорювати, вирішувати якінебудь питання. [В а с и:] *На засідання прийшов. Планувальна комісія, ти ж сам призначив.* [Я р ч у к:]

Засідати, Васю, не будемо (Мик., І, 1957, 378); *Із-за товстих, оббитих клейончатою шкірою дверей, де засідала приймальна комісія, не долітало жодного звуку* (Тют., Вир, 1960, 60); // Брати участь у засіданні. *Ті, що засідали, висипали на ганок гуртом* (Мур., Бук. повість, 1959, 209).

ЗАСІДА́ТИ [2], а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАСІ́СТИ**, ся́ду, ся́деш, *док.* 1. *неперех.* Сідати де-небудь, улаштовуючись зручно, надовго. *Засідали* [газди] *за мережаний стіл, тяжкі в своїм овечім убранню, і споживали вкупі свіжу кулешу* (Коцюб., II, 1955, 335); *Старці громадські йшли повагом із села один за одним і засідали на своїх місцях* (Фр., VI, 1951, 34); *В кімнату без стуку вайшов Іванов, голова завкому Патронного заводу. — Що це ви засіли? Пора вже* [на збори] (Головко, II, 1957, 470).

2. *за що, до чого і з інфін., неперех.* Сідати надовго, приступаючи до якої-небудь роботи, справи і т. ін. *Зоня.. по вечері засідала до книжки, точно об одинадцятій ішла спати* (Ков., Світ... 1960, 66); *Була у мене Пашкевичівна з своєю товаришкою, то не випадало при них засісти писати* (Л. Укр., V, 1956, 193); *Три подруги, мов щебетливі ластівки, злетілись докупи, вирішили гуртом ще раз все пригадати, засіли за підручники з історії* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 3); *Родина засіла до обіду* (Мак., Вибр., 1954, 280); // Сумлінно братися за що-небудь. *Пішло потім студентське життя тихо й однаково. Всі мусили засісти за науку* (Н.-Лев., І, 1956, 342).

3. *тільки док., неперех.* Надовго розташуватися де-небудь, не виїжджаючи або не виходячи звідти. *Вона надовго засяде у своїй хаті* (Коцюб., II, 1955, 251); // Залишатися де-небудь довгий час, займаючи якусь-небудь посаду, місце. *В чимало повітових управ, де за старших колишні голови та писарі засіли* (Мирний, III, 1954, 258); — *Сімейщина в нас. Усе свояки засіли в правлінні, усе Ковалі* (Кучер, Трудна любов, 1960, 375).

4. *неперех.* Ховатися де-небудь, влаштовувати засаду, підстерігаючи когось. — *І що ж, мамо,— спитав середній брат,— чи й досі ті розбійники там засідають?* (Вовчок, І, 1955, 308); [Х в е д і р:] *Почав я, як тільки смеркне, засідать у леваді, щоб постерегти* [відьму]... (Кроп., III, 1959, 193); *Ніч лягла на землю та й вкрилась великою, чорною плахтою, з-під котрої виставали якісь страшні, темні мари. Одні пнуться високо, неба досягають, другі вігнулися удвоє або причаїлися до землі, як би на кого засідали* (Кобр., Вибр., 1954, 174); *Вони мали потаємки добутися до коридорів, засісти там засідками і чекати сигналу* (Гончар, III, 1959, 257).

5. *тільки док., неперех.* Ідучи, зупинитися, застрягнути, потрапивши в непридатне для проїзду місце. *Кілька озброєних людей рятували танкетку, яка засіла на місточку, у вербових палях* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 19); *Буксують машини, засівши в багно* (Нех., Хто сіє вітер.., 1959, 199).

6. *неперех.* Застрягати в чому-небудь. *Осколок бомби перебив обидві гомілкові кістки правої ноги і сам глибоко засів у м'язах* (Кучер, Голод, 1961, 117); // *перен.* З'явившись, надовго зберігатися, укріплятися в пам'яті (про думку, враження і т. ін.). *Невеселі ті картини, читальниче; глибоко, як куля, засідають вони у вашім серці, піднімають усю жалість зо дна* (Мирний, І, 1954, 49); *В моїй голові засіла тривожна думка: що сталося з Євлогієм?* (Фр., IV, 1950, 161); *Сильна неприязнь до сина міцно засіла в Остаповій душі відтоді, як Гнат не захотів робить дома, кинув рідну хату* (Горд., II, 1959, 284).

7. *тільки док., перех., діал.* Зайняти що-небудь. *Другу половину* [поля] *засів молодший брат Спиришів* (Фр., II, 1950, 273); *Минуле постало перед нею: тридцять шість чепурних хлопців і дівчат засіли лави* (Довж., І, 1958, 362).

ЗА́СІДИ, ів, *мн., діал.* Засідка.

На за́сіди іти́ (вихо́дити *і т. ін.*) — те саме, що **На за́сідку іти́** (*див.* **за́сідка**). *На засіди ви виходите, коли вже добре стемніє...* (Вишня, II, 1956, 131).

ЗА́СІДКА, и, *ж.* Те саме, що **заса́да** [1]. *Я вже збирався вийти з своєї засідки та покликати прикордонників* (Збан., Мор. чайка, 1959, 168); *В нашому районі добре полювання. З дому пишуть, що збираються до засідок на вовків* (Сміл., Зустрічі, 1936, 113); *Підходили до табору обережно. Усяке могло бути. Може, вже десь чатує засідка* (Гжицький, Опришки, 1962, 182); *Він мав вести їх такими стежками, щоб не наскочити на ворожу засідку* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 48).

На за́сідку іти́ (пі́ти *і т. ін.*) — обирати приховане місце для очікування слушного моменту, щоб напасти на когось. — *Я вам привів четвертого, завтра на засідку підете разом, завтра пощастить* (Ю. Янов., І, 1954, 83).

ЗАСІ́ДЛАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **засідла́ти**. *Іржуть на вітрі коні чорногриві, Загнуздані, засідлані в похід* (Мал., Чотири літа, 1946, 148); // *у знач. прикм. П'ятеро засідланих коней проскакало без вершників* (Довж., І, 1958, 56).

ЗАСІДЛА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех.* Прикріпити сідло на спину коневі. *Три брати.. засідлали коней, поїхали слідом Анта* (Скл., Святослав, 1959, 16); — *Я вмію засідлати Ластівку. Конина смирна, якраз для такого кінника, як ти* (Тют., Вир, 1960, 194).

ЗА́СІК, а, *ч.* Відгороджене місце в коморі, зерносховищі і т. ін. для зсипання зерна або великий і високий, звичайно нерухомий ящик з лядою для зсипання зерна, борошна. *Тріщать од збіжжя в Опанаса Засіки, клуні і токи* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 127); *Вона, як та дзига, крутилася, наказувала робочим, щоб, вигрібаючи із засіків борошно, не дуже мірки вивершували й насипали в підставлені людьми мішки та лантухи* (Мирний, IV, 1955, 256); *Юхим висипав зерно у засік* (Чорн., Потік.., 1956, 243); *В труді росте комуністична слава, і кожний з нас для радості живе, верно, що ллється в засіки держави, говорить нам про щастя трудове* (Сос., Щастя.., 1962, 22); * Образно. *Зрідка пролітав сніжок, тихий, пухнастий,— останні запаси вимітає із небесних своїх засіків зима* (Гончар, II, 1959, 181); // Взагалі відгороджене місце для зберігання чого-небудь. *Картоплю зберігають у засіках на 10—15 т, насінну — шаром не більш як 100 см, продовольчу — 150 см* (Колг. енц., І, 1956, 439).

ЗАСІ́КА, и, *ж.* 1. Штучна перепкода із зрубаних дерев для захисту від нападу ворога. *Бояри наші зачали були робити засіки на шляху* (Фр., VI, 1951, 55); *Ті, що кидалися в обхід узвозу, натрапляли в лісі на засіки, із-за яких теж стріляли козаки* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 354).

2. *діал.* Те саме, що **за́сік**. *Зерно висипали в засіку* (Автом., В. Кошик, 1954, 251).

ЗАСІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **засіка́ти**.

ЗАСІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАСІ́КТИ**, ічу́, іче́ш, *док., перех.* 1. Виявляти кого-, що-небудь, визначаючи місцезнаходження, розташування. *В чагарниках понад повноводою Моравою вже повзали розвідники, вивчали характер протилежного берега, засікали ворожі вогневі точки* (Гончар, І, 1954, 312); *Ворожі цілі вивіреним зором він* [моряк] *засікав упевнено завжди* (Гонч., Вибр., 1959, 377); *Спостережні пункти засікли на висоті двадцять тисяч метрів літак* (Собко, Срібний корабель, 1961, 94).

Засіка́ти (засі́кти) час — відмічати, запам'ятовувати час початку, закінчення і т. ін. чого-небудь. — *Візьміть годинник. Засічіть час. Я покажу, як треба одягатися і розкладати на ніч обмундирування* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 25).

2. Бити кого-небудь до смерті різкою, батогом. *Чаплицький напав на його* [Хмельницького] *хутір Суботів, пограбував його, спалив хліб, засік батогами на смерть малолітнього сина* (Іст. УРСР, I, 1953, 219).

3. Зачіпати на ходу однією ногою за іншу (про коня).

ЗАСІКА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ЗАСІ́КТИСЯ**, ічеться, *док.* 1. Ранити собі ногу, зачіпаючи на ходу однією за іншу (про коня). — *В мене кінь засікся, так я перев'язував* (Гончар, I, 1954, 276).

2. *тільки док., перен.* Почавши що-небудь говорити, раптово зупинитися. *Іван Бриль вже розтулив був рота, щоб гримнути на сина, та враз засікся й не гримнув* (Смолич, Мир.., 1958, 8).

3. *тільки недок.* Пас. до **засіка́ти.**

ЗАСІ́КТИ [1] *див.* **засіка́ти.**

ЗАСІ́КТИ [2], і́чу, *док.* Почати сікти. *Зранку весело грав сонце, веселить землю.. А під обід, гляди, війне холодний вітер, нахмариться, засіче в шибку косим дощем* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 99).

ЗАСІ́КТИСЯ *див.* **засіка́тися.**

ЗАСІ́Л, со́лу, ч., *спец.* 1. Те саме, що **засо́лювання.** *Одна* [риба] *йшла на засіл, інша — на закурювання* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 242).

2. Спосіб, якість посолу. *На столі.. риба домашнього, так званого, печорського засолу* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 104).

ЗАСІ́ПАТИ, аю, аєш, *док.* 1. *перех.* Почати сіпати, різко смикати кого-, що-небудь. *Іван навшпиньках повернувся й обережно засіпав ноги дядькам* (Козл., На переломі, 1947, 59).

2. *неперех.* Почати робити мимовільні різкі рухи. *Іван знову засіпав руками, ногами, знову затріпалося все тіло* (Л. Янов., I, 1959, 110).

3. *перех.* Стомити, вимучити коня, часто сіпаючи за віжки. [П и с а р:] *Не нукайте, не повезе... А як засіпаєте, то ще й хвицать почне!* (Кроп., I, 1958, 184).

ЗАСІ́ПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* Почати сіпатися, робити мимовільні різкі рухи. *Губи її засіпались, і слова не вимовлялися* (Рибак, Час.., 1960, 584); // Почати тремтіти. *Трактор, мов скажений, засіпався й з розгону устрибнув у силосну яму* (Автом., Щастя.., 1959, 130).

ЗАСІРІ́ТИ, ію, *док.* 1. Почати сіріти, ставати сірим. *Над горами засіріло небо* (Кучер, Голод, 1961, 135).

2. *безос.* Почати розвиднятися. *Надворі вже зовсім засіріло. Село прокидалося* (Речм., Весн. грози, 1961, 34); — *Краще давайте їсти, і я ляжу спати, бо завтра, як засіріє, піду в ліс* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 63).

3. Виділитися сірим кольором, з'явитися (про щось сіре). *Засіріли в ящиках згорблені котячі спини* (Збан., Мор. чайка, 1959, 188).

ЗАСІРІ́ТИСЯ, і́ється, *док., рідко.* Те саме, що **засіріти.**

ЗАСІ́СТИ *див.* **засіда́ти** [2].

ЗАСІ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **засі́кти** [1] 1, 2. *В 1835 р. повстали лівобережні козаки.. Заворушення козаків були придушені військовою силою, а керівники руху на смерть засічені шпіцрутенами* (Іст. УРСР, I, 1953, 420); *//у знач. прикм. Перевіряв* [Богучар] *усе, провадив пристрілку по засічених квадратах цілим полком* (Кучер, Чорноморці, 1956, 124).

ЗАСІ́ЧКА, и, *ж.* Рана на нозі коня, що утворилася від зачіпання ноги об ногу.

ЗАСІ́ЧНИЙ, а, е. Прикм. до **засі́ка** 1.

ЗАСІ́ЮВАТИ *див.* **засіва́ти.**

ЗАСІ́ЮВАТИСЯ *див.* **засіва́тися.**

ЗАСІ́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **засія́ти** 2—4. *Одна половина города зеленіла городиною, друга половина була засіяна житом* (Н.-Лев., III, 1956, 323); *Зораний і засіяний, увесь в перших сходах, степ вражав своєю неосяжністю* (Хор., Ковила, 1960, 3); *Чорна рілля заорана І кулями засіяна, гей, гей!* (Укр.. лір. пісні, 1958, 521); *Небо із незвичайно випуклою глибиною було засіяне зорями* (Коб., II, 1956, 59); *Скидалася дівчина більше на матір — така ж була висока й засіяна ластовинням, як і мати* (Кос., Новели, 1962, 143).

ЗАСІ́ЯТИ *див.* **засіва́ти.**

ЗАСІ́ЯТИ, ію, і́єш. *док., уроч.* 1. Почати сіяти, випромінювати яскраве світло (про світила, джерела світла); засяяти. *Лягло сонце за горою, Зірки засіяли* (Шевч., I, 1951, 66); — *Засіяє весняне сонце і засміються люди* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 72); * Образно. *Він пригадав знамен багряні кличі, коли на бій з рушницею він біг, щоб засіяла доля робітнича, щоб тьму народ навіки перемігг* (Сос., Близька далина, 1960, 58).

Засія́є (засія́ло) со́нце *кому* — про настання радісного, щасливого часу. *Гей, слов'яни! Полум'яне засіяло сонце нам!* (Рильський, Мости, 1948, 54).

2. Почати блищати. *Її очі на хвилину засіяли* (Коб., III, 1956, 256); // З'явитися, виділитися серед чого-небудь (блиском). *Вже засіяли вежі Львова перед полками вдалині...* (Сос., II, 1958, 421).

3. *перен.* Пройнятися радістю, вдоволенням, виразивши це на обличчі. *Ій, небозі, Аж дивно, чудно. Гость стояв І ніби справді засіяв* (Шевч., II, 1953, 309).

ЗАСІ́ЯТИСЯ *див.* **засіва́тися.**

ЗАСКА́БИТИ, блю, биш; *мн.* заска́блять; *док., перех.* Пошкодити палець, руку, ногу і т. ін., загнавши скабку, колючку. *Заскабив він собі лапу* (Горький, Дитинство, 1947, 13).

ЗАСКАВУЛІ́ТИ, лю́, лиш, *док.* Те саме, що **заскавуча́ти.** *Смертельно поранений, Жучок жалібно заскавулів, закрутився на місці і покотився* (Збан., Сеспель, 1961, 305).

ЗАСКАВУЧА́ТИ і **ЗАСКАВЧА́ТИ**, чу́, чи́ш, *док.* 1. Завищати, виявляючи радість, задоволення (про собаку). *Пеюга, зрадівши, схопився, заскавучав, ткнувся мордою хазяїну в ноги* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 219); *У дворі, зустрічаючи підводу, радісно заскавучала Джалима* (М. Ол., Леся, 1960, 10); // Почати скавучати, скавчати, жалібно завити (про собаку). *У сінях наступив* [Захар] *на чиєсь цуценя і воно жалібно заскавучало* (Кучер, Прощай.., 1957, 276); *Буян помітив свого господаря, крутнув хвостом, порівнявся з теплушкою і заскавчав, не розуміючи, чому і як від нього втікає господар* (Стельмах, Хліб.., 1959, 167); // *перен., зневажл.* Жалібно закричати, заплакати (про людину). *Мовчала-мовчала* [Явдоха], *хотіла відтерпітись... так ще не родився той чоловік, щоб утерпів під різками! Далі як заскавучить, як заскиглить...* (Кв.-Осн., II, 1956, 187); *Почувши близьку смерть, пан освдул тоненько заскавчав* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 321).

2. *перен.* Почати видавати високі, різкі звуки (про предмети). *Горнята-близнюки й глечики заскавучали й запищали* [під кінськими копитами] (Н.-Лев., III, 1956, 155); *Візник шарпнув віжками, і віз заскавчав немазаними колесами* (Іщук, Вербівчани, 1961, 336).

ЗАСКАВЧА́ТИ *див.* **заскавуча́ти.**

ЗАСКАКА́ТИ, ачу́, а́чеш, *док.* 1. Почати скакати, робити стрибки. *Діти заверещали, запищали на всі голоси й заскакали, як клубочки* (Григ., Вибр., 1959, 307); *Пігловський люто заскакав на одній нозі, не можучи одразу сісти на коня* (Стельмах, I, 1962, 93); // Почати відлітати вгору, вбік від удару об що-небудь тверде. *М'яч заскакав по підлозі;* * Образно. *Кілька важких і лапатих дощових капель упали на круп коня, з ляскотом розбилися на ньому і покотилися вниз по сухій шерсті, і раптом вони заскакали скрізь — по людях, по конях, по ріллі* (Тют., Вир, 1960, 84); // Почати швидко рухатися, піднімаючись і опускаючись. *Ось блимнув вогник, заскакало пожадливе полум'я* (Цюпа. Назустріч.., 1958, 338); *З осокорів полетіло павутиння, на Дніпрі заскакали густі тонкі хвилі* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 64); * Образно. *Тіло їй боляче занило, заскакало швидко серце* (Епік, Тв., 1958, 432).

2. Почати бігти, пересуватися стрибками. *Здурів скажений Цап, ріжки назад загнувши, Махнув бородою, замекав, заскакав* (Греб., I, 1957, 43); *Гнідко проти гори не заскаче, тягне тихою ходою* (Мирний, IV, 1955, 312); *Сипнув пшона — І заскакали горобці!..* (Тич., I, 1957, 32).

ЗАСКА́КУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заска́кувати** 1—3, 5. *До нього* [графа] *тиснулись* [гості], *але вживаючи тисячних стратегічних фортелів, щоб приховати це тиснення та заскакування* (Фр., VI, 1951, 230).

ЗАСКА́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСКО́ЧИТИ,** чу, чиш, *док.* 1. *неперех.* Стрибаючи, переміщатися, проникати куди-небудь, опинятися десь. *Крутиться Лисичка, заскакує відси й відти довкола горнятка,— нічого не порадить* (Фр., IV, 1950, 57); *Іванко вже заскочив з іншого боку і рубнув по-справжньому* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 123); // Швидко рухаючись, потрапляти куди-небудь, у щось. *Молотив бідолаха цілісінький день; увечері роззувся, дивиться — в постоли заскочило тільки два зернятечка* (Стор., I, 1957, 31); * Образно. *Коли ця думка заскочила в голову, отець Миколай беззастережно повірив у неї* (Стельмах, Хліб.., 1959, 502); // Рухаючись, потрапляти куди-небудь не на своє місце. [К а н у п і р:] *Що це у мене язик заскакує? Ану, милостивий государю, налийте ще по одній* (Крон., II, 1958, 139); *Пальці на них* [руках] *якісь занадто грубі, гудзуваті, страшно покривлені, так, що заскакували один на одного* (Март., Тв., 1954, 281).

2. *неперех., розм.* Заходити, забігати, заїжджати куди-небудь по дорозі ненадовго, мимохідь. *Найрудкіші з піхотинців були вже в маєтку: одні минали його, інші заскакували в будинок, щоб передихнути* (Гончар, III, 1959, 140); *Вешнаючись по деяких повітах, я заскочив і в Гадяч* (Мирний, V, 1955, 374); *Служба не давала Шурці змоги заскочити додому довше, як на півгодини* (Смолич, V, 1959, 117); *Проїхав* [драматург] *степи, в Асканію-Нову заскочив набратися вражень* (Довж., Зач. Десна, 1957, 562).

3. *неперех.* Забігати наперед, випереджаючи інших. *— Він буде рівнятися на твій голос. Чуєш, Загоруйко? Щоб не заскакував і не відставав* (Гончар, I, 1954, 447).

4. *тільки док., перех., розм.* Раптово знайти, захопити, застати кого-небудь десь. *Маланка несподівано заскочила його, і він осміхався непевним, придуркуватим усміхом* (Коцюб., II, 1955, 21); *Вхопили* [турки] *його на руки, поставили, піднімаючи голову на вітер, оживити прагнули. В цьому стані їх і заскочили козаки* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 199); // Захопити, застати кого-небудь десь (про незалежні від людини явища, обставини). *Огонь заскочив їх усіх у сні* (Фр., IV, 1950, 48); *На полі в житах нас заскочила злива* (Козл., Сонце.., 1957, 106).

5. *тільки недок., неперех., коло (біля) кого, діал.* Лестити, годити. *Едмунд перший.. шукав його протекції у Міхоєського, бо був слабий в математиці. Для такої цілі він заскакував коло Бориса, запрошував його кілька разів до себе додому* (Фр., III, 1950, 359).

ЗАСКА́ЛЕНИЙ [1], а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **заска́лити.** *Василь Іванович скосив набік заскалене око й закусив губу* (Вас., I, 1959, 65); *Жінка глянула заскаленим проти сонця оком* (Кос., Новели, 1962, 102).

ЗАСКА́ЛЕНИЙ [2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заскали́ти.**

ЗАСКА́ЛИТИ *див.* **заска́лювати.**

ЗАСКАЛИ́ТИ, алю́, а́лиш, *док., перех.* Те саме, що **заска́бити.** *Заскалить собі дитина ногу. Кілька раз на день, як ходить, Вийме терен та й гадки не має* (Фр., XIII, 1954, 455); *— Пальця заскалив, а прикидався, що вбитий! Теж мені — герой!..* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 433).

ЗАСКА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАСКА́ЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех., розм.* Злегка прикривати повікою, повіками (око, очі), трохи примружувати. *Хлопці в новеньких козирках низками проходять мимо їх, димлять цигарками, заскалюють око* (Вас., I, 1959, 375); *Мічугін підвівся, встав з-за столу і, заскаливши проти світла око, дивиться на кремезну Василеву постать* (Кос., Новели, 1962, 210).

ЗАСКАНДА́ЛИТИ, лю, лиш, *док., розм.* Почати скандалити.

ЗАСКА́РЖИТИ, жу, жиш, *док., перех., діал.* Звинуватити кого-небудь у чомусь, звернувшися із скаргою на нього. *Змовчав Дутка, не віддов Савці поличника, пішов додому і на другий день Савку заскаржив до суду* (Мак., Вибр., 1954, 112); *Якийсь Тимко Малицький заскаржив Мушина, що копав віск на його грунті* (Ков., Тв., 1958, 58).

ЗАСКИ́ГЛИТИ, лю, лиш, *док.* 1. Почати скиглити; завищати (про собак і т. ін.).— *А що — вовк добре заскиглив?* — *шепнув дідок на вухо Іванові і засміявся* (Копюб., I, 1955, 349); *Лиско на радощах заскиглив, поставив передні лапи Яремі на коліна — потягнувся до нього мордою* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 454); // Почати жалібно що-небудь говорити, надокучливо скаржитися (про людей). *Обвела* [Катря] *упертими, тоскними очима хату й заскиглила: — Ой нудно мені, тоскно...* (Вас., I, 1959, 301); *— Я без мами не хочу,— вже крізь сльози заскиглив хлопчик* (Коп., Подарунок, 1956, 25); // Почати скиглити, видавати звуки, що нагадують жалібний плач (про птахів). *Заскиглила сова у верховіттю* (Фр., VIII, 1952, 405); *В німій тиші нервово зачохкала машина на катері, жалібно заскиглила довгокрила чайка* (Панч, I, 1956, 72); // Почати вити (про вітер і т. ін.). *Холод повіяв, вітри заскиглили. Як часом голодні звірі у негрях* (Коцюб., I, 1955, 429).

2. *перен.* Почати видавати одноманітні високі і різкі звуки (про які-небудь предмети). *Потяг смикнувся і рушив, заскигливши знову своїми немазаними колесами* (Досв., Вибр., 1959, 36); *Ось народ допав до першої придорожньої криниці. Заскиглив журавель, відро пішло по руках* (Вільде, Сестри.., 1958, 268); *Брязнув ключ, заскиглили іржаві засуви* (Кач., II, 1958, 69).

ЗАСКИМІ́ТИ, млю́, ми́ш і **ЗАСКИМЛІ́ТИ,** лю́, лиш; *мн.* заскимля́ть; *док., розм., рідко.* Те саме, що **заскімлити.** *На печі якесь з дітвори жалісливо заскимліло* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 93); *Мусив Ілько присісти з болю на місці і аж заскимліти з безсилої люті* (Козл., Ю. Крук, 1957, 78); *Спробувала* [Ольга] *розім'яти одубіле тіло: лютим болем заскимліли.. порізані колючим*

дротом на ногах і руках пальці (Кач., II, 1958, 72); *Заскиміло серце і в старого Захара Беркута, коли поглянув на тих молодців* (Фр., VI, 1951, 91).

ЗАСКИМЛІ́ТИ *див.* **заскимі́ти.**

ЗАСКИРТО́ВАНИЙ, а, е, *с. г.* Дієпр. пас. мин. ч. до **заскиртува́ти.** *Наш сусід Чирібак чи не перший в селі почав молотьбу. Пшениця була вже заскиртована, а жито, яке він склав у стодолі, молотитиме пізніше* (Томч., Готель.., 1960, 61).

ЗАСКИРТО́ВУВАННЯ, я, *с., с. г.* Дія за знач. **заскиртову́вати.**

ЗАСКИРТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСКИРТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., с. г.* Укладати снопи, сіно, солому і т. ін. в скирту для зберігання. *Весь хліб вчасно заскиртували і змолотили* (Вол., Сади.., 1950, 59); *Всю кукурудзу зібрали, качани завезли в кукурудзосховища, а бадилля заскиртували* (Колг. Укр., 11, 1958, 4).

ЗАСКИРТУВА́ТИ *див.* **заскиртову́вати.**

ЗАСКІ́МЛИТИ, лю, ли́ш, *док.* 1. Почати скімлити, жалібно вищати (про собак і т. ін.). *Валет заскімлив, зашарудів хвостом по землі і перевів очі на командира* (Панч, В дорозі, 1959, 90); // Почати жалібно стогнати, плакати, говорити що-небудь, надокучливо скаржитися (про людей). *До Прудивуса долинув тонкий та дивовижний звук, заскімлило щось, наче заплакала дитина* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 464); — *Змилуйтесь, пане полковнику,— заскімлив економ.— Він бога молитиму... не ганьбіть...* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 145); — *Що ж маю робити? — явно перебільшуючи своє горе, заскімлив Носальський* (Іщук, Вербівчани, 1961, 121).

2. *розм.* Почати щеміти, боліти; // *безос. Юрі заскімлило під серцем люттю й образою — він тяжко зазрив на меч і шабельку* (Смолич, II, 1958, 75).

ЗА́СКЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **заскли́ти.** *В кімнаті Антоніо було зовсім темно. Одне віконце, засклене тьмяною шибкою, ледве цідило жовте скупе світло* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 112); // **за́скло,** *безос. присудк. сл. Він намагався, щоб йому пороблено нові парти, засклено вікна* (Гр., I, 1963, 321).

2. *у знач. прикм.* Який має вставлене скло. *На курний стоголосий базар вони так і не зайшли, несподівано зупинившись перед засклено вітриною, в якій висіла газета* (Кучер, Голод, 1961, 354); *Метелики, жуки, скорпіони та павуки були теж перенумеровані, записані в каталог і добре запаковані в засклені коробочки* (Тулуб, В степу.., 1964, 403).

ЗАСКЛЕПИ́ТИ, плю́, пи́ш; *мн.* заскле́плять; *док., перех.* 1. Звести над чим-небудь склепіння. *Став у церкві батько з сином, Церкву вже кінчали: Заскленили, побілили, Олтар прибивали* (Рудан., Тв., 1959, 165).

2. *перен.* Міцно закрити, стулити. — *Безчесний хлопче з серцем кам'яним! Чи знов ти чорту власть дав над собою? Чи знов своєю клятою грізьбою Він заскленив уста твої?* (Фр., XIII, 1954, 295); *Любов осушить сльози, рани заскленить в серцях* (У. Кравч., Вибр., 1958, 65); // *безос.* «*А що ж то за смерть?.. Хто знає?..*» *Темна мара встала в Чіпчиній думці.. Говори, дивись,— а тут... зуби зціпило, язик одібрало, очі заскленило...* (Мирний, I, 1949, 155).

3. *діал.* Зробити дуже твердим (землю і т. ін.); // *безос. Заскленило, що не можна орати* (Сл. Гр.).

ЗАСКЛЕПИ́ТИСЯ, плю́ся, пи́шся; *мн.* заскле́пляться; *док., рідко.* Замкнутися в собі, втратити інтерес до життя. *Ти не подався в жадні пута, Не заскленивсь і не оглух* (Фр., X, 1954, 265).

ЗАСКЛЕ́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заскле́пити;** // *у знач. прикм. В заскленених могилах Спять.. богатирі* (Ус., Дорогами.., 1951, 113); *Тільки мовила дівчина, як почула деревина, що пекучий біль їзник і цілющий теплий сік напоїв сухе коріння і потік по стовбурині, по галузках, по листках, по заскленених бростках* (Забіла, У.. світ, 1960, 140).

ЗАСКЛИ́ТИ, лю́, ли́ш, *док., перех.* 1. Вставити скло (у вікно, раму). *Він полагодив двері, заскли вікно* (Гр., Без хліба, 1958, 153); *Ілончин батько давно вже заскли вибиті вікна* (Гончар, I, 1954, 457).

2. *перен.* Покрити, затягти тонким шаром, зробити схожим на скло (про лід). *Березневий світанок приморозив пісок і тоненько заскли калюжі талої води* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 179).

ЗАСКЛИ́ТИСЯ, и́ться, *док.* Стати непорушним, схожим на скло. *Змертвіло тіло,— побіліли лиця, заскли́лись очі* (Кобр., Вибр., 1954, 184).

ЗАСКЛІ́ЛИЙ, а, е. Який засклився. *Засклілі очі вбитого нерухомо дивилися в небо* (Жур., Опов., 1956, 236).

ЗАСКЛЯНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **заскляні́ти.** *Ванюшка і Сонька.. заскляні́лими від цікавості очима дивилися на товстого тонконогого дядька, що жував власні вуса* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 138).

ЗАСКЛЯНІ́ТИ, ію, *док.* Стати непорушним, схожим на скло.

ЗАСКНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. Втратити здатність до дальшого розвитку, удосконалення. *Клопочися коло його [господарства]... так і пройде вік, так і заскніє життя!* (Мирний, IV, 1955, 69); *Невже заскніло в ньому все те, без чого не став би він чудовим лікарем, сміливим хірургом?* (Шовк., Людина.., 1962, 296).

2. *розм.* Почати щеміти від туги, жалю. — *Не інакше,— подумали в гурті,— згадав* [Мосашвілі] *оце, що в нього сина нема, самі дочки, от і заскніло серце* (Головко, I, 1957, 279).

ЗА́СКОК, у, *ч. 1. спец.* Зупинка або зміна в русі якого-небудь пристрою, механізму і т. ін. внаслідок порушення правильного положення якої-небудь його частини.

2. *розм.* Несподіваний, дивний хід думки, раптове відхилення від норм поведінки і т. ін. [Т а р а с *(підходить до Тереня):*] *Ну, доволі. Заскок зайшов був у голову... Винен...* (Мик., I, 1957, 141); — *Ну, гудити його я ще не збираюсь. Правда, трапляються в нього неприємні заскоки* (Шовк., Інженери, 1956, 234).

ЗАСКОМЛІ́ТИ, ію, ієш, *док., діал.* Заскімлити. *Надворі заскомлів віртів пес* (Чередн., Тв., 1960, 166); *Чоловік заскомлів.. Закрив обома руками собі лице і хитав головою* (Коб., III, 1956, 450).

ЗАСКО́РО, *присл., діал.* Завчасно. — *Думаю, що не треба заскоро тривожитись* (Фр., VIII, 1952, 138); // Рано. *На рожі червоні, що виростають неначе в серця крові, заскоро ще; рожі свої корони гарячі розвивають у днях, коли сонце зеніту досягає...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 288).

ЗАСКОРО́ДЖЕНИЙ, а, е, *с. г.* Дієпр. пас. мин. ч. до **заскоро́дити.** *Невеликі все то клаптики були, одні свіжо заскороджені, другі злегка прикриті зеленою рослиною* (Мирний, III, 1954, 106); *Заскороджене легкими боронами, поле зберігало вологу* (Горд., Цвіти.., 1951, 15).

ЗАСКОРО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСКОРОДИ́ТИ,** джу, диш, *док., перех., с. г.* Бороною, граблями обробляти землю, яку-небудь ділянку. — *Ану, панотче, ходи лишень сюди та заскородь мені грядки,— крикнула вона* (Н.-Лев., III, 1956, 107); *Тракторист по чорнім пару Засіва пшеницю яру... Він засіяв, заскородив,— Хай ростуть пуди рясні* (Нех., Ми живемо..,

1960, 57); * Образно. *Не забути нам отих походів, Як солдат на захід повертав. Чобітьми своїми заскородив Він кордони багатьох держав* (Мас., Поезії, 1950, 101).

ЗАСКОРО́ДИТИ *див.* **заскоро́джувати.**

ЗАСКОРУ́БЛИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **зашкару́блий.** *Похапки назула вона на дівчинку старі заскорублі чоботи* (Мирний, І, 1949, 412).

ЗАСКО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заско́чити** 4. *Людей не видно було, але вони могли лежати біля коней і дрімати, а заскочені зненацька, могли й вистрілити* (Гжицький, У світ.., 1960, 46); *Здригалась [Раїса] кожен раз, коли вікна раптом блакитніли од сильної блискавки і меблі, заскочені світлом, немов розбігались з якоїсь таємної наради* (Коцюб., І, 1955, 315).

ЗАСКО́ЧИТИ *див.* **заска́кувати.**

ЗА́СКОЧКА, и, *ж., техн.* Деталь в машинах, механізмах, що перешкоджає зворотному рухові зубчастого колеса.

ЗАСКРЕБТИ́ *див.* **зашкребти́.**

ЗАСКРЕБТИ́СЯ *див.* **зашкребти́ся.**

ЗАСКРЕГОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **ЗАСКРЕГОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *док.* 1. Почати скреготати, скреготіти, видавати неприємні різкі звуки; видати скрегіт. *Нараз забряжчала колодка, заскреготав замок* (Фр., II, 1950, 265); *Коні рушили дружно по кам'янистій дорозі, і незабаром передні колеса вози заскреготали по річковому дну* (Галан, Гори.., 1956, 13); *// чим.* Утворити скрегіт чим-небудь. *Марко заскреготів зубами, скрикнув, скорчило його судорогами, і він бебехнувся об землю...* (Стор., І, 1957, 343); *Трактор смикнувся, заскреготів гусеницями* (Збан., Передзнив'я, 1955, 358); *Вагони заскреготіли гальмами, з-під коліс білими злими хвостами майнули іскри* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 79); *// безос. Внизу, там, де проходив фронт, знову загуркотіло, заскреготало* (Кучер, Чорноморці, 1956, 346).

◇ **Заскрегота́ти зуба́ми** *див.* **зуб.**

2. *розм.* Почати видавати короткі звуки, що нагадують скрегіт, тріск (про птахів). *Над головою заскреготала сорока: че-че-че!..* (Коцюб., І, 1955, 100); *Забуркотів дикий голуб, на дубі заскреготала сойка* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 655); *//* Почати надривно квакати (про жаб). *Лиш як жаби заскреготять, чи соловейко защебече, вони [якути] від страху затремтять,— один одному щось лепече* (Л. Укр., І, 1951, 407); *// перен.* Почати говорити швидко, безупинно. [Я ц ь к о:] *Моя Хівря каркоча Там як засокоче, Там як заскрегоче.., мов сорока!* (Кроп., II, 1958, 80).

ЗАСКРЕГОТІ́ТИ *див.* **заскрегота́ти.**

ЗАСКРЕКОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **ЗАСКРЕКОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *док.* 1. Почати видавати короткі звуки, що нагадують скрегіт, тріск (про птахів, комах). *Почався концерт. Шпаки заспівали жайворонками, зацвірінчали горобцями, ..заскрекотали сороками* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 205); *Дві сороки прилетіли й заскрекотіли на дубі* (Донч., Вибр., 1948, 211).

2. *перен.* Почати утворювати різкі, короткі й часті звуки (про предмети, механізми). *На другий день за Татарськими шпилями заскрекотав кулемет* (Кос., Новели, 1962, 34); *Бригада, не гаючи часу, взялась до роботи. Заскрекотіли Варина та Льонина скреперні лебідки* (Ткач, Плем'я.., 1961, 331).

ЗАСКРЕКОТІ́ТИ *див.* **заскреката́.**

ЗАСКРИПІ́ТИ, плю́, пи́ш; *мн.* заскрипля́ть; *док.* 1. Почати скрипіти, видавати скрипучі звуки; видати скрип. *Заскрипіли рано двері У великій хаті* (Шевч., II, 1953, 130); *Заскрипіли мости під важкими возами* (Мур., Весілля.., 1949, 3); *// чим.* Утворити скрип чим-небудь. *Присутні в залі заскрипіли стільцями* (Сміл., Сад, 1952, 226); *Коли лікар почав робити перев'язку, він заскрипів зубами* (Ткач, Жди.., 1959, 16).

◇ **Заскрипі́ти зуба́ми** *див.* **зуб; Заскрипі́ти перо́м** — почати писати. *Зірвав [писар] з-за вуха ручку, вмокнув у заіржавлений мотузочком каламар, заскрипів пером* (Стельмах, Кров людська.., І, 1957, 85).

2. *перен., розм.* Заговорити неприємним, скрипучим голосом. — *Не тепер дасть [мулла] одповідь, то в день останній,— заскрипів Сулейман* (Коцюб., II, 1955, 148); — *Га,— заскрипіла якось чудно дівчина.. — Другу сватаєш?.. Розлюбив?..* (Григ., Вибр., 1959, 344).

3. *перен., розм.* Настати (про великі морози). *Узимку заскриплять морози.*

ЗАСКУ́БТИ, бу́, бе́ш, *док., розм.* Замучити, скубучи, щипаючи. * Образно. — *Заскубуть, закалюють вони мене, мамо, як лихі шуляки голубку* (Н.-Лев., II, 1956, 327).

ЗАСКУЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* Почати скучати. *Архімандрити випили чай, пореготались, потім заскучали* (Н.-Лев., І, 1956, 387); — *А може, ти лишишся вдома і відпочинеш з дороги? — Не хочу,— заперечила Майя.— Я й так заскучала за товаришами* (Гур., Друзі.., 1959, 94).

ЗАСЛА́БИЙ, а́, е́, *розм.* Занадто слабий. — *До молитви заслабий, а най-но лиш я за двері, то які-то жарти та вигадки підуть!* (Фр., І, 1955, 349); *Непокоїло його те, що вона дає йому заслабі натяки. Ану ж, це все лише пуста балаканина?!* (Март., Тв., 1954, 301).

ЗАСЛАБІ́ТИ, ію, іє́ш, *док., розм.* Те саме, що **засла́бнути.** *В суботу заслабіла [мила], В неділю лежала, В понеділок умерла* (Чуб., V, 1874, 794).

ЗАСЛА́БНУТИ *і* **ЗАСЛА́БТИ,** бну, бнеш; *мин. ч.* засла́б, ла, ло; *док., розм.* Стати хворим; захворіти. *Я весь заслаб, я весь змарнів* (Граб., І, 1959, 399); *У Романихи заслабла корова. Лежала на соломі і сумно дивилася великими, сивими очима* (Стеф., І, 1949, 49); *Минулої ночі дівчинка зовсім заслабла, втратила свідомість і непритомна кликала матір* (Хижняк, Тамара, 1959, 189); *// на що і рідко чим.* Захворіти на яку-небудь хворобу. *Найменша дитина тяжко заслабла на запалення в легенях* (Коцюб., III, 1956, 395); *Давно вже ходимо й спочину не маємо, а я тим часом заслаб ногами* (Морд., І, 1958, 45).

ЗАСЛА́БТИ *див.* **засла́бнути.**

ЗАСЛА́НЕЦЬ, нця, ч., *заст.* Той, хто покараний засланням, перебуває на засланні. *У роки заслання Шевченко близько здружився з багатьма польськими діячами, політичними засланцями* (Мист., 3, 1955, 18).

ЗА́СЛАНИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **засла́ти** [1]. *Вечорами приходила з сусідньої дачі кучерява курсистка, заслана звідкись* (Коцюб., II, 1955, 219); — *Треба перевірити Яська,— вставив я своє слово.— Може, він Борисом заслиний до нас, щоб пронюхувати* (Чаб., Катюша, 1960, 53); *Я зараз же передивився заслану Вами «Думу про військо Ігорове»* (Мирний, V, 1955, 428); *// у знач. ім.* **за́сланий,** ного, ч. Те саме, що **засла́нець.**

ЗА́СЛАНИЙ [2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **засла́ти** [2]. *Дивлюся я через двері,— стіл засланий скатеркою, на столі пляшка й чарка* (Н.-Лев., II, 1956, 20); *Вони мовчки спустилися по широких сходах, заслиних м'якими килимовими доріжками* (Мик., II, 1957, 392); *Заслані полудою очі під ту страшну різанину не розгляділи б, де свій, де чужий* (Мирний, II, 1954, 259); *// за́слано, безос. присудк. сл. Середина куреня.. В глибині ліжко з дроворяк заслано воловою шкурою* (К.-Карий, II, 1960, 267).

ЗАСЛА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **заслáти** [1]. — *Подумайте самі: заслання в сибірські села не зменшує революційну небезпеку, а, на жаль, переносить її на більшу територію імперії* (Стельмах, I, 1962, 17).

2. Покарання через примусове перебування в якій-небудь місцевості. *Читають рішенець, і Гнат дізнається, що його засуджено на заслання в Сибір...* (Коцюб., I, 1955, 77); *Він натякав на Баржакове минуле, на те, що після подій 1905 року той кілька років відбував заслання десь на соляних промислах в Астраханській губернії* (Гончар, II, 1959, 17).

3. Місце, де відбувають кару. *Кайданами і Чернишевський дзвенів, І Ленін ішов у заслання* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 292); *Через місяць, після прибуття на каторгу, втік коваль Єгор із заслання* (Цюпа, Три явори, 1958, 12).

ЗАСЛА́ТИ [1] *див.* **заслáти**.

ЗАСЛА́ТИ [2] *див.* **застилáти**.

ЗАСЛА́ТИСЯ *див.* **застилáтися**.

ЗАСЛИ́НЕНИЙ, а, е, *розм.* Весь у слині. *Він добре бачив трохи кривий, глибокий і заслинений рот вовка* (Коцюб., I, 1955, 366); *Учень утрачав надію. Він витяг з рота заслинений палець і вже крихнув із сльозами в голосі: — Я й ще щось знаю* (Панч, В дорозі, 1959, 53).

ЗАСЛИ́НИТИ *див.* **заслиня́ти**.

ЗАСЛИНИТИСЯ *див.* **заслиня́тися**.

ЗАСЛИ́НЮВАТИ, ю, юєш, *недок.*, **ЗАСЛИ́НИТИ**, ню, нить, *док.*, *перех.*, *розм.* Замазувати слиною. — *Тебе, Іване, я б оце аж поцілувала за те, що ти таки вийшов сьогодні до молотилки...— Цілуй же, цілуй!.. Гляди тільки, щоб він тебе не заслинив! — перебив її річ Максим* (Л. Янов., I, 1959, 94).

ЗАСЛИ́НЮВАТИСЯ, юється, юється, *недок.*, **ЗАСЛИ́НИТИСЯ**, нюється, нишся, *док.*, *розм.* Замазуватися слиною. *Люди.. ревли, як звірі, заслинювалися, падали, поцілені, скривавлені, і ще хрипіли божевільну пісню: — Урраа!.. аааай!..* (Ірчан, II, 1958, 223).

ЗАСЛІ́ДЖЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **заслідúти**. *Пив* [Антін] *чай нашвидку за столом, заслідженим кришками, денцями мокрих склянок та посудою* (Коцюб., II, 1955, 283).

ЗАСЛІ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСЛІДИ́ТИ**, джу́, ди́ш, *док.*, *перех.*, *розм.* Залишати брудні сліди на чому-небудь.

ЗАСЛІДИ́ТИ *див.* **заслі́джувати**.

ЗАСЛІ́Н, **ЗАСЛО́Н**, слóну, *ч.* 1. Те, що служить прикриттям, захищає від чого-небудь. *В степу заслони лісові уже народ саджає, щоб лютий вітер-суховій не шкодив урожаю* (Забіла, Промені, 1951, 42); *За яром заслоном поставивши скирту, ..Вогнем захлинався й хрипів кулемет* (Перв., II, 1958, 399).

2. Загін війська, який виставляється для прикриття якої-небудь операції. *Зв'язковий, що прийшов кликати старшого лейтенанта до штабу, розповів, що наші вибили німецький заслін, поміченій вночі* (Багмут, Записки.., 1961, 34); *Кілька разів на добу спалахували короткі, блискавичні сутички з ворожими заслонами* (Гончар, I, 1954, 388); — *Заслон морської піхоти, яка прикривала наш відхід, уже рвонувся в атаку* (Кучер, Чорноморці, 1956, 537).

ЗАСЛІ́НКА, и, *ж.* 1. Шматок жерсті певної форми з ручкою, яким закривають отвір кухонної печі. *До ранку поратеться Явдоха, місить тісто, а перед обідом відсунула з печі заслінку й на лопаті почала вибирати одну за одною запашні паляниці...* (Донч., III, 1956, 11); *Похапцем закрила* [Уля] *заслінкою піч,— хай покипить суп і підсмажиться картопля* (Логв., Літа.., 1960, 59); // *рідко.* Те саме, що **кагля́нка**. *Чути було, як гуде в димарі вітер і дрібно, жалісно цокотять залізні заслінки* (Донч., II, 1956, 357).

2. Взагалі пристрій для закривання отворів. *Там, біля горен і ковшів, біля заслінок мартенів, стоять невсипущі металурги* (Рудь, Гомін.., 1959, 104).

3. Щит в шлюзах. *Запасні заслінки шлюзів не витримали могутнього напору води* (Трубл., III, 1956, 369).

ЗАСЛІПИ́ТИ *див.* **заслі́плювати**.

ЗАСЛІПИ́ТИСЯ *див.* **заслі́плюватися**.

ЗАСЛІ́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заслі́пити**. *Засліплені раптовим світлом, ми ледве могли розглядіти присутніх у кімнаті* (Досв., Вибр., 1959, 159); *Семен Барабаш зачинив за собою двері госпіталю й спинився, засліплений снігом і сонцем* (Сміл., Зустрічі, 1936, 200); *Вона була до такої міри засліплена ним, що не тільки кращого, а й розумнішого вже ніколи не знала* (Баш, Надія, 1960, 125); *Лук'ян, кліпаючи повіками, скаженів, засліплений безмежною люттю* (Шиян, Переможці, 1950, 83); *Втиснувшись у запічок, засліплений жахом, Мусій не впізнавав у почорнілому.. чоловікові рідного батька* (Речм., Весн. грози, 1961, 22).

ЗАСЛІ́ПЛЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **заслі́пити** і **заслі́питися**. *Немов полуда, спало засліплення з його очей... Що він зробив?..* (Фр., I, 1955, 315).

ЗАСЛІ́ПЛЮВАТИ, ю, юєш і **ЗАСЛІПЛЯ́ТИ**, яю, я́єш, *недок.*, **ЗАСЛІПИ́ТИ**, слі́плю, слі́пиш; *мн.* зася́ліплять; *док.*, *перех.* 1. Псуючи зір, очі, робити сліпим кого-небудь. *І фашисти ясні очі Засліпили Ворогуті...* (Нагн., Вибр., 1950, 25); // Спрямовуючи яскраве світло в очі або засипаючи, заліплюючи їх чим-небудь, позбавляти людину можливості добре бачити. *Десятки прожекторів в залу вдарили промінням, засліплюючи наступаючі війська* (Гончар, II, 1959, 435); *Сонце засліпляло їй очі, і вона мружила їх, схиливши голову набік* (Ткач, Плем'я.., 1961, 135); *Пісок, що югою здіймався на глухій дорозі і засліплював очі, хрумтів на зубах* (Кучер, Чорноморці, 1956, 104); *Кружляє й мете і немов засліпити Снігами їх хоче ця звихрена тьма* (Перв., II, 1958, 404); // *безос.* — *У мене горе — до хати залетіла вісна.. Всі четверо дітей лежать каменем, личко залило, засліпило оченята* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 126); // *розм.* Закривати, робити непрозорим або невидним. *Після села Білівки та річки Коротай погемка стала збільшуватися, перейшла на звичайний у цих місцях буран. По землі несмся оті важкі хмари. ..засліплюючи лобове скло автомашин та збиваючи їх із шляху* (Ле, Право.., 1957, 249); *Засліпили небо хмари, Тоне сонечко у млі* (Граб., I, 1959, 289).

2. *перен.* Вражати красою, блиском і т. ін. *Молода княгиня усіх засліпила своєю красотою* (Стор., I, 1957, 372); *Хлопця засліпила Юна господиня* (Ющ., Люди.., 1959, 24).

3. *перен.* Позбавляти здатності правильно розуміти що-небудь, розбиратися в чомусь. — *Гнів проти тухольців засліпив тебе і пхав тебе до загибелі* (Фр., VI, 1951, 63); — *Вас засліпила безпідставна ненависть до Каргата* (Шовк., Інженери, 1956, 389).

◇ **Заслі́плювати (заслі́пити) о́чі** *кому на що* — позбавляти можливості правильно сприймати що-небудь. *Ненависть* [Суліман] *бідноту свого народу за релігійний фанатизм, який засліплював очі на дійсні причини його мізерного існування* (Вільде, Сестри.., 1958, 358); *Тоді як іншим страх одняв розум, засліпив очі, Підпара не боявся нічого* (Коцюб., II, 1955, 97).

ЗАСЛІ́ПЛЮВАТИСЯ, юється, юється і **ЗАСЛІПЛЯ́ТИСЯ**, яється, я́ється, *недок.*, **ЗАСЛІПИ́ТИСЯ**, слі́плюся, слі́пишся; *мн.* зася́ліпляться; *док.* 1. Втрачати тимчасово здатність добре бачити. *Блиск їх* [престолів] *сяяв так, що очі засліплялись* (Щог., Поезії, 1958, 321); *Спочатку*

я й не роздивився, що там усередині тієї камери. Назустріч вдарило такою густою та їдучою парою, що аж засліпився (Збан., Єдина, 1959, 53).

2. *перен.* Втрачати здатність правильно розуміти що-небудь, розбиратися в чомусь. — *Він іздуру так засліпився, що повірив тій мані, яка його очам увижалась* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 446).

ЗАСЛІПЛЯ́ТИ *див.* **заслі́плювати.**

ЗАСЛІПЛЯ́ТИСЯ *див.* **заслі́плюватися.**

ЗАСЛО́Н *див.* **заслі́н.**

ЗАСЛО́НА, и, *ж.* 1. Те, чим запинають, затуляють що-небудь; запона. *Він вийшов, і заслона з войлока, що служила замість дверей, неспокійно захиталася за ним* (Фр., VI, 1951, 74); — *Постав там ліжко, ..обклали якимись заслонами, і нехай собі спить* [дочка] *та слухає солов'я на здоров'ячко* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 324).

2. Густа, суцільна пелена чого-небудь, що обмежує видимість. *Із поспіхом висувалася* [хмара] *з-нога обрію на синє широке небо. Куди простягалася, лишала по собі чорну заслону* (Март., Тв., 1954, 303); *Важкою заслоною стояв туман* (Кач., Вибр., 1953, 83); *Довдюг дивився на заслону дощу.. і теж радів, що після цієї зливи добре підуть рости посіви* (Тют., Вир, 1964, 84); // Те, що прикриває, захищає що-небудь, створюючи перешкоду для проникнення чогось ізовні. *Гілля велетенських берестів, дубів і буків переплі́талося десь у височині, створюючи непрохідну заслону для променів сонця* (Собко, Стадіон, 1954, 90); *В степу заслони лісові уже народ саджає, щоб лютий вітер-суховій не шкодив урожаю* (Забіла, Промені, 1951, 42).

△ **Димова́ заслóна** — штучно створені в повітрі хмари диму або туману як засіб маскування, прикриття кого-, чого-небудь.

3. *перен.* Захист, заступництво. — *Моя ти радість і одрада, Моя заслона і ограда, Мене од всіх ти боронив* (Котл., І, 1952, 232); — *Ой не йди, Іваночку! Ти ж моя заслона і порятунок* (Стельмах, Хліб.., 1959, 438).

4. *рідко.* Те саме, що **заслі́н** 2. *Знову густо вдарили автомати і кулемети. Це вже дострілювала партизанська заслона решт недобитих гітлерівців* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 103); *Наполеон розумів, що в Смоленську була лише заслона, висунена російською армією, але не вся армія* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 178).

5. *діал.* Засліпка. [Т е т я н а:] *Швидче* [швидше] *лізьте під припічок! Я заставлю вас заслоною, а як всі поснуть, тогді* [тоді] *випущу надвір* (Котл., II, 1953, 56).

ЗАСЛО́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заслони́ти.** *Стояв палац у долині над рікою, заслонений з півночі високою зеленою горою* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 35); *Обідали на веранді, заслоненій від сонця диким виноградом* (Дмит., Наречена, 1959, 32); *Зітхав Іван, сидячи.. і з якоюсь тривогою позираючи в неясну далечину, заслонену напівпрозорчастою ранньою млою* (Фр., III, 1950, 148); *Мотря відразу ж кинулась до вікна і поправила ряднину, якою воно було заслонене* (Мур., Бук. повість, 1959, 105).

ЗАСЛОНИ́ТИ *див.* **заслоня́ти.**

ЗАСЛОНИ́ТИСЯ *див.* **заслоня́тися.**

ЗАСЛО́НЮВАТИ *див.* **заслоня́ти.**

ЗАСЛО́НЮВАТИСЯ *див.* **заслоня́тися.**

ЗАСЛОНЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і рідше* **ЗАСЛО́НЮВАТИ**, ю́ю, ю́єш, *недок.*, **ЗАСЛОНИ́ТИ**, слоню́, сло́ниш, *док.*, *перех.* 1. Закривати, загороджувати щось собою або чим-небудь. *Мале віконце часом зовсім темніло, його заслоняли якісь постаті* (Л. Укр., III, 1952, 565); *Лісова гущава зовсім заслонювала мені сонце перед очима* (Фр., II, 1950, 92); *На темному обличчі* [Григорія] *грав рум'янець, до надбрів'я впали кучері, заслонивши високий лоб* (Стельмах, II, 1962, 414); // Огортати, оповивати що-небудь, роблячи невидимим. *Сичать земля під копитом коня, Замшілу стежку морок заслоня* (Бажан, І, 1946, 302); *Сніговиця, ніби тонким серпанком, заслоняла все навколо* (Бойч., Молодість, 1949, 122); // *розм.* Закривати з метою захисту, оборони, збереження; охороняти. *Пси вірні свого пана знають.. Його боронять, заслоняють!* (Фр., X, 1954, 342); *Цілий час заслонювали* [Гринь Клин і Пилип Сук] *своїми грудьми капрала Хому* (Ков., Тв., 1958, 45); *Хотів Яків порвати газету, але Гордій заслонив і одвів його руку* (Головко, II, 1957, 131); * Образно. *Вір, друже мій, Що в грозову хвилину Заслонить серцем він Любиму Батьківщину* (Забашта, Вибр., 1958, 36).

2. Завішувати або накривати чимсь що-небудь. *Клітемнестра заслоняє обличчя покривалом* (Л. Укр., II, 1951, 330); *Панки заслонили опонами та килимами піч, вимазали, вичистили хату* (Н.-Лев., І, 1956, 145); *Внизу вікно заслоняла біленька мережана завісочка* (Мяк., II, 1957, 289); // Прикривати, затуляти чим-небудь очі і т. ін. *Щитки і скельця сині заслоняють зір* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 46); *Вони обоє стають проти сонця, заслонюють очі руками і дивляться на гори* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 289).

3. *перен.* Відтіснять на задній план, робити другорядним, неважливим. *У нас зустрічались твори, де техніка заслоняла людей, машинний гуркіт глушив людські голоси* (Талант.., 1958, 169); *Було б докорінною помилкою думати, що боротьба за демократію здатна відвернути пролетаріат від соціалістичної революції, або заслонити, затінити її і т. п.* (Ленін, 22, 1950, 129).

ЗАСЛОНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся *і рідше* **ЗАСЛО́НЮВАТИСЯ**, ю́юся, ю́єшся, *недок.*, **ЗАСЛОНИ́ТИСЯ**, слоню́ся, сло́ни́шся, *док.* 1. Закриватися, загороджуватися чим-небудь, ставши невидимим повністю або частково. *Дукай повертав праворуч і заслонявся високими стрілчастими очеретами* (Смолич, І, 1958, 44); *Дома картами заслонилася вона, виставляючи свій трохи кирпатенький кінчик носа* (Мирний, III, 1954, 195); * Образно. *Між мною і Уласом почався словесний герць. Я хотів знати, від кого він приходить, а він заслонювався таїною* (Мельн., Пориддя.., 1959, 80).

2. Накривати, покривати себе чим-небудь. [Д і в ч и н а:] *Коли він проклятий, то й я його клену* [кляну]. *(Заслоняється покривалом і відступає)* (Л. Укр., II, 1951, 135).

3. *тільки недок.* Пас. до **заслоня́ти, заслóнювати.**

ЗАСЛУ́ГА, и, *ж.* 1. Вчинок, діяльність, гідні поваги, загального визнання, високої оцінки. *А все-таки Петро Коваленко, хоч за такий короткий час, прислужився громаді. Громада за ті його заслуги дарувала йому свиту та й чоботи* (Март., Тв., 1954, 180); *В районі не було людини, яка б не знала заслуг Федора Петровича в колгоспному будівництві* (Руд., Остання шабля, 1959, 90); *Величезна заслуга Леніна полягає в тому, що він не тільки розвінчав колоніалізм, але й указав шляхи визволення поневолених ним народів* (Ком. Укр., 5, 1960, 29); // Позитивна риса. *Ви.. признаєте у мене порядну форму віршів,— я цього не ставлю собі в велику заслугу, бо се ж повинність кожного, хто пише вірші не для забавочки тільки, добирати кращої форми* (Л. Укр., V, 1956, 93).

По заслу́зі — відповідно до того, що заслужив, чого гідний, вартий. *По заслузі щана й Васі, Бо хоч рік він*

у Донбасі, А веде уже перед! (С. Ол., Вибр., 1959, 205); *Хай йому грець — відшмагали по заслузі, нехай другий раз не лізе до чесних людей!* (Смолич, Мир.., 1958, 19).

2. *розм.* Винагорода, відзнака. *Я в свого пана служив І заслуги не получив* (Чуб., V, 1874, 1014); *Ой, на горі огонь горить, А в долині козак лежить. Накрив очі китайкою, Заслугою козацькою* (Укр.. лір. пісні, 1958, 474).

ЗАСЛУГО́ВУВАТИ, ую, уєш і *рідко* **ЗАСЛУ́ЖУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСЛУЖИ́ТИ**, служу́, слу́жиш і *рідко* **ЗАСЛУГУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. *чого і на що.* Своєю діяльністю, поведінкою викликáти до себе певне ставлення з боку кого-небудь; бути гідним чого-небудь. *Брат його, Роман, незважаючи на те, що був поранений під дотами в руку, залишився в строю і виконував бойові завдання. За такий вчинок брат його, Роман, заслуговує нагороди* (Гончар, III, 1959, 85); *Простіть, ..що лист буде недовгий, не такий, якого ви заслужуєте за Ваші, більш ніж милі, листи* (Л. Укр., V, 1956, 187); *Добре запам'ятав Сергій батькові слова і заслужив загальну пошану на кораблі* (Ткач, Жди.., 1959, 30); *Уляниці дуже ніяково, бо чим же вона заслугувала таку прихильність учительки?* (Донч., IV, 1957, 46); // Бути партим вивчення, наслідування і т. ін. *Підпілля в Києві заслуговує на спеціальну наукову роботу* (Ю. Янов., II, 1954, 15).

2. *тільки док.* Здобути право на що-небудь службою, роботою. — *Працював непогано і заслужив велику срібну медаль на виставці в Москві* (Кучер, Чорноморці, 1956, 442).

ЗАСЛУГУВА́ТИ *див.* **заслугóвувати.**

ЗАСЛУ́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **заслужи́ти**. — *Шановні й любі гості! — сказав Начко.. — Прийміть сердечну подяку за те, що ви не погордили запросинами молодих, невідомих і нічим не заслужених людей* (Фр., VI, 1951, 211); *Партійна організація по праву горда з своєї шахти, бо вона передова в районі. Ця гордість заслужена* (Рад. Укр., 10.XII 1947, 2); — *Тобі за цей відпочинок ніхто й слова не скаже, він чесно заслужений* (Ткач, Плем'я.., 1961, 156).

2. *у знач. прикм.* Який має заслуги (*див.* **заслу́га** 1). *Кожен, хто видає книжку якогось автора, особливо відомого і заслуженого, мусить рахуватися з його способом писання* (Коцюб., III, 1956, 261); *Так багато почерпнув Юрій практичних знань від заслуженого ветерана, ніби вдруге пройшов курс в інституті* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 240); // Уживається в складі почесного звання, яке надається урядом за видатну діяльність у галузі науки, мистецтва, виробництва і т. ін. *Уряд присвоїв йому* [І. В. Мічуріну] *звання заслуженого діяча науки* (Довж., I, 1958, 494); *Вони хотіли перейняти досвід заслуженої вчительки Марії Василіяни* (Збан., Старший брат, 1952, 62); *Заслужений артист УРСР*; *Заслужений металург.*

3. *у знач. прикм.* Досягнутий сумлінною працею, відданим служінням людям, суспільству і т. ін. [Н е р і с а:] *Якби ти в Рим дістався з Меценатом і там здобув заслужений тріумф, ..то рідні лаври, наче ряст весною, прослалися б тобі попід ногами* (Л. Укр., III, 1952, 442); *Ще в 1947 році.. по всій радянській країні прокотилася заслужена слава про лебединську доярку Марію Харитоніївну Савченко* (Наука.., 7, 1961, 37).

4. *у знач. прикм., перен., жарт.* Яким довго й часто користувалися (про предмети). *Він* [автомат] *у мене заслужений — вісімдесят шістьох поклав* (Ю. Янов., I, 1954, 84); *Дві сестри, Марина й Христина, сиділи біля її ліжка на старому заслуженому цератяному дивані* (Собко, Звич. життя, 1957, 10).

5. *у знач. прикм.* Який відповідає чиїй-небудь поведінці, вчинкам; справедливий. *Услід за хазяями Втікають зрадники гарячими шляхами У пріпву, де їх жде заслужений кінець* (Рильський, II, 1960, 254); *Бентежиться реакція шалена, Немов лякаючись заслуженої кари* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 107).

ЗАСЛУЖЕ́НИНА, и, *ж., діал.* Заробіток. [Г е р м і о н а:] *Даремне ти, Антею, не взяв від нього грошей.. Як чи так, а се ж твоя заслуженина* (Л. Укр., III, 1952, 419).

ЗАСЛУ́ЖЕНО. Присл. до **заслу́жений** 3, 5. *Заслужено линула по околишніх країнах слава про хоробрих русичів* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 367); *Втіхою було хіба те, що, хоч змовники вживають різних хитрощів, їх завжди викривають і заслужено карають* (Вільде, Сестри.., 1958, 13).

ЗАСЛУЖИ́ТИ *див.* **заслугóвувати.**

ЗАСЛУ́ЖУВАТИ *див.* **заслугóвувати.**

ЗАСЛУ́ХАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **заслу́хати**. *Відтоді, як великий Ленін у 1922 році поставив вимогу, щоб була заслухана в Раднаркомі доповідь про діяльність Мічуріна, карта розповсюдження мічурінських рослин зазнала великих змін* (Довж., I, 1958, 489).

2. *у знач. прикм., розм.* Який заслухався кого-, чого-небудь. *Їх серця були переповнені радістю життя, вразливі на поезію буйних нив, їх душі заслухані в мову ланів збіжжя* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 151).

ЗАСЛУ́ХАТИ *див.* **заслу́хувати.**

ЗАСЛУ́ХАТИСЯ *див.* **заслу́хуватися.**

ЗАСЛУХО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заслухо́вувати.** *Заслуховування звітів.*

ЗАСЛУХО́ВУВАТИ *див.* **заслу́хувати.**

ЗАСЛУХО́ВУВАТИСЯ *див.* **заслу́хуватися.**

ЗАСЛУ́ХУВАТИ *і* **ЗАСЛУХО́ВУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСЛУ́ХАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Слухати що-небудь виголошуване на зборах, засіданні і т. ін. *З'їзд.. заслуховує і затверджує звіти Центрального Комітету, Центральної Ревізійної Комісії та інших центральних організацій* (Статут КПРС, 1961, 16).

ЗАСЛУ́ХУВАТИСЯ *і* **ЗАСЛУХО́ВУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАСЛУ́ХАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. *чим, кого, чого і без додатка.* Захоплюватися, забувати про все інше, слухаючи кого-, що-небудь. *Діти заслухувалися казками, вони переживали разом з героями казок їхні радості і горе* (Гжицький, У світ.., 1960, 89); *Горпина так заслухалася свекра, так пройнялася жалем, що.. забула за свій пиріг* (Мирний, I, 1954, 222); *Молодичка заслухалася дідового оповідання, її маленькі рученята лежали на колінах нерухомо* (Гр., II, 1963, 330); *Яшко підійшов.. до рояля і сів — заслухався* (Головко, I, 1957, 155).

2. *тільки недок.* Пас. до **заслу́хувати, заслухо́вувати.**

ЗАСЛЬО́ЗЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **засльозíти.**

2. *у знач. прикм., діал.* Який засльозився, став мокрий від сліз. *Так вони* [сталевари] *й змінювали один одного, засльозені, почервонілі, знесилені* (Загреб., Спека, 1961, 136); *Матюха вп'явся поглядом в Ількові засльозені очі* (Головко, II, 1957, 144).

ЗАСЛЬОЗИ́ТИ, ожу́, озиш, *док., перех.* Наповнити, зволожити слізьми (очі). *Дивився.. Довго. Аж доки з грудей хвиля до горла піднялась і очі засльозила* (Головко, I, 1957, 176); *Біль, як дим, засльозив старі очі* (Вол., Місячне срібло, 1961, 64); // *розм.* Залити, замочити слізьми що-небудь. *Засльозив подушку* (Сл. Гр.).

ЗАСЛЬОЗИ́ТИСЯ, ожу́ся, озишся, *док.* 1. Наповнитися, зволожитися слізьми (про очі). *Очі засльозилися од утоми, а повіки набрякли й обважніли* (Голов-

ко, II, 1957, 291); *Першою схлипнула Шура, а потім засльозилися оченята і в Лесі* (М. Ол., Леся, 1960, 47).

2. *діал.* Заплакати. *Параска в шапобі позирала на свого чоловіка, розчулена, зарум'янена аж засльозилася, рада й горда, що найшла собі захист* (Горд., II, 1959, 244); * Образно. *Засльозились шибки на вікнах* (Коз., Серце матері, 1947, 145).

ЗАСЛЬОТИ́ТИ, и́ть, *док., безос., розм.* Початися сльоті; задощити. *Почав накрапати дощ, а згодом таки добре засльотило* (Ірчан, II, 1958, 77).

ЗАСЛЬОТИ́ТИСЯ, и́ться, *док., безос., розм.* Те саме, що **засльоти́ти.** *Скажіть, що робити бідним людям на селі влітні, коли на довший час засльотиться, а темні хмари тягнуть громадами майже попри землю* (Ков., Світ.., 1960, 140).

ЗАСМА́ГА, и, *ж.* Смуглий, темний колір шкіри, що з'являється від тривалого перебування на сонці й вітрі. *Смертельна блідість пробивалася крізь рівну засмагу, але це не псувало її* [Настю] (Тулуб, Людолови, I, 1957, 141); *Він приїхав до мене із гір. Повен сонця і радості вір. Пил вапна, ніби сніг, на брилі, І засмага крута на чолі* (Воронько, Драгі.., 1959, 69).

ЗАСМАГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАСМА́ГНУТИ,** ну, неш; *мин. ч.* засма́г, ла, ло; *док.* 1. Набувати смуглого, темного кольору під дією сонячного проміння й вітру. *Анатолій так засмаг під степовим сонцем, що коли б його зараз побачив Любим, то, мабуть, і не пізнав би* (Руд., Остання шабля, 1959, 480); *Стала дівчина оживати, посвіжішала, засмагла на городі* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 155).

2. Укриватися смагою, запікатися (про губи).

ЗАСМА́ГЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **засма́гнути.** *Загледівши здалека неньку, кидався* [Ярема] їй *назустріч, обіймав її, закурену, засмаглу на сонці й вітрі* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 24); *На засмаглому від сонця і вітру обличчі виблискували білі зуби* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 422).

2. *у знач. прикм.* Який засмаг, загорів на сонці й вітрі. *На піску плескалися засмаглі, Веселі діти в Харкова, з Полтави* (Рильський, III, 1961, 104); *Трохи прохолонувши, курсанти кидаються у воду і, покупавшися, відпочивають на гарячому піску, підставивши засмаглі тіла сонцю* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 76).

3. *у знач. прикм.* Який укрився смагою, запікся (про губи).

4. *у знач. прикм., рідко.* Те саме, що **закіптявілий.** *Вона дмухає в лампу, і з розпеченого, засмаглого скла валить густий гасовий дим* (Мик., II, 1957, 81).

ЗАСМА́ГЛІСТЬ, лості, *ж.* Абстр. ім. до **засма́глий** 2. *На ледь запалих щоках навіть крізь рівну засмаглість пробиваються плями густого рум'янцю* (Коз., Сальвія, 1959, 45).

ЗАСМАГЛІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Стати засмаглим; загорі́ти. *Він засмаглів од вітру* (Мал., II, 1948, 25).

ЗАСМА́ГНУТИ *див.* **засмага́ти.**

ЗАСМА́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **засма́жити.** *Страва була чудово приготована: котлети вийшли пухкі, курчата, начинені й засмажені на свіжому маслі, були м'які й не засушені* (Н.-Лев., II, 1956, 123); *Смачна, добре засмажена картопля так і захрумтіла на міцних зубах* (Собко, Звич. життя, 1957, 11); *Постановила* [Кулина] *обідати: борщ з сулою мудрий, сметанкою засмажений* (Кв.-Осн., II, 1956, 478).

2. *у знач. прикм., розм.* Який засмажився, загорів на сонці й вітрі. *Його засмажене.. лице виявляло гарний настрій* (Вас., I, 1959, 140).

ЗАСМА́ЖИТИ *див.* **засма́жувати.**

ЗАСМА́ЖИТИСЯ *див.* **засма́жуватися.**

ЗА́СМАЖКА, и, *ж., кул.* Те, що додається до страви для поліпшення її смаку, запаху і т. ін. *Кашоварить Охрім, ..крає на дощечці сало для засмажки* (Тют., Вир, 1960, 14); *Над вогнем у двох відрах кипів суп. Запах засмажки лоскотав ніздрі, збуджував апетит* (Автом., Коли розлуч. двос, 1959, 414).

ЗАСМА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСМА́ЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех.* 1. Готувати їжу смаженням. *Бекас — це один з тих небагатьох сортів дичини, яку засмажують разом з.. потрухами* (Вишня, II, 1956, 133); *— Якби можна, забив би я оце парочку диких гусей та засмажив на маслі* (Копюб., I, 1955, 199); *Мати.. купила сьогодні дзеркальних коропів і засмажила їх у сметані* (Донч., V, 1957, 441).

2. Додавати до страви засмажку. *Катерина вже була обміркувала, що їй на піроґу вистачить сала засмажувати борщ* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 196); [Я в д о х а:] *Доволі одної, мамо! Кури ситі, та ще салом гарно засмажимо, то й буде такий борщ, якого вони* [брати] *нігде не їли!* (К.-Карий, III, 1961, 8).

ЗАСМА́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАСМА́ЖИТИСЯ,** жуся, жишся, *док.* 1. *розм.* Набувати смуглого, темного кольору під дією сонячного проміння й вітру. *Збираємося ще поїхати на яхті в Сіцілію — це чудова сторона.. Я засмажився, почуваю себе добре* (Коцюб., III, 1956, 326); *Від ранку до пізнього вечора сидів* [хлопець] *над морем, вже встиг добре засмажитись на сонці* (Збан., Любов, 1957, 157).

2. *тільки недок.* Пас. до **засма́жувати.**

ЗАСМАКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* 1. *перех.* Покуштувати, випити, з'їсти чого-небудь. *Опинившись на вулиці, Іван пішов поволі, не оглядаючись. Він почував себе так, наче засмакував гіркого* (Кол., Терен.., 1959, 352).

2. *неперех., у чому, що, чого, перен.* Захопитися чим-небудь, знайти в чомусь задоволення, втіху. [О л е к с а:] *Хлопці і дівчата, ба й старші люди засмакували в книжках і газетах* (Фр., IX, 1952, 36).

3. *перех., перен.* Зазнати, пережити що-небудь. *Навмисне поїде* [Кранцовська] *завтра.., нехай він також засмакує трохи розлуки* (Март., Тв., 1954, 336).

ЗАСМА́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **засмали́ти** 1—4. *Тижнів там через два, чи що, вернувся він додому, засмалений сонцем* (Мирний, I, 1949, 190); *Обличчя* [Марії] *засмалене весняними вітрами* (Панч, В дорозі, 1959, 237).

2. *у знач. прикм., рідко.* Те саме, що **закіптявілий.** *Тендітна Лілі, обережно ступаючи по підлозі, внесла засмалений чайник* (Досв., Вибр., 1959, 247).

3. *у знач. прикм.* Який засмалився, загорів на сонці й вітрі. *Засмалені матроси співають на палубі про не відкриті ще землі, зелені тропічні країни* (Гончар, I, 1954, 165).

ЗАСМАЛИ́ТИ *див.* **засма́лювати.**

ЗАСМАЛИ́ТИСЯ *див.* **засма́люватися.**

ЗАСМА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАСМАЛИ́ТИ,** алю́, а́лиш, *док., перех.* 1. Обпалювати вогнем поверхню або кінці чого-небудь. *— Живий! ..Вуса засмалив за ніч, а все інше в порядку...* (Гончар, III, 1959, 165).

2. Обпікати, обвітрювати шкіру, роблячи її смуглою, темною. *Польовий вітер і степове сонце засмалили його колись біле лице — почорнів, як циган* (Мирний, I, 1954, 148).

3. Покривати який-небудь предмет кіптявою, робити його чорним, тримаючи довго на вогні.

4. *розм., рідко.* Запалювати (цигарку, люльку і т. ін.). *— Давайте заспіваємо! — Давайте! давайте! — радо загукала попадя.— Тільки й ви, Лука Федорович, будете підтягувати.— Якщо знаю пісню, то можна,—*

засмалюючи папіроску, відказав той (Мирний, III, 1954, 211).

5. *тільки док., розм., рідко.* Почати робити що-небудь швидко, енергійно. *З кулемета було як засмалить...— Ну й пацан! не боїться нічого* (Сос., I, 1957, 329).

ЗАСМА́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАСМАЛИ́ТИСЯ**, алю́ся, а́лишся, *док.* 1. Обпалюватися вогнем з поверхні або кінців.

2. Набувати смуглого, темного кольору під дією сонячного проміння й вітру. *Я вже засмалився, бо цілий день на сонці* (Коцюб., III, 1956, 352); — *Вона аж покращала за цей час: засмалилася трохи на сонечку* (Л. Янов., I, 1959, 296).

3. Покриватися кіптявою, ставати чорним від довгого перебування на вогні (про предмети).

4. *тільки недок.* Пас. до **засма́лювати** 3, 4.

ЗАСМАЛЬЦЮВА́ТИ *див.* **засмальцьо́вувати.**

ЗАСМАЛЬЦЮВА́ТИСЯ *див.* **засмальцьо́вуватися.**

ЗАСМАЛЬЦЬО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **засмальцюва́ти.** [К н и ш:] *Ось! (Дістає пожмаканого, засмальцьованого нафтою листа). Лист од свояка* (Мик., I, 1957, 31); *Одягнений він був у старенькє демісезонне пальтечко, а під ним засмальцьований на бортах піджак* (Мокр., Сто.., 1961, 115); // *у знач. прикм. На йому був крамний дешевий сюртук та засмальцьований картуз* (Н.-Лев., III, 1956, 320); *Вона дала Лукії не одну, а кілька засмальцьованих, розтріпаних книжок* (Дооч., III, 1956, 32).

2. *у знач. прикм.* Який засмальцювався, став брудним. *Не встиг Хома зупинити коня, як його вже оточили засмальцьовані збуджені робітники* (Гончар, III, 1959, 425); *— Забастовка? — запитав вусатий, засмальцьований до чорного блиску машиніст* (Стельмах, I, 1962, 609).

ЗАСМАЛЬЦЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСМАЛЬЦЮВА́ТИ**, юю, юєш, *док., перех.* Забруднювати чим-небудь масним; замацувати.

ЗАСМАЛЬЦЬО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАСМАЛЬЦЮВА́ТИСЯ**, ююся, юєшся, *док.* 1. Забруднюватися чим-небудь масним; замацуватися.

2. *тільки недок.* Пас. до **засмальцьо́вувати.**

ЗАСМАЧИ́ТИ *див.* **засма́чувати.**

ЗАСМА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСМАЧИ́ТИ**, чу́, чи́ш, *док., перех., розм.* Додавати що-небудь до страви для поліпшення смаку, запаху і т. ін. *Плачинда, відкаючись, сказав, що знову забув купити в Балті сала і нема чим засмачити куліш* (Стельмах, I, 1962, 235).

ЗАСМА́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок., розм.* Пас. до **засма́чувати.**

ЗАСМЕРДІ́ТИ, джу́, ди́ш, *док., розм.* 1. *неперех.* Почати смердіти. *— Куди вас сьогодні? — запитав він і засмердів люлькою...— Ідемо орати до Вишневого хутора* (Тют., Вир, 1964, 8).

2. *перех.* Наповнити (приміщення і т. ін.) неприємним запахом. [Є ф р о с и н а:] *Прийшла* [тітка], *накричала повну хату, засмерділа гнилими яблуками світлицю* (Н.-Лев., II, 1956, 481).

ЗАСМЕРДІ́ТИСЯ, джу́ся, ди́шся, *док., розм.* Просякнути неприємним запахом, стати смердючим. *— Бач, мастив його* [волосся] *білком, щоб держалися кучері, не мив щодніли, то й засмерділося* (Оп., Іду.., 1958, 526).

ЗАСМИ́КАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **засми́кати** 1, 2. *Хронічно й давно хвора мати, засмиканий.. консисторією урядовець батько* (Ле, Міжгір'я, 1953, 23); * Образно. *Засмиканий думками, стомившись від них, Артамонов-молодший вирішив мовчати й чекати* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 163).

2. *у знач. прикм.* Якого змучили важка робота, турботи, клопоти і т. ін. *Жінки.. розхристані, роздратовані, засмикані, обшарпані, а чоловіки все ж якусь таку повагу зливденну мають та й одежа на них підлатана* (Л. Укр., IV, 1954, 211).

ЗАСМИ́КАНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **засми́каний** 2.

ЗАСМИ́КАТИ *див.* **засми́кувати** [1].

ЗАСМИ́КАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* 1. Почати робити метушливі, безладні рухи. *Остап Антонович захвилювався ще дужче. Він забігав, засмикався* (Епік, Тв., 1958, 518).

2. Затремтіти, засіпатися. *Дівчинка, мов розбуджена словами хлопця, раптом відкинула ковдру, уста хороблево засмикалися в затриманому гіркому плачі* (Ле, Клен. лист, 1960, 218); *Чорбаряку впав на купу грошей, тіло його затремтіло, засмикалося, наче в агонії* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 261); // *безос. Каюмов стріпонувся весь, над бровою знову засмикалося* (Кучер, Чорноморці, 1956, 276).

3. *з чим.* Затриматися з виконанням якої-небудь роботи. *Хлопці.. потупились. Дійсно, незручно вийшло, замоталися, засмикалися з тим вікном. Забули про діда-професора* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 228).

ЗАСМИКНУ́ТИ *див.* **засми́кувати** [2].

ЗАСМИ́КУВАТИ [1], ую, уєш, *недок.*, **ЗАСМИКАТИ**, засми́каю, засми́каєш і *рідко* засми́чу, засми́чеш, *док., перех. і без додатка.* 1. Стомлювати частими поїздками, важкою роботою і т. ін. (коня). *Засмикати коня.*

2. *перен., розм.* Змучувати, стомлювати кого-небудь безперервними вимогами, питаннями, дорученнями і т. ін. *— Ось ви не гарячіться, дівчата, не засмикуйте свого отамана,— спокійно стримував він заробітчанок* (Гончар, I, 1959, 39); *Під час перерви зразу в піонерську кімнату набивається повно піонерів. Старшу піонервожату засмикали зовсім — запитують, поради просять, допомоги* (Коц., Подарунок, 1956, 5).

3. *тільки док.* Почати смикати; зашарпати, засіпати. *— Мамо! Мамо! — засмикав Гриць за руку матір* (Збан., Сеспель, 1961, 430); *Докійка.. швидко запрацювала руками, засмикала коров'ячі дійки* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 124); *Янек зціпив зуби і незграбно засмикав повіддям* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 4); *Костенко нервово засмикав бровою, пішов в хату* (Кучер, Трудна любов, 1960, 150).

ЗАСМИКНУ́ВАТИ [2], ую, уєш, *недок.*, **ЗАСМИКНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех.* Різким рухом, ривками, поривчасто посувати край завіси, штори і т. ін.). [В і р а:] *Він любить... він любить її, іншу! Кращу за мене... (Нервово засмикує завісу алькова і йде на середину кімнати)* (Коч., II, 1956, 405).

ЗАСМІТИ́ТИ *див.* **засмі́чувати.**

ЗАСМІТИ́ТИСЯ *див.* **засмі́чуватися.**

ЗАСМІ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **засмітити.** *Рішуче виходить* [Плачинда] *на засмічене мервою, січкою і тріскамн подвір'я* (Стельмах, Хліб.., 1959, 117); *Стерньове поле, засмічене багаторічними бур'янами, слід орати з одночасним боронуванням* (Колг. Укр., 1, 1957, 14).

ЗАСМІ́ЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **засмі́чений.** *Кількість, строки і глибина розпушувань встановлюються в кожному конкретному випадку залежно від стану ґрунту, випадання опадів і ступеня засміченості ґрунту* (Нові спос. вирощ.. буряків, 1956, 121).

ЗАСМІ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **засмітити** і стан за знач. **засмітитися.** *Щоб не допустити засмічення сорту різними домішками, треба старанно перевіряти та очищати знаряддя, транспорт і тару перед вико-*

ристанням їх на насінний ділянці (Ол. та ефір. культ., 1956, 28); *Великий вплив на засмічення ґрунту насінням бур'янів має висота зрізування зернових культур при збиранні врожаю* (Бур'яни.., 1957, 230); *Потрібно.. рішуче і систематично виступати проти засмічення і вульгаризації української мови* (Укр. літ. критика.., 1959, 297).

ЗАСМІ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **засмічувати** і стан за знач. **засмічуватися**. *Буквалізм, як об'єктивно існуюче явище, є одним з факторів.. відривання літературної мови від народної, засмічування її* (Кундзич, Діези.., 1956, 119).

ЗАСМІ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСМІТИ́ТИ**, смічу́, смітиш, *док., перех.* Покривати що-небудь сміттям або чимсь непотрібним; забруднювати. *Соняшник вважали поганим попередником для всіх культур. І це тому, що він дуже засмічував поле падалицею* (Хлібороб Укр., 9, 1964, 31); [Шумейко:] *Не чекали тут твого приїзду. Я іншими попіли, поїли й хату засмітили. Нема тобі чого тут залишатись* (Мик., І, 1957, 491); // Ростучи у великій кількості, заглушувати інші рослини (про бур'яни). *Дзвінець, який засмічує посіви озимого жита, буває різних форм* (Бур'яни.., 1957, 8); // Змішуючи з чим-небудь, робити непридатним для користування, споживання. *При збиранні потрібно дбати про те, щоб насіння маку не засмітити землею, яку неможливо відокремити потім ніякими способами* (Ол. та ефір. культ., 1956, 258); // *перен.* Заповнювати чим-небудь непотрібним, шкідливим і т. ін. *Буржуазні націоналісти.. засмічували нашу прекрасну мову штучними, негарабно вигаданими словами* (Рильський, III, 1956, 63); *Основне для нас, письменників, це правдиво відображати радянську дійсність, не засмічувати наші твори зайвим філософуванням та непотрібним прикрашуванням* (Тич., III, 1957, 463).

ЗАСМІ́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАСМІТИ́ТИСЯ**, смітиться, *док.* 1. Покриватися сміттям або чим-небудь непотрібним; забруднюватися; // Змішуватися з чим-небудь (перев. про зерно). *Перед збиранням ланки прокладять останні прополювання проса, щоб під час обмолоту зерно не засмічувалось насінням бур'янів* (Колг. Укр., 9, 1958, 23).

2. *тільки недок.* Пас. до **засмічувати**.

ЗАСМІ́ЧУВАЧ, а, ч., *с. г.* Те, що засмічує вирощувану рослину. *Під час цвітіння рослин* [гороху] *на насінних посівах треба провести сортове прополювання, знищити пелюшку, вику та інші засмічувачі* (Колг. Укр., 6, 1962, 29).

ЗАСМІ́ЮВАТИ, шу́, ши́ш, *док., перех., розм.* 1. Викликати сміх у кого-небудь.

2. Довести сміхом до знемоги, повного безсилля. *Засмішив мене* (Сл. Гр.).

ЗАСМІЯ́ТИ, ію́, іє́ш, *док., перех., розм.* Висміяти кого-, що-небудь. *О боже мій милий! ..Пошли ж ти й долю,— вона молоденька; Бо люде чужії її засміють* (Шевч., І, 1963, 4); *Коли б я світів винести ту одежу на торг, де продають одежу гарні красці, то мене б засміяли, що я таке пошив, і ніхто не купив би мого шитва* (Коцюб., III, 1956, 277); *До мого плану мій друг поставився надто скептично. Признаюсь — він просто засміяв його* (Мик., II, 1957, 53).

ЗАСМІЯ́ТИСЯ, і́юся, і́єшся, *док., з кого — чого, до кого — чого, на що і без додатка.* 1. Почати сміятися; розсміятися — *Скажи жені, Олександро, де ти живеш? — спитав Іван.— ..Третя хата від Кіндрата, де рябі ворота, а новий пес! — засміялась вона, блиснувши на Івана чорними очима* (Коцюб., І, 1955, 62); *Він засміється: всі регочуть; Насупить брови: всі мовчать* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 126); *Панковий засміявся з цього жарту* (Ю. Янов., II, 1954, 118); *До неї засміялася русява голівка з мигдалевими очима* (Панч, В дорозі, 1959, 103); *Засміявсь на тее лицар: «Давню байку правиш, друже!»* (Л. Укр., I, 1951, 368); * Образно. *У нас же літо зараз: засміялась природа вся!* (Тич., II, 1957, 42); * У порівн. *Зацвіла в долині Червона калина. Ніби засміялась Дівчина-дитина* (Шевч., II, 1963, 215).

◇ **Засміятися на ку́тні** [зу́би] *див.* **ку́тній**.

2. Почати глузувати, кепкувати з кого-небудь. *Нехай думка, як той ворон, Літає та кряче, А серденько соловейком Щебече та плаче Нишком — люди не побачуть, То й не засміються...* (Шевч., І, 1963, 50); *Вона пильно чепурила хату і сама з себе засміялась, помітивши тее* (Л. Укр., III, 1952, 587).

ЗАСМО́КТАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **засмокта́ти** 1, 2. *Плачинда.. ляснув батогом по конях, але засмоктані тванню колеса тільки жалібно писнули і не ворухнулися з місця* (Стельмах, Хліб.., 1959, 105).

2. *у знач. прикм.* Який має виснажений вигляд; схуднілий, змарнілий. *Доводилося бачити їй і попенка; панич, а лице у плямах, голова закустрана, сам засмоктаний* (Мирний, III, 1954, 158); *Одна корівка, засмоктана й затягана, лежала просто на дорозі й ремигала* (Ю. Янов., II, 1958, 326).

ЗАСМОКТА́ТИ *див.* **засмо́ктувати**.

ЗАСМО́КТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **засмо́ктувати** 1, 2.

ЗАСМО́КТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСМОКТА́ТИ**, смокчу́, смо́кчеш, *док., перех.* 1. Втягувати, вбирати в себе кого-, що-небудь. *Трясовина вперто робила своє. Дівчина відчувала, як ненаситне болото повільно засмоктує її в свою бездонну пащу* (Донч., II, 1956, 55); *Очищати колодязь найзручніше.. гідроелеватором, який засмоктує з дна колодязя воду з піском чи мулом і викидає нагору* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 288); // *безос.* — *Машину, розумієш, засмоктало в болоті, години півтори витягували* (Довж., Зач. Десна, 1957, 579).

2. *перен.* Повністю захоплюючи, підкоряти своєму впливові; заглушувати творчі прагнення. *Середовище засмоктує його в себе, як трясовина, а він лише розмахує руками...* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 329); *Перед Лукашем відкрилася перспектива чудового творчого життя. Але він не втримується на цій височині, його засмоктує буденщина* (Іст. укр. літ., I, 1954, 669); *Газета й контора засмоктала мене, аж страшно став, коли подумаю, що в люди, які живуть так цілий вік* (Коцюб., III, 1956, 172).

3. *тільки док.* Почати смоктати, ссати. *Юрко з жадобою засмоктав цигарку, освітлюючи нею своє кругле підборіддя* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 110).

◇ **Засмокта́ло під се́рцем (ло́жечкою); Засмокта́ло бі́ля (ко́ло) се́рця**, *перев. безос., в кого, кого*—хтось відчув тупий, ниючий біль у серці або пудоту. *В Катерини враз засмоктало під серцем — вона відчула, як їй хочеться їсти* (Збан., Переджнив'я, 1955, 253); *Проганяючи всякі злі думки, Євген Вікторович відчув, як знов засмоктало в нього під ложечкою* (Ле, Міжгір'я, 1953, 354); *Щось дошкульне засмоктало Юру коло серця. Йому, здається, підозрювали у зраді* (Смолич, II, 1958, 61).

ЗАСМО́КТУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **засмо́ктувати** 1, 2. *Величезні кам'яні брили, стовбури почорнілих дерев, коріння, хмиз. Усе це з шаленою швидкістю засмоктується разом з пульпою і закупорює труби* (Веч. Київ, 15.VIII 1961, 1).

ЗАСМО́КТУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **засмо́ктувати** 1,2. *Коні.. борсалися в засмоктуючій трясовині* (Загреб., День.., 1964, 134).

ЗАСМО́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **засмоли́ти**; // *у знач. прикм. Шаланда сунулась ближче і ближче, вже чути, як стукається об неї крига, вже видко її засмолене дно* (Ю. Янов., II, 1958, 192); *Він задоволено підбирає її* [книжку] *двома засмоленими пальцями* (Логв., Давні рани, 1961, 77).

ЗАСМОЛИ́ТИ *див.* **засмо́лювати**.

ЗАСМОЛИ́ТИСЯ *див.* **засмо́люватися**.

ЗАСМО́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **засмо́лювати**. *Засмолювання скляного посуду; Засмолювання дошок.*

ЗАСМО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАСМОЛИ́ТИ**, смолю́, смо́лиш, *док.*, *перех.* 1. Заливати, замазувати смолою отвори, щілини, дірки в чому-небудь. *В нього стоїть цеберка з смолою, якою він засмолює свої діжки* (Ів., Опов.., 1949, 68); — *Потік земонський човен! Це вже третій рік, як він тече: ніяк не зберуся законопатити й засмолити* (Вишня, II, 1956, 215).

2. *розм.* Обливати, поливати смолою. *Під Ольшаною спалили* [магнати] *Данила Кожевського, обмотавши прядивом і засмоливши* (Стор., I, 1957, 163).

3. *розм.* Забруднювати кого-, що-небудь смолою.

ЗАСМО́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАСМОЛИ́ТИСЯ**, смолю́ся, смо́лишся, *док.* 1. *розм.* Забруднюватися смолою.

2. *тільки недок.* Пас. до **засмо́лювати**.

ЗАСМУТИ́ТИ *див.* **засму́чувати**.

ЗАСМУТИ́ТИСЯ *див.* **засму́чуватися**.

ЗАСМУТКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *розм.* Почати смуткувати; засумувати. — *Співайте, співайте, пташечки! Веселіть мою паняночку, щоб вона було не засмуткувала тута* [тут]! — *гукнула баба* (Мирний, III, 1954, 306).

ЗАСМУ́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **засмути́ти**. *Стоїть* [дівчина] *з жалощами в серці, засмучена й обмарена чарівними малюнками давно минулого.. життя її рідного краю* (Вас., I, 1959, 132); *Я.. засмучений тим, що Ви знову слабуєте* (Коцюб., III, 1956, 432); *Кохай мене — і прийде знов крізь даль, засмучену грозою, обмиту чистою сльозою моя любов* (Уп., Вірші.., 1957, 26).

2. *у знач. прикм.* Смутний, невеселий. — *Ой ти, дівчино заручена, Чого ж ти ходиш засмучена?* (Чуб., V, 1874, 14); *Додому повертались весело від сліз і сестра, і засмучена мати* (Гонч., Вибр., 1959, 90); // Який виражає смуток, жаль. *З його засмучених очей викотилися одна за одною кілька сльозин, а з грудей вирвався стогін* (Скл., Святослав, 1959, 28); *Зустрічі радісні, Жаль розставання! Скільки засмучених рідних облич!* (Шер., Дружбою.., 1954, 63); *Ось незабаром заскрипіли двері, і засмучений голос вітав присутніх у пекарні* (Стельмах, I, 1962, 415).

3. *у знач. прикм.* Похмурий, безрадісний. *В засмучену кімнату, як вихор, влетіла мажорна музика* (Головко, I, 1957, 489); *Тихо шумлять дерева, шелестить пожовкле листя на землі, бродить лісом засмучена осінь* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 298).

ЗАСМУ́ЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **засму́чений** 2, 3. *В його позі були засміченість і безнадія* (Хор., Місто.., 1962, 50).

ЗАСМУ́ЧЕННЯ, я, *с.* Почуття смутку, жалю, викликане чим-небудь.

ЗАСМУ́ЧЕНО. Присл. до **засму́чений** 2, 3. *Польоти мимоволі довелось припинити, і хлопці засмучено посідали на траві* (Ільч., Вибр., 1948, 119).

ЗАСМУ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСМУТИ́ТИ**, смучу́, сму́тиш, *док.*, *перех.* 1. Викликати смуток у кого-небудь. *Згадка про Ігаша, їх старшого сина, що так без вісті і чутки заподівся перед кількома роками, усе засмучувала їх* (Мак., Вибр., 1956, 412); *Смерть Асмуса глибоко засмутила Святослава* (Скл., Святослав, 1959, 176); // Наповнювати смутком (душу, серце). *Не хотів він розжалобить жене, а глибоко уразив серце, важко засмутив душу* (Стор., I, 1957, 80); *Ні, сьогодні не найдете ви, Чим би серце засмутить* (Рильський, I, 1956, 94); // Завдавати кому-небудь горя, жалю. *Частіше мене засмучують звістки од Вас, а на цей раз дещо й потішило* (Коцюб., III, 1956, 459); *Всім було прикро за свого бригадира, за хорошого, привітного, працьовитого Павла. Його сутичка з Таранушкою засмутила всіх* (Хижняк, Килимок, 1961, 12).

2. Робити похмурим, безрадісним що-небудь. *Його пісеньки співала колись уся Прага, то чи стане засмучувати він своє рідне золоте місто похмурими мелодіями плачу?* (Загреб., Європа 45, 1959, 163).

ЗАСМУ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАСМУТИ́ТИСЯ**, смучу́ся, сму́тишся, *док.* 1. Ставати смутним, невеселим. *Разом з Ларою вона мимоволі засмучувалась, коли кількість кубових решток у черговій пробі несподівано збільшувалась* (Шовк., Інженери, 1956, 102); — *Чого се ви так засмутилися? — спитала Мар'я, дивлячись на дівчат* (Мирний, III, 1954, 184); // Відчувати горе, жаль. *Впадеш — не засмутись, згубивсь — шукай-но слід І серця не в'яли од випадкових бід* (Мал., Полудень.., 1960, 74).

2. *тільки 3 ос.* Ставати похмурим, безрадісним. *Ясна квіточка потьмарилася, райская земля засмутилася* (Л. Укр., I, 1951, 272); *Скоро вечір зніме дня утому, засмутилась над Дніпром блакить...* (Сос., Близька далина, 1960, 112).

ЗАСНИДІ́ТИ, ію, ієш, *док.*, *діал.* Змарніти. [Пашка:] *То й добре: от і за матір порадимось, і прогуляємось до Росі, бо ти все дома та дома,— аж засниділа* (Стар., Вибр., 1959, 155); *Без жиру й сонця навіки засниділа дитина* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 12).

ЗАСНІ́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **засні́жити**. *Геннадій відчинив двері й допоміг якійсь засніженій і зморених бураном людині ввійти до хати* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 154); *Праворуч дороги простяглися ледь-ледь засніжені поля, на нивах, мов гори, стояли хмуро і вперто стоги соломи* (Чендей, Поєдинок, 1962, 18).

2. *у знач. прикм.* Який має на собі сніг. *До контори увійшла засніжена, у валянках, в теплій хустці Килина Іванівна* (Головко, I, 1957, 397); *У засніженому парку обважнілі від морозного інею клени хилять долу свої пружні віти* (Собко, Матв. затока, 1962, 296).

ЗАСНІ́ЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **засні́жений** 2.

ЗАСНІ́ЖИТИ, жу, жиш, *док.*, *перех.* Покрити, засипати снігом. *І стала хвалитись Зима добрим ділом..: — Степи я засніжу, ліси я прикрашу* (Ус., Листя.., 1956, 134); // *безос. Засніжило вози й коні.*

ЗАСНІ́ЖИТИСЯ, иться, *док.* Покритися, засипатися снігом. *Уже й сніг почав сіятись із неба, і гілля засніжилось мов заячим пухом* (Сл. Гр.).

ЗА́СНІТ, у, *ч.*, *с. г.*, *діал.* Сажа.

ЗАСНІТИ́ТИ *див.* **заснічувати**.

ЗАСНІТИ́ТИСЯ *див.* **заснічуватися**.

ЗАСНІ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСНІТИ́ТИ**, снічу́, снітиш, *док.*, *перех.*, *діал.* Засипати чим-небудь сипким. — *Велике, фатальне кохання — се самум, що заносить піском і великі спокійні озера, і тихі струмочки в оазах, заснічує гучні гірські потоки* (Л. Укр., III, 1952, 695).

ЗАСНІ́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАСНІТИ́ТИСЯ**, сні́титься, *док.*, *діал.* 1. Засипатися чим-небудь сипким. *Ліг велет,— думав, на часок, та й спить уже сто-*

ліття, землею заснітився весь і марить про страхіття (Л. Укр., I, 1951, 459).

2. Закупорюватися гноєм (про рану). *Оце рана заснітилася, так гній і не витіка* (Сл. Гр.).

3. *с. г.* Уражатися сажкою. *Пшениця заснітилась* (Фр., X, 1954, 184).

4. Зароджуватися (про появу, початок чого-небудь). **І не заснітúлось** *кому на що, безос.* — немає ніяких ознак чого-небудь, і не починалося щось. *Ішли роки за роками. Минуло їх аж п'ять, а на щастя сиротам і не заснітилось* (Свидн., Люборацькі, 1955, 79).

ЗАСНÓВАНИЙ[1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заснувáти**[1]. *Заснована В. І. Леніним, як передовий загін робітничого класу, Комуністична партія пройшла славний шлях боротьби* (Статут КПРС, 1961, 3); — *Чи давно засноване це велике місто? — запитав я* (Гончар, Таврія, 1952, 117); *У суспільстві, заснованому на поділі класів, боротьба між ворожими класами неминуче стає, на певному ступені її розвитку, політичною боротьбою* (Ленін, 10, 1949, 58).

ЗАСНÓВАНИЙ[2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заснувáти**[2]. *Ніде ні живої душі, лише сонце дивиться ясним оком понад засновані золотом поля* (Кобр., Вибр., 1954, 173); *У кутку двору, заснованому, як павутинням, вірьовками, ..стояла кособока рублена хатина* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 11); *Став* [Северко] *як укопаний посеред горища і тільки очима поводив по темних, заснованих павутинням, закамарках* (Іщук, Вербівчани, 1961, 7); *Його знівечене око, до половини засноване кривавими прожилками, мистецьки вибирало розкішну породу* [коней] (Стельмах, Хліб.., 1959, 513); *Вся долина була заснована великими клаптями туману* (Гжицький, Опришки, 1962, 83); // **заснóвано**, *безос. присудк. сл. Голодний степ засновано вздовж і впоперек іригаційною сіткою* (Ле, Міжгір'я, 1953, 174).

ЗАСНОВИГÁТИ, áю, áєш, *док., розм.* Почати сновигати. *Ще не встигли розійтись.. збори, як селом обережно засновигали інші постаті* (Стельмах, II, 1962, 92).

ЗАСНÓВНИК, а, *ч.* Той, хто заснував що-небу́дь, поклав початок чомусь. *В. І. Ленін був засновником і творцем Комуністичної партії і Радянської держави* (Рад. Укр., 21.I 1954, 2); *Археологам вдалося встановити імена засновників деяких міст-фортець* (Знання.., 9, 1965, 5).

ЗАСНÓВНИЦТВО, а, *с.* Заснування акціонерних товариств з метою одержання прибутку. *Фінансовий капітал, що концентрований в небагатьох руках і користується фактичною монополією, бере величезний і дедалі більший зиск від засновництва, від випуску фондових паперів..* (Ленін, 22, 1950, 214).

ЗАСНÓВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **засно́вник**. *У квітні 1945 р. уряд Української РСР при підтримці уряду Радянського Союзу зробив заяву про те, що Україна бажає приєднатися до загальної організації безпеки як одна з держав — засновниць ООН* (Іст. УРСР, II, 1957, 628); *Одна із засновниць колгоспного руху в селі — Кам'яненко Єфросинія Софронівна* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 58).

ЗАСНÓВНИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до засновництва.

ЗÁСНОВОК, вку, *ч.* 1. Передпосилка, основа, зачаток. *Вихованцям радянських дитячих будинків не страшно виходити в життя: вони вже мають усі засновки для радянського громадянина* (Панч, В дорозі, 1959, 276).

2. Посилка (в логіці). *До складу силогізму входять два засновки.. і висновок* (Логіка, 1953, 93).

3. *діал.* Заснування. *Фантастичною мусимо назвати думку Трещаківського — починати засновок театру від набирання.. акторів* (Фр., XVI, 1955, 245).

ЗАСНÓВУВАННЯ[1], я, *с.* Дія за знач. **заснóвувати**[1].

ЗАСНÓВУВАННЯ[2], я, *с.* Дія за знач. **заснóвувати**[2].

ЗАСНÓВУВАТИ[1], ую, уєш, *недок.*, **ЗАСНУВÁТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Класти початок існуванню чого-небудь, створювати, організовувати щось. *Року 1890 він* [І. Франко], *вкупі з другими, засновує радикальну партію, став на її чолі* (Коцюб., III, 1956, 35); [О в л у р:] *Я скликав гарних хлопців кільканадцять і заснував собі отут у лісі Своє осібне князівство* (Фр., IX, 1952, 233); *Бідняцький актив заснував колектив* (Укр.. присл.., 1955, 349); *Ніхто вже не почув голосу тих людей, які колись прийшли, щоб оселитися тут і заснувати місто* (Жур., Вечір.., 1958, 383).

2. *на чому.* Будувати, створювати на основі чого-небудь, виходячи з чогось. *Заснувавши своє життя на хижацтві, ти ті хижацькі заміри переніс і на громадські справи* (Мирний, IV, 1955, 324); *Вони думали заснувати якесь товариство на толстовських принципах* (Гр., II, 1963, 50).

ЗАСНÓВУВАТИ[2], ую, уєш, *недок.*, **ЗАСНУВÁТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Снуючи нитки, робити основу тканини. * Образно. *В садах і на стернях засновувало перші нитки бабине літо* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 72); // *перен.* Покривати, затягувати щось чим-небудь. *Поміж хаток по голих глиняних горбах плутались вузенькі кривулясті стежки, що ніби павутинням засновували обидва схили яру* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 64); *Все обличчя її заснували тонкі довгасті зморшки* (Донч., IV, 1957, 129).

2. *перен.* Наповнювати, оповивати, огортати і т. ін. що-небудь. *Тютюновий дим заснував усю кімнату, лампа чаділа немилосердно* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 184); *Лаялась Христя про себе, а сльози, наче хто їх видавлював, так і засновували очі, так і застилали світ...* (Мирний, III, 1954, 246); // *безос. Люди казали: буде дощ, бо місяць світить, ніби крізь сито, неначе йому заснувало очі* (Н.-Лев., IV, 1956, 40).

ЗАСНÓВУВАТИСЯ[1], ується, *недок.*, **ЗАСНУВÁТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. Створюватися, організовуватися. *По Глухову засновувались гуртки для вивчення політекономії* (Вас., Незібр. тв., 1941, 191); [Л ю б о в:] *Ну, що ж там нового у нас за сей час?* [М и л е в с ь к и й:] *Та дещо єсть: нове товариство заснувалось* (Л. Укр., II, 1951, 73); // З'являтися, виникати. *Христя.. знову почула, що туга починa підкрадатися до неї, злегка щипав за серце, на душі засновувться смуток* (Мирний, III, 1954, 225).

2. *на чому.* Мати що-небудь за основу, джерело. *На цьому, власне, і засновується образно-художня функція мови — на найповнішому, найоб'ємнішому звучанні кожного слова* (Талант.., 1958, 63).

3. *тільки недок.* Пас. до **заснóвувати**[1].

ЗАСНÓВУВАТИСЯ[2], ується, *недок.*, **ЗАСНУВÁТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. Снуючись, робити основу тканини. * Образно. *Вона чує, що вже якась нитка заснувалася між ними, що вона вже зв'язала, з'єднала їх докупи* (Л. Янов., I, 1959, 229); // *перен.* Покриватися, затягуватися густою сіткою чого-небудь. *Давні портрети якихсь козацьких полковників, Павлусевих предків, у стародавніх темних рамах ніби заснувались чорним павутинням* (Н.-Лев., IV, 1956, 239); // *перен.* З'являтися де-небудь, покриваючи собою щось (про густу сітку, переплетіння чогось). *Уважно бився Андрій Перекат на обличчя мами. Воно все таке ж молоде, тільки.. більше зморщок заснувалося в куточках очей* (Собко, Нам спокій.., 1959, 12).

2. *перен.* Наповнюватися, оповиватися, огортатися і т. ін. чим-небудь. *Найдовшим для Фільки видався саме цей день, та коли зайшло сонце і небо потемніло,*

заснувавшись хмарами, він, крадучись, підійшов до умовленого місця (Шиян, Баланда, 1957, 106).

ЗАСНУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заснува́ти**[1]. *Він брав участь у заснуванні перших міст цього краю* (Видатні вітч. географи.., 1954, 27); *На час заснування комуни йому було двадцять два роки* (Ю. Янов., I, 1958, 510).

ЗАСНУВА́ТИ[1] *див.* **засно́вувати**[1].

ЗАСНУВА́ТИ[2] *див.* **засно́вувати**[2].

ЗАСНУВА́ТИ[3], у́ю, у́єш, *док., розм.* Почати снувати. *Настало велике свято. Вдосвіта у Києві задзвонили у дзвони, і народ заснував тудою й сюдою по всіх улицях і проулочках* (Вовчок, I, 1955, 301).

ЗАСНУВА́ТИСЯ[1] *див.* **засно́вуватися**[1].

ЗАСНУВА́ТИСЯ[2] *див.* **засно́вуватися**[2].

ЗАСНУВА́ТИСЯ[3], у́юся, у́єшся, *док., розм.* Те саме, що **заснува́ти**[3]. *Заснувались сумні думи в її голові* (Н.-Лев., I, 1956, 317).

ЗАСНУ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **засну́ти**. *— Коли бу насдітки,— щебече ще не зовсім заснулий Івась* (Григ., Вибр., 1959, 125); *Рідне місто її лежало чисте, красиве, ніби заснуле у теплі нежаркого сонця* (Собко, Нам спокій.., 1959, 4); *// у знач. прикм. Навколо заснулий степ, у нескошених хлібах купається місяць* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 88); *Немов хто гарячою кригою торкнувся до заснулого серця — і, як пожежа, спалахнули бажання* (Вас., II, 1959, 272).

ЗАСНУ́ТИ *див.* **засина́ти**[2].

ЗАСНЯ́ДІТИ, джу, диш, *док., рідко.* 1. Покритися пліснявою; запліснявіти. [Жінка:] *З бутербродами що робити? Засняділи* (Мик., I, 1957, 41).

2. *перен.* Довго перебуваючи де-небудь, отупіти, стати байдужим до всього. [Кві́тка:] *Хіба ж я далеко ходжу, хіба надовго? Все дома та дома, аж засняділа!* (Стар., Вибр., 1959, 427).

ЗА́СОВ *див.* **за́сув**.

ЗАСО́ВАТИ, аю, аєш, *док.* Почати совати. *Тяжко зітхнув, підкотив під лоба очі, засовав правою ногою і помер...* (Вишня, I, 1956, 289).

ЗАСО́ВАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати совatися. *Стара засовалася на місці, мов їй що вкусило* (Мирний, III, 1954, 73); *Коли повернувся Кузьма, Василько винувато скривився й засовався на лаві* (Панч, II, 1956, 199).

ЗАСО́ВУВАТИ, ую, уєш і **ЗАСУВА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАСУ́НУТИ**, ну, неш, *док., перех.* 1. Рухаючи, пересуваючи щось, поміщати куди-небудь. *Та й кінь же був..; шия — мов у лебедя, хвіст догори, ніздрі — хоч кулаки засовуй, в очей іскри сиплються!* (Стор., I, 1957, 183); *Розгонисто засовує* [Уляна] *в полум'я пудовий баняк з картоплею для свиней* (Стельмах, Хліб.., 1959, 106); *Засуваю голову під подушку і сплю* (Коцюб., II, 1955, 408); *Ігор засунув руки в кишені і зосереджений попрямував до класу* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 7); *Данило за пояс засунув сокиру* (Трубл., I, 1955, 159); // Вставляти на своє місце що-небудь висувне; всовувати. *— Бачиш, яка я господиня! — говорила Балабушиха, одсуваючи й засуваючи шухляди комоди* (Н.-Лев., III, 1956, 227); // *розм.* Класти, ховати куди-небудь. *Баби.. сновигали, мов налякана птиця, тягли своє шмаття на вгороди, щось там закопували, щось засували в кущі* (Панч, II, 1956, 416).

2. *розм.* Зачиняти, замикати двері зсередини на засув. *Руфін став коло хвіртки і засовує її* (Л. Укр., II, 1951, 411); *Як тільки смеркало, Підпара засував двері у сінях, пробував довго, чи добре замкнені* (Коцюб., II, 1955, 74); *Хомка зразу кинувся і побіг у контору. Дехто хотів за ним піти, та Хомка зразу зачинив і засунув засовом двері* (Мирний, IV, 1955, 190).

3. *розм.* Посувати край занавісок, завіси і т. ін. до кінця, затуляючи, закриваючи що-небудь. *Учителька йде до вікна і механічно засуває строкаті занавіски на ньому* (Вільде, На порозі, 1955, 195); *Потім згадала* [княгиня] *ще про щось: торкнула рукою завісу попереду, якою можна було відгородити куточок від допитливих очей тих, що сиділи в човні, засунула її й розсунула* (Скл., Святослав, 1959, 124).

4. *рідко.* Засипа́ти чим-небудь, вирівнюючи заглибини. *Високий на сонці пісок зараз же засував її сліди* (Тют., Вир, 1964, 124).

ЗАСО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся і **ЗАСУВА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАСУ́НУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.* 1. *розм.* Рухаючись, пересуваючись, поміщатися куди-небудь. *Заспокоївши голод, хлопець засунувся під якийсь пліт у лопушиця і заснув* (Фр., VIII, 1952, 334).

◇ **Як за стіну́ засу́нутися** *див.* **стіна́**.

2. *розм.* Те саме, що **зачини́тися**. *Знов засунулась кватирочка* (Л. Укр., III, 1952, 567); // Зачинятися, замикатися на засув двері зсередини. *Дмитро засовується у ванькирчику, набитому вуликами, діжками, рамами, і зразу засинає нервовим чутким сном* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 628); *Я помию, поперетираю миски, горшки, та візьмемо засунемося та й спати полягаємо* (Мирний, I, 1954, 75).

3. *розм.* Пересовуючи край занавісок, завіси і т. ін. до кінця, затулятися, закриватися, ставши невидимим для кого-небудь. *Люцілла поспішно засувається завісами* (Л. Укр., III, 1952, 321); // Заволікатися, вкриватися чим-небудь. *Небо, весь день погідне, засунулося надвечір густими хмарами* (Фр., V, 1951, 85).

4. Обвалюючись, засипаючись чим-небудь, зрівнюватися з поверхнею (про ями, заглибини). *Я побіг в яр... Глянув і задеревенів. Яма засунулась* (Ірчан, II, 1958, 179).

5. *тільки недок.* Пас. до **засо́вувати, засува́ти**.

ЗАСОКОРИ́ТИ, рю́, ри́ш, *док.* 1. Почати сокорити, кудкудакати (про курей). *Дзьоб свій витерла* [курка] *об крила: — От хвалько!.. — Та й пішла — засокорила: — Ко-ко-ко...* (Нех., Казки.., 1958, 24).

2. *перен., розм.* Швидко й безупинно заговорити. *— Матвію, чи ви забагатіли та не видите* [бачите] *людей, чи гордусте Гузирями? — засокорила Гузириха* (Чорн., Пісні.., 1958, 88).

ЗАСОКОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ЗАСОКОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док.* Те саме, що **засокори́ти**. *Кіт скочив з печі під пія, неначе його хто потяг дубцем, а півень засокотав* (Н.-Лев., I, 1956, 94); [Я ц ь к о:] *Моя Хівря кароока, Там як засокоче* (Кроп., II, 1958, 80).

ЗАСОКОТІ́ТИ *див.* **засокота́ти**.

ЗАСО́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **засоли́ти** 1. *Засолені огірки і помідори найчастіше псуються через пересихання і протікання бочок* (Колг. Укр., 8, 1957, 37).

2. *у знач. прикм.* Який містить у собі велику кількість мінеральних солей. *У південній частині лівобережного Полісся на знижених місцях з близьким заляганням підгрунтових вод часто зустрічаються засолені грунти* (Наука.., 10, 1958, 37).

ЗАСО́ЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **засо́лений** 2. *Залежно від забур'яненості та засоленості грунту рис зрошують по-різному* (Колг. енц., II, 1956, 402).

ЗАСО́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **засоли́ти** 2. *Великий вміст солей в поливних водах може поступово спричинити засолення грунту, зменшення врожаю і навіть його загибель* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 263).

ЗАСОЛИ́ТИ *див.* **засо́лювати**.

ЗАСОЛИ́ТИСЯ *див.* **засо́люватися**.

ЗАСО́ЛКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **засо́лювання**. *Повним ходом іде засолка огірків, заготівля і переробка помідорів* (Рад. Укр., 27.VIII 1959, 1).

ЗАСО́ЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Призначений для засолювання. *Як засолювальний високотоварний сорт він* [ніжинський огірок] *в єдиним серед сортів овочевих культур, що набув такого широкого розповсюдження і світової слави* (Колг. Укр., 5, 1957, 37); // В якому працюють засолювачі. *Дерев'яний каркас засолювального сарая, з якого зняли .. покриття, стояв сиротливо, білячи тонкими кроквами* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 124).

ЗАСО́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **засо́лювати** 1. *Для засолювання відбирають огірки зелені, не повністю дозрілі, з щільною масою, без порожнин* (Укр. страви, 1957, 407).

ЗАСО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАСОЛИ́ТИ**, соло́, со́лиш, *док., перех.* 1. Заготовляти що-небудь про запас, кладучи в солоний розчин; солити. *Надходить зима. Треба засолювати, квасити огірки, помідори, капусту, яблука* (Рад. Укр., 12.IX 1958, 3).

2. Збільшувати вміст мінеральних солей у ґрунтах (про солону підґрунтові води, соляний пил і т. ін.).

ЗАСО́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАСОЛИ́ТИСЯ**, со́литься, *док.* 1. Ставати солоним.

2. *тільки недок.* Пас. до **засо́лювати**.

ЗАСО́ЛЮВАЧ, а, *ч.* Робітник, який засолює що-небудь.

ЗАСО́ЛЮВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **засо́лювач**.

ЗАСОПІ́ТИ, плю́, пе́ш; *мн.* засопля́ть; *і* **ЗАСОПТИ́**, пу́, пе́ш; *мин. ч.* засі́п, сопла́, ло́; *док.* Почати сопіти, сопти. *Гарбуз засопів, наче йому під ніс піднесли тертої табаки* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 225); *Нечипір мав щось сказати, та й не здужав, і тільки дуже засіп* (Кв.-Осн., II, 1956, 105); // *перен.* Працюючи, почати видавати хрипкі звуки (про механізми, машини і т. ін.). *Давид дивився, як молоток та молот місили червоний шмат заліза. Вже буряковий він, темніщає. Тоді коваль знов у горно його, засопів міх* (Головко, II, 1957, 15).

ЗАСОПТИ *див.* **засопі́ти**.

ЗАСОПТИ́СЯ, пу́ся, пе́шся; *мин. ч.* засі́пся, сопла́ся, ло́ся; *док., розм.* Відчути утруднення в диханні від швидкої ходьби, бігу і т. ін.

ЗАСОРО́МИТИ *див.* **засоро́млювати**.

ЗАСОРО́МИТИСЯ *див.* **засоро́млюватися**.

ЗАСОРО́МЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **засоро́мити**. — *А ви будьте веселіший, бо так же скучно сидіти, — закінчила вона і, трохи засоромлена невдачею, встала й одійшла од Вови* (Вас., I, 1959, 88).

2. *у знач. прикм.* Який засоромився, зніяковів, збентежився і т. ін. *Молодий хлопець мовчить засоромлений* (Л. Укр., II, 1951, 143); *Засоромлена, що знову пошилась в дурні, Сахно поспішила в коридор* (Смолич, I, 1958, 62); * Образно. *Іноді вуличка вганялася просто в дерево і, засоромлена, відразу ж бралася вбік* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 107); // Який виражає засоромлення. *Почувши це ймення, Харитин линув* [глипнув] *засоромленими очима й знов опустив їх додолу* (Н.-Лев., III, 1956, 10).

ЗАСОРО́МЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **засоро́млений** 2.

ЗАСОРО́МЛЕННЯ, я, *с.* Почуття сорому, зніяковіння, збентеження і т. ін. *Він пішов. Дівчина осталася сама на дорозі з відповіддю недоказаною на устах, з почуттям.. гнітючого засоромлення* (Коб., III, 1956, 311); *Ольга бачила, як заіскрились у токаря очі і м'яке світло залило його широке обличчя. Водночас на цьому обличчі з'явилося тихе засоромлення, як у маленького хлоп'яти, несміливого й ніжного* (Донч., III, 1956, 428).

ЗАСОРО́МЛЕНО. Присл. до **засоро́млений** 2. *Настя лукаво й засоромлено подає перстень Костеві* (Вас., III, 1960, 335); *Юра засоромлено заховався в куток. Вуха йому зробилися червоні* (Смолич, II, 1958, 17).

ЗАСОРО́МЛЮВАТИ, юю, єш, *недок.*, **ЗАСОРО́МИТИ**, млю, миш; *мн.* засоро́млять; *док., перех.* 1. Примушувати кого-небудь відчувати сором, зніяковіння, збентеження і т. ін. *— Так мене засоромили, що я думала от-от провалюсь крізь землю* (Н.-Лев., I, 1956, 426); *— Та буде вже! Отак засоромили козака,— сміється Оксана* (Вас., II, 1959, 166).

2. *тільки док.* Стати причиною появи в кого-небудь почуття сорому, ніяковості, збентеження і т. ін. *Ви мене засоромили: бо я тільки збирався, а Ви таки написали* (Коцюб., III, 1956, 288).

ЗАСОРО́МЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАСОРО́МИТИСЯ**, млюся, мишся; *мн.* засоро́мляться; *док.* Відчувати сором, зніяковіння, збентеження і т. ін. перед ким-небудь або від чогось. *Роман засоромлюється й мовчить: слово «м'ясо» він вимовляє — «мнясо»* (Вас., I, 1959, 63); *Видно було, як вони обоє засоромилися сина...* (Мирний, III, 1954, 65); *Помітила* [Таня], *що Оксана від її натяку засоромилась.— Оксано, от дурненька! Та я — жартома* (Головко, I, 1957, 387).

ЗАСО́ТАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **засота́ти**. *Вона підвела очі до темних, засотаних у павутину образів* (Панч, II, 1956, 26).

ЗАСОТА́ТИ *див.* **засо́тувати**.

ЗАСО́ТУВАТИ, ую, усш, *недок.*, **ЗАСОТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех., перен., розм.* Те саме, що **засно́вувати** [2]. 2. *Білу хату засотує мла* (Мас., Сорок.., 1957, 337); *Хмари знову засотали небо, але вітру нема* (Баблик, Вишн. сад, 1960, 205).

ЗАСОХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **засо́хнути**. *Знову поскрипує гарба, тюпають коні, крешуть копитами засохлу, потріскану від спеки землю* (Тют., Вир, 1964, 283); *Гасті промочили свої засохлі від розмови горла* (Досв., Гюлле, 1961, 75); // *у знач. прикм. Пішла хвиля, аж засвистіла, по ланах засохлого жита* (Вас., I, 1959, 123); * Образно. *Вона лежала і сподівалася, що воно прийде знов, те чисте, зазнане в дитинстві почуття, і, як весняний дощ, оживить засохле серце* (Коцюб., I, 1955, 325).

ЗАСО́ХНУТИ *див.* **засиха́ти**.

ЗАСО́ХТИ *див.* **засиха́ти**.

ЗАСОЧИ́ТИСЯ, и́ться, *док.* Почати сочитися, текти тоненьким струмочком (про рідину). *Минув час і вечірнього доїння, а Їжа не поверталась. Відерне вим'я рекордистки набрякло, з дійок засочилася біла роса* (Вол., Місячне срібло, 1961, 260); * Образно. *Та скоро з німих лісових глибин засочилася її пісня* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 200); // *чим.* Почати виділяти з себе яку-небудь рідину. *Нестерпно крутила нога. Чув, як рана засочилася теплим струмком* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 564).

ЗА́СПАНИЙ, а, е. Який має на собі сліди сну; який ще не зовсім прокинувся. *З'являється під комору в білій сорочці босий, заспаний Івасик, сміється* (Вас., III, 1960, 172); *На топчані заворушився кожушок, і з-під нього висунув заспаний Микола* (Кучер, Чорноморці, 1956, 266); * Образно. *І небо невмите, і заспані хвилі* (Шевч., II, 1963, 130); * У порівн. *Багіров поводився сумирно. Ні з ким не сварився, сновигав, наче заспаний* (Гончар, III, 1959, 188); // Який буває у людини, що тільки-но прокинулася (про очі, обличчя, вид і т. ін.). *Марина тільки що встала й не вмивалася; очі в неї заспані* (Мирний, IV, 1955, 252); *З-під ковдри на мить висунулось гарненьке, але заспане й розлючене дівоче лице* (Шовк., Інженери, 1956, 38); *— Ой, чи хутко ви там? Тут комарі*

заїдають,— протягла нежив заспаним голосом Зоня (Л. Укр., III, 1952, 653).

ЗА́СПАНО. Присл. до **за́спаний.** *Підведуться люди, брудні й потомлені роботою. Заспано кинуть очима, поведуть носами в повітрі, нюхаючи, де воно хоч черствим пічником запахне...* (Головко, I, 1957, 56).

ЗАСПА́ТИ *див.* **заспи́на́ти**[3].

ЗАСПА́ТИСЯ *див.* **заспи́на́тися**[2].

ЗАСПЕРЕЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* 1. Почати сперечатися, заперечуючи або доводячи що-небудь. [Л ю б а:] *Ваню! Це неможливо. Там таке робиться. Засперечались про дружбу, а самі мало не б'ються* (Мик., I, 1957, 461); // Почати сваритися за кого-, що-небудь. *Давно був* [Прокін] *не в ладах з боцманом, який ще до війни неправильно дав йому позачерговий наряд, а потім ще й засперечався з ним за якусь дівчину* (Кучер, Голод, 1961, 123).

2. Побитися об заклад. *Засперечався* [Бондюг] *із прикажчиком, що спинить на ходу маховик від паровика* (Тют., Вир, 1964, 80).

ЗАСПИРТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заспиртува́ти;** // *у знач. прикм. Діти поприносили всі свої юннатівські здобутки, експонати майбутнього клубу: гербарії, засушену і заспиртовану фауну* (Мокр., Острів.., 1961, 86); *Заспиртовані соки.. видержують певний час в закритих бутлях або бочках* (Технол. інструкція.., 1954, 22).

ЗАСПИРТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСПИРТУВА́ТИ,** ую́, у́єш, *док., перех.* Класти в спирт, щоб запобігти розкладові, гниттю, щоб зберегти в натуральному вигляді. — *Тут колись я впіймав найбільший екземпляр зеленої ящірки. Я її тоді заспиртував і передав до колекції Палацу піонерів* (Сміл., Сашко, 1957, 65); // Насичувати, розводити спиртом.

ЗАСПИРТО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **заспиртовувати.**

ЗАСПИРТУВА́ТИ *див.* **заспиртовувати.**

ЗА́СПІВ, у, ч. 1. Дія за знач. **заспі́вувати.** *До дядькового низького заспіву припав тенор Федоренка і пішов, пішов понад хатою, понад селом* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 183); *Солов'їний заспів.*

2. Вступна частина пісні або кожного її куплета. *Одним із специфічних елементів композиції пісні є заспів. Заспів надає.. загального емоційного настрою не лише початковій строфі, де найчастіше бував головний композиційний центр пісні, а і всьому творові* (Рад. літ-во, 1, 1962, 34); *Громовий хор.. підхопив заспів, і пісня розляглася під високими стелями казарми* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 31); * Образно. *Відзначаючи певні успіхи, досягнуті поетами в жанрі масової пісні, треба сказати, що це лише заспів до могутньої пісні комунізму* (Іст. укр. літ., II, 1956, 313).

3. Початок фольклорного твору (билини, думи і т. ін.), як правило, не пов'язаний безпосередньо з його основним змістом; // Взагалі початок літературного твору. *Малишко з успіхом користується досягненнями народної поетики.. Він майстерно застосовує паралелізм, умів створити поетичний, вдалий заспів* (Рад. літ-во, 6, 1957, 24); *У заспіві до поеми* [«Слово о полку Ігоревім»], *запитуючи себе, як її починати, автор скромно вирішує розпочати її з оповідань того часу* (Іст. укр. літ., I, 1954, 45).

ЗАСПІ́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **заспіва́ти** 1. *Він хотів уже відійти від вікна і зайнятися своїми справами, як зненацька залунала пісня, заспівана дівчатами* (Гур., Наша молодість, 1949, 235).

2. *у знач. прикм.* Який утратив свіжість і привабливість від частого виконання (про пісню, романс і т. ін.). *Не кваплячись, з насипу спускався Віталій, насвистуючи заспівану мелодійку* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 42).

ЗАСПІВА́ТИ *див.* **заспівувати.**

ЗАСПІ́ВАЧ, а, ч. Те саме, що **заспі́вувач.** *Пісню ніхто не підхопив. Самотнім і нещирим здався заспівачеві свій власний голос* (Шиян, Вибр., 1947, 13); *Заспівачі. Цим словом називають у народі тих, хто робить почин у хорошій, добрій справі* (Рад. Укр., 3.VII 1961, 2).

ЗАСПІ́ВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **заспі́вач.** *Тов. Пелагеча першою в районі стала заспівачкою боротьби за високі врожаї картоплі* (Колг. Укр., 6, 1958, 23).

ЗАСПІ́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСПІВА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех. і без додатка.* 1. Починати співати (про людей). *Приємний голос заспівув «Ой Дніпро, Дніпро...»* (Баш, Н'єси, 1958, 89); *Отакий-то Перебендя, Старий та химерний! Заспівав весільної, А на журбу зверне* (Шевч., I, 1963, 54); *Що це? Дід раптом заспівав, відійшовши од мене, злившися з темрявою* (Ю. Янов., I, 1954, 73); // *тільки док.* Заговорити співучим голосом. *Хавцький.., збираючи канат на руку, заговорив-заспівав по-подільському: — Ой канате, канате, рідний наш брате! Ніде ми тебе не кинемо, скрізь понесемо з собою!* (Гончар, III, 1959, 102); // *тільки док., перен.* Пройнятися почуттям радісного хвилювання, захоплення. *Завтра знов сонце загляне в віконце, І збуджене серце мов заспіва* (Л. Укр., I, 1951, 157).

◇ **Що (якої́, не тії́ї** *і т. ін.)* **заспіва́ти** — що сказати, як повестися за певних обставин. *Що ж тепер заспівають Яків, Настя, коли до їх дійде про се чутка?* (Мирний, IV, 1955, 64); *— От побачу, якої ти заспівавш, коли опинишся у нас в штаті* (Рибак, Час.., 1960, 428); *— Діждешся, Саво, і ти своєї слави... Прийдуть наші, і тоді ти не тії заспівавш!* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 266).

2. Починати кукурікати, щебетати і т. ін. (про птахів). *Починають заспівувать півні, і нічна тиша зразу озивається гомоном* (Вас., III, 1960, 148); *Загелгали дикі гуси, простуючи кудись високо під необмеженим небом, заспівав над нивою жайворонок* (Коцюб., I, 1955, 112); *Знов сади зацвітуть, заспівають в садах солов'ї* (Сос., II, 1958, 218).

3. *перен.* Починати мелодійно звучати (про музичні інструменти). *За рогом голосно заспівав баян, почувся дзвінкий дівочий сміх* (Кучер, Чорноморці, 1956, 46); *Заспівала скрипка. Тихо, несміло відгукнувся баян* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 147); // Починати видавати однотонні, протяжні звуки (про різні предмети). *Скрипнули двері, відчиняючись навстіж, заспівали на все подвір'я* (Гончар, III, 1959, 319); *В руках у нього заспівав, засвистів фуганок, закрутилися над головою золоті стружки* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 176).

4. *тільки док.* Виконати, проспівати пісню. [О д а р к а:] *А яку я пісеньку склала про свою журбу!.. Нехай колись тобі заспіваю* (Кроп., I, 1958, 61); *— Як умру, то поховайте мене коло Пушкіна.. Заспівайте над могилою «Заповіт» Шевченка* (Довж., I, 1958, 209).

5. *тільки недок.* Виконувати заспів (у 2 знач.). *Рибалки взяли весла. Зоря заспівує, Мороз і Крим підтягують* (Корн., II, 1955, 216); *Заспівував Брат, і єднались в приспіві.. Гнучкі і дзвінкі молоді голоси* (Перв., II, 1958, 396).

ЗАСПІ́ВУВАЧ, а, ч. 1. Співак, який виконує заспів (у 2 знач.) або починає спів, підхоплюваний хором. *Ще не встигли молоді баси грізно повторити приспів, як знову заспівувач наповнював поля неповторним трепетом* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 520); *Хтось чистим, хорошим, високим голосом почав стару, як світ, ..давню*

солдатську пісню.. І тут же до заспівувача приєдналися рокітливі баси (Тют., Вир, 1960, 282).

2. *перен.* Організатор, зачинатель якої-небудь справи; ініціатор. *Дуже доречно у нас ініціаторів корисних справ заспівувачами називають* (Рад. Укр., 28.V 1963, 1); *Заспівувачами великого патріотичного руху виступають ударні бригади комуністичної праці* (Цюпа, Україна.., 1960, 299).

ЗАСПІ́ВУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **заспі́вувач**. *Заспівувачка в хорі.*

ЗАСПІ́ШИТИ, шу́, ши́ш, *док.* 1. Почати **спішити**; заквапитися. *Містком прогуркотів однокінний візок, розігнав Лідині думки. Скинула на плечі клунок і заспішила — до села ще далеченько, а вже вечоріє* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 35); *Тільки б одна з одноліток вийшла* [заміж], *другим зараз завидно, й так заспішать.. і собі заміж, не розбираючи діла* (Григ., Вибр., 1959, 108).

2. Швидко, скоромовкою заговорити. — *Сідайте, сідайте, голубчику. Нічого не трапилось у нас... Ій-богу... Все по-старому,— заспішила, заторохкотіла жінка слюсаря, не знаючи, куди подітися* (Петльов., Хотинці, 1949, 94).

ЗАСПІ́ШИТИСЯ, шу́ся, ши́шся, *док., розм., рідко.* Те саме, що **заспішити́** 1. *Збиралась я ще вчора писати до тебе, та наші так заспішились до міста, що вже не було коли* (Л. Укр., V, 1956, 183); *Мед їв і Захар, і Опанас, а як почули, що мати вертаються додому, обидва заспішились тікати* (Григ., Вибр., 1959, 151).

ЗАСПОКІ́ЙЛИВИЙ, а, е. Який заглушує, розвіює неспокій, тривогу, хвилювання, тугу і т. ін. *Те, що мати не питала нічого, гнітило Тамару, і вона заплакала. — Не плач,— почувся заспокійливий материн голос* (Хижняк, Тамара, 1959, 76); *Раптом усі побачили, що старі ходики, які протягом багатьох років сповнювали кімнату рівномірним заспокійливим цоканням, мовчать* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 231); // *у знач. ім.* **заспокі́йливе**, ного, *с.* Те, що заспокоює біль (про ліки).

ЗАСПОКІ́ЙЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **заспокійливий**.

ЗАСПОКІ́ЙЛИВО. Присл. до **заспокійливий**. *Примирливий тон і залізна логіка Сачкових слів заспокійливо впливали на Арсена* (Дмит., Розлука, 1957, 77); *Вона усміхнулась і заспокійливо провела рукою по його щоці* (Донч., V, 1957, 258).

ЗАСПОКІ́ЙНИК, а, *ч.* Те саме, що **заспоко́ювач** 1.

ЗАСПОКІ́ЙНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **заспокійник**.

ЗАСПОКО́ЄНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. **мин. ч.** до **заспоко́їти**. *Замфір бачив, як возили на Прут важкі залізні бочки. «Отрута, отрута»,— шептали молдувани, значно заспокоєні тим, що більш не знаходять філоксери* (Коцюб., I, 1955, 215); *Тетяна вже певна була, що одужає, що незабаром покине тверде ліжко, і знову вакипить у дужих руках робота. Нарешті, трохи заспокоєна такими думками, вона заснула* (Л. Янов., I, 1959, 57).

2. *у знач. прикм.* Який заспокоївся, став тихий, спокійний. *Сумно в гаю заспокоєнім, вогкою ніччю придавленім* (Л. Укр., I, 1951, 281); *Дніпро кидався могутніми хвилями на камені і, перестрибнувши їх, котив заспокоєні води далі* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 390).

ЗАСПОКО́ЄНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **заспокоєний** 2. *Він мимоволі глянув її очима на свої мрії. І тоді глянець заспокоєності, який хоч і рідко, але все-таки з'являвся в його житті, став особливо відчутним* (Собко, Срібний корабель, 1961, 148).

ЗАСПОКО́ЄННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заспоко́їти** і стан за знач. **заспоко́їтися**. *Для заспокоєння Гудзій оголосив, що дебати переносяться на завтра* (Головко, II, 1957, 361); *Довелося навіть попросити доктора Мажарина, щоб дав Олені краплі для заспокоєння* (Вільде, Сестри.., 1958, 477); *По заспокоєнню голоду Савченко сповнив склянки, закурив цигарку* (Коцюб., I, 1955, 200); *В Андрія особливих турбот уже не було, і він відчував, як до нього прийшло приємне заспокоєння після напруженої двомісячної роботи* (Гур., Наша молодість, 1949, 332).

ЗАСПОКО́ЇТИ *див.* **заспоко́ювати.**

ЗАСПОКО́ЇТИСЯ *див.* **заспоко́юватися.**

ЗАСПОКО́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заспоко́ювати**. *Арсенові було так гірко, що жодні заспокоювання не могли вплинути на нього* (Дмит., Розлука, 1957, 261).

ЗАСПОКО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАСПОКО́ЇТИ**, о́ю, о́їш, *док., перех.* 1. Заглушувати, розвіювати чий-небудь неспокій, тривогу, хвилювання, тугу і т. ін. *Чіпка похвалився їй своїм горем та трохи сам не заплакав. Галя його заспокоювала, голубила, пригортала міцно до серця* (Мирний, II, 1954, 284); *Мати йшла за трункою, кричала і плакала, а сусіди її заспокоювали* (Сміл., Сашко, 1957, 47); — *Кістка ціла,— заспокоїв його Денис, перев'язуючи рану* (Гончар, III, 1959, 43); // Примушувати кого-небудь поводитися, триматися тихо, спокійно. *Діти змерзли, пищали і трудно було заспокоїти їх* (Коцюб., I, 1955, 350).

◇ **Заспоко́їти ста́рість** *чию* — зробити життя старої людини спокійним, безтурботним. *Добра донька дуже кохала свого батька, захистила його і, хоч сама була вбога, усе робила, щоб заспокоїти його старість* (Коцюб., III, 1956, 8).

2. Знімати біль, полегшувати хворобливий стан і т. ін. *Дехто вважав, що спиртова настойка материнки, введена в дупло хворого зуба, заспокоює зубний біль* (Лікар. рослини.., 1958, 86); *В нього ниє бік, і біль був такий тупий і неприємний, що Дорош не знав, як лягти, щоб заспокоїти його* (Тют., Вир, 1964, 166); // Послаблювати, усувати яке-небудь почуття, переживання. *Музика лилась, мов тиха вода, колише мої нерви, заспокоює* (Н.-Лев., III, 1956, 304); *Всі побоювання, які щойно заспокоїла* [Сахно], *зринули знову ще з більшою силою* (Смолич, I, 1958, 83); *Він радив Людям затриматись тут і священні зложить гекатомби, Щоб заспокоїти гнів богині Афіни* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 61).

3. Те саме, що **утихоми́рювати**. *Між солдатами пішла заваруха, сам адмірал Нахімов прийшов заспокоювати їх* (Кучер, Чорноморці, 1956, 435); — *Галич заспокоїмо, знищу крамолу. Хоч сил багато покладу, а знищу* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 425).

4. Вгамовувати голод, спрагу. *Заспокоївши перший голод, Бжеський відкинувся на спинку стільця* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 8); *Заспокоїти спрагу.*

5. *розм., рідко.* Те саме, що **задовольня́ти** 1. *При помочі мови чоловік заспокоює потреби свого чуття і розуму, своєї пам'яті і своєї фантазії* (Фр., XVI, 1955, 382); *Кравець подався до тестьової кімнати, радий, що може заспокоїти свою цікавість* (Коцюб., III, 1956, 8).

ЗАСПОКО́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАСПОКО́ЇТИСЯ**, о́юся, о́їшся, *док.* 1. Ставати спокійним, переставати тривожитися, хвилюватися, тужити. *Менший* [брат] *тихесенько Галю заспокоює, і Галя собі заспокоюється, ще часом і пісеньку заспіва про журавля* (Вовчок, I, 1955, 289); *Тільки за ровом, де було велике терновище, Павло почав заспокоюватись після неприємної розмови в кабіні машини* (Кучер, Прощай.., 1957, 71); *Заспокоївшись трохи тими звістками, Замфір по вечері повів коні на нічліг у свій виноградник* (Коцюб., I, 1955, 211); *Тамара все ще не може ніяк заспокоїтися, все думав — хто, хто ж провокатор?..* (Хижняк, Тамара, 1959, 117); // Примушувати себе поводитися, триматися тихо, спокійно. *Заспокоївся він на якийсь час, а тоді знову заметався в ліжку* (Шиян, Баланда, 1957, 71); *Усі*

присутні звелися на ноги і довго не могли заспокоїтись, вітаючи улюбленого письменника (Тич., III, 1957, 32).

2. Слабшати, ставати менш напруженим, стихати (про біль, нервування і т. ін.). *Рани загоювалися, сил помітно прибувало, нерви заспокоювалися* (Кучер, Чорноморці, 1956, 94); *Ждуть, щоб нога трохи заспокоїлась, а вона, як на зліть, болить* (Л. Укр., V, 1956, 253); // розм. Затихати (про звуки). *Зголубіли зимні шиби, Пролетіли птиці сонні, Заспокоїлися кроки...* (Рильський, II, 1960, 50).

3. Переставати клекотіти, бушувати (перев. про воду). *Швидше і швидше котилися хвилі, заливали все, розливалися ширше і помалу заспокоювались* (Л. Укр., III, 1952, 590); *Обоє стояли над колесом притихлі, ждали, поки вода заспокоїлась* (Гончар, Тронка, 1963, 35).

4. розм., *на чому*. Задовольнятися чим-небудь. *Радянські люди ніколи не заспокоюються на досягнутому. Партія кличе їх вперед до нових перемог* (Рад. Укр., 26.X 1956, 1); *Розігнавши «в ниш» всіх політпрацівників, Воронцов не міг на цьому заспокоїтись і сам теж невтомно снував від підрозділу до підрозділу* (Гончар, III, 1959, 350).

5. *тільки недок.* Пас. до **заспокóювати**.

ЗАСПОКÓЮВАЧ, а, ч. 1. Той, хто заспокоює кого-небудь.

2. *техн.* Пристрій для гасіння коливань рухомої частини вимірювального приладу. *Робота подавальних ланцюгів з короткими заспокоювачами призводить до великої вібрації* (Колг. Укр., 7, 1961, 17).

ЗАСПОКÓЮВАЧКА, и, ж. Жін. до **заспокóювач** 1.

ЗАСПОКÓЮЮЧЕ. Присл. до **заспокóюючий** 2. *Його лагідний голос заспокоюючe впливав на присутніх* (Досв., Вибр., 1959, 327); *Вона заспокоюючe гладила дoцю по плечах* (Тют., Вир, 1964, 59).

ЗАСПОКÓЮЮЧИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. теп. ч. до **заспокóювати**. *Збирають всю рослину* [сухоцвіту] *під час її інтенсивного цвітіння, переважно в суху, сонячну погоду. Відома як заспокоююча болі* (Лікар. рослини.., 1958, 59).

2. *у знач. прикм., рідко.* Те саме, що **заспокíйливий**. *Оселилась* [в душі Кіндратовича] *хороша заспокоююча надія* (Лотв., Літа.., 1960, 15).

ЗАСПÓРИТИ, рю, риш, *док.* Почати спорити; засперечатися. *Заспорили колись двоє панів про те, який письменник краще пише* (Україна.., I, 1960, 19).

ЗАСПÓРИТИСЯ, рюся, ришся, *док., розм.* Те саме, що **заспóрити**. *Ішли собі десь розум та щастя та й заспорились. Розум каже, що я сильніший, а щастя — що я* (Укр... казки, легенди.., 1957, 205); *Вони хутко заспорились про щось, звертались не раз і до Насті* (Л. Укр., III, 1952, 588).

ЗАСПОРИ́ТИСЯ, и́ться, *док., розм.* Цілу з успіхом, вдало (про роботу, справу і т. ін.).

ЗАСПОТИКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* 1. Почати спотикатися; // Заходи́ти, забі́гати, спотикаючись. *Ранком Катерина постукала в шибку.. Франка шидко одяглася, схопилась відчинять двері і, як на похміля, заспотикалася по хаті* (Чорн., Потік.., 1956, 41).

2. Заговорити, затинаючись. — *Мусію! Слухай мене, Мусію...* — *заспотикалася* [Настя], *шукаючи таку відповідь, яка б не зразу його приголомшила...* (Речм., Весн. грози, 1961, 136).

ЗАСРІ́БЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **засрібли́ти**. *Вона замилувалася краєвидом, засрібленим вранішнім промінням великого кола жевріючого сонця* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 66); *Надворі ніч, тиха весняна ніч, засріблена місяцем* (Загреб., Європа 45. 1959, 291).

ЗАСРІБЛИ́ТИ, лю́, ли́ш, *док., перех.* Зробити схожим на срібло за кольором, надати блиску срібла

ЗАСРІБЛИ́ТИСЯ *див.* **засріблюватися**.

ЗАСРІБЛЮВАТИСЯ, юється, *недок., рідко* **ЗАСРІБЛИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.* 1. Починати сріблитися, набувати кольору срібла, сріблястого відтінку. *Чорні провалля й срібні скатертини вкривають гори над протокою — і на багато миль вперед засріблюється чистий водяний шлях* (Трубл., I, 1955, 345).

2. *тільки док.* Виділитися сріблястим кольором. *Звечоріло. Високо в небі засріблився півокрець місяця* (Оров., Зел. повінь, 1961, 64); *Тільки з городиною впораєшся — засріблиться коса на лузі* (Стельмах, II, 1962, 325); *Сивина засріблилася серед буйного волосся Михайла* (Скл., Карпати, II, 1954, 251).

ЗАССА́ТИ[1] *див.* **засиса́ти**.

ЗАССА́ТИ[2], су́, се́ш, *док.* Почати ссати, смоктати. * Образно. *І знов знайомий холодок поплазував спиною гордовитого пана. І знов зассала п'явка під серцем* (Тулуб, Людолови, 1, 1957, 26).

ЗАССА́ТИСЯ *див.* **засиса́тися**.

ЗАСТА́ВА[1], и, ж. 1. Віддавання кредиторові якого-небудь майна або коштовності для забезпечення одержуваної позички. *Колись за неї* [кожушину] *двадцять рублів давали. Ще й тепер можна рублів із п'ять зачепити.. Хіба однести шинкареві в заставу!* (Мирний, IV, 1955, 297); *Випили всю горілку, та ще й не стало.. Старий Джеря витрусив усі кишені, ще й у шинок на заставу одніс свій кожух* (Н.-Лев., II, 1956, 182); *Хай пан дасть мені, крім розписки, щось коштовне під заставу* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 282).

2. Річ, яка залишається у того, хто видав позичку. *Місцевий орендар набив повну комору заставами, й сотки видав на грубі проценти* (Кобр., Вибр., 1954, 144); — *Ви знаєте, що я беру тільки цінні застави?!* (Вільде, Сестри.., 1958, 421); // Грошова сума, яку вносять для забезпечення виконання зобов'язань. [Сеп і м:] *Я зобов'язуюсь не виїздити з цього міста до закінчення розпочатого нaді мною слідства і внести тридцять тисяч грошової застави* (Сам., II, 1958, 201).

3. *перен.* Забезпечення, гарантія чого-небудь. *Стоїть, як Свободи застава, Могутня Радянська Держава* (Нех., Дивлюсь.., 1949, 77).

ЗАСТА́ВА[2], и, ж. 1. *іст.* Місце в'їзду до міста або виїзду з нього, яке охоронялося. *До міста їх не пустили, наказали зупинитися на подвір'ї у передмісті, біля Смоленської застави* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 447); *У вікнах уже блимали вогні, коли наша колона наблизилася до столиці. Просто перед нами палала арка Нарвської застави* (Панч, В дорозі, 1959, 281); // Пост, створюваний на центральному шляху для збирання з проїжджаючих мита, податків і т. ін. за проїзд або перевезення товарів. *Застави хоч стояли, та не густо; сторожа не пильнувала так, як от тепер на Збручеві, чи що; то Дніпром.. людці перевозили всяке добро, не оплачуючи* (Вовчок, I, 1955, 89); *Граф поставив по дорогах Скрізь застави та рогатки, Почалися нескінченні Мита, панщина, податки* (Л. Укр., I, 1951, 380).

2. Військовий охоронний загін, охоронна варта. [Ан н а:] *А ж ось коло воріт Його, мабуть, застава затримала, І я сюди, нарешті, утекла!* (Коч., III, 1956, 23); *Все завдання застави полягало в тому, щоб дати валці з зброєю доїхати до Патронного заводу* (Головко, II, 1957, 568); // Місце розташування військового підрозділу, який охороняє певну ділянку державного кордону. *На малій прикордонній заставі, де жили ми, як рідна сім'я, у тривожній досвітній заграві одпалала і юність моя* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 77); *Цілу добу Марко Артьомов пробув на заставі. На сусідній ділянці кордону була тривога* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 210).

ЗАСТАВА́ТИ, таю́, таєш, *недок.*, **ЗАСТА́ТИ**, а́ну, а́пеш, *док., перех.* 1. Встигати знайти, побачити, зустріти кого-небудь десь. *Я бачусь з ним рідко, бо коли не зайду, все не застаю вдома* (Коцюб., III, 1956, 428); *В поміщицьких садибах, куди Юрій завертав, щоб погодувати коня, ..господарів уже не заставав* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 81); *Карпо тим часом прийшов додому й застав уже батька й матір дома* (Н.-Лев., II, 1956, 274); * Образно. *Телеграма застала його в полку Устима Богучара* (Кучер, Чорноморці, 1956, 79); // З'являючись куди-небудь, знаходити, бачити когось за якимсь заняттям, в якому-небудь стані, положенні і т. ін. *Обидві дівчини, мала і велика, були між собою у щирій приязні, я часто заставала їх за розмовою або якою дитячою грою* (Л. Укр., III, 1952, 612); *Надійшла Горпина в комору і застала Мотрю в сльозах. Вона сиділи серед долівки і плакала* (Мирний, I, 1954, 234); *Вранці Олена застала Аркадія в кріслі: він спав, припавши грудьми до столу* (Вільде, Сестри.., 1958, 20); // Прибувaючи куди-небудь, виявляти, знаходити щось. *Приходжу додому з лекції — застаю у сторожа лист від редактора* (Фр., I, 1955, 356); *Дома Коцюбинський застав записку Чижа, що не дочекався його* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 48).

◇ **Заставáти (застáти) на мíсці злóчину** *див.* **мíсце.**

2. *тільки 3 ос.* Захоплювати зненацька кого-небудь десь, у якому-небудь положенні і т. ін. *Волох вже не вперше літав у грозах. Снігові бурани заставали його у повітрі* (Собко, Зор. крила, 1950, 38); *Вони скоро побачили, що гроза застане їх в дорозі* (Кол., Терен.., 1959, 368); *На цій посаді гірничого майстра Семена Голубаря і застав початок Великої Вітчизняної війни* (Ле, С. Голубар, 1950, 52).

ЗАСТА́ВИТИ[1] *див.* **заставля́ти**[1].

ЗАСТА́ВИТИ[2] *див.* **заставля́ти**[2].

ЗАСТА́ВИТИ[3] *див.* **заставля́ти**[3].

ЗАСТА́ВИТИСЯ[1] *див.* **заставля́тися**[1].

ЗАСТА́ВИТИСЯ[2] *див.* **заставля́тися**[2].

ЗА́СТАВКА, и, *ж., гідр.* Спеціальний щит, я́кий затримує воду. *Вода напре, дивись, то вискочить гвіздок, То пала тріснула, то заставку розбило* (Греб., I, 1957, 70); *Воду в лотоках спинили заставками* (Н.-Лев., IV, 1956, 98); *Двоє гайдуків побігли до заставок і підняли їх коловоротом. Вода з ревом рикнулася вниз і хутко почала спадати в ставку* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 24).

На всі (спу́сти й) за́ставки — скільки є (було і т. ін.) сили: дуже. *На всі спусти й заставки Мирка лаяли й ганьбили* (Мак., Вибр., 1954, 457); *Хлопчик мчав на всі заставки, його широкі шаровари з хуркотом тремтіли від бігу* (Досв., Гюлле, 1961, 16).

ЗА́СТАВКА, и, *ж.* Малюнок, звичайно на всю ширину сторінки, перед початком тексту розділу, частини і т. ін. книжки; протилежне к і н ц і в к а. *Я не могла одірвати очей від тих сторінок з тонко розмальованими заставками* (Л. Укр., III, 1952, 741); *Кожен розділ розпочинався просто розкішною заставкою, в якій переплиталися квіти, трави, плоди* (Ів., Опов.., 1949, 111).

ЗАСТА́ВЛЕНИЙ[1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заста́вити**[1]. *Двір, заставлений простими повозками, був схожий на ярмарок* (Н.-Лев., III, 1956, 166); *В другому кутку стояв низенький, на трьох ніжках столик, заставлений пляшечками від духів та одеколону, коробочками з-під пудри* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 18); *Шукаючи дверей, він метався, як загнаний звір. Але вихід був заставлений скринею і вийти можна було тільки через кімнату Лариси* (Руд., Остання шабля, 1959, 64); *Чоловік.. витягав з води верші, заставлені на рибу* (Оп., Іду.., 1958, 89); // **заста́влено**, *безос. присудк. сл.* *Почалася робота. Столи, табурети, навіть підвіконня в майстерні заставлено різними приладдями* (Вас., II, 1959, 231).

ЗАСТА́ВЛЕНИЙ[2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заста́вити**[2]. *В 1583 р. Федоров помер у Львові у великих злиднях. Заставлену за борги друкарню після його смерті викупило Львівське братство* (Іст. УРСР, I, 1953, 173); // *у знач. прикм.* [П а р ф е н і й:] *Повір мені, великий государ, Що коли я візьму сто гривен плати, То ледве лиш верну свої витрати І викуплю заставлений товар* (Коч., III, 1956, 97).

ЗАСТА́ВЛЕНИЙ[3], а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **заста́вити**[3]; // **заста́влено**, *безос. присудк. сл.* *Охріма за лихварство і за брехливі дані було заставлено два дні підряд чистити сільрадівську конюшню* (Тют., Вир, 1964, 258).

ЗАСТАВЛЯ́ННЯ[1], я, *с.* Дія за знач. **заставля́ти**[1].

ЗАСТАВЛЯ́ННЯ[2], я, *с.* Дія за знач. **заставля́ти**[2].

ЗАСТАВЛЯ́ННЯ[3], я, *с.* Дія за знач. **заставля́ти**[3].

ЗАСТАВЛЯ́ТИ[1], я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАСТА́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* заста́влять; *док., перех.* 1. Ставлячи щонебудь у великій кількості, покривати всю поверхню або заповнювати весь простір. *Тим часом дружинники повиносили до сіней великі дубові столи із світлиці, прикрили їх білою скатертю і заставили всілякою стравою й медом* (Фр., VI, 1951, 77); *Поїзд заставив увесь шлях коло церкви, зайняв виїзд коло цвинтаря* (Н.-Лев., III, 1956, 193).

2. Загороджувати, закривати когось, щось. *Стара тремтячими руками штовхала Настю під піч, заставляючи її залізною заслінкою* (Тулуб, Людолюби, I, 1957, 140); *Пальцем потопу не заставити!* (Укр.. присл.., 1955, 287); *Двері од пекарні забив я.. та заставив кошиком* (Коцюб., III, 1956, 145).

3. *діал.* Ставити. *Данило заставляв перемет щосуботи проти неділі і брав два пуди риби щонайменше* (Смолич, Мир.., 1958, 35); *Всі взялися до обіду, бо Марина приказала: «Будем їсти, а для їх заставлю в піч»* (Григ., Вибр., 1959, 247).

ЗАСТАВЛЯ́ТИ[2], я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАСТА́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* заста́влять; *док., перех.* Віддавати щонебудь у заставу кредиторові для забезпечення одержуваної позички. *На все те батько не зважав І, знай, мальки заставляв* (Пушкін, 6. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 14); *Вхопила Ганна свою новійшу свитину, побігла до шинкарки, заставила за карбованця* (Н.-Лев., I, 1956, 104); — *Коли вже інакше не може бути, то хіба застав ті дорогоцінності, але тільки застав* (Вільде, Сестри.., 1958, 450).

ЗАСТАВЛЯ́ТИ[3], я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАСТА́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* заста́влять; *док., перех., з інфін., рідше з прийм. д о і спол.* щ о б, а б и, *розм.* Примушувати виконувати що-небудь, ставати до якоїсь роботи. *Замість науки дяк заставляв Тараса носити воду, рубати дрова, топити піч* (Мирний, V, 1955, 309); [Л у к а ш:] *Чужу все до роботи заставляти не випадав... Наймички — не дочки...* (Л. Укр., III, 1952, 229); *Дівчата схвильовано підганяли його, заставляли, щоб ішов, коли кличуть* (Гончар, Таврія, 1952, 88); *Цими словами заставив [селянин].. людей, аби уважно слухали* (Март., Тв., 1954, 183).

◇ **Не заставля́ти (не заста́вити) себе́ жда́ти** *див.* **ждáти.**

ЗАСТАВЛЯ́ТИСЯ[1], я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАСТА́ВИТИСЯ**, влюся, вишся, *мн.* заста́вляться; *док.* 1. *тільки 3 ос.* Заповнюватися чим-небудь у великій кількості. *Кулаком Лебідка як ударить по столу, так стіл зараз і заставився наїдками та напитками всякими* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 163).

2. Загороджувати себе, прикриватися чим-небудь. *Чимраз густіше летіли удари на щит князя Кирила. Даремно намагався він заставлятися від них мечем* (Оп., Іду ., 1958, 705); *Той заставився рукою напоперек* (Фр., VIII, 1952, 241).

ЗАСТАВЛЯ́ТИСЯ [2], я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАСТА́ВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* заста́вляться; *док.* 1. *розм.* Закладатися, битися об заклад.

2. *тільки недок.* Пас. до **заставля́ти** [2].

ЗАСТА́ВНИЙ, а, е. Прикм. до **заста́ва** [2]. *Заставна варта.*

ЗАСТАВНИЙ, а́, е́. Прикм. до **заста́ва** [1]. *Заставна квитанція; // у знач. ім.* **заставна́**, но́ї, *ж., юр.* Офіційний документ на заставлене майно.

ЗАСТА́ВНИК, а, *ч., юр.* Той, хто віддає своє майно в заставу кредиторові.

ЗАСТА́ВНИЦЯ, і, *ж., юр.* Жін. до **заста́вник**.

ЗАСТАВОДЕРЖА́ТЕЛЬ, я, *ч., юр.* Той, хто приймає яку-небудь річ у заставу під видану позику.

ЗАСТАВОДЕРЖА́ТЕЛЬКА, и, *ж., юр.* Жін. до **заставодержа́тель**.

ЗАСТА́ВОЧНИЙ, а, е. Прикм. до **за́ста́вка**. *Заставочний малюнок.*

ЗАСТАВЩИ́НА, и, *ж., розм.* Те саме, що **заста́ва** [1] 2. *Костюченко заставив мені жінчиного хрещика срібного. А він ще ні однієї заставщини не викупив* (Барв., Опов.., 1902, 260).

ЗАСТАНО́ВА, и, *ж., діал.* 1. Застава *(див.* **заста́ва** [1] 1). *Кожушанку у застанову не візьму, а як треба грошей, то продай кожушанку або теличку* (Л. Янов., I, 1959, 69).

2. Розум; міркування. *Тривога відняла їй усю силу, всю застанову* (Фр., VII, 1951, 123); *— Приходять до мене такі хвилі, от як оця тепер, що одна думка без застанови — і я позбавлю себе життя* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 155).

ЗАСТАНОВИ́ТИ [1] *див.* **застановля́ти** [1].

ЗАСТАНОВИ́ТИ [2] *див.* **застановля́ти** [2].

ЗАСТАНОВИ́ТИСЯ *див.* **застановля́тися**.

ЗАСТАНО́ВЛЕНИЙ [1], а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **застанови́ти** [1]. *Наведені через Стрину два мости, застановлені возами* (Кач., II, 1958, 460).

ЗАСТАНО́ВЛЕНИЙ [2], а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **застанови́ти** [2]. [Х р а п к о:] *То вона* [лука], *значиться, не його?* [П е р е п а д я:] *Та воно, бачите, все одно, що моя: вона застановлена мені* (Мирний, V, 1955, 124).

ЗАСТАНОВЛЯ́ТИ [1], я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАСТАНОВИ́ТИ**, новлю́, но́виш; *мн.* застано́влять; *док., перех.* 1. *розм.* Ставлячи у великій кількості, заповнювати, захаращувати що-небудь чимсь. *Возами Застановлять і бір, і шлях, І греблю.. над берегами* (Щог., Поезії, 1958, 360).

2. *розм.* Загороджувати, закривати. *Себе б більш треба лаяти, що, не роздумавши і не роззирдівши, ..застановили людям дорогу* (Кв.-Осн., II, 1956, 145).

3. *діал.* Ставити. *На зорі мене збудили до корови, хліб замісити, в хаті прибрати, страву застановити* (Барв., Опов.., 1902, 92).

ЗАСТАНОВЛЯ́ТИ [2], я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАСТАНОВИ́ТИ**, новлю́, но́виш; *мн.* застано́влять; *док., перех., розм.* Те саме, що **заставля́ти** [2]. *Став* [козак] *шинкарці молодій за цебер меду застановляти* [обушок] (Укр.. думи.., 1955, 75); [П е р е п а д я:] *Покійний Тхір — коли знали — застановив мені її* [луку] *аж на 10 літ* (Мирний, V, 1955, 124).

ЗАСТАНОВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАСТАНОВИ́ТИСЯ**, новлю́ся, но́вишся, *док., діал.* Задумуватися. *Мав Славко намір застановлятися далі над тим, що йому з собою діяти* (Март., Тв., 1954, 293); *— Невже татко не застановилися над тим, що яка ж то вітчина може бути побудована на руїні своїх власних синів?* (Фр., III, 1950, 381).

ЗАСТА́РЕНИЙ, а, е, *діал.* Постарілий передчасно. *Пріська, жінка Пилипова, не так стара, як застарена, молодиця* (Мирний, III, 1954, 8).

ЗАСТАРІ́Й, а́, е́. Старіший, ніж звичайно, або дуже старий. *Іваниха була ростом більша від Івана. З виду на свій вік застара, хоч на ділі молодша від Івана* (Март., Тв., 1954, 313); [М е к д у г е л:] *Фрейзере, я вже застарий, щоб мені закидати брехню* (Ірчан, I, 1958, 252).

ЗАСТАРІВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАСТА́РІТИ**, ста́рію, ста́рієш, *док.* 1. Ставати старим; старіти. *Марксисти-ленінці розглядають комунізм як організм, що безперервно розвивається, в якому поступово щось застаріває і щось утверджується* (Ком. Укр., 8, 1965, 38); *Він був не з тих богатирів, А цілився у генерали... Та надто рано застарів* (Воскр., Подивись.., 1962, 14); *Великий аркуш фанери на стовпі* [оголошень] *чомусь не міняється і вже досить таки застарів* (Коз., Гарячі руки, 1960, 45).

2. *тільки 3 ос.* Виходити з ужитку, з моди; не відповідати сучасним вимогам. *Мрію я про той близький час, коли щезне різниця між селом та містом, коли всі висоти культури будуть і в селянина напохваті. Селянин! Навіть саме слово це застаріє* (Ю. Янов., I, 1958, 429).

3. Укорінятися, ставши невиліковним; задавнюватися (про хворобу). *— А ти хіба ж так і не вирізав,— спитав Цюпенко,— того свого клятого апендициту? — Ні.. Хірург каже, що рискувано, дуже, бач, застарів* (Рудь, Гомін.., 1959, 56).

ЗАСТАРІ́ЛИЙ, а е 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **заста́ріти**; *// у знач. прикм. Не годилося б.. в'язати оцей застарілий реп'ях в один букет з пахучими польовими квіточками* (Мирний, V, 1955, 391); *Тягар турбот потьмарив застарілі їхні обличчя* (Довж., III, 1960, 164).

2. *у знач. прикм.* Який вийшов з ужитку, не відповідає сучасним вимогам. *— Годі вам розкагувати детально про боротьбу, яку я вчиняв з собою, з своїми звичками, застарілими поглядами* (Коцюб., I, 1955, 260); *Застаріле устаткування; Застарілі норми.*

3. *у знач. прикм.* Задавнений, невиліковний (про хворобу). *Багато людей приїздило до Моринці з надією вилікувати свої застарілі недуги* (Вільде, Сестри.., 1958, 45).

ЗАСТАРІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Властивість за знач. **застарі́лий** 2, 3. *Шкілька молодь.. переповнює галерки академічної опери і драми, не дивлячись на всю застарілість їхнього репертуару* (Еллан,.II, 1958, 171).

ЗАСТА́РІТИ *див.* **застарі́вати**.

ЗАСТА́ТИ *див.* **заставáти**.

ЗАСТЕБНУ́ТИ *див.* **застіба́ти**.

ЗАСТЕ́БНУТИЙ, ЗАСТІ́БНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **застебну́ти, застібну́ти**. *Чумарка на Якові була застебнута на гаплички* (Мирний, I, 1954, 278); *Дівчина пробігла тонкими пальцями по блискучих гудзиках кітеля, перевіряючи, чи всі вони застебнуті* (Кучер, Чорноморці, 1956, 445); *На кріслі лежав його витягний у відрядженнях і роботі чорний портфель, акуратно застебнутий на два широкі паски* (Ле, Право.., 1957, 9).

ЗАСТЕБНУ́ТИСЯ *див.* **застіба́тися**.

ЗАСТЕ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **застели́ти**. *Отець Палладій попросив гостя сісти за стіл, застелений білою скатертиною* (Н.-Лев., III, 1956, 368); *За кілька хвилин щілина готова, дно її застелене пахучою травою* (Гончар, I, 1954, 115); *Червоненький будиночок Бови.. був просто перед застеленими слізьми Юриними очима* (Смолич, II, 1958, 100); *// засте́лено, безос. присудк. сл. Йому застелено постіль на канапці.*

(А.-Дав., За ширмою, 1963, 210); *Світ нам застелено чорною хмарою* (Олесь, Вибр., 1958, 172).

ЗАСТЕ́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **застели́ти** 1.

ЗАСТЕЛИ́ТИ *див.* **застила́ти.**

ЗАСТЕЛИ́ТИСЯ *див.* **застила́тися.**

ЗАСТЕ́ЛЮВАТИ *див.* **застила́ти.**

ЗАСТЕ́ЛЮВАТИСЯ *див.* **застила́тися.**

ЗАСТЕЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **застеля́ти** 1.

ЗАСТЕЛЯ́ТИ *див.* **застила́ти.**

ЗАСТЕЛЯ́ТИСЯ *див.* **застила́тися.**

ЗАСТЕНОГРАФУВА́ТИ, ую́, у́єш, *док., перех.* Записати способом стенографії яке-небудь усне повідомлення. [Я р ч у к:] *Застенографуйте телефонограму.* [Ш п и н с ь к и й:] *Слухаю* (Мик., 1, 1957, 378).

ЗАСТЕРЕГТИ *див.* **застеріга́ти.**

ЗАСТЕРЕГТИ́СЯ *див.* **застеріга́тися.**

ЗАСТЕРЕ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **застерегти́.**

ЗАСТЕРЕ́ЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **застерегти́.**

2. Те, що застерігає від чого-небудь. *Впертий Павлик, незважаючи на застереження вожатого, не кинув своєї думки зробити водохід* (Донч., VI, 1957, 25); // Попередження. *На голови батальйону ворог скинув в листівках ще одне застереження: «Ви оточені. Єдиний ваш рятунок — здатися..»* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 179).

3. Зауваження, що роз'яснює або уточнює думку. *Це твердження потребує деяких застережень* (Від давнини.., I, 1960, 443); — *Мені треба з'ясувати справу з партійним квитком, — випалив Захар усе, без будь-якого застереження* (Ле, Право.., 1957, 243).

ЗАСТЕРЕ́ЖЛИВИЙ, а, е. Який застерігає від чого-небудь небезпечного, небажаного або запобігає його появі. *Повільне хитання заколисувало їх на сідлах, і тільки іноді застережливий голос провідника про ярок або шпилясте узвір'я будив їх* (Досв., Гюлле, 1961, 142); *Хоч Сергій ішов тротуаром, він мимоволі оглядався на застережливі трамвайні дзвінки* (Гур., Новели, 1951, 113).

ЗАСТЕРЕ́ЖЛИВО. Присл. до **застере́жливий.** — *Герасиме Петровичу! Що з вами? — спитав він і застережливо підвів руку до спини свого друга, все може статися, раптом поточиться Герасим Петрович і впаде* (Хижняк, Килимок, 1961, 61); *Зінька звертає чомусь із стежки, йде навпростець, і Прохор застережливо гукав до неї: — Обережніше, там проталина!* (Шиян, Баланда, 1957, 27).

ЗАСТЕРЕ́ЖНИЙ, а, е, *спец.* Який служить, використовується для застереження. *Він ще раз глянув на місто, на ріку, на високі, позначені малиновим намистом застережних вогнів телевізійні щогли* (Собко, Срібний корабель, 1961, 37).

ЗАСТЕРІГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАСТЕРЕГТИ**, ежу́, еже́ш; *мин. ч.* застеріг, регла́, ло́; *док., перех., без додатка, із спол.* що, щ о б. 1. Заздалегідь попереджати кого-небудь про щось небезпечне, небажане. *Горький не раз застерігав молодих письменників проти зловживання діалектизмами* (Рильський, III, 1956, 77); — *Але робити це треба дуже обережно,— застерігає дід Максим* (Збан., Єдина, 1959, 306); *Сивий вартовий щось хотів заперечити чи застерегти, щоб ми не розмовляли, але тільки махнув безнадійно рукою* (Досв., Вибр., 1959, 159); *Він, він винен в усьому! ..В пастку, в смертельну пастку завів, не сказавши дівчині всієї правди, не застерігши, що її тут жде* (Гончар, Тронка, 1963, 242); // *від чого.* Оберігати від кого-, чого-небудь, запобігати чомусь поганому. *Колючий глід хапався за одежу, немов спинити хотів її, застерегти від небезпеки* (Шиян, Переможці, 1950, 188).

2. Робити додаткове зауваження, роз'яснюючи або уточнюючи думку. *Писання споминів про таких близьких людей, якими були для мене і дядько і Ковалевський, не може вважатись спокійною роботою,— наперед застерігаю, що там, певне, не мало буде суб'єктивного* (Л. Укр., V, 1956, 394); *Зразком для себе як письменника.. вважає* [І. Франко] *і Щедріна, застерігаючи при цьому завжди, що він шукав свого власного шляху* (Рад. літ-во, 3, 1957, 42).

ЗАСТЕРІГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАСТЕРЕГТИ́СЯ**, ежу́ся, еже́шся; *мин. ч.* застерігся, регла́вся, ло́ся; *док.* Те саме, що **застеріга́ти** 2. *Д. Чайченко в початку своєї статті застерігається, щоби не вважати його уваг ча причепливу критику задля самої критики, та й годі»* (Фр., XVI, 1955, 70).

ЗАСТИГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **застига́ти**[1]. *Вся наша земна куля складається з гірських порід, які виникли або осадним шляхом, або при застиганні розплавленої магми* (Наука.., 10, 1958, 24).

ЗАСТИГА́ТИ[1], а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАСТИ́ГНУТИ** *і* **ЗАСТИ́ГТИ**, гну, гнеш; *мин. ч.* засти́г *і рідко* засти́гнув, ла, ло; *док.* 1. *тільки 3 ос.* Твердіти або згущуватися під час охолодження. *Якщо ж магма, піднімаючись, застигає на глибині повільно, в неї утворюються глибинні магматичні.. гірські породи* (Наука.., 8, 1958, 22); *Сталь відразу ж застигла* (Собко, Біле полум'я, 1952, 9); *Зварила мама холодець, Щоб він застиг упору* (Нех., Ми живемо.., 1960, 45); // Замерзаючи, утворювати шар льоду (про воду). *Дніпро застиг, не видно було руху води* (Мартич, Друзі.., 1962, 145); // *безос. Підмерзало, застигало, скляніло, Між дерев повнішала луна* (Рильський, I, 1956, 194).

2. Ставати холодним; холонути. *Як виходив, то мати наказувала, аби не барився, бо обід застигне* (Март., Тв., 1954, 239); // Мерзнути; // Замерзаючи, умирати від холоду. *Боюся, щоб знов така негода в дорозі не захопила, як торік, коли хтось ледве не застиг від студені у вагоні і приїхав до Сан-Ремо застуджений* (Л. Укр., V, 1956, 417); // Клякнути, дубіти. *Руки її* [Зої Космодем'янської] *повисли вздовж струнких, як у хлопчика, тіла, і ноги застигли навіки* (Довж., III, 1960, 64).

◇ **Слід (місце) засти́г (засти́гло)** *по кому* — *чому* — хто-, що-небудь цілком, безслідно зник (зникло). *Зачали* [брати] *оглядатися за старою, но надармо. І слід застиг по ній* (Фр., VIII, 1952, 197); *Вернули діти на селище, а по зозулі й місце застигло, потекла світами* (Ков., Світ.., 1960, 152).

3. *перен.* Перестанати рухатися, ворушитися, коливатися і т. ін. *Вальс раптом обривається. Всі спиняються і застигають в здивованих позах* (Коч., II, 1956, 166); *Леся сама; замислена, стоїть, застигнувши, заломивши руки* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 33); *Потім чайка звилася вгору, на мить застигла над рікою* (Донч., V, 1957, 8); *На безвітрі застигли дерева, не ворухнеться жодна білочка, жоден листочок* (Хижняк, Килимок, 1961, 46); *У мовчазному змаганні в бурею застигли млини* (Кир., Вибр., 1960, 283); *Пором ніби застиг серед голубої ріки, ніби не рухається* (Збан., Доля, 1961, 105); *Та й погода ж яка! Ні хвилі з моря, ні вітру з неба: повітря застигло* (Смолич, V, 1959, 14); // Залишатися який-небудь час незмінним (про усмішку, вираз обличчя, очей і т. ін.). *Огей на мить розтуляє очі, усміхається, і ця спокійна усмішка застигає йому на вустах* (Досв., Вибр., 1959, 213); *На білому, як папір, обличчі застигли гнів та невимовний біль* (Коцюб., I, 1955, 73); *Петрик мовчав, тільки в очах його застиг жах і мовчазний докір* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 108); // Зупинятися, затримуватися на якийсь час на кому-, чому-небудь (про очі). *Батькові очі на мить застигли на худенькому тілі хлопця* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 15).

◇ **Кров застига́є (застига́ла, засти́гла** *і т. ін.*) **у (в) жи́лах** *див.* **жи́ла**[1].

4. *перен.* Зупинятися в своєму розвиткові. *Таланти Корнія Івановича не розвинулись; так застигають в розвитку своєму ранні квіти, що їх прибило жорстоким приморозком* (Вол., Місячне срібло, 1961, 206).

ЗАСТИГА́ТИ[2], а́є, *недок.*, **ЗАСТИ́ГТИ**, гне; *мин. ч.* засти́гло; *док., перех., рідко.* Те саме, що **застава́ти** 2. *Біжить вона* [лисичка], *біжить. Стала її ніч застигати* (Ів., Укр.. казки, 1950, 16).

ЗАСТИ́ГЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мин. ч. до **засти́гнути**, **засти́гти**[1]. *Сходило сонце. По застиглих від нічної прохолоди горбах переливалися білим морем гірські тумани* (Хотк., II, 1966, 148); *Вересневі сутінки скрадали контури застиглих у гірі постатей* (Стельмах, II, 1962, 186); *Досі Яреськові якось і на думку не спадало, що оцей чистий ліс його дитинства, оці застиглі в світлій зимовій розкоші дерева можуть таїти в собі якісь небезпеки* (Гончар, II, 1959, 139); *Кілька кроків він ішов мовчки, з тою ж кривою усмішкою, застиглою на губах* (Головко, II, 1957, 518); *// у знач. прикм. Висіли в ятках баранячі туші, з синіми жилами, з білим застиглим салом* (Коцюб., II, 1955, 124); *Вийшла Марія, командирова дружина, і довго, застигла й мовчазна, дивилася на Чумака* (Мик., II, 1957, 309); *Застиглими оченятами він дивився, як Глоба.. розкрив портфель і витяг з нього трохи пожовклі папери* (Собко, Скеля.., 1961, 125); *Тваринний світ не в щось застигле, раз назавжди дане, незмінне, створене відразу, як це уявляли ідеалісти та метафізики* (Наука.., 2, 1959, 52).

ЗАСТИ́ГЛІСТЬ, лості, *ж.* Властивість і стан кого-, чого-небудь застиглого. *У сучасних теоретичних статтях часто доводиться читати презирливі слова на адресу нормативності; очевидно, під нормативністю розуміється застиглість, догматизм, схоластика* (Рад. літ-во, 1, 1961, 20).

ЗАСТИ́ГНУТИ *див.* **застига́ти**[1].

ЗАСТИ́ГНУТИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **засти́гти**[2].

ЗАСТИ́ГТИ[1] *див.* **застига́ти**[1].

ЗАСТИ́ГТИ[2] *див.* **застига́ти**[2].

ЗАСТИДА́ТИ, аю, а́єш *і* **ЗАСТИДИ́ТИ**, джу́, ди́ш, *док., перех., діал.* Засоромити. *Пан учитель сказав, що догадуться й знає, хто взяв клунок, він прирік застидати лиходія в присутності всіх дітей* (Ков., Світ.., 1960, 110); *Застидив* [пан] *увесь мир* (Барв., Опов.., 1902, 448).

ЗАСТИДА́ТИСЯ, аюся, а́єшся *і* **ЗАСТИДИ́ТИСЯ**, джу́ся, ди́шся, *док., діал.* Засоромитися. *Ставши начальником, він раптом.. мовби застидався тих широких прав, які були йому надані* (Гончар, III, 1959, 310); *Ми повертаємо чорнявого Василя, що трохи аж застидався, на всі боки: кептарик на ньому такий чудовий!* (Мас., Під небом.., 1961, 32).

ЗАСТИДИ́ТИ *див.* **застида́ти.**

ЗАСТИДИ́ТИСЯ *див.* **застида́тися.**

ЗА́СТИЛ, у, *ч.* Те, що застилає, покриває що-небудь. *Надходить важка біла хмара і починає йти сніг. Хутко крізь білий застил сніговий не став нікого видко* (Л. Укр., III, 1952, 264).

ЗАСТИЛА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **застила́ти.**

ЗАСТИЛА́ТИ, а́ю, а́єш *і* **ЗАСТЕЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш *і рідко* **ЗАСТЕ́ЛЮВАТИ**, юю, ює́ш, *недок.*, **ЗАСЛА́ТИ**, стелю́, сте́леш *і* **ЗАСТЕЛИ́ТИ**, стелю́, сте́лиш, *док., перех.* 1. *чим.* Розгортаючи що-небудь, покривати якусь поверхню. *Зараз заходилась* [Одарка] *опоряджати стола, застилає скатеркою, становить чарочки...* (Вовчок, VI, 1956, 262); *Загадала* [Кайдашиха] *Лаврінові намостити на возі високо сіна, ще й заслати килимом* (Н.-Лев., II, 1956, 316); *Взяла* [Марія] *потім з полу Тихонів кожух і помостила в боки на лаві і подушку перебила пухненько — поклала в голову, застелила рядном* (Головко, II, 1957, 112); *//.* Покривати собою яку-небудь поверхню. *Клубки пилюги тепер покотилися вздовж шляху, застилаючи собою придорожню смугу будяків* (Ле. Опов. та нариси, 1950, 46); *Завірюха стихла. Пухкий сніговий килим застеляв обидва береги* (Кач., Вибр., 1953, 118); *Рожевий яблуневий цвіт так ніжно сад заслав* (Тер., Ужинок, 1946, 40); * Образно. *Невже забуду й сам колись Тривоги, дні жорстокі? Злітає, пада жовтий лист І застеляє роки* (Мас., Сорок.., 1957, 254); *//* Рости чи, укривати собою землю (про рослини). *Кущі сповзають під гору, а внизу над болотянкою — вільшина, дрібна і більша, заслала всю землю* (Збан., Сеспель, 1961, 380); *// розм.* Розкладаючи, розгортаючи що-небудь, простелять, стелити. [Х у с а *(до Управителя)*:] *Тут маєш застелити килимами* (Л. Укр., III, 1952, 148); *У кімнаті на неї чекав лакей. Він застелив постіль і готував вечірню купіль* (Смолич, I, 1958, 66).

2. *тільки 3 ос.* Огортати, заволікати чим-небудь з усіх боків. *Сиві хмари все небо застилали* (Л. Укр., III, 1952, 530); *З'їхав* [Павло] *на дорогу; тоді оглянеться назад — нічого не забачив — усе застеляла мла вечірня* (Вовчок, I, 1955, 147); *Небо знову запнулося хмарами, і густа темнота застелила дорогу* (Баш, Надія, 1960, 355); * Образно. *Чорне почуття.. вилося над її головою, застилало думки чорною запоною...* (Мирний, I, 1954, 286).

3. *тільки 3 ос.* Затягувати, закривати очі, перешкоджаючи добре бачити. *Сльози туманною поволокою застилали йому очі, погляд був спрямований кудись повз батька* (Руд., Остання шабля, 1959, 228); *Від напруження сльози застелили йому зір...* (Досв.. Гюлле, 1961, 108); * Образно. *Мотря задумалась. Смуток заслав її погляд* (Мирний, I, 1949, 353); *// безос. Йому дуже хотілося збити ще один літак, але очі застилало рожевим туманом і приціл дрижав* (Ткач, Жди.., 1959, 16).

ЗАСТИЛА́ТИСЯ, а́ється *і* **ЗАСТЕЛЯ́ТИСЯ**, я́ється *і рідко* **ЗАСТЕ́ЛЮВАТИСЯ**, юється, *недок.*, **ЗАСЛА́ТИСЯ**, сте́леться *і* **ЗАСТЕЛИ́ТИСЯ**, сте́литься, *док.* 1. Покриватися чим-небудь. *В отаких горах застелявся зеленню ..Чабак* (Ле, Міжгір'я, 1953, 54); * Образно. *І саду барвистого цвітом Народів застелиться шлях, Бо ленінське сонце над світом Сіятиме вічно в віках* (Ус., На.. берегах, 1951, 79).

2. Огортатися, оповиватися, стаючи невидимим. *Ні, тебе пізнаєм, таємнице, незнайомко всесвіту німа! Космосу красуня світлолиця у туман заслалася дарма* (Тер., Серце.., 1962, 5); *Ще звечора над селом застелилося хмарами небо* (Мур., Бук. повість, 1959, 183).

3. *тільки недок.* Пас. до **застила́ти, застеля́ти, засте́лювати.** *Стіл застеляється у них, І показалася горілка* (Рудан., Вибр., 1949, 62); *Всередині вони* [човни гойдалки] *застилалися килимами* (Смолич, II, 1958, 42).

ЗА́СТИТИ *див.* **за́стукати.**

ЗАСТІБА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **застіба́ти.**

ЗАСТІБА́ТИ, аю, а́єш *і рідше* **ЗАСТІБУ́ВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСТЕБНУ́ТИ**, стебну́, сте́бнеш *і рідко* **ЗАСТІБНУ́ТИ**, стібну́, стібнеш, *док., перех.* З'єднувати, скріплювати одяг, взуття і т. ін. за допомогою гудзиків, гапликів, кнопок тощо. *Гауптман почав швидко застібати кітель. Гудзики не потрапляли в петлі* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 170); *Кірхнер раптом якось підтягується весь, нервовими рухами застібує поли шинелі* (Кол., На фронті.., 1959, 155); *Мій супутник нервово застебнув пояс на крісні й сказав: — Тепер держись, наш пілот уже має хороший настрій* (Полт., На.. меридіанах, 1933, 47); *Нашвидку, тремтячи, пригладив*

він розкошланий на голові чуб і, застібнувши на грудях.. сорочку, прожогом кинувся в кімнату (Вас., II, 1959, 16); // *рідко.* Закривати що-небудь (портфель, чемодан і т. ін.). *Минали дні, портфель розбухав все дужче, а коли вже його не можна було застебнути, Карпо виклада́в усі папери до шухляди* (Шиян, Балавда, 1957, 147).

ЗАСТІБА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся і *рідше* **ЗАСТІБУВА́ТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАСТЕБНУ́ТИСЯ,** стебну́ся, сте́бнешся і *рідко* **ЗАСТІБНУ́ТИСЯ,** стібну́ся, сті́бнешся, *док.* 1. Застібати на собі одяг. *Грицько вже розстебнув був шинелю, але на цьому слові знову став застіба́тись* (Головко, II, 1957, 557); *Плащем з клейонки обвернувся, Циновим гудзем застебнувся, На голову взяв капелюх* (Котл., I, 1952, 171); *Шестірний.. побачив пір'їнку на капта́нці, скинув його, обмів, знову надів, застебнувся* (Мирний, I, 1954, 331).

2. Потрапляти в петлі, бабки і т. ін. (про гудзики, гаплики, кнопки і т. ін.). *Ігнатьов підскочив і, тремтячи, ніби хворий в лихома́нці, став одягатись. У тремтя́ві руки не попада́ли в рукава, гудзики не хотіли застібуватись* (Собко, Справа.., 1959, 305).

3. Підлягати застібанню (про одяг, взуття).

ЗА́СТІБКА, и, *ж.* Гудзик, гаплик, кнопка і т. ін., якими застібають одяг, взуття і т. ін. *На рукавах, ..де колись були застібки, давно поодіта́ли гудзики* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 4); *І мати, й дочка однаковими, захопленими очима дивились на сина й брата свого Добриню, торкаючись руками його білої свитки із срібними застібками* (Скл., Святослав, 1959, 59); // Металеве пристосування для скріплення країв чого-небудь (футляра, оправи книжок і т. ін.). *Він потягнувся було рукою до кобури, намагаючись вихопити зброю, але тремтячі пальці ковзали по холодній шкірі, не потрапляючи одразу на застібку* (Шиян, Балавда, 1957, 13); *Вона сердито кинула на підлогу товстий фамільний альбом з старовинними бронзовими застібками* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 90).

ЗАСТІБНУ́ТИ *див.* **застіба́ти.**

ЗАСТІБНУ́ТИЙ *див.* **застебну́тий.**

ЗАСТІБНУ́ТИСЯ *див.* **застіба́тися.**

ЗАСТІБУВА́ТИ *див.* **застіба́ти.**

ЗАСТІБУВА́ТИСЯ *див.* **застіба́тися.**

ЗА́СТІЖКА, и, *ж.*, *рідко.* Те саме, що **за́стібка.** *Окрему групу виробів з кістки і рогу становлять предмети первісного мистецтва — ручний браслет, ..прикраси у вигляді підвісок, застіжки для одягу і т. п.* (Іст. УРСР, I, 1953, 16); *Сорочка на ньому без застіжки, як у молдава́н* (Н.-Лев., III, 1956, 268); *Він вправно смикнув замок застіжки й почав діставати з папки якісь папери* (Руд., Остання шабля, 1959, 25); *На круглому столику, вкритому важким килимком, лежала розкрита книжка з срібними застіжками* (Панч, Гомон України, 1954, 84); // Стрічка або шнурок для зав'язування коміра сорочки. *Подарую миленькому на застіжку стрічки* (Чуб., V, 1874, 194); *Червона стьожка й застіжка були оксамитові* (Н.-Лев., I, 1956, 451); // *мн.* Петлі, в які просовують стрічку або шнурок для зав'язування коміра сорочки. *В його червона стьожка гарна в застіжках* (Номис, 1864, № 11181).

ЗАСТІЙ, то́ю, *ч.* 1. Відсутність руху, нерухомість. *Задишка виникає при застої крові в легенях* (Заг. догляд за хворими, 1957, 86).

2. *перен.* Відсутність розвитку, зупинка, затримка в чому-небудь. — *Тепер у дров'яній торгівлі застій, ціни доброї нема* (Фр., VII, 1951, 43); *Нестача металу, природно, викликала застій у техніці і серйозно обмежувала розвиток продуктивних сил стародавнього суспільства* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 109).

ЗАСТІЙНИЙ, а,е. 1. Стос. до застою. *Дорогою худоба води у ставку не п'є, бо там застійна вода, тихе болото* (Горд., Цвіти.., 1951, 36).

2. Який існує постійно або протягом тривалого часу. *При порушенні балансу основних нервових процесів.. відбуваються порушення супідрядної діяльності різних центрів, а звідси можливе виникнення застійних осередків збудження, які дають гіпертонічні або гіпотонічні реакції* (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 23).

ЗАСТІЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **застійний** 1. *Старе християнське свято,— при всій радості весняного пробудження природи,— якраз і було для Тичини яскравим втіленням мертвотної патріархальної застійності думки* (Поезія.., 1956, 172).

ЗАСТІЛЛЯ, я, *с.*, *розм.* Місце за столом. *Як же почне [молодиця] мене годувати, то геть своїх дітей розжене з застілля* (Вовчок, VI, 1956, 226); *На засідання комітету тепер сходилися густіше, і незабаром велике .. застілля геть-чисто виповнилося людьми* (Епік, Тв., 1958, 58).

ЗАСТІ́ЛЬНИЙ, ЗАСТО́ЛЬНИЙ, а, *с.* 1. Який міститься, розташований позаду стола. *Десь опівночі у застільну віконницю шкрябнуло, і Жежеря, багатозначно прошепотівши: «Він!», почовгав у сіни відмикати двері* (Речм., Весн. грози, 1961, 295); *Навстіж відчинила [дівчина] застільне вікно* (Вирган, В розп. літа. 1959, 277).

2. Який відбувається за столом під час їди. *Микошенька вслухається у безладні застільні розмови* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 145); [Г і л ь д а:] *Слухати застільні ваші співи Я встигну ще сьогодні...* (Коч., I, 1956, 452); // *у знач. ім.* **застільна, застóльна,** ної, *ж.* Пісня під час урочистого обіду, вечері і т. ін. *Хор заспівав колгоспну застільну* (Мишко, Вибр., 1952, 148).

ЗАСТО́ВПИТИ, плю, пиш; *мн.* засто́вплять; *док.*, *гірк.*, *заст.* Поставити стовпи для позначення чого-небудь. *Застовпити золоті родовища.*

ЗАСТОГНА́ТИ, стогну́, сто́гнеш, *док.* 1. Почати стогнати; видати стогін (у 1 знач.) (про людей). *Недовга боротьба: хтось один упав і застогнав* (Вовчок, I, 1955, 325); *Спочатку мученик мовчав, і тільки сльози текли по непорушному лиці, мовчав на допити, мовчав на всі погрози, раз застогнав,— і муки ще додали ченці* (Л. Укр., I, 1951, 240); *Вона вдарилася лобом об одві́рок, тихо застогнала* (Тют., Вир, 1964, 422); // Почати видавати звуки, що нагадують стогін (про птахів і тварин). *Обізвався в лісі пугач, застогнав сумно та страшно таким голосом, яким кричать люди в лиху годину перед наглою смертю* (Н.-Лев., I, 1956, 60); *Забились і застогнали високим стогоном поранені коні* (Довж., III, 1960, 35); // Глухо завити, загудіти (про стихійні сили природи, предмети і т. ін.). *І став вітер на могилі Сумно голосити; То завие, то застогне, Жалібно заллється* (Пісні та романси.., II, 1956, 137); *Море застогнало від розривів бомб* (Ткач, Жди.., 1959, 37); *Васса взяла кілька акордів. Рояль застогнав, хлюпнув весняним дощем, ..залився радісним сміхом* (Епік, Тв., 1958, 133); *Застогнала земля під кінськими копитами* (Кач., Вибр., 1953, 22); *Сколихнувсь туман, Застогнав лиман, Мов старий, глухий Дідуган* (Ус., Листя.., 1956, 25); // Наповнитися стогоном, гулом. *Провалився козак, Стрепенувся байрак, А могила застогнала* (Шевч., I, 1951, 382); *Застогнала і затряслася тухольська долина від страшного удару* (Фр., VI, 1951, 116); *Застогнали від плачу, наруги полустанки, вокзали, вузли...* (Гонч., Вибр., 1959, 90).

2. Почати говорити із стогоном, жалісливо, протяжно. *«Ох, голубе! — Лисиця застогнала,— Бодай би вже й не жить, Як отаке терпіть!»* (Гл., Вибр., 1957, 35); *— Людоньки, то невже ви нас і дітей наших кинете на поталу,— застогнала Устина, міцніше притуляючи*

дитину до грудей (Стельмах, I, 1962, 356); — *Але ж мене заручили! — застогнав він якось безрадно. Сулiман торкнувся його плеча. — Ну, ну! Заручили — це ще не весілля* (Вільде, Сестри.., 1958, 201).

3. *перен.* Почати страждати, мучитися під гнітом кого-, чого-небудь. *Фашистська власть настала — Україна застогнала* (Укр.. присл.., 1955, 411).

ЗАСТО́ЛЬНИЙ *див.* **застільний.**

ЗАСТО́ПОРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **засто́порити.** *Вночі, скрадаючись, мов пірати, набравши розгін, пройшли* [судна] *Керченську протоку при застопорених машинах, щоб не викликати підозри в червоних застав з таманського берега* (Гончар, II, 1959, 273).

ЗАСТО́ПОРИТИ *див.* **засто́порювати.**

ЗАСТО́ПОРИТИСЯ *див.* **засто́порюватися.**

ЗАСТО́ПОРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАСТО́ПОРИТИ**, рю, риш, *док.* 1. *перех.* Зупиняти або затримувати рух машини, механізму. *Водій ледве встиг застопорити машину* (Смолич, Мир.., 1958, 371); *Застопорив* [Горн] *лебідку і виліг у люк на палубу* (Ле, Клен. ляст, 1960, 229).

2. *тільки 3 ос., неперех.* Те саме, що **засто́порюватися.** *Граната гримнула під гусеницею, ..танк повернувся боком і застопорив* (Гончар, I, 1954, 255).

ЗАСТО́ПОРЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАСТО́ПОРИТИСЯ**, иться, *док.* Зупинятися (про дію, роботу машини). *Коли переповите тросами колодда заякорило спідніми окоренками об зораний укіс берега і застопорився трактор, вона махнула вниз рукою, спинила Багрова* (Ле, Право.., 1957, 297); // *перен.* Затримуватися, припинятися (про розвиток чого-небудь). *На цьому праця над романом чомусь застопорилася* (Смолич, Дитинство, 1937, 143).

ЗАСТОРО́ГА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **застере́ження** 2. *І знову життя однієї дитини закривалося мрякою безмірного віддалення, де губилися всякі застороги й голос матері* (Кобр., Вибр., 1954, 13); *Тривожна засторога вчителя мимоволі торкнулася душі кожного, всі одразу помітили, що могила підозріло порита якимись ровами* (Гончар, Тронка, 1963, 38).

ЗАСТОРО́НОК, нку, ч. Бокове місце, відділення у клуні, хліві, амбарі і т. ін. для складання чого-небудь. *Наймити винесли снопи з засторонків, чисто вимели всю клуню* (Н.-Лев., III, 1956, 74); *Розчистили у хліві порожній засторонок під готові рубанці. Учні.. занесли перші оберемки дров* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 76); *Беру Освальда під руку й веду його в невеличкий сарайчик, де в засторонку лежить трохи сіна* (Кол., На фронті.., 1959, 77).

ЗАСТОРЧИ́ТИ, чу́, чи́ш, *док., перех., діал.* Устромити. *Сяде* [Федір] *на човен, тихо одпливе насеред річки, засторчить вершу, притягне трохи,— що-що, а рак хоч дурний, а піймається* (Мирний, I, 1954, 308); *Один* [розбишака] *засторчив знічев'я списа свого в копицю* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 320).

ЗАСТОСО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **застосува́ти.** *Він весь час стежив з бойових порядків, які наслідки дав Чернишів метод швидкісної стрільби, вперше сьогодні застосований масово* (Гончар, III, 1959, 415); // **застосо́вано**, *безос. присудк. сл. При створенні Інгулецької системи було застосовано ряд нововведень на земляних роботах по спорудженню каналів* (Рад. Укр., 16.IX 1956, 3).

ЗАСТОСО́ВНИЙ, а, е. Який можна застосувати, використати.

ЗАСТОСО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Можливість застосувати, використати що-небудь. *Вперше були проведені дослідження в'язкості рідин (аргону, азоту) при сталій густині, які допомогли з'ясувати критерії застосовності різних теорій рідкого стану* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 138).

ЗАСТОСО́ВУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. тец. ч. до **застосо́вувати.** *Призначення нової машини — замінити відбійні молотки, застосовувані в шахтах з пластами крутого падіння* (Рад. Укр., 28. VIII 1959, 3); *З зовнішнього вигляду український зруб дещо відрізняється від російського врубу,— це пояснюється породами та якістю застосовуваного тут лісу* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 53).

ЗАСТОСО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **застосо́вувати.** *На застосовування нових і на зникання віджилих лексично-стилістичних елементів у говорах української мови, як і інших мов народів Радянського Союзу, впливають певні процеси* (Нариси з діалектології.., 1955, 16).

ЗАСТОСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСТОСУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Використовувати що-небудь, запроваджувати в ужиток. *Проти «королівських тигрів» з нашого боку почали застосовувати не лише спеціальну протитанкову артилерію, а й артилерію важких систем* (Гончар, III, 1959, 225); *Висока твердість деяких сплавів дав можливість застосовувати їх для різання металів* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 34); *Він спершу розповів про один варіант, який його бригада вирішила застосувати на бурінні* (Ткач, Плем'я.., 1961, 227).

2. Пристосовувати до чого-небудь. *Старі прислів'я Хома Хаєцький застосовує до нової обстановки* (Мовозн., VI, 1948, 28); *Характерною особливістю наукових праць Торрічеллі є те, що він намагається застосувати математику до практичних потреб* (Наука.., 10, 1958, 46).

ЗАСТОСО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* 1. Використовуватися, вживатися з певною метою. *Якщо в кінці XIX — на початку XX століття деякі вчені заперечували існування атомів і електронів, то в наш час всім відомо, як широко вони застосовуються у практиці* (Наука.., 6, 1963, 10).

2. Пас. до **застосо́вувати.**

ЗАСТОСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **застосува́ти.** *— Поради йому уважно вивчити наш завод. Повинен же він розуміти, що тільки після цього й можна говорити про застосування у нас його ідей!* (Шовк., Інженери, 1956, 28); *Великі досягнення радянської науки за останній час у вивченні космосу розширюють сферу застосування геофізики* (Наука.., 4, 1962, 12).

ЗАСТОСУВА́ТИ *див.* **застосо́вувати.**

ЗАСТО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАСТОЯ́ТИ**, ою, о́їш, *док., перех.*: ◇ **Засто́ювати (застоя́ти) че́рги (че́ргу)** — стояти певний час у черзі.— *Та там у жлині так завізно, що трудно було дотовпитися, мусив застоювати черги до самого вечора,— одбріхувався Лаврін* (Н.-Лев., II, 1956, 311); *Андрій чесно застояв чергу, просунув у віконечко руку і подав книжку* (Чорн., Красиві люди, 1961, 40).

ЗАСТО́ЮВАТИСЯ, юється, юється, *недок.*, **ЗАСТО́ЯТИСЯ**, ою́ся, о́їшся, *док.* 1. Стояти, затримуватися довго на одному місці.— *І ти вже махаєш косою, аби день до вечора. З дівчатами вже чогось застоюєшся* (Стельмах, Хліб.., 1959, 537); *Коли б яга не закричала, Що довго годі говорить, То може б там і застоялся* [Еней] (Котл., I, 1952, 145); *Так буває, коли на Дніпрі часом застоїться крига. Вже немилосердно пече сонце, вже вітер рве й вихрить над льодами, вже потріскались, покололись вони, але Дніпро не може скинути крижаного покрову* (Скл., Святослав, 1959, 86); * Образно. *І життя й господарка ..пішли давнім ладом. Зоя докупила дещо худоби, і якось воно йшло, не застоювалося* (Коб., III, 1956, 497).

2. Стояти довго без руху, без роботи (про тварин). *За п'ятнадцять років я набула чималого досвіду в доїн-*

ні корів, дивляді, годівлі... Прогонимо двічі до лісу, щоб корови не застоювалися (Горд., Цвіти.., 1951, 36); *Трюхав вороний по накоченій вулиці, баско вигравав так, що й підганяти його не треба. Застоявся в чистій та теплій стайні* (Кир., Вибр., 1960, 392).

3. Довго не висихати, не витікати (про воду). *Низькі місця, де навесні довго застоюється вода, та сухі схили для культури горіха непридатні* (Колг. Укр., 9, 1960, 37); *Вода в решеті не застоїться* (Укр.. присл.., 1955, 185); // Не вивітрюватися, не зникати (про запахи). *Застоялись у високім бур'яні густі пахощі прив'яленого сонцем полину, розімлілої лободи, лугових трав* (Гончар, II, 1959, 239).

4. Псуватися від чого-небудь, мати поганий запах, смак (про повітря, воду). *Анрі-Жак займав койку на третьому ярусі, тут застоювалось важке повітря під стелею* (Ю. Янов., I, 1958, 401); *Кілька разів включала [Женя] безшумний вентилятор: хоч двері й навстіж, а повітря в палаті могло застоятися* (Шовк., Людина.., 1962, 396).

ЗАСТОЯ́ЛИЙ *див.* **засто́яний.**

ЗАСТОЯ́НИЙ, *рідко* **ЗАСТОЯ́ЛИЙ,** а, е. 1. Який застоявся на одному місці, затерп від довгого стояння. *Велике тіло [народу] розросталося, наче простувало застояні ноги, затерплі руки* (Коцюб., II, 1955, 73).

2. Який довго був без руху, без роботи. *І такий не один Повесні челядин Роавсь, мов кінь застоялий з повіддя* (Манж., Тв., 1955, 80); *Крізь темну шкіру та густу сітку бузкових прожилок стала просвічуватися застояна кров* (Вол., Місячне срібло, 1961, 198).

3. Який довго не висихав, не витікав. *Відгонило [повітря] тваристим духом застояного болота* (Рибак, Час.., 1960, 75); *Як кинеться з розгону У отвори застояна вода, Як крутоне колесами!* (Вирган, В розп. літа, 1959, 123).

4. Який має поганий запах, смак; спертий, зіпсований (про повітря, воду). *Коли Гнат відкрив двері, в лице йому вдарило застояним повітрям* (Тют., Вир, 1960, 64).

ЗАСТОЯ́ТИ *див.* **засто́ювати.**

ЗАСТОЯ́ТИСЯ *див.* **засто́юватися.**

ЗАСТРАЙКУВА́ТИ, ую, у́єш, *док.* Оголосити, влаштувати страйк. *Робітники дружно підтримали заклики більшовиків і на початку травня в Одесі застрайкувало майже сто підприємств* (Панч, I, 1956, 54).

ЗАСТРА́ХАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **застрахати.** *Він щиро був поклони, бо, застраханий матір'ю, він наче справді почував камінь якогось тяжкого гріха на серці* (Л. Янов., I, 1959, 413).

ЗАСТРАХА́ТИ *див.* **застра́шувати.**

ЗАСТРАХО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **застрахува́ти.**

ЗАСТРАХО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ЗАСТРАХУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Проводити страхування, піддавати страхуванню кого-, що-небудь. *Про дядька Ананія говорили, що він зліпив сяку-таку клуню, застрахував і потім підпалив* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 41).

2. *перен.* Охороняти, оберігати від чого-небудь поганого, неприємного. *Павлюк говорив надто серйозно і переконливо. Здавалося, хотів своїми словами дійсно застрахувати Раю від хвороби чи від смерті* (Коп., Вибр., 1948, 3).

ЗАСТРАХО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ЗАСТРАХУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* 1. Застраховувати себе, своє майно.

2. *перен.* Охоронятися, оберігати себе від чого-небудь поганого, неприємного.

3. *тільки недок.* Пас. до **застрахо́вувати.**

ЗАСТРАХУВА́ТИ *див.* **застрахо́вувати.**

ЗАСТРАХУВА́ТИСЯ *див.* **застрахо́вуватися.**

ЗАСТРА́ШЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **застрашити.** *Лице [Томи] смагляве, застрашене* (Стеф., I, 1949, 153).

ЗАСТРАШИ́ТИ *див.* **застра́шувати.**

ЗАСТРАШИ́ТИСЯ, шу́ся, ши́шся, *док., розм.* Відчути страх; злякатися.— *Олексо, я, прийшовши сюда, аж застрашився, видячи вашу нужду* (Фр., VIII, 1952, 178).

ЗАСТРА́ШЛИВИЙ, а, е, *розм.* Який викликає страх. *Часом поетичні їхні [студентів] нахили виявляються в застрашливих шевелюрах, чумацьких вусах* (Ю. Янов., I, 1958, 591).

ЗАСТРА́ШЛИВО, *розм.* Присл. до **застра́шливий.** *Зображення, напівстерте дощами й вітрами, світилося, мов нове.., застрашливо полум'яніло на все Вужаче* (Юхвід, Оля, 1959, 260).

ЗАСТРА́ШУВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **застра́шувати.** *Третя сесія Постійного комітету Всесвітнього конгресу прихильників миру... ухвалила відозву, в якій говорилось: «Ми вимагаємо безумовної заборони атомної зброї, як зброї застрашування і масового винищення людей»* (Іст. УРСР, II, 1957, 630).

ЗАСТРА́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ЗАСТРАШИ́ТИ,** шу́, ши́ш і **ЗАСТРАХА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Те саме, що **залякувати.** *Гордій Лобода! У шинелі солдата Стояв ти байдужий до смерті в ту мить, Коли куркулі тебе брали в лещата, Хотіли тебе застрашити й зломить* (Перв., II, 1958, 384); *За слухання наших передач гітлерівські кати люто розправлялися з населенням. Але їм не вдавалося нікого застрахати* (Літ. Укр., 9.III 1964, 1).

ЗАСТРЕКОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ЗАСТРЕКОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *док.* Почати стрекотати, стрекотіти, видавати короткі звуки, що нагадують тріск (про птахів, комах). *Серед води, на маленькому острівці, в вербологах, несподівано застрекотала сорока* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 59); *Прокинувся божий мир: застрекотіли коники, заспівали пташечки* (Стор., I, 1957, 344); // Почати створювати звуки, схожі на стрекотання, стрекотіння (про предмети, механізми). *Надвечір у небі застрекотав відрогіан* (Гончар, II, 1959, 50); *Застрекотіли ворожі кулемети, прорізуючи темряву цівками трасуючих куль* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 271); // *безос. Облава йшла на зближення, пострілів не було, і від нетерплячки Санько вистрелив з гвинтівки. Застрекотіло з обох боків, заляскало* (Тют., Вир, 1964, 535); // *перен.* Заговорити швидко, скоромовкою. *Застрекоче теща строга; — У квартирі пустота* (Воскр., Цілком.., 1947, 53); *Всі почали балакати разом, показувати пальцем на Андрія. Мирон розсердився: — Та кажи хто-небудь один, а то застрекотіли всі, як сороки!* (Григ., Вибр., 1959, 230).

ЗАСТРЕКОТІ́ТИ *див.* **застрекота́ти.**

ЗАСТРЕ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **застре́лити.** *Ну, як тепер живе Горошиха-вдовиця, що Федька — син її, застрелений вночі?* (Сос., I, 1957, 68); // **застре́лено,** *безос. присудк. сл. В невеличкому гуцульському місті.. його було застрелено* (Стельмах, II, 1962, 277).

ЗАСТРЕ́ЛИТИ *див.* **застрі́лювати.**

ЗАСТРЕ́ЛИТИСЯ *див.* **застрі́люватися.**

ЗАСТРЕ́ЛЮВАТИ *див.* **застрі́лювати.**

ЗАСТРЕ́ЛЮВАТИСЯ *див.* **застрі́люватися.**

ЗАСТРИБА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* 1. *неперех.* Почати стрибати, робити стрибки. *Невеличкий ремінний гаманець опинився в його у руках. Трохи не застрибало хлоп'я в радощів* (Мирний, I, 1954, 279); — *Татові чоботи! Татові чоботи! — заспівав я і застрибав по хаті*

на одній нозі (Багмут, Опов.., 1959, 4); *Клишонога Нера, що спочатку було люто загавкала, враз привітно заскавуліла й радісно застрибала* (Дмит., Обпалені.., 1962, 191); // Поїхати, підскакуючи на вибоїнах, перінних місцях і т. ін. *Машина вибігла на лужок і після трудної піщаної дороги легко застрибала по кротовинах* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 264); // Почати швидко рухатися, піднімаючись і опускаючись. *Пальці її надзвичайно хутко застрибали по білих клавішах* [рояля] (Епік, Тв., 1958, 133); *Перед очима* [Вадима] *враз застрибали шаблі і заблищали сторчма* (Панч, II, 1956, 444); *Світляні зайчики застрибали по стінах, по стелі, метнулися в куточки, немов щукаючи когось* (Жур., До них іде.., 1952, 137); // Замелькати. *У його зіницях знову застрибали лукаві бісики* (Збан., Сеспель, 1961, 443).

2. *неперех., куди, рідко.* Стрибаючи, почати вскакувати куди-небудь. *Люди познімали з плечей торби, розташувалися на короткий відпочинок. Раптом хтось крикнув: «Повітря!» Деякі попадали на землю, деякі застрибали в окопи* (Тют., Вир, 1964, 357).

3. *перех., рідко.* Почати танцювати який-небудь танок, підстрибуючи. *І польки враз дрібушки застрибали* (Гнільський, III, 1961, 212).

ЗАСТРЙГТИ, ижу́, ижеш, *док., розм.* Почати стригти.

◇ **Застри́гти ву́хами** — почати рухати вухами (про тварин). *Наші коні щось помітили в тумані раніше нас, загнопи, застригли поволохатілими за зиму вухами* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 9).

ЗАСТРІ́ЛЕНИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **застрі́лити.** *Учора була голубка моя, А нинькн нема, вже застрілена* (Чуб., V, 1874, 242).

ЗАСТРІ́ЛИТИ *див.* **застрі́лювати.**

ЗАСТРІ́ЛИТИСЯ *див.* **застрі́люватися.**

ЗАСТРІ́ЛЮВАТИ *і* **ЗАСТРЕ́ЛЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **ЗАСТРІ́ЛИТИ** *і* **ЗАСТРЕ́ЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.* Убивати кого-небудь з вогнепальної зброї, стрілою з лука і т. ін. [Готліб:] *Щоб мені жінку застрелили? Не попущу!* (І. Укр., IV, 1954, 258); *Не знайшов Володя птиці ні в сіллі, ні на снігу, тільки зайця із рушниці він застрелив на бігу* (Сос., II, 1958, 45).

ЗАСТРІ́ЛЮВАТИСЯ *і* **ЗАСТРЕ́ЛЮВАТИСЯ,** ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАСТРІ́ЛИТИСЯ** *і* **ЗАСТРЕ́ЛИТИСЯ,** люся, лишся, *док.* 1. Убивати себе з вогнепальної зброї. *Як покинеш в ску хвилину Ти мене хоч би на жарт,— Я застрелюсь, я загину, Бо без тебе жить не варт!* (Л. Укр., IV, 1954, 106); *Щойно він хотів застрелитись, але не встиг — револьвер було в нього вибито з рук* (Гончар, II, 1959, 100).

2. *тільки недок.* Пас. до **застрі́лювати, застре́лювати.**

ЗАСТРІ́ЛЯТИ, яю, яєш, *док., розм.* Почати стріляти. *Застріляв вихлопами мотоцикл і од ганку помчав з двору* (Головко, I, 1957, 254).

ЗАСТРІ́ЛЬНИК, а, ч. Той, хто першим починає якусь-небудь справу; зачинатель. *Член партії повинен.. виступати застрільником усього нового, прогресивного* (Статут КПРС, 1961, 4); *Російські робітники виступали застрільниками в боротьбі проти поміщицько-буржуазного ладу* (Іст. укр. літ., I, 1954, 578); *Розвідниками майбутнього любовно назвав народ застрільників руху бригад і ударників комуністичної праці* (Ком. Укр., 8, 1963, 22).

ЗАСТРІ́ЛЬНИЦЯ, і, ж. Жін. до **застрільник.** *В Петрограді почалися виступи робітників. Застрільницями були жінки* (Панч, О. Пархом., 1939, 49).

ЗАСТРОМИ́ТИ *див.* **застро́млювати.**

ЗАСТРОМИ́ТИСЯ *див.* **застро́млюватися.**

ЗАСТРОМЛЕ́НИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **застроми́ти.** *Шкіряний фартух поверх безрукавки з синьої саржі, перехоплений ремінцем, сорочка з засуканими рукавами й застромлений за пояс молоток — усе виявляло в ньому ремісника* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 113); *Віжки почепила* [Василина] *на застромлені в гній вила* (Кучер, Прощай.., 1957, 142); // **застро́млено,** *безос. присудк. сл. Хата защепнена знадвору, і кілочок застромлено* (Головко, II, 1957, 135).

ЗАСТРО́МЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ЗАСТРОМЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАСТРОМИ́ТИ,** ромлю́, ро́миш; *мн.* застро́млять; *док., перех.* 1. *за* (*під*) *що.* Засовувати, закладати що-небудь за (під) щось. *Ходили і піші. Застромляли сокиру за пояс, мішок під плече і тягли через поле в сусідні села по паньске добро* (Коцюб., II, 1955, 78); *Поруч стояв Цигуля — руки застромив за пояс* (Головко, II, 1957, 309); *Один із них застромив під стріху гарячу головешку* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 142).

2. *у що.* Втикати, всовувати щось куди-небудь. [Будівничий:] *На кожному щаблі, що ми пробʼємо, застромляймо червону короговку* (Л. Укр., II, 1951, 211); *Ася, як той алхімік, підходила до барил і барилець, застромляла гумку і, потягши ротом у кінчик, цідила вино в суліі* (Досв., Вибр., 1959, 423); — *Що тобі?* — *питає Сокорина, застромивши трійчаки в солому* (Кочура, Родина.., 1962, 217).

ЗАСТРО́МЛЮВАТИСЯ, юється *і* **ЗАСТРОМЛЯ́ТИСЯ,** я́ється, *недок.*, **ЗАСТРОМИ́ТИСЯ,** о́миться; *мн.* застро́мляться; *док.* 1. Втикатися, всовуватися куди-небудь. *Ніж застромився вістрям біля самісінької щоки* (Донч., VI, 1957, 412).

2. *тільки недок.* Пас. до **застро́млювати, застромля́ти.**

ЗАСТРОМЛЯ́ТИ *див.* **застро́млювати.**

ЗАСТРОМЛЯ́ТИСЯ *див.* **застро́млюватися.**

ЗАСТРОЧИ́ТИ *див.* **застро́чувати.**

ЗАСТРОЧУВА́ТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСТРОЧИ́ТИ,** очу́, о́чиш, *док.* 1. *перех.* Шити, зашивати в строчку. *Застрочувати складки.*

2. *тільки док., неперех.* Почати строчити, шити на швейній машині; // *перен.* Почати стріляти. *Схаменувшись, деякі німці також застрочили хто куди, вкладаючи самі ж своїх* (Гончар, III, 1959, 260); *Автомобіль їхній дав задній хід і застрочив по нас з автомата* (Ю. Янов., I, 1954, 65); *Застрочив кулемет з сусіднього дзота на правий край* (Кучер, Чорноморці, 1956, 351).

ЗАСТРОЧУВА́ТИСЯ, усться, *недок.* Пас. до **застро́чувати** 1.

ЗАСТРУ́Г, у, ч. Сніговий замет. *Після шторму над закрижанілим морем постали тисячі снігових застругів. Вони трохи нагадують піщані дюни в пустинях* (Трубл., I, 1955, 231).

ЗАСТРУ́ГАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **заструга́ти.** *На столі в нього ніяких паперів, тільки в правій руці олівець, заструганий з обох боків* (Шиян, Переможці, 1950, 196); // *у знач. прикм. Колгоспники вже познімали деякі ящики додолу, на заструганий і заметений тік* (Ле, Вибр., 1939, 256); // **заструга́но,** *безос. присудк. сл.* — *А як побачу неправду, так дивись: для неправди в мене цього й ціпка застругано... Так і порішу!..* (Вишня, I, 1956, 33).

ЗАСТРУГА́ТИ *див.* **заструга́ти.**

ЗАСТРУ́ГУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **застругувати.**

ЗАСТРУ́ГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСТРУГА́ТИ,** застружу́, застружеш *і* заструга́ю, заструга́єш, *док., перех.* 1. Стругаючи, знімати верхній шар чого-небудь, робити щось рівним, гладеньким. *Ольга взяла ножа й хотіла трішки застругати мамі припічка* (Кач., II, 1958, 21).

2. Робити гострим кінець чого-небудь. *Антон сидів за столом, застругував олівець і, ворушачи губами, усе щось вираховував* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 205).

ЗАСТРУ́ГУВАТИСЯ, усться, *недок.* Пас. до **застру́гувати.**

ЗАСТРУМЕНІ́ТИ, заструмені́ть і заструмені́ю і **ЗАСТРУМИ́ТИ,** и́ть і **ЗАСТРУМІ́ТИ,** і́ю і **ЗАСТРУМУВА́ТИ,** у́ю, *док.* 1. Почати струменіти, струмити, струміти, струмувати; потекти струменем. *Я відчув невимовно солодке, до болю солодке скимління в серці, не помітив, як теплі сльози заструмили по щоках* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 275); *Знепацька хлопчина зойкнув і затупцював на одній нозі. З другої — вишневою цівкою заструмувала кров* (Донч., VI, 1957, 87); * Образно. *Вона забрикувато знизала плечима, і хвилясті стрічки заструмеліли з голови на спину* (Кочура, Родниця.., 1962, 67); // безос. *Так було: застукало по шибах, У риндах заструмувало раптом, Розірвалось небо синім клаптем, Гримнув грому живодайний вибух* (Рильський, II, 1960, 56).

2. *перен.* Почати поширюватися струменем (про повітря, світло, дим і т. ін.). *Незабаром веселий димок уже заструмував із димаря Яреськової хати* (Гончар, II, 1959, 148); *Над полями заструмувала прозора синювата пара* (Коз., Вісімсот.., 1953, 93).

ЗАСТРУМИ́ТИ *див.* **заструмені́ти.**

ЗАСТРУМІ́ТИ *див.* **заструмені́ти.**

ЗАСТРУМУВА́ТИ *див.* **заструмені́ти.**

ЗАСТРУПИ́ТИСЯ, и́ться; *мн.* заструпля́ться; *док., розм., рідко.* Те саме, що **застру́ніти.** *Рана заструпилася по шиї, але якихось загрозливих змін Марія не помітила* (Ле, Клен. лист, 1960, 35).

ЗАСТРУПІ́ТИ, і́ю, *док.* Покритися струпом. *Ярема рукою поправляє ганчірку, але від того біль не притишується. Спина вже заструпіла, хоч і досі не можна на ній лежати* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 520).

ЗАСТРУ́ПЛЕНИЙ, а, е. Який заструпів, покрився струпами. *Одяг, особливо роззуті ноги, потомлені й замурзані обличчя* [полонених], *а в багатьох ще і пов'язки на руках, на головах, а то й просто заструплені, пилюгою забиті рани були свідком тяжкого військового маршу не з своєї волі* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 377).

ЗАСТРЯВА́ТИ і **ЗАСТРЯГА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАСТРЯ́ТИ** і *рідше* **ЗАСТРЯ́НУТИ,** я́ну, я́неш і **ЗАСТРЯ́ГТИ** і *рідше* **ЗАСТРЯ́ГНУТИ,** гну, гнеш; *мин. ч.* застря́в і застря́г, ла, ло; *док.* 1. Потрапляти в що-небудь вузьке, тісне, грузьке і т. ін. *З усіх країв кричать: га-ту! га-та! І заєць в сітку застряває...* (Бор., Тв., 1957, 59); — *Корови по коліна застрягають у болоті* (Коб., III, 1956, 485); *Радюк перескочив через тин, ледве проліз через кущі бузини, трохи не застряг в густому бузку* (Н.-Лев., I, 1956, 475); *Він застряг у юрбі, як сокира в деревині* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 5); // Устромлятися, в кого-, що-небудь (про щось гостре). *Вістря* [меча].. *застряло в лопатці, і звір ухопив боярина в свої страшні, залізні обійми* (Фр., VI, 1951, 16); *Стодоля широко розмахнувся і щось полетіло в обличчя німця. В лівому оці командира застрягло скельце* (Гур., Новели, 1951, 33); * Образно. *За столом сидить Шестірний і товче якусь книжку. Його очі застряли в їй, як гостра стріла* (Мирний, I, 1954, 331).

◇ **Го́лос (крик, сміх, слова́** і т. ін.) **застряв (застря́в, застря́вали, застря́ли** і т. ін.) **в го́рлі (гру́дях)** — не міг (не могла і т. ін.) сказати (крикнути, засміятися і т. ін.). *Потім виступала Катерина. Від хвилювання голос застрявав у горлі* (Збан., Переджнив'я, 1960, 318); *Хотіла* [Лариса] *крикнути, ..та крик застряв у горлі* (Руд., Остання шабля, 1959, 62); *Сміх чомусь застряв у Каргата в горлі* (Шовк., Інженери, 1956, 255); *Мовчки повернулись* [Кузьмін і Туся] *додому. Слова обом застряли в горлі, коли б вони спробували щось сказати — все одно нічого б з того не вийшло* (Збан., Сеспель, 1961, 179); **Кі́сткою засте́рти у го́рлі** *див.* **го́рло; Клубо́к чого́ застря́в (застря́г) у го́рлі** *див.* **клубо́к; Клубко́м застря́вати (застря́гати, застря́ти** і т. ін.) **у го́рлі** *див.* **клубо́к.**

2. *перен.* Затримуватися десь або на чому-небудь довше, ніж звичайно, ніж треба. *З усіх гінців, яких він одного за одним посилав у Гуляй-Поле, жоден ще не повернувся.. В чім річ? Де вони там застряють?* (Гончар, Таврія.., 1957, 616); *Одного понеділка.. хуртовина застала мене в Минківці. Я застряв дома на кілька днів* (Мишко, Моя Минківка, 1962, 83); *Подужавши половину старогрецької історії, Застрягли* [Кость з Петром] *на Алківіаді й Фемістоклі* (Полт., Повість.., 1960, 268).

ЗАСТРЯГА́ТИ *див.* **застрява́ти.**

ЗАСТРЯГЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **застря́гти.** *Тут був також хміз, валялася колода з застряглою в ній сокирою* (Вільде, Сестри.., 1958, 552).

ЗАСТРЯ́ГНУТИ *див.* **застрява́ти.**

ЗАСТРЯ́ГТИ *див.* **застрява́ти.**

ЗАСТРЯ́НУТИ *див.* **застрява́ти.**

ЗАСТРЯ́ТИ *див.* **застрява́ти.**

ЗА́СТУВАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **за́стувати.**

ЗА́СТУВАТИ, ую, уєш і **ЗА́СТИТИ,** за́щу, за́стиш, *недок., перех. і без додатка, розм.* Закривати, затуляти собою що-небудь.— *Тоді ви були зовсім іншою,— глухо заговорив майор, звертаючись до Ясногорської. — Пам'ятаєте, в ешелоні?.. Все гриміли своїми милицями через увесь вагон та застували мені вікно* (Гончар, III, 1959, 196); — *Сашко, ти світла нам не застуй, Дай глянуть, що тут за козак* (Підс., Загули.., 1960, 23); *У цю хвилину я витикався на двері. Тимоха запримітив, що хтось застить, дивись і кулак: — А, це ти, Василю! не засти ж, іди в кузню!* (Гр., I, 1963, 285).

◇ **За́стувати (за́стити) о́чі (зір) кому́** — заважати добре бачити. *Нетерпимість — не така вже й погана якість. Особливо, коли вона скерована проти тих, кому буденні дрібниці застують очі* (Шовк., Інженери, 1956, 110); *Сльози зір мій застять...* (Сос., Вибр., 1944, 198).

ЗАСТУГОНІ́ТИ, ні́ю, ні́єш, *док.* Почати стугоніти; глухо загусти, застукати. *В маленькі дзвіночки вдарили струмки, застугоніли потоки* (Вас., II, 1959, 87); *Може, ще цієї ночі вся долина оживе, застугонить від вибухів гармат і танків* (Кучер, Чорноморці, 1956, 349); *У коридорі хтось загомонів, застугоніли сходи, і за хвильку крізь раптом відчинені двері до кімнати вдерлося четверо людей* (Досв., Вибр., 1959, 222); *Той же хвилини застугоніли кулемети бійців* (Смолич, V, 1959, 780); // безос. *На ранок загриміло на Чонгарі, застугоніло на Перекопі* (Гончар, Таврія.., 1957, 561).

ЗАСТУ́ДА, и, *ж.* 1. Охолодження організму людини, яке спричиняє різні хвороби. — *Колись і я так співала... поки голос не пропав від застуди...— сумно сказала вона* (Коцюб., II, 1955, 110); *Рана загоювалась, але виснаження і застуда на фронті призвели до захворювання на туберкульоз* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 20).

2. Хворобливий стан людини, зумовлений охолодженням організму. *Пишу до Вас, лежачи в ліжку: застуда вже третій місяць не пускає мене звідти* (Коцюб., III, 1956, 159); *Отож і в мене там* [у лікарні] *лікарі відшукали, крім застуди, ще якусь панську хворобу* (Мур., Бук. повість, 1959, 257).

ЗАСТУ́ДЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **засту́дити.** *У нього давно застуджені нирки* (Тулуб, В степу.., 1964, 186).

2. *у знач. прикм.* Який застудився. *Застуджений Василько з кожним днем усе дужче кашляв* (Панч, Сини Таращ. полку, 1946, 58); //Власт. людині, що застудилася. *Хома помалу одходив. Злість і прокльони розсипались раптом в хриплий, застуджений сміх* (Коцюб., II, 1955, 36); *Чийсь застуджений голос подав у темряву: — У кого є діти, хай піднімуть руки* (Кучер, Голод, 1961, 122).

ЗАСТУ́ДЖЕНО. Присл. до **засту́джений** 2. *Оленчуків співрозмовник, нахиляючись на ходу, приглушено, застуджено кашляє* (Гончар, II, 1959, 415).

ЗАСТУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСТУДИ́ТИ**, студжу́, сту́диш, *док.*, *перех.* 1. Спричиняти застудою яку-небудь хворобу. — *Борони боже, застудите собі голову в завірюху, та ще й вмрете* (Н.-Лев., IV, 1956, 319); [Т е т я н а:] *У Феді ці дні так болять зуби, а він навіть до лікаря не має часу зайти.* [Н а д і я:] *Мабуть, застудили. Чи не флюс?* (Корн., II, 1955, 289).

2. *розм.* Охолоджувати що-небудь. *Вночі повіяв верховий вітер, застудив землю* (Горд., Дівчина.., 1954, 126); [С е м и л і т *(пораючись біля печі):*] *А на скільки градусів готувати купіль? Скажіть, кума Любино, щоб, бува, не перегріти і не застудити* (Мик., I, 1957, 320).

ЗАСТУ́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАСТУДИ́ТИСЯ**, студжу́ся, сту́дишся, *док.* Захворювати від застуди. — *Про голос, як і про вброю, треба дбати,— повчав він далі.. А в нас, на жаль, є ще такі одиниці, яким це байдуже.. Знати цього не хочуть, ідуть у гори, п'ють із струмків, а потім застуджуються, хрипнуть...* (Гончар, I, 1954, 446); *Застудившись біля річки, тяжко занедужала* [мати] (Шиян, Баланда, 1957, 59).

ЗАСТУДИ́ТИ *див.* **засту́джувати.**

ЗАСТУДИ́ТИСЯ *див.* **засту́джуватися.**

ЗАСТУ́ДЛИВИЙ, а, е. Схильний до застуди.

ЗАСТУ́ДНИЙ, а, е. Стос. до застуди. *Фізкультура і спорт, загартування природними факторами охороняють організм від таких застудних захворювань, як грип, ангіна, бронхіт* (Наука.., 7, 1956, 18).

ЗАСТУ́КАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **засту́кати** [2]. *Очі блищать, а сама* [Пріська] *бліда, труситься... Так звір тремтить, застуканий у тісному кутку* (Мирний, III, 1954, 63); *Застукана на тім, що дивилася йому вслід, ..Ксеня швидко відвернулася* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 65); *Налякані несподіванкою, застукані зненацька, німці втратили всю свою войовничість* (Коз., Гарячі руки, 1960, 241); *Застукана на гарячому, вона.. зовсім втратила будь-яке самовладання* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 151); *У чорні смолисті вікна дріботів дощ, наче билися дзьобиками в скло застукані негодою ластів'ята* (Гончар, III, 1959, 191).

ЗАСТУ́КАТИ [1], аю, аєш, *док.* 1. Почати стукати, видавати стук, шум під час ударів, поштовхів і т. ін. — *Петро приїхав!..— задзвенів десь молодий голос, і радісно застукали каблуки* (Коцюб., II, 1955, 357); *Лунко застукали молотки по трубах, затьохкали зубила* (Вол., Місячне срібло, 1961, 243); *Коли застукав кулемет і загорівся бій, ти зі стола взяла портрет, дала капуток свій* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 35); // Швидко забитися (про серце), запульсувати (про кров). *У Солохи морози і жар пробіг по тілу, серце застукало, думки помутилися...* (Мирний, I, 1954, 63); *Івана охопив невимовний страх.. Кров гарячково застукала в скронях* (Кол., Терен.., 1959, 89).

2. Почати стукати у двері, вікно і т. ін., просячи, домагаючись дозволу ввійти. *Пан інженер.. застукав у двері канцелярії маршалка* (Мак., Вибр., 1954, 236); *Дебелі ворота з дашком були засунені, він* [козак] *застукав у них чоботом і голосно гукнув: — Пугу, пугу, пугу!* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 81); // *безос. — Хто там? Чого треба?— ..Застукало дужче у вікно. — Одчини, молодице* (Вас., I, 1959, 306).

3. *перен., розм.* Настати, початися (про явища природи). *Зимою... застукають тріскучі морози, зніметься завірюха, хуртовина...* (Мирний, II, 1954, 251).

ЗАСТУ́КАТИ [2], аю, аєш, *док., перех., розм.* 1. Раптово знайти, застати кого-небудь десь. *Протасій застукав Дульського і розказує йому, а той тільки головою хитає* (К.-Карий, I, 1960, 357); — *Хотілось би мені татуня застукать дома. — сказав.. Харко* (Морд., I, 1958, 141); //Несподівано захопити, спіймати де-небудь, переслідуючи, розшукуючи. *Одного разу хазяїн засів і застукав лиса в курнику* (Укр.. казки, 1951, 68); *Він, гуртом з хлопцями, заліз на чийсь баштан. Дідбаштанник уздрів та й застукав їх біля річки в закутку так, що їм нікуди було тікати* (Гр., II, 1963, 11); *Буряної ночі їм, як і багатьом хотинцям, не вдалося втекти за ріку: німецькі мотоциклісти застукали їх на березі* (Петльов., Хотинці, 1949, 8); * Образно. *Отам-то милостивії ми Ненагодовану і голу Застукали сердешну волю Та й цькуємо* (Шевч., I, 1951, 326); //Прийшовши куди-небудь, застати кого-небудь за якимсь заняттям, роботою, в якому-небудь стані. *Леонід Семенович.. таки застукав Антосю за кружалом* (Н.-Лев., IV, 1956, 87); — *Що це? — накинувся на нього Кузьменко, застукавши його за роботою* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 239); *За такими скрушними думками застукала діда Ольга* (Кач., II, 1958, 64).

◇ **Засту́кати зненáцька** — з'явившись куди-небудь, застати когось несподівано, коли людина не підготовлена до цього. *До ферми наближались гестапівці. Чого їм там треба, кого вони шукали, кого хотіли застукати зненацька..,— не знали ні Юджін, ні Кліфтон* (Загреб., Європа 45, 1959, 221); **Засту́кати на гаря́чому** *див.* **гаря́чий**; **Засту́кати на місці зло́чину (на яко́мусь зло́чині)** *див.* **місце.**

2. Захопити, застати кого-небудь десь (про не залежні від людини обставини, події, явища). — *Поверталась я з чужих сіл додому, аж мене застукала хуртовина* (Стельмах, Хліб.., 1959, 306); *Тихо сиділи* [друзі], *притиснувшись один до одного.. Так їх застукала ніч* (Мик., II, 1957, 261); *Аліна поїхала з батьком на екскурсію до Ленінграда, і там їх застукала війна* (Ю. Янов., II, 1954, 87).

ЗАСТУКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док.* Підсил. до **засту́кати** [1]. *Задзеленчав дзвоник.. чуть було, як застукотіли колеса, проминаючи будинок* (Мирний, I, 1949, 386); *Здалеку застукотів автомат* (Ю. Янов., II, 1954, 45); *Кулі застукотіли об брук і стіни ратуші* (Фр., VI, 1951, 154); *По даху незабаром дружно застукотів дощ* (Хижняк, Килимок, 1961, 7); *У Никодима бурхливо застукотіло серце* (Гур., Новели, 1951, 42); *Вона боляче затиснула долонями голову, аж кров застукотіла в скронях* (Кучер, Чорноморці, 1956, 179); *Щось в вікно застукотіло, Я побіг, щоб відчинити* (Л. Укр., IV, 1954, 188); // *безос. Потім застукотіло в двері, неначе хто штурхає палицею* (Н.-Лев., IV, 1956, 239).

ЗА́СТУМ, а, *ч., діал.* Глухий закуток; глушина. [Ф а у с т:] *Вітки, що опали в застумі духмянім, Малюються чіткіш передо мною* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 198); * *У порівн. — Прощай, Остапе!.. Чи не краще було б нам і не знатись з тобою, не чувати, що по таких орандах, мов у пущі по звірячих застумах, діється?* (Барв., Опов.., 1902, 30).

ЗА́СТУП, а, *ч.* Звужена донизу залізна лопата для земляних робіт. *Та взяв якось* [Максим] *заступ і лопату, Та й пішов собі у поле Криницю копати* (Шевч., II, 1963, 275); *Петро корчує пень. Уже чуприна мокра. То*

заступом, то сокирою. Тільки тріски летять (Головко, I, 1957, 448).

ЗАСТУПА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заступа́ти.**

ЗАСТУПА́ТИ, аю, аєш, *недок.*, **ЗАСТУПИ́ТИ**, ступлю́, сту́пиш; *мн.* засту́плять; *док.* 1. *перех.* Загороджуючи, затуляючи, оповиваючи і т. ін. кого-, що-небудь, робити невидним повністю або частково. *Превисокі липи зовсім заступають і заслоняють стародавню дерев'яну почорнілу церковцю* (Н.-Лев., II, 1956, 401); *Небо заступали хмари. Вони насувалися з заходу, закриваючи собою численні зорі* (Шиян, Баланда, 1957, 190); *Під нами зараз сколихнулася земля і дим заступив степ* (Логв., Давні рани, 1961, 36); // Закривати, заслоняти собою кого-, що-небудь.— *Цить, дурна!* — *прошепотів він стиха.* — *Більше битимуть!* — *і знову виступив уперед, заступаючи дочку собою* (Мирний, IV, 1955, 225); *Зненацька чиясь кремезна постать заступила старому світло* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 113);— *Вітре, вітре, солдатське щастя, заступи мене перед воровом заметіллю своєю!* (Довж., I, 1958, 312).

◇ **Вуха заступа́є,** *безос.*— втрачається слух. — *Здається, недочуваю.. Вуха заступає* (Фр., IV, 1950, 185); **Заступа́ти (заступи́ти) дорогу** [у житті] *див.* **доро́га**; **Заступа́ти (заступи́ти) [очі]** *кому* — застеляючи, затуляючи очі, заважати добре бачити. *Тимко зараз же погасив сірника, і густа темрява знову заступила очі* (Тют., Вир, 1964, 90); // *безос.* — *Ромусь, ти бачиш, він тобі перший уклонився..— Дай спокій, заступило мені, що я не бачив його перший* (Вільде, Троянди.., 1961, 119); **Заступа́ти (заступи́ти) світ** *див.* **світ.**

2. *неперех., розм.* Заходити за що-небудь. *Івга заступила за тую стіну і виглядає в дірочку* (Кв.-Осн., II, 1956, 294); *Не видко було місячка, спали й зірки, заступивши за хмару* (Гр., II, 1963, 477).

3. *перех., перен., розм.* Захищати, боронити кого-, що-небудь від нападу, ворожих дій і т. ін. *Твоїм буть братом не стиджуся І неню заступать кленуся* (Котл., I, 1952, 224); *Вдові убогій поможіте, Не осудіте сироти І виведіть із тісноти На волю тихих, заступіте Од рук неситих* (Шевч., I, 1951, 343); — *Ну, то рушаймо, люди, святу правду заступити* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 111).

4. *перех.* Приходити, з'являтися на зміну кому-, чому-небудь; заміняти когось, щось. *Вмерла* [мати], *а її місце заступила Маріцца* (Коцюб., I, 1955, 268); — *Вже понад сто років шукають люди формулу речовини, що заступила б звичайне харчування* (Смоляч, I, 1958, 71); *Минули останні дні літа, їх заступила осінь* (Гур., Наша молодість, 1949, 105); // *тільки недок.* Тимчасово виконувати чиї-небудь обов'язки. *Друг Артамонова Геннадій Валер'янович Козинець заступав парторга будови, який був у відпустці* (Дмит., Розлука, 1957, 291); — *Директор тяжко захворів. Виїхав недавно на лікування в Київ. Його заступає головний інженер товариш Голубенко* (Руд., Вітер.., 1958, 130); // *перен.* Відсовувати кого-, що-небудь на задній план, робити неяскравим, неважливим, другорядним. *У незліченному ряді жіночих образів образ матері заступив собою всі інші* (Довж., I, 1958, 12); *Все йому заступила невідана туга, і все стало тепер немиле й чуже* (Донч., IV, 1957, 142).

5. *перех. і без додатка, з інфін., на що.* Приступати до роботи, чергування і т. ін. *На юті пробили склянки, нова зміна матросів заступила вахту* (Кучер, Чорноморці, 1956, 229); *Русевич появився на шляху від селища не скоро після того, як заступила ранкова зміна* (Шовк., Інженери, 1956, 24); *Заступила чергувати Настуся і вперше зайшла в палату* (Коп., Вибр., 1953, 386); *Після обіду Петро поспішав на завод, де йому треба було заступати на зміну* (Загреб., Спека, 1961, 22).

6. *неперех., розм.* Наступати, починатися (про день, ніч, свято і т. ін.). *Третя ніч ось заступав, Третю він роботу мав* (Перв., Казка.., 1958, 63); *Весна тільки-тільки що заступила, а вже так тепло надворі* (Л. Янов., I, 1959, 409).

7. *неперех., розм., рідко.* Вступати, входити куди-небудь. *А на ранок зі Сходу в село заступає піхота* (Голов., Близьке.., 1948, 33); *Прийшлося раз циганові так скрутно, що нічого їсти і взять ніде. Міркував він собі, міркував і надумався заступить у монастир* (Україна.., I, 1960, 179).

8. *перех., діал.* Заповнювати. *Юрбою, з шумом, наче п'які, Ми все подвір'я заступили* (Фр., X, 1954, 339).

ЗАСТУПА́ТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **ЗАСТУПИ́ТИСЯ**, ступлюся, сту́пишся; *мн.* засту́пляться; *док.* 1. *за кого — що і без додатка.* Захищати, боронити кого-, що-небудь від нападу, ворожих дій і т. ін. *Христя завжди заступалася за Чіпку* (Мирний, I, 1949, 365); [Г а н н а:] *Це правда, що як хто заступається, то ніби ще болячіш робиться!..* (Кроп., II, 1958, 21); — *Ви всі за неї заступаєтеся, всі проти мене, всі на мене нападом* (Л. Янов., I, 1959, 155); *Довго кричали* [батько], *а далі хотіли матір батогом ще бити, та Хівря заступилася* (Григ., Вибр., 1959, 92).

2. *тільки 3 ос., діал.* Заповнюватися. *Улиця упродовж людьми заступилася* (Вовчок, I, 1955, 174).

3. *тільки недок.* Пас. до **заступа́ти** 1, 4. *Поступово зоряне таврійське небо вже заступалось палаючими хмарами* (Гончар, Таврія, 1952, 100); *На заводі застала* [Надія] *небувале збудження.. Нічна зміна заступалась ранковою, але ніхто не розходивсь* (Баш, Надія, 1960, 95).

ЗАСТУПИ́ЛНО, а, *с.* Держак, ручка у заступі. *Заступилно витешу.*

ЗАСТУПИ́ТИ *див.* **заступа́ти.**

ЗАСТУПИ́ТИСЯ *див.* **заступа́тися.**

ЗАСТУ́ПЛЕНИЙ, а, *с.* Дієпр. пас. мин. ч. до **заступи́ти** 1, 3, 8. *Уявлюсь їй самотній, весінній вечір.. й мла, й свіжість, і зорі мріють... й разом заступлений світ у віконці, і молодий козак...* (Вовчок, I, 1955, 318); // **засту́плено**, *безос. присудк. сл. Заступлено?! Не може бути! Масуд присягався бородою пророка, що чатуватиме до присмерків* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 446).

ЗАСТУ́ПЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заступи́ти.** *До таких* [східнослов'янських] *рис слід, насамперед, зарахувати повноголосся, рефлекси колишніх носових голосних і заступлення зредукованих* [глухих] *як о і е* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 133).

ЗАСТУ́ПНИК, а, ч. 1. Той, хто заступає, заміняє когось на якому-небудь посту, виконує чиї-небудь обов'язки. *Найщедріше частували вони парафіян свого панотця, бо знали, що громада зараз по обіді почне вибирати заступника на місце старого покійного панотця* (Н.-Лев., III, 1956, 8); [Д р е м л ю г а:] *Та на кого ж я область залишу?* [Р о м о д а н:] *Невже у вас нема заступника?..* (Корн., II, 1955, 293).

2. *кого.* Офіційна назва посади того, хто заміщає якого-небудь керівника, організатора і т. ін. *Солод працював заступником директора заводу* (Руд., Вітер.., 1958, 15); *Василь Максимович для першого знайомства показує мені статтю в газеті за підписом заступника міністра верстато- і приладобудування* (Вітч., 2, 1956, 101).

3. Той, хто захищає кого-небудь; захисник. [Ш е в ч е н к о:] *Прощавайте, друзі!* [С е л я н и:] *Живи,*

наш батьку! Ти заступник наш! Прощай, наш рідний! (Коч., III, 1956, 175); *Цей плечистий майор з сірими ровумними очима здавався їм всемогутнім заступником, який все може, досить тільки звернутись до нього* (Гончар, III, 1959, 204).

ЗАСТУ́ПНИЦТВО, а, *с.* 1. Тимчасове виконання чиїхось обов'язків.

2. Захист, оборона кого-небудь від нападу, неприємних дій і т. ін. [Марія Романівна:] *Я все життя заступаюсь за вас усіх.* [Ніна:] *А це не завжди потрібно. От і зараз твоє заступництво за Нілу — губить її* (Дмит., Дівоча доля, 1960, 77); *Тобі свою Віднині душу доручаю, Перед тобою сльози лію, Твого заступництва благаю...* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 84).

ЗАСТУ́ПНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **заступник** 1, 3. *Марина пробігла телеграму очима і весело до Олени: — Ну, бригадире, давай мені заступницю мерщій. Їду* (Головко, I, 1957, 491); *Вона швидко, якось непомітно виробила собі ім'я великої філантропки, заступниці та помічниці всіх бідних* (Фр., VI, 1951, 347).

ЗАСТУ́ПНИЦЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **заступник** 3.

2. Стос. до заступництва (у 2 знач.).

ЗАСТЯ́ЖКА, и, *ж., діал.* Стрічка для зав'язування коміра сорочки. — *Там, кажуть, такі хороші застяжки даватимуть, геть чисто шовкові* (Л. Укр., III, 1952, 674).

ЗА́СУВ, *діал.* **ЗА́СОВ**, а, ч. Рухомий дерев'яний або залізний пристрій для замикання дверей, воріт, хвіртки і т. ін. *Увіходить* [воротар] *у двір, зачиняє хвіртку, засуває важким засувом браму і йде собі праворуч* (Л. Укр., III, 1952, 307); *Жінки й діти давно порозбігалися з катакомб у квартири, міцно зачинивши на всі засуви свої віконниці й ворота* (Кучер, Чорноморці, 1956, 225); *В хаті ще світиться, але двері були на засові* (Стельмах, II, 1962, 153).

ЗАСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **засува́ти.**

ЗАСУВА́ТИ *див.* **засо́вувати.**

ЗАСУВА́ТИСЯ *див.* **засо́вуватися.**

ЗА́СУВКА, и, *ж.* 1. Те саме, що **за́сув.** *Ежен кинувся до дверей, засунув засувку* (Фр., I, 1955, 343); *Біля брами сухо стрельнула дерев'яна засувка, розчинились дверцята* (Стельмах, II, 1962, 52).

2. Механізм, пристрій для закривання і відкривання отвору у чому-небудь. *Водовідвідна труба* [башти].. *перекривається засувкою або затвором* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 106); *В камерах-телескопах є спеціальні засувки, які автоматично відкриваються через рівні проміжки часу* (Наука.., 8, 1970, 23).

ЗАСУВНИ́Й, а́, е́. Пристосований для засування. *Коридор площадки* [для обприскування тварин] *поділяється на дві частини поперечними засувними дерев'яними щитками* (Профіл. захвор.., 1955, 33).

ЗА́СУД, у, ч., *діал.* Вирок. *Я видав і сповнив жорстокий, нічим не мотивований засуд на смерть* (Фр., III, 1950, 254); *Суддя встав і, мов у суді засуд виголошував, сказав спокійно і поважно: — О шостій годині прийде до нас руський священик* (Мак., Вибр., 1954, 288).

ЗАСУ́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **засуди́ти.** — *Я був засуджений до смерті за політику* (Стельмах, II, 1962, 291); *Революція 1905 р. повністю показала, що старі порядки в російському селі засуджені історією безповоротно* (Ленін, 16, 1949, 317); * У порівн. *Поки пани повставали, вона як засуджена на смерть ходила* (Мирний, III, 1954, 235); // **засу́джено,** *безос. присудк. сл. Гнат дізнається, що його засуджено на заслання в Сибір...* (Коцюб., I, 1955, 77); // *у знач. ім.* **засу́джений,** ного, ч.; **засу́джена,** ної, *ж.* Людина, яку засудили до якої-небудь міри покарання. *Засуджені йшли, тримаючи один одного під руки* (Дмит., Наречена, 1959, 94).

ЗАСУ́ДЖЕННЯ, я, *с.* 1. Визнання вини обвинуваченого і винесення йому вироку. *Судовий розгляд і засудження злочинця є не тільки попередження для морально нестійких людей; він.. вчить громадян ясніше розуміти шкоду державі і суспільству* (Рад. суд, 1951, 52).

2. Висловлення невдоволення чиїми-небудь вчинками, діями і т. ін.; осуд кого-, чого-небудь. *Участь В. Маяковського в кіно завжди була зв'язана з рішучою боротьбою і засудженням всіляких ворожих впливів у кіномистецтві* (Мист., 6, 1955, 30).

ЗАСУ́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **засу́джувати.**

ЗАСУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСУДИ́ТИ**, суджу́, су́диш, *док., перех.* 1. Визнаючи когось винним, встановлювати йому яку-небудь міру покарання. [Єлеазар:] *Батьки і браття, матері і сестри! З якого часу в нас таке настало, що без суда засуджують людей?* (Л. Укр., II, 1951, 136); *Хоч фактично Франко не був членом жодної соціалістичної організації, проте його засуджують на 9 місяців тюрми* (Козл., Відродження.., 1950, 28); *Через два тижні суд засудив Сергія Петровича Боровика.. до двох років ув'язнення* (Собко, Справа.., 1959, 154); — *Син у мене був.. у солдатах, а перед тією війною засудив цар його повісити* (Ю. Янов., I, 1954, 13).

2. Ставитися до кого-, чого-небудь негативно, висловлювати незадоволення кимсь, чимсь, вважати щось поганим, хибним. *Наталя почервоніла, опустила очі, щоб не бачити хмурого обличчя Остапчука, його іронічного погляду, що засуджував її легковажність, гарячковість, різкість* (Жур., Вечір.., 1958, 170); *Партія викрила і засудила культ особи для того, щоб розчистити шляхи в майбутнє і полегшити наш рух до комунізму* (Мист., 3, 1963, 3).

3. *на що.* Прирікати кого-небудь на щось тяжке, неминуче. *Біль унаслідок вивихнення ноги, як і ушкодження на голові й тілі, ..засудили.. жінку на кількатижневе лежання* (Коб., III, 1956, 189); *Коли оскаженілий міщанин йде проти нас, тим самим він засуджує себе на нещадну кару* (Еллан, II, 1958, 265).

ЗАСУ́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **засу́джувати.**

ЗАСУ́ДЖУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **засу́джувати.** *Коли батько був п'яний, Юля зверталася до нього на «ви», і це «ви», мабуть, дуже образливо звучало для Павла Жукова, бо було холодне, засуджуюче* (Донч., V, 1957, 221).

ЗАСУДИ́ТИ *див.* **засу́джувати.**

ЗАСУДО́МИТИ, ить, *док., перех. і без додатка.* Почати судомити, корчити; // *безос. Пан обозний.. так дуже зціпив зуби, аж у щелепах засудомило, але й на цей раз оглядно змовчав* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 218).

ЗАСУКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **засука́ти.** *Одежа хлопчика — лихі вибійчані штанці, засукані аж до колін, латана сорочка* (Мирний, IV, 1955, 7); *Тихін з засуканими рукавами по лікті щось місив у ночвах на лаві* (Головко, II, 1957, 151).

ЗАСУКА́ТИ *див.* **засу́кувати.**

ЗАСУКА́ТИСЯ *див.* **засу́куватися.**

ЗАСУ́КУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **засу́кувати.**

ЗАСУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСУКА́ТИ**, засука́ю, засука́єш і засучу́, засу́чиш, *док., перех.* Підвертаючи, загинаючи краї, робити коротшим (одяг, частини одягу). *Старшина, здоровий гарний чоловік, стояв біля стола та все засукував рукави своєї.. свитки, неначе збирався до якоїсь роботи* (Коцюб., I, 1955, 37); *Василько, засукавши штаненята, босими ногами мі-*

сить ніжну, масну, як масло, тканьь (Донч., V, 1957, 39); *Уляна.. терпеливо, але з глухим ремством чекала на ту хвилину, коли невістка засучить рукава та почне їй допомагати* (Тют., Вир. 1964, 231).

◇ **Засу́кувати (засука́ти) рука́ва (рукави́)** — те саме, що **Зака́чувати (зака́тати) рука́ва (рукави́)** (*див.* **зака́чувати**). *—Всі ми, робітники й інженери, засукавши рукави, самовіддано працюємо над побудовою фундаменту соціалізму* (Шовк., Інженери, 1956, 338).

ЗАСУ́КУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАСУКА́ТИСЯ**, засука́ється і засу́читься, *док.* Підвертатися, загинатися, стаючи коротшим (про край, частини одягу).

ЗАСУМІ́ТИ, ію, ієш, *док., діал.* Засумувати. *— Літом одного тихого та гарного дня якось у мене було так тихо на серці.. Тоді я чогось була засуміла* (Барв., Опов.., 1902, 380).

ЗАСУМНІВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., без додатка і в чому.* Почати сумніватися. *— Не може бути, щоб до нас ворог дійшов,— сказав він переконано.. — Ти так думаєш? — засумнівався Микола* (Гжицький, У світ.., 1960, 12); *Хоч як ще лаяв її отець Миколай, але вона засумнівалася в правдивості його останніх слів* (Стельмах, II, 1962, 233).

ЗАСУМО́ВАНИЙ, а, е, *діал.* Сумний. *Іван після прощання з Фенною йшов якийсь засумований* (Фр., I, 1955, 53); * Образно. *Лісом колисався шум вічно засумованих сосен* (Коб., II, 1956, 532).

ЗАСУМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., без додатка і за ким — чим.* Почати сумувати; зажуритися. *Христя одно сиділа, понурившись.— Чого се наша доня засумувала так? — стаючи проти неї і весело заглядаючи у вічі, спитав Колісник* (Мирний, III, 1954, 313); *Засумувала Ганя за чоловіком, неначе він десь поїхав у далеку сторону* (Н.-Лев., I, 1956, 151); *Мої думки розігнала мама. Вона назбирала великий букет квітів, сіла на камені та й заспівала. Ніжно, ніжно, про козаченька, що поїхав за Десну. Я знаю — то вона за татусем засумувала* (Збан., Мор. чайка, 1959, 125); * Образно. *Пожовкнув ліс, приниш — засумував, як сухотни́к* (Головко, I, 1957, 76).

ЗАСУМУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., діал.* Засумувати. *— Задумався, лицарю? — спитала стара. — Засумувався? Чого? Навіщо? Лихом об землю!* (Оп., Іду.., 1958, 695); * Образно. *Засумувалась і стара липа на.. майдані за селом* (Фр., VI, 1951, 93).

ЗАСУ́НЕНИЙ *див.* **засу́нутий.**

ЗАСУ́НЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **засу́нути.** *Після засунення ямки треба ще було її затоптати* (Март., Тв., 1954, 230).

ЗАСУ́НУТИ *див.* **засо́вувати.**

ЗАСУ́НУТИЙ, *рідше* **ЗАСУ́НЕНИЙ**, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **засу́нути.** *Галстук у нього ван'язаний косо, волосся наче навмисне розкуйовджене, а ліва рука демонстративно засунута в кишеню штанів* (Вільде, Сестри.., 1958, 465); *Потім прийшлось довгенько пошукати, поки знайшла я той «Жовь», він був засунутий між стародавні папери* (Л. Укр., V, 1956, 101); *Зануда прийшов до дверей, двері були засунуті засувом* (Н.-Лев., III, 1956, 323); // **засу́нено**, *безос. присудк. сл. В кімнатах станції панував спокійний сон, зміцнений певністю, що двері щільно защіплені, засуви засунено* (Трубл., I, 1955, 121).

ЗАСУ́НУТИСЯ *див.* **засо́вуватися.**

ЗАСУПО́НЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **засупо́нити.**

ЗАСУПО́НИТИ *див.* **засупо́нювати.**

ЗАСУПО́НИТИСЯ *див.* **засупо́нюватися.**

ЗАСУПО́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **засупо́нювати.**

ЗАСУПО́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАСУПО́НИТИ**, ню, ниш, *док., перех.* Запрягаючи коня, стягувати супоню біля хомута.

◇ **Засупо́нити па́щу (пе́льку, ро́та)** *кому* — примусити кого-небудь мовчати. *Потрібна ж яка-небудь пригода, якась біда, а то й кров навіть, щоб стулити губу чи, як казав пан Пампушка, заткати пельку, засупонити пащу всій оцій по-базарному крикучій юрбі* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 199).

ЗАСУПО́НЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАСУПО́НИТИСЯ**, нюся, нишся, *док.* 1. *розм., рідко.* Туго затягуватися, підперізуватися ремінцем. *Вони вже вдяглися, засупонилися в жовтий ремінь* (Ю. Янов., IV, 1959, 68).

2. *тільки недок.* Пас. до **засупо́нювати.**

ЗАСУРМИ́ТИ, млю́, ми́ш; *мн.* засурмля́ть; *док.* 1. *неперех., на що, в що і без додатка.* Почати сурмити, грати на якомусь духовому інструменті. *Литва на труби засурмила, Ведмедів зараз зупинила* (Котл., I, 1952, 101); *Ледве встиг він договорити, як усі загукали зично: «Добре, добре!» — і засурмили в сурми* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 271); *На хорах різко, приємно засурмили фанфаристи* (Тич., III, 1957, 499).

2. *неперех.* Почати видавати звуки; зазвучати (про музичні духові інструменти). *Рано-вранці в неділю засурмила на шкільному подвір'ї піонерська сурма* (Донч., V, 1957, 198); *Дудка французького горніста засурмила за рогом бульвару* (Смолич, V, 1959, 802); // Почати видавати звуки, схожі на звук сурми. *Через день-два засурмлять на болоті перші журавлі* (Збан., Крил. гонець, 1953, 36).

3. *перех.* Дати сигнал про початок або кінець чого-небудь; просурмити. *Ніби на його побажання — десь спереду засурмили збір* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 387).

ЗАСУТЕНІ́ТИ, іє, *док., безос.* Настати (про сутінки). *Іноді, коли вже зовсім засутеніє, забіжать до нього колишні учениці, учні* (Ів., Таємниця, 1959, 98).

ЗАСУ́ХА, и, *ж.* Тривала відсутність дощу влітку, що призводить до висихання ґрунту і загибелі рослинності. *Зробилась* [у степу] *превелика засуха, порепалась земля, нема ні паші, ні водопою* (Стор., I, 1957, 67); *На півдні Європейської частини СРСР і Західного Сибіру часто бувають засухи* (Фіз. геогр., 7, 1957, 40).

ЗАСУХОСТІ́ЙКИЙ, а́, е́, *с. г.* Здатний витримувати засуху (про рослини). *Вона раділа, як дитя, кожній звістці про нові зрошувальні системи, про новий сорт засухостійкої пшениці* (Донч., Дочка, 1950, 22).

ЗАСУХОСТІ́ЙКІСТЬ, кості, *ж., с. г.* Властивість за знач. **засухостійки́й.** *Штучний клімат необхідний для вивчення закономірностей життя рослин в різних температурних умовах, для випробування їх на зимостійкість і засухостійкість* (Наука.., 10, 1963, 47).

ЗАСУ́ШЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **засуши́ти.** *Діти поприносили всі свої юннатівські здобутки, експонати майбутнього клубу: гербарії, засушену і васпертовану фауну* (Мокр., Острів.., 1961, 86); *Олеся покуштувала м'яса: м'ясо було засушене, як сухар* (Н.-Лев., III, 1956, 95); // *у знач. прикм. У ніс йому гостро вдарило духом засушених троянд* (Епік, Тв., 1958, 201); *Хлопчик обвив материну шию руками, пригорнувся своїм гарячим личеньком до її засушеного виду...* (Мирний, I, 1954, 321).

ЗАСУШИ́ТИ *див.* **засу́шувати.**

ЗАСУШИ́ТИСЯ *див.* **засу́шуватися.**

ЗАСУ́ШЛИВИЙ, а, е. 1. Який супроводжується засухою. *Вулиці в'юнилися і повільно збігали вниз, до невеличкої річки, яка з кожним роком мілішала, а в засушливе літо й зовсім пересихала* (Руд., Остання шабля, 1959, 127).

2. В якому найчастіше буває засуха. *В сухі, засушливі краї канал з Дніпра прорюють,—рясні сади, лани, гаї колишній степ укриють* (Забіла, Промені, 1951, 42).

ЗАСУ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **засу́шувати**. *У пресі підніма́лись уже голоси проти знебарвлення і засушування творінь художньої думки на уроках літератури* (Рад. Укр., 9.IV 1959, 3).

ЗАСУШУВА́ТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАСУ́ШИТИ**, сушу́, су́шиш, *док.*, *перех.* 1. Робити що-небудь сухим, забираючи, видаляючи вологу. *Доставши рибу.., одріж голову, засуши і сховай* (Чуб., І, 1872, 75).

2. *перен.* Робити худим; виснажувати. [К н у р:] *Хіба ти не зазнала щастя, носячи свою дитину на руках? Чого ж ти її хочеш, як ту квітку, засушити зав'ялити?* (Мирний, V, 1955, 84); *Часом кажуть: думка сушить чоловіка, аж ось же й ні, Мирона не засушила* (Григ., Вибр., 1959, 220).

3. *перен.* Пригнічувати, згубно впливати. *Красу і серце засушить І марне згинуть в самотині Аж страшно!..* (Шевч., II, 1953, 11).

4. *перен., розм.* Позбавляти виразності, яскравості.

ЗАСУ́ШУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАСУ́ШИТИСЯ**, у́шиться, *док.* 1. Ставати сухим; висихати.

2. *тільки недок.* Пас. до **засу́шувати**.

ЗАСХНУ́ТИ *див.* **засиха́ти**.

ЗАСЮРЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* 1. *без додатка і у що.* Почати сюрчати. *Засюрчав тривожний різкий свищик* (Вас., І, 1959, 205); *Засюрчав свисток кондуктора. І поїзд рушив* (Головко, II, 1957, 458); *Нагодився урядник, засюрчав мов навіжений, і довелося чоловікові втікати* (Стельмах, І, 1962, 362); *Я засюрчав у судійський* [суддівський] *свисток, призначив штрафний за грубість* (Ряб., Жайворонки, 1957, 184).

2. Почати видавати різкі короткі й часті звуки (про коників, птахів і т. ін.). *Поблизу в траві засюрчав коник* (Мирний, IV, 1955, 307); *Відчувши тишу, за грубкою колисково засюрчав цвіркун* (Речм., Весн. грози, 1961, 28).

ЗАСЮСЮКАТИ, аю, аєш, *док.* Почати сюсюкати, вимовляючи свистячі звуки замість шиплячих.— *Ти навів козаків? — Я, чи не я, се, тату, не важно,— засюсюкав Антоша* (Коцюб., II, 1955, 399).

ЗАСЯГА́ТИ, аю, а́єш, *недок.*, **ЗАСЯГНУ́ТИ** і **ЗАСЯГТИ́**, сягну́, ся́гнеш; *мин. ч.* засягну́в і зася́г, ла, ло; *док.* 1. *неперех., ва що.* Захоплювати, схоплювати руками те, що перебуває на відстані. [Л е в:] *Як засяг рукою за бороду, то й замотав, як мичку* (Л. Укр., III, 1952, 209).

2. *перех. і без додатка, перен.* Захоплювати, застава́ти зненацька. *Щасливий був, хто у своє село Вернув за дня, бо горе подорожнім, Як серед степу лихо засяг-ло!* (Рильський, Вибр., 1937, 49); *Варто було комусь донести, і його засягла б катастрофа за переховування неварійки-дружини і напіварійки-доньки* (Ю. Янов., І, 1954, 135).

3. *неперех.* Сягати, доходити до чого-небудь. *Василь сидів кінець стола на лаві. Поки засягав шапка — білів лоб, а на йому чорніли дві брови, неначе дві п'явки впилися в біле тіло* (П.-Лев., І, 1956, 73); *Хто хоче їхати до села знизу, мусить через той брід. Літом, коли вода мала, то воно й нічого, ледве по колодки засягне, а коням аж троха повище колін* (Фр., III, 1950, 7); // Проникати **куди-небудь**. *Між скелями бушувала єдина гаряча повінь музики, засягаючи в найглибші ущелини* (Гончар, Новели, 1954, 68); *Герої* [повісті].. *думкою засягнуть дальше й глибше, як герої першого оповідання* (Коб., III, 1956, 564).

4. *перех.* Охоплювати (простір). *Як рій той, гули* [бабусині казки] *в дитячій голівоньці.. Од билинки переліта́ли до птиці; од птиці до скотини; од скотини до чоловіка — поки не засягали всього світа!* (Мирний, II, 1954, 48); *Висока ніч, велика ніч, Як марево сторіч. І скільки мій засягне зір — Стоять вершини гір* (Гончар, IV, 1960, 13).

◇ **Скільки засягну́ти (засягти́)** — дуже великий (про обсяг, площу). *Лиман перед їх очима — скільки засягнути — лелів* (Мирний, II, 1954, 77).

5. *перех., розм.* Добиватися чого-небудь, здобувати щось. *Граф, думаючи, що засягає ласки не в дружини, а в коханої дівчини, дарував їй щодосвітку, перед тим як іти, всякі коштовності* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 234); *Через ту роботу він засяг-не свого щастя* (Мирний, II, 1954, 76); [С о т н и к:] *А лицарство яке вже полягло І засягло якої слави!* (Стар., Вибр., 1959, 555).

6. *перех., розм., рідко.* Просити що-небудь. *Після нападу на замок Шепетинського не занедбав Довбуш засягнути ради Семіона, що робити з внучкою ворога* (Фр., VIII, 1952, 218).

ЗАСЯГНУ́ТИ *див.* **засяга́ти**.

ЗАСЯГТИ́ *див.* **засяга́ти**.

ЗАСЯКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почати сякатися. *Молодиця.. раптом поникла, засякалася у фартух, заплакала* (Збан., Сеспель, 1961, 322).

ЗАСЯ́ТИ *див.* **засія́ти**.

ЗАСІЯ́ТИ і **ЗАСЯ́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.* 1. Почати сяяти, світити, випромінюючи сяйво (про світила, джерела світла). *Вже й нічка настала, засіяли зорі, І тем-рява бір залягала* (Л. Укр., І, 1951, 346); *Засіяла і в моїй хаті лампочка Ілліча* (Гончар, Новели, 1949, 68); *Сонце, як спершу, засяло й пригріло,— І все у природі немов змолоділо* (Щог., Поезії, 1958, 305); * Образно. *Ой, коли ж то інше буде, Ой, коли ми діждем долі, Щоб вона, брати, засяла Ясним сонцем понад нами* (Стар., Поет. тв., 1958, 90).

2. Заблищати, заіскритися, відбиваючи світло, проміння. *Сонце впало на золото літер, і вони засіяли* (Ткач, Плем'я.., 1961, 138); *Дешеві діаманти засяли на корсеті* (Досв., Вибр., 1959, 68); *І зашумує наша нива, І знову виросте наш дім, І пам'ятника бронза сива Засяє золотом новим* (Рильський, II, 1960, 211).

3. *без додатка і чим.* Заблищати від якого-небудь почуття (про очі). *Одарочка вся зашарілася, очиці засіяли, вона то поправляла на голові стареньку хустинку, то вдячними очима позирала на вусаня* (Збан., Сеспель, 1961, 166); *— Поїду,— зрадівши каже,— до брата! — І очі веселі від щастя засяли* (Коцюб., І, 1955, 428); // Виразити радість, задоволення, щастя і т. ін. (про обличчя, зовнішній вигляд). *Пробравши гарненько Гриця́ка, щоб був слухняний, Галя глянула на машкару й її сердите личко зразу повеселіло й засяло* (Вас., І, 1959, 120); *Підійшов радист, глянув на Володьчину роботу і аж засяв од задоволення* (Ю. Янов., IV, 1959, 78).

ЗАСЬ, *виг.* 1. Уживається при вираженні заперечення чого-небудь, відмови від чогось.— *А вась! Не діждеш ти мене сміттям годувати. Нагодуй свого Карпа, — сказала Мелашка* (Н.-Лев., II, 1956, 357); [П а н а с:] *А ти чого причепився до дівчини і силком тягнеш її, розбишака?* [П и л и п:] *Вась! То моє діло* (К.-Карий, І, 1960, 226); // *у знач. ім., рідко.* *Чи в **толоку завербують**,— До всього я придалась. Хлопці*

в іншими жартують, А від мене знають зась (Барв., Опов.., 1902, 445); — *Е, пані ласкава! — озвавсь Барковський.— А владика нащо? Він і зов'яже вашому «засю» вузлика, і розв'яже* (Морд., І, 1958, 115).

2. Уживається як присудок у знач. не можна. [Галина:] *Я сама знаю, що мені можна робити, а чого зась* (Собко, П'єси, 1958, 326).

ЗА́СЬКАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Казати «зась». — *Яке ти право маєш мені заськати?* (Фр., IX, 1959, 143).

ЗА́СЬКИ, *виг.* Те саме, що **зась**. *Гарно, хитро баба каже, По губах мов медом маже,— Тому заськи, тому на... Угадайте ж, хто вона?* (Гл., Вибр., 1957, 287).

ЗАСЬО́РБА́ТИ, сьо́рба́ю, сьо́рба́єш, *док., розм.* Почати сьорбати. *Усі любили послухать казку. Хто встав, знов сів на місце. Забряжчали посудою, засьорбали каву й запахкали з люльок* (Коцюб., II, 1955, 150); *Андрій, втопивши очі в стіл, ще ретельніше засьорбав вечерю* (Кир., Вибр., 1960, 370).

ЗАТАВРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **затаврува́ти**; // **затавро́вано**, *безос. присудк. сл.* *У «Наймичці»* [Карпенка-Карого] *втілено глибоку ідею великого суспільного значення. У ній звеличено найбільш пригноблену й безправну частину селянства, затавровано прокляттям експлуататорську верхівку села* (Життя К.-Карого, 1957, 91).

ЗАТАВРУВА́ТИ, ую́, у́єш, *перех.* Док. до **таврува́ти**. *Ленін затаврував зраду вождями II Інтернаціоналу справи пролетаріату* (Біогр. Леніна, 1955, 134); *У землю і вогонь, у силу людських рук, У мудрість книг людських залюблений без міри, Навік затаврував він* [М. Горький] *животіння сіре* (Рильський, І, 1956, 321).

Затаврува́ти ганьбо́ю — суворо засудити, визнавши чий-небудь вчинки ганебними. *Історія затаврувала ганьбою тричі мерзенних запроданців, буржуазних націоналістів* (Літ. газ., 22.I 1948, 4).

ЗАТА́ЄНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **затаї́ти**. *Леус виркнув на свого заступника якось з недовір'ям і заздрістю, затаєною на самісінькому дні душі* (Збан., Переджнив'я, 1960, 114); *З кожною річкою був зв'язаний його спогад, немов у кожній лінії була затаєна його дума чи мрія* (Рибак, Опов., 1949, 25).

2. *у знач. прикм.* Таємний. *Насторожена затаєна тиша стояла в хаті* (Коз., Серце матері, 1947, 154).

ЗАТА́ЄННЯ, я, *с.* Дія за знач. **затаї́ти**.

ЗАТА́ЄНО. Присл. до **зата́єний** 2. *Ворог затаєно чатував* (Коз., Зол. грамота, 1939, 92).

ЗАТАЇ́ТИ *див.* **зата́ювати**.

ЗАТАЇ́ТИСЯ *див.* **зата́юватися**.

ЗАТА́КАТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. Почати видавати рівномірні звуки (про механізми). *Малий годинник нервово забився, затріпотів, чітко затакав* (Ірчан, II, 1958, 104); // *безос. Гріяна тиша. Аж ось — вибухнуло, затакало, і ліс, що спереду, вареготавсь, застогнав* (Головко, І, 1957, 65).

2. Почати такати, вимовляти «так», стверджуючи що-небудь. *Чоловік вдоволено затакав* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 144).

ЗАТА́КТ, у, *ч., муз.* Неповний такт до першої тактової риски, з якого починається музична фраза або мелодія. *На «затакт- і» — в трохи помітним підскоком просимнути вперед на низьких півпальцях лівої ноги* (Збірник укр. нар. танців, 1957, 62).

ЗАТАЛА́НИТИ, ню, ниш, *док.* 1. *перех., розм.* Придбати завдяки щасливому випадкові. *Він і швець добрий, тільки, що заталанить, то все й прогайнув в одну ніч* (Барв., Опов.., 1902, 272).

2. *неперех., безос.* Несподівано вдатися, пощастити. [Онон:] *Ось послухай, Тетясю, як нам зразу заталанило. Те, об чім ми з тобою марили, може скоро і справдиться* (Кроп., III, 1959, 218).

ЗАТАЛА́ПАНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **затала́пати**.— *Іде* [Городиський].. *бувало вулицею, обшарпане, в полотнянці, два роки непраній, заталапаній по коліна* (Фр., II, 1950, 84).

ЗАТАЛА́ПАТИ, аю, аєш, *док., перех., діал.* Забруднити чим-небудь.

ЗАТАЛА́ПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., діал.* Забруднитися.

ЗАТАМО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **затамува́ти**. *Ледве чутні, затамовані глухими дверима кроки Валенса зникали у нічній тиші* (Собко, Зор. крила, 1950, 192).

2. *у знач. прикм.* Приглушений, стриманий. *У цій тиші стало чути важке, затамоване дихання багатьох людей* (Скл., Святослав, 1959, 150); *Часом в її темних очах — ні-ні, та й пробіжить тінь затамованого смутку* (Ткач, Плем'я.., 1961, 171).

ЗАТАМО́ВАНО. Присл. до **затамо́ваний** 2. *Сагайдачний пополотнів. Мовчки схопив він Коржа за руки й тихо, затамовано спитав: — А Настя?* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 409).

ЗАТАМО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАТАМУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Зупиняти, затримувати вільний рух чого-небудь. *Нурла затамовував потік вище, одводив його до себе і давав воду своєму куткові* (Коцюб., І, 1955, 394); *Чує лицар серед бою, що смертельна рана в грудях, стиснув панцира міцніше, аби кров затамувати* (Л. Укр., І, 1951, 433); *Звечора морозець затамував весняні потоки* (Ле, Мої листи, 1945, 81).

Затамо́вувати (затамува́ти) ди́хання (дух, ві́ддих *і т. ін.*): а) переставати або дуже тихо якийсь час дихати (щоб зробитися непомітним або внаслідок переляку, спільного враження і т. ін.). *Обивателі міста щільно зачиняли віконниці, замикали двері й, здавалось, затамовували дихання, намагаючись нічим не привернути до себе уваги війська* (Панч, В дорозі, 1959, 69); *Сахно злякано затамувала віддих* (Смолич, І, 1958, 91); б) *(безос.)* про стиснення в грудях, горлі, яке утруднює, перериває на якийсь час дихання. *Семенові затамувало дух у грудях* (Коцюб., І. 1955, 126).

2. Переборювати, стримувати, припиняти вияв чого-небудь, якихось почуттів. *Його оченята дивилися суворо, і дрібненькі зуби міцно вп'ялися в нижню губу, затамовуючи крик* (Собко, Скеля.., 1961, 138); *Щоб затамувати в собі страх, кожен говорив голосніше, ніж треба* (Панч, Мир, 1937, 32); // Приховувати, зберігати в таємниці яке-небудь почуття. *Антон свою ненависть до Хомахи затамовував удаваною чемністю* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 205); *В грудях вони затамували насторожену злість до нього* (Ле, Міжгір'я, 1953, 82).

ЗАТАМУВА́ТИ *див.* **затамо́вувати**.

ЗАТАМУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* 1. *заст.* Затриматися де-небудь. *Пішов і затамувався там* (Сл. Гр.).

2. *рідко.* Закінчитися, припинитися. *Аж коли запалала хата вся заразом, тоді затамувався дитячий плач, вереск в хаті* (Ле, Мої листи, 1945, 32).

ЗАТАНЦЮВА́ТИ, юю, юєш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Почати танцювати. *Дід Галактіон затанцював на одній нозі чи то трепака, чи то польки, вигукуючи якісь слова* (Донч., VI, 1957, 46); *Затанцювала* [Зося].., *мовби топчучи закаблуками своє лихо* (Стельмах, І, 1962, 279); // Виконати певний танок.

2. *неперех., перен.* Почати підстрибувати, роблячи рухи, що нагадують танок. *Коли ж спробував скочити*

на одного з них молодший табунник, кінь одразу затанцював на місці, потім звився дибки (Тулуб, В степу.., 1964, 321); *Хвилина перерви минула, знову прозвучав гонг, і почався бій. Знову затанцювали по пружній повсті рингу легкі спортсмени* (Собко, Звич. життя, 1957, 158).

3. *неперех., перен.* Почати робити швидкі безладні або рівномірні рухи. *Шлюпка затанцювала на місці* (Трубл., I, 1955, 307); *Затанцювали на току раз по раз, злітаючи вгору, крилаті ціпи* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 106); *Його сива, м'яка борідка затанцювала дрібно й хутко* (Мяк., II, 1957, 388); *Світло електричних ліхтариків затанцювало на стінах кімнат* (Скл., Карпати, II, 1954, 233).

ЗАТАНЦЮВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *док., розм.* Втомитися, довго танцюючи. *Тиха була дівчина, така вже тиха.. Ніколи вона.. не кинеться, не заплаче; до впаду не затанцюється, не розсердиться до сварки* (Вовчок, I, 1955, 185).

ЗАТАРАБА́НИТИ, ню, ниш, *док., розм.* 1. Почати тарабанити, часто видавати гучні звуки. *В цей час затарабанив телефонний дзвінок* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 236); *Тріснуло ще раз по раз. Після того затарабанили вінчестери всіх мисливців* (Трубл., I, 1955, 147); *// чим, у що-небудь, по чому-небудь.* Почати часто ударяти, стукати і т. ін. *Десь опівночі гримнув весняний грім, дощ затарабанив у вікна* (Донч., III, 1956, 37); *В цю мить у двері густо затарабанили. Іван Іванович побіг відчиняти* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 149); *Василько затарабанив голими п'ятами по мокрих боках коня* (Панч, II, 1956, 139).

2. *перен.* Заговорити швидко, скоромовкою. *Я розкрив рота, хотів щось сказати. Куди тобі! Як засипала, як затарабанила, мов заведена* (Є. Кравч., Буквальщина, 1961, 18); *Вадим Успенський, немов у школі, хутко затарабанив колись натовкмачені йому слова* (Панч, В дорозі, 1959, 66).

ЗАТАРАТО́РИТИ, рю, риш, *док., розм.* Почати тараторити, говорити швидко, скоромовкою. — *Панночко моя люба! — весело затараторила вона. — Не дивіться так сумно* (Мирний, IV, 1955, 343); — *Ловко співаєте, діточки,— затараторила перша баба Бабариха* (Донч., VI, 1957, 20).

ЗАТАРА́ХКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати тарахкати.

ЗАТАРАХКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док., розм.* Підсил. до **затара́хкати**. *Надворі затарахкотів легкий візок, забрехали собаки* (Н.-Лев., III, 1956, 34); *Я так затарахкотів у двері, що крик ущух, грюкнули двері в квартирі* (Вишня, I, 1956, 146).

ЗАТА́СКАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **затаска́ти** [2]; *// у знач. прикм.* Затасканий, обшарпаний, тримісячної давності лист, *..ця дорогоцінна, довгождана звістка вілляла нові сили в матір* (Юхвід, Оля, 1959, 104); * Образно. *Затасканий і залежалий вигляд «живого антика» вражав найбільш неприємно* (Вол., Місячне срібло, 1961, 10).

ЗАТА́СКАНІСТЬ, ності, *ж., розм.* Стан за знач. **затасканий**.

ЗАТАСКА́ТИ [1] *див.* **зата́скувати** [1].

ЗАТАСКА́ТИ [2] *див.* **зата́скувати** [2].

ЗАТАСКА́ТИСЯ *див.* **зата́скуватися** [2].

ЗАТА́СКУВАТИ [1], ую, уєш, *недок.*, **ЗАТАСКА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Заносити кого-, що-небудь далеко або так, що важко знайти, повернути. *То-бо я тебе маленьким Затаскав туди* [в пущу] *від неньки!* (Манж., Тв., 1955, 175); *Парубки зняли з петель ворота і затаскали їх аж на греблю* (Донч., III, 1956, 98); *// Заводити, поміщати куди-небудь. Тимоху затаскали в монастир, та ще й на дев'ять місяців* (Свидн., Люборацькі, 1955, 204); *// безос.* [Б а б а К и л я:] *Путні люди до міста горнуться, а тебе в плавні затаскало* (Баш, П'єси, 1958, 153).

ЗАТА́СКУВАТИ [2], ую, уєш, *недок.*, **ЗАТАСКА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Робити брудним, старим, користуючись, недбало носячи (звичайно одяг).

ЗАТА́СКУВАТИСЯ [1], ується, *недок., розм.* Пас. до **зата́скувати** [1].

ЗАТА́СКУВАТИСЯ [2], уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАТАСКА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Робитися брудним, старим внаслідок користування, недбалого носіння.

ЗАТАСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Покласти, заховати що-небудь так, що важко знайти. [О к с а н а:] *А в мене батько одняли всі гроші, одняли та й затасували кудись...* (Кроп., IV, 1959, 313); *//* Помістити кого-небудь кудись. *Нехай би де у дистанції* [поблизу начальства] *так розташувались* [пиячити], *..зараз би потаскали у поліцію та затасували б у яму* (Кв.-Осн., II, 1956, 241).

ЗАТАТА́КАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати татакати, видавати звуки рівномірно і часто (про механізми і т. ін.). *Не встигла завмерти луна від пострілу, як враз зататакали, наче молотками в бочці, кулемети* (Панч, I, 1956, 273); *// Мірно зататакали колеса по рейках* (Десн., II, 1955, 320).

ЗАТАТА́ХКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати татахкати, видавати глухі рівномірні звуки. *За півгодини мотор зататахкав, даючи хід шхуні* (Трубл., II, 1955, 187).

ЗАТА́ХКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. Те саме, що **затата́ххати**. *В центральному дворі артілі двигун затахкав* (Гонч., Вибр., 1959, 359).

2. Почати тахкати, кричати (про качок). *Тах-тах! тах-тах! — затахкали качки* (Довж., Зач. Десна, 1957, 480).

ЗАТА́ЮВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. тепер. ч. до **зата́ювати**. *Степанові здається, що він.. проглянув його до дна душі й відкрив затаювані досі рани* (Круш., Буденний хліб... 1960, 72).

ЗАТА́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зата́ювати**. *Я звик в ваших чистих уст чути саму правду, пощо оце затаювання їй?* (Коб., III, 1956, 85).

ЗАТА́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАТАЇ́ТИ**, аю́, аї́ш, *док., перех.* Зберігати в таємниці. *Я грунтовно з'ясував справу, яку затаювали галицько-польські дослідники більше ніж півстоліття* (Фр., I, 1955, 42); *Янек розповів усе, затаївши тільки те, як Корж скинув з нього штани* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 53); *//* Приховувати що-небудь. *Вона не знає в своєму роді нікого, хто б хоч крихту хліба затаїв, не то що гроші* (Мирний, IV, 1955, 40); * Образно. *Пасма гір, чергуючись з долинами, затаюють далечінь* (Коцюб., I, 1955, 252); *//* Не виявляти своїх почуттів, ставлення до кого-небудь. *Вона затаювала в своєму серці палкі зроду почування* (Н.-Лев., IV, 1956, 105); *Мала дівчина таку добру душу та лагідне серце, що за ті дрібниці ніколи й ні на кого довго зла не затаювала* (Коз., Сальвія, 1959, 30); *Прохор затаїв глибоку образу та злість на Карпа* (Шиян, Баланда, 1957, 26).

◇ **Зата́ювати (затаї́ти) ди́хання (дух, ві́ддих** і т. ін.).— переставати або дуже тихо якийсь час дихати (щоб зробитися непомітним або внаслідок переляку, сильного враження і т. ін.). *Христя аж дух затаїла, щоб не пропустити і слова, що про неї.. будуть казати* (Мирний, III, 1954, 79); *Теодосій переминався з ноги на ногу, затаїв дихання, тихо ковтав повітря* (Хрижняк, Д. Галицький, 1958, 145); **Зата́ювати (затаї́ти) в собі** — приховувати від інших якісь відомості або

почуття. *Його бажання двоїлись. Хтілось оповідати і хтілось в собі затаїти все пережите* (Коцюб., II, 1955, 299).

ЗАТАЮВАТИСЯ, юється, юється, *недок.*, **ЗАТАЇТИСЯ**, аїться, аїться, *док.* 1. Влаштовуватися де-небудь так, щоб інші не могли бачити, знайти; ховатися. *Коли ми з Мате вибирались на полювання, Володька або Юрко затаювались десь поблизу і, тільки шубовсне в воду підстрелена качка, стрімголов плигали в річку* (Смолич, VI, 1959, 39); *Кремезна постать вилізла з лопухів, перебрела греблю, затаїлась за вербою* (Ю. Янов., I, 1958, 58); // Переставати рухатися, намагаючись бути непомітним; завмирати. *Бармаш підповзає і затаюється* (Коз., Гарячі руки, 1960, 206); *Від несподіванки я впав, мов підстрелений, і затаївся на місці, щомить чекаючи пострілу в потилицю* (Ю. Янов., II, 1954, 30); // *перен.* Знаходячись де-небудь, не виявлятися; критися. *Все зле і гидке, що затаюється в чоловічій душі на самому дні, сплило наверх, внялося* (Мирний, III, 1954, 100); *Мрія у мене здавна Затаїлась завітна* (Криж., Срібне весілля, 1957, 287); *Ніхто, крім вартових* [стада], *не скаже тюленям, що в пострілах затаїлася небезпека* (Трубл., I, 1955, 146).

2. Приховувати в собі, не виявляючи перед іншими. *Не було в мене нічого такого, з чим би я затаївся перед своєю Мартою* (Мирний, IV, 1955, 338).

ЗАТВЕ́РДЖЕНИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **затве́рдити** 1. *Плани були розглянуті правлінням і затверджені загальними зборами колгоспників* (Колг. Укр., 12, 1957, 25); // **затве́рджено**, *безос. присудк. сл.* [Я р ц е в:] *Проект уже затверджено* (Мокр., П'єси, 1959, 242).

ЗАТВЕ́РДЖЕНИЙ [2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **затверді́ти**.

ЗАТВЕ́РДЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **затве́рдити**. *Держплан розробляє і подає на затвердження уряду план створення державних матеріальних і продовольчих ресурсів* (Рад. Укр., 30.III 1957, 3).

2. Письмове свідчення, документ, який підтверджує правдивість чого-небудь. [Р я б и н а:] *Пане комісаре, се затвердження запізно прийшло* (Фр., IX, 1952, 416); *Управа.. має вже затвердження від нього* [губернатора] *на всяку посаду* (Коцюб., III, 1956, 191).

ЗАТВЕ́РДЖУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **затве́рджувати**. *Партійні організації працюють на основі інструкцій, затверджуваних Центральним Комітетом* (Статут КПРС, 1961, 21).

ЗАТВЕ́РДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **затве́рджувати**.

ЗАТВЕ́РДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАТВЕ́РДИТИ**, джу, диш, *док.* 1. *перех.* Схвалювати що-небудь, вважати остаточно вирішеним. *На сьогоднішніх зборах затверджували план участі піонерії в наступі на гусінь* (Донч., I, 1956, 64); — *Такого звіту й затвердити, по-моєму, не можна...* (Вищня, I, 1956, 141); // Узаконювати що-небудь, надаючи юридичної сили якійсь постанові, рішенню і т. ін. *Суд затверджував конфіскацію* (Кол., Терен.., 1959, 319); [П о к л и к а ч:] *Вирок їм ще затвердити має.. цевар-імператор* (Л. Укр., II, 1951, 537); *Сиклета подала духовницю в суд, щоб землю затвердили за нею й за Петрусем* (Н.-Лев., IV, 1956, 224); — *Товариші, сьогодні повітком затвердив наш розподіл. Тепер ви за всіма законами справжні господарі землі* (Стельмах, II, 1952, 17); // *кого ким.* Санкціонувати призначення, обрання кого-небудь на якусь посаду, роботу. *Що ж може сказати губернатор після того, як він написав в управу, що затвердить мене на всякій посаді?* (Коцюб., III, 1956, 190); [Р о м о д а н:] *Товариша Калину затвердили другим секретарем обкому* (Корн., II, 1955, 337).

2. *неперех., рідко.* Засвідчувати правдивість, дійсність чого-небудь; підтверджувати. — *Так таки по-мужицькому й написано? — не діймаючи віри, спитав батько вдруге. — Так і понаписувано,— затвердив Петро* (Вас., I, 1959, 95).

ЗАТВЕ́РДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАТВЕ́РДИТИСЯ**, джуся, дишся, *док.* 1. *тільки док., розм.* Улаштуватися, закріпитися на якій-небудь посаді. *Папи всілякими правдами й неправдами затвердилися, як намісники Христові, на землі...* (Вишня, I, 1956, 456).

2. *тільки недок.* Пас. до **затве́рджувати** 1. *Центральна виборча комісія.. затверджується Президією Верховної Ради Української РСР не пізніше, як за 55 днів до виборів* (Полож. про вибори.., 1946, 7); *На засіданні підпільного райкому затверджувалась відозва до населення району* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 600).

ЗАТВЕ́РДИТИ *див.* **затве́рджувати**.

ЗАТВЕРДІ́ТИ, джу́, ді́ш, *док., перех.* 1. Док. до **твердіти**. *Невже не малий час минув, поки люди затвердили ті вигуки, навчилися розуміти їх* (Мирний, V, 1955, 306).

◇ **Затверді́ти, як свої́ п'ять па́льців** — завчити, добре занам'ятати. *Я думав: що в тих москалях? аж воно одна тобі муштра... Так затвердив,— як свої п'ять пальців...* (Мирний, II, 1954, 122); **Затверді́ти на зубо́к** — вивчити напам'ять. *Всі складні проблеми людських стосунків, проблеми культури й мистецтва Кушнір намагався увібрати в кілька відомих.. істин, які він затвердив на зубок* (Руд., Остання шабля, 1959, 547).

2. *розм.* Почати твердити, повторювати те саме. — *Затвердив благодарю, благодарю, як півень той кукуріку! кукуріку!* (Мирний, I, 1954, 204).

ЗАТВЕ́РДИТИСЯ *див.* **затве́рджуватися**.

ЗАТВЕРДІ́ЛИЙ, ЗАТВЕ́РДЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **затверді́ти, затве́рднути**. *Затверділі за літо листки крещуть, мов шаблі об панцир,— і шум їхній гострий, тривожний* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 55); *Сліпуче сонце відбивалося на снігу, затверділому від морозу* (Ткач, Плем'я.., 1961, 6).

2. *у знач. прикм.* Твердий. *Оленчук нагодував офіцера із власного вузлика, поділившись із ним домашніми затверділими маторженикаами* (Гончар, II, 1959, 37); // Зашкарублий. *І з затверділих душ спаде кора, розтане під жаром любові* (У. Кравч., Вибр., 1958, 108).

ЗАТВЕРДІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* 1. Властивість і стан за знач. **затверді́лий** 2.

2. *мед.* Затверділа частина тканини тіла; пухлина. *За народним визначенням «пом'якшує* [льонок звичайний] *затверділості на тілі»* (Лікар. рослини.., 1958, 71).

ЗАТВЕРДІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **затверді́ти** 1. *Розплавлені метали при затвердінні утворюють кристали* (Токарна справа.., 1957, 39).

ЗАТВЕРДІ́ТИ, ію, ієш і **ЗАТВЕ́РДНУТИ**, ну, неш; *мин. ч.* затве́рд, ла, ло; *док.* 1. Стати твердим або твердішим. *Його* [снігу] *не можна зачерпнути: він злежався й затвердів* (Донч., V, 1957, 328); *Земля під ногами затвердла, скована раннім морозом* (Гончар, Таврія.., 1957, 677).

2. *перен.* Зміцнитися в переконаннях, стати стійким, непохитним. *І у силі, в добрі, Як скала затвердій* (Рудан., Тв., 1956, 61); [Т е т я н а:] *Молодий ще ваш Денис.. Йому ще слави, козацького гарту добувати треба, а з ними.. й розум затвердіє* (К.-Карий, I, 1960, 138); *Бійці.. одразу якось, внутрішньо зімкнувшись, затверділи, загострились у напрузі* (Гончар,

III, 1959, 41); // Набути виразу твердості. *Обличчя Ватутіна враз посерйознішало, ніби аж затверділо* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 325).

3. *перен., рідко.* Стати черствим, бездушним, байдужим. *Серце її затвердло навіть на найперші дитинячі чуття, на чуття жалю по материній недузі* (Фр., XVI, 1955, 70).

ЗАТВЕ́РДЛИЙ *див.* **затверді́лий.**

ЗАТВЕ́РДНУТИ *див.* **затверді́ти.**

ЗАТВІ́РНИК *див.* **затво́рник.**

ЗАТВІ́РНИЦЯ *див.* **затво́рниця.**

ЗАТВІ́РНИЦЬКИЙ *див.* **затво́рницький.**

ЗАТВО́Р[1], а, ч., *спец.* 1. Рухома конструкція для закривання отворів приладів та споруд з метою припинення руху, доступу чого-небудь через отвір. *Якщо отвір греблі не можна перекрити одним затвором, то влаштовують проміжні опори-бики або контрфорси* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 58).

2. Частина вогнепальної зброї, признач. для замикання ствола та виконання пострілу. *Коли хлопець клацнув затвором і викинув порожню гільзу, ..в повітрі дужче запахло порохом* (Донч., II, 1956, 288); *Литка відтяг затвор, попробував, як працює спуск, ..повертів обріз в руках, заклав обойму* (Епік, Тв., 1958, 145).

3. Механізм фотоапарата, яким дозується час освітлення світлочутливого шару фотопластинки чи фотоплівки. *Фоторепортери метушились, шаркаючи ногами, клацали затворами фотоапаратів* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 734).

ЗАТВО́Р[2], а, ч., *заст.* 1. Місце ув'язнення. [Х р а п к о:] *Ага, і ви вилізли з затвору! Продержали ми таки вас* (Мирний, V, 1955, 170).

2. *церк.* Одиноке житло затворника; келія. [В а с и л ь:] *Разом помолимося.. не в твоєму гіркому затворі, а серед світу білого, на степу широкому* (Мирний, V, 1955, 112).

ЗАТВО́РНИК, ЗАТВІ́РНИК, а, ч., *церк.* Чернець, що не залишає своєї келії, не спілкується з людьми. *Скільки-то напастей і спокус визнавали святі затворники від лукавих чортів, перевтілених у багатих вельмож з повними жменями золота* (Козл., Ю. Крук, 1957, 396); // *перен.* Про людину, що живе самітно, уникаючи спілкування з іншими. *Наче пташка, вчув я крила, Я, затвірник городський* (Граб., I, 1959, 193).

ЗАТВО́РНИЦТВО, а, *с.* Самітне, замкнуте життя.

ЗАТВО́РНИЦЯ, ЗАТВІ́РНИЦЯ, і, *ж., церк.* Жін. до **затво́рник, затві́рник.** *Попрощалася* [Варвара] *з батьками й пішла з старим монахом у монастир. Десять літ пробула затворницею...* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 64); *Вони були такі хороші, розумні дівчата, мріяли про велику любов, дружбу, а жили справді затворницями* (Гур., Друзі.., 1959, 150).

ЗАТВО́РНИЦЬКИЙ, ЗАТВІ́РНИЦЬКИЙ, а, е, *церк.* Прикм. до **затво́рник, затві́рник.** *У свята він залишає все.. і їде за тисячу верст одвідати її, маленьку, сіреньку пташину, що живе затвірницьким, тихим, мізерним, узеньким життям бідної вічної класної дами...* (Григ., Вибр., 1959, 396).

ЗАТЕ́, *спол.* 1. Уживається для протиставлення речень або членів речення; проте, однак. *Дарма, що Вовк, а добре розсудив, Неначе хто навчив, Що іноді з'їси і не доволі, Зате живеш на волі* (Гл., Вибр., 1957, 215); *Федько вчився непогано, зате Митрикові доводилось допомагати* (Донч., V, 1957, 367); *Воронцов мовчав.. Зате Самієв, потираючи маленькі, жваві брунатні руки, говорив невтомно* (Гончар, III, 1959, 21); // Уживається у складі складеного сполучника. *Невелика хата у Пріськи Чугаїхи, але зате порядна, біла* (Л. Укр., III, 1952, 469); [І в а н:] *Коли б це хоч невірненька музика, то я б танцював до самісенького світу. Як так кажуть: «Хоч погано, та зате довго!»* (Кроп., I, 1958, 81).

2. *рідко.* Уживається для приєднання підрядних наслідкових речень; тому. *Латин од няньки наживався, Зате ж за няньку і вступався* (Котл., I, 1952, 181); [І н г і г е р д а:] *Зазнали ми тоді гіркої втрати... Багато сліз сама я пролила... Зате тепер навчилась шанувати Любов і мир родинного житла...* (Коч., III, 1956, 90).

ЗАТЕКТИ́ *див.* **затіка́ти.**

ЗАТЕЛЕГРАФУВА́ТИ, ую, уєш, *док., розм.* Повідомити через телеграф; телеграфувати. *Агент зателеграфував Германові, як стоїть діло* (Фр., V, 1951, 327); *Як Вам.. конче треба* [грошей], *то зателеграфуйте* (Стеф., III, 1954, 88).

ЗАТЕЛЕ́НЬКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати теленькати; задзвонити. *Дзвоник зателенькав ближче, і в хмарі куряви підкотила до школи бричка* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 100); *У церкві часто зателенькав дзвін* (Панч, II, 1956, 519).

ЗАТЕЛЕ́ПА, и, *ч. і ж., фам.* Неохайна людина; Вайлувата людина. [М а р у с я:] *Із своїм зателепою цілісіньку ніч просиділа...* (Вас., III, 1960, 83).

ЗАТЕЛЕ́ПАНИЙ, а, е, *фам., зневажл.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зателе́пати.**

2. *перен.* Ні на що не здатний; нікчемний. *Інші газди як газди; а він такий зателепаний, як холера* [холера] (Стеф., I, 1949, 33); — *От що йй на голові! Господиня моя зателепана! Які співаночки виводить! — перебила гнівно Лесиха* (Фр., I, 1955, 62).

ЗАТЕЛЕ́ПАТИ, аю, аєш, *док., перех., фам., зневажл.* Ідучи, забризкати, забруднити (одяг).

ЗАТЕЛЕ́ПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., фам., зневажл.* Ідучи, забризкатися, забруднитися.

ЗАТЕЛЕ́ПУВАТИЙ, а, е, *фам., зневажл.* 1. Неохайний.

2. Вайлуватий. *На взір* [Петро] *ніби й лемехуватий і зателепуватий, бо як почне розмовляти, то висмикує помаленьку з рота слова, неначе висмикує за гичку буряки в затужавілої грядки* (Н.-Лев., III, 1956, 281).

ЗАТЕЛЕФОНУВА́ТИ, ую, уєш, *док., розм.* Повідомити по телефону; телефонувати. — *Так будьте ж ласкаві, зателефонуйте йому зараз, що се зовсім невірно, що я нічого подібного не наказував* (Фр., IV, 1950, 173); — *Сестра просила дочку вашого друга зателефонувати з аптеки про вас* (Ле, Клен. лист, 1960, 187).

ЗАТЕЛІПА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., розм.* Почати теліпати, замахати чим-небудь. *Похитнувшись в човні, священнослужитель зателіпав руками і полетів сторч у воду!* (Довж., Зач. Десна, 1957, 487).

ЗАТЕЛІПА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* 1. Почати теліпатися, рухатися, колихатися з боку на бік. *Пам'ятав* [Христя], *як добігла до рундука, ускочила у двері... І перед нею зателіпався на вірьовці труп Колісників* (Мирний, III, 1954, 379); *Окуляри, блиснувши сонцем, скочили з носа і зателіпалися на чорній шворці* (Стельмах, Хліб.., 1959, 53).

2. *перен.* Зайти, заїхати куди-небудь. *Тільки тепер побачив* [Дмитро], *що далеко зателіпався від центру міста* (Збан., Передгнив'я, 1960, 64).

ЗАТЕ́МНА, *присл., розм.* 1. До світання, поки ще темно. *Прокидалися дуже рано — ще затемна* (Збан., Єдина, 1959, 122).

2. Пізно ввечері, коли вже темно. *Кирило Кухта, помахавши зранку ціпом, йшов «на хвилинку» до зборні і повертався додому вже затемна* (Іщук, Вербівчани, 1961, 182).

ЗАТЕ́МНЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **затемни́ти**. *Перед солдатом пройде знову, як уві сні, прифронтова, вночі затемнена Москва* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 52); [Прісцілла:] *Святого духа я благала ревне зміцнити думку, просвітити пам'ять, розхитану й затемнену від мук...* (Л. Укр., II, 1951, 449).

2. *у знач. прикм.* Незрозумілий, невиразний.

ЗАТЕ́МНЕННЯ, я, с. 1. Дія і стан за знач. **затемни́ти** 1, 4. *У місті ввели затемнення* (Дмит., Обпалені.., 1962, 15).

2. Предмет, за допомогою якого що-небудь затемнюють. *Вона встала, вняла з просвітлілого віконця затемнення* (Ю. Янов., II, 1954, 71).

3. Астрономічне явище, яке полягає в тому, що одне небесне тіло або його тінь закриває інше небесне тіло. *Під час повного сонячного затемнення небо темніє, і яскраві зорі можна бачити без телескопа* (Астр., 1956, 9).

ЗАТЕМНИ́ТИ *див.* **зате́мнювати**.

ЗАТЕМНИ́ТИСЯ *див.* **зате́мнюватися**.

ЗАТЕМНІ́ТИ, ію, *док.* 1. *безос., рідко.* Стемніти, посутеніти. *В лісі зовсім затемніло* (Коцюб., I, 1955, 81).

2. Виділитися темнішим кольором на якому-небудь фоні. *Вдалині затемніли стіною дерева* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 622); *Густо затемніли по сірому дну чорні, як дьоготь, тавничі вирви* (Гончар, Таврія.., 1957, 698).

ЗАТЕМНІ́ТИСЯ, ію́ться, *док., рідко.* Стати темним, почорніти. *Небо затемнілося, покрилося хмарою* (Фр., IV, 1950, 430).

ЗАТЕ́МНЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. **зате́мнювати** 1, 4.

ЗАТЕ́МНЮВАТИ, юю, юєш і **ЗАТЕМНЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАТЕМНИ́ТИ**, ню, ни́ш, *док., перех.* 1. Робити темним, прикриваючи світло. *Сніг ішов густий і затемнював світло ліхтарень, що слабо миготіли на рогах вулиць* (Фр., VI, 1951, 426); *Декоративні каштани зовсім затемнювали вікна перших двох поверхів* (Вільде, Сестри.., 1958, 438); *Хмара надулась і річ таку гуде: «..Я полечу йому* [Сонцю] *назустріч сміло, Я здужаю його собою затемнить»* (Греб., I, 1957, 50); // Робити темним, неосвітленим або слабо освітленим з метою маскування.

2. *перен.* Вносити щось неприємне, важке в чиєнебудь життя. *Хвилини мого внутрішнього спокою.. затемнювали лише відвідини пана Гордієнка* (У. Кравч., Вибр., 1958, 314); *Обдурені фашистом німці той край затемнили війною...* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 61); // Робити похмурим, сумним. *Великі тяжкі сльози затемнювали її вид* (Коб., I, 1956, 124).

3. *перен.* Робити кого-, що-небудь менш помітним, менш значним. *Слава драматурга Карпенка-Карого була така велика, що затемнила постать артиста Івана Тобілевича, хоч і був він першорядним актором* (Життя К.-Карого, 1957, 192).

4. *перен.* Робити менш зрозумілим, позбавляти ясності, виразності. *Вартий осуду той автор, ..який грається і милується архаїзмами, часто затемнюючи ними зміст свого твору* (Рильський, III, 1956, 73).

◇ **Зате́мнювати (затемни́ти) ро́зум (свідо́мість** і т. ін.) — позбавляти можливості правильно сприймати і усвідомлювати що-небудь. *Християнські соціалісти поширюють буржуазну ідеологію серед трудящих, затемнюють їх класову свідомість, відвертають від революційних дій* (Наука.., 12, 1958, 48); *Жах скував всі інші її почуття, затемнив розум* (Собко, Запорука.., 1952, 23).

ЗАТЕ́МНЮВАТИСЯ, юється і **ЗАТЕМНЯ́ТИСЯ**, я́ється, *недок.*, **ЗАТЕМНИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.* 1. Ставати темним.

2. *перен.* Ставати похмурим під впливом яких-небудь почуттів, якогось стану (про очі, обличчя і т. ін.). *Настала хвилина, під час котрої погляд молодого* [Михайла] *затемнився* (Коб., II, 1956, 103); *У Прохора була мить, коли очі його затемнились від люті. Та стримав себе* (Шиян, Баланда, 1957, 45).

3. *перен.* Втрачати ясність, виразність. *Данило чекав. Єго* [його] *ясний план затемнювався* (Стеф., I, 1949, 122); *Потім трохи затемнилось те ясне враження* (Л. Укр., V, 1956, 45).

4. *тільки недок.* Пас. до **зате́мнювати, затемня́ти**. *Бійцям ставала ясна перспектива, яка не затемнювалася навіть важкими воєнними буднями* (Багмут, Записки.., 1961, 32); *Небо затемнилося димом* (Кобр., Вибр., 1954, 202).

ЗАТЕМНЯ́ТИ *див.* **зате́мнювати**.

ЗАТЕМНЯ́ТИСЯ *див.* **зате́мнюватися**.

ЗАТЕ́МРІТИСЯ, риться, *док., безос., діал.* Стемніти, посутеніти. *То вияснилося було, а то знов затемрілося* (Сл. Гр.); *Додому повернувся, як уже затемрілося* (Мушк., День.., 1967, 169).

ЗАТЕ́НЬКАТИ, аю, *док., розм.* 1. Почати теньканн, видавати звуки, що нагадують подзвякування, подзвонювання.

2. *перен.* Почати здригатися, тремтіти, боляче стискатися від страху, радості і т. ін. (перев. про серце). *У Михайла заблищали очі. Холодна крапелька скотилася по щоці. Затенькало болями серце* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 155); *Від того запитання під грудьми в неї щось тривожно затенькало* (Коз., Сальвія, 1959, 167); // *безос. На нас з Пилипом Федоровичем націлили апарат. У мене аж в ногах затенькало* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 104).

ЗАТЕ́ПЛА, *присл., розм.* Поки тепло, до настання холодів. *Обробили* [колгоспники] *пари. А засіяли їх ще вятепла з ранньої осені добірним насінням* (Крот., Вибр., 1959, 55).

ЗАТЕПЛИ́ТИСЯ, и́ться, *док., розм.* 1. *заст.* Загорітися (про слабкий вогонь свічки, лампадки); // Засвітитися (про слабке світло); // *безос. Тільки-но затеплиться у вікні, мама вже на ногах, сніданок готує* (Збан., Доля, 1961, 211).

2. *перен.* Сповнитися яким-небудь добрим, приємним почуттям. *Серце художника, переповнене жалем, затеплилося ніжністю* (Вол., Озеро.., 1959, 166); *Широка посмішка розлилася по обвітреному обличчі* [солдата], *очі приємно затеплилися* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 410).

ЗАТЕПЛІ́ТИ, ію, *док., розм.* 1. Стати теплим, теплішим; потепліти. * Образно. *Зроблений з металу, кінь вражав своєю пластикою, він летить над столом, ..він квапиться до тієї невидимої грані, де мертвий ..метал затеплів життям* (Загреб., Спека, 1961, 113).

2. *перен.* Стати привітним, ласкавим, радісним. *У Чайки затепліли карі очі* (Донч., II, 1956, 539); // *безос. У матері аж у грудях затепліло від такої господарської мови сина* (Ле, Право.., 1957, 17).

ЗАТЕРМО́СИТИ, бшу́, бси́ш, *док., кого, що і ким, чим, розм.* Почати термосити, штовхати, шарпати, трясти. — *Підтймайсь! — загукав він і затермосив Арсенька* (Трубл., I, 1955, 163); *Жанна раптом.. дзвінко засміялася, затермосила Надійкою* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 143); * Образно. *Важким стогоном покотилися громи, загоготіли, затермосили безсилою темрявою і — як оклик найвищої люті або розпачу — гаркнули, затріскали, бабахнули...* (Ірчан, II, 1958, 92).

ЗАТЕРПА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАТЕ́РПНУТИ,** ну, неш; *мин. ч.* зате́рп, ла, ло; *док.* Втрачати будь-яку чутливість, гнучкість, здатність вільно рухатися внаслідок порушення кровообігу; німіти (про тіло людини, його частини). *Зв'язані за спиною руки затерпли і болісно ними* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 158); *Все тіло затерпло і тільки серце двигтіло, мов хотіло вискочити або розірватися* (Речм., Весн. грози, 1961, 54); *Пролунало два постріли, затерпло в мене плече, упав* (Б. Кравч., Квіти.., 1959, 84); // *перен.* Ставати нерухомим, втрачати здатність рухатися внаслідок переляку; завмирати. *З кожним кроком провалювався [Маковей] в задушливу трясовину, чадіючи і затерпаючи весь* (Гончар, I, 1954, 415); *Настя немов захолола, затерпла вся та лише дивилась на Олександру здоровими, переляканими очима* (Коцюб., I, 1955, 71); *В голосі верхівця Андрій пізнав сержанта Броніслава. Хлопець увесь затерп, перестав дихати* (Д. Бедзик, Студ. води, 1959, 49).

ЗАТЕ́РПЛИЙ, а, е. 1. Діепр. акт. мин. ч. до **зате́рпнути.** *Оксен.. розминав затерплі від довгого сидіння ноги* (Тют., Вир, 1960, 87).

2. *у знач. прикм.* Негнучкий, онімілий. *Незнайомець нарешті прокинувся від своїх дум, зиркнув на сонце.. і, обережно спустившись з каменя, затерплими ногами пошкандибав до санаторію* (Збан., Сеспель, 1961, 29).

ЗАТЕ́РПЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **зате́рплий** 2.

ЗАТЕ́РПНУТИ *див.* **затерпа́ти.**

ЗАТЕ́РТИ *див.* **затира́ти.**

ЗАТЕ́РТИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **зате́рти** 1—6. *Йойна.. вдивляся в недобре затерті сліди, що вели з його кошари до Нутового паркана* (Фр., IV, 1950, 21); [Ш у м е й к о:] *Чи туди ж я потрапив? Бо на воротях номер трохи затертий* (Мик., I, 1957, 433); *Він виразно стоїть перед мою душею, бо не закритий, не затертий ніяким іншим пізнішим образом...* (Гр., Без хліба, 1958, 69); — *Прошу приписати мене до колгоспу! — закричала [баба], затерта між людьми* (Чорн., Потік.., 1956, 280); *Затертий старим салом та часником борщ був на славу* (Дмит., Розлука, 1957, 186).

ЗАТЕ́РТИСЯ *див.* **затира́тися.**

ЗАТЕ́САНИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **затеса́ти.** *Завжди хвилююсь, коли бачу агаву: сіру корону твердого листу, зубатого по краях і гострого по вершечку, як затесаний кіл* (Копюб., II, 1955, 421); * Образно. *Вони.. ніколи не вживають дубових, колуном затесаних дотепів* (Вол., Місячне срібло, 1961, 76).

ЗАТЕСА́ТИ *див.* **затісувати.**

ЗАТЕСА́ТИСЯ *див.* **затісуватися.**

ЗАТИКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **затика́ти** [1].

ЗАТИ́КАТИ [1], аю, аєш, *док., розм.* Почати тикати, часто звертаючись до кого-небудь на «ти».

ЗАТИ́КАТИ [2], аю, аєш, *док., розм.* Почати тикати чим-небудь у щось. *Вона механічно схопила шитво, нахилилась над ним і нервово затикала голкою* (Коцюб., II, 1955, 292).

ЗАТИ́КАТИ [3] *див.* **затика́ти** [2].

ЗАТИКА́ТИ [1], аю, а́єш, *недок.*, **ЗАТКНУ́ТИ,** ну́, не́ш і *діал.* **ЗАТКА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Закривати який-небудь отвір, засуваючи в нього щось. *Люди не говорять, а кричать так, що хоч вуха затикай* (Коцюб., III, 1956, 270); *Крізь борт струменить вода. Моряк на передній лаві кидається затикати пролам* (Мушк., Серце.., 1962, 234); *Терлецький налив в малесеньку чарку горілки.. й заткнув графин затичкою* (Н.-Лев., III, 1956, 44); *З-під коріння з-під верби джерело било, що й кулаком не заткати* (Свидн., Люборацькі, 1955, 209).

◇ **Затика́ти ву́ха**—не звертати уваги на що-небудь. *Чіпка не чув нічого того, а Мотря, хоч і чула, та затикала вуха* (Мирний, II, 1954, 215); **Затика́ти (заткну́ти) ді́рки** — ненавидкуруч, частково заповнювати нестачу в чому-небудь. *Важко було заткнути всі дірки в бюджеті мізерною зарплатою оркестранта* (Дмит., Розлука, 1957, 22); **Затика́ти (заткну́ти, затка́ти) ро́та (го́рло, не́льку** і *т. ін.*) — примушувати замовкнути. *Дощ картечі сіяли.. І чужим гарматам день за днем Затикали пельки ми вогнем* (Гірник, Сонце.., 1958, 92); [Н а с т я:] *Дав* [Горох] *розперезатися Чирві. Чого рота йому не заткнув?!* (Мик., I, 1957, 68); *Людям рота не заткаєш* (Фр., III, 1950, 117).

2. *розм.* Всувати, встромляти що-небудь кудись. *Він їх* [квіти] *рвав і затикав у свій буйний волос* (Стеф., I, 1949, 105); *Литка закрутив ганчірку і, підвівшись навшпиньки, заткнув її під товсту солом'яну стріху* (Ешк, Тв., 1958, 254); — *Лижі заткнемо у сніг, і вони будуть для нас ніби орієнтиром* (Вільде, Сестри.., 1958, 540); // Засувати за що-небудь. *Василь затикав хустку кінчиком за пояс* (П.-Лев., II, 1956, 429); *Баба Федора принесла з церкви вербову гілочку і заткнула її за ікону* (Донч., III, 1956, 96); *Дім як слід позамикавши І за пояс ключ заткавши, В лазню почалапав він* (Фр., XII, 1953, 212); // Класти куди-небудь так, щоб не було видно. *Мати мовчки снувала по кімнаті й затикала в темні кутки Маркові костюмчики* (Панч, В дорозі, 1959, 112); *Франка.. швидко згорнула білизну, вискочила на двір, побігла за стіжок і з непочатого боку від сторонніх очей заткнула в сіно* (Чорн., Потік.., 1956, 42).

◇ **Затика́ти (заткну́ти) за по́яс** —перевершувати когонебудь в чомусь. *Кулеметник був,— батька за пояс затикав* (Рудь, Гомін.., 1959, 86); *Після трилітньої науки він так читав, що й дяка заткне за пояс* (Мирний, IV, 1955, 35).

ЗАТИКА́ТИ [2], аю, а́єш, *недок.*, **ЗАТИ́КАТИ,** зати́чу, зати́чеш і зати́каю, зати́каєш, *док., перех., заст.* Прикрашати кого-, що-небудь чимось; заквітчувати (квітами, зеленню). *Та й вирвемо квіточку зелененьку, та й затичем Марусю молоденьку* (Сл. Гр.).

ЗАТИ́КАТИСЯ *див.* **затика́тися** [2].

ЗАТИКА́ТИСЯ [1], а́ється, *недок.*, **ЗАТКНУ́ТИСЯ,** не́ться, *док.* 1. *тільки док., перен., вульг.* Перестати говорити; замовкнути. — *Заткніться негайно! Коли не розумієте чогось, то спитайте!* (Ю. Янов., II, 1954,204).

2. *тільки недок.* Пас. до **затика́ти** [1]. *Поринали* [вівірки] *у темному отворі, який по хвилині затикався добре висохлим сіном* (Оп., Ідуи.., 1958, 378).

ЗАТИКА́ТИСЯ [2], аюся, а́єшся, *недок.*, **ЗАТИ́КАТИСЯ,** зати́чуся, зати́чешся і зати́каюся, зати́каєшся, *док., заст.* Прикрашатися чим-небудь; заквітчуватися (квітами, зеленню). — *В саду була, рожу рвала Та й затикалася* (Чуб., V, 1874, 51); *Дядина.. роблені квітки достав.— Ні, дядиночко: Я свіженькими затикаюсь,— піду в ліс* (Барв., Опов.., 1902, 82); — *Ти думаєш, як гудзями затикався, то все, що хочеш, смієш робити!* (Мирний, I, 1954, 266).

ЗАТИЛЯ́КАТИ, аю, аєш, *док., діал.* Почати грати (звичайно на сопілці, скрипці). *Витяг* [Митро] *сопілку з-за пазухи, заграв, затилякав, та так дрібно та тужно* (Фр., I, 1955, 66).

ЗАТИ́ЛЛЯ, я, *с.* 1. Задня частина, тильний бік чогонебудь. *Поки старий сумув на балконі в затиллі будинку, перед фасадом його.. відбуваються жваві і шумні сценки* (Вол., Місячне срібло, 1961, 19); // Тил. *Залізничники утворили свій Бойовий штаб і почали групові диверсійні дії.. у затиллях корпусові Скоропадського* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 717).

2. *діал.* Місце позаду сільських дворів. *Святкуючі робітники.. малими купками громадилися по затиллях* (Фр., V, 1951, 417).

ЗАТИ́ЛЬНИЙ, а, е. Який міститься позаду або на задній стороні чого-небудь; протилежне п е р е д н і й. *Я вийшов на вузеньке подвір'я..— не на те просторе, спільне подвір'я, що лежало перед домом, а на затильне, маленьке* (Фр., IV, 1950, 200); *Просто неї, над затильним вікном, висіло на гвіздку куплене Романом шовкове муліне* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 324).

ЗАТИ́ЛЬНИК, а, ч., *військ.* Задня частина ствольної коробки ручного кулемета.

ЗАТИ́М, *розм.* 1. *присл.* Потім, після того, після цього. *Усі* [діти] *танцювали на морозі, поки зникли в очей і мати і брат, а затим повскакували у хатку на піч* (Вовчок, I, 1955, 293); *Кінь відразу дуба став, опісля вадом угору фиркнув, а затим, щосили стрепенувши всім тілом, рвонувся* (Фр., II, 1950, 384); *Давид зараз же, вставши з-за стола, почав збиратися. Треба йому затим ще до Тихона зайти* (Головко, II, 1957, 122).

2. *присл.* Для того, тому. *Та то я, дівчата, затим туди біжу, бо тут з гори, так легше...* (Кв.-Осн., II, 1956, 321).

3. *спол.* Уживається в складі складеного сполучника для зв'язку головного речення з підрядним реченням мети; для того. *На прощанні випрохала Маруся у Василя сватаний платок, ..затим, щоб часом дорогою не загубив* (Кв.-Осн., II, 1956, 77); [К о н о н:] *Правда, що я тобі похвалився, але ж не затим, щоб ти перехвалювався* (Кроп., II, 1958, 442).

4. *спол., заст.* Уживається в складі складеного сполучника для зв'язку головного речення з підрядним реченням причини; тому. *Тільки й чути, що корови скільки в духу ревуть, затим, що хазяйки не йдуть їх доїти* (Кв.-Осн., II, 1956, 172); *Усе так само ходила удова на поденщину, та усе менша їй плата була, затим, що вона усе старіла, слабіла* (Вовчок, I, 1955, 314).

ЗАТИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАТНУ́ТИ** і **ЗАТЯ́ТИ**, тну́, тне́ш, *док.* 1. *перех. і без додатка.* Ударяти з силою чим-небудь гострим, звичайно встромляючи в щось або рубаючи. *Затинає* [Омелян] *сокиру в колоду і підходить до них* [селян] (Фр., IX, 1952, 156); *Чіпкими вузлуватими пальцями стискав* [Василь] *топорище.. і затинав в корінь* (Чепдей, Вітер.., 1958, 217); // Дуже бити кого-небудь. *Що три пучки тернини, По чотири червоної таволги У руку набирали* [турки], *..Потричі в однім місці бідного невольника затинали* (Укр.. думи.., 1955, 13); *Щосили він затяв коня по хребті пужалком* (Досв., Вибр., 1959, 64).

Зати́ти карб — зробити чим-небудь гострим зарубку, мітку. *Деркач винайшов палицю Мотя Крума і затяв на ній новий карб* (Фр., V, 1951, 312).

2. *перех. і неперех., розм.* Завзято, з запалом робити, виконувати що-небудь. *Дітвора затинає так часом і сухий шматок, наче солодкий медяник* (Мирний, III, 1954, 35); *На вигоні дівчата затинають веснянки, аж округи луна іде* (Греб., V, 1957, 320); // Починати робити, виконувати що-небудь (звичайно, співати, грати і т. ін.). [Г а в к у н:] *Як тільки нелав про що балакати, так зараз і нехай затинають якої веселої* (Сам., II, 1958, 107); *Він почав хилитатись по дорозі, затинаючи п'яної пісні* (Вас., II, 1959, 11); *Ми маленькі Дударики.. Ми подмемо У дуду І затнемо: Ду-ду-ду* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 22).

3. *перен., перех.* Покривати, затягувати що-небудь чимсь. *В садку вітрець уже шепоче, Зоря край неба затина* (Манж., Тв., 1955, 133); *З заходу прийшли германці й гайдамаки і золоті лани затяли, мов свинцем* (Сос., I, 1957, 293).

Дух (дихання і *т. ін.*) **затну́ло (затяло́)**, *безос.* — про стиснення в грудях, горлі, яке утруднює, перериває на якийсь час дихання.— *Ти, слухай,— каже він якось глухо, мов йому що зітхання затнуло* (Мирний, IV, 1955, 232); *Йому затяло дух, і він щосили боровся з цим непоясним для нього жахним чуттям* (Досв., Вибр., 1959, 344).

ЗАТИНА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАТНУ́ТИСЯ** і **ЗАТЯ́ТИСЯ**, тну́ся, тне́шся, *док.* 1. Зупинятися, переривaючи або припиняючи яку-небудь дію, розмову і т. ін. *Школяр, затинаючись, виписував цифір'ю та робив викладки* (Мирний, IV, 1955, 110); *Поспіхом, затинаючись, сплигуючи, Дем'ян розповідає* (Смолич, Мир.., 1958, 165); — *Я завжди дорожила твоєю.. дружбою,— промовила Дзвінка. Хотіла сказати «любов'ю», але затнулася на цьому слові і сказала «дружбою»* (Гжицький, Опришки, 1962, 172); *«Вірую» почав було вчити, та на «же за ним» як затявсь, та й покинув письмо* (Кв.-Осн., II, 1956, 200); — *Чуєш, Андрію?.. —хотіла спитати вдруге, але тут же затялась.. Її злякали його очі* (Гур., Наша молодість, 1949, 140).

Дух (дихання і *т. ін.*) **затина́ється** — дихання утруднюється, переривається на якийсь час. *Серце його, як у невеличкої пташки, стукало, билось, дух затинався в грудях* (Мирний, IV, 1955, 299).

2. Не погоджуючись із чим-небудь, уперто наполягати на своєму; упиратися. *Я говоритиму, а він має затинатися, що про ніщо не знав* (Фр., VI, 1951, 193); — *Важко тобі буде, сміятимуться з тебе панські діти.. А ти затнись і стій на своїм, наче серце твоє з каменю...* (Кол., Терен.., 1959, 16); *І чого б я ото так затявся? Все через чортів характер! Через впертість ослячу. Тьфу!* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 448); // *перен.* Переставати діяти (про апарати, механізми). [В а р в а р а:] *Він хотів вистрелити в мого коня, та автомат затявся* (Галан, I, 1960, 519).

Як (на́че і *т. ін.*) **зати́вся (затяла́ся, затяла́йся** і *т. ін.*): а) уперто не бажати робити що-небудь. — *Ще тільки на полудень сонце зверне, а вони вже сапи на плечі і гайда додому. Прошу їх, молю, ну ще три рядки пройдемо, а вони як затялися* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 70); *Сказав* [Павло], *як затявся, що більше і зустрічатися не бажає...* (Кучер, Прощай.., 1957, 346); б) тривати протягом певного часу. *Дощі — як затялися: щодня та й щодня...* (Мирний, II, 1954, 281).

3. *тільки док., рідко.* Ударитися, зачепитися, сніткнутися. — *Поманеньку веде наш земський коник, та все везе, усе вперед. Хіба затнеться де на якому лихому мостику* (Мирний, III, 1954, 283); *Чоловік розігнався, в одвірок затявся* (Чуб., V, 1874, 1080).

ЗАТИНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *док., розм.* Почати тинятися, ходити без певної мети. *Підводилися з своїх ліжок в'язні і мовчки затинялися од стіни до другої* (Вас., II, 1959, 52).

ЗАТИРА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Який служить, використовується для затирання, одержання основи при виготовленні пива, спирту, квасу і т. ін.

ЗАТИРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **затира́ти** 1—6. *Щітка мочальна застосовується для затирання та шабрування кладки й побілення* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 451); *Збоку тяглися комори, рублені з дубового лісу, бровар. в якому стояли пивні каді, каді для затирання браги, бочки, барила і цебри* (Панч, III, 1956, 101).

ЗАТИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАТЕ́РТИ**, тру́, тре́ш; *мин. ч.* зате́р, ла, ло; *док., перех.* 1. Вирівнювати, вгладжувати поверхню, усуваючи за допомогою тертя

нерівності. *Стіну затирають і білять;* // **Витирати**, знищувати що-небудь **на** якійсь поверхні. *Учитель кліпає очима, дивиться на своє писання, лихорадливо затирає дещо рукою й пише наново* (Вас., III, 1960, 308); *Крамницю знову замкнули, дід Кузьма забив круг неї чотири паколи і обснував їх мотузком, щоб ніхто не підходив і близько, не затирав сліди* (Кучер, Трудна любов, 1960, 444).

Затира́ти ру́ки, *заст.*— тер ти руки під впливом якого-небудь почуття (хвилювання, радості і т. ін.). *Макар Іванович пройшовся по хаті, затираючи руки. Він радий* (Коцюб., I, 1955, 167); — *Це добре,*— *удоволено затирав* [Борис] *руки* (Кач., II, 1958, 52).

2. *перен., розм.* Замовчувати, приховувати що-небудь. *Ми не мавмо права.. затирати суперечності, що, безумовно, були в його* [О. С. Пушкіна] *світогляді* (Рильський, III, 1955, 198); [Жураківський:] *Тут уже справу затерти не можна було, і вона пішла до слідчого* (Вас., III, 1960, 300); // **Робити** менш різким, менш відчутним, згладжувати або знищувати зовсім. *Важкі години бою затерли в думках ту звістку, і тільки поява.. одного з санітарів нагадала йому про Андрія* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 13); *Мого болю віки не затруть* (Фр., XIII, 1954, 81); — *Що маєте новенького? Як Анна Михайлівна, дітки?* — *заговорила до Гордійчука Євгенія Калістратівна, намагаючись затерти небажану розмову* (Вас., I, 1959, 380); // **зате́рто,** *безос. присудк. сл. З двох куплетів зроблено один і тим затерто навіть значення віршів* (Л. Укр., V, 1956, 278).

◇ **Затира́ти (зате́рти) слід (слі́ди)** — знищувати згадку про кого-, що-небудь або доказ, що свідчить проти когось. *Затрем Усякий слід тих споминок важких* (Фр., X, 1954, 67).

3. Перешкоджати вільно рухатися, стискаючи, здавлюючи (про людину в натовпі, корабель у кризі тощо). *Низьку Маланку зовсім затерли. В теплі людського тіла.. їй зовсім добре* (Коцюб., II, 1955, 77); *Малого Муху десь зовсім були затерли в гущі* (Головко, II, 1957, 220); *У трюми «Білуги» взято було тримісячний запас пального, півторамісячний запас води і десятимісячний запас харчів для екіпажу на випадок, коли б нас затерла крига* (Трубл., I, 1955, 311); // *безос. Йшла крига. Лодії* [човни] *затирало, бували години, коли, здавалося, їх зовсім замкне, розтрощить* (Скл., Святослав, 1959, 623).

4. *перен., розм.* Перешкоджати кому-небудь виявити себе, свої здібності, не давати можливості висунутися, відзначитися. *Через два роки всі переконаються в його бездарності, ролі даватимуть все рідше, він стане злим і.. гудитиме режисерів, які затирають його талант* (Собко, Нам спокій.., 1959, 41); *Вона обожнювала свого чоловіка, вважала його розумнішим за інших і була твердо переконана, що його несправедливо затирають, що йому заступають дорогу до великої кар'єри* (Ткач, Плем'я.., 1961, 167).

5. Готувати що-небудь розтираючи, розмішуючи, перетворюючи в однорідну масу. *Спочатку в бригаді Панько підносив цеглу, потім затирав цемент* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 144); // *розм.* Заправляти страву розтертою приправою. *Затерти борщ салом.*

6. *спец.* Робити основу при виготовленні пива, спирту, квасу і т. ін. *На спиртових заводах кукурудзу розварюють, потім «затирають», тобто осцукрюють в допомогою солоду* (Наука.., 7, 1955, 18).

7. *тільки недок., діал.* Їсти з великим смаком. *Панотець затирав сметану з свіжим сиром, випивши чарку оковитої* (Свидн., Люборацькі, 1955, 13).

ЗАТИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАТЕ́РТИСЯ,** тру́ся, тре́шся; *мин. ч.* зате́рся, лася, лося; *док.* 1. Зникати або ставати мало помітним внаслідок тертя. [Яремко:] *А далі затерто* [Суходоляк:] *Ще б не затерлось! Увесь тартак її* [листівку] *перемацав!* (Мокр., П'єси, 1959, 81).

2. *перен.* Ставати менш виразним, згладжуватися або зникати зовсім. *Змісту їх* [оповідань] *не тямлю, але враження не затреться в душі до смерті* (Фр., IV, 1950, 227); *Власть темноти не вічна, міць ваша пропаде, і діл ваших затреться слід* (У. Кравч., Вибр., 1958, 261).

Затира́тися (зате́ртися) в па́м'яті — забуватися. *Перші роки служби в податковому уряді затерлися йому в пам'яті* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 85).

3. Пробиратися в натовпі, щоб стати непомітним, ховатися між людьми. *Грицько, як миша, нирнув попід руками і затерся між людьми* (Мирний, I, 1954, 259); *Навмисне Антон відстав від голови, затерся між людьми і залишився один* (Чорн., Потік.., 1956, 204).

4. *тільки недок.* Пас. до **затира́ти** 5. *Тісто в магнезіального вапна менш пластичне, ніж із звичайного вапна, проте воно легше і краще затирається* (Таєнн. вапна, 1957, 50).

ЗАТИ́РИТИ, рю, риш, *док., фам.* Занести, закинути куди-небудь далеко або так, що важко знайти. [Антон:] *Чого ж це тебе аж сюди, за п'ятнадцять верстов занесло?* [Ничипір:] *Ого-го! П'ятнадцять верстов? От анахтемська мара аж куди затирила!..* (Кроп., I, 1958, 202); — *А пошукай-но, дитино, халат. Якась розява його так затирила, що не можу й знайти* (Дім., Ідол, 1961, 51).

ЗА́ТИСК, у, ч. 1. Дія за знач. **затиска́ти.** *Почуття* [абсентеїзмення] *ясно читалися.. у майже конвульсивному затиску руки, яка тримала чемоданчик* (Собко, Срібний корабель, 1961, 52); *Багаторазовий затиск виробів за допомогою гідропласта знаходить застосування при конструюванні пристроїв — рамок для плоскошліфувальних робіт* (Технол. різального інстр., 1959, 56).

За́тиск кри́тики — позбавлення кого-небудь можливості критикувати. *Член партії повинен.. давати рішучу відсіч усяким спробам затиску критики* (Статут КПРС, 1961, 6).

2. Пристрій для затискання чого-небудь. *Його маленька постать раптом випростувалася, як звільнена із затиску пружина* (Ешк, Тв., 1958, 35); // *перен.* Те, що стискає, позбавляючи можливості вільно рухатися, пересуватися. *Крижані затиски, що в них сидів пароплав, розступилися широкою щілиною* (Трубл., I, 1955, 492).

ЗАТИСКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **затиска́ти** 1. *Для затискання склеєних деталей в рівні затискачі* (Столярно-буд. справа, 1957, 229).

ЗАТИ́СКАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Замучити, давлячи, мнучи, обіймаючи і т. ін.

ЗАТИСКА́ТИ, а́ю, а́єш і **ЗАТИ́СКУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ЗАТИ́СНУТИ,** ну, неш; *мин. ч.* зати́снув і зати́с, ла, ло; *док., перех.* 1. Міцно охоплюючи або тримаючи, притискати, здавлювати що-небудь чимось, у чомусь; стискати. *Дмитрик в радісним серцем трюхав по льоду, затискаючи в жмені гроші на хліб* (Коцюб., I, 1955, 133); *Брови полковника ліяли вгору, а вус він затискав ще міцніше між зубів* (Смолич, Світанок.., 1953, 219); *При обпилюванні деталь міцно затискують у лещатах* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 92); *Вона боляче затиснула долонями голову* (Кучер, Чорноморці, 1956, 179); *Марина затиснула між коліна непокірну пілку спідниці* (Ешк, Тв., 1958, 548); *Мимоволі ми спинились і затиснули в руках зброю* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 3); *Каринський затис підборіддя в кулак* (Шовк., Інженери, 1956, 26); // *тільки док.* Здушивши, приду-

шивши, позбавити можливості рухатися, пересуватися. *Змій схопив його, затис І у небо геть поніс* (Перв., Райдуга.., 1960, 170); *Одвалилась мерзла стіна і затисла Пшикова дерев'яним кріпленням* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 38).

◇ **Затиснути в кула́к** — позбавити кого-небудь прав, волі, поставити в залежне становище від себе. *Гузир людина важерлива.. В кулак затиснув і дітей* (Чорн., Пісні.., 1958, 85); **Затиснути в лещата́** — поставити в безвихідне, залежне від кого-, чого-небудь становище. *Фітельберга затисло у свої лещата Федеральне бюро розслідування* (Рибак, Час.., 1960, 334).

2. *перен.* Позбавляти можливості вільно рухатися, пересуватися, відтіснивши куди-небудь, заступивши шлях, оточивши і т. ін. *На перерві спіймали Федю, затиснули в куток, напались гуртом на нього: — Ти признайся, розкажи* (Рнб., Жайворонки, 1957, 181); *Вони* [вороги] *можуть.. піти на дзот і в обхід, затиснути його в двох боків у кліщі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 349); *Знають фашисти річку Віслу — там червоні їх затисли* (Укр.. приєл.., 1955, 426); // Поміщати, всовувати куди-небудь. *Красиво підіймається до неба робота людини, а саму людину затиснули у вузеньку смердючу клітку тюрми. І тільки один пан винен у всьому* (Стельмах, Хліб.., 1959, 455); *Тієї ночі Захарова довго плакала, затиснувши в подушку обличчя* (Донч., II, 1956, 114).

3. *розм.* Міцно притискати одне до одного, стуляти. *Він затискав зуби та кріпився, щоб не стогнати* (Коцюб., I, 1955, 359); *Диригент користується.. головно правою рукою.. Долоні й пальців не випростовує, але й не затискає в кулак; держить їх вільно і легко* (Осн.. диригув., 1960, 12); *Катерина ображено затисла тонкі злі губи* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 17); // Закривати що-небудь стуляючи, притискаючи. *Затискала* [дівчина] *очі, щойно входили до класу вчителі в казенних уніформах* (Кач., II, 1958, 32); *Він помітив Горбатюка, що, зціпивши зуби, затискував рану на долоні, з якої струменіла свіжа кров* (Руд., Остання шабля, 1959, 178); *Ольга тихенько засміялась, кокетливо затискуючи долонями вуха* (Вільде, Сестри.., 1958, 527).

Затиска́ти (затиснути) дух (дихання і т. ін.), *безос.* — про стиснення в грудях, горлі, яке утруднює, перериває на якийсь час дихання. *У Любові Прохорівни затиснуло дух у грудях* (Ле, Міжгір'я, 1953, 74); **Затиска́ти (затиснути) кула́к (кулаки́, кулачки́)** — міцно стуляти пальці в кулак під впливом якого-небудь почуття (гніву, обурення, переляку і т. ін.). *Дехто затиснув кулак і мовби намірявся ударити* (Черемш., Тв., 1960, 63); *Захар не один раз.. затискав кулачки й грозився: «Як виросту, я...»* (Ле, Право.., 1957, 14); *Вова, з переляку затиснувши кулачки, не міг повернутися в ліжку* (Трубл., I, 1955, 122)

4. *перен., розм.* Робити утиски щодо кого-, чого-небудь, заважати вільному розвиткові когось, чогось. [Кандиба:] *Я прошу мене не затискувати... (До Батури і Верби) Я щасливий передати вам найщиріше вітання від голови нашої сільради* (Корн., II, 1955, 204); — *Затиснув він нас... оцей Нетльода. Слова сказати не смій* (Шиян, Баланда, 1957, 39); *Багатії мов у кулак затиснули бідаків і не дають вільно дихнути* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 39).

◇ **Затиска́ти (затискувати, затиснути) кри́тику** — заважати, позбавляти можливості критикувати. *Партія наказала мені ніде і ніколи не затискати, а, навпаки, розвивати критику* (Собко, Біле полум'я, 1958, 169).

5. *перен., рідко.* Стримувати що-небудь, не давати проявитися чомусь. *Я затискав у серці жуку* (Рильський, Дал. небосхили, 1959, 100); *Я доложів мовму сусідові затиснути у собі погане, викликавши наперед хороше* (Томч., Готель.., 1960, 270); // Витісняти що-небудь собою, припиняти прояв чогось. *Чорні хмари низько нависли над землею і ось-ось затиснуть, задушать рожеву смужку вечірньої зорі* (Хор., Ковила, 1960, 12); *Туман густою масою затиснув найменші звуки в селі* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 263).

ЗАТИСКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся і **ЗАТИ́СКУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАТИ́СНУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.* 1. Поміщатися, забиратися куди-небудь, де тісно, звичайно намагаючись стати непомітним. *Батько.. раптом зривається з ліжка і, тягнучи доньку, затискається в закапелок за скриню* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 70); *Вузенька дорога в одну мить звільняється, підводи ліпляться під розлогі сосни, затискуються у густі соснові чагарі* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 135); *Я затиснувся до того проклятого закапелка. Він здавив мороком мою душу* (Мик., Кадильниця, 1959, 14).

2. *розм.* Міцно стискатися, стулятися. *У тебе тоді бувало таке неприв'ітне обличчя, брови супилися.. і губи затискались мов від уразу* (Л. Укр., III, 1952, 688).

3. *тільки недок.* Пас. до **затиска́ти.**

ЗАТИСКА́Ч, а́, ч., *техн.* Пристрій для затискання чого-небудь. *Він увімкнув зварювальний апарат, взяв у руки затискач з електродом і маску* (Собко, Біле полум'я, 1952, 246); *Затискач верстата.*

ЗАТИСКНИЙ, а́, е́, *техн.* Призвач. для затискання чого-небудь. *Учні повинні знати всі затискні пристрої, для чого учитель повинен продемонструвати їх безпосередньо на верстаті* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 152).

ЗАТИ́СКУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **затиску́вати.** *Затискування гайок провадиться звичайними гайковими ключами* (Слюс. справа, 1957, 273); *Насильство, затискування.., боязнь слів взагалі, і зокрема — пушкінських віршів, .. — все це тягнуло мене на тиху мову .. Я шептав роль* (Мос життя в мист., 1955, 393).

ЗАТИ́СКУВАТИ *див.* **затиска́ти.**

ЗАТИ́СКУВАТИСЯ *див.* **затиска́тися.**

ЗАТИ́СКУВАЧ, а, *ч.* 1. Особа, що затискує, обмежує кого-небудь в чомусь. *Правильно роблять ті партійні комітети, які своєчасно закликають до порядку затискувачів критики* (Рад. Укр., 15.XII 1956, 1).

2. *техн., рідко.* Те саме, що **затиска́ч.** *Енченко дістав з ящика папери, сколені ..затискувачем* (Автом., В. Кошик, 1954, 181).

ЗАТИ́СНЕНИЙ, ЗАТИ́СНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **затиснути.** *Він відповзає, поводячи мечем, міцно затисненим в обох руках* (Довж., I, 1958, 124); *Під час вварки заготовки повинні бути щільно затиснуті в губках (затискачах) машини* (Технол. різального інстр., 1959, 104); *Затиснутий в куток, Цимбал в задумі пощипував бороду* (Гончар, Таврія.., 1957, 456); *Затиснені у фортецю січовики ставали господарями в місті* (Ле, Наливайко, 1957, 82); *П'яна лайка, голосіння, крик, гам, бійки — усе.. може бути красномовним свідченням безпросвітного грубого побуту бідноти, затиснутої в кулак ненаситними експлуататорами* (Життя К.-Карого, 1957, 14); *На порозі стояв незнайомець.. із суворо затисненими тонкими губами* (Збан., Сесцель, 1961, 31); *Гаряча долоня тремтіла, видаючи затиснуте в грудях хвилювання* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 267); // **затиснено, затиснуто,** *безос. присудк. сл.* * У порівн. *Він звивався, немовби руку його затиснено в стальні лещата* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 199).

ЗАТИ́СНУТИ *див.* **затиска́ти.**

ЗАТЙСНУТИЙ *див.* **затйснений.**

ЗАТЙСНУТИСЯ *див.* **затиска́тися.**

ЗАТИХА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **затиха́ти.** *Короткий вступ закінчується затиханням у басах* (Мист., 1, 1959, 27).

ЗАТИХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАТИ́ХНУТИ**, ну, неш; *мин. ч.* зати́х, ла, ло; *док.* 1. Переставати видавати або утворювати які-небудь звуки; замовкати. *Соловейко на калині То затихав, то щебетав* (Шевч., II, 1953, 27); *Чути було, як Проць приспівував.. Як доходив до хати, то замовкав, а на воротях геть затих* (Стеф., I, 1949, 22); *Натовп затих, але на мить. Знов загув, зашумував* (Головко, II, 1957, 158); *Затихли віщі струни, які будили піснею серця* (Гонч., Вибр., 1959, 123); // *перен.* Переставати виявляти ознаки життя. *Темніє. Табір затихав* (Л. Укр., I, 1951, 146); *Комісар дав Кризі вистріляти всі набої й потім вийшов.. на вулицю, що затихла* (Ю. Янов., I, 1958. 107); // *безос. В камері затихло* (Вас., I, 1959, 203).

2. Переставати звучати, лунати, чутися. *Десь за ланами гомоніє, затихаючи, грім* (Вас., I, 1959, 125); *Біля воріт затихає сміх* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 30); *Чутно тільки, як ступні рипотять у тихому морозному повітрі. Далі і ступні затихли* (Мирний, III, 1954, 46); *В Рокитному, як в'їхали в глибоку балку, троси затих гуркіт коліс* (Головко, II, 1957, 140); // *безос. Розтявся дзвінкий, але сумний-пресумний голос. Затихло* (Коцюб., I, 1955, 98).

3. Ставати слабшим, ущухати (про явища природи). *Дощ поступово затихає* (Збан., Сеспель, 1961, 41); [Д о м а х а:] *Який славний вітрець зранку подихав, а тепер зовсім затих* (Кроп., II, 1958, 160); // Зменшуватися в дії, в силі її вияву; припинятися. *Спокоївку велась у підліщан непримиренна війна з багатіями.. Війна між ними на деякий час то затихала.., то раптом знову набиралася сили й завзяття* (Крот., Вибр., 1959, 18); *Давня ворожнеча між хлопцями не затихла* (Головко, II, 1957, 418); *Бій, що так раптово почався, так само раптово й затих* (Цюпа, Три явори, 1958, 19); // Робитися менш відчутним (про біль, почуття); угамовуватися. *Дишеться якось легше, на серці затихають муки* (Мирний, III, 1954, 32); *Таблетки, здається, допомагали, біль у голові затихав* (Хижняк, Тамара, 1959, 204).

4. *тільки док., рідко.* Померти; здохнути. *Ягнятко більше не озвалось... На світі нажилось, награлось... Затихло...* (Гл., Вибр., 1957, 100); *Стрепенулась* [стара], *вжалена смертним болем у саме серце, впала на подушку, відкинула вбік руку, затихла* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 47).

ЗАТИХА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **зати-ха́ти.** *Вона прислухалася до останніх звуків затихаючої в селі весільної музики* (Коцюб., II, 1955, 31); *Вони повільно йшли затихаючими вулицями міста* (Собко, Скеля... 1961, 101).

ЗАТИ́ХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зати́хнути.** *Вся ігня увага була прикута до затихлого міста* (Собко, Запорука.., 1952, 30); *Над затихлим плацем розітнувся різкий вигук* (Хижняк, Тамара, 1959, 199); *Вуха* [хлощя] *ще повні перестуку затихлих дівочих кроків* (Стельмах, Хліб.., 1959, 360).

ЗАТИ́ХНУТИ *див.* **зати́хати.**

ЗАТИ́ЦЯТИ, яю, яєш, *док., розм.* Почати тицяти. *Телефоніст метушливо затицяв пальцем у кнопку* (Панч, I, 1956, 123).

ЗА́ТИЧКА, и, *ж.* 1. Корок, пробка, чіп і т. ін. *Мликовський не втерпів: налив і випив чарку, заткнув графин затичкою й попросив винести цю спокусу з хати* (Н.-Лев., III, 1596, 185); *Він викручує помалу скляну затичку і нюхає пастій гірського зілля* (Кол., Терен.., 1959, 333); * У порівн. *Він одразу вилетів, наче та затичка від шампанського* (Кучер, Прощай.., 1957, 199); // Будь-що, чим затикають який-небудь отвір. *На землі обіч дірки, виритої в соломі (а біля неї й сніп — затичка для тої дірки) лежав з забинтованою головою вчорашній утікач-кулеметник* (Головко, I, 1957, 361); *Допомагав* [Іван] *шинкарці переливати на припічку киплячу варенуху, що з неї, з нового горшка щойно зняли широку затичку* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 359).

2. *перен., рідко.* Велика кількість, скупчення кого-, чого-небудь, що запруджує щось, заважає рухові. — *Здоров, братику. Не сподівався тебе побачити в цій людській затичці* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 264).

3. *заст.* Квітка, якою прикрашають дівчата своє волосся.

ЗАТИ́ШНИЙ, зати́шна, зати́шне. 1. Захищений від вітру, течії і т. ін. *В найбільший вітер я все ж можу гуляти за горою в затишному місці* (Коцюб., III, 1956, 410); *Плещуть весла, гнуться щогли... Ось і пристань затишна!* (Фр., XI, 1952, 236); *Ми виїхали із затишного двору і пірнули в холодні обійми розбурханої стихії* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 120); // Сповнений тиші, спокою; тихий. *Широколисті стави та озера порозлягалися в затишних балках, по низах* (Мирний, IV, 1955, 219); *Я приїхав у село, А в селі — сади затишні* (С. Ол., Вибр., 1957, 315); *Прокіп постукав у високі двері парадного входу кам'яного будинку на затишній вулиці* (Десняк, I, 1955, 422).

2. *перен.* Спокійний, не бурхливий, не сильний. *В теплому й затишному диханні весни було так багато радості* (Коцюб., I, 1955, 306); *Почав накрапати дрібний, укотисуючий, затишний дощик* (Донч., III, 1956, 389); *Щось гранично мирне, цивільне, затишне поєднувалось в характері Гречкуна з холодною військовою рішучістю* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 96); // Який проходить, протікає у спокої; безтурботний. *Багатюща й дивовижна природа довкола, духмяні пахощі південної рослинності — все це вабилось затишним спочинком* (Смолич, I, 1958, 81).

3. Зручний, упорядкований, приємний для перебування в ньому. *Тільки надвечір другого дня вся квартира набрала затишного, обжитого вигляду* (Ткач, Плем'я.., 1961, 171); *Сойка стрипнулася в своєму затишному кубельці* (Донч., II, 1956, 8); // Який створює обстановку зручності, присмності. *Юра спокійно лягає, залазить під затишну ковдру і готується мирно заснути* (Смолич, II, 1958, 16); * Образно. *Доля прикрила їх своїм затишним крилом* (Мирний, II, 1954, 249).

4. *рідко.* Мало помітний; прихований. *Мушу скінчити одну.. роботу, та, на лихо, не можу знайти затишного куточка, щоб мені не перешоджали* (Коцюб., III, 1956, 9); *У цьому місці починався старий бір.. В затишних глухих кутках мисливці знаходили тут вовчі лігва* (Донч., IV, 1957, 207).

ЗА́ТИШНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **зати́шний.** *Зайшли в квартиру. Тут було прохолодно, тихо — я відразу відчув подих.. затишності* (Збан., Любов, 1957, 35); *Несподівано прибув зв'язковий з наказом негайно прибути в розташування штабу. Затишність зруйновано* (Багмут, Записки.., 1961, 75); * Образно. *Вона* [голодна воля], *як яке страховище, вишкіряла на його свої зуби із затишності* (Мирний, IV, 1955, 164).

ЗА́ТИШНО. 1. Присл. до **зати́шний** 2—4. *Скромно жив бригадир, але затишно, спокійно* (Хижняк, Килимок, 1961, 19); *За молодим жити весело, а за старим*

затишно (Укр.. присл.., 1955, 122); *Самиця Шукає, де гніздом затишно помоститься І де свою сім'ю безпечно розвести...* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 99).

2. *у знач. присудк. сл.* Безвітряно, тихо. *В'їхали в лісок. Тут було затишно і пахло смолою* (Коцюб., I, 1955, 308); *Вітер рівно шумів у верховіттях, а внизу було вовсім затишно* (Гончар, II, 1954, 35); // По спокійну, приємну обстановку. *В кімнаті, як і завжди, було тепло й затишно* (Руд., Остання шабля, 1959, 50); // *перен.* Про стан душевного спокою. *Мої душі, натомленій тривогами останніх днів, стало так спокійно і затишно* (Мик., Кадильниця, 1959, 25); *Хороше і затишно робилося їй на серці від цього голосу* (Донч., II, 1956, 114).

ЗА́ТИШОК, шку, ч. 1. Тихе місце, захищене від вітру, течії і т. ін. *Коли надворі вітер вив, ..у хаті, у теплому затишку, іде тепла розмова...* (Мирний, I, 1954, 339); *Воки пристали до понтона, знайшли затишок, де не вирувала вода* (Ю. Янов., II, 1954, 92); *Навальний вітер рве полу накидки,— Ні затишку, ні проблиску ніде* (Бажан, Роки, 1957, 285); // Малопомітне, приховане місце; схованка. *Тихо навкруги, мертво.. Лиш де-не-де прокинеться пташка, непевним голосом обізветься зі свого затишку* (Коцюб., I, 1955, 148).

2. Відсутність звуків, шумів, руху, метушні; тиша. *Шумів столітній ліс, ..за його гуком нічого не чутно було навкруги, тільки й затишок — коло пасіки* (Мирний, I, 1954, 281); [М а р т і а н:] *Се ж тільки ідоляни уважають, що свято в тім, щоб оргії прилюдні справляти з галасом, а християни і в затишку шанують боже свято* (Л. Укр., III, 1952, 279); *Юхим лежав і міркував, натомлений ходою та турботами, впивався прохолодними пестощами передвечірнього затишку* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 15).

3. Наявні де-небудь спокій, порядок, зручність. *Навмання забрели* [моряки] *в двір і тепер стояли, зачаровані затишком цієї садиби* (Кучер, Чорноморці, 1956, 75); *Дерев'яний будинок.. манив домашнім затишком, обіцяв прохолоду і спокій кімнат* (Загреб., Європа 45, 1959, 80).

4. *перен.* Про стан душевного спокою, тихої втіхи. *Кузьма Кузьмич відчував такий затишок, який приходив до нього тільки відразу після великого радісного збудження* (Донч., Шахта.., 1949, 156); * Образно. *Ні, не затишок сірий, не спокій, Не дзеркальна нудна благодать — Нам ще ставить міцніш свої кроки, Нам довіку в житті поспішать* (Гірник, Сонце.., 1958, 147).

5. *рідко.* Те саме, що **зати́шшя**. *Артилеристи їздили купатися позмінно в Одесу до лазні, ..коли на фронті випадав сякий-такий затишок* (Кучер, Чорноморці, 1956, 122).

ЗАТИ́ШШЯ, я, *с.* 1. Припинення вітру; безвітря. *В природі відчувається прозорі, кришталеве затишшя перед першими осінніми бурями* (Донч., VI, 1957, 361); *Настав затишшя перед грозою* (Гур., Новели, 1951, 178); // Тимчасове припинення шуму. *Після короткого затишшя збори знову спалахнули бужим гомоном і гуком* (Кучер, Трудна любов, 1960, 487).

2. *перен.* Припинення на деякий час яких-небудь дій, послаблення розвитку, поширення чогось. *Затишшя на фронті... Дрімають окопи...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 200); *Після великої епідемії азіатського грипу в 1957 році настало деяке затишшя* (Наука.., 3, 1959, 32).

ЗАТІВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАТІ́ЯТИ**, і́ю, і́єш, *док.*, *перех. і в інфін., розм.* Починати здійснювати. **Затівати і т. ін.** що-небудь. *Хто з нас не був хлопчиком, ..хто не затівав бойовищ з лозинами, дерев'яними мечами, тугими луками?* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 5); *В вільний час охоча молодь затіває вечорниці чи збирається на греблі у гурточку голосному* (Гур., Друзі.., 1959, 10); *Тут кожна хвилина дорога, а вони непотрібні балачки затіяли* (Шиян, Баланда, 1957, 63); * Образно. *Здається, тиша навіки скувала бір, і вже сумні тіні, немов з нудьги, затіяли свою довічну, німу гру...* (Вас., I, 1959, 307); // Задумувати, мати намір здійснити що-небудь. *Він часто і густо тихенько нашіптував учителям на вухо, що школярі іноді затівали зробити* (Мирний, I, 1954, 153); *Де Богунова голова ватіє що, там уже напевно сподівайся діла* (Кач., II, 1958, 482).

ЗАТІВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ЗАТІ́ЯТИСЯ**, і́ється, *док.*, *розм.* Починати здійснюватися, намічатися і т. ін. — *Що це у вас, Килино, затівається сьогодні?* — *спитався він у каймички через тин* (Мирний, IV, 1955, 58); *Коли в сусідньому повітовому містечку затівалася аматорська вистава, Марко Лукич, незважаючи на похилий вік, ніколи не відмовлявся брати в ній участь* (Збірник про Кроп., 1955, 328); *Затівається якась колотнеча* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 52).

ЗАТІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **затіка́ти**. *Якість напайки і наварки, тобто затікання припою в шов, і його міцність контролюють шляхом зовнішнього огляду* (Технол. різального інстр., 1959, 111).

ЗАТІКА́ТИ, а́ю, *недок.*, **ЗАТЕКТИ́**, ечу́, *док.* 1. Потрапляти куди-небудь, до чогось, за щось, звичайно в невеликих кількостях (про рідину). *Густе молоко дзвінко дзюрить в дійницю та затікає пінним струмочком аж за рукав* (Коцюб., II, 1955, 324); *Болото ліпилося до черевиків, і вода затікала* (Томч., Готель.., 1960, 133); * Образно. *Затікає холод Левкові за спину* (Стельмах, Хліб.., 1959, 82); // Наповнюватися чимнебудь рідким. *Очі нічого в темряві не бачили, тільки від напруги сльозою затікали* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 15); *Буває, що вухо затече'вушними виділеннями* (Лікар. рослини.., 1958, 42).

2. Просякати, насичуватися вологою, водою; робитися мокрим. — *Лишень здалося би,— каже* [Аниця],— *острішок поправити, бо завсігди затікає* (Март., Тв., 1954, 36); *Це хліб.. Тут... зверху трохи затекло, а то тобі — як порох сухе...* (Мирний, II, 1954, 163); *Мокрий до нитки, жандарм по-хазяйськи оглянув карабін, чи не затік де* (Кол., Терен.., 1959, 369).

3. Набрякати від порушення кровообігу, втрачаючи чутливість, гнучкість (про руки, ноги). [П е т р о:] *Що його так стояти зв'язаним — руки затікають* (Собко, П'єси, 1958, 17); *Вже затекли у нього ноги, набулись жили на руках...* (Сос., I, 1957, 378).

ЗАТІНЕ́НИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **затіня́ти**. *Ще затінена темрявою ночі земля* (Н.-Лев., IV, 1956, 233); *Роса блищала на травах, прибивши куряву на дорозі, затіненій дубами й грабами* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 41); *Федора Михайлівна звела на нього великі з поволокою сірі очі, затінені довгими віями* (Панч, В дорозі, 1959, 70); *У лісі нижні гілки дерев завжди більш чи менш затінені* (Наука.., 11, 1960, 35).

2. *у знач. прикм.* Який міститься, перебуває в тіні; темний. *Через півгодини сестри входили в затінений куток вулиці* (Руд., Вітер.., 1958, 418); *Такою Галя ще ніколи не була. Здавалось, вона повернулася до нього затіненим боком* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 220).

ЗАТІНЕ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **затіня́ти**. *В жарку ясну погоду.. для затінення рослин в теплицях*

обприскують скло розчином крейди (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 45).

ЗАТІНЙТИ *див.* **затінювати.**

ЗАТІНЙТИСЯ *див.* **затінюватися.**

ЗАТІНКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **за́тінок.**

ЗАТІ́ННЯ, я, *с., рідко.* Те саме, що **за́тінок 1.** *З каштанів будуть деревця — людині втіха й затіння* (Забашта, Квіт.., 1960, 16).

ЗА́ТІНОК, нку, *ч.* **1.** Місце, захищене, прикрите, заступлене чим-небудь від променів сонця або від будь-якого іншого джерела світла. — *Ще загорю,— обізвалась Ватя, закриваючись од сонця парасолькою.* — *ходім у млин або в затінок під верби* (Н.-Лев., IV, 1956, 98); *Батько з сином виходять із затінку на сонце* (Донч., V, 1957, 19); *В затінках кріпив мороз, а проти сонця топився воском сніг* (Збан., Сесцель, 1961, 328); // Погано освітлене місце. *Із затінку над столом поскупилися сумні образи в сухих гвоздиках, у любистку та м'яті* (Вас., I, 1959, 197).

2. Темний відбиток на чому-небудь якогось предмета, освітленого з протилежного боку; тінь. *Дивиться кожний на свій затінок на стіні* (Сл. Гр.); *Вони стояли обоє під вербою в сирому затінку, що давала та верба і хата за нею: далі кругом лежало срібло од місяця* (Григ., Вибр., 1959, 342); *Дерева вже зеленіли, кидаючи на широкі тротуари густий затінок* (Кучер, Дорога.., 1958, 103); *Посидівши з півгодини у затінку тернини, вона повернула до міста* (Вільде, Сестри.., 1958, 157).

ЗАТІНЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **затінювати.**

ЗАТІНЮВА́ТИ, юю, юєш і **ЗАТІНЯ́ТИ,** яю, яєш, *недок.,* **ЗАТІНИ́ТИ,** іню́, ініш, *док., перех.* **1.** Заховувати в тіні, покривати тінню, заступаючи, закриваючи собою або чим-небудь світлові промені. *Затінювати грунт можуть і широколисті дерева з густою кроною, які в мішаних насадженнях називаються тому тіньовими* (Озелен. колг. села, 1955, 121); *Буйна рослинність, затіняючи собою воду, не давала їй добре прогріватися* (Донч., I, 1956, 51); *Піски, мов сніги, біліли і виблискували, там щось за сиза полоса затінила їх* (Мирний, I, 1954, 257); // Заступати, закривати джерело світла. *Над лісом.. закудлатились перисті хмарки, затіняючи сонце* (Трубл., I, 1955, 76).

2. *перен.* Робити кого-, що-небудь менш помітним, менш значним. *Тема затіняє собою все поле зору, і ви в цей час ніби забуваєте, що матеріалізуватися вона може тільки при втіленні її у зримі образи* (Довж., III, 1960, 300); *Мажор нашого життя не затінив ніяким затишком* (Ле, Мої листи, 1945, 6).

ЗАТІНЮВА́ТИСЯ, ююся, юєшся і **ЗАТІНЯ́ТИСЯ,** яюся, яєшся, *недок.,* **ЗАТІНИ́ТИСЯ,** іню́ся, ініш, *док.* **1.** Закриватися від променів сонця або від будь-якого іншого джерела світла.

2. *тільки недок.* Пас. до **затінювати.** *Щоб саджанці у розсаднику не затінювались деревами захисних смуг, ..їх садять на відстані не ближче 15 м від крайнього ряду захисної смуги* (Сад. і ягідн., 1957, 115); *Очі рідко затінялися густими віями, і тому Надійн погляд був одвертий* (Автом., Так народж. зорі, 1960, 30).

ЗАТІНЯ́ТИ *див.* **затінювати.**

ЗАТІНЯ́ТИСЯ *див.* **затінюватися.**

ЗАТІПА́ТИ, аю, аєш, *док., перех. і неперех., розм.* Почати тіпати, трясти чим-небудь; викликати тремтіння, здригання (тіла людини та його частин). *Йосипенко щиро і прикро припадав до землі, здіймав очі угору, молився, потім встав, підійшов до трупа, подивився у лице і, припавши до руки, затіпав головою* (Мирний, IV, 1955, 193); *Пропасниця ще більше затіпала його спітнілим тілом* (Панч, I, 1956, 123); // *безос. Я аж кинулася, так мене затіпало...* (Кучер, Прощай.., 1957, 370).

ЗАТІ́ПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* **1.** Почати тіпатися, трястися; тремтіти, здригатися (про тіло людини та його частини). *Дрібно затіпалися вузькі жіночі плечі* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 79); *Аж затіпався старий від гніву* (Руд., Вітер.., 1958, 203); *Вона* [циганка] *затіпалася вся.. — Люди, я не брала грошей,— промовила тужно й благально* (Ткач, Арена, 1960, 63); // Почати різко, судорожно сіпатися, шарпатися (про обличчя та його частини); засіпатися. *Підборіддя затіпалося, обличчя сіпала мишка...* (Мирний, III, 1954, 241); *Затіпалась над лівим оком повіка* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 77); *У маленького* [полоненого] *дужче затіпалась ліва щока. Він схопився за неї обома руками, але не міг зупинити шарпання м'язів* (Ю. Янов., I, 1954, 146).

2. *перен.* Почати швидко колихатися з боку на бік. *Вилетів, як буря, аж двері затіпались на старих завісах* (Вас., I, 1959, 256); *Дзвоник над воротьми затіпався, мов у лихоманці* (Мик., I, 1957, 178); *Язичок полум'я у каганчику на столі раптом здригнувсь і затіпався сполохано* (Головко, II, 1957, 607); // Почати прискорено, напружено битися (про серце). *Чогось затіпалось серце Петрове, коли він вачув той гомін* (Мирний, I, 1954, 349); *Два постріли враз. Обірвались думки, Затіпалось серце: стріляють? У кого?* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 46).

ЗАТІ́Р, то́ру, *ч., спец.* Суміш, яка використовується для бродіння при виготовленні горілки, пива і т. ін.

ЗА́ТІРКА, и, *ж., кул.* Страва, зварена на воді або молоці з розтертого в дрібні кульки борошна з водою. *Страва була звичайна: житня затірка та картоплякі товкмачі з маком* (Л. Укр., III, 1952, 606); *Подаючи на стіл, затірку посипають дрібно посіченою зеленню петрушки* (Укр. страви, 1957, 100); *Поставив* [Павло] *повний глечик молока на стіл.— Оце тобі! Мабуть, аж до сестри ходив? — зраділа Явдоха, що таки дуже полюбляла молочну затірку* (Тют., Вир, 1960, 133).

◇ **Да́ти за́тірки,** *фам.*— дуже побити. *Я тобі дам затірки! Попадешся ти в мої лещата!* (Сл. Гр.).

ЗАТІ́СНЕНИЙ, а, е, *діал.* **1.** Дієпр. пас. мин. ч. до **затісни́ти.** *Подвір'я було вузеньке, затіснене муруванням парканом* (Фр., VII, 1951, 258).

2. *у знач. прикм., перен.* Вузький, обмежений. *Се — жінки-бюрократки, ..жінки з дуже затісненим круговидом життєвих інтересів, симпатій і антипатій* (Фр., II, 1950, 331).

ЗАТІ́СНИЙ, а́, е́, *розм.* Надто тісний. *Громада, хоч і бачила, що школа вже затісна.., та не хотіла ніяк виставляти* [ставити] *нову* (Март., Тв., 1954, 454); *Дідам, дівчатам, хлопцям смаглочолим Ці стіки клубу, мабуть, затісні* (Мал., За .. морем, 1950, 167); *Газда Панкевич обтер долонею лисину, поправив на шиї затісний комір вишиваної гуцулки* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 157); * Образно. *На щастячко те ясне затісні серденько-груди...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 162).

ЗАТІСНИ́ТИ *див.* **затіснювати.**

ЗАТІСНИ́ТИСЯ *див.* **затіснюватися.**

ЗАТІ́СНО, *розм.* Присл. до **затісни́й;** // *у знач. присудк. сл.* — *Вони не хочуть до твоєї хати, бо їм там затісно буде* (Фр., IV, 1950, 81); * Образно. *Кричали вітри, Надривались до болю, Здіймаючи хмару зловісну. Було їм на нашій Планеті-Землі Замало простору, Затісно* (Брат., Грудка.., 1962, 93).

ЗАТІ́СНЮВАТИ, юю, юєш і **ЗАТІСНЯ́ТИ,** яю, яєш, *недок.,* **ЗАТІСНИ́ТИ,** ню́, ни́ш, *док., перех., діал.* Затискати. *Від скал, що затіснювали випяша потоку*

з тухольської долини, лежали вже довгі тіні (Фр., VI, 1951, 28); // Заповнювати що-небудь, створюючи тісноту. *Від самого ранку заливали, затісняли, затоплювали череди.. усі шляхи, вулиці, площі* (Фр., VIII, 1952, 362).

ЗАТІСНЮВАТИСЯ, юється і **ЗАТІСНЯТИСЯ**, я́ється, *недок.*, **ЗАТІСНИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.*, *діал.* 1. Стискатися; // *перен.* Ставати вузьким, обмеженим. *Уж його.. почав дрібніти і затіснюватися* (Фр., VII, 1951, 15).

2. *тільки недок.* Пас. до **затіснювати, затісня́ти.**

ЗАТІСНЯ́ТИ *див.* **затіснювати.**

ЗАТІСНЯ́ТИСЯ *див.* **затіснюватися.**

ЗАТІ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАТЕСА́ТИ**, ешу́, е́пеш, *док.*, *перех.* Тешучи, вистругувати, знімати сокирою і т. ін. частину поверхні деревини, роблячи її тоншою, вужчою або загострюючи її кінець. *Матвій затісував, як обточував, верхні краї стовпів* (Чорн., Пісні.., 1958, 64); *І полукілка не зложить* [парубок], *рожна.. не затеше* (Барв., Опов.., 1902, 323).

ЗАТІ́СУВАТИСЯ, уюся, усишся, *недок.*, **ЗАТЕСА́ТИСЯ**, ешу́ся, е́пешся, *док.* 1. *розм.* Пробираючись між ким-, чим-небудь, серед кого-, чого-небудь, проникати кудись. *— Що се таке? — подумав Хмельницький. — Погоня? Та ні, чого б погоні затісуватись у таку непролазну гущавину?* (Фр., IV, 1950, 174); *На них* [людей у череї] *налягав сон, вони замовкали, дрімаючи, а в цей час недремні мовчки затісувалися в чергу* (Тют., Вир, 1960, 146); *В колону, між санним обозом, затесався він...* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 123); // *тільки док., перен.* Випадково або несподівано, без належних підстав проникнути в яке-небудь середовище, товариство. *Ти, письмак ніхчемний,— Між славетних затесався Та вже й мислиш, навіжений, Що із ними порівнявся* (Манж., Тв., 1955, 262); *Там, дивись, затесався якийсь телепень чи п'ятничка, а там — егоїст або ханжа й перестраховщик...* (Руд., Остання шабля, 1959, 282); * Образно. *Вони розклали вогнище під корінням величезного бука, який не знати як затесався серед вікових дубів* (Собко, Нам спокій.., 1959, 77).

2. *тільки недок.* Пас. до **затісувати.**

ЗАТІ́Я, ї, *ж.*, *розм.* Задум, намір зробити що-небудь або здійснення цього задуму, наміру. *— Де не повертався, А от такого не видав Ніколи я, як ся затія, Щоб різку скасувать зовсім* (Мирний, V, 1955, 291); *— Ти бунтуєш лісовиків, підбиваєш не підписувати акта. Шоки не пізно, відмовся від своєї затії!* (Стельмах, Хліб.., 1959, 392); *Сердився* [Павло] *на Ганну, бо підозрював, що світлова газета — її затія* (Томч., Закарп. опов., 1953, 249); // Що-небудь вигадане, видумане, не зовсім звичайне; вигадка. *Трапеза була гучна й багата.. У всьому вчувалася рука Гречкуна, якась його затія, до котрої він був неабиякий мастак* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 155); // Що-небудь задумане або зроблене для розваги; витівка. *Явдоха, звикши до гулянок замолоду, вгадала їх на старість, допомагала зятеві в його затіях* (Мирний, II, 1954, 287).

ЗАТІ́ЯНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **затіяти.** *Людині іноді щастить саме тоді, коли вона вважав затіяну справу безнадійною* (Рибак, Зброя.., 1943, 88).

ЗАТІ́ЯТИ *див.* **затівáти.**

ЗАТІ́ЯТИСЯ *див.* **затівáтися.**

ЗА́ТКАЛНО *див.* **за́ткало.**

ЗА́ТКАЛО, ЗА́ТКАЛНО, а, *с.*, *розм.* Заточка з ганчірок, якою закривають димохід (в печі), використовуючи замість каглянки. *Вона поштурхав коцюбою в печі та й затикав каглу заткалом* (Н.-Лев., III, 1956, 334).

ЗА́ТКАНИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заткáти** [1]. *На Марині плахта — аж очі на себе бере: картата, червчата, шовком заткана* (Мирний, IV, 1955, 225); *Входить Інва. Вона в ошатній сукні з заткáного еріóлом шовку* (Коч., II, 1956, 360); *Усі молодиці та дівчата були понапинані білими.. обрусами, а бідніші просто рушниками з кінцями, густо заткáними червоними смужками* (Н.-Лев., II, 1956, 402); *Він показав рукою на протилежний берег, заткáний суцільною зеленню* (Хижняк, Кидимок, 1961, 49).

ЗА́ТКАНИЙ [2], а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **заткáти** [2]. *Громський.. підсів вище, на верхній мішок, заткáний в однім місці солом'яним віхтем* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 344); *Роздратований мошкостаки поспішно висмикнув заткáний ззаду за поясом кисет з тютюном* (Коцюб., I, 1955, 238).

ЗАТКА́ТИ [1], тчу́, тчеш, *док.*, *перех.* 1. Покрити суцільно тканим візерунком або вплести яку-небудь смугу, нитку і т. ін. в тканину.

2. *перен.* Затягнути, повити що-небудь. *Тіні од виноградних лоз заткали густим візерунком золоті різи садків* (Коцюб., II, 1955, 408); *Паморозь заткала усі ліси дивовижними іскристими парусами* (Стельмах, Вел. ріднá, 1951, 795); *Дощ все заткав у сітку* (Перв., II, 1958, 233).

3. *діал.* Виготовити що-небудь способом ткання; зіткати. *Сама наймисливіша ткаля не затче такої рясної плахти* (Мирний, IV, 1955, 316).

ЗАТКА́ТИ [2] *див.* **затикáти** [1].

ЗАТКА́ТИСЯ, тчеться, *док.* 1. Почати ткатися. * Образно. *Із своїх дум-надій вдвох вони тчуть дивний килим-мрію, що заткався десь на Сході* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 38).

2. *перен.* Затягнутися, повитися чим-небудь. *В туман стежина вся заткалась* (Мас., Сорок.., 1957, 292); *Небо заткалося хмарами* (Мушк., Серце.., 1962, 151).

ЗАТКНУ́ТИ *див.* **затикáти** [1].

ЗА́ТКНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заткнýти.** *Господар.. поставив баньку з холодною водою, заткнуту свіжою травою* (Іщук, Вербівчани, 1961, 10); *Там стояв чорний глечик із густим, запашним молоком, заткнутий широченною скориною з хліба* (Ю. Янов., II, 1954, 131); *Рот заткнутий — не наказав відіткнути* (Гончар, Таврія.., 1957, 623); *Шевченкова гора од Дніпра має фігуру половини обруча, котрого переламані кінці заткнуті в землю* (Н.-Лев., II, 1956, 382); *Він.. має порожнього рукава, заткнутого за пояс* (Кучер, Дорога.., 1958, 158); // **заткнýто**, *безос. присудк. сл. У вікні над ліжком вибиту шибку було заткнуто подушкою* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 155).

ЗАТКНУ́ТИСЯ *див.* **заткáтися** [1].

ЗАТЛІВА́ТИ, а́ю, *недок.*, **ЗАТЛІ́ТИ**, і́ю, *док.* Почати тліти, горіти без полум'я. *Патик, затиснутий між одвірком і дошкою, жалісно заскрипів і вже за кілька хвилин почав від тертя затлівати* (Гжицький, Опришки, 1962, 13); * Образно. *Новий огонь* [вогонь] *затлів в старого жилах* (Фр., XIII, 1954, 57).

ЗАТЛІВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ЗАТЛІ́ТИСЯ**, і́ється, *док.* Те саме, що **затлівáти.** *Затлівся присок дрібними вірками, та вогник не спалахнув ні на мить* (Л. Укр., I, 1951, 282); *Ганчірка нарав затлілася* (Епік, Тв., 1958, 255); * У порівн. *Щось гірке і пекуче розповзалося від серця по всьому тілі, ніби в їдкому димі затлівалася кожна його клітинка* (Вол., Місячне срібло, 1961, 131).

ЗАТЛІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **затлі́ти.**

ЗАТЛІ́ТИ *див.* **затлівáти.**

ЗАТЛІ́ТИСЯ *див.* **затлівáтися.**

ЗАТЛУМИ́ТИ, умлю́, у́миш; *мл.* затлу́млять; *док., перех., розм.* Подавити, заглушити. *Я не можу обернутися в покірну машину.. і затлумити в собі всі поривання* (Л. Укр., III, 1952, 547); * Образно. *Так хай же слава невмируща Про тебе скрізь загомонить, І ні злоба, ні заздрість злюща Її повік не затлумить* (Сам., I, 1958, 152); *// рідко.* Пригнітити. [Д р е й с і г е р:] *Що се вас так затлумило? Чи вам хто в'язи скрутив?* (Л. Укр., IV, 1954, 240).

ЗАТНУ́ТИ *див.* **затина́ти.**

ЗАТНУ́ТИСЯ *див.* **затина́тися.**

ЗАТОВА́РЕНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **затова́рити.**

ЗАТОВА́РЕНІСТЬ, ності, *ж., спец.* Скупчення, нагромадження де-небудь великої кількості якогось товару.

ЗАТОВА́РЕННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **затова́рити** і стан за знач. **затова́ритися.**

ЗАТОВА́РИТИ *див.* **затова́рювати.**

ЗАТОВА́РИТИСЯ *див.* **затова́рюватися.**

ЗАТОВАРИШУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Почати товаришувати, стати товаришами, друзями; здружитися, подружитися. [М и к о л а:] *І який же я радий, що ти зостанешся у селі! Знов затоваришуєм* (К.-Карий, I, 1960, 362); *Затоваришували вони з галичанином відразу, з першої зустрічі* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 197).

ЗАТОВА́РЮВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **затова́рювати** і стан за знач. **затова́рюватися.** *У багатьох місцях спостерігалось затоварювання при недостачі товарів в інших, механічний розподіл їх без врахування потреб районів* (Іст УРСР, II, 1957, 392).

ЗАТОВА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАТОВА́РИТИ**, рю, ри́ш, *док., перех., спец.* 1. Скупчувати, нагромаджувати де-небудь велику кількість якогось товару, не пускаючи його в обіг.

2. Заповнювати, завалювати що-небудь товаром, який не йде в обіг.

ЗАТОВА́РЮВАТИСЯ, юю́ся, юєшся, *недок.*, **ЗАТОВА́РИТИСЯ**, рю́ся, ри́шся, *док., спец.* 1. Забезпечити себе товаром в більшій кількості, ніж потрібно.

2. Скупчуватися, нагромаджуватися у великій кількості (про товар, що не йде в обіг).

3. *тільки недок.* Пас. до **затова́рювати.**

ЗАТОВКТИ *див.* **зато́вкувати.**

ЗАТОВКТИ́СЯ, вчу́ся, вче́шся. *док., розм.* Почати товктися, рухатися з шумом, безладно, метушливо. *Зашкрябали миші, затовклися під мисником* (Коцюб., II, 1955, 276).

ЗАТО́ВКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАТОВКТИ́**, вчу́, вче́ш, *док., перех., розм.* 1. Додавати до страви що-небудь товчене (звичайно сало) для поліпшення її смаку. *Кайдашиха.. почала знов навчати невістку, як наливати борщ, як затовкувать, коли вкидати сало* (Н.-Лев., II, 1956, 283); *Де Щука не візьмись — хвать зразу черв'ячок! Рибалка нею борщ затовк* (Бор.., Тв., 1957, 132); *Прийшли додому, чоловік і каже: — Жінко, вари лишень гречані галушки та добре їх салом затовчи!* (Укр.. казки, 1951, 51).

2. *рідко.* Топчучи, вибивати, знищувати що-небудь; затоптувати. *Саливон подав .. думку.., щоб ферма не затоптала всі луки, не спасла, не збила, бо що тоді нам зостанеться на трудодень? Ферма затовче. Корови, правда, прибавлять молока, нагуляють жиру, вгодований скот вийде за літо. Та хіба малий бариш на сіні?* (Горд., I, 1959, 429); *// Топчучи, збивати. Вони затовкували ногами мулке дно, щоб риба навсліп потрапляла до їхньої пастки* (Бойч., Молодість, 1949, 207).

3. *тільки док.* Часто б'ючи, лаючи, довести кого-небудь до отупіння, зробити лякливим. — *Дурна!— сказав один чоловік.— Мала вона свій розум у голові, але затовкли* (Фр., I, 1955, 265); [О б:] *Я трохи придуркуватий, бо мене маленьким затовкли в головку* (Март., Тв., 1954, 91); *Санька із штурханами, проклюнами коло корів ходить, затовкла, зноровила* (Горд., I, 1959, 357).

4. *тільки док., перен.* Часто і механічно повторюючи, завчити, запам'ятати що-небудь. *Яке то трудне діло Кирилик робить; це не те, що телят перейнятки... А це треба затовкти, завчити і пам'ятати* (Мирний, I, 1954, 152); *// Часто перебиваючи кого-небудь, повторюючи щось, заморочити, спантеличити. Ти йому молитву проказуй, а він тобі: що воно оте або оте слово означав... Та так задурить тебе, так затовче, що й сам усі молитви переплутаєш* (Л. Янов., I, 1959, 414).

ЗАТО́ВПИТИСЯ, ится, *док., розм.* Почати товпитися; зібратися групою, юрбою. *Громада затовпилась; ще тісніше збилась в купу* (Мирний, II, 1954, 198); *В хаті заметушились, затовпилися біля вікна* (Ірчан, II, 1958, 128).

ЗАТОВЧЕ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **затовкти́.** *Затовчений свіжим салом з зеленою цибулею й кропом, куліш той здався філософові смачнішим од усякої страви* (Н.-Лев., I, 1956, 416); *Ще б нічого, якби на світі було тільки багато лихих людей, а то ще є багато добрих та дурних — затовчених* (Л. Укр., V, 1956, 57).

ЗАТО́ГО, *присл., діал.* Скорю, от-от. *Затого сивий волос проб'ється. Яка я стара стала!* (Барв., Опов.., 1902, 248); [К і н д р а т:] *Як жевріє на сході. Затого сонечко викотиться на небо* (Сам., II, 1958, 21).

ЗА́ТОКА, и, *ж., діал.* Слизький схил, боковий спад дороги, куди сповзають сани. *Конята вкрились піною.. Та хоч як мучаться, саней не рушать з затоки й на п'ядь* (Фр., XIII, 1954, 36).

Іти́ (пі́ти) в за́токи (в за́току) — сповзати на слизький схил, боковий спад дороги. *Дорога була слизька, і сани йшли в затоки* (Коцюб., I, 1955, 80); *На з'їзді в старого, розхитаного містка через Багачку Юркові сани пішли в затоку і мало не перекинулись у річку* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 124).

ЗАТО́КА, и, *ж.* Частина океану, моря, озера, річки, що вдається в сушу; бухта. *Човники на веслах і на парусах снувались по затоці* (Л. Укр., III, 1952, 611); *Море близько, і він [Дніпро] тече повільно, величаво, розливаючись безліччю рукавів, застоюючись в лиманах, затоках* (Гончар, Таврія.., 1957, 056); *Балтійське море біля берегів СРСР утворює дві затоки: Фінську і Ризьку* (Фіз. геогр., 7, 1957, 18); * Образно. *Вона придивлялася до кожної зморшки під очима Миколи і до спутаного чуба, що вже рідішав між двома глибокими затоками лоба* (Коп., Тв., 1955, 25).

ЗА́ТОКИ, *присл., діал.* Убік, на слизький схил. *Сани, обліплені дітворою, повернули.., пішли затоки, хтось вивалився* (Стельмах, Хліб.., 1959, 11).

ЗАТОКОТА́ТИ, о́че і **ЗАТОКОТІ́ТИ**, та́ть, *док., діал.* Почати токотати, прискорено битися (про серце). [С о т н и ч и х а:] *Серце моє затокотіло, в грудях сперся дух, а я стояла* (Стор., I, 1957, 289).

ЗАТОКОТІ́ТИ *див.* **затокота́ти.**

ЗАТОКУВА́ТИ, у́є, *док.* Почати токувати — співати, видавати певні звуки, супроводжувати їх особливими рухами, підкликаючи самок (про самців деяких птахів). * Образно. *Абазин затокує, мов стрепет по весні, у Брацлаві* (Морд., I, 1958, 104); *Вже зашумів, затокував Черемош, і дорога.. побігла до нього, мов потік* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 148).

ЗАТОЛО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **затолочи́ти**. * Образно. *У поросі люди, як той шпориш придорожній, затолочені сильним, багатим* (Коцюб., II, 1955, 41).

ЗАТОЛОЧИ́ТИ, очу́, о́чиш, *док., перех.* Толочачи, пошкодити, затоптати (польові і городні рослини). *Що не з'їсть* [**свиня**], *то порив, затолочить, обпаскудить, не дбає, що завтра буде їсти* (Март., Тв., 1954, 217); *Чоловіче, не йди через город, бо затолочиш!..* (Україна.., I, 1960, 289).

ЗАТОМИ́ТИ, омлю́, о́миш, *док., перех., розм.* Довести до знемоги, знесилля; замучити, стомити. *Учепися ти йому за серце, затоми ти його, вануди* (Чуб., I, 1872, 92).

ЗАТОМИ́ТИСЯ, омлю́ся, о́мишся, *док., розм.* Дуже стомитися. *Почав* [парубок] *грати, та прикладно, та до танців, та під ногу; а далі затомився та й замовк* (Україна.., I, 1960, 273); *Публіка змокріла. Затомилася* (Мик., II, 1957, 61).

ЗАТО́МІСТЬ, *розм., рідко*, Те саме, що **за́мість**. — *Та ми таки Христю й одберемо од вас,— сміється Галя..— Про мене... Хай вона й вам, тільки я собі Чіпку візьму затомість,— одказує Грицько* (Мирний, II, 1954, 255).

ЗАТО́Н, у, ч. 1. Місце, затоплене водою річки, озера, що розлилися, або спокійна, тиха затока річки, озера. *Та не йду шляхом, або стежками, а все манівцями. Все понад річкою, іноді через затони й бридьма, наче справді русалка* (Барв., Опов.., 1902, 367); *Гусей шумливі табуни Напровесні чи пізно восени Злітаються над ставу тихе лоно І каламутять голубінь затону* (Рильський, II, 1956, 24).

2. Спеціально захищене від течії і льодоходу місце або природна затока річки, пристосовані для ремонту чи зимової стоянки суден. *Три дзвінки, гудок, пароплав відшвартовується і виходить з канівського затону* (Гур., Через замети, 1961, 60); *Вкривається кригою Дніпро. Закінчилася навігація на водній магістралі, флот став по затонах на зимівлю* (Рад. Укр., 15.XII 1953, 3).

ЗАТО́НКИЙ, а́, е́, *розм.* Надто тонкий. *На ранок їм* [хлопцям] *забрили чуба І в прийом жовнірський повели. Із прийому постоли вернули — Для походів шкіра затонка* (Воронько, Мирний несподіваний, 1960, 59); *До поважної Ревиної статури не пасує лише голос. Він затонкий, лементливий* (Мушк., Серце.., 1962, 108).

ЗАТОНУ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **затону́ти**. *Ось і дно морське. Між трав — Затонулий пароплав* (Нех., Ми живемо.., 1960, 35); *Костеві доповіли, що під корпусом затонулого судна вже продуто відповідні колодязі для просування сталевих рушників* (Ю. Янов., II, 1954, 93).

ЗАТОНУ́ТИ, ону́, о́неш, *док.* Закурившись у воду, упасти на дно річки, моря і т. ін.; потонути. *Човен затонув на глибині вісімдесят п'ять метрів* (Трубл., Шхуна.., 1940, 290); *// рідко.* Поринувши з головою в яку-небудь рідину, загинути; втопитися. *Мостовиночка поломилася, вірний дружок затонув* (Чуб., V, 1874, 370); *Потятко все й затонуло в молоці* (Фр., VI, 1951, 142).

ЗАТОПИ́ТИ [1] *див.* **затопля́ти** [1].

ЗАТОПИ́ТИ [2] *див.* **затопля́ти** [2].

ЗАТОПИ́ТИ [3] *див.* **затопля́ти** [3].

ЗАТОПИ́ТИСЯ *див.* **затопля́тися** [3].

ЗАТО́ПЛЕНИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **затопи́ти** [1]. *Настя дивилася в затоплену грубу* (Вовчок, Вибр., 1937, 101); *// зато́плено, безос. присудк. сл. Затоплено пів для вечері* (Граб., I, 1959, 590).

ЗАТО́ПЛЕНИЙ [2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **затопи́ти** [2]. *Вдосвіта з великими труднощами стали підпливати човном до затопленого села Загребелля* (Довж., Зач. Десна, 1957, 484); *Все його* [Лиса Микити] *тіло було затоплене в фарбі* (Фр., IV, 1950, 92); *Трамвай доїхав до гарної, затопленої вишневими садами околиці* (Сенч., Опов., 1959, 161); *Наш син затоплені кораблі з моря піднімав* (Донч., VI, 1957, 27); *// зато́плено, безос. присудк. сл. Дощ без устанку лив осінь і літо; Луки затоплено, трави побито* (Граб., I, 1959, 240).

ЗАТО́ПЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **затопи́ти** [2] 1, 3. *Побудовані і будуються нові села, що їх переносять із зони затоплення* (Довж., III, 1960, 88); *Налагоджені до затоплення циліндричні понтони,— вони ляжуть на дно по обидва боки судна* (Ю. Янов., II, 1954, 93).

ЗАТО́ПЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **зато́плювати** [2]. *Перед початком будівництва гідроелектростанції загальні збори колгоспників повинні дати згоду на затоплювання і відчуження затоплюваних земель* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 177).

ЗАТО́ПЛЮВАНІСТЬ, ності, *ж.* Особливість якої-небудь ділянки, території піддаватися затопленню.

ЗАТО́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зато́плювати** [2] 1. *Систематичне затоплювання солончакових ґрунтів прісною водою сприяє їх розсоленню і робить родючішими* (Колг. Укр., 9, 1962, 18).

ЗАТО́ПЛЮВАТИ [1], юю, юєш, *і* **ЗАТОПЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАТОПИ́ТИ**, топлю́, то́пиш, *док., перех. і неперех.* Починати топити що-небудь (піч, грубу і т. ін.), розпалювати вогонь де-небудь. *Стара Оболонська тупала й собі по хаті, готувалась затоплювати піч* (Збан., Переджнив'я, 1960, 277); [Я в д о х а:] *Батько прийшли учора пізно з шинку та як почали воювати: «Давай вечерять!» ..Хоч прямо опівночі затоплять та вари вечерять* (Кроп., II, 1958, 425); *Солоха.. затопила в печі, наварила їсти* (Мирний, I, 1954, 67); *// Нагрівати приміщення, запалюючи вогонь де-небудь. Нема кому зострінути, Затопити хату* (Шевч., II, 1953, 149).

ЗАТО́ПЛЮВАТИ [2], юю, юєш *і* **ЗАТОПЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАТОПИ́ТИ**, оплю́, о́пиш, *док., перех.* 1. Покривати водою який-небудь простір, поверхню чого-небудь; заливати (під час повені, зливи, при створенні штучного водоймища і т. ін.). *Не спинити зливи, що затоплює землю, клекоче бурчаками, руйнує греблі й все, що на дорозі* (Коцюб., I, 1955, 118); *Розбурхана і гнівна, вона* [річка] *кидається хвилями на береги, повінню затоплює землю* (Збан., Переджнив'я, 1955, 348); *Дніпро широко розлився, затопив весь Труханів острів і Микольську слобідку* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 438); * Образно. *Затоплю недолю Дрібними сльозами, Затопчу неволю Босими ногами!* (Шевч., I, 1951, 36); *// безос. Весною затоплять так, хоч човном їдь, як із сінець виступиш* (Барв., Опов.., 1902, 267); *//* Заливаючи що-небудь, заповнювати всередині (про воду, повінь, зливу і т. ін.). — *Де вода затопила забої — оддзвеніло, одцокало кайло* (Сос., I, 1957, 276); *Після того як весняна повідь затопила хату Бондаря Тихона, в печі знайшли живого сома* (Донч., VI, 1957, 8); *// безос. — Крижиною проламало стіну... затоплює водою млин* (Шиян, Баланда, 1957, 61).

2. *перен.* Суцільно покривати що-небудь. *Все затоплює, все захоплює, все укривав войовничий, невідступний, швидкий барвінок* (Смолич, II, 1958, 11); *Густою хвилею котилася пара, затоплюючи троянівську долину, верби, хати* (Тют., Вир, 1960, 223); *По обрію заграло степове марево і затопило шлях, в якого партизани не зводили очей* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 168); *//* Заповнювати собою, запруджувати (вулицю, площу, дорогу і т. ін.). *Від самого ранку заливали, затісняли,*

затоплювали череди, ряди, полки волів, корів, овець усі шляхи, вулиці, площі (Фр., VIII, 1952, 362); *Війська.. затопили всі шляхи, що вели вглиб Румунії на південь і південний захід* (Гончар, I, 1954, 60); // Наповнювати, переповнювати що-небудь чимось. *Знизу підіймався до Івана і затоплював гори глухий гомін ріки* (Коцюб., II, 1955, 308); *Скільки непереробленої сировини збереться тут! Вона затопить завод...* (Шовк., Інженери, 1935, 103); // Заповнювати, наповнювати щось у великій мірі, огортати кого-, що-небудь (про світло, темряву). *Привезли* [шефи] *в Ковалівку довгождану машину, яка скоро затопить світлом усі вулиці й хати* (Кучер, Трудна любов, 1960, 410); *Призвичаївшись до напівтемряви, що затоплювала кузню, Тимко розвидів ще одну людину* (Тют., Вир, 1960, 36); *Темрява затопила Григорія* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 684); // Охоплювати кого-небудь з великою силою (про почуття, думки і т. ін.). *Мені важко протистояти велетенській повені думок і почуттів, які затоплюють мене, коли йдеться про нове мистецтво* (Довж., III, 1960, 175); *Флегонта знову затопили мрії* (Смолич, Мир.., 1958, 37).

3. Заливаючи, примушувати потонати (про воду). *Пливе човен — та вже його Вода затопляє* (Бор., Тв., 1957, 101); // Занурюючи у воду, переповнюючи водою, спускати на дно. — *Я пропоную при виході з гавані.. затопити бодай деякі з цих транспортів.* — *Птаха говорив статечно, якось по-хазяйськи* (Смолич, V, 1959, 474); // *рідко.* Кидаючи у воду, знищувати. — *Дитино моя, Олесю! схаменись! Та якби живе був твій батько або мати, краще б вони тебе в глибокій криниці затопили!* (Вовчок, I, 1955, 22).

◇ **Зато́пити го́лову (голо́воньку)** — те саме, що **Го́лову втопи́ти** (*див.* **голова́**). *Затопила свою головоньку за гіркою п'яницею* (Чуб., V, 1874, 534); **Зато́плювати (затопля́ти, зато́пити) зір (о́чі, по́гляд)** *в чому, в що* — зупиняти, зосереджувати свій погляд на чому-небудь, невідривно дивитися кудись. *Довго він блукав по темних алеях, затоплював зір у високому спокійному небі* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 95); *Фархад брав часом в руки той папір І затоплював в мальоване свій зір* (Бажан, II, 1947, 219); **Зато́плювати (затопля́ти, зато́пити) ро́зум (ля́хо, го́ре, сум** *і т. ін.*) **у ча́рці (горі́лці)** — притуплять свідомість, заглушати важкі почуття, вживаючи надміру алкогольні напої. — *Що ж робив він в ті скривджені дні? Може, в чарці затоплював лихо?* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 143); *І гарний сей чоловік, ..зате як загуля,— роботу.. кинув та й розум затопе* [затопить] *в горілці* (Мирний, I, 1954, 302); **Зато́плювати (затопля́ти, зато́пити) у кро́ні:** а) жорстоко карати, душити. *Царица Катерина затопила те повстання в крові, а селян розкидала по безводних таврійських степах* (Руд., Остання шабля, 1959, 485); б) убивати, помщаючись. — *Відплатіть ненажерному кату ви за лютеє горе моє! Затопіть ви бандитів у крові* (Сос., II, 1958, 448).

Зато́плювати[3], юю, юєш, *недок., рідко,* **Зато́пити**, оплю́, бпиш, *док., перех. і неперех., вульг.* Сильно бити кого-небудь, ударяти по чомусь. *Юра розмахується і в усієї сили затоплює Васюті в пику так, що Васюта падав* (Смолич, II, 1958, 55); *В висок Дареса затопив* [Ентелл]: *З очей аж іскри полетіли* (Котл., I, 1952, 98); — *Та й ляпаса мені ви затопили...— і він потер собі зелену щоку* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 261).

Зато́плюватися[1], юється *і* **затоплятися**, я́ється, *недок.* Пас. до **зато́плювати**[1].

Зато́плюватися[2], ююся, юєшся *і* **затоплятися**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **затопи́тися**, оплю́ся, бпишся, *док.* 1. Покриватися водою під час повені, зливи, при створенні штучного водоймища і т. ін. *Значні площі* [Закарпаття], *як і раніше, систематично затоплювались* (Вісник АН, 3, 1957, 35).

2. *тільки док., рідко.* Позбавити себе життя, кинувшись у воду; втопитися. *Медвідь ба-бах до криниці та й там затопився* (Фр., IV, 1950, 74).

3. *перен.* Цілком віддаватися чому-небудь, заглиблюватися у щось. *Він чимраз глибше затоплювався в свої думки* (Фр., V, 1951, 282); *Вона підняла голову й глянула переляканими очима; одначе зараз же.. затопилася наново в гру* (Коб., III, 1956, 39); *Миша тільки вже занадто у свої лекції та уроки затопився* (Л. Укр., V, 1956, 302); // Зосереджувати свій погляд на чому-небудь. *На кілька хвилин очі містера Ейбла цілком затопилися й занурилися в карту* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 40).

4. *тільки недок.* Пас. до **зато́плювати**[2]. *Для кагатування краще брати кореневища з низинних ділянок, що затоплюються навесні водою* (Ол. та ефір. культ., 1956, 294).

ЗАТОПЛЯ́ТИ[1] *див.* **зато́плювати**[1].

ЗАТОПЛЯ́ТИ[2] *див.* **зато́плювати**[2].

ЗАТОПЛЯ́ТИСЯ[1] *див.* **зато́плюватися**[1].

ЗАТОПЛЯ́ТИСЯ[2] *див.* **зато́плюватися**[2].

ЗАТОПТА́НИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **затопта́ти**. *Будинки стояли кількома рядами без огорож; земля на садибах затоптана і вилизана вітрами, як на шляху* (Хор., Ковила, 1960, 13); — *Треба, щоб люди знали, чому ми стали на цей шлях, за що хочемо звалити старий, наскрізь прогнилий лад.. За те, що чесна праця, з якої живе весь світ, затоптана в грязь, ганебно приниження!* (Кол., Терен.., 1959, 280).

2. *у знач. прикм.* Брудний, із слідами нанесеної ногами грязюки. *Затоптаний шкіряний кашкет валяється біля тину* (Руд., Остання шабля, 1959, 21); *З розгону він стрибнув на затоптаний ганок* (Панч, II, 1956, 64).

ЗАТОПТА́ТИ *див.* **зато́птувати**.

ЗАТОПТА́ТИСЯ, топчу́ся, то́пчешся, *док., розм.* Почати топтатися на місці, переступаючи з ноги на ногу. *Затоптатися, розминаючись од довгого стояння, присутні* (Шовк., Людина.., 1962, 380).

ЗАТО́ПТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зато́птувати**.

ЗАТО́ПТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАТОПТА́ТИ**, топчу́, то́пчеш, *док., перех.* 1. Їздячи або ходячи по чому-небудь, топтати, приминати, придавлювати колесами, ногами, копитами і т. ін. *Особливо затоптують грунт колісні і гусеничні трактори під час сівби* (Колг. Укр., 2, 1962, 11); — *Ми сховали той скарб, землею засипали, кіньми затоптали, травою задернували* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 312); // Забруднювати слідами ніг.

2. Топчучи, приминаючи, гасити вогонь або те, що горить. *Остап знехотя почав затоптувати вогонь, хоч це йому й не вдавалося* (Коцюб., I, 1955, 346); *Курці покидали і затоптали недокурки* (Смолич, Мир.., 1958, 404).

3. Давлячи когось колесами, наступаючи на кого-небудь ногами, копитами і т. ін., убивати, знищувати. *Поранених затоптували коні або добивали вороги* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 529); *А бісова Гадюка знов сичить: «Щоб тут гулять не сміло* [Ягня]*! Ти, може, затоптать мене хотіло!»* (Гл., Вибр., 1957, 100); // *перен.* Переборювати, перемагати кого-, що-небудь, позбавляти чогось. *В твоїх просторищах повік Не затоптать свободи, ..Бо ти, народе, більшовик* (Рильський, III, 1961, 23).

4. *у що.* Вминати, вдавлювати (перев. ногами) в землю, болото і т. ін. *В солом'яну потерть затоптали*

Антонову кожушанку, на якій замість килима танцювали весільні гості (Чор., Потік.., 1956, 41).

◇ **Затопта́ти в багно́** *див.* **багно́**; **Затопта́ти у грязь** — те саме, що **Затопта́ти в багно́** (*див.* **багно́**). — *Справа честі. Які це чисті слова, а ти взяв та й затоптав їх у грязь* (Кучер, Чорноморці, 1956, 300).

5. *чим, розм.* Засипáти що-небудь чимось, злегка приминаючи. *Затоптавши чорним порохом виразки, які й досі кровоточили, він приліг на лаві* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 109).

ЗАТÓПТУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **затóптувати**.

ЗАТÓР, у, *ч.* 1. Скупчення людей, транспорту і т. ін., що створює перешкоду рухові. *Піонери посунули до дверей і утворили затор* (Коп., Тв., 1955, 197); *Авто бігло далі на схід.. Несподівано спинилось в однім місці через затор великої кількості двоколок, підвід та автомобілів* (Крот., Вибр., 1959, 333); // Нагромадження крижин на річці під час льодоходу. *Значної шкоди народному господарству на багатьох річках [України] завдають нагромадження криги (заторі..), які забивають русла річок і викликають затоплення тощо* (Наука.., 11, 1963, 31).

2. *перен., розм.* Утруднення, перешкода, затримка в чому-небудь. *Бачиш — ось тут затор. Тут сюжет зупинився* (Донч., VI, 1957, 620).

ЗАТÓРГАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Почати торгати, сіпаючи що-небудь; засіпати. *Ніна Сергіївна зніяковіла, зашарілася, заторгала свої величезні окуляри* (Смолич, III, 1959, 257); // Викликати різкі судорожні рухи в тілі або частинах його. *Пекучий біль заторгав цілє тіло Шавали* (Ірчан, II, 1958, 299).

ЗАТОРГОТІ́ТИ, очý, отúш, *док., розм.* Почати торготіти; затарахкотіти. *Заторготіла в сінях залізна клямка* (Донч., IV, 1957, 126); *Заторготіло долото по залізу, зашарудів пісок по емалі* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 26); // *чим, у що.* Застукотіти, загуркотіти. *Катерина в кутку заторготіла кочергою* (Чорн., Потік.., 1956, 76); *У двері заторготіли. Старша дружка підійшла і суворо запитала: — Хто там?* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 149).

ЗАТОРГУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., розм.* 1. *неперех.* Почати торгувати, вести торгівлю.

2. *перех.* Одержати виручку в результаті торгівлі; уторгувати (гроші). *Що.. на звіриній ловлі заторгують [козаки], то все пропʼють і прогайнують* (Стор., I, 1957, 273).

ЗАТОРГУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* Захопитися торгівлею, забувши про все інше.

ЗАТОРИ́ГАТИ, аю, аєш, *чим, док., діал.* Різко засіпати, засмикати. *Заторигало щось сінешніми дверима — сильно, нетерпляче* (Вас., I, 1959, 198); // *у що.* Застукати. *Підводчик, злізши з воза, заторигав у ворота* (Бурл., М. Гонта, 1959, 99).

ЗАТОРМОШИ́ТИ, шу́, ши́ш, *док., перех., рідко.* Почати тормошити; заторсати. — *Ти встанеш сьогодні чи ні? — розгнівався Сергій і затормошив Дениса за плече* (Тют., Вир, 1960, 243).

ЗАТОРОХКА́ТИ, аю, аєш, *док.* Почати торохкати; застукати. *Жінка застукала, заторохкала в щибку;* // Залунати (про звуки). *На селі десь знову заторохкали, мов із могили, тужні звуки вартового калатальника* (Досв., Гюлле, 1961, 37).

ЗАТОРОХКОТІ́ТИ, очý, отúш, *док.* 1. Підсил. до **заторóхкати**. *Щось заторохкотіло в віконце всередини з хати* (Григ., Вибр., 1959, 313); *Тарантас виїхав з брами й заторохкотів по нерівному бруку Садової* (Дмит., Наречена, 1959, 67).

2. *перен., розм.* Заговорити дуже швидко, скоромовкою. *Двадцятилітній головатий Гнат.., побачив Максима, показав йому язика і швидко заторохкотів: — Зайця з'їв, зайця з'їв, шкуру на золову надів* (Стельмах, I, 1962, 216); — *Сідайте, сідайте, голубчику. Нічого не трапилось у нас... Їй-богу... Все по-старому, — заспішила, заторохкотіла жінка* (Петльов., Хотинці, 1949, 94).

ЗАТОРОХТІ́ТИ, хчу́, хти́ш, *док.* 1. Почати торохтіти, утворюючи переривчасті звуки. *Намисто заторохтіло, мов горох, розкотившись по долівці* (Коцюб., I, 1955, 72); *Десь недалеко заторохтів кулемет* (Довж., I, 1958, 135); // *безос. Раптом здалеку в повітрі загуло, заторохтіло. Літаки!..* (Руд., Остання шабля, 1959, 399); // *у що, чим і по чому.* Гучно і ритмічно застукати. *Гайдучина Знов в барабан заторохтів* (Фр., X, 1954, 340); *Важкі краплі дощу розмірено і владно заторохтіли по листях соняшників* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 29).

2. *перен., розм.* Заговорити дуже швидко, скоромовкою. — *Брешуть, паночку! — стрибнувши у світлицю, заторохтіла Оришка.— Не вірте сьому* (Мирний, III, 1954, 311); *Побачивши, що Надія уже не спить, Крихточка одразу ж заторохтіла: — Ой, Надійко! З приїздом!* (Баш, Надія, 1960, 28).

ЗАТОРОЧИ́ТИ, чу, чиш, *док., розм.* 1. *неперех.* Почати торочити. *Уже й дев'ятнадцятий настиг... ходжу дівкою! Люди заторочили: «Чого се, чого?»* (Барв., Опов.., 1902, 89); // *перех.* Почати повторювати одне й те саме, перев. нісенітницю. *Попугаї заторочать приказки бог зна які* (Л. Укр., I, 1951, 274).

2. *неперех., рідко.* Замжичити (про дощ). *Зранку заторочив безперестанний дощ* (Смолич, II, 1958, 161).

ЗАТÓРСАТИ, аю, аєш, *док., перех.* Почати торсати; засіпати кого-, що-небудь. *Враз вона.. підбігла до вікна, заторсала мене: — Насильку, он іде до нас конфетник* (Чаб., Катюша, 1960, 107); *Пантелеймон Петрович.. злякано заторсав пенсне на своєму косі* (Панч, I, 1956, 467).

ЗАТОРЦЮВА́ТИ *див.* **заторцьóвувати**.

ЗАТОРЦЬÓВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАТОРЦЮВА́ТИ**, юю, юєш, *док., перех., спец.* Покривати торцями.

ЗАТОРЦЬÓВУВАТИСЯ, ується, *недок., спец.* Пас. до **заторцьóвувати**.

ЗАТÓЧЕНИЙ, а, е, *техн.* Дієпр. пас. мин. ч. до **заточи́ти**[1]. *Залізка ручних стругальних інструментів повинні бути правильно заточені* (Стол.-буд. справа, 1957, 173); // **затóчено**, *безос. присудк. сл. Продуктивність праці токаря, фрезерувальника, стругальника, якість обробки деталей значною мірою залежать від того, як буде заточено.. різальний інструмент* (Роб. газ., 26.III 1966, 1).

ЗАТОЧИ́ТИ[1] *див.* **затóчувати**[1].

ЗАТОЧИ́ТИ[2] *див.* **затóчувати**[2].

ЗАТОЧИ́ТИСЯ *див.* **затóчуватися**[2].

ЗАТÓЧКА, и, *ж., техн.* Те саме, що **затóчування**. *Заточку різців виконують на .. верстаті за допомогою шліфувального круга* (Токарна справа.., 1957, 125).

ЗАТÓЧУВАЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Призначений для заточування. *Головка різця виконує основну роботу — різання. Необхідної форми їй надають заточуванням на заточувальному верстаті* (Різальні інстр.., 1959, 20).

ЗАТÓЧУВАЛЬНИК, а, *ч., техн.* Той, хто заточує (*див.* **затóчувати**[1]) що-небудь. *Заточування [різців] звичайно виконують заточувальники* (Різальні інстр.., 1959, 99).

ЗАТÓЧУВАННЯ, я, *с., техн.* Дія за знач. **затóчувати**[1]. *Заточування різального інструмента є дуже важливим процесом в загальному ланцюзі виготовлення*

різального інструмента (Технол. різального інстр., 1959, 181).

ЗАТО́ЧУВАТИ [1], ую, уєш, *недок.*, **ЗАТОЧИ́ТИ**, точу́, то́чиш, *док., перех., техн.* Робити гострим; загострювати. *Зуб'я поперечної пилки заточують з обох боків, внаслідок чого вона однаково добре пиляє, рухаючись в обидва боки вздовж пропилу* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 50); *Самі господарі не витримували й починали виправдуватись, що в них на шахті.. свердла не тим металом наварюють і не так заточують* (Ю. Янов., II, 1958, 363).

ЗАТО́ЧУВАТИ [2], ую, уєш, *недок.*, **ЗАТОЧИ́ТИ**, точу́, то́чиш, *док., перех.* 1. *діал.* Закочувати. *Заточи воза в клуню* (Сл. Гр.).

2. *розм.* Спричинювати втрату рівноваги. *Важке тіло* [гайдука] *захиталося, заточуючи в різні боки коня* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 32).

3. *розм.* Занóсити вбік. *Метіль то вбік заточить Санки, то спереду заскочить* (Фр., X, 1954, 315).

ЗАТО́ЧУВАТИСЯ [1], ується, *недок., техн.* Пас. до **зато́чувати** [1]. *Зубила.. заточуються на шліфувальному крузі* (Практ. з машинозн., 1957, 42).

ЗАТО́ЧУВАТИСЯ [2], уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАТОЧИ́ТИСЯ**, точу́ся, то́чишся, *док.* 1. Хитатися, втрачати рівновагу. *Світ гасне в очах Гнатових, в вушах шумить, він заточується й мало не падає...* (Коцюб., I, 1955, 77); *Круто повернувся* [Сеспель] *від саней, заточуючись від горя і голоду, пішов назад* (Збан., Сеспель, 1961, 269); *Настуся оступилась, заточилась, захиталась, упала на канапу навзнак і гомоніла* (Н.-Лев., IV, 1956, 257); *Нестерпний біль і гіркота налягли на Чайчиху. Щоб не заточитись, вона сперлася на стару грушу* (Стельмах, Хліб.., 1959, 38); *Штурнула* [Мар'я] *підолашного Чистогорова, що той аж заточився* (Баш, Надія, 1960, 212).

2. *розм.* З'їжджати, сповзати вбік. *Заточуються сани* (Сл. Гр.); *Переплигуючи через рівчаки, заточуючись на поворотах, ..авто вмить вибігло на головний шлях* (Смолич, I, 1958, 96).

3. *перен., рідко.* Заходити вглиб чого-небудь; уклинюватися. *Розлився Дніпро й далеко заточився у луку розливним затоком* (Вовчок, I, 1955, 316); *Юрба текла, текла і раптом стала, аж в тісну робітню якийсь гурток вненацька заточився, відпертий натовпом* (Л. Укр., I, 1951, 443).

ЗАТПРУ́КАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати тпрукати. *Побачили* [дівчата] *матроса, затпрукали на коней* (Кучер. Прощай.., 1957, 142).

ЗАТРАМБО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАТРАМБУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Ущільнювати, вирівнювати що-небудь, трамбуючи. *Два суботники.. допомогли затрамбувати повивірчувані гранатними набоями баюри на головній вулиці* (Кпр., Вибр., 1960, 86).

ЗАТРАМБО́ВУВАТИСЯ, усться, *недок.* Пас. до **затрамбо́вувати**.

ЗАТРАМБУВА́ТИ *див.* **затрамбо́вувати**.

ЗАТРАПЕ́ЗНИЙ, а, е, *заст.* 1. Вигот., пошитий із грубої дешевої тканини у смужку.

2. *розм.* Буденний (про одяг).

ЗАТРА́ТА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **затра́тити** 1. *Якби вдалося невеликою затратою праці перетворювати вугілля в алмаз, вартість алмазу могла б упасти нижче вартості цегли* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 46).

2. *діал.* Втрата. *Почування затрати вимріяних дум завдавало муки душі Кравцовської* (Март., Тв., 1954, 296).

3. *тільки мн.* Те, що затрачено; витрати. *Капітальні затрати на будівництво конверторного цеху приблизно вдвоє менші, ніж на будівництво мартенівського* (Наука.., 9, 1962, 12); *Нове життя вимагало нових затрат* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 274).

ЗАТРА́ТИ *див.* **затрача́ти**.

ЗАТРА́ТИТИСЯ *див.* **затрача́тися**.

ЗАТРАЧА́ТИ, аю, а́єш і **ЗАТРА́ЧУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗАТРА́ТИТИ**, а́ту, а́тиш, *док., перех.* 1. Використовувати, витрачати час, сили, гроші і т. ін. на що-небудь з певною метою. *Краще б було, якби всі люди говорили одією мовою, не треба б було затрачувати часу на те, щоб вивчитися чужим мовам* (Мирний, V, 1955, 306); *Навряд чи й варто стільки труда затрачувать.., щоб.. прочитать дві-три скучні і сухі брошурки...* (Л. Укр., V, 1956, 135); *Карбованець можна затратити в різних господарствах і навіть в різних галузях одного колгоспу з різною ефективністю* (Ком. Укр., 5, 1960, 62).

2. *діал.* Втрачати що-небудь. *Полум'я натхнення.. погасає, затрачую голос душі* (У. Кравч., Вибр., 1958, 255); *Як перевозився до Борщева, то і ті листи затратив* (Стеф., III, 1954, 58).

ЗАТРАЧА́ТИСЯ, а́ється і **ЗАТРА́ЧУВАТИСЯ**, усться, *недок.*, **ЗАТРА́ТИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Використовуватися, витрачатися. *Досвід.. переконливо показав, що і з наявною технікою, коли її розумно використовувати, колгоспи можуть багато зробити в справі комплексної механізації виробництва просапних культур, на які поки що затрачається основна частина землеробської праці* (Ком. Укр., 5, 1960, 60).

2. *діал.* Втрачатися, зникати. *Гаразд було б, якби Ви послали нам опис річей* [речей], *..бо шкода, коли що затратиться* (Л. Укр., V, 1956, 169); *Вже дорога заросла і затратилась...* (Вовчок, VI, 1956, 257).

3. *тільки недок.* Пас. до **затрача́ти, затра́чувати**.

ЗАТРА́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **затра́тити**. *..річ не може бути вартістю, не будучи предметом споживання. Якщо вона некорисна, то й затрачена на неї праця некорисна* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 47).

ЗАТРА́ЧУВАТИ *див.* **затрача́ти**.

ЗАТРА́ЧУВАТИСЯ *див.* **затрача́тися**.

ЗАТРЕ́БУВАНИЙ, а, е, *канц.* Дієпр. пас. мин. ч. до **затре́бувати**. *В 1819 році від поміщиків були затребувані відомості про розміри їх земельних володінь* (Від давнини.., I, 1960, 217); // **затре́бувано**, *безос. присудк. сл. Камищук зовсім тихо промовив: — Сина в мене, Григорія, поліція забрала... Поперших держали в тюрмі в Чернігові, а це затребувано у Київ* (Сміл., Зад. 1952, 183).

ЗАТРЕ́БУВАННЯ, я, *с., канц.* Дія за знач. **затре́бувати**.

ЗАТРЕ́БУВАТИ, ую, уєш, *док., перех., канц.* Зажадати від певної особи, установи подання чи надсилання чого-небудь або чиєїсь присутності десь. *Ревізійній комісії.. з'їзд доручав в найкоротший строк затребувати звіти з місць і від окремих підзвітних осіб* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 33).

ЗАТРЕМБІТА́ТИ, аю, а́єш, *док., діал.* Заграти (на трембіті). — *Вилізу на копицю та й си подивлю* [подивлюся] *в гори на полонинку, а ти мені затрембітай...* (Коцюб., II, 1955, 316); // Зазвучати (про трембіту). *Вночі на верховині затрембітала трембіта, берестяна гуцульська сурма* (Перв., Невигад. життя, 1958, 260).

ЗАТРЕМТІ́ТИ, мчу́, мти́ш, *док.* 1. Почати тремтіти, хвилюватися під впливом якого-небудь сильного почуття (переляку, радості і т. ін.); затрепетати. *Страшно було глянути в ті очі... дикий звір — і той би злякався того страшного погляду і затремтів би від жаху* (Мирний, IV, 1955, 221); *Клава почула по радіо*

таке, що вся затремтіла від радості (Ткач, Плем'я.., 1961, 54); // Швидко забитися, запульсувати (про серце). *Її жіноче серце забилося, затремтіло від його скупої ласки* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 39); // Задрикати, затруситися. *Од хвилювання він навіть зблід, і одна нога дрібно затремтіла в нервовому дрожі* (Головко, II, 1957, 483); // Озвучати нерівномірно, переривчасто (про голос, звук). *Голоси затремтіли, от-от заплачуть* (Н.-Лев., III, 1956, 310); — *Комусь потрібно було тайно вбити мого сина,— низький глухий голос Опанаса на мить затремтів* (Довж., I, 1958, 92); * Образно. *Затремтіли струни у душі моїй... Ніжна, ніжна пісня задзвеніла в ній...* (Олесь, Вибр., 1958, 103).

◇ **Кожна жи́лочка затремті́ла** *див.* **жи́лочка.**

2. Почати коливатися; задвигтіти. *Раптом т-рах!.. трах-трах!.. Віконна рама затремтіла, і всі шибки дико задеренчали* (Коцюб., I, 1955, 403); *Над лісом загуркотіло, аж земля затремтіла* (Томч., Закарп. оповід., 1953, 138); // Замерехтіти, замигтіти (про світло, вогонь і т. ін.). *Промінь затремтів на стіні дрібненькими плямами, потім погас...* (Л. Укр., III, 1952, 709); *Затремтіли окремі вогники* (Стельмах, Хліб.., 1959, 38).

ЗАТРЕПЕТА́ТИ, ечу́, е́чеш, *док.* 1. Почати трепетати; заколиватися. *Серце* [гармати] *дихнуло довгим зубчастим язиком полум'я, загриміло, і земля затрепетала, забилася у дрожі* (Стельмах, II, 1962, 191); *Ніздрі у Рубіна затрепетали* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 22); // Засяяти тріпотливим світлом; замерехтіти. *На пальниках під стерилізаторами затрепетали сині вогники* (Шовк., Людина.., 1962, 202); *А потім сонце залило Уфу.. І на аксаковських осокорах Затрепетало іскрами живими* (Рильський, II, 1960, 293); // Затріпотіти; замайоріти. *Хто поверне в рабство ту країну, Де свободи стяг затрепетав?* (Рильський, III, 1961, 81); *Затрепетало вітрило.*

2. *перен.* Захвилюватися, затремтіти під впливом якого-небудь сильного почуття. *Нараз.. почулися зроки і невиразний, дикий голос. Гості затрепетали і замовкли* (Фр., VIII, 1952, 257); // Швидко забитися, запульсувати (про серце, кров). *Очі в його засяють радістю; серце затрепече в грудях вільніше...* (Мирний, II, 1954, 72).

ЗАТРИВОЖЕНИЙ, а, е. 1. *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **затривожити.** *Стоять, закам'янівши, Турок та Катря, затривожені раптовою якоюсь причиною* (Ю. Янов., IV, 1959, 73).

2. *у знач. прикм., розм.* Який перебуває у стані тривоги; стривоженій. *Не дочекавшись нічого, затривожена Дарка добилася аж до шкільного куратора з просьбою* (Козл., Сонце.., 1957, 78); // Який виражає тривогу. *Моя мати поглянула на мене майже з переляком — і я вичитав запитання в затривожених її очей* (Коб., III, 1956, 63).

ЗАТРИВО́ЖИТИ, жу, жиш, *док., перех., діал.* Стривожити. *Кожен раз, тільки Галя розгулюється — доноситься до неї викрик братів і на який час переб'є гулянку, затривожить Галю* (Мирний, IV, 1955, 100); *Сумнів затривожив мене...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 315).

ЗАТРИВО́ЖИТИСЯ, жуся, жишся, *док., розм.* Почати тривожитися; захвилюватися, занепокоїтися. *Згадавши про Зейнаб, Екбаль-ґа́нем затривожилася, схопилась* (Л. Укр., III, 1952, 712); *Оксана прискорила ходу, затривожилась, чи не запізниться* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 6); *Чорний* [собака] *затривожився від густих пахощів риби* (Мик., II, 1957, 243).

ЗАТРИ́МАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **затри́мати.** *Піднятий по тривозі корпус Жюно був затриманий біля села Синявіна великими скупченнями піхоти князя Багратіона* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 180); *Для мене стало цілком ясно, що Гончарук був затриманий випадково.. А раз так, то для чого тримати людину під арештом?* (Бурл., М. Гонта, 1959, 80); [Л ю б о в:] *Я не можу сказати, щоб вона була мені дуже близька. Сю ілюзію робить більше звичай говорити на «ти», затриманий з дитячих літ* (Л. Укр., II, 1951, 38); // **затри́мано**, безос. присудк. сл. *Пізні посіви озимої пшениці.. не гинуть, якщо на них було затримано сніг* (Колг. Укр., 5, 1958, 17); *У Кузнецова не виявилось ніяких документів.. За це його і затримано* (Головко, II, 1957, 522); // *у знач. ім.* **затри́маний**, ного, ч., **затри́мана**, ної, ж. Людина, яку затримано. [П е т е р с о н:] *Ви побачили, що затриманий чинив поліцейським опір* (Галан, I, 1960, 412).

2. *у знач. прикм.* Який має невелику швидкість і т. ін.; уповільнений (про дію, рух). *І ви бачили, і я бачив — і в кінохроніці, і в кінофільмах фіксування матчів,— і в звичайній дії, і в затриманій* (Вишня, I, 1956, 406).

ЗАТРИ́МАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **затри́мати.** *Застосовують різні способи затримання снігу. Найкраще це робити з допомогою стебел соняшника та інших високорослих рослин* (Хліборіб Укр., 11, 1963, 20); *Наш кур'єр з ранковою поштою приніс повідомлення про нагородження мене бойовим орденом Червоного Прапора.. За розкриття і затримання.. агента іноземної розвідки* (Мушк., Серце.., 1962, 230).

ЗАТРИ́МАТИ *див.* **затри́мувати.**

ЗАТРИ́МАТИСЯ *див.* **затри́муватися.**

ЗА́ТРИМКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **затри́мати.** *Треба було вчасно з'явитись на явочну квартиру. Несподівана затримка неприємно вразила* (Донч., II, 1956, 100); *Лузгін стисло виклав суть справи. Йдеться про затримку батальйону на Ромодані* (Головко, II, 1957, 460); *При порушенні функцій щитовидної залози відбувається затримка і викривлення фізичного та психічного розвитку дитини* (Шк. гігієна, 1954, 99).

2. Припинення на який-небудь час дії, руху і т. ін. *Робота йде швидко, без зайвих затримок і зачіпок* (Трубл., I, 1955, 115).

Без за́тримки — негайно, не зупиняючись. *Викищуючи гарнізон, треба було водночас виламати передні двері, щоб перші атакуючі влетіли в будинок без затримки* (Гончар, III, 1959, 257); **За одни́м затри́мка** — не вистачає кого-, чого-небудь. *Уже хур із п'ять стоять навантажені. Лаштуються чоловіки вирушати — за одним затримка. Але ось і він виніс останнього лантуха, поклав собі на воза* (Головко, I, 1957, 306).

ЗАТРИ́МУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **затри́мувати.**

ЗАТРИ́МУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАТРИ́МАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* 1. Залишати, утримувати кого-, що-небудь на якийсь час у певному місці, положенні. *Спинюсь. Мене затримує запах пароходного диму* (Коцюб., II, 1955, 421); *Я все поривався повернутися додому, але Семен Порфирович мене затримував* (Сміл., Сашко, 1957, 157); [Г а н п а:] *Треба буде швиденько розвантажити, щоб вагони не затримувати* (Мороз, П'єси, 1959, 21); *Оксана сіла за рояль, піднесла руки над білими клавішами і затримала, ніби роздумуючи, куди їх опустити* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 179); * Образно. *Яснішав світ і день світлів, і десь у гаї синій вечір трава затримала густа* (Гонч., Вибр., 1959, 339).

◇ **Затри́мувати (затри́мати) по́гляд (о́чі)** *на кому-чому* — уважно, пильно дивитися на кого-, що-небудь. *Журба глянув на Дубовика, затримав на ньому довгий*

погляд, згадав щось (Епік, Тв., 1958, 569); *Капітан затримав свої ясні, блакитні очі на цьому юнакові* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 188); **Затри́мувати (затри́мати) ува́гу** *чию* — зосереджувати чиюсь увагу на кому-, чому-небудь. *По настрою в залі він уже бачив, що затримувати увагу зборів на пропозиції Кузіна нема рації,— провалять* (Головко, II, 1957, 545).

2. Перешкоджати чиємусь рухові, уповільнювати, гальмувати просування, розвиток чого-небудь. *На нього покладалося завдання якомога довше затримувати французів, доки російські війська ввійдуть у Вітебськ та займуть позиції* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 110); *Самодержавство не може не затримувати суспільного розвитку* (Ленін, 8, 1949, 7); *Посеред вулиці їхала пара верхівців.., їхали швидко, вчвал, вимахуючи нагайками, тільки порівнявшися з павільйоном, трохи затримали біг свій* (Л. Укр., III, 1952, 611); *Навесні ящики дослідник накривав снігом, щоб затримати проростання насіння* (Юним мічур.., 1955, 54).

Затри́мувати (затри́мати) ді́хання — затамовувати дихання. *Поет сидів тихо і затримував дихання, щоб не зрушити тиші* (Л. Укр., III, 1952, 709).

△ **Затри́мувати (затри́мати) сніг (воло́гу** і *т. ін.*) — утримувати, зберігати талі води. — *То гордість наша, — каже Макар Онисимович,— полезахисні смуги. Сніжок вони нам на полі затримують, сухих вітрів на пшениці не пускають...* (Вишня, I, 1956, 371); *Вони з осені обробили ділянки, вивезли добрива, угноєння, провели снігозатримання, затримали вологу* (Ю. Янов., II, 1954, 128).

3. Силою зупиняти кого-небудь з певною метою. *Сторожко пробирався* [Левченко] *в темряві, припинаючи до стін, міцно стискаючи в руці заряджений браунінг. Вистрілить по патрулю не вагаючись, коли б стали затримувати* (Гончар, II, 1959, 194); *Кількох маскарадників пощастило затримати і посадити у карцер* (Смолич, II, 1958, 82); — *Догнати його треба було, затримати й обшукати. Не міг же він десь далеко сховати покрадене* (Трубл., I, 1955, 88).

4. *розм.* Зберігати що-небудь; не віддавати. *Не маю відповіді, хоч мені і треба б було знати, чи затримувати посаду для дядька жінки Вашої* (Коцюб., III, 1956, 125); // *тільки док., рідко.* Залишити щось собі. *Фотографії.. пришлемо Вам.., а Ви дасте їх Гладиловичеві або затримаєте їх собі* (Л. Укр., V, 1956, 41).

ЗАТРИ́МУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАТРИ́МАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Продовжувати перебувати, залишатися ще на якийсь час де-небудь. *Коли Хвацький затримувався десь на вогневій або в небезпечному рейсі, то без нього вечеряти не сідали* (Гончар, III, 1959, 203); *Бувало й таке, що Бронко попереджав, що сьогодні в нього термінова робота і він затримається в друкарні* (Вільде, Сестри.., 1958, 564); * Образно. *Не така була погода, щоб смуток затримався в його серці* (Коцюб., I, 1955, 129).

◇ **Затри́мувати (затри́матися) по́глядом** *на кому — чому* — уважно, пильно, з цікавістю дивитися на кого-, що-небудь.— *Славного сина маєш, Лукіє,— каже капітан, затримуючись поглядом на Віталикові* (Гончар. Тронка, 1963, 141); *Поглядом затрималася* [дівчина] *на хлопцеві довше, ніж треба* (Сенч., Опов., 1959, 42); **Затри́мується (затри́мається) по́гляд** *чийсь на кому — чому* — уважно, пильно дивиться хтось на кого-, що-небудь. *Ганні тепер лише тридцять і на ній завжди затримуються погляди зустрічних* (Шовк., Інженери, 1956, 10).

2. Припиняти чи уповільнювати на який-небудь час свій рух, ходу і т. ін.; зупинятися. *Любуша оглядається на Шалімова. Він кидається до неї, але раптом затримується* (Коч., II, 1956, 53); *Мене командировано в Н-ський полк, затримуватись в дорозі не рекомендувалось* (Ю. Янов., II, 1954, 7); *Перед тим, як переступити поріг до вітальні, Семен Ожелянович затримався біля дзеркала, що висіло поряд вішалки* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 12).

◇ **Затри́мувати на дося́гнутому** — переставати розвиватися. *Не можна перестрибувати через неминучі ступені розвитку, так само як і затримуватися на досягнутому, стримувати рух вперед* (Програма КПРС, 1961, 56).

3. *в чим.* Не робити, не виконувати чого-небудь своєчасно. *Коли я часом затримаюся з листом, то се не з лінощів.., а просто часу нема, бо інших листів багато на черзі* (Л. Укр., V, 1956, 287).

4. *тільки недок.* Пас. до **затри́мувати**.

ЗАТРІ́ПАТИ, аю, аєш, *док.* Почати тріпати, робити швидкі рухи чим-небудь; замахати. *На високому дубі.. затріпала крилами якась птиця* (Н.-Лев., II, 1956, 310); *Олександра заверещала не своїм голосом та затріпала чорними руками* (Коцюб., I, 1955, 60).

ЗАТРІ́ПАТИСЯ, ається, *док.* Почати тріпатися, робити швидкі, конвульсивні рухи. *Потягли рибалки сітку. Затріпалась, заблищала риба червонуватою лускою* (Н.-Лев., I, 1956, 66); *Іван знову засіпав руками, ногами, знову затріпалося все тіло* (Л. Янов., I, 1959, 110); * Образно. *На вустах усмішка рожевим метеликом затріпалась* (Головко, I, 1957, 215); // Прискорено забитися (про серце). *У Євгенія радісно затріпалось серце* (Фр., VII, 1951, 367).

ЗАТРІПОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ЗАТРІПОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Почати тріпотати, тріпотіти, швидко рухати чим-небудь; замахати. *Виповзе з-під грудки ящірка, протягнеться до теплого проміння, ..затріпоче крильцем метелик* (Кобр., Вибр., 1954, 173);* Образно. *Страшна книга, злетівши вгору, затріпотіла аркушами і зникла в полум'ї* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 45).

2. *тільки 3 ос.* Затрепетати, заколиватися. *Лист затріпотів в руках Орисі, щось гаряче ворухнулося в серці* (Стар., Облога.., 1961, 85); // Почати нерівномірно світитися (про вогонь, світло і т. ін.); замерехтіти, замиготіти. *Ніжний відсвіт затріпотів над селом* (Донч., V, 1957, 160); *Червоний п'ятачок відблиску затріпотів у нього на лобі* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 101); // Зазвучати переривчасто. *Ти не вийшла навіть до порога, Тільки голос твій затріпотів* (Бичко, Сійся.., 1959, 161); *Веселий сміх затріпотів над полем* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 82); // Почати розвіватися від вітру (про прапор, вітрило, волосся і т. ін.). *З башти танка вирвався і затріпотів на вітрі червоний прапор* (Скл., М. Щорс, 1938, 45); *Здається, він* [вітер] *зараз повіє і віджене з ока русявого чуба, і чуб затріпоче* (Кучер, Чорноморці, 1956, 22).

3. Почати тремтіти; захвилюватися. *Кінь затріпотів під вершником і несподівано, мов вихор, кинувся праворуч...* (Досв., Гюлле, 1961, 158); // Швидко забитися; закалатати (про серце). [К а т р я:] *Як вздріла його крізь вікно, то так серце затріпотіло, ледве встояла на ногах...* (Кроп., II, 1958, 350).

ЗАТРІПОТА́ТИСЯ, очу́ся, о́чешся, *док.* Те саме, що **затріпота́ти**. *Зійшло сонце... Затріпоталися барвисті мотилі понад колосистим морем* (Фр., I, 1955, 57); — *Маша боязлива. Досі не може чути пострілу з рушниці: так і затріпочеться* (Пушкін, Капіт. дочка, перекл. за ред. Хуторяна, 1949, 40); *Серце затріпоталося в грудях.*

ЗАТРІПОТІ́ТИ *див.* **затріпота́ти**.

ЗАТРІ́СКАТИ, аю, аєш, *док.* Почати тріскати, вида-

вати тріск (звичайно під час пострілів). *Нарав — з усіх боків містечка.. затріскали рушниці. Заклекотіли, розкричалися кулемети, засвистіли жалібно й тонко кулі* (Ірчан, I, 1958, 296).

ЗАТРІСКОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ЗАТРІСКОТІ́ТИ**, очу́, оти́ш, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Почати тріскотати, тріскотіти; затріщати. *В печі весело затріскотіли дрова, підпалені віхтями соломи* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 62); *Безладно затріскотіли постріли...* (Коз., Вибр., 1947, 4); // *безос. Суцільними грозовими розрядами затріскотіло, загримотіло над містом* (Баш, Надія, 1960, 206).

2. *перен., розм.* Заговорити швидко, скоромовкою. *— А я оце у Калинівку приїхала, — солоденькою скоромовкою затріскотіла стара* (Собко, Звич. життя, 1957, 123).

ЗАТРІСКОТІ́ТИ *див.* **затріскота́ти.**

ЗАТРІУМФУВА́ТИ, ую, у́єш, *рідко.* Док. до **тріумфува́ти.** *Безбородько інстинктивно відчував, що пані Бровко чекає тільки нагоди, щоб затріумфувати над ним* (Вільде, Сестри.., 1958, 413).

ЗАТРІЩА́ТИ, щу́, щи́ш, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Почати тріщати, видавати різкий сухий звук, утворюючи тріщини або ламаючись, розриваючись на частини. *Змагався довго Дуб, стогнав, не подавався, А далі затріщав, зломився і — упав...* (Гл., Вибр., 1957, 203); *Сухар.. затріщав у нього під міцними зубами* (Вас., I, 1959, 82); *Крига скресла, затріщала, і буйна вода затопила все* (Кучер, Голод, 1961, 449); *Двері були наглухо забиті. Але під дружним двобічним натиском не витримали і затріщали* (Гончар, III, 1959, 260); // Почати тріщати під час горіння. *Затріщала, піднялася вогнем солома. Чайченко руками забив огонь* (Стельмах, I, 1962, 168); // Почати створювати різкий шум, тріскотняву безперервними ударами, стуками і т. ін. (про механізми). *За селом затріщали кулемети* (Панч, В дорозі, 1959, 243); // Різко залунати, зазвучати (про дзвінки, постріли і т. ін.). *Раптом відразу оглушливо затріщали сигнальні дзвінки* (Баш, Вибр., 1948, 234); *Затріщали гвинтівочні постріли* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 79); // Сповнитися тріском або шумом, звуками, що нагадують тріск. *Вибухи вастугоніли зовсім близько, вода піднялась фонтанами, весь ліс затріщав* (Гончар, I, 1954, 438); // Почати співати, стрекотати, видавати різкі звуки (про птахів, комах). *Соловейко.. защебетав, залящав, зачиркав, засвистав, затріщав...* (Кв.-Осн., II, 1956, 40); *Засвистів дрізд на своїй тоненькій флейті, затріщала кедрівка* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 58).

◇ **Вого́нь затріща́в** — про звуки, що супроводжують горіння. *Кухар вкинув в окріп рибу й підклав у вогонь очерету. Огонь запалав і затріщав* (Н.-Лев., II, 1956, 222); **Моро́з затріща́в** — значно посилився холод. *Відшуміли снігові бурани, на поля лягли глибокі снігн, затріщали знамениті водохресні морози* (Збан., Сеспель, 1961, 185); **Ти́снути (сти́снути** і *т. ін.*), **аж кістки́ затріща́ли (затріща́ть)** *див.* **кістка.**

2. *тільки 3 ос., перен.* Почати руйнуватися, зазнаючи розпалу, поразки і т. ін. *Коли фронт затріщав і рай став валитися, ув'язнених з таборів почали направляти на заводи* (Рибак, Час.., 1960, 363).

3. *перен., розм.* Заговорити швидко, скоромовкою. *Прислужник затріщав, називаючи кожну страву* (Мирний, III, 1954, 268); *Вирвався чийсь нетерплячий голос із гурту; за ним затріщали інші, як суше бадилля, розгораючись на вітрі* (Вас., I, 1959, 247).

ЗАТРУБИ́ТИ, трублю́, тру́биш; *мн.* затру́блять; *док.* 1. *неперех.* Почати трубити, видавати звуки за допомогою труби, сурми, рога і т. ін. *Приложила* [Мирослава] *гарно точений ріг до своїх коралевих уст і затрубила на весь ліс* (Фр., VI, 1951, 17); *В тому кінці села затрубив пастух — сигналив жінкам, щоб корови доїли* (Томч., Готель.., 1960, 68); // Заграти, видати звуки на трубі і т. ін. *Лукин устав із ношів, підніс трембіту, затрубив тричі* (Черемш., Тв., 1960, 46).

2. *неперех.* Почати видавати, створювати звуки, схожі на звуки труби. *Під вікном затрубив клаксон.. Шофер.. когось викликав механічним натискуванням на клаксон* (Панч, II, 1956, 75); // Видати звуки, схожі на звуки труби. *Пароплав три рази затрубив* (Ірчан, II, 1958, 265).

3. *неперех.* Зазвучати, заграти (про музичні інструменти). *Затрубили рано труби* (Рудан., Тв., 1959, 499); *— Не тепер дасть одповідь, то в день останній, — заскрипів Сулейман. — О! як затрубить тоді сурма і прочитає Аллах книгу в його лівій руці!..* (Коцюб., II, 1955, 148).

4. *перех.* Почати грати що-небудь. *Пішли* [троянці], *марш сумно затрубивши, Перед же вів сам пан Еней* (Котл., I, 1952, 211); //Граючи на трубі, сурмлячи і т. ін., сповістити про що-небудь. *Ходкевич глянув у поле, стиснув нервово губи і наказав затрубити гасло бойової готовності* (Мак., Вибр., 1956, 471); *Коли тривогу уночі затрублять сурмачі і навхрест небо перетнуть прожекторів мечі — наш батальйон за п'ять хвилин зведеться як один* (Гонч., Вибр., 1959, 138).

◇ **Затруби́ти в похі́д (похо́д)** — повідомити за допомогою труби, сурми про виступ (війська, загону і т. ін.). [Молодиця:] *Півроку тільки й пройшло, як побрались, а там затрубили в похід — мене Михайло покинув* (Вас., III, 1960, 26).

ЗАТРУ́ДЖЕНИЙ, а, е, *діал.* 1. Зароблений важким трудом. *Вже як сонце піднялося на сніданок, Катерина одержала у Генріха кривавицею затруджені гроші* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 79).

2. Знесилений трудом; // Який минув у важкій праці. *Стоїть Христя коло дверей, — затруджена молодість, невмита краса в лахміттях* (Вас., I, 1959, 262).

ЗАТРУДИ́ТИ, у́дить, *док., розм.* 1. Почати трудити, боляче стискувати. *І знову невсипуща журба захопила її в свої цупкі обійми, занудила та затрудила материне гаряче серце* (Мирний, IV, 1955, 297).

2. *безос., у чому, в що.* Про виникнення болю в чому-небудь. *— Не знаю я, чарівна незнакомко, хто ти така,..— став я промовляти, вперши на сусідку очі, що аж у лобі затрудило* (Вас., I, 1959, 185); *Він, вхопивши металевий уламок, розмахнувся ним, як молотобоєць, і з усієї сили вдарив по замку. Затрудило в руки, аж самому блиснуло в очах, і замок розчахнувся* (Гончар, III, 1959, 379).

ЗАТРУ́ЄНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **затрую́ти.** *Стопроцентну загибель гусені дали.. марлеві пояси, затруєні 10-процентною емульсією 50-процентної пасти ДДТ* (Колг. Укр., 5, 1962, 37); *Він.. набрав повні груди затруєного випарами сірчаної кислоти повітря* (Панч, II, 1956, 69); *Усе здорове, людське, не затруєне моралню міщан, вбунтувалось в ній* (Кол., Терен.., 1959, 102); // **затру́єно,** *безос. присудк. сл. Було.. прокладено сітку мілких напрямних канавок і затруєно гексахлораном колодязі в них* (Нові спос. вирощ.. буряків, 1956, 41).

ЗАТРУ́ЄННЯ, я, *с.* Дія за знач. **затрую́ти.** *Для захисту висіяних жолудів від поїдання гризунами провадять затруєння пір гризунів отруйними речовинами і обкопування розсадника канавами* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 219).

ЗАТРУЇТИ *див.* **затру́ювати.**

ЗАТРУЇТИСЯ *див.* **затру́юватися.**

ЗАТРУСИ́ТИ[1] *див.* **затру́шувати.**

ЗАТРУСИ́ТИ[2], трушу́, тру́сиш, *док.* 1. Почати труситися; затрястися. *Отець Тимофій затрусив бородою* (Перв., II, 1958, 386); *Червоний півень.. сердито затрусив сергами* (Тют., Вир, 1964, 95).

2. Побігти риссю, швидко і дрібно перебираючи ногами. *Злякано заревла чиясь корова, і вся череда риссю затрусила до села* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 168); *Чорно-сірий вепр вистрибнув з кущів і в грізним хрюканням затрусив на мисливців* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 361).

ЗАТРУСИ́ТИСЯ, трушу́ся, тру́сишся, *док.* 1. Почати труситися, часто, ритмічно хитатися. *Квітки на голові затрусились, неначе од вітру* (Н.-Лев., II, 1956, 347); *Яринка.. зачепила деревце, воно затрусилось і раптом, як сльози, з нього градом посипались листочки* (Донч., IV, 1957, 153); * Образно. *Тіпка глянув на правий бік... Захиталася темнота, затрусилася... й з неї висунулось дві тіні* (Мирний, I, 1949, 308); // Заколиватися, задвигтіти. [Семен:] *У мене аж душа замерла, і ніби земля під ною затрусилась...* (Кроп., I, 1958, 60); *Вночі ударив грім «Аврори», Захитавсь Зимовий, затрусивсь* (Бичко, Вогнище, 1959, 64).

2. Затремтіти, затрястися під впливом якого-небудь почуття. *Дід увесь затрусився, голова й борода ходором заходили, а очі з-під настовбурчених брів, як вугілля, запалали* (Мирний, IV, 1955, 257); *Застогнав тут змій безсило, розметав залізні крила, і забився, і затрусився* (Забіла, У.. світ, 1960, 145); *Як побачив пан ознаку на крилі радянським — затрусився з переляку всім нутром поганським* (Гонч., Вибр., 1959, 118); // Задрижати (про руки, ноги). *«Ох!» — тільки і скрикнула* [Галочка], *руки і ноги затрусилися — ледве устала.. і з місця не ступить* (Кв.-Осн., II, 1956, 355); // Зазвучати нерівномірно, уривчасто (про голос). *— Не плач, а то й мене жаль бере,— сказала Марія та й сама заплакала, у неї голос затрусився, як струна* (Н.-Лев., II, 1956, 107).

◇ **[Аж] жи́жки затруси́лися** *див.* **жи́жки; но́ги аж затруси́лися (затру́сяться) до та́нцю** — з'явилося (з'явиться) велике бажання затанцювати. *Марко.. так розвеселився, що ноги аж затрусилися до танцю* (Тют., Вир, 1964, 11).

ЗАТРУХЛЯВІ́ТИ, і́ю, *док.* Стати трухлявим, перетворитися на труху (про стовбур, стебло, коріння і т. ін.).

ЗАТРУ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **затруси́ти**[1]. *До господарського двору ясно тягнулися широкі дороги з поля, від скирт і ожередів, затрушені соломою, мішанкою, сіном* (Кучер, Трудна любов, 1960, 402).

ЗАТРУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАТРУСИ́ТИ**, трушу́, тру́сиш, *док., перех.* Розкидаючи, розсипаючи що-небудь, покривати якусь поверхню. *Смоливус.. встиг ще викачувати воду і в штреках затрушувати дощаний настил...* (Чорн., Красиві люди, 1961, 64).

ЗАТРУ́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **затру́ювати.** *Знищення звичайного бурякового довгоносика.. проводять в основному в напрямних і крайових канавках та висвердлених у них колодязях шляхом систематичного затруювання їх 12-процентним порошком гексахлорану* (Нові спос. вирощ.. буряків, 1956, 131).

ЗАТРУ́ЮВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАТРУЇ́ТИ**, труї́, тру́їш, *док., перех.* 1. Додаючи отрути, робити що-небудь отруйним; отруювати. *Затруювати грунт гексахлораном можна лише там, де в міжряддях не вирощують овочевих культур* (Колг. Укр., 5, 1958, 39); *— А затруїв кислиці хто? — Одна цяганочка* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 475); // Насичувати повітря їдкими запахами. *Душно в хаті. Гас у лампі блима, Чадом всю кімнату затруїв...* (Перв., II, 1958, 275).

2. *перен.* Згубно впливати на кого-, що-небудь. *Все затруїли в мені, все приглушили, підтяли в зароді* (Фр., I, 1955, 330).

3. *перен.* Робити неприємним, тяжким, безрадісним. [Галя:] *Сваритись доведеться з батьком, а я цього не хочу, це мені затруїть життя* (Сам., II, 1958, 141).

ЗАТРУ́ЮВАТИСЯ, ююється, *недок.*, **ЗАТРУЇ́ТИСЯ**, труї́ться, *док.* 1. Ставати отруйним від чого-небудь. *О, водо українських рік, ..Не раз від трупів козаків Ти виступала з берегів І панським трупом затруїлась!* (Рильський, I, 1956, 182).

2. *перен.* Зазнавати згубного впливу. *Хлопець задумався, бо вже юнацька душа затруїлась трутизною успіху* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 244).

3. *тільки недок.* Пас. до **затру́ювати.** *Він* [денатурований спирт] *являв собою винний спирт, який затруюється сулемою або формаліном* (Биот. чуч., 1956, 52).

ЗАТРЮ́ХАТИ, аю, аєш, *док.* Побігти підтюпцем, часто і дрібно перебираючи ногами.

ЗАТРЮХА́ЙКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Те саме, що **затрю́хати.** *Коні грузли по самі бабки. З галопу перейшли на рись, а далі затрюхикали підтюпцем* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 68).

ЗАТРЯСТИ, су́, се́ш, *док.* 1. *перех.* Почати трясти, хитати кого-, що-небудь ривками. *Турбай вибіг із хати й так від радості затряс грузина, що в того ледве не потріскалися ребра...* (Руд., Остання шабля, 1959, 387); *Тихон схопив газету і затряс з такою силою, ніби хотів струсити усі літери* (Панч, II, 1956, 424).

2. *перех.* Ви́кликати коливання, двигтіння чого-небудь; // *безос. Враз будинок затрясло З підвалин аж до стелі* (Граб., I, 1959, 420); *Раптом вагон затрясло на місці* (Досв., Вибр., 1959, 29); // Ви́кликати в тілі та кінцівках тремтіння, хворобливе почуття ознобу. *Страх, як трясця, затряс усе тіло Петра Федоровича* (Мирний, I, 1954, 325); *Жах затряс гостей митрополита* (Павл., Бистрина, 1959, 44); // *безос. Хому затрясло, як у пропасниці. Судорожно перекошений лютим болем, він сів у кутку, стиснув важкі кулаки* (Гончар, III, 1959, 360).

3. *неперех.* Почати швидко махати, рухати чим-небудь. *Іван з жахом побачив, як, виткнувшись з-за галузок, затрясли головами бородаті цапи* (Коцюб., II, 1955, 309); // Задвигтіти чим-небудь. *Свисне вітер, затряс вікнами, завив диким стогоном, загудів у комині* (Кобр., Вибр., 1954, 167).

ЗАТРЯСТИ́СЯ, су́ся, се́шся, *док.* 1. Почати трястися, коливатися; задвигтіти. *Раптом земля затряслась, будинки хитнулись і ось-ось, здавалось, завалять ся* (Коцюб., III, 1956, 354); *Все затрясло у кімнаті, коли повз вікна, не спиняючись, проходив вантажний поїзд* (Трубл., I, 1955, 88).

2. Затремтіти, задрижати. *Як почула таке Мотря, то й лиця на їй не стало: поблідла, як крейда, затряслась, як лист на осичині* (Мирний, II, 1954, 41); *Од злості в старшини аж руки затряслися* (Вас., I, 1959, 129); *Старий схопився за голову й затрясся в невтішному плачу* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 129); * Образно. *У Скутарі козаки співали; Співали сердеги, а сльози лились; Лилися козацькі, тугу домовляли. Босфор аж затрясся, бо зроду не чув Козацького плачу* (Шевч., I, 1951, 199); // *перен., розм.* Зазвучати уривчасто (про голос). *При останніх словах мимоволі затряслася її голос і сльози бризнули з очей* (Фр., I, 1955, 342).

ЗАТУЖА́ВІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **затужа́віти**. *Петро мчав вулицею не оглядаючись, ступав по затужавілих перед вечором калюжах* (Хижняк, Килимок, 1961, 66); *// у знач. прикм. Зашипів затужавілий пісок під човнами, і два човни.. тихо полинули по воді* (Н.-Лев., І, 1956, 54); *Поморозь на деревах і свіжа порошa по затужавілому насту на глибоких снігах виблискувала так, що дивитися було боляче* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 720).

ЗАТУЖА́ВІТИ, ію, ієш. Док. до **тужа́віти**. *Земля затужавіла, на деревах з'явився сніговий мох* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 194); *За ніч затужавіли калюжі.., і коні сковзаються, спотикаються на слизькому льоду* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 601); * Образно. *Серце затужавіло, зробилося, як криця, і болить, і болить, і не перестає* (Вас., І, 1959, 109); *Сергійова душа захолола і затужавіла, мов цей бетон* (Гур., Друзі.., 1959, 76).

ЗАТУЖИ́ТИ, тужу́, ту́жиш, *док., розм.* 1. *без додатка і за ким — чим, рідко по кому — чому.* Почати тужити за ким-, чим-небудь; заскучати, засумувати. *Часом мені добре самому, а часом то так затужу* (Стеф., III, 1954, 99); *Він.. затужив за селом і втік на село* (Фр., IV, 1950, 42); *— Ось ти, Сергію, живеш природою.. Відірви тебе від лісу, і що буде? Затужиш, правда?* (Дмит., Дівоча доля, 1960, 44); * Образно. *Верби затужили В бурю під дощем* (Ус., Дорогами.., 1951, 164).

2. Почати плакати, голосити, виявляючи тугу, журбу. *Як же заридає Катря, як затужить! І невгавав плачем своїм!* (Вовчок, І, 1955, 222); *Воїни почали сідати в лодьї* [човни]. *Затужили жінки й діти. Над рікою полинув плач* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 378); // Почати вити, скиглити і т. ін. (про тварин). *Буян на якусь хвилину зупинився, висолопивши язика, присів на задні ноги, затужив собачою тугою* (Стельмах, Хліб.., 1959, 168); // *рідко.* Почати грати, співати журливу пісню, мелодію, видавати тужливі звуки. *Як затужиш у сопілку, сумно заспіваєш, моє серце, мою душу собі порвавши...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 119); // *перен.* Тужно, журливо зазвучати, залунати. *Засумувала, затужила струна... вилася в грудях у Ларька гаряча хвиля, закипіло, забилося щось* (Вас., І, 1959, 109); *На греблі пісня затужить.. — заниє тоскно серце у Катрі* (Головко, II, 1957, 234).

ЗАТУ́КАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати тукати, бити, ударяти із стуком; застукати. *Над головою повільно затукав дятел* (Стельмах, Кров людська.., І, 1957, 229); // Почати видавати короткі, переривчасті звуки, схожі на стукіт. *Біля контори колгоспу затукала, засигналила машина* (Ряб., Кайворонки, 1957, 113).

ЗАТУ́ЛА, и, *ж.* 1. *розм.* Предмет, яким що-небудь затуляють, закривають. *Марія витопила піч. Закривши її затулою, спинила прання* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 322); *Татари відкрили затулу й помітили Настю* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 141).

2. *діал.* Відлога у верхньому одязі; каптур, капюшон.— *Підніми затулу, то воно затишніше буде од вітру* (Сл. Гр.).

ЗАТУ́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **затули́ти**. *Дід в роздумах підійшов до будівлі, вікна і двері якої були затулені матами* (Стельмах, Хліб.., 1959, 428); *Він стояв передо мною німий, з затуленими устами, з нерухомими скляними очима — страшний* (Фр., VI, 1951, 312); // **затýлено**, *безос. присудк. сл. В цій хаті ще горіло світло, тільки знадвору не було видно, бо віконце було щільно затулено чорною хусткою* (Григ., Вибр., 1959, 189).

ЗАТУЛИ́ТИ *див.* **затуля́ти**.

ЗАТУЛИ́ТИСЯ *див.* **затуля́тися**.

ЗА́ТУЛКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **за́слінка**. *Розпучливий брязкіт чавунних затулок, дух житньої соломи.. піднялі на ноги сім'ю* (Коцюб., II, 1955, 434); *Вітер несамовито стугонів віконницями, гудів у комині, стукав затулками* (Донч., VI, 1957, 375); *Баба варить вечерю, закриває комин і затулки в печі, потім сідає біля чоловіка* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 169).

ЗАТУ́ЛКА, и, *ж., зоол.* Рід черевоногих молюсків, які мають округло-дзигоподібну раковину з кришечкою, що зовсім затуляє устя.

ЗАТУ́ЛЮВАТИ *див.* **затуля́ти**.

ЗАТУ́ЛЮВАТИСЯ *див.* **затуля́тися**.

ЗАТУЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і розм.* **ЗАТУ́ЛЮВАТИ**, юю, ює, *недок.*, **ЗАТУЛИ́ТИ**, тулю́, ту́лиш, *док., перех.* 1. Закриваючи, загороджуючи, робити невидним повністю або частково. *Сині волошки проти місяця ще більше синіли, затуляючи собою мало не все вікно* (Вас., І, 1959, 198); *Над морем висів туман, що затуляв сонце й звужував обрій* (Трубл., І, 1955, 170); *Я ж тихцем поля у куток та й затулив кулемет своєю спиною...* (Донч., VI, 1957, 98); // *від кого — чого.* Заслоняючи, ховаючи, укриваючи. *Високі осокори стали круг неї* [хати], *сплелися гіллям, затулили.. від негоди* (Мушк., Сорце.., 1962, 8); *Почувся голосний гавкіт, на дітей витнулася заслинена морда собаки. Гапочка злякалася й заплакала. Петрусь затулив її од собачої морди* (Ю. Яновський, І, 1958, 350).

2. Накладаючи, навішуючи щось поверх кого-, чого-небудь, притискаючи, притуляючи що-небудь до чогось, закривати, заслоняти. *Уляна.. затуляє вікна, щоб не світила блискавиця у вічі дитині* (Мирний, І, 1954, 306); *Дівчата-співачки затулювали хусточками заплакані очі* (Фр., VIII, 1952, 62); *Корж усе придивлявся до чогось гострим і пильним зором степовика, затуляючи очі засмаглою долонею* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 16); *Василина затулила лице обома руками і почала плакати* (Н.-Лев., II, 1956, 156); *Дід хутко зсунувся з печі на лежанку, підтягнув на білих штанях очкур, затулив сорочкою груди* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 15); // Закривати, затикати щось (звичайно якийсь отвір), міцно притискаючи що-небудь. *З-під руки, якою він затуляв рану, стікало щось тепле й мокре* (Коцюб., І, 1955, 357); *Колибина моя сповнилась гудінням та свистом, бо хоч я й затуляв од вітру шпарини, та їх ще було дуже багато* (Мур., Бук. повість, 1959, 14); *Машини хурчали, гули, хоч затуляй вуха* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 119); *Розворушена грязюка пахтить так, що навіть воли пирскають, а дівчата, що стоять поміж людьми, затулюють носи кінчиками хусток* (Вас., І, 1959, 377); *Десятник затулив їй уста своєю шапкою* (Вовчок, VI, 1956, 233); *Олександр Матросов.. своїми грудьми затулив амбразуру ворожого дота* (Жур., Вечір.., 1958, 246).

◇ **Затуля́ти (затули́ти) дірку** — заповнювати брак, нестачу у кому-, чому-небудь. — *Не ставай за пасічника в Грицая! Чуєш? Він кепкуватиме з тебе.. Затуляє мною дірку на один місяць, а на ціле літо не просить до себе за пасічника; він і тобою затулить дірку в пасіці,— вговорював дід Оникій старого пасічника* (Н.-Лев., IV, 1956, 200).

3. *розм.* Складати, стуляти, закривати що-небудь розгорнуте, розкрите. *Вдень розпускав* [головатень] *свою білу з великих нов'ялучих платків квітку, а на ніч затулює її* (Фр., III, 1950, 8); *То затуляв* [Данько], *то знов розгуляв картуза, щоб переконатися, що казна його на місці, що все це справдішне* (Гончар, Таврія, 1952, 70); // Заплющувати, закривати повіками

(очі). *Мені свижалася Оля. Затуляв очі, але це не помагало* (Томч., Готель.., 1960, 8).

◇ **Затуля́ти (затули́ти) о́чі (віченьки):** а) *(на що)* навмисно не помічати чого-небудь, залишати поза увагою. *Радянський народ ніколи на затуляв очі на труднощі, які виникали на його шляху, він їх перебо́рював* (Літ. газ., 19.IX 1946, 4); б) *(кому чим)* обманювати кого-небудь, приховуючи істину. — *От хрест святий,— пробурмотів Петру, зазираючи в очі старому Замфіру.— І не чув, і не бачив...— Ти мені не затуляй очі хрестом, я сам православний,— гримав старий* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 296); в) *(тільки док., кому, етн.)* стулити повіки померлому. — *Моя голубко, я при тобі побуду. При такій недузі самій не можна. Хто віченьки затулить, як твоя смерть прийде?* (Вовчок, І, 1955, 155); **Затуля́ти (затули́ти) рот (ро́та, уста́** *і т. ін.*): а) замовкати. [Д е м к о:] *Прикажу тобі: затули рота!..* (Кроп., II, 1958, 218); б) *(кому)* не давати можливості говорити, висловлюватися. — *Ти що мені рота затуляєш, диктатура? — втягуючи голову в плечі, враз охнулий обернувся він до Баржака* (Гончар, Таврія.., 1957, 309); *Не можна затулити уста народові* (Рильський, III, 1956, 11).

4. *перен.* Відсовувати на задній план, робити менш помітним, менш значним, другорядним. *Війна* [імперіалістична] *без антракту перейшла в революцію і в громадянську війну, що своєю величчю затулила враження війни імперіалістичної* (Еллан, II, 1958, 167); *Я хочу тобі написати про один маленький факт нашої бойової обстановки — доки його не затулила сотня схожих фактів і я ще бачу його в усіх мізансценах* (Ю. Янов., І, 1954, 60); // Тамувати, приглушувати. *Опанас ні-ні та й заридає в кулі уночі за своїм любимим сином, шапкою затуляючи ридання, щоб не злякати солов'я на вишні* (Довж., І, 1958, 96).

ЗАТУЛЯ́ТИСЯ, яюся, я́шся *і розм.* **ЗАТУ́ЛЮВАТИСЯ**, юю́ся, ю́єшся, *недок.*, **ЗАТУЛИ́ТИСЯ**, тулю́ся, ту́лишся, *док.* 1. Закриваючись, загороджуючись чим-небудь, ставати невидним повністю або частково. * Образно. *Німа і мовчазна* [тюрма], *..не видно було, щоб і сонце на неї світило; від гомону затулялася високою огорожею,— товстою кам'яною стіною* (Мирний, І, 1954, 319).

2. Притискаючи що-небудь до чогось, виставляючи щось перед собою, заслоняти. *Дістав* [старшина] *коробочку із сірниками і, щільно затуляючись долонями, став закурювати* (Вас., І, 1959, 127); *Дубове гілля шмагало в груди, і він затулявся від нього, виставляючи перед себе лікті* (Кучер, Чорноморці, 1956, 379); *Я затулюю рукою й дзвоню до фільмотеки* (Ю. Янов., II, 1958, 10); *Грек, затулившись плащем, утікає геть з цирку* (Л. Укр., II, 1951, 542); *Всю дорогу ішла* [Ганна], *затулившись хусткою по самі очі* (Гончар, Таврія, 1952, 27).

3. *розм., рідко.* Складатися, стулятися, закриватися (про що-небудь розгорнуте, розкрите): // Заплющуватися, закриватися повіками (про очі). *Оце око злипається, а оце, хоч плюй, не затуляється...* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 5).

4. *перен.* Приховувати свої дії, наміри. [О л е с я:] *Найкращий спосіб від усього — затулятися богом. Попрохав старець шматок хліба: «Бог дасть!»* (Кроп., II, 1958, 296); — *Тобі видали червону книжечку не для того, щоб ти нею затулявся, а щоб працював разом із нами так, щоб шкіра на руках лопалася* (Тют., Вир, 1964, 77).

5. *тільки недок.* Пас. до **затули́ти.**

ЗАТУМА́НЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **затума́нити.** *В степу, перерізуючи поземкові протяги вітрів, неслися пари автомашин, неначе в затуманену сніговіями прірву* (Ле, Право.., 1957, 248); *Пальці хрусну́ли од внутрішнього болю, а затуманені сльозами очі дивились кудись у простір* (Коцюб., І, 1955, 333); *Події тих далеких днів проходили перед його очима, трохи затуманені довгими роками, але все-таки добре видимі і від того не менш болючі* (Собко, Справа.., 1959, 146); *Це була перша.. часина дійсного щастя, не затуманеного ні жахом, ні досадою* (Л. Янов., І, 1959, 353); // **затума́нено,** *безос. присудк. сл. У Федора очі затуманено* (Головко, І, 1957, 212).

2. *у знач. прикм.* Який затуманився, оповився туманом, димом, імлою і т. ін. *В небі мерехтіли великі південні зорі, і їхнє зеленкувате світло немов скапувало на густі гірські ліси, проникало в затуманені долини* (Кучер, Чорноморці, 1956, 427); // Який був у людини, коли вона плаче (про очі, погляд). *Блаженко глянув ненароком на молодшого лейтенанта і скам'янів: Черниш плакав. Плакав, не помічаючи власних сліз, вступившись суворим затуманеним поглядом у зелене порожнє містечко з білими екранами* (Гончар, III, 1959, 66).

3. *у знач. прикм., перен.* Нечіткий, невиразний. *Гарячою хвилею налягли Маркові на серце затуманені спогади далекої юності* (Кир., Вибр., 1960, 370).

ЗАТУМА́НЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **затума́нити** і стан за знач. **затума́нитися.** — *Благаю тебе, не доводи мою душу до затуманення і скажи мені, хто сей дід і про що говорили ви тої ночі?* (Фр., IV, 1950, 159); *Вона.. чула безтямний шепіт, що вливав на неї, ще дужче затуманюючи їй голову, і те затуманення й слова, що він їх говорив, були приємними Зіньці* (Шияп, Баланда, 1957, 128).

ЗАТУМА́НИТИ *див.* **затума́нювати.**

ЗАТУМА́НИТИСЯ *див.* **затума́нюватися.**

ЗАТУМАНІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **затумані́ти.** *До закам'янілої, дзеркальної поверхні води із схилу спускався затуманілий в білому цвітінні яблуневий сад* (Смолич, Ми разом.., 1950, 172).

2. *у знач. прикм., перен., рідко.* Засмучений, невеселий. *Затуманіле, зовсім похмуре обличчя полковника зразу вияснилося* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 292).

ЗАТУМАНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Те саме, що **затума́нитися.** *Вагони рушили. Мов плівка, затуманіло все кругом...* (Сос., II, 1958, 140); *Павлик стояв збентежений. Він не чекав глузування. Його баньками, наче дві блакитні бульби, очі затуманіли* (Донч., VI, 1957, 17); *Зроду бравий запорожець Ні сльозинки не пролив; А тепер стоїть понурий,— Вид його затуманів* (Щог., Поезії, 1958, 252).

◇ **В очах затуманіє** *кому, безос.*— хтось опиниться в стані, близькому до непритомності. [В а с и л ь:] *На нашім кутку таких дівчат і заводу нема. Як гляне, як поведе очима, як зниже плечима, то так тобі в очах і затуманіє* (Кроп., II, 1958, 116).

ЗАТУМА́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАТУМА́НИТИ**, а́ню, а́ниш, *док., перех.* 1. *тільки 3 ос.* Огортати, оповивати, затягувати що-небудь туманом, димом, імлою і т. ін., роблячи нечітко, невиразно видним. *Надворі жхарилось. Сірі одноманітні барви лягали на поля, затуманювали далі* (Добр., Тече річка.., 1961, 289); *Дим котився по сонних господах, Затуманював все голе гілля* (Мас., Побратими, 1950, 137); // *безос. Навкруги — степ, голий, німий.. А потім блекнути став чи дощем затуманило. Сіро...* (Головко, І, 1957, 116); // Заволікати сльозами (очі). *Роман довго дивився, не одриваючи очей, в лице забитого. Потім сльози затуманили йому очі* (Головко, II, 1957, 613).

◇ **Затума́нювати (затума́нити)** о́чі *кому* — позбавляти кого-небудь можливості вірно сприймати навколишнє. *Страх затуманює очі, і горобець лякав заляканого зайця* (Трубл., I, 1955, 61); *Намагався бай заплямувати нове будівництво, брехнею затуманити бідноті очі* (Донч., I, 1956, 134).

2. *перен.* Робити що-небудь невиразним, незрозумілим; затемнювати. *Література має право ускладнювати сюжет, щоб читачеві було цікавіше читати, але вона не має права затуманювати сюжет так, щоб читач перестав його розуміти* (Смолич, VI, 1959, 46); // Позбавляти кого-небудь можливості чітко мислити, розуміти щось. *Бідні, бідні, Нещасні люди.. Вас сотні літ безглуздими, пустими Словами затуманювали!* (Фр., XIII, 1954, 190).

◇ **Затума́нювати (затума́нити) го́лову (про́зум** *і т. ін.*) — затьмарювати, затемнювати свідомість чим-небудь. *Злість усе не минала, затоплювала всі груди, затуманювала голову* (Кучер, Трудна любов, 1960, 576); // *безос. Як Стефан заколотився був їхати світ за очі, то Євстафієві неначе затуманило в голові розум* (Чорн., Пісні.., 1958, 14).

ЗАТУМА́НЮВАТИСЯ, юється, юється, *недок.*, **ЗАТУМА́НИТИСЯ**, а́нюся, а́ниться, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Огортатися, оповиватися, затягуватися туманом, димом, імлою і т. ін., стаючи нечітко, невиразно видним. *Зійшло сонце, почервонило будинки й затуманилось* (Мик., II, 1957, 201); *Все море задимілося, затуманилось — красується* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 164); // Заволікатися сльозами (про очі). — *Люблю його.. Давно люблю!.. — І затуманюються очі слізьми, і сповнюється хата несподіваним невтішним риданням...* (Шиян, Баланда, 1957, 7).

◇ **Затума́нилося в очах** *у кого, безос.* — хтось опинився в стані, близькому до непритомності. *Нічого й не бачила* [Мотря], *бо в очах у неї почорніло, затуманилось...* (Мирний, I, 1949, 240).

2. *тільки 3 ос., перен.* Ставати невиразним, незрозумілим; затемнюватися. *Часом погляд його блука́є в просторі і затуманюється тяжкою думкою* (Л. Укр., III, 1952, 303); *Сюжет твору* [«Мотузяна проблема» С. Олійника] *не затуманюється.. зайвими деталями* Деякі пат. поет. майстерн., 1956, 137).

◇ **Затума́нилося в голові** *кому, безос.* — у когось настало запаморочення, затьмарення свідомості. *Затуманилося Остапові в голові. Не миле ніщо йому* (Горд., II, 1959, 294).

3. *перен., розм., рідко.* Те саме, що **засму́чуватися**. *Старший льотчик щокою сперся на стиснутий кулак, затуманився в своїй невеселій задумі* (Гончар, Тронка, 1963, 74).

ЗАТУ́ПАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Почати тупати, бити ногами об землю, підлогу і т. ін. *Дівчина знову вскочила в хату, затупала голими ногами, червоними, як у гусака, залукала в руки* (Мирний, II, 1954, 210); *Музика заграла, і ноги затупали знову* (Коцюб., II, 1955, 242); // *також на кого.* Затопати ногами на одному місці, виявляючи гнів, обурення, нетерпіння і т. ін. — *Прибирай,— кажу,— сам, коли наробив такого!* — *Як же скочив він* [панич], *як затупа ногами... — Я тебе на вулицю викину! Я тобі і се, я тобі і те!* (Мирний, III, 1954, 170); *До управителя підбіг Митько схвильований — кінь вже втік: вуздечку показує. Управитель аж ногами затупав на хлопця* (Головко, I, 1957, 370).

2. Піти, побігти куди-небудь. *Надворі загуркотів віз, затупали коні* (Н.-Лев., IV, 1956, 45); *Дівчинка тихенько засміялася, затупала ніжками по щаблях драбини і з самого останнього сміливо зіскочила на сіно* (Стельмах, II, 1962, 77).

ЗАТУПИ́ТИ *див.* **затупля́ти**.

ЗАТУПИ́ТИСЯ *див.* **затупля́тися**.

ЗАТУПІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* Те саме, що **затупи́тися**. [Хор коса р і в:] *Коси нам не затупіють: Клепані заразд, Руки наші не умліють, Скосим луг зараз!* (Кроп., V, 1959, 131); *Марія картає себе: «Колись ти була бібліотекаркою в полку.. А зараз... Ким ти стала? Мозок твій затупів, думки крутяться навколо горщика з картоплею»* (Руд., Остання шабля, 1959, 41).

ЗАТУ́ПЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **затупи́ти**.

2. *у знач. прикм.* Тупий, негострий. *Затуплене лезо не ріже волокон* [деревини], *а мне і розриває їх* (Стол.-буд. справа, 1957, 77).

ЗАТУ́ПЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **затупи́ти** і стан за знач. **затупи́тися**. 1. *Стійкістю інструмента називається час його безперервної роботи до затуплення* (Токарна справа.., 1957, 81).

2. Тупа частина чого-небудь, що була, як правило, гострою. *Після випробування він* [інструмент] *не повинен мати помітних затуплень, вм'ятин і викришених місць* (Слюс. інстр.., 1959, 15).

ЗАТУ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш *і* **ЗАТУПЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАТУПИ́ТИ**, туплю́, ту́пиш; *мн.* зату́плять; *док., перех.* Робити що-небудь тупим. *Воїн затупив клинка в глухому бої* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 32).

ЗАТУ́ПЛЮВАТИСЯ, ююся, юється *і* **ЗАТУПЛЯ́ТИСЯ**, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАТУПИ́ТИСЯ**, уплю́ся, у́пишся; *мн.* зату́пляться; *док.* 1. *тільки 3 ос.* Ставати тупим. *Свердло в процесі роботи затуплюється, тому його необхідно періодично заточувати* (Практ. з машинозн., 1957, 75); *Зупинятися найчастіше доводиться від того, що комбайн не ріже, а переминає бадилля.. Це трапляється тоді, коли ножі і протирізальні пластинки затуплюються* (Рад. Укр., 5.IX 1961, 1); *Вже мечі.. в руках героїв затупилися* (Фр., VI, 1951, 87); *Агей, воли ви крутороги, чого ви стали на межі? Чи затупились лемеші, чи потомились ваші ноги?* (Сос., II, 1958, 398).

2. *перен.* Приходити в стан отупіння, втрачаючи розумову або чуттєву сприйнятливість; тупіщати. — *Чи не вистачить вам бути гарною особистістю в своїм кругі й місцевості, а треба конче затуплятись якимось таким фахом, урядництвом? Розважте, панно Маню* (Коб., III, 1956, 71); — *Я ніколи не переживала стільки гострих і цікавих пригод, як тепер, стільки несподіваних зустрічей із людьми, у мене якось затупилося тепер почуття прив'язаності до людей, до місця, превалює тільки одне чуття, чуття нового, зміни вражень* (Ю. Янов., II, 1958, 87).

3. *тільки недок.* Пас. до **зату́плювати**.

ЗАТУПЛЯ́ТИ *див.* **зату́плювати**.

ЗАТУПЛЯ́ТИСЯ *див.* **зату́плюватися**.

ЗАТУПОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док.* Підсил. до **зату́пати**. *В сінях затупотіла така сила ніг, неначе ціла громада вривалась в дім* (Н.-Лев., III, 1956, 245); *Кінські копита затупотіли по мосту* (Шиян, Баланда, 1957, 55); *Чиясь тінь промайнула вулицею до будинку Щорса, хтось затупотів, оббиваючи сніг на ганку, постукав у двері* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 22); [Павло:] *Як закричить на мене пан, як затупотить...* (Кроп., II, 1958, 239); *Батько гнівно закричав і затупотів ногами:* — *Це що таке?* (Смолич, II, 1958, 33); *Полем затупотіло три пари моторних ніг, а слідом за втікачами.. кинувся гурт селян* (Гр., II, 1963, 298); — *Помчали, Славо!* — *аж підстрибнув на місці Андрійко.* — *За хвилину туди й назад!* — *І хлопці миттю затупотіли по східцях* (Коп., Подарунок, 1956, 57); // *безос. Коли так, одного вечора, затупотіло в дворі; вибігла стара, а Данило коня прив'язує* (Вовчок, I, 1955, 97).

ЗАТУПЦЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док.* 1. Почати тупцювати, топтатися на одному місці, переступаючи з ноги на ногу. *Раптом Лебідь* [кінь] *зупинився й затупцював, миттю блиснув у повітрі копитами, щоб збутися вершника* (Чендей, Повдинок, 1962, 163); *Дід Терешко затупцював на місці, обсмикуючи піджак* (Зар., Антеї, 1962, 8).

2. *розм.* Почати рухатися (перев. безладно). *Вербурн вийшов, а Манїу, зірвавшись на свої ходулі, затупцював по кімнаті* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 241); // Піти, попрямувати куди-небудь. — *Ахмет поїхав на поле,— ніби йому у відповідь промовила Гюльє, сівши на віслючка, що затупцював дорогою* (Досв., Гюльє, 1961, 109).

ЗАТУПЦЮВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *док., рідко.* Те саме, що **затупцюва́ти** 1. *Купка* [людей] *заколихалася, затупцювалася* (Мирний, III, 1954, 308); *Кінь, зачувши під ногами знайому дорогу, пішов охотніше, але біля троянівського яру затупцювався і, тремтячи шкірою і поводячи вухами, закляк на місці, не бажаючи йти далі* (Тют., Вир, 1960, 188).

ЗАТУ́ПЦЯТИ, яю, ясш, *док., розм.* 1. Почати тупцяти, топтатися на одному місці, переступаючи з ноги на ногу; затупцювати. *Кінь затупцяв на місці, потім, відчувши впертого вершника, рвонув щосили й помчав легкою пір'їною* (Сміл., Зустрічі, 1936, 8).

2. Піти, попрямувати куди-небудь. *Двором затупцяли коні й задеренчало цебро, певне, фурман водив коні до води* (Досв., Вибр., 1959, 42).

ЗАТУРБО́ВАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до **затурбува́ти.** *А він лежить у домовині Покритий квітами, вінками, Не затурбований думками — Такий ясний, спокійний нині!* (Тарн., З дал. дороги, 1961, 458).

2. *у знач. прикм.* Стурбований, схвильований. — *А все-таки щось таке мусить там бути,— мовив затурбований.. комісар* (Фр., IV, 1950, 168); // Який виражає турботу, занепокоєння. — *Що там поробляєш? — повторив я лагідніше своє питання.— Нічого. Шукаю.. і не знаходжу,— відповів* [Нестор] *затурбованим голосом* (Коб., III, 1956, 45); *Затурбоване обличчя.*

ЗАТУРБО́ВАНО. Присл. до **затурбо́ваний** 2. — *Тікайте, паничу! — шепнула якась* [дівчина] *затурбовано Щурові на ухо* (Вас., I, 1959, 236).

ЗАТУ́РБУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Почати турбувати, викликаючи у кого-небудь турботу, занепокоєння.

2. Завдати клопоту кому-небудь. *Сповістіть, будь ласка, якщо це Вас не дуже затурбує* (Мирний, V, 1955, 403).

ЗАТУРБУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* 1. Почати турбуватися, тривожитися, непокоїтися. *Затурбувалась тітка Мокрина — звісно, в крепацькій* [кріпацькій] *статі усе страха, усього боїться* (Вовчок, VI, 1956, 325); *Вітя сидить нерухомо, як і раніш, схлипує. Затурбувалися:* — *Чого це він?* (Вас., II, 1959, 178); — *Не раджу йти туди,— затурбувався Професор,— не раджу ніяк — ніч* (Ю. Янов., II, 1958, 123).

2. *рідко.* Заклопотатися.

ЗАТУРГОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док.* Почати турготіти; застукати, задвигтіти. *Опівночі заколихалась і затурготіла під ним земля, гук і галас розбурхали його* (Стор., I, 1957, 342); *Затурготіли дерев'яним засувом двері, і вже з'явилася на порозі знайома дівоча постать* (Гончар, II, 1959, 88).

ЗАТУ́РКАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Діспр. пас. мин. ч. до **затурка́ти** [2]. *Трагедія в тому, що та його добра, по-своєму розумна мама надто вже затуркана життям, надто вже обмежена в силу обставин у своєму світогляді, щоб зрозуміти пориви сина* (Вільде, Сестри.., 1958, 258).

2. *у знач. прикм.* Заморочений, отупілий. — *Та пустіть її до біса,— крикнув затуркий писар. Молодицю пустили* (Вовчок, VI, 1956, 233); *Серед них і земляк один — Хтодот Ткаченко, худенький, блідий, хворий, затуркий хлопчина* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 64).

ЗАТУ́РКАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **затурка́ний** 2. *Побожність і затуркапість багатьох людей були на руку ворогам, що діяли хитро й лукаво* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 351).

ЗАТУ́РКАТИ [1], аю, аєш і **ЗАТУРЧА́ТИ,** чу́, чи́ш, *док.* 1. Почати туркати, турчати, видавати туркотливі звуки (звичайно про горлиць). *Дерева заколихались, гілля до гілля прихилилось, затуркали горлиці* (Стор., I, 1957, 83).

2. Почати утворювати звуки, подібні до турчання. *Затуркав тарабан, важкії чоботи Застукали по плитах* (Фр., XIII, 1954, 311); *Машина затурчала і повернула назад у слободу* (Добр., Тече річка.., 1961, 124).

3. *перен., розм.* Заговорити безперервно, скоромовкою. *От як заторкали, заторкали — бо звісно, як наші молодиці, скільки їх не буде, та як заговорять разом усі ув один голос, так нічого і не второпаєш* (Кв.-Осн., II, 1956, 12).

ЗАТУ́РКАТИ [2] *див.* **затурку́вати.**

ЗАТУРКОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ЗАТУРКОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *док.* Підсил. до **затурка́ти** [1]. *В житі заторкотала горлиця* (Н.-Лев., II, 1956, 308); *Поперед коней став барабанщик з барабаном і, ждучи приказу, держав у руках палички, так що тілько слово, один погляд — зараз барабан заторкоче* (Мирний, I, 1954, 46); *За хвилину заторкотів мотоцикл, зірвавшись з місця* (Коп., Земля.., 1957, 147); — *Який землемір? — незрозуміло перепитав Мартин і вдруге глянув на Коропа. Та жінка не дала йому говорити, заторкотіла:* — *Який, який? Людський землемір!* (Кос., Новели, 1962, 104).

ЗАТУРКОТІ́ТИ *див.* **заторкота́ти.**

ЗАТУ́РКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАТУ́РКАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм.* Заморочувати чимось кого-небудь, доводячи до отупіння. — *Помовч,— суворо наказав йому Сашко.— Твою маму хтось заторкує, а путнього вона нічого не знає* (Юхвід, Оля, 1959, 84); — *Початківець, якщо він здібний, перш за все повинен бути впевненим у собі...— відповів Олесь Васильович.— Інакше його заторкують* (Донч., VI, 1957, 631); *Панна ж почала з того, що заспіпила, заторкала, задурила, причарувала мою дружину* (Л. Янов., I, 1959, 444).

◇ **Затуркувати (затурка́ти) го́лову** кому — позбавляти кого-небудь здатності чітко мислити, розуміти щось. *Мати жахалася, докоряла хтозна-кого: син з дороги натомився, набродився, виголодався, а вони йому голову заторкали!* (Горд., II, 1959, 188).

ЗАТУРЧА́ТИ *див.* **затурка́ти** [1].

ЗАТУХА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **затуха́ти** [1]. *До всіх ознак затухання процесів вивітрювання з глибиною треба.. ставитися з особливою увагою* (Геол. ж., XIV, 4, 1954, 6); *Затухання струму в колі.*

ЗАТУХА́ТИ [1], а́є, *недок.*, **ЗАТУ́ХНУТИ,** не, *док.* 1. Переставати горіти; гаснути. *Поволі затухали вогні на бородінському полі, посіріло на сході небо* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 290); *Затухне топка* (Еллан, II, 1958, 10).

2. *перен.* Втрачати силу виявлу, затихати, припинятися. *На пробоїну, звідки бив фонтан, полетіли рейки, мішки з піском, і фонтан поволі почав затухати* (Баш,

На берегах.., 1962, 11); *Затухав бій з танками* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 391); *Хто знає, чи зрозуміють вони одне одного, віддалені безмежними просторами долі, чи залишиться між ними той пал, що живив їхні почуття одне до одного, чи затухне, загасне, замре, витравиться часом* (Тют., Вир, 1960, 280); // Переставати лунати, звучати. *Затухали і віддалені постріли гармат* (Ле, Клен. лист, 1960, 142); // *фіз.* Змешшувати коливання, слабшати (про радіохвилі і т. ін.). *У воді звукова хвиля затухає повільніше, ніж у повітрі, тому у воді звук може поширюватися на великі відстані* (Наука.., 7, 1962, 9).

ЗАТУХА́ТИ [2], а́є, *недок.*, **ЗАТУ́ХНУТИ**, не, *док.*, *розм.* Ставати тухлим, протухати.

ЗАТУХА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **затуха́ти** [1]. *Тимко.. підійшов до печі, сів на стільчик і довго туманив очі на затухаючий вогонь* (Тют., Вир, 1964, 476); *Ніч ніби ще активніше стискала своїми.. обіймами затухаюче життя села* (Ле, В снопі.., 1960, 25).

△ **Затуха́ючі коливання**, *фіз.* — коливання, які, поступово слабнучи, припиняються зовсім, зникають. *Коливання з дедалі меншою амплітудою називаються затухаючими* (Курс фізики, II, 1956, 52).

ЗАТУ́ХНУТИ [1] *див.* **затуха́ти** [1].

ЗАТУ́ХНУТИ [2] *див.* **затуха́ти** [2].

ЗАТУ́ШКАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **затуши́кати**. *Кіньми правував затушканий у звичайну селянську керею дядько* (Збан., Сеспель, 1961, 267).

ЗАТУ́ШКАТИ *див.* **затушкó́вувати** [1].

ЗАТУ́ШКАТИСЯ *див.* **затушкó́ватися** [1].

ЗАТУШКО́ВАНИЙ [1], а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **затушкува́ти** [1]. *Вона була затушкована, замотана вся, а личенько щільно закрите густою, чорною наміткою* (Л. Янов., 1, 1959, 456); *Захар повернув до хати і, лиш мить простоявши біля затушкованого зсередини вікна, рішуче постукав у шибку* (Ле, Право.., 1957, 276).

ЗАТУШКО́ВАНИЙ [2], а, е, *розм.* Приглушений, незвучний. *Голос мав* [Садовський] *затушкований і сипуватий на верхньому та середньому регістрах* (Минуле укр. театру, 1953, 149).

ЗАТУ́ШКО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **затушкó́вувати** [2]. *Програма Комуністичної партії Радянського Союзу закликає вести непримиренну боротьбу в ідеалізацією минулого і затушковуванням соціальних суперечностей в історії народів* (Нар. тв. та етн., 3, 1962, 35).

ЗАТУШКО́ВУВАТИ [1], ую, уєш, *недок.*, **ЗАТУШКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш і **ЗАТУ́ШКАТИ**, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Замотувати, обгортати, обкладати кого-, що-небудь чимось (звичайно з метою утеплення). *Хазяйки мотнулися лагодити усе на завтра* [завтра]; *горшки постановили по печам.., затушкували, нехай стоїть, щоб завтра вже, ради празника, не поратись* (Кв.-Осн., II, 1956, 236); *Коли земля.. припорошилася снігом, Тихон затушкав листом та гноєм свою хату* (Панч, II, 1956, 424); // Затикати, закупорювати дірки, шілини, отвори. *Двері, двері замкніть! Затушкуйте вікно!* (Стар., Поет. тв., 1958, 202).

ЗАТУШКО́ВУВАТИ [2], ую, уєш, *недок.*, **ЗАТУШКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *розм.* Те саме, що **затушо́вувати**. *Фортеп'яновий акомпанемент його був звичайно простий і прозорий, не затушковував мелодії* (Рильський, III, 1956, 352); *Намагаючись якось затушкувати, стерти враження від розмови з Санею, Кирило розкотисто засміявся* (Собко, Звич. життя, 1957, 41); *Характерним для сучасного ревізіонізму є намагання затушкувати непримиренні класові протиріччя між робітничим класом і буржуазією, обілити капіталізм* (Літ. газ., 6.V 1958, 1).

ЗАТУШКО́ВУВАТИ [3], ую, уєш, *недок.*, **ЗАТУШКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *кул.*, *діал.* Приправляти чим-небудь страву. *Я й цурупалків назбираю, бараболі начищу, горшки побаню, на кілки повішаю, повисушую на сонечку, юшку салом затушкую* (Барв., Опов.., 1902, 356).

ЗАТУШКО́ВУВАТИСЯ [1], уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАТУШКУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся і **ЗАТУ́ШКАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* 1. Замотуватися, обгортатися, обкладатися чим-небудь (звичайно з метою утеплення).

2. *тільки недок.* Пас. до **затушкó́вувати** [1].

ЗАТУШКО́ВУВАТИСЯ [2], ується, *недок.*, **ЗАТУШКУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.*, *розм.* 1. *перен.* Те саме, що **затушо́вуватися** 1.

2. *тільки недок.* Пас. до **затушкó́вувати** [2]. *Тільки-но вийшла на вулицю, вриз усе своє, особисте, відійшло на другий план, затушковувалося тривогою* (Допч., III, 1956, 450).

ЗАТУШКО́ВУВАТИСЯ [3], усться, *недок.* Пас. до **затушкó́вувати** [3].

ЗАТУ́ШКУВАТИ [1] *див.* **затушкó́вувати** [1].

ЗАТУШКУВА́ТИ [2] *див.* **затушкó́вувати** [2].

ЗАТУШКУВА́ТИ [3] *див.* **затушкó́вувати** [3].

ЗАТУШКУВА́ТИСЯ [1] *див.* **затушкó́вуватися** [1].

ЗАТУШКУВА́ТИСЯ [2] *див.* **затушкó́вуватися** [2].

ЗАТУШО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **затушо́вувати**.

ЗАТУШО́ВУВАННЯ, я, *с.*, *спец.*, *перен.* Дія за знач. **затушо́вувати**. *Видатний письменник і вчений І. Я. Франко.. викривав замовчування Грушевським героїчного минулого українського народу і затушовування ним класової боротьби* (Іст. УРСР, I, 1953, 724).

ЗАТУШО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАТУШУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* 1. *спец.* Покривати, затінювати чим-небудь світлі місця малюнка, креслення і т. ін.

2. *перен.* Робити менш помітним, менш значним. *Релігія затушовує найважливіші соціальні причини захворювань у класовому суспільстві* (Наука.., 9, 1959, 41); *Загальний регіт, звичайно, затушував таку невдачу дівчини, але їй довелося ще й самій шукати всіляких заходів, щоб якось виправдатися за мимовільне втручання в особисті справи Захара* (Ле, Право.., 1957, 229).

ЗАТУШО́ВУВАТИСЯ, усться, *недок.*, **ЗАТУШУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. *перен.* Ставати менш помітним, значним.

2. *тільки недок.* Пас. до **затушо́вувати**. *В холодному, напівприкритому повіками погляді* [М. Кропивницького] *інтелект переважав над почуттями, які тільки іноді з силою прорівались, але зразу ж зусиллям волі швидко затушовувались* (Минуле укр. театру, 1953, 119).

ЗАТУШУВА́ТИ *див.* **затушо́вувати**.

ЗАТУШУВА́ТИСЯ *див.* **затушо́вуватися**.

ЗА́ТХЛИЙ, а, е. 1. Сповнений неприємного запаху гнилі, сирості; смердючий. *Настала ніч. Сплять арештанти, важко дишучи густим, затхлим повітрям* (Фр., I, 1955, 313); *До затхлого духу.. комірчини домішався несподівано запах свіжої хвої, тютюну і ще чогось незрозумілого* (Донч., II, 1956, 10); // *у знач. ім.* **за́тхле**, лого, *с.* Неприємний запах, сморід. *Одарка кинулась до водянки, а в неї уже затхлим несе* (Мирний, III, 1954, 131); // Який зіпсувався внаслідок гнилі; тухлий. *Я помітив під стіною діжку з дощівкою.. Жадібно пив неприємну затхлу воду* (Дмит., Обпалені.., 1962, 22).

2. *перен.* Відсталий, рутинний. *Як свіжий вітер раптом вривається в задушливу хату, так вривався свіжим подихом світ соціалізму в затхлий, темний, старий світ* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 156); *Любовно*

і натхненно, як тонкий психолог і лірик, малює письменниця [Марко Вовчок] *образи передових людей, що сміливо виступають проти затхлого оточення і прагнуть до корисної громадської діяльності* (Іст. укр. літ., І, 1954, 313).

ЗА́ТХЛІСТЬ, лості, *ж.* 1. Неприємний запах гнилі, сирості. — *І страву в неї* [дощової води] *варите? — І страву варимо... Тільки в борщ треба цибулі та часнику багато накришувати, щоб затхлість усю перебити...* (Гончар, Таврія, 1952, 29).

2. *перен.* Відсталість, рутинність. *Ідея абсолютизму, бюрократичне «чинопочитання», затхлість.. — от чим характеризується тодішня, навіть краща, частина галицької інтелігенції* (Коцюб., III, 1956, 29); *Життя повітових чиновників обмежувалося дріб'язковими інтересами, які вбивали живу душу, благородні волелюбні поривання. На всьому лежала печать затхлості, відсталості, консерватизму* (Іст. укр. літ., І, 1954, 382).

ЗАТХНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док., розм.* 1. *тільки 3 ос.* Набути неприємного запаху гнилі, сирості; засмердітися. *Вода затхнулася в криницях і джерелах, бо всі ж вони почерез хлів течуть* (Л. Укр., II, 1951, 202); // Зіпсуватися; стати затхлим. *Дещо прибуло й до мові убогої комори і вилежується у засіках... бере острах, коли б то ще не затхнулося...* (Мирний, V, 1955, 405).

2. Те саме, що **задихну́тися**. *Ох, щоб не затхнутись од тієї муки!* (Барв., Опов.., 1902, 69).

ЗАТЮКА́НИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **затю́кати**. *Затюкана, освистана процесія рушила з камери* (Кач., II, 1958, 326).

ЗАТЮКА́ТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. *неперех.* Почати тюкати. — *А-га-га! А тю! а держи! — засвистіли, затюкали хлопці. Тінь звернула вбік і швиденько побралась у лози* (Вас., І, 1959, 308).

2. *перех.* Висміяти кого-небудь, вигуками виявляючи зневагу. [К с е н і я М и х а й л і в н а:] *Коли б котрийсь наймит найнявся за півціни проти других, то хіба його не затюкали б?* (Кроп., IV, 1959, 95); *Ніколи в житті такого сорому не мав, як біля каси. Мене робітники мало не затюкали* (Рудь., Вітер.., 1958, 230); // Залякати, часто покрикуючи на кого-небудь. *Наймичок вони* [господарі] *затюкали вже так, що ті втратили не тільки дар мови людської, а й здатність пересуватись* (Кол., Терен.., 1959, 218).

ЗАТЮПА́ТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати тюпати; піти дрібними кроками. *Вийшовши з попівського саду, він ледве-ледве затюпав до Шміля* (Фр., І, 1955, 170).

ЗАТЯГА́НИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **затяга́ти**[2]. *Одна корівка, засмоктана й затягана, лежала просто на дорозі й ремигала* (Ю. Яновський, Мир, 1956, 109); *Збоку на кріслі лежав його затяганий у відрядженнях і роботі чорний портфель* (Ле, Право.., 1957, 9).

ЗАТЯГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **затяга́ти**[1] 1—9, 11. *Бородавка мовчки смикнув плечима і спокійно плюнув на землю, як курець після міцного затягання* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 521).

ЗАТЯГА́ТИ[1], а́ю, а́єш *і рідше* **ЗАТЯГУВА́ТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗАТЯГТИ́** *і* **ЗАТЯГНУ́ТИ**, тя́гну, тя́гнеш; *мин. ч.* зати́г, гла́, гло́ *і* затягну́в, ла, ло; *док., перех.* 1. Тягнучи, посуваючи кого-, що-небудь, помістити кудись. *А пастки ставити і невід затягати не вмів і не навчився, хоч і хтів* (Л. Укр., І, 1951, 399); *Сп'янілі від пороху, поту, втоми артилеристи на руках затягують в ліс гармати* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 532); *Затягнувши в хату мішок і трохи віддихавшись, Марія сказала: — Чула від людей, що ви купуєте... Та й собі...* (Руд., Остання шабля, 1959, 43); * Образно. *— Чорт затяг цю країну за непрохідні, найвищі в світі гори* (Смолич, І, 1958, 446).

2. *також без додатка.* Вбирати, втягувати кого-, що-небудь у себе, вниз, всередину чогось; засмоктувати. *Не відчула* [Оля], *як тиха, зрадлива течія почала непомітно відносити її вбік, затягувати на глибоке* (Юхвід, Оля, 1959, 17); // *безос.* — *Товариші, яма! — Тону! — Затягує! — Руку, товариші!* (Гончар, II, 1959, 417); * Образно. *— Чого ці пани крутяться коло тебе, Едіт? Вони можуть затягти в таку трясовину, що потім і не вилізеш...* (Собко, Запорука.., 1952, 168); // *тільки док., розм., рідко.* Те саме, що **украсти**. *Ставала* [Рахіра] *там, де газдині білили свої полотна, щоб опісля, при відповідній нагоді, з одного або другого затягнути незамітно під паху* (Коб., II, 1956, 75).

◇ **Затягти́ (затягну́ти) язи́к (язика́)** — перестати говорити, замовкнути. *Хоч би слово сказав, а то затягнув язик.. і мовчить* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 293); // *безос. Затихли тости і промови, Всім затягнуло язика* (Воскр., І всерйоз.., 1960, 77).

3. *перен., розм.* Умовлянням або силою приводити, заводити, доставляти і т. ін. куди-небудь. *Затягав* [Копронідос] *до себе на чарку горілки дияконів та простих ченців* (Н.-Лев., III, 1956, 391); *Павлик затягнув мене до хати* (Збан., Мор. чайка, 1959, 109); // *тільки 3 ос.* Захоплювати, приваблювати. *Моя нова діяльність все більше й більше мене затягувала, і не було можливості відмовитися від узятих на себе обов'язків* (Моє життя в мист., 1955, 56); *По-справжньому закохатися він так і не встиг. Маруся після того, як вони закінчили семирічку, поїхала вчитися до медичного технікуму, а його затягнуло, полонило інше — колективізація* (Коз., Гарячі руки, 1960, 133); // Залучати до участі в чому-небудь. *Буваючи в Одесі, Микола стрічався з вербівцями й затягав їх до Ковбаненкової ватаги* (Н.-Лев., II, 1956, 251); *Для винищення українського народу гітлерівці розставили тисячі найтонших тенет. Одних вони затягують у так зване «вільне козацтво», у товариства «охорони порядку», інших же не чіпають, щоб роз'єднати людей* (Донж., III, 1960, 55).

4. Обв'язувати, підперізувати чим-небудь туго. *Борис Петрович уже встиг розв'язати вузли, які міцно, боляче затягували Васині руки* (Собко, Скеля.., 1961, 148); *Саїд тримав у лівій руці три хустки-пояси, немов збирався застебнутись і затягти ними стан* (Ле, Міжгір'я, 1953, 95); *Все іде додому і на зміну, потону і я десь у бою, тільки дужче поясом ремінним затягну я талію свою* (Сос., І, 1957, 164).

5. Стягуючи кінці, зав'язувати міцно, зашморгувати мотузок, вірьовку і т. ін. *Гаркуша підійшов до кобили і, зціпивши зуби, взявся міцніше затягувати розсупонений хомут* (Гончар, II, 1959, 216); *Перед знайомою хвірткою він зупинився, тісніше затягнув пояс, поправив безкозирку* (Кучер, Чорноморці, 1956, 393).

◇ **Затяга́ти (затя́гувати, затягти́, затягну́ти) петлю́ (зашморг** і т. ін.): а) *(на кому — чому)* ставити кого-небудь у безвихідь. *Знала вже елітайську вдачу жінка — чим привітніший Кочубей, тим міцніше затягав петлю на шиї* (Донч., III, 1956, 8); б) *(навколо кого — чого)* оточувати з усіх боків, стискаючи кільце оточення. [Б а л т і є ц ь:] *З моря, з гір вас оточують, оточують з усіх боків, і кожен день, кожна година затягує петлю навколо вас все дужче й дужче* (Корн., І, 1955, 60); **Затяга́ти (затя́гувати, затягти́, затягну́ти) пояса́** — обмежувати себе в їжі; голодувати. *Гітлер нікому не давав вільно дихати. Він усе підпорядковував війні.. Німці тільки й знали, що затягували паски дедалі туліше* (Загреб., Європа 45, 1959, 219).

6. Покривати, встеляти чим-небудь якусь поверхню. *На березі Дніпра ще збереглись окопи, Їх затяга пирій, і м'ята, і чебрець* (Дмит., Вітчизна, 1948, 17); *У шибки затуркотів дощик.. Поволі дрібні краплинки поволокою затягали скло, знеможено сповзаючи вниз* (Досв., Вибр., 1959, 193); *Почорніли, взялися іржею золотаві бані, холодна цвіль затягнула білі мармурові плити* (Кучер, Дорога.., 1958, 36); *Під копитами Орла хрустів молодий льодок, що затягнув невеликі калюжки* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 805); // *безос. Біля хижі ще лежав камінь, на якому колись гострили мечі й ножі, але зараз його затягало травою й зеленим мохом* (Скл., Святослав, 1959, 11); // Закривати, заліплювати отвір чим-небудь липким, в'язким. *Вода на дні озера то прибуває, то зникає. А місце, звідки б'є джерело, хутко затягає твань і багно* (Донч., II, 1956, 34); // *безос. Ось ставок. Його затягло мулом, очерет і ряска запнули його срібне лице* (Ю. Янов., V, 1959, 143); // *розм.* Напинати, натягувати що-небудь. *Вона щільніше затягла запинало, що ділило її кут від решти кімнати* (Досв., Вибр., 1959, 44); *— На, не мерзни! — взяв своє пальто Дратва і накрив ним Юрка.— Затягни на голову і надихай собі тепла, а то застудишся* (Томч., Готель.., 1960, 136); // Огортати, оповивати, заволікати що-небудь, роблячи нечітко, невиразно видним (про туман, хмари, імлу і т. ін.). *Від річки піднімався туман, затягаючи сизою запоною похилі верби і розкидані по березі хати* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 66); *На горизонті затягують просинь Сірі, як рядна, завіси дощів* (Шер., Щастя.., 1951, 140); *Свинцеві хмари затягнули небо, на обрії хоч би прогалинка* (Підс., Віч-навіч, 1962, 97); // *безос. — Затягує небо — на дощ,— сказав пастух* (Горд., I, 1959, 398).

7. *також без додатка, розм.* Починати співати (рідше грати). *— По волнам — по морям, Нынче здесь — завтра там,— затягує Сенька, я підхоплюю, й пісня голосно лунає, розтягуючись довгими «а-а-а» над водою* (Десняк, II, 1955, 312); *Дівчата затягли пісню. Вони співали так гарно, що у Терезки мурашки пішли спиною* (Томч., Готель.., 1960, 249); // *тільки недок.* Співати тривалий час. *Охрім в корчмі Пойді кумі Весільних* [пісень] *затягав* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 136); *Про степ донецький затягав* [хлопець] *пісні, І цілував дівчину навесні* (Криж., Під зорями.., 1950, 89); // *рідко.* Довго тягти окремі високі ноти; виводити. *Люди, як видно, дуже добре розучували мелодії пісень, бо співали гармонічно й не різнили. Часом тільки кілька дівочих голосів затягало на кінці або трохи різнило* (Н.-Лев., II, 1956, 403); // Починати говорити спроквола, монотонно, розтягуючи слова. *— Ege-e,— затяг він,— значить, утекла* [гадюка], *проклята!* (Мирний, IV, 1955, 13); *Якийсь час Хавцький мовчав. Потім, набравшись духу, затяг зі своїм повноголосим подільським виспівом: — Товаришу гвардії старший лейтенант!* (Гончар, III, 1959, 309).

◇ **Затяга́ти (затя́гувати, затягти́, затягну́ти) своє́ї (своє́)** — настирливо повторювати одне й те саме. *Коли попереду проступили з темряви будинки селища, вона пішла зовсім повільно і знов затягла своє:— Засиділись мало не до півночі, а завтра з гудком будь на місці* (Шовк., Інженери, 1956, 104); *— Схаменіться, доки не пізно. Схаменіться, коли не бажаєте, щоб Баржак у петлю вас завів,— знову затягнув своє Хлопешка.—Ще вихід є!* (Гончар, II, 1959, 17).

8. Просовувати що-небудь крізь якийсь отвір (перев. засидяти нитку в голку). *Якось Михайлина сіла вишивати Наталі нову сорочку. Довго затягала в голку нитку — ох, минають роки, не ті стають очі, не ті пальці* (Збан., Між.. людьми, 1955, 183); *— Хіба ти не бачиш, що в печі обід недоварений, а хата стоїть і досі не метена? — Та вже ж бачу, не повилазили,— обізвалася Мотря, затягуючи нитку в вушко* (Н.-Лев., II, 1956, 290).

9. *розм.* Затримувати, уповільнювати хід, здійснення чого-небудь. *Він згадує свої вправи з Павлом і вирішує не затягати бій* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 88); *Ми переконані, що капіталісти всіх країн обманюють народ, обіцяючи скорий і справедливий мир, а на ділі затягуючи загарбну війну* (Ленін, 24, 1950, 331); [О в ч а р е н к о:] *Вибачте, я трохи затягнув лекцію* (Корн., II, 1955, 321).

10. *також без додатка, розм.* Те саме, що **зава́жувати**. [Х р а п к о:] *Та мабуть пудів зо три затягне!* (Мирний, V, 1955, 161).

11. *спец.* Міцно закручувати, загвинчувати, укріпляти що-небудь.

ЗАТЯГА́ТИ [2], а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* 1. Зморити, перевтомити когось, примусивши довго ходити куди-небудь або десь. *Він виявився мимовільним свідком. Але боячись, що його тепер затягають по слідствах, вирішив удати, буцімто нічого не чув і не бачив* (Руд., Остання шабля, 1959, 201); // *рідко.* Перевтомити кого-небудь частими відвідинами. [В ' ю н:] *Піду, до всього начальства піду, від моїх родичів заяви полетять в установи, ми затягаємо вас комісіями* (Стельмах, Зол. метелиця, 1955, 58).

2. Довго носячи, забруднити; заносити (одяг, взуття і т. ін.).

ЗАТЯГА́ТИСЯ [1], а́юся, а́єшся *і рідше* **ЗАТЯ́ГУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАТЯГТИ́СЯ** *і* **ЗАТЯГНУ́ТИСЯ**, тягну́ся, тя́гнешся; *мин. ч.* зати́гся, ла́ся, ло́ся *і* затягну́вся, лася, лося; *док.* 1. *розм.* Заходити, забиратися куди-небудь далеко. *Я спав на ганку. Прокинувшись удосвіта, брав рушницю, вудки, торбину з припасом і книжками, сідав у човен, ..ловив рибу, в саму спеку затягався в плавні і читав* (Думки про театр, 1955, 361).

2. Курячи, втягувати в себе, вдихати тютюновий дим. *Сергій, обіпершись спиною об ріг стіни, що виходила од вікна, столь мовчки і раз за раз затягався синім димом* (Епік, Тв., 1958, 154); *Закурили.— Шовкун! — гукав Сагайда, пожадливо затягуючись.— Хіба це тютюн? Це якась мерзота!* (Гончар, III, 1959, 28); *— Добрі* [цигарки]*! — похвалив він і затягся так, що аж половини папіроси як не було* (Мирний, I, 1954, 297); *Дмитрик затягнувсь цигаркою і почервонів увесь од їдкого диму, аж очі сльозьми забігли* (Коцюб., I, 1955, 132).

3. *у що, перех., розм.* Захоплюючись, цілком віддаватися якій-небудь справі. *Для них література, мистецтво були або розвагою на ситий шлунок, або.. роботою, в яку затягався, як п'яниця в пиятику* (Еллан, II, 1958, 159).

4. Обв'язуватися, підперізуватися чим-небудь туго. *— На які ж ви гори сходили? — зацікавлено допитувався Воронцов єфрейтора, що з допомогою товаришів уже туго затягувався канатом.— На Казбек? На Ельбрус?* (Гончар, III, 1959, 102); *Як надіне Марина сорочку тонку мляну, затягнеться поясом шовковим.., то хто втерпить не глянути на неї?* (Мирний, IV, 1955, 231); // Одягати на себе щось тісне. *Над високою стойкою панувала фрау Лінде. Для свята відкриття ресторану вона наділа свою найкращу сукню, затяглася у корсет* (Собко, Запорука.., 1952, 91).

5. *тільки 3 ос.* Стягуючись кінцями, зав'язуватися міцно, зашморгуватися. *Нитка затягалась в узли.*

◇ **Затя́гується петля́ (за́шморг** *і т. ін.*)— про безвихідне, важке становище.— *Значить, затягується*

петля, говорив Аркадій Павлович, думаючи зараз про своїх заклятих ворогів (Шиян, Баланда, 1957, 203).

6. *тільки 3 ос.* Покриватися, встелятися чим-небудь. *Весна запізнилась, ранками калюжі затягувались тонким льодком* (Колг. Укр., 2, 1961, 13); *Небо затяглося сірою мішковиною, крізь яку бризнули перші краплі* (Ю. Янов., II, 1954, 90); *За одну ніч висохла земля, затягнулися тонісінькою льодовою шкуркою калюжі* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 224); // Закриватися (про отвори, щілини, тріщини і т. ін.). *Діжки.. добре сполискують окропом і заливають чистою холодною водою на два-три дні. За цей час деревина набрякає і всі невеликі щілини затягуються* (Укр. страви, 1957, 405); // *розм.* Загоюватися, заживати (про рани). *Дозлянутий молодий і дужий організм перемагав хворобу. Поволі затягувалися рани* (Коз., Гарячі руки, 1960, 131); // *чим, рідко в що, перен.* Огортатися, оповиватися, заволікатися тумалом, хмарами, імлою і т. ін., стаючи нечітко, невиразно видним. *Небо затягається хмарами* (Коб., III, 1956, 221); *Ковалівка на очах почала сивіти, затягуватися холодною імлою* (Кучер, Прощай.., 1957, 100); *Місяць зайшов за хмару, і прерії затяглися в тінь* (Ірчан, II, 1958, 129); *Впали перші дощі осінні. Світ насупився безнадійно, затягнувся сірими хмарами* (Козл., Мандрівники, 1946, 67); // Покриватися, застилатися чим-небудь (перев. про очі, обличчя). — *Чого ви сердитесь, Шуро? — підвівся на лікоть Сперанський, і великі голубі очі його стали затягатись меланхолійною поволокою* (Гончар, III, 1959, 195); *Була* [Зоня] *блідою, обличчя їй затяглось поволокою якоїсь нереальної, але видимої вже старості* (Вільдо, Сестри.., 1958, 288).

7. *тільки 3 ос.* Здійснюватися протягом тривалішого часу; затримуватися, уповільнюватися. *Хліба в пана Костура було багато, він перестоював, осипався. Збирання затягувалося* (Юхвід, Оля, 1959, 62); *А справи таки затяглись, в столовій все бубоніли, шелестіли папером, кректали* (Коцюб., II, 1955, 257); *Збори затяглись за північ* (Головко, II, 1957, 445); *За вечерею.. йшли розмови про сучасне і майбутнє Алтаю і затягнулись до пізньої ночі* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 129).

8. *тільки недок.* Пас. до **затягти́**[1] 1—9, 11. *Робочий орган фрези — ротор — складається з вала, на якому в певній послідовності встановлені ведучі диски, дерев'яні шайби та ведені диски з ножами. Всі ці деталі затягуються на валу гайками з пружинними шайбами* (Колг. Укр., 2, 1962, 33).

ЗАТЯГА́ТИСЯ[2], а́юся, а́єшся і *рідко* **ЗАТЯГТИ́СЯ** і **ЗАТЯГНУ́ТИСЯ**, тягну́ся, тя́гнешся; *мин. ч.* затя́гся, ла́ся, гло́ся і затягну́вся, лася, лося; *док., розм.* Зморитися, перевтомитися. *Цілий місяць Василь з конем працював у лісі, зовсім затягався з деревиною* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 122); *Може, Ви просто втомились, затяглись, і Вам треба на який час спокою* (Л. Укр., V, 1956, 78).

ЗАТЯ́ГНЕНИЙ, ЗАТЯ́ГНУТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **затягти́, затягну́ти** 1—9, 11. *Три, чотири чоловіки хапають такі самі великі молоти і починають.. набивати затягнений обруч на обід* (Фр., IV, 1950, 189); *Руки бійця, туго затягнені бинтами, здавалися дерев'яними* (Жур., Вечір.., 1958, 259); *На вигляд було їй років за тридцять.. Але стрункa постать, затягнута в темно-синю оксамитову сукню, була як різьблена* (Головко, II, 1957, 451); *Так, це тюрма! Ось куди привезено їх! Вона немов відчула на шиї затягнуту зашморгом петлю* (Хижняк, Тамара, 1959, 165); *Дівчинку провели в малесеньку кімнатку, затягнуту сукнами і килимами* (Ів., Вел. очі, 1956, 112); *Все вужчає і вужчає на болоті ланцюжок слідів, переходить у щілини, затягнуті травою* (Стельмах, II, 1962, 68); *Одно око в шуліки затягнене сірою плівкою, а друге, світложовте,— широко розплющене й нерухоме* (Допч., II, 1956, 288); *Севастополь весь горів і був затягнутий їдким димом* (Кучер, Голод, 1961, 106); // **затя́гнено**, *безос. присудк. сл. Під білою березою козаченька вбито; Ой вбито, вбито, затягнено в жито* (Чуб., V, 1874, 375).

2. *у знач. прикм.* Міцно зав'язаний. *Галя, не можучи подужати руками, зубами починала розв'язувати затягнений вузол* (Гр., I, 1963, 281).

3. *у знач. прикм.* Який покрився кіркою, почав гоїтися (про рану). *Чужий чоловік з ласкавим голосом.. розбудив* [у Ганни] *пригаслий, як затягнена, але не зажила рана, спогад про батька* (Коз., Сальвія, 1959, 54).

ЗАТЯ́ГНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **затягну́ти** 1—9, **11**.

ЗАТЯГНУ́ТИ *див.* **затягти́**[1].

ЗАТЯ́ГНУТИЙ *див.* **затя́гнений**.

ЗАТЯГНУ́ТИСЯ[1] *див.* **затягти́ся**[1].

ЗАТЯГНУ́ТИСЯ[2] *див.* **затягти́ся**[2].

ЗАТЯГТИ *див.* **затягти́**[1].

ЗАТЯГТИ́СЯ[1] *див.* **затягти́ся**[1].

ЗАТЯГТИ́СЯ[2] *див.* **затягти́ся**[2].

ЗАТЯГУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **затя́гувати** 1—9, 11. *Мережка-затяганка характерна для Полтавщини.. Узор утворюється не настиланням полотенець, а затягуванням вишивальної нитки* (Укр. пар. худ. вишив., 1958, 61); *Затягування збиральних робіт не тільки загрожує втратами, а й гальмує оранку та осінню сівбу* (Рад. Укр., 6.IX 1961, 2); *Обидві частини нижньої головки шатуна з'єднані між собою болтами, гайки яких після затягування шплінтуються* (Підручник шофера.., 1960, 19).

ЗАТЯ́ГУВАТИ *див.* **затягти́**[1].

ЗАТЯГУВА́ТИСЯ *див.* **затягти́ся**[1].

ЗАТЯ́ЖКА, и, *ж.* 1. Затримка, зволікання з завершенням, закінченням чого-небудь. *Затяжка* [1-ої світової] *війни, суперечності серед вищого командування, ..великі втрати в людях викликали незадоволення серед народу* [Західної України] (Гжицький, У світ.., 1960, 105); // Зменшення, уповільнення швидкості дії, руху. — *Я думаю, підемо на три обльоти. А на стрибок я дам затяжку* (Кучер, Квітує жито, 1938, 165).

2. Втягування за одним вдихом тютюнового диму під час куріння. — *Хай спочине, чаю нап'ється, покуре* [покурить],— *думав Проценко. А Довбня, сидячи за столом, кадив, мов з димаря, на всю хату, запиваючи часом кожну затяжку* (Мирний, III, 1954, 202); *Перед тим, як відповісти на будь-яке, навіть невинне питання, майор обов'язково робив дві затяжки із своєї невеличкої люльки, яка завжди стриміла під пожовтілими від тютюну вусами* (Собко, Запорука.., 1952, 85).

3. *техн.* Стискання, кріплення частин чого-небудь за допомогою спеціальних пристроїв. *Догляд за колесами зводиться до щоденної перевірки затяжки шпильок та гайок, якими кріплять колеса* (Автомоб., 1957, 191); *П'ять років тому і я почав займатися взуттям.. Моя операція була — затяжка носка. Спочатку, як і в кожній справі, не завжди все гаразд виходило* (Роб. газ., 26.III 1965, 2); // Пристрій для стискання, стягування чого-небудь. *Для досягнення жорсткості багатоярусного баштового покриття клітки робили горизонтальні затяжки з колод, перекинутих від однієї стінки до іншої* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 33).

ЗАТЯЖКИ́Й, а́, е́, *розм.* Тяжчий, ніж звичайно, або надто тяжкий. *Її тонка стать ніби натягнулась, щоб*

повісити портрет добре. Одначе це не вдавалось їй. Очевидно, був образ затяжкий для неї (Коб., III, 1956, 142); *— Що чувати, пане сотнику? — з цікавістю підкімає підполковник над теплим сіном затяжку для його шиї голову* (Стельмах, II, 1962, 52).

ЗАТЯЖКО. *розм.* Присл. до **затяжкий.** *Було б затяжко людям в світі жить І, дивлячись в минуле, пам'ятати Будь-кожну пережиту в щасті мить,— Це добре знають на війні солдати* (Перв., II, 1958, 206); *// у знач. присудк. сл.— Най буде в нас за рядом щороку інший вийт, бо на одного, то затяжко* (Март., Тв., 1954, 174).

ЗАТЯЖНИЙ, а́, е́. 1. Який довго тягнеться (в часі); тривалий, довгочасний. *Тут останніми часами переходили дощі, але не затяжні, а так, громові,— година-дві, і знов ясне небо* (Л. Укр., V, 1956, 54); *Довга, затяжна волинська осінь* (М. Ол., Леся, 1960, 39); *Мене лікує великий спеціаліст! Хвороба в мене, він сказав, дуже серйозна та затяжна* (Вишня, I, 1956, 429).

△ **Затяжни́й стрибо́к** — стрибок з великої висоти з довгою затримкою розкриття парашута. *Парашутистка, розповідаючи двом письменникам про свій затяжний стрибок, раптом забула, про що розповідала, і так вистигла в розведеними в повітрі руками...* (Тич., III, 1957, 15).

2. *техн.* Призначений для затягування, загвинчування, кріплення частин чого-небудь. *Для кращого закріплення конічний хвостовик має отвір з різзю, куди вгвинчується затяжний болт* (Фрез. справа.., 1957, 151).

ЗАТЯ́ЖЧИК, а, ч., *спец.* Робітник, який займається затяжкою, кріпленням яких-небудь частин. *— Дай мені місце,— стиха мовив майстер. Потім сів на чоботарський стілець, на яких працюють у цеху затяжчики, і схилився над виробом* (Роб. газ., 25.VIII 1963, 2).

ЗАТЯ́МИТИ *див.* **затя́млювати.**

ЗАТЯ́МЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАТЯ́МИТИ,** млю, миш; *мн.* затя́млять; *док., перех. і без додатка, часто у сполуч. із дав. в. займ.* с е б е, *розм.* 1. Зберігати в пам'яті; запам'ятовувати. *Я затямлював кожне слово мого любимого вчителя і в усіх сил намагався позбутися своїх вад* (Минуле укр. театру, 1953, 84); *Сліпі старці ловили й затямлювали кожну звістку про невільників і приносили на Україну разом із східними піснями чи казками точні відомості, де хто томиться в неволі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 343); *— Смерть Тесленка ми вам ніколи не забудемо! — гримів гнівний голос у натовпі.— Так і затямте собі!* (Головко, II, 1957, 616).

2. *рідко.* Пригадувати. *Старі люди, що літ по сімдесят живуть на світі, не затямлять такого* (Кв.-Осн., II, 1956, 147).

ЗАТЯ́ТИ *див.* **затина́ти.**

ЗАТЯ́ТИЙ, а, е. 1. Який уперто наполягає на своєму, намагається зробити по-своєму, домагається свого; упертий. *— Ну, ходімо на вулицю.., — посміхнувся Свирид Яковлевич, знаючи, що зараз нічим не переважиш затяту жінку* (Стельмах, II, 1962, 24); // Стійкий, непохитний. *І що лютіше карали [німці], то все більш затятим, незламним ставав Дмитро* (Коз., Гарячі руки, 1960, 73); * Образно. *Виструнчені тополі вже не гойдалися. Стояли похмурі, вражені страшним ударом, але затяті в своєму відчайдушному опорі, нескорені* (Жур., Вечір.., 1958, 405).

2. Який виражає найвищий ступінь ознаки, вияву чого-небудь. *Бунч мовчить. Але в його мовчанні вчувається затята впертість і невдоволення* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 17); // Який довго не припиняється, не змінюється. *Гострий бій теж надміру затягся. Треба було й тут якимось чином освіжити справу, несподіванкою змінити затятий стан бою* (Ле, Мої листи, 1945, 180); // Скажений, лютий. *Данилко сидів затятий і клятий після битви за честь роду, прадід Данило блискав очима з-під кошлатих брів* (Ю. Янов., I, 1954, 261); *Вітер був холодний, затятий. Він різав мікіру мов шматочками скла* (Грим., Син.., 1950, 122).

3. *діал.* Зціплений, міцно затиснений (про губи, зуби і т. ін.). *Він ішов згорблений, сумний, з затятими устами, немов на плечах у нього був якийсь великий тягар* (Фр., IV, 1950, 472).

ЗАТЯ́ТИСЯ *див.* **затина́тися.**

ЗАТЯ́ТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **затя́тий** 1. [Ф е д о п:] *Нема краси в затятості безсилій...* (Л. Укр., III, 1952, 440); *Нас так само лякала і тривожила ота цілеспрямована затятість, з якою Дмитро йшов назустріч смерті* (Коз., Гарячі руки, 1960, 78).

ЗАТЯ́ТО. Присл. до **затя́тий** 1. *Чоловік десь на морі. Він в бурю, в туман Йде на герець затято: рибалка він зроду!* (Л. Укр., IV, 1954, 261); *Раптом спалахнула в ньому гірка образа.— Я покажу вам! — простогнав він, затято прищулившись до скелі* (Мик., II, 1957, 180); *— Кажи — що? Блеміла, як навіжена. Але Ганна й тепер затято мовчала* (Коз., Сальвія, 1959, 168).

ЗАТЬМА́РЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **затьма́рити.** *І все мені видяться димом затьмарені далі, вітри одчайдушні і в полі завії зухвалі* (Голов., Поезії, 1955, 145); *Рис для обох колгоспів поки що був тільки спробою, експериментом. Маленькі його плантаційки скромно тулилися попід плавнями, затьмарені потужними золотими масивами пшениць* (Гончар, I, 1954, 480); *Нічим не затьмарений ясний розум, гостра допитлива думка допомагала їй схопити найголовніше* (Донч., V, 1957, 332); *Він давно хотів признатися Насті у всьому, що почував, ..але кожного разу, коли доводилося зустрічатися в її тихими, трошечки затьмареними смутком очима, вся його відвага пропадала* (Речм., Весн. грози, 1961, 135).

2. *у знач. прикм.* Який затьмарився, став темним. *Коні круто описали дугу, і жерло гармати, здригнувшись, туго вперлося в затьмарений захід* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 196); // Неяскравий, пригаслий. *За морем сонце сідає Затьмарене, руде* (Наг., Вибр., 1950, 122).

3. *у знач. прикм., перен.* Який втратив ясність, гостроту (про розум, свідомість, зір і т. ін.). *Тепер перед нами стояв блідий матрос, чорнявий і смаглявий, із затьмареними синіми очима, страшенно змучений* (Ю. Янов., II, 1958, 54); *До кімнати вбіг Андрій. Оглянув усіх затьмареним поглядом* (Дмит., Наречена, 1959, 189).

ЗАТЬМА́РЕННЯ, я, *с.* 1. Астрономічне явище, при якому одне небесне тіло закривається іншим або потрапляє в його тінь; затемнення. *Говорили тоді — як повеш, Як пророки — беззубі діди: Що затьмарення сонця, комета — Знак небесний земної біди* (Мас., Степ, 1938, 37).

2. *перен.* Тимчасова втрата здатності ясно мислити. *Як найшло на нього таке затьмарення?* (Шовк., Інженери, 1956, 397).

ЗАТЬМА́РИТИ *див.* **затьма́рювати.**

ЗАТЬМА́РИТИСЯ *див.* **затьма́рюватися.**

ЗАТЬМА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАТЬМА́РИТИ,** рю, риш, *док., перех.* 1. Робити щось темним чи невидним, прикриваючи, затуляючи собою або чим-небудь; затемнювати. *Жодна хмаринка не затьмарювала блакиті* (Коп., Лейтенанти, 1947, 177); *Гасло сонце. Вилізли тіні з садків, з-під стріх, із-за повіток. Поповзли попідтинню вулицями, затьмарили село легенькою млою* (Головко, II, 1957, 29); // Своїм яскравим сяйвом робити менш помітними інші сяючі планети (про небесні світила). *Місяць підіймався все вище*

й вище, затьмарюючи своїм світлом зірки (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 40).

2. *перен.* Перевершувати кого, що-небудь своїми якостями, досягненнями і т. ін. *Клим теж заздрив Дмитрові і пишався б, якби не бачив, що брат затьмарює його* (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 156); *Складні господарські обрахунки.. остаточно запевнили Бжеського в тому, що мудрістю він затьмарив Арістотеля, а красномовністю — Ціцерона і Скаргу* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 27).

3. *перен.* Робити менш зрозумілим; заплутувати. *Я переписував, перекладав, тлумачив книги. Я виправляв помилки, що їх робили несвідомі переписувачі і цим затьмарювали високий їхній зміст* (Ів., Таємниця, 1959, 171); *Ідея сценарію мусить стояти перед очима. Режисер проглядає всі кадри. Деякі він викидає — вони затьмарюють або шкодять ідеї* (Ю. Янов., II, 1958, 24).

4. *перен.* Позбавляти ясності, гостроти (розум, свідомість, зір і т. ін.). *Думки, як вихор, проносилися в голові, затьмарювали розум, пекли гірше вогню* (Шиян, Переможці, 1950, 106); *Сон прийшов десь під ранок. Важкий, як забуття, він затьмарив свідомість і опанував тіло* (Рибак, Гармати.., 1934, 110); *Немовби хто зір мій зненацька затьмарив, І я не потраплю, куди мені йти* (Підс., Поеми, 1954, 92); // *безос. На мить йому наче затьмарило розум* (Вільде, Сестри.., 1958, 491).

5. *перен.* Робити сумним, похмурим, зажуреним; засмучувати. *Тінь глибокого суму часто затьмарює її обличчя* (Коч., II, 1956, 43); *Якась нав'язлива думка затьмарює княжі очі* (Кач., II, 1958, 407); *Смутен сон наснився Святославу, затьмарив чоло його ясне* (Забіла, У.. світ, 1960, 169); // Робити що-небудь безрадісним, тяжким. *Щирі й сумні слова дівчини викликали в нього бажання допомогти їй, зробити так, щоб ніщо не затьмарювало її життя* (Донч., V, 1957, 258); *Вона була щаслива й знала, що нема в світі такої сили, яка могла б затьмарити її щастя* (Дмит., Наречена, 1959, 200).

ЗАТЬМА́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАТЬМА́РИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Ставати темним або невидним; затемнюватися. *Сонце затьмарилось від диму* (Панч, II, 1956, 312); // Ставати невиразним, неясним, нечітким. *Не втрималась стара: повіки затремтіли в неї і сльози виступили в очах. Проте й крізь сльози не затьмарилась їхня небачено-прозора синь* (Головко, II, 1957, 182).

2. *перен.* Ставати менш помітним, значним, виразним. *Казка. І казкові люди ходили по вулицях: красиві, гарно одягнені. І раптом ця казка затьмарюється* (Минко, Намасте.., 1957, 14); *Ніколи не затьмарюються подвиги радянських юнаків і дівчат у Великій Вітчизняній війні, вічно житимуть у наших серцях герої* (Рад. Укр., 28.XII 1946, 4).

3. *перен.* Втрачати ясність, гостроту (про розум, свідомість, зір і т. ін.). *Нове почуття обгортає Корольова, і відчував він, як гострішає його зміст, як затьмарюється ревнощами розум* (Шиян, Магістраль, 1934, 5); — *Не розумів. Від люті все затьмарилось,— наче виправдовувався Шульга* (Рибак, Зброя.., 1943, 210).

4. *перен.* Ставати сумним, похмурим, зажуреним; засмучуватися (про обличчя, очі і т. ін.). *Свіже, з ямкою на щоці, лице затьмарилось* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 39); *Ясний погляд його затьмарився, між бровами лягла глибока і жорстка складка* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 672); // Ставати безрадісним, тяжким. *Хай живе вона в злагоді та любові з її Сашком і хай не затьмаряться їм їхні літа* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 232).

5. *тільки недок.* Пас. до **затьма́рювати**.

ЗАТЬМИ́ТИ, млю́, ми́ш; *мн.* затьмля́ть; *док., перех.* 1. Зробити щось темним або невидним, прикривши, затуливши собою або чим-небудь; затемнити. *Хто сонце спроможеться ясне затьмити?* (Зеров, Вибр., 1966, 434); * Образно. *З Тверського руку ти* [О. С. Пушкін] *простер у синій Канів, Пишаємося ми співцями обома, І щоб затьмити вас,— нема таких туманів!.. Хай сяє сонце, згине тьма!* (Рильський, III, 1961, 38).

2. *перен.* Перевершити кого-, що-небудь своїми якостями, досягненнями і т. ін. *Повбиралися* [опришки] *у найфайніше свое лудіне;.. — словом, хотіли затьмити всіх і все* (Хотк., II, 1966, 185).

3. *перен.* Зробити менш зрозумілим; заплутати.

4. *перен.* Позбавити ясності, гостроти (розум, свідомість, зір і т. ін.).

5. *перен.* Зробити сумним, похмурим, зажуреним; засмутити. *Її душу щось затьмило і роз'яснило, мов прошибла її лиха блискавиця* (Коб., I, 1956, 487).

ЗАТЬМИ́ТИСЯ, и́ться; *мн.* затьмля́ться; *док.* 1. Стати темним або невидним; затемнитися. *Небо затьмилося грізно чорною барвою, а відтак почалася вона, гірська буря* (Коб., I, 1956, 451); *Од диму, стріл затьмилась сонце* (Котл., I, 1952, 289); // Втратити яскравість, виразність.

2. *перен.* Стати менш помітним, значним. *Чуття облегшення.. зараз же затьмилося якимсь несказанно гірким докором* (Фр., VI, 1951, 483).

3. *перен.* Стати менш зрозумілим, ясним.

4. *перен.* Втратити ясність, гостроту (про розум, свідомість, зір і т. ін.).

◇ **Затьми́лося в голові**, *безос.*— те саме, що **Затума́нилося в голові** *(див.* **затума́нюватися**).

ЗАТЬОПА́НИЙ, а, е, *розм.* Який затьопався, став брудний. *Дороги розвезло, ..так він ледве волами дотягнув і повернувся аж на другий день, затьопаний по вуха у грязюку* (Речм., Весн. грози, 1961, 82); *Хтось із персоналу лікарні звернув увагу на заростого бородою, затьопаного в мандрах, просто кажучи — підозрілого чоловіка* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 296); *Перед ним протарохтів, брязкаючи залізом стружнявілої брички, візник із затьопаною худореброю шкапиною* (Досв., Вибр., 1959, 216).

ЗАТЬО́ПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Те саме, що **зали́патися**.

ЗАТЬО́ХКАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Почати тьохкати (про птахів). *Прийшла весна весела, верба зазеленіла, соловейко затьохкав* (Гр., I, 1963, 340); *Якась пташка затьохкала так ніжно й радісно, що Зозуля аж голову підняв до неба* (Кучер, Трудна любов, 1960, 430).

2. Почати видавати звуки, що нагадують тьохкання солов'я. *Він затьохкав, як соловей, засвистів іволгою, заклекав, мов мелека на стрісі...* (Донч., Дочка, 1950, 149).

3. *розм.* Швидко забитися, закалатати під впливом яких-небудь почуттів (про серце). *Затьохкали, забилися опалені жаром першого кохання серденька дівочі* (Л. Янов., I, 1959, 32); *Серце матері затьохкало ще більше. Може за слізьми не впізнав сина в передньому молодому шляхтичеві...* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 369).

ЗАУВА́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зауважи́ти**; // **заува́жено**, *безос. присудк. сл. Ходить жені багато не дають, бо зауважено, що втома найбільше шкодить* (Л. Укр., V, 1956, 227).

ЗАУВА́ЖЕННЯ, я, *с.* 1. Коротко висловлене судження, міркування з приводу чого-небудь. *Але не пре-*

ба забувати глибокого зауваження Маркса, що значення критичних елементів в утопічному соціалізмі «стоїть у зворотному відношенні до історичного розвитку» (Ленін, 17, 1949, 31); *Другого дня спозаранку Огей і Орест тупцяли довгим коридором партійного комітету округи.., перекидаючись зауваженнями про плакати, які висіли на стінах* (Досв., Вибр., 1959, 324); // *перев. мн.* Судження наукового, публіцистичного і т. ін. характеру з приводу якого-небудь твору. *Письменник грунтовно переробив твір, використавши критичні зауваження* (Іст. укр. літ., II, 1956, 437); *Відчув* [М. В. Гоголь], *що й тепер Пушкін, обдумавши, скаже йому щось таке, над чим довго доведеться міркувати. Чекав терпляче зауважень поета, хоч і тервався сумнівами* (Полт., Повість.., 1960, 540).

2. Докір, закид, вказівка на помилку в поведінці. *Якось, у ранньому дитинстві, під час вранішнього чаю, я пустував, а батько зробив мені зауваження* (Мов життя в мист., 1955, 10); // Міра стягнення, покарання за який-небудь вчинок. *За невиконання статутних обов'язків чи інші проступки член або кандидат у члени партії притягається до відповідальності і на нього можуть бути накладені стягнення: зауваження, догана* (Статут КПРС, 1961, 8); *До школи він, звичайно, запізнився.. Але вчитель географії був суворіший за вчителя історії, він, звичайно, записав йому зауваження* (Ів., Вел. очі, 1956, 32).

Зауважити *див.* **зауважувати.**

Зауважувати і **Зауважити**, ую, уєш, *недок.*, **Зауважити** і **Зауважити**, жу, жиш, *док.* 1. *неперех.* Коротко висловлювати зауваження, судження, міркування з приводу чого-небудь. *Осколки глухо гуркочуть по блясі.— Наче домовики ходять,— зауважує хтось* (Гончар, III, 1959, 247); *Рецензент зауважував, що пафос, яким пройнята книжку, в недоречний і знижує науковий рівень праці* (Жур., Звич. турботи, 1960, 11); *— Я мушу зауважить, що красунь Павлусь гультяй, ледащо* (Н.-Лев., IV, 1956, 247); [О л е к с і й:] *Але треба завважити і те, що найбільша провина Герщикова у тім, що він надто розумний* (Кроп., V, 1959, 547).

2. *неперех.* Робити кому-небудь зауваження, докір, указуючи на помилку в поведінці. [Г о р л о в:] *За недостойну поведінку тут зауважую. Надалі буду вимагати по всій суворості* (Корн., II, 1955, 26); *Уже завважував не раз Мені майор Загреба: — Сержант, ви знаєте наказ? Так от, лежати треба!* (Воскр., Цілком... 1947, 16); *Він не міг ні стати, ні поворухнутись, ні сісти за стіл, щоб йому зараз же не зауважили* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 48).

3. *перех. і без додатка, розм.* Звертати на кого-, що-небудь увагу; помічати. *Ніхто не говорив, навіть не завважував мене* (Ірчан, I, 1958, 321); *Настя.. розгорнула книжку і, читаючи, пішла по хаті; коли се зауважила, що в книжки щось випало* (Л. Укр., III, 1952, 586); *Бронко цим разом делікатно не зауважив її зніяковіння* (Вільде, Сестри.., 1958, 528); *Сергій з такою ненаситною жадобою взявся за навчання, що в перший раз навіть не завважив, як просидів за столом цілу ніч* (Гур., Друзі.., 1959, 123).

Заўлок *див.* **завўлок.**

Заўлочок *див.* **завўлочок.**

Заулюлюкати, аю, аєш, *док.*, *розм.* Почати улюлюкати. *В сірому тумані тепер усі бачили, як гайдамаки.. давали тягу до своєї казарми. Шахтарі заулюлюкали їм услід* (Панч, I, 1956, 479).

Заум, у, ч. Зайве, непотрібне мудрування; нісенітниця, безглуздя. *Якою бідною була б вона* [музика], *віддана на поталу тим, хто, відірвавшись від джерел народних, творить абстрактний заум!* (Мист., 5, 1963, 3).

Заумний, а, е. Хитромудрий; нісенітний, безглуздий. *— Там є величезна помилка, коли порівняти твою роботу з роботою всіх інженерів, які будували ракету. —Не розумію. Це в тебе якась заумна, шизофренічна теорія* (Собко, Срібний корабель, 1961, 163); *Вчителеві словесності така «філософія» в класному творі одинадцятилітнього хлопчини вдалася, мабуть, дуже заумною* (Донч., VI, 1957, 581); *Син кріпака й революціонер, Шевченко не любив дешевої манірності і заумних викрутасів* (Рад. літ-во, 2, 1964, 20).

Заупокійний, а, е, *церк.* Пов'язаний з обрядом поховання покійників. *9 листопада* [1912 р.] *труну з тілом* [М. В. Лисенка] *перенесли до Володимирського собору, де увечері відбулася заупокійна літія* (Вітч., 11, 1962, 194); *В інших могилах ..усипальні трапилося багато різноманітних предметів, ..які розкривають анімістичну суть заупокійного культу* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 119).

Зауряд, *присл.*, *діал.* Звичайно. *На таке питання зауряд одказують: чеге, авжеж, аякже, любитиму, дуже»* (Вовчок, I, 1955, 378).

Заусміха́тися, а́юся, а́єшся, *док.*, *розм.* Почати усміхатися. *— Добрий у вас чоловік,— зненацька каже до Бражихи професор..— Поет труда. Багата натура. Бражиха аж заусміхалася від несподіваного комплімента* (Гончар, Тронка, 1963, 277).

Заўтреня, і, *ж.* Церковна служба, що правиться рано-вранці; утреня. *Запалить* [Горпина] *у покришці херувимського ладану, поставить на покуті й почне заутреню, потім обідню відправляти* (Л. Янов., I, 1959, 335); *Великодня заутреня.*

Заутю́жити *див.* **заутю́жувати.**

Заутю́житися *див.* **заутю́жуватися.**

Заутю́жування, я, *с.* Дія за знач. **заутю́жувати.**

Заутю́жувати, ую, уєш, *недок.*, **Заутю́жити**, жу, жиш, *док.*, *перех.* Загладжувати, прасувати утюгом; запрасовувати.

Заутю́жуватися, уємося, *недок.*, **Заутю́житися**, ячуся, *док.* 1. Загладжуватися, прасуватися утюгом; запрасовуватися.

2. *тільки недок.* Пас. до **заутю́жувати.**

Заўхати, аю, аєш, *док.*, *розм.* Те саме, що **заўхкати.**

Заўхкати, аю, аєш, *док.*, *розм.* 1. Почати ухкати, повторюючи «ух-ух». *Дощувальні пристрої, що працюють в городній бригаді, женуть в небо височенні водограї, водяним прохолодним пилом так і війнуло звідти на всіх. Дівчата заухкали* (Гончар, Тронка, 1963, 40).

2. *перен.* Почати видавати звуки, що нагадують ухкання. *На все морське узбережжя завив магнітофон, заухкав, загавкав, занявкав, викидав такі звуки, що, мабуть, усі бички кинулись від берега на саму-найсамісіньку глибочінь* (Збан.. Мор. чайка, 1959, 82).

Заўчений [1] *див.* **зáвчений.**

Заўчений [2] *див.* **завчéний.**

Заўчено *див.* **зáвчено.**

Заучи́ти *див.* **завча́ти.**

Заучи́тися *див.* **завча́тися.**

Заучування, я, *с.* Дія за знач. **заўчувати.**

Заўчувати *див.* **завча́ти.**

Заўчуватися *див.* **завча́тися.**

Заушний *див.* **завўшний.**

Заўшниця *див.* **завўшниця.**

Зафалдо́ваний, а, е, *діал.* Диспр. пас. мин. ч. до **зафалдува́ти.** *Вона була у бурячковій спідниці, дрібно*

та рівно зафалдований, і в зеленому, теж зафалдованому фартусі (М. Ол., Леся, 1960, 105).

ЗАФАЛДУВА́ТИ, ýю, ýєш, *док., перех., діал.* Зібрати матерію у фалди.

ЗАФАНТАЗУВА́ТИ, ýю, ýєш, *док., розм.* Почати фантазувати, мріяти.

ЗАФАНТАЗУВА́ТИСЯ, ýюся, ýєшся, *док., розм.* Захопитися фантазуванням; замріятися.

ЗАФА́РБИТИ *див.* **зафарбо́вувати.**

ЗАФА́РБИТИСЯ *див.* **зафарбо́вуватися.**

ЗАФА́РБЛЕННЯ, я, *с., рідко.* 1. Дія за знач. **зафа́рбити.** *Обличчя мав* [слуга] *якесь дивне, наче хворе, без звичайного переливу тонів від зафарблення кров'ю* (Смолич, І, 1958, 64).

2. *перен.* Характерний відтінок і забарвлення. *Соціальні жаргони або зникли разом з своїми носіями.., або ж віддали все, що було в них цінного, здебільшого стильове зафарблення, в загальнонаціональну мову і переосмислені в ній* (Талант.., 1958, 116).

ЗАФА́РБЛЮВАТИ *див.* **зафарбо́вувати.**

ЗАФА́РБЛЮВАТИСЯ *див.* **зафарбо́вуватися.**

ЗАФАРБО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зафарбува́ти.** *Погасло світло в хаті, мовчала ніч, відгороджена новою, ще і не зафарбованою віконницею...* (Ле, В сніпі.., 1960, 29); *Вітрила, зафарбовані сонцем, схожі були на рожеві крила чайок* (Панч, Ерік.., 1950, 44).

ЗАФАРБО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зафарбо́вувати.**

ЗАФАРБО́ВУВАТИ, ую, уєш *і рідко* **ЗАФА́РБЛЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.,* **ЗАФАРБУВА́ТИ,** ýю, ýєш *і рідко* **ЗАФА́РБИТИ,** блю, биш; *мн.* зафа́рблять; *док., перех.* 1. Покривати фарбою; закрашувати, фарбувати. *Сліди розпису на стінках.. свідчать про те, що стіни жител зафарбовували або розписували кольоровим візерунком, добре відомим з посудин трипільців* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 61); *Всі стіни.. ми просто зафарбували білою фарбою* (Моє життя в мист., 1955, 216); *Порожня пляшка з-під чорнила лежала тут же, поруч, зафарбувавши зеленим сніг і каміння довкола* (Смолич, II, 1958, 40).

2. Надавати чому-небудь якогось кольору або відтінку кольору; забарвлювати. *За крутими донецькими кряжами сідало сонце. Яскравіє його промені черкалися снігу, зафарбовуючи простір у червоно-рожевий колір* (Собко, Звич. життя, 1957, 71); *Посушливе літо наклало на дерева свою печать, зафарбувавши листя в золотисто-червоні барви* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 108).

3. *перен.* Надавати чому-небудь якихось рис, певного змісту, своєрідного відтінку. *Коли письменник уміє показувати дійсність з точки зору певної людини — ..тоді все звичайне, буденне виглядатиме оригінальним і новим, бо «власний настрій» героя зафарблює все в інші тони, примушує читача бачити все по-новому* (Рад. літ-во, 7, 1965, 30).

ЗАФАРБО́ВУВАТИСЯ, ується *і рідко* **ЗАФА́РБЛЮВАТИСЯ,** юється, *недок.,* **ЗАФАРБУВА́ТИСЯ,** ýється *і рідко* **ЗАФА́РБИТИСЯ,** иться; *мн.* зафа́рбляться; *док.* 1. Набувати якогось кольору або відтінку кольору; забарвлюватися. *Крупне обличчя його зафарбилося й поволі жерсло від спогадів про те «колись»* (Ле, Міжгір'я, 1953, 391).

2. *перен.* Набувати якихось рис, певного змісту, своєрідного відтінку.

3. *тільки недок.* Пас. до **зафарбо́вувати, зафа́рблювати.** *Метод* [штучного пророщування] *грунтується на положенні, що жертві клітини легко зафарбльоються індигокарміном* (Сад. і ягідн., 1957, 125).

ЗАФАРБУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зафарбува́ти.**

ЗАФАРБУВА́ТИ *див.* **зафарбо́вувати.**

ЗАФАРБУВА́ТИСЯ *див.* **зафарбо́вуватися.**

ЗАФИ́РКАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Те саме, що **зафи́ркати** 1.

2. *перен., розм.* Почати видавати звуки, що нагадують фиркання. *Хоткевич зафиркав і важко засовався в кріслі* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 508); — *Не знаю, — одмахнувся Павло і зафиркав над миской* (Кучер, Трудна любов, 1960, 514).

ЗАФІКСО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зафіксува́ти.** *Старший лейтенант повчально відповідає: — Ніколи не втрачайте почуття перспективи. Пройдені шляхи мусять бути зафіксовані* (Гончар, III, 1959, 275); *Векс оперував фактами, точними і зафіксованими наукою* (Чаб., Тече вода.., 1961, 82); *Спинив* [Захар] *погляд на приладнаним прапорі і на портреті Леніна, зафіксованого художником у хвилину натхненної промови з трибуни* (Ле, Право.., 1957, 40); *На плівку зафіксовані виступи найкращих самодіяльних хорових, музичних, хореографічних колективів України* (Мист., 5, 1960, 10); // **зафіксо́вано,** *безос. присудк. сл. На одній лише астрономічній обсерваторії Київського державного університету в 1958 році зафіксовано більш як 650 груп сонячних плям, 54 спалахи* (Наука.., 2, 1959, 24); *Він зупинився біля фотографії, на якій було зафіксовано довгу чергу жінок і дітей* (Кучер, Чорноморці, 1956, 146).

2. *у знач. прикм., перен.* Узвичаєний, звичний; усталений. *Толстой з легкою душею переступав межі зафіксованої граматики, нехтуючи граціозною звучністю фрази* (Куцдзич, Діези.., 1956, 25).

ЗАФІКСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ЗАФІКСУВА́ТИ,** ýю, ýєш, *док., перех.* 1. Встановлювати, тримати щонебудь у певному положенні, стані. *Фурман не міг зафіксувати стойку потрібні три секунди* (В ім'я Вітч., 1954, 19).

2. Закріплювати в пам'яті, свідомості; запам'ятовувати. *Поки велетень-тюрк копирсав ключем у вашкарублому, заржавілому замку коло вицвілих маленьких дверей халупки, хлопчик осторонь обійшов навколо чужинця, оглядаючи його зі всіх боків і зафіксовуючи всі деталі його одягу й постави...* (Досв., Гюлле, 1961, 16); *Невже не можна технічно запам'ятати і зафіксувати в собі те, що було таке прекрасне за молодих літ* (Моє життя в мист., 1955, 137); *Ніна озирнулась по хаті, і її погляд швидко зафіксував усю немудру обстановку удовиного життя* (Добр., Тече річка.., 1961, 305); // Відображати за допомогою фото, малюнка, запису і т. ін. *Вахтовий журнал — літопис корабля. На думку кадрових штабістів, він зафіксує кожен наш крок, подану і виконану команду, досягнений успіх, припущену помилку* (Логв., Давні рани, 1961, 5); *Фотограф дійсно прагне зафіксувати об'єкт якомога точніше* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 51); *Л. Далматов у 1909 році вперше зафіксував на кіноплівку політ дирижабля «Лебідь»* (Нар. тв. та етн., 3, 1963, 35).

3. *фот.* Обробляти фіксажем. *Майже всі знімки вийшли добре. Варвара вже зафіксувала їх, тепер залишалося тільки промити й висушити* (Перв., Дикий мед, 1963, 309).

ЗАФІКСО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.,* **ЗАФІКСУВА́ТИСЯ,** ýється, *док.* 1. Встановлюватися, триматися у певному положенні, стані.

2. Закріплюватися в пам'яті, свідомості; запам'ятовуватися; // Відображатися за допомогою фото, малюнка, запису і т. ін.

3. *тільки недок.* Пас. до **зафіксо́вувати.**

ЗАФІКСУВА́ТИ *див.* **зафіксо́вувати.**

ЗАФІКСУВА́ТИСЯ *див.* **зафіксо́вуватися.**

ЗАФОНТАНУВА́ТИ, у́є, *док.* Почати фонтанувати, бити фонтаном. *І ось свердловина.. зафонтанувала газом з домішкою грязі* (Роб. газ., 8.I 1966, 1).

ЗАФО́РКАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Почати форкати, різко і з шумом випускати повітря через ніздрі. *У долині над ставом зафоркали коні* (Стельмах, Правда.., 1961, 438).

2. *перен., розм.* Почати видавати звуки, схожі на форкання. *Зафоркали автомашини, загули трактори* (Вол., Місячне срібло, 1961, 307).

ЗАФОРМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех., техн.* Док. до **формува́ти**.

ЗАФОСФОРИ́ТИСЯ, и́ться, *док.* Засяяти голубувато-зеленкуватим світлом. *Кілька торпедних катерів разом відірвалися від причалу. Загули мотори, завирувала, зафосфорилася вода під кормою* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 263); *Очі на мить зафосфорилися й потухли під віями, що тінню впали на них* (Мик., II, 1957, 175).

ЗАФРАНТИ́ТИ, нчу́, нти́ш і **ЗАФРАНТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., розм.* Почати франтити.

ЗАФРАНТУВА́ТИ *див.* **зафранти́ти.**

ЗАФРАХТО́ВАНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зафрахтува́ти.** *Сапожников прийняв поета дуже гостинно й запропонував йому каюту на зафрахтованому ним пароплаві* (Життя і тв. Т.Г.Шевченка, 1959, 425).

ЗАФРАХТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАФРАХТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., спец.* Наймати судно для перевезення вантажів. *Дивак! Зафрахтували спеціальне судно й не дозволили пускати на нього жодного пасажира* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 20).

ЗАФРАХТО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок., спец.* Пас. до **зафрахто́вувати.**

ЗАФРАХТУВА́ТИ *див.* **зафрахто́вувати.**

ЗАФУРКОТІ́ТИ, очу́, отя́ш, *док., розм.* 1. Те саме, що **зафо́ркати** 1.

2. *перен.* Те саме, що **зафо́ркати** 2. *У дворі зафуркотів «віллісс»* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 147); // Почати літати з шумом. *Зафуркотіли над нашими головами кажани* (Фр., II, 1950, 94).

ЗАФУРЧА́ТИ, чу́, ча́ш, *док., розм.* Почати фурчати. *Нарешті біля парадного зафурчала машина* (Баш, Вибр., 1948, 246).

ЗАФУТБО́ЛИТИ, лю, лиш, *док., розм.* 1. *перех.* Підбити, підкинути ногою що-небудь (перев. м'яч). *— Грав у футбол? — Не грав, бо в нас він не заведений, але бачив на станції... Навіть двічі зафутболив м'яча, коли він викотився з поля* (Чаб., Катюша, 1960, 32); *Карпо вийшов з сіней, зафутболив якусь ганчірку, потім став і ніби прислухався до гарячого, безвітряного дня* (Ле, Історія радості, 1947, 141).

2. *у що, неперех., рідко.* Стукнути, вдарити ногою в що-небудь. *Розплющеним носком черевика сміливо зафутболив* [Курило] *у двері, став на порозі* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 4).

ЗАХАВА́ВКАТИ, ає, *док., розм.* Почати хававкати, видавати своєрідні звуки (про деяких птахів). *Чути було форкання коней у соснах та з того боку хат жалібно захававкав пугач* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 309); *Заспівали на все небо жайворонки, захававкали, запідпідьомкали перепели* (Вирган, В розп. літа, 1959, 263).

ЗАХАЗЯЙНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Почати хазяйнувати, вести хазяйство. [Г о р п о в:] *Бачите, доки я вчився та в книжку задивлявся, а опікуни мої як захазяйнували, та й дохазяйнувались до того, що мало-мало не упекли землі в акціон* [аукціон] (Кроп., I, 1958, 392); *Тимко.. захазяйнував, як порядний господар: поправив тин, що вже зовсім був розліся та позаростав бур'яном; нарубав у сазі верболозу і пригородив кабанцеві загорожу* (Тют., Вир, 1964, 263).

ЗАХА́КАТИСЯ, аюся. аєшся, *док., розм.* Те саме, що **захе́катися.**

ЗАХАЛЯ́ВНИЙ, а, е. Який зберігається за халявою. *Нишком записував він* [Т. Шевченко] *свої твори в маленькі книжечки,ховаючи їх за халяву чобота (звідси й назва «захалявні»)* (Іст. укр. літ., I, 1954, 247); *Ще не кипів куліш і, дожидаючи, поки він звариться, всі поважно сьорбали захалявними ложками з іншого казанка* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 65).

ЗАХАНДРИ́ТИ, рю, ри́ш, *док.* Почати хандрити, вдаючися в тугу, смуток; засмутитися, занудьгувати.

ЗАХАПА́ТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати хапатися, робити швидкі, часто безладні рухи; заметушитися, заспішити. [С е м е н:] *Так, так! Захапався, бач, та гаразд і не підперезався!* (Кроп., I, 1958, 64); *Поштар захапався, поставив мішок, схопив обидва чемодани* (Мушк., Серце.., 1962, 5); *Наші як притисли під Кіровоградом німця, він і захапався тутечки по селах* (Логв., Давні рани, 1961, 132); // Заговорити швидко, поспішаючи. *— Хто там? — Та я ... з Михнівки, Пилип. Знаєте ж... Вийдіть-бо — захапався хлопець* (Головко, I, 1957, 100).

ЗАХА́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех., діал.* 1. Хапати, брати кого-, що-небудь. *Майже під кождим корчем ми захапували то кленя, то окуня, то плотицю* (Фр., III, 1950, 335); * Образно. *Вітер раз у раз захапує з собою пару й относить її* (Сл. Гр.).

2. *тільки 3 ос., перен.* Захоплювати. *— Ти ніяким ділом ще не займався, то й не знаєш, як воно захапує чоловіка* (Фр., VIII, 1952, 404).

◇ **Заха́пувати дух (ві́ддих)** — перехоплювати дихання. *Дим вибдав їм очі, захапував віддих у грудях* (Фр., VI, 1951, 64).

ЗАХАРАМА́РКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати харамаркати. *Над головами натовпу раптом щось завищало, захарамаркало — недалеко, десь біля Чумки, один за одним розляглися гучні вибухи* (Смолич, V, 1959, 257).

ЗАХАРАПУ́ДИТИСЯ, джуся, дишся, *розм.* Док. до **харапу́дитися.** *Кінь захарапудився, обернув і позадкував* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 194).

ЗАХАРА́СТИТИ *див.* **захара́щувати.**

ЗАХАРА́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **захара́стити.** *О, скільки тут машин! Мало не вся вулиця захаращена ними* (Ряб., Жайворонки, 1957, 126); *Перша світова війна зробила так, що після 1914 року карпатські багаті ліси дово були запущені, захащені і занедбані* (Мас., Під небом.., 1961, 198); // **захара́щено**, *безос. присудк. сл.* *Широке подвір'я було захаращено цеглою, дошками, довжелезними залізними балками* (Донч., Секрет, 1947, 104).

ЗАХАРА́ЩЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **захара́щений.** *Він не терпів безладдя і захащеності в домі* (Хор., Місто.., 1962, 95); *Колгосп зобов'язаний захищати ліс від захащеності* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 122).

ЗАХАРА́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **захара́стити.**

ЗАХАРА́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **захара́щувати.**

ЗАХАРА́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАХАРА́СТИТИ**, а́щу́, а́стиш, *док., перех.* Ставлячи, кладучи що-небудь у великій кількості, безладно, заповнювати все місце, весь простір. *З двору долітає басовитий голос Ничипора, який лається з фурманами. Мабуть, знову захарастили двір своїми возами, насмітили* (Рибак, Помилка.., 1956, 39); *Одімкнула* [Варка] *хату, затопила грубку і давай чепурити все та прибирати. Як тут без неї занехаяли й захарастили жито дочки з батьком!* (Кучер, Голод, 1961, 99); // Скупчуючись

у великій кількості, запружувати, загороджувати собою який-небудь прохід, місце, простір. *Під згубним вогнем* [кулемета] *падали коні і вершники, захаращуючи шлях* (Цюпа, Грози.., 1961, 90); *Вся ця деревина псується, гниє, захаращує ліс* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 204); *По книги посунули покупці, захаративши прохід між ятками* (Ю. Янов., I, 1958, 584); // *перен.* Переобтяжувати, переповнювати що-небудь зайвим, непотрібним, затемнюючи основне. *В епоху великих війн та революцій радянська кінематографія.. не захаращувала ні своїх, ні чужих екранів щорічно сотнями* [низькопробних фільмів].. *заради наживи* (Довж., III, 1960, 285).

ЗАХАРА́ЩУВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **захара́щувати.** *Неглибоке вивчення попиту приводить до того, що крамниці захаращуються неходовими книгами* (Рад. Укр., 27.III 1962, 3).

ЗАХА́РКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. *неперех.* Почати харкати. * Образно. *Легкі батареї ще з більшою люттю захаркали шрапнеллю, задзьобали гранатами* (Панч, I, 1956, 147).

2. *перех.* Забруднити, заплювати харкотинням. *Майстер чіпляється почав., Ну, терпіла, терпіла* [Маруся], *та й захаркала очі. За це й звільнили* (Головко, II, 1957, 371).

ЗАХАРКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док., розм.* Підсил. до **заха́ркати** 1. *На возі несподівано підскочив Гришка, дико захаркотів слиною* (Кос., Новели, 1962, 194).

ЗАХАРЧА́ТИ, чу́, чи́щ, *док., розм.* 1. Почати харчати, видавати хрипкі звуки. *Кривава смага крив запечені уста йому; немов хто здавив за горло — захарчав він, застогнав...* (Мирний, I, 1954, 359); // Почати видавати звуки, схожі на хрипіння. *Вовк не завив, а якось захарчав, квакнув, підскочив угору і безсило опустився на землю, підгрібаючи її лапами* (Стельмах, I, 1962, 208); *Стінний годинник немов спросоння захарчав, пробив дванадцять* (Донч., V, 1957, 381).

2. Заговорити хрипливим голосом. — *А мене приймаєте? — недобре захарчав Онохрій Литка* (Епік, Тв., 1958, 312); // Загавкати глухо, хрипло; загарчати. *Вгамувавши собаку, що був захарчав на незнайомих, жінка спинилася* (Перв., Атака.., 1946, 138).

3. *рідко.* Почати хропіти (уві сні). *В одну мить пірнули* [хлопці] *під ковдри, захропіли, засвистіли носами, захарчали сонно* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 129).

ЗАХАРЧО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **захарчува́ти.** *Собака вайлувато стрибнув на призьбу і жадібно дивився, чи не почастують його чим-небудь, бо захарчований він був так, що аж боки поодвисали* (Коп., Як вони.., 1961, 70).

ЗАХАРЧО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАХАРЧУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Доводити кого-небудь до виснаження, погано годуючи. *Дорохтей у дорозі пісною тюрею і тухлим пшоном захарчовував своїх чумаків так, що його почорнілу ватагу здалеку пізнавали і чумаки, і покупці риби* (Стельмах, I, 1962, 235); *На всю вулицю заголосила* [мати]: — *Та хіба ж вони люди, та хіба ж вони хрещені, що отак мою дитину захарчували!* (Чаб., Катюша, 1960, 97).

ЗАХАРЧО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАХАРЧУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док.* Дуже худнути, виснажуватися від поганого харчування, недоїдання. — *Хе, от вже й втомився. Геть чисто захляв за зиму, захарчувався. Ще літом нічого: бурячок там, цибулька, рибки наловиш...* (Коцюб., II, 1955, 33).

ЗАХАРЧУВА́ТИ *див.* **захарчо́вувати.**

ЗАХАРЧУВА́ТИСЯ *див.* **захарчо́вуватися.**

ЗАХВА́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **захвали́ти**; // *у знач. прикм.* — *Чи се ж та захвалена воля, Де тисячі, тисячі сплять, Живуть* [живуть] *і вмирають, і навіть, Як ти, про свободу й не снять?* (Фр., XI, 1952, 496).

ЗАХВАЛИ́ТИ *див.* **захва́лювати.**

ЗАХВА́ЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Який захвалює кого-, що-небудь. *Закликаючи не боятись нападок реакційних журналістів, не зважати на голоси захвалювальної критики, він* [Т. Шевченко] *робив першу спробу критичної переоцінки явищ нової української літератури* (Іст. укр. літ., I, 1954, 244); *Він якусь мить відкашлювався, поки спромігся відповісти на захвалювальні слова Кужеля* (Добр., Тече річка.., 1961, 307).

ЗАХВА́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **захва́лювати.** *Виховання — складний і тонкий процес, який безумовно повинен виключати сюсюкання, захвалювання, безкарність вчинків* (Рад. Укр., 11.IV 1963, 2).

ЗАХВА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАХВАЛИ́ТИ,** алю́, а́лиш, *док., перех.* Переоцінюючи чиїсь позитивні якості, заслуги, надмірно хвалити кого-, що-небудь; перехвалювати. *Захвалював* [перукар] *ту воду, що вона й голову чистить і засівав на ній волосся* (Март., Тв., 1954, 310); *За «Бідних людей» він мене так захвалив, що я вже думаю, чи не стати мені присяжним українським перекладачем?* (Л. Укр., V, 1956, 59); *Передчасно захвалили дівчину* (Донч., V, 1957, 351).

ЗАХВА́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.* Пас. до **захва́лювати.**

ЗАХВА́СТАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати хвастати, хвалитися чим-небудь. — *Хочеш? — захвастав Пшесмицький: — гукну я — й появиться Врангель* (Тич., I, 1957, 271).

ЗАХВА́СТАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Те саме, що **захва́стати.**

ЗА́ХВАТ, у, *ч.* 1. Велике внутрішнє піднесення, збудження; порив; за́пал. *Очі в Бекіра засяли од захвату* (Коцюб., II, 1955, 155); *Робітники.. пригасили Хомин захват, розповівши суть справи* (Гончар, III, 1959, 425); // Захоплення ким-, чим-небудь. *Бенфей не знаходить досить сильних слів подиву і захвату, щоб вихвалити ту граматику* (Фр., XVI, 1955, 336); *Аероплан у небі лине гордий,— Хіба він, справді, захвату не варт?* (Рильський, II, 1960, 82); // Підвищений інтерес, палкий потяг, пристрасть до чого-небудь. *Сповнена творчого захвату, Ніна повернулась у затишну кімнату й сіла за стіл* (Донч., V, 1957, 330); // Широкий розмах чого-небудь. *Наші мрії набирають дедалі такого захвату, що ми на мить перериваєм їх вигуками. «А що, коли б це справді так!»* (Вас., II, 1959, 313); *Бурлацькі співи й хвилі Каспію почулися Саїдові живими й такими радісно-манливими. Скільки захвату й простору думкам!* (Ле, Міжгір'я, 1953, 94).

В (у) за́хваті — в стані сильного збудження, завзяття і т. ін. *Там, де була колись трясовина, Міста й заводи в захваті незмірнім Народ будує* (Рильський, III, 1961, 116); **З за́хватом** — захоплено, гаряче, пристрасно, з натхненням. — *Прочитав? .. — крикнула Настуся з таким захватом, що в неї темні очі зайнялися електричним блиском* (Н.-Лев., IV, 1956, 232).

2. *чого.* Найвище напруження, піднесення, найбільший вияв чого-небудь. *Очі їхні сяяли захватом зустрічі, вони не почували ні холоду, ні голоду* (Ю. Янов., II, 1954, 46).

ЗАХВА́Т [1], *ч.* 1. *род. у.* Дія за знач. **захвати́ти, захва́чувати.** *Найпростішою спорудою для захвату підземної води з глибини до 25—30 м в шахтний колодязь* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 268); *Починаючи працювати на свердлильному верстаті, треба застебнути одяг на всі гудзики, ..щоб уникнути захвату*

свердлом або шпинделем (Практ. з машинозн., 1957, 88).

2. *род.* у. Відстань між крайніми точками чого-небудь розгорнутого, розсунутого, розпростертого. *Поливання напуском по смугах можна допускати лише в окремих випадках. При цьому способі поливання смуги роблять завширшки в захват сівалки* (Овоч., 1956, 127); *Поздовжні міжрядля розпушують культиваторами з такою ж шириною захвату, з якою було встановлено посівний агрегат* (Колг. Укр., 4, 1959, 12).

△ **Робо́чий захва́т,** *техн.* — площа, простір, охоплюваний ким-, чим-небудь під час роботи. *Щоб установити сівалку на норму висіву, потрібно, насамперед, визначити її робочий захват, який дорівнює ширині міжрядля, помноженій на кількість сошників* (Механ. і електриф.., 1953, 80).

◇ **На весь (ввесь) захва́т** — широко, скільки можна охопити за одним разом. *Замахнувся* [Семен] *на ввесь захват, заспівала коса, і впали стебла рівним покосом* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 353).

3. *род.* а, *техн.* Пристрій для захоплення чого-небудь. *Виймають забиті цвяхи кліщами або молотком, який має спеціальний захват* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 63); *Автонавантажувач буде оснащений лісовим захватом для лісопильних матеріалів* (Наука.., 10, 1956, 8).

ЗАХВА́Т [2], а, ч., *с. г.* Пошкодження зерна в колосках злакових внаслідок посухи або суховіїв; запа́л.

ЗАХВА́ТАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **захвати́ти.** *На шафі влаштувалися вряд захватані пальцями слони* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 18); *// у знач. прикм. Раптом цієї хвилини ввірвався телефонний дзвінок. Йому притуляв до вуха захватану трубку сестра* (Уп., Вірші.., 1957, 221).

ЗАХВАТА́ТИ, аю, а́єш, *док., перех., розм.* Часто хватаючи що-небудь, залишити на ньому плями; забруднити.

ЗАХВАТА́ТИСЯ, аюся, а́єшся, *док., розм.* Те саме, що **захапа́тися.** *Одарка.. раптом захваталася, вдягаючись у власний одяг* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 112).

ЗАХВАТИ́ТИ *див.* **захва́чувати.**

ЗАХВА́ТНИЙ, а, е. 1. *рідко.* Який має на меті захват, захоплення чого-небудь; загарбницький. *Я — комсомолець, в майбутньому, сподіваюсь, обов'язково комуніст,— ненавиджу захватну війну, яку так люблять оті жахливі глитаї-капіталісти* (Крот., Сини.., 1948, 95).

2. *техн.* Призначений для захвату і утримування чого-небудь. *Захватний пристрій.*

ЗАХВА́ТНИЙ, а́, е́, *розм.* Спроможний викликати за́хват, внутрішнє піднесення, збудження; хвилюючий, захоплюючий. *Бажання досягти свого було таке велике, таке захватне, що годі було й думати про небезпеку* (Юхвід, Оля, 1959, 16); *Троїсті музики вдарили щось таке захватне, що весь двір і вулиця вмить вкрились жарою куряви — десятки пар кинулись в одчайдушний козачок* (Смолич, III, 1959, 474).

ЗАХВА́ТНІСТЬ, ності, *ж., розм.* Абстр. ім. до **захватни́й.** *З гирла* [ріки] *чулися інші звуки Їх галасливість говорила про спішність, захватність роботи* (Ле, Міжгір'я, 1953, 249).

ЗАХВА́ТНО, *присл., розм.* Хвилююче, захоплююче. *Десь на далекому кутку захватно співала молодь: Ой хмелю, мій хмелю* (Кир., Вибр., 1960, 324); *Серце колотиться радісно й захватно — від швидкого льоту, від новизни почувань* (Смолич, II, 1958, 15); *// у знач. присудк. сл.* Цікаво. *Зустрітися в дорозі з загадковою людиною — як захватно!* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 127).

ЗАХВА́ТУВАТИ *див.* **захва́чувати.**

ЗАХВА́ЧУВАТИ *і рідко* **ЗАХВА́ТУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ЗАХВАТИ́ТИ,** хвачу́, хва́тиш, *док., перех.* 1. Ідучи кудись, брати з собою кого-, що-небудь. *Артем повеселішав. Спитав, чи на село б не можна чогось захватити* [з літератури] (Головко, II, 1957, 406).

2. *розм.* Забирати силою, захоплювати; // Привласнювати що-небудь, належне іншому.

3. Поширюючись, охоплювати що-небудь (про полум'я, туман, промені). *Пожар захватив уже цілу Довбущуківну* (Фр., VIII, 1952, 206).

4. *розм.* Заставати кого-небудь зненацька. *Кораблі на морі поспішають перебігти свій шлях, щоб їх не захватив у дорозі шторм* (Ю. Янов., II, 1958, 41).

ЗАХВИЛЮ́ВАТИ, ю́ю, ю́єш, *док.* 1. *перех.* Викликати у кого-небудь почуття хвилювання; схвилювати когось. *Земля ця всесильна, як мати Людини, Отож в словоблудстві по ній не ходи! Хай ранки осінні тебе захвилюють, І пара над полем в промінних весни* (Гірник, Стартують.., 1963, 12).

2. *неперех.* Те саме, що **захвилюва́тися** 2. *В тій хвилі гладка поверхня озера зморщилася, захвилювала, і в неї разом захвилював також образ місяця, відбитий у воді* (Фр., IV, 1950, 102); *Поряд із золотими ланами пшениці захвилюють, заграють райдугою нові технічні культури* (Рильський, III, 1956, 27).

ЗАХВИЛЮВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *док.* 1. Почати хвилюватися, приходити в збуджений стан, втрачаючи спокій, рівновагу; затурбуватися, заненокоїтися. *Альоша знову захвилювався і відчув, що до горла підступає щось пекуче й вогке* (Мик., II, 1957, 257); *Давид аж захвилювався радісно від сибірякових слів: це ж його мрія — колектив отут, у дворі* (Головко, II, 1957, 16); *Тут уже не було хвилювання легковажних. Хвилювались характери важкі, міцні. Захвилювалась, загомоніла Січ* (Довж., I, 1958, 237).

2. *тільки 3 ос., без додатка і чим.* Почати коливатися, приходити в коливальний рух; заколиватися, заколихатися. *Захвилювалась вода, мов жито від вітру, покотилась валами до берега* (Коцюб., I, 1955, 143); *Зверху справді загупали чиїсь кроки, обізвалися голоси, а в землянці захвилювався каганець* (Стельмах, Правда.., 1961, 38); *Приоремо цю траву, ніколи їй більше тут не рости! Зашумить, захвилюється степ пшеницею* (Хор., Ковила, 1960, 56).

ЗАХВИСЬКА́ТИ, аю, аєш, *док., перех. і без додатка, розм.* Почати хвиськати, ударяти чим-небудь гнучким (частіше батогом).

ЗАХВИЦА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех. і без додатка, розм.* Почати хвицати, бити задніми ногами, копитами (звичайно про тварин).

ЗАХВОРІ́ТИ *див.* **захво́рювати.**

ЗАХВОРЮВА́НІСТЬ, ності, *ж.* Поява хвороби у кого-небудь, десь. *Завдяки повсякденному піклуванню партії й уряду про зміцнення здоров'я радянських людей в нашій країні систематично знижуються захворюваність від різних інфекцій і смертність* (Наука.., 9, 1956, 16); *Обробка бурякового насіння бактеріальними добривами (азотобактерин і фосфоробактерин) знижує захворюваність проростків цукрових буряків на коренеїд* (Мікр. ж., XXIII, 1, 1961, 17).

ЗАХВО́РЮВАННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **захво́рювати.** *Помідори потребують високої вологості ґрунту.. Недостатнє зволоження викликав затримку росту плодів та захворювання їх верхівковою гниллю* (Овоч. закр. і відкр. ґрунту, 1957, 56).

2. Порушення нормальної життєдіяльності організму; хвороба, недуга. *Існує ряд причин, які скорочують людське життя. Однією з них донедавна були інфекційні*

захворювання (Наука.., 7, 1958, 23); *Шуру викликали то в одну, то в іншу роту: «Прийдіть, занедужав такий-то...» Вона терпляче блукала по всіх підрозділах, не виявляючи ніяких серйозних захворювань* (Гончар, III, 1959, 194).

ЗАХВО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАХВОРІ́ТИ**, і́ю, і́єш, *док.*, *без додатка і на що.* Починати хворіти, ставати хворим; занедужувати. *Дизентерія Зонне у мавп постінфекційного імунітету не дає, тому вони після видужання від першого зараження легко захворюють від повторної зустрічі з інфектом* [збудником захворювання] (Мікр. ж., XXII, 5, 1960, 61); *Став він уже більше нудьгувати тоді, коли підласий, або сірий від захворів* (Мирний, II, 1954, 84); [Малошта н:] *Товаришу! Та ти ж гориш... У тебе жар... запалення організму... ти захворів* (Мик., I, 1957, 91); *Захворівши на приступ малярії після приїзду в Катеринослав, Пушкін.. поїхав лікуватись на Кавказ* (Рильський, III, 1956, 183); // Бути місцем вияву болю (про частини, органи тіла). *Око, втративши повіки, які захищають його від усяких шкідливих зовнішніх впливів, захворює і може загинути* (Наука.., 5, 1958, 19); // Виявляти хворобливі ознаки в розвитку (про рослини); // *перен.* Перейматися чим-небудь, залишаючи все інше поза увагою. *Лист не дійшов до Ейнштейна. І великий друг, мабуть, вирішив, що Рудольф теж захворів на коричневу пошесть* (Рибак, Час.., 1960, 40).

ЗАХЕ́КАНИЙ, а, е, *розм.* Який важко, з шумом дихає внаслідок бігу, швидкої ходьби і т. ін.; задиханий (у 1 знач.). *Після страшенного бігу ми спинилися захекані у темному заулкові* (Кол., На фронті.., 1959, 59); *Задихаючись від шаленого чвалу, зупинився біля воріт захеканий кінь* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 225); * Образно. *От вже з'явився десь у далечині білий дим, от вже влетів на станцію і спинився, щоб на мить спочити, захеканий поїзд* (Собко, Звич. життя, 1957, 310).

ЗАХЕ́КАНО, *розм.* Присл. до **захе́каний**. *Хтось підбіг. Захекано вимовив: — Таки втекли... Не наздогнав...* (Шовк., Інженери, 1956, 347);* Образно. *Мовчали ті жінки, лиш терниці трахкотіли та за повіткою, за городами млин захекано чмихав* (Головко, II, 1957, 25).

ЗАХЕ́КАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Почати хекати, важко дихати.

2. *перен.*, *розм.* Почати утворювати звуки, подібні до хекання (про механізми, машини). *Десь збоку спочатку рівно й розмірено захекав паровий млин* (Епік, Тв., 1958, 406).

ЗАХЕ́КАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Відчути утруднення в диханні внаслідок бігу, швидкої ходьби, важкої роботи і т. ін.; задихатися. *Захекався, як віл в борозні* (Номис, 1864, 10016); *Він, видно, швидко біг, бо захекався* (Кучер, Чорноморці, 1956, 362).

ЗАХИЗУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.*, *розм.* Почати хизуватися.

ЗАХИ́ЛИЙ, а, е, *розм.*, *рідко.* Те саме, що **ви́снажений** 2. *Захилий верблюд.*

ЗАХИЛИТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* Почати хилитатися, коливатися з боку на бік. *Шмалій повернувся широким тілом на стільці, і на стіні захилиталася, зломилася розбухла тінь* (Стельмах, Хліб.., 1959, 124).

ЗАХИЛИ́ТИ *див.* **захили́ти**.

ЗАХИЛИ́ТИСЯ *див.* **захили́тися**.

ЗАХИЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАХИЛИ́ТИ**, хилю́, хи́лиш, *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Відводити назад, закидати (голову). *Тимоха.. як витягнеться, голову захилить, вона йому закрутиться, то він так і точиться* (Кв.-Осн., II, 1956, 292); // *перен.*, *рідко.* Спрямовувати, схиляти до чого-небудь. [Б о р и с:] *Всі думи, всі мої помисли я захиляв до чесної праці, до чесного життя!* (Кроп., I, 1958, 437).

2. Закривати, зачиняти що-небудь (двері, вікна і т. ін.).

ЗАХИЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАХИЛИ́ТИСЯ**, хилю́ся, хи́лишся, *док.*, *розм.* Ховатися, стаючи, розміщуючись і т. ін. позаду кого-, чого-небудь *Дехто з громадян не може вдержати сміху і захиляється за сусіда* (Л. Укр., III, 1952, 68); *Ускочив в Остапійчин огород, захилився за тин та й дивлюся...* (Мирний, II, 1954, 201); *Вона не вспіла зійти з перелазу, захилитись од людей* (Барв., Опов.., 1902, 111); // *чим.* Затулятися, загороджуватися чим-небудь. [Г е р ц е л ь:] *Стривай, голубонько! Сьогодня* [сьогодні] *силою візьму тебе, хоч би ти небом захилилась* (К.-Карий, I, 1960, 155).

ЗАХИРІ́ЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мин. ч. до **захи́рити**; // *у знач. прикм. У 1797 р. з наказу Павла I фельдмаршала Суворова вислали в його захиріле помістя Кончанське і встановили за ним принизливий нагляд* (Іст. СРСР, II, 1957, 96).

ЗАХИ́РІТИ, хи́рію, хи́ріємо. Док. до **хи́рити**. *Переминився Порох з того часу, як його бачив Чіпка: постарів, захирів* (Мирний, II, 1954, 275); *Йонька вважав себе за хазяїна двору і був переконаний, що якби не він, то господарство б захиріло* (Тют., Вир, 1960, 88).

ЗАХИСНИ́Й, а́, е́. 1. Який захищає, оберігає кого-, що-небудь від шкідливого або небажаного впливу, дії і т. ін. *Великі захисні окуляри на очах інженера світилися бузковим світлом* (Собко, Матв. затока, 1962, 8); *Захисні лісові насадження в степових і лісостепових районах СРСР є однією з найважливіших умов підвищення урожайності сільськогосподарських культур* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 181); *В підвищенні так званого специфічного імунітету організму людини, посиленні його захисної реакції проти мікробів наука добилася помітних успіхів* (Наука.., 9, 1956, 17).

2. Сірувато-зелений (про колір тканини, який робить бійців непомітними для ворога). *Він був у захисного кольору військовому кітелі* (Головко, II, 1957, 46); // Вигот. із тканини сірувато-зеленого кольору. *Зенітниці біля гармат своїх В плямистих плащ-палатках захисних Вціплялись в небо* (Перв., II, 1958, 213).

3. *розм.* Прихований від сторонніх поглядів; малопомітний; // Затишний (про місце, куток і т. ін.). *Вова.. мовчки сидів в захисному куточку* (Вас., I, 1959, 87); *Надворі мете хуртеча, Ліпе* [ліпить] *сніг в вікно; В нашій горлиці захисній Вистигло давно* (Щог., Поезії, 1958, 371).

△ **Захисне́ забарвле́ння** — забарвлення тварин, риб, комах і т. ін., яке робить їх малопомітними. *Завдяки забарвленню окунь може непомітно підпливати до здобичі і ховатись від великих хижих риб. Таке забарвлення називається захисним* (Зоол., 1957, 68).

ЗАХИ́СНИК, захи́сника́, ч. 1. Той, хто захищає, обороняє, охороняє кого-, що-небудь від нападу, замаху, удару, ворожих, небезпечних і т. ін. дій. *Біля Десятинної церкви розкопано братську могилу, де виявлено сотні кістяків: очевидно, тут були поховані захисники міста* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 577); // Те, що оберігає, загороджує, укриває кого-, що-небудь від чогось шкідливого, небажаного, небезпечного. *Багато вчених вишукують комах і мікроорганізми, які могли б бути надійними захисниками рослин* (Хліборобство Укр., 1, 1964, 47); *Повітряна оболонка Землі є надійним захисником від ультрафіолетової і рентгенівської радіації* (Веч. Київ, 16.VIII 1961, 1).

2. Той, хто пильно стежить за недоторканністю чого-небудь і багато робить для цього. *Табір захисників*

і поборників миру зростав в кожним днем (Літ. газ., 10.VIII 1950, 1).

3. Той, хто відстоює на суді інтереси обвинуваченого; оборонець. *Захисник-адвокат намагався взяти під сумнів основний мотив обвинувачення* (Донч., III, 1956, 13). — *Нічим ваші захисники вам не допоможуть,— вів далі Зуб..,— судити вас будемо* (Собко, Справа.., 1959, 110).

4. Той, хто у складі спортивної команди здійснює захист (у 5 знач.) під час гри у футбол, хокей і т. ін. *Сашко Брус, що грав захисником, під захоплений свист.. малечі, сильним ударом послав м'яч знову до воріт цукровиків* (Минко, Ясні зорі, 1951, 126).

ЗАХИ́СНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **захи́сник** 1. *Червона Армія, йдучи на Україну, була захисницею і українців, і української культури* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 165); [Світлана:] *Не чіпайте її* [Ольгу]! [Ко с я к:] *Захисниця?* (Зар., Антеї, 1962, 271).

ЗА́ХИСТ, у, *ч.* 1. Дія за знач. **захища́ти, захисти́ти** і **захища́тися, захисти́тися**. *Вони* [моряки] *вчували, як двигтить земля від залізної ходи народу, що вже став на захист своєї радянської Вітчизни* (Кучер, Чорноморці, 1956, 49); *Для захисту рослин від приморозків велике значення мають тепловмісність і тепловіддача грунту* (Овоч., 1956, 40); *В 1648 році повстання перекинулося з Запорозької Січі на всю Україну. Весь український народ став на захист своїх зневажених прав* (Довж., III, 1960, 77); *На якого ж дідька треба оце Вадимові напередодні захисту докторської встрявати в небезпечну історію* (Руд., Остання шабля, 1959, 306); [Л е с я:] *Можна вмілим захистом пом'якшити вирок* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 84).

2. Заступництво, охорона, підтримка. *Соломія усе старалася оддячити циганам за рятунок і захист* (Коцюб., I, 1955, 372); *В ногах у журавлів копошилося завжди безліч водяного дрібного птаства. Ні страшні африканські птахи-грифи, ні хижі орли не могли напасти на них, якщо ті були під захистом журавлів* (Ів., Ліс. казки, 1954, 174).

◇ **Бра́ти (взя́ти) під за́хист** — заступатися за кого-, що-небудь, захищати від посягань, нападу і т. ін. *Кожного брати під захист, за кожного заступатись — ця уперта звичка доньчина і дивує, і трохи насторожує Яцубу* (Гончар, Тронка, 1963, 164); *Ой, яка ти, Буковино, Щасливая стала — Тебе Армія Радянська Під захист узяла* (Укр.. думи.., 1955, 512).

3. Місце, притулок, де можна захиститись, заховатись від кого-, чого-небудь; укриття. *У тихий захист вітер би не віяв* (Л. Укр., I, 1951, 193); *Під ганочком найшли непевний захист Від зливи одчайдушної* (Рильський, I, 1956, 311); // Споруда, пристосування і т. ін., що захищає від кого-, чого-небудь. *Це був ліс старий, з грубими соснами.. Недалеко й будка стояла, захист лісних робітників* (Март., Тв., 1954, 303); *Дуже красиве видовище, коли корабель входить в густі шари атмосфери і долає максимальне нагрівання — все горить за кораблем, сам корабель горить, вірніше його тепловий захист, але ти сидиш спокійно, бо впевнений, що перебуваєш у безпеці* (Рад. Укр., 6.IX 1962, 3); // *рідко.* Житло. *Бралося далеко за північ. Позасипали люди по своїх теплих захистах* (Мирний, IV, 1955, 299).

4. Сторона, яка захищає обвинуваченого під час суду; оборона.

5. Ті, хто у складі спортивної команди, захищають якусь ділянку ігрового поля під час гри у футбол, хокей і т. ін.; протилежне **на́пад**.

6. Прийом гри в шахи. *Староіндійський захист, враховуючи його складність, звичайно обирають шахісти, які зарекомендували себе добрими тактиками* (Перша книга шахіста, 1952, 178).

ЗАХИСТИ́ТИ *див.* **захища́ти.**

ЗАХИСТИ́ТИСЯ *див.* **захища́тися.**

ЗА́ХИСТОК, тку, *ч.* Те, що захищає від кого-, чого-небудь; укриття. *На кінці широкої дорожки* [доріжки], *у захистку між гущиною акацій, чорніла невеличка халабудка* (Мирний, III, 1954, 268); *Біля самого берега хтось поставив курінь — надійний захисток в негоду для рибалок* (Чаб., Тече вода.., 1961, 45); *Парове поле цього року.. спокійно лежало під захистком полезахисних смуг, набиралось сил, рівно і вільно дихало, збираючись викохати новий чудовий урожай* (Оров., Зел. повінь, 1961, 24).

ЗАХИТА́НИЙ, а, *с. Дієпр. пас. мин. ч. до* **захита́ти.** [Кіттельгавс:] *Тим часом спокій в краю буде захитаний* (Л. Укр., IV, 1954, 234); *Горький.. майже з перших кроків пильним оком приглядався до представників захитаного вже тоді капіталістичного світу, до хупєцтва* (Рильський, III, 1956, 367).

ЗАХИТА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. *також чим.* Почати хитати, нахиляючи в різні боки або надаючи коливального руху. *Од Чорногори махнув крилом вітер і захитав дерева* (Коцюб., II, 1955, 340); *Суворо оглянув* [Григор] *забризкану грязючкою коняку, журливо захитав головою* (Тют., Вир, 1964, 100); // *безос. Човен захитало, і він затанцював на мертвих хвилях* (Смолич, I, 1958, 78).

2. Гойдаючи кого-небудь, довести до хворобливого стану; закачати. *Декого на пароплаві хвилі захитали* (Мур., Бук. повість, 1959, 49); // *безос.— Щоб я поїхала на човні, та ще під вітриламі? — Алла Михайлівна замахала руками,— ні за що в світі! Мене захитає зараз* (Л. Укр., III, 1952, 610).

3. *перен.* Зробити що-небудь нестійким, неміцним; похитнути, ослабити. *Ні заслання, ні каторга Сибіру, ні царські підступи, ні каземати тюрми варшавської — ніщо ту віру його* [Ф. Е. Дзержинського] *було не в силі захитати!* (Тич., I, 1957, 207); *Чеський революційний рух на початку XV ст. захитав підвалини феодальної системи не лише в своїй країні, а й в усій феодальній Європі* (Іст. укр. літ., I, 1954, 236); *Не було і немає на світі такої сили, що могла б захитати загартовану в боях дружбу народів Країни Рад* (Рад. Укр., 1.I 1954, 2).

ЗАХИТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* 1. Почати хитатися, нахиляючись у різні боки, набувати коливального руху; заколихатися. *Він вийшов, і заслона з войлока, що служила замість дверей, неспокійно захиталася за ним* (Фр., VI, 1951, 74); *Ступила на місток, місток як захитається! я в воду... ух! та й прокинулась* (Барв., Опов.., 1902, 271); *Пишні гілля яблунь захиталися, зашелестіли від легенького теплого подиху вітру...* (Кач., Вибр., 1953, 286); *Рицар захитався, а Мефодій, не давши йому отямитися, з усієї сили вдарив удруге* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 446); // Задвигтіти від струсу. *Раптом вдарили гармати — захиталися Карпати* (Уп., Вірші.., 1957, 186); // Затремтіти. *Оглянусь я на неї,— страшна така зробилась* [панночка], *що в мене й ноги захитались. Вона мене як схопить за шию обіруч!..* (Вовчок, I, 1955, 109).

2. *перен.* Почати втрачати впевненість у чомусь, віру в що-небудь; завагатися. *Хіба можливо захитаться в вірі, Коли Москви підноситься граніт, Коли незламна дружба пломенів* (Рильський, II, 1960, 212); *Чом же він захитався сьогодні, годину чи дві тому? Чи ж слід отак швидко опускати руки і розгублюватися?* (Рибак, Час.., 1960, 313); // Почати втрачати силу, міць, стійкість і т. ін. *Насувався «смутний час», як*

казав священик. Захиталися підвалини релігії. Народ звалив «помазаника божого» (Донч., III, 1956, 154); *Капіталістичний світ здригався в залізних лещатах найглибшої економічної кризи.. Розкрилися всі болячки і пороки капіталізму і захиталися його корінні устої* (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 19).

ЗАХИХИ́КАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати хихикати. *Мужики всміхнулись, але лишень очима. Натомість баби захихикали таки вголос* (Март., Тв., 1954, 377); *Він захихикав здушеним фальцетом* (Мик., II, 1957, 381).

ЗАХИХОТА́ТИ, очу́, о́чеш і **ЗАХИХОТІ́ТИ**, очу́, отиш, *док., розм.* Почати хихотати, хихотіти; зареготати, засміятися. *Ослін упав, а з ним разом і Славко. Пазя випустила його руку й захихотала* (Март., Тв., 1954, 232); *Сотник захихотів: — Ти тільки поглянь... поглянь на вітця Зосиму!* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 160).

ЗАХИХОТА́ТИСЯ, очу́ся, о́чешся, *док., діал.* Захихотати. *Прокіп витріщив очі на ключника.., нарешті захихотався голосно* (Фр., II, 1950, 267).

ЗАХИХОТІ́ТИ *див.* **захихота́ти.**

ЗАХИЩА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **захища́ти.**

ЗАХИЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАХИСТИ́ТИ**, ищу́, исти́ш, *док., перех.* 1. Обороняти, охороняти кого-, що-небудь від нападу, замаху, удару, ворожих, небезпечних і т. ін. дій. *Баба.. пригорнула до себе внучат, мов захищаючи від кого* (Коцюб., I, 1955, 269); *У важку і тривожну годину по широких дорогах війни захищати мою Україну поспішають хоробрі сини* (Уп., Вірші.., 1957, 23); [К о р ж:] *Хто захистить наших дітей, жінок.. од ворогів?* (Вас., III, 1960, 53); // Оберігати, загороджувати, укривати кого-, що-небудь від чогось шкідливого, небажаного, небезпечного. *Трусились ми: не захищав Від холоду й кожух* (Граб., I, 1959, 479); *Широка хвиляста долина стелилася понад лісом, а з двох боків її захищав від вітру густий молодняк* (Мур., Бук. повість, 1959, 288); *Тут усі будиночки були цілі й не займані війною. Видно, високі гори, між якими пролягала покручена вуличка, захистили цей шматок міста від бомб і снарядів* (Кучер, Голод, 1961, 442).

2. Пильно стежити за недоторканністю чого-небудь і багато робити для цього. *Ми творимо, ми живемо, До комунізму ми йдемо. Бо мир народ сам захищав В Радянському краї, в рідному краї!* (Рильський, Орл. сім'я, 1955, 59); // Боронити, відстоювати погляди, права, інтереси, честь кого-небудь. *У нас Радянська держава захища народу право* (Укр.. присл.., 1955, 404); *Російські вчені пропагували вчення Дарвіна, захищали його від нападок реакціонерів* (Наука.., 1, 1959, 45); *Ленін захистив і відновив справжні погляди Маркса і Енгельса* (Біогр. Леніна, 1955, 284); *Я активно захищаю спортивну честь нашого радгоспу* (Гончар, Тронка, 1963, 112).

3. Прилюдно відстоювати, боронити твердження, судження тощо, висунуті у дипломній роботі, проекті, дисертації і т. ін. *Темою мого дипломного проекту була первинна обробка м'ясо-середнього масла. Захищав я його не так уже й давно* (Шовк., Інженери, 1956, 84); *Після революції захистив* [Драга] *дисертацію, закінчив докторантуру і став професором* (Кучер, Чорноморці, 1956, 84).

4. *тільки недок.* Брати участь у судовому процесі, відстоюючи інтереси обвинуваченого.

ЗАХИЩА́ТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **ЗАХИСТИ́ТИСЯ**, ищу́ся, исти́шся, *док.* 1. Обороняти, охороняти себе від нападу, замаху, удару, ворожих, небезпечних і т. ін. дій. *Дратував Йон Гащіцу, захищаючись від неї про всякий випадок простягненою рукою* (Коцюб., I, 1955, 235); *Полковник* [царської армії] *лупцював стеком солдата.. З кожним ударом солдат хитався, але не смів, видно, навіть захиститися, бо стояв струнко* (Вільде, Сестри.., 1958, 17); // Оберігати себе, укриватися від чогось шкідливого, небажаного, небезпечного. *Росла в гаю конвалія Під дубом високим, Захищалась від негоди Під віттям широким* (Л. Укр., I, 1951, 6); *Шофер заходився, з допомогою пасажирів, натягати над їх головами брезентову халабуду, щоб захиститись від дощу* (Трубл., II, 1955, 113).

2. Відстоювати свої погляди, права, інтереси, честь і т. ін. *Пробач, Грицьку, може, ти про це не хотів би почути. Але я мушу захищатися* (Ю. Яновський, II, 1954, 75).

3. *тільки недок.* Пас. до **захища́ти.** *В горах нерідко ні в них* [ворогів], *ні в нас не було суцільної оборони. Тут захищались і штурмувались здебільшого дороги та окремі висоти* Гончар, III, 1959, 116).

ЗАХИ́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **захисти́ти.** *Лаврін ударився об мисник. Три полумиски, захищені Лавріном од наглої смерті, посипались йому на голову* (Н.-Лев., II, 1956, 363); *Вогнева позиція була майже готова. Черниш розташував її по самому дну балки, захищеної від противника крутим горбом* (Гончар, III, 1959, 389); // *у знач. прикм. Думка його.. линула тихим голубом у захищене кубелечко* (Барв., Опов.., 1902, 143); // **захи́щено**, *безос. присудк. сл. Дипломний проект захищено.*

ЗАХИ́ЩЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **захисти́ти.**

2. *рідко.* Те, що захищає, стоїть на перешкоді руху, наступу або небажаному чи шкідливому впливу кого-, чого-небудь; захист.

ЗА́ХІД [1], ходу, *ч.* 1. Одна з чотирьох сторін світу; протилежне с х і д. [П а в л о:] *І на схід, і на захід, і на південь, і на північ, хмари, розійдітесь* (Кроп., II, 1958, 390); *На заході небо спалахнуло червоним вогнем* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 152); // Напрямок, бік, протилежні сходу. — *Матусю моя, лебідонько моя! Звідкіль тебе ждати, звідкіль виглядати? Чи з заходу, чи з сходу, чи з-за синього моря, чи з широкого степу?* (Н.-Лев., II, 1956, 248); *Поїзд крізь темну ніч і осінню сльоту мчав із заходу на схід* (Панч, В дорозі, 1959, 86).

Півде́нний (північний) за́хід: а) сторона світу між південним (північчю) і заходом; б) напрямок, бік, протилежні південному (північному) сходу. *Проминувши якусь затоку, можливо, Мезенську, мандрівники.. попрямували на північний захід уздовж Кольського півострова* (Видатні вітч. географи.., 1954, 5).

2. Частина обрію, де заходить сонце. *Захід вовсім поблід, пожовк; стало якось жовто-смутно* (Мирний, I, 1954, 79); *Сонечко стоїть низько на заході й червонить своїм світлом гарячим спеченний степ* (Л. Укр., III, 1952, 476); *В глибині заходу, в хаосі хмар все дужче палахкотить величезна купа вогню, купа сонця* (Гончар, II, 1959, 252).

3. *з великої літери.* Західна Європа, країни Західної Європи. *Перемога! Вона йшла по Європі зі сходу! Захід знав, що перемога буде* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 95).

ЗА́ХІД [2], ходу, *ч.* 1. *також* **захід.** Дія за знач. **захо́дити** 1, 2. *Пройшли ще декілька гін. На останньому заході перед обідом Марко штрикнув на воли, показав вишневим пужалном на дорогу.. — Гляньі Дівчат цілу кагала* (Тют., Вир, 1964, 11); *Число заходів гвинта збільшують у тих випадках, коли потрібно надати достатньої міцності гвинтовій парі (гвинту і гайці) при великому кроці різі* (Практ. з машинозн., 1957, 93).

◇ **[За] одни́м за́ходом:** а) одноразово, одночасно з чим-небудь. *От замісив він діжу і став разом на*

ступу пшоно товкти; а щоб за одним заходом сколотити і масло, прив'язав до пояса горщик з сметаною (Україна.., I, 1960, 214); *На берег ставка вилізла гладка бабажаба.. — Ква-ква! А кажучи це, язик вона викинула, і вже за одним заходом ковтнула і якогось комарика.. на сніданок* (Ів., Вел. очі, 1956, 8); б) одразу, в один прийом. *Звісно, все оце не одним заходом робилося. Спершу одно зробимо, а там друге нагадаємо, то, добре порадившись, як його краще зробити, і за друге приймаємося* (Мирний, IV, 1955, 330).

2. *перев. мн.* Сукупність дій або засобів для досягнення, здійснення чого-небудь. [Л ю б о в:] *Невже вам ніколи не спадало на думку, що всі оці наші заходи, метушіння, все це робиться, аби тільки не сидіти, склавши руки* (Л. Укр., II, 1951, 18); *Нашим завданням було підмічати все підозріле, що могло бути скероване проти підпільного керівництва, та вживати відповідних заходів* (Ю. Янов., II, 1954, 23); *Куркулі гноїли хліб у ямах, саботували державні заходи Радянської влади* (Цюпа, Україна.., 1960, 63); *Полезахисне лісонасадження в одним з важливих заходів, спрямованих на підвищення врожайності сільськогосподарських культур в посушливих районах* (Бот. ж., X, 4, 1953, 57); *// рідко.* Намір, задум здійснити що-небудь. *Більше вже місяця думаю над Вашим заходом видати збірник такий, як Ви загадали* (Мирний, V, 1955, 412); *— Пробка загубилась,— признався Василь з неприхованою досадою.— Ось звідси, бачите? ..Забули, мабуть, на заправці, або навмисне викрутив якийсь сучий син. Що ж його тепер? Провалюється захід* (Довж., I, 1958, 81).

◇ **Круті зáходи** *див.* **крутúй.**

3. *розм.* Клопіт, морока. *Три дні заходу, а день празнику* (Номис, 1864, № 191); *Простіть, коли завдала Вам заходу в своїми просьбами* (Л. Укр., V, 1956, 100).

◇ **Зáходу [не] вáртий (вáрто)** — [не] заслуговує на увагу, [не] вартий зусиль і т. ін.— *Пусти його [пташеня]! Пусти його! — шепче щось.. у моїм нутрі. — Адже ж бачиш, він такий маленький. Навіть заходу не варто, щоб його пекти!* (Фр., III, 1950, 253).

ЗÁХІД [3], зáходу, ч. 1. Спуск небесного світила за обрій (перев. про сонце). *Видно було з гори увесь захід сонця: і як воно спускалося, і як западало* (Мирний, I, 1954, 164); *Намалював картину.. заходу — коли сонце падає, одразу утворюючи чорну ніч тропіків, де немає сутінків і вечірніх тіней* (Ю. Янов., II, 1958, 52).

◇ **Стоя́ти при зáході** — починати заходити (про небесні світила). *Місяць стояв при заході, зоряний Віз у небі круто повернувсь — було вже далеко за північ* (Гончар, II, 1959, 230).

2. Час, коли заходить сонце. *Раз заїхали високо на гору Німчич і бачили звідти при заході сонця щось таке гарне і срібне, як мрія* (Л. Укр., V, 1956, 361); *На полі косарі ледве допрацювали до заходу сонця* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 72); *Перед заходом сонця Марина пішла в степ* (Собко, Зор. крила, 1950, 274).

3. Вогняно-червона заграва над обрієм, коли заходить сонце. *На столі каламутно біліли дві порожні тарілки, а перекинута ложка ловила у себе червоний відблиск заходу* (Коцюб., II, 1955, 366); *Обагрену яскравим заходом стіну клювали кулі* (Гончар, III, 1959, 146).

4. *перен.* Межа, кінець чого-небудь. *Коли ти від людей ждеш одмови, Чи шукаєш у них спочуття,— То співай не про ранок любови, А про захід вечірній життя* (Граб., I, 1959, 508); *Осінь жовтозора на золотих возилах до заходу пливе* (Сос., I, 1957, 55).

◇ **Зáхід сóнця,** *заст.* — захід (*див.* **зáхід** [1] 1). *Лети, пташко, в захід сонця, Защебечи в шибку* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 175); *Стіна густа, чорна, страшна надвинула і простяглася від сходу до заходу сонця* (Кв.-Осн., II, 1956, 412); **На зáході літ (життя́)** — на схилі віку. *Лагідні поети, співайте! в гніздечку, у листі, До вас і на заході літ Всміхається ранок, і кучері сиві в злотисті Зміняє вам Музин привіт!* (Л. Укр., IV, 1954, 260).

ЗÁХІДНИЙ, а, е. Прикм. до **зáхід** [1]; протилежне с х і д н и й. *В обличчя віяв холодний західний вітер* (Кучер, Чорноморці, 1956, 284); *Усі сучасні слов'янські мови поділяються на три групи: східну, південну і західну* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 21); *Місячне проміння пробивалось крізь порвані хмари, що побігли і тихо сунулись на схід, одкриваючи західний край неба* (Л. Укр., III, 1952, 565); *На західній околиці села, біля самого байраку, живе Йосип Вихор* (Тют., Вир, 1964, 6); *Західна преса писала, що на Кримському перешийку, на цій ключовій позиції, може бути введена фортеця, не менша по значенню, ніж Гібралтар чи Суец* (Гончар, II, 1959, 353).

ЗАХІ́ДНИЙ, а, е. 1. Стос. до заходу (*див.* **зáхід** [3] 3). *Михалчевський роздивлявся на Василину, освічену тихим західним світом* (Н.-Лев., II, 1956, 132).

2. *діал.* Який заходить за обрій (перев. про сонце). *Коло молодих сосонок,— як чудово грає між ними багряний промінь західного сонця!* (Л. Укр., III, 1952, 521); *Західне сонце пускало понад лугами рожевий туман* (Тют., Вир, 1964, 100).

ЗАХІ́ДНИК, а, *ч., іст., розм.* Прибічник західництва; протилежне с л о в' я н о ф і л. *Західники Чичерін, Грановський, Тургенєв і інші відкидали особливий (самобутній) шлях для Росії і вважали, що для неї потрібен такий капіталістичний розвиток, як у країнах Західної Європи* (Іст. СРСР, II, 1957, 184).

ЗАХІ́ДНИЦТВО, а, *с.* Буржуазна ідеологія періоду розкладу кріпосництва, яка обстоювала західноєвропейський капіталістичний шлях розвитку для Росії; протилежне с л о в' я н о ф і л ь с т в о. *Представник буржуазного лібералізму, зв'язаний з традиціями західництва 40-х років і радикалізмом 60-х, О. М. Пипін довгий час був ніби репрезентантом українських інтересів у російських літературно-наукових колах* (Від давнини.., I, 1960, 31).

ЗАХІ́ДНИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до західництва.

ЗАХІ́ДНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **захі́дний,** напр.: з а х і д н о є в р о п е й с ь к и й, з а х і д н о у к р а ї н с ь к и й і т. ін. *Видатні західноєвропейські критики й поети високо в своїх статтях цінили творчість Шевченка* (Тич., III, 1957, 80); *В 1939—1940 рр. складовою частиною Української РСР стали західноукраїнські землі* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 276).

ЗАХЛА́ННИЙ, а, е, *діал.* Жадібний. *Захланному Микиті жаль було нагарбаних у селі грошей* (Коал., Ю. Крук, 1957, 507); *Татарський хан з захланною ордою, Здолавши далеч степових доріг, Своє шатро поставив під скалою, Але пройти за перевал не міг* (Перв., II, 1958, 97); // Ненажерливий. *Ще як було воно маршавим сліпеньким цуценятком, то, як і всі, годувалося жаминим молоком. Захланне було воно, пискляве* (Мельн., До раю.., 1961, 5); // *до чого.* Завзятий. *Ксеня крокув поруч з Василиною, сапа в сапу, нажагаючись.. не відстати від захланної до праці ланкової* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 61).

ЗАХЛА́ННИК, а, *ч., діал.* Жаднюга; ненажера.

ЗАХЛА́ННІСТЬ, ності, *ж., діал.* Абстр. ім. до **захла́нний.** *Дивлячись збоку на те, як їв Бовдур, можна*

було подумати, що сей чоловік страшенно голоден,— з такою ненажерливою захланністю теребив він свій хліб (Фр., I, 1955, 301); *Бачу: в захланності тупій кривава по світу тягнеться лапа...* (Павл., Бистрина, 1959, 172).

ЗАХЛЕСНУ́ТИ *див.* **захльо́стувати** [1].

ЗАХЛЕСНУ́ТИСЯ *див.* **захльо́стуватися.**

ЗАХЛИНА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАХЛИНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся, *док.* 1. Задихатися від чого-небудь, що потрапило в дихальне горло (перев. від рідини або рідкої страви). *Карпо хоче щось сказати й не може, бо вода заливає йому рот, він захлинається* (Шиян, Баланда, 1957, 153); — *Така пригода смішна, такий смішний випадок, що мені й досі смішно,— сказав Павлусь і нервово зареготався й захлинувся чаєм* (Н.-Лев., IV, 1956, 263); *Вона спритно пірнула під воду, схопила хлопчика за чуприну й витягла його на поверхню: хлопчик навіть не встиг дуже захлинутися* (Трубл., II, 1955, 197); * Образно. *Тихо шуміла трава під бризками, захлинаючись ковтала воду суха земля* (Вас., 1, 1959, 123); // Вдихаючи що-небудь у великій кількості, відчувати утруднення в диханні. *Іде Давид по дорозі, ступає широко. Усіма грудьми п'є, захлинаючись, терпке, як терен зеленуватий, осіннє степове повітря* (Головко, II, 1957, 10); *Хлопчик біг степом, захлинаючись від скаженого вітру, що валив його з ніг* (Кучер, Полтавка, 1950, 87); *Ганна всім тілом шарпнулася вслід поїздові, захлинулась повітрям* (Коз., Сальвія, 1959, 135); // Задихатися від нестачі повітря. *Олег спускався в носову частину корабля.. Боляче вразив ногу... І вже захлинався без повітря* (Ле, Клен. лист., 1960, 169).

◇ **Захлина́тися (захлину́тися) у вла́сній кро́ві (вла́сною кро́в'ю)** — гинути (про ворога). *Той, хто в крові хоче потопити Правду, сам у своїй власній крові захлинеться* (Тич., III, 1957, 161).

2. Відчувати стиснення у грудях, важко дихати під впливом якого-небудь сильного почуття. *Аж захлинувся* [Прядка] *з радості* (Мик., I, 1957, 106); *Мати захлинулася новою хвилею гніву і тому не могла звести голосу, щоб ще раз пробрати непокірну...* (Речм., Весн. грози, 1961, 82); // *перен.*, *чим.* Переповнюватися почуттями (про серце). *Серце захлиналося радісно-млосним передчуттям весни* (Донч., IV, 1957, 87); *Солодко стискається, щастям захлинається серце мов щире* (Сос., Солов. далі, 1957, 120).

◇ **Захлина́тися (захлину́тися) пла́чем (сльоза́ми** і *т. ін.*) — дуже плакати, заходитися від плачу. *Скрипить на гаку полотняна колиска, Дворічне мале захлинається плачем* (Мал., Звенигора, 1959, 117); *Стара захлинулася сльозами* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 110); **Захлина́тися (захлину́тися) сміхом (ре́готом, від сміху** і *т. ін.*) — дуже сміятися, реготати. *В одному кутку.. захлиналась якась* [дівчина] *сміхом, немов од лоскоту* (Головко, II, 1957, 95); *Він захлинався реготом, махав руками і майже посинів* (Смолич, I, 1958, 267); *А Давидові що? Заміть рятувати хазяїна,— аж упав на рів, захлинаючись від густого сміху* (Стельмах, I, 1962, 101).

3. *перен.* Говорити квапливо, з захопленням, поспішаючи висловитися. *Говорив він швидко, захлинаючись і часто показуючи на трактор* (Кир., Вибр., 1960, 256).

◇ **Захлина́тися слова́ми** — говорити швидко, ковтаючи слова. *Жінки, аж захлинаючись словами, навперебій вилівають їй своє обурення* (Гончар, Тронка, 1963, 90).

4. *перен.* Видавати, створювати голосні, заливисті звуки, що набігають один на одного. *На леваді гармошка захлиналася, і десь співали дівчата* (Головко, I, 1957, 203); *Задзвонили дзвони. Басовито загув великий дзвін, менші підхопили його голос, захлинулися у передзвонах* (Донч., III, 1956, 97); *В густоті вересневої ночі Захлинались на клунях сичі* (Мас., Степ, 1938, 69); // Несамовито гавкати, заходитися від гавкоту. *Десь за вигоном пси захлинаються* (Мур., Бук. повість, 1959, 221); // Діяти з граничною швидкістю. *Ревуть гармати всіх калібрів, захлинаються станкові кулемети* (Кучер, Чорноморці, 1956, 179).

5. *перен.* Раптово затихати, замовкати. *Стріляли кулемети, прожектори сікли туман, спалахувало й захлиналося «ура»* (Ю. Янов., I, 1954, 9); *Куриленко захлинувсь на слові, відчувши, як стріпнулася Одарчина постать* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 29); // Переставати діяти, глухнути (про мотори, кулемети і т. ін.). *Десь мотор у полі пробує перебір октав, захлинається зі злобою* (Гонч., Вибр., 1959, 218); *Федоренко пустив у роботу автомат. Ворожий кулемет відразу захлинувся...* (Кач., Вибр., 1953, 401); // Втрачати силу, міць. *Все.. стало незламною стіною на шляху у німців, що аж з шкіри пнулися і, проте, захлиналися в своїх власних атаках, відкочуючись після кожної неминно назад* (Рибак, Час.., 1960, 54); *Ворог захлинувсь і покотився назад. Бо не схилився герой, не здався Ленінград* (Тер., Ужинок, 1946, 56); // Припинятися, діставши відсіч (про атаку, наступ і т. ін.). *Скільки часу тривав цей бій, Косачов не міг визначити. Бачив, як атаки ворога захлинались під шквалом вогню оборонців застави* (Збан., Між.. людьми, 1955, 60); *Наступ захлинувся, але загинув і дотоді* (Кучер, Дорога.., 1958, 85).

ЗАХЛИНУ́ТИСЯ *див.* **захлина́тися.**

ЗАХЛИПА́ТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати хлипати, плакати, схлипуючи. *Сльози з Андрійкових очей бризнули на газету.. Він відвернувся до канапи і захлипав по-дитячому* (Панч, II, 1956, 493); // Почати видавати звуки, що нагадують схлипування. *Малий Мирон затрусився. Щось спазматично захлипало в його горлі* (Фр., IV, 1950, 340).

ЗАХЛИПА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся і **ЗАХЛИПУВА́ТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАХЛИПНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся, *док., діал.* Захлинатися. *Силоміць заливали* [вино] *блазневі в рот, у ніс, у вуха, лили межі очі, він захлипувався, смикався вивільнитися* (Загреб., Диво, 1968, 551); *Провалилася іхня таванка на мосту.. Ганні нічого не жалко, тільки кобилку свою любиму пристяжну гукає з берега: «Воля, Воля...» Так, не вибравшись із збруї, і захлипнулась на Пслі її Воля* (Гончар, II, 1959, 263); *Він говорив швидко, уриваючи, захлипуючися з гніву й обурення* (Фр., III, 1950, 287); *Захлипується* [Ада] *риданням, відвертається і плаче похилена, заховавши обличчя в долоні* (Ірчан, I, 1958, 137).

ЗАХЛИПНУ́ТИСЯ *див.* **захлина́тися.**

ЗАХЛИПУВА́ТИСЯ *див.* **захлипа́тися.**

ЗАХЛО́ПАТИ, аю, аєш, *док., рідко.* Почати хлопати, ударяти чим-небудь. *В курнику раптом захлопав крилами півень і заспівав* (Донч., Дочка,1950, 100); // Почати стріляти (про зброю). *По всій дамбі захлопали бронебійки* (Гончар, III, 1959, 372).

ЗАХЛО́ПНУТИ *див.* **захло́пувати.**

ЗАХЛО́ПНУТИСЯ *див.* **захло́пуватися.**

ЗАХЛО́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАХЛО́ПНУТИ,** ну́, не́ш, *док., перех.* Різко, зі стуком що-небудь зачиняти, закривати. — *Добре у вас налагоджена служба,— сказала вона, сідаючи в машину і сильно захлопуючи залізні дверцята* (Собко, Срібний корабель, 1961, 136); *Поручик.. сердито захлопнув книжку* (Смолич, Мир.., 1958, 162); *Зірвався вітер і з тріском захлопнув віконницю* (Галан, Гори... 1956, 109).

ЗАХЛО́ПУВАТИСЯ, усться, *недок.*, **ЗАХЛО́ПНУТИСЯ**, петься, *док.* Різко, зі стуком зачинятися, закриватися. *Наближався літак. Враз спустіла палуба підводного корабля, захлопнулись люки* (Трубл., II, 1955, 390); * Образно. *Або ми в цей вечір пройдемо у браму мистецтва, або вона захлопнеться перед нашим носом* (Моє життя в мист., 1955, 218).

ЗАХЛОРОФОРМО́ВАНИЙ, а, е, *мед.* Діепр. пас. мин. ч. до **захлороформува́ти.**

ЗАХЛОРОФОРМУВА́ННЯ, я, *мед.* Дія за знач. **захлороформува́ти.**

ЗАХЛОРОФОРМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех., мед.* Док. до **хлороформува́ти.** *В неділю.. мене захлороформують і спробують силоміць виправити мені хронічне звихнення в нозі* (Л. Укр., V, 1956, 255).

ЗАХЛЮ́ПАНИЙ, а, е. 1. Діепр. пас. мин. ч. до **захлю́пати** [1]. *Вантажна машина, захлюпана веснянки калюжами, проскочила повз нього і зупинилась* (Жур., Вечір.., 1958, 31); *З-під коліс хлюпнуло на Кузя рідке багно — і весь він з ніг до голови — капелюх, обличчя, макінтош — був захлюпаний багнюкою* (Руд., Остання шабля, 1959, 563).

2. *у знач. прикм., рідко.* Брудний, неприваблнвий на вигляд. *Мешкають* [нащадки козаків] *по багнючих місцях та вахлюпаних селах славетної на все царство Полтавщини* (Мирний, IV, 1955, 367); *Вигинаючись, він* [присмерк] *нерівно повз над вологою землею, перехоплював захлюпані дороги* (Стельмах, Хліб.., 1959, 428).

ЗАХЛЮ́ПАТИ [1] *див.* **захлю́пувати** [1].

ЗАХЛЮПАТИ [2], аю, аєш, *док.* Почати хлюпати, створювати характерні звуки плескоту (звичайно про рідину). *Линув дощ, рясний, веселий, благодатний, ..заторкотала, захлюпала по ярах вода* (Тют., Вир, 1960, 84); *// безос.— Десанти, в човни! Засвистівши по піску, човни стрілами вилітали в воду... Заплюскотіло навкруги, захлюпало...* (Гончар, III, 1959, 351).

ЗАХЛЮПА́ТИСЯ *див.* **захлю́пуватися** [1].

ЗАХЛЮПНУ́ТИ *див.* **захлю́пувати** [2].

ЗАХЛЮПОТА́ТИ, бче і **ЗАХЛЮПОТІ́ТИ**, ти́ть, *док.* Підсил. до **захлю́пати**[2]. *Дівчина.. зітхнула й знову взялася мити підлогу. Знову полетіли веселі бризки, і вода захлюпотіла, слухняно розливаючись* (Собко, Біле полум'я, 1952, 61); *// Ударяючи по воді, почати створювати звуки, що нагадують хлюпотіння. Недалеко від берега захлюпотіли весла* (Стельмах, На .. землі, 1949, 185).

ЗАХЛЮПОТІ́ТИ *див.* **захлюпота́ти.**

ЗАХЛЮ́ПУВАТИ [1], ую, уєш, *недок.*, **ЗАХЛЮ́ПАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Покривати кого-, що-небудь бризками; забризкувати. *Пішло їх небагато, якихось півдесятка хистких човнів. Хвилі кидали ними в різні боки, розносили їх, захлюпуючи бризками* (Довж., I, 1958, 317); *Раптом ззаду почувся крик: — Розступіться! дайте дорогу! І не встигли ще розступитись, коли крізь юрму пролетіло щось мокре, все у рідкому болоті, захлюпало всіх і просто кинулось до вогню* (Коцюб., II, 1955, 92).

ЗАХЛЮ́ПУВАТИ [2], ую, уєш, *недок.*, **ЗАХЛЮПНУ́ТИ**, хлю́пну́, хлю́пне́ш, *док.* 1. *перех.* Заливати, затоплювати (водою). *Хвиля, сонечком розкута, Бережки захлюпує круті* (Мал., Серце.., 1959, 101); *// безос.* * Образно. *Невеличку кімнату захлюпнуло спільним веселим гамором* (Баш, Надія, 1960, 71).

2. *тільки 3 ос., неперех.* Хлюпаючи, потрапляти куди-небудь. *Хвилі захлюпували аж у люк* (Ле, Клен. лист, 1960, 229).

3. *тільки 3 ос., перех., перен.* Захоплювати, підкоряти кого-небудь, опановуючи кимось (про почуття). *Захлюпнула його хвиля спогаду про сьогоднішній ранок* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 394).

ЗАХЛЮПУВАТИСЯ [1], уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАХЛЮПАТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Покриватися бризками; забризкуватися. *Вона і води журавлем сама витягне з обледенілого колодязя, принесе, хоч і захлюпається* (Горд., Заробітчани, 1957, 19).

2. *тільки недок.* Пас. до **захлю́пувати** [1].

ЗАХЛЮПУВАТИСЯ [2], усться, *недок.* Пас. до **захлю́пувати** [2] 1.

ЗАХЛЮ́СТАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., діал.* Захлюпатися, змокнути. *Іде й співає* [Матвій], *а де калюжа, тут і вдарить тропака. Забризкався, захлюстався...* (Кв.-Осн., II, 1956, 14); *Щоб не захлюстатись росою, вони йшли поодинці вузькою польовою стежкою* (Автом., В. Коник, 1954, 281).

ЗАХЛЮЩА́ТИ, щи́ть, *док., розм.* Почати хлющати; политися. *Насунулись хмари, посипалася крупа пополовині з холодним дощем, а потім наглий дощ запіжив, аж захлющав* (Н.-Лев., IV, 1956, 260); *// безос. Вже і город недалечко — Все воно, як треба — Тільки де взялася хмара: Як захлющить з неба!* (Щог., Поезії, 1958, 482).

ЗАХЛЯ́ЛИЙ, а, е. Діепр. акт. мин. ч. до **захля́нути, захля́ти**; *// у знач. прикм. — Чого ви, люди добрі, такі замлілі, захлялі, миршаві, аж тліні; ще гірші од наших циган? — спиталась Богаза* (Н.-Лев., III, 1956, 296); *Есесівці тюпали в своїй обвисліЙ, ганьбленій уніформі, опустивши погляди вниз, тупо скорячись долі. Спітнілі, зарослі, обшарпані, мов юрмища захлялих лісових вовкулюг* (Гончар, III, 1959, 451).

ЗАХЛЯ́ПУТИ і **ЗАХЛЯ́ТИ**, я́ну, я́неш; *мин. ч.* захля́в, ла, ло; *док.* 1. Дуже схуднути, ослабнути від чого-небудь. *Харч була така погана, що вона* [Василина] *зовсім захляла й мусила купувати собі їжу на базарі* (Н.-Лев., II, 1956, 102); *Як день там один на самому хлібі побуде* [Давид], *не захляне* (Головко, II, 1957, 78); *// Проголодатися, зголодніти. Вона захляла з голоду, їй так хотілось чогось гарячого, смачного, незвичайного; ..їй аж нудило од сильного бажання попоїсти* (Коцюб., II, 1955, 22).

2. *рідко.* Змарніти від переживань. * Образно. *Зав'яне, помарніє свіжий квіт її вроди під холодним, жовтим поглядом судовика* [пелюба]... *погаснуть ясні очі, поблекнуть рожеві уста... захляне душа...* (Мирний, II, 1954, 72).

ЗАХЛЯ́ПАНИЙ, а, е, *діал.* Діепр. пас. мин. ч. до **захля́пати** 2. *На голові* [Кранцовського] *якась військова шапка без дашка, так захляпана болотом, що не пізнати було, чи вона з улана, чи з піхотинця* (Март., Тв., 1954, 259).

ЗАХЛЯ́ПАТИ, аю, аєш, *док.* 1. *неперех., розм.* Почати хляпати.

2. *перех., діал.* Заляпати, забризкати кого-, що-небудь.

ЗАХЛЯ́ТИ *див.* **захля́нути.**

ЗАХЛЬОСКА́ТИ, аю, аєш, *док.* Почати хльоскати. *Від бору війнув сильний вітер. Дрібні краплі мжички сильніше захльоскали в обличчя* (Епік, Тв., 1958, 444).

ЗАХЛЬО́СТАТИ *див.* **захльо́стувати** [2].

ЗАХЛЬО́СТУВАТИ [1], ую, усш, *недок.*, **ЗАХЛЕСНУ́ТИ**, ну́, не́ш. *док., перех.* 1. Заливати, затоплювати, засипати чим-небудь, рвучко рухаючись. *Блиснув промінь прожектора на сторожовому катері, але й промінь, здається, захлеснули розлючені хвилі* (Донч., II, 1956, 473); *Двері гуртожитку були відкриті. Вітер захльостував їх снігом* (Рибак, Час.., 1960, 286).

2. *тільки 3 ос., перен.* Підкорять когось, щось, оволодівати ким-, чим-небудь. *От-от вирветься на волю*

незконтрольовані почуття, затоплять, захлеснуть собою світ (Ле, Міжгір'я, 1953, 53); *// безос. Я почуваю, що мене затягає в болото міщанського життя, захльостує дрібнобуржуазною стихією* (Еллан, II, 1958, 18).

ЗАХЛЬО́СТУВАТИ [3], ую, уєш, *недок.*, **ЗАХЛЬО́СТАТИ**, аю, аєш, *док.* 1. *перех.* Забивати хлистом, батогом, різкою і т. ін.; засікати.

2. *тільки док., неперех., перен.* Почати хльостати, видавати різкі звуки, що нагадують свист. *З окопів по бронетранспортерах дружно захльостали станкові й ручні кулемети* (Кучер, Чорноморці, 1956, 377).

ЗАХЛЬО́СТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАХЛЕСНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.* 1. Заливатися, тонути. * Образно. *Відповідь штабістів захлеснулась у раптовій громовій хвилі звуків. Вагнер несподівано вивів музиканте́ську команду і, як грім на голову, ударив «Марш Будьонного»* (Мик., II, 1957, 515).

2. *тільки недок.* Пас. до **захльо́стувати** [1].

ЗАХМА́РЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **захма́рити** 2, 3. *Коли в небі в трохи голубого — є колір* [у фільмі], *якщо небо зовсім захмарене, колір не виходить* (Довж., III, 1960, 289); *Я пам'ятаю повсякчасно — в степу, захмаренім димами, бувало тільки сонце згасне,— хопри здіймаються зірками* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 61); *// безос. присудк. сл. Небо захмарено, осінню віє* (Олесь, Вибр., 1958, 72).

2. *у знач. прикм., перен.* Похмурий, сумний. *— Ну, конче треба було когось дратувати,— підійшов в докором до нього захмарений Джіафер* (Коцюб., II, 1955, 155); *Андрій мовчки, з захмареним обличчям, подав руку одному німцеві* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 148); * Образно. *То був тяжкий і вкрай захмарений рік* [1942] (Мас., Життя.., 1960, 35).

ЗАХМА́РИТИ *див.* **захма́рювати.**

ЗАХМА́РИТИСЯ *див.* **захма́рюватися.**

ЗАХМА́РНИЙ, а, е. 1. Який підноситься вище хмар, знаходиться над хмарами. *Бійці.. з радістю впізнавали штурмовані свої верховини, голосно звертались до них, як до живих істот. Для мене ті захмарні верховини були мовби символами розвінчаної недосяжності, вони втілювали в собі величний епос нашого походу* (Гончар, III, 1959, 340); *Відкривають* [супутники] *перед людиною захмарні далі* (Наука.., 10, 1962, 7).

2. *перен.* Далекий, недосяжний, відірваний від життя, дійсності. *Комунізм для нас не далека мрія, не захмарна мета, а найближче майбутнє* (Ком. Укр., 11, 1960, 2).

ЗАХМА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАХМА́РИТИ**, рю, риш, *док.* 1. *неперех., безос.* З'являтися на обрії (про хмари). [М о р о з и х а:] *Ні жодної зірки на небі, геть заволокло та захмарило... певно, на дощ!* (Кроп., I, 1958, 75); *Сонце пекло так, що здавалось, сама земля розтопиться під цим палючим промінням. Хоча б вітерець війнув в обличчя, або хоч трохи захмарило* (Коп., Сусіди, 1955, 69).

2. *перех., перен., розм.* Закривати, затемнювати що-небудь. * Образно. *Ворожа сила! Ти більшовика Повік своєю тінню не захмариш! Упертий труд війни на плечі він Узяв — і ніс як честь і нагороду* (Рильський, II, 1960, 328).

3. *перех., перен.* Робити сумним, похмурим когось-небудь, надавати сумного, похмурого виразу чомусь. *Дід Пилип захмарює сердитими зморшками високе чоло* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 222); *Кілька днів вона була надзвичайно ласкава до чоловіка, ..силкувалась нічим не захмарити йому обличчя* (Гр., II, 1963, 89).

ЗАХМА́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗАХМА́РИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Вкриватися, заволікатися (частіше хмарами). *Дні все коротшають, міняється, гляне сонечко й знову захмариться...* (Л. Укр., I, 1951, 226); *Вирішили проситись на нічліг, тим паче, що небо захмарилось і почав накрапувати дощ* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 125); *// безос. І вітер зривався. Отож — Захмарилось, блискало збоку... Іду і міркую: от-от піде дощ!* (С. Ол., Вибр., 1959, 92); * Образно. *Сиділи й мовчали. Мовчала й темна ніч. Глянула зорями так ніжно й ласкаво та й захмарилася* (Головко, I, 1957, 123).

2. *перен., розм.* Затьмарюватися, затемнюватися чимнебудь. * Образно. [О к с а н а:] *Остання надія захмарилась* (Кроп., I, 1958, 416); *Дух Трипілля, дух свободи, Що од Леніна у нас, В лавах дужого народу Не захмарився, не загас* (Ус., Лави.., 1948, 145).

3. *перен.* Ставати сумним, похмурим; засмучуватися. *І захмарився гетьман* (Граб., I, 1959, 297); // Набувати сумного, похмурого виразу. *Максимове обличчя захмарюється тривогою передбурі* (Бабляк, Літопис.., 1961, 6); *В міру того, як балакучий Судислав розказував свої вістки, чоло воєводи захмарювалося сумом та гнівом* (Оп., Іду.., 1958, 647).

ЗАХМА́Р'Я, я, *с., рідко.* Простір над хмарами, шари стратосфери. *Захмар'я винесло грозу* (Мал., З книги життя, 1938, 33).

ЗАХМЕ́ЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **захмели́ти** 1.

2. *у знач. прикм.* П'яний, захмелілий. * Образно. *Свистуни й соловейчики на захмелених вечорах, Гадаєте, земля вам намазує булку І звисає ковбасами на яворах?* (Мал., Листи.., 1961, 77).

ЗАХМЕЛИ́ТИ, лю́, ли́ш, *док., перех., рідко.* 1. Зробити кого-небудь п'яним; сп'янити (горілкою, вином і т. ін.). [Ч е т в е р т а ч а с т и н а х о р у:] *Щоби мрій йому* [Вакхові] *навіять і привмно захмелити, Досить є для нього завше у міхах, глеках, у кінвах Справи й зліва в темних гротах узапасено навік...* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 391); *// перен.* Довести кого-небудь до стану, схожого на сп'яніння. *Дехто побував уже і в.. шинку, дехто і геть-то хлебонув. Других воля захмелила* (Мирний, IV, 1955, 184).

2. *вульг.* Ударити кого-небудь.

ЗАХМЕЛИ́ТИСЯ, лю́ся, ли́шся, *док., рідко.* Те саме, що **захмели́ти.** *Здається, Федір і захмелився добре* (Мирний, IV, 1955, 233); [К а т р я:] *Полечу я зозулею до нього, до мого милого, край віконечка сяду, закую-застогну, тугою обійму його серце, нехай згадає воно, як колись любилися, як а кохання того захмелилися...* (Стар., Вибр., 1959, 217).

◇ **Голова́ захмели́ться** *кому, у кого*—хтось захмелів, сп'янів від чого-небудь. *У саду листя шаруділо під ногами і так гостро запахло осінню, аж голова дівчині захмелилася* (Головко, II, 1957, 173).

ЗАХМЕЛІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **захмелі́ти**; *// у знач. прикм. Дзвеніли чарки, булькала з пляшки горілка, захмелілі друзі, випиваючи ще по одній, крякали* (Кол., Терен.., 1959, 41); *Відчуття якоїсь неймовірної легкості, крилатості, простору весь час не покидало Данька. Ходив захмелілий, впивався довгождано волею, молодістю, добутим щастям* (Гончар, II, 1959, 28).

ЗАХМЕЛІ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **захмелі́ти.** *В радісному захмелінні прийшов люд* [повсталий] *в Асканію, і затріщали вольєри, впали загорожі, розчинились клітки — щоб не тільки людям свято — звірів і птиць було випущено на волю* (Гончар, II, 1959, 31).

ЗАХМЕЛІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Стати п'яним; сп'яніти (від горілки, вина і т. ін.). *Від вина трохи було захме-*

ліла [Юлія Андріївна], *але сп'яніння давно минулося* (Дмит., Обпалені.., 1962, 105); // *перен.* Дійти до стану, схожого на сп'яніння. *Того ж дня радісні вісті облетіли все село.. А сама Вітрова Балка од тих чуток аж захмеліла* (Головко, II, 1957, 222); *Захмелів, марив нею* [Каховкою] *хлопець* (Гончар, Таврія, 1952, 9).

ЗАХМУ́РЕНИЙ, а, е, *діал.* Нахмурений, насуплений.— *Якби не робота та не оце полуднювання, я б була вже сама по вас побігла,— заговорила перша дівчина, побачивши матір захмурену* (Коб., III, 1956, 471); *Захмурений Микола кидав велосипед на ріллю, і сам в'ялo падав біля нього* (Бабляк, Літопис.., 1961, 22).

ЗАХМУ́РИТИСЯ, рюся, ришся, *док., діал.* Спохмурніти, насупитися. — *Тільки тата нема,— згадала Семениха, і знову захмурилися всі обличчя* (Мак., Вибр., 1956, 582).

ЗАХНИ́КАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати хникати, плакати. *Щось захникало в куточку* (Сос., II, 1958, 44).

ЗАХО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **заховáти**. *У Маланки захована навіть була в комірчині, під старим манаттям, пляшка горілки, про яку, опріч неї, ніхто не знав* (Коцюб., II, 1955, 31); *Заховані мною підпільники сиділи в підвалі аж до вечора другого дня* (Сміл., Сашко, 1957, 137); *Куточок тут був затишний і так щільно захований, що ні зі стежки, ні з левади внизу не було його видно* (Фр., III, 1950, 10); *Я пам'ятаю очі тата і сум, захований у них...* (Сос., Солов. далі, 1957, 89); *Хіба солдатське вимовити горе, заховане у серці, без сльози...* (Гонч., Вибр., 1959, 297); // **захо́вано**, *безос. присудк. сл. Захована за спиною батіг, А мужні руки твердо стисли віжки* (Рильський, I, 1956, 58).

2. *у знач. прикм.* Прихований, потаємний. *Юзя не пересиджувала тепер по вогких, захованих кутках, як то робила раніше для Дарки* (Л. Укр., III, 1952, 648); *Весело бачити в кожному русі Заховану силу життя* (Рильський, I, 1960, 236).

ЗАХО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **захо́ваний** 2. *Підсвідомо вимовлені слова про Говорушин хліб з одного маху розбили попередню психічну роздвоєність і захованість Плотника* (Кир., Вибр., 1960, 200).

ЗАХОВА́ННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **заховáти**. *На випадок проникнення ворога в підземелля розміщення окремих блоків підпільного господарства на значній відстані забезпечувало успіх оборони — порятунок людей, зберігання матеріалів та перенесення матеріальної частини в інше місце* (Смолич, V, 1959, 384); [Х у с а:] *То ти вернулась?* [Й о г а н н а *(тихо, покірно, але з збереженням гідності):*] *Так, я вернулася* (Л. Укр., III, 1952, 159).

ЗАХОВА́ТИ *див.* **захо́вувати**.

ЗАХОВА́ТИСЯ *див.* **захо́вуватися**.

ЗАХО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАХОВА́ТИ**, áю, áєш, *док., перех.* 1. Класти що-небудь у не відоме, несподіване для інших місце; ховати. *Славко митю заховує міну під підлогу, а Сергій вискакує на подвір'я* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 603); *Пилипко собі буцім заграється, а тим часом пригадував, куди б його заховати рукавичку, щоб мати не побачила* (Мирний, IV, 1955, 289); *Заховав* [Улас] *гроші так, що, як йому здавалося, ніхто з сторонніх зроду-віку не міг би здогадатися, куди він їх дів* (Тют., Вир, 1964, 51); // Поміщати когось у потаємному місці або навмисне не показувати людям, захищаючи від кого-, чого-небудь. [З а х а р к о:] *А Василя нема? Чи, може, знов де заховала п'яного?* [Д о м а х а:] *Не приходив!* (Кроп., II, 1958, 162); *В льох селяни заховали Од чужинців Ворокуту* (Нагн., Вибр., 1950, 25); // Закривати, затуляти, роблячи невидимим. *Їх* [розвідників] *заховували густі кущі дубняка й жимолості* (Кучер, Чорноморці, 1956, 308); *Переслідувачі залишились далеко позаду. Ніч і ліс надійно заховали Левка від погоні* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 339); *Мені хотілось затулити обличчя руками, щоб заховати його від поглядів* (Ю. Янов., II, 1954, 74); // Поміщати, прибирати що-небудь у належне, певне місце, зберігаючи від псування, втрати і т. ін. *Роботу свою заховала* [Галочка], *кажучи: «Вже тепер ні к чому* [ні до чого] *починати квітки вишивати, вже суботонька»* (Кв.-Осн., II, 1956, 319); — *Пілотку я заховав у кишеню, бо їду й дрімаю... Так і дивись, що загублю...* (Гончар, III, 1959, 76); *Дід обережно заховав листа за підкладку свого знаменитого картуза* (Донч., VI, 1957, 54).

◇ **Заховáти за грáти** *див.* **грáти**[1]; **Заховáти кінці** *див.* **кінéць**[1]; **Захóвувати (заховáти) óчі (óчиці)**: а) боятися дивитись кому-небудь в лице, уникати чийогось погляду; відвертатися. *Куди очиці заховати? Більш нікуди — припала* [Галочка] *йому на плече, і не видно йому її...* (Кв.-Осн., II, 1956, 333); б) *(у що)* пильно, не відриваючись, вдивлятися в що-небудь. *Лілі, заховавши очі в ноти, старанно грала на піаніно* (Досв., Вибр., 1959, 250).

2. *перен.* Не виявляти, не показувати чого-небудь; таїти, приховувати. *Гіркота, що її Голубенко старанно заховував навіть од Васси, розмежовувала його з нею, примушувала триматися на самоті* (Епік, Тв., 1958, 258); *Метушиться* [Любов], *щоб заховати збентеженість* (Л. Укр., II, 1951, 29); [М и р о н:] *Я не можу заховати від них* [робітників], *що їх дорогоцінна праця, наша багата техніка, використовується тобою на фронті невміло, без знання діла* (Корн., II, 1955, 66); *Думку дальню, думку одиноку заховав Трясило од усіх...* (Сос., I, 1957, 368).

◇ **Заховáти в тáйні (в сéрці)** — глибоко затаїти, приховати що-небудь. *Тільки прошу вас, мої любі, не розголошуйте якийсь час нікому, що ми тут знайшли.. Прошу вас, заховайте се в тайні* (Фр., VIII, 1952, 410); [А г а м е м н о н:] *Розкажи, де ворог мій і що мене чекає.. Щиро слова твої прийму до свого слуху і в серці заховаю* (Л. Укр., II, 1951, 330).

3. *розм.* Зберігати що-небудь у незмінному, недоторканному вигляді. *А там, за грубкою, під причілковою стіною, мучилась на постелі Марiора. Жовті запалі лиця ледве заховали давні риси* (Коцюб., I, 1955, 229); — *Чудову, панської можності думку я заховаю на спогад,— .. відповів крізь зуби Поточький* (Стар., Облога.., 1961, 29); // Не змінювати попереднього виразу, зберігати певний стан і т. ін. *На все те гляділа Шарлота й заховувала дуже поважну міну* (Март., Тв., 1954, 300); *Гострозикі аспіранти потай підсміювалися над Холодом.. Але в вічі йому ніхто цього не говорив, і професор заховував спокій і поважність* (Загреб., Спека, 1961, 40).

◇ **Заховáти в голові (в пáм'яті); Заховáти пáм'ять**— запам'ятати надовго. *Спасибі, дідусю, що ти заховав В голові столітній ту славу козачу: Я її онукам тепер розказав* (Шевч., I, 1951, 144); *Він бачив і Відень, і Венецію, і Колошвар, і Арад, і Прагу та не одно з гарнізонового життя заховав у пам'яті та вміє цікаво оповісти* (Фр., VIII, 1952, 19); *Про Дибка заховала* [жінка] *пам'ять і до сьогодні. Нагадувала собі його завсіди* (Март., Тв., 1954, 356).

4. *тільки док., розм.* Поховати, закопавши в землю (померлого). *Благає* [чумак] *хоч притиками викопати йому діл глибокий, зробити домовину хоч в рогожі та заховати в степу край дороги, висипати високу*

могилу, щоб з тої могили видно було його рідну Вкраїну... (Коцюб., I, 1955, 182).

ЗАХОВУВА́ТИСЯ, юю́ся, ює́шся, *недок.*, **ЗАХОВА́ТИСЯ**, аю́ся, аєшся, *док.* 1. Розташовуватися так, щоб бути непомітним для кого-, чого-небудь; ховатися. *Горобчик .. полетів світ за очі, десь у гущавину заховавсь та там і пропав аж до самого ранку* (Л. Укр., III, 1952, 482); *Просто навпроти вікна росло велике кримське дерево. Заховавшися серед його віт, можна вручно й до того ж безкарно глянути до кімнати* (Смолич, I, 1958, 90); *Тарасенко поперхнувся гарячою картоплиною й заховався за спину рудого й веснянкуватого, як стиглий гарбуз, сусіда, що сидів поруч на колоді* (Ю. Янов., II, 1954, 126); // Уникати людей, залишатися на самотині. *Як човнові море, для мене світ білий Ізмаляку здавався страшним; Да як заховаться? не можна ж вік цілий Пробути в собою одним* (Греб., I, 1957, 83); // Знаходити притулок, укриватися де-небудь, рятуючись або захищаючись від когось, чогось. *Мов за подушне, оступили Оце мене на чужині Нудьга і осінь. Боже милий, Де ж заховатися мені?* (Шепч., II, 1953, 87); *Вся величезна територія Північної Таврії, захоплена противником протягом літа, після кількаденних боїв була очищена від його військ, лише частина яких встигла прорватися й заховатися за перешийками* (Гончар, II, 1959, 388); *На будівництві було безлюдно. Все живе давно заховалося від цієї лютої хуртовини* (Собко, Зор. крила, 1950, 153); // *перен.* Маскуватися, прикриваючись чим-небудь. *Доводилось заховатися за якимсь вигаданим прізвищем* (Моє життя в мист., 1955, 104).

◇ **Заховáтися в собі** — перестати спілкуватися з людьми. *При її.. натурі ся обстановка може ще більше заставити її заховатись в собі* (Л. Укр., V, 1956, 399).

2. *перен.* Не виявляти перед іншими своїх думок, намірів, почуттів, приховувати їх. *Щільніш загорнулася в хустку, мовби її морозило, а насправді, щоб заховатися із своїми вілЬми* (Головко, II, 1957, 496).

3. Залишатися цілим, неушкодженим, зберігатися від псування, загибелі і т. ін. *Далеко більше шкільних южнорусських драм заховалося в XVIII віку* (Фр., XVI, 1955, 217); *Він чує, що ноги самі, без його волі, носять його по подвір'ю, руки самохіть підіймають усяке манаття, складають у повітку, що мов чудом яким заховалась від огню..* (Коцюб., I, 1955, 123); *Очевидячки, античний елліньский профіль не заховався в Малій Азії* (Крим., А. Лаговський, I, II, 1905, 78).

4. Бути, ставати невидним або малопомітним серед чого-небудь, у чомусь. *Край битого шляху . заховався серед купки верб та поміж очеретами циганський виселок* (Коцюб., I, 1955, 368); *У садах заховалось село Чумакове* (Гонч., Вибр., 1959, 49); // Зникати. *Івась тільки за поріг,— де його і смуток дівся, куди і сльози заховалися* (Мирний, I, 1954, 244); // Спускатися за лінію обрію, заходити за щось (про небесні світила). *Вже сонечко заховалося, а мгла у степу не темніла, тільки рожевіла та рожевіла* (Вовчок, I, 1955, 332); *Заховався десь місяць вгорі* (Сос., I, 1957, 149); // *перен., рідко.* Міститися, бути в чому-небудь, не виявляючись. *В сухоцвіті болотяному.. заховується речовина, яка нейтралізує кислотність шлункового соку* (Лікар. рослини.., 1958, 12); *На обличчі в комсомольського секретаря майнула невловима тінь і заховалася десь у куточках рота* (Донч., II, 1956, 16).

5. *діал.* Поводитися. — *Що, по-твоєму, я маю робити, як заховуватися?— спитала Аглая-Феліцітас.— Бігати за великим паном?* (Коб., III, 1956, 334).

6. *тільки недок.* Пас. до захо́вувати 1—3.

ЗАХОДЕ́НЬКИ, ньок, *мн.*, *розм.* 1. Закутки, куточки. *Всі заходеньки обходила* [Свиня], *І смітники, І суточки, А доброго нічого там не вздріла* (Гл., Вибр., 1957, 76).

2. Спосіб поводження з ким-, чим-небудь; підхід. *Привітлива розмова Мар'їна, ввічливі її заходеньки, жалісливі погляди, тепла хата — все-все здавалося Христі таким гірким та неодрадним* (Мирний, III, 1954, 404).

ЗАХО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. захо́дити 1—5. *Пілотування і заходження на посадку екіпаж робить тільки за приладами* (Рад. Укр., 7.III 1963, 4).

ЗАХО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся і ЗАХО́ДИТИСЯ, джуся, дишся, *недок.*, **ЗАХО́ДИТИСЯ**, оджу́ся, о́дишся, *док.* 1. *з інфін. і без додатка.* Починати що-небудь робити. — *Добривечір, Насте! — каже він. — На тобі гуску та заходжуйся варити вечерю, бо вже буде тиждень, як я обідав* (Н.-Лев., III, 1956, 268); *Писав Василь дуже рідко, але коли вже заходжувався писати, то на це йшов добрий зошит* (Жур., Звич. турботи, 1960, 227); *У хаті півень був, здоровий та горлатий, Челядкам він спокою не давав, Раніш усіх заходиться співати* (Гл., Вибр., 1957, 153); *Жваво, з юнацькою енергією заходився Семен ставити хату* (Коцюб., I, 1955, 125); *Зараз заходилися Товчикамінь і Сучимотузок та й зробили, що їм Іванко звелів* (Укр., казки, 1951, 107); // *тільки док., рідко.* Вирішити що-небудь зробити. *Ми заходились розкувать Своїм невольникам кайдани* (Шевч., II, 1953, 243); // *коло (біля) чого, рідко з чим, до чого.* Приступати до якоїсь роботи, братися за виконання чого-небудь, починати порядкувати, поратися біля чогось. *Різьбярі й малярі заходжуються ретельно коло покрас і статуй* (Л. Укр., II, 1951, 242); *В хаті був наведений уже порядок. Обарка заходжувалась біля плити* (Панч, Синів.., 1959, 63); *Левантина знову заходилася біля вікна. Обережно, помалу натискаючи, вона вихитала вікно з луток* (Гр., II, 1963, 291); *Тим часом Гапка заходилась з вечерею, брязчала* [бряжчала] *мисками, стукала* (Вовчок, VI, 1956, 238); * Образно. *Природа неначе аж оце тепер розправила груди після весняних турбот і зітхнула, заходжуючись до літнього квітування* (Ле, Право.., 1957, 98); // *коло (біля) кого, діал., рідко з ким.* Доглядати когось, піклуючись, ходити за кимось, клопотатися біля кого-небудь. *Ляже* [жінка] *на піч і почне не знать що провадити, буцімто ув огні. Він, сердешний, тут із знахарками, із ворожками коло неї заходиться* (Кв.-Осн., II, 1956, 102); — *Та ви роздягніться, спочиньте з дороги,— заходився біля приїжджого Іван* (Збав., Сеспель, 1961, 272); *Він один заходився з Пилипюком, годував і поїв його* (Фр., IV, 1950, 431); // *із спол.* щоб, щоби. Докладати всіх зусиль до здійснення, досягнення чого-небудь. [Дівчата *(співають):*] *А дяк заходився патлатий, Щоб свічку до церкви забрать* (Коч., I, 1956, 422).

2. *коло (біля) кого.* Починати вживати заходів щодо впливу на кого-небудь. *Чого вже він не робив, як біля їх не заходжувавсь, щоб вони хоч полялялись! — нічого не вдіяв. Досадно чорту* (Стор., I, 1957, 21); *Василь порадився з молодим Кравченком, членом партії, який був теж у складі групи, і заходився коло Ніколаєва* (Ю. Янов., II, 1954, 103).

3. *тільки 3 ос., недок., розм.* Починатися, виникати. *Погане діло, думаю, заходиться оце в нашій хаті!* (Н.-Лев., III, 1956, 281).

ЗА́ХОДИ: ◇ **Над збхо́ди**, *діал.* — на заході. *Уже.. нерано, вже над вахови сонечко, скоро вечір* (Кв.-Осн., II, 1956, 320).

ЗАХО́ДИТИ, джу, диш, *недок.*, **ЗАЙТИ**, зайду́, за́йдеш, *док.* 1. *неперех.* Ідучи, потрапляти куди-небудь,

проникати в середину або вступати в межі чогось; входити. *От заходить у ворота Череда гладких корів* (Вирган, В розп. літа, 1959, 24); *На порозі їх зустрів учитель.— Заходьте, заходьте, люди добрі,— привітно посміхаючись, навстіж розчинив двері* (Стельмах, I, 1962, 199); *Тихо перейшовши терасу, Сашко зайшла в квітники* (Смолич, I, 1958, 77); *Він купався, зайшовши по груди у річку* (Довж., I, 1958, 396); // Приходити, забігати куди-небудь ненадовго, мимохідь; відвідувати кого-небудь, навідуватися до когось. *Йдучи сюди, Палажка заходила в декотрі хати, щоб попрощатися.. з молодицями* (Н.-Лев., II, 1956, 331); *Заходячи до мінометників, вамполіт кожного разу питав, чи зберігається ще в них той альпійський канат, з яким вони колись штурмували скелю* (Гончар, III, 1959, 203); [О р е с т:] *Я, може, згодом прийду, мені справді треба до матері зайти на який час* (Л. Укр., II, 1951, 54); *Старий Муха таки й зайшов другого дня провідати товариша* (Головко, II, 1957, 258); // *за чим, рідше по кого — що.* Приходити куди-небудь з метою забрати з собою когось, щось.— *Добре, Остапе, ..зайду за тобою,— сказав Самійло і потяг додому* (Кв.-Осн., II, 1956, 488); *За шинелею зайшов військовий, несучи на руках щось замотане в плащ-палатку* (Ю. Янов., II, 1954, 47); *Я дуже близько зійшовся з Горьким, бачимось мало не щодня, як я довго не йду, він заходить по мене* (Коцюб., II, 1956, 358); // Пливти, приплива́ти куди-небудь. *Теплохід, повільно розвернувшись, заходив на внутрішній рейд* (Кучер, Чорноморці, 1956, 65); *Коли його запитували, чи багато кети заходить в річку Наватуму,— він завжди, зітхаючи, відповідав: — Мало, мало стало риби* (Багмут, Опов., 1959, 28); // Вклинюватися, входити якоюсь частиною в що-небудь або в межі чогось. *Усі спрямували погляд на .. півострів, що заходив далеко в море* (Скл., Святослав, 1959, 135); *Голодний степ отут найдалі заходив своїм південним крилом* (Ле, Міжгір'я, 1953, 202); *Океани своїми морями і затоками далеко заходять у сушу* (Фіз. геогр., 5, 1956, 55); // *рідко.* Проходи́ти в що-небудь, куди-небудь, маючи відповідний розмір. *Марко.. підпиляв його* [ключ] *трохи менше, ніж перший, але ключ зовсім не заходив у замок* (Мик., II, 1957, 325); *Заходити в пави;* // *розм.* Проникати куди-небудь (про тепло, холод, світло і т. ін.). *Рожевий світ укривав усю світлицю, по сволоках стрибали невеличкі зайчики, по кутках, куди світ не заходив, трусилася темнота* (Мирний, III, 1954, 304); // *діал.* Долинати (про звуки). *Тихо в саду, тільки джміль десь гуде в лопуху, мов у бочці, Тільки часами заходить од царини гомін комбайна...* (Вирган, В розп. літа, 1959, 72).

◇ [**Аж**] **у зу́би заходи́ть (зайшло́)** *що* — про появу зубного болю від чого-небудь. *Холодная вода твоя у зуби заходить* (Чуб., V, 1874, 901); *Вони п'ють досхочу, бо сік той солодкий, тільки що холодний, аж у зуби заходить* (Збан., Сеспель, 1961, 381); **Дур захо́див у го́лову** *див.* **дур**; **Заходи́ти (зайти́) в го́лову:** а) напружено думати над чим-небудь. *Що робити з біди! Тра* [треба] *в голову заходити* (Номис, 1864, № 6507); *Семен заходив у голову, з якого села може бути цей молодий чоловік* (Март., Тв., 1954, 28); б) втрачати здатність чітко мислити, розумно діяти.— *Василю! ти в великого розуму та в голову заходиш! Ті філософські книжки не доведуть тебе до пуття* (Н.-Лев., I, 1956, 404); [К и д и н а:] *Пробі, чоловіче, чи ти вже в голову зайшов, чи що?* (Л. Укр., III, 1952, 265); в) *(кому)* з'являтися, виникати (про думку, думки).— *Нам в вами.. ніколи і в голову не заходило таке, що було її щоденною, повсякчасною думкою* (Мирний, I, 1954, 49); — *Нічого там не горить. То місяць... Що це тобі в голову зайшло? Спи!* (Вас., II, 1959, 358); // *безос. Маланці заходило в голову, що сталося з Гафійкою? Наврочив хто? Налякав?* (Коцюб., II, 1955, 26); **Заходи́ти (зайти́) в ду́шу (в се́рце** *і т. ін.*) — глибоко западати, проникати в душу, серце і т. ін. *Всі, поприхиляв голови і затаївши дух, слухають.. Кожне слово, наче гвіздок у стіну, заходить у душу* (Мирний, IV, 1955, 186); **Заходи́ти (зайти́) в о́чі** — подразнювати слизову оболонку. *Марко Артьомов, щоб не образити господаря, кусав гірку, що заходила в очі й видавлювала сльози, цибулину* (Чорн., Потік.., 1956, 110); **Заходи́ти (зайти́) в тупи́к (у безви́хідь, у глухи́й за́куток** *і т. ін.*) — потрапляти в безвихідне, скрутне становище. *Нерозуміння свого справжнього амплуа й покликання в найсильнішим гальмом для дальшого розвитку актора. Це той тупик, куди він заходить на десятки років і з якого нема виходу, поки він не усвідомить своєї помилки* (Моє життя в мист.., 1955, 54); *Коли тебе враз вагання тінь огорне, Коли помислиш ти, що в безвихідь зайшов,— Над книгами його* [М. Горького] *ти нахилися знов* (Рильський, II, 1960, 301); **Заходи́ти (зайти́) в шко́ду** *див.* **шко́да**[1]; **Зайти́ за ро́зум** — почати поводитись нерозумно. [Х р а п к о:] *З великого розуму та й зайшли за розум* (Мирний, V, 1955, 163); **За́шпори зайшли́** *див.* **за́шпори.**

2. *неперех.* Наближатися до кого-, чого-небудь, обходячи його з боків і ззаду. *Я стану з цього боку, А ти відтіль заходь. Напруж і руки, й око! Він, певне, там лежить, у бур'яні... Іди!* (Рильський, III, 1961, 187); *З боків уже заходили розсипані до атаки вершники* (Кач., Вибр., 1953, 319); *Оцінюючи обстановку, доходили* [Воронцов і Самієв] *єдиного висновку: перевал доведеться брати саме там, ..де ворог зовсім їх не сподівається. Там вони мусять перевалити цей кряж і зайти ворогові в тилу* (Гончар, III, 1959, 96); * Образно. *Вітер заходив з усіх боків, обдирав гнилу дрань в хаті* [даху], *шарпав її* (Барв., Опов.., 1902, 26); // *на що.* Розвертатися півколом, ідучи на посадку, на бомбардування і т. ін. (про літак). *Над самими хатами пропливав знайомий літак, заходячи на посадку* (Ю. Янов., II, 1954, 219); *Два юнкерси заходили на потопаючу «Грозу», і Самійло не міг їм цього подарувати* (Кучер, Чорноморці, 1956, 58); // *перех., діал.* Обходити, оминаючи шлях. *Він відділив часть монголів і послав* [послав] *їх горою на тухольський шлях, щоб зайшли молодців іспереду, від ліса* (Фр., VI, 1951, 84); // *перен., розм.* Під час розмови вдаватися до різних підходів, хитрощів, щоб ви́кликати співрозмовника на відвертість. *Прийшла* [Катря] *й сіла кінець стола; своїми білими руками меду батькові наливала й розмовляла. Тільки, як старий не заходив, нічого не говорила про себе* (Вовчок, I, 1955, 93); *Підвернувсь* [писар] *до пана голови,— знав, з якого кінця зайти,— а той зараз і крикнув: «Не заступайся за Макуху!»* (Кв.-Осн., II, 1956, 303).

◇ **Заходи́ти (зайти́) зда́лека** *див.* **зда́лека.**

3. *неперех.* Ідучи, їдучи і т. ін., віддалятись од чого-небудь на велику відстань, потрапляти кудись далеко. *Микита.. пішов на вулицю. Тільки мати наказала йому далеко не заходити* (Коп., Тв., 1955, 502); *З кудьги із двору погулять Якось, задумавшись, пішла* [генеральша] *Та аж за царину зайшла* (Шевч., II, 1953, 221); *Зайшли ми дуже далеко, аж до печер самих* (Вовчок, I, 1955, 230).

◇ **Дале́ко зайти́** *див.* **дале́ко.**

4. *неперех., за що.* Ховатися за що-небудь. *Місяць.. за тжари заходить* (Криж., Срібне весілля, 1957, 281); *Сонце, піднявшися, зайшло за невеличку хмару, що почала катастрофічно рости* (Ю. Янов., II, 1958, 59).

5. *неперех.* Спускатися за лінію обрію (про небесні світила). *Сонце заходить, гори чорніють. Пташечка тихне, поле німіє, Радіють люде, що одпочинуть* (Шевч., II, 1953, 20); *Місяць заходив за обрій* (Трубл., Шхуна.., 1949, 324); *Вже тут її* [Марусю] *хоч клич — не клич, хоч що роби, а вже ні з місця не піде і очей від зірки не зведе, аж поки вона зовсім не зайде* (Кв.-Осн., II, 1956, 79); * Образно. *Як сонце, перейти хотів би я по світі, Щоб з усміхом зайти за мідний небосхил* (Рильський, I, 1960, 259).

◇ **Со́нце захо́дить (зайшло́)** *чиє* — чиєсь життя, вік і т. ін. підходить до кінця, кінчається. — *До щастя за увесь вік не дотягнувся, а сонце моє вже заходить,— похитує головою старий* (Стельмах, I, 1962, 220).

6. *неперех.* Виникати, починатися (про розмову, сварку). *Даша незлобиво жартувала і сміялася, коли мова заходила про Петра Коваля* (Жур., Вечір.., 1958, 195); *І от зайшла в них жвава суперечка, Що незабаром в сварку перейшла, А там перекотилася і в бійку* (Рильський, III, 1961, 172); // *безос. Він, бач, був вільним козаком — хоч уже стукнув від нового року дев'ятий, а про школу та науку й мови не заходило* (Збан., Сеспель, 1961, 301); // Наставати, надходити (про час, свята, пори року і т. ін.). *Заходила осінь, дні ставали коротшими й холоднішими, з дерев обліталo пожовкле листя* (Гур., Наша молодість, 1949, 26); *Заходила ніч. Містечко стихло, причаїлося* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 222); *Було літо. Вже зайшли жнива* (Н.-Лев., III, 1956, 7); // *на кого, розм.* Нападати (про хвороби). *Зайшла холера на кури.*

7. *тільки док., неперех., розм.* Відбутися, статися. *Великі зміни зайшли в природі сеї гори за п'ять літ* (Фр., V, 1951, 116); *Пішов* [Гриць], *і довго звістки не було, Аж втікачі, з Дрогобича прибулі, Розповіли, що в городі зайшло* (Бажан, Роки, 1957, 253).

8. *неперех., з ким, розм.* Вступати у стосунки, мати з ким-небудь щось спільне. — *Велике диво — полковий лікар! Се злидні, біднота! Що тобі з такими заходити?* (Вовчок, I, 1955, 112); *Філістри* [філістери] *звикли справи серця все «практично» рішати.. Але, звісно, заходити з такими «практичними» (на чужий кошт) людьми не варт* (Л. Укр., V, 1956, 397).

◇ **Коса́ на ка́мінь зайшла́** *див.* **коса́** [2]; **Заходи́ти (зайти́) у ді́ло** *з ким* — вступати в ділові стосунки. — *Але ж ти не знаєш, хто він і що він, то як же ж можеш заходити з ним у діло?* (Фр., III, 1950, 60); **Зайти́ у прия́знь** *з ким* — заприятелювати. *Лисичка з Журавлем у велику приязнь зайшли, навіть десь покумалися* (Фр., IV, 1950, 57).

9. *неперех., з інфін., розм.* Починати що-небудь робити. *Коли брала* [Горнина] *кісся в руки і заходила косити,— її ручка була найширша, і ніхто за нею не міг угнатися* (Ю. Янов., Мир, 1956, 147); *А заходь, заходь орати першим, Яшний Василь* (Тич., I, 1957, 173); // *у що.* Вступати в розмову, суперечку і т. ін. *Рубін, не заходячи довго в суперечки, зійшов на стежку.. і тихо рушив вперед* (Сенч., Опов., 1959, 29).

10. *тільки 3 ос., неперех., за що, перен., розм.* Тривати, діяти і т. ін. безперебійно. *Робота за роботу заходить. Ті гній возять, інші дерева білять та обрізують* (Гончар, II, 1954, 223); // Зберігатися довше, ніж намічалося. — *А ми ще й кабана не кололи, що то сало зайшло за сало,— жартує Григорій* (Стельмах, I, 1962, 227).

11. *тільки 3 ос., неперех., перен., розм.* Застилатися або наповнюватися чим-небудь. *І сміялися* [багачі], *аж хиталися, аж очі заходили сльозами* (Ірчан, II, 1958, 33); *Горить! Уже півнеба димом зайшло* (Кучер, Чорноморці, 1956, 67).

◇ **Зайти́ ди́мом** — просякнути димним запахом. *Хіба це комин? Що не звариш — димом зайде...* (Горд., II, 1959, 345); **Зайти́ сму́тком** — посмутніти (про очі). *Її сиві, як і Дарчині, очі зайшли смутком; вона похилилась, як вербичка* (Л. Укр., III, 1952, 633).

12. *тільки недок., перех. і коло кого — чого, діал.* Доглядати кого-, що-небудь. *Теща сама заходила маленьке домашнє хазяйство* (Фр., VIII, 1952, 391); *Почала мати заходити коло старого* (Вовчок, I, 1955, 200).

ЗАХОДИ́ТИ, ходжу́, хо́диш, *док.* 1. *неперех.* Почати ходити вперед і назад; закрокувати. *Антін урвав* [розповідь]. *Встав знову з крісла і заходив по хаті важким, виразним кроком, наче втоптував в землю затаєні згадки* (Коцюб., II, 1955, 301); // Швидко зарухатися, перев. під час роботи (про руки, предмети в руках). *Пісня перервалася на яку годину і знов знялася, і знов заходили малі рученята коло квіточок* (Мирний, I, 1954, 253); *У Сані голка заходила жвавіше. За кілька хвилин все було готове* (Коцюб., II, 1955, 430); // Почати рухатися по якій-небудь поверхні (про інструменти, предмети спеціального призначення). [Хотина:] *Як взяв* [Роман] *молотка у руку, то так він у нього і заходив по кувадлі, як смичок по скрипці!..* (Кроп., II, 1958, 67); *За мить щітка заходила по черевику ще хутчіш* (Смолич, V, 1959, 41); // Почати швидко перебігати з одного об'єкта на інший (про очі, погляд). *Попенкові очі заходили по хаті, по столі,— він шукав чого-небудь в їжі* (Мирний, I, 1954, 333); // *перен.* Почати передаватися, переходити з уст в уста (про вісті, чутки і т. ін.). *По селу заходили страшні вісті* (Мирний, III, 1954, 122).

2. *неперех.* Захитатися, заколиватися (від поштовху, струсу, певного руху і т. ін.). *Навстіж розкрилися двері намету, і десятків зо два комсомольців на чолі з Катею Несміян і Бондуром опинилися всередині, аж брезент заходив, як від урагану* (Собко, Нам спокій.., 1959, 119); *Кадило само по собі заходило в такт тій самій пісні, яку вчора співали за вікном хлоп'яки* (Панч, В дорозі, 1959, 20); // Затремтіти, задрижати. *У полковника Бракватісти заходила нижня щелепа, масивна важка щелепа вгодованого бульдога* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 118); *Приклад притиснула* [Марія] *до плеча і боялася, щоб не здригнулася гвинтівка, не заходила в замерзлих руках* (Кучер, Чорноморці, 1956, 372).

3. *неперех.* Почати обертатися по колу; закружляти. *Раптом заходила, закружляла сцена* (Ю. Янов., II, 1958, 21); // Замелькати, то з'являючись, то зникаючи. *Перед його очима заходили різні кружала: то червоні з жовтим, то огненно-зелені* (Мирний, I, 1954, 321).

◇ **Голова́ кру́гом (мо́роком) заходи́ла** *у кого* — у когось почалося головокружіння. *У Пилипка потемніло в очах, голова кругом заходила, у вухах дзвонило, мов у дзвони* (Мирний, IV, 1955, 304); **Заходи́ло в очах** *що* — про хворобливий стан запаморочення, головокружіння. *У голові закрутилося, у очах усе округи заходило й затанцювало* (Вовчок, I, 1955, 298); **Заходи́ти хо́дором** *див.* **хо́дором**; **Кружа́ла перед о́чима заходи́ли** *див.* **кружа́ло.**

4. *неперех., рідко.* Почати прискорено битися; закалатати (про серце). *Серце заходило, як на шворці, забилося нервовими стрибками, а очі раптом помутніли й ніби посліпли. Сергій пішов до ліжка і майже впав* (Епік, Тв., 1958, 81).

5. *перех., розм.* Згубити, втратити що-небудь, десь ходячи. *Як глянула Мотря на його, то й перелякалася...— ..Де це твоя свитка, шапка?.. Заходив, кажеш, не тільки гроші, та й те...* (Мирний, II, 1954, 157).

ЗАХОДИТИСЯ [1] *див.* **захо́джуватися.**

ЗАХО́ДИТИСЯ [2], джуся, дишся, *недок.*, **ЗАЙТИ́СЯ**, йду́ся, йде́шся, *док., розм.* 1. *від (з, зо, од) чого, рідко у чому і без додатка.* Відчувати стиснення у грудях, важко дихати; задихатися, захлинатися. *Катруся заходилася від плачу і кашляла на все поле* (Стеф., I, 1949, 38); *Я заходився зо сміху при таких оповіданнях* (Фр., IV, 1950, 467); *Чудесне відчування пройняло дівчинку, збудило кожну жилку, співала, аж заходилася* (Горд., II, 1959, 75); *Лише на ранок, коли сходить сонце, Оленка перестав плакати, ..а тільки ніч — дитина в плач, у крик і аж синіє, аж заходиться* (Гончар, Тронка, 1963, 303); *— Ти куди? Ти голосував проти? Ні? — і вдарив* [Матюха] *у пику, аж той зайшовся* (Головко, II, 1957, 60); *У коклюші якось зайшовся* [син], *— Не відкашлявшись, так і затих* (Гірник, Сонце.., 1958, 180); *Десь собачатко тут взялося Кудлате, миршаве, мале, Загавкало і аж зайшлося,— Таке було на вдачу зле...* (Воскр., І всерйоз.., 1960, 70).

Се́рце захо́диться (зайшло́ся) — стискається (стислося) серце від чого-небудь. [Л ю б о в:] *Голова болить, якось серце заходиться... Не виспалась, певне* (Л. Укр., II, 1951, 48); [О к с а н а:] *Якби ти чув, як ти говорив про віру в людину, що підіймав, окрилював... У мене аж серце зайшлося і сльози на очах виступили* (Мик., I, 1957, 468).

2. Дуже сильно, захлинаючись, плакати, сміятися, кричати і т. ін. *Поздоровкавсь* [Петро] *із празником, а тоді до Параски: — Чого розбалакалась?.. там, може, дитина зайшлась?* (Барв., Опов.., 1902, 110); *— Здоров, хлопче,— сказав старий байгородець, виглядаючи в хвіртки.. — Чого ти регочешся..? Кіхана ще більше зайшовся* (Ю. Янов., I, 1958, 196); *Впала сестра та як заголосить... На всю ниву зайшлася* (Ковінька, Кутя.., 1960, 4).

◇ **Захо́дитися (зайти́ся) га́вканням (га́вкотом)** — починати гавкати, валувати, захлинаючись (про собак). *Зірвалися спросоння собаки, зайшлися хрипким гавканням, кидаючись на когось за густим зеленим чагарником* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 64); **Захо́дитися (зайти́ся) ка́шлем** — починати дуже кашляти. *Щорс кашлем заходивсь різким І зупинився серед хати* (Шер., Дорога.., 1957, 126); **Захо́дитися (зайти́ся) кри́ком** — починати кричати, галасувати. *Генерал не зносив, коли хтось підвищував голос, тим паче — заходився криком* (Смолич, V, 1959, 776); *Аж там, десь скраю, зайшлася смертельним криком внесилена жінка і засвистів нагай* (Хижняк, Тамара, 1959, 248); **Захо́дитися (зайти́ся) пі́снею (спі́вом)** — починати захоплено співати. *Почавши співати жартома, згодом вона схитнула нетерпляче головою, повела плечима, ніби скинула з себе щось зайве, гордо свінула очима й без жодного вже жарту сміливо зайшлася піснею* (Вас., II, 1959, 83); *І зайшовся, і залився буйним співом птах* (Вирган, В розп. літа, 1959, 37); **Захо́дитися (зайти́ся) плаче́м (рида́нням, сльоза́ми** *і т. ін.*) — починати плакати, гірко ридати. *Раптом заходиться* [Любов] *істеричним плачем і кидається в хату* (Л. Укр., II, 1951, 55); *Лукія припала Лаврінові до грудей. Вона не могла себе більше стримувати і зайшлася риданням* (Донч., III, 1956, 113); *Поцілувавши батька в замурзану руку, Ліда тут же зайшлася сльозами* (Панч, В дорозі, 1959, 17); **Захо́дитися (зайти́ся) сміхом (ре́готом)** — починати голосно, дзвінко сміятися, реготати. *Я.. розповідав пригоди з нашого мисливського життя. Ася уважно слухала, іноді заходилася дзвінким сміхом* (Досв., Вибр.. 1959, 424); *Задоволений своїм дотепом, він зайшовся тим демонським реготом, який заглушав сміх тисячі нормальних людських горлянок* (Дмит., Розлука, 1957, 229).

3. *чим і без додатка, перен.* Починати видавати звуки високої частоти, напруги, великої сили, швидкості і т. ін. — *Вве...— заходяться німі велетні* [дерева] *вгорі, і вже тільки в ушах причувається, як серед шумовиння квилять десь голі пташенята, що бурею викинуло з гнізда* (Вас., I, 1959, 303); *Зайшовсь кулемет з усієї снаги* (Перв., II, 1958, 401).

4. Покриватися або наповнюватися чим-небудь. *Він не відзивався. Його очі заходилися грубими сльозьми, і він відвертався від неї* (Коб., II, 1956, 83); * Образно. *Небо все зайшлося світом, і зірочки трохи попригасали, а жито і всяка квітка край дороги сильніше запахли* (Григ., Вибр., 1959, 218).

◇ **Зайти́ся рум'я́нцем** — почервоніти від сорому, збентеження, задоволення і т. ін. — *Що ж ти здавала?— Твір.. — І писала його, мабуть, азбукою Морзе? — весело зауважив брат. Тоня зайшлася рум'янцем: — Ти вгадав* (Гончар, Тронка, 1963, 68).

5. *з інфін., рідко.* Починати що-небудь робити, не стримуючись. *Мокрика надто близько до серця взяла невістчину біду. Гаряче зайшлася корить Гната, що не вміє захистить жінки* (Горд., II, 1959, 252); *— Улясю, дочко моя хороша! Що в тебе болить, голубко... — Не доказала і залилась дрібними, як горох, сльозами... Діти й собі зайшлися плакати* (Кос., Новели, 1962, 24).

6. *тільки док., на (про) що, безос.* Випикати, починатися. *А як зайдеться на війну — В найвищу* [хочу] *вдарити струну, Щоб найсильніш рука стискала Меч, викуваний із орала* (Рильський, II, 1960, 47); *З живим розвестися могла б, але з загиблим...— Ні, Іване,— сказала* [Лукія] *якось, коли зайшлося про це. — Мою долю на війні вбито. І більше вони до цього не повертались* (Гончар, Тронка, 1963, 98).

ЗАХОДИ́ТИСЯ *див.* **захо́джуватися.**

ЗАХОДО́ВИЙ, а, е, *діал.* Призахідний. *Останнє проміння заходового сонця продиралося місцями в гущавину лісу* (Коб., I, 1956, 378); *Все розцвітало, золотіючи від заходового сонця* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 284).

ЗАХОДЯ́ЧИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. теп. ч. до **захо́дити** 5. *Здавалось, ліс уже дрімав, засипав і тільки через сон дивився з гори освіченими верхами на заходяче над Богуславом сонце* (Н.-Лев., II, 1956, 310).

ЗАХО́ЖИЙ, а, е, *розм.* Який прийшов, приїхав і т. ін. звідки-небудь. — *Чи ти, Василино, стеблівська, чи захожа? — спитав Мина* (Н.-Лев., II, 1956, 112); *Пішов* [козак] *на двір, знайшов прутик і, зробивши з нього хрестик, вміткнув серед кімнати: господар побачить і знатиме, що в домі була захожа людина й відвідала хліба-солі* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 23);// *у знач. ім.* **захо́жий, жого**, ч.; **захо́жа**, жої, ж. Немісцева людина. *Жінка й парубок ще довго стояли — дивились услід, аж поки не скрився захожий з очей у кривій вулиці* (Мирний, II, 1954, 38); *Захожий, голосно зареготавши, спитав: — А, то це ви і в сьоме чудо світу?* (Дмит., Розлука, 1957, 140).

ЗА́ХОЛОД, у, ч., *кул., діал.* Холодець. *Дев'ятнадцять самих баранячих голів до захолоду сама посмалила.. та в комору й повиносила* (Барв., Опов.., 1902, 425).

ЗАХОЛО́ДА, и, *ж., розм.* Простуда. *Вона вже й з кошиком, назбирав і ягоди, і листя, ..сушить і в'ялить і на згагу, і на хрипоту, і на гризь, і на захолоду* (Вовчок, VI, 1956, 338).

ЗАХОЛОДА́ТИ, а́ю, *док., безос., розм.* Настати холодові; похолодати. *Перед вечором знявся рвучкий вітер і захолодало* (Допч., V, 1957, 153).

ЗАХОЛОДИ́ТИ, лоджу́, ло́диш, *док., перех., розм.* 1. Зробити холодним; охолодити. *Незважаючи на сніг, надворі не холодно, бо вітру й морозу нема, якесь біле й м'яке повітря, вчеиаче хто розпровадив у молоці пух і, за-*

холодивши його трохи на льоду, полив ним небо і землю»,— так сказав би Нечуй (Л. Укр., V, 1956, 217).

2. Дати кому-, чому-небудь змерзнути. *Було іноді й чобати на мені драні, мотузкою зв'язані: ні за що справить..; було, й замочу ноги, і захолоджу* (Барв., Опов.., 1902, 504); // Викликати відчуття холоду в чому-небудь. *Майорові одразу ж захотілося здихатися і натовпу, і нав'язливої баби, і ще чогось неясного, тривожного, що враз гадюкою заповзло в душу і захолодило усе нутро* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 139); // *безос. Раптом Василя захолодило в плечах* (Чендей, Вітер.., 1958, 276).

3. *перен.* Паралізувати що-небудь, довести до заціпеніння. *Знову скажений біль захолодив мозок* (Ю. Яновський, II, 1958, 128).

ЗАХОЛОДИ́ТИСЯ, лоджу́ся, ло́ди́шся, *док., розм.* 1. Перебуваючи в несприятливих погодних умовах, змерзнути. *Занедужала Галя. Йшла якось по роботі з поля, удень душно було, а тут — де взявся вітер, буря, дощ лливий — захолодилася вона та й занедужала* (Вовчок, I, 1955, 154).

2. *рідко.* Відчути прохолоду. *Пиво було недобре, та все ж Савка трохи захолодився, горло промив* (Мак., Вибр.., 1954, 95).

ЗАХОЛОДІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* Те саме, що **захоло́нути**. *Ох, ляжу у сьому садку, де стояли, де говорили, серденько, з тобою, на сирій земельці,— вона ж мене обійме й обгорне, і прохолодить мов кипуче змучене серце,— коли б навіки захолоділо!* (Барв., Опов.., 1902, 535); *Катря стояла у стола, розбираючи чотки у руках. Була ще вона з себе дуже хороша, хоч як змарніла, і очі впали і сама, як нитка, біленька стала. Вона якось захолоділа...* (Вовчок, I, 1955, 253).

ЗАХОЛО́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **захоло́нути, захоло́ти**. *Понасходились народи Кобзаря того почути і диханням гріли серце, у негодах захололе* (Гур., Друзі.., 1959, 6); // *у знач. прикм. Він випив залпом майже півсклянки захололого чаю* (Жур., Вечір.., 1958, 148); *Попеляста, кольору захололих зливків сталі «Победа» весело проскочила по проспекту* (Загреб., Спека, 1961, 97); *А на колінах важко перед ним Вкляка жінка, поглядом смутним Вдивляючись у риси захололі* (Перв., II, 1958, 192).

ЗАХОЛО́НУТИ *і рідко* **ЗАХОЛОТИ**, о́ну, о́неш; *мин. ч.* захоло́нув *і* захолов, ла, ло; *док.* 1. Втративши тепло, стати холодним; охолонути. — *Будьте ласкаві, пиріжки помазуйте маслом, поки гарячі, бо швидко й захолонуть,— припрошувала Ватя писарш* (Н.-Лев., IV, 1956, 59); *Шульга сидів, замисливши, у кріслі. Давно захолов чай* (Рибак, Час.., 1960, 685); * Образно. *Його діловодський стільчик захолов. Яка робота на енному кілометрі, серед поля?* (Кач., II, 1958, 374).

◇ **І слід захоло́нув (захолов)** *за ким, чий* — хто-небудь зник. — *Пу-усти! — крутнувся Литка. Вирвався й побіг..— Схаменіться! — кинув йому вслід Харло. Але ва Литкою, як кажуть, і слід захолонув* (Епік, Тв., 1958, 248); — *Там наш і слід захолов, а ви, дурні, наступ почали...* (Кучер, Чорноморці, 1956, 225).

2. Загуснути, стати твердим від охолодження; застигнути. *Як здумала Мотря знову їсти, то все вже загусло, захололо* (Мирний, II, 1954, 238); *Здавалося, що земля тут в хвилину гніву наморщила свою кору, як дикий звір шкуру, та й так і захолола* (Коцюб., I, 1955, 252).

3. *розм.* Перетворитися на лід (про рідину). *Кругом вори стояли непорушно хмари, неначе захололи білі хвилі моря* (Н.-Лев., IV, 1956, 13).

4. *розм.* Стати холодним і твердим; загубіти, заклякнути (про тіло, частини тіла померлого або вмираючого). [Анзорге:] *Я був тоді ще хлопчаком.. Зморився та й заснув собі враз коло слабого* [батька] — *що я тоді тямив? — коли се прокидаюсь, а він вже захолов* (Л. Укр., IV, 1954, 219); *Таке вже було в нього серце і такі гарячі руки. Руки, які перестануть щось творити лише тоді, коли навіки захолонуть* (Коз., Гарячі руки, 1960, 73); * Образно. *Доки мозок мій навік не захолоне, Із нею* [піснею] *буду я радіти і тужить* (Павл., Бистрина, 1959, 179).

5. *перен., розм.* Стати нерухомим від переляку, здивування і т. ін.; завмерти, заціпеніти (про людей). — *Хтось мене ляп по руці. Я так і захолола уся. Дивлюсь — Марко* (Коцюб., II, 1955, 41); *Застрягли слова в горлі Кравченка, отетеріли, захолонули присутні* (Кир., Вибр., 1960, 398); // Стати нерухомим (про предмети). *Глянеш на все те здалеки з гори, і здається тобі, що бачиш якесь зачароване царство, де все поснуло й ніби скам'яніло: і гори, й ліси, і вода, навіть самий місяць з своїм тихим промінням скам'янів і захолов* (Н.-Лев., I, 1956, 53); *Велетенської сили грім звалився на море, і здавалося, буря завмерла від тієї сили, хвиля захолонула перед кораблями* (Кучер, Чорноморці, 1956, 57); // Залишитися незмінним; не зникнути (про почуття і т. ін.). *Що були колись ті урази, ..і що вони тепер захололи, застигли в серці старого — теж було видно добре...* (Мирний, I, 1954, 166); *Скляні, неклпаючі очі* [Ликери] *дивилися худись у куток, на напівступлених устах захолола передсмертна судома* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 151).

◇ **Кров захоло́ла у (в) жи́лах** *див.* **жи́ла** [1].

6. *безос., перен., рідко.* Пройти, залишитись поза увагою; минутися. *Халяви — мов у воду впали. Сердитий, як вогонь, Кирило напав на домашніх. Божилися, клялися, що сном і духом нічого не знають. Може, так би й захололо, та Петрусь врадницьки глянув на пополотнілого Северка* (Іщук, Вербівчани, 1961, 8).

7. *перен.* Зупинитися в розвитку. *Наш завод не просто виготовляє верстати для підприємств, а весь час експериментує. Інакше верстатобудівна промисловість захолола б на місці, а потім деградувала* (Вітч., 2, 1956, 103).

8. *спец.* Охолонути після припинення роботи, дії (про двигуни, мотори і т. ін.).

ЗАХОЛО́ТИ *див.* **захолонути**.

ЗАХОМУТА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* 1. Надіти хомут на коня.

2. *перен.* Обдуривши, обманувши, поставити когонебудь у залежність від когось. *Мозолівці також думали: «Захоче* [межувальник] *— обдурить». Порадили Романові хоч тепер пильніше доглядати. Роман на це тільки махнув рукою: — Тепер все одно: захомутали вже* (Панч, II, 1956, 408).

3. *спорт.* Застосувати один з прийомів вільної боротьби. *У кулачній боротьбі існув такий термін — «захомутати». Права рука вахльостує шию ворога, а ліва ще дужче стискає «хомут»* (Рад. Укр., 24.II 1960, 3).

ЗАХОПИ́ТИ *див.* **захо́плювати**.

ЗАХОПИ́ТИСЯ *див.* **захо́плюватися**.

ЗАХО́ПЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **захопи́ти**. *Натовп стихійно розбивається на дві частини, і, захоплений однією в них, я біжу, мов навіжений, вперед* (Кол., На фронті.., 1959, 198); *Вся величезна територія Північної Таврії, захоплена противником протягом літа, після кількаденних боїв була очищена від його військ* (Гончар, II, 1959, 388); *Поранений генерал Бонамі був захоплений в полон російськими гренадерами* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 299); *Від Глущуківського поля, захопленого Генріхом, мав розпочинатися справедливий розподіл землі* (Чорн., Визвол. земля, 1959,

198); *Вчителька та, що була захоплена вдома війною,— відтоді лише сивиною тривога на коси лягла...* (Уп., Вірші.., 1957, 85); *Я був захоплений величчю просторів нашої країни і її дивовижними багатствами* (Довж., I, 1958, 26); *Антей все не бачить її, захоплений грою* (Л. Укр., III, 1952, 463); *Батько й дочка так були захоплені розмовою, що не помічали того гарячкового погляду, якого не зводив з них ад'ютант капітана* (Збан., Між., людьми, 1955, 8); // **захо́плено**, безос. присудк. сл. *Її захоплено на вулиці, де вона, випнувши перед себе кужіль, на ході виводила вовняну нитку та щось бубоніла до себе* (Коцюб., I, 1955, 249); *Моста було захоплено, танк загорівся, екіпаж вискочив з машини й потрапив під обстріл, але все обійшлося без тяжких втрат* (Ю. Янов., II, 1954, 100); // *у знач. ім.* **захо́плений, ного**, *ч.*; **захо́плена, ної**, *ж.* Людина, яку взяли у полон, силою затримали, позбавивши волі. *Ткнувши револьвер собі за пояс, він взявся обшукувати захопленого* (Гончар, Таврія.., 1957, 389).

2. *у знач. прикм.* Дуже радісний; збуджений, схвильований. *Вищать від захвату й сміху захоплені хлоп'ята* (Забіла, У.. світ, 1960, 99); *Мене хтось піснею широкою стрівав, І квіти кидав захоплена юрба* (Олесь, Вибр., 1958, 364); // Який виражає захоплення, хвилювання, піднесення. *Сяо дивився на Глушака захопленим поглядом* (Довж., I, 1958, 110); *Хлопець посміхається тією захопленою посмішкою, яка грає тільки на юних обличчях* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 30); *Муся дивилася на Володю захопленими і трохи зляканими очима* (Ткач, Арена, 1960, 193); *Залунали захоплені оплески* (Донч., Вибр., 1948, 35); // Сповнений радості; хвилюючий. *І часто в творчому натхненні На верхніх поверхах будов Ми говоримо тихо: «Ленін»! — Замість захоплених промов* (Бичко, Сійся.., 1959, 25); *Через все життя Волошин проніс в душі квітучий жар поезії й довірливу, захоплену, майже дитячу любов до природи та людей* (Дмит., Розлука, 1957, 254).

ЗАХО́ПЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **захо́плений** 2. *В її розповіді відчувається захопленість, подив перед цією неабиякою людиною* (Талант.., 1958, 88); *Новатор виробництва — людина допитливої думки, пристрасної захопленості своєю справою, високої культури* (Ком. Укр., 11, 1963, 5).

ЗАХО́ПЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **захопи́ти** 1, 2, 4, 6. *Автонавантажувач належить до підйомно-транспортних видів машин. Він може виконувати операції захоплення, вертикального і горизонтального переміщення вантажу, укладати його* (Наука.., 10, 1956, 7); *Захоплення гітлерівцями Пулковських висот означало б для Ленінграда смерть. І ми стояли на смерть* (Вишня, I, 1956, 308); *Наші люди не прагнуть до захоплення чужих земель, не прагнуть до підкорення інших народів* (Рад. Укр., 8.XI 1960, 3).

2. Стан за знач. **захопи́тися**. *Все це* [краєвид] *так осяяно сонцем або вкрито тінню, так виповнено блакитною імлою, що голова морочиться од захоплення і серце перестає битись в грудях* (Коцюб., III, 1956, 142); *М. К. Заньковецька не раз висловлювала свое захоплення грою М. М. Єрмолової* (Минуле укр. театру, 1953, 103); *Щорс схвильований незвичайно. Богунці слухають його з захопленням і гордістю* (Довж., I, 1958, 149); *Тамара в захопленні дивилася на цю незвичайну людину* (Хижняк, Тамара, 1959, 34); *Чим більше Бронко роздумував про це, тим правдоподібнішим починало здаватись йому, що ота манера Каминецького пересипати свою мову приповідками, оте захоплення спортом, рибальством, оте марення музикою — не зовсім щирі* (Вільде, Сестри.., 1958, 250;) *Для Лариси зараз не існувало ніяких загадок. Захоплення Вадимом — це був короткий сон, жорстоке сп'яніння* (Руд., Остання шабля, 1959, 76).

ЗАХО́ПЛЕНО. Присл. до **захо́плений** 2. — *Який він чесний, відважний, сміливий! — захоплено говорила дівчина* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 27); *Художник працював захоплено* (Ільч., Серце жде, 1939, 340).

ЗАХО́ПЛИВИЙ, а, е, *рідко.* 1. Який захоплює, хвилює, підносить настрій. — *То як же нам розшукати Хмельниченка?..— перебив Богун захопливу розповідь Бронека* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 136).

2. Здатний захоплюватися ким-, чим-небудь. *Всією силою захопливої вдачі його порівало швидше скинути бруд свастики, що несе поневолення* (Трип., Дорога.., 1944, 23).

ЗАХО́ПЛИВО, *рідко.* Присл. до **захо́пливий** 1. *Сергійко захопливо уточняв і доповнював мені свої розповіді про героїв цієї зустрічі* (Ле, Право.., 1957, 12).

ЗАХО́ПЛЮВАННЯ, я, *с., рідко.* Дія за знач. **захо́плювати** 1, 2, 4, 6. *У більшості земноводних немає ніяких особливих пристосувань для захоплювання здобичі* (Визначник земноводних.., 1955, 14).

ЗАХО́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАХОПИ́ТИ**, оплю́, о́пиш; *мн.* захо́плять; *док., перех.* 1. Брати щонебудь, хапаючи, стискаючи; схоплювати. *Втішався* [Федір], *мов дитина, й тим, як добрий воляка язиком, мов серпом, траву під зуби захоплює, як ремигає, як весело до пастуха озветься* (Барв., Опов.., 1902, 245); *Вустимко з радістю захоплює свою здобич* [картоплину] *і, обпікаючи пальці, чистить* (Багмут, Опов., 1959, 11); *Захопив* [Балабуха] *в жменю бур'ян і почав і собі нюхати* (Н.-Лев., III, 1956, 52); // Набирати щонебудь у щось. *Дівчина посунула ложку в казан, захопила щерби і, подувши разів скільки на неї, сьорбнула* (Мирний, III, 1954, 351); *Спустили цебер раз — нічого. Спустили вдруге. За дев'ятим разом захопили щось, витягли* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 78); // *із сл.* о к о, в у х о, *перен.* Осягати зором або вловлювати слухом що-небудь. *Серце* [дівчини] *у грудях тріпалось, як риба в руці, а очі пожадливо захоплювали клаптик дороги, що виднівсь у шпарку* (Коцюб., I, 1955, 286); *Суге листя обривається уже в дерева із легеньким, що тільки вухо захопить, хрупотінням і падає долі* (Григ., Вибр., 1959, 438).

◇ **Захопити шилом пато́ки** — зазнати невдачі. [Ч и р н я к:] *Чекайте, захопите ви ще.. шилом патоки. Будете згадувати майстра Чирняка, та пізно буде!* (Фр., IX, 1952, 373); **У дві пригорщі не захопиш** — дуже багато. [К а р п о:] *Цокотуха! Достометна* [достеменна] *сорока білобока: наскрекотала, наскрекотала, що й в дві пригорщі не захопиш* (Кроп., II, 1958, 124).

2. *також із сл.* з с о б о ю. Брати, прихоплювати кого-, що-небудь з собою. *У бандитів такий звичай: або з собою захоплюють поранених, або ж пристрілюють самі, щоб не виказали їх таємниць* (Цюпа, Три явори, 1958, 18); *Маланка з діточками йшла пішки, лише на віз понакладала, що захопила з хати* (Кобр., Вибр., 1954, 199); *Данько Яреško, добувшись до води, одразу шубовснув купатися, шкодуючи, що не захопив рибальської снасті, а то ще міг би й риби половити* (Гончар, Таврія.., 1957, 42); // Підхопивши кого-, що-небудь, тягти силою свого руху, примушуючи рухатися в тому самому напрямку. *Льодовик під час руху дуже руйнує гори. Він захоплює каміння і несе його вниз, до підніжжя гір* (Фіз. геогр., 5, 1956, 117); *Його одразу захопив людський потік і поніс, закрутив у своєму гаморі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 10).

3. *тільки док., перен., розм.* Захворіти, простудившись або заразившись чим-небудь. *Захопив* [Міхнов-

ський] *пропасницю в дорозі, скупавшись десь у горах* (Л. Укр., V, 1956, 364); — *Хіба, може, ангіну або нежить десь наша принцеса захопила? — пожартувала Маруся* (Л. Янов., I, 1959, 457).

4. Оволодівати насильно кимось, чимось, брати силою кого-, що-небудь. *Були часи, коли Новому Риму — Візантії щастило захоплювати в Європі, Азії, Єгипті великі простори землі* (Скл., Святослав, 1959, 144); *Наші війська вже захопили східну околицю села — і просувалися далі* (Тют., Вир, 1964, 500); *Стара жінка пригнала до нас на цей бік Дніпра корови з далекого колгоспу, щоб їх там не захопили окупанти* (Ю. Янов., I, 1954, 77); // *також із сл.* у п о л о н. Затримувати кого-небудь силою, позбавляючи волі. *Вдарили ми на штаб, хотіли живцем захопити Петлюру і в мішку передати червоним* (Стельмах, II, 1962, 85); *В перестрілці вбили чотирьох бандитів, кількох поранили, але з них тільки одного вдалося захопити в полон* (Цюпа, Три явори, 1958, 17); // Привласнювати чуже. *Нечиста мати понаносила до нас тих панів, та й стали вони захоплювати наші землі* (Стор., I, 1957, 230); — *Сього року, мабуть, зовсім здуріла* [Палажка]: *захопила мою ріґу та й вижала аж півкопи* (Н.-Лев., II, 1956, 7); // *розм.* Випереджаючи інших, займати місце, чергу і т. ін. *Ті, кому не вистачає місця в березі, влаштовуються вгорі, на кручах, захоплюють холодок попід конторами* (Гончар, Таврія.., 1957, 24); *Увечері вони сяк-так протиснулися до харківського ешелону, захопили на двох верхню полицю* (Збан., Сеспель, 1961, 154).

5. *тільки док.* Застати кого-, що-небудь десь несподівано, зненацька. *Боюся, щоб знов така негода в дорозі не захопила, як торік* (Л. Укр., V, 1956, 417); *Ночували, де ніч захопила: в ровах при дорозі, в стодолах* (Томч., Готель.., 1960, 248); *Чимало їх* [людей] *лишилося в селах: мобілізація запізнилася, а самим вийхати в глибокий тил не пощастило, війна раптово захопила всіх* (Ле, Клен. лист, 1960, 156).

6. Пересуваючись, заповнювати певний простір, середовище. *Заєць* [сонячний] *переходив все далі і далі, захоплював ширше і ширше коло* (Коцюб., II, 1955, 353); *Все затоплює, все захоплює, все укриває войовничий, невідступний, швидкий барвінок* (Смолич, II, 1958, 11); *Незабаром сонце повернуло ще дужче, ріжок його захопив частину городничівського вуха* (Мирний, I, 1954, 285).

◇ **Скíльки óком захóпиш; Скíльки óко захóпить** — скільки можна побачити, осягнути зором. *Справа і зліва, скільки оком захопиш, чорніли сіножою ріллею зорані на зяблю гори* (Коцюб., I, 1955, 96); *Ці похилі спадисті гори, скільки захопить око, нижчі од Бріярки і через це вони засіяні житом, ячменем, вівсом* (Н.-Лев., II, 1956, 396).

7. *перен.* Дуже приваблювати, хвилювати, збуджувати кого-, що-небудь; викликати великий інтерес до когось, чогось. [В і р а:] *Ви ж красуня, принадна, захоплювали митців красою* (Коч., II, 1956, 405); *Гра нас захопила, і ми, забувши про покладений на нас обов'язок, замішались у юрбу і давай перекидатись і галасувати* (Минуле укр. театру, 1953, 14); *Він, коли його щось захопить, то віддавався йому весь, доводив завжди діло до кінця* (Збан., Старший брат, 1952, 15); // Запалювати, надихати кого-небудь на нові звершення, подвиги і т. ін. *Він працював натхненно, винахідливо і всіх людей, які працювали поруч з ним, захоплював своїм поривом* (Собко, Біле полум'я, 1952, 157); *Завдання радянської літератури і мистецтва сьогодні — підіймати народ на будівництво комунізму, захоплювати його грандіозністю і величчю наших завдань* (Літ. газ., 19.VII 1960, 2); *Він умів триматися на трибуні і, коли в своїх ораторських вльотах не дуже відривався від землі, вмів захопити людей переконливими, яскравими словами* (Руд., Остання шабля, 1959, 210); // Привертати (увагу). *Семен замовк. Розмова вщухла. Шуми й рух Невського захопили їхню увагу* (Ільч., Серце жде, 1939, 169).

◇ **Захóплювати (захопúти) дух (пóдих):** а) дуже хвилювати. *Ось могила козацька, це місце колись звалося Скарбне. Не раз в дитинстві тобі захоплювали дух перекази про скарби, закопані тут запорожцями* (Гончар, Тронка, 1963, 217); // *безос. В метро спускаємося вмить по сходах-самоходах, — в підземних залах все блищить, аж захопило подих!* (Забіла, У.. світ, 1960, 121); б) *(безос.)* про утруднення в диханні від чого-небудь. *Ми летіли, аж дух захоплювало, а за нами наздогін з свистом, реготом і войком гнались парубки, погрожуючи кулаками...* (Коцюб., I, 1955, 259).

8. *перен.* Оволодівати чиїмись думками, серцем і т. ін., охоплювати кого-, що-небудь (про почуття). *Радість потроху захоплювала Данила* (Коп., Лейтенанти, 1947, 147); *Зовсім зненацька захопило сьогодні Тоню нове оце почуття, гаряче сколихнуло душу* (Гончар, Тронка, 1963, 50).

ЗАХÓПЛЮВАТИСЯ, ююся, ює́шся, *недок.*, **ЗАХОПИ́ТИСЯ**, оплю́ся, о́пишся; *мн.* захо́пляться; *ким, чим, рідко з чого і без додатка, док.* 1 Бути в радісно-піднесеному стані задоволення, замилування і т. ін. ким-, чим-небудь. *В молодих літах захоплювався я Шекспіром, В. Гюго, а відтак Золя і Мопассаном, хоч вагалі читав дуже багато* (Коцюб., III, 1956, 288); *Чехов і Толстой захоплювалися проникливо простою грою геніальної Заньковецької* (Рильський, III, 1956, 23); *Ми.. виконували накази шахтаря Чудина, захоплювалися з його розумного хисту та вправного обстрілювання підходів до нашого підвалу* (Ю. Янов., II, 1954, 138); — *Дійсно, смачна штука* [кава], *і яка запашна, — захоплювався пан Бжеський* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 10); [Н а т а ш а:] *Я так захопилась краєвидами... Який у вас чудовий край!* (Корн., I, 1955, 155).

2. Відчувати великий інтерес, потяг до чого-небудь. *Микось виріс, як дуб, захоплюється гонками велосипедними* (Л. Укр., V, 1956, 378); *Інші молоді люди захоплювалися різними розвагами, а він тільки наукою — історією* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 373); *Він так захопився своїми думками й планами на майбутнє, що не почув, як біля нього несподівано зупинились коні* (Гур., Новели, 1951, 39); *Вона хутко відкрила кришку* [піаніно], *вдарила кілька акордів, потім, захопившись, вигравала легеньку прелюдію* (Досв., Вибр., 1959, 233); // Закохуватися в кого-небудь. *Ольга не на жарт захопилась Іваном* (Кол., Терен.., 1959, 138).

3. *тільки недок.* Пас. до **захóплювати** 1, 2, 4—8. *Для створення можливості обертання хвостового інструмента на останній надівають хомутик, який захоплюється пальцем поводкового патрона* (Технол. різального інстр., 1959, 51).

ЗАХÓПЛЮЮЧЕ. Присл. до **захóплюючий.** *Це було так захоплюче* [ковзатися], *що ми замість школи ходили на ковзанку три дні підряд* (Сміл., Сашко, 1954, 8); *Оповідала Леся захоплюче* (М. Ол., Леся, 1960, 35).

ЗАХÓПЛЮЮЧИЙ, а, е. Який дуже захоплює, зацікавлює, викликає потяг до себе. *Я звичайно багато читаю, але признаюся, що давно читав щось таке гарне, таке захоплююче, як «Земля»* (Коцюб., III, 1956, 227); *Фізика.. є однією з найбільш захоплюючих галузей знання* (Наука.., 8, 1962, 22); *У величних обрисах п'ятиріч них планів він побачив торжество сміливої творчої*

думки, захоплюючу красу відважних звершень на благо всього народу (Іст. укр. літ., II, 1956, 128).

ЗАХОРІ́ТИ *див.* **захорува́ти.**

ЗАХОРОНИ́ТИ, оню́, о́ниш, *док., діал.* Сховати. *Не знав* [маршалок] *найважнішого: як захоронити себе від зубів сього вовка* [лихваря] (Фр., VII, 1951, 337); *— Іди, іди, мій сину. Ліс тебе більше захоронить, як я туй* [тут]. *І Василькові почали збирати харчів на тиждень* (Турч., Зорі.., 1950, 309).

ЗАХОРУВА́ТИ, у́ю, у́єш і **ЗАХОРІ́ТИ,** і́ю, і́єш, *док., без додатка і на що, діал.* Захворіти. *Опіже як став старий* [дід Улас], *немічний, та ще й захорував до того,— так його й одпустили з двору, щоб не переводив даремно панського хліба...* (Мирний, I, 1949, 148); *Жінка його захорувала на сухоти* (І. Янов., I, 1959, 377); *Покинули хату свою, ішли, довго-довго йшли. По дорозі захорів у неї брат маленький* (Головко, I, 1957, 91); *// за ким, перен.* Болісно пережити відсутність кого-небудь. *Вона не раз перед багатими сусідками, немов ненароком, споминала, як то панна аж захорувала за її Даркою* (Л. Укр., III, 1952, 636).

ЗАХОТІ́ТИ, о́чу, о́чеш, *док., з інфін., чого і без додатка.* 1. Виявити бажання відчути потребу в чомусь. *Раз ласуни, як водиться у них, Поснідать добре захотіли* (Гл., Вибр., 1957, 149); *Щаслива мати дивилася на своїх здоровань і похитувала головою: — Діточки галушок захотіли... Маленькі мої* (Стельмах, I, 1962, 96); *Як ласки захочеш дітям,— звертайсь до її* [Партії] *колиски, А хочеш любові людям,— то в серце її заглянь* (Мал., Листи.., 1961, 6); *— Мусію Степановичу,— перебив його Кузнецов,— та вам же ніхто цього не нав'язує. Будете хазяйнувати, як самі захочете, як вирішите на місці* (Головко, II, 1957, 501); *// Виявити прагнення до чого-небудь. Хто щастя захоче дізнати — До мене в мій замок ходім!* (Л. Укр., IV, 1954, 122); *Коли народ чого-небудь захоче та дружно візьметься, то вже так і буде* (Гончар, III, 1959, 325).

◇ **Скі́льки душа́ захо́че** *див.* **душа́; Чого́ душа́ заха́че** *див.* **душа́.**

2. Вирішити, надумати що-небудь зробити. *Еней же, сим не вдовольнившись, Іще гуляти захотів* (Котл., I, 1952, 101); *Втік переляканий цар. Серед нив опинившись безлюдних, Вимовить щось захотів, та лиш вовчим виттям прохопився* (Зеров, Вибр., 1966, 306).

ЗАХОТІ́ТИСЯ, бчеться, *док., безос., з інфін., чого, із спол.* щоб *і без додатка.* З'явитися, виникнути бажанню, прагненню.— *Гляди ж, Кулино! Нагодуй мене так, щоб через цілісінький піст не захотілося мені їсти* (Кв.-Осн., II, 1956, 478); *Захотілось мерзлого в Петрівку* (Номис, 1864, № 5344); *А я сижу* [сиджу] *та думаю: чого се так захотілося дядині, щоб у неї я була?* (Мирний, I, 1954, 88); *— Часом і вночі кличуть до терема,— сказала Ярина, показавши рукою на двері. — Як захочеться матінці княгині* (Скл., Святослав, 1959, 81); *І так захотілось з-під грому Осінніх вітрів чужини Додому, до рідного дому, На тихі трипільські лани* (Мал., Звенигора, 1959, 131).

ЗАХРЕБЕ́ТНИК, а, *ч., розм.* Людина, яка живе за чужий рахунок; дармоїд.

ЗАХРЕБЕ́ТНИЦЯ, і, *ж., розм.* Жін. до **захребе́тник.**

ЗАХРЕСТИ́ТИ, ещу́, е́стиш, *док., рел.* Перехрестити. *Попадя й піп мене, як біса, хрестом захрестили* (Вовчок, VI, 1956, 258); *Вона* [баба] *прийде, випровадить хазяїна, замкне і захрестить вікна і двері, сяде на припічку або серед полу з куделицею або з пір'яком* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 27).

ЗАХРЕСТИ́ТИСЯ, ещу́ся, е́стишся, *док., рел.* Почати хреститися. *Я між старі верби, та скоком на пеньок, та з пенька черк на вербу, та з верби й захрестився наокруги* (Вовчок, VI, 1956, 271); *А коли один із отців бевкнув «Благослови, отче», Данило Харитонович навіть підскочив і захрестився* (Панч, В дорозі, 1959, 9).

ЗАХРИПА́ТИ, аю, а́єш, *недок.*, **ЗАХРИ́ПНУТИ,** ну, неш; *мин. ч.* захри́п, ла, ло; *док.* Втрачати чистоту, звучність голосу, говорити, співати і т. ін. хрипло; хрипнути. *Було оце тільки почне вечоріть, ..сяду на скелі над Россю та й співаю, аж поки не захрипну* (Н.-Лев., I, 1956, 66); *Сагайда вже захрип, віддаючи команди* (Гончар, III, 1959, 41); *// Ставати хриплим* (про голос і т. ін.). *Голос його захрип, коли він переказував слова Косенка, але це тривало лише одну мить* (Собко, Стадіон, 1954, 254); * Образно. *Старий Бриль почекав зморщившись, доки гудок таки захрип. Аж тоді Іван Антонович відіткнув вуха* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 10).

ЗАХРИПІ́ТИ, плю́, пи́ш; *мн.* захрипля́ть; *док.* 1. Почати хрипіти, видавати глухі, сиплі звуки під час сну, від удушшя, простуди і т. ін. *Максим уві сні злякано захрипів* (Вас., I, 1959, 305); *Дитинча васкиглило, потім захрипіло трохи і, наче похлинувшись чимось, одразу замовкло* (Григ., Вибр., 1959, 361); *// безос. Опанас хотів щось сказати, але в грудях захрипіло* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 7); *// Почати хрипло звучати* (перев. про механізми, музичні інструменти і т. ін.). *Захрипів годинник. Зозуля виплигнула й прокувала одинадцять разів* (Галан, I, 1960, 451); *Дівчина-шофер натиснула кнопку сигнала, ледь-ледь захрипів гудок* (Головко, I, 1957, 462); *Скільки він* [солдат] *грав на привалах Після нелегких занять!.. В бідній гармоні, бувало, Тихо міхи захриплять* (Гірник, Друзі.., 1953, 30).

2. *розм.* Почати хрипло говорити, співати і т. ін. *— Ой, отче Харитоне! — зашипів і захрипів Мликковський, зирнувши скоса на графиню,— коли б ви знали, що доктор.. заборонив мені пити горілку...* (Н.-Лев., III, 1956, 185); *— Геть, розбійнику! — захрипів Стадницький і вдарив кулаком по столі* (Стельмах, Хліб.., 1959, 431); *Он захрипів деркач, а де — не зрозуміть: Як щука в Німані, він у траві біжить* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 61).

ЗАХРИ́ПЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **захри́пнути.** *Ганна підхопила малу Галю, захриплу від плачу* (Ю. Янов., Мир, 1956, 63); *// у знач. прикм. Той крик захриплого горла покрив загальний регіт та гевалт* (Коцюб., II, 1955, 153); *Доктор Темір, спітнілий, захриплий, дивився на Таню страшними очима, чекаючи заперечень* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 354).

2. *у знач. прикм.* Сиплий, не чистого тону (звичайно про голос і т. ін.). *— Ну, що сталося? — не то шепав, не то захриплим голосом запитав Мендель робітника, коли порівнявся з ним* (Фр., I, 1955, 108); *Козак заговорив трохи захриплим голосом: — Прошу панів вельможних не чинити суду над сотником* (Ле, Наливайко, 1957, 267); *// Який перериває або супроводжується хрипінням. Минулої ночі він прокинувся од свого захриплого крику: «Ганнусю! Ганнусю! Ганнусю!». Приснилася покійниця дружина* (Вол., Місячне срібло, 1961, 5).

ЗАХРИ́ПЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **захри́плий** 2. *При захриплості від простуди.. шию обв'язують теплою хусткою і на ніч випивають напар липового цвіту, щоб пропотіти* (Лікар. рослини.., 1958, 186).

ЗАХРИ́ПЛО. Присл. до **захри́плий** 2. *Знайшов* [Андрій] *батька аж край села. Той сидів у окопчику біля польового телефону і захрипло гукав у трубку*

(Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 23); *Десь там під коморою рвуться захрипло люті собаки* (Козл., Ю. Крук, 1957, 9); * Образно. *Захрипло, як пси, захлинались обрізи* (Перв., II, 1958, 402).

ЗАХРИ́ПНУТИ *див.* **захрипа́ти.**

ЗАХРО́КАТИ, аю, аєш, *док., рідко.* Почати хрокати (про свиней). *Що це? Свиня десь захрокала, чи що?* (Ів., Вел. очі, 1956, 38); *// перен., розм.* Почати видавати звуки, схожі на хрокання (про машини, механізми і т. ін.). *За вікном захрокав — промчав автомобіль...* (Головко, I, 1957, 167).

ЗАХРОПІ́ТИ, плю́, пи́ш; *мн.* захропля́ть; **ЗАХРОПТИ́,** пу́, пе́ш; *мин. ч.* захрі́п *і* захропі́в, хропла́, ло́; *док.* 1. *розм.* Почати хропіти, хропти, видавати горлом глухі, хриплі звуки під час сну (про людей). *Він як упав, так і захрі́п на всю хату* (Н.-Лев., II, 1956, 271); *Щуренко захропів і тут же, налякний власним хропінням, прокинувся* (Томч., Готель.., 1960, 27); *// фам.* Міцно заснути. [П и с а р:] *Василь Миронович! Захріп... Е, шкода!* (Кроп., I, 1958, 517); *Глибока північ наступила, Все захропло мертвецьким сном* (Пісні та романси.., II, 1956, 63).

2. Почати хропіти, видавати хропіння (про коней). *Заскиглять перелякані собаки, і коні захропуть у стайні* (Мик., II, 1957, 21); *Раптом кінь зупинився, захріп і так позадкував, аж голоблі затріщали* (Є. Кравч., Бувальщина. 1961, 121).

ЗАХРОПТИ́ *див.* **захропі́ти.**

ЗАХРУ́МАТИ *і* **ЗАХРУ́МКАТИ,** аю, аєш, *док., розм., без додатка і чим.* Почати хрумати, хрумкати, їсти з хрустом, хрумтінням. *Чепурненько вибрала* [Зінька] *з ящика з'їди й насипала вівса туди. Коні дружно захрумали* (Головко, II, 1957, 103); *Захрумкали дівчата огірками.*

ЗАХРУ́МКАТИ *див.* **захру́мати.**

ЗАХРУМКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док., розм., без додатка і чим.* Підсил. до **захру́мкати.** *Тарас вийняв свіжий огірочок, розломив навпіл, пригостив і Льошку. Дружно захрумкотіли тим огірком* (Мокр., Острів.., 1961, 58).

ЗАХРУМТІ́ТИ, мчу́, мти́ш, *док.* 1. Почати хрумтіти, видавати хрумтіння, ламаючись, дроблячись і т. ін. *Дахнув з поля сухий, колючий вітерець; битим склом захрумтіли під ногами зашерхлі вже калюжки...* (Ряб., Жайворонки, 1957, 136); *// Захрустіти. Катря заломила руки під грудьми, аж пальці захрумтіли* (Кучер, Прощай.., 1957, 303).

2. *розм.* Почати їсти з хрумтінням.

ЗАХРУПОСТІ́ТИ, ти́ть, *док., діал.* Захрустіти. *Захрупостів сніг під віконцем* (Барв., Опов.., 1902, 167).

ЗАХРУПОТІ́ТИ, ти́ть, *док., діал.* Захрустіти. *Враз Нюся здригнула і урвала спів. Гравій на стежці позаду захрупотів під чиєюсь підошвою* (Смолич, Театр.., 1940, 120).

ЗАХРУ́СКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати хрускати, видавати хрускіт. *Тихо, поки захрускають віти легенько* (Вовчок, I, 1955, 367); *Захрускав* [цар] *суглобами пальців та застукав об кам'яну підлогу гострим носком цяцькованого самоцвітами сап'янця* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 561).

ЗАХРУСКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док., розм.* Підсил. до **захру́скати.** *Захрускотіли кісточки. Захрускотів під ногами хмиз.*

ЗАХРУСТІ́ТИ, хрущу́, хрусти́ш, *док.* Почати хрустіти, ламаючись, кришачись і т. ін. *Захрустіли кості під ведмедячими зубами* (Фр., VI, 1951, 16); *Під ногами захрустіли торішні пересохлі гілки* (Воскр., Весна.., 1939, 5); *Зінька вигребла паличкою з жару кілька чорних готових картоплин.., обчистила. Гаряча коричнево-жовта корка захрустіла на зубах* (Шиян, Баланда, 1957, 252); *// Затріщати. Хома відштовхнувся від столу руками так, що кістки йому захрустіли* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 226).

ЗАХРУЩА́ТИ, щу́, щи́ш, *док., без додатка і чим.* Почати хрущати; захрустіти, затріщати. *Зашелестіло листя, захрущали тріски, загойдалися гілки у низького по́росту* [порості], *і Леско вибіг з лісу* (Мирний, I, 1954, 281); *Позіхнув Матюха й потягся, захрущав суглобами* (Головко, II, 1957, 42).

ЗАХРЮКАТИ, аю, аєш, *док.* Почати хрюкати (перев. про свиней). *Посунулась драбина і упала; Свиня захрюкала і — драла* (Гл., Вибр., 1957, 216); *// перен., розм.* Почати видавати звуки, схожі на хрюкання (перев. про людей). — *І всі відьомські клубки на воді захрюкали по-свинячи: — Харцизяко, ставай вовком!* (Стельмах, Хліб.., 1959, 61).

ЗАХРЯСА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., рідко,* **ЗАХРЯСНУ́ТИ** *і* **ЗАХРЯ́СТИ,** сну, снеш; *мин. ч.* захря́с, ла, ло; *док., розм.* 1. *тільки 3 ос.* Заповнюватися, запружуватися вщерть. *Здається, увесь ліс захряс притаєною ворожою силою* (Вас., Незібр. тв., 1941, 224); *Всю ніч прибували війська. Дорога від найближчого тилового села до переднього краю захрясла танками, тягачами, автомашинами* (Гончар, III, 1959, 404); *Коли ви сьогодні залишите на ниві один кущик щириці, то на той рік він дасть «урожай» триста тисяч кущиків. Ясно, що ваше поле захрясне лободою й щирицею так, що нікуди буде сіяти чи то ячмінь, чи то ярову пшеницю* (Вишня, II, 1956, 45); *Стіл аж захряс.. усякими стравами та бутлями* (Н.-Лев., IV, 1956, 188); *// безос. Солдатів наїхало повне село. Біля церкви — аж захрясло* (Багмут, Опов., 1959, 16).

2. *тільки док.* Загрузнути, зав'язнути де-небудь. *Цілі танкові армії захрясли в багнюці* (Довж., I, 1958, 359); *На нашому правому крилі такий спокій, що, коли лопне постріл-другий — не віриться, що тут захрясла в пашні ціла армія...* (Кос., Новели, 1962, 50); *// Стати нерухомим; застигнути, завмерти. Не минуло хвилини, як іще два танки горіли, а один — на підбитій гусениці — як повернув сюди боком, так і захряс* (Головко, I, 1957, 288); *// перен.* Захопитися чимось, поринути в що-небудь. *У Ганни було свое наболіле. Рідний брат її.: захряс у пияцтві, мов у трясовині* (Вол., Місячне срібло, 1961, 179); — *Сам хазяїн, розповідають, колись працював у шахті, був відомим новатором, потім перейшов на пенсію, захряс у турботах про власний добробут* (Гур., Друзі.., 1959, 88).

ЗАХРЯ́СЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **захря́снути, захря́сти.** * Образно. *З димарів будинків і захрясли між будівлями заводів підносились в небо пасма голубого, темного, багрового диму* (Досв., Вибр., 1959, 235).

ЗАХРЯ́СНУТИ *див.* **захрясáти.**

ЗАХРЯ́СТИ *див.* **захрясáти.**

ЗАХТІ́ТИ, хо́чу, хо́чеш; *мн.* захтя́ть; *док., діал.* Захотіти. — *Пиріжка? — лютує Уляна,— А щоб ти холери наївся! Бач, чого захтіло, сміття нікчемне?* (Коцюб., I, 1955, 441); [П а н і:] *Погано, бач, живеться їм* [кріпакам], *так ще волі захтіли* (Вас., III, 1960, 393).

ЗАХТІ́ТИСЯ, хо́четься, *док., безос., діал.* Захотітися. *Захтілось пити.*

ЗАХУ́ДЖЕНИЙ, а, е, *діал.* Худий, виснажений. *Невабаром захуджені, миршаві коні притягли безщасну бричку в двір* (Н.-Лев., III, 1956, 125).

ЗАХУ́КАНИЙ, а, е, *рідко.* Який запотів, укрився вологою або краплинами пари (перев. про скло).

Вільною рукою.. вона щось креслила по захуканій шибці (Кучер, Прощай.., 1957, 159).

ЗАХÝКАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Почати хукати, дихати, зігріваючи що-небудь. *Перегодя трохи, дівчина знову вскочила в хату, затупала голими ногами, ..захукала в руки* (Мирний, II, 1954, 210).

2. Почати дути на що-небудь. *Запустили* [діти] *в юшку свої рученята, витягли по гарячій галушці, засичали, захукали й стали жувати, цмокати...* (Мирний, І, 1949, 251).

ЗАХУРДЕ́ЛИТИ, ить, *док.* Почати хурделити, мести, крутити снігом; // *безос., чим і без додатка. В одну мить принишклу ніч сколихнув скажений поривний вітер, захурделило снігом* (Збан., Доля, 1961, 148); *Як білі хмари снігової пилюки заметуть небо, сонце, шлях, як захурделить, загуде в голих просторах — не жартуй у полі* (Рад. Укр., 16.II 1962, 3).

ЗАХУРДЕ́ЛИТИСЯ, иться, *док., розм.* Почати хурделитися (про сильний вітер із снігом). *В Уржумі захурделилась пороша* (Нех., Сонце.., 1947, 78).

ЗАХУРЧА́ТИ, чý, чи́ш, *док., розм.* 1. Почати хурчати, видавати хурчання (про механізми). *Аеропланчик захурчав і рівно, гарно, як живий великий метелик, пролетів трошки над землею...* (Вас., II, 1959, 241); *Десь за мурами будинку на вулиці чахнув автомобільний мотор, ще раз чахнув і тоді захурчав — і зразу ж хурчання почало стишуватись — віддалятись* (Смолич, Мир.., 1958, 560); // Почати видавати різкий свистя́чий звук. — *Чого вилупили баньки, неначе мене зроду не бачили? — ..гукнула не своїм голосом Мотря й бряжнула об землю хворостиною так, що вона аж захурчала* (Н.-Лев., II, 1956, 355).

2. *перен.* Швидко, з шумом побігти, помчати і т. ін. куди-небудь. *Гордійчук шарахнувся по кімнаті, підбіг до вікна й аж захурчав у кущі* (Вас., I, 1959, 383); *— Діти, сідайте! Час у дорогу! — крізь плач гукнула невістка, востанне стоячи біля своїх воріт, і внучата, разом глянувши на бабусю, аж захурчали до саней* (Стельмах, I, 1962, 6).

ЗАЦАРЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док.* 1. Почати царювати.

2. *перен.* Поширившись, почати переважати десь; запанувати. *І в тиші, що знов зацарювала над майданом, всі почули, як щось і справді шкрябав й скавчить, мов цуценя* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 216); *Тиша, яка зацарювала на кордонах, не мусила запаморочити голови у Варшаві. І.. він* [канцлер] *все учинив для того, щоб сенатори та воєводи цієї зими сиділи по своїх місцях* (Рибак, Переясл. Рада, 1953, 104).

ЗАЦВЕ́НЬКАТИ, аю, аєш, *док., зневажл.* Почати цвенькати. *Наші хлопці й дівчата невабаром зацвенькали по-яяківськи, бо пан і пані нехтували нашою українською мовою, зневажали хлопів і заказали, щоб люди в покоях або говорили по-польськи, або й ротів не розявляли* (Н.-Лев., I, 1956, 130).

ЗАЦВІ́ЛИЙ, а, е. Який укрився цвіллю. *Хата. Мати нездужала, Хліб зацвілий на столі* (Рильський, Поеми, 1957, 286); *І ось, нарешті, сидить Марія за весільним столом, у мокрій, зацвілій підвальній кімнаті пана Грабовського, в якого наймитує* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 32); // *перен.* Який відзначається застоєм, відсталістю. *В цій зацвілій атмосфері епархіального буття в'яли найбільш настійливі в живучості паростки, які й трималися сім'ю* (Ле, Міжгір'я, 1953, 23).

ЗАЦВІРІНЧА́ТИ *див.* **зацвірі́ньокати.**

ЗАЦВІРІ́НЬКАТИ, аю, аєш і **ЗАЦВІРІНЧА́ТИ**, чý, чи́ш, *док.* Почати цвірінькати, цвірінчати; защебетати (про птахів). *На високому дубі зацвірінькала якась пташка* (Н.-Лев., III, 1956, 160); *В лузі, на кучерявих вербах заметушилося воронння, в садах зацвірінчали горобці...* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 282); // *перен., розм.* Почати швидко і дзвінко говорити (звичайно про дітей). *Він рвонувся назустріч бабусі, але її вже вхопили в обійми відразу з піддюжини тонконогих дівчаток, зацвірінькали, замахали руками* (Загреб., Спека, 1961, 253); *Зацвірінчав невеличкий хлопчик: — Дядько, пішли за повітку, ось я зараз їх гукну!* (Вас., II, 1959, 126).

ЗАЦВІРІ́НЬКОТІТИ, очý, оти́ш, *док.* Підсил. до **зацвірі́ньокати.** *Курчатка враз замовкли.. Та це була мить. І знову, мов за командою, зацвірінькотіла малеча* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 299).

ЗАЦВІ́РКАТИ, аю, аєш і **ЗАЦВІРЧА́ТИ**, чý, чи́ш, *док.* Почати цвіркати, цвірчати. *Біля червонястої кульбаби зацвірчав коник* (Трубл., I, 1955, 55).

ЗАЦВІРКОТА́ТИ, очý, о́чеш, і **ЗАЦВІРКОТІ́ТИ**, очý, оти́ш, *док.* Підсил. до **зацві́ркати.** *Зійшло сонце. Зацвіркотали свердюки на всілякі лади* (Фр., I, 1955, 57); *Волове очко* [пташка] *вифуркнуло зі своєї схованки, ..зацвіркотіло* (Фр., III, 1950, 257).

ЗАЦВІРКОТІ́ТИ *див.* **зацвіркота́ти.**

ЗАЦВІРЧА́ТИ *див.* **зацві́ркати.**

ЗАЦВІСТИ́ [1] *див.* **зацвіта́ти** [1].

ЗАЦВІСТИ́ [2] *див.* **зацвіта́ти** [2].

ЗАЦВІТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зацвіта́ти** [1] 1. *Зацвітання квіток* [олійного молочаю] *на бокових гілках порівняно з центральним стеблом запізнюються* (Ол. та ефір. культ., 1956, 329).

ЗАЦВІТА́ТИ [1], а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАЦВІСТИ́**, іту́, іте́ш, *док., без додатка і чим.* 1. Починати цвісти, вкриватися квітками; розцвітати. *Весна йде та йде. Сонечко блищить і горить; гаї розвиваються; садки зацвітають* (Вовчок, I, 1955, 183); *Скільки око сягало, червоніло там усе роздолля, бо саме зацвітав воронець, тонконогий півонія степу* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 93); *На спеці луг не зацвіте, Коли не бризне дощик літом, Хіба бур'яном прорасте, А не травицею та квітом* (Граб., I, 1959, 189); *У полі зацвітуть пахучі, ніжні, голубі фіалки* (Гонч., Вибр., 1959, 107); *Зелений степ зацвів маками* (Стельмах, Жито.., 1954, 49); * Образно. *Зацвіла світлиця о. Хведора дівочими личками та все чорними очима та чорними бровами* (Н.-Лев., I, 1956, 136).

2. *перен.* З'являтися, виділяючись яскравим кольором. *Навколо зацвітало яскраве святкове вбрання молодиць і дівчат* (Стельмах, На.. землі, 1949, 544); *Поліцаї ще в лісах ховались, та вже страх їх злобу повалив, а по селах — воля небувала — прапори червоні зацвіли* (Гавр., Вибр., 1949, 66); // Починати блищати, сяяти, світитися. *В небі хмари біжать... може, буде гроза? Зацвіли блискавиці над гаєм...* (Сос., I, 1947, 88); *В синьому небі зоря зацвіла* (Павл., Бистрина, 1959, 144).

3. *перен.* Вступати в пору розквіту фізичних і духовних сил, молодості, краси. — *Зацвітає наша Марія, мов калина* (Кучер, Чорноморці, 1956, 443); *Зацвіла вона повним цвітом, і залюбував він дівчиною* (Вовчок, Вибр., 1937, 220); // Ставати радісним, пожвавленим (про очі, обличчя і т. ін.); вкриватися румʼянцем. *Далі звів* [Андрій] *очі на Тетяну і знову синьо зацвіли вони у його* (Вас., II, 1959, 83); *Щоки в неї зацвіли на весняному сонці, як калина в зеленому лузі* (Н.-Лев., III, 1956, 322); — *Салют Устині Гаврилівні! В Устини зацвіло обличчя, а під тонкою кофточкою забилося схвильоване серце* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 69); * У порівн. *Раптом так і змінилось обличчя — мов зацвіла* [дівчина]. *Іде Сашко по вулиці* (Головко, I, 1957, 304).

4. *перен.* Починати процвітати, успішно розвиватися. *Панське господарство, котре Гершко вважав своїм, зацвіло* (Фр., III, 1950, 42); *Ще зацвіте життя веселе. Під грім і сполохи гармат, в свої міста й кохані села ми ще повернемось назад* (Сос., II, 1958, 205); * Образно. *Таким ясним цвітом зацвіла знов наша доля, моро́зом прибита* (Барв., Опов.., 1902, 96).

ЗАЦВІТА́ТИ[2], а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАЦВІСТИ́**, іту́, іте́ш, *док., без додатка і чим.* Вкриватися цвіллю, пліснявіти. *Паска була сливе порожня і всередині зацвіла* (Н.-Лев., III, 1956, 206); *Та така ж стара та древня* [хата] *— років зо сто їй, напевно: стріха мохом поросла, призьба цвіллю зацвіла* (Забіла, У.. світ, 1960, 134); // Вкриватися зеленню, зеленіти (про стоячу воду). *Під ним* [місточком] *ще не висохли веснянí калюжі — аж зацвіли, позеленіли* (Мирний, II, 1954, 32); // Вкриватися плямами (про скло, метал і т. ін.). *— Зореносець! — сказав садівничий, І знак, що зацвів і зітреться, На дужу свою долоню, мов кров'ю шматок, положив* (Бажан, Вибр., 1940, 103).

ЗАЦВІТИ́ТИ, ічу́, і́тиш, *док., перех., рідко.* Прикрасити чим-небудь; надати чомусь яскравості, краси. *Вони* [дівчата] *внесли з собою в школу нову течію, зацвітивши шкільне життя свіжими барвами* (Вас., I, 1959, 150).

ЗАЦВІ́ЧЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зацвіти́ти.** *Над берегом пролягся невеликий, густо зацвічений білою ромашкою луг* (Коз., Вибр., 1947, 74).

ЗАЦВЯХО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАЦВЯХУВА́ТИ**, ýю, ýєш, *док., перех.* Оббивати цвяхами.

ЗАЦВЯХУВА́ТИ *див.* **зацвяхо́вувати.**

ЗАЦЬВО́ХКАТИ *див.* **зацьво́хати.**

ЗАЦЕБЕНІ́ТИ, ню́ть, *док., розм.* Политися з силою. *— Покоївка Вустя несла коштовний посуд панам чай пити, а цей Дюпре звідки візьмись та її за литку, так що й кров зацебеніла на підлогу* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 102); *Схопився* [Прокоша] *рукою за груди. Крізь довгі, сухі пальці зацебеніла кров* (Збан., Сесполь, 1961, 433).

ЗАЦЕМЕНТУВА́ТИ, ýю, ýєш, *док., перех., спец.* Покрити цементом. *Ковальський цех.. заклав і зацементував підлогу на п'ятдесят шість сантиметрів вище від проекту* (Ле, Міктір'я, 1953, 440).

ЗАЦЕМЕНТУВА́ТИСЯ, ýється, *док., спец.* Покритися цементом.

ЗАЦЕ́НЬКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати ценькати. *Скоро тільки бувало тато ввійде до кузні та, беручись до роботи, заценькає молотком.., так зараз, гляди, починають сходитися сусіди* (Фр., IV, 1950, 463).

ЗАЦИБА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., розм.* Піти, роблячи широкі кроки. *Заклав* [пан] *руки в кишені, штани на йому чорні, а куртка біла — і знов зацибав по луці, як чорногуз* (Коцюб., II, 1955, 63); *Незграбно розкидаючи журавлиними ногами, він зацибав назустріч начальникові школи* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 38).

ЗАЦИГА́НИТИ, ню, ниш, *док., розм.* Почати циганити, настирливо випрошувати що-небудь. *— Хлопці, в кого є закурити? У мене на цей раз табак вийшов, — зацигане Марко* (Тют., Вир, 1960, 44).

ЗАЦИГИ́КАТИ, аю, аєш, *док., перех. і неперех., розм.* Почати цигикати, звичайно невміло грати на смичковому інструменті. *Музиканти забриньками, зацигикали, настроюючи скрипки, і враз ушкварили «Гачанку»* (Донч., VI, 1957, 432); *Чижик підкинув до підборіддя скрипку, розсипався дурнуватим смішком і зацигикав банальну «полечку»* (Панч, I, 1956, 197); // Почати видавати одноманітні негармонійні звуки (перев. про смичковий музичний інструмент). *Зненацька серед пустого села гучно вдарив бубон, зацигикала скрипка* (Гончар, I, 1954, 9).

ЗАЦИ́ТЬКУВАТИ *див.* **зацúтькувати.**

ЗАЦИ́ТЬКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАЦИ́ТЬКАТИ**, аю, аєш, *док., розм.* 1. *тільки док., без додатка і кого, неперех.* Заговорити «цить», «цитьте» і т. ін., встановлюючи тишу. *О. Лука зацитькав на школярів, регіт стих* (Вас., I, 1959, 122); *Перших слів дехто й не розчув, бо не кричав коваль, а говорив стиха, але ж зразу зацитькали в натовпі, голоси обривалися, і в тиші вже кожне слово ковалеве долітало до всіх* (Головко, II, 1957, 221); *Максим.., заклавши в рот чотири пальці, свиснув — аж у вухах залящало. На нього з усіх боків зацитькали* (Речм., Весн. грози, 1961, 205).

2 *перех. і без додатка.* Заспокоювати, втихомирювати, примушуючи припинити крик, плач і т. ін. *— Ой... о-ой! бабусю... горенько мені!.. — скрикувала дівчинка.. — Цить... ци-ить, моя дитино! — зацитькувала Мотря* (Мирний, II, 1954, 298); *На вигоні вже стояли люди, охали, зацитькували та вговорювали когось* (Фр., I, 1955, 264); *Він сплював слізьми, і сувора Марта лагідно зацитькувала його* (Смолич, Мир.., 1958, 56); * Образно. *Літній вечір спускався сивим соколом додолу, приголомшував співи захриплих пастухів, зацитькував крикливі ліси* (Черемш., Тв., 1960, 66); // *перех., перен.* Припиняти, стримувати прояв чого-небудь. *Я чую в собі пробиск якоїсь сили, та що в того! Її зацитькує та груба сила, що панує довкола мене всевладно...* (Коб., I, 1956, 129); *Своїм булькотом пригадалася* [горілка] *його пам'яті та й зацитькала на хвилинку його обурення* (Черемш., Тв., 1960, 49).

ЗАЦИ́ТЬНУТИ, ну, неш, *док.* Однокр. до **зацúтькувати** 1. *Малеча скиглила в темряві, й матері ніяк не могли їх ні приспати, ні забавити, хіба що грудою затуляли рота, як бував батько гримне зацитьнути* (Головко, II, 1957, 284).

ЗАЦІ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок., рідко*, **ЗАЦІДИ́ТИ**, іджу́, і́диш, *док., перех. і неперех., вульг.* З силою ударяти кого-небудь, у щось. *Одному* [ворогові] *в зуби зацíджував* [Мамай] *дерев'яним тупим кінцем* [ратища], *остряком списа проштрикував другого* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 389); *Карно, як стріла, знявся і зацíдив у вухо першого хлопця* (Мирний, I, 1954, 250); [Петро:] *А мені хочеться Соломона зацíдить. Ух, свербля́ть руки!* (К.-Карий, II, 1960, 226).

ЗАЦІДИ́ТИ *див.* **зацíджувати.**

ЗАЦІКА́ВИТИ *див.* **зацікáвлювати.**

ЗАЦІКА́ВИТИСЯ *див.* **зацікáвлюватися.**

ЗАЦІКА́ВЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зацікáвити.** *Я підійшов до машини, дуже зацікавлений появою тут своєї аспірантки* (Грим., Подробиці.., 1956, 159); *Столітній дід, що їхав у рідний край вмирати, видко, зовсім не був зацікавлений у розмові* (Ірчан, II, 1958, 184); *— Я вестиму роту в бій, — говорив він, — і я зацікавлений більше за всіх у тому, щоб вона була вихована як слід, згуртована й дружна* (Гончар, III, 1959, 35).

2. *у знач. прикм.* Який зацікавився чим-небудь, виявляє цікавість. *Зацікавлений хлопець поспішив за батьком стежкою через поле на Чорну гору* (Фр., V, 1951, 46); *— О! ви тут напевне знайдете її* [філоксеру]*.. — Ви чому так думаєте? — звернувся до нього зацікавлений Тихович* (Коцюб., I, 1955, 198); // Який виражає цікавість. *Увесь клас звернув на його зацікавлені очі* (Вас., I, 1959, 174); *Євген Панасович оглянув присутніх і зустрівся з зацікавленими, вичікувальними і, здається, трохи насмішкуватими поглядами* (Речм., Весн. грози, 1961, 121).

3. *у знач. прикм.* Зв'язаний з чим-небудь якоюсь вигодою або іншими інтересами. *Мене тривожило те, що перед від'їздом у гавані вештався французький офіцер і, як зацікавлена особа, поглядав на бриг* (Ю. Янов., II, 1958, 69); *Зацікавлені сторони.*

ЗАЦІКА́ВЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **зацікáвлений** 2, 3. *Простодушна хлопцева зацікавленість справою, видно, сподобалась Баклагову* (Гончар, Таврія.., 1957, 78); *Поряд з наданням місцевим господарчим організаціям більшої самостійності, необхідно збільшувати безпосередню господарчу зацікавленість місцевого населення в результатах місцевої промислової діяльності* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 57); *— Ви в якій справі? — лагідно перепитав Головань. В його погляді можна було вловити зацікавленість і повагу* (Рул., Остання шабля, 1959, 26).

ЗАЦІКА́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **зацікáвити** і **зацікáвитися.** *Я слухав його дуже уважно і з великим зацікавленням ще й тому, що він оповідав якось інтригуюче, як я ніколи ще не чув* (Збірник про Кроп., 1955, 338); *Він* [М. Трублаїні] *з почуттям міри користується різними випадковостями та іншими засобами зацікавлення читача* (Іст. укр. літ., II, 1956, 149); *Можна ж було сісти десь в іншому кутку, приховати бодай не себе, а хоча б усім очевидне зацікавлення тою жінкою* (Ле, Міжтір'я, 1953, 17).

ЗАЦІКА́ВЛЕНО. Присл. до **зацікáвлений** 2. *Командир дивізіону й інші командири зацікавлено слухали розмову комполку з їздовим* (Сміл., Зустрічі, 1936, 67); *Полоз зачинив двері, зацікавлено поглядаючи на несподіваного гостя* (Собко, Зор. крила, 1950, 152).

ЗАЦІКА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАЦІКА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* зацікáвлять; *док., перех. і рідко неперех.* 1. Викликати цікавість у кого-небудь, привертати чиюсь увагу. *Данило, хвилюючись, починав говорити, і його оповідання відразу зацікавлює вовнкома* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 161); *Дуже зацікавив суддю старий Петро* (Коцюб., III, 1956, 9); *Дівчині хотілось одразу ж зацікавити школярів, щоб робота в загоні була для них радісним святом* (Донч., V, 1957, 244); *// чим.* Привертати увагу якою-небудь рисою, особливістю. *Опішнянська кераміка має темно-червоне тло. Вона зацікавлює поєднанням утилітарної та декоративної сторін* (Мист., 5, 1960, 20); *Чим він міг вравити чи зацікавити її? Своєю красою? дотепністю?.. Але краси в нього ніякої, дотепність зла* (Кол., Терен.., 1959, 131).

2. *у чому.* Приваблювати вигодою або можливістю здійснювати що-небудь певним способом.

ЗАЦІКА́ВЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАЦІКА́ВИТИСЯ,** влюся, вишся; *мн.* зацікáвляться; *док., без додатка і чим.* Відчувати, виявляти цікавість, увагу до кого-, чого-небудь. *— Почали сіно возити, Антоша? — зацікавився Аркадій Петрович* (Коцюб., II, 1955, 386); *Через Сошенка долею напрочуд талановитого юнака* [Т. Шевченка] *щиро зацікавився видатний український письменник Євген Гребінка* (Слово про Кобзаря, 1961, 26); *Я зацікавився спортом, як і кожний хлопець на моєму місці, але таланти виявив пізніше, коли працював уже на заводі* (Ю. Янов., II, 1954, 17).

ЗАЦІЛІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зацілíти.** *Рослинність альпійського поясу становить релікти рослинності льодовикового часу, зацілілі серед сучасної флори Карпат* (Геол. Укр., 1959, 680).

ЗАЦІЛІ́ТИ, ію. ієш, *док.* Зберегтися цілим, непошкодженим; не зникнути, не зруйнуватися. [С п і в е ц ь:] *Зібрав я все, що тільки зацілило, зложив і склеїв,— арфа невеличка, та в ній нема і скіпки несвятої* (Л. Укр., II, 1951, 154); *// Залишитися живим, не загинути. — Шкода Наді, дядьку Миша.— Стривай, ще не з'ясували, хто зацілів. Може, вона ще жива* (Ю. Янов., I, 1954, 155); *Ось дуб. Хтозна, скільки йому років? І хтозна, яким чудом він зацілів?* (Збан., Єдина, 1959, 7).

ЗАЦІЛО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зацілюва́ти** 1. *Вона молодо підбігла до сина, і незчувся малий Цибар, як був зацілований в щоки та очі* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 49); * Образно. *Юхимина була маленька, обличчя мала темне, заціловане сонцем* (Ю. Янов., II, 1958, 374).

ЗАЦІЛО́ВУВАТИ, ую, усш, *недок.*, **ЗАЦІЛУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Довго цілувати, вкривати поцілунками кого-небудь; втомлювати цілуючи. *Федір, п'янію чи від несподіваного щастя, обхопив їх обох* [Валентину з Олегом] *і почав ревно зацьоловувати* (Руд., Вітер.., 1958, 149); *Данилові труснла* [Марина] *руку кілька хвилин, а Тосю пообіцяла зацілувати до смерті* (Смолич, Мир.., 1958, 44); * Образно. *Лози віти простягають, Щоб обняти сріблу хвилю І на смерть зацілувать* (Олесь, Вибр., 1958, 46).

2. *тільки док.* Почати цілувати. *Іван ухопив дружину в обійми і зацілував її в червоні, як жар, губи і в очі з чорними віями* (Чорн., Потік.., 1956, 191); * Образно. *За тиждень до Жовтневих свят знову потеплішало. Розірвавши запону сірих хмар, сонце жадібно зацілувало вимучену вітрами землю* (Логв., Літа.., 1960, 84).

ЗАЦІЛУВА́ТИ *див.* **зацілóвувати.**

ЗАЦІЛУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Почати цілуватися. * Образно. *Шорстка гаряча гущавінь зашелестіла, веселі соняшники дружно зацілувались — дівчата рушили в протилежний кінець плантації* (Гончар, I, 1954, 507).

ЗАЦІНЧА́ТИ *див.* **зацíнькати.**

ЗАЦІ́НЬКАТИ, ає *і* **ЗАЦІНЧА́ТИ,** чи́ть, *док.* Почати цінькати, цінчати. *Зацвірінькали збуджено горобці, зацінчали синиці, виповзли з хат зраділі люди* (Збан., Сеснель, 1961, 300).

ЗАЦІПЕНІ́ЛИЙ, *рідко* **ЗАЦІ́ПЛИЙ,** а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зацíпенíти, зацíпнути.** *Потім жінка підвела заціпенілу від жахливої звістки гостю до маленького віконця, показала в засніжений степ: — Мій покликав мужиків, шукають* [Ларису]... (Руд., Остання шабля, 1959, 251); *// у знач. прикм. Семенюк з трудом підвівся на заціпенілі ноги і мимовільно прикрив двері* (Галан, Гори.., 1956, 229); *Блаженний муж, що йде на суд неправих І там за правду голос свій підносить, Що безтурботно в сонмищах лукавих Зацíпілі сумління їх термосить* (Фр., XI, 1952, 278).

ЗАЦІПЕНІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **зацíпенíлий.** *Її* [бабусі] *голос, схожий на скрегіт заржавілого заліза, вивів трьох завороженних з стану зацíпенілості* (Дмит., Розлука, 1957, 98); *В наглій моторошній зацíпенілості зупинилась перед нею Вутанька* (Гончар, Таврія.., 1957, 249).

ЗАЦІПЕНІ́ННЯ, я, *с.* 1. Стан за знач. **зацíпенíти.** *Перше.., що опанувало Ніну, коли прочитала Павлову телеграму, було зацíпенíння. Так, так, зацíпенíння, під впливом якого вона не могла ні говорити, ні рухатись, ні навіть міркувати* (Добр., Тече річка.., 1961, 210); *Довго стояв Орлюк у тяжкому зацíпенíнні* (Довж., I, 1958, 326).

2. *біол.* Стан різкого зниження життєдіяльності деяких видів тварин, зумовлений змінами у навколишньому середовищі (холодом, посухою і т. ін.). *У глибокому зацíпенíнні взимку перебувають холоднокровні тварини* (Наука.., 1, 1962, 61); *Ніч личинки* [саранових] *проводять на рослинах у стані зацíпенíння. Ранком, як тільки починає пригрівати сонце, личинки пробу-*

джуються від заціпеніння і починають живитись (Захист рослин.., 1952, 198).

ЗАЦІПЕНІ́ТИ, ію, ієш *і рідко* **ЗАЦІ́ПНУТИ,** ну, неш, *док.* Стати нерухомим, нечутливим здебільшого від якого-небудь сильного переживання; заніміти, застигнути. *Батько заціпенів, уявивши собі шляхи, якими доведеться пройти синові* (Собко, Стадіон, 1954, 164); *Щось незбагненне, якийсь підлий страх закрався їй у серце. І тіло заціпеніло* (Міщ., Сіверяни, 1961, 105); *Коли тут як ударить грім, як хряскé! Так усі й заціпли* (Барв., Опов.., 1902, 220); // Втратити рухливість від холоду; задубіти, заклякнути. *Від часу до часу піднімався сильний вітер і бив їй дощем так у лице, що волосся на чолі перемокло, а рука, що піднімала довгу сукню, заціпеніла із студені* (Коб., І, 1956, 89); * Образно. *Мокра зима заціпеніла в цупких общеньках морозу* (Досв., Вибр., 1959, 152); // *діал.* Вмерти, захолонути. *— Коли б не ота коровиця, пішли б з торбою по селу. Тільки того й було, що капала молочка,— не дала заціпнути дітворі!* (Чендей, Вітер.., 1958, 9).

Мов (на́че *і т. ін.)* **заціпені́ти (заці́пнути)** — стати нерухомим. *Повітря, небо, дерева — все мов заціпло, мов закам'яніло, ані не ворухнеться* (Фр., VIII, 1952, 18); *Віктор, а за його спиною Яремченко наче заціпеніли* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 233).

ЗАЦІ́ПИТИ *див.* **заці́плювати.**

ЗАЦІ́ПИТИСЯ *див.* **заці́плюватися.**

ЗАЦІ́ПЛЕНИЙ, ЗАЦІ́ПНУТИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **заці́пити.** *З заціпленими зубами і з темною злобою в душі вийшов ключник із тюремного будинку* (Фр., II, 1950, 283); *Сніг лягав (так м'яко-м'яко тануе...) На заціплений в руках наган, На червоно-чорну рану* (Еллан, І, 1958, 76); * Образно. *— Про що думав цей дивний чоловік?..— вирвалось в моїй голові думки і, мабуть, одразу згасли, не знайшовши відповіді, заціпнуті обіймами сну...* (Досв., Вибр., 1959, 419).

ЗАЦІ́ПЛЕНО, *присл.* Без руху. *Юлій, не повертаючи до нас голови, заціплено сидів у своїй позі, ніби боячись поворухнутись* (Досв., Вибр., 1959, 159).

ЗАЦІ́ПЛИЙ *див.* **заці́пенілий.**

ЗАЦІ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ЗАЦІ́ПИТИ,** плю, пиш; *мн.* заці́плять; *док.* 1. *перех.* Щільно стуляти (зуби, уста і т. ін.). *Аж тут Шершінь як не шпигне Лиса в саме болюче місце! — Ой лишенько! — скрикнув Лис і знизив хвіст наполовину.., а сам аж зуби заціплює з болю* (Фр., IV, 1950, 69); *Анничка.. залишилася. Голову схилила додолу, заціпила уста, личко мимохіть прикрасила міною засоромлення* (Черемш., Тв., 1960, 101); *Андрій устав, стиснув кулаки, до болю заціпив зуби і пішов до Батуріна...* (Гур., Наша молодість, 1949, 44).

◇ **Заці́пити рот (рóта, устá, язи́к)** *кому* — примусити когось мовчати. *Може б ще довго гвалтували* [піщани], *коли б прикладами ротів їм не заціпили...* (Мирний, II, 1954, 91); *Не знаю, чи мій різкий тон, що прозвучав як натяк і виклик досвідченому педагогові,.. чи що інше заціпило рота Шухновському* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 235).

2. *неперех. і рідко перех., безос., кому і рідко кого, також з інфін.* Відбирати здатність говорити. *«Просить батько й мати на хліб, на сіль і на весілля»,— та й заціпило їй сказати: і я прошу* (Барв., Опов., 1902, 391); *— Чи ти спиш, чи тобі заціпило? Я ж питаюся, де ви саме тепер лісу глядите? — спалахнула вона, ..занепокоєна впертою мовчанкою чоловіка* (Л. Янов., І, 1959, 366); *Пришийкобилізвість хотів був залементувати пробі, але йому з переляку заціпило, і на голос, бідолашний, здобутись не міг* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 462); *— Тебе заціпить сьогодні чи ні? — озвірів Тимко. Охрім замовк і довго не обзивався* (Тют., Вир, 1960, 19).

Бода́й тобі́ заці́пило, *лайл.*— уживається як побажання втратити здатність говорити. *Микола тихо промовив: — А бодай тобі заціпило! Кричить, мов скаженний, наче нам позакладало вуха!* (Н.-Лев., II, 1956, 171); **Заці́пило рот (рóта, устá, язи́к)** — про втрату здатності говорити. *Заціпило йому язик* (Номис, 1864, № 12937); *Як натякнув я за гроші, зараз моїй Берчисі як рот заціпило* (Н.-Лев., І, 1956, 57); **Ніби (мов** *і т. ін.)* **заці́пило** — про стан, коли людина втрачає здатність говорити. *Старому ніби заціпило. Він все сидів непорушно й мовчазно* (Досв., Вибр., 1959, 86).

3. *перех.* Тримаючи що-небудь (у руці, в зубах), стискувати. *Василь мовчки вислухав Грищине оповідання. Аж на виду, помітно було, одмінився; міцно заціпив у руці револьвера й крутив ним у всі боки* (Кос., Новели, 1962, 175); * Образно. *На землі попід стінками ворушилися сірі френчі і, намагаючись бути непомітними, заціплювали в зубах зойки, що рвались із скривлених ротів* (Панч, І, 1956, 140).

ЗАЦІ́ПЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.,* **ЗАЦІ́ПИТИСЯ,** питься; *мн.* заці́плять; *док.* Міцно стулятися (про зуби, уста і т. ін.). *По чорнім, нечесанім волоссю* [матері] *сплівала мука і біль, а губи заціпилися, аби не кричати* (Стеф., І, 1949, 140).

ЗАЦІ́ПНУТИ *див.* **заці́пеніти.**

ЗАЦІ́ПНУТИЙ *див.* **заці́плений.**

ЗАЦМО́КАТИ, аю, аєш, *док., чим і без додатка, розм.* Почати цмокати. *— Дванадцятеро поросят привела* [свиня]*..— Ай, ай, ай! — зацмокав Вовк.— Аж мені слина на язик набігає* (Фр., IV, 1950, 86); *За кілька днів Макс приніс книжку й зацмокав товстими губами* (Панч, Ерік.., 1950, 6); // *перен.* Почати видавати звуки, схожі на цмокання (про механізми). *Впровадили механізоване доїння. Скотний двір* [колгоспу] *задзвенів залізом, зацмокав клапанами, загув моторами* (Вол., Місячне срібло, 1961, 187).

ЗАЦМОКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док., чим і без додатка.* Підсил. до **зацмо́кати.** *— Яку б то мені знайти дівчину!? От якби таку: ..щоб була чорнявенька, як циганочка, ..уста червоні, як калина, та повненькі, такі, що як цмокне тебе, щоб луна округи зацмокотіла!* (Стор., І, 1957, 136).

ЗАЦО́БКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати цобкати. *Зозулиха, така ж сонна, як і її воли, махнула батогом, зацобкала* (Юхвід, Оля, 1959, 187).

ЗАЦО́КАТИ, аю, аєш, *док., без додатка і чим.* Почати цокати. *Скоро кінські підкови зацокали по асфальтованій доріжці* (Донч., III, 1956, 16); *В кімнаті ніби голосніше зацокав годинник, ще дужче зашипів самовар* (Панч, В дорозі, 1959, 72); *У крамниці знову зашелестіли паперами, зацокали кісточками рахівниці* (Кир., Вибр., 1960, 395).

ЗАЦОКОТА́ТИ, очу́, о́чеш *і* **ЗАЦОКОТІ́ТИ,** очу́, оти́ш, *док.* 1. *без додатка і чим.* Підсил. до **зацо́кати.** *Шкварконула блискавиця, ..зацокотали шибки у вікнах; струснулися підвалини* (Мирний, І, 1954, 343); *— Так-так-так-так...— зацокотів кулемет десь, аж земля під нами ходором заходила* (Вас., Незібр. тв., 1941, 210); *Від того здогаду я затрусився, зацокотів зубами, не міг вимовити й слова* (Збан., Мор. чайка, 1959, 200).

2. Почати цокотати, цокотіти (про птахів, комах). *Тривожно зацокотала якась рання пташина, тріснула під ногою суха гіллячка, десь поблизу заголосив пугач* (Мельн., Коли кров.., 1960, 103); // *перен., розм.* Заговорити швидко і дзвінко (звичайно про жінок). *— А бач: перелякався й ти!.. а ще парубок!!.— зацокотала вона* (Мирний, II, 1954, 141); *Вона кинулася до брата, палко поцілувала його і зацокотіла про хатні і родинні справи* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 9).

ЗАЦОКОТІ́ТИ *див.* **зацокота́ти.**

ЗАЦУКРО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зацукрува́ти.**

2. *у знач. прикм.* Який зацукрувався.

ЗАЦУКРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАЦУКРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Покривати фрукти, ягоди шаром цукрового сиропу, який швидко твердіє, або цукром.

ЗАЦУКРО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗАЦУКРУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. Густішати, виділяючи цукор (про мед, варення і т. ін.).

2. *тільки недок.* Пас. до **зацукро́вувати.**

ЗАЦУКРУВА́ТИ *див.* **зацукро́вувати.**

ЗАЦУКРУВА́ТИСЯ *див.* **зацукро́вуватися.**

ЗАЦУПІ́ТИ, ію, ієш, *док.*, *розм.* Втратити рухливість; задерев'яніти. *Від холоду пальці зацупіли* (Сл. Гр.).

ЗАЦУРА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.*, *розм.*, *заст.* 1. Вимовити або повторити слово «цур», щоб позбавитися кого-, чого-небудь неприємного. [Т е т я н а:] *Цур йому* [лихові]! [Н а с т я:] *І я вже скільки разів цурала, та ніяк не зацураю!* (Кроп., V, 1959, 196).

2. Покинути кого-, що-небудь; припинити дію чого-небудь. *Тебе кохаючи, я знав, Що нам мета — не раювання; І в серці я не зацурав До сяйва правди поривання* (Стар., Поет. тв., 1958, 59); [К о с т ь:] *Хоч вішайся від сорому.* [М а р и н а:] *А Пріська не повішалась, коли її ти зацурав. Перемелеться, дурниця все!* (К.-Карий, I, 1960, 430).

ЗАЦЮ́КАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* Почати цюкати. *Принесли інструмент. На шкільному подвір'ї серед дитячого лементу та гамору заспівали пилки, зацюкали сокири* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 75); *В цю мить залящав кулемет ва лісном, Зацюкавши кулями над літаком* (Бажан, Нашому юнацтву. 1950, 51).

ЗАЦЯ́ВКАТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* Почати цявкати, дзвінко гавкати. * Образно. *У нічній тиші пролунали сухі постріли, зацявкали в повітрі кулі* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 82).

ЗАЦЯВКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док.*, *розм.* Підсил. до **заця́вкати.** *Викотилось йому під ноги кудлате собача, застрибало, зацявкотіло в кумедною завзятістю* (Гончар, Таврія.., 1957, 429).

ЗАЦЯЦЬКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зацяцькува́ти.** * Образно. *Вони йшли стежкою, що в'юнилася в траві, то ховаючись між кущами вербозозу, то вринаючи на пагорбі, щоб, погрівшись на сонці, знову пірнути в густу траву, зацяцьковану барвистими квітами* (Кочура, Родина.., 1962, 27); // *Ірон. Підбадьорений першою вдачею, Муха Макар натяг на сухорляві плечі зацяцькований латками кожух, притиснув його поли до живота і, пихкаючи цигаркою, вийшов на вулицю* (Панч, II, 1956, 87).

ЗАЦЯЦЬКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАЦЯЦЬКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Прикрашати, оздоблювати чимось у великій кількості.

ЗАЦЯЦЬКУВА́ТИ *див.* **зацяцько́вувати.**

ЗАЦЬВО́ХАТИ *і* **ЗАЦЬВО́ХКАТИ**, аю, аєш, *док.*, *чим і без додатка*, *розм.* Почати стьобати батогом, утворюючи своєрідні звуки з свистом і хлопанням. *Завзятіше зацьвохав батогом Андрій* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 33); *Остап прискорено зацьвохав батогом, аж на війя став* (Епік, Тв., 1958, 530); // *перен.* Засвистіти при польоті (про кулі). *Кроків сотню відходили справді спокійно. Потім зацокали кулі об брук, зацьвохали над головою* (Головко, II, 1957, 571); // *безос.* *Блиснули вздовж річки кулеметні спалахи. Густо зацьвохкало навкруги* (Гончар, I, 1954, 321).

ЗАЦЬВОХКА́ТИ *див.* **зацьво́хати.**

ЗАЦЬКО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зацькува́ти.** *І врах згадалось* [Лавареві], *як ще малим хлопцем повісив кота. Нещасного, з обдертим хвостом і вухами, зацькованого псами кота...* (Коцюб., II, 1955, 192); *Доля Тесленка відбиває типову долю мільйонів селянських бідарів, знесилених експлуатацією, зацькованих поміщицьким урядом* (Рад. Укр., 28.VI 1951, 2).

2. *у знач. прикм.* Який виражає стан переслідуваного. *Відповзав вік* [отаман]..., *зім'ятий, закривавлений, ще мовби не вірячи, що його пустили живим, озираючись на своїх переслідувачів зацькованим, здичавіло-винуватим поглядом* (Гончар, Таврія.., 1957, 60).

ЗАЦЬКО́ВАНО. Присл. до **зацько́ваний** 2. *Микола Проць помічав дрібний піт в міжбрів'ї Сінклерового синка, дивиться якийсь час, як зацьковано бігають по житах хлопцеві злегка вирячені, круглі очі* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 205).

ЗАЦЬКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАЦЬКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* 1. *ким.* Переслідуючи, добувати звіра на полюванні за допомогою собак чи ловчих птахів; // Випускати собак або диких звірів, натравляючи на кого-небудь, спонукуючи загризти. *До останнього часу Вітрова Балка ждала завжди князя й терпіла його з гістьми як справжнє своє нещастя. Ні в степу робити тоді через них, дітей на пашу з худобою вирядити страшно — або кіньми стопчуть (бувало ж таке), а худобину чи сп'яна підстрелять, чи на розвагу собі хортами зацькують (бувало ж, що й розривали)* (Головко, II, 1957, 236); *І для кожного господар мав гостинне слово, навіть для того, кого б іншим разом охоче зацькував ведмедем або собаками* (Тулуб, Людолови, I, 1957. 99); * Образно. *Муко! Муко! О скорб моя, моя печаль! Чи ти минеш коли? Чи псами Царі з міністрами-рабами Тебе, о люту, зацькують!* (Шевч., II, 1953, 356).

2. *перен.*, *розм.* Замучувати людину постійним переслідуванням, зводячи на неї наклепи, чіпляючись без причини. — *Чому критика інших вам подобається, а коли критикувати вас, то..— Значить, ви вирішили зацькувати, просто зацькувати мене? Білозубові не ставало повітря в грудях* (Собко, Біле полум'я, 1952, 169).

ЗАЦЬКУВА́ТИ *див.* **зацько́вувати.**

ЗАЦЬО́МКАТИ, аю, аєш, *док.*, *чим і без додатка*, *розм.* Почати цьомкати. *Він рвонувся назустріч бабусі, але її вже вхопили в обійми відразу з півдюжини тонконогих дівчаток, зацвірінькали, замахали руками, зацьомкали губами* (Загреб., Спека, 1961, 253).

ЗАЧАВИ́ТИ *див.* **зача́влювати.**

ЗАЧА́ВКАТИ, аю, аєш, *док.*, *чим і без додатка*, *розм.* 1. Почати чавкати (по болоті тощо і про болото і т. ін.). *Натовп колихнувся, густо зачавкав ногами на багнистому вигоні і, розгойдавшись, сипнув до лісу, уроздріч* (Епік, Тв., 1958, 449).

2. Почати утворювати характерні неприємні звуки під час їди.

ЗАЧАВКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док.*, *чим і без додатка*, *розм.* Підсил. до **зача́вкати.** *Під ногами зачавкотіло чорне клейке болото* (Коз., Гарячі руки, 1960, 119).

ЗАЧАВЛІ́ТИ, ію, ієш, *док.*, *розм.* Стати хворим, безсилим, ослабнути. *Та вона таки швидко зачахла, зачавліла і скоро дуба дала* (Кв.-Осн., II, 1956, 223).

ЗАЧА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАЧАВИ́ТИ**, чавлю́, чави́ш; *мн.* зача́влять; *док.*, *перех.*, *розм.* 1. Умертвляти, натискаючи своєю вагою або затискуючи в чомусь. *Омелян поривався до криласа, але в місця рушити не міг, зав'язнувши в непроходимому тиску, де не раз бувало калічили молящих, а то й зачавлювали на смерть* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 537).

2. *тільки док.* Зарізати, заколоти (скотину, птицю). — *Та ти б таки, жінко, зачавила курча! Де ж пак, не бачили вас стільки год!* (Н.-Лев., I, 1956, 414); *Мати млинців гречаних напече... з шкварками мають бути, бо старий Скрипаленко не пошкодує задля такого гостя* [сина] *кабанця зачавити* (Збан., Сеспель, 1961, 225).

ЗАЧАГА́РЕНИЙ, а, е. Вкритий чагарником. *Для дальшого піднесення землеробства і тваринництва в нечорноземній зоні Радянського Союзу поряд з меліорацією надмірно зволожених ґрунтів важливе значення має освоєння зачагарених земель* (Рад. Укр., 12.I 1962, 1).

ЗАЧА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок., рідко,* **ЗАЧАДИ́ТИ,** джу́, ди́ш, *док.* 1. *тільки док., неперех.* Почати чадити, пускати дим, чад, кіптяву. *Остап розплющив очі. Це так врадувало стару циганку, що вона забелькотала щось жваво, сильно зачадила з люльки й радісно потріпала Соломію по плечах* (Коцюб., I, 1955, 370); *Пост набив собі люльку тютюном і зачадив* (Досв., Вибр., 1959, 220); *Сивий дід перестав підтягати гнота, і каганець зачадив їдким димом* (Ле, Наливайко, 1957, 232).

2. *перех.* Наповнювати чадом, димом; вкривати кіптявою. — *В Горобцівці оті вороги зачадили, здається, саме повітря. В мене аж голова заморочилась од того чаду* (Н.-Лев., IV, 1956, 181); // Отруювати чадом, димом. * Образно. *Те, що знало її сина від зиску до зиску, не було вже професія. Це був злий вогонь, який, перетворюючи на купу попелища буття інших, зачаджував димом і його самого* (Вільде, Сестри.., 1958, 359).

ЗАЧА́ДИТИ *див.* **зача́джувати.**

ЗАЧА́ДІТИ, ію, ієш, *док.* Отруїтися чадом, димом.

ЗАЧАДІ́ТИ, джу́, ди́ш, *док.* Те саме, що **зачади́ти** 1. *Данило Мармура замовк. Він сунув свою криву люльку в зуби і так її потяг, що вона зачаділа на всю будку і спалахнула полум'ям* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 57); *Несподівано порснув дрібний дощ.. Школа зачаділа смердючим димом. Обвуглені кроква з гуркотом впали у тепле, зволожене нутро будинку* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 201).

ЗАЧА́ЄНИЙ, а, е. Який зачаївся. *Клубок вогню, що злетів над тим місцем, де були Піппо та Якоб, не стривожив німецьких солдатів, зачаєних навколо. Вони мали цілком певний наказ: стріляти з появою сигнальної ракети* (Загреб., Європа 45, 1959, 405).

ЗАЧА́ЄНО, *присл.* Приховано, крадькома. *Вона* [Катерина], *аж тепер домисливши, зачаєно спитала: — Може, котромусь козакові моя небога до серця припала?* (Панч, III, 1956, 164); * Образно. *Не зважав* [місяць] *ні на зорі, що іскрилися довкруги нього, ні на білі хмари, що сунулися низом зачаєно, тихо* (Кобр., Вибр., 1954, 207).

ЗАЧАЇ́ТИ, аю́, аї́ш, *док.:* **Зачаї́ти дух (поди́х)** — затримати, затамувати дихання. *Зачаївши дух, вони виносять перший вулик на подвір'я* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 268); *Люди зачаїли подих* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 214).

ЗАЧАЇ́ТИСЯ, аю́ся, аї́шся, *док., розм.* Заховатися, намагаючись лишитися непомічним. *Обережно, мовби там усередині хтось зачаївся, Ярошенки переступили поріг* (Мак., Вибр., 1956, 589).

ЗАЧАКЛО́ВАНИЙ, а, е, *заст.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зачаклува́ти.** *Порожніють німецькі міста, ніче засинають, зачаковані ворожбитом* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 592).

ЗАЧАКЛУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *заст.* Док. до **чаклува́ти.**

ЗАЧАЛА́ПАТИ і **ЗАЧАЛА́ПКАТИ,** аю, аєш, *док., розм.* Почати чалапати, чалапкати; піти з шумом по воді, болоту і т. ін. або **піти** повільно, важко переставляючи ноги. * Образно. *Лесь припав до землі, а тінь зачалапала по днищі струмка* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 237); // Почутися при такій ході (про кроки). *Настав ранок, сірий, млистий, понурий.. Аж зачалапкали кроки в болоті, і ввійшов той самий присяжний, що його вчора припровадив* [патер] *сюди* (Фр., II, 1950, 159); *Як же всі були вражені, коли ввечері в коридорі знову знялася метушня, стомлено зачалапали чиїсь кроки, відчинилися двері до камери і зайшла вся наша, вже пом'янута камерою, шестірка* [в'язнів] (Збан., Єдина, 1959, 284).

ЗАЧАЛА́ПКАТИ *див.* **зачала́пати.**

ЗАЧА́ПАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати чапати; піти, човгаючи. *Максим ізсунувся з печі, зачапав швидко по хаті* (Вас., I, 1959, 306); * Образно. *Зачапали повстяні туфлі — чап-чап, чап-чап* (Перв., Дикий мед, 1963, 42).

ЗАЧАРО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зачарува́ти.** — *А де ж, пане Ястшембський, твоя Василина? Може, спить, зачарована в якомусь палаці серед густого лісу?* — *питали паничі* (Н.-Лев., II, 1956, 56); *Про них* [валуни] *ходили легенди, що це зачароване стадо корів* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 35); *Володя стояв, зачарований величною красою цієї суворої незайманої природи* (Донч., III, 1956, 339); * У порівн. *Насупроти ліс і гори, мов зачаровані велетні, стояли сумні, чорні* (Мирний, I, 1954, 164); // **зачаро́вано,** безос. *присудк. сл. Зачаровано хлопця — очей не відірве. А в голові раптом: «І все ж ото люди зробили».. І паровоз, що сам летить, як казковий змій, і міст-велетень... Вони, люди* (Головко, I, 1957, 185).

◇ **Зачаро́ване ко́ло:** а) за народним повір'ям, простір, який з допомогою чарів зроблено недоступним для ворожих сил. * У порівн. *Опинившись у глибокій балці, де стояла нашорошена тиша і всі говорили пошепки, вони почували себе ніби в зачарованому колі* (Панч, II, 1956, 236); б) безвихідне становище. *Працювати вона хоче за фахом, а щоб одержати фах, професію, треба раніш здобувати вищу освіту. Зачароване коло!* (Дмит., Наречена, 1959, 148); **Мов (як** і т. ін.**) зачаро́ваний (зачаро́вана, зачаро́ване)** — який перебуває під впливом сильного і приємного враження. *Гуров Василь слухали старого академіка як зачаровані* (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 199).

2. *у знач. прикм.* Який виражає захоплення; який перебуває в стані захоплення. *Дні заряснили веселим кольором, вигріта земля буйно хвилювала травами, ..І Оленка не може відірвати зачарованих очей від зеленого видовища* (Горд., II, 1959, 12).

ЗАЧАРО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **зачаро́ваний** 2.

ЗАЧАРО́ВАНО. Присл. до **зачаро́ваний** 2. *Члени комісії і вступники фортепіанного відділу зачаровано слухали талановиту гру* (Кучер, Дорога.., 1958, 68); *Вони зачаровано спостерігали зміну фарб і тонів нової для них картини природи* (Трубл., II, 1955, 44); * У порівн. *Сидимо було день при дні у дівочій та робимо. А тихо коло тебе, як зачаровано* (Вовчок, I, 1955, 102).

ЗАЧАРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ЗАЧАРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. *заст.* За народним повір'ям, діяти на кого-, що-небудь чарами, ворожбитством; заворожувати, перетворювати в когось, у щось. [М а р' я н а:] *Слухай, любий чарівниченьку, научи ж мене чарувати, тоді я тебе так зачарую, що ніколи не покинеш мене!* (Вас., III, 1960, 35); *Думи — неначе дрібки веселки, що її я в літі досягала і бажала зачарувати в слово!* (У. Кравч., Вибр., 1958, 275).

2. Справляючи надзвичайно приємне враження, захоплювати, підкоряти своєму впливові. *Є люди, які з першого погляду зачаровують.. До таких людей належав Янка Купала* (Рильський, III, 1956, 392); *Ваші* [П. Мир-

ного] *твори мали великий вплив на мене: опріч величезного літературного хисту, який зразу зачарував мене, я бачив в них широкий та вільний розмах думки* (Коцюб., III, 1956, 198); *Пісня зачарувала всіх* (Збан., Між .. людьми, 1955, 14); // Приваблюючи чим-небудь, викликати почуття кохання; полонити. [П е т р о:] *Я вже не знаю, чи* [Прісьчина] *врода красна, чи норов веселий, чи серце ласкаве та добре,— мабуть усе це разом на мене такий мало вплив, мене закрутило, зачарувало. Я її, Грицьку, полюбив...* (Мирний, V, 1955, 183); *Улан її* [Ольгу] *зачарував, Улан скорив її красою...* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 169); *Тут і познайомився* [Боровий] *із студенткою художнього інституту, яка буквально з першого погляду зачарувала його* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 17).

ЗАЧАРО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАЧАРУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* 1. Дуже захоплюватися, піддаватися впливові чиїх-небудь чар, принадності. *— Всі найкращі артисти російських театрів Корша та Малого зачаровувались нами* [українськими артистами] *і часто бували на виставах,— згадував П. К. Саксаганський* (Життя Саксаганського, 1957, 53); *Радісна, сама не своя, стрибнула Галя, зірвала білосніжну квітку, піднесла до личка і зачарувалася нею* (Ів., Вел. очі, 1956, 70).

2. *тільки недок.* Пас. до **зачаро́вувати**.

ЗАЧАРУВА́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **зачарува́ти** і **зачарува́тися**. *Настя знала, чого домагалася червоної хустки. Така була вона в ній привабна, так та хустка була їй до лиця, що тільки вона з'явилась на сцені — так і вбрала в себе очі всієї аудиторії: захоплення, захвати, зачарування — все пішло шелестом* (Вас., II, 1959, 193); *Вранці полк вийшов на відкрите узлісся і, вражений, зупинився в німому зачаруванні* (Гончар, Таврія.., 1957, 435).

ЗАЧАРУВА́ТИ *див.* **зачаро́вувати**.

ЗАЧАРУВА́ТИСЯ *див.* **зачаро́вуватися**.

ЗАЧАСТИ́ТИ, ащу́, аст и́ш, *док.* 1. Почати часто ходити куди-небудь. *Та й зачастив же* [Семен Іванович]! *Що в бога день, покінча своє діло, справить що треба та, не оглядаючись,— на Ганчарівку* (Кв.-Осн., II, 1956, 327); *Марія зачастила ходити до Дмитра на спільну конюшню і допомагала поратися біля коней* (Чорн., Потік.., 1956, 297).

2. Стати частішим. *Зачастили раптом зливи,— Попливло з луки сінце...* (Воскр., З перцем!, 1957, 18).

3. Почати швидше рухатися. *— Грай, баяне! — В коліс дрібно зачастили чобітки* (Гонч., Вибр., 1959, 362); // Почати говорити або вимовляти що-небудь часто і швидко. *То Михайло скрикне: «рій!»,— а Мелася за ним, як у дзвоники перебивав: «рій-рій! рій-рій!», то знов Мелася зачастить: «летить-лети́ть, летить-летить!», а Михайло біжить вивіряти, чи правда* (Вовчок, I, 1955, 339).

ЗАЧАСУ́, *присл., рідко.* Те саме, що **завча́сно**. *Вона* [Ватя] *трохи не прогомілась сказати, що любить його* [Леоніда Семеновича], *але її несміливість застерегла її вчасу і вдержала* (Н.-Лев., IV, 1956, 107).

ЗАЧА́ТИ *див.* **зачина́ти**.

ЗАЧА́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зача́ти** 1, 4, 5. *Приклавши до тіла долоні, Я чую — тріпоче дитя.., Зачате у щасті для щастя Нове покоління земне!* (Бажан, Роки, 1957, 264); * Образно. *Так! Життя свободи — мукою зачате, як і все боріння, як і все єство* (Тич., II, 1957, 264).

ЗАЧА́ТИСЯ *див.* **зачина́тися**.

ЗАЧА́ТКОВИЙ, а, е. Прикм. до **зача́ток**. *Але я повинен сказати, що царизм уже в 1905 році у грудні вмушений був напружувати всі свої сили, щоб придушити навіть це ще слабе, ще зачаткове повстання робітників* (Ленін, 30, 1951, 249).

ЗАЧА́ТОК, тка, *ч.* 1. Первісна форма чого-небудь, здатна до росту, розвитку; зародок. *Одразу після цвітіння* [жита] *в зачатку зерна є найбільше води — 86 процентів; потім кількість води в зерні поступово зменшується і на час повної стиглості становить 15—16 процентів* (Колг..Укр., 6, 1958, 17); // Про органи, частини організму, що не розвинені, але здатні до росту, розвитку. *Личинки* [комах], *в яких уже є зачатки крил, називаються німфами* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 7).

2. *перен.* Перший прояв чого-небудь; те, від чого починається становлення чогось. *В 1895 році в Петербурзі В. І. Ленін організував «Союз боротьби за визволення робітничого класу», який став першим зачатком революційної пролетарської партії в Росії* (Тези про 300-річчя возз'єдн.., 1954, 14); *На Русі існували зачатки практичної медицини* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 50); *Друга половина XVI ст. і більша частина XVII — час пожвавлення на Україні національної творчості в усіх галузях. Разом з тим це епоха зачатків і розвитку нашого старовинного театру* (Від давнини.., 1, 1960, 159).

3. *біол.* Залишок органа, що був повноцінним, але втратив своє значення; рудимент.

ЗАЧА́ТТЯ, я, *с.* Дія за знач. **зача́ти** 5; зародження, виникнення (про плід в утробі матері).

ЗАЧА́ХКАТИ, аю, аєш, *док.* Почати чахкати, з шумом випускати пару, гази і т. ін. (про машини, механізми). *Полоснувши прожектором по насипу, він* [поїзд], *наче жива потвора, важко зачахкав, сипонув сліпучими іскрами і з гуркотом пішов на нас* (Кол., На фронті.., 1959, 98); *Зачахкали міномети, й невеличкі міни з хлюпанням рвались, розбризкуючи разом з осколками грязюку* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 54).

ЗАЧА́ХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зача́хнути** [1]. *На вікнах — неодмінні калачики. Зачахлі. Бо всі південні лутки зайняті пляшками, бутилями з наливкою* (Головко, I, 1957, 461).

ЗАЧА́ХНУТИ [1], ну, неш; *мин. ч.* зача́х, ла, ло; *док.* 1. Стати чахлим, зав'янути (про рослини). *Затоптаний, збитий копитом, полин пересох і зачах* (Шпорта, Вибр., 1958, 57); // Втратити здоров'я, силу; захиріти (про людину). *Часто гримав на неї батько і ласкою уговорював, щоб не журилася, щоб у тугу не вдавалася, що туга з'їсть її здоров'я, зачахне, занедужа* (Кв.-Осн., II, 1956, 79); *За одну лише осінь зачахла, осунулася мати та й несподівано померла* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 363).

2. *перен.* Не розвиваючись, занепасти, загинути. *Мистецтво такого актора, що плентається в хвості подій і життя, неминуче оскудіє й зачахне, а сам він незабаром вийде в тираж* (З глибин душі, 1959, 35); *Скільки народних талантів зачахло в недолі, загинуло при корені* (Горд., Цвіти.., 1951, 3).

ЗАЧА́ХНУТИ [2], не, *док., розм.* Стати холодним; захолонути. *Уже й борщ зачах, поки ти хліба приніс* (Сл. Гр.).

ЗАЧВА́КАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати чвакати. *Зачвакали вареники і в Занудиному роті* (Н.-Лев., III, 1956, 354).

ЗАЧВАЛА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., розм.* Почати чвалати, піти поволі, не поспішаючи. *Почулося поспішне човгання важких чоботищ, потім хтось зачвалав повільніше, наче не вистачило духу для прудкої ходи* (Чендей, Поєдинок, 1962, 76).

ЗАЧВА́НИТИСЯ, нюся, нишся, *док.* Почати чванитися, стати надто гордим; запишатися. *Не пройшло й місяця, як у чоловіка повнісінький капшук золота і срібла. Як*

тут не розпринди́тись і не зачека́нитись? (Стор., I, 1957, 53).

ЗАЧЕКА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Чекаючи, діждатися кого-, чого-небудь. *Не схотів білий цапок зачекати, поки перейде через кладку чорний* (Коцюб., I, 1955, 468); *Тут зачекаю вечора* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 14).

2. *неперех., з чим.* Не поспішати робити що-небудь. *Нестримна Женя і слухати не хотіла, коли позавчора Тамара почала її умовляти зачекати з небезпечною подорожжю до лінії фронту* (Хижняк, Тамара, 1959, 36).

ЗАЧЕКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Стомитися від довгого чекання. — *А тепер біжи, а то вже батько твій зачекався,— відпустила Поля Надійку* (Автом., Щастя.., 1959, 12).

ЗАЧЁПА, и, *ж., розм.* Те саме, що **задира́ка**. *Супротивник осувається назад, наставивши обидві руки, щоб, буває, з п'яних очей, не кресну́в зачепа...* (Мирний, II, 1954, 195).

ЗАЧЕПИ́ТИ [1] *див.* **зачіпа́ти**.

ЗАЧЕПИ́ТИ [2] *див.* **зачіплювати**.

ЗАЧЕПИ́ТИСЯ [1] *див.* **зачіпа́тися**.

ЗАЧЕПИ́ТИСЯ [2] *див.* **зачіплюватися**.

ЗАЧЕ́ПЛЕНИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зачепи́ти** [1]. *Море шуміло, дрібні камінці торохтіли, зачеплені хвилею, немов порікували, що їм не дає спокою химерна вода* (Л. Укр., III, 1952, 597); *Ялини — ніби щойно вродились — стояли зовсім молоді, не зачеплені осінню* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 139); *Гануш заспівав українські пісні. Олесина душа стрепенулась, зачеплена рідними мелодіями* (Н.-Лев., III, 1956, 228); // **зачеплено**, *безос. присудк. сл. Литку лівої ноги було зачеплено, забуть, уже останньої хвилини, бо кров, заливши штанину, не встигла ще навіть засохнути* (Коз., Гарячі руки, 1960, 156); *Мали виставляти Рустемову п'єсу, в якій зачеплено так багато болючих сторін мусульманського життя* (Коцюб., II, 1955, 136).

◇ **Зачеплений за живе́**: а) глибоко вражений, ображений ким-, чим-небудь. *Паляничка, зачеплений за живе, ступнув наперед, поморгав своїми червоними повіками, ніби йому боляче було дивитися на світло, поклав руку собі на груди і пропищав: — Тут ми вже почали й критику.. знизу, так я розумію* (Чаб., Тече вода.., 1961, 176); б) глибоко схвильований, зацікавлений, захоплений чим-небудь. *Ми стояли й розглядали цей гурт збуджених суперечкою людей, зачеплених за живе найважливішими питаннями з поля літератури* (Смолич, III, 1959, 467).

ЗАЧЕ́ПЛЕНИЙ [2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зачепи́ти** [2]. *Велетенська постать* [шахтаря] *у парусиновій спецівці й касці, освітлена яскраво-білим вогнем карбідки, зачепленої гачком за виступ породи, чітко вирізьблювалась на стіні* (Ткач, Плем'я.., 1961, 131).

ЗАЧЕ́ПЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **зачепи́ти** [2] і **зачепи́тися** [2]. *В косозубих колесах.. зачеплення зубців відбувається плавно* (Практ. з машинозн., 1957, 198); *На одному з торців різця наносять зубці, які входять у зачеплення з відповідними зубцями на державці* (Різальні інстр.., 1959, 62).

2. *техн.* Пристрій, признач. для зачіплювання. *Еластична муфта з внутрішнім зубчастим зачепленням служить для з'єднання вертикальних і горизонтальних валів як з нормальним, так і з великим кутовим зміщенням* (Наука.., 6, 1956, 40).

ЗАЧЕРВИ́ВІТИ, ію. Док. до **черви́віти**.

ЗАЧЕ́РВЛЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **зачерви́віти**. *Чабани повинні боротися з зачервленням, очищаючи рани* [овець] *від черв'яків і дезинфікуючи їх спеціальним розчином* (Колг. енц., I, 1956, 203).

ЗАЧЕРВОНЕ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зачерво́нити**. *Напилась би з рівчака я, так од крові в ньому вода і солона і гіркая, зачервонена, руда* (Тич., II, 1957, 134).

ЗАЧЕРВОНИ́ТИ, ню́, ни́ш, *док., перех.* Забарвити що-небудь у червоний колір. *Сонце зачервонило маківки церков, найвищі дерева, пропелери вітродвигунів на вгірках* (Гончар, I, 1954, 397); *Зовсім стиглі вже черешні й вишні зачервонили, наче краплями крові, темно-зелену одіж дерев* (Крот., Сини.., 1948, 263).

ЗАЧЕ́РВОНИ́ТИСЯ, ни́ося, ни́шся, *док.* Забарвитися в червоний колір; стати червоним. *Іншим разом я висиджував до самого вечора, поки не зачервоніється море...* (Логв., Давні рани, 1961, 103).

ЗАЧЕРВОНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зачерво́нити**. *Старий шляхтич глянув на неї старечими, зачервонілими від вина очима* (Кобр., Вибр., 1954, 98).

ЗАЧЕРВОНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. Почати червоніти; набути червоного кольору. *Зачервоніло над лісом небо, неначе кров'ю облилося; зачервоніла нижче од ліса в Росі вода* (Н.-Лев., I, 1956, 68); *Розрубав на ньому* [козаку] *вражий лях залізну сорочку. Зачервоніла сорочка* (Довж., I, 1958, 260); // Вкритися рум'янцем, почервоніти. *Очиці так і палають, щоки зачервоніли, а сама* [Олена] *і на ліжку не всидить* (Кв.-Осн., II, 1956, 205); *Настя нашвидку скінчила роботу, витерла об хвартух руки, вийняла лист... Лице спалахнуло, зачервоніло, як огонь* (Вас., II, 1959, 198).

2. Виділитися своїм червоним кольором. *Зелена по пояс трава вкривала степи, вихрилась, слалась і, як море, грала; набіжить вітерець, покотиться хвилею, нахилить, розіб'є її, і вона зажовтіє, заголубіє й зачервоніє квітами* (Стор., I, 1957, 333); *Вилетіли сови, вибігли шакали, І ревуть, і виють, і шукають тіла... Полилися сльози, кров зачервоніла...* (Олесь, Вибр., 1958, 114).

ЗАЧЕРВОНІ́ТИСЯ, ію́ся, ієшся, *док.* Те саме, що **зачерво́нити**. *Зачепив його шаблею жандар, зачервонілася рана у Дмитра на скроні, а він стоїть перед жандарями високий, сміливий* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 72); *Той* [незнайомий] *закурив, затягся — вуса, борода на жить зачервонілися* (Головко, II, 1957, 32); *Серце Іванове раптом забилося дужче, щоки зачервонілися: він пізнав відразу ту дівчину, котрої все сподівався* (Л. Янов., I, 1959, 93).

ЗАЧЕРКА́ТИ, аю, а́єш, *док., розм.* Почати швидко писати.

ЗАЧЕРПНУ́ТИ *див.* **зачёрпувати**.

ЗАЧЕ́РПНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зачерпну́ти**. *На площах малеча хоробро плуталася поміж машинами і кіньми, тягаючи за собою повні відра, навперебій простягаючи кожному кварту, зачерпнуту від душі* (Гончар, I, 1954, 387).

ЗАЧЕРПНУ́ТИСЯ *див.* **зачёрпуватися**.

ЗАЧЁРПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАЧЕРПНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех., чого, чим і без додатка.* 1. Черпаючи, набирати що-небудь рідке або сипке. *Похапцем, ніби в якомусь мареві, обділяв* [Кузьмін] *людей сіллю, зачерпував жменею з свого мішечка і тицяв у простягнені звідусіль руки* (Збан., Сеспель, 1961, 158); *За гриву зачерпне* [відкупщик] *із діжки таки повнісіньку* [чарку] (Кв.-Осн., II, 1956, 8); *Остап зачерпнув пригоршнею води* (Коцюб., I, 1955, 366).

2. Занурившись, заглибившись, несподівано набирати чого-небудь. *Можливо, буваючи перевантажений, він* [човен] *зачерпнув води й почав потопати, а ті, що були в ньому, вистрибнули в воду* (Трубл., II, 1955, 287).

3. *тільки док., перен.* Взяти, запозичити що-небудь, збагатитися чимсь. *Нікому з українських байкарів не вдалося так глибоко зачерпнути поетичних засобів із скарбниці усної народної творчості, як Глібову* (Іст. укр. літ., І, 1954, 320); *Забаглося до землі припасти І до любих матері грудей, Щоб піти в незгоди і напасті, Зачерпнувши сили, як Антей* (Криж., Калин. міст, 1940, 8).

ЗАЧЕ́РПУВАТИСЯ, усться, *недок.*, **ЗАЧЕРПНУ́ТИСЯ**, не́ться, *док.* 1. Набиратися при черпанні (про щось рідке або сипке).

2. *тільки недок.* Пас. до **зачéрпувати**.

ЗАЧЕРСТВИ́ТИ, влю́, ви́ш; *мин. ч.* зачерствля́ть; *док., перех.* 1. Зробити черствим, твердим.

2. *перен.* Зробити байдужим, бездушним.

ЗАЧЕ́РСТВІЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **зачéрстві́ти**. *На голому, не застеленому рушником столі ..лежав окравець суботнього зачерствілого вже хліба* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 88); *Не легко зачерствілій у відлюдництві душі розкриватись перед цілим миром...* (Ле, В сноші.., 1960, 62).

2. *у знач. прикм.* Байдужий, бездушний. *Прийдеться давати* [перцю] *вазнайкам, чинушам, Сухим бюрократам, зачерствілим душам — Всім тим, кому діло живе не до серця* (С. Ол., Вибр., 1959, 28).

ЗАЧЕ́РСТВІЛІСТЬ, лості, *ж.* Властивість за знач. **зачéрстві́лий** 2. *Драма душевної зачерствілості, моральної деградації людини.. постає перед читачем у всій своїй страшній сутності* (Рад. літ-во, 2, 1962, 44).

ЗАЧЕ́РСТВІТИ, чéрствію, чéрстві́єш, *док.* 1. Стати черствим, твердим. *Довго хліб їмо, уже аж зачерствів* (Сл. Гр.); * Образно. [Д е я к і п а р у б к и:] *Молодий ще дуже* [Семен]! *Хоч і повно в його голові розуму, так глевкий же ще той розум,— нехай зачерствіє!..* (Кроп., І, 1958, 67).

2. *перен., без додатка і чим.* Стати байдужим, бездушним. *І зачерствіли наші серця, мов рілля через довгу посуху* (Л. Укр., І, 1951, 291); *Вона колись уявляла, що робітники зачерствіли біля заліза, а тут бачила, як дбають один про одного* (Ю. Янов., Мир, 1956, 260); *Доля так і не подарувала йому ні сім'ї, ні дітей, ні багатства, і він, зовсім зачерствівши серцем, дивився тепер на світ холодними, властивими очима* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 109).

ЗАЧЕ́САНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зачеса́ти**. *Но лоб і на вуха йому падав гладко зачесаний русявий чуб* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 93); *Перед ним сидів панич, як маківка, ..з розкішним кучерявим волоссям, зачесаним набік* (Н.-Лев., І, 1956, 177); *Вбігав Жура, зачесана й причепурена для театру* (Коч., II, 1956, 97).

ЗАЧЕСА́ТИ *див.* **зачі́сувати**.

ЗАЧЕСА́ТИСЯ *див.* **зачі́суватися**.

ЗАЧІ́М, *присл., діал.* Чому. *Хотіла було* [мати] *сварити на дочку, зачім довго проходила, так та ж як узяла коло неї лестити, і приговорювати, і розважати її* (Кв.-Осн., II, 1956, 49); [К а т р я:] *Та що ж ви, найкращий були з усіх парубків, чи що?* [М а р к о:] *Ні, зачім найкращий! Були кращі й за мене* (Мороз, П'єси, 1959, 46).

ЗАЧИМЧИКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* Почати чимчикувати, піти швидко, звичайно дрібними кроками. *Щоб не впасти, Башкуєв учепився за кістлявий лікоть Занізд ри і підтюпцем зачимчикував поруч* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 86).

ЗА́ЧІЙ[1], за́чію, ч. 1. *літ.* Вступ, початок в епічних творах народної творчості (билинах, думах, історичних піснях). *Естетична функція зачину, в якому говориться, кому саме присвячується твір, полягає в тому, щоб відразу підкреслити монументальність, велике історичне значення особи чи явища, про яке буде розповідатися в творі* (Рад. літ-во, 5, 1957, 60).

2. *розм.* Те саме, що **поча́ток**. *Безмежні степи запорізькі. І невимовно чарівні вони прозорого ранку у пору зачину жнив* (Баш, Надія, 1960, 235).

ЗАЧІ́Й[2], у, *ч.*: **У зачі́ні**, *розм.* — бути зачиненим, під замком. *Адже ж я не можу завжди жити в зачині. Я хочу гратися з іншими хлопчиками* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 144).

ЗАЧИНА́ННЯ, я, *с.* Розпочата ким-небудь, за чиєюсь ініціативою справа. *Спочатку всі працівники ферми дивувалися зачинанням Дороша, ставилися з недовірою: міський, мовляв, учений, тому й вимагав хазяйнування по книгах* (Тют., Вир, 1960, 131).

ЗАЧИНА́ТЕЛЬ, я, *ч.* Той, хто першим починає якусь-небудь важливу, серйозну справу. *Сковороду можна вважати зачинателем жанру байки, який набув широкого розвитку в українській літературі у XIX ст.* (Іст. укр. літ., І, 1954, 117); *Радянському народові припала історична роль зачинателя, піонера в прокладанні нового суспільного розвитку* (Програма КПРС, 1961, 15).

ЗАЧИНА́ТИ, аю, а́єш, *недок.*, **ЗАЧА́ТИ**, чну́, чне́ш, *док.* 1. *перех. і з інфін.* Прступати до чого-небудь, до якоїсь дії; розпочинати, починати щось. — *Уже вам* [Лошакову] *не стане часу першому зачинати ті бої, котрі велися так талановито вами* (Мирний, III, 1954, 284); *До Анта, коли він був живий, звертались тільки тоді, коли треба було принести жертву богам, та ще на свята, які водилось зачинати комусь із старших* (Скл., Святослав, 1959, 86); *В рідному селі комуністи зачинали колективізацію* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 162); *«Розумна річ!» — всі зачали гукать. Послухали Лисичку І Щуку кинули — у річку* (Гл., Вибр., 1957, 75); // *перех.* Класти початок чому-небудь. [Ю р і й *(стиха)*:] *Ось іще один із її* [Лесі] *друзів. Ти знаєш його?* [Г о п и а д і й:] *Один із тих, що зачинали соціал-демократичний робітничий рух* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 97).

2. *неперех. і з інфін.* Виявляти перші ознаки якої-небудь дії або стану. [К а з и б р і д:] *А що, бачиш тепер, чия правда? Зачинає серце щеміти?* (Фр., IX, 1952, 65); *Ой ти поїхав, мене покинув Молоду, уродливу, Що ся зачала вірно любити В годину нещасливу* (Чуб., V, 1874, 264); *Зачали розходитися слухи, що суддя злий, гострий і безглядний чоловік...* (Кобр., Вибр., 1954, 37); *Зі сходу зачала танути ніч* (Логв., Давні рани, 1961, 5).

3. *перех.* Становити початок чого-небудь, бути першим в ряду чого-небудь. *Були це слова, що зачинали державний гімн* (Смолич, Мир.., 1958, 257).

4. *перех.* Братися за що-небудь у першу чергу, починати що-небудь з когось, чогось. *Зачім* [огляд праць] *від літератури* (Фр., XVI, 1955, 7); // Починати користуватися чим-небудь або вживати що-небудь з початку. *Дописалась до краю, а боюся нового листка зачинати, бо то буде безконечно, а часу нема* (Л. Укр., V, 1956, 47).

5. *тільки док., перех.* Зародити, дати початок життя кому-небудь. — *Безталанна та хвилина, коли я зачала тебе; проклята та радість, якою я раділа, чуючи, що щось ворушиться під серцем...* (Мирний, II, 1954, 178); *Всім ти* [Венера] *створінням зеленим серця виповняєш коханням, Щоб у жадобі безсмертній нові покоління зачати* (Зеров, Вибр., 1966, 123); * Образно. *Так, паперовий ратоборче, Поете вколий та блідий! Лиш гнів могутній, життєтворчий Зачне з землею плід новий* (Рильський, І, 1956, 138).

ЗАЧИНА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ЗАЧА́ТИСЯ**, чне́ться, *док.* 1. *перев. недок., розм.* Мати вихідною точкою що-небудь; брати свій початок з чогось; розпочинатися, починатися. *Над озером зачиналось українське село* (Н.-Лев., II, 1956, 240); *Коли ж крок за кроком дійшли*

до того місця, де зачинається вбік стежка до Тимофіївої хати, став Тимофій пригадувати кумові свою вчорашню просьбу (Черемш., Тв., 1960, 98).

2. *розм.* Починати відбуватися. *Весела і тепла розмова зачалася між ними* (Мирний, III, 1954, 192); *Коли Семен із Паньком прийшли до Грицька Олійникового, то вже нарада давно зачалася* (Март., Тв., 1954, 113); *Зачалася сівба, і між бригадирами постали суперечки* (Горд., Дівчина.., 1954, 131); // Наступати, наставати. *Осінь зачиналася* (Фр., II, 1950, 16); *Ранок зачинався тихий та лагідний, все навкіл: і трави, і дерева, і кущі — наче завмерло, умліваючи в передденній вільготі* (Смолич, Мир.., 1958, 465); // З'являтися. — *А от у нас на хуторі така культура тільки що зачинається* (Н.-Лев., IV, 1956, 82).

3. *розм.* Мати початком що-небудь. *Розмова зачалася від звичайних питань: про дорогу, жнива, про село, звідки котрий ішов* (Фр., V, 1951, 14); *На цей раз зачалася гутірка не з високої політики, а з міркувань в приводу перспектив рибної ловлі — з огляду на цьогорічну повідь* (Смолич, Мир.., 1958, 61).

4. *тільки док.* Зародитися. *Уже внучата зачались, І виростуть вони колись, Не месники внучата ті, Христові воїни святі!* (Шевч., II, 1953, 275).

ЗАЧИ́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зачини́ти**. *Вікна були щільно зачинені і віконниці взято на прогоничі* (Смолич, Мир.., 1958, 72); *Колись так само, як Іван, він мріяв про гімназію, але двері школи перед ним були наглухо зачинені* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 21); *А ждала вона* [Катря] *так, як от пташки сидять у клітці,— що вже нікуди летіти, то б'ються, де зачинені* (Вовчок, I, 1955, 202); *Пробула* [у Відні] *аж чотири дні, ..другого дня була неділя, отже скрізь все було зачинене* (Л. Укр., V, 1956, 418); // **зачи́нено**, безос. присудк. сл. *Як прийшли чоловіки до шинку — зачинено; почали стукати — не відчиняють* (Вовчок, I, 1955, 247); [Олімпіада Іванівна:] *Що се тут таке? (Побачивши дітей). Ну, скажіть на милість бога! Ви сюди як влізли?* [Хлопчик:] *Там не зачинено...* (Л. Укр., II, 1951, 19); *Їхня* [моряків] *землянка стоїть ген під горою, біля неї порожньо, двері зачинено* (Кучер, Чорноморці, 1956, 424).

◇ **При зачи́нених две́рях** — без допуску сторонніх.

ЗАЧИНИ́ТИ *див.* **зачини́ти**.

ЗАЧИНИ́ТИСЯ *див.* **зачини́тися**.

ЗАЧИНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАЧИНИ́ТИ**, чиню́, чи́ниш, *док.*, *перех.* 1. Прихиляти (двері, вікно і т. ін.), перешкоджаючи, припиняючи вхід, доступ у приміщення чи вихід назовні. *Вечір настільки теплий, що аж не хочеться вікон зачиняти* (Л. Укр., V, 1956, 430); *Віра Михайлівна зайшла до кімнати і міцно зачинила за собою двері* (Собко, Зор. крила, 1950, 158); // Прихиляти або замикати двері якого-небудь приміщення. *Одної днини старий мідник пішов до міста, забувши зачинити свою хату* (Коцюб., III, 1956, 8); // *рідко.* Те саме, що **замика́ти** 1. *А сама* [пані] *товчеться, як Марко по пеклу,— то папірчик із-за дзеркала витягне, то одмикав, то зачиняв* (Вовчок, I, 1955, 76); *Артем старанно, на всі запори, зачинив ворота* (Головко, II, 1957, 568); // Опускати вниз віко, вічко скрині, коробки і т. ін., припиняючи доступ усередину. — *От тепер зачиняйте скриню, згорніть руки, та хоч насінячко лузайте,— сказав отець Харитін* (Н.-Лев., III, 1956, 165); *Гальванеску відчинив невеличку шкатулку, ..потиснув кілька клавішів — вони м'яко віддзвонили йому — і знову зачинив шкатулку* (Смолич, I, 1958, 61); // *діал.* Стуляти, закривати. *Старий Тодосько не встиг ще й рот зачинити від здивування й страху* (Козл., Весн. шум, 1952, 88).

◇ **Зачиня́ти (зачини́ти) две́рі** *перед ким, кому* — робити неприступним, позбавляти можливості користуватися, займатися чим-небудь. *У найбільш розвинутій капіталістичній країні — Сполучених Штатах Америки — переважна частина студентів платить великі суми за навчання, а це, по суті справи, зачиняє двері вищих учбових закладів навіть найбільш здібним молодим людям з трудових сімейств* (Рад. Укр., 5.VI 1961, 3); *Неприступний, гордий університет вдруге зачинив перед Сергієм свої високі двері* (Гур., Друзі.., 1959, 27).

2. Припиняти, переривати роботу, діяльність якої-небудь установи, підприємства і т. ін. *Джіафер сподівавсь гостей. Він зумисне трохи раніше зачинив свою крамницю, щоб мати час усе доглянуть* (Коцюб., II, 1955, 135).

3. Поміщати кудись, не випускаючи назовні (людей, тварин). *Ліг він спати, вона й обернулась мухою: гуде та й гуде — не дав йому спати; от він піймав її та у пляшечку й зачинив* (Барв., Опов.., 1902, 55); *Мотря з дітьми загнала кабана в свій хлів та й зачинила* (Н.-Лев., II, 1956, 373); *Двері були підперті кілком знадвору. Що сталося? Нащо зачинили Остапа?* (Коцюб., I, 1955, 380); // Позбавляти волі, ув'язнювати. *І привезли Кармеля у велике місто в кайданах, і зачинили у кам'яну темну темницю* (Вовчок, I, 1955, 362); *Тисячі мирних горожан* [городян] *нагнали в портові амбари, зачинили як заложників* (Гончар, Таврія.., 1957, 313).

ЗАЧИНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАЧИНИ́ТИСЯ**, чиню́ся, чи́нишся, *док.* 1. Прихилятися (про двері, вікно і т. ін.), перешкоджаючи, припиняючи вхід, доступ у приміщення чи вихід назовні. *До мене-то, ніде правди діти, йшли старости, так що в м'ясниці й двері не зачинялись* (Н.-Лев., II, 1956, 19); *Брама зачинилася, і знову заскреготав замок* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 85); // Ставати недоступним для входу, проникнення всередину чи виходу назовні. *Миша, ускочивши в мишоловку, котра з грюком зачинилася, бігав-метушився* (Мирний, I, 1954, 355); * Образно. *З того ж часу, коли він спостеріг, що вона криється з чимсь від його і що якийсь куток душі її вже зачинився перед ним, щось немов увірвалося у серці, помутилися думки* (Л. Янов., I, 1959, 369); // *рідко.* Те саме, що **замика́тися** 2. *Вовк до неї* [лисички], *хотів її зубами, а вона в хатку та й зачинилася* (Укр.. казки, 1951, 33).

2. Ліпшатися на самоті, уникати інших, закрившись, замкнувшись де-небудь. — *От воно що! — думав він,— от чого коханий тесть зачиняється в хаті, ховається від людей!* (Коцюб., III, 1956, 9); *Од всіх в світелці зачинившись* [Венера], *Себе там стала розглядать* (Котл., I, 1952, 208); *Зараз і старого покликали; зачинилися з ним, а зачинившися, стали прохати,— попадя словами, а мати моя сльозами* (Вовчок, VI, 1956, 222).

3. Припиняти, переривати свою роботу, діяльність (про якусь установу, підприємство і т. ін.). *Ще сонце не зайшло, а вже крамниці почали зачинятись* (Коцюб., II, 1955, 175).

4. *тільки недок.* Пас. до **зачиня́ти**.

ЗАЧИ́РКАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Почати чиркати, виконувати дію, яка супроводжується різким, скрипучим звуком.

2. Почати видавати різкі скрипучі звуки (про птахів). *Защебетав, залящав, зачиркав, засвистав* [соловейко] (Кв.-Осн., II, 1956, 40).

ЗАЧИ́СЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зачи́слити**. *Якийсь лисий чоловік, очевидно із секретаріату, клеїв на дошці списки студентів, зачислених до університету, і тих, які повинні були забрати документи* (Тют., Вир, 1960, 58).

ЗАЧИ́СЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зачи́слити**. *Козинець дав санкцію на зачислення Анатолія в монтажну*

бригаду та вечірню школу (Дмит., Розлука, 1957, 300); [Невважай:] *Ми ставимо питання перед вищим командуванням про зачислення цих дівчат червоноармійцями нашого полку* (Мик., І, 1957, 271).

ЗАЧИ́СЛИТИ *див.* **зачисля́ти.**

ЗАЧИ́СЛИТИСЯ *див.* **зачисля́тися.**

ЗАЧИСЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зачисля́ти.**

ЗАЧИСЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАЧИ́СЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* 1. *до чого, в що, ким.* Те саме, що **зарахо́вувати.** — *Я спеціально їздив до Москви і добився, щоб тебе зачислили до Суворовського училища. Ти вчитимешся на офіцера* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 64); *Михайла офіцер на власний ризик зачислив у солдати та ще й помічником писаря призначив* (Збан., Сеспель, 1961, 241); // Відносити до певної категорії, вважати належним до когось. *Івана Вишенського зачисляють звичайно до полемістів, що боронили православ'я проти заходів латинства та унії* (Фр., XVI, 1955, 426).

2. *спец.* Записувати на чий-небудь рахунок. *Зачислити гроші на поточний рахунок.*

ЗАЧИСЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАЧИ́СЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док.* 1. Поступати куди-небудь, входити в склад чогось.

2. *тільки недок.* Пас. до **зачисля́ти.**

ЗАЧИ́СТИТИ *див.* **зачища́ти.**

ЗАЧИ́СТКА, и, *ж.* Те саме, що **зачища́ння.** *Спеціальні розпланувальні роботи провадять для зачистки дна і укосів виїмки* (Інж. геод., 1959, 309); *Протягом зими кілька разів провадять зачистку маточних рослин, видаляючи хворі листки і цілі рослини, які почали загнивати* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 289).

ЗАЧИ́ТАНИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **зачита́ти** 1—3. *Після того, як був зачитаний наказ Кутузова, Вільсон відвідав фельдмаршала і похвалив високий стиль і глибокий зміст звернення до війська* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 386); *А удома, в столі, був Шевченків «Кобзар». Весь зачитаний, давній, зжовтілий, І світили слова в ньому, як дивний янтар, Западали у серце і гріли* (Забашта, Вибр., 1958, 185); // **зачи́тано,** *безос. присудк. сл.* — *Ну, товаришу Донченко,— кажу я, беручи рецензію,— вараз вам буде зачитано вирок* (Донч., VI, 1957, 614).

ЗАЧИТА́ТИ *див.* **зачи́тувати.**

ЗАЧИТА́ТИСЯ *див.* **зачи́туватися.**

ЗАЧИ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАЧИТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Читати що-небудь вголос для когось, звичайно для загального відома (на зборах, засіданнях і т. ін.); оголошувати. *Професор зачитував доповідь про свою роботу на засіданні академіків у Гейдельберзі* (Донч., II, 1956, 76); [Вітровий:] *Нікого не підготував, не порадився з активом, думав, сам все вможу,— зачитав план на зборах і всі проголосують «за», а вийшла осічка* (Корн., II, 1955, 221); — *Листів, адресованих не мені, не читаю,— одмахнувсь рукою Галаган.—Перекажіть своїми словами. Павло спалахнув.— Навряд чи зумію.. Тим-то дозволю собі зачитати* (Головко, II, 1957, 431).

2. *розм.* Розтріпувати, заяложувати, рвати (книжку, газету і т. ін.), багато, довго або неохайно читаючи. — *Газети акуратно підшиваються.. Знавте,— дасн кому газетку — зачитують до дірок. Незручно, коли газета неохайна* (Вишня, І, 1956, 322).

3. *розм.* Взявши читати чужу книжку, не повертати її власникові. *Відшукавши потрібну книгу, Людмила спустилась на підлогу.— Але умова, Павле Макаровичу,— ви книжки не зачитуєте* (Головко, II, 1957, 489); — *Люблю я цю книжку. Всю війну з собою носив, поки не зачитали в госпіталі* (Кучер, Трудна любов, 1960, 224).

4. *розм.* Стомлювати, змучувати кого-небудь, довго читаючи вголос (звичайно власні твори). [Степан Демидович:] *Бачиш, я й сам думаю, що почав писати таки трохи пізненько, тому й думаю писати швидше і понаписую багато, багато* [віршів]. *(Лагодиться читати).* [Іван:] *Лишенько! Зачитає мене!* (Сам., II, 1958, 119).

5. *тільки док.* Почати читати. *З Ватаги письма принесли, І всі тихенько зачитали* (Шевч., II, 1953, 76).

ЗАЧИ́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАЧИТА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Читатися, оголошуватися для загального відома (на зборах, засіданнях і т. ін.). *Була глибока, напружена тиша, коли зачитувалась постанова — Маніфест першого з'їзду Народних комітетів про возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною* (Скл., Карпати, II, 1954, 414).

2. Читаючи що-небудь, дуже захоплюватися, читати до самозабуття. *Вона ховалась з своїм скарбом* [нелегальною літературою], *зачитувалась до болю голови* (Коцюб., I, 1955, 311); *Він так зачитався, що Володьці довелося цілу хвилину торсати його* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 20); // *ким, чим.* Захоплюватися читанням творів певного письменника або певним жанром чи галуззю літератури. *Я знов кинувся до компанії найкращих людей: записався в книгозбірню, зачитувався Плутархом, Гете, Гейне, Джованьолі. Почав напам'ять вивчати Гомера* (Думки про театр, 1955, 57); *Ніна поцікавилась, чому саме Сагайдак зачитується такою літературою, і він відповів, що тваринництво його фах, його найулюбленіша справа* (Добр., Тече річка.., 1961, 7); // *тільки док.* Втратити розум через надмірне читання. *Повагом ступав* [Середа] *босоніж, спустивши в землю суворі брови. Проходить поміж людьми, щось гомонить стиха, не повертаючись до людей. Чути слова святого письма. Ніхто йому не дивує: це той, що зачитався біблії* (Вас., I, 1959, 267); — *Книжками пароюки собі забило.. Зачитається ж дурне!.. З ума, з розуму вийде* (Ковінька, Чому я не сокіл.., 1961, 70).

3. *тільки недок., розм.* Розтріпуватися, заяложуватися, рватися внаслідок довгого, частого або неохайного читання (про книжку, газету і т. ін.). *Газета чи листівка буквально зачитується до дірок* (Шиян, Партиз. край, 1946, 95); *Була це дуже популярна і читабельна література* [рукописні збірники та пісенники], *яку знали всі, хто зачитувався, як кажуть, «до цурки»* (Нар. тв. та етн., 2, 1961, 63).

4. *тільки недок.* Пас. до **зачи́тувати.**

ЗАЧИЩА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зачища́ти.** *Циліндричні фрези вживаються для гладкого стругання і для робіт по зачищанню поверхонь деталей* (Стол.-буд. справа, 1957, 123).

ЗАЧИЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАЧИ́СТИТИ**, и́щу, и́стиш, *док.* 1. Робити чистим, знімаючи верхній шар, або усувати нерівності, шорсткість. *Він просить у Хавцького ножа, щоб зачищати кінці кабеля* (Гончар, I, 1954, 50); *Під кристалим осокором навколішках старанно порався чоловік, зачищаючи ножем пошматовану кору* (Баш, Надія, 1960, 222); *Наносив* [Павло] *повну діжку води, ..зачистив коло хліва, навіть віничком підмів усе* (Кучер, Трудна любов, 1960, 77).

2. *рідко.* Те саме, що **очища́ти.**

ЗАЧИЩА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **зачища́ти.**

ЗАЧИ́ЩЕНИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **зачи́стити.** *Кільце рисувалки повинно мати правильну форму, а кінець закруглення повинен бути старанно зачищений* (Слюс. інстр.., 1959, 16).

ЗА́ЧІП, чепу, *ч.* 1. Пристрій, яким зачіплюють що-небудь. *Гарячий, спітнілий трактор тягне на зачепі*

ключ борін та кілька культиваторів. За ним поспішають кінні сівалки (Оров., Зел. повінь, 1961, 56).

2. *перен., розм.* Приставання, залицяння.

ЗАЧІПА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зачіпáти** 1, 3, 6. *Бачачи, до якого нещастя доводить гордість і ..зачіпання противників, Сови зареклися на віки вічні нападати на Ворон і на Круків* (Фр., IV, 1950, 117); *Звісно, все те зараз доходило до Йосипенка. І між прикажчиком і новим кучером почалися сварки, зачіпання* (Мирний, IV, 1955, 169).

ЗАЧІПА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ЗАЧЕПИ́ТИ**, еплю́, е́пиш; *мн.* зачéплять; *док., перех., чим і без додатка.* 1. Торкатися, доторкуватися до кого-, чого-небудь, штовхати когось, щось під час руху. *Голі лікті дрижали, ворушились, зачіпали один другого. Білі й чорні руки бігали по тісті, виробляли шишки, викачували, розкачували довгі качалочки* (Н.-Лев., III, 1956, 73); *Автомобіль щільно під'їздить до солдата, майже зачіпаючи його крилом* (Ю. Янов., IV, 1959, 169); *Вони* [втікачі] *сиділи нерухомо, карячки, боячись поворухнутись та зачепити шамкий комиш* (Коцюб., I, 1955, 348); *Силантьєв хутко встав. Він зачепив рукою шнур від настільної лампи, і світло враз погасло* (Донч., II, 1956, 194); * Образно. *І розказать того не зможу я ніколи, Як серце крилами нам зачіпав птах* (Рильський, II, 1946, 163); // Ненароком або навмисне ударяти, бити кого-небудь, завдавати шкоди. *Параска вернулася з ломакою в руках. Люта — вона кинулась на сина і зачепила раз по плечі* (Мирний, IV, 1955, 116); *Я помітив, що сорочка в неї* [Марійки] *у цім місці була розідрана, а крізь пальці руки, що лежала на плечі, виступила кров. Значить, бугай встиг-таки зачепити її* (Мур., Бук. повість, 1959, 12); // *безос.* [Ч і п:] *Ми скрізь її шукали, Палац горів... Замкнув її той кат... І вже з пожежі ледве врятували — Та, мабуть, пізно. Сволоком якимсь По голові небогу зачепило* (Коч., II, 1956, 580); // Ранити (про стрілу, кулю і т. ін.). *Був* [шахтар] *тяжко поранений: фашистська куля, пробивши партійний квиток, зачепила серце* (Донч., VI, 1957, 628); // *безос. Знову тупіт — Юхим і на цей раз теж націлився і стрельнув знов добре, аж підплигнув кінь і став цапа, мабуть, у коня вдучив. А козака на ньому не зачепило* (Головко, II, 1957, 355); // Торкаючись чого-небудь, виводити із стану спокою. *Утихла* [пога] *і сливе не болить, як не зачіпати* (Л. Укр., V, 1956, 185).

◇ **Му́ху не зачіпáти (не зачепи́ти) [мізи́нцем]; Па́льцем не зачіпáти (не зачепи́ти)** *кого* — не завдавати нікому ні найменшої шкоди, неприємності, образи. *За свій вік я навіть мухи не зачепив мізинцем* (Логв., Давні рани. 1961, 28); *Я б нікого й пальцем не зачепила, аби мене ніхто не зачіпав* (Н.-Лев., II, 1956, 14).

2. *перен.* Втручаючись у чиє-небудь життя, завдавати неприємності, кривдити. *То так він і жив собі й добре йому велося все: він нікого не зачіпав і його ніхто не займав* (Вовчок, I, 1955, 310); *Дочки якого-небудь Авраменка або Киселя,— він назвав імення відомих сільських дукарів,— я не зачеплю. А це — голоштанники. Куди воно там буде жалітися!* (Вас., IV, 1960, 27); *Його боялися і ненавиділи. Але він мав великі зв'язки, і його ніхто не наважувався зачепити* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 12).

Зачіпáти (зачепи́ти) інтере́си *кого* — завдавати шкоди чиїм-небудь інтересам. *Весела* [Лена], *більш по молодості, ніж по темпераменту, поверховна у всьому, крім того, що зачіпає близько її інтереси* (Л. Укр., III, 1952, 718); *Відомий вислів говорить, що коли б геометричні аксіоми зачіпали інтереси людей, то вони напевно спростовувалися б* (Ленін, 15, 1949, 17).

3. *перен.* Захоплювати що-небудь, поширюватися на щось. *Насамперед він* [Ч. Дарвін] *доводить, що живим організмам притаманна спадкова мінливість, яка зачіпає всі їхні ознаки і властивості* (Наука.., 1, 1959, 43); *Післявоєнна реконструкція міста зачепила й цю околицю* (Дмит., Розлука, 1957, 98); [Платон Гаврилович *(дивиться на небо):*] *А мені вдасться, що не буде* [дощу]. *Отак погримить-погримить та й мине. Хіба, може, краєчком зачепить* (Вас., III, 1960, 138); // Поширюючись на що-небудь, завдавати якоїсь шкоди, впливати негативно. *Недавно дістав я з цензури свій збірник. Тяжко покалічила його цензура, багато зовсім викинула, та Ваших «Гастролів», хвалити бога, не зачепила* (Коцюб., III, 1956, 261).

4. *перен.* Звертати увагу на що-небудь, спрямовувати думку до чогось у розмові, якомусь викладі і т. ін. *Молоді хлопці почали зачіпати усякі питання* (Н.-Лев., IV, 1956, 76); *Я використав* [для написання твору] *обговорення читачами ..нарису, що зачіпає одну з цікавих комсомольських проблем* (Донч., VI, 1957, 584); *Іван Семенович зрозумів, що своїми настійливими запитаннями зачепив неприємні, а може, навіть болючі спогади* [Малахова] (Собко, Справа.., 1959, 31).

5. *перен.* Звертатися до кого-небудь, намагаючись поговорити. *Максим думає, як би зачепити зятя, як би зняти з ним розмову* (Коцюб., I, 1955, 36); *Був* [Дмитро] *похмурий, мовчазний. Нічого не розповідав і нікого ні про що не розпитував. Та ми, правду кажучи, не дуже й зачіпали його своїми розмовами та запитаннями* (Коз., Гарячі руки, 1960, 98); // Заговорювати до кого-небудь, залицяючись, жартуючи. *Нащо мене зачіпаєш, Коли собі іншу маєш?* (Чуб., V, 1874, 200); *Дівчата стояли, дивилися, інші пересміхувались, інші стояли смутні. Були й такі, що самі зачіпали хлопців жартами та приспівували їм* (Л. Укр., III, 1952, 564); *Яке це щастя, що в таку хвилину Іде сама, ніяких друзів збоку! Але яку, яку знайти причину, Щоб якось зачепити карооку?* (Підс., Поєми, 1954, 104).

6. *перен.* Критикуючи, висміюючи, викликáти на суперечку. *А навіщо вона його зачепила? Звикла всіх критикувати ще в школі* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 101); *Всі наче аж присунулися ближче, назрівав якийсь спалах, бо давно вже не було на зборах гострих суперечок,— молода робітниця насмілилася зачепити начальника цеху* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 15); // Приставати до кого-небудь, дражнити, викликаючи на сварку, бійку і т. ін. *Жінку свою він дуже любив, а тільки уранці він очі розкислить, то вже й почав зачіпати та задирати її* (Вовчок, I, 1955, 296); *З рову почали* [хлопці] *зачіпати — дражнити, штурляти грудцями* (Головко, II, 1957, 246); *І баран буцне, як зачепиш* (Номис, 1864, № 3290); — *От зачепи, то й тобі достанеться, що й додому не донесеш, та й по дорозі не розгубиш* (Свидн., Любоpацькі, 1955, 192); // Нападати на кого-небудь. *Вдарив страшний грім.. Наставало одно з тих з'явищ натури, перед котрими в Індії леви та тигри стають смирніші од ягнят, ховаються в печери вкупі з чоловіком і не зачіпають його з ляку й страху* (Н.-Лев., II, 1956, 390); [Поліксена:] *Так що? Він* [Гектор] *мірмідонців не зачепить, то й Ахіллесові про те байдуже, як і мені* (Л. Укр., II, 1951, 259); *Хай лиш вороги посміють зачепити — ми їх добре пошанувм, пошаткувм!* (Тич., I, 1957, 215).

7. *перен.* Викликáти хвилювання у кого-небудь, тривожити. *До слів його зачіпала доля так званого «заночника» в дожовтневій капіталістичній шахті* (Ле, С. Голубар, 1950, 32); *Марина побачила, що її слова батька зачепили, і ще стала доказувати, що не варт за зятеві борги свою спину гнути* (Григ., Вибр., 1959, 232); // Ображати, сердити, зауважуючи що-небудь; викликати розмовою невдоволення. *Господар повільно пив*

кумис, уважно слухав співуя, посміхався. Коли ж пісенні дорікання Шашубабові його надто зачіпали, він мовчки підносив руку долонею вгору — просив слова для негайної відповіді (Мас., Життя.., 1960, 81); *Бувало, що той Павло похмурий такий сидить, а то й словом її гірким зачепить — вона терпеливодушна, ясна та весела* (Вовчок, І, 1955, 144); *Ореста Білинського зачепив легковажний тон, яким Аполонія відзивалась про Олену* (Вільде, Сестри.., 1958, 319); // **Непокоїти, зацікавлюючи, захоплюючи кого-небудь чимсь.** *Чіпку ж все зачіпало, все торкало. Він про все баби розпитував* (Мирний, І, 1949, 144); *Не було в нього* [директора] *такого виступу, щоб не слухали. Бо він умів зачепити кожного* (Загреб., Спека, 1961, 146).

Зачіпа́ти (зачепи́ти) честь (гі́дність, самолю́бство) кого — заподіювати образу кому-небудь. *Пониження боляче зачепило його самолюбство, через те на новій посаді він працював абияк, наче соромився її* (Гур., Життя.., 1954, 95); [Михайло:] *Мамо, тут зачепили честь моєї нареченої* (Собко, П'єси, 1958, 350).

◇ **Зачіпа́ти (зачепи́ти) во́зом** *кого* — робити кому-небудь неприємність, ображати. — *Що це з вами таке, хлопці? Чи вас возом хто зачепив, чи позакохувались ви обидва, разом?* (Собко, Біле полум'я, 1952, 225); **Зачіпа́ти (зачепи́ти) за болю́че (найболю́чіше) місце** — виводити з терпіння; дошкуляти. *На жарти Марко образився, а сам мав гострий язик і вмів зачіпати товариша за найболючіше місце* (Коп., Десятикласники, 1938, 31); **Зачіпа́ти (зачепи́ти) (за) ду́шу (се́рце); Зачіпа́ти (зачепи́ти) стру́ни душі́ (се́рця)** — глибоко зворушувати, хвилювати. *В Оксани з'явилося спокусливе бажання посперечатися з Гнатом, зачепити за душу* (Чорп., Потік.., 1956, 91); *Раніше не міг пройти* [Сеспель] *спокійно, коли чув ту пісню, не міг вслухатися в її слова. Тепер вона якось пролетіла повз його вуха, не зачепила серця* (Збан., Сеспель, 1961, 442); *Змовк і фурман, задумався. Десь зачепила та розповідь найпотаємніші струни його старечого серця — і от слухав тепер їх невтішну мелодію* (М. Ол., Чусш.., 1959, 63); **Зачіпа́ти (зачепи́ти) за живе́ (до живо́го):** а) ображати. *Холодний тон співрозмовника зачепив його за живе, змусив задуматись, насторожитись* (Ряб., Жайворонки, 1957, 78); *Кавик ніколи не втрачав доброго настрою і віри у краще майбутнє. Іноді тільки навіть його до живого зачепить та чи інша несправедливість, і тоді він уже безпардонно розсипається* (Вільде, Троянди.., 1961, 195); б) викликати глибокі почуття; дуже хвилювати. *Полонені зацікавлено дослухалися до тієї розмови. Видно, вона їх зачепила за живе, розворушила душу* (Збан., Сеспель, 1961, 254).

8. *розм.* **Брати що-небудь, користуватися чимось без дозволу.** [Старшина:] *Поможи боже! Тоді вже не буду зачіпать казенних грошей. Оцей тільки раз, коли б благополучно...* (К.-Карий, І, 1960, 39); *В Акермані отаман пішов з рибалками в поліцію, узяв паспорт на ціле літо й дав присягу, що він не зачепить того добра, що викине море на берег, і зараз передасть на кордон* (Н.-Лев., II, 1956, 223); — *Чули правильний закон? — загорланив Денисенко.— Ніхто не має права зачепити нашу.. землю! А панську ріжте, як хочете!* (Стельмах, Кров людська.., І, 1957, 136).

9. *перен., перев. з запереч. н е.* **Приступати до роботи над чим-небудь.** *До жадної серйозної праці ще не брався, тільки вчора вірші до «Вісника» вислав, а «Міріам» ще не зачіпав, хай полежить* (Л. Укр., V, 1956, 364).

ЗАЧІПА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАЧЕПИ́ТИСЯ**, еплю́ся, е́пишся; *мн.* заче́пляться; *док., за що і без додатка.* 1. Рухаючись, звичайно ненароком доторкуватися до чого-небудь, наштовхуватися на щось. *Що вітер повіє, гілля поколище, Що гілка за гілочку да й зачіпається* (Чуб., V, 1874, 716); *Гарба зачіпалася за кущі, і Тимка обдризкувало холодним свіжим дощиком* (Тют., Вир, 1960, 90); *Тісна вулиця задля шестерика; коні одно до другого тулятьця, щоб не зачепитися об тин* (Мирний, IV, 1955, 251); *Варя відірвалася од вікна, пішла трохи вбік і, наче ненароком, зачепилася за край столу* (Едік, Тв., 1958, 243).

2. *перен., розм.* **Вступати з ким-небудь у небажані стосунки, мати якусь спільну справу** (звичайно неприємну). — *Іди, дай мені спокій,— буркнув він.— І десятому закажу, щоби з тобою не зачіпався* (Фр., IV, 1950, 70); — *А зачепись-но тут ще з бухгалтерами, рахівниками, то й засядеш знов на цілий місяць!* (Ле, Міжгір'я, 1953, 22); // **Зав'язувати з ким-небудь сварку, бійку; задиратися.** *Катруся не могла тихо всидіти: з усіма зачіпалась, тягнула за вухо глухого Федька, він кляв та замахувався на неї кулаками* (Кобр., Вибр., 1954, 116); — *Вони бояться зачіпатися з поповичем, щоб не доскочити біди...* (Кол., Терен.., 1959, 50); *Напившись дуже, та зачепився* [Нечипір] *з шинкарем, та потовк йому усі пляшки і усі чарки, а опісля й приплатився, троха чи не сорок алтин* (Кв.-Осн., II, 1956, 109); *А Войський погляда на Графа здалеки, Ножа убійчого приклавши до руки: От-от зачепляться, — та нагло у вільшині Почулись вигуки і зброї брязкотіння* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 253).

3. *тільки недок.* Пас. до **зачіпа́ти.** *Які в частушках, у коломийках зачіпаються актуальні питання життя* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 179).

ЗА́ЧІПКА, и, *ж.* 1. Пристрій, призначений для зачеплення чого-небудь. * Образно. *Йому треба було знайти в душі цих друзів ратних зачіпку, за яку б узявшись, він повернув їх за собою без риску зірватися...* (Ле, Наливайко, 1957, 195); // *перен.* Нерівність, вузлик і т. ін. на гладкій поверхні тканини. *На обробленому капроновому волокні зникають зачіпки. Воно стає набагато міцнішим і не обривається* (Роб. газ., 1.VIII 1962, 1).

2. *перен., рідко.* Суперечка, сварка. *Він зачіпку має з дядьком за гроші* (Сл. Гр.); — *Ми вже замирилися після вчорашнього. Вчорашня зачіпка трохи вплинула на хатній спокій* (Кач., II, 1958, 30).

3. *перен.* Те, що є приводом для яких-небудь дій, для розмови або для здійснення чогось. *Хіба признатися Мирославу?.. Але як знайти зачіпку, щоб розпочати розмову?* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 262); *Міг би завітати* [лікар] *до весільного столу або до обходу, або після обходу, бо весільна трапеза діло не швидке, та обов'язок бути в лікарні був зручною зачіпкою, щоб відмовитись взагалі* (Смолич, Мир.., 1958, 39); // *рідко.* Причина того, що сталося. *Все те їй забулося, як колись вона його кохала, як сподівалася собі милого щастя від його,— тепер вже він їй перед очима — як усього її лиха непогамованого зачіпка* (Вовчок, І, 1955, 173).

4. *перен.* Закид, дорікання, з яким хто-небудь настирливо звертається до когось. *І її навіть сердила ще та ненависть, ті зачіпки...— Чого ви такі ненависні до його* [Василя]? — *допитувалась у братів Галя* (Мирний, IV, 1955, 118); — *Я тепер огризаюсь на зачіпки сеї статті, бо вони мене обурили не тільки з особистого погляду* (Л. Укр., V, 1956, 438).

5. *перен.* Перешкода, завада у якій-небудь справі. *Робота йде швидко, без зайвих затримок і зачіпок* (Трубл., І, 1955, 115).

◇ **Підня́ти за́чіпку,** *заст.*— прийняти виклик. *Щось було зачіпливе й гостро-лукаве в її сухім, підкресленім оці, яким метнула* [Марта] *на нього погляд. Але він зачіпки не підняв* (Коцюб., II, 1955, 298).

ЗАЧІПЛИВИЙ, а, е. Який зачіпає, задирає; задерикуватий. *Той голосний, зачіпливий настрій, який перед*

хвилею виявляв себе такими криками, тепер пройшов (Фр., VI, 1951, 334); // Який ображає. *В його круглому оці — друге вісник важмурив — в голосі, в кутиках уст — було зачіпливе щось, образливе* (Коцюб., II, 1955, 377).

ЗАЧІ́ПЛИВО. Присл. до **зачі́пливий.** *Коли вже відстугоніли польки й краков'яки, мазурки й вальси, на середину вийшла, зачіпливо поблискуючи чорними гарячими очима, Катерина Бурдейна* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 347).

ЗАЧІ́ПЛЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. **зачі́плювати** 1.

ЗАЧІ́ПЛЮВАТИ, юю, ює́ш *і* **ЗАЧІПЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАЧЕПИ́ТИ,** чеплю́, че́пиш; *мн.* зачі́плять; *док., перех., а також із прийм.* з а. 1. Чіпляти або захоплювати чим-небудь. *Два хлопці, зачепивши лозиною поміж жабрами, понесли її* [щуку] (Мирний, I, 1954, 313); [П р і с ц і л л а:] *Де котвиця, куди ти кинеш і за що зачепиш ту котву, щоб спинити корабель?..* (Л. Укр., II, 1951, 352); *Паровоз зачепив вагон і з грюкотом на стрілках попровадив його до чотирьох розмальованих арб* (Ле, Міжгір'я, 1953, 13); *Ось під дзвінкі вигуки кран зачепив і проніс над головами людей саморобний танк-трактор* (Кучер, Чорноморці, 1956, 234); // Ненароком наштовхуватися на кого-, що-небудь, черкатися об когось, щось під час руху. *У тій прудкій ході її прозора шлярка когось зачіпає* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 44); *—Гей ти, вайло! —гукала вона на неї, коли Гафійці ненароком вилітало з рук веретено або коли вона зачіпляла що по дорозі.— Яка з тебе хазяйка буде, що ні ступити, ні зробити до ладу не годна?* (Коцюб., II, 1955, 31); // Накидаючи, прикріпляти, одягати. — *Він* [чоловік] *придумав для Вола ярмо, щоб не зачіпляти посторонки йому за роги* (Фр., IV, 1950, 121); *Молодиця не хоче, а вона* [перекупка] *таки зачепила їй за шию намисто* (Вовчок, I, 1955, 14); // Чіпаючи, набирати що-небудь; зачерпувати. *Цапцзін узяв порожній казанок, кухлик і пішов до струмка. Там він зачепив піску, довго його розбовтував, зливав мутну воду, придивлявся* (Донч., II, 1956, 30).

2. *тільки док., розм.* Роздобути, дістати що-небудь. [Д р а н к о:] *Їй-богу, вже Горпина викрадається кудись! Де б мені дубину зачепити?* (Кроп., I, 1958, 181); // Захопити що-небудь, урвати. [П е ч а р и ц я:] *Кого ж то він* [Храпко] *на підставу за себе візьме? Щó якби мене? От би — добро! Зачепити можна чимало грошви...* (Мирний, V, 1955, 170).

◇ **Є (бу́де, було́) за (об) що́ (ві́що) ру́ки зачепи́ти** — мати матеріальну основу, щоб почати господарювання, яку-небудь справу і т. ін. *У неї тільки хата нова, а хазяйства ніякого... здасться, й курка не ходить; а города того крихта, що ні за що й рук зачепити* (Барв., Опов.., 1902, 14); *— Не така, мамо, Галя. Нічого вам турбуватись.. Всьому знав лад дати. А що вона має лишнє там, то то ще краще. Буде об віщо на перший раз руки зачепити* (Мирний, II, 1954, 245).

ЗАЧІ́ПЛЮВАТИСЯ, юю́ся, ює́шся *і* **ЗАЧІПЛЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАЧЕПИ́ТИСЯ,** чеплю́ся, че́пишся, *док.* 1. Натикаючись на що-небудь колюче, гостре і т. ін., настромлюватися, чіплятися. *Кирило покрикував на конята, а сам ішов за боронами, піднімав їх час від часу і вибирав кільчастий дріт, що зачіплювався за зубки* (Ірчан, II, 1958, 84); *Той сурдут має постійну звичку за щось зачіплятись* (Коцюб., II, 1955, 252); *Ішла баба дубнячком, зачепилась гапличком: сюди смик, туди смик — одчепися, мій гаплик* (Номис, 1864, № 12536); *Гвинтівка, випавши з рук, зачепилася шпагатиною за галузку і похитується разом із нею* (Ю. Янов., IV, 1959, 50); * Образно. *На вершечках струнких темнолистих красунь* [тополь] *зачепились легенькі білі хмарки* (Збан., Сеспель, 1961, 209); // Заходити одне за друге (про деталі в механізмах і т. ін.). *Тихо й вільна, мов величезний поліп, рухались також усі інші частини машини, зуби зачіплялись за зуби, блискучі залізні брюки то висувались наперед, то подавались в глибину корпусу* (Фр., VI, 1951, 254); // Наштовхуватися на що-небудь під час руху. *Оленка від бігу тяжко дихала. От вона зачепилася ногою об корч і впала* (Турч., Зорі.., 1950, 364); [М и ш к о:] *Заходьте, тільки глядіть, не зачепіться за дріт, бо можна й упасти* (Мик., II, 1957, 95).

2. *перев. док.* Хапатися за що-небудь, обпиратися об щось. *Нелегко було пристати до берега. Остапові пощастило однак зачепитись якось за прибережну вербу* (Коцюб., I, 1955, 355); *Андрій .. обома руками взявся за хребет, лівою ногою зачепився за посторонок, підтягнувсь і незабаром був уже на коні* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 20); // *перен.* Захоплюючи що-небудь, укріплятися (на якійсь місцевості, об'єкті). *Ми ще були на чистому полі. Нам треба за всяку ціну зачепитися за хати* (Шиян, Партиз. край, 1946, 100); // *перен.* Зупинятися, затримуватися, зосереджуючись на чому-небудь. *Думки у невеличкій голові* [Івасевій] *бігли, як хмари у бурю, ..ні об віщо не зачіплюючись* (Мирний, IV, 1955, 11); — *Так отже за титлу було зачепився, та й розібрав потроху...* (Кв.-Осн., II, 1956, 66); *Нараз неспокійний, напружений погляд Марка зачепився об полотняну торбинку* (Жур., Звич. турботи, 1960, 150).

◇ **Є (було́, бу́де) за що (ві́що) зачепи́тися** — є (була, буде) матеріальна основа, щоб почати господарювання, якусь справу і т. ін. — *Дівчина у мене є, наречена, побратися думали. А зачепитися не було за що* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 104); **Ні за що о́ком зачепи́тися** — немає нічого виразного. *У нього все — обличчя, очі, руки, вбрання — таке звичайне і сіре, що просто ні за що зачепитися оком* (Собко, Нам спокій.., 1959, 141).

3. *перен., розм.* Затримуватися де-небудь, бути довше, ніж треба. *Ганна Денисівна до неї: — І де ж ото ти зачепилася? — Та, бабусю! Та гуси якраз до ставу спускалися! Ну, не проїхать, не пройти!* (Вишня, I, 1956, 347); // Залишатися десь на проживання. *Між селянами такими, Що стиналась в судовими, Зачепивсь і наш козак* (Манж., Тв., 1955, 151); // Улаштовуватися на роботу. *В головній економії зачепився Нестір Цимбал, який, закрившіи в дорозі, не міг далі йти* (Гончар, Таврія.., 1957, 110); — *Тут свої люди є, легше за роботу зачепитись, та й домогтися чогось скоріше можна* (Коцюба, Нові береги, 1959, 268).

ЗАЧІПЛЯ́ТИ *див.* **зачіплювати.**

ЗАЧІПЛЯ́ТИСЯ *див.* **зачіплюватися.**

ЗАЧІ́ПНИЙ, а́, е́, *спец.* Признач. для зачіплювання.

ЗА́ЧІС, чосу, ч. Зачесане в одному напрямку волосся. *Носили* [скіфи] *довге волосся, що спадало на плечі, інколи з особливим зачосом над лобом* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 142); // Те саме, що **за́чіска.** [М е ф і с т о ф е л ь:] *Вам змалку любі кучері хвилясті Та комірці мережано-зірчасті, І зроду не носили ви коси — Вам шведський зачіс додає краси* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 271).

ЗА́ЧІСКА, и, *ж.* Певним способом укладене, підстрижене або завите волосся на голові. *З головного входу, з теплого гардеробу плив і плив неперервний струмок величних уборів, ..з смаком зроблених зачісок* (Фр., VI, 1951, 219); *Спочатку в нього* [розпорядника танців] *була чудова зачіска. Чуб йому блищав по обидва боки проділу* (Мик., II, 1957, 61); *Біля відчиненого вікна стояла дівчина з хвилястою зачіскою* (Панч, В дорозі, 1959, 176).

ЗАЧІСУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зачісувати.** *Волосся стригла* [Марина] *коротко, не морочила собі голови зачісуванням, і тому була переважно розпатлана — з чубчиком на лобі* (Смолич, Мир.., 1958, 44).

ЗАЧІСУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАЧЕСА́ТИ**, чешу́, че́шеш, *док., перех.* Пригладжувати гребінцем, розміщати в порядку (волосся на голові). *Коли в зачіска у хлопчиків і коси у дівчаток, треба щодня їх прочісувати густим гребінцем і акуратно зачісувати* (Шк. гігієна, 1954, 92); // Робити яку-небудь зачіску.— *Боже мій! — аж крикнула панночка, разом стрепенувшись і в долоні сплеснувши: — чи зуміє ж хто з вас* [дівчат] *мене зачесати, ушнурувати?* (Вовчок, І, 1955, 105); *Поріділе волосся Іван Юхимович зачісував набік, як це робилося ще в роки його молодості* (Руд., Остання шабля, 1959, 7).

ЗАЧІСУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАЧЕСА́ТИСЯ**, ешу́ся, е́шешся, *док.* Пригладжувати гребінцем, розміщати в порядку своє волосся на голові. *А дівчатка, а дівчатка в тій артілі! ..по тричі на день зачісуються* (Вишня, І, 1956, 410); *Повісив* [Петро] *скрипку на гвіздочок, зачесався біля дзеркальця, оглянув свій одяг, вийшов у коридор* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 45); // Робити собі певну зачіску. [С а б і н а:] *Ось, пане, одяг. (Хоче йти).* [Х у с а:] *Стривай, поможеш пані зачесатись по-римському* (Л. Укр., III, 1952, 168); *Вона почала слідкувати за собою, гарно зачісуватися, одягатися* (Томч., Готель.., 1960, 177).

ЗАЧМЕ́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зачмелі́ти.**

2. *у знач. прикм.* Сп'янілий; очманілий. *На другий день, коли він пішов по службі, а вона осталася сама у хаті, їй привиділося вчорашнє, і нестямно важкі думи облягли її зачмелену голову* (Мирний, III, 1954, 381); *Я тебе бачив, гуцуле. Бачив серед скаженої ріки на тяжкій.. роботі, бачив у свято зачмеленого, отруєного* (Хотк., II, 1966, 376).

ЗАЧМЕЛІ́ТИ, лю, лі́ш, *док., перех., розм.* Одурманити, вживаючи алкогольні напої. *Зачмелив голову;* // *перен.* Приголомшити чим-небудь.

ЗАЧМЕЛІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* Втратити здатність ясного розуміння, сп'яніти (від дії алкогольних напоїв).— *А я гадаю так: випив, то й помовч, коли ти в людина... не смій співать налиганий, коли ти, мов чіп, мов квач, коли голова зачмеліла* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 568); // Втратити здатність ясного розуміння під впливом якого-небудь сильного переживання; очманіти.

ЗАЧМИ́ХАТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. Почати чмихати, видавати короткі уривчасті звуки (про людину, тварину).— *Гм, кахи, кахи! Гм! — зачмихав Хаврусь* (Н.-Лев., III, 1956, 345); *Хмурий Остап опустив чубату голову, зачмихав сінім, як воловий ріг, носом* (Горд., II, 1959, 293); *Тільки вона наблизилася з дійницею до рябої, як та кинулась наперед, вскочила передніми ногами в годівницю і, лякливо поглядаючи, зачмихала* (Колг. Укр., 8, 1956, 33).

2. Почати приглушено сміятися.— *Ач сміються, вилупки! — сказав Яків.. Дітвора ще дужче зачмихала* (Мирний, І, 1954, 241).

3. *перен.* Випускаючи пару, дим, газ, почати утворювати уривчасті шиплячі звуки (про машини). *Пізно вночі паровоз важко зачмихав, і ешелон рушив* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 56); *Разів зо три дирхнув кулемет. Літак схитнувся, зачмихав димом, блиснуло під крилом рухливе полум'я* (Збан., Крил. гонець, 1953, 40).

ЗАЧМО́КАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати чмокати, робити характерні звуки, втягуючи губи (про людину, тварину). [С а м р о с ь:] *А вгадай, на чім кум горілку настоює? Не вгадавш! ..Там така смашна* [смачна], *що й мертвий зачмокав би губами!..* (Кроп., II, 1958, 27); *Галочка смачно зачмокала губками, потім глибоко, уривчасто, мовби після великої втоми, зітхнула* (Ряб., Кайворонки, 1957, 213); * Образно. *Знову вперто задудонів «максим», і кулі зачмокали по мокрому грунті* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 544).

ЗАЧО́ВГАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зачо́вгати.**

ЗАЧО́ВГАТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. *неперех.* Почати човгати, робити шурхіт підошвами під час ходіння. *Од тиші у вухах дзвеніла кров. Але враз серед цієї тиші легенько зачовгали чиїсь ноги в їдальні* (Трубл., І, 1955, 82); *Нарешті, в кінці коридора зачовгали м'які повстяні капці* (Смолич, І, 1958, 167); // *чим.* Почати совати якимнебудь предметом по підлозі або по іншій поверхні. *Санітарка знову взялася за швабру і, надолужуючи прогаяну хвилину, ще швидше зачовгала нею* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 324); *Дядько Тихін сів на лавицю і, бездумно дивлячись перед себе, механічно зачовгав ногою* (Речм., Весн. грози, 1961, 13).

2. *неперех.* Піти, ледве піднімаючи ноги. *Куценький ченчик.. поволі-волі зачовгав своїми прездоровими чоботищами до вхідних дверей* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 137).

3. *перех.* Забруднити, затоптати (підлогу); // Забруднити, потерти яку-небудь річ, довго або неохайно користуючись нею.

ЗАЧОРНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зачорни́ти.** *На барикаді піднялася раптом висока, зачорнена порохом фігура панича Нікодима Пшестшельського* (Фр., III, 1950, 324);— *Осьдечки він, з усіма законними печатками і царськими марками.— Мати поглянула на дрібні царські голови, зачорнені обідками, з острахом і надією взяла листа* (Стельмах, Хліб.., 1959, 526).

ЗАЧОРНИ́ТИ *див.* **зачо́рнювати.**

ЗАЧОРНИ́ТИСЯ *див.* **зачо́рнюватися.**

ЗАЧОРНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. Почати чорніти, стати чорним. *І знов майдан зачорнів од народу* (Коцюб., II, 1955, 99); *Справді, небо вже зачорніло — від заграв по обрію воно було особливо чорне в зеніті* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 748); // *безос. Знову зачорніло, зазеленіло довкола, й Марині стало шкода цієї короткочасної зими, як свого скоминущого дитинства* (Дмит., Наречена, 1959, 163).

2. Виділитися своїм чорним кольором. *При світлі забіліло в Мини широке лице, зачорніли товсті брови* (Н.-Лев., II, 1956, 112); *У далині серед криги зачорнів пароплав* (Трубл., І, 1955, 481).

ЗАЧОРНІ́ТИСЯ, ію́ться, *док., рідко.* Те саме, що **зачорні́ти** 2. *Степ зачорнівся, щедро розмок — Сьогодні тепла, ясна година* (Гірник, Сонце.., 1958, 56).

ЗАЧО́РНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАЧОРНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док., перех.* Робити чорним; забарвлювати або забруднювати що-небудь у чорний колір. *Вона хотіла обтерти голову руками, але ще більше зазмазалась і зачорнила руки* (Кобр., Вибр., 1954, 130); *Побіливши обличчя Данилові й намалювавши яскраві губи, Прудивус зачорнив йому смолою два передні зуби і на тому справу скінчив* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 204); *Їздові зачорнили білу верету поля шпилястими купами гною* (Бабляк, Вишн. сад., 1960, 111).

ЗАЧО́РНЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАЧОРНИ́ТИСЯ**, ню́ся, ни́шся, *док.* 1. Робитися чорним,

забарвлюватися або забруднюватися в чорний колір. 2. *тільки недок.* Пас. до **зачóрнювати.**

ЗАЧОХЛЕ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зачохли́ти.** * Образно. *З-за його плечей виглядала по-старосвітськи навхрест зачохлена двома хустками рухлива голова Христі Гордієнчихи* (Стельмах, Правда.., 1961, 38).

ЗАЧОХЛИ́ТИ, лю́, ли́ш, *док., перех.* Покрити чохлом. *Коли сьогодні ввечері після важкого денного бою Марії наказали зачохлити її снайперську гвинтівку, вона відчула гнітючу тривогу* (Кучер, Чорноморці, 1956, 216).

ЗАЧУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., поет., діал.,* **ЗАЧУ́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Чути, сприймати слухом що-небудь. *Разом прилинула вість, наче той соловій голосистий.. сидить у гущавині скритий, Тільки солодкі пісні зачуваш і серцем радієш* (Фр., XIII, 1954, 315); *Як тільки зачую чиюсь ходу, зараз колотиться серце* (Коцюб., II, 1955, 261); *Гнида, як тільки зачув слово «кооператив», аж кинувся й насторожився* (Головко, II, 1957, 131).

2. *про кого — що.* Одержувати якісь відомості, дізнаватися про що-небудь з розмов і т. ін. *Про Обринських, як і давно, не зачуваю нічого особливого* (Коб., III, 1956, 95); *Не вернувся козаченько — помер на чужині, ..А дівчина як зачула — у садочок улинула, Тужить, в'яне, гірко плаче* (Пісні та романси.., II, 1956, 181); *Діти, зачувши таку новину, зойкнули гуртом, одним подихом, а потім залементували, загомоніли, підскакуючи на партах, потираючи від радості руки* (Цюпа, Грози.., 1961, 117).

3. *тільки док.* Розпізнати що-небудь чуттям, нюхом. *Хутко зачув кішка, де сало* (Номис, 1864, № 5741); *Зачув у вас Свіжину поросяти, Просіть не просіть — сам* [Саливон] *припреться до хати!* (С. Од., Вибр., 1959, 280); *І шли з підвітряної сторони, і собака давно зачув звіра, про якого мисливець тільки здогадувався* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 65).

4. *рідко.* Відчувати, сприймати чуттям.— *Твоє нещастя зачував лише моє перемучене серце* (Коб., II, 1956, 337); // Відчувати, вгадувати наперед за допомогою інтуїції.— *Де байбаки, що свистіли по всьому степу? Неспроста вони покинули Таврію, першими погибель зачули...* (Гончар, Таврія.., 1957, 31).

ЗАЧУВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.,* **ЗАЧУ́ТИСЯ,** у́ється, *док., розм.* 1. Ставати чутним, звучати; чутися, вчуватися.— *Що то не зачувається отак у таких хвилинах* [самотності й тиші], *мій сину, що то не зачувається! — сказала протяжно стара мати й похитала головою* (Коб., II, 1956, 297); *Трохи згодом зачулася метелиця. Спершу повагом, а далі дрібніше та дрібніше, поки не перейшла на козачок* (Мирний, III, 1954, 203); *Коли всіх обшукали, а вагон закрили на залізні прогоничі, за воротьми зачувся такий плач, такий лемент — серце від них могло розірватися* (Мур., Бук. повість, 1959, 176); *Тепер я зрозумів, що потаємні сили І затамованої бурхливі голоси, Як зимова вода, під кригою струмили, Лише чекаючи весняної яси, Щоб повінню залить болота і долини, Коли зачується ячання лебедине* (Рильський, Поеми, 1957, 266).

2. *безос., рідко.* Ставати відчутним, здаватися. *Їй не зачувалось, що вона йде усе нижче та нижче* [запустила господарство]; *а хоч коли й шаснула їй по душі така думка,— вона на неї рукою навіки махнула* (Вовчок, I, 1955, 171).

ЗАЧУДО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зачудува́ти.** *Гершко, не кажучи нічого, поцілував Вольфа в руку.— Добре? — мовив Вольф, зачудований ..такою ніжністю парубка* (Фр., VIII, 1952, 356); *Федір Пилипович був зачудований в ерудиції свого співбесідника* (Іщук, Вербівчани, 1961, 328).

2. *у знач. прикм.* Який виражає зачудування. *Інколи в'ється дорога понад самим Дніпром, і тоді зачудоване око далеко сягає по блакитнім просторі діда-Славути* (Коцюб., III, 1956, 43); *Посеред своєї розповіді хорват раптом замовк, зупинивши зачудований погляд на ордені Слави, що висвічував у Козакова на засмальцьованій потом гімнастьорці* (Гончар, I, 1954, 99).

ЗАЧУДО́ВАННЯ, *рідше* **ЗАЧУДУВА́ННЯ,** я, *с., розм.* Стан за знач. **зачудува́тися.** *Він показав на машинку. То був годинник, чи нюрнберзьке яйце. Так назвали його, бо був схожий до яйця. Всі судді і хто лиш був у залі з зачудуванням дивились на годинник* (Коцюб., III, 1956, 10); *Вигук зачудування вихопився з юрби: модель перелетіла через верхівку дерева й поволі, плавно почала спускатися...* (Донч., I, 1956, 72); *Дівчинка вже цілком кам'яніла в здивуванні та зачудуванні* (Ю. Янов., IV, 1959, 87); *Ніхто не в силі описати його зачудування, коли побачив скарбницю зовсім порожньою* (Фр., VIII, 1952, 320).

ЗАЧУДО́ВАНО, *розм.* Присл. до **зачудо́ваний** 2. *Ганна Лавренко, що першою побачила його* [фейєрверк], *зачудовано ахнула на таке диво* (Гончар, Таврія.., 1957, 63); *Сеня, вийнявши наган з кобури, не цілячись, з того місця, де стояв, вгатив три кулі в центральний кружок. Усі хлоп'ята зачудовано дивилися на нього* (Бурл., М. Гонта, 1959, 53).

ЗАЧУДО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ЗАЧУДУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Дуже дивувати. *Почув* [Боровий] *новину, і таку, що аж зачудувала його. Христя Шовкунова взялася виростити по чотириста п'ятдесят центнерів буряків з гектара...* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 98); // Захоплювати, приємно вражати. *Невже тебе не зачудовує, як наш народ в труді росте?* (Тич., Зростай.., 1960, 58); *Була* [Рифка] *невеличкого росту, тонка і повільна в рухах, та той вираз тужливої задуми, який усе лежав на її лиці, поневолі зачудував Герша* (Фр., VIII, 1952, 388).

ЗАЧУДО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.,* **ЗАЧУДУВА́ТИСЯ,** у́юся, у́єшся, *док., розм.* Дуже дивуватися. *Я дуже зачудувався, побачивши між ними* [робітниками] *прогнаного вчора муляра* (Фр., I, 1955, 228); *— Звідки ви знаєте, батечку, як звуть мого собаку? — зачудувався Прудивус* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 467); // Захоплюватися, милуватися. *Я відчув себе супроти нього* [Карпа] *мізерією і пригноблено потакав його балачці, зачудовувався з його енергійних рухів* (Досв., Вибр., 1959, 402); *Один раз я бачила вас у парадному вбранні, то аж зачудувалася, який ви гарний та величний* (Крим., А. Лаговський, I, II, 1905, 72); *Прокик якось Олексич і до Блакитного озера, того самого озера, що нині Лебединим називається. Глянув на нього — і зачудувався, замилувався водою джерельною, берегами кучерявими* (Міщ., Сіверяни, 1961, 83).

ЗАЧУДУВА́ННЯ *див.* **зачудо́вання.**

ЗАЧУДУВА́ТИ *див.* **зачудо́вувати.**

ЗАЧУДУВА́ТИСЯ *див.* **зачудо́вуватися.**

ЗА́ЧУЖА, *присл., рідко.* Збоку, не будучи близьким, пов'язаним з чим-небудь. *Зачужа жаль* (Номис, 1864, № 2255).

ЗАЧУКИ́КАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Почати чукикати, підкидати дитину на руках, забавляючи її. *Марина.. або стиха пісню заспівав, або зачукика малого* (Мирний, IV, 1955, 231).

ЗАЧУМА́КУВАТИ, ую, уєш, *док., заст.* Почати чумакувати.

ЗАЧУМІ́ЛИЙ, а, е. 1. Хворий на чуму; заражений чумою. * У порівн. *І тоді з ним* [вигнанцем], *як із*

зачумі́лим чи то прокаженим, ніхто не тільки не матиме будь-яких справ, а навіть не привітається, не дасть йому шматка хліба або притулку (Тулуб, Людолови, I, 1957, 202).

2. *перен.* Який утратив здатність ясно розуміти; очманілий. [В а с и л ь:] *Очумайтесь уже ви, задурені та зачумілі душі! Од ладану ви почаділи, оливою замастилися так, що і правди святої не бачите* (Мирний, V, 1955, 116); *Череда он зачуміла Бреде безбаш по горі* (Манж., Тв., 1955, 72).

ЗАЧУМІЛО. Присл. до **зачумі́лий** 2. *День спить* [Христя], *ніч сяяє. Де сама вона не була, кого у неї не перебуло. І все те безпросипно п'яне, зачумі́ло завзяте* (Мирний, III, 1954, 385).

ЗАЧУ́МЛЕНИЙ, а, е. 1. Те саме, що **зачумі́лий** 1. *За вікном — сторожка́ мертва вулиця. Все місто — зачумлене гробовище* (Кач., II, 1958, 309); * У порівн. *Я почувала себе, як зачумлена* (Вільде, Ті з Ковальської, 1947, 34).

2. *перен.* Те саме, що **зачумі́лий** 2. *Як війна вирувала довкола, розливаючи ріками кров, у будьоннівське військо Микола на зачумлену шляхту пішов* (Гонч., Вибр., 1959, 95).

ЗАЧУ́МЛЕНО, а, е. Присл. до **зачу́млений** 2. *Сигналять здавлено машини, Свистять зачумлено свистки, А з гір — нескорена лавина! — Йдуть астурійські гірники* (Гірник, Сонце.., 1958, 113).

ЗАЧУ́ТИ *див.* **зачува́ти.**

ЗАЧУ́ТИЙ, а, е. Дієпр. час. мин. ч. до **зачу́ти** 1, 2. *Мені пригадалися зачуті часом розмови кузинок про офіцерів, про їх неморальне життя* (Фр., III, 1950, 105); *Марія не могла вловити кожне слово. Та з першого ж зачутого речення: «Не здаватися — з-за океану нам допоможуть»,— здогадалася, з ким Кавулі* [куркулі] *засіли на раду* (Вільде, Троянди.., 1961, 294).

ЗАЧУ́ТИСЯ *див.* **зачува́тися.**

ЗАЧУ́ХАНИЙ, а, е, *розм.* Позбавлений нагляду; занедбаний, занехаяний. *Хлопець бачив того малого поводатаря. Мале, років восьми зачухане хлоп'я в самій сорочці* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 6); *— То дозвольте нам свою комуну одчубучити.— А де ж твоя база? — запитав Василенко.— В Глибові був якийсь там зачуханий маєток, ну, от вони й організувалися* (Збан., Сеспель, 1961, 322).

ЗАЧУ́ХАТИ *див.* **зачу́хувати.**

ЗАЧУ́ХАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Почати чухатися.

ЗАЧУХМА́РИТИСЯ, рюся, ришся, *док., розм.* Почати чухмаритися, дуже чухатися.— *Ви Сиборові Івановичу нічого не наказували? — Аякже, наказував,— зачухмарився спросоння Корж,— та ось занедужав...* (Добр., Тече річка.., 1961, 194).

ЗАЧУ́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАЧУ́ХАТИ,** аю, аєш, *док., розм.* 1. *тільки док.* Почати чухати. *Книш і Рубець зареготалися, а Проценко, засоромившись і зачухавши потилицю, сказав: — Уже мені сі баби!* (Мирний, III, 1954, 270).

2. *перен., жарт.* Виправляти наслідки якої-небудь невдачі. *За півгодини тільки очунявся, кліпнув очима, дивлюсь: ліворуч стоїть кум, аварію зачухує* (Вишня, I, 1956, 256); [П в н а с З а х а р о в и ч:] *Пора гаряча, пора. Тут день проспи, то потім і ва рік не зачухавш* (Баш, Дніпр. зорі, 1953, 64).

ЗАЧУ́ЧВЕРЕНИЙ, а, е, *розм.* Який зачучверів; захирілий, зачахлий. *Із лісу кільцем з'являється облава: зачучверені, обірвані люди в кіллями, косами та ціпами* (Вас., III, 1960, 435); *— Може, він, оцей Кальницький, і переганяв якихось там зачучверених коней, а обігнати рисачку... Та у слободі іншої такої не знайдеш* (Шиян, Баланда, 1957, 138); // Дуже закошланий. *Дакило Скуйбіда, молодий, з чорною зачучверекою бородою, запнутий шевським фартухом, сидів на низенькому стільчику* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 26).

ЗАЧУ́ЧВЕРІЛИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **зачу́чверений.** *Жінчина рідня ніколи не радувала Аркадія Валеріановича — ці золотушні пагони старовинного дворянського роду невдатні були дати хоч який-небудь зачучверілий цвіт на теперішній землі* (Стельмах, Хліб.., 1959, 290).

ЗАЧУ́ЧВЕРІТИ, ію, ієш, *док., розм.* Ослабнути, одночасно споганівши (про людей, тварин). *Недаремно мовиться, що зачучверіле порося і воші заїдають. А він* [Михайло] *і зовсім зачучверів...* (Збан., Сеспель, 1961, 222); // Стати чахлим, зачахнути (про рослини). *Зачучверіти, як трава в спеку.*

ЗАЧХА́ТИ, аю, а́єш, *док.* Почати чхати. *Тонко змелений червоний перець, з парою злітаючи в повітря, зашибав у носи, і сливе всі зачхали* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 412); * Образно. *Зненацька у колгоспному дворі зачхав, запирхав трактор з-під повітки* (Вирган, В розп. літа, 1959, 124).

ЗАША́ВКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати шавкати, нерозбірливо, шепелявлячи говорити. *Стукнуло колесо на ямку, а старий носом у коліно, аж бриль на очі насунувся і в очей сльози покотились, та й зашавкав: — Вражого сина ямка!* (Свидн., Любоpанькі, 1955, 206); // Загавкати, закричати, видаючи приглушені шиплячі звуки (про тварин, птахів).

ЗАШАВКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док., розм.* Підсил. до **зашáвкати.** *Шавкун одійшов трохи. Надія заграла у його хитрих очах.— Знаєте що? — зашавкотів він.— Може, ще діло поправимо...* (Мирний, II, 1954, 276); *З-за хати вибігла суха собака, кудлата, як вівця, і зашавкотіла на гостей* (І.-Лев., II, 1956, 318); [Х р и с т я *(до Олени):*] *Почали вже й гуси на ставку герготати, зашавкотіли утята, ластівочка на бантині тихо-тихо защебетала...* (Кроп., I, 1958, 450); * Образно. *Оксамитовий нажул м'яко зашавкотів під шинами коліс* (Гончар, I, 1954, 327).

ЗАШАЛЮВА́ТИ, юю, юєш, *перех., буд.* Док. до **шалюва́ти.**

ЗАША́МКАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати шамкати, нерозбірливо, шепелявлячи говорити.— *Ох і хороша ж ти, моя пампочко,— зашамкала вона* [бабуся] (Мирний, III, 1954, 300); *Марко припав до стремена Кривоноса і жалібно зашамкав безгубим ротом* (Панч, III, 1956, 100).

ЗАША́МКОТІТИ, очу́, оти́ш, *док., розм.* Підсил. до **зашáмкати.**

ЗАШАМОТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Почати шамотатися; заметушитися. [Т е р е ш к о *(показує на шапку Демидову):*] *Оце ж, мабуть, його шапка! Ха-ха! Чого це він зашамотався так, неначе перелякався?* (К.-Карий, III, 1961, 46); *На протилежнім боці.. враз зчинився якийсь рух; зашамотались туди-сюди шапки* (Гончар, Таврія.., 1957, 314).

ЗАШАМОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док., розм.* 1. Почати шамотіти, утворювати легкий шелест, шарудіння (про траву, листя, одяг і т. ін.). *Враз затремтіло молоде листя, зашамотіло, струсило в себе дощ самоцвітів* (Коцюб., I, 1955, 149); *Дівчина побігла, зашамотівши своїми накоцюбленими спідницями* (Григ., Вибр., 1959, 361); *Стиха зашамотіла верхів'ям висока сосна за вікном* (Коз., Сальвія, 1959, 107).

2. Почати вовтузитися, рухатися з невеликим шумом.— *Дядьку, дядьку... А вийдіть! — Тихо в хаті. Потім — чути було — рипнув піл, і щось по хаті зашамотіло* (Головко, I, 1957, 100); // безос. *У сінях*

зашамотіло, і з'явився Артем Григорович (Гур., Наша молодість, 1949, 184).

3. Заговорити, шамкаючи або шепчучи. *Старий Карпо примружив старечі очі і, розпливаючись усмішкою, зашамотів: — Високо літаєш, та влучно б'єш, Петре Кокашевичу* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 57); *Люди в Пампушчиній таборі, впізнавши Козака, стривожено загомоніли, зашамотіли та зразу й замовкли* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 42).

ЗАША́РЕНИЙ, а, е, *рідко*. Укритий рум'янцем від збудження, хвилювання і т. ін. *Всі задивилися на її [Галі] хорошую вроду, на зашарене личко, що за ніч мов помолодшало...* (Мирний, II, 1954, 229); *Розплившися, пливуть в його уяві георгіїв Червоні ліхтарі зашарених облич* (Бажан, Вибр., 1940, 65).

ЗАША́РИТИ, рю, риш, *док., розм.* Почати шарити, шукати чого-небудь. *У сінях тим часом почулися кроки, потім чиїсь руки зашарили напомацки по дверях, а коли знайшли клямку, повільно відхилили їх* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 37).

ЗАШАРІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зашарі́ти**. *Трошки зашаріле від хвилювання обличчя сяяло задоволенням* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 162).

ЗАШАРІ́ТИ, ію, ієш, *док., без додатка і чим.* Те саме, що **зашарі́тися**. [Д а н и л о:] *Чудасія, брат ти мій! Як увійшла в хату Килина, як глянув прикажчик на неї, то так і зашарів, мов жаром всього його пойняло!* (Кроп., IV, 1959, 277); *Спостерігши Оксану, він зупинився, підійшов повагом і промовив: — Здорова!.— Здорова! — відказала вона, й щоки її зашаріли полум'ям* (Л. Янов., I, 1959, 34).

ЗАШАРІ́ТИСЯ, ію́ся, ієшся, *док., без додатка і чим.* Почервоніти, вкритися рум'янцем. *Софія чогось іще більше оживилась. Її очі сіяли, обличчя злегка зашарілось, рухи стали жвавіші* (Л. Укр., III, 1952, 501); *Ланкові — молоді дівчата — сиділи непорушно, зашарівшись від сили люду й урочистості, від дівочої своєї сором'язливості* (Ю. Янов., II, 1954, 152); *Чимсь гарячим сповнилось її.. серце й вогнем розлилося по грудях, примусивши зашарітись червоною зорею її бліді лиця* (Стар., Облога.., 1961, 61).

ЗАША́РКАТИ, аю, аєш, *док., без додатка і чим, розм.* Почати шаркати.— *Товариші, ігри!.. У сусіда давайте!.. Розбились на пари й зашаркали ногами* (Головко, I, 1957, 152); *По підлозі зашаркав хтось виступцями* (Панч, Синів.., 1959, 101).

ЗАШАРКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док., розм.* Підсил. до **заша́ркати**. *За дверима густо зашаркотіли ноги, і до Сергійових вух долетів чистий Володиславів голос* (Епік, Тв., 1958, 99).

ЗАША́РПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заша́рпати** 2, 3. *О мій зашарпаний зулусе!.. Чого ти тут в провулках Нью-Йорка, де Африка твоя, пустинь сухе повітря?..* (Сос., I, 1957, 272); // **заша́рпано**, *безос. присудк. сл. Книжку було зашарпано незвичайно* (Ю. Янов., I, 1958, 155).

ЗАША́РПАНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **заша́рпати** 2.

ЗАША́РПАТИ, аю, аєш, *док., перех.* 1. Почати шарпати, рвучко смикати кого-, що-небудь. *Десь близько дерева шарпнуло вітром. Шарпнуло ананацька, наче щось вгамилось на них, і стихло. Але відразу ж, ще з більшою силою зашарпало їх то далі, то ближче* (Баш, Надія, 1960, 362).

2. *перен., розм.* Змучити людину постійними дорученнями, приставанням і т. ін.

3. Довго користуючись, забруднити, потріпати щонебудь.

ЗАША́РПАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* Почати шарпатися.

ЗАШАРУДІ́ТИ, джу́, ди́ш, *док., без додатка і чим.* Почати шарудіти. *В залі гості зашаруділи ногами, зашелестіли сукнями* (Н.-Лев., III, 1956, 237); *На столі злякано зашаруділа миша* (Кос., Новели, 1962, 20); *Сухе листя зашаруділо, осипаючися з дерев* (Собко, Біле полум'я, 1952, 196).

ЗАША́СТАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати шастати. *Не бажаючи будити Катерини, він тихенько сповз із ліжка, скрадливо зашастав по кімнаті* (Збан., Переджнив'я, 1960, 232).

ЗАШАХРАЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док., перех., розм.* Привласнити що-небудь нечесним шляхом, вдаючись до обману, хитрощів і т. ін. *Поміщики зашахраювали селянські землі* (Горд., II, 1959, 167).

ЗАШВАРГОТА́ТИ *див.* **зашварготі́ти**.

ЗАШВАРГОТІ́ТИ, очу́, оти́ш і **ЗАШВАРГОТА́ТИ**, очу́, о́чеш, *док., заст.* 1. Почати говорити швидко і нерозбірливо (звичайно чужою мовою).

2. Сильно зашуміти, зашелестіти. *Третій мовчки струну ув'язував до скрипки, а четвертий лежав, читав та як жбурне книжкою під поріг! аж листки зашварготали* (Свидн., Люборацькі, 1955, 157).

ЗАШВАРКОТА́ТИ *див.* **зашваркоті́ти**.

ЗАШВАРКОТІ́ТИ, очу́, оти́ш і **ЗАШВАРКОТА́ТИ**, очу́, о́чеш, *док., розм.* Почати говорити швидко, й нерозбірливо (звичайно чужою мовою); // Почати звучати (про чужу, незрозумілу мову). *Коли він підповзав до знайомого місця і міг вже спокійніше зітхнути, поміж деревами зашваркотіла чужинська мова* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 545).

ЗАШВАРТО́ВАНИЙ, а, е, *мор.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зашвартува́ти**.

ЗАШВАРТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАШВАРТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех., мор.* Укріпляти, прив'язувати судно швартовами до причальних пристроїв.

ЗАШВАРТО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок., мор.* Пас. до **зашварто́вувати**.

ЗАШВАРТУВА́ТИ *див.* **зашварто́вувати**.

ЗАШВИДКИ́Й, а́, е́, *розм.* Занадто швидкий; // Передчасний. *Одначе декому здалася зашвидкою Та революція* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 218).

ЗАШВИДКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., рідко.* Почати швидко рухатися, поспішати. *З раптовою рішучістю він підвівся і.. зашвидкував до автобусної зупинки* (Рибак, Час.., 1960, 735).

ЗАШЕКЕРЯ́ВИТИ, влю, виш; *мн.* зашекеря́влять; *док., діал.* Зашепелявити.— *Нам треба вибрати нового голову земелької комісії..— А тобі, Свириде Яковлевичу, заодно не можна бути двома головами? — зашекерявив, підводячись з лави, засушений, мов опеньок, Полікарп Сергієнко* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 16).

ЗАШЕЛЕПОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док.* Почати шелепотіти. *В тій хвилі дивно щось забряжчало і зашелепотіло на замковім подвір'ю* (Фр., VIII, 1952, 214).

ЗАШЕЛЕСТІ́ТИ, ещу́, еścíш, *док., без додатка і чим.* Почати шелестіти. *Зашелестіло жито, заколихалося* (Мирний, I, 1949, 127); *Вітер ущух. Між листом зашелестів густий, рівний дощ* (Вас., I, 1959, 123); *Він важко опустився на стілець за своїм столом і зашелестів паперами* (Чаб., Тече вода.., 1961, 35); * Образно. — *Прийшов клятий німець, потрощив, покалічив,— зашелестіла вискалими зубами бабуся* (Ткач, Плем'я.., 1961, 69); * У порівн.— *Уласе, сивий волубе, як мені стало на серці легко!..— тихо-тихо прошепотіла Лукина, неначе калина зашелестіла листом* (Н.-Лев., III, 1956, 338).

ЗАШЕЛЮГУВА́ТИ, ю́, ю́єш, *перех., с. г.* Док. до **шелюгува́ти**. *Щоб вакріпити сипкі піски, треба їх зашелюгувати* (Колг. енц., II, 1956, 271).

ЗАШЕ́МРАТИ, аю, аєш і **ЗАШЕ́МРІТИ**, ію, ієш, *док., без додатка і чим, розм.* Почати шемрати, шемрі́ти; зашелестіти. *Чекання і тиша. Лиш вітер не втих І, шумно сковзнувши по срібному віттю, Зашемрав стрічками знамен бойових* (Бажан, Роки, 1957, 256); *Зашемрів, загрустів вогкий пісок, і човен легко плюснув у воду* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 675).

ЗАШЕ́МРІТИ *див.* **зашемра́ти.**

ЗАШЕПЕЛЯ́ВИТИ, влю, виш; *мн.* зашепеля́влять; *док.* Почати говорити шепелявлячи.— *А я теж хочу рибу і в'юни ловити. На юску наловлю,— з плачем зашепелявив п'ятирічний Демид* (Стельмах, Хліб.., 1959, 530).

ЗАШЕПОТА́ТИ *див.* **зашепоті́ти.**

ЗАШЕПОТА́ТИСЯ *див.* **зашепоті́тися.**

ЗАШЕПОТІ́ТИ, очу́, оти́ш і **ЗАШЕПОТА́ТИ**, очу́, о́чеш, *док., перех., про що і без додатка.* Почати шепотіти, шепотати. *Повернулась* [Зубиха] *на одній нозі проти сонця тричі, зашепотіла щось таке собі нищечком* (Кв.-Осн., II, 1956, 211); *Мати й дочка уляглися поруч на полу й тихо зашепотіли про щось між собою* (Вас., I, 1959, 200); — *Тут нікого немає,— зашепотіла Сахно,— нас ніхто не може почути* (Смолич, I, 1958, 83); * Образно. *Спе́ршу глухо й далеко-далеко десь загриміло і притихло. А під вікном осики листячком зашепотіли злополохано* (Головко, I, 1957, 116).

ЗАШЕПОТІ́ТИСЯ, очу́ся, оти́шся і **ЗАШЕПОТА́ТИСЯ**, очу́ся, о́чешся, *док.* Почати шепотітися, шепотатися. * Образно. *Десь тільки о полудні повіяв вітрець. Зашепотілися осокори, ожили лози, ще нижче прилягла до гарячої землі трава* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 64).

ЗАШЕПТА́ТИ[1], епчу́, е́пчеш, *док., перех., про що і без додатка.* Почати шептати.— *Іде, іде* [Василь]! — *боязко зашептала вона і кинулась з лави* (Мирний, IV, 1955, 150); *Погляд його був злий і пекучий. Одна красуня, зустрівши той погляд, бридливо здвигнула плечима і щось зашептала на вухо своїй подрузі* (Тют., Вир, 1964, 57); * Образно. *Зашептали срібнолисто два столітніх ясени, що такого танцюриста ще не бачили вони!* (Гонч., Вибр., 1959, 78).

ЗАШЕПТА́ТИ[2] *див.* **зашіптувати.**

ЗАШЕПТА́ТИСЯ, епчу́ся, е́пчешся, *док., про що і без додатка.* Почати шептатися. *Щоб костюмчик був, як в голки, Щоб про хлопця—в перші ж дні — Зашептались комсомолки: — Він женатий а чи ні?* (С. Ол., Вибр., 1959, 272); * Образно. *Спросоння птах крилами затріпоче, про щось у сні зашепчеться трава...* (Сос., Близька далина, 1960, 295).

ЗАШЕРЕТУВА́ТИ, ю́, ю́єш, *док., перех., розм., рідко.* 1. Док. до **шеретува́ти.**

2. Затерти, закрити усе (звичайно про кригу). *Крижина зачепиться десь за гострий виступ каменю чи сяде на мілину, а до неї пристане друга, третя — зашеретують русло ріки і зупинять маси весняних вод* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 81); * Образно. [Т а р а с:] *Піду ще раз на неї* [Бондарівну] *гляну і придавлю в душі своїй кохання!.. Нехай крига зашеретує мов серце, поки не доконаєм ворогів!* (К.-Карий, II, 1960, 144).

ЗАШЕРЕХТІ́ТИ *див.* **зашерхоті́ти.**

ЗАШЕРХА́ТИ, а́ю, *недок.*, **ЗАШЕ́РХНУТИ** і **ЗАШЕ́РХТИ**, хне, *док.* 1. *без додатка і чим.* Укриватися тонким шаром криги; замерзати. *Дні стояли ясні. Але ранки були вже холодні й у річці над берегом вода зашерхала кригою* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 241); *Уже вода зашерхла на озерах. Опада останнє листя* (Рильський, I, 1960, 283); *Калюжа ще не встигла взятися кригою і тільки трохи зашерхла* (Кир., Вибр., 1960, 364).

2. *без додатка.* Втрачаючи вологу, засихати на поверхні. *Дядьку ж, туди і сюди розхилившись, чоботи журно дивились,— на жовті онучі, на груддя, брилки землі, що зашерхли за ніч* (Тич., I, 1957, 246); // Втрачати звичайну вологість (про горло, рот, губи); пересихати. *Се він говорить, аби горло не зашерхало* (Барв., Опов.., 1902, 501); // Ставати шкарубким (звичайно про шкіру рук, обличчя). *В перші дні роботи на полі біле обличчя лаборантки зробилося густо-рожевим, руки зашерхли, загрубіли* (Вол., Озеро.., 1959, 54); * Образно. *Німіють жалі, зашерхає думка* (Вас., I, 1959, 264).

ЗАШЕ́РХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зашерхну́ти, зашерхти.** *На полях ще лежить сніг, але видолинки вже налилися зеленою водою, ранками зашерхлою зверху* (Збан., Сеспель, 1961, 356); // *у знач. прикм. Кінь трощить і трощить копитищами зашерхлі калюжки, вибризкує в них воду* (Стельмах, Правда.., 1961, 197); *Івга нахилилася вперед, зволожила язиком зашерхлі губи* (Рибак, Зброя.., 1943, 176); * Образно. *Згадка про Артема Григоровича наче розворушила зашерхлу рану* (Гур., Наша молодість, 1949, 301).

ЗАШЕ́РХНУТИ *див.* **зашерха́ти.**

ЗАШЕРХОТІ́ТИ, очу́, оти́ш і **ЗАШЕРЕХТІ́ТИ**, хчу́, хти́ш, *док., розм.* Почати шерхотіти, шерехті́ти. *Благословенна тиша навкруги. Лише зашерхоче десь суха зелена ящірка* (Гончар, Таврія, 1952, 183); *Вони* [вощі] *впали на землю, зашерхотіли, розсипаючись, жовтий пісок* (Збан., Єдина, 1959, 335); *Зрідка у лісі тріснє суха галузка, зашерехтить чиясь хода і зразу затихне* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 856).

ЗАШЕ́РХТИ *див.* **зашерха́ти.**

ЗАШИВА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для зашивання.

ЗАШИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зашива́ти.** [Б у л а в а:] *Ну, як-же!.. кетгут ...пам'ятаю: нитки такі для зашивання внутрішніх ран* (Мик., I, 1957, 348).

ЗАШИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗАШИ́ТИ**, и́ю, и́єш, *док., перех.* 1. Шиючи, скріплювати край отвору, дірки і т. ін., лагодити що-небудь порване. *Бабуся побурчала трохи й почала зашивати дірки на пальті* (Сміл., Сашко, 1957, 13); *І пити дасть* [Марія], *і отрясе, Одуе прах з його хітона. Зашие дірочку та знову Під смокву піде* (Шевч., II, 1953, 321); *Навіть дома, коли мати по гарячих слідах зашивала йому розпанахану сорочку або штанці, він проявляв нетерпіння* (Тют., Вир, 1964, 26); // З'єднувати спеціальними нитками і т. ін. краї рани після операції, поранення тощо. *Павло швидко зашив глибоку рану* (Кучер, Голод, 1961, 431).

Зашити на живу́ ни́тку — зашити нашвидку, будь-як; заметати. *Вона вийшла з зали, вбігла в кабінет, розпорола підбійку в сукні, підмостила вати, зашила на живу нитку й знов наділа* (Н.-Лев., III, 1956, 215).

◇ **Зашити ро́зум** — за народним повір'ям, позбавити розуму, латаючи одяг, пришиваючи до нього гудзика і т. ін. на людині. *Вона сіла до столу, завбачливо взяла в зуби соломину, щоб, за народним повір'ям, не зашити собі розуму, і латала спідницю* (Чорн., Потік.., 1956, 230); **Зашити ро́та кому** — примусити мовчати.

2. Помістивши що-небудь (рідко кого-небудь) у середину чогось, закріплювати швом. *Один давніший ректор був скупий, складав гроші і мав звичай зашивати банкноти в ковнірі* (Фр., IV, 1950, 203); — *Я звелю зашити її* [Паміру] *в мішок та кинути в море! — сказала цариця з злістю* (Н.-Лев., IV, 1956, 27).

3. *чим.* Вишиваючи, вкривати тканину певним видом вишивки. *Зашивати гладдю; Зашивати хрестиком;*

// Пришиваючи, вкривати що-небудь якимись прикрасами. *Зашивати бісером.*

4. *спец.* Оббивати дошками, тесом і т. ін. *Одну або навіть дві підвітряні сторони альтанки роблять глухими (зашивають дошками, щільно заплітають лозою і т. д.)* (Килий буд. колгоспника, 1956, 16).

ЗАШИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗАШИ́ТИСЯ,** и́юся, и́єшся, *док.* 1. *розм.* Ховаючись, забиратися куди-небудь.— *А тепер,— віддав Мацько юнакові листівки,— іди, Юрку, додому, зашивайся десь у куток і пиши, чоловіче* (Козл., Ю. Крук, 1957, 372); *І хто в такий час зашиється в запічок, я з тим буду не в ладах до кінця життя мого* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 47); *У осінню хмуру пору Хитрий жук зашився під кору* (Стельмах, Колосок.., 1959, 60); // Проникати, забиратися куди-небудь, звичайно не на своє місце. *Молодиці.. стовпились перед самими дверми. За ними видко було громаду чоловіків, старих і середніх, і лиш тільки один Йоч Галчан зашився поміж жінок та про щось жваво балакав* (Коцюб., I, 1955, 281).

2. *тільки док., розм.* Не справитися з якою-небудь роботою або не встигнути виконати її вчасно.— *Робіть сьогодні не те, що належало зробити вчора чи позавчора, а те, що можна зробити й завтра. о. Ніколи не спізнитесь! Ніколи не зашиєтесь!* (Ряб., Жайворонки, 1957, 192).

3. *тільки недок.* Пас. до **зашива́ти.**

ЗАШИ́ЙНИЙ, а, е. Прикм. до **заши́йок.**

ЗАШИ́ЙНИК, а, ч., *розм.* Удар по зашийку. *Аж тут несподівано посипались бухани й зашийники на товаришів з усіх боків* (Вас., I, 1959, 237).

ЗАШИ́ЙОК, йка, ч. Задня частина шиї у людини і тварини. *Коли Карпо не повидурює чого, то поодніма, а не то увірве Івася по зашийку* (Мирний, I, 1954, 244); *Вона сміливо наблизилася до вовчуків, схопила міцнішого за зашийок, полоскала, попестила його, як цуцика, по шорсткій спині* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 346).

В заши́йок гна́ти (прогна́ти, прогна́ти) — грубо гнати кого-небудь. *Півроку пройшло, грошенята мої З процентами к бісу пропали,— Все стрик пропустив. Усіх нас з ним враз Із хати в зашийок прогнали* (Фр., X, 1954, 233).

ЗАШИ́КАТИ, аю, аєш, *док., на кого і без додатка, розм.* Почати шикати, заговорити «шш», примушуючи замовчати. *Не дали чоловікові до краю висловити своє запитання. Зашикали, зашипіли на нього...* (Ле, Міжгір'я, 1953, 18).

ЗАШИПІ́ТИ, плю́, пи́ш; *мн.* зашиплять; *док.* 1. Почати шипіти. *В печі щось бухнуло, зашипіло, засичало. То збігав куліш* (Коцюб., I, 1955, 15); *Патефон м'яко ліг на обтягнуте оксамитом крісло... Тихо зашипіла голка по пластинці* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 35).

2. *на кого і без додатка.* Почати видавати шиплячі звуки. *Гадюка з-під куща на Йвася зашипіла І Йвася бідного вкусила* (Бор., Тв., 1957, 186); // Почати протяжно вимовляти звук «ш», вгамовуючи кого-небудь, встановлюючи тишу.— *Ш-ша! — зашипів, як гусак, Качковський* (Л. Укр., III, 1952, 672).

3. *на кого і без додатка, перен., розм.* Заговорити напівголосно, зі злістю і роздратуванням.— *Ти куди? — зашипів на нього Тимко.— Хлопців шукати...* (Тют., Вир, 1964, 46); *Темрява трохи розсіялась і він ясно побачив двох моряків, що точили шлангом з бочки вино.. Крайнюк кинувся до них, уже не кричучись, люто зашипів, ковтаючи слова від злості: — Струнко! Ви хто такі? Ви арештовані!..* (Кучер, Голод, 1961, 149).

ЗАШИРО́КИЙ, а, е, *розм.* Ширший, ніж потрібно, ніж звичайно. *Маленьким терпужком обережно поросипилював* [Марко] *рівчачки, далі йому здалося, що середня борідка* [ключа] *трохи заширока; він злегенька підпиляв і її* (Мик., II, 1957, 326); *З восьмого року життя мала Дарка кілька коричневих веснянок на дещо широкому носикові і своїй мрії, про які не знав світ* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 3).

ЗАШИ́ТИ *див.* **зашива́ти.**

ЗАШИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заши́ти.** — *Схопив безкозирку і на кущ почепив. Дивись, де моя смерть сиділа.— І моряк показав старанно зашиті дірочки* (Кучер, Чорноморці, 1956, 121); *Івась надівав солдатський кашкет. В кашкеті зашитий шовковий портрет, Портрет дорогого вождя Ілліча* (Воронько, Три покоління, 1950, 22); *На голову накинула* [Емене] *маленький червоний фез, густо зашитий монетами* (Коцюб., I, 1955, 290); *Перше, що впало в вічі, коли вони увійшли на подвір'я, була церква. Релігійна громада обгородила її навколо височенним парканом, густо зашитим дошками* (Мик., II, 1957, 431); // **заши́то,** безос. присудк. сл. *Либонь, уже десяте літо, Як людям дав я «Кобзаря», А їм неначе рот зашито, Ніхто й не гавкне, не лайне, Неначе й не було мене* (Шевч., II, 1953, 200).

ЗАШИ́ТИСЯ *див.* **зашива́тися.**

ЗАШИ́ТТЯ, я́, *с.* Дія за знач. **заши́ти.**

ЗАШИФРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зашифрува́ти.** *Петижко, що знав іноземні мови, визначив, що документи зашифровані* (Трубл., II, 1955, 359); *Нам.. хотілося б тут підкреслити самий тон виступів. Сковороди проти кріпацтва — один раз різкий і одвертий, а другий раз езопівський, зашифрований* (Тич., III, 1957, 213).

ЗАШИФРО́ВКА, и, *ж.* Дія за знач. **зашифро́вувати.**

ЗАШИФРО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зашифро́вувати.**

ЗАШИФРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАШИФРУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* Засекречувати що-небудь за допомогою шифру, умовних позначок. *Для нашої гри я винайшов секретний шифр, яким можна було б зашифровувати листи* (Сміл., Сашко, 1957, 98); *— Зараз твої відомості зашифрують і по радіо передадуть* (Кучер, Чорноморці, 1956, 344); // *перен.* У прихованій формі висловлювати, показувати що-небудь. *Після третього арешту й розмови в III відділі Шевченко змушений був особливо обережно зашифровувати свої революційні ідеї* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 547); *Якось під час зустрічі Павло похвалився їй* [Людмилі], *що один сонет у своїй збірці присвячує їй, щоправда, зашифрувавши ім'я її ініціалами* (Головко, II, 1957, 489).

ЗАШИФРО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **зашифро́вувати.**

ЗАШИФРУВА́ТИ *див.* **зашифро́вувати.**

ЗАШІПТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАШЕПТА́ТИ,** епчу́, е́пчеш, *док., перех., заст.* За народним повір'ям — виліковувати, шепчучи над хворим замовляння. *— Всі казали, що це знову до Прокопа вернулося те, що баба зашіптувала* (Мирний, I, 1954, 184).

ЗАШКАНДИБА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., розм.* 1. Почати шкандибати. *Як тікали вони побіля лиману, у одного татарина зашкандибав кінь; бачить сердешний, що вже йому не втекти* (Стор., I, 1957, 204).

2. Піти шкандибаючи. *Сяк-так підлікувавшись, спираючись на палицю, зашкандибав Антанас у губпартком* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 194).

ЗАШКАРУ́БЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **зашкару́бнути.** *У Микити цупкі, зашкарублі руки од роботи, як у дорослого* (Вас., I, 1959, 267); *Він викладав на стіл якісь уривки паперів, просякнуті наскрізь і зашкарублі від солі* (Кучер, Голод, 1961, 372).

2. *у знач. прикм.* Який не піддається впливові нового, прогресивного. *І шлося про перемогу науки й техніки над старим зашкарублим побутом* (Кулик, Записки консула, 1958, 62).

ЗАШКАРУ́БЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **зашкару́блий** 2. *Замкненість, зашкарублість, відсутність свіжого повітря, якась тюрма для «визволених» негрів — ось що таке американський південь* (Ленін, 22, 1950, 14).

ЗАШКАРУ́БНУТИ, ну, неш, *док.* 1. Взятися цупкою корою, стати шкарубким, жорстким.— *Сорочка на тобі зашкарубла, як кора на дереві, штани умазані в волячу мазку* (Коцюб., II, 1955, 18); *Сніг на полях зашкаруб, став наче підошва* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 147); *Від сонця і вітру шкіра зашкарубла, почорніла, ніби обкурена на вогнищі* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 216).

2. *перен.* Зупинитися у своєму розвитку, не піддаючись впливові нового, прогресивного. *То не такі люди, аби їх чим пройняти, вони, здається мені, так зашкарубли у своїх шкаралупках, що до їх уже «глас чоловічий» не доходить* (Л. Укр., V, 1956, 57); — *Ви знаєте, може, це наївно, але мені здається, що трохи зашкарубли інженери в нашому цеху.. Я придивлялась довго і бачу, що можна дещо змінити* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 42).

ЗАШКВА́РИТИ *див.* **зашква́рювати.**

ЗАШКВА́РИТИСЯ *див.* **зашква́рюватися.**

ЗАШКВАРЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* Почати шкварчати, шипіти з потріскуванням (звичайно на вогні). *Нагорілий гніт блиснув, зашкварчав, сиза іскорка стрільнула вгору і згасла...* (Мирний, IV, 1955, 298); *Весело запалало багаття, зашкварчало на шпичках сало* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 32); *Він затягся востаннє цигаркою,— аж зашкварчав недокурок у губах — і кинув* (Головко, II, 1957, 29); * Образно.— *Г-і-і! Псярник ярмарковий! П'яниця!.. Коров'як!.. Баб'ячий віхоть!..— перебиваючи і Любу, й Миколу, зашкварчала Фрося* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 42).

ЗАШКВА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАШКВА́РИТИ**, рю, риш, *док., перех., розм.* Засмажувати; заправляти смаженим салом. — *Чи в нас їсти нічого? А хліб ясний, пшеничний, на хмелевій опарі... Є і на молочній опарі, до киселю.. Чи, може, зашкварити яєчню?* (Горд., Дівчина.., 1954, 177).

ЗАШКВА́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАШКВА́РИТИСЯ**, рюся, ришся, *док., розм.* Те саме, що **засма́жуватися.**— *На кого ж ти мене покинув, на кого діток зоставляєш? — криком-лементом питала вона обгоріле тіло, що все, знявшись пузирем, потріскалося, зашкварилося...* (Мирний, I, 1954, 49).

ЗАШКІ́РНИЙ, а, е, *анат.* Який міститься під шкірою.

ЗАШКОДЖЕ́НИЙ, а, е. Який має якусь ваду, пошкодження. *Нерівно, як зашкоджене серце, б'ється у темряві годинник* (Гончар, Земля.., 1947, 72).

ЗАШКО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАШКО́ДИТИ**, джу, диш, *док.* Завдавати шкоди кому-, чому-небудь. *Не можна вважати заслугою письменника, коли широта і різноманітність порушених проблем зашкоджує повноті та глибині їх висвітлення* (Вітч., 8, 1958, 168); — *Ах, отче! Покиньте сю розмову, прошу вас! Вона вас бентежить, може зашкодити вашому здоров'ю!* (Фр., VII, 1951, 64); *Хай хмари по небові ходять І сонечко криють ясне: Ті хмари мені не зашкодять, Вони не злякають мене* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 318); — *Ну, щасти вам, Любов Прохорівно! При нагоді дозвольте завітати, коли не зашкоджу тим* (Ле, Міжгір'я, 1953, 402); // *тільки док.* Стати на перешкоді кому-, чому-небудь; перешкодити. *Зашкодити небажаному наміру.*

Не зашко́дить — не буде зайвим.— *Двома парами не потягнеш плуга на полі. Третя пара не зашкодить* (Н.-Лев., III, 1956, 54); *Перед наметом догоряла ватра І козаки сиділи на землі. Ніхто не знав, чи буде битва завтра, Та не зашкодить підготрить шаблі* (Павл., Бистрина, 1959, 30).

ЗАШКО́ДИТИ *див.* **зашко́джувати.**

ЗАШКРЕБТИ *і* **ЗАСКРЕБТИ**, бу́, бе́ш; *мин. ч.* зашкріб, заскріб (заскріб), зашкребла́ (заскребла́), зашкребло́ (заскребло́); *док.* Почати шкребти (скребти), шкребучи (скребучи), чистити кого-, що-небудь. *Отираючи сльози, зашкребла Катерина бурешку* [буру корону] (Хотк., II, 1966, 94); *Заскребла* [Марія] *ножем по стіні, заспівала тихо, без сліз, якусь веселеньку мелодію* (Головко, II, 1957, 100); // Почати шкребти (скребти), утворювати характерні звуки, шум. *Десь в кутку хати заскребла миша* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 385).

Зашкребти́ (заскребти́) у поти́лиці (у чу́бі *і т. ін.*) — почати чухати потилицю (у чубі) від збентеження, розгубленості і т. ін. *Візниця, старий колгоспник, зашкріб у потилиці.— Задача! Що ж тепер будемо робити, товаришко, під снарядами їхати?* (Панч, II, 1956, 497).

◇ **Зашкребло́ (заскребло́) на душі́ (на се́рці)** — про появу занепокоєння, тривоги і т. ін. *Справді, того дня він одержав погано з арифметики.. Зашкребло на серці у Василя* (Донч., VI, 1957, 157).

ЗАШКРЕБТИСЯ *і* **ЗАСКРЕБТИСЯ**, бу́ся, бе́шся, *док.* Почати шкребтися (скребтися), шкребучись (скребучись), утворювати характерні звуки, шум. *Сова прошамотіла на своїх м'яких крилах, прогув басистий жук, зашкреблася лісова миш у дуплі* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 88); *Все спить мертвим сном. Ось почулося — щось десь шурхнуло.. заскреблося...* (Мирний, IV, 1955, 332).

ЗАШКРЯ́БАТИ, аю, аєш, *док.* 1. Почати шкрябати, проводити по якій-небудь поверхні чимсь гострим, жорстким, утворюючи при цьому характерні звуки, шум. *Зашкрябали миші, затовклися під мисником* (Коцюб., II, 1955, 276); *У клуні одразу стало легше. Напруження минуло. Зашелестіло сіно, зашкрябали ноги* (Епік, Тв., 1958, 131); *Враз у шибку щось тихо зашкрябало, і чиясь тінь виступила вікно* (Тют., Вир, 1960, 267); * У порівн. *Нари заскрипіли, і від того наче терпугом по серцю зашкрябало* (Ткач, Плем'я.., 1961, 101).

2. *перен., зневажл.* Почати писати. *Писарці скалили жовті зуби та реготались, аж поки рудий писар не гримнув на них. Тоді вони метнулись до стола, повиймали з-за вуха пера і зашкрябали в паперах* (Коцюб., I, 1955, 38).

3. *перен., розм.* Мілко зорати землю.— *Значить, купили ми кобилу. Назвали її Стрілою і взялися до господарства. Зашкрябали свій клапоть землі* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1959, 79).

ЗАШКРЯ́БАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* Те саме, що **зашкря́бати 1.**

ЗАШКРЯБОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док.* Підсил. до **зашкря́бати.** *Не встигли чоловіки й зав'язати розмови, як у сінях зачовгали ногами, зашкряботіли об двері, шукаючи клямку,— зайшло кілька жінок* (М. Ол., Леся, 1960, 145).

ЗАШКУТИЛЬГА́ТИ, аю, а́єш, *док.* 1. Почати шкутильгати. *Дідусь проскочив вперед, оглянув усіх коней, чи не підпарило де під сідлами, чи не зашкутильгав який* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 134).

2. Піти шкутильгаючи. *Микола кинув на стовп віжки, прив'язав коня і зашкутильгав у двір* (Кучер, Прощай.., 1957, 358).

ЗАШЛЕЙФУВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *перех., с. г.* Док. до **шлейфува́ти.** *Щоб вирівняти поверхню поля перед маркіруванням, його слід закоткувати або зашлейфувати* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 130).

ЗАШЛЮБИТИ, блю, биш; *мн.* зашлю́блять; *док., перех., заст.* Одружити. *Ах мати, не знати, чи рада тому, може тя* [тебе] *зашлюбить кому іншому?* (Чуб., V, 1874, 137).

ЗАШЛЮБИТИСЯ, блюся, бишся; *мн.* зашлю́блятьсяся; *док., заст.* Одружитися. *Зашлюбитись — не дощик перечекати* (Номис, 1864, № 8851).

ЗАШЛЮЗУВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *перех.* Док. до **шлюзува́ти.** * Образно. *Було б найдоцільнішим розкрити причини, знайти корінь зла, відшукати і зашлюзувати джерела, з яких витікають потоки сірятини* (Вітч., 8, 1958, 120).

ЗАШЛЬО́ПАТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. Почати шльопати. *Біля самого Созінова зашльопали кулі* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 538).

2. Піти шльопаючи. *Одарка.. просто через калюжу сердито зашльопала до свого воза* (Панч, II, 1956, 480).

ЗАШМА́ГАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зашмага́ти.** * Образно. *Анатолій пропихався до виходу. З щоками, розмальованими чорнилом, в безлуздому на його хлоп'ячій постаті дівчачому одязі, обсміяний, затурканий, зашмаганий нещадними ударами насмішкуватих Степанових слів* (Загреб., Спека, 1961, 94).

ЗАШМАГА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* Шмагаючи, дуже побити.— *Кондратович віку мені збавив, до полусмерті зашмагав канчуками* (Стор., I, 1957, 133).

ЗАШМА́РКАНИЙ, а, е, *розм.* З соплями під носом; забруднений соплями. *Зашмаркана дитина; Зашмаркана носова хусточка.*

ЗАШМАРО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. до **зашмарува́ти.** *Коліно новеньких штаненят розпанахано аж донизу, з розхристаної матроски світять голі груденята, а ніжне личко зашмароване піском* (Вас., I, 1959, 212).

ЗАШМАРУВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док., перех., розм.* Замазати або забруднити що-небудь чимсь.— *Я тобі, Антоне, рану йодом зашмарую. Вже повір мені, обійдеться без бинта* (Стельмах, Правда.., 1961, 112).

ЗАШМАРУВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *док., розм.* Замазатися або забруднитися чим-небудь. *Дня немає, щоб пропустив* [Артем], *не побіг хоч на часину* [в кузню].. *Чиста біда матері: зашмарується увесь, не допереш* (Головко, II, 1957, 214).

ЗА́ШМОРГ, у, ч. 1. Петля з мотузки, шнура і т. ін., зроблена таким способом, що затягується. *Сей шнур вояки зложили в зашморг, подібний до того, яким ловлять коней у полонині* (Фр., II, 1950, 262); *Старий майстер підійшов до шибениці. Зашморг звисав з покаліченої старої верби перед воротами заводу* (Ю. Янов., I, 1958. 328); * Образно. *Великий Жовтень ліквідував соціальну основу національної ворожнечі, зірвав з шиї народів зашморг, яким в в руках буржуазії націоналізм* (Матер. XXII з. КПУ, 1961, 86); * У порівн.— *Здушили* [багачі] *села своїми ланами, наче зашморгом шию, загнали в шпарку,— бач, он лежать села, як купи гною на панському полі* (Коцюб., II, 1955, 55); // перен. Те, що тримає кого-небудь у якійсь залежності (матеріальній, духовній). *Засіки у нього повні, і тепер він, як і піп та осадники, позичав безхлібним зерно та картопельку на насіння. Ходив і Захарчук у цей зашморг* (Козл., Ю. Крук, 1957, 524).

◇ **Вскочити в за́шморг** — потрапити в небезпечне становище.— *Старайся як можна далі відійти* [від ковптабору], *але йди обережно, щоб де знову в зашморг не вскочив* (Збан., Єдина, 1959, 369); **Дивитися за́шморгом** на кого, *заст.*— дивитися на кого-небудь вороже, з неприязню. *Як вість така прийшла до Турна, То так жерзенно іскривився, Що тварь зробилась нечепурна, І косо, зашморгом дивився* (Котл., I, 1952, 279); **Лізти у за́шморг:** а) кінчати життя самогубством.— *То що ж, на твою думку, виходить? — питаю.— І робити не роби, і ліпшого життя не сподівайся, а просто лізь собі змалечку у зашморг, щоб життя не марнувати?* (Мур., Бук. повість, 1959, 17); б) ставити себе у несприятливі умови; дуже ризикувати.— *Та де ж на них* [майстрів] *роботи взяти, пановє? В нас самих діти малі. Нащо нам у зашморг лізти?* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 194); [Свічкогас:] *Хто це? боже мій, це ти! Чого ти знов, безумче, в зашморг лізеш!* (Коч., П'єси, 1951, 67); **Трима́ти (держа́ти) язи́к на за́шморзі** — мовчати, не розголошувати чогось. *Держи язик на зашморзі* (Укр.. присл.., 1955, 188); **Узя́ти в за́шморг** — оточити з усіх боків.— *З усіх боків оточили* [село], *виходить, узяли в зашморг. І, видно, неспроста така осторога — карателі, значить* (Головко, II, 1957, 295).

2. *перен., рідко.* Крива лінія у вигляді замкненої або напівзамкненої петлі.— *Правий фланг піде поза новими будовами і вийти мусить отут: тут нова, ще безіменна вулиця робить зашморг до Виноградної* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 436).

ЗАШМО́РГАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати шморгати. *Сергійко зашморгав носом, гордо підняв над головою свою безковирку* (Кучер, Прощай.., 1957, 123); — *Ідіть собі! Ваших гуморесок я більше не друкую! — гримнув редактор.—Я безпорадно зашморгав носом* (Мокр., Сто.., 1961, 10).

ЗАШМОРГНУ́ТИ *див.* **зашмо́ргувати.**

ЗАШМО́РГНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зашморгну́ти.** *Врешті таша поверх каючка була тугo зашморгнута, натягнута на дуги* (Досв., Вибр., 1959, 410); *Опанасенко розв'язав в'язанку і вийняв звідти скручений суровим шкурлат. Розгорнув його, і Дмитро в здивованням побачив, що вся шкурка була обнизана щільно зашморгнутими кисетами* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 714); // **зашмо́ргнуто,** *безос. присудк. сл.* Зелені фіранки на дзеркальних вікнах вагона зашморгнуто, але вони закривали вікно лише знизу до половини (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 41).

ЗАШМО́РГНУТИСЯ *див.* **зашмо́ргуватися.**

ЗАШМО́РГУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зашмо́ргувати.**

ЗАШМО́РГУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ЗАШМОРГНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., перех.* Затягувати петлю, вузол і т. ін. або, затягуючи за допомогою петлі, зав'язувати, зв'язувати що-небудь. «*Ба, не піду, Явтух!*» — «*Іди* [Рябко], *бо кличе Пан!..*» *Сказав та й зашморгнув на шиї він аркан* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 54); *Матрос зашморгнув мотузкою Маркові руки і, кинувши його на стілець, став поруч* (Трубл., Іхуна.., 1940, 154); *Коли мішок спустили на землю, не могли зразу й розв'язати, таким хитромудрим циганським вузлом зашморгнула його Мар'яна* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 369); * Образно. — *Дурне говориш, чоловіче,— нахмурився Мірошниченко.— А мені здається, ти сам своїм багатством все більше зашморгував на собі петлю* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 122); // Затягуючи, закривати що-небудь (звичайно про калитку, кисет). *Шмалій бережно вгрібав решту монет зі столу, ретельно зашморгує калитку і не спускав погляду з її вузла* (Стельмах, Хліб.., 1959, 125); *Тим часом Галя на кисет роздивлялася, розшморгувала, заглянула всередину, полапала рукою та й знову зашморгнула* (Мирний, I, 1949, 338); // Розсовувати завісу, фіранку і т. ін. *Поля звелась, зашморгнула фіранку, щоб з вулиці не було видно в кімнату, підійшла до шифоньєра і розчинила його* (Смолич, Мир.., 1958, 415).

ЗАШМО́РГУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАШМОРГНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.* 1. Затягувати на собі петлю, зашморг. *Тільки не лайсь* [пане] *Та не знущайсь (Бо кепська вийде справа, Як зашморгнусь Та й удавлюсь Стрічкою Станіслава)...* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 160); * Образно.— *Справді, світ інший настав,— думала стара,— бо брат з брата дурнісінько гроші цупить, не соромлячись ні людей, ні бога. Коли б ще Семен не зашморгнувся тою позичкою, як налигачем за шию...* (Коцюб., I, 1955, 108).

2. Міцно затягуватися (про петлю, зашморг). *Коли звір торкався до приманки, мотузки зашморгувались, і зв'язаний ведмідь ставав здобиччю звіроловів* (Трубл., I, 1955, 174); *Не помилують Лаврі́на. Може, вже десь і вірьовку намилює кат, щоб краще зашморгнулася навколо шиї* (Допч., III, 1956, 129); * Образно. *Проте водночас за лоском цієї чемності обоє вони* [Надія і Шафорост] *ще більше відчули, що вузол неприязні між ними зашморгується все тугіше* (Баш, Надія, 1960, 233).

ЗАШНУРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зашнурува́ти**. *Стоптані солдатські черевики* [у професора], *зашнуровані ремінцями з сирициі, сині, строчені білою ниткою бревентові штани* (Кучер, Чорноморці, 1956, 86); *Дами.. у старовинних робронах з туго зашнурованими таліями* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 10).

ЗАШНУРО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зашнуро́вувати**.

ЗАШНУРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАШНУРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Стягувати шнурками що-небудь, просовуючи їх через спеціальні дірочки, зроблені з двох боків розрізу на взутті, одязі і т. ін. *Матроси зіскакували з підвісних парусових ліжок, згортали їх і зашнуровували так, що вони ставали схожими на великих лялечок* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 119); *Біля хати на призьбі сидів Антон, старанно зашнуровував знайдені на горищі постоли* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 10); *Нахилився* [Безбородько], *буцімто зашнурувати черевика* (Вільде, Сестри.., 1958, 286).

ЗАШНУРО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАШНУРУВА́ТИСЯ**, у́юся, у́єшся, *док.* 1. Зашнуровувати на собі корсет, корсаж і т. ін. *Олеся зашнурувалась, як тільки можна тісніше, так що їй було важко дихати, начепляла червоних стрічок на талію, на шию, на голову і все крутилась по хаті перед Балабухою* (Н.-Лев., III, 1956, 52).

2. *тільки недок.* Пас. до **зашнуро́вувати**.

ЗАШНУРУВА́ТИ *див.* **зашнуро́вувати**.

ЗАШНУРУВА́ТИСЯ *див.* **зашнуро́вуватися**.

ЗАШОЛУДИ́ВІТИ, ію, ієш, *док.*, *розм.* Стати шолудивим, покритися болячками, струпом.

ЗАШПАКЛЮВА́ТИ *див.* **зашпаклю́вати**.

ЗАШПАКЛЮ́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зашпаклюва́ти**. *Сяк-так зашпаклювані сінешні двері зарипіли, мов заплакали, коли Мусій грюкнув дерев'яним засувом* (Речм., Весн. грози, 1961, 46).

ЗАШПАКЛЮ́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зашпаклю́вувати**.

ЗАШПАКЛЮ́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАШПАКЛЮВА́ТИ**, юю, юєш, *док.*, *перех.* Забивати, замазувати щілини, тріщини шпаклівкою або іншим матеріалом. *Він купив доброї світло-коричневої фарби, старанно зашпаклював всі щілинки в підлозі, пофарбував її в тією майстерністю, на яку здатні старі кадрові робітники* (Сенч., Опов., 1959, 94); *У бетарках і кузовах автомашин, призначених для транспортування зерна, потрібно старанно зашпаклювати всі щілини* (Колг. село, 9.VII 1954, 3).

ЗАШПАКЛЮ́ВУВАТИСЯ, *ується*, *недок.* Пас. до **зашпаклю́вувати**.

ЗАШПАРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зашпарува́ти**. *Хата була стара й убога.. Стіни не обмазані, вже зчорнілі; щілини між колодками були зашпаровані й побілені крейдою* (Н.-Лев., II, 1956, 404).

ЗАШПАРО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зашпаро́вувати**.

ЗАШПАРО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАЩПАРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Замазувати щілини, заглибини у стінах (звичайно глиною). [Ф о р к і а д а:] *Той, хто добра пильнує, дома сидячи, Хто стіни житла дбало зашпаровує І лагодить покрівлю, щоб не капав дощ,— Той вік звікує в щасті і в добробуті!* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 355); *Жінка одразу ж зашпарувала видовбину* [в стіні] (Руд., Остання шабля, 1959, 276).

ЗАШПАРО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **зашпаро́вувати**.

ЗАШПАРУВА́ТИ *див.* **зашпаро́вувати**.

ЗАШПИГА́ТИ, а́ю, *док.*, *розм.* Почати шпигати.—*Скоро лиш одною ногою поліви́ш, щоб зійти на пагубну дорогу, ого, вже тебе той терен* [сумління] *зашпигав, і ослабить, і заглушить твою лиху силу* (Фр., IV, 1950, 397).

Ко́льки зашпига́ли — почало колоти, з'явилося відчуття болю, схоже на поколювання. *Преображенський різкими кроками підійшов до фельдшериці й прошепотів так, що кольки в неї аж до п'ят зашпигали* (Ле, Міжгір'я, 1953, 517).

ЗАШПИЛИ́ТИ *див.* **зашпи́лювати**.

ЗАШПИЛИ́ТИСЯ *див.* **зашпи́люватися**.

ЗАШПИ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАШПИЛИ́ТИ**, илю́, и́лиш, *док.*, *перех.* Заколювати шпилькою, з'єднуючи або закріплюючи що-небудь.— *Мені б якраз бути модисткою,. ремісницею,— заговорила вона, зашпилюючи мені блузу на плечах,— ось дивіться, як я вам до ладу поправила* (Л. Укр., III, 1952, 601); * Образно. — *Позвір ми переживемо,— бадьоро відповів я. — А от Ковальця мало не втратили. Якоїсь півгодини, і хлопця не було-б.— Я в тому не винна,— зашпилила губи Пишна* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 360).

ЗАШПИ́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗАШПИЛИ́ТИСЯ**, илю́ся, и́лишся, *док.* 1. Заколювати на собі що-небудь шпилькою.

2. *тільки недок.* Пас. до **зашпи́лювати**. *Куртки й жилети зашпилювались на зразок фрака* (Моє життя в мист., 1955, 19).

ЗА́ШПОРИ, рів, *мн.*, *розм.* 1. Гострий біль від морозу, холоду. *Зима! Кого не чарувала її казкова краса, кому не пам'ятне галасливе качання сніговоі баби, де — і радість першого снігу, і зашпори в руках* (М. Ол., Леся, 1960, 41).

За́шпори зайшли́ (позахо́дили) — з'явилося відчуття гострого болю від морозу, холоду (звичайно в пальцях рук, ніг). *Як зайшли ж мені зашпори — і матінечко й рідненька! — думала і ніяк не поодскакують* (Тесл., Вибр., 1936, 60); [С а ш к о:] *Дуже болять ноги, бабусю?* [М о т р я:] *Уже одходять. Зашпори зайшли, а я подумала, що обморозила* (Мороз, П'єси, 1959, 15); **За́шпори відійшли́ (одійшли́)** — припинився біль від морозу, холоду (звичайно в пальцях рук, ніг).— *Форель водиться тільки в гірських ріках, ..— оповідала Устина, зливаючи йому на руки холодну воду, щоб одійшли зашпори* (Чорн., Потік.., 1956, 116).

2. *перен.* Переживання, страх, душевний біль. [Р о к о т а:] *Мовчи, Худолію! Та невже меж юнаками не знайдеться такого, щоб нагнав борцеві зашпорів?* (Кроп., V, 1959, 75); *Горпищенко при згадці про старшу дочку, в якої заміжжя склалось не зовсім вдало, спохмурнів. — Рано патякати про весілля. Ще від тієї зашпори не відійшли* (Гончар, Тронка, 1963, 18).

ЗАШПО́РТАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* Почати шпортатися. *Батько вже давненько вийшов з двору, а тим часом біля хвіртки хтось зашпортався* (Сенч., Опов., 1959, 166).

ЗАШПО́РТНУТИСЯ *див.* **зашпо́ртуватися.**

ЗАШПО́РТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАШПОРТНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док., діал.* Спотикатися. *Гапочка зовсім підтоптала свої ніжки. Очі в неї злипалися од втоми, вона зашпортувалася на рівній дорозі і раз таки впала* (Ю. Янов., I, 1958, 351); *Дівчина йде дуже швидко. Вона не бачить вибоїн під ногами,— ось зашпортнулася, не оглянулась, підтюпала...* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 234); // Зачіплюватися. *Вони* [гусенята] *дріботіли червоними ніжками слідом за гускою, зашпортувались об траву, падали, підводились і бігли далі* (Шиян, Баланда, 1957, 80); *Несло* [дівча] *колись його* [Андрійка] *на рученятах через подвір'я, зашпортнулось за Рябка ..й полетіло з дитиною* (Коцюб., I, 1955, 440).

ЗАШПУНТО́ВАНИЙ, а, е, *буд., спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зашпунтува́ти.**

ЗАШПУНТО́ВУВАННЯ, я, *с., буд., спец.* Дія за знач. **зашпунто́вувати.**

ЗАШПУНТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАШПУНТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. *буд.* Робити шпунти, виступи або пази на ребрі дощок; // З'єднувати дошки за допомогою шпунтів.

2. *спец.* Герметично закривати спеціальною затичкою вино, що бродить. * Образно. *Що? може напечеш гарячих буханців, Заколеш підсвинка та м'ясом нагодуєш Калік, сиріток і старців, Та тим і пельку ти кирпатій* [смерті] *зашпунтуєш?* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 126).

ЗАШПУНТО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **зашпунто́вувати.**

ЗАШПУНТУВА́ТИ *див.* **зашпунто́вувати.**

ЗАШПУРЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *док., розм.* Почати шпурляти.

ЗАШПУРНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех., розм.* Кинути що-небудь з силою, різким рухом; закинути далеко. * Образно. *Вже Богодухів наш. І Харків димні руки крізь вибухи простяг.. В посіченім шоломі уламки ланцюгів він зашпурнув у тьму... Крізь сльози радості всміхаються йому його визволь ники* (Сос., II, 1958, 475).

ЗАШТА́ТНИЙ, а, е, *заст.* Який не входить до штату. *У сіни вступив Іван Радивиловський, а за ним старий заштатний дяк Степан Яроцький* (Н.-Лев., III, 1956, 347).

Заштатне місто, *заст.*— місто, яке не має адміністративного значення. *В минулому, під час румунсько-боярської окупації, Ізмаїл був заштатним провінціальним містечком* (Літ. газ., 27.I 1955, 4).

ЗАШТЕМПЕЛЮВА́ТИ *див.* **заштемпельо́вувати.**

ЗАШТЕМПЕЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заштемпелюва́ти.**

ЗАШТЕМПЕЛЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАШТЕМПЕЛЮВА́ТИ**, юю, ює́ш, *док., перех.* Ставити штемпель.

ЗАШТИЛІЛИЙ, а, е, *мор.* Який перебуває в стані штилю; спокійний (про море).

ЗАШТИЛІ́ТИ, ію, *док., мор.* Стати спокійним (про море).

ЗАШТОВХА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* 1. Почати штовхати. *Хлопці заштовхали один одного: — Ти, не шуми! Чого шумиш?* (Мик., II, 1957, 175); *Раптом, схопивши дівку за стан, закружив* [Козак Мамай] *її, засмикав, заштовхав* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 326).

2. Штовхаючи, завдати болю, ослабити. *Коли хвору курку вчасно відокремити і добре доглянути, то ва кілька днів вона видужає, а в стаді її, як то кажуть, заштовхають, і тоді лишається тільки одне: вибракувати її* (Рад. Укр., 14.VII 1961, 2); // *перен.* Грубо ставлячись до кого-небудь, зробити несміливим, позбавити власної волі. *При його* [Романа] *м'якому характерові іншим, зубатішим, здається, легко було б його заштовхати, перетворити в попихача, проте насміхатися з нього, скривдити його ніхто не наважується* (Гончар, III, 1959, 55).

3. Поштовхами загнати кого-небудь, засунути, запхнути що-небудь кудись. *Ольга сиділа в кріслі, бачила, як батько став на коліна, щоб витягти туфлі з-під ліжка (Мариня, прибираючи, заштовхала їх під саму стіну)* (Вільде, Сестри.., 1958, 97); *Тільки ступили вони* [Марія та Софрон] *на палубу пароплава, як заштовхали їх у трюмні засіки, наче бидло* (Рибак, Час.., 1960, 88).

ЗАШТОВХНУ́ТИ *див.* **заште́вхувати.**

ЗАШТЕ́ВХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАШТОВХНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех.* Поштовхами заганяти кого-небудь, засувати, запихати що-небудь кудись. *Люди виштовхують порожні вагонетки з кліті, заштовхують завантажені вугіллям або породою* (Наука.., 11, 1964, 30).

ЗАШТО́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заштопа́ти.** *Костюми були випрасувані й акуратно розвішані, а дірки старанно заштопані* (Мокр., Сто.., 1961, 65); *Лукіяна завше у своєму простенькому і вже поношеному платті, проте у неї воно завчасно випране, заштопане* (Баш, Надія, 1960, 24).

ЗАШТО́ПАТИ *див.* **заште́пувати.**

ЗАШТО́ПОРИТИ, рю, риш, *перех., ав.* Док. до **што́порити.** *Він рухом перевіреним і звичним Між хмарами заштопорить літак* (Гер., Поезії, 1950, 92).

ЗАШТО́ПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заште́пувати.**

ЗАШТО́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАШТОПА́ТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Штопаючи, зашивати діру, лагодити що-небудь. *Іван витирав спітніле чоло — Пробита пілотка: дві кулі пройшло... Заштопав...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 318); *Заштопати панчохи.*

ЗАШТО́ПУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **заште́пувати.**

ЗАШТОРМИ́ТИ, и́ть, *док., мор.* Почати штормити (про море). *Так захопився* [Павло] *вловами, що й не помітив, як заштормило, як крута хвиля ударила в борт і море люто запінилось і застогнало* (Кучер, Голод, 1961, 429).

ЗАШТРИ́КАТИ, аю, аєш, *док., розм.* Почати штрикати; // *безос. Як застудив голову, в ушах заштрикало* (Сл. Гр.).

ЗАШТРИХО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заштрихува́ти.** *Поліська світлиця висока, жарка — Тут штаб Ковпака. Заштриховані карти* (Воронько, Райком.., 1949, 39); * Образно. *Про що, скажімо, думає оця мовчазна, похила віком жінка з добрим обличчям, заштрихованим дрібною сіточкою зморщок?* (Жур., До них іде.., 1952, 84).

ЗАШТРИХО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАШТРИХУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Покривати штрихами що-небудь, наносити штрихи на щось. *Анатолій дістав із кишені блокнот, намалював невелике коло, заштрихував його косими лініями* (Руд., Остання шабля, 1959, 263); * Образно. *Воно* [місячне сяйво] *чітко заштриховувало стежку, що в'юнилась у холодну далечінь* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 90).

ЗАШТРИХО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **заштрихо́вувати.** *Вся територія, що картографується, поділяється відповідно до якісних особливостей цих районів на частини, які певним способом зафарбовуються або заштриховуються* (Нар. тв. та етн., 3, 1967, 34).

ЗАШТРИХУВА́ТИ *див.* **заштрихо́вувати.**

ЗАШТУКАТУ́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заштукату́рити.**

ЗАШТУКАТУ́РИТИ *див.* **заштукату́рювати.**

ЗАШТУКАТУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАШТУКАТУ́РИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.* Покривати штукатуркою. *Мовчки, похмуро заклали назад цеглини, заштукатурили* (Збан., Єдина, 1959, 220).

ЗАШТУКАТУ́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **заштукату́рювати.**

ЗАШТУКО́ВАНИЙ, а, е, *крав.* Дієпр. пас. мин. ч. до **заштукува́ти.** *Світлий зал. У центрі його, в шкляній шафі,— прапор. На ньому золотом написано: «Французька Республіка.. Паризька Комуна». Численні прорви на полотнищі старанно заштуковані* (Рад. Укр., 16.III 1963, 3).

ЗАШТУКО́ВУВАННЯ, я, *с.*, *крав.* Дія за знач. **заштуко́вувати.**

ЗАШТУКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАШТУКУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.*, *крав.* Майстерно зашивати або залатувати дірки, роблячи шов непомітним. * Образно. *Лікар перший поспішив порадувати свого нетерплячого пацієнта.— От ви вже й готові, друже мій. Заштукували ми вас міцно, навіть і знаку не лишилося...* (Кач., Вибр., 1953, 395).

ЗАШТУКО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, *крав.* Пас. до **заштуко́вувати.**

ЗАШТУКУ́ВАТИ *див.* **заштуко́вувати.**

ЗАШТУ́РХАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **заштурхати.** *Працюючи змалечку пастушком-верблюдником і дуже заштурханий та засіпаний зо всіх боків панськими посіпаками, не мав я в серці левиної відваги* (Гончар, II, 1959, 55).

ЗАШТУ́РХАТИ, аю, аєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Почати штурхати. *Стару Хведору навіть до будинку не впустили, заштурхали прикладами, прогнали з очей* (Ле, Мої листи, 1945, 224).

ЗАШУГА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* Почати шугати. *І перед моїми очима ніби по Дніпрі заворушились козацькі чайки, зашугали птицями по воді, миготять, як стріли* (Н.-Лев., III, 1956, 307); *Принишкло, засмутилося наше село. В небі жовтокрилими шуліками зашугали ворожі літаки* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 172).

ЗАШУМІ́ТИ, млю́, мі́ш; *мн.* зашумля́ть; *док.* 1. Почати шуміти, утворювати шум. *Вже близько хмара... дощик накрапає... І зразу зашумів — Долину звеселив...* (Гл., Вибр., 1951, 64); *Зашуміла навколо ліщина, залепетали осики і якось легше стало на серці* (Л. Укр., III, 1952, 737); *Розтопились сніги, зашуміли ріки в ущелинах, сохли шляхи* (Скл., Святослав, 1959, 509); *Коли Мирон сказав про своє «рішення»* [йти у найми] *дома, Марина зашуміла: горшки, миски і ложки разом заговорили в її руках* (Григ., Вибр., 1959, 232).

Зашуміло (зашуміть) в голові *у кого, кому, безос.*— про появу хворобливого відчуття внаслідок сп'яніння, перевтоми і т. ін. *На розпрощання поставили могоричу; той злотий, той два — і зашуміло в голові* (Свидн., Люборацькі, 1955, 129); *Від напруження у Тамари зашуміло в голові, замиготіло в очах, і вона впала на руки жінок* (Хижняк, Тамара, 1959, 199); **Зашуміло (зашуміть) у ву́хах** *у кого, кому, також безос.* — про появу слухового подразнення, що створює враження шуму, гулу (внаслідок хворобливого стану). *Голова моя заморочилась; зелений ліс закрутився в очах; щось загуло, зашуміло в вухах, і сам я не пам'ятав, що діялося во мною* (Н.-Лев., I, 1956, 68).

2. Заговорити голосно, збуджено, зчинити шум, крик (звичайно про групу людей). *Тут всі зашуміли, мов хвилі морські: — Ходімо, здобудемо волі, Або наші голови вільні, буйні Складемо на нашому полі!* (Л. Укр., I, 1951, 354); *Зашуміли всі* [селяни] *в хаті. Підводили голови й біля припічка, хмурні, з глибокими зморшками* (Головко, II, 1957, 73); *// безос. Обушний повернувся до столу, і зараз же в сільраді загуло, зашуміло, мов у бджолиному вуликові* (Кир., Вибр., 1960, 336); *// Стати неспокійним, проявити сильне збудження. Зашуміло село...: сміливий і несміливий збиралися в купи, гомоніли, радились* (Мирний, I, 1949, 302); *Про Кам'яний Брід заговорили в інших колгоспах, зашумів весь район* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 158).

3. *розм.* Кинутися або побігти кудись, звідки-небудь, утворюючи шум. *Став було виправдуватись* [Макар], *потім відразу замовк і зашумів на піч* (Вас., I, 1959, 166); *Дід Григорій глянув на всіх нас і сам усе зрозумів., — А-х-х, ви ж... Ну!.. Піймаю ж я вас...— Та де там було піймати, як вони* [хлопці] *аж зашуміли з сарая* (Мик., Кадильниця, 1959, 45).

◇ **Зашуміла кров** — про приплив енергії, пристрасті. *У вбранні зеленім ти пройшла повз мене, глянула — шалено зашуміла кров...* (Сос., II, 1958, 159).

ЗАШУМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.* 1. Почати пінитися, вкритися піною. *І доїть корівку стала Тьотя Поля в холодку. Молоко з руки упало, Полилось, зашумувало, В піну збилося пухку* (Позн., Ми зростаєм.., 1960, 59); * Образно. *Боровому здавалось — в'їжджає не в село, а в кипінь і різноцвіття весни, котра ось-ось вихлюпнеться білим цвітом, зашумує сріблом рік* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 94).

2. *розм.* Те саме, що **забродити** [1]. * Образно. *Бродильний елемент живе в суспільстві, його не вбити. Прийде час — і молоде вино зашумує знову* (Кол., Терен.., 1959, 358).

3. Те саме, що **зашуміти** 1, 2. *В лісі щось загомоніло, струмок зашумував, забринів* (Л. Укр., III, 1952, 186); *— Ру-ша-ю! Ру-ша-ю! Ру-ша-ю! — вигукнув пароплав і зашумував дужим гвинтом* (Епік, Тв., 1958, 255); *Натовп затих, але на мить. Знов загув, зашумував* (Головко, II, 1957, 158).

ЗАШУРУВА́ТИ [1], ую, у́єш, *док.* 1. *техн.* Почати шурувати, перемішувати в топці паливо. *Машиніст став до свого правого крила, помічник зашурував у топці* (Кучер, Зол. руки, 1948, 222).

2. *розм.* Почати терти, шкребти що-небудь, очищаючи від бруду.

ЗАШУРУВА́ТИ [2], ую, у́єш, *док.*, *перех.*, *діал.* Забруднити. *Носили* [дівчата] *пісок і в кошиках, й на ношах, ..кидали руками й лопатами, зашурували одежу, запорошили собі очі* (Л. Укр., III, 1952, 666).

ЗАШУРХОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док.*, *без додатка і чим.* Почати шурхотіти, утворювати шурхіт. *Сухий, вмерзлий сніг зашурхотів під лижами* (Трубл., Лахтак, 1963, 68); *За воротями зашурхотіли чиїсь кроки* (Чаб., Тече вода.., 1961, 51); *Запалив* [кореспондент] *цигарку, напустив густу хмару диму і, побажавши колезі удачі, зашурхотів плащем — зник* (Логв., Давні рани, 1961, 137).

ЗАШУШУКА́ТИ, аю, аєш, *док.*, *розм.* Почати шушукати, шептати.

ЗАШУШУ́КАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.*, *розм.* Почати шушукатися, перешіптуватися. *Поснулі студенти заворушились, зашушукались, по аудиторії наче пройшов легенький вітер* (Кол., Терен.., 1959, 159).

ЗАЩЕБЕНИ́ТИ *див.* **защебе́нювати.**

ЗАЩЕБЕ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗАЩЕБЕНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док.*, *перех.*, *спец.* Засипа́ти щебенем.

ЗАЩЕБЕ́НЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, *спец.* Пас. до **защебе́нювати.**

ЗАЩЕБЕТА́ТИ, ечу́, е́чеш, *док.* 1. Почати щебетати (про пташок). *Защебетав соловейко — пішла луна гасм* (Шевч., I, 1963, 6); *Синичка проспівала коротеньку пісню..; за нею защебетали зябліки, малинівки, вівсянки* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 314).

2. *перен.* Почати швидко і дзвінко говорити. *На другий день Олеся прокинулась і весело защебетала до чоловіка* (Н.-Лев., III, 1956, 100); *Радісно защебетали дівчата* (Стельмах, Хліб.., 1959, 59).

ЗАЩЕ́БНЕНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **защебну́ти**. *Це була величезна камера — на сорок п'ять ліжок по обидва боки. Кілька вільних защебнених ліжок висіло на стіні* (Досв., Вибр., 1959, 129).

ЗАЩЕБНУ́ТИ *див.* **защіба́ти**.

ЗАЩЕБНУ́ТИСЯ *див.* **защіба́тися**.

ЗАЩЕДРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., етн.* 1. Проспівати щедрівку.— *Спасибі, діточки, що защедрували нашій хаті і нам...— жебонить жіночий голос* (Стельмах, Щедрий вечір, 1967, 229).

2. Почати співати щедрівку. *Защедрувала студентська молодь у Харкові, Полтаві, Дніпропетровську, Хмельницькому, Львові... Повсюдно підхопили по Україні новорічні святкові співанки й сільські школярі...* (Літ. Укр., 24.I 1964, 3).

ЗАЩЕМИ́ТИ *див.* **защемля́ти**.

ЗАЩЕМИ́ТИСЯ *див.* **защемля́тися**.

ЗАЩЕМІ́ТИ, мі́ть; *мн.* защемля́ть; *док.* 1. Почати щеміти (про відчуття болю, викликаного зовнішнім подразненням); // *безос. Один одному показували* [учні] *поколені язики і сміялися.— Ех!.. Це якби голкою!.. Ото б защеміло!* (Ковінька, Кутя.., 1960, 87).

2. Почати боліти, нити від жалю, тривоги, туги (про серце, груди і т. ін.). *Довбуш пригадав, скільки перетерпів він образ і насмішок через свою негарну вроду, і серце його знову защеміло* (Вас., II, 1959, 399); *Полилась по срібній ночі Срібна пісня солов'я... Защеміла, заболіла Вся душа моя* (Олесь, Вибр., 1958, 96); // *безос. Гані защеміло в грудях. Вона дивилася на Батуру з таким співчуттям, що здавалось, ще хвилина, і вже не стримає сліз* (Жур., Вечір.., 1958, 106); *Її відповідь він сприйняв як доказ її цілковитої байдужості до нього. І враз погода ніби змінилася, на серці защеміло* (Коцюба, Нові береги, 1959, 368).

Защеміли очі — з'явилися сльози, проривається плач. — *Настусині квіти посилають у серпні на виставку!.. — І враз у Зіни защеміли очі* (Ів., Вел. очі, 1956, 81).

ЗАЩЕ́МЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **защеми́ти**. *Ота його безталанна, защемлена куркульськими ланами десятинка, ..усім, усім відрізнялася від нового наділу* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 192); // **защемлено**, *безос. присудк. сл. Вирізано шматок кори і защемлено жука-рогача* (Ю. Янов., IV, 1959, 46).

△ **Защемлена гри́жа**, *мед.*— грижа, що зазнала защемлення.

ЗАЩЕ́МЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **защеми́ти**.

△ **Защемлення гри́жі**, *мед.*— затиснення вмісту грижового мішка у вузьких грижових воротах.

ЗАЩЕ́МЛЮВАЧ, а, *ч., техн.* Прилад, призначений для защемлення чого-небудь.

ЗАЩЕМЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗАЩЕМИ́ТИ**, млю́, ми́ш; *мн.* защемля́ть; *док., перех.* Затискувати що-небудь між чимсь. *Тут він ударив палицею по дубі і, розколовши його, всунув у розколину дідову бороду та й защемив її там* (Укр.. казки, 1951, 109).

ЗАЩЕМЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.*, **ЗАЩЕМИ́ТИСЯ**, и́ться; *мн.* защемля́ться; *док.* 1. Піддаватися защемленню; ставати защемленим.

2. *тільки недок.* Пас. до защемля́ти.

ЗАЩЕПИ́ТИ, еплю́, е́пиш; *мн.* защеплять; *док., перех., діал.* Піддати щепленню. — *Фізик приїхав віспу щепити і защепив усі діти* (Фр., VII, 1951, 294); // *перен.* Прищепити. *Отець Василь за півгодини.. встиг.. розпитати у Раїси, хто вона й звідки, і злегка докорити покійній вчительці, що не вміла защепити молодшому поколінню духу покори* (Коцюб., I, 1955, 314).

ЗАЩЕ́ПЛЕНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **защепи́ти**. *Ще змалечку защеплений йому погляд, що лиш той людина, хто має диплом і золотий ковнір, виробив в ньому переконання, що він чоловік гіршого типу* (Март., Тв., 1954, 273).

ЗАЩЕ́ПНЕНИЙ *див.* **защепну́тий**.

ЗАЩЕПНУ́ТИ *див.* **защіпа́ти**.

ЗАЩЕ́ПНУТИЙ, *рідко* **ЗАЩЕ́ПНЕНИЙ**, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **защепну́ти**. *Як улетів* [сотник] *у двір та до хорунжевникої хати, та у сіни, та прямісінько у хатні двері, що зачинені і із середини защепнуті були, геп! мов довбнею* (Кв.-Осн., II, 1956, 202); *Тихона не було. І на дім до нього заходив Гордій, та хата защепнена знадвору, і кілочок застромлено* (Головко, II, 1957, 135); *Підвів* [Федір Іванович] *мене до дзеркала; дивлюсь: козакин мій защепнутий на всі гаплики* (Стор., I, 1957, 120); // **защепну́то**, *безос. присудк. сл. Всі троє дверей, що з вівтаря в церкву, було зачинено щільно, а царські врата ще й вапнуто завісою і гачок защепнуто* (Мик., Кадильниця, 1959, 41).

ЗАЩЕПНУ́ТИСЯ *див.* **защіпа́тися**.

ЗАЩЕТИ́НЕНИЙ, а, е, *розм.* Який защетинився, вкрився жорстким, коротким волоссям. *Втомлений після обходу, повільно спускається* [батько] *по камінню, усміхаючись до Натели спітнілим, защетиненим, кілька днів не голеним обличчям* (Гончар, I, 1954, 539); * Образно. *Осінь мандрувала по дніпровських схилах, по защетиненій колючим дротом землі, по спалених селах* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 75).

ЗАЩЕТИ́НИТИСЯ, нюся, нишся, *док., розм.* Вкритися жорстким, коротким волоссям (про обличчя, щоки і т. ін.). *Давно не голене обличчя моє защетинилося майбутньою бородою* (Кол., На фронті.., 1959, 112).

ЗАЩИПА́ТИ, а́ю, а́єш, *док.* 1. Почати щипати, затискувати пальцями шкіру тіла.

2. *перен.* Ви́кликати біль, схожий на пощипування. *Узяв Чіпка, випив... Горілка запекла, защипала в роті* (Мирний, II, 1954, 144); *Кирило, мовчазний і задуманий, волочив засіяний загін, аж доки не сів вечір на ораниці і не защипав осінній приморозок в ноги* (Ірчан, II, 1958, 85); // *безос. Кузнецов відчув, як у нього защипало в очах і горло здавили спазми* (Головко, II, 1957, 500).

ЗАЩИПА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* Почати щипати кого-небудь або один одного.

ЗАЩИПНУ́ТИ *див.* **защи́пувати**.

ЗАЩИ́ПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **защи́пувати**.

ЗАЩИ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАЩИПНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех.* 1. Захоплюючи що-небудь щипцями або чимсь подібним, затискувати.

2. *рідко.* Заліплювати вареники, пироги і т. ін. *Варила дружечка пиріжки, защипувала їх в три ріжки* (Сл. Гр.).

ЗАЩИ́ПУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до защи́пувати.

ЗАЩІБА́ТИ, а́ю, а́єш і *рідко* **ЗАЩІБУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗАЩЕБНУ́ТИ**, щебну́, ще́бнеш, *док., перех., діал.* 1. Застібати. — *Пора нам розстатися вже в пануванням,— подумав Аркадій Петрович, защібаючи лівий манжет* (Коцюб., II, 1955, 383).

2. Защіпати. *Вона урочисто виходить з хати, защібає двері і прямує вздовж села аж на луги* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 243).

ЗАЩІБА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся і *рідко* **ЗАЩІБУВАТИ-**

ся, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАЩЕБНУ́ТИСЯ**, щебну́ся, ще́бнешся, *док.*, *діал.* Застібатися.

ЗА́ЩІБКА, и, *ж.*, *діал.* Защіпка. *Наступивши на мережану тінь хвіртки, хлопець рукою почав шукати защібку* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 125).

ЗАЩІБУВАТИ *див.* **защіба́ти.**

ЗАЩІБУВАТИСЯ *див.* **защіба́тися.**

ЗАЩІПА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **защіпа́ти.**

ЗАЩІПА́ТИ, аю, аєш, *недок.*, **ЗАЩЕПНУ́ТИ**, щепну́, ще́пнеш, *док.*, *перех.*, *чим*, *на що і без додатка.* 1. Брати що-небудь на гачок, защіпку і т. ін. — *У нас із вами по суті одна й та ж справа,— сказав Якім Степанович, защіпаючи саквояж.— Ви навчаєте, а ми лікуємо* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 74); *Москаль схопився, гуркнув дверима й защепнув защіпкою* (Н.-Лев., I, 1956, 466); *Чіпка ввійшов у двір. Галя зачинила хвіртку, защепнула й повела в свою хатину* (Мирний, I, 1949, 339).

2. Застібати гачки, гаплики і т. ін. (на одязі).

ЗАЩІПА́ТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **ЗАЩЕПНУ́ТИСЯ**, щепну́ся, ще́пнешся, *док.* 1. Защіпати за собою двері, увійшовши всередину приміщення. *То раділа* [Івга], *коли хто зайде в хату, і цілу годину, заливаючись сльозами, розказувала про Катрю, жалілася на своє горе невсипуще, то ховалася, защіпалася від людей, боячись, щоб люди не зазирнули в її душу* (Л. Янов., I, 1959, 404); *Вона мерщій убігла у кімнату, зачинилась, і чути було, як защепнулась...* (Кв.-Осн., II, 1956, 356).

2. *тільки недок.* Пас. до **защіпа́ти.**

ЗА́ЩІПКА, и, *ж.* 1. Гачок або інший запір (на дверях, вікні і т. ін.). *Стукнула защіпка, і в розчинене вікно полилася на неї* [Христю] *рання прохолода* (Мирний, III, 1954, 304); *Килина вийшла за ними* [дівчатами]. *Зачинила двері і наділа защіпку* (Головко, I, 1957, 343).

2. Металеве пристосування для скріплення чого-небудь (на одязі, чемодані, футлярі і т. ін.); застібка. *Нагнувся* [Малинка] — *щось тріснуло на шиї. Схопився з місця, взявся рукою за манишку — ґалстук легенько опинився в його руці: защіпка на йому розірвалася* (Вас., I, 1959, 136); *Вона одягнена в вгрібну сорочку з коміром і червоною защіпкою, в кептарик і синю збористу спідницю нижче колін* (Галан, I, 1960, 458); *Мефодіїв подав Гордієві найсправжнісінький бінокль в чохлі, в полірованим ремінцем і з блискучою защіпкою* (Коп., Вибр., 1948, 254); *Сахно, присунувши чемоданчик до себе, потисла защіпку і відкинула покришку* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 133).

◇ **Трима́ти язи́к на за́щіпці**, *розм.* — мовчати, не розголошувати чого-небудь. — *Ну, вже візьмемо тебе до компанії. Тільки з умовою: по-перше, язик маєш міцно тримати на защіпці і, по-друге, мусиш покірно виконувати все, що тобі звелять у дорозі* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 24).

ЗАЩІ́ЧНИЙ, а, е, *анат.* Який міститься за щокою.

ЗАЩУЛИТИСЯ, люся, лишся, *док.* Почати щулитися.

ЗАЮРБИТИСЯ і **ЗАЮРМИТИСЯ**, иться, *док.* Заповнитися юрбою, юрмою. *Заюрмилась уся площа* (Довж., Зач. Десна, 1957, 15).

ЗАЮ́РБЛЕНИЙ, ЗАЮРМЛЕНИЙ, а, е. Заповнений юрбою, юрмою. *Весь майдан заюрмлений народом і при зброї вистровна рать* (Гонч., Вибр., 1959, 259).

ЗАЮРИ́ТИ, рю́, ри́ш, *док.*, *діал.* Почати пустувати, поводити себе вільно, грайливо. *Уранці, умите росою, в-за гір осміхнулося сонце, і зайчики жваві кругом застрибали по авилях, засяяв злотистий пісок, на піску заюрили морські кузки* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 174); *Дидона крізь сльози заюрила, Горщок в вареною розбила* (Котл., I, 1952, 74).

ЗАЮРМИТИСЯ *див.* **заюрбитися.**

ЗАЮРМЛЕНИЙ *див.* **заюрблений.**

ЗАЮШЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **заюшити.** *Проходить красивий Іван — заюшений кров'ю, обшарпаний, одним словом — битий* (Ю. Янов., IV, 1959, 94); *Звір наближався, заюшений піною, змішаною з кров'ю* (Гжицький, Опришки, 1962, 205).

ЗАЮШИТИ, шу, шиш, *док.*, *розм.* 1. *тільки 3 ос., неперех.* Политися (звичайно про кров). *Кров крізь пальці цівкою заюшила...* (Збірник про Кроп., 1955, 23); *В його з носа заюшила кров* (Сам., II, 1958, 235).

2. *перех.* Покривавити, побити до крові. *Поки збіглися сусіди, брати вже встигли заюшити один одному носи* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 18); — *І встиг розглядіти того, хто говорив. Більше того, я знаю, що заюшив його Віктор Михайлович, коли він тікав з заводу під час тривоги...* (Шовк., Інженери, 1956, 384); // Залити (про кров). *Люди стинаються з людьми... кров річками ллється... заюшила вона всю землю* (Мирний, IV, 1955, 333); *Пальці йому зрав заюшила кров* (Смолич, Мир.., 1958, 10).

ЗАЮШИТИСЯ, шуся, шишся, *док.*, *розм.* Залитися (звичайно кров'ю). — *А один син Семенів як підскоче та мене кулаком по пиці лясь!— так я й заюшився!* (Гр., II, 1963, 122); *У зв'язаного Теодосія заюшилося кров'ю обличчя, кров текла по бороді, волосся злиплося* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 80); * У порівн. *Сонце сідало недобре, небо наче кров'ю заюшилося... На вітер...* (Вол., Дні.., 1958, 60).

ЗАЯ́ВА, и, *ж.* 1. Чиє-небудь повідомлення, звернення до кого-небудь з викладом якихось відомостей, положень, думок. — *Я не маю бажання спростовувати демагогічні заяви якогось студента! — вигукнув з місця адвокат Вовчинський* (Кол., Терен.., 1959, 167).

2. Письмове прохання, оформлене за певним зразком, що подається на ім'я офіційної особи або до установи чи організації. *Він узяв у секретаря клапоть паперу.. і почав читати: До Обухівської сільради, Щербанівського району, громадянина хутора Огирі, Павла Кушніренка. Заява* (Головко, II, 1957, 58).

ЗАЯВИ́ТИ *див.* **заявля́ти.**

ЗАЯВИ́ТИСЯ *див.* **заявля́тися.**

ЗАЯ́ВКА, и, *ж.* 1. Офіційне подання, що містить вимогу на що-небудь; замовлення. *Заявка на поточний ремонт автомобіля або повідомлення про несправність автомобіля складається в тих випадках, коли водій не зміг усунути несправність, що виникла в автомобілі самостійно* (Автомоб., 1957, 316).

2. *перех.* Перший прояв чого-небудь; повідомлення про намір здійснити, виконати щось. *Але «Русалка Дністровая» — перша заявка народу Західної України про своє існування, про свою національну гідність,— залишилася безсмертною всупереч злій волі тих, хто намагався її умертвити* (Від давнини.., I, 1960, 230); *— Значить, стихійне весілля? — спробував пожартувати Федір.—Ні, це тільки заявка на весілля,— засміялася Ліда* (Руд., Вітер.., 1958, 26); *Зобов'язання, навіть найкраще,— тільки заявка, тільки вияв бажання зробити хорошу справу* (Рад. Укр., 9.VI 1959, 1).

ЗАЯВЛЕ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заяви́ти**; // **заявле́но**, *безос. присудк. сл. То було напередодні першої революції. Нам, старим батькам, вже заявлено було, щоб ми.. не втручалися в справи молоді* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 128).

ЗАЯВЛЯ́ТИ, яю, яєш, *недок.*, **ЗАЯВИ́ТИ**, явлю́, я́виш, *док.* 1. *перех. і неперех.* Повідомляти про що-небудь, звертатися до кого-небудь з викладом якихось відомостей, положень, думок. *На XXI з'їзді КПРС партія заявила про те, що соціалізм в СРСР переміг повністю і остаточно і що радянське суспільство вступило*

в період розгорнутого будівництва комунізму (Ком. Укр., 12, 1963, 69); *Він пішов сам до старости, щоб заявити йому про своє бажання продовжити в Григорівці, обірвані війною, досліди над створенням нового сорту пшениці* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 6); // Повідомляти про кого-, що-небудь в адміністративні органи. *Приходжу, а він* [господар] *каже, що думав, що я десь пропав, мою хату оддав другому, а речі хотів нести в поліцію і заявляти про мене* (Коцюб., III, 1956, 320); *— Завтра піду й заявлю міліції про Арапнікова. На цю пропозицію Федора Прохоровича пристали всі, навіть Микола Васильович* (Трубл., I, 1955, 88).

Заявля́ти (заяви́ти) претє́нзії — скаржитися на що-небудь; ставити які-небудь вимоги стосовно когось. *Микось уже пожирився з своїм учителем і сьогодні вже не заявляв мені претензій* (Л. Укр., V, 1956, 188); **Заявля́ти (заяви́ти) права́** *на що* — вимагати визнання своїх прав на що-небудь. *На літературу й мистецтво заявили свої права люди з новими критеріями справедливого і прекрасного, з новим життєвим досвідом, так би мовити, з новим динамічним стереотипом* (Талант.., 1958, 22).

2. *перех., заст.* Виявляти, показувати що-небудь. *Коли Гава сказав, що мусить іти, то вона* [Староміська] *заявила йому вдячність цілої родини тим способом, що дала йому на дорогу шість варених яєць* (Фр., III, 1950, 64); *— Ну так, я се знаю. Однак...— і усміхнувшись сумно, вона урвала. Мабуть, не хотіла заявити своїх думок, котрі були часом і моїми думками* (Коб., I, 1956, 325).

ЗАЯВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗАЯВИ́ТИСЯ**, явлю́ся, я́вишся, *док.* 1. *розм.* Приходити, з'являтися (звичайно несподівано). *Думалось, на часинку, бо вже вечоріло, заявитися другові, умовитись про зустріч завтрашню* (Головко, II, 1957, 414); *Перед самою косовицею несподівано заявився в Троянівку Федот Вихор* (Тют., Вир, 1960, 210).

2. *тільки недок.* Пас. до **заявля́ти.**

ЗАЯ́ВНИК, а, ч. Той, хто подав заяву або заявку.

ЗАЯ́ВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **заяви́к.**

ЗАЯ́ВОЧНИЙ, а, е. Який стосується заявки.

ЗАЙДЛИЙ, а, е, *розм., рідко.* Те саме, що **завзя́тий.** *Зозуля.. був заядлим рибалкою, знав усі снасті й способи для риби* (Кучер, Трудна любов, 1960, 428).

ЗАЯКОРЕ́НИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **заяко́рити.** *Величезний транспорт — за молом, але під захистом хвилерізу,— заякорений на два кінці, ліг на борт* (Смолич, Світанок.., 1953, 566).

ЗАЯКО́РИТИ, рю, риш, *док., перех.* Поставити на якір, укріпити якорями. *Дирижабль заякорили. Велика біла сигара ледве погойдувалась. З гондоли впав на землю трап* (Трубл., III, 1956, 139).

ЗАЯКО́РИТИСЯ, рюся, ришся, *док.* Стати на якір. *Якийсь корабель бовванів, заякорившись на обрії* (Гончар, Південь, 1951, 109).

ЗАЯЛОВИ́ТИСЯ, ї́ться, *док.* Те саме, що **заяло́вітися.** *Коли корова заялоВиться вдома, а Юркові хочеться молока, він мовчки бере тоді кварту й біжить до нанашки — Григорчихи* (Козл., Ю. Крук, 1950, 28).

ЗАЯЛОВІ́ТИ, ію, *док.* Не привести теляти в даному році (про корову). *Мати.. згадує, що вдома немає чого й повечеряти дитині, бо клята Лиска підвела — мала бути з телям та й знову заяловіла* (Збан., Сеспель, 1961 426).

ЗАЯЛО́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до **заяло́зити.** *В бокові двері кочегарки увійшов машиніст Йосип Грінчак і мовчки сів на заяложену масними спецівками колоду* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 124); *Вона.. дістала з-за пазухи невеликий вузлик, розгорнула його і, вийнявши звідти заяложений десятками пальців, учетверо складений папірець, подала його керівникові* (Д. Бедзик, Плем'я... 1958, 27).

2. *у знач. прикм., перен.* Який унаслідок надмірного повторення втратив свою виразність, набрид; банальний. *Це був давно відомий, заяложений анекдот про пройдисвіта-науковця* (Грим., Подробиці.., 1956, 26).

ЗАЯЛО́ЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **заяло́жений** 2.

ЗАЯЛО́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія та її результат за знач. **заяло́зити.**

ЗАЯЛО́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **заяло́жувати.**

ЗАЯЛО́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗАЯЛО́ЗИТИ**, бжу, бзиш, *док., перех.* Забруднювати, замазувати чим-небудь жирним. *До того ще й столи чисті в хазяйок, що як пишеш, то по самі лікті так заялозиш* [сюртук], *наче ковбаси продавав* (Свидн., Люборацькі, 1955, 116); [Гільзе:] *Дай, я тобі трохи пучки повитираю, а то вовну салом заялозиш* (Л. Укр., IV, 1954, 246); // Забруднювати, затирати що-небудь до лиску, довго або неохайно користуючись. *— Оце тисяча обстрьопаними, старими бумажками... Та й заялозили ж їх діди та баби!* (Н.-Лев., III, 1956, 385).

ЗАЯЛО́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗАЯЛО́ЗИТИСЯ**, бжуся, бзишся, *док.* 1. Забруднюватися, замазуватися чим-небудь жирним; // Забруднюватися, затиратися до лиску від довгого або неохайного користування.

2. *перен.* Втрачати виразність, свіжість від надмірного повторення.

3. *тільки недок.* Пас. до **заяло́жувати.**

ЗАЯЛО́ЗИТИ *див.* **заяло́жувати.**

ЗАЯЛО́ЗИТИСЯ *див.* **заяло́жуватися.**

ЗАЯРИ́ТИСЯ *див.* **заярі́тися.**

ЗАЯРІ́ТИ, ію, *док.* Почати яріти, яскраво засяяти, запалати. *Сонце на заході, немов на прощання, ще затрималось на золотому вершечку лаврської дзвіниці і зайнялося, заярі́ло* (Бойч., Молодість, 1949, 142).

ЗАЯРІ́ТИСЯ, ї́ться і **ЗАЯРИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.* Почати яріти, яскраво засяяти, запалати. *Готлібові очі заярілися рішучим огнем* (Фр., V, 1951, 447); *Вечором ще раз перевіряв* [комісар] *людей, подивлявся до всього, аби скоротити час. І коли блідими бризками місячних променів на сході заярилася ніч, зібрався йти* (Ле, Ю Кудря, 1956, 41).

ЗАЯСКРА́ВІТИ, а́вію, *док.* Почати яскравіти. *Скрізь, вподовж берега, заяскравіли весняні купини* (Гончар, Таврія, 1952, 90).

ЗАЯСКРИ́ТИСЯ *див.* **заяскрі́тися.**

ЗАЯСКРІ́ЛИЙ, а, е. Діспр. акт. мин. ч. до **заяскрі́ти.** [Сирени:] *Поглянь, царице. З пітьми ночі вниз на хвилі, Мністим блиском заяскрілі* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 321).

ЗАЯСКРІ́ТИ, ію, *док.* Почати яскріти, заблискотіти іскрами. *Червоні, Рожеві і сині, росою умиті, Вони* [квіти] *заяскріли у мене в долоні* (Мал., За.. морем, 1950, 57); *Тепле проміння сонця пригрівало в спину, в обличчя, парувала земля на галявинах, заяскріли сліпучі зблиски на струмках* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 125).

ЗАЯСКРІ́ТИСЯ, ію́ться і **ЗАЯСКРИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.* Почати яскрітися, яскритися, заблискотіти іскрами. *А вже хмарище, туча грізная Геть насунулась, низом стелеться, ..Заяскрілася блискавицями, Із страшних гармат разом вдарила* (Стар., Поет. тв., 1958, 169); // *перен.* Почати виражати що-небудь (почуття, думку і т. ін.); засвітитися (про очі, погляд). *Сіла* [Тетяна] *на парту, задумалась. Далі раптово хитнула головою,*

хрустнула пучками, і в очах заяскрилася неспокійна давня туга (Вас., II, 1959, 104).

ЗАЯСНИ́ТИСЯ, и́ться, *док.* Почати яснитися; засяяти. *Ледве-ледве заясниться сонце зранку — гість прокинеться і зійде в двір із ганку* (Забіла, У.. світ, 1960, 87); * Образно. *Обличчя його заяснилося. Навіть і не бачачи свого колишнього командира, він, проте, видимо, гордився ним перед присутніми* (Гончар, Новели, 1954, 76).

ЗАЯСНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **заясні́ти.** *Ні битви не страшать у далях заяснілих, Ні підлість зрадників, ні хитрощі їх змов* (Бажан, Роки, 1957, 213).

ЗАЯСНІ́ТИ, ію, *док.* 1. Почати ясніти, світлішати; прояснитися. *На заході заясніло небо. Над обрієм піднімався великий кругловидий місяць* (Трубл., 1, 1955, 284); *Хмаривсь день якусь хвилину — потім знову заяснів* (Тич., II, 1957, 313); *// безос. На світанку — ледве заясніло, а вже чуть рибалок голоси над широким плесом* (Гонч., Вибр., 1959, 247).

2. Почати світитися; засвітитися. *І хочеться скоріш, щоб промінь заяснів, Щоб серцеві знайти хоч небагато втіхи* (Сам., І, 1958, 124); *Свічка в ньому спочатку затріскотіла, заблимала й за кілька хвилин знову заясніла* (Сміл., Сад, 1952, 15).

3. *перен.* Почати виражати радість, задоволення і т. ін. *Лице Шміля заясніло блідою іскрою радості* (Фр., І, 1955, 143); *Єлизавета Хомівна як почула про Марину — вся заясніла, і водночас тінь журби упала їй на обличчя* (Сенч., Опов., 1959, 350); *// З'явитися* (про посмішку).— *Йой, Терезка прийшла! Очам своїм не вірю, — раділа Березиха, і на її заплаканому обличчі заясніла усмішка, наче з-за хмар виглянуло на мить сонце* (Томч.. Готель.., 1960, 233).

4. Показатися, виділитися (про що-небудь світле). *Капелюх* [панотця] *лежав оддалік,.. й через те заясніла лисина, як сніг біла* (Март., Тв., 1954, 221); *У просвіти між хвойною випушкою раптом заясніли жовті і світло-сірі корпуси міських будинків з крутими черепичними дахами...* (Вол., Дні.., 1958, 33); *В голубому стовпі прожектора заясніла маленька срібляста пташка* (Гур., Осок. друзі, 1946, 18).

ЗАЯСНІ́ТИСЯ, ію́ться, *док.* Почати яснітися; світлішати; прояснитися. *Над Високим заяснілося сонячними барвами небо, і новий, святковий день широко розгорнув лебедині крила* (Збан., Переджнив'я, 1960, 227).

ЗАЯСНІ́ШАТИ, аю, *док.* Прояснитися; просвітліти.

ЗА́ЯТИНА *див.* **за́ячина.**

ЗАЯТРИ́ТИ, рю́, ри́ш, *док., перех., розм., рідко.* Завдати болю, торкаючись до чогось болючого (рани, нариву і т. ін.).

Заятри́ти се́рце (ду́шу) — дуже схвилювати; розтривожити. *От і зараз сиділи вони мовчки, вигріваючи тілом одна одну, і наразі не витримала котрась, затужила голосом, піснею заятрила серце собі і подругам* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 216).

ЗАЯТРИ́ТИСЯ, и́ться, *док., розм., рідко.* Загноїтися (про рану); *// перен.* Розтривожитися, роздратуватися.

ЗАЯЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *док.* 1. Почати ячати; закричати (про лебедів і деяких інших птахів). *Випливала лебедочка по воді, Дожидалась неминучої біди; Заячала, в воду вдарила крилом* (Щог., Поезії, 1958, 100); *Біля острова лунко викинувся сом і перелякано, кріяк сон, заячали лебеді* (Стельмах, Хліб.., 1959, 466).

2. Почати кричати, галасувати (про людей). *Ще хотів юнак їй щось промовить, та навколо турки обступили, заячали наче хижі круки* (Л. Укр., І, 1951, 388).

ЗА́ЯЧИЙ, а, е. 1. Прикм. до **за́єць.** *І по заячому сліду інколи знаходять ведмедя* (Укр.. присл.., 1955, 269); *На снігу виднілися заячі петлі* (Донч., V, 1957, 475); *// Власт.* зайцю. *Іде бідолаха* [Заєць] *до медвежої гаври. Та не думайте, що йде заячим кроком-скоком, що біжить вітрові наздогін!* (Фр., IV, 1950, 72); *// Зробл.* із хутра зайця. *На його голові низько сиділа заяча вухата шапка* (Кучер, Чорноморці, 1956, 306).

△ **За́яча губа́** — природжена вада людини, що виявляється у роздвоєнні верхньої губи; **За́яча капу́ста** (*Sedum Telephium* L.) — багаторічна трав'яниста рослина з родини товстянкових з м'ясистим листям і великими м'ясистими бульбами на кореневищі; **За́яча конюши́на** *див.* **конюши́на; За́яча кри́вця** (*Hypericum perforatum* L.)— багаторічна трав'яниста рослина родини тирличевих, що використовується в медицині при лікуванні ряду внутрішніх хвороб і для загоювання ран. *На узліссі .. стелилася рясно-пухнаста заяча кривця* (Мур., Бук. повість, 1959, 283); **За́ячий холодо́к** (*Asparagus officinalis* L.) — багаторічна трав'яниста рослина родини лілійних. *Катя зірвала при дорозі кілька кислатих кущиків заячого холодку* (Коз., Вибр.. 1947, 81).

◇ **Із за́ячий хвіст; На за́ячий скік** — дуже мало. — *Ну, я молодої* [жінки] *вже й не виню — пожила вона там зо мною із заячий хвіст!* (Збан., Єдина, 1959, 147); *Жили, мабуть, найубожче... Бо батько землі тої мали на заячий скік* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 6).

2. *перен.* Боязкий, полохливий. [Д. Ж у а н:] *Ну, що ж, іди і сповісти його.* [С г а н а р е л ь:] *Чого ж мені іти? Простіше ж вам.* [Д. Ж у а н:] *То збав про етику, а тепера простоти захотів? Ей, Сганарелю, набрався ти тут заячого духу!* (Л. Укр., III, 1952, 40).

За́яча душа́ — про несміливу, боягузливу людину. *Нічого, крім презирства, в неї* [Ольги] *до цих паненят нема, всі вони заячі душі* (Кач., II, 1958, 33).

ЗА́ЯЧИНА, ЗА́ЯТИНА, и, ж. Заяче м'ясо. — *Чого захотів — заятини,— сказав чоловічок, що сидів досі мовчки* (Шпиг. Вибр., 1947, 66).

ЗБА́БИТИСЯ, блюся, бишся; *мн.* зба́бляться; *док., зневажл.* Стати м'якосердим, надмірно чутливим. *Побачив рідні поля, почув м'яке українське слово і розкис, збабився дід: руки дрижать, очі плачуть, уста лихоманно шепочуть щось своє, дідівське, заповітне* (Бабляк, Вишн. сад. 1960, 15); *А коли б і зважили* [козаки] *на його горе,— старшина скористалася б з цієї нагоди, сказала б, що він* [гетьман] *збабився, що заради власного щастя* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 406).

ЗБА́БІТИ, ію, ієш, *док.* 1. *фам.* Стати схожим на бабу (*див.* **ба́ба**[1] 2). *Справді, він якось збабів, зморшкуватів, обвислі голені щоки робили його подібним коли не до жінки, то принаймні до євнуха* (Полт., Повість.., 1960, 448).

2. *зневажл.* Те саме, що **зба́битися.** — *Віднині я не розбійник Флавіан, а сторож отцього монастиря. І вам раджу: покиньте своє ремесло і вдайтеся на покуту! Та розбійники не слухали його довше. —Одурів чоловік!— бурчали вони.— Попався між баб і сам збабів відраву!* (Фр., IV, 1950, 156).

ЗБА́ВИТИ *див.* **збавля́ти.**

ЗБА́ВИТИСЯ *див.* **збавля́тися.**

ЗБА́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зба́вити.** *Повад збавленої машини хвіст* [колони машин] *корчиться на звивистому шляху, підтягається, підбирається і не може підібратись* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 23).

ЗБАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗБА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* зба́влять; *док., перех.* 1. Зменшувати кількість чого-небудь, знижувати щось. *Німець розлютувався, гукав на наймитів, збавляє всім плату на поправку машини* (Мирний, IV, 1955, 246); *Відмовившись від путівки до санаторію, куди щоліта їздив збавляти вайву вагу,*

Петро спішно готувався до поїздки в Сокорівку (Підс., Віч-на-віч, 1962, 96); *Маркові не сила дивитися, як дужа Санька із штурханами, прокльонами коло корів ходить, затовкла, зморила, і корови не злюбили її, збавили молока* (Горд., Дівчина.., 1954, 15); // Зменшувати ступінь вияву, інтенсивність чого-небудь. *Дозорець збавив тону, одступивши на крок* (Кол., Терен.., 1959, 208); *Машина різко збавила швидкість, почала забирати вправо* (Збан., Переджнив'я, 1960, 82).

Збавля́ти (зба́вити) газ — зменшувати швидкість руху автомобіля, мотоцикла. *Так і влетів* [Павло] *до Тернової й одразу отямився, збавив газ. Мотоцикл же без номера, не реєстрований, а міліції тут повно* (Кучер, Трудна любов, 1960, 604); **Збавля́ти (зба́вити) крок (кро́ку)** — іти повільніше. *Хлопець почав поволі збавляти крок, не спускаючи з ока гвинтівку щербатого. Це для нього був основний супротивник* (Воскр., Весна.., 1939, 37).

2. *розм.* Віднімати що-небудь у когось, залишати без чогось, позбавляти чогось. — *Мене двадцять літ у слідстві мучили. Очей збавили і ще на двадцять літ засудили* (Фр., IV, 1950, 180); *На шляху моїм скрізь хрести самі Якась іродська сила ставила. Святу молодість підтяла в ярмі, Мети людської нагло збавила* (Граб., I, 1959, 375).

3. *розм.* Пошкоджувати, псувати що-небудь.— *Нащо ти, дочко, над тим свою голову морочиш та очі збавляєш? Помережала б як-небудь та й годі!* (Мирний, I, 1949, 360); *Набравшись пилку, кіт запилив усе кукурудзяне суцвіття і тим збавив цікавий дослід* (Вол., Озеро.., 1959, 46); // Калічити. *«Ви,— каже,— збавили мені корову, то я вам це не подарую».— Таже ріг виросте другий* (Черемш., Тв., 1960, 104); *Видно, десь на фронті ступні позбувся, на одній п'яті шкандибає, ніс черевика зморщився і вгору задерся.— А де ж ти ногу збавив?* — *запитав Кузьмін* (Збан., Сеспель, 1961, 163); // Робити неприємним, погіршувати. *Гуцул усміхнувся поблажливо, так усміхнувся, наче він міг би зараз добре вибити їх* [жовнірів], *але... йому не хочеться збавляти собі настрій* (Кундзич,Пов. і опов., 1951, 41).

4. *розм.* Доводити до загину, знищувати, губити. — *Нащо збавляти квітку! Вона розцвітала, може, ціле літо, поки дійшла до такої краси, а я вирву її та й покину,— сказав Леонід Семенович* (Н.-Лев., IV, 1956, 88); — *От і стоять, як і стояли, ніхто їх* [виноградники] *не рубає,— думав він.— Та й хто б зважився збавляти хліб людям?..* (Коцюб., I, 1955, 211).

5. *розм.* Витрачати без користі, марно. *Чого їй сидіти та хліб батьківський збавляти, коли вона буде щаслива і за Серединським?* (Н.-Лев., I, 1956, 134); *Не одну сотню літ збавили* [алхіміки] *ось тут, намагаючись перетворити бодай одне зернятко міді або свинцю на найменшу дрібку щирого золота* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 407).

◇ **Збавля́ти (зба́вити) віку (життя́)**: а) губити когонебудь, убивати. *Ой тумане, тумане — Мій латаний таланє! Чому мене не сховаєш Отут серед лану? Чому мене не задавиш, У землю не вдавиш? Чому мені злої долі, Чом віку не збавиш?* (Шевч., I, 1963, 308); *Піде* [ведмідь] *було по лісі і душить та роздирає все, що здибле: одно в'їсть, а десятеро й так покине, тільки дармо життя збавить* (Фр., IV, 1950, 71); б) нівечити, марнувати життя. *Даремну кинь турботу і прийми се горе, якого розум твій ні воля не поборе,— бо дарма тільки той життя збавляє, хто побивається, де ради більш немає* (У. Кравч., Вибр., 1958, 191); — *Нехай він розв'яжеться зо мною, він розумний, опісля дякуватиме мені.— Ти ж збавиш собі віку! Ти зажуришся!* (Кв.-Осн., II, 1956, 348).

ЗБАВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗБА́ВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* зба́вляться; *док.* 1. Зменшуватися в кількості, знижуватися. *Цивілізація йде велетенською ходою вперед і далеко позаду лишає родильні здібності бабусі землі. Надра землі виснажуються й збавляються* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 98); // *безос. Нещасливість світа — збавилося літа; прийшла зима, то й хліба нема* (Номис, 1864, № 10179).

2. *розм.* Псуватися, ставати гіршим. *Морально він не збавився, хоч і як він себе змарнував* (Коб., II, 1956, 287).

ЗБАГАТИ́ТИ *див.* **збага́чувати.**

ЗБАГАТИ́ТИСЯ *див.* **збага́чуватися.**

ЗБАГАТІ́ТИ, ію, ієш. Док. до **багатіти**. *Пан Грохольський повернувся з-під Москви раптом збагатівши, але як це багатство потрапило йому до рук — знав тільки пан Бжеський* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 8).

ЗБАГА́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **збагати́ти**. *Збагачений війною, Вельможний пан гетьман Задумав при спокою Поставить богу храм* (Фр., XIII, 1954, 274).

2. *у знач. прикм., спец.* З підвищеним вмістом корисних речовин. *Збагачена руда з високим вмістом заліза називається концентратом* (Гірн. пром.., 1957, 60); *Залежно від співвідношення бензину і повітря горюча суміш може бути: бідною, збідненою, нормальною, збагаченою і багатою* (Автомоб., 1957, 73).

ЗБАГА́ЧЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **збагати́ти** і стан за знач. **збагати́тися**. *Заробітки Олени Хобти великі, але ми не спостерігали у неї найменшого прагнення до особистого збагачення* (Вол., Сади.., 1950, 106); *Переклад — дуже відповідальна і великої ідейної ваги справа. Вона служить збагаченню національних літератур* (Рильський, III, 1956, 139).

2. *спец.* Процес, внаслідок якого збільшується вміст корисних речовин у чому-небудь (руді, вугіллі, ґрунті і т. ін.). *Вугілля південного Донбасу малосірчасте, добре спікається; його можна відправляти на коксування без попереднього збагачення* (Наука.., 1, 1959, 22); *Поряд зі збільшенням виробництва кормів велике значення має збагачення їх протеїном* (Хлібороб Укр., 3, 1967, 14).

ЗБАГА́ЧУВАЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Призначений для збагачення (у 2 знач.). *Для підвищення якості вугілля його необхідно збагачувати на збагачувальних фабриках* (Гірн. пром.., 1957, 44).

ЗБАГА́ЧУВАЛЬНИК, а, *ч.* Спеціаліст, який збагачує корисні копалини. *Збагачувальники обіцяють найближчим часом довести вміст заліза в концентраті до 58 процентів* (Роб. газ., 10.I 1962, 3).

ЗБАГА́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **збага́чувати** і стан за знач. **збага́чуватися**. *В українській літературі особливо визначились збагачуванням літературної мови засобами експресивної мови.. такі поети, як П. Г. Тичина та ін.* (Нариси з діалектології.., 1955, 18); *Треба організувати в кожному господарстві підготовку кормів до згодовування — подрібнення, запарювання,.. збагачування білками й вітамінами* (Рад. Укр., 14.XI 1956, 1).

ЗБАГА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗБАГАТИ́ТИ**, гачу́, гати́ш, *док., перех.* 1. Робити кого-, що-небудь багатим, збільшуючи прибутки, майно і т. ін. *Машини та інші удосконалення повинні полегшувати працю всіх, а не збагачувати небагатьох за рахунок мільйонів і десятків мільйонів народу* (Ленін, 6, 1949, 320); *Донбас, що вугіллям дав ешелони, Що плавить металу незлічені тонни, Що вдень і вночі у роботі гігантській Збагачує, зміцнює край наш радянський!* (С. Ол., Вибр., 1959, 163); *Праця у колгоспі не просто збагачує людей, а творить нове життя* (Багмут, Подвиг.., 1961, 18).

2. *перен.* Робити кого-, що-небудь багатшим за складом або змістовнішим, досконалішим. *Широкий розмах*

комуністичного будівництва і нові перемоги ідеології комунізму збагачують соціалістичну змістом, національну формою культуру народів СРСР (Програма КПРС, 1961, 100); *Юрій Юрійович побажав своїм вихованцям з успіхом оволодіти обраною професією, щодня збагачувати свої знання* (Донч., V, 1957, 562); *Мічурін збагатив плодівництво не тільки на нові сорти, а й на зовсім нові породи рослин* (Юним мічур.., 1955, 63); *Герої роману О. Гончара — морально красиві, духовно багаті люди. Юрій Брянський — один з тих, чий приклад, чия моральна чистота благотворно впливали на багатьох інших, духовно збагачували солдатів і офіцерів* (Іст. укр. літ., II, 1956, 646).

3. *спец.* Збільшувати вміст корисних речовин у руді, вугіллі, ґрунті і т. ін. *Видобуту на основних рудниках руду збагачували промиванням* (Чорна метал. Укр., 1957, 95); *Бактерії азотобактерину зв'язують вільний азот повітря і таким чином збагачують ґрунт на цей важливий елемент живлення рослин* (Наука.., 3, 1959, 40).

ЗБАГА́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗБАГАТИ́ТИСЯ**, гачу́ся, га́тишся, *док.* 1. *чим, на чому і без додатка.* Ставати багатим, збільшуючи прибутки, майно і т. ін. *Польська буржуазія.. збагачувалась на обслуговуванні неосяжного російського ринку* (Нова іст., 1957, 80); *Гора вселила великі надії, породила заздрощі і неймовірну жадобу збагатитися її прихованими скарбами* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 112).

2. *чим, на що, перен.* Поповнюватися чим-небудь, набувати чого-небудь цінного. *Партизанський загін зростав, збагачувався озброєнням* (Шиян, Партиз. край, 1946, 38); *Необмінно побувайте в лісі! ..Ви збагатитесь такою ніжністю, такою силою, що потім втричі зробите більше й краще* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 56); — *Людмило Леонідівно, до речі: здається, ще цього року ваша розкішна бібліотека збагатиться ще на один том* (Головко, II, 1957, 488).

3. *чим, на що і без додатка.* Ставати багатшим за складом, змістовнішим, досконалішим. *Наші знання про будову речовини весь час збагачуються* (Наука.., 10, 1956, 11); *Національні літератури Союзу все більше збагачуються перекладами як творів класиків марксизму-ленінізму, так і кращих зразків художньої літератури* (Мовозн., VII, 1949, 4).

4. *спец.* Ставати насиченішим корисними речовинами внаслідок певного процесу (про руду, вугілля, ґрунт і т. ін.). *Після відмирання рослин верхній шар ґрунту збагачується органічними речовинами.*

5. *тільки недок.* Пас. до **збага́чувати** 3.

ЗБАГА́ЧУВАЧ, а, ч. 1. *техн.* Пристрій в карбюраторі двигуна для збагачування пального. *Збагачувач призначений для полегшення запуску двигуна* (Зерн. комбайни, 1957, 176).

2. *спец.* Речовина, сполука і т. ін., які сприяють процесові збагачення руди, вугілля, ґрунту і т. ін.

ЗБА́ГНЕНИЙ, ЗБА́ГНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **збагну́ти**. *У катакомбах під землею завжди стояла ніч, і як всяка ніч, вона сповнена була своїх нічних, не відразу збагнених «таємничих» звуків: десь потріскував вапняк, десь інколи осипалося з розколини дрібне каміння* (Смолич, V, 1959, 385); *Сергій підвів голову і сказав: — Товариші! — Слово прозвучало незвично, тепло й урочисто, ніби в цім слові приховувалась і обіцянка, і надія, і глибокий, ще не зовсім збагнутий зміст* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 167).

ЗБА́ГНЕННИЙ, а, е. Який можна зрозуміти, осягти.

ЗБА́ГНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **збагну́ти**. *Слава.. дорогоцінній крові, пролитій в ім'я волі і братерства народів, в ім'я збагнення найголовнішої таємниці життя на тобі* [Землі] — *таємниці нашої людської спільності* (Довж., I, 1958, 389).

ЗБАГНІ́ТУВАТИ, і́тую, і́туєш, *док., перех., діал.* 1. Док. до **багні́тувати**. *Нащо я його надіну, щоб збагнітувати одразу?* (Сл. Гр.); — *У сусіди впросилась до такої ж, як сама, яги, аби хоч сим свого старого збагнітувати* (Барв., Опов.., 1902, 188); *Той Менелай йому і коса, й вуса втяв, Збагнітував, що страх було й дивиться* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 358).

2. Знищити кого-, що-небудь.— *Думаєш, так просто збагнітувати того песика, якщо він вдень від паніе не відходив, а вночі спав на килимку біля ліжка пані* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 102).

ЗБАГНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех.* 1. Проникнути в суть чого-небудь; осягти; зрозуміти. *Між одною й другою ложкою борщу подавав* [Іван] *звістки про страту на смерть.. І все говорилося з таким спокоєм, холодом навіть, наче факти з середніх віків, які можна згадати, але не можна збагнути* (Коцюб., II, 1955, 219); *Любов, краса віків! Чудні твої закони. Нікому не збагнуть страшних глибин твоїх* (Сос., II, 1958, 158); *Стало ясно, що робота вчителя — це складне мистецтво, і його не збагнеш одразу: потрібний досвід* (Гур., Новели, 1951, 160); *Швидше, ніж інші, збагнув* [Андрій] *складну механіку артилерійських розрахунків* (Кучер, Чорноморці, 1956, 18); // Розібратися в чому-небудь; зміркувати. *Пан зробив до нього кілька швидких кроків і, перше ніж Чіпаріу встиг щось збагнути, пожалував йому м'язи рук і грудей* (Смолич. I, 1958, 58); *Висунувшись в-під шинелі, Сагайда в першу мить не міг збагнути, де він* (Гончар, I, 1954, 69); // Знайти правильну думку; здогадатися. *Тепер уже повірив* [Артем], *що мати щось знає про це. Не міг тільки збагнути — хто б же це міг розповісти їй?* (Головко, II, 1957, 243); *По обличчю Василя пробігла здогадка. Збагнув, про що мовить, куди навертає співбесідник* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 42); // До кінця, повністю зрозуміти що-небудь, усвідомити. [П р і с ц і л л а:] *Чи добре ти збагнув, що ти говориш?* (Л. Укр., II, 1951, 382); *Ворожі літаки десь понеслися далі в глиб країни. Тільки тепер Захар збагнув увесь жах такої раптової появи ворога, недосяжного в небі* (Ле, Право.., 1957, 110).

2. *рідко.* Скласти уявлення про що-небудь, уявити. *Пусто та голо — Скільки збагнеш; Степу навколо Не осягнеш* (Граб., I, 1959, 63).

Збагну́ти ду́мкою: а) зрозуміти; б) уявити. *Чим ти вимірив ту безмірну пустиню, що зоветься світом? І думкою не збагнеш тієї без кінця-краю ові!..* (Мирний, IV, 1955, 323); **Збагну́ти се́рцем (чуття́м)** — осягнути чуттям, відчути. *Він ніколи не бачив, щоб дорослі плакали з голоду, і якось зразу дитячим чутливим серцем збагнув увесь трагізм сцени* (Коцюб., I, 1955, 99); *Жінка скоріше чуттям, ніж розумом, збагнула зміну інтонації* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 197).

ЗБА́ГНУТИЙ *див.* **збагне́ний**.

ЗБАГРОВІ́ТИ, ію, ієш. Док. до **багрові́ти** 1. *І раптом, серед ночі Збагровіли тумани... Вас на руках виносили З вогню односельчани* (Наги., Пісня.., 1949, 145).

ЗБАГРЯНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **збагряні́ти**. *Він почав гострити два вубки, засвітив два мідні ліхтарі, дві «шахтарки» виніс залюбки, збагрянілі в промені зорі* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 117).

ЗБАГРЯНІ́ТИ, ію, ієш. Док. до **багряні́ти** 1.

ЗБАДЬО́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **збадьо́рити**. *Лукія почував, що й сама вона зараз, незважаючи на сутичку з Яцубою, чимось дивно збадьорена* (Гончар, Тронка, 1963, 96).

ЗБАДЬО́РИТИ *див.* **збадьо́рювати**.

ЗБАДЬОРИ́ТИСЯ, р|о́ся, р|и́шся, *док.* 1. Стати бадьорим, бадьорішим. *Хоч борщ Віталиків зовсім розварився та ще й пересолений, але вони обов присьорбують страву охоче, мати навіть підхвалює, так що Віталій, збадьорившись, заявляє рішуче: — Єй-ей, піду вчитись на кока!* (Гончар, Тронка, 1963, 95); *З його слів усе виходило просто й легко, молодь потроху збадьорилась, почала вірити в свої сили* (Гур., Друзі.., 1959, 71).

2. Набути бадьорого вигляду. * Образно. *Кодола підперезала.. стіжок, загинаючи стерню, зриваючи березку. Стіжок ніби аж збадьорився від такого дужого й чіпкого перезання* (Ле, Право.., 1957, 22).

ЗБАДЬО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗБАДЬОРИ́ТИ**, рю, риш, *док., перех. і без додатка.* Робити бадьорим, бадьорішим. *Посеред річки плюскався [Оверко] в прозорій воді, що збадьорювала і немов додавала сили* (Горд., II, 1959, 129); *Веселий вигляд гетьмана збадьорював козацькі ушиковані до бою лави* (Кач., II, 1958, 442); *Дівчину кидало то в жар, то в холод. Якби не Устин Павлюк, що з лагідною усмішкою збадьорював її, певне б розплакалася* (Горд., Дівчина.., 1954; 9); *Зустріч двох колон.. якось одразу взаємно посилила, збадьорила людей* (Гончар, Таврія.., 1957, 414).

ЗБАЙДУЖІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **збайдужі́ти**. *В реорганізованій станції йому запропонували.. посаду механіка тваринницьких ферм. Збайдужілий до всього, колишній директор погодився,— як ферми, то й ферми* (Вол., Місячне срібло, 1961, 198): *Ярослав не виходив в темнощів, стояв там дивно збайдужілий* (Загреб., Диво, 1968, 248).

2. *у знач. прикм.* Байдужий, нечуйний. *У творах [50—60 рр.] ведеться гостра критика людей збайдужілих, черствих серцем, далеких від народу, його напруженої праці, його дум і турбот* (Рад. літ-во, 5, 1966, 15).

ЗБАЙДУЖІ́ЛО. Присл. до **збайдужі́лий** 2. *Він На все дивився збайдужіло, І в залах позіхав старих Так, як і в модних та нових* (Пушкін, Є. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 44).

ЗБАЙДУЖІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. Док. до **байдужі́ти**. *До невпізнання змінилась Ольга останніми роками. Навіть од чоловіка їй нічого не треба: вовсім збайдужіла до всього, що діється з ним і довкола нього* (Шовк., Людина.., 1962, 65); *Він перестав помічати, збайдужів і до лютого шалу своїх ворогів і до власних мук і страждань* (Коз., Гарячі руки, 1960, 91); *Даремно він тоді збайдужів до неї* (Гур., Друзі.., 1959, 30).

2. *кому.* Перестати викликати інтерес, стати нецікавим, неважливим для кого-небудь. — *Коли я пізнала на собі, в живому житті, що то є горе і як приносяться людські жертви, мені якось одразу збайдужіли мої ролі* (Л. Укр., III, 1952, 703).

ЗБАЙДУЖНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **збайдужні́ти**. *Вічно промаслений, невмиваний, мовчазний, він справляв враження чоловіка затурканого, поневіреного, збайдужнілого* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 135).

ЗБАЙДУЖНІ́ТИ, ію, ієш. Док. до **байдужні́ти**. *Що йому маєток дістався, не вразувало його надто. Казав, що навіть не вробило на його глибшого враження, що так уже збайдужнів* (Коб., I, 1956, 198); *Чому він, власне, мав каратися за те, що збайдужнів до Лариси?* (Руд.. Остання шабля, 1959, 28).

ЗБАЛА́КАТИ, аю, аєш, *док., перев. із запереч. в е, розм.* Дійти в розмові взаємного розуміння, порозумітися. [Старшина:] *Та я знаю, що ти дуже розумний, з тобою не збалакаєш!* (К.-Карий, I, 1960, 46); *Катерина не збалакала з грамотною невісткою і в злості гребінкою так потягла волокно, що зігнувся гребінь* (Чорн., Потік.., 1956, 72).

ЗБАЛА́КАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* 1. Домовитися про що-небудь, погодитися на чомусь. *І оце постановили скликати сход, були із Ліщинівки посланці — збалакались, що сход відбудеться* (Головко, II, 1957, 260).

2. Зачепити що-небудь в розмові, розговорити про когось, щось. *Збалакалися про попів* (Сл. Гр.).

ЗБАЛАМУ́ТИТИ, у́чу, у́тиш, *перех.* Док. до **баламу́тити**. *Допаті буксира збаламутили воду поміж собою й пароплавом* (Ю. Янов., II, 1954, 94); *Завірюха втратив спокій, літня пора збаламутила душу, цілі дні мотався полем, пив росяний дух хлібів, серед зеленого роздолля стрічав світанок* (Горд., Дівчина.., 1954, 66); *Школярі, яких загітував Вітя, ..мало не бунт вчинили проти батьків та матерів, що не пускали до Києва вчитись. Чути було, десь бідкались: — Ну й що ви скажете, збаламутили дітей, що тепер і ради їм не дати* (Вас., Вибр., 1954, 286); [Кембль:] *Я то сам гадав про тебе, що ти почтивий хлопець. А проте таки ти Дженні збаламутив* (Л. Укр., III, 1952, 64).

ЗБАЛАМУ́ТИТИСЯ, у́чуся, у́тишся. Док. до **баламу́титися**. *Все збаламутилося в твій голові, чадний дух минулого забив пароюки, розслабив волю* (Речм., Твій побратим, 1962, 193); [Ганна:] *Що воно люди говорять, чутка така пройшла, ніби військо якесь на Тернопіль іде. Люди вже збаламутилися...* (Собко, П'єси, 1958, 53); *А вони* [молодиця з дочкою] *ще якось були з вільного роду, козаки чи що.., то й опасувалась небога держати їх у місті, щоб не збаламутились за вільність проти неї* (Вовчок, I, 1955, 259); [Троян:] *Тільки боюсь, що ти й на Курильських* [островах] *збаламутишся. Тиждень поробиш — і знов гайка одкрутиться...* (Мокр., П'єси, 1959, 209).

ЗБАЛАМУ́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **збаламу́тити**. *Ми всім народом ополчились. Дніпро і Волга розгнівились — І морем бурним покотились До збаламученої Шпре!* (Рильський, II, 1960, 261); *Йому здавалося, що кожний дивився на нього, показував пальцем, що це він той збаламучений, підплачений негідник* (Кобр., Вибр., 1954, 65); *Збаламучені подіями настрої.. насідали, і йому почало здаватися, що він востаннє походжає між тисячами робітників як голова голодностепського будівництва* (Ле, Міжгір'я, 1953, 247).

2. *у знач. прикм.* Неврівноважений, легковажний. *Збаламучена ця Жанна, хоч і люблю я її* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 278).

ЗБАЛАМУ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **збаламу́тити**.

ЗБАЛАНСО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр пас. мин. ч. до **збалансува́ти**. *Раціон* [кормів] *був збалансований як за загальною поживністю, так і за протеїном, мінеральними речовинами — кальцієм і фосфором і за вітамінами* (Колг. Укр., 11, 1961, 28); * Образно. [Іван Мелешко:] *Пробач. Я зовсім не хотів зачіпати ію делікатну для нас обох тему. Тим більш, що наші взаємини вже збалансовані безповоротно* (Мокр., П'єси.., 1959, 212); *Рулі в літаку добре збалансовані аеродинамічно* (Наука.., 5, 1959, 35).

ЗБАЛАНСО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **збалансува́ти**.

ЗБАЛАНСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **збалансува́ти**. *Збалансування прибутків і видатків здійсниме тільки при правильній постановці товарообміну..* (Ленін, 29, 1951, 93); *Дані науки і практика передовиків доводять, що для збалансування вимового раціону корів з удоєм по 3000 кілограмів молока на рік необхідно на кожні 12 корів сіяти приблизно один гектар зернобобових культур* (Колг. Укр., 5, 1959, 9); *На сучасному етапі величезного значення набирає збалансування всього суспільного виробництва, дальше вдосконалення народно-*

господарських пропорцій, вміле спрямування капітальних вкладень (Ком. Укр., 4, 1968, 45).

ЗБАЛАНСУВА́ТИ, ую, уєш, *перех. і без додатка.* Док. до **балансува́ти** 2, 3. *Римма схопила наповнену харчами сумку.— Ти наготувала їжу, а я буду носити. От ми й збалансували...* (Автом., Щастя.., 1959, 11); *Доярки намагаються збалансувати корми щодо білка* (Хлібороб Укр.., 1, 1966, 28).

ЗБАЛАНСУ́ВАТИСЯ, у́ється, *док.* Урівноважитися, стати в правильному співвідношенні (про взаємно зв'язані частини, сторони чого-небудь).

ЗБА́ЛУВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **збалува́ти.** *Стало здаватись Павлові (взагалі не збалуваному жіночою ласкою), що саме про таку дівчину він і мріяв завжди* (Головко, II, 1957, 417).

ЗБА́ЛУВАТИ, ую, уєш, *перех., розм.* Док. до **ба́лувати.**— *Надаремне чванитеся, пане гетьмане! Вас ще в дитинстві збалували віщі птахи* (Ле, Наливайко, 1957, 36); [Е л и с е й:] *Ледве пройдуть* [косарі] *ручку — зараз починають мантачить коси і мантачать півгодини... Це якісь дармоїди!.. І хто їх тут у вас так збалував?* (Кроп., III, 1959, 303).

ЗБАН, а, ч., *діал.* Дзбан. — *Пане куме Любовицький,— мовив, хмурячись, Богдан,— чарку! За стару знайомість! Поки пінниться сей збан!* (Фр., XI, 1952, 217); *До пори збан воду носить* (Номис, 1864, № 7772).

ЗБАНКРОТО́ВАНИЙ *див.* **збанкрутова́ний.**

ЗБАНКРОТУВА́ТИ *див.* **збанкрутува́ти.**

ЗБАНКРУ́ТИТИСЯ, у́чуся, у́тишся, *док., заст.* Збанкрутувати.

ЗБАНКРУТІ́ЛИЙ, а, е. Який зазнав банкрутства. *Збанкрутілий промисловець Михайлов умудряється залучити до своєї авантюри навіть дуже обережного Пузиря, і це загрожує Глитаєві судом* (Іст. укр. літ., I, 1954, 458); *Не за горами той час, коли соціалізм в мирному економічному змаганні здобуде повну перемогу над віджилою і збанкрутілою системою капіталізму* (Ком. Укр., 8, 1960, 3).

ЗБА́НКРУТО́ВАНИЙ, ЗБАНКРОТОВАНИЙ, а, е. Який зазнав банкрутства, банкротства. *Була* [пані Грозицька] *вдовою по якімсь збанкрутованім купці* (Фр., II, 1950, 312); *США скупили всі акції збанкрутованого французького акціонерного товариства, яке будувало Панамський канал* (Нова іст., 1957, 97); *Замість збанкротованого II Інтернаціоналу Ленін закликав створити новий, III Інтернаціонал* (Біогр. Леніна, 1955, 134).

ЗБАНКРУТУВА́ТИ, ЗБАНКРОТУВА́ТИ, у́ю, у́єш. Док. до **банкрутува́ти, банкротува́ти.** *Фабрика та в місяць по їх відході збанкрутувала, а коли б брати не були заздалегідь від неї відкараскались, то були б певно понесли значні страти* (Фр., III, 1950, 396); *В Кованька згоріли свічкарні, і він трохи не збанкротував* (Н.-Лев., I, 1956, 630); *Поміщик збанкрутував, і роботи їм не було, жили хто як міг, звичайно, ледве тягнули свої дні* (Ірчан, II, 1958, 407); *Події, викликані польсько-німецькою війною, показали внутрішню неспроможність і явну нездатність польської держави. Польські правлячі кола збанкрутували* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 119).

ЗБА́НОК, нка, *ч., діал.* Зменш. до **збан.** [Х р о м е ц ь:] *Я різав виноград і до збанка складав, А що не в'їли ми, купцеві я продав* (Фр., XIII, 1954, 379); *Часом дощ лле, як з луба, а Кметик лазить по квітнику і вигбирує щось по стежках до старого зеленкуватого збанка* (Ков., Світ.., 1960, 117).

ЗБА́НОЧОК, чка, *ч., діал.* Зменш.-пестл. до **збанок.**— *А води в збаночок наберіть, щоб опісля часу не втратити* (Фр., III, 1950, 453).

ЗБАНЯ́, я́ти, *с., діал.* Невеликий дзбан. * У порівн. *Молодиця, молодая, Тлуста, уродлива; Груди білі — як вбанята; Сама чорнобрива* (Рудан., Тв., 1956, 125).

ЗБАНЯ́ТКО, а, *с., діал.* Зменш. до **збаня́.** *Коло баби стояв на землі кусень хліба та й збанятко з водою* (Стеф., Вибр., 1945. 47).

ЗБАСАМА́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **збасама́нити.** *Остап охоче піднімає сорочку й показує збасаманений синій хребет, де списаний, як він каже, його життепис* (Коцюб., I, 1955, 388).

ЗБАСАМА́НИТИ, ню, ниш, *док., перех.* Побити, залишивши на тілі смуги.

ЗБЕЗВО́ДІТИ, ію, *док.* Втратити воду, вологу.

ЗБЕЗВО́ДНЕННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **збезво́днити.** *Зниження відносної вологості повітря призводить до збезводнення клітин бактерій в частинках пилу, а тому мікроорганізми значно довше зберігаються в повітрі і осідають повільніше* (Мікр. ж., XXII, 6, 1960, 79).

ЗБЕЗВО́ДНИТИ *див.* **збезво́днювати.**

ЗБЕЗВО́ДНЮВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **збезво́днювати.** *Для поліпшення якості.. паперу потрібно небагато. На машині слід встановити мокрий прес, посилити збезводнювання на сітці, збільшити обсяг сушильної частини* (Рад. Укр., 17. VI 1962, 2).

ЗБЕЗВО́ДНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗБЕЗВО́ДНИТИ**, ню, ниш, *док., перех., спец.* Позбавляти що-небудь води, вологи.

ЗБЕЗВО́ДНЮЮЧИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. акт. теп. ч. до **збезво́днювати.** *Потужні вуглесоси подають його* [вугілля] *нагору, на збезводнюючі установки, де більші куски відсіюються, а подрібнене вугілля подається у відстійники* (Літ. газ., 27.II 1959, 1).

ЗБЕЗВО́ЛИТИ *див.* **збезво́лювати.**

ЗБЕЗВОЛІ́ТИ, ію, ієш, *док., книжн.* Стати безвольним.

ЗБЕЗВО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗБЕЗВОЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех.* Позбавляти власної волі.

ЗБЕЗЛИ́СТИТИ, ли́щу, ли́стиш, *док., перех.* Позбавити листя.

ЗБЕЗЛИ́СТІТИ, іє, *док.* Втратити листя.

ЗБЕЗЛІ́СЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **збезлі́сити.**

ЗБЕЗЛІ́СЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **збезлі́сити.**

ЗБЕЗЛІ́СИТИ, лі́шу, лі́сиш, *док., перех.* Позбавити лісу яку-небудь ділянку, територію.

ЗБЕЗЛІ́СІННЯ, я, *с.* Дія за знач. **збезлі́сіти.**

ЗБЕЗЛІ́СІТИ, іє, *док.* Стати безлісним.

ЗБЕЗЛЮДІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **збезлю́діти.** *Збезлюділий двір, такий тісний і гомінкий до жнив, тепер стояв великою мовчазною пусткою* (Кач., Вибр., 1953, 271).

ЗБЕЗЛЮ́ДІТИ, ію, *док.* Те саме, що **збезлю́дніти.**

ЗБЕЗЛЮ́ДНІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **збезлю́дніти.** *Мертва тиша стояла над причаєним містечком і, здавалося, над усім спорожнілим, ніби збезлюдніли світом* (Коз., Блискавка, 1962, 234).

ЗБЕЗЛЮ́ДНІТИ, ію. Док. до **безлю́дніти.** *Вже давно затих, збезлюднів сквер, Всі завулки — темні і німі* (Вирган, В розп. літа, 1959, 186); *Пустками зосталися їхні хати, збезлюдніли садки та городи над рідним Хоролом...* (Гончар, Таврія, 1952, 198).

ЗБЕЗСИ́ЛІЛИЙ, а, е, *рідко.* 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **збезси́літи.** *Пропав! В ораторових очах порожнеча. Судорожно сіпав збезсилілими пальцями уявний курок* (Довж., I, 1958, 59).

2. *у знач. прикм.* Слабкий, несильний. *В кімнаті було повно диму, і десь в глибині він почув приглушене, збезсиліле хлипання дітей* (Сенч., Опов., 1959, 94).

ЗБЕЗСИ́ЛЛО, *рідко.* Присл. до **збесúлiлий** 2. *Досівалися останні краплини дощу, північна вже очистилося від хмар, на другій половині вони ще клубочилися, але вже збезсилiло.* (Сенч., Опов., 1959, 47).

ЗБЕЗСИ́ЛЛЯТИ, ію, ієш, *док., рідко.* Те саме, що **знесúлiти.**

ЗБЕЗЧЕ́СТИТИ, че́щу, че́стиш, *док., перех.* 1. Док. до **безче́стити.** *Зважилась* [Ольга] *переступити віками встановлений закон? Закон, що може знищити, збезчестити її, затоптати в грязь?..* (Кол., Терен.., 1959, 336); — *О, я бачу вас! Бачу, хто скеровує вашу руку, щоб збезчестити господню землю, пречисту матір всього живого й зростаючого...* (Довж., I, 1958, 415).

2. Спокусивши, згвалтувавши, позбавити честі (дівчину, жінку). — *Як вона.. придбала його* [дитя]*? — допитується дядина.— От, як?! ..Хіба мало у нас тих пройдисвітів, що їм не тільки збезчестити дівчину, а й душу християнську загубити не шкода!* (Мирний, I, 1954, 88); *А дівчину Марійку збезчестили кати І кинули в хриницю, І годі віднайти* (Павл., Бистрина, 1959, 128).

ЗБЕЗЧЕ́ЩЕНИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **збезче́стити.** [Неофіт-раб:] *Чи я забуду серед ваших зборів мою сумну, збезчещену господу?* (Л. Укр., II, 1951, 237); *А того ж дня по обіді вітробалчани ховали забитих.. (одна сама на себе руки наклала — збезчещена, Скорякова Євменова найстарша дочка)* (Головко, II, 1957, 361).

ЗБЕНТЕ́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Діепр. пас. мин. ч. до **збенте́жити.** [Чоловік *(злісно):*] *Я так сказав, то так і розумій.* [Прочанин *(трохи збентежений його тоном, підводиться. Здержано):*] *Я розумію. Ти, відай, убогий, то й дорого тобі дались ті гроші, що ти за землю заплатив* (Л. Укр., III, 1952, 126); *Повернулась* [Тася] *додому голодна, втомлена, збентежена всім баченим, своїми й чужими думками* (Дмит., Розлука, 1957, 35); *Грицько Митрофанович, бліднй і збентежений, стояв на порозі* (Ільч., Серце жде, 1939, 418).

2. *у знач. прикм.* Який виражає збентеження, хвилювання або ніяковість. *Збентеженим, здивованим поглядом водив софта навколо себе* (Коцюб., I, 1955, 295); *Жовте світло ліхтаря впало на збентежене обличчя бабусі Секлети* (Кравч., Сердечна розмова, 1957, 52).

ЗБЕНТЕ́ЖИТИ *див.* **збенте́жувати.**

ЗБЕНТЕ́ЖИТИСЯ, жуся, жишся. Док. до **бенте́житися.** *Гукнули гармати удруге, й лука Аж котить громи на болоті... Збентежилась зразу уся старшина* (Стар., Поет. тв., 1958, 215); [Захарко:] *Як тільки увійшла Степанида у хату, Домаха так збентежилася, немов оніміла!..* (Кроп., II, 1958, 158); *Василина й справді збентежилась. Якийсь страх напав на неї, неначе облив її холодною водою* (Н.-Лев., II, 1956, 53); *Проте, правду сказати, коли Ніну призначили вожатою в п'ятий клас, вона збентежилась: — А чи справлюсь я в п'ятому?* (Донч., V, 1957, 244); *Коли його Свирид Яковлевич вперше застав у школі за журналами, вчитель, витираючи рукавом пітне чоло, аніскілечки не збентежився* (Стельмах, II, 1962, 97).

ЗБЕНТЕ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗБЕНТЕ́ЖИТИ**, жу, жиш, *док., перех.* 1. Виводити із стану спокою; хвилювати, тривожити. *Різні враження збентежували людську душу* (Мирний, V, 1955, 305); *Його стурбували нові ідеї, привезені сином; його збентежила палка синова розмова* (Н.-Лев., I, 1956, 456); *Пляма від червоного вина на скатертині в страванці дуже збентежила її — то, гадала вона, був недобрий знак, пересторога* (Скл., Святослав, 1959, 34); *// тільки док.* Злякати. *І не збентежить анітрохи їх, Щоб в наші дні тут даль була. Хоча, по правді, й нас, закоханих, Злякати відстань не могла* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 72).

2. Викликáти замішання, ніяковість у кого-небудь. *Розмаїті мрії перебив князь. Софія з усміхом встала до нього на вітання.. Той прихід її не здивував зовсім і не збентежив* (Л. Укр., III, 1952, 504); *Невдоволений тон Гармашихи і винувато схилена голова Мусія, і стриманий усміх Остапа мимоволі збентежили трохи дівчину* (Головко, II, 1957, 580).

ЗБЕРЕГТИ *див.* **зберігáти.**

ЗБЕРЕГТИ́СЯ *див.* **зберігáтися.**

ЗБЕРЕ́ЖЕНИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **зберегтú.** *На матері прикошена запаска, Збережена іще з дівочих літ* (Воронько, Тепло.., 1959, 172); *Саме Берест, якому Юрко показав свято збережений ним «Комуністичний маніфест», допоміг розібратися в цій «чудодійній книжечці»* (Рад. літ-во, 3, 1957, 17); *Він спершу пройшов повз Ладимка, не привітавшись. Потім зміркував — так не годиться, мусить бути збережена етика* (Руд., Остання шабля, 1959, 543).

ЗБЕРЕ́ЖЕННЯ, я, *с.* 1. *тільки одн.* Дія і стан за знач. **зберегтú** і **зберегтúся.** *Ми, партійні і безпартійні будівники комуністичного майбутнього, відповідаємо перед нашими нащадками за збереження і помноження природних багатств* (Рад. Укр., 2.I 1959, 2); *Для передових капіталістичних країн Комуністичний Інтернаціонал визнав правильним переважне збереження великих сільськогосподарських підприємств і ведення їх за типом «радянських господарств» у Росії* (Ленін, 31, 1951, 132); *Він дякував богові, сонцю і землі за збереження життя* (Вільде, Сестри... 1958, 23); — *Матері передають дітям у повному збереженні і недоторканості чисту народну мову* (Донч., VI, 1957, 631).

2. *перев. мн., рідко.* Те саме, що **заощáдження.** *Невеличкі збереження, які були у хлопців, що мріяли повернутись на батьківщину, довелось витратити на лікування і на півголодне існування* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 379).

ЗБЕРІГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зберігáти.** *Боротьба за краще використання і зберігання техніки в одним з найважливіших завдань механізаторів, усіх працівників сільського господарства* (Колг. Укр., 12, 1961, 2).

ЗБЕРІГА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ЗБЕРЕГТИ**, ежу́, ежéш; *мин. ч.* зберíг, зберегла́, ло́; *перех.* 1. Оберігаючи, тримати цілим, не давати пропасти, зникнути. — *Старі архіви треба зберігати* (Донч., II, 1956, 11); *Кілька років зберігала Яресьчиха в скрині на самому дні синове срібло* (Гончар, Таврія, 1952, 63); *Марія впізнала себе. То було давне, шкільне фото. І як він зберіг його?* (Кучер, Чорноморці, 1956, 16); *// тільки недок.* Містити в собі що-небудь. *Велика і прекрасна наша Батьківщина! ..Надра її земель зберігають в собі невичерпні багатства* (Визначні місця Укр., 1958, 9).

2. Тримати що-небудь у певних умовах, оберігаючи від псування, руйнування. *Насіння треба зберігати в сухих приміщеннях в доброю вентиляцією* (Колг. енц., I, 1956, 141); *Він описує давні могили.. і сумує, що ми не вміли зберегти тих могил непорушеними для своїх нащадків* (Коцюб., III, 1956, 24); *// Дбаючи, тримати що-небудь у доброму стані, намагатися залишити незмінним. Михайло.. дивився на Ляського, що в цей час показував різні гімнастичні вправи, щоб зберегти свое здоров'я* (Досв., Вибр., 1959, 115); *Олександр, щедро розсипаючи усмішки, думав: «Маман не хоче старіти. Усіма засобами намагається зберегти сліди молодості. Дивна жінка!»* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 171); *//* Захищати від небезпеки, рятувати кого-, що-небудь. — *Стрілець,— ти брат мій, друг навік, Мій побратим, мій рятівник, Ти в час нерівної борні Життя і честь зберіг мені* (Бажан, Роки, 1957, 238); *Молоді партизани дали слово зі зброєю в руках відстояти і зберегти завою-*

вання Жовтня (Шер., Молоді месники, 1949, 7); // *від чого.* Оберігати, захищати від чого-небудь згубного. *Кожен з нас любов свою зберіг Від зради, від зневаги і від стужі* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 136); // Залишати що-небудь без змін. *Конче пришлю Вам коректуру та уважатиму своїм обов'язком зберегти всі особливості Вашого письма* (Коцюб., III, 1956, 261); // Продовжувати залишатися в якому-небудь стані, не втрачати якихось ознак, властивостей, якостей і т. ін. *Йшов* [Вільсон] *до головнокомандуючого, роздратований, але зовні намагався зберігати невимушеність і цілковитий спокій* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 352); — *Не дам нікому орудувати над мовою косою! Не вміла я зберегти своєї слави, не достойна носити і дівочої краси!* (Кв.-Осн., II, 1956, 453); — *Він до останнього подиху зберіг вірність присязі, вірність прапорові, вірність своїй Батьківщині,— говорив гвардії майор* (Гончар, III, 1959, 123); // Дотримуватися чого-небудь. *Ескадра йшла, зберігаючи бойову дистанцію* (Кучер, Чорноморці, 1956, 55); *Він попрощався зовсім байдуже. Та саме в отій байдужості було глибоке поровуміння. Немов ми уповялялися мовчавно нашу удавану байдужість зберегти й на людях* (Вільде, Сестри.., 1958, 303); // Тримати що-небудь у пам'яті, пам'ятати. *Він погас, як вечір гасне, Але образ той прекрасний Збережу довіку я — Саксаганського ім'я* (Рильський, I, 1956, 386); * Образно, *Вся* [душа] *перенив у негоді, До всього стане байдуже... Дарма... нехай... на самім споді Твій образ світлий збереже* (Граб., I, 1959, 165).

Зберіга́ти таємни́ці — тримати в секреті що-небудь, не розголошувати. *Люба напрочуд чесно уміла зберігати таємниці* (Гончар, II, 1954, 82); **Зберіга́ти тради́ції** — не змінювати, не порушувати традицій, що-небудь узвичаєне. *Це були святі традиції його роти, його честь, його слава, і старшина зберігав їх недоторканно чистими* (Гончар, I, 1954, 172); **Зберіга́ти (зберегти́) в се́рці (в душі́)** *кого, що* — мріяти когось, щось близьким, дорогим, добре пам'ятати. *Такими — в труді і дерзанні — Я вас у душі зберігаю, Оновлені землі, кохані — Простори з Дністра до Дунаю* (Нагн., Зустрічі.., 1955, 47); *Петренко і справді побачив Леніна на мітингу і навіки, на все життя, зберіг у серці його світлий, незабутній образ* (Донч., Дочка, 1950, 8).

3. Дбайливо ставитися до чого-небудь, не розтрачувати чогось. [Х р а п к о:] *Чи оцінять то вони батькові труди? Чи збережуть те добро, що назбирав для їх?* (Мирний, V, 1955, 122); *Сама я читати не хочу, боюся втоми.., може, прийдеться трохи поговорити під час дебатів (що певне будуть), то треба зберегти енергію* (Л. Укр., V, 1956, 377); // Залишати що-небудь для когось; приберігати. *Блаженко та Козаков одразу взялися старанно перев'язувати Черниша, розриваючи свої засмальцьовані пакети, які тижнями носили в кишенях, зберігаючи для себе* (Гончар, III, 1959, 141); *Дибатий просто вже ліз, як сліпий, та Котовський удар зберігав свій десь наостанок* (Тич., I, 1957, 271); // Заощаджувати, економити що-небудь. *Малий барабан* [моталки] *хутчіш крутиться, біля нього витяжна труба, і пілвка, на ньому сохнучи, зберігав нам кілька хвилин* (Ю. Янов., II, 1958, 116); *В ці ночі довгі І недоспалі Зберіг заводу я Немало сталі* (Забашта, Нові береги, 1950, 35).

4. Удержувати що-небудь, не упускати, не втрачати. *Вона* [камера] *порожня. Але зберігав чийсь важкий дух, як тільки вміє його зберігати кожне житлове приміщення* (Збан., Єдина, 1959, 88).

ЗБЕРІГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗБЕРЕГТИ́СЯ**, режу́ся, реже́шся; *мин. ч.* зберігся, зберегла́ся, ло́сь; *док.* 1. Залишатися наявним, цілим, не пропадати, не зникати. *Тепер, заходячи до міномётників, замполіт кожного разу питав, чи зберігається ще в них той альпійський канат, з яким вони колись штурмували скелю* (Гончар, III, 1959, 203); *Схвильовано оглядав Петро кімнату. Звичайна міщанська обстановка. Навіть дивно, де і як під час такої руйницької війни міг зберегтись увесь оцей мотлох* (Головко, I, 1957, 461); *Від цих часів* [палеоліту] *збереглися в землі знаряддя, що являють собою камені, грубо загострені з одного кінця* (Іст. СРСР, I, 1957, 3); // Продовжувати існувати, жити, не зникати, залишатися. *Заруба поклав на газету свої великі потріскані руки, на яких ще збереглися сліди заліза* (Кучер, Трудна любов, 1960, 380); *Держава, як загальнонародна організація, збережеться до повної перемоги комунізму* (Програма КПРС, 1961, 87); *Павло й Остап були єдині православні майстри, що збереглися у Львові* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 119).

2. Залишатися неушкодженим, не псуватися, не руйнуватися. *Без плодоніжок вони* [гарбузи] *зберігаються погано* (Колг. енц., I, 1956, 60); *На високій дикій скелі стоїть Парфенон, що дуже добре зберігся* (Коцюб., III, 1956, 351).

3. Не проходити, не втрачатися (про стан, почуття, властивість і т. ін.). *Від комсомольських часів ще збереглися в ній бурхлива запальність і гостре, безкомпромісне ставлення до людей* (Гончар, Тронка, 1963, 81); *Зберігся в неї рівний тон, Смаку хорошого закон* (Пушкін, Є. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 204); // Залишатися в пам'яті, не забуватися. *У Нальчику є сім'ї, в яких свято зберігаються живі перекази про Марка Вовчка* (Літ. газ., 14.VIII 1952, 3); *Щоб нічого не забулося, щоб збереглося навіки, Я знову записую все по свіжому сліду* (Кучер, Чорноморці, 1956, 382).

Зберіга́тися (зберегти́ся) в пам'яті (в пам'ятку) — пам'ятатися. *В пам'ятку бурсаків зберігалися згадки про гуртові наскоки однієї сторони на другу* (Вас., I, 1959, 237); *Яскраво зберігся в моїй пам'яті спектакль «Смерть Ивана Грозного» із Станіславським в ролі Грозного* (Мингуле укр. театру, 1953, 105).

4. *тільки недок.* Знаходитися, міститися в чому-небудь, де-небудь. *Бункери, в яких зберігається і сортується вийнята з-під землі руда, своїми розмірами і складною формою вражають навіть бувалого гірника* (Ткач, Плем'я.., 1961, 342); *В сагайдаках.. зберігалося по п'ять стріл з отрутними наконечниками* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 540); *У нього в сейфі зберігалося більше ніж на мільйон марок акцій прибуткових підприємств* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 104).

5. *тільки недок.* Пас. до **зберіга́ти**.

ЗБИВА́ЛЬНИЙ, а, е, *хім.* Стос. до збивання (масла, крему, мусу і т. ін.).

ЗБИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **збива́ти** і **збива́тися**. *Всі конструкції черепашковловлювачів (автомобільні, кінні та ін.) працюють за принципом збивання комах з рослин у ковші-приймачі* (Шкідн. і хвор., рослин, 1956, 58); *Збиванням тільки дерево збавиш,— труси яблука* (Сл. Гр.); *Прибивання або збивання цвяхами є найпростішим і найпоширенішим способом з'єднання між собою окремих деталей конструкцій з деревини* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 62); *Машини полегшили цілий ряд трудомістких процесів (обчищання і різання овочів, приготування м'ясної і рибної січеної маси, тіста, збивання мусів і т. д.)* (Технол. пригот. їжі, 1957, 8); *При її* [маслобійки] *обертанні вершки збиваються.., але й після збивання виходить ще не суцільний шар масла* (Соц. твар., 1, 1956, 42).

ЗБИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗБИ́ТИ**, зіб'ю́, зіб'є́ш, *док., перех.* 1. Ударом зрушуючи з місця, перекидати, змушувати падати кого-, що-небудь. *Крен палуби такий великий, що, стрибаючи вже в повітрі, вони* [крісла]

збивають столик і самі з тріском падають на диван (Довж., Зач. Десна, 1957, 397); *Важко було йти глибокою водою. До того ж ураганний вітер, що задував збоку, збивав їх* [матросів] (Трубл., I, 1955, 151); — *Перекинеться* [відьма] *клубком, кинеться тобі під ноги, зіб'є тебе та й щезне* (Кв.-Осн., II, 1956, 170); // Ударом, поштовхом скидати кого-, що-небудь з когось, чогось. *Навіть не глянувши, старий збивав Аліка з пенька влучним ляпасом по потилиці* (Довж., II, 1959, 103); *Аркадій Валеріанович.. майстерним помахом драпника збивав з Майбороди високу чабанську шапку* (Стельмах, Хліб.., 1959, 48); *За лаштунками співають парубки.. Ой кінь ірже, води не п'є, І не буде пити, Дере взору голівоньку, Хоче мене збити* (Кроп., II, 1958, 394); // Влучаючи кулею і т. ін., скидати кого-небудь з чогось (вбивши або поранивши). — *Давай от що зробимо: зіб'ємо їхнього мотоцикліста* (Кучер, Чорноморці, 1956, 307); // Влучаючи, уражаючи чим-небудь те, що рухається в повітрі, змушувати падати додолу (птахів, літаки і т. ін.). *Качок було так багато, що Лука Тихонович спокусився і влучним пострілом збив двох* (Донч., III, 1956, 83); — *Він залишив палубу есмінця останнім... Літака збив... Він герой,— тихо сказав Шагайда* (Кучер, Чорноморці, 1956, 101).

Збива́ти (зби́ти) з ніг — ударом, поштовхом змушувати падати кого-небудь. *Буря збивала її з ніг, метелиця заліплювала очі снігом* (Донч., III, 1956, 129); *Нетерплячі коні шарпнули убік і мало не збили з ніг Йона* (Коцюб., I, 1955, 239).

2. Ударяючи, відокремлювати частину від чого-небудь; відбивати, стинати. *Грицько, повернувши на степ і посвистуючи, почав збивати цурупалком то вершки високої чорнобилі, то червоні головки будяків* (Мирний, IV, 1955, 11); *Як досвідчений скульптор збиває кусочки мармуру, вирізьблюючи бездоганну постать, так і тренер усуває зайві рухи* (Собко, Стадіон, 1954, 326); — *Хтось збив їй* [корові] *рога?* — *Та сама обломила* (Стельмах, Хліб.., 1959, 122); // Ударяючи, відокремлювати що-небудь прикріплене, прибите. *Збий цей обруч з діжки* (Сл. Гр.); // Ударом, поштовхом змушувати падати (плоди, цвіт і т. ін.). *Вітер збиває білий цвіт з дерев* (Л. Укр., III, 1952, 268); *Він ще й красти почав — у садочках. Побіжить оце до кого та й збива яблука або груші* (Тесл., З книги життя, 1949, 18); *Павлові не терпілося, й він тичкою чи палицею збивав їх* [горіхи] *в зеленій шкаралупі* (Томч., Готель.., 1960, 33); // Струшувати (росу, сніг і т. ін.). *Дивлюсь увись, де зорі меркнуть знову, ще не збивав вітер з трав роси...* (Сос., Так ніхто.., 1960, 76); *Раженко обмів у сінях віником чоботи, збив шапкою сніг з чумарки* (Мик., II, 1957, 284).

3. Зменшувати або усувати щось, припиняти вияв чого-небудь. *Убігши в пшеницю, забувши про все на світі, ногами і руками збивав* [парторг] *полум'я* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 363); *Прикладали* [дівчата] *змочені в воді ганчірочки до лоба* [Ольги], *щоб хоч трохи збити жар* (Хижняк, Тамара, 1959, 189); *Дощик в райдузі синій, Збивши спеку з доріг, Слідом нашій машині Три версти перебіг* (Мал., Серце.., 1959, 164).

Збива́ти (зби́ти) ці́ну́ (пла́ту) — викликати або домагатися зменшення, зниження ціни, плати. *Тинялися вони* [галицькі емігранти] *там цілими гуртами, шукаючи роботи та збиваючи плату нашим робітникам, бо голодному галичанинові що хто хотів, те й давав* (Л. Укр., V, 1956, 85); *Гнат хитрою мовою і натяками швидко збивав ціну* (Стельмах, Хліб.., 1959, 74).

◇ **Збива́ти (зби́ти) оско́му (оско́мину)**: а) *(тільки док.)* охолонути до чого-небудь. — *Знаєш, Зінко, ми тебе в бригаді все чекаємо. Коли повернешся? Збила вже оскому? Пора! Скільки ж разом працювали* (Коцюба, Нові берези, 1959, 289); б) *(кому)* відбивати охоту до чого-небудь. [Микита:] *Ач, який митець! Мабуть не вспів перезутись, та швидш* [швидше] *до Одарки?.. Гляди, щоб я тебе не підперезав так, що й дух з тебе вилре!.. Я тобі оскомину зіб'ю...* (Кроп., I, 1958, 64); **Збити ви́ху** *кому, з кого* — змусити стати, зробити кого-небудь скромнішим. — *Ще моя дочка небагато хліба переїла, сидячи дома,— одказав Лоза старостам. Це трохи збило пиху Грицькові, осадило його наниз* (Мирний, I, 1949, 176); *Чи мій різкий тон, що прозвучав, як натяк і виклик.., чи що інше заціпило рота Шухновському, збило з нього пиху* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 235).

4. *рідко.* Ударом, поштовхом викидати, вибивати що-небудь. *Панночка тим часом сіла на найближчу лавку і швидко-швидко збивала з-під ніг камінці хлистом* (Л. Укр., III, 1952, 613); *Іван.. помчав стрілою темною вулицею, збиваючи ногами каміння* (Іваничук, Не рубайте.., 1961, 14); *Вибухом збило пороги, і шлак білими струменями полився в печі* (Руд., Вітер.., 1958, 17); // *тільки док., перен.* Вибити ворога з зайнятих позицій. *Рота Федоренка збила перед собою посилений вночі заслін ворожої піхоти і вдерлася на плечах ворога у передмістя* (Кач., Вибр., 1947, 162).

5. Різким рухом зсовувати, пересовувати що-небудь. — *Ех!* — *казав Харитон, збиваючи далеко на потилицю свого синього кашкета* (Смолич, Мир.., 1958, 28); *Окуляри збив* [робітник] *на лоба: «Непогана перша спроба...» Електричний молот б'є* (Мур., Лірика, 1954, 59); // Зрушуючи, зсовуючи з місця, зморщувати, м'яти що-небудь. *Вже давно спав Юрасик, простягнувшись у ліжку, безцеремонно збивши ногами простиню* (Баш, Надія, 1960, 91); // Порушувати правильність, порядок чого-небудь, у чомусь. *«Збити крок!» Йти не в ногу. Інакше міст розхитається й розламається. Така сила ритмічного кроку* (Автом., Щастя.., 1959, 152).

Збити набака́р *див.* **набака́р**.

6. Змушувати відходити куди-небудь, відхилятися вбік від напрямку руху. *Варта густо оточила їх* [полонених], *збила з дороги на стежку* (Кучер, Чорноморці, 1956, 107).

◇ **Збива́ти (зби́ти) з доро́ги (шля́ху́, ку́рсу** *і т. ін.)*: а) змушувати втрачати правильний напрямок руху. *Стерновий з переляку покинув штурвал, і хвилі одразу збили пароплав з курсу* (Трубл., II, 1955, 456); б) змушувати відходити, відхилятися від певних дій, переконань, поглядів і т. ін. — *Хоч як тремтіла мати над вами, хоч як боялась жандармів, але ви хоч єдиним словом коли-небудь, хоч би натяком — Гришу або тебе — вона намагалась спинити, збити вас з вашого шляху?* (Головко, II, 1957, 588); *В обох нас вітрами засмалені лиця. Ніщо нас із курсу в труді не зіб'є* (С. Ол., Вибр., 1959, 123); **Збива́ти (зби́ти) на манівці́** *див.* **манівці**; **Збити коня́ (ко́ней)**: а) змусити коня (коней) зупинитися. *Пан Бжеський щільно наблизився до козаків і спритно та міцно збив коня* (Тулуб, Людолови, 1, 1957, 17); *Вершники на момент круто збили коней і потім з тваринним криком кинулись у різні кінці* (Панч, В дорозі, 1959, 36); б) змусити коня (коней) податися назад. *Оце заїхав,— і завернуться ніяк: треба, мабуть, збити коня* (Сл. Гр.).

7. *перен.* Змушувати відмовлятися від певного напрямку думок, переконань, здійснення чого-небудь. [Чирва:] *Ні, ні, не збивайте мене, одріз добра зброя, а моя рушниця — ще краща* (Мик., I, 1957, 90); *Ти все збивав мене. Ти не пускав В клуб на мічурінські курси!* (С. Ол., Вибр., 1959, 96); — *Заведеш на чужі краї нашу дитину. Вона не знатиме, що з нами буде, ми не знатимемо, що з нею. І довіку, може, вже не побачимося.— Збили Василя* (Мирний, IV, 1955, 208); *Зате збити Костя*

в його думки мало кому вдавалося (Багмут, Щасл. день.., 1951, 15); // Спрямовувати що-небудь у певний бік. *Віденці збивали журнал* [«Громадський друг»] *в бік «чистої теорії»* (Кол., Терен.., 1959, 318); — *Справді, мені видалось, що ви чимсь стривожені,— сказав їй Гонтар.— А знаєте що? — нарочито збив мову на жарти Марко Іванович.— Бабське прокинулось* (Баш, Надія, 1960, 469); // Підбивати на які-небудь учинки; підбурювати.— *То ви нас на грабіж збиваєте?* (Ле, Україна, 1940, 157); // Змушувати втрачати послідовність думки, якої-небудь дії. *Коли ж тільки починав я таємну розмову, вона, як навмисне, збивала мене: то носом шморгне, то стусоне під бік свого сусіда* (Вас., І, 1959, 185); // Змушувати помилятися; спантеличувати. *На таке зведе* [Харко], *що хоч би тобі тут п'ять дяків співало, то він усіх зіб'є* (Кв.-Осн., II, 1956, 481); [Б у л а в а:] *Ваш дорожній вигляд мене спочатку був збив.* [Я р ч у к *(добродушно):*] *І правда, я поки що мало схожий на столичну людину* (Мик., І, 1957, 347); — *Наука доказала вже багато: і походження людини, і походження світу. І ніщо не в силі збити цю науку, бо наука — це невгомонна праця розуму, мільйонів розумів...* (Ірчан, II, 1958, 286).

◇ **Збива́ти (зби́ти) з пантели́ку** (*рідко* **з то́лку**, *діал.* **з пли́ву**): а) викликáти замішання в кого-небудь; спантеличувати, дезорієнтувати, заплутувати. *Він замість дійової допомоги одержує накази і рескрипти, які збивають з пантелику й заважають діяти в його умовах і становищі* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 96); *Зайчиха як почала петляти по лісі туди-сюди — і зовсім збила їх з пантелику. Цього разу мисливці нікого не вбили* (Ів., Ліс. казки, 1954, 36); *Довго слідчий намагався збити з толку молодих революціонерів* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 96); *Усі одного зіб'ють з пливу* (Сл. Гр.); б) змушувати кого-небудь поводити себе, діяти нерозумно. [П а л а ж к а:] *Не дуже ти вбивай на того красня — Івана,— то непутяща людина: добра він тобі не принесе, а тільки зіб'є з пантелику* (Мирний, V, 1955, 223); — *Романе, яких я дівчат бачив у Галанті! — ..Гляди, хлопче, щоб ті пави не збили тебе з пантелику...* (Гончар, І, 1954, 273); **Збива́ти (зби́ти) з ду́мки кого** — підбурювати на погані вчинки, псувати морально. *Може, справді, чиїсь солодкі уста збили з думки отого вбивцю, для якого вбивство вже навіть не ремесло, а звичка?* (Перв., Невигадане життя, 1958, 267); **Збива́ти (зби́ти) з ро́зуму (гла́зду)** — зваблювати, спокушати; штовхати на неробочі дії. *Хто ж, як не він, отой дука прославлений, Сю сироту загубив? Хто, як не він, стиду, честі позбавлений, Дівчину з розуму збив?* (Граб., І, 1959, 607); [Н а т а л я:] *То спитайте його: чи я йому що роблю?* [Ш к а н д и б и х а:] *Буде й того... Обпоїла чимсь, з глузду збила, та ще мало?* (Мирний, V, 1955, 45).

8. Ударом, тертям стирати що-небудь.— *Хто збив той напис, чи сперечник-владар, чи просто час потужною рукою, то невідомо* (Л. Укр., І, 1951, 252); // Ударяючи, стираючи, псувати (інструмент, деталь і т. ін.); // Стоптуючи, псувати (підошви, підбори, взагалі взуття). *Ви* [піднявшись на літаку] *залишили під собою те, на чому кілька десятків років збивали підметки, натирали мозолі* (Вишня, І, 1956, 208); *Чимало вже змінив* [гармоніст] *робіт за вік свій невеликий, в путях чимало збив чобіт і жовтих черевиків* (Дор., Три богатирі, 1959, 14); // Ударяючи або тручи об що-небудь, ушкоджувати, зранювати (руки, ноги, шкіру на тілі і т. ін.). *Збивав я пальці й рани пилом, гарячим пилом присипав* (Сос., Так ніхто.., 1960, 31); *Збити шию волові* (Сл. Гр.); *Де в камінь такий на шляху, щоб на нього не збили ми ноги?* (Л. Укр., І, 1951, 291).

Збива́ти (зби́ти) но́ги — натомлювати, натруджувати ноги. [Л у ї з а:] *А ви якого дідька робите? хрестіться отут та молітесь, а я собі ноги збиваю за одним однісіньким горнятком маслянки* (Л. Укр., IV, 1954, 251).

9. *розм., рідко.* Бити, ударяти чим-небудь по чомусь або одне об одне. *Тимко щулився від вранішньої прохолоди і, щоб зігрітися, збивав батогом святу землицю* (Тют., Вир, 1960, 90); *Чути було, як козаки збивали померзлі руки, десь, видимо, танцював якийсь навприсядки* (Ле, Наливайко, 1957, 53); // Молотити.— *І не подавиться, клята! — казали одрадяни, слухаючи про те, що вона* [молотарка] *за день по сто кіп збиває* (Мирний, IV, 1955, 248); *Не встиг він збити й десяти снопів, як почув — скрипнула його старенька хвіртка* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 159); // Ударяючи, пригинати до землі, витолочувати, псувати посіви, городину, траву. *Всі жита грозою збило; Полягла трава...* (Граб., І, 1959, 61); // Стоптуючи, перетирати, м'яти що-небудь. *Коні копитами збивали сніг* (Чорн., Потік.., 1956, 81); // Прати праником. *Між вербами незабаром затріщав праник.. Секлета стояла на камені й збивала полотно* (Н.-Лев., IV, 1956, 217).

10. Певним способом виготовляти або обробляти що-небудь; // *заст.* Робити густішим, рівнішим готове домоткане сукно, обробляючи його в спеціальному пристрої. *Сукновальня... Чого вона стбіть?.. Прийшлося тобі сукно збити і пхайся.. аж он на Сулу* (Мирний, І, 1954, 198).

Зби́ти олію — виданити, добути олію з насіння. — *Олія кінчається...— В мене є ще трохи насіння. Треба збити,— вставила Марія* (Руд., Остання шабля, 1959, 20).

11. *тільки док.* Сильно побити кого-небудь.— *Збив* [пан] *мене — курці ніде клюнути!..* (Мирний, III, 1954, 164); *Якщо доля скарав мене І тернисту простелить путь, Мов серце й на мить не здригне, Хоч камінням мене хай зоб'ють* (Нагн., Вибр., 1957, 305).

12. Прибивати що-небудь одне до одного. *Він розколював ножем сухі очеретинки, збивав їх звіздочками, а потім кожну очеретинку обмотав червоним папером* (Донч., Пісня.., 1947, 52); *Він уже збив зрублене дерево в тугий сплав* (Мур., Бук. повість, 1959, 31); // Виготовляти що-небудь з окремих частин, прибиваючи їх одну до одної. *Вилізши з-під завалу, бійці кинулись у воду і за уламками човнів і барж почали збивати плота* (Кучер, Зол. руки, 1948, 49); [Г а л і:] *Цей Волошин навіть звичайну драбину не може збити, щоб не внести туди щось нове* (Баш, Дніпр. зорі, 1953, 41); // *розм., рідко.* Будувати (про житло). *От мені на очі викидають, що в нас хати нема, у сусідах живемо.— Щоб,— кажуть,— їм збити хоч такісіньку!* (Барв., Опов.., 1902, 433); — *Лісництво у нас потрошу виписує людям дерево, то й зіб'сте собі якусь хавіру* [хатку] (Стельмах, Правда.., 1961, 27).

13. Ударами, поштовхами складати, з'єднувати що-небудь докупи, в одне ціле. *Каминецький збив ногою стружки в один кут і ліг на них горілиць* (Вільде, Сестри.., 1958, 283); *На дорозі знайшли клапоть свіжого, запашного сіна. Учитель мовчки нагнувся. Збив сіно в сніпок, зв'язав перевеслом і взяв під пахву* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 18); // Змушувати збиратися в одному місці, згаяти докупи. *Вартові салдати хвилювались, підганяли етапників, збивали їх у тісну юрбу, лаялись* (Донч., III, 1956, 41); *Пан писар збив людей чимало, поприводив їх до присяги і зібрав до волості* (Кв.-Осн., II, 1956, 267); *Колони збили докупи і погнали в каменоломню* (Сенч., Опов., 1959, 223); // Об'єднувати, згуртовувати (людей); створювати (організацію, загін і т. ін.). *Прийшла енергійна людина, стала на чолі комуністів,*

перевернула все: збила актив, зібрала, запалила комсомольців (Вишня, День.., 1950, 55); *Обговорювали* [керівники] *деталі великого плану, намічали людей, з яких би можна збивати міцну організацію* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 13); *З батьком твоїм збили ми партизанський загін* (Перв., І, 1958, 287); // Нагромаджувати, збирати (гроші, майно і т. ін.); створювати достатки. — *Раз приповідав* [панотець], *що світ закінчиться! — обізвався знов Онуфрій.— Як закінчиться, то нащо гроші збивати?* (Коб., II, 1956, 49); *Панки збивали маєтки на дурних наших процесах, а ми пеклися по судах, як оті нетлі у каганцях* (Козл., Пов. і опов., 1949, 300); *Тепер мені стало ясно, що тягнуло цього кремезного, хитрого діда, що серед лихих обставин умів збити собі достатки, до його химерного старого товариша* (Вас., І, 1959, 146).

Збива́ти копійку (копійчи́ну) — збирати, відкладати гроші. [П е т р о:] *Скитався на чужині і зароблену копійку збивав докупи, щоб розбагатіть і назвать Наталку своєю вічно!* (Котл., II, 1953, 34); *Він заб'є якусь копійчину бувало Й чотири сеанси просидить в кіно* (Перв., II, 1958, 310).

14. Ударами, поштовхами перемішувати, здіймати хвилі, збовтувати (воду або іншу рідину). *На березі купались діти і збивали воду, аж піна стояла на ній* (Коцюб., І, 1955, 41); *Чого ж вода каламутна, Чи не хвиля збила?* (Укр.. лір. пісні, 1958, 279); * Образно. *Збив лісну тишу крилами нічний птах* (Рибак, Зброя.., 1943, 46); // Легкими ударами розворушувати, робити що-небудь м'яким, пухким, пишним. *Груня проворно, догідливо збивав свекрусі подушки* (Горд., II, 1959, 221); *Зіб'є* [Вітя] *кучері на голові, напустить їх хмарою на чоло* (Вас., II. 1959, 180); // Ударами, поштовхами здіймати, утворювати куряву, піну і т. ін. *Маріора сіла — і коні, зігнувши від натягнених віжок шиї, помчались вулицею, збиваючи цілу хмару куряви* (Коцюб., І, 1955, 187); *Пароплав «Аргонавт», збиваючи піну колесами, з страшенним гуркотом відпливає від Одеси на Миколаїв* (Думки про театр, 1955, 44); // *кул.* Перемішуючи, сколочуючи яку-небудь масу, робити її пінистою. *Каструлю з яблучним пюре ставлять на лід і збивають* [пюре] *дротяним віничком* (Укр. страви, 1957, 282); *Збивати білки;* // *кул.* Сколочуючи певну масу, виготовляти що-небудь (масло, крем, мус і т. ін.).— *А це ще маслечка трохи, сама збила, і медку в баночці, вівьми* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 238).

15. *розм.* Зчиняти що-небудь, супроводжуване галасом, шумом (бійку, сварку і т. ін.). *Він ніколи із-за тих грошей не робив крику, не збивав бучі, боячися зрадитись перед людьми, що має багато грошей* (Фр., VII, 1951, 83); — *Зчинила* [Одарка] *такий крик-гвалт, що з другого двору пани почули і прибігли на той елемент.— Що тут таке? Чого ви, вражі сини, бійку збили?* (Мирний, IV, 1955, 167).

16. *тільки док., діал.* Розбити. *Відносив її одіж до шафи, держачи в протягнених руках, обережно, буцім якусь скляну посуду, що боявся, аби її не збити* (Март., Тв., 1954, 439).

ЗБИВА́ТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **ЗБИ́ТИСЯ,** зіб'юся, зіб'єшся, *док.* 1. Зрушуватися, зсовуватися з місця від удару, поштовху, різкого руху. *Тим часом вбігав схвильована Настуня, хустка збилась назад, сама спотикається* (Вас., III, 1960, 166); *На голові мої, збившись на потилицю, настовбурчилась старенька кепка* (Кол., На фронті.., 1959, 133); // Зсовуючись з місця, зморщуватися, м'ятися. *Всі пальці приїжджих були червоні, п'яти натерті, онучі збилися й покрутилися в чоботях,— як ті бідні люди тільки йшли!* (Ю. Янов., Мир, 1956, 146).

2. Відходити, відхилятися вбік від напрямку руху. *Люди, намагаючись триматися тих викрутасів, часом збивалися й глибоко провалювались. Та високий берег ближчав* (Трубл., І, 1955, 152); *Барки щасливо пройшли через Ненаситець, а один із плотів, збившись з бистрини (фарватеру), трапив між каміння* (Стор., І. 1957, 241); *—Як зіб'єшся,— додав голосно Цимбал,— одразу дивись, де Дніпро, в той бік і пробивайся!* (Гончар, Таврія, 1952, 64).

◇ **Збива́тися (зби́тися) з доро́ги (шля́ху́, ку́рсу** і т. ін.): а) втрачати правильний напрямок руху. *Вона зупинилася. Очевидячки, вона збилася з дороги, заблудилася* (Коцюб., І, 1955, 362); — *Так що збитися з дороги побоюємось,.. — обережно пояснив Злинцев.— Гляньте самі, яка хуртовина закрутила* (Тулуб, В степу.., 1964, 220); б) втрачати правильний напрямок у діяльності, поведінці і т. ін. *Ухил це в те, що можна виправити. Люди трохи збилися з дороги або починають збиватися, але виправити ще можна* (Ленін, 32, 1951, 220); *Та не сама я на шляху тяжкому, Я не сама мандрую в світ широкий. Самій не довго збитися з путі, Та трудно з неї збитись у гурті* (Л. Укр., І, 1951, 43); **Збива́тися (зби́тися) з ніг:** а) *(тільки док.)* дуже втомитися.— *Хоч би ти, Софійко, помогла мамі справлятись, а то вона зовсім з ніг збилась сьогодні,— каже пан старшій дочці* (Л. Укр., III, 1952, 496); — *Ми просто збилися з ніг.. Вся команда мертва від утоми* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 178); б) вибиватися з сил в пошуках кого-, чого-небудь або в гонитві за кимось. *У Львові були розповсюджені революційні прокламації. Поліція в ніг збивалась і не могла знайти ні їх автора, ні друкарні* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 118); *Данило й Григорій з ніг збилися, розшукуючи старшого, а потім поплелталися назад* (Стельмах, І, 1962, 545); **Збива́тися (зби́тися) з ноги́** — помилятися, втрачати такт при ходінні в строю, в танці. *Я збиваюся в ноги. Хтось наступав мені на задники, лається, але я не можу на все це реагувати* (Кол., На фронті.., 1959, 29); *Обійшли коло. І враз, наче збилася Марина з ноги. Вийшла з Галею з кола.— Що, закаблук, може, обломився?* (Головко, І, 1957, 468); **Збива́тися (зби́тися) на манівці** *див.* **манівці.**

3. *перен., перев. на що.* Відступаючи від певних думок, переконань, дій, переходити до інших. *Були й такі митці, які, прагнучи створити нове, пролетарське мистецтво, у творчих шуканнях збивалися на шлях декадентства, модернізму й формалізму* (Укр. рад. граф., 1957, 10); *Ніколи не думав, щоб моя дочка — отакий войовничий козарлюга — на бабське збилася. Під вплив сновидіння підпала* (Баш, Надія, 1960, 469); // *тільки недок.* Наближатися якимись ознаками до чого-небудь, ставати схожим на щось. *Іноді словник Грінченка збивається своїм характером на словник тлумачний* (Рильський, III, 1956, 66); // Переходити на інший тон, голос, мову. *Микола співав самостійно і вивчився пісні скоро, а я знав тільки слова і раз у раз збивався то на один, то на другий голос* (Думки про театр, 1955, 19); *Непомітно збився* [Замойський] *з тону, уважно глянув в обличчя козакові,— воно було одверте й вигравало невичерпним джерелом молодечої енергії* (Ле, Наливайко, 1957, 22); *Преображенський відповідав високому тією ж мовою і вряди-годи збивався на російську* (Ле, Міжгір'я, 1953, 150); // Мимоволі переходити в розмові до якого-небудь предмета, теми. *Що почну говорити в горничною, та все збиваюсь на червону сукню* (Н.-Лев., III, 1956, 261); *Обівався один, докинув другий. І того вже досить було, щоб наші думки і наші розмови збилися на дуже й дуже далеке від нас життя* (Коз., Гарячі руки, 1960, 40); // Втрачати послідовність думки, якої-небудь дії; помилятися, заплутуватися. *Вона збива-*

лась — ти говорила не те, що хотіла, то пропускала таке ж важливе, що неодмінно треба було сказати, то обривалась і довго мовчала (Головко, II, 1957, 108); *Слухав* [Піхтір], *поки розумів; потім, збившись, став думати про інше, перевівши ліниві очі кудись у куток* (Вас., I, 1959, 166); *Захар грається в крем'яхи з дітьми і все обдурює їх, усе кричачи «моя виграла» чи штовхаючи хлопців нарочито попід руку, щоб вони збились* (Григ., Вибр., 1959, 151); // *в чого.* Втрачати що-небудь. *Останні дні кожного місяця робота у механічних цехах Калиніського заводу збивалася із свого звичайного ритму* (Собко, Звич. життя, 1957, 96); — *Спи, Докійко, спи. Се так ночами бувас. І я не рушаюся багато, щоб не збитися зі сну* (Коб., III, 1956, 538).

◇ **Збі́тися з пантелійку:** а) помилитися, заплутатися. *Що ж я розказувала?.. Оп'ять забула... Що за напасть така!.. Почну, почну та й тов... і зіб'юсь з пантелику...* (Стор., I, 1957, 102); — *Хочете — в суд дамо справу, а хочете,—хай громада в селі скаже вам своє слово.. Кавун так збився з пантелику, що не знав уже, що й сказати на це* (Козл., Сонце.., 1957, 38); б) почати поводитися, діяти нерозумно. — *Тепер час нам направити молодого раджу на пряму й добру путь, бо через ту свою селянку він зовсім збився з пантелику,— сказала цариця* (Н.-Лев., IV, 1956, 31); **Збі́тися з путя́** — стати здатним на погані вчинки, опуститися морально. [П а л а ж к а:] *От хоч возьми Хвеньку: зовсім з пуття збилася; так і пропаде!* (Мирний, V, 1955, 222).

4. Стиратися, псуватися від ударів, тертя (про інструмент, деталь і т. ін.).

5. *тільки 3 ос.* Збиратися разом, один до одного, скупчуватися, зосереджуватися. — *Ви, мабуть, помічали, який крен дає пароплав, коли всі пасажири збиваються на одній палубі?* (Руд., Остапня шабля, 1959, 391); *Люди ще тісніше збилися у куток: полякались* (Барв., Опов.., 1902, 210); *Під берегом, як пригнані повіддю дрова, збилися кораблі, рибальські шаланди, баркаси і шхуни* (Панч, I, 1956, 45); *Санітарні пункти і польові штаби збились на хуторі Преображенському* (Гончар, II, 1959, 402); // *чим.* Зближуватися, стикаючись, доторкаючись чим-небудь. *Десь в загородах диха худібка, збились вовною вівці* (Коцюб., II, 1955, 330); *В світле коло вскочили галопом перелякані батарейні коні, важко сопучи, збилися мордами* (Сміл., Зустрічі, 1936, 91); // З'єднуватися докупи, утворюючи що-небудь. *Низько стелячись хмари, ростуть, збиваються в купу і опадають* (Коцюб., II, 1955, 62); *Морський пісок на стежках збився грудками* (Кучер, Чорноморці, 1956, 242); // *в що і без додатка.* З'єднуючись докупи, сплутуватися. *Завивалася* [борода] *рудуватими кільцями, збивалась у грубу повсть, розчесати яку могли тільки його власні кострубаті великі пальці* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 45); *За ті три дні її і не пізнати: запали очі, набрякли-розчервонілись; ..нечесане волосся у клоччя збилось* (Мирний, III, 1954, 129).

6. *на що.* Збираючи кошти, робити заощадження, ставати спроможним придбати що-небудь. *Як же дійшлось до того, що Ївга обіцала за його йти, то вже став* [Левко] *і на свою копійчину збиватись* (Кв.-Осн., II, 1956, 257); *Збився Пилип і на хату — свою-таки хату!..* (Мирний, III, 1954, 21).

7. Перемішуючись, збовтуючись, перетворюватися на пінисту масу (про воду або іншу рідину). *Струмені з бризком стікали з кори, а при корені дуба в піну збивались і лізли струмком по землі, як ті черви* (Тич., I, 1957, 241); *Навіть здоїти корови дівчина нездатна — як вода, молоко в дійниці. В іншої молоко збивається, шумує, сильний струм!* (Горд., I, 1959, 536); // Утворюватися від збовтування. — *Ряба* [корова] *дає три дійниці на день.. А Шута та Біланка — скупуваті. Зате поки з паші донесли дійницю, вже й масло збилося* (Рудь, Гомін.., 1959, 15); // Утворюватися, здійматися від ударів, поштовхів (про куряву і т. ін.). *У хаті піднялось щось незвичайне; збилася така курява, що не видно було ні одного лиця* (Вас., I, 1959, 121); // *діал.* Підніматися. *Якась темна густа мряка обгортала її непроворим туманом, збивалася вгору* (Кобр., Вибр., 1954, 169); *Ішли* [пастухи] *так, може, з півгодини, коли раптом десь далеко вгорі заквилила каня. Сполохали її, видно, бо аж ген під небо збилась* (Гжицький, Опришки, 1962, 20).

8. *розм.* Зчипятися (про що-небудь, супроводжуване галасом, шумом). *Дітвора, почувши материн плач, собі підняла ревище... Збився такий гвалт, гомін!* (Мирний, III, 1954, 253); *Як же зчепились вони — така буча збилася, що ледве розняли їх* (Вовчок, I, 1955, 245); *У залі збився ще більший переполох. Тепер кричали всі, і Григорій Федорович даремно намагався встановити будь-який порядок* (Епік, Тв., 1958, 96).

9. *тільки недок.* Пас. до **збива́ти.** *Плоди* [груші глека] *міцно тримаються на дереві, не збиваються вітром і не пошкоджуються хворобами* (Озелен. колг. села, 1955, 86).

ЗБИРА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Стос. до збирання сільськогосподарських культур. *Високопродуктивне використання техніки — вирішальна умова вчасного проведення збиральних робіт* (Рад. Укр., 10.X 1956, 1); *Найпізніші сорти груш, районовані у найпівденніших районах України, ..набувають збиральної стиглості в першій декаді жовтня* (Колг. Укр., 8, 1956, 38); // Признач. для збирання сільськогосподарських культур. *Комплексне проведення робіт на жнивах вимагає, щоб у колгоспах було досить всякого збирального інвентаря: волокуш, кінних граблів тощо* (Рад. Укр., 10.VI 1961, 1); // *у знач. ім.* **збира́льна,** ної, *ж.* Те саме, що **Збира́льна кампа́нія.** *Ще тільки ледь побіліла зелень на кукурудзяних стеблах, а на плантації вже почалась збиральна* (Багмут, Подвиг.., 1961, 74); *В гарячу пору збиральної робота на токах не вщухає круглу добу* (Гончар, Новели, 1954, 140).

Збира́льна кампа́нія — роботи, пов'язані із збиранням урожаю. — *Читала постанову правління..: «Увесь збиральний реманент одремонтувати, щоб він був готовий до збиральної кампанії!»* (Вишня, I, 1956, 379).

2. Признач. для збирання (складання) машин, устаткування. *Татко робить інженером У цеху збиральнім* (Мур., Піонер. слово, 1951, 110).

ЗБИРА́ЛЬНИК, а, *ч.* 1. Те саме, що **збира́ч.** *Таємно і непомітно з'їхалися до Києва обрані кандидати на вишкопські кафедри. Хто під виглядом прочанина-ченця, хто як збиральник на будову церкви* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 391).

2. Те саме, що **складальник.** — *Нехай хоч один із нашого роду з'явиться на «Більшовик» людиною науки, а то всі слюсарі та збиральники, та зміні майстри* (Ю. Янов., II, 1954, 17).

ЗБИРА́ЛЬНИЦТВО, а, *с.* Збирання плодів, ягід, їстівного коріння, грибів і т. ін. як спосіб добування їжі; форма господарства. *Він* [палеоліт] *характеризується застосуванням людиною примітивних кам'яних знарядь праці і панування присвоювальних форм господарства — збиральництва і полювання* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 9).

ЗБИРА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **збира́льник.** *За агрегатом працює 12 збиральниць. Вони вкладають плоди у ковші* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 178).

ЗБІ́РАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. і мин. ч. до **збира́ти**. *Збираним колосом не напхаєш рота* (Номис, 1864, № 5244).

Збі́ране молоко́ — молоко, позбавлене вершків. *Тітка годувала своїх наймитів кулешем, затіркою і сироваткою.. А мені на додачу давала молока, та й то збираного* (Минко, Моя Миківка, 1962, 120).

ЗБИРАНИ́НА, и, *ж., розм.* 1. Те, що зібране докупи без певної системи, нагромадження чого-небудь різноманітного.

2. *зневажл.* Натовп, юрба; різноманітні люди, випадково зібрані разом. *Щоб покинув я сам ради вас Блиски сонця й свободу, Бувши вольним — пустився служить Збиранині народу?* (Фр., XII, 1953, 492).

ЗБИРАНИ́ЦЯ, і, *ж., розм.* 1. Те саме, що **збиранина**. *Кожен словник, коли він не механічна збираниця всього, що пливе лексикографові в руки, є якоюсь мірою нормативним* (Рад. Укр., 2.IV 1963, 3); *Тут усякі діти: і мої і сусідині — збираниця* (Сл. Гр.).

2. Колекція яких-небудь речей, предметів. *Люльок чи не з півсотні Розвішано в старого на стіні: І прості, і химерні та чудні, І круті,й довгі — ціла збираниця За довгий вік* (Рильський, II, 1956, 21).

ЗБИРА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **збира́ти** і **збира́тися**. *Збирання козацької армії було в повнім розпалі* (Кач., II, 1958, 427); *Я один на кілька радгоспів мав практику збирання стандартних будинків* (Хор., Ковила, 1960, 71); *В деяких селах влаштовують під ринвами спеціальні цементові ями-басейни для збирання дощової води* (Гончар, Таврія, 1952, 29); *Великі труднощі були з запровадженням та збиранням продрозкладки. Але ревком працював не покладаючи рук* (Дмит., Наречена, 1959, 58); *— Чи не час нам в дорогу? — поспитала Соломія.. По провалю пройшов шепіт: пора, пора... І почалося збирання* (Коцюб., I, 1955, 347); *Багато енергії й зусиль доклав М. В. Лисенко, щоб залучити якомога більше людей до участі в збиранні фольклору* (Нар. тв. та етн., 4, 1962, 50); *Колгоспники поспішали закінчити збирання буряків, доки стоїть ясна погода* (Донч., Дочка, 1950, 69).

2. Те саме, що **збира́льництво**. *У степовій та лісостеповій смугах населення* [неоліту] *переходило від мисливства до приручення тварин, а від збирання — до землеробства* (Іст. СРСР, I, 1957, 9).

ЗБИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗІБРА́ТИ**, зберу́, збере́ш, *док., перех.* 1. Складати що-небудь докупи, в одне місце. [П е р ш а т к а ч и х а *(збирає гроші докупи тремтячими руками):*] *Спасибі вам* (Л. Укр., IV, 1954, 211); *Я зібрав усі фотографічні причандали, скинув їх жужмом у куток біля апарата і накрив усе чорним сукном* (Коцюб., I, 1955, 260); // Складаючи що-небудь, брати з собою. *Збирайте своє добро, своїх жінок і дітей і виселяйтеся звідси* (Коцюб., I, 1955, 293); *Явдоха зібрала свої манатки, поїхала* (Мирний, I, 1949, 236); *Зібравши своє немудре солдатське майно, що вмістилося йому в кишенях, і тиснучи розчуленому Хомі руку, весело заповів* [Вася]: *— Тримай, друже, кермо, не відхиляйся від гвардійського курсу!..* (Гончар, III, 1959, 308); *// в що, на що.* Поміщати куди-небудь те, що складається з кількох або багатьох предметів. *Збираю його* [лушпиння] *в хустинку і виношу нишком далеко за тік* (Коцюб., II, 1955, 263); [Л у к а ш:] *А хто ж тут недогарків отих глядіти буде?..* [К и л и н а:] *То зберемо на віз та й завеземо десь до родини твої* [твоєї], *може пустять...* (Л. Укр., III, 1952, 265); *Парубок востаннє, мов граючись, махнув косою й поставив її сторч. Зібрав траву у рядно, звалив на плечі й твердою стопою пішов через кладку* (Хотк., I, 1966, 94).

◇ **Кістки́ не зібра́ти** *див.* **кістка**.

2. Скликати, зганяти, зводити докупи (людей, тварин). *Уранці йде Олеся дружок збирати. Куди не вступить, усюди одмовляють* (Вовчок, I, 1955, 25); *Дід одно бігає, носе* [носить] *вулики, підкурює їх, вощить та збирає рої* (Мирний, I, 1954, 192); *Зібрав Троянську всю громаду І сам пішов на двір до них, Просить у їх собі пораду* (Котл., I, 1952, 90); [М о т р я:] *Обору швидко полагодь, бо скотина, як розбредеться, то й до ночі не збереш її докупи* (Мороз, П'єси, 1959, 14); // Скликаючи людей в одне місце, проводити засідання, раду, сход і т. ін. *Знов Кармелюк отаманує.. А багачі знов заметушилися, знов перелякалися, свої ради збирають* (Вовчок, I, 1955, 366); *Зібрав* [отаман] *на майдані великий сход, казав промову* (Ю. Янов., II, 1958, 225); // Об'єднувати кого-, що-небудь. *Данило угадував, що твердою рукою звідти, з ростово-суздальської сторони, почнуть руські землі збирати* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 561); [П е о ф і т - р а б:] *Жадаю віри в ту святую силу, що розум просвітить у найтемніших, і всіх людей збере в громаду вільну без пастиря, дозорця і без пана* (Л. Укр., II, 1951, 238); *«Шляхи мистецтва» ставлять собі метою зібрати розпорошені сили мистецтв на Україні* (Еллан, II, 1958, 74); // Об'єднуючи, згуртовуючи людей, утворювати товариство, загін, військо і т. ін. *Остап зібрав собі гарне військо козацьке потроху і вже був напоготові йти на турка* (Вовчок, I, 1955, 331).

◇ **Збира́ти (зібра́ти) в кула́к** *див.* **кула́к**.

3. Зосереджувати, скупчувати кого-, що-небудь в одному місці. *Сполох літав над селом.. і збирав народ* (Коцюб., I, 1955, 398); *Чудовий будинок опери збирає коло своїх розмальованих афіш величезні юрби людей* (Кол., На фронті.., 1959, 37); *Високий купол збирав сонячне світло і сипав його на ряди жовтих стільців, білі стіни і високі колони* (Десняк, Опов... 1951, 48).

Збира́ти (зібра́ти) ду́мки [**доку́пи, ра́зом**] — намагатися зрозуміти що-небудь, розібратися в чомусь; зосереджуватися. *Тільки одійшовши геть од ліщини, Яків став збирати докупи думки: «Що таке трапилося? Звідки це? Нащо? Може, якась помилка?..»* (Вас., II, 1959, 64); [Л е с я:] *Серце як колотиться... Не можу зібрати думок...* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 87); **Збира́ти (зібра́ти) сйли (всю си́лу, всі сйли, ре́шт ки сил** *і т. ін.)* — напружувати свої сили. *Клара припадала головою до його грудей, збираючи рештки сил, щоб заглушити ридання* (Руд., Остання шабля, 1959, 76); *— Що тобі? — питав* [Харитина].*.— О-ох!..— зібравши сили, ледве вимовила я.— Я недужа...* (Мирний, I, 1954, 84); *Зібрала всі сили Тамара і удавано-спокійно запитала: — Ти що, куди їдеш, Сашко?* (Хижняк, Тамара, 1959, 55); **Не зібре́ш доку́пи** — про відсутність логіки у чийсь мові. [З а х а р к о:] *Якась чудна у тебе сьогодня балачка: з одного на друге перескакуєш, тільки докупи не збереш!* (Кроп., II, 1958, 142).

4. *розм.* Готувати чемодан, рюкзак і т. ін. для дороги, вкладаючи які-небудь предмети, речі. [П а в л о:] *У мене скоро партбюро, а там і поїзд. Збирай чемодан* (Корн., II, 1955, 161); *Вона вже й дерунів напекла.., і чемоданчик зібрала. Піклується про сина* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 19); // *кого.* Робити необхідні приготування, вириджаючи кого-небудь кудись.— *Ходім снідати, хлопче. Та збиратиму тебе в садок.— І, взявши Івасика за руку, пішов з ним до хати* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 18); *Встане вдосвіта мати — Як же можна заспать? — Треба сина зібрати, На роботу послать* (Шпорта, Вибр., 1958, 222); // Готуючи, подавати їжу (на стіл). *А мати тим часом, завішавши вікна, затопила в печі й швидкоруч збирала вечерю* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 15); *Дід швидко, звичними рухами зібрав вечерю* (Собко, Вогонь.., 1947, 103).

5. З'єднуючи окремі частини, складати машини, механізми і т. ін. *Зараз вона.. працює на верфі, де збирають маленькі морські траулери* (Собко, Матв. затока, 1962, 7); *Літній кулеметник збирає кулемета. А заразом ніби й іспит Митькові робить: — Ну, а тепер що? — Тепер замок! — упевнено відповів хлопець* (Головко, 1, 1957, 379); — *Ми генератора для Ковалівки зібрали й випробували* (Кучер, Трудна любов, 1960, 398).

6. Поступово приєднувати, складати що-небудь одне до одного, частину до частини; нагромаджувати. *Почав він* [горобчик] *пір'ячко до пір'ячка збирати, соломку до соломки складати та гніздечко звивати* (Л. Укр., III, 1952, 483); *Після смерті батька Грицько ґатував фашистам криваву помсту. Цілий рік збирав тол і сам змайстрував міну* (Іваничук, Не рубайте.., 1961, 4); [Мотря:] *Ой, грошенята мої, грошенята! Збирала вас, збирала, а тепер... Як од серця одриваю вас!..* (Мороз, П'єси, 1959, 335); *Хто нас поховає, хто нас пом'яне? Розтратять, що ми зібрали, а нам і спасибі не скажуть* (Кв.-Осн., II, 1956, 25); *Стара відкликає Лукію вбік: — Приїжджає ж... Я оце йому й медку хочу зібрати* (Гончар, Тронка, 1963, 93); // Нагромаджуючи, створювати що-небудь. [Гільзе:] *Чи я ж би дивився спокійно, як інший отам розкошує та панує, та з мого лиха і голоду собі статки-мастки збирає* (Л. Укр., IV, 1954, 252); *Любов до книжки виявляється і в тому, що з шостого класу Франко починає збирати свою бібліотеку* (Коцюб., III, 1956, 28); // Колекціонувати. *Не викидай конвертів, бо Пуцик тепер збирає марки* (Л. Укр., V, 1956, 12); // Поступово уловлюючи, набирати певну кількість (про дощову воду). *Порозстеляв ши на гарячому камені плащ-палатки, бійці збирали в них довгождану вологу* (Гончар, III, 1959, 393); — *Викинь ночви надвір — чи збереш увесь дощ?* (Мирний, IV, 1955, 89); // Набиратися, набуватн чого-небудь (сили і т. ін.). *Гуляю та силку збираю* (Номис, 1864, № 10867); *Роман тоді сказав, зібравши сміливість: — Ви ще, звичайно, молоді* (Дор., Три богатирі, 1959, 37).

7. Брати що-небудь з різних місць, від різних осіб і т. ін. *Вони* [циганки] *їздили по селах, жебрали, збирали де яєчко, де жменю муки або кукурудзи* (Коцюб., I, 1955, 371); *Збирають світлі, золоті меди Веселокрилі та прозорі бджоли* (Рильський, I, 1956, 64); [Мар'яна:] *Це ж безчесно — за спинами комуністів пускати плітки, збирати підписи* (Зар., Антеї, 1961, 43); *Належить мерщій зібрати гроші від тих, хто записався та ще не віддав* (Мирний, V, 1955, 425); // Виявляючи якимнебудь способом, записувати або запам'ятовувати певні відомості, матеріали. *Я потрошки збираю матеріали для повісті* (Коцюб., III, 1956, 166); *Першим, хто збирав і публікував український фольклор, був М. А. Цертелев* (Нариси з діалектології.., 1955, 28); *Дбаючи, щоб готування до зборів пройшло якнайкраще, Ярема не злазив із жеребця протягом усієї ночі і, зібравши відомості, приїхав до Логвина* (Епік, Тв., 1958, 209); // Одержувати певну кількість чого-небудь.— *На міській партійній конференції скільки голосів зібрали ваші поправки до наказу делегатам на Всеукраїнську партійну нараду?* (Головко, II, 1957, 464).

8. Відбирати потрібні предмети з-поміж інших.— *Рибу і раки викинути в воду! — приказав пан хлопцям, що рились у кущарі, збираючи вівсянку* (Мирний, I, 1954, 313); * Образно. *Так для сонечка осінь убралася, мов цариця у свято врочистве, все, що є на сім світі найкращого, все зібрала на пишний убір* (Л. Укр., I, 1951, 226); // Відділяючи, знімати верхній шар з чого-небудь (сметану, піну і т. ін.). [Олеся:] *Я у піст сметану збирала б з голодущиків та крадькома ложку облизувала* (Кроп., II, 1958, 295); *Через кожні десять хвилин вона пробувала варення, збирала піняючу піну* (Н.-Лев., III, 1956, 216); * Образно.— *Вольному воля,— знизав плечима агент.. Але глядіть, скажу вам, щоб потім не каялись: хтось сметанку збере, а вам і сироватки не дістанеться* (Стельмах, Хліб.., 1959, 206); // Зосереджувати увагу на певних фактах, ознаках, рисах чого-небудь. *Колишній кріпак, вчорашній солдат, народний поет України* [Т. Шевченко] *жадібно збирав й осмислював нові факти, враження* (Слово про Кобзаря, 1961, 123).

9. Зриваючи або піднімаючи з землі, набирати чого-небудь у якійсь кількості. *В лісі дівчинка збирає у глек ягоди* (Вас., III, 1960, 352); *Нагнувшись, нишпорила під деревом жінка.. Збирала гриби* (Досв., Вибр., 1959, 51); *Ходив* [Брайко] *на лісозаготівлі, пиляв крижі осичини, збирав перемерзлий хмиз, грівся коло кострищ* (Загреб., День.., 1964, 149); *Всі квіти зберу у дніпрових гаях, Зв'яжу у вінки і букети* (Нагн., Вибр., 1950, 243); // *рідко також без додатка.* Знімати з полів, городів, садів те, що продило; знімати урожай. *Не щодня можна сіяти, збирати* (Номис, 1864, № 5924); — *Здійснились наші сподівання, Семене. Хліба, що рясніють довкола,— наші хліба, і збиратимемо ми їх разом у колгоспі* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 175); *На виноградниках люди збирають пізні сорти винограду* (Томч., Готель.., 1960, 39); *Федорка слухняно перелізла через тин на грядки й почала огірки збирати* (Головко, I, 1957, 231); — *Хліб стоїть у полі невижатий.. Як не зберемо хліба — загинемо з голоду зимою!..* (Коцюб., I, 1955, 14); *Звичайно, чує я, що врожай Зібрали ви багатий, Що сад у вас тепер, як гай, Що нив і не впізнати* (Рильський, I, 1956, 375).

10. Підбирати що-небудь розкидане, розсипане. *Місяць так світить, ніч видна, хоч голки збирай* (Мирний, I, 1954, 92); *Художник збирає з підлоги важкі фоліанти і, витираючи, складає стопкою на стіл* (Гончар, I, 1954, 266); — *Розсипані по скрині цілкові позбирав* [Левко] *у жменю і хотів у мішок зсипати і опісля з домівки зібрати, як тут і набігли!..* (Кв.-Осн., II, 1956, 295); // *також без додатка.* Прибирати, приймати що-небудь. *Дарка всміхнулася і почала збирати зо стола* (Л. Укр., III, 1952, 669); * Образно. *Як її* [дівчини] *нема, то наче хто сонце зняв і зорі зібрав та у кишеню поховав* (Вовчок, I, 1955, 310).

11. *рідко.* Брати що-небудь, охоплюючи цілком. — *Правда його, правда,— сказав голова, що, зібравши у жменю свою сіру бороду, сидів собі мовчки* (Кв.-Осн., II, 1956, 400); — *Не вважай же, Якимоньку, на її просьбоньку, Збери в ліву руку косу, зотни головоньку* (Чуб., V, 1874, 630); — *Надягай поверх! — гукнула Мар'я і, зібравши сорочку, перекинула через Христину голову* (Мирний, III, 1954, 179); // *діал., перен.* Охоплювати (про почуття). *Сум збирає, коли було глянути на поле* (Фр., V, 1951, 298); *Знов Семена досада зібрала* (Март., Тв., 1954, 101).

12. Стягуючи, робити зморшки, складки і т. ін. *Поважно прикривав* [чоловік] *очі повіками, збирав шкіру на лобі в гармошку, слухав* (Загреб., Спека, 1961, 290); *Мотря ковтнула півчарки, зібрала губи на шнурочок і, обтерши їх рукавом, вкинула в рот другу півчарки* (Коцюб., I, 1955, 44); — *Ти, Євмене, свої насмішки дома чи в стайні залишив би,— не витримала мати і зібрала губи в оборку* (Стельмах, Правда..,1961, 43).

ЗБИРА́ТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **ЗІБРА́ТИСЯ**, зберу́ся, збере́шся, *док.* 1. Сходитися, з'їжджатися, злітатися і т. ін. в одне місце. *Десь над ставком в садку збираються хлопці та дівчата* (Н.-Лев., III, 1956, 315); *Хто з гетьманців не знає Красногорки? Хто не знає «Мекки», куди збиралось з цілого повіту панство?*

(Мирний, I, 1949, 205); *Сонечко за тучу сховалося зарані, і птиця стала збиратись і чогось жде на себе* (Кв.-Осн., II, 1956, 412); // *в що, чим.* Сходячись, з'їжджаючись, злітаючись і т. ін. докупи, розташовуватися, групуватися яким-небудь способом. *Надходять люди, чоловіки й жінки,.. і збираються в гурт* (Л. Укр., II, 1951, 306); *Віруючих було більш і, зібравшись цілою низкою, пішли вони дивитися на чудо, що з'явилося на замчищі* (Мирний, I, 1954, 252); *Всі запорожці, вся Січ зібралася в круг* (Довж., I, 1958, 232); * Образно. *Раділи гори в просторах німих, на обрії зібравшися юрбою, в чеканні визволителів своїх* (Гонч., Вибр., 1959, 369); // Сходитися разом, в одне місце для участі в проведенні чого-небудь (зборів, читання і т. ін.). *Учителько, згадайте: улітку на поляни Щовечора збиралися На читання селяни* (Нагн., Пісня.., 1949, 143); [Прісцілла:] *Ми мусимо зібратись. Пильні справи нам догарають* (Л. Укр., II, 1951, 388); // Утворюватися з тих, хто сходиться, з'їжджається докупи (про базар, ярмарок, вечорниці і т. ін.). *На майдані коло високої кам'яної церкви.., де завжди збирався базар, уже стояв гармидер* (Мирний, I, 1954, 236); *Подивилась Хима, та аж серце в неї повернулось. «О,— каже,— саме зібрався у неї дівич-вечір; я не спізнилась!»* (Вовчок, I, 1955, 53); // Організовуватися (про з'їзд, нараду, конференцію і т. ін.). *Сьогодні в генерала збирається спеціальна нарада* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 77); *В 1898 році зібрався перший з'їзд, який заснував Російську соціал-демократичну робітничу партію..* (Ленін, 8, 1949, 391); // Зосереджуватися в одному місці. *Хоч починали ніби всі разом, але в групі зібралися неоднакові люди і знаннями й особливо віком* (Ле, С. Голубар, 1950, 28); // Об'єднуватися. *Знемагали у борні проти ворогів руські люди, а плекали думку: настане час, мусить зібратися руська сила!* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 560).

◇ **Збира́тися в кула́к** *див.* **кула́к.**

2. Поступово нагромаджуватися, наростати, утворюватися. *Пообкроплювавши скрізь по полю, вернулись* [селяни] *додому, аж ось стали хмарки збиратися...* (Кв.-Осн., II, 1956, 124); *У хаті стало темніше, ..по кутках збиралися густі тіні* (Мирний, IV, 1955, 126); * Образно. *Мелашка з матір'ю пішла в садок, жалілась на свекруху й свекра, виплакала всі сльози, що зібрались за всі жнива* (Н.-Лев., II, 1956, 327); // Робитися близьким, насуватися (про дощ, грозу і т. ін.). *Збиралась гроза, поздовжні блискавиці розпанахували, а поземні вогнем відгойдували згору почорніле небо* (Стельмах, Правда.., 1961, 214); *Знов піднявся бурей від схід сонця, самий сухий вітер, що ніколи не навіє дощу, і який і збереться, то він його розжене* (Кв.-Осн., II, 1956, 124); * Образно. [Мар'яна:] *Ох, не угадавш, мамо, яка недоля, яке горе збирається над старою твою головою!..* (Вас., III, 1960, 40); // *на що, безос.* Мати ознаки наближення чого-небудь, початку якоїсь дії. *В лісі було душно, збиралося на грозу* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 174); *— Я не хочу їсти,— сказав тихо Семен, та так подивився, що Дарці аж на плач зібралося* (Л. Укр., III, 1952, 638).

◇ **Збира́ються (збира́лися, зібра́лися) чо́рні хма́ри** *над ким* — *чим* — *кому-, чому-небудь* загрожує неприємність, горе, біда і т. ін. *Над головою Василини збиралися чорні хмари* (Н.-Лев., II, 1956, 76); *Вони* [внуки Мономаха] *данину злій орді Платили й гризлись між собою, А чорні хмари над тобою* [Львовом] *уже збиралися тоді* (Павл., Бистрина, 1959, 32).

3. Нагромаджуючи кошти, ставати спроможним на придбання чого-небудь. *Як-так зібралися, купили двір і жили собі* (Кв.-Осн., II, 1956, 468); *— Ми б працювали, заробляли, зібрались би на свою хату* (Вас., I, 1959, 113); *Лукащуки кинулись шукати рятунку: треба було зібратися на коня* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 80); // *рідко.* Ставати спроможним мати що-небудь. *Давно вже я одібрав від Вас, шановний добродію, Борисе Станіславовичу, Вашого листа, а от тільки тепереньки зібрався на зайвий час, щоб Вам одписати* (Мирний, V, 1955, 363).

4. Набиратися, одержуватися внаслідок поступового приєднування. *Збирає бабуся метал у торбину!.. На п'ять кілограмів зібралася ноша* (С. Ол., Вибр., 1959, 155); [Олекса:] *Отаман розіслав нас набирать сили..; як доволі збереться, тоді скаже, куди перш ударіться* (Вас., III, 1960, 16).

5. *рідко.* Нараховуватися, бути в якійсь кількості. *На таку малу країну, як Галичина, зібралось аж чотири партії (тверді, народовці, угодовці і радикали)* (Л. Укр., V, 1956, 36).

6. Стягуватися зморшками, складками і т. ін. *А як постаріла, змарніла Варвара Яківна! Глибокі зморшки, мов павутиння, заснували вид, на шиї зібралась безкровна шкіра* (Гур., Осок. друзі, 1946, 5); // *в що.* Стискуватися, стягуватися, утворюючи зморшки, складки і т. ін. *Пожовкла шкура зібралась в зморшки* (Коцюб., II, 1955, 105); *Очі її знову наповнилися слізьми, масивний овал випещеного підборіддя зібрався в тугі, соковиті складки* (Руд., Остання шабля, 1959, 194); // Утворюватися, з'являтися (про зморшки, складки і т. ін.). *Нахмурив* [старець] *брови й уважно читав, а коло ока збираються зморшки і скачуть сердито* (Коцюб., II, 1955, 186); *На його переніссі зібралися зморшки* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 7).

7. Готуватися для того, щоб іти, їхати і т. ін. кудись або перед тим, як робити що-небудь; готуватися до чогось. *Недовго їй збиратись: поскладала у торбинку, що було, почепила на спину, паличку в руки, пішла* (Кв.-Осн., II, 1956, 281); *Старшина.. все засукував рукави своєї защібнутої на гаплики свитки, неначе збирався до якоїсь роботи* (Коцюб., I, 1955, 37); *По городах теж була немала клопотнеча: мазались, білились, чепурились та прибиралися, збираючись уже на зиму* (Мирний, III, 1954, 255); *Артем зібрався на нічне чергування* (Кучер, Чорноморці, 1956, 27); // *з чим.* Вирушаючи куди-небудь, забирати з собою щось.— *Як можна швидше укладайтесь, Зо всіми клунками збирайтесь, До моря швендяйте якраз!* (Котл., I, 1952, 81); // Знаходити вільний час, змогу йти або їхати куди-небудь, робити щось. *Довго збиралась я одвідати мою товаришку, що була вчителькою в церковноприходській школі, аж врешті вибралась* (Л. Укр., III, 1952, 570); — *А я, мабуть, ніколи не зберуся* [до Богучарів],— *зітхнув Багров і замовк* (Кучер, Чорноморці, 1956, 22); *Вибере* [Марія] *якусь хвилину, погаптує, а після смерті матері оце, мабуть, тільки вдруге і зібралася* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 87); // Мати намір робити що-небудь або йти, їхати кудись. *Вдова осталась не сама, А з сином парубком; женити Його збиралась восени* (Шевч., II, 1953, 253); *Ви про щось хотіли написати до мене: пишіть, я нікуди зараз не збираюся, буду сидіти вдома* (Коцюб., III, 1956, 312); *Фільці ставало ніяково, що ось такому чоловікові не сказав він правди, а збирається його одурити* (Шияп, Баланда, 1957, 106); // Мати намір, готуватися стати ким-небудь. [Юда:] *Він збирався царем голоті всій юдейській стати, як оббере маючих та дурних, а їх добром наділить ту голоту* (Л. Укр., III, 1952, 137); [1-ша жінка:] *Оце проява! Що воно таке?* [2-га жінка:] *Хіба не бач? У гайдамаки зібрався* (Мирний, V, 1955, 76); // *в інфін., перен.* Означає неминучість настання якої-небудь дії. *На стільчику неясно блимав каганець — от-от збирався погаснути*

(Мирний, І, 1949, 133); *Тіні росли. Сонце збиралося сідати за стайню* (Коцюб., II, 1955, 398).

Збира́тися (зібра́тися) в доро́гу — готуватися для того, щоб іти, їхати і т. ін. куди-небудь. *Зараз почав він збиратись в дорогу: Лаштув чумацьку мажу* (Коцюб., І, 1955, 428).

8. *з чим, рідко на чому.* Знаходити в собі, напружувати (силу, відвагу і т. ін.). *Як марево хороше, такий вам буде справді той оазис, куди ми йдем, збирайтеся ж на силі* (Л. Укр., І, 1951, 168); *— Важко, панійко, самій,— не дивлячись на неї, таки зібралася з силою вимовити Христя* (Мирний, III, 1954, 241); *Найбільше хотів би, щоб Ви зважились приїхати сюди. Зберіться з одвагою й їдьте* (Коцюб., III, 1956, 415); *Марія.. зібралася з силою, ввійшла в хату і, немічна, лягла біля сина* (Чорн., Пісні.., 1958, 33); // *тільки док.* Напружитися, зосередитися. *Почув* [Роман] *тривожні вигуки в таборі і увесь зібрався, насторожився, знаючи підступну вдачу Нура* (Ткач, Арена, 1960, 18); *Опинившись на небезпечному посту, він якось увесь зібрався, швидко прохмелився* (Гончар, III, 1959, 150).

Збира́тися (зібра́тися) з ду́мками — зосереджуватися, обдумуючи щось. *— Чого ж ти мовчиш, Гудзію? Нічим крити? — А Гудзій неуважно стукав олівцем об графин, збираючись з думками* (Головко, II, 1957, 548).

9. *тільки недок.* Пас. до **збира́ти**. *Жалко стало старому його худоби... Пропаде все... все... А скільки літ збиралося?* (Мирний, І, 1954, 279); *Незалежно від того, яким способом збираються хліба, ..треба прагнути до того, щоб у полі не лишилося жодного колоска, жодної зернини* (Рад. Укр., 23.VII 1957, 1).

ЗБИРА́ЦЬКИЙ, а, е. Стос. до збирання. *Визначну роль у збирацькій роботі М. В. Лисенка відіграла народна співачка Меланія Загорська, яка була своєрідним збирачем фольклору* (Нар. тв. та етн., 4, 1962, 53).

ЗБИРА́Ч, á, ч. 1. Той, хто збирає плоди, гриби, бавовну і т. ін. *Червоне яблуко, що його не запримітило око збирача, усміхається сонцю* (Томч., Закарп. опов., 1953, 143); // Той, хто збирає які-небудь відомості, матеріали і т. ін. *Микола Віталійович* [Лисенко] *був не тільки пристрасним збирачем, а й полум'яним пропагандистом рідної пісні* (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 48).

2. Машина або пристрій для збирання чого-небудь.

ЗБИРА́ЧКА, и, ж. Жін. до **збира́ч** 1. *Перед збиранням* [бавовни] *кожну збирачку треба ознайомити в існуючим стандартом на бавовну-сирець* (Техн. культ., 1956, 277).

ЗБИТЕ́ННИК, а, ч., *заст.* Продавець збитню. *З ранку до присмерків, коли замикали вулиці рогатками, юрмилися тут збитенники та пиріжечники, хлопи та посадські баби* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 448).

ЗБИ́ТЕНЬ, тню, ч., *заст.* Гарячий напій, який готувався з води, меду і пряноців. *Цибелла же була ласуха, Для збитню рада хоть на все* (Котл., І, 1952, 218); *Як один на одного разом зглянуть, так... Василь — мов у самій душній хаті, неначе його хто трьома кожухами вкрив і гарячим збитнем напував* (Кв.-Осн., II, 1956, 28).

ЗБИ́ТИ *див.* **збива́ти**.

ЗБИ́ТИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **збити**. *Краща доля була тим лицарям, з сідельця збитим,— по праву давньому була їм щира воля гукнути: «збий менє»... і — бути збитим* (Л. Укр., І, 1951, 221); *Запорожець схилився до збитого птаха* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 36); *Коли впав збитий Марією пікірувальник, фотокореспондент Колосок сидів недалеко в ровику* (Кучер, Чорноморці, 1956, 373); *Василь побачив збиту з ніг Франку і поспішив до неї на захист* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 84); *Одцвіли, обсипали збитий холодними дощами цвіт пишні жоржини* (Коз., Сальвія, 1959, 117); *Скрізь на траві ще лежала роса, а там, де проходили олені, вона була збита* (Скл., Святослав, 1959, 14); *Полетіли кілочки, збиті ногами, а на місці їх загругли в землю гострі палі інжекторів, цокнули головки — і почалась пальба* (Коцюб., І, 1955, 226); *Збитий з висот, противник відкочувався все далі* (Гончар, III, 1959, 84); *З ключем у руці машину обходив сам Шаблій, заклопотаний, із збитим на потилицю картузом* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 165); *Він важким, докірливим поглядом дивився на вузькі шпальти, на сірі рядки трохи збитого шрифту* (Жур., Опов., 1956, 7); *Селяни повільно розходились з майдану, збитого за чотири дні на порох* (Панч, II, 1956, 251); *Щодня божого діточки її, як бубон, збиті. А хоч коли й мине день без карності, все неспокійно* (Вовчок, І, 1955, 28); *Наспіх збитий з соснових дощок стіл був завалений оперативними картами* (Дмит., Наречена, 1959, 119); *Нашвидку збитий табір не міг довго вистояти проти навали козаків* (Панч, III, 1956, 428); *Кучерява, збита в ковтуни, голівка давно не бачила гребеня, проте незвичайна врода дівчинки нітрохи не меркла від такої оправи* (Вільде, Сестри.., 1958, 517); *Марія ніжно вкладала сонну Тамару на збиті нею батькові подушки* (Ле, Міжгір'я, 1953, 485); *Над дорогою знялася хмарою пилюка, збита десятками кінських копит* (Шиян, Партиз. край, 1946, 212); *За кормою клекоче і піниться збита гвинтами вода,— корабель набирає швидкість* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 123); *Яблука обчищають від шкірочки, видаляють серцевину, нарізують їх тонкими кусками, змішують з молоком, добре збитими яйцями, сіллю, цукром, добавляють.. борошно і замішують тісто* (Укр. страви, 1957, 256); // *рідко.* Зітканий. *Щоб тепліше було, Чайченко щільно вмостив їх* [дітей] *на грубому, в гречечку збитому рядні* (Стельмах, Хліб.., 1959, 35); // **збито**, *безос. присудк. сл. Матвій скоса позирнув на Дорину і по очах побачив, що її трохи збито з пантелику* (Мик., II, 1957, 352); *Коло клуні пашня потрушена: з півстіжка, чи збито, чи не збито, а забуто й покинуто...* (Вовчок, І, 1955, 170); *Ой, у полі жито Копитами збито* (Укр., пір. пісні, 1958, 356); *Всі шляхи на Україні Стоптано та збито* (Перв., II, 1958, 171); *— Тебе я викину,— розгнівався народ сказав: — закрито свободу нам? В підпіллі буде збито на тебе силу. Що ж, Кінець Денікіну!* (Тич., І, 1957, 129).

Збі́ти на оди́н кшта́лт — схожі чим-небудь один на одного. *Данькові брати й сестри, білоголові, бистроокі, збиті на один кшталт,— були такі ж моторні, як і всі Чкалови* (Ільч., Вибр., 1948, 60); **Мі́цно збі́тий** — здоровий на вигляд, кремезний, дебелий. *Молодий, красивий Іван, голубоокий, добре покравний та міцно збитий, нічого не відповідав на запитання* (Ю. Яков., IV, 1959, 92); *Невеличкий на зріст, але міцно збитий, ніби вилитий з гуми, ..він дзигою крутився серед тих, що билися* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 118); **На́че (як, мов) збі́тий (збі́та)**: а) кремезний, дебелий. *— Хіба не сподівалася? — запитала Пріська, завіхаючи на здорову, наче збиту дівку* (Л. Яков., І, 1959, 143); б) безсилий, змучений. *Нарешті заснув* [Данкевич] *над ранок; уже світало. Встав невиспаний і як збитий* (Мак., Вибр., 1954, 283).

ЗБИ́ТИСЯ *див.* **збива́тися**.

ЗБИ́ТКИ, ів, *мн.* (*одн.* **збито́к**, тку, ч.). 1. Матеріальні втрати; протилежне прибутки. *Інтервенти заподіяли радянським республікам збитків на суму 38 млрд. золотих карбованців* (Іст. УРСР, II, 1957, 218); *Летить раптом із столиці до губернатора казенна*

бумага — відшкодувати Лук'янові сину Свиридову Кабашному всі його збитки (Гончар, Таврія, 1952, 38).

Бу́ти в зби́тку — зазнавати матеріальних втрат. — *Ставай до мене в підмайстри.. В збитку не будеш, бо жодного дня не сидітимеш без роботи* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 119).

2. *розм.* Зло, шкода.— *Ну й молодь тепер пішла... Їй аби тільки причепуритися або напитися. І на думку не спаде, що від того самі збитки...* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 85); // *діал.* Вчинок, що завдає шкоди.— *Хіба ви не вчитеся, не пильнуєте школи, робите о. Телесницькому збитки?* (Фр., IV, 1950, 233); *Нишпорив* [Сергійко] *по чужих городах та садках, ..бився з дітворою,— ..одним словом, робив усі ті збитки, які присущі всім дітям його віку* (Тют., Вир, 1960, 26).

На зби́тки: а) на зло. *Там* [під мостом] *буду сидіти так довго, аж умру мамі на збитки* (Ков., Світ.., 1960, 11); б) навмисне. *Він на збитки так качається, щоб тобі страху завдати* (Фр., III, 1950, 24); *Хіба вона не знав, чого дівчата сохнуть? Тільки покажи якомусь, що побиваєшся за ним, а він тоді на збитки на іншу очі вирячив* (Стельмах, I, 1962, 156).

3. *тільки мн., діал.* Пустощі, жарти. *На молоденьких веселих панночок дивиться* [Дорко] *вже як батько, якого часом веселять збитки дитячі* (Мак., Вибр., 1954, 24); *— Та якби й ваші дівірські самі пряли собі на сорочки, самі шили собі убрання, то не впали б у гріх. Менше мали б часу на усякі збитки* (Н.-Лев., IV, 1956, 30).

ЗБИТКО́ВИЙ, а, е. Який завдає матеріальних втрат; невигідний; протилежне **прибу́тковий**. *Всю дорогу Федір Сидорович розпитував про колгосп: який урожай, скільки накосили сіна, які культури прибуткові колгоспу, а які збиткові для господарства* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 93); *Ми не можемо на догоду окремим людям дозволяти, щоб господарство працювало погано, було збитковим для держави* (Рад. Укр., 28.III 1957, 2).

ЗБИТКО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Стан за знач. **збитко́вий**. *Збитковість, дефіцитність — це насамперед прикрий наслідок невисокого рівня господарювання. Миритись з цим не можна* (Рад. Укр., 8.V 1963, 2).

ЗБИТКУВА́ННЯ, я, *с., діал.* Дія за знач. **збиткува́ти** 2, 3 і **збиткува́тися**. *Через кілька днів Микола знов був свідком збиткування офіцера над рядовим* (Гжицький, У світ.., 1960, 103).

ЗБИТКУВА́ТИ, ую́, у́єш, *недок., діал.* 1. *неперех.* Зазнавати матеріальних втрат. *Фермери вельми збиткують, шукають рятунку хто де попало* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 31).

2. *перех.* Знущатися з кого-небудь.— *Чи стоїть у ваших книгах що про таке... про таких дітей, що так збиткують свойого рідного вітця?* (Фр., IV, 1950, 406); *— А як будуть вас багачі збиткувати та днями їсти не давати, то позакушуйте зуби й лише терпіть, заки повирастаєте та вберетесь у силу* (Козл., На переломі, 1947, 39).

3. *неперех.* Пустувати, жартувати. *Ходять собі вони, ті студенти, по місті, та все-то співають вечорами — страх, як гарно! То купатися ходять, збиткують, от як на вакаціях — що мають робити?* (Мак., Вибр., 1954, 80); *Тільки збиткують* [учні] *і ні на що не зважають* (Крушельницький, Буденний хліб.., 1960, 60).

ЗБИТКУВА́ТИСЯ, ую́ся, у́єшся, *недок., діал.* 1. *над ким, з кого, рідко на кого і без додатка.* Знущатися. *Каже мені чужа мати З-під каменя огонь брати.— Не збиткуйся, чужа мати, Не збиткуйся надо мною* (Чуб., V, 1874, 548); *— Що ж, може, її хоч свекруха жалує? — Де там! Коли вже чоловік збиткується, то свекрусі... Сказано: чужа мати!..* (Л. Укр., III, 1952, 471); *Бремія став у всьому підкреслювати зненависть до православних, до схизматів і збиткувався на них за всякої нагоди* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 169); // *над чим, на чому.* Глумитися. *От і збиткуються на твоїм гробі* (Фр., XIII, 1954, 161).

2. Пустувати, жартувати. *Роман, Юрко та Василь гаразд і самі повитягують вікна Плачинді на дах.. Коли ж його, Левка, питатимуть інші парубки про це, він буде морщитися, відмикуватися, але так, що всякий здогадається: і він збиткувався вночі на даху у Плачинди* (Стельмах, I, 1962, 68); * Образно. *Шепоче над берізками, Збиткуючись, струмок, Що крешуть в серці іскрами Підківки чобіток...* (Гірник, Сонце.., 1958, 135).

ЗБИ́ТО, *присл.* Щільною масою. *Рівно, злагоджено, збито Золотий ляга покіс* (Гірник, Сонце.., 1958, 37).

ЗБИ́ТОК *див.* **зби́тки**.

ЗБИТО́ЧНИЙ, ЗБИТО́ШНИЙ, а, е, *розм.* 1. Здатний на вчинки, які завдають кому-небудь шкоди, зла. *Старого Авдюка раптом затрясла лють. Все, що довго носив у серці на зарозумілого, збитошного сусіда, повалило зараз з нього наверх, як вода крізь прорвану греблю* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 371).

2. Пустотливий. [З а в а д а:] *От збиточна дівчина! Двері заперла і не озивається!* (Фр., IX, 1952, 356); *З-за хрещатих листочків уже голубів ніжний цвіт барвінку, сміявся, як збиточне дитя з-за маминого подолка* (Іваничук, На краю.., 1960, 136); * Образно. *Хлоп'я підіймав голову до вікна, ..а збитошний місяць прямо на ряднину перекинув це саме вікно* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 126); // Який виражає лукавство. *— Як вам подобається пан Вронський? — Панна Стася зробила збиточну міну і у відповідь спитала Мадьярку: — А вам, бабусю, як?* (Мак., Вибр., 1954, 121); *В нього збитошне, веснянкувате лице* (Козл., Ю. Крук, 1950, 37).

ЗБИТО́ЧНИК, ЗБИТО́ШНИК, а, *ч.. розм.* 1. Той, хто завдає збитків (у 2 знач.); бешкетник.— *Се я сам підкинув* [вогонь до кошари], *— мовив Дувідко..— Ну, ми не збиточник ти?* (Фр., VIII, 1952, 407); *Кожного дня має* [Кметик] *якусь нову непотішну вість про того злобного збиточника* (Ков., Світ.., 1960, 122).

2. Пустун. *Що за збиточник той Степан! Він знав, що рахунки — моя слаба сторона, і любить не раз подрочитися зо мною* (Фр., I, 1955, 239); *Збиточник повторив слова професора, наслідуючи його інтонацію півголосом* (Коб., III, 1956, 321).

ЗБИТО́ЧНИЦЯ, ЗБИТО́ШНИЦЯ, і, *ж., розм.* Жін. до **збито́чник, збито́шник**. *Погрозила* [жінка] *дівчинці: — Ну й збиточниця! Попадеш ти мені під гарячу руку* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 228).

ЗБИТО́ЧНО, ЗБИТО́ШНО, *присл., розм.* Лукаво, пустотливо.— *Гніваєтесь дуже? — спитала збиточно дівчина і.. перехилилася й заглянула йому, кокетуючи, в обличчя* (Коб., III, 1956, 376); *Враз побачив вуйко своячку мов живу перед собою. Немов сидить собі проти нього, сміється збитошно, як дитина* (Мак., Вибр., 1954, 36).

ЗБИТО́ШНИЙ *див.* **збито́чний**.

ЗБИТО́ШНИК *див.* **збито́чник**.

ЗБИТО́ШНИЦЯ *див.* **збито́чниця**.

ЗБИТО́ШНО *див.* **збито́чно**.

ЗБІГ, у, *ч.* 1. Поєднання подій, явищ і т. ін.— *Поєлянь: перший земляк, який зустрічається мені на фронті! Такий збіг!* (Гончар, I, 1954, 14); *— А я якраз з Людмилою в одному класі вчилась,— закінчила свою розповідь Тоня.— Людмила Книш? — бистро глянула Марина.. — Ой, який збіг!* (Головко, I, 1957, 467); *Дівочі голоси просять, щоб зійшов місяць, як млинове коло. Парубок мимоволі переводить погляд на схід, і там справді млиновим колесом викочується з-за лісів важкий*

місяць. Цей несподіваний збіг сприймається як якесь радісне чакування (Стельмах, I, 1962, 126).

Збіг обстáвин — випадкове поєднання обставин. *Як жорстоко порядкує доля, посадовивши на дочкине крісло людину й назвавши її Лесем! Ну, звичайно, це не той Лесь* [що зрадив підпільників], *це тільки безглуздий збіг обставин* (Ю. Янов., I, 1954, 115).

2. Одночасність подій, явищ і т. ін. *Іменини Матвія Матвійовича припадають на перше квітня; збіг його річниці народження з днем довголених обманів значно поширював грунт для жартів і сміху* (Вол., Місячне срібло, 1961, 12).

3. Схожість, спільність між чим-небудь. *«Чапаєв» Фурманова, «Розгром» Фадєєва, «Залізний потік» Серафимовича були зразком для письменника* [А. Головка], *коли він писав романи «Бур'ян» і «Мати». І справа не тільки в тематичних, стильових чи ще якихось збігах.., а в характері сприйняття життя письменником і відтворення його в художніх образах* (Іст. укр. літ., II, 1956, 440).

4. *ліс.* Поступове потоншення стовбура дерева або гілки від основи до вершини.

ЗБІ́ГАНИЙ, а, е. Який збігався, виснажився. [Юда:] *Я дбав про харч, про хату для гурту цілого.., а сам голодний, збіганий, як пес, їв облизні!* (Л. Укр., III, 1952, 138).

ЗБІГА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **збіга́ти** і **збіга́тися**. *Збіганню мережива можна запобігти, якщо перед в'язанням нитки перемотати у мотки і сполоскати у воді* (В'язання.., 1957, 70).

2. *ліс.* Те саме, що **збіг** 4. *Збіганням називають зменшення діаметра стовбура від основи (комля) до його вершини* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 163).

ЗБІ́ГАТИ, аю, аєш, *док.* 1. *неперех.* Піти кудись, звичайно за чим-небудь, і швидко повернутися.— *Я на часинку збігаю до сусіди і зараз вернусь* (Кв.-Осн., II, 1956, 259); *Сів батько на лаву та й дивиться на свою дочку, а вона.. то вибіжить із хати дровець врубать, то вхопить відра та збігає по воду* (Стор., I, 1957, 28); [Василь:] *Дайте, тату, грошей, збігаю за горілкою та за пивом* (Кроп., II, 1958, 159); [Олекса:] *А за дівчатами треба б кому-небудь збігати!.. Де б се вони тепер гуляли?* (Вас., III, 1960, 15); *Бабуся швиденько збігала в хату і винесла відро з водою* (Хижняк, Тамара, 1959, 265).

2. *перех.* Швидко обходити якусь територію, побувати в багатьох місцях. [Той, що гребле рве:] *Збігав я гори, доли, яри, івори,— милішої коханки нема від озерянки* (Л. Укр., III, 1952, 187).

ЗБІГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗБІ́ГТИ**, збіжу́, збіжи́ш, *док.* 1. Бігом спускатися вниз. *Семен.. поспішився за водами, котрі саме збігали з гори в долину* (Коцюб., I, 1955, 96); *Шагайда збігав по трапу на севастопольське каміння і зупиняється* (Кучер, Чорноморці, 1956, 409); *Лукина збігла з гори до ставка і стала під вербою над кручею* (Н.-Лев., III, 1956, 343); *Вони збігли в шосе вниз* (Головко, II, 1957, 571); * Образно. *Ніжна тканина, в тихим шелестом розправляючись, збігла вниз і приємним доскотом торкнулася колін* [Ганни] (Коз., Сальвія, 1959, 158).

2. *перен.* Бути розташованим, мати напрям згори донизу. *Зелені сади кучеряві збігали в червоної кручі* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 136); *Йосип дивився у вікно, бачив криву вулицю, що збігла до річки* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 32); // *перев. недок.* Звисати. *Густі вуса збігають на бороду, наче ховають ледве помітну усмішку* (Кучер, Трудна любов, 1960, 6); *Сукні — влиті, а не пошиті,— кожна впадина не крутим згір'ям спускається униз, а положистою хвилею збігав туди* (Мирний, III, 1954, 261).

3. Стікати (про рідину). *Шумить вода, збігаючи з гори у річку* (Мирний, I, 1954, 309); *Сльози збігали по її побілдих щоках, а вона не соромилась їх, не помічала* (Кол., Терен.., 1959, 312); *По стовбурах рівних, мов соки, збігають краплинами смоли* (Мур., Хороші сусіди, 1948, 43); *Павло.. сердито витер краплю поту, що збігла по неголеній щоці* (Іваничук, Не рубайте.., 1961, 35); // Закипаючи, виливатись через край посудини (про що-небудь рідке). *В печі щось бухнуло, зашипіло, засичало. То збігав куліш* (Коцюб., I, 1955, 15); — *Мотре!.. Адже ж як збіжить сало, то борщ доведеться хоч собакам виллять* (Н.-Лев., II, 1956, 283); // *розм.* Втрачати частину вмісту рідини, яка виливається через край при закипанні. — *Гайнко, дивись, щоб горшки не збігли!* — *наказала Катря* (Гр., II, 1963, 433).

4. Утікати звідки-небудь. — *От, ваші... давно таку бучу збили, що хоч з села збігай?* (Мирний, I, 1949, 377); *Таке сьогодні скоїлось, що дехто й з дому збіг* (Головко, II, 1957, 327); // Ставати відсутнім; зникати. *І пеньки твої кремезні Чагарник позакривав; Збігли сарни придконогі, Олень безвісти пропав* (Щог., Поезії, 1958, 315); [Параска:] *А тут дядько Іван тільки що з хати, хотів тебе бачить, щось сказать хотів, а ти збігла кудись...* (Вас., III, 1960, 39); // Пропадати (про що-небудь). — *Була, брате мій, і земля своя, і двір, і челяді повно... сказано — дідич... Було, та збігло, не знать куди поділося* (Коцюб., I, 1955, 139); // Зникати, сходити (про посмішку, рум'янці, зморшки і т. ін.); протилежне з'являтися. *З обличчя його не збігала мрійна, далека від усього тутешнього посмішка* (Шовк., Людина.., 1962, 298); — *Катре, чи ти вже мене зовсім забула? Чи не впізнаєш?* — *Рум'янці одразу збігли в її обличчя* (Вовчок, I, 1955, 254).

5. Минати, проходити (про час, пору). *В поході спочинок збігає хвилиною* (Підс., Поеми, 1954, 88); *Ніч ішла, збігав час, а на кухні було так багато роботи* (Скл., Святослав, 1959, 101); *Шкода шкільних стін, де збігло стільки років і де пережито стільки вражень* (Вас., Вибр., 1954, 124); *І роботи не здобуде* [п'яниця], *і послідне своє посадить, і косовицю впустить, і так усе літечко збіжить* (Барв., Опов.., 1902, 286).

◇ **Бага́то (чима́ло) води́ збі́гло** — те саме, що **Бага́то (чима́ло) води́ утекло́** (*див.* **вода́**).

6. Бігом підійматися вгору; бігом сходити кудись-небудь, на щось. *Юрба люду збігає вгору по сходах* (Л. Укр., IV, 1954, 237); *Ще здалека Юрко побачив, як на шкільний ганок збігали учні* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 28); *Дівчата пішли з дому вже смерком. Щебечучи збігли вони на гору й подалися понад балкою* (Гр., I, 1963, 409); *Хома Білоконь і Рева збігли на скіфську могилу і повитягали шиї, аж роти роззявились — чи не торохтить-таки машина?* (Донж., 1, 1958, 79); *Збіг* [Мишко] *на сцену і встиг стиснути Маші гарячі пальці* (Мик., II, 1957, 102); // *розм.* Насуватися, з'являтися; набігáти. *Слобода наша над самою лукою річковою, на п'яти горах стоїть крейдяних, осаджена високо у давні віки од ворога татарина, щоб нагло не збіг* (Вовчок, I, 1955, 180); *Була доба — минулися святки І хуртовиною розкидана отара: Так над садок збіжить північна хмара І цвіт приб'є й порозкида листки!* (Стар., Поет. тв., 1958, 98).

◇ **Збіга́ти (збі́гти) на ду́мку**, *безос.*— подуматися, згадатися. *Збігло мені на думку, чи не місовничку я взяла* (Вовчок, VI, 1956, 318); *Поглянув* [Юхим] *праворуч. На думку збігло, що он-он у канівецькій лікарні лікується Куриленко* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 82).

7. *перен.* Бути розташованим, мати напрям знизу догори. *А старе* [село] *збігало вгору вліво, обабіч вузенького звору* (Рад. Укр., 19.XII 1961, 3).

8. *тільки док., перев. із запереч.* **в е.** Наздогнати когось бігом, встигати за кимось. [Г а л я:] *Біжу за нею, та за реготом ніяк не збіжу* (Мирний, V, 1955, 143); [Й о г а н:] *Пані, пані, та не турбуйтесь. В нас коні добрі, їх ніхто не збіжить* (Л. Укр., IV, 1954, 242); *Орел летить, а хлопець за ним біжить. Біг-біг, притомився. Бачить — не збігти йому за орлом,— сів спочити* (Вас., II, 1959, 408).

ЗБІ́ГАТИСЯ, аюся, аєшся, *док.* 1. *заст.* Побувати в багатьох місцях, обходи́ти кого-, що-небудь; оббі́гати. *По просьбі Марійки збігалася Домніка по всіх ворожках околиці* (Коб., II, 1956, 240); *// за ким—чим.* Кинутися шукати кого-, що-небудь. [Н а т а л к а:] *Що ти хотів сказати мені, Миколо? Говори швидче, бо за мною зараз збігаються* (Котл., II, 1953, 35); *За Оксаною, як її викрали, то зараз пан збігався, кричав і бився у дворі дуже* (Вовчок, I, 1955, 88); *//* Заметушитися, забігати. *Збігались хазяїни, шлють свою невістку, Щоб їшла до матері та несла повістку* (Щог., Поезії, 1958, 152).

2. *розм.* Виснажитися, часто і багато бігаючи.

ЗБІ́ГАТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ЗБІ́ГТИСЯ**, збіжи́ться, *док.* 1. Прибігати з різних місць в одне, бігом збиратися докупи. — *Одчинила я курник, сипнула зерна і почала кликати курей. Почали вони збігатися* (Мирний, I, 1954, 237); *То так голосно вона кричала, що всі сусіди стали збігатися, як на який дивогляд* (Черемш., Тв., 1960, 75); *В селі знялася тривога. Проте, поки збігся народ, палії встигли втекти* (Руд., Остання шабля, 1959, 89).

2. *розм.* Сходитися, збиратися де-небудь. *Прибула з Варшави якась багатюща претовста банкірша.. Вона привезла на собі такий турнюр, що на його збігалась дивитись уся Щавниця* (Н.-Лев., II, 1956, 394); *Помер мій батько. Ховали його таки з попом. Ну, що я один зроблю, коли вся рідня збіглась* (Збан., Єдина, 1959, 131); *//* Зосереджуватися, опинятися в одному місці. *Кав'ярня була серцем села, куди збігались усі інтереси людності* (Коцюб., I, 1955, 393); *В повітовому місті Славгороді збіглося якось влітку з півдесятка студентів* (Вас., I, 1959, 345); *//* З'єднуватися. *Ледве помітні язички невинного вогню.. враз збіглися вгорі, злилися в одно і бухнули в небо.. стовпом зажерливого полум'я* (Кол., Терен.., 1959, 283); *// в що, чим.* Сходячись докупи, розташовуватися яким-небудь способом. *Але щось було й нового в сьогоднішньому ярмарковому русі. Оці хвилі народу, що нагло то збігалися в кола, то розбігались, як круги по воді* (Головко, II, 1957, 255); *Настя нахмурилась.. Тонкі, чорні брови збіглися в дугу* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 5); *// тільки док., фам.* Зустрітися, зійтися з ким-небудь. [С е с т р а С е р а х в и м а:] *А тепер знову збіглися* [Василь і Маруся]? *Дивися, і приведе ж отак доля* (Мирний, V, 1955, 102); *В степу чи в садку збіжаться* [Кирило з Терешком] *і гиркають один на одного до півночі* (Ковінька, Кутя.., 1960, 114).

3. Пролягаючи в різних місцях, сходитися до одного місця або з'єднуватися (про стежки, дороги, річки і т. ін.). *Он ярочки зеленькі, Стежечки по них маленькі, Перевиті, мов стрічечки, Збігаються до річечки* (Л. Укр., I, 1951, 15); *Міста профіль строгий Поволі виплива на небосхил. І от — в одну збігаються дороги* (Рильський, I, 1960, 264); *— Перегнали вже ми Устеріки, Де Черемош Чорний з Білим збіся* (Фр., XIII, 1954, 338); *Обіч — ще збіглися дороги* (Головко, I, 1957, 166).

4. *рідко.* Стискуватися, скорочуватися, утворюючи зморшки, складки. *Міцне підборіддя вгрузло йому в груди, упертий лоб збігся на перенісеі жмутком товстих зморщок* (Кол., На фронті.., 1959, 27); *//* Утворюватися, з'являтися (про зморшки, складки). *Він замислився на хвилинку, від чого на його чолі збіглося ще кілька зморщок* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 5).

5. Зменшуватися в розмірі від перебування у воді (про одяг, тканини, нитки). *Нові вовняні нитки дуже часто збігаються в готовому виробі, від чого річ.. стає менша за розміром. Тому перед використанням нитки необхідно пропарити в гарячій воді* (В'язання.., 1957, 29); *Зелена піжама з чорними смужками, що, видно, збіглася після прання, тісно облягла його обважнілу постать* (Руд., Остання шабля, 1959, 541); *Легке штапельне плаття на Олені промокло наскрізь, збіглося, покоротшало* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 474).

6. Відбуватися одночасно, бути однаковим за часом. *Щоб робота багатоциліндрових двигунів була рівномірною і плавною, однойменні такти в різних циліндрах не повинні збігатися — вони повинні чергуватися у відповідній послідовності* (Підручник шофера.., 1960, 37); *Святкування славної дати заснування Радянської Білорусії знаменне тим, що воно збігається в 40-річчям з дня створення Комуністичної партії Білорусії* (Рад. Укр., 4.I 1959, 2); *Цього дня надзвичайні й несподівані події збіглися й згустилися так, що він ледве встигав закінчити одне і переключитися на інше* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 331).

7. Виявлятися однаковим з чим-небудь, бути схожим на щось. *..тактичні лозунги, дані від імені III з'їзду РСДРП, збігаються з лозунгами демократично-революційної і республіканської буржуазії* (Ленін, 9, 1949, 28); *Щодо поданої теми, за яку дуже дякую Вам, то якимсь дивом думки наші збіглися* (Коцюб., III, 1956, 359); *«Невиправдані людські втрати — найбільша ганьба для командира»,— говорив старший лейтенант.— Щодо цього погляди Антоновича цілком збіглися з поглядами комбата* (Гончар, III, 1959, 282).

8. Приходитися на те саме місце, мати той самий напрям (стосовно до чогось). *На південному заході і заході кордони Української РСР збігаються з державним кордоном Радянського Союзу* (Визначні місця Укр., 1958, 13); *Знали й міномётники, що не мчати їм по цій дзвінкій дорозі на конях, бо вона, лігши з півночі на південь, не збігалася з напрямом наступу* (Гончар, III, 1959, 134); *На зрошувальних землях межі бригадних ділянок мають збігатися із зрошувальною сіткою* (Колг. енц., I, 1956, 458); *//* Не суперечити, відповідати чому-небудь. *Логічні паузи не завжди повністю збігаються з усіма розділовими знаками, що за правилами пунктуації ставляться на письмі* (Худ. чит.., 1955, 97); *Суспільна соціалістична власність не роз'єднує, а, навпаки, з'єднує людей, їх особисті й суспільні інтереси збігаються* (Ком. Укр., 4, 1961, 38); *Не збігалось перше порівняння* [казки з дійсністю], *викликало розчарування, біль* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 7).

ЗБІ́ГЛИЙ, а, е. 1. Який втік звідки-небудь. — *Але ж панство саме не заперечує, що до запорозького війська пристало чимало збіглих хлопів, міщан, ремісників* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 215); *Сахалінська тайга мовчала.. Ніяк не добрати, де звір пройшов, а де прокрався, озираючись, збіглий каторжанин* (Донч., III, 1956, 110).

2. Який минув (про час, пору).

ЗБІГО́ВИСЬКО, а, *с., розм.* 1. Скупчення різноманітних людей; натовп. *Хай, хай скоїлося б збіговисько! ..Хай обступив би їх народ колом і дивився б на них, як на цирк* (Вільде, Сестри.., 1958, 565); [Ч м у р:] *Що тут за збіговисько? Негайне всім розійтись по хлупах!* (Мокр., П'єси, 1959, 82).

2. *зневажл.* Група людей з якоюсь спільною негативною ознакою; набрід. *О. Маковей в особі посла-демагога*

викривав буржуазний парламент — збіговисько різношерстої реакції, антинародну говорильню, в якій ніколи не беруться до уваги інтереси трудящих (Жовт., 2, 1956, 86); *Рада фабрично-заводських комітетів міста й Центральне бюро професійних спілок оголосили страйк протесту проти збіговиська контрреволюції на Державній нараді в Москві* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 48).

3. Зустріч, зібрання людей певного кола в якому-небудь місці для обміркування чогось, розваги, відпочинку. *На сьогоднішньому вечірньому збіговиську Андрійової ватаги — сьомий карб* [про панські кривди], *що його ватажок урочисто викарбував перед усіма* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 85); * Образно. *Та провалчним був чайок базар дешевий, Збіговисько морських дрібненьких розбишак* (Рильський, III, 1961, 251).

ЗБІГО́ВИЩЕ, а, *с., розм.* Те саме, що **збіго́висько**. *Довкола неї вчинилося збіговище народу* (Фр., V, 1951, 136); *Хай ночами сниться нам битва під Царицином, де лягло збіговище клятих ворогів* (Уп., Вірші.., 1957, 78); *Сьогодні буде збіговище у Миколи* (Сл. Гр.); * Образно. *У мене в ногах тут збіговища хмар; І скель понад ними мертвотні громади* (Рильський, Орл. сім'я, 1955, 157).

ЗБІГТИ *див.* **збіга́ти**.

ЗБІГТИСЯ *див.* **збіга́тися**.

ЗБІ́ДНЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **збіднúти**. *Місце дії у фільмі* [«Запорожець за Дунаєм»] *збіднене й вузько обмежене тісним подвір'ям Карася* (Мист., 1, 1955, 32); *Брати з життя і повертати в життя, але в збагаченому, а не збідненому вигляді,— такий закон мистецтва соціалістичного реалізму* (Вітч., 8, 1958, 147).

2. *у знач. прикм.* Який має в незначній кількості потрібні риси, ознаки. *Асканійський ковиловий степ — це південний варіант так званих безбарвних степів, що відносяться до найбільш посушливого і збідненого типу степів* (Наука.., 6, 1963, 61).

ЗБІ́ДНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **збіднúти** і **збіднúтися**. *Радянські читачі гостро засуджують схематизм у мистецтві, насамперед спрощення і збіднення образу сучасної людини* (Талант.., 1958, 80); *Один з основних недоліків найпростішого карбюратора полягав в тому, що він замість збіднення горючої суміші при збільшенні числа обертів колінчастого вала двигуна збагачує її* (Автомоб., 1957, 75).

ЗБІ́ДНЕНО. Присл. до **збі́днений** 2. *Іноді народність у мистецтві розуміють надто збіднено* (Рильський, Веч. розмови, 1962, 102).

ЗБІДНИ́ТИ *див.* **збіднювати**.

ЗБІДНИ́ТИСЯ *див.* **збіднюватися**.

ЗБІДНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **збіднíти**. *На духовні посади йшли звичайно збіднілі шляхтичі* (Фр., XVI, 1955, 416); *Збіднілим селянам було не під силу брати участь у війнах і походах* (Іст. середніх віків, 1955, 25); *Одного з тих теплих, але сумних днів, коли осіннє сонце, прощаючись із збідніллю землею, немов хоче нагадати про літню, животворну силу свою, діти грались в саду* (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 59).

ЗБІДНІ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **збіднíти**. *Робітнича аристократія, яка боїться жертв, яка побоюється «надто великого» збіднення під час революційної боротьби, не може належати до партії* (Ленін, 31, 1951, 213); *Виведення із організму надмірної кількості води спричинює збіднíння його на мінеральні солі, що є шкідливим для організму* (Метод. викл. анат.., 1955, 150).

ЗБІДНІ́ТИ, ію, ієш. Док. до **бі́дніти** і **бідні́шати**. *Рід Тобілевичів належав колись до багатих і знатних фамілій польської шляхти, але ще десь у другій половині XVIII ст. несподівано збіднів* (Життя К.-Карого, 1957, 7); — *Їх би* [коней] *можна поставить на ніч під намет коло стайні,— обізвався Антоша.— І дати оброку... не збідніли б од того...— додала Софія Петрівна* (Коцюб., II, 1955, 399); — *Немає у мене нічого, збіднів я зовсім, розорився* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 10); — *Велике діло — одно дерево* [вкрали] *на всю Синяву.— Тобі, може, й не велике, а наш пан інакше думає.— На одному клені збіднів?* (Стельмах, I, 1962, 88); // *на що, чим.* Втратити що-небудь, стати бідним, біднішим на щось. *На таланти земля наша не збідніла. У нас є велике число безумовно вбдарованих молодих композиторів, які мають добру загальну і спеціальну освіту* (Мист., 2, 1956, 32).

ЗБІДНЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **збіднювáти**.

ЗБІДНЮВА́ТИ, юю, ює, *недок.*, **ЗБІДНИ́ТИ**, ню, ни́ш, *док., перех.* 1. Робити що-небудь бідним, позбавляти якихось рис, особливостей; протилежне **збагачувати** (у 2, 3 знач.). *Усім він помічник. Та звичка ця Не збіднює широкої натури* (Мур., Повість.., 1948, 28); *Технічний прогрес в наших умовах.. не збіднює працю робітника, а максимально збагачує її інтелектуальним і естетичним змістом, підвищує творчі потенції, ступінь кваліфікації, продуктивність* (Наука.., 1, 1962, 50); // Робити що-небудь менш виразним, менш барвистим. *Спрощення басової партії* [в бандурі] *збіднює фактуру твору і іноді призводить до примітивізму* (Нар. тв. та етн., 2, 1962, 107); *З болем я думаю про те, як ми збіднили свої фільми, коли почали уникати в кіно напливу роздумів і спогадів, уникати красивої натури та ефектного освітлення* (Довж., III, 1960, 252); // Показувати що-небудь, не враховуючи якихось сторін, фактів, рис і т. ін. *Історія завжди була для нього історією, якої не слід ні прикрашати, ні навмисне збіднювати* (Кучер, Трудна любов, 1960, 122); *Коли літературознавець чи критик намагається переказати поетичний твір таким чином, ніби йдеться про твір прозовий, він збіднює поезію* (Рад. літ-во, 1, 1964, 9).

2. *чим.* Зменшувати що-небудь в кількості; віднімати щось. — *Чи багато ж наших пішло на цукроварню, збіднивши робочою силою колгосп?* — поцікавився *Перехрест* (Ле, В снопі.., 1960, 39).

ЗБІДНЮВА́ТИСЯ, ююся, ює́шся, **ЗБІДНИ́ТИСЯ**, нюся, нишся, *док.* 1. Ставати бідним, біднішим на що-небудь, втрачати якісь риси, особливості; протилежне **збагачуватися** (у 2 знач.). *Видовий склад карпатських лісів поступово збіднювався, бо такі цінні породи, як явір, ясен, тис, дуб скельний, бук європейський та інші, вирубувались і замінялись ялиною, яка.. давала власникам значні прибутки* (Рад. Укр., 14.IX 1958, 2).

2. *спец.* Ставати менш насиченим певними речовинами (про ґрунт, пальне, розчини і т. ін.); протилежне **збагачуватися** (у 4 знач.). *Скільки поживних речовин виносить з ґрунту гектар кукурудзи? ..Земля збіднюється на 160 кілограмів азоту, на 60 — фосфору, на 150 — калію* (Рад. Укр., 19.XII 1961, 2).

3. *заст.* Прикидатися бідним, нещасним; прибіднюватися. *Вона знала добре, як Катерина уміє збіднювати: скрізь вона говорила, що у неї нічого нема* (Григ., Вибр., 1959, 200); — *От яка вона* [баба] *немощна! Збіднилась — куди тобі! Тиха та смирна* (Мирний, III, 1954, 63); // *тільки док.* Набрати вигляду пригніченої, нещасної людини. *Старці в синіми носами одразу збіднились, посмирнішали, позгорблювались* (Н.-Лев., IV, 1956, 290); *Стояв* [ксьондз] *збіднившись і щурився на патера маленькими очима, неначе осокою попрорізуваними* (Стор., I, 1957, 381); * Образно. *Серед простерого*

двору глухо, пусто... все снігом покрилось, все збіднилось, зігнулося (Мирний, IV, 1955, 46).

ЗБІДО́ВАНИЙ, а, е, *діал.* Виснажений. *Бачила* [матн] *його замученого, збідованого, бачила, що задурно терпить, що ненастанно голодує* [Михайло] (Коб., II, 1956, 93); *Дід з жалем дивиться на худу збідовану конячину* (Гжицький, У світ.., 1960, 51).

ЗБІ́ЖЖЯ, я, *с.* 1. Рослини та зерно хлібних злаків. *Безкраї лани зеленого збіжжя, що саме красувались в той час, дрімали серед тихої ночі* (Коцюб., I, 1955, 340); *Навкруги ганку стояли мішки із збіжжям* (Кобр., Вибр., 1954, 145); *У колгоспі він Теж не з останніх (тут повів рукою На збіжжя, в другій складене кімнаті,— Пшеницю й кукурудзу золоту)...* (Рильський, III, 1961, 164); *Тут — тільки чисте поле, саме чисте, бо осінь поприбирала з нього все збіжжя, хазяйновито поскладала його у копи, в стіжки, в ожереди* (Сенч., Опов., 1959, 249).

2. *розм.* Майно, речі (хатні, особисті); пожитки. *Середина хати удова Морозиха. Стіл, лавки, піч, кочерги, піл, мисник і усяке збіжжя* (Кроп., I, 1958, 71); *Вранці рано, чуть світова зоря тільки займалася, піднялась у палаці біганина. То збирали в чемодани збіжжя Василя Семеновича* (Мирний, I, 1949, 204).

ЗБІ́ЖЖЯЧКО, а, *с.* Зменш. до **збіжжя**. *І на долоню він кладе Землі грудочка вологе: — Врожай багатий тут зійде, Не збіжжячко убоге* (Шпорта, Вибр., 1958, 280); *Батько вирядив його з двору у город з письмом* [листом] *до знайомого товариша по службі та з невеличким збіжжячком, яке спромігся надбати йому його старенька мати* (Мирний, III, 1954, 184).

ЗБІ́ЖИСТИЙ, а, е, *ліс.* Який різко потоншується від основи до вершини (про стовбур дерева або гілку). *Дуже швидкоростуча й канадська тополя. Вона подібна до осокора, але стовбур її рівніший, не такий збіжистий і менш гіллястий* (Колг. Укр., 10, 1958, 38).

ЗБІ́ЖНИЙ, а, е. 1. *спец.* Елементи (лінії) якого сходяться в одній точці. *Залежно від того, як він* [світловий пучок] *обмежений, ми розрізняємо паралельний, розбіжний і збіжний пучки* (Курс фізики, III, 1956, 266).

2. Однаковий, схожий з чим-небудь.

ЗБІ́Й, збо́ю, ч. Утоптана земля. *Пшеницю сіють на збої* (Сл. Гр.).

ЗБІЛІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **збілі́ти**. *Небо, збіліле від спеки, вже сивіє, мов попеліє* (Л. Укр., I, 1951, 304); *Ян хотів щось сказати, але не міг, і тільки беззвучно ворушились його збілілі губи та шукали чогось тремтячі руки* (Коцюб., II, 1955, 81); *Вацек помітив мою увагу до його збілілої шевелюри* (Ле, В снопі.., 1960, 195).

ЗБІЛІ́ТИ, ію, ієш. Док. до **біліти**. *Начко збілів при цих словах, а потім його обличчя облилось живим рум'янцем* (Фр., VI, 1951, 256); *Збіліла* [Мокрина], *як хустка, хоче щось промовити — не здола* (Вовчок, VI, 1956, 336); *Сулятицький збілів, як стіна* (Гжицький, Опришки, 1962, 82).

ЗБІЛЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *перех.* Док. до **білюва́ти** 2. *Беруть вони ту лошицю, Теплу ще білують... Збілювали товсті стегна, Стали та й білюють* (Рудан., Вибр., 1937, 231).

ЗБІ́ЛЬШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **збільши́ти**. *Очі були підведені, збільшені, брови різко чорніли* (Л. Укр., III, 1952, 601); *Здалеку, на пагорбі, за хутором, збільшені світанням, чорніли вершники* (Стельмах, I, 1962, 77); *Завершували ту виставку* [фотографій] *два збільшені портрети Карпа й Уляни* (Кучер, Трудна любов, 1960, 24).

ЗБІ́ЛЬШЕННЯ, я, *с.* Дія або її результат за знач. **збільшити і збільшитися**. *Вчора був у мене лікар, ..похвалив мене за збільшення ваги і за нормальну t°* (Л. Укр., V, 1956, 389); *Треба якнайповніше використати всі можливості і резерви для збільшення виробництва кормів* (Рад. Укр., 1.VIII 1959, 1); *Вченим удалося сконструювати електронний мікроскоп, що дав збільшення в десятки тисяч раз сильніше, ніж оптичний мікроскоп* (Наука.., 10, 1956, 10); *При скороченні робочого і збільшенні вільного часу трудящий дістав можливість в більшій мірі оволодівати знаннями, розвивати корисні для суспільства здібності й таланти* (Ком. Укр., 5, 1960, 7).

ЗБІ́ЛЬШИТИ *див.* **збільшувати**.

ЗБІ́ЛЬШИТИСЯ *див.* **збільшуватися**.

ЗБІ́ЛЬШОВИЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **збільшовизува́ти**. *Він мимоволі зіставив щойно відбуту розмову з такими ж робітниками, яких надсилалося в ворожі військові частини, щоб деморалізувати їх і утворювати в них бойові збільшовизовані групи,— з розмовою зараз, коли товариші одержували майже аналогічне завдання* (Смолич, V, 1959, 466).

ЗБІ́ЛЬШОВИЗУВА́ТИ, ую, у́єш, *перех.* Док. до **більшовизува́ти**.

ЗБІ́ЛЬШОВИЗУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся. Док. до **більшовизува́тися**.

ЗБІ́ЛЬШОВИ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **збільшови́чити**. *Проти мурів, проти молу в нас бадьорість комсомолу — ще й підмога йде: збільшовиченої ери піонери, піонери — партія веде* (Тич., I, 1957, 168).

ЗБІ́ЛЬШОВИ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **збільшови́чити і збільшови́читися**. *Німецьке командування, боячись остаточного збільшовичення своїх солдатів, забуло про гетьмана й думало вже тільки про врятування своєї армії* (Панч, I, 1956, 327).

ЗБІ́ЛЬШОВИ́ЧИТИ, чу, чиш, *док., перех.* Те саме, що **збільшовизува́ти**.

ЗБІ́ЛЬШОВИ́ЧИТИСЯ, чуся, чишся. Те саме, що **збільшовизува́тися**.

ЗБІ́ЛЬШУВА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який збільшує щонебудь. *Показала* [Ліда] *Борі і збільшувальне скло, Боря наставив його на літеру, так літера разів у п'ять більша стала* (Коп., Сон. ранок, 1951, 73).

2. *грам.* Який служить для утворення іменників, що означають більшу величину предмета, або прикметників з більшим ступенем якості. *Збільшувальний суфікс.*

ЗБІ́ЛЬШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗБІ́ЛЬШИТИ**, шу, шиш, *док., перех.* 1. Робити більшим за кількістю, розміром, тривалістю і т. ін. — *Посівні площі треба збільшувати. Але це зараз не може бути генеральною лінією. Треба збільшувати врожаї* (Чаб., Тече вода... 1961, 84); *Я не впізнав оновленого будинку.. Архітектори змінили його обличчя, підняли ще на один поверх, збільшили вікна* (Жур., Вечір.., 1958, 390); — *Коли платні не можна збільшити, видайте премію* (Донч., II, 1956, 89).

2. Доводити до вищого ступеня; посилювати. *Серед білих або злегка жовтавих домів ростуть групами кипариси, що збільшує контраст між білим і чорним* (Коцюб., III, 1956, 351); *Ця розмова тільки збільшила її* [Сахно] *інтерес до мети подорожі* (Смолич, I, 1958, 49); *Щоб збільшити міцність глиняного тіста, до нього почали додавати солому та інші волокнисті речовини, а також пісок* (Тверм. вапна, 1957, 9); *Цілий ряд залізниць збільшив продуктивність праці на транспорті* (Еллан, II, 1958, 231); *Велосипед звернув у провулок і, все збільшуючи швидкість, помчав просто до Дніпра* (Донч., VI, 1957, 54); *Шторм, як розлютований оркестр, викидав щоразу нові й нові симфонії, збільшуючи темп* (Ю. Янов., II, 1958, 53).

ЗБІЛЬШУВАТИСЯ, ююся, ієшся, *недок.*, **ЗБІЛЬШИТИСЯ**, шуся, шишся, *док.* 1. Ставати більшим за кількістю, розміром, тривалістю і т. ін. *Купка землі біля виритої ями дедалі збільшувалась* (Досв., Вибр., 1959, 202); *Хтось біля вікна палив цигарку, і вогник її раптом збільшився* (Ю. Янов., II, 1958, 38); *Весною день збільшується.*

2. Доходити до вищого ступеня, посилюватися, наростати. *Увага хлопця збільшується до можливих границь...* (Коцюб., I, 1955, 153); *Рум'янець на щоках Валентини почав помітно збільшуватися і незабаром розлився по всьому обличчю* (Руд., Вітер.., 1958, 16); *Вартовий вийшов. Надворі галас збільшився* (Корн., I, 1955, 235); *Збільшився вітер, незатишний і непривітний степ став ще незатишнішим і непривітнішим* (Багмут, Записки.., 1961, 57).

ЗБІЛЬШУВАЧ, а, *ч., фот.* Проекційний апарат, який служить для збільшення розміру фотознімків.

ЗБІР, збо́ру, *ч.* 1. Дія за знач. **збира́ти** 7—10. *Чи не пора і серед землекопів почати збір коштів у фонд оборони і на подарунки фронтовикам?* (Кучер, Чорноморці, 1956, 112); *Сади в плодах, врожаю збір, стави в степах теплили зір* (Гонч., Вибр., 1959, 340).

2. Дія за знач. **збира́ти** 2 і **збира́тися** 1. *Горілку, пиво, мед і брагу, Поставивши перед ватагу, Для збору в труби засурмив* (Котл., I, 1952, 167); *У суботу в молодої Та великий збір, То ж сходяться подруженьки До неї у двір* (Л. Укр., I, 1951, 323); *Подвір'я школи вже швидко заповнювалось повстанцями. Тут було призначено збір* (Гончар, II, 1959, 100); // Сигнал збиратися. *Заграли збір: сумно пролунали над річкою знайомі звуки труби, нагадуючи людям, що відпочинок закінчився, що час шикуватися в дорогу* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 94); *— Гайда до волості! ..Збір грають!* (Гончар, Таврія.., 1957, 332).

3. Нагромадження чого-небудь завдяки поступовому збиранню. *Теокріт.. має цілу бібліотеку,— збір папірусів* (Л. Укр., III, 1952, 728).

4. Сума грошей, зібраних з багатьох людей, з багатьох джерел. *Буржуазні газети тримаються великими капіталами. Робітничі газети тримаються грошовими зборами самих робітників* (Ленін, 19, 1950, 409); *Перша вистава дала повний збір, друга не дала й чверті* (Смолич, Театр.., 1940, 117); // *іст.* Форма податку. *Побудьте рік од року більшало, викупне доймало, земські та мирські збори все прибували та прибували* (Мирний, IV, 1955, 205); *На утримання органів управління, війська і суду на Україні* [в XVII ст.] *.. збиралися з селян і міщан численні податки і збори* (Іст. УРСР, I, 1953, 274); *У 1765 р. було видано закон про гербовий збір. Цим зборо́м оподатковувались всі торгові угоди: навіть кожен номер газети обкладався високим зборо́м* (Нова іст., 1956, 32).

5 Те, що набране шляхом зривання або піднімання з землі (про ягоди, гриби і т. ін.). *Стало вже традицією, що Олена кожного року носила своєму вчителеві перший збір лісових ягід* (Вільде, Сестри.., 1958, 9); // Те, що зібране з полів, городів, садів; зібраний урожай. *Тільки та долина, де лежало село, а також кілька поменших порічин.. видавали щороку багаті збори вівса, ячменю і проса* (Фр., VI, 1951, 22); *Це останній збір плодів — найщедріший і найпахучіший* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 15); *Значним резервом збільшення валових зборів зерна є підвищення врожайності зернобобових і круп'яних культур* (Рад. Укр., 6.I 1959, 2).

6. Група або юрба людей, яких зібрали або які зібралися в одне місце. *Ой великий двір, та маленький збір,— чом не вся родинонька?* (Сл. Гр.); *І шум, і веселий збір гостей, і ясне світло од ламп.. ще більше її звеселили* (Н.-Лев., IV, 1956, 91); *Ніхто цього похорону не організовував, людей не скликав,— цей величний збір народу виник стихійно* (Мельн., Коли кров.., 1960, 30).

7. Скликання, зустріч членів якої-небудь організації, общини і т. ін. для обміркування, вирішення чогось. *Обіцяли побалакати про це на першому ж зборі* (Мирний, V, 1955, 409); [К е м б л ь:] *Ми се тепера врадили на зборі, щоб батьку Годвінсону дім поставить* (Л. Укр., III, 1952, 23); *Звісна річ, бесіда йшла про одно, про недавній робітницький збір* (Фр., V, 1951, 384); *Весь край слов'янський чує крок дружин, Які спішать на збір у Дрогичин* (Бажан, 1, 1946, 302); // Організована зустріч піонерів з метою проведення якихось заходів. *На криголамі, в теплій каюті, відбувся піонерський збір, присвячений дослідникам Півночі* (Донч., Ю. Васюта, 1950, 93); — *Прочитай уважно всю книгу і той розділ, що найбільше тобі сподобається, прочитаєш на зборі загону* (Збан., Старший брат, 1952, 7).

8. Короткочасна підготовка групи яких-небудь спеціалістів, зібраних з різних місць. — *Генерал наказав повідомити, що в Севастополі оголошено великий збір* (Кучер, Чорноморці, 1956, 29).

Бу́ти в зборі — бути присутніми де-небудь (про певне коло людей); бути в повному складі. *Волость уся в зборі: старшина, писар, староста, судді, соцькі* (Мирний, III, 1954, 61); *Коли Яресько примчав на майдан, повстанське військо було вже в зборі* (Гончар, II, 1959, 41).

ЗБІРЖА, і, *ж., заст.* 1. Стоянка візників.

2. Те саме, що **збіржа́к**.— *Не поскупись найняти збіржу. Мені нічого і проходитись, та треба поспішать* (Кв.-Осн., II, 1956, 83).

ЗБІРЖА́К, а́, *ч., заст.* Візник.— *На зиму за збіржака став* [Свирид] *у хазяїна* (Коцюб., I, 1955, 142).

ЗБІРЖАНИ́К, а́, *ч., заст.* Те саме, що **збіржа́к**. *Наум зараз шатнувсь, найняв збіржаника* (Кв.-Осн., II, 1956, 83).

ЗБІ́РКА, и, *ж.* 1. Книжка, яка містить у собі дібрані за певним принципом твори одного або кількох авторів. *Недавно київський цензор зробив мені ласку і дуже чемно повідомив, що моя збірка «З глибини» заборонена для Росії* (Коцюб., III, 1956, 342); *Якщо ця невершована поезія сподобається Вам і личитиме до складу Вашої збірки, то приймайте її до своєї гуртової праці* (Мирний, V, 1955, 395); *Щодо моєї драми, то у мене просив її Стешенко для якогось полтавського видавництва (чи се збірка в пам'ять Котляревського, чи що інше, не знаю)* (Л. Укр., V, 1956, 229); — *Сьогодні здав до друку останню коректуру своєї збірки лірики* (Головко, II, 1957, 488); *Якщо колись він стане справжнім поетом — першу свою друковану збірку неодмінно присвятить їй* (Гур., Друзі.., 1959, 54).

Збі́рка тво́рів — окреме видання творів якого-небудь автора, зібраних разом; зібрання творів. *1939 р. видано повну збірку творів Шевченка у п'яти томах* (Рад. літ-во, 11, 1949, 69).

2. Те саме, що **зібра́ння** 4. *Гербарії поступалися місцем колекціям пташиних яєць, яйця — вітринам багатоколірних метеликів, метелики — збіркам жучиного світу* (Ю. Янов., II, 1954, 85); *Музей* [українського декоративного мистецтва] *має найцінніші в республіці збірки старої гути* (Нар. тв. та етн., 4, 1966, 35); // Сукупність, поєднання чого-небудь однорідного. *Революційна теорія — не збірка відірваних від життя догм, які раз назавжди встановлені і сліпо приймаються на віру, а живе керівництво до практичної дії* (Рад. Укр., 13.VII 1957, 1).

3. *заст.* Сход, сходка, збори. *Зранку забігав Карпо сказати, що після водосвяття збірка.— Може, і про вас будуть балакати* (Мирний, III, 1954, 47); *Згадались*

мені краці люди, яких-но я знав, згадалось, як на збірках однодумців маніфестували вони свою любов до народу (Коцюб., I, 1955, 259); // Зустріч неширокого кола людей з метою розваги, розмови і т. ін. — *А недобрі ви, дівчата...— щебетала Христя, поспішаючи за подругою на збірку до досвітчаної матері* (Мирний, III, 1954, 38).

4. *перев. мн.* Те саме, що **збірки**.

ЗБІРНИЙ, а, е. 1. В якому збирається, зосереджується що-небудь. *...роль збірних молочарень у розвитку капіталізму цілком аналогічна з роллю елеваторів у торговельному зерновому господарстві* (Ленін, 3, 1949, 226); *Опукла лінза, заломлюючи падаючі на неї промені, збирає їх. Тому така лінза називається збірною* (Курс фізики, III, 1956, 286).

Збірний пункт; Збірне місце — місце збирання кого-, чого-небудь. *Тут, на квітковому острові, був збірний пункт емігрантів* (Мур., Бук. повість, 1959, 52); *Нафта з цілої групи свердловин тече по трубах у збірні пункти. Вони складаються з так званих резервуарів, насоскої, кочегарки та інших споруд* (Рад. Укр., 11.I 1963, 2); *Зранку потяглися до збірного місця гості та співучасники ревану* [мусульманського свята] (Тулуб, Людолови, I, 1957, 366).

2. Який виготовляється, будується з окремих готових частин. *Нашвидку нагромаджені в три тісні вулиці збірні будинки, схожі, як близнята* (Рибак, Час.., 1960, 85); // Який служить для будування способом збирання з окремих готових частин. *Вздовж каналу прокладається постійна автомобільна дорога, яку будівельники використають для подачі бетону та збірних плит в облицювання каналу і споруд на ньому* (Наука.., 6, 1956, 5); *Збірний залізобетон;* // Який базується на методах збирання, будування з окремих готових частин. *Збірне будівництво.*

3. Який складається з різнорідних частин, елементів, компонентів. *Складання складних багатодетальних інструментів — різьбонарізних головок, збірних інструментів — в серійному виробництві немислиме без взаємозамінності деталей* (Технол. різального інстр., 1959, 13); *Праця тут* [на пошті] *збірна, тож помилки одиниць стаються помилками цілого бюра* [бюро] (Фр., II, 1950, 313); // *кул.* Приготовлений з різноманітних харчових продуктів у незвичній комбінації. *До м'ясних і рибних страв добре подавати збірну підливу, підливу з печериць і щавлю* (Укр. страви, 1957, 137).

Збірний поїзд — вантажний поїзд, який складається з вагонів різного місця призначення і служить для подачі їх на колії проміжних станцій та приймання з них.

4. Який складається з різноманітних осіб. *Один «високоповажний» був з своїм другом меценатом в одній збірній компанії, де.. повелася розмова не дуже приємна обом друзям* (Л. Укр., V, 1956, 140); // Який складається з різних угруповань або з осіб, зібраних із різних місць (про загін, військо і т. ін.). *В дорозі Вадим Успенський довідався, що сів у ешелон комуністичного батальйону збірного полку* (Панч, В дорозі, 1959, 58); — *С ще й такі січовики, що навіть збірної дружини Гульського лякаються* (Ле, Наливайко, 1957, 62); // *у знач. ім.* **збірна, ної**, *ж.* Те саме, що **Збірна команда**. — *Правда,— каже Володя,— візьмемо!* — *Тільки, звичайно, на тренування.— Невже в збірну?* — *допитується Ігор, не вірячи такому несподіваному щастю* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 158).

Збірна команда — спортивна команда, яка складається з відібраних із різних спортивних команд, товариств кращих спортсменів. *В складі збірної команди Радянського Союзу спортсмени України успішно виступили на XVI Олімпійських іграх у Мельбурні* (Спорт.., 1958, 4).

5. Який об'єднує в собі певні риси, спільні для багатьох осіб, однорідних предметів, явищ і т. ін.; узагальнений. *У сучасній ліро-епічній поемі дедалі частіше виступає героєм не якась окрема дійова особа, а збірний образ людини нашого часу* (Рад. літ-во, 2, 1962, 57).

6. *лог., грам.* Який означає узагальнене сприйняття сукупності однорідних предметів, осіб, одиниць і т. ін. *Збірні поняття — це такі поняття, в яких мислиться сукупність однорідних предметів як єдине ціле. Наприклад: «ліс» (дерев), «бібліотека» (книг)* (Логіка, 1953, 26); *Збірний іменник...— іменник, що позначає сукупність осіб або предметів як єдине ціле, напр., листя, військо, студентство* (Сл. лінгв. терм., 1957, 64); *Числівники, що означають певну кількість одиниць, які становлять ніби неподільну сукупність, складають окрему групу збірних числівників: двоє, троє, обидва, ..п'ятеро, шестеро і под.* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 311).

ЗБІРНИК, а, *ч.* 1. Книжка, що містить у собі однорідні матеріали, документи і т. ін. *Воздвиженський взяв у руки збірник українських пісень і почав читати голосно* (Н.-Лев., I, 1956, 403); *Звісно, літературний альманах — не науковий філологічний збірник, в якому можна друкувати статті різними правописами* (Коцюб., III, 1956, 291); *Учні.. позаписували силу етнографічного матеріалу (переважно пісень, казок), з якого з міг би був скластн чималий збірник* (Вас., IV, 1960, 43); *Їй треба здати кілька книжок до клубної бібліотеки.. і, швиденько зібравши їх,— це все були збірники поезій — вона подалася до клубу* (Гончар, Тронка, 1953, 173); // Книжка, що містить у собі дібрані за яким-небудь принципом твори одного або кількох авторів; збірка. *У «Новій Раді» (збірник на спомин покійному Старицькому) надрукована моя «Спокуса»* (Мирний, V, 1955, 423).

Збірник творів — твори якого-небудь автора, видані однією книжкою. [Л і к а р:] *А знаєте, Олімпіадо Іванівно, як дивлюсь я на оті книжки, то здається, вони і без нас у піч полетять, а на їх місце стане тоненький збірник творів Ореста Михайловича Гуїча* (Л. Укр., II, 1951, 40).

2. Зведені докупи і розміщені в певному порядку які-небудь положення, правила, закони і т. ін. *В січні 1649 р. було затверджено нове «Уложення», тобто збірник законів* (Іст. СРСР, I, 1956, 175).

3. *техн.* Резервуар, у якому збирається яка-небудь рідина або газ. *Він* [робітник] *повертає кран збірника, і метал ллється важким холодним струменем* (Наука.., 4, 1963, 35); *Слинько востаннє перевірив вимірні прилади.., придивився до рівневимірювальних трубок на збірниках і з задоволенням потер руки* (Шовк., Інженери, 1956, 240).

ЗБІРНИЧОК, чка, *ч.* Зменш.-пестл. до **збірник** 1. *Щодо віршів моїх — то коли вже хочете, помістіть їх де-небудь межи іншими в збірничку* (Коцюб., III, 1956, 127); *Рукописні збірники та пісенники довгий час були тією літературою, що задовольняла естетичні потреби середніх і «нижчих» прошарків суспільства.. То ж не дивно, що збірнички часто зачитувалися, як кажуть, «до цурки»* (Нар. тв. та етн., 2, 1961, 63).

ЗБІРНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Спосіб будування, що полягає у складанні будівлі з готових частин. *Досі збірність цегляних будинків була на низькому рівні* (Архіт. і буд., 4, 1955, 8); *Партія поставила завдання довести рівень збірності в будівництві на початок 1980 року по об'єктах виробничого призначення до 80 процентів проти 23 у 1958 році* (Ком. Укр., 2, 1963, 11).

2. Властивість за знач. **збірний** 5, 6.

ЗБІРНЯ, ЗБОРНЯ, і, *ж., іст.* 1. Приміщення, в якому збирався сход. *Ген-ген, на вигоні, колишня стара*

зборкя (Кач., II, 1958, 50); *Приїхав начольміліції й зайшов до зборні. Збори ще не починались* (Ю. Янов., I, 1958, 101); // Сільська управа. *Василь був винуватий у зборню, а грошей ніде було взяти, щоб оплатитись* (Григ., Вибр., 1959, 113).

2. *діал.* Сход. — *Нова власть об'явилася? Хто ви така і по якому праву оця зборня?* (Чаб., Катюша, 1960, 21).

3. *фам.* Те саме, що **збиранина** 2. *Що за збірню* [квартирантів] *вона з усього світу позбирала? Звідти все лихо встає* (Мирний, IV, 1955, 209).

ЗБІ́РОЧКА, и, *ж.* 1. Зменш.-пестл. до **збірка** 1. *Цей же лірик — строчить, пише, Аж вистрибують слова: «За вікном казкова тиша!.. » Скоро — Й збірочка нова!..* (С. Ол., Вибр., 1959, 170); — *Ось ця книжечка мені дуже сподобалась,— сказав Дейнека, показуючи вихованцям крихітну збірочку віршів* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 161).

2. *перев. мн.* Зменш.-пестл. до **збірка** 4. *Спідниця з сотнею збірочок високо підтикана під червоний шерстяний, домотканий полс* (Коп., Вибр., 1948, 167).

У збірочку — з дрібними зборками. *На голові її була у крапочку хустинка; сачок з грубенького сукна, у збірочку спідниця...* (Голов., Повзії, 1955, 193).

ЗБІРЧА́СТИЙ, а, е. Який має зборки, із зборками; збористий. *На вікнах збірчасті штори цілком заслоняли цей тихий світ від стороннього ока* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 103).

ЗБІ́СА, *присл., розм.* Дуже. *Розказували, що він* [осавул Дорош] *збіса був завзятий і дуже письменний* (Стор., I, 1957, 202).

ЗБІСИ́ТИ, збішу́, збісиш, *перех., розм., рідко.* Док. до **бісити.** *Ця усмішка могла б збісити навіть святого* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 362); *Ця вперті́сть* [Софії] *збісила парубка. Він схопив свої дарунки, підійшов до печі і жбурнув у вогонь* (Стельмах, Хліб.., 1959, 310).

ЗБІСИ́ТИСЯ, збішу́ся, збісишся, *розм., рідко.* Док. до **біситися.** *Приїде Іван-царевич додому, схоче похвалитися царевні своєю собачкою, ..собака збіситься і порве Івана-царевича* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 66).

ЗБІЧ, збо́чу, *ч., діал.* Схил. *На горі стоять будівлі, Вікнами на сонці сяють, А до них поміж дубами В'ються збочами стежки* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 166).

ЗБІ́ЧЧЯ, я, *с., діал.* Схил. *Се кладовище велике, від церкви з гори збіччям аж у долину, кінчиться край бору* (У. Кравч., Вибр., 1958, 389).

ЗБЛИЖА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зближа́ти.**

ЗБЛИЖА́ТИ, а́ю, а́єш і **ЗБЛИ́ЖУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ЗБЛИ́ЗИТИ,** зблизу́, зблизи́ш, *док., перех.* 1. Переміщаючи, зменшувати відстань між чимсь, наближати що-небудь одне до одного. *Зблизити ядра атоміе можна не тільки тиском, але й глибоким холодом* (Знання.., 5, 1966, 10).

2. *до кого — чого і без додатка, розм.* Робити ближчим до кого-, чого-небудь; наближати. *Нехай там зрадливого друга звабила інша на час,— діти з тобою зостались, лихо, і зрада, і горе, все їх зближає до тебе* (Л. Укр., I, 1951, 314); // Зменшуючи, скорочуючи відстань у часі, прискорювати настання чого-небудь. *Кожний день, кожна ніч зближала його до страшного дня* (Кобр., Вибр., 1954, 196); *Над містом збираються хмари понурі, Насупились — сумом налиті; Колотяться, мнуться, і зближують бурю* (Тарн., З дал. дороги, 1961, 59).

3. *з ким — чим і без додатка.* Встановлювати тісніший зв'язок, взаємодію. *Обрання тов. Калініна головою ВЦВК виходило з того розрахунку, що ми повинні безпосередньо зблизити Радянську владу з селянством. І завдяки тов. Калініну робота на селі дістала значний поштовх* (Ленін, 30, 1951, 124); *Уряд Олександра I (1801—1825 рр.) вніс часткові зміни в закони, які стосувались Лівобережної України, щоб більше зблизити її установи з загальноімперськими і посилити тут контроль центральної влади над народом* (Іст. УРСР, I, 1953, 385); // Створювати взаєморозуміння, дружні стосунки. *По від'їзді Таєї Раїса умовилася столувати у старої матушки. Щодня утрьох вони ділили хліб-сіль. Це зближувало їх, немов рідніло* (Коцюб., I, 1955, 323); *Соціалізм зближав народи і країни* (Програма КПРС, 1961, 116); *Цей день ще більше зблизив його з молодим комісаром, до слова якого завжди прислухався вдумливо, уважно* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 640); *Розмежування націй в межах однієї держави шкідливе, і ми, марксисти, прагнемо зблизити і злити їх* (Ленін, 19, 1950, 487); // Робити стосунки інтимними. *Вони так і розлучилися б сьогодні, лишивши в своїх серцях почуття гіркого жалю, якби не було цієї ночі, що потрощила всі перегородки, зблизила їх фізично на час, душевно ж — навіки* (Кол., Терен.., 1959, 338).

4. *в ким — чим і без додатка.* Робити схожими, споріднеными. *Хлопець кусав до крові губи, щоб не розплакатись, як дитина. Дя боротьба робить старішим його обличчя, вирізає на ньому складки і зближує риси із рисами батька* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 213); *Потяг до літературної творчості, яка в той час хвилювала і захоплювала не одного комсомольця, зблизив наші життєві шляхи* (Донч., VI, 1957, 611); // Знаходити, виявляти схожість, спорідненість. *Критика не раз зближувала оповідання Марка Вовчка з «Записками мисливця» Тургенєва* (Від давнини.., I, 1960, 260).

ЗБЛИЖА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся і **ЗБЛИ́ЖУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.*, **ЗБЛИ́ЗИТИСЯ,** зблизи́мся, зблизи́шся, *док.* 1. *з ким — чим і без додатка.* Переміщаючись, рухаючись, сходитися. *Валентина і Ліда помітили дві чорні цятки, які то зближалися, то віддалялися одна від одної* (Руд., Вітер.., 1958, 5); *Поле було вкрите густою пеленою диму, і Наполеон не бачив, коли його війська зближалися з першою лінією росіян* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 299); *Кораблі зблизились, ідуть вздовж кромки льоду* (Довж., Зач. Десна, 1957, 412).

2. *до кого — чого і без додатка, розм.* Переміщаючись, рухаючись, скорочувати відстань, ставати ближчим до кого-, чого-небудь. *В сю ніч Еней уже зближався До городка, що Турн обліг* (Котл., II, 1952, 250); *Ударив візник коней враз:Мій повоз швидше покотився; Малюнок* [марево] *зближувавсь до нас* (Щог., Поезії, 1958, 376); *Кілька селян зблизилися до нього, розпитуючи про жінку і дитину* (Фр., II, 1950, 114); // Ставати чутнішим, голоснішим (про звуки, музику і т. ін.). *Музика зближається. Проходить полк* (Сам., II, 1958, 30); *З-за двору долітав впертий свист і зближався до них* [хлопців] (Ірчан, II, 1958, 87); // Наставати, наступати (про час, пору, події). *Минуло ще кілька днів. Весілля зближалося* (Мак., Вибр., 1954, 208); *По садах одцвітали нагідки, Потім айстри. Зближалась зима* (Мас., Сорок.., 1957, 353); *Зблизився і Спас. Треба підрізувати мед* (Барв., Опов.., 1902, 148).

3. *з ким — чим і без додатка.* Встановлювати зв'язок, знаходити взаєморозуміння, вступати у взаємодію. *Всіляко допомагати масі трудящих, зближатися з нею, висувати з неї сотні і тисячі працівників безпартійних на господарську роботу* (Ленін, 32, 1951, 332); *На початку 1844 р. Шевченко виїхав до Петербурга і прожив тут понад рік. В цей час він ще більше зближується з майбутніми петрашевцями* (Іст. укр. літ., I, 1954, 229); // Вступати в дружні стосунки з ким-, чим-небудь. *Поступово входив я у тверду колію життя Ковалівської школи, непомітно зближався в педколективом* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 75); *Ольга Павлівна.. зблизилася з нею ще у жнива й на буряках, працюючи в її ланці* (Кучер, Трудна любов, 1960, 284); *За рік, що минув*

від початку знайомства, вони [Петро і Ювеналій] *не зблизилися* (Бурл., Напередодні, 1956, 32); // Вступати в інтимні стосунки. *Як твої стосунки з Ш.? Я чомусь певний, що коли ви досі не зблизились, то в майбутньому це трапиться неминуче. Знаючи вас обох, ваші характери, ваші погляди, нахили, інтереси, я собі уявляю вас не інакше, як поруч у житті* (Гончар, III, 1959, 341).

4. *з ким — чим, розм. до кого — чого.* Ставати схожими, спорідненими. *В величному перетворювальному процесі соціалістичного будівництва місто й село чимдуж зближуються, стираючи грані поміж собою* (Смолич, День.., 1950, 93); *Матеріально-технічна база радгоспів буде розширятись і вдосконалюватись, матеріальні і культурні умови життя в них зближатимуться з міськими* (Програма КПРС, 1961, 73); *Одну я мав радість, як тепер був у Вас, що Ви зблизилися теперішнім своїм життям до звичайних людей* (Стеф., III, 1954, 253).

ЗБЛИ́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зближи́ти** і **зблизи́тися**. — *Так і є, що лях! — Зацікавившись, Богун підострожив свого коня на зближення* (Кач., Вибр., 1953, 147); *Корабель «Восток-4» було виведено на орбіту в розраховану точку, яка забезпечує максимальне зближення двох кораблів* (Рад. Укр., 14.VIII 1962, 4); *В ході великої боротьби за комунізм відбувається дальше зближення соціалістичних націй* (Ком. Укр., 3, 1960, 20); *Зближення почалося з того, що Іваницький якось зайшов до Івана на квартиру* (Кол., Терен.., 1959, 32); *Ольга не знала, якими дорогами, коли і де дійде до цієї зустрічі* [із Завадкою], *але навіть в цю хвилину відчула всю її неминучість. Це фатальне зближення між ними не може не прийти так, як не може не прийти смерть до людини* (Вільде, Сестри.., 1958, 587).

ЗБЛИ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зближа́ти** і **зближа́тися**.

ЗБЛИ́ЖУВАТИ *див.* **зближа́ти**.

ЗБЛИ́ЖУВАТИСЯ *див.* **зближа́тися**.

ЗБЛИ́ЗЕНЬКА, *присл.* Досить зблизька. *Ой, ляжу я долі посеред осади, уже ж бо я хворий з тяжкої досади. Ось ідуть одвідать сусіди зблизенька, а помежи ними йде моя миленька* (Л. Укр., IV, 1954, 275); *Але як побачу тебе я зблизенька, Яка ти хороша, яка ти миленька* (Сам., I, 1958, 130).

ЗБЛИ́ЗИТИ *див.* **зближа́ти**.

ЗБЛИ́ЗИТИСЯ *див.* **зближа́тися**.

ЗБЛИ́ЗУ, *присл., рідко.* Те саме, що **збли́зька**. *Зблизу, на відсонні, рожевіли хвилясті тумани, мов спінене вино* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 735).

ЗБЛИ́ЗЬКА, *присл.* 1. З невеликої віддалі. — *Дівчаточка мої, голубочки! Гляділь лишень не переховаліть його,— сміється Катря дівчатам: — славні бубни за горами, а зблизька — шкурятяні!* (Вовчок, I, 1955, 189); *Лукина глянула зблизька на її лице і трохи не крикнула* (Н.-Лев., III, 1956, 342); *Тимок — ріка вузька і неглибока, струмок вірніше; зблизька і здаля нічим не вабить, не милує ока* (Гонч., Вибр., 1959, 368); // Безпосередньо. *Я дуже жалкую, що не міг зблизька придивитися до Вашого галицького життя, пізнати людей різних напрямків* (Коцюб., III, 1956, 274).

2. На невеликому віддалі, на невеликій віддалі; близько. *Її* [Солохи] *цуралися* [люди], *не підпускали й зблизька до себе* (Мирний, I, 1954, 63); *Коли прокосили милого зблизька і стіни застугоніли від співу, вона впала на постіль у темному кутку майже непритомна* (Довж., I, 1958, 93).

ЗБЛИСК, у, *ч.* 1. Спалах вогню, блискавки, світла і т. ін. *Металу цокіт, автогену зблиски — росте залізний міст через Десну* (Дор., Єдність, 1950, 48); *При зблиску ракети Черниш уздрів зеленкувате зосереджене обличчя Козакова* (Гончар, III, 1959, 352); // Раптовий блиск (очей) при збудженні. *Якщо придивитись уважніше, то можна помітити той гострий зблиск глибоких сірих очей, що з'являвся у хвилини зосередженості, коли він слухав або вдивлявся в обличчя співбесідника* (Руд., Остання шабля, 1959, 89).

2. Яскраве відбиття променів, світла; відблиск. *Навпростець ішла молода тоненька жінка і несла на коромислі воду. У повних відрах раз у раз спалахували сліпучі зблиски* (Хор., Ковила, 1960, 7); *На косах зблиски вечірнього проміння* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 389); *В зубах у німця стирчала люлька. Коли він посмоктував її, тютюн починав жевріти й червоні зблиски блукали по обличчю господаря лісового будиночка* (Загреб., Європа 45, 1959, 22).

ЗБЛИ́СКУВАТИ, ує, *недок.* 1. *без додатка і чим.* Час від часу раптово спалахувати вогнем. *Сіре туманисте поле вакипало баєм, то тут, то там зблискували, рвучи землю, снаряди* (Гончар, III, 1959, 138); *Лунав передзвін молотків, зблискувала голубим вогнем електрозварка, верхолази героїчно боролися з хугою та морозами* (Руд., Вітер.., 1958, 183); // Світити, сяяти переливаючись. *Сонце щедро вигрівав молоду озимину, обдав багрянцем жовтаву зелень лісів, сліпуче зблискує в павутинні бабиного літа* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 3); *За Дінцем вже зблискує Промінь золотий* (Забашта, Квіт.., 1960, 136); // Час від часу блищати, виражаючи збудження (про очі). *Обличчя* [Сашка] *тонковиде, очі, сині, веселі, гарячі, так і зблискують* (Гончар, Тронка, 1963, 42); // *чим, перев.* Набирати час від часу якогось виразу — гніву, веселості, цікавості і т. ін. (про очі). *Великі сіро-блакитні, трохи нахабні Фредові очі зблискували гнівом, він чмихав і сопів на всю учительську* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 14).

2. Відбиваючи світло, переливаючись, блищати, яскраво лисніти. *Навколо ліхтарів, зблискуючи, грали міріади скалок молодого морозцю* (Хор., Місто.., 1962, 5); *Пролітали машини, сліпуче зблискуючи на поворотах до сонця склом кабін* (Гончар, III, 1959, 316); *Чех боявся кинджала, який був у нього в руках. Він не наважувався глянути на лезо, що зблискувало в темряві* (Загреб., Європа 45, 1959, 337).

3. Час від часу при русі вирізнятися сліпучобілим або яким-небудь яскравим кольором. *На тому штани блискучі, хромові, як у авіатора, на іншому зблискують червоні, мов жар, галіфе* (Гончар, Таврія.., 1957, 520).

ЗБЛИ́СНУТИ, зблисне, *док.* Однокр. до **збли́скувати**. *Перший несміливий язичок полум'я зблиснув у темряві* (Руд., Остання шабля, 1959, 200); *Шаблі кінноти миготливо зблиснули, і котовці в ході врубалися в юрбу офіцерів* (Смолич, Світанок.., 1953, 686); *Згаслі очі наші мимоволі зблиснули цікавістю, і всі, хто ще тільки мав сили повернути голову, звернули свої погляди до дверей* (Коз., Гарячі руки, 1960, 14); *З клуб'я піднятої куряви на мить зблисне зубами син, щось на лету гукне батькові* (Гончар, II, 1959, 121).

ЗБЛІ́ДЛИЙ, а, е. Дніпр. акт. мин. ч. до **зблі́днути**. *— Банда! Банда!!! — моторошно пролунало на весь вагон.. Воєнком уже був на ногах. Зблідлий, рішучий, з браунінгом в руці, порівно вихопився на середину вагона* (Гончар, II, 1959, 170); *По зблідлому сухому обличчю, котре не казало про розкоші та достачі, пробігали похмурі смуги* (Мирний, I, 1954, 319); *Коли в хаті пахне сухими травами і над зблідлими від часу фотографічними картками на стіні темнів пучок волошок, це нагадує про літо* (Донч., IV, 1957, 134).

ЗБЛІ́ДНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зблі́днути**. *Зблідненння обличчя.*

ЗБЛІ́ДНУТИ, ну, неш; *мин. ч.* зблі́д, ла, ло, *мн.* зблі́дли; *док.* 1. Втратити природний колір обличчя, стати блідішим. *Погонич вибирав з сіна гарбузці й викидав на шлях. В Балабухи душа неначе вмерла. Він зблід, потім почервонів, потім знов зблід* (Н.-Лев., III, 1956, 28); *Побачивши страшного ворога тут же перед собою, вони [боярі] зблідли й затремтіли* (Фр., VI, 1951, 15); *Раптом почулося гарчання собак, тупіт коней.. Ганна зблідла, нервово підвелася з місця* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 349); *Боженко глянув на Савку так грізно, що той зразу ж зблід* (Довж., I, 1958, 170); // Змарніти. *Я не стара. Зблідла з журби* (Барв., Опов.., 1902, 268); *Щось останнім часом зблід Олекса на лиці і ночами дихає хрипло, неспокійно* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 253).

Зблі́днути як полотно́ (кре́йда, смерть, стіна́ *і т. ін.*) — зробитися дуже блідим. *Вона зблідла як полотно, й золоті брови її тепер здавалися темно-бронзовими* (Собко, Срібний корабель, 1961, 271); — *Кажу Марусі: «Чи ти знаєш, що твій чоловік усе до шинку ходить?» Вона зблідла як крейда, мовчить* (Вовчок, I, 1955, 239); *Василина зблідла як смерть, стояла, згорнувши руки, і трусилась* (Н.-Лев., II, 1956, 56).

2 *перен.* Стати світлішим або менш яскравим. *Холодні роси сідають йому на постоли, небо зачервонілось і зблідли зорі* (Коцюб., II, 1955, 331); *Свічка зблідла* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 43); *Промінь на заході зблід, востаннє затремтів і непомітно розтав* (Допч., Вибр., 1948, 151); // Втратити виразність, барвистість. *Мелашка здалась йому тепер вдвоє кращою. Червоний мак на голові зблід перед її красою* (Н.-Лев., II, 1956, 309); // Втратити свіжість, яскравість кольору. *За шість років змінилася трохи й картина страшного суду. Вона вицвіла, рум'янець на щоках в архангелів зблід* (Допч., III, 1956, 31).

ЗБЛОКУВА́ТИ, ую, у́єш, *док., перех.* З'єднати, змонтувати (окремі частини машин, апаратів і т. ін.).

ЗБЛОКУВА́ТИСЯ, ююся, у́єшся. Док. до **блокува́тися**. *Меншовики знову зблокувались з есерами* (Смолич, Мир.., 1958, 379).

ЗБЛУДИ́ТИ, зблуджу́, збло́диш, *док., рідко.* Те саме, що **заблуди́ти**. *Довбищуки не боялися зблудити в крутих яругах і темних лісах* (Фр., VIII, 1952, 249); *Ми пробиралися полями, але не відривались далеко від дороги, щоб не зблудити* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 8).

ЗБЛУДИ́ТИСЯ, зблуджу́ся, збло́дишся, *док., рідко.* Те саме, що **заблуди́тися**. [П а н н а Р о м а:] *Опівночі приїжджав до будинку якийсь лицар на коні, розповідає, що зблудився, прохає впустити його перегрітися та перебути негоду* (Вас., III, 1960, 225); *Та що за диво? Чи з дороги Зблудивсь троянець-неборак?* (Воскр., Подивись.., 1962, 67).

ЗБЛУКА́ТИ, аю, а́єш, *док., розм.* 1. *перех.* Блукаючи, обходити що-небудь. *Я зблукав усе село, обтер усі тини лазячи, сполошив усіх собак, тебе, моя доле, шукаючи* (Барв., Опов.., 1902, 74).

2. *неперех.* Те саме, що **заблуди́ти** 1. *І далі я чув кожне слово дідової мови і збагнув, що це він говорить для мене, щоб я в темряві не зблукав* (Ю. Янов., I, 1954, 74).

ЗБЛУКА́ТИСЯ, аюся, а́єшся, *док., рідко.* Те саме, що **заблуди́тися**. *Надворі був туман такий густий, що вони [коноводи] зблукалися, проблукали всю ніч* (Гр., II, 1963, 276); *Дивні думки бушували в моїй голові, і через них я зблукався з дороги* (Ірчан, II, 1958, 160).

ЗБЛЯ́КЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **збля́кнути**. *Галецька вдягла стару спідницю, так збляклу, що не можна було навіть довідатись, якого кольору вона колись була* (Н.-Лев., IV, 1956, 288); *Збляклі Надіїні губи пересилили болісні корчі і ніжно всміхнулися* (Ле, Опов. та париси, 1950, 136); *Розсіяне рівне і спокійне світло раннього надвечір'я надавало всьому, що я бачив навколо, вигляду трохи збляклої, але чіткої старовинної гравюри* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 108); *Її збляклі очі запалилися вогниками, і за хвилину перед Огієм сиділа вже не прибита нещастям мати, а людина діла, фанатик великої справи* (Досв., Вибр., 1959, 243); *Сад мирно шарудить збляклим листям* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 195).

ЗБЛЯ́КНУТИ, збля́кну, збля́кнеш; *мин. ч.* збляк, ла, ло; *док.* 1. Зробитися менш яскравим, потьмяніти. *Одразу все стало [від дощу] непривітне, сіре, зблякли розмаїті барви осені* (Гур., Друзі.., 1958, 86); *Цей рояль, і стіл, і на картині Глибина березових дібров. Тільки все воно тут зайве нині — Почорніло, зблякло в павутинні — І на всьому запеклася кров* (Наг., Пісня.., 1949, 106); * Образно. *З тих, хто залишиться живий, війна висуне в передові ряди будівників життя найчесніших і найщедріших героїв — захисників народу,— а темне одійде, зблякне із своїми нікчемними підлими пристрастями* (Довж., III, 1960, 58); // Втратити свіжість кольору, вицвісти. *На обох ченцях були дуже старі, обстрьопані вовняні раси, що вже зблякли, полиняли* (Н.-Лев., III, 1956, 370); // Зблі́днути, згаснути. *Небо зблякло, зорі зникли, вітець пошарудів, загойдалася над водою пара, ніч посіріла вся раптом* (Ю. Янов., I, 1954, 274); *Обличчя в неї видовжилося, потемніло.. Запалі очі стали немовби трохи світлішими, зблякли, їх зосереджений погляд свідчив про безупинну, напружену роботу мисли* (Жур., Вечір.., 1958, 224); // *перен.* Втратити виразність, яскравість. *Сон відлетів, думка загострилась, мирний краєвид відсунувся десь далеко і збляк* (Коз., Серце матері, 1947, 9); *Раніше Сірко був домігся, що образ її [Варі] трохи збляк і відійшов десь на другий план; тепер було навпаки:.. Варя витіснила все і стала проти Сірка у всій своїй виразності* (Сенч., Опов., 1959, 189).

2. Втратити свіжість, прив'янути. *Одцвіли, обсипали збитий холодними дощами цвіт пишні жоржини, зблякли, зів'яли ніжні айстри* (Коз., Сальвія, 1959, 117); *Вже в червні трава на горбах зблякла, і тільки срібний полин ріс кущами* (Донч., VI, 1957, 377); // Втратити свіжість, змарніти. *Зоставшись сама в кімнаті, вона частенько заглядала в дзеркало і трохи засмутилась, що її лице зблякло од не зовсім спокійної ночі* (Н.-Лев., I, 1956, 439); *Він згорбився, зморщився й збляк на виду, мов огірок на грядках після приморозків* (Козл., Ю. Крук, 1957, 437); // *розм.* Стати кволим, немічним. *Зовсім ахляв* [Лука Овсійович], *збляк, спасибі, коні довезли, вивалили на стерню, як порожній лантух* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 119).

ЗБО́ВТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **збо́втати**. *Біль, що підносив груди сплаканої [заплаканої] жінки, почав утихати. Порушений ум стишувався, мов скаламучене польове джерело, де збовтаний чорний намул помалу осідає дрібними пилинками на дні* (Кобр., Вибр., 1954, 11).

ЗБО́ВТАТИ *див.* **збо́втувати**.

ЗБО́ВТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **збо́втувати**. *При збовтуванні вапняно-піщаної суміші з водою і піноутворювачами.. утворюється піна, до якої прилипають найдрібніші частинки* (Таємн. ваша, 1957, 74).

ЗБО́ВТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗБО́ВТАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Колотячи рідину якимсь чином (міщаючи чим-небудь або струшуючи посудину, в якій рідина знаходиться), перемішувати її. *Щоб мати мильний розчин, 20—30 грамів зеленого або простого мила розводять у літрі води, збовтують до утворення піни* (Колг. Укр., 6, 1958, 34); *Дід Дунай для чогось збовтав рідину, примружившись, глянув на пляшку, скривився*

і останню чарку підніс Івановій жінці (Стельмах, I, 1962, 30); // Колотячи воду в озері, річці і т. ін., скаламучувати її. *Прийшли Слони, ..збовтали мов озеро* (Фр., IV, 1950, 101).

ЗБОЖЕВО́ЛІЛИЙ, а, е. 1. Діспр. акт. мин. ч. до **збожевоо́літи**. *На неї дивилися очі її дядька, в яких жерехтів вовчий вогник, очі збожеволілої від голоду людини* (Речм., Весп. грози, 1961, 69); *Збожеволілий від люті Бенедикт наказав лучникам стріляти в своїх гінців* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 119).

2. *у знач. прикм.* Який виражає божевілля. *Хоч би слово яке сказала* [Пріська], *хоч би зітхнула! Тільки збожеволілими очима прикро дивилася на Грицька* (Мирний, III, 1954, 18); // *у знач. ім.* **збожевоо́лілий**, лого, ч. Психічно хвора людина. *То хрип коня, то свист, то постріл, то збожеволілого сміх...* (Сос., II, 1958, 410).

ЗБОЖЕВО́ЛІЛО, *присл., рідко.* Шалено, ошаліло. *З диким гуком, клекотом, іржанням налітали* [коні] *одні на одних, в'їдались зубами в загривки, кривавились, падали, вставали й знову збожеволіло кидались у ту колотнечу* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 72).

ЗБОЖЕВОЛІ́ТИ, ію, ієш. Док. до **божевоо́літи**. *Молодиця, свіжа й рум'яна, збожеволіла з журби та з горя* (Н.-Лев., II, 1956, 243); *Повірив суддя, що Гельє справді збожеволів, і звелів усім родичам Петра зібратися, щоб при них випитати його і вже напевне завіритися, що він божевільний* (Коцюб., III, 1956, 10); — *Насті немає! Настю вкрали! ..Він зовсім збожеволів, кидав гроші жменями і кричав: «Коней!..»* (Вовчок, Вибр., 1937, 113); [Маруся:] *Перед усім миром зкущається* [Микита] *надо мною й глузує мені у вічі. А одно слово тільки він скаже,.. одним поглядом все скаже — і я всю його зневагу забуду і знову збожеволію* (Кроп., I, 1958, 94); [Ніла:] *Я кидаю інститут.* [Валя:] *Ти збожеволіла.. Тепер, коли в інститут потрапити важче, ніж стати кінозіркою!* (Дмит., Дівоча доля, 1960, 91).

Збожевоо́літи мо́жна — уживається при розповіді про крайність, неймовірність обставин, вищу міру чогонебудь. — *Ми й те загубили, що мали. Чотириста багнетів! Збожеволіти можна* (Головко, II, 1957, 444); *А та дорога, якою вони їхали в Каховку, широкий шлях степовий, на десятки кілометрів обсаджений мальвами-рожами! Збожеволіти можна було від тієї краси!* (Гончар, Тронка, 1963, 171); **Ма́ло не збожевоо́лів (збожевоо́ліла)** — уживається при розповіді про сильне переживання. — *Ніч уже надворі, а його нема. Христина мало не збожеволіла. Все місто оббігала* (Головко, II, 1957, 591); *З радощів він мало не збожеволів. Та й як його не радіти, коли світ зразу покращав: і сонце веселіше засяло, і пахощі з садків покотились хвилями, і озимина нічогенько показув на сей рік* (Коцюб., I, 1955, 21).

ЗБОЇНИ, збо́їн, *мн.* Дрібно побита при молотінні солома. *Втрати зерна в збоїнах і полові усувають також відповідним підбором отворів в решетах* [молотарки] (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 335); *Біля колгоспників зростала купа збоїн, недомолоченого колосся і потрощених барабаном бур'янових стеблин* (Кир., Вибр., 1960, 381).

ЗБО́КУ, *присл.* 1. З бокової сторони. *А сам* [крамар] *то збоку, то ззаду, то спереду, то прискакує, то обскакує. Бий його сила божа, де в його ті слова беруться!* (Н.-Лев., I, 1956, 59); *Гнідко, натужуючись проти гори, тихо ступав; збоку йде Яким, придержуючись за полудрабок рукою* (Мирний, IV, 1955, 314); *Василь і Михась вже були в кабінеті слідчого, а збоку стовбичили поліцаї* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 89); *Хлопець збіг із тротуару й пішов бруківкою, збоку* (Головко, I, 1957, 162); // *з прийм.* від (од). В боковій стороні щодо чогонебудь. *Збоку од шляху дві дикі груші тремтіли дрібненьким листом у ранішнім холодку* (Коцюб., II, 1955, 376).

Дивйтися (зи́ркати, позира́ти *і т. ін.*) **збо́ку** — дивитися не прямо, скоса. *А сам* [старий], *говорячи так, збоку якось на неї дивиться мудро, що горда удова тільки зчервоніє* (Вовчок, I, 1955, 185); *Ярошенко збоку зиркнув на гостроносеньке з руденькими бровами та віями обличчя панянки, зітхнув і взяв помалу дівчину під руку* (Вас., I, 1959, 192).

2. На віддалі, здаля. *І здавалось збоку, ніби то розмовляли не вони, а хтось інший говорив за їх* (Н.-Лев., IV, 1956, 236); *Вся велич того, що робиться на його Батьківщині, звідси, збоку, самому Хомі ставала наче зрозумілішою і видимішою* (Гончар, III, 1959, 220); // Зовні. *Рука Кирила лежала в чужій руці й дружнє тепло пестило збоку, але він чув якусь нехіть* (Коцюб., II, 1955, 217); *Не діждати збоку Нам поради — ні! Певність свого кроку, Сміливість в борні* (Граб., I, 1959, 356); // Не на першому плані. — *Літа були, Тимофію, найкращі для збоку похвалять* (Номис, 1864, № 13329); — *Підвестися під вогнем на весь зріст,— це бестрашність.. Тільки ви цього не можете зрозуміти. Ви вже не можете дивитися на себе збоку* (Довж., I, 1958, 301).

◇ **Захо́дити (забіга́ти) збо́ку** — діяти не прямо, не відкрито; хитрувати. [Храпко:] *А чого ж ти ждеш від моїх ворогів лихих? ..До мене прямо не знають, як підступити, та збоку заходять...* (Мирний, V, 1955,176).

4. *у знач. прийм. з род. в.* Уживається при вказівці на знаходження кого-, чого-небудь з бокової сторони об'єкта. *Іван примостився збоку стола на стільчику* (Н.-Лев., III, 1956, 351); *Рідкодуб і Карась мовчки йшли збоку козівських гарб* (Кир., Вибр., 1960, 258).

ЗБОЛЕ́НИЙ, а, е, *розм., рідко.* Те саме, що **зболі́лий**. *Зболений я цілий — пропасницю маю і ще якісь «сполучення хоробові»* (Стеф., III, 1954, 170); *Плаче-тужить сирота душею зболеною, а гості співають і не розраджують її, бо плакати молодій звичай велить...* (Баблик, Вищн. сад, 1960, 32).

ЗБОЛІ́ЛИЙ, а, е. Змучений фізичним болем, хворобою і т. ін. *На своїх руках обертав він недужу, садовив її. Тра було неабиякої сили й зручності, щоб поратися коло неї, та й не вразити страшне, зболіле тіло* (Коцюб., I, 1955, 465); *Вічний сон огортав зболіле тіло та потовчені кості* (Ков., Тв., 1958, 63); // Змучений переживаннями, горем і т. ін. * Образно. *Все, все ранить мої зболілі груди! Я ж винна тому? На власне горе сліз либонь не буде вже в оці* (У. Кравч., Вибр., 1958, 42); // Який виражає страждання. *Дід Слимак за той час німо, понуро, зі зболілим видом лежав у своїм гнилім бервозі* (Фр., II, 1950, 14); *Очі на образі аж наче жерехтіли докором, горем, болем, такі вони були живі й розумні, зболілі й строгі* (Ільч., Козаньк. роду.., 1958, 577).

ЗБОЛІ́ТИ, лю́ть, *док., розм.* Почати боліти; заболіти. *Довго писав він, виливав увесь свій гнів, аж доки рука не зболіла* (Н.-Лев., IV, 1956, 164); *Гриця зболіли в'язи, бо дуже невигідно лежав: плечі на подушці, а голова скривлена під стінкою* (Март., Тв., 1954, 77).

◇ **Душа́ зболі́ла; Се́рце зболі́ло** *у кого* — хто-небудь зазнав важких переживань. — *Панно Анельо, моя дорога ви, моя кохана... Я змучився... у мене душа зболіла* (Коцюб., II, 1955, 260); *Яку ти можеш сказати правду? Що ти розумієш? У мене серце зболіло... Ні, я правду почував!* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 550).

ЗБОЛОТНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зболотні́ти**. *Широко розповсюджений у зболотнілих ялинових і соснових лісах мох-рум'янка живе до 5—10 років* (Наука.., 6, 1960, 24).

ЗБОЛОТНІ́ТИ, ію, *док.* Стати болотистим.

ЗБОЛО́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Ставати болотистим, болотом. *Навесні вода рвала гребельку, став стікав, зболочувався* (Мушк., Серце.., 1962, 192).

ЗБОЛЧУВА́ТИ, ую, уєш, *недок., перех., техн.* З'єднувати болтами.

ЗБО́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зборо́ти**. *А як вона* [жінка] *дивилася на Данька, як поривалась крізь оголені ковацькі шаблюки до нього, схвильована, тендітна, бліда, але не зборена ніким* (Гончар, Таврія, 1952, 96); * Образно. *Зборений остаточно голодом та хворобою, що спалахнула з новою силою, ліг* [Іван] *в ліжко, щоб умерти* (Кол., Терен.., 1959, 375); *А гнівний бурун невгавав,— Все б'ється, не зборений сном* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 272).

ЗБО́РИ, ів, *мн.* 1. Зустріч, зібрання членів якого-небудь колективу, організації з метою обговорення або проведення чого-небудь. *І от зараз на тих зборах радикали заявили, що нічого спільного з москвофілами не мають і на жодну роботу з ними не підуть* (Коцюб., III, 1956, 150); *Те віче так їм сподобалося, що вони постановили й собі скликати такі збори на неділю* (Март., Тв., 1954, 182); *Якось колгоспні збори В неділю скликав голова* (Воскр., Взагалі... 1948, 48); *Я ходжу на комсомольські збори, всім цікавлюсь і все люблю* (Сос., I, 1957, 341); *Гусаров, опухлий, брезклий на виду, сидів на зборах червоний, інколи тільки з прихованою злобою спідлоба виркаючи на промовця* (Донч.. II, 1956, 82); // *збірн.* Присутні на таких засіданнях і зустрічах. *На його слова збори дружно гриміли сміхом* (Стельмах, II, 1962, 8).

Відкрива́ти (відкри́ти) збо́ри *див.* **відкрива́ти. Відкри́ті збо́ри** — зібрання членів якої-небудь організації з допуском сторонніх осіб. *Відкриті партійні збори, на яких були присутні тільки вільні від вахти червонофлотці і командири, закінчувались* (Кучер, Чорноморці, 1956, 49); **Закрива́ти збо́ри** — оголошувати закінчення роботи зборів; **Закри́ті збо́ри** — зібрання членів якої-небудь організації без допуску сторонніх осіб. [Р о м а н ю к:] *І нащо ти письменника запросила? У нас же закриті збори.* [К о в ш и к:] *Він член партії* (Корн., Калин. гай, 1950, 64); **Урочи́сті збо́ри** — зібрання членів якого-небудь колективу чи організації з метою відзначення якихось подій або історичних дат. *Потім всі рушили до клубу відкривати урочисті збори* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 42).

2. Складова частина назви деяких виборних установ, інституцій. *17 червня депутати третього стану* [в Парижі] *оголосили себе представниками усієї нації — Національними зборами* (Нова іст., 1956, 57).

Установчі збо́ри — представницька інституція, що створюється спеціально для вироблення конституції. *На першій же сходці, згуртувавши фронтовиків, місцевим багачам в горлянку вчепився* [Шляховий]: — *Гади, установчих зборів ждете, щоб землі нам не дати?!* (Гончар, II, 1959, 248).

3. Дія за знач. **збира́тися** 7. *Довгі збори! не спішаться матері виряджати синів* (Л. Укр., III, 1952, 567); *Там теж ідуть збори — згортаються проводи, пакуються батареї, станція лаштується вирушати* (Ю. Янов., IV, 1959, 78); *Почались спішні, але спокійні збори в дорогу* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 55); *Не писала до Вас теж задля тієї самої причини, що була в зборах* (Л. Укр., V, 1956, 51).

4. Те саме, що **збо́рки**. *Лопоче полотно у Христиних руках, деренчить голка, рівняючи збори* (Мирний, III, 1954, 199); *На низенькому стільчикові сиділа Василина Лойко, ..одягнена в кожух з рясними зборами* (Добр., Тече річка.., 1961, 42); *На тлі чорного плаття, яке м'якими зборами облягало її стрункість постать, особливо чітко вирізнялося матове обличчя* (Панч, В дорозі, 1959, 74).

ЗБО́РИСТИЙ, а, е. Який має зборки, зі зборками; абірчастий. *Вона одягнена в зґрібну сорочку з комірцем і червоною защіпкою, в кептарик і синю збористу спідницю нижче колін* (Галан, I, 1960, 458).

ЗБО́РИСЬКО, а, *с., розм.* Те саме, що **збо́рище**. *В нестримному русі вирує розбурхане людське зборисько* (Гончар, Таврія, 1952, 65).

ЗБО́РИЩЕ, а, *с.* 1. Велике скупчення людей в одному місці. *Побачивши зборище, вони спинили волів, а самі пішли до гурту... та й потопріли обоє!* (Мирний, I, 1949, 414); *На колгоспному подвір'ї.. селянського люду було стільки, що зборище це на перше око можна було взяти за звичайний сільський ярмарок* (Епік, Тв., 1958, 273).

2. *розм.* Зустріч, зібрання людей певного кола в якому-небудь місці для розваги, відпочинку, обміркування чогось. *Вогнище для партизанів це все: і хата, де можна погрітись холодної ночі, і улюблене місце зборища на дозвіллі* (Баш, На землі.., 1957, 42); *У готичному будинку, що вузькими вікнами дивився на зарослу толоку і хлоп'ячі зборища, жила якась дівчина* (Іваничук, Не рубайте.., 1961, 6); — *А в Давида зараз якесь зборище.. Повна хата людей і, видно, якісь питання обмірковують* (Головко, II, 1957, 64); *Маринка бігав по сходках, мітингах, зборищах* (Смолич, Мир.., 1958, 23); // *збірн.* Присутні на таких зустрічах, зібраннях. [Р а х і л ь:] *В день страшного суду На Йосафатовій долині стану я І перед зборищем мерців волати буду: Себе суди, неправий судія!..* (Л. Укр., I, 1951, 421); *Коли княгиня вийшла з своїх покоїв, різнєголосе це зборище заніміло, зупинилось. Довгим поглядом подивилась княгиня на родичок своїх* (Скл., Святослав, 1959, 123).

3 *зневажл.* Групп людей з якою-небудь спільною негативною ознакою. *Ось угорі зайнялася.. зірка; як свічка, палав вона на небі й освічує п'яне зборище на землі...* (Мирний, I, 1949, 308); // Те саме, що **на́брід**. *Приїздили* [делегати] *з найнесподіваніщими мандатами: від сільських старост, від «Просвіт», від «Селянських спілок».. Не було найменших підстав це зборище випадкових людей вважати за правомочний з'їзд. Більшовики заявили про це і залишили засідання* (Головко, II, 1957, 432).

4. *рідко.* Велике скупчення чого-небудь в одному місці. *Над усім цим зборищем поставлених в ряди машин виділялися своїми дебелими формами зернові комбайни* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 18).

ЗБО́РКА *див.* **збо́рка**.

ЗБО́РКИ, рок, *мн.* (*одн.* **збо́рка**, и, *ж.*). Дрібні складки на тканині чи на одязі, утворені від стягування ниткою або шнуром. *Він передивився кожну зборку, кожну зшивку. Як вилив вражий син! думав він і тихо усміхався* (Мирний, IV, 1955, 125); *Біля одних саней помітив* [Сеспель] *двох червонощоких, підпилих дядьків у червоних розкішних кожухах в рясними зборками позаду* (Збан., Сеспель, 1961, 335).

ЗБО́РНЯ *див.* **збі́рня**.

ЗБОРОЗНЕ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зборозни́ти**. *З кожним кроком над його високим, зборозненим вморшками чолом стріпувалося пасмо сивого волосся* (Жур., До них іде.., 1952, 82).

ЗБОРОЗНИ́ТИ, ню́, ни́ш, *док., перех.* Покрити борознами, рівчаками, подряпинами; // Покрити зморшками (про обличчя).

ЗБОРО́НЕЦЬ, нця, *ч., заст.* Воїн. [Сотник:] *Вітаю вас, збороиці України!* (Стар., Вибр., 1959, 481); [Настя:] *Чутка прогула, що зборонець Сулима з далекого походу повернувся* (Коп., III, 1962, 20).

ЗБОРОНИ́ТИ [1] *див.* **збороня́ти** [1].

ЗБОРОНИ́ТИ [2] *див.* **збороня́ти** [2].

ЗБОРОНЯ́ТИ [1], я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗБОРОНИ́ТИ**, оню́, о́ниш, *док., перех., діал.* Забороняти. *Не збороняй мені свого, Бо не піду за другого* (Чуб., V, 1874, 224); *— Не збороняйте мені, мамо! Я не послухаю вас... я нещаслива — я на все піду...* (Вовчок, I, 1955, 215); *Ще в свята по хатах ішла Оживлена, гуртова рада: «Нам треба всіх дітей учити, Пан нам не сміє збороиити...»* (Фр., X, 1954, 282).

ЗБОРОНЯ́ТИ [2], я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗБОРОНИ́ТИ**, оню́, о́ниш, *док., перех., заст.* Захищати. *Потім загримало відкись: «Гаттоне! Бог проти тебе — ніхто не збороне; Миші твій двір оточили зусюд,— Що ти відмовиш за спалений люд?..»* (Граб., I, 1959, 241).

ЗБОРО́ТИ *див.* **збо́рювати**.

ЗБО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗБОРО́ТИ**, зборю́, збо́реш, *док., перех.* 1. Перемагати кого-небудь у боротьбі (у 1 знач.), в сутичці, бійці. *Стрибнув, як котик, ухопив матір за пояс і повисся* [повис]. *Горпина поточилася. — Оце який здоровий! Трохи матері не зборов! — сказала вона сміючись* (Мирний, I, 1954, 239); *— Майора — зборов? — Трошки не доборов* (Гончар, Тронка, 1963, 41); *— Сусідоньки! Давайте, голубоньки, зборемо її* [Олену] *гуртом. Я сама не в силах шелихвістку повалити* (Ковінька, Кутя.., 1960, 58); // Перемагати в бою. *Зустрічайте нас, лицарі, друзі, стрічайте з неволі, Ми пашів і султанів зборони в широкому полі...* (Нагн., Зустрічі.., 1955, 36); *Армію наша, народу дитино, Думко народу і кров його й плоть. Волю ти й силу в ним маєш вдвоє, Тим-то нікому тебе не збороть* (Рильський, I, 1956, 354).

2. Підкоряти, скоряти що-небудь, брати верх над чимось. *Павло любив силу, навчився в матросах перемагати стихію, зборювати сліпі сили природи в морі і виходити переможцем у який завгодно шторм* (Кучер, Прощай.., 1957, 289); *Ніхто ще згадки не зборов. Вона як смерть, нема їй краю...* (Сос., I, 1957, 222); // Змагати кого-небудь (про сон, дрімоту, втому і т. ін.). *Міцний сон зборював дівчинку* (Донч., III, 1956, 35); *Знову постався Петрусь сам; знову сльози, молитви, і... аж поки не зборов його сон* (Мирний, I, 1954, 332); // Переборювати в собі які-небудь почуття, якийсь стан і т. ін.; позбуватися чогось. *І знали ми: настане час, коли, зборовши біль і втому, на захід підемо* (Уп., Вірші.., 1957, 160); *І від лкті та гніву мне він бороду сиву.. Зліть безсилий зборони, відкидав вильоти І гукав до себе Наума* (Голов., Поезії, 1955, 33).

◇ **Зборо́ти себе́** — подолати в собі яке-небудь почуття, бажання. *Дівчина глибоко зітхнула, затамувала свій біль, зборола себе* (Кучер, Прощай.., 1957, 240).

ЗБО́ЧЕННЯ, я, *с.* Відхилення від правильного або певного напрямку в поведінці, діяльності, поглядах. [Анна:] *Коли я що ганебного вчинила?* [Командор:] *Про щось ганебне й мови буть не може, але для нас і збочення найменше було б ступнем до прірви* (Л. Укр., III, 1952, 378); *— Я пізно прочитав Дарвіна і Тімірязева й допустився тут тисячі помилок і збочень в шуканні істини* (Довж., I, 1958, 424); *Франко в цій дружбі виступав як досвідчений старший товариш, який допоміг Махару стати на шлях реалізму, застерігаючи його від збочень до декаденщини* (Вітч., 5, 1956, 142); *Справжній критик — то насамперед безстрашний боець, який веде непримиренну боротьбу проти ворожої ідеології, проти всіляких ідейних збочень і хитань* (Літ. Укр., 27.XII 1968, 2).

ЗБО́ЧИТИ *див.* **збо́чувати**.

ЗБОЧУВА́ТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗБО́ЧИТИ**, чу, чиш, *док.* 1. *з чого, до чого і без додатка.* Сходити, збігати або з'їжджати вбік з дороги, звертати з певного напрямку куди-небудь, до чогось. *Трактор разом з картоплесаджалкою ходив побіля дротини, мов смирний цеповий пес,— не відриваючись, не збочуючи* (Руд., Остання шабля, 1959, 365); *Вона знялася з місця й побігла борозною через город, а далі звернула на сукупні городи і трохи збочила із стежки* (Н.-Лев., III, 1956, 338); *Коли йшли до ниви, покритої буйним житом, він збочив до неї* (Фр., IV, 1950, 454); *Ідучи в темряві або лісом без стежки, людина мимохіть робить коло і трапляється, що й перетинає свій попередній шлях, хоч їй здається, ніби вона ніде не збочила* (Багмут, Опов.., 1959, 40); // Звертати вбік (про дорогу, річку і т. ін.). *Доріжка то веде рівно, то збочує, потім знову випрямляється* (Чендей, Поєдинок, 1962, 183); // Відхиляти, схиляти вбік що-небудь. *Цуценя.. гучно дзявкотіло. Заллється, подзявкотить, а потім змовкне, почекає, збочивши голівку* (Коз., Блискавка, 1962, 62).

2. Звертати розмову, думку на якусь тему, особу, предмет. *— Про що не зайшла б мова зараз, у матері неодмінно думка на Артема збочить* (Головко, II, 1957, 576); *Він мінився на виду, вставляв не до речі репліки, щоб збочити на колектив, на розкріпачення жінки, і таки не втримувався й сміявся від дивовижної одвертості виконкомівця* (Ле, Міжгір'я, 1953, 223).

3. *перен.* Відхилятися від правильного або певного напрямку в поведінці, діяльності, поглядах. *Постановили: не збочувати, не давати собі волі, гонити без жалю весняні спокуси, молоді принади, каменем на все літо сісти за книжки* (Вас., II, 1959, 91).

◇ **Збо́чувати (збо́чити) з доро́ги (шля́ху́, сте́жки** *і т. ін.)* — відхилятися від правильного або певного напрямку в поведінці, діяльності, поглядах. *Вона* [Регіна] *домагається зміни напрямку* [газети].. *Та ні! Було б підло збочити з вибраного шляху* (Фр., VI, 1951, 259); *Ти* [народ] *не збочив з ясної дороги, Ти ідеш путями перемоги, Бо тебе, як сонце молоде, Більшовицька партія веде!* (Рильський, III, 1961, 75).

ЗБОЯ́ТИСЯ, збою́ся, збоїшся, *док., діал.* Злякатися. *— Микола такий козарлюга, що нічого не збоїться* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 338); *Ще справді подумають* [робітники], *що Оверко збоявся задушного котла!* (Горд., II, 1959, 117).

ЗБРАКУВА́ТИ, ую, уєш, *док., перех.* Визнавши непоінощінним, непридатним для чого-небудь, відхилити. *— Збракували? — глухо спитав Оиисько, уздрівши Якова. — Ні, прийняли були,— почав тихо Яків* (Мирний, IV, 1955, 46); *Все ж для неї було б найбільшим горем, якби його там збракували, якби він там* [у райкомі] *не пройшов і не був у числі відібраних* (Гончар, Людина.., 1960, 30).

ЗБРА́ТАНИЙ, а, е, *книжн., поет.* Діспр. пас. мин. ч. до **збрата́ти**. *Скрізь волошково, маково, зелено... Юнаки, юнаки... Де їм лік? Вони збратані іменем Леніна, А тому побратима навік!* (Бичко, Сійся.., 1959, 123); *І не хилились* [повстанці], *гартовані в муці, Збратані в діях і кров'ю давно* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 102).

ЗБРА́ТАННЯ, я, *с., книжн., поет., рідко.* Дія за знач. **збрата́ти** і **збрата́тися**. *В день, як ти ділом в бій став за змагання, з'єднав мене з тобою дух збратання* (У. Кравч.. Вибр., 1958, 101).

ЗБРАТА́ТИ, а́ю, а́єш, *перех.* Док. до **брата́ти** 1.

Не дивись на березу плакучу, На березі журливее віття, Нагадає тобі лихоліття, Нагада тобі тугу пекучу, Що збратала обох нас колись (Л. Укр., I, 1951, 143); *Перемоги всі долала Невтомна мисль більшовика, Вона робітника збратала І селянина-рільника* (Рильський, III, 1961, 95); * Образно. *А чи не так, збратавши сили, Через степи, ліси, бори На заклик партії спішили Ми до Магнітної гори* (Нагн., Зустрічі.., 1955, 52).

ЗБРАТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся. Док. до **брата́тися**. — *Скарай боже тебе, віло біла, що зламала ти братерське слово! Щоб і той не мав довіку щастя, хто коли збратається з тобою!* (Л. Укр., I, 1951, 388); *Не знаю, де ти, Але я вже стою на Дунаї. Зі мною — Чи думали ми? — Збратались румуни в бою* (Підс., Поеми, 1954, 85); * Образно. *Нас вітало життя тільки горем тяжким, І ми з мукою, з горем збратались* (Гр., I, 1963, 21).

ЗБРЕСТИ́, збреду́, збреде́ш; *мин. ч.* збрів, збрела́, ло́; *док.* 1. *перех.* Перейти бродом. *Велять мені річку брести, широкую та глибокую. Не сплисти, а ні збрести, ні очима перекинути* (Чуб., V, 1874, 456).

2. *неперех., перен.* Раптово з'явитися, постати. *А батька також не чути. Розпитувати в Данила, набридати людині? Коли б же батько... А то — бандит... І коли збрело це слово — злякалася* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 289).

◇ **Збрести́ в го́лову (на ду́мку** *і т. ін.*) — несподівано з'явитися (про раптову або нелогічну думку). *«І збреде ж таке на думку, тьфу!» — сплюнула вона і повернула гадки на щоденні клопоти* (Мирний, III, 1954, 100); *// безос. — Слухай, друже! Чого це тобі збрело в голову купити цигарок?* (Автом., Коли розлуч. двох, 1959, 171).

ЗБРЕХА́ТИ, збрешу́, збре́пеш, *док., розм.* Док. до **брехáти** 1. — *Він зроду ні пилинки не вкрав і на волосинку не збрехав* (Кв.-Осн., II, 1956, 288); *Кому вдалося раз збрехати, Тому вже віри більш не ймуть* (Бор., Тв., 1957, 171); — *Як він спитав на політзанятті, хто скурив газету, я хотів збрехати, що не бачив, але не міг* (Гончар, III, 1959, 34); // Розповісти що-небудь цікаве, веселе. [Г а р а с и м:] *Люблю я, брат, кобзарів: хоч збреше що, заспівав* (Мирний, V, 1955, 86); [П л а т о н Г а в р и л о в и ч:] *Іди ось покуштуєш, чи гарно варення уварилось. Може, що збрешеш веселеньке* (Вас., III, 1960, 138).

Як би (щоб, коли́ б) не збрехáти — уживається для вираження непевності в чому-небудь; відповідає знач. вставн. сл. з д а є т ь с я. *Їшли, і як би не збрехати, Трохи не з пару добрих гін* (Котл., I, 1952, 147); *Пережив* [Йонеску] *трьох жінок.. А останню він, щоб не збрехати, взяв, як йому доходило дев'ятого десятка* (Смолич, I, 1958, 46).

ЗБРЕХНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., розм.* Однокр. до **збрехáти**. *А Павлуша, гордий із себе, все більше знання свої виявляв. Збрехнув навіть, що він читав уже книжки такі* (Головко, II, 1957, 268).

ЗБРИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗБРИ́ТИ**, збрию́, збри́єш, *док., перех.* Бриючи, знімати (вуса, бороду, волосся). *Як можна збрити такі вуса?* (Кучер, Чорноморці, 1956, 209); — *Та й сам ти помолодів, Михайле, бороду збрив, чисто парубок* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 169).

ЗБРИ́ДИТИ, джу, диш, *док., перех. і неперех., діал.* Зробити бридким. *Відносини кількох професорів до нього* [хлопця] *збридили йому школу* (Ков., III, 1956, 346); *// безос. І такий він був паскудний, отой службовий голос куценькогоченчика, що збридило навіть зухвалому катюзі* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 166).

ЗБРИ́ДИТИСЯ, джуся, дишся, *док., діал.* Зробитися бридким. *А старший, хоч і п'ь відстояне вино, Як воду розлива, бо збридилось воно!* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 156).

ЗБРИ́ДНУТИ, ну, неш; *мин. ч.* збрид, ла, ло; *док., діал.* 1. Обриднути. — *Чи вам батьківська хата збридла?* (Фр., VIII, 1952, 59); *Тепер же мені так збридло усяке крутійство і замилювання очей своїм та чужим, що, здається, хутко вже в другу крайність вдамся* (Л. Укр., V, 1956, 58).

2. Стати бридким. *За два роки почорніла, висохла, збридла так, що годі було пізнати її* (Фр., II, 1950, 111).

ЗБРИ́ЖЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **збри́жити**. *В невеличких калюжках на тротуарі, збрижених вітерцем, грало сонце* (Сміл., Сашко, 1954, 24); *// у знач. прикм. На одну мить розступилися збрижені міхи на гармонії,— і ніжно, серце краючи, заспівали під'южисті голосники* (Кос., Новели, 1962, 169).

ЗБРИ́ЖИТИ, жу, жиш, *док., перех., рідко.* Зібрати в брижі, зморшки, складки; укрити брижами. *Адвокат у задумі зиркнув одним оком на кінчик свого вуса, збрижив чоло* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 38).

ЗБРИ́ЖИТИСЯ, иться, *док., рідко.* Зібратися в брижі, зморшки, складки; укритися брижами. *Сорочка його збрижилась на животі, волосся мокрими пасмами спадало на лоба* (Тют., Вир, 1960, 85).

ЗБРИ́ЗКАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **збри́зкати**. *Ось вам парламент.. І квіти, кров'ю збризкані, для генерала-ката...* (Елдан, I, 1958, 244).

ЗБРИ́ЗКАТИ *див.* **збри́зкувати**.

ЗБРИ́ЗКУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗБРИ́ЗКАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Покривати бризками. *Давали* [Хіврі] *непочатої води й умивали, й збризкували — не помагало* (Мирний, IV, 1955, 223); *Насіння у Кобзарів особливе. Віра Андріївна смижила його перед полум'ям, збризкуючи водою* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 137).

ЗБРИЗНУ́ТИ, ну, неш, *док.* 1. *перех.* Однокр. до **збри́зкувати**. *Галя зробила з головою Кирила все, що їй хотілося, навіть одеколоном збризнула* (Собко, Звич. життя, 1957, 288); *// фам.* Випити могорич з приводу придбання чого-небудь і т. ін. — *Недавнечко я прикупив собі земельки — так хуторок! І хотілося б мені ту земельку збризнути* (Мирний, III, 1954, 285).

2. *неперех.* Піти, политися (про дощ). — *Коли б то дощик збризнув — то усе б полізло із землі* (Україна.., 1, 1960, 294).

ЗБРИ́ЗНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **збри́знути** 1. *Вбігає жвава, розчервоніла Таня. Волосся вибилося з-під берета, збризнуте дощем, пальто розхристане* (Коч., II, 1956, 50).

ЗБРИ́ТИ *див.* **збрива́ти**.

ЗБРІД, збро́ду, *ч., рідко.* Те саме, що **на́брід**. [Б ф р е м:] *Не міг ніде її пристроїти, бо дітвори..— аж кишить. І городянський там збрід і селянські злидні...* (Кроп., IV, 1959, 348); *Чий, хитро прихований, тягнеться слід До замаху вчора вночі у Любані? Надбіглий в вокзалу есерівський збрід* (Бажан, Роки, 1957, 248).

ЗБРО́ДЖУВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **збро́джувати**. *Біологічний метод* [підготовки грубих кормів] *полягає в короткочасному збродженні і силосуванні подрібненої соломи в суміші з зеленими, соковитими і водянистими кормами* (Наука.., 1, 1960, 21).

ЗБРО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех., спец.* Викликати процес бродіння. *Дріжджі збродженть цукристі речовини борошна, розщеплюючи їх на вуглекислий газ та спирт* (Укр. страви, 1957, 300).

ЗБРОДЖУВАТИСЯ, ується, *недок., спец.* Піддаватися бродінню. *Цукор, що надходить з кормом, збродженться в передшлунках* (Соц. твар., 1, 1956, 21).

ЗБРОДЙТИ, збродж́у. збро́диш, *док., перех., рідко.* Витоптати, затоптати що-небудь. *Ой, вирву я кленовий листочок Та прикрию милої слідочок, Щоб пташечки*

не ходили, Щоб слідочка не збродили (Укр.. літ. пісні, 1958, 290).

ЗБРОЄНО́СЕЦЬ, но́сця, ч. 1. *іст.* Молодий воїн середньовіччя, обов'язком якого було носити зброю лицаря, оберігати його в бою та доглядати його коня. * У порівн. *Два партизани, справді, наче вірні зброєносці, ні на крок не відходили від Обушного* (Кир., Вибр., 1960, 351).

2. *перен.* Людина, здатна беззастережно виконувати чию-небудь волю. *Сьогоднішні гості якраз і були з тих відданих їй* [Софії] *зброєносців* (Гончар, Таврія, 1952, 132).

ЗБРОЇВНЯ, і, *ж., діал.* Зброярня. *Хлопець запирав двері збройовні* (Фр., IX, 1952, 251).

ЗБРОЇ́ТИ, зброю́, зброї́ш, *недок., рідко.* Те саме, що **озброю́вати**. — *Наш* [пан], *дивимся, знову почав козаків зброїти,—то було розпустив, а то знову зібрав* (Мирний, I, 1954, 185); *До могил героїв Повік-віків не заросте тропа. Великий дух на подвиги їх зброїв* (Рильський, III, 1961, 279).

ЗБРО́ЙНИЙ, а, е. 1. Який відбувається, здійснюється з застосуванням зброї (про боротьбу, революцію і т. ін.). *В їхній* [поранених] *уяві поставала революція 1905 року, коли робітники Одеси стали до збройної боротьби проти самодержавства* (Кучер, Чорноморці, 1956, 96); *Велику допомогу подавали професіяки трудовому селянству в боротьбі з куркульством. В процесі його ліквідації мало місце багато випадків збройного опору з боку куркулів* (Укр. іст. ж., 6, 1960, 39); *Збройні дії.*

2. Те саме, що **озбро́єний**. [Д. Ж у а н:] *Дім ваш наче вежа під час облоги.. Всі слуги — сукорі, збройні* (Л. Укр., III, 1952, 393); *Українські воєводи тими шляхами вояків водили — ходили зі збройним людом запобігати нападам кримчаків та турків* (Ле,Наливайко, 1957, 5).

Збро́йна си́ла — озброєне військо, озброєні люди. *Збройна сила Гордія Пихатого, однокрила, з усіх усюд підступала до Калинової Долини* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 117); **Збро́йні си́ли** — сукупність усіх військ держави; армія. *Найважливішим завданням партії було створення збройних сил Радянської держави* (Біогр. Леніна, 1955, 204).

ЗБРО́ЙНО. Присл. до **збро́йний** 1. [Н а р т а л:] *Меча! Меча!..* [С т а р и й ю р и с т:] *Вперше бачу, щоб християнин збройно боронився* (Л. Укр., II, 1951, 542); — *Не словом треба боротись з ворогом, що збройно став супроти нас, а силою* (Скл., Святослав, 1959, 127).

ЗБРО́ЙОВИЙ, а́, е́. Стос. до зброї. *Збройова крамниця;* // Признач. для виготовлення зброї. *З тульських збройових заводів було послано на Чорне море значну групу кваліфікованих токарів, слюсарів і механіків* (Кучер, Чорноморці, 1956, 25).

ЗБРОШУРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зброшурува́ти**. *Тут* [у журналі], *крім звичних текстових сторінок, ілюстрованих фотографіями і малюнками, ви знайдете зброшуровані тонкі диски-пластинки — звукові сторінки* (Рад. Укр., 14.II 1964, 1).

ЗБРОШУРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **брошурува́ти**.

ЗБРО́Я, ї, *ж.* 1. Знаряддя для нападу або оборони. *А тим часом Запорозьку зброю Виніс батько із комори* (Шевч., I, 1951, 280); *На столі лежить старовинна зброя: іржаві шаблі, пістолети, стара рапіра, патронташі і інше* (Вас., III, 1960, 193); — *Хто тут? — придушеним голосом промовив Андрій, схопившись одразу за зброю* (Довж., I, 1958, 242); — *То теж зброя? — кивнула Шура на труби. — Питаєте! То міномети 82!* (Гончар, III, 1959, 171); // Сукупність засобів для ведення війни, бою; озброєння. *Ідуть переможці, герої, сіють шоломів моря. І слава радянської зброї над світом встає, як зоря!* (Сос., Щоб сади.., 1947, 23); *Це ж новочасні миру голуби — Оці лунки, стрімкі аероплани, Які на дужих раменах несуть Не атомну а чи водневу зброю, А мирних, працьовитих, невсипущих Іванів, Янів, Жанів, Гансів, Джонів* (Рильський, III, 1961, 223).

Бра́ти зброю́ в ру́ки — починати воювати, боротися. *Треба за всяку ціну знайти Максима Бобровника, треба брати зброю в руки* (Збан., Єдина, 1959, 43); **До зброї́** — заклик до бою або взагалі до збройної боротьби. *Раптом крик: — Товариші!.. Скоріш нагору! До зброї всі! У місті ворог!* (Сос., I, 1957, 422); *Всі до одного повинні зараз стати до зброї, до оборони революції* (Еллан, II, 1958, 226); **Із (зі) зброє́ю в рука́х** — будучи озброєним, маючи справу безпосередньо зі зброєю. *Українські письменники під час Великої Вітчизняної війни переважною більшістю своєю були на фронтах і брали участь із зброєю в руках у боротьбі проти фашистів* (Тич., III, 1957, 308); **Оберну́ти зброю́** *проти кого — чого* — почати воювати, боротися проти того, з ким—чим до цього були мирні стосунки.

2. Уживається як символ військової справи. [К а с а н д р а:] *Він такий хисткий, він молоденький, ніжний — не до зброї, до ліри.. він удався, до весняних пісень...* (Л. Укр., II, 1951, 273); *Бійці обступили своїх братів по зброї.— Куди? Звідки? — На Братіславу, з Праги!* (Гончар, III, 1959, 445).

3. *перен.* Засіб для боротьби з ким-, чим-небудь, для досягнення якої-небудь мети. *Слово, моя ти єдиная зброє, Ми не повинні загинуть обоє! Може, в руках невідомих братів Станеш ти кращим мечем на катів* (Л. Укр., I, 1951, 126); — *Порадь мене, як побороти страждання? Якою зброєю?* — *Працею* (Довж., I, 1958, 350); *В процесі комуністичного виховання нової людини наша партія надав величезного значення такій гострій ідеологічній зброї, як література і мистецтво* (Ком. Укр., 12, 1963, 25).

◇ **Склада́ти (скла́сти, зложи́ти) зброю́:** а) припиняти збройні дії, припиняти воювати. *Курсанти з кулеметами уже оточували ніжинців.— Іменем Реввійськради Республіки наказую скласти зброю* (Довж., I, 1958, 206); б) відмовлятися від боротьби, від яких-небудь дій, визнавати себе неспроможним в якій-небудь справі, відступати перед труднощами. *Сповнений енергії, рішучості й мужності, Зудін звик ніколи не складати зброї* (Загреб., Європа 45, 1959, 13).

ЗБРОЯ́Р, а́, ч. Майстер, робітник, який виготовляє зброю. *Оглушливо торохтіли молоти зброярів* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 7); *Хто з нас не схилявся над картами в ті грізні бойові роки? ..На них з тривогою, з радістю дивились зброярі, що кували в тилу на Уралі зброю* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 252).

ЗБРОЯ́РНЯ, і, *ж., розм.* Приміщення, в якому виготовляється або зберігається зброя. *Старшого, що доводився Зарубі вже дідом, забрили в солдати, але тут же таки в Києві він зводив своїми руками зброярню в Арсеналі* (Кучер, Трудна любов, 1960, 228).

ЗБРОЯ́РСЬКИЙ, а, е. Стос. до зброяра. *У великих містах .. Русі існували найрізноманітніші види ремесла: ковальсько-слюсарна і зброярська справа, обробка міді, срібла і золота* (Іст. УРСР, I, 1953, 67).

ЗБРУ́Я, ї, *ж.* 1. Предмети для запрягання або сідлання коней та інших тварин; упряж. *Йшли рядками верблюди в блискучій збруї, вкриті червоними покрівцями з золотими торочками* (Н.-Лев., IV, 1956, 37); *Рипить у поході збруя — вуздечки й сідла зроблені з міцної волов'ячої шкури* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 462); *Чудові вороні і білі коні, з сітками і блискучою збруєю, нетерпляче били копитами* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 257).

2. *заст.* Спорядження воїна. *Турн маттю нарядився в збрую* (Котл., I, 1952, 278); *Несуть пани есаули Козацькую збрую: Литий панцир порубаний, Шаблю золотую* (Шевч., II, 1953, 43).

ЗБРЯЗКУВА́ТИ, ую, уєш, *недок.* Час від часу брязкати. *Під навісом арматурники раз у раз збрязкували залізом, відрубуючи і гнучи прутя* (Хор., Місто.., 1962, 33).

ЗБУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **збува́ти.** *Розбагатів він на збуванні робітникам заводу Лошакова гнилої риби* (Іст. укр. літ., I, 1954, 398).

ЗБУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗБУ́ТИ,** збу́ду, збу́деш, *док.* 1. *перех.* Продавати що-небудь, когось. *Не хвалися, дівчинонько, Червоним намистом! Бо прийдеться-доведеться Намисто збувати, Молодому козакові Тютюн купувати!* (Укр.. лір. пісні, 1958, 508); *Вони* [монополії США] *скуповують по монопольно низьких цінах товари слаборозвинених країн і збувають в них по високих цінах свої товари* (Рад. Укр., 13.XI 1954, 4); *Збули ми гнідого, прикупили трохи деревини та з хлівця і зіп'яли сякутаку хижку* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 7); // Віддавати кого-небудь кудись, влаштовувати, позбавляючись від утримання, догляду. *У селі заможні господарі своїх* [дітей] *у город збувають. У них хоч в у віщо одягтися, є чим туди доставитись* (Мирний, IV, 1955, 249); *Правда, в рідні пожила* [Люба] *недовго: дядько швидко і з вигодою збув її в няньки до Окуня* (Стельмах, Хліб.., 1959, 353); // *рідко.* Проводити час, вік і т. ін. — *Я піду, звідки прийшов, буду далі вік свій збувати в цісарській службі* (Фр., II, 1950, 273).

2. *перех.* Позбавлятися кого-, чого-небудь якимось чином. *Упросились злидні на три дні, та й не збути* (Номис, 1864, № 1538); *От бачать молодиці, що непереливки, пристали до Явдохи: «Роби, що знаєш роби, а москаля збудь!»* (Кв.-Осн., II, 1956, 12).

◇ **Збува́ти (збу́ти) з рук** — позбавлятися кого-, чого-небудь. *Він залюбки збув би його* [панський одяг] *з рук, але що як спитає пан: «А чого це, Корнюшо, не бачу на тобі своїх брюк?»* (Стельмах, Хліб.., 1959, 154); **Збува́ти (збу́ти) із світу** — доводити до загину, занапащати, знищувати. *І хто його* [рідний край] *хита, із світу збудемо. Ми будем жить* (Тич., II, 1957, 166).

3. *перех., чим.* Ухиляючись від кого-, чого-небудь, обмежуватися чимось незначним, несуттєвим. [А н н а:] *Хто ж дозволу на сії речі просить? ..«Дозвольте, пані, стати на коліна». У нас за сев кожна осміяла б.* [К о м а н д о р:] *Як ви привикли все збувати сміхом!* (Л. Укр., III, 1952, 365); *Мені він здався непевним, і я хотів збути його бурчанням, але мимоволі почав відповідати, довго, з подробицями* (Коцюб., II, 1955, 428).

4. *неперех.* Зникати, переставати бути наявним, переставати існувати. *Що нагавечка, що дротяночка Із колочка не збувсь* (Чуб., V, 1874, 219); *От тільки чому дядько Евлампій звав мене «козак»? Який же я козак? Козаки, оповідав дід, були та збули* (А.-Дав., Крила.., 1959, 16); // *безос., до чого. А в жінок не збуває до розмови: то дівування згадають, то се, то те, то про лиху долю не наговоряться* (Свидн., Люборацькі, 1955, 6).

ЗБУВА́ТИСЯ [1], а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗБУ́ТИСЯ,** збу́дуся, збу́дешся, *док.* 1. Втрачати кого-, що-небудь. *Хай же він не збувається своєї сили* (Гр., II, 1963, 362); — *Звісно, Макара дуже шкода: в один день збувся і хазяйки, і хазяйствечка,— згодилася Мотря* (Л. Янов., I, 1959, 79); — *Чи згадуєш, Одарко, Федосія? Він таки кохав тебе щирим коханням. Через тебе й здоров'я збувся* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 200).

2. Позбавлятися кого-, чого-небудь небажаного. *Ремісництво в театрі — дуже серйозне зло. Його треба якнайшвидше позбавитись, його треба викорінювати, збуватися на кожному кроці і щодня* (З глибин душі, 1959, 33); *Вони уникали й вимовляти ім'я Гальванеску та квапилися збутися непроханого товариства* (Смолич, I, 1958, 52); * Образно. *Хто із нас не ніс на гори Лютую муку, люте горе, Щоб його під небом збутись І назад за ним вернутись?* (Олесь, Вибр., 1958, 227).

3. *тільки недок.* Пас. до **збува́ти** 1. *На ніжинському ярмарку збувалися льняні і шерстяні вироби, полотна, хутро, солона і в'ялена риба, які привозилися з різних районів Росії* (Іст. УРСР, I, 1953, 348).

ЗБУВА́ТИСЯ [2], а́ється, *недок.*, **ЗБУ́ТИСЯ,** збу́деться, *док.* Ставати дійсністю (про бажання, передчуття, мрії і т. ін.); здійснюватися. *Що в піснях співається, те в житті збувається* (Укр.. присл.., 1955, 381); [Д о л о р е с:] *Мене з коханим тільки мрія в'яже.. Яка пекельна в того мука! Тобі того не зрозуміти, Анно,— тобі збуваються всі сни, всі мрії!..* (Л. Укр., III, 1952, 336); *Я так і гадав. Я думав, прибудеш ти, сину. Дні з нетерпінням я числив, і от моя мрія збулася...* (Зеров, Вибр., 1966, 251); *Передбачення Кутузова збулися: тільки-но розвиднілося, а вже біля села Бородіно розпочався бій* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 293).

ЗБУДЕ́ННІТИ, ію, *док.* Стати буденним. *Хоче* [Оксана], *щоб він щоднини говорив про свою любов, присягався. Адже так може збуденніти і сама любов* (Мушк., Серце.., 1962, 165).

ЗБУ́ДЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **збуди́ти.** *Зараз він натknувся на щось м'яке, а штурknувши сильніше, почув глухий окрик Германа, збудженого зі сну* (Фр., VIII, 1952, 375); *Нарешті вистава закінчилась. Глядачі неохоче розходились, ще збуджені баченим, чутим і пережитим* (Ткач, Арена, 1960, 108).

2. *у знач. прикм.* Який перебуває в стані нервового піднесення; неспокійний, схвильований. *Порівна, нервова, збуджена, вся напружена, ніби співуча струна, вона надто різко переходила від сміху до зосередженої серйозності* (Собко, Справа.., 1959, 18); *Мати аж злякалась, побачивши збудженого сина. — Що там? — спитала, бліднучи. — Що з тобою?* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 16); // Який перебуває в стані підвищеної активності, інтенсивної дії. *Довге життя серед природи, звичка до самотності, до споглядання, без сумніву, впливають на людину, надаючи їй рис, які не властиві жителю шумного міста з його динамічним напруженим пульсом життя і з особливим станом завжди збуджених нервів* (Довж., I, 1958, 493); *І все там* [у місті] *кипіло, вирувало, клекотіло гарячим збудженим життям* (Коз., Сальвія, 1959, 4); // Який виражає збудження (у 2 знач.). *Хлопець занепокоївся, кидається то в один бік, то в інший, когось ніби шукає збудженим поглядом у натовпі* (Гончар, Маша.., 1959, 11); *Далі збуджені голоси ніби заволіла, загорнула музика; це Міля ввімкнула радіолу* (Вол., Місячне срібло, 1961, 100).

ЗБУ́ДЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **збу́джений** 2. *Зловживання часом може викликати легку збудженість, неспокійний сон, прискорене серцебиття і порушення травлення* (Укр. страви, 1957, 284); *Від його гору не сховалася надмірна збудженість Багрича, невластива йому нервозність* (Дмит., Обпалені.., 1962, 206); *Збудженість Сонця, яка вміниються з часом і причину якої ще не встановлено, визначає зміну стану іоносфери і коливань магнітного поля Землі* (Наука.., 2, 1957, 14); *Забейко вловив якусь збудженість у голосі дівчини, яка, правду сказати, насторожила його* (Вільде, Винен... 1959, 61).

ЗБУ́ДЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **збуди́ти** 1, 2, 5 і **збуди́тися** 1, 2. *Преміальна система повинна стати одним з могутніх засобів збудження змагання* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 56); *Значну роль у збудженні*

інтересу до російської літератури у Франка, як і в деяких інших молодих галичан, відіграв Драгоманов (Рад. літ-во, 3, 1957, 38).

2. Стан нервового піднесення, неспокою, хвилювання. *Начальник був у радісному збудженні, як митець, що нарешті завершив свій твір* (Вол., Озеро.., 1959, 106); [Р и н а *(відштовхує її, в сильному збудженні і гніві):*] *Пусти мене! Геть!* (Коч., II, 1956, 515); // Стан підвищеної активності, пожвавлення. *Революційне збудження в робітничому класі, заворушення в інших верствах населення все росте..* (Ленін, 7, 1949, 396); *Ледве вчитель вийшов, збудження вилилося в шум, суперечки, нарікання* (Коп., Десятикласники, 1938, 171); *Денис Блаженко.. заявив раптом, що він знав Поліщука особисто.. Це ще збільшило загальне збудження* (Гончар, III, 1959, 35).

3. Фізіологічний процес, який виникає в кожній живій клітині чи тканині будь-якого організму як реакція на подразнення. *І. П. Павлов та його співробітники показали, що процес збудження у корі великих півкуль головного мозку розвивається залежно від сили подразнення* (Вісник АН, 10, 1957, 55); *Збудження — це особливий стан м'яза, який виникає внаслідок діяння якого-небудь подразника* (Метод. викл. анат.., 1955, 47).

ЗБУ́ДЖЕНО. Присл. до **збу́джений** 2. *Школярі збуджено обговорювали подію* (Донч., VI, 1957, 104); *Ніколає підняв очі, повні сліз, збуджено проказав: — Дядечку, я вірю... Вірю вам... Допоможіть мені...* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 54); *Віталій до болю виразно уявляє Тоню, як пашить її обличчя, як збуджено блищать у пітьмі її очі* (Гончар, Тронка, 1963, 47).

ЗБУ́ДЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Який збуджує, має властивість збуджувати. *З роками знижується* [в людини] *рухомість нервових процесів, зменшується сила збуджувальних і зміцнюється сила гальмівних, відмічається їх більша урівноваженість* (Фіз. вихов.., 1954, 48).

ЗБУ́ДЖУВАНИЙ, а, е. Який збуджується, має властивість збуджуватися.

ЗБУ́ДЖУВАНІСТЬ, ності, *ж.* Здатність збуджуватися.

ЗБУ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗБУДИ́ТИ,** збуджу́, збу́диш, *док., перех.* 1. *тільки док.* Перервати чий-небудь сон, змусити прокинутися кого-небудь. *— Я ж іду, прощай! — промовив Федір тихо, щоб не збудити сина* (Мирний, I, 1954, 309); *— Чого ви мене так пізно збудили? — запитав він хрипким зі сну голосом* (Тют., Вир, 1964, 7); * Образно. *А щоб збудить Хмелену волю, треба миром, Громадою обух сталить* (Шевч., II, 1953, 288); // **збу́джено,** *безос. присудк. сл. За шкільними осиками сходив пізній місяць, похмурий, заспаний, невмитий, непривітний, ніби той невиспаний вартовий, що збуджено його глухої ночі на варту* (Вас., II, 1959, 338).

2. *тільки док., перен.* Вивести із стану спокою, застою що-небудь; порушити щось. *Моє захоплення — збудити, перебудувати все село — якось прохололо, знітилося* (Кач., II, 1958, 80); *Висипала на вулицю дітвора і збудила тишу криком та дзвінким сміхом* (Коцюб., I, 1955, 27).

Збуди́ти з заду́ми — вивести із стану задуми. *Борис сидів ані не ворухнувся, і дятел знов почав стукати дзьобом, немов бажав збудити його з задуми* (Фр., III, 1950, 85); *За кілька хвилин тупотіння кінських ніг по твердій дорозі збудило Еменé з задуми* (Коцюб., I, 1955, 286).

3. Викликáти, розбурхувати що-небудь (почуття, сили, думки і т. ін.). *Учениk* [учень], *який на завдане питання відповідав занадто швидко й гладко, відразу збуджував його недовір'я* (Фр., III, 1950, 30); *Люди забували навіть про жертву маврову, такий жаль збуджував до себе Отелло* (Ільч., Серце жде, 1939, 233); *Спочиваєш ти, наш батьку* [Т. Шевченко], *Тихо в домовині, Та збудила твоя пісня Думки на Вкраїні* (Л. Укр., I, 1951, 24); *Постріли збудили напружені до краю сили, і Вікторія продовжує йти* (Хижняк, Тамара, 1959, 257).

4. Викликáти стан нервового піднесення, підвищеної активності, неспокою; хвилювати кого-, що-небудь. *Щось безумовно порочне і хворобливе було в усіх отих гримасах, позах майже всіх постатей, і особливо жіночих, на картинах.. Але тим більш вони вражали і збуджували Павла* (Головко, II, 1957, 411); *Гомін маршу, як завжди, збуджує Маковея. Наче крізь величний радісний оркестр пролітає він, ротний соловейко. Йому хочеться співати* (Гончар, III, 1959, 299); *По селу шугали найнеймовірніші чутки, збуджували і так схвильованих артільників і гнали їх до громадських справ* (Епік, Тв., 1958, 285); [К і н д р а т А н т о н о в и ч:] *Заспокойся, доню! Щирою промовою ти збудила мене, збудила серце моє* (Кроп., II, 1958, 342); *Йя тіснота якось збуджувала людей. Вони перемовлялись, встрявали в розмову, ніби давно знайомі* (Томч., Готель.., 1960, 267).

5. *тільки док., з прийм.* д о. Спонукати до якої-небудь дії. *Його збудила до громадського життя революція* (Еллан, II, 1958, 88); * Образно. *Я зараз картину одну пригадав, що серце збудила до бою* (Сос., I, 1957, 449).

6. *фізл.* Викликáти подразнення живої клітини чи тканини будь-якого організму. *Вони* [корені і плоди переступня] *дуже збуджують і запалюють слизові оболонки шлунка* (Наука.., 1, 1959, 41).

ЗБУ́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся. *недок.*, **ЗБУДИ́ТИСЯ,** збуджу́ся, збу́дишся, *док.* 1. *тільки док.* Прокинутися від сну. *Як спить мила, не збудилась,— Пригадай їй, з ким любилась* (Пісні та романси.., II, 1956, 118); *Як збудився* [Дарко] *і глянув на годинник, побачив, що вже була одинадцята година ранку* (Мак., Вибр., 1954, 34).

2. *тільки док., перен.* Вийти із стану спокою, застою. *Зрушились зими, збудились води, і задзвеніла земля од співу потоків* (Коцюб., II, 1955, 313); [П а щ к е в и ч:] *Нехай же наступне двадцяте століття несе нашій батьківщині повний розквіт і свободу. Хай збудиться Росія* (Донж., I, 1958, 428).

3. *тільки док.* Проявитися, розбурхатися (про почуття, сили, думки і т. ін.). *— Ви забуваєте, що я не хлопець уже, а мужчина. Стережіться, щоб не збудився колись дрімучий у жені «мужик»* (Коб., III, 1956, 59); *З лісу так запахло листом дубовим жовтавим. І збудились спогади давні-давні, як уві сні* (Головко, II, 1957, 37); *Збудились кипучі Нові його* [Дніпра] *сили, І стала яснішою горда краса* (С. Ол., Вибр., 1959, 25).

4. Переходити до стану нервового піднесення, підвищеної активності, неспокою; хвилюватися. *Жерделя від льоту олівця і шереху сторінок збуджується ще більше, ..лице його — живе натхнення* (Вол., Місячне срібло, 1961, 258); *Та урядники з сіл повтікали Іще в лютім. Збудився народ* (Мас., Сорок.., 1957, 341).

ЗБУДЖУЮЧИЙ, а, е. Діепр. акт. теп. ч. до **збу́джувати** 2—4. *Весняна ніч, розлита навколо, — це збуджуючі пахощі землі, це кличний крик птахів* (Скл., М. Щорс, 1938, 46); *Під серцем затремтів збуджуючий радісний холодок* (Донч., Дочка, 1950, 98).

ЗБУДИ́ТИ *див.* **збу́джувати.**

ЗБУДИ́ТИСЯ *див.* **збу́джуватися.**

ЗБУ́ДЛИВИЙ, а, е. 1. Який має здатність легко збуджуватися (у 4 знач.). *Досліди провадились на собаці Медку збудливого типу нервової системи* (Фізіол. ж., VII, 1, 1961, 25).

2. Який збуджує (у 4 знач.). *Побравшись за руки, пообіймавшись, теж ходять* [дівчатка-підлітки] *тут, і тихо наспівують, і мовби вбирають уже ті таємничі збудливі поклики-шепоти кохання, що ними повниться гущавинь садків і, здається, наповне саме це вечірнє повітря...* (Гончар, Тронка, 1963, 104); *Від тонких, майже дитячих пальців, затягнутих у шкіряні рукавички, повіяло збудливим запахом ніжних духів* (Добр., Тече річка.., 1961, 4).

ЗБУ́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **збу́дливий**. *Після ознайомлення учнів з будовою нервової клітини вчитель переходить до демонстрування на нервово-м'язовому препараті основних властивостей нервів — збудливості і провідності* (Метод. викл. анат.., 1955, 51).

ЗБУ́ДЛИВО. Присл. до **збу́дливий** 2. *Досада була не прикра, а якась збудливо-бентежна* (Коз., Вибр., 1947, 56).

ЗБУ́ДНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **збу́дливий** 2. *До кімнати увірвався животворчий, відсвіжений грозою, збудний запах квітучих яблунь* (Кач., Вибр., 1953, 324); *Під збудний перелив мелодії, в якій тепнилась радість нового життя, набігала широка, світла дума* (Рад. Укр., 12.III 1949, 3).

ЗБУ́ДНИК, а, *ч.* 1. *фізл.* Те, що викликає який-небудь процес, підвищення активності дії тканини, органу, організму. *Овочі не тільки самі собою є збудниками травних залоз, але й здатні поліпшувати перетравлювання різних білкових, вуглеводистих і жирових продуктів* (Укр. страви, 1957, 18); — *Стан загального важкого шоку, пораненій не реагує ні на які збудники. Побоююсь внутрішнього крововиливу* (Ю. Яновський, І, 1954, 162).

2. *перен.* Те, що викликає появу певних настроїв, почуттів, думок, відношень і т. ін. *Під пером своїх кращих діячів вже перші українські журнали ставали виразниками і збудниками передової суспільно-політичної думки* (Матеріали з іст. укр. журналістики, 1959, 63); *Його дратувало саме існування* [Надії], *сама її присутність. Ніби це вона була збудником нестримайого гніву проти Лебедя і нестихаючих їдких розмов про нього самого* (Бат, На.. дорозі, 1967, 17).

3. *біол.* Мікроби, віруси, паразити, хімічні речовини і т. ін., що викликають хвороби людей, тварин і рослин. *Збудник грипу — особливий вірус. Він має кілька типів* (Наука.., 1, 1958, 20); *Спинити хворобу, вирвати з корінням, вигнати геть збудники, що призвели до цієї хвороби!* (Ле, Міжгір'я, 1953, 85).

ЗБУДО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **збудува́ти**. *Уласові дали невелику хатинку на задвірку, де були збудовані стайні* (Н.-Лев., III, 1956, 296); *Солдат, що дожив до перемоги, має право знати, як збудований світ і чого йому бракує* (Сміл., Сад, 1952, 12); *Самостійність мого пера не дає мені бути рядовим у літературі, писати в рамках чужої програми, покорятись чужим, у всякім разі не моєю думкою збудованим планам* (Л. Укр., III, 1952, 686).

Міцно (краси́во, бездога́нно *і т. ін.)* **збудо́ваний** — який має міцну (красиву, бездоганну і т. ін.) будову тіла (про людину). *Був то молодий, безвусий парубок, міцно збудований, у високій сивій кучмі* (Коцюб., І, 1955, 341); *Вася стояв, ..облитий ясним промінням ласкавого вранішнього сонця. Воно пестило його маленьке, красиво збудоване засмагле тіло* (Собко, Скеля.., 1961, 114).

ЗБУДУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **збудува́ти**. *Наука стверджувала цілковиту можливість збудування ракет* (Коп.., Тв.., 1955, 254).

ЗБУДУВА́ТИ, ую, у́єш, *перех.* Док. до **будува́ти**. *Один купець хороший дворик мав.. Він у дворі комору збудував* (Гл., Вибр., 1951, 51); *Хто й коли збудував нашу хату, які майстри — невідомо* (Довж., Зач. Десна, 1957, 467); *Більшовики повинні тепер збудувати партію, збудувати з фракції партію, збудувати партію з допомогою тих позицій, які завойовано фракційною боротьбою* (Ленін, 15, 1949, 407); *Зося вже давно збудувала в своїх думках план прийдешнього життя з Лемішковським* (Н.-Лев., І, 1956, 211).

ЗБУДУВА́ТИСЯ, ую́ся, у́єшся. Док. до **будува́тися** 1. [Кристабель:] *Ну, як таки вам жити у шатрі? Поки збудуєтесь, у нас сидіте* (Л. Укр., III, 1952, 39); — *Давайте тоді комуною жити. Збудуємось хоч би й на оцих-о землях і заживем по-братськи...* (Гончар, II, 1959, 70).

ЗБУЙ, збу́я, *ч., діал.* Розбійник, грабіжник. [Крайник:] *Пропало сто дукатів! Повісьте сього збуя тут при них* (Фр., IX, 1952, 337).

ЗБУНТО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **збунтува́ти**.

2. *у знач. прикм.* Який збунтувався, бере участь у бунті, **підняв бунт**. — *Ви служитель божий.. Мусите церкву зробити діючим джерелом, з якого й полинуть.. оті ваші гасла для збунтованого бидла* (Ле, Наливайко, 1957, 123); // *перен.* Який перебував в стані неспокою, розбурханості і т. ін. *Отож тіло витримало, та не витримав збунтований дух... Я не залив черв'яка, що точив мене безупинно* (Коцюб., І, 1955, 260); *Збунтована кров на мить затьмарила йому розум* (Гром., Незакінч. роман, 1962, 16).

3. *у знач. прикм.* Бурхливий, неспокійний. *Течуть в лісах Карелії річки, ..збунтовані, падучі, гримучі* (Гонч., Вибр., 1959, 266); *Такої грози мені ще не доводилось бачити. Здавалось, з неба прорвався на землю збунтований океан* (А.-Дав., Слово.., 1964, 83).

ЗБУНТУВА́ТИ, ую, у́єш, *перех.* Док. до **бунтува́ти**. *Тоді пішли наріканння.. Гуща і Прокіп збунтували народ, вони у всьому винні* (Коцюб., II, 1955, 96); *Збунтувала* [Параска] *проти мене ввесь мій рід* (Н.-Лев., II, 1956, 17).

ЗБУНТУВА́ТИСЯ, ую́ся, у́єшся. Док. до **бунтува́тися**. [Рябина:] *Размілю! Радь, що робити! Люди збунтувалися зовсім і вернули додому* (Фр., IX, 1952, 73); — *Нема дурних,— відразу збунтувалася Мариня,— хай іде хтось сміливіший, бо я більше до Кремера не піду!* (Вільде, Сестри.., 1958, 212); * Образно. *Мабуть, після такого обіду обов'язково збунтується печінка й пожене його в Трускавець* (Руд., Остання шабля, 1959, 529).

ЗБУ́РЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **збу́рити**. *Синіла, відбиваючи в своїй глибині ніжні, білі, пухнасті хмарки, повноводна, широка, збурена повіддю річка* (Коз., Сальвія, 1959, 216); *Збурена, зелектризована власними похвалками юрма невгавала* (Коцюб., І, 1955, 203); *Вік, неспокійний, весь збурений суперечливими почуттями, подався на лікарський виклик* (Збан., Сеспель, 1961, 125).

2. *у знач. прикм.* Який перебуває в неспокійному стані. *Широкий лан лежав, мов хвилясте, збурене море* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 366); *Текля, збурена, бліда, мовчки слухала, як наволікали на неї поговір, ображали, насміхалися* (Горд., Дівчина.., 1954, 252); *Нахмурені, зосереджені хлопці, припинивши роботу, спідлоба стежать за просуванням розхристаної, збуреної колони ворожих військ* (Гончар, Партія. іскра, 1958, 16); *Всі почуття її, збурені, незрозумілі, переплутані, вилились в тому вигуку:* — *Сергій... Петрович!* (Собко, Справа.., 1959, 143).

ЗБУ́РЕННЯ, я, *с.* 1. Дія і стан за знач. **збу́рити** і **збу́ритися**. *Не було сумніву, всі молодці, вислані для*

збурення боярського дому, погибли в нерівній боротьбі (Фр., VI, 1951, 89); *Рух, який почався серед робітників, автор* [повісті «Борислав сміється» І. Франко] *порівнює із збудженням бджіл у вулику, що готові знищити ситих пероб — трутнів* (Іст. укр. літ., І, 1954, 540); *Він.. аж побагрівся від внутрішнього збурення* (Гончар, Тронка, 1963, 74).

2. *фіз.* Різке порушення відносно спокійного стану в окремих ділянках атмосфери. *Збурення в іоносфері Землі.*

3. *астр.* Відхилення руху небесного тіла від своєї траєкторії під дією притягання іншого небесного тіла. *Внаслідок збурень планети рухаються то швидше, то повільніше* (Астр., 1956, 69).

ЗБУ́РЕНО. Присл. до **збу́рений** 2. *Море під сильним вітром шуміло збурено й чорно* (Мик., II, 1957, 219); *— В'їлися ж* [інтервенти] *— загув збурено натовп. — Ти їх у двері, а вони в вікно* (Гончар, II, 1959, 42).

ЗБУ́РИТИ *див.* **збу́рювати.**

ЗБУ́РИТИСЯ *див.* **збу́рюватися.**

ЗБУ́РКАТИ, аю, аєш, *док., перех., діал.* Розбудити. *Ніч. Лягли спочити в землянці із одним взводом. Не дали — збуркали і в темряву, в болото послали кудись в село за ножицями* (Вас., Незібр. тв., 1941, 213); * Образно. *Се правда, я сей хлопський бунт підняв, Щоб люд сей вирвать з вашої неволі, Щоб збуркати його з важкого сну* (Фр., XII, 1953, 361).

ЗБУРУ́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **збуру́нити.** *За хвилину з протилежного берега на дзот полетіли снаряди і міни, але десант вже зачинався в збуруненій кулями воді* (Збан., Між.. людьми, 1955, 27).

ЗБУРУ́НИТИ, ить, *перех.* Док. до **буру́нити** 1. * Образно. *Його пропозицію теж прозвучали якимось наказом, викликом, що збурунив у грудях Сидорчука терпку хвилю жалю до самого себе* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 86).

ЗБУРУ́НИТИСЯ, иться. Док. до **буру́нитися.** *Здається, не зойвувалися б Ганна, якби раптом збурунилась вода і в-поміж латаття спали вихоплюватись на берег одна за одною голі русалки* (Гончар, Таврія.., 1957, 552).

ЗБУ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗБУ́РИТИ,** рю, риш, *док., перех.* 1. Надавати бурхливого руху, робити що-небудь дуже неспокійним. *Перегукувались пароплави на Дніпрі, шльопали важко колесами коло самої пристані, збурювали гвинтами воду* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 121); *Коли первинне рентгенівське проміння падав на атомну мережу, воно збурює електрони атомів, і вони самі стають джерелом вторинного проміння* (Наука.., 10, 1958, 24); * Образно. *У голові Петру блискавично проноситься думка, яка збурює його кров і засвічує очі гострим блиском* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 8); // Порушувати що-небудь (спокій, певний порядок, нормальний хід чогось і т. ін.). *Прийшов від інспектора довго очікуваний папір, прийшов і — замість заспокоїти — збурив, сколотив її спокій* (Коцюб., І, 1955, 157); *А що, якби так котрогось вечора вдерлася* [Сташка] *до «малої»* [кімнати] *і з сміхом збурила фігури на шахівниці?* (Вільде, Сестри.., 1958, 379); *Вчора професор допоміг йому знайти початок нитки в заплутаному клубку планів, учора ж його дочка все те переміщала, збурила* (Іваничук, На краю.., 1960, 34); // Роздратовувати, робити сердитим кого-небудь. *Глузлива посмішка, що все ще не сходила з вуст Федори Михайлівни, нарешті збурила Бараха: — Чого ти хочеш, може, краще нехай нас повісять?* (Панч, В дорозі, 1959, 71).

2. Підбивати, підбурювати до бунту; бунтувати когось, щось. *Павла в економії потовкли, пом'яли, поламали, то він тепер скрізь проти панів людей збурює* (Горд., І, 1959, 157); *Він давав Іванові читати Шевченкові твори, але він знав, що саме давати. Той, інший Шевченко, що збурив усю Росію, ..мусить сидіти під сімома замками* (Кол., Терен.., 1959, 88).

3. Збуджувати, викликати які-небудь почуття. *Незборимую силу чаїв у собі він, таке він збурював зворушення в душі, цей український незайманий степ* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 65); *Вихор думок і почуттів, які збурив у дівчини вірш, довго не вляглася* (Коз., Сальвія, 1959, 139).

4. *діал.* Руйнувати. *Зломила буря лютою рукою малий пуп'ях, закутаний ще в сні, пташині гнізда збурила дрібні, смерть, знищення лишила за собою...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 140); *— А що коли ворог вдереться в край і знищить його, спалить, сплюндрує, попалить села, збурить міста?* (Гжицький, У світ.., 1960, 12).

5. *астр.* Викликати відхилення руху небесного тіла від своєї траєкторії.

ЗБУ́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗБУ́РИТИСЯ,** рюся, ришся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Починати бурхливо рухатися, ставати дуже неспокійним. *Поверхня сталі дихає, потім збурюється, і метал закипає так само, як закипає вода,— бурхливо, піняво, ключем* (Собко, Біле полум'я, 1952, 231); *Вода збурилась навколо Бурового і хлюпнула через вінця* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 79); * Образно. *В хлопця скипіла і збурилась кров, От яка вірна дівоча любов!* (Перв., З глибини, 1956, 224); // Виходити із стану спокою, хвилюватися. *Вся його душа збурилась до дна,— йому хотілось пхнути Ломачевського з скелі в воду, але він, зроду несміливий і делікатний, не смів навіть Ломачевському й слова сказати в вічі* (Н.-Лев., III, 1956, 129); // Роздратовуватися, ставати сердитим. *Красиве обличчя Жанни зробилось неприв'ітним. Надулися губи, між бровами лягла важка зморшка, зеленаві очі збурились, стали колючими* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 99).

2. Піднімати бунт, бунтуватися. *— І татко мій скидав царя з престолу? — Може, й татко скидав. На фронті солдати теж збурилися проти царя, щоб народ сам правив* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 56).

3. *тільки 3 ос.* Збуджуватися, з'являтися (про почуття). *І враз Олегові збурилось щось в душі. Хотілося гукнути, збудити оцю застояну, мов холодець, тишу, розметати її* (Мушк., Серце.., 1962, 295).

ЗБУРЯКОВІ́ТИ, ію, ієш, *рідко.* Док. до **буряковіти.** *— Та що це тут? — скрикнув становий, збуряковівши. — Де староста?* (Гр., II, 1963, 150).

ЗБУР'ЯНІ́ТИ, іє. Док. до **бур'яні́ти.** *Дивні дощі стривожили Теклю.. Збур'яніла картопля, вигнала билля, аби хоч пов'язалася* (Горд., Дівчина.., 1954, 151).

ЗБУТ, у, ч., *ек.* Продаж готової продукції або сировини. *Швидке зростання і розширення виробництва при капіталізмі, в умовах злиднів народних мас та їх слабкої купівельної спроможності, веде до застою в збуті товарів, до припинення виробництва та криз* (Нова іст., 1956, 130).

Знахо́дити збут — знаходити попит, купуватися (про товар і т. ін.). *В горах знаходив збут найгірший крам* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 34); **Ри́нок збу́ту** *див.* **ри́нок.**

ЗБУ́ТИ *див.* **збува́ти.**

ЗБУ́ТИСЯ [1] *див.* **збува́тися** [1].

ЗБУ́ТИСЯ [2] *див.* **збува́тися** [2].

ЗБУ́ТОВИЙ, а, е, *ек.* Стос. до збуту. *Ленінський кооперативний план передбачав поступове і добровільне залучення селянства спочатку до збутової, а потім до виробничої кооперації* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 33).

ЗБУЧА́ВІЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **збуча́віти.** *Темрява сповнювалась шарудінням шинелей,*

чаванням чобіт в прибережному збучавілому багні (Перв., Атака.., 1946, 143).

ЗБУЧА́ВІТИ, іє, *док., розм.* Затвердіти, зашкарубнути. * Образно. *Старі кості не ворушаться і серце збучавіло* (Сл. Гр.); // Загуснути, стужавіти.

ЗБУШУВА́ТИ, шу́є, *док., рідко.* Те саме, що **забушува́ти.** *Щораз, як небо запала, Постеляться тумани, Шугне блискавиці стріла, Збушують океани* (Граб., I, 1959, 411).

ЗБЮРОКРАТІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **збюрократи́ти.** *Він* [В. І. Ленін] *закликав очистити партію від збюрократілих, нечесних, нетвердих комуністів і від меншовицьких елементів* (Біогр. Леніна. 1955, 247).

ЗБЮРОКРАТИ́ТИ, ію, ієш, *док.* Стати бюрократом.

ЗВА́БА, и, *ж.* 1. Те, що приваблює, манить, спокушає. *Хіба ж Тоня.. сіла б із ним в ключок, якби і її не штовхало оте чортеня звабу, спокуси, жадання торкнутися чогось забороненого, звідати незвіданого?* (Гончар, Тронка, 1963, 243); *Не відбали мене, ти, часе літ кипучих, Від зваб життя, від чар мети* (Ус., Листя.., 1956, 107).

2. Принадність, чарівність. *Цей дерев'яний, гулкий, мов палуба, міст мав для Ібрагімова свою звабу* (Гончар, Новели, 1954, 154); *Чарівний світ з голубим небом весни і невсяжністю далеких просторів, серед яких волею молодості Орися повинна була летіти, як голубка до сонця, втратив для неї звабу і був звичайним, непомітним, буденним* (Тют., Вир, 1964, 126).

ЗВА́БИТИ *див.* **зва́блювати.**

ЗВА́БЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зва́бити.** *Владко розігнався, щоб бігти до гостинця, але тут уже стояли люди, звабленні криком* (Фр., VI, 1951, 145); *Починаючи з «Катерини» і закінчуючи «Марією» і «Неофітами», постійною темою у Шевченка проходить мотив скривдженого, ганьбленого материнства, звабленої і збезчещеної жінки* (Рильський, Поезія Т. Шевченка, 1961, 49).

ЗВА́БЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зва́бити.**

ЗВАБЛИ́ВИЙ, а, е. 1. Який приваблює, манить, спокушає; манливий. *Довго бореться з хвилями плавець, а маяк так само рівно світить і не наближається. І самітному плавцеві здається, що допливти до звабливого вогника він не зможе ніколи* (Трубл., Шхуна.., 1940, 253); *Пропозиція була звабліва* (Гур., Новели, 1951, 120); *Ох, той звабливий ..запах борщику!.. Хоч би хоч його пахощами полоскотало ніздрі* (Збан., Сеспель, 1961, 309); *Вмить передо мною промайнули щасливі дні нашого з мовою маленькою дружиною раування: ліс, річка, моріжок і нас двоє, пустотливих, звабливих* (Досв., Вибр., 1959, 56).

2. Принадний, чарівний. *Їй хотілося мати всі ці красиві, звабливі речі, жити серед них, промовляти до них, як до живих* (Добр., Тече річка.., 1961, 76); *Ринулось воно* [море] *на південь від гір, таке величне і загадкове, таке мінливе і звабливе, що від нього не можна цілими годинами відірвати очей* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 164).

ЗВАБЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **звабли́вий.**

ЗВАБЛИ́ВО. Присл. до **звабли́вий.** *Тетяна кивнула головою, посміхнулась. Її відкриті темні очі блиснули звабливо і виклично* (Добр., Тече річка.., 1961, 223); *Чуєш, мій друже, звабливо запах Принадний, далекий димок експедицій, Нас нерозкриті ждуть таємниці* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 41).

ЗВА́БЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зва́блювати.**

ЗВА́БЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗВА́БИТИ**, блю, биш; *мн.* зва́блять; *док., перех.* 1. Привертаючи увагу, викликаючи цікавість, притягати. *Вони* [скоморохи] *мандрували від міста до міста, особливо по ярмарках, і своїми жартами, іноді до крайності грубими і цинічними, звабльовали довкола себе великі юрбища цікавого народу* (Фр., XVI, 1955, 210).

2. Викликати у кого-небудь бажання щось робити, мати що-небудь; відривати від чого-небудь, спокушаючи чимось. *Твоє царство не з сеї землі, Не мирська твоя слава! Але горе, як звабить тебе Світовая забава* (Фр., XII, 1953, 496); *Від писання його не можна було звабити ні грою в розбійників, ні свіжим випуском Ната Пінкертона, ні новою програмою в кіно* (Смолич, II, 1958, 99); // Викликати у когось бажання іти, їхати куди-небудь і т. ін.; заманювати. — *Ні в яку Татарщину ви мене не звабите* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 412).

3. Викликати інтерес, приваблювати, привертати до себе. *Спинявсь перед стовпами, читав афіші і старався вгадати, чим звабити може Фіфі, яка з себе Сесіль і котра з них краща* (Коцюб., II, 1955, 185); // Навмисне, з певним наміром викликати почуття кохання до себе; спокушати. *У Шекспіра лицемір.. звабльовує невинність сильними, захоплюючими софізмами, не смішною сумішшю побожності і залицяння* (Про мист. театру, 1954, 10); — *Я тебе взяла до терема, вірила, ключницею своєю зробила, а ти так віддячила, звабила княжича...* (Скл., Святослав, 1959, 236).

ЗВА́БНИЙ, а, е. Те саме, що **звабли́вий.** *Ключниця Ярина довго дивилась на ці звабні вогні* (Скл., Святослав, 1959, 82); *Після темного і вогкого тунелю парк, що розкинувся біля мосту, здавався звабним і привітним* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 378).

ЗВА́БНИК, а, ч. Той, хто навмисне, з певним наміром викликає почуття кохання до себе; спокусник. *Цього світового сюжету вперше торкнулася жінка* [Леся Українка в «Камінному господарі»], *і вперше було показано перемогу жінки над звабником і згубником жіноцтва дон Жуаном* (Рад. літ-во, 1, 1964, 66).

ЗВА́БНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **зва́бник.**

ЗВА́БНО. Присл. до **зва́бний.** *Пані Роксолана почала якнайвигідніше вмощуватись на тремтячих руках Михайлика, лукаво й звабно блимаючи на нього знизу* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 16).

ЗВА́ГА, и, *ж., заст.* Рішучість, сміливість. — *Добре вам, бабо?— Знов «баба», подумав* [син], *але не мав ваги поправить* (Коцюб., II, 1955, 277); *Я почав на весь світ нарікати, Перестав одрізнять блеск світлих ідей, Забув вагу — братів рятувати* (Граб., I, 1959, 381); *Тепер він став до мирної роботи У славній армії борців за мир; Так само повний ваги повороти, Зберіг він твердість рук і гострий зір* (Рильський, Наша сила, 1952, 86).

ЗВА́ДА, и, *ж., заст.* Незгода, ворожнеча. *Король Едвард Шотландців призволяє Лихую звади залишить, Спокій вернути краю, Прийти до згоди без війни* (Л. Укр., I. 1951, 352); *Як тільки ж Женю вирядив о. Яків учителювати в чуже село, зразу почалася у його з учителем звада* (Вас., I, 1959, 192); // Сварка. *Ще батько лежав серед свічок на лаві, як у хаті в нас почалася звада* (Козл., Опов. І. Клена, 1950, 12).

ЗВАЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗВА́ЖИТИ**, зва́жу, зва́жиш, *док.* 1. *неперех., на кого — що і без додатка.* Звертати увагу, рахуватися з ким-, чим-небудь. *Зарубали знову — Чують тиху мову: — Най тече кров в гілки,— Січіть — не зважайте, Та серденька тільки Мого не вражайте* (Граб., I, 1959, 318); *На мене гукають прохожі: — Чи ти божевільний, чи в невідкладній потребі спішиш — на людей не зважаєш?* (Зеров, Вибр., 1966, 260); *Ластівка крилом черпає воду, — Що за знак? Можливо, на негоду, Та зважать на це не випада: Нам підвладні сонце і вода* (Рильський, III, 1961, 69);

Цар на річ його зважає Та по скелі походжає (Перв., Казка.., 1958, 16); *Але господар знову зовсім не зважив на ці слова і заговорив далі* (Смолич, І. 1958, 60); // **Брати до уваги**; враховувати щось. *Плужник здивувався: — От бачите, вже й ви слабкі місця намацали* [у творі].. *Зважу, зважу* (Гриш., Незакінч. роман, 1962, 188); *Треба ще раз зважити на самолюбство цього молодика — не розвінчувати його перед цілим цехом* (Шовк., Інженери, 1956, 178).

Зважа́ючи на... — враховуючи що-небудь. — *У мене, товариші, є пропозиція зробити перерву. Зважаючи на деякі обставини* (Головко, II, 1957, 466).

2. *перех.* Помічати; спостерігати. *Округи нас діялось. чулось, велося. Що радощів, а що журби зважали ми збоку; скільки поженилось на селі, заміж повиходило, народилося, вмерло* (Вовчок, І, 1955, 242).

ЗВАЖА́ТИСЯ *див.* **зва́жуватися** [2].

ЗВА́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зва́жити** [1]. *Іван Антонович пильно вдивлявся у вагу, а колгоспники швидко навантажували вже зважений хліб на машини* (Збан., Старший брат, 1952, 73); *І чим краще зважені слова, тим точніше вони влучають в ціль* (Руд., Остання шабля, 1959, 106); // **зва́жено**, безос. присудк. сл. — *Добра пашоничка, добра,— прицмокували дядьки, коли хліб уже було зважено й відставлено вбік, до засіків* (Гончар, II, 1959, 153).

ЗВА́ЖИТИ [1] *див.* **зважа́ти.**

ЗВА́ЖИТИ [2] *див.* **зва́жувати.**

ЗВА́ЖИТИСЯ [1] *див.* **зва́жуватися** [1].

ЗВА́ЖИТИСЯ [2] *див.* **зва́жуватися** [2].

ЗВАЖЛИ́ВИЙ, а, е. Рішучий, сміливий; // Який виражає рішучість, сміливість. *Не можна було розібрати течії розмови, тільки часом з гомону спільного вирвали слова, вигукнуті чиїмсь грубим, зважливим голосом: «Ні, годі!..»* (Л. Укр., III, 1952, 477); *Очі* [парубка] *дивилися хоч тихим, але зважливим поглядом* (Гр., II, 1963, 7).

ЗВАЖЛИ́ВІСТЬ, вості, ж. Властивість за знач. **зважли́вий.** * Образно. *Міцна, весела, трохи насмішкувата зважливість дивилась на них з очей дівчини* (Тудор. Вибр., 1949, 343).

ЗВАЖЛИ́ВО. Присл. до **зважли́вий.** — *Та й гарний же в тебе ніж!.. Продай мені! — сказав Івась, і в його заблищали очі.— Зроду ні! — відмовив я зважливо* (Гр., Без хліба, 1958, 58); [Р у ф і н (*хитнув зважливо головою*):] *Ні, батьку, ні! Се не для мене шлях* (Л. Укр., II, 1951, 461).

ЗВАЖНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зважні́ти.** *Веселка спадав дівчатам під ноги, Вмивав росою зважнілі сади* (Стельмах. Щяхи.., 1948, 151); *Зважнілою ходою пішла жінка відчиняти двері* (Стельмах, Над Черемошем... 1952, 127); * Образно. *Я в своїм кутку сиджу самотиною, і хилиться від дум зважніла голова* (Забіла, Поезії, 1963, 45).

ЗВАЖНІ́ТИ, ію, *док.* 1. Стати важчим, поважчати; обважніти; // Наливатися (про зерно, плоди). *Металевим наливом Колос жита зважнів, Урожаєм щасливим Жде не діждеться жнив* (Дор., Літа.., 1957, 34); *Гранат квітує коло хати.. А вгодом там зважніє плід, Що прибавляє людям літ* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 58).

2. Стати втомленим, втратити легкість, рухливість.

ЗВА́ЖУВАННЯ, я, с. Дія за знач. **зва́жувати 1.** *Молодняк на.. випасах перебуває все літо і нагулює за добу, як показують контрольні зважування, до 1 кілограма живого приросту* (Колг. Укр., 7, 1957, 3); *Вибіркове зважування; Автоматичне зважування.*

ЗВА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗВА́ЖИТИ**, жу, жиш, *док.*, *перех.* 1. Визначати вагу кого-, чого-небудь. *Беріть, везіть хоч на возах, я й сам ще навантажу, я лиш на власних терезах мішечок кожний зважу* (Л. Укр., I, 1951, 278); — *Однесеш оце все* [золото] *в банк, нехай при тобі зважать і випишуть квитанцію* (Кучер, Чорноморці, 1956, 396).

Зва́жувати (зва́жити) в руці́ (на руці́, на доло́ні) — беручи в руку, визначати приблизну вагу чого-небудь; прикидати. *Явдоха вилізла з-під комори, як дорогоцінний скарб тримаючи мішок з зерном.— Хунтів десять буде,— зважила в руці жінка* (Донч., III, 1956, 11).

◇**Зва́жувати (зва́жити) на о́ко** — орієнтовно, поглядом визначати вагу чого-небудь.

2. *перен.* Визначати, оцінювати що-небудь. *Самійло Вихор пильно вдивляється у розпалених боєм матросів і піхотинців, зважував кожен їхній рух і позу* (Кучер, Чорноморці, 1956, 434); *Тільки Тарас Бовкун не розгубився. Побачивши німців, він відразу зважив ситуацію і вмить зник* (Довж., I, 1958, 366); // Розраховувати що-небудь наперед. *Панас Кандзюба силкувався до натуги підняти велику шафу, але не зважив сил. Вона навалилась на нього і придушила* (Коцюб., II, 1955, 88); *Бригадир нишком вирізав з газети показники Гіталова й сподівається їх перекрити, але про це не каже нікому й слова. Хоче зважити свої можливості, щоб потім не кліпати* (Ю. Янов., II, 1954, 129); // Обмірковувати, обдумувати що-небудь. *Завжди запальний у суперечках, він сьогодні кожне своє слово зважував* (Кач., Вибр., 1953, 38); [А в р е л і я:] *Що мати хоче відсудить маєток, се негаразд... А втім... як добре зважить... се, може, й дійсно матері належить* (Л. Укр., III, 1952, 285); // Вприціпувати що-небудь. *Синьоокий зміряв Миколу з голови до ніг, ніби прицінювався до нього, ніби зважував — варто з таким жити чи, може, відмовитись* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 93); *Досі не зважила* [пампочка], *яку сукню має надіти увечері, чи блакитну, чи кремову?* (Л. Укр., III, 1952, 497).

Зва́жити всі за і [всі] про́ти — детально обдумати що-небудь, зіставляючи сприятливі й несприятливі моменти. *Вирішувати повинен Максим сам. Зважити, обдумати всі за і всі проти* (Рибак, Час.., 1960, 654); *Зваживши отак усі «за і «проти», Марко дійшов висновку, що справи в нього йдуть непогано* (Кир., Вибр., 1960, 362).

ЗВА́ЖУВАТИСЯ [1], уюся, уєшся, *недок.*. **ЗВА́ЖИТИСЯ**, жуся, жишся, *док.* 1. Визначати свою вагу. *Важився, як приїхав, зважусь, як буду виїздити, тоді напишу* (Коцюб., III, 1956, 328).

2. *тільки недок.* Пас. до **зва́жувати.** *На ній* [на роботі] *зважувалася не тільки характеристика кожного окремого робітника, яких Дмитро Холод знав прекрасно, а й була вона йому за мірило характеристики цілого села* (Епік. Тв., 1958, 31).

ЗВА́ЖУВАТИСЯ [2], уюся, уєшся, *рідко* **ЗВАЖА́ТИСЯ**, аюся, а́єшся, *недок.*, **ЗВА́ЖИТИСЯ**, жуся, жишся, *док.*, *з інфін., на що і без додатка.* Знаходити в собі відвагу, сміливість робити, говорити що-небудь, виявляти рішучість у якихось діях, вчинках, словах; насмілюватися, наважуватися. *Знала* [Ольга], *що листівку треба знищити або віднести в поліцію, проте не зважувалась зробити ні одне, ні друге* (Вільде, Сестри.., 1958, 252); *Була* [Настуся] *довгонога, жилава і така міцна на руку, що парубки, навіть дорослі, не зважувалися з нею жартувати* (Збан., Сеспель, 1961, 342); *Все ніяк не зважалась* [Софія], *та вже по обіді.. озвалась до баронеси: ..— Чи не можна б мені піти сьогодні в концерт?* (Л. Укр., III, 1952, 532); — *Глуре, вигнаний батьком! — кричав татарин.— Ти зважився сміятись із правої віри, із наших святих!* (Коцюб., II, 1955, 153); [Н е в і д о м и й:] *Все ж таки ви на сміливий зважилися вчинок*

(Вас., III, 1960, 229); // Виявляти готовність, погоджуватися робити що-небудь. — *Не печаль свого серденька, Катре моя мила, годі! Я для тебе на все зважуся* (Вовчок, I, 1955, 201); *Можна було б і зважитись на ту мандрівку, та хто зна, які там заробітки і дівчата?* (Стельмах, I, 1962, 194).

ЗВАКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех., розм.* Док. до **вакува́ти** 2. *Ось, як піду в жнива пшениці й жита жать, То часу марно щоб, мовляв, не звакувать, Скошу і свій горох* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 62).

ЗВАЛ, у, *ч.* 1. Дія за знач. **зва́лювати** 1.

На звал — жати або косити не підбираючи. *В денну зміну працюватимуть лише комбайни в обмолотом та дві жатки на звал* (Ле, В сноп.., 1960, 47).

2. *рідко.* Те саме, що **зва́лище** 2. *На майданах, вулицях лежали купи сіна, а попід хатами — звали всілякого непотребу* (Досв., Вибр., 1959, 298).

3. *рідко.* Те саме, що **зава́л** 2. — *Як навіть у далекі новгородські, вятські та брянські області щойно у травні стукав весна, ломить кригу та нівечить снігові звали, так і до воріт твоєї та моєї землі застукав дух нової правди* (Оп., Іду.., 1958, 355).

ЗВАЛАШИ́ТИ, шу́, ши́ш, *док., перех., діал.* Каструвати. *Біскуп казав далі:..— І стануть ваші дружини наложницями поганців; і породять мусульманських дітей, а ваших синів — звалашать і віддадуть у яничари* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 33).

ЗВА́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **звали́ти.** *Вони посідали на звалену бурею смереку* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 54); *Я.. бабахав у повітря. Іноді необережна качка, чиря, чернь або шелихвіст, звалений з льоту, плюхкалися на плесо* (Досв., Вибр., 1959, 414); *Босі ноги лопотіли якийсь час по стежці, потім затріщали кущі за малинником, потім гепнула долі каменюка, звалена з муру,— і все стихло...* (Смолич, II, 1958, 63); *У кінці коридора, в кутку, Тамара побачила звалені безладно купою на підлозі миски, консервні бляшанки, кухлі* (Хижняк, Тамара, 1959, 178); // **зва́лено,** *безос. присудк. сл. Все єство її говорило: «Зрозумійте, товаришу, що все звалено на мої плечі. Одвернусь я, і печі* [доменні] *підуть шкереберть»* (Рудь, Гомін.., 1959, 4).

ЗВА́ЛИСЬКО, а, *с., розм.* Те саме, що **зва́лище** 1, 2.

ЗВАЛИ́ТИ *див.* **зва́лювати.**

ЗВАЛИ́ТИСЯ *див.* **зва́люватися** [1].

ЗВА́ЛИЩЕ, а, *с.* 1. Місце, куди звозять, скидають сміття, непотріб. — *Я наполягаю, щоб було звалище, бо місту треба очищатися від сміття* (Речм., Твій побратим, 1962, 12).

2. *чого.* Велика кількість чого-небудь, зваленого в одне місце. *На стіні танцювали тіні, ніби хтось весь час ховався за звалищем старих речей* (Скл., Карпати, II, 1954, 90); // *розм.* Склад чого-небудь на відкритому місці. *Артилеристи скинули його* [пораненого] *в лісі, біля звалища своїх снарядів, сказали тут почекати* (Гончар, Людина.., 1960, 96); [Я р ц е в:] *У нас звільняється посада завідуючого звалищем металевого утилю...* (Мокр., П'єси, 1959, 229); // Нагромадження чого-небудь повалених, обвалених. *Ішли вони густими хащами, перелазили з трудом великі звалища старих дубів і буків* (Козл., Мандрівники, 1946, 7).

3. *мн., розм.* Те саме, що **руїни.** *Загримів страшний залп, барикада затріщала і впала, розсипаючись у звалища* (Фр., VI, 1951, 159); *По війні ти* [пророк] *на звалищах міста лишився один* (Л. Укр., I, 1951, 183).

ЗВАЛКО́ВАНИЙ, а, е, *с. г.* Дієпр. пас. мин. ч. до **звалкува́ти.**

ЗВА́ЛКУВАТИ, у́ю, у́єш, *перех., с. г.* Док. до **валкува́ти.**

ЗВА́ЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Призвач. для звалювання (*див.* **зва́лювання** [1]).

ЗВА́ЛЮВАННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **зва́лювати** і **зва́люватися** [1]. *Корчувач-збирач Д-210В.. призначений для звалювання дерев, корчування пнів* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 132).

ЗВА́ЛЮВАННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **зва́люватися** [2].

ЗВА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗВАЛИ́ТИ,** звалю́, зва́лиш, *док., перех.* 1. Ударивши, штовхнувши, зачепивши і т. ін., змушувати падати, перекидати кого-, що-небудь. *Корова кинулась на нього, звалила на землю* (Коцюб., I, 1955, 443); *В сінях звалив* [Трохим Кирилович] *віник, наступив на нього, але не підняв* (Ряб., Жайворонки, 1957, 87); *Прибігли люди.. Виломили двері. Менший брат не давався, насилу десять чоловік його звалили* (Л. Укр., V, 1956, 165); * Образно. *Смерть покотом звалювала маси людей* (Кобр., Вибр., 1954, 183); // Убивати або підстрелювати. — *Після такого скаженого дня — вола, здається, звалив би. засмажив би... та й з'їв би сам-один!* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 410); *За яких чверть години він устиг звалити, мабуть, з десяток качок* (Досв., Вибр., 1959, 136); // Зрубувати, скошувати. *У ліс поїдеш, звалиш деревину.. Пахучу в рамку закладеш вощину,— До всього брався і усе ти міг* (Шер., У день.., 1962, 71); *Сонце вже підбилося височенько, і косарики звалили чимало трави* (Тют., Вир, 1960, 233); // Руйнувати, розламувати. — *Армії звалюють твердині, руйнують замки, башти та стіни* (Н.-Лев., IV, 1956, 241); // *перен., розм.* Перемагати кого-небудь. *Певність свого кроку, Сміливість в борні, Праця безупинна — Звалюють врага...* (Граб., I, 1959, 356); *Годі було й думати.. грати так, як Нестор. Годі було й думати звалити небезпечного противника його власною зброєю* (Полт., Повість.., 1960, 216); // *перен.* Позбавляти здатності триматися на ногах, змушувати лягати (про втому, хворобу, сон і т. ін.). *Щокрок раптові тривоги не давали їм* [козакам] *спокою, а пропасниця звалювала найміцніших* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 532); *Важкий сон звалив у цей вечір Ганну, і приснились їй дивні якісь хороми* (Гончар, II, 1959, 265); *Жив він так роки, поки його туга не звалила — зліг вмирати* (Вовчок, I, 1955, 179); // *безос. Яресько тут* [у лазареті]. *Звалило його — сам не знав коли* (Гончар, II, 1959, 130).

Зва́лювати (звали́ти) з ніг: а) ударом, поштовхом змушувати падати кого-небудь. *Спотикаючись на сходах, мало не звалювали з ніг Сімону, Їв прямував донизу* (Збан., Мор. чайка, 1959, 188); *Семен і Одарка обіймають його.* [І в а н:] *Та ну вас! Ще звалите з ніг!* (Кроп., I, 1958, 107); б) виснажуючи, знесилюючи кого-небудь, позбавляти здатності триматися на ногах, змушувати лягати (про хворобу, сон, переживання і т. ін.). *Чи то праця задавила Молодую силу, Чи то нудьга невсипуща Його з ніг звалила* (Шевч., I, 1951, 255); *Горе не задавить, а з ніг звалить* (Укр.. присл.., 1955, 33).

2. Скидати що-небудь велике, важке (вантаж, поклажу) з чогось, кудись, на щось. *Побачив би ти, як будемо звалювати колоди, як вони падатимуть, гупаючи, на землю* (Хор., Ковила, 1960, 23); *Звалив* [Юхим] *із спини великого клунка додолу біля скрині* (Головко, II, 1957, 208); *Звалила* [Марія] *мішок просто на сніг і присіла на нього за тином* (Руд., Остання шабля, 1959, 41); // *розм.* Необережно скидати що-небудь з чогось. *Тарілку звалили з столу, і вона з грюком полетіла додолу* (Мирний, III, 1954, 289); *Грудьми на стіл навалився, руку до карафки простяг,— звалив чарку* (Головко, II, 1957, 64); // Скидати що-небудь безладно в одне місце. *Вісім механічних лопат.. вигортають гній на край корівника і звалюють в бетонний сечозбірник* (Вол.,

Місячне срібло, 1961, 286); — *Звалили* [шпір] *тут, ну й лежить* (Донч., II, 1956, 12).

◇ **Ніби (мов** *і т. ін.*) **гору з плеча́ зва́лив (зва́лила** *і т. ін.*); **Ніби (мов** *і т. ін.*) **ка́мінь з душі́ зва́лив (зва́лила** *і т. ін.*) — хтось відчув полегкість після чогось обтяжливого. *Після зборів у Гната відлягло на серці, а на душі стало легко, ніби з плечей звалив гору* (Чорн., Потік.., 1956, 283); *Поділившись з Мотею своєю таємницею, вона ніби камінь з душі звалила* (Коз., Сальвія, 1959, 124).

3. Накладати що-небудь велике, важке або класти безладно кого-, що-небудь на когось, щось. *Звалювали* [червоноармійці] *на мобілізовані в селах сани підводи котушки з телефонним дротом* (Збан., Сеспель, 1961, 246); *На гринджоли вони звалювали їх* [п'яниць], *як мішки* (Смолич, II, 1955, 41); *Коли перев'язка була закінчена, він звалив лейтенанта на спину й поніс піщаною рівниною* (Тют., Вир, 1964, 317); *Антін.., зв'язав мотузкою хмиз, звалив в'язку на плечі і пішов до хати* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 44); * Образно. *Треба мати велику силу волі і мужній дух, щоб доброхітно звалити на свої плечі отаку гору праці!* (Вол., Місячне срібло, 1961, 218).

4. *на кого, перен.* Перекладати що-небудь обтяжливе (справи, обов'язки, відповідальність і т. ін.) на когось. *Дівка зачала сваритися в парубком, що підставив їй ногу, й всю вину звалювала на нього* (Кобр., Вибр., 1954, 125); *Поки був молодий* [суддя], *то завжди бувало усі рішення сам пише, а встарівся — звалив усе на секретаря, а сам підписує й не читає* (Мирний, I, 1954, 160); // *на що.* Пояснювати щось чим-небудь, знаходити якусь причину. *Сцена під час тризни, хоч як Катерина старалась не думати про неї, звалюючи все на п'яний стан «нареченого», раз у раз наверталась Катерині на пам'ять* (Вільде, Сестри.., 1958, 353).

◇ **Зва́лювати (зва́лити) з хво́рої голови́ на здоро́ву** *див.* **голова́**.

5. *рідко.* Відхиляти вбік що-небудь. *Картав* [лейтенант] *за те, що хтось з студентів не чітко виконував його команду, звалював гвинтівку набік* (Кучер, Чорноморці, 1956, 119).

ЗВА́ЛЮВАТИСЯ [1], юється, юючся, *недок.*, **ЗВАЛИ́ТИСЯ**, звалю́ся, звалишся, *док.* 1. Втрачаючи опору, рівновагу, падати, перекидатися. *Голос її* [жінки] *тривожний, в сум'ятті. Вона звалюється коло дверей і шкребе їх нігтями* (Тют., Вир, 1964, 415); — *Сини мої, сини мої...— та й звалилась* [Олександра], *як трава на гостру косу* (Вовчок, I, 1955, 33); *Страшний удар ззаду приголомшив його. І він звалився на землю, як підрубаний дуб* (Довж., I, 1958, 265); *Блоха покірно спер рушницю на дерево, але так невдало, що вона звалилась на землю* (Гжицький, Опришки, 1962, 117); // Падати, будучи вбитим, підстреленим тощо. *Хмара стріл впала дощем на стан Олешича. Раз у раз звалювався якийсь вершник із сідла, густо падали коні* (Оп., Іду.., 1958, 334); *Я бачив, як серну підстрелив стрілець: Звалилася, бідна, прийшов їй кінець* (Пісні та романси.., II, 1956, 150); — *А я як стрільнув, та шаблею, шаблею... Один* [литвин] *звалився, інші — врозтіч* (Тудуб, Людолови, 1, 1957, 65); // Падати, будучи зрубаним, зрізаним, скопеним. *Розсердився* [хазяїн] *і косу ухопив... Черк, черк — і ввесь Бур'ян звалився* (Гл., Вибр., 1951, 140); // *тільки док.* Лягати, падати від утоми, хвороби, сп'яніння і т. ін. *Удова занедужала й звалилася* (Вовчок, I, 1955, 314); *Усе, що має, проп'є* [Довбня], *в одній сорочці по шинках бігає, аж поки де під тином не звалиться* (Мирний, III, 1954, 200); *Побитий, у залитій кров'ю чумарці, увесь у реп'ях та соломі, блідий, аж чорний на виду, він ледве дійшов до лави, звалився і більше вже з неї не зводився* (Л. Янов., I, 1959, 310).

Зва́люватися (зва́литися) з ніг: а) втрачаючи опору, рівновагу, падати, перекидатися. *Змій об злості ледве в ніг Не звалився, а потому Кинув оком на солому* (Перв., Райдуга.., 1960, 137); б) втрачати здатність триматися на ногах, лягати через утому, хворобу, сон і т. ін. *Одного вечора Кавун звалився з ніг; його перевезли в лазарет* (Н.-Лев., II, 1956, 211); — *Відстоявши години за рядового, ви потім звалитесь з ніг, задасте хропака. А хто ж буде за вас пости перевіряти?* (Гончар, III, 1959, 310).

2. Падати вниз з чого-небудь, кудись, на щось. *Кашкет звалюється з голови і котиться на брук* (Смолич, II, 1958, 50); *Мчав, поки мчав по рівнім полю, Та як притрафився рівчак, З коня звалився неборак* (Фр., X, 1954, 286); *Василько хотів подертися ще вище, але сучок обломився під ним, і він звалився козакові просто на голову* (Панч, II, 1956, 202); *Звалившись у лампадку, тарган погасив святий вогник* (Донч., III, 1956, 22); * Образно. *Не завше горе на плечах сидить — прийде час, що й звалиться!* (Укр.. присл.., 1955, 74).

◇ **На́че (нена́че, мов** *і т. ін.*) **гора́ з плеча́ зва́лилася** *див.* **гора́**.

3. *перен., розм.* Раптово, несподівано з'являтися, прибувати куди-небудь. — *Павле,— оглянувся Смик,— звідки ти звалився на пасіку?* (Рудь, Гомін.., 1959, 46); *Коли величезна юрба вершників звалилася на табір руської дружини — він був пустісінький* (Оп., Іду.., 1958, 331); // Раптово, несподівано наставати, насуватися (про явища, події). *Дипломат і близький друг Наполеона був приголомшений останніми подіями, що звалилися на велику армію* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 388); *Велетенської сили грім звалився на море, і здавалося, буря завмерла від тієї сили* (Кучер, Чорноморці, 1956, 57); — *Як сніг на голову звалилась оця війна* (Збан., Єдина, 1959, 142); // Раптово випадати комусь, на долю кого-небудь (про щось неприємне, обтяжливе). *В одну мить усвідомив* [Степан] *собі грозу всього нещастя, що звалювалося на нього* (Крущ., Буденний хліб.., 1960, 66); *Робота в «Просвіті» цілком мене знесилила, бо звалилась усім тягарем на мене та на мою жінку* (Коцюб., III, 1956, 305); — *А ти поплач, дочко,— порадив Марко Іванович, розуміючи всю сукупність переживань, що звалилися на неї* (Баш, Надія, 1960, 332).

◇ **Зва́литися на го́лову** *чиюсь;* **Зва́литися на пле́чі (ру́ки** *і т. ін.*) *чиїсь* — несподівано стати для кого-небудь об'єктом клопоту, турбот і т. ін. *Тепер знову звідкись звалився* [Іван] *на їхню голову* (Гончар, IV, 1960, 57); [Н а з а р:] *Стільки роботи звалилось на твої руки.* [К а т е р и н а:] *Мені не звикати* (Зар., Антей, 1962, 407); *На його плечі, крім тещі, мали звалитись ще чотири дорослих дівиці, яким у свою чергу треба буде дати посаг і повидавати заміж* (Вільде, Сестри.., 1958, 510).

4. Опускатися на що-небудь як прийдеться, не володіючи собою (безсило, важко і т. ін.). *Маруся аж звалилася на піл від сліз, і Настя плачучи сиділа над нею* (Кв.-Осн., II, 1956, 59); *Він звалився на стілець і дико, потрясаючи стіни кімнати, заридав* (Мик., II, 1957, 71); *Іздові, зскакуючи з передків, кидались в найближчі окопи. Хома теж звалився на чиїсь тіла* (Гончар, III, 1959, 360).

5. *тільки недок.* Пас. до **зва́лювати**. * Образно. *У своїх творах В. І. Ленін рішуче осуджував, як архінебезпечні, такі методи історичної характеристики явищ, при яких звалюються в одну купу факти істотні і другорядні* (Ком. Укр., 5, 1960, 38).

ЗВА́ЛЮВАТИСЯ [2], ється, ються, *недок.*, **ЗВАЛЯ́ТИСЯ**, я́ться, *док.* 1. Сплутуватися, збиватися (про вовну, шерсть, волосся, пух). *Поперед усіх, зовсім біля дверей, трусив своїм зім'ятим кожухом, вовна на якому звалю-*

лась уже в лямець, ровгублений Голова (Збан., Єдина, 1959, 186).

2. *тільки док.* Виготовитися способом валяння (про вироби із вовни, шерсті, пуху).

ЗВА́ЛЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зваля́ти.**

ЗВАЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *перех.* Док. до **валя́ти** 2, 3.

ЗВАЛЯ́ТИСЯ [1], я́ться, *док., розм.* Валяючись без ужитку, втратити свою придатність.

ЗВАЛЯ́ТИСЯ [2] *див.* **зва́люватися** [2].

ЗВА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Стос. до звалу (у 1 знач.).

Зва́льна борозна́ — борозна, заорана з обох боків на середину. *Звальні і розгінні борозни необхідно розрізняти* (Картопля, 1957, 119).

2. *рідко.* Те саме, що **виснаже́ливий.** *Тут же лежить той, що працею звальною Гнав шахтаря в світанкові гудки, Що володів золотою копальнею В Тімменсі — місті, де в рудники* (Мал., Запов. джерело, 1959, 160).

ЗВАЛЬЦЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *перех., техн.* Док. до **вальцюва́ти.** *Ту сталь бронебійну брати звальцювали твої, Щоб, нею прикривши, ти йшов у найважчі бої* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 75).

ЗВА́НИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зва́ти.** *Увійшов повагом блідий професор Гребляньский з рудим старостом, званий учениками* [учнями] *Логарифмом* (Мак., Вибр., 1954, 50); *Бригадир покликав Мишуню до польового вагончика, званого на степах «палуб»* (Ю. Янов., II, 1954, 135); // **зва́но,** *безос. присудк. сл. Наумиху звано старосвітською жінкою* (Коцюб., I, 1955, 102); *Чайченкова мати купила хату у Любчиках, святила ту хату; нас звано і Пилипиху з дочкою* (Вовчок, I, 1955, 194).

Так зва́ний: а) який має умовну назву. *У Моринцях і загалом у селах, які пов'язані з біографією Тараса Григоровича* [Шевченка], *в чимало так званих пам'ятних дерев* (Вол., Самоцвіти, 1952, 122); б) який виражає іронічне, зневажливе ставлення до кого-, чого-небудь. — *Усі ваші так звані думки я давно знаю* (Довж., I, 1958, 414).

2. *у знач. прикм.* Якого запросили; запрошений. *Замість справжнього батька одноденний «батько» порядкував за столом, званий, весільний...* (Гончар, Таврія, 1952, 13).

Зва́ний обі́д (вече́ря *і т. ін.)* — обід, вечеря і т. ін., на які запрошують гостей. *Посередині* [світлиці] *довгий стіл, накритий до званої вечері* (Л. Укр., III, 1952, 402).

ЗВА́ННЯ, я́, *с.* 1. Офіційно присвоєна назва, яка означає фах, ступінь кваліфікації у певній галузі або службовий стан. *Колись з торбою ходив із села до міста, а в колгоспі маю я звання тракториста* (Укр., присл.., 1955, 350); *Костомаров мав незабаром дістати професорське звання* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 373); *Весною Василеві присвоїли звання старшого лейтенанта, доручили командувати ротою* (Логв., Давні рани, 1961, 59); // Офіційно присвоєна почесна назва як нагорода за заслуги в галузі якої-небудь діяльності. *За багатолітню шахтарську працю мені присвоєно звання почесного шахтаря* (Коз., Вісімсот.., 1953, 19); *Звання Героя Соціалістичної Праці; Звання народного артиста СРСР.*

2. Назва, що означає приналежність до якого-небудь колективу, організації. *Член партії повинен.., оберігати партію від проникнення в її ряди людей, негідних високого звання комуніста* (Статут КПРС, 1961, 4); *Знайте всі: я — ленінець тепер! І звання це — не ганьблю ніколи!* (Нех., Ми живемо.., 1960, 77).

3. *заст.* Приналежність до якого-небудь соціального стану. *Тисячі розявлених ротів. Це кричать «славу» захриплі вже візники, студенти, вчителі,.. а також офіцери й відставні люди різного звання* (Довж., I, 1958, 44).

◇ **Ще й звання́ не було́ (нема́є)** *кого, чого* — не існувало (не існує) кого-, чого-небудь. [Г і л ь з е:] *Готліб! ..Твоя жінка — ще її й звання не було, як я вже квартами свою кров проливав за рідний край* (Л. Укр., IV, 1954, 251).

ЗВАНТА́ЖИТИ *див.* **званта́жувати.**

ЗВАНТА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗВАНТА́ЖИТИ**, жу, жиш, *док., перех.* Знімати з чого-небудь якийсь вантаж. *Нашвидку звантажували з платформи машину. Ладналися їхати далі уже своїм ходом* (Баш, На.. дорозі, 1967, 233).

ЗВАПНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **вапнува́ти** 1. *Грунт із збільшеною кислотністю потрібно спочатку звапнувати* (Колг. Укр., 11.VIII 1939, 2).

ЗВА́РЕНИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зварі́ти** [1]. *Кожного дня на столі й голубці, і локша в молоці, а то й бануш — дуже смачна мамалига, зварена у сметані* (Мур., Бук. повість, 1959, 129); *У неї в хаті так чисто, гарно так: діти умиті, чисто одягнені, обід зварений* (Коцюб., I, 1955, 468); // **зва́рено,** *безос. присудк. сл. — Перемліє все в казанах,— пожалкував мимохідь Хасцький, вгадуючи по запахові, що саме зварено в тій чи іншій кухні* (Гончар, III, 1959, 429).

Як (мов) зва́рений (зва́рена) — млявий, пасивний. [Х у с а:] *Та слухай, жінко, не будь як зварена! Се що за спосіб гостей вітати? Слова не промовить!* (Л. Укр., III, 1952, 183).

ЗВА́РЕНИЙ [2], а, е, *техн.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зварі́ти** [2]. *Ворота теж були зварені з прутя і прикрашені плетивом металевих завитків* (Збан., Переджнив'я, 1955, 104).

ЗВА́РЕННЯ, я, *с., техн.* Дія за знач. **зварі́ти** [2]. *Місце, де.. мало повстати лезо, було геть обліплене рідко розведеною глиною — це мало причинятися до зварення заліза* (Фр., IV, 1950, 190).

ЗВАРИ́ТИ [1], зва́рю, зва́рить, *перех.* Док. до **вари́ти** 1. *Скотинку нікому доглядати, борщику нікому зварити* (Барв., Опов..; 1902, 191); *Стара зварила бараболі й так-сяк прийняли свата* (Коцюб., I, 1955, 91); — *Я вмію зварити маленьку чашку турецької кави — міцної й гіркої* (Ю. Янов., II, 1958, 78); — *Гай, зварив би я пивце... тільки що треба багато заходу* (Вовчок, VI, 1956, 288); // *рідко.* Обпекти окропом, киплячою рідиною, парою яку-небудь частину тіла; обварити. *Смола кипить, як турецька кава.. Майстер пробує смолу. Ей, не лови гав, роззява! Бережись, бо звариш ногу* (Ю. Янов., II, 1958, 128).

◇ **Зварила́ макі́тра** — хто-небудь зміркував, додумався, зорієнтувався. — *А він таки й справді витяг* [дзвона на дзвіницю], *тільки не на плечах, а підоймою. Зварила макітра...* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 89); **Ка́ші (пи́ва) не зва́риш (не зва́рите)** *з ким* — про неможливість порозумітися, домовитися з ким-небудь. — *Ні, з вами каші не звариш!* — промовив голосно пан., закриваючи книжку (Мирний, III, 1954, 181); — *Доведеться вам іншого порадника шукати, бо з цим каші не зварите* (Добр., Тече річка.., 1961, 237); *З дурнем пива не звариш* (Укр.. присл.., 1955, 249).

ЗВАРИ́ТИ [2] *див.* **зва́рювати.**

ЗВАРИ́ТИСЯ [1], зварю́ся, зва́ришся. Док. до **вари́тися** 1, 2. — *От якби було не вивертатися під осокором та доглядати казанка, то., може б, уже досі й каша зварилась* (Мирний, IV, 1955, 320); *Мати казала підождати: ось же картопля зварються* (Головко, II, 1957, 78); — *Обід зварився, а бідонів знову немає* (Кучер, Чорноморці, 1956, 140); *В котловані, на дні бульдозерних траншей, спеки налито по вінця, вітерець не дмухне, незвичний там просто зварився б* (Гончар, Тронка, 1963, 78); // Опинившись у чому-небудь киплячому

(у воді, смолі і т. ін.), загинути, вмерти. *Сестри нема. Так і пропала, немов од сонця ковилі... А батько, кашовар невдалий, зварився якось у котлі...* (Сос., I, 1957, 358).

ЗВАРИ́ТИСЯ ² *див.* **зва́рюватися.**

ЗВАРЮВА́ТИ і **ЗВАР'ЮВА́ТИ**, юю, юєш, *док., діал.* Збожеволіти. *Мачуха таки зовсім звар'ювала всім на радість, її відвезено до божевільні* (Ю. Янов., Мир, 1956, 291).

ЗВА́РКА, и, *ж., техн., рідко.* Те саме, що **зва́рювання** 1, 2. *Пластичність конверторної сталі вища, ніж мартенівської. Добре вона себе «поводить» і при зварці* (Наука.., 9, 1962, 13); *Ця синь нагадувала їй заводський цех увечері, коли там проводиться електрична зварка металу* (Ецік, Тв., 1958, 465).

ЗВА́РНИЙ, а́, е́, *техн.* Виготовлений, зроблений способом зварювання. *Сам Ковальов дуже добре знав складність таких широких і глибоких зварних швів* (Собко, Біле полум'я, 1952, 145); *Зварний міст.*

ЗВА́РНИК, а, *ч., техн.* Фахівець, що займається зварюванням. *Вчені-зварники часто використовують у своїй практиці методи металургійної промисловості* (Наука.., 12, 1962, 6); *Він, зварник найвищої кваліфікації, заробляв багато, майже стільки ж, які і бригадир* (Собко, Матв. затока, 1962, 193).

ЗВА́РНИЦЯ, і, *ж., техн.* Жін. до **зва́рник.** *Люблю, як пісню, сталі грім На берегах Дніпра, І зварниць в сяйві золотім, І відгуки копра* (Забашта, Нові береги, 1950, 70).

ЗВА́РЮВАЛЬНИЙ, а, е, *техн.* Стос. до зварювання. *Академія наук УРСР є світовим центром зварювальної науки* (Наука.., 2, 1964, 5); // Призначений для зварювання (у 1 знач.). *У цехах стоять зварювальні апарати* (Скл., Помилка, 1933, 171).

ЗВА́РЮВАЛЬНИК, а, *ч., техн., рідко.* Те саме, що **зва́рник.** *Зрозумів він, що зварювальником бути легше, ніж клепальником* (Скл., Помилка, 1933, 169).

ЗВА́РЮВАНИЙ, а, е, *техн.* Діспр. пас. теп. ч. до **зва́рювати.** *Зварювані деталі; Зварювані заготовки.*

ЗВА́РЮВАНІСТЬ, ності, *ж., техн.* Здатність до зварювання (у 1 знач.). *Зварюваність металів.*

ЗВА́РЮВАННЯ, я, *с., техн.* 1. Дія за знач. **зва́рювати і зва́рюватися.** *На авіаційному заводі, де будують літаки.., здавна відчували брак чистого кисню для зварювання* (Трубл., I, 1955, 132); *Обидва куски його* [гака] *мали на собі сліди невдалого зварювання* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 13).

2. Спосіб з'єднування металевих (рідше пластмасових і скляних) частин шляхом розплавлення країв, які з'єднуються. *Важливе значення для розвитку важкої індустрії має широке впровадження нових методів електричного зварювання* (Наука.., 1, 1960, 11); // Спосіб з'єднування металевих частин шляхом їх розжарення і сковування. *Способом ковальського зварювання з'єднують під ударами молота два нагрітих куски сталі, що перебувають у пластичному стані* (Слюс. справа, 1957, 40).

ЗВА́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗВАРИ́ТИ**, зварю́, зва́рить, *док., перех., техн.* З'єднувати які-небудь металеві (рідше пластмасові й скляні) частини, розплавляючи їх край. *Промайнула група робітників на новій трамвайній колії. Зварювали рейки* (Коп., Вибр., 1948, 143); *Їх* [пластмаси] *можна обточувати й різати, зварювати й клеїти, пресувати й відливати у форми, шліфувати й полірувати* (Наука.., 2, 1959, 27); // З'єднувати які-небудь металеві частини, розжарюючи й клепаючи їх. *Вилітали* [іскри] *з-під батькового молота і прискали на всі боки. Особливо.., коли треба було зварювати два окремі куски заліза в одно* (Фр., IV, 1950, 190); *Здивований Степан і незчувся, як вони молотами, навіть без молоточка майстра, зварили йому шину й натягнули на колесо* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 156).

ЗВАР'ЮВА́ТИ *див.* **зварювати.**

ЗВА́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗВАРИ́ТИСЯ**, зва́риться, *док., техн.* З'єднуватися шляхом плавлення або розжарення і сковування. *Чим більше в сталі вуглецю, тим вона твердіша, тим краще гартується, але гірше зварюється* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 38); *Почався процес зварювання. Обидві частини зварювалися не поверхнево, а серцевиною* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 17).

ЗВА́РЮВАЧ, а, *ч., техн., рідко.* Те саме, що **зва́рник.** *Зварювачі сиділи на своїх місцях, методично, не поспішаючи, краяли за краплею, валик за валиком заварюючи металом глибоку щілину* (Собко, Біле полум'я, 1952, 312).

ЗВАР'Я́ТІТИ, ію, ієш, *док., діал.* Збожеволіти. *— Степане! Чи ти звар'ятів? — кинулась Соломія.— Он роботи скільки, а ти варнякаєш* (Кучер, Трудна любов, 1960, 130).

ЗВА́ТИ, зву, звеш, *рідше* зову́, зове́ш, *недок., перех.* **1.** Іменувати кого-, що-небудь; називати, прозивати. *Був собі чоловік та жінка. Чоловіка звали Нечипором, а жінку Пріською* (Кв.-Осн., II, 1956, 101); *— Як вас зовуть?— спитала* [дівчина]. *— Павло* (Вовчок, I, 1955, 149); *Я не знав, як її* [квітку] *звати — і від того вона двічі мені миліша* (Коцюб., II, 1955, 290); *Вже відлетіли у край чужі Ті птиці, що вважав я ластівками, А звуть їх по-ученому — стрижі* (Рильський, III, 1961, 306); *Всім нам було цікаво, як звати нового товариша і звідки він* (Донч., Перемога.., 1949, 4); *Нагадала* [Настечка] *братику, що всю рідню їхньої матері по-вуличному звали Соловейками, і не раз, коли мати тулила до себе її і маленького Левка, називала їх солов'ятами і казала, що вони будуть так співати, як і їхній дід* (Стельмах, II, 1962, 126); *Як шкода, що немає Марії, його вічно юної і жевавої дружини, яку він жартома звав «циганчам»!* (Дмит., Наречена, 1959, 124).

◇ **Поминай як зва́ли (як зва́ти)** *див.* **поминати.**

2. Характеризувати кого-, що-небудь якимось словом, виявляючи своє ставлення, свою оцінку. *Дивлячись на своє життя, він звав його не безщасним і не безрадісним, але трудним* (Мирний, I, 1954, 150); *Карпо не зачіпав дівчат, не жартував з ними. Дівчата звали його гордим* (Н.-Лев., II, 1956, 272); *Наш Київ матір'ю недаром Усі міста братерські звуть... Ніхто рудяницьким ударом Не міг йому затьмити путь* (Рильський, III, 1961, 98); // Іменувати кого-небудь якось, вважаючи, маючи кимось, чимось для себе. *Вийшли з хати батько й мати В садок погулять, Порадитись, кого б то їм Своїм зятем звати?* (Шевч., II, 1953, 363); [Іфігенія:] *Чи він живий, Мій Ахіллес?.. Тепер уже не мій, Там, може, еллінка або троянська бранка Зове його своїм...* (Л. Укр., I, 1951, 161); *— А я тобі яка мама, вражий сину? Дідько звінчав вас на смітнику, а ти мене мамою звати мені?* (Коцюб., I, 1955, 55).

3. *розм.* Кликати кого-небудь. *Галя дивиться — на самому шпилечку Карпо стоїть, зове її: Іди сюди!* (Мирний, IV, 1955, 121); *Коли ж розчавлений впаду, На поміч я не буду звати* (Дмит., Осінь.., 1959, 14); // Запрошувати куди-небудь, до когось. *Безліч дуків він стрівав Та панів на всіх дорогах, А ніхто його не звав Пригостити, крім убогих* (Граб., I, 1959, 370); *Зараз вона почала зо мною мову, стала мене до себе звати* (Вовчок, I, 1955, 374); // Закликати до чого-небудь. *І повні скорбного чуття, Орли за хмарами літали І ситих жаб уже не звали З боліт до вищого життя* (Олесь, Вибр., 1958, 27); *Ідуть полки, і світлий марш гримить*

І зве бійців для дальшого походу (Бажан, І, 1946, 159); *// також без додатка, перен.* Вабити. *В уяві стали очі карі, вони зорять і зовуть...* (Сос., І, 1957, 410); *В суботній час серед вітрів і піни Так уродилась пісня України,— І в дальне море — у суботній час — Вона зове і поривав нас* (Рильський, І, 1960, 237).

ЗВА́ТИСЯ, зву́ся, зве́шся, *рідше* зову́ся, зове́шся, *недок.* 1. Іменуватися, мати ім'я, назву; називатися, прозиватися. *Спитав він: «Як ти звешся, дівчино таємна?» — Ізольда Білорука,— відмовила вона* (Л. Укр., І, 1951, 410); *— Мій дід теж Матвієм звався* (Стельмах, І, 1962, 318); *Ще хлоп'ям був, приземком, а всі вже зілля знав: і як зветься, і де й коли процвітає* (Вовчок, І, 1955, 274); *Село, до якого ми під'їжджали, звалося Синій Вир* (Жур., Вечір.., 1958, 276); *Я на брата схожий і з обличчя, тільки звуся досі «мамин мізинчик», бо я ніяк не росту* (Ю. Янов., І, 1958, 307).

2. Своїми особливостями відповідати якій-небудь назві, якомусь поняттю; характеризуватися яким-небудь словом. *Колись ти* [Київ] *звався: чудодій, худесник,— тепер тобі ім'я — лиш месник! месник!* (Тич., II, 1957, 164); *Як захочеш змірять силу, Бий щосили молотком, Як дзвінок задзвонить, сину, Можеш зватись козаком!* (Олесь, Вибр., 1958, 340); *Той, хто сказав би хоч слово, хоч півслова проти Марини, не міг би більше зватись його другом* (Дмит., Наречена, 1959, 152); *Яке воно* [особисте щастя] *повинне бути, щоб зватися щасливим, гаразд не знала* (Ле, Міжгір'я, 1953, 22).

ЗВЕДЕ́НИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **звести́.** *Невкипілий стояв в шворнем у зведеній над головою руці* (Головко, II, 1957, 309); *Наші гвинтівки були заздалегідь готові, курки зведені* (Ле, Історія радості, 1947, 13); *Друга річ — новітній реалізм літературний, зведений в певну науку, оброблений і уформований зовсім свідомо* (Фр., XVI, 1955, 11); *Коли зведений дім — Будуть мешкати люди у ньім* (Воронько, Тепло.., 1959, 93); *Якби ще трохи пробігли, то, здається, стукнулись би лобами.., їм здавалося, що стоять вони* [румун і Маковейчик] *так уже здавна, зведені самою долею віч-на-віч* (Гончар, III, 1959, 58); *Після першого «організаційного» періоду колгосп почав працювати на зведених землях* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 170); *Об'єктивно оцінювати роботу кожної конкретної артілі можна не за одним, а тільки за рядом зведених економічних показників* (Ком. Укр., 5, 1960, 61); *Прохор метнув злими очима в батькове обличчя, та, помітивши суворі, зведені на переніссі брови й докірливий погляд, стримав себе* (Шиян, Баланда, 1957, 45); *Тяжке життя селянської дівчини, зведеної офіцером, Шевченко відтворив і в ряді своїх повістей російською мовою, написаних на засланні* (Рад. літ-во, 2, 1964, 68); *Губи зведені в дудочку: вічно Гнат щось насвистує* (Тют., Вир, 1964, 32); *// зве́дено, безос. присудк. сл. Тільки і чути: там шкапу у хазяїна зведено, а де і волика* (Кв.-Осн., II, 1956, 396); *Нищено міста красні, чимало козацтва зведено з світу, багато дівчат і жінок у полон забрато* (Вовчок, І, 1955, 327).

2. *у знач. прикм.* Який складається з кількох компонентів. *Півторатисячний районний зведений хор співав «Пісню про Батьківщину»* (Вишня, II, 1956, 12); *// Який об'єднує в собі різні дані, риси, ознаки і т. ін. Зведені* [діалектологічні] *карти можуть об'єднувати різноманітні риси: фонетичні, граматичні, лексичні* (Нариси з діалектології.., 1955, 207).

Зве́дений брат — який доводиться братом, будучи сином мачухи або вітчима; **Зве́дена сестра́** — яка доводиться сестрою, будучи дочкою мачухи або вітчима.

△ **Зве́дене рівня́ння,** *мат.* — квадратне рівняння, в якого перший коефіцієнт є 1.

ЗВЕДЕНИ́ЦЯ, і, *ж., діал., заст.* Покритка. *Вітер шумить, сором до села наносить, зведениці дорогу стелить* (Черемш., Тв., 1960, 85).

ЗВЕДЕ́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **звести́** 5—12, 16. *Сполучення всіх подібних між собою членів многочлена в один член називається зведенням подібних членів многочлена* (Алг., І, 1956, 45); *Вправи для плечового пояса і рук. Зведення і розведення лопаток* (Худ. гімнаст., 1958, 47).

2. Одножанрові тексти різних авторів, об'єднані в один твір. *Одним з найбільших історичних творів цього часу* [XVI ст.] *було Лицеве (тобто ілюстроване) літописне зведення* (Іст. СРСР, І, 1957, 124).

3. Певні відомості, дані, зібрані в один документ; документ з такими відомостями, даними. *Тут розміщався командний пункт батальйону з усім своїм штатом.. Писарі, що складали на колінах свої нескінченні зведення, надавали картині якогось діловитого вигляду* (Гончар, III, 1959, 53); *Щоб скласти зведення погоди, Центральний інститут прогнозів у Москві опрацьовує тисячі телеграм, що надходять з різних кінців земної кулі* (Рад. Укр., 6.I 1965, 3); *Щербина потер рукою сиву скроню, знову поклав зведення на середину стола* (Жур., Звич. турботи, 1960, 53).

ЗВЕДЕ́НЮК, а́, *ч., розм.* Те саме, що **зведе́нь.** * Образно. *І це все вони* [піонери]*? — гомоніли, працюючи, шахтарі.— І підлогу полагодили? — І рами повставляли? — Ну, й зведенюки!* (Мокр., Острів.., 1961, 70).

ЗВЕДЕ́НЯ *див.* **зведе́нята.**

ЗВЕДЕ́НЯТА, ня́т, *мн.* (*одн.* **зведе́нь,** ня́ти, *с.*). *розм.* Зведені брати і сестри. *Діти між собою часто сваряться — надто бабина дочка: звичайно, як зведенята,— у них ніколи ласки нема* (Укр., казки, 1951, 333); *Батько женився вдруге, взявши вдову теж із дітьми. В хаті почалися сварки..— пекло, що завжди бував в хаті, де повно зведенят* (Вас., II, 1959, 363).

ЗВЕ́ЗЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **звезти́** 1—3. *Хліб був уже знятий місцями і звезений, так що на полі де-не-де стояли копи* (Григ., Вибр., 1959, 307); *На будівельному майдані люди складали в штабелі звезене дерево* (Ле, Право.., 1957, 293); *Тут, у степах, могили їх* [скіфів] *царів — кургани, а «кам'янні баби» з курганів звезені поміщиками і складені в Асканії-Новій* (Довж., III, 1960, 99).

ЗВЕ́ЗЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **звезти́** 1, 2. *Читальню будували на громадській площі.. Кожний читальних дав підводу для звезення матеріалу* (Март., Тв., 1954, 293).

ЗВЕЗТИ́ *див.* **зво́зити.**

ЗВЕЛИЧА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **звели́чати** 1—3. *— Не той відступник, хто для звеличання своєї землі жертвує всім, навіть богами* (Оп., Іду.., 1958, 266); *Головним змістом цього свята* [Дня врожаю] *є звеличання героїчної праці трудівників у боротьбі за врожай* (Пар. тв. та етн., 3, 1957, 109).

ЗВЕЛИЧА́ТИ *див.* **звели́чувати.**

ЗВЕЛИЧА́ТИСЯ *див.* **звели́чуватися.**

ЗВЕЛИ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **звели́чити** 1, 2. *Звеличений жертвами й любов'ю стояв перед сином батько* (Довж., І, 1958, 340); *Подвиги героїчної полтавської підпільниці* [Л. Убийвовк] *оспівані в поетичних рядках, звеличені в художній прозі* (Рад. Укр., 19.XI 1949, 3); *Виростай, Каховко, Виростай високо, У труді звеличена, У саду вквітчана* (Мас., Київ. каштани, 1954, 30).

ЗВЕЛИ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **звели́чити** 1, 2. *Всю енергію Юстиніан спрямував на звеличення імператорської влади* (Іст. середніх віків, 1955, 15); [В о н а:] *Яка ти трудна людина.* [В і п:] *Ну, коли людина, що поставила метою свого життя звеличення народу*

засобами науки,— трудна, тоді так... (Довж., I, 1958, 438); *В кінці минулого століття прогресивні письменники часто виступали проти народницького звеличення героя, проти піднесення його над масами, натовпом* (Рад. літ-во, 6, 1963, 118).

ЗВЕЛИ́ЧИТИ *див.* **звели́чувати.**

ЗВЕЛИ́ЧИТИСЯ *див.* **звели́чуватися.**

ЗВЕЛИ́ЧНИК, а, *ч.* Пристрасний прихильник кого-, чого-небудь: шанувальник, поклонник. *Іще більшу пропасть між учнем Береста й звеличником кайзера.. копали оті привілеї в тюрмі з ласки начальника й прокурора* (Козл., Ю. Крук, 1957, 496); *Довкола неї* [артистки] *завжди крутилось кілька її звеличників: з китицями квітів, з цукерками і навіть з віршами* (Письмен. зблизька, 1958, 94).

ЗВЕЛИ́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **звели́чувати** 1—3. *Основними мотивами Франкової поезії в звеличування в громадській лірищі людського духу, що вічно прагне правди, знання* (Наука.., 8, 1956, 3); *Зображуватись у поемі мусить герой, гідний оспівування і звеличування* (Мал., Думки.., 1959, 49).

ЗВЕЛИ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗВЕЛИ́ЧИТИ,** чу, чиш і **ЗВЕЛИЧА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Створювати велич кому-, чому-небудь, сприяти величі, славі когось, чогось. *Героїзм, лицарство Довбуша, його особиста безкорисливість, високі ідеали, за які боровся,— усе це звеличувало Довбуша в очах сучасників* (Гжицький, Опришки, 1962, 143); *Треба знайти такий художній вираз правди життя, щоб головний секс фільму.. не применшував гідності народу, не принижував, а звеличував народ* (Довж., III, 1960, 264); *Син* [в ескізі «Народолюбець» П. Мирного] *повинен звеличити рід. Його віддають у гімназію* (Від давнини.., I, 1960, 370); *Ритмічно дихає цех... І кожний знає з них, що він прийшов сюди звеличить Батьківщину* (Сос., Близька далина, 1960, 29); *Хай ростуть у нас герої За високий урожай, Ми сім'єю трудовою Звеличаєм рідний край!* (Укр., думи.., 1955, 553); // Робити значнішим кого-небудь. *Довір'я до людини звеличує її, пробуджує в ній кращі якості, свідомість відповідальності і людської гідності* (Колг. Укр., 11, 1963, 67).

2. Вихваляти, прославляти кого-, що-небудь. *Дунай.. Недарма його так щиро звеличували гуслярі й кобзарі, так натхненно оспівав неповторний віденський чарівник Йоганн Штраус* (Рад. Укр., 22.III 1961, 3); *Уся сила, уся творчість народної фантазії винатужилась, щоби звеличити послідню добу сербської свободи і велику боротьбу цілої Сербії з турецькою силою* (Фр., XVI, 1955, 15).

3. *фольк.* Вшановувати кого-небудь, співаючи на його честь обрядову пісню. — *Ануте, дівчата, звеличаймо Домаху!* — *Та й почала: Сіяла зіронька, сіяла; З ким ти, Домасю, стояла?* (Вовчок, I, 1955, 61).

4. *тільки* **звели́чати,** *док.* Назвати кого-небудь шанобливим ім'ям. [О к с а н а *(до Горнова):*] *Я вже не знаю, як вас найлагідніше звеличать* (Кроп., I, 1958, 396).

ЗВЕЛИ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗВЕЛИ́ЧИТИСЯ,** чуся, чишся і **ЗВЕЛИЧА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* 1. Ставати величним, прославлятися. — *Я тепер наче Цезар Бірото,— усміхнувся Батайль,— звеличився і зазнав падіння* (Рибак, Помилка... 1956, 270); // Усвідомлювати своє значення. — *Біля машини людина якось відразу виростає.. Поставили Васю до машини, і раптом звеличився хлопець* (Вол., Місячне срібло, 1961, 270).

2. *тільки* **звели́чатися,** *док.* Похвалитися ким-, чим-небудь, виявити гордість за когось, щось. *Я розумію мамині турботи. Вони хочуть перед родом звеличатися дочкою* (Кач., II, 1958, 50).

3. *тільки недок.* Пас. до **звели́чувати** 2. *У мудрослів'ї закарпатських українців пристрасно постигаються, звеличуються безсмертний Ілліч, прославляються його немеркнучі ідеї* (Пар. тв. та етн., 3, 1964, 91).

ЗВЕЛІ́ТИ, лі́ю, лі́їш. Док. до **вели́ти** 1. — *Ходіть, пане Опанасе, може, вона вас послухає. А не послухає, то звелимо послухати* (Вовчок, I, 1955, 23); *Тим часом Довбишка звеліла дочці розкласти в челюстях тріск і спрягти ячню* (Н.-Лев., II, 1956, 280); [Р о м а н ю к:] *Не бачу голови сільради.* [К а н д и б а:] *Я запросив, як ви звеліли* (Корн., II, 1955, 193); * Образно. *Для них* [дітей] *не жалій не тільки ніяких трудів, худоби та.коли нужда звелить, душу свою за них положи* (Кв.-Осн., II, 1956, 23); // Порадити що-небудь. — *А як звелиш чоловікові жити?*— *Чи шукати хазяйки.., чи з дітьми самому хазяйнувати?* (Л. Янов., I, 1959, 59).

ЗВЕРГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗВЕ́РГНУТИ** і **ЗВЕ́РГТИ,** гну, гнеш; *мин. ч.* зверг і зве́ргнув, ла, ло; *док., перех., книжн.* З силою скидати. *При князі Володимирі, як звергали ідолів, то й Ладоша звергли з Гуляй-ріки у річку Ладинку* (Мик., II, 1957, 373); * Образно. *Гігантське сонце йшло на видноколі, Вали сіяння звергши з вишини* (Бажан, Нашому юнацтву, 1950, 29).

ЗВЕРГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗВЕ́РГНУТИСЯ** і **ЗВЕ́РГТИСЯ,** гнуся, гнешся і *діал.* зве́ржуся, зве́ржешся; *мин. ч.* зве́ргся, лася, лося; *док.* 1. *книжн.* Падати, звалюватися. *Загуркотів несподівано грім, наче там десь розпалася скеля і почала звергатися скилами гір у долину* (Кол., Терен.., 1959, 30); — *Один раз звергнувся* [із скелі], *так йому ще мало! Ще заманулося!* (Собко, Звич. життя, 1957, 8); * Образно. *Удар. І звергається вал канонади На урвища й пагорби вовлоких рівнин* (Бажан, I, 1946, 146).

2. *діал.* Здригатися. *Малий Мирон аж звергся і обернув залякані оченята на старого Рябину* (Фр., I, 1955, 231).

3. *діал.* Відрікатися. *Я ж бо тебе не звержуся, руський мій сардаче!* (Федьк., Буковина, 1950, 28).

ЗВЕ́РГНУТИ *див.* **звергáти.**

ЗВЕ́РГНУТИЙ, а, е, *книжн.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зве́ргнути.** *В обагрених хмарах, в димах над пожаром Клекотання моторів, свистіння різке І звергнуте з жадібним ревом піке* (Бажан, I, 1946, 139).

ЗВЕ́РГНУТИСЯ *див.* **звергáтися.**

ЗВЕ́РГТИ *див.* **звергáти.**

ЗВЕ́РГТИСЯ *див.* **звергáтися.**

ЗВЕРЕСНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., розм.* Пронизливо крикнути. *Як звереснули люде — не хочемо!* (Сл. Гр.); *Цього було досить лише на те, щоб звереснути усім своїм голосом, усією силою, усією душею: — Йона! Біжи!* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 372).

ЗВЕРЕТЕ́НИТИСЯ, нюся, нишся, *док., розм.* Скрутитися; завертітися. *Широка огняна смуга впала з неба, звертенилась, як змія, і потрапила просто в велику башту* (Н.-Лев., IV, 1956, 28); *Оперезала* [Текля батогом] *його по плечах раз і вдруге, аж виляски пішли. Юхим звертенився, жалібно виснув і прожогом кинувся в сіни* (Кучер, Трудна любов, 1960, 538).

ЗВЕРЕЩА́ТИ, щу́, щи́ш, *док., діал.* Заверещати. *Пані Оліпія, ..затуливши лице руками, зверещала, як перелякана дитина* (Фр., VII, 1951, 124).

ЗВЕРЗТИ, зу́, зе́ш, *док., перех., фам.* Сказати дурницю, нісенітницю. *Приїхали з борозни та чортзна-що й зверзли* (Сл. Гр.).

ЗВЕ́РНЕНИЙ, ЗВЕ́РНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **звернýти.** *Кам'яні хрести біліли над шляхом і написані вугіллям дороговкази на них всі були звернені на захід* (Гончар, III, 1959, 13); *Тільки тепер Рубін зрозумів слова начальника цеху, звернені до Каленика*

Романовича: «Це ж котрий у вас, сьомий, восьмий?» (Сенч., Опов., 1959, 38); *Прислухається Тамара.. Певно, гукає* [Сашко] *її. Та ясно ж, що до неї звернута його посмішка* (Хижняк, Тамара, 1959, 179); *Біля нього* [знамена] *гордо стояв радянський воїн. Тисячі очей були звернені на нього* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 129); *Ясні вогні розвеселили її очі, звернуті на прехороше лице молодого* (Н.-Лев., I, 1956, 145).

ЗВЕ́РНЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **звернýти** 6 і **звернýтися** 1, 3. *На офіційне звернення Цимбала молодший лейтенант попередливо відповів: — Будь ласка, будь ласка...* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 57); *Вона називала Гайворона то Василем Семеновичем, то батьком, і старий вже зі звернення знав, який у Наталі настрій* (Собко, Шлях.., 1948, 99); *Член партії має право: ..звертатися з запитаннями, заявами і пропозиціями в будь-яку партійну інстанцію, аж до ЦК КПРС, і вимагати відповіді по суті свого звернення* (Статут КПРС, 1961, 6).

2. Сповіщення, розпорядження або заклик, привітальна промова і т. ін., адресовані народові, якому-небудь колективові, організації, спеціалістам якої-небудь галузі. — *Вранці передавали по радіо звернення міського комітету нашої партії* (Кучер, Чорноморці, 1956, 32); *А він.. молодо скомандував: — Слухай! Читаю поздоровне звернення до народу!* (Гончар, III, 1959, 440); *Кіндрат Дорофійович прийшов на збори майже наприкінці, коли Наталка зачитувала звернення* (Логв., Літа.., 1960, 65).

ЗВЕРНУ́ТИ *див.* **звертáти.**

ЗВЕ́РНУТИЙ *див.* **зве́рнений.**

ЗВЕРНУ́ТИСЯ *див.* **звертáтися.**

ЗВЕ́РСТАНИЙ, а, е, *друк.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зверстáти.** *«Хрестоматія» була набрана і зверстана в одній з харківських друкарень* (Рад. літ-во, 18, 1955, 14).

ЗВЕРСТА́ТИ, а́ю, а́єш, *перех., друк.* Док. до **верстáти** 2.

ЗВЕРТА́ЛЬНИЙ, а, е, *лінгв.* Стос. до звертання (у 2 знач.).

ЗВЕРТА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **звертáти** 1 і **звертáтися** 1, 3. *Ці легальні організації* [«Ради робітничих і селянських депутатів» 1918 р.] *служать знаряддям звертання пролетаріату з революційного шляху збройного повстання* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 16); *Великий науковий і педагогічний інтерес становлять дані про розвиток ініціативного звертання дитини до дорослого з різних приводів* (Рад. психол. наука.., 1958, 252).

2. Вислів, думка, прохання і т. ін., спрямовані до кого-небудь. *Ти в звертаннях досягаєш мужнього дзвінкого тону, бо до друзів промовляєш, що з Дніпра, од Волги й Дону* (Тич., II, 1957, 169); *— І зоряний ефір ночами слухає твою наївну пісню кохання? — Відчепись,— сказав Віталій сердито, відчувши в цьому натяк на його вчорашнє вечірнє звертання до Тоні* (Гончар, Тронка, 1963, 115); // *лінгв.* Слово або сполучення слів, що називають особу чи предмет, до яких звертається той, хто говорить. *— Діду! — гукала було дружина. — Чого тобі, бабо? — озивався на те чоловік. І так повелося з молодих літ, коли ще здавалися їм дотепними подібні звертання* (Ю. Янов., I, 1954, 109).

ЗВЕРТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗВЕРНУ́ТИ**, зверну́, зве́рнеш, *док.* 1. *неперех.* Змінювати напрямок руху вбік від попереднього; повертати, рухаючись. *Шагайда звертає на бічну вулицю й зупиняється перед рекламною вітриною* (Кучер, Чорноморці, 1956, 152); *Остап з Соломією звернули з шляху на поле* (Коцюб., I, 1955, 342); *Воли слухняно звернули «соб»* (Головко, II, 1957, 210); *Юрко звернув у провулок* (Коз., Вибр., 1947, 11); // *до кого — чого.* Змінюючи напрямок, рухатися до кого-, чого-небудь. *Пливе човник без весельця, К берегу звертає, Ніхто човником не править,— Вітром прибиває* (Пісні та романси.., II, 1956, 26); *Увійшли Семен з Корнієм.. Всі загукали, закликаючи їх, кожні до себе. Семен звернув до новобранців* (Л. Укр., III, 1952, 561); // Даючи прохід, проїзд кому-, чому-небудь, відходити, сходити вбік з дороги. *Порожня ж* [бочка] *так собі пустує, Та так брика, та так басує, Що аж на все село гуде. Хто йде — із ляку швидш* [швидше] *звертає* (Гл., Вибр., 1951, 17); *Щодалі доводилося все частіше звертати з колії, аби дати дорогу автомашинам* (Панч, Іду, 1946, 190); *Він під'їжджав до переселенців, але й ті не думали звертати перед своїм паном* (Стельмах, I, 1962, 45).

◇ **Звертáти (звернýти) з дорóги (з шляхý)** *якої (якого)* — змінювати свої погляди, переконання і т. ін. *З раз обраної на поетичній і на життєвій ниві дороги Шевченко вже ніколи не звертав* (Слово про Кобзаря, 1960, 43); *Ти* [В. Сосюра] *теплу ніжність до людини Узяв, як хліб, у творчу путь. Хто шлях обрав собі єдиний, Тому із нього не звернуть* (Рильський, III, 1961, 270).

2. *перех.* Спрямовувати кого-, що-небудь убік. *Кремінь кинув* [козак], *Ворскло переїхав; В слободу коня звертає* (Щог., Поезії, 1958, 91); *Козак.. звернув воліз до хутора* (Вовчок, I, 1955, 323); *Марійка круто звернула лижі вбік* (Донч., V, 1957, 473); *Яким звернув гнідка з шляху й поважом почав обминати валку* (Мирний, IV, 1955, 311); // *рідко.* Змінювати напрямок пролягання дороги, стежки і т. ін. [Р и н д и ч к а:] *Викопав* [чоловік] *рів проти її повітки, щоб.. звернути стежку з її дворища понад ровом* (Кроп., I, 1958, 505).

3. *неперех.* Мати, утворювати згин, вигин, поворот, завертати (про дорогу, річку і т. ін.). *Дідок-прочанин іде повз ниву стежкою, що звертає вбік з великого Єрусалимського шляху* (Л. Укр., III, 1952, 124); *Шлях звернув ліворуч, і вершники їхали осяяні сліпучими сонячними променями* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 131); *Річка вилась поза селом, потім звернула вбік, під кручу й високу гору* (Збан., Старший брат, 1952, 16).

4. *неперех., розм.* Наближатися до якої-небудь межі в часі або відходити від такої межі. *Вже сонце стало звертати на вечір, як Онисю вивели з посаду* (Н.-Лев., III, 1956, 75); *День уже звернув з полудня* (Коцюб., I, 1955, 269); *Сонце вже звернуло з обіду і хилиться на захід* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 143); // *безос. — А коли звернуло під осінь, ..тоді кождий подув вітру розганяв мільони тих пухових зерняток на всі боки* (Фр., IV, 1950, 325); *Уже звернуло з півночі, коли розійшлися бойові друзі* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 33); *Давно вже звернуло за обід, а Матрос не приходив* (Мик., II, 1957, 258); // *безос.* Доходити певного віку. *І ось Христі вже тридцять п'ятий, а Мар'яні на тридцять третій звернуло* (Вирган, В розп. літа, 1959, 302).

5. *перех. і неперех.* Спрямовувати, переводити мову, розмову, думки на іншу тему, особу, інший предмет. *Він говорив з нею лагідно, підшукуючи делікатних виразів, звертаючи мову на буденні теми* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 351); *З хисткої теми треба було звернути* (Ле, Міжгір'я, 1953, 110); *Щоб заспокоїтися, ..Валентин Модестович звернув розмову на інше* (Шовк., Інженери, 1956, 35); *Забувала* [Сусанна] *про Доркy і всі думки звернула на себе* (Коцюб., II, 1955, 372).

6. *перех.* Говорити, писати, спрямовувати свої слова, свою мову до кого-, чого-небудь. *І до них, темних, забитих, закріпачених бідняків, звертав він свої слова* (Тв., Тарас. шляхи, 1954, 143); *Звертаю слово це до вас, товариші за морем: ..давайте, юні і старі англійські прості шахтарі, від серця поговорим* (Уп., Вірші.., 1957, 97).

7. *перех.* Повертати, спрямовувати що-небудь у певний бік, до когось, чогось. — *Ти не розумієш,— почала вона знов, звертаючи мокре лице до приятельки* (Коцюб., II, 1955, 333); *Не повертаючись цілим тілом, звернув* [Сулятицький] *до Дідушка лише голову і глянув на нього* (Гжицький, Опришки, 1962, 82); // Зсовувати набік. *Яким.. мерщій кинувся до триніжка, звернув козачок набік і надержув, поки той перестане клекотіти* (Мирний, IV, 1955, 319); *Сьогодні сиву шапку набакир зверне* [Петрусь], *помолодикує* (Барв., Опов.., 1902, 103).

Звертáти (звернýти) на сéбе óчі *чиї, кого* — притягати до себе чий-небудь погляд, увагу. *Червона постать Люцини, як та огнепальна купина серед зеленого листу, звернула на себе його очі* (Н.-Лев., I, 1956, 198); [Х р а н к о:] *От їм* [жінкам] — *прибратися, нарядитися, щоб очі нашого брата на себе звернути — то так! А до діла, до справжнього діла — вони недотепні...* (Мирний, I, 1955, 122); **Звертáти (звернýти) óчі (óко, пóгляд, пóгляди, зір** і *т. ін.) на кого — що, до кого — чого:* а) починати дивитися на когось, щось. *Весь гурт хлопців і дівчат з сміхом звертав погляди на Кузьму* (Гончар, Тронка, 1963, 30); *Всі звернули очі на діамант* (Фр., IV, 1950, 130); б) спрямовувати думки, увагу на кого-, що-небудь. *Як російська, так і європейська критика усе частіше звертав своє око на наше письменство, ставить йому свої вимоги* (Коцюб., III, 1956, 238); [П а ш к е в и ч:] *В цю хвилину урочистих сподівань звернемо свої погляди до народу, оглянемо вік минулий* (Довж., I, 1958, 248); **Звертáти (звернýти) увáгу** *див.* **увáга**; **Звертáти (звернýти) увáгу на сéбе** *див.* **увáга**.

8. *тільки док., перех., розм.* Ударивши, різко повернувши, перекосити, викривити, ушкодити що-небудь. — *Уже Потапович був! — кажуть піщани — зуби тобі повибивав, очі попідсинює, щелепи зверне...* (Мирний, I, 1949, 205); — *Я бачив, як ти бугаєві роги звернув* (Збан., Сеспель, 1961, 406); *Козачок сидить у передпокої і позіхає так, що трохи собі щелепи не зверне* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 47).

◇ **Звернýти в'я́зи (ши́ю, гóлову):** а) *(кому)* убити, скрутивши шию, різко завернувши голову (звичайно птахові). — *Я б нічого не хотіла, якби ті москалі, як їм тимеш від своєї попаді, звернули тобі, як курчаті, голову!..* (Мирний, III, 1954, 229); б) *(кому)* покалічити або убити. [П а в л о:] *Може, ще хто, хлопці, наважується звернути мені в'язи, то виходь!* (Кроп., II, 1958, 369); в) *(собі)* покалічитися або загинути. — *Отак наші!* — промовив злухо чоловік.— *Трохи не впав? Бий тебе сила божа! тут і в'язи звернеш!* (Мирний, I, 1954, 273); *Так з гори чимчикувать пустився* [Осел]. *Що трохи шиї не звернув* (Гл., Вибр., 1951, 137); **Сам біс (чорт) гóлову звéрне** — уживається для вираження неможливості розібратися в чому-небудь дуже заплутаному. *Бюрократ так справу поверне, що сам біс голову зверне* (Укр.. присл.., 1955, 390).

9. *перех. і без додатка, на кого — що.* Складати вину на кого-небудь іншого. [А н н а:] *Цить, Миколо, не плач! І на мене вини не звертай* (Фр., IX, 1952, 131); [В ю р б і:] *Це ж та баба Ярина, та злодюга, що сама краде, а на дівчат звертає!* (Вас., III, 1960, 469); *Сам* [Захар] *разом з ним зробить яку шкоду, а після вивернеться, сухим із води вийде й усе на Опанаса зверне* (Григ., Вибр., 1959, 151); // Виставляти кого-, що-небудь як причину для виправдання або пояснення чогось. — *Ну, коли так,— їй* [Зозулі] *Горлиця сказала,— Ти, вітрогонько, на долю не звертай! Все літечко кукувала, гуляла — Тепер сиди, очищями моргай* (Гл., Вибр., 1951, 134); *Питав він — чого сумно? — вона зверне або на голову, або на нездоров'я* (Мирний, III, 1954, 345); *На лице поклала* [Любов Прохорівна] *зайвий шар пухкої пудри, щоб блідість свою на неї звернути* (Ле, Міжгір'я, 1953, 114).

10. *неперех., заст.* Іти, їхати назад; вертатися. [Г у р т:] *Пошли ж тобі, боже, Найщасливіший путь, Щоб благополучно і додому звернуть* (Кроп., V, 1959, 323).

11. *перех., рідко.* Віддавати, повертати що-небудь назад. — *Прошу, пане доктор, звертаю вам сей цінний документ* (Фр., II, 1950, 337); *Звісно, редакторських фантазій ніхто не годен вгадати, та все ж не думаю, щоб могли звернути Вам працю назад* (Л. Укр., V, 1956, 319); // Поновлювати що-небудь витрачене. *Гроші можна буде звернути швидко, бо село куплене було за безцінок* (Фр., III, 1950, 42).

ЗВЕРТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗВЕРНУ́ТИСЯ**, зверну́ся, зве́рнешся, *док.* 1. Говорити, писати, спрямовуючи свої слова, свою мову до кого-небудь. [К о н р а д *(звертається до старої жінки):*] *Ладнайте, мамо, нам харчі в дорогу!* (Л. Укр., II, 1951, 184); — *Признавайтеся, синки, добре вас шмагали березовими віниками?* — *казав далі Тарас, звертаючись до синів* (Довж., I, 1958, 220); *Маркс і Енгельс до представників різних партійних організацій пролетаріату в листах звертались звичайно їх рідною мовою* (Мовозн., VII, 1949, 6); *Терпіння зраджувало стару, але вона не виказувала цього і спокійно звернулася до Юлі: — Візьми, дитино, відерце та принеси мені води* (Тют., Вир, 1964, 232); // *до чого.* Апелювати до чого-небудь притаманного або приписуваного комусь. *Одна вельми поважна особа, звертаючись до його патріотизму, прохала порятувати молодого українського письменника* (Коцюб., I, 1955, 164); // Говорячи до кого-небудь, називати його певним чином, виявляти своє ставлення до нього. — *Знаєш, Євгене,— сказав він по деякій паузі, вперше звертаючись до Черниша на ймення.— Знаєш... Я бачив за цю війну те, що, мабуть, бачив небагато хто* (Гончар, III, 1959, 67); *Кузнецов був років на десять старший за Артема, і хоч вони були на «ти», але звертався до нього Артем з поваги — на ім'я, по батькові* (Головко, II, 1957, 632); // Удаватися до кого-небудь за порадою, допомогою і т. ін. *Звертаюся оце до Вас з проханням і за порадою* (Коцюб., III, 1956, 457); *До нього завжди зверталися найбідніші учні, і він сам, зовсім не багатій, завжди допомагав чим міг* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 91); *Звернутися до лікаря.*

Звертáтися дýмкою (думкáми, в дýмці, в думкáх) *до кого, чого* — думати про кого-, що-небудь. *Обоє мовчали, звертаючись думками до нього* [Юрія], *питаючись в нього поради* (Гончар, III, 1959, 402); *В думках він* [отець Вікентій] *і досі частіше звертається не до всесильного бога, а до слабого людського тіла* (Стельмах, I, 1962, 272).

2. Робити поворот у який-небудь бік; повертатися. *Пан писар округлим рухом звернувсь плечима до громади і.. вступив у канцелярію* (Коцюб., I , 1955, 195); // Спрямовуватися (про очі, погляд). *Задумується* [Руфін]. *Погляд його з глибокою тугою звертається в далечінь* (Л. Укр., II, 1951, 384); *Сотні очей зверталися до нього* (Фр., VI, 1951, 226); *Всі погляди звернулися в бік академіка* (Загреб., День.., 1964, 68); // *тільки док., перен., заст.* Уміло повести себе в складному становищі; викрутитися. *Тяжко себе картав* [Аркадій] *за свою нікчемність, городянське виховання, що зробило його безгрунтовним, вутлим, нездатним, як звернутися у всякому становищі* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 96); [Т х о р и х а:] *Проси пана напутити, як нам у цьому ділі звернутися* (Мирний, V, 1955, 166).

3. Удаватися до чого-небудь у своїй діяльності, зосереджувати свою увагу, свої інтереси на чомусь. *Вже на початку творчого шляху митець* [художник М. Пимоненко] *звертається до тем і сюжетів, які потім роз-*

роблятиме протягом усього життя (Мист., 2, 1962, 31); *В. Белінський гостро засуджував тих літераторів, ..які своєю ідеологією і творчою практикою звертались до самоспостереження, копались у дрібненьких особистих емоціях* (Мал., Думки.., 1959, 21); *Великий Ленін.. неодноразово звертався до справи літератури* (Смолич, Розм. з чит., 1953, 3); *У передмові до українського перекладу статті Писарєва «Пчелы» Франко особливо цінить автора її за те, що той звернувся до природничих наук і до історії* (Рад. літ-во, 3, 1957, 42).

4. *заст.* Іти, їхати назад; вертатися. *Спиняється* [Авреліа].., *але, уперто труснувши головою, звертається знов до брами* (Л. Укр., III, 1952, 295); *Усіх просить* [Демко] *побувати до нього, хліба-солі покушати, сина, що звернувся з чужої сторони, послухати* (Кв.-Осн., II, 1956, 484); *Пішов Кирик до панотця, Побіг швидко, прудко, Щоб і там не забариться, І звернуться хутко* (Україна.., I, 1960, 194).

5. *рідко.* Збиратися разом, в одне місце, докупи; згортатися. *Далі і хмарочки стали розходитись, поріднялися й стали звертатись купками, мов клубочки* (Кв.-Осн., II, 1956, 41); // Лягати або сідати, зіщулюючись, скорчуючись. *Я собі звернулось, Щеня мов під тином,— Звичайне, мале* (Шевч., II, 1953, 232); *Мишка* [собака] *солодко спала, звернувшись клубочком в ногах на постелі* (Коцюб., II, 1955, 400); // Скручуватися. [Б а б а:] *Щоб тобі голова на в'язах звернулась, щоб тебе перша куля не минула* (Вас., III, 1960, 51).

6. *діал.* Перекидатися. *Михайло воли поганяв, а Іван і батько від придержували, щоби не звернувся* (Фр., I, 1955, 140); *А воно* [дитя] *плаче.. Та й звернулося і впало* (Стеф., I, 1949, 95).

7. *тільки недок.* Пас. до **звертáти** 2, 5—7.

ЗВЕРТІ́ТИ *див.* **звíрчувати.**

ЗВЕРТІ́ТИСЯ, зверчу́ся, зве́ртишся, *док., розм., рідко.* Те саме, що **скрути́тися.** *Марко не складуймо* [складаймо] *рук, Поки не зборемо долі злиденної, Поки не звернеться крук, Що наші ребра довбе з ненажерністю, Нам не даючи дихнуть...* (Граб., I, 1959, 153).

ЗВЕРХ [1], *присл., рідко.* Те саме, що **зве́рху** [1] 3. *Не попав же я в двері та в стовп головою, Господиня те все чула — та зверх коцюбою* (Чуб., V, 1874, 1126); *Як тепер його бачу: у синій юпці, тяжинових широких штанях, каламайковим поясом пуло підперезане, а зверх китаєва черкеска* (Кв.-Осн., II, 1956, 6).

ЗВЕРХ [2], *прийм. з род. в., рідко.* Сполучення з прийм. **зверх** виражають:

Просторові відношення

1. Уживається на означення предмета, поверх якого, на якому хто-, що-небудь розміщується. *Жінка везе волами від соломи. Сама стоїть зверх соломи* (Калин, Закарп. казки, 1955, 205).

Кількісні відношення

2. Уживається на означення перевищення якої-небудь кількості. *Треба зробити з одної дошки дванадцять стільців, а тринадцятий зверх цього* (Калин, Закарп. казки, 1955, 12); *Я жила з ним зверх п'ятдесят років* (Коб., II, 1956, 300).

3. Уживається на означення перевищення міри, норми чого-небудь. *Бути коло трактора і не прокататися? Ні, це вже зверх усякого терпіння* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 77).

4. Уживається на означення дії, предмета і т. ін., на додаток до яких або крім яких ще що-небудь робиться. *Послалась* [Маруся] *на лаві, помолилась богу і зверх усього ударила три поклони* (Кв.-Осн., II, 1956, 39).

ЗВЕ́РХНИК, а, *ч., діал.* Начальник. *Знов робив* [батько] *усе, чого вимагали його зверхники* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 123); *Був уже* [в Римі], *був один зверхник католицької церкви на ім'я Іоанн XXIII* (Мельн., Папи.., 1960, 35).

ЗВЕ́РХНІЙ, я, е. 1. Обернений назовні, зовнішній; протилежне в н у т р і ш н і й. *Дідові дев'яносто без трьох, хоч йому можна на зверхній вигляд дать 60* (Вас., II, 1959, 521); *Тоді він знав.. одну частину їхнього життя, зверхню, так би сказати. А тепер воно усе повною картиною розкривалося перед ним* (Коцюба, Нові береги, 1959, 165); *Зверхня краса;* // Який має місце, діє зовні, за межами чого-небудь. *Внутрішні і зверхні обставини нашого театру ненормальні* (Фр., XVI, 1955, 178).

2. Який не зачіпає суті, основи чого-небудь. *Не зверхнім оглядом треба міряти вартість усякої речі, але треба заглядати всередину* (Фр., IV, 1950, 138).

3. Який виражає зверхність, перевагу кого-, чого-небудь над кимось, чимось. *Коли б Тарас не був такий захоплений думками про наступну зустріч дома, то помітив би якийсь недбалий, зверхній тон у голосі цього пасажира* (Ткач, Плем'я.., 1961, 144); *Всього заговорив вирівняним за звичкою десятки років наказувати зверхнім голосом* (Ле, Україна, 1940, 104).

4. Гордовитий, зарозумілий, пихатий. *Зверхній вираз обличчя;* // Пройнятий зневагою, презирством; зневажливий. *Першого ж, який підійме на неї руку, як бувало на буряках, осадить* [Христина] *презирливим поглядом, зверхнім словом і достойним рухом стану* (Стельмах, I, 1962, 154); *З боку.. більш досвідчених критиків спостерігається якесь зверхнє ставлення до рецензування нових творів, помітна нехіть до оперативних виступів у пресі* (Літ. газ., 15.III 1959, 3); *В його очах.. спалахнула зверхня насмішкуватість* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 54).

ЗВЕ́РХНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Переважаюча, провідна роль кого-, чого-небудь. *Для нас принципіально не може бути сумніву в тому, що повинна бути зверхність комуністичної партії* (Ленін, 31, 1951, 328); // *рідко.* Право керувати, наказувати, вимагати; влада. *Генуезці в Криму були змушені визнати зверхність золотоординських ханів* (Іст. СРСР, I, 1956, 111); *Почали з'їздитися* [владики] *і радити, як би увільнити себе від зверхності патріарха* (Фр., XVI, 1955, 418).

Під зве́рхністю — на чолі, під проводом, під владою. *Найбільшими східнослов'янськими державами стали Київське і Новгородське князівства, які об'єдналися в IX ст. під зверхністю Києва* (Іст. УРСР, I, 1953, 49).

2. Наявність особливих, вищих якостей порівняно з ким-, чим-небудь; // Перевага над ким-, чим-небудь; вищість. *Він нічим не підкреслював своєї зверхності над нами, й завжди ми бачили його в своєму колі як рівного серед рівних* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 25); *Він знав, що як тепер не візьме моральної зверхності над Філіпчуком, то втратить всякий авторитет в очах товаришів* (Вільде, Сестри.., 1958, 486); *Він з властивою йому зверхністю похвалив роботи Сергія* (Коп., Земля.., 1957, 254); *Жестом зверхності він* [канцлер] *запропонував козакові сісти на лаві, біля стола* (Ле, Наливайко, 1957, 22); // Надмірна впевненість у собі, в своїх силах, здібностях, можливостях і т. ін.; зарозумілість. *Входив сюди Баб'як бундючний, певний своєї зверхності і сили, а виходив, як побитий пес* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 154).

3. Надмірна гордість; пиха. *Осолінська зблідла. Гнів ображеної панської зверхності і неприхована злоба ворога на мить блиснули в її очах* (Кач., Вибр., 1953, 158); // Зневага, презирливе ставлення до навколишніх. *Мінялись хазяї, але не мінялися опаска і недовіра, настороженість і зверхність, брезливість і холод, гнів і злоба в тих очах, що завжди нагадували йому: «За що ж ми тобі гроші платим?»* (Стельмах, II, 1962, 34).

ЗВЕ́РХНЬО. Присл. до **зве́рхній** 2—4. — *Дам вам змогу зверхньо оглянути мої володіння і продемонструю кілька схем і картотек* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 25); *Нонна Василівна.. до мене ставилася хоч і зверхньо, однак дружньо* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 72); *Іван Іванович Горобець, який завжди поводився зі мною зверхньо, дещо зазнайкувато, голос якого найчастіше звучав повчально і безапеляційно, йде поруч якось бочком, говорить солодко, заглядав питально у вічі* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 322); *Оксана зверхньо глянула у мій бік, і, ніби між іншим, кинула: — Миршавий, але бувають гірші* (Логв., Давні рани, 1961, 170); — *Я ціную, товаришу Рясний, наявне в тобі почуття гумору,— зверхньо відзначає Гриня* (Гончар, Тронка, 1963, 114).

ЗВЕРХСИ́ЛА, и, ж. У містичних уявленнях — надприродна, вища сила. *В одну мить мов якась зверхсила поставила на ноги всю камеру* [фашистської тюрми] (Збан., Єдина, 1959, 179).

ЗВЕ́РХУ [1], *присл.* 1. У верхній, горішній частині чого-небудь, угорі; протилежне **в н и з у.** *Зверху, на самому кравчику гори, стирчать не дуже високі дикі груші та кущі і дуже виразно вирізуються на синьому небі* (Н.-Лев., II, 1956, 382); *«Доб'єм фашистського звіра!» ..Хтось уже доклав до гасла руку, закресливши перше слово і розмашно надписавши зверху: «Добили!»* (Гончар, III, 1959, 442).

◇ **[Бу́ти] зве́рху** — перемагати. *Чув* [Чіпка], *як у голові борюкається острах з надією: то надія подужав, то острах надію. Отже надія все-таки зверху!* (Мирний, I, 1949, 168); **Моє́ (його́, її́, на́ше** *і т. ін.*) **[бу́де] зве́рху** — я (він, вона і т. ін.) переможу (переможе і т. ін.).— *А в війні ми, бач, гору взяли, наше таки зверху* (Довж., I, 1958, 344); **Нехай бу́де зве́рху** *чиє;* **Щоб було́ зве́рху** *чиє* — нехай буде (щоб було) так, як хочеться комусь. *Вона мені не каже «добривечір», а я їй не кажу: нехай таки вона буде менша, нехай таки мос буде зверху* (Н.-Лев., II, 1956, 12).

2. Поверх кого-, чого-небудь. *Вдарив Карпо Василя Кира залізякою по шиї, і не втримався сільський коваль, похитнувся, згріб Карпа у чорні руки, підім'яв, падаючи, та насів йому зверху* (Тют., Вир, 1964, 370); *Він повертає до хати і помічає на призьбі якусь мисочку, прикриту зверху замість пілки листком лопуха* (Стельмах, II, 1962, 104); *Він одягся. Надів потім шинель зверху!* (Головко, II, 1957, 78).

3. На поверхні чого-небудь. *Галушка на спичці захолола; щерба в мисці застигла, заволоклася зверху сірою плівкою...* (Мирний, I, 1949, 346); *Зверху тканъ встигло прихопити морозом* (Гончар, II, 1959, 401); *Ми брали горщик, повний каміння й принади, і пускали на мотузці на дно. Лиш поплавок лишався зверху* (Коцюб., II, 1955, 417); * Образно. — *Я дуже мало розбираюсь в економіці.. Я, очевидно, тільки те бачу, що зверху лежить* (Стельмах, I, 1962, 18).

4. Зовні; протилежне **в с е р е д и н і.** *Я весь час любувався собором і зверху і всередині і не міг одірвати очей* (Коцюб., III, 1956, 271); // *перен.* На перший погляд; не вникаючи в суть. — *Ні, дядьку Мусію, це ви невірно кажете. То воно зверху так здається.. А як глибше заглянути, то — ні!* (Головко, II, 1957, 404).

5. У напрямку вниз; згори. *Зверху сонце так і сипле теплим промінням у темну гущавину* (Вовчок, I, 1955, 100); *Здалека, десь зверху, чутно якийсь приглушений простором чи товщею стін голос, що співає пісню* (Л. Укр., II, 1951, 185); *Стоїть гарненька ошатна копичка, аж любо глянути і зверху, і з боків* (Стельмах, I, 1962, 524).

6. *перен.* З боку вищестоящих класів, керівних органів і т. ін. *Просто зверху видніше: вирішено — покваптися з закінченням робочого проекту* (Ле, Міжгір'я, 1953, 10); [Варвара:] *Треба усією партією, усім народом про державу думати, не чекати, склавши руки, тільки на команду зверху* (Корн., II, 1955, 302).

◇ **Зве́рху доні́зу:** а) цілком, повністю. *Колись його* [будинок] *гомін, крик та співи оголошували, тепер сум тихий прикривав, важкий спочинок сповила його зверху донизу* (Мирний, IV, 1955, 205); б) по всіх інстанціях від вищестоящих до рядових. *Необхідною умовою поліпшення господарської організації і зростання виробництва є фактичне проведення в життя зверху донизу.. принципу точної відповідальності певної особи за певну роботу* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 58); *Планове керівництво зверху донизу повинно бути спрямоване на швидкий розвиток і впровадження нової техніки* (Програма КПРС, 1961, 74).

ЗВЕ́РХУ [2], *прийм., з род. в., розм.* Сполучення з прийм. **зве́рху** виражають **п р о с т о р о в і в і д н о ш е н н я.**

1. Уживається при означенні предмета чи простору, угорі над яким що-небудь розміщується або відбувається якась дія. *Рожева зоря зайнялася над землею, зверху її простяглася чорна хмара, і від того вона здавалася ще червоніша* (Мирний, III, 1954, 304).

2. Уживається при вказівці на предмет, на поверхні якого хто-, що-небудь знаходиться. *Три хлопці з кошиками йшли, Гранати в кошиках несли, А зверху кожної корзини — Лежали свіжі апельсини* (Нех., Під., зорею, 1950, 33).

ЗВЕ́РЧЕНИЙ, а, е, *розм., рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зверті́ти.** *Бриль, як вареник, зверчений.*

ЗВЕРША́ТИ *див.* **зве́ршувати.**

ЗВЕРША́ТИСЯ *див.* **зве́ршуватися.**

ЗВЕ́РШЕНИЙ, а, е, *книжн.* Дієпр. пас. мин. ч. до **звершúти.** *Газета «Правда» робиться для народу. Вона живий літопис його славних діянь, звершених під мудрим керівництвом Комуністичної партії* (Наука.., 5, 1962, 5); *Він п'янів не стільки від кохання, скільки від свідомості, що помста за давню поразку звершена* (Руд., Остання шабля, 1959, 106).

ЗВЕ́РШЕННЯ, я, *с., книжн.* 1. Дія за знач. **звершúти.** *Театральне мистецтво має всі можливості.. духовно озброювати народ, окрилювати його на звершення історичних справ* (Рад. Укр., 21.VIII 1956, 1); *Гетьман розумів значення подвигу, на який його кликала історія. Передбачав і величезні, майже непереборні труднощі його звершення* (Довж., III, 1960, 80); // Здійснення великих замірів, задумів, справдження високих надій, бажань, сподівань. *Уперед до звершення замірів, Що поклав дев'ятнадцятий вік* (Граб., I, 1959 394); *Сьогодні день настав, коли Надії звершення сягли* (Бажан, Роки, 1957, 232).

2. *тільки мн.* Важливі справи, діяння, подвиги. *Радянський народ здійснює нечувано гігантські звершення, нестримною ходою прямує до комунізму* (Літ. газ., 9.VIII 1960, 1); *Передавали музику Шостаковича. В мужніх звуках лунала героїка неповторного часу, ритм титанічних звершень народу* (Дмит., Обпалені.., 1962, 103); // Досягнення, успіхи. *У нашого народу вже стало традицією зустрічати вибори до Рад новими звершеннями у праці* (Ком. Укр., 2, 1963, 7).

ЗВЕРШЕ́ЧКА, *присл., діал.* Звершечку. *Карпо був білявий, але волосся на його голові звершечка було трохи рудувате* (Н.-Лев., II, 1956, 272).

ЗВЕРШЕ́ЧКУ, *присл.* 1. У верхній частині чого-небудь, угорі; протилежне **з н и з у.**

2. Поверх, зверху чого-небудь. *«А може, хоч звершечку лляві?» — Дем'ян.. Вареничка узяв І на тарілочку поклав* (Гл., Вибр., 1951, 156).

ЗВЕРШИ́ТИ *див.* **зве́ршувати.**

ЗВЕРШИ́ТИСЯ *див.* **зве́ршуватися.**

ЗВЕ́РШУВАТИ, ую, уєш і **ЗВЕРША́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗВЕРШИ́ТИ**, шу́, ши́ш, *док.*, *перех.*, *книжн.* Робити великої ваги справу, здійснювати що-небудь важливе, значне. *Те покоління, рівнобіжно з політичним переворотом у Франції, звершувало духовний, теоретичний, філософічний переворот* (Фр., XVI, 1955, 45); *Цій землі ярма не знати, і цвісти навіки, І творити, і звершати подвиги великі* (Дума про О. Нечая, 1938, 27); *Щодня будь готовий свій подвиг звершити* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 256).

ЗВЕ́РШУВАТИСЯ, ується і **ЗВЕРША́ТИСЯ**, а́ється, *недок.*, **ЗВЕРШИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.*, *книжн.* **1.** Відбуватися, здійснюватися (про які-небудь важливі процеси, справи і т. ін.). *Ми ще в боргу і у великому боргу перед рідною землею, де звершується стільки хороших і героїчних справ* (Літ. газ., 15.III 1959, 4); *Над квітучим збіжжям.. тремтіла зелена хмарка пилку. Звершалась таїна запліднювання* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 197); *Ярослав Громійчук.. картав свою необачну долю за те, що привела його на світ, коли вже одгриміли всі війни і революції, звершилися усі подвиги і великі відкриття* (Вол., Місячне срібло, 1961, 199); // Ставати дійсністю, справджуватися (про мрії, сподівання, передбачення).

2. *тільки недок.* Пас. до **зве́ршувати** і **звершúти.**

ЗВЕСЕ́ЛЕНИЙ, а, е, *поет.* Дієпр. пас. мин. ч. до **звеселúти.** *Ідемо ми, і наша путь ясна, Як волуба Дніпрова широчінь, Звеселена вітрилом білосніжним!* (Рильський, Орл. сім'я, 1955, 32).

ЗВЕСЕЛИ́ТИ *див.* **звеселя́ти.**

ЗВЕСЕЛИ́ТИСЯ *див.* **звеселя́тися.**

ЗВЕСЕЛІ́ЛИЙ, а, е. Який звеселів, став веселим. *Мухтаров спинився і мовчки вирядив очима за двері звеселілого інженера* (Лє, Міжгір'я, 1953, 177); *Грав джаз-оркестр.. Цокали об порожні склянки, підкликаючи офіціанток, звеселілі компанії молодих людей* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 196); * Образно. *Над звеселілими нивами вже снувало невгомонне жайворіння свої пісні* (Цюпа, Грози.., 1961, 211); // Який виражає веселість. *Яремчук відійшов від столу, окинув звеселілим поглядом людей* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 306); *Він окинув поглядом звеселілі обличчя хлопців і подобрішав* (Хор., Місто.., 1962, 15).

ЗВЕСЕЛІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. Стати веселим; повеселішати. *А як коли, то було звеселіємо не знать чого. Веселенько нам,— аж серце тремтить!* (Вовчок, І, 1955, 103); *Діти з усякими новинами обсіли Оленку, так і кортить їм щось радісне сповістить сестрі, щоб звеселіла* (Горд., II, 1959, 24); *Електрика горіла цілу ніч. Люди звеселіли, в місті стало спокійніше* (Мас., Під небом.., 1961, 12).

2. *тільки 3 ос.* Сповнитися веселощів, радості, щастя. [Мельниченко:] *Тепер ти* [країна] *знов звеселіла; знов пишаєшся в скиртах та в стогах* (Кроп., І, 1958, 59); *Ожила і звеселіла Кожна тепер хата — Вже розгромлені дощенту Фашисти прокляті* (Укр.. думи.., 1955, 526).

ЗВЕСЕЛІ́ШАТИ, аю, аєш, *док.* Стати веселішим. *В нашім гаї, в нашім полі Зацвітуть рясні квітки, І минеться сум недолі, Звеселішають думки* (Граб., І. 1959, 637).

ЗВЕСЕЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗВЕСЕЛИ́ТИ**, лю́, ли́ш, *док.*, *перех.* **1.** Створювати веселий настрій, викликáти веселощі у кого-небудь; веселити. *А музика реве, грає, Людей звеселяє* (Шевч., II, 1963, 53); *Безліч різних приповідок ходило про них* [дядьків-капітанів] *по Чорномор'ю, звеселяючи моряцькі компанії* (Гончар, Тронка, 1963, 150); *Такий хід думок трошки звеселив професора* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 162); // Усувати сум, тугу; розважати, збадьорювати. *Жалуй, було, мене дідусь: — Ти, каже, звеселила мою неміч..!* (Барв., Опов.., 1902, 358); — *Діду, не смутіться так. От прийде Червона Армія і повикидає з заводу тих, що вас викинули,— хоче звеселити діда Василько* (Турч., Зорі.., 1950, 133); // Приносити радість, утіху кому-небудь; радувати.— *Будете солодкі, великі* [яблука]. *Помандруєте на північ, будете людей звеселяти* (Довж., І, 1958, 474); *Так пройшло тринадцять літ; на чотирнадцятому їх звеселила чутка про волю* (Мирний, III, 1954, 21).

◇ **Звеселя́ти (звеселúти) óчі (зір)** — бути приємним для кого-небудь, радувати когось. *Мій рідний край збирав урожай, Що звеселяв струменем живим Трудівників засмалених світлі очі* (Рильський, III, 1961, 108); **Звеселя́ти (звеселúти) се́рце** *чиє* (**ду́шу** *чию*): а) створювати веселий настрій, викликáти веселощі у кого-небудь; веселити когось. *Рідна пісня звідусюди Лине й душу звеселя* (Воскр., Поезії, 1951, 71); б) приносити кому-небудь радість, утіху, радувати когось. *Федір.. не відходить від турніка і звеселяє серце лейтенанта прекрасним виконанням найскладнішої вправи* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 82).

2. Своєю присутністю, дією пожвавлювати, прикрашати що-небудь. *Колись гомілливі рибалки і веселі курортники звеселяли цю землю* (Кучер, Чорноморці, 1956, 228); *Знову сонечко сіяє, Все навколо веселяє!* (Фомін, Вибр., 1958, 257); *Вже близько хмара... дощик накрапав... І зразу зашумів — Долину звеселив...* (Гл., Вибр., 1951, 64); [Одарка:] *Сім років' не' бачила* [сина]. *Очі виплакала.* [Марія:] *Не плач, прийде... Звеселить хату* (Зар., Антеї, 1962, 5).

ЗВЕСЕЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗВЕСЕЛИ́ТИСЯ**, лю́ся, ли́шся, *док.* 1. *тільки док.* Стати веселим; розвеселитися. *А поганий Конецьпольський Дуже звеселився; Зібрав шляхту всю докупи, Та й ну частувати* [частувати] (Шевч., І, 1951, 65); *Я послухаю, ставши в сторонці, Звеселюсь, засумую бува. Щира пісне, звивайся до сонця* (Шпорта, Вибр., 1958, 89); // Відчути радість; зрадіти. — *Чую, всі ви звеселилися, радістю ж і я живу!* (Тич., II, 1957, 293); *Цар з походу повернувся,— Ледве ворога позбувся, Був від того лютий він,— А дізнавсь, що в нього син, Засміявся, звеселився* (Перв., Райдуга.., 1960, 89); // Пожвавішати, збадьоритися. *Натомлена, замучена людина — і та під ласкавим поглядом весняного сонечка звеселилася* (Л. Янов., І, 1959, 31); — *Чого ти рипиш? — не витримав-таки й гнівно кинув батько. Але мати на це не розгнівалася, і ніби навіть трохи звеселилася* (Епік, Тв., 1958, 389).

2. *тільки недок.* Весело проводити час, розважатися, веселитися. *Горпина слухає, не спиняє* [невістку], *бо на те господь і свято дав, щоб люди молилися, а після молитви й звеселялися* (Л. Янов., І, 1959, 336); — *Радіти треба всьому дому. Співати й звеселятися, Іване Володимировичу* (Довж., І, 1958, 413).

3. *тільки 3 ос.* Оздоблюватися, прикрашатися. *Коли пагорби й балки зовсім потемніють — все небо звеселиться грайливими вогнями заводів* (Рудь, Гомін.., 1959, 104).

ЗВЕСЕЛЯ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **звеселя́ти.** *Довгих п'ять рядів широких застелених столів угиналися від колгоспних достатків і звеселяючого душу питва* (Кач., Вибр., 1953, 287).

ЗВЕСТИ́ *див.* **зво́дити.**

ЗВЕСТИ́СЯ *див.* **зво́дитися.**

ЗВЕ́ЧОРА, *рідше* **ІЗВЕ́ЧОРА**, *присл.* З часу настання вечора; з вечірнього часу. — *Та в мене ще звечора все готово, а запрягти — не забарюся... тільки гукнуть!* (Мирний, IV, 1955, 354); *Стають дядьки звечора з гирлигами на причілку і годинами ждуть, доки звір наблизиться, пробираючись до кошари чи до курятника*

(Гончар, II, 1959, 20); *Він сидів так і перед світом, як ізвечора,— поки аж день забілів* (Вовчок, I, 1955, 172); *// розм.* Увечері. *Яшко робив клітку.. А робота туго йшла: ножа не було. Ото в обід та звечора й робить хіба* (Головко, I, 1957, 130); *Ще звечора були самі лише бутони.. А вранці — тільки гляньї — квітки уже горять* (Рильський, III, 1961, 192).

ЗВЕЧОРІ́ТИ, і́ю, *безос.* Док. до **вечорі́ти**. *Минав день.. От звечоріло* (Вовчок, I, 1955, 296); *Вже звечоріло. Селище освітилося електричними ліхтарями* (Руд., Вітер.., 1958, 444).

ЗВИВ, у, *ч.* Дугоподібний заворот, вигин; звивина. *А дорога — тільки звиви, Смерть, здається, на укосі, Може, в нас шофер щасливий, Що живі ми ще і досі* (Шпорта, Вибр., 1958, 252); *Шосе та залізниці вирівняли звиви річкових шляхів* (Наука.., 11, 1962, 36); *// Крива* або спіралеподібна лінія; закрут. *Червоні, жовті й сині квіти вишуканими звивами оповивають профілі античних богинь* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 9); *// Спіралеподібний, круговий рух чого-небудь. Хмари завихрені в бистрому звиві* (Бажан, Роки, 1957, 203).

ЗВИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **звива́ти** і **звива́тися**. *Вона відчула на своїй шиї холодне гадюче звивання бандитської петлі, а він — злодійський удар ножа в груди* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 417).

ЗВИВА́ТИ *і рідко* **ІЗВИВА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗВИ́ТИ**, зв'ю́, зв'є́ш *і рідко* **ІЗВИ́ТИ**, ізв'ю́, ізв'є́ш *і діал.* **ЗВИ́НУТИ** *і рідко* **ІЗВИ́НУТИ**, ну, неш, *док., перех.* 1. Скручуючи, сплітаючи нитки, стебла і т. ін., робити, виготовляти що-небудь. *Торік бувало тут, над сим потоком, Звивала я тобі вінки барвисті* (Л. Укр., I, 1951, 102); *Гніздо звивають ластівки під дахом* (Рильський, I, 1960, 194); *Дід звивав шнурок* (Фр., VI, 1951, 180); *Кожній* [цівці] *хочеться, щоб їй дружки.. весільних пісень проспівали.., щоб їй вильце звили* (Григ., Вибр., 1959, 106); *Гей на Івана, гей на Купала Красна дівчина долі питала; Із барвіночку вінець ізвила, На чисту воду плисти пустила* (Пісні та романси.., II, 1956, 184).

◇ **Звива́ти (зви́ти) гніздо́** *див.* **гніздо́**.

2. Згортати, скручувати що-небудь у сувій, згорток, кільце. — *Що хочете тим сказати, тату? — спитала вона спокійно, звиваючи назад розсипані ноти* (Коб., I, 1956, 87); — *Буде буря!.— ..На великому чорному баркасі.. справді звивали вітрила* (Коцюб., I, 1955, 389); *Порицький помалу розв'язав книжку, звинув у каблучку шнурочок* (Л. Укр., III, 1952, 749); // Загортати, закручувати в що-небудь. — *Я тобі звину в папір і в шматину* [листа], *візьмеш в ремінь, то не згубиш!* (Фр., III, 1950, 438).

3. *розм.* Закручуючи по спіралі, навколо осі, піднімати вгору. *Звиваючи куряву смерчем, промчав вихор* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 135).

4. *діал.* Завивати (волосся). *Кинулась* [панночка] *на ліжко: — Роззувай!.. А вмієш ти волосся звивати? — питав..— Я не вмію кіс ізвивати!..* (Вовчок, I, 1955, 106).

ЗВИВА́ТИСЯ *і рідко* **ІЗВИВА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗВИ́ТИСЯ**, зв'ю́ся, зв'є́шся *і рідко* **ІЗВИ́ТИСЯ**, ізв'ю́ся, ізв'є́шся *і діал.* **ЗВИ́НУТИСЯ** *і рідко* **ІЗВИ́НУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.* 1. Скручуватися, закручуватися в трубку, кільце і т. ін. *Аркуші паперу шаруділи і самі звивалися у трубки* (Собко, Зоряні крила, 1950, 201); *В кільця волосся на вітрі звивалося коло чола* (Перв., I, 1958, 180); *Тарко лежав під старою грушею, звившись бубликом, витягав ноги, знову звивався, скавулів* (Чендей, Поєдинок, 1962, 135).

2. З'єднуючись, сплітатися докупи, разом. *В ту альтанку.. не пуска його* [світло] *дикий виноград, звившись тісно й щільно в одну зелену стіну* (Коцюб., I, 1955, 154).

◇ **Звива́тися (зви́тися) в голо́вки** — виростати, утворюючи головки (про капусту). *Стоять городи, мов у віночку. Капуста в головки звивається* (Коцюб., II, 1955, 15); **Звива́тися (зви́тися) в клубо́к (клубко́м)** *див.* **клубо́к**.

3. Вигинатися, нахиляючись у різні боки. *До.. переляканої пані Роксолани повиг, звиваючись, якась руда зміючка* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 14); *Рабині довго звиваються у млосному танці, повному знемоги і граціі* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 234); *Тонкий і довгий батіг, як блискавка, звився і дзвінко ляснув у повітрі* (Ткач, Арена, 1960, 20); *Олеся звинулась легким станом, перескочила через осоку* (Н.-Лев., III, 1956, 127); * Образно. *Люта думка гадюча звивається, плазує* (Донч., I, 1956, 139); // Борсатися, корчитися (перев. від болю). *Його зацькавила людина, що звикалася в руках двох дужих хлопців* (Кач., II, 1958, 434); *Перегнеться* [Савка] *в сідла, і, ніби жартома, так потягне нагайкою вподовж спини, що тільки зів'ється* (Гончар, Таврія, 1952, 34); *// тільки недок.* Згинатися, улесливо кланяючись. *У двері шанобливо стукає лакей Никанор.— Заходь! Никанор, звиваючись тілом і фраком, наче та собака, що провинилась, нерішуче став на порозі* (Стельмах, I, 1962, 283); *// тільки 3 ос.* Мати вигини, зигзаги, бути розташованим по звивистій лінії. *У траві лежала іржава гусениця з танка. Вона звивалась, мов убита велетенська змія* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 344); *Тоненькі брови звивалися гадючками, сповзали на лоба* (Коцюба, Нові береги, 1959, 322); *Оце тая стежечка Івивається* (Фр., X1, 1952, 31); *Звившись гадюкою, послався* [шлях] *од великого села Пісок аж до славного колись Ромодану* (Мирний, II, 1954, 31).

4. *тільки недок., перен.* Хитрувати, викручуватися, пристосовуючись до обставин. *Читала я там речі галицьких послів, та навіть мені їх шкода стало, що вони, бідні, мусять тепера звиватися, поставивши самі себе в таке фальшиве положення* (Л. Укр., V, 1956, 65); *Як це воно сталося, що він, Федір Голубенко, за свою натурою завжди пряма і чесна людина, мусить тепер звиватися, як в'юн, хитрувати, пускатися в дешеву, дріб'язкову дипломатію?* (Руд., Вітер.., 1958, 137).

5. Підніматися вгору клубами, вихором (про дим, пару, куряву і т. ін.). *Над хатами звивавсь угору дим* (Барв., Опов.., 1902, 122); *Біла пара хмарою звилась над горщиком* (Коцюб., I, 1955, 87); *Вже й перекотиполя не видно за курявою, що раптом закрутилась на місці, звилася кручeним вихором у небо* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 12).

6. Стрімко злітати вгору (про птахів, літальні апарати і т. ін.). *Од часу до часу він спужував дичину, що або з хуркотом звивалась у повітря, або з плескотом зникала в гущавину очеретів* (Досв., Вибр., 1959, 409); *За мастком, десь у районі залізниці, звивались чужі ракети* (Гончар, III, 1959, 151); *Звилась стріла нижче від хмари, вище від лісу та й упала у князівський двір* (Укр.. казки, 1951, 171); *Відьма сіла на мітлу, ..високо звилася угору* (Стор., I, 1957, 87); // Спрямовуватися вгору. *Полум'я вже знову звивалося високо, жарко лижучи чорні челюсті.. темного неба* (Гр., II, 1963, 303); *Кинув поклик Світолюб, на коня баского скочив, тільки звився буйний чуб!* (Забіла, У.. світ, 1960, 152); // Підніматися, ставати на диби (про коня). *Потім остроги дав коню, Кінь вороненький звився* (Л. Укр., I, 1951, 353); // Гучно, високо звучати (про голос, музику). *Тоді звилась полум'яна, гучна мелодія, горда і буйна, сповнена болю і розпачу* (Л. Укр., III, 1952, 590).

7. *перев. недок.* Рухатися в різних напрямках, крутитися, метушитися. *В самому натовпі звивається дядько Володько, труситься якоюсь свитиною* (Вовчок, VI, 1956, 295); *Тут зараз Лисичка сюди-туди звинулася,*

знайшла кораблик, прип'ятий до берега, і гукнула на своїх (Фр., IV, 1950, 78); // Швидко повертатися, рухатися, справляючись з якою-небудь роботою. *Вона звивалась, як муха на окропі; робота аж пищала в її руках* (Коцюб., I, 1955, 63); *Баба звивалась миттю всюди і спонукувала хлопців до діла* (Барв., Опов.., 1902, 486); // *тільки недок.* Літати, кружляти в різних напрямках. *Над нижи* [кораблями] *в небі звивалися наші гострокрилі винищувачі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 419); *У високому небі звиваються птахи, облизують щоки, падають матросам на солоні плечі* (Гончар, III, 1959, 182).

8. *тільки недок.* Розвіватися, маяти в повітрі (про прапор і т. ін.). *Два прапори тріпотіли і звивалися попереду наших стрункіх рядів* (Смолич, I, 1947, 248); // Спадати хвилясто. *Звивалося волосся на плечах* (Рудь., Ленінградці, 1948, 8).

9. *тільки недок., перен.* Підлесливо крутитися, упадати біля кого-небудь, домагаючись уваги, ласки. — *Багато коло тебе звиваться, а жоден не сватає* (Вовчок, I, 1955, 112); *Біля Тимоша звивалася Оленка, подруга Надійчина* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 21).

◇ **Звива́тися в'юно́м** *див.* **в'юн**.

10. *тільки недок.* Пас. до **звива́ти**.

ЗВИ́ВИНА, и, *ж.* Дугоподібний заворот, вигин; звив. *Состав.. громохким змієм вигинається на звивинах колії* (Руд., Остання шабля, 1959, 254); *Для впорядкування річки випрямляють звивини, розширюють русло* (Колг. енц., II, 1956, 213); // *тільки мн., перен.* Відхилення в розвитку чого-небудь. *Будь-які труднощі і звивини не можуть змінити об'єктивні закономірності історичного розвитку* (Рад. Укр., 23.XI 1957, 2); *Було б довгою справою переказувати всі подробиці і звивини цієї події* (Жур., Опов., 1956, 152).

△ **Зви́вини мо́зку** — хвилясті складки у півкулях головного мозку. *Від Дарки не відступав підсвідомий, десь прихований у звивинах мозку, страх* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 270).

ЗВИ́ВИСТИЙ, а, е. Який має звиви, вигини, закрути. *За селом чоловік подався не прямою дорогою, а звивистою.. стежиною, щоб менш попадатися людям на очі* (Стельмах, Хліб.., 1959, 587); *Рівнинні ріки, які течуть на наносних покладах і слабких ґрунтах, часто змінюють напрям і мають звивисте русло* (Колг. енц., I, 1956, 242); *Огненні блискавки тепер уже частіше кресали в небі палаючий, звивистий слід* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 30); // Хвилястий. *Спокійне магнітне поле записується у вигляді прямої або трохи звивистої лінії* (Наука.., 12, 1960, 23); // Який має здатність вигинатися, нахилятися. *Веронікa.. йшла, вигинаючись усім своїм довгим звивистим тілом* (Загреб., День.., 1964, 263); // Спіралеподібний. *Не можна допускати при свердлінні* [металу] *утворення довгих звивистих стружок, бо вони можуть чіплятися за одяг або за руки і завдати поранень* (Практ. в машинозн., 1957, 89).

ЗВИ́ВИСТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **зви́вистий**. *Заплава тут розташовується то з правого, то з лівого боку русла* [р. Інгульця] *в залежності від його звивистості* (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 50).

ЗВИ́ВИСТО. Присл. до **зви́вистий**. *Звивисто біжить вулкою долиною поміж кам'яних берегів річка* (Минко, Повна чаша, 1950, 41); *На свіжовистругані щоглі в небі звивисто залопотіло вогнисте полотнище: «Дніпробуд почато»* (Рудь, Гоміп.., 1959, 36).

ЗВИ́ВЧАСТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **зви́вистий**. *Гори понад Подолом виразно виступали на лискучому рожевому небі темними звивчастими смугами* (Н.-Лев., IV, 1956, 276).

ЗВИ́ДІТИ, джу, дить, *док., діал.* Побачити. *Багато міст, містечок, сіл звидів Яким, мандруючи з цирковою трупою* (Ков., Світ.., 1960, 16).

ЗВИКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **звика́ти**. *Чи цього* [працювати секретарюю] *прагнула вона? Звичайно, для першого разу, для звикання, може, й так слід починати* (Ле, Міжгір'я, 1953, 418).

ЗВИКА́ТИ *і рідко* **ІЗВИКА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗВИ́КНУТИ** *і рідко* **ІЗВИ́КНУТИ** *і* **ЗВИ́КТИ** *і* **ІЗВИ́КТИ**, кну, кнеш; *мин. ч.* звик *і* ізвик, ла, ло; *док.* 1. *перев. з інфін.* Набувати звички робити що-небудь, поводитись певним чином. *Як я не намагався бути нижчим на зріст, нічого не виходило, я тільки звикав горбитись* (Моє життя в мист., 1955, 34); *Хто вже звик чужим жить, той нездужав робить* (Номис, 1864, № 14199); — *Як звикне собака літом за возом, то й зимою за саньми* (Барв., Опов.., 1902, 384); *Ми звикли друзів зустрічати На повну глибочінь сердець, Бо наша Батьківщина-мати Є миру і добра вінець!* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 52); // Набувати навиків, уміння в чому-небудь, навчатися щось робити. *Сани йшли у затоки, стукались копилами, а він* [Потап] *одставляв ногу і упирався в тверді краї дороги, як звик се робити, коли вивозив гній* (Коцюб., II, 1955, 278); *Воно* [обличчя Юлі] *мало той вираз збудженої розбишацької веселості, властивої для жінок, що знають собі ціну і звикли покорати* (Тют., Вир, 1964, 245).

Не звика́ти *кому;* **Хіба́ (чи) звика́ти** *кому* — щонебудь стало нормою, звичкою для когось. *Зустрічать і приймати людей Вже Олені, мабуть, не звикати* (С. Ол., Вибр., 1959, 131); *Кожен починок не тільки пальцями випрядений, а й устами змочений: ..тому цілу зиму не гояться потріскані губи... Та хіба звикати* [Марії] *до цього, хіба це первина?* (Стельмах, I, 1962, 136); *Поплював на руки, подав сніп на стіжок. — Та не треба, Юхиме, хіба я й сама... Чи мені звикати!* (Головко, II, 1957, 199).

2. *до чого і з інфін.* Переставати сприймати що-небудь як нове, незвичне, звикатися з чимось. *Тут* [на березі] *усе було якесь дивне, незвичайне, і доводилося.. до нього звикати* (Кучер, Чорноморці, 1956, 11); — *До місу змалку звикла я...* (Олесь, Вибр., 1958, 503); *Хоч би й багато разів у житті ви бачили, як розцвітають київські каштани,— до цього звикнути не можна. Щороку це наче диво* (Жур., Вечір.., 1958, 409); *А рибалці це не вперше: Ще ізмалу він ізвик Слухать пугача в діброві* (Щог., Поезії, 1958, 144); // *перев. до чого.* Освоюватися з чим-небудь, пристосовуватися до чогось. *Палазна ступала по мокрих травах і злегка тремтіла в ранішнім холодку.. Помалу звикала до зимна* (Коцюб., II, 1955, 337); *Краще їхати помалу в гори, спиняючись то тут, то там, щоб потрохи звикати до більших високостів* [високостей] (Л. Укр., V, 1956, 355); *Після спалаху ракет, коли вони погасли, в очах одразу темнів, і дівчині довго доводиться звикати, поки вона знову впізнає сірі контури ворожих позицій* (Кучер, Чорноморці, 1956, 428); *Коли очі звикли до сутінок, у кімнаті можна було відрізнити окремі речі* (Дмит., Наречена, 1959, 49); *В хаті ж і дихати важко: ще не звикли легені після терпкого степового повітря до пороху з мичок, до чадного з печі кізякового духу* (Головко, II, 1957, 89); // *без додатка і до чого.* Примиритися з чим-небудь небажаним, неприємним. — *Звикай, серце! як я вийшла заміж за твого батька, то й я плакала, а далі звикла. Така вже жіноча доля* (Н.-Лев., II, 1956, 327); [С а ш к о:] *Слухай, я не люблю на запасних коліях стояти.* [Р о м а н:] *Доведеться звикати* (Зар., Антей, 1962, 230); // *до кого.* Переставати сприймати кого-небудь як чужого. *Дівчинка звикала до мене з кожною хвилиною. Вже ми з нею ходили по палубі під холодним поглядом батька* (Ю. Янов., II, 1958, 70);

Звикли піщани до Лейби (Мирний, I, 1949, 192); *// до кого.* Відчувати прихильність, дружньо ставитися до кого-небудь, зживатися з кимось. *З кожним днем дівчата все більше звикали одна до одної і потоваришували так, ніби змалку росли вкупі* (Хижняк, Тамара, 1959, 222); *За ці дні він так звик до нас, що йому здавалось, коли настане час нашої розлуки, він загубить кращих своїх друзів і приятелів* (Досв., Вибр., 1959, 95).

ЗВИКА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗВИ́КНУТИСЯ** і *рідко* **ЗВИ́КТИСЯ,** кнуся, кнешся, *док.* 1. *з чим, рідко до чого.* Переставати сприймати що-небудь як нове, незвичне, зживатися з чимось, призвичаюватися до чого-небудь. *Треба було.. звикатися з новою школою* (Вас., I, 1959, 145); *У Пакришневій сім'ї вже трохи звикалися до того, що Федір не жив дома* (Збан., Сеспель, 1961, 341); *// також без додатка.* Освоюватися з чим-небудь, пристосовуватися до чогось. — *Звикайся, Лялю. Будуть неабиякі труднощі* (Гончар, IV, 1960, 33); *// з чим.* Примиритися з чим-небудь небажаним, неприємним. *Микула, який вже зі своїм нещастям звикся, недовго перевертався на соломі; заснув* (Мак., Вибр., 1956, 555); *З тією думкою, що незабаром доведеться жінку ховати, він давно звикся* (Л. Янов., I, 1959, 54); *// з ким.* Ставати близькою, своєю людиною по відношенню до кого-небудь. *Попрощалася Марія з своїми дорогими друзями, з якими так зжилася і звиклась* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 277).

2. *рідко.* Те саме, що **звика́ти** 1. *Пріська звиклася завжди одна бути* (Мирний, III, 1954, 122).

ЗВИ́КЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **звика́ти.** *Звиклий стояти на боці скривдженого, Наливайко в ту ж мить відчув, що мусить допомогти втікачеві* (Ле, Наливайко, 1957, 307); *Поступово його руки, звиклі в дитинстві тримати косу, привчаються бити молотом* (Мартич, Повість про нар. артиста, 1954, 77); *Раптом машина стала. Чого це? Пасажири, очевидно звиклі вже до таких зупинок, заворушилися, дістаючи гроші* (Мокр., Сто.., 1961, 105); *Грудки землі сиплються їй у черевики, нога, не звикла до нерівного ґрунту, спотикається* (Вільде, Сестри.., 1958, 436); *Не доходячи до свого подвір'я, вона звиклою до лиха душею відчула нове горе* (Стельмах, I, 1962, 34); *Жив* [Любчик] *у будиночку, поставленому батьком, годувала його звикла до їхньої сім'ї домробітниця, на руках якої він виріс* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 159).

2. *у знач. прикм.* До якого звик хто-небудь; повсякденний, добре знайомий; звичний. *Щодня було те саме. Ноги, немов непотрібні, самі знали звиклі дороги, і очі, теж наче зайві, байдужно приймали все до нудоти знайоме* (Коцюб., II, 1955, 282); *Ах, як дитинство все в рядок убгати стислий, Музики звиклої струну як оживить?* (Рильський, Поеми, 1957, 226).

3. *у знач. прикм.* Призвичаєний до чого-небудь, натренований. *Вжить навів* [мисливець] *рушницю Звиклою рукою* (Граб., I, 1959, 214); *Усе нібито було спокійно, але звикле козацьке око помітило, як зірвалися в болота дикі качки* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 138); *Звиклим вухом він чує вдалині шум* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 5).

ЗВИ́КЛО. Присл. до **зви́клий** 2, 3. *Артіль працювала відрядно, від кубометра вийнятої скелі, працювала звикло, методично* (Коцюба, Нові береги, 1959, 80); *Оля.. вставала разом із батьком і звикло вливалася в жвавий.. людський потік своєї вулиці* (Сенч., Опов., 1959, 83).

ЗВИ́КЛІСТЬ, лості, *ж.* Властивість за знач. **зви́клий** 2, 3.

ЗВИ́КНУТИ *див.* **звика́ти.**

ЗВИ́КНУТИСЯ *див.* **звика́тися.**

ЗВИ́КТИ *див.* **звика́ти.**

ЗВИ́КТИСЯ *див.* **звика́тися.**

ЗВИ́НЕНИЙ, ЗВИ́НУТИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зви́нути.** *Коло комина він у досвітнім сутінку, побачив коминарську мітлу на довгім тростиновім держаку, звиненім у колесо* (Фр., II, 1950, 258); *А в поручника помітно тремтіла рука, якою він урочисто подав звинутий руркою козачий лист* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 257).

ЗВИНИ́ТИ *див.* **звиня́ти.**

ЗВИНИ́ТИСЯ *див.* **звиня́тися.**

ЗВИ́ННИЙ, а, е, *діал.* Меткий, спритний. *Звинна, як вивірка, Мирослава швидко відряпалась назад на той вал, з якого була впала* (Фр., VI, 1951, 20).

ЗВИ́ННІСТЬ, ності, *ж., діал.* Властивість за знач. **зви́нний.** *Де-не-де хвацько підскакувала срібна рибка, немов чванилася своєю звинністю* (Козл., Мандрівники, 1946, 38); *Він собі на умі, скрізь свого досягне хитрощами, звинністю або й просто напосідливістю* (Л. Укр., IV, 1954, 220).

ЗВИ́ННО, *діал.* Присл. до **зви́нний.** *Поляна була в такій глушині, що ніхто з людей сюди не заходив. Тільки прибіжить іноді з гущавини зайчик, ..пристрибав звинно білочка поласувати горішків торішніх* (Козл., Мандрівники, 1946, 3).

ЗВИ́НУВА́ТИТИ *див.* **звинува́чувати.**

ЗВИНУВА́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **звинува́тити.**

ЗВИНУВА́ЧЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **звинува́тити.**

2. Те, що ставиться за провину кому-небудь, викриває, звинувачує когось. *Виявилось, що на кожного з тих, хто сидів тут* [у тюрмі], *було якесь звинувачення* (Збан., Єдина, 1959, 58); *Мене звинувачували у злочинній м'якості, лібералізмові. Звинувачення падали, як град на дереце* (Мушк., Серце.., 1962, 229); *Вадим ще раніше заготував звинувачення, які збирався кинути їй* (Руд., Остання шабля, 1959, 108).

ЗВИНУВА́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗВИНУВА́ТИТИ,** а́чу, а́тиш, *док., перех.* 1. Вважати кого-небудь винним у порушенні певних норм поведінки, законності, якихось правил і т. ін. — *Ти розумієш, Левку, ця стара дурепа посягає на наше багатство.. Все старцям роздає. Мене в злодійстві звинувачує...* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 65); *Невже він виправдає Катрусю й звинуватить Павла?* (Кучер, Прощай.., 1957, 130); — *Що ви собі думаєте!? Втрьох на одного напасти!?..— А чого ж він...— запинається Левко, не знаючи, як звинуватити Дзвонаря* (Стельмах, Хліб.., 1959, 557).

2. Вказувати на щось як на недолік, дорікати за щонебудь. *В частому цитуванні Щедріна звинувачував Франка також Венедикт Площанський, редактор москвофільської газети «Слово»* (Рад. літ-во, 8, 1965, 48); — *Взагалі незрозуміло змінились наші взаємини, Сергію Павловичу. Ні себе, ні вас я в цьому не можу звинуватити...* (Шовк., Інженери, 1956, 227).

ЗВИНУВА́ЧУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **звинува́чувати.**

ЗВИ́НУТИ *див.* **звива́ти.**

ЗВИ́НУТИЙ *див.* **зви́нений.**

ЗВИ́НУТИСЯ *див.* **звива́тися.**

ЗВИНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗВИНИ́ТИ,** ню́, ни́ш, *док., розм.* 1. *неперех., перев. наказ. сп.* Виявляти поблажливість, прощати провину; вибачати. [Ц у ц и к:] *Дурний Бровко! Не розумієш,— Звиняй, що так кажу,— Я те роблю, чого ти не зумієш* (Гл., Вибр., 1951, 116); [І в а н:] *За що ж ви гніваєтесь на мене, паничу? Звиніть, будь ласка, мені вже цей раз* (Кроп., I, 1958, 67); — *На святу книгу сісти... Як же це ти?.. — Та я не бачив. Звиніть, діду...* (Мик., II, 1957, 29).

2. *перех., рідко, чим.* Виправдовувати чиїсь вчинки, поведінку чим-небудь. *Дехто звиняє жене тим, що важкі*

обставини життя, конечність заробітку спонукували мене кидатися на різні поля (Фр., I, 1955, 31).

3. *неперех., тільки наказ. сп., у знач. вставн. сл.* Уживається: а) для вираження протесту, незгоди з ким-, чим-небудь. — *Багато ти своєму недоліткові дозволяв! Любовні шури-мури в ефірі розводить! Звиняй! Засмічувати ефір нікому не дозволимо!* (Гончар, Тронка, 1963, 107); б) при введенні в мову не бажаних для кого-небудь слів. — *Хіба не ми з Олександром з останнього грошика та кошика тягнулись, щоб ти учителем став і щоб, звиняй, твої руки не тхнули гноєм?* (Стельмах, II, 1962, 75).

ЗВИНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗВИНИ́ТИСЯ**, ни́ося, ни́шся, *док., розм.* 1. Те саме, що **вибача́тися**. *«Я звиняюсь,— каже,— ви проти нової школи, Ганно Антонівно?»* (Ю. Янов., I, 1954, 25); — *А перед Федотом — звинись. Він тобі старший брат... А ти на нього руку піднімаєш* (Тют., Вир, 1964, 224).

2. Виправдовуватися. *Пан гостро зганьбив бонну, а Катрусю казав взяти економові й покарати, хоч Катруся звинялася, що вона .. не винна* (Кобр., Вибр., 1954, 88).

3. *тільки док.* Відчути провину; провинитися. *Він подивився на Байрона таким поглядом, ніби чим звинився* (Досв., Вибр., 1959, 157).

ЗВИРИСТИЙ, а, е. Який вирує, перебуває в стані розбурханості. *Дівчина не помічає нас, замріяно дивиться на звириста воду і співає* (Літ. Укр., 13.VI 1962, 4).

ЗВИРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **звирува́ти**; // *у знач. прикм. Небо все темнішає, все нижче нависає звированим темно-бурим лахміттям хмар над майданом* (Гончар, II, 1959, 361).

ЗВИРОДНІ́ЛИЙ, а, е. 1. Який погіршився в своїй природі, втратив цінні властивості, якості попередніх поколінь. *Крізь тупу самовдоволеність цієї есесівської родини, крізь звироднілі риси їх облич проступала холодна жорстокість певних своєї правоти моральних дегенератів* (Коз., Гарячі руки, 1960, 66).

2. *перен.* Який занепав, втративши попередній характер, зміст. *В повісті* [«Основи суспільності» І. Франка] *показано звироднілі життя графської родини з її цинізмом, брехливістю, моральним здичавінням* (Іст. укр. літ., I, 1954, 549); *Радянська література допомагає всім чесним людям світу в їх боротьбі проти реакційної ідеології і моралі, проти звиродніло буржуазної літератури з її проповіддю ненависті до людини* (Укр. літ., 10, 1957, 239).

ЗВИРОДНІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Властивість за знач. **звироднілий**. *Засобами сатири письменник* [П. Мирний] *розкривав всю нікчемність, звироднілість, людиноненависництво поміщиці* (Укр. літ., 9, 1957, 52).

ЗВИРОДНІ́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **звироднітися**.— *Тисячу разів гірша розпуста в між багачами.. Тільки панська розпуста не з біди, не з розпуки, а з розкошів, з пересищення, із звироднїння...* (Ірчан, II, 1958, 290); *Революція* [Велика Жовтнева] *захистила й весь світ, відвернула від нього загрозу звироднїння, загибелі цивілізації* (Рад. Укр., 25.VI 1963, 3).

ЗВИРОДНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. Погіршитися в своїй природі, втративши цінні властивості, якості попередніх поколінь. *Наскільки буржуазні спрути звироднїли, видно з того, що вони і між собою постійно гризуться, як ненажерні хижаки* (Вітч., 6, 1963, 133).

2. *тільки 3 ос., перен.* Втративши попередній характер, зміст, занепасти. *Старий світ, безсумнівно, звироднїв.. Гниле повинно згнити* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 449).

ЗВИРУВА́ТИ, у́ю. Док. до **вирува́ти**.

ЗВИС, у, *ч.* Те, що виступає, нависає як продовження даху будівлі; піддашшя, павіс. *Східноукраїнське житло мало ряд характерних особливостей. Невисока, без уступів, солом'яна покрівля, з м'якими обрисами мала розвинені звиси, особливо з головного й бокового фасадів* (Нар. тв. та етн., I, 1965, 19); *Звичайно звис даху спускається низько і висувається далеко вперед від стіни, утворюючи широкі.. навіси* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 14).

ЗВИСА́ННЯ, я, *с.* 1. Стан за знач. **звиса́ти**.

2. Положення тіла під кутом між горизонтальною і вертикальною площиною. *Установка заготовки на столі або пристрої повинна бути виконана так, щоб стіл верстата мав по можливості найменше звисання відносно своїх напрямних* (Фрез. справа.., 1957, 89).

ЗВИСА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗВИ́СНУТИ**, ну, неш; *мин. ч.* звис, ла, ло; *док.* 1. Висіти, тримаючись на чому-небудь одним чи кількома кінцями (про предмети). *В кутках із стелі звисало павутиння* (Головко, II, 1957, 95); *Роздутими язиками звисають з них* [дзвонів] *керухомі залізні макогони* (Мик., Повісті.., 1956, 40); // Бути, ставати опущеним; спадати. *Усе, бувало, в нього Звисає вус один, а другий, щоби тон Геройський задавать, угору пнеться строго* (Рильський, II, 1946, 171); *Він був без піджака, один рукав сорочки підкочений, а другий — так звисав* (Томч., Готель.., 1960, 34); *Рука, простягнувшись уперед, раптом звисла безсило* (Полт., Повість.., 1960, 376).

2. Відтягуючись, відвисати; обвисати. *Коло мене стояв якийсь чорний панок з блідим обличчям, ще недавно, видимо, гладкий. Жовті мішки під очима й на щоках звисали так само вільно і непотрібно, як і його одежа, широка, потерта, немов чужа* (Коцюб., II, 1955, 403); *Опустився* [генерал] *в крісло. Нижня губа його все ще звисала донизу* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 72).

3. Бути розташованим, висіти, нависати над ким-, чим-небудь. *Стеля звисала так низько, що Люда відчувала, як торкається її волосся* (Трубл., Шхуна.., 1940, 143); *Зверху погрозливо звисали вугласті брили кварциту* (Досв., Вибр., 1959, 196); *Віти в сивім інеї звисли над вікном* (Бичко, Вогнище, 1959, 91); *Сіре туманне небо звисло над містом* (Шиян, Магістраль, 1934, 53); // *на що.* Опускатися, насуватися на що-небудь. *Здоровенні чорні вуса звисали йому аж на груди* (Фр., VIII, 1952, 21); *Мокрі пасма чуба безладно звисають на очі, і він з натугою піднімає руку, щоб відкинути їх* (Гончар, Новели, 1954, 20); *Очіпок зовсім звис на очі, волосся посіялось по шиї* (Барв., Опов.., 1902, 115); // *над чим.* Виступати, нависаючи якоюсь частиною, кінцем над чим-небудь. *І хата одним причілком упиралася в косогір, а другим — звисала над потічком* (Чорн., Потік.., 1956, 134); *Часом гусениці тракторів уже звисали над глибокими урвищами, гармати мало не зривалися в кам'яні безодні* (Кучор, Чорноморці, 1956, 260).

4. Згинаючись, нахилятися, схилятися низько. *Рожа похилила голову, .. звисала та шептала: сонечка, ой сонечка!* (Стеф., II, 1953, 42); *Висока лугова трава важко звисає на стежку під вагою іскристої роси* (Коз., Сальвія, 1959, 91); *Над головою в Степана звисла фігура офіцера* (Епік, Тв., 1958, 530); // Нахилятися, перегнувшись через що-небудь. *З задимленої вирви вікна звисав головою вниз патлатий білявий німець* (Гончар, III, 1959, 277); // *через що.* Бути перекинутим через що-небудь і спущеним униз. *Барвисті килими звисали через бильця балконів* (Жур., Вечір.., 1958, 376); *Я намацав каната, який для чогось звисав через борт* (Ю. Янов., II, 1958, 83).

5. Зачепившись, утримуватися на чому-небудь у висячому положенні. *На бруньках лип сережками звисають прозорі, синюваті крапляни* (Стельмах, I, 1962, 45); // Повисати усією своєю вагою, усім тілом на чому-небудь, спиратися на щось. *Дмитро вже остаточно*

вибився з сил. Він обм'якло звисав на зв'язаних руках, ледве ворушив головою і час від часу, видно було, вомлівав і втрачав свідомість (Коз., Гарячі руки, 1960, 92); *Ярина нагнула собі високу, прутку ліщину і звисла на їй* (Л. Укр., III, 1952, 738); *На бильцях звисло кілька курортників з рушницями. Стріляли в три мішені* (Десняк. Опов., 1951, 14); // **Спадати**, не облягаючи стану, плечей, бути великим для кого-небудь (про одяг). *Старомодний піджак жовтої чесучі на перламутрових гудзиках розхристано звисав на худих плечах професора* (Кучер, Чорноморці, 1956, 86); *Одяг звисав на ньому, як на жердині* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 167).

6. Триматися якийсь час у повітрі, нерухомо або повільно пересуваючись. *По висоті над бойовими порядками піхоти звисають ракети і в'ялять, падаючи, як зітнуте сліпуче волотиння* (Гончар, III, 1959, 49); *Ущербний місяць в небі звис, Мов чайчине крило* (Нех., Ми живемо.., 1960, 104); // **Лунати**, чутися (про звуки). *Схвальний сміх ковалів і міщан звисав над площею* (Кач., Вибр., 1947, 276); *Зараз мала відбутися надзвичайна наукова подія. Приглушений гомін звис над юрбою* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 239).

7. *перен.* Виникаючи, з'являючись, загрожувати кому-, чому-небудь (про небезпеку, біду і т. ін.). *Бояри говорили і горлали так, ніби й війни на світі не було, немовби й не звисала небезпека над московською державою* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 579).

ЗВИСА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **звиса́ти**. *У неї* [людини] *опущена голова з сивим, звисаючим донизу волоссям* (Моє життя в мист., 1955, 162); *Баба підносить своє подовгасте, звисаюче і набрескле лице* (Черемш., Тв., 1960, 162); *Перше, що впало Самійлові в око, були звисаючі з стелі великі кам'яні брили, вкриті каламутними краплями роси* (Кучер, Чорноморці, 1956, 341); *Обрамлена густими, звисаючими над самим берегом деревами, котить вона* [Десна] *свої могутні хвилі* (Міщ., Сіверяни, 1961, 8).

ЗВИ́СКНУТИ, ну, неш, *док.* Однокр. до **зви́скувати**. *Десь здалеку чути було бубоніння гучномовця, потім щось затріщало, звискнуло, і прорвалася весела чиста музика* (Оров., Зел. повінь, 1961, 89).

ЗВИ́СКУВАТИ, ую, уєш, *недок.* 1. Час від часу видавати виск, скавчання. *Кабан підходить до бука, рие землю під корінням, злісно звискуючи* (Воронько, Казка.., 1957, 36).

2. *перен.* Утворювати звуки, подібні до виску. *Він розчиняв ворота не поспішаючи, завіси їх звискували протяжно й ліниво* (Горький, Дитинство, 1947, 124).

ЗВИ́СЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **зви́снути**. *Дмитрій став перед Мстиславом і простягнув йому пергамент із звислою на довгій шворці печаткою* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 211); *Потягнулись короткі, підсліпуваті дні.. Мокра, пронизливо холодна земля і каламутне, набрякле, звисле над самою головою небо* (Коз., Гарячі руки, 1960, 8); *Сповнені весняної енергії горобці, гави металися поміж вітами звислих над парканами дерев* (Досв., Вибр., 1959, 368).

2. *у знач. прикм.* Опущений донизу, **обви́слий**. *Іван.. став біля входу, увесь темний, як нічна пітьма, тільки очі поблискували з-під звислого чуба* (Хор., Ковила, 1960, 65); *Поросята.. мали ті самі екстер'єрні недоліки, що і їх батьки (вузький тулуб і голова, звислий зад)* (Соц. твар., 7, 1956, 51).

ЗВИ́СНУТИ *див.* **звиса́ти**.

ЗВИ́СОКА, *присл.* 1. З височини, згори. *Пролітав буйний вітер в пустині.. Закрутились піскуваті вихри, Простягались геть під небо високе, Наче велети люті, страшні, І розсипались, впавши звисо́ка* (Л. Укр., I, 1951, 128); *Блискавки різали сутінь, гроза вирувала, звисока спускаючи на землю довгі смуги дощу* (М. Ол., Леся, 1960, 67); // З високого або вищого місця. *І вона з ганку впала звисока,— аж в очах їй зірки* (Головко, II, 1957, 177).

2. З почуттям власної переваги, зарозуміло, гордовито, пихато. *Він* [В. І. Ленін] *нещадно бичував тих, хто звисока ставився до мас, хто хотів тільки учити їх, забуваючи про необхідність учитися у них* (Біогр. Леніна, 1955, 249); *Районні музиканти звисока позирають на своїх ковалівських колег, але тим байдуже* (Кучер, Трудна любов, 1960, 157); // Зневажливо, з презирством. *Шевченко з убивчим сарказмом висміював тих, хто звисока називав його «мужицьким поетом»* (Рильський, III, 1956, 396); *Іван Васильович дивився на німця звисока, як на кузьку* (Збан., Єдина, 1959, 335).

3. Піднесено, пишномовно. *Проценко був як стіна білий і божевільно розводив по боках очима. Він то починав звисока розмову, то, зразу рвучи її, переводив на жарти* (Мирний, III, 1954, 290).

4. *рідко.* Високо. *Наступили ті осінні тихі та смутні дні, коли.. спадає з дерева останнє пожовкле листя і звисока над деревами та хатами блукає в блакитному сяєві, як намітка біле, бабине літо* (Вас., I, 1959, 155).

ЗВИ́ТИ *див.* **звива́ти**.

ЗВИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зви́ти**. *Маруся виходить у квітках, стрічках, з вишиваним рушником у руках. Коло правого вуха два віночки, звиті з волочки на обручиках* (Н.-Лев., II, 1956, 422); *На нашому димарі стояло велике, мов колесо, гніздо, звите з пруття. Чорногузи щороку там виводили своїх малят* (Томч., Готель.., 1960, 57); *Ти горда жінка, ти не увійшла в кубельце, звите дружніми руками, найтяжчу працю ти собі взяла, несеш мовчазно довгими роками* (Л. Укр., I, 1951, 284); // **зви́то**, безос. присудк. сл. *Ой, в городі у Тавані Три квіточки звито* (Укр.. думи.., 1955, 19).

ЗВИ́ТИСЯ *див.* **звива́тися**.

ЗВИ́ТОК, тка, ч., *діал.* Сувій. *Дівчатко заперечило головою, але дві грубі сльози упало на звиток паперу* (Кобр., Вибр., 1954, 15); *Сікопулос витягнув з-за пазухи запечатаний звиток пергаменту* (Оп., Іду.., 1958, 223); // Пакунок, згорток. *Половина їх мала через плечі торби, під руками звитки, на собі всю свою одіж* (Фр., V, 1951, 415).

ЗВИТЯ́ГА, и, *ж., уроч.* 1. Перемога в бою, у війні. [Г е л е н:] *Я певен був, побачивши те військо* [лідійське], *..що еллінам, потомленим війною, знесиленим облогою, не встоять проти царя, жадібного звитяги* (Л. Укр., II, 1951, 295); *Богдан.. Здіймає вгору булаву:— Вперед, братове, я вже бачу Наступну радість в нас гарячу, Звитягу військ моїх нову!* (Шпорта, Вибр., 1958, 496); // Героїчний подвиг. *Отоді твої нам сили дуже, дуже придадуться — як співця, як піснетворця, як натхненника звитяги* (Тич., II, 1947, 22); *У творі* [«Великі перелоги» М. Стельмаха] *зображено картини, які показують життя цілого народу. Це твір про народ, про народні звитяги* (Вітч., 6, 1961, 178).

2. Досягнення, успіх, здобуті подоланням труднощів у чому-небудь, наполегливою працею, демонструванням свого мистецтва і т. ін. [Я р о с л а в *(підводиться):*] *Хвала тобі, всесвітній переможче, На струнах ти ще краще, ніж в бою, Здобув собі звитягу найдорожчу, Дівоче серце, горлицю твою* (Коч., Я. Мудрий, 1946, 63); *Україно, мускуляста трудова державо! Сяють на твоєму оцатному вбранні золоті зірки героїчних подвигів і трудових звитяг* (Літ. Укр., 27.V 1964, 5).

ЗВИТЯ́ЖЕЦЬ, жця, ч., *уроч.* 1. Той, хто переміг у бою, у війні.— *Це козаки з походу вертаються,— пояснив Сава Петрович.— А їх ото зустрічають, як і подобає— звитяжців* (Головко, II, 1957, 273);

Тепер він мав іти, як нічний злодій... Беворужний, мав стати звитяжцем озброєних до зубів, несхитних у своїй запеклості ворогів (Загреб., Європа 45, 1959, 33); // Герой, витязь, лицар.— *Ну, а молодець же ти, козаче! Такого турка вложив, цілий загін віддав нам... Молодець, звитяжець* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 200); // Боєць, воїн. *Це звідси* [із Запорізької Січі] *вилітали хоробрі звитяжці, які захищали народ свій від напасників-чужинців* (Цюпа, Україна.., 1960, 20).

2. Той, хто, перемагаючи труднощі, наполегливо працюючи, демонструючи своє мистецтво і т. ін., досягає успіхів у чому-небудь. *Усі троє..— славні звитяжці семирічки, усі троє — делегати XXII з'їзду КПРС* (Рад. Укр., 17.X 1961, 3); *Йдуть юнаки, стрункі, неначе клени, звитяжці у невтомному труді* (Сос., Так ніхто.., 1960, 39).

ЗВИТЯ́ЖНИЙ, а, е. 1. *уроч.* Стос. до звитяги. *Оця рука* [більшовика] *із бойовим натхненням Несла звитяжний прапор в боротьбі* (Бичко, Вогнище, 1959, 25); *Звитяжна слава;* // Який закінчується звитягою (у 1 знач.). *Тоді, у глибокому підпіллі, пісні поета кликали синів і дочок України на звитяжний бій з окупантом-нелюдом* (Літ. Укр., 19.X 1962, 1); *І воїни в звитяжному поході На смерть стояли тут за цілий світ* (Забашта, Вибр., 1958, 64); // Який домагається звитяги, завжди перемагає. [Кобзар:] *Боже! хоч би на сьогодні тільки ти дав мені побачити світ сонця, подивитися на наше звитяжне військо та тоді хоч би й умирати* (Сам., II, 1958, 68); *Молодий отаман — великого розуму козак і в бою звитяжний воїн* (Кач., Вибр., 1953, 40); // Який виражає звитягу, прагнення до неї. *Навколо точилися запеклі бої, лунало звитяжне солдатське «ура!»* (Юхвід, Оля, 1959, 39); *Савка задоволено прислухався до розмов, і звитяжна усмішка грала на його вустах* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 239); // Геройський, доблесний. *Кожний день увінчує і нашу республіку звитяжними подвигами трудівників міст і сіл* (Рад. Укр., 6.XI 1960, 1).

2. *рідко.* Пронизливий, різкий (про звуки). *А з високого замка, з дзвіниці, назустріч звитяжному галасу й стогону бездольних скональців линув урочистий дзвін* (Стар., Облога.., 1961, 37); *І буря в своєму звитяжному свисті Літає в плащі сніговім* (Рильський, I, 1960, 189).

ЗВИТЯ́ЖНИЦЯ, і, ж., *уроч.* Жін. до **звитя́жець**. * Образно. *Звитяжницею і натхненницею входить в наші серця цьогорічна весна* (Літ. Укр., 30.IV 1963, 3).

ЗВИТЯ́ЖНИЦЬКИЙ, а, е, *уроч., рідко.* Те саме, що **звитя́жний** 1. *Як можна забути ті грози криваві, що чорно шуміли по нашій землі, ті грізні походи в звитяжницькій славі, тривожні міста у диму і у млі* (Сос., Зел. світ, 1949, 126).

ЗВИТЯ́ЖНІСТЬ, ності, ж., *уроч.* Властивість за знач. **звитя́жний** 1. *У народній мислі і мистецтві море здавна було синонімом щасливого, вільного життя, сміливої звитяжності й відважної боротьби* (Довж., III, 1960, 85); *Стенька Разін гуляв по Волзі з своїм товариством, втілюючи в собі силу й звитяжність розгніваного трудового народу* (Рад. Укр., 22.IX 1950, 3).

ЗВИТЯ́ЖНО, *уроч.* Присл. до **звитя́жний** 1. *Грім двобою рокотом могутнім відгримів звитяжно над Дніпром* (Гонч., Вибр., 1959, 213); *Турбаївські козаки були гразковими воїнами, брали участь у багатьох походах на турків, звитяжно стояли за рідну землю* (Гончар, Таврія, 1952, 192).

ЗВИХ, у, ч. Зміщення кісток у суглобі внаслідок падіння, удару і т. ін.; вивих.

ЗВИ́ХНЕНИЙ, ЗВИХНУ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **звихну́ти** 1, 2. *Хоч старий Сава уміє складати і зв'язувати поламані кості та направляти звихнені сустави, але навіть він похитав тільки головою над недужим* (Оп., Іду.., 1958, 477); *Намучились і намудрувалися найрізніші годинникарі над тим механізмом, ніхто не вмів ані віднайти, де там було щось попсоване чи звихнене, ані пустити його наново в рух* (Фр., IV, 1950, 206).

2. *у знач. прикм., перен.* Який звихнувся, збочив у житті, поведінці і т. ін. *Взагалі мама звихнена на всякому мотлоху та на барахлі* (Речм., Твій побратим, 1962, 50).

◇ **Звихну́тий ро́зумом (умо́м, з ро́зуму, з ума́, психі́чно)** — який має відхилення від норми в психіці; психічно ненормальний, божевільний. *Це були не просто молоді спортсмени, а якісь звихнуті з розуму фанатики спорту* (Вільде, Сестри.., 1958, 172); *Розбещений та психічно звихнутий міщанин та його моральна безвихідь, статеве питання — все це й стало сюжетом його писань* (Смолич, Мир.., 1958, 327).

ЗВИ́ХНЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **звихну́ти** і **звихну́тися**. — *Він казав, що звихнення ноги в неї не дуже небезпечне* (Коб., III, 1956, 188).

ЗВИХНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* 1. *перех.* Ви́кликати зміщення кісток у суглобі (при падінні, ударі і т. ін.). — *Вчора в нас нещастя скоїлося,— вів далі Федясь. — Мій помічник посковзнувся й упав. Звихнув ногу* (Донч., II, 1956, 49).

2. *перех., перен., розм.* Спричинити відхилення від нормального або попереднього стану, знівечити, зіпсувати, скалічити кого-, що-небудь. *О. Нестор чув добре, що целібат звихнув ціле його життя* (Фр., VII, 1951, 46).

3. *неперех., перен., розм.* Те саме, що **звихну́тися** 3. —*Душа в тебе молоди та гаряча і довірлива до всього... Оберігай її, Маковею, не звихни ніде!..* (Гончар, I, 1954, 275).

ЗВИ́ХНУТИЙ *див.* **зви́хнений**.

ЗВИХНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Зміститися в суглобі при падінні, ударі і т. ін. (про кістки). *Сильно так стовкнулись* [зіштовхнулись], *Що трохи в'язи не звихнулись* [у Мезентія і Енея] (Котл., I, 1952, 267); *Нога звихнулася.*

2. *тільки 3 ос., розм.* Зміститися, відхилитися вбік. *П'ятий, попереду, був Боженко. Борода в нього скучмилася й звихнулася набік* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 66).

3. *перен., розм.* Збочити в житті, поведінці і т. ін. *Не дай бог, щоб він* [син] *як-небудь звихнувся, бо хто ж би в разі нещастя пригорнув бідну матір і молодшу братію* (Кобр., Вибр., 1954, 6); — *Товариші! Люди добрі! Не вигоньте! Я ж колись теж був чесним колгоспником. Звихнувся...* (Донч., VI, 1957, 235); // Зробити неправильний рух, виконати помилкову дію. — *Я взявся усунути обрив, не вимикаючи струму.. Струм іде по мережі напругою в тисячі вольт. Коли б десь ледь звихнувся — за секунду з мене був би попілець* (Гончар, III, 1959, 281).

4. *розм.* Стати психічно ненормальним. [Явдоха:] *Конон з баришнею Женічкою женихається!* [Денис:] *Що-о? Ти часом не звихнулась?* (Кроп., II, 1958, 429).

◇ **Звихну́тися ро́зумом (умо́м, з ро́зуму, з ума́, психі́чно)** — збожеволіти. *Пустили потім ясу, що звихнулась умом Чабаниха, але цьому мало хто вірив* (Гончар, Тронка, 1963, 196).

ЗВИ́ХРЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зви́хрити** 1, 2. *Сірі султани пилюки, звихреної кінем, осідали на скошеній стерні* (Тют., Вир, 1964, 272).

2. *у знач. прикм.* Скуйовджений, розтріпаний (про волосся). *Альберт Ейнштейн, знімавши плечима і покопирсавши п'ятірнею в звихреній зачісці, відштовхнувся від спогадів* (Рибак, Час.., 1960, 478).

3. *у знач. прикм., перен.* Розбурханий, збуджений, неспокійний. *Пройшовся* [Левко] *по тісному ганку, і весь у полоні звихрених думок* (Стельмах, I, 1962, 152).

ЗВІ́ХРЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зві́хрити** і **зві́хритися**.

ЗВІ́ХРИТИ *див.* **зві́хрювати**.

ЗВІ́ХРИТИСЯ *див.* **зві́хрюватися**.

ЗВІ́ХРЮВАТИ, юю, ює, *недок.*, **ЗВІ́ХРИТИ**, рю, ри́ш, *док.* 1. *перех.* Здіймати, закручувати вихором (пил, дим і т. ін.). *Вітер налітав на місто, здіймав пилюку на асфальтованих вулицях, звихрював дим над трубами заводів* (Собко, Стадіон, 1954, 17).

2. *перех.* Розвівати, розтріпувати сильним поривом вітру. *Штукаренко мовчки підійшов до вікна і витягнув подушку, що тирчала в рамі замість вибитої шибки. В хату гунуло холодне повітря, звихривши папірці на столі* (Голов., Тополя.., 1965, 290).

3. *тільки 3 ос., неперех.* Те саме, що **зві́хрюватися** 1. *Імлисто звихрює юга* (Ус., І сьогодні.., 1957, 97).

ЗВІ́ХРЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗВІ́ХРИТИСЯ**, ри́ться, *док.* 1. Здійматися, закручуватися вихором. *А над радгоспним степом тим часом звихрюється клубочком курява* (Гончар, Тронка, 1963, 79); *Мина Минович.. замашно сів у м'яке крісло, аж пилюга звихрилась* (С. Кравч., Бувальщина, 1961, 133).

2. Розвіватися, розтріпуватися від сильного пориву вітру.

ЗВИЧАЄ́ВИЙ, а, е. Стос. до звичаю. *Кожне революційне і звичаєве свято сьогодні має важливе суспільне, в тому числі і естетичне значення* (Нар. тв. та етн., 4, 1963, 15).

△ **Звичає́ве пра́во** — сукупність звичаїв, які стали нормами права внаслідок санкціонування їх державою. *Землевласницький закон, створений у Візантії у зв'язку з поширенням слов'янських поселень на території імперії, включив норми слов'янського звичаєвого права* (Іст. УРСР, І, 1953, 39); — *Звичаєве народне право в грунтових справах і в громадських справах не знає задавнення* (Фр., VI, 1951, 275).

ЗВИЧАЄВІ́СТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **звича́євий**. *Немеркнучі зразки традиційної звичаєвості та обрядовості ніколи не згасали в народному побуті* (Літ. Укр., 1.I 1965, 3); *Вивчаючи народну звичаєвість, вчені повинні дослідити закономірності в розвиткові та використанні її народом* (Нар. тв. та етн., 3, 1964, 8).

ЗВИ́ЧАЙ, аю. *рідко* **ЗВИЧА́Й**, а́ю, ч. 1. Загальноприйнятий порядок, правила, які здавна існують у громадському житті й побуті якого-небудь народу, суспільної групи, колективу і т. ін. *Він був менший син у батька, і все батьківське добро, по українському звичаю, припадало меншому синові* (Н.-Лев., II, 1956, 345); [Р о м а н:] *Тепер вже так повелося, що: що вулиця, то й звичай; що хата, то й закон* (Кроп., II, 1958, 23); *Піднялася вся нація, бо урвався терпець народу, піднялася відплатити за зневажу прав своїх, за поругу звичаїв, за безчинства чужоземних панів, за пригноблення* (Довж., I, 1958, 272); *У суворих селянських звичаях дівоча вірність стояла врівень в вояцькою честю* (Стельмах, I, 1962, 260); // Уклад суспільного життя нації, народу; культура, побут. *З цією землею* [Болгарією] *і її людьми у Русі була довіку дружба й мир. І мови, і звичаї в них були майже однакові* (Скл., Святослав, 1959, 131); // Традиційний порядок відзначення яких-небудь подій, свят і т. ін., пов'язаний з виконанням певних дій і використанням відповідних атрибутів, предметів і т. ін. *1 Травня колгоспники* [Полтавщини] *всім селом виїжджають у найближчий ліс «варити кашу». Звичай цей є відзвоном ще дореволюційних традицій робітничого класу, коли пролетаріат змушений був відзначати День 1 Травня нелегально* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 108); *Куліш завжди мріяв, що весілля у нього відбудеться за старим українським звичаєм, що й дівич-вечір буде, і коровай* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 421).

2. *тільки одн.* Усталений, звичний спосіб, манера дії, поведінки кого-небудь; звичка. — *В батьків та матерів в звичай чванитись своїми дочками та синами* (Н.-Лев., IV, 1956, 338); — *Так і ви до нас на з'їзд? Радісно, радісно своїх бачити! — заторохтів Проценко по-своєму, одкидаючи геть свою пиху і свій звичай згорда держатися...* (Мирний, III, 1954, 266).

В зви́чаї *у кого* — хто-небудь має звичку щось робити. *У них в гімназії — і хлопці часто плачуть, се у них в звичаї* (Л. Укр., V, 1956, 403); **Ма́ти за зви́чай** — мати звичку. *Мали* [бійці] *за звичай голити один одному голови в усяких умовах, влітку і взимку* (Гончар, III, 1959, 264); **Своїм зви́чаєм** — як звичайно, як завжди. *Коли настав вечір і стемнілося добре, вони* [сови] *вилетіли своїм звичаєм на полювання* [полювання] (Фр., IV, 1950, 108).

3. *тільки одн.* Ввічливість, пристойність у поведінці, манерах, дії. *Потішаються* [Захарій і Васька] *діточками своїми, а найбільш їх послухняністю, звичаєм і що до усього доброго ретиві* (Кв.-Осн., II, 1956, 365); *Родом був він із самої низоти* [низів], *та звичаєм своїм і душею високою всіх в очах князівни переважував, і загорілася вона до нього скритою жагою* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 251).

Для зви́чаю — заради ввічливості, пристойності. *Може, хто й впізнав Івана, Та боявся свого пана, А Іван царя впізнав, Для звичаю лиш питав* (Перв., Казка.., 1958, 25); **Зви́чаю навча́ти (вчи́ти)** — виховувати ввічливим, пристойним. *Молилася* [Україна], *турбувалась, День і ніч не спала, Малих діток доглядала, Звичаю навчала* (Шевч., I, 1963, 221).

4. *перев. мн.* Правила достойної поведінки, прийняті в певному середовищі. [П а н с а:] *Ти взяв її від мене в звичаях добрих виховану, чесну, римлянку справедливу — чим же стала вона в твоєму дому* [домі]? (Л. Укр., II, 1951, 456); — *Як він намагався вивчити всі тонкощі гречності, всі звичаї, опанувати латинь й закони шляхетської честі!* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 40).

ЗВИЧА́ЙКА, и, *ж.*, *діал.* Звичка.— *Чуєте, що я кажу? Постаньте статуєтку! Що за міщанська звичайка, вічно крутить щось в руках?* (Л. Укр., III, 1952, 548).

ЗВИЧА́ЙНЕ, *присл.*, *рідко.* Те саме, що **звича́йно** 1—3. *Чому її погляд, звичайне такий холодно-байдужий, тепер блищить вогким промінням щирих, аж болючих радощів?* (Л. Укр., III, 1952, 745); *Думала іти в черниці Або вбитись, утопитись, Так жаль маленьких дітоньок — Звичайне, мати, що й казать* (Шевч., II, 1963, 268)

ЗВИЧА́ЙНЕНЬКИЙ, а, е. Досить звичайний (у 1, 2, 4 знач.).— *Чи вже ж пак тобі великий пан і дрантенький писарець — усе одно? До одних треба бути, звичайно, привітним та звичайненьким, а до других — так собі...* (Н.-Лев., I, 1956, 166).

ЗВИЧА́ЙНЕНЬКО. Присл. до **звичайне́нький**. *Зазмагались* [соловечко і дошик]. — *Хто все плодить: Груші, сливи, огірочки? — А без мене,— дощ доводить,— Враз пов'януть всі садочки! — Так сперечались довгенько І на тому покінчили, Щоб робити звичайненько Їм обом, як перш робили* (Граб., I, 1959, 452); *Вона привіталася до всіх звичайненько, всі відповіли їй так само, тільки сваха Одарка немов не примітила її* (Л. Янов., I, 1959, 384).

ЗВИЧА́ЙНИЙ, а, е. 1. Який нічим не виділяється серед інших, не має яких-небудь специфічних, визначних особливостей, якостей; простий. [А н т е й:] *Ти оганьбив свій хист. З бовкні* [статуї] *ти зробив товар звичайний* (Л. Укр., III, 1952, 438); *Цілу повинна була якнайшвидше розсортувати* [листи] — *окремо звичайні, а окремо рекомендовані* (Фр., II, 1950, 313); *Андрій і Денис наймали кімнату в звичайній селянській хаті*

(Дмит., Наречена, 1959, 160); *Василина.. на очах ставала справжньою дівчиною, красивою взимку, звичайною в гарячу пору сільської роботи* (Стельмах, II, 1962, 273); *Біля моря добре думається, і звичайні слова набирають таємного й великого змісту* (Ю. Янов., II, 1958, 48); // Буденний, прозаїчний. *Моє незадоволення, мої турботи — все це таке натуральне, таке звичайне* (Коцюб., III, 1956, 182); *Живих повернув голову на голос і побачив у кутку лікарняного капітана.. з дуже звичайною, прозаїчною зовнішністю* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 231); // *у знач. ім.* **звича́йне, ного,** *с.* Те, що є буденним, прозаїчним. *Під пером талановитого художника слова промовистим бував навіть звичайне* (Рад. літ-во, 7, 1965, 58).

2. Який не має в собі нічого нового, несподіваного для кого-небудь; звичний. *Літак і електрика стали в колгоспному селі звичайним явищем* (Кучер, Зол. руки, 1948, 176); *Гостював саме того літа в учителів брат учительки, Докії Петрівни,— художник. Річ звичайна. Але на глухому селі й це подія — балачок про нього!* (Головко, II, 1957, 191); // Який вважається нормальним. *Консисторія знала, що о. Артемій бере за треби звичайну плату* (Н.-Лев., IV, 1956, 169); *І ви бачили, і я бачив — і в кінохроніці, і в кінофільмах фіксування матчів,— і в звичайній дії, і в затриманій* (Вишня, I, 1956, 406); *І навіть мармур, дуже крихкий при звичайних умовах матеріал, при великих тисках виявляє також деяку пластичність* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 34); // Загальноприйнятий. *Навряд чи я був хорошим вихователем у звичайному розумінні цього слова* (Довж., I, 1958, 14); *Рішення партійних організацій про накладення стягнень на членів і кандидатів у члени цих партійних комітетів та членів ревізійних комісій приймаються у звичайному порядку* (Статут КПРС, 1961, 9); // Загальновідомий. — *Та я знаю, що у них цей рік має п'ятнадцять місяців. — Як п'ятнадцять? — А так... Окрім звичайних дванадцяти, додалося ще три німецькі: терпень, холоденъ і голоденъ* (Гончар, III, 1959, 270).

3. Який завжди відбувається або часто буває, зустрічається, повторюється; постійний, повсякденний. *Спектакль починався добропристойно, але після звичайного скандалу брата публіка розходилась і вистава обривалась* (Моє життя в мист., 1955, 19); *Таким Денис був лише на полюванні, а в звичайному житті — ледацюга з ледацюг* (Тют., Вир, 1964, 240); *Чай і вечеря вже були на столі. Степанида Петрівна сіла на своє звичайне місце* (Собко, Біле полум'я, 1952, 45); // Характерний, типовий для кого-, чого-небудь. *Над селом стояв звичайний в осінню пору туман* (Коцюб., I, 1955, 353); *Раніше, коли бувало на маршах або вночі під час тісняви на переправах виникали звичайні в таких випадках сутички між їздовими різних частин, Хома тримався подалі від гріха* (Гончар, III, 1959, 202).

Більше (ме́ньше, рані́ше, пізні́ше *і т. ін.*) **[від] звича́йного** — більше (менше, раніше, пізніше і т. ін.), як завжди. *Марко справді не тривожив його вночі, і він прокинувся другого ранку пізніше від звичайного* (Мик., II, 1957, 324).

4. *розм.* Вихований, ввічливий. *Якось вони собі гуляли Удвох на улиці, знайшли Дві палички, та й понесли Додому матерям на дрова. Звичайні діточки!* (Шевч., II, 1963, 367); *Була* [дівчина].. *не тільки вродлива, а ще й звичайна та честива* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 327); // Уважний до кого-, чого-небудь, делікатний. — *Панове молодці! — каже* [Олеся],— *змалечку зазнаю, що ви були у всякому ділі звичайні й обачні; не сподівалась я од вас, козаків, таку собі наругу мати!* (Вовчок, I, 1955, 24).

△ **Звича́йний сту́пінь,** *грам.*— назва форми прикметників або прислівників, що є вихідною при зіставленні з іншими ступенями порівняння. *Вищий ступінь прикметників утворюється від основи чи кореня першого, звичайного, ступеня додаванням суфікса -іш або -ш* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 378).

ЗВИЧА́ЙНІСІНЬКИЙ, а, е. Зовсім звичайний (у 1—3 знач.). *Хочеться поговорити про «звичайнісіньку» собі артіль, артіль «не мільйонера», а таку собі «середню» сільськогосподарську артіль* (Вишня, I, 1956, 362); *Був це звичайний робітник, слюсар із харківських майстерень.. Такий собі звичайнісінький чоловік* (Тют., Вир, 1964, 167); *Звичайнісінький випадок.*

ЗВИЧА́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **звича́йний.** *Почуття звичайності спливало геть. На посадку пішов Валерій із великими змінами в душі й серці* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 103); *В найбуденнішій звичайності справ, розмов, жартів вона завжди могла розпізнати ту мрію, яка привела її сюди, до інженера Коваля* (Собко, Срібний корабель, 1961, 194); — *Словом, ви не романтик? — Люблю, грішник, звичайність. У кожній підкресленій незвичайності я бачу щось фальшиве... позолочене...* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 6); *Боярська служба.. поважала Максима Беркута за його звичайність і розсудливість* (Фр., VI, 1951, 11); *Терлецька питала в Балабухи про його батька й матір, так собі, для звичайності* (Н.-Лев., III, 1956, 43).

ЗВИЧА́ЙНО. 1. Присл. до **звича́йний.** *Ах, як досадно, що від тої тоненької стрілки* [барометра] *залежить, де і як ми стрінемо.. ніч: звичайно, прозаїчно, на ліжку, чи серед співу, людей і вогнищ на ярмарку у Криниці!* (Коцюб., II, 1955, 234); *У комірчині.. звичайно стояли бідони з молоком та висіли білі халати доярок* (Тют., Вир, 1964, 133); *Іванов прощається з дружиною звичайно, як і більшість з простих людей, що йдуть на війну* (Довж., I, 1958, 116); *Павло усім одвітував звичайно, розмовляв до ладу, добре* (Вовчок, I, 1955, 165).

Як (ніж) звича́йно: а) як заведено. *Качковський.. не йшов, як звичайно, у хату сідати перед виїздом, «щоб усе добре сідало»* (Л. Укр., III, 1952, 662); б) як завжди. *В дворі, як звичайно, нікого не було* (Скл., Святослав, 1959, 9); *Затремтів старий, зблід іще більше, ніж звичайно,— майже від року не кликали його до судді!* (Фр., VI, 1951, 182).

2. *у знач. вставн. сл.* Уживається для підтвердження думки. *Так, звичайно, крім таланту, потрібне ще і вміння!* (Моє життя в мист., 1955, 69); *В нижченаведеній статті я, звичайно, не охоплюю всіх проблем розвитку української мови* (Рильський, III, 1956, 63).

3. *у знач. ствердж. част.* так, авжеж. [І - ша панночка:] *Ви, Оресте Михайловичу, умієте через вогонь стрибати?* [Орест:] *Звичайно, вмію* (Л. Укр., II, 1951, 46); — *Ну, а в отакі ночі ви літаєте? — Звичайно. Тихо, місячно, ніч саме для польотів* (Гончар, Тронка, 1963, 21).

4. *у знач. присудк. сл., рідко.* Як належить, як годиться. *Одяглась* [Олена] *таки любенько, як звичайно панночці та ще й хорунжівні* (Кв.-Осн., II, 1956, 155).

ЗВИ́ЧКА, и, *ж.* 1. Певний спосіб дії, життя, манера поведінки або висловлювання, схильність до чогось, що стали звичними, постійними для кого-небудь. *Славко мав звичку сідати на тім осляті та й довбати перед собою патиком у землі ямку* (Март., Тв., 1954, 229); — *Та-ак! — Це «так» було у нього звичкою. Він завжди вимовляв його твердо й рішуче* (Козл., Весн. шум, 1952, 100); [Неофіт-раб:] *Звичка до розкошів уїлась їй у серце, мов іржа, без них їй тяжко...* (Л. Укр., II, 1951, 227); * Образно. *Сумні акації цвітуть — така вже їх солодка звичка...* (Сос., I, 1957, 187); // Власти-

вість вдачі, характеру.— *Гляди, сії ночі не налови раків, бо дуже щось регочеш,— зло увернула Ївга.— Не твої звички,— реготала Христя* (Мирний, III, 1954, 42).

◇ **Узя́ти собі́** [за] **зви́чку** — дотримуватися певного способу дії, манери поведінки. *Взяв Кіндрат собі за звичку: Так і шастав в кущах, так і зирить у травичку, Чи не лупиться де птах* (Біл., Птащ. голоси, 1956, 44); **Вхо́дити (увійти́** і т. ін.) **в зви́чку** — ставати повсякденним, звичним. *Увійшло, вкорінилося в звичку. Буде каша і чарка вина, Старшина проведе перекличку. В нас хороший-таки старшина* (Мал., Звенигора, 1959, 148); За [своєю] **зви́чкою** — як завжди, як звик (звикла, звикли). *Михайло походжав по нашій малюсінькій кімнатці і, за своєю звичкою, мугикав якусь мелодію* (Досв., Вибр., 1959, 57); *Починаю своєю звичкою перебирати в думках старі сюжети новел* (Вас., Вибр., 1950, 45); **Про́ти зви́чки** — не так, як завжди, не так, як звик (звикла, звикли і т. ін.). *Проти звички Воронов не пішов пішки додому, а поїхав машиною* (Собко, Біле полум'я, 1952, 49).

2. Уміння, навик, набуті тренуванням, тривалим досвідом. *Замість привітання вони* [мадьяри] *відповіли хором: — Спасіба! — Без звички вони ще плутали слова подяки та привітання і часто вживали одне замість іншого* (Гончар, Новели, 1954, 22); *Без звички в шахті ставало страшно* (Баш, Вибр., 1948, 30).

3. *рідко.* Те саме, що **зви́чай** 1. — *Я ладна хоч би й зараз перейти на твою віру,— пристати до твоїх звичок* (Н.-Лев., IV, 1956, 240); *Нам* [гуцулам] *ні до чого диспути про мову. Де осмішили все українське ви* [фашисти], *Ми любимо свої пісні чудові І звички наші, повні простоти І щирості* (Забашта, Вибр., 1958, 222).

За **військо́вою** (**цивільною** і т. ін.) **зви́чкою** — як заведено у військових (цивільних і т. ін.). *Дорош, зачувши своє прізвище, за військовою звичкою схопився, поправив гімнастьорку* (Тют., Вир, 1964, 120); **За старо́ю звичкою** — як давно заведено, за традицією. *За старою звичкою всякий, хто побачить перших ластівок, вмивався холодною водою, щоб бути свіжим, як ластівка, і щоб на обличчі не появилося ластовиння* (Томч., Готель.., 1960, 286).

4. *до чого, рідко.* Те саме, що **звика́ння**. *Довгий час, який проводила Марія на фронті поруч Вихора, а потім поступова звичка до його дружби могли, зрештою, заронити в її серце інше почуття* (Кучер, Чорноморці, 1956, 406).

ЗВИ́ЧНИЙ, а, е. 1. Який став чиєюсь звичкою, увійшов у звичку. — *Праворуч кермо! — вимагає комбайнер, колишній балтійський моряк, бо звичних команд старшина і тепер не може забути ніяк* (Уп., Вірші.., 1957, 59); *Шимпанзе швидко розв'язують складні задачі, які вимагають використання звичних дій, вироблених у них в природній обстановці* (Рад. психол. наука.., 1958, 173); // До якого привчився, звик хто-небудь. — *Ви пробачте мені, що я самоправко за верстат поліз, потягло до звичної роботи* (Цюпа, Три явори, 1958, 9); *Додому Дорошенко повертається знову мимо ставка, мимо майстерень, звична твердо доріжка його в'ється поміж іржавими розпашніли кучугурами бруду* (Гончар, Тронка, 1963, 210); *Мово моя українська — Батьківська, материнська, Я тебе знаю не вивчену — Просту, домашню, звичну, Не з-за моріе прикликану, Не з словників насмикану* (Бичко, Простота, 1963, 39).

2. Який не має в собі нічого нового, несподіваного для кого-небудь. *Звичним явищем у побуті наших людей стають телевізори, радіоприймачі, холодильники, пральні машини і т. д.* (Ком. Укр., 5, 1960, 5);—*Грабіжником, злодієм і христопродавцем величають його по всіх куркульських закутках і подвір'ях, то перекладиною лякають, то грішми і хлібом підкуповують. Ну, та це діло звичне* (Стельмах, II, 1962, 16).

3. Який завжди відбувається або часто зустрічається, повторюється; постійний, повсякденний. *За цими приємними, звичними розривками Раїсі непомітно збігав час* (Коцюб., I, 1955, 321); *Починався новий робочий день.. Одна по одній з'являлися звичні клопітні думки, вночі обірвані сном* (Шовк., Інженери, 1956, 6); // Характерний, типовий для кого-небудь. *Асистент* [хірурга].. *почав подавати зі звичною точністю інструменти* (Довж., I, 1958, 320); *Лежить Іван на правому боці, підклавши долоні під щоку. Це його звична поза* (Кол., Терен.., 1959, 19); *Звичним рухом Данило обсмикнув гімнастерку й пішов у велику хату* (Коп., Лейтенанти, 1947, 130); *Діставши з Варшави якогось листа, пан Бжеський.. сказав без звичної глумливості: — Ну, радій, Янеку* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 4).

4. Який звик, пристосувався до чого-небудь. *Крізь хвиль бурхливу каламуть досвідчені рибалки човни упевнено ведуть, до моря звичні змалку* (Забіла, У.. світ, 1960, 113); *Це не була м'яка постіль, але звичний і втомлений Ластівка швидко захріп* (Дмит., Розлука, 1957, 189); // Який набув у чомусь певних навиків, привчився до чого-небудь. *Говорив* [панотець] *українські слова, намагався лиш виговорювати їх на польський лад, наскільки дозволяв на такий виговір його рот, звичний до української мови* (Март., Тв., 1954, 255); *Звичне вухо лейтенанта почуло далекий, приглушений просторами, грім* (Собко, Вогонь.., 1947, 73).

ЗВИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **зви́чний.** *Говорив він впевнено, надійно округленими.. фразами, що не дряпають мозку, не дратують його, а якось ніби заспокоюють, заколисують своєю надійною звичністю* (Руд., Остання шабля, 1959, 348); *Боєць, не підозрюючись, підібрав свій кулемет, відповз до дверей і зі звичністю професіонала почав мовчки встановлювати його на порозі* (Гончар, III, 1959, 142).

ЗВИ́ЧНО. Присл. до **зви́чний.** *Імператор звично розсипав ласкаву усмішку всім, хто зустрічався з ним поглядом* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 194); *Радісно мружиться на хмару Семен Побережний, а руки його звично орудують веслом* (Стельмах, II, 1962, 212); *Молитва проходила звично й досить нудно* (Ле, Міжгір'я, 1953, 70).

ЗВИШ, *прийм. з род. і знах. в., діал.* Зверх *(див.* **зверх**[2] 2—4). *Минуло звиш п'ятнадцять літ від того часу* (Фр., IV, 1950, 300); *І льон хай буде звиш коліна, повище пояса трава* (Павл., Бистрина, 1959, 17); *Викрадав* [Славко] *гроші від батька й сам купував ті пачки* [тютюну], *що виходили йому на звиш купованих матір'ю* (Март., Тв., 1954, 245).

ЗВІВА́ТИ, а́ю, а́єш і **ЗВІЮВА́ТИ,** юю, юєш, *недок.*, **ЗВІЯ́ТИ,** зві́ю, зві́єш, *док.* 1. *перев. 3 ос., перех.* Відносити, відкидати вітром що-небудь. *Давно злетіла шапка в голови Андрійка.., а вітер звівав ясні кучері з розпаленого чола* (Оп., Іду.., 1958, 661); *Вітер зараз звіяв її* [кресаню] *в долину і підхопив на голові в Юри довге волосся* (Коцюб., II, 1955, 340); // Здувати, струшувати вітром що-небудь. *Як вітер повіє, то росоньку звіє, А мов серденько в тяжкій тузі мліє* (Укр.. лір. пісні, 1958, 137); // Вітром очищати зерно від полови і т. ін.

Мо́вби вітер звіяв *кого;* **На́че звія́ло** *кого, безос.* — хто-небудь раптово, дуже швидко зник. *Таємний старець зник із неї* [вершини гори], *..мовби його вітер звіяв* (Фр., VIII, 1952, 133); *Антип враз посуворшав і так глянув на них* [дітей], *що всіх шістьох наче звіяло з до-*

лівки — так проворно випурхнули на лежанку, а з неї — на піч (Логв., Літа.., 1960, 9).

2. *тільки 3 ос., перех.* Пронизувати вітром, проймати холодом. * Образно. *Швидко так пройшла весна.. Це ж вітри з снігами Звіють, звіють синю даль Люттю — холодами* (Шпак, Вибр., 1952, 48); // *безос. Звіяло* [Якова] *усього холодком, сполоснули гарячі хвилі образи* (Вас., II, 1959, 64).

3. *тільки 3 ос., неперех., рідко.* Повівати. — *Ми разом пастушили в полонині.. та й звіяв студений вітер, гейби взимі...* (Коцюб., II, 1955, 352); // *безос. Зоря червоніє; З лук прохолодою звіва* (Граб., I, 1959, 201).

ЗВІД, зво́ду, *ч.* 1. Довга жердина, пристосована над колодязем для витягування води; журавель (у 2 знач.). *У селі почало стихати; тільки де-не-де ворота заскриплять, звід здійметься* (Барв., Опов.., 1902, 77); *Садок був вишневий, а коло нього колодязь із зводом, на якому висіла стара ступиця з поламаними спицями* (Багмут, Записки.., 1961, 64).

2. Зведені в одне ціле і розміщені в певному порядку тексти, документи, закони і т. ін. *З ініціативи Ярослава створюється найдавніший літописний звід, що увібрав у себе записи, окремі статті, перекази та легенди, які виникли раніше* (Іст. укр. літ., I, 1954, 31); *Звід законів.*

3. Криволінійне перекриття, що з'єднує стіни або опори якої-небудь споруди; склепіння. *Перед очима — невідоме, чуже місце, зводи якогось сумного храму, які бачиш тільки в снах* (Вас., II, 1959, 37); *Сварг заходився ставити домниці. Ніхто, крім нього, не знав тепер, як викладати зводи, робити верх* (Скл., Святослав, 1959, 96); // Те, що навпсає великою площиною над чимось. *Схиляється горбатий звід, під ним — каменотеси. Кути важких щербатих брил обтісують долота для цоколів, колон* (Рудь. Дон. зорі, 1958, 58).

Небе́сний звід; Звід не́ба — небо, небосхил. *У хмарах це шугають блискавиці, ще грім гримить, ще крие хмарна тінь небесний звід* (Гонч., Вибр., 1959, 371); *Над головою світло-синій звід неба* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 106); * У порівн. *О серце батька! Ти, як звід небесний, Такий всеобнімаючий, просторий!* (Фр., XIII, 1954, 226); **Під зво́дами** *чого* — всередині якого-небудь приміщення, в якійсь установі. *Під зводами штабу Змінив ти свій одяг на одяг бійця* (Перв., II, 1958, 409).

4. *спец.* Частина затвора або замка, що утримує ударний механізм вогнепальної зброї в положенні готовності до пострілу. *Коли курок гвинтівки ставиться на бойовий звід, то пружина затвора стискується, запасаючи потенціальну енергію* (Курс фізики, I, 1957, 166).

ЗВІ́ДАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **звідати.** *Навіщо ж пісня? А на те, Щоб легше брать усе круте І неприступне у житті, На ще не звіданій путі* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 50); *Пойнятий жахом ще не звіданої самоти, Іван глянув довкола* (Кол., Терен.., 1959, 17); *Сергій відчув досі не звіданий приплив енергії* (Гур., Друзі.., 1959, 166).

ЗВІ́ДАТИ *див.* **звідувати.**

ЗВІ́ДАТИСЯ *див.* **звідуватися.**

ЗВІ́ДДАЛЕКИ, *присл., розм.* Те саме, що **здалека.** *Другий* [бетоняр] *був звіддалеки — З Волги матінки-ріки* (Бичко, Вогнище, 1959, 234).

ЗВІ́ДДАЛІ, *присл., розм.* Те саме, що **здалека.** *Таджик прихилів на сідлі,— В свистючих хурделях, в гудучій негоді До міста він мчить звіддалі* (Бажан, Роки, 1957, 201).

ЗВІ́ДДАЛІ́К, *присл., розм.* Те саме, що **здалека.** *Молоденька* [жінка] *ще звіддалік помітила новий малюнок, рвонулась до нього, і в неї вихопилось враження: «Ой!..»* (Жур., Вечір.., 1958, 400).

ЗВІ́ДДАЛЯ́, *присл., розм.* Те саме, що **здалека.** *Сміється сонце звіддаля, Цілує землю щирим жаром* (Воскр., З перцем!, 1957, 123).

ЗВІ́ДИ, ів, *мн., діал.* Розвідка. — *Хто сьогодні виїхав на звіди? — Голобля з десятком козаків,— доповів Немира* (Кач., Вибр., 1953, 102).

ЗВІ́ДИНИ, ин, *мн., діал.* Розвідка. — *Слухайте,— каже Королик,— треба нам когось вислати на звідини до ворожого табору* (Фр., IV, 1950, 68); *Бондариха ходила у місто на звідини й принесла вісті, що убитих є четверо, а поранених, мабуть, дуже багато* (Козл., Ю. Крук, 1957, 528).

ЗВІ́ДКИ, *присл.* 1. З якого місця? — *Звідки це ти? — В кузні був* (Гончар, II, 1959, 40); // З якої місцевості родом? — *Серденько, ви ж звідкі? — З Бруслинова, пане* (Стельмах, I, 1962, 447); // З якого боку? — *Звідки вітер? — допитувався Остап* (Коцюб., I, 1955, 359).

◇ **Звідки [вже] не** — з усіх місць, з усіх боків, звідусіль. *Стали на прощу люди сходитись. Звідки вже не тягнуться у той Київ щовесни!* (Вовчок, I, 1955, 17); **Звідки вітер віє** *див.* **вітер; Звідки бог несе́** *див.* **бог.**

2. З якого джерела? *Не штука дати, коли в звідки брати* (Номис, 1864, № 4545); — *І звідки він про се довідався?* (Мирний, IV, 1955, 366); *Нічого-нічогісінько в ньому* [машиністові] *не тільки героїчного, навіть простої мужності ніби не видно. Але коли вже прийде вирішальна хвилина, ..звідки береться в них непоборна сила духу* (Довж., I, 1958, 38).

3. З якої причини, чому? — *Та пустіть же мене, мамо,— звідки в вас отес зло? Я ж на курси трактористів у Попівку, у село* (Тич., I, 1957, 170).

4. Уживається в знач. сполучного слова: а) у підрядних реченнях місця. *Мала* [дочка] *виходила на береги, туди, звідки видно до гаю* (Вовчок, I, 1955, 368); б) у підрядних додаткових реченнях. *Чоловік.. почав розпитувати в Оленки і Василька, звідки вони і де їхні батьки* (Турч., Зорі.., 1950, 22); в) у підрядних означальних реченнях. — *Ходімо туди.— Куди? — дивуюся я.— До тої кімнати, звідки ви втекли* (Ю. Янов., II, 1958, 42).

5. *розм.* Уживається в окличпо-питальних реченнях для вираження здивування з приводу чогось чи пезгоди з ким-, чим-небудь. [О с т р о ж и н:] *Та що там, ви самі либонь знаєте...* [О р е с т:] *Звідки маю знати? Я не був на постановці* (Л. Укр., II, 1951, 84); — *Вареники він з картоплею та сметаною любить чи ні? — А звідки я знаю?* (Тют., Вир, 1964, 103).

6. *розм., рідко.* Те саме, що **звідкись.** *Жінки .. вийшли в коридор. Чоловіки до них жартували: «Чи не делегація, бува, яка бабська звідки приїхала, що з клунками»* (Головко, II, 1957, 170).

ЗВІ́ДКИ-НЕ́БУДЬ, *присл.* 1. З якогось місця, місцевості, боку. *А кожний раз, порівнявшися з Даркою, всміхалася* [Юзя] *або озивалася словом, тільки сторожко, бо стежку могло бути видко звідки-небудь панні Терезі* (Л. Укр., III, 1952, 640).

2. З якого-небудь джерела.

ЗВІ́ДКИСЬ, *присл.* 1. З якогось, точно не відомого місця, з якоїсь місцевості. *Вечорами приходила з сусідньої дачі кучерява курсистка, заслана звідкись* (Коцюб., II, 1955, 219); *Монотонний, одноманітний свист долітав звідкись згори* (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 66); // З якогось боку. *Лісова берізка легесенько звідкись запахла* (Вовчок, I, 1955, 321); *Очі в нього сумні, а голова втягнута в плечі — вона в нього завжди так трохи втягнута і ніби жде звідкись удару* (Гончар, Тронка, 1963, 91).

2. З якогось, точно не відомого джерела. [А в р е л і я:] *Мама говорила, що незабаром припадуть їй*

гроші чималі звідкись (Л. Укр., III, 1952, 284); *Антанас звідкись дізнався, що рештки розбитої банди Саленка вийшли з барських лісів на з'єднання з Гальчевським* (Стельмах, II, 1962, 191).

3. З якоїсь, точно не відомої причини; чомусь. *Спересамося, пригадуємо, що де вичитали, часом давно забуте звідкись приліве на пам'ять* (Коцюб., I, 1955, 466).

ЗВІДКІЛЯ, *присл.* Те саме, що **звідки**.— *Здоров був, куме! Звідкіля Господь несе тебе додому?* (Мирний, V, 1955, 283); — *Звідкіля він, люди? — спитав Оксен.— Хутірський. Із Яблуневого хутора* (Тют., Вир, 1964, 528); — *Розкажіть же, онуки, звідкіля ви?* (Довж., I, 1958, 347).

ЗВІДКІЛЯСЬ, *присл.* Те саме, що **звідкись**. *Люди читали листівки і думали, що звідкілясь здалеку завезли їх комуністи* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 116); *Звідкілясь війнуло болотяною тванню* (Донч., V, 1957, 61).

ЗВІДКІЛЬ, *присл.* Те саме, що **звідки**.— *Ти ж, брат мій, здається, бував тут без мене. Так? — Так, — тихо відповів хлопець. А в серці холодо: — Звідкіль він це знає?* (Крот., Сини.., 1948, 20); *Я й справді ж бо, на крилах мрії ніжної гойдавшись, злітав аж ген туди, звідкіль мені земля була — як на долоні* (Тич., II, 1957, 31); *В освітлених покоях, звідкіль виїхав Петро Михайлович, .. стало одразу тихо* (Н.-Лев., IV, 1956, 249).

ЗВІДКІЛЬСЬ, *присл.* Те саме, що **звідкись**. *Сторож, несучи снідання, стукнув дверима: — йому здалося щось страшне, темне, без образа, без обличчя, звідкільсь уставало, росло, все лізло по своєму шляху* (Мирний, I. 1954, 325); *Тим часом в народі пішла чутка про волю. Та чутка, як хвиля на морі, звідкільсь пішла скрізь і дійшла до Вербівки* (Н.-Лев., II, 1956, 247).

ЗВІДНИЙ [1], á, é. Який можна звести разом, з'єднати з іншим, наблизити до іншого (про частини, кінці чого-небудь). *Ставний молодий хорунжий вимагав скоріше опустити звідний міст* (Кач., II, 1958, 414).

ЗВІДНИЙ [2], á, é, *спец.* Стос. до зводу (у 4 знач.).

ЗВІДНИК, *рідко* **ЗВОДНИК**, а, ч. 1. Той, хто займається звідництвом. [Сестра Серахвима:] *Той Гарасим -найперший зводник. Певно він і Василя з Юліаною звів* (Мирний, V, 1955, 109); *Улесливо-послужливий швейцар (він же гардеробник, вантажник, зводник і, як треба, викидайло) широко розчинив двері* (Кол., Терен.., 1959, 120); // Той, хто розпускає плітки, зводні.

2. Той, хто звабливо дівчину, жінку. — *Налякала, витурила старого звідника, ..слинявим ротом поліз цілуватися* (Стельмах, I, 1962, 518).

ЗВІДНИКУВА́ТИ, ýю, ýєш, *недок.* Займатися звідництвом. *Вона і лікує, вона і ворожить, і торгує, і сватає, і звідникує, і лихварює, ця довгонога Кайтмаза* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 20).

ЗВІ́ДНИЦТВО, а, *с.* Корисливе посередництво між чоловіком і жінкою для налагодження між ними любовних стосунків.

ЗВІ́ДНИЦЯ, *рідко* **ЗВО́ДНИЦЯ**, і, *ж.* Жін. до **звідник** і **зво́дник** 1. *Як загвалтують, як закричать вони тоді всі, а найпаче та Дорошенчиха...— Звідниця! Брехуха! Така-сяка, он яка — у волость її, у волость!* (Л. Янов., I, 1959, 88); *Пан.. ввічливо, звертаючись лише на «ви», повертав дівчині паспорт, кидав їй на сльози пару карбованців, а терту куховарку-зводницю посилав на базар підшукати свіжу покоївку* (Стельмах, I, 1962, 447).

ЗВІ́ДНИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до звідника.

ЗВІДО́МИТИ, млю, миш; *мн.* звідо́млять; *док., рідко.* Те саме, що **повідо́мити**. *Він скинув шинелю, Підсів до «буржуйки» й, гортаючи жар, Звідомив, рум'яний з морозу, веселий, Для чого його викликав комісар* (Перв., II, 1958, 340).

ЗВІДО́МЛЕННЯ, я, *с., рідко.* Те саме, що **повідо́млення**. *В перерву на обід ми слухали радіо. Після концерту подавалося щоденні звідомлення. Щоденні новини звідусіль* (Сможич, Сорок вісім.., 1937, 293).

ЗВІДСИ, *рідко* **ІЗВІДСИ**, *присл.* 1. З цього місця. — *Іване! а давай звідси вергать кирпичиння!* — *сказав Карпо і взяв півцегли у руки* (Мирний, I, 1954, 251); [Старчай:] *Йдіть ви собі, як сказано, на інший блок, поки не пізно.* [Маша:] *Ви й гарматами нас ізвідси не виб'єте* (Мик., I, 1957, 228); [Шатар:] *Звідси, Кузьма, поїдеш спокійно до узлової, а там — на Петроград* (Корн., I, 1955, 155); // З цієї місцевості. *Спом'янули й генерала — двічі Героя Радянського Союзу, який хоч і не був моряком, зате був родом звідси, з Лиманського* (Гончар, Тронка, 1963, 339); // Від цього місця, від цієї місцевості, по відношенню до цього місця, до цієї місцевості.— *Мої будинки недалеко звідси стояли. Може, синьйор бажає оглянуть?* (Коцюб., II, 1955, 403); *От у селі Ковалівці, це як на город їхати сорок верст звідси, провадиться землеустрій* (Головко, II, 1957, 132); // З цього боку. *Мимовіль приглядається до них Оленчук: чи не сина несуть? Знає, що пішов на Чонгар, а виглядає звідси* (Гончар, II, 1959, 428); // На відстані, не безпосередньо. *Вся велич того, що робиться на його Батьківщині, звідси, збоку, самому Хомі ставала наче зрозумілішою і видимішою* (Гончар, III, 1959, 220); // Від чогось, як відправної точки у міркуванні. — *Ви помітили, в якій руці він тримав ножа? У лівій руці. Він, значить, лівша. От звідси нам і треба виходити: він лівша, на лівій руці від зубів мусить бути знак* (Ю. Янов., II, 1958, 130).

2. З цього часу, з цього моменту. *Вони теж поцілувалися — довго і міцно, видно — вперше, на людях, при всіх. І ніхто цим не здивувався, і Маковей не спалахнув ревністю, бо сьогодні все було можна, бо все найкраще на світі починалося звідси...* (Гончар, III, 1959, 439).

3. З цієї причини, внаслідок цього. *Се ж і є перевтома, звичайна перевтома від думок.. Звідси і різні псевдогалюцинації* (Л. Укр., III, 1952, 679).

ЗВІДСІЛЯ, *присл.* Те саме, що **звідси**. — *Геть звідсіля!* — *хрипливим голосом крикнула вона на Настю...— Нема мені куди йти з моєї хати...* (Коцюб., I, 1955, 55); *Звідсіля ж, скрізь по кручах над Дніпром, у ясну днину, можна було побачити городища інших родів* (Скл., Святослав, 1959, 12).

ЗВІДСІЛЬ, *присл.* Те саме, що **звідси**. *Скільки раз листки змінялись Відтоді, як ми звідсіль Виїхали, розлучились* (Вирган, В розп. літа, 1959, 32).

ЗВІДТА́М, *присл., діал.* Звідти. *Зразу кулі падали на ратушевий дах та котилися звідтам униз* (Фр., VI, 1951, 335); *Власт не раз їздив на західне пограниччя на лови і привозив звідтам багато шкір, а деколи і рабів* (Оп., Іду., 1958, 119); *Вона зникла за дверима амбара, і звідтам до мене вийшла чарівна дівчина* (Досв., Вибр., 1959, 98).

ЗВІДТИ, *рідко* **ІЗВІДТИ**, *присл.* 1. З того місця. *Виліз* [матрос] *врешті на самий вершок щогли і скочив звідти в море* (Л. Укр., IV, 1954, 133); // З тієї місцевості. *Звісно, дівчата зараз розпитують, звідки я.— А звідти,— кажу,— де вже мене нема!* (Вовчок, VI, 1956, 229); // Зсередини чого-небудь. *Пищимуха звівся з канапи, поліз у кишеню свого каптана, витяг звідти чималий шматок паперу і подав мені до рук* (Мирний, IV, 1955, 367); *Вчитель нахиляється до ступи й рукою вигортає звідти жменьку грубо стовченого борошна із таємничого зілля* (Стельмах, I, 1962, 587); *Дід поліз у курінь. За хвилину виліз ізвідти з хусточкою в руках* (Хотк., I, 1966, 100).

Туди́ та звідти — туди й назад. — *А як же ти думав? Прошеніє треба тут одно написати, друге губернатору*

подати. А поїхати туди та звідти, а там прохати (Мирний, I, 1954, 299).

2. З того джерела. *Бачить Ха перед собою людей, повних сили, енергії, віри, злучених з собою теплими, сливе братерськими відносинами. І не диво: усі вони грілися біля одного вогнища, кожен брав звідти світло й тепло* (Коцюб., I, 1955, 169).

ЗВІДТІЛЯ, *присл.* Те саме, що **звідти.** *Розвернувшись у полі, танки кинулись були на заставу, щоб одним ударом вибити звідтіля прикордонників* (Збан., Між.. людьми, 1955, 36); *З хати ніхто не виходив, і звідтіля не чулося ні одного звука* (Тют., Вир, 1964, 425); *На перехресті стежок стояв шаплик великий з водою. Звідтіля набирали в поливальниці, в цеберки* (Головко, I, 1957, 182).

ЗВІДТІЛЬ, *присл.* Те саме, що **звідти.** *Усі очі козацькії вже у той бік вдивлялися. Справді, наче хмарило звідтіль* (Вовчок, I, 1955, 333); *Все те галасування то піднімалося разом, то затихало; а звідтіль одрізнявся голосний крик навісного півня або ревіння корови* (Н.-Лев., I, 1956, 69).

ЗВІДТО́ДІ, *присл., рідко.* Те саме, що **відто́ді.** *На полюванні оббився об гурту* [князь] *та й приволік увечері кінь до двору його з проваленою головою.. І звідтоді ото як вийхала княгиня-вдова у столицю, та й по цю пору* (Головко. II, 1957, 237).

ЗВІДУВА́ТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗВІ́ДАТИ,** аю, аєш, *док. перех.* 1. Довідуватися про щось, осягати розумом що-небудь. *Я почав також у Ясенові У шинку чи де-небудь на дорозі Звідувать.. у прохожих, Чи в кого тут хлопець не втопився* (Фр., XIII, 1954, 340); *Багато звідав* [Ганц] *істин, зазирнувши світові в обличчя, але не став щасливішим у глибині своєї бентежної душі* (Полт., Повість.., 1960, 334); // Бачити, зустрічати що-небудь. *Де тільки не ходила вона, яких лісів, яких земель не звідала, а знайти не знайшла* [спіна] (Міщ., Сіверяни, 1961, 88).

2. Переживати, переносити на собі, зазнавати чого-небудь. — *Скільки-то ви горя на своїм віку звідали!..* (Мирний, I, 1949, 361); *Не натішиться на неї ненька, Береже і пестить молоду. А вона — берізонька тоненька — Вже розлуки звідала біду* (Дмит., В обіймах.., 1958, 68); *Я звідав радість у труді, І щастя творчості, і пім* (Нагн., Вибр., 1950, 247); // Відчувати що-небудь. *І така важка туга пройняла, такий жаль увійшов у саме серце, якого вона досі ніколи не звідувала* (Мирний, III, 1954, 310).

◇ **Звідати, почо́му (почім) кінь (пуд, фунт, коре́ць** *і т. ін.)* **ли́ха** *див.* **ли́хо**[1].

ЗВІДУВА́ТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗВІ́ДАТИСЯ,** аюся, аєшся, *док., діал.* Довідуватися, дізнаватися про що-небудь. — *Коли зашлемо старостів? — Не звідувався* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 353); *Дома звідався Славко, що сьогодні справді відбуваються в селі закладини читальні* (Март., Тв., 1954, 274).

ЗВІДУСІЛЬ, *присл.* З усіх боків, з різних місць. — *Нехай пан лікар по правді говорить. Нехай правда буде! — загуло звідусіль* (Вовчок, I, 1955, 176); *В бункері було повно мешканців — дітей, жінок, старих. Вони виглядали звідусіль: з кучугур шмаття, з пухвеиків, тиснулися по парах* (Гончар, III, 1959, 243).

ЗВІДУСЮДИ, *присл.* Те саме, що **звідусіль.** *Море комишу звідусюди котилось на нього рудими хвилями* (Коцюб., I, 1955, 374); *Голові райвиконкому Звідусюди йдуть листи* (Біл., Зигзаг, 1956, 37).

ЗВІДЦІЛЯ, *присл.* Те саме, що **звідси** 1. *Наказ був суворий — дивитися пильно, щоб ні сюди, ні звідціля нікого не пропустити* (Головко, II, 1957, 350); *Спитала* [дівчина], *чи далеко до Ананьї.— Овва! — сказав дід,— ..буде туди звідціля добрих дванадцять миль* (Боккаччо. Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 319).

ЗВІДЦІ́ЛЬ, *присл.* Те саме, що **звідси** 1. *От звідціль, з лісів Полісся, Де ліщини та ожини, Потяглися-повилися У життя мої стежини* (Дор., Літа.., 1957, 14); *Вони з кущів, а я звідціль гранату кину і присяду* (Гопч., Вибр., 1959, 174).

ЗВІЗДА́, й, ж., *діал.* Зірка. *Скрізь була пустиня — і діду довелось простувать по степах навмання, питаючи дороги то у сонця, то у звізд* (Стор., I, 1957, 81); *На світі всячину я знаю, Хоть нікуди і не ходжу, І людям в нужді помагаю, І їм на звіздах ворожу* (Котл., I, 1952, 116); *У тім маленькім світі, що групувався довкола дому.. Кошицької, він був одною з ясніших звізд, уважався чоловіком розумним і досвідним* (Фр., IV, 1950, 209); *А за ним у колясі генерал, з золотими китицями на плечах, на грудях золота звізда* (Кв.-Осн., II, 1956, 141).

◇ **Звізди з не́ба хапа́ти (зніма́ти, здійма́ти** *і т. ін.)* — те саме, що **Зірки́ з не́ба хапа́ти (зніма́ти, здійма́ти** *і т. ін.)* (*див.* **зірка**). *Яку б вона розмову не розпочала, з ким би не побачилася, уже вона завжди зверне на Василя. І сякий, і такий, звізди з неба здіймав* (Мирний, IV, 1955, 95).

ЗВІЗДА́Р, я́, ч., *заст.* Той, хто займається ворожінням на планетах і зірках, пророкує. *Лжевчені — астрологи, або, як їх ще називали, звіздарі, вважали, що доля людей нібито залежить від руху планет і зірок* (Наука.., 8. 1958, 61).

ЗВІЗДИ́НИ, ин, *мн., етн.* Традиційне торжество на честь новонародженого. *У сучасному побуті трудящих України поступово відроджуються елементи з «октябрин» чи «звіздин», все частіше в цих подіях бере участь, крім рідних та близьких, і громадськість* (Нар. тв. та етн., 3, 1962, 39); *Всі Остапа поважали, ..Тільки в когось хай весілля,— Так і закликають, Чи звіздини, іменини,— Також не минають* (Шпак, Вибр., 1952, 114).

ЗВІЗДОНО́С, а, ч., *діал., етн.* Той, хто носить зірку (у 3 знач.) під час колядування.

ЗВІЗДО́ЧКА, и, ж., *діал.* 1. Зменш.-пестл. до **звізда́.** *Ні одна звіздочка не заблимала на небосхилі* [небосхилі] (Коб., II, 1956, 233).

2. Зірочка (у 2 знач.). *Звіздочки можна повикидати там, де вони між куплетами, але там, де ними починається поезія без назви, нехай зостануться* (Л. Укр., V, 1956, 79).

ЗВІЗДОЧО́ЛИЙ, а, е. У якого на лобі біла пляма у вигляді зірки (про тварин). — *Н-о-о-о!..— просить звіздочолого* [коня] *Андрій,— но-о-о* (Д. Бедзик, Студ. Води. 1959. 15).

ЗВІЗДЯ́НИЙ, а́, е́, *діал.* Зоряний. *Мокрі каменюки.. поблискували до звіздяного, безмісячного неба, мов розтоплене скло* (Фр., IV, 1950, 419).

ЗВІЙ, зво́ю, ч., *розм.* 1. Звивина, закрут, вигин. *Довга й лінійно рівна дорога, так звана цісарська, була пуста. Вона видавалася тут між полями зміїним звоєм...* (Коб., III, 1956, 461); *Ріка запалтує свої звої на Красній долині* (Ільч., Вибр., 1948, 51); // *рідко.* Кільце, петля. *Вились, як змії, звої хороводів* (Л. Укр., I, 1951, 288); *Одна* [тазель], *найбільша — видко, мати тамтих — повалена звоями вужа* (Фр., VIII, 1952, 328); // *рідко.* Фалда, складка. *Голову велетневі покриває чорний капелюх з широкими крисами, з плечей в нього спадала звоями пелерина* (Смолич, Мир.., 1958, 11).

2. Що-небудь звите кільцями, скручене, перевите. *Він.. помахував у одній руці звоєм дроту* (Фр., II, 1950, 88); // Хвилясте пасмо, кучерик волосся. *На чоло* [Марійки] *нависли буйні звої ясного, золотого волосся* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 315); // Сплетіння чого-небудь. *Знадвору веранду обплітав густими звоями дикий виноград* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 62); // *перев. мн.* Клуби (диму, пари і т. ін.). *В таємне поле папороті*

входжу, крізь свої дими бачу цвіт — ген там, на безбережжі... (У. Кравч., Вибр., 1958, 291).

3. Смужка паперу, полотна і т. ін., згорнута в трубку; сувій. *При другій стіні стояв менший столик, на ньому лежали звої нотного паперу* (Л. Укр., III, 1952, 582); *— Лишень самого полотна зо п'ятдесят звоїв по смерті лишилося* (Стеф., I, 1949, 80); * У порівн. *Широкий битий гостинець тягнувся, як розвитий звій полотна серед зеленого лісу* (Кобр., Вибр., 1954, 75).

4. *рідко.* Те саме, що **згорто́к** 2. *Витягла* [Зоя] *скарпо з спідньої кишені малий звій і розглядала його. В ньому був не харч, не пляшечка на медицину.. В ньому оповита була.. щаднича книжка вкладок, а в ній гроші* (Коб., III, 1956, 469).

ЗВІ́КУ, *присл.* З давньої пори, здавна. *Ми певні звіку, як дуби Та липи,— гордість наша тута; Чи можна ж серед нас хоч би Знайти однісінького Брута?* (Граб., I, 1959, 249); *Нема кому обрятувать Народу темного господу. Його ж — од заходу до сходу — Ще звіку привчено мовчать* (Черн., Поезії, 1959, 303).

ЗВІКУВА́ТИ і *рідше* **ІЗВІКУВА́ТИ**, ую, уєш. Док. до **вікува́ти**. — *От я звікувала в розкоші, заміж пішла по любості, сини в мене, як соколи... та за те ж я й попоплакала найгіркішими слізьми* (Вовчок, I, 1955, 63); *Тяжко замислилася Катерина і про свое життя... Так і звікує самотньою* (Коп., Земля.., 1957, 260).

Вік (життя) звікува́ти (ізвікува́ти) — прожити все життя. [Хведір:] *Ну, сину, нехай тобі господь допомага у щасті та в добрі вік звікувати!..* (Кроп., III, 1959, 171); *Вік ізвікувати — не в гостях побувати!* (Укр., прпсл., 1955, 258); *В ній* [хаті] *звікував свій життя Василів батько в клопотах та злиднях* (Цюпа, Назустріч... 1958, 15).

ЗВІ́КУ-ЗРО́ДУ, *присл.* З самого початку, давно. *Благословенна та земля, Що полюбила звіку-зроду Труд ратая і ковиля* (Нех., Чудесний сад, 1962, 11).

ЗВІ́КУ-ПРА́ВІКУ, *присл.* З давніх-давен, споконвіку. *«Пасовисько наше звіку-правіку, пощо вго* [його] *розміркувати?»* (Фр., II, 1950, 48).

ЗВІ́ЛЬНА, *присл.* Не поспішаючи, повільно. *Вона йшла звільна, щоб успокоїтись* (Коб., I, 1956, 108); *Анатолій звільна повів головою, справа наліво, немов угадував, де сидить Державна комісія* (Кучер, Дорога.., 1958, 67); // Не бурхливо, не сильно, тихо. *Вгорі, над верховіттям дерев, звільна подував легенький вітрець* (Кач., Вибр., 1947, 141); // Поступово, не зразу. *Звільна здобув він собі признання і пошану у селян не лише свого села, але й цілого повіту* (Фр., IV, 1950, 317); *Звільна народжувалися звуки нового дня: десь клацнув ланець коло криниці, хтось до когось озвався, прогуркотіла на шляху автомашина* (Хліборо Укр., 1, 1963, 25).

ЗВІ́ЛЬНЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **звільни́ти** [1]. *У червні 1904 р. Марії Іллінічні вдалося домогтися звільнення з Лук'янівської тюрми, а 8 липня 1904 р. була звільнена і Анна Іллінічна* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 95); *Земля, звільнена від куркульсько-поміщицького гніту, міцно притягла Івана до себе* (Ю. Янов., II, 1954, 119); *Краса природи по-новому сприймається людиною, звільненою від почуття приватної власності* (Іст. укр. літ., II, 1956, 189); *Хай живе пролетарський Інтернаціонал, звільнений від опортунізму!* (Ленін, 21, 1950, 17); *Звільнений бактеріями фосфор знаходиться в доступній для засвоєння рослинами формі* (Мікр. ж., XVIII, 3, 1956, 8); *— Пане Марфін, ви звільнені з посади інспектора* (Довж., I, 1958, 426); *До ранку шосе вже було звільнене бійцями від дубових колод* (Гончар, III, 1959, 112); // **звільнено**, безос. присудк. сл. *Немало звільнено людей на бойовій путі* (Гонч., Вибр., 1959, 312); *Ключами розгвинчують блоки, вибивають молотами клинця, аж поки все звільнено, і вся споруда корабля.. утримується вже тільки двома курками* (Гончар, Тронка, 1963, 342); *В готелі-заїзді з наказу поручика нам звільнено дві кращі кімнати* (Досв., Вибр., 1959, 95).

2. *у знач. прикм.* Який став вільним. *Бійцям назустріч тягнуться з любов'ю радісні обійми звільнених людей* (Тер., Ужинок, 1946, 79); *Дівчина всміхалася у сні. Що їй снилось — нам того не знати, Може, рідні звільнені Карпати* (Воронько, Славен мир, 1950, 119).

3. *у знач. прикм.* Вільний від якогось предмета, від виконання якої-небудь роботи. *Князь хитнувся, і келих з руки впав на підлогу.. Він ніби опам'ятався, звільненою рукою провів по чолу, видушив на устах посмішку* (Ле, Наливайко, 1957, 137); // Зайнятий на виробництві лише громадською (партійною, профспілковою і т. ін.) роботою. *У первинних парторганізаціях, які об'єднують менше 150 членів партії, посади звільнених партійних працівників, як правило, не встановлюються* (Статут КПРС, 1961, 23).

4. *у знач. прикм.* Порожній, ніким не зайнятий. *Артем подякував і сів на звільнений стілець* (Головко, II, 1957, 530).

ЗВІ́ЛЬНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **звільни́ти** [1]. *Після звільнення із в'язниці Д. І. Ульянов продовжував працювати в Одесі* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 93); *Думка про звільнення Григорія Камінцука виникла в нього відразу, як тільки він почув про його арешт* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 73); *Червона Армія познала .. німців від Волги і почалось звільнення окупованої України* (Панч, Іду, 1946, 42); [Людмила:] *Андрій Григорович сказав мені приготувати наказ про звільнення вашого чоловіка з роботи* (Мороз, П'єси, 1959, 296); *Глядачі божеволіли. Здавалося, що вони геть рознесуть стадіон, коли це репродуктори раптом оголосили наказ про негайне звільнення стадіону, загрожуючи викликати літак...* (Ю. Янов., II, 1954, 27).

Звільнення на бе́рег (у місто і т. ін.) — дозвіл військовослужбовцеві, курсантові військового училища і т. ін. відлучитися на якийсь час із корабля або з розташування військової частини. *І Олександр Васильович, і я не пригадуємо, коли ще всі без винятку матроси зверталися до нас з проханням дати їм звільнення на берег, щоб проводжати друга у відпустку* (Логв., Давні рани, 1961, 30).

ЗВІЛЬНИ́ТИ [1] *див.* **звільня́ти** [1].

ЗВІЛЬНИ́ТИ [2] *див.* **звільня́ти** [2].

ЗВІЛЬНИ́ТИСЯ *див.* **звільня́тися**.

ЗВІЛЬНІ́ТИ, ію, *док., розм.* Стати менш натягнутим, напруженим; послабшати. *Ще раз ухнув народ — і разом звільніло напруження шнурів, величезний камінь рушився* (Фр., VI, 1951, 116).

ЗВІЛЬНЯ́ТИ [1], я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗВІЛЬНИ́ТИ**, звільню́, звільни́ш, *док., перех.* 1. Випускати кого-небудь з-під арешту, з в'язниці і т. ін.; давати волю. *— Отаман куреня, щоб уникнути баталії, очевидно, вирішив поступитись, звільнив Кузнецова* (Головко, II, 1957, 561); *Зарплату підвищили. Інші вимоги частково задовольнили. Арештованих згодом звільнили* (Кулик, Записки консула, 1958, 117); *Трудящі висловлюють свою справедливу вимогу — звільнити Моноліса Глезоса та інших грецьких патріотів* (Рад. Укр., 1.VIII 1959, 4).

2. Силою визволяти кого-небудь з-під арешту, з в'язниці і т. ін.; здобувати в бою волю для кого-небудь. *Звільняючи безвісних матерів, За них іти готовий до загину, Щасливий до кінця був той, хто стрів І рідну матір, і свою дружину* (Перв., II, 1958, 191); *Розлючений народ напав на тюрму, перебив сторожу, звільнив Аррігетта* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша,

1964, 127); *З камери смертників Килигея звільнили повсталі херсонські робітники* (Гончар, II, 1959, 10); // Визволяти суспільну групу, клас, націю від гніту, від рабства. *Пушкін багато думав над тим, як звільнити народ від гноблення і тиранії* (Літ. газ., 2.VI 1949, 1); *— А раз приснилось,— признався далі Павло, широко розкривши здивовані дитячі очі,— начебто я особисто звільняв увесь світ від ярма капіталізму* (Довж., I, 1958, 187).

◇ **З-під ва́рти звільни́ти** *див.* **ва́рта**.

3. Відвойовувати захоплену ворогом територію; очищати її від противника. *Ішли тоді воїни наші звільняти від ворога Крим* (Нагн., Вибр., 1950, 51); *Розгромила Радянська Армія німецьких фашистів, звільнила Радянську Україну* (Вишня, I, 1956, 293).

4. Забирати, вивільняючи з того, що стискує, зв'язує, обмежує і т. ін. в рухах, заважає в чому-небудь. *Надя зробила легке зусилля, щоб звільнити свою руку, але Осокін міцніше стиснув її* (Ткач, Плем'я.., 1961, 178); *Звільнила* [Маріїка] *помалу з великої хустки обидві руки, обережно піднесла їх, простягла вперед* (Ю. Яновський, I, 1954, 79); // Відділяти що-небудь від чогось, очищати. *Операція вже почалась... він* [професор] *звільняє від прилеглих тканин кожну судинку* (Шовк., Людина.., 1962, 365); // Усувати що-небудь, що заважає певному розвитку. *Сучасна проза хай, може, нелегко, але наполегливо й послідовно звільняє себе від тих пут, схем та шаблонів, які так тиснули на неї в минулому* (Літ. газ., 12.I 1962, 2).

5. *перев. від чого.* Позбавляти кого-небудь чогось обтяжливого або зайвого, небажаного. *Ну, і дома у старих усе гаразд — Зінька оце була якось на слободі.. І від продподатку звільнили* (Головко, II, 1957, 180); *Юлія Андріївна примостилася позаду, в кутку, біля багажника. Це звільнило її від потреби вести вимушену розмову з шофером* (Дмит., Обналені.., 1962, 103); *— Ну, і копирсайся в памулі,— гидливо скривилась Ніна,— а мене звільни, будь ласка* (Донч., V, 1957, 470); // *від кого.* Позбавляти кого-небудь чиєїсь небажаної, неприємної присутності. *Неля оглянулась на двері, чи не з'являється хтось, щоб звільнити її від Катерини* (Вільде, Сестри.., 1958, 355).

6. Вилучаючи з якого-небудь процесу, робити вільним, незайнятим. *Багато робочої сили звільняє й нова землесосна машина* (Літ. газ., 5.IV 1951, 3); *План фашистського командування, за яким воно мало оволодіти Севастополем, щоб звільнити свої сили для використання на інших ділянках,— зірвався* (Кучер, Чорноморці, 1956, 417); // Знімати з роботи, виключати з навчального закладу і т. ін.— *Водгоспові запропонуємо не звільняти його й утворити нормальне оточення, як для спеціаліста високої кваліфікації* (Ле, Міжгір'я, 1953, 49); *За грубість з абонентом її слід було навіть звільнити з роботи* (Жур., Звич. турботи, 1960, 43); *Коли Жука звільнили з школи за читання нелегальної літератури, він пішов у народ* (Укр. літ., 9, 1957, 63).

Звільня́ти (звільни́ти) на бе́рег (у мі́сто *і т. ін.*) — давати дозвіл на тимчасовий вихід (від'їзд) із корабля або з розташування військової частини.

7. Робити порожнім, незайнятим (яке-небудь місце, приміщення, посуд і т. ін.). *Дядьки розтягують борони вбік, звільняючи дорогу перед кіньми* (Гончар, II, 1959, 12); *Кухня батареї «45» .. роздавала кашу всім, хто хотів, бо їй треба було звільнити казан і закладати нову порцію для готування сніданку* (Багмут, Записки.., 1961, 39); // Вивільняти (час) від звичних занять.

ЗВІЛЬНЯ́ТИ [2], я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗВІЛЬНИ́ТИ**, звільню́, звільни́ш, *док., перех., діал.* Уповільнювати. *На вулиці .. Дарка звільняє ходу* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 21).

ЗВІЛЬНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗВІЛЬНИ́ТИСЯ**, звільню́ся, звільни́шся, *док.* 1. Виходити на волю з-під арешту, з в'язниці і т. ін.; // Визволятися від гніту, від рабства і т. ін., відвойовувати, здобувати волю для себе. *Возз'єднавшись з російським народом, український народ звільнявся від національного і релігійного гніту* [польської шляхти і католицької церкви] (Іст. УРСР, I, 1953, 261); *Звільнившись з кріпацтва, Шевченко багато працює, займається самоосвітою і стає незабаром відомим художником і поетом* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 30).

2. Позбавлятися того, що стискує, зв'язує, обмежує і т. ін. в рухах; вивільнятися. *Дядько ні на хвилину не випускав з рук бичків, які час від часу намагалися звільнитися з ярма* (Томч., Готель.., 1960, 72); *Молода гуцулка, спалахнувши, звільнилася з його обіймів* (Мур., Бук. повість, 1959, 29); // Позбавляючись чого-небудь, очищатися. *Береги Нижнього Дніпра починають звільнятися від криги* (Рад. Укр., 9.III 1946, 3); *Вже зовсім звільнилась від снігу земля, і легкий димок кучерявиться понад нею* (Крот., Сини.., 1948, 8).

3. *перев. від чого.* Позбуватися чого-небудь обтяжливого або зайвого, небажаного. *Тов. Фірцак розповідає, як він поступово, крок за кроком, під впливом різних подій звільнявся від релігійного дурману* (Наука.., 6, 1959, 50); *Не покидав цей настрій Кузьму з того самого дня, як хлопець, цілковито звільнившись з-під батькової опіки.., самостійно сів на бульдозер* (Гончар, Тронка, 1963, 271); *Країни соціалізму, скасувавши приватну власність на засоби виробництва, тим самим звільнились і від пороків, породжуваних капіталізмом* (Ком. Укр., 9, 1962, 16); // *від кого.* Позбуватися чиєїсь небажаної, неприємної присутності; // *від кого.* Знімати з роботи, посади. *Там, де керівниками радгоспів є люди малоініціативні або такі, що не бажають по-справжньому, по-більшовицькому працювати.., від таких людей треба звільнятися* (Рад. Укр., 28.III 1957, 2); // *від чого.* Перемагати в собі яке-небудь неприємне, обтяжливе почуття, переставати відчувати якийсь стан. *Однак поступово, від репетиції до репетиції, від спектаклю до спектаклю я звільнявся від м'язових судорог* (Моє життя в мист., 1955, 122); *Харкевич сів на колоду і потер обличчя долонею, намагаючись звільнитись від сонної млості* (Голов., Тополя.., 1965, 252).

4. Переставати виконувати що-небудь, ставати вільним від якогось заняття, розмови і т. ін. *Іноді голова сільського комітету, коли звільнявся від громадських справ, навідувався до заробітчан* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 271); *В цей час її покликали.— Іду! — сказала вона і звернулася знову до Саранчука: — Ви почекайте мене, я зараз звільнюсь* (Головко, II, 1957, 456); *Дорош сів на стілець і став чекати, доки звільниться від пильної роботи зам* (Тют., Вир, 1964, 146); // Залишати місце роботи, посаду. *Після трьох чи чотирьох місяців роботи в Берліні звільнився* [я] *зовсім і, одержавши з Наркомосу стипендію в розмірі 40 доларів на місяць, вступив до художнього приватного училища* (Довж., I, 1958, 18); // Вилучаючись з якого-небудь процесу, ставати незайнятим, вільним; вивільнятися. *Джерело обов'язково слід використати для водопроводу,..— скільки тоді звільниться худоби й людей, що возять воду з Осколу* (Вишня, I, 1956, 360); *Трактор звільниться від молотьби, піде лущити стерню* (Кучер, Засвіт. вогні, 1947, 43).

Звільня́тися (звільни́тися) на бе́рег (у мі́сто *і т. ін.*) — одержувати дозвіл на тимчасовий вихід (від'їзд) із корабля або з розташування військової частини. *Разом з черговим офіцером проглянув* [капітан-лейтенант]

списки тих, хто звільняється на берег (Логв., Давні рани, 1961, 18).

7. Ставати порожнім, незайнятим (про яке-небудь місце, приміщення, посуд і т. ін.). *В західних областях* [України] *при збиранні озимого ріпака на зелений корм своєчасно звільняється площа під посіви кукурудзи на зерно, проса, картоплі* (Колг. Укр., 7, 1957, 23); *З годину довелося сидіти на чемодані у вестибюлі готелю, доки звільнився номер* (Руд., Вітер.., 1958, 111).

ЗВІНУВА́ТИ, ую, у́єш, *док., перех., діал.* Наділити віном. *З суду ми нині Декрети дістали: усе, що дід мав, Між нас поділити по рівній частині, А кожний щоб з того сестру звінував* (Фр., X, 1954, 180).

ЗВІНЧА́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **звінча́ти.** *Хоч заручена, аби не звінчана* (Номис, 1864, № 8984); // **звінчано,** *безос. присудк. сл. У Чорному Яру либонь їх* [Йосипа з Параскою] *звінчано* (Мирний, IV, 1955, 40).

ЗВІНЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *перех.* Док. до **вінча́ти** 4. *«Діти мої любі! звінчаю я вас; ідіть до церкви».* Повів їх [отець Андрій] *та й звінчав зараз* (Вовчок, I, 1955, 87).

ЗВІНЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся. Док. до **вінча́тися** 1. [О к с а н а:] *Візьму коли-небудь та й втечу з Василем, та й звінчаюсь!* [С т е п а н и д а:] *Я тебе звінчаюсь!* (Кроп., I, 1958, 128).

ЗВІР [1], а, ч. 1. Дика, звичайно хижа, тварина. *Ведвідь — страшний, великий звір. Вночі в село заходить з гір: Тут вб'є вола, там цапа з'їсть — Немилий і шкідливий гість* (Фр., XIII, 1954, 265); *Десь вийшли звірі з темних хащ І виють тужно...* (Сос., I, 1957, 460); * У порівн. *Сховалося у серці лихо, Як звір у темнім гаї* (Шевч., I, 1963, 310); *Глянув* [Трохим] *на Дениса, та аж злякався: очі, як жар, горять і сам розлютований, мов звір який!* (Кв.-Осн., II, 1956, 415); *Кинувся* [Улас] *на Івана, неначе звір, одним скоком і вхопив його за барки* (Н.-Лев., III, 1956, 328); *З правого боку горбатою тінню ліг в море Аю-Даг і, мов спраглий у спеку звір, припав до води* (Коцюб., I, 1955, 284); *Осінній вітер... хутко вже й зимовий По сій діброві звіром зареве* (Л. Укр., I, 1951, 161); // *тільки одн., у знач. збірн. У темнім лісі, за горами Зібравсь усякий звір: Вовки, лисиці з ховрахами, Зайці дурні, шкідливий тхір І ще там деяких чимало* (Гл., Вибр., 1951, 56); *Коли питали про білок або горностаїв чи лисиць,— у Міхе була одна відповідь: — Мало, мало стало звіра* (Багмут, Опов., 1959, 28); * У порівн. *Не маючи ні землі, ні оселі...,— як вільна птиця в полі, як дикий звір у борі,— хлопці розбрелися по селу...* (Мирний, I,1949, 263).

◇ **Що то (це) за звір** — про що-небудь комусь невідоме або маловідоме. *Хома не розумів слова «бізнес», але й не став розпитувати чехів, що то за звір* (Гончар, III, 1959, 426)

2. *перен.* Про дуже люту, жорстоку людину. [Ю л и ц я р:] *Я думаю, що й наш король не звір, що й він каліх не зважиться карати* (Л. Укр., II, 1951, 216); — *А вони* [німці] *тоді зайшли та півсела й спалили. Та дівчат до себе погнали..— От звірі!* (Довж., I, 1958, 330).

◇ **Розбу́джувати (розбуди́ти) звіра** *в кому;* **Робити (зробити) звіра** *з кого* — спричиняти виникненню в кого-небудь грубих, жорстоких, звірячих інстинктів. *Запах свіжої крові подіяв на худобу зовсім разюче, розбудив у сумирних волах диких, ров'ярених звірів* (Гончар, II, 1959, 82); — *Ревнощі — це, брат, така штука, що з чоловіка може звіра зробити!* (Головко, II, 1957, 114).

ЗВІР [2], зво́ру, **ІЗВІ́Р,** изво́ру, ч., *діал.* Яр. *І тут, доки зір засягне, високі гірські шпилі, ліси, долини і звори* (Фр., IV, 1950, 385); *На крутому зворі горить дерев'яний міст* (Кучер, Вогник, 1952, 75); *Вниз западалися боки гори у глибокі чорні ізвори, звідки родились холодні потоки, куди не ступала людська нога* (Коцюб., II, 1955, 317).

ЗВІРЕ́НИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **звірити** [1].

ЗВІРЕ́НИЙ [2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **звірити** [2]. *Усі тексти звірені з автографами чи авторитетними друкованими редакціями* (Літ. газ., 6.III 1939, 2); *А засіяли їх* [пари] *ще затепла з ранньої осені добірним насінням, не раз перечищеним, селекційно звіреним на районнім контрольнім пункті* (Крот., Сини.., 1948, 48); // *у знач. прикм. Ми послідовно, за виробленим і звіреним планом йдемо до своєї заповітної мети — до комунізму* (Чаб., Шляхами.., 1961, 126); // **звірено,** *безос. присудк. сл. Прошу вибачити, що аж тепер посилаю Вам оригінал оповідання Вашого «Серед степів». Копію знято так, як Ви бажали, і звірено з рукописом Вашим* (Коцюб., III, 1956, 213).

ЗВІ́РЕННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **звірити** [1]. *Про страхіття турецько-татарського рабства розповідають невільники і в своїх думах — «невільничих плачах». Їх переживання, безпосередні звіряння почуттів у неволі переплавилися в перлині високохудожньої поезії* (Наука.., 3, 1965, 13); *Марними були всі його словесні зусилля, й, щоб не зганити відчуття космосу мізерністю словесних звірень, він благально мовчав* (Довж., I, 1958, 498).

ЗВІРЕ́ННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **звірити** [2].

ЗВІРЕ́НЯ, я́тя, *с.* 1. Маля звіра (*див.* **звір** [1] 1).

2. Зменш. до **звір** [1] 1. *Просто з-під землі, нагорнувши мокру купку, вилозить невеличке звіреня* (Коп., Як вони.., 1961, 30); — *Я думаю віддати її* [дівчинку] *до притулку. Не залишати ж у себе це звіреня!* (Донч., III, 1956, 19).

ЗВІРЕНЯ́ТКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **звіреня́** 1. * У порівн. *Пилипко заляканим звіренятком дивився з полу й теж увесь тремтів* (Головко, I, 1957, 98).

ЗВІ́РИК, а, ч., *діал.* Звіря. *Це був молодий ще ведмедик.. Здалека видавався більшим, дорослішим. На землі ж виявився невеличким худим звіриком* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 217); *Застрекотало в дерева вершині, Якийсь там звірик мав гніздо* (Фр., XIII, 1954, 384).

ЗВІРЮ́ГА, и, ж. Дика, звичайно хижа, тварина: звір (*див.* **звір** [1] 1). *Вніс* [мисливець] *його* [зайця] *в хату; взяла його дріж; Дивиться пильно на мене звірюга; Так мов і хоче сказати: «Не ріж»* (Щог., Поезії, 1958, 120); *Глуха тиша причаїлася в непрохідних хащах. Жодна пташка не подавала голосу; жодна звірина не пробігала* (Донч., II, 1956, 35); *І ось серед бурі, у темнім бору Страшна перед нами звірюга з'явилась...* (Тич., III, 1947, 186); * У порівн. — *В степу я був, один, як той козак Голота.. Сирі качани гриз, у скиртах звіриною спав...* (Гончар. Партиз. іскра, 1958, 82); // Тварина взагалі. *Максим.. набрав грудьми повну пазуху й помчався насупроти бугая, ревучи й передражнюючи страшну звірюгу...* (Мирний, I, 1949, 211).

ЗВІ́РИНА, и, *ж.* 1. *тільки одн., збірн.* Дикі, звичайно хижі, тварини; звірі. *Пташки ущухли, звірина причаїлась, малі комашки завмерли в траві* (Коцюб., I, 1955, 176); *Слава сонцю молодому В світлоносній вишині! Слава першим хвилям грому, Слава птиці й звірині!* (Рильський, II, 1960, 44).

2. М'ясо дикого звіра. *Він* [ліс] *давав гриби і ягоди, звірину і смолу для човнів* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 25); — *Він ніколи не брав у походи возів, ні м'яса не варив, але, покравши конятину чи звірину, чи яловичину, пік на жару* (Довж., I, 1958, 293). *Лихо З панами цими! Й де вона Взялась, та люта звірина, На нашу голову?* (Тич., II, 1947, 63).

3. *перен. збірн.* Дуже люті, жорстокі люди.

ЗВІРИ́НЕЦЬ, нця, ч. Спеціально обладнане місце, територія з приміщеннями, клітками, де тримають різ-

них звірів для показу. — *Двадцять чотири* [тигри] *живцем піймав* [Глушака] *для звіринців. Усього бувало в житті* (Довж., І, 1958, 101); // *збірн.* Клітки з різними звірами для показу. *Після обіду мама раптом оголосила, що до міста приїхав звіринець з мавпами, леопардами і ведмедями* (Смолич, II, 1958, 102); [Л у к а:] *У нашому селі почував мандрівний звіринець* (Галан, І, 1960, 458); * У порівн. *Кашель не давав йому спокою. Він бухикав, гавкав, вив, ричав, як цілий звіринець* (Коцюб., II, 1955, 434).

ЗВІРИ́НИЙ, а, е. 1. Прикм. до **звір** [1]. *Напружений слух ловив, здавалося, якесь незвичайне сопіння і м'яку ходу звіриних лап* (Донч., II, 1956, 41); *Ніби нікого немає і всередині зимівлі. Ні, є або в усякому разі хтось був: ось звірині шкіри на стіні, ось мисливське знаряддя* (Довж., І, 1958, 104); *Він же* [ворог], *уникаючи бою і поспішно відступаючи, ще більше притягував і дратував, як дратують мисливця свіжі звірині сліди* (Гончар, III, 1959, 75); *Над ворогом літаючи було я любувався, як б'ють артилеристи, звірине розриваючи кубло* (Гонч., Вибр., 1959, 154); // Власт. звірові (*див.* **звір** [1] 1). *І від цього погляду, якогось ненаситного й звіриного, Тасі ставало моторошно* (Дмит., Розлука, 1957, 146).

△ **Звири́ний стиль (орна́мент)** — умовна назва стилю чи орнаменту, для якого характерним є зображення тварин.

2. *перен.* Жорстокий, лютий. *Темпи економічного розвитку Радянської країни викликають захоплення у наших друзів.. і звірину злобу й страх у наших ворогів* (Ком. Укр., 11, 1962, 3); // Надмірний, дуже великий. *Кращі твори Ф. Потушняка.. сповнені гнівного осуду звіриної жадоби збагачення* (Рад. літ-во, 11, 1965, 16).

ЗВІРИ́НКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **звіри́на.** *Дівчинка постукала по стовбуру, білка зацікавлено глянула вниз. І зненацька звіринка наче прикипіла до білки* (Донч., IV, 1957, 262); *Чув* [Євген] *від людей, що мурашнище — найкраще місце для зберігання несолодких харчів — жодна звіринка не посміє наблизитись до кусючих вартових* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 238).

ЗВІРИТИ [1] *див.* **звіря́ти** [1].

ЗВІРИТИ [2] *див.* **звіря́ти** [2].

ЗВІРИТИСЯ [1] *див.* **звіря́тися** [1].

ЗВІРИТИСЯ [2] *див.* **звіря́тися** [2].

ЗВІРИТИСЯ [3], рюся, ришся, *недок., розм.* Дивитися звіром, сердито, люто. [К и р и л о:] *Стоїть мацапура попіч мене і шкіриться!.. Стоїть і звиться на мене...* (Кроп., II, 1958, 12); *Пан Домарат трясеться, мокрий увесь, переляканий, та присягається на всі святощі, що ні дівчини, ні ведмедиці не чіпав; князь хмуриться, ми звіримося, мов на нашого найгіршого ворога* (Оп., Іду.., 1958, 527).

ЗВІРІВНИ́К, а́, *ч.* Спеціаліст, що займається розведенням звірів.

ЗВІРІВНИ́ЦТВО, а, *с.* Галузь тваринництва, яка займається розведенням звірів для одержання цінного хутра.

ЗВІРІВНИ́ЦЬКИЙ, а, е. Стос. до звірівництва. *Звірівницькі державні господарства.*

ЗВІРІ́ТИ, ію, ієш, *недок.* Ставати лютим, жорстоким; скаженіти, шаленіти. *Гітлерівці, звіріючи з люті, почали зривати з плечей автомати* (Коз., Гарячі руки, 1960, 119); *Напившись, звірів* [грек], *очі його робилися червоними, як у роздратованого гарячим залізом барана, і якщо його не зв'язували тут же, він нападав на першого-ліпшого і бив трохи не до смерті* (Тют., Вир, 1964, 464).

ЗВІ́РКА, и, *ж.* 1. Дія за знач. **звіря́ти** [2] 1—3. *Адʼютант почав' повторювати телефонограму для звірки* (Бурл., М. Гонта, 1959, 25).

2. *спец.* Останній перед друкуванням коректурний відбиток в аркушах.

ЗВІРКУВА́ТИЙ, а, е. Схожий чимось на звірка. *Уважно, настороженими очима, вони* [хлопчаки] *стежать за голубами і їхнім неласкавим, насупленим, мовби навіть звіркуватим господарем* (Ряб., Жайворонки, 1957, 229); // Такий, як у звірка (звичайно про вираз очей). *Хлопчик пропхнувся між батьками, поклав руки на материну й батькову долоні, не зводячи з мене звіркуватих очей* (Хор., Ковила, 1960, 38).

ЗВІРКУВА́ТО. Присл. до **звіркува́тий.** *Баржак з глибини ганку стежив за ним звіркувато, неприязно* (Гончар, II, 1959, 16); *Звіркувато озираючись, він* [Товкач] *вийшов* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 446).

ЗВІ́РНИК, а, *ч., спец.* Той, хто робить звірку (у 1 знач.) чого-небудь.

ЗВІ́РНИЦЯ, і, *ж., спец.* Жін. до **звірник.**

ЗВІРО.. Перша частина складних слів, що відповідає слову **звір** [1] у 1 знач., напр.: звіролóвство, звіроподíбність, звіропромислóвець, звірорадгóсп і т. ін.

ЗВІРОБІЙ [1], бо́я, *ч.* Мисливець на морського звіра (тюленя, моржа, білуху і т. ін.). *У глибині острова* [Гоф] *було виявлено залишки складеної з каменю хатини, в якій колись, мабуть, жили звіробої* (Наука.., 6, 1958, 60); *З бухти Примітка, де «Лахтак» висаджував звіроботів, недавно приїздив мисливець* (Трубл., Лахтак, 1953, 12).

ЗВІРОБІЙ [2], бо́ю, *ч.* (*Hypericum* L.). Трав'яниста рослина з густими багатоквітковими суцвіттями жовтого кольору; використовується в медицині як лікувальний засіб і в лікерно-горілчаному виробництві для виготовлення настойки. *Звіробій, як і інші лікарські рослини, вживають і сам по собі, і в сумішах з іншими рослинами* (Лікар. рослини.., 1958, 63); *Її пальці вправно добирали золотавий звіробій до голубих волошок* (Бойч., Молодість, 1949, 214); *Горіляку вона настоювала на шавлії, звіробої та зубрівці...* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 149).

ЗВІРОБІЙНИЙ, а, е. Який стосується полювання на морського звіра. *Підрахувавши свої трофеї, капітани заговорили про Мурманськ та про готування до наступного рейсу на звіробійний промисел* (Трубл., Лахтак, 1953, 56).

ЗВІРОБІЙНИК, а, *ч., рідко.* Те саме, що **звіробій** [1].

ЗВІРОБО́ЇВКА, и, *ж., розм.* Горілка або спирт, настояні на звіробої (*див.* **звіробій** [2]). *Я про його* [батька] *старий шлунок держу на полиці звіробоївку* (Барв., Опов.., 1902, 251).

ЗВІРО́К, рка́, *ч.* Зменш.-пестл. до **звір** [1] 1. *Розмовляючи, підійшли вони до першої пастки. На снігу біля неї сидів пухнастий звірок* (Трубл., Лахтак, 1953, 117); *Згадує отець Никон чудовий соболевий комір, пошитий зі шкурки звірка, який трапляється лише вряди-годи* (Донч., II, 1956, 9); * У порівн. *Аніка, стукнувши віком від скрині, кинулась і собі на піч до Гащіци, котра, мов звірок той, притулилась, тремтячи, в куточку* (Коцюб., I, 1955, 250); *Мотоцикл сердитим звірком підстрибує по шляху* (Стельмах, II, 1962, 139).

ЗВІРОЛО́В, а, *ч.* Мисливець на промислового звіра. *Комі були вправні звіролови* (Іст. СРСР, I, 1956, 100); *Живе тут в тьмі незайманих дібров Відлюдний смолокур і звіролов* (Бажан, І, 1946, 303).

ЗВІРОЛО́ВНИЙ, а, е. Стос. до звіроловства.

ЗВІРОЛО́ВСТВО, а, *с.* Промислове полювання на диких звірів. *Поліщуки займалися звіроловством, бортництвом, риболовлею, свято зберігали древні слов'янські звичаї* (Наука.., 8, 1969, 15).

ЗВІРОПОДІ́БНИЙ, а, е. Схожий на звіра (*див.* **звір** [1] 1). *З чагарника підводиться звіроподібна істота.*

Воловик, утікши із-за заслання, давно не знав, що є бритва, ножиці й вода (Епік, Тв., 1958, 577); *Він* [Кость] *не походив тепер на людину...: це було якесь звіроподібне, люте, скажене єство з налитими кров'ю баньками* (Л. Янов., I, 1959, 459); * Образно. *Гітлеризм був найбільш звіроподібним, зухвалим і самозакоханим дітищем міжнародної реакції* (Ком. Укр., 5, 1965, 44).

ЗВІРОПОДІБНО. Присл. до **звіроподібний**.

ЗВІРО́ТА, и, *ж., збірн.* **1.** Дикі, звичайно хижі, тварини; звірі. *І людину і тайгову звіроту гнав в одному напрямку нещадний і хижий ворог — лісова пожежа* (Донч., III, 1956, 57); — *Птахів усяких добре знав дід Кіндрат. Казав, у лісі птаства та звироти до гибелі* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 265).

2. *перен.* Про дуже жорстоких, лютих людей. — *Який жаль, що душа моя повстає проти того, щоб стати розбійником.. Я б показав усій поліцейській звіроті свою силу...* (Бурл., Напередодні, 1956, 341).

ЗВІРОФЕ́РМА, и, *ж.* Звірівницька ферма. *Найцінніших хутрових звірів розводять у неволі. У колгоспних та радгоспних звіроферм'ах держать сріблясто-чорну лисицю, голубого песця, соболя, норку* (Зоол., 1957, 168); *Звірофермі потребують і досвідчених зоотехніків, і ветеринарних лікарів, і нових досягнень вчених, що працюють у цій галузі* (Рад. Укр., 20. VI 1962, 3).

ЗВІ́РСТВО, а, *с.* 1. Крайня жорстокість, лютість. *Де ж це може бути, щоби чоловік допускався такого звірства й так зневажав свого ж брата* (Март., Тв., 1954, 57); *Це були раби Власта із західного пограниччя, з-за Сяну, порубки, відомі своєю дикістю та звірством у всій околиці* (Оп., Іду.., 1958, 29).

2. *перев. мн.* Надзвичайно жорстокі дії, прийоми. *З перших днів війни радянські письменники стали свідками жахливих звірств, що їх чинили фашистські головорізи* (Іст. укр. літ., II, 1956, 246); *Вона* [Салтикова] *вигадувала для катованих найбільш витончені звірства: рвала розжареними щипцями вуха, примушувала стояти босоніж на морозі тощо* (Іст. СРСР, II, 1957, 60).

ЗВІ́РСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Діяти надзвичайно жорстоко, люто.

ЗВІРСЬКИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **звіря́чий**.

ЗВІРУВА́ТИЙ, а, е. Трохи схожий на звіра (*див.* **звір** [1] 1). *Привели до гетьмана.. якогось товстого баварця, червонопикого, звіруватого* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 99).

ЗВІ́РЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗВЕРТІ́ТИ,** рчу́, рти́ш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **екру́чувати**. — *Нашому поколінню вистачить роботи,— звірчуючи товсту цигарку, мовив Грінчак* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 129).

ЗВІРШУВА́ТИ, ю́, ю́єш, *перех.* Док. до **віршува́ти** 1. *Скажи, як ти читала мій переклад з Ади Негрі? — аже то був не віршований, а підстрочний переклад. Чи ти його сама звіршувала?* (Л. Укр., V, 1956, 212).

ЗВІ́РЮВАТИ *див.* **звіря́ти** [1].

ЗВІ́РЮВАТИСЯ *див.* **звіря́тися** [1].

ЗВІРЮ́ГА *див.* **звірю́ка**.

ЗВІРЮ́КА, ЗВІРЮ́ГА, и, *ж.* 1. *розм.* Те саме, що **звір** [1] 1. — *Ото, Рябку, шануйся, Добра своїх панів, як ока, стережи, ..Злодіїв одганяй та гавкай на звірюку* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 54); *Дід Маврикій сьорбав узвар і дав спійманому барсукові дуже прихильну оцінку: — Звірюга достойна. У-у, сала на ньому — куди там!* (Донч., IV, 1957, 54); * У порівн. *Синє море звірюкою То стогне, то виє* (Шевч., I, 1963, 66); *Хома тікав, мов загнаний звірюка* (Довж., I, 1958, 94).

2. *перен., лайл.* Про надзвичайно жорстоку, лютої людину. [Орина:] *Мамо, про Петра ніякої вістки немає?* [Марія:] *Немає, доню, немає. Бідна твоя голівонька, об'ї тебе тепер звірюка ота* (Собко, П'єси, 1958, 35); [Надійка:] *Німкеня одна, газяйка, що купила мене там на базарі, бризнула в очі сірчаною кислотою...* [Ганна:] *Звірюга...* (Мороз, П'єси, 1959, 62).

ЗВІРЮ́ЧКА, и, *ж.* Зменш. до **звірю́ка** 1. *Уляна побачила, як з-під дубового листя обережно визирнула миша. Вона понюхала повітря, блиснули на мить дві намистинки її оченят, і звірючка сховалась* (Донч., IV, 1957, 52); * Образно. *І ця дівчина — та ж сама звірючка, вихована людьми...* (Донч., III, 1956, 39).

ЗВІРЯ́, я́ти, *с.* 1. Мала звіра (*див.* **звір** [1] 1). * Образно. *А люта мати! Спустила друзе біснувате* [біснувате] *Своє скажене звіря. Та вже такого сподаря, Що гради й весі пожирало* (Шевч., II, 1953, 325); * У порівн. *Вони* [Коваль і Небаба] *борюкаються з ним* [Чирвою], *як двоє молодих звірят із старим ведмедем* (Мик., I, 1957, 93).

2. Зменш. до **звір** [1] 1. — *Побіжу на річку, там рибок та жаб розглядаю, побіжу в ліс, там звірята різні й квіти* (Ів., Вел. очі, 1956, 4); // Взагалі маленька тварина. *Вачив Матвій в тому глибокому підземеллі мовчазних, замурзаних людей і ще мовчазніших осликів. Чомусь порівнював він себе до тих нещасних звірят* (Ірчан, II, 1958, 261).

ЗВІР'Я́, я́, *с., збірн., рідко.* Те саме що **звіро́та** 1. *В хащах Кочубеївських лісів водився і вепр, і ведмідь, і всяке інше звір'я* (Бурлака, О. Вересай, 1959, 151); * У порівн. *Навколо містились, де припало, вовгрянці: хто збудував собі в лободи та з нехворощі халабудку, ..а деякі, неначе звір'я, визирали з печер* (Стор., I, 1957, 399).

ЗВІРЯ́КА, и, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **звір** [1] 1. *І з виду він більш походив на звіряку, як на чоловіка: вирлоокі перекошені очі дивились хижо, ніс з роздутими ніздрями задрався догори* (Стор., I, 1957, 375); *Сенсація — Вася убив вовка! .. Волосний урядник допитував, де та гармата, що отаквенну звіряку вкокошкала* [вколошкала] (Ковінька, Кутя.., 1960, 29); * У порівн. *Нудьга ж знову мене В самотину жене — Жить звірякою* (Манж., Тв., 1955, 131).

ЗВІРЯ́ННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **звіря́ти** [1].

ЗВІРЯ́ННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **звіря́ти** [2]. *Маркс враховував весь обсяг роботи щодо редагування перекладів і, зокрема, необхідність найретельнішого звіряння рукопису перекладу з оригіналом* (Мовозн., VII, 1949, 13).

ЗВІРЯ́ТИ [1], я́ю, я́єш *і рідко* **ЗВІРЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.*, **ЗВІ́РИТИ,** рю, риш, *док., перех.* 1. *кому, рідко перед ким.* Правдиво, не кривлячись, повідати комусь-небудь свої думки, плани, таємниці і т. ін. *З Рузею дівчина подружилась і часто звіряла їй свої думки* (Донч., III, 1956, 45); *Завадка змушений був спитати ще раз про це саме, бо Філіпчук не поспішав звірять перед ним свої плани* (Вільде, Сестри.., 1958, 147); *Іванові Луцяновичу хотілося розповісти товаришам про все, що склалося в нього в голові, звірити їм свої думки і надії* (Оров., Зел. повінь, 1961, 10).

◇ **Звіря́ти (звірити) ду́шу (се́рце)** *кому* — довірливо розкривати кому-небудь свої почуття. *У Орисі не було такої подруги, що їй могла б вона звірять свою душу* (Гр., II, 1963, 112); *Пройшло немало днів, поки той хлопець і дівчина одне одному свої серця звірили* (Цюпа, Три явори, 1958, 13).

2. *кому, на кого.* Виявляючи довір'я, доручати, довіряти кому-небудь щось. [Фауст:] *Германцю я Корінф лишаю, Нехай затоки береже, А готу звірюю Ахаю, — Хай крутояру стереже* (Гете, Фауст, перекл. Лука-

ша, 1955, 372); — *Я ні на кого не можу звірити цієї справи. Навіть на тебе* (Юхвід, Оля, 1959, 233).

ЗВІРЯ́ТИ [2], я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗВІ́РИТИ**, рю, риш, *док., перех.* 1. Зіставляючи що-небудь з чимсь, перевіряти точність, відповідність чому-небудь і т. ін. *Доки вони там звіряють з картою місцевість, Степура стоїть між деревами і слухає, як соковито хрумтять яблука на солдатських зубах* (Гончар, Людина.., 1960, 239); *Тарас Волошко зайшов до купе вагона.. Звіривши квиток з номером місця, він заховав його до кишені* (Ткач, Плем'я.., 1961, 141); * Образно. *Годинник б'є в Кремлі дванадцять,— За ним звіряємо серця!* (Нех., Під.. зорею, 1950, 52); // Взаємно порівнювати, співвідносити що-небудь. *Вранці Олена Побережник першою вийшла на буряки, з тривогою звіряючи рядки на своїй і сусідній ділянці* (Стельмах, Над Черемошем.., 1952, 258).

2. Перевіряючи, встановлювати наявність або відсутність кого-, чого-небудь. *Розгортаєш то одну, то другу книжку, звіряєш, як скупий, свої скарби, чи все на своєму місці, чи не забув часом чого-небудь* (Вас., II, 1959, 265); *Заруба кілька разів підсилав.. обох бригадирів, щоб тихо підкралися на буряки, звірили сторожів* (Кучер, Трудна любов, 1960, 125).

3. Старанно вивіряти справність, придатність чого-небудь. *Марія вже уявляла собі, як притисне її [гвинтівку] до плеча, звірить оптичний приціл* (Кучер, Чорноморці, 1956, 141).

4. *на що.* Піддавати випробуванню, випробовувати властивості, якості, придатність чого-небудь до чогось. *Якщо лаборанткам задачу дано — Звіряти на схожість артільне зерно І вже бригадир оглядає лани,— Для нас це — найперша ознака весни!* (С. Ол., Вибр., 1959, 29).

ЗВІРЯ́ТИСЯ [1], я́юся, я́єшся *і рідко* **ЗВІ́РЮВАТИСЯ**, юю́ся, юси́ся, *недок.*, **ЗВІ́РИТИСЯ**, рюся, ри́шся, *док.* 1. *кому.* Виявляючи довір'я, повіряти кому-небудь свої думки, таємниці, розкривати почуття і т. ін. *Яринка часто звірялася їй [вчительці] у своїх радощах і в горі* (Донч., IV, 1957, 159); *Іван нікому не звірювався зі своїми думками* (Фр., I, 1955, 103); — *Тобі, чужому, звірилась, а перед своїм батьком, перед рідним батьком, могла щось такого затаїти!..* (Коб., I, 1956, 80); *Семен міркував, як би йому звіритись громаді в своїх думок* (Коцюб., I, 1955, 112).

2. *на кого.* Довіряти кому-небудь щось, покладатися на кого-небудь у чомусь. *А матір по тому згадую, що, було, нас із собою забирає в двір. І нянька в нас була хороша, а не звірялась на неї* (Барв., Опов.., 1902, 469); *Знайшлася і бабуся така, Оришка.. Горпина зразу звірилася на неї, як на рідну матір* (Мирний, I, 1954, 234); // *на що.* Довіряти, вірити чому-небудь. *Гавриленко вже докоряв собі, що так зопалу потривожив зоотехніка, звірившись на перше враження від прочитаного допису* (Добр., Тече річка.., 1961, 70); *Повернувся до села мій товариш — Берник Іван, від якого я нічого не таїв і на чиє слово завжди звірявся* (Мур., Бук. повість, 1959, 16).

ЗВІРЯ́ТИСЯ [2], я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗВІ́РИТИСЯ**, рюся, ри́шся, *док., рідко.* 1. Зіставляючи що-небудь з чимось, перевіряти щось за якими-небудь показниками. *Комбат час від часу зупинявся на хвилинку з старшим ад'ютантом, щоб при ліхтарику звіритись під плащем по карті* (Гончар, III, 1959, 134).

2. Переконуватися, впевнюватися в чому-небудь. *А що вона відьма, то я в цьому добре звірилась, бо де воно ступить, за нею слідком жаби скачуть* (Н.-Лев., III, 1956, 253); *Далі сполохано озирнулася [Настя] по дворі. Звірившись, що там нікого немає, розгорнула папірець і почала читати* (Вас., II, 1959, 198).

3. *тільки недок.* Пас. до **зві́рити** [2].

ЗВІРЯ́ТКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **звір** [1] 1; // Взагалі маленька тварина. *Головна функція хвоста — бути стерном і балансом під час карколомних стрибків звірятка.. Він допомагав звіряткові підтримувати рівновагу* (Наука.., 7, 1965, 57); [1 д и т и н а:] *Були у полі, Та ниви голі, Ні колосочка, Ані зернятка: Все позбирали Птахи, звірятка* (Олесь, Вибр., 1958, 437); * Образно. *Турецький купець на алжірському базарі недорого дав за звірятко худе. І ти став рабом...* (Бажан, Роки, 1957, 278); * У порівн. *Гавриш похмуро слухав Чемерицю і, мов застукане звірятко, неспокійно водив очима по кімнаті* (Коцюба, Нові береги, 1959, 337); *Батько вплів у бороду правицю, вона темним звірятком заворушилась на сивині* (Стельмах, II, 1962, 30).

ЗВІРЯ́ЧЕ. Присл. до **звірячий** 1. *Я йду за ними [собаками] і мені видно легке гойдання всіх трьох .. хребтів, м'яких, вовнистих і звіряче сильних* (Коцюб., II, 1955, 229).

ЗВІРЯ́ЧИЙ, а, е. 1. Прикм. до **звір** [1] 1. *В звірячім царстві була вже віддавна така конституція: ..кождий із тілько того, кого міг зловити, задушити і обдерти* (Фр., III, 1950, 228); *Мов загіпнотизований, втупив він зір у велику звіряч у морду з рудою шерстю, з маленькими чорними очицями* (Донч., II, 1956, 41); *Вісім яранг — невеликих землянок, укритих звірячими шкурами,— стояли на горбистому березі* (Трубл., I, 1955, 178); // Такий, як у звіра (*див.* **звір** [1] 1). *Ти [людина] кидався у мов серце, як до власного сховку, свої страждання і свої болі, розбиті надії і свою розпач. Свою жорстокість і звірячі інстинкти* (Коцюб., II, 1955, 223); — *Так і лягай, падло, в труну! — з звірячою спритністю Погиба вирвав з кишені брауніng* (Стельмах, II, 1962, 66).

2. *перен.* Лютий, жорстокий, нелюдський. *Писар кинув такий звірячий погляд на жінку, що та швиденько зачинила двері і прикусила язика* (І.-Лев., IV, 1956, 149); *В той же день.., відправивши їх під посиленим конвоєм у Генічеськ, вчинили [німці] там над ними звірячу розправу: вивезли на старій баржі в море й живими пустили на дно* (Гончар, II, 1959, 32); *Класова ненависть визискуваних і звірячий шовінізм імперіалістів спонучилися в одне* (Еллан, II, 1958, 103).

3. *перен.* Дуже сильний, надмірний. *Доїдеш до гребня [гребеня] гори, спустишся прожогом униз.. Дух захоплює, якась звіряча радість проймає тебе* (Мирний, I, 1949, 289); *Обідають під копою: хліб, сало, огірки. В кияні на обличчі вираз звірячого апетиту* (Вас., III, 1960, 324); — *Для того, щоб відбудувати таке [зруйноване] місто, мудрості не досить. Тут потрібна звіряча енергія золотошукачів, контрабандистів* (Загреб.. Європа. Захід, 1961, 108).

ЗВІРЯ́ЧІСТЬ, чості, *ж., рідко.* Властивість за знач. **звіря́чий** 2. *Її душа запурилась в мерзоту, жорстокість і звірячість, які принесли до міста окупанти* (Ю. Янов., II, 1954, 86).

ЗВІРЯ́ЧО, *присл.* Те саме, що **звіря́че**. *Мов лев'яця [левиця], скочила [Анна] й кинулася, майже звірячо ревнувши, на Саву* (Коб.. II, 1956, 197).

ЗВІ́СИТИ *див.* **звішувати.**

ЗВІ́СИТИСЯ *див.* **звішуватися.**

ЗВІ́СНИЙ, а, е, *розм.* 1. Про якого знають, мають певне поняття чи уявлення; знайомий. *Земля розпарилася. З свіжої ріллі розходився якийсь дивний запах,— запах, добре звісний Якимові* (Кобр., Вибр., 1954, 68); *Голосно, але спокійно залунав усім добре звісний голос воєводи: — Щити на плечі, чвалом у ліс!* (Оп., Іду.., 1958, 333).

2. Який користується славою, популярністю; знаменитий. *Директором цієї [цієї] гімназії був звісний*

український діяч у 80 р. м. ст. Александер Борковський (Стеф., II, 1953, 14); *Пил історії присипле скоро Всі їхні імена, колись широко звісні* (Еллан, I, 1958, 265); // Добре відомий певними рисами вдачі, звичками і т. ін. [Р у ф і н:] *Та християнами ж не раз бувають і люди, звісні цнотами своїми, невже б вони терпіли мовчки нечесть?* (Л. Укр., II, 1951, 367); *Послали по тітку Прохіру, звісну порадницю у таких випадках* (Коцюб., I, 1955, 249); *А за ділом же вони й вийшли? А як же? Витрішків купувати, та щоб чи не пожартують парубки з ними. Вже звісна дівчача натура* (Кв.-Осн., II, 1956, 17); *Звісний гуляка.*

3. Такий, як завжди, такий, до якого звикли; звичайний (у 2, 3 знач.). *Жінки тим часом.. розпитувалися — у кого брали борошно, як учинялись, чим завдавали... Звісні празникові речі!* (Мирний, III, 1954, 82).

◇ **Звісне діло; Звісна річ** — відомо, звичайно. — *Звісне діло — баришник... Звик на крадених конях тавра випікати і до людей лізе,— обізвався Сергій* (Тют., Вир, 1964, 36); *Звісна річ, усім тяжка розлука З тим, що називається: життя* (Рильський, II, 1960, 134).

ЗВІ́СНО, *невідм., розм.* 1. *присудк. сл.* Відомо про кого-, що-небудь. [2-й п а р у б о к:] *І куди ж то перш поведуть нас? Вам не звісно?* [О л е к с а:] *Ще не радились* (Вас., III, 1960, 16); *Десь зник і Семен, ..кинув і жінку — не звісно, чи вдова, чи не вдова, а горюй сама на світі* (Мик., II, 1957, 79).

2. *вставн. сл.* Уживається на підтвердження впевненості в чому-небудь. *Ну, та, звісно, на те й ходиться біля винограду, на те й працюється, щоб мати користь* (Коцюб., I, 1955, 190); *Ти мене чекала на порозі, Щоб легенько, звісно, докорить...* (Рильський, III, 1961, 269).

ЗВІСТИ́ТИ *див.* **звіща́ти.**

ЗВІ́СТКА, и, *ж.* 1. Повідомлення, вість про кого-, що-небудь. [І ф і г е н і я:] *Хоч би мені вітри принесли звістку, Чи там живий ще мій шановний батько І люба матінка...* (Л. Укр., I, 1951, 161); *Уже четвертий місяць, а про Павлуся ніякої звістки* (Барв., Опов.., 1902, 238); — *Що ж, хлопці, сіяти вже сьогодні не будемо, запрягайте — і на Троянівку. Цю звістку прийняли, як і належало,— весело* (Тют., Вир, 1964, 86); *Звістка про смерть князя розлетілася по городах і оселищах* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 19); * Образно. *Зсипають у теплі льохи Картоплю і буряки — Бо ліс вже зима з дороги Про себе спішні звістки* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 42); // *перев. одн., від кого.* Коротке письмове повідомлення, лист від кого-небудь. *Минали тижні й місяці, минув і рік, а звістка від сина так і не прийшла* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 286); // *тільки мн., рідко.* Відомості. дані про кого-, що-небудь. *Жадаєте біографічних звісток? Подаю вам кілька фактів* (Коцюб., III. 1956, 218).

◇ **Подава́ти (пода́ти, дава́ти, да́ти** *і т. ін.*) **звістку:** а) сповіщати, повідомляти про кого-, що-небудь. *Цигуля подав зрідка звістку про себе: оце вже одбув каторгу, на поселення вийшов...* (Головко, II, 1957, 404); *А козаки було, як треба дать звістку, що йдуть, то й запалять березу або друге яке дерево над Дніпром* (Вовчок, I, 1955, 92); б) виявляти себе яким-небудь чином. *Марина подав звістку: або стиченька пісню заспіває, або зачукика малого* (Мирний, IV, 1955, 231).

2. *розм.* Знак, ознака чого-небудь. *Іде* [писар] *до нього і кахикає, і уси закручує — се вже така звістка, що з письма стане говорити* (Кв.-Осн., II, 1956, 179).

ЗВІ́СТОЧКА, и, *ж.* Пестл. до **звістка** 1. *Зозулька.. принесе звісточку, що її син бідолашний полігає серед чистого поля...* (Мирний, I, 1949, 181); *Ждеш та ждеш бувало звісточки від Семенка* (Мур., Бук. повість, 1959, 187).

ЗВІ́Т, у, *ч.* 1. Письмове чи усне повідомлення офіційній особі або організації про свою роботу, виконання завдань, доручень і т. ін. *У Якутську геодезистам запропонували подати звіт про.. роботу* (Видатні вітч. географи.., 1954, 22); *Підбирав* [Біляєв] *для індивідуального навчання літературу, приймав звіти і сам звітував на бюро партійної організації* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 78); *Бюро Дніпропетровського обкому комсомолу заслухало звіт сталевара Старостіна про те, як він виконує своє соціалістичне зобов'язання у змаганні з металургами Москви* (Рад. Укр., 1.1 1951, 1); // *бухг.* Документ про витрату грошей ким-небудь. — *Не забудьте ж, Катерино Петрівно, звіт до бухгалтерії. Скільки ви там на поїздку витратили...* (Вишня, I, 1956, 140).

Бра́ти (дава́ти *і т. ін.*) **гро́ші під звіт,** *бухг.*— брати (давати і т. ін.) гроші наперед для виконання доручень з тим, щоб були подані документи про їх витрату; **Склада́ти (скла́сти, здава́ти, зда́ти** *і т. ін.)* **звіт** — звітуватися письмово чи усно. *Мляво й сонно тягнеться засідання соймику, ..посли Брацлавського воєводства складають звіт про те, що було у Варшаві на Вальному соймі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 28); *Краще помислити, як скласти йому звіт про розгром банди, скільки.. відвести місця Нечуйвітрові, а скільки й собі...* (Стельмах, III, 1962, 248).

2. Докладна розповідь, інформація і т. ін. про щонебудь. *Час від часу горійці і подоляни обмінювалися звітами про успіхи в науці* (Вол., Сади.., 1950, 111); *Літопису невелемовний звіт Вкривав порох семи сотень літ, Але під пилом цим горять слова, Що їхня правда й дотепер жива* (Бажан, I, 1946, 296).

Твóрчий звіт — демонстрація успіхів колективу або окремої особи у мистецтві, літературі і т. ін. *Республіканська художня виставка 1963 року — черговий, творчий звіт українських митців народу, Комуністичній партії, радянському урядові* (Мист., 5, 1963, 8).

◇ **Здава́ти (дава́ти) собі́ звіт** *у чому* — розуміти, усвідомлювати що-небудь. *Не досить погодитися з тим, що література повинна служити народу, необхідно ще порозумітися відносно того, що саме потрібно людям.. Не всі з достатньою ясністю здають собі звіт у цьому* (Талант.., 1958, 197).

ЗВІТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., діал.* Привітатися. *Звітався я з легенями та й з дівчатами* (Черемш., Тв., 1960, 218); — *А зі мною не звітаєшся, воєводо? — спитав раптом чийсь голос* (Оп., Іду.., 1958, 135).

ЗВІ́ТНИЙ, а, е. Стос. до звіту (у 1 знач.). *Голови колгоспів мняли в руках портфелі й папки, повні звітних даних* (Ю. Янов., II, 1954, 152); // Який містить звіт. *Звітна доповідь;* // На якому відбувається звіт. *Так настрахав Демид своїм криком, що й на звітних зборах ніхто йому не дорікав, ніхто не перечив* (Журн., Звич. турботи, 1960, 211).

Звітний період (рік *і т. ін.*) — час, за який звітують. *За звітний період діяльність партії здійснювалась на основі лінії, визначеної XX—XXII з'їздами* (Резол. XXIII з.., 1966, 3).

ЗВІТНІ́СТЬ, ності, *ж.* 1. Проведення звіту, звітування. *Керівним принципом організаційної будови партії є демократичний централізм, який означає.. періодичну звітність партійних органів перед своїми партійними організаціями* (Статут КПРС, 1961, 11); *Новинні цілком здійснюватись: регулярна звітність Рад та їх депутатів перед виборцями* (Програма КПРС, 1961, 89).

2. Документація встановленої форми, яка містить

звіт про що-небудь. *До своєрідного засобу характеристики негативних явищ вдається О. Корнійчук, вкладаючи в уста Галушки захоплену похвалу тим керівникам району, які за «справними» цифрами й паперовою звітністю не бачать життя* (Іст. укр. літ., II, 1956, 567); *Постановка звітності, напр., в річ основна в усіх відомствах і установах найрізноріднішних* (Ленін, 33, 1951, 21).

ЗВІ́ТРЕНИЙ, а, е. Який звітрився (у 1 знач.). *Все дивувало в глибині поліських древлянських нетрів: і гнилий звітрений камінь, на якому виростали соснові бори, і мармурове родовище* (Стельмах, II, 1962, 55); *Цвіте подорожник, прибитий дощами на звітреній кручі* (Шпорта, Вибр., 1958, 57).

ЗВІ́ТРЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **звітритися.**

ЗВІ́ТРИТИСЯ *див.* **звітрюватися.**

ЗВІТРІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **звітрі́ти.** *Стіна була стрімка, камінь зверха сипкий і звітрілий на сльоті* (Фр., VIII, 1952, 225).

ЗВІТРІ́ТИ, і́ю, *док.* Те саме, що **звітритися** 1.

ЗВІ́ТРЮВАНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Властивість за знач. **звітрюватися.**

2. Ступінь звітрювання.

ЗВІ́ТРЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **звітрюватися.** *Кристалічні метаморфічні породи на великій площі були трохи підняті і тривалий час зазнавали впливу процесів декудації та звітрювання* (Розв. науки в УРСР.., 1957, 265).

ЗВІ́ТРЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗВІ́ТРИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Повільно руйнуватися, змінюватися під дією вітру та інших атмосферних явищ.

2. Зникати, розсіюючись, випаровуючись; вивітрюватися. *При нагріванні без доступу повітря він* [червоний фосфор] *звітрюється* (Хімія, 9, 1956, 93); *Токсичні речовини при введенні в грунт повинні.. зникати з нього (звітрюватись, випаровуватись) або розкладатись* (Хвор. с.-г. рослин, 1953, 217); * Образно. *Візьму стебло в тугі робочі руки, З яких іще не звітрилась війна* (Стельмах, Жито... 1954, 11).

ЗВІТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **звітува́ти.** *В колгоспі запроваджено порядок звітування комплексних бригад перед правлінням про затрати на виробництво не тільки в кінці року, а й щокварталу* (Колг. Укр., 2, 1962, 4).

ЗВІТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. *перед ким, кому.* Письмово чи усно давати звіт про свою роботу, діяльність, про стан чого-небудь і т. ін. *Партгрупорг Василь Келембет звітував перед групою про свою роботу* (Ю. Янов., II, 1954, 105); *Названий всіма я вами кандидатом в депутати. Не словами, а ділами буду вам я звітувати* (Тич., II, 1957, 205); // *бухг.* Робити повідомлення-підсумок про витрату і розподіл грошей, яких-небудь цінностей. *Щомісяця бухгалтер звітує на правлінні про виконання прибутково-видаткового кошторису* (Рад. Укр., 2.VIII 1951, 3).

2. Докладно розповідати про що-небудь або пояснювати щось. *Не тільки командири батальйонів, а навіть командири рот щовечора приходили до Шрама, звітуючи про минулий день* (Собко, Вогонь.., 1947, 116); // Демонструвати успіхи колективу або окремої особи в мистецтві, літературі і т. ін. *У Жовтневому палаці культури звітували колективи художньої самодіяльності Закарпатської області* (Літ. Укр., 22.VI 1965, 1).

ЗВІТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *недок.* Те саме, що **звітува́ти.** *Ніні Коробейник запропонували звітуватися на комсомольському комітеті про свою роботу в загоні* (Донч., V, 1957, 493).

ЗВІ́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **звісити.** *Він ішов, ..притискаючи до правого боку звішений на лікті свій важкий керманицький топір* (Фр., IV, 1950, 420); *Чуючи приплив веселої сили, нарочито звішеними ногами торкався* [хлопець] *шини і спиць заднього колеса, відбиваючи на них рискувані такти* (Стельмах, II, 1962, 177); *Підвелася* [Мелашка] *з колін, але голову тримала низько звішеною на груди* (Ле, Наливайко, 1957, 351).

ЗВІ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗВІСИ́ТИ,** звішу, звісиш, *док.*, *перех.* Опускати що-небудь донизу, залишаючи у висячому положенні. *Білокорі берізки звішували до самої землі свої золоті сережки* (Збан., Сеспель, 1961, 366); *Чіпка сидів на лаві, ноги звісив* (Мирний, I, 1949, 160); — *А ти, байбасе, чого стоїш, руки звісив,* — *зверкнувся Бульба до Андрія* (Довж., I, 1958, 218); // Низько нахиляти (голову). *Гнат хмурніє, звішує голову на груди* (Вирган, В розп. літа, 1959, 311).

ЗВІ́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗВІСИ́ТИСЯ,** звішуся, звісишся, *док.* 1. Опускатися вниз, залишаючись у висячому положенні; звисати. *Тонкі кінчики виногради були жовто-зелені й звішувались з сірих скель* (Н.-Лев., II, 1956, 136); *Тоді я, звісившися головою вниз у яму, ..налапав на сучку цямрини кінець того шнура* (Фр., IV, 1950, 18); *Поник юнак... Не гляне зором ясним, і в кулемета звісилась рука...* (Сос., Солов. далі, 1957, 34); // Низько нахилятися (про голову). *Довго мовчав* [Дмитро], *роздумував, очі стали похмурими, голова на груди звісилась* (Стельмах, II, 1962, 391); // *на що, до чого.* Опускаючись донизу, спадати на що-небудь. *Вуса двома мотузочками звішувались на підборіддя* (Рибак, Що сталося.., 1947, 145); — *Натанцювалася? — запитала пані, оправляючи на доньчиній голівці волосся, що звісилося на чоло* (Л. Янов., I, 1959, 129); *Очі йому горіли, безкозирка збилася на потилицю, чорний чуб звісився через око мало не до губи* (Смолич, Мир.., 1958, 184).

2. *на кого — що.* Повисати усією своєю вагою на кому-, чому-небудь. *Звішуючись на його руку, вона так голосно реготалася, що аж луна розлягалася по дворах* (Мирний, III, 1954, 197); *Худий чорний чолов'яга.. аж перехилився з передка, неначе от-от мав упасти на коней, звісився на них зігнутими у ліктях руками* (Стельмах, II, 1962, 176).

3. *над чим.* Виступати над чим-небудь; нависати. *Вони сіли на скелі, що звішувалась над самою водою* (Фр., VI, 1951, 309); *Замети снігу звішуються над стріхою* (Н.-Лев., II, 1956, 385).

4. *з чого, на що, над чим.* Перегнувшись через що-небудь, низько нахилятися. — *Якиме! — гукаєте ви, звішуючись з воза* (Мирний, IV, 1955, 310); *У ту ж хвилину кінська голова наткнулась на купку людей, а над нею звісився козак, немов шукав чогось на землі* (Коцюб., I, 1955, 350).

ЗВІЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗВІСТИ́ТИ,** звіщу́, звісти́ш, *док.*, *перех.* 1. Оголошувати для загального відома, нагадувати про що-небудь. [О. Ю л і я н:] *Цей дзвін служитиме людям, Штефане. Він звіщатиме насамперед радість, а не печаль* (Галан, I, 1960, 464); *Голосний дзвінок шкільний звістив восьму годину* (Мак., Вибр., 1954, 50); *І раптом гук сирен звістив Повітряну тривогу* (Перв., II, 1958, 266); // Указувати на що-небудь, означати щось. *Страшний шум водопаду.. звіщав, що вода прибула велика* (Фр., VI, 1951, 129); *На Вітоші світає, Палає хмарка біло-золота, Звіщаючи, що швидко день настане* (Воронько, Драгі.., 1959, 152).

2. Провіщати, передрікати що-небудь. *Ця хвилина звіщає йому щось незвичайно важливе* (Фр., VI, 1951, 227); *Заточників, що в чужині скріпляє, Піддержує святу надію? Знай: Той ясний погляд зір, що їм звіщає*

Промінну путь в любимий, рідний край (У. Кравч., Вибр., 1958, 224).

3. *рідко.* Сповіщати, повідомляти кого-небудь про щось. *Які тривожні, які страшні, пекельні хвилі перебував Максим за той час, поки боярин пішов звіщати Бурунду про його намір!* (Фр., VI, 1951, 120); *— Я піду дочку звістити, що гостя маємо* (Вовчок, VI, 1956, 238); *Ось надвіг отрок і звістив, що на шляху за ними показуються поодинокі їздці* (Оп., Іду.., 1958, 330).

ЗВІЮВАТИ *див.* **звіва́ти.**

ЗВІЯНИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **звіяти** 1, 2. *І бачить Каїн далі: в млі рожевій Щось зароїлось..— Се люди! Се тисячі людей і міліони* [мільйони], *Мов пил вітрами звіяний, кружаться* (Фр., X, 1954, 381); *Розсівайте* [сіячі братерства] *жменя-жменею Чисто звіяне зерно: Вороги над Руссю-ненею Ізнущаються давно!* (Граб., I, 1959, 56).

ЗВІЯТИ *див.* **звіва́ти.**

ЗВІЯТИСЯ, звіється, *док., рідко.* 1. Початися, вдійнятися (про вітер, бурю). *Вітер звіявся сильний* (Март., Тв., 1954, 303); *Іван мав їхати увечері. Але надворі звіялася буря, й родичі не хотіли пустити його* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 119); * Образно. *В лютому гвалті, що звіявсь одразу, як вихор, ..заблищали залізні бартки* (Коцюб., II, 1955, 310).

2. Швидко піднятися вгору, розвіваючись (про прапор і т. ін.). *Прапор звіявся червоний, В льоті променем застиг* (Ус.. Дорогами.., 1951, 186).

ЗВЛАДА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., рідко.* Взяти верх над ким-, чим-небудь, перемогти, справитися з кимсь, чимось. *Заняття в гімназії на цей день були скасовані. Однаково з півтисячною оравою несила було звладати* (Смолич. II, 1958, 113).

Звлада́ти з собо́ю — перемогти в собі вплив якого-небудь почуття. *Може ж він і сам не сподівався, щоб воно так страшно вийшло. Просто, я так думаю, не звладав з собою* (Кундзич, Пов. і нов., 1938, 225).

ЗВО́ГЧЕНИЙ, а, е. 1. Діепр. пас. мин. ч. до **зво́гчити.**

2. *у знач. прикм.* Який звогчів, став вогким, вологим; // Який заплив сльозами (про очі). *— Але... ви щасливі, добродію Олесь...— додала* [Наталя], *поглянувши на мене своїми «морськими», в тій хвилі, з якогось раптового жалю звогченими очима* (Коб., III, 1956, 292).

ЗВО́ГЧИТИ *див.* **зво́гчувати.**

ЗВОГЧІ́ТИ, ію, *док.* Стати вогким, вологим; відволожитися. *Дощ позамивав усе: порох звогчів, мушкети не беруть* (Кач., II, 1958, 453).

ЗВО́ГЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗВО́ГЧИТИ,** чу, чиш, *док., перех.* Робити вогким, вологим. *Анастас видобув із-за туніки дві вузенькі налипки, помазані риб'ячим клеєм. Звогчив їх, підтягнув у двох місцях шкіру лиця і приклеїв налипками так, що все лице змінило вигляд* (Оп., Іду.., 1958, 230).

ЗВО́ДИ, ів, *мн., діал.* 1. Плітки. *— Дума б то* [жінка] *по старовині, щоб і тут пащекувати, та приймається* [приймиться] *за зводи та за переводи; а тут їй зараз у рот і стіла жаба* (Кв.-Осн., II, 1956, 113).

2. Очна ставка.

ЗВО́ДИНИ, дин. *мн.* 1. Каркас дерев'яної будівлі (хати, стодоли і т. ін.). *Почали класти стодолу, вже і зводини зробили, поклали віху, лиш би ще вшити* (Кобр., Вибр., 1954, 195);

2. Те саме, що **зво́ди** 2.

ЗВОДИТИ *і рідко* **ІЗВО́ДИТИ,** джу, диш, *недок.*, **ЗВЕСТИ́,** зведу́, зведе́ш *і рідко* **ІЗВЕСТИ́,** веду́, веде́ш; *мин. ч.* звів, звела́, ло́, *рідко* ізвів, ізвела́, ло́; *док., перех.* 1. Ведучи, допомагати кому-небудь або змушувати когось сходити вниз. *— Сходьте! Обережненько! — каже Петро і зводить Марину по східцях униз* (Головко, I, 1957, 494); *Помалу звів* [Микула] *коня в яр, прив'язав до дерева* (Мак., Вибр., 1956, 427); *Вже й нездужає* [Хведір], *— стогне, і знов зліз на піч..— Ізведи мене на пів, — каже* (Барв., Опов., 1902, 98); // *перен., рідко.* Змушувати кого-небудь переходити у нижче суспільне становище. *Шлюб* [козачки з селянином] *не тільки не полегшував становища чоловіка-селянина, але й козачку та її дітей зводив на становище залежних селян* (Іст. УРСР, I, 1953, 344); // *перен., рідко.* Призводити, спричинюватися до морального падіння. *Хміль до лихого людей зводить* (Номис, 1864, № 11455).

2. Забирати звідки-небудь або відводити, направляти в інше місце, в інший бік. [Р і ч а р д:] *А може, все була одна мана? І, може, то була не іскра божа, а вогник той, що над багном літає і зводить подорожнього на безвість...* (Л. Укр., III, 1952, 111); *Просить* [Явдоха]: *— Ваше благородіє, господа салдатство! будьте ласкаві, зведіть з нашого місця оттого навіженого* (Кв.-Осн., II, 1956, 12); *П'яним головам одрадна була несамовита сваволя.. Їх не зведеш на протерту стежку тихого.. життя!* (Мирний, I, 1949, 399); *Проклятий «Ісмет»* [крейсер] *раптом ударить пароплав прожектором і не зведе його вбік, доки приміриться наводчик* (Ю. Янов., II, 1958, 34); *Розпалися кайдани і остроги, З вогню і грому класових боїв На сонячну, на радісну дорогу Великий Ленін всі народи звів* (Вирган, В розп. літа, 1959, 23); // Забирати звідки-небудь силою або таємно; викрадати. *— Ну, а чи не прийме Клим? — Ох, братику! Теля я в його звів! — Так, бачу, ти усім тут добре надоїв, — Кіт Вовкові сказав* (Гл., Вибр., 1957, 32).

◇ **Зво́дити (звести́) з пу́тя́** — те саме, що **Збива́ти (збити) з пу́тя́** (*див.* **збива́ти**). *— П'є* [Грицай] *та гуляє та ще й мене зводить з пуття* (Н.-Лев., IV, 1956, 204); **Зво́дити (звести́) з ро́зуму (з ума́)**: а) доводити до божевілля, робити божевільним. *— Племінничок звів з ума сестру,— сестра божевільна...* (Мирний, I, 1949, 249); б) змушувати кого-небудь поводити себе нерозумно, всупереч логіці. *Голод зводив з розуму, солдати раді були іти на фронт, щоб тільки одержати нову, кращу одежу і похідний пайок* (Гжицький, У світ.., 1960, 203); [Я ц ь к о:] *Казав тобі раз, Казав тобі два, Ой, не пий ти горілочки, Бо зведе з ума!* (Кроп., II, 1958, 99); в) викликати почуття кохання, закохувати в себе когонебудь. *— Якась така підвернеться, що з розуму зведе, забаламутить* [сина], *і де вже йому тоді думати про інститут, про науку...* (Гончар, Тронка, 1963, 100); г) викликати, розбурхувати почуття, дуже захоплювати. *О зорі, зорі, кого ви не зводили з ума! Навіть Матвій Прибиймуха не може заснути такої.. ночі!* (Цюпа, Грози.., 1961, 245); **Зво́дити (звести́) з хазя́йства (з хлі́ба)** — доводити до злиднів, розоряти кого-небудь. *Дивиться баба збоку, як дідові щастить, та аж розривається з досади! Стала думати, як би звести його з хазяйства* (Барв., Опов.., 1902, 195); *Пісок не родить, та з хліба не зводить* (Номис, 1864, № 10152); **Зво́дити (звести́) на манівці́** *див.* **манівці́**; **Зво́дити (звести́) на слизьке́**: а) *(кого)* змушувати опинятися в небезпечному становищі; підводити. *— Ой, кажу, Якове, дивись лиш за своїм товаришем, щоб він тебе на слизьке не звів* (Мирний, I, 1954, 222); б) *(що, у спол. із сл.* р о з м о в а, м о в а) падавати небезпечного спрямування розмові. *Він завжди на слизьке зводив спокійну розмову. — От скоро почне голота землю ділити... Ха-ха!* (Коцюб., II, 1955, 52); **Зво́дити (звести́) о́чі** *див.* **о́ко**; **Зво́дити (звести́) по́гляд** *див.* **по́гляд**; **Не зво́дити (звести́) о́чей (о́ка)** *див* **о́ко**; **Не зво́дити (звести́) по́гляду** *див.* **по́гляд.**

3. Знищувати, видаляти, виводити що-небудь (плями, фарбу і т. ін.) з чогось. *Ластовиння.. зводять щоденним дворазовим (вранці і ввечері) змазуванням лиця соком з листків нагідок, змішаним у рівних частинах з соком лимона, ягід смородини і мигдалевого масла* (Лікар. рослини.., 1958, 40); * Образно. *Що вона попоплакала, що попорвалась.. Красу з лиця зовсім звела* (Барв., Опов.., 1902, 112).

4. *також без додатка.* Змінювати об'єкт, предмет розмови, напрям думок і т. ін. *Взагалі небагато говорив* [Сава], *як той зводив розмову на Раїру, але її покинути зовсім не думав* (Коб., II, 1956, 30); — *Та годі, от люди! — зводить на мир Василь* (Вас., II, 1959, 170); *Я втрутився в розмову, щоб звести її знов на колектив* (Ле, Історія радості, 1947, 73); // *на що.* Співаючи або граючи, переходити з однієї мелодії на іншу. *Лукаш.. починає грати спершу тихенько, далі голосніше; зводить згодом на ту весняну, що колись грав Мавці* (Л. Укр., III, 1952, 263); *Коли Микола звів польку на хвацьку метелицю, вона* [Надія] *вже сама.. метнулася колом* (Баш, Надія, 1960, 75).

5. Переміщати що-небудь знизу догори; піднімати. *Піонери юні Зводять гасла догори* (Нех., Хочу буть.., 1949, 19); *Браму не одмикаю. Топірець над головою звів — ану котре над браму визирне — так по голові й матиме!* (Ю. Янов., I, 1954, 37); // *на що.* Поміщати що-небудь на вище місце; класти, ставити на щось. *Щасливий, хто влив свою силу В єдиний всетворчий потік, Хто зводив тут бриль на бриль, Хто мармур узором посік* (Бажан, Роки, 1957, 261); *На вежах твоїх* [Краснодон] *калиново червоні цвітуть прапори.. Бійці їх Олега руками на вежі звитяжно звели* (Сос., II, 1958, 499); *Може, в нього черевик розшнурувався, бо він звів ногу на підмурок штахетів* (Вільде, Сестри.., 1958, 519); // *також чим.* Підводити що-небудь, переміщати в інше положення. *Боляща розкривала очі, зводила руками вгору, потягалася...* (Мирний, III, 1954, 118); *Іще гарматний грім за обрієм лунає, Та зводить зілля вже свої голівки кволі* (Вирган, В розп. літа, 1959, 107); *Голови звести не міг* [поранений], *вона лежала нерухома* (Кой., На фронті.., 1959, 10); // Утворюючи, здіймати, спрямовувати вгору (полум'я, іскри, бризки і т. ін.). *Кліщами смагляві ковалі смалять рукавиці шкіряні і до стелі зводять од землі пасмуги стрілчасті, вогняні* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 114); // *перен., рідко.* Переводити кого-небудь у вище суспільне становище. *Король зведе в дворянський стан Лакейчука двірського, Людини ж праведної сан Не дасться ні від кого* (Бернс, Вибр., перекл. Лукаша і Мисика, 1959, 78).

Зво́дити (звести́) курка́ *див.* **курка́**; **Зво́дити (звести́) плечи́ма** — злегка піднімати і опускати плечі при вираженні здивування, вагання і т. ін. — *Куди ж воно* [ворося] *ділося? — бідкається вона сама собі, зводячи плечима* (Вас., I, 1959, 277).

◇ **Зво́дити (звести́) го́лос** — насилу промовляти. — *А хто ж сватав* [Катрю]? *Кого нам господь посила? — питав мати, ледве голос зводячи* (Вовчок, I, 1955, 208); [Трохим:] *А вона* [вчителька] *другий раз і голосу не зведе...* (Григ., Вибр., 1959, 470); **Зво́дити (звести́) ру́ку** *див.* **рука́**.

6. Допомагати кому-небудь уставати, підніматися; підводити кого-небудь. *Узялись обоє старі зводити Марусю... Вона не здужа йти* (Кв.-Осн., II, 1956, 81); *Мов солдата, який пролив у битві кров, звели Рудого.— Старість клята...* (Уп., Вірші.., 1957, 200); // Надавати чому-небудь вертикального положення. *Леонід Семенович звів полеглу оргінню* (Н.-Лев., IV, 1956, 87); // Будити кого-небудь, піднімати з постелі.— *Та його й ломакою не зведеш, як розіспиться!..* (Гр., II, 1963, 299); *Світлий ранок, сповнений золотосяйного сонячного тепла, хутенько звів приятелів з постелей* (Досв., Вибр., 1959, 300); // *на що.* Надихаючи, спонукати до яких-небудь дій. *Та сімнадцятого року революція прийшла—і на битву на жорстоку всіх пригноблених звела* (Уп., Вірші.., 1957, 174).

◇ **Зво́дити (звести́) на но́ги** *див.* **нога́**.

7. Споруджувати, будувати що-небудь. *Він стоїть на мурі, юний і прекрасний, і кладе цеглини, зводить дім новий* (Сос., Так ніхто.., 1960, 41); *Посеред храму п'єдестал звели І статую поставили на ньому* (Л. Укр., I, 1951, 107); *Навіть на рівнинній ріці можна звести греблю* (Фіз. геогр., 5, 1956, 49); * Образно. *В життя прийшло нове, повоєнне покоління, щоб працювати, творити, зводити величну будову комунізму* (Коз., Нові Потоки, 1948, 195).

◇ **Зво́дити (звести́) з руї́н** — відбудовувати. *Він же, Микола, оту емтеєс власними руками будував — цеглинку до цеглинки. А після війни з руїн її зводив...* (Жур., Опов., 1956, 59).

8. Приводити, збирати (багатьох людей, тварин і т. ін.) з різних місць в одне. *Завтра вранці у садку Я дочок своїх зведу. На Марисю буде кожна Схожа, що й пізнать не можна* (Перв., Казка.., 1958, 62); *Як наїдуть козаки,— страшно й подумати. А хтось тоді й порадь — ..мерщій знести все в економію, хто що взяв, звести худобу всю* (Головко, II, 1957, 303); // Збираючи, зосереджувати що-небудь в одному місці. *Треба було спершу всього їх* [пісні] *винишпорити та вибироти і, звівши докупи, розібрати: що то і чого воно коштує?* (Мирний, V, 1955, 372); *Начальник артилерії полку наказав звести на цей раз усі міномети докупи, щоб випробувати Чернишів метод швидкісної стрільби* (Гончар, III, 1959, 388); // Об'єднувати що-небудь, утворюючи одне ціле. *Незабаром почалося й межування: панські землі докупи зводили* (Мирний, IV, 1955, 241); *Дійсно, трактори зробили велике чудо.., звівши вузенькі бідняцькі ниви у широкий єдиний колгоспний масив* (Цюпа, Україна.., 1960, 62); * Образно. *Слава тобі, Шафарику, Вовіки і віки! Що звів ви в одно море Слов'янські ріки!* (Шевч., I, 1951, 263).

Зво́дити (звести́) докупи́ думки́ — намагатися знайти логічний зв'язок у думках. *Думки рвалися на шматочки: він силився звести їх докупи, напрягав розум... та, здається, й розум його покинув...* (Мирний, I, 1949, 341); **Зво́дити (звести́) докупи́ слова́** — намагатися зрозуміти сказане. *Я чула її гнівний голос, якісь сердиті.. слова, а звести їх докупи, зрозуміти, що вона казала, я не мала сили* (Мирний, IV, 1955, 345).

9. Підраховуючи, обчислювати, робити підсумок. *Він числив і числив, зводив суми* (Фр., VIII, 1952, 353); *Зводячи підрахунки щовечора, він незадоволено щось бурчав про себе* (Ле, Міжгір'я, 1953, 194); *Якщо рахунок звели по продажу моїх книжок, то прохав би заслати мені і його* (Мирний, V, 1955, 423).

◇ **Зво́дити (звести́) до спі́льного знаме́нника** *див.* **знаме́нник**; **Зво́дити (звести́) раху́нки (порахýнки)** *з ким* — відомщати, карати за що-небудь; розправлятися з кимось. *Прийшов Пилиповець зводити порахунки з Катрею.. Проти двох жінок стали чотири бандити з автоматами* (Мельн., Коли кров.., 1960, 101); *В думці він уже торжествував: «..назад ти не повернешся. Тут тобі й лежати на дорозі з діркою в черепі. Зведемо старі рахунки до кінця...»* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 298); *В першій половині 40-х років Маркс і Енгельс звели рахунки з радикальними молодогегельянцями, які стояли на точці зору філософського ідеалізму* (Ленін, 15, 1949, 18).

10. Наближати кого-, що-небудь одне до одного, з'єднувати одне з одним. *Потім він сідає на стілець.. і то зводить ножицями, то розводить замлілі від їзди*

ноги (Тют., Вир, 1964, 32); *Колісник підняв жінок аж під стелю, звів докупи і зразу опустив на землю* (Мирний, III, 1954, 93); *Він походжав, зосереджено зводячи брови, неначе прислухаючись* (Смолич, Світанок.., 1953, 82); // Стулювати краї, сторони, кінці чого-небудь. *Вдалині м'яко блимнули вікна, і чиясь невидима рука тихо зводила половинки віконниць, наче очі до сну стуляли повіки* (Коцюб., II, 1955, 285); *Обвиснуть лози гронами густими, Тютюн зведе свої листки* (Воронько, Драгі.., 1959, 18).

◇ **Зво́дити (звести́) кінці́ [з кінця́ми]** *див.* **кіне́ць; Зво́дити (звести́) о́чі** — стуляючи повіки, заплющувати очі перед сном. *Полягали спати. Я й очей не звела: обняли мене думки та гадки* (Вовчок, I, 1955, 7); **Зуб з зу́бом не зведе́** *див.* **зуб.**

11. *розм.* Сприяти зустрічі, знайомству, зближенню і т. ін. кого-небудь з кимось. *Кожне знає, що не любощі їм у голові, що не пусте що зводить їх докупи, а неминуча потреба* (Коцюб., I, 1955, 43); *А згодом нас зводили ближче і ближче Наш труд, наші думи, мисливський неспокій* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 48); *Чи думав він хоч раз у житті, що доля зведе їх, що доведеться учинять над другом грізний суд?* (Довж., I, 1958, 123).

12. *на кого.* Безпідставно звинувачувати кого-небудь у чомусь недоброму. *Може, дівчина нічого не винна, а на неї таке зводять* (Коцюб., I, 1955, 271); — *Брехня. Заруба добра людям хоче, а вони* [наклепники] *таке на нього звели* (Кучер, Трудна любов, 1960, 415); *Ще й таке на Марту нарікання звели, що вона Нечипорові в крадіжці допомагала* (Григ., Вибр., 1959, 273); // Накликáти на кого-небудь щось погане, небажане. — *Гляди ж, шануйся! Не зводь напасті на себе! Почуємо іще — негарно буде!* (Вовчок, I, 1955, 262).

◇ **Зво́дити (звести́) на́клеп** *див.* **на́клеп; Зво́дити (звести́) пеню́** *див.* **пеня́.**

13. Привабливати кого-небудь чимось заманливим, спокусливим. *Чорт не спить, але людей зводить* (Номис, 1864, № 195); *Нехай цуцкають... Мене сим не зведуть, Поки самі сюди обід не принесуть* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 53); // Полонити чарами, зачаровувати своєю красою, зваблювати, спокушати. *Очі ви очі, очі дівочі, Де ви навчились зводить людей?* (Пісні та романси.., II, 1956, 240); — *Чотири роки зводив* [Андрій] *дівчину, а тепер бере Милянову!* (Мак., Вибр., 1954, 196); *В Аргосі, бувши багатому, він преспокійно ховався Й чаром облесливих слів Агамемнона зводив дружину* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 64); — *Люди знають, що ніхто до мене не ходив, тільки Йон... Він мене звів, він казав... посватаю... а тепер...* — *ридала Гашіца* (Коцюб., I, 1955, 250).

14. Губити, занапащати кого-, що-небудь. *Ой ти, Ярославе, І всі Всеславові внуки!.. Стали ви своїми незгодами поганців на Руську землю навбдити, Життя Всеславове зводити...* (Мирний, V, 1955, 273); [К о р ж:] *Коли сестри зводять братів, то далі начнуть діти зводить батьків та матерів, жінки чоловіків, матері дітей!* (Вас., III, 1960, 53); — *Вона хоче звести твою жінку, щоб опісля самій за тебе вийти* (Кв.-Осн., II, 1956, 472); *Треба дать у полі раду, Щоб діла не звести, А тут ще нікого й наймати* (Гл., Вибр., 1951, 67); // *розм.* Знущатися з кого-небудь, мучити когось. *Так вона* [удова] *Якова зводила, що він і нездужав, і марнів* (Вовчок, I, 1955, 220); // *розм.* Марно витрачати, переводити (час). *Що там іще за сиротою час ізводити?.. Пташь за першого!* (Барв., Опов.., 1902, 434).

◇ **Зво́дити (звести́) в моги́лу (в труну́** *і т. ін.*) — доводити до загину, до смерті. [Т а м а р а:] *Господи! Ця анатомія зведе мене в могилу* (Коч., II, 1956, 275); *Безнадійна хворість вводила тебе й звела в труну* (Перв., I, 1958, 205); **Зво́дити (звести́) з світу** *див.* **світ.**

15. Згинаючи, складаючи в якийсь спосіб, утворювати зморшки, складки і т. ін. *Кров приливає Романові до скронь, досада на самого себе зводить осмалені вітром губи в складену гармошку* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 171); // Стягувати м'язи, корчити. *Безголова курка вже не підкидалась, тільки ноги зводила смертна судорога* (Донч., III, 1956, 133); *На столі смачно парував борщик. Михайлові аж у животі враз перевернулося, аж голодні спазми звели щелепи* (Збан., Сеспель, 1961, 386); // *безос.* — *Милісінька, здоровісінька була* [Пріська], *а то зразу — і ноги ломить, і руки зводить* (Мирний, IV, 1955, 378); *Губи звело йому в злорадній усмішці* (Головко, II, 1957, 307).

16. *на що, до чого.* Зменшувати, скорочувати що-небудь до якоїсь межі. *Управитель знов ціну строковим на стару звів* (Головко, II, 1957, 260); *Нині хімічні виробництва району добре оснащені засобами механізації, що дає можливість звести до мінімуму ручну працю* (Наука.., 12, 1958, 20); // Збіднюючи, спрощуючи що-небудь багатогранне, підмінявши його чимось менш складним або менш важливим. *Не можна зводити зміст художнього твору тільки до його ідеї* (Талант.., 1958, 57); *Буржуазія зіграла з сімейних відносин їх зворушливо-сентиментальний покров і звела їх до чисто грошових відносин* (Комун. маніф., 1947, 17).

◇ **Зво́дити (звести́) наніве́ць** *див.* **наніве́ць; Зво́дити (звести́) [на] нія́що** *див.* **нія́що.**

17. Починати робити, затівати, учиняти що-небудь. *На панський не ступав* [комісар] *поріг, Зате з панами, де лиш міг, Зводи́в він юридичні герці* (Фр., X, 1954, 286); *Дід у кузні пісню зводить, Дід обковує колеса* (Воскр., Поезії, 1951, 199); — *Урока за ними не можна вивчити,— такий гармидер та колотнечу зведуть...* (Мирний, I, 1954, 338).

◇ **Зво́дити (звести́) дух:** а) робити вдих і видих; переводити дух; дихати. *І сльози, і кривда, і радість так здавили в грудях, що вона ледве зводила дух* (Н.-Лев., II, 1956, 344); *Підбігли Андрушка й Серьожка. Захекані. Духу не зведуть. На них здивовані дивляться всі, а вони лише хекають* (Головко, I, 1957, 374); б) робити коротку перерву для відпочинку. *Запорожці налили, не зводячи духу. Задні заряджали рушниці переднім* (Довж., I, 1958, 259); — *Слухай лишень, що я тобі скажу, а ви дайте мені дух звести,— чого насунулись усі разом? Сідайте ж бо кружка та й слухайте* (Вовчок, I, 1955, 60); **Зво́дити (звести́, ізво́дити, ізвести́) на го́лос** — відтворювати мелодію співаючи. — *Ні, музо, ся пісня незгайно лунає! Чомусь я на голос її не зведу* (Л. Укр., I, 1951, 155); *Раптом пісню тихеньку, пісню почули* [Океанка і Ярина], *що Кузь їм на голос ізводив* (Тич., I, 1957, 259).

ЗВОДИ́ТИ, зводжу́, зво́диш, *док., перех.* Повести куди-небудь, допомогти побувати десь.— *Боїться* [Кузьма] *навіть у кіно зводити.— А й поведу!* (Гончар, Тронка, 1963, 31); * Образно. *Тайна серпанки-убрання пошила, Кожну істоту до щастя зводила, Потім пахучі квітки познімала, Білі серпанки у скрині сховала* (Олесь, Вибр., 1958, 225).

ЗВО́ДИТИСЯ, зведу́ся, зведе́шся *і рідко* **ІЗВО́ДИТИСЯ**, джуся, дишся, *недок.*, **ЗВЕСТИ́СЯ** *і рідко* **ІЗВЕСТИ́СЯ**, веду́ся, веде́шся; *мин. ч.* звівся, звела́ся, зло́ся *і рідко* ізвівся, ізвела́ся, зло́ся; *док.* 1. [ти, пересуватися знизу нагору. *Зводитися по сходах;* * Образно. *Рядові донецькі люди, Ви тепер помітні всюди, Бо звелися від глибин До небачених вершин* (Уп., Про Донбас, 1950, 22); // Злітати, здійматися вгору. *Бомбардувальники звелись у райдужну блакить* (Уп., Укр. поема, 1950, 58); // Сходити, з'явля-

тися (про небесні світила). *Сонце ще тільки зводилось над обрієм, як я рушив далі* (Сміл., Сашко, 1957, 148); *// тільки 3 ос.* Піднімаючись угору, поширюватися над чимось. вище чого-небудь. *Над садками зводився туман.*

2. Піднімаючись, підводячись, займати вище, порівняно з попереднім, положення. *Вже зводяться важкі жерла гармат головного калібру на лінкорі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 409); *Всі в залі потягнулися до вікон. Поранені піднімали голови, зводились на лікті* (Гончар, III, 1959, 156); *Зводячись навшпиньки, Юрко ловить ритм і тихо, проникливо вторить слідом за жайворонком* (Ряб., Жайворонки, 1957, 13); *Побачивши перед собою ворогів, звівся* [ведмідь] *на задні лапи* (Фр., VI, 1951, 15); *Надія звелася навколішки, повернулась до сестри обличчям* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 98); *// тільки 3 ос.* Здійматися, збільшуючись, розширюючись в обсязі. *Ледь-ледь помітно зводяться то опускаються* [груди], *і по цьому можна вгадати, що Оксень Недожірко ще живий* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 70); *Летять, мов ластівки, човни, А хвиля зводиться горою* (Стельмах, Жито.., 1954, 59); *// над чим.* Ставати більшим, перевищувати що-небудь. *Бюджет СРСР рік у рік зводиться із значним перевищенням доходів над видатками* (Наука.., 3, 1961, 9); *// Здіймаючись*, набувати вертикального положення, випрямлятися. *Стрімко зводяться легкі тремтливі дзвіночки* (Смолич, II, 1958, 11); *Заспівали, затупали тяжкі краплини, спадаючи з листя.., без вітру зашуміла трава, зводячись і підстрибуючи вгору* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 510); *// Виростати*, тягнучись угору (про рослини). *У весняну пору, в літню пору Ти* [дуб] *все вгору зводишся та вгору, Та гілки вбираєш молоді У тугі смугасті жолуді* (Дор., Літа.., 1957, 7).

◇ **Зво́дитися (звести́ся) дибки** *див.* **ди́бки; Зво́дитися (звести́ся) на дибки́** *див.* **ди́би; Рука́ зво́диться (зведе́ться)** *див.* **рука́**.

3. Вставати, підводитися з нежачого або сидячого положення. *Хома зводиться врешті. Розминав залежане тіло і ліниво, поволі.. відходить у пітьму* (Коцюб., II, 1955, 65); *Леонід Петрович.. то зводився з місця і ходив по кабінету в задумі, то знову сідав за стіл* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 159); *— Марта лежить, не може звестися* (Мирний, IV, 1955, 346); *Їхав чоловік, замучився — сів відпочити. Ось ізвівся, зійшов на могилку, подивився в степ і ліг знову* (Головко, I, 1957, 342); * Образно. *Людина зводиться на повний зріст, перед нею розкрилися гігантські перспективи як у суспільному житті, так і в галузі науково-технічної думки та практики* (Рад. літ-во, 2, 1962, 3); *// Видужувати. — Та мені трохи лучче Як тільки зведуся, зараз прийду в гімназію* (Мирний, I, 1954, 336); *// перен.* Підніматись, повставати на захист кого-, чого-небудь або на боротьбу проти когось, чогось. *Фронт сплигав кров'ю, зводячись нелюдською силою проти ворожих полків і дивізій* (Кучер, Чорноморці, 1956, 197); [Н е р і с а:] *По-твоєму, то добре, щоб.. елліни на варварів звелися, аби римлянам чим не послужити?* (Л. Укр., III, 1952, 441).

Зво́дитися (звести́ся) в ата́ку — підніматися, іти в атаку. *Разом солдати зносили всі злигодні війни.., разом зводились в атаку...* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 222); *Мов буря, звелися в атаку матроси, У кожного в'язка гранат* (Нагн., Вибр., 1957, 232);

◇ **Зво́дитися (звести́ся) з посте́лі** — видужувати. *А за той час Василь ледве-ледве звівся з постелі* (Фр., I, 1955, 140); **Зво́дитися (звести́ся) на но́ги** *див.* **нога́**.

4. *тільки 3 ос.* Бути розташованим, простягатися знизу вгору. *Вулиці починалися від самого моря, по земляних уступах, що зводилися щаблями* (Кучер, Чорноморці, 1956, 65); *Шлях потроху все зводиться вгору, за цим низько падав, загинається ліворуч і вже рівно іде до залізниці* (Епік, Тв., 1958, 415); *Під самий обрій зводилась рілля* (Вирган, В розп. літа, 1959, 149).

5. Височіти, підноситися над чим-небудь, виділяючись з-поміж чогось своєю висотою. *Над критими грузовиками зводилось сталеве павутиння високих антен* (Кучер, Голод, 1961, 436); *Над лускою дахів звелися фабричні димарі, радіощогли, купол обсерваторії* (Панч, Ерік.., 1950, 44); *Як нам'ятник вічний, сама Звелася гора над містом* (Ющ., Люди.., 1959, 141); *// Виднітися*, вимальовуватися на тлі чогось. *— Поглянь, козаче, в даль поглянь: Там зорі золотистих бань, Шпилі барвисті на Кремлі Блищать у райдужній імлі, —..Це зводиться моя Москва* (Бажан, Роки, 1957, 238); *Їм видалося, що вони пливуть лише кілька хвилин, коли попереду чітко звелося над водою судно* (Ю. Янов., II, 1954, 92).

Зво́дитися (звести́ся) у не́бо (вго́ру) — сягати високо вгору. *Будинки зводилися у небо, як декорація, урочиста і навіть трохи загадкова* (Собко, Вогонь.., 1947, 5); *«Мабуть, що тут», думає Глушак, оглядаючи падь і вкриті мохом кедри, що звелись велетенськими стовбурами вгору* (Довж., I, 1958, 123).

6. З'являтися, поставати в результаті будування (про споруди). *В кожній новій будові, яка звелась і зводиться в Києві, втілена праця людей, полум'яних радянських патріотів* (Літ. газ., 6.XI 1952, 2); *Де колись на хату лягла хата, тепер будиночки звелись рівненькі, мов близнята, стоять в ряду* (Дор., Три богатирі, 1959, 10); *Не скоро над козачими могилами звелася дерев'яна, збудована без жодного цвяха церковиця* (Стельмах, Хліб.., 1959, 181).

7. *тільки 3 ос.* Виникати, починати виявлятися в дії, наставати. *Попереду з путівця пурхає клапоть пилу, другий, зводиться вихорець* (Ю. Янов., II, 1954, 199); *Ти чуєш, Лялю, зводиться весна?* (Нагн., Пісня.., 1949, 109); *Після нічної зливи зводився свіжий ранок* (Десняк, Десну.., 1949, 272).

◇ **На світ не зво́дилося**, *безос.* — не розвиднялося. *Ще й на світ не зводилося, коли дубок* [човен] *об'якорився* (Ю. Янов., II, 1958, 57).

8. *тільки 3 ос.* Наближатись одне до одного кінцями. *Крайнім сидить Оксен. Брови, чи з болю, чи з гніву, звелись докупи* (Тют., Вир, 1964, 542); *//* Збираючись докупи, нагромаджуватися, наростати. *Над обрієм зводились тучі, Темніли і поле, і ліс* (Мас., Поезії, 1950, 215).

9. *рідко.* Піддаватися спокусі, знаблюватися. *Він переходив від купи до купи людей, просив і закликав, щоби пошанували самі себе, щоби показали, що вони люди,.. не зводилися обіцянками, не запродували своїх голосів* (Кобр., Вибр., 1954, 63).

10. Пропадати, гинути. *Де ж той огонь, де та моторність, жвавість, де ті троянди, що жахтіли-цвіли на її щоках!.. ті чорні очі? Усе звелось* (Барв., Опов.., 1902, 537); *— У нього* [дяка] *був цапиний голосок, а се вже звівся, мов собака мурниче та ще й гугнявіє* (Кв.-Осн., II, 1956, 107); *// з чого, розм.* Втрачати що-небудь, позбавлятися чогось. *Козачці Марусі Горбоносисі не пішли в руку свині. Звелась вона з свинкой* (Барв., Опов.., 1902, 417); *//* Вироджуватися, зникати (про рід, породу, професію і т. ін.). *— Якої масті коні водяться, а якої зводяться?* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 118); *Розказує* [хазяйка].., *що весь рід їх звівся, що сама вона в світі зосталась, як билина в полі* (Вовчок, I, 1955, 139); *— Тепер звелося чумацтво, одні пісні зосталися* (Стельмах, I, 1962, 50); *//* Минати, проходити (про час). *Звелося літо, і не знать, Як день за днем минув, І серпень дав, що можна дать, І вересень майнув...* (Щог., Поезії, 1958, 387); *//* Змінюватися, перетворюватися, пе-

реводитися на гірше. *Свіжий, повний бадьорої сили інженер Мухтаров звівся на схудлого, жилавого й посивілого чоловіка* (Ле, Міжгір'я, 1953, 338); *Сум бере, що без життя, без плоду, На рій дурнуць моє життя звелось; Гадав служити рідному народу, Та чисто все за вітром рознеслось* (Граб., І, 1959, 563); // *тільки док., також від чого.* Змучитися, настраждатися. — *Так уже я звівся, що ані гніватись, ані жалкувати ні на кого не маю!* (Вовчок, І, 1955, 19); [Свічка:] *Не до весілля нам, шановний пане, Якщо не сміем свічки засвітить, Коли звелись від темряви ми й туги* (Коч., І, 1956, 485); // *тільки док.* Втратити сили, виснажитися, захиріти. *Сестра ледве на ногах встоїть, іде і заточиться, а очі червоні та каламутні... Що тобі, кажу, слаба? А вона в плач.— Не слаба, каже, боюся. Од безсоння звелась* (Коцюб., II, 1955, 79); *Од болісті вона зовсім звелась: щоки, рот та очі її запались, а ніс, підборіддя та чоло стирчали жовті* (Григ., Вибр., 1959, 311); *Ще й парубком, кажуть, був він худорлявий, а що після 10 років у такій сім'ї, то звівся на скіпочку* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 36); — *Ти стяглася зовсім, ізвелася на тичиночку* (Барв., Опов... 1902, 126).

◇ **Звести́ся до ни́тки** *див.* **ни́тка; Зво́дитися (звести́ся) наніве́ць** *див.* **наніве́ць; Зво́дитися (звести́ся) [на] ніна́що** *див.* **ніна́що.**

11. Згинатися, корчитися. *І руки ті, не учені до зброї, Що досі так довірливо одкриті Шукали тільки дружньої руки, Тепера зводяться від судороги, злості* (Л. Укр., І, 1951, 108); *Як ухопив* [Данило] *міцною рукою за довгу косу, то так рука й звелась навіки* (Вовчок, І, 1955, 101).

12. *тільки 3 ос., до чого.* Спрощуючись, обмежуючись чим-небудь, підмінятися менш складним, незначним. *...вся різноманітність форм сучасного поміщицького господарства зводиться до двох систем, відробіткової і капіталістичної...* (Ленін, 3, 1949, 161); *Всі політичні програми, концепції, вся, здавалося, донедавна така заплутана політиканська боротьба на селі, зводилася тепер до простої формули: за чи проти* (Вільде, Сестри.., 1958, 33); *Людині, всі інтереси якої зводяться до того, щоб корабель від клотика і до кіля блищав сонячним блиском, нелегко закохатись* (Ткач, Жди.., 1959, 5); *Задобрював, комбінував, підмазував* [Сухомлин] — *весь світ його тоді до цього звівся...* (Гончар, Тронка, 1963, 338); // Прирівнюватися до чого-небудь, означати що-сь. *Отже, вартість робочої сили зводиться до вартості певної суми життєвих засобів* (Маркс, Капітал, т. І, кн. І, 1952, 174); // Виражатися, полягати в чому-небудь (про суть, основу чогось). *Вся ця політика, що мала на меті утворення самостійної буржуазної України, на ділі звелася і зводиться до придушення політичної самостійності українських трудящих мас* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 26).

13. *тільки док.* Почати з ким-небудь бійку, сварку і т. ін. — *То скажи хоч, за що ви звелися? За який там картуз?* (Голобко, II, 1957, 243).

14. *тільки недок.* Пас. до **зво́дити.**

ЗВО́ДНИК *див.* **звідник.**

ЗВО́ДНИЦЯ *див.* **звідниця.**

ЗВО́ДНЯ, і, *ж.* 1. Корисливе посередництво між чоловіком і жінкою з метою зведення їх, налагодження між ними любовних стосунків. — *Чрез* [через] *ваші зводні, женихання, Не маю я ушанування* (Котл., І, 1952, 243).

2. *розм.* Те саме, що **плі́тка**[1]. — *Ти не слухай дурної баби, що вона.. плеще,— повернувся до Христі Колісник.— Стара відьма, видно, за зводні зубів позбулася, а все зводня не злазе з язика* (Мирний, III, 1954, 301).

ЗВО́ЖЕННЯ, я, *с., діал.* Дія за знач. **звожувати** 1. *Пізніше зачнеться звоження сіна* (Коб., III, 1956, 57); *Минулася йому осінь та зима на звоженні матеріалу* (Круш., Будівний хліб.., 1960, 49).

ЗВО́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗВОЗИ́ТИ,** звожу́, зво́зиш, *док., перех.* 1. *діал.* Зво́зити (у 1 знач.). *Осінь зачиналася. Звожували ще овес* (Фр., II, 1950, 16); — *Дасть пан десятину, а ти йому за одну ту десятину три десятини викоси й вив'яжи, і звози, і склади* (Вишня, І, 1956, 34).

2. *тільки док.* Відвезти куди-небудь і привезти назад, допомогти з'їздити кудись і повернутися назад.

ЗВО́ЗИТИ, зво́жу, зво́зиш, *недок.*, **ЗВЕЗТИ́,** звезу́, звезе́ш; *мин. ч.* звіз, звезла́, ло́; *док., перех.* 1. Доставляти яким-небудь транспортом багатьох, багато чого-небудь в одне місце. *На ціле літо.. влада тут* [у Комуні] *переходить до рук піонерії, хлопчаків та дівчаток, що їх з усіх усюд звозять сюди грузовиками* (Гончар, Тронка, 1963, 221); *Минало літо, заходила осінь. Уже пшеницю звезли і вимолотили* (Мирний, IV, 1955, 213).

2. Переміщати за допомогою транспорту кого-, що-небудь згори вниз.

3. *тільки док.* Везучи, відправити куди-небудь; відвезти. *А там панові не вподобався, Писарині якому, — Ноги здибають, руки сплутають І звезуть до прийому* (Рудан., Тв., 1956, 41).

4. *тільки док., фам.* Сильно ударити кого-небудь. *Звезла* [Текля] *рогачем Юхима по ногах, і він так і шугонув з високого порога* (Кучер, Трудна любов, 1960, 538); *Іще б так звезли пару разів по спині й відвалили б душу від тіла...* (Стельмах, І, 1962, 500).

ЗВОЗИ́ТИ *див.* **зво́жувати.**

ЗВО́ЗИТИСЯ, иться, *недок.*, Пас. до **зво́зити** 1. 2.

ЗВОЙО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **звою́вати.** *Я есть народ, якого Правди сила ніким звойована ще не була* (Тич., II, 1947, 254).

ЗВОЙО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗВОЮВА́ТИ,** ю́ю, ю́єш, *док., перех., розм.* 1. Перемагаючи в бою, захоплювати, силою підкорити кого-, що-небудь; завойовувати. *Помишляє звоювати Підлий самурай Наш великий, наш багатий Дальносхідний край* (Дума про О. Нечая, 1938, 65); *Забажалось королеві Звоювать чуже царство* (Л. Укр., І. 1951, 374).

2. Перемагати кого-небудь у збройній боротьбі, в бою. — *Я не цікавий, хто з ким воює, хто кого звойовує, але знаю, що вже чотири роки точиться війна* (Гжицький, Опришки, 1962, 208); *Жінки в один голос: — Ой, не пустіть, голубчики, тих панів більше, бо не життя нам, бідним. Звоюйте їх хутчій* (Ірчан, І, 1958, 288); // Долати чию-небудь волю, силу і т. ін. *Ми не хочемо зрозуміти, чому жива дітвора так одчайдушно звойовує методичні зусилля дорослих, ...які домагаються від них статечної акуратності і поміркованості суджень* (Літ. Укр., 4.XII 1962, 2); *Туди треба було не Галиного серця, люблячого, теплого.. Тієї волі не звоювш слабкою жіночою рукою!* (Мирний, І, 1949, 399).

3. *перен.* Здобувати, придбавати в результаті боротьби, наполегливості і т. ін. *Того, що дав нам Ленін,— що в Жовтні звоювали,— і дітям і онукам на вічний стане час!* (Тич., II, 1957, 10); *Майбутнє ж в далині: звою́й його, візьми* (Голов., Близьке.., 1948, 57).

ЗВОЛЕ́ННЯ, я, *с.* 1. Вияв волі, бажання.

2. *також ірон.* Вияв милості, ласки.

ЗВОЛИ́ТИ *див.* **зволя́ти.**

ЗВОЛІКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зволіка́ти** 4, 5 і **зволіка́тися** 2. *Добре було б, коли б вже та газета скоріше виходила, а то таке довге зволікання може розхолодити і тих небагато симпатизуючих, які в нас в*

(Л. Укр., V, 1956, 78); *Їй треба було б без зволікань розповісти Максимові про те, що сталося* (Ткач, Арена, 1960, 178); *Обмін цінностями відбувся без зайвого зволікання* (Донч., V, 1957, 320).

ЗВОЛІКА́ТИ, аю, аєш, *недок.*, **ЗВОЛОКТИ́** і **ЗВОЛОЧИ́ТИ,** лочу́, ло́чеш; *мин. ч.* зволік, локла́, ло́; *док.* 1. *перех.* Волочачи, тягнучи, збирати в одне місце. *Як тільки світова зірниця На небі зачала моргать, То вся Троянська станиця Взялася мертвих зволікать* (Котл., I, 1952, 272); *Вирубавши [ліс] да зволочивши та запаливши, ..Ой пішов Левенець затуживши* (Думи.., 1941, 185); // Збираючи докупи, зосереджувати, зводити в одному місці кого-, що-небудь. *А погані зі всіх сторін Зволікали сили І на рідну землю руську Бідою ходили...* (Рудан., Тв., 1956, 254); // Збирати з поверхні землі що-небудь граблями, бороною і т. ін.; згрібати. *Тільки-но розмінували поле, а вже Катерина та її подруги боронами, граблями зволікали бур'яни, випалювали, очищали поле для тракторів* (Горд., Цвіти.., 1951, 34).

2. *перех.* Тягнучи, піднімати кого-, що-небудь нагору. *На гору Він зволік тягар* (Год., Заяча математ., 1961, 159).

3. *перех.* Знімати, скидати, стягуючи кого-, що-небудь з когось, чогось. * Образно. *Люто налітає на його [ліс] вітер, рве його, смиче з усіх боків, шапку його золоту з голови зволікає, зриває його мальоване манаття* (Вас., II, 1959, 307).

4. *тільки недок., неперех.* Повільно що-небудь робити; не поспішати з чимось. [Ж у р е й к о:] *То що ж робить? Не можна зволікати, Мабуть, мене побачили в саду* (Коч., III, 1956, 80); *Данило зволікав. Щоранку вирішував їхати цього дня, потім відкладав знову* (Коп., Лейтенанти, 1947, 108); *Соя дипломатично зволікав з відповіддю* (Ткач, Плем'я.., 1948, 62).

5. *тільки недок., перех.* Відкладати, затримувати що-небудь, затягувати виконання, здійснення чогось на допізній строк. *Він усіма способами старається зволікати пуск установки* (Шовк., Інженери, 1956, 463); *Турбай намагався зрозуміти, що змушує Анатолія зволікати сівбу буряків* (Руд., Остання шабля, 1959, 390); *Далі зволікати розмову стало неможливо* (Вільде, Сестри.., 1958, 354); // Витрачати, гаяти (час). *Він залюбки поїхав би з Тернограда, не зволікаючи жодної хвилини* (Собко, Нам спокій.., 1959, 137).

ЗВОЛІКА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ЗВОЛОКТИ́СЯ,** лочу́ся, ло́чешся; *мин. ч.* зволі́кся, локла́ся, ло́ся; *док., розм.* 1. Насилу підводитися, вставати, злазити з чого-небудь. *Я зволікся з ліжка, босими ногами пішов до дверей і відчинив* (Фр., IV, 1950, 291); *Параска з печі зволоклася, за якийсь пішла* (Тесл., Вибр., 1950, 32).

2. *тільки недок.* Те саме, що **зволіка́ти** 4. [Г а н н а:] *З якого це побиту ти зволікався і людей багатих відсуваєш від своєї дочки?* (Кроп., V, 1959, 124); *Прийшли вони до палацу Самойловичів, викликали на ганок за відсутністю поміщиці самого барона. Довго зволікався, а все ж вийшов бундючний барон* (Крот., Сини.., 1948, 23).

3. *тільки недок.* Пас. до **зволіка́ти** 1—3, 5.

ЗВОЛІ́ТИ, і́ю, і́єш. Док. до **волі́ти.**

ЗВОЛО́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зволо́жити.** *Зволожений щедрою росою, степ дихав пахучим настоєм диких трав* (Добр., Очак. розмир, 1965, 19).

2. *у знач. прикм.* Який містить вологу; вогкий, вологий. *Деякі темні місця марсіанських морів являють собою зволожений суходіл* (Наука.., 6, 1961, 10); *Щебетом повен пташиним зволожений ліс* (Рильський, III, 1961, 200); // Покритий вологою (про очі, лоб, обличчя і т. ін.). *Марина дивилася зволоженими очима у матові від пари шибки* (Іваничук, Не рубайте.., 1961, 96); *Сидорчук натужливо ковтнув слину і провів долонею по зволоженому чолі* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 99).

ЗВОЛО́ЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **зволо́жений** 2. *При достатній зволоженості вони* [солонці].. *надзвичайно в'язкі і повільно підсихають* (Наука.., 11, 1956, 24).

ЗВОЛО́ЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **зволо́жити.** *Зволоження насіння при яровизації провадиться з розрахунку 78 л води на 100 кг насіння* (Зерн. боб. культ., 1956, 64); *Для зволоження метрового шару ґрунту до повної польової вологоємкості необхідно до природних опадів добавити у вигляді вологозарядки приблизно 1000—1300 куб. м води на гектар* (Техн. культ., 1956, 259).

2. Стан за знач. **зволо́житися** 1. *Неправильно робити обрізи (виступи) фундаменту, укладати поверху цоколю зливні дошки або робити призьби, бо все це призводить до зволоження стін* (Колг. Укр., 4, 1958, 13); *Вперше дав [К. Д. Глінка] визначення ґрунтів за ступенем їх зволоження* (Видатні вітч. географи.., 1954, 120).

ЗВОЛО́ЖИТИ *див.* **зволо́жувати.**

ЗВОЛО́ЖИТИСЯ *див.* **зволо́жуватися.**

ЗВОЛОЖІ́ТИ, і́ю, *док., рідко.* Те саме, що **зволожи́ти.** *Зволожіла земля.*

ЗВОЛО́ЖНИК, а, *ч., техн.* Те саме, що **зволо́жувач.**

ЗВОЛОЖНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зволожи́ти;** *// у знач. прикм. Коваль потер скроні долонями, торкнувся рукою зволожнілого волосся* (Собко, Срібний корабель, 1961, 176); *Дмитро, притулившись гарячим лобом до зволожнілого скла, дивився в оповиту темрявою далину* (Автом., Щастя.., 1959, 183).

ЗВОЛОЖНІ́ТИ, і́ю, *док.* Просякнути вологою; стати вогким, вологим. *Під вечір стебло зволожніло, барабан [комбайна] починав «мотати»* (Рад. Укр., 15.VIII 1961, 2); *Ніна сиділа приголомшена, почувала, як у неї зволожніли пальці* (Гур., Через замети, 1961, 45); // Заплисти сльозами (про очі). *В її великих очах, що раптом зволожніли, спалахнув лютий безумний вогник* (Ткач, Арена, 1960, 63).

ЗВОЛО́ЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до зволожування.

ЗВОЛО́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зволо́жувати** і **зволо́жуватися.** — *Розпочнете яровизацію насіння [буряків], проведете перше зволожування його* (Крот., Сини.., 1948, 52); *Рівномірне зволожування ґрунту.*

ЗВОЛО́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗВОЛО́ЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех.* Насичувати вологою; робити вогким, вологим. *Спалені губи з трудом розривала [баба] та білим язиком їх зволожувала* (Стеф., I, 1949, 44); *А хмари мусять землю напувати, Зволожувати ниву для сівби* (Перв., I, 1958, 240); *Січку у запарних відсіках зволожуємо брагою, а коли її нема — то розчином малясу* (Хлібороб Укр., 9, 1965, 25); *Поливати [газон] краще так, щоб зволожити ґрунт на глибину 8—10 см* (Озелен. колг. села, 1955, 163); *Не соромлячись сліз, що зволожили очі, знову обійняв [Володимир] його, радісно зітхнувши: — Ах, батьку!* (Довж., I, 1958, 340).

ЗВОЛО́ЖУВАТИСЯ, уємося, *недок.*, **ЗВОЛО́ЖИТИСЯ,** ижуться, *док.* 1. Насичуватися вологою; ставати вогким, вологим. *При поливах звертали увагу, щоб достатньо зволожувався той шар ґрунту, в якому розміщується основна маса коріння рослин* (Колг. Укр., 3, 1959, 18); *Після грози з дощем, що пройшла стороною від Чемала, повітря зволожилось* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 215); // Заплисти сльозами (про очі). *Судороги перехопили йому горло, зволожились затуманені очі* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 695).

2. *тільки недок.* Пас. до **зволо́жувати.** *Розстелена на лузі тонким шаром лляна соломка зволожується дощами і росами* (Техн. культ., 1956, 82).

ЗВОЛО́ЖУВАЧ, а, *ч., техн.* Прилад, пристрій для зволожування. *Зволожують повітря в інкубаторі, наливаючи теплу воду до зволожувачів* (Птахівн., 1955, 129).

ЗВОЛОКТИ́ *див.* **зволіка́ти.**

ЗВОЛОКТИ́СЯ *див.* **зволіка́тися.**

ЗВОЛО́ЧЕНИЙ, а, е. Дніпр. нас. мин. ч. до **зволочи́ти** [2].

ЗВОЛО́ЧИНИ, чин, *мн., с. г.* Залишки бур'яну, бадилля на ріллі, стягнуті бороною, граблями і т. ін. докупи. *Курять огнища понад шляхом — зволочини палять* (Головко, І, 1957, 332).

ЗВОЛОЧИ́ТИ [1] *див.* **зволіка́ти.**

ЗВОЛОЧИ́ТИ [2], лочу́, ло́чиш, *перех.* Док. до **волочи́ти** 5.

ЗВОЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗВО́ЛИТИ,** лю, лиш, *док., рідко.* 1. *неперех., перев. іронічно.* Виявляти бажання, згоду що-небудь робити. *Коли ви хочете, щоб вас розуміли, то звольте висловлюватися ясніше* (Собко, Біле полум'я, 1952, 163); *Бувало споминаю, Він* [пан], *щоб годину змарнувать, Зо мною в дурня зволив грать* (Пушкін, С. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 173); // *перех.* Бажати чого-небудь. — *А що зволите, добродію? — спитав звичайненько Захарій* (Кв.-Осн., II, 1956, 367).

2. *неперех.* Дозволяти. *Панотець не зволяв нікому рушати нічого на бюрку, бо казав, що потім не може дошукатися важних документів* (Март., Тв., 1954, 233); //Наказувати. [Ш а п о р щ и к:] *А де мужики, прибули уже?* [В' ю н:] *Так точно. Вони коло возів. Я зараз їх приведу. А де зволите поставити?* (Корн., І, 1955, 151).

ЗВО́МПИТИ, плю, пиш; *мн.* зво́мплять; *док., діал.* Втратити самовладання; розгубитися. *Йон звомпив під поглядом жінки, якої він боявся* (Коцюб., І, 1955, 264); *Він не звомпив перед лицем смерті, він не залишив поля бою, він не зрадив бойових товаришів* (Трип., Дорога.., 1944, 49).

ЗВО́РИЩЕ, а, *с.* Збільш. до **звір** [2]. *Пошарпані скалці і дикі звірища бовваніли в нічнім сумраці* (Фр., VIII, 1952, 124).

ЗВОРО́Т, у, *ч.* 1. Зміна напрямку руху кого-, чого-небудь; поворот. *Зробивши ще один повільний крутий звороти з гори, танк немов підстрибнув* (Коп., Вибр., 1948, 204).

2. Місце, в якому дорога, стежка і т. ін. повертає в інший бік; заворот. *Біля звороту спинилася* [мати] *й підождала Остапка. Але він і сам знав, що треба повертати отут* (Головко, II, 1957, 210); *Їхати стало легше. Принаймні менше шансів було на те, щоб перекинутися на звороті* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 65).

3. *перен.* Зміна у розвитку життя, відносин, розмови і т. ін. *Стан моєї душі на маленьких навіть поворотах у моїм житю* [житті] *є невиносимий* (Стеф., III, 1954, 239); — *Мені здається, що редакція зовсім недвозначно робить зворот від фразеологічної демократії до потаємного урядового жолоба* (Фр., IV, 1950, 167); *Антон не сподівався такого неприємного звороту добре початої розмови й ішов мовчки* (Чорн., Потік.., 1956, 209).

4. Бік, протилежний лицьовому, видимому бокові чого-небудь. [М и к о л а:] *На звороті є доказ, що написати цей лист ніхто на світі, крім Цупруна, не міг!* (Мик., І, 1957, 479); *Він зворотом долоні приголубив білявий вихор на голові піонера* (Панч, II, 1956, 449).

5. *лінгв.* Певний, характерний чим-небудь спосіб поєднання слів. *Мартович — талановитий майстер мовної характеристики. Кожен його герой розмовляє властивою йому мовою з характерними зворотами, жаргонними слівцями* (Іст. укр. літ., І, 1954, 688); *Слухала* [Маруся] *тої мови, як журкоту потоку, лиш іноді затримуючися увагою на оригінальнім якім звороті* (Хотк., II, 1966, 118); // *грам.* Тип синтаксичної конструкції. *Порівняльний зворот — частина простого речення, що містить у собі порівняння і зв'язується з реченням за допомогою підрядного сполучника* (Сл. лінгв. терм., 1957, 127).

△ **Дієприкметнико́вий зворо́т** *див.* **дієприкметнико́вий; Дієприслівнико́вий зворо́т** *див.* **дієприслівнико́вий.**

◇ **Кру́глий зворо́т** *див.* **кру́глий.**

6. *муз.* Найменша частина мелодії, яка складається з двох або кількох звуків чи акордів і має характерну інтонаційну єдність. *Зустрічаємо у Штогаренка й окремі, характерні для певних народних творів, поспівки або звороти* (Нар. тв. та етн., 2, 1961, 101); *У процесі «випробування» пісенної творчості композиторів народ вносить і свої корективи до окремих мелодійних зворотів, пристосовуючи їх до свого музичного мислення* (Мист., 6, 1955, 10).

7. *розм., рідко.* Повернення назад, до попереднього, колишнього; вороття. *Минає день, минає два, Мина за ранком ранок.. Перевернувся цілий рік,— Як перш, нема звороту* (Граб., І, 1959, 416); // Повернення назад чого-небудь узятого, відібраного у когось. *Він в 1841 році вчинив правдивий погрук у громаді і зажадав від пана звороту всіх загарбаних від того часу грунтів* (Фр., III, 1950, 266).

Без зворо́ту — безповоротно, назавжди. *І він оддав їй своє серце навіки, без звороту* (Гр., II, 1963, 37).

ЗВОРО́ТА, и, *ж.* Межа, яку залишають у полі для проїзду. *Покинув* [Остап] *воли на зворотах, а сам увійшов у борозну і глянув уздовж на довгі гони* (Головко, II, 1957, 211).

ЗВОРО́ТНИЙ, а, е. 1. Який спрямований або веде назад до вихідного пункту (про дорогу, шлях, курс, рейс і т. ін.). *Зворотний шлях став немов коротший* (Гур., Новели, 1951, 216); *Лишилося взяти на борт жінок з дітьми, що евакуювалися в тил, і лягти на зворотний курс* (Ткач, Моряки, 1948, 40); *15 жовтня 1821 р. експедиція вирушила в зворотну путь* (Видатні вітч. географи.., 1954, 54); // Який приводить що-небудь до вихідного або початкового стану. *При анігіляції* [взаємодії] *частинок речовини й антиречовини їхня енергія переходить кінець кінцем в енергію випромінювання. Та можливий і зворотний процес, коли з фотонів випромінювання «народжуються» попарно частинки й античастинки* (Знання.., 5, 1966, 10).

Зворо́тна адре́са — адреса того, хто посилає лист, посилку і т. ін. *Лист був тоненький, написаний жіночою рукою, по-польському, без зворотної адреси* (Вільде, Сестри.., 1958, 414).

2. Обернений у протилежний бік (про напрям руху). *Трамвай уже встиг повернутися на кільці і зараз іде у зворотному напрямі — до готелю й вокзалу!* (Руд., Вітер.., 1958, 114); // Який рухається у протилежному напрямі відносно руху кого-, чого-небудь; зустрічний. *Бурани йшли невпинно, підбирали під себе зворотні хвилі.. і заливали берег* (Коцюб., І, 1955, 392); // Протилежний попередньому; обернений (про порядок чого-небудь, розвиток процесу, дії, явища і т. ін.). *На ланцюжку плоским способом будують ряди клітчок, чергуючи їх один над одним кожен раз у зворотному порядку* (В'язання.., 1957, 59); *Взаємодіяння вихідних речовин називається прямою реакцією, а взаємодіяння продуктів, що утворилися,— зворотною реакцією* (Хімія, 9, 1956, 63); *Вдень над морем тиск більший, ніж над сушею, тому вниз повітря переміщується в сторону суші. Вночі — зворотне явище* (Фіз. геогр., 5, 1956, 86).

3. Який здійснює зустрічну дію, виявляє протидію. *Колесо своїми нерівностями і шорсткостями упирається в рейку і зазнає від рейки зворотного тиску* (Курс фізики, I, 1957, 129).

4. Протилежний лицьовому, видимому (про бік чого-небудь). *Менш спритних, яким не вдалося захопити місце агента фірми, можна було зустріти на рогах вулиць, обвішаних шнурками, ..дитячими іграшками, дзеркальцями з портретами кінозірок на зворотній стороні* (Вільде, Сестри.., 1958, 120); *Радянська міжпланетна станція сфотографувала зворотний бік Місяця* (Веч. Київ, 27.X 1959, 1).

◇ **Зворо́тний бік меда́лі** *див.* **медаль**.

5. *грам.* Який відноситься до суб'єкта дії. *Зворотний займенник; Зворотне дієслово.*

6. *спец.* Який викликає, обумовлює обернену взаємозалежність двох чи кількох елементів, явищ, подій і т. ін. *Самостійний розвиток торговельного капіталу стоїть у зворотному відношенні до ступеня розвитку капіталістичного виробництва..* (Ленін, 3, 1949, 150).

△ **Зворо́тне узго́дження**, *грам.*— узгодження дієслівної зв'язки в реченні із своїм предикативним членом, а не з підметом, як при прямому узгодженні.

ЗВОРО́ТНО, *присл.* Протилежно чому-небудь.

ЗВОРОХО́БИТИ *див.* **зворохо́блювати**.

ЗВОРОХО́БИТИСЯ, блюся, бишся; *мн.* зворохо́бляться; *док., діал.* Розхвилюватися. *Зворохобився маленький Петрунько, поглядаючи на бабуню, на сестричку Олесю* (Ков., Тв., 1958, 429); *// перен.* Збунтуватися. *Зворохобилось і вірне колись Казанові військо. Всі вимагали смерті Овадія. Ні обіцянки, ні погрози — ніщо вже не стримувало їх* (Міщ., Сіверяни, 1961, 77).

ЗВОРОХО́БЛЕНИЙ, ЗВОРУХО́БЛЕНИЙ, а, е, *діал.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зворохо́бити, зворухо́бити**. *Потік, зворохоблений раптовим дощем, шалів* (Коб., III, 1956, 252).

2. *у знач. прикм.* Розхвильований. *Голодні, зворохоблені лави* [людей], *повні розпуки й вневір'я, ринуть на багатих, на тих, що то мають грунта* [грунти] *необмежені* (Коцюб., I, 1955, 118).

ЗВОРОХО́БЛЮВАТИ *і* **ЗВОРУХО́БЛЮВАТИ**, юю, ює, *недок.*, **ЗВОРОХО́БИТИ** *і* **ЗВОРУХО́БИТИ**, блю, биш; *мн.* зворохо́блять *і* зворухо́блять; *док., перех., діал.* Хвилювати. *Парасчин стогін зворухоблював на вулиці бабів, що плакали й хрестилися* (Кач., II, 1958, 135); *Та тут скоїлася пригода, яка мала надзвичайні наслідки, бо зворохобила ввесь острог та боярство* (Оп., Іду.., 1958. 182).

ЗВОРУХНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* 1. *перех.* Привести в легкий рух, поворушити що-небудь. [О д а р к а *(Семенові):*] *Над нашими головами похилялось гілля; вітер ніби потиху зворухне його і тихо-тихо паросить листям* (Кроп., I, 1958, 62).

2. *перех.* Зрушити з місця або перемістити що-небудь кудись (про щось важке). *Зворухнути віз.*

3. *перех., перен.* Внести зміну в який-небудь стан; перервати, порушити що-небудь. *У хаті тихо, ..хіба яка* [баба] *закашляє або перехреститься, шепчучи тихо молитву, і тим зворухне.. німоту* (Мирний, III, 1954, 137); *В них* [гротах] *було темно, аж чорно. Але доволі було зворухнуть тільки той чорний сок, як він будився цілим пожаром, снопами іскор і перетворював воду в зоряну ніч* (Коцюб., II, 1955, 303).

4. *перех., перен.* Збудити, розтривожити що-небудь (почуття, думки і т. ін.). *Надмірна ніжність до неї зворухнула в Юльці тепле, товариське почуття* (Шиян, Магістраль, 1934, 138).

5. *неперех., рідко.* Зробити рух чим-небудь. *Сюзанна спалахнула на лиці, поглянула на мужа навпроти столу і зворухнула келехом до присутніх* (Ле, Україна, 1940, 114).

ЗВОРУХНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док., перев. в част. н е.* 1. Зробити легкий, ледве помітний рух; трохи поворухнутися. *На східцях сидить парубок якийсь, похнюпився і не зворухнеться* (Теся., Вибр., 1950, 21); *Над стернею вгорі повис кібець, немов на ниточці, і не зворухнеться Катруся, стежить за ним* (Головко, I, 1957, 268); *// тільки 3 ос.* Злегка заколиватися; колихнутися. *А сади, як живі, повернулись до сходу, не зворухнуться* (Вас., I, 1959, 311); *Тихе озерце спить, не зворухнеться* (Манж., Тв., 1955, 37); *Лежить, не зворухнеться на воді латаття* (Гончар, II, 1959, 266).

Не зворухну́тися з місця: а) залишитися на тому самому місці, не зробивши ніякого руху. *Як глянув я на його, то чуб так і поліз догори, неначе з цебра окотили мене холодною водою; стою собі, з місця не зворухнусь, пальцем не смикну* (Стор., I, 1957, 211); б) не зробити жодного зусилля. [Б и ч о к:] *Піди ж до волості та напиши розписку.* [М а р т и н:] *Нема вже Мартинові віри, нема? Так от же з місця не зворухнуся — не попхнуся!..* (Кроп., I, 1958, 453).

2. *перен.* Виявити хвилювання, стурбованість, занепокоєння; схвилюватися. *Коли пише унучечка, щоб уже приїздити за нею та додому забирати... Мати божа! увесь будинок зворухнувся: білити, мити, прибирати!..* (Вовчок, I, 1955, 103); *Зала вся нервово зворухнулася, загула, забубоніла і за хвилину стихла* (Епік, Тв., 1958, 228); *// Виявити ознаки життя* (про рослини). *Дихнув в-під сонця перший вітерець — Та стільки в ньому весняної сили, Що під снігами зворухнувсь щирець* (Перв., II, 1958, 186).

ЗВОРУХО́БИТИ *див.* **зворохо́блювати**.

ЗВОРУХО́БЛЕНИЙ *див.* **зворохо́блений**.

ЗВОРУХО́БЛЮВАТИ *див.* **зворохо́блювати**.

ЗВОРУ́ШЕНИЙ [1], а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зворуши́ти**. *На мене глянуло* [з фотокартки] *мужнє й благородне обличчя юнака.. Красиві, як у дівчини, ледь зворушені посмішкою уста* (Кравч., Квіти.., 1959, 20); *// у знач. прикм. Сам Петруня сидів коло стіни, схилившись на руку. Од зворушених спогадів ще палахкотіли в його вуші* [вуха] *і сяяли очі...* (Вас., II, 1959, 52); *Я й справді був слабий од зворушених думок, розбудженого сумління, од порожнечі життя* (Коцюб., I, 1955, 260).

ЗВОРУ́ШЕНИЙ [2], а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **звору́шити**. — *Що ти, Василю Степановичу, в таку гарячу пору хочеш колгосп обезглавити! В постіль злягти!* — *Яремчук посміхнувся, зворушений увагою коваля* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 354); *Невже це настала, нарешті, та довгождана мить? Ніхто не міг вимовити слова: їм перехопило дух, кожний був зворушений до глибини душі* (Гончар, III, 1959, 437); *— Мамо! — Обернулася* [Лемпі] *на той голос, впізнала, кинулась йому назустріч схвильована, зворушена вкрай.— Сину... Сину мій!..* (Шиян, Переможці, 1950, 7).

2. *у знач. прикм.* Який зворушився, розхвилювався; схвильований. [Н е м и л о в *(зворушений):*] *Ніна! Люба! Ну, чого ж ти плачеш, дурненька?* (Коч., II, 1956, 232); *Зворушена Варя щиро дякувала подругам за увагу* (Донч., V, 1957, 485); *// Який виражає зворушеність, схвильованість. Їй вижалися очі бійця, такі хороші і чесні, вчувався його зворушений голос* (Багмут, Опов.., 1959, 79).

ЗВОРУ́ШЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **звору́шений** [2] 2.

ЗВОРУ́ШЕННЯ, я, *с.* Стан за знач. **звору́шитися**. *О. Альодій аж почервонів від зворушення* (Март., Тв., 1954, 171); *Ще поки обдумую сюжет, поки в уяві моїй малюються люди, події й природа — я почуваю себе*

щасливим; таке все яскраве, свіже, повне і сильне, що я тремчу од зворушення (Коцюб., III, 1956, 282); *Запевняв* [Антонас], *що він найде їй добру роботу. Поля може піти з ним разом, і все буде гаразд. Дівчина зарум'янилася із зворушення і не знала, як дякувати* (Ірчан, II, 1958, 297); *Бистра на розум, вона розмовляла так жваво й дотепно, ..що ні дивитися на неї, ні слухати її не можна було без зворушення і теплої посмішки* (Гриш., Незакінч. роман, 1962, 17).

ЗВОРУ́ШЕНО. Присл. до **звору́шений**[2] 2. *Давид поклав на плече Тихонові руку й сказав зворушено, а твердо: — Да, трудно, Тихоне* (Головко, II, 1957, 85); *Марійка зворушено потиснула простягнену руку* (Донч., V, 1957, 418); *— Яка красива. Ну — лялечка! — ніжно і зворушено промовила мати* (Довж., Зач. Десна, 1957, 479).

ЗВОРУ́ШИТИ[1], ушу́, у́шиш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **зворухну́ти** 1—4. *Оболок в небі ніде ні шматочка, Вітер в гаю не зворуше листочка* (Щог., Поезії, 1958, 304); *— Хто зворушив сон мій милий?* (Граб., I, 1959, 228); *Вранці ми не пустим промінь, Щоб тебе він не розбуркав, Не розвіяв мрій рожевих, Спокій твій не зворушив* (Олесь, Вибр., 1958, 46); *Та й що за діти такі,— як дорослі проміж себе. О, ці вже зуміють постояти за себе! Ця думка остання аж тяжу гордість зворушила в серці Катринім* (Головко, II, 1957, 242).

ЗВОРУ́ШИТИ[2], *див.* **звору́шувати.**

ЗВОРУ́ШИТИСЯ[1], ушу́ся, у́шишся, *док., рідко.* Те саме, що **зворухну́тися.** *Насувала кругом завірюха; Зворушилась тайга і завила, мов звір* (Граб., I, 1959, 163); *Мовби вовк доскочив стада, так звору́шилась громада, всі скричали, звеличали пана пбсла Ревуна* (Мак., Вибр., 1954, 460).

ЗВОРУ́ШИТИСЯ[2], *див.* **звору́шуватися.**

ЗВОРУ́ШЛИВИЙ, а, е. Який викликає зворушення, глибокі почуття хвилювання, розчуленості і т. ін. *Сцена, коли Перебийнога показує Єгоркіну жменю рідної полтавської землі, яку його дід привіз до Америки на вічний спомин,— одна з найбільш зворушливих у фільмі* (Рад. Укр., 17.III 1949, 4); *Марія зашарілася від такої зворушливої уваги* (Кучер, Чорноморці, 1956, 441); // Сповнений зворушення, хвилювання, розчуленості і т. ін. *Це була зворушлива й розумна розмова про найважливіше, що визначає конкретно наш патріотизм* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 184); *Великий азербайджанський просвітитель Мірза Фаталі Ахундов одгукнувся гарячими й зворушливими словами на смерть Пушкіна* (Рильський, III, 1956, 380); *У зворушливих листах трудящі гаряче бажали Леніну якнайшвидше видужати на страх ворогам і на радість усім трудящим* (Біогр. Леніна, 1955, 207); // Який виражає зворушення. *Десь на дні душі ворухнувся і влігся тягар лихої несправедливості: її м'яко притрушують незвичні чари кришталевої ночі і зворушливий, задуманий усміх дівчини* (Стельмах, I, 1962, 131); *Подивилася* [Галя] *на лікаря такими зворушливими очима, що навіть кам'яне прес-пап'є на столі заворушилося* (Ів., Вел. очі, 1956, 57).

ЗВОРУ́ШЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **звору́шливий.**

ЗВОРУ́ШЛИВО. Присл. до **звору́шливий.** *Живучи з нами у великих злиднях, він зворушливо піклувався про нашу освіту* (Вас., Незібр. тв., 1941, 158); *Очі її зворушливо блищали* (Баш, Вибр., 1948, 18).

ЗВОРУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗВОРУ́ШИТИ,** у́шу, у́шиш, *док., перех.* Викликати яку-небудь реакцію свідомості, думки і т. ін., привертати увагу, збуджувати почуття, глибоко хвилювати. *Близько біля князя стояла його мати Ольга, ..її скорбні очі, бліде обличчя, складені на грудях руки красномовно свідчили, що її не зворушує те, що робиться на требищі* (Скл., Святослав, 1959, 266); *Робочий кабінет поета* [Гете]. *Він зворушує простотою* (Вол., Дні.., 1958, 35); *Він справді кам'яна людина.. Його ніщо не зворушує, ніщо не хвилює* (Ірчан, II, 1958, 38); *— Мені справді важко,— відповів він,— і твоє піклування мене зворушує, спасибі тобі, Юлю* (Донч., V, 1957, 531); *Ви обізвалися до мене таким теплим, таким прихильним словом, зогріли, звохотили й зворушили до сліз* (Коцюб., III, 1956, 195); *Ольга мовчала. Її зворушив сестрин журливий тон* (Л. Укр., III, 1952, 748).

◇ **Звору́шувати (звору́шити) ду́шу (се́рце)** — викликати почуття схвильованості, жалю, співчуття, розчуленості, ніжності і т. ін. *Тони й мелодії були всім знайомі, та проте виконання було якесь незвичайне, що зворушувало душу* (Фр., VIII, 1952, 33); *— Як ішов до тебе, сподівався іншої гостини,— в його голосі бриніє такий біль, що й камінне серце зворушив би* (Гжицький, Опришки, 1962, 170).

ЗВОРУ́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗВОРУ́ШИТИСЯ,** у́шуся, у́шишся, *док.* Виявляти хвилювання; хвилюватися, розчулюватися. *Не зворушуйся, бо це болить мене! Слухай радше, а відтак і сам побачиш!* (Коб., II, 1956, 288); *Коли Домка переступила поріг, Улас Волос від розгубленості навіть зворушився* (Панч, II, 1956, 25); *Побачивши Черниша, боєць зворушився до сліз* (Гончар, III, 1959, 216).

ЗВО́ЩИК, а, ч., *розм., заст.* Візник. *Він не взяв звощика і пішов пішки* (Мирний, III, 1954, 275); [Гостроховостий:] *Гукніть, будьте ласкаві, щоб звощики під'їхали під самі ворота* (Н.-Лев., II, 1956, 525); *Озирнувся* [Доря] *на візника Зігнувшись, звощик копирсав щось в колесі пальцем* (Коцюб., II, 1955, 377).

ЗВОЮВА́ТИ *див.* **звойо́вувати.**

ЗВУ́ГЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зву́глити.** *Біля спаленої скирти лежали наші бійці рядком, усі замордовані, звуглені* (Гончар, III, 1959, 153).

2. *у знач. прикм.* Який звуглів, почорнів від вогню, диму і т. ін.; чорний. *Спудей, обминувши спалений причілок, побачив на почорнілій траві, поміж звугленими колодами, купу обгорілого лахміття* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 464); *Коли Гаврило привіз додому тіло батька, довго стояв над його трупою, дивився на чорне, аж звуглене лице* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 404).

ЗВУ́ГЛИТИ *див.* **зву́глювати.**

ЗВУГЛІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **звугліти**; // *у знач. прикм. Щось загуло, затріщало, звуглілий будинок розсипався, як паперова коробка* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 308); *А на ранок зі сходу в село заступає піхота, ..у знайоме село, у звуглілі та чорні ворота Коломийченко входить* (Голов., Поезії, 1955, 115).

ЗВУГЛІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. Згорівши, обгорівши, вітлівши, перетворитися на вугілля. * Образно. *Заплющує* [Дарка] *очі на те, що її серце вже звуглілo від туги за ним* (Вільде, Б'є восьма, 1945, 117).

2 Почорніти від вогню, диму і т. ін.

ЗВУ́ГЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗВУ́ГЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.* 1. Обпалюючи, перетворювати щонебудь на вугілля.

2. Робити що-небудь чорним.

ЗВУ́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зву́зити.** *Там* [в полівнику] *якраз і заховав Северко розпороті, наполовину звужені і вкорочені, але наново вшиті суровою ниткою злощасні халяви* (Іщук, Вербівчани, 1961, 8); *Одягнений він у вільне касторове пальто, на голові — чорна котикова шапка, звужена клином догори* (Руд., Остання шабля, 1959, 166); *Геннадій обернувся й пoба-*

чив вузькоплечого, високого парубчака у синіх, як дощова хмара, штанях, звужених донизу й короткуватих (Автом., Щастя.., 1959, 23); *Зараз сірі очі Якова безжалісно звужені, і він, здається, не словами, а розпеченим камінням жбурляє в Терентія* (Стельмах, І, 1962, 107); *Потроху сходився* [Захар] *в людьми, ширшав його світ, який здався в першу ніч у Кам'яній Діброві катастрофічно звуженим до власної особи* (Ле, Право.., 1957, 228).

2. *у знач. прикм.* Вузький, вужчий від інших. *Відчув* [Перехрест], *що його присутності отут, у звуженій, грязькій вулиці люди зраділи* (Ле, В сноні.., 1960, 34); // Трохи примружений (про очі). *Рідкодуб.. обвів натовп пильним поглядом звужених темносірих очей* (Кир., Вибр., 1960, 175); // Обмежений. *Письменник пристрасно виступав проти звуженого погляду на просту радянську людину як людину дрібну, з вузьким світиком і обмеженими інтересами* (Рад. літ-во, 1, 1961, 7).

3. *у знач. прикм.* Який звузився за рахунок зменшення ширини.

4. *у знач. прикм.* Який зменшився, скоротився кількістю, обсягом і т. ін., обмежився чимось. *Наш зв'язок з інститутом носить характер випадковий і обмежується звуженим колом інтересів* (Рибак, Час.., 1960, 798).

ЗВУ́ЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **зву́жений** 2—4. *При.. ознайомленні з критичними виступами журналу* [«Прапор»] *весь час відчуваєш якусь їх звуженість, певну відірваність від загальноукраїнського літературного життя* (Літ. газ., 28.I 1958, 3).

ЗВУ́ЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **зву́зити** і стан за знач. **зву́зитися.** *Нерідко трапляються випадки, коли люди хворіють на природжене звуження великих судин* (Наука.., 2, 1959, 32); *Дуже серйозний спосіб підвищення легкості сприймання це є звуження сфери застосування анафоричних займенників* [3 особи] (Мовозн., IV—V, 1947, 129); *Внутрішні непорозуміння і сварки між партіями, загальне звуження розумового горизонту..— це умови, які надто шкідливо впливають на розвиток літератури і її талантів* (Фр., XVI, 1955, 106); *Наближення агітації до життя аж ніяк не означає звуження її тематики* (Рад. Укр., 4.X 1956, 1); *Ми повстали і завжди будемо, звичайно, повставати проти звуження політичної боротьби до змови..* (Ленін, 5, 1948, 428).

2. Звужене, вузьке місце. *Природа неначе сама підготувала добре місце для створення Братського гідровузла в Падунському звуженні* (Наука.., 8, 1956, 15); *Між головою та тулубом* [у тритона звичайного] *добре помітне шийне звуження* (Визначник земноводних.., 1955, 26).

ЗВУ́ЖЕНО. Присл. до **зву́жений** 2. *Очі звужено дивилися в дальній куток кабінету* (Рибак, Зброя.., 1943, 16).

ЗВУ́ЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Який звужує, призначений для звужування.

ЗВУ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зву́жувати** і **зву́жуватися.** *Поступове звужування об'ємів доверху, пірамідальність композиції як окремих елементів, так і всієї будівлі для церковного зодчества України в провідним прийомом* (Дерев. зодч. Укр., 1949, 36); *..розвиток сім'ї в первісну епоху полягає в безперервному звужуванні того кола, яке спочатку охоплює все плем'я..* (Енгельс, Походж. сім'ї.., 1948, 39).

ЗВУ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗВУ́ЗИТИ,** зву́жу, зву́зиш, *док., перех.* 1. Робити вужчим, зменшуючи ширину. *В саду було тісно. Ятки, побудовані навмисне для лотереї і добродійного базару, звужували і без того не дуже широкі алеї* (Л. Укр., III, 1952, 621); // Робити меншою розмірами площу чого-небудь. *Людина, побороюючи простори, не звужує, а поширює їх* (Кулик, Записки консула, 1958, 147); *Скоряючись наказам свого володаря, рать сіверянська і зовсім звузила поле брані* (Міщ., Сіверяни, 1961, 210); *Поле мережива легко можна розширити або звузити, досить тільки збільшити або зменшити довжину початкового ланцюжка* (В'язання.., 1957, 73); // Робити вужчим, тіснішим (одяг, взуття). *Штани підкоротив* [Федір] *і звузив так, що навіть дивно було: як він одягав і скидав їх?* (Ткач, Арена, 1960, 26); — *Хай сторожує* [Лукіян], *тільки щоб халяви звузив, а то вони у нього зашироκі...* (Чаб., Катюша, 1960, 164); // Створювати видимість вузького або вужчого, ніж є насправді (про форми, лінії і т. ін.). *Поліні не сподобалось його пальто, яке стягало, звужувало плечі, робило їх прямими й малими* (Хор., Місто.., 1962, 51).

Зву́жувати (зву́зити) гу́би (уста́) — наближати губи одну до одної, стискаючи їх. *Тітка звузила уста так сильно, що стали якоюсь ниткою* (Коб., І, 1956, 133); **Зву́жувати (зву́зити) о́чі** — зближувати повіки, майже закриваючи очі. *Увечері Гриць прибіг..— Здоров, здоров, халяїне! Так нема, кажеш, бога? — звужує очі Дмитро. Підпарубок спаленів і жовчки покосився на Докію* (Стельмах, II, 1962, 392); *Савченко.. спалахнув, гнівно звузив очі* (Збан., Сеспель, 1961, 352).

2. Зменшувати, скорочувати, обмежувати кількість, обсяг і т. ін. чого-небудь. *Купуючи закордонні вироби для задоволення своїх потреб, створюючи у своїх майстернях ремісниче виробництво, ..феодали тим самим звужували ринок для збуту міської ремісничої продукції* (Іст. УРСР, І, 1953, 159); *Сила мла звужувала день* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 518); *«Заокеанський Гарт» існував до половини 1929 року. Виїзд з Канади в січні 1927 р. І. Кулика звузив його діяльність, а з виїздом М. Ірчана (травень 1929 р.) «Заокеанський Гарт» припинив своє існування* (Вітч., 2, 1964, 162); // Збіднювати, спрощувати форму, зміст чого-небудь. — *Отже, я для вас тільки свіжа голова, більше нічого? — Ну, навіщо ж так звужувати питання,— засміялись інженери* (Собко, Справа.., 1959, 168); *Буржуазія «хоче» обкарнати класову боротьбу, перекрутити і звузити її поняття..* (Ленін, 19, 1950, 96); // *до чого.* Збіднюючи, спрощуючи, підміняти що-небудь менш складним, зводити до чого-небудь, обмежувати чимось. *Впровадження в побут і взагалі в життя людей святковості — серйозна суспільна проблема. Її не можна звузити тільки до необхідності боротьби проти релігійних пережитків* (Нар. тв. та етн., 3, 1964, 7).

Зву́жувати (зву́зити) ко́ло (кільце́): а) оточуючи, щоразу більше наближатися до середини. *Народ захоплений танцем і все звужує коло, так що танцюри мов у криниці* (Кощюб., II, 1955, 241); б) рухатися одночасно з різних боків в одне місце. *Навколо ні душі живої. Тільки вони* [німці], *в зелених мундирах, з автоматами, йдуть з усіх боків, все тісніше звужуючи коло* (Кучер, Голод, 1961, 422); в) *(чого)* обмежувати широту діяльності, інтересів, бажань і т. ін. *Не може рухатись вперед те мистецтво, яке свідомо звужує коло досліджуваних ним явищ життя, обмежується відтворенням тільки негативних його сторін* (Літ. Укр., 12.I 1965, 1); *Гестапівці звузили кільце своїх розшуків і таки напали на слід* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 207); **Зву́жувати (зву́зити) о́брій** — робити вужчою видиму лінію горизонту. *Швидко темніло. Важкі хмари налягли на засніжений степ і звузили обрій* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 119); **Зву́жувати (зву́зити) ра́мки (о́брії)** *чого* — обмежувати коло своєї діяльності, інтересів, завдань і т. ін. *У новому фільмі «Арсенал» я значно звузив*

рамки своїх чисто кінематографічних завдань (Довж., I, 1958, 22).

ЗВУ́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗВУ́ЗИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Ставати вужчим, зменшуючи ширину. *Улоговина дедалі звужувалася, і нарешті вони в'їхали в глибокий яр із крутими високими стінами* (Тют., Вир, 1964, 90); *В окремих місцях річка до того звузилася і пересохла, що через неї можна перестрибнути* (Чаб., Тече вода.., 1961, 76); *Незабаром дорога звузилась, ліворуч до неї присунулись прямовисні скелі, а праворуч була круча* (Донч., IV, 1957, 206); // Зменшуватися розмірами (про площу чого-небудь). *Перед очима мерехтіли вогнями кола, схожі на великі зорі. Вони то розпливалися, то звужувалися* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 311); // Здаватися вузьким або вужчим, ніж є насправді (про форми, лінії і т. ін.). *Дивився* [Єгор] *на колію, що простяглася довгими блискучими лініями, звужуючись і зникаючи в далині за лісом* (Шиян, Баланда, 1957, 194).

Очі зву́жуються (зву́жувались, зву́зились) — зближуються повіки, майже закриваючи очі. *Довго дивився* [Чепур] *мені у вічі. Його погляд увесь час мінявся: очі то округлялись, то звужувались* (Збан., Малип. дзвін, 1958, 147).

2. Зменшуватися, скорочуватися, обмежуватися кількістю, обсягом і т. ін. *Світ соціалізму розширяється, світ капіталізму звужується. Соціалізм неминуче прийде всюди на зміну капіталізмові* (Програма КПРС, 1961, 4); *Фронт був такий же великий, як і раніше. Правда, й він поволі звужувався, все ближче підступаючи до Севастополя* (Кучер, Голод, 1961, 162); // Слабшати, занепадати або обмежуватися чим-небудь. *Влада його як вождя замість того, щоб ширитись, навпаки, звужується, все менше залишається людей в її орбіті* (Гончар, II, 1959, 380); *Позиції релігії в сучасному побуті незрівнянно звузились проти дореволюційного* (Пар. тв. та етн., 3, 1964, 5).

3. *тільки недок.* Пас. до **зву́жувати**.

ЗВУ́ЗИТИ *див.* **зву́жувати.**

ЗВУ́ЗИТИСЯ *див.* **зву́жуватися.**

ЗВУК, ч. 1. *род.* у. Слухове відчуття, що викликається механічними коливаннями; те, що людина чує, сприймає органом слуху. *Приходжу, чую здалека: дрень-дрень... стук молотів... За звуком тим ступаю* (Фр., XIII, 1954, 64); *Хвилину постояв Андрій: розглядався, слухав, ловив найменший звук, виміряв у темряві віддаль од себе до обозу* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 47); *Вуха поступово звикали до шуму порогів, а більше жодних звуків у степу не було* (Панч, Гомоп. Україна, 1954, 196); // Спів, музика. *З глибоких долин чути звук пастушого ріжка* (Н.-Лев., III, 1956, 311); *Ніч, місяць, верби, шелестіння, Обійми рук і щастя мук, І в невимовному горінні Жагучий солов'їний звук* (Рильський, I, 1960, 136); *Звуки народних оркестрів порушували ранкову тишу* (Рад. Укр., 3.I 1948, 3); // *перев. мн.* Мелодія. *У Вольдемаровій кімнаті то тихо, то голосно грав радіола. Линуть звуки танго* (Мороз, П'єси, 1959, 311); *Під звуки «Марсельєзи» було піднято червоний прапор на щоглі повсталого «Потьомкіна»* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 34).

2. *род.* у, *фіз.* Поширювані в пружних тілах (твердих, рідких і газоподібних) механічні коливання. *Звук у наш час — чудовий засіб проведення багатьох наукових досліджень, він широко застосовується і в техніці* (Наука.., 10, 1962, 40); *— Ну, а коли ти вже прилетиш до нас, Петрику, на своєму? На тому, що швидше звуку?* (Гончар, Тронка, 1963, 8).

△ **Висота́ зву́ку** *див.* **висота́.**

3. *род.* а, *муз.* Тон певної висоти і сили (на відміну від шуму). *Музичний звук відкриває безмежний простір для утворення не лише красивих звукових форм, але й наповнювання їх змістом живої творчої душі художника* (Іст. укр. музики, 1922, 23); *Він почав оповідати другий свій сон. Він був ніби в концерті. Се була музика нових поколінь, нечувані комбінації звуків* (Коцюб., II, 1955, 387).

4. *род.* а, *лінгв.* Членороздільний елемент людської мови, утворюваний за допомогою органів мовлення. *Найдужче мучився* [папотець] *звуком «л», бо ані тки не міг вимовити його на кінці слова* (Март., Тв., 1954, 255); *Складотворчий звук; Голосні звуки.*

△ **Альвеоля́рні зву́ки** *див.* **альвеоля́рний.**

◇ **Ні зву́ку** — абсолютне мовчання, глибока тиша. *— Коли цей айн-цвай повертатиметься, покладіть.. тільки щоб ні звуку.— Буде виконано* (Гончар, III, 1959, 258); *На кораблях — ні поруху, ні звуку. Матроси стоять на юті, мов статуї* (Кучер, Чорноморці, 1956, 21); **Пусти́й (порожні́й) звук** — те, що позбавлене будь-якого значення, ваги. *— В цій кривавій боротьбі, Папо, з поступом наук Ти пустий сьогодні звук!..* (Фр., XIII, 1954, 398).

ЗВУКО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **звук**, напр.: звуковимі́рювання, звукозагли́шувач, звукосу́провід, звукотво́рчий і т. ін.

ЗВУКОАПАРАТУ́РА, и, *ж., кін.* Апаратура для запису і відтворення звуків. *Наша звукоапаратура дозволяє синхронно записувати діалоги водночас зі зйомкою* (Мист., 5, 1964, 16).

ЗВУКОВБИРА́ННЯ, я, *с.* Здатність вбирати звуки, шуми.

ЗВУКОВБИРНИ́Й, а́, е́. Стос. до звуковбирання. *Стіни* [концертного залу] *облицьовані звуковбирними плитами* (Веч. Київ, 2. XII 1968, 1).

ЗВУКОВИ́Й, а́, е́. 1. Який складається із звуків, утворюється звучанням. *Присів* [Віталик] *до приймача, поринув у звуковий хаос ефіру* (Гончар, Тронка, 1963, 46); *Урочисто грав духовий оркестр. В найскладніших звукових сплавах, у віткненні мотивів, мідних сурм, голосів, литавр і нових пісень народжувалась народна героїчна симфонія перемоги нового життя на землі* (Довж., I, 1958, 93); *Навіть не розуміючи слів, ми на основі звукової виразності інтонацій можемо досить вірно схопити настрій того, хто говорить* (Худ. чит.., 1955, 93).

2. *фіз.* Прикм. до **звук** 2. *Звукові коливання, .. що не сприймаються людським вухом, звуться ультразвуковими* (Наука.., 11, 1956, 19); *Звукові хвилі.*

3. Який записує або відтворює звуки. *Кінооператори звуковим апаратом зафіксували виступи ударників колгоспу* (Ле, Історія радості, 1947, 276); // На якому записано звук. *Тут* [у журналі «Кругозор»], *крім звичних текстових сторінок, ..ви знайдете зброшуровані тонкі диски— пластинки—звукові сторінки* (Рад. Укр., 14.II 1964, 1).

4. *лінгв.* Стос. до звука (у 4 знач.). *Фонетичний алфавіт будується за так званим звуковим принципом, тобто кожному звуку (фонемі) певної мови відповідає окрема буква (літерний знак) фонетичного алфавіту* (Нариси з діалектології.., 1955, 19).

ЗВУКОВИ́К, а́, ч. Спеціаліст, який обслуговує звукоуловлювач.

ЗВУКОВІДТВО́РЕННЯ, я, *с., спец.* Перетворення в звук механічних і електричних коливань. *Кіномеханіки повинні пам'ятати, що висока якість звуковідтворення залежить не тільки від якості запису і стану фонограми, а й від стану мащення.. роликів* (Пересувні кінопр., 1959, 89).

ЗВУКОВІДТВО́РЮВАЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Призначений для звуковідтворення. *Усі елементи звуковідтворювальної оптики проектора, крім лінзи фотоелемента, роз-*

міщені в тубусі, який являє собою колінчасту трубку (Пересувні кінопр., 1959, 23).

ЗВУКОВІДТВО́РЮЮЧИЙ, а, е, *спец.* Який відтворює звук. *Завданням звуковідтворюючої електроакустичної апаратури є перетворення електричної енергії низькочастотних струмів у механічну енергію звукових коливань повітря* (Осн. радіотехн., 1957, 81).

ЗВУКОЗА́ПИС, у, *ч.* Запис спеціальними приладами на плівку, пластинку і т. ін. звуків мови, пісні, музики і т. ін. *Звукозапис може в необмеженій кількості разів відтворюватися апаратом* (Нариси з діалектології.., 1955, 185); *Фірма «Телефункен»* [ФРН] *випустила нові пластинки для звукозапису. Їх можна згинати і пересилати у звичайному конверті* (Наука.., 10, 1965, 45).

ЗВУКОЗАПИСНИ́Й, а́, е́, *спец.* Признач. для звукозапису.

ЗВУКОЗАПИСУВА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Який записує звук. *Звукозаписувальна апаратура.*

ЗВУКОЗАПИСУ́ЮЧИЙ, а, е, *спец., рідко.* Те саме, що **звукозаписувальний.** *Група інженерів Гродненського районного управління енергетики та електрифікації сконструювала звукозаписуючий апарат* (Рад. Укр., 27.I 1965, 1).

ЗВУКОЗНІМА́Ч, а́, *ч., спец.* Прилад для відтворення записаних звуків; адаптер. *Звукознімачі (адаптери) створюють низькочастотні електричні струми за рахунок механічних коливань голки при відтворенні звукозапису з грамофонних пластинок* (Осн. радіотехн., 1957, 85).

ЗВУКОЗОБРАЖА́ЛЬНИЙ, а, е, *мист.* Стос. до звукозображання. *У музичному портреті Вітру композитор* [М. В. Лисенко] *підкреслює звукозображальні прийоми, що імітують пориви і завивання вітру* (Укр. клас. опера, 1957, 229).

ЗВУКОЗОБРАЖА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж., мист.* Абстр. ім. до **звукозобража́льний.** *Автор «Заповіту» ..вдало використовує фортепіанний супровід у місцях, що вимагають музичної звукозображальності* (Мист., 3, 1961, 25).

ЗВУКОЗОБРАЖА́ННЯ, я, *с., мист.* Створення художнього образу за допомогою музичних звуків. *Більшість ефектів звуконаслідування та звукозображання створена* [в опері М. В. Лисенка «Енеїда»] *за допомогою ладогармонійних засобів* (Мист., 6, 1964, 26).

ЗВУКОІЗОЛЯЦІ́ЙНИЙ, а, е. Стос. до звукоізоляції. *Велику цінність для будівельників становлять.. термо та звукоізоляційні матеріали, виготовлені в поліетилену* (Наука.., 8, 1958, 13); *Стіни та інші несучі конструкції, зроблені з каменю, довговічні і мають добрі теплотехнічні, звукоізоляційні та санітарно-гігієнічні властивості* (Компл. використ. вапняків.., 1957, 26).

ЗВУКОІЗОЛЯ́ЦІЯ, ї, *ж.* 1. Сукупність заходів, які запобігають проникненню звуків, шумів. *Утеплений різнокольоровий лінолеум, гіпсоцементна підкладка під підлогу сприятимуть підвищенню звукоізоляції між поверхами* (Веч. Київ, 30. XI 1966, 1).

2. Здатність матеріалу, речовини протистояти проникненню звуків, шумів. *Звукоізоляція каменю пилявських вапняків значно вища, ніж у цегли* (Компл. використ. вапняків.., 1957, 46).

ЗВУКОІЗОЛЬО́ВАНИЙ, а, е. До якого не проникають звуки; ізольований від звуків. *Комплекс спеціальних тренувань і випробування включав.. тривале перебування у спеціально обладнаній звукоізольованій камері* (Наука.., 5, 1961, 21); *Студії завжди добре звукоізольовані, щоб мікрофони не сприймали жодного стороннього звуку* (Осн. радіотехн., 1957, 196).

ЗВУКОМАСКУВА́ННЯ, я, *с., військ.* Технічні засоби, за допомогою яких зменшується чутність або змінюється характер звуку артилерійського пострілу.

ЗВУКОМЕТРИ́ЧНИЙ, а, е, *військ.* Прикм. до **звукоме́трія.**

ЗВУКОМЕ́ТРІЯ, ї, *ж., військ.* Розділ прикладної акустики, який вивчає питання визначення місцезнаходження артилерійської зброї за звуком пострілу.

ЗВУКОНАСЛІ́ДУВАЛЬНИЙ, а, е. Який базується на наслідуванні звуків або являє собою звуконаслідування. *Земля у нього* [П. Тичини] *звучить, як орган, погляд коханої нагадує спів скрипок.. Порівнюючи з цими розкошами музичних асоціацій і уподібнень, дитячою забавкою видається звуконаслідувальна інструментовка Бальмонта* (Поезія.., 1956, 33); *Звуконаслідувальні слова — слова, які відтворюють у своїй звуковій формі шуми різних предметів і явищ природи (тік-так, грр), крики тварин і птиць (мяу-мяу, гав-гав, кукуріку), а також фізіологічні прояви людини (ха-ха-ха, тьфу, брр)* (Сл. лінгв. терм., 1957, 65).

ЗВУКОНАСЛІ́ДУВАННЯ, я, *с.* Відтворення голосом або технічними засобами природних і механічних звучань. *Здатність морських риб і тварин створювати і сприймати звуки відома здавна. Рибалки приморських країн з давніх-давен уміють приманювати рибу майстерним звуконаслідуванням* (Наука.., 10, 1962, 40); // *лінгв.* Слово, що виникло шляхом наслідування природного звучання позначуваного ним предмета.

ЗВУКОНАСЛІ́ДУВАЧ, а, *ч.* Той, хто майстерно відтворює крики тварин, птахів і різні шуми.

ЗВУКОНЕПРОНИ́КНИЙ, а́, е́. 1. Який не пропускає звуків і шумів. *На основі склопластиків виготовляють кузови машин, корпуси катерів, звуконепроникні плити, покрівлю, труби* (Рад. Укр., 18.II 1964, 2).

2. Ізольований від звуків, шумів. *Радянські космонавти проходять спеціальне тренування в умовах ізоляції у звуконепроникних камерах* (Наука.., 7, 1961, 15).

ЗВУКОНЕПРОНИ́КНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **звуконепроникний.**

ЗВУКООПЕРА́ТОР, а, *ч.* Спеціаліст із звукозапису. *Звукооператори.. записали багато натуральних індустріальних звуків і шумів* (Укр. кіномист., II, 1959, 13).

ЗВУКО́ПИС, у, *ч., літ., муз.* Прийом художньої виразності, що полягає в спеціальному доборі звуків для створення певного образу, враження і т. ін. *Виключно багатий Шевченків звукопис. Ось рядки в балади «Утоплена», які передають шелест осоки коло берега: «Хто се, хто се по сім боці Чеше косу? Хто се?»* (Рильський, III, 1955, 252); *Загальному тонові віршів* [М. Бажана] *відповідає чітка ритміка, енергійність вислову, багатий звукопис* (Іст. укр. літ., II, 1956, 497).

ЗВУКОПОГЛИНА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до звукопоглинання. *Щоб у заводському приміщенні було тихо, стінки його вкривають спеціальною звукопоглинальною тканиною, пористими плитами* (Наука.., 10, 1963, 38).

ЗВУКОПОГЛИНА́ННЯ, я, *с.* Здатність поглинати звуки і шуми. *Камінь пилявських вапняків, як дуже пористий матеріал.., має великий коефіцієнт звукопоглинання* (Компл. використ. вапняків.., 1957, 46).

ЗВУКОПРОВІ́ДНИЙ, і́дна, і́дне. Який пропускає звуки і шуми.

ЗВУКОПРОВІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **звукопровідний.** *Здатність різних тіл передавати звукові коливання називається звукопровідністю* (Курс фізики, II, 1956, 72); — *Ви почуєте, коли вони прийдуть,— усміхаючись, сказав працівник і стукнув зігнутим пальцем по фанерній стіні.— Звукопровідність ідеальна* (Жур., Опов., 1956, 134).

ЗВУКОПРОНИКНИЙ, á, é, *рідко*. Який пропускає звуки і шуми.

ЗВУКОПРОНИКНІСТЬ, ності, *ж., рідко*. Властивість за знач. **звукопроникни́й**.

ЗВУКОРЯ́Д, у, ч., *муз*. Ряд музикальних звуків, що йдуть один за одним у певній послідовності. *Для української мелодії характерна різноманітність систем звукоряду* (Нар. тв. та етн., 6, 1964, 51).

ЗВУКОСПОЛУ́ЧЕННЯ, я, *с*. Сполучення звуків мови або музикальних звуків. *Асоціація, що приводить до зміни зовнішньої форми запозиченого слова, ґрунтується в принципі на зовнішній схожості елементів кінцевих звукосполучень у словах запозичених і питомих* (Мовозн., XVI, 1961, 33).

ЗВУКОУЛО́ВЛЮВАЧ, а, ч., *спец*. Прилад, за допомогою якого вловлюють шум літака, ракети, підводного човна і т. ін. та визначається напрям їх руху.

ЗВУЛЬГАРИЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **звульгаризува́ти**.

ЗВУ́ЛЬГАРИЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех*. Уявити, витлумачити що-небудь спрощено, викрививши таким чином його зміст.

ЗВУ́РДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зву́рдити**.

ЗВУ́РДЖЕННЯ, я, *с*. Дія за знач. **зву́рдити** і **зву́рдитися**.

ЗВУ́РДЖУВАННЯ, я, *с*. Дія за знач. **зву́рджувати** і **зву́рджуватися**.

ЗВУ́РДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗВУ́РДИТИ**, джу, диш, *док., перех*. Перетворювати молоко на сир.

ЗВУ́РДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗВУ́РДИТИСЯ**, ться, *док*. Перетворюватися на сир, зсідатися (про молоко).

ЗВУ́РДИТИ *див.* **зву́рджувати**.

ЗВУ́РДИТИСЯ *див.* **зву́рджуватися**.

ЗВУЧА́ННЯ, я, *с*. 1. Дія за знач. **звуча́ти**. *Ми майже точно можемо відрізнити.. звучання повної пляшки від порожньої, цілої посудини від розбитої тощо* (Наука.., 12, 1958, 27); *Вася почув дивний звук. Він був схожий на звучання струни блискучої скрипки* (Собко, Скеля.., 1961, 38); *Могутній у своїй силі і принадно сумовитий по звучанню тенор, обриваючи душу, підводився до самого неба* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 520); *Вона не знала, як дати йому зрозуміти, що в їх домі навіть саме звучання слова «брезня» вважалося непристойним* (Вільде, Сестри.., 1958, 525); *Найзвичайна краса народної пісні щев її крилатому афористичному звучанні* (Мас., Життя.., 1960, 130).

2. *перен*. Характер, зміст, значення. *Одні і ті самі явища дійсності можна висвітлити з різних позицій, і ці явища матимуть неоднакове звучання* (Мист., 5, 1957, 3); *Слава Шевченка вийшла далеко за межі любимої ним України. Він поет світового звучання* (Ком. Укр., 2, 1961, 68).

ЗВУЧА́ТИ, чи́ть, *недок*. 1. *без додатка і чим*. Видавати, створювати звуки. *Вайборо ступав юний пілігрим.. І звучить йому земля, як орган* (Кол., Терен.., 1959, 95); *Суворо запінені хвилі Понуро і глухо звучать...* (Зеров, Вибр., 1966, 427); *Я ходжу по своєму кабінету, ..чуткий, як настроєна арфа, що звучить струнами од кожного руху повітря* (Коцюб., 1, 1955, 414); // Бути звучним (у 2 знач.), мати гарне звучання (про музичний інструмент). [Кіндрат:] *Повезло вам, повезло. Такий баян трапився. Як звучить!* (Корн., II, 1955, 153); // Бути наповненим звуками. *Весь ефір звучав.. В холодне безмежжя неслись свист, і виття, і виття радіошифрів* (Довж., I, 1958, 281).

2. Поширюватися в просторі, чутися, лунати (про різні звуки, голоси, музику, співи і т. ін.). *Чути, як б'ють кремлівські куранти, врочисто звучить «Інтернаціонал»* (Баш, П'єси, 1958, 7); *Клуб було радіофіковано, голос лектора чітко звучав з гучномовця* (Дмит., Наречена, 1959, 136); *Акорд ще звучить і пливе по кімнаті* (Ю. Янов., I, 1958, 136); *Добра вдача в колгоспних селян: Де зійшались — там і пісні звучати* (С. Ол., Вибр., 1959, 109); // Вимовлятися, виголошуватися. *Він вибирав найнеобхідніші слова, а дід йому проказував, як вони звучать по-турецькому* (Кучер, Голод, 1961, 346); *Промова його звучала дуже спокійно і по-діловому* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 79); * Образно. *Подумати лише! В першій половині XIX сторіччя Руставелі звучав уже українською мовою* (Тич., III, 1957, 63); // Мати якісь характерні ознаки, риси, певне забарвлення. *Слова «колгоспний хліборобе звучать гордо* (Цюпа, Україна.., 1960, 8); *Вона говорила звичайні ввічливі слова, але для Камнєва вони звучали, як музика* (Собко, Вогонь.., 1947, 164).

◇ **Звуча́ти у ву́хах (у па́м'яті)** — вчуватися, згадуватися. *Юркові раз у раз звучать у вухах слова Мартинові* (Козл., Ю. Крук, 1950, 82); *І зараз розважливі і захоплюючі слова його.. звучали в пам'яті Павловій* (Головко, II, 1957, 414).

3. *перен*. Виявлятися в звуках мови, пісні і т. ін. (про почуття, настрій і т. ін.). *В його наріканнях не тільки не відчувалося злоби, а, навпаки, звучала гордість і замилування непокірним характером сина* (Тют., Вир, 1964, 233); *В тоні його звучала погроза* (Руд., Остання шабля, 1959, 205); *І стук Осьмухіна лунав, і віра в нім звучить безкрая: «Змагайтесь, друзі, з смертю злою, в ім'я безсмертної мети! Одною стукаю рукою, а другої нема... Кати її одрізали...»* (Сос., II, 1958, 495).

4. *перен*. Бути наявним або виявлятися, розкриватися в чому-небудь (про зміст, ідею, тему і т. ін.). *В ряді віршів Тичини починає звучати мотив, який можна назвати передчуттям бурі* (Поезія.., 1956, 41); *У сучасній українській поезії і прозі на весь голос звучить тема боротьби за мир і демократію* (Літ. газ., 21.VI 1951, 1); // Мати певне значення; справляти якесь враження. [Назар Петрович:] *Спасибі хоч у наказі написано: «у зв'язку з переходом на іншу роботу». Звучить?* (Дмит., Дівоча доля, 1960, 82); *Спектакль* [«Тарас Бульба» М. Старицького] *звучав як широке монументальне полотно героїчних подій* (Минуле укр. театру, 1953, 155).

ЗВУ́ЧНИЙ, а, е. 1. Який чітко і виразно звучить; гучний і чистий. *Драматична поема «Ярослав Мудрий» написана легким, звучним віршем, образною мовою* (Укр. рад. драм.., 1957, 84); *Звучний голос.*

2. Який видає чисті, дзвінкі звуки. *Чому на чернігівські бандури великий попит? Тому, що вони звучні, легкі, красиві* (Знання.., 1, 1966, 17).

3. *перен*. Пишномовний, багатообіцяючий. — *Альфа! Альфа, сюди! — Худюча Альфа, що мала таке звучне ім'я, прищуливши вуха, подалася на той поклик* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 3).

ЗВУ́ЧНІСТЬ, ності, *ж*. 1. Якість за знач. **зву́чний** 1, 2. *Найбільшу звучність мають у мові голосні* (Худ. чит.., 1955, 35).

2. *перен*. Популярність, славнозвісність. *У розміщенні картин, що їх покійний Аркадій, видно, скуповував не так заради змісту, як звучності імен їх авторів, була вишуканість* (Вільде, Сестри.., 1958, 314).

ЗВУ́ЧНО. Присл. до **зву́чний**. *Він звучно поцілував батьківську руку* (Довж., I, 1958, 340).

ЗВЯГА, и, *ж., діал*. 1. Гавкання. *Не боїться вовк собаки, але його звяги* (Номис, 1864, № 7253).

2. Сварка. *Вони щодня вагуються. Така звяга йде в дому* [в домі] (Барв., Опов.., 1902, 536).

ЗВ'ЯЗАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зв'яза́ти**. *Сорочка, зв'язана узлами, Держалась всилу на плечах. Попричепляна мотузками, Як решето, була в дірках...* (Котл., I, 1952, 130); *Босць лежав босий, тримаючи в руці порожнє відро; на шиї, зв'язані між собою шнурками, висіли черевики* (Тют., Вир, 1964, 312); *Соломія відпустила шворку, і колоди, з яких був зв'язаний її пліт, підхопила вода і кинула в темінь* (Голов., Тополя.., 1965, 258); *Сім'я Бондарів і кияни жнуть жито, за кожним — ряд зв'язаних снопів* (Вас., III, 1960, 323); *Він навіть забув на якусь мить, що руки його зв'язані* (Кучер, Чорноморці, 1956, 327); *— Я зв'язаний словом і... не можу з вами розбалакувати* (Смолич, I, 1958, 83); *Наукове поняття диктатури означає не що інше, як нічим не обмежену, ніякими законами, ніякими абсолютно правилами не зв'язану владу, що безпосередньо на насильство спирається* (Ленін, 31, 1951, 312); *З центром міста Кривий Ріг селище зв'язане тролейбусними, трамвайними та автобусними лініями* (Нар тв. та етн., 1, 1963, 72); *Ромчин батько підпільник, і він, безперечно, зв'язаний з партизанами, які діють десь по лісах* (Сміл., Сашко, 1957, 120); *З стародавніх часів російський та український народи зв'язані спільною історичною долею* (Рад. Укр., 12.VIII 1951, 2); [Л и ц а р:] *От я і без присяги й без любові, а зв'язаний з тобою* (Л. Укр., II, 1951, 198); *Дальший технічний прогрес в усіх галузях народного господарства величезною мірою зв'язаний з роботою машинобудівної промисловості* (Наука.., 1, 1960, 5); *Пиши про все, всяка дрібничка мене обходить, скоро вона зв'язана з життям твоїм* (Коцюб., III, 1956, 133); // **зв'я́зано**, безос. присудк. сл. *Та ось дрибинки зв'язано* (Добр., Очак розмир, 1965, 346); *Ворухнувся — зв'язано руки Усе згадав* (Головко, II, 1957, 167); *Якщо він вважується щось зробити, то це, мовляв, зв'язано із надзвичайним ризикуванням* (Тют., Вир, 1964, 147): *Скільки незабутніх спогадів зв'язано з рудником!* (Ткач, Плем'я.., 1961, 266).

◇ **Зв'я́зані ру́ки** *чиї* — хтось позбавлений можливості вільно діяти. *Якось розважить мене.. та думка, що вільно мені, що не зв'язані руки мої* (Вовчок, I, 1955, 143)

2. *у знач. прикм., перен.* Обмежений у рухах, діях, вчинках і т. ін.; скований *Розмова не йшла. Кожен почував себе зв'язаним, не знав, з чого починати* (Коцюба, Нові береги, 1959, 430); *Доки плацдарм не буде знищено — армія його буде зв'язана, скута* (Гончар, II, 1959, 320).

3. *у знач. прикм., спец.* Сполучений з іншим елементом або речовиною. *Є досить підстав твердити, що в тканинах організму нуклеїнові кислоти і білки можуть перебувати як у вільному, так і в зв'язаному стані* (Укр. біох. ж., XXVIII, 3, 1956, 296); *У кам'яному вугіллі міститься 1—2% зв'язаного азоту* (Хімія, 9, 1956, 88).

ЗВ'ЯЗА́НІСТЬ, ності, *ж.* 1. *перен.* Стан за знач. **зв'я́заний** 2. *Він побачив Наталю ще здаля і зразу ж відчув зв'язаність рухів* (Собко, Шлях.., 1948, 7).

2. *спец.* Стан за знач. **зв'я́заний** 3.

3. *рідко.* Взаємозалежність, взаємодія кого-, чого-небудь. *Для розшифрування нерегулярних біологічних процесів створено кореляметр. Він обчислює зв'язаність двох процесів у часі і ступінь їх хаотичності* (Рад. Укр., 15.I 1964, 3).

ЗВ'ЯЗА́НО, *перек.* Присл. до **зв'я́заний** 2. *В гостях завжди почуваєш себе зв'язано* (Збан., Мор. чайка, 1959, 143).

ЗВ'ЯЗА́ТИ *див.* **зв'я́зувати**.

ЗВ'ЯЗА́ТИСЯ *див.* **зв'я́зуватися**.

ЗВ'Я́ЗКА, и, *ж.* 1. Зв'язані, скріплені мотузкою і т. ін. або нанизані на неї які-небудь однорідні предмети; в'язка. *Козаки конопатили човни, обладнували борти протиштормовими зв'язками очерету* (Добр., Очак. розмир, 1965, 83); *Випаленими дорогами мчать важкі машини.., навантажені величезними зв'язками труб* (Роб. газ., 23.IX 1965, 2); *Данько помахав, подзенькав у повітрі зв'язкою запасних підків* (Гончар, II, 1959, 40); // *розм.* Які-небудь речі, зібрані і зв'язані у вузол, пакунок; клунок. *Стояв перед Кирилом молодий парубок і держав у руці щось кругле, у білу хустину загорнене.. Христя перехилилась у вікно і взяла у парубка зв'язку* (Мирний, III, 1954, 356).

2. *спец.* В'яжуча речовина або суміш речовин чи якісь інші засоби, що міцно зв'язують, сполучають, скріплюють що-небудь з чимось. *Шліфувальний круг являє собою пористе тіло, що складається із шліфувальних зерен, зв'язаних між собою цементуючим матеріалом — найчастіше керамічною зв'язкою* (Токарна справа.., 1957, 125); *Вона* [кіряна руда] *складається майже виключно з олітів.. без глинистої зв'язки* (Наука.., 8, 1959, 7); *Припавши вухом до землі, він чув, як гримить, наближаючись, танк, як брязкають сталеві зв'язки гусениць* (Собко, Шлях.., 1948, 182).

3. *спец.* Щільна сполучна тканина, що скріплює суглоби або з'єднує окремі органи тіла між собою. *Черепашки розкриваються завдяки пружності зв'язки, яка сполучає стулки на їх спинному боці* (Зоол., 1957, 29); *Однією з форм пошкодження кінцівок є розтягнення зв'язок суглобів, особливо часто надп'ятково-гомілкового* (Лікар експертиза , 1958, 69).

△ **Голосові зв'я́зки** *див.* **голосови́й**.

4. *грам.* Допоміжне дієслово, яке є частиною складеного присудка. *Дієслівна зв'язка..— слово, яке втрачає своє лексичне значення, але зберігає формально-граматичні властивості дієслова (спосіб, час, особу, число) і використовується для утворення складеного присудка* (Сл. лінгв. терм., 1957, 53).

ЗВ'ЯЗКІ́ВЕЦЬ, вця, *ч.* 1. Працівник зв'язку (у 3 знач.). *У зв'язківців України багато турбот. Та вони вроблять усе для того, щоб створити єдину автоматизовану систему зв'язку* (Веч. Київ, 26.II 1966, 2); *Зв'язківці, вільно походжаючи по висоті, змотували кабель* (Гончар, III, 1959, 60).

2. Той, хто здійснює зв'язок між військовими частинами або підрозділами, між підпільними групами, партизанськими загонами і т. ін. *Він став вихованцем орденоносного полка. Був зв'язківцем при штабі* (Кучер, Дорога.., 1958, 67); *Вранці зв'язківець покликав нас до капітана* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 39).

ЗВ'ЯЗКОВА́, вої, *ж.* Жін. до **зв'язкови́й** [2]. *Яринка після нашої втечі* [з концтабору] *була партизанською зв'язковою і розвідницею* (Коз., Гарячі руки, 1960, 109).

ЗВ'ЯЗКОВИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **зв'я́зка** 2, 3.

ЗВ'ЯЗКОВИ́Й [1], а́, е́. Стос. до зв'язку (у 2 знач.). *На кораблях-супутниках «Восток-3» і «Восток-4» було встановлено удосконалений комплекс зв'язкової радіоапаратури* (Рад. Укр., 22.VIII 1962, 1).

ЗВ'ЯЗКОВИ́Й [2], вого, *ч.* Те саме, що **зв'язкі́вець** 2. *Зв'язковий.. прийшов кликати старшого лейтенанта до штабу* (Багмут, Записки.., 1961, 35); *ЦК КП(б)У систематично відряджав на тимчасово окуповану територію України своїх зв'язкових, які передавали підпільним партійним організаціям його вказівки щодо посилення політичної і бойової діяльності* (Іст. УРСР, II, 1957, 554).

ЗВ'Я́ЗНИЙ, а, е. 1. Послідовний, логічний (про мовлення, виклад думок і т. ін.).

2. *рідко.* Який характеризується єдністю складових частин, елементів; єдиний, неподільний. *Матеріаль-*

ний світ — це зв'язне, єдине ціле, де предмети і явища органічно зв'язані одне з одним, залежать одне від одного і зумовлюють одне одного (Логіка, 1953, 65).

3. *спец.* Який має якусь зв'язність (у 2 знач.). *Всі грунти поділяються на такі групи.. за зв'язністю — на зв'язні (глини і суглинки), напівзв'язні (супіски) і незв'язні (піски)* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 29); *Стерню треба лущити слідом за збиранням колосових культур на легких піщаних грунтах дисковими, а на більш зв'язних лемішними лущильниками* (Хліборобство Укр., 1, 1966, 8).

ЗВ'ЯЗНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Властивість за знач. **зв'язний** 1, 2. *Ряд нових даних, добутих радянськими психологами, висвітлює розвиток структури дитячого мовлення, зокрема розвиток його зв'язності* (Рад. психол. наука.., 1958, 261).

2. *спец.* Ступінь зчеплення частинок грунту. *Для розробки грунту мають значення його зв'язність, щільність і вологість* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 138).

ЗВ'ЯЗНО. Присл. до **зв'язний** 1. *Думки не плили ясно та зв'язно, як давніше, але рвались і бились на місці, мов чорні птахи в часі бурі* (Фр., VI, 1951, 296); *Він кинув Сагайдачному в вічі все, що невиразно блукало в його голові, що відчував він усією своєю істотою, але ніколи не виказував так одверто, зв'язно і доладно* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 437).

ЗВ'ЯЗОК, зка, *ч., діал.* В'язка (у 1 знач.). *З його пліч упав дров зв'язок грубий* (Фр., XIII, 1954, 135).

ЗВ'ЯЗО́К, зку́, *ч.* 1. Спілкування, можливість спілкування з ким-, чим-небудь. *Між осавулами їхав для зв'язку один татарин у гостроверхій шапці* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 301); *Зв'язок єдиний — стук крізь стіни — єднав їх думи і серця* (Сос., II, 1958, 494); *У першу чергу він сподівався встановити зв'язок із своїми однодумцями* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 223).

2. Засіб спілкування на відстані. — *КП мені обладнали? — спитав від порога.— Закінчують, Степане Івановичу. Зв'язок протягнули. Рація на місці* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 8); *Телефонний зв'язок з штабом батальйону обірвався. Телефоніст, тримаючись рукою за провід, поповз назад до села шукати обрив* (Трубл., I, 1955, 43).

3. Установа чи установи, що забезпечують технічні засоби спілкування на відстані. *Степан.. почав скидати потертого кітеля з блискучими гудзиками, на яких видніла емблема міністерства зв'язку* (Кучер, Трудна любов, 1960, 126); *Начальник районного відділу зв'язку Волинчук здивувався з моєї несподіваної появи* (Жур., Звич. турботи, 1960, 43); // Служба, що налагоджує і здійснює спілкування на відстані військових частин і партизанських загонів. *Саміев кинув міномётників разом з полковими артилеристами та ротою зв'язку в зовсім інший кінець — в західний сектор лісу* (Гончар, III, 1959, 451); *Лісова землянка партизанського зв'язку була зовсім близько* (Смолич, Ми разом.., 1950, 52).

4. перев. мн. Ділові, офіційні і т. ін. відносини, стосунки між ким-, чим-небудь. *Всюди ради та намови його зважали до одного: до скріплення дружніх, товариських і братерських зв'язків між людьми в громадах і між громадами* (Фр., VI, 1951, 37); *Величезний вклад у справу розвитку культурних зв'язків з зарубіжними країнами вносять учені Радянської України* (Цюпа, Україна.., 1960, 122); *Дружні зв'язки промислових підприємств Радянської Латвії з підприємствами Української РСР та інших республік винятково широкі* (Ком. Укр., 6, 1965, 62); *Все дужче і глибше замислювався Тарас над долею свого українського народу, над кревним зв'язком його з російським народом* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 159); *Зміцнів зв'язок партійної освіти в життям* (Рад. Укр., 27.VIII 1959, 1); // Інтимні стосунки. [Кай Летіції:] *Сабіну.. засуджено за зв'язок нечистий з рідним братом* (Л. Укр., II, 1951, 368); // *тільки мн.* Близьке знайомство з впливовими особами. *Єдину надію покладав Сава Петрович на Галагана: зв'язки в нього і в суді і з інспектором земських шкіл* (Головко, II, 1957, 374); *Він.. самовпевнений до нахабства, почувається, що у нього є і зв'язки, й гроші* (Ю. Янов., I, 1954, 202).

Роди́нні зв'язки́ — взаємини, стосунки між кимнебудь на основі кровної спорідненості. *Цивільних людей було мало, і, напевно, коли б не родинні їх зв'язки з флотськими, то вони б і зовсім тут не жили* (Кучер, Чорноморці, 1956, 17).

5. Співвідношення між різними факторами, явищами, подіями і т. ін., засновані на взаємозалежності і взаємообумовленості. *Радянська біологічна наука з величезної багатоманітності зв'язків в органічній природі розкрила найбільш істотні зв'язки, які лежать в основі закономірного розвитку живих істот. Такою найголовнішою формою зв'язку і є зв'язок організму з умовами його існування* (Фізіол. ж., VI, 4, 1960, 442); *Між різними формами руху матерії є не тільки тісний і нерозривний зв'язок, але і відповідна супідрядність нижчих форм вищим* (Ком. Укр., 9, 1962, 49); *Не було сумніву, що ця пальба має якийсь прямий зв'язок із затримкою полку* (Гончар, III, 1959, 436); // Послідовність, логічність (у мовленні, викладі думок і т. ін.). *Круг столів запанувала різноголоса строката бесіда, яка стороннній людині здається безладним шумом, але в якій є свій зміст і внутрішній зв'язок* (Жур., До них іде.., 1952, 143); *Між словами в реченні існує смисловий зв'язок, який можна виявити за допомогою питань* (Грам. укр. мови, II, 1957, 7); // *грам.* Відношення між словами, словосполученнями. *Граматичний зв'язок — зв'язок, в який вступають слова, виконуючи роль головних і другорядних членів речення* (Сл. лінгв. терм., 1957, 43); *Синтаксичні зв'язки бувають єдиним виразником роду деяких невідмінюваних запозичених іменників* (Мовозн., XVIII, 1963, 35).

У зв'язку́: а) у відповідності, співвідносності з чимнебудь. *Біографію героя в зв'язку з біографією народу розкривав в своєму романі «Юрко Крук» П. Козланюк* (Рад. літ-во, 3, 1957, 15); б) залежно від чого-небудь. *Роль кожного бійця в гірських умовах виростала набагато більше, ніж це було в умовах рівнин.. Воронцов добре враховував, які нові обов'язки покладаються в зв'язку з цим на партійно-комсомольський прошарок* (Гончар, III, 1959, 96); в) з якої-небудь причини. *Коли ж його допікали запитаннями, він відповідав, що.. в нього головні болі і що в зв'язку з цим лікарі надали йому відпустку на невизначений час* (Тют., Вир, 1964, 63); г) з приводу чого-небудь. *Вечорами — суперечки й розмови на громадські теми в зв'язку з діяльністю земств та міських самоврядувань* (Мов життя в мист., 1955, 29).

6. Внутрішня близькість з ким-, чим-небудь. *Ніколи перше не почував я так ясно зв'язку з землею* (Коцюб., II, 1955, 230); *Саме завдяки міцному зв'язку з народом і його творчістю майстри мистецтва і стають великими майстрами* (Мист., 6, 1955, 8).

7. *спец.* Міцне сполучення, скріплення, з'єднання чого-небудь з чимсь. *Практика показала, що одну панель краще встановлювати з допомогою підкоса, другу — горизонтальним зв'язком, третю — накидними вахтами* (Роб. газ., 22.VII 1965, 2).

8. *хім.* Виведення з вільного стану. *Тепло і світло, що виділяються під час горіння, є не що інше, як звільнена*

енергія хімічних зв'язків (Наука.., 7, 1963, 15).

ЗВ'Я́ЗУВАЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Який використовується для міцного зв'язування, сполучення, скріплення чого-небудь. *Зв'язувальні речовини.*

ЗВ'Я́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. зв'я́зувати 1—10 і зв'я́зуватися 1—8. *В композиції, як і в практичній грі, ..ті ж правила, наприклад: назви і рух фігур, загроза, рокіровка, шах і мат, взяття на проході, перетворення пішаків у ту чи іншу фігуру, зв'язування* (Шах. композ.., 1957, 3); *Кінетин значно збільшує синтез білка за рахунок зв'язування небілкового азоту в білковий* (Наука.., 1, 1964, 26).

ЗВ'Я́ЗУВАТИ *і рідко* **ІЗВ'Я́ЗУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗВ'Я́ЗАТИ**, зв'яжу́, зв'я́жеш *і рідко* **ІЗВ'Я́ЗАТИ**, в'яжу́, в'я́жеш, *док., перех.* 1. З'єднувати, скріплювати кінці чого-небудь вузлом, петлею і т. ін. [Е м м а *(зв'язуючи порвану нитку):*] *Ну, вже ж і вовна!* (Л. Укр., IV, 1954, 212); *Фурман зв'язував отоси, що їх, мов ножем, перетяло, і лагодив тріснутий хомут* (Досв., Вибр., 1959, 64); *Зручним рухом склав* [Йон] *хустину косинкою, закинув собі на шию і зв'язав під бородою вузликом* (Коцюб., I, 1955, 234); // З'єднуючи кінці чого-небудь, виготовляти, робити щось. *Зоня сіла там же при столі, закладала ті папірці вузенькими смужечками, зв'язувала в каблучки й брала їх за основу для маленьких віночків* (Л. Укр., III, 1952, 653); *Ой зв'яжу віночок на чотири квіти, На чотири квіти, щоб усім радіти* (Рильський, II, 1960, 115).

◇ **Зв'я́зувати кінці́ [з кінця́ми]** *див.* **кіне́ць**[1]; **Сказа́в, мов (як** *і т. ін.*) **зв'яза́в** — влучно і твердо сказав.

2. Скріплювати які-небудь предмети за допомогою мотузка, ланцюга і т. ін. *Один човен на бистрих хвилях перекидається, і для того зв'язують докупи два або три човни* (Н.-Лев., II, 1956, 416); *Валерик швидко зняв з ніг лижі, зв'язав їх докупи і закинув на плечі* (Збан., Старший брат, 1952, 10); *Зняв* [Антон] *з себе мотузку, зв'язав хмиз, звалив на плечі в'язку й пішов до хати* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 45); // З'єднуючи докупи і обв'язуючи що-небудь, виготовляти щось. *Стали* [гвардійці] *зв'язувати плоти безшумно з колод, лози й снопів* (Тич., II, 1957, 181); *— Господи помагай! — сказала Лесиха і перша ужала жменьку* [жменьку] *спілого, колосистого жита, перша зробила перевесло, зв'язала снопок і відставила його набік* (Фр., I, 1955, 60); *— Всі квіти зберу у дніпрових гаях, Зв'яжу у.. букети* (Нагн., Пісня.., 1949, 125); // *тільки док.* Зібрати, пов'язати у снопи зжатий, скошений хліб. [Р о м а н:] *Оце робітниця, оце жінка — сама за косарем зв'яже!* (К.-Карий, I, 1960, 396); *Марія з болем випростала спину, глянула навколо. Скільки тих валків, і все треба зв'язати* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 75); // Збирати, ув'язувати що-небудь у вузол, пакунок. *Нещасний Гельє зв'язав у вузлик своє майно і вибіг з хати на вулицю* (Коцюб., III, 1956, 9).

3. Обкручувати, обв'язувати чим-небудь тіло або руки, ноги. *Напившись, звірів* [грек], *..і, якщо його не зв'язували тут же, він нападав на першого-ліпшого і бив трохи не до смерті* (Тют., Вир, 1964, 464); *Казали їй* [Марусі] *руки ізв'язати, посадили між злодіями* (Вовчок, I, 1955, 249); [К а н д и б а:] *Ви радите мені кинути писати?* [Б а т у р а:] *Навпаки, я хочу, щоб ви писали, бо вас все одно ніхто не спинить. Навіть, коли б вам руки і ноги зв'язали, ви носом писатимете* (Корн., II, 1955, 251); // *перен.* Заважати, перешкоджати вільно діяти, рухатися і т. ін. *М'ячі йшли і йшли в лівий бік корту, і це зв'язувало Рауслітa, це не давало змоги прикласти усі сили* (Собко, Любов, 1935, 107); *Під вікнами ходив вартовий. Він теж був сонний, і сон давно вже зв'язав не тільки його думки, але й його рухи* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 165); // *перен., чим.* Ставлячи себе чи когось у залежність від чого-небудь, обмежувати свободу дій, вчинків. *Вона не хоче зв'язувати себе згодою на шлюб раніше, як остаточно з'ясується перспектива щодо його дипломатичної кар'єри* (Головко, II, 1957, 490); [М а р у с я:] *Я каюсь, мамо, що так швидко зв'язала себе обітом страшним* (Мирний, V, 1955, 101); // *перен.* Сковувати або уповільнювати розвиток чого-небудь. *Парламентарна буржуазна республіка зв'язує, душить самостійне політичне життя мас..* (Ленін, 24, 1950, 47).

◇ **Зв'я́зувати (зв'яза́ти) ру́ки:** а) *(етн.)* здійснювати обряд шлюбу, вінчати. *— О-ох сину, сину!.. Кожна дівка, поки не вийшла заміж, то й добра; а як зв'язали руки, то зараз і почне витребенькувати...* (Мирний, I, 1949, 353); *Аби вірно кохались, а там, чи зв'язав піп руки, чи не зв'язав — однаково* (Коцюб., I, 1955, 35); б) позбавляти кого-небудь можливості вільно діяти. *Давно б я утік з того міста, ..так Владек мені руки зв'язав: зовсім хлопця скрутила хвороба* (Мур., Бук. повість, 1959, 82); **Зв'я́зувати (зв'яза́ти) ру́ки й (та) но́ги (по рука́х і нога́х)** *див.* **рука́**.

4. Сполучати, з'єднувати що-небудь з чимось на відстані ланцюгом, пасом і т. ін. *Павлюк налагодив наверху вітряний двигун, з допомогою Торби зв'язав його з динамомашиною і освітив пароплав дешевою електрикою* (Трубл., Лахтак, 1953, 59).

5. З'єднувати які-небудь пункти шляхами сполучення. *Проведена у 80-х роках Закаспійська заліниця зв'язала Самарканд з Каспійським морем* (Іст. СРСР, II, 1957, 263); *У недалекому майбутньому.. космічні кораблі зв'яжуть Землю з іншими планетами* (Ком. Укр., 10, 1962, 47); // Створювати можливість спілкування на відстані за допомогою різних засобів зв'язку. *Кілька телефонних апаратів уже зв'язували бліндаж в усіма командирами полків і штабом армії...* (Голов., Тополя.., 1965, 345).

6. Сприяти встановленню зв'язків, стосунків між ким-, чим-небудь. *— Я наказав негайно зв'язувати вас з кожним матросом і солдатом.. Розпитуйте про все. Для книги знадобиться* (Кучер, Голод, 1961, 200); *Вчора, коли я пішов від Старикова, я подумав: а чи не зв'язати його з Ромчиним батьком?* (Сміл., Сашко, 1957, 120); // Сприяти встановленню дружніх стосунків; зближувати кого-небудь з кимось. *Так життя зв'язало Мирона з Яшком. Наче небаченими* [невидимими] *нитями. І вони не рвали їх* (Головко, I, 1957, 124); *Довідався* [Довбуш] *випадково, що Фока вміє писати, і це зв'язало його з горбанем навіки* (Гжицький, Опришки, 1961, 31).

◇ **Зв'я́зувати (зв'яза́ти) своє́ життя́ (себе́, свою́ до́лю):** а) *(з ким)* вступати в близькі стосунки, одружуватися з ким-небудь. *Чи кохала вона його, йдучи до шлюбу, зв'язуючи з ним своє життя, чи знала тоді це почуття? Мабуть, що ні* (Коцюба, Нові береги, 1959, 158); *Відтоді, як вона зв'язала себе з тим пияком, вигляд у неї став дедалі згорьованіший, змучений* (Гончар, Тронка, 1963, 120); *Не вдалося* [Уляні] *колись з ним зв'язати своєї долі, то хоч зараз посидить коло нього* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 33); б) *(з чим)* присвячувати себе, свою діяльність чому-небудь. *Кращі твори світової літератури належать письменникам, що зв'язали свою долю з комунізмом, віддають своє життя інтересам народу* (Рад. літ-во, 5, 1957, 91).

7. Встановлювати взаємозалежність, взаємодію кого-, чого-небудь; пов'язувати щось із чимось. [Л е с я:] *Сергій був надто дорогий мені, щоб я могла зв'язувати його ім'я з своєю недугою* (Сміл., Черв. троянда, 1955, 75); *З Києвом зв'язували мене далекі згадки з дитячих літ.*

Малим я тут прожив кілька років (Сам., II, 1958, 270); *Комуністична партія завжди зв'язувала зростання заробітної плати з підвищенням продуктивності праці* (Рад. Укр., 5.I 1955, 1).

8. З'єднуючи разом, створювати одне ціле *Виникли такі нові організаційні форми, як комплексні бригади і механізовані ланки, що.. зв'язують воєдино ряд галузей господарства* (Ком. Укр., 5, 1960, 55); *Марксизм зв'язав в одне нерозривне ціле економічну і політичну боротьбу робітничого класу* (Ленін, 4, 1948, 151); *Піснею ж твоєю* [Джамбуле] *дорожу! Я її зв'яжу із своєю мужньою — твою пророчу* (Тич., 1, 1957, 280); // Єднати на основі чого-небудь спільного. *Яремченко зразу відчув у стосунках цієї групи жінок злагодженість і внутрішню силу, яка зв'язувала їх в одну сім'ю...* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 7); *Ніч, лунка лісова порожнеча зв'язували всіх трьох якимись новими, майже інтимними почуттями ріднили і зближували* (Коа.. Сальвія 1959, 41)

◇ **Зв'я́зувати (зв'яза́ти) докупи́ (в одне́ ці́ле) думки́ (слова́** і т. ін.) — осягати розумом сказане, знаходити суть, розуміти. *В його голові мигтіли якісь шматки думок, просувалися якісь неясні образи, та він ніяк не міг вспіймати їх, зв'язати докупи* (Коцюб., 1, 1955, 123); *Гості вже попрощалися і порозходилися, а він сидів і думав про все, що почув тепер, що чув раніше, та не зв'язував в одне ціле* (Сенч., Опов., 1959, 39); **Не [вміти, могти] зв'яза́ти два сло́ва (двох слів)** — не вміти (не могти) говорити зв'язно, логічно *Сахно. довго не могла опанувати свого хвилювання й зв'язати два слова для відповіді* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 25); [Д а в и д ю к:] *Я не вмію говорити. Більше двох слів не зв'яжу* (Корн., II, 1955, 254).

9. *спец.* Міцно сполучати, скріплювати, з'єднувати що-небудь з чимось в'яжучою речовиною або сумішшю речовин чи якимись іншими засобами. *Глина зв'язує між собою камені* (Тасмп. ванна, 1957, 9); *Була загроза, що впаде* [вишка] *й хату баб розвалить.., а хлопці й під той вітер клепали, рятуючи свою споруду, брали болтами, зв'язували міцніше* (Гончар, Тронка, 1963, 91).

10. *хім.* Виводити з вільного стану *Деякі дослідники вказують на те, що стрептоміцин може зв'язувати нуклеїнові кислоти і цим виводити їх з обміну речовин* (Мікр. ж., XVIII, 4, 1956, 17).

11. *тільки док.* Виготовити в'язанням. *Вчора здивувала Всіх моя сестричка — Братику зв'язала Білі рукавички!* (Бойко, Ростіть.., 1959, 17).

ЗВ'ЯЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗВ'ЯЗА́ТИСЯ**, зв'яжу́ся, зв'я́жешся, *док.* 1 Прикріплюватися один до одного чим-небудь. *Зв'язалися* [Лев та Вовк].. *хвостами докупи та й пішли* (Фр., IV, 1950, 53)

2. Установлювати зв'язок з ким-небудь на відстані за допомогою різних засобів зв'язку *Цілу ніч в гебітскомісаріаті ніхто не спав. Приймали шифровки, наполохано перешіптувалися, зв'язувалися по радіо з вищим командуванням* (Коз., Гарячі руки, 1960, 113); — *Дозвольте доповісти, товаришу полковник. Дзвонив командуючий, просив негайно з ним зв'язатись* (Голов., Тополя.., 1965, 345); — *Чув новину? — Ти про крейсер? — Сашко одягає навушники.— Ще б не чути Всіх тут сколотила його поява... Я пробував навіть зв'язатися з ним — не відповідав* (Гончар, Тронка, 1963, 42).

3. Вступати у ділові, офіційні і т. ін. зв'язки, спілкуватися з ким-небудь *Дмитро.. познайомив Яринку з Даюбою та Волоковим, щоб вона, коли буде потрібно, могла зв'язуватися і безпосередньо з ними* (Коз., Гарячі руки, 1960, 65); *Скільки ще не взято на облік самостійних груп, які боролися з окупантами, але не знали, як зв'язатися з іншими підпільниками* (Ю. Янов., II, 1954, 15); // Вступати у взаємовідносини, товариські стосунки, виявляючи спільні інтереси, зближуватися. *Відкрита політична боротьба змушує партії зв'язуватись тісніше з масами, бо без такого зв'язку партії — ніщо* (Ленін, 15, 1949, 298); — *Мені теж цікаво послухати, про що говоритимуть, чим живе робітнича молодь на заводі. Треба зв'язатися з осередком. Придивляюся до хлопців* (Донч., II, 1956, 15).

4. *розм.* Вступати в стосунки з ким-небудь ненадійним для здійснення якоїсь справи. — *Толику, приходь завтра... Я все для тебе підготую. З ним* [Вадимом] *краще не зв'язуватись...* (Руд., Остання шабля, 1959, 103); — *Ну, брат, я не знав, що ти отакий тюхтій. Даремно з тобою зв'язався...* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 20); // Заводити небажану дружбу, непотрібну розмову, суперечку і т. ін. з ким-небудь — *Зв'яжись з дурнем, то й сам дурнем будеш* (Номис, 1864, № 6170); — *Без тижня день живемо, а він уже із бродячим каторжанином зв'язався. Нічого собі..* (Тют., Вир, 1964, 270); // Вступати з ким-небудь у любовні стосунки, що викликають осуд. — *Замість того, щоб на старість гріхи одмолювати, він з молодицею зв'язався* (Мирний, III, 1954, 325); *Невже ж Голда, у якої очі спалахували щастям лише при одній згадці про Максима, так швидко забула його і зв'язалася з Федором?* (Ткач, Арена, 1960, 236).

5. Починати якусь справу, братися за щось, мати відношення до чого-небудь. *Знов мати про спокій говорить. Не зв'язуватися. Сидіти спокійно.— Мамо! Не треба про спокій. Я не каюся. Свого доб'юсь* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 251); *Вона* [власність] *не тільки сама нерухома, але й людей позбавляє вільного руху, як тільки вони з нею зв'яжуться!* (Л. Укр V, 1956, 199).

6. *тільки 3 ос.* Асоціюватися, пов'язуватися з ким-, чим-небудь *Ще донедавна з уявою про письменника, поета зв'язувався образ.. такого собі облизаного паничика* (Еллан, II, 1958, 159); *І тіло, напівприкрите, почало віддавати повітрю своє останнє тепло, яким я дихав. І той нудний запах назавжди зв'язався у мене з образом смерті* (Коцюб., II, 1955, 360)

7 З'єднувати, створювати одне ціле (про думки, факти, явища і т. ін.)

8. *спец.* З'єднуватися, сполучатися з чим-небудь (про елементи, речовини) *Опока, яка вилежала на повітрі, крім значного підвищення своєї міцності, краще зв'язується з розчином* (Компл. використ. вапняків.., 1957, 140); *Темперні фарби не піддаються руйнуючій дії часу, навіть більше, вони міцно зв'язуються зі стіною* (Вітч., 7, 1964, 156)

9. *тільки недок.* Пас до **зв'я́зувати** 1—5, 7—10. *Парк Олександрія знаходиться на західній околиці Білої Церкви. Він зв'язується з центром міста широкою магістраллю — Червоноармійською вулицею* (Парк Олександрія.., 1949, 12); *Проста ж зміна ситуації.. зовсім не створює цільного сюжету, навіть якщо події ці і зв'язуються автором одними і тими ж особами* (Рад. літ-во, 3, 1957, 12).

ЗВ'ЯЗУЮЧИЙ, а, е. 1. Який з'єднує що-небудь, створюючи одне ціле. *Шевченко вводить між окремими епізодами рядки, що виконують функцію пояснень до змісту і є, так би мовити, зв'язуючим текстом між цими епізодами* (Рад. літ-во, 2, 1957, 75).

2. *спец.* Який з'єднує, сполучає що-небудь з чимсь. *Зв'язуючими речовинами* [в пластмасах] *є смоли, бітуми, цементи* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 184).

ЗВ'ЯЗЬ, зі, *ж., діал.* Зв'язок. *Література і життя мусять стояти в якійсь тісній зв'язі* (Фр., Публіцистика, 1953, 28); *Всякі думки шибали йому по голові. Думки без зв'язі, майже гарячкові* (Март., Тв., 1954, 243).

ЗВ'Я́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зв'яли́ти.** *Подихом стужі зв'ялені квіти відживають від променів сонячних* (У. Кравч., Вибр., 1958, 398); *Постами й працею зв'ялені лиця, Зів'яли груди і запав живіт, Але по всьому видно, що дівиця Безчасно згасла, наче маків цвіт* (Фр., XIII, 1954, 301).

2. *у знач. прикм.* В'ялий, сухий. *Степ мов палав під тим світом, зв'ялена трава хилилася додолу* (Мирний, IV, 1955, 20); * Образно. *Його кучерява, темної міді борода.. вперлася в білу сорочку; зв'ялений чуб спадав набік, навскіс розсікаючи високе чоло* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 675).

ЗВ'Я́ЛИТИ, зв'ялю́, **зв'я́лиш** і *рідко* **ІЗВ'ЯЛИТИ,** в'ялю́, в'я́лиш, *док., перех.* 1. Зробити в'ялим, сухим. *Настала осінь. Подихнули морози, зціпили землю, зв'ялили гаї та діброви* (Коцюб., I, 1955, 66); [І в а н:] *А жита які! І лютневі вітри не зв'ялили, і озимки не заморозили* (Галан, I, 1960, 518).

2. *перен.* Передчасно зістарити, зробити кволим, немічним. *Нимидору ізсушила, ізв'ялила нужда, як холодний вітер зелену билину* (Н.-Лев., II, 1956, 244); *Зв'ялила неволя юнакове тіло* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 124); // Спричинитися до страждань, тяжких переживань. *Звела мене не біда, А дівчина молода.. Брівоньками зв'ялила, Оченьками спалила* (Пісні та романси.., II, 1956, 122); *Любий дядьку! як Ви мене зв'ялили, як Ви мене вразили своїм останнім листом!* (Л. Укр., V, 1956, 102); // Зробити блідим, позбавити свіжості (перев. обличчя, красу і т. ін.). *Старі, недугами та грижею поорані лиця лежать обік молодих, що ще не стратили слідів красоти, хоча цвіт їх уже зв'ялила передчасна тяжка праця* (Фр., I, 1955, 79).

ЗВ'Я́ЛИТИСЯ, зв'я́люся, зв'я́лишся, *док., рідко.* 1. Стати в'ялим, сухим; зав'янути (про рослини).

2. *перен.* Передчасно зістаритися, стати кволим, немічним; // Змучитися від страждань, тяжких переживань. *Серце моє зсохло, зв'ялилося за сином, що у москалі віддано* (Сл. Гр.).

ЗВ'Я́НУТИ, ну, неш, *док., розм.* Те саме, що **зав'я́нути.** *Травка зв'яне, травка зсохне Коню вороному; Отрутою вода стане Мені, молодому!* (Пісні та романси.., II, 1956, 35); *— Вийшла заміж — як за стінку засунулась: змарніла, зв'яла, моя рибочка. А дівчина була — як сонце* (Вовчок, 1, 1955, 39); *На долині холод стане; Як рослина, й серце зв'яне* (Щог., Поезії, 1958, 275); *Зв'яне краса твоя десь під барканами, Ще доконає зима, І незабаром, покрашена ранами, Згинеш під тином сама* (Стар., Поет. тв., 1958, 105).

ЗГА́ГА, и, *ж.* 1. Велике бажання, потреба пити; спрага. *Мандрівець.. в безводній пустині, Безсилий від згаги, джерела шука* (Граб., I, 1959, 195); *— А щоб їх* [овець] *згага не томила, розставили б ви їм там, у степу, коритця з водою,— порадив якось Горпищенко-чабан голові робіткому Лукії Назарівні Рясній* (Гончар, Тронка, 1963, 26).

2. *з інфін. і чого, перен.* Пристрасне бажання, жадоба чого-небудь; жага. *Щира любов до свого краю, освічена світлом науки, та невпинна згага молодих літ послужити йому — несли Вас добувати ще більшої освіти* (Мирний, V, 1955, 415); *Дика, непереможна згага життя палить всередині, сповняє усю його істоту...* (Коцюб., I, 1955, 367); *Він грав пісню печалі, яка поступово переходила в згагу помсти за руїни і смерть* (Рибак, Зброя.., 1943, 131).

3. Відчуття печіння в стравоході; печія. *Вона вже й з кошиком, назбирав і ягоди, і листя, ..сушить і в'ялить і на згагу і на хрипоту* (Вовчок, VI, 1956, 338).

Зга́га запекла́ (пече́) — з'явилося відчуття печіння, болю. *Неначе згага запекла. Я ледве, ледве вийшов з хати* (Шевч., I, 1951, 397); *Секретар скривився, ніби його враз запекла згага* (Панч, II, 1956, 471).

ЗГАД, у, *ч., рідко.* Те саме, що **зга́дка** 1. *Рідні книги в синьому сап'яні, Тихий згад шумних ліцейських літ, Воркітливий, сивий голос няні,— Та невже це тільки тінь і слід?* (Рильський, II, 1960, 110).

На згад — те саме, що **На зга́дку** (*див.* **зга́дка**). *І тепер — вікам на згад — Місто, Леніним натхненне, Де родилась влада Рад,— Гордо зветься: Ленінград!* (Нех., Ми живемо.., 1960, 123).

ЗГА́ДАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **згада́ти**; // *у знач. прикм.* Чи вартий — де вже там визнання, *А бути згаданим хоча б,— Хто в дні всесвітнього змагання Слугує долару, як раб?* (Рильський, III, 1961, 217); *— Зараз сюди прибудуть професор Бомба і артист Битва. Почувши се пророцтво, всі з реготом обернулися до вікон і побачили на тротуарі обох згаданих панів, що.. йшли до редакції* (Фр., IV, 1950, 32); // **зга́дано,** *безос. присудк. сл. Згадано оті чотири рядочки пісні на початку* [розділу] (Донч., VI, 1957, 19).

ЗГАДА́ТИ *див.* **зга́дувати.**

ЗГАДА́ТИСЯ *див.* **зга́дуватися.**

ЗГА́ДКА, и, *ж.* 1. Відтворення в пам'яті, свідомості подій, обставин, образів і т. ін. минулого, відновлення уявлень про кого-, що-небудь; згадування. *Серпом черкнула її по серцю згадка про напасливого парубка* (Мирний, IV, 1955, 152); *Згадка про Анатолія повернула всі думки Марії на сина* (Руд., Остання шабля, 1959, 20); // Те, що лишилося, збереглося в пам'яті; спогад. *Лиш кетяги калини на вікні Сумною згадкою лишилися мені* (Забашта, Вибр., 1958, 29); *Скільки згадок зв'язано з тим краєм, Він мені як щирий друг і брат* (Наги., Вибр., 1957, 289).

На зга́дку: а) щоб пам'ятати, не забувати про кого-, що-небудь. *В двадцятім віці сорок третій рік Тут* [над Дніпром] *прогримів і залишив на згадку Те, що сеятинею засяє віддалік Тобі, багатий славою нащадку* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 13); б) згадавши кого-, що-небудь. *На згадку про діда Остап почув щось тепле у грудях* (Коцюб., I, 1955, 339).

2. Побіжне називання кого-, чого-небудь, коротке повідомлення, зауваження про когось, щось. *— Слово надається від фракції більшовиків Кузнецову. І знову, як не раз уже за ці кілька хвилин, при самій згадці імені Кузнецова в залі знявся шумок, приглушений гомін* (Головко, II, 1957, 545); *З 946 р. до 1214 р. в літописах в 38 згадок про Вишгород* (Вісник АН, 8, 1949, 40).

ЗГА́ДУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зга́дувати.** *За дивним збігом обставин танцями керував уже згадуваний студент-політехнік* (Ю. Янов., II, 1954, 91); *Величезний старовинний вал, зведений в сиву давнину руками рабів і згадуваний ще Геродотом, зараз весь був начинений бетоном та сталлю* (Гончар, II, 1959, 388); // **зга́дувано,** *безос. присудк. сл. А про те, що Зінько ж повставав проти того Денисового шкуродерства, дак уже й не згадувано, мов того й не було* (Гр., II, 1963, 423).

ЗГА́ДУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зга́дувати.** *Почали ми тиху розмову — згадування. Згадали наші забавки давні дитячі,— пригадали й дівочі безсумній часи...* (Вовчок, I, 1955, 241); *Згадування прізвища Любчика впливало — Мальований махнув рукою, погоджуючись* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 242).

ЗГА́ДУВАТИ і *рідко* **ІЗГА́ДУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ЗГАДА́ТИ** і *рідко* **ІЗГАДА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех. і з спол.* що, як, *з прийм.* про, *розм.* а. 1. Відтворювати в пам'яті, свідомості події, обставини, образи і т. ін. минулого, відновлювати уявлення про кого-, що-небудь. [Олекса:] *Сестро моя любая,*

якби ти знала, як часто я згадував тебе у поході!.. (Вас., III, 1960, 46); *Не будемо про те згадувати, що вже промайнуло-минуло* (Мирний, IV, 1955, 368); *Скиба.. ще дужче нахмурив* [брови] *і щось став їзгадувати* (Головко, I, 1957, 325); *Я пишу мемуари. Згадую певний шматок життя, що мені він дорогий, і пишу про нього* (Ю. Яновський, II, 1958, 31); *Заспівав* [Перебендя], *та й згадав, Що він сиротина. Пожуриться, посумує, Сидячи під тином* (Шевч., I, 1963, 52); *Вона. силкується щось їзгадати — і нічого не може* (Гр., I, 1963, 434); *Яблуко лежить передо мною — Світле, аж прозоре, мов янтар. А згодаймо ж, працю якою У природи вирвано цей дар!* (Рильський, III, 1961, 79).

2. Побіжно називати кого-, що-небудь, коротко повідомляти, зауважувати про когось, щось. *Оксана згадує в листі до мене, що ти противишся сій її подорожі до Києва* (Л. Укр., V, 1956, 425); *Серед видатних реалістів-критиків російської літератури Франко не один раз згадував і Островського* (Рад. літ-во, 3, 1957, 49); *Довго Микола оповідав, а коли ненароком згадав чорта, Іван хрестить груди під кептарем* (Коцюб., II, 1955, 329); // *перев. док., кому.* Пригадати кому-небудь щось сказане чи зроблене ним раніше. — *З очей щезни, навіки щезни, паскудо.— Це я тобі — паскуда?. Ще будеш мені в ноги падати, будеш чоботи лизати, щоб найняв у економію. Тоді я тобі згадаю твоє «паскудо»* (Стельмах, I, 1962, 393).

Зга́дувати (згада́ти) до́брим сло́вом *кого* — говорити про кого-небудь щось хороше. *В новім, великім людськім храмі Хтось добрим словом і мене згадав* (Фр., X, 1954, 24); **Зга́дувати (згада́ти) ли́хом (лихи́м, пога́ним** *і т. ін.* **сло́вом)** *кого* — говорити про кого-небудь щось погане, лаяти когось. — *Не згадуйте нас лихом...* (Тют., Вир, 1964, 210); *Січі та січовиків ніколи не забуду, а лихим словом не згадаю* (Л. Укр., V, 1956, 47); **Не про́ти но́чі (не при лю́дях, не при ха́ті) зга́дувати (зга́дуючи)** — страшно або дуже неприємно згадувати. — *Ну, та цур їм, не проти ночі їх* [бандитів] *згадувати,— сплюнув коваль,— в й окрім них об чім поговорити* (Головко, II, 1957, 181); *Це* [Параска] *чиста сатана, не при людях згадуючи* (Н.-Лев., II, 1956, 17); **Не тим би зга́дувати** — висловлення жалю, що доводиться говорити погано про кого-небудь. *Старий наш пан, покійник, недобрий був! Не тим би згадувати, да луччим ні за що* (Вовчок, I, 1955, 41).

ЗГА́ДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗГАДА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. Приходити на пам'ять, поновлюватися в свідомості. *Згадувалась* [Хомі] *домівка, згадувалась дружина, згадувалось все те, до болю привабливе, що було можливим тільки поза війною* (Гончар, III, 1959, 377); *Зінькові згадався той день, як він ішов торік полем на пасіку та озирав хліб високий та буйний* (Гр., I, 1963, 483); *Згадалась юність — тиша передрання...* (Рильський, III, 1961, 293); // *безос. І згадується Замфірові, як він восени мусить зібрати тички, підчистити лозу, закопати її в землю* (Коцюб., I, 1955, 190).

◇ **Хай (най) йому́ лéгко згада́ється на тім світі,** *безос.* — уживається при згадці про покійника. — *Тезко мій Іван, з роду Франків, завжди до мене заїздив у мандрах. То ми собі вдвох і ходимо на полонину, най йому легко згадається на тім світі* (Ю. Яновський, I, 1954, 28).

2. *тільки недок.* Пас. до **зга́дувати** 2. *Тимко не один раз чув, як згадувалося це прізвище бійцями* (Тют., Вир, 1964, 342); *Вперше Миргород згадується в літописах, датованих XV століттям, як сотенне, а пізніше як полкове місто* (Визначні місця Укр., 1958, 464).

ЗГАЙНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **гайнува́ти** 1. *Вона тобі щодня буде вичитувати та вишукувати: то те пропало, то те згайнували...* (Мирний, II, 1954, 244); // Змарнувати (час). *Наймити, на його думку, про те тільки й дбають, щоб згайнувати час то вмиванням, то взуванням* (Життя К.-Карого, 1957, 109).

ЗГАЙНУВА́ТИСЯ, у́ється, *док.* Марно пропасти, перевестися. *Вдарився я в Крим з чумаками: Чумаки вернулись з волами; А мої вози поламались, А мої воли згайнувались* (Щог., Поезії, 1958, 82); *Жаль тільки, що згайнувалася, пройшла її молодість, загинув чоловік і змарнувалося життя на чужій осоружній роботі* (Коз., Вісімсот.., 1953, 85).

ЗГА́МАТИ, аю, аєш, *док., перех., дит.* З'їсти. — *Глядіть, товаришочки, щоб когось часом не згамав крокодил!* (Донч., I, 1956, 52).

ЗГА́МКАТИ, аю, аєш, *док., перех., дит.* Те саме, що **зга́мати**. *Вернулась Хвеська, пита: — А що батько нам дав? — Дав. — одказує Хвеську,— баранини, так я її сховав на долівці в сінях, а бісові собаки і згамкали* (Стор., I, 1957, 36);— *Я тебе* [Лисичку] *за те саму розірву і на обід згамкаю!..* (Фр., IV, 1950, 85).

ЗГА́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зга́нити**. *Я зганена, знижена тим, що для його все забула, все занехаяла* (Барв., Опов.., 1902, 276).

ЗГА́НИТИ, ню, ниш, *перех.* Док. до **га́нити**. *Так було невістка зганить мене, що я в неї стану чорніша від землі* (Барв., Опов.., 1902, 224); — *Я й тепер не знаю, чи ви похвалили мене, чи зганили* (Вільде, Сестри.., 1958, 518).

ЗГАНЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зганя́ти**. *Внаслідок розорення селян. насильного зганяння їх з землі з'явилось дуже багато людей, які шукали роботи* (Нова іст., 1956, 29); *Для зганяння глистів застосовують екстракт папороті. сантонін* (Хвор. дит. віку, 1955, 151).

ЗГАНЯ́ТИ, я́ю, я́єш і **ЗГОНИ́ТИ**, ню, ниш, *недок.*, **ЗІГНА́ТИ** і *розм* **ЗОГНА́ТИ**, зженý, зженéш, *док., перех.* 1. Примушувати покидати певне місце; проганяти. *Одного дня прибігли до Тухлі вівчарі, голосячи сумну вість, що боярські слуги зганяють їх з найкращої громадської полонини* (Фр., VI, 1951, 42); *В тіні на траві лежала тітка Павлина, а кума сиділа поруч і зганяла з неї мух широким лопуховим листом* (Томч., Гоголь.., 1960, 253); *Схід закликав села згонити земських начальників. урядників, не платити податків, не давать запасних і новобранців* (Горд., I, 1959, 303); — *Зжени отого вола. Ліг саме на стежці* (Н.-Лев., I, 1956, 69); *Як увійде в комору. то хоч би садюка лежала, то зогнав би та вкрав* (Номис, 1864, № 11083); // Примушувати переселятися звідки-небудь. *Пан Вишневецький зігнав козаків з усієї Лубенщини і на їх місце оселив волинян* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 27); // Виганяти кого-небудь з двору, дому і т. ін. *Бог скарб Максимові послав: І ті, хто Максимця не раз з двора зганяли,— Максимових собак ласкали* (Бор., Тв., 1957, 135).

◇ **Зганя́ти (згóнити, зігна́ти, зогна́ти) зі (з) світу** *кого* — укорочувати життя кому-небудь. [Я р и н а:] *Мамо! Тату! За віщо ж ви мене зганяєте зі світу?* (К.-Карий, II, 1960, 200); *Нехай їй біс, Тій гаспидській горілці! Вона мене З світу зжене* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 133).

2. Скидати, змітати, змахувати що-небудь з чогось. *Вітер зганяв сніжинки набік, і потоки їх нагадували довгі, старанно розчісані коси* (Собко, Зор. крила, 1950, 207); *Поцілував* [Сопліца] *Тадеуша в щоку, Зганяючи з очей оту сльозу швидку, Що більше за слова до серця промовляє* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 34); *Зігнала* [Галя] *рукою порох з нестругаиих дощок столу* (Ле, Право.., 1957, 208); * Образно *Була ранняя весна; ще сніг не зігнало тепло з землі — він тільки почорнів та ізівся льодом* (Мирний, IV, 1955, 119); // Призводити до зникнення чого-небудь; знищувати.

* Образно. *Образ ваш, мов упир, що з могили приліз, кров зганяє з обличчя рідно́го* (Л. Укр., I, 1951, 247); *Літа зігнали краску з лиця — воно зажовкло, замляло, спина зігнулася* (Мирний, IV, 1955, 114).

3. *перен.* Примушувати пройти, минути (яке-небудь почуття, стан і т. ін.). *Обиди тісі не зженеш, усе пам'ять зостанеться* (Барв., Опов.., 1902, 59); *При згадці про це його тіло опанувала втома, наче він не спав багато ночей і його раптом розбудили, зігнавши перший сон* (Кучер, Чорноморці, 1956, 53); *Він зумів зігнати лагідність з своїх очей, привчив свій голос до суворих команд* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 100)

◇ **Зганя́ти (згоні́ти, зігна́ти, зогна́ти) жир (вагу́)** — позбавлятися повноти; худнути. *Прийшов колись один туди* [до джерела] *Дебелий богатир, Щоб дзвоном чистої води Зігнати зайвий жир* (Гірник, Стартують.., 1963, 54); **Зганя́ти (згоні́ти, зігна́ти, зогна́ти) злість (зло, се́рце, доса́ду** і т. ін.) *на кому* — мститися не на тому, хто викликав гнів, роздратування, досаду. *Антонове серце стискала злість, яку він завжди зганяв на Катерині* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 9); *— Оце було її діти пустують, вона на них сердиться, а на мені згонить злість* (Н.-Лев., II, 1956, 175); *Він вирішив зачепити Сергія, щоб зігнати на ньому своє зло* (Тют., Вир, 1960, 36); [Катерина:] *Пан сотник дуже свариться, як угляди́ть твої сльози, і на нас.. зганя своє серце* (Стор., I, 1957, 290); *Її, як дівку, відкілясь здалека взяту, поїдом їли,.. били і всяку досаду на їй зганяли* (Григ., Вибр., 1959, 273); **Зганя́ти (згоні́ти, зігна́ти, зогна́ти) оско́му** *див.* **оско́ма.**

4. Приганяти звідусіль в одне місце, примушувати збиратися в одному місці. *На тім боці Дунаю, Дунаю Да вівчар вівці зганяє* (Чуб., V, 1874, 189); *Вершники гасали по полю, рубали недобитих, а поранених зганяли в гурт* (Панч, В дорозі, 1959, 61); *Людей силоміць згоняли, мов череду, перед панові «світлі» очі* (Воскр., Весна.., 1939, 56); *На майдані біля церкви натовп. Зігнали з усього села* (Головко, I, 1957, 357); * Образно. *Осінь угорі темні хмари над ним* [дитячим будинком] *у отару зганяє* (Вас.,II, 1959, 129).

5. *тільки* **зганя́ти, зігна́ти,** *мед.* Видаляти плід.

ЗГАНЯ́ТИСЯ, я́ється і **ЗГО́НИТИСЯ,** иться, *недок.* Пас. до **зганя́ти** і **згоні́ти.** *Зганяються коні, дають їм води, Геть ідуть цигани, хто знає куди?* (Пісні та романси.., II, 1956, 254).

ЗГАНЬБИ́ТИ і *рідко* **ІЗГАНЬБИ́ТИ,** блю́, би́ш; *мн.* зганьбля́ть і *рідко* ізганьбля́ть; *док., перех.* Покрити ганьбою, знеславити, збезчестити кого-, що-небудь. *Але ті* [посестра і побратим], *немов орли завзяті, не даються ворогам в неволю, хоч і знають, що не вборонитись, не хотять зганьбити ясну зброю* (Л. Укр., I, 1951, 388); *Ввесь рід із*ганьбив [син]!.. *Ніколи цього не було, щоб із-поміж Сивашів злодії були* (Гр., II, 1963, 256); *Контрреволюція, не гребуючи ніякими засобами, намагалась зганьбити кожну чесну людину, яка виступала на захист інтересів трудящого люду* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 23).

ЗГАНЬБИ́ТИСЯ, блю́ся, би́шся; *мн.* зганьбля́ться; *док.* Покрити ганьбою, знеславити себе. — *Був і тигр не полохливий, І мій син — був добрий син, Ставши з смертю вдвох віч-на-віч, Не зганьбився ні один* (Перв., З глибин, 1956, 230).

ЗГАНЬБЛЕ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зганьби́ти.** *Між нашим народом доволі й таких* [пісень], *..де дівчина показується просто одуреною, ошуканою або й насильно зганьбленою* (Фр., XVI, 1955, 61); *// у знач. прикм. Есесівці тюпали в своїй обвислій, зганьбленій уніформі, опустивши погляди вниз, тупо скоряючись долі* (Гончар, III, 1959, 451); *Юркове серце стиснулося від болю: принижений, зганьблений, знищений батько...* (Багмут, Опов., 1959, 26); *//* **зга́ньблено,** *безос. присудк. сл. Без ніякого доводу його обвинувачено в страшному злочинстві, зганьблено, закинуто в тюрму* (Гр., II, 1963, 445).

ЗГА́НЬБЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зганьби́ти.** *Перемога революційного пролетаріату неможлива .. без викриття, зганьблення і вигнання опортуністичних, соціал-зрадницьких вождів..* (Ленін, 31, 1951, 24).

ЗГАР, у, *ч.* 1. Залишки чого-небудь згорілого. *Довго він довбався в ній* [люльці] *протичкою,.. потім вибивав об лаву згар...* (Мирний, II, 1954, 174); *По місту, як віхола,— попіл і згар* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 27); *Трактор працює добре. Трохи, правда, вихлопи густувати, з бічного патрубка б'ють чорні кільця згару* (Рад. Укр., 5.IV 1959, 3).

2. Те саме, що **зга́рище.** *В прірву скинули ми лихоліття темне, Щоб знову щастя дім на згарах будувать* (Рильський, II, 1960, 319); *Пас* [Юрчик] *у згарах — вигорілих лісах* (Гжицький, Олришки, 1962, 29).

3. Залишки перегорілого кам'яного вугілля, коксу, що використовуються в будівництві шосейних доріг, для засипання чого-небудь і т. ін.; жужелиця. *Було, із кузень понад яр, На гостру жужелицю-згар, Що розкотилась по землі, Спочити вийдуть ковалі* (Шпак. Вибр.. 1952, 124).

ЗГА́РБАТИ, аю, аєш, *док., перех.* 1. Схопити, спіймати. *Згарбали злодія у коморі* (Сл. Гр.); *Близько рябець, ближче; Ще одна хвилина,— Згарба хижак люто,— Пропаде пташина* (Граб., I, 1959, 213).

2. *розм.* Те саме, що **зага́рбати.** *Йому нужди не було до Івги, аби б худобу згарбати* (Кв.-Осн., II, 1956, 266).

ЗГА́РДА, и, *ж., діал.* Намисто з монет або хрестиків. *Важкі згарди гнули їй шию* (Коцюб., II, 1955, 342); *Бронза, срібло, латунь — ось ті матеріали, з яких вона* [гравірувальниця] *виготовляє чудові речі: ..пряжки, згарди, персні, свічники* (Хлібороб Укр., I, 1965, 28).

ЗГА́РЕЦЬ, рця, *ч., діал.* Згарище (у 2 знач.). *Вігме, цілий згарець вам скошу* (Сл. Гр.).

ЗГА́РИЩЕ, а, *с.* 1. Місце, де була пожежа. *Він копав картоплю на залишених городах, грівся по гарячих згарищах спалених хат* (Ю. Янов., II, 1954, 12); *Зосталось тільки згарище від тої корчми, де ці хлопці, мандруючи, не раз ночували* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 462); *На деяких згарищах ще стирчали неповалені печі й димарі* (Коп., Лейтенанти, 1947, 201); * Образно. *Прикидали* [селяни] *в думках, до чого братися тепер, з якого діла розпочинати своє трудне життя на великому згарищі війни* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 137).

2. Випалене або вигоріле місце в лісі; це ж місце, поросле травою та іншою рослинністю. *Згарищами називають площі, де в результаті лісової пожежі знищено насадження* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 12); *Згарище почало заростати травою і памолоддю, на колишніх стежках весною розплющували блакитні оченята підсніжники, а до лісової кринички зліталося.. птаство* (Стельмах, I, 1962, 256); *Час летить блискавично. Осипаються траншеї і протитанкові рови. Влітку рожевий іван-чай цвіте на згарищах* (Рад. Укр., 25.I 1964, 3).

ЗГАРМАНУВА́ТИ, ую, уєш, *перех., заст.* Док. до **гарманува́ти.** *Все, що вдень згарманує* [Гаркуша] *на току, вночі позакопує* (Гончар, Таврія.., 1957, 629).

ЗГА́РОК, рка, *ч., розм.* Те саме, що **недо́гарок** 1, 2.

ЗГА́РЯТИНА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **згар** 1. — *І страшно і гарно: і полум'я пожежі, і дим, і згарятина, і мелодії арф та бубонів, і гук гармат* (Н.-Лев., IV, 1956, 242); *Пахло курявою, запиленим полином і ще чимсь*

незрозумілим, мов легкою згарячшною (Донч., II, 1956, 281).

ЗГА́РЯЧА, *присл.* Те саме, що **зга́рячу.** *Він міцно обхопив її шию руками і згаряча поцілував у запалу щоку* (Мирний, I, 1954, 323).

ЗГА́РЯЧУ, *рідко* **ІЗГА́РЯЧУ,** *присл.* Розгарячившись, спалахнувши в пориві якого-небудь почуття. *На зелені свята, під час вистави, Марків партнер палахнув ізгарячу в його з обрізу* (Вас., II, 1959, 124); *Скривавлене коліно ниє, але згарячу він ще не відчуває різкого болю* (Кол., Терен.., 1959, 38).

ЗГАСА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **згаса́ти.** *Повний місяць ясний про згасання Не гада серед пишного сяння* (Гр., I, 1963, 125); *Від того вечірнього згасання вся ферма осялася раптом незвичайним казковим світлом* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 70); *Згасання умовного рефлексу настає тим швидше, чим менша пауза між повтореннями* (Фізіол. вищої нерв. діяльн., 1951, 28); * Образно. *Гули джмелі в тон рокітливому згасанню струн* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 64).

ЗГАСА́ТИ і *рідко* **ІЗГАСА́ТИ,** áю, áєш, *недок.*, **ЗГА́СНУТИ** і *рідко* **ІЗГА́СНУТИ,** ну, неш; *мин. ч.* згас і згáснув, *рідко* ізгáс і ізгáснув, ла, ло; *док.* 1. Повільно переставати горіти або світити, світитися; погасати (про світло, вогонь і т. ін.). *В городі почало світло згасати подекуди* (Н.-Лев., III, 1956, 270); *Над берегом згасав ракети слід, Пригашений вологою імлою* (Перв., II, 1958, 203); *Заснула Настя, на стіл схилившись... І каганець ізгас...* (Вовчок, I, 1955, 321); *Пожежа ще не зовсім згасла* (Мирний, I, 1954, 190); *Електрика згасла, місячні промені вдарили в кімнату й обсипали все своїм чарівним мертвим сяйвом* (Смолич, I, 1958, 67); // Ставати невидимим (про небесні світила). *Вже ранішні зорі згасають поволі* (Наги., Вибр., 1957, 301); *Спи, дитя мое красне! Поки сонечко не запалиться, Поки місяць не згасне!* (Рудан., Вибр., 1937, 15); // Темніти, меркнути, тьмяніти (про що-небудь освітлене). *Весна вчувалася молодій ланковій в усьому: в яскравих барвах, що згасали на заході, в рожевому димку над лугом* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 3); *Довго тремтіла ясна смуга на нерівній землі під вікном, далі згасла* (Л. Укр., III, 1952, 565); // Наближатися до кінця, закінчуватися (про день, вечір, ніч і т. ін.). *І вечір згасає — який же холодний, багряний, самотній вечір!* (Вовчок, I, 1955, 297); *За лісами день згасає, на траву спадають роси* (Гур., Друзі.., 1959, 11); // Втрачати блиск, жвавість (про очі, зір). *Його горда, міцна постать наче зігнулася, зламалась, очі згасли, на виду осів новий вираз — вираз болю й затятості* (Коцюб., I, 1955, 229); *А тепер всі пройдено стежини По траві, по терну та ожині, Зір твій згас і голос твій затих* (Мас., Як пахне земля, 1958, 16).

2. *перен.* Поступово завмирати, слабнути, зникати (про почуття, думки і т. ін.). *Ще та цілюща любов не згасала, І, поки світ сонця, не згасне вона* (Манж., Тв., 1955, 92); *Дівчина дивилася на мене, і страх в її очах поволі згасав...* (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948, 59); *Я не можу собі ради дати; мої думки згасають, не спалахнувши полум'ям радості* (Кол., На фронті.., 1959, 21); *Пам'ять про відважних повстанців не згасла в народі* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 36); *Недавне бажання викрити Прохора безслідно згасло* (Шиян, Баланда, 1957, 166); // Затихати (про звуки). *Розриви в порту почали згасати* (Кучер, Чорноморці, 1956, 149); *Дзвеніла, рокотала під пальцями ліра, голос то згасав, то знов здіймався і міцно бринів* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 18); *Сміх Сашка згас так само раптово, як і спалахнув — жодна душа не підтримала його недоречної веселості* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 149); // Втрачаючи сили, вмирати. *Кожен радий був би сам померти, щоб не дивитися й не бачити, як він* [Григор] *повільно згасає* (Перв., Невигаданє життя, 1958, 6); *Міхонський пожив ще кілька день, видержав ще два вибухи крові, а після третього тихесенько згас* (Фр., III, 1950, 359); *У неї двоє синів.. Чоловік же помер. Як прийшов з фашистського полону додому, звхворів і згаснув* (Колг. Укр., I, 1961, 24).

3. *перен.* Втрачати значення, цінність, забуватися. *В віках не згасне слава наших днів* (Забіла, Промені, 1951, 5).

ЗГАСА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **згаса́ти.** *Вона крізь вії бачить, як в чорній пащі грубки недобрим оком світять згасаючі вуглики* (Стельмах, I, 1962, 309); *Постать лісника вже ледве маячіла на згасаючім тлі заходу* (Гончар, Маша.., 1959, 95); *До світла відчини вікно, мій сину, Хай бачу блакить... Сонце хай веселе Мої згасаючі цілує очі...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 231); *— Мені ось боляче, коли я дивлюся на оцей згасаючий потічок* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 167); *По кімнаті ніби марив її ніжний голос у згасаючому дрижанні струн* (Ле, Наливайко, 1957, 435).

ЗГАСИ́ТИ *див.* **згаша́ти.**

ЗГАСИ́ТИСЯ, згáситься, *док.*, *рідко.* Перестати горіти або світити, сяяти; погаснути; // Стати невидимим (про небесні світила). *Вже зоря згасилася червона* (Забіла, У.. світ, 1960, 175).

ЗГА́СЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **згáснути.** *По отих відсвітах ще не згаслого заходу нетрудно було визначити найкоротшу путь на плацдарм* (Гончар, II, 1959, 328); *Особливо чудові переклади передчасно згаслого Юліана Тувіма* (Рильський, III, 1956, 57); *Тепер хоч молилась стара, та не до них, не до «богів», а до тих згаслих у минулому болів і мук, і надій* (Головко, II, 1957, 122); // *у знач. прикм. Сиділи ми при згаслому багатті* (Л. Укр., I, 1951, 293); *Марія глянула на неї згаслими, запалими очима* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 258).

△ **Згáслий вулкáн** *див.* **вулкáн.**

ЗГА́СНУТИ *див.* **згаса́ти.**

ЗГАША́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ЗГАСИ́ТИ,** згашу́, згáсиш, *док.*, *перех.* 1. Припиняти горіння, світіння; гасити, тушити. *А тепер нехай не зарікається Барабаш, гетьман молодий, на славній Україні огнів та тернів згашати* (Сл. Гр.); *Хіба я можу.. згасити всі пожежі?..* (Фр., II, 1950, 63); [Помічниця:] *Одним сірником спалити можуть* [мужики] *цілий маєток, і не згасиш* (Корн., I, 1955, 152); *Коли світло згасили і обляглись, його думки забились по хаті, лінивi, спутані* (Коцюб., II, 1955, 275); * Образно. *Ціле урагани вітрів били йому в обличчя, ..а згасити того вогню, що пік йому серце, не мали сили* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 37).

2. *перен.* Не давати розвиватися, придушувати (почуття і т. ін.). *Тут давня дружба зріє й пломеніє, Її ніяким бурям не згасить* (Рильський, I, 1956, 332); *А я зумію чуття згасить І крихти щастя не просить* (Криж., Срібне весілля, 1957, 215); *Дай мені, земле, такого кохання, Яке б не згасив найпекучіший гнів* (Підс., Героїка, 1951, 57).

ЗГА́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **згасúти.** *Робітник в чорній засмальцьованій одежі підіймав над землею ліхтарик, похитує ще не згашеним вогником* (Стельмах, I, 1962, 161); // *у знач. прикм. Відновлення згашених умовних рефлексів під впливом кофеїну відбувалось у всіх тварин* (Фізіол. ж., VI, 6, 1960, 753).

ЗГА́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **згаяти́;** // *у знач. прикм. Згаяного часу і конем не доженеш* (Укр..присл.., 1955,107); *Поїзд уже наганяв і ті кілька хвилин згаяного часу* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 161); // **згáяно,**

безос. присудк. сл. Скільки ж то доброго згаяно В шалі суєт — не в бою! (Гірник, Стартують.., 1963, 20)

ЗГА́ЯТИ, зга́ю, зга́єш, *док., перех.* Витратити марно, по-пустому (час); змарнувати *Виїжджала Мася на саму другу Пречисту; вибрала мати свято, щоб часу не згаяти* (Свидн., Люборацькі, 1955, 44); *Більше як три місяці згаяв* [Зінько], *у тюрмі сидячи* (Гр., II, 1963, 483); // Провести, перебути якийсь час де-небудь. *В'їхали в перше озеро, де колись неспокійно згаяли ніч* (Досв., Вибр., 1959, 435); // *рідко* Розтратити, занапастити (талан). *І даючи тобі талан до зіри, Господь сказав: «Гляди — його не згай!»* (Щог., Поезії, 1958, 306); // Заповнити чим-небудь (час). *Хлоп'ята, поснідавши і щоб чим згаяти, то згаяти час, задумали гратись у піжмурки* (Мирний, IV, 1955, 8); *Тихішав у нас гомін, мов у дітей, що перед святом розповідають казку, щоб швидше згаяти час* (Вас., Вибр., 1954, 48)

ЗГВАЛТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **згвалтува́ти**; // *у знач. прикм. Темними ночами, туманними болотами та ярами пробиралися вони до Щорса.., розповісти про тюрми, розстріли, грабунки, про випалені панами села, про згвалтованих сестер і замордованих батьків* (Допж., I, 1958, 136).

ЗГВАЛТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **згвалтува́ти** 1.

ЗГВАЛТУВА́ТИ, ую, уєш, *док., перех.* 1. Силою примусити до статевого акту. *Він почав розповідати відповідний випадок, коли таким же робом йому удалося згвалтувати під час арешту одну вродливу дівчину, дочку бізної вдови* (Вас., Незібр. тв., 1941, 178); *Першої ж ночі він згвалтував Анюту* (Довч., II, 1956, 112).

2. Порушити спокій, розтривожити кого-, що-небудь; підняти на сполох. [Т е р е ш к о:] *Мерщій згвалтую людей* (Кроп., II, 1958, 379); * Образно. *Раптом тиху ніч згвалтувала нова пожежа* (Д. Бедзик, Дніпро., 1951, 189)

ЗГВИНТИ́ТИ *див.* **згви́нчувати.**

ЗГВИНТИ́ТИСЯ *див.* **згви́нчуватися.**

ЗГВИ́НЧЕНИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **згвинти́ти.** *Нортоніевський колодязь являє собою згвинчену з кількох невеликих відрізків залізну трубу діаметром 3—6 см, яка вбивається або згвинчується в землю до водоносного шару* (Шк. гігієна, 1954, 209).

ЗГВИ́НЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **згви́нчувати.** *Згвинчування болта з гайкою має повністю задовольнити всі вимоги взаємозамінюваності* (Допуски.., 1958, 215); *Забороняється нагвинчування і згвинчування патронів при обертанні шпинделя від електродвигуна* (Токарна справа.., 1957, 131).

ЗГВИ́НЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗГВИНТИ́ТИ**, нчу́, нти́ш, *док., перех.* 1. З'єднувати, скріплюючи гвинтом, гвинтами

2. Знімати, повертаючи по гвинтовій нарізці вліво. *Патрон можна згвинтити за допомогою ключа або важеля, якщо повертати їх ривком на себе* (Токарна справа.., 1957, 130)

ЗГВИ́НЧУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗГВИНТИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.* 1. З'єднуватися, скріплюватися гвинтом, гвинтами.

2. Знімatися, повертаючись по гвинтовій нарізці вліво. *Узяв* [мінер] *лівою рукою за оперення міни, а правою спробував повернути головку, чи не згвинтиться* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 345)

3 *тільки недок.* Пас. до **згви́нчувати.**

ЗГЕ́ДЗАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* 1. Забігати, заметатися від укусів гедзя (про тварин).

2 *перен.* Виявити впертість, затятися в чому-небудь. [В и б о р н и й:] *Гляди ж, Наталко, не згедзайся, як старости прийдуть!* (Котл., II, 1953, 23).

ЗГЕ́ДЗКАТИСЯ, аюся, аєшся, *док., розм.* Те саме, що **згедзатися.** *Вджоли дзижчали над рядном й кидались усім в лице. Баби й діди схопились і кинулись втікати, неначе згедзкались* (Н.-Лев., IV, 1956, 197); *Згедзкалась корова*

ЗГИБА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗГИ́БНУТИ**, ну, неш, *док., діал.* Гинути. *Романиха сіла коло корови і пильнувала її* [її], *аби не згибла* (Стеф., I, 1949, 50); *Одного лиш зректись не маю сили: крилатих дум, пісень, мрій молодих; без них я згибла б, як сей цвіт похилий без сонця блисків в'яне золотих* (У. Кравч., Вибр., 1958, 62).

ЗГИ́БЛИЙ, а, е, *діал.* Загиблий.

ЗГИ́БНУТИ *див.* **згиба́ти.**

ЗГИ́ДИТИ, джу, диш, *док., перех., розм.* Те саме, що **загиди́ти.** [К у ц ь:] *Пропасниця їх досі б'є за те, що озеро коноплями згидили* (Л. Укр., III, 1952, 252).

ЗГИДУВА́ТИ, ую, уєш, *док.* Виявити огиду до чого-небудь. *Хома-злидар схотів поїсти Галушок, Та згидував — не їв в поганих мисочок* (Бор., Тв., 1957, 173).

ЗГИН [1], у, *ч.* 1. Дія за знач. **згина́ти, зігну́ти.** *Вони* [ламінати] *в 5 разів легші від сталі і значно легші за алюміній, дуже міцні на розрив і на згин* (Наука.., 6, 1958, 12).

2. Місце згинання. *При кількаразовому згинанні одного аркуша паперу вздовж лінії згину, як правило, утворюються зморшки* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 20); *Взутий чоловік був у зелені, зовсім вицвілі і протерті на згинах халяв парусинові чоботи* (Коз., Сальвін, 1959, 35).

3. *розм.* Те саме, що **заворо́т** 2. *Зненацька попереду, за згином бурчака, затріщали розривні кулі, і щось щубовснуло у воду* (Говчар, II, 1954, 119).

ЗГИН [2], у, *ч., рідко.* Те саме, що **загибель.** *Народу — шахти і заводи, поля і тиха синь озер! Народу — воля! Згин насиллю!* (Брат., Світанки, 1950, 13).

ЗГИНА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **згина́ти.** *Пров'язування махорки вважається закінченим, коли пластинки і черешки листків втрачають крихкість і при згинанні не ламаються* (Техн. культ., 1956, 343); *Прикладом суглобів, що допускають тільки згинання і розгинання, можуть бути міжфалангові зчленування пальців* (Метод. викл. анат.., 1955, 64).

ЗГИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗІГНУ́ТИ** *і розм.* **ЗОГНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех.* 1. Гнучи, надавати чому-небудь форми дуги чи зигзага або складати під кутом. *Дерево гнуте можна на кермове колесо згинати або на луки брати — летітиме стріла як треба* (Ю. Янов., II, 1958, 126); *Савелій згинав у руках підкову* (Шиян, Вибр., 1947, 19); — *Як понапивалися, так зігнули урядникові шаблю і картуза к лихій годині закинули. А що нам? Ми — новобранці* (Тют., Вир, 1964, 50); * Образно. *Поїзд оминув головну станцію Запоріжжя і, зігнувши гадючкою довгу валку вагонів, щосили подався ліворуч* (Досв., Вибр., 1959, 398); // Нахиляти, нагинати (рослини). *Налиті ягідки зелено-прозорого плоду, притиснувшись одна до одної важкими гронами, звисали з віт, низько згинаючи їх* (Досв., Вибр., 1959, 422); *Згинав колосся вусате вага золотого зерна* (Сос., Зел. світ, 1949, 69).

2. Складати під кутом у суглобі (кінцівки); нагинати, вигинати (шию, спину і т. ін.). *Стогнучи згинали* [хлопці та дівчата] *плечі і накладали на себе дерев'яний прилад до ношення цегли* (Фр., V, 1951, 292); *Жан щупав грубою палкою помість і ледве згинав коліна, застиглий і негнучкий в своїй сліпоті* (Коцюб., II, 1955, 385); *Кінь став дибки, граціозно зігнувши шию* (Н.-Лев., III, 1956, 134); *Марко зігнув руку. Хлопці почали обмацувати м'язи на руці* (Коп., Вибр., 1953, 451); // Згорблювати. — *Старий* [дідусь] *уже. Сили не ті. А все ще не вірить, що роки його згинають* (Руд., Вітер.., 1958, 122); *Та й сама*

постать, хоч трохи і згорблена, говорила, що недаром вона згорбилася, що пройшли десятки десятків літ, поки її зогнули хоч так (Мирний, I, 1954, 165); // *рідко.* Нахиляти (голову). *Задерши хвіст і зігнувши голову, вона* [корова] *чвалом пустилася на город Панаса* (Коцюб., I, 1955, 443).

3. *перен.* Перемагати, долати кого-небудь. *Ідуть бійці, що в тридцять шостім Сплили кров'ю на траві, Яких зігнуть, убить — не просто: Вони — в бою, вони — живі* (Гірник, Сонце.., 1958, 112); — *Тебе, Устино, ні горе не зігнуло, ні старість не здолала, якою була, такою й лишилася* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 50); // Підкоряти своїй волі, робити покірним, дисциплінованим. — *Так, кажеш, порядочки наводить* [Білогруд]? — *Сержант тільки натужно сопів.— Зачекай, ще не так зігне вас!* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 158).

◇ **Зігну́ти у бара́нячий ріг** *див.* **бара́нячий; Згина́ти (зігну́ти) в дугу́ (в три дуги́, в три поги́белі** *і т. ін.*): а) дуже низько нахиляти, скорчувати. — *Як вдарить блискавка з-за хмар, Вона твій стовбур в три дуги зігне!* (Іванович, Перебендя.., 1960, 95); *Улянка.. бігла з повним кошиком, згинаючи в три погибелі недолугу постать* (Л. Укр., III, 1952, 664); б) суворістю, утисками примушувати скорятися.—*І саме тоді, коли сваволя панів, здавалося, досягла мети—зігнула українців у дугу і поховала їх думи про волю, тут, на березі Гнилої Липи, спалахнула іскра надії* (Колг. Укр., 12, 1957, 17); **Згина́ти (зігну́ти) коліна** *див.* **коліно; Згина́ти (зігну́ти) спи́ну (хребе́т, ши́ю** *і т. ін.*): а) важко працювати. *Виороби, що згинати В полі мусили хребти, На щорічне графське свято Хоч-не-хоч, а мали йти* (Перв., II, 1958, 141); б) *(перед ким)* виявляти покірність; запобігати перед ким-небудь. *А хто жадав собі за смак Згинати спину перед сильним* (Щог., Поезії, 1958, 440).

ЗГИНА́ТИСЯ, аюся, а́єшся, *недок.*, **ЗІГНУ́ТИСЯ** *і розм.* **ЗОГНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.* 1. Гнучись, набувати форми дуги чи зигзага або складатися під кутом. *Андрій нервово смикав галузку верболозу, вона в руці згиналась, крутилася, але не ламалась* (Дмит., Наречена, 1959, 184); *Від невправного удару молотка цвях зігнувся* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 166); // Вгинатися під вагою чого-небудь. *Вчитель дивиться в куток, де від книжок і зошитів згинається диктова етажерка* (Кучер, Полтавка, 1950, 60); * Образно. *Ще той собор у Києві стоїть, Що предок звів на диво поколінням, Ще не зігнулося під тягарем століть Його високе, голубе склепіння* (Павл., Бистрина, 1959, 24); // Нахилятися, нагинатися (про рослини). *Семенове жито зародило на диво. Густе, високе, воно гнуло додолу важкий колос, наче згиналось до Романового, що зараз-таки на суміжному полі стирчало догори, рідке та мізерне* (Коцюб., I, 1955, 119); *Майже кожна квітка ніби опустила головку, кожний листочок легко зігнувся удолину* (Кобр., Вибр., 1954, 142).

2. Складатися під кутом у суглобі (про кінцівки); нагинатися, вигинатися (про шию, спину і т. ін.). *Увіходить Вернидуб. Він засмаг, змарнів. Права нога погано згинається, ходить повільно, спираючись на ціпок* (Коч., II, 1956, 74); *Котромусь з офіцерської комісії при огляді здалася підозрілою Оленчукова шия. Чому не згинається? Контужений чи просто симулює?* (Гончар, II, 1959, 276); // *без додатка, від чого, під чим.* Нахилятися або зіщулюватися, скорчуватися (про людей). *Ішли* [женці] *в поле до схід сонця, спотикаючись, роздирали кулаками невиспані очі, згиналися од холоду* (Вас., II, 1959, 169); *Поспішаючи, Добриня пробіг двором, рвучко розчинив двері, згинаючись, зайшов до хижі* (Скл., Святослав, 1959, 59);—*Згинаюсь я, розкидала сніг, а під ним лежить якась ганчірка, а в ній щось важке* (Стельмах, I, 1962, 297); *Я — на піч та у куточку Зігнувсь, притаївсь* (Гл., Вибр., 1951, 198); *Після теплої серпневої ночі, зігнувшись під важким рюкзаком, я поспішав на перший ранковий автобус* (Томч., Готель.., 1960, 5); // *над ким — чим.* Схилятися, нахилятися над ким-, чим-небудь. *Він.. дивиться на сестру-жалібницю, що зігнулась над недужим* (Коцюб., I, 1955, 135); *Пріська колишеться над гребенем; Христя зігнулася над сорочкою* (Мирний, III, 1954, 30); // Ставати сутулим, згорбленим; горбитися (від старості і т. ін.). *Аж ось.. назустріч йде дідусь старенький, маленький, горбатенький, та ще зігнувсь від старості, так мов при самій землі* (Кв.-Осн., II, 1956, 230); *Мабуть, батько ще дужче посивів і мати ще дужче зігнулася* (Головко, II, 1957, 9); // Важко працювати. *Ну, я й не кинув верстата.. Я вік Біля верстата згинатися звик* (Рильський, I, 1960, 319).

3. *перев. із запереченням* **не**, *перен.* Втрачати силу, енергію, стійкість; занепадати духом. *І не згиналися в біді* [солдати], *Ішли нескорені до бою* (Гірник, Друзі.., 1953, 75); *Згадаю — і серцем зрадію, Що ми пронесли свою мрію, Що ми не зігнулись в житті* (Шпорта, Вибр., 1958, 58); // *перед ким.* Скорятися кому-небудь. *Перед сильним не згинайтесь; Хто ж на землю впав без сили, Щоб того нагодували, Щоб того ви напоїли!* (Щог., Поезії, 1958, 165).

◇ **Згина́тися (зігну́тися) в дугу́ (в три дуги́, в три поги́белі, удво́є, утро́є** *і т. ін.*): а) дуже низько нахилятися. *Вірний слуга зігнувсь в дугу, До уха його нагнувся І щепче слова якісь бистро йому* (Фр., XIII, 1954, 424); *Згинаючись у три погибелі, вони побрели далі* (Тют., Вир, 1964, 312); *Дряпавсь на гору якийсь чоловік.. Ось він вже близько, зігнувся удвоє, біжить* (Коцюб., II, 1955, 340); *Лікар мусив втроє зігнутися, щоб нахилити своє вухо до губ дівчинки* (Ів., Вел. очі, 1956, 56); б) лежачи або сидячи, зіщулюватися, скорчуватися. *Мене всього пробирали дрижаки, я не міг нагрітися, хоч згинався в три погибелі* (Багмут, Записки.., 1961, 31); *Візник на передку зігнувся в три погибелі* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 4); в) *(перед ким)* виявляти покірність, запобігати перед ким-небудь. *Шатай-Мотай згинався в три погибелі перед сильними, обдирав і грабував слабих* (Від давнини.., I, 1960, 370); **Згина́тися (зігну́тися) навпі́л** *див.* **навпі́л.**

ЗГИНА́Ч, а́, ч., *анат.* М'яз, що згинає кістки в суглобах. *В ділянці передпліччя є також згиначі і розгиначі пальців* (Метод. викл. анат.., 1955, 78).

ЗГИ́НУТИ *і рідко* **ІЗГИ́НУТИ**, ну, неш; *наказ. сп.* згинь; *док.* 1. Умерти, загинути. *Краще згинути на полі, Ніж конати у неволі* (Укр.. думи.., 1955, 474); *Послухала Лисиця Ґжакової ради, притаїлася, лежить, буцім давно згинула* (Фр., IV, 1950, 76); [Г е т е р а:] *Ох, вчора згинула моя папуга!* (Л. Укр., II, 1951, 511); // Перестати існувати внаслідок реформи, знищення, руйнування і т. ін. *Прийшла народна воля, і панщина навіки згинула* (Н.-Лев., II, 1956, 253); *Згинеш, потворний світе, Лють не поможе тобі!* (Павл., Бистрина, 1959, 5); *Так згинь же, дух фашистської орди! Ізгинь і не плямуй людини совість!* (Тич., II, 1957, 152).

2. Стати невидимим, нечутним, сховатися, зникнути. *Верблюд заплаче, і кайзак Понурить голову.. Тихенько спуститься з гори, І згине в глиняній пустині...* (Шевч., II, 1963, 87); — *Приходьте з полудня до Менделя.. Побалакаємо, нап'ємось пива, стомадцять...*— *Кінець фрази згинув за тином...* (Коцюб., II, 1955, 9); *Місяць упірнув раптом за хмари, згинув місячний стовп* (Смолич, I, 1958, 98); // Пішовши куди-небудь, не повернутися, зникнути. *Що то плачу, що то гомону було та*

страху по селу! Нема дівчат! Згинули, мов їх земля поглинула! (Вовчок, I, 1955, 54).

◇ **Згину́ти з о́ка (з оче́й)** *див.* **о́ко; Згинь, маро́** (сатано́, **личи́но** *і т. ін.*) — лайливий вираз гніву, досади. — *Згинь ти,— думаю собі,— старий шкарбан, із своїми жартами!..* (Барв., Опов.., 1902, 93).

3. *тільки 3 ос.* Загубитися через недогляд, неувагу, байдужість. *Я її* [приповістку] *комусь-то давав задля друку, та так вона десь і згинула, зосталася одна чернетка* (Мирний, V, 1955, 375); *Коли і як саме випав* [патрон] *із рук, старшина ніяк не міг усвідомити. Безслідно згинув, пішов на дно* (Логв., Давні рани, 1961, 47).

4. *тільки 3 ос., перен.* Минути безповоротно, припинившись, втратившись. *Та згинула добра година: Вмерла моя вірна дівчина* (Щог., Поезії, 1958, 82); *Тихо скрізь, і на серденьку тихо, Десь журба в нього згинула прич* (Л. Укр., I, 1951, 66); *Білоруси мої, і грузини, І вірмени, мої теж повік, Наша дружба ніколи не згине* (Рильський, III, 1961, 139); *Тепер я знаю, що робить!.. Сумніви згинули важкі* (Сос., I, 1957, 412).

5. *перен.* Вкрай змучитися. *Нігде мені подітися, від журби я згину!* (Вовчок, I, 1955, 368); [П а н с а:] *Як же ти глянеш в очі батькові старому, що згинув від одчаю через тебе?* (Л. Укр., II, 1951, 465).

ЗГИ́НЦІ, *присл., розм.* Зігнувшись, пригнувшись. *Одні працювали згинці, і тільки червоні та білі хустинки маком цвіли за очеретами, інші, стоячи на повний зріст, вдіймали над собою сокири й гупали ними щосили* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 246); *Він пересмикнув плечима і, по-бичачому нахилившись, пішов згинці попід яблуневим гіллям геть* (Речм., Твій побратим, 1962, 88).

ЗГІ́ДЛИВИЙ, а, е. Такий, з яким легко дійти згоди, який легко пристає на пропозиції інших, іде на поступки. *Він знов був, як звичайно, чемний, лагідний, згідливий.. чоловік* (Фр., I, 1955, 198); // Який характеризується наявністю згоди, поступливості і т. ін. *Коли о. Василь Петрів проповідував сьогодні у церкві про потребу згідливого життя між чоловіками і жінками, йому і на думку не приходило, що в цього може вийти* (Мак., Вибр., 1956, 325).

ЗГІ́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **згідливий**. *У бідних людей очі не були завидющі, а серце було повне любові і згідливості* (Фр., III, 1950, 113).

ЗГІ́ДЛИВО. Присл. до **згідливий**. — *Нехай буде по-твоєму, що це вже передавнє, пропало,— говорив згідливо панотець* (Март., Тв., 1954, 354).

ЗГІ́ДНИЙ, а, е. 1. Те саме, що **згі́бний**. *Я не згідна в тім, щоб для розуміння чиїх-небудь віршів треба знати життєпис автора* (Л. Укр., V, 1956, 92); *Перед тим як попрощатися, він завжди підходить до неї з винуватим виглядом, зняв ши шапку і намагаючись здаватися в усьому в нею згідним, промовляв одну й ту ж фразу: «Ну, прощай, стара!»* (Довж., I, 1958, 115).

2. *до чого і з чим.* Відповідний до чого-небудь. *Дніпро і найбільша його притока Прип'ять мають долини згідні, консеквентні по відношенню до структури Дніпровсько-Донецької западини в цілому* (Геол. Укр., 1959, 369); — *Головна річ: .. поставити питання і дати на нього відповідь, згідну зі звісними нам фактами* (Фр., III, 1950, 37).

3. *діал.* Придатний, корисний. *До того дожурюся, що не згідна буду ні людям, ні собі* (Барв., Опов.., 1902, 268).

ЗГІ́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **згідний** 2. *Іван Вишенський може ще й нашому поколінню служити прикладом твердості і стійкості характеру, прямоти та ясності в вислові своїх поглядів і згідності між переконанням та цілим своїм життям* (Фр., XVI, 1955, 423).

ЗГІ́ДНО. 1. Присл. до **згідний** 1. *Добрий був газда Михайло, Тихий чоловік: По-сусідськи, згідно, гарно Проживав свій вік* (Фр., X, 1954, 173); *Вирішили згідно, що весілля, з огляду на траур у родині, відбудеться зовсім тихо: свідки й молоді* (Вільде, Сестри.., 1958, 570).

2. *у знач. прийм., з оруд. в. та прийм. з.* Уживається на означення відповідності з чим-небудь. *Моя господиня віддала мені.. сю хату за 15 р., хоч я сама бачу, що згідно в тутешніми звичаями вона варта 20 р.* (Л. Укр., V, 1956, 207); — *Спав згідно з уставом — сім годин* (Ткач, Моряки, 1948, 12).

ЗГІН, згону, *ч.* Дія за знач. **зганя́ти**. — *Здається, гарний буде ярмарок,— раз по разу повторяв Вольф, минаючи оті групи* [худоби].— *Давно вже не було такого згону* (Фр., VIII, 1952, 361).

ЗГІ́ННИЙ: ◇ **Згінні дні**, *іст.*— дні, в які все доросле населення села зганялося на панщину. *Селяни повинні були відробляти на користь поміщика значну кількість згінних днів* (Іст. УРСР, I, 1953, 421); *Ті згінні дні, що вся громада повинна була одроблять — то за чередника, то за титаря..— пан одкладав на жнива* (Н.-Лев., II, 1956, 185).

ЗГІ́ННИК, а, *ч., діал.* Гуртоправ. *Всі дороги, всі гірські стежки роїлися.. згінниками, що торгували худобою* (Фр., VIII, 1952, 360).

ЗГІ́РДЛИВИЙ, а, е, *діал.* 1. Зневажливий. *Вони прозивали себе взаємно в думках «бойками», бо ця назва згірдлива. Прозивають нею людей із подальших сторін* (Март., Тв., 1954, 393).

2. Погордливий. *Я зловила в його голосі нотку непевності, й у мене піднялась хвиля згірдливої злості* (Тудор, Народження, 1941, 163).

ЗГІ́РДЛИВО, *діал.* Присл. до **згі́рдливий**. *Лабаш згірдливо взявся в боки, одкинувся всім тілом назад і зареготав* (Кол., Терен.., 1959, 356).

ЗГІ́РДНИЙ, а, е, *діал.* 1. Зневажливий. *Пригадалось їй згірдне батькове слово і повна ненависті постать хаджі* (Коцюб., I, 1955, 291).

2. Погордливий. *Він відвернувся, силкуючися надати своєму лицю згірдний і байдужний вигляд* (Фр., VII, 1951, 312).

ЗГІ́РДНО, *діал.* Присл. до **згі́рдний**. — *А ти ж видів бугая?* — *запитався його згірдно Петрусь* (Март., Тв., 1954, 144); *Славко згірдно глянув на Івана і сплюнув.* — *Та вона на такого й глянути не схоче!* (Кол., Терен.., 1959, 129).

ЗГІ́РКЛИЙ, а, е. 1. Діспр. акт. мин. ч. до **згі́ркнути**.

2. *у знач. прикм.* Який став гірким, згіркнув. *Дихав* [Феоктистов] *згірклим пригаром дешевого вина* (Кач., II, 1958, 332); *Пахло* [волосся] *згірклою помадою* (Коцюб., I, 1955, 406).

3. *у знач. прикм., перен.* Який виражає гіркоту, сум. *Він обдарував згірклим усміхом Тетяну Василівну, яка кусала губи* (Загреб., День.., 1964, 280).

ЗГІ́РКЛІСТЬ, лості, *ж.* Якість за знач. **згі́рклий** 2.

ЗГІ́РКНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **згі́ркнути**. *Білки і слизисті речовини сприяють швидкому згіркненню жирів, а тому олію треба очищати від них* (Екстр. метод доб олії.., 1958, 84).

ЗГІ́РКНУТИ, ну, неш, *док.* 1. Стати гірким. *Хай хмурять чола одвічні скептики — вони не здатні до життєвих пристрастей, і зайва склянка вина молодості згіркне і зав'яне, дійшовши до їхнього шлунка* (Ю. Янов., I, 1958, 176).

2. *перен.* Сповнитися гіркотою, сумом. *Чи мало горба погнув* [Остап]? *Наповчався? Навідробляв? Набрався зневаги? Аж душа згіркла...* (Горд., II, 1959, 292).

ЗГІ́РОК, рка, ч. Невисокий горб; гірка, пагорок. *Переїхавши долину, ви знову починаєте підніматись на згірок* (Мирний, IV, 1955, 312); *Макуха першим зійшов на згірок і пильно подивився в напрямку села* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 119).

ЗГІ́РОЧОК, чка, ч. Зменш.-пестл. до **згірок.** *Веде* [дівчина] *його на згірочок та й показує — простягає руку вдалину. «Се,— каже,— се шлях на мою сторону»* (Вовчок, I, 1955, 150).

ЗГІ́РЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **згірчи́ти.** *Поруч із ним стояла його покірна, з протертими боками шкапина, яка теж мучилася не менше селянина, добуваючи йому і його дітям чорний, суріпкою згірчений і потом зрошений хліб* (Стельмах, II, 1962, 51).

ЗГІ́РЧИТИ, чу́, чи́ш, *док., перех.* Зробити гірким на смак.

ЗГІ́РШ, *присл., розм.* Те саме, що **згірше.** *Знайшла б я собі й другого не згірш його!* (Барв., Опов.., 1902, 60); *За ним під'їхали й ті п'ять вершників, гусарів, не згірш за нього озброєних* (Ле, Україна, 1940, 5).

ЗГІ́РШЕ, *перев. з заперечною часткою* **не,** *розм.* Присл. до **згі́рший.** *Кумою Антон Петрович давно вже намітив товсту купчиху, що так любила чайку попити, добре поїсти, уволю поспати; не згірше вона любила і на зубок стороннього узяти* (Мирний, III, 1954, 191); // У порівняльних зворотах уживається без прийм. і з прийм. **від, за,** а також із спол. **як, ніж.** *Батько був людина чутка на розум і почуття і.. виховував нас не згірше гарного педагога* (Вас., IV, 1960, 10); *От зведе він хату.. і, дивись, теж заживе не згірше від людей* (Стельмах, I, 1962, 481); *В народній душі шуміло, ревло та клекотіло, не згірше, як в ошалілій природі* (Фр., VIII, 1952, 8); // *у знач. присудк. сл. Добре, коню, буде тобі, та не згірше і хазяїнові* (Мирний, V, 1955, 112).

ЗГІ́РШИЙ, а, е, *перев. з заперечною часткою* **не,** *розм.* Те саме, що **гі́ркий.** — *Я не згірший мисливець, знав, що качка птиця вередлива* (Вовчок, VI, 1956, 312); — *Мовчи! — скрикнув Микита, все стоячи з затисненими кулаками, але не важлючися вдарити, бо й у Васюти були не згірші* (Гр., II, 1963, 342).

ЗГІ́Р'Я, я, *с., розм.* Те саме, що **узгір'я.** *Тихо й тепло, і скрізь червоно, і на небі, і на згір'ях, і на воді* (Вовчок, I, 1955, 11); *Дід проймав гострим поглядом усю діброву, сягав очима до самої річки, що оточила згір'я з трьох боків* (Л. Янов., I, 1959, 302); *По згір'ях і долинах.. золотилися стиглі жита* (Смолич, День.., 1950, 103).

ЗГЛА́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **згла́дити.** *Пані, легко й тепло вбрані, йшли вздовж села добре згладженою дорогою* (Кобр., Вибр., 1954, 106); *Згладжені льодовиками скелі, коритоподібні долини, нагромадження морен визначають головні риси краєвидів високих гірських кряжів* [Іспанії] (Наука.., 5, 1958, 51).

ЗГЛА́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **згла́джувати.** *Спроби згладжування національних суперечностей, захист прав національних меншостей тощо приводять, в цих умовах* [в капіталістичному світі], *лише до ще більшого поглиблення суперечностей.. і посилення боротьби* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 219).

ЗГЛА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗГЛА́ДИТИ,** джу, диш, *док., перех.* 1. Робити гладеньким, рівним, розрівнювати, усуваючи нерівності, розправляючи зморшки і т. ін. *Праця радянського народу зрізує і зрівнює гори, прокладає по схилах дороги, згладжує гребені там, де наважувались селитися лише гірські орли* (Геол. Укр., 1959, 740); *Полірувальники згладжували шви на граніті, зачеканювали бронзові частини* (Мист., 2, 1961, 15); * Образно. *Інформації згладили зморшки на лобі в Грушевського* (Смолич, Мир.., 1958, 91).

2. *перен.* Робити менш помітним, менш відчутним; пом'якшувати, ослабляти. *Спускався з гір присмерк, згладжував обриси величезного промислового селища* (Кол., Терен.., 1959, 55); *Ось що значить — говорити одверто, не прикрашаючи своїї думки пишними гаслами. Але треба було, хоч би там що, згладити неприємне враження* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 412); *Він намагався бути веселим, щоб трохи згладити гостроту недавньої суперечки* (Гур., Наша молодість, 1949, 263).

◇ **Згла́джувати (згла́дити) го́стрі кути́** *див.* **го́стрий; Згла́дити з (зо, зі) світу (світа)** — убити, знищити. *Швидко в-неї зродилася думка Згладити зо світа хлопця того, Що був свідком її блудодійства* (Фр., XI, 1952, 327); *Аби убійник найшовся. Той, що її дитину зі світу згладив* (Коб., II, 1956, 239).

ЗГЛА́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗГЛА́ДИТИСЯ,** иться, *док.* 1. Робитися гладеньким, рівним, розрівнюючись, розправляючись (про нерівності, зморшки і т. ін.). *Його ліва рука з тильного боку долоні була тяжко обпечена. Шкіра нарости шкарубкими рубцями, що не згладжувалися ось уже понад двадцять років* (Руд., Остання шабля, 1959, 89); *Внаслідок великої еластичності хребта ці вигини у дітей в лежачому положенні згладжуються* (Шк. гігієна, 1954, 68).

2. *перен.* Робитися менш помітним, менш відчутним; пом'якшуватися, ослаблятися. *Сизий серпанок зоряної ночі покрив сушу й море; контури дерев і будинків згладжувались* (Дмит., Наречена, 1959, 14); *За осінь та зиму Гриць вигнався вгору, мов молодий дубок, на обличчі з'явилися перші ознаки мужності, з кожним днем згладжувалась дитяча округлість щік* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 118); — *Щоб згладилась моя провина, Він дав за мене свого сина* (Фр., XI, 1952, 290).

◇ **Згла́дитися з світу (світа)** — зникнути, пропасти. *Чи коли згладиться з світу та кривда нерівна?* (Вовчок, I, 1955, 310).

3. *тільки недок.* Пас. до **згла́джувати.** *В хаті було, як у вінку. Хоч убогість, справді, виглядала тут з усіх кутків, однак вона мовби згладжувалась дбайливою, якоюсь цнотливою чистотою, що лежала на всьому* (Гончар, III, 1959, 319).

ЗГЛА́ДИТИ *див.* **згла́джувати.**

ЗГЛА́ДИТИСЯ *див.* **згла́джуватися.**

ЗГЛЕ́ДІТИ *див.* **згля́діти.**

ЗГЛЕ́ДІТИСЯ *див.* **згля́дітися.**

ЗГЛИ́БИТИ *див.* **згли́бити.**

ЗГЛИБЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗГЛИ́БИТИ,** блю, биш; *мн.* згли́блять; *док., перех., вах.* Осягати розумом. [Мефістофель:] *Як дивно запит цей Від того чуть, хто зневажає слово, Й, не звикши мислить поверхово, Згиблять дійсну суть речей* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 50); *Дух розверне крила, Проясь, наче сонце над землею, Все обійме, всі таємниці згли́бить* (Фр., X, 1954, 404); — *Не так легко жене повороти, Богдане.. — Щодо того, то це правда. Хто б міг вас згли́бити... ви, Обринські!* (Коб., III, 1956, 150).

ЗГЛИ́БОКА, *присл., діал.* 1. З глибини.

2. Глибоко. *Вона говорила це рівним тихим голосом і так, мов це була звичайна річ і нітрохи не займала її згли́бока* (Гр., II, 1963, 431); [Фауст:] *Коли тобі злюбилась наша мова, То певно й спів сподобається теж І згли́бока схвилює, проймe душу...* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 369).

ЗГЛОТИ́ТИСЯ, и́ться, *док., діал.* Скупчитися. *Знов відчинилися двері, люди зглотились, і один одного не пускав* (Март., Тв., 1954, 131).

ЗГЛУ́ХА, *присл., діал.* Глухо. *Його питали на здоров'я.— Яке здоров'я?..— одказав він стиха та зглуха.*

— *Гибію. Слабую дуже на голову й на очі* (Вовчок, Вибр., 1937, 217).

ЗГЛУШИ́ТИ, зглушу́, згл(у́)шиш, *док., перех., діал.* Заглушити. — *Зрозумійте й затямте собі Ви, сліпців покоління, Що, як зглушите душу живу, Заговорить каміння* (Фр., XII, 1953, 489).

ЗГЛЯД, у, *ч., рідко.* 1. Погляд, зір. *Лежить — не застогне; Гасне світ у згляді...* (Граб., I, 1959, 211).

2. Точка зору, міркування. *Можна себе потішити, як той бубон на весіллі: «ще побачим, як там буде!» Здається, така потіха тепер для мене єдина під різними зглядами* (Л. Укр., V, 1956, 70); *Як та вода загачена, що найшла цілою масою і розривав греблю, так і любов його ломила всі згляди й обов'язки проти родителів* (Коб., II, 1956, 30).

3. Нагляд, контроль. *Тоді не було згляду такого, як тепереньки* (Сл. Гр.); *Ні, ви не мали згляду надо мною! Хоч око в око ви не сміли стати* (Фр., X, 1954, 159).

4. *на кого.* Милість, ласка до кого-небудь. [Р я б и н а:] *Будьте ласкаві, майте згляд на мою жінку та дітей, допомагайте їм, не дайте вмівець піти моїй праці і господарству* (Фр., IX, 1952, 415).

ЗГЛЯДА́ТИ і **ЗОГЛЯДА́ТИ**, аю, аєш, *недок., рідко.* Те саме, що **поглядáти**. *А сказано — жінки, як сороки: Одна на одну згляда́ли Та й козачку осуджали* (Укр.. думи.., 1955, 21); *Слобода наша... на п'яти горах стоїть крейдяних, осаджена високо у давні віки од ворога татарина, щоб нагло не збіг; здалека зоглядали з гір, ховалися й рятувались* (Вовчок, I, 1955, 180).

ЗГЛЯДА́ТИСЯ, аюся, аєшся і *рідше* **ЗГЛЯ́ДУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.* 1. *розм.* Обмінюватися поглядами, ззиратися з ким-небудь *Цариця, цар, дочка Лавина Згляда́лися проміж себе* (Котл., I, 1952, 173); *Всі засміялись, згляду́ючись* (Н.-Лев., I, 1956, 194).

2. *на кого — що, діал.* Дивитися на кого-, що-небудь. *Здавалося йому, що всі на нього згляда́тимуться і всі його хвалитимуть* (Март., Тв., 1954, 192); *На молодого хлопця, червоного, спітнілого від швидкої ходи, згляда́лись люди* (Гжицький, У світ.., 1960, 31).

ЗГЛЯ́ДІТИ і **ЗОГЛЯ́ДІТИ** і **ЗГЛЕ́ДІТИ** і **ЗОГЛЕ́ДІТИ**, джу, диш, *док., перех.* і *без додатка, перев.* із заперечною част. **не**, *розм.* Побачити, помітити кого-, що-небудь. *Він не зогледів, що я тут, коло хатніх дверей ховаюсь поза дубом* (Вовчок, VI, 1956, 306); *Зоглядів* [Тарас] — *щось у червоній плахті із жовтою на голові стрічкою* (Вас., II, 1959, 369).

◇ **(І) о́ком (очи́ма) не згля́диш (зогля́диш, згле́диш, зогле́диш)** — дуже багато. — *Що в мого Петруся добра! млини, камені; жита які, гречки! і оком не згледиш* (Барв., Опов.., 1902, 102).

ЗГЛЯ́ДІТИСЯ і **ЗОГЛЯ́ДІТИСЯ** і **ЗГЛЕ́ДІТИСЯ** і **ЗОГЛЕ́ДІТИСЯ**, джуся, дишся, *док., перев. із запереченою част.* **не**, *розм* Те саме, що **згля́дітися**. [В а с и л и х а:] *І як же ті літа швидко минають. Іще мені самій тее дівування перед очима: не згляділась, як і дочка виросла* (Вас., III, 1960, 63); *Микола зоглядівся, що в його не було ні шматка хліба, ні краплі води* (Н.-Лев., II, 1956, 233); *Не згледишся, як проминуть літа, І ваші учні, дужі й молоді, Себе покажуть в радісній труді* (Підс., Поеми, 1954, 6); *Не зогледілися* [друзі], *як і світанок підкрався* (Кучер, Голод, 1961, 56).

ЗГЛЯ́ДНО, *присл., зах.* Порівняно, відносно. *Та се були лише початки, згля́дно невинні початки* (Фр., IV, 1950, 219).

ЗГЛЯ́ДУВАТИСЯ *див.* **згляда́тися.**

ЗГЛЯДЬ, і, *ж., зах.* 1. Увага

◇ **Ма́ти згляд** *на кого* — виявляти увагу, співчуття до кого-небудь.

2. Повага, шана.

◇ **Ма́ти згляд** — поважати. *Шануй кожного, то будуть люде згляд мати* (Сл. Гр.).

ЗГЛЯ́НУТИ, ну, неш; *наказ. сп.* зглянь; *док., рідко.* Однокр. до **згляда́ти**. *В грудні жар-жаж, аж любо оком зглянути* (Свидн., Люборацькі, 1955, 176); *Золотариха аж головою покрутить і якось ніби жалібно на мене згляне* (Барв., Опов.., 1902, 70); *Хлопець схопився з місця, ніби його опекло огнем, швидко глянув кругом себе* (Вас., II, 1959, 55).

◇ **Аж не згля́нути** — аж очам боляче. — *Ой, червона ж яка* [хустка]! *Аж не згля́нути* (Головко, I, 1957, 106); **Скі́льки о́ком** [не] **згля́неш** *див* **о́ко.**

ЗГЛЯ́НУТИСЯ і *рідше* **ІЗГЛЯ́НУТИСЯ** і **ЗОГЛЯ́НУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.* 1. *розм.* Однокр. до **згляда́тися**. *Денної пори, хоч і стрінемось,— тільки згля́немось, словечка не промовимо, розійдемось* (Вовчок, I, 1955, 128); *Мати нічого не сказала синові. Тільки зітхнула і тихо одійшла до печі. А Юхим з Цигулею згля́нулись і знов посхилялися* (Головко, II, 1957, 333).

2. *на кого, над ким і без додатка, перен.* Виявити співчуття, милосердя до кого-небудь, пожаліти когось, змилуватися над ким-небудь. *Дід аж на ногах не встоїть. Почув неборак душею, що й на його згля́нулась доля* (Барв., Опов.., 1902, 191); *Дмитрик дуже жалібно кривив обличчя та квилив, мов сирота: — Дайте сиротині копієчку... згляньтесь над голодним!..* (Коцюб., I, 1955, 133); *Іззя́нулась баба, іззя́нувсь старий.— Ну, йди уже, Лиско, хвоста свого грій!* (Нех., Казки.., 1958, 68); // *на що, над чим.* Виявивши чуйність, узяти до уваги, врахувати що-небудь.— *А може, вони згля́нуться на мої гіркі сльози, на мов вбогтво — може, не займатимуть мене* (Гр., I, 1963, 317); [Х р и с т я:] *Коли не шкода себе, то хоч зглянься над мою старістю...* (Кроп.., IV, 1960. 32).

Згля́нься (згля́ньтеся, згля́ньтеся і *т. ін.*) **на бо́га!** — те саме, що **Бійся (побійся, бійтесь, побійтесь) бо́га!** (*див.* **бог**).— *Що се в тебе за думки такі, сестро! Зглянься на бога! — почав мене вговоряти та вмовляти* [брат] (Вовчок, I, 1955, 7); — *На бога згляньтесь! Верніться, сліпі! — Кричить Дженджалій* (Стар., Поет. тв., 1958, 221); **Не згля́нувся (не згля́нешся, не згля́неться** і *т. ін.*), як — дуже швидко, непомітно. — *Сухо, тепло, — умовляв далі водій,— чого ще треба? Дощ перейде, дорога протряне, не згля́немось, як і дойдемо* (Ю. Янов., II, 1954, 199); — *Оце й не згля́немось, Дмитре, як орати почнемо...* (Стельмах, II, 1962, 261).

ЗГНИВА́ТИ і *рідше* **ЗОГНИВА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗГНИ́ТИ**, згнию́, згние́ш і *рідше* **ЗІГНИ́ТИ** і **ЗОГНИ́ТИ**, ию́, ие́ш, *док.* 1. Руйнуватися, розпадатися від гниття. —*Здоров'ячко — трудами наживають, А лежні — й під млином згнивають* (Бор., Тв., 1957, 147); *Стебло пшениці виростає з розбухлого зерна, що, давши йому життя, згнивав* (Кол., Терен.., 1959, 298); *Хай ворог не мріє в нас щастя забрати — Йому доведеться в землі згнивати* (Укр.. присл.., 1955, 432); *Трава, осока Згнив у багні* (Рудан., Тв., 1956, 60); *Зруб* [колодязя] *згнив і наполовину обвалився* (Коз., Блискавка, 1962, 97).

2. *перен.* Гинути від довгого перебування в тяжких, нестерпних умовах.— *Згниєш, мов серце, в тюрмі. Пропадеш. Не хаяїн вже будеш, а злодій* (Коцюб., II, 1955, 259); — *Піймайте,— каже* [голова],— *мені злодія.. Він в мене згнив у холодній!* (Кв.-Осн., II, 1956, 397); // Занепадати, розкладатися (про суспільний устрій). *Діло діється так, що громадянська війна почалась як спроба сутички з імперіалізмом, яка довела, що імперіалізм згнив цілком..* (Ленін, 27, 1951, 76).

ЗГНИ́ЛИЙ, *рідше* **ЗІГНИ́ЛИЙ**, **ЗОГНИ́ЛИЙ**, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **згни́ти, зігни́ти, зогни́ти**; // *у знач.*

прикм. В кутку Хома старанно трощив ще простий кухняний ослончик, брудний, у помиях, наполовину згнилий (Коцюб., II, 1955, 89); *Пісня его* [його] *душі зігріла, як зігніла пшениця* (Стеф., I, 1949, 106); *Пахне цвіллю від зогнилого листя* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 409).

ЗГНИ́ТИ *див.* **згнива́ти.**

ЗГНІТИ́ТИ *див.* **згні́чувати.**

ЗГНІТИ́ТИСЯ *див.* **згні́чуватися.**

ЗГНІ́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **згнітúти.** *Почувала* [Гаїнка], *що з тим плачем верталася до неї сила, оживала душа, як земля, морозом згнічена, від сонячного погляду оживав* (Гр., II, 1963, 482); *Звідти* [з келій] *густо вальнув на комісію кислий і згнічений віками дух монастирської добродійності, хазяйновитості й спасіння* (Мик., II, 1957, 406).

2. *у знач. прикм.* **Пригні́чений.** *Його* [генерала] *реляція підносила згнічений дух* (Кач., II, 1958, 380).

ЗГНІ́ЧЕНО. Присл. до **згні́чений** 2.

ЗГНІ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗГНІТИ́ТИ**, згнічу́, згні́тиш, *док., перех.* 1. Натискаючи, надавлюючи, зменшувати в об'ємі; // Тиснути, давити кого-небудь. *З якою насолодою побив би він його* [урядовця], *згнітив своїм тілом, здушив за горло!..* (Коцюб., I, 1955, 408).

2. *перен.* Викликáти відчуття хворобливого стискання серця, душевної пригніченості; // *безос. Корній упав на піл і застогнав. Тяжким, нестерпучим болем тупим згнітило йому серце, душу* (Гр., I, 1963, 428).

3. *перен.* Не давати виявлятися повною мірою; тамувати (почуття). *Згнічуючи своє кохання, не довго змогла вона держати гору над своєю романтичною вдачею* (Барв., Опов.., 1902, 399).

◇ **Згнітúвши сéрце** — не виявляючи почуття гіркоти, незадоволення, обурення і т. ін. [Семен:] *Лева доведеться пристрелити, лише згнітивши серце* (Галан, I, 1960, 497).

ЗГНІ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗГНІТИ́ТИСЯ**, згнічу́ся, згні́тишся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Зменшуватися в об'ємі, ущільнюватися при натисканні, надавлюванні.

2. *перен.* Відчувати хворобливе стискання серця, душевну пригніченість.

3. *тільки недок.* Пас. до **згні́чувати.**

ЗГНОЇ́ТИ, згною́, згної́ш, *док., перех.* 1. Допустивши до гниття, зіпсувати, зробити непридатним для вжитку. — *Ти що ж це, тисячі центнерів яблук хочеш нам на дереві згноїти?* (Головко, I, 1957, 486).

2. *перен.* Довести до загибелі, смерті. *Мати, хоч і хвора, але засміялась і, закашлявшись, сказала Кирилові: — Оця проклята земляночка згноїть нас...* (Коп., Хата хлопчика.., 1957, 6); *Недруги хотіли затоптати його в багнюку, знищити, згноїти в тюрмі, а він ось, невразливий, живий-здоровий, служить в Червоній Армії* (Збан., Сеспель, 1961, 213).

ЗГНУЩА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок., з кого, над ким і без додатка, рідко.* Те саме, що **знуща́тися.** — *Достанеться і тобі, що мене так занапастили, що і сісти не можу, і згнущались надо мною* (Кв.-Осн., II, 1956, 189); *Тяжко плакала Ганнуся, І не знала, за що, За що́ мати згнущається, Лає, проклинає* (Шевч., I, 1963, 160).

ЗГО́ВІР, вору, ч. 1. Таємна угода, змова з метою спільного здійснення певного наміру. *В багатьох молодих національних державах посилюється розмежування між суспільними силами, які борються за прогресивний соціальний розвиток, і реакційними колами, які вступають в зговір з імперіалізмом* (50 р. Вел. Жовтн. соц. рев., 1967, 53).

2. *заст.* Домовленість між батьками нареченого і нареченої про шлюб; заручини.

ЗГОВІ́РЛИВИЙ, а, е. Який легко погоджується на пропозиції інших, з яким легко домовитися про що-небудь. *Коли ця роль* [Юлія Цезаря] *була запропонована йому, він, звичайно такий зговірливий і далекий від акторських претензій, рішуче відмовився грати її* (Мов життя в мист., 1955, 455).

ЗГОВІ́РЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **згові́рливий.**

ЗГОВІ́РЛИВО. Присл. до **згові́рливий.**

ЗГОВО́РЕНИЙ, а, е, *заст.* Заручений, засватаний. *Як зозуля в зеленім лузі веде перед між галочками,— так молода зговорена виходить на заручини з молодими сестрицями* (Н.-Лев., I, 1956, 136).

ЗГОВОРИ́ТИ, ворю́, во́риш, *док.* 1. *неперех., перев. із запереченням* **не,** *розм.* Прийти до взаємного розуміння в розмові, бесіді; зговоритися. [Іван:] *Ну, нехай буде по-вашому! З вами не зговориш!* (Кроп., I, 1958, 97); [Лев:] *Коли ж сестра таку натуру мав, що з нею й не зговориш* (Л. Укр., III, 1952, 239).

2. *перех., діал.* Сказати. *Хата як покришка: що зговориш, то в хаті повинно пропасти* (Номис, 1864, № 5938); — *Ану іще що зговори мені, вражий сину! то я тебе почастую! — гримнув на його* [батько] (Вовчок, I, 1955, 42).

3. *неперех., діал.* Заговорити. *Вона сама бачила, що Зінько з ким схоче може зговорити: чи з писарем, то й з писарем, чи з попом, то й з попом... і з паном... і з кожним... А розумно говорить, так аж страх!..* (Гр., II, 1963, 373).

ЗГОВОРИ́ТИСЯ *див.* **згово́рюватися.**

ЗГОВО́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗГОВОРИ́ТИСЯ**, ворю́ся, во́ришся, *док.* 1. Домовлятися про що-небудь, приходити до згоди. *Уже б, здається, пора б і Зіньці звернутися, а її немає... Значить — буде. Зговорюються, певно, коли і як краще прийти* (Мирний, IV, 1955, 62); *Іноді біди мов зговорювалися між собою і, випереджаючи одна одну, наздоганяли колектив мандрівних акторів* (Повість про нар. артиста, 1954, 109); *Полуднуючи, свахи зговорились, щоб зараз після Петра в першу неділю справити весілля* (Н.-Лев., II, 1956, 320); *До Уляни приходили дівчата, приходили й молодиці, і кожна, наче зговорилися, виповідала їй свою тугу за минулим щастям...* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 23).

2. *тільки док., звичайно із запереченням* **не.** Порозумітися в розмові, бесіді. — *І впертий же ти, Петре Онисимовичу, З тобою ніякий сват не зговориться* (Збан., Переджнив'я, 1955, 95); *Той погляд неприємно вразив Оксена, і він подумав, що ця людина теж неприємна і з нею тяжко буде зговоритися* (Тют., Вир, 1960, 101).

3. *тільки док., діал.* Завести розмову, розговоритися. *Руденко й Ганна почали розмовляти собі вдвох і зговорились про село* (Гр., II, 1963, 28).

ЗГО́ДА, и, *ж.* 1. Позитивна відповідь, дозвіл на що-небудь. *Річард схиляє голову на знак згоди* (Л. Укр., III, 1952, 70); — *Треба, щоб Федір усиновив Олега. Правда, якщо рідний батько живий, то для суду його письмова згода потрібна* (Руд., Вітер.., 1958, 80); *Дуже задоволена* [Марина Костянтинівна] *з того, що так легко.. удалося їй дістати згоду чоловіка на її від'їзд* (Головко, II, 1957, 590); // Вияв бажання щось робити. *Про його згоду у нас працювати не могло бути й мови* (Ле, Міжгір'я, 1953, 48).

Дава́ти (да́ти) згóду — погоджуватися. [Кривоніс:] *Хан примусив залишити сина? І ти дав згоду?* [Хмельницький:] *Так* (Корн., I, 1955, 228); **За згóдою** *кого, чию* — коли хто-небудь погоджується на щось, дозволяє що-небудь. *Дивізія справді мала на озброєнні чимало броньовиків, але їх, як і артилерію, корніловські командири за згодою головнокомандувача вирішили навмисне на парад не виводити* (Гончар, II,

1959, 365); **Аби́ (якщо́) ва́ша (твоя́** *і т. ін.*) **згóда** — якщо ви (ти і т. ін.) погоджуєтесь. *Я сам піду, аби ваша згода!* (Коцюб., І, 1955, 114)

2. Взаємна домовленість; порозуміння. *Нехай краще загине кілька людей, аніж ціле село. Важка таємна згода запанувала між людьми* (Коцюб., II, 1955, 97); — *Там* [у «Положенні»] *чорним по білому написано, що незалежно від полюбовної згоди поміщик може в усякий час вимагати від селян обміну необхідної йому землі* (Стельмах, І, 1962, 348).

3. Спільність поглядів, думок і т. ін.; одностайність. *Ставши царем, Василій Шуйський дав обіцянку правити країною в згоді з боярами* (Іст. СРСР, І, 1956, 156).

4. Взаємна дружба, мирні стосунки. — *А то вже так: де згода, там і вигода,— сказав* [Цигуля] *спокійно і розважливо.— Продержались тиждень озеряни і ще продержаться. Дружній череді вовк не страшний* (Головко, II, 1957, 328); *Братерським словом озовись* [Тарасе] *з могили, Подай нам заповіт святої згоди* (Зеров, Вибр., 1966, 437).

В згóді — у дружбі, мирно, злагоджено. *В згоді, В братерстві республіки наші цвітуть* (Дор., Серед степу.., 1952, 6).

5. Союз, об'єднання. *Вони* [червоногвардійці] *брали рушницю проти згоди імущих класів* (Ленін, 27, 1951, 266).

6. *у знач. стверджувальної част.* Означає підтвердження чого-небудь, погодження з чимось; гаразд, хай буде так. [Ф у н к е:] *Ну, добре, згода. Я згоден на цей шлюб, якщо ви, люб'язний сусіде, зробите мені маленьку поступку* (Коч., II, 1956, 178); — *Зробіть це для мене, Катре! Згода? Катря здвигнула плечима, на цей раз уже справді вагаючись* (Головко, II, 1957, 193).

ЗГО́ДЕН *див.* **згóдний.**

ЗГОДЖА́ТИСЯ, *див.* **згóджуватися.**

ЗГО́ДЖЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **згоди́ти** [1].— *Можете приганяти вдосвіта маржину, та й рушимо,— заспокоїв їх Дідушак.— Ватаг уже на горах, та й люди згоджені...* (Гжицький, Опришки, 1962, 9).

ЗГО́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗГОДИ́ТИ**, згóджу, згóдиш, *док., перех., рідко.* Збліжувати, з'єднувати, примиряти. *Буває, та рідко: живуть не в згоді, народиться дитина — згоджує* (Горд., Дівчина.., 1954, 202).

ЗГО́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся *і рідко* **ЗГОДЖА́ТИСЯ**, áюся, áєшся, *недок.*, **ЗГОДИ́ТИСЯ**, джуся, дишся, *док.* 1. Давати згоду (у 1 знач.). [Д о м а х а:] *Карпе! У кожного свій розум і серце. Ти радиш терпіти, а я не можу, я на те не згоджуюсь* (Кроп., II, 1958, 171); *Тільки що дістав Вашого листа і зараз одписую. Добре, я згоджуюсь, щоб замість «Дорогою ціною» перекласти «На віру»* (Коцюб., III, 1956, 374); *Стару ублазали переїхати до свекра. Стара довго пручалася, а потім таки згодилася* (Мирний, І, 1954, 230); *Хлоп'ята не повірили, проте згодились піти зі мною на завод розвидитись* (Сміл., Сашко, 1957, 84).

2. *з ким — чим і без додатка.* Виражати, підтверджувати свою згоду (у 3 знач.), визнаючи що-небудь правильним, доречним. *Анеля меланхолійно похитала головою на знак, що вповні згоджується з тим осудом* (Фр., VI, 1951, 394); *Коло Остапа зграю вирювалися молоді й старі козаки, й козачки, й діти малії, й усі слухали, усі згоджалися* (Вовчок, І, 1955, 332); *Артем згодився з матір'ю: натщесерце, справді, дуже міх не поджеш* (Головко, II, 1957, 394); // *у знач. вставн. слова. Все це такі «таланти», яких, згодься, гріх зарівати в землю* (Л. Укр., III, 1952, 693).

3. *рідко.* Приходити до згоди (у 2 знач.), домовлятися, зговорюватися про що-небудь. *Знайшовся чоловік, що купив на зруб гай, так найма робітників ліс рубати. Згодились в ним брати за невеличку плату, бо самі шукали тієї роботи* (Стор., І, 1957, 48); // Найматися на роботу. — *А чи нема тут такої молодиці, щоб помісячно згодилась? — Чому нема? — кажуть усі.— Можна й на місяць згодитись* (Вовчок, І, 1955, 15).

4. *розм.* Жити мирно, в згоді (у 4 знач.). *Невістки якось між собою добренько згоджаються, а се в нас рідко буває, щоб мирились* (Барв., Опов.., 1902, 410); // Примиритися. *Семенко також все коло нені та коло своєї маленької сестрички. Поволеньки згодився, біднесенький, із своєю долею* (Черемш., Тв., 1960, 348).

5. *тільки недок., рідко.* Узгоджуватися, бути у відповідності. *Кожна нова думка, що не згоджувалася з її дотеперішнім світоглядом, викликала цілу бурю в молодій, не зміцнілій ще душі* (Коцюб., І, 1955, 156).

ЗГО́ДИТИ *див.* **згóджувати.**

ЗГОДИ́ТИ [1], згоджу́, згóдиш, *док., перех., розм.* 1. Найняти або умовити кого-небудь щось зробити. *Згодили якось москаля з міста за куховара. То ж бо й був чудний!* (Вовчок, І, 1955, 130); *Титар виклопотав дозвіл і згодив маляра, щоб він вималював церкву* (Н.-Лев., III, 1956, 91).

2. *рідко.* Сторгувати, купити. — *Був* [Іван], *кажуть, згодив поле з хатою і вечором забавився на могоричі геть поза північ* (Фр., V, 1951, 351).

ЗГОДИ́ТИ [2], згоджу́, згоди́ш, *док., рідко.* Те саме, що **почека́ти.** — *Скажіть йому, нехай трошки згодить, поки я з дочкою виберемося до сусід* (Кв.-Осн., II, 1956, 441); *Згодивши днів зо три, прийдемо на роботу* (Сл. Гр.).

ЗГО́ДИТИСЯ *див.* **згóджуватися.**

ЗГОДИ́ТИСЯ, джу́ся, ди́шся, *док.* Виявитися придатним, корисним для кого-, чого-небудь; пригодитися, знадобитися. *Що в лісі родиться, то в дворі згодиться* (Номис, 1864, № 10269); *Параска носила солому на город, складаючи її в стіжок. Згодиться на паливо* (Рудь., Остання шабля, 1959, 503); *Досвід підпільної роботи.. йому так згодився зараз* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 271); —*Я вже підготовив собі чимало однодумців, які згодяться нам у недалекій боротьбі* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 11); // *безос.* — *Вчися воювати проти ворогів, згодиться* (Чаб., Катюша, 1950, 87).

ЗГО́ДІ, *присл., діал.* Згодом. *Хвилю ще стояли.. над тою потрясаючою картиною і слухали Бовдурового голосіння. Але згоді схаменулися* (Фр., І, 1955, 317).

ЗГО́ДЛИВИЙ, а, е, *розм., рідко.* Те саме, що **згі́дливий.** — *Та ми ж вам, молодичко, роботу знайдемо. Татари люди згодливі* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 329).

ЗГО́ДЛИВО, *розм., рідко.* Присл. до **згóдливий.** *Юра згодливо кивав головою* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 140).

ЗГО́ДНИЙ, ЗГО́ДЕН, дна, дне. 1. Який дає, виявляє згоду (у 1 знач.). *Він повернувся швидко і повідомив, що генерал згодний прийняти делегацію* (Смолич, V, 1959, 745); *Наш воротар тільки мовчки потакував,— ми були згодні на все* (Ю. Янов., II, 1954, 26); [П а р і с:] *Слухай, сестро, як ти мене затримала для того, щоб я такі слова приймав від тебе, то я на те не згоден* (Л. Укр., II, 1951, 317); *Родичі переказали, що Лукіян Середа згоден віддати за Грицька дочку* (Головко, II, 1957, 513).

2. Який має однакові з кимось погляди, дотримується того самого способу дії; солідарний з ким-небудь у чомусь. [П а в л о:] *Якщо Яким згоден у речах в Терешком, то я становлю парубоцтву відро горілки* (Кроп., II, 1958, 367); *Марина була цілком з нею згодна, але її проймала злість, що ця думка належить не їй, а Катерині* (Вільде, Сестри.., 1958, 456).

ЗГО́ДНО, *присудк. сл., рідко.* Те саме, що **завго́дно** 1. — *Коли їм не згодно брати трохи присмаженого* [жита],

то хто ж їх до того силує? — байдуже спитала Марина (Мирний, IV, 1955, 258).

ЗГОДО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **згодува́ти**. *А мої куряки — Люди скрізь відомі! Під сурмами сповивані, Шоломами вихохані, Кінцем списа згодовані* (Мирний, V, 1955, 263).

ЗГОДО́ВУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **згодо́вувати**. *Згодовувана худобі в невеликій кількості макуха* [гірчиці] *підвищує апетит та поліпшує перетравлювання кормів* (Ол. та ефір. культ., 1956, 184).

ЗГОДО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **згодо́вувати**. *На фермі важливо не лише мати в достатній кількості кормів, а й добре підготувати їх до згодовування тваринам* (Наука.., 10, 1963, 30).

ЗГОДО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗГОДУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. *кому, діал. ким.* Витрачати на годівлю худоби. *Протруєне зерно категорично забороняється переробляти чи згодовувати худобі* (Хлібороб Укр., 6, 1964, 42); // Віддавати кому-небудь як їжу. [Гавенда:] *Вчора Гаврило лісничий приходив скаржитись, що доїжчачий* [доїжджачий] *наш убив його підсвинка в ліс і згодував його собаками* (К.-Карий, II, 1960, 12).

2. *розм.* Те саме, що **вигодо́вувати** 1. *Щебетав би* [Щоглик] *собі літом Та згодовував діток* (Граб., I, 1959, 141); *Пані й стрічав її лихими словами:— Що,— каже,— згодувала собі синка злодія!* (Вовчок, I, 1955, 34); *— Чужа сім'я згодувала мене* (Мирний, I, 1954, 282).

3. *тільки док., розм.* Прогодувати. *Були тут.. всі безземельні або такі, що їх земля не могла згодувати* (Коцюб., II, 1955, 44).

ЗГОДО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, Пас. до **згодо́вувати** 1. *Згодовується вика після люцерни, але раніше, ніж соя, що дає змогу подовжити період використання бобових трав* (Колг Укр., 3, 1958, 30).

ЗГОДОМ, *присл.* Через деякий час після настання дії у минулому або майбутньому; пізніше, потім. *Згодом ми почули чиїсь кроки на стежці, закритій від нас кущами* (Л. Укр., III, 1952, 614); *Оглянулась і Катря до порога, бб чула, як грюкнули сінешні двері Згодом рипнули хатні — через поріг вкатився в хату Юхимковаль* (Головко, II, 1957, 206); *Хлопець підіймав кущ в усім його листям, з усіма тими зеленими бубками, що наллються згодом соком і стануть повними гронами* (Гончар, Тронка, 1963, 50).

Трóхи (трóшки) згóдом — через невеликий проміжок часу. *Старі помовчали, зітхнули глибоко, а трохи згодом посунули* (Коцюб., I, 1955, 95).

ЗГОДОМ-ПЕРЕГО́ДОМ, *присл.* З бігом часу.

ЗГОДОМ-СПЕРЕГО́ДОМ, *присл., діал.* Згодом-перегодом. *Згодом-сперегодом вона прийшла до пам'яті* (Фр., I, 1955, 134).

ЗГОДУВА́ТИ *див.* **згодо́вувати**.

ЗГОДЯ, *присл., діал.* Згодом. *Аж дивиться* [дідок] *згодя — нема вже Вітряків* (Гл., Вибр., 1951, 128).

ЗГО́ЖИЙ, а, е, *діал.* 1. Придатний, здатний. [В а р к а:] *Звісно, тепер кожну* [дівчину] *завидки беруть. Хіба мало їх є таких, що на лихе вгожі?* (Кроп., II, 1958, 203).

2. Згодний. *Другі кажуть: — Що, бурмістром* [бурмистром]? *Ми на се не вгожі! Най він буде комендантом В огневій сторожі* (Фр., XI, 1952, 267).

ЗГО́ЇНА, и, *ж., діал.* Шрам. *Біля правого уха на вилиці* [Заремби] *з'явилася червона плямка. Андрійко приглянувся і помітив, що це була згоїна після стріли* (Оп., Іду.., 1958, 562).

ЗГОЇТИ *див.* **згóювати**.

ЗГОЇТИСЯ *див.* **згóюватися**.

ЗГОЛА́, *присл., діал.* Цілком, зовсім. *Ти вгинув, але твоя кров Натхнула до брата любов — І в серце, прибите згола, Відвагу і силу влила* (Стар., Вибр., 1959, 32); // В цілому. *Він скаже, що згола порядки всі лихі* (Сам., I, 1958, 176).

ЗГО́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зголи́ти**; // **згóлено**, *безос. присудк. сл.* * Образно. *Метрів шістдесят лишилося димаря, а метрів сорок примірно снарядами вголено* (Вол.. Озеро.., 1959, 10).

ЗГОЛИ́ТИ *див.* **згóлювати**.

ЗГОЛОДНІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **зголоднíти**. *Зголоднілі за день опришки дивились жадібно на багатий стіл* (Гжицький, Опришки, 1962, 49); *Пара зголоднілих за дорогу коней пожадливо їли отаву* (М. Ол., Леся, 1960, 31); *Це була не робота, це був якийсь бенкет будування, віртуозна творчість зголоднілих за працею рук* (Гончар, Південь, 1951, 65).

2. *у знач. прикм.* Голодний. *Зголоднілі подорожні так залюбки заходились коло його* [борщу], *що ніколи було й розмовляти* (Гр., II, 1963, 58); *Ревіла зголодніла худоба, йдучи на пасовище* (Мельн., До раю.., 1961, 60).

ЗГОЛОДНІ́ЛО, *присл.* Відчуваючи голод. *Мале шолудиве собаченя зголодніло обнюхувало сміття на пероні* (Досв., Вибр., 1959, 34).

ЗГОЛОДНІ́ТИ і *рідко* **ІЗГОЛОДНІ́ТИ**, ію, ієш, *док.* Відчути голод, захотіти їсти. *Вовчик давно зголоднів, та все якось стидається признатися* (Фр., IV, 1950, 85); *Він.. не із нічого від самого ранку, то так ізголоднів, що ледве-не-ледве дотяг до вечора* (Март., Тв., 1954, 35); *Хлопці розклали невеличке багаття і сіли відпочити. Тільки тепер вони відчули, як стомилися і зголодніли* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 213); // Натерпітися від голоду. *Вже нікуди далі, все одно пропадати.— Хоч в яму, гірше не буде.— Народ зголоднів, а ніхто не подбав, їсти ніхто не дасть* (Коцюб., II, 1955, 45); // *перен.* Відчути велике бажання до чого-небудь, настраждатися, змучитися без чогось. *Люди тяжко зголодніли за мирним життям і заради нього, заради спокою на своїй землі йшли на все* (Кучер, Голод, 1961, 392); *Розташувались як удома. Хто на пальці цукав, хто кинувся обмотки перемотувати, хто крутив цигарку — зголоднілі курці за дорогу* (Збан., Сеспель, 1961, 246).

ЗГОЛОСИ́ТИСЯ *див.* **згóлошуватися**.

ЗГОЛО́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗГОЛОСИ́ТИСЯ**, лошу́ся, ло́сишся, *док.* 1. *на що, до чого і з інфін.* Заявляти про своє бажання, згоду робити що-небудь. *До столу пригідії подавали записки, зголошувалися на виступи* (Ле, Право.., 1957, 284); *Заробітчани привселюдно чинять розправу над тим, хто, нехтуючи звичаями заробітчанського товариства, зголошується ставати за безцінь* (Гончар, I, 1959, 38); *День у день зголошувалися бідніші бояри до служби* (Оп., Іду.., 1958, 538); *Зголосимося три чоловіки.. принести сюди таємничу скриньку* (Фр., VIII, 1952, 14); *Довелось готувати лампи. Зголосились на це Грицько й Сашко* (Руд., Остання шабля, 1959, 536).

2. *діал.* Приходити. *Не забувала* [Войцехова] *як опікунка сиріт щомісяця зголошуватися до каси по пенсію, що на них припадала* (Фр., VI, 1951, 167); *— Чи заходив сюди Север? Я йому казав, щоб зголосився між четвертою і шостою...* (Вільде, Сестри.., 1958, 296).

ЗГОЛУБІ́ТИ, ію, *док.* Стати голубим. *Тихий часе надвечірній, Як ти землю непомітно, Як ти серце облягаєш!.. Зголубіли зимні шиби, Прилетіли птиці сонні, Заспокоїлися кроки...* (Рильський, II, 1960, 50).

ЗГО́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **згóлювати**.

ЗГОЛЮВА́ТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗГОЛИ́ТИ**, зголю́, зго́лиш, *док., перех.* Зрізувати бритвою, голити (волосся, бороду, вуса). *Він дуже змінився, вголив бороду, вуса, постарів* (Коч., II, 1956, 120).

ЗГО́НИНИ, нин, *мн.* Залишки від первинної очистки зерна віянням. *І разу не підгребла вона* [Мотря] *сама за собою згонини коло машини...* (Григ., Вибр., 1959, 352).

ЗГО́НИТИ *див.* **зганя́ти.**

ЗГО́НИТИСЯ *див.* **зганя́тися.**

ЗГО́НЩИК, а, *ч., розм.* Те саме, що **гуртопра́в.** *Старий Щербина, бувало, обдурював на ярмарках тертих продавців; і степових, наче з бронзи відлитих, згонщиків, і чорних, мов гайвороння, молдавських ліверантів* (Стельмах, I, 1962, 69).

ЗГОРА́ННЯ *див.* **згоря́ння.**

ЗГОРА́ТИ *див.* **згоря́ти.**

ЗГОРБА́ТИТИ, ить, *док., перех., розм.* Те саме, що **згорбити** 2. *Казали, що радикуліт аж згорбатив його* (Баш, Надія, 1960, 233).

ЗГОРБА́ТИТИСЯ, а́чуся, а́тишся, *док., розм.* Те саме, що **згорбитися.** * Образно. *Блаженький дерев'яний місток злякано згорбатився і не знає, де заховатися, а самохідка ще помовкує* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 648).

ЗГОРБА́ТІТИ, ію, ієш, *док.* 1. Стати горбатим внаслідок каліцтва. — *Хто ж мене найме з малою дитиною.. Та й який догляд за Галею в чужих людях? — Мало хіба згорбатіло, покривіло та посліпло тих дітей по панських кухнях? Мало їх гине щороку? — відповідала Пріська* (Л. Янов., I, 1959, 284).

2. Зігнутися від важкої праці, переживань і т. ін.; зсутулитися. *На цій роботі не забагатієш, а згорбатієш* (Укр.. присл.., 1955, 59).

ЗГОРБИ́ТИ, блю, биш; *мн.* зго́рблять; *док., перех.* 1. Вигнути горбом (спину). *Наймит сміявся в рукав, аж спину згорбив* (Н.-Лев., III, 1956, 204).

2. *тільки 3 ос.* Зігнути, зсутулити (про важку працю, хворобу, переживання і т. ін.). *Робота мене згорбила, не розкіш* (Укр.. присл.., 1955, 30); *Мене давно вже горе згорбило* (Барв., Опов.., 1902, 298); *Старий замовк. Молитовна екзальтація розслабила його вкрай, зігнула, згорбила* (Ле, Наливайко, 1957, 216).

ЗГО́РБИТИСЯ *і рідко* **ІЗГО́РБИТИСЯ**, блюся, бишся; *мн.* згорбля́ться *і рідко* ізгорбля́ться; *док.* 1. Вигнути горбом спину. *Згорбився* [Кіт], *мов стріла скочив на дуба і поліз* (Фр., IV, 1950, 90); *На деякий час запала мовчанка, яка обіцяла ще більшу сварку. Тимко сидів згорбившись, підшукував ущипливі слова* (Тют., Вир, 1964, 36).

2. Стати зігнутим, сутулим (від старості, хвороби і т. ін.). *Онися Степанівна стала вже дуже стара, згорбилась, наче поменшала* (Н.-Лев., III, 1956, 211); *Орав тобі і сіяв, А ж згорбився в покорі, А ти добро все гарбав, Ховав, злитай, в коморі* (Нагн., Пісня.., 1949, 147); *Батько невпізнанно змінився: постарішав, ..ізгорбився* (Дім., І будуть люди, 1964, 73); * Образно. *Тут, за цвинтарем, дуб Став, як чорна гора, А за дубом згорбилась Хатина стара* (Гойда, Сонце.., 1951, 81).

Пле́чі згорбились — плечі опустились. *В очах Михайлини застиг переляк. Її обличчя за одну ніч осунулось, плечі згорбились* (Збан., Між.. людьми, 1955, 165).

ЗГО́РБЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **згорбити.** *Данько, стежачи за ним, почував, як все більше росте в ньому щось тепле, синівське до цієї згорбленої працею людини* (Гончар, II, 1959, 160); *Згорблена злиднями словачка запрошує до своєї убогої господи радянського офіцера, як найдорожчого гостя* (Іст. укр. літ., II, 1956, 645).

2. *у знач. прикм.* Який згорбився, зігнувся (від старості, хвороби і т. ін.). *Дід вийшов з пасіки і розправив свою згорблену спину* (Мирний, I, 1954, 174); *На подвір'ї рідко коли з'являлася невисока згорблена постать Катерини Глущук* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 5).

ЗГО́РБЛЕНО, *присл.* Зігнувши спину. *Він сидів згорблено.*

ЗГО́РДА, *присл.* 1. З гідністю, з самоповагою; гордовито. *Згорда поглядають вони* [чумаки] *довкола, певні в своїх силах, байдужні до всяких життєвих негод* (Коцюб., I, 1955, 180); *Згорда мовив побратим на тес: «Не подоба лицарю втікати!»* (Л. Укр., I, 1951, 387); [Г і л ь д а *(згорда):*] *І роду свойого я не соромлюсь — То славний рід майстрів і зброярів* (Коч., П'єси, 1951, 132).

2. З почуттям зневаги, з презирством; пихато. *Онисі здалося, що Балабуха дивиться на неї згорда й сміється з неї* (Н.-Лев., III, 1956, 20); *Пан згорда здоровкається з людьми, і його вражають покурені настороженні очі* (Стельмах, I, 1962, 354); * Образно. *Стоячи на горі, згорда позирала Корнієва хата на поганеньку хатчину, що тулилася на дні в балці* (Гр., I, 1963, 403).

ЗГО́РДИТИ, джу, диш, *док., ким, рідко.* Те саме, що **згордува́ти.** *Маркітно стало родичам, що син так згордив ними, що не просив їх з собою, принаймні оглянути свою наречену* (Фр., VIII, 1952, 255).

ЗГОРДІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Стати дуже гордим, зарозумілим, пихатим. *То був чоловік, як інші люди, а тепер нараз згордів, як би великого розуму досочив* (Мак., Вибр., 1954, 159); — *Бачу,— сказав згодом Скобенко,— що ви, лицарю, вельми згорділи за цей рік. Нізвідки до вас приступу нема* (Оп., Іду.., 1958, 665).

ЗГОРДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., ким.* Зневажити когонебудь, погребувати кимось. *Шелях, того ж таки тижня, як Катря їм згордувала, засватав другу дівчину та й одружився* (Вовчок, I, 1955, 214); *Чого являєшся мені у сні? В життю* [житті] *ти мною згордувала, Моє ти серце надірвала* (Фр., XI, 1952, 30).

ЗГОРИ́, *присл.* 1. У напрямку вниз; з якого-небудь місця, розташованого вгорі; з висоти. *Коли це згори доноситься до неї голос: — Галю! Галю! — Галя дивиться — на самому шпилечку Карпо стоїть* (Мирний, IV, 1955, 121); *Навкруги чорніло зоране поле, а згори, від повного місяця, лилось блакитне холодне сяйво* (Коцюб., I, 1955, 104); *Згори спускається шнурова драбина і по ній злазить додолу в темницю жінка* (Л. Укр., II, 1951, 187); *Згори, з арки брами, щось заріпіло* (Смолич, I, 1958, 56); *Маленький вогник мерехтів на дні окопу. Його помітили згори, і хтось пустив густу автоматну чергу* (Тют., Вир, 1964, 534).

◇ **Дива́тися згори́** [вниз] *на кого* — ставитися до когонебудь зверхньо, із зневагою. *Не товариш* [Гордій], *бо він, звичайно, дивився на всіх трохи згори* (Гр., II, 1963, 44); **Згори́ доні́зу (до са́мого ни́зу)** — цілком, повністю. *Як поставили хрест, то злетілись дрібні пташенята, обсіли його згори до самого низу* (Вовчок, I, 1955, 56).

2. *перен.* З боку вищестоящих класів, керівних органів і т. ін. *Мир не можна укласти тільки згори. Миру треба добиватися знизу* (Ленін, 26, 1951, 279); *Невже для того, щоб усунути будь-яку, бодай навіть найменшу несправедливість, обов'язково потрібна вказівка згори?* (Жур., Звич. турботи, 1960, 48).

Згори́стий, **Згори́стий лоб** — некрутий, похилий лоб. *Над згористим лобом вихрився чуб, а дим від люльки плутався в тугих вусах* (Панч, Вибр., 1947, 345).

ЗГОРІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **згорі́ти**; *// у знач. прикм.* [М і р і а м:] *Вода боронить від вогню живого, згорілу ж хату дарма поливати* (Л. Укр., II, 1951, 113); *Так і залишився один бік*

вулиці згорілий, а другий — цілісінький (Ю. Янов., II, 1954, 34).

ЗГОРІ́ТИ *див.* **згоря́ти.**

ЗГО́РНЕНИЙ, ЗГО́РНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **згорну́ти.** *Виймав* [Острожин] *з кишені згорнену скільки раз газету і розгортав її* (Л. Укр., II, 1951, 85); *Усі молодиці та дівчата були понапинані білими згорнутими удвоє обрусами* (Н.-Лев., II, 1956, 402); *Полкове знамено згорнуте, в чохлі, стояло в кутку коло койки* (Ю. Янов., II, 1954, 8); *Як із землі виросла сестра Аркадія з пісним обличчям, з побожно згорненими на животі руками* (Коцюб., II, 1955, 118); *Несподівано через плече до жене падає записка, згорнена трубочкою* (Кол., На фронті.., 1959, 150); *Деяке* [каміння] *було посклада́не сажнями, деяке згорнене просто купами* (Гр., II, 1963, 296); // **згорну́то,** *безос. присудк. сл. Човни у пристанях, і згорнуто вітрила* (Рильський, III, 1961, 185).

ЗГО́РНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **згорну́ти.**

ЗГОРНУ́ТИ *див.* **згорта́ти.**

ЗГО́РНУТИЙ *див.* **згорнений.**

ЗГОРНУ́ТИСЯ *див.* **згорта́тися.**

ЗГОРОДИ́ТИ, роджу́, ро́диш, *док., перех., рідко.* 1. Обнести огорожею; загородити. *Не одна баба город згородила* (Номис, 1864, № 2586).

2. Те саме, що **спорудити.** *Визволь нас од вічного гада; Бо хотять же нас поглотити, Піч огненну згородити* (Чуб., I, 1872, 169).

ЗГОРТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **згорта́ти** і **згорта́тися.** *Під час хірургічного лікування в розширені вени з допомогою шприца та голки вводять різні речовини з тим, щоб викликати згортання крові* (Наука.., 3, 1959, 31); *Меншовики вели лінію на згортання революції.*

ЗГОРТА́ТИ, а́ю, а́єш і *рідко* **ЗГО́РТУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ЗГОРНУ́ТИ,** згорну́, згорне́ш, *док., перех.* 1. Загинаючи край або краї, складати що-небудь. *Спритно поралися* [моряки] *коло своїх машин, згортаючи брезенти* (Кучер, Чорноморці, 1956, 76); *Джерига скинула намітку й почала її згортувать* (Н.-Лев., II, 1956, 171); *Вона перетирала рушником гранчасті чарки й бокали, ..акуратно згортала серветки* (Донч., Секрет, 1947, 67); *Мати їй убрання хороші та пишні купує,— вона ледве подивиться: згорне та й забуде* (Вовчок, I, 1955, 229); *Таня згорнула листа, поклала його на місце і сумно зітхнула* (Еліс, Тв., 1958, 469); // Опускати, складати що-небудь піднято, розпростерте. *Алла Михайлівна спинилась, згорнула парасольку, вибила нею порох на своїй сукні* (Л. Укр., III, 1952, 606); *Тільки для тебе вітрило юний рибалка згорнув, взявся за весла і мило небу й тобі усміхнувсь* (Сос., I, 1957, 126); *Дівчинка.. склала скромно ручки на колінах, так ніби мушка крильця згорнула* (Ів., Вел. очі, 1956, 5); * Образно. *Дні летіли. В роботі, в русі й не помітиш. А як роботі край, враз згортав крила день і стомлено ховав голову під крило* (Головко, I, 1957, 193); // Закривати що-небудь розкрите, розгорнуте. *Устав* [учитель], *книжку згорнув, сховав у свою шаховку й на ключ замкнув* (Гр., I, 1963, 324); *Капітан згорнув зошит ..і ваховав його в кишеню* (Рибак, Що сталося.., 1947, 148); // **Згинаючи, вигинаючи** і т. ін. якимось чином, надавати певного положення (рукам, пальцям і т. ін.). *Пан згортає на череві руки і озирає подвір'я... Що ж се таке?* (Коцюб., II, 1955, 59); *Виставляє* [Печариця] *руку і згортає пальці в кулак* (Мирний, V, 1955, 155); *Аксель, згорнувши руки на колінах, слухала свого супутника* (Досв., Вибр., 1959, 215); *Січовик згорнув кулаки й став напоготові* (Стор., I, 1957, 338).

◇ **Згорта́ти (згорну́ти) ру́ки** *див.* **рука́; Сидіти згорну́вши ру́ки** *див.* **рука́.**

2. Скручувати що-небудь (в трубку, сувій і т. ін.). *Сохла папороть, згортаючи пальмові листки* (Тют., Вир, 1964, 435); *Крученики готують із тонко нарізаних і відбитих кусків м'яса, які після теплової обробки і накладання на них начинок згортають (закручують у трубку) і тушкують* (Укр. страви, 1957, 131); *Я згорнув стрічку в малесеньке кружальце* (Сміл., Сашко, 1954, 82); *Академік різким рухом згорнув креслення* (Собко, Біле полум'я, 1952, 182); *Він на превелику силу згорнув цигарку і довго стояв, жадібно ковтаючи махорковий димок* (Тют., Вир, 1964, 79).

3. Згрібаючи, збирати що-небудь в одне місце. *У хлопців з'явилися заступи, лопати, і вони згортали вугілля і обгорілі балки на купи* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 310); *Він вимів кімнату, але сміття згорнув на купу й лишив у одним закутку* (Коб., II, 1956, 99).

4. Згрібаючи, прибирати, скидати щось звідки-небудь. *Андрійко швиденько доїдав шматок хліба й, згортаючи рукою крихти з столу, сипав їх у рот* (Григ., Вибр., 1959, 46); *Згорнувши ногою притоптану землю, Лантух підняв добре замасковану кляду, дістав великий оцинкований бідон* (Руд., Остання шабля, 1959, 42).

5. *перен.* Звужувати, обмежувати або припиняти діяльність чого-небудь. *Зітхнув чабан і після мовчанки обернувся до Уралова: — Правда, що тебе кудись переводять? — Не тільки мене, а й полігон увесь згортаємо...* (Гончар, Тронка, 1963, 311); [Л ю д а:] *Значить, він доручив тобі згорнути все, що тут* [у лікарні] *робиться?* (Голов., Драми, 1958, 185); *Восени, зараз же після того, як Каринський прийняв завод, будівництво довелося згорнути* (Шовк., Інженери, 1956, 51).

ЗГОРТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗГОРНУ́ТИСЯ,** згорну́ся, згорне́шся, *док.* 1. Загинаючись кінцями, краями, скручуватися (в трубку, спіраль, сувій і т. ін.). *Рубанок, здавалось, сам бігав по рівненьких квадратових планках, золотава стружка в'юнилась, граючись висилала в-під рук, згорталася химерними завитушками* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 210); *Про наближення негоди «сигналізують» і рослини. У конюшини, наприклад, згортаються листочки* (Наука.., 10, 1965, 44).

2. Опускатися, складатися (про що-небудь підняте, розпростерте). *Купаючись у золотому сяйві, в'ються, то згортаючись, то розгортаючись, червоні прапори* (Гр., I, 1963, 490); *Юля.. швидко розплутала поясочок; халат м'яко поплив по її руках і, тихесенько згорнувшись, ліг біля ніг* (Тют., Вир, 1964, 238); // Згинаючись, вигинаючись і т. ін., набирати того чи іншого положення (про руки, пальці і т. ін.). *Мир утихав після денної праці: згорталися його натружені* [натруджені] *руки — відпочивали* (Мирний, I, 1954, 330).

◇ **Згорну́ться (згорну́лися) ру́ки (ру́чки) чиї** — хтось помре (помер). *Так вік вкоротився... Згорнулися руки, Що й камінь змогли б чарувать!* (Щог., Поезії, 1958, 346).

3. Лягати або сідати, зіщулюючись, скорчуючись (про живі істоти). *Підходить до неї людина в великих окулярах, з чемоданом у руках, таким великим, що, мабуть, дівчинка, коли б згорнулася калачиком, помістилася б у ньому* (Ів., Вел. очі, 1956, 4); *Нині Маковейчикові не до пісень. Він сидить, згорнувшись бубликом, над апаратом, ..передає команди Брянського* (Гончар, III, 1959, 56); *Наша кішка.. вмить згорнулася в клубочок і тихесенько вуркоче* (Забіла, Веселим малюкам, 1959, 18); // *перен.* Знічуватися морально (про людину). *Уляна вся згорнулась. Серце її падало в таку ж холодну й мертву порожнечу, яку поніс Марко в своїх очах...* (Мик., II, 1957, 522); *Терешко ще більше згорнувся й, думаючи, що товариш секретар гнівається на нього,*

ладний вже був схопитися з місця і щосили тікати із залу (Епік, Тв., 1958, 423).

4. *тільки 3 ос., у що.* Утворювати жмуток, клубок, краплину і т. ін. *Молодиця важко зітхнула, важка сльоза заграла у її чорному оці, згорнулася у горошину і повисла на вії* (Мирний, І, 1954, 168); *Це на полі вже дозрів бавовник білосніжний, свої коробочки розкрив, де пух згорнувся ніжний* (Забіла, У.. світ, 1960, 111).

5. *хім., кул.* Перетворюватися в згусток, згустки; зсідатися (про кров, білок, молоко). *У недоварене м'ясо голка входить важче, а сік, що витікав в проколини, мав червонуватий колір і швидко згортається* (Укр. страви, 1957, 129).

6. *перен.* Звужувати, обмежувати або припиняти свою діяльність. *Хмурячись, Уралов повідомляє дружині, що все вже вирішено, вони переїжджають, і полігон згортається* (Гончар, Тронка, 1963, 314); // Зменшуватися, скорочуватися в кількості, розмірах. *Каучуковий промисел у Великому лісі Конго почав згортатися. Він став нерентабельний* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 262); *Загін згортався* (Кач., II, 1958, 355).

7. Розташовуватися в глибину від лінії фронту, перешиковуватися. *Полки, згорнувшись в колони, прудко летіли вперед* (Гончар, III, 1959, 422).

8. *тільки недок.* Пас. до **згорта́ти**. *Там теж ідуть збори — згортаються проводи, пакуються батареї, станція лаштується вирушати* (Ю. Янов., IV, 1959, 78).

ЗГО́РТКА, и, *ж.* 1. Нерівність, хвилястий вигин (на тканині, папері і т. ін.); складка. *Одежа червона важкими згортками пада униз* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 133); *Чорний бархат на масивних дверях спадає додолу.. важкими згортками* (Донч. Вибр., 1948, 72).

2. *рідко.* Те саме, що **згóрток** 2. *Відснідавши, він зав'язав хустку, поклав згортку до кошика* (Смолич, Театр.., 1940, 251).

ЗГО́РТОК, тка, *ч.* 1. Що-небудь згорнуте, скручене у трубку; сувій. *Виводив* [писар] *на пергаментному згортку щось подібне до малюсіньких п'явок і гусені* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 161); *Поклала* [жінка] *на нічим не накритий стіл згорток якихось паперів, перев'язаний шпагатинкою* (Ткач, Жди.., 1959, 72); *Чорний згорток шкіри тьмяно блиснув у нього в руках* (Тют., Вир, 1964, 215).

2. Предмет або кілька предметів, загорнутих в один пакет; пакунок. *Ганна Сільвестрівна віддала Каленику Романовичу згорток* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 12); *Хлопці тільки-но зібралися на ставок. Вони були в замащеному одязі, один тримав згорток і білий рушник* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 521).

ЗГО́РТОЧОК, чка, *ч.* Зменш. до **згóрток**. *До камери просунувся хулястий згорточок і впав під ноги Ользі* (Кач., II, 1958, 68); *Він вийняв з кошика згорточок у білій ганчірці і, розгорнувши, добув окрайць хліба та шматок сала* (Смолич, Театр.., 1940, 250).

ЗГО́РТУВАТИ *див.* **згорта́ти**.

ЗГОРЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *док.*: ◇ **Вік згорюва́ти** — життя прожити у го́рі. — *Я вірила, дожидала, що з тобою нам судилося вже й вік згорювати* (Вас., І, 1959, 113).

ЗГОРЯ́ННЯ, ЗГОРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **згоря́ти** і **згора́ти**. *Переважна більшість сучасних автомобілів мають двигун внутрішнього згоряння* (Автомоб., 1957, 5); *Газотурбінна установка складається з трьох основних частин: компресора, камери згорання і турбінного колеса* (Наука.., 9, 1956, 12); *Дружина його вагуляла, він почав бити її, довів до сухот, і ось уже обох немає. Таких випадків швидкого згоряння людей Артамонов спостерігав чимало* (Горький, Діло Артам., перекл. Варкентін, 1950, 92).

ЗГОРЯ́ТИ, я́ю, я́єш і **ЗГОРА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗГОРІ́ТИ**, рі́ю, рі́єш, *док.* 1. Знищуватися вогнем. *Не раз ця декорація згоряла й замінялась іншою* (Моє життя в мист., 1955, 22); *У стайнях ревіла прив'язана худоба, душачись у диму і згоряючи живцем* (Гончар, III, 1959, 137); *А оранди з костьолами, Мов свічки, згоріли* (Шевч., II, 1953, 126); *Будиночки були дерев'яні, і майже всі згоріли на попіл* (Смолич, II, 1958, 40); * Образно. *Громадянська війна є найгостріша форма класової боротьби, а чим гостріша ця боротьба, тим скоріше згоряють в її огні всі дрібнобуржуазні ілюзії і передсуди..* (Ленін, 32, 1951, 420); // *тільки 3 ос.* Витрачатися для освітлення, опалення і т. ін. [Т а н я:] *А давайте, Катю, одсвяткуймо й ми сьогодні ялинку: хай уже одна свічечка й для нас згорить* (Вас., III, 1960, 120); *Добре багатому: він, коли схоче, Знайде роботі начало й кінець; В хаті ж у бідного ляда стукоче, Поки до дна не згорить казанець* (Щог., Поезії, 1958, 104); *Згорять дрова — тепло буде в хаті* (Донч., IV, 1957, 135); // *тільки 3 ос.* Псуватися від сильного жару; підгоряти. *Розкачаний шар тіста повинен мати однакову товщину, бо при випіканні тонкі місця згоряють, а товсті не пропікаються* (Укр. страви, 1957, 321).

2. Гинути від пекучого сонця, засухи (про рослини). *Горлинка не витерпіла такої довгої мовчанки і почала розпитувати про пізні гречки — згоріли, мовляв, ото біда буде...* (Кос., Новели, 1962, 68); *Без дощу і полечко зелене Може в спеку до кінця згоріть* (Мас., Сорок.., 1957, 231).

3. Згнивати, пріти, нагріваючись при зберіганні (про зерно, сіно і т. ін.).

4. *тільки 3 ос., перен.* Швидко зношуватися, псуватися. — *Видали чоботи на два сезони, а в кошарах гнояка, ти ж знаєш яка... Там чоботи хай і залізні — за місяць згорять!* (Гончар, Тронка, 1963, 15).

5. *перен.* Втрачаючи сили, здоров'я, передчасно помирати (через нестатки, хворобу, важку працю і т. ін.). *Танула дочка в Калиток, змарніла, зів'яла, вироблена, на очах матері згоряла* (Горд., Чужу ниву.., 1939, 166); *Навіть смерть немовляти, яке згоріло напровесні за три дні, не помирила подружжя* (Стельмах, Хліб.., 1959, 497).

◇ **Хай він (вона́** *і т. ін.*) **згоря́ть** — про байдуже або недоброзичливе ставлення до кого-, чого-небудь. — *Чуєш, Матросе,— тихо сказав Альоша,— хай він згорить, самий Пувичка. Хіба я ще не зліплю* [чорта]? (Мик., Повісті.., 1956, 88).

6. *тільки 3 ос., перен.* Переставати світити, світитися; погасати. *Вже згорав неба край на крайках степів* (Ю. Янов., V, 1959, 44); *Згоріло сонце край землі, І вже займалися над нами Сузір'я трепетні у млі* (Наги., Вибр., 1957, 157); // Кінчатися. *День згоряв за туманом багряністо-сизим* (Перв., II, 1948, 161); *І вечір згорів, і ночі не стало, Вже й ранок підвів золоте крило* (Вирган, В розп. літа, 1959, 109).

7. *перен., від (з) чого.* Бути охопленим яким-небудь сильним почуттям, бажанням. — *Цитьте ж, не перебивайте, Мокрино,— згоряє від цікавості Сироїжка* (Козл., Ю. Крук, 1957, 347); *Згораю з нетерпіння колись побачити автора славетної «Енеїди»* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 14).

◇ **Згоря́ти (згора́ти, згорі́ти) (на виду́)** — червоніти. *Сеспель, згоряючи під доскіпливими поглядами присутніх, пройшов до столу, сів на вказане Федором місце* (Збан., Сеспель, 1961, 402); *Той, сердега, і так уже згорів на виду і очі десь під столом загубив* (Кир.. Вибр., 1960, 366); **Згоря́ти (згора́ти, згорі́ти) від (з) со́рому** — дуже засоромлюючись, червоніти. [І в а н:] *Не ждав я, щоб і мені, старому, прийшлось згорати від сорому*

перед добрими людьми за тебе! (Вас., III, 1960, 55); *Коропов стояв, згоряючи з сорому, кліпав очима й ладен був іти геть* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 118).

ЗГОРЬО́ВАНИЙ, а, е. 1. Який зазнав багато горя, страждань. *Все меркло порівняно з матір'ю, згорьованою, змарнілою, найжилішою, найкращою за всіх...* (Гончар, Таврія, 1952, 19); *Невже покинув землю ти згорьована, священна?* (Шер., Дружбою.., 1954, 42); // Який має на собі відбиток пережитого горя, страждання. *Стояв* [Андрій] *біля дверей, струнký, задуманий, білявий, ще більше відтіняючи згорьоване обличчя Докії* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 519); *Здіймалися* [вежі собору] *до самого неба, обпяцькувані гулястими кам'яними прикрасами, як згорьовані руки незнаних будівників цієї святині — мозолями* (Загреб., Європа 45, 1959, 344); // Який виражає горе, страждання; скорботний. *Чоловік вп'ймав його згорьований погляд* (Д. Бедзик, Полки.., 1959, 31).

2. Зароблений, здобутий важкою працею. *Хіба полізе мені в горло той сухар, такою кривавицею і муками згорьований?* (Збан., Єдина, 1959, 157).

ЗГОРЬО́ВАНІСТЬ, ності, ж. Стан за знач. **згорьо́ваний** 1. *Така в ній* [Ользі] *була якась змученість, згорьованість* (Гончар, Людина.., 1960, 175).

ЗГОРЬО́ВАНО, *присл.* Засмучено, з гіркотою. — *Чого це вас носить серед ночі? — Біда носить,— згорьовано сказав Семен Поліхарпович* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 183).

ЗГОТО́ВАНИЙ *див.* **згото́влений.**

ЗГОТО́ВИТИ *див.* **зготува́ти.**

ЗГОТО́ВИТИСЯ *див.* **зготува́тися.**

ЗГОТО́ВЛЕНИЙ, *рідше* **ЗГОТО́ВАНИЙ**, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **згото́вити.** *Дома нас чекала фарширована щука, зготовлена.. господаркою* (Досв., Вибр., 1959, 52); *Були і кав'яри з Турецької землі, І по-литовському зготовані драглі* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 345); // **згото́влено, згото́вано.** *безос. присудк. сл.* [Кармелюк:] *Запишайте, люди добрі, усього коштуйте. Це ж для вас усе зготовлено* (Вас., III, 1960, 422);— *Чого ж ото поклав ложку? Чи наївсь уже? Чи, може, несмачно тобі зготовано, чи, може, їсти нічого?* (Збан., Мор. чайка, 1959, 27).

ЗГОТУВА́ТИ, ýю, ýєш і *рідше* **ЗГОТО́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* згото́влять; *док., перех.* 1. Привести в стан готовності, придатності для використання. [Д и я к о в *(до Нартала):*] *Тебе прошу, посидь коло слабого, поки ми з панею зготуєм купіль* (Л. Укр., II, 1951, 406); *Зготувала мати торби, і Антон та Карпо вирушили до далеких і таких привабливих країн...* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 43).

2. Зробити, виготувати що-небудь. — *Тисяча вагонів набереться! Зважи, скільки сюди лісу пішло та скільки теслярів працювало, щоб все це нам зготувати* (Гончар, III, 1959, 417); *Звелів* [Еней] *носилки з верболозу І з очерету балдахін Зготовить* (Котл., I, 1952, 268).

3. *також без додатка.* Зварити, приготувати їжу, страву. *Прийди, прийди, мій миленький, звечора до мене; Зготувала стара ненька вечерю для тебе* (Укр.. лір. пісні, 1958, 167); — *А я, мамо, вже полудень зготовила,— сказала Онися до матері* (Н.-Лев., III, 1956, 26); — *Олю! ти, певно, зготувати не вміла, коли Петро нічого не їсть* (Коцюб., II, 1955, 364); *Зготувала* [Христя] *ще й окремо Богунові його улюблений пісний борщ з грибами* (Кач., II, 1958, 472).

ЗГОТУВА́ТИСЯ, ýюся, ýєшся і *рідше* **ЗГОТО́ВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* згото́вляться; *док., рідко.* Те саме, що **підготува́тися.** *І, мов зготувавшись до тайного бою, Рукою поправив я свій комірець* (Нагн., Вибр., 1957, 301); *Він побачив, як перед полками, що зготовилися до атаки.., на білому коні прогарцював невисокий, широкоплечий вершник і за мить зник в юрбі* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 149).

ЗГОЮВА́ТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗГОЇ́ТИ**, згою́, згої́ш, *док., перех., діал.* Загоювати [К о в а л ь:] *Кому ж розкажу, кому ж заповідаю ті тяжкі думи, що живили душу, згоювали рани серця, мов зцілюючою водою?..* (Кроп., V, 1959, 45); *Вперед рушу, кликну других: Вкупі дихать, вкупі вмерти, Відоласі, що в недугах, Згоїть рани, сльози втерти* (Граб., I, 1959, 519); *Я пісню знов почну І, може, нею серце згою* (Рильський, I, 1960, 87).

ЗГОЮВА́ТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗГОЇ́ТИСЯ**, згої́ться, *док., діал.* Загоюватися. [В а с и л ь:] *Тату!.. Візьміть батога, сполосуйте мене, щоб повік синяки не згоювалися, легше мені буде!..* (Кроп., II, 1958, 179); *Не так хутко згоїться, як біда скоїться* (Номис, 1864, № 2158).

ЗГРАБА́СТАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Те саме, що **захопи́ти** 1. *Розставивши руки, Сашко, як вайлуватий ведмідь, посунув на дівчат, щоб згрібастати їх у свої обійми* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 149); *Він нечутно простягнув руку і згрібастав недокурок* (Загреб., Європа 45, 1959, 44).

ЗГРАБНЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **згра́бний.** *Знов стоїть вона перед дзеркалом, поправляючи на собі згрібненьку кремову сукню* (Л. Укр., III, 1952, 499); *Всі вони свіженькі, рум'яненькі, з природи чи від фарби, згрібненькі, як гірські кози* (Вільде, Сестри.., 1958, 103).

ЗГРАБНЕ́НЬКО. Присл. до **згрибне́нький.** *Блакитна сукня дуже згрібненько пошита і, здається, їй до лиця* (Л. Укр., III, 1952, 497).

ЗГРА́БНИЙ, а, е. 1. Який відзначається пропорційним співвідношенням форм, ліній і т. ін. *Вона в білому платті, згрібна, як порцелянова фігурка, на голівці, в тон її ніжному личку, рожевий капелюшок* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 84); *Згрібний чорний жупан туго охоплює його тонкий стан* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 496); *Мала* [Зоня] *згрібну форму голови, що надавала всій її постаті особливої вишуканості* (Вільде, Троянди.., 1961, 91).

2. Фізично вправний, спритний. — *Ніжні, згрібні створіння* [ведмежата], *Шкурка, наче квіт рожевий* (Л. Укр., IV, 1954, 195); *Гриценко поліз униз* [із дзвіниці] *такий згрібний, безстрашний* (Сенч., Опов., 1959, 159).

ЗГРА́БНІСТЬ, ності, ж. Якість і властивість за знач. **згра́бний.** *Шофери прицмокували язиками, милуючись її силою і згрібністю форм її тіла* (Тют., Вир, 1964, 155); *Від самого народження він* [лось] *мав усі завдатки могутньої сили, згрібності, витривалості* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 51).

ЗГРА́БНО. Присл. до **згра́бний.** *Наташа, згрібно одягнена в чоловічі штани і кольоровий джемпер, ..годинами закидала спінінг у воду* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 121); *Білі, тонкі ручки легко і згрібно торкали клавіші* (Л. Укр., III, 1952, 585).

ЗГРАБУВА́ТИ, ýю, ýєш, *док., перех., діал.* Пограбувати. [С т а р е ц ь:] *Щоб він* [Кармелюк] *кого-небудь із бідних людей обікрав або згрібував. Панів, правда, грабує, а убогих людей — ніколи; і пучкою не торкне* (Вас., III, 1960, 461).

ЗГРА́ЄВИЙ, а, е, **ЗГРАЙОВИЙ**, á, é, *спец.* Який живе, збирається зграєю, в зграї (у 1 знач.). *Велику роль у вивченні міграцій зграєвих пелагічних риб Чорного моря.. відіграє авіаційна розвідка* (Наука.., 7, 1958, 39).

ЗГРА́ЙКА, и, ж. Зменш.-пестл. до **згра́я** 1, 2. *Над головою матері пролетіла згрійка чайок* (Чорн., Красиві

люди, 1961, 72); *Біля берега ходили веселими зграйками райдужні мальки* (Донч., VI, 1957, 261); *Маленька зграйка білих хмарин повільно пливла по голубому жовтосмугому небу* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 347); *Дивлюся, як ціла зграйка хлопчиків перевертається у каламутній воді* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 87); * У порівн. *Юрба підлітків, мов зграйка горобців, зірвалася з місця й майнула назустріч вершникові* (Шиян, Баланда, 1957, 140).

ЗГРА́ЙНИЙ, а, е. 1. Який здійснюється спільно; колективний, груповий. *Дерева та кущі побралися за руки, Неначе парубки, що під весільні звуки До танцю зграйного запрошують дівчат* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 109).

2. *перен.* Злагоджений, гармонійний. *Зграйний передзвін, спадаючи в Долину, радував оборонців* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 378); [Поет:] *Хто всі ті голоси в хорал єднає зграйний, В акордів голосних врочистий перегук?* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 8).

ЗГРА́ЙНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **зграйний**. *І дайте плавність, дайте зграйність І ніжну лінь його пісень Моїм пісням — щоб ті лунали, Дзвеніли у буденний день* (Шер., Дорога... 1957, 5).

ЗГРА́ЙНО. Присл. до **зграйний**. *І вже мустанги зграйно Пасуться між саван* (Рильський, Поеми, 1957, 241); *Шуми, хвилюй ти, бунтівнича кров, І зграйно грайте, мої думи, знов* (Шер., Дорога.., 1957, 8).

ЗГРАЙО́ВИЙ *див.* **зграєвий**.

ЗГРАСО́ВАНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **згрисува́ти**; *// у знач. прикм. Равно посувається вперед військо, лишаючи за собою голу згрисовану землю* (Коцюб., I, 1955, 226).

ЗГРАСУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., діал.* Витоптати.

ЗГРА́Я, ї, *ж.* 1. Група птахів, тварин, риб і т. ін., які тримаються разом. *Ганяли зграї собак, голодних, худих, сердитих* (Коцюб., II, 1955, 159); *Високе небо.. слало на землю тихі шуми: то шелест вітру, то сюрчання пташиних зграй, що збиралися відлітати* (Тют., Вир, 1964, 374); *Ворожня цілими зграями налітає на баштан* (Коп., Як вони.., 1948, 41); *Хмара бризок і зграя жаб приснули на всі боки* (Смолич, I, 1958, 96); * У порівн. *Полова, немов зграя дрібних блідожовтих метеликів, стрімко зривалася з сита і потім тихо осідала на долівці* (Кир., Вибр., 1960, 380); *// перен., чого.* Скупчення, маса, багато чого-небудь (про предмети, думки, звуки і т. ін). *Сині зубчасті зграї гір плутаються в жмарах* (Н.-Лев., II, 1956, 398); *Твої кохані струни голосні! Будили зграї красних мрій моїх* (Л. Укр., I, 1951, 33); *Ми подивилися вгору і одразу побачили зграю фашистських бомбардувальників* (Ткач, Жди.., 1959, 36); *Затремтіло вразу сонне повітря, і зграї срібних звуків, плутаючись і вигравaючи, полетіли яром* (Вас., Вибр., 1954, 65).

2. *кого і без додатка, перен.* Юрба людей, об'єднаних спільною дією, спільним заняттям. *Ціла зграя людей увалила в сіни, брязкаючи шаблями, цокаючи шпорами...* (Мирний, I, 1954, 320); *Галасливими зграями носяться по майдану замурзані циганчата* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 335).

3. *перен., зневажл.* Група людей, які займаються ганебною діяльністю; банда. *На бистрому Дунаї полягли фашистські зграї* (Укр., присл.., 1955, 426); *Озбровна глитайська зграя вчинила жорстоку розправу над повстанцями* (Кучер, Дорога.., 1958, 5); *На битву проти лихих зграй радянські люди встали* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 25).

ЗГРЕ́БЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **згребти́**. *Осінь. Опалий лист, згребений у купи* (Вас., III, 1960, 489).

ЗГРЕ́БЛО, а, *с., діал.* Скребло. *Припнути коня до попового столу, дати святцеві згребло і щітку і наказати, відходячи: — Перше нагодуй вівсом коней і напій з чистих відер, а потім почисть гарно, до блиску* (Козл., Ю. Крук, 1957, 349); — *Давайте перше згребла покупуємо, щоб отой леп дрібновласницький пообшкрібати на собі* (Кучер, Прощай.., 1957, 394).

ЗГРЕБТИ *див.* **згрібати**.

ЗГРИЗА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **згриза́ти**.

ЗГРИЗА́ТИ, аю, а́єш, *недок.*, **ЗГРИ́ЗТИ**, зу́, зе́ш, *док., перех.* 1. З'їдати гризучи. *Він примусив себе випити склянку молока та згризти якийсь сухар* (Шовк., Інженери, 1956, 473); * Образно. *Семи літ він лишився без батьків. У дев'ять позбувся спадщинного грунту — двох морґів піску й каміння в Берестовому, близько Закопана: згризли батькові борги-податки* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 33); *// рідко.* Загризати (про тварин). *Там його лисиці і згризуть на смерть* (Сл. Гр.); *// Гризучи, обгризаючи, псувати що-небудь. Працював він [О. С. Пушкін] до цілковитої знемоги, згризаючи по три-чотири пера на день, перекреслюючи нещадно, рвучи й жужмячи з прокльонами аркуші* (Полт., Повість.., 1960, 472); — *Миші за всіх найсильніші! Миші — скажу, як є,— Згризли усе топорище моє!* (Нех., Казки.., 1958, 96).

2. *перен.* Дуже мучити, терзати. *Всім душу згризала аматорська слава. Про п'єсу розмови велись без кінця* (Перв., II, 1958, 333); *Стара Явдоха поралась коло слабої дочки, а сама ходила мов з хреста знята. Тяжкі пригоди згризли, з'їли її, мов іржа залізо* (Коцюб., I, 1955, 75).

ЗГРИЗА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **згриза́ти**.

ЗГРИ́ЗЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **згри́зти**. *Посмоктав [Юринга] згризений за довгі роки цибух і тоді тільки почав знов говорити* (Гжицький, Опришки, 1962, 122); *Лице, колись кругле і рум'яне, пожовкло, згризене брудом і нуждою* (Фр., V, 1951, 188); * Образно. *Згризений в залькy, камінь сірів берегами* (Коцюб., II, 1955, 300).

ЗГРИЗО́ТА, и, *ж., діал.* Гризота (у 1 знач.). *Кожен понуро оповідав або про гірку ганьбу, або про пекучу згризоту* (Вовчок, VI, 1956, 303).

ЗГРИ́ЗТИ *див.* **згриза́ти**.

ЗГРІБА́ЛЬНИК, а, ч. Той, хто згрібає (у 1 знач.).

ЗГРІБА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **згрібальник**. *Він обвів суворим поглядом косарів, згрібальниць* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 246).

ЗГРІБА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **згрібати**. *При косінні [трав] з одночасним згрібанням необхідно стежити за правильним ходом косарок і граблель та чистотою згрібання* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 254).

ЗГРІБА́ТИ, аю, а́єш, *недок.*, **ЗГРЕБТИ**, бу́, бе́ш, *док., перех.* 1. Гребучи чим-небудь, збирати в одне місце, докупи. *У присмерку осінньої алеї Згрібають діти каштановий лист* (Рильський, I, 1960, 315); *Вона знайшла сухої соломи, згребла її в купку під очеретяною стінкою і запалила* (Гр., I, 1963, 342).

2 Гребучи, загрібаючи, прибирати, скидати звідки-небудь. *Шмалій бережно згрібає решту монет зі столу, ретельно зашморгує калитку* (Стельмах, I, 1962, 120); *Посаджений восени часник сходить дуже рано, ледве розтане сніг. В цей час треба згребти перегній, солому або торф, що ними був укритий часник* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 232); *Згрібши із столу крихти, вийшов [Марко] надвір* (Тют., Вир, 1964, 95).

3. *тільки док., розм.* Швидким рухом узяти, вхопити що-небудь у руку (руки). рукою (руками). *От він пірнув на дно [моря], згріб в жменю глини* (Коцюб., II, 1955, 328); *Згрібши квиток, кулею вилетів [сержант] на вулицю*

(Гончар, Дорога.., 1953, 36); // Міцно схопити, обхопити кого-, що-небудь. *Із-за спини в Юхима Шумило виступив і таки щось крикнув громаді. Але Юхим зразу рукою згріб його за плече й турнув з ганку вниз* (Головко, II, 1957, 309); *Верткий, балакучий і дотепний красень згріб худенького Івана в обійми, закружляв ним по хаті* (Чаб., Тече вода.., 1961, 13).

ЗГРІБА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **згріба́ти** 1, 2. *Скошена трава згрібається у валки.*

ЗГРІБНИЙ, а́, е́, *розм., рідко.* 1. Грубий, товстий (про полотно). *Полотно грубше називається згрібне, а тоньше чесане* (Сл. Гр.).

2. Пошитий з грубого полотна. *На Штефані засмальцьований кептар і згрібна сорочка до колін; з такого самого полотна й штани* (Галан, I, 1960, 456).

ЗГРІЗНА, *присл., діал.* Грізно. *Звивалася* [Мартоха] *коло господарства, даючи лад і в хаті, і на дворі та гукаючи на діти згрізна, по-господарськи* (Л. Укр., III, 1952, 638); *Захвилювався майдан, загомоніли турбаївці, згрізна обступивши своїх кривдників* (Гончар, Таврія, 1952, 194).

ЗГРІШИ́ТИ *і рідше* **ЗОГРІШИ́ТИ**, шу́, ши́ш, *док., розм.* 1. *рел.* Учинити гріх, порушивши релігійно-етичні правила. *— Знаєте, почав я молитися отут, ..і я тяжко згрішив. Чорний дух увійшов у жене на цьому святому місці, і я почав думати, що нема бога* (Ірчан, II, 1958, 239); [Всі утрьох:] *Глянь на душу цю зболілу, Що вдиний раз згрішила; Ти прости її й помилуй, Бо не знала, що творила!* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 467).

2. *перен.* Зробити поганий вчинок, допустити помилку в чому-небудь і т. ін. *— Нехай лиш прийде сам Петро сюди Великий! Я покажу, що й він, як всі ми, чоловіки, Помилиться, згрішить, спіткнеться і впаде, І ворог той йому, його хто не зведе* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 47); *Він мав стаж, заслуги перед революцією, був переконаний, що перед Радянською владою не згрішив ні на дрібку* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 305); *Коваль згрішив, а шевця повісили* (Номис, 1864, № 4060).

ЗГРОМА́ДЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **згрома́дити**. *Сіно лежало згромаджене та ждало його руки* (Коб., III, 1956, 499); *Перед піччю на бантині сушиться шмаття, за піччю згромаджене усяке дрантя* (Л. Укр., IV, 1954, 212); *Я звик до гір, до полів, до сільського роздолля. А в місті все згромаджене, каменем вистелене* (Чендей, Поєдинок, 1962, 48).

2. *у знач. прикм.* Який згромадився, зібрався докупи (про всіх або багатьох). *Дочасно ластівок згромаджені полки Летять над водами, рухливі та легкі* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 318).

ЗГРОМА́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **згрома́дити**. *— Наближення.. ворога вимагає згромадження всієї народної сили в одних руках* (Фр., VI, 1951, 50).

ЗГРОМА́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **згрома́джувати**. *Для згромаджування скошеної трави у валки застосовують три види граблів: кінні поперечні, тракторні поперечні і бокові* (Механ. і електриф.., 1953, 148).

ЗГРОМА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗГРОМА́ДИТИ**, джу, диш, *док., перех.* 1. Згрібати, складаючи в одне місце, на купу. *Їй не було гірше роботи згромаджувати кістрицю* (Мирний, IV, 1955, 121); *— Ні, тату, ми залишимося: треба ж вранці сіно перевернути, згромадити* (Стельмах, Хліб.., 1959, 554).

2. *перен.* Збирати разом, скупчувати. *Повій, вітре, згромадь хмари, Страшну бурю підніми* (Граб., I, 1959, 485); *Згромадив король французький із королевичем з усього царства свого силу-силенну війська* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 144).

ЗГРОМА́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗГРОМА́ДИТИСЯ**, иться, *док.* 1. *розм.* Збиратися разом, скупчуватися. *Особливо коло буди, яко найнижче положеного місця на цілім подвір'ю, згромадилося найбільше води* (Фр., II, 1950, 13); *Чоловік широко розкарячив ноги і зробив рукою жест, мовби запрошував людей ближче згромадитися біля нього* (Вільде, Сестри.., 1958, 247).

2. *тільки недок.* Пас. до **згрома́джувати**.

ЗГРОМА́ДИТИ *див.* **згрома́джувати**.

ЗГРОМА́ДИТИСЯ *див.* **згрома́джуватися**.

ЗГРУБІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **згрубі́ти**.

2. *у знач. прикм.* Жорсткий, шершавий. *Забувши про свої образи, проводить* [Катерина] *долонями по його згрубілих руках* (Руд., Остання шабля, 1959, 501); // Низький тоном (про голос). *Говорить Григорій уже не співучим голосом, як раніш, а трохи згрубілим, постарілим баском* (Сміл., Сад, 1952, 314).

3. Те саме, що **гру́бий** 4, 5. *В більшості його* [П. Гулака-Артемовського] *творів виразно відчувається вплив бурлескної «Енеїди» Котляревського, що, зокрема, виявляється в надмірному використанні побутової і згрубілої лексики або взагалі лексики зниженого звучання* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1958, 144); *Порівняно рідко поет* [Т. Шевченко] *вдається до згрубілих слів* (Мовозн., XVII, 1962, 74).

ЗГРУБІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Якість за знач. **згрубі́лий** 2, 3.

ЗГРУБІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Стати грубим, нечутливим. *Згодом мої тонкі почування згрубіли, серце закам'яніло* (Ірчан, II, 1958, 37).

ЗГРУ́ДЖУВАТИСЯ, уємося, уєтеся, *недок.*, **ЗГРУ́ДИТИСЯ**, имося, итеся, *док., розм.* 1. Збиратися разом, у гурт. *Бійці згруджуються, наскільки це дозволяють лижі, і навальною грудою.. беззвучно беруть розгін за своїм командиром* (Кач., Вибр., 1953, 382); *Півтори чи дві сотні селян ..згрудилися на шляху довкола імпровізованої трибуни* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 341); *В рудоуправлінні Андрія чекало багато відвідувачів. Вони стояли перед дверима його кабінету, згрудившись у тісну громадку.* (Гур., Наша молодість, 1949, 279).

2. Нагромаджуватися, бути зібраним на невеликому просторі (про багато чого-небудь). *Позаду на десятки кілометрів стелилося озеро, спереду і з боків тісно згрудилися прибережні круті скелі* (Смолич, I, 1958, 99); *Курбала понишпорив поглядом по кузні, пішов у куток, де без діла й порядку згрудились залізні покидьки, цурпалки, обрізки* (Досв., Вибр., 1959, 201).

ЗГРУ́ДИТИ *див.* **згру́джувати**.

ЗГРУ́ДИТИСЯ *див.* **згру́джуватися**.

ЗГРУ́ЖЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **згрузи́ти**; // *у знач. прикм.* *Він ще довго стояв за воротьми — дивився на згружену осінню дорогу, що простяглася через лощину* (Мик., II, 1957, 83).

ЗГРУЗИ́ТИ, згружу́, згру́зиш, *док., перех., розм.* Розмоклу від дощу дорогу або стежку зіпсувати ходьбою, їздою і т. ін. *На середині* [озера] *лежало чисте плесо, до котрого вела згружена стежка, то її згрузили ноги скотини, простуючи до водопою* (Мирний, IV, 1955, 12).

ЗГРУПО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **згрупува́ти**. *У реченнях, де однорідних членів значна кількість, вони можуть бути згруповані в окремі пари або більші ряди за принципом ближчого змістового зв'язку* (Мовозн., IV—V, 1947, 180).

ЗГРУПО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗГРУПУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* Збирати в групу, розподіляти по групах, групами. *Ще стародавні спостерігачі неба для полегшення орієнтування на небі довільно згруповували зорі в різні фігури — сузір'я* (Астр., 1956, 9); *Всі різновидності бригад степової зони можна згруповати: з одного боку, за видами і складом виробляваної продукції — комплексні, галузеві (рільничі, овочівницькі, садівницькі), спеціалізовані (виноградарські, по відгодівлі*

худоби тощо) (Хліборос Укр., 10, 1964, 32); // Зосереджувати навколо кого-, чого-небудь або десь.

ЗГРУПОВУВАТИСЯ, уємося, уєтеся, *недок.*, **ЗГРУПУВА́ТИСЯ**, у́ємося, у́єтеся, *док.* Збиратися в групу, розташовуватися групами. *Гарячий полудень у колгоспному садку. Чоловіки лежать на зеленій траві окремим гурточком, жінки згрупувалися окремо* (Тют., Вир, 1964, 397); // Зосереджуватися навколо кого-, чого-небудь або десь. *Навколо «Искры» згрупувались професіонали-революціонери, з яких пізніше склалось основне ядро більшовицької партії* (Іст. УРСР, I, 1953, 583); *Після поразки під Вінницею.. шляхетське військо згрупувалося під Берестечком на Волині* (Довж., III, 1960, 77).

ЗГРУПУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **згрупува́ти.** *Мелодія, се певне симетричне згрупування музикальних фраз, котре.. викликає в нашій душі напруження, зацікавлення* (Фр., XVI, 1955, 272).

ЗГРУПУВА́ТИ *див.* **згрупо́вувати.**

ЗГРУПУВА́ТИСЯ *див.* **згрупо́вуватися.**

ЗГУ́БА, и, *ж., розм.* 1. Те, що загубилось, пропало чи зникло куди-небудь. *Щось чорне та тверде випало у нього з-за пазухи і покотилося до рова. Онопрій сягнув рукою по свою згубу, та не встиг захопити її на лету* (Фр., III, 1950, 204); *В Антона був вигляд людини, що сьогодні знайшла останню згубу з усього розкиданого багатства, яке збирала все життя* (Іваничук, Край.. шляху, 1962, 381).

2. *рідко.* Втрата чогось належного, притаманного кому-небудь. *Очевидно, треба якоїсь міцнішої поправки, щоб могти витримати згубу крові і багато безсонних ночей і всякі інші наслідки операції* (Л. Укр., V, 1956, 230).

3. Загибель, смерть кого-, чого-небудь. [Р у ф і н:] *Такі-то «добрі римські громадяни» колись наш Рим до згуби доведуть!* (Л. Укр., II, 1951, 361); *І в образі її сумному усіх я бачу матерів, що їх сини пішли на згубу за рідний дім, за рідний край* (Сос., II, 1958, 494); — *Думають, темні, згарячу не розберемось — де згуба, а де порятунок* (Гончар, II, 1959, 190).

◇ **Дове́сти (довести́) до згу́би** *див.* **дове́сти.**

ЗГУБИ́ТИ, згублю́, згу́биш; *мн.* згу́блять; *док., перех.* 1. Через неуважність загубити або забути щонебудь десь; протилежне з н а й т и. — *Ось на ж тобі, друже, Цей дукачик, та не згуби* (Шевч., I, 1963, 116); — *Чи це ти не оддала мені ключів, чи я їх де згубила? — спитала Онися Степанівна* (Н.-Лев., III, 1956, 199); *Тут я згубила тоді свою обручку* (Л. Укр., III, 1952, 522); *Обмацую ноги — ну, так і є, згубив калошу* (Коцюб., II, 1955, 240).

◇ **Згуби́ти з очей** *кого, що* — перестати бачити кого-, що-небудь. *Отак і стояв* [Юсуп], *аж доки й згубив в очей розталу в скелях та чагарниках загадкову і мужню постать чадацького узбека Саїд Алі Мухтарова* (Ле, Міжгір'я, 1953, 21); **Сте́жку згуби́ти** — збитися з дороги, заблудити. *Ішов* [Іван] *спустілий, не чуючи землі під ногами, згубивши стежку* (Коцюб., II, 1955, 344).

2 Втратити, не зберегти щось належне, притаманне кому-, чому-небудь. *При тому бунті я мав згубити корону і голову, але не згубив ні тієї, ні другої* (Л. Укр., IV, 1954, 132); *Мости затріщали, згубивши опору* (Мал., Звенигора, 1959, 213); // Втратити які-небудь фізичні особливості, моральні якості, почуття, думки і т. ін. [К о р ж:] *Ти навіки честь свою згубила* (Вас., III, 1960, 55); *У офіцерів були згаслі очі і непевні рухи людей, що згубили позу і характер* (Довж., I, 1958, 171); *Він давно вже згубив свій спокій* (Гр., I, 1963, 257); *Вчепившись за якусь думку, він боявся згубити її* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 100); — *А з нашого берега, як на зло, ніхто навіть не свисне. Чи вони не бачать, чи, може, й надію згубили на своїх розвідників* (Кучер, Черв. вогонь, 1959, 54).

◇ **Згуби́ти о́чі:** а) втратити зір, осліпнути. *Мені відчинив сліпий дідок, що колись згубив очі на музичній фабриці* (Досв., Вибр., 1959, 15); б) засоромитися, зніяковіти. — *Як твої справи? — сказав мені Олекса.— Тезиси готові? Я, згубивши очі, почав нишпорити по кишенях, шукаючи міфічні тезиси* (Перв., Невигадане життя, 1958, 36); **Згуби́ти ро́зум (тя́му, свідо́мість** і *т. ін.*) — те саме, що **Загуби́ти ро́зум (тя́му, свідо́мість** і *т. ін.*) *див.* **загуби́ти.** *Тут їй воля, тут би їй вибрикувати, а вона останній розум згубила* (Вовчок, I, 1955, 270).

3. *розм.* Не зберегти в пам'яті; забути. *Вулиці я не згадаю, номер будинку згубила Пам'ять моя непокірна* (Еллан, II, 1958, 216).

◇ **Згуби́ти лік** *див.* **лік**[1].

4. Призвести до загибелі, позбавити життя; убити. *Не помирилися царі за царства, вельможі за панства, пани за підпанства — і давай мірятись силою: хто більше згубить безневинних душ* (Мирний, I, 1954, 359); // Те саме, що **занапасти́ти** 2. [А н т о н і о:] *Гай, гай, маестро!.. Чи я ж повірю, щоб справді ви могли згубити в пущах Нової Англії талант ваш?* (Л. Укр., III, 1952, 114);

◇ **Згуби́ти го́лову** *див.* **голова́; Згуби́ти з світу** — заподіяти кому-небудь смерть, погубити когось. *Дуже хотіла мачуха згубити з світу невістку, але ніяк це не вдавалось їй* (Укр., казки.., 1951, 166); — *В них нема ні до кого жалощів. Їм що бабку, що гриба зорвати, що чоловіка з світу згубити...— так обурювався Опанас* (Барв., Опов.., 1902, 335).

5. Марно, даремно витратити. *Скільки ви ночей не доспали, скільки голову собі нашкрябали, скільки праці згубили через те, що ходите, здається, і вдень, а мов з зав'язаними очима — во тьмі?!* (Коцюб., I, 1955, 451).

ЗГУБИ́ТИСЯ, згублю́ся, згу́бишся; *мн.* згу́бляться; *док.* 1. *тільки 3 ос.* Зникнути, пропасти невідомо куди через чиюсь неуважність; загубитися. *Ми думали, що каблучка там на вечорницях і згубилась* (Барв., Опов.., 1902, 213); *Не можна було зрозуміти, чи він вдав невинуватого, чи справді наказ десь згубився* (Довж., I, 1958, 142).

2. Стати або здатися непомітним, дрібним на фоні кого-, чого-небудь. *Станції згубилися в степах* (Ю. Янов., I, 1958, 69); * Образно. *Слід її згубився на кривавих дорогах війни* (Коз., Гарячі руки, 1960, 109); // Стати невидимим, зникнути з поля зору. *Розплився її образ, розтанув і згубився в хуртовині* (Руд., Остання шабля, 1959, 238); // Заглушитися чим-небудь (про звуки). *Зараз за цим вибухом гримнув другий, далі третій... й почався страшенний, пекельний гуркіт і гвалт; всі інші згуки згубились у йому* (Стар., Облога.., 1961, 52).

3. *рідко.* Залишитися без кого-небудь, відстати від когось. — *Держіться мене, щоб ви не згубилися, бо тут між бочками без світла можна заблудити,— сказав сторож* (Фр., VI, 1951, 161).

ЗГУБЛЕ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **згуби́ти.** *Під ним* [хрестом] *тліє вісім безневинних душ, згублених в одну ніч «страшним чоловіком»* (Мирний, I, 1949, 415); *Може, за марно згубленою молодістю на ланах панських просльозився дід* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 355); // *у знач. прикм.* Він прогув якимось ніби не своїм, згубленим голосом (Гончар, Тронка, 1963, 35).

2. *у знач. прикм.* Який згубився, зник з поля зору; непомітний, невидимий на фоні чого-небудь. [Т і р ц а:] *Знов полляться молоком і медом земля обітована, ся*

земля, де ми тепер блукаєм, мов визнанці, мов стадо згублене на бездоріжжі (Л. Укр., II, 1951, 160); *Стояв* [Іван] *безпорадний, згублений у липкому тумані* (Коцюб., II, 1955, 327).

ЗГУ́БЛИВИЙ, а, е, *рідко*. Те саме, що **згу́бний**. *Метелик летить все ближче, ближче до згубливого світла* (Л. Укр., III, 1952, 475).

ЗГУ́БЛИВО, *рідко*. Присл. до **згу́бливий**. *Любий Михайлику! ..Коли б ся невеличка (тим часом) інтелігенція заплутałась у клерикалізмі,— широму чи уданому,— то се було б дуже погано і згубливо для країни* (Л. Укр., V, 1956, 36).

ЗГУ́БНИЙ, а, е. Який веде до згуби (у 3 знач.), загрожує смертю, нещастям; дуже небезпечний, загрозливий. *Сагайдачний бачив і розумів, що це початок стихійної селянської війни, неблаганної, як ураган, і згубної для панів, каче повідь* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 416); *Дунай, Дунай! Так ось який ти! Не голубий, не вальсовий!.. Темний, як хмара! Широке, смертельне поле, згубна нейтральна зона!* (Гончар, III, 1959, 285); *Серцем, словом, ділом людство знищить згубну, Кровожерну гpaю паліїв війни* (Бажан, Роки, 1957, 221).

ЗГУ́БНИК, а, ч. Той, хто призводить до згуби (у 3 знач.), знищує, занапащає кого-, що-небудь. *Переповнена вона* [планета] *людськими стражданнями, які сієте ви, кати людської юності, згубники цвіту поколінь* (Довж., III, 1960, 69); *Вперше було показано* [Л. Українкою] *перемогу жінки над звабником і згубником жіноцтва дон-Жуаном* (Рад. літ-во, 1, 1964, 66).

ЗГУ́БНИЦЯ, і, *ж*. Жін. до **згу́бник**.

ЗГУ́БНІСТЬ, ності, *ж*. Властивість за знач. **згу́бний**. *На прикладі чужих помилок слід і російським робітникам вчитися розуміти всю згубність опортунізму...* (Ленін, 19, 1950, 35); *Фантастичні видіння майбутнього в утопіях Уелльса повинні були показати сучасникам безперспективність, згубність капіталістичного ладу для людства* (Рад. літ-во, 3, 1964, 125).

ЗГУ́БНО. Присл. до **згу́бний**. *Систематичне куріння і часті випивки згубно діють на центральну нервову систему, печінку, серце та інші органи* (Хлібороб Укр., 12, 1963, 43); *Летучі виділення черемхи згубно діють на комарів, мух.. та лісових кліщів* (Наука.., 5, 1960, 37).

ЗГУ́ДИТИ, джу, диш, *док., перех. і без додатка, розм*. Те саме, що **огу́дити**. *Не згудиш, не купиш* (Гал.-руські.. приповідки, I, 1901—1905, 142); *— Дуже красна* [промова]! *— Правда? — тішився Мицько.— А Болотневич геть мені згудив цю промову* (Март., Тв., 1954, 193).

ЗГУК, у, *діал*. Звук. *Почався страшенний, пекельний гуркіт і гвалт; всі інші згуки згубилися у йому* (Стар., Облога.., 1961, 52); *Спориш не знав, відки й як долітав до нього той згук, що міг значити* (Фр., II, 1950, 253); *Які ж у тебе, кримська ніч, згуки! Які пахощі! Які шарудіння! Які шуми!* (Вишня, I, 1956, 198); *Бадьористі згуки скрипки та цимбалів долітали до корчми з-за стіни, де хлопці наймали музики дівчатам* (Коцюб., I, 1955, 21).

ЗГУКНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех., діал*. Крикнути. *— Що ж, як він згукне нам оте своє «годі»! та й нагадувать іще не звелить?* (Вовчок, I, 1955, 201).

ЗГУКНУ́ТИСЯ *див.* **згу́куватися**.

ЗГУ́КУВАННЯ, я, *с*. Дія за знач. **згу́кувати** і **згу́куватися**. *На взгір'ї берега чути окремі вигуки козаків, згукування своїх куреніе і сотень* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 404).

ЗГУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок., перех*. Гукаючи, скликати, збирати в одне місце, докупи. *Ще в селі бігав* [Митрофан], *згукував людей, розподіляв зброю* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 7).

ЗГУ́КУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗГУКНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док*. Криком давати знати про себе один одному; перегукуватися. *Паничі почали згукуватись в човнів, неначе вони були в лісі* (Н.-Лев., IV, 1956, 80); *Були й такі* [загони], *що довгенько збиралися, згукувалися, обвикалися з лісом і небезпекою і аж тоді починали потикатися на шляхи, на станції, в села* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 67); *Молодець відступив крок назад і зібрався весь у собі, готуючись до скоку. Та саме в цю мить згукнулися лицарі й рвонулися за ним усі враз* (Оп., Іду.., 1958, 627).

ЗГУЛЯ́ТИ, яю, я́єш, *док., розм*. 1. *неперех., перев. із запереч. част.* не. Провести якийсь час гуляючи, розважаючись; погуляти. *Де її радощі, де ті веселощі? День у день робота, день у день праця,— ні згулять, ні спочити* (Мирний, III, 1954, 14); [О л е н а:] *Колись, може, і згадати буде нічим своє життя у батька. І не сходила гарно і не згуляла вільно, тільки наробилась та нагорювалася...* (Вас., III, 1960, 66).

2. *перех., перев. із заперечною част.* не. Пробути певний час без роботи; прогуляти. *Стоять будні, прийдуть свята,— Він хвилинки не згуля* (Граб., I, 1959, 512); *Старий Іван Цибар, що за своє трудове, невтомне життя не згуляв і хвилини, тепер мусив відпочивати* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 35).

3. *неперех*. Взяти участь в якійсь грі, зіграти в щонебудь. *І каже смерть у слушну мить До того бідолахи: — Коли ти, хлопче, хочеш жить,— Згуляй зо мною в шахи* (Перв., I, 1958, 389).

Згуля́ти весі́лля — влаштувати, справити весілля. [Д р а н к о:] *Сусіде! Чи не помиритись нам на радощах та згуляти два весілля в один кошт!* (Кроп., I, 1958, 221).

ЗГУРТО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **згуртува́ти**. *Вони* [хмари] *пливуть, згуртовані вітрами, до берегів любимої землі* (Гонч., Вибр., 1959, 84); *— Вирішальні бої відбудуться там, на барикадах по містах та по заводах, де згуртований, злитий в багатотисячні колони пролетаріат* (Головко, II, 1957, 312); *У важкі дні війни партія діяла як монолітна бойова організація, тісно згуртована навколо свого Центрального Комітету* (Ком. Укр., 9, 1965, 58).

2. *у знач. прикм*. Який згуртувався, утворивши гурт, зграю (про багатьох). *Летить до вирію, до теплої мети Гусей згуртованих черга ширококрила* (Рильський, III, 1961, 185).

3. *у знач. прикм., перен*. Який об'єднав свої сили, став монолітним, єдиним. *Феодал має справи не з розрізненими, безпорадними селянами, а із згуртованою общиною, що звикла до спільних дій* (Іст. середніх віків, 1955, 31).

ЗГУРТО́ВАНІСТЬ, ності, *ж., перен*. Стан за знач. **згурто́ваний** 2, 3. *— Головне — не падати духом, не впадати в розпач у біді,— навчав Рубанюк своїх слухачів,— у згуртованості наша сила* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 82); *Справжні поборники ленінізму дорожать згуртованістю комуністичного руху і постійно дбають про його зміцнення* (Літ. Укр., 23.IV 1963, 2).

ЗГУРТО́ВАНО. Присл. до **згурто́ваний** 2, 3.

ЗГУРТО́ВУВАННЯ, я, *с*. Дія за знач. **згурто́вувати** і **згурто́вуватися**.

ЗГУРТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗГУРТУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех*. 1. Збирати в гурт, разом, докупи. *Занепокоївся воєвода дещо, та проте, згуртувавши своїх ратників, ждав, поки упадуть двері* (Оп., Іду.., 1958, 631).

2. *перен*. З'єднувати щільніше, робити монолітнішим. *В ім'я миру все тісніше згуртовують свої ряди люди доброї волі у всіх країнах* (Рад. Укр., 7.IX 1950, 1);

Згуртував мільйонні лави стяг червоний бойовий (Уп., Вірші.., 1957, 175).

3. *перен.* Об'єднувати в одне нерозривне ціле; робити узгодженими чиї-небудь дії, вчинки. — *Уже десять років,— провадив далі Сазайдачний з оксамитовими нотками болю й суму в голосі,— день і ніч згуртовую я нашу силу* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 439); *Ходить пісня поміж працюючих людей, згуртовує їх, рідннть, веселить їм серце, родить надію на краще...* (Кол., Терен.., 1959, 22); *Непомітно для всіх і для самої себе Світлана Остапівна згуртувала районну молодь так, що любо було глянути* (Ю. Янов., II, 1954, 131); *Лозовин згуртував навколо себе незаможницький актив* (Епік, Тв., 1958, 138); // *розм.* Організовувати. *На панському фільварку згуртував* [Скиба] *колгосп* (Чорн., Пісні.., 1958, 10).

ЗГУРТО́ВУВАТИСЯ, ýємося, ýтеся, *недок.*, **ЗГУРТУВА́ТИСЯ**, ýємося, ýстеся. *док.* 1. Збиратися в гурт, разом, докупи. *Тут коло пристані згуртувалося багацько люду* (Крим., А. Лаговський, I, II, 1905, 187); *Розтягнув баян Микола, селищний музика,— згуртувалася довкола вся рідня велика* (Уп., Вірші.., 1957, 89).

2. *перен.* З'єднуватися щільніше, ставати монолітнішим. *Крицеві згуртувалися ряди* (Сос., I, 1957, 267).

3. *перен.* Об'єднуватися в одне нерозривне ціле; досягати узгодженості в діях, вчинках. *Народи повинні згуртовуватись для спільної відсічі агресивним силам, щоб вчасно спинити їх* (Літ. Укр., 12.V 1965, 2); *З неволею люди покінчили у 1917 році, але із злиднями по-справжньому покінчили тільки тоді, коли згуртувалися в колгосп* (Чаб., Шляхами.., 1961, 47); // *розм.* Організовуватися, виникати. *В кінці 80-х років у Києві згуртувалася громадка письменників, переважно з студентської молоді* (Сам., II, 1958, 404).

ЗГУРТУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **згуртува́ти** і **згуртува́тися**. *Згуртування соціалістичних країн в братерську співдружність рівноправних держав в життєвою необхідністю* (Ком. Укр., 10, 1964, 8).

ЗГУРТУВА́ТИ *див.* **згурто́вувати**.

ЗГУРТУВА́ТИСЯ *див.* **згурто́вуватися**.

ЗГУ́СКЛИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **згу́скнути**.

2. *у знач. прикм., перен.* Насичений, інтенсивний. *Каганчик скупо блимав біля лейтенанта, ледве пом'якшував згусклу темряву в бліндажі* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 288); *На полі, проколене високими стернями і змішане з тонкими тінями од них, коливалося згусклe місячне сяйво* (Стельмах, II, 1962, 89).

ЗГУ́СКНУТИ *див.* **згу́снути**.

ЗГУ́СЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **згу́снути**. *Тиснява була така, що згуслі під стелею випари капали на людей* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 259).

2. *у знач. прикм., перен.* Насичений, інтенсивний. *В згуслій темряві чорніли силуети, вони ворушилися й ніби наближались* (Ле, Історія радості, 1947, 85).

ЗГУ́СНУТИ і *розм.* **ЗГУ́СКНУТИ**, не; *мин. ч.* згус і згуск, ла, ло; *док.* 1. Зробитися густим, густішим; загуснути. *Пара від холоду згусне* (Сл. Гр.).

2. *перен.* Стати насиченим, інтенсивним, густим (про сутінки, темряву і т. ін.). *Коли згусли сутінки, замовкла й метушня* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 299); *Навколо згусла темрява* (Трубл., Лахтак, 1953, 111); *Згусли тіні між деревами* (Вас., II, 1959, 334).

3. *перен.* Стати нижчим за тоном (про голос, звук і т. ін.). *Голос Григорія вгуск до хрипоти* (Головко, II, 1957, 311)

ЗГУ́СТА, *присл., діал.* 1. Густо. *Уявіть собі: весь світ — Величезний книш плескатий,.. Звізди — мак, котрим весь книш Поприсипуваний згуста* (Фр., X, 1954, 111).

2. Часто. *Згуста хожу собі на спацер і беру собі когось з моїх добрих людей* (Стеф., III, 1954, 169); // Багато. — *Не пам'ятаю певно, що саме я оповідала,— продовжує Наста, витерши краєм долоні куточки вологих уст.— Тільки чула — плескали мені згуста!..* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 120).

ЗГУСТИ́ТИ *див.* **згу́щувати**.

ЗГУСТИ́ТИСЯ *див.* **згу́щуватися**.

ЗГУСТІ́ЛИЙ, а, е, *рідко.* 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **згусті́ти**.

2. *у знач. прикм.* Який згустився. *Хотілося багато чого сказати, але говорити з людьми йому було завжди важко, а надто тепер, коли згустіла кров сіялась і сіялась на синювату осінню траву* (Стельмах, II, 1962, 202).

3. *у знач. прикм., перен.* Те саме, що **згу́слий** 2. *Молодиця тінню промайнула в згустілих присмерках* (Ле, В сноні.., 1960, 46).

ЗГУСТІ́ТИ, ію, *док., рідко.* Те саме, що **згусти́тися**. *Прорізавсь місяць крізь туман, Згустіли оболоки* (Граб., I, 1959, 414); *Лемент знявсь, гидке ячання І снастей, і риштування, Морок ще згустів* (Стар., Вибр., 1959, 127).

ЗГУ́СТОК, тка, ч. 1. Густа маса, грудка, яка утворилася при згущенні рідини, розчинів і т. ін. *На колесах шин кілька розчавлених ягід до болю нагадують згустки живої крові* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 536); *Прибій і люті балтійські шторми час від часу викидають на піщані береги згустки окам'янілої смоли* (Наука.., 9, 1963, 32).

2. *перен.* Зосередження, концентрація чого-небудь. *Кожний вугільний шматок був згустком енергії, сонця, тепла* (Довч., Шахта.., 1949, 58); *Найголосніше лунав серед інших революційних пісень всесвітньовідомий «Інтернаціонал» — згусток волі революційних мас* (Нар. тв. та етн., 3, 1957, 38); *Кожна поетична книжка — частка самого поета, згусток його тривалих роздумів про життя, ліричний синтез власних і вселюдських радощів і тривог* (Літ. Укр., 23.II 1965, 3).

ЗГУ́СТОЧОК, чка, ч. Зменш. до **згу́сток**. *Кожен вигранй м'яч підносив силу. Тоді з'явився резерв. Він виріс з лєбе помітного згусточка сил у велетенську силу* (Собко, Любов, 1935, 107).

ЗГУЧА́ТИ, чу́, чи́ш, *недок., діал.* Звучати. — *Коли старостів пришлеш? — Голос Гащіци згучав різко, суворо* (Коцюб., I, 1955, 248).

ЗГУЩА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **згуща́ти** і **згуща́тися**.

ЗГУЩА́ТИ *див.* **згу́щувати**.

ЗГУЩА́ТИСЯ *див.* **згу́щуватися**.

ЗГУЩЕ́НИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **згусти́ти**. *Картина її майбутнього, змальована ним.. фарбами, дуже згущеними в деяких місцях, в основі своїй правдива* (Вільде, Сестри.., 1958, 530).

2. *у знач. прикм.* Густий, густіший, ніж звичайно. *Неля подумала, що їй заважав у роті маса того згущеного вина. Напружившись, вона насилу проковтнула його, але язик не переставав терпнути* (Вільде, Сестри.., 1958, 364).

3. *у знач. прикм., перен.* Насичений, інтенсивний. *Бачилось йому, що.. згущена пітьма котиться холодним потоком до його груді, до його серця* (Фр., I, 1955, 295).

ЗГУ́ЩЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **згусти́ти** і **згусти́тися**. *Згущення крові і підвищення її в'язкості.. утруднює роботу серця* (Наука.., 8, 1959, 26); *Здавалося, що порошнява мжичка, яка знялась у повітря, це не пилюка, а ефірне тіло, яке сформувалося внаслідок згущення людських голосів* (Вільде, Сестри.., 1958, 473); *Нашому мистецтву повинні бути однаково чужі як розгубленість перед складностями життя, згущення похмурих фарб,*

так і хвалькуватість, обивательське самовдоволення (Літ. Укр., 2.I 1965, 1).

2. *перен.* Те саме, що **згу́сток** 2. *Дослідження показали, що Місяць не має магнітного поля і що навколо нього не існує згущень заряджених часток у вигляді поясів радіації* (Ком. Укр., 10, 1962, 47).

ЗГУ́ЩУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **згу́щувати**.

ЗГУ́ЩУВАНІСТЬ, ності, *ж.* Здатність згущуватися.

ЗГУ́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **згу́щувати** і **згу́щуватися**.

ЗГУ́ЩУВАТИ, ую, уєш і **ЗГУЩА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗГУСТИ́ТИ**, згущу́, згусти́ш, *док., перех.* 1. Робити густим, густішим, ніж звичайно (розчин, рідину і т. ін.).

2. *перен.* Робити насиченим, інтенсивним (колір, сутінки, темряву і т. ін.). *Світло* [вогню] *згущувало темряву ночі* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 92); *Вечір фарби сині ще згустив* (Ющ., Люди.., 1959, 129); // Робити що-небудь виразнішим, відчутнішим; посилювати. *Роки не тільки не розвіяли по згорьованій землі його любові, а зібрали її, згустили* (Руд., Вітер.., 1958, 118).

◇ **Згу́щувати (згуща́ти, згусти́ти) фа́рби (ба́рви)** — розповідаючи або зображуючи, надміру посилювати, перебільшувати що-небудь (перев. погане, негативне). — *Я навмисне згустив фарби, щоб акцентувати на головній небезпеці* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 91).

3. Густо розміщувати або скупчувати в одному місці. *Вона* [буржуазія] *згустила населення, централізувала засоби виробництва, концентрувала власність в руках небагатьох* (Комун. маніф., 1947, 18).

ЗГУ́ЩУВАТИСЯ, ується і **ЗГУЩА́ТИСЯ**, а́ється, *недок.*, **ЗГУСТИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.* 1. Ставати густим, густішим, ніж звичайно (про розчин, рідину і т. ін.). *Тумани хитаються, понад селом згущаються* (Фр., XI, 1952, 176).

2. *перен.* Ставати насиченим, інтенсивним (про колір, сутінки, темряву і т. ін.). *Вечірні сутінки непомітно згущувались* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 152); *Трохи згодом, як туманна темрява почала згущатись, нам стало здаватися, що ми не їдемо, а стиха пливемо човном по густому морі* (Вас., II, 1959, 495); *Заходив вечір. Згущалася, темніла синява неба* (Баш, Надія, 1960, 188); *Вечір згустився.*

◇ **Згу́щується (згуща́ється, згусти́лася) атмосфе́ра** *над ким, довкола кого* — чиєсь становище погіршується, наближається щось неприємне, тяжке. *Невже ж він не бачить, не відчував, що атмосфера довкола нас починає згущуватись і що саме від нього повинно прийти розрядження цієї атмосфери?* (Вільде, Сестри.., 1958, 539).

3. Густо розміщуватися або скупчуватися в одному місці. *Знижуючи температуру речовини, ми зменшуємо амплітуду власних коливань атомів, даємо їм змогу зблизитись, згуститись* (Знання.., 5, 1966, 10); * Образно. *Цього дня надзвичайні й несподівані для Борового події збіглися і згустилися так, що він ледве встигав вакінчити одне і переключитися на інше* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 331).

ЗГУ́ЩУВАЧ, а, *ч., техн.* Апарат для згущування чого-небудь шляхом видалення вологи. *Завдяки суміщенню операцій відпала необхідність у професії апаратника радіальних згущувачів* (Ком. Укр., 12, 1964, 41).

ЗДАВА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до здавання. *Йдеться, передусім, про підвищення закупочних і здавальних цін. Здійснення цих заходів зв'язано з перерозподілом деякої частини коштів державного бюджету на користь сільського господарства* (Ком. Укр., 5, 1965, 53); // Признач. для здавання чого-небудь. *Здавальний пункт.*

ЗДА́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **здава́ти**.

ЗДАВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **здава́ти**.

ЗДАВА́ТИ, здаю́, здаєш, *недок.*, **ЗДА́ТИ**, здам, здасі́, *док.* 1. *перех.* Передавати (обов'язки, доручену справу, річ і т. ін.) тому, хто цим має відати, володіти. — *Жаль йому* [батькові] *не так за грунтом, як за тим, що вже надійшов час, коли треба здавати весь маєток на діти* (Март., Тв., 1954, 209); — *Доктор Храпков? Алло! Ви чуєте? Здавайте лікарню лікарці Тарусиній, а самі виїжджайте до Наманган!* (Ле, Міжгір'я, 1953, 248); *Кожум'яка, здавши синам ремесло, за душею не малу копійку має* (Барв., Опов.., 1902, 252); *Здавши коня конюхам, вийшов* [Тимко] *за ворота артілі і довго стояв під парканом, думаючи, що йому тепер робити і куди йти* (Тют., Вир, 1964, 39); // Віддавати для подальшого використання. *Зірвані пелюстки* [троянди] *негайно здають на завод, де засипають у герметично закриті мідні чани і кип'ятять дві в половиною години* (Колг. Укр., 4, 1958, 43); *Здаємо фільм у травні* (Довж., III, 1960, 122); *Праця моя посувається потроху, мушу скінчити її і здати в редакцію до свого виїзду* (Коцюб., III, 1956, 401); — *Постанову ЦК всі читали і розуміють, що здамо зверх плану молоко, шерсть — нам доплатиться окремо* (Тют., Вир, 1964, 120).

Здава́ти (зда́ти) ва́рту (зміну, чергува́ння *і т. ін.)* — передавати іншому (іншим) варту, зміну, чергування і т. ін. *Задовго до світанку кипів від юрби багнистий берег Вісли, поки маршалківська сторожа здавала нічну варту і повільно зводила міст на річці* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 6); *Ось він, здавши зміну, бадьорий, вайшов до начальника цеху* (Рудь, Гомін.., 1959, 101).

◇ **Здава́ти (зда́ти) на ру́ки** *див.* **рука́**; **Здава́ти (зда́ти) під розпи́ску** *див.* **розпи́ска**; **Здава́ти (зда́ти) спра́ви** *кому* — передавати свої обов'язки кому-небудь іншому. *Він мав здати справи своєму наступникові і тоді буде нарешті вільний* (Сміл., Сад, 1952, 261).

2. *перех.* Віддавати або відсилати щось куди-небудь з якоюсь метою. *З часом буде в сім'ї ще й своя лікарка: оця сама Ліна. Вирішено в медінститут документи здавати* (Гончар, Тронка, 1963, 165); *Хлопчик здав чемодан до камери схову ручного багажу* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 119); // *розм.* Віддавати кого-небудь навчатися, служити і т. ін. — *Пан узяв її до себе, та де дів, куди завіз — господь його знає. Казав — до школи здам* (Мирний, III, 1954, 306).

◇ **Здава́ти (зда́ти) в архі́в** *див.* **архі́в**; **Здава́ти (зда́ти) в бага́ж** *див.* **бага́ж**.

3. *перех.* Повертати що-небудь, узяте у тимчасове користування. *Вона згадала, що їй треба здати кілька книжок до клубної бібліотеки* (Гончар, Тронка, 1963, 173); // Віддавати те, чим не дозволяється користуватися. — *Я закликаю всіх тих, хто йшов за мною, з'явитися до представників радянської влади і здати зброю* (Вишня, I, 1956, 298).

4. *перех.* Віддавати у тимчасове користування, в оренду і т. ін. *Степан свій грунт в аренду* [оренду] *здав* (Фр., XIII, 1954, 406); *Господиня нетерпляче чекає, що ж він скаже (хотілось би таки здати кімнату), але він, мабуть, так і пішов би, нічого не сказавши. Мусила спитати* (Головко, I, 1957, 462).

5. *перех.* Припинивши опір, не втримавшись, залишати противникові населений пункт, територію і т. ін. *Станцію Сербка французьке командування вирішило не здавати ні в якому разі* (Смолич, V, 1959, 764); *На зламі грізної війни, в годину ту жорстоку, землі своєї сторони ми не здали ні кроку* (Уп., Вірші.., 1957, 43).

◇ **Здава́ти (зда́ти) зброю** — те саме, що **здава́тися**[1] 1; **Здава́ти (зда́ти) позиції** — поступатися перед ким-, чим-небудь у чомусь. *Старий зрозумів, що саме зараз*

Едіт примусила його здати одну із своїх основних позицій (Собко, Запорука.., 1952, 210).

6. *перех.* Роздавати (карти) гравцям. *Книш почервонів і зо зла кинув колоду, а Селевньов, здаючи, усміхався* (Мирний, III, 1954, 147); *В одну мить Джмелик роздягся, кинув на скриню куртку, шапку і, поплювавши в пучки, заходився здавати карти* (Тют., Вир, 1964, 163).

7. *перех. і без додатка, розм.* Складати іспит, проходити перевірку знань, уміння що-небудь робити. *Ще один* [син] *капітаном на Дніпрі хоче плавати і з фізикою не розлучається — здавати у технікум водний надумав* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 28); *Звичайно норми ГПО здають у процесі учбових занять або під час спортивних змагань* (Фіз. вихов.., 1954, 7); *Обидва хлопці і цього року, як здали останнього екзамена в університеті, поїхали на село* (Гр., II, 1963, 8); *І от, нарешті, практику здали: Як рівним, нам потиснув майстер руки* (Мур., Повість.., 1948, 32).

8. *перех. і без додатка, розм.* Втрачати швидкість, інтенсивність, силу вияву і т. ін. — *Ось як косити треба. Ось як, ось як,— промовляє він за кожним помахом коси. Та пороху в діда вистачило на якісь п'ять-шість хвилин. А потім почав він здавати* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 354); *За останні два тижні хвороба почала здавати. Желізнякова могла ходити в підв'язаною на хустці рукою* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 109); *Ніч здав. З нею разом здають й болі та муки безсоння* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 108).

Здава́ти (зда́ти) пе́ршість — поступатися першим місцем. *Йому стало ніяково і соромно, що він, Гавриш, який досі вів перед, несподівано здав першість* (Коцюба, Нові береги, 1959, 452).

9. *неперех.* Втрачати силу, бадьорість, працездатність і т. ін. [Д р е м л ю г а:] *Біда, Петре Олександровичу, почав я здавати. Ледве себе стримую. Так нерви розхитались... і тиснення збільшилось...* (Корн., II, 1955, 293); *Долгін запалив цигарку і зміряв довгим поглядом стомлене обличчя Нерчина.— Здав ти трохи. Змарнів* (Рабак, Час.., 1960, 427); // Ставати менш міцним, підупадати (про здоров'я, нерви, серце). *Багато працював вчений, і здоров'я його почало здавати* (Видатні вітч. географи.., 1954, 131); — *Служу Радянському Союзу! — хвацько клацнув закаблуками Мишко і віддав честь. Але одразу ж зів'яв і, похитнувшись, сів на лаву — зборола втома, здали напружені до краю нерви* (Кучер, Голод, 1961, 413); [П а в л о *(говорить по телефону:)*] *Лежу, Сергію Сергійовичу, лежу вже шостий день, так насточортіло... Що лікарі, коли серце здало?* (Корн., II, 1955, 149).

10. *перех. і без додатка, розм.* Від'їжджати, відходити, переміщатися назад самому або примушувати когось, щось робити те саме. *Павло забув, що їхні ворота вже давно забиті наглухо, й мусив здавати гарячих коней назад* (Кучер, Трудна любов, 1960, 33); *Лейтенант включив швидкість, але колеса забуксували і з місця не зійшли. Він спробував здати назад, та й це не вдалося* (Голов., Тополя.., 1965, 174); *Раптом поїзд здав назад. До того сильно, що мандрівники попадали на купу* (Кач., II, 1958, 351); — *Відтисни! Здай назад! — покрикував старший конвоїр* (Збан., Єдина, 1959, 73).

◇ **Здава́ти (зда́ти) звіт** *див.* звіт; **Здава́ти (зда́ти) собі звіт** *див.* звіт; **Сто́ту здава́ти (зда́ти)** — удавати, робити вигляд. *Лиженька конячина тюпала або більш стоту здавала, що біжить* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 118).

ЗДАВА́ТИСЯ [1], здаю́ся, здаєшся, *недок.*, **ЗДА́ТИСЯ**, зда́мся, здасися, *док.* 1. Припиняючи опір, визнавати себе переможеним (перев. у бою). *Якщо ворог не здається — його знищують* (Укр., присл.., 1955, 426); *Я дивилась на малюнках Не на гердих переможців, Що, спереченика зваливши, Кажуть гордо так: «Здавайся!» Погляд мій спускався нижче, На того, хто розпростертий, До землі прибитий списом, Шепотіє: «Убий, не здамся!»* (Л. Укр., I, 1951, 152); *З вогню, що бушував у кукурудзі, почали вистрибувати ворожі солдати і, піднявши руки, здавалися в полон* (Кучер, Чорноморці, 1956, 134); [С п а р т а к:] *А де Тугай?* [К у з ь м і н:] *Я думаю, в живих його немає. Такий, як він, не здасться у полон* (Дмит., Драм. тв., 1958, 13); // Визнавати себе переможеним у суперечці, змаганні з ким-, чим-небудь і т. ін. *Довго боровся* [Оксень] *з недугою, не здавався, та звалила-таки його хвороба* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 70); — *Ще побачимо, чий батько дужчий. Я йому сам не здамся абияк!..— сказав писар* (Н.-Лев., IV, 1956, 150); *Бачура зрозумів, що суперечку виграно, що Вовченко здався* (Чаб., Тече вода.., 1961, 180); // Відступати перед труднощами, поступатися чим-небудь, у чомусь. *З трійок Павлуша не вилазив. Але й не здавався. Навпаки, ще наліг дужче* (Головко, II, 1957, 265); *Татова ідея провалилася. Але не такий він, щоб здатися* (Речм., Твій побратим, 1962, 12); // *на що.* Піддаватися на що-небудь. *Ти, дівчино, ти подобна, Не здавайся на підмову, будеш добра* (Чуб., V, 1874, 355); *Христя на ті прохання посидіти ще не здалася* (Мирний, III, 1954, 371).

◇ **Здава́тися (зда́тися) на ми́лість** *див.* **ми́лість.**

2. Покладатися, надіятися на кого-, що-небудь. *На мужика не дуже здавалась* [Горпина], *бо знала його плоху натуру* (Кв.-Осн., II, 1956, 256); — *Я вже здаюся на ваше слово, як розсудите, так і буде...* (Коцюб., I, 1955, 37); — *Ти, татуньку, знову пером у папері длубавшся? А я думав, що ти вже цілком здався на нашого Генрі* (Ю. Янов., II, 1958, 62); *Тепер усім порядкував Нікітін, і козаки охоче здались на його розсуд* (Панч, Гомон України, 1954, 306).

3. *діал.* Посилатися. *Батько завжди уникав запросин, здаючись на те, що він утомлений або зайнятий* (Збірник про Кроп., 1955, 13); *Що сьому правда, здаюсь на людей* (Сл. Гр.).

4. *тільки недок.* Пас. до **здава́ти** 1—7. *На заводі імені Ілліча вводиться до ладу задовго до встановленого строку доменна піч № 1, збудована швидкісними методами. Разом з домною здається великий комплекс споруд* (Рад. Укр., 8.VIII 1957, 1).

ЗДАВА́ТИСЯ [2], здаю́ся, здаєшся, *недок.*, **ЗДА́ТИСЯ**, зда́мся, здасися, *док.* 1. Мати в чиїйсь уяві той чи інший вигляд, набирати певних рис, властивостей, справляти на кого-небудь якесь враження. *Веселе колись село Чомусь тепер мені, старому, Здавалось темним і німим* (Шевч., II, 1953, 205); *Діждали ми батька з дороги.. Осмалений сонцем та обвітрений, здавався він ще помужніший, ніж був* (Вовчок, I, 1955, 223); *На засмученому обличчі* [Тамари] *великі карі очі здавалися ще більшими* (Хижняк, Тамара, 1959, 200); *На землі вони* [бобри] *здаються дуже незграбними* (Наука.., 8, 1959, 34); *Рада мати, що дочка вернулась: їй той день за два дні здався* (Барв., Опов.., 1902, 104); *Опанас став і довго дивився вслід своєму синові. І здався він сам собі вперше в житті маленьким і кемічним, що прожив, певно, дуже жалюгідне й убоге життя* (Довж., I, 1958, 85); // Бути в чиїйсь уяві схожим на кого-, що-небудь. *Обсипана рожевим світлом, свіжа та гарна, Настя здавалась запашною трояндою* (Коцюб., I, 1955, 69); *Сторож здався йому страховищем — величезним, широчезним, немилосердним...* (Мирний, I, 1954, 325); [Д р е м л ю г а:] *Головне — щоб в тебе вірили. А коли не відчуваєш плеча, то й світ тобі не раз галушкою здасться...* (Корн., II, 1955, 293).

2. *кому і без додатка.* Поставати в уяві, думках; уявлятися. *В другій половині ночі шторм досяг такої сили, що катастрофа здавалась декому неминучою* (Гончар, Тронка, 1963, 201); *// безос.* [А н н а:] *Моторошно, мов перед пожаром. Усе мені здається, що ось-ось якесь нещастя...* (Фр., IX, 1952, 111); *Занімілими очима дивилась Устина на землю, на руїниташиних осель, і їй здавалося, що це руйнується гніздо її дітей* (Стельмах, I, 1962, 397); *Онисі здалося, що Балабуха дивиться на неї згорда й сміється з неї* (Н.-Лев., III, 1956, 20); *Мов крилом, майнуло наді мною, і здалось, примарилось мені, наче ти печальною ходою десь пройшла у білому вбранні* (Сос., I, 1957, 217); *// Те саме, що* **увижа́тися.** *Яга тут чорт зна де дівалась, Еней остався тільки сам, Йому все яблуня здавалась, Покою не було очам* (Котл., I, 1952, 123).

3. *у знач. вставн. сл.* **здає́ться (здава́лося).** Уживається для вираження непевності в чому-небудь, припущення чогось. — *Здається, ти й позаторік тут був Та капості мені робив?..* (Гл., Вибр., 1951, 40); *Сушилося сіно в покосах,— Світ сіном, здавалось, пропах!* (Нех., Чудесний сад, 1962, 103).

ЗДАВА́Ч, а́, ч. Той, хто здає що-небудь для подальшого використання. *У договорі, що укладається з кожним колгоспом-здавачем, зазначаємо, скільки худоби він продасть за рік і в які строки* (Хлібороб Укр., 11, 1964, 5); *Визначені розміри і порядок зустрічного продажу олії та макухи здавачам насіння олійних культур* (Ол. та ефір. культ., 1956, 12).

ЗДАВА́ЧКА, и, ж. Жін. до **здава́ч.**

ЗДАВЕ́Н, присл., розм. Те саме, що **зда́вна.** *Здавен було марю: коли б мені сила, то я б у той храм таємничий вступила, де світять крізь пітьму науки дива* (Л. Укр., I, 1951, 287); *Посадовивши, як здавен велося, Своїх гостей на покуті за стіл, Вона вечерю зготувала згодом* (Перв., Солд. пісні, 1946, 57).

ЗДАВЕ́Н-ДА́ВНА, присл., діал. Здавна. *Здавен-давна він привик, що його серце стискається при в'їзді в руське село* (Фр., VII, 1951, 290).

ЗДАВЕ́ЦЬ, вця́, ч., *рідко.* Те саме, що **здава́ч.** *Партійна організація.. провела чималу роботу для культурного обслуговування здавців хліба* (Колг. село, 13.VII 1954, 2).

ЗДАВИ́ТИ *див.* **зда́влювати.**

ЗДАВИ́ТИСЯ *див.* **зда́влюватися.**

ЗДА́ВЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **здави́ти.** *Щойно в кімнаті здавалось, ніби на ньому тісний одяг і все тіло здавлене, обкуте тонкими обручами* (Коп., Вибр., 1953, 251); *Горлянка ще судомою здавлена і щось ніби застряло в ній* (Головко, II, 1957, 89); * Образно. *Здавлений цензурними лещатами, Чернишевський змушений був вдаватися до езопівської мови, до натяків* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 545).

2. *у знач. прикм., розм.* Сплюснутий з двох боків. *За формою насіння* [гороху] *буває округле, овальне, округло-кутувате, здавлене* (Зерн. боб. культ., 1956, 16).

3. *у знач. прикм.* Приглушений, ослаблений (про голос, звук). — *От мовчав би! — озвався Корній до Семена тремтячим здавленим голосом* (Л. Укр., III, 1952, 562); *Потрясаючий, здавлений плач розноситься по кімнаті...* (Коб., III, 1956, 419); *Гамір у хаті, здавлений сміх, перешіптування* (М. Ол., Леся, 1960, 106); *Раптом простогнав Василь Максимович — тим довгим здавленим стогоном, коли сниться щось жахливе, а не можна ні крикнути, ні прокинутися* (Шовк., Людина.., 1962, 166).

ЗДА́ВЛЕНО. Присл. до **зда́влений** 3. *Дівчина по коліна провалилася в трясовину. Здавлено скрикнувши, почуваючи, як від жаху ворушиться на голові волосся, вона щосили сіпнула ногу* (Донч., III, 1956, 76).

ЗДА́ВЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **зда́влювати.** *В очах пекло щось, ніби здавлювані сльози, що силоміць тислися бризнути* (Фр., II, 1950, 304).

ЗДА́ВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зда́влювати.** *Опір здавлюванню у неї* [фісташки] *дорівнює 10,8 кілограма на квадратний міліметр, тим часом у таких відомих своєю міцністю порід, як дуб і самшит, він становить лише 6,7—7 кілограмів* (Наука.., 5, 1958, 40).

ЗДА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ЗДАВИ́ТИ,** здавлю́, зда́виш; *мн.* зда́влять; *док., перех.* 1. Міцно обхопивши, стискувати з силою; давити. [О л е н а *(здавлює голову руками):*] *Що таке? Де я? Мозок висох!.. Порожньо у голові! Давить мене, стискає кліщами залізними!..* (Кроп., I, 1958, 491); *У відповідь він теж щосили здавлює Сашкову п'ятірню* (Гончар, Тронка, 1963, 42); *Дробот посміхнувся, ступив до ріллі й, набравши повну жменю землі,.. здавив її* (Скл., Хазяїни, 1948, 205); *Дівчина подумала, що, коли б він застебнув сорочку, комір здавив би горлянку, і судзики, не витримавши, безперечно, відскочили б, як горох* (Донч., II, 1956, 281); * Образно. *Клопіт здавив голову матері. Коло порога вся земля,— картоплі посадить треба, коноплі посіять, ще й зернину яку кинуть треба на тій півдесятині, а зорать нікому* (Горд., II, 1959, 7); // Затискувати в тісний простір, обмежувати. *Важкі мури будинків багатіїв здавлювали темні вулиці* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 200); *Василина не встигла обернутись на другий бік, як обидва бурлаки присунулись до неї й здавили її з двох боків* (Н.-Лев., II, 1956, 101); * Образно. *Тепла ніч здавлювала душне повітря і клонила на дрімоту* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 309).

2. *тільки 3 ос., також без додатка.* Викликати стискання (у грудях, горлі), утруднюючи дихання. *І сльози, і кривда, і радість так здавили в грудях, що вона ледве зводила дух* (Н.-Лев., II, 1956, 344); *Кузнецов відчув, як у нього защипало в очах і горло здавили спазми* (Головко, II, 1957, 500); *І не говорив далі* [Матвій], *сльози здавили* (Ірчан, II, 1958, 311); *// безос. Здавило в горлі, і в безсиллі він сліз гарячих не вберіг...* (Гонч., Вибр., 1959, 206); *// перен.* Викликати почуття пригніченості, душевного болю. *Її нервовий вигляд та рухи боляче здавили мов серце й викликали силу нових думок* (Епік, Тв., 1958, 379); *// безос.* [Д р а н к о:] *А тут мов об-ценьками здавило тебе і ріже тобі душу, як крицю тупий терпуг!..* (Кроп., I, 1958, 179).

◇ **Се́рце (за се́рце) на́че (мов, нем6в) рукою́ (обце́нь-ками, у жме́ні, у леща́тах** *і т. ін.)* **зда́вить (здави́в, здави́ло)** *хто, що* — про важкий душевний стан людини. *Тільки погляне* [пані], *то наче за серце тебе рукою здавить* (Вовчок, I, 1955, 126); *І наче що обценьками їй серце здавило* (Мирний, III, 1954, 109); *Харитя почула, що її маленьке серденько заболіло, наче хто здавив його в жмені* (Коцюб., I, 1955, 14).

3. *перен.* Не давати виявлятися якомусь почуттю, стримуючи, затамовуючи його.— *У мене чоловік є, пане,— здавлюючи образу, одказала молодиця* (Мирний, III, 1954, 309); — *Довго я таїв своє кохання, довго мучився, а тепер не хочеться здавити у своєму серцеві його* (Вас., III, 1960, 32).

Зда́влювати (здави́ти) повіки (о́чі) — стуляти повіки, закривати очі. *Терешко лежав мовчки. Він напружено здавлював повіки, але скільки не силував себе заснути,— не міг* (Епік, Тв., 1958, 390); *На мить здавив очі* [Саїд], *ніби тамуючи біль, і холод повіяв в тих очей* (Ле, Міжгір'я, 1953, 452).

ЗДА́ВЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.,* **ЗДАВИ́ТИСЯ,** зда́виться; *мн.* зда́вляться; *док.* 1. Стискуватися під впливом якої-небудь дії.

2. Відчуватися, виявлятися (про стискання у горлі, грудях). *Руки дерев'яніють, дихання спирається, горло здавлюється і все тіло мертвіє* (Моє життя в мист., 1955, 121); *Ніби в горлі все здавилось. Ніби серце жар пройма* (Мал., Серце.., 1959, 179).

3. *тільки недок.* Пас. до **здáвлювати** 1.

ЗДÁВНА, *рідко* **ІЗДÁВНА**, *присл.* З давніх часів, дуже давно. — *Добродію!* — *обізвався старий дід з білою, як лунь, бородою, що стояв найближче до ганку.* — *Так здавна було. За князів ще було. Ніхто ніколи не боронив рибу ту ловити* (Мирний, III, 1954, 308); *Чехов здавна увійшов у моє серце, як міцна й незгасна любов* (Рильський, III, 1956, 14); *В мурі щілина була, що зробилася вона ще іздавна,.. як стіна будувалася в дому уперше* (Зеров, Вибр., 1966, 321).

ЗДÁВНУ, *присл., рідко.* Те саме, що **здáвна**. *Хіба ж ти не помітив по ній, що вона й здавну навіжена була?* (Вовчок, I, 1955, 130).

ЗДАЛÉКА, *рідко* **ІЗДАЛÉКА**, *присл.* З далекої відстані, віддалік. *Ох, щось біліє здалека на морі! Вітрила то, чи тільки піна хвиль?* (Л. Укр., I, 1951, 415); *У Рябченка були добрі очі: придивившися, пізнав іздалека, що то Зінько* (Гр., II, 1963, 387); *В ринковій імлі яблинька і здалека вимальовувались громаддя будинків-велетнів* (Ю. Янов., I, 1958, 628); // З віддаленої місцевості. *Жив у тій хаті Охрім Поліщук із жінкою. Вона була здалека взята* (Вовчок, I, 1955, 95); *Ці кілька десятків робітників.. прийшли здалека на чужину заробляти щоденний хліб* (Коцюб., I, 1955, 296).

◇ **Почина́ти (поча́ти, захо́дити, зайти́) здалéка** — не одразу говорити про суть справи. — *Да, кожного з нас щось жде у житті,— здалека і загадково починає Терентій і цим одразу насторожує допитливі очі Ожеляна* (Стельмах, Хліб.., 1959, 118).

ЗДАЛÉКИ, *присл., діал.* Здалека. *Проти літнього сонця замети снігу біліють здалеки, як срібло* (Н.-Лев., II, 1956, 398).

ЗДАЛÉКУ, *рідко* **ІЗДАЛÉКУ**, *присл.* Те саме, що **здалéка**. *Дорога губилася в імлі, а десь здалеку доносились хрипкі гудки паровозів...* (Зар., Світло, 1961, 55); — *Я і здалеку і не здалеку, я і тутешня, я й зовсім не відсіль* (Кв.-Осн., II, 1956, 196); *Дожидав Іван.. Іздалеку гостей на пораду* (Граб., I, 1959, 296).

ЗДÁЛИЙ, а, е, *діал.* 1. Здатний, спроможний що-небудь робити. *Попові ж панські посіпаки Веліли тягати гіляки На купу з парубками вряд. «Бог з вами! — люди закричали.— Хіба ж старий до того здалий? Хіба нема сумління в вас?»* (Фр., X., 1954, 320).

2. Придатний для чого-небудь, на щось. *Може, праця наша на нінащо не здала?* (Фр., I, 1955, 312).

ЗДАЛІ, *присл., діал.* Здалека. *Аж ось здалі почулося: «Цоб! цоб! цоб!»* (Мирний, III, 1954, 410).

ЗДАЛІК, *присл., розм.* Те саме, що **здалéка**. — *До Одарки не пустили,— каже* [братова],— *і здалік не бачила, і голоска її не чула!* (Вовчок, I, 1955, 42); *Коли ж побачу я вас знову — Садочок, поле та діброву; Коли здалік Знов повернусь під сільську стріху. В отку країну — милу, тиху, святу повік?* (Граб., I, 1959, 427).

ЗДАЛЯ, *рідко* **ІЗДАЛЯ**, *присл., розм.* З далекої відстані, віддалік. *Часом блимне здаля вогонь і зникне, щоб з'явитись у другому місці* (Коцюб., I, 1955, 348); *Коли Микола Бідуля повертався з далекої дороги, здаля зачув, що на його дворі перед дровником хтось гупав сокирою* (Чевдей, Поєдинок, 1962, 105); *Дитячий гомін іздаля летить і лине навколо* (Гонч., Вибр., 1959, 348); // З віддаленої місцевості. *Кричали в небі птахи перелітні, Вертаючи здаля, із-за морів* (Шпорта, Мужність, 1951, 14); // Не стикаючись, на відстані. *Я не мріяв про зустріч, а тільки — щоб вона* [Маша] *дозволила любити її здаля* (Ю. Янов., II, 1954, 82).

◇ **Почина́ти (поча́ти) здаля́** — те саме, що **Почина́ти (поча́ти) здáлека** (*див.* **здáлека**). *Михайло Гнатович хотів почати здаля, спочатку вивідати, чи не запропонував хто якогось кращого способу* (Собко, Біле полум'я, 1952, 145).

ЗДÁНИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **здáти**. *За здані на завод буряки колгоспники одержали багато грошей, цукру, жому тощо* (Нові спос. вирощ. буряків, 1956, 127); *Діти виросли, розійшлись на заробітки, були здані в солдати* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 335); // **здáно**, безос. присудк. сл. *Конфісковані цінності було відправлено в Херсон і здано губернському казначею по акту* (Гончар, II, 1959, 74).

◇ **Здáний на влáсну во́лю** — який може діяти самостійно. *Коні, здані на власну волю, самі шукали собі стежки серед сутінків* (Фр., VI, 1951, 60); **Здáний на свої сúли** — який може розраховувати тільки на себе. *Тепер я була здана виключно на свої сили* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 98).

ЗДÁНИЙ [2], а, е, *діал.* Здібний, обдарований. — *Ну ж, Меласю! Дівчина, так дівчина, на диво здана!* — *каже дід, всміхаючись* (Вовчок, I, 1955, 344).

ЗДÁННЯ, здáння, *с., діал.* Думка, переконання. *Почалася в їх тоді мова про братів, і всякі здання, помисли й надії усякі певні уявилися* (Вовчок, I, 1955, 322).

ЗДÁРМА, *присл., діал.* Даремно. *Сон мій не зовсім даремний, Бо казала так моя бабуся.. Сон, що сниться у неділю рано, Зроду-звіку не минає здарма* (Л. Укр., I, 1951, 101).

ЗДАРМУВÁТИ, у́ю, у́єш. Док. до **дармува́ти**.

ЗДАРУВÁТИ, у́ю, у́єш, *док., перех. і без додатка, рідко.* Дати, подарувати що-небудь, обдарувати чимось. *Вселилася вона у їх в такім убожестві, що й не сказати; черниці, які милостиві, здарували їй щомога* (Вовчок, I, 1955, 233); *Настав час розпрощатися з незвичайними чудовими іграшками, якими здарувала його доля* (Довж., I, 1958, 369).

ЗДÁТЕН, тна, тне, *на що, до чого і з інфін.* Те саме, що **здáтний** 1. [Антей:] *Я не здатен так йому служити, як би хотів* (Л. Укр., III, 1952, 416); — *А справді, чи здатен він що-небудь зрозуміти з того, що сталося? — думав Дорошенко, дивлячись на примовклого, понуреного Яцубу* (Гончар, Тронка, 1963, 205).

ЗДÁТИ *див.* **здава́ти**.

ЗДÁТИСЯ [1] *див.* **здава́тися** [1].

ЗДÁТИСЯ [2]. *див.* **здава́тися** [2].

ЗДÁТИСЯ [3], здáмся, здасúся, *док., розм.* Те саме, що **знадоби́тися**. *О люди! люди небораки! Нащо здалися вам царі?* (Шевч., II, 1969, 111); *Коли їла* [Маланка] *яблуко, обережно вибирала зернятка і сушила на вікні. Воно здасться* (Коцюб., II, 1955, 25).

ЗДÁТЛИВИЙ, а, е, *діал.* Піддатливий. — *Вона не дуже-то здатлива, стоїть уперто на своєму* (II.-Лев., V, 1966, 134).

ЗДÁТНИЙ, а, е. 1. *на що, до чого, і з інфін.* Який може, уміє здійснювати, виконувати, робити що-небудь, поводити себе певним чином. *Як ти на подвиг здатний, будеш і в людях знатний* (Укр., присл.., 1955, 346); *Перед чужими тільки й чуєш про Василя, який він розумний та до всього здатний...* (Мирний, IV, 1955, 75); *Опортунізм не був би опортунізмом, якби він здатний був давати ясні і прямі відповіді* (Ленін, 18, 1950, 293); // *для кого і до чого.* Придатний для кого-, чого-небудь, на щось, годящий. *Дишись у нас! Побачимо, який ти. Не всякий здатний в наше товариство* (Фр., IX, 1952, 317); *Якщо моя поезія для Вас здатна, то обіцяюсь і на потім при-*

силати свої писання (Сам., II, 1958, 415); *Ось танк чорніє між ланів, не здатний вже до бою. Артилерист його розбив наводкою прямою* (Сос., II, 1958, 262).

2. Який має здібності; обдарований. *Пішла добра чутка про економа Серединського по всій околиці, як про хозяйновиту й здатну людину* (Н.-Лев., I, 1956, 157); *Неввичайно здатна дитина навчилась у сільській школі читати й писати по-українському, по-польському і по-німецькому* (Коцюб., III, 1956, 27).

ЗДА́ТНІСТЬ, ності, ж. 1. Властивість за знач. **здáтний** 1. *Перекладач поетичного твору передусім повинен бути сам поетом — а властивою поетам здатністю перевтілюватись, відгукуватись на часто не схожі одне на одне літературні явища* (Рильський, III, 1956, 130); *У 3 роки мозочок дитини своїми розмірами наближається до мозочка дорослої людини, в зв'язку з чим розвивається здатність збереження рівноваги тіла і координація рухів* (Шк. гігієна, 1954, 54); *Встановлено, що в люпинового довгоносика в вибірна здатність не тільки до певної культури, але й до певних видів у межах однієї й тієї ж культури* (Колг. Укр., 12, 1956, 17).

2. *рідко.* Природне обдарування, здібність. *Чи варто було стільки вчитися, стільки працювати, щоб змарнувати все у чотирьох стінах, утопити свою здатність у казенніх чорнилі..?* (Коцюб., I, 1955, 223).

ЗДА́ЧА, і, ж. 1. Дія за знач. **здава́ти, здáти** 1—8. *Здача відгодованої птиці — відповідальна справа. Качок перевозять в обладнаних для цього автомашинах* (Колг. Укр., 4, 1962, 24); *Вимога про здачу фільму* [«Іван»] *обов'язково до жовтня була майже нездійсненною. Це був мій перший звуковий фільм, знятий на дуже поганій апаратурі* (Довж., I, 1958, 25); *Хоч і Лопух, а, мабуть, знає, Що здача коварів міняє* (Гл., Вибр., 1957, 197); *Здача зміни на ходу; Здача міста.*

2. Дія за знач. **здава́тися**[1], **здáтися**[1] 1. *Здача в полон.*

3. Лишок грошей, що повертається при розрахунку. *Внеси мерщій твого п'ятиалотника, я духом примчу горілку, ще й здачу тобі принесу...* (Коцюб., I, 1955, 91); *Кожного разу Петрик приносив здачі копійка в копійку, доповідав, що скільки коштує* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 194).

◇ **Дава́ти (дáти, накладáти, накла́сти** *і т. ін.*) **здáчі** — відповідати ударом на удар, образою на образу і т. ін. — *А-а! — вигукнув Микола і штурхонув брата під бік.— Знайшовся розумкий! — Степан дав здачі* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 151); *Дав мені один пан у пику, а я причинив двері, щоб свідки не нагодилися, та тоді й наклав йому здачі* (Л. Янов., I, 1959, 288); [О л ь г а:] *За що він тебе вдарив?* [Г а н я:] *Обізвав мене рудою кішкою, а я йому дала здачі* (Корн., II, 1955, 136).

ЗДВИГ, у, ч., *діал.* Скупчення; натовп. *На другий день рано знов здвиг народу стояв коло Яцевої хати* (Фр., II, 1950, 236).

ЗДВИГА́ТИ, áю, áєш *і* **ЗДВИ́ГУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ЗДВИГНУ́ТИ,** ну́, не́ш *і рідко* **ЗДВИ́НУТИ,** ну, неш, *док.* 1. *неперех.* Рухати, ворушити чим-небудь. *—А я, напрацювавшись.., що й ногами не здвигну, мушу, мов пес той, мерзнути на мокрій землі?* (Коцюб., I, 1955, 97); *Пувичка здвигнув ліктем, зачепивши Альошу по голові* (Мик., II, 1957, 220); // *перев. із сл.* **п л е ч е́, п л е́ ч і, р а м е́ н о, р а м е́ н а.** Піднімати і опускати плечі (рамена) на знак подиву, роздуму, зневаги, нерозуміння і т. ін. *Вчитель здвигував плечима і сердився — виходило прикро* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 10); *Післанець* [посланець] *здвигав раменами — не знаю, мовляв, наше діло збоку* (Хотк., II, 1966, 86); *— А... одчепіться! — здвигнула плечем Устина,— вам усе б тільки гроші та гроші!* (Вас., I, 1959, 198).

◇ [І] **бровóю не здвигнé** *див.* **брова́.**

2. *перех.* Зсовувати, зрушувати з місця що-небудь. *Лев сильний із Самсоном Вічне* [навічно] *скаменіли. А потому зійшлись люди, Київ збудували, Та Самсона того й лева З місця не здвигали* (Рудан., Тв., 1959, 504); * Образно. *Згуртуйтесь, здвигніть, зруште скелю народної ненависті в оце прокляте, гниле, застояне болото!* (Кол., Терен.., 1959, 197).

3. *перех.* Примушувати здригатися, коливатися що-небудь. *Здвигають землю гуркотом гармати, стрясають небо громом літаки* (Гонч., Вибр., 1959, 105); // *безос. Вибухом здвигнуло землю, полоснуло з лісу в небо полум'я* (Ле, Право.., 1957, 111).

4. *перех., книжн.* Будувати, зводити. — *Ми вміємо з найдрібніших пилинок, камінців та пилинок здвигати такі будови, яких не здвигне ніяка людська рука* (Фр., IV, 1950, 128); *Здвигнемо свій дім, свій храм! Хай вільний лунає спів!* (У. Кравч., Вибр., 1958, 98).

5. *тільки док., неперех.* Те саме, що **здригну́тися.** *— Сип! — гуконув Чіпка на всю хату й ударив кулаком по столу — аж вікна здвигнули* (Мирний, II, 1954, 154); *Тільки б не здвигнути, тільки б подих не вирвався раптово з грудей, коли вціпмав його на волосинку оптичного прицілa. Твердіше руку, Марія!* (Кучер, Чорноморці, 1956, 143).

ЗДВИГА́ТИСЯ[1], áюся, áєшся *і* **ЗДВИ́ГУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.*, **ЗДВИГНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся *і рідко* **ЗДВИ́НУТИСЯ,** нуся, нешся, *док.* 1. Підніматися, вставати, зсовуватися з місця. *Надіває* [пан маршалок] *калоші поверх черевиків і тихесенько йде до кабінету своєї жінки, що все ще якось не може здвигнутись в ліжка* (Фр., II, 1950, 382); *Ноги* [у Одарки] *перестали боліти так, як перше, так що їй стало вільно спочатку самій здвигнутись з місця, а далі й злізти з печі, і переступати потроху* (Грнг., Вибр., 1959, 56); *Наред поторопів, ніхто не здвинувся з місця, не промовив слова* (Мирний, I, 1954, 314).

Бро́ви здвигну́лись (здвúнулись) — брови зійшлися докупи, насупилися. *Брови в Галі на хвилину здвинулись, буцім від тяжкої думки* (Мирний, II, 1954, 242).

2. *тільки 3 ос., книжн.* Підноситися, зводитися. *На таких фундаментах, на таких стінах може з часом здвигнутися пишне, сміле склепіння* (Фр., I, 1955, 31).

3. *тільки док.* Здригнутися, затремтіти під впливом якихось почуттів. *Для маленьких ніг* [дівчинки] *три верстви — ой, яка далечінь!.. Аж здвигнулася з остраху мати* (Головко, I, 1957, 87); // Сколихнутися, задвигтіти під дією чого-небудь. *Дунай закипів там, здвигнулись Балкани, грохочуть в безодню землі істукани* (Тич., II, 1957, 221); *Здвигнулися важкі тумани дніпрові і знялися над поверхнею води* (Ле, Мої листи, 1945, 203).

ЗДВИГА́ТИСЯ[2], áється *і* **ЗДВИ́ГУВАТИСЯ,** ується, *недок.* Пас. до **здвига́ти** 2—4.

ЗДВИГНЕ́НИЙ, ЗДВИ́ГНУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **здвигну́ти** 2—4. *Мов нова, всемогучою волею здвигнена скеля, так піднімалася кам'яна гать усе вище й вище* (Фр., VI, 1951, 118); // *у знач. прикм. Роботяга, покірна людина здається з неї* [Чайчихи], *поки не глянеш на ті брови здвигнуті, чорні* (Вовчок, I, 1955, 260).

ЗДВИ́ГНЕННЯ, я, с. Дія за знач. **здвигну́ти.** *Ми здвигнули плечима. В цьому здвиженні вся безпомічність наша* (Ірчан, II, 1958, 146).

ЗДВИГНУ́ТИ *див.* **здвига́ти.**

ЗДВИ́ГНУТИЙ *див.* **здвúгнений.**

ЗДВИГНУ́ТИСЯ *див.* **здвига́тися.**

ЗДВИ́ГУВАТИ *див.* **здвига́ти.**

ЗДВИ́ГУВАТИСЯ[1] *див.* **здвига́тися**[1].

ЗДВИ́ГУВАТИСЯ[2] *див.* **здвига́тися**[2].

ЗДВИ́НУТИ *див.* **здвига́ти.**

ЗДВІ́НУТИСЯ *див.* **здвига́тися.**

ЗДВО́ЄНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **здво́їти.**

2. *у знач. прикм.* Який складається з двох однакових предметів, подвійний. *Для одержання здвоєних валків на скошуванні гороху можна також використовувати дві косарки з різними валкоутворювачами в агрегаті з одним трактором* (Рад. Укр., 2.II 1962, 3); *Для реверсивних двигунів застосовуються перемикачі, які являють собою здвоєний рубильник* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 238); // Перешикований у два ряди. *Здвоєні колони.*

ЗДВО́ЄННЯ, я, *с.* Дія за знач. **здво́їти.**

ЗДВО́ЇТИ *див.* **здво́ювати.**

ЗДВО́ЇТИСЯ *див.* **здво́юватися.**

ЗДВО́ЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **здво́ювати.** *При скошуванні гороху переустаткованими сінокосарками валки розміщуються близько один від одного, що не дає можливості підбирати і обмолочувати їх комбайнами без попереднього здвоювання* (Рад. Укр., 2.II 1962, 3); *Здвоювання рядів у русі.*

ЗДВО́ЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗДВО́ЇТИ**, здво́ю, здво́їш, *док., перех.* 1. Робити подвійним. *Бригадир тракторної бригади Антон Кововита і механік Григорій Войтенко половину сінокосарок обладнали довшими валкоутворювачами. Це дало можливість під час косовиці здвоювати валки механізмами* (Рад. Укр., 31.X 1962, 2).

Здво́ювати ряди́ — перешиковувати кожний ряд у строю у два ряди.

2. Збільшувати вдвоє; подвоювати. *Ті хвилі ревучі, ті хвилі мутні, що грізно з русла виступають, могли би здвоїти нам плоди землі, та нині все рвуть, заливають* (У. Кравч., Вибр., 1958, 107).

Здво́ювати (здво́їти) бро́ви — зводити докупи, насуплювати брови. *— І ти вже тут? — здвоюючи брови, спитала вона дочки* (Мирний, IV, 1955, 99).

ЗДВО́ЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗДВО́ЇТИСЯ**, здво́їться, *док.* 1. Робитися подвійним; // Перешиковуватись у два ряди.

2. *тільки недок.* Пас. до **здво́ювати.**

ЗДЕБІ́ЛЬШ, *присл., рідко.* Те саме, що **здебі́льшого.**

ЗДЕБІ́ЛЬША, *присл., рідко.* Те саме, що **здебі́льшого.** *Рідко яка голова там* [у бабинці] *пов'язана стрічкою чи хусткою, а здебільша скрізь кораблики та очіпки* (Стар., Облога.., 1961, 6).

ЗДЕБІ́ЛЬШЕ, *присл., рідко.* Те саме, що **здебі́льшого.** *Те, що ми тепер творимо здебільше похапцем, стануть творити інші органічно, шукаючи кращого вислову для своїх ідей* (Сам., II, 1958, 373).

ЗДЕБІ́ЛЬШОГО, *присл.* Переважно, в більшій частині. *Хати здебільшого були старі, чорні, в чорними ж, порослими мохом стріхами* (Копюб., I, 1955, 308); *Учасниками концерту були здебільшого комсомольці* (Бойч., Молодість, 1949, 143); // В більшості випадків, найчастіше. *Юзя здебільшого виходила в хати, коли з'являлась Октуся* (Л. Укр., III, 1952, 657).

ЗДЕЗЕРТИ́РУВАТИ, ую, уєш, *док.* Стати на шлях дезертирства. *Одного дня зірвалася в нім дика думка — здезертирувати* (Коб., II, 1956, 92).

ЗДЕКЛАРО́ВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **здекларува́ти.** *Немало було людей, особливо за кордоном, які не вірили в реальність програми, здекларованої більшовиками. Але минули роки і здекларований світ побачив грандіозні зміни, що відбулися на всій території колишньої Російської імперії* (Мист., 5, 1961, 5).

ЗДЕКЛАРУВА́ТИ, ую, уєш, *док., перех., рідко.* Офіційно заявити, проголосити що-небудь. *Декадентські настанови в питаннях літератури на Україні здекларував у 1901 р. поет Микола Вороний* (Іст. укр. літ., I, 1954, 593).

ЗДЕМАСКО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **здемаскува́ти.** *Коли вернула, застала вже деяких мужчин і дівчат здемаскованих* (Коб., III, 1956, 390).

ЗДЕМАСКУВА́ТИ, ую, уєш, *док., перех.* 1. *військ.* Зняти, знищити, порушити маскування, відкрити замасковані предмети.

2. *перен., рідко.* Викрити кого-небудь, розкрити приховані наміри і т. ін. *Він бажав відразу розбити, здемаскувати Євгенія, любуватися його жахлопотанням* (Фр., VII, 1951, 275).

ЗДЕМОРАЛІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **здеморалізува́ти**; // *у знач. прикм. Здеморалізоване його військо тепер спинилося, не маючи за собою смертельної погоні* (Ле, Наливайко, 1957, 102).

ЗДЕМОРАЛІЗУВА́ТИ, ую, уєш, *док., перех.* Викликати деморалізацію. *Здеморалізувала* [шандаря] *широка власть і безкарність, яку мають жандарми над сільським народом* (Фр., XVI, 1955, 90).

ЗДЕНАЦІОНАЛІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зденаціоналізува́ти.** *Українська шляхта вже давно була зденаціоналізована і, прийнявши католицьку віру, не почувала себе солідарною з Галицькою Україною* (Фр., XVI, 1955, 141).

ЗДЕНАЦІОНАЛІЗУВА́ТИ, ую, уєш, *док., перех.* Здійснити денаціоналізацію.

ЗДЕНЕРВО́ВАНИЙ, а, е, *рідко.* Знервований. *Розпачлива, зденервована мати.. забула про все на світі* (Дн. Чайка, 1960, 67).

ЗДЕНЕРВО́ВАННЯ *див.* **зденервува́ння.**

ЗДЕНЕРВУВА́ННЯ, ЗДЕНЕРВО́ВАННЯ, я, *рідко.* Стан за знач. **зденерво́ваний.** *Дрож обхоплював його цілого і доводив його до крайнього зденервування, до якоїсь скаженої лютості* (Март., Тв., 1954, 239).

ЗДЕРЕВІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **здерев'іти.** *Оля дивилася на Мотрю з розкритими устами, здеревіла в великого зачудування, а може, зо страху* (Вільде, На порозі, 1955, 23); // *у знач. прикм. Пень і старше здереві́ле та корою покрите галуззя не терпіть від стужі, тоді як молодим верховіттям і пучкам мороз загрожує смертю...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 318).

ЗДЕРЕВІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Те саме, що **здерев'яні́ти.** *Відро скам'яніло Мармором* [мармуром] *біленьким, Дівча здеревіло Яром* [Яворо́м] *зелененьким* (Рудан., Вибр., 1937, 74); [В о я к:] *Я вгори хотів На нього коп'ям кинути, та де там! Рука мов здеревіла* (Фр., IX, 1952, 266).

ЗДЕРЕВ'ЯНІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **здерев'яні́ти**; // *у знач. прикм. Сіянці першого сорту повинні мати прямий, рівний стовбурець, здерев'янілий верхівковий пагін і сформовану верхівкову бруньку* (Лісівн. полезах. лісорозв., 1956, 229); *Чи зуміють здерев'янілі руки послати патрон у гвинтівку?* (Збан., Сеспель, 1961, 246).

2. *у знач. прикм., перен.* Який завмер, застиг на місці. *Він сидів здерев'янілий і стежив за нею безсильним поглядом* (Фр., VI, 1951, 242).

ЗДЕРЕВ'ЯНІ́ЛО. Присл. до **здерев'яні́лий 2.** *Сидів* [Уновайченков] *здерев'яніло над казанком з юшкою і не знав, що йому робити* (Перв., Дикий мед, 1963, 251).

ЗДЕРЕВ'ЯНІ́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **здерев'яні́ти.** *Сильне здерев'яніння рослин конопель в місці зрізування призводить до швидкого затуплення ножів* [коноплежатки] (Техн. культ., 1956, 198); *Сьогодні не було нічого. Лишилося отупіння, здерев'яніння, дивна байдужість* (Загреб., Спека, 1961, 334).

ЗДЕРЕВ'ЯНІ́ТИ, ію, ієш. Док. до **дерев'яні́ти.** *Опік* [кореневої] *шийки може статись протягом весни і цілого літа, коли тримається висока температура і тканини молодого сіянця не здерев'яніли* (Шкідн. і хвор., рослин, 1956, 424); *Поранена рука не діяла, здерев'яніла.*

плече пекло, тіло враз обважніло (Баш, Надія, 1960, 327); *Він якось так дивно замкнувся в собі, здерев'янів, ніби все живе вмерло в його душі* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 62).

ЗДЕ́РЖАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. вид. ч. до **здéржати.**

2. *у знач. прикм.* Урівноважений, стриманий. *Він не дуже молодий, поважний і здержаний, з великою гідністю носить свій білий командорський плащ* (Л. Укр., III, 1952, 342); // Який не виявляється в повній мірі; приглушений. *Поміж людьми пішов здержаний регіт* (Мирний, I, 1954, 314).

ЗДЕ́РЖАНІСТЬ,ності, *ж., розм.* Властивість за знач. **здéржаний** 2. *Разом з дамами налетів на товариство дух нуди і якоїсь силуваної здержаності* (Фр., V, 1951, 260).

ЗДЕ́РЖАНО, *розм.* Присл. до **здéржаний** 2. *Тут зітхнули старі й почали нарікати. Він здержано, покірно, з похиленою на груди головою, з сумом, а вона — балакливо* (Коб., I, 1956, 543); [Т е о ф і л *(до Пареуса):*] *Слухай, поводься здержано, в речах будь мірний* (Л. Укр., II, 1951, 503).

ЗДЕ́РЖАТИ *див.* **здéржувати.**

ЗДЕ́РЖАТИСЯ *див.* **здéржуватися.**

ЗДЕ́РЖЛИВИЙ, а, е, *розм., рідко.* Те саме, що **здéржаний** 2. *Другий* [Хома] *усе скептичний, іноді цинічний, здержливий і мовчазливий* (Фр., IV, 1950, 306); // Який не виражає грубості, різкості. *Коли говорила* [Доміника] *або оповідала що — слухала її радо. Говорила добірними, здержливими словами* (Коб., II, 1956, 110).

ЗДЕ́РЖЛИВІСТЬ, вості, *ж., розм., рідко.* Властивість за знач. **здéржливий.** *Коли б тільки вдалось їй заховати при Славкові цю задуману здержливість* (Март., Тв., 1954, 323); [Ц і с а р:] *Свою колишню здержливість байдужу Я словним ділом нині надолужу* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 407).

ЗДЕ́РЖЛИВО, *розм., рідко.* Присл. до **здéржливий.**

ЗДЕ́РЖУВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. теп. ч. до **здéржувати.** *Лякалися, що ось-ось та мовчанка, силою здержувана, прорветься* (Март., Тв., 1954, 112); *Довго здержуване хлипання перервало її мову* (Фр., VI, 1951, 481); // **здéржувано**, *безос. присудк. сл. Одною рукою здержувано її* [філоксеру] *в межах, другою — пускано на всі чотири сторони* (Коцюб., I, 1955, 223).

ЗДЕ́РЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **здéржувати** і **здéржуватися.** *Хлопець з чемності станув, хоча по ньому було видно, що мов здержування його майже боліло, так спішно було йому йти* (Коб., III, 1956, 43).

ЗДЕ́РЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗДЕ́РЖАТИ**, жу, жиш, *док., перех., розм.* 1. Зупиняти на ходу кого-, що-небудь, затримувати, уповільнювати чий-небудь рух і т. ін. *Я мав нечоловічу силу; кулаком, як довбнею, вбивав вола, здержував у млині шестірню* (Стор., I, 1957, 349); *За хвилину заторохтіли колеса, і Зомфір, ледве здержуючи гарячі коні, заїхав під хату новим, на залізних осях, мальованим возом* (Коцюб., I, 1955, 187); *Кайдаш скочив з вій, побіг за волами, спиняв їх, бив пужалком по мордах, але важкі воли не могли здержати воза* (Н.-Лев., II, 1956, 317); // Утримувати від якихнебудь дій, вчинків. *П'яний додому вертався* [Якім], *лаявся, колотився.. І батько не здержував сина, не можна було і здержати його* (Мирний, I, 1954, 235); *Хотів вакричати Матвій, хотів признатися, кинутись рідним в обійми. Але якась таємна цікавість здержувала його* (Ірчан, II, 1958, 309).

◇ **Здéржувати (здéржати) ру́ку** — утримувати себе від фізичної розправи над ким-небудь. *Інша мачуха здержує руку над пасинком, а Мотря, розпалившись, не вміла здержувати над рідним сином* (Мирний, II, 1954, 52); **Здéржувати (здéржати) себе́** — те саме, що **здéржуватися 2.** *Вона була незвичайно рада і ледве здержала себе, щоб не виявити своїх радощів* (Н.-Лев., IV, 1956, 115); **Здéржувати (здéржати) язика́** — утримуватися від бажання сказати зайве. *Мотря вже сердито поглядала на свекруху й насилу здержувала свого язика* (Н.-Лев., II, 1956, 284).

2. Не давати чому-небудь виявлятися повною мірою, приглушувати що-небудь у собі. *Микола неначе загарчав, ледве здержуючи голос і лайку в горлі* (Н.-Лев., II, 1956, 214); *До пори до часу він здержував свій гнів* (Фр., VI, 1951, 28); *Дівча притиснуло руки до уст, щоб здержати голосне хлипання* (Кобр., Вибр., 1954, 16); *Горпина не може здержати регіт, Кость хусткою затуляє їй рот* (Вас., III, 1960, 169).

◇ **Здéржувати (здéржати) се́рце** — не виявляти почуттів; стримуватися. *Було мене й б'ють (бодай не згадувать) — не здержу серця, заплачу, а роздумаюсь трохи — і сміюся* (Вовчок, I, 1955, 102).

3. *також без додатка.* Протистояти натискові кого-, чого-небудь. *В час одчайдушних намагань німців видертись із Корсунь-Шевченківського казана, його частина здержувала ворога якраз у шийці зашморгу* (Смолич, III, 1959, 446); *В трупах вражих вся дорога. Здержуй звірів якомога! Всіх би знищить і змести!* (Тич., II, 1957, 101); *Коломийки Куликові, Де вас друкувати? Як вода з колес млинкових, Плинуть — не здержати* (Еллан, I, 1958, 126); // *із запереченням* **не.** Не витримувати чого-небудь. *Не здержало старе материнське серце: упилося синовим горем — і... як сніп, повалилася мати додолу* (Мирний, I, 1954, 361); *Не здержав він і його сміхом погляду, поправся і назад одступив...* (Стор., I, 1957, 338).

Здéржувати (здéржати) ата́ку (на́ступ і т. ін.) — не давати кому-небудь можливості атакувати, наступати. *— А які вісті з фронту, Дмитре Захаровичу? — Наші стійко здержують атаки, знекровлюють ворога* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 199).

4. Бути в силі тримати яку-небудь вагу, утримувати що-небудь на (в) собі. [І з о г е н:] *Тебе не можуть замінити діти. Ти в нас тепер немов наріжний камінь, ти здержуєш усю будову нашу* (Л. Укр., III, 1952, 296); *Мельників план був дуже простий: зв'язати невеличкий плт, аби між здержать двох людей — і в темну ніч, ховаючись від козаків, переплисти у плавні* (Коцюб., I, 1955, 354); *Не для розбещених римуєш ти, Аспазій, Та й не для хлопчиків, що тільки двічі два В них може здержати безсила голова* (Рильський, I, 1960, 253).

◇ **Здéржати сло́во (обіця́нку)** — виконати обіцяне. *Краще не обіцяти, як слова не здержати* (Укр.. присл.., 1955, 168).

ЗДЕ́РЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗДЕ́РЖАТИСЯ**, жуся, жишся, *док., розм.* 1. Утримуватися, триматися на (в) чому-небудь. *Карпо стрибнув і, не здержавшись, покотився у яр* (Мирний, I, 1954, 246).

2. Стримувати себе від вияву яких-небудь почуттів, від здійснення якихось намірів. *Вже не здержуючись, вони обливалися слізьми і з докорами, перебиваючи один одного, поспішали розказати їй свої сирітські кривди* (Вас., I, 1959, 217); *Уже нічого не говорив* [о. Альойзій] *Миколі, але таку мав лють на нього, що лиш силоміць здержувався, аби не викинути його за двері* (Март., Тв., 1954, 172); *Стрепенув* [дід] *його за вухо. Грицькові було дуже боляче, тільки він здержався* (Триг., Вибр., 1959, 225); [С г а п а р е л ь:] *Мій пан дістав високу честь запросин од вашої дружини донни Анни.. Але як вам то недогідно, то пан мій здержиться від завітання* (Л. Укр., III, 1952, 401).

3. *тільки недок.* Пас. до **здéржувати.**

ЗДЕ́РТИ *див.* **здира́ти.**

ЗДЁРТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **здёрти**. *Обзирав* [Панько] *здерту шкіру, хухав у праву руку* (Март., Тв., 1954, 165); // **здёрто**, *безос. присудк. сл. Гітлерівці заметушилися, як од бомби. Одразу всі плакати було здерто, пройшло кілька облав через центральні квартали* (Ю. Янов., II, 1954, 43).

ЗДЁРТИСЯ *див.* **здира́тися**.

ЗДЕФОРМО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **здеформува́ти**; // *у знач. прикм. По всій висоті стирчав із землі перем'ятий, знівечений метал, здеформована важка зброя* (Гончар, III, 1959, 421).

ЗДЕФОРМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Змінити форму, розмір чого-небудь, діючи на нього. *З-за лісу нарешті вийшов немов надгризений диск місяця. Холодне, мертве світло ще більше здеформувало навколишній світ* (Ле, Клен. лист, 1960, 262).

ЗДЕФОРМУВА́ТИСЯ, у́ється, *док.* Змінити свою форму, розмір під впливом зовнішніх сил. *Якщо ударятимемо по заклепці в певному напрямі тривалий час, кінець її так здеформується, що утворюється замикаюча головка* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 189).

ЗДЕШЕВИ́ТИ *див.* **здешеве́лювати**.

ЗДЕШЕВИ́ТИСЯ *див.* **здешеве́люватися**.

ЗДЕШЕВІ́ТИ, ію, *док., розм.* Стати дешевим або дешевшим. *Вже воли здешевіли, бо орання пройшло вже* (Сл. Гр.).

ЗДЕШЕ́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **здешеви́ти**; // *у знач. прикм. Коли машини вперше запроваджуються в яку-небудь галузь виробництва, то один по одному виникають все нові й нові методи здешевленого їх відтворення і нові удосконалення..* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 405).

ЗДЕШЕ́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **здешеви́ти** і **здешеви́тися** 1. *Важливе значення для збільшення і здешевлення виробництва м'яса має поліпшення породності свиней* (Ком. Укр., 10, 1962, 39); *Здійснення плану широкої газифікації країни супроводжуватиметься значним зростанням продуктивності праці і здешевленням продуктів виробництва* (Наука.., 3, 1961, 25).

ЗДЕШЕ́ВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **здешеве́лювати і здешеве́люватися 1**.

ЗДЕШЕ́ВЛЮВАТИ, юю, ює, *недок.*, **ЗДЕШЕВИ́ТИ**, влю́, ви́ш; *мн.* здешевля́ть; *док., перех.* Робити дешевим або дешевшим. *Застосування прозорих полімерних плівок замість скла дозволяє мати легкі каркаси парників, що здешевлює їх вартість у кілька разів* (Наука.., 10, 1960, 30); *Всюди тільки й розмови — здешевити продукцію* (Чаб., Тече вода.., 1961, 23).

ЗДЕШЕ́ВЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* **ЗДЕШЕВИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.* 1. Ставати дешевим або дешевшим. 2. *тільки недок.* Пас. до **здешеве́лювати**.

ЗДЗВОНИ́ТИСЯ, здзвонюся, здзво́нишся, *док., розм.* Зв'язатися з ким-небудь по телефону.

ЗДИБАТИ [1] *див.* **здиба́ти**.

ЗДИБАТИ [2], аю, аєш, *док., перех., заст.* Забити в колодки. *А там панові не вподобався, Писаримі якому,— Ноги здибають, руки сплутають І звезуть до прийому* (Рудан., Тв., 1956, 41).

ЗДИБА́ТИ, и́бую, а́єш і **ЗДИ́БУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗДИ́БАТИ**, зди́баю, зди́баєш і *діал.* зди́блю, зди́бле́ш, *док., перех.* Зустрічати кого-небудь, ідучи або прийшовши кудись. *Якось іде Іван з села до міста. Та й що був тільки вийшов за село, здибав пана* (Україна.., I, 1960, 53); *Я здибував її, але не говорив з нею* (Коб., III, 1956, 146); *Він міг здибати цю людину потім, через кілька років, і відразу пізнати її* (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 39); * Образно. — *А що, Федоре, панів кумо? — ледве ворочаючи язиком, вимовляє Федір.— Дожився? Здибало тебе щастя, що не втрапиш, як і відкараскатись від нього?* (Мирний, IV, 1955, 233); // Знаходити щось, натрапляти на що-небудь у дорозі. *Він здибував усе частіше вимі, пожарища, забитих коней* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 110); *Ще одну сосну ми здибали. На камені гірському стоїть вона, і вітри її хилитають на всі боки* (Ю. Янов., II, 1958, 126); // *перен., що.* Зазнавати чого-небудь, переживати щось. *Як в дорозі здибаю горе, Що тобі несе удар, Сам його до себе справлю І прийму його тягар* (Фр., XI, 1952, 13).

ЗДИБА́ТИСЯ *див.* **здиба́тися**.

ЗДИБА́ТИСЯ. а́юся, а́єшся і **ЗДИ́БУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗДИ́БАТИСЯ**, зди́баюся, зди́баєшся і *діал.* здиблюся, зди́бле́шся, *док.* Зустрічатися з кимнебудь, ідучи або прийшовши кудись. *Літом воли мало здибалися, бо не мали часу з-за господарських робіт, зате взимі дуже часто* (Март., Тв., 1954, 246); *На дорозі все частіше й частіше здибалися спочатку окремі постаті, а потім і цілі групи солдатів, що тікали з армії його величності короля румунського* (Кач., Вибр., 1953, 325); *Біля їдальні здибався їй літній, років, мабуть, за п'ятдесят, чоловік* (Собко, Нам спокій.., 1959, 93); * Образно. — *Не бачив ти, виходить, смаленого вовка,— далі провадив Василь Васильович.— Здибались труднощі — він і скис, і голову склав на руки* (Гур., Наша молодість, 1949, 123); // *перен.* Зазнавати чого-небудь, переживати щось. *Десь здибається* [Сава] *з нещастям, сам звертається до нього лицем* (Коб., II, 1956, 139).

ЗДИ́БИТИ *див.* **здиблювати**.

ЗДИ́БИТИСЯ *див.* **здиблюватися**.

ЗДИ́БЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **здиби́ти**. * Образно. *Іноді Бармаш відчував, як коливалася під ним здиблена вибухами земля* (Коз., Гарячі руки, 1960, 148); *Перед нами океан сучасності, розбурханий і здиблений ідеологічною боротьбою двох світів* (Літ. газ., 17.III 1959, 1).

2. *у знач. прикм.* Який здибився. *Я пам'ятаю величавий І неповторюваний сон — Канали, арки, архітрави, Високі лінії колон І бронзу вершника живого На грізно здибленім коні* (Рильський, II, 1960, 235); * Образно. *Здиблені решетки волосся схожі на верхні капустяні листки, що як-так облямовують западину-лисину* (Стельмах, Хліб.., 1959, 391).

Здиблений ніс (но́сик) — кирпатий ніс (носик). *Під чубом* [у Яші] — *злегка здиблений носик, сполохнуті брови і маленькі колючі очі* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 208).

ЗДИ́БЛЮВАТИ, юю, ює, *недок.*, **ЗДИ́БИТИ**, блю, биш; *мн.* зди́блять; *док., перех.* Піднімати на диби (коня). *Візник натяг ремінні віжки І здибив коні молоді* (Воронько, Народж. легенди, 1954, 5); * Образно. *Здиблюючи землю, бушував, рокотав ураганний вогонь* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 532).

Здиблювати (здибити) брови (вуса і *т. ін.*) — піднімати вгору брови (вуса і т. ін.) на знак здивування, гніву тощо. — *Що-о? — здивовано здибив Журяк брови, здрігнувся* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 71); *Директор лісозаводу Мармура, здибивши сиві вуса, доказував, що немовби без Івана Глущука в депо захолоне паровоз* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 191).

ЗДИ́БЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗДИ́БИТИСЯ**, иться, *док.* Підніматися, ставати на диби (про коня). *Якісь люди з натовпу хапали коня за вуздечку — кінь здиблювався і бив копитом* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 12); *Схарапудився кінь під Яреськом, здибившись, обкрутнув його на місці* (Гончар, II, 1959, 48); * Образно. *За семафором, тільки набравши розгін, він* [поїзд] *раптом здибився від вибуху страшної сили* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 273).

ЗДЙБОЧКИ: ◇ **Ходи́ти на здйбочках** — ходити на кінчиках пальців ніг. *Діти раді батькові, аж танцюють, а як спить, те ходять на здибочках* (Барв., Опов... 1902, 441).

ЗДЙБУВАТИ *див.* **здиба́ти.**

ЗДЙБУВАТИСЯ *див.* **здиба́тися.**

ЗДИВО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **здивува́ти.** *Діти — хлопчик і дівчинка — здивовані незвичайною обстановою, шептались поміж себе* (Коцюб., II, 1955, 165); *Дядько був немало здивований з нашого візиту* (Минуле укр. театру, 1953, 29); *«Тому тебе багато й є, що тебе ніхто не п'є», казали колись чумаки, здивовані тим, що воли їхні не п'ють води з моря* (Гончар, II, 1959, 58).

2. *у знач. прикм.* Який виражає здивування. *Петро стояв і не зводив з Шестірного своїх здивованих очей* (Мирний, I, 1954, 354); *Федір Стрипський пильним здивованим поглядом подивився на дочку* (Скл., Карпати, II, 1954, 180); // Сповнений здивування; який містить у собі здивування. *— А коли я, Грицьку, скажу, що ти нам потрібний сьогодні? Що ти на це? І на Саранчукове здивоване запитання — на що саме потрібен, подівився* [Федір Іванович] *в ним своїми міркуваннями* (Головко, II, 1957, 492).

ЗДИВО́ВАНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до **здивова́ний** 2. [К о н р а д *(дуже здивовано):]* *Як?.. (Потім здивованість раптом змінюється виразом розуміння). А, розумію* (Л. Укр., II, 1951, 184).

ЗДИВО́ВАННЯ, я, с. Те саме, що **здивува́ння.** *Сусанна унесла лампу і присунула страву. Чоловік не дивився на неї, ще скований здивуванням і жахом* (Коцюб., II, 1955, 368).

◇ **На [превели́ке (вели́ке)] здивова́ння** — те саме, що **На [превели́ке (вели́ке)] здивува́ння** *(див.* **здивува́ння).** *На моє здивування, козак Корсун сидів у холодку й чекав* (Ю. Янов., V, 1959, 143).

ЗДИВО́ВАНО. Присл. до **здивова́ний** 2. *— Еге! — здивовано промовила вона сміючись,— да ти п'яний, Авруме?* (Вас., II, 1959, 11); *Уляна чогось здивовано прислухається до цієї дитячої мови води* (Стельмах, I, 1962, 106).

ЗДИВОВИ́ЖЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дуже здивований. *— Лев?! — вимовив здивовижений Грицько.— Що ж то воно за лев?* (Мирний, II, 1954, 74).

ЗДИВУВА́ННЯ, я, *с.* Почуття, стан людини, дуже вираженої чимось незвичайним, дивним, незрозумілим. *Владко стояв перед нею, онімілий із здивування* (Фр., VI, 1951, 283); *Глянула* [Марія] *ліворуч і аж скрикнула від здивування. Маркова яблуня за ніч розцвіла, пишно розпустилася* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 439); *В очах його світилося здивування й підозрілість* (Смолич, I, 1958, 123).

◇ **На [превели́ке (вели́ке)] здивува́ння** чиє — цілком несподівано для кого-небудь. *Василь раптом і на здивування всіх заговорів* (Скл., Святослав, 1959, 384); *На превелике моє здивування, діти нічого не хочуть брати з моїх рук* (Кол., На фронті.., 1959, 76).

ЗДИВУВА́ТИ, ую, у́єш, *док.* 1. *перех.* Ви́кликати здивування, вразити. *Все оте так скоїлося несподівано, так мене здивувало!* (Мирний, IV, 1955, 351); *Сидять рибалки над водою — От підійди й заговори: Здивують щукою такою, Що ще й не бачив, хоч умри!* (Рильський, III, 1961, 298); *Наші вчені ще не раз здивують людство новими відкриттями і винаходами, яких вони доб'ються в недалекому майбутньому* (Наука.., 2, 1958, 2); // *безос.* Скромно одягнений [І. Франко], *тихий і непомітний, поки мовчить. А заговорить — вас здивує, як ця невисока фігура росте й росте перед вами, як у казці* (Коцюб., III, 1956, 26).

2. *неперех., розм.* Те саме, що **здивува́тися.** *Хто знав її від десятьох літ, то здивував би з неї тепера* (Л. Укр., III, 1952, 745); *— Не здивуйте на сирітські подарунки* (Барв., Опов.., 1902, 330).

Не здивуйте — не осудіть. *Не здивуйте, люди. Те, що було, минулося І знову не буде* (Шевч., I, 1951, 289).

ЗДИВУВА́ТИСЯ, ую́ся, у́єшся. Док. до **дивува́тися.** *Карпо найняв музики дівчатам. Усі дівчата здивувались* (Н.-Лев., II, 1956, 277); *Я пам'ятаю, як я здивувався Нечуваній, високій простоті* [М. Кропивницького] (Рильський, I, 1956, 208).

◇ **Ди́вом здивува́тися** — бути дуже вираженим чимнебудь. *Старий Федір дивом здивувався, а Марина від дива й не здише!* (Мирний, IV, 1955, 225).

ЗДИМА́ТИ [1], а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗДИНЯ́ТИ**, здиму́, здйме́ш, *док., перех., діал.* Знімати. *Здимай, жінко, хоть намітку, неси її за горілку* (Чуб., V, 1874, 579).

ЗДИМА́ТИ [2], а́ю, а́єш, *недок., перех., діал.* Здувати. *Шестірний почав бережно роздягатися, обтрушувати пил, здимати пух з одежі* (Мирний, I, 1954, 333).

ЗДИМА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Те саме, що **здува́тися** 1. *Свіжоспряжена яшиня то здималась своїми жовтими очками, то шкварчала* (Мирний, IV, 1955, 130); *Земля здималась поперед плуга, репалась і одверталась чорними соковитими скибами набік* (Гр., II, 1963, 60).

ЗДИ́МІТИ, ію, ієш *і діал.* **ЗДИМІ́ТИ**, ію, ієш, *док.* 1. Перетворитися в дим, згоріти. *Слобода, здимівши, дотлівала в пожарищі* (Ільч., Козацк. роду.., 1958, 579). * У порівн. *І звідки ті гайдамаки взялися? І куди вони зникли? Зникли, як здимілі!* (Вовчок, VI, 1956, 333).

2. *перен.* Зникнути, щезнути безслідно. [Б а б у с я:] *Та вони вже слово такеє знають. Туману пустили і здимілі* (Л. Укр., II, 1951, 523); *Легко знавісніє од шаленої радості, потім скочив на коня й одразу ж здимів на шляху* (Стельмах, Хліб.., 1959, 625).

ЗДИМІ́ТИ *див.* **здйміти.**

ЗДИНЯ́ТИ *див.* **здима́ти** [1].

ЗДИРА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для здирання.

ЗДИРА́ЛЬНИК, а, ч. Робітник, спеціаліст, який займається зніманням чого-небудь.

ЗДИРА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **здира́льник.**

ЗДЙРАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **здира́ти.** *Сіра стіна, покрита різнобарвними шматами паперу, наклеюваними день у день, здираними безладно, виглядала як паяц* (Фр., II, 1950, 310).

ЗДИРА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **здира́ти.**

ЗДИРА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗІДРА́ТИ** *і* **ЗДЕ́РТИ**, здеру́, здере́ш; *мин. ч.* зідра́в, ра́ла, ло *і* здер, ла, ло; *наказ. сп.* здери́; *док., перех.* 1. Відділяти, знімати верхній шар чого-небудь. *Рубали* [мисливці] *гострими ножами забитих тюленів і здирали з них шкури із салом* (Трубл., I, 1955, 147); *Перед ним мовчки поставили чавунчик холодної картоплі.. Ковтав ту картоплю, ледь здравши сяк-так лушпиння* (Збан., Сеспель, 1961, 310).

2. **Віддирати, відривати** що-небудь прибите, приклеєне, прикріплене і т. ін. *Здирала* [коваліха] *з поламаних меблів шовк жовтий, червоний, блискучий* (Коцюб., II, 1955, 89); *Ніхто, як він, не вміє здирати з вишень глей* (Сос., I, 1957, 344); *Написа не так-то легко було здерти, він був добре приклеєний до стовпа* (Турч., Зорі.., 1950, 16); // Зривати, знімати що-небудь повішене, одягнене, взуте і т. ін. *Його поголиця дружина, ніби туго набитий мішок, стояла на лаві і здирала з стін образи* (Панч, II, 1956, 91); *Малашка розлютувалась за своїх дітей, як вовчиця, кинулася до Мотрі й трохи не здерла з неї очіпка* (Н.-Лев., II, 1956, 379); — *Дитину вбив* [фашист] *і одежу здер... Це страшно,— глухо*

сказав Вихор і похилив голову (Кучер, Чорноморці, 1956, 344).

3. *також без додатка, розм.* Брати за що-небудь дуже високу плату. *Хто ж вас, дівчатка, привітав? Хто пустить на ніч? Чи без сну Й без хліба вам отут стояти?.. Або здеруть тяжку ціну...* (Стар., Вибр., 1959, 7); *З нагоди «визволення», селян примусили «викупати» їх власні землі, причому здерли вдвоє і втроє вище від дійсної ціни на землю* (Ленін, 17, 1949, 90); // *діал.* Пригнічувати, вимагати кого-небудь. *Його боліло те, що ті владики держали своїх підданих, своїх одновірців, чи православних, чи уніатів, так само, як і польські шляхтичі, і так само здирали та поневіряли їх* (Фр., XVI, 1955, 425); *По білих проліссях я йшла з тобою, і тямлю, як казав ти: — Втьмне плач, і вбогих не здиратиме багач* (У. Кравч., Вибр., 1958, 102).

◇ **Здира́ти (зідра́ти, зде́рти) шку́ру (три шку́ри, деся́ту шку́ру)** *див.* шку́ра. **Такий, що здере́ з [живо́го й] ме́ртвого** — про спритного хабарника. [П а н а с:] *Бідові у нас буличьновники: там такі були, що й з мертвого здеруть!* (Кроп., I, 1958, 134); *Хтось вивів Мар'яна в сіни і тихцем сказав: — Дай цьому дерилюду синеньку, бо він такий, що здере з живого й мертвого* (Стельмах, I, 1962, 171).

4. *тільки док.* Очистити зерно від луски. *Просо, що зібрали, на пшоно відрали* (Швець, Неспок. літо, 1959, 62).

ЗДИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗІДРА́ТИСЯ** і **ЗДЕ́РТИСЯ**, здеру́ся, здере́шся; *мин. ч.* зідра́вся, ра́лася, лося і зде́рся, лася, лося; *наказ. сп.* здеря́ся; *док.* 1. Відділятися, знiматися (про верхній шар чого-небудь).

2. *розм.* Перемагаючи труднощі, насилу сходити, підніматися вгору, злазити на що-небудь. *Гори і гори без краю!..— Побачила б оце Явдошка, де її Хома здереться до неба, то не впізнала б Хоми!* (Гончар, III, 1959, 102); *Потім зідрався* [Тимко] *кручею до хати, зайшов у комору і ліг* (Тют., Вир, 1960, 48); *Як птах бистрий, звідкись вирнув хлопчик. Без драбини, по дереву, здерся на дах, до голубів* (Петльов., Хотинці, 1949, 10).

3. *тільки недок.* Пас. до **здира́ти** 1—3.

ЗДИРА́Ч, а́, *ч.* Те саме, що **здира́льник**.

ЗДИРА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **здира́ч**.

ЗДИ́РЛИВИЙ, а, е, *діал.* Який має нахил до здирства.— *А здирливий* [о. Артемій], *а запопадний, крий боже!* (Н.-Лев., IV, 1956, 138).

ЗДИ́РНИК, а, *ч.*, *розм.* Той, хто наполегливо вимагає або домагається чого-небудь шляхом примусу, погроз, насильства. — *Так що ж я здирник, чи що?* — *ударився в образу Дзюба* (Мирний, I, 1954, 299); *Його нараз охопила лютість, і він наважився її вилити на цього здирника* (Досв., Вибр., 1959, 290).

ЗДИ́РНИЦЯ, і, *ж.*, *розм.* Жін. до **здира́ник**.

ЗДИ́РНИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до здирства. *Споконвічні ненависті до панів, до всього царського режиму в його несправедливими законами, здирницькою податковою системою, селяни Молдавії цю свою ненависть перенесли і на членів філоксерної комісії* (Рад. літ-во, 3, 1957, 119).

ЗДИ́РОК, рку, *ч.* Шар жиру, який здирають під час обробки шкіри. *Отак і спинався* [Супрун] *на ноги у смороді худоб'ячої крові і дубової кори, у бруді проваленої шерсті і здирків* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 116).

ЗДИ́РСТВО, а, *с.* Наполегливе вимагання або домагання чого-небудь шляхом примусу, погроз, насильства; оббирання, грабіж. [С е м е н:] *Що ж у вас тут нового?* [І в а н:] *Багато нового! Земельне прибавили та ще на якусь школу!.. Здирство, брат, таке, що й!..* (Кроп., I, 1958, 66); — *Сто рублів? За цей шкарбан? Це ж бо здирство!* (Нех., Казки..,1958, 76).

ЗДИ́РЦЯ, і, *ч.*, *діал.* Здирник. — *Буде він учитися і тут, і там, щоб між мужиком прожити, не кланяючися кожному здирці* (Гр., I, 1963, 292); — *Здається, він не з лагідних. — Сволота,— рішуче ствердив Тимко. — Такий здирця* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 76).

ЗДИ́РЩИК, а, *ч.*, *розм.* Те саме, що **здирник**. *Харитоненко вдається на всякі хитрощі, щоб окрутить заробітчан. Здирщик на всю округу!* (Горд., II, 1959, 176); *В тих книжках написано, що царі, пани й попи — перші здирщики! Гнобителі!..* (Ковінька, Кутя.., 1960, 30).

ЗДИ́РЩИНА, и, *ж.*, *розм.* Те саме, що **здирство**. *Кляне* [Чіпка] *земство, ...лає здирщину, котру лають всі небагаті люди* (Мирний, II, 1954, 287).

ЗДИ́РЩИЦЯ, і, *ж.*, *розм.* Жін. до **здирщик**.

ЗДИСКРЕДИТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док.*, *перех.* Підірвати довір'я до кого-, чого-небудь, применшити чийсь авторитет, значення. *Йому хочеться перш за все здискредитувати тебе в очах нашого гурту* (Вільде, Ті з Ковальської, 1947, 68).

ЗДИТИ́НИТИСЯ, нюся, нишся, *док.*, *розм.* Те саме, що **здитині́ти**. *Яка насолода саме сьогодні, в день відкриття братства, віспувати настрій цій дурній святенниці і її старезному чоловікові, що остаточно здитинився* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 353).

ЗДИТИ́НІЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **здитині́ти**. *Старому, трохи вже здитинілому ігуменові тяжко було рішитися* [піти до бібліотечної келії]. *Він усе бачив якісь нечувані злочини, тому що в старості був дуже нахильний до містицизму* (Фр., V, 1951, 32).

ЗДИТИ́НІТИ, ію, ієш, *розм.* Док. до **дити́ніти**.

ЗДИХА́ННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **здиха́ти** [1].

ЗДИХА́ННЯ [2], я, *с.*, *діал.* Дія за знач. **здиха́ти** [2].

ЗДИ́ХАТИ [1], аю, аєш, *док.*, *перех.*, *діал.* Позбутися кого-, чого-небудь. — *Здихати б мені ту травицю, а то раз у раз заглядаю та мацаю,— а чи м'якенька, а чи зелененька...* (Вовчок, VI, 1956, 327).

ЗДИ́ХАТИ [2], зди́хаю, зди́хаєш і зди́шу, зди́шеш, *док.*, *діал.*, *перев. з часткою* н е. Віддихатися. *Старий Федір дивом здивувався, а Марина від дива й не здише!* (Мирний, IV, 1955, 225).

ЗДИХА́ТИ [1], а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗДО́ХНУТИ**, ну, неш; *мин. ч.* здох, ла, ло; *док.* Дохнути, гинути (про тварин). — *Відкіль бредеш ти, голово лиха? — Лисиця так мовля Ослові. — Дивився, як там Лев здиха, Аж ген у тій дібровi!* (Гл., Вибр., 1957, 41); *Здихав за селом наш тихий кінь гнідий...* (Сос., I, 1957, 59); *Почалося від того, що у старої Василихи здохла корова* (Фр., IV, 1950, 29); // *вульг.* Помирати (про людину). — *Ну, здихай, враг тебе бери з усім кодлом, хіба мені що?* (Коцюб., II, 1955, 28); *Та прийшлось цьому вояці* [Денікіну] *під ударами тікать І, як битому собакі, Десь в Америці здихать* (С. Ол., Вибр., 1959, 373); *Ти ось що... Ти скажи... Здохнеш скоро?* (Шиян, Баланда, 1957, 86).

◇ **Бода́й (щоб) він (ти, вона́, воно́, вони́) здох (здо́хла, здо́хло, здо́хли); Неха́й він (ти, вона́, воно́, вони́) здо́хне (здо́хнеш, здо́хнуть)** — лайливий вираз. *Проклятий кабанище Верещить, бодай він здох!* (С. Ол., Вибр., 1959, 201); *Розплющить Дмитро сонні очі, глипне на телятко, схопить в руки батога та: — А куди ж то ти, щоб ти йому здохло!* (Збан., Переджнив'я, 1960, 11); **Хоч здо́хни** — про марні зусилля, намагання. *«Пострывайте, я щось скажу». «Почуєм, почуєм, Та не бреши, бо, хоч вдохни, Брехня не поможе»* (Шевч., I, 1951, 91); **Щось [вели́ке] у лісі здо́хло** *див.* ліс.

ЗДИХА́ТИ [2], а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗДИХНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., діал.* Зітхати. *Небораки, На хмари дивлячись, здихають важче й важче!* (Т.-Арт., Байки.., 1958, 185); *Карпо глянув на вози й важко здихнув* (Н.-Лев., II, 1956, 276); *Прийде дівчина-голубка На мою могилу, Тихо сяде під калину, Здихне через силу* (Граб., I, 1959, 629); *// по (об) кому, перен.* Тужити, сумувати за ким-небудь. *Спаде перша сльозка, Здихнуть білі груди, По кім здихнуть груди, Того вінок буде...* (Рудан., Тв., 1956, 49); *Ніколи не заплачеш через мене, не здихнеш об мені* (Кв.-Осн., II, 1956, 446).

ЗДИ́ХАТИСЯ [1] *див.* **здиха́тися.**

ЗДИ́ХАТИСЯ [2], здиха́юся, здиха́єшся і здиха́ю, здиха́шся, *док., діал., перев. з часткою* **не**. Відпихатися. *— Не говоріть згірша до мене. Бачте, у мене й сльоза з очей покотилась... не здихаюсь* (Барв., Опов..,1902, 344).

ЗДИХА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **здиха́ти** [1]; *// у знач. прикм.* *Образно. *Здихаючий звір всесвітнього капіталу робить останні зусилля, але він все-таки здохне!* (Ленін, 29, 1951, 491).

ЗДИХЛЯ, я́ти, *с., розм.* Слаба, хворобли́ва на вигляд істота. *— Потрібно було таке здихля брати на роботу, ліпше б Ярина прийшла* (Л. Укр., III, 1952, 665).

ЗДИХНУ́ТИ *див.* **здиха́ти** [2].

ЗДИХУВА́ТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗДИ́ХАТИСЯ**, здиха́юся, здиха́єшся і здиха́ю, здиха́шся, *док., перех., розм.* Те саме, що **позбува́тися.** *Отакі думки цілий той день мою голову клопотали. Ніяк я їх не здихаюсь, та й годі!* (Мирний, IV, 1955, 352); [Х о м а:] *Чим я так тяжко провинив, що батько й мати раді мене здихатись?* (Кроп., IV, 1959, 148); *Щоб здихатись бідинапасті, Найнявсь я в пана бджоли пасти* (Нех., Казки.., 1958, 14).

ЗДИЧА́ВІЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **здича́віти.** *Шмигали сюди й туди здичавілі без господарів коти* (Гончар, III, 1959, 13); *Він умів.. ловити в степу здичавілих за літо коней* (Дощ., IV, 1957, 11); *Мовчали навіть вартові од вежі, здичавілі в степу й охочі до розмови* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 71).

2. *у знач. прикм.* Дикий, неприручений (про тварин). *Це була вівчарка, здичавіла, жахлива, з ведмежими іклами, від якої тікали навіть вовки* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 187); // Некультивований (про рослини). *Скільки оком сягнеш — буяли зірчак та пирій. Та ще, мов синці на тілі ниви, клаптики здичавілої конюшини* (Дмит., Обпалені.., 1962, 20); // Запущений, поросли́й бур'яном (про сад, поле і т. ін.). *У цім здичавілім саду Тебе зустрів я на біду* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 96); *І шамотить, і шепоче про щось здичавілий степ* (Шиян, Переможці, 1950, 39).

3. *у знач. прикм., перен.* Відви́клий від людей, товариства, нелюдимий. *Причвалала пішки з Грицем аж із Києва тітка Пріська — обшарпана, здичавіла* (Юхвід, Оля, 1959, 151).

ЗДИЧА́ВІЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **здича́вілий** 2, 3.

ЗДИЧА́ВІЛО. Присл. до **здича́вілий** 2, 3. *Кількадцять днів здичавіло блукала* [Христя] *в степах, боячись натрапити на очі людини* (Речм., Весн. грози, 1961, 69).

ЗДИЧА́ВІННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **здича́віти.** *Надмірні податки довели населення до жалливих злиднів і здичавіння* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 461).

ЗДИЧА́ВІТИ, ію, ієш, *док.* 1. Стати диким, неприрученим (про тварин). *В Австралії дінго цілком здичавіли і тепер тут, подібно до наших вовків, чинять серед місцевої фауни великі спустошення* (Посібник з зоогеогр., 1956, 19); // Стати некультивованим (про рослини). *Пеньки моїх кленів обросли губками, яблуні здичавіли, важка картина постала перед моїми очима* (Ю. Янов., V, 1959, 143); *Від смерті Аркадія.. ніхто не займався ними* [чорнобривцями], *і вони здичавіли* (Вільде, Сестри.., 1958, 408); // Стати запущеним, порости бур'яном (про сад, поле і т. ін.). *Поросте бур'янами земля, здичавіє, забудуть люди, яка сівозміна де була...* (Кучер, Чорноморці, 1956, 207).

2. *перен.* Відвикнути від людей, товариства, стати нелюдимим. *Старий зовсім здичавів. Дехто навіть думав, що він збожеволів, бо відчужився зовсім від людей, замкнувся в своїй хаті* (Ірчан, II, 1958, 188).

ЗДИЧА́ВЛЕНИЙ, а, е. Те саме, що **здича́вілий.** *Гасають по городах здичавлені без верхівців коні* (Гончар, II, 1959, 24); *Ліс... Кілька днів підряд шуміє він, з осінніми вітрами змагаючись. Розхристаний, здичавлений* (Вас., II, 1959, 554).

ЗДИЧІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **здичі́ти.** *То здобичники, здичілі в нетрях, обідрані, голодні, чигають на чумацьке добро, вичікують слушного часу* (Коцюб., I, 1955, 184).

2. *у знач. прикм., перен.* Те саме, що **здича́вілий** 3. *Він явився попом, але попом здичілим, диваком та відлюдьком, що довгі літа жив у горах* (Фр., VII, 1951, 14); *// Який виражає здичіння. Великі, здичілі, жадібні очі* [батька] *повисли на устах.. жандарма* (Коб., III, 1956, 453).

3. *у знач. прикм., перен.* Дикий, скажений. *Тривожні, здичілі крики неслися з міста на мене* (Коцюб., II, 1955, 361).

ЗДИЧІ́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **здичі́ти.** *Набуте в горах здичіння троха* [трохи] *вже відпало від нього* (Фр., VII, 1951, 16); *Вони нагадали один одному найменшу вину, гріхи проти духа святого, докоряли за байдужність, свою самотність, здичіння в болоті життя* (Коцюб., II, 1955, 305).

ЗДИЧІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Те саме, що **здича́віти.** *Собака була лютa, як гадюка, і зовсім здичіла на степу* (Н.-Лев., I, 1956, 500); *Він забажав ще далі втекти від світа, здичіти зовсім* (Фр., VII, 1951, 15).

ЗДІБНИЙ, а, е. 1. Який має природні здібності; обда́рований, талановитий. *Мартович був надзвичайно здібний і дома ніколи не вчився* (Стеф., II, 1953, 22); [М а р і я:] *Катерина — дуже здібний хірург. Її так усі люблять* (Корн., II, 1955, 289); *Хлопчик був здібний, але запальний і задиркуватий* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 316).

2. *з інфін. і до чого.* Який може або вміє щось робити, придатний до чогось.— *Та як ви можете вважати мене здібним до такої гидоти?* (Хотк., I, 1966, 172); *Тим часом дивишся в по людях, кого б послати з книжкою, і мушу тобі сказати, що не знайшов нікого здібного* (Барв., Опов.., 1902, 162).

ЗДІБНІСТЬ,ності, *ж.* 1. *перев. мн.* Природний нахил до чого-небудь; обдарування, талант. *Старший син не проявляє ніяких здібностей, мабуть, учитися не зможе* (Март., Тв., 1954, 322); *У шкільні роки О. Гаврилюк виявив здібності до малювання, ліплення, різьби, музики і віршування* (Іст. укр. літ., II, 1956, 611); «*Вони генії,— думав Вакуленко,— а в мене чи є хоч маленька здібність?*» (Ткач, Моряки, 1948, 91).

2. *з інфін.* Властивість, особливість, що виявляється в уміннні робити, здійснювати що-небудь. *Володимир Ілліч мав чудову здібність швидко підмічати все нове* (Ком. Укр., 4, 1960, 59); *Вона справді мала якусь особливу здібність угадувати по людях незвичайні настрої* (Ле, Її кар'єра, 1947, 6); *Гості і господар, мабуть, уже були певні його здібностей поїсти все* (Досв., Вибр., 1959, 265).

ЗДІВУВА́ТИ, ую, у́єш, *перех. і без додатка.* Док. до **дівува́ти.** *Здівувала весну. Як не снилося* (Шпак, Вибр.,

1952, 21); *З дочками хліборобові легше. Христя хоч і на порі, але Кирило не дуже гризеться нею. Чесно здівує, навчиться при матері шити-прясти, приробить щось до скрині* (Іщук, Вербівчани, 1961, 6).

Вік здівува́ти — не вийшовши заміж, прожити весь вік у дівках. *Місяцю-молодче, в мене краса дівоча, а в тебе — парубоча. Не дай свій вік здівувати та милування не завнати, приверни його, Юрка, до мене...* (Стельмах, Хліб.., 1959, 556).

ЗДІЙМА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **здійма́ти** і **здійма́тися**. *Ранок. Світло яскраве. Перед здійманням завіси чутно.. гуртовий спів* (Л. Укр., II, 1951, 45).

ЗДІЙМА́ТИ, аю, а́єш, *недок.*, **ЗДІЙНЯ́ТИ**, здійму́, зді́ймеш; *мин. ч.* здійня́в, няла́, ло́; *док., перех.* 1. Переміщати що-небудь знизу вгору. *Угопивши її на руки, здіймає* [Василь] *угору* (Мирний, V, 1955, 113); *От уже й виноградник видніється оддалік, а на ньому метушаться люди, високо здіймаючи оберемки зрубаної лози* (Коцюб., I, 1955, 216); *Йшли й співали люди праці І здіймали догори В грізнім гулі демонстрацій Робітничі прапори* (Мал., За.. морем, 1950, 131); *Він влітав на грімкі дошки* [мосту] *перший, погрозливо здійнявши над головою важкий, з китицями, батіг* (Гончар, III, 1959 202); // *безос. Виступа* [Хапко], *а самого наче угору здіймає — здається, ось зараз птахом зніметься і полетить* (Вовчок, VI, 1956, 277); // Високо здимати, розширюючи, збільшуючи в обсязі, розмірі. *Вал котився скоро, наче вихор, Здіймав воду рівно в берегами* (Фр., XIII, 1954, 347); *Як ушкварить* [Ілько] *навприсядки, то таку пилюку здійме, ніби два табори циган на багатах б'ються* (Тют., Вир, 1964, 30); // *рідко.* Брати, піднімати з землі, підлоги і т. ін. *З книжки щось випало, — вона нахилилася здійняти* (Л. Укр., III, 1952, 586).

◇ **Здійма́ти (здійня́ти) збро́ю (меч, соки́ру** *і т. ін.*) — те саме, що **Піднімáти (підіймáти, піднятú, підійня́ти) збро́ю (меч, соки́ру** *і т. ін.*) (*див.* **піднімáти**) [Жіронда ц ст:] *Кров Цезаря проливши, Брут обмив усе болото цезарських тріумфів. (Задумується). Не думав він про се, меча здіймавши* (Л. Укр., II, 1951, 164); *Вона* [поезія] — *це гармонійний спів, Дух злагоди і миру... Та проти хижих паліїв Вона здійма сокиру* (Рильський, III, 1961, 135); **Здійма́ти (здійня́ти) на багне́ти (на багне́т)** — заколювати, убивати багнетом; **Здійма́ти (здійня́ти) ча́рку (ке́лих** *і т. ін.*) — те саме, що **Піднімáти (підіймáти, піднятú, підійня́ти) ча́рку (ке́лих** *і т. ін.*) (*див.* **піднімáти**). *За край, де світ узріли ми, Зазнали щастя змалку, Похоштувать втіх дітьми, Здіймаю повну чарку!* (Граб., I, 1959, 275); *Тільки як здійняли тост за молодих артистів, він обернувся й до Насті з чаркою* (Л. Укр., III, 1952, 586).

2. Підводити, підносити (руки, голову і т. ін.) *Помандрував козаченько З Лубен до Прилуки. Ой, плакала дівчинонька, Здіймаючи руки* (Укр.. лір. пісні, 1958. 76); *Гадюка часом переплива ерик хвилястими рухами, здіймала голову, поважно хитала нею з боку на бік* (Коцюб., I, 1955, 361); *Іде* [горянин] *без тривоги, чоло здійнявши в синь тонку* (Сос., II, 1958, 347); // Піднімаючи, підносячи що-небудь, вирізнятися на фоні чогось. *Величезний віковий дуб, що колись самітно здіймав над лісом свою кругляву шапку, .. був зламаний бурею* (Загреб., Європа 45, 1959, 49); // *перен.* Возвеличувати кого-, що-небудь. *Як пісня України, ти* [Т. Шевченко] *ідеш І в серце входиш кожному народу, До світових, далековидних веж Підносиш честь Богданового роду, Здіймаєш славу нашої землі* (Турч., Земле моя.., 1961, 4).

◇ **Здійма́ти (здійня́ти) о́чі (по́гляд)** — те саме, що **Знімáти (зня́ти) о́чі (по́гляд)** (*див.* **знімáти**). *До неба посяд він здійма, щоб там знайти собі відраду* (Граб., I, 1959, 207); *Вона здіймав на мене очі, і в їх сірій безодні прискають на всі боки промінчики здивування і глуму* (Коцюб., II, 1955, 249); **Здійма́ти (здійня́ти) ру́ку** *див.* **рука́**.

3. Примушувати вставати, зрушувати з місця. *Він штурхав ціпком кабанів, здіймав їх на ноги і мацав хребти* (Коцюб., II, 1955, 51); // *перен.* Підбурювати проти кого-небудь, спонукувати до якихось дій. [Храпко:] *Одному баки заб'єш, другому — поперечиш,— тільки всіх проти себе здіймеш, та й годі* (Мирний, V, 1955, 173).

4. Підвищувати рівень, посилювати якість, тон і т. ін. чого-небудь. *В хаті.. температура стояла між 8° і 9°, і навіть самовар, лампа.. та піч не могли здійняти її вище* (Л. Укр., V, 1956, 218).

◇ **Здійма́ти (здійня́ти) го́лос** — говорити підвищеним тоном. [Любов *(гнівно, здійнявши голос):*] *Ідіть від мене краще, не ставайте між нами* (Л. Укр., II, 1951, 75).

5. Діставати, брати зверху або з поверхні чого-небудь те, що там стоїть, лежить, висить і т. ін. — *Килино! Чи не пора кашу здіймати? — Ще трохи не впріла,— відказала Килина* (Мирний, III, 1954, 352); *Василинка ж уже несе на стіл миски і ложки, здіймає настільник* (Стельмах, II, 1962, 74); *Дід Овксентій потихеньку здійняв косу. На стіні без кіся висіла* (Ковінька, Кутя.., 1960, 67); * Образно. *Вітрець тихо росу ранню З травиці здіймає* (Манж., Тв., 1955, 61).

◇ **Зірки́ з не́ба здійма́ти** *див.* **зі́рка**.

6. Скидати з себе чи з котось що-небудь надіте, пов'язане і т. ін. — *Біжи, коню, дорогою, Степовою, широкою, Щоб татари не піймали, Сіделечка не здіймали* (Укр.. лір. пісні, 1958, 474); *Панас виводить Марусю з посаду й ставить серед світлиці. Старша дружка здіймає з неї кибалку з квітками, стрічками й віночки* (Н.-Лев., II, 1956, 431); *Навіть крізь рукавички, яких лакей не здіймав ні на хвилину, відчувався холод наче закостенілих пальців* (Смолич, I, 1958, 67); *Здійняв* [мужик] *з себе ремінний поясок, прив'язав його корові до рога: прошу, ведіть* (Март., Тв., 1954, 249); *Він здійняв окуляри й, хукнувши, легенько почав протирати їх хусткою* (Досв., Вибр., 1959, 225).

Здійма́ти (здійня́ти) ша́пку (бриля́ *і т. ін.*): а) вітаючися з ким-небудь, скидати головний убір. — *Парубки, як молоді дубчаки, пишні й горді — йдуть повз пана й шапки не здіймають* (Коцюб., I, 1955, 255); б) *(перед ким — чим і без додатка)* скидаючи головний убір, виражати свою повагу до кого-небудь, складати шану комусь. *І усміхнуться їм брати так тепло, радісно й знайомо на фоні гнівному заграв, стальні здіймаючи шоломи перед геройством тих, хто впав* (Сос., II, 1958, 492).

7. Зрізуючи, зрубуючи, спилюючи і т. ін., видаляти з поверхні те, що покриває що-небудь або становить верхній шар чогось. *Рукою пестить* [Даліла] *кучері ті чорні, А в другій гострий заліз має, Одною кучері до себе любо горне, А другою їх з голови здіймає* (Л. Укр., I, 1951, 336); — *От як в майстерні щось виточуєш або стружеш — усім тілом розумієш, що це останній пруг чи стружку здіймаєш* (Стельмах, II, 1962, 178).

◇ **Здійма́ти (здійня́ти) го́лову** — те саме, що **Знімáти (зня́ти) го́лову** (*див.* **знімáти**). — *Ой, пустіть мене, пустіть! Або з мене голову здійміть! Змилуйтеся! Мучите мене нащо й про що?* (Вовчок, I, 1955, 268); **Здійма́ти (здійня́ти) шку́ру** *див.* **шку́ра**.

8. *розм.* Збивати (пострілом, ударом і т. ін.). — *Я ось його зараз здійму, — цілить він в офіцера* (Епік, Тв., 1958, 368).

9. Звільняти від чого-небудь (звичайно від того, що мучить, непокоїть, завдає прикрощів). *Знахар той, славили, такий був вдатний, що всяку хворобу здіймав з недужого, як паутину* [павутину] *з стінки* (Вовчок, VI, 1956, 274); *Злість душила його за горло, а прокльони, які посилав він усяким законам, що не дають бідним людям спокійно жити, не здіймали важкого каменя з серця, не зменшали злості* (Коцюб., I, 1955, 195); [М і р і а м *(падає навколішки):*] *О, горе! Впала вже на мене кара, і вже її ніхто не здійме в мене!* (Л. Укр., II, 1951, 112).

10. У сполуч. з абстр. ім. означає: починати якусь-небудь дію, виражену цим іменником. [Г а н к а:] *Це Карпо за Домаху здійма колотнечу!* (Кроп., II, 1958, 166); *Жовніри.. безладно бахкали в повітря, ще більше здіймаючи паніку* (Досв., Вибр., 1959, 91); *Залітали комарі й до палат, здіймали такий дзвін.., що ні про який сон не могло бути й мови* (Збан., Сеспель, 1961, 110); *Ми здіймали вдвох такий галас, що бабуся прибігала з кухні* (Сміл., Сашко, 1957, 27); *Навмання через городи бігли собаки, ще здалеку здійнявши несамовитий гавкіт* (Полт., Повість.., 1960, 340); // Заводити, затівати (розмову, річ, мову і т. ін.). *Та незабаром гості знову Здіймають запальну розмову* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 131); *Здіймав* [Остап] *річ про те, що пора вже висунути шию з панського ярма* (Коцюб., I, 1955, 339); *Я ждав... Що ти до мене здіймеш мову, Ласкаво виявиш привіт* (Граб., I, 1959, 215); // Збуджувати, викликати (думки, почуття і т. ін.). *Дайте мені того живого возню, що ним ви пропікаєте людські душі, чаруєте серце й здіймаєте цілий рій думок та гадок* (Мирний, IV, 1955, 315); *Скоро зійде зоря калинова, лине сяйво з очей юнаків, і здіймає Олега промова у серцях їх невиданий гнів* (Сос., II, 1958, 485); // Порушувати (питання, справу і т. ін.). *Може, таким способом хто-небудь і зверне на осю справу увагу та й здійме питання в Думі...* (Мирний, IV, 1955, 367); [Л ю ц і й:] *Та не для себе я здійняв сю справу, а для невинного Руфіна* (Л. Укр., II, 1951, 448).

◇ **Здійма́ти (здійня́ти) на глум** *див.* **глум**.

11. *розм., рідко.* Точно відтворюючи, копіюючи, переносити на щось розміри, форму і т. ін. чого-небудь. *А це зараз прийдуть мене забирати, щоб здіймати з мене гіпсову модель* (Л. Укр., V, 1956, 264).

12. *розм., рідко.* Те саме, що **фотографува́ти**. *Вид на хутірську балку і на близькі ліси чудовий. Фотя з Мишею і там дещо здіймали, але я ще їх знімків не бачила* (Л. Укр., V, 1956, 245); *Я сказав старості, що незабаром приїду до них з такою машинкою, що нею портрети здіймають* (Коцюб., I, 1955, 255).

13. *рідко.* Проймати, охоплювати (про почуття). *Мене здіймав страх при самій думці, що мені треба буде йти через той густий, темний ліс* (Фр., VII, 1951, 394).

◇ **Як руко́ю зді́йме (здійняло́)** *що, безос.* — що-небудь раптово і безслідно зникне (зникло). — *А може, ти заслаб, товаришу начальник? Ну, ходім же, годі тобі очима світить у пітьмі. Вип'ємо по чарці, і все як рукою здійме* (Кучер, Трудна любов, 1960, 139).

ЗДІЙМА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗДІЙНЯ́ТИСЯ**, зді́ймуся, зді́ймешся; *мин. ч.* здійня́вся, пняла́ся, ло́ся; *док.* 1. Переміщатися знизу вгору. [А н н а:] *Хіба ж не краще нам з'єднати силу, щоб твердо гору ту опанувати, що я на неї тяжко так здіймалась* (Л. Укр., III, 1952, 409); *Падали* [орли] *майже до самої води, знову здіймалися вгору і з розгону врубувалися один в одного кривими гострими дзьобами* (Руд., Вітер.., 1958, 5); *У селі почало стихати; тільки де-не-де ворота заскриплять, звід здійметься* (Барв., Опов.., 1902, 77); *Літак, високо здійнявшись, знову повернув на поле* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 247); // З'являтися над обрієм, сходити (про небесні світила). *Із-за дубів став здійматися на небо місяць, червоний, великий, як червоного золота діжа* (Вас., I, 1959, 179); *Здавалось, там, за небокраєм, здіймалось не сонце, а велике багряне знамено нового віку* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 90); // *тільки 3 ос.* Піднімаючись угору, поширюватись над чим-небудь, вище чогось. *Біла пара тихо здіймається догори і клубочиться понад комишами...* (Коцюб., I, 1955, 240); *З лісів здіймався блакитний ніжний туман* (Турч., Зорі.., 1950, 8); *Червоноармійці з дівчатами танцювали. З-під чобіт вставала курява й здіймалася вище за берестки* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 73).

2. Піднімаючись, підводячись, займати вище положення. *Наче дужі крила, здіймалися враз весла тридяти гребців і, вразнизившись, розсікали воду* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 211); *Коли моя нога здіймається для нового кроку,— я бачу слід од своїх залізних солдатських підків* (Кол., На фронті.., 1959, 10); *З колиски здіймалися смугляві кулачки дитини* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 22); *Голови в такт ході похитуються, здіймаються й опускаються* (Гончар, III, 1959, 46); *А за кормою Здіймалась вода,— Котився зелений грім* (Наг., Вибр., 1950, 116); // *тільки 3 ос.* Піднімаючись, збільшувати, розширювати свій обсяг. *Міцно спить Петро. Рівно здіймаються груди* (Головко, I, 1957, 438); *Кипить робота в медсанбаті. Стіни палатки здіймаються від розривів* (Довж., II, 1959, 77); // Настовбурчуватися, наїжачуватися (про шерсть, волосся). *Сіре хутро її ледве помітно, але часто здіймалося на маленьких боках — мишка хвилювалася, це було очевидно* (Епік, Тв., 1958, 464).

◇ **Рука́ [не] здійма́ється (здійма́лася, здійняла́ся, зді́йметься)** *див.* **рука́**; **Ру́ки не здійма́ються** *див.* **рука́**.

3. *тільки 3 ос.* Височіти, підноситися над рівнем чого-небудь. *Тополі навкруги здіймаються, як вежі* (Рильський, I, 1960, 242); *Острів здіймався над яскраво-зеленою водою* (Панч, Ерік.., 1950, 38); *За ланами й полями здіймалися зелені гайки* (Смолич, I, 1958, 55); *Є в світі гори, що сягають туч, здіймаються вершинами над хмари* (Гонч., Вибр., 1959, 243); *Здійметься він* [кипарис] *над всіма мінаретами В краю сьому, на мечеті багатому* (Л. Укр., I, 1951, 152).

4. Підвищуватися, посилюватися (про рівень, якість, тон і т. ін.). *Дзвеніла, рокотала під польцями ліра, золос то згасав, то знов здіймався і міцно бринів* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 18); // *безос. Спочатку ото слабувала Оксана, як ти знаєш, і я навіть боялась для неї якогось тифу, бо здіймалось багато вище 40°* (Л. Укр., V, 1956, 304); // Міцніти, зростати. *Колгосп піднявсь, здіймавсь потрошки. Надійно. Так, як ми в житті* (Гірник, Стартують.., 1963, 76).

◇ **Здійма́тися (здійня́тися) вго́ру** *див.* **вго́ру**; **Здійма́тися (здійня́тися) ду́хом** — ставати бадьорим, енергійним. *Я й сама, як той барометр. то падаю, то здіймаюсь духом відповідно станові погоди* (Л. Укр., V, 1956, 389).

5. Покидати, залишати яке-небудь місце. — *Треба швидше відціля здійматися.— Є небезпека?* (Трубл., II, 1955, 302); *Здіймалися стани відважних звіробоївмисливців* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 180); *Птиця, бач, дуже сторожка: тільки зблизишся — зараз здіймається і переліта на другі плеса* (Стор., I, 1957, 213); *Рівно та плавно вимахують* [вітряки] *крилами і, здається, от-от здіймуться з місця і полинуть кудись* (Коцюб., I, 1955, 239).

6. Підводитися, вставати з чого-небудь. — *Іу!* — *посварилась навздогін йому кулаком Гашіца, здіймаючись в землі та обтрушуючи пил з одежі* (Коцюб., I, 1955,

249); *Падали друзі в борні, Знову здіймались шквалом* (Гірник, Стартують.., 1963, 32).

7. Виникати, починатися, наставати. — *І чого воно так, Катре: тільки у людей зайде свято — у нас здіймається гризня? — промовляє* [Іван] *мов сам до себе* (Вас., І, 1959, 300); *Здійнялось повстання в краю, І Бертольда вбили люди* (Л. Укр., І, 1951, 386); *Здійнявся шум. Хмельницький підносить булаву егору. Настає тиша* (Корн., І, 1955, 215); *Здіймалося над океаном північне сяйво* (Шиян, Переможці, 1950, 7); *Тихо здіймалася ніч над берегами...* (Кач., Вибр., 1953, 23); *Зранку здійнявся вітер* (Головко, І, 1947, 43); // З'являтися, виникати (про думки, почуття). *Думки роєм здіймалися у її голові* (Мирний, IV, 1955, 57); *Йому було і радісно і болізно заразом, тривога здіймалась у серці* (Коцюб., І, 1955, 125); *Різноманітні вдогадки й сумніви навперейми здіймались у його голові...* (Досв., Гюлле, 1961, 27).

◇ **На зорю́ здійма́ється (здійма́лося, здійняло́ся, здійме́ться)** *див.* **зоря́**.

8. *розм., рідко.* Те саме, що **фотографува́тися**. *Тепер мова про фотографії: не треба Вам ані своїх віддавати, ані других замовляти, бо ми краще тут у Відні ще здіймемось* (Л. Укр., V, 1956, 41).

9. *тільки недок.* Пас. до **здійма́ти**. *Засвічуємо газові лампи,— декорації ніколи не здіймалися,— спускаємо завісу* (Моє життя в мист., 1955, 52).

ЗДІЙНЯТИ *див.* **здійма́ти**.

ЗДІЙНЯТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **здійня́ти**. *Дрібний сніговий пил, здійнятий полозками, запорошував обличчя й очі* (Шиян, Баланда, 1957, 10); *Отак вона йде й тепер, опустивши очі; ті спущені очі надавали дивний вираз обличчю, поневолі здійнятому вгору* (Л. Укр., III, 1952, 581); // **здійнято**, *безос. присудк. сл.* *В Києві есть літературно-артистичне товариство, ..був визначений конкурс літературний і здійнято і рішено в принципі питання про подачу українських творів* (Л. Укр., V, 1956, 186).

ЗДІЙНЯТИСЯ *див.* **здійма́тися**.

ЗДІЙСНЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **здійсни́ти**. *Цього їй ніхто не подарує, коли задум не буде ефективно здійсненій* (Кучер, Чорноморці, 1956, 422); *Після.. вистави опери «Наталка Полтавка», здійсненої силами найстарішого в Києві аматорського драматичного гуртка залізничників, відбулась ще нічна репетиція хорового гуртка* (Смолич, Мир.., 1958, 73); // **здійснено**, *безос. присудк. сл.* *Заповітні мрії поета про оновлену землю, про сім'ю велику, вільну, нову — здійснено* (Рад. літ-во, 2, 1964, 30); *Відповідно до програми досліджень космічного простору і планет сонячної системи 2 квітня 1963 року в Радянському Союзі здійснено запуск космічної ракети в бік Місяця* (Літ. Укр., 5.IV 1963, 1).

2. *у знач. прикм.* Який здійснився, став дійсним, реальним. *Старих гудків не чуть,— там інший спів заводить електрика в цехах про здійсненні сни...* (Сос., І, 1957, 247); *У щасливій порі комунізму Не злічити нам здійснених мрій!* (Мур., Весілля.., 1949, 67).

ЗДІЙСНЕ́ННИЙ, а, е. Який можна здійснити або який може здійснитися. *Все те, що Гловацький вважав за хліборобські мрії, в устах бригадира звучало, як цілком здійсненні речі* (Жур., До них іде.., 1952, 144); *Фантастика в науково-фантастичному творі повинна бути здійсненною, корисною, а не безглуздою, непотрібною нам* (Донч., VI, 1957, 594).

ЗДІЙСНЕ́ННІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до **здійсне́нний**. *Здійсненність ідеалів.*

ЗДІЙСНЕННЯ, я, с. Дія за знач. **здійсни́ти** і **здійсни́тися**. *Ленін розробляв основні питання політики Радянської влади і керував її практичним здійсненням* (Біогр. Леніна, 1955, 187); *Сучасним ти гориш. Голубиш ідею здійснення мети* (Тич., До молоді.., 1959, 36).

ЗДІЙСНИ́МИЙ, а, е. Те саме, що **здійсне́нний**. *Ленінізм довів на ділі, що влада трудящих здійснима, що народ, який стоїть при владі, здатний творити чудеса* (Рад. Укр., 21.IV 1963, 1); *Він здавав чи не вперше за всі роки своєї змужнілості свої дитячі мрії, давно забуті, такі прості і, здавалося, здійсними* (Коцюба, Нові береги, 1959, 99).

ЗДІЙСНИ́МІСТЬ, мості, ж. Абстр. ім. до **здійсни́мий**. *Що означає вимога «практичності» в національному питанні? Або підтримку всіх національних прагнень; або відповідь: «так чи ні» на питання про відокремлення кожної нації; або взагалі безпосередню «здійсниміть» національних вимог* (Ленін, 20, 1950, 376).

ЗДІЙСНИ́ТИ *див.* **здійснюва́ти**.

ЗДІЙСНИ́ТИСЯ *див.* **здійснюва́тися**.

ЗДІЙСНЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **здійсню́вати**. *Мені, як митцеві, якось хочеться, працюючи в цьому плані, увіпти деякі здійснювані процеси уже здійсненими* (Довж., III, 1960, 119).

ЗДІЙСНЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. **здійсню́вати** і **здійсню́ватися**.

ЗДІЙСНЮВАТИ, юю, юєш *і рідше* **ЗДІЙСНЯТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗДІЙСНИ́ТИ**, ню, ни́ш, *док.*, *перех.* 1. Запроваджувати, втілювати в життя, робити що-небудь дійсним, реальним. *Революціонери — вожді тих суспільних сил, які здійснюють усі перетворення..* (Ленін, 17, 1949, 95); *Майбутнє видавалося їм ясне й безжурне, треба тільки бути мудрими, як змії, і тонко здійснювати свої наміри* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 27); *Ми здійснявм усі наші світлі бажання* (Сос., Поезії, 1950, 5); *Проминули гімназіальні літа, збігли непомітно й університетські — прийшла пора здійснити свої мрії, знайти ту живу, розумну працю* (Коцюб., І, 1955, 222).

2. Виконувати, робити і т. ін. що-небудь. *Машини здійснюють переклади тексту в однієї мови на іншу* (Наука.., 9, 1961, 19); *Я знав людину, яка здійснила кругосвітну подорож* (Рильський, III, 1956, 388); *Небачений подвиг здійснили в роки Великої Вітчизняної війни радянські робітники, колгоспники, інтелігенція* (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 27).

ЗДІЙСНЮВАТИСЯ, юється *і рідше* **ЗДІЙСНЯТИСЯ**, я́ється, *недок.*, **ЗДІЙСНИ́ТИСЯ**, и́ться, *док.* 1. Запроваджуватися, втілюватися в життя, ставати дійсним, реальним. *Щоб контроль над промисловістю справді здійснювався, він повинен бути робітничим контролем..* (Ленін, 24, 1950, 504); *Що недавно бачив* [Прокіп] *у мріях, тепер здійснилось* (Коцюб., II, 1955, 83); *Чи весняні здійсняться мрії? Чи літо не обманить їх?* (Рильський, І, 1956, 28).

2. Виконуватися, проводитися (про роботу, дію, процес). *Найкращий зв'язок з космічним кораблем здійснюється тоді, коли Сонце, Земля і корабель знаходяться на одній прямій* (Наука.., 6, 1964, 52); *Як відомо, переклад російською мовою і видання окремих праць К. Маркса і Ф. Енгельса здійснюється уже наприкінці 70-х років XIX ст.* (Укр. іст. ж., 6, 1960, 67).

3. *тільки недок.* Пас. до **здійсню́вати** і **здійсня́ти**. *Під час фрезерування головним рухом є обертання фрези, подача здійснюється столом, на якому закріплена деталь* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 140).

ЗДІЙСНЮВАЧ, а, ч., *рідко.* Той, хто здійснює що-небудь. *Головною дійовою особою нашого фільму повинна бути сучасна наша молода людина, здійснювач перемоги* [над фашистською Німеччиною] (Довж., III, 1960, 212).

ЗДІЙСНЯТИ *див.* **здійсню́вати**.

ЗДІЙСНЯТИСЯ *див.* **здійсню́ватися**.

ЗДІР, здо́ру, ч. Нутряне сало. *А здір який!.. Смалець із нього біліший од сметани й ніжніший од вершкового масла* (Вишня, II, 1956, 37).

ЗДІРЯВИТИ *див.* **здіря́влювати.**

ЗДІРЯВИТИСЯ *див.* **здіря́влюватися.**

ЗДІРЯ́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗДІРЯВИТИ**, влю, виш; *мн.* здіря́влять, *док., перех., розм.* Пробиваючи що-небудь, робити дірки у багатьох місцях.

ЗДІРЯ́ВЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗДІРЯВИТИСЯ**, иться, *док., розм.* Ставати дірявим у багатьох місцях.

ЗДІЯНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зді́яти.** *Відчув* [Марко] *і хвилювання, і глибінь прожитого, і неймовірність здіяного навколо і всюди за останні роки* (Стельмах, Правда.., 1961, 469).

ЗДІЯТИ, здію, здіємо, *док., перех., рідко.* Учинити, зробити. *Кинулись люди додому, а дома Діло вже здіяв огонь та солома* (Щог., Поезії, 1958, 86).

ЗДІЯТИСЯ, здіється, *док., безос., рідко.* Статися. *Барило метнувся по дорозі, щоб довідатися, що там здіялось* (Стор., I, 1957, 395); *Здіялось те ненароком; Зрушено все, що дрімало...* (Граб., I, 1959, 357).

ЗДМУХНУ́ТИ *див.* **здму́хувати.**

ЗДМУХНУ́ТИСЯ *див.* **здму́хуватися.**

ЗДМУ́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗДМУХНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., перех.* Струменем повітря, подувом зносити, змітати, скидати що-небудь звідкись, з чого-небудь. *Довго розглядала Хима той п'ятивалотник, обертаючи його на всі боки, здмухуючи з нього порох* (Коцюб., I, 1955, 88); *Вона розгладжує списки руками, здмухує якусь крихтину* (Хижняк, Тамара, 1959, 74); *Вітер здмухнув з черешні краплину роси* (Стельмах, На.. землі, 1949, 208); // Переміщати щось куди-небудь струменем повітря. *Тобі здається, Що лиш крикни тут, то вже сам голос І тебе й шкап'я здмухне у прірву* (Фр., XIII, 1954, 331).

◇ **Нена́че (на́че, як, мов** *і т. ін.*) **вітром здмухну́ло (здмухне́)** — те саме, що **Як (ніби, на́че, нена́че, мов, немо́в, мо́вби) вітром зду́ло** (*див.* **здува́ти**). [П а в л о:] *— Як вас звуть,— питаю.— Як вчора звали, так і сьогодні! — І неначе вітром її здмухнуло* (Кроп., II, 1958, 353); *І отак тиждень-другий побенкетують* [пани], *нажируються вволю та й як вітром здмухне їх* (Головко, II, 1957, 236).

ЗДМУ́ХУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗДМУХНУ́ТИСЯ**, не́ться, *док.* 1. Раптово зникати. * Образно. *Здмухується яворина хитрувата лагідність з усього обличчя* (Стельмах, I, 1962, 122).

2. *тільки недок.* Пас. до **здму́хувати.**

ЗДО́БА, и, *ж., збірн.* Вироби із здобного тіста. *Мати вже підсовує збоку склянку з парующим часм і здобу* (Донч., V, 1957, 444).

ЗДОБИ́ТОК, тка, ч., *заст., рідко.* Здобуття. *На здобитки, підв'язавши литки* (Номис, 1864, № 10320); *Вдень у яру сидять* [розбійники], *а вночі на здобитки йдуть* (Гр., II, 1963, 253).

ЗДО́БИЧ, і, *ж.* **1.** Добуте, захоплене і т. ін. на полюванні, у бою, з надр землі тощо. *Хоч мисливці й полювали, Але здобичі не мали, Не траплялась їм вона — Дичина та звірина* (Перв., Райдуга.., 1960, 106); *Часто козаки підстерігали татар, які поверталися в Крим після набігу, і відбирали в них полонених та захоплену здобич* (Іст. СРСР, I, 1956, 183); *Він полапав праву кишеню, де справді лежав плескатий браунінг — здобич перекопської перемоги* (Кос., Новели, 1962, 86); *Шахтар.. виносить здобич Із надр земних до сонця, на-гора* (Рильський, II, 1960, 240).

2. Те, що є предметом полювання, ловлі, захвату і т. ін.; жертва. *Орел з високості задивляється на свою здобич, вибирає* (Мирний, III, 1954, 76); *Кажан з допомогою «звукового локатора» безпомилково ловить здобич — маленьких комах* (Хліборób Укр., 1, 1964, 47); — *Приготуйсь! — різко гукнув Козаков сусідові і сам завмер у напруженому гострому чеканні. Здобич ішла на них* (Гончар, III, 1959, 163).

3. *розм.* Те саме, що **здобу́ття.** *А галки й собі вигравали, Великими табунами на здобич літали* (Мирний, V, 1955, 267); *На другий день висипалась до півдня, І лиш по колесах, умазаних в кал, сусіди знали, що той чи інший їздив вночі на здобич* (Коцюб., II, 1955, 78); *На шахті цій живуть достойні люди! Щодня зростав здобичі крива* (Дмит., Вітчизна, 1948, 60).

ЗДОБИ́ЧЕНЬКА, и, *ж.* Зменш-пестл. до **здо́бич 1, 2.** [Я к и м:] *Козацька наша доля — Могилонька в чистім полі, Козацькая здобиченька — У головках травиченька* (Кроп., V, 1959, 164).

ЗДОБИ́ЧНИК, а, *ч., фольк.* Людина, яка займається розбоєм, грабіжництвом. *Ось налягли здобичники, тісною каблучкою здушили чумаків, вимахують ножами та булавами...* (Коцюб., I, 1955, 185).

ЗДОБІЛЬ, *присл., діал.* Багато. *І корсеток здобіль є, і плахт* [плахт], *і спідниць* (Барв., Опов.., 1902, 227).

ЗДО́БНИЙ, а, е. Вигот. з додаванням молока, масла, яєць і т. ін. (про тісто та вироби з нього). *Здобне печення випікають з пшеничного борошна вищого і першого сортів* (Укр. страви, 1957, 334).

ЗДО́БРЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **здо́бри́ти.** *Доярки перед кожною коровою стовпять акуратно зроблений цебрик з січкою, посипаною макухою і здобреною бардою* (Рад. Укр., 6.II 1955, 2); *Дуже ніжна і смачна карамельна «Соломка», яку готують з ароматизованої і здобреної кислотами карамельної маси* (Укр. страви, 1957, 324); *Здобрена, сита земля живила рослину* (Горд., Цвіти.., 1951, 19).

ЗДО́БРЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **здо́бри́ти.** *Практикується дріжджування, здобрення запареної січки саратовською закваскою* (Рад. Укр., 6.III 1963, 1).

ЗДО́БРИТИ, *див.* **здо́брювати.**

ЗДО́БРИТИСЯ, рюся, ришся, *док.* Виявити доброту; змилосердитися. *Підпроси.., щоб не дуже бив, а може здобриться, по кожушку тільки буде ляпати* (Сл. Гр.).

ЗДО́БРІЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **здо́бріти.** *Зовні старий залишився таким, як і до цього, трохи здобрілим, але в його очах сердечність уже зникла* (Логв., Літа.., 1960, 26).

ЗДО́БРІТИ, ію, ієш, *док., розм.* **1.** Стати добрим, добрішим; подобріти. [Б а в м е р т:] *Я ж тобі півничка приніс. Та ж з нього юшку своїй старенькій гвариш.* [Г і л ь з е *(трохи здобрів):*] *Ов! ну, то йди скажи їй* (Л. Укр., IV, 1954, 255).

2. чим. Задовольнитися, обмежитися тим, що є. — *Здобрій тим, що тобі волость присудила* (Н.-Лев., II, 1956, 357); [С м о л а:] *Ну, от і здобрій тепер своїми гурткамн...* (Мик., I, 1957, 129).

3. чим. Стати багатим; забагатіти. *Неправдою не здобрієш* (Гр., II, 1963, 144).

ЗДО́БРЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **здо́брювати.** *Артіль обзавелась спеціальним цехом для здобрювання кормів* (Рад. Укр., 20.II 1962, 2).

ЗДО́БРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗДО́БРИТИ**, здо́брю, здо́бриш, *док., перех.* **1.** Додавати в їжу, питво і т. ін. що-небудь для смаку, для поліпшення якості. *Всі грубі корми подрібнюють і здобрюють концентратами* (Колг. Укр., 4, 1957, 7); *Деякі сорти* [сухариків] *здобрюють ізюмом і мигдалем* (Укр. страви, 1957, 335).

2. *розм., рідко.* Те саме, що **угно́ювати.** *Котрий японець багатший, так той і оселедцями свою землю здобрює* (А.-Дав., Крила.., 1959, 45).

ЗДО́БРЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **здо́брювати**. *Кормова маса здобрюється їх* [буряків] *соком, що значно поліпшує смакові якості суміші* (Рад. Укр., 23.I 1963, 1).

ЗДОБУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **здобува́ти**. *Нестача транспорту та обладнання гальмує розвиток здобування нафти, якою Аргентіна дуже багата* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 58).

ЗДОБУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗДОБУ́ТИ**, у́ду, у́деш; *мин. ч.* здобу́в, була́, ло́; *наказ. сп.* здобу́дь; *док., перех.* 1. Діставати, розшукувати, знаходити кого-, що-небудь. *О, не один нащадок Прометея Блискучу іскру з неба здобував* (Л. Укр., I, 1951, 124); *В Черкаси їздив* [Матвій], *в Київ наїжджав, І де гвинтом іржавим розяснявся, А де старе магнето здобував* (Перв., II, 1958, 194); *Про те, як здобули гроші на викуп Шевченка, ми довідуємося з його автобіографії* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 27); *Сказали нам: здобудьте заложників — ми здобули* (Мур., Бук. повість, 1959, 244); // Заробляти, придбавати працею. — *Я не хочу ваших грошей, вашого нічого... Я здобуватиму своєю працею...* (Л. Янов., I, 1959, 123); *Вже чотири роки Юрко живе самотній, як палець. Уже чотири роки, як сам здобуває кусник хліба, тяжко здобуває* (Томч., Готель.., 1960, 116); // Брати, запойовувати що-небудь, оволодівати чимось у бою, зі зброєю в руках. *Сьомого травня наші війська здобули Сапун-гору* (Кучер, Чорноморці, 1956, 560); *В боях відстояли сини-соколи Той стяг, що у Жовтні батьки здобули* (Нех., Сонце.., 1947, 24); // Наполегливо досягати чого-небудь у впертій боротьбі, навчанні і т. ін. *Зараз уже доведено, що великий російський вчений Михайло Ломоносов також здобував знання в Київській Академії* (Наука.., 7, 1967, 23); *Мов талії води під теплим подихом весни, річкою текло українське селянство туди, де хоч дорогою ціною можна здобути бажану волю* (Коцюб., I, 1955, 336); *Цей маєточок старий Мартович здобув своєю солідною працею без нічиєї кривди* (Стеф., II, 1953, 22); *Вночі не спиться ланковій — ще більш зерна б здобути! І в цім допомагав їй учений в інституті* (Забіла, Промені, 1951, 42); // *перен.* Діставати, мати що-небудь (урок, користь і т. ін.) як результат чогось. *Треба гарненько продумати значення «комуністичних суботників», щоб здобути з цього великого почину всі величезної ваги практичні уроки, які з них випливають* (Ленін, 29, 1951, 383); *Офіціальна служба не приносила задоволення Тобілевичу, хоч і з неї.. він умів здобувати користь для важливих громадських справ* (Життя К.-Карого, 1957, 22).

Здобува́ти (здобу́ти) дипло́м — одержувати диплом про закінчення вищого або середнього спеціального закладу. *Замість здобувати дипломи, а за тим становище, оголосила* [молодь] *бойкот польському університету* (Вільде. Сестри.., 1958, 39).

◇ **Кро́в'ю та кістка́ми здобува́ти (здобу́ти)** *див.* **кістка**; **Здобу́ти ла́ври** *див.* **лавр**; **Здобува́ти (здобу́ти) пра́во громадя́нства** *див.* **громадя́нство**.

2. Виймати, витягувати звідки-небудь. *Подлубавшись у кишені, він здобув ще одного папірця* (Збан., Сеспель, 1961, 33); *Ярема відчинив материну скриню, здобув штани, сорочку, пояс — поклав усе на лаві* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 37).

3. Добувати, виділяти, виробляти, одержувати що-небудь. *Без бджоли меду не здобудеш* (Донч., III, 1956, 44).

Здобува́ти (здобу́ти) вого́нь — одержувати вогонь яким-небудь способом. *Дістав* [Микола] *з кишені коробку сірників, почав здобувати вогонь* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 77).

4. Видобувати, діставати з надр землі, з морських глибин. *Я піду у Сибір, де здобувають золото, де тайга шелестить попід кручами* (Сос., I, 1957, 270); *Розкопав* [дід] *на березі Сугаклею вихід граніту на поверхню й здобув каменю на підмурки до нового двоповерхового будинку* (Ю. Янов., II, 1954, 161).

5. *рідко.* Одержувати (перев. лист). *Родичі Павлові здобули від нього лист, що незабаром буде* (Барв., Опов.., 1902, 251).

6. *перен.* Примушувати з'являтися, виникати; викликати. *Чи можем ми, діти, веселими бути, Як ненька в недолі, в нужді побиваться нами? Де ж тута веселого слова здобути?* (Л. Укр., I, 1951, 75); *Який то жар залив хлоп'ячі груди, Коли на очах в тисячі людей Він здійме скрипку й перший звук здобуде, Неначе в молодих своїх грудей!* (Перв., II, 1958, 100).

ЗДОБУВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗДОБУ́ТИСЯ**, у́дуся, у́деш; *мин. ч.* здобу́вся, була́ся, ло́ся; *наказ. сп.* здобу́дься; *док.* 1. *чого, розм.* Діставати, придбавати що-небудь. *Не раз і не двічі здобудеться чумак лиха* (Коцюб., I, 1955, 181); *Здобувся* [музика] *раки і довго на дерев'янці ходив* (Барв., Опов.., 1902, 340).

2. *на що, діал.* Спромагатися. *Здобувається* [Тихович] *на решту енергії, аби скінчити виноградник* (Коцюб., I, 1955, 208); *Купив* [Степан] *плуг, борону, нарешті здобувся на пару сильних коней* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 50).

Здобува́тися (здобу́тися) на сло́во (на го́лос) — бути спроможним що-небудь вимовити. *Тільки часом для чемності здобувалася* [Целя] *на якесь слово* (Фр., II, 1950, 316); *Юзя таки здобулася на голос* (Л. Укр., III, 1952, 654).

3. *тільки недок.* Пас. до **здобува́ти**. *Про те, якою ціною здобувалися всі оці ліжка та ковдри, білизна та кривобокі різношерсті табуретки, знав хіба що один завгосп* (Збан., Сеспель, 1961, 21); [Кічунов:] *На жаль, світ побудований так, що щастя людства здобувається ціною чиїхсь страждань...* (Довж., I, 1958, 469).

ЗДОБУТИ *див.* **здобува́ти**.

ЗДОБУТИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **здобу́ти**. *Кожний клаптик паперу, кожна газета була списана огрызком хімічного олівця, невідомо де здобутого* (Збан., Сеспель, 1961, 288); *Федоренко швидко помічав на своїй карті всі здобуті Костіним відомості* (Кач., Вибр., 1953, 380); *Він розстебнувся — і засяяв орден, Здобутий в перекопському бою* (Мур., Повість.., 1948, 35); *Про щастя, здобутеє нами, шепочуть зелені жита* (Сос., Зел. світ, 1949, 69); *Це з Волховобуду перший здобутий алюміній* (Бажан, Вибр., 1940, 134); // **здобу́то**, *безос. присудк. сл. Місто здобуто. Щоре вже на тому ж самому мосту, через який тікали гетьманські недобитки на Київ* (Довж., I, 1958, 153); *Нам шахти тієї повік не забуть, де сонячний камінь здобуто* (Сос., Поезія.., 1961, 9).

ЗДОБУ́ТИСЯ *див.* **здобува́тися**.

ЗДОБУ́ТОК, тку, *ч.* 1. Позитивний результат роботи, діяльності; досягнення, успіх. *Ідеш вперед, як у тернах, що рвуть твоє тіло... За кожний здобуток платиш ціною крові...* (Коцюб., II, 1955, 160); *Письменницька робота надзвичайно складна, творча. Тут можливі і свої удачі, здобутки, можливі і невдачі, зриви* (Рад. літ-во, 3, 1966, 14); *Інтереси народів Радянського Союзу нерозривно переплетені, культурні здобутки одного народу щедро переливаються в скарбницю другого* (Рильський, Веч. розмови, 1962, 104); // Те, що хто-небудь здобув, придбав якимось чином. *Вдома продавалися господарські здобутки, як: набіл, овочі, мед і т. ін.* (Коб., III, 1956, 298); *Діти приносили всі свої юннатівські здобутки, експонати майбутнього клубу: гербарії,*

засушену і заспиртовану фауну (Мокр., Острів.., 1961, 86); *Раді здобуткові сини. В кавалерію не годиться* [кінь], *так орати ним думають* (Гончар, II, 1959, 279).

2. Чве-небудь майно, власність. *При капіталістичній організації народного господарства автомобілі є здобутком тільки найвужчого кола багатих людей* (Ленін, 19, 1950, 246); *На нью-йоркській, на лондонській, на паризькій біржах наче показалась буржуазія! Ярмаркує! На розпродаж законні наші здобутки пустила! Шахти Донбасу, нікопольські рудники* (Гончар, II, 1959, 157); // *перен.* Те, що є чиїмсь досягненням, надбанням. *Узагальнивши досвід російської революції, Ленін зробив його здобутком міжнародного пролетаріату* (Біогр. Леніна, 1955, 108); *Наукові досягнення великого хіміка Д. І. Менделєєва є здобутком усього світу* (Наука.., 2, 1959, 49).

3. *рідко.* Те саме, що **здобуття́**. *Виряджаються козаки на здобуток* (Вовчок, I, 1955, 91); *Півник вдома сидить, а котик ходить у ліс на здобутки* (Ів., Укр.. казки, 1950, 36).

ЗДОБУТТЯ́, я́, *с.* Дія за знач. **здобува́ти, здобу́ти**. *Відтепер Пугач став головним постачальником м'яса товариству* [опришкам], *інших джерел здобуття їжі не мали* (Гжицький, Опришки, 1962, 211); *Скорочення робочого дня і значне підвищення життєвого рівня всього населення створять умови для здобуття вищої або середньої спеціальної освіти всіма, хто хоче вчитися* (Програма КПРС, 1961, 109); *Здобуття наукового ступеня.*

ЗДОВЖ [1], *присл., розм.* Те саме, що **уздо́вж** [1]. *На широкому узбіччі, що лащиловя до сонця, сіріли здовж зруби* (Чендей, Вітер.., 1958, 165).

ЗДОВЖ [2], *прийм. з род. в.* Те саме, що **уздо́вж** [2]. *Здовж усіх чотирьох стін просторої зали уставлені були крісла* (Фр., VI, 1951, 220).

ЗДО́ВЖЕНИЙ, а, е. 1. *Дієпр. пас. мин. ч. до* **здо́вжити**.

2. *у знач. прикм.* Витягнутий, збільшений у довжину. *Катер відчутно смикнувся, мов сом на вудці, і спинився, тепер уже намертво прип'ятий на здовженім ланцюзі якоря* (Ле, Клен. лист, 1960, 171); // Який має довгасту форму. *Трохи здовжене обличчя було блідуватим, і тому ще чіткіше окреслювався різкий розмах крилатих брів* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 845); *Стін у кабінеті вченого майже не видно, бо по всьому здовженому чотирикутнику ця кімната заставлена книжковими шафами* (Вол., Місячне срібло, 1961, 49).

ЗДО́ВЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **здо́вжити, здо́вжитися**. *Художники-модельєри думають вже про здовження нинішнього одягу* (Рад. Укр., 24.III 1968, 4); — *У нас, на Путівльському, на здовження робочого дня не підуть* (Бурл., Напередодні, 1956, 357).

ЗДО́ВЖИТИ *див.* **здо́вжувати**.

ЗДО́ВЖИТИСЯ *див.* **здо́вжуватися**.

ЗДО́ВЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **здо́вжувати** і **здо́вжуватися**.

ЗДО́ВЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗДО́ВЖИТИ**, жу, жиш, *док.*, *перех.* 1. Робити довшим, збільшувати в довжину.

2. Робити тривалішим, більш довгочасним. *Нагадаймо ще описані в «Искре» випадки, що капіталісти здовжують робочий день..* (Ленін, 5, 1948, 75); *Редис та інші овочеві культури сіємо в різні строки з тим, щоб вони достигали не всі відразу, а поступово. Це зменшує напруженість у роботі, здовжує період постачання їх трудящим* (Хлібороб Укр., 9, 1964, 17).

ЗДО́ВЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗДО́ВЖИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Ставати довшим, збільшуватися в довжину. *Вечорів. Здовжуються тіні* (Вирган, В розп. літа, 1959, 68); *Почуття «дистанції» завжди тримало Ярослава на віддалі від Корнія Івановича. А відколи товариш Турбай став секретарем, «дистанція» ота ще здовжилася* (Вол., Місячне срібло, 1961, 214).

2. Ставати тривалішим, більш довгочасним.

3. *тільки недок.* Пас. до **здо́вжувати**. *Вогонь не гаситься вогнем, І ніч не здовжується днем* (Мал., Листи.., 1961, 74).

ЗДО́ВЖУВАЧ, а, *ч., техн.* Пристосування для здовження, збільшення чого-небудь у довжину. *Планувальник ПСП-7 має здовжувачі, з допомогою яких можна збільшувати робочу ширину полиці від 4 до 7 метрів* (Колг. Укр., 1, 1958, 39).

ЗДО́ГАД, у, ч. 1. Думка, припущення, що ґрунтується на ймовірності, можливості чого-небудь. *На початку нова думка виступав у формі здогаду, що висувається до певної міри інтуїтивно* (Наука.., 12, 1964, 9); *Напливали здогади на душу й мучили* (Коб., II, 1956, 96); *Всі повірили щойно народженій новині, навіть той, хто першим висловив свій здогад* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 309).

◇ **Губи́тися в здо́гадах** *див.* **губи́тися**.

2. *розм.* Те саме, що **кмітли́вість**. *Настуся своїм тонким здогадом та міркуванням одразу втямила цю всю дядинину комедію* (Н.-Лев., IV, 1956, 237).

ЗДОГА́ДАТИСЯ *див.* **здога́дуватися**.

ЗДОГА́ДКА, и, *ж.* Те саме, що **здо́гад** 1. *На враження мозок Данила одна за одною бризьми падають страшні здогадки. А може, це марення? Може, йому причулося?* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 236); *По обличчю Василя пробігла здогадка. Збагнув, про що жовчить.. співбесідник* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 42).

◇ **Губи́тися в здо́гадках** *див.* **губи́тися**.

ЗДОГА́ДЛИВИЙ, а, е. Який швидко про все здогадується або легко знаходить правильне рішення; кмітливий. — *Господи! — каже* [русин]. — *Які сі жінки здогадливі!* (Мак., Вибр., 1954, 4); *Мицько був здогадливий та повернув справою так, як їй і слід було бути* (Март., Тв., 1954, 198); *Пані була настільки здогадлива, що постелила так, щоб Дарчина отоманка стояла поруч татківого ліжка. Шепталася Дарка в татком аж за піч* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 215).

ЗДОГА́ДЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **здога́дливий**. — *Я був кращої думки про вашу здогадливість* (Смолич, I, 1958, 124).

ЗДОГА́ДЛИВО. Присл. до **здога́дливий**. *Мирон здогадливо відчинив двері, і економ вилетів легше від тр'їни* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 145).

ЗДОГА́ДНИЙ, а, е. Який ґрунтується на здогадах, припущеннях. *Міряючи вухом здогадне віддалення того, що свистав,.. Герман міркував, що він віддалений від нього простором яких сто кроків* (Фр., VIII, 1952, 369).

ЗДОГА́ДУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **здога́дуватися**. *У здогаді справді багато позалогічних моментів, інакше б існував абсолютно гарантований метод здогадування, яким могли б користуватись усі* (Наука.., 12, 1964, 9).

ЗДОГА́ДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗДОГАДА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. Доходити до правильної думки, висновку про кого-, що-небудь, керуючись якимись прикметами, ознаками, натяками і т. ін. *Батько не питав нічого; чи він здогадувався, чи ні — того не знали ми* (Вовчок, I, 1955, 199); *Другого дня дядя Ваня застав своє робоче місце у взірцевому стані й міг лише здогадуватись, хто йому допоміг* (Ю. Янов., II, 1954, 101); *З одягу, з мови трудно було здогадатися, ким вона була до війни. Студенткою? Робітницею?* (Жур., Вечір.., 1958, 366).

2. Виявляти кмітливість у чому-небудь. — *Жінка, чого не вичуться,— здогадається, чого не знає,— відчує*

(Коб., III, 1956, 168); — *Гнат відсахнувся конем з дороги, зірвав з плеча гвинтівку, і діло, може б, кінчилося погано, та Хома здогадався: шмагонув батурою жеребця, і той, задравши голову, поніс вершника степом* (Тют., Вир, 1964, 332).

3. *з інфін.* Розуміти своєчасно необхідність якої-небудь дії. *Кирило заглянув в одну, другу світлицю, нікого не зустрів. Здогадався надвір вийти, побачив Олександра* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 561); *А дощ не вщухає. Чи не залив кузні? ..Коли б догадався дід Кирило кинути на дах старої бляхи... Та ні, мабуть, не здогадається* (Руд., Остання шабля, 1959, 21).

ЗДОГАНЯ́ТИ, я́ю, я́єш і *розм.* **ЗДОГО́НИТИ**, ню, ниш, *недок.*, **ЗДОГНА́ТИ**, здожену́, здожене́ш і здогоню́, здого́ниш, *док., перех.* 1. Настигати кого-, що-небудь, наближатися до того, хто або що рухається попереду. *Хвиля здоганяла його та кидала йому під ноги клубки білої піни* (Коцюб., I, 1955, 390); *Семена хутко здогнала його мати, несучи щось у клуночку* (Л. Укр., III, 1952, 567).

2. *перен.* Рівнятися з ким-небудь зростом, успіхами і т. ін. *Піднялись діти. І їх і по горах, і по долинах, і по всіх українах.. Одно другого здоганяє* (Барв., Опов.., 1902, 287); — *Голова,— протягом хвалили* [Проценка] *старі батьки,— послухай його — не наслухаєшся.. Далеко такий піде — не здоженеш, не випередиш* (Мирний, III, 1954, 190).

3. *перен.* Надолужувати згаяне (у виконанні чого-небудь, у часі і т. ін.). *Що ранком не зробиш, то вечором* [ввечері] *не здогониш* (Укр.. присл.., 1955, 82).

ЗДОГНА́ТИ *див.* **здоганя́ти.**

ЗДОГО́НИТИ *див.* **здоганя́ти.**

ЗДОЄ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **здої́ти.** *Здоєні вівці, немов стуманілі, падають в загороді на камінь* (Коцюб., II, 1955, 324); *Настя набрала тільки-но здоєного молока і почала напувати телятко* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 124).

ЗДОЇ́ТИ *див.* **здо́ювати.**

ЗДОЛА́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **здола́ти.** *Зима. Світ, наче сном здоланий, спить* (У. Кравч., Вибр., 1958, 74).

ЗДОЛА́ТИ, а́ю, а́єш і *рідко* **ЗДОЛІ́ТИ**, і́ю, і́єш, *док.* 1. *перех.* Перемогти в боротьбі, підкорити силою зброї. *Під дев'яте травня в нічку Звістка пролунала: Наша Армія Радянська Фашистів здолала!* (Укр.. думи.., 1955, 521); *Коли, бач, Турки не здоліють, То картами уже подіють, Що між старці Турк попаде* (Котл., I, 1952, 251); *О, греки хоробрі, о, воїни, браття, Фашистським запроданцям вас не здолати!* (Наги., Пісня.., 1949, 38); *Допомогти українцям-полтавчанам здолати панство ненависне підоспіли російські брати-тульчани* (Ковінька, Кутя.., 1960, 130); // Перебороти, подолати що-небудь. *Володимир Рязанцев, звівшись, дивиться у вікно, і на обличчі його ледве помітна посмішка людини, яка здолала смерть і знає певно, що буде жити* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 363); *Перешкоди здолай, Все від серця віддай За радянську Вітчизну свою!* (Мур., Піонер. слово, 1951, 42); *Здолавши перший приступ сну, Крайнюк сидів над своїми записками* (Кучер, Голод, 1961, 148); // Пересилити, приборкати в собі яке-небудь почуття. *Намагається* [Буйко] *здолати в собі хвилювання* (Баш. П'єси, 1958, 25).

Здола́ти себе́ — погасити в собі яке-небудь почуття, бажання і т. ін. — *Але що ж робити, коли я не можу здолати себе, не маю снаги стримати навісних мрій* (Л. Янов., I, 1959, 373).

2. *перех.* Справитися з чимось, що вимагає фізичних зусиль, праці. *Це була найважча робота, і тільки м'язисті козаки та литовські грабарі могли її здолати* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 217); *Старі бійці, здолавши довгу путь, У боротьбі здобувши перемогу, Не можемо ми звук отой забуть, Що сповіща повітряну тривогу* (Перв., II, 1958, 212); *Поспішали* [коні] *вперед добровільно, самі намагаючись швидше здолати крутизну і вибратись на рівне* (Гончар, III, 1959, 428).

3. *перев. з інфін., неперех.* Спромогтися, змогти зробити що-небудь. [Е д і т а:] *Носити цеглу та місити глину і я здолаю* (Л. Укр., III, 1952, 35); — *Як же йти, Катре, не здолію я по землі ступати!* (Вовчок, I, 1955, 111); *Третьої ночі, коли мороз.. пролазив у хату, Терешко зовсім одубів, лежачи біля припічка, й ледве здолав злізти на піч* (Епік, Тв., 1958, 389).

4. *перен., перех.* Цілком заволодіти ким-небудь (про фізичний стан). *Іван перевертається горіличь, його здолав сон* (Кол., Терен.., 1959, 22); — *Тебе, Устино, ні горе не вігнуло, ні старість не здолала* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 50).

ЗДОЛІ́ТИ *див.* **здола́ти.**

ЗДО́ЛУ, *присл., рідко.* Те саме, що **зни́зу.** *Положили Одностайне стати Против Гуса. І в Констанці Всіх ворон скликати! Та стерегти якомога І зверху і здолу* (Шевч., 1, 1951, 268).

ЗДО́ЛЬЩИК, а, *ч., іст.* Землероб, який користується землею на правах здольщини. *Не діставши землі, негри змушені були працювати на полях своїх колишніх хазяїв як батраки або орендарі-здольщики* (Нова іст., 1956, 189).

ЗДО́ЛЬЩИНА, и, *ж., іст.* Земельна оренда, при якій плата за землю вноситься не грішми, а часткою врожаю. *Оренда та її найбільш кабальна форма — здольщина значно поширені в капіталістичних країнах і тепер* (Рад. Укр., 31.I 1959, 4).

ЗДОРО́В *див.* **здоро́вий.**

ЗДОРОВА́НЬ, я́, *ч., розм.* Людина, що відзначається силою, міцною будовою і перев. високим зростом. *Брати підбасками підхопили пісню, а щаслива мати дивилася на своїх здорованів і похитувала головою* (Стельмах, I, 1962, 96); *Старший син Гаврило — широкоплечий, біловусий здорованьь, на одну ногу кульгавий* (Тют., Вир, 1964, 6); *Троянди — білу, кремову й червону — Я зрізав, не без жалю і вагань, І рушив до вокзального перону, Типовий дачний муж і здорованьь* (Рильський, I, 1956, 261).

ЗДОРО́ВАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок., розм.* Те саме, що **здоро́вкатися.** *Макитра сміливіше підійшов до гурту й почав здоруватися за руку* (Вас., II, 1959, 47); *Скрізь* [на Капрі] *спокій, увічливість (незнайомі здороваються), чесність* (Коцюб., III, 1956, 333).

ЗДОРОВВІДДІЛ, у, *ч.* Відділ виконкому Ради депутатів трудящих, який керує роботою в галузі охорони здоров'я. — *Я думав, що ми її не застанемо вдома,— конфіденційно зауважив Павлов,— в ці години вона звичайно перебуває в своєму здороввідділі...* (Ю. Янов., Мир, 1956, 23).

ЗДОРОВЕ́ЗНИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **здорове́нний.** *Кого вже тільки не бачив їхній порт за ці роки! Бачив зуавів, бенгальців, сенегальців, здоровезних чорношкірих марокканців, бачив французьку морську піхоту й цибатих англійських офіцерів* (Гончар, II, 1959, 7); *Високо злітає здоровезна сапа, а на місці кущів виростають могилки* (Коцюб., I, 1955, 190); *Здоровезний сірий український віл лежить і тихо ремигає* (Довж., I, 1958, 222); *Антонаса ще більше розлютив спокій Матвія, і він з усієї сили замахнувся здоровезною рукою, щоб вдарити його в голову* (Ірчан, II, 1958, 299).

ЗДОРОВЕ́ННИЙ, а, е, *розм.* Збільш. до **здоро́вий** 3—5. *Він був дуже здоровенним, рослим і сильним*

парубком (Фр., III, 1950, 48); *Знизу, від скелі, повільно наближався здоровенний дід* (Баш, Вибр., 1948, 10); *Здоровенного росту, плечистий, пузатий, ..уступив ніп у круг* (Мирний, I, 1954, 314); *Аж суне Вовк — такий страшенний Та здоровенний* (Гл., Вибр., 1951, 39); *Бідне дівча гнулось під здоровенним оберемком хворосту* (Морд., I, 1958, 105); *Він замовк, запхав свої здоровенні долоні у кишені й випростав ноги* (Досв., Вибр., 1959, 225); *Села самого не видати за могилою стрімчастою,— видко тільки від схід сонця гай здоровенний, темний...* (Вовчок, I, 1955, 382); *Здоровенне подвір'я, чисте й зелене. На подвір'і коло стайні порається над чижь Явтухнаймит* (Коцюб., I, 1955, 460).

ЗДОРОВЕ́НЬКИЙ, а, е. Пестл. до **здоро́вий** 1. *Дев'ять* [дітей] *здоровенькі край неї, потішають її, а одно морщиться, кисне, недуже* (Кв.-Осн., II, 1956, 421); *Коли б швидше минулася хвороба твоя, щоб ти була мені веселенька й здоровенька й щасливенька* (Коцюб., III, 1956, 165).

Бува́йте (бу́дьте, зоставáйтеся *і т. ін.*) **здоровéнькі** — усталена формула прощання. — *Ходім вже, дитино, промовила мати до старшого сина,— а ви, голуб'ята, зоставайтеся здоровенькі* (Вовчок, I, 1955, 293); *Пишіть до мене часом, я радо читаю Ваші листи. Бувайте здоровенькі* (Коцюб., III, 1956, 401); **Здоровéнькі були́; Здоровéнька була́** — усталена формула вітання при зустрічі. *Кирпата свашка — гульк у хату! — Добридень,— скаже,— хліб та сіль! Здоровенькі були з весіллям, свату!..* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 126); *Побачив він Лисичку І зараз обізвався: «Здоровенька була, Лисичко!»* (Гл., Вибр., 1951, 138).

ЗДОРОВЕ́СЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **здоровéнький**.

ЗДОРОВЕ́ЦЬКИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **здоровéнний**. *Крадькома здоровецький старий кіт до діда Василя підійде та — стриб на лаву* (Мик., II, 1957, 27); *На плечах чорніє здоровецька кучерява голова, як макітра* (Н.-Лев., III, 1956, 266); *Сей та той* [господар] *підійме здоровецькою рукою колесо вгору, пустить його легко до землі і прислухається до його стуку* (Фр., IV, 1950, 189).

ЗДОРО́ВИЙ, *рідко* **ЗДОРО́В**, а, е. 1. Який має здоров'я; протилежне х в о р и й. *Я тепер почуваюся здоровою, не кашляю* (Л. Укр., V, 1956, 404); *Ніби по естафеті, різними шляхами збудники хвороби передаються від хворої людини до здорової* (Наука.., 5, 1959, 12); *Я вдоров і бажаю і тобі, з ласки бога, такого самого здоров'я* (Коб., III, 1956, 423); // *у знач. ім.* **здоро́вий**, вого, ч.; **здоро́ва**, вої, ж. Нехвора людина. *В очах жодного з них Дорош не прочитав прихованої переваги здорового над хворим* (Тют., Вир, 1964, 200); // Непошкоджений (про органи і частини тіла). *Самі ноги занесли його на ниву, що, мов здорового зуба, вирвав її в нього Семен* (Коцюб., I, 1955, 106); *Воронцов вийняв здоровою рукою з кобури свій важкий трофейний парабелум* (Гончар, III, 1959, 125); *Рогова оболонка, або рогівка, здорового ока цілком прозора* (Наука.., 3, 1959, 27); // Незіпсований, неуражений (про плоди, рослини). *Вона на ниві працювала. Копала бульбу.. Маленький цебрик накопала Здорової,— а гниляків Ціла гора!* (Фр., X, 1954, 184); *— Ми зрубуємо кущі, палимо їх, а коріння з філоксерою труїмо отрутою в землі.. і таким побитом не пускаємо її далі, на здорові виноградники* (Коцюб., I, 1955, 203); // Який свідчить про здоров'я, властивий нехворій людині. *Лице її, червоне, як калина, горіло здоровим рум'янцем* (Фр., VII, 1951, 54); *Апетит здоровий, все з'їдаю, що дають, і другий раз прошу* (Коцюб., III, 1956, 332).

◇ **З хво́рої голови́ на здоро́бу перекладáти (перекла́сти, вали́ти, зва́лювати, звали́ти** *і т. ін.*) *див.* **голова́**.

2. Корисний для здоров'я. *Слабим більше помагав здоровий, свіжий гірський воздух, ніж води* (Н.-Лев., II, 1956, 394); *Здорова свіжість літнього ранку промивала безсонні очі бійців, обвівала спалені, запорошені обличчя* (Гончар, III, 1959, 60); *Технологія приготування їжі вивчає раціональне приготування смачної і здорової їжі* (Технол. пригот. їжі, 1957, 3).

3. *розм.* Міцної будови; сильний, дужий (про людину). *Будь здорова, як вода, а багата, як земля!* (Укр., присл.., 1955, 309); *І як йому було пізнати Оксану? Він знав її дівкою здоровою, повнавидою* (Кв.-Осн., II, 1956, 459); // Високий на зріст, іноді ще й старший роками. *Грізний, здоровий* [дядько] *— до сволока головою сягає* (Стельмах, II, 1962, 405); *Все настирливіше почав гризти її сором за те, що вона, така здорова, сидить з дітлахами за партою, тоді коли могла б уже допомагати матері* (Коз., Сальвія, 1959, 9); // *до чого.* Спроможний виконувати якусь роботу. *У них* [магнатів] *було землі неміряно; були хутори, села, навіть цілі городи — не десятки, а сотні тисяч люду, з здоровими до праці руками* (Мирний, I, 1949, 187).

4. *розм.* Значний, великий розміром, обсягом. *Сторож брязнув ключами, одмикаючи важкий здоровий замок* (Н.-Лев., II, 1956, 268); *Кавун... не бачив ще такого: Такий здоровий, що хлоп'я Не перескочить через нього* (Гл., Вибр., 1951, 191); // Непропорційно великий (про частини тіла людини або тварини). *Голова здорова, кругла, наче гарбуз* (Мирний, III, 1954, 35); *Здорові круглі руки й ноги* [у Василя], *дужі й спритні, і зовсім нечутна хода* (Довж., I, 1958, 87).

5. Який займає великий простір. *Як глянув я на той ярмарок з гори, то аж остовпів з дива. Господи! що ж то за здоровий був ярмарок!* (Н.-Лев., I, 1956, 58); *— Та й вброд який наш здоровий! — сказав Івась* (Мирний, I, 1954, 257).

6. *перен.* Правильний, розумний. *Микола й Тарас і самі не помітили, як стали друзями. Це була хороша, здорова дружба* (Ткач, Плем'я.., 1961, 202); *Виборці проявляють великий інтерес до діяльності суду, піддають її здоровій критиці, вносять пропозиції, спрямовані на дальше поліпшення роботи* (Рад. Укр., 16.XI 1960, 1).

◇ **Бува́й (будь, бува́йте, бу́дьте, іди́, зоставáйся, ходи́** *і т. ін.*) **здоро́в (здоро́вий, здоро́ва, здоро́ві)** — усталена формула прощання. — *Бувай здоров, Миколо! — кричав Боженко з вагона.* — *Будь здоров, старина. Бережи хлопців! — крикнув Щорс* (Довж., I, 1958, 203); *Потім він простяг Альоші руку. — Будь здоровий, скульпторе* (Мик., II, 1957, 236); *Колись напишу Вам довшого листа, а тепер бувайте здорові* (Коцюб., III, 1956, 211); *Мотря взяла гребінь, поцілувалася з кумою і подалась до дверей. — Будьте здорові! — Ідіть здорові!* (Л. Укр., III, 1952, 471); *— Мамо! — заговорив тоді старший брат,— ідемо ми шукати щастя та долі. Зоставайсь здорова та не дожидай нас* (Вовчок, I, 1955, 312); *— Ну, ви сидіть, а мій організм проситься на відпочинок. На добраніч.* — *Ходи здоров* (Тют., Вир, 1964, 44); **Здоро́в (здоро́ва, здоро́ві)** [**був (була́, були́, будь, бу́дьте** *і т. ін.*)]; **Здоро́в (здоро́ва, здоро́ві)** [**був (була́, були́, будь, бу́дьте** *і т. ін.*)] **з не́ділею (з понеді́лком, у ха́ту** *і т. ін.*) — усталена формула вітання при зустрічі. — *Здоров, Василю, пане-брате!—Здоров, кумасю мій Кіндрате!* (Гл., Вибр., 1951, 33); — *Здоровi, тітко! — весело привіталася Христя.— Здорова, — під ніс охриплим голосом мовила Мар'я* (Мирний, III, 1954, 151); — *Степане? Ти? Здоров був! — зачув він голос Недайводи* (Досв., Вибр., 1959, 195); — *Здорові були, свате! — Здорові будьте й ви! Яким це побитом? — здивувався Хома* (Коцюб., I, 1955, 90); *Здорова будь, моя Марійко. Я не писав тобі*

давно (Сос., I, 1957, 338); — *Добривечір вам! з понеділком будьте здорові! — сказали бурлаки до хазяїна* (Н.-Лев., II, 1956, 205); *Незабаром Чіпка ввів у хату Лушню, Матню, Пацюка та ще чоловік сім незнайомих людей.. — Здорові в хату! — обізвався дехто* (Мирний, I, 1949, 408); **Бу́дьмо (бу́дьте) здоро́ві [пи́вши]; Нехай (хай) здоро́в (здоро́ва, здоро́ві) бу́де (бу́дуть, живу́ть** *і т. ін.*) — побажання здоров'я при частуванні, при згадці про кого-небудь і т. ін. *О. Хведор знов поналивав горілки в чарки. — Будьмо здорові! — промовив він, випив і закусив варенням* (Н.-Лев., I, 1956, 122); *А як, подаючи воду, сказала* [молодиця]: — *Будьте здорові пивши! — наче справді поздоровшав, аж на серці полегшало від того слова тихого* (Барв., Опов.., 1902, 13); *Дід мій, нехай здоров буде, коли зачина розказувать що-небудь таке, що не сам бачив, а чув, то спершу скаже: «Коли старі люди брешуть, то й я з ними»* (Шевч., I, 1963, 143); — *А Зінька ось, здорова хай буде, та вибілить його* [полотно] *гарненько* (Головко, II, 1957, 24); *На весілі бринять чарочкй, — Хай здорові живуть молодята!* (Л. Укр., I, 1951, 80); **Здоро́вий глузд** *див.* **глузд; Живи́й і здоро́вий; Живи́й-здоро́вий; Жив і здоро́в** *див.* **живи́й; Здоро́в (здоро́вий, здоро́ва** *і т. ін.*). **на печі́нку** — про людину міцного здоров'я. *Городяни, поки ще мене не знали, то казали: «ото яка на печінку здорова!»* (Мирний, I, 1954, 75); **Носи́ (носіть) здоро́в (здоро́ва, здоро́ві)** — носи (носіть) на здоров'я. *Як є голова, то й носи здоров* (Укр.. присл.., 1955, 313); **Сам (сама́, самі́) здоро́в (здоро́вий, здоро́ва, здоро́ві) зна́єш (зна́є, зна́єте, догада́єтесь** *і т. ін.*) — уживається для висловлення впевненості, що хтось знає, догадується і т. ін. про що-небудь. *Єсть у мене щирий батько.. — Дасть він мені раду в вами* [дітьми], *Бо сам здоров знає, Як то тяжко блукать в світі Сироті без роду* (Шевч., I, 1951, 80); [«Той, що гребле рве»:] *На те є служба,— сам здоровий знаєш* (Л. Укр., III, 1952, 190); *А що в нього на думці, так нічого й розказувати, бо й самі здорові догадаєтесь!* (Кв.-Осн., II, 1956, 226).

ЗДОРОВЙЛО, а, ч., *розм.* Людина, що відзначається силою, міцною будовою і перев. високим зростом. *Це був сивий чолов'яга з руками велетня, оброслий, запорошений. Маленькі його очиці бігали злякано, наче належали якомусь дикому звірку, а не цьому здоровилові* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 256); *Горяй—велетень, здоровило. Такому тільки й сидіти на коні* (Скл., Святослав, 1959, 408).

ЗДОРО́ВИТИ, влю, виш; мн. здоро́влять; *недок., перех., розм.* 1. Те саме, що **поздоровля́ти**. *З нею залюбки віталися, ..здоровили з приїздом матусі і сина* (Баш, На.. дорозі, 1967, 89); — *Вона* [черешня] *завжди перша здоровить мене з весною, — каже старий* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 60).

2. *також без додатка.* Здоровкатися, вітатися з ким-небудь. *Його здоровлять низенько малі й великі, старі й молоді* (Коб., I, 1956, 67); *Жандарм входить, по-військовому здоровить* (Ірчан, I, 1958, 62).

ЗДОРОВІ́СІНЬКИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **здорові́сенький**. *Ольга позавчора ще була в службі, здоровісінька, хоч сумна і задумана, як звичайно!* (Фр., II, 1950, 311); — *Милісінька, здоровісінька була* [Пріська], *а то зразу — і ноги ломить, і руки зводить* (Мирний, IV, 1955, 378).

ЗДОРОВІ́ТИ, ію, ієш, *недок., розм.* Те саме, що **здоро́вшати**. *Вода у їй* [річечці], *як скло, чиста, а нап'ївшся було — так і чуєш, що здоровієш* (Мирний, I, 1954, 182); *Ми з Терешком як не сіємо, то жнем. Здоровіємо, багатіємо в кожним днем* (Воскр., Взагалі.., 1948, 33).

ЗДОРОВІ́ШАТИ, аю, аєш, *недок., розм.* Те саме, що **здоро́вшати**. *Дівка росла, здоровішала, красивішала на велику втіху генеральші* (Л. Янов., I, 1959, 139); — *А ви заходьте до нас частіш... По суботах... Від розваги люди здоровішають* (Сміл., Сад, 1952, 190).

ЗДОРО́ВКАННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **здоро́вкатися**. *З Демидом вона не розмовляла, тільки відказувала на здоровкання та прощання* (Гр., II, 1963, 65); *Комбайнер совається на місці й забував відповісти на здоровкання* (Ю. Янов., I, 1958, 585).

ЗДОРО́ВКАТИ, аю, аєш, *недок., перех., діал.* Здоровкатися. *Козак здоровкає бабу* (Черемш., Тв., 1960, 167).

ЗДОРО́ВКАТИСЯ, аюся, аєшся, *недок., з ким і розм. до кого.* Вітатися при зустрічі стисканням руки, поклоном, словами і т. ін. *Здоровкаючись зо мною, він затримав мою руку й зблизька придивився в лице* (Вас., I, 1959, 141); *Всі вони були юнаки, молодики. Деякі тремтливо-боязко, інші з підкресленою зухвалістю здоровкалися з господарем* (Досв., Вибр., 1959, 253); *Він їхав селом, як мертвий: склепивши очі, не підводив голови, не здоровкався до людей...* (Кос., Новели, 1962, 137).

ЗДОРО́ВКНУТИСЯ, нуся, нешся, *док., з ким і розм. до кого.* Однокр. до **здоро́вкатися**. *Коли батько здоровкнувся до неї, кинула просяче: — Купіть, сусідо, хлопцеві кокошів!* (Чендей, Поєдинок, 1962, 5).

ЗДОРО́ВКО, á, ч., *розм.* Те саме, що **здоров'я́к**. — *Що ти йому зробиш, такому здоровкові? — сказав Іваць* (Мирний, IV, 1955, 20).

ЗДОРО́ВЛЕННЯ, я, *с., розм.* 1. Дія за знач. **здоро́вити** 1.

2. Привітання, поздоровлення з якоюсь радісною і т. ін. подією. *Один одному назустріч звелись мільйони людей, щоб у малиновому передзвоні повних бокалів обмінятися сердечними здоровленнями й щирими зиченнями: — З Новим роком, друже, товаришу, брате!* (Літ. Укр., 1.I 1963, 1).

ЗДОРО́ВО, *присл.* 1. *розм.* Дуже, сильно. *Вовк і Лисичка здорово поголодніли* (Фр., IV, 1950, 78); *Вона оджимала* [сорочки] *так здорово, що аж намисто бряжчало і дукачі коливались* (Н.-Лев., II, 1956, 286); *Я їй, мабуть, здорово вдарив, бо вона дуже скривилася, уставши й узявшись рукою за бік, але не заплакала* (Гр., I, 1963, 293).

2. *розм.* Добре, ловко, майстерно. — *Ну, мастак, — Ти здорово співать навчився* (Гл., Вибр., 1951, 99); *Петрик аж головою крутив — ой, мовляв, і намальовано ж фарбами всякими, здорово намальовано!* (Головко, II, 1957, 132).

3. *у знач. присудк. сл.* Чудово, гарно. *Як це здорово — зустріти Новий рік у столиці!* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 306).

4. *у знач. присудк. сл.* Корисно для здоров'я. *Учитель казав, що по сонцю бігати здорово* (Мирний, III, 1954, 354); — *Треба ж знати, чи доволі тепла, чи здорово людині в хаті, чи не здорово...* (Коцюб., I, 1955, 302).

ЗДОРОВУ́ЛЯ, і, ж., *розм.* Людина перев. високого зросту, яка відзначається силою і міцним здоров'ям. — *Ці дві здоровулі на хліб уже хай заробляють, бо в нас он їх повна хата, а батько плохий* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 145).

ЗДОРОВШАТИ, аю, аєш, *недок.* Ставати більш здоровим (у 1 знач.). *Дьяконов ніби справді здоровшає тут, за роботою* (Гончар, II, 1959, 61).

ЗДОРО́В'Я, я, *с.* Стан організму, при якому нормально функціонують усі його органи. [Публій *(до Йоганни):*] *Я радий, що рідний край вернув тобі здоров'я* (Л. Укр., III, 1952, 177); *Міцно й радісно відчував він своє кремезне тридцятилітнє тіло, повне буйної*

сили і здоров'я (Тулуб, Людолови, I, 1957, 23); *Завжлиновідомо, що чим міцніше здоров'я людини, тим легше вона переносить усякі труднощі, несприятливі кліматичні умови, рідше хворіє* (Наука.., 8, 1959, 22); // Той чи інший стан, самопочуття людини. *Він.. розпитував у Тетяни про здоров'я вчительки* (Коцюб., I, 1955, 314).

Ва́ше (твоє́) здоро́в'я — звертання до особи, за здоров'я якої п'ють. [Х р и п у н:] *Пропоную випити за брата нашого дорогого командуючого.. Ваше здоров'я* (Корн., II, 1955, 31); **До́брого здоро́в'я** *див.* **до́брий**; **За здоро́в'я** *чиє* — побажання бути здоровим тому, за кого проголошують тост. — *За здоров'я твої дочки,* — *підняв склянку Сіробаба.* — *В нього ж там така степовичка росте...* (Гончар, Тронка, 1963, 71); **На здоро́в'я** — усталений вислів, який уживають, подаючи кому-небудь пити, їсти або як відповідь на слова вдячності за щось.— *Питки хочеш, сину?— спитався, підійшовши, Грицько.— Пий на здоров'я* (Мирний, I, 1954, 302); — *От спасибі тобі, Юхиме,— за останнім снопом подякувала Катря.— На здоров'я, молодице,— відповів Юхим* (Головко, II, 1957, 199); **Пита́ти (пита́тися, спита́ти) на здоро́в'я** — питати про самопочуття. *Було вона в своєму селі йде — той привітає, другий на здоров'я спитав, декотрий пожартує* (Вовчок, I, 1955, 27); **При здоро́в'ї** — про здорову (у 1 знач.) людину. — *А яка вона з себе?* — *запитав я.* — *Дівка як дівка. З ногами, руками, косами. При здоров'ї і в тілі* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 102).

ЗДОРОВ'ЯГА, и, ч., *розм.* Те саме, що **здоровйло**. *До кімнати увійшов рудий, вусатий здоров'яга, непевна, підозріла людина, як це примічав Щорс уже й раніше* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 46); *Дивлюсь на синів — і чудно мені: та невже оці здоров'яги плечисті і в ті самі жабенята, котрі борсались у ночвах, рачкували по хаті* (Мур., Бук. повість, 1959, 258).

ЗДОРОВ'ЯК, а́, ч., *розм.* Здорова, міцна, перев. високого зросту людина. *Обличчя Бекетова сяяло, широкоплечий, красивий здоров'як вправно відкидав лівою рукою волосся, невгаваючи говорив* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 92).

ЗДОРОВ'ЯЧКА, и, *ж., розм.* Жін. до **здоров'як**.

ЗДОРО́В'ЯЧКО, а, *с., розм.* Пестл. до **здоро́в'я**. — *Невже вона така безталанна?.. І красою і здоров'ячком бог не обійшов,— хіба от долею...* (Мирний, III, 1954, 111); — *Як себе почуваєте, Василю Васильовичу?* — *спитав Зав'ялов дзвінким баритоном.— Як здоров'ячко?* (Дмит., Наречена, 1959, 126).

До́брого здоро́в'ячка *див.* **до́брий**; **На здоро́в'ячко** — те саме, що **На здоро́в'я** (*див.* **здоро́в'я**). — *Одначе приговляйтеся, матушки, на здоров'ячко, ще й у кишені наховайте та повезіть дітям на гостинець* (Н.-Лев., III, 1956, 113); **При здоро́в'ячку** — те саме, що **При здоро́в'ї** (*див.* **здоро́в'я**). *6 в артілі у одній Чоловік Карпо Крутій. Чоловік, поглянеш збоку,— При здоров'ячку, ніврокуі* (С. Ол., Вибр., 1959, 347).

ЗДОРО́ЖЕНИЙ [1], а, е, *рідко.* Який утомився в дорозі. *Тобі я радила б заснути трохи: ти така здорожена та зжурена* (Л. Укр., III, 1952, 518); *Обидва вони — в пилюзі, зморені й здорожені* (Кос., Новели, 1962, 165); * У порівн. *Танасій заснув, ледве притулившись до ліжника. Пролежав, як колода, до ранку. Спав, мов здорожений* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 249).

ЗДОРО́ЖЕНИЙ [2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **здорожи́ти**.

ЗДОРО́ЖЕННЯ [1], я, *с., рідко.* Стан за знач. **здорожи́тися**. [С а б і н а *(до Йоганни, облесливо):*] *Нехай дозволить владарка покласти крихіточку їй фарби на обличчя, бо трішечки здороження помітно* (Л. Укр., III, 1952, 170).

ЗДОРО́ЖЕННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **здорожи́ти**. *Відсутність норм точності розпланування споруд часто призводила до істотних помилок у виконанні будівельних робіт, до їх ускладнення та здороження* (Інж. геод., 1959, 10).

ЗДОРОЖИТИ, жу, жиш, *док., перех., рідко.* Утомити кого-небудь у дорозі. *Здорожив худобу* (Сл. Гр.).

ЗДОРО́ЖИТИ *див.* **здоро́жувати**.

ЗДОРО́ЖИТИСЯ, жуся, жишся, *док., рідко.* Утомитися в дорозі. *Вона в дорозі не виспалась, дуже здорожилась, була роздратована* (Н.-Лев., III, 1956, 196).

ЗДОРО́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗДОРОЖИ́ТИ**, жу́, жи́ш, *док., перех.* Робити дорожчим, підніматі в ціні. *При помірній годівлі молодняк не досягає відгодівельних кондицій у встановлені строки, тому його доводиться дорощувати ще протягом 4—6 місяців, що значно здорожує собівартість продукції* (Наука.., 2, 1960, 31); *Здорожили хліб* (Сл. Гр.).

ЗДО́ХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **здо́хнути**; // *у знач. прикм.* — *А в другого* [кріпака] *кінь упав дорогою. Стоїть, бідолаха, над здохлим конем, як очманілий* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 49); * У порівн. — *Скочив Лис з одного маху, Бач, і впав посеред шляху, Мов здохлий, простяг лапки* (Фр., XII, 1953, 12).

ЗДОХЛЯ́КА, и, ч. і *ж., діал.* Здохлятина (у 2 знач.). — *Цілий день з ранку до ночі на своїх смужечках товчеться він. Як слід не виоре (здохлякою не виореш!)* (Головко, I, 1957, 221).

ЗДОХЛЯ́ТИНА, и, *розм.* 1. *ж.* Труп здохлої тварини; падло. *На дерезах теліпались здорові кістки ліан. Од їх одразу вдарив важкий болотяний дух, неприємний, гидкий, ніби од якоїсь здохлятини та гнилятини* (Н.-Лев., I, 1956, 567).

2. ч. і *ж., перен.* Квола, немічна, слабосильна людина чи тварина. — *О, знов приволік здохлятини,— гаркнула товста жінка, глянувши на хлопця.— Чи тобі ще не остогидло з ними! Вже ж один був — наробив* (Головко, I, 1957, 127).

ЗДО́ХНУТИ *див.* **здиха́ти** [1].

ЗДОЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **здо́ювати**.

ЗДОЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗДОЇТИ**, здою́ здої́ш, *наказ. сп.* здій; *док., перех.* 1. Те саме, що **вида́ювати**. *Корови ревуть, гублять молоко просто на шлях, не встигаємо здоювати* (Гончар, I, 1954, 475); — *Їжте, а я відбіжу корову здоїти, трохи запізнилася* (Коб., III, 1956, 471); *Бувало, як здою корів — не розведу пальців, змикає руки, стягує жили* (Горд., Цвіти.., 1951, 37).

2. *тільки док.* Надоїти якусь кількість (молока). *Царенко зараз здоїв молока* (Сл. Гр.).

ЗДРА́ВИЦЯ, і, *ж.* Коротка промова з побажанням здоров'я, слави, успіхів і т. ін.; заздоровний тост. *Здається, не було кінця-краю тим здравицям, не було кінця-краю випиванню* (Мирний, III, 1954, 290); — *Тепер і за флот наш здравицю скажемо. Вже виріс він, став на ноги* (Кучер, Чорноморці, 1956, 23).

ЗДРА́ВНИЦЯ, і, *ж.* Заклад, установа, де відпочивають і лікуються. *Рік у рік зростає число людей, які відпочивають і лікуються у здравницях УРСР* (Наука.., 7, 1956, 15); *«Сонячний» — одна з найкращих дитячих здравниць Криму, в ній лікуватимуться 250 дітей* (Рад. Укр., 9.I 1965, 3).

ЗДРАВОМИ́СЛЯЧИЙ, а, е, *книжн.* Який мислить, міркує розумно, правильно. — *Я тільки радітиму, коли мої сумніви будуть розвіяні, я, як і кожна здраво-*

мисляча людина, прагну до істини (Збан., Малин. дзвін, 1958, 236).

ЗДРА́ВСТВУВАТИ *див.* **здра́стувати.**

ЗДРА́СТУВАТИ, *рідко* **ЗДРА́ВСТВУВАТИ,** ую, уєш, *недок.* 1. Бути здоровим; благополучно існувати. [Семен:] *Що ж бабуся твоя, чи здрастують ще?* [Одарка *(жартуючи):*] *Підскакують; з печі до долу, а в долу на піч* (Кроп., І, 1958, 61); *Всесвітня свашка поклонилась, І чарочка перчівочки* [перцівочки] *вродилась. — Ну, по цій мові,— каже Клим, — Дай боже здрастувать усім!* (Гл., Вибр., 1951, 155); * Образно. *— Ще Горацій казав, що яке б глупство не вчинили царі, за все розплачуються народи. Істина ця, на жаль, поки що здравствує на землі* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 139).

2. *наказ. сп.* **здра́стуй (здра́стуйте).** Вітання при зустрічі.— *Здрастуйте, дідусю! — закричало радісно дитя* (Мирний, І, 1954, 286).

◇ **Здра́стуйте вам у ха́ту** — усталена формула вітання, яку вживають, заходячи до хати.— *Здрастуйте вам у хату,— привітався він, увійшовши* (Мик., II, 1957, 283).

3. *наказ. сп.* **здра́стуй (здра́стуйте),** *у знач. виг., фам.* Уживається при вираженні здивування, заперечення і т. ін. [Мирон:] *Суворов говорив — воювать не числом, а вмінням. Якість — велике діло.* [Горлов:] *Здрастуй, а ми що ж, воювати не вміємо? Цього у нас хоч відбавляй* (Корн., II, 1955, 16).

ЗДРА́СТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок., розм.* Те саме, що **здоро́вкатися.** *Почав* [Андрушко] *усім підряд руку подавать — здрастуються* (Укр.. казки, легенди.., 1957, 137).

ЗДРЕ́ЙФИТИ, флю, фиш; *мн.* здре́йфлять; *фам.* Док. до **дре́йфити.** [Смола:] *Хто сильний, ..хто знав, чого він хоче, той ніколи не здрейфить* (Мик., І, 1957, 120); *Зараз Микола не на жарт здрейфив. Він відчував себе злочинцем. А із злочинцями відомо яка розмова* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 39).

ЗДРИГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **здрига́ти** і **здрига́тися.** [Мефістофель *(на порозі):*] *Коней моїх здригання День провіщає близький* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 191); *Зустріч* [Надії] *з ним* [Сашком] *не викликала отого радісного здригання серця, яке щодалі сильніше викликав Василь* (Баш, Надія, 1960, 10); *Посивілий Шульга стоїть над своїм верстатом, похитуючись в такт здриганню автоматного штампа* (Рибак, Зброя.., 1943, 185).

ЗДРИГА́ТИ, аю, а́єш *і рідше* **ЗДРИГУВАТИ,** ую, уєш, *недок.,* **ЗДРИГНУ́ТИ,** ну́, пе́ш, *док.* Те саме, що **здрига́тися.** *Худі плечі* [Ганни] *гостро настовбурчились, здригаючи під збитою хусткою* (Мик., II, 1957, 71); *Почав* [Лушня] *цокотати зубами та здригувати, буцім справді змерз* (Мирний, І, 1949, 313); *Василь аж здригнув після такого слова* (Кв.-Осн., II, 1956, 78); *І, знаменуючи безсмертя комсомолу, Який у битвах не здригне ніде, Крізь боротьби складну житейську школу Новий Корчагін в наші лави йде!* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 78); *Клекоче бій. Здригав знов і знову від гуркоту шаленого земля* (Гонч., Вибр., 1959, 385).

◇ **Не здригне́ рука́** *чия, у кого* — те саме, що **Не здригне́ться рука́** (*див.* **здрига́тися**). *Рубаючи катів без жалю, без упину, хай не здригне рука червоного бійця!* (Сос., II, 1958, 239).

ЗДРИГА́ТИСЯ *і рідко* **ІЗДРИГА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся *і рідше* **ЗДРИ́ГУВАТИСЯ,** уюся, уєшся, *недок.,* **ЗДРИГНУ́ТИСЯ** *і рідко* **ІЗДРИГНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся, *док.* 1. Роблячи мимовільні судорожні рухи, тремтіти, трястися (від холоду. жаху і т. ін.). *Дівчина припала головою до колін та так і заніміла, і, якби не здригалося іноді тіло її перемучене, була б це жертва постать* (Гр., І, 1963, 384); *Баржаш різко здригається від холоду* (Коз., Серце матері, 1947, 27); *Губи його тремтіли, нервово здригувались щоки* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 315); *Перелякання хлопець здригнувся і притулився до брата* (Фр., VI, 1951, 171); *Холодно, видно, надворі, коли ж і хату отак вітер вистудив. Артем аж здригнувся під рядниною* (Головко, II, 1957, 393); * Образно. *А вихор скажений бушує все зліше, Завив, застогне, здригнеться, засвище...* (Граб., І, 1959, 509); // Відчувати внутрішнє тремтіння, дуже хвилюватися. *Підбігав* [Анна] *до шафи і виймав звідти білий плащ командорський, дон Жуан здригається, але не може одвести очей од плаща* (Л. Укр., III, 1952, 412); *Невже вона... відьма?.. Ні... ні, — здригується Параскіца і протирає очі* (Коцюб., І, 1955, 278; *Кармель іздригнувся, почувши голос,— пізнав неньку* (Вовчок, І, 1955, 348); // Битися, стискуватися від хвилювання (про серце). *Ми радісно дихали вітром дзвінким, і серце здригалось зненацька* (Сос., І, 1957, 455); // Сповнюватися трепетом, хвилюванням (про душу). *Юра мужньо витримав усе і, хоча душа в нього здригнулася, не спокусився на конфети* (Смолич, II, 1958, 20); // безос. *Гуде хуртовина надворі.. Чогось Максима непокоїть: раз по раз крізь дрімоту турботно здригається в нього у грудях* (Вас., І, 1959, 304); // Швидко, різко змінюватися (перев. про голос). *Коли Набатов почав говорити про кадри монтажників, голос його здригнувся* (Баш, Вибр., 1948, 57); // *тільки док.* Розгубитися, завагатися, відчувши страх перед ким-, чим-небудь. *Піщі* [піші воїни] *не встигли ще виладнатися в ряди, як на них з гиком наскочили татари. Але піщі не здригнулися, стояли стіною* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 402); *Наче вихор, полетів Сірий під гору: поминаючи своє військо, Шахай знав, що все воно здригнулося* (Ю. Янов., І, 1958, 149).

◇ **Не здригне́ться рука́** *чия, у кого* — хтось не злякається, не зупиниться перед чим-небудь. *Стиснувши руку в кулак, показав* [Цимбал] *його Павлові: — Ця рука не здригнеться!* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 34).

2. *тільки 3 ос.* Час від часу дрижати, двигтіти. *Рипить корабель, стогне тяжко, здригається, наче конає* (Л. Укр., І, 1951, 308); *Земля і гори здригалися від вибухання бомб і снарядів* (Кучер, Чорноморці, 1956, 364); *І такий Петушек огрядний — ступне, а все навколо здригується* (Шовк., Інженери, 1956, 18); *Туча грізная Геть насунулась.. Із страшних гармат разом вдарила, Аж земля кругом іздригнулася* (Стар., Поет. тв., 1958, 170); *Мій поплавець, що наче був закляк, Здригнувся раз... удруге...* (Рильський, II, 1960, 118); *Пронизливо засвистів паровоз, і вагон здригнувся* (Ткач, Плем'я.., 1961, 144); // Те саме, що **коливатися.** *Над землею раптом спалахують сотні й тисячі коротких блискавок, і степовий простір здригається від жорстокого, несамовитого гуркоту* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 378); *На півночі і на півдні — чути було безконечне гудіння літаків; повітря здригалося над горами* (Скл., Карпати, II, 1954, 385); *За смужкою води здригнувся туман* (Гончар, II, 1959, 250).

ЗДРИГНУ́ТИ *див.* **здрига́ти.**

ЗДРИГНУ́ТИСЯ *див.* **здрига́тися.**

ЗДРИ́ГУВАТИ *див.* **здрига́ти.**

ЗДРИ́ГУВАТИСЯ *див.* **здрига́тися.**

ЗДРІБНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **здрібни́ти;** // *у знач. прикм. Стрижень олівця («міна») виготовляється із здрібненого графіту і повинен бути пасічено чорного кольору* (Шк. гігієна, 1954, 247); *Смирнов був маленький на зріст, мініатюрний, і товариші, коли дражнили його, всі речі, жартуючи називали неодмінно*

зменшеними, здрібненими, неначе дитячими іменами (Смолич, Мир.., 1958, 242).

ЗДРІ́БНЕНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **здрібне́ний**. *Багатство і різноманітність художніх деталей в епізодах, вирішених, як правило, з великим смаком* [в італійських фільмах], *усе ж часом наводять на думку про певну естетизацію деталей, про здрібненість, про недостатність прийомів узагальнення* (Довж., III, 1960, 144).

ЗДРІ́БНЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **здрібни́ти** і **здрібни́тися**. *Призначені* [вібраційні млини] *для тонкого помелу і особливо для надтонкого здрібнення різних матеріалів (вапна, шлаку, піску, черепашнику та ін.)* (Компл. використ. вапняків.., 1957, 61); *Щоб запобігти загущенню кущів* [агрусу] *(отже, зниженню врожайності та здрібненню ягід), їх щороку обрізують, видаляючи всі зайві однорічні пагони* (Колг. енц., I, 1956, 21); *В наші дні, коли відомі конкретні шляхи боротьби, всезагальний нігілізм і скепсис — не зріст, а здрібнення протесту, свідоцтво його безсилля* (Рад. літ-во, 4, 1963, 13).

ЗДРІ́БНИТИ *див.* **здрібнювати**.

ЗДРІ́БНИТИСЯ *див.* **здрібнюватися**.

ЗДРІ́БНІЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **здрібні́ти**. *Сонце сьогодні цілий день шукало продуху в небесній кризі, іноді воно, здрібніле за зиму, ребром вибивалося на поверхню і відразу ж зникало* (Стельмах, I, 1962, 156); // *у знач. прикм.* [Р і ч а р д:] *В тих палацах, немов заморські квіти, процвітають таланти виборні.. Нащадки велетів, самі здрібнілі, якась безсила, пещена їх врода* (Л. Укр., III, 1952, 42).

2. *у знач. прикм., грам.* Який указує на зменшену величину предмета або на менший ступінь якості. *У деяких займенниках прикметникового типу виступають здрібнілі форми* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 383).

ЗДРІ́БНІЛІСТЬ, лості, *ж., грам.* Абстр. ім. до **здрібні́лий** 2. *Особливу групу становлять суфікси, що, власне, не утворюють нових понять, а лише надають тому чи іншому слову відтінку здрібнілості* (Курс іст. укр. літ. мови, I, 1958, 362).

ЗДРІ́БНІЛО, *грам.* Присл. до **здрібні́лий** 2. *Він скочив, наче коник, І випрямив свою дрібну фігурку (Його здрібніло й кликали «бароник»)* (Фр., XII, 1953, 353).

ЗДРІ́БНІННЯ, я, *с.* Дія за знач. **здрібні́ти**.

ЗДРІ́БНІТИ, ію, ієш, *док.* 1. Стати дрібним за розміром, обсягом. *Звернувся* [Івоніка] *врешті на широкий гостинець і пішов. За якийсь час здрібнів на ньому здалека, мов чорна точка, і згубився* (Коб., II, 1956, 108); *Він* [троянди́вий кущ].. *дуже розрісся, здичавів, і троянди на ньому здрібніли* (Донч., IV, 1957, 218).

2. *перен.* Зробитися незначним, утратити важливість, внутрішню значимість, глибину. *Всі нещастя, вигодні, знущання, яких зазнавалося од ворогів доті, ізблякли й здрібніли, відсунулися геть* (Ю. Янов., Мир, 1956, 134).

ЗДРІ́БНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **здрібнювати** і **здрібнюватися**.

ЗДРІ́БНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗДРІБНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док., перех.* 1. Дробити, кришити що-небудь. *Грубі корми здрібнюють, здебільшого, на соломорізках і здрібнювачах* (Механ. і електриф.., 1953, 471).

2. Робити меншим, коротшим, дрібнішим. *Смерть.. підступала до розвідників, здрібнюючи і здрібнюючи свої кроки, і це ставало нестерпним* (Багмут, Опов., 1959, 59); // *рідко.* Вживати в зменшено-пестливій формі. *Я в руського Хоми перехрестила тебе на італійського Томассо, а сього здрібнила на Томассіно* (Фр., VI, 1950, 353).

3. *перен.* Робити незначним, неважливим, зменшувати внутрішню значимість, глибину. *Роман.. думав одне: «Здрібніла, змізерніла правда на землі»* (Стельмах, Хліб.., 1959, 361); *Воскрешати* [людину на екрані] *можна тільки в більш високій якості, воскресити, здрібнивши образ,— це не значить воскресити* (Довж., III, 1960, 193).

ЗДРІ́БНЮВАТИСЯ, юю́ся, ює́шся, *недок.*, **ЗДРІБНИ́ТИСЯ**, ню́ся, ни́шся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Дробитися, кришитися. *З усіх випробуваних матеріалів (пісок, відходи печей, бита цегла, черепашник) найлегше здрібнюється черепашник* (Компл. використ. вапняків.., 1957, 65).

2. *тільки 3 ос.* Ставати меншим, коротшим, дрібнішим. *Спочатку пішов лапатий сніг. Потім, потроху здрібнюючись, посипав густою метелицею* (Ле, Право.., 1957, 203).

3. *перен.* Ставати незначним, неважливим, втрачати внутрішню значимість, глибину. *Він* [І. Карпенко-Карий] *знав, що драматургія в той час була ближчою трудящим, ніж інші галузі літератури.. І це накладало на драматурга додаткову відповідальність перед народом, не дозволяло опошлюватися і здрібнюватися* (Рад. літ-во, 9, 1965, 37).

ЗДРІ́БНЮВАЧ, а, ч. Пристрій для здрібнювання чого-небудь. *Грубі корми здрібнюють, здебільшого, на соломорізках і здрібнювачах* (Механ. і електриф.., 1953, 471).

ЗДРІМА́ТИ, а́ю, а́єш, *док., розм.* Те саме, що **задрімати**. — *П'яту ніч не спимо, не гасимо світла, пильнуєм, щоб не вдрімати* (Коцюб., II, 1955, 79).

ЗДРІМА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док., розм.* Те саме, що **задрімати**. — *Нещасний! — жіркували люди. — Певно, здрімався над грішми і зіпхнув каганець зі стола в солому* (Фр.., II, 1950, 236).

ЗДРІМНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* Заснути на короткий час. *Приляже* [Катерина] *на годину-дві вдень, іноді вдрімне й звечора, а від півночі вже до самого ранку сидить однаоднісінька біля хворого* (Вільде, Сестри.., 1958, 98); *Перерва на обід тривала тільки годину, треба було встигнути пообідати, попити чайку ще й здрімнути на півгодинки* (Смолич, V, 1959, 462).

ЗДРІ́ТИ, здрю, здриш; *наказ. сп.* здрій; *недок., заст.* Бачити. *Не здрів* [Еней] *нічого пред собою, А ще в-за столу не вставав* (Котл., I, 1952, 91); *Та статуя стояла, мов не здріла Тих жертв* (Фр., XI, 1952, 422).

ЗДРОЧИ́ТИСЯ, здрочу́ся, здро́чишся, *розм.* Док. до **дрочи́тися**. *Забрав* [шинкар] *волів, Овець, корів, Ще він же і здрочився! Загарбав віз І жита віз... Бодай їм подавився!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 135); *А вона* [корова], *капосна, ..здрочиться, задере хвоста і помчить поміж болотцями і канавами* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 167).

ЗДРУ́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **здружи́ти**. *І сплять тепер в одній могилі братській сини Вітчизни, здружені в боях* (Гонч., Бибр., 1959, 216); — *Жаль.., що так скоро в'яне красота, немов здружена вона в непостійності* (Фр., I, 1955, 320).

2. *у знач. прикм.* Дружний. *Все швидше йде до комунізму Радянська здружена сім'я* (С. Ол., Вибр., 1959, 32).

ЗДРУ́ЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **здру́женний** 2. *Здруженість миролюбних народів лякає і лютить імперіалістів* (Літ. газ., 11.III 1959, 2).

ЗДРУ́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **здружи́ти** і **здружи́тися**. *І хорошіє здруження племен, Живе республіка — сім'я єдина* (Турч., Земля моя.., 1961, 56).

ЗДРУ́ЖЕНО. Присл. до **здру́женний** 2. *Як спільно й здружено в одним чутті любові З'єдналися брати-народи наші всі!* (Бажан, Роки, 1957, 217).

ЗДРУЖИ́ТИ *див.* **здружу́вати**.

ЗДРУЖИ́ТИСЯ *див.* **здружу́ватися**.

ЗДРУ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗДРУЖИ́ТИ**, здружу́, здру́жиш, *док., перех.* Зближувати, робити друзями *Як горе народне згуртовує всіх! Як зближує, здружує всіх небезпека! Як глибшав ніжність до друзів своїх!..* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 247); *Любов до театру здружила І. К. Тобілевича з М. Л. Кропивницьким* (Життя Саксаганського, 1957, 11); *Вони були нерозлучними: спільна робота в «Червоних зорях»* [підпільній комсомольській організації] *ще більше здружила хлопців* (Гур., Осок. друзі, 1946, 52).

ЗДРУ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗДРУЖИ́ТИСЯ**, здружу́ся, здру́жишся, *док.* Зближуватися, ставати друзями. *До всього прислухалася, придивлялася, міцніше здружувалася з дівчатами своєї ланки Христя* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 205); *Батько та мати раяли їй іти до їх, у село,— вона сама не схотіла, так уже вони зжилися, здружилися з Оришкою* (Мирний, IV, 1955, 208); *Хоч батальйон устиг уже пройти аж до Житомира, проте Успенський все ще не здружився з бійцями* (Панч, II, 1956, 442).

ЗДРЯ́ПАТИ *див* **здря́пувати.**

ЗДРЯПНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех.* Однокр. до **здря́пувати.** *Яків простяг руку до Гліба і відчув біль. Глодова гілочка до крові здряпнула шкіру* (Шияп, Вибр., 1947, 180).

ЗДРЯ́ПУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **здря́пувати.**

ЗДРЯПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗДРЯ́ПАТИ**, аю, аєш, *док., перех.* Дряпаючи чим-небудь гострим, твердим, здирати, зскрібати, зчищати щось. *Він, не довго думавши, давай зовсім здряпувать шкурку їм* [пташенятам] (Тесл., З книги життя, 1949, 17); *Сів* [Довбанюк] *на той самий сінешній поріг, здряпав плісень* [з лемішки], *та як почне їсти, як почне!..* (Фр., II, 1950, 90).

ЗДУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **здува́ти.**

ЗДУВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗДУ́ТИ**, здую́, здує́ш і **ЗДУ́НУТИ**, ну, неш, *док., перех.* 1. Струменем повітря, подувом вітру скидати, зносити що-небудь звідкись, в якоїсь поверхні. *Вітер здував з вишень білий цвіт* (Стеф., I, 1949, 102); *Він скинув піджак, здував з нього невидимі пилинки* (Зар., Аптеї, 1962, 227); *Хтось в люльки іскру вдув, а загасить не зміг* (Л. Укр., I, 1951, 278); *Ми всілися на ганку, почали підбирати пісню про того комарика, що його буря здула* (Чаб., Катюша, 1960, 63); *Хмарки чи гуси пливуть в вишині, Чи пух з кульбаби десь вітер здунув?* (Гірник, Сонце.., 1958, 55).

◇ **Як (ніби, на́че, нена́че, мов, немо́в, мо́вби) вітром зду́ло** *кого, що, безос.*— хто-, що-небудь раптово або безслідно зник (зникло). *Сон в очей — як вітром здуло* (Вас., I, 1959, 185); *Комісар пожвавішав. Його поганий настрій немов вітром здуло* (Д. Бедник, Вогонь.., 1960, 119).

2. Збільшувати в об'ємі; роздувати.

3. *перен., розм.* Надмірно підвищувати (ціни).

ЗДУВА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ЗДУ́ТИСЯ**, здує́ться, *док.* 1. Збільшуватися в об'ємі, набрякати, надиматися від чого-небудь. *Над гущавиною лісів місилися, здувалися грозові хмари і темним тістом спухали на розтріпаному небосхилі* (Стельмах, I, 1962, 163); *Вода вносила її, здувалася над хвилями одежина, та руки закам'яніли на корені, і жінка міцно припала до берега* (Ле, Наливайко, 1957, 398); *— От-то здулася глина, нена́че худобина обпившись,— думала вока* (Коцюб., I, 1955, 47); *На ставку біля цегельні здулася крига* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 179).

2. *тільки недок.* Пас. до **здува́ти.** *При мілкому загортанні* [зерна] *верхній шар ґрунту швидко пересушується, здувається вітрами або змивається дощами, оголюючи кореневу систему* (Колг. Укр., 12, 1962, 6).

ЗДУЖА́ЛИЙ, а, е, *рідко.* Міцний, дужий. *Усім хвавайством доводиться правувати Максимові. А тепер ще — лікнеп. Важко, але нічого — хлопець здужалий, ще й не те виве зе...* (Речм., Весн. грози, 1961, 78).

ЗДУ́ЖАТИ, аю, аєш, *недок. і док.* 1. *тільки недок., неперех.* Бути здоровим, не хворіти. *Питаю в Одарки, чи здужав. «Здорова, тіточко, тільки мені на серці важко, о, важко!»* (Вовчок, I, 1955, 45); [Г а л я:] *Коли б, кажуть, здужав, нехай би вештався, де хоче, а то хворий* (Кроп., II, 1958, 320).

2. *неперех., перев. з част.* **не** *і з інфін.* Бути спроможним, могти щось робити. *Так виморились* [хлопці], *так знемоглись, що не здужають і поворухнутися* (Кв.-Осн., II, 1956, 412); *Я вже так ослаб, що не знаю, чи здужав би до вечора доволокти́сь додому* (Фр., VII, 1951, 320); *Рук не здужаю здійняти, бо й не їла й не пила* (Тич., II, 1957, 134); *— Брали* [зерно], *правда, не важивши. Хто скільки здужав на собі понести* (Головко, II, 1957, 496).

3. *тільки док., перех., рідко.* Подолати, перемогти. *Грицю, Грицю! І в пеклі самім Твого духа фашистам не здужать* (Підс., Загули.., 1960, 38); *Я здужав усі біди, пройшов пекло і ось знову стою перед тобою незламний і дужий* (Чаб., Тече вода.., 1961, 8).

ЗДУ́МАТИ, аю, аєш, *док., розм.* 1. *перех. і без додатка.* Раптом замислити, надумати зробити що-небудь. *Здумала Раїса їхати.. в містечко* (Коцюб., I, 1955, 322); *Євгеній, сівши панувати В селі, на лоні самоти, Щоб якось час промарнувати, Новини здумав завести* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 45); // Захотіти, побажати чого-небудь. *Накупить гостинців, чого тільки здумати можна* (Кв.-Осн., II, 1956, 313); [О л е с я:] *На сподіваного гостя багато треба, прийду, коли здумаю* (Кроп., II, 1958, 287).

Не зду́май (не зду́майте), *з інфін.*— категоричне попередження не робить чого-небудь. [В о є в о д а:] *Дивись! Дурниць не здумай наробить* (Коч., П'єси, 1951, 213); *— Не здумайте обирати його, бо так будете мучитися з ним, як я все життя від першого і до останнього дня мучусь* (Стельмах, II, 1962, 19).

2. *перех.* Згадати, пригадати. *Їм я кваш у солоденьку; Здумав загадку стареньку* (Гл., Вибр., 1951, 206); [М а р т а:] *Чогось не здумаю ні однієї пісні. Чи позабувала, чи хто його знає...* (Вас., III, 1960, 86); *— Може б і ти таки, Катре, здумала когось. А звідси можна було б і передати дещо. Як ти на це?* (Головко, II, 1957, 382).

3. *неперех., рідко.* Уявити собі що-небудь, подумати про щось. *Обняли мене думки та гадки, та журба пекуча. Трудно було й здумати, що десь наймичкою маятимусь!* (Вовчок, I, 1955, 7); *Здумайте собі, що ми ще санної дороги не бачили, а від нового року до водохреща все дощі йшли* (Л. Укр., V, 1956, 157).

ЗДУ́МАТИСЯ, ається, *док., безос., розм.* Спасти на думку; захотітися. [О л і м п і а д а І в а н і в н а:] *Що се тобі здумалось?* (Л. Укр., II, 1951, 71); *Робити, як нам здумається.*

ЗДУМІ́ЛИЙ, а, е, *діал.* Здивований.

ЗДУМІ́ЛО, *діал.* Присл. до **здумі́лий.** [В а г н е р:] *Та що ж ти став і дивишся здумі́ло? Мов поночі побачив дивне щось?* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 44).

ЗДУМІ́ННЯ, я, *с., діал.* Стан за знач. **здумі́ти** і **здуміти́ся.** [К и л и н а *(оговтавшись від здумі́ння, ворожо):*] *Чи ба! Я в добрий час тобі сказала! Ну-ну, тепер не довго настоїшся!..* (Л. Укр., III, 1952, 257).

ЗДУМІ́ТИ, ію, ієш, *док., діал.* Те саме, що **здуміти́ся.**

ЗДУМІ́ТИСЯ, іюся, ієшся, *док., діал.* Здивуватися. *Яким роздумував над добрими людьми, як то вони з ним*

собі поступили, здумівся над їхньою чесністю і любов'ю, а якою пригорнули його до себе (Ков., Світ.., 1960, 27).

ЗДУ́НУТИ *див.* **здува́ти.**

ЗДУ́НУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зду́нути.** *Вона ще стояла тут. Мов здунутий був вираз веселості й усміху з її лиця* (Коб., III, 1956, 328).

ЗДУРІ́ТИ, здурю́, зду́риш, *док., перех., діал.* Обдурити. *Гриць довгий час думав над тим, чи бував не здурив його сей хлопець* (Фр., II, 1950, 58).

ЗДУРІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **здурі́ти.** *Цар* [Ворон], *здурілий від воєнного запалу, кинувся на мене зі своїми міністрами і давай мене бити, дзьобати, дряпати* (Фр., VI, 1950, 109).

2. *у знач. прикм.* Безглуздий, беатямний. *Всі жінки посхоплювалися з лав, гляділи на Марту здурілими очима, стояли, як з дуба витесані* (Стеф., I, 1949, 253).

ЗДУРІ́ЛО, *розм.* Присл. до **здурі́лий** 2. *Іваць крикнув удруге ще дужче, ще нестямніше.. Уляна здуріло припала до його* (Мирний, I, 1954, 310).

ЗДУРІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* Втратити здатність розсудливо міркувати, ясно сприймати і розуміти навколишнє. *Я й бачу, що воно в: здурів парубок, закохався* (Барв., Опов.., 1902, 243); — *Хіба я здурів, щоб гори розкопував,— сердито обізвався Карпо* (Н.-Лев., II, 1956, 274); *Можна здурити від тої повені корінців, брунатних, жовтих, білих, тонких, грубих* (Коцюб., I, 1955, 208); [О к с а н а:] *Ото, здуріла молодиця, зовсім здуріла! Почув би хто, осміяв би — до стінки розмовляв* (Мороз, П'єси, 1959, 19); // Те саме, що **сказі́йтися** (про тварин). *Здурів скажений цап, ріжки назад загнувши, Махнув борідкою, замекав, заскакав* (Греб., I, 1957, 43).

ЗДУ́РУ, *присл., розм.* Не розібравшись, у чому справа, не розміркувавши добре; з дурного розуму. *Що наробила здуру Щука — Це всякому наука: Чого не тямиш — не берись* (Гл., Вибр., 1951, 108); [К і н д р а т А н т о н о в и ч:] *А я, здуру, шелесть за рушниками. І вхопив придане, в обидві жмені вхопив!..* (Кроп., II, 1958, 300); — *Може, думаємо, здуру десь хлопець у біду вшелепався, може, допомогти йому треба...* (Гончар, III, 1959, 302).

ЗДУ́ТИ *див.* **здува́ти.**

ЗДУ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зду́ти.** *Вони* [хлопці] *ще раз перезирнулись і, мов здуті вітром, понеслися в село* (Панч, II, 1956, 136).

2. *у знач. прикм.* Збільшений в об'ємі, набряклий. *Під повіткою лежала здута, мов гора, руда корова* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 70); // Опуклої форми. *Найточніші виміри показали, що Земля сплющена біля полюсів і здута біля екватора. Це результат її обертання навколо осі* (Наука.., 8, 1956, 25).

ЗДУ́ТИСЯ *див.* **здува́тися.**

ЗДУ́ТТЯ, я́, *с.* 1. Дія за знач. **зду́ти.** *Перепони від здуття снігу ставили впоперек напряму пануючих вітрів* (Нові спос. вирощ.. буряків, 1956, 100).

2. Стан за знач. **зду́тися.** *Набухання його* [жому] *в шлунку викликає у тварин коліки та здуття* (Конярство, 1957, 129).

3. Опуклість, підвищення. *З'ясувалося, що Земля біля екватора має здуття* (Знання.., 4, 1965, 4); // Припухлість, пухлина. *Кила спричинює здуття і наростки на корінні* [ряжію] (Ол. та ефір. культ., 1956, 181).

ЗДУ́ХВИНА, и, *ж., анат.* Місце у верхній частині тіла між ребрами і черевом. *Вона з жахом дивилася, як блискучий хірургічний ніж розрізав праву підреберку частину здухвини* (Бурл., М. Гонта, 1959, 139).

ЗДУ́ХВИННИЙ, а, е, *анат.* Прикм. до **зду́хвина.** *Приступ гострого апендициту починається раптом болями в правій здухвинній ділянці пупка* (Лікар. експертиза.., 1958, 46).

ЗДУ́ХИ, ів, *мн., розм.* Те саме, що **зду́хвина.** *Так реве ведмідь, коли метка стрільцева рука ужене у здухи півписа* (Мирний, I, 1954, 49); *Воли важко водили здухами* (Головко, I, 1957, 199).

ЗДУ́ХОВИНА, и, *ж., розм.* То саме, що **зду́хвина.** *Блищав на здуховині піт: кінь важко дихав і пирхав* (Кос., Новели, 1962, 135).

ЗДУШЕ́НИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **здуши́ти.** *Все частіше попадалось велике каміння, що далі, на самім вершку, творило хаос поламаних скель, списаних лишаями, вдушених у гадючих обіймах корінням смерек* (Коцюб., II, 1955, 308); *Я падаю од реготу. Я натикаюся на чиюсь ліжко й сідаю, здушений нервовими спазмами* (Кол., На фронті.., 1959, 45); *Здушене хмарами, ще більше тепліло повітря* (Ле, Наливайко, 1957, 269).

2. *у знач. прикм., перен.* Стиснутий, пригнічений. *Щоб розмовою заглушити в собі голос здушеного серця, спитав: — Чим можу служити?* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 65).

3. *у знач. прикм., перен.* Приглушений, ослаблений (про голос, звук і т. ін.). *У темряві було чути здушений сміх* (Н.-Лев., II, 1956, 101); *Він навіть пробував щось говорити хриплим та здушеним голосом* (Коцюб., II, 1955, 179); *Від її здушеного шепоту у Бараха тривожно забіяли очі* (Панч, В дорозі, 1959, 69); // Прихований, затамований. *Прикусивши губу, несучи в собі здушений крик, вона тихо вийшла в кімнати* (Жур., Даша, 1961, 28); *В голосі її чулася здушена образа* (Гончар, Новели, 1954, 98).

ЗДУ́ШЕНО. Присл. до **зду́шений** 2, 3. — *Скільки? — здушено рубає тишу чийсь голос* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 206); *Марія заплакала здушено* (Тудор, Народження, 1941, 14).

ЗДУШИ́ТИ *див.* **зду́шувати.**

ЗДУ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зду́шувати.** *Воки* [**шишки хмелю**] *золотисто-зеленого кольору з характерним хмельовим запахом, при здушуванні пружинять* (Лікар. рослини.., 1958, 165).

ЗДУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗДУШИ́ТИ**, здушу́, заду́шиш, *док., перех.* 1. Щільно, міцно стискувати, здавлювати. *Кирило здушив в руці* [ганчірку] *і, підважуючи дошку, всунув під ганок* (Ірчан, II, 1958, 86); *Лаговський.. несподівано й несвідомо так здушив її* [руку], *що Володимир аж скрикнув* (Крим., А. Лаговський, I, II, 1905, 223); * Образно. *Сон м'яко здушує груди, кладе на лице лапу і тягне назад у ліжко* (Коцюб., II, 1955, 252); // Тісно обступаючи з усіх боків, стискувати, обмежувати в просторі. *Ось налягли вдобичники, тісною каблучкою здушили чумаків, вимахують ножами та булавами...* (Коцюб., I, 1955, 185); * Образно. *Дощовими хмарами здушувало нічну темряву* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 270).

2. Викликáти відчуття хворобливого стискання (в горлі, голові, грудях і т. ін.). *Нічого вже не можна зрозуміти,— сон навалюється, м'який, волохатий, і сльози здушують горло...* (Собко, Стадіон, 1954, 209); *Йому стало холодно. Задріботіли губи, тоскний біль здушив йому голову* (Мик., II, 1957, 216); // *безос. Здушило матері в грудях* (Гончар, Таврія, 1952, 7); // *перен.* Викликáти відчуття пригніченості, душевного болю. *Серце біль здушив* (Фр., X, 1954, 68).

3. *перен.* Не давати виявлятися чому-небудь, затамовувати якесь почуття. *Стара змовкла, здушуючи в собі ридання* (Д. Бедзик, Дніпро... 1951, 144); *В грудях Погиби прокинулась давня гіркота, але він одразу ж здушив її* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 267).

ЗДУ́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, Пас. до **зду́шувати.**

ЗДЯ́КУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док., розм.*: ◇ **Не здя́куватися — не знайти слів для того, щоб висловити**

вдячність. *Приїзди, Свириде, в гості: прийму тебе у власній господі так, що й не здякуєшся!..* (Коцюб., I, 1955, 139).

ЗЕ́БРА, и, *ж.* Дикий африканський кінь, який має смугасту шкіру. *У конюшні, в окремій загорожі,.. зебра лякливо косить очі на свого сусіда — чистокровного арабського жеребця* (Донч., III, 1956, 42).

ЗЕ́БУ, *невідм., ч. і ж.* Вид поширеної в Малій Азії, Африці та Індії свійської рогатої худоби з мускульножировим горбом на холці. *Невдовзі на сході з'явилася хмара куряви, і за якісь півгодини я вже розглядів у ній плескуваті голови горбатих биків-зебу і над ними широченні брилі погоничів* (Мур., Бук. повість, 1959, 67); *Хоч зебу дають і невелику кількість молока (500—600 літрів на рік), проте жирність його досить висока — вона досягає 6—7 процентів* (Наука.., 9, 1956, 30).

ЗЕБУВИ́ДНИЙ, а, е. Подібний до зебу. *У зебувидної худоби, виведеної шляхом схрещування зебу з червоною степовою та іншими породами, висока жирномолочність* (Наука.., 7, 1965, 34).

ЗЕКОНО́МИТИ, млю, миш; *мн.* зекономлять; *док., перех.* Економно витрачаючи, зберегти, заощадити щонебудь. *Щоб зекономити час, деталь доцільно підводити до фреви найкоротшим шляхом* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 53); *Зниження питомих капітальних витрат у різних галузях важкої індустрії хоча б на один процент дасть можливість зекономити понад 150 мільйонів карбованців* (Веч. Київ, 26.III 1966, 2).

ЗЕКОНО́МЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зекономи́ти**. *На кошти, зекономлені на коксі, можна збудувати нові доменні печі* (Ком. Укр., 1, 1963, 19); // **зекономлено**, *безос. присудк. сл. На будівництві Кременчуцької ГЕС було зекономлено 200 мільйонів карбованців* (Цюпа, Україна.., 1960, 165).

ЗЕЛА́НДЕЦЬ *див.* **зела́ндці**.

ЗЕЛА́НДКА *див.* **зела́ндці**.

ЗЕЛА́НДЦІ, ів, *мн. (одн.* **зела́ндець**, дця, *ч.*; **зела́ндка**, и, *ж.).* Основне населення Зеландії.

ЗЕЛЕКТРИЗО́ВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зелектризува́ти**. *Збурена, зелектризована власними похвалками юрма невгавала* (Коцюб., I, 1955, 203); *Він не спав. На мій несміливий поклик схопився, мов зелектризований* (Коб., I, 1956, 229).

ЗЕЛЕКТРИЗУВА́ТИ, ую, уєш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **наелектризува́ти**. *Аж нараз одна думка зелектризувала його цілого й вирвала страх із коренем з його серця* (Март., Тв., 1954, 344).

ЗЕ́ЛЕН *див.* **зелёний**.

ЗЕЛЕНА́, й, *ж., рідко.* Те саме, що **зе́лень**. *Вогкий берег уже проколює тендітна лугова зелена* (Стельмах, Хліб.., 1959, 434).

ЗЕЛЕНА́ВИЙ, а, е. 1. З відтінком зеленого кольору; трохи зелений, зеленкуватий. *Вилискувалася* [яшірка] *проти сонця зеленавими й синявими красками* (Март., Тв., 1954, 294); *Десь унизу біля річки строчать автомати, моторошно розсипається в небі зеленаве сяйво ракет* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 103); *Удар весла розрізав зеленаву хвилю* (Збан., Ліс. красуня, 1955, 13).

2. *розм.* Хворобливо блідий (про колір обличчя, шкіри людини). *Обличчя* [у Зіньки] *зеленаве* (Головко, II, 1957, 177).

ЗЕЛЕНА́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **зелена́вий**. *Земля.. забуває зеленавістю сходів* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 324); *Щонайстрашніше і найогидливіше — це мертва зеленавість і прозорість шкіри* (Смолич, I, 1958, 79).

ЗЕЛЕНА́ВО. Присл. до **зелена́вий** 1. *Якби побачить хвилі ті, що зеленаво блискотіли* (Сос., Щастя.., 1962, 138).

ЗЕЛЕНА́СТИЙ, а, е. Те саме, що **зелена́вий**. *Вона швидко поодчиняла вікна. Тепле зеленасте світло виповнило хату* (Коцюб., I, 1955, 310); *Зеленасту його пілотку прикрашало строкате перо якогось птаха* (Кучер, Чорноморці, 1956, 351).

ЗЕЛЕНА́СТО. Присл. до **зелена́стий**.

ЗЕЛЕНЕ́НЬКИЙ, а, е. 1. Пестл. до **зелёний**. *Глянь у поле — там билинка Росте зелененька* (Пісні та романси.., II, 1956, 50); *За ялину зелененьку Тихо місяць заховавсь* (Л. Укр., IV, 1954, 126); *Від неї* [могили] *залишився тільки невеличкий горбик землі, порослий бур'яном і ніжною зелененькою травичкою* (Тют.. Вир, 1964, 201).

2. *перен., розм.* Який не має достатнього життєвого досвіду; малодосвідчений. *Такого зроду-віку не було, щоб Сашкові хтось вказував на його обов'язки, а тим більше, коли його бралися опікати отакі неоперені, отакі зелененькі горобчики...* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 149).

ЗЕЛЕНЕ́НЬКО, *пестл.* Присл. до **зелене́нький** 1.

ЗЕЛЕНЕ́СЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **зелене́нький**.

ЗЕЛЕНЕ́ЦЬ, нця́, *ч.* 1. Ще зелений, недоспілий, недостиглий плід. — *Ну? — спитала рябенька дівчина. — Кисличка? — Зеленець! — без ніякого виразу озвався Прудивус* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 473); // *у знач. присл.* **зеленце́м**. У недозрілому вигляді, ще зеленим. *Ей, обскубуть горох наш зеленцем* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 58); *Цієї осені вдарили ранні заморозки, і дерева, ще не встигши пожовтіти, уже осипались зеленцем* (Гончар, II, 1954, 25).

△ **На зелене́ць** — на волокно. *Правління колгоспу вирішило впровадити у виробництво ще два сорти південних конопель з використанням їх на волокно або, як кажуть конопляри, на зеленець* (Наука.., 10, 1956, 24).

2. Паросток рослини. *По вибалочку слався він* [льон] *густий, головкуватий, а крізь нього вже продиралися зеленці берізки* (Ле, Мої листи, 1945, 18).

3. *перен., розм.* Молода, недосвідчена людина. *Справляли ювілейну гулянку навіть такі паростки-зеленці, літа яких ледь сягали за половину віку ювіляра* (Вол., Місячне срібло, 1961, 173).

4. *розм.* Відтінок зеленого кольору. *Крізь міцину продерлася руда голова Легкобита, вамигтіли косі, із зеленцем очі* (Десняк, II, 1955, 394).

ЗЕЛЕ́НИЙ, *поет.* **ЗЕ́ЛЕН**, а, е. 1. Один з основних кольорів спектра — середній між жовтим і блакитним. — *Нічого не чуєте? В світі мелодій живете? — перемежовуються зелений і сірий кольори у погляді Стадницького* (Стельмах, I, 1962, 36); *Черговий по станції підняв сигнальний диск, обернувши його до машиніста пофарбованим у зелений колір боком* (Веч. Київ, 22.III 1961, 2); // Який має колір трави, листя, зелені. *Над самою водою Верба похилилась; Аж по воді розіслала Зеленії віти* (Шевч., II, 1953, 8); *Ми уздріли, як воно* [море] *тріпалось тихо в сітці яскравих бліків, наче зловлене в невід з синіх, зелених і рожевих мотузок* (Коцюб., II, 1955, 289); *На голові в нього сидів зелений, як листя лопуха, капелюх з вигнутими полями і пишною пір'їною* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 25); *Місто Київ — зелен сад, Золотавий листопад* (Воронько, Три покоління, 1950, 139).

Зелёне ми́ло — рідке мило зеленувато-бурого кольору, що вживається як дезинфікуючий засіб. *Милами слід користуватися лужними, які мають надлишок вільного лугу, роблять жири легко розчинними у воді і тому добре очищають і жирну шкіру (зелене мило, сірчане)* (Як запоб. заразн. хвор., 1957, 21); **Зелёний стіл** — стіл, покритий сукном кольору зелені і призначений для гри в карти. *Столи зелені вже накрили; Завзятих кличе картярів Бостон і ломбер стариків І вісТ* (Пушкін,

Є. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 134); **Зелéний чай** — різновид гіркуватого на смак чаю, що дає зеленувато-жовтуватий, дуже запашний настій.

2. Зробл. із зелені, рослинності. *Посередині в таночку, У зеленому віночку, Танцює Будяк* (Гл., Вибр., 1957, 271); *Густі садки пишаються своєю красою, земля — своїм зеленим килимом* (Мирний, IV, 1955, 137); // Який заріс зеленню, травою, кущами і т. ін. *На зеленому горбочку, У вишневому садочку, Притулилася хатинка* (Л. Укр., I, 1951, 59); *Внизу, мовби припливши з далеких зелених рівнин, пришвартувалась до гір словацька Грінава* (Гончар, III, 1959, 316); *Навкруг острови, гатоки, озера. Узлісся зелені, вологі, густі* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 114).

Зелéне будівни́цтво *див.* **будівни́цтво; Зелéне до́бриво** — свіжа рослинна маса, яку заорюють у ґрунт для підвищення його родючості. *Досвід багатьох колгоспів району показує, що використання люпину як зеленого добрива підвищує врожайність зернових* (Рад. Укр., 26.II 1957, 2); **Зелéний борщ** *див.* **борщ; Зелéний конвéйер** *див.* **конвéйер; Зелéний корм; Зелéна мáса** — трав'яниста рослинність, яку згодовують у свіжому вигляді худобі і свійським птахам. *Крім зерна, треба більше заготовляти також соковитих кормів, зокрема силосу і картоплі, сіна і зелених кормів* (Наука.., 1, 1958, 25); *Влітку корів утримують в таборах, годуючи зеленою масою кукурудзи, багаторічних трав і інших культур зеленого конвейєра* (Колг. Укр., 11, 1956, 10); **Зелéна неді́ля,** *церк.*— день, яким починаються зелені свята. *Так прийшла і зелена неділя, укрівчала землю квітом, дерево — листом* (Мирний, I, 1954, 82); **Зелéні свя́та (святки́),** *церк.*— одне з свят православної церкви, яке відзначається на п'ятдесятий день після великодня і супроводжується прибиранням хати всередині і зовні зеленню. [Г а н н а:] *Ми збираємося з свекрухою перед зеленими святами у Київ, на прощу...* (Кроп., II, 1958, 37); *Раз перед зеленими святками Кайдаш послав Лавріна до млина* (Н.-Лев., II, 1956, 306); * У порівн. — *Підходжу до подвір'я, а там усе так прибрано, мов на зелені свята* (Стельмах, I, 1962, 59); **Зелéний теáтр** — літній театр серед зелені. *Зелений театр обладнується лавами для глядачів, а при зручному рельєфі місця для сидіння влаштовуються амфітеатром по схилу* (Озелен. колг. села, 1955, 51).

3. Недозрілий, недоспілий (про злакові рослини, фрукти, овочі і т. ін.). *Дивіться: вересень, а овес ще майже зелений* (Гончар, III, 1959, 87); *Щоб не позбивати головою зеленого винограду, Петро, пригинаючись, збіг до муру* (Кучер, Чорноморці, 1956, 12); * Образно. *Слово в тебе ще зелене, а серйозно пишеш ти: дайте критику на мене, щоб я знав, куди іти* (Тич., II, 1957, 237).

△ **Зелéний горóшок** *див.* **горóшок.**

4. *розм.* Хворобливо блідий (про колір обличчя, шкіри людини). *Настала ніч. У келії Марін Вже ждав мене. Блідий був, аж зелений* (Фр., XIII, 1954, 287).

5. *перен., розм.* Який не має життєвого досвіду; недосвідчений. *Розповідає директор Савці про вчительську долю, жалів, що таких молодих та зелених доводиться одсилати на тяжку працю* (Вас., I, 1959, 232); *Гарячі, запальні голови були на плечах в цих дорогих і відданих справі боротьби товаришів. Переважна більшість робітників були зелені молодики, звичайно — без революційного, навіть життєвого досвіду* (Смолич, V, 1959, 462).

◇ **Дава́ти зелéну ву́лицю** *див.* **ву́лиця; Зелéний змій** *див.* **змій.**

ЗЕЛЕНИ́НА, и, *ж., збірн., діал.* Зелень (у 2 знач.). *В овочеву крамницю приймали свіжу зеленину* (Томч., Готель.., 1960, 5).

ЗЕЛЕНИ́СТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **зелена́вий.** *Почала* [Катря] *стиха шепотіти йому щось на ухо, й одсвічували її очі чудним зеленистим блиском* (Вас., I, 1959, 302); *І навіть кепка у тракториста, В автол замащена,— зелениста!* (Мал., Листи.., 1961, 69).

ЗЕЛЕНИ́ТИ, ню́, ни́ш, *недок., перех.* Покривати зеленою фарбою, робити зеленим. *Так і він-то* [маляр] *відтіля родом був, а в нас у селі зеленив нову дзвіницю* (Ків.-Осн., II, 1956, 6); *Чернечу гору зеленить трава, І оживав Канівська могила...* (Дмит., Вірші.., 1949, 73).

ЗЕЛЕНИ́ТИСЯ, и́ться, *недок.* 1. Набувати зеленого кольору, ставати зеленим. *Яке дерево! зеленися, дерево, розвивайся!* (Вовчок, I, 1955, 251); *Розпускалися магнолії, зеленилися обточені садівниками лаврові кущі* (Ле, Історія радості, 1947, 308).

2. Виділятися зеленим кольором з-поміж чого-небудь, на чомусь. *І зеленіться рунь крізь сонну каламуть* (Рильський, III, 1961, 185).

ЗЕЛЕНІ́ТИ, ію, ієш, *недок.* 1. *тільки 3 ос.* Набувати зеленого кольору, ставати зеленим. *Походила тая рута, В гаї зеленіє* (Шевч., II, 1953, 155); *Трава надворі вже потроху зеленіє* (Тют., Вир, 1964, 134); *Весною на полях зеленіли сходи, восени достигав урожай* (Довч., IV, 1957, 273); // Покриватися зеленню, рослинністю. *Тут* [в Ялті] *на осінь гори починають зеленіти, бо сонце вже не так їх випалює* (Л. Укр., V, 1956, 199).

◇ **В очáх зеленíло (зеленíє),** *безос. див.* **óко.**

2. *тільки 3 ос.* Виділятися зеленим кольором з-поміж чого-небудь, на чомусь. *Родючий баштан жовтів динями, зеленів кавунами* (Вовчок, I, 1955, 309); *На взгір'ї по косогорах червоніла та зеленіла покрівля невеликих домів, неначе приліплених до гори* (Н.-Лев., II, 1956, 381); *Плями тютюну зеленіли на тлі сірого каміння, як здорові лишаї* (Коцюб., I, 1955, 284); *В руках у діда зеленіє чимала грановста пляшка з медом* (Стельмах, I, 1962, 20); // *безос.* Кликнули нас до покоїв. Увійшли. *Аж в очах нам замигтіло: і зеленіє, і червоніє, і біліє, і синіє... чого там нема!* (Вовчок, I, 1955, 75); // Бути зеленим, у зелені. *Дарма верба, що груш нема,— аби зеленіла!* (Укр.. присл.., 1955, 206); *Над Стрием усе літо зеленіли Хомашині луки* (Чорн., Виавол. земля, 1959, 79); *Зеленіє густий і безсмертний, навіть у снігу, плющ* (Кучер, Чорноморці, 1956, 359).

3. *розм.* Ставати блідим від недуги, страху, злості і т. ін. [М о т р я:] *Надивилися вволю одне другому в вічі? Ще хтось дивиться та аж зеленіє!..* (Кроп., II, 1958, 26); *Пан Жолкевський жовтів і зеленів від влості, читавши того другого листа* (Ле, Наливайко, 1957, 190).

ЗЕЛЕНІ́ТИСЯ, іється, *недок., рідко* Те саме, що **зеленіти** 1, 2. *Травичка ледве що зеленілась, дерева ще були голі* (Кобр., Вибр., 1954, 104); *Зеленійся, рідне поле, Українська ниво!* (Фр., X, 1954, 13); *Лиш десь-не-десь зеленілися блідо пасма озимини й різнилися виразно від темної, нерораної ще рілі* (Коб., II, 1956, 30).

ЗЕЛЕНІ́ШАТИ, аю, аєш, *недок.* Робитися, ставати більш зеленим (у 1, 4 знач.).

ЗЕЛЕНІ́ЮЧИЙ, а, е. Який зеленіє (у 1, 2 знач.). *Зеленіючі лани востаннє посилали звідтіль свій сонячний усміх на цю чужу, непривітну гору* (Гончар, III, 1959, 11).

ЗЕЛЕ́НКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **Зе́лень брильянтова** (*див.* **зе́лень**). *Обличчя її завжди було в плямах синього чорнила або зеленки* (Сміл., Сашко, 1957, 9).

ЗЕЛЕНКУВА́ТИЙ, а, е. 1. З відтінком зеленого кольору, трохи зелений (у 1 знач.). *Мов брили зеленкуватого скла, непомітно підкрадались* [хвилі] *до берега* (Коцюб., I, 1955, 391); *Вихор аж стрепенувся, побачивши на щоглі флагмана зеленкуватий вогник* (Кучер, Чорноморці, 1956, 54); *Вона була в легкому кремовому платті,*

струнка, з великими зеленкуватими очима на овальному обличчі (Панч, В дорозі, 1959, 207).

2. Трохи зелений (у 3 знач.).

3. *розм.* Хворобливо блідуватий (про колір обличчя, шкіри людини). [М а р и н а М и т р о ф а н і в н а:] *Може, чаю вам принести? Бо ви сьогодні якийсь аж зеленкуватий* (Лев., Нові п'єси, 1956, 43).

ЗЕЛЕ́НКУВА́ТО, *присл.* Трохи зеленіючи, виділяючись зеленкуватим кольором. *Всі.. побігли на другу вулицю, а з неї — до панського ставу, на якому вже зеленкувато розкришувалось місячне сяйво* (Стельмах, I, 1962, 51).

ЗЕЛЕ́ННИЙ, а́, е́, *спец.* Стос. до зелені (у 2 знач.). *Зелена крамниця.*

ЗЕ́ЛЕННЯ, я, *с., збірн., діал.* Зелень (у 1 знач.). *Затріщав тин на городі, щось шугнуло в гудину, защумiло зеленням і вiгло до дверей* (Вас., I, 1959, 198); *У нашому селі здавна існує звичай: чепурити долівку зеленням всяким, гілками дерев* (Чаб., Шляхами.., 1961, 35).

ЗЕ́ЛЕНО, *присл.* 1. Зеленіючи, виділяючись зеленим кольором. *І там, де трави зелено ростуть, на схилах гір почув син і ранок* (Гонч., Вибр., 1959, 107).

2. *у знач. присудк. сл.* Про наявність де-небудь великої кількості зелені або предметів зеленого кольору. *Хатина ж у розквітлому городі, як у віночку ховається. І зелено, й червоно, і голубо, й біло, й синьо, й рожево коло тої хатки...* (Вовчок, I, 1955, 11); *Сквер розбить садівникові звелено, Щоб було тут затишно і зелено* (Нех., Ми живемо.., 1960, 79).

◇ **Зе́лено у голові** *в кого* — не вистачає ще розуму в кого-небудь (звичайно про молодих). *Додаймо сюди ще такі народні звороти, як «у тебе зелено в голові» (ти ще молодий та дурний)* (Фр., XVI, 1955, 281).

ЗЕЛЕНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **зеле́ний** у 1 знач., напр.: з е л е н о в е́ р х н и й, з е л е н о к о́ с и й, з е л е н о с п і́ н н и й.

ЗЕЛЕНОГОЛО́ВИЙ, а, е. З зеленою головкою. *За кольором головок розрізняють спаржу зеленоголову, червоноголову і білоголову* (Укр. страви, 1957, 211).

ЗЕЛЕНОЛИ́СТИЙ, а, е. З зеленим листям. *Навколо будинку похитувалися на тоненьких ніжках зеленолисті саджанці вишень, слив, яблук* (Руд., Вітер.., 1958, 173).

ЗЕЛЕНООКИЙ, а, е. З зеленими очима. *Одна зеленоока* [ящірка].. *чимдуж подалася між цеглу* (Мирний, I, 1954, 256); * Образно. *Провора повільно йшов стежкою вгору, назустріч річці, і вода, зеленоока, невгамовна, обдавала його холодними бризками* (Донч., III, 1956, 505).

ЗЕЛЕНОО́ЧКА, и, *ж.* Муха, личинки якої пошкоджують сходи і колосся хлібних злаків. *Зеленоочка трохи більша від весенки та шведки (до 0,5 см завдовжки). Вона світло-жовта, з чорними плямами та смужками; вусики короткі.. У живих мух очі мають зелений відблиск* (Шкідн. поля.., 1949, 105).

ЗЕЛЕНО́ЧОК, чка, *ч., діал.* Зав'язок. * Образно. *Щодня божого умиваться Олеся дрібними сльозами: «Діточки мої! квіти мої! пов'яли ви в зеленочку!»* (Вовчок, I, 1955, 28).

ЗЕЛЕНУВА́ТИЙ, а, е. Те саме, що **зеленкува́тий**. — *Ой, забуду! — мимрив собі під ніс Місяць, обсипаючи землю блідим, зеленуватим світом* (Н.-Лев., IV, 1956, 11); *Посеред столу на зеленуватому склі лежало кілька незвичайних колосків* (Жур., До них іде.., 1952, 99); *Усіма грудьми п'є* [Давид], *захлинаючись, терпке, як терен зеленуватий, осіннє степове повітря* (Головко, II, 1957, 10); *Зеленуваті очі.*

ЗЕЛЕНУВА́ТО, *присл.* Трохи зеленіючи, виділяючись зеленуватим кольором.

ЗЕЛЕНУ́ШКА, и, *ж.* Те саме, що **зеленя́к**. *Молоді шпаки, горобці, синиці, зеленушки вже покинули гнізда* (Наука.., 6, 1961, 54).

ЗЕЛЕНЯ́ВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **зелена́вий**. *Мав* [Сашко] *великі зеленяві очі з ледве вловимими прожилками на білках* (Коз., Вибр., 1947, 42).

ЗЕЛЕНЯ́К, а́, *ч. (Chloris).* Рід птахів родини в'юркових, ряду горобцеподібних, що має оливково-зелене забарвлення, з домішкою жовтого на крилах; знищує шкідливих комах. *Зеленяк.. поширений у більшій частині Європейської підобласті* (Посібник з зоогеогр., 1956, 114).

ЗЕЛЕНЯ́Р, а́, *ч., розм.* Продавець зелені, овочів.

ЗЕЛЕНЯ́РКА, и, *ж., розм.* Жін. до **зеленя́р**.

ЗЕЛЕНЯ́СТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **зелена́вий**. *Він одвернувся й знову підкинув на долоні зеленястий камінець* (Жур., Звич. турботи, 1960, 158).

ЗЕ́ЛЕНЬ, і, *ж.* 1. *збірн.* Зелені дерева, кущі, трави і т. ін. *Непаче помелом, за три дні змело сніг, з землі показалася перша зелень — проліски, фіалочки* (Мирний, III, 1954, 297); *Блискуча, перебризкана червоним сонцем лісова зелень оточувала їх* (Гончар, II, 1959, 257); // Зелене листя дерев, кущів і т. ін. *З очей її поволі щезала рожева од заходу, закутана в зелень кленів церква* (Коцюб., I,1955, 333); *В останні дні жовтня золотим вбранням пишаються білокорі берези, вилискують зеленню струнні сосни* (Хижняк, Тамара, 1959, 247).

2. *збірн.* Деякі, перев. зелені овочі і трави, що вживаються як їжа або приправа до страв. *Ось вже наготована зелень до борщу* (Забіла, Веселим малюкам, 1959, 26); *Обов'язковою стравою до обіду влітку і навесні повинен бути салат із сирих овочів, зелені, фруктів та ягід* (Укр. страви, 1957, 17).

3. Зелений колір чого-небудь. *Земля ушосте зелень трав змінила* (Мал., II, 1948, 152).

4. *розм.* Зелений наліт, цвіль на чому-небудь. *Дорожила вона тими пасками, доки вони зеленню не взялися — аж повросталися од цвілі* (Стельмах, II, 1962, 362).

5. *спец.* Зелена фарба. *Кольорові глазурі виготовляються* [на Гуцульщині] *так: «зелень» дістають, міщаючи одну частину окису міді з трьома глазурі* (Гуцульська кераміка, 1956, 37); *Малює* [Т. Г. Шевченко] *чистими, по-весняному життєрадісними барвами: світлою зеленню, ..ніжним ультрамарином* (Нар. тв. та етн., 3, 1966, 10).

△ **Зе́лень брильянто́ва**, *фарм.* — аніліновий барвник, що застосовується в медицині як антисептичний засіб. *Цікаво, що багато фарб є одночасно й ліками. Давно відома жовта фарба акрихін виявилася сильним засобом у боротьбі з малярією, брильянтову зелень застосовують замість йоду* (Наука.., 9, 1963, 29); **Зе́лень парижська** — яскраво- або темно-зелений нерозчинний у воді порошок, що використовується здебільшого для обприскування рослин з метою захисту їх від шкідників. *Проти яблуневої молі та інших листогризучих шкідників обприскують дерева.. 1-процентною суспензією паризької зелені* (Колг. енц., I, 1956, 7).

ЗЕЛІ́НКА, и, *ж., спец.* Зелена (мідна) фарба. *Гладкі блищать дрібанти* [на грубі], *Червець на них вилискує, зелінка і блакить* (Бажан, Вибр., 1940, 68).

ЗЕЛО[1], а́, *с., заст., поет.* Зелень (у 1 знач.). *З-за густих будяків і всякого зела незабаром висунулись баштани з довгими рядками високих соняшників* (Н.-Лев., I, 1956, 499); *Був вересень на початку; сонце пекло, аж шкварчить; по узгір'ях всяке зело пожовкло* (Свидн., Люборацькі, 1955, 120); *Відволожені після спеки дощем, ласкаво пахнуть зела, квіти, земля* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 78).

ЗЕЛО́[2], *присл., заст.* Дуже. *Пан воєвода сказати велів, що його війська зело потомлені стали від безперервних цілорічних боїв* (Ле, Побратими, 1954, 31).

ЗЕЛО́[3], а́, *с.* Восьма літера церковнослов'янського і староруського алфавітів на позначення приголосного звука «з».

ЗЕ́ЛЬТЕРСЬКА: △ **Зе́льтерська вода́** — природна або штучно виготовлена мінеральна соляно-вуглекисла вода. *Старий навмисно звільна Воду зельтерську п'є* (Мур., Лірика, 1954, 60); *// у знач. ім.* **зе́льтерська**, кої, *ж. Скільки стежок в Києві моїм,— Ми з тобою всі їх обійшли, І стояли над Дніпром старим, В кожній будці зельтерську пили* (Ю. Янов., V, 1959, 85).

ЗЕМВІ́ДДІЛ, у, *ч.* Скорочення: земельний відділ. *Земвідділам доручається організувати доступну для населення агрономічну допомогу* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 35).

ЗЕМЕ́ЛЬКА, и, *ж.* Пестл. до **земля́** 2—6. *Як вашумлять вітри на тебе* [гаю] *холодні — обнесуть вони, обшматують красу твою, розвіють битими шляхами, а дощами приб'ють її до сирої земельки...* (Вас., І, 1959, 184); *На столі з'явились пляшечки.. Ще торбинки манюсінькі й більшенькі, з пісочком, з землекою* (Мик., II, 1957, 30); *Тепер з тої земельки в нього була і картопля, і капуста, і морква, і діжки мочених яблук, і великі скляні банки різного варення — все, що родить оця благодатна земелька* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 120); *Земелька ся була Латинська, Завзятий цар в ній був Латин* (Котл., І, 1952, 164).

ЗЕМЕ́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **земля́** 5. *Незначна смужка земельних просторів півдня України.. в надрах своїх ховала галузі багатства* (Досв., Вибр., 1959, 305); *Повернувшись з громадянської війни.. і, одержавши від радянської влади земельний наділ, заходився* [Шамрай] *господарювати* (Тют., Вир, 1964, 414).

△ **Земе́льна ре́нта** — те саме, що **Абсолю́тна ре́нта** (*див.* **абсолю́тний**). *Земельна рента є та частина додаткової вартості, яка лишається після відрахування середнього зиску на вкладений у господарство капітал* (Ленін, 4, 1948, 123).

2. Стос. до землеволодіння або землевпорядкування. *Іще всякі книги в партійні: земельний кодекс і інші про радянську владу* (Головко, II, 1957, 32); *Головою земельної комісії майже одноголосно обрали Тимофія Горицвіта* (Стельмах, II, 1962, 20); *// у знач. ім.* **земе́льне**, ного, *с., іст., рідко.* Податок за користування землею (у 5 знач.). [Семен:] *Що ж у вас тут нового?* [Іван:] *Багато нового! Земельне прибавили та ще на якусь школу!.. Здирство, брат, таке, що й!..* (Кроп., І, 1958, 66).

ЗЕ́МЕЦЬ, мця, *ч., розм.* Земський діяч у дореволюційній Росії і на Україні. *Панас Мирний відобразив характерні риси земства, розкрив облудність земських начальників. Влучним словом сатирика він висміює зграю земців, чиновників, заньобить хабарництво, підступність, шахрайство* (Укр. літ., 9, 1957, 54).

ЗЕМЛЕ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **земля́** у 1 знач., напр.: **земле́зна́вство**, **земле́пис**; у 2 знач., напр.: **землекара́ван**; у 3 знач., напр.: **землеперегно́йний**, **земле́сумі́ш**; у 4 знач., напр.: **землетру́с**; у 5 знач., напр.: **землезабезпе́ченість**; у 6 знач., напр.: **землепрохо́дець**.

ЗЕМЛЕБИ́ТНИЙ, а, е, *буд.* Зробл. із щільно збитої землі з додаванням в'яжучих матеріалів. *Землебитна підлога.*

ЗЕМЛЕВЛА́СНИК, а, *ч.* Особа, яка володіє землею (у 5 знач.) на правах приватної власності. *Іван Олександрович Лисевич був багатий землевласник; мав п'ять тисяч десятин землі й багато всякого добра* (Сам., II, 1958, 410); *Додержуючись вказівок Маркса, Енгельса і Леніна, робітничо-селянська держава передає землю, відібрану у поміщиків та інших великих землевласників, в безпосереднє користування селян* (Ком. Укр., 4, 1963, 44).

ЗЕМЛЕВЛА́СНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **землевла́сник**.

ЗЕМЛЕВЛА́СНИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до землевласника.

ЗЕМЛЕВОЛОДІ́ННЯ, я, *с.* Володіння землею (у 5 знач.) на правах власності або оренди. *В декреті про землю знайшли вцяв вікові сподівання мільйонів селян про знищення поміщицького землеволодіння* (До 40-річчя Вел. Жовт. соц. рев., 1957, 11); *На Київщині в XVII ст. вже не було общинного землеволодіння, ясно вирізнилися окремі господарства* (Укр. іст. ж., 1, 1960, 69).

ЗЕМЛЕВПОРЯДЖЕ́ННЯ, я, *с.* Те саме, що **землевпорядкува́ння**. *Саме до землевпорядження готувались, з дня на день ждали в село землемірів* (Головко, II, 1957, 183).

ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до землевпорядкування.

ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВА́ННЯ, я, *с.* Сукупність заходів щодо організації землі (у 5 знач.) і користування нею. *Запровадження сівозмін насамперед наводить певний порядок у використанні землі і цим воно тісно пов'язане з внутріколгоспним землевпорядкуванням* (Колг. енц., II, 1956, 506).

ЗЕМЛЕВПОРЯ́ДНИЙ, а, е. Стос. до землевпорядкування. *Велику стійкість у боротьбі проти здійснення аграрної столипінської реформи проявили селяни с. Губарівки, Богодухівського повіту, Харківської губернії, які виступили проти проведення землевпорядних робіт і виділення куркулям кращої землі на відруби* (Іст. УРСР, І, 1953, 673).

ЗЕМЛЕВПОРЯ́ДНИК, а, *ч.* Спеціаліст із землевпорядкування. *Проектуючи закладання садів на схилах, до цієї роботи треба залучити землевпорядників, грунтознавців* (Колг. Укр., 3, 1962, 36); * У порівн. *Бійці йшли неквапно, на весь зріст, рухались і прямо, і навскіс, розходячись променями, наче обмірювали все поле, як землевпорядники* (Гончар, III, 1959, 219).

ЗЕМЛЕЗНА́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Спеціаліст із землезнавства.

ЗЕМЛЕЗНА́ВСТВО, а, *с.* Частина фізичної географії, яка вивчає загальні фізико-географічні закономірності Землі. *Назва геологія походить від грецьких слів: гео — Земля та логос — слово, розуміння, пізнання. Отже, геологія вначить землезнавство в широкому розумінні* (Курс заг. геол., 1947, 4).

ЗЕМЛЕКО́П, а, *ч.* Робітник, який виконує земляні роботи. *Землекопи рили котлован* (Роб. газ., 10.VII 1965, 2); *Зараз вона — інженер і працює в цьому депо, яке колись будувала вкупі з тисячами арматурників, бетонярів, землекопів* (Донч., III, 1956, 379).

ЗЕМЛЕКО́ПНИЙ, а, е. Призначений для копання землі. *Землекопна машина.*

ЗЕМЛЕКОРИСТУВА́ННЯ, я, *с.* Порядок, умови і форми користування землею (у 5 знач.), яка належить державі, колективам або окремим особам. *В результаті розширення феодального господарства площа селянського землекористування зменшувалася* (Іст. УРСР, І, 1953, 129); *Приватне землекористування кінець кінцем переходить у приватне землеволодіння, і земля став головним багатством* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 376).

ЗЕМЛЕКОРИ́СТУВАЧ, а, *ч.* Особа, яка користується землею (у 5 знач.) на певних умовах. *В ринкову торгівлю широко залучається продукція підсобних господарств колгоспників та інших індивідуальних землекористувачів* (Ком. Укр., 12, 1964, 30).

ЗЕМЛЕМІ́Р, а, ч. Спеціаліст з межування землі (у 5 знач.) та землевпорядкування. *Як настала радянська влада і ділили землю, громада обрала його за землеміра* (Кучер, Полтавка, 1950, 58); * У порівн. *Чорногуз бродить по траві, як землемір* (Ю. Янов., I, 1954, 256).

ЗЕМЛЕМІ́РНИЙ, а, е. Признач. для вимірювання землі (у 5 знач.). *Віддалі вимірюють різними способами: рулеткою, мірною стрічкою, землемірним циркулем* (Фіз. геогр., 5, 1956, 14).

ЗЕ́МЛЕНЬКА, и, *ж., рідко.* Пестл. до **земля́** 2—6. *Засиніли проліски У ліску, у ліску... Швидко буде земленька Вся в вінку* (Олесь, Вибр., 1958, 233).

ЗЕМЛЕРИ́ЙКА, и, *ж.* Комахоїдний ссавець, схожий на мишу. *З розвитком деревної та чагарникової рослинності створяться найсприятливіші умови життя й розселення в степових районах не тільки травоїдних, а й комахоїдних ссавців, таких, як землерийка, їжак і кріт* (Вісник АН, 11, 1953, 46).

ЗЕМЛЕРИ́ЙНИЙ, а, е. Признач. для риття землі (у 2, 3, 5 знач.). *На спорудженні каналу діяли сотні екскаваторів, бульдозерів, скреперів, грейдер-елеваторів та інших землерийних механізмів* (Рад. Укр., 16.IX 1956, 3); *Тут можна було виконробів зустріти, майстрів землерийних.. робіт* (Шер., Дружбою.., 1954, 92).

ЗЕМЛЕРО́Б, а, ч. Той, хто займається землеробством; рільник. *Землеробство в умовах лісового ландшафту мало вирубний характер. Землероб розчищав від лісу ділянку землі, засівав її рік або два, а коли грунт виснажувався, переходив на нову ділянку* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 88).

ЗЕМЛЕРО́БСТВО, а, *с.* Обробіток землі (у 5 знач.) для вирощування сільськогосподарських рослин. *Головним завданням у землеробстві є дальше підвищення врожайності всіх сільськогосподарських культур* (Колг. Укр., 2. 1958, 1).

ЗЕМЛЕРО́БСЬКИЙ, а, е. Стос. до землеробства і землероба. *Населення країни з слабо розвиненим (або зовсім нерозвиненим) товарним господарством є майже виключно землеробським..* (Ленін, 3, 1949, 20); *За одне десятиріччя, за висловом Маркса, Німеччина перетворилася з землеробської країни в промислову* (Нова іст., 1956, 202); *Російський вчений академік.. Горячкін відомий світовій науці як основоположник землеробської механіки* (Наука.., 9, 1960, 30).

ЗЕМЛЕСО́С, а, ч. Плавучий агрегат для підводної розробки грунту і транспортування його до місця укладання. *Наполегливою кропіткою працею, просуваючись метр за метром вгору по річці, гідромеханізатори з допомогою землесосів поглибили і розчистили на протязі майже 80 кілометрів русло Інгульця* (Рад. Укр., 16.IX 1956, 3).

ЗЕМЛЕСО́СНИЙ, а, е. Стос. до землесоса. *Частину паркової території буде відвойовано у моря; грунт з його дна намиють потужні землесосні машини* (Рад. Укр., 18.II 1964, 1).

ЗЕМЛЕТРУ́С, у, ч. Коливання земної поверхні та підземні поштовхи, які виникають унаслідок геологічних процесів, що відбуваються у надрах Землі або в земній корі. *Землетруси — раптові рухи земної кори, викликані внутрішніми причинами* (Курс заг. геол., 1947, 181); *Минуло трохи більше року, як землетрус обернув пишну Мессіну в груду каміння* (Коцюб., II, 1955, 401).

ЗЕМЛЕУ́СТРІЙ, рою, ч. Те саме, що **землевпорядкува́ння**. *Ще з весни на землеустрій зібрались були обухівці* (Головко, II, 1957, 133); *— Ще не так завиють дукачі, коли землеустрій проведемо. Справжня робота, Докіе, починається навкруги, в усій країні* (Стельмах, II, 1962, 413).

ЗЕ́МЛЕЧЕРПА́ЛКА, и, *ж.* Судно технічного флоту, признач. для розроблення і виймання з-під води землі (у 2, 3 знач.) черпаками. *Від озера до парку прямував уже наполовину готовий вузенький канал. Там працювали вараз дві землечерпалки* (Смолич, I, 1958, 75).

ЗЕМЛЕЧЕРПА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до землечерпання.

ЗЕМЛЕЧЕРПА́ННЯ, я, *с.* Виймання землі (у 2, 3 знач.) з дна річок, каналів і т. ін. з метою поглиблення їх.

ЗЕМЛИ́СТИЙ, а, е. 1. Який містить у собі багато часток землі (у 3 знач.). *Заводський нітрагін — це землиста маса, в якій знаходиться дуже багато бульбочкових бактерій* (Зерн. боб. культ., 1956, 31).

2. *розм.* Сірувато-блідий (про колір обличчя, шкіри людини). *Її повільні рухи, землистого кольору обличчя, опущені додолу кутики уст свідчили про перевтому* (Коцюб., I, 1955, 187); *Відолала глянув на неї спантеличено і благально, простягнув поперед себе довгу землисту руку* (Рибак, Помилка.., 1956, 241); // Взагалі що-небудь кольору землі (у 3 знач.). *Двоє поранених пройшло, обнявшись, в пом'ятих землистих шинелях* (Довж., I, 1958, 327); *Сиві вуса притрусило пилом, і вони набрали землистого кольору* (Кучер, Чорноморці, 1956, 202).

ЗЕМЛИ́ЦЯ, і, *ж.* Пестл. до **земля́** 2—5. [З а х а р к о:] *Хидись, моя сива голівонько, до сирої землиці, швидш хились, бо ні до кого вже буде тобі прихилитись!..* (Кроп., II, 1958, 176); *Тимко щулився від вранішньої прохолоди і, щоб зігрітися, збивав батогом святу землицю* (Тют., Вир, 1960, 90); — *В полі ж була.. Набрала оце землиці на пробу, розсаду на баклажани посію* (Гончар, II, 1959, 196); — *Що довго радити? Ми найдемо і самі управу на церковну землицю! — мовив Степан Пригара* (Чендей, Вітер.., 1958, 72).

ЗЕМЛЮ́КА, и, *ж., розм.* Те саме, що **земля́** 3. *Він показав руки свої в землюці і в крові* (Головко, I, 1957, 113).

ЗЕМЛЯ́, і́, *ж.* 1. *тільки одн.* Третя по порядку від Сонця велика планета, яка обертається навколо своєї осі і навколо Сонця. *І сонечко серед неба Опинилось-стало, Мов жених той молодую, Землю оглядало* (Шевч., II, 1963, 337); *Хай дітям нашим на потребу Ростуть могутні кораблі, Нехай розвідниками в небо Летять супутники Землі!* (Рильський, Дал. небосхили, 1959, 15); // Місце життя і діяльності людей. [Н е о ф і т р а б:] *Паненяті аж два щастя буде, одно тут, на землі, а друге в небі...* (Л. Укр., II, 1951, 226); — *Я не знаю, чи там угорі, наді мною, є життя, але я добре бачу, що вся краса тут, на землі,— роздумував він* (Тют., Вир, 1964, 251); * У порівн. *Далеко, як небо від землі* (Номис, 1864, № 7928).

◇ **Зоста́тися (зоста́нути) між не́бом і земле́ю** *див.* **не́бо.**

2. *тільки одн.* Верхній шар земної кори. *Яка була мерзла земля, зараз уся поростала* (Кв.-Осн., II, 1956, 123); *На всьому, на всьому борні їх печать, в воді й під землею їх кості лежать* (Сос., I, 1957, 447); // *розм.* Земляна поверхня, площина, по якій ходять. *Бризнуло до землі намисто й розкотилось по куточках* (Коцюб., I, 1955, 30); *Дерева посилялись під вагою плодів, і плоди падали на землю й лежали на ній* (Довж., I, 1958, 437).

◇ **Віддава́ти (відда́ти) тіло земля́** *див.* **віддава́ти; Відрива́тися (відірва́тися) від землі́** *див.* **відрива́тися**[1]; **Врости́ в зе́млю; Прикипі́ти (прирости́) до землі́** — завмерти, застигнути на місці від сильних переживань, великої несподіванки і т. ін. *В повітрі смужкою блиснула*

шабля, і жінка з переляку зіщулилась, вросла в землю (Стельмах, II, 1962, 185); — *Марії нема. Може, пішла до дівчат... А може... я так і прикипів до землі, жахнувшись несподіваної думки* (Коцюб., I, 1955, 143); **Втопта́ти в зе́млю** *див.* **вто́птувати**[1]; **Земля́ не доторка́тися (дото́ркуватися)** *див.* **доторка́тися; Земля́ гори́ть під нога́ми** *див.* **гори́ти; Земля́ западе́ться (запа́лася)** *див.* **западе́тися; Змита́ти (змести́, стира́ти, сте́рти, зіте́рти** *і т. ін.*) **з лиця́ землі** *кого, що* — знищувати кого-, що-небудь дощенту. *Мужики зметуть з лиця землі все, що звалося панським* (Д. Бедзик, Ост. вальс, 1959, 87); **Земля́ перо́м (пу́хом)** *кому, над ким* — вираз доброї пам'яті про померлого. *Як помер наш батько,— нехай йому земля пером! — оставив нам дев'ять пар волів полових, хороших* (Вовчок, I, 1955, 37); *Пухом тобі земля, моя мати, за те, що дала мені таку долю, яка в мене є* (Мур., Бук. повість, 1959, 236); [Спирид:] *Може, вже й померла* [панна], *то нехай над нею земля пером* (Кроп., V, 1959, 282); **З-під землі́ (під землі́о) вида́рати (ви́дерти, вирива́ти, ви́рвати, добува́ти, добу́ти** *і т. ін.*) — настирливо, заповзятливо діставати, роздобувати що-небудь, незважаючи ні на які труднощі. [Кирило:] *Хіба такий* [як Храпко] *не одкопає* [діла]*? — ого! З-під землі видере,— бідовий* (Мирний, V, 1955, 141); — *Заруба дістане* [мотор]. *То такий, що під землею вирве* (Кучер, Трудна любов, 1960, 421); **Лягти́ (піти́, іти́** *і т. ін.*) **в (у) зе́млю** [**живи́м, живо́ю**] — загинути, вмерти. *Нехай ще раз усміхнеться Серце на чужині, Поки ляже в чужу землю, В чужій домовині* (Шевч., I, 1963, 64); — *Як згадаю про матіночку мою, жива б у землю пішла...* (Кв.-Осн., II, 1956, 452); **[Не] кли́ном земля́ зійшла́ся** *див.* **клин**; **Не чу́ти землі́ під собо́ю** *див.* **чу́ти**; **Очи́ма зе́млю ри́ти** *див.* **о́ко**; **Поню́рити го́лову в зе́млю**; **Поту́пити (опусти́ти, втупи́ти** *і т. ін.*) **о́чі (очи́ці) в (у) зе́млю (до землі́)** — нахилившись від почуття сорому, незручності, ніяковості і т. ін., дивитися вниз. *Понурив голову в землю отаман, соромлячись наготи своєї перед своїми ж козаками* (Довж., I, 1958, 250); *Він замовк, потупив очі в землю* (Мирний, I, 1949, 276); *Як я їй став закидати, що її полюбив, і очиці опустила у землю* (Кв.-Осн., II, 1956, 36); **Пуп землі́** *див.* **пуп**; **Сіль землі́** *див.* **сіль**; **Топта́ти зе́млю** — бути живим, жити. *Ще й досі топче землю Інокентій Гамалія, на старість бороду викохав* (Тют., Вир, 1964, 21); **Удара́ти (уда́рити, ки́дати, ки́нути, би́ти** *і т. ін.*) **лі́хом об зе́млю** *див.* **лі́хо**; **Уклоня́тися (вклоня́тися, уклоня́тися** *і т. ін.*) **до землі́** *кому* — дуже низько кланятися кому-небудь, виявляючи особливу шану. *Я бачив колгоспників, перед якими я внутрішньо шапку скидав і вклонявся їм до землі за гожість та благородство розуму* (Довж., III, 1960, 245); **[Хоч] живцем лізь (ляга́й) у зе́млю** *див.* **живе́ць**; **Як (мов, ніби** *і т. ін.*) **провали́тися (пі́ти) крізь зе́млю** — раптово, безслідно зникнути. — *Людський тільки що був тут і десь дівся, мов крізь землю провалився* (Крот., Вибр., 1959, 485); — *І коней не знайшли? — Ні, як крізь землю пішли всі семеро* (Головко, II, 1957, 8); **Як (на́че, немо́в** *і т. ін.*) **ви́рости (ви́ринути, уроди́тися** *і т.ін.*) **з-під (з) землі́** — раптово, несподівано з'явитися. *Враз біля нас як з-під землі виріс стражник Чапля* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 32); *Всі три хлопці з'явилися, як би з-під землі виринули* (Март., Тв., 1954, 148); *Скрізь по полю — ліворуч і праворуч — стояли гармати, гармати, гармати... Немов уродилися з землі* (Гончар, III, 1959, 217).

3. *тільки одн.* Речовина темно-бурого кольору, що входить до складу земної кори. *Той хліб, що їли люди, був випечений з усякої всячини: там була й полова з остюками, і земля з куколем та горошком* (Мирний, IV, 1955, 255); *Хто цей курган насипав і чим його насипали такий високий, шапками сюди зносили землю за давнім вояцьким звичаєм, чи шоломами, чи як?* (Гончар, Тронка, 1963, 285).

◇ **Зрівня́ти (зміша́ти) із землі́ю — знищити.** — *Город! Город! — мимо волі Всі половці гомонять. — ..Що в нім, все позабираєм, А нарешті силу маєм Із землею все зрівнять!* (Фр., XIII, 1954, 371); *Дьяконов, навалюючись на нього конем, а усього розмаху оперіщив його арапником.. Затоптав би конем, змішав би з землею, якби не стали на заваді оці* [врангелівці] (Гончар, II, 1959, 278).

4. *тільки одн.* Суша (на відміну від водяного простору). *Якийсь час пливли вони в тумані, поміж берегами, одірвані од землі й безпомічні* (Коцюб., I, 1955, 355); *Вгору піднісшись на хвилі високій, Глянув він пильно, і от — недалеко вже землю побачив* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 107).

5. Грунт, який обробляється і використовується для вирощування рослин. *Оце піду, нападу на свого Омелька — нехай продає воли, землю й хату, бо далі не видержу* (Н.-Лев., II, 1956, 16); — *Слухав я панське, а думав про мужицьке і знаю одно: селянин без землі — це риба без води!* (Стельмах, I, 1962, 373); *Колись і в Обухівці шуміла революція: одібрали землі панські та в куркулів* (Головко, II, 1957, 133); * У порівн. *Бувай здорова, як риба, гожа, як вода, весела, як весна, робоча, як бджола, багата, як земля святая!* (Номис, 1864, № 4562).

6. Країна, край, держава. *Еней в чужих землях блукав, Дружину в поміч набирав* (Котл., I, 1952, 214); *Мій рідний край, моя земля велика-превелика! Є в ній степи, ліси, поля, моря, і гори, й ріки* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 5).

◇ **Вели́ка Земля́** *див.* **вели́кий**; **За три́дев'ять (за сім) земе́ль** — дуже далеко. *Гостро пахло дощем, хоч, може, він випав десь за тридев'ять земель* (Дмит., Наречена, 1959, 152); *Той пломінь у собі за сім земель поніс* [батько] (Рудь, Дон. зорі, 1958, 3); **Земля́ обітована́** *див.* **обітова́ний**.

ЗЕМЛЯ́К, а́, ч. Уродженець однієї з ким-небудь місцевості. *Матрос, Таки земляк наш з Островної, На вахті стоя, Журився сам собі чогось* (Шевч., II, 1963, 105); — *А ви його знаєте? — Ну, аякже! Земляки. З одного села. Разом до школи ходили* (Головко, II, 1957, 453).

ЗЕМЛЯ́НИЙ, а́, е́. 1. Стос. до землі (у 2 знач.). *Січ. Навкруги земляні рови і окопи* (Кроп., V, 1959, 517); *Ідучи темним земляним коридором, вони дійшли до невеличкої площинки* (Довж., I, 1958, 243); *Навіть Маковейчик, який завжди уникав земляних робіт, сьогодні натер собі чесні мозолі* (Гончар, III, 1959, 390).

2. Зробл. із землі (у 3 знач.). *На земляній покрівлі хаток та крамниць повиростали кущі зеленої трави та берізки* (Н.-Лев., I, 1956, 50); [Марта:] *Жили ми у старій хаті, долівка земляна була* (Мороз, П'єси, 1959, 141).

3. *розм., рідко.* Те саме, що **земли́стий** 2. *Страшна була баба. Низенька.. Лице земляне. Губи чорні, зморщені* (Коцюб., I, 1955, 453).

4. Складова частина назв рослин, тварин, мінералів, що ростуть, живуть і т. ін. на (в) землі. *Професор лазив тоді по палісадничку, притримуючи пенсне, яке падало з носа, ловив земляну жабку* (Ю. Янов., II, 1954, 84); *Високу ефективність мікродобрив виявлено і при вирощуванні таких цінних кормових культур, як конюшина, люцерна, земляна груша* (Наука.., 2, 1957, 24); *Земляний горіх; Земляний заєць.*

ЗЕМЛЯ́НИН, а, ч. Житель планети Земля. *От і Земля! Рідна, отча Земля! Навряд чи хто із землян може відчути до неї, своєї матері-годувальниці, таку синівську любов, як ті, хто відривався від неї на кілька діб* (Рад. Укр., 27.IX 1962, 3).

ЗЕМЛЯНИ́Н, а, ч., *заст.* Селянин. *Кругом столу обсідали другі гласні — горожани й земляни* (Мирний, II, 1954, 271).

ЗЕМЛЯНИ́СТИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **земли́стий** 2. *У Миронця наче спинилося серце. Щастя його, що землянистий колір щік не дуже міняється під напливом схвильованої крові* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 79).

ЗЕМЛЯ́НКА, и, *ж.* Викопане в землі житло, яке іноді виступає над поверхнею. — *Оселилася я біля кладовища, землянку собі викопала і на роботу ходила* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 329); [К а в у н:] *Люди під час війни в землянках жили* (Корн., II, 1955, 80); *З командирської землянки мінроти вийшли офіцери* (Гончар, III, 1959, 34).

ЗЕМЛЯ́НОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **земля́нка**. *Земляночку викопав Марко під самим дубом* (Стор., I, 1957, 390)

ЗЕМЛЯ́ЦТВО, а, *с.* 1. Об'єднання земляків для взаємної допомоги. *Але ж — всі ті земляцтва, організації, гуртки! Маринка бігав по сходках, мітингах, зборищах і ще, чого доброго, в нападі революційного ентузіазму впишеться в яку-небудь партію!* (Смолич, Мир.., 1958, 23).

2. *розм.* Приналежність до однієї області, села і т. ін. за народженням або місцем проживання. *В Дермані жило кілька родин Довбенків, але, крім прізвища і земляцтва, нічого спільного між ними не було* (Мельн., Коли кров.., 1960, 58).

3. *збірн., розм.* Земляки. *То ж, певно, велика причина Віддать земляцтву привіт* (Дор., Серед степу.., 1952, 94)

ЗЕМЛЯ́ЦЬКИЙ, а, е. Стос. до земляцтва. *Маю знов писати дещо до австрійських, земляцьких і німецьких журналів* (Л. Укр., V, 1956, 424); *Серце кров'ю пропекло, вірною, земляцькою* (Тют., Вир, 1964, 498).

ЗЕМЛЯ́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **земля́к**. — *Нащо тобі Христя? — ..Ми з одного села. Прийшов провідати землячку* (Мирний, III, 1954, 236); *Майже в усіх селах зустрічали бійці своїх земляків і землячок, що батракували в бюргерів* (Гончар, III, 1959, 383).

ЗЕМЛЯЧО́К, чка́, ч. Пестл. до **земля́к**. [С м о л а:] *Стривай, я ніби тебе десь бачив.* [Т е р е н ь:] *Може, землячок?* [М о с я:] *Ні, я в Безродненському районі не жив* (Мик., I, 1957, 110); // *ірон.* [2-й с о л д а т:] *Побачите, цей землячок наш наведе людей у наші комори й нашу землю буде міряти* (Корн., I, 1955, 175).

ЗЕ́МНИЙ, а́, е́. 1. Стос. до землі (у 1, 2, 4 знач.). *Земна куля оберталася у міжзоряному просторі* (Довж., I, 1958, 280); *Як погода добра, то в нас — рай земний* (Мирний, V, 1955, 419); *В своїх дужих руках тримав* [Юра] *сили небесні й земні, смерть і життя* (Коцюб., II, 1955, 333); *Вивчаючи родовища руд, він* [М. Ломоносов] *пояснював їх утворення як результат складних фізико-хімічних процесів, що відбуваються в земній корі* (Наука.., 10, 1963, 14); *Він ще міг свій літак підбитий на земну посадити твердь* (Гонч., Вибр., 1959, 168); *Хлопці.. спиналися на верхи земних насипів* (Ков., Світ.., 1960, 25); *Прекрасні, друзі, наші всі моря, І хай вони на хвилях пружних носять Плоди земні на вжиток добрим людям І миру вість розносять по землі!* (Рильський, III, 1961, 113); *Це день новий планети усієї Встав на всіх земних материках...* (Шпорта, **Ти в серці**.., 1954, 8).

Земни́й уклі́н *кому, чому* — уклін до землі як вияв особливої шани кому-, чому-небудь. *Народе! Я кладу земний уклін Твоєму полю і твоєму дому!* (Рильський, II, 1960, 332).

2. *перен.* Життєвий, реальний. *І ось з'явилася вона в піснею матері на устах, земна, відчутна, і назвалася — Ольга* (Кол., Терен.., 1959, 132); *Я земних почуттів Теж цуралась колись, на біду* (Забашта, Вибр., 1958, 177); *Я піснею в небо полину, щоб стати ще дужче земним* (Сос., Близька далина, 1960, 13).

ЗЕ́МНО, *перен., рідко.* Присл. до **земни́й** 2. *Мракобіси та націоналісти різних мастей хотіли канонізувати й Сковороду, зробивши з нього святого.. А він таки, на зло їм усім,— звучить аж надто виразно, земно* (Тич., III, 1957, 104).

Зе́мно кла́нятися — кланятися низько, до землі. *Тричі падала навколішки молода, тричі земно кланялася* (Бурл., О Вересай, 1959, 169).

ЗЕ́МНОВОДНИЙ, а, е. Пристосований до життя на суші й у воді. *Танки сунули, важко похитуючись, тьмяно лисніючись боками, немов вибиралися з води на сушу якісь доісторичні земноводні потвори* (Гончар, III, 1959, 371); // *у знач. ім.* **земново́дні**, них, *мн.* Клас хребетних, які мають ознаки наземних тварин, але тісно зв'язані з водним середовищем. *Земноводні утворюють клас хребетних, які живуть на суші, але розмножуються (за допомогою ікри) і розвиваються у воді* (Зоол.., 1957, 94).

ЗЕМСНАРЯ́Д, а, ч. Скорочення: землесосний снаряд. *В СРСР створено один з найпотужніших у світі земснарядів, який виймає за годину 1000 куб. м грунту і подає його на відстань до 4 км* (Ек. геогр. СРСР, 1957, 33); *Чимдалі ширшало розмите земснарядом озеро, підрізані береги разом з травою, з кущами червоної шелюги величезними скибами западали й тонули в ньому* (Жур., Вечір.., 1958, 105).

ЗЕ́МСТВО, а, *с.*, 1. Дуже обмежений у правах орган місцевого самоврядування, створений в дореволюційній Росії і на Україні відповідно до земської реформи 1864 р. *..земство з самого початку було засуджене на те, щоб бути п'ятим колесом до воза російського державного управління..* (Ленін, 5, 1948, 32); *Земство складалося з повітових і губернських земських зібрань та їх виконавчих органів* (Іст. УРСР, I, 1953, 481).

2. *збірн., розм.* Люди, які працювали в цих органах місцевого самоврядування. *«Сонмище», оставшись без ватажка, як перелякана отара овечок, спершу було кинулось вроатіч... Навперейми йому вискочило земство* (Мирний, II, 1954, 261).

ЗЕ́МСЬКИЙ, а, е. 1. Стос. до земства (у 1 знач.). *Ось одкрилась і земська рада. На раду прибули одні пани: селяни не поїхали* (Мирний, II, 1954, 281); *..земська статистика дає величезний і дуже докладний матеріал про економічне становище селянства..* (Ленін, 1, 1948, 3); // Який перебуває на службі у земстві, адміністративно зв'язаний з ним. *Відбув Тяжку покару й батько, земський лікар* (Рильський, I, 1956, 364); *Вона тільки три роки походила колись в земську школу* (Хижняк, Тамара, 1959, 211); // Який належить земству. *Дзвоник земської пошти, якою я їхав, дзеленькав монотонно* (Коцюб., I, 1955, 252).

Зе́мський [**нача́льник**] — службова особа у волостях і повітах дореволюційної Росії, в тому числі й України, наділена адміністративною і судовою владою. *Буде з нього і одного зуба, що вибив земський* (Коцюб., II, 1955, 47); *Через день у Медвин примчали справник, земський начальник, становий і кінні стражники* (Стельмах, I, 1962, 632); **Зе́мський суд** — поліцейсько-слідчий і судовий орган у повітах дореволюційної Росії, в тому числі й України. *Тут же написали.. до земського суду* (Кв.-Осн., II, 1956, 416).

2. *перен., рідко.* Те саме, що **земни́й** 2. *Не дам за втіхи земські свої крильця* (У. Кравч., Вибр., 1958, 45).

ЗЕ́МЩИНА, и, *ж.* 1. Частина території Російської держави з окремим управлінням, віддана царем

Іваном IV боярству після запровадження опричнини. *Усю територію держави було поділено на дві частини: опричнину, яка безпосередньо була підпорядкована цареві, і земщину, в якій управління залишалося в руках Боярської думи, що діяла під керівництвом царя* (Іст. СРСР, I, 1957, 121).

2. *збірн., заст.* Жителі сільської місцевості. [А р к а д і й:] *Доки в вас буде ще жити кустар, земщина?* (Корн., I, 1955, 120).

ЗЕНЗУ́БЕЛЬ, я, ч. Столярний інструмент для виймаття пазів у дошках. *Працювати зензубелем.*

ЗЕНІ́Т, у, ч. 1. Найвища точка небесної сфери над головою спостерігача. *Хоч сонце ще не досягло зеніту, але пекло немилосердно* (Руд., Остання шабля, 1959, 415); *Небо і небо над ними. В зеніті незаймано чисте, а ближче по обріях — буре, сухе, тривожно скаламучене* (Гончар, Таврія.., 1957, 417); *Темна грозова хмара могутніми ривками посувалась до зеніту* (Кол., Терен.., 1959, 30).

2. *перен.* Найвищий ступінь розвитку, вершина чого-небудь. *Його щастя дійшло до зеніту, коли Ганя в рік по шлюбі вродила йому близнюків* (Фр., VI, 1951, 165); *В натхненній праці, В зеніті слави Рости нам, юним, І молодіти* (Бойко, Про 17 літ, 1958, 22); *Основна маса женців в зеніт спеки піде на відпочинок* (Ле, В сноп.., 1960, 48).

ЗЕНІ́ТКА, и, *ж., розм.* Зенітна (у 2 знач.) гармата. *Сильний вибух десь поблизу і зараз же по тому виття сирен і постріли зеніток* (Коч., II, 1956, 398); *На одній з найвищих гір, розіп'явшись на деревах, як чорний крук, догорав підбитий нашими зенітками ворожий літак* (Гончар, III, 1959, 87).

ЗЕНІ́ТНИЙ, а, е. 1. Стос. до зеніту.

2. Признач. для стрільби по повітряних цілях. *Слідом за вогнями прожекторів вдарила зенітна артилерія* (Кучер, Чорноморці, 1956, 30); // Створюваний зенітною артилерією. *Зенітна канонада.*

ЗЕНІ́ТНИК, а, ч. Артилерист зенітної (у 2 знач.) артилерії. *Летить літак, летить хижак над нашою землею. І раптом, носом він — до нив, як огненна комета. Його зенітник юний збив* (Сос., II, 1958, 262).

ЗЕНІ́ТНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **зенітник**. *Зенітниці біля гармат своїх В плямистих плащ-палатках захисних Вцілялись в небо синяво-білясте* (Перв., II, 1958, 213).

ЗЕ́НКЕР, а, ч. Металорізальний інструмент для обробки стінок отворів. *Зенкери.. бувають за формою циліндричні і конічні, за побудовою — суцільні і насадні* (Практ. з машинозн., 1957, 73).

ЗЕНКЕРУВА́ННЯ, я, *с., техн.* Дія за знач. **зенкерува́ти**. *Зенкерування — операція, проміжна між свердлінням і розвірчуванням* (Слюс. справа, 1957, 203).

ЗЕНКЕРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех., техн.* Обробляти зенкером стінки отворів.

ЗЕНКІ́ВКА, и, *ж.* Металорізальний інструмент для обробки вхідної частини отворів. *У крупносерійному і масовому виробництві центрування хвостових різальних інструментів доцільно провадити за два переходи — спіральним свердлом і зенківкою* (Технол. різального інстр., 1959, 98).

ЗЕНКУВА́ННЯ, я, *с., техн.* Дія за знач. **зенкува́ти**. *Зенкування — це обробка готових отворів для одержання конічних або циліндричних заглибин, розсвердлювання центрових отворів, зняття задирок навколо вихідної частини отвору після свердління або пробивання і т. д.* (Практ. з машинозн., 1957, 72).

ЗЕНКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок., перех., техн.* Обробляти зенківкою вхідну частину отвору.

ЗЕРЕ́НЦЕ, я, *с.* Зменш.-пестл. до **зе́рно́**. *В колоссі зеренце: кожне — в куряче яйце!* (Забіла, У.. світ, 1960, 142); — *Вставай швидше. В колгоспі зеренце розвдають. Людей, як мурашочок. Треба поспішати, бо другі пшеничку заберуть, а нам послідок лишиться* (Тют., Вир, 1964, 367); *Проблискувало щось, мов зеренце щирого золота в купі сірого піску* (Фр., VII, 1951, 292); *Не раз уже Зорині здавалося: ось воно! Знайдене те зеренце істини, без якого твір — сама лише зорана і нічим не засіяна нива* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 128).

ЗЕРНИ́НА, и, *ж.* 1. Дрібний плід хлібних злаків. *На другий день молотив — приніс три вернини, на третій —чотири; щодня прибувало тільки по одному зернятку*(Стор., I, 1957, 31); *Оце пшеничка! Сімдесят шість зернин у колоску! Ти бачив таке?* (Головко, I, 1957, 425); * У порівн. *На цвинтарі біля могили З жерцем розмовляють живі. Там сльози, неначе зернини Лежать у пом'ятій траві* (Павл., Бистрина, 1959, 141).

◇ **На ма́кову зерни́ну** — те саме, що **На ма́кове зе́рно́** (*див.* **ма́ковий**). *Затамувавши злість, не довіряючи дівчині і на макову зернину, Панкратій Семенович сочив тепер за кожним її кроком* (Коз., Блискавка, 1962, 173).

2. Окрема дрібна часточка якої-небудь речовини; крупинка, краплинка. *Сонце світило по-весняному, і під його гарячим промінням танув зверху на заметах сніг, перетворюючись з сухого порошу на прозорі синюваті зернини* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 231).

3. *перен., рідко, чого або який.* Зародок, початок чого-небудь. *Коли в словах зернина дум кріпчева, В людському серці прорости слова* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 78).

ЗЕРНИ́НКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **зерни́на**. *Люди веселі спішать працювати: копати городи, поля засівати, щоб сил набирались зернинки малі* (Забіла, Веселим малюкам, 1959, 88); *Від хвилювання на гарному, дарма що змученому, обличчі Василини з'являються крихітні вернинки поту* (Стельмах, I, 1962, 518).

ЗЕРНИ́СТИЙ, а, е. Який має в собі багато зерен. *Росте.. пшениця висока, густа-прегуста та зерниста, аж колос повгинався* (Н.-Лев., I, 1956, 113); *Колос нахилився до колоса, обважнілий і рясний, зернистий* (Чендей, Вітер.., 1958, 143); // Який складається з зерен або дрібних часточок якої-небудь речовини. — *На підвечірок купить Мариня пачку ячмінної кави «Луна», а ту зернисту каву, що є ще в хаті, хай Мариня засипле до пляшки, закоркує щільно, і будемо держати тільки для гостей* (Вільде, Сестри.., 1958, 207); *Швидко жиготіли узлісся й галявини, більше вкриті золотавим зернистим піском, ніж скупою рослинністю* (Дмит., Наречена, 1959, 132); *За походженням відрізняють золотисто-жовтий мед з білої акації, білий зернистий мед з акації жовтої* (Бджоли, 1955, 194).

Зерни́ста ікра́ — сорт чорної ікри, яка добувається з осетрових риб. *Зернисту або кетову ікру кладуть гіркою на розетку ікорниці, а в ікорницю укладають дрібно колотий лід* (Технол. пригот. їжі, 1957, 130).

ЗЕРНИ́СТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **зерни́стий**. *Зернистість шліфувальних кругів залежить від виду шліфувальних і заточних робіт* (Технол. різального інстр., 1959, 59).

ЗЕ́РНІВКА, и, *ж.* 1. Сухий нерозкривний однонасінний плід злаків, який має тонкий шкірястий оплодень, що міцно зростається з насінною. *Плід* [злакових] — *вернівка, з якою нерідко зростаються квіткові лусочки* (Практ. з систем. та морф. рослин, 1955, 189).

2. Жук родини зерноїдових; зерноїд. *Отрутохімікати необхідні для обробки насіння і боротьби проти зернівкової зернівки* (Ком. Укр., 2, 1961, 22).

ЗЕ́РНО, зе́рна́, *с.* 1. Дрібний плід хлібних злаків; зернина. *Прийнявся Півень жито розгрібать І буйні зерна*

вибирать (Гл., Вибр., 1951, 154); — *Скільки у кого в хліба, внесім до зерна і до пилиночки укупу* (Кв.-Осн., II, 1956, 126); * У порівн. *Мамине слово падало в нього, як зерно в заготовану ниву* (Коцюб., II, 1955, 275); // *у знач. збірн. Жито було справді добре: колоски товсті, довгі, повні сухого зерна* (Мирний, I, 1949, 267); *Це ж осінь, як розумна господиня, В засіки зерно запашне складе* (Рильський, III, 1961, 306); * Образно. *Гвинтівок залпи розсипали град, І кулемети розсівали зерно* (Бичко, Сійся.., 1959, 388)

◇ **Де́рти (дра́ти) зе́рно** *див.* **дерти; На ма́кове зе́рно** *див.* **ма́ковий.**

2. Насінина плоду певної рослини. *Вона навіть не вибирала й не їла зерен і викидала з рота зерна з лушпайками* (Н.-Лев., II, 1956, 142); *Особливу симпатію викликає шкутильгаючий коник Чернища... Йому давали вилущені горіхові зерна, персики, виноград, і він усе охоче поїдав* (Гончар, III, 1959, 93); // *у знач. збірн. Зерно бобових культур має досить різноманітне використання* (Зерн. боб. культ., 1956, 3).

3. Окрема дрібна часточка якої-небудь речовини; крупинка, кришинка. *Зерно піску, приліплене до кореня, блисне часом перед очима* (Коцюб., I, 1955, 206); *Крохмаль відкладається у вигляді зерен круглої або еліптичної форми, причому навіть у тій самій клітині крохмальні зерна бувають неоднакові за своїми розмірами* (Практ. з анат. рослин, 1955, 29); * У порівн. *Ганна сплеснула руками, и сльози покотились, як перлове зерно* (Вовчок, I, 1955, 81); // *перен.* Невелика часточка, крихітка чого-небудь. *Ми не лукавили з тобою, Ми просто йшли; у нас нема Зерна неправди за собою* (Шевч., II, 1963, 299); [Р у ф і н:] *Друже, ти в мене заронив зерно надії...* (Л. Укр., II, 1951, 419); *Марія.. в розмові в дитячу душу рокяла зерна недовір'я до батька й намовляла їхати з нею* (Чорн., Пісні.., 1958, 34).

4. *перен.* Суть, основа чого-небудь. *Я навчився робити мізансцену, в якій само собою розкривалося внутрішнє зерно п'єси* (Моє життя в мист., 1955, 146).

◇ **Раціона́льне зерно́** *див.* **раціона́льний.**

5. *перен., чого або який.* Зародок, початок чого-небудь. *Зерна соціал-демократичних ідей розкидані вже скрізь у Росії..* (Ленін, 4, 1948, 190); *Значить, те, що він пише, не все макулатура? Значить, в його писанні неупереджені, сторонні люди добачили зерно поетичного дару?* (Кол., Терен.., 1959, 45); *Золоті зерна, посіяні Жовтнем на нашій землі, в кожному людському серці, зерна нового, комуністичного життя вже буйно проростають скрізь* (Рад. Укр., 4.XII 1960, 2).

ЗЕРНО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **зе́рно** у 1 і 2 знач., напр.: **зернолю́щи́лка, зернопо́дібний, зернопоста́вка** і слову **зерновий** у 1 знач., напр.: **зерноелева́тор, зернорадго́сп, зерносклад.**

ЗЕРНОБОБО́ВИЙ, а, е. Який дає плоди у вигляді бобів, що використовуються як зернові продукти. *На Україні поширені найбільше такі зернобобові культури, як горох, вика, люпин, сочевиця, квасоля* (Колг. Укр., 5, 1961, 45); // *у знач. ім.* **зернобобо́ві,** вих, *мн.* Рослини родини бобових (горох, соя, квасоля і т. ін.). *Зернобобові (горох, вико-овес).. рано звільняють поле, залишають після себе достатню кількість поживних речовин, особливо азоту* (Картопля, 1957, 35).

ЗЕРНОВИ́Й, а́, е́. 1. Стос. до зерна (у 1 і 2 знач.). *Зернові корми становлять основну групу концентрованих кормів для свиней* (Свинар., 1956, 138); *Зернова проблема;* // Який займається вирощуванням та обробкою зерна (у 1 і 2 знач.). *Основою всього сільськогосподарського виробництва в зернове господарство* (Наука.., 7, 1961, 23); *Зерновий радгосп; Зернові комбайни;* // Який шкодить зерну, знищує його. *Із зібраним врожаєм зернова міль потрапляє до зерносховищ* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 438).

2. Який дає плоди й насіння у вигляді зерен. *Колгосп хазяйнує добре, збирає рясні врожаї зернових і технічних культур* (Вишня, I, 1956, 422); // *у знач. ім.* **зернові,** вих, *мн.* Різні сільськогосподарські рослини, зерна яких використовуються як продукти харчування, а також для одержання концентрованих і грубих кормів та сировини для промисловості. *Ми зможемо використати його* [трактор ХТЗ] *на роздільному збиранні зернових, а також на стаціонарних роботах* (Колг. Укр., 4, 1958, 9); *Давно, давно тут не проходив плуг, Не сіялися зернові ніякі!* (Нех., Чудесний сад, 1962, 61).

ЗЕРНОВИ́К, а́, ч. Спеціаліст з вирощування зернових, злакових культур. *Досягнення зерновиків, тваринників, садівників, городників, буряководів — чи ж не багата наша країна знатними людьми?* (Горд., Цвіти.., 1951, 33)

ЗЕРНОВЛОВЛЮВА́Ч, а, ч. Пристрій на збиральних машинах для уловлювання зерна, насіння, що обсипається під час збирання врожаю. *Щоб зменшити втрати насіння люпину, на збиральних машинах треба обов'язково встановлювати зерновловлювачі* (Добрива.., 1956, 89).

ЗЕРНОВО́ЗКА, и, *ж.* Повозка для перевезення зерна (у 1, 2 знач.). *Зерно з бункера вивантажують, зупиняючи комбайн. За сигналом комбайнера з лівого боку бункера під'їжджає автомобіль або зерновозка* (Зерн. комбайни, 1957, 131).

ЗЕРНОДРОБА́РКА, и, *ж.* Машина для подрібнення зерна (у 1, 2 знач.).

ЗЕРНОЗБИРА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для збирання зерна (у 1, 2 знач.). *Зразком.. машин* [які відповідають сучасному розвитку науки і техніки] *може бути новий самохідний зернозбиральний комбайн СК-3* (Наука.., 5, 1958, 27).

ЗЕРНОЇ́Д, а, ч. Жук родини зерноїдових; зернівка. *Незалежно від ступеня пошкодження насіння зерноїдом, його піддали протягом 48 годин газації* (Колг. Укр., 3, 1959, 21).

Горо́ховий зерноїд — жук родини зерноїдових, який завдає величезної шкоди посівам гороху. *Гороховий зерноїд.. Жук чорний, вкритий густими сірими волосками* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 148).

ЗЕРНОЇ́ДНИЙ, а, е. Який живиться перев. зерном (про птахів і комах). *Восени і взимку можна спостерігати зерноїдних птахів, які або сидять на кущиках, скльовуючи насіння, або ходять по землі, збираючи те, що висипалося на землю* (Корисні птахи.., 1950, 7).

ЗЕРНОЇ́ДОВІ, вих, *мн. (Bruchidae).* Родина жуків, личинки яких розвиваються в насінні бобових, беріакових, зонтичних та ін. рослин, пошкоджуючи їх.

ЗЕ́РНООЧИСНИЙ, и́сна, и́сне́. Признач. для очищення зерна (у 1, 2 знач.). *Насіння* [льону] *очищають від полови на зерноочисних льонарських машинах* (Техн. культ., 1956, 112).

ЗЕРНООЧИ́СТКА, и, *ж.* Очищення зерна (у 1, 2 знач.) від сторонніх домішок. *Хліб з самоскида висипається на бетоновану площадку току і потрапляє на транспортер зерноочистки* (Рад. Укр., 7.VII 1957, 3).

ЗЕРНООЧИ́ЩУВАЛЬНИЙ, а, е. Те саме, що **зерноочи́сний.**

ЗЕРНОПУ́ЛЬТ, а, ч. Вид зерноочисної машини. *На механізованих і електрифікованих токах, щоб прискорити сушіння і очищення продовольчого зерна, застосовують зернопульт* (Механ. і електриф.., 1953, 239).

ЗЕРНОСУША́РКА, и, *ж.* Установка, механічний пристрій або спеціально обладнане приміщення для

сушіння зерна (у 1, 2 знач.) з доведенням його до кондиційної вологості. *Стелажна зерносушарка.. має піч з металевими трубами і коробкою, сушильну камеру з сітчастим стелажем, відцентровий вентилятор і електродвигун* (Механ. і електриф.., 1953, 243); *В зерносушарках вологе насіння бобів рекомендується сушити кількома заходами, знижуючи кожного разу вологість на 2-3 проценти* (Колг. Укр., 6, 1962, 27).

ЗЕРНОСХО́ВИЩЕ, а, *с.* Спеціально обладнане приміщення для схову, зберігання зерна (у 1, 2 знач.). *Горох зберігають добре очищеним у сухих провітрюваних зерносховищах* (Зерн. боб. культ., 1956, 42).

ЗЕРНОФУРА́Ж, у́, *ч.* Зерновий корм для худоби та птахів. *Ця культура* [кукурудза] *дає і силос, і зернофураж, і грубий корм* (Хлібороб Укр., 8, 1963, 6).

ЗЕРНОФУРА́ЖНИЙ, а, е. Стос. до зернофуражу. *Щоб вирощувати високі врожаї зернофуражних і кормових культур, треба мати добірне насіння* (Рад. Укр., 21.I 1959, 3).

ЗЕ́РНЯ, ятн. *розм.* **ЗЕРНЯ́,** я́тн, *с.* 1. Зменш.-пестл. до **зе́рно.** *Обсушили* [Марина з дочкою] *ті п'ять снопів, обмолотили. Пильнували кожне зерня, щоб де не запропастилося* (Мирний, IV, 1955, 250); *Золоті, рівномірно розтрушені зернята, падали на грунт* (Цюпа, Три явори, 1958, 34); *Відламав* [Петро] *гілочку японської вишні, почав уважно розглядати її сучкувате колінце, густо обліплене сірими, наче мак, зернятами* (Кучер, Чорноморці, 1956, 14); *Окремі рослини мають крохмальні зернята певної форми* (Практ. з анат. рослин, 1955, 29); [М е с с і я:] *У тебе мало віри. Якби ти хоч зерня віри мала...* (Л. Укр., II, 1951, 112); * У порівн. *Пахуча пара.. блискучими краплинками осідав на гострих біля носа, мов зернята гречки, віспинах Омеляна* (Стельмах, I, 1962, 115).

◇ **На ма́кове зе́рня́** — те саме, що **На ма́кове зе́рно́** (*див.* **ма́ковий**). *Підсувається хлоп'я на макове зерня* (Сл. Гр.).

2. *тільки мн., розм.* Соняшникове насіння. — *Ходімо танцювати,— сказав він їй, дихнувши в лице запахом тютюну, змішаного з запахом підсмажених соняшникових зернят* (Тют., Вир, 1960, 128).

ЗЕРНЯ *див.* **зе́рня.**

ЗЕ́РНЯТКО, *розм.* **ЗЕРНЯТКО,** а, *с.* Зменш.-пестл. до **зе́рня** і **зерня́.** [І д и т и и а:] *Були у полі, Та ниви голі, Ні колосочка, Ані зернятка: Все позбирали Птахи, звірятка* (Олесь, Вибр., 1958, 437); *Коли іла* [Маланка] *яблуко, обережно вибирала зернятка і сушила на вікні* (Коцюб., II, 1955, 25); *Пожовтівшав Ласун тільки влітку, коли я зміг приносити йому різний зелений харч, ягоди, зернятка* (Сміл., Сашко, 1957, 125); *В клітинах зародкового шару* [шкіри] *знаходяться коричневі крупинки, зернятка красильної речовини* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 10); *Він уже тішив себе надією, що в серці хлопця йому вдалося посіяти зернятко, з якого могло вирости примирення* (Петльов., Хотинці, 1949, 156); *Приймала* [тітка] *їх чемно, без образливого в їх становищі здивування, але й без зернятка співчуття* (Вільде, Сестри.., 1958, 455); * У порівн. *Голівка його була така малесенька, як зернятко* (Вовчок, I, 1955, 232).

◇ **На ма́кове зе́рня́тко** *див.* **ма́ковий.**

ЗЕРНЯ́ТКО *див.* **зе́рнятко.**

ЗЕРНЯТКОВИ́Й, а, е. Який має зернятка, насіння в своїх плодах. *Сіянці зерняткових порід Мічурін через рік розсаджував на більші віддалі* (Юним мічур.., 1955, 54); // *у знач. ім.* **зе́рняткові,** вих, *мн.* Рослини, плоди яких мають зернятка.

ЗЕРНЯ́ТОЧКО, *розм.* **ЗЕРНЯТОЧКО,** а, *с.* Зменш.-пестл. до **зе́рнятко** і **зерня́тко.** *Молотив бідолаха цілісінький день; увечері роззувся, дивиться — в постоли заскочило тільки два зернятка* (Стор., 1, 1957, 31); *Піонерам теж турбота: Колоски збирають тут. І зернятечко ніде Наланах не пропаде!* (Позн., Ми зростаєм.., 1960, 72).

ЗЕРНЯ́ТОЧКО *див.* **зе́рняточко.**

ЗЕРНЬ, і, *ж.* Вид орнаменту. *Зернь, тобто орнамент, ..складається з найдрібніших металевих шариків, напаяних на поверхню речі* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 336).

ЗЕРО́, *невідм., с.* Нульове очко, нуль.

ЗЕТ, а, *ч. і с.* 1. Остання літера латинського алфавіту на позначення приголосного звука «z». *Курсивне зет.*

◇ **Від а до зет** *див.* **а**[1].

2. Умовне позначення невідомої або неназваної особи, числа.

ЗЕФІ́Р[1], у, *ч., поет.* Теплий легкий вітерець. *Про гомін тракторів ще згадує земля, бреде зефір пахучою ріллею...* (Сос., Близька далина, 1960, 93); *Легкокрилий зефір походжав над балкою, куйовдив кучеряве верхів'я, дуби гули і шуміли* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 24).

ЗЕФІ́Р[2], у, *ч.* Вид тонкої бавовняної тканини для пошиття білизни (перев. чоловічих сорочок). *Мій шеф даватиме мені відрізи і зразки прекрасної шерсті на чоловічі й жіночі костюми, різні полотна, зефіри, шовки, попелін* [поплін] (Козл., Сонце.., 1957, 123).

ЗЕФІ́Р[3], у, *ч., кул.* Сорт фруктової пастили. *Білорожеві часточки зефіру.*

ЗЕФІ́РОВИЙ, а, е. Стос. до зефіру (*див.* **зефір**[3]). *Він пішов до купе в сірих штанях від піджачної пари, парусинових півчеревиках і зефіровій спідній сорочці* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 325).

З'Є́ДНАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **з'єдна́ти.** *З'єднані в одну батарею* [міномети всіх трьох рот].. *набули особливо грізного промовистого вигляду* (Гончар, III, 1959, 389); *З'єднаний безсмертною судьбою З старшим братом, з рідною Москвою, Що сіяє кулі всій земній, Ти ідеш, народе рідний мій!* (Рильський, III, 1961, 75); *Великі села мають дві-три паралельні вулиці, з'єднані провулками* (Матеріали з етногр.., 1956, 62).

2. *у знач. прикм.* Об'єднаний, спільний. *Три такі могутні держави, як Англія, Франція і Америка, не могли з'єднатися проти нас і були розбиті в тій війні, яку вони почали проти нас з'єднаними силами* (Ленін, 31, 1951, 354); *Це сили з'явились, яких не зворотить. Червона піхота іде напролом І в з'єднаній дії в ударом кінноти Змітає ворожий заслон під Орлом* (Перв., II, 1958, 302).

З'Є́ДНАННЯ[1], я, *с.* Велика військова одиниця, яка складається з кількох частин одного або різних родів військ. *Чекаємо, ось-ось промчать тут наші панцирні з'єднання* (Ле, Право.., 1957, 118); *Військові з'єднання на ходу переорганізовувались в бойові групи* (Коз., Гарячі руки, 1960, 143); *Незабутні сторінки в героїчну історію боротьби проти гітлерівських загарбників вписали славні народні месники — бійці і командири партизанських з'єднань і загонів* (Визначні місця Укр., 1958, 27).

З'Є́ДНА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **з'єдна́ти** і **з'єдна́тися.** [Х м е л ь н и ц ь к и й:] *Народи наші есть браття.., що прагнуть до з'єднання* (Корн., 1, 1955, 274); *Партизанський загін «Денис Давидов» йшов на з'єднання з іншими загонами, щоб стати армією, другим фронтом, грізним тилом ворогові* (Логв., Давні рани, 1961, 68); *Іноді при з'єднанні льодовиків зливаються і крайові морени* (Фіз. геогр., 5, 1956, 117); *Соціал-демократія є з'єднання робітничого руху з соціалізмом..* (Ленін, 4, 1948, 333); *З перемогою комунізму відбудеться органічне з'єднання розумової і фізичної праці у виробничій діяльності людей* (Програма КПРС, 1961, 55).

2. Те, що з'єднує що-небудь з чимось; місце, де що-небудь з'єднано з чимось. *Демонструючи рухомі з'єднання, треба показати учням деталі цих з'єднань* (Метод. викл. фіз. спр., 1958, 128); *Несправностями системи живлення слід.. вважати витікання бензину в різних з'єднаннях* (Автомоб., 1957, 102).

З'ЄДНА́ТИ *див.* **з'ёднувати.**

З'ЄДНА́ТИСЯ *див.* **з'ёднуватися.**

З'ЄДНУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Призначений для з'єднування чого-небудь. *Для з'єднання проводів і тросів застосовують з'єднувальну арматуру* (Сільськогосподарські лінії електропередачі, 1956, 27); *З'єднувальна муфта.*

△ **З'єднувальна тканина́** — те саме, що **Сполу́чна тканина́** (*див.* **сполу́чний**). *Між ними* [перетинками] *є місця, ще не вкриті кістковою тканиною; перетинчасті проміжки — велике і мале тім'ячка, вкриті з'єднувальною тканиною* (Шк. гігієна, 1954, 71).

З'ЄДНУВА́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **з'ёднувати.** *Зазор між з'єднуваними кромками* [деталей] *має бути по можливості мінімальним* (Допуски.., 1958, 288).

З'ЄДНУВА́ННЯ, я, с. Дія за знач. **з'ёднувати** 1—4. *З'єднування проводів овальними з'єднувачами провадять за допомогою кліщів для обтискування* (Довідник сільського будівельника, 1956, 227).

З'ЄДНУВА́ТИ, ую, уєш, *недок.*, **З'ЄДНА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* 1. Збирати в один колектив, гурт і т. ін.; об'єднувати, згуртовувати. *Тебе у колі заводському не забувають земляки, як і багато років тому, коли ти з'єднував полки* (Уп., Вірші.., 1957, 145); *Славен народ, що народи з'єднав У непохитну родину* (Рильський, III, 1961, 121); // Збирати разом, докупи, складаючи, зливаючи, створювати одне ціле. *Зовсім непомітно, а вже відчувалось, що надходить час з'єднувати усі землі* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 560); *Партія більшовиків з'єднала в один революційний потік боротьбу робітничого класу за соціалізм, загальнонародний рух за мир, селянську боротьбу за землю, національно-визвольну боротьбу пригноблених народів Росії і спрямувала ці сили на повалення капіталізму* (Програма КПРС. 1961, 9); // *перен.* Зв'язувати кого-небудь з кимось певними відносинами, почуттями і т. ін.; зближувати. *Катерина міцно з'єднала свою долю з Антоновою долею* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 6).

2. Скріплювати, зв'язувати одне з одним (деталі, кінці і т. ін.). *Піднявшись на велику висоту, робітники з'єднують деталі моста* (Веч. Київ, 26.IV 1957, 1); *З'єднавши* [кінці кабеля], *пускається назад. Згори бігти набагато легше. Він почував задоволення від того, що полагодив кабель* (Гончар, III, 1959, 57); // Прикладати одне до одного, стискуючи (пальці, руки). — *Ранок добрий, Дорохтейовичу! Щось привіз?* — *витирав* [Омелян] *руку об лискучі штани, ..потім з'єднує свої засмальцьовані пальці з червоними Плачинди* (Стельмах, I, 1962, 113); *Олег підвів до мене когось і з'єднав наші руки* (Ю. Янов., II, 1954, 82).

3. Сполучати що-небудь з чимось. *У чудовій великій їдальні були арки, що з'єднували її з іншою кімнатою* (Моє життя в мист., 1955, 67); *Могли в давнину тільки думку гадати, щоб Волгу із Доном каналом з'єднати* (Забіла, Малим... 1958, 17); // Установлювати сполучення з кім-, чим-небудь за допомогою шляхів або інших засобів зв'язку. *Дзвінка і пружна сталь велетенською півдугою з'єднала береги Дніпра* (Жур., Вечір.., 1958, 377); *Русевич з силою крутонув ручку телефону і, захлинаючись од несперпного хвилювання, наказав з'єднати його з лабораторіями* (Шовк., Інженери, 1956, 29).

4. Змішувати що-небудь з чимось, приєднувати що-небудь до чогось; // Поєднувати, суміщати одне з одним. *Капіталізм з'єднує формальну рівність з економічною і, значить, соціальною нерівністю* (Ленін, 30, 1951, 370); *Можна б з'єднати у такий спосіб приємне з корисним — і хто знає, які результати принесло б це* (Коцюб., III, 1956, 370).

5. *тільки док., діал., за кого.* Віддати заміж. *Мати та з'єднала дочку за нелюба* (Сл. Гр.).

6. *тільки док., діал., що.* Придбати, здобути що-небудь, домогтися чогось. *Арабажин умів з'єднати собі симпатії професора* (Сам., II, 1958, 392); // *кого.* Привернути до себе, перетягти на свій бік кого-небудь. — *Калокир, видно, бажав собі з'єднати найзаможнішого боярина Червоноруської землі* (Оп., Іду.., 1958, 9).

З'ЄДНУВА́ТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **З'ЄДНА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* 1. Збиратися в один колектив, гурт і т. ін.; об'єднуватися, згуртовуватися. *Корпуси з'єднуються в районі станції Апостолово і розвивають звідти удар на захід* (Гончар, II, 1959, 372); *Схотілося всім партіям з'єднатися та виробити проблему для спільних виборів* (Коцюб., III, 1956, 150); *Як спільно й здружено в одним чутті любові З'єдналися брати — народи наші всі* (Бажан, Роки, 1957, 217); // *перен.* Бути, ставати зв'язаним з ким-небудь певними відносинами, почуттями і т. ін.; зближуватися. — *Вийми з мене моє серце і вклади в мене своє серце, щоб ми з'єдналися навіки* (І.-Лев., IV, 1956, 234); — *Невже ви думаєте, що досить любитися, щоб уже й з'єднатися?* (Л. Укр., III, 1952, 698).

2. Скріплюватися, зв'язуватися одне з одним (про деталі, кінці і т. ін.). — *Прощайте! Як двом кінцям цієї шаблі не з'єднатися в одне, так і нам, товариші, більше не бачитись на цьому світі!* — *І кинув Бульба уламки шаблі на землю* (Довж., I, 1958, 274); *Різнокольорові ліхтарики з'єдналися докупи, утворивши ніби повітряний ярус вогняних кавунів і динь* (Досв., Гюлле, 1961, 66); // Прикладатись одне до одного, стискуючись (про пальці, руки). *Олександр Палійчук змовницьки подивився на невідомого, і той скинув окуляри, допитливо поглянув на Полярушка, простягнув йому темну, проклепану мозолями руку, вона з'єднується з Мар'яновою, і чоловіки відразу відчувають силу один одного* (Стельмах, I, 1962, 181).

3. Сполучатися з чим-небудь або між собою. *Вагон був маленький, купе з'єднувалося одне з одним* (Ю. Янов., I, 1958, 555); *В цю мить — з'єднались річка і канал* (Мур., Ідуть.., 1951, 118); // Зв'язуватися з ким-небудь по телефону, телеграфу, радіо.

4. Змішуватися з чим-небудь, приєднуватися до чогось. *Густий оріховий настій піднімався над теплою землею і з'єднувався з хвилями прив'ядаючих лісових соків* (Стельмах, На.. землі, 1949, 555); * Образно. *З вулиці долетіла червоноармійська пісня.. і, з'єднавшися з теплими бризками вечірнього сонця, почала поволі затихати* (Епік, Тв., 1958, 201); // Поєднуватися, суміщатися одне з одним.

5. *тільки недок.* Пас. до **з'ёднувати** 1—4.

З'ЄДНУВА́Ч, а, ч. Пристрій для з'єднування чого-небудь. *Кінці паса* [у верстатах] *з'єднуються склеюванням, зшиванням або за допомогою металевих з'єднувачів* (Токарна справа.., 1957, 12).

З'ЄХА́ЙДСТВУВАТИ, ую, уєш, *розм.* Док. до **єхáйдствувати.** — *Тут у нас спільна вигода, хоч ви завжди підозрюєте, ніби ми все чинимо вам на збиток,* — *не міг не з'єхайдствувати Ходкевич* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 144).

ЗЖА́ЛИТИСЯ, люся, лишся, *док.*, *без додатка і над ким, розм.* Виявити жаль, співчуття до кого-небудь, глянути на когось. *Прийшлося Уласові хоч під гребінь! Та вже громада зжалилась: вибудувала йому землянку в царині та й наставила чабаном* (Мирний, I, 1949, 148);

[Н а с т я:] *Марусю! ..Зжалься надо мною, сиротою! Я плачу, обливаюсь гіркими слізьми... Вернись до мене, пригорнись до мене!* (Н.-Лев., II, 1956, 467).

ЗЖА́ТИ *див.* **зжина́ти.**

ЗЖА́ТИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **зжáти.** *Він зривав з голови чужу шапку і пітними солоними устами припадав до зжатого поля* (Стельмах, II, 1962, 68); *// зжáто, безос. присудк. сл.— О, про молотьбу люди думають. А в кого то ще й не зжато* (Головко, I, 1957, 271).

ЗЖАХНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док., рідко.* Відчути жах, злякатися. — *Ну, бог з вами, пане,— скрикнула Густя, якось немов зжахнувшись,— що се ви вигадуєте!* (Фр., III, 1950, 377).

ЗЖЕ́РТИ *див.* **зжира́ти.**

ЗЖИВА́ННЯ, я, с. Дія за знач. **зжива́ти** 1, 2. *Партія знаходила в собі досить внутрішньої сили для успішної боротьби і зживання цих ухилів (робітнича опозиція, опозиція 1923 року, троцькізм), відбиваючи атаки на ленінський ЦК* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 262).

ЗЖИВА́ТИ *і рідко* **ІЗЖИВА́ТИ,** áю, áєш, *недок.*, **ЗЖИ́ТИ,** зживу́, зживе́ш *і рідко* **ІЗЖИ́ТИ,** ізживу́, ізживе́ш, *док., перех.* 1. Позбуватися чого-небудь, переборювати, викорінювати щось. *Ми знаємо — у нас багато недоліків, ми ці недоліки прагнемо зжити* (Рад. Укр., 2.III 1957, 1).

◇ **Зживáти (ізживáти, зжúти, ізжúти) себé** — відживати, ставати непотрібним. *Людство не хоче і не буде миритися з системою капіталізму, яка історично зжила себе* (Програма КПРС, 1961, 30).

2. Створюючи нестерпні умови, не давати можливості жити де-небудь.

◇ **Зживáти (ізживáти, зжúти, ізжúти) з (зо, зі) світу** *див.* **світ.**

3. *тільки док., розм.* Прожити (вік, життя і т. ін.). — *Покійниця добра була людина: вік з нею зжили, а не билися, не лаялися,— промовив він* (Мирний, IV, 1955, 229).

ЗЖИВА́ТИСЯ *і рідко* **ІЗЖИВА́ТИСЯ,** áюся, áєшся, *недок.*, **ЗЖИ́ТИСЯ,** зживу́ся, зживе́шся *і рідко* **ІЗЖИ́ТИСЯ,** ізживу́ся, ізживе́шся, *док.* 1. Перебуваючи, живучи, працюючи певний час де-небудь з кимось, звикати один до одного, здружуватися. *Батько та мати раяли їй* [Мотрі] *іти до їх, у село,— вона сама не схотіла, так уже вони зжилися, здружилися з Оришкою* (Мирний, IV, 1955, 208); *Це була тиха розмова про те інтимне, домашнє, що може цікавити тільки двох людей, які міцно зжились одно з одним* (Шовк., Інженери, 1956, 13).

2. *перен.* Постійно маючи справу з чим-небудь, думаючи про щось, перебуваючи де-небудь, звикати. *Минали дні за днями... Петро все глибше та глибше заривався у свою працю, зживався з своєю роботою* (Мирний, I, 1954, 353); *Такі страшні ті ліси, що великий Матвій налякався. Але це тільки першого дня, потім зжився* (Ірчан, II, 1958, 254); *Старий боявся втратити свою погану нору; він тут ізжився* (У. Кравч., Вибр., 1958, 391); *// Поступово перевтілюватися в образ кого-небудь* (про актора). *Щоб краще зжитися з роллю і увійти в її шкіру, говорили ми, потрібна звичка, повсякчасні вправи* (Моє життя в мист., 1955, 55).

3. *тільки недок.* Пас. до **зживáти** 1

ЗЖИНА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ЗЖА́ТИ,** зіжну́, зіжне́ш *і рідко* зожну́, зожне́ш, *док., перех.* Зрізувати біля самого кореня стебла хлібних та інших рослин. *Люд на полі відбував свої господарські обов'язки. Треба зжинати богару* [ярі посіви], *поливати та обгортати пахту* [бавовник] (Ле, Міжгір'я, 1953, 71); *Зжав менший брат свою пшеницю і переві́з, як йому велено. Став молотить* (Стор., I, 1957, 33); *— Нема життя нашому братові. Ти підеш орати, вирещ, засіяш і зожнеш, а панські козаки прийдуть та й заберуть усе* (Мирний, I, 1954, 183).

ЗЖИНА́ТИСЯ, áється, *недок.* Пас. до **зжина́ти.**

ЗЖИРА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ЗЖЕ́РТИ,** ру́, ре́ш; *мин. ч.* зжер, ла, ло; *док., перех.* 1. *вульг.* Їсти, поїдати страву з жадібністю. *Онися вже його й не слухала та все думала, «по півгуски зжеруть,— москалища здорові!»* (Н.-Лев., III, 1956, 149); * Образно. *Немає мрії під кучерявими вишнями. Та її, либонь, і не було тут. Зжерли її кирпаті свині, склювали кури, зжувала ряба корова* (Мушк., Серце.., 1962, 290).

2. *перен.* Знищувати, псувати що-небудь (про стихійні сили природи). *Нестерпна жара у липні, що зжерла чисто огірки, поступилась холодному дощовому серпню* (Вільде, Сестри.., 1958, 335).

ЗЖИ́ТИ *див.* **зживáти.**

ЗЖИ́ТИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **зжúти.** *Наслідки криги не були зжиті.*

ЗЖИ́ТИСЯ *див.* **зживáтися.**

ЗЖМА́КАНИЙ, ЗІЖМА́КАНИЙ, а, е, *розм.* Діспр. пас. мин. ч. до **зжмáкати, зіжмáкати;** *// у знач. прикм. Хоч прекрасні блакитні очі молодої жінки були сухі, мокра, зіжмакана хустка в руках свідчила про те, що вона плакала ще до розмови* (Ле, Клен. лист, 1960, 7).

ЗЖМА́КАТИ *і* **ЗІЖМА́КАТИ,** аю, аєш, *док., перех., розм.* 1. Зібгати, зім'яти що-небудь жужмом. — *Дякую, а куди ж пальто твоє? — губилась старенька.. Надія, не вагаючись, здерла верх, зжмакала і впхала в клунок* (Баш, Надія, 1960, 286); *Боголепов-Южин однією рукою зіжмакав телеграфні стрічки, щойно подані з апарата* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 282).

2. *перен.* Поспішаючи або не виявляючи уваги, зробити що-небудь неякісно. *В першій половині* [книги] *автор взяв розгон, власне, для великого художнього полотна, але другу частину він зіжмакав, проказав скоромовкою* (Вітч., 1, 1956, 146).

ЗЖМА́КАТИСЯ *і* **ЗІЖМА́КАТИСЯ,** ається, *док., розм.* Зібгатися, зім'ятися жужмом; *// Покритися зморшками; зморщитися. Обличчя його зіжмакалось в болісній лютій гримасі* (Гончар, II, 1959, 235).

ЗЖО́ВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **зжувáти;** *// у знач. прикм. — Які ж ваші погляди? — похапливо запитав голова й аж тепер запалив свою зжовану цигарку* (Ле, Міжгір'я, 1953, 443).

ЗЖО́ВКЛИЙ, *рідко* **ІЗЖО́ВКЛИЙ,** а, е. Діспр. акт. мин. ч. до **зжóвкнути, ізжóвкнути;** *// у знач. прикм. Він бачить нерухоме Петрове тіло, зжовкле обличчя і струмочок крові* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 151); *Серпи свиснули в їхніх руках, і з тихим шелестом падало позаду їх ізжовкле.. жито* (Смолич, I, 1947, 117).

ЗЖО́ВКНУТИ *і рідко* **ІЗЖО́ВКНУТИ,** ну, неш; *мин. ч.* зжóвкнув, кла, ло, ізжóвкнув, кла, ло; *док.* Стати жовтим; пожовтіти. *Рум'яна осінь скинуть віти, Горіхи зжовкнуть на ліщині* (Стельмах, Жито.., 1954, 114); *Язики гасових ламп під стелею й на помості одразу потемніли, ізжовкли, наче взялися іржею* (Кучер, Трудна любов, 1960, 453); *// Набути хворобливого вигляду. Обличчя пораненого, що було вже порожевіло, знову зжовкло* (Багмут, Опов., 1959, 35).

ЗЖОВТІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* Діспр. акт. мин. ч. до **зжовті́ти;** *// у знач. прикм. А удома, в столі, був Шевченків «Кобзар», Весь зачитаний, давній, зжовтілий* (Забашта, Вибр., 1958, 185); *Вже на городі качани капусти, У полі чорна скибами ріллЯ, Все осінню до тебе промовля. Зжовтілих трав — і тих тепер не густо* (Юш., Люди.., 1959, 197).

ЗЖОВТІ́ТИ, ію, ієш, *розм.* Док. до **жовті́ти 1.**

ЗЖО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗЖУВА́ТИ,** зжую́, зжуєш, *док.*, *перех.* 1. Жуючи, подрібнювати, розминати що-небудь у роті. *Червоно-жовту і м'ясну, як сир, Він голову підкидує відразу, Щось зжовує* (Бажан, Роки, 1957, 184).

2. *тільки док.* Розжувавши, з'їсти. *Вухо йому зжувала свиня. Це нещастя сталося під час фашистської окупації, коли Василеві було лише два роки* (Вол., Місячне срібло, 1961, 196).

ЗЖОЛО́БИТИ, блю, биш; *мн.* зжоло́блять; *док.*, *перех.* 1. Зробити кривим, вигнутим; погнути що-небудь.

2. *безос.*, *перен.* Скорчити, зігнути, перекривити від хвороби, горя і т. ін. — *Не раз кажу: хоч вроду свою пожалій, бач, як обличчя зжолобило, хто не поглядне — одвернеться й чортихнеться* (Стельмах, I, 1962, 229).

ЗЖОЛО́БИТИСЯ, блюся, бишся; *мн.* зжоло́бляться; *док.* 1. Стати кривим, вигнутим; погнутися (про предмети). *Зжолобились двері* (Сл. Гр.).

2. *перен.* Скорчитися, зігнутися, перекривитися від хвороби, горя і т. ін. *Вона жестом запросила перукаря нахилитися і, коли той підставив їй вухо, шепнула туди щось таке, що перукар аж зжолобився від співчуття і жалю* (Загреб., День.., 1964, 36).

ЗЖОЛО́БЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зжоло́бити**; // *у знач. прикм.* * Образно. *Лодиженко підвівся з килима і звернув увагу на Сир-Дар'ю. Та її не можна було обминути оком. І свіжість, і сила водночас відбилися в її зжолобленім, блискучім проти сонця череві* (Ле, Міжгір'я, 1953, 222).

ЗЖУВА́ТИ *див* **зжо́вувати.**

ЗЖУВА́ТИСЯ, зжує́ться, *док.* Подрібнитися, розім'ятися у роті під час жування.

ЗЖУ́ЖМИТИ, млю, миш; *мн.* зжу́жмлять; *перех.*, *рідко.* Док. до **жу́жмити.**

ЗЖУ́ЖМИТИСЯ, млюся, мишся; *мн.* зжу́жмляться; *рідко.* Док. до **жу́жмитися.**

ЗЖУ́ЖМЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зжу́жмити**; // *у знач. прикм. В кімнатах ще панувало ранкове безладдя; зжужмлені рядна, неприбрані постелі, накидані на спинки ліжок спідниці, хустки* (Логв., Літа... 1960, 57).

ЗЖУ́РЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зжури́ти.** — *А тобі я радила б заснути трохи: ти така здорожена та зжурена* (Л. Укр., III, 1952, 518).

ЗЖУРИ́ТИ, журю́, зжу́риш, *док.*, *перех.*, *рідко.* Змучити журбою, сумом.

З-ЗА, ІЗ-ЗА, *прийм.*, *з род. в.* Сполучення з прийм. **з-за, із-за** виражають:

Просторові відношення

1. Уживається на означення спрямування руху, дії з протилежного або зворотного боку. *Із-за лісу, з-за туману, Місяць випливає* (Шевч., I, 1963, 93); *А ж ось з-за воріт показалася чиясь низенька постать* (Мирний, IV, 1955, 58); *Раптом здалеку, з-за села, вдарив кулемет* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 45); *Попівни скупчилися за матір'ю — тільки їх чорні брови мигтіли із-за неї* (Вовчок, VI, 1956, 256); *Із-за товстих, оббитих клейончатою шкірою дверей ..не долітало жодного звуку* (Тют., Вир, 1964, 59).

2. Уживається на означення зміни місцеположення, переміщення кого-, чого-небудь. *Дістає* [Іфігенія] *з-за олтаря жертовний ніж* (Л. Укр., I, 1951, 162); *Марія встала з-за прядки й почала додому збиратись* (Головко, II, 1957, 150); *Старий Бульба гарячився, гарячився, нарешті розсердився зовсім і встав із-за столу* (Довж., I, 1958, 220).

3. Уживається на означення місцевості, звідки хто-небудь родом. *Коли чував хто о Полкані, То се була його сестра; Найбільш балували по Кубані, А рід їх вийшов з-за Дністра* (Котл., I, 1952, 197); *Був він родом десь із-за Карпат, ..і звати його було Янош* (Гончар, II, 1959, 30).

Причинові відношення

4. *рідко.* Уживається на означення причини дії. *Говорили також, що ніби якийсь парубок із-за ревнощів утопив там* [у вирі] *свою кохану* (Тют., Вир, 1964, 122).

Відношення мети

5. *рідко.* Уживається на означення того, заради чого відбувається дія. *Підборіддя дівчини так непомітно і красиво переходило у шию і не дуже довгу, і не коротку, що вже із-за цього можна було б зацікавитись нею скульпторові* (Томч., Готель.., 1960, 6).

Об'єктні відношення

6. Уживається на означення особи, предмета, які є приводом до якої-небудь дії. [Саня:] *Та й, нарешті, за віщо я думаю каратись за других? Відчуратись радощів життя з-за других — це тяжка кара* (Л. Укр., II, 1951, 14); *Як півень, коло неї конюх Грицько. Але Килина, видно, стоїть на воротях не.. із-за нього...* (Головко, I, 1957, 304).

ЗЗА́ДУ, ІЗЗА́ДУ, *присл.* 1. Із задньої сторони, зворотного боку, із спини; протилежне **спе́реду.** — *Якби побачили тебе селяни і не пізнали б' — торохтіла Христя, обдивляючись подругу і спереду, і ззаду, і з боків* (Мирний, III, 1954, 176); *Світло прожекторів проходить крізь скляну стіну й ззаду освітлює колишнього матроса* (Ю. Янов., II, 1958, 60); *Іззаду до Насті підкрадається Василь* (Вас., III, 1960, 322); // На деякій віддалі, слідом за ким-, чим-небудь; протилежне **попе́реду.** *Мама вела Юру за руку, Юра шкандибав ззаду і все озирався* (Смолич, II, 1958, 11); *Ми наказали фурманові, щоб їхав іззаду, і він не перечив* (Досв., Вибр., 1959, 59).

2. *у знач. прийм. з род. в.* Уживається на означення предмета, особи, позаду яких відбувається дія або що-небудь розміщене. *Передні* [татари] *мовчали, і тільки ззаду рядка сусіди перекидались словами* (Коцюб., I, 1955, 399); *Все гупає з-за гаю, гуркоче і гуде над нами без кінця, і рветься ззаду нас...* (Сос., II, 1958, 465); *Ззаду кожної підводи торохтить відро або задимлений казанок* (Тют., Вир, 1964, 332).

ЗЗАМО́ЛОДУ, *присл.* За молодих літ, у молоді роки; замолоду. — *Тяжко, брате, Людей на старість розпізнати. А ще гірше ззамолоду Гадину кохати* (Шевч., II, 1953, 51); *Вони вдвох приятелювали ще ззамолоду, навіть змалку* (Н.-Лев., I, 1956, 116).

ЗЗИВА́ТИ і *рідко* **ІЗЗИВА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗІЗВА́ТИ,** зізву́, зізве́ш, *док.*, *перех.*, *розм.* Сигналом, криком чи якось інакше збирати в одне місце всіх або багатьох; скликати. *Дзвоник.. давно вже гуде і ззиває до місця гласних, що розтеклися по всіх усюдах* (Мирний, III, 1954, 386); *Оце, було, щовечора, як пора йти на вечорниці.., то дівчата, то парубки й кричать — ззивають, кого там нема* (Барв., Опов.., 1902, 57); // Кликати, запрошувати куди-небудь, до когось. *Коваль.. клепле та й співа, всіх до кузні іззиває* (Фр., XI, 1952, 176); *Латин.., Щоб не попастись в кайдани, Зізвав к собі панів вельможних* (Котл., I, 1952, 184).

ЗЗИРА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗЗИРНУ́ТИСЯ,** ну́ся, не́шся, *док.* 1. Обмінюватися швидкими поглядами. *Грицько з Христею слухали та ззиралися* (Мирний, II, 1954, 171); *Він пройшовся по кімнаті, по дорозі таємниче ззирнувся з Жанною* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 181); * Образно. *Чорна, оксамитно чорна ніч великими очима ззиралася з чорним морем* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 43); // Зустрічатися поглядом (про очі). *Глянув* [Зінько] *на неї, і їх очі ззирнулися* (Гр., II, 1963, 354).

2. *на кого — що, діал.* Задивлятися. *Бувало в неділю як одягне* [Лукія] *білу з широкою прошивкою сорочку, ..то всі дівчата на нього ззираються* (Кобр., Вибр., 195⁴, 190); *В словах Андруся було тільки* [стільки]*.. жару і завзяття, що всі мимоволі ззирнулися на нього* (Фр., V, 1951, 449).

ЗЗИРНУ́ТИСЯ *див.* **ззира́тися.**

ЗЗО́ВНІ, ІЗЗО́ВНІ, *присл.* З зовнішнього боку. *Раптом двері з тріском розчиняються від удару ззовні* (Довж., I, 1958, 104); *Дно знаходиться під надійною охороною води, не піддається ніяким впливам іззовні* (Наука.., 4, 1963, 40); *// З боку кого-, чого-небудь сторонього. Ганна зуміла захистити своє кубельце від несподіванок ззовні* (Шовк., Інженери, 1956, 10); *Тільки комуніям звільняє талант від багатьох антиестетичних людських звичок, прагнень і почуттів, від класового насильства іззовні* (Рад. літ-во, 8, 1965, 4).

ЗИГЗА́Г, а, ч. 1. Ламана лінія. *Блискавки енергійно креслили на обрії вогненні зигзаги* (Збан., Передзнив'я, 1960, 61); *Вузенький зигзаг струмка впадав у непорушну поверхню озера* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 342); *// перен.* Відхід, збочення від основного курсу в політиці, житті і т. ін. *В його поведінці було чимало зигзагів, які, на перший погляд, важко пояснити* (Руд., Вітер.., 1958, 260).

2. *у знач. присл.* **зигза́гом, зигза́гами.** Утворюючи ламану лінію, лишаючи слід у вигляді такої лінії. *Вона.. зірвалася й нерівно, зигзагом побігла через подвір'я та бур'ян...* (Головко, II, 1957, 177); *По Хрипаковому обличчю з-під капелюха покотилася зигзагами крапля поту* (Томч., Готель.., 1960, 34); *Ми правильно намітили шлях до міжнародної революції, але шлях цей не прямий, він іде зигзагами* (Ленін, 31, 1951, 388).

3. *с. г.* Назва борони із зигзагоподібним розміщенням зуб'їв. *Навесні наступного року поле боронують для закриття вологи, а після проростання бур'янів обробляють боронами зигзаг* (Колг. Укр., 2, 1954, 6).

ЗИГЗАГОПОДІ́БНИЙ, а, е. Який має форму зигзага. *Посудина* [глечик] *привертає увагу відвідувачів винахідливою в'яззю рисунків. Зигзагоподібні, схожі на блискавки лінії, квадратики, клини повторюються у ритмі, не властивому звичайному орнаменту* (Наука.., 1, 1964, 53); *Що історія звичайно іде зигзагоподібним шляхом, ..це безперно* (Ленін, 13, 1949, 8).

ЗИГЗАГУВА́ТИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **зигзагоподі́бний.** *Трактористи.. вели свої агрегати вздовж полукіпків* [які горіли]. *Зигзагуватий рілляний бар'єр надійно лягав понад самими затоками вогню* (Гончар, I, 1954, 486).

ЗИГЗИ́ЦЯ, і, ж., *нар.-поет.* Зозуля. *Безвісної птиці зигзиці Осипались крила гінкі* (Воронько, Вел. сніг, 1948, 23); * У порівн. — *Полечу, каже, зигзицею, Тією чайкою вдовицею, Та понад Доном полечу, Рукав бобровий омочу В ріці Каялі* (Шевч., II, 1953, 336).

ЗИЗ, а, ч., *діал.* Косоокість.

◇ **Дивúтися (поглядáти, глúнути** *і т. ін.*) **зúзом:** а) косити, скошувати очі (про фізичну ваду зору). *Панич пана професора і пані професорки теж приїхали. Не той молодший, а старший, той, що дивиться зизом* (Коб., I, 1956, 111); б) кидати косі погляди, виявляючи невдоволення, недоброзичливість. *Не до смаку це припало Мамаєві. Бачу, зизом поглядає на самого князя* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 472); — *Прощай Гнате, та не згадуй лихом, може, коли й зизом глянули, в житті, як на довгій ниві* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 120).

ЗИЗИЙ, а, е, *діал.* Косий. *Тепер вона глипнула на Варвару своїм зизим оком* (Март., Тв., 1954, 61).

◇ **Зúзим óком дивúтися** *на кого* **(накривáти** *кого*) — кидати косі погляди, виявляючи невдоволення, недоброзичливість. *День у день наїздять* [папичі] *до нас, одно одного попереджаючи та зизим оком накриваючи* (Вовчок, I, 1955, 108).

ЗИЗОО́КИЙ, а, е, *діал.* Косоокий. *Він мене покинув та оженився з тою зизоокою Ядвігою* (Фр., IV, 1950, 258).

ЗИЗООКІ́СТЬ, кості, *ж., діал.* Косоокість.

ЗИЗУВА́ТИЙ, а, е, *діал.* Трохи косоокий; косуватий. *— Куди поїдемо — до сільради чи до школи? — обернувся виконкомівський візник — зизуватий дядько* (Речм., Весн. грози, 1961, 112).

ЗИЗУВА́ТО, *діал.* Присл. до **зизува́тий.** *— Що ж, славне товариство, пожаліємо чоловіка? — роздумуючи, запитав Іван чумаків і зизувато поглянув на Доротея* (Стельмах, I, 1962, 237).

ЗИК, у, ч., *розм.* Різкий, дуже голосний звук; крик, галас. *Мов розв'язався мішок із гамором: крик, зик, пискотня...* (Вас., II, 1959, 137); *Було ми, дітвора, на печі, або так, заходимось пустувати,— зик такий сколотимо, що хоть із хати тікай* (Барв., Опов.., 1902, 61); *Пронеслись над лісом З зиком журавлі* (Граб., I, 1959, 218).

ЗИ́КАТИ, аю, аєш, *недок.,* **ЗИ́КНУТИ,** ну, неш, *док., розм.* Різко кричати. *Наш візник-молдуван зикнув на коні й пустив їх з гори щодуху* (Коцюб., I, 1955, 256).

ЗИ́КНУТИ *див.* **зи́кати.**

ЗИМА́, и, *ж.* 1. Найхолодніша пора року між осінню і весною. *Лиха зима сховається, А сонечко проглянє* (Гл., Вибр., 1951, 231); *Минула осінь. Зима в нас того року стала зразу, рівна, сніжна* (Коцюб., I, 1955, 303); * Образно. *Десь кінь іржe печально й тонко... В душі отамана зима...* (Сос., I, 1957, 416); * У порівн. *Красунь я бачив неприступних, Холодних, чистих, як зима* (Пушкін. Є. Онегін. перекл. Рильського, 1949, 78)

◇ **Скільки літ, скільки зим** *див.* **літо.**

2. *розм., рідко.* Навчальний рік. [В а р к а:] *А я було, господи, як люблю слухати, як ще Зінька брат Серьога вчив читати. Шкода, що тільки одну зиму вчив* (Кроп., II, 1958, 225); — *Я тільки дві зими до школи ходив* (Гончар, III, 1959, 33).

ЗИМА́РКА, и, *ж., діал.* Зимівля (у 2 знач.). *Зимарка — в Гуцульщині хата в полонинах* (Фр., IV, 1950, 530); *Він вибирався на ніч до зимарки* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 253).

ЗИМІВЕ́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до зимівлі (у 1 знач.). *До зимівельних ям з мілких місць збирається риба* (Веч. Київ, 12.X 1957, 4).

ЗИМІ́ВЛЯ, і, *ж.* 1. Те саме, що **зимува́ння.** *Особлива увага звертається на заготівлю кормів для забезпечення зимівлі худоби і дальшого піднесення продуктивності тваринництва* (Рад. Укр., 4.VIII 1959, 2); *Коріння карликових дерев, розташоване близько від поверхні грунту, при несприятливих умовах зимівлі може бути пошкоджене морозом* (Колг. Укр., 10, 1960, 33).

2. Місце, приміщення, де хто-небудь зупиняється, живе взимку. *В чорному отворі на порозі зимівлі швидко з'являлася в берданкою в руках Худяков* (Довж., 1, 1958, 104); *Суворої зими, коли вовчі зграї блукали навколо аулів, у задушливих зимівлях, часто вирітих просто в землі, збиралися казахи на нараду* (Донч., I, 1956, 146).

ЗИМІВНИ́К, а, ч. 1. Той, хто залишається зимувати де-небудь з певною метою. *Ось він* [криголам] *усе ближче, і вже гримить з палуби салют на честь хоробрих зимівників...* (Донч., VI, 1957, 496).

ЗИМІВНИ́К, а́, ч. 1. Утеплене приміщення для зимування бджіл. *З настанням холодів пасічник заносить зібрані на зимівлю бджолосім'ї в зимівник. Зимівник має бути сухий, тихий, здатний тримати сталу температуру та вологість повітря* (Бджільн., 1956, 62).

2. *іст.* Зимове житло запорожця за межами Січі. *З провіку селилися тут по зимівниках запорожці та лоцмани дніпровські, мужні й відважні люди* (Гончар, Людина.., 1960, 57).

ЗИМІ́ВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **зимі́вник.**

ЗИ́МНИЙ, а, е, *розм.* 1. Який має низьку або відносно низьку температуру; холодний. *Аж тут повіяв зимний вітерець* (Л. Укр., I, 1951, 270); *Зимний дощ цідив, як із відра* (Фр., V, 1951, 52); *Надійшла холодна, мокра зима. Порятунком від ворожих куль не змогли вже бути окопи і ями, залиті зимною водою* (Ле, В снопі.., 1960, 293); *Він мовчки сідає з ним поруч і звільна Кладе йому руку на зимне чоло* (Перв., II, 1958, 374); // З тривалими, сильними холодами. *Коротке наше літо, і день той близенько: як ягідка в зимну осінь, зів'яне личенько* (У. Кравч., Вибр., 1958, 114).

◇ **Зи́мний пі́т** — те саме, що **Холо́дний пі́т** (*див.* **холо́дний**). *Зимний піт виступив на його чоло. Він утомився своїми гадками, що ніби чорні хмари гнали його й переслідували* (Кобр., Вибр., 1954, 39); **Оболи́ти зи́мною водо́ю** — те саме, що **Оболи́ти холо́дною водо́ю** (*див.* **вода́**). *Непрусь стояв перед нею, мов облитий зимною водою* (Фр., IV, 1950, 30).

2. Який не випромінює тепло або дає дуже мало тепла. *Ні, не порожнє небо, і світи Горять в пітьмі не зимними вогнями* (Бичко, Простота, 1963, 142).

3. Неутеплений, без опалення. *Вирішили перенести батька в цю другу, холодну половину, куди ніхто не ходив.— Та вона ж зимна, як там лежати? — немов пожаліла батька Безхатчиха* (Юхвід, Оля, 1959, 270).

4. *перен.* Спокійний, стриманий у виявi почуттів. *Прийшла Марта до обіду смутная, тихая і зимная* (Вовчок, VI, 1956, 240).

5. *перен.* Позбавлений душевної теплоти, пристрасті. *Сьогодні стрінемось... Ми станемо знайомі.. Сьогодні тепле «ти», яким любив я звати Тебе в думках, на зимне «ви» зміню* (Олесь, Вибр., 1958, 329); // Який не виражає нінкого почуття; байдужий. — *Тут і дійшли ми до мети...— сказала вона з зимним усміхом* (Коб., I, 1956, 84); *І нині — боже! — стигне кров, Згадавши пропвідь холодну І погляд зимний...* (Пушкін, Є. Онєгін, перекл. Рильського, 1949, 218); *Зимні очі; Зимне слово.*

ЗИМНИ́ЦЯ, і, *ж.* 1. *розм.* Дерево, на якому до пізньої осени внизять плоди. *Уберуть добрі люди з поля хліб. Обтрусять у саду зимниці* (Греб., V, 1957, 321).

2. *діал.* Гарячка, пропасниця. — *Чи ти промокла, чи простудилася? Чи тебе зимниця б'є, чи ти й зовсім хора?* (Фр., I, 1955, 91).

ЗИ́МНІЙ, я, є, *розм.* Те саме, що **зимо́вий.** *Сумний зимній вечір заглянув через вікна в хату* (Н.-Лев., II, 1956, 300); *Короткий день минає, настає ніч зимня, довга* (Мирний, III, 1954, 17); *Проти сонця дим, проти зимнього патлатий, що з труби аверта від хати й понад садом молодим тане, тане дим...* (Тич., II, 1957, 200).

ЗИ́МНО [1], *розм.* 1. Присл. до **зи́мний** 1, 2, 4, 5. *Вітерок зимно студить, стиха шепче, журбу в полі розвіває...* (Вас., I, 1959, 184); *Райдугою барв розписала осінь канівські схили, постуденіли і потемніли Дніпрові води, зимно дихає хмарне небо без сонця* (Гур., Через заметі, 1961, 56); *Він підняв брови високо вгору і спитав цілком зимно й спокійно: — Тому?..* (Коб., II, 1956, 35); *Зелена велика жаба сиділа в рясці, зимно шпигувала Ксеню булькатим оком* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 64).

2. *у знач. присудк. сл.* Про наявність холоду, низької температури повітря. *Було зимно, але не хотілося заходити грітися до машини* (Еллан, II, 1958, 28); *Студений вітер подихнув зненацька, і стало зимно* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 81).

3. *у знач. присудк. сл., кому, рідко в що.* Про відчуття холоду ким-небудь. *Дзвоню зубами, бо мені зимно* (Коцюб., II, 1955, 268); *Це — Матрьошка. Зимно їй! Десять кофточок на ній* (Нех., Ми живемо.., 1960, 22); *Добре хоч, що весна та в ноги не зимно...* (Мак., Вибр., 1954, 57).

◇ **Ні зи́мно, ні те́пло** *кому* — не зачіпає, не зворушує щось кого-небудь. — *Велика невидальщина та ваша теперішня література. Читаєш її, ні тобі зимно, ні тепло../* (Фр., III, 1950, 444).

ЗИ́МНО [2], а, *с., діал.* Холод. *Перемовилися так із хвилю з хати в сіни і з сіней в хату, поки Савчиха дверей не замкнула, бо зимно йшло* (Мак., Вибр., 1954, 106).

ЗИМОВИ́Й, о́ва, о́ве. Стос. до зими (у 1 знач.). *В довгі зимові вечори та вдосвіта в Джериній хаті палали тріски* (Н.-Леп., II, 1956, 185); *Ясно світило скупе зимове сонце і навіть трохи гріло* (Кучер, Чорноморці, 1956, 321); // Призначений для зими, використовуваний узимку. *Я не чула, щоб у Сімеїзі хто жив зимою, і, певне, се місце, як зимове помешкання, не дуже вигідне* (Л. Укр., V, 1956, 246); *Білява, зовсім юна, вона була зодягнена так, наче тільки оце повернулася з далекої дороги: в чоботях, в теплій зимовій хустці* (Гончар, III, 1959, 319).

ЗИМОВИ́К, а́, *ч., рідко.* 1. Те саме, що **зимівни́к** 1. *Уже останні дикі гуси в вирій полетіли, пасіку в зимових поставили* (Барв., Опов.., 1902, 160).

2. Те саме, що **зимівник.** *Скінчивши своє діло, недовго він зоставався в коші, дуже вже старий був і, подякувавши за хліб-сіль, помандрував собі у степи, щоб де-небудь сісти зимовиком і завести пасіку, бо дуже кохався у бджолі* (Стор., I, 1957, 202).

ЗИМОВИ́ЩЕ, а, *с.* Те саме, що **зимі́вля** 2. *Чудова печера, там можна влаштувати зимовище на Північному полюсі* (Донч., II, 1956, 532).

ЗИМОВНИ́К, а, *ч., іст., рідко.* Те саме, що **зимівни́к** 2. *Дійшли ми до річки Самари і заночували в зимовнику старого Кукси, колись і він був січовиком* (Стор., I, 1957, 179); *Повернувшись на Січ, всі вони, герої Сарагоси, поставили разом зимовники в степу і назвали їх в пам'ять походу: Сірогози* (Гончар, II, 1959, 96); *Вимагають уваги й давні поселення запорожців — зимовники, хутори, слободи* (Літ. Укр., 22.VII 1966, 1).

ЗИ́МОНЬКА, и, *ж.* Пестл. до **зима́** 1. *Зимонько-снігурочко, ..труси тихесенько, Рівненько, гладесенько Срібненьким сніжком* (Гл., Вибр., 1951, 237); [Ал і л у я:] *І не кажіть мені! Хіба я можу повірити, що настало літечко без клечання в хаті, або що прийшла зимонька без ялинки?* (Дмит., Дівоча доля, 1960, 34).

ЗИМОРО́ДОК, дка, *ч.* Невеликий птах з масивною головою, красивим густим пір'ям, довгим прямим дзьобом чорного або червоного кольору і дуже короткими ногами; живе біля води. *З криком літали чайки, стрілою пронісся синій яскравий зимородок* (Донч., VI, 1957, 63).

ЗИМОСТІЙКИЙ, а́, е́, *с. г.* Здатний протистояти морозам і іншим несприятливим умовам зими (про рослини). *Все посаджене в цьому саду він виплекав власноручно, сам стрестив зимостійкі сорти і дав їм незвичайні і поетичні назви* (Чаб., Тече вода.., 1961, 67); *Дерева, під які систематично вносять добрива, а також ті, що ростуть у захищених умовах, більш зимостійкі* (Колг. Укр., 9, 1956, 33).

ЗИМОСТІЙКІСТЬ, кості, *ж., с. г.* Якість за знач. **зимостійки́й.** *Мінеральні добрива набагато підвищують не тільки врожайність, а й зимостійкість пшениці* (Хлібороб Укр., 8, 1964, 10); *Штучний клімат необхідний для вивчення закономірностей життя рослин в різних температурних умовах, для випробування їх на зимостійкість* (Наука.., 10, 1963, 47).

ЗИМО́Ю, *присл.* У зимовий час, під час зими; взимку. *Зимою більше вільного часу, ніж літом; ночі більші,*

через те й вільного часу більше (Мирний, I, 1954, 76); *Оселився старий у землянці над рікою. На даху в нього зимою вовки ночували* (Ю. Янов., II, 1958, 49).

◇ **Зимо́ю сні́гу не діста́неш** *див.* **діставáти; Лі́том і зимо́ю** *див.* **лі́том.**

ЗИМУВА́ЛЬНИЙ, а, е. В якому зимують риби. *Куприян Александрович думав про повне ставкове господарство, коли в розпорядженні комуни буде п'ять ставків, починаючи від нерестового й кінчаючи зимувальним* (Донч., I, 1956, 50); *Замислився* [рибовод] *і додав: — Ми не втрачаємо час. От уже й зимувальну саджалку для коропів-самців почали копати* (Колг. Укр., 9, 1960, 32).

ЗИМУВА́ЛЬНИК, а, ч. Місце, де зимують риби. *Проточність води в зимувальниках дає змогу поповнювати став киснем і видаляти шкідливі гази, які нагромаджуються біля дна в результаті життєдіяльності риби* (Колг. Укр., 10, 1962, 35).

ЗИМУВА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **зимува́ти.** *Темний гай вже забув зимування сумне І красує в зеленім наряді* (Л. Укр., I, 1951, 93).

ЗИМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* 1. *неперех., де.* Жити де-небудь узимку, залишатися десь на зиму. *Улас вибирається зимувати в степу* (Мирний, IV, 1955, 237); *В банці, зарившись у пісок, зимують аж дві ящірки* (Донч., Вибр., 1948, 30); *Максим помахом шапки вітав птахів, що з року в рік зимують у цьому закутку* (Стельмах, I, 1962, 218); // Бути розташованим, міститися де-небудь протягом усієї зими. *Якось відкотила* [Христя] *кадуб, що зимував під повіткою, і побачила під ним ніжно-білі росточки і двійко чорних жучків* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 204); // *чим, розм.* Харчуватися чим-небудь, їсти щось узимку. *Хліб та кукурудза не вродили. Чим будеш зимувати?* (Мур., Бук. повість, 1959, 46).

Зимува́ти зи́му — перебувати зимовий час. *Починають її* [весну] *жайворонки. Ніхто не знає, де вони зимують зиму, де ховаються від лютих буранів, але є догадки, що степу вони не покидають* (Гончар, II, 1959, 39).

◇ **Зна́ти (чу́ти), де ра́ки зимую́ть:** а) мати досвід, бути досвідченим у чому-небудь. *Мабуть, всі чорти — бурлаки, Та ще й розум мають, Знають, де зимують раки, — Од жінок втікають* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 75); б) бути хитрим, спритним. — *Журналіста Хому Бідного весь світ знав. Але й хитрий, куди примостився! Знав, де раки зимують!* (Крот., Вибр., 1959, 482); **Показа́ть, де ра́ки зимую́ть** — уживається як вираз погрози. — *Але я йому покажу, де раки зимують! Я йому всиплю бобу!* (Фр., IX, 1952, 101).

2. *перех., розм.* Доглядати, годувати і т. ін. протягом зими, залишати де-небудь на зиму (тварин). — *Іди, синку, на Ясенову й віднеси хлопцям оцей клуночок. Знайдеш їх там, де ми овець зимували!..* (Чендей, Вітер.., 1958, 7); — *А мужикові та на землі без худобини не бути, а зимувати ж їй? Та ще з такими, як цієї весни травами!* (Головко, II, 1957, 222).

ЗИМУ́ЮЧИЙ, а, е. Який переносить, витримує зимові холоди. *Пасинки можна видаляти разом з зимуючою брунькою* (Колг. Укр., 5, 1962, 38); *Зимуюча гусінь.*

ЗИ́РИТИ, рю, риш, *недок., розм.* Те саме, що **дивúтися** 1, 4. *Закидати в море вудки дуже забавна штука. Зириш на той поплавок, очей з нього не спускаєш і не помітиш, як майже увесь день прогледів* (Логв., Давні рани, 1961, 103); *Гарячково розламав* [Сеспель] *ту червоноармійську пайку на шматочки, гарячими очима зирив на дітей...* (Збан., Сеспель, 1961, 267); *Вони не виявили в дорозі ніяких намірів тікати, ніби в них ніколи не було про це й думки. Хай начальство за ними не зирить. Вони самі знають, що роблять* (Мик., II, 1957, 430).

ЗИРК, *присудк. сл., розм.* 1. Уживається за знач. **зи́ркнути.** *За стіл сіла обідати* [дівчина], *а сама у віконце усе зирк та зирк, чи не йде Василь* (Кв.-Осн., II, 1956, 52); *Маруся спустила очі долі й зачервонілась, як маків цвіт, потім підвела очі й — зирк на чорнобривого* (Григ., Вибр., 1959, 33).

2. Уживається для вираження раптовості, несподіваності настання або появу чого-небудь. — *А там, козаче, зирк! ні відсіль, ні відтіль,— Кирпата свашка — сулькуватому!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 126); [Пала жка:] *Випливла я на берег, коли зирк, їде наш урядник* (Вас., III, 1960, 167).

ЗИ́РКАТИ, аю, аєш, *недок.* Час від часу дивитися, поглядати на кого-, що-небудь. *Володько соромливо зиркав на хазяїв, хтів щось сказати і не сміє* (Коцюб., II, 1955, 431); *Діти зиркали швидкими очима то на вчительку, то на фотографію* (Кучер, Черв вогонь, 1959, 7); // *по кому — чому.* Швидко переводити очі, погляд, намагаючись побачити, роздивитися кого-, що-небудь. *Гелда уважним оком зиркав по натовпу* (Багмут, Опов., 1959, 19).

ЗИ́РКНУТИ, ну, неш, *док.* Однокр до **зи́ркати.** *Мати зиркнула на неї раз і вдруге — скривилась, в очах блиснув гострий біль* (Вас., II, 1959, 214); *Першою, як завжди, прокинулась Лара. Розплющивши очі, вона зиркнула на будильник* (Шовк., Інженери, 1956, 37); *Шофер зиркнув на неї бистрим поглядом і чомусь вітхнув* (Жур., Вечір.., 1958, 272); *Появився той самий офіцер, що грався з вівчаркою біля річки, і, прищуливши од сонця очі, зиркнув по натовпу* (Тют., Вир, 1964, 407).

ЗИРНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., рідко.* Те саме, що **зи́ркнути.** *Грицько скочив на ноги і грізно зирнув на сина* (Мирний, III, 1954, 57); *Верига мимохіть зирнув у віконце* (Панч, Гомон України, 1954, 16); * Образно. *Пітьма розвіялась, і сонечко ласкаво зирнуло на землю* (Досв., Гюлле, 1961, 185)

ЗИРЯ́НИ, рян, *мн.* (*одн.* **зирня́нин**, а, *ч.*; **зирня́нка**, и, *ж.*), *заст.* Назва народу комі, який живе в Комі АРСР

ЗИРЯ́НИН *див.* **зирня́нин.**

ЗИРЯ́НКА *див.* **зирня́нин.**

ЗИСК, у, *ч.* 1. Сума, на яку прибуток перевищує витрати. [Арсен:] *Скільки ж це буде у нас чистого зиску?* [Геннадій:] *Ну, так... коли скромно... то... тисяч тридцять, не більше* (Мороз, П'єси, 1959, 290); // Прибуток капіталістів, джерелом якого є додаткова вартість. *Зиск в відношення додаткової вартості до всього вкладеного в підприємство капіталу* (Ленін, 21, 1950, 46); *Навряд чи мали десь в Індії або на африканських берегах перші завойовники-колонізатори такі неймовірні зиски, як мали їхні потомки отут, на світлому таврійському березі* (Гончар, I, 1959, 9); // Прибуток державних підприємств у соціалістичному суспільстві, одержуваний внаслідок підвищення продуктивності праці.

2. Прибуток від якогось роду діяльності, від заснування чого-небудь і т. ін.; бариш. — *Старий посварився з Созоненком. Це вони повезли в Одесу картоплю продавати. Добре продали, а зиск поділити не змогли* (Стельмах, II, 1962, 360); *Пороми давали* [Кабашним] *нечувані зиски* (Гончар, Таврія, 1952, 36).

3. *розм.* Добрий результат, користь від кого-, чого-небудь. *Горовий хотів було пояснити, що завод від цих котлів ніякого зиску не має, але роздумав* (Руд., Вітер.., 1958, 318); *Хлопець проявив таланти і може принести чималий зиск...* (Ільч., Серце жде, 1939, 371).

ЗИСКО́ВНИЙ, а, е. Стос. до зиску (у 1, 2 знач.). *Особливо зисковною операцією фінансового капіталу є також спекуляція земельними ділянками на околицях швидко ростущих великих міст* (Ленін, 22, 1950, 217);

Він.. рішився, хоть і не дуже радо, спинити на час будову свого пишного дому, щоб можна тим способом більше грошей і більше сили повернути на якнайшвидше довершення нового, зисковного діла (Фр., V, 1951, 329)

ЗИСКО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **зиско́вний.** *Виняткова висока зисковність випуску цінних паперів, як однієї з головних операцій фінансового капіталу, відіграє дуже важливу роль в розвитку і зміцненні фінансової олігархії* (Ленін, 22, 1950, 216).

ЗИ́ЧЕНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зи́чити** [2]. *Зичені гроші.*

ЗИ́ЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зи́чити** [1]. *Один одному назустріч звелись мільйони людей, щоб у малиновому передзвоні повних бокалів обмінятися сердечними здоровленнями й щирими зиченнями: — З Новим роком, друже, товаришу, брате!* (Літ. Укр., 1.1 1963, 1).

ЗИ́ЧИТИ [1], чу, чиш, *недок., чого або з інфін.* Висловлювати побажання чого-небудь; бажати. — *Кланяйся дуже отцю Мирону од мене і скажи, що я йому добра усякого зичу і блага* (Вовчок, VI, 1956, 247); — *Почався у Павловій хаті весільний банкет. Чужі люди веселились, зичили молоду дядькові щастя* (Збан., Сеспель, 1961, 349); *Зичу всім у літо увійти, Як входить корабель у гавань, до мети* (Рильський, II, 1960, 135).

ЗИ́ЧИТИ [2], чу, чиш, *недок., перех., діал.* Позичати. *Є в нас у місті каса, що зичить людям гроші* (Март., Тв., 1954, 211).

ЗИЧЛИ́ВИЙ, а, е. Який зичить що-небудь добре. *Старий Бондар.. довірливий і зичливий* (Л. Укр., III, 1952, 721); // Який виражає добре ставлення, прихильність, приязнь і т. ін. до кого-небудь. *В ньому [голосі] бриніла та зичлива дружність, котра сама вже змусила Максима щиро сказати: — ..А мені хочеться, товаришу Гречаний, дослідницької роботи* (Рибак, Час.., 1960, 186); *Промовець, виходить, в розумом! Іч, як обернув ті не завжди зичливі репліки в залу* (Ле, В сноші.., 1960, 22).

ЗИЧЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Якість за знач. **зичли́вий.** *В їх круглих очах, що плавали на лиці, як скалки сали у кашці, світилась передсвяточна радість й зичливість* (Коцюб., II, 1955, 362).

ЗИЧЛИ́ВО. Присл. до **зичли́вий.** [Ф а у с т:] *Вона вщасливить всю державу, Зичливо дбаючи про всіх* (Геге, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 372); — *Вони довго і ніби зичливо придивлялись до мене* (Стельмах, Правда.., 1961, 396).

ЗИ́ЧНИЙ, а, е. Який голосно, різко звучить; гучний. *Який-небудь військовий хлюст.., зазираючи в курінь, зичним голосом кричав: — Троянівка, на сніданок!* (Тют., Вир, 1964, 340).

ЗИ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Якість за знач. **зи́чний.** *Глибоке й правильне дихання — воно ж могутність і зичність голосу дає* (Тич., III, 1957, 45).

ЗИ́ЧНО. Присл. до **зи́чний.** — *Тепер скажіте, християни, Хто отруїв його? .— Пані! Пані! — Громада зично загула* (Шевч., II, 1963, 248); *Нам треба голосу Тараса. Зично щоб прозвучать про наш могутній день* (Тич., II, 1957, 35); *Ледве встиг він договорити, як усі загукали зично: «Добре, добре!» — і засурмили в сурми* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 271).

3І *дія з.*

ЗІБГАНИЙ, *рідше* **ЗО́БГАНИЙ,** а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зібга́ти, зобга́ти.** *Потали сніги; зелені озимі засіви веселенько потяглися вгору, виправляючи зібгане снігом листячко* (Л. Янов., I, 1959, 31); *Марія вбентежилась, глянувши на кімнату. Все в ній було перекидане й зібгане* (Кучер, Чорноморці, 1956, 71); *Обушний витяг з кишені увосьмеро зібгану, притерту по краях газету і розгорнув її на столі* (Кир., Вибр., 1960, 366).

2. *у знач. прикм.* Який зібгався, зобгався, став зморщеним, скривленим. *Її зібгані безкровні губи засіпались* (Гончар, Новели, 1954, 8).

3. *у знач. прикм.* Який зім'явся, став м'ятим. *Він кинув в куток кімнати зібгану хустку* (Коцюб., II, 1955, 389).

ЗІБГА́ТИ *і рідше* **ЗОБГА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Зім'яти, зіжмакати що-небудь жужмом. *Зібгав [Аркадій Петрович] серветку, кинув на стіл і вибіг з хати* (Коцюб., II,1955, 391); *Смаду безсило опустився на стілець, зібгав у руці маленький сірий папірець* (Петльов., Хотинці, 1949, 70); // *перен.* Приховати, затамувати (почуття). — *Краще б ви образили мене, аніж увесь люд! — підвівся я в-за столу.. Тоді до мене з перепрошенням кинулась пані Стадницька, та й господар, зібгавши гонор, поліз із пробаченням* (Стельмах, I, 1962, 16)

2. Певним чином зігнути, скласти що-небудь. *Василь Васильович зібгав ноги під стільцем, а сам відкинувся на спинку з такою силою, що вона навіть хруснула* (Гур., Наша молодість, 1949, 362); • Образно. *Воно [минуле] зібгало Ярину Валах на роздоріжжі, затоптало в багно, але вона вже підвелася* (Кучер, Зол. руки, 1948, 3)

3. Зліпити, виробити що-небудь із тіста. *А хто краще коровай зібгає, Тому мати пива наливає* (Забашта, Квіт.., 1960, 96).

4. *перен.* Зробити, створити, написати і т. ін. що-небудь наспіх, швидко. *Багацько в нас було працівників пера, Та щось малі про те лишилися здобутки.. Зібгає вірш чи жарт,— ото всього добра,— Та й шасть з очей — нема про його й чутки* (Граб., I, 1959, 154); *Старий недобиток варнак Мені розказував отак Про сю криницю москалеву, А я, сумуючи, списав, Та рифму нищечком додав, Та невеличку і дешеву.. зібгав Тобі посму на спомини* (Шевч.. II, 1953, 247).

ЗІБГА́ТИСЯ *і рідше* **ЗОБГА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* Зігнутися, зщулитися, скорчившись (про людину, тварину). *Вона лягла долі біля того каменя, зібгавшися, як клубочок* (Гр., I, 1963, 385); *Катерина Марківна зібгалась уся, наче виклякла. Прислухалася, мов чекала удару* (Мур., Свіже повітря.., 1962, 201); — *Та куди ти сядеш? Тут ніде тобі й сідати? — Та я зогаюсь так, що поміщусь* (Укр. казки, легенди.., 1957, 30).

2. *тільки 3 ос.* Зібратися в зморшки. *На тугому, жилавому обличчі Матвія майнула тінь. Воно дихало здоров'ям і силою, а це одразу зібгалось і напружилось, наче пройняте страшними болями* (Гур., Новели, 1951, 14).

3. *тільки 3 ос.* Стати м'ятим; зім'ятися. *Склавши старанно хітон і розгладивши, де він зібгався, Няня його на кілок при різьбленім повісила ліжку* (Гомер. Одіссея, перекл. Б Тена, 1963, 40).

ЗІБРАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зібра́ти.** *Стояло військо тут вальотне, Волове, кінне і піхотне, І ввесь був зібраний повіт* (Котл., I, 1952, 171); *Двадцять бійців, зібраних з найрізноманітніших кутків Радянського Союзу, зріднилися в поході* (Багмут, Записки.., 1961, 90); *Нариси й оповідання, написані Іваном Ле за роки війни, зібрані в книзі «Мої листи»* (Іст. укр. літ., II, 1956, 552); *Звільнив напруження стиснутого кулака і дивишся — всі судороги, у ньому вібрані, неначе випущені на волю, розбіглися по всьому тілу* (Моє життя в мист., 1955, 122); *Густий гай легко затримав зібране за день тепло* (Коцюб., I, 1955, 337); *Все краще, чим тільки багата людська думка і фантазія, було зібране в підземних станціях метро* (Руд., Остання шабля, 1959, 168); *Своєчасно зібране сіно.. має в два рази більше білка, ніж пізно зібране, яке втратило зелений колір*

(Наука.., 1, 1957, 12); // *у знач. прикм. Пустили портовики шапку по кругу і на зібрані гроші.. відправили вони тоді свого юного друга Льоню Бойка за кордон* (Гончар, II, 1959, 45); *На зібраному рисовому полі не видно жодних залишків .. будь-яких сторонніх рослин* (Рад. Укр., 29.IX 1950, 2); — *Боюсь я його, як торішнього снігу,— стрепенулась Марійка, і на зібраних устах її заворушилась упертість* (Стельмах, II, 1962, 26); // **зібрано**, *безос. присудк. сл. Вдень істи* [горобчику] *нічого, бо все зібрано в клуні* (Л. Укр., III, 1952, 483); *В історичному музеї зібрано багато експонатів* (Чаб., Шляхами.., 1961, 12); *І вже, де зібрано копи,— по стерні тракторна колона батує землю* (Головко, I, 1957, 351); *А тут наразі стільки зібрано* [грошей], *що можна не гаючись приступати до будови читальняного дому* (Март., Тв., 1954, 287); *На величезних плантаціях, де стояли обороною батальйони, виноград було зібрано лише частково* (Гончар, III, 1959, 208); *Голос у неї — слухаєш, і видається тобі, що належить він тій ідеальній істоті, в якій зібрано лише те, що робить жінку найжаданішим створінням природи* (Шовк., Людина.., 1962, 109).

2. *у знач. прикм.* Насторожений, зосереджений. *Коли розплющив очі, то побачив Марію, що вся напружена, зібрана, налягала на передне кермо* (Мур., Бук. повість, 1959, 33); *Виснажений, худий такий, що аж світився, але внутрішньо зібраний, рішучий, готовий до всього, холодний, байдужий до смерті, стояв Дмитро на порозі комендантської «комісійної» кімнати* (Коз., Гарячі руки, 1960, 85); // Чистий, акуратний. *Красногородка була немов така, як і колись, чепурна, зібрана* (Скл., Хазяїни, 1948, 37).

ЗІБРА́НІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **зібра́ний** 2. *В його постаті була зібраність і військова хвацькість, тисячі кілометрів походів зосталися за його плечима* (Ю. Янов., Мир., 1956, 29); *Жіночі образи у Шевченка-поета і художника наділені душевною красою, тонким ліричним почуттям, привабливістю і душевною зібраністю* (Мист., 2, 1961, 12); // Чіткість, організованість. *Павлик слухав тоді Іванову розповідь, а обличчя у нього ставало якимсь чужим, ..замість диких скоків фантазії — незвична зосередженість, замість вигуків і безладних жестів — мовчазна зібраність рухів* (Кол., Терен.., 1959, 177); *В цеху бадьора напруженість, чітка зібраність* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 56).

ЗІБРА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **зібра́ти.**

2. *рідко.* Спільне засідання членів організації, колективу; збори. *Ся промова відразу влила в зібрання бадьорий, живий настрій* (Фр., VII, 1951, 433); *На столі президії, перед секретарем зібрання, обраним двадцятьма голосами дійсних членів проти шістьох, лежав аркуш для ведення протоколу* (Смолич, Театр.., 1946, 117).

3. *дорев.* Зустріч групи людей, товариства для відпочинку, розваг і т. ін. *Він просто втік з вечорниць, затуливши вуха, озираючись, чи хто не помітив його навіть близько хати, де було зібрання* (Коцюб., I, 1955, 162); *І: привозять і в зібрання. Задуха, гомін, шум і сміх, Музики грім, свічок блищання, Мелькання, вихор пар легких* (Пушкін, Є. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 189); *Мене стали запрошувати на інтимні музичні зібрання з вечерею, влаштовувані композиторами та музикантами* (Моє життя в мист., 1955, 63); // *іст.* Складова частина назви клубу, в якому збиралося певне коло людей. *Для підкріплення коштів нашого Товариства було дано великий костюмований бал у залах колишнього Благородного зібрання* (Моє життя в мист., 1955, 127); *Під їдальню була відведена одна кімната в офіцерському зібранні літнього табору* (Панч, В дорозі, 1959, 277).

4. Сукупність предметів, зібраних за яким-небудь принципом; колекція. *У місті були й інші великі бібліотеки та рукописні зібрання, якими могли користуватися студенти* (Наука.., 11, 1961, 29); // Сукупність певних текстів, зібраних і виданих разом. *Справа честі діячів науки фольклористики створити і видати до 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції фундаментальне зібрання кращих зразків масової поетичної творчості радянських народів* (Нар. тв. та етн., 1, 1961, 11); *Тексти Шевченка з альбома «Живописная Украина» не входили досі до зібрань його творів і не використовувались нашими філологами* (Рад. літ-во, 2, 1962, 85).

ЗІБРА́НО. Присл. до **зібра́ний** 2. *Вимовляйте слова не гучно, але урочисто-дзвінко, зібрано й чітко, не змазуючи кінцевих звуків і складних звукових сполучень* (Худ. чит.., 1955, 59).

ЗІБРА́ТИ *див.* **збира́ти.**

ЗІБРА́ТИСЯ *див.* **збира́тися.**

ЗІВ, а, *ч.* 1. Вхід з порожнини рота в глотку. *Зондування через ніс роблять хворим, які перебувають в непритомному стані або коли у них в тяжкі захворювання рота і зіва* (Заг. догляд за хворими, 1957, 62).

2. *діал.* Рот. *Свої ж слова та їй у зіва!* (Номис, 1864, № 7029); // Зябра (у риб). *Помаленьку вона* [щука] *рознімає свою пащеку і випускає воду зівами* (Фр., III, 1950, 331).

ЗІВА́КА, и, *ч. і ж., зневажл.* 1. Людина, яка від нічого робити задивляється на кого-, що-небудь.

2. Дуже розгублена, неуважна людина.

ЗІВА́КА: ◇ **Да́ти зівака́** — те саме, що **Да́ти зівка́** (*див.* **зівко́**). *Такий-то з тебе стрілець, уже й зівака дав* (Сл. Гр.).

ЗІВА́ННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **зіва́ти.**

ЗІВА́ТИ, аю, аєш, *недок., розм.* 1. Мимоволі вдихати і одразу ж видихати повітря ротом; позіхати. *Як сніп на землю повалився. Не вспів і охнуть, а скривився, В останній раз Сульмон зіва* (Котл., I, 1952, 228); *То не поезія, де важко Вірш суне, мов волами віз, А хто читає,— зіває тяжко З нудьги до сліз* (Черн., Поезії, 1959, 236).

2. *перен.* Пропускати нагоду, зручний випадок і т. ін. *Як хочеш сорочку мати, то не треба зівати: треба пізно лягати, а рано вставати* (Укр., присл.., 1955, 204); *Коли ще прийде ота тепла пора? Тут зівати не слід, треба брати все від зими. І Гриць не зівав* (Збан., Сеспель, 1961, 305).

ЗІВНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* Однокр. до **зіва́ти** 1. — *Поклав я його* [поранених] *на землю. Бачу, щось сказати хоче — очі так і говорять, так і говорять, а вуста мовчать. Зівнув два рази — і все* (Тют., Вир, 1964, 337).

ЗІВО́К, вка́, *ч., розм.* 1. Те саме, що **позіха́ння.**

2. *перен.* Недогляд, промах. *Тільки тепер Ігор побачив свою фатальну помилку. Навіть не помилку, а просто зівок* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 103).

◇ **Да́ти зівка́** — через неуважність, розгубленість тощо не помітити чого-небудь, пропустити нагоду, зручний випадок і т. ін.; прогавити. [Мелавія Григорівна:] *От і дав зівка старий! Зовсім парова мельниця* [млин] *була наша, а тепер не наша... Поскупився* (Кроп., IV, 1959, 193).

ЗІВ'Я́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зів'я́лити.** *Сплакані і зів'ялені горем, стоять в узголов'ях домовин сім'ї полеглих* (Мельн., Коли кров.., 1960, 25); // *у знач. прикм. Дівчина зарюмсала, підшморгуючи своїм сухим, як зів'ялена морковинка, носом* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 138).

ЗІВ'Я́ЛИЙ, *рідше* **ЗОВ'Я́ЛИЙ,** а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **зів'я́нути, зов'я́нути, зів'я́ти, зов'я́ти.** *Лежать* [деревця] *зрубані, вивернуті з корінням, прибиті*

курявою і вже зів'ялі (Кучер, Чорноморці, 1956, 139); *Жінка стояла хвилинку, висока, але якась одразу зів'яла й нещасна* (Коцюб., II, 1955, 380); *Щось світле й радісне стукалося в її життя, обіцяло скрасити безрадісні будні, прийти їй на поміч, виповнити її передчасно зів'яле, порожнє серце новим, свіжим і дужим чуттям* (Дім., І будуть люди, 1964, 269); *Міцний, ще не зів'ялий голос* [Головатого] *забринів владно й зазивно* (Добр., Очак. розмир, 1965, 36).

2. *у знач. прикм.* Який зів'яв, перестав бути зеленим, свіжим; в'ялий (про рослини). *З ясенія спадає сухий лист на трухлу солому, падав додолу, на зів'ялі пізники* (Вас., Вибр., 1954, 13); *Поміж зів'ялим полином, по килимах пожовклої цілинної трави, через горби звивається широкий битий шлях* (Ле, Наливайко, 1957, 5); *Твої листи завжди пахнуть зов'ялими трояндами* (Л. Укр., І, 1951, 205); *// перен.* Позбавлений свіжості, пружності; зморшкуватий (про шкіру людини і т. ін.). *Вона випнула, скривила зів'ялі губи, обтерла їх брудним рукавом* (Фр., І, 1955, 93); *Федір засвітив каганця. Ковзнув поглядом по зів'ялім Олексинім виду* (Мушк., Серпе.., 1962, 129).

3. *у знач. прикм., перен.* Який утратив жвавість, рухливість, бадьорість; млявий. *Тут були зів'ялі старці і молоді парубки, дівчата і старші жінки* (Фр., IV, 1950, 48); *Тяжка безвладність огорнула ціле її тіло, а зів'ялі руки безсило впали на коліна* (Кобр., Вибр., 1954, 10).

Зів'ялі́ти *і рідко* **зов'ялі́ти**, в'ялі́ю, в'я́лиш, *перех.* Док. до **в'ялі́ти**. *Ті кілька кроків, які він зробив до столу, геть чисто зів'ялили його* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 87); *Може, нужда та недостача.. зсушить-зов'ялить свіжі личенька* (Мирний, І, 1954, 208); *//безос. Порадіють розгубився і застиг. Немов кудись ділася сила з ніг, його зів'ялило* (Чендей, Вітер... 1958, 207).

Зів'я́ло, *перен* Присл. до **зів'я́лий** 3. *Якось зів'ялo опустився* [хлопчик] *на стілець і задивився у вікно* (С. Кравч., Квіти.., 1959, 185).

Зів'я́нути *і рідше* **зов'я́нути, зів'я́ти** *і рідше* **зов'я́ти**, в'я́ну, в'я́неш, *док.* 1. Стати в'ялим, сухим; засохнути (про рослини). *Зів'яла вже та квітка запашна, Її нема — сама суха стеблина...* (Гр., І, 1963, 101); *Сховалась осінь у ліси, з дерев спадав лист жовтавий, і вже зів'яли в лузі трави* (Гонч., Вибр., 1959, 25); [Неофіт раб:] *Квіти в косах ще не зов'яли* (Л. Укр., II, 1951, 226).

2. *перен.* Утратити молодість, красу; змарніти (про людину). *Вона зів'яла, зсохла, як билина в спеку; лице зблідло, помарніло, аж зчорніло* (І.-Лев., III, 1956, 163); *І пташкам воля, в чистім полі І пташкам весело літать. А я зов'янула в неволі* (Шевч., II, 1963, 120); *// Утратити жвавість, рухливість, бадьорість; зробитися в'ялим, млявим — Такі* [як Багрич] *не можуть просто жити. Вони мусять діяти, боротись... Інакше занудіють, зів'януть* (Дмит., Обпалені., 1962, 51); *Знітився, зів'яв* [Федір] *під твердим поглядом дівчини. Її короткий наказ позбавив його волі* (Ткач, Арена, 1960, 126); *Чого так зів'яли його сильні руки і в такій зіркій задумі поникла його голова?* (Тют., Вир, 1964, 125); * Образно *Билося серце, хвилювалося почуттям і дожидало свої любої пори... Та чи то ж дожде? Чи так і зов'яне, як бадилля без дощу од сонця?..* (Мирний, І, 1954, 61); * У порівн. *Крайнюк притих, наче зів'яв, але сторожко дослухається, жде присуду* (Кучер, Голод, 1961, 172).

◇ **Во́лос зів'я́в (зів'я́не)** *див.* **во́лос.**

3. *перен.* Утратити силу вияву, ослабнути, зникнути (про почуття, думки, надії і т. ін.). *Зів'яло з часом та почало гаснути в серці Йоновім і почуття до Гапіци* (Коцюб., I, 1955, 245); *Що як в той час Від його* [морозу] *поцілунків Мак на щоках моїх палко розквітне?! Може, краса моя бідна зів'яне!?* (Олесь, Вибр., 1958, 222); *Зов'яне марне у палатах Краса і молодість моя* (Шевч., II, 1953, 220).

4. *розм., рідко.* Те саме, що **уме́рти**. *Заплющила очі* [Одарка] *й богу душу оддала, навіть не зітхнула. Зів'яла сидячи, як та квітка на сонці* (І.-Лев., І, 1956, 63).

ЗІВ'Я́ТИ *див.* **зів'я́нути.**

ЗІГНА́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зігна́ти.** *Дядьки, зігнані з околиць, байдуже помахували батіжками* (Кач., II, 1958, 380).

ЗІГНА́ТИ *див.* **зігна́ти.**

ЗІГНЕ́НИЙ *див.* **зігну́тий.**

ЗІГНИ́ЛИЙ *див.* **згни́лий.**

ЗІГНИ́ТИ *див.* **згнива́ти.**

ЗІГНУ́ТИ *див.* **згина́ти.**

ЗІГНУ́ТИЙ, *рідко* **ЗО́ГНУТИЙ, ЗІГНЕ́НИЙ**, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зігну́ти** і **зогну́ти.** *Візьмемо колбу, заткнуту корком, крізь який проходить скляна трубка, зігнута під прямим кутом* (Фізика, II, 1957, 3); *Голова його з золотаво-рудим, підстриженим під бокс волоссям весь час витягувалась вперед, а руки були зігнуті в ліктях* (Гончар, III, 1959, 7); *Не встиг Йон озирнутися з своєю Маріцею, зігнутою над вечерею в печі.., як Прохіра скрикнула: «Валєв!»* (Коцюб., I, 1955, 262); *Зігнутий старістю був він, і знав у житті він багато* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 43).

2. *у знач. прикм.* Який має дуговодібну форму. *Назва Кривий Ріг виникла у другій половині XIX століття, коли були виявлені родовища залізної руди, що на карті мали форму зігнутого кривого рога* (Наука... 6, 1963, 20).

3. *у знач. прикм.* Який зігнувся від чого-небудь. *Виноград на зігнутих гіллях Гостинно простягав свої солодкі грона* (Рильський, III, 1961, 158); *Лебе перевівши дух, він боязко присів, і його зігнена постать у сумній задумі схилилася біля стола* (Досв., Вибр.., 1959, 190).

◇ **Зігну́тий (зо́гнутий, зігне́ний, зігну́та** *і т. ін.)* **в три поги́белі (в три дуги́, вдво́е** *і т. ін.)* — дуже низько нахилений (нахилена і т. ін.). *Йому на думку спала зігнута в три погибелі постать Чижика* (Мирний, І, 1949, 256); *Зігнений вдвоє Кирило перелазив через квітники* (Ірчан, II, 1958, 86).

ЗІГНУ́ТИСЯ *див.* **згина́тися.**

ЗІГНУ́ТІСТЬ, тості, *ж.* Стан за знач. **зігну́тий** 2. 3.

ЗІГРАВА́ТИСЯ, аю́ся, аєшся *і* **ЗІГРУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗІГРА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* Досягати злагодженості в грі. *Люди спрацьовуються, і роботи йде куди веселіше, подібно до того, як зігруються хороший музичний ансамбль* (Рад. Укр., 2.XI 1962, 2); *Склад «Динамо» зігрався.*

ЗІГРАНИЙ, а, е. 1. Дієпр пас. мин. ч. до **зігра́ти.** *Герой, зіграний* [М. П.] *Охлопковим, не був ні резонером, ні опереткoвим любовником* (Мист., 3, 1963. 14); *Бере* [Реджі] *скрипку і з захопленням повторює зіграну Журою мелодію* (Коч., II, 1956, 126).

2. *у знач. прикм.* Злагоджений.

ЗІГРА́НІСТЬ, ності, *ж* Абстр. ім. до **зіграний** 2. *В прослуханих ансамблях відчувалась прекрасна зігра́ність, висока культура виконання, тонке відчуття стилю* (Мист., 5, 1955, 35).

ЗІГРА́ТИ *і рідше* **ЗОГРА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док.* 1. *неперех.* Взяти участь, провести час у якій-небудь грі. *Потім грав я з татом в шашки. Як зіграли? Нічия!* (Нех., Ми живемо.., 1960, 60); *— Та тривай-бо, Галочко! — закричали їй дівчата,— ще у жони не зограли, а вона вже у хрещика* (Кв.-Осн., II, 1956, 321); *// перех* Провести

партію в якій-небудь грі. *Хлопці не встигнуть зіграти й партію в шахи...* (Гончар, Тронка, 1963, 56).

◇ **Зігра́ти весі́лля** — те саме, що **Спра́вити весі́лля** (*див.* **весі́лля**). — *Ну, Маріє,— сказав тоді майстер Пилип Васюта,— ми тобі таку хату вистругали, що й весілля у ній зіграти не гріх* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 439).

2. *перех.* Виконати, поставити в театрі, на сцені (п'єсу, оперу і т. ін.). *Трапилось, що в тому чи іншому селі не було площадки, де можна було б зіграти виставу, і тоді актори спільно з колгоспниками самі будували її* (Мист., 6, 1958, 32); // Зобразити кого-небудь, виконати якусь роль. *Мама, напевно, вже й кається в душі, що влаштувала цю вечірку і дозволила Дарці зіграти роль дорослої* (Вільде, Повпол. дітп, 1960, 18); *Значить, у Києві їй грати «Троянду» не трапиться. Хіба, може, тут зграє* (Л. Укр., V, 1956, 231).

3. *перех.* Виконати що-небудь на музичному інструменті. [Ф у н к е:] *Хто зуміє програти всі варіації цього вальса — той і буде автор.* [М а м а:] *Ай, мій бог! А Ліза?* [Ф у н к е:] *Звичайно, вона мусить теж зіграти, якщо зуміє* (Коч., II, 1956, 183); // *неперех., перен., на чому.* Вплинути на чиї-небудь інстинкти, почуття і т. ін., використавши їх у своїх цілях. *Треба мати на увазі, що ідеологи буржуазії намагаються, зокрема, зіграти на струнах національних почуттів, отруїти людей дурманом буржуазного націоналізму* (Матер. XXII з. КПУ, 1961, 86).

◇ **Зігра́ти на ру́ку** *див.* **рука́**; **Зігра́ти вели́ку** (**вайли́ву** і т. ін.) **роль у чому** — вплинути на хід, розвиток, розв'язання чого-небудь. *Я вже був одного разу в цьому місті, що двічі зіграло велику роль в угорській історії* (Перв., Невигадане життя, 1958, 314).

ЗІГРА́ТИСЯ *див.* **зігра́тися.**

ЗІГРІВА́ЛЬНИЙ, ЗОГРІВА́ЛЬНИЙ, а, е. Призначений для зігрівання, зогрівання кого-, чого-небудь. *Зогрівальний компрес.*

ЗІГРІВА́ННЯ, ЗОГРІВА́ННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **зігрі́вати, зогрі́вати** і **зігрі́ватися, зогрі́ватися.** *Щоб запобігти злежуванню і зігріванню борошна, ...мішки з борошном треба перекладати* (Технол. пригот. їжі, 1957, 16); *Дихання ж через ніс не тільки сприяє зогріванню й очищенню повітря, але й захищає людину від різних захворювань верхніх дихальних шляхів* (Метод. викл. анат., 1955, 123).

ЗІГРІВА́ТИ і **ЗОГРІВА́ТИ,** аю, аєш, *недок.*, **ЗІГРІ́ТИ** і **ЗОГРІ́ТИ,** ію, ієш, *док., перех.* 1. Грію чи, робити теплим, гарячим; нагрівати. *Весна остаточно перемогла опір зими і зігрівала землю теплом, квітчала цвітом* (Дмит., Наречена, 1959, 169); *Надворі сонечко сяяло, зогрівало увесь мир* (Кв.-Осн., II, 1956, 318); *Потім розпалила* [мати] *тріски, зігріла окропу, щоб змити мені голову* (Чаб., Катюша, 1960, 97); // Викликати або посилювати відчуття тепла в організмі. *Жінки почали лаштуватися на ночівлю.. По троє, по четверо юртувалися докупи, зігрівали одна одну диханням* (Хижняк, Тамара, 1959, 129); *Вогні палають, розростаються, од них іде тепло і зогрівав Остапа, розпалює йому кров* (Коцюб., I, 1955, 367); *Гарячий чай з невеликою домішкою запашного вина зогрів приятелів* (Досв., Вибр., 1959, 359).

2. *перен.* Морально підтримувати кого-небудь, втішати, підбадьорювати. *Що ж у житті мене зігріва? Леніна думи ясні, Леніна мудрі слова* (Павл., Бистрина, 1959, 12); *Як мати сина, зогріва тебе країна трудова* (Уп., Вірші.., 1957, 77); *Збери всі сили, рідна мати,— Солдата ласкою зігрій* (Наги., Вибр., 1950, 230); // Сповнювати (душу, серце) почуттям бадьорості, втіхи. *І вона* [пісня] *їм зігрівала душу Білим цвітом, шепотінням трав* (Мал., Звенигора, 1959, 208); *Довго Грицько згадував прощання з Орисею, і як цей спогад зогрівав його серце!* (Головко, II, 1957, 516); *Москва братньою любов'ю і теплом зогріла серце великого Кобзаря* (Бажан, Наша.. Москва, 1951, 29).

◇ **Зігрівати (зогрівати, зігріти, зогріти) ста́рість** чию — оточувати піклуванням, любов'ю стару людину. — *Пишалась я вами, дітки, тішилась надією, що мою старість зігрієте* (Панч, В дорозі, 1959, 104).

3. *перен.* Оживляти гарячим, радісним почуттям, світлою думкою і т. ін., примушувати звучати щиро, безпосередньо. *Громадську лірику В. Сосюри зігрівають, інтимізують особисті мотиви, враження й почуття* (Іст. укр. літ., II, 1956, 421); *Бувало щовечора ми із тобою Ізійдемось любо, мов брат із сестрою, І річ нашу ласка якась зогріва* (Манж., Тв., 1955, 53); *Читачу! Велибися у те, Чим я свою пісню зогрів, І може, почуєш ти щось, Що більше од звуків і слів* (Рильський, I, 1960, 14).

ЗІГРІВА́ТИСЯ і **ЗОГРІВА́ТИСЯ,** аюся, аєшся, *недок.*, **ЗІГРІ́ТИСЯ** і **ЗОГРІ́ТИСЯ,** іюся, ієшся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Ставати теплим, гарячим; нагріватися. *В горах почалася справжня весна.., зігріваться, парує земля* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 8); *Під вербами у холодочку — бочонок з водою, прикритий сіном, щоб вода не зігрівалася* (Тют., Вир, 1964, 247); *При прямому комбайнуванні просяна солома, зібрана копнувачем, швидко зогрівається і псується* (Колг. Укр., 1, 1957, 6).

2. Грітн, зігрівати себе, своє тіло. *До самого ранку працювали в крижаній воді, зігрівалися не спиртом, а лише власною кров'ю та гарячими маршами* (Гончар, III, 1959, 354); *Промерзлі хлопці стали коло печі, щоб зігрітися* (Фр., VI, 1951, 173); *Довго я качалась в постелі, загорнувшись коцем з головою, щоб зогрітися* (Мирний, IV, 1955, 348).

3. *тільки недок.* Пас. до **зігрі́вати.** *Розжарене вели чезне і далеке Сонце випромінює в усі сторони світового простору світло і тепло. Його теплом зігрівається вся поверхня земної кулі* (Фіз. геогр., 5, 1956, 67).

ЗІГРІ́ТИ *див.* **зігрі́вати.**

ЗІГРІ́ТИЙ, ЗОГРІ́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зігрі́ти, зогрі́ти.** *За деревцем деревце підвелося, Сонцем південним ласкаво зігріте* (Дор., Серед степу.., 1952, 88); *Весняний вітер стиха віяв над виноградниками й охолоджував зогрітих працею робітників* (Коцюб., I, 1955, 296); *Оля слухала Петра і, зігріта його дружніми словами про Сашка, придивлялась до нього* (Юхвід, Оля, 1959, 120); *Ми вийшли від професора, зогріті теплом цієї людини* (Ю. Янов., II, 1958, 56); *Поема «Єретик» зігріта любов'ю великого Кобзаря до волелюбного чеського народу* (Вітч., 5, 1956, 125).

2. *у знач. прикм.* Який зігрівся, зогрівся, стан теплим, гарячим. *Ранковою прохолодою ніби придушило зогрітий за день порох у повітрі* (Ле, Право.., 1957, 225).

ЗІГРІ́ТИСЯ *див.* **зігрі́вати.**

ЗІГРУВА́ТИСЯ *див.* **зіграва́тися.**

ЗІДРАНИЙ, а, е Дієпр. пас. мин. ч. до **зідра́ти.**

ЗІДРА́ТИ *див.* **здира́ти.**

ЗІДРА́ТИСЯ *див.* **здира́тися.**

ЗІЖМА́КАНИЙ *див.* **зжма́каний.**

ЗІЖМА́КАТИ *див.* **зжма́кати.**

ЗІЖМА́КАТИСЯ *див.* **зжма́катися.**

ЗІЗВА́ТИ *див.* **ззива́ти.**

ЗІЗНАВА́ТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **ЗІЗНА́ТИСЯ,** аюся, аєшся, *док.* 1. Говорити відверто про свій стан, свої вчинки і т. ін.; признаватися в чому-небудь. *У нього був тиф, а він довго не зізнавався* (Гончар, II, 1959, 143); *Марія зізналася, що тоді, коли Іванові оголосили сувору догану, вона хотіла була прийти до нього, але не зважилась* (Руд., Остання шабля, 1959, 441).

2. *юр.* Подавати усно чи письмово якісь відомості, дані про кого-, що-небудь, свідчити під час допитів або на суді. — *Коли допитуватимуть — не зізнавались. Він один, а нас повна камера* (Збан., Єдина, 1959, 229); — *Пан Дорошко, навіщо вам помирати не своєю смертю? Ви можете обережати від нас винагороду, коли чесно у всьому зізнаєтесь* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 209).

3. *з ким — чим, діал.* Знайомитися. *Чому він і досі не поголив своєї покуйовдженої бороди (бо ж ми їхали в країну голених), я не питав — незручно. Ми тільки-но зізнались* (Досв., Вибр., 1959, 28).

ЗІЗНА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **зізнава́тися, зізна́тися** 1. *Найулюбленішим поетом* [Яна] *Неруди, за його власним зізнанням, був Шандор Петефі* (Рильський, III, 1956, 316); — *Ви ж її любите, редакторе! — А ви її кохаєте, Сев! — Коли б вона була тут і чула наші зізнання!* (Ю. Янов., II, 1958, 52).

2. *юр.* Повідомлення якихось даних, свідчення про кого-, що-небудь під час допитів або на суді, викладене усно чи письмово. *Я мусив дати писане зізнання про те, відки я родом, і що писав, і про те, що я до таємних товариств не належав* (Сам., II, 1958, 403); — *Що це? — запитав військовий юрист Величко, слухаючи зізнання підсудного у військовому трибуналі* (Довж., I, 1958, 281).

ЗІЗНА́ТИСЯ *див.* **зізнава́тися.**

ЗІЙТИ [1] *див.* **схо́дити.**

ЗІЙТИ [2] *див.* **сходи́ти.**

ЗІЙТИСЯ *див.* **схо́дитися.**

ЗІЛИ́НА, я, *ж.* Стеблина будь-якої, здебільшого запашної трав'янистої рослини. * У порівн. *Усе проходить, як дим, усе минає, як зілина...* (Вовчок, I, 1955, 225).

ЗІЛИ́НКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **зили́на.** *Він зірвав одну зілинку, вогку, в краплинах роси* (Стельмах, На.. землі, 1949, 311).

ЗІЛИ́НОЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **зили́на.**

До зілинки — все, нічого не залишаючи. *Косарів звідкись понаводив* [управитель] *і покосив, і все* [сіно] *до зілинки у двір до себе позвозив* (Гр., I, 1963, 445).

ЗІ́ЛЛЯ, я, *с.* 1. *збірн.* Різноманітні, здебільшого запашні трав'янисті рослини. *При самій землі росте трава густо і усяке зілля* (Вовчок, I, 1955, 350); *Панночки зібрали зілля і пішли довивати віночків на веранду* (Л. Укр., III, 1952, 655); *Ми багато чого любили на світі: Пахощі зілля, і трави, Довгі вії на личках рум'яних дітей* (Рильський, I, 1960, 332); * У порівн. *Ростуть вони* [діти] *в нього, мов зілля при березі* (Стельмах, II, 1962, 105); // Споживна зелень. *Повновида молодиця Христя уже кришила зілля на страву* (Мирний, I, 1954, 237); *Ось Андрійко-Шеумійко Юшку з риби став варить: Вкинув зілля, Рибку з сілю, А води... забув налить* (Бойко. Ростіть.., 1959, 105).

△ **Тата́рське зі́лля** — трав'яниста болотна рослинність з довгим мечовидним листям; використовується в медицині, парфюмерії та ликерному виробництві. *Олеся вскочила в таке місце, де лежало каміння в високих кущах татарського зілля та очерету* (Н.-Лев., III, 1956, 127); *Пахне від неї річкою і ще чимсь духмяним, приємним: чи м'ятою, чи татарським зіллям, чи любистком...* (Шиян, Баланда, 1957, 152).

2. Навар або настій з деяких рослин, який використовується в народній медицині переважно з лікувальною метою. [А в н а:] *Дай мені якого зілля, щоби тут, отут перестало боліти!* (Фр., IX, 1952, 97); *І до лікаря вже водили* [Тетяну], *і зіллям якимсь напувала баба Мокрина,— нічого не допомагало* (Баш, На землі.., 1957, 44).

3. *розм.* Те саме, що **тютю́н.** — *Скільки раз я зарікався не курити! — каже о. Мойсей. — Одже ж не покину! Поки не чую диму, то й байдуже. А як курить хто мені під носом, то, здається, оддав би все на світі, щоб тільки покуштувати отого поганого зілля* (Н.-Лев., I, 1956, 120).

4. *розм.* Те саме, що **горі́лка.** *Знаєш, товаришу, оті сто грамів прийшлися якраз впору. Розв'язали вони мені язика. Якби я не хильнув того чортового зілля, то ніколи не розказав би секретареві про свої ходіння по муках* (Логв., Давні рани, 1961, 111).

5. *збірн., ірон.* В'їдливі, причепливі люди, які роблять що-небудь погане, шкідливе. — *Дивись, бісове зілля* [пани]: *його з огорода, а воно таки в огород! Хоч у гласні їм, коли людей нема... А двуськи!* (Мирний, II, 1954, 268); *Вони* [скептики] *готові ганьбить цілий світ, Самі ж — нікчемне зілля* (Забашта, Пісня.., 1961, 49); // Про жваву хитру жінку. — *В цієї і трісочка не пропаде марно... І де воно видралося тут отаке зілля* (Вас., II, 1959, 65); — *Бісова баба! — подумав про неї Олекса. — Виросло б отаке зілля на сільському грунті, була б картина — не жінка* (Руд., Остання шабля, 1959, 242); // *збірн.* Шкідливі комахи, миші і т. ін. — *Давай-но сядьмо, Силантію, он там біля залишеного козаками курища від комарів, бо кляте зілля заїдає зовсім* (Ле, Побратими, 1954, 27).

6. *збірн., зневажл., рідко.* Дрібні предмети, будь-яке хатнє начиння. *Понад шосе тягнулись штабелі зелених і жовтих ящиків трофейної зрівчатки* [вибухівки], *купи знешкоджених мін. Наші сапери тисячами повитягували цього зілля з битих доріг, містків та узбіч* (Гончар, III, 1959, 173).

ЗІЛЛЯ́ТИ *див.* **зливáти.**

ЗІЛЛЯ́ТИЙ *див.* **зли́тий.**

ЗІЛЛЯ́ТИСЯ *див.* **зливáтися.**

ЗІ́ЛЛЯЧКО, а, *с.* Зменш.-пестл. до **зі́лля** 1—5. *Мирон лишається надворі. Там він може собі гуляти, рвати зіллячко* (Фр., I, 1955, 234); — *Твою долю, моя долю! Позаторік знала, Позаторік і зіллячка Для того придбала* (Шевч., I, 1951, 51); // *ірон.*— *Зробили з мого коханого мужа і члена ради повітової, і предсідателя шкільної ради, ..хоч знають, що він за зіллячко* (Март., Тв., 1954, 270); [Т р о х и м:] *А це Райка, племінниця, теє зіллячко, що не приведи бог...* (Собко, П'єси, 1958, 291).

ЗІЛЬНИ́К, а, *ч., діал.* 1. Квітник. *Зоня з Юзею ходили по зільнику і рвали квіти для невчисленних китиць та віночків* (Л. Укр., III, 1952, 649); *Збираю в ..осінньої флори дещо до зільників для себе і для школи* (У. Кравч., Вибр., 1958, 317).

2. Горщик для квітів; вазон. *Здається, підвіконня густо заставлене зільниками, що прозора стужа од їх стоїть в опочивальні* (Вас., I, 1959, 239).

ЗІЛЬНИ́ЦЯ, і, *ж., діал.* Жлукто. *Дівчата удвох стали прати в цебрі ще звечора намочену в зільниці спільну білизну* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 321).

ЗІЛЬНИЧО́К, чка́, *ч., діал.* Зменш.-пестл. до **зільни́к.**

ЗІМКНЕ́НИЙ, ЗІМКНУ́ТИЙ а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зімкну́ти.** *Серед безлічі зімкнених в один ланцюг думок з'являється іноді якась спасенна іскра і спопеляє все, .. що сковувало тіло* (Міщ., Сіверяни, 1961, 105); *Перепел зупинив коня, пальцями вільної руки розвів свої зімкнуті від задуми крилаті брови* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 12); *Вже не тужу я за тобою. Та снишся далі ти мені. Уста вже зімкнуті журбою* (Павл., Бистрина, 1959, 220).

2. *у знач. прикм.* Який зімкнувся, з'єднався (*перев. кронами, кінцями*). *Високі врожаї можна одержувати в садах з добре розвинутими зімкнутими кронами* [дерев] (Хлібороб Укр., 9, 1968, 31).

Зі́мкнені (зімкнуті) ла́ви (ряди́): а) *(військ., спорт.)* лави з максимально зменшеною дистанцією між людьми в лавах і між лавами. *Підрозділи.. ішли заповненими, зімк-*

нутими рядами (Гончар, III, 1959, 429); б) лави людей, об'єднаних спільною метою. *Як живий з живими і нині стоїть наш Горький у зімкнених лавах могутнього табору борців за мир* (Рад. Укр., 17.VI 1951, 3).

ЗІМКНЕ́НІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **зімкнений** 2. *Характерною рисою цих степів є значна зімкненість рослинного покриву* (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 9).

ЗІМКНЕ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зімкну́ти** і стан за знач. **зімкну́тися.** *Надмірне зімкнення («перезмикання») зв'язок навіть шкідливе для голосу* (Худ. чит., 1955, 37).

ЗІМКНУ́ТИ *див.* **змика́ти.**

ЗІМКНУ́ТИЙ *див.* **зімкнений.**

ЗІМКНУ́ТИСЯ *див.* **змика́тися.**

ЗІМКНУ́ТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **зімкнутий** 2. *В дубовому масиві* [парку Олександрія].. *підлісок майже відсутній, незважаючи на незначну зімкнутість крон дерев* (Парк Олександрія.., 1949, 99).

ЗІМЛІ́ЛИЙ *див.* **зомлілий.**

ЗІМЛІ́ТИ *див.* **зомлі́вати.**

ЗІМПРОВІЗО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зімпровізува́ти**; // *у знач. прикм. По хвилині зімпровізована сітка була готова, і, лігши грудьми на скелі, Владко спустив пляшку з сіткою до води* (Фр., VI, 1951, 313).

ЗІМПРОВІЗУВА́ТИ, ую, уєш, *док., перех.* Скласти вірш, пісню і т. ін., виголосити промову тощо без попереднього підготування.— *Сідай вараз же і допиши те, що зімпровізував* (Кол., Терен.., 1959, 309).

ЗІМ'Я́ТИ, мну́, мне́ш, *док., перех.* 1. Необережно поводячись із чимось, торкаючись чого-небудь, зробити нерівним, пом'ятим. *Приміряла* [вінчука віночок] *ще раз і стала казати: «Уже й занесіть ви... я ж можу зім'яти!»* (С. Ол., Вибр., 1959, 154); // Скуйовдити (волосся). *Губернатор подумав трохи, зім'яв собі чуб.. і каже: — Так, ваша правда* (Кв.-Осн., II, 1956, 289); // Зібгати, зіжмакати що-небудь жужмом. *Арсен зім'яв телеграму й жбурнув у кошик* (Дмит., Розлука, 1957, 108); // Дуже пошкодити ударами, поштовхами; побити, понсувати. *Пароплав міг налетіти на шлюпку і зім'яти її* (Трубл., Шхуна.., 1940, 278); // *безос. — Ох, як же тобі тіло зім'яло та покалічило..,— перекотуючи жаль, подумав Тимко і прикрив братові простирадлом ноги* (Тют., Вир, 1964, 349); // Покрити складками, зморшками (обличчя).

2. Пригнути, притоптати до землі (рослини). *Таня ступала обережно, боячись зім'яти квітки* (Бойч., Молодість, 1949, 206); // *розм.* Збити кого-небудь з ніг, притиснути до землі, придавити. *Тут* [на ярмарку], *якщо загавишся, то зімнуть тебе вмить, перейдуть, затопчуть* (Гончар, I, 1959, 45).

3. Швидким натиском порушити бойовий порядок, розладнати чиї-небудь ряди. *Користуючись раптовістю нападу, гітлерівці хотіли одним ударом танкових з'єднань зім'яти наші прикордонні пости, прорватися в глиб країни* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 183); // Перемогти кого-небудь, зламати опір. *Вперед пішли солдати і зім'яли Ворожу силу* (Рильський, II, 1960, 326).

4. *перен.* Морально принизити кого-небудь, зменшити вияв якихось почуттів і т. ін. *Але що варто було оцьому дідуганові прилюдно осоромити мірошника, зім'яти його гордість* (Стельмах, I, 1962, 148); *Радощі ці трохи зім'яв, порушив чорнобородий, з величезними, як сливи, очима кочегар Волков* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 79).

5. Давлячи, стискуючи, мнучи, очистити що-небудь від чогось. — *Ставай, Микито, ..конопель зімни, біжи, Микито, на город, зілля нарви...* (Вас., I, 1959, 276).

ЗІМ'Я́ТИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зім'я́ти.** *Антон обернувся за вітром, простяг руку з зім'ятим у жмені капелюхом* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 120); *— Ну, ти скажи! Отак здибались несподівано! — з радісним подивом говорив Остап, розправляючи зім'яту в обіймах широку бороду і не зводячи з брата любовного погляду* (Головко, II, 1957, 531); *Чоловік з обличчям, зім'ятим передчасною старістю і постійним недоїданням, сумно промовив: — В Афінах немає своєї опери...* (Руд., Остання шабля, 1959, 66); *Але чимдалі будились десь там під гнітом Матюшиного кулака: придушений гнів, роз'ятрені образи й бідняцькі надії, зім'яті одним хрипким Матюшиним «нізя!»* (Головко, II, 1957, 73); // **зім'я́то,** *безос. присудк. сл. Берегові його заслони було зім'ято в першу ж годину* (Кучер, Чорноморці, 1956, 197).

2. *у знач. прикм.* Який зім'явся, став пом'ятим. *Біля вікна сидів чоловік у зім'ятому сірому костюмі* (Собко, Зор. кряла, 1950, 236); *— Обережно, Вадиме, дивися, скільки квітів гине від твого весла,— говорила Таня, зриваючи зім'яті квіти* (Бойч., Молодість, 1949, 214).

3. *у знач. прикм.* Покритий зморшками, зморшкуватий (про обличчя). *Олександр з жалем глянув на дружину: її зім'яте, бліде обличчя, суха постать не викликали інших почуттів, крім жалю* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 326).

ЗІМ'Я́ТИСЯ, мне́ться, *док.* Стати нерівним, пом'ятим. *Вигляд у мене був непривабливий. Сірий простенький костюм.. зовсім зім'явся* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 14).

ЗІНИ́ЦЯ, і, *ж.* 1. Отвір у райдужній оболонці ока, крізь який у нього проникає світлове проміння. *Крізь прозору рогівку видно райдужну оболонку, від якої залежить колір очей, і розміщену в її центрі зіницю* (Наука.., 3, 1959, 27); *Вони* [очі] *були смутні-смутні і дивились на мене так пильно, аж почорніли від розширених зіниць* (Л. Укр., III, 1952, 683); * Образно. *Порожні зіниці вікон мертво дивилися на мічмана* (Кучер, Чорноморці, 1956, 155); // *розм.* Райдужна оболонка ока. *Ворожила мені індіанка Там, де в склю грімлять ручаї. І дивилися тьмяно і п'янко Сизо-білі зіниці її* (Мал., Запов. джерело, 1959, 195); *Його чорне обличчя геть списане дрібними зморшками, серед них весело блищать у синюватих білках золотисті зіниці* (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948, 297).

◇ **Берегти́ як зени́цю о́ка** *див.* **берегти́.**

2. *розм., рідко.* Те саме, що **о́ко.** *Сьогодні така ти вродлива, в зіницях твоїх цілий світ* (Сос., II, 1958, 157); *Вогники образи і гніву заіскрились у її зіницях* (Донч., VI, 1957, 90).

ЗІНО́ВАТЬ, і, *ж.* Те саме, що **рокі́тник.** *Зіновать, кукіль і будяк Росте в пшениці!* (Шевч., II, 1953, 301); *Понад коліями цвіла жовтими краплинами зіновать* (Стельмах, На.. землі, 1949, 505).

ЗІНСЬКИЙ: ◇ **Зінське щеня́** — те саме, що **сліпе́ць** 2. *Найбільш розповсюдженими і небезпечними з гризунів в коврахи і мишовидні гризуни, а на сході УРСР — також сліпець, або зінське щеня* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 10); * У порівн. *Коли б у матері була така сила, щоб тебе провчити, як чужі провчили, то не скакав би ти, як зінське щеня, угору* (Мирний, II, 1954, 214).

ЗІ́НЬКИ, ньок, *мн.. розм.* Зіниці. *Погляд її напружився, зіньки очей розширилися* (Фр., VI, 1951, 366).

ЗІПА́КА, и, ч. і *ж., розм.* Людина, що багато кричить. *Чи то можна заснути за тією зіпакою?* (Мирний, II, 1954, 102).

ЗІПА́ННЯ, я, *с., розм.* Крик; голосний зойк. *За стіною весела про щось суперечка... Долітає Андрієве зіпання: — Тетяно Гнатівно, дайте нам лекцію закінчити* (Вас., II, 1959, 88).

ЗІПА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., розм.* Кричати, горлати, репетувати. *Я починаю плаксиво зіпати, щоб було чути*

аж на городі (Вас., Вибр., 1954, 27); *На греблі хтось басом ляско зіпав: — Проворніш! Підніміть пораненних і побитих!* (Стар., Облога.., 1961, 52).

ЗІПЕ́РТИ *див.* **спира́ти.**

ЗІПЕ́РТИЙ *див.* **спе́ртий.**

ЗІПЕ́РТИСЯ *див.* **спира́тися.**

ЗІПНУ́ТИ [1], ну́, не́ш, *док., розм.* Однокр. до **зіпа́ти.** — *Хто там? Чого треба? — зіпнула* [Катря] *сердито на всю порожню хату* (Вас., І, 1959, 306).

ЗІПНУ́ТИ [2] *див.* **зіп'ясти́.**

ЗІПНУ́ТИЙ *див.* **зіп'я́тий.**

ЗІПНУ́ТИСЯ *див.* **спина́тися.**

ЗІПО́НУТИ, бну́, бне́ш, *док., розм.* Підсил. до **зіпну́ти** [1]. — *Хто там кричить? давай сюди! — зіпонув Кривинський* (Мирний, II, 1954, 198).

ЗІПРІ́ЛИЙ, а, е. 1. *розм.* Діспр. акт. мин. ч. до **зіпрі́ти;** // *у знач. прикм. Я даремно ламав собі голову і по дванадцятій, весь розбитий, утомлений, мокрий і зіпрілий, вернув додому* (Фр., IV, 1950, 291); *Зіпрілий, скуйовджений Вадим, зчищаючи з рукавів крейду, підійшов до Лариси* (Руд., Остання шабля, 1959, 64).

2. *у знач. прикм.* Гнилий, прілий. *В теплому повітрі полинули солодкі пахощі розпареної ріллі, торішнього зіпрілого листя* (Речм., Весн. грози, 1961, 82).

ЗІПРІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. *розм.* Стати мокрим від поту; спітніти. *Три перші косарі йшли дружно і невтомно, а Федот розучився володіти косою — відстав, зіпрів, сорочку хоч вижми* (Тют., Вир, 1960, 233).

2. *тільки 3 ос.* Згнити прілими.

ЗІПСО́ВАНИЙ, *рідше* **ЗОПСО́ВАНИЙ,** а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до **зіпсува́ти, зопсува́ти.** *Хоч вихований при княжім дворі і зіпсований гниллю та підлотою, він усе-таки був рицар* (Фр., VI, 1951, 49); // **зіпсо́вано,** *безос. присудк. сл. Стан мій нагадував оскаженілу машину, в якій зіпсовано гальмо й яка мусить мчати, доки в кій є горюче* (Ю. Янов., II, 1958, 116).

2. *у знач. прикм.* Який зіпсувався, став непридатним для використання, вживання. *Отець Христофор узяв свого старого зіпсованого годинника й швидко вийшов із кімнати* (Довж., І, 1958, 417).

3. *у знач. прикм.* Який змінився на гірше, погіршав. *Володимир Бучний застав свого старшину дуже збентеженим. у нього був зовсім зіпсований настрій* (Ткач, Моряки, 1948, 93).

4. *у знач. прикм.* З поганими нахилами, звичками; розбещений. *Ні в якому разі не можна сказати, що Олег зіпсований і злий хлопець* (Донч., II, 1956, 417); [Нарт ал:] *Зопсована душа запрагла неба, розкоші вічної, надземних скарбів, і я за них продав і честь, і гордість* (Л. Укр., II, 1951, 431).

ЗІПСО́ВАНІСТЬ, *рідше* **ЗОПСО́ВАНІСТЬ,** ності, *ж.* Властивість за знач. **зіпсо́ваний, зопсо́ваний** 2—4.

ЗІПСУВА́ТИ і *рідше* **ЗОПСУВА́ТИ,** ую, уєш, *док., перех.* 1. Зробити непридатним для користування, вживання, попсувати, поламати і т. ін. *Ложка дьогтю зіпсує бочку меду* (Укр.. присл.., 1955, 167); — *Оце в них* [петлюрівців] *кулемет,— показав пальцем дядя Гриша. — Якби вдалось: Митько ось береться його зіпсувати* (Головко, I, 1957, 373); — *Ось деревинка... Хтось устромив її сюди, а хтось інший зіпсував кору, вона вже гине...* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 146); *Зопсував* [пан Дерижапов] *один негатив жавелевою водою, другого ще не чіпав* (Л. Укр., V, 1956, 220); // Спотворити, зробити некрасивим. *Навколо його носа лукаво ворушаться неглибокі віспинки; вони не зіпсували спокійного овала обличчя* (Стельмах, II, 1962, 213).

2. Зробити неприємним, поганим; погіршити. *Почуває себе* [Безбородько] *винним, хоч не бачив вини за собою, і це зовсім зіпсувало йому настрій* (Вільде, Сестри.., 1958, 220); — *Знаю, що єсть там такий голова ревізійної комісії, Захар Нещерет, який дуже дбав про те, щоб ні з ким не посваритися, не зіпсувати добрих стосунків* (Вишня, I, 1956, 436); — *Зіпсували ви всю справу. Хіба можна так одверто і гостро! — ахнав.. Маєвський, хапаючись за голову* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 23); *Так з розмови нічого й не вийшло, тільки вечерю йому зопсували* (Коцюб., II, 1955, 395).

◇ **Зіпсува́ти кров** *див.* **кров.**

3. Негативно вплинути на кого-небудь, розбестити когось. *Лукія такої думки, що розумну дитину достаток не зіпсує* (Гончар, Тронка, 1963, 87).

ЗІПСУВА́ТИСЯ і *рідше* **ЗОПСУВА́ТИСЯ,** уюся, уєшся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Стати непридатним для використання, вживання; попсуватися. поламатися і т. ін. [Тапя:] *Така досада — зіпсувався телефон. Вже скільки разів намагалась подзвонити — і все марно* (Собко, П'єси, 1958, 105); *Дорога зіпсувалася, коні ішли важко, та ще й зверху іноді поливав дощ* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 438); — *Малину треба там їсти, бо поки довезу, то вона, гляди, зіпсується* (Шиян, Партиз. край, 1946, 73); — *Учора був на базарі, Кобза зопсувалась... Розбилася...* (Шевч., I, 1963, 148).

2. *тільки 3 ос.* Змінитися на гірше; погіршати. *Іванко помітив, як скривився Микула, і зрозумів, чому в друга зіпсувався настрій* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 225).

3. Засвоїти погані нахили, звички під впливом кого-, чого-небудь, розбеститися. *Сказати делікатніше слово Давид ще не вмів, але чув, що його неодмінно треба знайти для Уляни, бо, дивись, і зіпсується дівчина* (Стельмах, I, 1962, 102).

ЗІПСУ́ТИЙ, *рідше* **ЗОПСУ́ТИЙ,** а, е, *розм.* Те саме, що **зіпсо́ваний.** *Кінь утомлений, копита Розкуті, розбиті, Сіделечко мережане Зопсуте, невкрите* (Шевч., II, 1963, 382); *Він був не злий хлопець з природи, але бездонно зіпсутий* (Фр., IV, 1950, 371).

ЗІПСУ́ТІСТЬ, тості, *ж., розм.* Властивість за знач. **зіпсу́тий.** *Охтирський же цільний у своїй зіпсутості і одверто, цинічно декларує своє міщанське пристосовництво* (Вітч., 1, 1962, 154).

ЗІПСУ́ТТЯ, *рідше* **ЗОПСУ́ТТЯ,** я, *с.* Дія за знач. **зіпсува́ти, зопсува́ти** і стан за знач. **зіпсува́тися, зопсува́тися.** *Хвороба* [остеомаляція] *починається розладом травлення і зміною апетиту і зіпсуттям смаку* (Профіл. захвор.., 1955, 180); *Тут були зів'ялі старці і молоді парубки, дівчата і старші жінки, ціла збиранина великоміської нужди, зопсуття і розпуки* (Фр., IV, 1950, 48).

ЗІПХНУ́ТИ *див.* **спиха́ти.**

ЗІПХНУ́ТИЙ *див.* **спихну́тий.**

ЗІП'ЯСТИ і **ЗІПНУ́ТИ** і **ЗІП'ЯТИ,** зіпну́, зіпне́ш, *док., перех., розм.* Збудувати, поставити, спорудити що-небудь самому, своїми силами. — *Ще дід колись хатку був зіп'яв* (Мик., I, 1957, 84); *Під кам'яною стіною тунелю викопали окопчик повного профілю, зіп'яли очеретяне накриття* (Кучер, Чорноморці, 1956, 425); *Зіпнути кроквп.*

ЗІП'ЯСТИ́СЯ *див.* **спина́тися.**

ЗІП'ЯТИ *див.* **зіп'ясти́.**

ЗІП'ЯТИЙ, ЗІПНУ́ТИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **зіп'ясти́, зіпну́ти** і **зіп'я́ти.** *Спершу багаті-кавахи націоповували своїх наймитів на зіп'яті серед степу, схожі на купи нагорнутої землі, переселенські хутори* (Хор., Ковила, 1960, 60); *Вони поставили свої курені в однім ряду із сотнями інших заробітчанських куренів, що тяглися, скільки глянеш, берегом, то більші, то менші, зіпнуті з нарізаного в плавнях верболозового прутгя* (Гончар, I, 1959, 40).

ЗІП'Я́ТИСЯ *див.* **спина́тися.**

ЗІР, зо́ру, ч. 1. Одно з п'яти почуттів, органом якого є око. *Найбільшої уваги потребує орган зору, бо видиме сприймання світу відбувається тільки за його допомогою* (Шк. гігієна, 1954, 61); *У колибі було темно; на превелику силу, натуживши зір, здолав я розгледіти своїх товаришів* (Коцюб., I, 1955, 178); *Гордій Макарович в останні роки мав уже ненадійний зір, і це не могло гарантувати його від небажаних випадковостей* (Гур., Новели, 1951, 54); // Здатність бачити. *Коли зір і розмисел сяк-так повертають до Юри, він, нарешті, бачить своїх друзів і ворогів* (Смолич, II, 1958, 55); *Гострий зір чоловіка і в осінні ночі вловлював непевні тіні, що сновигали біля колишнього панського палацу* (Стельмах, II, 1962, 8).

2. Спрямованість очей на кого-, що-небудь; погляд. [М а т к а:] *Є така тут круча глибоченна, чорна, не світить туди місяць і не блищать зорі, не падав зір людських очей...* (Вас., III, 1960, 497); *Зір його спинився на принесених вінках повноколосої пшениці* (Кач., Вибр., 1953, 255); * Образно. *Глибоким зором і пером тонким він* [М. Коцюбинський] *служував народові своєму* (Рильський, II, 1960, 89).

◇ **Ба́чити вну́трішнім зо́ром** *що* — відчувати що-небудь. *Захоплюючись мріяннями, Федотов зривався з ліжка і образно демонстрував те, що бачив внутрішнім зором* (Моє життя в мист., 1955, 110); **Втопи́ти зір** *див.* **втопи́ти; Глибо́кий зір** *див.* **глибо́кий; Окі́нути (огля́нути, змі́рити** *і т. ін.*) **зо́ром** *кого, що* — охопивши повністю поглядом, подивитися уважно на кого-, що-небудь. *Майор окинув зором місцевість* (Дмит., Обпалені.., 1962, 126); — *До мене їдете? — запитав він і бистрим зором оглянув наші човни* (Досв., Вибр., 1959, 421); *Високос теплим зором зміряв Стецюкову постать* (Рибак, Зброя.., 1943, 206); **Скі́льки сяга́в (сягне́, огля́не** *і т. ін.*) **зір** — дуже далеко. *Повний місяць осявав океан хребтів, що розходились у всі боки, скільки сягав зір* (Гончар, III, 1959, 124).

3. Те саме, що **о́чі**. *Марчевському враз запекло в грудях, у горлі; затуманився зір* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 141).

◇ **Відво́дити (відвести́) зір** — те саме, що **Відво́дити (відвести́) о́чі** (*див.* **відво́дити**). *Дружина почервоніла, відвела від нього* [Данила] *зір* (Стельмах, II, 1962, 251); **Звеселя́ти (звеселя́ти) зір** *див.* **звеселя́ти; Красува́ти зір** *див.* **красува́ти; По́ле зо́ру**: а) простір, який можна охопити поглядом. *Я з цікавістю розглядав птаха. Та він змахнув дужими крилами і впав до землі, немов здутий вітром. Я відразу загубив його з поля зору* (Хор., Ковила, 1960, 4); *Хвиля кидала кораблі, і берег гойдався перед ними, тікаючи з поля зору далекомірників* (Кучер, Чорноморці, 1956, 56); б) коло чиїхось інтересів, турбот, уваги. *Справа навчання працюючої молоді завжди має бути в полі зору обкомів, райкомів партії* (Рад. Укр., 28.VIII 1959, 1); **Випада́ти з по́ля зо́ру** *див.* **випада́ти; То́чка (кут) зо́ру** — певний погляд на що-небудь, особисте ставлення до чогось. *Багато спеціалістів дотримуються тієї точки зору, що хвіст і плавці є основним рушієм дельфінів та інших китоподібних* (Знання.., 1, 1966, 6); **З то́чки зо́ру; Під кутом зо́ру** — з погляду кого-, чого-небудь, з того чи іншого боку. *Комуністленінець кожний вчинок, кожний крок у своїй діяльності розцінює з точки зору інтересів партії і народу, інтересів соціалістичної держави* (Ком. Укр., 8, 1964, 41); *Звичайно, з точки зору старого кавалериста Катерина робила багато помилок* (Руд., Остання шабля, 1959, 227); *Марксизм-ленінізм художник засвоює для того, щоб розглядати явища дійсності, суспільства, самого мистецтва під кутом зору діалектичного та історичного матеріалізму* (Рад. літ-во, 3, 1958, 21); **Чарува́ти зір** *див.* **чарува́ти.**

ЗІРВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зірва́ти.** *Марно невідомі закохані особи жбурляли у вікна квіти, зірвані тут же на професорській грядці* (Ю. Янов., II, 1954, 85); *Стара халупа самітно виглядала з замет. Двері були зірвані з завіс* (Донч., III, 1956, 127); *В ту ж хвилину, як він оце подумав, у його ніг опинився солом'яний бриль, зірваний вітром у якогось чоловіка* (Коцюб., I, 1955, 445); *Чернишеві хотілося швидше побачити справжню війну, проте він досі ніде її не знаходив. Вона втікала, як міраж у пустелі, лишаючи за собою шляхи, заповнені людом. А народ плив і плив, сірий від кіптяви, зірваний з місця* (Гончар, III, 1959, 17); *Весняний план бетонування* [греблі] *був зірваний повіддю* (Коцюба, Нові береги, 1959, 406); // *у знач. прикм. Схиливши голову, підвівши горб, він стишив зірваний голос* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 51); // **зірва́но**, *безос. присудк. сл. Урочисте свято вождів міжнародної реакції, знято з приводу придушення революції в Росії і Персії зірвано одностайним і мужнім протестом соціалістичного пролетаріату всіх європейських країн* (Ленін, 15, 1949, 410).

ЗІРВА́ТИ *див.* **зрива́ти.**

ЗІРВА́ТИСЯ *див.* **зрива́тися.**

ЗІРВИГОЛОВА, и, ч. *і ж., розм.* Сміливий людина, яка ніколи нічого не боїться, ні перед чим не зупиняється. *Найбільшою популярністю користувались оповідання про льотчика з суміжної частини, про льотчика вірвиголову, як його тут прозвали, про гвардійця Кільдюшова* (Трип., Дорога.., 1944, 26); // Бешкетник. [Р у ф и м о в и ч:] *А ви пустоватий були й замалечку?..* [Т о р о х т і й:] *Прямо зірвиголова!..* (Кроп., IV, 1959, 72).

ЗІ́РКА, и, ж. 1. Самосвітне небесне тіло, що являє собою скупчення розжарених газів. *Є зірки-гіганти, які в мільярди разів перевершують Сонце об'ємами, а також зірки-ліліпути, що в мільйони разів менші за Сонце* (Наука.., 2, 1958, 37); *І ледве, крадькома, яка маленька зірка З-за хмари виглядне, неначе миш з засіка* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 49); *Лягло сонце за горою, Зірки засіяли* (Шевч., I, 1951, 65); *Андрій лежав і дивився в небо. У небі сяяли мільйони зірок* (Довж., I, 1958, 226); * Образно. *Червона зірка прийдешнього царства загорілася на революційному обрії праці* (Еллан, II, 1958, 59); * *У порівн. Як упаде з гори іскра, наче з неба зірка* (Л. Укр., I, 1951, 203); // *мн.* Дрібні світні частинки; іскри. *Стоги вже в'януть, осідають, а він* [вогонь] *все пирска зірками, як слиною кіт* (Коцюб., II, 1955, 64); * Образно. *Вона з ганку впала звисока,— аж в очах їй зірки* (Головко, II, 1957, 177); // *перен.* Доля, щастя, удача. *Реп'яшок задовольнився скромною долею театрального рецензента і чекав своєї щасливої зірки* (Мокр., Сто.., 1961, 93).

Вірити у *свою або чию* [**щасли́ву**] **зі́рку** — вірити в свою або чию-небудь щасливу долю, сподіватися успіху, удачі. *Дехто ще вірив у щасливу зірку при своєму народженні* (Вільде, Сестри.., 1958, 455); **До зіро́к** — до настання темряви. *Посідали вони поруч над рікою, на веленім низенькім березі, й просиділи вони так укупі аж до зірок ясненьких* (Вовчок, I, 1955, 353).

◇ **Зірки́ з не́ба хапа́ти (зніма́ти, здійма́ти** *і т. ін.*), *перев. із запереч. част.* не — відзначатися неабиякими здібностями, розумом і т. ін. *Вона безгастережно наступалася за Копистку: зірок з неба Хома Микитович не хапає, але в колгоспі немає чогось такого, щоб бити на сполох, скликати збори* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 142); — *Ну що ж, Шура... Та вона ж нічого дівчина. Зірок з неба не знімає, це правда.., але й не ледача* (Добр., Тече річка.., 1961, 269); **Провідна́ зі́рка** — про кого-, що-небудь, що вказує, визначає напрям, шлях (у розвитку, боротьбі

і т. ін.). *Нашу Батьківщину передові люди світу називають провідною зіркою* (Ком. Укр., 8, 1966, 59); **Роди́тися (народи́тися) під щасли́вою зіркою** — мати щастя у житті.

2. *перен.* Про дуже видатну, прославлену людину. *Софія Лорен — славетна зірка італійського кіно* (Мист., 1, 1966, 29); *Серед майстрів українського реалістичного театру зіркою першої величини називають П. К. Саксаганського* (Роб. газ., 17.IX 1965, 4).

3. Геометрична фігура з гострокінцевими, перев. п'ятьма виступами по колу; предмет такої форми. *Тут сіль блищить із давніх гір. Та вже не хрестик, не іконку Турист бере як сувенір, А зірку променисту з солі* (Шер., Дорога..., 1957, 53); *Танкісти лежали зіркою, голова до голови* (Гончар, III, 1959, 406); *— Зірку поставимо на могилі,— додав Сашко,— як отому партизанові, що лежить на площі* (Чаб., Катюша, 1960, 55); // П'ятикутний військовий значок, який носять на кашкеті, шапці і т. ін. *Знімаю зірку на кашкеті.— Але назавжди воїном лишусь* (Шпак, Вибр., 1952, 15); *Це був генерал. На зелених погонах жовтіло по одній зірці* (Голов., Тополя..., 1965, 22); // Відзнака, орден, який має форму п'ятикутної геометричної фігури. *— А ти, синку, в орденах прийшов, золотими зірками сяєш* (Панч, II, 1956, 514); *Тепер він дома. Знову на столі Книжки й папери в звичнім неспокої, Та сяйво слави на його чолі, На грудях — сяйво Зірки Золотої* (Рильський, II, 1960, 329); *В президії серед військовослужбовців сиділи два чоловіки із зірками Героїв Радянського Союзу на грудях* (Багмут, Служу.., 1950, 31).

Морська́ зірка — морська безхребетна тварина типу голкошкірих. *Ворушаться морські зірки, причаївся гончастий їжак під велетенськими водоростями* (Ів., Вел. очі, 1956, 64).

4. Світла пляма на лобі у тварин. *Тут дзвінко заіржав рудий кінь з білою зіркою на лобі* (Донч., VI, 1957, 42).

5. *мн. (Lychnis).* Садова рослина, суцвіття якої має квітки з п'ятьма нелюстками. *Рядки дівчачих голів, закві́тчаних.. маком та червоними зірками, цвіли, як гірлянди квіток в квітнику* (Н.-Лев., II, 1956, 41).

ЗІРКА́ТИЙ, а, е, *розм.* 1. Променистий, сяючий (про очі). *Нахилилася* [Настуня] *над ним і світить в його душу зіркатими очима* (Речм., Весн. грози, 1961, 8).

2. Те саме, що **зірки́й**. *Ледарі поховалися від нового завзяття в усі діри.. Та зіркатий Проць люто витрясав їх звідти, витягав за руки* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 180).

3. Пухирчастий (про тісто і т. ін.). *Тісто добре підійшло, зіркате, аж пухкотіло і пахло хмелем* (Чорн., Потік.., 1956, 8).

4. Прикрашений зіркою, зірками. *Весело чохкаючи, попахкуючи білястим димком, шумливо підкотив зіркатий, радянський* [потяг] (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 12).

5. З квітками, подібними формою до зірок. *В житі синіли волошки та сокирки, білів зіркатий ромен, червоніла квітка польового маку* (Коцюб., I, 1955, 17).

ЗІРКИ́Й, а́, е́. 1. Який має добрий зір; гострозорий. *Його вважали сильно там розумним, Казали, що орлині має очі, На вловах-бо і справді був зіркий* (Рильський, III, 1961, 163); *Його зіркі очі вже намацали біля берега мініатюрний човник* (Донч., II, 1956, 80).

2. Пильний, уважний, спостережливий. *Громи боїв лишилися позаду... Будь пильний, будь зіркий, стоокий будь. Про ворога ..не забудь* (Рильський, 1, 1956, 187); *Яша Стецюра хильнув зайвого, але твердо пам'ятав дане ним слово і під зіркім поглядом Галини нітився, не переходячи меж* (Дмит., Наречена, 1959, 208).

ЗІ́РКІСТЬ, кості, *ж.* Властивість за знач. **зіркий**. *Молодими очима дивився колись ти на цей степ, була в очах орлина зіркість, а зараз сльозою розпливаються розгублені по царині краплини синього цвіту...* (Гончар, Тронка, 1963, 217); *Особливо ретельно зображені деталі, які підкреслюють силу тварини, її зіркість та швидкість* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 173); *Міцкевич був художником дивовижної зіркості і надзвичайно тонкого слуху* (Мист., 5, 1955, 41).

ЗІ́РКО. Присл. до **зіркий**. *Вартовий хлопець у березі під вербою. Зірко вдивляється в ніч* (Головко, I, 1957, 368); *Зоня.. ані на хвильку не занедбувала своїх домашніх обов'язків: зірко гляділа за Орисею, а ще більше за своїм братом Тарасом* (Ков., Світ.., 1960, 65).

ЗІ́РНИЙ, а, е, *діал.* Зоряний. *Срібло зірне горить у небі без полум'я...* (Вас., II, 1959, 549).

ЗІРНИ́ЦЯ [1], і, *ж., поет.* 1. Те саме, що **зірка** 1. *Зірниця палахкотить на небі, тремтлива і ясна, мов жарина* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 15); *З небес дивилися на нас Зірниці миготливі...* (Бернс, Вибр., перекл. Лукаша і Мисика, 1959, 26); * Образно. *Чорні тануло сили... І у скреготі криці юні очі відбили Комунізму зірниці...* (Сос., Близька далина, 1960, 206); * У порівн. *В Ганьки очі, як зірниці* (Воскр., Поезії, 1951, 100); // Ранкова або вечірня зірка. [Ц и г а н:] *Чому не ляжеш,' не спочинеш? Зірниця сходить, подивись* (Шевч., I, 1951, 364); *Небо за лісом поблідло. І ранкова зірниця глянула* (Головко, I, 1957, 208); * У порівн. *Як зірниця з зіронь̀ками увечері зійшла, так молода, убрана до вінця, з подругами вийшла* (Н.-Лев., I, 1956, 144); // *мн.* Дрібні світні частинки; іскри. * Образно. *А ж зірниці засвітили (так стукнувся)!* (Номис, 1864, № 6628).

2. Яскраве освітлення горизонту перед сходом і після заходу сонця. *На світанку рушив Михайло з товаришами. Грала зірниця, як вони охляп на конях вилітали з села...* (Мик., II, 1957, 25); *А за вікном вагона вже займалася зірниця* (Дмит., Розлука, 1957, 237); * Образно. *Буде мир! Єдина правда буде! Зайнялась зірниця світова* (Рильський, III, 1961, 122).

3. Короткий світловий спалах без грому на обрії уночі або ввечері — відблиск далекої грози; блискавиця (у 2 знач.). *Десь на обрії, наче в темному величезному проваллі, зрідка звивались білі сухі зірниці, а грому не чути було ні разу* (Гончар, I, 1954, 513); *— Десь гроза,— сказав він, побачивши далеко на обрії ледве помітний відсвіт зірниці* (Собко, Біле полум'я, 1952, 44); // Спалах вогню. *Наближався фронт. Темними ночами уже видно було, як переблискували на заході зірниці* (Панч, II, 1956, 496).

4. Те саме, що **зірка** 3. *Горить на кашкеті зірниця, на плечах шинеля, не свита* (Мал., Звенигора, 1959, 103).

ЗІРНИ́ЦЯ [2], і, *ж., діал.* Молоде дерево, яке виросло з зерна, насіннин. *Я насіяв торік груш та яблунь, так тепер зірниці в аршин* (Сл. Гр.); *Єсть у полі дві зірниці, Отож мої брат-сестриці!* (Л. Укр., III, 1952, 477).

ЗІРНИ́ЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **зірни́ця** [1] 1. *— Грицю,— казала Анничка,— до тебе Вийду, як перша зірничка зійде* (Павл., Бистрина, 1959, 113); * У порівн. *А очі! Ох, які гарні були її очі! Блакитні, як небо, тихі та задумливі, як вечірня зірничка* (Кобр., Вибр., 1954, 6).

ЗІ́РНО, *присл., діал.* Зорино; // *у знач. присудк. сл. Винесли її на двір, положили. Зірно, гарно. Місяць.. дивиться, дивуться* (Барв., Опов.., 1902, 207).

ЗІРОНІЗУВА́ТИ, ую, уєш, *рідко.* Док. до **іронізува́ти**. *— То й ви знаєте, що сьогодні бал? — зіронізував Безбородько* (Вільде, Сестри.., 1958, 50).

ЗІРО́НЬКА, и, *ж.* Пестл. до **зірка** 1, 3—5. *Діло було літом — от не згадаю, у середу чи в четвер,— саме*

як закотилось сонечко та зійшла вечірня зіронька (Вовчок, VI, 1956, 275); *Нслипав сніжок до брів, Цілував у губи. На долоню упаде Зіронька й розтане* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 137); * У порівн. *Багато бачив я країв, Та отчий дім з тополею, Мов зіронька, мені світив...* (Нех., Чудесний сад, 1962, 85); // Пестливе звертання до людини. [Я р о с л а в:] *Зіронька моя! Де ти була, чим бавилась, дитино?* (Коч., П'єси, 1951, 30);

◇ **Од зіроньки до зіроньки** — з вечора до ранку. *Росла в наймах, виростала, З сиротою покохалась. Неборак як голуб з нею, З безталанною своєю, Од зіроньки до зіроньки Сидять собі у вдівоньки* (Шевч., II, 1963, 60).

ЗІ́РОЧКА, и, ж. 1. Зменш.-пестл. до **зі́рка** 1, 3—5. *Синє небо темніє, виблискуючи зірочками ясними* (Мирний, IV, 1955, 322); *Кожна зірочка снігу нам буде в очах, Наче справжняя зірка, зорі́ти* (Л. Укр., I, 1951. 139); *Завжди, коли з цеху виходила нова машина, на великому щиті загорялась зірочка* (Зар., Світло, 1961, 34); *Промені його* [сонця] *заіскрилися на солдатській зірочці, і вона спалахнула яскравим пурпуровим вогником* (Автом., Так народж. зорі, 1960, 10); — *А в нас корова отелилась. Бичок такий ловкий, рябий, із зірочкою на лобі* (Стельмах, II, 1962, 392); * У порівн. — *Правда? — радісно скрикнув хлопчик, і очі його засяяли, як зірочки* (Тют., Вир, 1964, 176); // Пестливе звертання до людини. — *Галю, зірочко моя!.. Не можна мені без тебе пробути...* (Кв.-Осн., II, 1956, 332).

2. Умовна позначка, вживана з різною метою в книжках, рукописах і т. ін. *На картах вулкани позначають червоними зірочками або кружечками* (Фіз. геогр., 5, 1956, 102).

3. *техн.* Зубчасте колесо в ланцюгових передачах. *На валах закріплені ланцюгові колеса, які називаються зірочками* (Фрез. справа, 1957, 12).

4. *мн. (Cagia).* Рід трав'янистих рослин родини лілійних. *Тут* [в Хомутовському степу] *в другій половині квітня.. розкидано цвітуть також тюльпан Шренка.. та латочки жовтих зірочок* (Укр. бот. ж., XIII, 2, 20); *На двох вікнах од краю.. зеленіють.. на лутках калачики й зірочки* (Головко, II, 1957, 93).

ЗІ́РОЧНИК, а, ч. *(Stellaria).* Багаторічна отруйна рослина родини гвоздикових з білими квітками. *Зірочник — дуже поширений по пухких вологих грунтах бур'ян* (Практ. з систем. та морф. рослин, 1955, 167).

ЗІРЧА́СТИЙ, а, е. 1. Формою схожий на зірку (у 3 знач.). *Найчастіше на старовинних* [буковинських] *килимах бачимо ромбовидні, зірчасті та хрестоподібні мотиви у різноманітних комбінаціях* (Нар. тв. та етн., 6, 1967, 37); // Блискучий, іскристий. *Здавалось, то не вода текла в берегах, а розстелив хтось темний оксамит, прикрасивши його зірчастими діамантами* (Шиян, Партиз. край, 1946, 128).

2. *рідко.* Те саме, що **зо́ряний**. *Зуйка перехрестилася до церкви, що вирізьблювалась на фоні зірчастого неба своєю дзвіницею* (Шиян, Баланда, 1957, 91).

△**Зірча́стий мак** — дикий мак. *Кожного разу на моторці звивався прапорець, наче хто розсипав над хвилями буйні пелюстки зірчастого маку* (Допч., II, 1956, 88).

ЗІРЧА́СТО. Присл. до **зірча́стий** 1. *Зірчасто ясніє між травами пахуча тоя* (Турч., Зорі.., 1960, 5).

ЗІРЧА́ТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **зірча́стий**. *Сніжок летить. Легкі, зірчаті сніжинки в'ються за вікном...* (Гонч., Вибр., 1959, 358); *О пісне, колисko моя степова!.. Лежав на соломі і слухав слова, І слуха далеч небесна зірчата...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 61).

ЗІРЧА́ТО. Присл. до **зірча́тий**. *На узліссі терен квітне рясно і зірчато...* (Брат., Вересень, 1949, 34).

ЗІС, а, ч. Легковий або вантажний автомобіль марки ЗИС. *Уже комбайни стихли по степах, Одгомоніли всюди молотарки, Одгуркотіли зіси і безтарки, І в кожнім домі Свіжий хліб запах* (Вирган, В розп. літа, 1959, 148).

ЗІСКА́КУВАТИ і **ЗСКА́КУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗІСКО́ЧИТИ** і **ЗСКО́ЧИТИ**, чу, чиш, *док.* 1. Спилигуючи, спускатися з чого-небудь; зістрибувати. *Танкіст вилазить з люка і зіскакує на землю* (Хижняк, Тамара, 1959, 267); *Кури кричали, зскакуючи з сідал* (Мирний, I, 1954, 236); *Помітивши Оксану Сергіївну, дівчина зіскочила з підвіконня* (Ю. Янов., II, 1954, 68); *О, Артемій зскочив з воза і вітром полетів по сходах* (Н.-Лев., IV, 1956, 50); // *розм.* Швидким, різким рухом вставати; схоплюватися. *Миттю зіскакує* [Безбородько] *з ліжка, поспішно накидає на себе халат* (Вільде, Сестри.., 1958, 213); *Начальник штабу в розпачі схопився руками за голову, зіскочив зі стільця* (Стельмах, II, 1962, 80); *А як коли, то було звеселімо не знать чого.. Інша* [дівчина] *зскочить та почне вистрибувати дибки-дибки, щоб пані не почула* (Вовчок, I, 1955, 103).

2. *тільки 3 ос.* Не утримавшись на чому-небудь, падати. *Чую — гачок зіскочив* (Мик., Повісті.., 1956, 52).

3. *перен., розм.* Зникати раптово (про почуття, стан). *Співчуття зіскочило з щік Безбородька, натомість з'явилися подив і образа* (Стельмах, Правда.., 1961, 253).

ЗІСКОВЗНУ́ТИ *див.* **зіско́взувати**.

ЗІСКОВЗНУ́ТИСЯ *див.* **зіско́взуватися**.

ЗІСКО́ВЗУВАТИ і **ЗСКО́ВЗУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗІСКОВЗНУ́ТИ** і **ЗСКОВЗНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.* 1. Поковзом сунутися, спускатися вниз. — *Чуєте, співають,— радісно зісковзнув Юрко вниз* (Козл., Ю. Крук, 1950, 260); *Я зсковзнув з золотого крила прудкокрилої птиці* (Ус., Лави.., 1948, 58); *Руки його затремтіла і безвольно зсковзнула з руки дружини* (Ле, Наливайко, 1957, 435).

2. *тільки 3 ос.* Не утримавшись на чому-небудь, падати. * Образно. *Густа, біла мряка залягла долину, висіла на гілках смерекового ліса, зісковзуючи з вершків* (Фр., III, 1950, 82).

ЗІСКО́ВЗУВАТИСЯ і **ЗСКО́ВЗУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗІСКОВЗНУ́ТИСЯ** і **ЗСКОВЗНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док., розм.* Те саме, що **зіско́взувати**. *Брати щодуху зісковзнулися вниз по вогкій скальній жолобині над воду* (Фр., III, 1950, 12); * У порівн. *Дараба вже минула, віддаляється, немов зісковзується по гладкій площі десь у бездонну глибінь* (Фр., VII, 1951, 263).

ЗІСКО́К, у, ч. Дія за знач. **зіска́кувати** 1. — *Так,— промовив Мишаков, задоволений чіткістю виконання. — Добре. Зробіть зіскок* (В ім'я Вітч., 1954, 13).

ЗІСКО́ЧИТИ *див.* **зіска́кувати**.

ЗІСПО́ДУ, *рідко* **ЗСПО́ДУ**, *присл.* 1. З нижнього боку, знизу. *Юра розплющив очі і хотів сісти на ліжку. Але саме в цю мить щось немов ударило в Юрине ліжко зісподу* (Смолич, II, 1958, 25); *Листки* [оману високого] *великі, зісподу сіроповстисті, нерівнозубчасті* (Лікар. рослини.., 1958, 66); // Зсередини. *Він дістав засмальцьований шкіряний кисет, ..вийняв зісподу жмуток вати* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 9); // З-під кого-, чого-небудь. *Зчепившись в одну щільну купу, старшина і писар ворушились у снігу, сопли, кректали, вивертався зісподу то один, то другий* (Вас., I, 1959, 129).

2. У нижній частині чого-небудь; унизу. [Ю р к о:] *Як же ви розберете мій документ?* [1-й г р е б е ц ь:] *Там є печаті: одна зверху, други зісподу* (Крош., III,

1959, 93); *Накладем стіжок зсподу широкий* (Чуб., III, 1874, 465).

3. У напрямку знизу вгору. *Зісподу холодочком віє, а згори теплом гріє* (Мирний, III, 1954, 242); *Вже потім далася вона* [поземка] *узнаки — Злетівши угору, рвонувши зісподу* (Перв., II, 1958, 398).

ЗІССА́ТИ *див.* **зіпса́ти.**

ЗІСТАВА́ТИСЯ *див.* **зоставáтися.**

ЗІСТА́ВИТИ *див.* **зіставля́ти.**

ЗІСТА́ВЛЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **зістáвити.** *В спальні у них широченне ліжко, зіставлене з двох полуторних нікельованих кроватей* [ліжок] (Сенч., На Бат. горі, 1960, 75).

ЗІСТА́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зістáвити, зіставля́ти** 1. *На рідній землі люди звуть свого Янку Купалу білоруським Кобзарем.. В цьому ніжному зіставленні велика народна любов до них обох* (Мас., Життя.., 1960, 18); *В результаті зіставлення карт синоптичних з картами рослинності вчений виявив між ними багато спільного* (Видатні вітч. географи.., 1954, 130).

ЗІСТАВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗІСТА́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* зістáвлять; *док., перех.* 1. Порівнювати щось із чим-небудь або між собою. *Зіставляючи собівартість продукції з середньою ціною її реалізації, можна виявляти, наскільки вигідна господарству та чи інша культура або галузь* (Ком. Укр., 5, 1960, 55); *Надто дужі були враження минулої ночі, коли зіставити їх з подіями попереднього дня* (Смолич, I, 1958, 86); *І коли ви потім зіставите стенограми, додасте зведення, листівки, нелегальні газети, звіти конспіративних груп, звіти підпільного райкому,— то й тоді не все стане на своє місце* (Ю. Янов., II, 1954, 15).

2. *рідко.* Ставити поруч, разом; складати.

ЗІСТАВЛЯ́ТИСЯ, я́ється, *недок.* Пас. до **зіставля́ти.**

ЗІСТА́РЕНИЙ, ЗОСТА́РЕНИЙ, ЗСТА́РЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **зістáрити, зостáрити, зстáрити.** *То була ще не стара, років може тридцять п'ять жінка, але вже зістарена горем, недостатками та працею* (Гр., I, 1963, 307); *Розчиняються двері, ..виходить з їх сумна і зостарена недолею молодиця* (Мирний, I, 1954, 48).

ЗІСТА́РИТИ *і* **ЗОСТА́РИТИ** *і* **ЗСТА́РИТИ**, рю, риш, *док., перех., розм.* Зробити старшим або старим. *Вдівство та троє дітей зістарили її передчасно* (Перв., Дикий мед, 1963, 449); *Нужда мене зстарила і зв'ялила* (Вовчок, I, 1955, 19).

ЗІСТА́РИТИСЯ *і* **ЗОСТА́РИТИСЯ** *і* **ЗСТА́РИТИСЯ**, рюся, ришся, *док., розм.* Те саме, що **зістáріти.** [Пáлажка:] *А живуть же, бач, люди, та ще й бога хвалять за те, що так тихо.* [Хвéньска:] *То... хто зостарився...* (Мирний, V, 1955, 209).

ЗІСТА́РІТИ *і* **ЗСТА́РІТИ**, ію, ієш, *док.* Стати старшим або старим; постаріти. *Була швиденька, як вітрець у полі, а стала тиха, наче зстаріла...* (Вовчок, VI, 1956, 317).

ЗІСТА́РІТИСЯ *і* **ЗОСТА́РІТИСЯ** *і* **ЗСТА́РІТИСЯ**, ію́ся, ієшся, *док., розм.* Те саме, що **зістáріти.** *Увесь якийсь мов пригнічений він, а зістарівся так, що й не пізнаєш* (Гр., I, 1963, 289); [Охрим:] *Де був, не питай, бо зостарієшся, як усе будеш знати* (Кроп., I, 1958, 148); *Зажурилась тяжко Івга, аж краса її зов'яла; зстарілась, ходить похмура* (Вовчок, I, 1955, 95).

ЗІСТА́ТИСЯ *див.* **зоставáтися.**

ЗІСТРИБНУ́ТИ *див.* **зістри́бувати.**

ЗІСТРИ́БУВАТИ *і* **ЗСТРИ́БУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗІСТРИБНУ́ТИ** *і* **ЗСТРИБНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.* Стрибаючи, спускатися звідки-небудь. *З танкової броні вже зістрибували автоматники* (Кучер, Чорноморці, 1956, 560); *Колядa скінчив вправу і зстрибнув на підлогу* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 50).

ЗІСТРУГА́ТИ *див.* **зістру́гувати.**

ЗІСТРУГА́ТИСЯ *див.* **зістру́гуватися.**

ЗІСТРУ́ГУВАТИ *і* **ЗСТРУ́ГУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗІСТРУГА́ТИ**, зістружу́, зістру́жеш *і* зіструга́ю, зіструга́єш *і* **ЗСТРУГА́ТИ**, зстружу́, зстру́жеш *і* зструга́ю, зструга́єш, *док., перех.* Стругаючи, зчищати верхній шар чого-небудь. *Маленький матрос старанно зістругував складаним ножиком кору з лозини* (Донч., V, 1957, 20); *// безос. Чи бач, який,— мов паршами зстругало, На тім'ї здоровецький пліш!..* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 125).

ЗІСТРУ́ГУВАТИСЯ *і* **ЗСТРУ́ГУВАТИСЯ**, ується, *недок.*, **ЗІСТРУГА́ТИСЯ** *і* **ЗСТРУГА́ТИСЯ**, а́ється, *док.* 1. Відокремлюватися при струганні.

2. *тільки недок.* Пас. до **зістру́гувати, зстру́гувати.**

ЗІТЕ́РТИ *див.* **стира́ти.**

ЗІТЕ́РТИЙ *див.* **сте́ртий.**

ЗІТЕ́РТИСЯ *див.* **стира́тися.**

ЗІ́ТКАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **зітка́ти.** *Ця сорочка в нього зіткана з найтонших ниток, які могла вивести його Докія* (Стельмах, II, 1962, 175); *З-під віночка білих квіточок хвилею спадала аж до землі пелена, зіткана буцім з павутини* (Стор., I, 1957, 372); * Образно. *Співали дівчата, і злагоджена, сумовита пісня, зіткана з одних жіночих голосів, звучала особливо проникливо і хвилююче...* (Ряб., Жайворонки, 1957, 59); *// зі́ткано, безос. присудк. сл.* *Образно. *З яких скорбот, з яких страждань Нам зіткано життя!* (Бернс, Вибр., перекл. Лукаша і Мисика, 1959, 105).

ЗІТКА́ТИ, тчу́, тче́ш, *док., перех.* Виготовити щось ткацьким. *Третій* [подарунок], *то червоні прапори — Пряхи пряли, ткалі ткали — зіткали!* (Ус., Вибр., 1948, 19); * Образно. *Ніби слухає нас тиха зоряна ніч, що над нами узори зіткала* (Гонч., Вибр., 1959, 71).

ЗІ́ТКНЕННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **зіткну́тися.** *Типові характери найглибше і найповніше розкриваються насамперед у взаємозв'язках один з одним, у зіткненнях, через вчинки* (Рад. літ-во, 3, 1966, 65); *Ефір тривожно напружено, як ніколи.. На одній хвилі відбувалося зіткнення друзів і ворогів* (Руд., Остання шабля, 1959, 285); *Ніколаєві чомусь згадав, як колись читав про зіткнення двох поїздів у тунелі* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 419); *Розбиті при першому зіткненні з руськими кінними дружинами, угри почали відходити* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 327).

ЗІТКНУ́ТИ *див.* **стика́ти.**

ЗІТКНУ́ТИСЯ *див.* **стика́тися.**

ЗІТЛІВА́ТИ *див.* **зотліва́ти.**

ЗІТЛІ́ЛИЙ *див.* **зотлі́лий.**

ЗІТЛІ́ТИ *див.* **зотліва́ти.**

ЗІТНУ́ТИ [1] *див.* **стина́ти** [1].

ЗІТНУ́ТИ [2] *див.* **стина́ти** [2].

ЗІТНУ́ТИЙ [1], а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **зітну́ти** [1]. * У порівн. *До висоті над бойовими порядками піхоти зависають ракети і в'януть, падаючи, як зітнуте слпуче волосся* (Гончар, III, 1959, 49).

ЗІТНУ́ТИЙ [2], а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **зітну́ти** [2]. *Їй і досі вчиваться оскал зітнутих в смертельній муці зубів батька* (Речм., Весн. грози, 1961, 69).

ЗІТНУ́ТИСЯ [1] *див.* **стина́тися** [1].

ЗІТНУ́ТИСЯ [2] *див.* **стина́тися** [2].

ЗІТХА́ННЯ, я, *с.* Посилені, глибокі вдих і видих (звичайно під впливом якихось почуттів). *У кухні щось застугоніло, і Власов, затаюючи зітхання, почав дослухатись* (Мирний, IV, 1955, 133); *Гомін ширше розтікається над галявою. Зітхання і сльози перемішуються з словами утіхи і надії* (Стельмах, I, 1962, 30); * Образно.

Поважно пливли, м'яко бухаючи, соковиті зітхання чутливої міді (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 395); * У порівн. *По верхів'ях лісових дерев ходив якийсь таємний шепіт, мов зітхання* (Фр., I, 1955, 254).

◇ **До оста́ннього зітха́ння** — до смерті. *Мов книга ти, моє кохання, але на книзі цій печать. Я до останнього зітхання її не зможу прочитать* (Сос., II, 1958, 135).

ЗІТХА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.* 1. Робити глибокі вдих і видих, посилено дихати (звичайно під впливом якихось почуттів). *Олеся лежала, як труп, і тільки перед вечором почала важко зітхати та дихати, не розплющуючи очей* (Н.-Лев., III, 1956, 162); *Ночами йому, видно, гірше, бо чути було, як він зітхає в темряві, стримуючи біль, поскрипує зубами* (Гончар, III, 1959, 177); *Матроси тихо зітхають, зиркаючи раз у раз на Марію* (Кучер, Чорноморці, 1956, 444); * Образно. *Цілу ніч до зорі я не спала, Прислухалась, як море шуміло, Як таємная хвиля зітхала — І як серце моє стукотіло* (Л. Укр., I, 1951, 65).

2. *по кому — чому, рідко об кому — чому.* Сумувати, журитися за ким-, чим-небудь. *Та й було об чому зітхати: після смерті князя добро його узяли в опеку* [опіку], *дожидаючи сина з столиці* (Мирний, IV, 1955, 31); // *по кому, розм.* Бути закоханим у кого-небудь. *Грицько був хлопець «геройський», як говорили про нього на селі: рослий, сильний, відважний... А до всього ще і вродливий. Не одна дівчина зітхала по ньому* (Головко, II, 1957, 514).

ЗІТХА́ТИСЯ, а́ється, *недок., безос.* Глибоко вдихатися і видихатися, посилено дихатися (звичайно під впливом якихось почуттів). *В голову вдаряє раптом чудним шумом. Ага! Мабуть, це смерть. Але враз знову зітхається, зовсім вільно і легко* (Смолич, II, 1958, 79); *Не важко збагнути, чому зітхається дівчині місячними вечорами* (Стельмах, I, 1962, 203).

ЗІТХНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.* 1. Однокр. до **зітха́ти** 1. *Дух забило Оксані в грудях, очі засяяли, насилу зітхнула: важко, гаряче* (Вас., Вибр., 1954, 183); *Згадавши, чого він тут* [у лісі], *Гнат важко зітхнув* (Коцюб., I, 1955, 36); *Мати нічого не відповіла, тільки глибоко зітхнула* (Кир., Вибр., 1960, 330); * Образно. *Зітхнуть поля всі подихом одним, Гілля на липах оживе дебеле* (Рильський, III, 1961, 184).

Вільно (полегшено, щасли́во *і т. ін.*) **зітхну́ти** — відчути полегшення, звільнившись від турбот, тривоги і т. ін. *Дайте-бо, дайте зітхнути Вільно, щасливо — хоть раз, Серцем від мук оддихнути, Збутись щоденних образ!* (Граб., I, 1959, 53); *Полегшено зітхнули галичанські села, коли в незабутньому 1920 році, мов буремний вихор, залетіла в сонячному блиску шабель, в мареві червоних прапорів звитяжна кінnота Будьонного, женучи панську шляхту на Варшаву* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 7).

2. *розм., рідко.* Те саме, що **перепочи́ти.** — *Як Харків? Як мої знайомі? Трамвай, як завжди? Вічна путь. А я працюю у шахтюмі і навіть ніколи зітхнуть...* (Сос., I, 1957, 338); *Дати зітхнути коневі.*

ЗІТХНУ́ТИСЯ, не́ться, *док., безос.* Однокр. до **зітха́тися.** *Цей дотеп не розвеселив, а ще більше запечалив Марію, аж зітхнулося в чужій оселі* (Стельмах, I, 1962, 309).

Вільно (полегшено, щасли́во *і т. ін.*) **зітхну́лося (зітхне́ться),** *безос.* — настало (настане) полегшення від турбот, тривоги і т. ін. *Пішла собі старенька додому. Галі наче легко зітхнулося. Усі їй мішали* (Вовчок, I, 1955, 155); *В кімнаті ніби полегшено зітхнулося всім. Повеселішали, загомоніли* (Гончар, II, 1959, 399); — *Скільки прекрасних людей у боях з ворогами народу погинуло, скільки крові й поту пролито, щоб усьому трудящому світові вільно зітхнулось...* (Мур., Бук. повість, 1959, 133).

ЗІХО́ДИТИ *див.* **схо́дити.**

ЗІХО́ДИТИСЯ *див.* **схо́дитися.**

ЗІШКРЕБТИ *див.* **зшкріба́ти.**

ЗІШКРІБА́ТИ *див.* **зшкріба́ти.**

ЗІШКРІБА́ТИСЯ *див.* **зшкріба́тися.**

ЗІШКРЯБА́ТИ *див.* **зшкря́бувати.**

ЗІШКРЯБНУ́ТИ *див.* **зшкря́бувати.**

ЗІШКРЯБУВАТИ *див.* **зшкря́бувати.**

ЗІШКРЯБУВАТИСЯ *див.* **зшкря́буватися.**

ЗІШТОВХНУ́ТИ *див.* **зшто́вхувати.**

ЗІШТОВХНУ́ТИСЯ *див.* **зшто́вхуватися.**

ЗІШТО́ВХУВАТИ *див.* **зшто́вхувати.**

ЗІШТО́ВХУВАТИСЯ *див.* **зшто́вхуватися.**

ЗІЩУ́ЛЕНИЙ, ЗІЩУЛЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. нас. мин. ч. до **зіщу́лити, зщу́лити.**

2. *у знач. прикм.* Який зіщулився, зібгався, скорчився. *Він тримався ще досить рівно, хоч порізане глибокими зморшками обличчя, зіщулені губи, що нависали над підборіддям, красномовно говорили, що полковникові було вже за п'ятдесят* (Петльов., Хотинці, 1949, 159); *Оддалік столя зіщулений і непомітний верховинський намісник о. Федір Стрипський* (Скл., Карпати, II, 1954, 409); * Образно. *Все теплішала зщулена тиша* (Мас., Степ, 1938, 37).

ЗІЩУ́ЛИТИ *див.* **зіщу́лювати.**

ЗІЩУ́ЛИТИСЯ *див.* **зіщу́люватися.**

ЗІЩУ́ЛЮВАТИ *і* **ЗІЩУ́ЛЮВАТИ,** юю, юєш, *недок.,* **ЗІЩУ́ЛИТИ** *і* **ЗІЩУ́ЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.* 1. Стулюючи повіки, прикривати (око, очі). *Троша зіщулив одне око й підморгнув до Ладі* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 32).

2. Стискати, морщити (губи). *Царіця побожно закотила під лоба очі, зіщулила губи, зітхнула* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 165).

3. Притискати до голови, пригулювати (вуха) (про тварин). *Коні здригнулись, зіщулили вуха і нетерпляче затупцювали на місці* (Панч, Вибр., 1947, 370).

ЗІЩУ́ЛЮВАТИСЯ *і* **ЗІЩУ́ЛЮВАТИСЯ,** ююся, юєшся, *недок.,* **ЗІЩУ́ЛИТИСЯ** *і* **ЗІЩУ́ЛИТИСЯ,** люся, лишся, *док.* 1. *рідко.* Мружитися, прикриваючи очі повіками. *Дід, збираючи з вусів бурульки, лукаво зіщулився* (Шол., Підн. цілина, перекл. за ред. Хуторяна, 1940, 15).

2. Зібгавшись, скорчуватися, ніби зменшуватися в об'ємі (про людей, тварин). «*Коли б не випасти, коли б не випасти!*» — *під свист санок гупав тільки одна думка, а все тіло Христини зіщулюється в пруженку грудочку, налиту радістю й острахом* (Стельмах, I, 1962, 62); *Вона* [Медже] *в'яне, зщулюється у купочку, як мімоза від грубого дотику* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 413); *Зіщулився* [кіт], *вуха прищулив до голови, очі заплющив міцно-міцно* (Збан., Мор. чайка, 1959, 95); *М'які струмені повітря приємно лоскотали шкіру, і Вася зіщулився* (Собко, Скеля.., 1961, 114); — *А я ж то?* — *сказала Уляся і знов якось ущухла, зщулилась і головку похилила* (Н.-Лев., IV, 1956, 320); * Образно. *Будинки на пагорку немовби зіщулились од холоду* (Жур., Звич. турботи, 1960, 4); // *рідко.* Хилитися донизу, никнути (про рослини). *Хмари кругом облягли — і поле у тінь уступило. Птаство веселе примовкло. Затихнули, зщулились трави* (Тич., I, 1946, 129).

ЗІЯ́ННЯ, я, *с., лінгв.* Збіг двох чи кількох голосних у слові або на межі двох слів, з яких перше закінчується, а друге починається на голосну. *Зіяння..— збіг двох чи кількох голосних звуків у одному слові або на межі різних слів, напр.: авіаескадрилья, коло озера, були у Устини* (Сл. лінгв. терм., 1957, 66).

ЗІЯ́ТИ, я́ю, *недок.* Те саме, що **зія́ти**. *Ліворуч гірської дороги.. зіяла поросла лісом пропасть* (Коб., I, 1956, 381); *Коло полу зіяли дві порожні скрині: Наталчина й Христі* (Кос., Новели, 1962, 153); *Надворі на возі у соломі лежали, зіяючи чорними круглими отворами, авіабомби* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 709).

ЗІЯ́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **зія́ти**. *У колись зеленому, тепер зіяючому згарищами невеликому місті над Прутом пробуджувалось нове життя* (Іваничук, Не рубайте.., 1961, 3).

З'ЇДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **з'їда́ти** 1. *При з'їданні борщу з хлібом кількість шлункового соку буде в п'ять разів більша, ніж при з'їданні самого хліба* (Укр. страви, 1957, 19).

З'ЇДА́ТИ *і рідко* **ІЗ'ЇДА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **З'ЇСТИ**, з'їм, з'їси́ *і рідко* **ІЗ'ЇСТИ**, їм, їси́; *наказ. сп.* з'їж *і рідко* із'їж; *док., перех. і без додатка.* 1. Споживати яку-небудь їжу, не залишаючи нічого. *Все з'їдаю, що дають, і другий раз прошу* (Коцюб., III, 1956, 332); *З цукром він з'їдав свій чималий окраєць, запиваючи водою* (Кач., II, 1958, 8); *Дістали брати з торбини по шматку хліба, з'їли з капустою* (П.-Лев., III, 1956, 292); — *На тобі перепічку гарячу, з молочком із'їж* (Горд., II, 1959, 24); // тільки *док.*, чого. Спожити певну кількість чого-небудь. *Якби в ким сісти хліба з'їсти, Промовить слово, то воно б, Хоч і як-небудь на сім світі, А все б таки якось жилось* (Шевч., II, 1963, 412); — *Сідай краще до столу, уварю з'їси* (Дощ., III, 1956, 8); * Образно. *Гомоніли солдати:* — *Ми з'їли доволі шрапнелі* (Мал., Запов. джерело, 1959, 105); // Витрачати на харчування. [М а т и:] *Що було — то з'їла з дітиськами своїми* (Л. Укр., III, 1952, 255); // тільки *док.*, без додатка, розм. Поїсти, вгамувати голод. *Надумавсь Вовк, що жить йому погано — Не з'їсть, не засне до пуття* (Гл., Вибр., 1951, 59); *Мартоха доводила, що нема ж і такого, щоб «дармоїдів» годувати: «Як заробиш, так і з'їси»* (Л. Укр., III, 1952, 638); // Поїдаючи, винищувати (про тварин, птахів). *Одна пара сов зберігає понад тонну зерна, з'їдаючи за рік близько 720 мишей* (Колг. Укр., 8, 1958, 46); — *Дивіться, що то за звір розявив так страшенно рота, немов тебе з'їсти хоче?* (Мирний, I, 1949, 170); *На полі Вовк Овечку взяв, Потяг сердешную в діброву — Не на розмову, А щоб із'їсти* (Гл., Вибр., 1951, 23).

◇ **Бода́й (хай би** *і т. ін.)* **вовки́ з'їли** *див.* **вовк**; **Вола́ б з'їв** *див.* **віл**; **Дай бо́же на́шому теля́ті во́вка з'їсти!** *див.* **вовк**; **Ду́лю з'їсти** *див.* **ду́ля**; **Ду́теля з'їсти (із'їсти)** *див.* **ду́тель**; **Журба́ з'їла** *див.* **журба́**; **З'їсти живце́м** *див.* **живце́м**; **З'їсти о́бізля** *див.* **о́бізень**; **З'їда́ти (з'їсти) очи́ма** *кого, що* — пильно, не відриваючи очей, дивитися на кого-, що-небудь. *Він так пристрасно дивиться, як не з'їсть своїми карими очима...* (Мирний, I, 1954, 78); **З'їсти [пече́ного] гарбуза́** *див.* **гарбу́з**; **З'їсти соба́ку (во́вка, му́ху)** *у чому, на чому* — набути досвіду в якійсь справі, досконало, до тонкощів вивчити що-небудь. *Хіба ж Ласієві позичати того досвіду? Та за стільки років годування він собаку на роботі з'їв* (Збан., Переджнив'я, 1960, 316); *У всіх тих штуках Гершко Гольдкремер здавна, як то кажуть, з'їв муху* (Фр., VIII, 1952, 355); **З'їсти хліба** *чийого* — пожити на чиєму-небудь утриманні. — *Мені, старій, довелося його хліба з'їсти...* (Мирний, I, 1949, 154); **Зна́є кі́шка, чи́м са́ло з'їла** *див.* **кі́шка**; **Ма́ло ще ка́ші з'їв (з'їла** *і т. ін.) хто* — хто-небудь ще дуже молодий, недосвідчений. — *А я в бригаду вашу!..— Ще мало з'їла каші, Іще рости, рости, Оленко, Бо зовсім ти маленька!* (Стельмах, Колосок.., 1959, 94); **[Не оди́н] пуд сі́лі з'їсти** *з ким* — тривалий час живучи, спілкуючись з ким-небудь, добре вивчити, взнати його. *У Ігоря Гаркуші раптом розгулялися нерви.. Майор Єфімов спостеріг відразу. Він таки з'їв з цими хлоп'ятами добрий пуд солі!* (Дмит., Обпалені.., 1962, 175); *Йому шкода стало старого узбека, з яким він з'їв уже не один пуд солі* (Голов., Тополя.., 1965, 416); **Сла́дко з'їсти, п'я́но спи́ти, хо́роше походи́ти**, *заст.* — уживається на позначення достатку як чийогось життєвого ідеалу. *Чим їм* [панчам] *у світі розважитись? Як свій молодий вік собі скрасити?.. Солодко з'їсти, п'яно спити, хороше походити,— а більше що?* (Вовчок, I, 1955, 108); **Мов (як) ми́ла з'їв (з'їла** *і т. ін.*) *див.* **ми́ло** [1].

2. *перен.* Повністю знищувати що-небудь (про стихійні явища). *Вогкий вітер з'їдав сніги* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 3); — *Доміні́канці, тікаючи від помсти нашого покійного гетьмана, не встигли нічого вивезти.* — *Все потім з'їла пожежа!* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 409); // Забирати на свої потреби; поглинати. *А тим часом гроші дешевшали, війна їх з'їдала* (Чаб., Катюша, 1960, 168); *Товариство було дуже бідне, бо нове захоплення — розкіш обстановки — з'їдало всі доходи* (Мос життя в мист., 1955, 176); // *розм.* Не давати можливості існувати, діяти, функціонувати. *За тиждень усе село знало вже нового вчителя. Сільська молодь марила ним, а поважні чоловіки казали:* — *Молодий іще трохи, та нічого: оговтається — буде робити, як пани не з'їдять* (Вас., I, 1959, 135); [К р и ш т о ф:] *Я думаю, що чим швидше пропаде отсе нужденне, дрібне ремесло, чим швидше його з'їдять великі фабрики, тим ліпше буде і для нас* [челядників] (Фр., IX, 1952, 362).

3. Пошкоджувати, псувати (про комах, гризунів). — *Під буфет!.. Не пропаде! Під буфет і тільки! А як миша набреде? З'їсть же до копійки* [гроші]!.. (С. Ол., Вибр., 1959, 232); // Сильно кусати, жалити (про комах). — *Іди-бо, Одарко, до копиці спати; тут холодно і комарі тебе з'їдять,— обізвався він щиро та ласкаво* (Л. Япов., I, 1959, 429).

4. Роз'їдати, руйнувати (про отруйні речовини, іржу і т. ін.). *Іржа повалений копер з'їдає* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 36); *Мого несхибного ножа Не з'їсть, не вищербить іржа* (Рильський, II, 1946, 57).

5. *рідко.* Сточувати, псувати (зуби). *Еге, якби-то знати, де ті старі* [роки] *дівають!.. Краще розпитати в якої старої баби, що зуби з'їла* (Фр., II, 1950, 59).

◇ **З'їсти зу́би** *див.* **зуб**.

6. *кого, перен., розм.* Мучити доріканнями, лайкою, створюючи нестерпні умови життя. — *Я тижня не пробула в свекрухи і вже сльозами облилася,— говорила Мелашка.* — *Якби Лаврін не оступався за мною, то вони б мене з'їли* (Н.-Лев., II, 1956, 327); [К а ч а н:] *Дмитро Степанович прокинулися?* [С т о р ч а к:] *Вже й слід прохолов. Поїхали кудись з Назаром.* [К а ч а н:] *Проспали, мене ж Скарбун з'їсть* (Зар., Антей, 1961, 26); // Не давати спокою, терзати (про почуття, думки і т. ін.). *Хай той ворог стуха, лає — бо його в'їдає лють!* (Тич., I, 1957, 203); *Мене аж з'їдає цікавість: звідки мене може знати Марина?* (Вільде, Ті з Ковальської, 1947, 69).

7. тільки *док., перен., вульг.* Мовчки стерпіти образу, лайку, побої і т. ін. *Горошинкою викочується* [Максим] *на вулицю, з ходу чіпляється за рожен економських санок, але одразу сходлює батога по плечах.. Молодий білявий фурман Євген Колосюк безжалісно посміхається до нього з-за плеча:* — *З'їв?* — *І вам цього на обід,— і собі сміється Максим.* — *Добре вмієте стьобати* (Стельмах, I, 1962, 215).

З'ЇДА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.* 1. *діал.* Мучитися. *Рифка з'їдалася сама в собі, згоряла тисячними суперечними чуттями* (Фр., V, 1951, 394).

2. Пас. до **з'їда́ти** 1—5.

З'ЇДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **з'їда́ти** 1—5. *Коли вино було випито і борщ та смажена баранина були з'їдені, вони таки справді непомітно вислизнули з хати* (Чаб., Тече вода.., 1961, 191); *З'їдене міллю сукно спахнуло курявою, як димом* (І.-Лев., III, 1956, 168); *Той* [Федір Лук'янович] *розкладав на ганку старі коси, мідні монети, наполовину з'їдену іржею шаблю* (Мушк., Серце.., 1962, 60); // **з'їдено**, безос. присудк. сл. *Другу страву вже з'їдено* (Ю. Янов., II, 1958, 36).

З'ЇДИ, ів, *мн.* Недоїдені тваринами залишки сіна, соломи і т. ін. — *Нащо з'їдів понакладав та гною понавертав?* (Мирний, IV, 1955, 358); *Мішанку треба готувати не під час роздачі, а за п'ять-шість годин до згодовування. Вона запашнішою стає, з'їдів не лишається* (Рад. Укр., 6.IV 1961, 2).

З'ЇДИНИ, ин, *мн.* Те саме, що **з'їди**. — *Восени були два добрих прикладки* [стіжки сіна], *а потім як вітром розвіяло. Зосталися самі з'їдини* (Тют., Вир, 1964, 112).

З'ЇДЛИВИЙ, а, е, *діал.* В'їдливий. *Мама його.. була страшно вередлива, злослива, з'їдлива* (Коцюб., I, 1955, 465).

З'ЇДЛИВО, *діал.* Присл. до **з'їдли́вий**. — *А що то, пані мені гроші дали, щоби я мав з чим у коршмі* [корчмі] *сидіти? — з'їдливо відрубав Гадина* (Фр., VII, 1951, 73).

З'ЇЖА, і, *ж., діал.* 1. Їжа. *Корисна в городі з'їжа, он які гладкі відтіля вертаються!* (Мирний, IV, 1955, 296); *Привіз учора Остап копу жита з поля на з'їжу — молотити стали ціпами вдвох* (Головко, II, 1957, 424).

2. Витрата їжі. *Вона була вже матір'ю.. Горпині було й соромно перед людьми і для себе невигодно* [невигідно]: *лишня з'їжа, лишній рот у її сім'ю* (Мирний, I, 1954, 63); [Г е р а с и м *(до Копача):*] *Така з'їжа, така з'їжа, що й сказать не можна! Повірите: з млина привезуть пуд* [пудів] *тридцять борошна, не встієш оглянуться — вже з'їли* (К.-Карий, I, 1960, 388); *З'їжа була велика: хліба було обмаль. Секлетин батько насилу настачав хліба на свою велику сім'ю* (Н.-Лев., IV, 1956, 217).

З'ЇЖДЖА́ТИ, аю, а́єш *і розм.* **З'ЇЗДИ́ТИ**, з'їжджу́, з'їзди́ш, *недок.*, **З'ЇХА́ТИ**, з'їду, з'їдеш, *док.* 1. Їдучи, спускатися звідки-небудь. *З крутого шпиля з'їжджали два вози з снопами* (Н.-Лев., II, 1956, 275); *Коли Дорош з'їжджав із гори, йому довелося трохи притримати Настівку, щоб дати дорогу пастушкам, що гнаняли в долину артільну отару овець* (Тют., Вир, 1960, 204); *Коли з'їздили в лісі з гори, ..віз перевернувся* (Март., Тв., 1954, 221); // Їдучи зверху, потрапляти куди-небудь. [П а с т у х:] *А тепер, гляди, коли б на гарній кришталевій бриці не з'їхала з гори у дім принцеса* (Л. Укр., II, 1951, 201); // Ковзаючись, сповзати, скочуватися вниз. *Два рази з'їжджала* [Фатьма] *коліньми по дереву вниз* (Ю. Янов., I, 1958, 62); *Стежка щораз стрімкіша. Треба добре триматися за гриву коня, щоб не з'їхати на землю* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 242).

З'їхати на бе́рег — відправитися, піти з корабля на берег. *Ішов час другої вахти, але відпочинку ніхто не мав. Вся підамінна вахта з'їхала з капітаном на берег* (Трубл., Лахтак, 1953, 17).

◇ **З глу́зду з'їхати** *див.* **глузд**.

2. Їдучи, звертати куди-небудь. *Невдовзі вони повернулись до своїх підрозділів, енергійно віддаючи накази: з'їжджати з шосе, маскуватись...* (Гончар, III, 1959, 95); *Ось перша гармата з'їхала з бруку на вкатаний.. шлях і немов випала з загального гуркоту* (Сміл., Зустрічі, 1936, 65).

3. Зсовуватися, сповзати з свого місця. *Очіпок на Марії все з'їжджав на потилицю* (Н.-Лев., II, 1956, 116); *На постелі, розпластавшись, спить Дмитрій. Голова з'їхала з подушки, рука звісилась на підлогу* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 214).

4. *перен., розм.* Непомітно переходити на іншу тему, тон (у розмові і т. ін.). *Інколи збивалися співаки з ритму, інколи з'їжджали на полутони* (Собко, Біле полум'я, 1952, 27); *Як почали гомоніти* [Христя з Палажкою] — *мало не до півночі. Зрештою й самі не помітили, як з бур'янів перескочили на Тимоша, а далі й на Василя Борового з'їхали...* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 63).

5. *перен., розм.* Втрачати попереднє становище, успіхи і т. ін. — *Що я додому напишу? Був моряк і на піхоту з'їхав* (Кучер, Чорноморці, 1956, 67); *Остаточно з'їхав* [Олег] *на «посередньо» по всіх дисциплінах* (Донч., II, 1956, 432).

6. *рідко.* Виїжджати, вирушати куди-небудь або звідкись. *Пани під той час з'їхали у гостину, кудись на чужу сторону, до якихсь там своїх родичів* (Вовчок, I, 1955, 170); *З'їхати з села.*

7. *заст.* Приїжджати, заїжджати куди-небудь. *Купці з'їжджають на двір* (Кв.-Осн., II, 1956, 475); *З'їхав* [податковий комісар] *до мене, оглянув.. мій ліс, мій склад сухого дерева* (Фр., II, 1950, 131).

8. *рідко.* Їдучи, підніматися вгору. *Вдаривши каблуками коня, пустився* [Джмелик] *вскач за підводами, що вже з'їжджали на Бебву гору* (Тют., Вир, 1964, 88); *Він з'їхав на гору, Христя уже стояла там на самому краї зеленого моріжка і обдивлялася околицю* (Мирний, III, 1954, 299).

З'ЇЖДЖА́ТИСЯ, а́ємося, а́теся *і розм.* **З'ЇЗДИ́ТИСЯ**, имо́ся, итеся, *недок.*, **З'ЇХА́ТИСЯ**, з'їдемося, з'їдетеся, *док.* 1. Збиратися де-небудь разом, приїжджаючи з різних місць (про всіх або багатьох). *Задовго до початку* [II] *з'їзду* [РСДРП] *стали з'їжджатися делегати* (Ленін, 7, 1949, 54); — *Сім'я в мене велика, і так уже повелося, що на Новий рік з'їжджаються до мене і сини, й дочки...* (Донч., VI, 1957, 537); *Незабаром почувся перший дзвінок і почали сходитися та з'їздитися гості* (Л. Укр., III, 1952, 501); *О сьомій годині вечора з'їхалися члени комітету* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 255).

2. *розм.* Їдучи, зустрічатися з ким-небудь. *Данько Яресько, висланий з розвідкою вперед, всю дорогу підтримував зв'язок з Баржаком та командиром ескадрону. З'їхавшись, деякий час рухались поруч* (Гончар, II, 1959, 97).

З'ЇЖДЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **з'їзди́ти** 2, 3.

2. *у знач. прикм.* Зіпсований тривалим користуванням. *Повні вози скрипять не так верескливо, як порожні. Тільки вряди-годи старе з'їжджене колесо завищить навіжено, ніби щось недобре промовля до Хоми* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 340).

З'ЇЖИТИСЯ *див.* **з'їжуватися**.

З'ЇЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **З'ЇЖИТИСЯ**, жуся, жишся, *док.* 1. Зібгавшись, скорчуватися, ніби зменшуватись в об'ємі (про людей, тварин). *Вона вся з'їжилась, немов поменшала, і припала до його грудей, як дитинка до матері* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 58).

2. *рідко.* Настовбурчуватися, наїжачуватися (про волосся, шерсть). *Грива на його* [лосі] *шиї з'їжилась, очі налились кров'ю* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 53).

З'ЇЗД, у, *ч.* 1. Збори представників яких-небудь організацій, груп населення, діячів у певній галузі, які

обмірковують і вирішують суспільно-політичні, наукові та інші питання. *Ось незабаром з'їзд буде — побачать усі, що ми робили і як ми робили* (Мирний, III, 1954, 284); *Є в мене надія, що Вас потягне на археологічний з'їзд до Чернігова.. і що тоді я не тільки побачу Вас, але буду мати Вас своїм гостем* (Коцюб., III, 1956, 305); *Коли мені дадуть на з'їзді слово Мої ровесники й товариші, Я знаю, чим почну свою промову* (Руд., Поезії, 1949, 95); // Збори делегатів як верховний орган партії або якої-небудь іншої організації. *Вищим керівним органом партійної організації є: загальні збори (для первинних організацій), конференція (для районних, міських, окружних, обласних, крайових організацій), з'їзд (для компартій союзних республік, для Комуністичної партії Радянського Союзу)* (Статут КПРС, 1961, 12); *XXII з'їзд нашої партії прийняв нову Програму, в якій дано філософське, економічне і політичне обґрунтування завдань побудови комуністичного суспільства* (Ком. Укр., 9, 1965, 21); *Комсомольський з'їзд.*

◇ **З'їзд Рад** — вищий орган державної влади в СРСР і союзних та автономних республіках до прийняття Конституції СРСР у 1936 р. і конституцій союзних та автономних республік у 1936—1937 роках. *І з'їзд Рад був у нас в червні 1917 року, коли Росія була буржуазною республікою і вела імперіалістську війну* (Ленін, 28, 1951, 321); *В грудні 1917 р. в Харкові відбувся перший Всеукраїнський з'їзд Рад, який проголосив утворення Української Радянської Соціалістичної республіки* (Наука.., 12, 1957, 1).

2. *заст.* Зустріч якої-небудь групи людей, товариства (звичайно урочиста). — *У середу Софія день народження,— повідомив Клименко від порога новину, яку, до речі, присутні вже знали,— ріжуть антилопу, ..передбачається великий з'їзд...* (Гончар, Таврія, 1952, 261).

3. Місце, по якому з'їжджають, спускаються; спуск. *На з'їзді з старого, розхитаного містка через Багачку Юркові сани пішли в затоку і мало не перекинулись у річку* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 124); *Перед ними* [варягами] *дрімав серед розкішного запашного саду терем Володимира, а дещо далі при з'їзді на Поділ світилися два кам'яні стовпи при брамі двора Рогніди* (Оп., Іду.., 1958, 312).

З'ЇЗДИТИ, з'їжджу, з'їздиш, *док.* 1. *неперех.* Поїхати куди-небудь і, побувши там, повернутися назад. *От, коб не недуга, я би був уже досі з'їздив на Україну, поробив потрібні студії і взявся до діла!* (Фр., I, 1955, 351); *Наступний день був у Панаса вихідний. Тож він вирішив з'їздити на село, узявши днів на два відпуск* (Коцюба, Нові береги, 1959, 231).

2. *перех.* Здійснюючи поїздки, побувати у багатьох місцях. — *З'їздили ми Польщу і всю Україну, А не бачили такої, Як се Катерина* (Шевч., II, 1953, 129); *З'їздив* [Остап] *з ним багато чужих сторін, бачив багато світу і перед дворовими вихвалявся тим...* (Мирний, IV, 1955, 29); // Об'їздити яку-небудь територію, місцевість у всіх напрямках. *Управитель уже трьох огирів загнав, два повіти вздовж і впоперек з'їздив, та ніхто не прийшов із косами і серпами на лан* (Стельмах, Хліб.., 1959, 579).

3. *перех., розм.* Те саме, що **заїздити** [1]. *З'їздив коника, з'їздив другого* (Сл. Гр.).

4. *неперех., по чому, вульг.* Те саме, що **удáрити.** *Як до Турна примостився* [Лик], *То з'їздив добре по зубах* (Котл., I, 1952, 236); — *Признаюсь, я з великим би задоволенням зараз з'їздив би вам по пиці, але ви самі бачите, який я безсилий* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 145).

З'ЇЗДИТИ *див.* **з'їжджáти.**

З'ЇЗДИТИСЯ, ться, *док., розм.* Від тривалої роботи знесилитися, змучитися. *Був кінь, та з'їздився* (Укр.. присл.., 1955, 146).

З'ЇЗДИТИСЯ *див.* **з'їжджáтися.**

З'ЇЗДІВСЬКИЙ, а, е. Стос. до з'їзду (у 1 знач.). *Ми* [делегати XX з'їзду КПРС] *добре пам'ятаємо і ніколи не забудемо з'їздівських днів* (Рад. Укр., 20.VII 1957, 1).

З'ЇСТИ *див.* **з'їдáти.**

З'ЇХАТИ *див.* **з'їжджáти.**

З'ЇХАТИСЯ *див.* **з'їжджáтися.**

ЗЙÓМКА, и, *ж., розм., рідко.* 1. *кін., фот.* Дія за знач. **знімáти, зня́ти** 14. *В одному з мальовничих куточків Канева проходили зйомки нового фільму* (Мист., 5, 1963, 26); *Зйомка Місяця проводилася з інтервалами між кадрами приблизно в дві з чвертю хвилини* (Роб. газ., 24.VIII 1965, 3).

2. *геод.* Визначення відносного положення точок і ліній на місцевості для складання плану, карти. *Щоб скласти генеральний план залізничної станції, необхідно провести її зйомку* (Інж. геод., 1959, 269); *За роки Радянської влади виконані топографічні зйомки і картографування величезних територій* (Видатні геогр. відкр.., 1955, 5).

ЗЙÓМНИК, а, *ч., геод.* Той, хто робить зйомку (у 2 знач.). *Зйомники групами по два-три чоловіка йдуть за азимутом* (Веч. Київ, 6.I 1961, 2).

ЗЙÓМНИЦЯ, і, *ж., геод.* Жін. до **зйóмник.** *Добрим організатором, чуйним товаришем проявила себе.. зйомниця Надія Миколаївна Шаповал* (Роб. газ., 7.I 1961, 2).

ЗЙÓМОЧНИЙ, а, е, *кін., фот., розм., рідко.* Стос. до зйомки (у 1 знач.). *Перший етап роботи над фільмом.. завершено успішно і вчасно, і зйомочна група прибула до Києва* (Літ. Укр., 15.I 1965, 1); // Призначений для зйомки. *Проходили зйомки нового фільму. Подія хоч і не дуже значна, але цікава, і тому не дивно, що біля зйомочного майданчика зібралися любителі кіно* (Мист., 5, 1963, 26).

ЗЛАВІ́РУВАТИ, ую, *уст.* Док. до **лавірувáти.**

ЗЛАГІДЛИ́ВИЙ, а, е. Те саме, що **згóвірливий.** — *Якось тобі вдасться, що тебе всі люблять.. Майже всі. Злагідлива, вмієш лисицею до кожного підкотитися, медовим словом внести дух миротворення...* (Гончар, Циклон, 1971, 157).

ЗЛА́ГІДНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **ла́гідний.**

ЗЛА́ГІДНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Властивість за знач. **злáгідний.**

ЗЛАГІДНІ́ТИ, ію, ієш. Док. до **лагідні́ти.** *В голосі Степана було стільки невинної радості, що старий Волох спершу на хвилину злагіднів* (Мак., Вибр., 1954, 294); *Вдова глянула на хлопця, і сумний суворий вираз її очей злагіднів дещо* (Оп., Іду.., 1958, 423).

ЗЛА́ГІДНО, *рідко.* Присл. до **ла́гідний.** *Злагідно живуть собі з жінкою* (Сл. Гр.).

ЗЛА́ГОДА, и, *ж.* 1. Мирні, дружні відносини, стосунки. *Хай квітне злагода і праця На всіх полях, у всіх серцях* (Рильський, III, 1961, 245); *У ряді творів Шевченко показує, як багатство руйнує сімейну злагоду, стає перешкодою на шляху до щастя людей* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 312).

Жúти в злáгоді — жити мирно, дружно. *Вони вговорювали Гната помиритися з жінкою та жити з нею в злагоді* (Коцюб., I, 1955, 33).

2. Взаємна домовленість, угода про спільні дії. [Микита:] *Ти де у біса взявся?* [Семен:] *А ти, певно, з бісом у добрій злагоді, що й проти ночі його згадуєш* (Кроп., I, 1958, 64); *Іванов мерщій подався до Третього авіаційного парку, партійна організація якого*

завжди діяла в злагоді з арсенальцями (Смолич, Мир.., 1958, 53).

3. Погодженість, гармонія у чому-небудь. *Працюють в злагоді деталі* (Гонч., Вибр., 1959, 351); *І струни загриміли у злагоді, на святі, І пісня відгукнулася у серці, в кожній хаті* (Нагн., Вибр., 1950, 163).

ЗЛА́ГОДЖЕНИЙ [1], а, е, *розм.* Діспр. пас. мин. ч. до **зла́годити.** *Під липами й кленами, коло потрухлого й мальованого штахету, на свіжому сіні злагоджені із шинелів* [шинелей] *та бурок постелі* (Вас., II, 1959, 23); *Була тут* [в бліндажі] *для мене картина знайома: Стіл з ящиків злагоджений нашвидку* (Перв., II, 1958, 416).

ЗЛА́ГОДЖЕНИЙ [2], а, е. Який відзначається погодженістю дій, рухів; одностайний, дружний.— *Здрастуйте, товаришу генерал-лейтенант! — відповіли бійці злагодженим хором* (Дмит.. Обпалені.., 1962, 163); *Рота пройшла злагодженим кроком мимо нас* (Цюпа, Три явори. 1958, 6); *Показалася рівна і злагоджена маршова колона морської піхоти* (Кучер, Чорноморці, 1956, 392); // Який звучить гармонійно, суголосно. *Злагоджена, сумовита пісня, зіткана з одних жіночих голосів, звучала особливо проникливо і хвилююче...* (Рябо., Жайворонки, 1957, 59).

ЗЛА́ГОДЖЕНІСТЬ, ності, *ж., розм.* Властивість за знач. **зла́годжений** [2]. *Яремченко гразу відчув у стосунках цієї групи жінок злагодженість і внутрішню силу, яка зв'язувала їх в одну сім'ю...* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 7); *Довго і гаряче аплодував зал сестрам за хорошу пісню, за їх чарівні голоси і злагодженість хору* (Колг. Укр., 7, 1956, 43); *Ансамбль в театральному мистецтві — це, насамперед, погодженість, злагодженість, єдність гри артистів і погодженість усіх компонентів постановки, вистави* (Про мист. театру, 1954, 443); *Лінія механізмів, що автоматично працюють, мимоволі захоплює кожного своєю чіткістю і злагодженістю* (Наука.., 8, 1963, 17).

ЗЛА́ГОДЖЕНО, *розм.* Присл. до **зла́годжений** [2]. *Споруджували* [солдати] *плоти: діяли швидко і злагоджено* (Кочура, Зол. грамота. 1960. 86); *Пісня пливла ніжно, злагоджено, наче струмочком витікала з дівочих сердець* (Томч., Готель.., 1960, 249).

ЗЛА́ГОДИТИ, джу, диш, *док., перех., розм.* 1. Зробити, змайструвати що-небудь. *Грицько, що тим часом успів уже злаводити собі з паперу машкару й розмалювати її чорнилом, начепивши її собі на лице, тихо вилазив на чотирьох з-під печі* (Вас., І. 1959, 120); // *також з інф.* Зварити, спекти і т. ін.; приготувати (страву). *Пані Олімпія добре знала, що Гапка бреше, що вона не для себе злагодила оцю каву* (Фр., VII, 1951, 29); *Злагодив* [тато] *їсти і знов у клуню* (Граб., І, 1959, 332).

2. Зробити придатним для використання; підготувати. *Я страшенно перевтомлений, щодня сидів за столом годин 10—12, за оповідання нове не мав часу взятися, щоб злагодити його до друку* (Коцюб., III, 1956, 387); *Вельвши потай злагодити легенького баркасика, Костянтин казав одного вечора своїм людям підплисти на ньому до того саду й чекати* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 137).

3. *діал.* Пом'якшити. *Може, йому удасться.. потішити її, злагодити хоть своєю щирістю острий засуд громади/..* (Фр., VI, 1951, 55).

4. *діал.* Улаштувати (справу). — *Нічого, ми це злагодимо, заприятелюємо, ще, може, й поберемося* [з Ольгою],— *ласкаво жартував учитель* (Кач., II, 1958, 26).

ЗЛА́ГОДИТИСЯ, джуся, дишся, *розм.* Док. до **ла́годитися.** [Полковник:] *Перш треба злагодитись до обсічі. Зараз вчиню раду* (Кроп., V, 1959, 537); *Вже злагодився* [Славко] *йти, коли прийшло йому на думку, що це ще зарано* (Март., Тв., 1954, 343).

ЗЛА́ДА, и, *ж., діал.* Злагода. *Поклін тому, хто вносить чесну злаву В людські серця одверті і не злі* (Мал., II, 1958, 168).

ЗЛА́ДЖЕНИЙ, а, е, *діал.* Діспр. пас. мин. ч. до **зла́дити** [1]. *Целя замовкла і сквапно почала роздягатися, ховаючи пальто і капелюх у скарбовій шафі, умисно зладженій для дам* (Фр., II, 1950, 313).

ЗЛА́ДИТИ [1], джу, диш, *док., перех., діал.* 1. Зробити, змайструвати що-небудь. *От якби який-небудь механічний психометр винайти, похожий на той, що зладив Вундт для міряння інтенсивності чуття* (Фр., I, 1955, 300); // Зварити, спекти і т. ін.; приготувати (страву). *Червоноармієць звернувся до сестри: — Та, може, хоч суп який зладити.. з цього шматка зайця?* (Трубл., I, 1955, 55).

2. Зробити придатним для використання; підготувати. *Оце я врешті зладила до друку свої вірші* (Л. Укр., V, 1956, 77); — *Я до втечі вже все зладив, не вистачає мені лише сталевого долота* (Оп., Іду.., 1958, 97).

ЗЛА́ДИТИ [2], джу, диш, *док., розм.* Налагодити з ким-небудь дружні стосунки, добрі взаємини. *Щодня він ходив на роботу влаштовуватись. Бо в тому оркестрі, де грав, ніби з керівником не зладив* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 172).

ЗЛА́ДИТИСЯ [1], джуся, дишся, *док.* 1. *розм.* Домовитися, зговоритися відносно спільних дій (про всіх або багатьох). *Христя тієї гадки: не слід поспішати,— як зладяться, як змовляться всі дівчата, тоді треба бастувати* (Горд., Заробітчани, 1949, 58).

2. *діал.* Підготуватися до чого-небудь. *Забрав я.. все на віз.. Зладився я, їду* (Фр., II, 1950, 40).

ЗЛА́ДИТИСЯ [2], иться, *док., розм.* Піти на лад, налагодитися. *Діло зладилось. Згодилися молотити за п'ятнадцяту коробку* (Барв., Опов.., 1902, 303); // *безос. З доповіддю, як то кажуть, зладилося* (Ле, Міжгір'я, 1953, 382).

ЗЛА́ДНАНИЙ [1], а, е, *розм.* 1. Діспр. пас. мин. ч. до **зладна́ти** [1].

2. *у знач. прикм.* Який відзначається злагодженістю дій, рухів; одностайний, дружний. *На сяюче плесо гранітного ширу Ступив сурмачів струнко зладнаний ряд* (Бажан, Роки, 1957, 257).

ЗЛА́ДНАНИЙ [2], а, е, *розм.* Діспр. пас. мин. ч. до **зладна́ти** [2]. *Роман «Чорне озеро» має добре зладнаний сюжет* (Вітч., 12, 1965, 152).

ЗЛА́ДНАНІСТЬ, ності, *ж., розм.* Властивість за знач. **зла́днанний** [1] 2. *В бійців безстрашних зладнаність стальну Прийми жене, військ ленінських бригадо!* (Бажан, Вибр., 1940, 156).

ЗЛА́ДНАНО, *розм.* Присл. до **зла́днанний** [1] 2. *Владно ритм тримати, зладнано ступати Кличе голос сурем* [сурм] (Бажан, Роки, 1957, 219).

ЗЛАДНА́ТИ [1], а́ю, а́єш, *док., розм.* Налагодити дружні стосунки, зжитися, здружитися з ким-небудь. [Марися:] *А, боже!.. Та як же мені свій вік занапастити за нелюбом?!* [Данченко:] *Ет, дочко!.. Поживете вкупі,— зладнаєте...* (Гр., II, 1963, 513).

ЗЛАДНА́ТИ [2], а́ю, а́єш, *док., перех., розм.* 1. Зробити, змайструвати що-небудь. *Був мисливцем той добрий дідок. Показав саморобний курок. Що зладнав до своєї рушниці* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 136).

2. Зібрати, приготувати що-небудь для когось, чогось. *Никанориха мовчки зладнала чоловікові торбу. Він надів і пішов...* (Мик., II, 1957, 83).

ЗЛА́ЗИТИ [1], зла́жу, зла́зиш і *рідко* **ІЗЛА́ЗИТИ,** ла́жу, ла́зиш і **ЗЛІЗА́ТИ** і *рідко* **ІЗЛІЗА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗЛІ́ЗТИ** і *рідко* **ІЗЛІ́ЗТИ,** зу, зеш; *мин. ч.* зліз і *рідко* ізліз, ла, ло; *док.* 1. Чіпляючись, тримаючись руками або ногами, спускатися вниз звідкись, з чого-

небудь. *Вітер був у той день навісний і могили дуже слизькі від сухої трави, отже, вилазити, а надто злазити було не дуже-то легко* (Л. Укр., V, 1956, 245): *Старі діди ізлазять з печі, На сонці гріють кров старечу* (Шпак, Вибр., 1952, 98); *Трохи засоромлений хлопчина зліз з дерева* (Донч., VI, 1957, 10); * Образно. *На землю злізла ніч...* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 49); // Вставати, підводитися, сходити і т. ін. звідкись, з чого-небудь. — *Ану злазь* [з воза], *Левантино, бо оце вже ми й приїхали* (Гр., II, 1963, 261); *Руки і ноги тремтіли у неї од слабості, проте вона уперто намагалася злізти з ліжка* (Вас., II, 1959, 17).

2. *розм.* Приїхавши куди-небудь, виходити на зупинці. *Погонич під'їхав під самий ганок станції, одначе злізти з омнібуса не можна було, не ступивши в воду вище кісточок* (Н.-Лев., II, 1956, 390); *Він стрів Павлова на станції, де обидва злізли з поїзда* (Ю. Яновський, Мир, 1956, 22).

3. Спускаючись, потрапляти, проникати в середину, в межі чого-небудь, розміщеного внизу. *Згори спускається шнурова драбина, і по ній злазить додолу в темницю жінка і закриває за собою ляду* (Л. Укр., II, 1951, 187); *На роботу ходять* [шахтарі] *з обушками, до шахти спускаються «баддею» чи злазять драбинами* (Ю. Яновський, II, 1954, 133); *Злізла* [Тамара] *вниз, ..швиденько перетягла матрац і подушку на другий поверх, почала прилаштовувати їх* (Хижняк, Тамара, 1959, 175); // Зсовуючись з свого місця, сповзати вниз. *Парубок з досади пошкрябав за вухом, аж шапка йому злізла на ніс* (Коцюбинський, I, 1955, 233).

4. *тільки 3 ос., розм.* Відпадати, відвалюватися, залишаючи ушкоджене або оголене місце на чому-небудь. — *А пам'ятаєш, як у нас горіли пучки, як в них шкура злазила, коли ми в тобою вимивали шерсть, настояну на вапні* (Стельмах, II, 1962, 119); *Курю люльку далі. А язик так, як би хоти дряпали. Як же шкіра з язика злізла, а наросла нова, аж тоді я почув смак у люльці* (Март., Тв., 1954, 278); * Образно. *Чую, що вся моя вченість злазить в лиця, як стара шкарлупуща* (Вас., II, 1959, 266); // Ставати непомітним, зникати, сходити. *Тільки одного боявся* [Лис Микита], *щоб фарба не злізла з його шерсті, щоби звірі не пізнали, хто він є по правді* (Фр., IV, 1950, 95).

5. *тільки недок., із запереч. част.* н е. Постійно або протягом якогось часу перебувати де-небудь, не залишати певного місця. — *Та що ти, донько, пороблявши. Забулась за нас та за свого хлопця, що дідові не злазить з рук і не дає робити* (Стеф., I, 1949, 236); — *Товариші,— промовив Голодуха смертельно стомленим голосом.— Слава богу... думав, не знайду... П'ятий день з коня не злізаю...* (Довж., I, 1958, 253).

Не злáзити з телефóну — весь час або дуже довго дзвонити по телефону. *А комбат наш з телефону не злазив, все викликав командира артилеристів* (Логв., Давні рани, 1961, 81).

◇ **Злáзити (злізáти, злíзти) з шиї** *чиї* — переставати бути на чийомусь утриманні. *Треба було й йому, скінчивши школу, злазити з батьківської шиї* (Мирний, III, 1954, 185).

6. Підніматися, повзти і т. ін. нагору; вилазити на що-небудь. *Коли вони спускалися в провалля або злазили на гору, дрібні колючі каміння сипались їм з-під ніг* (Коцюбинський, I, 1955, 400); *Так шість раз той павук обривався, І шість раз він на стелю злізав* (Л. Укр., I, 1951, 357); *Єлизавета Хомівна і Марина .. злізли на неї* [Високу могилу] (Сенч., На Бат. горі, 1960, 268); *Тип уже сновигали діти.., а якийсь навіть на тин ізліз і звідти дивився у вікно в сільраду* (Головко, II, 1957, 158); * Образно. *І сонце злізло височенько. Уже час сьомий ранку був* (Котл., I, 1952, 209).

ЗЛА́ЗИТИ[2], зла́жу, зла́зиш, *док., перех., розм.* Обійти, облазити багато місць або велику за розміром площу. *Ой пішла Лисичка їстоньки шукати. Іходила гори, злазила потоки, Не знайшла нічого — злипаються боки* (Фр., XIII, 1954, 259).

ЗЛА́ЗИТИСЯ, имося, итеся і **ЗЛІЗА́ТИСЯ**, а́ємося, а́стеся, *недок.*, **ЗЛІ́ЗТИСЯ**, земося, зетеся, *док.* Повзучи, збиратися разом, в одному місці (про всіх або багатьох). *Вона задивилася на ту комашачу біганину, як вони.. злазилися до купки* (Мирний, IV, 1955, 122); // *розм.* Повільно, поступово сходитися, з'їжджатися і т. ін. куди-небудь. *Люди ще блукають по горах та долинах і дуже помалу починають злазитись* (Л. Укр., V, 1956, 375); *Непомітно всі з різних кутків злізлись в один, до гурту* (Збан., Єдина, 1959, 235).

ЗЛАК, а, ч. 1. *заст.* Різна, перев. корисна рослинність; трава. *Радуйся,ниво неполитая! Радуйся, земле, не повитая Квітчастим злаком!* (Шевч., II, 1953, 291); *Наступала весна. Руді пагорки, омиті гомінкими струмочками, вже курилися ароматами незримих злаків* (Панч, I. 1956, 505).

2. *тільки мн.* Назва рослин, перев. трав'янистих, яких об'єднують у родину злакових. *Щедра тут* [на півдні] *земля, щедре південне сонце, під промінням якого дозрівають злаки* (Цюпа, Україна.., 1960, 239); *Використання різних сортів гороху в суміші із злаками дасть змогу вдосконалити систему зеленого конвейєра влітку, одержувати високоякісне сіно, готувати багатий білками ранній силос* (Знання.., 9, 1965, 3).

ЗЛА́КОВИЙ, а, е. Прикм. до **злак**. *Обмолочують злакові трави на всяких молотарках* (Колг. Укр., 8, 1956, 32); // Який росте серед злаків. *На полях, де застосовують гербіциди, гине 93—95 процентів злакових бур'янів* (Хлібороб Укр., 4, 1965, 6); // *у знач. ім.* **зла́кові**, вих, *мн.* Назва родини цінних зернових і кормових рослин. *Жито належить до родини злакових.*

ЗЛА́КОМИТИСЯ, млюся, мишся; *мн.* зла́комляться; *док., діал., на що.* Поласитися. — *Якби ми були думали, що ви злакомитесь на гроші, були б вас не вибирали* (Март., Тв., 1954, 418).

ЗЛАМ, у, *ч.* 1. Дія за знач. **зламáти** 1, 4 і стан за знач. **зламáтися** 1, 3—6. *Ясен характеризується міцністю на злам і стиснення* (Автомоб., 1957, 326); *Знаряддям цього перетворення* [суспільства], *вчив Маркс, є диктатура пролетаріату, що виникає в результаті зламу буржуазної державної машини* (Наука.., 5, 1958, 4); * Образно. *Я знаю вірний шлях додому, Де комсомолія живе, Де не дають нове на злам, Де горе й радість пополам* (Мал., Запов. джерело, 1959, 7).

2. Місце, в якому що-небудь зламано. *На Дону.. коловся лід і павичевим пером виблискував на свіжих зламах* (Тют., Вир, 1964, 461); *Плитки, сформовані з добре відмученої глини, в зламі мають білий або білорожевий колір* (Археол., IX, 1954, 12).

3. Часткове або повне порушення цілості кістки у людини й тварини; перелом.

4. Поворот під кутом, вигин чого-небудь. *На зламі траншеї Черкасов спіткнувся і мало не впав* (Собко, Вогонь.., 1947, 21); *Ось гострий злам на бровах поступово вирівнявся, а очі ледь помітно усміхнулися* (Руд., Вітер.., 1958, 170); *Рисунок людської рішучості і волі У зламі їхніх губ, в простім вогні очей* (Бажан, Вибр., 1940, 149).

5. *перен.* Різка зміна, крутий поворот у розвитку чого-небудь. *Настали дні великого історичного зламу. Наші війська вели наступальні бої, наближаючись до української землі* (Дмит., Обпалені.., 1962, 23); *Знав він*

і те, що в хвилини вагань і зламу настроїв зайва віддана людина багато важить (Тулуб, Людоловп. I, 1957, 92); *Улас відчував, що в його душі назріває великий злам* (Тют., Вир, 1964, 56).

На зла́мі віків (століть, епох *і т. ін.)* — про час переходу від одного століття до наступного, від однієї епохи до іншої тощо. *На зламі минулого і теперішнього століть (грудень 1899 — січень 1900 рр.) з-під пера* [Лесі Українки] *вийшла знаменита стаття «Малорусские писатели на Буковине»* (Літ. Укр., 10.VI 1969, 2).

ЗЛА́МАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зламáти.** *Високо, на самому хребті гірського валу.. стояла нерухома постать П'ятки, наче сірий стовбур старої осичини, зламаної вітром...* (Кол., Терен... 1959, 66); *— А моя житниця зламана, княгине,— каже він* (Скл., Святослав, 1959, 42); *Сиділа* [Левантина] *на ліжкові пригнічена, зламана усім тим, що сталося* (Гр., II, 1963, 289); *Але в вільнім краю верне Він собі права одвічні, Що не мають бути зламані* (Л. Укр., IV, 1954, 147); *Життя Мар'їне, як на долоні, стояло перед нею, гірке та непривітне, зламане панськими вчинками* (Мирний, III, 1954, 171); *Її рожеві повні уста напіврозтулені, брови тривожно зламані* (Коз., Сальвія, 1959, 44); // **зла́мано,** *безос. присудк. сл. Ганна.. ясно бачила: Малахова зламано, майже знищено* (Собко, Справа.., 1959, 254); *В спільній боротьбі буде зламано гніт капіталу..* (Ленін, 28, 1951, 144).

2. *у знач. прикм.* Який зламався, розпався на куски, частини. *Зламана берізка, немов благаючи, простягла на снігу до мене свої голі тоненькі гілочки* (А.-Дав., Крила... 1959, 32); *Подаючи зламане кайло, коваль сказав: — На, Софроне, полагнай* (Бойч., Молодість, 1949, 33).

3. *у знач. прикм., перен.* Фізично або морально знесилений. *Вони дві як оборона по боках* [виступали], *а мама посередині. Зламана, апатична, але безпечна в їх товаристві* (Вільде, Винен.., 1959, 20).

4. *у знач. прикм.* Вигнутий, заломлений під кутом. *Зламаною білою смугою із гори в затоку падає спуск* (Десняк, Опов.., 1951, 17); *Зламана постать Варчука виганяла з коней останню силу* (Стельмах, II, 1962, 216); *Серед гурту козаків.. майоріла зламана шапка джури кошового — Тягнирядна* (Добр., Очак. розмир, 1965, 228).

◇ **Зла́маної копійки не ва́ртий** *див.* **копійка; Зла́маної копійки не да́ти** *див.* **копійка; Ні копійки зла́маної нема́ (не було́) за душе́ю** *див.* **копійка.**

ЗЛАМА́ННЯ, я, *с., діал.* Злам (у 1 знач.).

ЗЛАМА́ТИ *див.* **зла́мувати.**

ЗЛАМА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Розпастися, розлетітися на частини, куски; зруйнуватися. *Міцні залізні штаби, що держали глуху браму, іржа проїла, зламалися, брама лежала долі* (Мирний, IV, 1955, 16); *Де ж олівець?.. Аги! Ось він, пікчемний... і жбурнув так, що він зламався* (Коцюб., II, 1955, 410).

2. *тільки 3 ос.* Втратити порядок, стрункість розташування. *Стрій зламався. Моряки підходять до комітетчика* (Корн., I, 1955, 43).

3. *перен., розм.* Втратити силу, енергію, волю, знесилитися фізично або морально. *Занадто вже дорожить вона почуттям власної гідності, занадто вже вона горда, щоб зламатися і дозволити комусь, хоч би й найближчому, найріднішому, взяти на себе її провину* (Баш. Надія, 1960, 182); *Ні, він не зламався. Він тільки не помічав уже самого себе* (Коз., Гарячі руки, 1960, 77).

4. *перен.* Зруйнуватися, зникнути (про що-небудь традиційне, звичне, усталене). *Вірю я в правду свого ідеалу, і коли б я тую віру зламала, віра б зламалась у власне життя* (Л. Укр., I, 1951, 271); *Вона, дружба, пройшла випробування часом, не зламалась у ті роки* (Рад. Укр., 4.II 1961, 3).

5. *тільки 3 ос.* Вигнутися під кутом, змінивши звичайний вигляд, попередній контур. *За хуторами дорога зламалась коліном і повилась на Щербанівку* (Головко, II, 1957, 10); *Красиві уста* [Зіни] *зламались і сховалися під хусткою* (С. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 49); *Брови її жалісно зламалися і полізли угору* (Тют., Вир, 1964, 231); // *фіз.* Заломитися (про світлові промені). *Оранжевим сяйвом блиснув кулон. В ньому зламався промінь сонця* (Чендей, Поєдинок, 1962, 104).

6. *тільки 3 ос., перен.* Змінитися (про тембр і діапазон чоловічого голосу); // Стати переривистим (про голос). *Її приємний грудний голос був не той, він ніби зламався і звучав не так упевнено й чітко* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 7).

ЗЛА́МНИЙ, а, е, *перен., рідко.* Стос. до зламу (у 5 знач.). *Відставання форми від змісту — загальновідоме. Особливо типове це відставання для зламних моментів в історії людства* (Рильський, III, 1956, 156); *Новаторство і сучасність творів Довженка полягає і в тому, що в них, як правило, були відображені корінні, зламні етапи нашої історії* (Рад. літ-во, 5, 1964, 45).

ЗЛА́МУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зла́мувати** 1. *Щоб запобігти зламуванню дерев'яних опор, необхідно своєчасно виявляти підгнилі деталі* (Сіль. лінії електропередачі, 1956, 51).

ЗЛА́МУВАТИ, ую, уєш, *недок., рідко,* **ЗЛАМА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* **1.** Згинаючи що-небудь, надавлюючи на щось, відділяти, відламувати частини, куски від чого-небудь; розламувати. *Павло вийма у нього з-за пазухи люльку, зламує кілька голівок із сірників і накладає в люльку* (Кроп., II, 1958, 385); *Наступного ж дня він і справді провинився: зламав біля шкільного ганку тополькy* (Допч., V, 1957, 497); *Контр-адмірал зламав сургучеві печатки і почав читати донесення* (Кумер, Чорноморці, 1956, 43); *Річка, зламавши кригу, вийшла з берегів і залила всю заплаву* (Коз., Сальвія, 1959, 199); // Порушувати частково або повністю цілість кістки, кісток. — *Бодай ти там на сходах ногу зламала! — забобонів* [забубонів] *сусід* (П.-Лев., IV, 1956, 291); *Як пригадать отой обвал гірський, Що, бачите, зламав йому хребет* (Рильський, III, 1961, 163); // *тільки док.* Зробити непридатним для використання, зіпсувати ударами, поштовхами і т. ін. *Він бив машину що було сили, ..крутив головки гайкам і ламав все, що вдавалось зламати* (Коцюб., II, 1955, 91); // *тільки док.* Руйнуючи, розбиваючи на частини, знищити, ліквідувати що-небудь. *Якось Лигун натякнув жінці, що час зламати старий дім і поставити новий* (Чаб., Тече вода... 1961, 87).

◇ **Зламáти [собі] го́лову (шию)** — покалічитися або загинути від чого-небудь. *Хто на нас зазіхає, той собі голову зламає* (Укр.. присл.., 1955, 432); *Встав Україна, до зброї встає.. Отам і зламаєш ти шию собі, Обжерливий звіре імперіалізму!* (Бажан, Роки, 1957, 249); **Зламáти зу́би** *див.* **зуб; Зламáти лід** *див.* **лід; Язи́к (язика́) зламáєш** — дуже важко вимовити яке-небудь слово.— *Дре-дре-дре... Дрепер! — аж скрикнув становий, читаючи далі, і спіткнув. — Ну й прізвище?! І язика зламаєш* (Мирний, IV, 1955, 372).

2. *тільки док.* Порушити порядок, стрункість розташування. *Батальйон зламав свої колони, і за хвилину од його суворої стрункості нічого не лишилось* (Кол., На фронті.., 1959, 64); *Не витримали молоді, недосвідчені в боях юнаки, прогнули лівий фланг, зламали* (Довж., I, 1958, 181).

Зама́ти оборо́ну (фронт *і т. ін.*) — прорвати оборону (фронт і т. ін.). [О г н є в:] *Зламав я оборону ворога кров'ю бійців не для того, щоб пробиватися назад, повертатися* (Корн., II, 1955, 46).

3. *тільки док., перен., розм.* Перемогти, здолати кого-, що-небудь (у боротьбі, битві і т. ін.). *О, як бажав я кинуться стрілою... Хоч наложити головою, Аби лиш ворога зламать!* (Фр., XIII, 1954, 145); — *Захищали ми надволзькі береги Нас у битві не зламали, не здолали вороги* (Уп., Вірші.., 1957, 30); // Подолати чий-небудь опір, упертість, примусити скоритися. *Опір юний і залізний не зламас чорна рать* (Сос., II, 1958, 211); — *Сам я вільний і ніколи Не зламав чужої волі!* (Л. Укр., I, 1951, 368); // Позбавити кого-небудь сили, енергії, волі і т. ін., знесилити фізично або морально. *Лихо, що несподівано впало їй на голову, зламало, придавило бідну жінку, взяло в неї всю силу* (Гр., I, 1963, 316); *Ніякі невдачі не зламають енергії людей, які почувають і на ділі бачать свій тісний зв'язок з революційним класом..* (Ленін, 9, 1949, 249); *Легше гори розрівнять, Бравий хлопець-верховинець, Ніж твій мужній дух зламать* (Бернс, Вибр., перекл. Лукаша і Мисика, 1959, 50).

◇ **Зама́ти ро́ги** *див.* **ріг**; **Зама́ти хребе́т (крила, спи́ну)** *кому, чиї* — перемогти, примусити кого-небудь скоритися, позбавити його фізичної можливості чинити опір. *Багато проллється крові, але ми повинні зламати і зламаємо хребет фашистам* (Довж., III, 1960, 46); *Хижий ворог зламать захотів наші сонячні крила, наші ниви стоптать, столочити громами гармат* (Сос., II, 1958, 218).

4. *тільки док., перен.* Рішуче відкинути, зруйнувати, знищити або порушити що-небудь традиційне, звичне, усталене. *Пролетаріат повинен у процесі революції зламати буржуазну державну машину і створити свою державу* (Укр. іст. ж., 6, 1960, 5); [А н н а:] *Хіба вам звичай дозволяє танці?* [Д. Ж у а н:] *Для надзвичайної зламію звичай* (Л. Укр., III, 1952, 353); *Шахтарі почали з того, що зламали.. гасло аполітичності профруху* (Кузнік, Записки консула, 1958, 111); // Змінити в якийсь бік, переробити (характер, поведінку і т. ін.). *Байда не відмовляється, він довів Марію до відчаю. Хотів зламати її веселу натуру, зробити свійською, покірливою...* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 4); *Є характери, яких не зламаєш без доброго віника* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 202); // Зіпсувати, спотворити (життя). *Чекав* [Йосиф], *між нами кажучи, що дружина, вислухавши його, почне дорікати та лементувати, що зламав дитині життя* (Вільде, Сестри.., 1958, 135).

5. *тільки док., перен.* Не додержати чого-небудь обіцяного, даного, порушити щось. — *Я присягу зламала!* (Март., Тв., 1954, 156); *Чесна людина він. Слово дав — ніколи не зламає* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 165); *Він* [імператор Никифор] *втратив останній глузд і зробив непоправну помилку, зламавши мир з болгарами...* (Скл., Святослав, 1959, 292).

6. *тільки док., перен., розм., рідко.* Умовити кого-небудь діяти певним чином, схилити до чогось. *Отак вони й зламали Варвару, обидві дочки, на той ненависний матері шлюб* (Кучер, Голод, 1961, 291).

7. *тільки док., перен.* Вигнутя під кутом, змінивши звичайний вигляд, попередній контур. *Зрештою наважилась* [Ольга]. *Зламала брови.— Вас не звільнять,— проказала твердо* (Кач., II, 1958, 38).

ЗЛА́ПАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* 1. Схопити (зубами, руками, лапами, в руки) кого-, що-небудь. *Собака мене злапав за запасчину, добре пошматував* (Барв., Опов.., 1902, 236); — *Розтягли* [добро]. *Хто що в руки злапав* (Тют., Вир, 1964, 439).

2. Спіймати тварину, птаха як здобич. *Лев побіг по лісі; біган, бігав: тут злапав серну, там зайчика, там знов якусь звірину* (Фр., IV, 1950, 52); — *Не штука вбити крука, але спробуйте живого злапати* (Ле, Наливайко, 1957, 36).

3. Знайшовши, натрапивши, затримати, заарештувати того, хто переховується. [С т а р ш и н а:] *Отже, слухай сюди: Бурлака на тім боці, на весіллі, то він неминуче буде йти цією вулицею назад.* (С и д і р:] *Я вже догадуюсь: ви хочете тут Панаса злапать?* (К.-Карий, I, 1960, 60); *Аж на десяту ніч добрався до якоїсь маленької станції... Там і злапали мене жандарми...* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 70); // Захопити, застати кого-небудь на місці злочину. *Двадцятеро обізвалось, що бачили все тес і як з грішми злапали Левка* (Кв.-Осн., II, 1956, 261).

ЗЛАСКА́ВИТИСЯ, влюся, вишся; *мн.* зласка́вляться; *док., рідко.* 1. *над ким і без додатка.* Виявити жаль, співчуття до кого-небудь; зробити ласку, милість комусь. — *Подякуйте також цьому добродієві, що з уваги на те, що ви визнали себе винними, просив зласкавитись над вами!* (Фр., VI, 1951, 198); — *У Дениса я позичив двадцять карбованців на коня, і оце мені за тиждень виходить їх оддавати... Як не зласкавиться Денис, не відсуне строку, то що я робитиму?* (Гр., II, 1963, 352).

2. *з інфін.* Ласкаво погодитися, захотіти зробити що-небудь. *Послали йому позов, а він двічі не зласкавився прибути на суд* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 296).

ЗЛА́ТИЙ, а́, е́, *заст., поет.* 1. Прикм. до **зла́то**; // Позолочений. [Є л и з а в е т а:] *І Київ враз засяяв перед нами Серед дерев златими куполами* (Коч., П'єси, 1951, 20).

2. *перен.* Щасливий. *Були златії дні Астреї І славний був тоді* [тоді] *народ* (Котл., I, 1952, 193).

ЗЛА́ТКА, и, *ж.* Жук яскраво-зеленого або бронзового кольору, шкідливий для деяких рослин. *Смородинова златка.. Невеликі бронзові довгасті жуки вигризають м'якоть листя чорної смородини* (Сад. і ягідн., 1957, 324); *В боротьбі з златкою застосовують обприскування уражених плантацій отрутами* (Ол. та ефір. культ., 1956, 316).

ЗЛА́ТО, а, *с., заст., поет.* 1. Золото (у 1 знач.). *Фавор-гора, Неначе з злата-серебра, Далеко, високо сіяє, Аж сліпить* [очі] (Шевч., II, 1963, 357); *Готичний присмерк, елліньску блакить, Легенд біблійних мідь, вісон і злато — Все можемо на полотні віддати Чи на папір слухняний перелить* (Рильський, I, 1960, 246).

2. *збірн.* Золоті речі; дорогий золототканий одяг і т. ін. *За богами — панства, панства В серебрі та златі!* (Шевч., I, 1963, 244).

3. *збірн.* Золоті гроші, монети. * Образно. *«Все куплю,— сказало злато», та не знаю, чи стануться по його слову...* (Л. Укр., V, 1956, 140).

ЗЛАТО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **зла́то** у 1 знач., напр.: з л а т о к о́ р и й, з л а т о м а л ь о́ в а н и й і т. ін.

ЗЛАТОВЕ́РХИЙ, а, е, *заст., поет.* Золотоверхий. *— Сниться,— каже він,— ..Що в моїм теремі златоверхому Лежали балки не помикані* (Мирний, V, 1955, 269).

ЗЛАТОГЛА́В, у, ч., *заст., поет.* Тканина, вироблена з шовку і золотої канителі; парча. *Біля нього стояв низький товстий грек з лисою головою у перепоясаній багряній туніці. І лямівка туніки, і плащ із златоглаву аж горіли від самоцвітів* (Оп., Іду.., 1958, 165); // Одяг, вбрання, виготовлені з цієї тканини. *Богдан Хмельницький повів по майдану очима; біля столу стояла дуже опасна старшина, вигуляна по зимовниках, по хуторах, одягнута в златоглави, підперезана персидськими поясами* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 259);

* Образно. [Л і с о в и к:] *Стара верба, смутна береза навіть у златоглави й кармазини вбрались на свято осені* (Л. Укр., III, 1952, 244).

ЗЛАТОГЛА́ВИЙ, а, е, *заст., поет.* Золотоглавий. *Він вів полки до київських висот На боротьбу за місто златоглаве* (Бажан, I, 1946, 161).

ЗЛАТОТКА́НИЙ, а, е, *заст., поет.* Золототканий. *Тихо в таборі. Обличчя червонить вогонь. Генеральський златотканий на ньому* [командирові] *погон* (Шер., Дорога.., 1957, 79).

ЗЛАТОУ́СТ, а, ч., *жарт., іронічно.* Людина, яка вміє красиво говорити; красномовний балакун. *Де й подівлась ота поважність рухів, статечність постави і гнучкість мови уславленого златоуста* (Кол., Терен.., 1959, 44).

ЗЛЕ, *присл.* 1. Погано, недобре. *Віз перевернеш, сніп зле зв'яжеш — Три шкіри спустять гайдуки* (Фр., X, 1954, 267); [Б а б у с я:] *Хай занадто не белькоче* [Індик], *Крил без толку не волоче, Бо розсердиться Ведмідь, І скінчиться зле обід* (Олесь, Вибр., 1958, 488).

2. Сердито, із злом. * Образно. *З хутора, з-під ожередів соломи часто й зле гавкали кулемети* (Головко, I, 1957, 64).

3. *у знач. ім.* **зле**, зло́го, *с., рідко.* Те саме, що **зло** [1] 1. [К н у р:] *Хіба ж я чого лихого їй жадав, хіба ж я зле замишляв? Я ж хотів, як краще...* (Мирний, V, 1955, 84); — *Вчора звів одного на зле, сьогодні другого, завтра третього* (Крот., Вибр., 1959, 465).

4. *у знач. присудк. сл., кому і без додатка.* Про несприятливі, погані умови, обставини життя і т. ін. — *Чи хутко поїдемо звідси? — питався він. — А хіба що? — Як собі хочете, а мені тут зле* (Смолич, I, 1958, 84); — *Йому не вгодиш; переступи — зле, не доступи — зле; все бісом дивиться!* (Коцюб., I, 1955, 29).

5. *у знач. присудк. сл., кому.* Про поганий фізичний або моральний стан людини. *Я стаю на хвилинку, щоб тільки перекласти шинку на другу руку, і відчуваю раптом, що мені зле* (Мик., II, 1957, 120).

ЗЛЕГЕ́НЬКА, *присл.* Зменш.-пестл. до **злегка** 1. *Вміє обличчя її злегенька почервоніло* (Головко, II, 1957, 486); *Петро почував, як хтось сіпав його за рукав, злегенька штовхає в боки* (Вас., II, 1959, 118); *Не встигла Тамара доторкнутися пальцями до дверей і злегенька постукотіти, як з кімнати почувся голос* (Хижняк, Тамара, 1959, 71); *У той саме час злегенька скрипнули сінешні двері в Катриній хаті й замовкли* (Мирний, IV, 1955, 299); *Рука його злегенька посунулась по закутаному тілі, намацала лікоть, плече...* (Коцюб., I, 1955, 241).

ЗЛЕГЕ́СЕНЬКА, *присл.* Зменш.-пестл. до **злегенька**. — *Ох, чарочка малесенька, пощипує злегесенька* (Тют., Вир, 1964, 208).

ЗЛЕ́ГКА, *присл.* 1. Ледь помітно, трохи. *Її очі сіяли, обличчя злегка зашарілось, рухи стали жвавіші* (Л. Укр., III, 1952, 502); *Зайшов високий чоловік, голова в якого була злегка вкрита сивиною* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 145); // Несильно, обережно. *Фрунзе в задумі злегка постукував пальцями по карті* (Гончар, II, 1959, 396); // Ледь чутно. *Зінько злегка застогнав* (Гр., II, 1963, 480); // Не поспішаючи, поволі, помаленьку. *Замахала злегка крильми зозуля* (Март., Тв., 1954, 176).

2. *розм.* Легковажно, несерйозно. [Г а л я:] *Дуже ж ви злегка на нас дивитесь, Лука Семенович. Тільки й думаєте, що про убори секрети бувають? А може й про що важніше?* (Мирний, V, 1955, 145); *Навіть до своїх звичайних заробітків відносився він тепер злегка і не шукав їх* (Коцюб., II, 1955, 20).

ЗЛЕГКОВА́ЖИТИ, жу, жиш, *док., перех. і чим.* Легковажно поставитися до кого-, чого-небудь, недооцінити щось. *Січовики трохи злегковажили удар Вишневецького, не розрахували спільних дій з кількох боків і в першій же сутичці були зломлені* (Ле, Наливайко, 1957, 96); *Це не означає, що я злегковажив вашими порадами-думками* (Кач., II, 1958, 27).

ЗЛЕ́ГЛИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **злежа́ний**. *З скреготом та гаркотом врізається він ним* [агрегатом] *у злеглий грунт* (Гончар, Тронка, 1963, 267); *Левко.. відпер комору. Припах мишачого посліду, змішаний з припахом злеглого борошна, свіжого сала та смушків, ударив у ніс* (Панч, II, 1956, 44).

ЗЛЕДАЧІ́ЛИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. мин. ч. до **зледачі́ти**. *Десь аж в кінці вулиці дзвонить* [дзиволить] *сторожке, ще не зледачіле щеня* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 330).

ЗЛЕДАЧІ́ТИ, ію, ієш, *док., рідко.* Те саме, що **зледащі́ти**. *Що дужче зледачію, то більше він за мене береться* (Барв., Опов.., 1902, 356).

ЗЛЕДАЩІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зледащі́ти**; // *у знач. прикм.* *Він і сам не тямив, наш Кожайлик, як, незбагненним дивом не сполохавши собак і не збудивши зледащілих вартових, опинився по той бік паркана* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 350).

ЗЛЕДАЩІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. Стати ледачим (у 1 знач.). *Поки бряжчали ще тітчині карбованці, було й за холодну воду не візьметься* [Карпо], *думали,— навіки зледащіє людина, а то так зразу запалились до роботи* (Коцюб., I, 1955, 305); *Осміяний циган зупиняє коня, веде його за повід, сам сміється, посилаючи прокльони своєму коневі, який буцімто зажирів від вівса, зледащів без роботи і тому ледве волочить ноги* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 337).

2. Зіпсуватися морально, засвоїти погані звички. *Наш Писар зледащів: розпився і обідрався* (Бор., Тв., 1957, 159); *Може, зледащіють її діточки, її соколи ясні, що тепер виряджає хороших, добрих і щирих, а доведеться, може, таких побачити, що бодай не діждати нікому!* (Вовчок, I, 1955, 33).

3. *рідко.* Стати нездатним до роботи і т. ін.; знесилитися.—*Не та вже я стала: Зледащіла, нездужаю І на ноги встати* (Шевч., I, 1951, 321).

ЗЛЕДЕНІ́ТИ, і́ть, *перех.* Док. до **леденіти**; * Образно. *Моєї юності останній, може, рік. Жадоби світлої пора моя хороша, Ти відпечаталась в душі на цілий вік, І старості тебе не зледенить порош!..* (Рильський, II, 1946, 217).

ЗЛЕДЕНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зледені́ти**. *Душевні слова Юлічки.. враз розтопили, сповнили ніжним почуттям зледеніле ненавистю до ворога, заглушене жадобою помсти, черствувате й від природи серце лейтенанта Сагайди* (Вітч., 5, 1956, 129); // *у знач. прикм.* *Гострий вітер жбурляє в обличчя пригорщі зледенілого снігу* (Кучер, Чорноморці, 1956, 329); *Ріже в лице холодний вітер... Прикипає до зледенілої рушниці рука...* (Збан., Сеспель, 1961, 235); *Марія кинулась до саней, розставила руки і впала на холодний, зледенілий труп* (Мик., II, 1957, 309).

ЗЛЕДЕНІ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **зледені́ти**. *Деякі вчені заперечують самий факт материкового зледеніння в Європі* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 12); *У четвертинному періоді на більшій частині Європейської території Радянського Союзу настало зледеніння* (Наука.., 2, 1964, 46).

ЗЛЕДЕНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. Покритися льодом або перетворитися в лід. * Образно. *Збанок смутку Розілявся, Збанок щастя Зледеніє* (Ус., Листя.., 1956, 130).

2. *перен.* Стати холодним, як лід. *Кров, що бухала їй з серця до лиця, мов уся зледеніла й перестала кружляти* (Кобр., Вибр., 1954, 210).

ЗЛЕЖА́ЛИЙ, а, е. Те саме, що **зле́жаний**. *Коло хати півники посходили, пробивають гострими, як ножі, листками злежалу землю* (Кучер, Трудна любов, 1960, 491); *Запахло лісом, злежалим листом, травою* (Десняк, Десну.., 1949, 295); *Він підняв важке віко, нагнувся і, всунувши голову в скриню, перебирав злежалий сувій домотканого полотна* (Коз., Блискавка, 1962, 191).

ЗЛЕ́ЖАНИЙ, а, е. 1. Який злежався, ущільнився; твердий, компактний. *Під ногами аж з дзвоном рипів злежаний перемерзлий сніг* (Ле, Право.., 1957, 275).

2. Який зіпсувався від тривалого лежання і поганого зберігання. *Хлопці переступили поріг, і вже в сінях ударив їм у ніс запах злежаної муки* (Тют., Вир, 1964, 468); // Який зім'явся, має складки на місцях згину. *Данко виймав з нагрудної кишені злежану невеличку шовкову хустину* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 102).

ЗЛЕ́ЖАТИСЯ *див.* **зле́жуватися**.

ЗЛЕ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зле́жуватися**. *Погіршення фізичних властивостей суміші добрив проявляється у відволоженні, злежуванні та затвердінні їх* (Хлібороб Укр., 5, 1965, 7); *Щоб запобігти злежуванню і згірванню борошна, при зберіганні більше як 2 тижні мішки з борошном треба перекладати* (Техпол. пригот. їжі, 1957, 16).

ЗЛЕ́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗЛЕ́ЖАТИСЯ**, иться, *док.* 1. Збиватися в одину масу, ущільнюватися від тривалого лежання. *Сніг у холодних країнах злежується і часом набуває зернистої будови* (Курс заг. геом., 1947, 137); *Копати було неможливо, жужелиця злежалась і перетворилася на суцільний твердий шар* (Дмит., Наречена, 1959, 103); *Земля за зиму так злежалась, що верхній її шар розпушувався погано* (Колг. Укр., 7, 1962, 8).

2. Псуватися від тривалого лежання і поганого зберігання. *Злежалось полотно в коморах... Люди проха́ють — дайте хоч на сорочку,— хай праця людська не гине марно* (Коцюб., II, 1955, 19); // М'ятися, утворювати складки на місцях згину від довгого зберігання в згорнутому вигляді (про тканину, одежу).

ЗЛЕЛІ́ЯНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зелі́яти**. *Власна гідність, непомітно зеленяна в ній новим ладом життя, відгородила Ксеню від літніх, неписьменних бабів* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 324); *Гуртом колгоспники вертаються із поля, І осінь з ними йде багата і рясна, І в'ється молодо назустріч їм тополя, Немов зеленяна у боротьбі їх дня* (Турч., Земле моя.., 1961, 17).

ЗЛЕЛІ́ЯТИ, ію, ієш, *док.*, *перех.* 1. Оточити ласкою, піклуванням.

2. *перен.* Ви́плекати, ви́носити в собі (думку, почуття і т. ін.).

ЗЛЕТ, у, *ч.*, *перен.*, *поет.* Розвиток чого-небудь, по висхідній, рух уперед. *У законів в свої прикмети, Як в сході сонця подихи світань. Як в людини боротьба і злети На дорозі світлих сподівань* (Мал., Запов. джерело, 1959, 230); *Партія та уряд виявляють увагу і турботу про дальший злет нашого мистецтва, націлюють митців на головне — народність* (Літ. Укр., 8.I 1963, 1); // Поривання. *З чим порівняти оту заобрійну далеч, що має в собі таку звабу і викликає такий злет душі!* (Гончар, Тронка, 1963,336); *Поезія і праця — два крила людського життя. Поетичне слово возвеличує людину, воно ж є і злетом її фантазії* (Літ. Укр., 5.X 1962, 1).

ЗЛЕТІ́ТИ *див.* **злітáти**[1].

ЗЛЕТІ́ТИСЯ *див.* **злітáтися**.

ЗЛИВ, у, *ч.* 1. Дія за знач. **зливáти, зли́ти**. *Після першого зливу металу був другий, третій, десятий... Піч набирала сили, давала металу все більше і більше* (Роб. газ., 12.III 1966, 2).

2. Пристрій для стоку води або іншої рідини. *Як правило, фронтон відокремлений від стіни тягою або дошкою, що служить зливом* (Житлий буд. колгоспника, 1956, 202).

ЗЛИ́ВА, и, *ж.* 1. Дуже сильний дощ. *Жде спрагла земля плодотворної зливи* (Фр., X, 1954, 10); *Грім! Блискавка! Злива — не вийти із хати...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 123); * У порівн. *Юрма шумить, як злива улітку* (Коцюб., I, 1955, 233).

2. *перен.*, *яка*, *чого*. Про велику кількість чого-небудь такого, що падає, сиплеться і т. ін. безперервним потоком. *Винищувачі ніби змагалися між собою, ..поливаючи ворога зливою куль* (Ткач, Моряки, 1948, 32); * У порівн. *Гнів упав, як покривало, як шершава злива шовку* (Ю. Яновський, V, 1959, 38); *Зерно золотою зливою бризнуло в засік* (Десняк, Десну.., 1949, 310); // Про появу, створення у великій кількості світла, звуків і т. ін. *Враз на всіх так і б'є злива світла, на якусь мить люди аж мружаться, засліплені.. гронами електроламп* (Гончар, Тронка, 1963, 135); *Вавілов сміється. Він сміється з насолоди. Високі істеричні нотки починають з'являтися в цій зливі сміху* (Собко, Любов, 1935, 122); *Там.. не чути набридливих вигуків паровозів, що наповнювали повітря зливою звуків* (Коцюба, Нові береги, 1959, 248); // Про виникнення різноманітних почуттів, думок. *Серед оновлених ланів Стоїв господар колективу, І срібний жайворонка спів Будив чуттів бадьору зливу* (Шпак, Вибр., 1952, 133); *Поезія, як і твори музичного мистецтва, має підіймати в душі читача цілу зливу почуттів і думок* (Рад. літ-во, 4, 1966, 17).

ЗЛИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зливáти**. *Колій обсмалив* [кабанця].. *Коли вже стояли ночви для потрохів і полив'яний глечик для зливання крові, знову.. стали сходитись сусіди* (Іщук, Вербівчани, 1961, 432).

ЗЛИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗЛИ́ТИ**, зіллю́, зіллє́ш і **ЗІЛЛЯ́ТИ**, зіллю́, зіллє́ш, *рідко* зіля́ю, зіля́єш, *док.*, *перех.* 1. Виливати з різних посудин в одну, збираючи разом або виготовляючи суміш чого-небудь рідкого. *Прийшов наймит, прийшов бідний, Воли розпрягає,— Господиня в усіх мисок Та в одну зливає* (Укр., лір. пісні, 1958, 550); *Доярки.. підходили до Марії, зливали надоєне в молокомір і дивилися, скільки набігло* (Жур., Вечір.., 1958, 10).

2. *перен.* Об'єднуючи кого-, що-небудь з кимось, чимось, створювати одне ціле. *Із них бери взірець високий — З радянських земель і країн, Що сили бурної потоки Зливають в океан один* (Рильський, Мости, 1948, 98); *Лозунги послідовного демократизму зливають воєдино пролетаріат і передову демократію всіх націй..* (Ленін, 19, 1950, 212); *Байдуже, хто говорив. Аби почути таке щось, щоб зв'язало докупи розпорошені думки, зілляло надії в один потік* (Коцюб., II, 1955, 71); *Шум весіннього вітру злив усі звуки в одне протяглe гудіння* (Перв., Атака.., 1946, 44); // Нерозривно, міцно зв'язувати, з'єднувати що-небудь із чимось.— *Зливаємо свої серця з серцями героїв Червоної Армії для остаточної перемоги над ворогом!* (Гончар, II, 1959, 191); *Народ мій — сонце, з ним я душу злив* (Сос., Щастя.., 1962, 233); // Робити невиразним (для зору, слуху). *Тінь скрадала їх* [риси обличчя] *і зливала у суцільну пляму, трохи — тільки трохи — густішу за сіре тло* (Кулик, Записки консула, 1958, 102).

3. Виливати або переливати звідкись яку-небудь рідину. *Тут прийшли з поля і корови, і овечата, от їх тут біля панночки і доють* [доять], *і молоко в глечики зливають...* (Кв.-Осн., II, 1956, 195); *Якщо випадав сніг, то опадомір заносять у тепле приміщення, де сніг тане. Одержану воду зливають у мірну склянку і визначають її кількість* (Фіз. геогр., 5, 1956, 91); *Ми* [партизани] *воду випили і всі запаси з'їли, Останній гас зілляли в каганець.., Та спрага помсти нам давала сили* (Забашта,

Вибр., 1958, 122); // Зніджувати рідину, відділяючи її від чого-небудь густого. *Капшін узяв порожній казанок, кухлик і пішов до струмка. Там він зачерпав піску, довго його розболтував, зливав мутну воду, придивлявся* (Донч., II, 1956, 30).

4. *розм.* Поливати, обливати рідиною, роблячи мокрим, вологим кого-, що-небудь. *Приклала* [Кранцьовська] *чоло до шиби й гірко заплакала. А з другого боку зливав ту нишу дрібний, густий дощ* (Март., Тв., 1954, 431); *Подвір'я двигтить від каблуків. Коло, де танцюють, весь час зливають водою, гаряча земля парує, але незабаром з-під каблуків вже знову б'є курява* (Гончар, II, 1959, 332); *Холодна осінь оповила землю сивими туманами, зіляла дрібними дощами* (Коцюб., I, 1955, 76); * Образно. *Всю дорiженьку сльозами злила — 'оплакала свою долю...* (Барв., Опов., 1902, 90); * У порівн. *А де вже помітила* [Олеся] *що незвичайне, то так поспіхом, наче холодною водою зіллє* (Вовчок, I, 1955, 21).

5. Литн, виливати якусь рідину на кого-, що-небудь. *На готовий хміль хоч води злий, то оп'янієш* (Номис, 1864, № 11460); * Образно. *Щедро зливає* [небо] *на землю розсип співучого срібла* (Баш, Надія, 1960, 236); // Литн кому-небудь на руки воду для вмивання. *Одна дружка бере кухоль і полумисок, зливає воду дружкам на руки й подає рушник* (Н.-Лев., II, 1956, 425); — *Дай, я тобі на руки зіллю. Не хочу, щоб ти мені умивальник смолою забруднив* (Руд., Вітер..., 1958, 122); *Косарі відклали коси в тінь. Петрик кожному зіляв води, щоб помили руки* (Чендей, Вітер.., 1958, 226).

6. *перен., рідко.* Виражати якісь почуття до кого-небудь. *Осталася безутішному дідові одна лишень маленька внучечка Мільця, на котру той однако.. не міг злити своєї цілої любові* (Фр., VIII, 1952, 209); *Аж вікна затремтіли Од пісні, що злила високий гнів На дух* [духів], *на підпанків і на панів* (Рильський, II, 1956, 87).

ЗЛИВА́ТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **ЗЛИ́ТИСЯ**, зіллю́ся, зіллєшся і **ЗІЛЛЯ́ТИСЯ**, зіллю́ся, зіллєшся, *рідко* зіллю́юся, зіллю́єшся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Стікаючись до одного місця, з'єднуватися, змішуватися (про рідину). *Іван усю дорогу плакав, піт, зливаючись з слізьми, обмивав його рожеве личко і туманив ясні очиці* (Мирний, I, 1954, 261); *Дощові краплини зливались докупи і стікали струмочками по її щоках, по шиї* (Гур., Життя.., 1954, 249); *Дві кульки ртуті або дві краплі води зливаються в одну краплю, якщо кульки або краплі стикаються одна з одною* (Фізика, II, 1957, 15); // З'єднуючись, утворювати один потік (про річки, струмки і т. ін.). *Десь весна цвіте, Квітки цілуються з квітками, Сміється сонце золоте, Річки зливаються з річками* (Олесь, Вибр., 1958, 149); *А далі розлилось Червоне море і розділилося по половині, і знов злилось докупи* (Л. Укр., I, 1951, 256); *В одне злились Донець і Дін* (Уп., Вірші.., 1957, 131).

2. *перен.* Об'єднуючися з ким-, чим-небудь, створювати одне ціле. *Північна рівнинна зона Криму непомітно зливається з зоною передгір'я* (Геол. Укр.,1959, 579); *В одне — держава і народ зливаються у нас* (Гонч., Вибр.,1959, 326); *Крякання, кудкудакання, цвірінькотіння зливаються в один невгамовний хор, від якого голова тріщить...* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 299); *Брязкіт дрючя, крики, стогін, прокльони, ..дикі голоси сполоханих птахів, лопотання їх крил — усе те зіллялося в один несказанний галас, в одну хвилю диких згуків...* (Коцюб., I, 1955, 185); *З розвитком класового суспільства східнослов'янські племена злилися в єдину древньоруську народність* (Іст. укр. літ., I, 1954, 25); // Дуже міцно, нерозривно зв'язуватися з ким-, чим-небудь або між собою. *Веселі додому вертались Ми в свіжій вечірній імлі, І стомлені душі зливались З живою душею землі* (Рильський, I, 1960, 126); *Добру половину сходу охопило незвичне тепле почуття єдності, коли людина розуміє, що її думки і почуття гармонійно зливаються в іншими* (Речм., Весн. грози, 1961, 89); *Нерозривно злилися в нашій соціалістичній дійсності розуміння партії і народу, партії і майбутнього, партії і щастя* (Літ. газ., 11.III 1959, 2); *З ніким у житті не годен я так зіллятись душею, як з нею* [Наталкою] (Коб., III, 1956, 162); // Змішуючись, роблячись невиразним, переставати розрізнятися (для зору, слуху і т. ін.). *Біла матерія плаща зливалася з білим снігом, і людей тяжко було запримітити* (Ірчан, II, 1958, 220); *Нічого не розрізниш, усе там* [на бepезі] *злилось, як у мареві, так далеко* (Гончар, Тронка, 1963, 254); // *розм.* Складати ніби єдине ціле з ким-, чим-небудь, ставати неначе частиною когось, чогось. *Василь сидів у своєму літаку, і в нього було таке враження, ніби він злився з машиною, що вона слухається не тільки його рухів, а навіть думок* (Собко, Зор. крила, 1950, 265); *Розвихрений, розбурханий, у той же час величний і прекрасний, Ілько Митрич стояв, мов зіллявся з тою прадавньою хатиною дідів, прадідів* (Чендей, Поєдинок, 1962, 41).

3. *розм., рідко.* Те саме, що **обливáтися.** *Його будили. Він лупав великими замутненими очима, сердито повертався на другий бік і на який час запихав. Але незабаром починав ізнову важко дихати, зливався потом* (Вас., II, 1959, 24); *Чи невже ж і кращі мари Тяжко зіллються слізьми, Не розбивши туги-хмари* (Граб., I, 1959, 106).

◇ **Слізьмú злúтися** — осліпнути. *Очі! очі! Нащо ви здалися, Чом ви змалку не висохли, Слізьми не злилися?* (Шевч., I, 1963, 239).

4. *рідко.* Литися, виливатися, стікати звідкись кудинебудь (про рідину). *Над землею вирував західний вихор, якого ніхто не пам'ятав на Поліссі. Він ніс з собою дощі, які повінню зливалися на відталий сніг* (Оп., Іду.., 1958, 694).

5. *тільки недок.* Пас. до **зливáти.**

ЗЛИ́ВКИ, ів, *мн.* Щось злите з різних посудин в одну; решткн напоїв. — *Нехай уже, куме, терплю я тут* [у пеклі] *горе За те, що було подаси кому зливки* (Манж., Тв., 1955, 249).

ЗЛИВНИ́Й [1], а́, е́. 1. Признач. для зливання чого-небудь. *Щоб не втратити тепла і жодної хвилини часу, перші тонни руди кладуть на під* [печі], *коли ще не закрито зливний отвір, коли по жолобу ще стікає останній шлак* (Рад. Укр., 27.VII 1961, 4); *Зверху бака розміщується датчик електричного покажчика рівня бензину, а знизу зливна пробка або краник* (Автомоб., 1957, 96); // Признач. для приймy рідких продуктів. *Зливні пункти молока.*

2. Який злився, з'єднався в єдине ціле; суцільний. *Стружки бувають різних видів: зливна, надколювання і надлому* (Метод. викл. фіз. спр., 1958, 23); *Зливний коровий висип має не червоний, а тьмяно-рожевий колір* (Шк. гігієна, 1954, 306).

ЗЛИВНИ́Й [2], а́, е́. Те саме, що **злúвовий.** *Десь з полудня як линув дощ, але такий зливний, якби серед літа, води з гір загуділи, шопу сеть залило* (Ков., Світ.., 1960, 21); *В дротах гармати нам пробили шлях набоїв зливною грозою* (Сос., II, 1958, 420); *Хоч на блискавках тиші прослухай Шепіт зливних освідчень тобі* (Перв., I, 1958, 119).

ЗЛИВОВИ́Й, а, е. Стос. до зливи. *Можна навести багато прикладів того, як талі й зливові води руйнують грунт* (Рад. Укр., 2.VI 1959, 2); *Залізничникам необхідно завчасно знати погоду, щоб запобігати снеговим заметам чи розмиванню залізниць зливовими дощами* (Фіз. геогр., 5, 1956, 95).

ЗЛИ́ВОК, вка, ч. Застиглий кусок розплавленого і відлитого у певну форму металу. *Розжарений шестиметровий зливок металу надходить з печі рольгангом до клітей* (Роб. газ., 30.I 1966, 2); // Кусок самородного золота чи срібла. *..золота монета і золото в зливках ріжняться між собою тільки зовнішністю..* (Маркс, Капітал, т. 1, кн. 1, 1952, 127); * У порівн. *А те листя, що вбік поодлітало,— немовби вже й кружляти розучилось: над самою землею, де вітру нема, рясно злитими зливками золота падало...* (Тич., I, 1957, 271).

ЗЛИ́ГАНИЙ, а, е. Дніпр. нас. мин. ч. до **злига́ти**[2]. *Плавом плив народ з пожарища, ..тягнучи на вірьовці худобину, а чи женучи попереду себе злиганих докупи овець* (Головко, II, 1957, 287).

ЗЛИГА́ННЯ, я, с., перен., вульг. Дія за знач. **злига́тися**.

ЗЛИГА́ТИ[1], а́ю, а́єш, *док., перех., вульг.* З'їсти швидко, жадібно. — *З кістками чорт тебе злигає* (Котл., I, 1952, 95).

ЗЛИГА́ТИ[2], а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Зв'язати мотузкою худобу (перев. за роги).

2. *перен., вульг.* Звести, з'єднати (любовними стосунками, шлюбом). *Напроти.. вже стояв і не зводив в Ясочки живих, як жучки, очей.. хазяїн мануфактурного магазину Федор* [Федір] *Сопкін, якого доля нерозлучно злигала тепер з Ясочкою* (Вас., I, 1959, 346); — *Сватайте нашу Пріську. Вам, бачите, клопіт з Данилом, що не хоче господарювати, а нам турботи з Пріською, що не хоче за господаря заміж іти; злигаймо їх докупи* (Л. Янов., I, 1959, 161).

ЗЛИГА́ТИСЯ *див.* **злига́тися**.

ЗЛИГО́ДНІ, ів, *мн.* Великі життєві труднощі, тяжке життя. *Сумною чередою тяглись роки злигоднів і наполегливої праці* (Довж., I, 1958, 419); *Переборюючи великі.. злигодні воєнного часу, радянські люди віддавали всі сили, щоб забезпечити своїх воїнів найдосконалішою зброєю, спорядженням, продовольством* (Рад. Укр., 9.V 1959, 1).

ЗЛИГО́ДНИЙ, я, е. Сповнений злигоднів. *Ні довгі літа, ні часом злигодні години — ніщо не притомило її* (Мирний, V, 1955, 372).

ЗЛИ́ГУВАТИСЯ, уюся, усишся, *недок.*, **ЗЛИГА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док., перен., вульг.* 1. Мати з ким-небудь якісь зв'язки, спільні справи (звичайно негативні). *Хто від першої-ліпшої дрібниці ладен дертися на стінку, навряд чи здатен на конспірацію. І навіщо Русевичу злигуватися з такими, як Черевик?* (Шовк., Інженери, 1956, 297); *Він вже давно злигався з недобрими людьми та все з ними в шинку сидить* (Н.-Лев., III, 1956, 281); *Макар, злигавшись з тим дурисвітом, Кіндратом, повівся десь* (Іщук, Вербівчани, 1961, 324).

2. Вступати в любовні стосунки з ким-небудь. — *Звісно, Зінько Сивашенко та злигався з Грицьковою жінкою Євгою* (Гр., II, 1963, 416); [К р я ж:] *І з ким злигалась? З тим, що мене втопив, з ворогом моїм* (Зар., Антей, 1962, 247).

ЗЛИДА́Р, я́, ч. Людина, яка живе в злиднях, нестатках; бідняк. [О н о м а й:] *Я дам якому злидареві від свого столу м'яса, то й почую хвали й дяки досить* (Л. Укр., II, 1951, 287); *Після тої розмови Стась глибоко задумався над своїм життям. Пригадалося, як бідував його батько, — вічний злидар і наймит* (Гур., Новели, 1951, 103).

ЗЛИДА́РКА, и, ж. Жін. до **злида́р**. *Ганна.. Вічна ота наймичка, злидарка, ..разом з батрацькою голотою по степових таборах поневірялася. І оце вона тепер бандиткою стала?!* (Гончар, II, 1959, 139).

ЗЛИДА́РСТВО, а, с. 1. Те саме, що **зли́дні**.

2. *збірн.* Злидарі, бідняки.

ЗЛИДА́РСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **злида́р**. *В нього і хата своя, і ціле хазяйство, та не якесь злидарське — в загоні не одна пара волів круторогих* (Головко, II, 1957, 190).

2. *перен.* Дуже малий, незначний (кількістю, розміром і т. ін.). *З горя він пропив до шеляга свій горьований заробіток, і з того часу злидарський гріш чоловіка почав усе частіше розкочуватися по чужих шинквасах* (Стельмах, I, 1962, 208).

ЗЛИДАРЮВА́ТИ, юю, юєш, *недок.* Жити в злиднях; бідувати. *У суспільстві, основаному на владі грошей, у суспільстві, де злидарюють маси трудящих і дармоїдствують жменьки багачів, не може бути «свободи» реальної і дійсної* (Ленін, 10, 1949, 30).

ЗЛИДЕ́ННИЙ, а, е. 1. Який живе бідно, у злиднях і нужді; бідний. — *Улас такий злиденний, як і ми: не має поля, заробляє хліб* (Н.-Лев., III, 1956, 334); *Партія і народ дістали в спадщину від царизму відсталу, злиденну країну* (Ком. Укр., 9, 1961, 58); *Хотілося* [Т. Г. Шевченкові] *швидше втекти з цих Дегтярів, щоб не бачити ні панського палацу, ні злиденного села* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 194); // Який свідчить про злидні, бідність; убогий. *В хаті» видко наполовину ночви на осло́ні, коло них накидане хуста, злиденне шмаття* (Л. Укр., IV, 1954, 245); *Сучасному поколінню важко навіть уявити безпросвітне, злиденне життя трудящих в дореволюційні часи* (Колг. Укр., 11, 1957, 2).

2. *перен.* Дуже малий, незначний (кількістю, розміром і т. ін.). *Замість живого, корисного діла глузлива доля підсунула переписування в канцелярії якихсь сухих, нікому не потрібних паперів — і то лиш за злиденний шматок хліба* (Коцюб., I, 1955, 223); *Чернишівочки дивився на злиденні смужки, що сумно п'ялися по підгір'ю* (Гончар, III, 1959, 13).

3. *перен., зневажл.* Не вартий нічого; нікчемний, жалюгідний. — *Ану, лиш, рицарю мізерний, Злиденний, витязю нікчемний, Виходь сто лих покуштовать* [покуштувать] (Котл., I, 1952, 263); — *Я ж на ту злиденну графиню* [графиню] *покладав надію, як на рідну маму!* (Вовчок, VI, 1956, 283).

4. *діал.* Поганий. *Настав мені десятий рік; я помішниця* [помічниця] *йому, хоч і злиденна. Юшку, куліш варю коло будки* (Барв., Опов.., 1902, 356).

ЗЛИДЕ́ННИК, а, ч., *діал.* Злидар. *Василина швидко починає зачісуватись, уміється над цебром і сама не знає, що зготувати на сніданок. Як уже в'ілися в самі печінки оці злиденників вжитки* (Стельмах, I, 1962, 588).

ЗЛИДЕ́ННІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до **злиде́нний** 1, 3. *Досада на свою злиденність і заздрість на Власова багатство мучили його* (Мирний, IV, 1955, 126); *В гості Екбаль-ганем не може ходити, бо прийшлось би й собі гостей приймати і відкрити перед ними всю злиденність життя свого тутешнього* (Л. Укр., III, 1952, 711).

ЗЛИДЕ́ННО. Присл. до **злиде́нний** 1, 4. *Тепер він берега пустився І так злиденно іскривився, Що став похожим на верзун* (Котл., I, 1952, 290).

ЗЛИ́ДЕНЬ, дня, ч., *розм.* Те саме, що **злида́р**. [Г а н н а:] *Воно вже й скрізь так повелося: багачі до багачів туляться, а злидні одно другого зажирають!..* (Кроп., II, 1958, 20); — *І в мене, Мар'яно, нічого нема. Я такий же злидень, як ти* (Стельмах, II, 1962, 225); // Уживається як лайливе слово. *Бісові злидні* [цани]! *Бояться, щоб не вкрала, бач! — торохтіла Мар'я* (Мирний, III, 1954, 152); *А ти, злидню, гостити маєш чим?! То до тебе підуть на голодування?..* (Ю. Янов., I, 1954, 32).

ЗЛИ́ДНІ, ів, *мн.* Матеріальні нестатки, бідність. *Старій матері не спалося. Доччина доля, образи людські, свої злидні та недостачі ворочали її з боку на бік, гнали*

сон і спокій далеко від неї (Мирний, III, 1954, 111); *Злидні, безправ'я, темнота, нещадна експлуатація, моральне знущання — от риси галицької, буковинської, закарпатської минувшини* (Рильський, III, 1956, 41); * Образно. *Не раз вже потай заплітали Нам злидні терен до вінків* (Черн., Поезії, 1959, 173).

◇ **Бода́й вас зли́дні поби́ли (поси́ли)** — побажання нещастя, бідності, прокляття. *Бодай же вас, цокотухи, Та злидні побили* (Шевч., I, 1963, 23); **Зли́дні годува́ти** — жити в нужді, бідності. [К і н д р а т А н т о н о в и ч:] *Я цілий вік труждався..; увесь вік злидні годував, недоїдав, недопивав...* (Кроп., II, 1958, 328); **Загрузя́ти (загру́знути, загру́зти) в зли́днях** *див.* **загрузя́ти.**

ЗЛИДНЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок., розм.* Жити в злиднях, злидарювати. [Н а д і я:] *Сам ти злиднював, так хай хоч діти добра зазнають* (Мороз, П'єси, 1959, 253).

ЗЛИДНЯ́К, а́, *ч., розм.* Те саме, що **злида́р.**

ЗЛИДНЯ́ЦЬКИЙ, а, е, *розм.* Стос. до злидня́ка.

ЗЛИДНЯ́ЧКА, и, *ж., розм.* Жін. до **злидня́к.**

ЗЛИДО́ТА[1], и, *ж., розм.* 1. *збірн.* Бідні, незаможні люди; біднота. — *Ми краще знаємо, де шукати того шибеника-листоношу, пане отамане, тільки хай це буде секретом, бо нам тоді не жити від сільської злидоти, і спалять нас другої ж ночі* (Ю. Янов., II, 1958, 204).

2. *лайл.* Злидар, бідняк. *Кондра шарпнув у мене мішок. Розв'язав. Дістав царя* [портрет] *і так очі витріщив, ніби вперше побачив його. А потім як визвіриться до мене: — Красти, злидото?!* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 138).

ЗЛИДО́ТА[2], и, *ж., розм.* Те саме, що **зли́дні.** — *Убогість вас, Мелашко, засліпила. Ви вік прожили у своїй злидоті, — шматка хліба до пуття не з'їли* (Кос., Новели, 1962, 149); *Довго рилися* [гайдамаки] *в шматті і, сердиті, кинули врешті.— Злидота така, нічого й потягти! — сердито грюкнув один* (Головко, I, 1957, 98).

ЗЛИЗА́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **злиза́ти.**

ЗЛИЗА́ТИ *див.* **зли́зувати.**

ЗЛИЗНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., перех.* Однокр. до **зли́зувати.** *Злизнувши комаху, ящірка застигла* (Донч., II, 1956, 288).

ЗЛИ́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зли́зувати.** *Ротовий апарат рослиноїдних мух пристосований до злизування рідкої їжі* (Захист рослин.., 1952, 15).

ЗЛИ́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ЗЛИЗА́ТИ,** злижу́, зли́жеш, *док., перех.* 1. Проводячи язиком по чому-небудь або торкаючися ним чогось, знімати, зчищати що-небудь звідкись. *Федот злизує язиком осугу з губів* (Тют., Вир, 1964, 348); *Налетіла сніжинка і лапчаста сіла Тосі на губу. Не знаючи, як позбутися її лоскотливого дотику, Тося просто злизала її язиком* (Вільде, На порозі, 1955, 239); // Їсти, пити що-небудь, підбираючи язиком. *Стіну злизував* [він], *як ясла були перед ним порожні...* (Коб., II, 1956, 58); *Сам кухар сметанку злизав, На мене, кицуню, сказав* (Фр., XIII, 1954, 256); // *заст.* Знахарським способом лікувати хвороби. *Зніма* [Пріська] *остуду, переполох вилива, злизує від уроків, сонашниці заварює...* (Кв.-Осн., II, 1956, 175).

◇ **Лизь (лизень, чорт) зли́же** *кого, лайл.* — пропаде, зникне хто-небудь. [С т е п а н:] *Анахтемо, замовчи, бо тут тебе й чорт злиже!* (Кроп., I, 1958, 409); *Нехай тебе лизень злиже!* (Номис, 1864, № 3739); **Як він (лиз, лизь, ли́зень) зли́зав; Як (на́че, ніби, мов, немо́в** *і т. ін.)* **язико́м зли́зало,** *безос.;* **Як (на́че, ніби, мов, немо́в** *і т. ін.)* **коро́ва язико́м зли́зала** *кого, що* — хто-, що-небудь швидко зник (зникла, зникне). *До Стьопки,— як його лизь злизав. Що вже було Петрові та Йванові, що випустили Стьопку* (Мирний, I, 1949, 203); *Знову раптом зник. Немовби й не було його тут. Як лизень злизав Козака* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 59); *Рік, другий — і хатку, повітку, бичків та кобилу як язиком злизало* (Л. Янов., I, 1959, 303); *Привида наче корова язиком злизала* (Вільде, Сестри.., 1958, 480).

2. *перен.* Поглинати, знищувати кого-, що-небудь (про стихійні явища). *Тут вогонь аж гоготів навколо Та злизував пожежею село* (Стар., Вибр., 1959, 20); *Дніпро розлився.. й буйно розганяє свої брудні хвилі: то в глиняту гряду сердито плеще, то злизує пісок на косах* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 186); *Вітер і сонце злизали сліди нічного снігопаду* (Перв., Невигадане життя, 1958, 88).

ЗЛИЙ, зла, зле. 1. Сповнений злості, ворожнечі, недоброзичливості; протилежне до́брий (про людину). — *О сину! ..Чи я ж тебе на те родила, Щоб зцинув ти од злих людей?* (Котл., I, 1952, 232); [Я в д о х а:] *Скільки ти не знай, а як у тебе серце зле, то й те, що знаєш,— не на добро воно людям, а на лихо та на безголов'я піде* (Мирний, V, 1955, 151); *Він, як і всі його предки, що спокон віку жили над Дніпром, вірив у те, що на світі є боги добрі і боги злі* (Скл., Святослав, 1959, 17); // *у знач. ім.* **злий, зло́го,** *ч.;* **зла,** зло́ї, *ж.* Про злобну, недоброзичливу людину. *І не встануть з праведними Злії з домовини. Діла добрих обновляться, Діла злих загинуть* (Шевч., I, 1963, 339); // Сповнений гніву, сердитий на кого-, що-небудь. *Кіт Вовкові сказав: ..«Біжи ж, аж ген живе Трохим!» «Трохим? боюсь зійтися з ним: З весни ще злий він за яненятко!»* (Гл., Вибр., 1951, 5); — *Всі на мене злі, а я ще зліший,— засміявся Джмелик* (Тют., Вир, 1964, 516); *Зайшов* [генерал] *до хати розчервонілий, злий, навіть не привітався до Устима* (Кучер, Чорноморці, 1956, 40); // Надзвичайно лютий, хижий, кровожерний (про хижаків, змій і т. ін.). *Бачить хлоп, що сам не зможе Злого лиса доконать, Ось почав він, що є сили, Жінку з хати викликать* (Фр., XIII, 1954, 268); [С е р б и н:] *На калині тій між темними вітами злая гадина в'ється...* (Вас., III, 1960, 35); *Злі собаки;* // Який виражає злість, злобу. *Баба Палажка не одказала на її* [Параски] *привітання. Вона тільки блиснула на неї злими маленькими чорними очима* (Н.-Лев., II, 1956, 337); *Воно, мале, з блискучим пронизливим поглядом, стоїть, розкарячившись, на килимній тачанці, тонкі злі губи міцно стиснуті* (Гончар, II, 1959, 235); *Жінка остовпіла і дивилась на нас поглядом, що раз у раз мінився з запитливого на лякливий, із спокійного на злий* (Досв., Вибр., 1959, 81); *Обличчя Кульчицького стало злим і роздратованим* (Коз., Нові Потоки, 1948, 233); *Злий голос.*

◇ **Бода́й все зле та лихе́** *кому* — побажання нещастя кому-небудь. — *Ні, не моя нива! не моя! а того... бодай йому все зле та лихе!..— скажених Роман* (Кобюб., I, 1955, 107); **Злий ге́ній** *див.* **ге́ній; Злий дух** *див.* **дух; Зла личи́на** — уживається як лайливий вираз. — *Він же, зла личина, ось що у кишені носить* (Барв., Опов.., 1902, 335); **Під злу ру́ку** — коли людина буває дуже розгніваною. *Розтривожився Дмитрій* [Дмитро], *збентежився. Під таку злу руку вбійшов розшуканий дружинниками Іванко* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 207); **Злі язики́** — люди, які займаються плітками; наклепники. *А Добрість не вважа на злі язики, Не пристають людські до неї побреханьки* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 43).

2. Викликаний, пройнятий злістю, злорадством, недоброзичливістю. *Вода все сполоще, лиш злого слова ніколи* (Номис, 1864, № 12867); [О л е с я:] *Коли ж тут раптом обхопить, мов переверслом, інша глумлива та зла думка* (Кроп., II, 1958, 267); — *То почекай, Любо, щось маю сказати! — пізно схоплюється Салоган.— А ви своїй жінці скажіть! — з-за плеча кинули злий смі-*

шок (Стельмах, I, 1962, 345); *Працюй же, друже мій, у людстві вір, Грудьми ставай назустріч злій погоді* (Рильський, III, 1961, 308); // В якому виявляється жорстокість, нещадність. // В якому виявляється жорстокість, нещадність. *Пан слідчий глибоко переконаний, що вони.. не мали злого наміру вчинити перед державою злочин* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 87); *Злі вчинки.*

3. Який завдає надзвичайно тяжких страждань, мук, неприємностей; жорстокий. *А там десь геть її дочка мала В гарячці злій без пам'яті металась* (Стар., Поет. тв., 1958, 193); [Е д і т а:] *Вчителю шановний! Ви не одійдете від мене в гнів, не завдасте такої злої кари мені за необачність мого сина* (Л. Укр., III, 1952, 27); *Злий біль; Зла журба.*

4. Поганий, несприятливий (про час). — *Злі часи настали! — почувся голос, і мама оглянулася. По голосу не можна було впізнати, хто це сказав* (Чендей, Поодинок, 1962, 47); *Ми удвох дивились «Катерину». Слухали тяжкі її жалі, День її недовгий, злу годину В давнім, у Шевченковім селі* (Мал., Віщий голос, 1961, 66); *Він вважав для себе цей рік злим* (Рибак, Помилка.., 1940, 75); // Нещасливий, злиденний. *Зле бевталання Зострінеться всюди, І на шляху і без шляху* (Шевч., I, 1963, 227); *На якусь мить їй навіть привиділось, що це він і є, що це їх разом зла доля вакинула в цю страхітливу пастку* [полон] (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 122); // Який містить у собі або несе людям зло; згубний. — *Жінко, пильнуй їх* [синів], *вони на дуже злій дорозі* (Фр., VIII, 1952, 151); *На злото в тюрмі — жде казна. Тебе, корсара, — зла тюрма* (Ю. Янов., V, 1959, 54).

5. Який досяг найвищого ступеня у своєму вияві; сильний, лютий. *Їх очі стрілись на мент, як кремінь і кресало у злій боротьбі...* (Коцюб., II, 1955, 301); *Жахів спиняючи гонитву і сили стримуючи злі, ми ведемо невтомну битву за мир народів на землі* (Уп., Укр. поема, 1950, 130); *За вікном гуде тільки вітер злий* (Сос., II, 1958, 22).

6. *розм.* Шкідливий, отруйний. *Зо злої трави не буде доброго сіна* (Номис, 1864, № 7148); *Злий кухіль; Зле сім'я.*

Злина́ти, а́ю, а́єш, *недок.*, **злину́ти,** ну, неш, *док.* 1. Злітати, підніматися вгору, в повітря. *Голубок злинув під небо та й прилетів додому* (Укр.. казки, 1951, 78); *Ой злетів він поміж хмари, злинув вище хмар, Дивувались тому диву люди* (Рильський, III, 1961, 210); * Образно. *Гості підхопили пісню. Срібний дискант Мілі злинув над чоловічими й жіночими голосами* (Вол., Місячне срібло, 1961, 100); // Злітаючи, покидати яке-небудь місце. *Очерет гнучкий шелеснув Геть понад водою; Пташка свиснула у йому Й злинула* (Гр., I, 1963, 29); *З-під дуба повільно злинули качки, полетіли низом над водяною рівниною* (Вол., Озеро.., 1959, 101).

2. Переставати існувати; зникати. *За ніччю ранок настав, Злинає чорна хмара* (Граб., I, 1959, 415); // Проходити, минати. *Чудова ніч тиха злинула, крилата, розвіявся запах, і зір блиск побіг* (У. Кравч., Вибр., 1958, 148).

◇ **Злину́ти в повітря** — вибухнути. *Кинула* [Орися] *факлю* [факел] *в бочку з порохом... Сяйнула блискавка, саме пекло розверзлося... «Орлине гніздо».. злинуло в повітря* (Стар., Облога.., 1961, 92).

3. Летячи, плавно спускатися куди-небудь. *Злинуло нічної пори* [янголятко].. *та й ну ж шкоду робити* (Март., Тв., 1954, 462); *Із неба злинув Серафим зорею, Наметом засіяли крила білі* (Л. Укр., I, 1951, 420); // перен. З'являтися несподівано, раптово. — *Раю мій прекрасний! радощі мої! — промовив Улас і почутив, що на його серце злинуло щастя, злинула любов, солодка, пахуча, як південна рожа* (Н.-Лев., III, 1956, 301).

Злину́ти *див.* **злина́ти.**

Злиня́лий, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **злиня́ти.** *Важким поглядом він оглянув злиняліий під сонцем Максимів френч* (Папч, II, 1956, 16); *Дід, повернувши лице вбік і дивлячись кудись у простір злиняліими від старості очима, вухом тягнеться до трибуни, пильно дослухаючись* (Коз., Зол. грамота, 1939, 48); *Це був величезний старий орел, злиняліий від сонця й негоди* (Донч., IV, 1957, 7).

Злиня́ти, я́ю, *док.* 1. Втративши попереднє забарвлення, набути невиразного, нерівного кольору; вицвісти. [О л е с я і М а р ф а В а р ф о л о м е ї в н а *(співають):*] *Половина літ минуло, Щастя не зазнала, Біле личенько змарніло, Брівоньки злиняли* (Кроп., II, 1958, 265); *Вивіска була стара, дикт в кількох місцях прогнив, синя фарба злиняла* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 350); * Образно. *Життя без нього для неї* [Тані] *одразу згасло, злиняло, втратило сенс* (Гончар, Людина.., 1960, 5).

2. перен. Утратити жвавість, бадьорість; змарніти. *За три тижні посівної кампанії сяжурів, злиняв молодий завгосп* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 179).

3. *спец.* Скинути або змінити зовнішній покрив (шерсть, пір'я і т. ін.) (про тварин, птахів).

Злипа́ння, я, *с.* Стан за знач. **злипа́тися.** *Несправність зчеплення* [в автомобілі] *може виникнути з.. причин.. злипання дисків у дводисковому зчепленні при їх замаслюванні* (Підручник шофера.., 1960, 196).

Злипа́тися, а́ється, *недок.*, **злипну́тися** і **злипти́ся,** пнеться; *мин. ч.* злипну́вся і злипся́, лася, лося; *док.* 1. Прилипати одне до одного, з'єднуючись, склеюючись (про що-небудь липке, вологе). *Зварені галушки відкидають на сито або друшляк, обливають холодною водою, щоб вони не злипались* (Укр. страви, 1957, 253); *Волосся* [Іри] *було мокре і, злипнувшись, спливало на ліву скроню, як золотиста металева маса* (Дмит., Наречена, 1959, 18).

2. Закриватися, заплющуватися (від сильного бажання спати, від утоми і т. ін.) (про повіки, очі). *Зразу ж страшенно захотілося спати...: повіки злипалися, в голові шуміло* (Смолич, I, 1958, 84); *Тамара думав про лист, очі злипаються від нелюдської втоми, і вона засинає* (Хижняк, Тамара, 1959, 162).

Злипну́тися *див.* **злипа́тися.**

Злипти́ся *див.* **злипа́тися.**

Злі́ти[1] *див.* **зліва́ти.**

Злі́ти[2], злю, зліш, *недок., перех.* Викликати у когонебудь злість, роздратування; сердити. *Ніяк не можу привчити Дору до прибирання за собою, і се мене часом злить* (Л. Укр., V, 1956, 286); — *І не шкода було тобі продавати хатину й городець? — невідомо для чого вирвається дурне питання. Воно злить Мар'яна* (Стельмах, I, 1962, 28).

Злі́тний, зі́ллятий, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **злі́ти**[1] і **зілля́ти.** *Йдуть корівки в хліб спочити, Молоко в бідони злите* (Позн., Ми зростаєм.., 1960, 59); *Під сяєвом величної зорі в могутню силу партією злиті, у нас трудящі в володарі, а не раби, як у старому світі* (Сос., Щастя.., 1962, 34); *Велике життя В. І. Леніна, його кипуча і багатогранна діяльність неподільно злиті з життям і діяльністю створеної ним Комуністичної партії Радянського Союзу* (Ком. Укр., 3, 1965, 18); *І ніби як тепер бачить Горленко його* [Яцька-партизана] *невисоку й худорляву, але надто цупку, наче зілляту в сталь постать* (Крот., Сини.., 1948, 47); — *А як там Тарас Дніпровець?.. — В уяві народній це нескоримий, як і сам народ, богатир, могутній, як сто Дніпрів, разом злитих* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 78); *Поплили уп'ятьох.. Течія несла їх повільно, довкола чорніла масна вода, злита в одне з проваллям низького неба* (Голов.,

Тополя.., 1965, 105); // **зли́то,** *безос. присудк. сл. Ніч така довга, ..у кожній, мов, годині цілих три ночі злито...* (Мирний, I, 1954, 79).

ЗЛИ́ТИСЯ [1] *див.* **зливáтися.**

ЗЛИ́ТИСЯ [2], злю́ся, зли́шся, *недок.* Виявляти почуття злості, роздратування; сердитися. *Дівчина говорила сердито, стримано. Вона і злилась на цього несподіваного гостя, і жаліла його* (Собко, Справа.., 1959, 191); * Образно. *Чорне море грає, Чорне море злиться* (Воронько, Коли я.., 1962, 143).

ЗЛИ́ТІСТЬ, тості, *ж., перен.* Нероздільність, єдність кого-,чого-небудь з кимсь, чимсь. *У своїх ліричних віршах В. Сосюра виражає почуття неподільної злитості людини з світом прекрасної природи* (Іст. укр. літ., II, 1956, 410); *Толстой неповторно великий і оригінальний своєю злитістю з життям і боротьбою багатомільйонних мас селянства* (Рад. літ-во, 1, 1961, 44).

ЗЛИ́ТОК, тка, ч. Те саме, що **зли́вок.** *Металу злитки Б'є молот. У мартені сталь кипить* (Дор., Серед степу.., 1952, 37); *Виплавляли мідь і виготовляли сплави поблизу місць видобутку руди. Продукція цих центрів металургії поширювалась у вигляді злитків* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 86); *Зняв з найближчого коня шкіряний мішок, висипав* [Лют] *з нього з сотню злитків срібла певної означеної ваги, яких уживали як гроші* (Оп., Іду.., 1958, 124); * У порівн. *Спини у широкому полі, Як золота злитки, лежать* (Мал., Запов. джерело, 1959, 201).

ЗЛИ́ТТЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **зливáти, зли́ти, зливáтися, зли́тися.** — *У вас, Антоне Федоровичу, повне злиття ідеї, мети і засобів її здійснення* (Рудь, Гомін.., 1959, 27); *Злиття в один потік боротьби проти імперіалізму всіх революційних сил сучасності на чолі з світовою системою соціалізму — найхарактерніша особливість світового революційного процесу* (Ком. Укр., 9, 1963, 11); *Товстий нервовий стовбур, який утворюється від злиття V і VI шийних корінців, проходить з шийної ділянки у верхню кінцівку під ключицею* (Хвор. дит. віку, 1955, 17); *З нагоди злиття партизанських груп і перетворення їх в одну частину Червоної Армії було скликано урочистий мітинг* (Смолич, V, 1959, 646).

2. Місце, де зливаються два потоки, струмки. *Цілий день сім'я переносила свій нужденний скарб до затишного місця на злитті двох річок* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 207); *Більшість міст була розташована поблизу злиття Ками з Волгою* (Іст. СРСР, I, 1956, 30).

ЗЛИ́ШНІЙ, я, е, *діал.* Зайвий. *Яка ж я чудна, злишня істота, на котру цілий світ сердиться* (Коб., I, 1956, 126); *Злишнім було перепрошати мене за те, що були Ви ласкаві поправити мій нескладний вірш* (У. Кравч., Вибр., 1958, 436).

ЗЛІВА, *присл.* З лівого боку; протилежне с п р а в а. *З правого боку збігала вниз з нами течійка кривавих маків, а зліва, на кожнім закруті стежки, осміхалося море* (Коцюб., II, 1955, 290); *Далеко зліва вставав на обрії легкий білий дим* (Гончар, III, 1959, 435).

ЗЛІЗА́ТИ *див.* **злáзити** [1].

ЗЛІЗА́ТИСЯ *див.* **злáзитися.**

ЗЛІЗТИ *див.* **злáзити** [2].

ЗЛІЗТИСЯ *див.* **злáзитися.**

ЗЛІКВІДО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зліквідува́ти.** *Всі заходи контрреволюції повинні бути зліквідованими в корені* (Еллан, II, 1958, 219); — *На цьому твою явочку квартиру вважаю зліквідованою!* (Ю. Янов., I, 1954, 160).

ЗЛІКВІДУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Припинити діяльність (закладу, установи і т. ін.). *Зліквідувавши свою мізерію, він подався до Бориславa* (Фр., VIII, 1952, 412); — *Колгоспів немає? Нема. Зліквідували? Зліквідували. А тепер що — здумали настановляти людей на старий порядок? Ні, це щось не так* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 85).

2. Припинити існування чого-небудь, позбутися чогось. *На середину кімнати виходили бригадири, голова колгоспу, окремі колгоспники і говорили про відставання, давали самі обіцянку і закликали інших широю працею зліквідувати прорив у весняній засівній* (Панч, В дорозі, 1959, 232).

ЗЛІКВІДУВА́ТИСЯ, у́ється, *док.* Припинити свою діяльність, своє існування.

ЗЛІКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., рідко.* Лікуючи позбавити кого-небудь хвороби, зробити здоровим; вилікувати; // Загоїти (рани). *Зцілувала* [комсомолка] *їм рани гарячі* (Забашта, Квіт.., 1960, 14); *Які ти* [спину] *рани злікував собі?* (Мал., Звенигора, 1959, 323).

ЗЛІПИТИ *див.* **зліплюва́ти.**

ЗЛІПИТИСЯ *див.* **зліплюва́тися.**

ЗЛІПЛЕ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зліпи́ти.** *На ній* [ялинці] *золоті та срібні горіхи, зліплені з пряників коники, ведмеді, зайці* (Багмут, Опов., 1959, 6); *Через місяць, сяк-так опорядивши зліплену нашвидкуруч хату та посіявши трохи збіжжя, вирушив до своїх комонників і Арсен Помело* (Добр., Очак. розмир, 1965, 382); *Тимко тре рукавичкою зліплені морозом вії* (Тют., Вир, 1964, 495).

◇ **З і́ншого тіста зліплений** *див.* **тісто.**

ЗЛІПЛЮВА́ТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗЛІПИ́ТИ,** зліплю́, зліпиш; *мн.* зліплять; *док., перех.* 1. Створювати способом ліплення які-небудь зображення з м'якого, в'язкого і т. ін. матеріалу. [Д ж е н н і:] *А як часом для забавки зліпив би хто фігурку, то й се вже гріх?* (Л. Укр., III, 1952, 32); *З ярого воску зліпили Ми свічку* (Коч., П'єси, 1951, 121); *Уляпка.. зліпила з снігу великого діда Морвза* (Донч., IV, 1957, 95); * Образно. *Мушкетик* [у повісті «Семен Палій»] *влучно протиставляє Мазепі Семена Палія, і йому не забракувало таланту, щоб постать народного ватажка, продовжувача справи Богдана Хмельницького, зліпити виразно і сильно* (Смолич, VI, 1959, 270).

2. *розм.* Виготовляти, споруджувати що-небудь за допомогою м'якої, в'язкої речовини. *Він хижку з лободи зліпив* (Гл., Вибр., 1951, 195); // *зневажл.* Робити що-небудь наспіх або як-небудь. *Про дядька Анамія говорили, що він зліпив сяку-таку клуню, застрахував і потім підпалив* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 41).

3. З'єднувати одне з одним що-небудь липке, клейке або чимсь липким, клейким. *Розрізають* [тісто] *невеликими квадратними кусочками і два протилежні кінці кожного кусочка добре зліпляють, щоб він був схожим на вушко* (Укр. страва, 1957, 238); *До чого ж і холодно! Насилу ту цигарку зліпив* (Головко, II, 1957, 338).

4. *перен.* Сполучати разом, утворюючи одне логічно зв'язане ціле. *Ще потім сміятимуться з мене, що не вмію навіть добре зліпити докупи кілька слів* (Март., Тв., 1954, 192).

5. Стулятя повіки, заплющуючи, закриваючи очі. *Дівчина йде серед ночі Лісом дрімучим одна.. Зліплює втома повіки* (Бичко, Вогнище, 1959, 215); *То пізня щедрівка, то п'яний галас заважали зліпити очі, а далі й те вляглося,— спати ж таки не міг* [Криштоф] (Ле, Україна, 1940, 72).

ЗЛІПЛЮВА́ТИСЯ, ююється, *недок.*, **ЗЛІПИ́ТИСЯ,** зліпиться; *мн.* зліпляться; *док.* 1. З'єднуватися за допомогою чого-небудь липкого, клейкого; злипатися. *Катруся все ще стояла на місці, а мазь стікала по білій сорочці; червоні обвиванки були цілком чорні, а на плечах стьожки зліпилися в купу* (Кобр., Вибр., 1954, 130);

Виявилось, що з купи саморобного, чорного та клейкого мила, що зліпилося в грудця, хтось із бійців теж добув волоті речі (Гончар, II, 1959, 74).

2. Заплющуватися, закриватися (про повіки, очі). *Вона раптом відчула, що страшенно втомилася, що очі зліплюються і надходять якісь сни...* (Забіла, Катруся.., 1955, 143); *Тільки, як той сич, лупа* [Нечипір] *бровами, бо вже очей.. не видно: позападали і зліпилися* (Кв.-Осн., II, 1956, 105).

3. *тільки недок.* Пас. до **зліплювати.**

ЗЛІПОК, пка, ч. 1. Копія, зліплена з чого-небудь. *У скорботному мовчанні стоять люди перед постаментом, на якому лежить гіпсовий зліпок з голови Леніна* (Рад. Укр., 21.I 1954, 1); // Зображення чого-небудь, виліплене з якогось м'якого, в'язкого матеріалу. *В своїх оксамитних шапочках вони* [гриби] *схожі на мініатюрний зліпок побурілих осінніх дерев* (Стельмах, II, 1962, 222); *Зліпки античних статуй; // перен.* Точна копія, відтворення чого-небудь. *Художній твір — не простий зліпок з дійсності* (Вітч., 6, 1961, 191).

2. *рідко.* Відбиток чого-небудь на м'якому, в'язкому і т. ін. матеріалі.

ЗЛІСЛИВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **злий.** — *Ну, та й зліслива у мене жінка!* (Сл. Гр.).

ЗЛІСНИЙ [1], а, е. 1. Сповнений зла, недоброзичливості; злий (у 1 знач.). *І здається він* [диверсант] *в цих неосяжних тайгових нетрях крихітним вагнаним звірком і одночасно сильним і злісним ворогом* (Довж., I, 1958, 103); // Який виражає злість. [Антей:] *Ох, якби мав я силу тебе від серця відірвати геть і кинути мов гадину отруту римлянам тим під ноги!* [Періса: *(з коротким, злісним сміхом):*] *Ти не можеш?* (Л. Укр., III, 1952, 445); *На обличчі Сагайди появляється злісна гримаса, а губи починають дрібно тремтіти* (Гончар, III, 1959, 29); // Сповнений злості. *Коли тепер несуть радіограми З-за океану злісну блевету,— Ми знаємо, що Маяковський в нами За нашу мирну бореться мету* (Рильський, III, 1961, 62).

2. Свідомо несумлінний; упертий. *Ще один рішучий захід мав у запасі Рідкодуб. Це арешт злісних приховувальників хліба* (Кир., Вибр., 1960, 195).

◇ **Злісний банкру́т** *див.* **банкру́т.**

3. Який завдає шкоди; шкідливий, небезпечний. *У рисовому господарстві дуже злісними бур'янами в просянки* (Хлібороб Укр., 9, 1966, 5); *Найбільш злісні шкідники цієї пшениці — гессенська муха і шведська муха* (Вол., Садн.., 1950, 7).

ЗЛІСНИЙ [2], ного, ч., *діал.* Лісник. *Знав* [Іван], *що в ліс! блукав стукіт сокири, але дарма шукати його. Навіть злісний не може впіймати, бо він в скрізь і ніде* (Кол., Терен.., 1959, 10).

ЗЛІСНИЦЯ, і, *ж., рідко.* Зла жінка. *Ходить воно* [Регіна] *по кімнаті мовчазне, горде.. А злісниця — нехай бог боронить!* (Фр., VI, 1951, 256); *Чому не розпитати цю злісницю? Все може бути корисним при нагоді* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 347).

ЗЛІСНІСТЬ, пості, *ж.* Стан за знач. **злісний** [1].

ЗЛІСНО. Присл. до **злісний** [1]. *Марта одхитнулась од нього і тупнула злісно ногою* (Коцюб., II, 1955, 304); *— А тобі яке діло? — злісно звернулась до неї сестра* (Вас., I, 1959, 199); *Крики не вщухали — гукало кілька голосів люто і злісно* (Смолич, I, 1958, 53); *Федот злісно глянув на Юлю і відвернувся* (Тют., Вир, 1964, 226); *Злісно порушувати дисципліну.*

ЗЛІСТЬ, злості, *ж.* 1. Почуття недоброзичливості; злоба (у 1 знач.). *Було й так, що пан.. бив* [хлопця].. *Гірко прийшлося хлопцеві таке життя, злість накипіла в молодому серці* (Мирний, I, 1949, 261); *Тимко стояв, зняв картуза, і чорна грудка злості на брата розтавала у його серці* (Тют., Вир, 1964, 349).

2. Почуття роздратування, гніву, досади; роздратованість. *Вона замітала горниці й кидала стільцями од злості* (Н.-Лев., II, 1956, 78); *Він заговорив роздратовано, із злістю: — Вже донесли* (Донч., V, 1957, 555).

◇ **Злість бере́ (бра́ла, взяла́, забира́є** *і т. ін.)* — те саме, що **Зло бере́ (бра́ло, взяло́, забира́є** *і т. ін.) (див.* **зло** [1]). *Навіть злість брала, що Іван так побивається дуже за нею* (Коцюб., II, 1955, 339); *Починала забирати злість. Скільки роботи, а воно* [сонце], *як нарочито, світить* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 14); **Зганя́ти (згони́ти, зжи́гати, зогна́ти) злість** *див.* **зганя́ти; Зрива́ти (зірва́ти) свою́ злість** *див.* **зрива́ти; Ковта́ти злість** *див.* **ковта́ти; На злість** — те саме, що **На зло** *(див.* **зло** [1]). *Молоді й посивілі Карнавалять на вулиці там* [у Севільї]: *Не тому, що безжурне дозвілля, А навмисне — на злість ворогам!* (Мур., Осінні сурми, 1964, 11); **Як (на́че** *і т. ін.)* **на злість** — те саме, що **Як (на́че** *і т. ін.)* **на зло** *(див.* **зло** [1]). *Погода тут, як на злість, бридка — іде сніг і зараз розтав, вітер противний* (Л. Укр., V, 1956, 323).

ЗЛІТ, ч. 1. *род.* зльо́ту, *рідше* зле́ту. Дія за знач. **злітáти** [1], **злетíти.** *Під час зльоту ракети, з допомогою якої супутник виводять на орбіту, потужність двигуна обчислюється мільйонами кіловат* (Наука.., 8, 1958, 17); *З невисокого скляного будиночка пильно стежив за всіма польотами черговий по аеродрому, даючи дозвіл на зліт чи посадку* (Собко, Срібний корабель, 1961, 41).

2. *род.* зльо́ту і зле́ту, *перен.* Розвиток чого-небудь по висхідній, рух уперед. *Коли мелодія досягла найвищого свого зльоту, кульмінації, здалося, ніби мене хтось схопив за руку і сказав: «Ходім!»* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 274); *Радянська держава здійснила такий стрімкий зліт у розвитку економіки і культури, на який в інших умовах потрібні були б століття* (Мист., 6, 1965, 1); *// чого.* Піднесення на вищий щабель. *Вступ нашої країни в період розгорнутого будівництва комунізму викликав небувалий зліт творчої активності робітників, трудівників сільського господарства, працівників науки і культури* (Ком. Укр., 1, 1960, 2); *Проста і карбована мова історичних рішень* [XXI] *з'їзду, красномовні цифри і факти, сміливий зліт мисл!,— все це звучить, як музика* (Цюпа, Україна.., 1960, 290).

3. *род.* зльо́ту. З'їзд, збори членів якої-небудь масової організації, представників якої-небудь професії і т. ін. *Пригадав* [я] *комсомольський зліт. Спільну працю в селі* (Шер., Дорога.., 1957, 9); *Якось у школі на ленінським святі Обрали мене делегатом на зліт* (Бичко, Вогнище, 1959, 15); *Став традицією регулярне проведення у районах, містах і обласних центрах конференцій, вльотів, робітничих і сільських кореспондентів* (Ком. Укр., 2, 1961, 34).

ЗЛІТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **злітáти** [1]. *Натренований космонавт, розташувавши своє тіло горизонтально при злітанні ракети вгору, зможе перенести 14-кратне прискорення протягом 2—3 хвилин* (Наука.., 2, 1958, 13).

ЗЛІТА́ТИ [1], áю, áєш, *недок.*, **ЗЛЕТІ́ТИ**, злечу́, злети́ш, *док.* 1. Летячи, підніматися в повітря. *Знову чарівний корабель, легкий і прекрасний, злітає вгору* (Ів., Вел. очі, 1956, 143); *Долаючи величезну силу тяжіння Землі, у міжпланетний простір злітають ракети* (Наука.., 9, 1961, 7); *Злетів він* [орел] *над хмари й гупнув відтіля: — Гей, хто ще во мною? до сонця полинем!* (Сам., I, 1958, 107); * Образно. *Сяє веселка, і злітає до неї пісня — щира і проста, як правда* (Зар., Антеї, 1962, 272); // Піднімаючись угору, покидати яке-небудь місце. *Вйці ішли мовчки. Зелена багва вигиналася під ногами, як спина хижого звіра, з-під неї чавкотіла іржава вода, а з купин злітали бекаси* (Тют., Вир, 1964, 317);

Марабу, наполохані, плавно й красиво злетіли з даху, понеслись у напрямі гір (Ільч., Серце.., 1939, 267); // Летячи, досягати якого-небудь місця. *На розлогу стару шовковицю.. злітали зовулясті кури* (Вирган, В розп. літа, 1959, 279); *Півень валяскав крилами, злетів на паркан* (Епік, Тв., 1959, 64); // Швидко й рівномірно підніматися вгору й опускатися вниз (про підкинуті вверх або розгойдувані предмети). *Сьогодні дівчина веслує бездоганно. Вродливе обличчя зосереджене, а рухи легкі, і весла самі злітають і занурюються в воду* (Собко, Матв. затока, 1962, 98); *Злетіли вгору бистрі релі* (Рильський, II, 1960, 53); *Таращанці стояли на майдані мовчки. Ніхто не вигукнув звичайного «ура», і ні одна шапка не злетіла вгору, як завжди* (Довж., I, 1958, 197).

◇ **Злітáти (злетíти) в повíтря** — вибухати. *Переправи злітали в повітря, як тільки на них ступав ворожий солдат* (Кучер, Чорноморці, 1956, 38).

2. *розм.* Ідучи, їдучи і т. ін., дуже швидко підніматися на верх чого-небудь. *Укритий милом кінь важко хропів, але, скоряючись руці володаря, то злітав на пагорб, то знову спускався в долину* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 113); *На імпровізовану трибуну.. Леся не зійшла, а злетіла, наче її підхопило вітром* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 101).

3. Летячи, опускатися звідки-небудь на щось. *Два метелики, один за другим, злітають звідкись на тихі трави* (Коцюб., II, 1955, 413); *В сю мить з неба вогненним вмієм-метеором злітає Перелесник і обіймає вербу* (Л. Укр., III, 1952, 264); *То гудуть суворі снігопади. У землі питаючи поради. І вітри злітають без упину На морозом скуту луговину* (Мал., Вибр., 1959, 32); *Пташина, пірнаючи в повітря, наче у воду, злетіла на якесь дерево* (Стельмах, I, 1962, 164); // *перен.* Несподівано з'являтися, виникати. *Я стомлений тону все глибше й глибше В якесь бездонне тихе море... Тоді злітають сни, Страшні. Тривожні* (Олесь, Вибр., 1958, 363); *Забуття злетіло до істоти* (Стар., Поет. тв., 1958, 187).

4. *розм.* Швидко, стрімко біскакувати, з'їжджати, спускатися і т. ін. звідки-небудь. *Хлопчик в ліжечка злітав, Швидко їв картоплю, манку, В торбу зошити складав І шугав до школи з двору* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 118); *Зійшов* [Атей] *зі скелі чи злетів — і сам того не знаю* (Сос., I, 1957, 318).

5. Падати, зірвавшись звідки-небудь, відділившись од чогось. *Пригінчий так б'є себе долонею по лобі, що з голови злітає зубчастий бриль* (Стельмах, I, 1962, 553); *Пенсне злетіло, жалібно дзенькнуло скло...* (Донч., V, 1957, 509); *Двері злетіли в гачка і навстіж відчинилися* (Мик., II, 1957, 298); *Оротук ледве вдержався, щоб не злетіти в карт* (Трубл., Крила.., 1947, 62); // *перен.* Зникати, пропадати, перестаючи існувати. *Синій серпанок зоряної ночі покрив сушу й море.. У таку ніч сон злітав з очей, а мрії полонили розум і серце* (Дмит., Наречена, 1959, 14); *Її очі з м'яких стали зразу тверденькі Брови насупились, а осміх злетів з уст і ніби билетів з хати* (Н.-Лев., II, 1956, 280).

◇ **Злетíла (злетíть) голова́ чия** — хто-небудь покараний (буде покараний) на смерть. *Горіли палаци і падали чертоги. Тут панська голова злетіла не одна* (Турч., Земле моя.., 1961, 17).

6. *перен.* Мимоволі, раптово вихоплюватися (про слова, вирази, зітхання і т. ін.). *Віоріка починав швидко працювати руками, слова пісні самі просяться, злітають з губ* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 102); *Софія стоїть мовчазна, бліда, нерухома. В серці їй кипить образа і досада. От-от гордо, гостре слово злетить в її уст...* (Л. Укр., III, 1952, 530); *Важке зітхання злетіло в Германових грудей* (Фр., VIII, 1952, 378); // Лунати, звучати (про звуки музичних інструментів, мелодії і т. ін.). *Над нами жде скорбними крильми Шопенів марш, крізь мідь злетівши строгу* (Рильський, III, 1961, 248).

7. *перев. док., в чого, перен., розм.* Втратити посаду, місце роботи і т. ін. *У колгоспі «Сині води» За шахрайство, за брехню З голови злетів Колода, Згнив, як кажуть, на корню* (Забашта, Пісня.., 1961, 113).

8. *перен., розм., рідко.* Швидко минати, проходити (про час). *І молодість злетіла, мов сон, промайнула, що аж диво часом бере, чи все те й було* (Гончар, Тронка, 1963, 98); *Не зглянулись, як ще місяць злетів* (Мур., Бук. повість, 1959, 38).

ЗЛІТА́ТИ[2], аю, аєш, *док.* 1. *перех.* Літаючи, побувати скрізь або в багатьох місцях. *Сів собі горобчик на полю та й думає: «Скільки світа злітав, а щось небагато навчився»* (Л. Укр., III, 1952, 482); — *Ми злітали гори, скелі, Пролетіли крізь пустелі. Потомилися украй* (Перв., Казка.., 1958, 33).

2. *неперех.* Літаючи, побувати де-небудь і повернутися назад. *Тут* [в сільськогосподарській авіації] *льотчик теж мусить бути класу не тюхтійського.. Це тобі не просто злітав, відбомбився, влучив, не влучив, і вертай назад...* (Гончар, Тронка, 1963, 72).

3. *неперех., розм.* Дуже швидко куди-небудь збігати, з'їздити і т. ін. і повернутися назад. *Валя тим часом злітав уже до хати-читальні, вхопив під столом якесь число «Знання».. і вже мчав назад* (Вас., II, 1959, 188); — *Ви їдьте на хутір і спокійно смажте зайців, а я злітаю в Трояндівку. Я почав, я й докінчу,— і огрів коня канчуком* (Тют., Вир, 1964, 539).

ЗЛІТА́ТИСЯ, аємося, аєтеся, *недок.*, **ЗЛЕТІ́ТИСЯ**, тимо́ся, тите́ся, *док.* 1. Прилітати звідусіль в одне місце (про всіх або багатьох). *Цілі еромади кавок злітаються звідкись, кружляться то над одним, то над другим деревом* (Коб., I, 1956, 222); *Мальовничості цій картині додавали ще зграї сизих голубів, що злі́талися сюди з монастиря для купання* (Віяльде, Сестри.., 1958, 517); *Олену поховали коло церкви під вишнею, та як поставили хрест, то злетілись дрібні пташенята, ..жалібненько защебетали* (Вовчок, I, 1955, 56); *Сотні метеликів злетілись сюди, тріпочучи крильцями* (Донч., III, 1956, 17); * Образно. *Зліталась усякі новини з далеких гір* (Коцюб., II, 1955, 335).

2. *розм.* З'їжджатися, збиратися звідусіль в одне місце. *Тут уже й гості почали злітатися: хто у вікно на помелі скаче, хто в двері на лопаті суне, а хто й з комина гуркоче* (Стельмах, II, 1962, 306); *Пам'ятаєте, з усієї України злетілися* [на сесію Академії] *світила травосіяння і залуження...* (Рудь, Гоміп.., 1959, 18); *Його син вже встиг повнайомитися з сільськими хлопчиками, що злетілися до машини* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 118).

ЗЛІТИ, злію, зліс, *недок.*, *розм.* Те саме, що зліпшати. [Кобзар:] *Сидить вона* [туренька царица] *сто тисяч літ, не молодіє, не старіє, а тільки дсдалі зліє* (Шевч., III, 1953, 51).

ЗЛІТНИ́Й, а́, е́, *ав.* Стос. до зльоту, злету (у 1 знач.). *Для цього літака* [«АН-14»] *необов'язково мати злітну доріжку з бетону чи асфальту* (Наука.., 7, 1962, 17).

ЗЛІТУВА́ТИ, злітую, злітуєш, *док.*, *перех.*, *розм.* Пробути, прожити де-небудь ціле літо. [Сестра Серафима:] *Доб'ється* [стара] *до села, та там і літечко злітує* (Мирний, V, 1955, 66); *Їм же, строковим невільникам та невільницям, належало злітувати літо в далекому польовому таборі* (Гончар, Таврія, 1952, 215).

ЗЛІЦИТУВА́ТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.*, *діал.* Продати з торгів, з аукціону. *Одразу привадав* [Іван].. *тісне подвір'я, і п'яного возного в паперами в руках, і бриз-*

каючого слиною шинкаря, що зліцитував за борг хату і грунт Прача (Кол., Терен.., 1959, 300).

ЗЛІЧЕ́НИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **злічи́ти** [1].

Не злічено *кого, чого* — дуже багато кого-, чого-небудь. *Добре тому Башкиреві, на весь повіт добре! Земель у нього — не мірано, слуг у нього — не злічено* (Мирний, IV, 1955, 219).

ЗЛІЧЕ́НИЙ [2], а, е, *рідко*. Дієпр. пас. мин. ч. до **злічи́ти** [2]. * Образно. *Тріснула скрипка, розбита була, Злічена — знову співає* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 270).

ЗЛІЧИ́ТИ [1] *див.* **злічувати** [1].

ЗЛІЧИ́ТИ [2] *див.* **злічувати** [2].

ЗЛІЧУВА́ТИ [1], ую, уєш, *недок.*, **ЗЛІЧИ́ТИ**, злічу́, злічиш, *док., перех. і без додатка, рідко*. Способом лічби визначати кількість, суму і т. ін. кого-, чого-небудь. [Мохаммед:] *Я злічив всі зморшки у неї на обличчі...* (Л. Укр., II, 1951, 339); *Не злічити, як багато нарубав вугілля тато* (Уп., Вірші.., 1957, 174).

ЗЛІЧУВА́ТИ [2], ую, уєш, *недок.*, **ЗЛІЧИ́ТИ**, злічу́, злічиш, *док., перех., рідко*. Лікуючи, відновлювати здоров'я; виліковувати. *Злічи мою дочку; // перен.* Позбуватися чого-небудь. *Ні, доню, голубко, Цього не злічити: Настало те врем'я, Що треба любити* (Пісні та романси.., II, 1956, 252).

ЗЛІ́ШАТИ, ає, аєш, *недок.* Ставати злим або зліshим. *Та й тойді* [тоді] *ж творилось! А ж злішаю, як згадаю...* (Шевч., I, 1963, 298); *— Говори, не тягни жі! — злішав Митрофан* (Стельмах, II, 1962, 96).

ЗЛО [1], зла, *с.* 1. Що-небудь погане, недобре; протилежне добро. *Лисиця так Сові казала: — От де по правді можна жить І доленьку хвалить; В добрі кохаться, всіх любити, Ніколи зла і кривди не чинити!* (Гл., Вибр., 1951, 125); *Огнище те — любов до країни своєї, до свого народу; світло — то ідея, що дала зміст життю, то свідомість своїх обов'язків; тепло — віра в перевагу добра над злом, правди над кривдою, світла над темрявою...* (Коцюб., I, 1955, 169); *Справжній гуманізм, справжня доброта радянських людей неминуче передбачав боротьбу із злом, яке залишив нам у спадщину старий світ* (Ком. Укр., 12, 1964, 53).

2. *рідко мн.* зла, вол. Нещастя, лихо, горе. *— Бідні були, скажу, і дуже сердиті, бо зла назбиралося на нашу голову сила-силенна за сотні літ...* (Довж., I, 1958, 190); *Лети ж, моя думо, моя люта муко, Забери з собою всі лиха, всі зла* (Шевч., I, 1951, 243).

3. Почуття роздратування, гніву, досади; розлюченість. *Поспішають дружинники, бо кожен з них носить у серці зло на ворога* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 423); *Він, не знаючи, куди подіти зло, що поволі заливав його, напався на Марка, що той буцімто погано ганяє волів* (Тют., Вир, 1964, 12).

◇ **Зганя́ти (згони́ти, зігна́ти, догна́ти) зло** *див.* **зганя́ти**; **Зло бере́ (бра́ло, взяло́, забира́є** *і т. ін.) кого* — хтонебудь стає (став і т. ін.) розлюченим, злим, сердитим. *Христя мовчала, хоч її і зло брало за вчорашнє: вона за цілий день тільки невеличкий шматочок хліба з'їла* (Мирний, III, 1954, 97); **Зрива́ти (зірва́ти) зло** *див.* **зрива́ти**; **На зло** *кому* — щоб завдати кому-небудь неприємностей. [Бухта:] *От тільки старий уже став, а то сам би вичистив палубу флагмана, на зло вам усім* (Корн., I, 1955, 47); **Як (на́че** *і т. ін.)* **на зло** — наче навмисно. *Він побіг через двір, щоб вискочити в інший квартал, але, як на зло, в темряві об щось спіткнувся і упав* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 56); *Я почав латати дірки. Та їх, наче на зло, було безліч* (Ю. Янов., II, 1958, 69).

ЗЛО [2], *присл.* Злісно, жорстоко. *Ніяково почувала себе дівчина й тоді, коли він при ній ганив і зло висміював своїх товаришів-художників* (Коз., Сальвія, 1959, 162); // Недоброзичливо, сердито. *— Подивися на свою красу!.. Бач, як її нарядили! — зло гукала прикажчикова жінка* (Мирний, IV, 1955, 235); *А чоловіки хором: — Кажеш, землеміри вже наїхали? — Да, плани вже складають.— Диво! А в нас...— хтось лайнувся зло і сплюнув* (Головко, II, 1957, 33).

ЗЛО... Перша частина складних слів, що відповідає: а) слову **зло** [1], напр.: злотво́рний і т. ін.; б) слову **злий** у 1 знач., напр.: зловре́дний, зловті́шний і т. ін., у 2 знач., напр.: зловті́ха, злора́дість і т. ін.; у 4 знач., напр.: злові́сний і т. ін.; у 6 знач., напр.: злоя́кісний і т. ін.

ЗЛОБА́, зло́би, *ж.* 1. Почуття недоброзичливості, ворожнечі до кого-небудь. *Іван, поки й живе на світі, в серці носитиме злобу на визискувача Юзефа Крапивницького* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 28); *З захопленням дивиться на Радянський Союз увесь прогресивний світ, із страхом, злобою.. поглядає на нас світ старий, вмираючий* (Рад. Укр., 5.IX 1960, 1).

2. Почуття роздратування, гніву, досади; розлюченість. *Пішов* [Іван] *вздовж річки, повний пекучого гніву і злоби до її вічного шуму, до киплячої люті* (Коцюб., II, 1955, 332); *Санька підбігала до Кузя, тягла його за рукав і аж клекотіла від злоби* (Тют., Вир, 1964, 158).

◇ **Зло́ба дня** — те, що привертає увагу, цікавить усіх у даний момент. *В кожну боротьбу за кожну злобу дня треба вкладати нерозривний зв'язок з корінними цілями* (Ленін, 19, 1950, 25); **На зло́бу дня** — на злободенну тему. *У своїх оповіданнях він* [С. Журахович] *відгукується на злобу дня, по-журналістському чутливо прислухається до пульсу життя країни* (Вітч., 1, 1961, 190).

ЗЛОБИ́ВИЙ, а, е, *рідко*. Те саме, що **злобли́вий**. *— Отака моя дитина, Уляно Гаврилівно, стала. Жалісліва й сердешна. Я вже й потерпала, що його там злобивим вовкулакою зроблять* (Кучер, Трудна любов, 1960, 20).

ЗЛОБИ́ТЕЛЬ, я, ч. Той, хто бажає кому-небудь зла (*див.* **зло** [1] 1, 2). *Свої я думи-муки Співав собі в святій самотині: Злобителі мені в'язали руки* (Стар., Вибр., 1959, 19); *— Звичайно. Це й підкинути можна, як злобителі є* (Головко, II, 1957, 155).

ЗЛОБИ́ТЕЛЬСТВО, а, *с.* Злобне, недоброзичливе ставлення до кого-, чого-небудь.

ЗЛОБЛИ́ВИЙ, а, е. Сповнений злоби; злобний. *Рудні спальних споруд. втікаючи, залишив тут фашист злобливий* (Гонч., Вибр., 1959, 317).

ЗЛОБЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Стан за знач. **злобли́вий**. *Лихі чоловічки* [в очах Стадницького], *віткані з сіро-зелених цяплин, поширшали, наче кожна цяплина нагрілась від злобливості* (Стельмах, I, 1962, 421).

ЗЛОБЛИ́ВО. Присл. до **злобли́вий**. *— Тьху,— злобливо сплюнув Олександр Васильович* (Логв., Давні рани, 1961, 48).

ЗЛО́БНИЙ, а, е. Сповнений злоби; злий (у 1 знач.). *Прибігла фурія із пекла, ..Зла, хитра, злобная, запекла* (Котл., I, 1952, 176); *Роздратовано лапнув* [Івашко] *по подушці, нічого не знайшов, щоб розчавити, і сів, злобний, нашорошений* (Кач., II, 1958, 349); // Який виражає злобу, злість. *Увійшла жінка, висока, худа, зі злобними очима* (Март., Тв., 1954, 189); *Уже в сінях він чув бідкання Дарини і злобне шипіння брата* (Стельмах, I, 1962, 110).

ЗЛО́БНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **зло́бний**. *Капіталісти ділять світ не через свою особливу злобність, а тому, що досягнутий ступінь концентрації змушує ставати на цей шлях для одержання зиску..* (Ленін, 22, 1950, 234).

ЗЛО́БНО. Присл. до **зло́бний**. *Матушка Раїса щось злобно шипить, але її майже не слухають* (Донч.,

III, 1956, 25); *У панни.. злобно засвітились очі* (Кос., Новели, 1962, 130).

ЗЛОБОДЕ́ННИЙ, а, е. Який привертає увагу, цікавий для всіх у даний час, тепер. *Далі заводять* [гості] *злободенну розмову: — Як у вас в полі і в городі, кумасю?* (Вас., II, 1959, 354); *Перед людством стоїть нині важлива і злободенна проблема — добитися повного роззброєння і запобігти винищувальній атомній війні* (Ком., Укр., 7, 1962, 79).

ЗЛОБОДЕ́ННІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **злободе́нний**. *Тихонюк зрозумів, що його робота буде валежати від того, наскільки він зуміє її спланувати, надати їй гострої злободенності і яку дисципліну прищепить своїм вихованцям* (Збан., Між.. людьми, 1955,150); *Уже пройшов той час, коли під прапором злободенності теми дехто пробував приховати примітивність, убогість її художнього розв'язання* (Рад. літ-во, 2, 1962, 49).

ЗЛО́БСТВУВАТИ, ую, уєш, *недок.* Бути злобно, вороже, недоброзичливо настроєним щодо кого-небудь. *Імперіалістична реакція злобствує і мечеться. Шукаючи вихід з гострих суперечностей, вона вдається до нових економічних і політичних авантюр, ідеологічних диверсій* (Ком. Укр., 5, 1962, 58).

ЗЛОБУВА́ТИ, ую, у́єш, *недок.* Те саме, що **зло́бствувати**. *Довго злобував Боровець на польських дядьків і вирішив ще датися їм взнаки* (Мельн., Поріддя.., 1959, 56); *Вона* [буржуазія] *так скаженіє і злобує, звертаючись по допомогу до найбільш темних сил минулого і не відаючи при цьому, що і сонми її мефістофелів неспроможні покласти бодай одну цеглину в будівлю майбутнього* (Ком. Укр., 5, 1965, 49).

ЗЛОВЖИВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **зловжива́ти**. *В душі не любив* [Улас] *його за ту грубу силу, яка аж кипіла в цій людині, і за те зловживання своїм службовим становищем, яке дуже часто допускав Гнат і в роботі, і в побуті* (Тют., Вир, 1964, 149); *Зловживання алкоголем не тільки викликає зайві зморшки на обличчі та зміну кольору носа, але й сприяє глибоким змінам у психіці* (Знання.., 7, 1966, 7).

2. Провина, зв'язана з незаконними чи злочинними діями. *Запідозрити Федора в зловживаннях, за які він міг би боятися відповідальності перед законом, Валентина не могла* (Руд., Вітер.., 1958, 64).

ЗЛОВЖИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗЛОВЖИ́ТИ**, ивлю́, ивле́ш, *док.*, *чим.* Вживати, використовувати що-небудь на зло або шкоду комусь. — *Ти тут сорок хвилин зловживав нашим терпінням* (Руд., Вітер.., 1958, 40); [*Ірма:*] *Він зловживав вашим довір'ям і вашою любов'ю, так?* (Галан, І, 1960, 423); // Користуватися чим-небудь у більшій, ніж належить, кількості. *Деякі письменники зловживають у своїх творах «фольклорними елементами»* (Рильський, III, 1956, 70); *До кімнати увійшла ще досить молода, вродлива жінка, яка не уникала косметики, але й не зловживала нею* (Дмит., Розлука, 1957, 17).

ЗЛОВЖИ́ТИ *див.* **зловжива́ти**.

ЗЛОВИ́ТИ, зловлю́, зло́виш; *мн.* зло́влять; *док.*, *перех.* 1. Спіймати, підхопити те, що летить або, кинуте вгору, падає. *Він з усмішечкою витягнув з кишені перев'язану мотузочком пачку грошей, підкинув її вгору, зловив і на мигах показав: бери, мовляв* (Стельмах, II, 1962, 37).

2. Погнавшись, наздогнати, схопити того, хто рухається, тікає. *Як побачила вона, що вже на волю її пускають,— бігти кинулася куди очі спали,— насилу її зловили* (Вовчок, І, 1955, 177); *Обгавкав* [Мурко] *вівцю, вітер настовбурчив на ньому шерсть, а він зловив вже зубами за карк вівцю і кинув в отару* (Коцюб., II, 1955, 321); // *перен.* Направивши, навівши фотоапарат, прожектор і т. ін. на те, що швидко зникає, проходить, піймати в приціл, сфотографувати. *Командир Матте зловив у бінокль тумани над ворожим селом і зібрав помічників на нараду* (Ю. Яновський, І, 1958, 115).

◇ **Зловити вітра в по́лі** *див.* **вітер**.

3. Піймати, захопити живцем як здобич. *Не штука вбити крука: зловити живого* (Номис, 1864, № 7250); *Вони посідали на піску, і він став розповідати, як йому сьогодні пощастило: він зловив такого сома, що коли його продати, то вистачить ходити в кіно хтозна й поки* (Тют., Вир, 1964, 449).

4. Вислідивши, розшукавши кого-небудь, затримати, заарештувати. *Увійшли москалі з рушницями й зловили п'ятнадцять циган* (Н.-Лев., III, 1956, 278); *Потім Котовського зловили вбруге і засудили до страти через повішення* (Смолич, V, 1959, 30); // *розм.* Застати, побачити кого-небудь десь. *На другий день пантрувала Пазя, щоби стрітися десь зі Славком на самоті. Удалось їй зловити його, як ішов із саду* (Март., Тв., 1954, 320).

5. *перен., розм.* Викрити кого-небудь, звинувативши в якихось негативних вчинках; // *на чому.* Рантово помітити, виявити що-небудь у собі або в комусь. *Я зловила себе на тому, що зовсім не слухаю* [перекладача] (Ю. Яновський, II, 1958, 89); *Мені здавалося, що кілька разів я зловив діда Гарасима на якійсь дивній тривозі* (Фр., IV, 1950, 182).

◇ **Зловити на гарячо́му** *див.* **гаря́чий**; **Зловити на місці зло́чину** *див.* **місце**; **Зловити на сло́ві** *див.* **сло́во**.

6. *перен., розм.* Вдаючись до різних хитрощів, примусити кого-небудь женитися на комусь. *Жіноче покоління підростає тільки з тією думкою, що головне завдання самостійного життя дівчини — зловити собі чоловіка* (Фр., XVI, 1955, 115).

◇ **Зловити на гачо́к** *див.* **гачо́к**.

7. *перен., розм.* Збагнути (розумом), сприйняти (слухом, зором). *Се вони* [жайворонки], *невидимі, кидають з неба на поле свою свердлячу пісню. Дзвінку, металеву й капризну, так що вухо ловить і не може зловити її переливів* (Коцюб., II, 1955, 231); — *Добраніч, Христинко! — одним стрибком він вискочив на ганок, зловив сполохане «ой» і скрип хатніх дверей...* (Стельмах, I, 1962, 529).

◇ **Зловити ни́тку (ни́тки)** *чого* — встановити зв'язок, послідовність у розмові, розгортанні подій, виявити в чому-небудь основне. [*Гуральський:*] *А ви, Микитюк, на кожному кроці пам'ятайте, що перед вами велика праця: зловити в руки всі нитки цілої організації* (Ірчан, І, 1958, 172); *І розмова ще пожвавішала. Євген Вікторович, як то кажуть, ускочив у тон, зловив нитку настроїв* (Ле. Міжгір'я, 1953, 169).

ЗЛОВИ́ТИСЯ, зловлю́ся, зло́вишся; *мн.* зло́вляться; *док.* Піймatися, потрапивши у пастку і т. ін. (перев. про звірів, риб, птахів). *Ось Медвідь зловився в дуплі* (Фр., XII, 1953, 20); *Закинув Данилко у воду вудку, чекає, чи зловиться рибка* (Коцюб., І, 1955, 469).

◇ **Зловитися на гачо́к** *див.* **гачо́к**.

ЗЛОВІ́СНИЙ, а, е. Який передвіщає зло, нещастя, свідчить про наближення чогось тяжкого, поганого. *Шредер підвівся.— Смерть німецьким окупантам? Дуже добре! — Зловісний рум'янець забагрив його обличчя. Він знавіснів, почувши те все* (Довж., І, 1958, 295); *Кругом похитувало на хвилях, і вода з кожним його рухом хлюпала, і в порожній каюті ці звуки здалися Юркові зловісними* (Донч., IV, 1957, 425); // Який викликає страх, тривогу, побоювання. *Бовванів масив головного гімназичного корпусу. Який він був чорний, похмурий і зловісний* (Смолич, II, 1958, 87); *Кімнату огортала зловісна тиша, туга безжально краяла на шматки серце* (Хижняк, Тамара, 1959, 136); // Який є поганою прикметою. *А може, вся ця темрява і кіно були тільки важ-*

ким і зловісним сном? (Собко, Граніт, 1937, 191); *Вгорі кружляли шуліки, давали знати про себе зловісним криком* (Кач., Вибр., 1947, 303).

ЗЛОВІ́СНО. Присл. до **зловісний.** *Візник зловісно блиснув очима і повернувся на своєму місці* (Досв., Вибр., 1959, 300); *Полум'я.. шуміло, сичало зловісно, як тисячі гадюк* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 308); *На південному заході червоніло небо, зловісно відсвічуючи на білій стіні будинку мерехтливими тінями* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 142); *Похнюпившись, стояли тисячі мовчазних жінок. Чуже, темне небо зловісно нависло над ними* (Хижняк, Тамара, 1959, 165).

ЗЛОВІ́ЩЕ, *присл., розм.* Те саме, що **зловіщо.** — *Лиш одна пляма темної хмари зловіще зависала над буковим лісом* (Кобр., Вибр., 1954, 188).

ЗЛОВІ́ЩИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **зловісний.** *Над затихлою морською поверхнею розляглось зловіще ревіння моторів* (Коз., Серце матері, 1947, 134); *Кожним своїм нервом Кравцов слухав зловіщу тишу ночі* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 188); *Зловіще каркання попа бевкалось об голови селян* (Іваничук, Край.. шляху, 1962, 317).

ЗЛОВІ́ЩО, *розм.* Присл. до **зловіщий.** *Але наразі Еженів голос змінився, .. загув якось зловіщо* (Фр., I, 1955, 321).

ЗЛО́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зловити.** *Вчора до старости привезли величезного сома, зловленого в сусідній ріці* (Фр., VII, 1951, 198); *Чечени кожного дня порали кинджалами горло скотиняці, зловленій на дорогах* (Тют., Вир, 1964, 462); // **зло́влено,** *безос. присудк. сл.* *Квіти з'являлись ще частіше.. Було взято під обстріл сусідських хлопчаків, молочарку, двірника, але даремне, не зловлено нікого, а букетики в різну пору таки з'являлись* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 62).

◇ **Зло́влений на гаря́чому [вчи́нку]** — спійманий на місці злочину. *Емелє́ здригнулась, мов зловлена на гарячому вчинку, і прожогом кинулась у сіни* (Коцюб., I, 1955, 287).

ЗЛОВМИ́СНИЙ, а, е. 1. Який має злі наміри. [Н о р м а:] *Ти сприймав життя як подарунок долі: подарунок, що ні до чого не зобов'язує. Коли ж те саме життя пред'явило тобі рахунок, ти, наче зловмисний неплатник, утік до Європи* (Галан, I, 1960, 445).

2. Який здійснюється із злим наміром. — *Ваше превосходительство,— почав Петров, —я випадково довідався про існування таємного, заснованого із зловмисними цілями товариства в місті Києві* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 427).

ЗЛОВМИ́СНИК, а, ч. Той, хто має злий намір, хто задумав учинити або вчинив який-небудь злочин; злочинець *У кожному новому творі шукав* [Булгарін] *кримінал, а в особі автора бачив зловмисника* (Полт., Повість... 1960, 542).

ЗЛОВМИ́СНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **зловми́сник.**

ЗЛОВМИ́СНІСТЬ, ності, *ж.* Злий намір. *Нещодавно один іноземний кореспондент поставив мені запитання — запитання, в якім не було якоїсь зловмисності* (Довж., III, 1960, 310); *Суддя стає допитувати дівчину; не впевнившись у її вині та зловмисності, він зажадав у її присутності оглянути мерця на тому місці, де все те сталося* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 283).

ЗЛОВМИ́СНО, *присл.* Із злим наміром. *Вперто працював* [Іван] *над складанням популярних книжок для робітничої самоосвіти, намагаючись опертися не на Шеффле і Ланге, що зловмисно перекручували великі ідеї соціалізму, а на першоджерела наукового соціалізму — твори Маркса і Енгельса* (Кол., Терен.., 1959, 325).

ЗЛОВО́ННИЙ, а, е. Який має неприємний запах; смердючий. — *Через наші квітучі, духмяні, ніколи не торкані плугом українські прерії провести якусь зловонну канаву! Жах!..* (Гончар, Таврія, 1952, 276).

ЗЛОВОРО́ЖИЙ, а, е. 1. Який бажає зла, нещастя іншому. *О, як топтали банди зловорожі Вкраїнське слово, чисте, як алмаз...* (Забашта, Пісня.., 1961, 36); // Який виражає недоброзичливість, ворожість. [К а с а н д р а:] *Чом я хоч поглядом не задержала? Злякався б він очей тих зловорожих* (Л. Укр., II, 1951, 272).

2. Який передвіщає зло, нещастя. *Ох, як часто мене опановують сни зловорожі* (Л. Укр., I, 1951, 214).

ЗЛОВОРО́ЖІСТЬ, жості, *ж.* Властивість за знач. **зловоро́жий** 1. *Героїчний радянський народ будує своє мирне життя, незважаючи на зловорожість мілітаристських американо-англійських верховодів* (Рад. Укр., 21.II 1951, 1).

ЗЛОВРЕ́ДНИЙ, а, е. Який заподіює зло, шкоду кому-, чому-небудь. — *Василю Івановичу! Як вам не совісно! Не знала, що ви такий зловредний* (Головко, II, 1957, 470); *Потім школярі і колгоспники скрізь вишукували це зловредне зілля і нищили його з корінням* (Донч., V, 1957, 76).

ЗЛОВРЕ́ДНО. Присл. до **зловре́дний.**

ЗЛОВТІ́ХА, и, *ж.* Почуття задоволення, злобна радість, викликані чиєюсь невдачею, чиїмось нещастям. *Староста підійшов до Марини, кивнув їй на чоловіка, сказав із зловтіхою: — Подобається тобі виїзд?* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 122); *Бакаляр, згадуючи спогорда ту наругу, якої од неї дізнав, і слухаючи тепер її плач та слізні благання, відчував одночасно зловтіху і жалощі в душі своїй* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 490).

ЗЛОВТІ́ШАТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.* Виявляти зловтіху. *На риштуваннях не взаємовувались* [чоловіки]: *сміялися і зловтішалися вже з того, як Лебідь під час нальоту в траншею з водою бовкнувся* (Баш, Надія, 1960, 234).

ЗЛОВТІ́ШНИЙ, а, е. Сповнений зловтіхи. *Пригадалося все: зустріч із Зінькою біля річки і її очі, й зловтішні слова, коли говорила вона, не криючись, що любить Прохора* (Шиян, Баланда, 1957, 168); *Зловтішна посмішка.*

ЗЛОВТІ́ШНО. Присл. до **зловті́шний.** *Анатоль зловтішно милувався з їхнього* [жандармів] *замішання* (Кач., II, 1958, 341); * Образно. *Море лютує, стогне, сатаніє, зловтішно регоче* (Ткач, Моряки, 1948, 98).

ЗЛОВЧИ́ТИСЯ, чу́ся, чи́шся, *док., з інфін. і без додатка.* Спритно, вибравши зручний момент, зробити що-небудь. *Він таки зловчився підставити так палицю, що Грицькові не вдалося уцілити свинку...* (Мирний, IV, 1955, 73); *Свенціцький дригав ногами, намагаючись вирватися, і раптом зловчився і болюче хвицнув Коржа підбором під груди* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 52).

ЗЛО́ГИ, ів, *мн., діал.* Пологи. *Кілька день по злогах вона взялася до роботи* (Фр., V, 1951, 107).

ЗЛОДІ́Й, я, ч. 1. Той, хто займається злодійством. *Брат Соловейків злодій: украв сивого вола в Кайдаша та і загнав на злодійський ярмарок у Жашків* (Н.-Лев., II, 1956, 11); *Стріляв ..папа в злодіїв, що валізли крізь вікно і винесли з дому геть чисто всю одежу* (Смолич, II, 1958, 14); * У порівн. *Я той самий, котрого ви роки п'ять тому назад боялись, як злодія, мало не розбійника...* (Коцюб., I, 1955, 450); // Про звірів, птахів, що крадуть їстівне. *Не розбігається* [гурт овець] *одно туди, друге сюди, так, як рогата худоба. А все купою. Г-гей А медвідь, злодій, тілько й чекав на те* (Фр., IV, 1950, 25); *Хитруватий злодій-лис Лантух гречки тихо вніс* (Стельмах, Колосок.., 1959, 72).

2. Зрадник, злочинець. *Не спиться вам, парламентські витії, Маскі злодії, в орденах кати* (Рильський, III, 1961, 71).

◇ **Кишенько́вий зло́дій** *див.* **кишенько́вий; На зло́дієві ша́пка горить** *див.* **ша́пка.**

ЗЛО́ДІЙКА, и, ж. Жін. до **зло́дій.** — *Оддай мені яйця, злодійко!* — *Нащо ти покрала наші яйця?* — *репетувала Мелашка* (Н.-Лев., II, 1956, 360); — *Ви почуєте про трутнів-нероб і про хуліганство бджіл-злодійок* (Донч., VI, 1957, 11).

ЗЛОДІЙКУВА́ТИЙ, а, е. Схильний до злодійства; нечесний, хитрий. *На нашому кутку був хлопець Архип. З ним нам не веліли товаришувати, бо він був злодійкуватий дуже й брехливий* (Вас., II, 1959, 467); *Ось тут виріс найбільший сонях, з головою завбільшки з миску. Та злодійкуваті горобці внадились видзьобувати насіння* (Донч., IV, 1957, 49); // Який виражає схильність до злодійства, нечесність, хитрість. *Злодійкувате його обличчя уперто схилилося вниз* (Вас., I, 1959, 342); — *О, і ти вже встала! — вигукнув Єгипта і, наче вмившись своєю злодійкуватою усмішкою, справді відступився, дав дівчині місце біля умивальника* (Гончар, Тронка, 1963, 258); *Трохи згодом до Оксани прибіг Павло Лущик, молодий, плечистий, з темними злодійкуватими очима парубок* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 91).

ЗЛОДІЙКУВА́ТІСТЬ, тості, ж. Властивість за знач. **злодійкува́тий.** *Тепер вона сидить і зубрить Хрестові походи. Не стільки, правда, зубрить, скільки розкошує у своїх мріях, у світлих дівочих видіннях. Час від часу крадькома, з щасливою злодійкуватістю позирнуть на нього* [Богдана] (Гончар, Людина.., 1960, 4).

ЗЛОДІЙКУВА́ТО, *присл.* З побоюванням, крадькома. *Вітя їсть мед швидко, важерливо, злодійкувато зиркаючи навкруги очима* (Вас., III, 1960, 332); *Він став бувати у квартирі Вальковських, але якось злодійкувато, крадькома, намагаючись не зустріти Ганниного батька* (Собко, Нам спокій.., 1959, 143); *Злодійкувато озираючись, через ріку перелетіла сорока* (Донч., IV, 1957, 175).

ЗЛОДІЙСТВО, а, *с.* Розкрадання чиєї-небудь власності; крадіжка. — *Я вкрала в Варвари пів'яток. Вона несла його попри наші ворота та й загубила. А я вхопила та й сховала до скрині. Панотець казав, що це злодійство* (Март., Тв., 1954, 154); *Тарас Боровець вправлявся по лінії злодійства. Стягнути з бантин курку, задушити в хліві порося, обчистити у дядька комору — було йому звичним заняттям* (Мельн., До раю.., 1961, 44).

ЗЛОДІЙСЬКИЙ, а, е. 1. Прикм. до **зло́дій** 1. *Прогнавши думку про злодійський напад, пані Олімпія обернула свою увагу на інші тони, що доносилися до неї знадвору* (Фр., VII, 1951, 9); *Навколо все було тихо. Здавалося, що тут не злодійські штуки, а мирні рибалки спокійно ловлять плескату камбалу* (Донч., III, 1956, 357); // Власт. злодієві. *Він украв найкращих собак і втік із поселення. З того часу почалося його злодійське страшне життя* (Тют., Вир, 1964, 417); *Злодійський погляд.*

Злодійський жарго́н — таємний жаргон злодіїв. *Вражає ..в око деяка перевантаженість повісті* [Івана Микитенка «Вуркагани»] *злодійським жаргоном* (Рад. літ-во, 4, 1957, 47).

2. Підступний, злочинний. *Одна згадка шкільних років пов'язується у мене зі страшною звісткою про злодійське вбивство улюбленця народу Кірова* (Ю. Янов., II, 1954, 17); *Ось в похід горністи засурмили, Грізно жнуть тачанки по шляху... Гей, тремти, злодійська бандо біла!* (Мур., Ідуть.., 1951, 82).

ЗЛОДІЙЧУК, а́, ч., *розм.* Те саме, що **зло́дій** 1. *Не догледіла вона, як її син нажив моральні вади, став хуліганом, злодійчуком* (Мельн., Коли кров.., 1960, 104); * У порівн. *Очі* [у Мотрі] *бігають, як у злодійчука* (Вас., II, 1959, 266).

ЗЛОДІЙЩИНА, и, ж., *розм.* Те саме, що **злоді́йство.** — *Спіть спокійно,— злодійщини у нас не чути* (Вас., II, 1959, 74); — *Цьому старцю й сорока нема. Тільки бороду, мов кінський хвіст, відпустив. Але я прилюдно, на стайні проріджу їй, щоб не було злодійщини в моєму домі* (Стельмах, I, 1962, 285).

ЗЛОДІЮВА́ТИ, ію́, ію́єш, *недок.* Займатися злодійством.

ЗЛОДІЮГА, ЗЛОДІЮКА, и, *ч. і ж., розм.* Те саме, що **злоді́юга.** *Шахрай ти* [фашист], *брехні проповідник, безумством од тебе несе... Ім'я тобі просто — негідник, бандит, злодіюка та й все* (Тич., II, 1947, 155).

ЗЛОДІЮКА *див.* **злоді́юга.**

ЗЛОДІЯКА, и, *ч. і ж., розм.* Те саме, що **злоді́юга.** *У Нечипора була уся батькова натура. Злодіяка такий, що ні з чим не розминеться; і цигана обдурить, і старця обікраде* (Кв.-Осн., II, 1956, 101); [М и к и т а:] *Ах ти злодіяко! верни мені зараз* [книжку]! (Сам., II, 1958, 153);— *Та скільки ж вас там є, злодіяки?*— *кричали гетьманці* (Довж., I, 1958, 153).

ЗЛОДІЯ́ННЯ, я, *с., книжн.* Заподіяння зла комунебудь; злочин. *Не сплять уночі вороги. Мов сови, вони бояться світлого дня і всі свої підлі злодіяння творять уночі* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 359); *Народи Європи не забули і не забудуть фашистських злодіянь* (Ком. Укр., 5, 1966, 38).

ЗЛОДІЯ́ЧКА, и, *ч. і ж., розм.* Людина, яка займається дрібними крадіжками. *Через рік, через два з малої та доброї дитини зробився якийсь лихий злодіячка* (Мирний, I, 1949, 262); *Він був старий коновод і не любив лигатися з звичайними міськими злодіячками, що жили з дрібної крадіжки* (Гр., II, 1963, 277).

ЗЛОДЮ́ГА, и, *ч. і ж., розм.* Особа, яка займається злодійством. [В ю р б і:] *Це ж та баба Ярина, та злодюга, що сама краде, а на дівчат звертає!* (Вас., III, 1960, 469); *Всі знають, що Лигун браконьєр, розкрадач народного добра, злодюга, але йому від того мало горя* (Чаб., Тече вода.., 1961, 137); *Якось попалася Лисичка — Злодюга, вовчика сестричка,* — *Хвостом в капкан* (Мирний, V, 1955, 381); // *лайл.* — *Як щоденна лайка та докори: злодюга та п'янюга, то всякого з пантелику зіб'є...* (Мирний, I, 1949, 307).

ЗЛОДЮ́ЖКА, и, *ч. і ж., розм.* Людина, яка займається дрібними крадіжками. *Кузьма обережно тупцює босими ногами по свіжовимитій підлозі, його вогкі, сумовито-догідливі очі більше б пасували богомільнику, аніж цьому п'яниці і дрібному злодюжці* (Стельмах, II, 1962, 93); *Поки сей злодюжка не втік, скажіть йому, нехай віддасть мені чоботи, що в мене вкрав* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 475); * У порівн. *Напала ти* [фашистська Німеччина] *на нас.. як та злодюжка* (Тич., II, 1957, 103); // *лайл.* — *Ти, злодюжко!* — *гаркнув він до Владка, стукаючи йому ключами в чоло.* — *Ти мені до очей кидаєшся?* (Фр., VI, 1951, 175).

ЗЛО́ЖЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. **мин. ч.** до **зложи́ти.** *В кострі був зложений* [очерет] *сухенький, Як порох, був уже палкенький, Його й держали на підпал* (Котл., I, 1952, 86); *Вся хата була зложена з липових.. брусів, гладко витесаних* (Стор., I, 1957, 226); [М а р т і а н:] *Цидула гречненько зложена й не без вогню* (Л. Укр., III, 1952, 273); *Аркадій Петрович одсунув шухляду комоди і вийняв звідти акуратно зложену блузу* (Коцюб., II, 1955, 384); *Зі зложеними навхрест руками, у золотім вінку, в розплетеними довгими русими косами спить вона твердим, непробудженим сном* (Кобр., Вибр.,

1954, 172); * Образно. *Дей щирий український патріот* [І. Франко] *російською мовою володів далеко краще, ніж зложених докупи десять галицьких москвофілів* (Сам., II, 1958, 396).

ЗЛОЖИ́ТИ, зложу́, злóжиш, *док., перех., розм.* 1. Зібравши разом, докупи, покласти у певне місце. *В огонь лахміття все зложивши, Сама* [Дідона] *в огні тім простягалась* (Котл., I, 1952, 86); *Жук зложив свої пожитки на віз, сів — і поїхав* (Мирний, I, 1954, 342); *Піджели* [хлопці] *майстерню, зложили готовий матеріал на батареї — хай сушиться* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 211); // Покласти, помістити кого-, що-небудь десь або на щось. *Зняв* [Павло] *жертву з лавки, зложив долі, головою на скриню напхав, встромив їй у руку синю запаску* (Вовчок, I, 1955, 164).

◇ **Зложи́ти збро́ю** *див.* **збро́я.**

2. Скласти одне ціле, з'єднавши окремі розрізнені частини, елементи. *За півгодинки і зложили* [січкарню]*..— ніже так, що ану* (Фр., II, 1950, 42); [Спі-в е ц ь:] *Зібрав я все, що тільки зацїпляло, зложив і склеїв,— арфа невеличка, та в ній нема і скіпки несвятої* (Л. Укр., II, 1951, 154); // Збудувати, спорудити що-небудь способом кладки. — *Був би я царем в цю пору, На добро своє комору Я б з дубів оцих зложив, А тоді б спокійно жив!* (Перв., Казка.., 1958, 14); // Розташувати, розставити певним чином (слова, речення і т. ін.). *Вона таки була собі непроворна: ніколи було до ладу слів не зложить* (Григ., Вибр., 1959, 93); *Не вміш* [писати листів] *не так, як не вміють малоосвічені люди, що не тямлять літературно зложити фрази, ні, ти по-літературному, по-інтелігентськи, безнадійно не вміш* (Л. Укр., III, 1952, 689).

3. Створити, скласти (вірш, пісню і т. ін.). — *Недаром люди і приповідку зложили, що лиш Котові та попові добре жити на світі* (Фр., IV, 1950, 124); *Сядь, схились і слухай пісню. Я зложу шалену пісню... Будь русалкою в цю ніч!* (Олесь, Вибр., 1958, 105); *Зложим співанку новеньку На слова веселі Та й про дівчину Оленку З нашої оселі!* (Мас., Сорок.., 1957, 269); // Виробити в собі певний погляд на кого-, що-небудь, певну думку, якесь поняття і т. ін. про когось, щось. *Після розмов у Львові і листів з Галичини до дядька я зложила собі не дуже оптимістичний погляд на тих людей, що вважають себе радикальною партією* (Л. Укр., V, 1956, 146).

4. Перегнувши в якийсь спосіб, згорнути що-небудь, зменшивши в об'ємі і надавши певного вигляду, форми. *А сей давно вже прочитав, що треба, та, зложивши бумагу, кладе у кишеню...* (Кв.-Осн., II, 1956, 199); — *Тепер тільки кісничку вплету, кренделиком коси зложу..— наче намальоване буде! — утішається Марта своєю роботою* (Мирний, IV, 1955, 337); // Зігнувши, склавши яким-небудь чином руки, крила і т. ін., надати їм того чи іншого положення. *Одарка лежить, зложила руки під голівку, бліда-бліда, тільки очі їй сяють* (Вовчок, I, 1955, 46); *Як зложив* [Халявський] *кулаки, як хряпне себе по голові, що насилу устояв* (Кв.-Осн., II, 1956, 208); *Зложивши моцні* [міцні] *крила, Опукою з гори — аж вітром защуміло — Орел ушкварив на Ягня* (Греб., I, 1957, 66); *Господиня дому стоїть біля печі. Вона зложила руки над фартухом під грудьми* (Мас., Під небом.., 1961, 29).

◇ **Зложи́ти ру́ки** *див.* **рука́.**

5. *рідко.* Додати одно число до другого; зробити додавання. *В дворі старого замчища-руїни зібрались ми на віче, все поважні, учені голови, гладенькі й кучеряві, і віком не малі,— якби зложити літа усіх, либонь століття вийшло б!* (Л. Укр., I, 1951, 187).

◇ **Зложи́ти го́лову** *див.* **голова́**; **Зложи́ти життя́** *див.* **життя́**; **Зложи́ти кіст(к)и** *див.* **кі́стка**; **Не зложи́ти ціни́** *див.* **ціна́.**

ЗЛОЖИ́ТИСЯ, зложу́ся, злóжишся, *док., розм.* 1. *тільки 3 ос.* Укластися в певному порядку. [З е т:] *Чи не зложилось би воно* [каміння] *само як слід у мурі?* (Л. Укр., I, 1951, 448).

2. *тільки 3 ос.* Вимальовуватися, створитися в свідомості, уяві. *В голові пані Міхонської в одній хвилі зложився план* (Фр., III, 1950, 439); *Я вимовляю свою думку так, як вона в мене зложилась* (Л. Укр., V, 1956, 146); // Виникнути, створитися, прозвучати (про вірш, пісню і т. ін.). *І пісня по краю з кінця у кінець Знялась сереє посвисту бурі, Збудила другі голоси і гуртом Зложився величний псалом* (Стар., Вибр., 1959, 50); *Мов звабливий, я прислухався — раптово Зложилося піснею матері слово* (Перв., II, 1958, 132).

3. *тільки 3 ос.* Влаштуватися яким-небудь чином. *А Славко не був радий кітрохи. Ані одна справа не зложилася так, як він про це мріяв* (Март., Тв., 1954, 329).

4. Об'єднатися з ким-небудь для спільної справи. *І що б за завада Зложитися полем докупи обом, Зложитись хатами, знаряддям, тяглом?* (Фр., X, 1954, 178); // Зібрати гроші, влаштувати складчину для чого-небудь. *От нас тутечка сім газдінів; зложимося, скільки у кого є грошей, щоб можна було купити* [зерна] *четвертів — на малу міру — сот зо три* (Кв.-Осн., II, 1956, 127).

5. *рідко.* Зігнувшись, склавшись, набути якого-небудь положення, вигляду, форми. *І Ленько, зложившися, причаївся за деревом, щоби міг видіти проїжджаючих* (Фр., VIII, 1952, 288); *Блідаві уста феї зложилися неначе до усмішки* (У. Кравч., Вибр., 1958, 298).

ЗЛО́ЖИЩЕ, а, *с., розм.* Те саме, що **родо́вище.** *Тепер інтенсивно досліджуються такі магнітні аномалії, як, наприклад, Курська, Оріховська, Кременчуцька та ін., де свердлуванням виявлено зложища залізної руди* (Курс заг. геол., 1947, 23); *Іван Іваненко.. сподівався знайти селітряні зложища* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 488).

ЗЛОЗИЧЛИ́ВЕЦЬ, вця, ч. Той, хто зичить зло іншому, недоброзичливо ставиться до кого-небудь. — *А хай їм всячина, тим лиходумним плетунам. Ми на зло всім зловичливцям ще поживемо та попрацюємо, попишемо* (Рад. Укр., 10.III 1963, 3).

ЗЛОЗИЧЛИ́ВИЙ, а, е. Який зичить зло іншому, недоброзичливо ставиться до кого-небудь.

ЗЛОЗИЧЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **злозичли́вий.**

ЗЛОКАЛІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех.* Обмежити що-небудь певним місцем; не допустити його поширення, розповсюдження. *Тихович побачив, що комісія не змогла злокалізувати філоксеру* (Коцюб., I, 1955, 223).

ЗЛОМ, у, ч. 1. Дія за знач. **зломи́ти** 1, 3, 4 і **зломи́тися** 1, 3. *Ішов командир, почував під ребром Серце, зав'язане мертвим узлом, Бо серце його — не залізо на злом* (Бажан, Вибр., 1940, 36); *Лигун продав* [хату] *на злом* (Чаб., Тече вода.., 1961, 89).

2. Місце, в якому що-небудь зломано. *Білий чавун містить в собі вуглець у вигляді цементиту і має світлий злом* (Токарна справа.., 1957, 51); *Зеленіє на зломах лід.*

3. Поворот, згин чого-небудь під кутом. *Сонце зайшло, але захід іще червоний. На червоному тлі вирізьблюються рухливі й ритмічні зломи тушивших крил* (Шиян, Магістраль, 1934, 159); *Внизу сутеніло, а вгорі, за темною смугою лісів, здіймались крутими зломами вершини гір* (Кол., Терен.., 1959, 31); *Трохи розтулені губи посохли й застигли в такому неповторному зломі, немов опалила їх блискавка, вдаривши з неба* (Довж., I, 1958, 91); // *перен.* Рубіж, перехідна межа. *На зломі*

XVII—XVIII ст. був складений рукописний співаник Ягольницьким на Тернопільщині (Нар. тв. та етн., 2, 1961, 62).

ЗЛОМИ́ТИ, зломлю́, зло́миш; *мн.* зло́млять; *док., перех.* 1. Зігнувши або розбивши, відділити, відламати частини, куски від чого-небудь; зламати (у 1 знач.). *Тут йому треба було двір промітати ..або побігти на торг купити на шага голок, коли хазяйка зломила голку* (Вовчок, I, 1955, 296); [Платон Гаврилович:] *Та я тобі не подарую ще того, що ти мені на тому тижні щепу зломив* (Вас., III, 1960, 137); — *Треба ж мені посидіти тихо, а то знову крісло зломлю* (Ю. Янов., II, 1958, 62); // *безос. І сказав вербі Данило: — Вербо, щоб тебе зломило! Мово рака не хвай!* (Фр., XIII, 1954, 250); // Порушити частково або посмістю цілість кістки, кісток. *Ламай собі білі руки, Та не зломи пальця!* (Чуб., V, 1874, 265); *Покотилася я в рів, а кісточка в нозі хрусь! Зломила ж оце я, думаю, ногу!* (Н.-Лев., II, 1956, 8).

◇ **Зломи́ти [собі] го́лову (ши́ю)** — те саме, що **Злама́ти [собі] го́лову(ши́ю)** (*див.* **злама́ти**). *Війни хочуть в Уолл-Стріті — зломлять голову бандити* (Укр., присл.., 1955, 434); **Зломи́ти зу́би** — те саме, що **Злама́ти зу́би** (*див.* **зуб**). *Під Москвою зломив* [фашист] *зуби, в Ленінград не йде без щуби. В Сталінграді все покинув, До Харкова дер без впину* (Укр.. думи.., 1955, 509); **Біс (чорт, дідько) но́гу зло́мить** *див.* **нога**; **Язи́к (язика́) зломи́ти** — те саме, що **Язи́к (язика́) злама́ти** (*див.* **злама́ти**). *Місяць якісь такі сказав чудні назви, що Христя аж здивувалася. Вона зроду таких не чула, то й виговорити їх чоловікові — ..язика зломиш* (Мирний, III, 1954, 303).

2. *перен., розм.* Перемогти, здолати кого-, що-небудь (у боротьбі, битві і т. ін.). *Я сильний був, здоров, — о, як Бажав я кинутись стрілою І наложити головою, Зломивши ворога!* (Фр., XIII, 1954, 439); *Але наближалися нові угорські волки, було їх багато, і не зломити їх Іванковим смердам та городянам* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 124); // Подолати чий-небудь опір, упертість, примусити скоритися. *Треба було забезпечити контроль над усіма вузлами комунікацій, зломити опір білогвардійської охорони* (Смолич, V, 1959, 781); *Бачурі не вдалося зломити впертість старого гідротехніка. Видно, що цю людину хтось довго кривдив, завдав їй чимало штурханів* (Чаб., Тече вода.., 1961, 53); *Аркадій Валеріанович бачив, як мінились обличчя, відчував, що сьогодні можна буде зломити лісовиків як не всіх, то частину, і голос його подобрішав* (Стельмах, I, 1962, 355); — *Ви хочете зломити мене? — видавив, нарешті, з себе слово Петро.— Не зломите! Я не таке бачив у своїм житті і не злякався* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 70); // Позбавити кого-небудь сили, енергії, волі і т. ін., знесилити фізично або морально. *Не зломлять нашого завзяття Ні цар, ні вражії пани!* (Пісні та романси.., II, 1956, 231); [Д. Жуан:] *Мене лякає тільки те, що може зломити волю* (Л. Укр., III, 1952, 408); *Зломила немічч чумака-небогу* (Щог., Поезії, 1958, 102); *Ніякі тортури не можуть зломити дух воїна-патріота* (Мист., 1, 1958, 21); // *безос. Видно, я старіюсь, що так мене зломило за одну невдалу зиму...* (Л. Укр., V, 1956, 196); // Приглушити, перемогти в собі які-небудь почуття, звички. — *Катю,— підійшов він до неї.— То ж добре, що я зломив себе. Тепер я весь біля тебе. Що й казати, була в серці тріщина* (Руд., Остання шабля, 1959, 503).

3. *перен.* Рішуче відкинути, зруйнувати, знищити або порушити що-небудь традиційне, звичне, усталене.— *Не зломлю, серце, закону, не буду більше дядини звіяти* (Барв., Опов.., 1902, 95); *Вони вирішили, що в селі настає якась нова порода людей, що хоче зломити давні звичаї* (Март., Тв., 1954, 107); *Стадницький згодився дати строкарям торішню плату, тільки умова залишилася графська, навіть шостий пункт не вдалося зломити* (Стельмах, I, 1962, 201); // Зіпсувати, спотворити (життя). *У їх домі ніколи не вживалося слово «тато». «Він» зломив їм усім трьом життя* (Вільде, Вивен.., 1959, 19).

4. *перен., рідко.* Не додержати чого-небудь обіцяного, даного, порушити його. — *Тримайся мене, Анно, як я піду! — промовив поважно* [Михайло]. — *А я тобі також слова не зломлю! Скоро поверну, зробимо весілля!* (Коб., II, 1956, 63).

5. *перен., рідко.* Загнути, вигнути під кутом, змінивши попереднє положення, вигляд. *Раптово зломив* [Антонас] *Матвієві руки вниз і зубами схватив пасмо його волосся на голові* (Ірчан, II, 1958, 299).

ЗЛОМИ́ТИСЯ, зломлю́ся, зло́мишся; *мн.* зло́мляться; *док.* 1. *тільки 3 ос.* Розпастися, розлетітися на куски, частини; зруйнуватися. *Змагався довго Дуб, стогнав, не подавався, А далі затріщав, зломився і — упав...* (Гл., Вибр., 1951, 150); *Раптом під усіма нами зломився край льоду* (Досв., Вибр., 1959, 183); *Кузнецов чиркнув по коробці останнім сірником, але головка сірника зломилась* (Головко, II, 1957, 551).

2. *перен., розм.* Втратити силу, енергію, волю і т. ін., знесилитися фізично або морально. *Ти се була, моя зоре!., Тільки в тебе я вірю і віри повік не зламаю, А як зламаю, зломлюсь тоді, певне, сама* (Л. Укр., I, 1951, 173).

3. *перен.* Зруйнуватися, зникнути (про що-небудь традиційне, звичне, усталене). *І нараз зломилася, розвіялася вся моя впертість, моя завзятість, моє самолюбство* (Фр., III, 1950, 254); *Небо затряслося — земля задрижала. Зірвалися вікові кайдани, зломилась людська мука, визволилась народна душа* (Кобр., Вибр., 1954, 185).

4. Зігнутися, вигнутися під кутом, змінивши попереднє положення, вигляд. — *Що мені робити, що мені робити? — простогнала, зломившись, Олександра Василівна* (Довж., I, 1958, 434); *Шмалій повернувся широким тілом на стільці, і на стіні захиталася, зломилася розпухла тінь* (Стельмах, Хліб.., 1959, 124).

ЗЛО́МЛЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до **зломи́ти**. *Я мовчав, зломлений освіченістю Професора* (Ю. Янов., II, 1958, 121); *Тепер вона була наче внутрішньо зломлена, її світло-сірі очі потемніли і дивилися з мукою* (Гур., Життя.., 1954, 343); *Гордість людини була зломлена, як тріска, як суха паличка* (Вас., IV, 1960, 31); *Павло Островерх — високий, світлоголовий юнак з сумовитим виразом тонких, мовби зломлених печаллю брів* (Гриш., Незакінч. роман, 1962, 8); // **зло́млено**. *безос. присудк. сл.* [Річард:] *Я здіймався на крилах мрій — тепер упав на землю... Ох, мамо, як же я забився страшно! Здається, мрії зломлено крило... а як воно плескало буйно!* (Л. Укр., III, 1952, 36).

2. *у знач. прикм.* Який зломився від удару, натискання, згинання і т. ін. *Нема садочка, ані города коло неї* [хатинки], *тільки стара тиха груша з зломленою верховиною* (Вовчок, I, 1955, 288).

ЗЛО́МЩИК, а, ч. Той, хто ламає що-небудь з метою пограбування. *Настороженість, прудкість досвідченого зломщика почуваються в усіх рухах Грома* (Ю. Янов., IV, 1959, 122).

ЗЛОНРА́ВНИЙ, а, е, *книжн.* Який має злий норов, характер.

ЗЛОНРА́ВНІСТЬ, ності, *ж., книжн.* Властивість за знач. **злонра́вний**. *Злонравність — поява у коней звички кусатися, бити задом, викидати з сідла тощо* (Конярство, 1957, 22).

ЗЛОПА́М'ЯТНИЙ, а, е. Який довго пам'ятає заподіяні йому ким-небудь зло, образу. *Що ти про мене

думаєш? Що я лиха, злопам'ятна дівчина з кришталевим серцем у грудях (Л. Укр., V, 1956, 110); *— Ой, плохі ж ви, сусідонько, плохі та не злопам'ятні!.. Та невже ж ви забулися, що вона вас гускою обізвала?* (Л. Янов., I, 1959, 86); *— Не відпирайся, скажи хоч тепер правду. Я ж не злопам'ятний...* (Мокр., Острів.., 1961, 93).

ЗЛОПА́М'ЯТНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **злопа́м'ятний.**

ЗЛОПА́М'ЯТСТВО, а, *с.* Те саме, що **злопа́м'ятність.**

ЗЛОПА́М'ЯТЬ, і, *ж., рідко.* Те саме, що **злопа́м'ятність.** *Ні, вір мені, не через злопам'ять не писала тобі досі, а просто через те, що ніколи було великого манускрипту писати* (Л. Укр., V, 1956, 110).

ЗЛОПА́ТИ, аю, аєш, *док., перех., вульг.* 1. З'їсти що-небудь. *— Ми прийшли за ним його кликати їсти, тепер хай він до нас і не доторкається, хай оту ящірку злопа* (Мирний, IV, 1955, 18).

2. *перен.* Поглинути, знищити все до останку. *Долар усі прибутки злопав, Все перетер, важкий, мов танк* (Еллан, I, 1958, 177).

ЗЛОПОВІ́СНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **зловісний.** *Багато шляхтичів, в смертельній тузі заломивши руки, проклинали свою злоповісну долю і навіть самого бога* (Кач., II, 1958, 425).

ЗЛОПОТІ́ТИ, очу́, оти́ш, *док., діал.* Залопотіти (у 2, 3 знач.). *Вибігли до них* [колядників] *татунько з палицею, а вони лиш поза хату злопотіли, як коні* (Фр., IV, 1950, 276); *Когут у панському курнику злопотів крилами і товстим басом заспівав: Ку-ку-рі-ку!* (Мак., Вибр., 1954, 132).

ЗЛОРА́ДИЙ, а, е. Який виражає злорадство. *За нами мчить.. якась орда велика, незчисленна, вона гукає, гоготить, регоче злорадим сміхом, людоїдським* (Л. Укр., I, 1951, 313); // Сповнений злорадства. *Розповідь про пригоду з Мурою Іван Корнійович вислухав майже з злорадою насолодою* (Сенч., Опов.., 1959, 118).

ЗЛОРА́ДІСНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **злора́дний.** *Якийсь дивний, холодний і злорадісний усміх загравав на лиці хлопця* (Фр., IV, 1950, 389); *Обличчя його помалу яснів, злорадісна осмішка з'являється на губах* (Вас., III, 1960, 347).

ЗЛОРА́ДІСНО, *присл., рідко.* Із злорадством. *Кожним ранком на висячий Календар я поглядаю. І листок його вчорашній Я злорадісно зриваю* (Крим., Вибр., 1965, 112).

ЗЛОРА́ДІСТЬ, дості, *ж., рідко.* Те саме, що **злора́дство.** [Г е б р е й *(повний лютості і злорадості):*] *Я! Що зробив би я? Розруйнував би усі ті храми ваші й піраміди!* (Л. Укр., II, 1951, 246); *Перемогли недруги — Марко із Теклею. Тепер нап'ються злорадістю. В Саньки душа горить, волає помсти* (Горд., Дівчина.., 1954, 306).

ЗЛОРА́ДІТИ, ію, ієш, *док.* Виявляти злорадство. *В останні дні Харкевич не часто думав про Рудя. Думки були зайняті справою, яку доручили йому. Але, зустрічаючи Рудя, він потай злорадів і внутрішньо посміхався* (Голов., Тополя.., 1965, 246); *Не злорадію* [Б. Шоу] *з приводу невдач тієї чи іншої вистави, він вболівав душею за сценічне втілення Шекспіра і сам важко переживав невдачі* (Рад. літ-во, 3, 1964, 103).

ЗЛОРА́ДНИЙ, а, е. Те саме, що **злора́дний.** *Під несповійними повіками управителя роблено сміються і перекочуються в кутка в куток злорадні очі* (Стельмах, I, 1962, 463); *Лобода побачив перекошене у злорадній усмішці п'яне обличчя Зірченка* (Воскр., Весна.., 1939, 34); *— Облиш!..— завищала вона пронизуватим голосом і засвітила до нього зеленими, повними злорадної втіхи, очима* (Копюб., II, 1955, 28).

ЗЛОРА́ДНІСТЬ, ності, *ж.*, Те саме, що **злора́дство.** *Ганна відчула, як в її серце наплива нестримна злорадність* (Іваничук, Край.. шляху, 1962, 409).

ЗЛОРА́ДНО, *присл.* Із злорадністю. *Панове капіталісти всього світу злорадно сміялися з нас, пророкуючи, що більшовики не протримаються при владі жодного тижня* (Цюпа, Україна.., 1960, 287); [Г р о б ч а к *(про себе, злорадно):*] *Ну, товаришу Бережний, тепер поговоримо* (Баш, П'єси, 1958, 118).

ЗЛОРА́ДО, *присл.* Із злорадством. *— Бояться наші благочинні, що ризи їм промокнуть,— злорадо каже Лобатий* (Гончар, II, 1959, 358); *Чарнецький так злорадо, з таким запеклим сказом зареготався, що навіть здригнувся від жаху Лянцкоронський* (Стар., Облога.., 1961, 62).

ЗЛОРА́ДСТВО, а, *с.* Почуття злого задоволення від чиєїсь невдачі, чийогось нещастя. *Не тиха злоба, не злорадство хитрого, не жадібність ненаситного світилась в його очах, а радість перемоги* (Кол., Терен.., 1959, 41); *Шухновський повідав це з підкресленим злорадством і глумом у голосі* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 115); *Інколи важка задума входила йому в світло-жолудеві очі, тьмарила темні крапинки у них. І тоді в Христини прокидались то злорадство, то невловимий жіночий жаль* (Стельмах. I, 1962, 603).

ЗЛОСЛИ́ВИЙ, а, е. Те саме, що **злости́вий.** *Мама його.. була страшенно вередлива, злослива, з'їдлива* (Коцюб., I, 1955, 465); *Химерна, як березневе повітря, то готова до самопожертви, то злослива, ..Марина була трудною у співжитті* (Вільде, Сестри.., 1958, 203); *Почула Лисиця Вовчиків крик, побачила, який він* [Вовк] *біжить злосливий та недобрий, і не чекала довго* (Фр., IV, 1950, 86); *Професор Пшестшегальський цілою долонею стягнув свої величезні вуса на губу і на бороду, ..сховав злосливу усмішку* (Мак., Вибр., 1954, 263).

ЗЛОСЛИ́ВО. Присл. до **злосли́вий.** *Природа так злосливо не наділила* [Забейка] *талантом* (Вільде, На порозі, 1955, 38); *За хвилину він уже йшов обіч купцевого ішака, який, визинаючись і злосливо похитуючи головою, підбігцем тягнув на собі клунки прядива й свого господаря* (Досв., Гюлле, 1961, 164).

ЗЛОСЛО́ВИТИ, влю, виш; *мн.* злосло́влять; *недок., рідко.* Говорити зле, погане про інших. *Жартуючи й незлобно злословлячи, ми в'їхали у ліс, названий Червоним Долом* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 79).

ЗЛОСТИ́ВИЙ, а, е. 1. Сповнений злості, ворожнечі, недоброзичливості; злий (у 1 знач.). *— Тьху, який ти* [Хомо] *дурний, злостивий,— поганий! — зневажливо сказала дівчина й пішла, залишивши його самого в саду* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 344); // Сердитий, роздратований. *— Бодай вас свята земля живцем поглинула! — лаялись навздогінці панам злостиві діди з досади* (Н.-Лев., IV, 1956, 292); // Хижий, лютий (про тварин). *Він сидів верхи на неспокійному з злостивим оскалом жеребці* (Стельмах, II, 1962, 190).

2. Який виражає зло, злість. *Доля так і не подарувала йому ні сім'ї, ні дітей, ні багатства, і він, зовсім зачерствівши серцем, дивився тепер на світ холодними глостивими очима* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 109); *Злостивий усміх.*

3. Сповнений зла, злорадства, злості. *Сотні злостивих думок пропливають у голові Рауслта* (Собко, Любов, 1935, 52); *В очах* [Юхима] *загорілися іскри злостивого відчаю і позасли* (Ле, Ю. Кудря, 1956, 120); *Злостива фантазія;* // Пройнятий злою насмішкою. *Одначе Замітальський.. Ні добродушним жартом, ні злостивим Не хоче озиватися* (Рильський, II, 1956, 102); *Злостиве слово.*

4. Який має високий ступінь вияву міри, якості, дії; шалений, лютий. *Висока гордість нам проймає душу,*

Коли згадаєм давній Севастополь... Де під злостивим свистом вражих куль Проходив мужній генерал Нахімов (Рильський, III, 1961, 112); *Перстень випромінює тепло, він грів діда і хлопчика, він освітлює їм обом шлях крізь темну злостиву ніч* (Рибак, Помилка.., 1940, 176).

ЗЛОСТИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Стан за знач. **злости́вий.** *Які не люті ви* [вітер, мороз, сніги], *але стократ За вас жорстокіша злостивість* (Бернс, Вибр., перекл. Мисика, 1959, 122); *Безбарвні очі, схожі на сіре петербурзьке небо, не виявляли ні злостивості, ні обурення, ні погрози* (Рибак, Помилка.., 1940, 31).

ЗЛОСТИ́ВО. Присл. до **злости́вий.** *Філіпчук злостиво усміхнувся.— Забавний ви, пане Завадко, перепрошую, що я так висловився!* (Вільде, Сестри.., 1958, 137); *На перших же десятках метрів від берега океанські хвилі злостиво карали мене* (Ле, Клен. лист, 1960, 233); *Не хочеться думати, що Василь лихий, що іронізує злостиво* (Мушк., Серце.., 1962, 47).

ЗЛОСТИ́ТИ, злощу́, злости́ш, *недок., перех.* Здити, дратувати, викликаючи злість. *Найдужче злостили його розмови батька про золоті ковніри* (Март., Тв., 1954, 249); *Сташка звернула увагу на Бронка насамперед тому, що він не помічав дівчат, в тому числі, зрозуміло, і її. Сташку це злостило* (Вільде, Сестри.., 1958, 378); *Неможливість якось виправдатися, розуміння того, що Оксана сказала правду, найбільше злостили його* (Собко, Шлях.., 1948, 11).

ЗЛОСТИ́ТИСЯ, злощу́ся, злости́шся, *недок., без додатка і на кого — що.* Відчувати злість, роздратування; **злитися.** *Поки Петько щукав авто, ми стояли на розі і злостилися* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 362); *— Чого ж ти боїшся в білий день? — вже злостилася Марина, якій потрібно було вийти погодувати молоденьких качат* (Вільде, Сестри.., 1958, 356); *— Чого це я повинен нарікати на свою долю і злоститися на людей тільки за те, що вони здорові, а я каліка?* (Тют., Вир, 1964, 199); *Артем весь час нервово жував свою нижню губу, ніби він на неї чомусь злостився* (Панч, II, 1956, 42).

ЗЛОСТУВА́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **злостува́ти.** *В серці в Коваленка накопичилось недобре почування помсти й навіть злостування* (Н.-Лев., I, 1956, 629).

ЗЛОСТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *недок.* Те саме, що **злости́тися.**

ЗЛОТ, а, ч., *заст.* Те саме, що **зло́тий** [2] 2. — *За такого линка можна б узяти зо два злоти, а він його зварив!* (Коцюб., II, 1955, 22); *Прийшов старий, глянув на роботу, штурхнув палицею між рядками.* — *Запиши їй один злот,— сказав і пішов геть* (Кач., II, 1958, 9).

ЗЛОТА́ВИЙ, а, е, *заст., поет.* Золотавий. *Лиш юний сонячник в одвічному стремлінні Злотаву голову все повертав на схід* (Фомін, Вибр., 1958, 56).

ЗЛО́ТИЙ [1], а, е, *поет.* 1. Зробл. із золота; // Який має в собі золото як складову частину.

2. *перен.* Який своїм кольором нагадує золото. *Злотий місяць в синім небі Любим промінням леліє* (Л. Укр., IV, 1954, 111).

3. *перен.* Дуже гарний; чудовий. *Всі злоті сни мої стають мов дійсність* (Фр., XIII, 1954, 77).

ЗЛО́ТИЙ [2], того, *ч.* 1. Грошова одиниця в Польщі. *Косінський умів перелічувати добра Острозького. Навіть дзвенить у вухах переливчастий дзвін отих мільйонів злотих* (Ле, Наливайко, 1957, 46); *Я не знаю, де... роздобути для мене двадцять п'ять злотих* (Вільде, Наші батьки.., 1946, 9).

2. *заст.* На Правобережній Україні — місцева назва монети вартістю 15 копійок. — *Гроші круглі: їй-богу, й не зоглядишся, як і розкотяться; шаг за шагом, п'ятак за п'ятаком, злотий за злотим* (Н.-Лев., III, 1956, 173); *Ніхто не втримувався, щоб не кинути в її карнавку злотого* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 84).

ЗЛОТИ́СТИЙ, а, е, *поет.* Те саме, що **золоти́стий.** *І вабило яснее сонце злотисте Співця в його смутної хати* (Л. Укр., I, 1951, 345); *Вджілки злотисті В квітах літають, Роси перлисті З трав опадають* (Рильський, I, 1960, 108); *Володимирську гірку хтось наче обприскав фарбами — злотистими, жовтавими, зеленобурими* (М. Ол., Леся, 1960, 86).

ЗЛОТИ́СТО, *поет.* Присл. до **злоти́стий.** *У нашім небі, блакитнім, чистім, Злотисто грають Вогні загранок* (Бойко, Про 17 літ, 1958, 21).

ЗЛО́ТНИЙ, а, е, *поет.* Те саме, що **золоти́стий.** *Стою над кручею страшною, Каскади злотні сонце ллє* (Олесь, Вибр., 1958, 153); *І схрестились серп та молот Серед злотного колосся* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 6).

ЗЛО́ТНИК, а, *ч., рідко.* Золотар. *І злотники ізібрались, Золото стопили, І на диво всьому світу З нього плуг зробили* (Рудан., Тв., 1959, 514).

ЗЛО́ТНИЦЬКИЙ, а, е, *рідко* Прикм. до **зло́тник.**

ЗЛО́ТО, а, *с., заст., поет.* Золото (у 1 знач.). *О, Грузіє! В твоїх-бо горах Ще стільки злота і срібла!* (Тич., II, 1957, 74); *Ломи, січи Каміння, злото добувай!* (Черн., Поезії, 1959, 69); * Образно. *І поки вітер грав злотом її волосся, ...ся жінка оповідала свов життя* (Коцюб., II, 1955, 294).

2. *збірн.* Золоті речі; дорогий золототканий одяг і т. ін. *І залисніло на столах срібло та злото, залисніли на Гані дорогі квітки та сукні* (Н.-Лев., I, 1956, 165); [Мартіан:] *Чи ти гадаєш, що там тебе вітчим нарядить зараз у злото й пурпур?* (Л. Укр., III, 1952, 284); // Спеціальна золотистого кольору фарба, яка застосовується в поліграфії. *Вони й на цвинтарі, в своїх палатах, Зробили злотом розписи багаті...* (Шер., Дорога.., 1957, 37); // Позолочені шовкові нитки для гаптування, ткання і т. ін. *Ревнителі церкви несуть образи, гаптовані сріблом-золотом* (Довж., I, 1958, 43).

3. *збірн.* Золоті монети, гроші і т. ін. *Руйнують мури; срібло, злото Несуть шапками козаки І насипають байдаки* (Шевч., I, 1951, 202); *У багатих злото в касі, У газдів стоги* (Фр., XIII, 1954, 181).

4. *перен., розм.* Ласкаве звертання до кого-небудь. — *Та чи так, мій голубе, срібло моє, злото моє. Чи справді, не обижали?* (Вовчок, I, 1955, 347).

ЗЛОТО... Перша частина складних слів, що відповідає: а) слову **зло́тий** [1] у 2 знач., напр.: *злотокри́лий* і т. ін.; б) слову **зло́то** у 1 знач., напр.: *злотолиття́вий, злотоно́сний*; у 2 знач., напр.: *злототка́ний.*

ЗЛОТОВЕ́РХИЙ, а, е, *поет.* Те саме, що **золотове́рхий.** *Там десь у хмарній далині лишився Київ злотоверхий...* (Сос., I, 1957, 439); *Терем злотоверхий.*

ЗЛОТОГЛА́В, у, *ч., заст., поет.* Парча. *Далі за столами по повазі місциться панство вельможне: убране в сваті, вдваби, злотоглави та в вброю блискучу* (Стар., Облога.., 1961, 24); *Крізь заграто вані вікна лилося світло в низеньку хатину, мигтіло на злотоглавах по стінах і лиш дратувало* (Коцюб., II, 1955, 143).

ЗЛОТОГЛА́ВИЙ [1], а, е, *заст., поет.* Прикм. до **злотогла́в.**

ЗЛОТОГЛА́ВИЙ [2], а, е, *поет.* Те саме, що **золотогла́вий.** *Густі сосни щуміли перед його очима, заступали злотоглаве місто* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 31).

ЗЛОТОКО́СИЙ, а, е, *поет.* Те саме, що **золотоко́сий.** — *Тут може одна помогти — Ізольда Білява. При тій злотокосій тебе і смерть не поборе* (Л. Укр., I, 1951, 414); * Образно. *Верба спустила віти злотокосі, І жов-*

тий місяць, наче меду жбан (Дмит., Осінь.., 1959, 14).

ЗЛОТОПОГО́ННИК, а, ч., *заст.* Золотоногонник.

ЗЛОТОТКА́НИЙ, а, е, *поет.* Те саме, що **золототка́ний.** [Аврелія:] *Хай злототкані постеляться під ноги килими* (Л. Укр., III, 1952, 283); * Образно. *Сонячний злототканий червень. Чудесна пора переджнив'я* (Оров., Зел. повінь, 1961, 3).

ЗЛОТОЧО́ЛИЙ, а, е, *поет.* Який має обрамлення золотистого кольору. *Шепоче щось горох квасолі, гарячий день вітає птах, і соняшники злоточолі поважно хилять в вітрах* (Сос., Зел. світ, 1949, 138).

ЗЛОЧЕСТИ́ВИЙ, а, е, *книжн., заст.* Нечестивий. — *Праведний чоловік нікого лиха не зляканеться, а злочестивий і без лиха лихо діє* (Гр., II, 1963, 365).

ЗЛО́ЧИН, у, ч. 1. Суспільно небезпечна дія (або бездіяльність), що чинить, заподіює зло людям. *Батько піднімає рушницю. Секунда, і станеться злочин. Дівчина кидається до батька і повисає на зброї з криком: — Батьку... бога ради!* (Довж., I, 1958, 118); *Тяжкий злочин — убивство* (Стельмах, II, 1962, 300).

2. Непристойний, ганебний вчинок. *Дітлахи, які стрілися йому по дорозі,— вони саме різали ножичками кору на каштані й кинулися вчасно навтіки,— були вражені тим, що Василь не звернув уваги на їхній злочин* (Ю. Янов., II, 1954, 98); *— Юхиме Аркадійовичу, відпустіть хлопчика, він уже зрозумів, що зробив маленький злочин, і йому дуже соромно* (Сміл., Сашко, 1954, 6); // Неправильна, шкідлива поведінка. *Поезія жити не може на смітнику, а без неї жити — злочин* (Коцюб., II, 1955, 304); *Поете, любити свій край не в злочин, коли це для всіх!* (Тич., I, 1957, 55).

◇ **На місці зло́чину спійма́ти (зловити, заста́ти** і т. ін.) *див.* **місце.**

ЗЛОЧИ́НЕЦЬ, нця, ч. Особа, що учинила злочин. *Відчинилася темниця, і, глухо брязкаючи кайданами, почали виходити злочинці* (Вовчок, I, 1955, 363); [Покликач:] *Утікача-вигнанця Теофіла, упертого повторного злочинця, суд присудив на хрест* (Л. Укр., II, 1951, 536); *Я. Галанові пощастило стати свідком і літописцем суду над головними військовими злочинцями* (Іст. укр. літ., II, 1956, 232); * У порівн. *Анеля підскочила і перелякалася, мов злочинець, зловлений на гарячім учинку* (Фр., VI, 1951, 437).

ЗЛОЧИ́НКА, и, ж., *рідко.* Те саме, що **злочи́нниця.** [Чернець:] *Моя лагідна мати не злочинка, Не вбила і не хтіла вбить нікого* (Л. Укр., I, 1951, 120).

ЗЛОЧИ́ННИЙ, а, е. 1. Який є злочином, містить у собі злочин (у 1 знач.). *Агресивний характер американського імперіалізму особливо наочно виявляється в злочинній війні проти в'єтнамського народу* (Резол. XXIII з.., 1966, 8); *Ще вчора не думала вона воювати, ніколи не готувалась до цього, будучи переконаною, що всяке людовбивство — злочинне* (Гончар, II, 1959, 96); *Ольга починав підозрівати, що причина цього розпачливого кроку сестри пов'язана з злочинною діяльністю того «типа»* (Вільде, Сестри.., 1958, 368); *У нас є ще люди, які грубо порушують правопорядок; їх злочинні дії завважають творчій праці нашого народу, отруюють життя багатьом чесним трудівникам* (Ком. Укр., 9, 1966, 19).

2. Який чинить, учинив злочин (у 1 знач.). [Аецій Панса:] *Так сам же ти казав — злочинна секта* (Л. Укр., II, 1951, 370); *Заступав дружина дітей і в жахливому мовчанні дивиться на свого злочинного чоловіка. А він стоїть побілілий від шаленого внутрішнього воєню* (Довж., I, 1958, 111).

3. Який заслуговує на осуд; непристойний. *Власне, Михайло Процак не зробив нічого злочинного. Він просто не захотів добровільно відмовитись від пільги, яку надавали фахівцям* (Дмит., Обпалені.., 1962, 16); *Всі попередні дані свідчили лише.. про злочинне ставлення Арапнікова до своїх обов'язків на станції* (Трубл., I, 1955, 92).

ЗЛОЧИ́ННИК, а, ч., *рідко.* Те саме, що **злочи́нець.** *Пан Герлічка аж підскакує, аж по хаті бігає, аж зубами скрегоче. Нібито він так сердиться на злочинників* (Фр., IV, 1950, 500); *— За віщо вона так мучиться? Кожному злочиннику кажуть, за віщо його судять, а вона не знає, за віщо їй кара* (Л. Янов., I, 1959, 406).

ЗЛОЧИ́ННИЦЯ, і, ж. Жін. до **злочи́нець.** *Припавши головою до поручат, ридає, все на світі загубивши, присуджена до кари злочинниця...* (Гр., I, 1963, 401); *Хай ваб'є її Корж, злочинницю й зрадницю, що забула свій обов'язок задля ворога, людолова!..* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 333).

ЗЛОЧИ́ННИЦЬКИЙ, а, е. Стос. до злочину. *Після злочинницького вбивства Сергія Мироновича Кірова партія направляє товариша Жданова в Ленінград* (Літ. газ., 9.IX 1946, 1); *Засобами фантастики оригінально розвінчується злочинницька сутність філософії індивідуалізму, егоцентризму в трагедії українського радянського драматурга О. Левади «Фауст і смерть»* (Рад. літ-во, 3, 1964, 127).

ЗЛОЧИ́ННІСТЬ,ності, ж. 1. Абстр. ім. до **злочи́нний.** *Чого вони* [греки] *прийшли сюди?.. Тепер вже їдуть, як засуджені до страти, беззбройні, зганьблені, мовби вперше відчувши приреченість і злочинність своєї справи* (Гончар, II, 1959, 65).

2. Наявність злочину (у 1 знач.). *Через те, що мірою життя є добро, а не зло, щезнуть безумство, ненажерливість, зарозумілість, злочинність і моральне здичавіння* (Довж., III, 1960, 71); *Боротьба з правопорушниками, із злочинністю в нашій країні — це не скоромовна кампанія, а повсякденна і кропітка робота всіх радянських людей, організацій і установ* (Наука.., 2, 1960, 11).

ЗЛОЧИ́ННО. Присл. до **злочи́нний.** [Шевченко:] *Злочинно його поміщик в рекрути віддав, Він син вдови* (Коч., III, 1956, 188); *Злочинно перебути в неволі хоч одну ніч, коли перед тобою розчинені двері в світ* (Ю. Янов., II, 1954, 48).

ЗЛОЧИ́НСТВО, а, *с.* Злочинний вчинок; злочин. *Розказується все поряду, як Романа Сиваша піймано на підпалі, як сам він признався в злочинстві та ще й у тому, що крав коні* (Гр., II, 1963, 307); *— От кляті дороги! Щоб ото міста не полагодити?! — Злочинство просто!* (Вишня, I, 1956, 384); *Але сьогодні спати не можна. Це буде просто злочинство* (Донч., I, 1956, 50).

ЗЛОЩА́СНИЙ, а, е. 1. Який спричинився до неприємностей, непорозуміння. *Вона почала* [розповідь] *в неділі, з тієї злощасної прогулянки в ліс, коли її так бевсердечно образив Василь* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 66); *Від радості Сашко забув про насмішкуватих ланкових і про свій злощасний запис у щоденнику* (Багмут, Опов., 1959, 105).

2. Який заслуговує на співчуття; нещасливий, бідолашний. *Треба скоріш прославитись, чи що, аби вже знайшлись такі злощасні люди, що прийняли б на себе сю невдячну роботу* (Л. Укр., V, 1956, 244); *— Цей злощасний гетьман діє не сам, а з чиєїсь дужої направи і збройної допомоги* (Ле, Наливайко, 1957, 40).

ЗЛОЩА́СТЯ, я, *с.* Нещаслива доля; нещастя. *З тими бандерівцями прийшло злощастя для нашої землі* (Мельн., Коли кров.., 1960, 63).

ЗЛОЯЗИ́КИЙ, а, е. Схильний до злих, негативних суджень, пересудів, пліток. *Закордонна сила злоязика, що ж ти скажеш нам із-за морів? Що капіталізм усім*

владика? Щоб на нас він бомбами ярів? (Тич., Комунізму далі.., 1961, 5).

ЗЛОЯЗИ́ЧНИЙ, а, е. Те саме, що **злоязи́кий**. *Навіть злоязичний Балащук, який вимагав від нього самокритики, ебачився перед ним* (Рибак, Час.., 1960, 467).

ЗЛОЯКІ́СНИЙ, а, е. 1. Дуже шкідливий, небезпечний, загрозливий для життя. *Протягом багатьох років вчені всіх країн досліджують природу злоякісних пухлин* (Мед. ж., XXIV, 6, 1954, 50); *Однією з найбільш хвилюючих і актуальних проблем сучасної медицини є проблема боротьби проти злоякісних новоутворень* (Наука.., 2, 1960, 38).

2. *перен.* Який відзначається поганими властивостями, має вади. *Відсутність сюжетної побудови пісні веде до злоякісної аморфної куплетності і сірого текстування* (Мал., Думки.., 1959, 81).

ЗЛОЯКІ́СНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **злоя́кісний** 1. *Спеціалісти розпізнають приблизно триста форм раку. Об'єднує їх одна особливість — так звана злоякісність* (Наука.., 10, 1965, 18).

ЗЛУВА́ТИ, злу́ю, злу́єш, *недок., рідко.* Злитися, сердитися. *Він усе думав про того «чорнявого» та сердився на себе, що так збентежився перед ім, поступився назад. Він злував увесь день* (Гр., II, 1963, 13); *— Аби ти бачила, як він градів, аж сльоза під повіками закипіла; отак, наче в тебе, коли ти, серце, вже злуєш на мене* (Стельмах, Хліб.., 1959, 239).

ЗЛУ́ДА, и, *ж., діал.* Оханá. *Він стояв, мов причарований, запирав у собі дух і весь тремтів, несвідомо боячися, щоб.. усе те моментально не щезло, не розвіялося, не показалося злудою, сном, марою* (Фр., III, 1950, 87).

ЗЛУ́ДНИЙ, а, е, *діал.* Оманливий. *І кладу перед тобою Весь свій біль і все страждання, Всіх ілюзій злудні блиски* (Фр., XI, 1952, 303); *Злудні мрії.*

ЗЛУЗА́ТИ *див.* **злу́зувати**.

ЗЛУ́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗЛУЗА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* З'їдати, лузаючи (насіння, горіхи і т. ін.).

ЗЛУ́КА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **з'є́днання** [2] 1. *Гупає-дзвонить тисячопудовий молот З серпом і м'язами в братерській злуці* (Еллан, I, 1958, 80); *— Маємо на Вас надії, але Ви злукою проти начальника все нищите* (У. Кравч., Вибр., 1958, 320).

ЗЛУКА́ВИТИ, влю, виш; *мн.* злука́влять; *док.* Схитрувати, приховавши правду. *Подруги, як рідні вони — ні одна вже не злукавить* (Головко, I, 1957, 243); *Не злукавив Іван Юхимович перед братом,— розказав усе, як є* (Руд., Остання шабля, 1959, 138).

ЗЛУКА́ВНУВАТИ, ую, уєш, *док., рідко.* Те саме, що **злука́вити**. *Не можна було йому злукавнувати, щоб хорошенько подивитись на свою Марусю* (Кв.-Осн., II, 1956, 68).

ЗЛУПИ́ТИ *див.* **злу́плювати**.

ЗЛУПИ́ТИСЯ *див.* **злу́плюватися**.

ЗЛУ́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **злупи́ти**. *Стара верба, така стара, Що вниз уже росте. Вовами злуплена кора* (Воронько, Тепло.., 1959, 108).

ЗЛУ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗЛУПИ́ТИ**, злуплю́, злу́пиш; *мн.* злу́плять; *док., перех.* 1. Здирати, обдирати (кору, шкіру, шкаралупу і т. ін.). *Піймавши барана, спокійно Вівчарі, Ликтвар злупивши, потрошили* (Бор., Тв., 1957, 188).

2. *тільки док., перен., розм.* Узяти дуже дорогу ціну, плату. *От хоч і цей волосний писар — мало то він злупить за рік з усієї волості!* (Вас., I, 1959, 96); *— Оце вже буде матері на стрічку,— неодмінно зітхне Гавриш, злупивши за фейлетон у «Нашій зміні» тридцять карбованців* (Кач., II, 1958, 28).

◇ **Злупи́ти шку́ру (три шку́ри, сім шкур)** *див.* **шку́ра**.

ЗЛУ́ПЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗЛУПИ́ТИСЯ**, злу́питься; *мн.* злу́пляться; *док.* 1. Здиратися, обдиратися (про кору, шкіру, шкаралупу і т. ін.). *Я ж думала, що нагачка щуточка — як ударе, то й злупиться шкурочка* (Чуб., V, 1874, 598).

2. *тільки недок.* Пас. до **злу́плювати** 1.

ЗЛУ́СКАТИ, аю, аєш, *док., перех.* З'їсти, лускаючи (насіння, горіхи і т. ін.). *Підійшов я до гурту.. Постояв, злускав жменю насіння* (С. Кравч., Квіти.., 1959, 94).

ЗЛУЧА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗЛУЧИ́ТИ**, злучу́, злу́чиш, *док., перех.* 1. *рідко.* Те саме, що **з'є́днувати** 1—4. *Я іноді стрічаюся з малим її братом, як вертав з школи, і одна дорога злучає нас, як ідемо враз* (Коб., III, 1956, 59); *— Якби всяк всемідь, всі звірі Та були моєї думки, Ми б, злучивши наші сили, Подолали б всіх тиранів* (Л. Укр., IV, 1954, 146); *Нас злучив важкий злочин давніх днів, та вся моя покута.. не найшла ласки у твоїх очах* (Оп., Іду.., 1958, 363); *На могилі в чавунній посрібленій огорожі здіймається хороший чавунний хрест.. Кінці хреста злучає широкий обід* (Коцюб., III, 1956, 44); *Чередою переходили дівчата вузенький став, що злучав два хутори* (Вас., I, 1952, 307).

2. *с. г.* Зводити тварин для статевого нарування з метою одержання приплоду.

ЗЛУЧА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗЛУЧИ́ТИСЯ**, злучу́ся, злу́чишся, *док.* 1. *рідко.* Те саме, що **з'є́днуватися** 1—4. *Я думав: поруч живуть люди — одні безпомічні, здичілі з темноти, другі — освічені.. — і не злучаються, не вднаються, мовби бог зна які кордони розлучали їх* (Коцюб., I, 1955, 259); *Як потрапили вони [татари] скоди, не помічені козацькою сторожею, в який бік подались і де злучились з своїми?* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 341); *Пишалася вміті, на широких отих просторах, що десь аж геп на краю злучалися з голубим небом, найкраща пшениця* (Коб., II, 1956, 27); *В його лиці злучилось докупи все, що було лучшого і кращого в красі типа українського й польського* (Н.-Лев., I, 1956, 132); *Все злучиться в цілість — природа і люди, що є, що минуло, що сталось, що буде* (Л. Укр., I, 1951, 287).

2. *тільки 3 ос., с. г.* Паруватися (про тварин).

ЗЛУЧЕ́НИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **злучи́ти**. *І в гомоні темних дубів Вчувається грізна розмова, З погордою злучений гнів* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 345).

2. *у знач. прикм.* Який злучився, з'єднався докуши. *Тупають під такт «молдуваняски» ноги, здіймаються й опускаються злучені руки, мають білі хусточки в руках дівочих...* (Коцюб., I, 1955, 232).

ЗЛУЧИ́ТИ *див.* **злуча́ти**.

ЗЛУЧИ́ТИСЯ *див.* **злуча́тися**.

ЗЛУ́ЧКА, и, *ж., с. г.* Дія за знач. **злучи́ти** 2 і **злучи́тися** 2. *Своєчасне і добре організоване проведення злучки овець — найважливіша умова збільшення поголів'я* (Рад. Укр., 26.V 1957, 1).

ЗЛУ́ЧНИЙ, а, е, *с. г.* Стос. до злучки.

ЗЛУ́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **злу́щити**. *Тричі з минулої весни прокультивували [пари] по глибоко злущеній стерні* (Крот., Сини.., 1948, 48).

ЗЛУ́ЩИТИ *див.* **злу́щувати**.

ЗЛУ́ЩИТИСЯ *див.* **злу́щуватися**.

ЗЛУ́ЩУВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. теп. ч. до **злу́щувати**.

2. *у знач. прикм.* Який злущується, відпадає дрібними лусочками. *Складаються вони [лусочки] з виділення сальних залоз та із злущуваного епітелію* (Хвор. дит. віку, 1955, 136).

ЗЛУ́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **злу́щувати** і **злу́щуватися**. *При деяких шкірних захворюваннях, особливо із схильністю до злущування епітелію, обтирання протипоказане* (Заг. догляд за хворими, 1957, 38); *Шкідливості хімічних речовин зменшуються внаслідок безпе-*

ревного рогового шару, постійного відтворення, злущування віджилих його клітин (Як запоб. зарази. хвор.., 1957, 15).

ЗЛУ́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗЛУ́ЩИТИ,** щу, щиш, *док., перех.* 1. Обчищати лузгу, лушпиння.

2. *с. г.* Розрихляти, розпушувати верхній шар ґрунту для збереження вологи і для знищення бур'яну. *Своєчасне лущення стерні підвищує врожай кукурудзи до 4 центнерів з гектара, порівняно з ділянками, які не злущують* (Рад. Укр., 22.I 1961, 4); *При посіві сочевиці після озимих культур поле спочатку потрібно злущати на глибину 5—7 см* (Зерн. боб. культ., 1956, 61).

△ **Злу́щувати (злу́щити) стерню́** — розрихлювати ґрунт одразу після збирання врожаю. *Ось зіжнуть пшениці, злущать стерню, а там настане осінь* (Бабляк, Літопис.., 1961, 111).

ЗЛУ́ЩУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗЛУ́ЩИТИСЯ,** иться, *док.* Відділятися, відпадати дрібними лусочками (про верхній шар, шматочки шкіри, кори, фарби і т. ін.). *Рани загоїлись, але шкіра злущувалась* (Допч., V, 1957, 489); *На груші хвороба уражує і однорічні пагони, кора буріє, розтріскується і злущується* (Колг. Укр., 4, 1962, 38); *Колись зелена залізна покрівля злущилася, іржею, мов кров'ю, покрилася* (Мирний, IV, 1955, 16).

2. *тільки недок.* Пас. до **злу́щувати.**

ЗЛЮБИ́ТИ, злюблю́, злю́биш; *мн.* злю́блять; *док., перех., частіше із заперечною част.* не. 1. Відчути прихильність, повагу і т. ін. до кого-небудь. [К а с с а н д р а:] *Поліксено!.. Ти знаєш, тебе я над усіх сестер злюбила* (Л. Укр., II, 1951, 257); *Не злюбила вона* [пані] *нас; не так мене, як Одарку. Було так і їсть, як іржа залізо* (Вовчок, I, 1955, 45); *Микола не злюбив Юрія з першого погляду* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 71).

2. *розм.* Відчути сердечний потяг до особи іншої статі; покохати. * Образно. *Коли ж така твоя воля, Щоб ти мене не любила,— Лучче ж мені така доля, Щоб злюбила мя* [мене] *могила* (Пісні та романси.., II, 1956, 48).

3. Дуже звикнути, приохотитися до чого-небудь. *— Чи ви, може, вже перестали курити? — питала ніби поважно пані...— Ой, де перестала! — відповіла вона майже з переляком,— ще більше злюбила!* (Коб., I, 1956, 475); // Віддати чому-небудь перевагу, визнати кращим, уподобати щось. *Там часом «Вершника» читав «без голови» Денис Ісакович, хоча у раві жодніж Він пальми першості Майн-Ріду б не одвів, Злюбивши над усе «Грабіжники морів»* (Рильський, Поеми, 1957, 229); *Що ж ти наробила, моя юна сило, Три дуби схилила — Три квітки злюбила* (Ус., Листя.., 1956, 41); *— Ага, не злюбила правди? Захвалася. Правда у вічі закомола,— все гнівніше і гнівніше почав Колісник* (Мирний, III, 1954, 309).

ЗЛЮБИ́ТИСЯ, злюблю́ся, злюбишся; *мн.* злю́блятся; *док., розм.* 1. *з ким.* Покохати один одного, вступити у любовні стосунки. *А вона що робить? ..З сусідою-парубком злюбилася* (Шпян, Баланда, 1957, 84).

2. *без додатка і кому.* Припасти кому-небудь до смаку, до душі; сподобатися. *А діло, коли злюбиться, До серця припаде,— Ніде в житті не згубиться, Найкращий шлях знайде* (Гірник, Сонце.., 1958, 36); [Ф а у с т:] *Коли тобі злюбилась наша мова, То певно й спів сподобається теж* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 369); // *безос.* Друга половина села, за річкою, розкидана по рівнині, *де кому злюбилося* (Фр., VIII, 1952, 8).

ЗЛЮКА, и, ч. і ж., *розм.* Дуже зла, сердита людина. [О л е с я:] *Яка я безсердечна, яка черства, яка злюка!..* (Кроп., II, 1958, 326); *Часом сердячись, мама починала, мов по книзі, вичитувати всі мої недоліки: був я й плюгавий і мирщавий.., непоштивий і злюка, неслух і взагалі лиха личина* (Збан., Доля, 1951, 230).

ЗЛЮТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **злютува́ти.** *Злютовані одним розчином, усі ланки в піраміді щільно пов'язані між собою* (Полт., Повість.., 1960, 512); *Кінь заіржав і ударив кованим копитом злютовану морозом землю* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 7); *В любові, у гніві, як треба, злютовані ми, як один* (Сос., II, 1958, 78).

ЗЛЮТО́ВАНІСТЬ,ності, *ж.* Властивість і стан за знач. **злюто́ваний.** *Поруч з жахами блокади* [М. С.] *Тихонов побачив величезний героїзм, незламну злютованість народу, побачив і записав у віршах* (Вітчизна, 3, 1963, 169).

ЗЛЮТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗЛЮТУВА́ТИ,** у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Скріплюючи, спаюючи, робити міцним, твердим. *В будові бетоном злютуєш каміння, Вогнем свого серця його зігрієш* (Дор., Серед степу.., 1952, 80).

2. *перен.* Об'єднувати в одне нерозривне ціле; зв'язувати, згуртовувати. *З його смертю зникла й та сила, що злютовувала, держала купи всю родину* (Вітч., 4, 1965, 201); *Алі-баша недурно роздмухував войовничий пристрій султана. Він розумів, що лише війна на деякий час злютує кров'ю нетривку державу Османа* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 461).

ЗЛЮТО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗЛЮТУВА́ТИСЯ,** у́ється, *док.* 1. Скріплюватися, спаюватися, ставши міцним, твердим.

2. *перен.* Об'єднуватися в одне нерозривне ціле; зв'язуватися, згуртовуватися.

3. *тільки недок.* Пас. до **злюто́вувати.**

ЗЛЮТУВА́ТИ *див.* **злюто́вувати.**

ЗЛЮТУВА́ТИСЯ [1] *див.* **злюто́вуватися.**

ЗЛЮТУВА́ТИСЯ [2], у́юся, у́єшся, *док., розм.* Розлютуватися, розсердитися. *І цариця злютувалась* [злютувалась] *І пішла від него* [нього] (Рудан., Тв., 1959, 507).

ЗЛЮЧЕ, *розм.* Присл. до **злю́чий.** *— Хто ж її* [землю] *їм наділяв, як вони своєю кров'ю та кістками її добували? — злюче уверпув Пищимуха* (Мирний, IV, 1955, 365).

ЗЛЮ́ЧИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **злю́щий.** *— Та й недобра ж ся Мар'я яка! І чого вона така злюча до всіх стала?..* (Мирний, III, 1954, 224); *Були серед них* [вауків] *такі великі й злючі, що інколи я скрикувала й відступала назад* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 84); *Лице сувере й злюче* (Ю. Янов., IV, 1959, 12); *Розгулявся* [Коник] *на всі боки, Все байдуже, все дарма... Коли гульк — аж в степ широкий Суне злюча зима* (Гл., Вибр., 1951, 81).

ЗЛЮ́ЧКА, и, ч. і ж., *розм.* Те саме, що **злю́ка.** [З і н а:] *Злючка, потвора, посерег! І я ще, дурна, хотіла йому пробачити* (Коч., II, 1956, 243); *Кожного дня.. виходить ловити Романа з довгою лозиною стара панна-злючка* (Вас., I, 1959, 59).

ЗЛЮЩИЙ, а, е. 1. Дуже злий, недоброзичливий; протилежне **до́брячий.** *— Цей начальник був надзвичайно лихий, злющий та вередливий* (Н.-Лев., IV, 1956, 312); [М а к а р:] *Біда рудому з нею. Пропадає дівчина. Він на шахті, а вона де тільки не бігає. І таке злюще росте. Усіх хлопчаків б'є* (Корн., II, 1955, 135); // Роздратований, сердитий. *— Ось одного разу повертається* [баба] *з базару — злюща-презлюща* (Збан., Єдина, 1959, 142); // Хижий, лютий (про тварин). *Мене манило звучне батькове ценькання і грубий, уриваний стук важких молотів, мов гавкання злющих, великих та покрилих псів* (Фр., IV, 1950, 463); // Який виражає зло, злість. *Свирид Яковлевич зупиняється біля молодиці, здоровкається, а в її навіки злющих очах спалахує занепокоєння* (Стельмах, II, 1962, 316); *— У-у, ішдки! — лається Абдулаєв і проводить їх злющим поглядом* (Тют., Вир, 1964, 495); // Сповнений зла, пройнятий злобою, недоброзичливістю. *Так хай же слава невмируща Про тебе*

скрізь загомонить, І ні злоба, ні заздрість злюща Її повік не затлумить (Сам., І, 1958, 152); *Злюще слово.*

2. Сильний, шалений ступенем вияву (про явища природи). *Я все тут по-своєму бачу й люблю У всяку пору. І травень розквітлий, І листопад, коли поле прочахле, І січень, коли завірюха злюща* (Дор., Літа.., 1957, 22).

3. *розм.* Небезпечний, шкідливий. *Йде* [солдат] *полем, яке давно не знало плуга й поросло злющим будяччям* (Вітч., 6, 1965, 187); *Злюще жало.*

ЗЛЯГА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **злягáти** і **злягáтися.**

ЗЛЯГА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ЗЛЯГТИ́,** зляжу, зляжеш, *док.* 1. *розм.* Те саме, що **лягáти** 1. *Марина злягала на своєму рипучому тапчані в кутку під чорними образами і, позираючи на заплакані шибки, стогнала: — Слаба я... Не переживу цю зиму* (Іваничук, Пе рубайте.., 1961, 95); [Р у ф і н:] *Я прошу вас, друзі, ходім в трикліпіум. Злягти я мушу, бо щось не встою* (Л. Укр., II, 1951, 393); *Володька визирнув у вікно і секунду послухав під дверима, злігши долі на живіт* (Смолич, II, 1958, 101).

2. *на що.* Спиратися на яку-небудь опору, обпиратися об щось. *Піщани тільки забачили свою «молоду» згаду, ..коли вона вилазила з пишного ридвана та сунула в горниці, злягаючи на руки двох хороше зодягнених дівок* (Мирний, І, 1949, 195); *Він грудьми злягав на стіл і їсть мого батька.. очима* (Кол., На фронті.., 1959, 171); *Роман вайняв місце коло вікна і, злігши плечима на стіну, став пильно вглядатися, що робиться надворі* (Гончар, III, 1959, 152); *Внучка стомилася бігати, злягла ручками і голівкою бабусі на коліна* (Ряб., Жайворонки, 1957, 169).

3. *тільки док.* Захворівши, лягти у постіль; занедужати. *— Що ми робитимемо, дню! От довелось мені злягти саме в жниво...* (Коцюб., І, 1955, 14); *Ярина після багатьох днів хвороби одужала, але незабаром знову злягла і то дуже важко* (Скл., Святослав, 1959, 100); *Пішли по селу чутки та розмови, ..батько до серця все те приймав.. й притьмом злiг* (Збан., Єдина, 1959, 130).

4. *тільки 3 ос., розм.* Осідати, ущільнюючись під дією чого-небудь. *Покрівля, правда, старувата, злягла, зеленим мохом узялася на північному причіляку* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 387).

5. *перен.* Затихати, вщухати (про звуки, явища природи і т. ін.). *Чути було, як поволі злягає тупіт ніг, як все тихше і тихше риплять вози* (Скл., М. Щорс, 1938, 41); *Вітер зліг, і дзвінко лунали на морозі веселі голоси* (Рибак, Переясл. Рада, 1948, 596).

6. *тільки док., діал.* Розродитися. *Саме напровесні Настя злягла: знайшлось хлопчатко* (Коцюб., І, 1955, 75).

ЗЛЯГА́ТИСЯ, áється, *недок.*, **ЗЛЯГТИ́СЯ,** зляжеться, *док.* Під дією чого-небудь ущільнюватися, перетворюватися на компактну масу. *Трава, пригоряючи, скручувалась, злягалась.., мов повість* (Гончар, Таврія, 1952, 346); *Весна підступає, ясна й непомітна, Злягаються, тануть високі сніги* (Воскр., Поезії, 1951, 290); *Заржавіла січова рушниця, злігся порох, розгубилося креміння* (Мирний, І, 1949, 180); // Злипатися, склеюватися. *Колись і ці кучері були хвилясті й золотисті, мов пшеничний сніп, а потім потемніли, зляглися від щоденного важкого поту та й поплелися жорстким сріблом* (Стельмах, І, 1962, 5).

ЗЛЯГТИ́ *див.* **злягáти.**

ЗЛЯГТИ́СЯ *див.* **злягáтися.**

ЗЛЯКА́НИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **злякáти.** *Червона, як жар, злякана й засоромлена, пішла Василина в пекарню* (Н.-Лев., II, 1956, 50); *Притихлий і зляканий, згорнувши міхи, на стільчику сидів сліпий Вихтір* (Тют., Вир, 1964, 385).

2. *у знач. прикм.* Охоплений ляком, страхом; переляканий. *А люди бідні в селі, Неначе злякані ягнята, Повамикалися у хатах* (Шевч., II, 1953, 150); *Злякана коняка, згубивши хазяїна, несамовито скаче полем* (Мирний, І, 1954. 359); // Який виражає ляк, страх. *Багато очей сумних і зляканих нетерпляче дивились на нього* (Головко, II, 1957, 349); *Жінка побачила Мірошниченка, підвелася, і зляканий осміх промайнув по її скорботно гарному обличчю* (Стельмах, II, 1962, 211); *Зляканий голос.*

ЗЛЯ́КАНІСТЬ, вості, *ж.* Стан за знач. **зляка́ний** 2. *Душевну неприступність батько й зараз вловлює в очах Ліни за отією зовнішньою мовби зляканістю* (Гончар, Тронка, 1963, 138).

ЗЛЯ́КАНО. Присл. до **зляка́ний** 2. *Знадвору вривається несвітський галас. Обидві пані бліднуть і злякано взираються* (Л. Укр., IV, 1954, 242); *Серце Марка забилося радісно і разом тривожно й злякано* (Мик., II, 1957, 326); *Короткий посвист сплеснув раптом в-під дерев, і Юра затремтів злякано і радісно* (Смолич, II, 1958, 88); *Табунець маленьких зелених рибок злякано сахнувся набік* (Собко, Скеля.., 1961, 115).

ЗЛЯКА́ТИ *і рідко* **ІЗЛЯКА́ТИ,** áю, áєш, *док., перех.* Викликати ляк, страх; перелякати. *Йде Ярема, Залізняк чує: — Чуєш, хлопче! ходи сюди! Не бійсь, не злякаю* (Шевч., І, 1963, 110); *Що в твоїми очима? Напиши по правді, бо вже все одно більш, ніж тепер, не злякаєш, я й так боюся* (Л. Укр., V, 1956, 378); *— За війну, мамо, я через таке пекло пройшов, що трудно вже мене тепер чимось злякати* (Головко, II, 1957, 577); // Примусити здригнутися від несподіванки. *— Свириде Яковлевичу, це я,— шепоче в темряві Марійка Бондар, щоб часом не злякати чоловіка* (Стельмах, II, 1962, 24); *Ступала* [Оленка] *причавно, мов боялася когось злякати* (Кучер, Трудна любов, 1960, 212); // Стривожити, порушити. *Настала тиша, як у вусі. Це вразу злякав ту журливу тишу нестямний крик, божевільний лемент...* (Мирний, І, 1954, 52); // Сполохавши, примусити полетіти (перев. комах, птахів). *Тихо в лісі: повітря не дихне, ніщо не шеберхне, жадна рослинка не схилиться, не злякає маленької комашки* (Коцюб., І, 1955, 35); *Постарілий колгоспний бригадир Опанас ні-ні та й заридає в клуні уночі за своїм любимим сином, шапкою затуляючи ридання, щоб не злякати солов'я на вишні* (Довж., І, 1958, 95).

ЗЛЯКА́ТИСЯ *і рідко* **ІЗЛЯКА́ТИСЯ,** áюся, áєшся, *док.* Відчути ляк, страх; перелякатися. *Еней, пожар такий уздрівши, Злякався, побіг, як сніг* (Котл., І, 1952, 104); [Ж е н я:] *Думаєш, як у перший раз мене сполохала, то я й тепер тебе злякаюсь?..* (Кроп., II, 1958, 447); *— Що тобі, Катре? — питаю.— Чи ти батька ізлякалася?* (Вовчок, І, 1955, 224); *Сама Санька, мабуть, до смерті злякалася свого вчинку* (Донч., III, 1956, 29); // Здригнутися від несподіванки. *— Чого се Мар'я Іванівна так зажурилася? — роздалося тихе питання згаду Христі, аж вона злякалася* (Мирний, III, 1954, 152); *Я побачив дядька Тимоху біля кузні. Стиха я підійшов і глянув на його. Глянув і злякався: обличчя бліде, очі позападали, якась мука світиться в їх* (Гр., І, 1963, 289).

ЗЛЯ́ПАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зляпáти.** *Підходили* [чоловіки].. *в неоковирному взутті, зляпаному казна з якого ременю чи склеєному з трофейних автомобільних камер* (Стельмах, Правда.., 1961, 39); // **зляпáно,** безос. присудк. сл. *Розглядаю папір. В кінці.. так-сяк зляпано безграмотний підпис* (Вас., I, 1959, 256).

ЗЛЯ́ПАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Зробити що-небудь наспіх, недбало. *Стою, задумавшись, над міжком; стоїть поруч мене дід; милуючись, дивиться старими очима на свою роботу: — Таке-сяке зляпав, а все ж буде краще на йому, ніж долі* (Вас., II, 1959, 73); *А гаєфермою і ветлікар — пера в руки та чирк-чирк — зляпали акта і всю вину на Одарку звалили...* (Ком. Укр., 7, 1956, 45).

ЗМА́ГА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **змага́ння** 1, 4, 5. *В мені живуть в боріннї світло й тьма, як зла й добра на світі вічна змага* (Сос., Поезія.., 1961, 39).

ЗМАГА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Стос. до змагання.

2. *рідко.* Те саме, що **спі́рний.** *Змагальне питання.*

ЗМАГА́ЛЬНИК, а, ч. Той, хто з ким-небудь змагається (*див.* **змага́тися** [1]). *Колгосни-змагальники взяли виробничо-громадське шефство над відсталішими артілями* (Нар. тв. та етн., 2, 1962, 99); *Коли чоловіки надумали бігати навпередки, стрибати через канаву, то трое мислителів показали себе найщирішими змагальниками у мужніх вправах* (Черн., Що робити?, перекл. Дукина, 1936, 211).

ЗМАГА́ННЯ, я, *с.* 1. Намагання перевершити, перемогти когось у чому-небудь, домагаючись кращих, ніж у когось, результатів, показників. *Маленький Саїб був дуже розумний хлопець і вчився так добре, що незабаром став трохи не розумнішим за свого напутника і вчителя, забивав баки в змаганнях Гарунові-паші* (Н.-Лев., IV, 1956, 15); *Успіхи світової соціалістичної системи в змаганні з капіталізмом ще більше загострюють боротьбу на ідеологічному фронті* (Наука.., 1, 1959, 13);* Образно. *Вже й вікна засвітились де-не-де, та відступитись день ніяк не хоче! Навколо мене ще змагання йде між денним блиском і вогнями ночі* (Забіла, Поезії, 1963, 15).

2. Масовий суспільний рух за виконання і перевиконання виробничих планів шляхом підвищення продуктивності праці і вдосконалення виробництва. *В змаганні братському, у гуртовім труді, Під сонцем Партії старі і молоді Вершать такі діла на нивах і заводах, Що ранку світлого ми чуємо в них подих, Що сяйво все ясніш палає угорі Комуністичної прекрасної зорі* (Рильський, III, 1961, 126); *Біля яблуні — взяте в чохол знамено, яке присуджене артілі за те, що вона виборола першість у змаганні* (Тют., Вир, 1964, 398).

◇ **Соціалісти́чне (комуністи́чне) змага́ння** — метод організації праці в соціалістичному господарстві, який заснований на поширенні досвіду передовиків виробництва і веде до підвищення продуктивності праці. *Особливого значення в справі будівництва нового життя Ленін надавав організації і розгортанню масового соціалістичного змагання* (Біогр. Леніна, 1955, 189); *За пропозицією комсомольців і комуністів колективе.. депо вирішив розпочати комуністичне змагання* (Наука... 2, 1959, 34).

3. Зустріч для здобуття першості з якого-небудь виду спорту. *Хто хоч раз був на футбольному змаганні, той добре знає, що ніде так пристрасті не закипають, як на футболі* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 138); *Великою популярністю користувались гімнастичні змагання з бігу, стрибків, кидання диска, списа, кінні змагання* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 258).

4. *перен.* Сутичка, боротьба двох протилежних або ворожих сил. *Любо дивитись на чвари війни, на кривавє змагання, Що у долині кипить, коли сам непричетний до бою* (Зеров, Вибр., 1966, 157); *Проти діла соромного Виступав слово праве,— Ох, страшне оте змагання, Хоч воно і не кривавє!* (Л. Укр., I, 1951, 386); * Образно. *У мовчазному змаганні в бурею застигли млини* (Кир., Вибр., 1960, 283).

5. *розм.* Те саме, що **сва́рка.** *Починається лайка, змагання. Крик, гук дедалі все росте, все більшає* (Мирний, I, 1954, 237); *Зять був так само самостійний і запопадний; почалось змагання в сім'ї, потім колотнеча* (Н.-Лев., III, 1956, 198); *Геть набік всі чвари й змагання бридке, Що нас роз'єднало в «дні оні»! Всі разом повстаньмо за право людське...* (Стар., Вибр., 1959, 11).

6. *діал.* Прагнення, намір. *Ми бачили майже у всіх наших новіших поетів щире змагання — визволитися з пут шаблону* (Фр., XVI, 1955, 333); *Мені не бачити вас більше, України милої лани! ..Докупи з людом не брести. Не поділити з краєм бідним Змагань до певної мети* (Граб., I, 1959, 164); *Чому ж вагаюсь я розкрить свої змагання, Усю пожежу дум моїх?..* (Олесь, Вибр., 1958, 256).

ЗМАГА́ТИ [1], а́ю, а́єш, *недок.,* **ЗМОГТИ́,** змо́жу, змо́жеш; *мин. ч.* зміг, змогла́, ло́; *док.* 1. *перех., розм.* Брати гору, здобувати перемогу над ким-, чим-небудь; перемагати. *Був* [Артем] *дядько роботящий, землю шанував, і хоч змагали його злидні, та працював чоловік* (А.-Дав., Крила.., 1959, 50); *Венера зачала благати І за Енеєчка прохати, Вулкан йому щоб допоміг: Енеєві зробив би збрую Із сталі, міді, золотую — Такую, щоб ніхто не зміг* (Котл., I, 1952, 208); *Ми всі дороги пройшли, Дніпр розірвавши туман, Лиха здолали, змогли Чорного ворона стан* (Ус., Вибр., 1948, 298); // Переборювати, долати що-небудь (почуття, фізичний стан і т. ін.). *Ішла дитина, на очах росла, Змагала в серці острах передвічний* (Рильський, Поєми, 1957, 288); // *тільки 3 ос.* Оволодівати всім єством. *Хоч заплющив я очі, а сон мене не змагав* (Вовчок, VI, 1956, 309); *Надходить* [Зет] *з бритвою. Видно, втома починає і його змагати* (Л. Укр., I, 1951, 450); *Почне ж Тарас говорити про щось серйозно, вона умисне, ніби її змагають позіхи, прикриває долонею рота* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 114).

2. *тільки недок., неперех., до чого, діал.* Прагнути. *Теперішні поети загалом змагають до того, щоби в своїх піснях, повістях, оповіданнях і т. ін. малювати життя людське таке, яким воно його бачать* (Фр., XVI, 1955, 157).

ЗМАГА́ТИ [2], а́ю, а́єш, *недок., рідко,* **ЗМОГТИ́,** змо́жу, змо́жеш; *мин. ч.* зміг, змогла́, ло́; *док., перев. з інфін.* Мати змогу, бути спроможним що-небудь робити. *Анна, слабовита й так, не змагала на найширшім загоні йти порівно з іншими* (Фр.. I, 1955, 61); *Сини.. саме до роботи. Господар також ще змагає* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 35); *Великії у страха очі, Вся рать неслась, хто швидше зміг* (Котл., I, 1952, 220); *Христя не змогла говорити... так її серце билося, стукотіло* (Мирний, III, 1954, 181); — *Бігти зможеш? — Зможу, товаришу командир* (Стельмах, II, 1962, 201); // *тільки док.* Дістати можливість робити що-небудь за певних обставин. *Коли поставлять залізну грубку або куплять переносний камін, я зможу тут жити* (Коцюб., III, 1956, 403); [Р і ч а р д:] *Ти один в сій пущі мені б міг помогти, якби схотів.* [Д ж о н а т а н:] *Аби я зміг, охотно не бракує* (Л. Укр., III, 1952, 52); *Звістка про падіння Перекопу приголомшила весь світ. Неприступний білий Верден, який, сподівались, зможе триматись роками, упав протягом трьох діб* (Гончар, II, 1959, 438).

ЗМАГА́ТИСЯ [1], а́юся, а́єшся, *недок.* 1. Намагатися перевершити, перемогти когось у чому-небудь, домагаючись кращих, ніж у когось, результатів, показників. *Нема що таїти — трудно йому з ученим змагатися,*

таки лихо — невчений (Головко, II, 1957, 421); *Самі́вські майстри сьогодні змагалися в творчості. Сапери й піхотинці, скинувши тілогрійки, поплювавши в долоні, в'язали плоти* (Гончар, III, 1959, 342); *Звідки й взявся горобець: — Ану, давай змагатись! Навпростець Хто долетить туди-он до отари? Орел зібрався з силами і полетів... за хмари!* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 163); // *перен.* Не поступатися кому-, чому-небудь в якихось якостях, властивостях. *Румя'ні щоки та губи змагались красою з свіжими, розкішними квітками букетів* (Н.-Лев., III, 1956, 238); *Чистотою наші лабораторії повинні змагатися з лікарнями* (Шовк., Інженери, 1956, 44).

2. Брати участь у змаганні (у 2 знач.). *Коли вже змагатися, то треба ж заздалегідь підготувати своє робоче місце* (Донч., VI, 1957, 210); *Механізатори змагаються між собою за продуктивне і високоякісне проведення всіх робіт* (Хлібороб Укр., 1, 1967, 8); *Шахтарі Донбасу змагаються з кузнецькими шахтарями за зразкове виконання завдань п'ятирічки* (Рад. Укр., 5.XI 1952, 1).

3. *перен.* Чинити опір кому-, чому-небудь, протестувати проти когось, чогось, боротися з ким-, чим-небудь, за когось, щось. *— Я знаю, я бідаха, да ще к тому й кріпак; твій рід такий великий — змагатиметься...* (Барв., Опов.., 1902, 76); *— Я — Дуб, се інше діло: Не тільки вітру не боюсь — Я з бурею змагаться буду сміло* (Гл., Вибр., 1957, 202); *— Толстиков уже й без пива клює, — посміхаючись, кивнув Черниш на свого правого сусіда, що, уткнувшись головою в руки, уперто змагався з налягаючою дрімотою* (Гончар, III, 1959, 392). *Змагалися хлопці відважно в бою за рідну вітчизну свою* (Голов., Близьке.., 1948, 39); *Вийшли люди за врожай змагаться* (Рильський, III, 1961, 99); // *перен.* Стикатися (про протилежні думки, почуття, бажання і т. ін.). *В ній змагалося два бажання: одно — негайно покинути все до чорта і скоріше їхати звідси, і друге — навпаки, залишитися довше, дізнатися про всі таємниці* (Смолич, I, 1958, 86).

4. *розм.* Те саме, що **сварити́ся**. *Кайдаш і Лаврін.. кричали на все горло, змагались разом з бабами й підняли такий гвалт на весь куток, що люди повибігали з хат* (Н.-Лев., II, 1956, 339); [Прісцілла:] *Ви про що там змагалися?* [Руфін:] *Та так, пуста розмова, ти не турбуйся...* (Л. Укр., II, 1951, 442); // Сперечатися, доводячи свою правоту. *Змагаються* [Катря] *в нами, що нема у світі ані добрих людей, ані правди у людей* (Вовчок, I, 1955, 226); *Старий Горпищенко ніяк примиритись не може, бо по чабанському звичаю тузлук треба їсти, як він каже, тільки з дерев'яних ночовок. Він і сьогодні довго змагався з жінками з цього приводу* (Гончар, Тронка, 1963, 10).

ЗМАГА́ТИСЯ[2], а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗМОГТИ́СЯ**, змо́жуся, змо́жешся, *док. розм., рідко.* 1. Спромагатися на щось, намагатися що-небудь зробити. *Конаючи, силкувалася мати звести тремтячу руку, щоб поблагословити дочку, що припадала до неї; холодіючи, змагались уста вимовити це благословення* (Гр., 1, 1963, 262); *— Як же йти, Катре, не здолію я по землі ступати! — Я тебе доведу, голубко! Зможи́ся, щоб іще гірш тобі не було* (Вовчок, I, 1955, 111).

2. *тільки 3 ос.* Наростати, збільшуватися, посилюватися. *Дивний якийсь гомін, що йшов від толоки і змагався чимраз дужче, притягнув Германа до вікна* (Фр., V, 1951, 427); *В його душі змагалася боротьба, підносилася і спадала хвиля збурених почуттів* (Кобр., Вибр., 1954, 35); // Наставати. *Після дощів спекота змоглася ще гірша, — просто хамелеонича спекота!* (Л. Укр., V, 1956, 53).

3. *рідко.* Те саме, що **знемага́ти** 1. *Так стихає буйний вітер, що краєм лісу лопотить ліщиною, свище терняками, а заки дійде до середини лісу, то зможеться зовсім і нарешті втихне* (Март., Тв., 1954, 276).

ЗМА́ЖКА, и, *ж., діал.* Сварка. *Як свое лихо, так Соловейків обминала, щоб тільки не було між нами тієї грязоти, тієї змажки та лайки* (Н.-Лев., II, 1956, 9).

ЗМА́ЗАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зма́зати**. *Увійшов* [писар], *зігнувсь, ізнітився, наче й не ступав, а чоботи здорові й добре змазані* (Вовчок, I, 1955, 77); *Дощ тут випав менший, так що ледве прибив пилюку, яка пахла після дощу так, як пахне змазана глиною черінь печі* (Тют., Вир, 1964, 194); // **зма́зано**, *безос. присудк. сл. Наступного дня Чемериця прийшов на перегатку так само рано, як напередодні, і оглянув кран.. Поцікавився, чи змазано корінний вал* (Коцюба, Нові береги, 1959, 222).

2. *у знач. прикм., розм.* Нечіткий, розпливчастий (перев. про зображення). *При фотографуванні бігунів і ковзанярів можна вдаватися до прийому руху фотоапарата паралельно рухові спортсменів. У цьому випадку спортсмен виходить різким, а фон — змазаним* (Довідник фот., 1959, 76).

ЗМА́ЗАТИ *див.* **ЗМА́ЗУВАТИ**.

ЗМА́ЗАТИСЯ *див.* **ЗМА́ЗУВАТИСЯ**.

ЗМА́ЗКА, и, *ж., рідко.* 1. Дія за знач. **зма́зувати** 1. *У таборі тракторної бригади артілі імені Щорса стоять три комбайни КУ-2А. Навіть зовнішній вигляд їх свідчить про те, що тут у дії — приказка: «Техніка любить змазку, догляд та ласку»* (Рад. Укр., 27.VII 1961, 2).

2. *спец.* Жирна або густа речовина, якою покривають або змазують яку-небудь поверхню. *Для утеплення перекриття застосовують глиняно-солом'яну змазку в 10—12 см* (Жилий буд. колгоспника, 1956, 196).

ЗМА́ЗУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зма́зувати** 1—3. *Усі вузли тертя машин і механізмів.. потребують змазування* (Знання.., 11, 1969, 6).

ЗМА́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗМА́ЗАТИ**, зма́жу, зма́жеш, *док., перех.* 1. Покривати шаром чого-небудь жирного або густого. *Гвинтики-шпунтики, коліщата й коліщатка — підкручує їх Павлик, вдосконалює, підчищає, змазує свинячим салом* (Донч., VI, 1957, 52); *Побілила* [Катерина] *вапном стіни, принесла глини, кізяків, по лікті закачала рукава, замісила глину й змазала долівку* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 144); // Заливати, обробляти поверхню чим-небудь рідким. *Лікар зняв бинти, змазав рубці йодом* (Собко, Справа.., 1959, 312).

2. Розмазувати, стирати що-небудь (звичайно фарбу, чорнило); // *розм.* Робити що-небудь (перев. зображення) нечітким, розпливчастим.

3. *перен., розм.* Позбавляти гостроти, виразності і т. ін.

4. *тільки док., також без додатка, фам.* Сильно ударити кого-небудь. *Змазати по вуху.*

ЗМА́ЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗМА́ЗАТИСЯ**, зма́жуся, зма́жешся, *док.* 1. Покривати, змазувати собі що-небудь шаром чогось жирного або густого.

2. Розмазуватися, стиратися (звичайно про фарбу, чорнило); // *розм.* Ставати нечітким, розпливчастим (перев. про зображення). *Якщо правду сказати, не дуже вдалий знімок, глибини немає, все змазалось* (Перв., Дикий мед, 1963, 320).

3. *перен., розм.* Втрачати гостроту, виразність і т. ін. *Регіт струсонув повітря, Знявся галас. Ані Магерам відчув небезпеку — як би за сміхом і жартами не зма-*

залося важливе, серйозне питання про ледаря, що гальмує роботу в бригаді (Донч., II, 1956, 170).

4. *тільки недок.* Пас. до **зма́зувати** 1—3.

ЗМАЙСТРО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **змайструва́ти**. *В кутку стояв маленький столик, змайстрований з якоїсь ляди* (Вас., II, 1959, 197); *Змайстровані з м'якого дерева, поскрипували східці під жандармом, що від мене* (Чендей, Поєдинок, 1962, 46).

ЗМАЙСТРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Виготовити, зробити що-небудь своїми руками. *Я змайстрував собі славний, довгенький* [ножик] (Вовчок, VI, 1956, 317); *Ніхто в колгоспі краще за нього не змайструє саней* (Донч., Дочка, 1950, 35); // Приготувати якусь страву або напій.— *Ходім лишень полудновать. Що ти там, Ярино, Змайструвала?* (Шевч., I, 1951, 278); — *А хто кращий коровай змайструє, Того мати медом почастує* (Забашта, Квіт.., 1960, 96); // *перен.* Нашвидку що-небудь скласти, написати і т. ін. [Д и р е к т о р:] *Як змайструвать виставу нам таку — Нову й живу, і людям до смаку?* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 5).

ЗМА́ЛЕНЬКУ, *присл., розм., рідко.* Те саме, що **зма́лечку**. *Батьки їх були собі сусіди, а вони потоваришували собі ще змаленьку* (Федьк., Буковина, 1950, 58).

ЗМА́ЛЕЧКУ, *рідко* **ІЗМА́ЛЕЧКУ**, *присл.* Пестл. до **зма́лу**, **ізма́лу**. *Грицько.. ще змалечку газнав нужди та бідування* (Вас., I, 1959, 158); *Ще змалечку він не такий удався, як усі: був тихий, замислений хлопець* (Гр., II, 1963, 326); *Ізмалечку бісять мене дармоїди, Мені з білоручками вік не дружить* (Мур., Осінні сурми, 1964, 24).

ЗМА́ЛИТИ, лю, лиш, *док., перех., розм., рідко.* Те саме, що **зме́ншити**. *Наша сила — земля. Коли вона буде в громади,— буде й сила; коли ж громада її віддасть комусь, то свою силу змалить* (Гр., II, 1963, 362).

ЗМА́ЛИТИСЯ, люся, лишся, *док., розм.* Повести себе нерозсудливо, легковажно, по-дитячому. *Сп'яні́лі люди* [на весіллі] *як змалились. Танцювали, співали, плакали, гралися в квача і довгої лози* (Дім., Ідол, 1961, 29); — *Чи ти клепку з голови загубив? — накинулась* [на діда] *баба Лизавета.. — Змалився, їй-право, змалився!* (Донч., VI, 1957, 39).

ЗМАЛІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм., рідко.* 1. Те саме, що **зме́ншитися** 1. *Машина поїхала, а Марина стояла й дивилася.. Згодом машина змаліла, потім зовсім зникла, залишилася тільки хмара куряви* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 269); *Змаліли Дністрові води і набрали темно-зеленого забарвлення* (Оп., Іду.., 1958, 143).

2. Повести себе нерозсудливо, легковажно, по-дитячому. [Ф а л е с:] *З малими змаліви навіки, З великими й малий — великий* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 315).

3. *перен.* Втратити значення, силу, вагу. *В її чистій дівочій уяві образ приятельки, упавшої і зганьбленої, зовсім через те не змалів і не заплямився* (Фр., II, 1950, 319).

ЗМА́ЛКУ, *рідко* **ІЗМА́ЛКУ**, *присл.* З дитинства, з малоліття. *Вони вдвох приятелювали ще взамолоду, навіть змалку* (Н.-Лев., I, 1956, 116); *Як човнові море, для мене світ білий Ізмалку здавався страшним* (Греб., I, 1957, 83); *Гнат іще малим хлопчиком на молотьбі все біля машини було треться.. Змалку душа в нього лежала до машини* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 30).

ЗМА́ЛУ, *рідко* **ІЗМА́ЛУ**, *присл.* Те саме, що **зма́лку**. *Він буває Івася й підохочує: — Ану-ну, синку! учися змалу: на старість як нахідка буде!* (Мирний, II, 1954, 83); *Назустріч бовві і смерті Ми без вагання йшли вперед, Ізмалу віддані і вперті* (Уп., Укр. поема, 1950, 96).

ЗМАЛЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **змалюва́ти**. *Сила художнього таланту — в змальованні повноцінних художніх образів, в уміннї типізувати явища життя* (Ком. Укр., 1, 1961, 51); *Вся наша поезія прагне до зображення і розкриття характеру передової людини, до змалювання людини-комуніста в житті, в трудовій діяльності* (Мал., Думки.., 1959, 24).

ЗМАЛЮВА́ТИ *див.* **змальо́вувати**.

ЗМАЛЮВА́ТИСЯ *див.* **змальо́вуватися**.

ЗМАЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **змалюва́ти**. *Навіть змальований ним же самим на папері завець хвилював його. Ось зараз вискочить куцохвостий з-за куща* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 165); *Якою солоденькою, примазаною здалася зараз Німі вожата, змальована в оповіданні!* (Донч., V, 1957, 327); // **змальо́вано**, *безос. присудк. сл. Художник Ерделій показав нам одну свою картину. На ній було змальовано тихе озеро* (Кучер, Зол. руки, 1948, 80); *В новелі Натана Рибака «Прапор» змальовано безстрашний вчинок і таку ж безстрашну смерть нашої радянської людини* (Тич., III, 1957, 175).

Як (мов *і т. ін.)* **змальо́ваний** (**змальо́вана** *і т. ін.*): а) красивий, гарний, вродливий (про зовнішність людини). [З і н ь к а:] *Гарна* [Хведоска]! *Гарна, як змальована!..* (Кроп., II, 1958, 59); *А дівчата й хлопці, всі мов на картині змальовані* (Кучер, Чорноморці, 1956, 442); б) чіткий, яскравий (про зображення, уявлення і т. ін.). *Як змальована, встала перед Вовою постать паняночки, якоїсь родички слідчого* (Вас., I, 1959, 86).

ЗМАЛЬО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **змальо́вувати**.

ЗМАЛЬО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗМАЛЮВА́ТИ**, ю́ю, ю́єш, *док., перех.* 1. Малюючи, відтворювати вже намальоване, сфотографоване і т. ін.; перемальовувати; робити копію чого-небудь; копіювати.

2. Малювати з натури предмети, живі істоти, природу і т. ін. *Працюючи у складі Київської археографічної комісії, Шевченко багато їздив по Україні. Він не тільки змальовував пам'ятники давнини, а й збирав різні матеріали, зокрема фольклорні* (Рад. літ-во, 8, 1965, 38); — *Сев, а хороше море..? Коли б тільки його не змальовували синьою фарбою* (Ю. Янов., II, 1958, 40); [Р і ч а р д:] *Що ж він малює?* [Д ж о н а т а н:] *Більше все портрети. Свій власний змалював* (Л. Укр., III, 1952, 107).

3. *перен.* Описувати, зображувати словесними засобами в художньому творі, листі, розмові і т. ін. *Леся розуміла, що треба вміти не тільки бачити, а й змальовувати бачене. Вона не знала, чи вдасться їй написати оповідання* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 5); *Поети оспівують красу природи своєї Батьківщини, змальовують образи металургів і шахтарів, лісорубів і бетонярів, садівників і штукатурів* (Іст. укр. літ., II, 1956, 303); *Олена розговорилася і все своє перебування у рідних почала змальовувати комічними фарбами* (Вільде, Сестри.., 1958, 9); *Годі тобі малювати Дніпро.. Краще людину змалюй, вдихни їй у душу душею, Радість і смуток її в слові твоїм покажи* (Сам., I, 1958, 74); *В цілому ряді оповідань.. Франко змалював нам широкі і страшні картини життя робітників* (Коцюб., III, 1956, 37); — *Вечірка буде, але не така, як вам її Едіта змалювала* (Кач., II, 1958, 43).

4. *перен., розм.* Бити, залишаючи сліди. *Не одному полоненому Подайкін змалював спину різками у цьому ж* [концентраційному] *таборі* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 291).

ЗМАЛЬО́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗМАЛЮВА́ТИСЯ**, ю́юся, ю́єшся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Чітко

окреслюватися, вимальовуватися, ставати ясно видним на фоні чого-небудь. *Хвостом ударивши об сизувату воду, Враз короп кинувся, аж розбудив луну, І змалювався весь, на всю чудесну вроду, Неначе брокговий...* (Рильський, II, 1946, 214).

2. *перен.* Поставати, виникати в уяві, думках і т. ін.; уявлятися. [Христя:] *Тільки що заплющу очі, так.. його обличчя і змалюється перед моїми очима!* (Кроп., I, 1958, 450).

3. *тільки недок.* Пас. до **змальо́вувати.** *Представники ворожого табору змальовуються* [Вандою Василевською] *в цілком реалістичному плані* (Талант.., 1958, 72).

ЗМАНДРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., рідко.* Піти, втекти і т. ін. звідки-небудь (частіше з постійного місця проживання). [Карпо:] *Підеш з села, почнуть плести, лихословити... Скажуть, певно, тому правда. що про неї та Карпа патякають, через те вона й з села змандрувала* (Кроп., II, 1958, 171); *Вони зайшли на галявину, пориту лисячими норами, які вже подекуди пообвалювалися.. — Не водяться вже лиси. Змандрували,— сумно пояснив Тимко* (Тют., Вир, 1964, 228)

ЗМАНЕВРУВА́ТИ, у́ю, у́єш. Док. до **маневрува́ти.** *Почав* [Сидір Білий] *громити із своїх гармат турецькі кораблі прямою наводкою. Великі, неповоротні, вони не встигали вчасно зманеврувати, налазили один на одного, посилюючи загальне сум'яття й безладдя* (Добр., Очак. розмир. 1965, 110); *Ти намагався зманеврувати по самому фарватеру, а тебе на мілину викидав* (Збан., Мор. чайка, 1959, 48); *Закортіло* [Любові Прохорівні] *за всяку ціну зманеврувати..* (Ле, Міжгір'я, 1953, 66).

ЗМА́НЕНИЙ, а, е Дієпр пас. мин. ч. до **зміни́ти.**

ЗМАНИ́ТИ *див.* **зма́нювати.**

ЗМА́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зма́нювати.**

ЗМА́НЮВАТИ, юю, юєш. *недок.*, **ЗМАНИ́ТИ,** зманю́, зма́ниш, *док., перех* Спокушаючи чим-небудь, умовляти когось іти, їхати куди-небудь, змінивши місце проживання, роботу і т. ін. *Поглянув Степан Васильович на веселе з хитринкою обличчя самодержця на портреті і стиснув товстуваті уперті губи.— Чого ж ти радієш і чого по-дурному хитруєш — адже тебе обдурює навіть дрібний пройда, зманюючи твоїх людей за далекі океани?* (Стельмах, I, 1962, 200); *Нагодилися якраз купці.. Сподобався їм моторний Теодосій, і зманили вони його.. з монастиря* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 147); *Вчора мало не бунт учинили два отамана — Дурний і Татаринець. Коло півтисячі людей зманили з собою і перед вечором завернули в Маційовичі* (Ле, Наливайко, 1957, 306).

ЗМАРНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **змарні́ти.** *Плечистий* [старий Гільзе], *але похилий та змарнілий від роботи, хвороби та всяких злиднів* (Л. Укр., IV, 1954, 245); *Встали завчасно змарнілі вдови і діти героїв. Мовчання і тиха скорбота залягли в занімілому залі* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 34); *Змарніле від утоми немолоде лице* [хірурга] *пітне, очі запалені* (Довж., I, 1958, 290); *// у знач. прикм. Невисока Христя, з повним рожевим лицем, молодими ясними очима, чорними бровами, так одрізнялася від змарнілої Олени* (Мирний, III, 1954, 76); *Жінка важко зітхнула, по змарнілих щоках покотились гарячі сльози* (Збан., Між.. людьми, 1955, 43); *Сонце припіка. І від безводдя хилиться змарніла, Суха, як дріт, стеблина будяка* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 37).

ЗМАРНІ́ТИ і *рідко* **ІЗМАРНІ́ТИ,** ію, ієш, *док.* 1. Схуднути, виснажитися від горя, туги, хвороби, недоїдання, важкої праці і т. ін. — *Марку! подивися, Подивися ти на мене! Бач, як я змарніла? Я не Ганна, не наймичка, Я...— Та й оніміла* (Шевч., I, 1963, 322); [Ганна:] *Але ж і змарніла ти!* [Зінька:] *Чи в'яне квітка під росою на сонці? Чи змарніла б, коли б не горе?* (Кроп., II, 1958, 35); *Зчорнів я, змарнів я, попід гаєм ходячи, За тобою, моє серденько, тужачи, тужачи!* (Барв., Опов.., 1902, 452); *— Що це ти, Гаїнко, мов ізмарніла? Чи не хвора?—Ні... я здужаю..* (Гр., II, 1963, 395); *//* Втратити свіжість, привабливість, красу (про обличчя і т. ін.). — *Була я в батька, було моє личко біленьке й брови чорненькі, а в свекра личко моє змарніло й брови полиняли,— подумала Мотря* (Н.-Лев., II, 1956, 295).

2. *перен.* Зів'янути, засохнути від нестачі вологи, поживних речовин і т. ін. (про рослини). *Мої мрії найкращії в'януть, Моя розквітлії вбсени квіти, Що розквітли, щоб зараз змарніти, Щоб на сонечко раз тільки глянуть* (Л. Укр., I, 1951, 56); *Буйно сходила пшениця, Так, аж серце молоділо... Як же вбого колоситься! Як стебло її змарніло!* (Рильський, III, 1961, 67); *Тополина змарніла й пожовкла* (Голов., З листів.., 1940, 16)

3. *перен., рідко.* Втратити велич, могутність. *Минами роки. Мільйони людей вмирали на фронтах імперіалістичної війни. Країна змарніла і впала в скорботу* (Довж., I, 1958, 449); *//* Занепасти. *Наберем червоної китайки, Гей, гей, та на славу! ..Гей, щоб наша червона китайка, Гей, гей, червоніла, А щоб наша козацька слава, Гей, гей, не змарніла!* (Укр.. думи.., 1955. 91).

ЗМАРНО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **змарнува́ти.** *Мов той вигна́нець, молодість свою Я вдав з минувшини: — Де щезла ти, ледащо? Чому так скупо тішила мене, У фронтових полях, в гримучих хащах Змарнована?* (Мур., Осінні сурми, 1964, 36); *Хірургом Друзь став пізно. Будь-що має він надолужити два роки, змарновані до війни, та чотири, відібрані війною* (Шовк., Людина.., 1962, 11); *// у знач. прикм. Соломія анесилилась і впала.. Їй жаль стало молодого змарнованого життя — і вона заплакала* (Коцюб., I, 1955, 363); *//* **змарно́вано,** *безос. присудк. сл. Брала зліть, що довгожданий і радісний день так змарновано* (Кучер, Чорноморці, 1956, 17).

ЗМАРНУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **марнува́ти.** — *А шануйте,— обзивався до синів,— шануйте старого батька! Не прогайнував нічо* [нічого], *не змарнував, але ще придбав та й вам передав* (Март., Тв., 1954, 209); [Годвінсон:] *Сей чоловік вже змарнував талант, розтринькав, мов п'яниця* (Л. Укр., III, 1952, 79); *Змарнувш силу на той ліс, а воно, може, й пропаде все...* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 15); *Як безглуздо вона змарнувала свої найкращі літа!* (Руд., Остання шабля, 1959, 38).

ЗМАРНУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся. Док. до **марнува́тися** 1, 2. *Його серце було ще переповнене жалем за дрібною худобиною, що змарнувалася* (Коб., II, 1956, 182); *Пишу до Вас, лежачи в ліжку: застуда вже третій місяць не пускає мене звідти. Отак змарнувався мій вільний час, моя хіть щось зробити за зиму* (Коцюб., III, 1956, 159).

ЗМАСТИ́ТИ *див.* **зма́щувати.**

ЗМАТЕРІАЛІЗО́ВАНИЙ, а, е, *книжн.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зматеріалізува́ти.**

2. *у знач. прикм.* Який зматеріалізувався. *Архітектурні пам'ятники — це історія нашого народу, зматеріалізований літопис його страждань і перемог, його волі, талановитості та майстерності* (Знання.., 9, 1966, 30); *Висока золота стерня шелестить під ногами, мов.. зматеріалізоване сонячне проміння* (Гончар, Людина.., 1960, 173).

ЗМАТЕРІАЛІЗУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., книжн.*

Втілити що-небудь у матеріальній, конкретній формі; уречевити.

ЗМАТЕРІАЛІЗУВА́ТИСЯ, у́ється, *док., книжн.* Втілитися в матеріальній, конкретній формі; уречевитися. *Та чи й був той Флавіо взагалі? Може, то добрий дух зматеріалізувався на час у цьому могутньому тілі, в цих буйних чорних кучерях* (Загреб., Європа. Захід, 1960, 77).

ЗМАХ, у, ч. Дія за знач. **змахну́ти.** *Одним змахом кулака повалив він шинкаря на землю* (Мирний, II, 1954, 128); *Високо-високо в небі кружляв орел без єдиного змаху крил* (Томч., Готель.., 1960, 70); *І сам того не помітив, що рука його стала твердішою, змахи олівця рішучішими* (Збан., Сеспель. 1961, 200).

[За] **одним зма́хом** — за одним разом, зразу. *Одним змахом скинула* [Терезка] *халат* (Томч., Готель.., 1960, 312).

ЗМАХНУ́ТИ *див.* **зма́хувати.**

ЗМА́ХУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зма́хувати.** *Вже завиднілась вдалині водоналивна башта високанського колгоспу, вона ніби кликала до себе неквапливим змахуванням сріблястих широких крил* (Збан., Переджнив'я. 1960, 439).

ЗМА́ХУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ЗМАХНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док.* 1. *неперех.* Махати чим-небудь, спрямовуючи рух угору. *Візник здивовано озирається на сідока, потім змахує пужалном і ще дужче поганяє коні* (Полт., Дит Гоголя. 1954. 5); *Вибухнув постріл. лейтенант змахнув руками. мов веслами, і впав навзнак* (Кол., На фронті.., 1959, 96); *Птах. плавно змахнувши крилами, спокійно поплив стороною над степом* (Гончар, Таврія... 1957, 22).

2. *перех* Скидати. відкидати що-небудь змахом (змахами) руки *Заступник редактора звичним рухом змахує з чола на перенісся окуляри* (К.л.. Терен.., 1959, 350); *Зняв безкозирку сибіряк і щоб змахнув з очей* (Нагн., Пісня.., 1949, 47); // Різким рухом витирати, струшувати що-небудь *Дехто вже змахував нашвидку рукавом піт з чола, інші поскидали теплі піджаки й пальта* (Коп., Вибр., 1953, 133); *На очах Гордого з'явилася непрошена сльоза, і він крадькома змахнув її долонею* (Руд., Вітер.., 1958. 27); *Дівчина. повідчиняла вікна, протерла шибки, змахнула невидиму пилюку з столів та підвіконь* (Коз., Сальвія, 1959. 51); // Махаючи чим-небудь. зганяти, відганяти кого-небудь. *Ще крок — і Кость у голубнику Спокійними рухами він змахує з плечей сизих туркачів* [голубів] (Донч., I, 1956, 55); *Змахнути муху з обличчя;* // перен. Відкидати, гнати геть (звичайно думки, поганий настрій, смуток і т. ін.). *Зусиллям волі він змахнув усі думки і далі брів* (Коцюб., II, 1955, 393); *Зірвала* [Наташа] *косинку з голови, немов цим жестом змахнула і біль з душі* (Зар., Антеї, 1962, 220).

ЗМА́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **змасти́ти.** *Гвинтівка була чиста, зовні злегка змащена синюватим рідким маслом* (Кучер, Чорноморці, 1956, 367); *Маленька хата з хатиною були чистенько побілені крейдою, долівка змащена глиною і висипана.. аїром* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 182); *З посиленим апетитом їли вони в цей день добре змащену солдатську кашу* (Гончар, Людина.., 1960, 69).

ЗМА́ЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **змасти́ти.** *Слід звернути увагу учнів на важливість правильного змащення верстата* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 147).

ЗМА́ЩУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для змащування. *Змащувальною.. рідиною звичайно є керосин, гас, машинне масло і ін.* (Технол. різального інстр., 1959, 195); *Нарешті привезли пальне і змащувальні матеріали* (Гончар, Тронка, 1963, 261); // Пов'язаний із змащуванням. *Змащувальні роботи.*

ЗМА́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зма́щувати.** *Новий паровоз, з автоматичною системою змащування й подачею нафтопалива, з вимірними апаратами на дошці, давав машиністові цілковиту можливість вести поїзд самому, без допомоги помічника* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 141); *В шкірі є сальні залози, що виділяють сало для змащування шкіри і волосся* (Шк. гігієна, 1954, 87).

ЗМА́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ЗМАСТИ́ТИ,** змащу́, зма́сти́ш, *док., перех., чим і без додатка.* 1. Змазувати. покривати шаром чого-небудь жирного або густого. *Сокири, молотки, напилки, рубанки, бури, лопати прибували й прибували. Все це швидко очищали від іржі, змащували і складали на полицях у складі* (Ткач, Плем'я.., 1961, 75); *Масу* [сирну] *викладають на розкачане.. тісто, розрівнюють, змащують білком* (Укр. страви, 1957, 317); *Бунч дістав із польової сумки жовту мазь і змастив хлопцеві попечені місця* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 60); // Заливати, обробляти поверхню чим-небудь рідким. *Їй віддавали свій чай, роздобутим йодом змащували рани* (Хижняк, Тамара, 1959, 155).

2. Класти на хліб, у страву масло, олію і т. ін.

ЗМА́ЩУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **зма́щувати.** *Агрегат уже спинився на ту коротку хвилинку-мить, без якої не можна обійтися навіть у жнива, хвилинку, в яку змащуються вузли, котрих не можна змастити на ході* (Рад Укр., 20.VIII 1961, 3).

ЗМЕ́ЛИТИ, лю, лиш, *док., перех., діал.* 1. Жадібно з'їсти (перев про тварин). *Йонька зайшов у чиєсь подвір'я на самому краю хутора, побудив собак, вони скажено рвалися із ланцюгів, готові змегелити Йоньку разом із кожушиною* (Тют., Вир, 1964, 89).

2 *перен.* Знищити. — *Був авторитет, а зазув... Сагайдак із своїми доярками його змегелив. Чув, яку свиню підклали?* (Добр., Тече річка.., 1961, 215).

ЗМЕЖЕНІ́ТИ ію, *док., діал.* Спасти (про воду); // Стати вужчим (про річку). *Посивів, Дніпре мій. Широкий — змеженів* (Тич., I, 1957. 110).

ЗМЕ́ЛЕНИЙ, *рідко* **ЗМОЛО́ТИЙ,** а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **змоло́ти.** *Тонко змелений червоний перець* (Ільч., Козацьк роду.., 1958, 412); *Змолоте борошно.*

ЗМЕ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок., рідко,* **ЗМОЛО́ТИ,** змелю́, зме́леш, *док., перех. і без додатка* 1. Подрібнювати, перетворюючи що-небудь на борошно або порошок; молоти. *Поніс він ту пшеницю десь далеко до млина, змолов* (Н.-Лев., III, 1956, 284); *Їздили сюди переважно літні люди. Не стільки змелють, як поштовхаються біля млина, щось нове почують* (Хижняк, Тамара, 1959, 41); * Образно. *Уже давно рожеві сни Безжалісні змололи жорна* (Перв., 1, 1958, 90).

2. *тільки док., фам.* Сказати що-небудь недоладне, недоречне. — *Ти розсердився вже, Тарасе? Я дурна, змолола щось, а потім самій стало сором* (Вас., II, 1959, 372).

3. *тільки док., фам.* З'їсти все, нічого не залишивши. — *Ану,— озвавсь Дем'ян,— потіш мене, мій друже! Ось глянь — вареничок бокастенький який... —Хіба один...— промовив Клим лінивo, Посилкувався і змолов* (Гл., Вибр., 1957, 212).

ЗМЕ́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок., рідко,* **ЗМОЛО́ТИСЯ,** зме́леться, *док.* 1. Подрібнюватися, перетворюючись на борошно або порошок; молотися. [Антон *(з млина):*] *Хазяїн! Вже Гаврилове жито змололось; чиє тепер засипать..?* (Кроп., I, 1958, 175).

2. *тільки док., безос., перен., рідко.* Привидітися, здатися. *Змололось Метелю. що борсався при землі,*

А тітка [Гусеницю] *по гіллі та по гіллі Сховалася у верховітті* (Год., Заяча математ., 1961, 49).

ЗМЕЛЬНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., діал.* Моргнути. *Грицько замовчав, він ждав одказу від Василя, а той, лежачи животом на землі і підперши голову руками,— і не змельне — все дивиться на Ратіївщину* (Мирний, IV, 1955, 25).

◇ **Не змельне́ нікуди́** *хто* — пильно, не відводячи очей, дивиться хтось на кого-, що-небудь. *Очі в нього іскрять, і не змельне він нікуди ними — все дивиться на свого товариша* (Мирний, III, 1954, 185).

ЗМЕНША́ТИ *див.* **змéншувати.**

ЗМЕНША́ТИСЯ *див.* **змéншуватися.**

ЗМЕ́НШЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **змéншити**. *Все село, затоплене місячною повінню, зменшені під високим небом дерева і хати здаються лише картиною* (Стельмах, Хліб.., 1959, 75); // *у знач. прикм. Козаки Білоцерківського полку убили полковника Громику, який керував складанням зменшеного реєстру свого полку* (Іст. УРСР, I, 1953, 249); // **змéншено**, *безос. присудк. сл. У цьому автобусі.. зменшено шум і знижено температуру в кабіні водія* (Наука.., 8, 1965, 10).

2. *у знач. прикм.* Неповний, скорочений або видозмінений (перев. про власні імена).

3. *у знач. прикм., грам.* Який указує на меншу величину предмета або менший ступінь якості порівняно із звичайною величиною або звичайним ступенем якості. *Всі твори І. Манжури.. позначаються особливою ряснотою й багатством зменшених, найчастіше пестливих форм іменників, прикметників, прислівників* (Рад. літ-во, 7, 1965, 41).

ЗМЕ́НШЕНІСТЬ, ності, *ж., грам.* Категорія, що вказує на меншу величину предмета або менший ступінь якості порівняно із звичайною величиною або звичайним ступенем якості.

ЗМЕ́НШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **змéншити**. *Одним з важливих питань сьогоднішнього дня є боротьба за якість продукції, за зменшення браку* (Рад. Укр., 19.I 1965, 3); *Зменшення строку військової служби.*

ЗМЕ́НШИТИ *див.* **змéншувати.**

ЗМЕ́НШИТИСЯ *див.* **змéншуватися.**

ЗМЕНШУВА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який використовується для зменшування зображення або дає зменшене зображення чого-небудь. *Зменшувальне скло.*

2. *грам.* Який указує на меншу величину предмета або менший ступінь якості порівняно із звичайною величиною або звичайним ступенем якості. *Зменшувальні та пестливі форми слів надають ліриці Манжури безпосередності, щирості, сердечності, привабливої інтимності* (Рад. літ-во, 7, 1965, 41); *Зменшувальний суфікс.*

ЗМЕ́НШУВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. теп. ч. до **змéншувати.**

2. *у знач. ім.* **змéншуване**, ного, *с., мат.* Число, яке зменшують шляхом віднімання. *Число, від якого віднімають, називається зменшуваним* (Арифм., 1956, 18).

ЗМЕ́НШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **змéншувати.**

ЗМЕ́НШУВАТИ, ую, уєш *і діал.* **ЗМЕНША́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗМЕ́НШИТИ**, шу, ши́ш, *док., перех.* Робити меншим обсяг, величину, кількість чого-небудь. — *Робота за тобою буде та, що й була, нема чого змінять, нема чого зменшувати: їсти варить.. треба, прати треба, корову доглядати треба...* (Л. Янов., I, 1959, 276); — *Сухарі дітям уже виходять,— продовжує Ганна.— Зменшуйте порції,— каже Варвара* (Кучер, Чорноморці, 1956, 560); *Траплялися їй такі молотники, що ховали в кулі невимолочене жито жменями або зменшали обліжені снопи, одкидаючи в засторонок* (Барв., Онов.., 1902, 309); *Напиши мені, мамочко,— якщо не хутко приїдете або якщо не можете мені грошей прислать, то я постараюсь свої видатки якомога зменшити* (Л. Укр., V, 1956, 17); // Створювати уявлення про менший, ніж насправді, обсяг, величину, кількість чого-небудь. *Далеко на шляху замаячили постаті Марійки та Югини. Віддаль зменшила їх, зробила темнішими* (Стельмах, II, 1962, 410); // Робити меншим ступінь, силу вияву чого-небудь; ослабляти. *Ще гарячіше й задушливіше в глибокій улоговині Брацлава.. Навіть бистрий Буг не зменшує спеки* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 28); *Злість душила його за горло, а прокльони, які посилав він усяким законам, що не дають бідним людям спокійно жити, не здіймали важкого каменя з серця, не зменшали злості* (Коцюб., I, 1955, 195); *Зменшити запал; Зменшити страждання;* // Збавляти, робити меншим, нижчим (ціну, плату і т. ін.). *Тесляр.. зменшив ціну і погодився на розстрочку* (Моє життя в мист., 1955, 22); *Уже двічі хитрий дукач подав заяви в райвиконком, щоб йому зменшили орендну плату* (Стельмах, II, 1962, 304); // Робити повільнішим, стишувати (хід, швидкість і т. ін.). *Заскрипіли гальма на воротах.., поїзд зменшував хід* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 95); *Коні зменшили біг, а врешті стали* (Коцюб., I, 1955, 189); // Скорочувати, роблячи не таким довгим, тривалим (час і т. ін.). [М а р у с я:] *Зменши, боже, денька, Що я молоденька. Прибав, боже, ночі На мої карі очі...* (Вас., III, 1960, 82).

ЗМЕ́НШУВАТИСЯ, уюся, уєшся *і діал.* **ЗМЕНША́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗМЕ́НШИТИСЯ**, шуся, ши́шся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Ставати меншим обсягом, величиною, кількістю. *Ось і половина* [сонця] *зменшується... тільки четвертина... далі — скибочка... кільце тільки...* (Мирний, IV, 1955, 322); *Якось занадто вже скоро осів о. Василь: в швидкім темпі почало відростати йому черево, звисало молоде воло, рухи ставали лінивими і число їх все зменшалося* (Хотк., II, 1966, 11); *Якщо від будь-якого доданка віднімемо кілька одиниць (а інші доданки лишимо без зміни), то сума зменшиться на стільки ж одиниць* (Арифм., 1956, 17); // Здаватися меншим, ніж насправді. *Малуша жадібно дивилась, як швидко тікав від лоді* [човна] *берег, як зменшуються й зменшуються там постаті любечан* (Скл., Святослав, 1959, 62); *Над городами безшумно пролетів пугач, на мить його тупі крила врізались у місяць, потьмарили його і почали зменшуватися на тлі розкуйовдженої хмарини* (Стельмах, II, 1962, 40); // Ставати меншим за ступенем, силою свого вияву; слабнути. *Бігли* [гідрологи], *засапавшись, але ні ентузіазм гонитви, ні енергія втікача не зменшувались* (Трубл., I, 1955, 126); *Що не рік, то й зменшаються сили, То й душа кам'яніє моя...* (Стар., Вибр., 1959, 97); *Апетит у Федора Іполитовича не зменшився* (Шовк., Людина.., 1962, 228); // Збавлятися, падати, ставати меншим, нижчим (про ціну, плату, рівень і т. ін.). *Рівень сталі в нижньому ковші майже не зменшувався* (Собко, Біле полум'я, 1952, 303); *Не цурався і Дорохтей цього заробітку, хоч і зменшився він після введення кредиток* (Стельмах, I, 1962, 234); // Ставати повільнішим, стишуватися (про хід, швидкість і т. ін.); // Скорочуватися, ставати не таким довгим, тривалим (про відстань, час). *Відстань між машиною і трактором швидко зменшувалась* (Гончар, Маша.., 1959, 19); *Зменшувалися довгі ночі, тануло товсте в цю зиму шари снігів* (Ле, Наливайко, 1957, 295).

2. *перен., розм.* Триматися, поводитися покірливо, смиренно, як молодший віком, менший чином і т. ін. — *Мелашка — дівка молода, ..а ти таки старшенька.*

— То що, як старшенька? — перепинила Пріська материну річ.— Звелите, може, зменшатися, передки їй цілувати? Ви всі за неї заступаєтеся, всі проти мене (Л. Янов., I, 1959, 155); *— Молодець, Павлушко: не зменшайся, не зменшайся ніде,— і любовно погладив* [Макар] *його по кашкету* (Панч, II, 1956, 118); *Скорчився, зменшився Іван Петрович, почав мовчати, та вже пізно було,—..через рік сказано Іванові Петровичу подати в одставку* (Мирний, I, 1954, 156).

3. *тільки недок.* Пас. до **зме́ншувати.**

ЗМЕ́НШУВАЧ, а, *ч., техн.* Прилад, який використовується для зменшування зображення або дає зменшене зображення чого-небудь.

ЗМЕРЕ́ЖАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **змере́жати.** *Близнята ніякого йдуть за ним.. і входять не в сіни, а в теплу кімнату; сюди з кольорових, змережаних квітами віконець скупо просочується химерне, жовтувато-синє світло* (Стельмах, I, 1962, 79); *Полотняному мліли гори в опаловій імлі, змережані бузковими розколинами* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 388).

ЗМЕРЕ́ЖАТИ *див.* **змере́жувати.**

ЗМЕРЕ́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр пас. мин. ч. до **змере́жити.** *Молоде, бліде обличчя, змережене, як поцяцьковане, струмками сліз* (Ле, Міжгір'я, 1953, 34).

ЗМЕРЕ́ЖИТИ *див.* **змере́жувати.**

ЗМЕРЕ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **змере́жувати.** *Змережування вживається замість зшивання окремих частин чоловічих та жіночих сорочок, а також для з'єднування пілок плахти* (Укр. нар худ. вишив., 1958, 39).

ЗМЕРЕ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ЗМЕРЕ́ЖАТИ,** аю, аєш *і* **ЗМЕРЕ́ЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех.* 1. Робити мережку на тканині; мережати.

2. З'єднувати частини виробу особливим художнім швом.

3. Те саме, що **вишива́ти.**

4. Вирізьблювати узори на дерев'яних і т. ін. предметах; прикрашати, оздоблювати їх.

5. *рідко.* Розмальовувати фарбами. * Образно. *Осінь змережила землю мазками вохри, бакану й кадмію* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 155).

6. *перен.* Вкривати яку-небудь поверхню лініями, плямами і т. ін., що нагадують мереживо. *Вітчизно рідна, ..каналами зволожимо тебе, ..змережимо рядами лісосмуг* (Гонч., Вибр., 1959, 233); // Заповнювати сторінки, аркуші паперу рядками літер. *Тиміш.. підріс, у школу ходить, все про батька-матір питав. А як довідався про сестричку, сам цілий листок змережив каракулями* (М. Ол , Чуєш.., 1959, 14).

ЗМЕРЕ́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **змере́жувати.**

ЗМЕРЗА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок., рідко,* **ЗМЕ́РЗНУТИ** *і* **ЗМЕ́РЗТИ,** зну, знеш; *мин. ч.* змерз, ла, ло; *док.* 1. Відчувати холод, страждати від холоду; мерзнути. *Марічка перша змерзала й пускалася бігти* (Коцюб., II, 1955, 313); *Змерзла ж* [Маруся] *то так, що зуб з зубом не введе, так і труситься* (Кв.-Осн., II, 1956, 80); *Далі чекати на вулиці було вже неможливо: хлопець дуже змерз* (Донч., V, 1957, 440); * Образно. *Гострий сніг обличчя коле. Зорі змерзли і тремтять* (Черн., Поезії, 1959, 349).

2. Холонучи, застигаючи, ставати твердим або перетворюватися на лід. *Надворі люто тріщать морози, А він працює і дні і ночі; Краялось серце, змерзали сльози* (Граб., I, 1959, 333).

◇ **Змерзнути (змерзти) на качи́н** *див.* **качи́н; Змерзнути (змерзти) на кі́стку** *див.* **кі́стка.**

3. *рідко.* Гинути, вмирати від холоду, морозу. *Це саме було перед різдвом.. А тоді мороз-мороз, так що вона трохи не змерзла на дорозі* (Мирний, V, 1955, 335).

ЗМЕРЗА́ТИСЯ, а́ється, *недок.,* **ЗМЕ́РЗНУТИСЯ** *і* **ЗМЕ́РЗТИСЯ,** знеться; *мин. ч.* змерзся, лася, лося; *док.* 1. Міцно з'єднуватися, склеюватися одне з одним під дією морозу; примерзати одне до одного. *Вже на Волзі змерзались крижини, Грізний холод вилазив з пітьми, Та не мали ні хвильки спочину Ні гармати, ні коні, ні ми* (Гірник, Стартують.., 1963, 58); *Не треба боятися, якщо на холоді насіння змерзнеться у грудку: життєздатності воно не втратить* (Наука.., 3, 1962, 51).

2. Ставати твердим, цупким від холоду, морозу. *В'ється* [дівчатко] *гадюкою, в кризі сковзається; Ручки порепані скрізь, Мокра сорочка на тілі змерзається, Очі червоні від сліз...* (Стар., Вибр., 1959, 33).

ЗМЕ́РЗЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **зме́рзнути, зме́рзати.**

2. *у знач. прикм.* Який відчув холод, змерз. *Господар, Гаврюша Костюк, тільки-но звільнившись з варти біля казарми, змерзлий сидів біля грубки, сьорбав із кухлика чай* (Головко, II, 1957, 526); *Стрибайчик до горбка під'їхав, розкидав лапками сніжок, а там лежить і ледве диха нещасний, змерзлий їжачок!* (Забіла, У.. світ. 1960, 54).

3. *у знач. прикм.* Який став твердим, цупким від холоду, морозу. *У двір зайшло кілька чоловік. На головах кудлаті шапки, на спинах овечі шкури вовною догори, на ногах — постоли із сирої шкіри, змерзлі, торохтять, як дерев'яні* (Тют., Вир, 1964, 359).

ЗМЕ́РЗНУТИ *див.* **змерза́ти.**

ЗМЕ́РЗНУТИСЯ *див.* **змерза́тися.**

ЗМЕ́РЗТИ *див.* **змерза́ти.**

ЗМЕ́РЗТИСЯ *див.* **змерза́тися.**

ЗМЕ́РКНУТИ *і* **ЗМЕ́РКТИ,** кне; *мин. ч.* змерк, ла, ло. Док. до **мерка́ти, мерќти.** *То змеркне* [багаття] *на хвилину, То знову оживе* (Наг., Вибр., 1950, 198); *Ранок ясний минув, день змерк гарячий* (Вовчок, I, 1955, 310); *Світло зникло, небо змеркло, і блакить укрила хмари* (Л. Укр., I, 1951, 245); *Ніколи не змеркне в пам'яті народу безсмертна слава героїв* (Ком. Укр., 5, 1965, 20).

ЗМЕ́РКТИ *див.* **зме́ркнути.**

ЗМЕРТВІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **змертві́ти.** *Серед змертвілих від страху жінок, розгублених, беззбройних чоловіків, захриплих від крику дітей я не міг ні озирнутись, ні відскочити кудись вбік* (Мур., Бук. повість, 1959, 223); // *у знач. прикм. Він ледве встиг вправити* [в кулемет] *нову стрічку, як зразу ж схопився за груди і мляво почав сідати. Дівчина від несподіванки розгубилася.. Переляканими, повними жаху очима дивилася вона на змертвіле тіло* (М. Ол., Чуєш.., 1959, 54); *— Мічман? — вигукнув він вдруге, приглядаючись до змертвілого обличчя боцмана.— Ти поранений?..* (Ткач, Жди.., 1959, 22); *Турбай наступив ногою на змертвілу, повалену деревину, що колись була сестрою отих лісових красунь* (Руд., Остання шабля, 1959, 259); *Село.. здалося йому змертвілим, безлюдним* (Жур., До яких іде.., 1952, 14).

ЗМЕРТВІ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **змертві́ти.** *Стільки загрозливих симптомів у Черемашка.. Все може бути — від звичайної інтоксикації до змертвіння або рака підшлункової залози...* (Шовк., Людина.., 1962, 197); *Явище, відоме в науці під назвою регенерації, полягає у самовідновленні ураженої тканини людського організму і являє собою одну з форм активного опору тканини, коли їй загрожує змертвіння та наступна загибель* (Наука.., 11, 1961, 44).

ЗМЕРТВІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. Втратити чутливість, стати мертвим. *Змертвіло тіло,— поблідли лиця,*

засклились очі (Кобр., Вибр., 1954, 184); // *розм.* Втратити свідомість; знепритомніти.— *І кричать, і галасують: «Злодій, Левко злодій!» Я так і змертвів! І що вже дальш зо мною було, що вони робили зо мною, я нічогісінько не знаю і не тямлю* (Кв.-Осн., II, 1956, 295); // *розм.* Стати нерухомим, заціпеніти від несподіванки, страху і т. ін. *Раз санітарка лишила біля нього коробку з блискучою, як дзеркало, покришкою. Він глянув в покришку й змертвів. Одно око було менше, уста розтяті, а ціле обличчя викривлене* (Кобр., Вибр., 1954, 204); *Як почула ту звістку Олена — змертвіла на місці. Як отямилася трохи — кинулася бігти додому через підмети, через коноплі, плутаючись у сухому картоплинні* (Тют., Вир, 1964, 24); // *розм.* Збіднути від сильного хвилювання. *Галя збіліла, спахнула й знов змертвіла і нічого не примогла йому одмовити* (Вовчок, I, 1955, 320); *Змертвівши, підвелася вона на весь зріст, наче розступилася перед нею земля і встав з могили давно похований мрець* (Тулуб, Людолюди, II, 1957, 122).

2. *перен.* Засохнути, зів'янути (про рослини).

3. *перен.* Стати безлюдним, пустельним.

Змéрхнути *і* **змéрхти**, хне; *мин. ч.* змерх, ла, ло. Док. до **мéрхнути, мéрхти**. *Ти усміхнувся,— і враз Все змерхло перед милим зглядом* (Граб., 1, 1959, 229); *Ні пил руїн, ні порох лихоліть, Ні попіл від пожеж, яких було немало.., — Ніщо, ніщо до нього* [знамена] *не пристало! Воно не змерхло від вогню й води, Від бурі і вітрів не поруділо...* (Бичко, Сійся.., 1959, 32); *Змерхли очі.*

Змéрхти *див.* **змéрхнути.**

Змести́ *див.* **змітáти.**

Зметáний, а, е. *крав.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зметáти.**

◇ **Зметáний на живу́ ни́тку** — зшитий як-небудь, аби трималося. *Увечері тільки Василь сам про себе лаяв одежу, що на його вже не приходилася та чимало і зносилася: рукава трохи не доходили до ліктів, стан насеред спини, одна пола розірвана зметана на живу нитку* (Мирний, IV, 1955, 117).

Зметáти, áю, áєш, *док., перех., крав.* Зшити щонебудь великими стібками, готуючи до примірки. *— А хто вам, мамо, плаття покроїв і зметав?* (Логв., Давні рани, 1961, 151).

◇ **Зметáти на живу́ ни́тку** — зшити як-небудь, аби трималося.

Зметéний, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **змести́.** *Товариство зараз же налягло на їжу, на горілку... Не пройшло години, як усе те було зметене* (Мирний, II, 1954, 182); *Був момент, коли Равевському здавалося, що ось зараз лави захисників не витримають, будуть зметені ворожим вогнем* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 150); *В лютому 1917 року був зметений царський режим* (Програма КПРС, 1961, 4); // **зметéно**, *безос. присудк. сл. Поки не зметено геть стару, прогнилу надбудову, що заражає весь народ своїм життям,— до того часу всяка нова поразка підійматиме нові й нові армії борців* (Ленін, 9, 1949, 120).

Зметикувáти, ýю, ýєш, *перех. і без додатка, розм.* Док. до **метикувáти**. *Данилко зразу зметикував причину батькового хвилювання* (Панч, Синів.., 1959, 58); *Гострий розум у Кузьми Харитоновича: пальця в рот не клади. Не кожний отак швидко зметикує, що й до чого* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 25).

Змéтнути, ну́, не́ш, *док.* 1. *перех.* Рвучко, стрімко підняти, підкинути вгору. *Пробуравлена* [кулями] *смужка сухої землі одночасно зметнула вгору кілька димків, запорошила йому очі* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 538); * Образно. *Вийдуть женці, як солдати, строєм, Пісню зметнуть, як в поході колись* (Шпорта, Вибр., 1958, 51); // *неперех.* Те саме, що **змахну́ти 1.** *Гримнув постріл. Індієць зметнув руками й упав* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 92).

2. *перех.* Різким рухом змести, скинути щось звідкинебудь. *Зметнувши крихти з столу на підлогу, Приник до лампи збуджений Сергій* (Бажан, I, 1946, 220).

Змéтнутися, ну́ся, не́шся, *док.* Рвучко, стрімко піднятися вгору. *Над натовпом зметнувся прапор, мов велетенський вогненний птах* (Кол., На фронті.., 1959, 197); *Раптом вона побачила, як над високими воротьми зметнулася чиясь постать, з розгону перелетіла на подвір'я* (Стельмах, II, 1962, 310).

◇ **Зметну́тися на но́ги** *див.* **нога́.**

ЗМИВ, у, ч. Дія за знач. **змива́ти** 3. *Коренева система* [секвойї] *добре скріплює ґрунт, захищаючи його від змиву й розмиву* (Наука.., 2, 1958, 36); *Процес змивання залежить від кількості опадів у тій чи іншій місцевості. Там, де опадів багато, процеси змиву відбуваються інтенсивніше* (Курс заг. геол., 1947, 97).

ЗМИВА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Призначений для змивання.

ЗМИ́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **змива́ти** 1—3. *— У хаті в тебе, Параско, як у сажу: лави не змивані, комин закурів, як у винниці* (Барв., Опов... 1902, 108).

ЗМИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **змива́ти.** *Дерева, які ростуть на схилах, скріплюють корінням ґрунт, запобігаючи його розмиванню і змиванню талими водами або дощами* (Колг. Укр., 1, 1957, 38).

ЗМИВА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ЗМИ́ТИ**, змию́, змúєш, *док., перех.* 1. Миючи чим-небудь, видаляти бруд, плями і т. ін. з чогось. [М и к о л а:] *Я навмисне не змивав крові* [крові] *з себе і додому так приїхав, щоби вас до суду завдати* (Фр., IX, 1952, 113); *Після роботи вмитися б, змити з рук грязюку, освіжити обличчя, але нічого цього не зробиш — води немає* (Хижняк, Тамара, 1959, 248); *Кров червона із нас проливають... Власну кров ми ворожою змием...* (Олесь, Вибр., 1958, 116); // Стікаючи по чому-небудь, видаляти, знищувати щось (про рідину). *Я не знаю, чим було написано ті слова на подряпаній, обгорілій стіні, але їх не змивали дощі* (Жур., Вечір.., 1958, 389); * Образно. *Здалеку м'яко котився грім, тіні прудко бігли по горах, змиваючи фарби* (Коцюб., II, 1955, 340).

◇ **Як (мов, на́че** *і т. ін.*) **вода́ змúла** *див.* **вода́.**

2. Миючи, перемиваючи, робити чистим. *Увесь вечір Маруся.. ложки, миски перемивала, мисники змивала, піч мазала* (Кв.-Осн., II, 1956, 54); *— Зварю хоч кулешу,— думає. І він почав змивати пшоно* (Гр., I, 1963, 278); *Йому здавалося, ніби вертає він з далекої полонини. Вже чекає на нього привітно кеня на порозі, голову змие, дасть чисту сорочку* (Хотк., II, 1966, 104); *Уночі прийшли селяни Ворокуту виручати. У Дунаї змили рани, Понесли його до хати І поклали на рядніні...* (Нагн., Пісня.., 1949, 81).

3. Розмиваючи поверхню чого-небудь, віднюсити кудись пісок, землю і т. ін. (перев. про воду). *На пісках.. сльота не псує так доріг. Хіба що місцями змиває пісок та лишає водяні калабані* (Март., Тв., 1954, 436); *При падінні з уступу вода легко робить вибоїну, яка стає дедалі глибшою. Від вибоїни дощова вода тече далі, вибираючи знижені місця і змиваючи пухкі породи* (Фіз. геогр., 5, 1956, 111); // Зривати, збивати, зносити кого-, що-небудь (перев. про воду). *Ніщо не одірве їх* [матросів] *від поста, ніяка хвиля не змие з палуби в море* (Кучер, Чорноморці, 1956, 404); // *безос.* *Щойно ударом хвилі змило в море з правого борту шлюпку* (Трубл., I, 1955, 228); // Псувати, руйнувати, знищувати сильною течією, надмірною кількістю води. *На крутому схилі я маю морг поля. Коли не змивала злива, то збирав трохи жита, вівса та картоплі* (Чорн., Визвол. зе-

мля, 1959, 59); *Тут* [на рівнині] *дощі змили людські сліди,і стежка розтанула в травах* (Гжицький, Опришки, 1962, 109).

4. *перен.* Звільнятися себе чи кого-небудь від чогось неприємного, ганебного і т. ін. *Жінки безоглядно змивають найболючіші образи і безжально одкидають їх тільки тоді, коли почуття сповнюють їх до краю* (Епік, Тв., 1958, 133); *Раду радили чубаті.., Вкриті пилом перемоги Сивоусі юнаки,— Як завести лад у хаті, Як неволі змити плями, Ворогам закрить дороги До Славутича-ріки* (Рильський, II, 1960, 241); *Савка закликав товаришів не губити своєї людини, а дати Петрові таке бойове завдання, яке допоможе йому змити свою провину* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 136); // *перен.* Спричинятися, приводити до зникнення, знищення чого-небудь важкого, неприємного. *Дитячі голоси змивали з її душі той намул, що осів там за довге життя* (Коч., Родина.., 1962, 138); *Пісня дзвенить під гаєм Свіжим, ясним струмком — Чистим розмаєм Втому змиває* (Гірник, Сонце.., 1958, 73); — *Ой ви сльози, дрібні сльози! Ви змієте горе; Змийте його...* (Шевч., I, 1963, 112).

◇ **Кров'ю змити ганьбу́ (со́ром** і т. ін.) — заплатити своїм життям за безчестя. *Він кров'ю повинен змити ту ганьбу, яку збагнув лише перед лицем смерті* (Дмит., Наречена, 1959, 93).

5. *розм.* Робити кого-, що-небудь мокрим, вологим, омиваючи, обливаючи його. *Змивала* [ріка] *корінця старих дубів, холодила берег* (Коб., I, 1956, 558); *Руки мої стали вогкі: бабуся змивала їх своїми слізьми* (Сміл., Сашко, 1954, 163); *Баркас, підхоплений брудною хвилею, що з ніг до голови змила татар, посунув до берега* (Коцюб., I, 1955, 391).

ЗМИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗМИ́ТИСЯ,** змию́ся, змие́шся, *док.* 1. *тільки 3 вс.* Видалятися, зникати з поверхні після митця.

2. *тільки 3 ос.* Розмиваючись водою, псуватися, руйнуватися, знищуватися. *Під час танення снігу і* [під час] *дощів з поля стікає 50—70 процентів поверхневих вод, змивається найродючіший шар ґрунту* (Хлібороб Укр., 5, 1967, 8).

3. *перен.* Зникати, знищуватися (про що-небудь неприємне, важке, ганебне). *З обличчя Кушніра змивається заклопотаний вираз* (Стельмах, На.. землі, 1949, 553); *Сором батьківський не змиється в жодній воді...* (Кач., II, 1958, 27).

4. *фам.* Швидко або непомітно йти, тікати звідки-небудь. *Треба було негайно всім змиватися з танка, вибрали момент — і ходу* (Ю. Янов., I, 1954, 56); *Прибіг сяючий, усміхнений Арсен Красик.— Ну, я змився. Буданов дав тільки дві години.. З дружиною, з донечкою побачусь!..* (Ткач, Круга хвиля, 1956, 83).

5. *розм.* Обливатися чим-небудь, ставати мокрим від чогось. *У сні здавалось, що він.. щось конче мусить зробити — й не може. Не має сили. Збирає всю міць, напружує волю, змивається потом — й не може* (Коцюб., II, 1955, 213).

6. *тільки недок.* Нас. до **змива́ти.** *Негода розгулювалась, і оте привітне «Добро пожаловать», написане знадвору, поступово уже змивалось дощем...* (Гончар, III, 1959, 132); *При мілкому загортанні* [насіння] *верхній шар ґрунту швидко пересушується, здувається вітрами або змивається дощами, оголюючи кореневу систему* (Колг. Укр., 12, 1962, 6); *Багато в світ людей приходить Ограньблених, життям же скромним Змиваються безчестя плями* (Вітч., 5, 1956, 158).

ЗМИВНИ́Й, а, е. 1. Який змивається або може бути змитий. *Змивний ґрунт.*

2. *спец.* Призначений для змивання; змивальний. *Мийки, ванни, умивальники, крани, сифони, змивні бачки — все це згодом виготовлятимуть з пластмас* (Наука.., 11, 1964, 27).

ЗМИГА́ТИ, а́ю, а́єш і **ЗМИ́ГУВАТИ,** ую, уєш, *недок., рідко,* **ЗМИГНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., розм.* 1. *неперех.* Швидким мимовільним рухом заплющувати й розплющувати очі, опускати й піднімати повіки; моргати. *Ярослава сором'язливо змигнула, але, переборовши ніяковість, знову глянула на нього росяно-сірими, з чорною обвідкою очима* (Минко, Ясні зорі, 1951, 191); // Швидко й мимовільно заплющуватися і розплющуватися (про очі). *Я чую, що мої лиця присохли до вилиць, очі сухі і не змигнуть, наче хто вставив їх у рогову оправу* (Коцюб., I, 1955, 418).

◇ **І (й) на волосо́к (на хвили́нку, на хви́льку) [о́ком] не змигну́ти** — не заснути навіть на дуже короткий час, не задрімати.— *Розбирайся й лягай спати! Треба проспатися, бо вночі і на волосок оком не змигнемо!* (Фр., I, 1955, 70); *Гідробудівники не сплять.. Він теж без перепочинку, не може й на хвильку змигнути* (Рудь, Гомін.., 1959, 37); **Не встиґнути (не встіпти) і о́ком змигну́ти** — про швидке здійснення, настання чого-небудь. *Як побачив* [Василь] *свою Галю неживу, підняв косу та черк себе! ніхто не встіпв і оком змигнути... тут коло неї і впав* (Вовчок, I, 1955, 83); **Не змига́ючи (не зми́гуючи, не змигну́вши) [о́ком]** — дуже пильно, уважно, не відводячи погляду. — *Спите, паничу? — питав дід. Я дивлюся на нього, не змигаючи* (Фр., IV, 1950, 181); **Не змига́ючи (не зми́гуючи, не змигну́вши) о́ком** *з кого — чого* — не зводячи очей, погляду з кого-, чого-небудь. *Борис ішов спокійно, рівно, не змигаючи оком із поруччя, і нічого більше не бачив* (Фр., III, 1950, 32); **Не змигну́вши о́ком** — не розгубившись, не збентежившись. *Він умів добре промовляти, головувати на зборах і казати, не змигнувши оком, на чорне біле* (Хор., Незакінч. політ, 1960, 69).

2. *неперех.; перен.* Швидко спалахувати й гаснути (про вогонь, світло і т. ін.). *Від Перекопу докочуються гарматні гули, все частіше змигують на Турецькім валу вогні батарей* (Гончар, II, 1959, 434); *Далеко змигнув прожектор.*

3. *перех., рідко.* Мигаючи, моргаючи, змахувати, струшувати що-небудь з очей (звичайно сльози). *Жалібно похитувала* [Маланка] *головою, змигнувши крадькома сльози* (Коцюб., II, 1955, 30).

ЗМИГНУ́ТИ *див.* **змига́ти.**

ЗМИГНУ́ТИСЯ, ну́ся, не́шся, *док., розм.* 1. *з ким.* Моргнувши один одному, таємно, на мигах про щопебудь домовитися.

2. *перен.* Дуже швидко минути, збігти (про час). *Принести води, вимести в землянці, попрати, полатати — і не зчується Даринка, як той і день великий літній змигнеться* (Вирган, В розп. літа, 1959, 255).

ЗМИ́ГУВАТИ *див.* **змига́ти.**

ЗМИКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **змика́ти і змика́тися.** *На всьому обсязі діапазону голос звучить не зовсім однаково — змінюється напруженість, характер змикання та натягання голосових зв'язок, .. а від цього і тембр* (Худ. чит.., 1955, 61); *Змикання крон дерев почалося з кінця літа другого року* (Колг. Укр., 11, 1960, 40); *Єднання, змикання фольклорного і літературного елементів найяскравіше проявляється в жанрі пісні* (Нар. тв. та етн., 1, 1961, 6); *Широким обсягом семантики іменників і багатством їх синтаксичних функцій у реченні зумовлено те, що вони мають найбільше точок змикання з іншими частинами мови* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 340).

ЗМИКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗІМКНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* 1. Наближаючи впритул одне до одного, з'єднувати (перев. краї, кінці чого-небудь). *Зімкнувши чорні брови, він нахмурено поглядав на паперові гроші, що лежали перед ним на столі* (Коцюба, Нові береги, 1959, 81); *Ще тиждень тому на цукробуряковій плантації вирізнялись рядки, а зараз буйна зелена гичка вже зімкнула крони* (Минко, Ясні зорі, 1951, 84); *// перен.* Створювати зв'язок між ким-, чим-небудь. *Органи ЦКК — РСІ повинні були якомога тісніше зімкнути апарат з масами, поставити його під постійний і дійовий контроль трудящих* (Ком. Укр., 1, 1963, 37).

Змика́ти (зімкну́ти) ко́ло (кільце́): а) охоплювати кого-, що-небудь кільцем. *Ось дуб — могутній велетень — розрісся одинцем. Ми втрьох його обхопимо та кола не зімкнем!* (Забіла, У.. світ, 1960, 59); б) *(військ.)* завершувати, закінчувати оточення кого-, чого-небудь *Батальйони зімкнули кільце оточення ворога;* **Змика́ти (зімкну́ти) ла́ви (ряди́)**: а) *(військ., спорт.)* максимально зменшувати дистанцію між людьми в лавах і між лавами. *Весь батальйон гойднувся, зарипів чобітьми і в одну мить подався на правий фланг, тісно змикаючи ряди* (Кучер, Чорноморці, 1956, 539); б) досягати однотайності у рішеннях, діях; згуртовуватись, об'єднуватися для здійснення мети. *Під прапорами соціалізму дедалі щільніше змикають свої лави трудящі країн капіталу* (Ком. Укр., 11, 1967, 78); *Організовані робітники організовано довели справу до кінця і зімкнули ряди для дальшої роботи* (Ленін, 20, 1950, 437).

2. Закривати, стулятн (губи, повіки), заплющувати (очі). *Обурений до глибини душі, ..якнайтісніше змикав* [Федір] *тонкі губи* (Збан., Сеспель, 1961, 39); *Зімкнеш очі, то щебетання* [соловейків], *здається, голосніш розкочується* (Вовчок, І, 1955, 345); *Світло ріже очі, і так хочеться на секунду покласти голову на руки і зімкнути повіки* (Собко, Скеля.., 1961, 29); *// Спричинятися* до закривання, стуляння (губ, повік), до заплющування (очей). *Я ліг уже спати, все крутилося кругом мене, одна тільки пісня та якось тихо-тихенько чулась і змикала очі...* (Мирний, V, 1955, 333);

◇ **Не змика́ти (зімкну́ти) очи́й (повік)**; [І, ні] **на волосі́ну не змика́ти (зімкну́ти) очи́й** — не мати змоги заснути навіть на короткий час. *Уже й за північ перейшло, вже й світання у вікно заглядає, а Марія ще й очей не змикала* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 46); *Цієї ночі він не змикав повік і до самісінького ранку писав* (Рибак, Що сталося.., 1947, 165); *Одна тільки Марина.. не змикала ні на волосину очей за всю ту ніч...* (Мирний, І, 1954, 119); **Зімкну́ти уста́ навіки (навік)** — померти, загинути. *Якщо навік зімкну уста, щоб написав листа, щоб розповів про смерть мою у першому бою* (Гонч., Вибр., 1959, 138).

3. *тільки 3 ос., розм., рідко.* Те саме, що **ко́рчити**. *Судорога змикала ноги; // безос. Бувало, як здою корів — не розведу пальців, змикає руки, стягує жили* (Горд., Цвіти.., 1951, 37).

ЗМИКА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ЗІМКНУ́ТИСЯ**, нётьсн, *док.* 1. Наближаючись впритул одне до одного, з'єднуватися (перев. краями, кінцями). *Як змінився Марко за ці роки!.. Брови зімкнулись над переніссям, щоки запали* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 379); *Змикаються крони ялинок; // Ставати щільно, близько один до одного. Стоячи мовчазним суворим кругом навколо могили Брянського, вони* [бійці] *все тугіше змикалися, інстинктивно тулилися плечем до плеча, ліктем до ліктя, щоб відчути на собі живий людський дотик, тепло товариства* (Гончар, III, 1959, 125); *Вони ще тісніше зімкнулися до воза і гучним одним голосом вигукували ім'я свого ватажка-командира* (Ле, Наливайко, 1957, 344); *// з ким — чим.* Стикатися, зближуватися на основі чого-небудь спільного. *Найширше у Шевченка представлені різнотипні емоціональні сполучення, ..які змикаються здебільшого з модальними частками або вигуками* (Курс іст. укр. літ. мови, І, 1958, 229); *// перен.* Утворювати єдність; об'єднуватися, згуртовуватися. *Він* [В. І. Ленін] *не раз вказував, що робітничий клас може побудувати соціалістичне суспільство, тільки зімкнувшись з селянською масою* (Біогр. Леніна, 1955, 270); *Велична армія у двісті тисяч смілих Зімкнулась ще міцніш, щоб наступати знов* (Бажан, Роки, 1957, 213).

Змика́ється (зімкне́ться) ко́ло (кільце́): а) хтось або щось охоплюється навколо чим-небудь. *Тепер навколо Візантії зімкнулося кільце турецьких володінь* (Іст середніх віків, 1955, 121); б) *(військ.)* завершується, закінчується оточення кого-, чого-небудь. *Поле дедалі частіш обзивається стрілянниною, тісніше змикається живе коло* (Стельмах, Вел рідня, 1951, 558); **Змика́ються (зімкну́ться) ла́ви (ряди́)**: а) *(військ., спорт.)* максимально зменшується дистанція між людьми в лавах і між лавами; б) досягається однотайність у рішеннях, діях. згуртовуються, об'єднуються люди для здійснення мети. *І нехай ще неясні обрії, нехай неприбиті шляхи,— зімкнуться живі лави* (Еллан, II, 1958, 61); **Зімкні́сь (зімкні́ться) в ла́ви (ряди́)**; а) *(військ., спорт.)* команда, що означає вимогу ущільнити лави і зменшити інтервали між ними; б) заклик до згуртування, єдності *Сміло, товариші, в ногу, Тісніше зімкніться в ряди!* (Укр.. думи.., 1955, 331).

2 Закриватися, стулятися (про губи, повіки і т. ін.), заплющуватися (про очі). *Йому мов і легко, і спати хочеться і не хочеться; не позіхається, ні очі не змикаються* (Мирний, І, 1954, 282); *Спогад викликав посмішку на її старечих губах. Вони розтуляються, відкривають беззубий рот і знов змикаються у сувору лінію* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 260); *В Конопельського тільки зіниці очей ледь помітно звузились та щелепи зімкнулись тісніше. А так нічим не виявив свого хвилювання* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 167).

◇ **Уста́ зімкну́лися (зімкну́ться) навіки** *чиї, в кого* — хтось помер (помре), загинув (загине). *Одного разу кволим голосом покликала* [мати] *дочку до себе, хотіла щось сказати, та так і не сказала, Вуста її зімкнулися навіки* (Ткач. Плем'я.., 1961, 10).

ЗМИКИ́ТИТИ, и́чу, и́тиш, *док., розм.* 1. Зрозуміти, додуматися. [Середа:] *Я зразу змикитив, що в неї до Яроша незвичайний інтерес* (Мик., І, 1957, 456); *Мелешко, змикитивши, в чому суть, глянув на свого бука спідлоба* (Гончар, М. Братусь, 1951, 16).

2. *рідко* Вдавшись до хитрощів, обману, не виконати обіцянки. *Генерал, спасибі йому, людяний такий, ні кришечки не сердитий, узяв «прошеній», віддав сховати... Уже ж він, певно, вірний царський слуга, уже б він не повинен змикитити...* (Коцюб., І, 1955, 125).

ЗМИКНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., діал.* Відскочити вбік. *Хотів ударити чорта, а той змикнув, і кий ударився об камінь* (Чуб., І, 1872, 46).

ЗМИ́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **змилити**.

2. *у знач. прикм.* Який дуже спітнів, покрився ніби мильною піною (перев. про коней). *Покритий пилом і наче висхлий від довгої дороги, Щорс промчав крізь натовп на змиленому коні* (Довж., І, 1958, 195).

ЗМИ́ЛИТИ *див.* **змилювати** [1].

ЗМИЛИ́ТИ *див.* **змилювати** [2].

ЗМИ́ЛИТИСЯ *див.* **змилюватися** [1].

ЗМИЛИ́ТИСЯ *див.* **змі́люватися** [2].

ЗМИ́ЛКИ, ів, *мн., розм.* 1. Мильна спінена вода, що залишається після прання, миття. *Від ночов пахне змилками* (Панч, В дорозі, 1959, 125); * *У порівн. Вириваючись з лотоків, вона* [вода] *піняво бурувала і гнала вздовж річки білі, як змилки, клубки шумовиння* (Коз., Вісімсот.., 1953, 58).

2. Схожий на мильну піну піт, що виступає на тілі стомлених коней. *Булана почала приставати. На її спині й запалих боках з'явилися змилки* (Логв., Літа.., 1960, 32).

ЗМИЛО́К, лка, *ч., розм.* Маленький кусочок мила, що залишився після миття, прання. *Серед недогарків свічок, коробок зубного порошку і змилків, що лежали на підвіконні, нарешті, розпізнав серцевину репродуктора, приєднану до радіоліній тоненькими дротиками* (Хор., Ковила, 1960, 20).

ЗМИЛОСЕ́РДИТИСЯ, джуся, дишся, *док., над ким і без додатка.* Виявити милосердя, ласку до кого-небудь. [Я в д о х а:] *Таточку! змилосердіться над Петрусем. Де ж йому, бідному, дітись? куди приткнутися?* (Мирний, V, 1955, 138); — *Скинь автомат, на час роботи дозволяю,— змилосердився подоляк, всідаючись зручніше в сідлі. Йона не прийняв милосердя.— Хай той скидає, кому він важкий* (Гончар, III, 1959, 417); // *без додатка.* Зглянутися на чиєсь прохання. *Тимоха все просить* [грошей] *та аж до ніг припадає. Батько змилосердився, намірився йому дать четвертака* (Кв.-Осн., II, 1956, 259).

ЗМИЛОСТИ́ВИТИСЯ, влюся, вишся; *мн.* змі́лостивля́ться; *і* **ЗМИЛОСТИ́ТИСЯ**, змі́лощу́ся, змі́лости́шся, *док., без додатка і над ким.* Виявити милість, ласку до кого-небудь. *Просився* [Сеспель] *на ночівлю, надіявся, що десь, може, змилостивляться, як жебракові, подадуть шматок* (Збан., Сеспель, 1961, 308); *Люди почали умовляти старосту, щоб змилостивився над чоловіком* (Стельмах, I, 1962, 171).

ЗМИЛОСТИ́ТИСЯ *див.* **змилости́витися.**

ЗМИ́ЛУВАННЯ, я, *с.* Те саме, що **милосе́рдя.** *Всі мовчали, дивились, мовби ждуть якого змилування божого* (Свидн., Люборацькі, 1955, 82); *Не лякали* [Анатоля] *ці запеклі, без тіні людського змилування обличчя* (Кач., II, 1958, 392).

ЗМИ́ЛУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док., без додатка і над ким.* Виявити милість, співчуття до кого-небудь, згорнутися на когось, пожаліти кого-небудь.— *Людоньки добрі,— благала Соломія, стоячи на колінах,— змилуйтеся, прийміть нас до хати... Ви ж бачите — пропадаємо* (Коцюб., I, 1955, 369); *Гей, рибачко чорноока, змилуйсь, змилуйсь надо мною! Я ж то рибка невеличка,— ох, пусти мене на волю!* (Фр., XIII, 1954, 148); *Нарешті Сидір Карпович, змилувавшись, подав Сашкові ручку* (Руд., Остання шабля, 1959, 507).

ЗМИ́ЛЮВАТИ [1], юю, юєш, *недок.*, **ЗМИЛИ́ТИ**, змилю́, змі́лиш, *док., перех.* 1. Витрачати (яку-небудь частину мила) під час миття, прання і т. ін. *Половину змилила мила* (Сл. Гр.).

2. Робити мильним, покривати мильною піною; // Примушувати (перев. коней) дуже потіти, покриватися піною.

ЗМИЛЮВАТИ [2], юю, юєш, *недок.*, **ЗМИЛИ́ТИ**, змилю́, змі́лиш, *док., розм., рідко.* 1. *неперех., у чому.* Те саме, що **помиля́тися.** *Усім здалось, що Коваиько якось змилив, звернув навкоси з простого шляху в якесь багно* (Н.-Лев., I, 1956, 625); — *Страшно в такому ділі змилити.— В чім змилити? — А що... коли ми здря* [даремно] *на шинкарку таке подумали?* (Ільч., Коваиьк. роду.., 1958, 507); // Стріляючи, не влучати в ціль. — *Ну, як рушничка б то? — Асесор закричав: — Не змилить?* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 142).

◇ **Змили́ть на сло́ві (у сло́ві)** — те саме, що **Помили́тися на сло́ві** (*див.* **сло́во**). [Хі л о н:] *Я вступлю до школи...* [А н т е й:] *До якої? Латинської?!* [Хі л о н:] *Ну, все ж тепер латинське...* [А н т е й:] *Як? Я, і ти, і наша рідна мова латинськими вже стали?* [Х і л о н:] *Розумів я, властиве, римське, та змилив у слові* (Л. Укр., III, 1952, 417).

2. *перех.* Вводити в оману кого-небудь; обманювати. *Перше недовір'я перевернулось у віру, що Марина змилила їх* (Мирний, IV, 1955, 254); — *Він приходить регулярно в осьмій годині, а відходить у півдванадцятої. Хоч годинник би зле йшов, то його це ніколи не змилить* (Март., Тв., 1954, 410); *Щоб змилити погоню,— а Довбуш сподівався погоні,— він вирішив розділити свій загін на дві частини і кинути в два протилежні боки* (Гжицький, Опришки, 1962, 227).

◇ **Зми́лювати (змили́ти) слі́ди** — заплутувати сліди. *Баран з десять разів змилював сліди, відскакував набік* (Фр., VII, 1951, 351); **Змили́ти шлях (сте́жку** і *т. ін.*) — збитися з дороги. *От неправда, що мені Баба говорили! Від їх пісні журавлі Не знижались до землі, Шляху не змилили!* (Фр., X, 1954, 176).

ЗМИ́ЛЮВАТИСЯ [1], юється, *недок.*, **ЗМИ́ЛИТИСЯ**, змі́литься, *док.* 1. Витрачатися (про мило).

2. Покриватися ніби мильною піною, дуже потіти (про коней).

ЗМИ́ЛЮВАТИСЯ [2], юся, юєшся, *недок.*, **ЗМИЛИ́ТИСЯ**, змилю́ся, змі́лишся, *док., розм., рідко.* Те саме, що **помиля́тися.**

ЗМИНА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗМИНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док., розм., рідко, перед ким і без додатка.* Звертати з дороги, даючи кому-небудь пройти, проїхати. *Салою віяло від Мокеїча, від його розхристаних, загорілих.. грудей. Не зминав перед ярмарковими багачами — самі вони зминали перед ним* (Гончар, I, 1959, 39); *Дивились* [Коропов і Люба] *одне на одного трошки докірливим закоханим поглядом, і ніхто з них не хотів першим зминути з дороги* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 189).

ЗМИНУ́ТИ *див.* **зминати.**

ЗМИРИ́ТИСЯ *див.* **змиря́тися.**

ЗМИ́РШАВІЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **зми́ршавіти**; // *у знач. прикм. На змиршавілу корівчину Захар.. дивиться, придивляється, як вона хвата конюшину, люцерну, мітлицю* (Горд., Чужу ниву.., 1947, 231).

ЗМИ́РШАВІТИ, ію, ієш, *док., розм.* Стати мирша́вим, худим, кволим.

ЗМИ́РЩИНА *див.* **зми́рщини.**

ЗМИ́РЩИНИ, щин, *мн.* (*одн.* **зми́рщина**, и, *ж.*), *розм.* Розв'язання спірного питання мирним шляхом, без суду або бійки. *Прибіг Петро, гукнув, затупав, загурчав, Уже й був кинувсь бить, але як розпитав — Аж Довгорукого погладив по головці І цмокнув в лисину та ще й перепрохав — Та ще й на змирщини кіп з п'ять він грошей дав* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 47).

◇ **Пи́ти (ви́пити) зми́рщини (зми́рщину)** — пити (горілку, вино) за примирення з ким-небудь. *Простила мені теща, та й змирщину пити: по чарці, по другій, та так, може, й до десятка, чи й більше доскочило* (Укр. казки, легенди.., 1957, 413).

ЗМИРЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок., рідко*, **ЗМИРИ́ТИСЯ**, змирю́ся, зми́ришся, *док., розм.* 1. Те саме, що **примиря́тися.** *Не може вона змиритись з неправдою в чоловіковій душі* (Мушк., Чорний хліб, 1960, 148); *Хоч її й підвели вже до дужки, що чекати на нього марно, проте не хотілось змиритися з цим. Чіплялась за*

кожну ниточку сподівання, намагалась думати, що він живий (Баш, Надія, 1960, 284)

2. Ставати смирним, покірним; скорятися. *Співець і воїн батьківщини, він* [Ю. Фучік] *не змирився і в неволі* (Голов., Поезії, 1955, 173).

3. *тільки док., рідко.* Те саме, що **помири́тися.** [Серб и н:] *Не поладили ми з ним іще на Січі, та й досі не змирились* (Вас., III, 1960, 34).

ЗМИ́СЛИТИ, лю, лиш, *док., перех., діал.* 1. Уявити. *А я б і справді з дорогою душею зараз би до вас вибралася, даржа, що тепер північ і надворі негода, яку тільки можна собі змислити* (Л Укр., V, 1956, 72); *Важко було.. простим і чесним людям змислити все, що коїли фашисти в часи окупації* (Вол., Сади.., 1950, 54).

2. Придумати. *Чи можуть кати такі змислити муки, Которих би ти* [борець] *не стерпів І їм покорився?* (Пісні та романси.., II, 1956, 228).

ЗМИ́ТИ *див.* **змива́ти.**

ЗМИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зми́ти.** *З задоволенням я милю й шкребу собі голову, вода стає чорною од бруду, вонючою од змитого поту* (Кол., На фронті.., 1959, 128); *Благословенні ви, сліди, Не змиті вічності дощами, Мандрівника Сковороди* (Рильський, II, 1960, 191); *Марне благання! Підхоплений бурею, хвилею змитий, Не спам'ятавшися, мчить він назустріч загибелі власній* (Зеров, Вибр., 1966, 200); // *у знач. прикм. Особливу увагу слід приділити.. поліпшенню змитих ґрунтів, а також використанню боліт і надмірно зволожених земель* (Колг. Укр., 3, 1961, 5).

ЗМИ́ТИСЯ *див.* **змива́тися.**

ЗМИ́ТТЯ, я́, *с.* Дія за знач. **зми́ти** 1.

ЗМИ́ЧКА, и, *ж.* 1. *спец.* З'єднання країв, кінців чого-небудь.

2. *перен.* Цілковита погодженість, єдність (інтересів, дій, вчинків); союз. — *Сину, куди скажитись, як скрізь однаково. Як змичка в них. Набралася кумпанія, та що хочуть, те й роблять* (Головко, II, 1957, 22); *Підсумки першого року непу дали можливість В. І. Леніну заявити про те, що відступ закінчився, бо мету цього відступу досягнуто, що справа тепер у зміцненні змички соціалістичної промисловості з селянською економікою* (Іст. УРСР, II, 1957, 238).

ЗМІЄБО́РЕЦЬ, рця, ч., *фольк.* Герой казок, який перемагає чудовисько в образі змія (у 1 знач.).

ЗМІЄБО́РСТВО, а, *с., фольк.* Боротьба із казковим чудовиськом-змієм. *Схожість героїчного епосу вірменського з билинами київського періоду величезна. Схожість цю можна вбачати і в темах (змієборство, викорчовування лісу), і в образах.., і в окремих прийомах* (Тич., III, 1957, 94).

ЗМІЄВИ́Й див. **змійови́й.**

ЗМІЄГОЛО́ВНИК, а, *ч. (Dracocephalum L.).* Однорічна трав'яниста рослина-бур'ян

ЗМІЄ́ЇД, а, ч. Птах родини яструбових, який живиться переважно зміями, ящірками та жабами.

ЗМІЄНЯ́, я́ти, *с.* Маля змії (у 1 знач.). *Чує Королевич на буці писк. Виліз на бука і дивиться: у гнізді трое змієнят плачуть* (Калин, Закарп. казки, 1955, 46).

ЗМІЄПОДІ́БНИЙ, а, е. Такий, як у змії, або схожий на змію. *Огидливий восьминіг ворушив своїми змієподібними щупальцями, підстерігаючи здобич* (Донч., IV, 1957, 384); *В чорних змієподібних трубопроводах глухо шуміла вода, яку відкачували з котлована* (Жур., Опов., 1956, 135).

ЗМІЄПОДІ́БНО. Присл. до **змієподібний.** *У ящірок велику допомогу в русі подає довгий хвіст: тварина рухається, не лише відштовхуючись задніми ногами, а й одночасно змієподібно вигинаючи тулуб та хвіст* (Визначник земноводних.., 1955, 72).

ЗМІЗЕРНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **змізерні́ти**; // *у знач. прикм. Його обличчя, що недавно ще цвіло свіжим рум'янцем, було жовте, змізерніле, щоки позападались* (Фр., VI, 1951, 286).

ЗМІЗЕРНІ́ТИ, ію, ієш, *розм.* Док. до **мізерні́ти.** *Роман, забившись у куток, з тривогою і надією поглядав на вчителя і думав одне: «Здрібніла, змізерніла правда на землі»* (Стельмах, Хліб.., 1959, 361).

ЗМІЗКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *розм.* Док. до **мізкува́ти.** [Павло:] *Спитай ти мене, то я, брат, і сам гаразд не змізкую, як воно скоїлося* (Кроп., II, 1958, 238).

ЗМІЇ́НИЙ, а, е. 1. Прикм. до **змія́** і **змій.** *На тім острові в горі повикопувані глибокі і великі печери, у котрих, розказують люди, колись, ще за Владимира святого, ховався змій; з того часу і острів той прозивається змі́їним* (Стор., I, 1957, 391); *Дорожче від золота ціниться змі́їна отрута* (Веч. Київ, 14.III 1967, 3); *Змія підслухала, як мати кликала Телесика, прийшла до берега та давай гукать товстим голосом.. А він чує та й каже: — То ж не голос матінки, то змі́їна річ* (Тич., I, 1957, 151); *В цьому чужому місті, серед цього змі́їного кубла знайшлася бодай одна щира, прихильна до мене душа* (Вільде, Ті з Ковальської, 1947, 56).

2. *перен.* Злий, підступний, ворожий. — *Тяжко, брате, Людей на старість розпізнати А ще гірше взамолоду Гадину кохати. Очарує змі́їними Карими очима...* (Шевч., II, 1953, 51); [Хмельницький:] *В кривавій січі, в боях нерівних я пізнавав підступи змі́їні і лукавство ворогів* (Корн., I, 1955, 270).

ЗМІЇ́СТИЙ, а, е. Який нагадує змію в русі: звивистий. *Змі́їстий потік на дні велетенської улоговини здається згори маленьким струмочком живого срібла* (Вол., Озеро.., 1959, 21); *Сагайдачний простував вузькою змі́їстою вулицею, роздратований і лютий* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 207)

ЗМІЇ́СТО. Присл. до **змі́їстий.** *У сиву давнину Серед вершин, увінчаних снігами, Стояло місто.., Де простяглись майдани широченні І вулиці звивалися змі́їсто...* (Шпорта, Вибр., 1958, 337).

ЗМІЙТИ́СЯ, і́ться, *недок.* 1. Тягнутися, стелитися хвилястою, звивистою смугою, лінією; звиватися. *Димок з папіроски змі́ється в повітрі* (Коцюб., II, 1955, 412); *Крута і звивиста дорога весь час змі́лася вздовж Ляториці* (Жур., Вечір.., 1958, 265).

2. *перен.* Прохоплюватися, непомітно з'являтися і зникати (перев. про посмішку і т. ін.). *По її нафарбованих губах змі́лася ледь вловима посмішка* (Загреб., Європа 45, 1959, 125); *В його голосі змі́лася іронія* (Речм., Твій побратим, 1962, 22).

ЗМІ́Й, я, ч. 1. *рідко.* Те саме, що **змія́** 1. *Необачні звірята не доглянули, що серед величезного зеленого листя сидів страшенний змій-удав* (Фр., VII, 1952, 328); *По тихому морю два змії пливуть велетенські.. І, вигинаючись пружно, до берега поряд простують* (Зеров, Вибр., 1966, 243); *Вашмку їхній палац з білими колонами здається казковою будовою, лише неприємне враження справляє чавунний змій у басейні* (Стельмах, I, 1962, 12); * У порівн. *Сірим змієм плазує шлях з гори в долину поміж зеленою травою безкрайого степу* (Мирний, IV, 1955, 310); *Аркан, як змій, з руки стрибнув* (Бажан, Роки, 1957, 235).

2. Казкова істота з крилами і змієвим тулубом, наділена незвичайною силою; дракон. *В скелі живе змій. І це нечиста сила. Сім год живе гадиною, другі сім год — поповзом.., а треті сім год живе змієм із крилами,— такі великі, як у вітряка...* (Гр., II, 1963, 332); *Глянув* [Гриць] *вниз, та і злякався, Перед ним страшенний змій По дорові простягався: Кігті гаком,*

із-під вій, Очі полум'ям горіли (Щог., Поезії, 1958, 248); * У порівн. *Вискочила* [блискавка] *з хмар, мов огняний змій, вмить скрутилась, звилась, як гадина, і оперезала півнеба* (Н.-Лев., II, 1956, 389); *Високий ватаг.. обходить з вогнем стоїще. Обличчя в нього поважне, як у жерця, ноги ступають твердо й широко, а дим з головешки фурка за ним крилатим змієм* (Коцюб., II, 1955, 320).

3. *заст.* Біблійний образ диявола, що спокусив людину в раю. [Василь:] *То не він* [чоловік] *же вигадував той гріх. Його хтось другий, кажуть, підвів.* [Маруся:] *Дух злий, увійшовши у змія, спокусив* [чоловіка] (Мирний, V, 1955, 106); *— У вас, молодий чоловіче, мудрість мужа, а хитрість змія-іскусителя* [спокусника] (Кол., Терен.., 1959, 229).

4. *перен.* Про підступну, хитру людину. *— Еней злий змій,— не чоловік!* (Котл., I, 1952, 84); *Не спокушайте мене. Ви змій! Ви розбещуєте народ!* (Довж., I, 1958, 415); // Про злого, сильного і підступного ворога. *Наростав лють... Це гармати б'ють, подихав змій, і встав в огні Харків вдалині, рідний Харків мій* (Сос., II, 1958, 273); *Ми за нашу Вкраїну Вбили змія з Берліна, Замели пожарину з двора* (Мал., Любов, 1946, 72); // Уживається як лайливе слово.— *Біла пташка Хмарою спустилась Над царем тим мусянджовим І заголосила: «І ми сковані з тобою, Людоїде, змію! На страшному на судищі Ми бога закриєм Од очей твоїх неситих..»* (Шевч., I, 1963, 249); *Обняв Гавран дівчиноньку: — А, добув таки я любу! — Помилуйсь, турецький змію* (Граб., I, 1959, 268).

5. Дитяча іграшка: легкий каркас, обтягнутий папером або тканиною, з довгою ниткою для запускання в повітря.— *Ой, вітряно нині,— малеча радіє,— запустим до хмар паперового змія!* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 63); *Одне з улюблених занять учнів — це пускання повітряних змієв. Для виготовлення змія треба мати папір і соснові дранки* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 187).

◇ **Зеле́ний змій** — горілка. [Сонячник:] *А я, гадаєте, з порожніми руками? (Виймає пляшку).* [Палівода:] *Щодо мене, я утримуюсь. Зелений змій — ворог соціалістичної моралі* (Дмит., Дівоча доля, 1960, 89); **Напи́тися (попи́тися** *і т. ін.*) **до зеле́ного (блаки́тного) змія** — до нестями сп'яніти. *Раз попилися опришки до блакитного змія* (Хотк., II, 1966, 207).

ЗМІЙКА, и, *ж.* 1. Зменш. до **змій** 1. *Змійка підвела свою вутячу голівку, роззявивши пащу, де тремтів тонісінькою стьожечкою її гострий язичок* (Досв., Вибр., 1959, 56); * Образно. *Блимає вогник, загоряється шнур, і вогняна змійка повзе до машинного відділу* (Шиян, Баланда, 1957, 110); * У порівн. *Попереду бігла змійкою дорога* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 107).

2. *с. г.* Машина для очищення та сортування зерна. *Очищають* [насіння] *на тріерах, віялках-сортувалках, сортувалці-змійці або на складних зерноочисних машинах* (Зерн. боб. культ., 1956, 31).

3. *ав.* Фігура вищого пілотажу.

4. *розм.* Металева застібка. *Шкіряна курточка вся в сріблястих змійках* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 141).

ЗМІЙО́ВИЙ, ЗМІЄ́ВИЙ, а, е, *розм.* Те саме, що **змі́їний.** *Наїздить на пречудовий Десь замчище він змійовий* (Манж., Вибр., 1950, 181); *Розметавсь кодло змієве Ми до пня, до голови... Славен будь довічно, Київе!* (Рильський, II, 1960, 246).

ЗМІЙО́ВИК, а́, *ч.* 1. Зігнута у вигляді спіралі або подібних витків труба, призначена для поверхневого теплообміну. *У куб наливають води і закривають кришкою з паропровідною трубкою.. Це довга олов'яна трубка, скручена змійкою, так званий змійовик* (Уроки.. хіміка, 1956, 48).

2. Назва мінералу серпентину.

ЗМІЛІ́ЛИЙ, а, е, *рідко.* Діепр. акт. мин. ч. до **зміліти**; // *у знач. прикм. Вода лежала в змілілому фарватері* [Дніпра] *непорушно* (Рибак, Час.., 1960, 779).

ЗМІЛІ́ТИ, ію, *док.* Стати мілким. *Зміліли гомінкі гірські річки, а струмок посеред вулиці Чабан-Таша мало не пересох* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 260); *На підставі літологічного складу і палеонтологічних решток можна твердити, що під кінець міоцену море на півдні Російської платформи остаточно змілілo, опріснілo і в узбережній частині розпалося на окремі незначні басейни* (Геол. Укр., 1959, 348).

ЗМІ́НА, и, *ж.* 1. Перехід, перетворення чого-небудь (перев. стану, руху, ознаки, властивості і т. ін.) у щось якісно інше; змінювання. *Вчора був у мене лікар, вислухав мене ще раз, сказав, що бачить велику зміну до кращого* (Л. Укр., V, 1956, 389); *Бої круг Севастополя не вщухають, але на фронті без змін* (Кучер, Чорноморці, 1956, 559); *Ковальов дуже точно відчув зміну настрою Крутояра* (Собко, Біле полум'я, 1952, 36); *Зміна порід відбувається повільно, протягом багатьох десятиріч* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 47); *Матерія вічна, її ніхто не створював, вона завжди перебуває в стані руху і змін* (Наука.., 2, 1958, 40); *Величезні зміни сталися в ході соціалістичного будівництва на Україні. Вона перетворилася в квітучу соціалістичну республіку* (Ком. Укр., 6, 1966, 61).

2. Заміна кого-, чого-небудь кимось, чимось іншим. *Відбувається зміна вартових біля воріт та роз'їздів по місту* (Головко, II, 1957, 468); *За два місяці.. у складі командування ніяких змін не сталося* (Ю. Янов., II, 1954, 7); *Зміна пір року пояснюється тим, що Земля рухається навколо Сонця* (Фіз. геогр., 5, 1956, 75); // Виправлення (в тексті твору, в мові твору і т. ін.). *Я їх* [переклади] *переглянув би, може зробив би деякі авторські зміни в самому тексті* (Коцюб., III, 1956, 359); *Зміни, що їх зробив І. Франко в мові своїх творів, ..виявились і в лексиці, і в морфології та фонетиці, і в синтаксисі* (Мовозн., XIII, 1955, 89).

Іти́ (поспіша́ти, вступа́ти *і т. ін.*) **на зміну** *кому, чому* — заміняти собою кого-, що-небудь. *Он і ківи на сонці блиска, І Марина-мотористка — Через росяну долину Поспіша комусь на зміну...* (Наги., Вибр., 1957, 156).

3. Частина доби, протягом якої одна група людей виконує певну роботу і змінюється іншою, коли минає цей час. *З Андрієм вона рідко й стрічалась, бо він ходив лиш на нічну зміну, а удень спав або блукав десь удвох з Хомою* (Коцюб., II, 1955, 41); *В роки війни вона сама була трактористкою, знає, що таке висидіти зміну за кермом...* (Гончар, Тронка, 1963, 81); *Він утрое перевищив за зміну свою норму* (Допч., VI, 1957, 122); // *розм.* Робота, виконувана за таку частину доби. *Сталевар Гордій Кузьмич Гордій закінчив зміну о сьомій годині ранку* (Руд., Вітер.., 1958, 7); *Вранці приходить мій старий зі зміни* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 149); *Вже над ранковими полями загасли зорі й ліхтарі, уже знайомими стежками пішли на зміну шахтарі* (Уп., Вірші.., 1957, 195); // Час, відведений для шкільного, військового навчання, відпочинку і т. ін., після якого склад людей міняється. *П'яті класи, що вчилися в другу зміну, писали контрольну роботу* (Гончар, Південь, 1951, 106).

4. Група людей, які виконують одночасно певну роботу (або відпочивають) і змінюються іншими через відповідний проміжок часу. *Опівночі.. задзвонили в дзвоник, й інші робітники стали на їх місце, а вони пішли до казарми на ночівку. То була нічна зміна* (Н.-Лев., II, 1956, 200); *Докосила наша зміна, Хто*

втомився,— спочива... (Рильський, II, 1960, 25); *Щойно стала до роботи нова зміна робітників* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 139).

5. Молоде покоління, що має змінити старших. *Яка радість — наші діти.. Втішаються, радіють батьки: чудесна зміна росте* (Ковінька, Кутя.., 1960, 51); *Університет багато зробив.. щодо підготовки нової зміни наукових кадрів* (Наука.., 12, 1957, 15).

6. Комплект одягу, білизни, який міняють час від часу. *Хома добувся, нарешті, і до свого власного майна.. Став перебирати. Зміна білизни, бритва та помазок, пара халяв* (Гончар, III, 1959, 314).

ЗМІНЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до **змінити**. *Несамовиті* [у Романа] *очі, змінене тяжким болем обличчя* (Гр., II, 1963, 306); — *Ану вилазьте з саней! — почувся владний, навмисне змінений голос* (Шиян, Баланда, 1957, 51); // **змінено**, безос. присудк. сл. *У колгоспі на всіх фермах впроваджено механічне доїння, змінено порядок оплати праці* (Ком. Укр., 11, 1965, 53); [Басов:] *Маршрут Олександра Федоровича не змінено. Їде через нашу станцію* (Корн., I, 1955, 152).

2. *у знач. прикм.* Інший, інакший, не схожий на попередній. [Журавель:] *У Панька відкрився новий талант: писати листи зміненим почерком і ставити нерозбірливий підпис* (Мик., I, 1957, 514); — *Миколою звуть,— добре-таки напружив пам'ять, відповів хлопець зміненим голосом* (Коз., Гарячі руки, 1960, 132).

ЗМІНЕННЯ, я, с. Дія за знач. **змінити** [1]. 1—3. *Роботу над зміненням природи рослини бавовнику треба наполегливо продовжувати* (Техн. культ., 1956, 228).

ЗМІНИТИ *див.* **змінювати**.

ЗМІНИТИСЯ *див.* **змінюватися**.

ЗМІНЛИ́ВИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **мінли́вий**. *Він хлопець молодий, а молоде серце змінливе й зрадливе* (Н.-Лев., IV, 1956, 350); *Я теж тривожний, хисткий, зміняливий, неначе тінь* (Коцюб., II, 1955, 259).

ЗМІ́ННИЙ, а, е. 1. Який змінюється, не завжди буває однаковий; мінливий, непостійний. *Чим б'ється ти* [серце]? *Яка твоя любов? В що віриш? Чим живеш? Чого бажаєш? В чім зміння ти і в чім постійне?* (Фр., X, 1954, 141); *Бої йшли із змінним успіхом* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 336); *Поняття виникає внаслідок закріплення в мозку людини найменш змінного, стійкого, загального, тобто істотного в явищах дійсності* (Рад. психол. наука.., 1958, 152); [Лінкей:] *Візьми увесь коштовний скарб, Що грав змінним блиском фарб* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 367).

△ **Зміна величина́**, *мат.*— величина, яка може набувати при даному дослідженні різних значень. *Величини, що можуть набувати різних значень, називаються змінними* (Алг.., II, 1957, 30); **Змінні зірки́**, *астр.*— зірки, видимий блиск яких змінюється з часом; **Змінний капіта́л**, *ек.*— частина капіталу, яку витрачають на купівлю робочої сили. *Робоча сила є та форма, в якій змінний капітал існує в процесі виробництва* (Маркс, Капітал, I, кн. I, 1952, 590); **Змінний струм**, *ел.*— електричний струм, величина і напрям якого періодично змінюються. *Потужні електричні генератори електростанцій виробляють змінний струм напругою до 15 000 вольтів* (Знання.., 6, 1967, 32); **Змінні части́ни мо́ви**, *лінгв.*— частини мови, яким у даній мові властиві форми словозміни.

2. Який періодично замінюють іншим (про інструменти, деталі механізмів і т. ін.). *Навантажувач має вантажопідйомник, гідравлічну систему для підйому і змінне устаткування (вила, ківш, стріли)* (Наука.., 10, 1956, 7); *Конуси закріплюють в призматичних гніздах за допомогою притискачів. Призматичні гнізда розраховані на певний розмір конуса і є змінними* (Технол. різального інстр., 1959, 132).

3. Який працює позмінно, по черзі. — *Матвійчук залишається в бригаді змінним трактористом* (Рудь, Гомін.., 1959, 51); *Розширюється навчання молоді без відриву від виробництва у вечірніх, змінних і заочних школах* (Матер. XXII з. КПУ, 1961, 62); // Який виконується протягом зміни (у 3 знач.). *Виробниче завдання, розраховане на одну зміну, називається змінною нормою виробітку* (Орг. і техноя. тракт. робіт, 1956, 34).

ЗМІ́ННИК, а, ч. Той, хто замінює кого-небудь на роботі. *Біля неї* [мартенівської печі] *змінювалися.. він, Михайло Онищенко і Микола Степаненко. Усі три змінники берегли піч* (Рудь, Гомін.., 1959, 100); *Після закінчення роботи токар зобов'язаний: 1. Підготувати верстат для здачі змінникові* (Токарна справа.., 1957, 226).

ЗМІ́ННИЦЯ, і, ж. Жін. до **змінник**. *Навіть у себе на кухні, в кабіні, серед диму й кіптяви, вона завела незвичайну чистоту й вимагала того самого від своїх змінниць* (Собко, Біле полум'я, 1952, 60).

ЗМІ́ННІСТЬ, ності, ж. Властивість за знач. **змінний** 1. *Сценарій вимагав, щоб усе в ньому жило і розвивалось не тільки у внутрішньому сюжетному, але й у просторовому русі і повсякчасній зоровій змінності* (Довж., III, 1960, 157); *В народній мелодії початок і кінець часто не збігаються з основним устоєм, що привносить у мелодію певний елемент ладової змінності* (Нар. тв. та етн., 2, 1957, 116).

ЗМІНОВІ́ХІВЕЦЬ, вця, ч., *іст.* Прибічник зміновіхівства. *Надії непманської буржуазії і куркульства всілякo підтримувала група білоемігрантів, яка в 1921 р. випустила в Празі збірник «Смена вех».. Ця група дістала назву «зміновіхівців»* (Іст. УРСР, II, 1957, 236).

ЗМІНОВІ́ХІВСТВО, а, с., *іст.* Політична течія серед російської і української білоемігрантської інтелігенції, яка в період непу визнала Радянську владу, сподіваючись, що з введенням непу Радянська країна перетвориться в буржуазну державу.

ЗМІ́НЮВАНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. теп. ч. до **змінювати**. *Народові потрібна дійсно демократична робітника і селянська республіка, яка не знає інших властей, крім виборних і на бажання населення в будь-який час змінюваних* (Ленін, 24, 1950, 284).

2. *у знач. прикм.* Який змінюється, не залишаючись весь час однаковим, постійним. *Герой Толстого — це завжди людина, яка безперервно змінюється в безперервно змінюваному, рухомому світі* (Рад. літ-во, 4, 1963, 127).

ЗМІ́НЮВАНІСТЬ, ності, ж. 1. Здатність змінюватися, схильність до змінювання. *Є всі підстави вважати, що радіоактивність не особлива, а загальна форма стану речовини. Це ще раз підтверджує одне з основних положень марксистсько-ленінської діалектики про безперервну змінюваність матерії* (Наука.., 10, 1960, 15).

2. Періодична заміна кого-, чого-небудь кимось, чимось іншим. *Встановлений радянськими законами порядок змінюваності, звітності, відзиву депутатів і суддів підвищує політичну відповідальність кожного з них перед народом за свою діяльність* (Ком. Укр., 1, 1966, 30); *Змінюваність виробничих операцій*.

ЗМІ́НЮВАННЯ, я, с. Дія за знач. **змінювати**. *Брати безпосередню участь у процесі змінювання світу український драматург* [О. Корнійчук] *вчився у М. Горького і В. Маяковського* (Іст. укр. літ., II, 1956, 555); *Розповідаючи про способи термообробки сталей, слід.. звертати увагу учнів на всі зміни в будові сталі, що від-*

бувають під час її нагрівання і охолодження та від змінювання вмісту вуглецю (Метод. викл. фіз. спр., 1958, 172).

ЗМІНЮВАТИ, юю, юєш і **ЗМІНЯТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗМІНИ́ТИ,** зміню́, зміни́ш, *док., перех.* 1. Робити іншим, інакшим; міняти (зовнішній вигляд, характер, властивість, стан і т. ін.). *Тричі зачісувала вона свої розкішні чорні коси і тричі зміняла зачіску на голові* (Н.-Лев., IV, 1956, 96); *Ступаючи ледве чутно, йдемо через садок і, не змінюючи ходи, вступаємо в двір* (Багмут, Записки.., 1961, 69); *Козаков по собі знав, як небезпека змінює людину* (Гончар, III, 1959, 150); *Зміна осіб ні до чого не приведе, треба змінити політику Треба, щоб при владі став інший клас* (Ленін, 24, 1950, 294); // *розм., рідко.* Перетворювати що-небудь на (у) щось інше. [Л ю б о в:] *Саню, серденько, заграй нам що-небудь, кажуть, музика змінява і каміння в живі істоти, принаймні хоч на хвилинку* (Л. Укр., II, 1951, 25); *Він більше знав Галину, аніж вона себе, розумів, що вона ще й досі в душі залишалась соромливою дівчиною, і побоювався тієї хвилини, яка.. може змінити лагідний дівочий світ на жіночу зрілість* (Стельмах, II, 1962, 251); // Робити виправлення в тексті, вносити поправку в щось. *З'їзд.. переглядав, змінює і затверджує Програму і Статут партії* (Статут КПРС, 1961, 15); *Особливо цікавлюся давнішими працями своїми, як «На віру», «Ціпов'яз» — бо я хотів би дещо поправити або й змінити там* (Коцюб., III, 1956, 205).

2. Використовувати, вживати, ставити і т. ін. одне замість одного; заміняти. *Стальні електроди розтоплювались, коротшали, Сахно змінював їх мало не одним рухом* (Собко, Біле полум'я, 1952, 247); *Останнім часом Кирило Васильович змінив багато явок* (Хижняк, Тамара, 1959, 48); *Терезка змінила пелюшки і взялася годувати дитину* (Томч., Готель.., 1960, 165); // Відмовляючись від чого-небудь, віддавати перевагу іншому, заміняти іншим. [К о м а н д о р *(випускає Аннину руку і змінює спокійний тон на гнівний):*] *Він як сюди дістався, донно Анно?..* (Л. Укр., III, 1952, 365); *Я лише слухаю, бо в мене немає нахилу до бесіди. Це він швидко помічає й непомітно змінює тему* (Ю. Янов., II, 1958, 42); *По дорозі загін був змушений змінити свій маршрут* (Збан., Крил. гонець, 1953, 13); *Якого ще вибрику можна чекати від панночки Омірової, яка змінила благословенний Кам'янець-Подільський на холодний Іркутськ?* (Стельмах, I, 1962, 283); — *Приймеш команду розвідників.— змінив своє рішення полковник* (Коз., Гарячі руки, 1960, 139); // *рідко.* Виявляти одні почуття, настрої і т. ін. замість інших. *Біль наш і сумнів на сміх, сльозьми облитий, змінім* (Фр., XIII, 1954, 306); // *тільки док., розм.* Те саме, що **проміня́ти.** [М а р'я н а:] *Можна змінять козацьку волю на мов серце?* (Вас., III, 1960, 28); *А в район (щоб про телят більше не питали) Повідомив: «На вола яліжку зміняли»* (С. Ол., Вибр., 1959, 265); *Я вийшов з піснею із бою і на перо зміняв багнет. Але дорогою одною ідуть і слюсар, і поет* (Сос., Близька далина, 1960, 150).

◇ **Зміни́ти гнів на ми́лість** *див.* **ми́лість.**

3. Приходити на зміну кому-, чому-небудь, з'являтися замість того, що зникло, перестало існувати, діяти і т. ін. *Інше [Сеспель], а серце гупало схвильовано, думки, високі, солодкі, змінювали одна одну* (Збан., Сеспель, 1961, 330); *Весна зміняла зиму. А літній час — весну* (Мур., Піонер. слово, 1951, 7); *Жаркий день змінив свіжий ранок* (Мирний, I, 1954, 330); *Кофе, як виявилося, було тільки загальною назвою вечері й її першим словом. Його змінила легка закуска* (Смолич, I, 1958, 64).

4. Звільняти кого-небудь від виконуваних позмінно, по черзі обов'язків, призначаючи, ставлячи іншого. *12—13—14 серпня. Де надія, що нас змінять? Одержуємо наказ відновити наступ* (Кучер, Чорноморці, 1956, 136); *Бригада миттю мобілізувала внутрішні ресурси, частіше змінювала стомлених трактористів, підвищувала темпи* (Ю. Янов., II, 1954, 135); // *розм., рідко.* Звільняти з роботи, посади. *Голову змінили, щоб не бришкав, що кось ми то! Я вам не Явдоким!», а сам нічогісінько до ладу не вмів розпорядкувати* (Кв.-Осн., II, 1956, 305); // Займати чис-небудь місце; заміняти когось. — *Лагутіна змінює Ситник,— холодним тоном сказав Павлущенко і гукнув у куток, де в'юрмились хлопці: — Ситник, заступай на пост!* (Гончар, Людина.., 1960, 19); *Стьопа розлив воду по цеберках. Тоді відступив набік, бо заморився.. Марійка вмить уже за крутілку держалась. А котрийсь із хлопців Андрюшу змінив* (Головко, I, 1957, 184).

ЗМІНЮВА́ТИСЯ, юю́ся, ю́єшся і **ЗМІНЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗМІНИ́ТИСЯ,** зміню́ся, зміни́шся, *док.* 1. Ставати іншим, інакшим; мінятися. *Черниш іноді поглядав на Воронцова і дивувався, як швидко міг змінюватись зампоміт. Ще вранці.. він був якийсь збляклий і начебто кволий, хирлявий після перенесеної хвороби. Тепер же він ступав пружно, бадьоро* (Гончар, III, 1959, 103); *Поверхня землі повільно, на протязі тисяч і мільйонів років змінюється. Утворюються нові гори, а старі перетворюються на рівнини, змінюються обриси і глибини морів та океанів* (Фіз. геогр., 1956, 100); *Невтомний час вперед іде,— змінюється країна* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 27); *За той час, поки вони були в палаці, погода змінилася* (Скл., Свитослав, 1959, 197); // *розм., рідко.* Перетворюватися на (у) щось інше. *Ворон спускається все нижче та нижче. З кожним махом крил він росте, більшає, пташина голова змінюється в людську, здорові крила безладно звисають* (Коцюб., I, 1955, 221); * Образно.— *Змінилась в океан історії ріка* (Рильський, III, 1961, 309).

◇ **Зміни́тися з лиця́ (на) лиці́** *див.* **лице́.**

2. *тільки 3 ос.* Проходити, зникати, поступаючись місцем іншому. *Картина за картиною, постать за постаттю манячать, змінюються, десь зникають* (Н.-Лев., III, 1956, 304); *Теплі.. дні змінювалися холодними місячними ночами* (Вільде, Сестри.., 1958, 232); *Прийняла мене Урака Приязно, та хутко з жахом Я побачив, як та приязнь На палку жагу змінилась* (Л. Укр., IV, 1954, 185); *Спека змінилася холодом, близько пройшов ураган* (Дмит., Осінь.., 1959, 16).

3. Звільнятися від яких-небудь обов'язків, виконуваних позмінно, по черзі. *Вартовим Михайло наказав змінюватися через кожні дві години* (Загреб., Європа 45, 1959, 245); *Тут, за невеликими, густо розставленими столиками, сиділи бетонярі, теслярі, арматурники, машиністи кранів, транспортники. Ті, що змінилися, і ті, що мали заступати* (Коцюба, Нові береги, 1959, 288).

4. *тільки недок.* Пас. до **змінювати, зміняти.** *У процесі роботи часто змінювались мізансцени, переставлялись або навіть викидались цілі сцени, а іноді й ролі* (Минуле укр. театру, 1953, 32).

ЗМІНЯ́ТИ *див.* **змінювати.**

ЗМІНЯ́ТИСЯ [1] *див.* **змінюватися.**

ЗМІНЯ́ТИСЯ [2], я́юся, я́єшся, *док., розм.* Зробити обмін чого-небудь на щось; помінятися. *До брички притирається худющий бандит в покаліченими вітною очима.— З Новобугівки? — питає Варчука.— Начеб,— неохоче відповідає той.— Там в усіх такі добрі коні?— В комбіда є ще кращі. Поїдь — дістанеш! — А може б*

з тобою змінялись? — Хто міняє, той штанів не має (Стельмах, II, 1962, 196).

ЗМІРИТИ *див.* **зміря́ти.**

ЗМІРКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок., рідко,* **ЗМІРКУВА́ТИ**, ую́, у́єш, *док., перех. і без додатка.* 1. Додумуватися, догадуватися, розмірковуючи над чимось. *В першу хвилину Оля ладна втекти, але миттю змірковує, що такий вчинок був би нерозсудливим і некорисним для неї* (Вільде, Сестри.., 1958, 531); *Русевич зміркував, що криком нічого Каргатові не доведеш* (Шовк., Інженери, 1956, 185); // Думати, міркувати над чим-небудь, обдумувати щось. *Молодець ходив по бережку. Він не швидко йшов — змірковував* (Перв., Слов. балади, 1946, 42); [Б е к е р:] *Ми вже добре зміркували справу: раз, два, три, та вже й в будинку* (Л. Укр., IV, 1954, 254); *Комісар спитав тихо: — Добре зміркував, не злякався?* (Ю. Янов., I, 1954, 55).

2. *тільки док., діал.* Зрозуміти. — *І чого ж він так ненавидить мене? — Хто його зміркує?* (Фр., VII, 1954, 72); *— Звідки вітер? — допитувався Остап. Але й це нелегко було зміркувати. В плавнях було тихо, як у лісі* (Коцюб., I, 1955, 359).

ЗМІРКУВА́ТИ *див.* **змірко́вувати.**

ЗМІРКУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., діал.* Додуматися; зібратися з думками. *Сидять мовчки. І Чайчиха і наша мати неспокійні, бачу. От мов і хочуть спитатись, та не важаються; хочуть говорити, та не зміркуються* (Вовчок, I, 1955, 207).

ЗМІРЮВА́ТИ *див.* **зміря́ти.**

ЗМІРЯ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зміря́ти.** *У підхмар'ї заграв маяки Нам горять в несходимі краї. Ким ти зміряна, збройна пітьма? Де твої причаїлись пости?* (Гончар, IV, 1960, 17); // **зміря́но,** *безос. присудк. сл. Озирнувся* [Василь] *на схід, до Волги — багато пройдено, багато зміряно, а нічого, хоч знову в дальший похід* (Логв., Давні рани, 1961, 61).

ЗМІРЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зміря́ти.**

ЗМІРЯ́ТИ *див.* **зміря́ти.**

ЗМІРЯ́ТИ, я́ю, я́єш *і рідше* **ЗМІРЮВА́ТИ**, юю, юєш, *недок.,* **ЗМІРЯ́ТИ**, яю, яєш *і* **ЗМІРИ́ТИ**, рю, риш, *док., перех.* 1. Визначати прийнятими одиницями виміру величину, силу, зріст і т. ін. кого-, чого-небудь. *Ними* [приладами] *можна зміряти все, що може придумати людська думка* (Собко, Любов, 1935, 10); *На другий день повів я Івана у Вербки; зміряли йому, огляділи та, забивши у колодки, і погнали у Катеринослав* (Стор., 1, 1957, 216); *О шостій почали прокидатися хворі. Кожному треба зміряти температуру, простежити, щоб були виконані призначення лікарів на ранок* (Шовк., Людина.., 1962, 250); // Прикидати в думках, на око, приблизно величину чого-небудь. *Вони довгенько поглядали вгору, зміряючи від кореня до самої верхівки красую сосну з манюсінькою круглою верховиною* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 233); *Ігор спить — і водночас не спить, він думками змірює від Дону до Дінця несходжені степи* (Забіла, У.. світ, 1960, 175); *— Може, ми в мертвім просторі? — Кий біс! Дивись... Вони приблизно зміряли кут від вершини сопки до них. Виходило, що кулі могли б січи по них* (Гончар, III, 1959, 106); // *перен.* Встановлювати, уявляти межі, розміри, ступінь і т. ін. чого-небудь. *Два роки вештався по хащах, ..Аж доки не вспіймали... Годі Змірять діла десятиріч!..* (Бажан, Роки, 1957, 243); *Вже триста років славим ту весну, Коли на дружбу склали ми угоду. Так чим же змірять щиру і ясну Подяку українського народу!* (Гірник, Сонце.., 1958, 13); *Не змірять сили, відваги, Що в цьому змаганні кипить* (С. Ол., Вибр., 1959, 223); *Тут і там хтось вирвався з хвиль І, без надій змагаючись з водою, Що з віддалі здавалася рудою, Ішов на дно, не змігши зусиль* (Перв., II, 1958, 212).

◇ **Зміря́ти (змі́рювати, змі́ряти, змі́рити) очи́ма (о́ком, по́глядом)** — оглядати кого-, що-небудь. — *Але ми ще стрінемось, пане сотнику! — не вдячними, а непримиренними очима змірює Підіпригору.— Ще зійдуться наші дороги* (Стельмах, II, 1962, 66); *Комдив гострим оком зміряв Мишка з ніг до голови* (Кучер, Голод, 1961, 407); *Матвійко зміряв очима будинок знизу доверху* (Донч., VI, 1957, 255); *Становий здивованим поглядом змірив Семена від голови до п'ят, наче не сподівався такої упертості* (Коцюб., I, 1955, 126); **Зміря́ти (змірювати, змі́ряти, змі́рити) свої си́ли** *з ким* — вступати в боротьбу, боротися з ким-небудь. *Андрійко аж горів від жадоби зміряти з ворогом свої молоді сили* (Оп., Іду.., 1958, 584); **Ні (не) зміря́ти (змі́рити), ні (не) зліча́ти** *що* — багато чого-небудь. — *Добро б, коли б добра того ні зміряти, не злічити,— а то хата хилиться та тільки що не холодні й не голодні самі сидимо* (Мирний, I, 1954, 215).

2. *тільки док., перен., розм.* Пройти, ви́ходити, з'їздити певну територію. *Андрій Корчака, мов степовий вовк, зміряв ті* [Дністровські] *степи вздовж і впоперек* (Н.-Лев., II, 1956, 218); *Широков одійшов від телефону, великими кроками двічі зміряв кімнату* (Собко, Справа.., 1959, 8); *Не вертай, тільки йди вперед! Перед тобою простори, які тобі зміряти треба, перед тобою верхи, на котрі злинути треба* (У. Кравч., Вибр., 1958, 261).

3. *тільки док., перен., фам.* Побити, ударити кого-небудь. *Завтра не гайнуй мені дня, а то старий Горенко ще столярським аршином плечі зміряє* (Стельмах, II, 1962, 152).

ЗМІСИ́ТИ, змішу́, змісиш, *перех.* Док. до **місити.** *Узялася я до діла — Пластилін в руці змісила. Подивись-но, Василько, Вже готовий колобок* (Бойко, Ростіть.., 1959, 20); *Корова кинулась на нього, звалила на землю, змісила ногами* (Коцюб., I, 1955, 443).

ЗМІСТ, у, *ч.* 1. Те, про що говориться, розповідається де-небудь, те, що описується, зображується (перев. у книзі, статті і т. ін.). *Як побачите, добродію, з моїх карандашних поправок — вони не дуже багато переміняли зміст Ваших творів* (Мирний, V, 1955, 391); *Наостанку я тільки просив би всіх присутніх ласкаво не робити здобутком сторонніх осіб зміст сьогоднішніх наших розмов* (Кулик, Записки консула, 1958, 125); *Прочитавши кілька рядків і не зрозумівши змісту, він закрив книжку і знову замаячив по хаті* (Тют., Вир, 1964, 165).

2. Суть, внутрішня особливість чого-небудь. *Про практику мова зайшла і про план, Про форми і зміст партизанського руху...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 99); *— Ти, Іване, тільки вдумайся в ці солдатські слова, збагни їх зміст* (Кучер, Чорноморці, 1956, 435); *Сучасна епоха, основний зміст якої становить перехід від капіталізму до соціалізму, є епоха боротьби двох протилежних суспільних систем* (Програма КПРС, 1961, 5); // Певні властивості, характерні риси, які відрізняють дане явище, предмет від подібних явищ, предметів і т. ін. *Почавши з 1881 року, він* [І. Франко].. *пише повісті, драми, оповідання, вірші та статті наукового та публіцистичного змісту* (Коцюб., III, 1956, 34); *Близькість роману* [П. Панча «Гомоніла Україна»] *до народної творчості гармонує з його історичним змістом і посилює його художню виразність* (Рад. літ-во, 1, 1963, 25).

3. Розумна основа, мета, призначення чого-небудь. *З заводом, з його цехами він повинен ознайомитися*

насамперед: адже саме там визначається зміст, характер, напрямок роботи заводських лабораторій (Шовк., Інженери, 1956, 16); *Для багатьох людей праця стала змістом життя.*

4. Перелік розділів, частин, оповідань і т. ін. книги, збірки, рукопису тощо, перев. із вказівкою сторінок, де вони вміщені. *Зміст кн. буде такий: Тіні забутих предків. Сон. Лист. Подарунок на іменини. Хвали життю. Коні не винні. Що записано в книгу життя. Книжка буде мати заголовок «Тіні забутих предків»* (Коцюб., III, 1956, 449).

ЗМІСТИ́ТИ *див.* **зміщáти.**

ЗМІСТИ́ТИСЯ *див.* **зміщáтися.**

ЗМІСТИФІКУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех. і без додатка.* Док. до **містифікува́ти.** *Хто властиво позволив собі змістифікувати вас таким нечуваним способом?* (Фр., III, 1950, 248).

ЗМІСТО́ВНИЙ, а́, е́. Стос. до змісту (у 1, 2 знач.). *Коли йде мова про переклади.., то ми вимагаємо точності — змістової й формальної — і вірності — тільки не рабської* (Рильський, III, 1956, 99); *Переклади Я. Купали відзначаються великою увагою до оригіналу, вмінням передати їх ідейно-змістову основу, стиль, поетичну майстерність* (Рад. літ-во, 5, 1958, 70).

ЗМІСТО́ВНИЙ, а, е. Багатий змістом (у 1—3 знач.). *Той, хто працює і знає мету своєї праці, у того завжди буде життя змістовне і повноцінне* (Гур., Наша молодість, 1949, 300); *Мова — головна специфічна зброя драматичного твору: в ній його сила, в ній його слабість. Вона повинна бути винятково лаконічна й змістовна, бо в п'єсі часто в одній фразі повинно міститися те, для чого в оповіданні потрібен був би цілий розділ* (Про мист. театру, 1954, 368).

ЗМІСТО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **змісто́вний.** *Вона сказала про серп і молот як про емблему, маючи на увазі протипоставити її змістовність безглуздості тризубця, який був гербом трьох Україн — центральнорадівської, гетьманської і директорійської* (Бурл., М. Гонта, 1959, 30); *Великою змістовністю і влучністю спостережень відзначаються міркування Франка про відмінність сатири Щедріна від сатири Гоголя* (Рад. літ-во, 3, 1957, 43).

ЗМІСТО́ВНО. Присл. до **змісто́вний.** *Юля зуміла побудувати доповідь цікаво і змістовно* (Донч., V, 1957, 463); *Виховна, культурно-освітня діяльність дає бажаний результат, ..коли її ведуть цілеспрямовано, конкретно, змістовно* (Ком. Укр., 6, 1960, 7).

ЗМІТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗМЕСТИ́,** змету́, змете́ш, *док.*, *перех.* 1. Метучи, стираючи, видаляти з якої-небудь поверхні сміття, пил, сніг і т. ін. *Вона.. сіла на оксамитову канапку й ніби пірнула в порох, котрого не змітали й не струшували вже, може, тиждень або й два* (І.-Лев., IV, 1956, 235); *Явдоха виходить з хати з віником у руці й змітає з порога сміття* (Чорн., Виявол. земля, 1950, 180); *Маруся усе прибрала і з стола теж бережно змела, і усі крихти, і кісточки, і лушпиння з яєць повкидала у піч* (Кв.-Осн., II, 1956, 68); *Підняти б праву руку, змести сніг, який налипав на щоки. Але Вікторія не може підвести руки* (Хижняк, Тамара, 1959, 257); // Обмітаючи, струшуючи і т. ін., очищати що-небудь від чогось. *Узявши віничок, він бережно почав трохи не вдесяте змітати її [одежу]* (Мирний, IV, 1955, 125); *Степанида тим часом змела хусткою лаву і засмучена мовчала* (Барв., Опов... 1902, 124); // Переміщати, відносити куди-небудь своїм рухом (звичайно про вітер). *Без будь-яких перепон шугав тут вітер, женучи по горбах білі, холодні сувої снігу, змітаючи його в яри та низини* (Шиян, Баланда, 1957, 10); *Чорніла вогка земля і жовтів пісок, бо недавня буря змела тонку пелену нерасного снігу* (Донч., Вибр., 1948, 47).

◇ **Поро́ги змі́тати** *див.* **поріг.**

2. *перен., фам.* З'їдати все, нічого не залишаючи. *Він підсував мені тарілку за тарілкою, а я змітала все з них, як мітлою* (Вільде, Сестри.., 1958, 543); *Магера справді перестав балакати й почав їсти помалу і з увагою. Казав собі ще дати капусти, зміє із тарілки всі пироги* (Мак., Вибр., 1954, 197).

3. *перен.* Убивати, знищувати кого-небудь, класти край існуванню чого-небудь, позбуватися чогось. *Вояки, не вдаючи ні про які умови й переговори, взяли собі за ціль гвардійців.. і почали змітати одного по одному влучними вистрілами* (Фр., IV, 1951, 156); *Пожари змітали села* (Рильський, II, 1956, 31); *Нас натхнуло благо спільне; Геть змести поклали ми Бідування підневільне Та нерівність між людьми* (Граб., I, 1959, 397); *Якщо імперіалістичні безумці розв'яжуть війну, миролюбні сили зметуть і поховають імперіалізм* (Ком. Укр., 3, 1961, 48).

◇ **Змі́тати (змести́) з лиця́ землі́** *див.* **земля́; Як (ніби, на́че, нена́че, немо́в** *і т. ін.*) **вітром змело́,** *безос.* — те саме, що **Як (ніби, на́че, нена́че, мов, немо́в, мо́вби) вітром зду́ло** (*див.* **здува́ти**). *Пролунала команда до бою. Пілота наче вітром змело* (Ю. Яновський, I, 1954, 49).

4. Метучи, збирати, згрібати що-небудь в одну купу. *— Достанеться і писачкам.. То на конюшенний двір, то у вівчарню, щоб скрізь гнійок до купок змітали та гори насипали* (Кв.-Осн., II, 1956, 249); *От лежить на полиці останній буханець хліба, а в діжі, де була мука, лиш пилочок білів насподі, може, змете баба на галушки* (Коцюб., I, 1955, 87); *Іж, Ливоне, той хліб, що змели з вівсюгом на току* (Мал., Звенигора, 1959, 127).

ЗМІТА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **змі́тати.** *Різні бувають вітри в океані — то проносяться легенькі бризи, то шаленіють урагани, від яких гинуть цілі флотилії і змітаються цілі міста* (Літ. газ., 16. IX 1960, 1).

ЗМІЦНЕ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зміцни́ти.** *Колегія Міністерства чорної металургії УРСР розглянула питання про дальший розвиток виробництва термічно зміцненого прокату* (Роб. газ., 17.II 1966, 1); *Тепер влада взята, вдержана, зміцнена в руках однієї партії, партії пролетаріату..* (Левін, 32, 1951, 309); *Ліками зміцнена тими, одужує [дитина] й сил набирав* (Зеров, Вибр., 1966, 152); *У містечку залишали сотню Самбірського, зміцнену взводом кулеметників та взводом саперів* (Трубл., I, 1955, 57).

ЗМІЦНЕ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зміцни́ти.** *Уральців можна вважати творцями способу термічного зміцнення прокату* (Ком. Укр., 5, 1967, 51); *Зміцнення дружби соціалістичних країн — могутня гарантія миру, свободи і безпеки братніх народів* (Рад. Укр., 21.XI 1956, 1); *Створюючи найсприятливіші умови середовища і активно використовуючи ці умови, ми сприяємо зміцненню і розвитку здоров'я і вихованню фізично сильних, бадьорих, життєрадісних людей* (Шк. гігієна, 1954, 5); *Творчість Т. Шевченка відіграла вирішальну роль в утвердженні і зміцненні в українському естетиці побутової тематики як цілком самостійного і до того ж провідного жанру* (Пар. тв. та етн., 2, 1964, 18); *На Турецькім валу, за вказівками й під наглядом французьких військових інженерів все літо провадились роботи по зміцненню фортифікаційних споруд* (Гончар, II, 1959, 353).

ЗМІЦНИ́ТИ *див.* **зміцнюва́ти.**

ЗМІЦНИ́ТИСЯ *див.* **зміцнюва́тися.**

ЗМІЦНІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **зміцні́ти.**

2. *у знач. прикм.* Який загартувався фізично, укріпив здоров'я; здоровий. *Запах життя, здоров'я, землі сп'яніння ще не зовсім зміцнілу Марину* (Дмит., Нарсчена, 1959, 169); * Образно. *Берези білі Зросли, стоять високі та зміцнілі, І молодняк долину обгорта* (Дор., Тобі, народе.., 1959, 81); // Який став мужнішим, твердішим. *Одкашлявся старий. Поважно нахмурив брови, по-новому зашуміли струни... Залунав зміцнілий голос* (Вас., Вибр., 1950, 195).

3. *у знач. прикм., перен.* Більш надійний, постійний, тривалий. *Відображенням зміцнілої бойової дружби російського і українського народів була і безприкладна в історії одинадцятимісячна оборона Севастополя під час Кримської війни 1853—1856 рр.* (Ком. Укр., 5, 1967, 66).

4. *у знач. прикм.* Більш розвинутий, могутніший, впливовіший. *Не ослабленою, як на те надіялись вороги, а ще більш могутньою і зміцнілою вийшла соціалістична держава з війни* (Іст. укр. літ., II, 1956, 374).

ЗМІЦНІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зміцні́ти.**

ЗМІЦНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. Загартуватися фізично, укріпити здоров'я; поздоровішати. *За літо всі* [школярі] *повиростали, загоріли, зміцніли* (Собко, Скеля.., 1961, 24); // Стати мужнішим, твердішим. — *Ну, от і все. Дискусія тут ні до чого,— промовив командуючий. Голос його одразу зміцнів, набрався сили* (Кучер, Чорноморці, 1956, 83).

2. *перен.* Стати більш надійним, постійним, тривалим; укріпитися. *Григорій відчув, що їхня дружба після тривічної перерви сьогодні ще зміцніла* (Десняк, Вибр., 1947, 19); *Під керівництвом Комуністичної партії в Радянському Союзі ліквідовано експлуататорські класи, склалася й зміцніла моральна і політична єдність радянського суспільства* (Статут КПРС, 1961, 3); *Коли офіцер сказав про можливість пострілу з переляку, підозра Якова зміцніла: «Брешеш»* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 164).

3. Стати більш розвинутим, могутнішим, впливовішим, укріпивши підвалини існування, розвитку чого-небудь. *Українське образотворче мистецтво розквітло й зміцніло під живлющими променями ідей російських передвижників* (Рильський, III, 1956, 23); *Світова соціалістична система за минулий період значно зміцніла, підвищився її міжнародний авторитет, її вплив на долю людства* (Резол., XXIII з., 1966, 4); *В результаті перемоги соціалізму над фашизмом в другій світовій війні виросли й зміцніли сили соціалізму і демократії, ослабли позиції імперіалізму і реакції* (П'ятдесят років КПРС, 1953, 22).

ЗМІЦНЮВА́ЛЬНИЙ, а, е. Який придатний або використовується для зміцнювання кого-, чого-небудь. *Чай, кофе, какао тисячоліттями використовуються як зміцнювальні та збуджувальні засоби* (Нар. тв. та етн., 4, 1965, 70).

ЗМІЦНЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зміцнювати.**

ЗМІЦНЮВА́ТИ, юю, юєш і *рідко* **ЗМІЦНЯ́ТИ**, яю, яєш, *недок.*, **ЗМІЦНИ́ТИ**, ню, нїш, *док., перех.* **1.** Робити міцнішим, стійкішим; укріплювати. *Ми сіли на іржаву стару гармату, що своєю вагою зміцняла край хвилеріза* (Ю. Янов., II, 1958, 47); * Образно. *У роки революції Білорусі подавали руку своїм братам з України, зміцнювали довічні мости непорушної дружби, разом боролись з ворогами* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 26); // *перен.* Робити що-небудь надійнішим, більш сталим, постійним. *Він говорив про дружбу двох сестер — прекрасних двох — Росії й України; він застеріг, що ворог ще не вмер, що мир зміцнять нам треба щохвилини* (Тич., До молоді.., 1959, 11); *Сім'ї моїй довелося жити на селі..— і там я ще більше зміцнив свою любов до всього українського* (Коцюб., III, 1956, 233); *Перші успіхи окрилили й зміцнили віру Катерини Василівни в свої творчі сили* (Нар. тв. та етн., 1, 1957, 56).

2. Загартовувати кого-, що-небудь; робити стійкішим, здоровішим, витривалішим. *Щодня Кость улаштовує голубиний гін, щоб зміцнювати пташині крила* (Донч., I, 1956, 54); *Його* [хлопчика] *треба зміцнити. При нагоді віддайте в надійні руки. Він мусить у хорошому сімейному колі забути всі страхіття війни і втрату батьків* (Логв., Давні рани, 1961, 55); // Робити духовно, морально сильнішим, міцнішим. *Хоча вона, може, краще за інших розуміла всю небезпечність обраного шляху,— проте це її не лише не пригнічувало, а, навпаки, зміцнювало* (Гончар, IV, 1960, 70); *Чув* [Демид], *як ця праця зміцняла не саме його тіло, а й дух, і був радий...* (Гр., II, 1963, 66); *Савченко поступово набирається духу і, зміцнивши серце думкою, що коли він своєчасно і правильно розгадав задум свого ворога, то вже зуміє і знешкодити його, починає контрнаступ* (Збан., Сесінель, 1961, 353).

3. Робити більш розвинутим, могутнішим, впливовішим. *Коли мир любиш дуже, зміцнюй армію, друже* (Укр.. присл.., 1955, 399); *Не час ще зброю випускати! Радянська земле, не дрімай! Круг Партії — тісніше лави! Зміцняймо міць більшовика!* (Рильський, II, 1960, 108); *Самодержавство робить судорожні зусилля, щоб скоріше зламати все общинно-надільне землеволодіння і зміцнити виключно приватну земельну власність* (Ленін, 15, 1949, 279).

4. Робити надійнішим, стійкішим в обороні, більш адатним чинити опір, протистояти ворогові. — *От, Никодиме, сьогодні починай кріпость зміцнювати, щоб татари не подолали* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 455); *Головком має нараду з Кучерявим і Кіханою, і вони всі вирішили мобілізувати міські резерви. Спішно зміцняли траншеї* (Ю. Янов., I, 1958, 210); *Знаючи давню німецьку тактику рватися в стик наших армій, командування зміцнило цей стик ударними резервами військових моряків* (Кучер, Голод, 1961, 66).

ЗМІЦНЮВА́ТИСЯ, ююся, юєшся і *рідко* **ЗМІЦНЯ́ТИСЯ**, яюся, яєшся, *недок.*, **ЗМІЦНИ́ТИСЯ**, нюся, нїшся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Ставати міцнішим, стійкішим; укріплюватися. *Внаслідок пластичного деформування метал зміцнюється* (Рентгеногр. мет., 1959, 316); // *перен.* Ставати надійнішим, більш сталим, постійним. *Українсько-російські культурні зв'язки незмірно зміцнились* (Рильський, III, 1956, 13); *В ході соціалістичного змагання зміцнилася виробнича дружба між рільничими і тракторними бригадами* (Рад. Укр., 21.II 1951, 2).

2. Загартовуватись, ставати стійкішим, здоровішим, витривалішим. *В результаті підсиленої діяльності серця.. його м'яз стовщується і зміцнюється* (Фіз. вихов.., 1955, 27); *Може, не повладшаю, але зміцнюся і відпочинуть нерви* (Коцюб., III, 1956, 328).

3. Ставати більш розвинутим, могутнішим, впливовішим. *Кожна радянська республіка може далі процвітати і зміцнюватись лише у великій сім'ї братніх соціалістичних націй СРСР* (Програма КПРС, 1961, 101); *Заробляючи, аби тільки не вмерти з голоду, Франко за цей період в значній мірі одірваний був од української літератури, і це для нас велика втрата, тим більша, що в той час його талант виріс, зміцнився* (Коцюб., III, 1956, 34); — *Ну, тепер мені ясно,— промовив Зуб.— Тут куркульство буде зовсім ліквідоване тоді, коли колгоспи охоплять більшість населення і зміцняться* (Багмут, Щасл. день.., 1959, 181).

4. Ставати надійнішим, стійкішим в обороні, більш адатним чинити опір, протистояти ворогові.

5. *тільки недок.* Пас. до **зміцнювати, зміцня́ти.** *Деформовані сплави поділяються на дві групи: сплави, що зміцнюються термічною обробкою, і сплави, що не зміцнюються термічною обробкою* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 45).

ЗМІЦНЯ́ТИ *див.* **зміцнювати.**

ЗМІЦНЯ́ТИСЯ *див.* **зміцнюватися.**

ЗМІША́НИЙ [1], а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **змішáти** [2]. *По покоях пішли наркотичні пахощі свіжої рожі, змішані з духом рому* (Н.-Лев., III, 1956, 112); *Яке страшне враження зробив на мене цей город* [Мессіна]*! ..Все наче спресоване, все змішане дивно* (Коцюб., III, 1956, 354); *В серці пишком закипала злість, змішана з образою* (Л. Укр., III, 1952, 688); *Більшість бригадників були в своєму робочому одязі в нафтових плямах, вимащені глеєм. Їхні обличчя відбивалися в чорно-рудій калюжі нафти, змішаної з водою* (Донч., II, 1956, 167); // **змішано,** *безос. присудк. сл. Вулиця йому уявлялася пеклом, у якому все змішано: коні, люди, машини, трамваї — все це біжить невідомо куди й чого* (Тют., Вир, 1964, 51).

2. *у знач. прикм.* Який складається з чого-небудь різного, різнорідного. *Вони вже не мовчали, з грудей їх, разом з гарячим віддихом, вилітала хвиля змішаних згуків і йшла на втікачів* (Коцюб., I, 1955, 401); *Катрі аж серце тіпнулось і наче завмерло в незвичайному змішаному почутті — і захвату й невиразної тривоги* (Головко, II, 1957, 367); *При масовому доборі висівається змішане насіння кількох відібраних рослин* (Наука.., 4, 1963, 22); *Одним із значних резервів збільшення виробництва кормів є широке запровадження ущільнених і змішаних посівів кукурудзи з бобовими та іншими культурами* (Колг. Укр., 4, 1958, 28).

3. *у знач. прикм.* Позбавлений звичайного порядку, безладно розташований; перемішаний, переплутаний. *Бурунда пішов робити порядок у своїм змішанім війську* (Фр., VI, 1951, 125).

ЗМІША́НИЙ [2], а, е, *рідко.* Який відчув збентеження, ніяковість; збентежений, засоромлений. *Владко стояв змішаний і здивований, не знаючи, що говорити* (Фр., VI, 1951, 283); *Вона таки прийшла, була! І, ох боже, яка змішана, немов те дитя!* (Коб., I, 1956, 420).

ЗМІША́НІСТЬ,ності, *ж.* Абстр. ім. до **змішаний** [1] 2, 3. *Російські й українські робітниці і селянські маси були вже об'єднані боротьбою проти царського гніту і великоруської буржуазії. Вони зв'язані близькістю мови, змішаністю населення, спільним економічним життям* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 47).

ЗМІША́ННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **змішáти** [1]. *Робітники підтримували і будуть підтримувати селян (проти кріпосників), але змішання цих класів, змішання буржуазної демократії з соціалістичним пролетаріатом є реакційна авантюра* (Ленін, 20, 1950, 99); *У полезахисних лісових смугах лісостепу і північних районів степу рекомендується змішання дуба з супутніми головними породами* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 237).

ЗМІША́ННЯ [2], я, *с., рідко.* Стан за знач. **змішáтися** [2]. *Він навіть забув у змішанні ляснуть по-офіцерськи чоботом в чобіт* (Коцюб., II, 1955, 370); *Він почував, що виглядав смішно, що на його лиці видно змішання, тривогу* (Фр., VII, 1951, 237).

ЗМІША́НО, *рідко.* Присл. до **змішаний** [2]. *Звернувся Осип до молодшого кільканадцятилітнього хлопця, ..що стояв босоногий коло вікна і глядів змішано і перелякано на брата* (Коб., II, 1956, 268); *Валентин Модестович змішано повернувся* (Шовк., Інженери, 1948, 9).

ЗМІША́ТИ [1] *див.* **змішувати.**

ЗМІША́ТИ [2], áю, áєш, *док., перех., розм.* Ви́кликати у кого-небудь збентеження, ніяковість; збентежити, засоромити. *Рантовий вибух дитячого й патріотичного почування ще більше змішав Калиновича, ніж попередні слова* (Фр., VI, 1951, 164).

ЗМІША́ТИСЯ [1] *див.* **змішуватися.**

ЗМІША́ТИСЯ [2], áюся, áєшся, *док., рідко.* Відчути збентеження, ніяковість; збентежитися, засоромитися. *Та парубок страшенно тут змішався, Весь спаленів і довго не рішався Сказати слово* (Фр., XIII, 1954, 287); *З того, як змішалась Софія Петрівна, пояснюючи щось нісенітне, як затиснула Ліда уста, він догадався, що од нього щось криють* (Коцюб., II, 1955, 395); *Знала* [дівчина]*, що треба гостям уклонитися, запросити до хати, а щось незрозуміле й незнане спутало мову. Вона почервоніла й від того змішалася зовсім* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 29).

ЗМІШУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Призначений для змішування чого-небудь з чимось, для утворення суміші або розчину. *У сучасних радіоприймачах застосовують лампи спеціального призначення, що називаються перетворювальними та змішувальними* (Осн. радіотехн., 1957, 27); *Щоб регулювати кількість суміші, яка надходить в циліндри двигуна, в карбюраторі над змішувальною камерою встановлена дросельна заслінка* (Автомоб., 1957, 75).

ЗМІШУВА́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **змішувати.** *Ми розмежували фольклористику і етнографію, як дві окремі науки, змішувані нашими попередниками в XIX столітті* (Рильський, III, 1956, 146).

ЗМІШУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **змішувати.** *При змішуванні простих мінеральних добрив.. за допомогою спеціальних тукозмішуючих установок одержують суміші мінеральних добрив* (Наука.., 12, 1963, 43); *Завдяки взаємопроникненню властивих різним стилям лексичних та стилістичних компонентів у системі засобів і структурних елементів кожного стилю спостерігається певне їх пропорціонально обумовлене змішування* (Мовозн., XVIII, 1963, 17); *Змішування приватної власності на землю з пануванням капіталу в землеробстві є характерна помилка буржуазних націоналізаторів землі..* (Ленін, 13, 1949, 353).

ЗМІШУ́ВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ЗМІША́ТИ,** áю, áєш, *док., перех.* 1. Зсипáти, з'єднувати разом що-небудь різне, готуючи суміш або розчин. *Терентій на веранді змішував парникову землю різних сортів* (Довж., I, 1958, 412); *Обрятовані від вогню сніпки вимолотили, зібрали трохи зерна, присмаленого, правда, але, змішавши з повичеким у гамазеї, можна було їсти* (Коцюб., I, 1955, 125); *Сергій.. у своїх далеких родичів по материній лінії дістав кулик тютюнового бадилля, змішав його із сухим потертим листям* (Тют., Вир, 1964, 158); * Образно. *Зима того року прийшла дуже рано.., по-влодійському підкралася, скувала морозом розбагнену землю, завертіла дикими завірюхами; коли ж набридало їй гратися снігом, тоді змішувала його ще й з дощем* (Збан., Сеспель, 1961, 223); // Сполучати, поєднувати, розміщувати поряд що-небудь різнорідне. *В лісових смугах степової зони рекомендується змішувати дуб з кущами* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 237).

◇ **Змішувати (змішáти) в одну́ ку́пу** *див.* **ку́па.**

2. Порушуючи звичайний порядок, розташовувати безладно; перемішувати, переплутувати. *Коли двері рипнули, молодиця обернулась, змішала карти й сказала: — Це ти, Христе?* (Григ., Вибр., 1959, 189); *Фарн підвівся. Не відповідаючи Чівчаловові, він змішав шахи* (Донч., Зоряна фортеця, 1933, 206); // Порушувати,

розладнувати бойовий порядок (військових частин). *Добуваючи останніх сил, ударили* [тухольці] *на монголів і, невважаючи на некорисну, згористу місцевість, що сприяла монголам, ще раз змішали їх, ще раз завдали їм велику страту* (Фр., VI, 1951, 86); *Змішав* [Богун], *посік на капусту знетямлену шляхту гордого магната князя Четвертинського* (Кач., II, 1958, 461).

◇ **Змішáти із землéю** *див.* **земля́**.

3. *розм.* Помилково сприймати кого-, що-небудь одне за інше; не розрізняти, плутати. *Український народ ніколи не змішував царя і царенят, пана та підпанка з великим російським народом і ніколи не змішає* (Вишня, День.., 1950, 151); *Десь у центрі села почувся сигнал, який не змішаєш з сигналами інших машин, пристрасний голос здвоєних малинових сопілок* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 72).

◇ **Змішáти з болóтом** *див.* **болóто**.

ЗМІШУВА́ТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗМІША́ТИСЯ**, áюся, áєшся, *док.* 1. *перев. 3 ос.* Перемішуючись, з'єднуватися з чим-небудь, утворюючи суміш або розчин. *Василь витирав спітніле обличчя, але піт стружками спливав за комір, змішуючись з дощовою водою* (Хижняк, Килимок, 1961, 15); *З водою змішуються* [азотна кислота] *в будь-яких відношеннях* (Хімія, 10, 1956, 72); // Сполучатися, поєднуватися одне з одним, розміщуватися поряд (про що-небудь різнорідне). *На тюремному дворі, коли виходила п'ята камера на прогулянку, його* [Володьчине] *жваве цвіріньчання, змішуючись з брязкотом кайданів, сповняло ввесь двір* (Вас., I, 1959, 72); *Кольори неба і води змішувалися* (Кучер, Чорноморці, 1956, 403); *Запах горілки, змішавшись з важким духом бакуну, наскрізь прочадів чорні стіни корчми* (Коцюб., I, 1955, 21); *На лиці Каргата змішались обурення й зневага до співбесідниці* (Шовк., Іржепери, 1948, 162); * Образно. *Пломінь битви змішався з зорею, Грізним полем хотілось.. луна* (Шпорта, Ти в серці.., 1954, 113); // *розм.* Ховатися, зникати в масі кого-, чого-небудь. *Анатолій змішався з натовпом і зник безслідно* (Рудь., Остання шабля, 1959, 13); *Він* [Михайлик] *змішається з натовпом братчиків і якось прослизне за браму* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 350).

2. Порушуючи звичайний порядок, розташовуватися безладно; переміщуватися, переплутуватися. *Трохи згодом і слаба мати, і копи на полі, і русалки, і вовк, і ясне вікно на комині змішуються в якійсь кумедній плутанині* (Коцюб., I, 1955, 16); *Частини танули, зменшувалися і змішувались. Військові з'єднання на ходу переорганізовувались в бойові групи* (Коз., Гарячі руки, 1960, 143); *Старі яблуні, сливи, вишні та черешні набігли над саму Роставицю, спинились над берегом, змішались докупи з високими вербами* (Н.-Лев., IV, 1956, 192); // Порушуватися, розладнуватися (про бойовий порядок військових частин). *Там вороги всі так змішались, Стіснились, що уже кусались* (Котл., I, 1952, 288); *Шарахнув глухо куль свинцевий розсип, І козаків змішався кінний лад* (Бажан, Нашому юнацтву, 1950, 85); *Противники змішалися докупи, і це заважало галицьким лучникам* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 124); // *перен., розм.* Втрачати чіткість, ясність (про думки, почуття і т. ін.). *Чудно якось усе змішалося в неї у голові і навіть якось чудно очі бачили й уха чули* (Вовчок, I, 1955, 326).

3. *тільки 3 ос.* Помилково сприйматися одне замість одного; // Не розрізнятися, плутатися. *В дрімоті змішувалися сни з дійсністю* (Ткач, Плем'я.., 1961, 166).

4. *тільки недок.* Пас. до **змішувати**.

ЗМІ́ШУВАЧ, а, ч. Прилад, механізм для приготування суміші, розчину, для змішування чого-небудь з чимось. *Змішувачі — це, грубо кажучи, нелетельські м'ясорубки, у місткому тілі яких водою перемішуються пісок, гравій, цемент. Розчин готовий* (Рад. Укр., 20.IV 1962, 3).

ЗМІЩА́НИТИСЯ *див.* **зміща́нюватися**.

ЗМІЩАНІ́ЛИЙ, а, е. Який зміщанів, перетворився на міщанина.

ЗМІЩАНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Стати міщанином, утративши широту інтересів, кругозору.

ЗМІЩА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зміща́ти**.

ЗМІЩА́НЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗМІЩА́НИТИСЯ**, нюся, нишся, *док.* Втрачаючи широту інтересів, кругозору, набувати звичок міщанина, ставати міщанином.

ЗМІЩА́ТИ, áю, áєш і **ЗМІЩУВА́ТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗМІСТИ́ТИ**, зміщу́, змістиш, *док., перех.* 1. Змінювати чиє-небудь місцезнаходження, переводити, зсувати з попереднього місця.

2. *діал.* Містити в собі, вміщати. [Д. Ж у а н:] *Я кожен раз давав їм тех все, що лиш вони могли змістити: мрію, коротку хвилю щастя і порив, а більшого з них жадна не зміщала, та інший і того було надміру* (Л. Укр., III, 1952, 370); *Хата простора, ясна, багато сонця може в себе змістити* (Стеф., III, 1954, 157).

ЗМІЩА́ТИСЯ, áюся, áєшся і **ЗМІЩУВА́ТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗМІСТИ́ТИСЯ**, зміщу́ся, зміститься, *док.* 1. Змінювати своє місцезнаходження, зсуватися з попереднього місця. *Описавши петлю, кожна планета продовжує зміщатись на фоні неба назустріч його добовому обертанню* (Астр., 1956, 57); *В землі* [під час землетрусу] *утворюються розколини; одні ділянки суші зміщуються в горизонтальному напрямі, інші опускаються або піднімаються вверх* (Фіз. геогр., 5, 1956, 105); *Сонце землі пінать не може, Змістились на карті хребти.., Ріка у нове влилася ложе, У інше море донесла плин* (Забашта, Нові береги, 1950, 145).

2. *діал.* Поміщатися куди-небудь або десь. *Він* [несессер] *мав такий неестетичний вигляд: був замалий, через те в ньому ледве зміщались простирала і випинались, ясно білючи на темному, трохи лляному оксамиті того несесера* (Л. Укр., III, 1952, 524); *Школа й волость зміщувались в одному здоровому мурованому домі* (П.-Лев., IV, 1956, 68); — *У вас лиш горло широке, щоби багато браги зміститось, а в голові вузько* (Март., Тв., 1954, 137).

ЗМІЩЕ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **змісти́ти**. *По відношенню до розміщення древніх дельт сучасне гирло Дніпра зміщене на захід* (Геол. Укр., 1959, 357).

ЗМІЩЕ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **змісти́ти** 1 і стан за знач. **змісти́тися** 1. *Утома, тривале почуття небезпеки, рип корабельних зв'язок, хаотичне зміщення речей, безупинне виття й гарчання океанського звіринця, що оточив корабель, засмутили не одне матроське серце* (Довж., Зач. Десна, 1957, 403); *Місце, де в надрах землі відбувається зміщення верств гірських порід, називається осередком землетрусу* (Наука.., 6, 1958, 55).

ЗМІЩУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **змі́щувати**.

ЗМІЩУВА́ТИ *див.* **зміща́ти**.

ЗМІЩУВА́ТИСЯ *див.* **зміща́тися**.

ЗМІЮ́КА, и, *ж., розм.* Те саме, що **змія́**. *Чабан прокинувся — аж перед ним Гадюка, Він кием бух — і витяглась змію́ка* (Гл., Вибр., 1957, 193); [Л у к е р і я С т е п а н о в н а:] *Іч, яку змію́ку вивчили собі на раді́сть!* (Кроп., II, 1958, 276); * Образно. *І ширшають крові, мов окопи, плями... То все ворожа кров... «Змію́ко ти, змія! Вже скоро твій кінець!..»* (Сос., II, 1958, 465); * У порівн. *В кожного цигана була і бричка така,*

що аж дзвенить, і коні, як зміюки (Ткач, Арена, 1960, 13).

ЗМІЯ, ї́, *ж.* 1. Плазун з видовженим тілом, укритим лускою. *Нараз Жабі скрикнула радісно й гукнула мені: — Диви, яка чудесна червоненька гадючка! Що за очиці в неї! — І вона нахилилась до змії, щоб краще розглядіти її...* (Досв., Вибр., 1959, 56); *У гримучої змії між очима і ніздрями є спеціальний чутливий елемент, що сприймає теплове випромінювання* (Ком. Укр., 11, 1964, 48); * Образно. *Сухо тріснула ракета, і зелена змія шугонула в небо* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 195); * У порівн. *В'ється перед нами Шлях, немов змія* (Рильський, І, 1960, 196); — *Війна. Гримучою змією злетіло це страшне слово в наш дім* (Рад. Укр., 13.VIII 1962, 3).

2. *рідко.* Те саме, що **змій** 2. *До його кралася змія Крилатая, в сім'ю главами* (Котл., І, 1952, 213); — *Змія хату запалила, Дітям каші наварила* (Шевч., І, 1963, 232); *Сниться йому, видиться: входить змія, ламле* [ламає] *йому кісточки, садить у піч* (Тич., І, 1957, 154).

3. *перен.* Про злу, підступну людину. — *Ти — змія люта, а не свекруха!* — *кричала Мотря* (Н.-Лев., II, 1956, 363); *Комар* [багатій] — *хитра, пузата змія, а батюшка в рясі — облудна манія* (Ковінька, Кутя.., 1960, 31); // Про хитрого, лютого ворога. *На неї* [Москву], *в вірі і надії, В бою дивився трудівник, Щоб одповзли несити змії Від наших нив, від наших рік* (Рильський, Сад.., 1955, 20); *Смерть бандитам! Смерть фашистам! Сміливо на бій! Нашу землю ми очистим від фашистських змій!* (Гонч., Вибр., 1959, 179).

4. *рідко.* Дитяча іграшка; змій (у 5 знач.). *Змію з паперу зробить* [хлопчик], *та по селу й гасає* (Барв., Опов.., 1902, 279).

◇ **Відігрівáти (відігрíти) змію бíля (кóло) [свого] сéрця** *див.* **відігрівáти.**

ЗМІЯСТИЙ, а, е. Який нагадує змію в русі; звивистий. *Тихо, зміястою лінією, вислизнула сотня з окутаного темрявою монастиря* (Кач., Вибр., 1953, 137); *Шумлять гаї, гудуть тонкі мости, Зміясті вигинаються дороги* (Рильський, II, 1956, 33).

ЗМІЯ́ЧКА, и, *ж.* (*Scorzonera* L.). Багаторічна трав'яниста рослина родини складноцвітих; скорцонера.

ЗМОБІЛІЗО́ВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **змобілізува́ти**; // *у знач. прикм.* — *А сама армія цісаря Священної Римської імперії?.. Вона що зробила? Мавши змобілізовану стотисячну армію, ви півроку топталися на місці* (Добр., Очак. розмир, 1965, 158).

ЗМОБІЛІЗО́ВАНІСТЬ, пості, *ж., рідко.* Стан готовності до виконання чого-небудь.

ЗМОБІЛІЗУВА́ТИ, ю́, ю́єш, *док., перех., рідко.* Привести кого-небудь до активного стану для виконання певного завдання. *Обушний закликав.. змобілізувати на боротьбу за хліб кращих ударників колгоспу, ваздалегідь готуватися до весняної сівби* (Кир., Вибр., 1960, 318).

ЗМОБІЛІЗУВА́ТИСЯ, ю́юся, ю́єшся, *док., рідко.* Мобілізувати себе для виконання якого-небудь завдання. *Об'єднаний натиск робітничо-селянських мас, що змобілізувалися в ході повстання навколо Рад, і могутній наступ радянських повстанських дивізій.. скидає куркульсько-офіцерську владу директорії і встановлює пролетарську диктатуру* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 40).

ЗМО́ВА, и, *ж.* 1. Таємна угода для досягнення якої-небудь мети (частіше політичної). *Близько 1567 р. склалась велика боярська змова, але вона була викрита, і учасники її страчені* (Іст. СРСР, І, 1956, 136); *Троцькісти і бухарінці разом з «лівими» есерами готували контрреволюційну змову проти Радянського уряду* (Біогр. Леніна, 1955, 195).

2. Взаємна домовленість кількох чи багатьох осіб про спільні дії. *Всі міщани були в змові, і ніхто: ані міністри, ані урядники, ані слуги — ніхто не хотів цареві оповісти всієї правди* (Фр., IV, 1950, 139); *Вони після школи, замість того, щоб іти додому, без змови завертали на дніпрові кручі і там.. блукали понад Дніпром, уголос мріючи...* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 23); * Образно. *Межи небом і землею якась таємна змова* (Коцюб., І, 1955, 179).

ЗМО́ВИНИ, вин, *мн., заст.* Заручини. *В Хмелицях рушники були готові, тільки нас і ждали. Зробили змовини, а там і весілля справили* (Вовчок, І, 1955, 78); *А в нас — новина: Кашуба Наталку сватає. Приходив оце на змовини* (Кос., Новели, 1962, 142).

ЗМО́ВИТИ *див.* **змовля́ти.**

ЗМО́ВИТИСЯ *див.* **змовля́тися.**

ЗМО́ВКА, и, *ж., розм., рідко.* 1. Те саме, що **змóва** 2. *У нас була змовка наперед, то й пішли вдвох красти* (Сл. Гр.).

2. Розмова, мова. *Показується Сербин.* [І в а н:] *О! Про вовка змовка, а вовк із-за гори!..* (Вас., III, 1960, 16).

ЗМОВКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗМО́ВКНУТИ** і **ЗМО́ВКТИ,** кну, кнеш; *мин. ч.* змовк і змóвкнув, ла, ло; *док.* 1. Переставати говорити, співати, кричати і т. ін.; замовкати (про живі істоти). *Сердитий голос її спинив, вона* [Маланка] *раптом змовкає* (Коцюб., II, 1955, 48); *Діти сідають у пухнату мураву. В цей час все птаство змовкає, зривається з місць і розлітається у всі боки* (Воронько, Казка.., 1957, 36); *Раптом замовкнув* [Пшеничький], *тільки помахував шаблею. Змовкнув теж і Котовський, став, як струна та, напружений* (Тич., І, 1957, 270); *Проспівав він та й змовк, і тоді ледве скам'янулася стара мати і каже: — Кармелюк! Де, в кого ти навчився такої пісні?* (Вовчок, І, 1955, 349); *Німа тиша. Хтось хрипко кашлянув і змовк* (Вас., III, 1960, 209).

◇ **Змóвкнути (змóвкти) навíки (навíк)** — те саме, що **Замóвкнути навíки (навíк)** (*див.* **замовкáти**). *Ти* [годинник] *кинув дзенькати зовсім,— Хоч я й прошу тебе об тім, Щоб стрілку далі ти сертів, Та ту хвилинку швидше бив, В котру і я, під пізній дзвик, Зрадів би змовкнути навік!* (Щог., Поезії, 1958, 194).

2. *перен.* Переставати видавати які-небудь звуки (про інструменти, механізми і т. ін.). *Табір стихає, і бубон змовкає, І темная ніч настає* (Пісні та романси.., II, 1956, 255); *На полях артілі вже змовкли мотори зернових комбайнів* (Рад. Укр., 10.VIII 1962, 2); // Переставати стріляти (про вогнепальну зброю). *Земля під ногами двигтить і гуде, Ні вдень, ні вночі не змовкають гармати* (Підс., Героїка, 1951, 106); *Раптово змовкли кулемети, Ввірвалось мін глухе виття* (Бажан, І, 1946, 148).

3. *перен.* Переставати лунати, чутися (про звуки). *Кровопролитні, жорстокі зав'язались бої. Над плавнями, по всьому Задніпров'ю від Хортиці до Нікополя й нижче не змовкав гул канонади* (Гончар, II, 1959, 373); *Швидко змовкнуть отсі гуки журних пісень, Згоїть муки неговені ніч* (Граб., І, 1959, 363); * *Образно. Які невтомні грає Летять над морем! Тіні їх бліді — Мої слова, що змовкнуть лиш тоді, Як вічна ніч перо моє зламає* (Рильський, III, 1961, 47); // Припинятися, перериватися (про розмову, сміх, крик і т. ін.). *До самого вечора в ячейках не змовкають розмови бійців про подвиг земляка* (Гончар, III, 1959, 36); *Криваві плани мракобісів в Уолл-стріту обурюють усе людство. Не змовкають протести народів проти поневолювачів*

і душителів життя (Довж., III, 1960, 66); // Втрачати силу, вщухати, слабнути (про стихійні явища). *Зимової далі засніжені темні простори. В обмерзлих дротах ні на мить не змовкають вітри* (Перв., I, 1958, 218); // Переставати сповнюватися звуками. *Вітерець ущух, — ані подиху. Змовк весе́лий гай — ані шелесту* (Стар., Пост. тв., 1958, 168).

4. *перен.* Переставати хвилювати кого-небудь (про почуття, переживання). *В серці стихли тяжкі муки, Змовкли тугоньки на дні* (Граб., I, 1959, 188).

ЗМО́ВКНУТИ *див.* **змовка́ти.**

ЗМО́ВКТИ *див.* **змовка́ти.**

ЗМОВЛЯ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **змовля́ти** 1.

ЗМОВЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗМО́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* змо́влять; *док., перех.* 1. *також без додатка, заст.* Справляти заручини. *Свати почали в хату навертатись. Старі дякують за ласку, частують, а дочки не змовляють: — Ще нехай погуляє, то буде чим дівування згадати* (Вовчок, I, 1955, 21); *В Мелашки, коли слухала Рудиків, одно на мислі: «Як змовляють, то сто коней дають, а як змовлять, то чортма і одного!»* (Кос., Новели, 1962, 148); *Може зараз і змовили за хорошого чоловіка, за багатого одинця* (Барв., Опов.., 1902, 59).

2. *тільки док., розм.* Промовити, сказати. *Жінка моя стала серед двору та й закам'яніла,— ні рухнутися, ні слово змовити, Та й сам я не знаю, куди трапив* (Ю. Янов., I, 1954, 33).

3. *також без додатка, розм., етн.* Те саме, що **замовля́ти** 2. *А ксьондзові грошей жаль, — Давай її [бідну] вчити.. «Лучче,— каже,— ти навчись Бабити, змовляти, То й на себе, на дітей Будеш гроші мати!»* (Рудан., Співомовки.., 1957, 25).

ЗМОВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗМО́ВИТИСЯ,** влюся, вишся; *мн.* змо́вляться; *док.* 1. Погоджувати між собою якісь дії, домовлятися з ким-небудь про щось. *Бурлаки почали змовлятись, щоб утікать од Бродовського* (Н.-Лев., II, 1956, 214); *Вони не змовлялися й зустрілись, бо розради шукають обидва* (Ле, Історія радості, 1947, 147); *Змовились ми мовчати, нікому й не натякати про нашу роботу, бо знали, що без глузування не обійдеться* (Коцюб., III, 1956, 10); *Локаути, тобто масові звільнення робітників підприємцями, що змовилися, таке ж необхідне і неминуче явище в капіталістичному суспільстві, як і страйки робітників* (Ленін, 20, 1950, 186).

Нена́че (мов, немо́в і *т. ін.*) **змо́вилися (змо́вившись** і *т. ін.*) — про одночасні дії без попереднього домовлення. *Як прийшли понад річку, всі три неначе змовилися: зійшли з дороги направо й стали на березі* (Март., Тв., 1954, 186); *Всі, немов змовившись, протягом цілого дня читали книжки* (Епік, Тв., 1958, 300).

2. Робити змову, укладати таємну угоду для здійснення певної мети (перев. політичної). *Половецькі шатра захитались... Недурно князь Ігор з Овлуром змовлялись!* (Мирний, V, 1955, 276); — *Папа сам до нас своїх послів посилав. Боїться руських, щоб з татарами не змовилися* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 583).

3. *заст.* Заручатися. *У суботу змовлялись, А в неділю звінчались* (Чуб., V, 1874, 201); *Золотаренкові старости собі розгнівались: — Сього не чутно й вроду в добрих людей,— кажуть,— подавали рушники, змовились,— чи годиться ж розраджувати?* (Вовчок, I, 1955, 25); *Мали сусіди хорошого сина: Був він їм смирна і добра дитина. Ми й уподобали одне одного; Змовились,— от і пішла я за його* (Щог., Поезії, 1958, 340).

ЗМО́ВНИК, а, ч. Співучасник змови. [В о р о н і н:] *Пригадайте, які події сталися недавно. Лише якихнебудь три місяці тому викрита зграя небезпечних змовників* (Лев., Нові п'єси, 1956, 25); *Завданням революціонерів Ткачов вважав насильницьке захоплення влади невеликою групою змовників, яка потім згори проведе революційні заходи і таким чином облагодіє народ* (Іст. СРСР, II, 1957, 242); * У порівн. *Вони йшли близько одне біля одного, наче змовники, і про щось таємниче розмовляли* (Гур., Новели, 1951, 174).

ЗМО́ВНИЦТВО, а, *с.* Таємна угода, зговір змовників. *Традиції бланкізму, змовництва страшенно сильні у народовольців, до того сильні, що вони не можуть собі уявити політичної боротьби інакше, як у формі політичної змови* (Ленін, 2, 1948, 303).

ЗМО́ВНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **змо́вник.** *Соня безшумно просковзнула до свого ліжка. Вона не так боялась розбудити подругу, як почувала себе змовницею* (Шовк., Інженери, 1956, 268); * У порівн. [Ф р о с я:] *Що ви там шепочетесь, як змовниці?* (Мик., I, 1957, 244).

ЗМО́ВНИЦЬКИЙ, а, е. Прикм. до **змо́вник.** *Цілком можливо, що в таборі існує своя змовницька організація, до неї Яблучко не знайшов дороги* (Ю. Янов., I, 1954, 199); *Революційну позицію в гуртку петрашевців займав Спешнєв. Він додержував змовницької тактики, вимагав організації таємного товариства й підготовки повстання проти царизму* (Іст. СРСР, II, 1957, 186); // Такий, як у змовника; таємничий. — *Вчора був на мосту на вулиці.— Голос у Марка зробився змовницьким, з хитринкою.— Орися крутилася біля Сергія Золотаренка* (Тют., Вир, 1964, 9); — *Капкан!* — *сказав Мача і подивився на Юру змовницьким поглядом* (Багмут, Щасл день.., 1959, 141).

ЗМО́ВЧАТИ *див.* **змо́вчувати.**

ЗМО́ВЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗМО́ВЧАТИ,** чу, чиш, *док.* 1 *неперех.* Не говорити, не заперечувати; мовчати. *Тільки тиждень після весілля Кайдашиха змовчувала та скоса поглядала на Мелашку, показуючи їй роботу* (Н.-Лев., II, 1956, 323); *Докія не змовчує більше Уляні, а на всі її лайливі слова так голить, наче бритвою* (Кучер, Прощай.., 1957, 343); [М о р о з и х а:] *Чи вже ж не можна змовчати?* [М а р у с я:] *Щоб я йому змовчала? Не діжде він цього, от що!* (Кроп., I, 1958, 79); *Змовчав Клим,— та й що він міг сказати? Блиснули в очах жарини злі* (Перв., II, 1958, 259).

2. *перех. і в кого — що.* Не розповідати про щось, замовчувати, приховувати що-небудь. [Р у ф і н:] *Вимовлю щиріше те, що звичайне змовчувати звик...* (Л. Укр., II, 1951, 363); *Дома за вечерю хвалилася мати, як їм було в степу, і за межу не змовчала — як Остап проміряв* (Головко, II, 1957, 211).

ЗМО́ГА, и, *ж.* 1. Спроможність, здатність що-небудь робити. *Поки ж моєї сили і змоги — я готов служить Вам, чим і як зможу* (Коцюб., III, 1956, 261); *Так і моєї змоги Крапля, хоча й мала, Цвітом людські дороги Краситьі застила* (Мал., Звенигора, 1959, 200); // *перев. мн., діал.* Здібності до чого-небудь. — *Ти ж сам знаєш, що в тобі криються великі змоги, ти так багато зможеш вробити для рідного краю...* (Хотк., I, 1966, 176).

Не в змо́зі — не маючи сил. *Очі не в змозі були одірватися від його карих очей, що вабили до себе, підкоряли* (Шиян, Баланда, 1957, 5).

2. Сприятлива умова, обставина, можливість для здійснення чого-небудь. *Ми були одні, без сторонніх свідків, вільні й мали змогу спокійно обміркувати дальший план діяльності* (Досв., Вибр., 1959, 97); *Завадка дав змогу синові два місяці погулять та покупатись досхочу у Пруті* (Вільде, Сестри.., 1958, 119); *Мир! Завойовано змогу мирно жити, не буде ще однієї воєнної зими* (Гончар, II, 1959, 440).

По змо́зі — в міру можливості, наскільки можливо. *Якщо Ви не можете взятися за це діло, то може б*

пораяли мені кого такого, хто б заплатив мені за всі книжки, хоч не зразу, а по змозі (Мирний, V, 1955, 421).

ЗМОГТИ [1] *див.* **змага́ти** [1].

ЗМОГТИ [2] *див.* **змага́ти** [2].

ЗМОГТИ́СЯ *див.* **змага́тися** [2].

ЗМО́ЖЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **змага́ти** [1] 1. *Змовкає* [Лев], *зможений сном* (Л. Укр., III, 1952, 212).

ЗМОКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗМО́КНУТИ** і **ЗМО́КТИ**, кну, кнеш; *мин. ч.* змок і змо́кнув, ла, ло; *док., розм.* Ставати мокрим, вологим; намокати, промокати. *Вони бігли в подвір'я, скакали в калюжу, як були в одежі, й качалися там в якійсь гарячковій нестямі, щоб краще змокнуть і не боятись скакати в огонь* (Коцюб., II, 1955, 93); *Дощ був густий і навальний.. Федір таки добре змок* (Збан., Сеспель, 1961, 40).

◇ **Змо́кнути (змо́кти) до ни́тки** *див.* **ни́тка**; **Як (мов, на́че і т. ін.) хлющ змо́кнути (змо́кти)** *див.* **хлющ**.

ЗМО́КЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **змо́кнути**; *// у знач. прикм. Змоклі й замерзлі невільники грілися на сонці і ладналися до останнього переходу* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 187).

ЗМО́КНУТИ *див.* **змока́ти**.

ЗМОКРІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **змокрі́ти**. *Один з робітників, простоволосий, кремезний юнак у змокрілій від поту майці, поклав свою засмальцьовану, розвинуту в роботі руку на Хомине сідло* (Гончар, III, 1959, 425); *Змокрілі в одну мить, коні неспокійно переминались з ноги на ногу, гнулися під дощем* (Збан., Переджнив'я, 1960, 255); *// у знач. прикм. Вітер гуляє полями змокрілими, Негідь, тумани несе* (Гр., I, 1963, 51).

ЗМОКРІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Статя мокрим від води, вологи, поту; промокнути. *Все наситив своїм диханням сироко. Обважніла одежа, змокрів тютюн, і сторінки книжок наче вилізли з лазні* (Коцюб., II, 1955, 410); *Розчервонілий, захеканий, він аж парував від швидкої ходи. Піт стікав у нього по щоках на підборіддя, волосся на голові змокріло й злипалось* (Коз., Блискавка, 1962, 212).

ЗМО́КТИ *див.* **змока́ти**.

ЗМОЛОДИ́ТИ, джу́, ди́ш, *перех., розм.* Док. до **молоди́ти**. *Шовкова блузочка з синіми горошинками і квітчаста хустка змолодили її* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 268).

ЗМОЛОДІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **змолоді́ти**; *// у знач. прикм.* * Образно. *Травень розправляє зелені крила над оновленою, змолоділою землею, над чудесною нашою голубою планетою* (Літ. Укр., 30.IV 1965, 1).

ЗМОЛОДІ́ТИ, ію, ієш, *розм.* Док. до **молоді́ти**. *У зосереджених, застигло-непорушних очах спалахнули веселі вогники, а на втомленому обличчі заграла радісна посмішка. Він ніби змолодів* (Коцюба, Нові береги, 1959, 15); *Сонце, як спершу, засяло й пригріло,— І все у природі немов змолоділо* (Щог., Поезії, 1958, 305).

ЗМО́ЛОДУ, *рідко* **ІЗМОЛОДУ**, *присл.* З молодих років, з молодого віку. *Сього чоловіка всі поважали змолоду. Як парубкував, поведе чорними бровами — дівчата сохнуть і дуріють; а тепер, як пристарівся, моргне сивим усом — громада й примічає...* (Вовчок, I, 1955, 72); [Я в д о х а:] *Отут ще есть два непосидька... Ну, та тим не диво, вони привикли волочитись ще змолоду: то на лінії, то в Таврії, то на Дону щоліта...* (К.-Карий, II, 1960, 107); *// У молоді роки; замолоду. Я таки співуча змолоду була!* (Барв., Опов.., 1902, 42); *Давно колись, ще змолоду, пробувала* [Клавда] *піднести голову і стати на прю з чорними силами* (Вільде, Сестри.., 1958, 453); — *Бережи, брат, честь ізмолоду,— Кажуть люди* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 103).

ЗМОЛО́ТИ *див.* **зме́лювати**.

ЗМО́ЛОТИЙ *див.* **зме́лений**.

ЗМОЛО́ТИСЯ *див.* **зме́люватися**.

ЗМОЛОТИ́ТИ *див.* **змолоч́увати**.

ЗМОЛО́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **змолоти́ти**.

ЗМОЛО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **змолоч́увати**.

ЗМОЛО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗМОЛОТИ́ТИ**, лочу́, лоти́ш, *док., перех.* 1. Молотячи, відокремлювати зерна від колосків; обмолочувати. *Він сам у день змолочував більш, як десять чоловіка* (Сл. Гр.); *Минуло літо, після жнив Овес хазяїн змолотив* (Гл., Вибр., 1951, 29); *Весь хліб вчасно заскиртували і змолотили* (Вол., Сади.., 1950, 59).

2. *тільки док., перен., фам.* Побити кого-небудь. *Прибігли дядьки з кілками, змолотили б* [Оксена], *як вальок глини, та вибігла з хати хутірська дівчина Олена, білими руками від смерті заслонила* (Тют., Вир, 1964, 22).

ЗМОНТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **змонтува́ти**. *На рахунку в Яшка був не один вправно змонтований шлюз* (Дмит., Наречена, 1959, 241); *Електричні установки можуть бути змонтовані в різних приміщеннях* (Монтаж і ремонт.., 1956, 73); *Пізніше з хроніки періоду громадянської війни був змонтований «Живий кіножурнал»* (Укр.. кіномист., I, 1959, 30); *// у знач. прикм. Здача змонтованих конструкцій у процесі монтажу провадиться окремими ярусами, поверхами або секціями* (Інж. геод., 1959, 337); *// **змонто́вано**, безос. присудк. сл. Вгорі на стінах вздовж усього корівника змонтовано на кронштейнах вакуум-проводи і молокопроводи, з'єднані з загальним молокозбірником* (Рад. Укр., 2.II 1962, 4).

ЗМОНТУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **монтува́ти**. *Завод допоміг* [колгоспові] *і своїми людьми, і металом. Спорудили механізований водогін з напірною баштою, проклали сітку труб, змонтували автопоїлки* (Вол., Місячне срібло, 1961, 187); *В шуканнях способів керування ритмом кінорозповіді кінематографісти прагнуть знімати не окремі кадри, щоб потім змонтувати їх у закінчену сцену, а усю сцену одразу, одним цілісним динамічним куском* (Мист., 4, 1961, 16).

ЗМО́РА, и, *ж., діал.* 1. Виснаження. *Вона* [дівчина] *не вийде, не впаде в покорі Ненависному чужаку до ніг. Вона загине в голоді і зморі, Але здолає ворогів своїх* (Павл., Пальм. віть, 1962, 50).

2. Кошмар. *Ті сни літали, наче хижі птахи, .. і налягали зморою на груди* (Л. Укр., I, 1951, 269); * *У порівн. Голод — велике слово. Моя гірська змора, стоя́в він у кождого за плечима* (Фр., V, 1951, 375).

ЗМОРГНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., розм.* То саме, що **моргну́ти**. *Я рішаюсь уперто дивитись на панну Анелю.. І я дивлюся. Ані зморгну* (Коцюб., II, 1955, 249); *Таня крапнула, і я мимоволі зморгнув. Краплина спурхнула з вій і покотилась по щоці, мов сльоза* (Смолич, День.., 1950, 247).

◇ **Не зморгну́вши о́ком (брово́ю)** — не розгубившись, не збентежившись. — *Прибити, чи що, хочеш? — не рухаючися з місця й не зморгнувши оком, питала вона* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 305); *Іван Антонович, лейтенант Черниш і всі обслуги, пересміхаючись, чекали, як Хома буде струнчити новачків. А він, бровою не зморгнувши, поважно обходив шеренгу і, нівроку йому, знав, з чого почати* (Гончар, III, 1959, 326).

ЗМОРГНУ́ТИСЯ *див.* **змо́ргуватися**.

ЗМО́РГУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗМОРГНУ́ТИСЯ**, ну́ся, не́шся, *док.*, *розм.* Моргаючи кому-небудь, натякати поглядом на щось. *Семен і три парубки сідають на полу і грають у хвильку; деколи промовляють: ..«Та не поглядай!», «Та ви-бо не зморгуйтесь!»* (Кроп., I, 1958, 86); *Товариші зморгнулись, разом кинулись на його* [Чіпку] (Мирний, II, 1954, 181).

ЗМОРДО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **змордува́ти**. *Змордований горем, я довго хворав* [хворів], *Без волі, без долі,— я одчаю вмирав* (Граб., I, 1959, 619); *..жодна країна не була так змордована й змучена війною, як Росія* (Ленін, 26, 1951, 441).

2. *у знач. прикм.* Змучений, втомлений, виснажений. *По всій Бессарабії ганяли дозорці, вистежуючи скрізь по ровах, стогах сіна, комишах болотяних річок збіджених, змордованих людей* (Коцюб., I, 1955, 335); *Жив* [Сеспель] *у якомусь важкому, хворобливому протиріччі. Існувало на світі жалюгідне, змордоване, передчасно зношене тіло, вміщало в собі велику, широку, могутню душу* (Збан., Сеспель, 1961, 224).

ЗМОРДО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **змордо́ваний** 2. — *Як друга прошу, порадь, що робити мені? Горе, таке горе на мене звалилось... — І по його цій змордованості, розгубленості, зовсім раніше не властивій йому, Дорошенко відчував, що Яцубу справді, видно, спіткало якесь нещастя* (Гончар, Тронка, 1963, 204).

ЗМОРДУВА́ТИ, у́ю, у́єш. *перех.* Док. до **мордува́ти**. — *Ху-ху!.. — сказав Семен, здіймаючи шапку та витираючи спрілого лоба. Його гірше змордували «дурні думки», ніж орання* (Коцюб., I, 1955, 111); *Наприкінці м'ясниць одужала Катря. Трудно було одужувати: змучила недуга.., до того ж журба змордувала: все за Юхимом побивалася* (Головко, II, 1957, 366).

ЗМОРДУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся. Док. до **мордува́тися**. *І змордувався. Закропився, А вона* [жінка] *у плач: «Запиваєшся!»* (Рудан., Тв., 1956, 65).

ЗМО́РЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **змори́ти**. *Вийди, кохана, працею зморена, Хоч на хвилиночку в гай* (Пісні та романси.., II, 1956, 173); *Важко пирхали коні, зморені барсанням у снігу* (Донч., III, 1956, 125); *Тихо в хаті, тільки чути рівне дихання зморених сном людей* (Цюпа, Грози... 1961, 171).

2. *у знач. прикм.* Який зморився, відчув фізичну втому. *Смеркне, то їм би додому, охолодить смажені уста, дати відпочинок зморе́ному тілу, а вони ідуть до батька* (Вовчок, VI, 1956, 338); *Над садом місяць світиться, квітує небо зоряне, в саду баян жаліється, зове дівчину зморену* (Гонч., Вибр., 1959, 221); *Зморені собаки лебе тягли нарти* (Трубл., Лахтак, 1953, 35). // Який виявляє, виражає втому. *Тут німці були! Це помітно по всім: По людях, по зморених їхніх обличчях, По цих попелищах,— і досі ще дим!..* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 319); // *у знач. ім.* **змо́рений**, ного, *ч.*; **змо́рена**, ної, *ж.* Про стомлену людину. *Коли зморений припаде спраглими губами до води, його можна на місці розстріляти, але він не покине пити* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 121).

ЗМО́РЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **змо́рений** 2.

ЗМО́РЕННЯ, я. *с.*, *рідко.* Дія за знач. **змори́ти** і стан за знач. **змори́тися**. *Микита Гайдаренко, вартуючи по ревкому, теж піддався нічному зморенню* (Ле, Вибр., 1938, 178).

ЗМО́РЕНО. Присл. до **змо́рений** 2. *Перепічка зморено розкинувся в кріслі* (Бойч., Молодість, 1949, 12); *Цигуля — як хмара чорний. Тільки час од часу хіба зітхне зморено чи похитає докірливо головою* (Головко, II, 1957, 350); *Важко тюпали коні. Зморено мотаючи головами, вони тягли гармати, вози з снарядами, провіантом* (Автом., Так народж. зорі, 1960, 209); * Образно. *Стояла велика спека. Молоді деревця попід вікнами контори зморено опустили свої віття* (Гончар, Новели, 1954, 88).

ЗМОРИ́ТИ *див.* **змо́рювати**.

ЗМОРИ́ТИСЯ *див.* **змо́рюватися**.

ЗМО́РНИЙ, а, е, *рідко.* Який зморює, виснажує кого-небудь.

ЗМО́РНІСТЬ, ності, *ж.*, *рідко.* Стан за знач. **змо́рний**.

ЗМО́РНО, *рідко.* Присл. до **змо́рний**.

ЗМОРО́ЖЕНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зморо́зити** 1. // *у знач. прикм. Що було причиною їх смерті? Голод? Холод? .. Тіла їх були сині, скостенілі, зморожені* (Фр., II, 1950, 36); *Марія почувала, як останні залишки сил покидали її нечутно, мов іржаві пелюстки зморожену квітку, і боялась тільки одного — крововиливу* (Козл., Лелеки.., 1953, 9).

ЗМОРО́ЗИТИ, о́жу, о́зиш, *док.*, *перех.* 1. *розм.* Заморозити до твердого стану; // Попсувати морозом. *Мороз.. в маю зморозив у нас усяку фасолю, також і японську* (Коцюб., III, 1956, 284); [І в а н:] *А жита які! І люте-нев вітри не зв'ялили, і озимки не зморозили* (Галан, I, 1960, 518).

2. *перен.*, *розм.* Примусити кого-небудь дуже змерзнути від холоду. — *Ой ти, дівчино, червона вишня, Чом ти до мене з вечора не вийшла? — Чого я маю з вечора ходити? Ой знаю, знаю:— хочеш зморозити* (Чуб., V, 1874, 161); *Ой, зимо моя. Зимо лютая, Ой, прошу ж тебе: Не зморозь мене!* (Укр., лір. пісні, 1958, 491).

3. *перен.*, *розм.* Паралізувати, скувати чиї-небудь рухи, призвести до заціпеніння. *Блоху зморозили ці слова, а княгиня Єва зблідла під гострим поглядом отамана* (Гжицький, Опришки, 1962, 116); // *безос. На вулиці побачив* [Іван] *батька Його зморозило. Обхопила його душу тривожна думка, що мати вже не живе* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 141).

4. *перен.*, *фам.* Сказати що-небудь недоречне. *Дядько Юхим на доброму підпитку ні в тин, ні в ворота зморозив: — Тебе вже й забувати почали* (Кучер, Прощай.., 1957, 73); *Бабуся пересміявшись із того, що я зморозив, заганяє нас до хати, а сама ще йде поглянути на.. садок* (Стельмах, Гуси-лебеді.., 1964, 100).

ЗМОРХЛИЙ, а, е, *розм.* Який став зморшкуватим, покрився зморшками. *Побачивши сиву, зморхлу матір, відчула* [дочка] *невимовний жаль: якою самотньою доживає мати віку...* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 61); // Скрученій. зморщений. *Стояв дебелий дуб в торішньому, у висохлому листі: жовтогаряче, зморхле й неживе, воно ще опадати не хотіло!* (Голов.. Поезії, 1955, 42).

ЗМО́РШКА[1], и, *ж.* Невелике довгасте заглиблення чи борозенка, складка на шкірі обличчя, тіла людини або тварини. *Жінка скинула з себе рядно і показала на світ своє сухе, жовте, списане зморшками лице* (Мирний, I, 1954, 356); *Охоплюють парубка тривожні здогадки і в міжбрів'ї глибшає зморшка* (Стельмах, I, 1962, 119); *Бугай ходив по кругу, красиво вигнувши жирну, в важких зморшках шию, не звертаючи уваги на людей, що обступили його зі всіх боків* (Тют., Вир, 1964, 114); * У порівн. *Розкішні крислаті кущі.. звисали гірляндами над жовтим проваллям, що, мов глибока зморшка на чолі, перетинало пасмо гір* (Коцюб., I, 1955, 189); // *перен.* Нерівність на поверхні — вузька довга западина, згин і т. ін. *Він не впізнав тихої тайгової річечки. Темні зморшки пнулися на ній тугими смугами, бульбашки вкривали водяну поверхню* (Донч., II, 1956, 36); *Кузьма плавно вниз приніс його* [прапор] *на гарячих грудях, розгорнув на ліжку і ніжно розрівняв зморшки* (Петльов., Хотинці, 1949, 114); *Під дією внутрішніх сил на поверхні, замість рівнини,*

утворились гігантські зморшки [складчасті гори] (Фіз. геогр., 5, 1956, 103); *У кроля півкулі гладенькі. В інших ссавців, наприклад у собаки, на них утворюються зморшки, які збільшують поверхню кори головного мозку* (Зоол., 1957, 137).

ЗМО́РШКА [2], и, *ж.* Те саме, що **змо́ршок**.

ЗМО́РШКУВАТИЙ, а, е. Вкритий зморшками *(див.* **змо́ршка** [1]). *Наталя читала, а мати мовчазлива, мов закам'яніла, слухала і не помічала, як з її очей по зморшкуватих щоках збігали гарячі сльози* (Збан., Між.. людьми, 1955, 138); *Стогнали, плакала і тужила скрипка в старечих зморшкуватих руках* [діда Мусія] (Рибак, Помилка.., 1956, 125); *// перен.* З вузькими, довгими западинами, згинами і т. ін. на поверхні. *Савойська капуста відрізняється від білоголової зморшкуватим (гофрованим) листям* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 157).

ЗМО́РШКУВАТІСТЬ, тості, *ж.* Властивість за знач. **змо́ршкуватий**. *В осклянілих очах бідича, в його прорідженому літами і омертвілому чубі, в геологічній зморшкуватості обличчя відчувався подих смерті* (Стельмах, І, 1962, 329); *На деяких сортах конюшини в перший рік зараження* [вірусом мозаїки] *з'являється невелика зморшкуватість листя або гофрировка з некротичними смугами між бічними жилками* (Мікр. ж., XVIII, 4, 1956, 7).

ЗМО́РШОК, шка, *ч. (Morchella Dill.).* Істівний гриб з класу сумчастих грибів із звивисто-складчастою шапкою.

ЗМО́РЩЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **змо́рщити**.

2. *у знач. прикм.* Який зібрався в зморшки, зморщився (про шкіру на обличчі, тілі людини або тварини). *Лиш запищала* [бабуся] *з болю, й обернулася, І зморщене, збіджене, поране Слізьми, й нуждою, й голодом лице своє Звернула мов благально на Никифора* (Фр., XIII, 1954, 312); *Худе, оголене до пояса тіло неприємно вражало випираючими з-під зморщеної шкіри ребрами* (Хижняк, Д. Галипський, 1958, 216); *// перен.* Який має на своїй поверхні вузькі довгі западини, згини і т. ін. *Біг по зеленаво-чорній, місцями зарослій мохом, зморщеній скелі водоспад* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 357); *При сортуванні вибраковують сіянці підсохлі, зморщені* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 243).

ЗМО́РЩЕЧКА, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **змо́ршка** [1]. [Сабіна:] *Твоя рабина вже доложить хисту: всі зморщечки отут попри очицях.. і між брівкоми чудово замалює* (Л. Укр., III, 1952, 170); *Великі очі її під вицвілими, рідкими бровами теж стомлено дивилися на світ, а від них розбігалися, мов темно накреслені, густі, вже, певно, давні, зморщечки...* (Коп., Земля.., 1957, 72); *Подушки на його ліжкові перебивала* [Христя],— *мов надуті, лежали вони, не видаючи ніде ні зморщечки, ні складочки,—пухкі та високі!* (Мирний, III, 1954, 223).

ЗМО́РЩИНА, и, *ж., діал.* Зморшка (*див.* **змо́ршка** [1]). *Сам* [батько] *так подавсь. Стільки зморщин по виду попролягало за сі часи* (Барв., Опов.., 1902, 278).

ЗМО́РЩИТИ *див.* **змо́рщувати**.

ЗМО́РЩИТИСЯ *див.* **змо́рщуватися**.

ЗМО́РЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **змо́рщувати** і стан за знач. **змо́рщуватися**. *Чуття нюху вже є у новонароджених, і вони можуть розпізнавати сильно діючі пахучі речовини, що викликають в них характерні мімічні рухи,— скривлення обличчя, зморщування шкіри носа* (Шк. гігієна, 1954, 60); *Викидання величезних мас розпорошеного матеріалу з-під кори планети, товщина якої була безперечно менша за сучасну, повинно було викликати осідання, зморщування земної кори, утворення гірських складок* (Наука.., 2, 1959, 20).

ЗМО́РЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗМО́РЩИТИ**, щу, щиш, *док., перех.* Збирати шкіру в зморшки, зморшками (*див.* **змо́ршка** [1]). *Докія зморщила брови* (Коб., II, 1956, 15); *Охрім витер широкою долонею засмагле чоло, ніби щось пригадуючи, зморщив перенісся* (Кучер, Чорноморці, 1956, 44); *// безос.* [І в а н:] *Ге, коли б ви, братці, знали, яке мене лихо спіткало!.. Аж до плачу мені доходить!* [Омелько:] *І певно, що лихо велике, бо й тварь* [твар] *тобі зморщило, неначе постіл* (Кроп., I, 1958, 85).

ЗМО́РЩУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗМО́РЩИТИСЯ**, щуся, щишся, *док.* 1. Вкриватися зморшками *(див.* **змо́ршка** [1]). *Чистий опуклий лоб під запиленим козирком старенького картузика зморщується* (Донч., Пісня.., 1947, 17); *Лице в неї зморщилось, неначе сухий опеньок* (Н.-Лев., III, 1956, 323); *Галя мовчала. Глянув на неї Чіпка та й здивувався: пожовкла, а лиця спала, зморщилась...* (Мирний, I, 1949, 339); *// перен.* Покриватися вузькими, довгими западинами, складками і т. ін. (про поверхню чого-небудь). *Ніс черевика зморщився і вгору задерся* (Збан., Сесиель, 1961, 163); *// Скручуватися, засихаючи. Пошкоджене медяницею листя зморщується й передчасно — ще в середині літа — опадає* (Шкідн. поля.., 1949, 32).

2. *тільки док.* Зморщити лице, зробити гримасу, скривитися під впливом якого-небудь неприємного почуття. *Вона зморщилась, мов від фізичного болю* (Л. Укр., III, 1952, 697); *Дитина мовчки підвела на батька каламутні очі і, зморщившись, наче старезний гриб, заплакала, розкриваючи беззубий ротик* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 23);

3. *тільки недок.* Пас. до **змо́рщувати**.

ЗМО́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **змо́рювати**.

ЗМО́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗМОРИ́ТИ**, змору́, змо́риш, *док., перех. і без додатка.* Доводити до фізичного виснаження, до перевтоми; стомлювати. *Полонені просувалися вперед надто повільно. Дедалі дужче зморювала втома* (Ткач, Шлем'я.., 1961, 111); *Зморила всіх духота нестерпуча: Не подиха вітрець на поле й ліс* (Гр., I, 1963, 110); *До Малахової було верстов сім. Їхали помаленьку, щоб не зморити коней* (Є. Кравч., Бувальщина, 1961, 11); *// Змучувати, терзати морально. Спочатку нетерплячка, потім ображена гордість, врешті тупа байдужість зморювали душу дівчини* (Іваничук, На краю.., 1960, 69).

Сон (дрімота) змо́рить, зморила *кого*—хто-небудь засне, задрімає, заснув, задріман від перевтоми. *Нема й краю його казкам. — Уже яка я до них охоча,— додала наймичка, — та й мене сон зморить, не дослухаю, поки змовкне* (Барв., Опов.., 1902, 311); *Вогонь спалахнув і знову пригаснув. Обличчя солдатів потемнішали, всіх зморила дрімота* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 290).

ЗМО́РЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗМОРИ́ТИСЯ**, зморю́ся, змо́ришся, *док.* Стомлюватися, вибиватися з сил. *Підтримувала його* [паличка], *коли він трохи зморювався* (Ів., Таємниця, 1959, 204); *То в салон зайде* [пані], *поговорити з гостями, то в кухню забіжить: просто зовсім зморилась* (Л. Укр., III, 1952, 501); *Відчувши, що зморився, Дорошенко приліг, випростався на траві горіланць* (Гончар, Тронка, 1963, 218).

ЗМОСТИ́ТИ, змощу́, змо́стиш, *перех.* Док. до **мости́ти** 3. *В вибої жайворон змостив собі гніздечко* (Вирган, В розп. літа, 1959, 107).

ЗМОСТИ́ТИСЯ, змощу́ся, змо́стишся. Док. до **мости́тися** 1. *На сідало кури змостились* (Сл. Гр.).

ЗМО́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **змота́ти**. *В руках у Сергія змотана в бухту довга вірьовка* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 94); *// змо́тано, безос.*

присудк. сл. Палуба паруника голи: парус змотано, і людей не видко (Ю. Янов., IV, 1959, 52).

ЗМОТА́ТИ *див.* **змо́тувати.**

ЗМОТА́ТИСЯ *див.* **змо́туватися.**

ЗМО́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **змо́тувати** 1. *Розкочування проводів по трасі провадять способом змотування провода при обертанні барабана навколо вала, підвішеного на домкратах або на спеціальних розкочувальних станках* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 227).

ЗМО́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗМОТА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Мотаючи, скручувати, звивати в моток, клубок що-небудь (нитки, дріт і т. ін.) або накручувати, намотувати на щось. *Попід тином біг в котушкою червоноармієць і змотував чорний дріт* (Панч, II, 1956, 150); *Розв'язав* [Чорбаряну] *чорну товсту нитку, змотав її на палець* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 9); * Образно. *Ніч проміння повбирала І змотала у клубок... Наче тінь жива упала Біля ганку у куток* (Олесь, Вибр., 1958, 248); // Виготовляти що-небудь (звичайно пряжу), мотаючи. [Л у ї з а:] *Вона оце знов скілька пасем змотала вчора ввечері* (Л. Укр., IV, 1954, 246); *Чоловіки тікали вечорами з дому. — Хоч би ж он шпульку змотав, — скаже невдоволено жінка* (Головко, II, 1957, 89).

◇ **Змо́тувати (змота́ти) ву́дки** *див.* **ву́дка.**

2. *тільки док., фам.* Швидко сходи́ти, з'їздити і т. ін. куди-небудь і повернутися назад. *Підморгує* [Фред] *по-змовницькому: — Змотаємо? — Куди? — В Миколиному голосі зимовий холодок* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 202).

ЗМО́ТУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗМОТА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Скручуватися, звиватися в моток, клубок. *Треба було обійти її* [змію], *поки пружне тіло не змоталось у клубок* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 152); * Образно. *Вплинів на письменника бував дуже багато і не тільки видатніших, а навіть слабіших, і змотуються вони в такий клубок, що розмотать його — річ дуже тяжка* (Вас., IV, 1960, 48).

2. *фам.* Йти звідкись, швидко покидати яке-небудь місце; тікати. *— Знаєш що? Забирай свої мандати і змотуйся. Щоб духу твого при колоні не було!* (Гончар, II, 1959, 117).

3. *тільки док., фам.* Швидко сходи́ти, з'їздити і т. ін. куди-небудь і повернутися назад. *— Даю тобі п'ять днів відпустки. Вистачить? — Та я вмить змотаюсь. Вистачить, товаришу гвардії полковник* (Цюпа, Наустріч.., 1958, 280); *Треба було і хату показати, і квіток насадити перед вікнами, ..і хоч раз на тиждень на базар змотатися* (Минко, Моя Минківка, 1962, 55).

ЗМО́ТУВАЧ, а, *ч., спец.* Робітник, який займається змотуванням чого-небудь.

ЗМО́ТУВАЧКА, и, *ж., спец.* Жін. до **змо́тувач.**

ЗМО́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **змочи́ти.** *Кругле лице її було змочене дощем* (Мирний, IV, 1955, 90); *— Ранки загояться до завтра. Прикладатиму марлю, змочену в пеніцилині, і все буде гаразд* (Донч., V, 1957, 341); *Біля калюжі на щедро змоченій землі Марія помітила широкі сліди від гусениць* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 119).

2. *у знач. прикм.* Який змочився; мокрий, вологий. *Він з-під ската землю змочену кидав на шлях, вигортав на обочину в травах-споришах...* (Гонч., Вибр., 1959, 219); *Дощ не переставав. Змочена одежа холодила тіло* (Шиян, Вибр., 1947, 32).

ЗМОЧИ́ТИ *див.* **змо́чувати.**

ЗМОЧИ́ТИСЯ *див.* **змо́чуватися.**

ЗМО́ЧУВАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для змочування чого-небудь. *Чиста вода не змочує парафіну, але можна домогтися приставання води до парафіну, додаючи змочувальну речовину, схожу на мило* (Знання.., 2, 1966, 30).

ЗМО́ЧУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **змо́чувати.** *Під борцями* [лосями] *в піску виникла яма, вибита сильними копитами, змочувана піною* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 53).

ЗМО́ЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **змо́чувати.** *При зволоженні і змочуванні паперу або при намащуванні його клейстером.. він подовжується, витягується* (Гурток «Умілі руки..», 1955, 24).

ЗМО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗМОЧИ́ТИ**, змочу́, змо́чиш, *док., перех.* Намочуючи, робити мокрим, вологим. *Часто доводилось обходити ярки й озерця, де Остап освіжавсь холодною водою та змочував розпалене гарячкою чоло* (Коцюб., 1, 1955, 359); *Роса в дерев змочувала обличчя* (Кач., II, 1958, 81); *Хусточку усю, що держала* [Галочка] *у руках, усю змочила своїми гіркими, кривавими слізьми, хоч вижми!* (Кв.-Осн., II, 1956, 350); *Осіння мряка тільки змочила одяг і землю, на якій я безсило розпластався, але не давала мені ні краплини води* (Збан., Крил. гонець, 1953, 34).

◇ **Змочи́ти до ни́тки (до кі́стки)** *кого* — дуже сильно, наскрізь промочити кого-небудь. *— Біжім до будки, — крикнула* [Крапцовська], *до Славка, — бо змочить нас дощ до нитки!* (Март., Тв., 1954, 303); *Дівчинка лишилась сама, в чужому місті, серед темної ночі. Дощ до кісток змочив її* (Ів., Вел. очі, 1956, 26).

ЗМО́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗМОЧИ́ТИСЯ**, змочу́ся, змо́чишся, *док.* 1. Намокаючи, ставати мокрим, вологим.

2. *тільки недок.* Пас. до **змо́чувати.** *Комахи, вкриті виділеннями воскових залоз або густо вкриті волосками, погано змочуються рідкими отрутами, і застосування їх не завжди бував доцільним* (Захист рослин.., 1952, 21).

ЗМО́ЩЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **змости́ти.** *Посеред залу на змощеному з лав підвищенні стояла оббита кумачем труна* (Перв., Материн., хліб, 1960, 170).

ЗМРІК *див.* **змрок.**

ЗМРОК, *рідше* **ЗМРІК**, змрку, *ч., діал.* Сутінок. *Вже світає, а в пущі ще змрок* (Вовчок, VI, 1956, 321); *Тіні каменюк ставалися щораз довші, змрік щораз густіший западав по улицях* (Фр., VIII, 1952, 253).

ЗМРУ́ЖИТИ *див.* **змру́жувати.**

ЗМРУ́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗМРУ́ЖИТИ**, жу, жиш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **замру́жувати.** *Він то розплющував очі, то знову змружував їх — повіки склеплювались самі* (Смолич, Мя разом.., 1950, 71); *— Що єст?.. — підсунув старший, з ластовинням на обличчі, жовнір старому Дарівці книжку під ніс, змружив світлі прозорі очі* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 165).

ЗМУ́ДРА, *присл., діал.* Розумно, мудро.

ЗМУДРІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., діал.* Порозумнішати. *— Ти, синку, тут так змудрів, що й татові переставі вірити! — сказав* [Івоніка] *за малу хвилину* (Коб., II, 1956, 106).

ЗМУДРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., діал.* 1. *перех. і без додатка.* Придумати. *Та ба! не всякий так змудрує, Як сам Вергилій намалює, А я ж до жалю не мастак* (Котл., I, 1952, 271); *Мабуть, знав горе отой чоловік, що змудрував цуйку* [горілку] (Чаб., Балкан. весна, 1960, 7).

2. *перех.* Перехитрити. *Тоді скочив* [Звєць] *щодуху до звірів і розповів їм, яким-то способом він змудрував Медведя і вибавив їх усіх від тяжкого нещастя* (Фр., IV, 1950, 74).

ЗМУЖНІ́ЛИЙ, а, е. 1. Діспр. акт. мин. ч. до **змужні́ти**.

2. *у знач. прикм.* Який змужнів, досяг повного фізичного розвитку; дорослий; // Загартований у боях, праці і т. ін. *Два роки тому попрощався він з юністю своєю в палаючому селі, де лишив свого батька, і тепер повернувся сюди змужнілим воїном* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 52); // В якому виявляється повний фізичний розвиток, змужніння. *Цей несподіваний змужнілий голос прорізався у нього вперше в житті* (Собко, Звич. життя, 1957, 285); *Я був худеньким хлопчиком. Ходив у п'ятий клас... Тепер змужнілим почерком Описую той час* (Шпак, Вибр., 1952, 144).

3. *перен.* Який досяг найвищого ступеня, найбільшого розквіту в своєму розвитку.

ЗМУЖНІ́ЛІСТЬ, лості. Стан за знач. **змужні́лий** 2, 3. *Кількісні і якісні зміни в будові й функції органів безперервно удосконалюються від народження дитини до її змужнілості* (Шк. гігієна, 1954, 23); *1878 року він* [І. Франко] *перекладає на українську мову окремі розділи «Капіталу» К. Маркса. Цей рік взагалі був роком творчої змужнілості й повного розквіту його генія* (Тич., III, 1957, 166).

ЗМУЖНІ́ННЯ, я, с. Дія і стан за знач. **змужні́ти**. *Голим віттям шурхотить об скло* [вікон школи] *старий клен, свідок давнішої дитячої радості і юнацького змужніння* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 160); *Повернувшись з окопів, Христя ніби старшою стала на років п'ять. Вилюдніла зовні, повищала, а на обличчі її лежала печать всередженості і внутрішнього змужніння* (Іщук, Вербівчани, 1961, 60); *В пору свого зародження, змужніння і творчої зрілості література соціалістичного реалізму завжди була сильна своїми нерозривними зв'язками з боротьбою.. народу* (Вітч., 3, 1963, 186).

ЗМУЖНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* 1. Досягти повного фізичного розвитку; стати дорослим. *Леонід Семенович змужнів, вилюднів і неначе трохи підріс* (Н.-Лев., IV, 1956, 102); *Наче батько на сина, дивився Килигей на свого колишнього повстанця. Змінився, змужнів* (Гончар, II, 1959, 441); * Образно. *Вже ті й дуби змужніли, Що ми в саду садили цім* (Нех., Дніпр. край, 1939, 16).

2. *перен.* Досягти найвищого ступеня, найбільшого розквіту в своєму розвитку. *Марксизм виріс і змужнів тому, що не приховував розходження, не дипломатничав..* (Ленін, 15, 1949, 346); *Піднеслась, змужніла і збагатилася за останні два роки наша українська радянська література* (Корн., Разом із життям, 1950, 33); *В період 1896—1904 рр. талант Лесі Українки змужнів, набрав великої художньої сили* (Рад. літ-во, 18, 1955, 190).

ЗМУРО́ВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **змурува́ти**. *Були ж ми і в Святогорському І церков бачили, змурованну Самборським, І плавали в ридвані на Донці* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 144); *Пройшло* [солдатське серце] *— і теплом своїм добрим вогріло.. Красуні Варшави ровтерзане тіло, Змуровані чехом старі городи* (Бажан, Роки, 1957, 257).

ЗМУРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **мурува́ти**. *Заруба пояснив: — Вони на пенсії вже, але добрі пічники. Таку тобі піч змурують, що в усій окрузі не знайдеш* (Кучер, Трудна любов, 1960, 408); *Змурував Ярило і той панський дім, що в ньому жив тепер мирославський владика* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 158).

ЗМУ́СИТИ *див.* **зму́шувати**.

ЗМУ́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до **зму́чити**. *Була* [свекруха] *стара вже, до того ж змучена тяжкою працею* (Вовчок, I, 1955, 27); *Змучений чеканням, Усман помітно схуд, став нервовим, похмурим* (Гончар, Маша.., 1959, 10).

2. *у знач. прикм.* Який змучився, стомився, вибився з сил. *Змучена Терезка присіла на лавочці в сквері* (Томч., Готель.., 1960, 235); *Змучені коні, тяжко граючи пахами, з кар'єру перейшли на рись* (Стельмах, II, 1962, 179); // Який виражає втому, фізичні і моральні страждання. *Чоловік глянув на її бліде змучене лице й сказав: — Не дійдеш ти, небого, до Стеблева пішки* (Н.-Лев., II, 1956, 88); *Після сніданку на подвір'я виходить Аркадій Валеріанович, і десятки змучених очей зупиняються на ньому* (Стельмах, Хліб.., 1959, 406); *Вона навмисне усміхнулася, щоб відігнати сумні думки, але усмішка вийшла змученою* (Тют., Вир, 1964, 126).

ЗМУ́ЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **зму́чений** 2. *Хоч літами вона дівчатам ровесниця, проте збоку можна було прийняти її за молоду матір,— ..така в ній була якась змученість, згорьованість* (Гончар, Людина.., 1960, 175).

ЗМУ́ЧЕНО. Присл. до **зму́чений** 2. *Лукія йде, байдуже і змучено роздивляючись навколо* (Донч., III, 1956, 27).

ЗМУ́ЧИТИ *див.* **зму́чувати**.

ЗМУ́ЧИТИСЯ *див.* **зму́чуватися**.

ЗМУ́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок., рідко,* **ЗМУ́ЧИТИ**, чу, чиш, *док., перех.* Позбавляючи сил, стомлювати, виснажувати фізично. *Третій день, як я підвівся з постелі і ледве-ледве плентаюсь по хаті, так змучила мене слабість* (Коцюб., III, 1956, 117); *Довга й запаморочлива дорога змучила Ананія і виснажила* (Ю. Янов., I, 1958, 555); // Доводити до тяжкого морального стану, примушуючи страждати. *Що змучило душу його?* (Граб., I, 1959, 354); *Жорстокість правителів і гайдуків, нестатки й голод змучили народ* (Гжицький, Опришки, 1962, 5).

ЗМУ́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок., рідко,* **ЗМУ́ЧИТИСЯ**, чуся, чишся, *док.* Втрачаючи сили, стомлюватися, виснажуватися фізично. *Ухалося мені не погано, коли не рахувати того, що я слизе весь час не спав і дуже змучився* (Коцюб., III, 1956, 406); *Ходжу я, ходжу попід ті будинки, нарешті, змучилася, захотілося спати* (Кобр., Вибр., 1954, 26); // Доходити до тяжкого морального стану, страждати. *Змучилась без тебе, змучилась, нудьгую; Іноді заплачу, іноді сумую* (Щог., Поезії.., 1958, 227); *Гордій то вкидався увесь у клопіт про Ганнине здоров'я, .. то занедбавши все, по кільки* [кілька] *днів не озивався до жінки. Вони змучились обоє* (Гр., II, 1963, 90).

ЗМУ́ШЕНИЙ, а, е. Який мусить, повинен через певні обставини, причини робити що-небудь. *Змушений жити в місті, далеко од народу, я часом з головою пірнаю в етнографічні записи* (Коцюб., III, 1956, 344); *Під натиском Багратіонових вояків лави противника змушені були відступити* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 296).

ЗМУ́ШЕНО, *присл., рідко.* Те саме, що **ви́мушено**. *Федір змушено всміхався дівчатам* (Кир., Вибр., 1960, 74).

ЗМУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.,* **ЗМУ́СИТИ**, зму́шу, змуси́ш, *док., перех., з інфін. і до чого.* Спонукати, примушувати когось, щось виконувати, робити що-небудь. *— Чого ходиш чорна! — гримала Маланка на Гафійку і змушувала її мало не щодня міняти сорочку, сама чесала її голову і вплітала в коси нові кісники* (Коцюб., II, 1955, 30); *Вона потай обурювалася на бога, але острах перед його силою змушував до покори* (Кач., II, 1958, 21); [Р у ф і н:] *Він мені на слово,—я б не завдав тобі такої рани, якби мене не змусила до того повинність вища над родинні зв'язки* (Л. Укр., II, 1951, 459); *Труднощі завдання, перед яким опинились петербурзькі соціал-демократи, не злякають їх, а змусять подесятерити зусилля* (Ленін, 16, 1949, 12).

ЗМ'ЯКЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зм'я́кнути**; // *у знач. прикм. Мідяні труби простягали безвладно покручені хінці, сплющені, зм'яклі, наче стоптані кишки, і червона іржа од вогню виступала на них кривавим потом* (Коцюб., II, 1955, 94); *Спробував* [Храпков] *свої зм'яклі біцепси на руках* (Ле, Міжгір'я, 1953, 479).

ЗМ'Я́КНУТИ, ну, неш; *мин. ч.* зм'як *і* зм'я́кнув, ла, ло. Док. до **м'я́кнути**. *Весною, коли розтаяли сніги і зм'якла глина, чути було виразно якісь рухи в землі* (Фр., VIII, 1952, 350); *Тіло йому* [Санці] *обважніло, зм'якло й нерухомо випросталося на колоді* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 235); *Левко зм'як, ступив два кроки, сів на призьбу, схопив руками голову* (Цюпа, Назустріч..., 1958, 70).

ЗМ'ЯКШЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зм'якши́ти**.

2. *у знач. прикм., перен.* Який зм'якшився, набув лагідного, доброго виразу. — *Невже це той Плачинда, якого побоювалося мало не всеньке село? — придивляється невістка до зм'якшених рис обличчя старого і мало знаходить слідів того владного і грізного чолов'яги, який чотирнадцять років тому несподівано прийшов на розвідини в їхній хутір* (Стельмах, I, 1962, 318).

ЗМ'ЯКШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зм'якши́ти** 1. *Під час руху автомобіль зазнає поштовхів і ударів від нерівної дороги. Для зм'якшення ударів, які сприймаються колесами, служать ресори* (Підручник шофера..., 1960, 229).

ЗМ'ЯКШИ́ТИ *див.* **зм'я́кшувати**.

ЗМ'ЯКШИ́ТИСЯ *див.* **зм'я́кшуватися**.

ЗМ'Я́КШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зм'я́кшувати** 1. *Обробка шкірсировини в розчинах ферментів у кілька раз скорочує строки... зм'якшування* (Наука..., 2, 1962, 15).

ЗМ'Я́КШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗМ'ЯКШИ́ТИ**, шу́, ши́ш, *док., перех.* 1. Робити м'яким, еластичним. *Мило має також властивість зм'якшувати епідерміс і полегшує процес видалення його відмерлих клітин* (Шк. гігієна, 1954, 91).

2. *перен.* Робити лагіднішим, добрішим кого-, що-небудь. *Горілка* [горілка] *з медом, що кружала раз по раз із рук до рук, ..зм'якшила серця, настроїла всіх добротою* (Коб., II, 1956, 18); // Робити приємнішим, ласкавішим зовнішній вигляд, вираз очей, обличчя і т. ін. *Підійшов* [Аркадій Петрович] *до любимого Ваську* [лопатя] *і почав чухати шию, а Васька поклав на плече йому морду, мрійно зм'якшивши вираз полохливих очей* (Коцюб., II, 1955, 393); // Робити менш напруженим, менш тяжким (взаємини, стосунки). — *Запросите, то й у гості прийдемо,— засміявся Євген Панасович, щоб зм'якшити напруження й ніяковість* (Речм., Весн. грози, 1961, 42); // Робити менш різким, менш грубим. *В Бондаря похолодо всередині. Та ж він сподівався, що, може, вона піде з ним і якось зм'якшить гнів керівника...* (Д. Бедзик. Дніпро..., 1951, 102).

ЗМ'Я́КШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗМ'ЯКШИ́ТИСЯ**, шу́ся, ши́шся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Втрачаючи твердість, ставати м'яким, еластичним.

2. *перен.* Ставати лагіднішим, добрішим. *Директор дедалі зм'якшувався і зм'якшувався, аж поки й зовсім не охолов та не перейшов з писклявого крику на воркітливе бубоніння* (Збан., Мор. чайка, 1959, 73); // Ставати приємнішим, ласкавішим (про зовнішній вигляд, вираз очей і т. ін.). *Зморшки дідового обличчя зм'якшилися, мов нагрітий віск* (Вол., Озеро..., 1959, 102); // *тільки 3 ос.* Ставати менш напруженим, менш тяжким.

ЗМ'ЯКШУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **зм'я́кшувати**.

△ **Зм'я́кшуючі (прови́ну) обста́вини**, *юр.* — обставини, які зменшують ступінь провини особи, що вчинила злочин.

ЗНАВА́ТИ, *тільки мин. ч., недок., перех., розм., рідко.* Те саме, що **зна́ти** 3—6. [Писар:] *А знали ви там титулярного совітника.. Кулябку?* [Юрко:] *Ші, не знавав!* (Кроп., III, 1959, 95); *«Причинний!» — говорили ви й тоді, Коли я в грошах не знавав пригади* (Крим., Вибр., 1965, 30); *Я не затямлю днів отих, Щоб звук кайданів трохи стих; Ночей я навіть не знавав, Щоб сумну він не навівав* (Граб., I, 1959, 310).

ЗНАВЕ́ЦТВО, а, *с., мист.* Володіння практичними знаннями, необхідними для визначення достовірності мистецького твору, його авторства, часу і місця створення.

ЗНАВЕ́ЦЬ, вця́, *ч.* Людина, яка володіє глибокими знаннями в певній галузі, краще за інших розуміє що-небудь, має тонший смак і т. ін. *Старші господарі очима знавців оглядають колесо* (Фр., IV, 1950, 189); *Справжнім володарем цього краю, мудрим знавцем тутешньої природи виявився колишній його, Дьяконова, підлеглий* (Гончар, Таврія.., 1957, 350); *Був Кропивницький не лише великим знавцем, а й талановитим співаком, виконавцем і популяризатором української пісні* (Нар. тв. та етн., 3, 1965, 14); *Г Тютюнник не тільки тонкий знавець людських душ, він майстер глибоко ліричного, буквально зримого пейзажу* (Літ. Укр., 25.I 1963, 4); *Знавець музики; Знавець картин.*

ЗНАВЕЦЬКИЙ, а, е. Стос. до **знавця**. *Знавецьке око Сахно помітило найрідкісніші субтропічні рослини* (Смолич, I, 1958, 56).

ЗНАВІСНІ́ЛИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **знавіснíти**. *Знавіснілі після викриття свого хліба куркулі — з помсти підпалили темної вітряної ночі колишню самойловицьку економію* (Крот., Спип... 1948, 188).

2. *у знач. прикм.* Який знавісніє, утратив розум, почуття міри в чому-небудь; озвірілий. *Іван схопив його.. з такою ж силою, з якою колись на мосту зупинив знавіснілого коня* (Юхвід, Оля, 1959, 154); // Розбурханий, шалений (про стихійні сили і т. ін.). *Він виріс посеред гірського бескеття, його, мабуть, гойдало малим не в колисці, а на отаких знавіснілих потоках* (Загреб., Шепіт, 1966, 347).

3. *у знач. прикм.* Який дуже набрид, остогиднув. *Чи стерпить він, бездомний мандрівник, Тупих сатрапів самохіття, І самовладців знавіснілий крик* (Бажан, Роки, 1957, 269); *Знову похмурі кам'яниці колоніїсте на обрії, знову знавісніле дзижчання «дум-дум» над головою, колона зупинялась, розгорявся бій* (Гончар, II, 1959, 125).

ЗНАВІСНІ́ЛО, *розм.* Присл. до **знавіснілий** 2. *Голова бандита волохатилась чорною баранячою кучмою і розкуйовдженою бородою.. Борода починалася десь під очима, і було моторошно дивитися, як з-за тих буйних заростів знавісніло блимав пронизливий погляд* (Речм., Весн. грози, 1961, 54).

ЗНАВІСНІ́ТИ, ію, ієш, *док., розм.* 1. Втратити розум, почуття міри в чому-небудь; озвіріти. — *Чи ви показились, чи знавісніли? — говорив Карпо. — Хто це розбив вікно?* (П.-Лев, II, 1956, 358); *Орлюк, якому притаманна була, як уже згадувалось, прямолінійність і запальність навіть у нормальному стані, раптом знавісніє.. Він закричав, і важко, й голосно, й зло застогнав і заговорив казна-що* (Довж., I, 1958, 303).

2. Дуже набриднути, остогидіти. *Остогидла важка робота, знавісніла, як нудний тьмяний осінній день*

з холодною і набридливою мжичкою (Коз., Вісімсот.., 1953, 69).

ЗНА́ГЛА, *присл.* Раптово, несподівано, зненацька. *Аж ось — знагла все рушило навкруги й загуло. В маленькі дзвіночки вдарили струмки, застугоніли потоки* (Вас., II, 1959, 87); *Більшість було міцного старого люду, що такого зазнали й надивились на своєму віку, що якби засурмили знагла ангели на страшний суд, то й не зморгнув би ніхто, так надокучила їм людська суєта* (Довж., 1, 1958, 374).

З-НАД, *прийм. з род. в.* 1. Уживається при визначенні місця або предмета, що є вихідним пунктом руху, переміщення, походження і т. ін. кого-, чого-небудь. — *Покинути* [писати твори]*?* — *обзивається тихий голос з-над столу.*— *Ні, не покину!* (Коцюб., I, 1955, 175); *Але вже котрі здалека, з-над Дністра, з Долів поприходять, тих ніякова ні в чим відправляти: чекають, поки не нароблю стілько* [ложок], *скілько їм треба* (Фр., II, 1950, 130); — *Звідки приїхали ви у Москву?* — *З-над Черемошу приїхав* (Павл., Бистрина, 1959, 79).

2. Уживається при вказівці на місце, предмет і т. ін., з протилежного боку яких починається рух, дія і т. ін. *Лише з-над хмар часом прилине Прощання в літом журавлине* (Тич., 1, 1957, 27).

ЗНА́ДА, и, *ж.* Те, що знаджує, захоплює, вабить до себе; принада, спокуса. [О в л у р:] *Клянуся богом і отсим мечем, Що.. жадні муки, ані жадні знади Мене не склонять до невіри й зради* (Фр., IX, 1952, 236); *Діти любили Нелю.. Задихана, зворушена теплим прийомом, віталась з ними халливо, одурманена солодкою знадою руху, галасу й милого безголів'я* (Вільде, Сестри.., 1958, 348).

ЗНАДВО́РУ, *рідко* **ІЗНАДВО́РУ**, *присл., розм.* З зовнішнього боку приміщення; ззовні. *Служниці чепурили покої, поденщиці білили будинок знадвору* (Л. Укр., III, 1952, 649); *Сьогодні після невеселої вечері Созоненко замкнув зсередини і знадвору свою простору крамницю* (Стельмах, II, 1962, 92); // З двору, з подвір'я. *Буржістрові слова були заглушені якимсь гомоном ізнадвору* (Фр., VII, 1951, 434); *Валентин Модестович мимоволі глянув собі на ноги: чи не приніс, буває, бруду знадвору?* (Шовк., Інженери, 1948, 143).

ЗНА́ДЖЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **зна́дити**. *Під час облоги Дубно він утрачав молодшого сина: знадженій красою вовкодіви, Андрій зраджує своїх* (Рильський, III, 1956, 222).

ЗНА́ДЖУВАНИЙ, а, е. Діспр. пас. теп. ч. до **зна́джувати**. *Чимраз більшими купами горнулися* [промисловці] *до Бориславa, знаджувані бажанням* [бажанням] *скорих і легких зисків на нафтових копальнях* (Фр., II, 1950, 204).

ЗНА́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зна́джувати**.

ЗНА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗНА́ДИТИ**, джу, диш, *док., перех.* Викликáти у кого-небудь захоплення, зачарування ким-, чим-небудь; звабловати, спокушати. *Дівоча знаджує краса Людей у всі часи* (Берпс, Вибр., перекл. Лукаша і Мисика, 1959, 17); // Приваблювати, вабити до себе чим-небудь принадним, звабливим. *Той образ у воді, Мов намальований, хороший, як те небо, Гойдається і знаджує до себе У глибінь* (Стар., Поет. тв., 1958, 131); — *Та той город вам* [половцям] *не вадив. Чим він вас до себе знадив? І вгадати тяжко, чим* (Фр., XIII, 1954, 373); *Не що інше як бажання майна та почестей знадило його* [Мощанина], *як і різних земських бояр, у Київ* (Оп., Іду.., 1958, 268); // Перетягувати, переманювати до себе, обіцяючи що-небудь краще, вигідніше. *Було це західне лицарство, яке поляки знадили з собою на хрестоносний похід проти «татар і схизматиків»* (Оп., Іду.., 1958, 617).

ЗНА́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗНА́ДИТИСЯ**, джуся, дишся, *док.* 1. Потрапляти під вплив кого-, чого-небудь, спокушатися на щось.

2. *тільки недок.* Пас. до **зна́джувати**.

ЗНА́ДИТИ *див.* **зна́джувати**.

ЗНА́ДИТИСЯ *див.* **зна́джуватися**.

ЗНА́ДІБ [1], **ЗНА́ДОБ**, добa, *ч., діал.* Інструмент, прилад. *Коли я підводила голову, щоб знайти який знадоб до шиття, траплялось мені глянути просто поперед себе на темну довгу стежку* (Л. Укр., III, 1952, 599); *Знадоби до писання.*

ЗНА́ДІБ [2], добу, *ч., діал.* 1. Речовина. *Вона була при зброї: у руках Був заступ гострий, а в кишені куля, Набитая знадобом розривним* (Л. Укр., I, 1951, 115); // Цілющі засоби. *Обличчя* [Катрі] *опухло, вся шия обікладена знадобами баби знахарки, обв'язана, обмотана* (Л. Янов., I, 1959, 393).

2. Матеріал (для публікації). *Виражаючи тим вдячність за їх вамітки прилюдну подяку, я звертаюсь до всіх.., щоб були ласкаві всякі такі знадоби надсилати до редакції «Зорі» для опублікування* (Фр., XVI, 1955, 105).

ЗНА́ДІБОК, бку, *ч., діал.* Зменш. до **зна́діб** [2] 2. *Є письменники, що їх життєпис цікавіший від їх творів, що їх твори се тільки знадібки до їх характеристики, частинки до їх життєпису* (Фр., Публіцистика, 1953, 111).

ЗНА́ДІБ'Я [1], я, *с., діал.* Збірн. до **зна́діб** [1]. *Жінки збирали посуд у похідні мішки, чоловіки — оленярське знадіб'я: упряж, шкури оленячі* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 93).

ЗНА́ДІБ'Я [2], я, *с., діал.* Збірн. до **зна́діб** [2] 1. *Спадали на пам'ять* [Микиті] *усі ліки та знадіб'я, які вживають підвереджені люди* (Л. Янов., I, 1959, 312).

ЗНАДЛИ́ВИЙ, а, е. Який знаджує, звабліос чим-небудь; спокусливий. *Стара замовкла, немов поглинули її принадні думи, мов зачарували знадливі образи* (Вовчок, Вибр., 1946, 176); // Який приваблює, вабить до себе чим-небудь принадним, звабливим. *Він з серцем пошпурив геть зім'яті конвалії, які ще досі тримав у кулаці, і відвернувся від знадливого будиночка з мезоніном* (Смолич, Мир.., 1958, 250); // *рідко.* Який викликає великий інтерес; захоплюючий, принадний. *Може, то казка знадлива тії смарагдові луки, плеск тепловодої річки, злотоіскристі піски?* (Л. Укр., I, 1951, 309).

ЗНАДЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **знадли́вий**.

ЗНАДЛИ́ВО. Присл. до **знадли́вий**. *Русалка випливає і знадливо всміхається, радісно складаючи долоні* (Л. Укр., III, 1952, 187).

ЗНА́ДНИЙ, а, е. Те саме, що **знадли́вий**. *Перед очима — зелена керсетка, червона спідниця, знадний з усмішкою погляд* (Мирний, I, 1949, 129); *Весь світ даровано людині,— Благословенні ж ви стократ, І руки, крила лебедині, І знадних поглядів агат!* (Рильський, Мости, 1948, 75); *Дід Максим красномовним рухом показав на знадну синю смужку далекого лісу* (Збан., Єдина, 1959, 357).

ЗНА́ДНІСТЬ, ності, *ж.* Властивість за знач. **зна́дний**.

ЗНА́ДНО. Присл. до **зна́дний**.

ЗНА́ДОБ *див.* **зна́діб** [1].

ЗНА́ДОБА, и, *ж.* 1. *розм.* Те саме, що **потре́ба**. [Г л о б а:] *Найбільш вхвалив я тебе за те, що кожне твоє слово гостре.* [Я в д о к и м:] *Сам його сталю, сам і гострю та ще й не на торг, а задля хатньої знадоби* (Кроп., V, 1959, 166).

2. *збірн. діал.* Речі, потрібні для чого-небудь. *Вони притягли з собою кілька чималих козубів з трісками, поліпами та іншою знадобою для купальського вогнища* (М. Ол., Леся, 1960, 15).

ЗНАДОБИ́ТИСЯ, блю́ся, би́шся; *мн.* знадоблю́ться; *док.* Виявитися, стати потрібним, необхідним; пригодитися. *Чую я — не спиться щось моєму парубкові: то сіно перевертає, то зітхає, далі й вийшов.— Чи не піти б і мені з ним? Може, знадоблюсь для сторожі* (Вовчок, І, 1955, 74); *Від холодних вітрів крижані позвисали бурульки, Вперше тоді знадобились оселі* (Зеров, Вибр., 1966, 302); *Іванко узяв собі найкращого коня. І як тепер він знадобився* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 122); *// безос. — За мене, пане воєводо, не знадобиться червоніти нікому* (Стар., Облога.., 1961, 26).

ЗНАЙ 1. *част.* Уживається перев. при дієсловах для підкреслення інтенсивності і безперервності дії. *Люди знай їздили по шляху: настала саме гаряча пора возовиці* (Мирний, І, 1949, 413).

2. *у знач. спол., діал.* Ніби, мов. *А та твоя стара неня Укриє коверцем, Знай зозуля синим пюром* [спнім пером] *— Все лихо загоїть* (Федьк., І, 1960, 382).

ЗНА́ЙДА, и, *ч. і ж., розм., заст.* Дитина-підкидьок, знайдена і взята ким-небудь на виховання. *Його лице було зовсім не подібне до тамтих,— певно, се був якийсь знайда* (Фр., VIII, 1952, 342); *Він усміхнувся дівчинці, вийняв цукерку і дав їй. Цукерка трохи заспокоїла маленьку знайду* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 382).

ЗНА́ЙДЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **знайти́**. *На другий день його коні і екіпаж були знайдені в горах, а сам він без сліду зник...* (Моє життя в мист., 1955, 160); *Шумлять життям простори, У надрах знайдені скарби земні* (Дор., Єдність, 1950, 11); *Щоб знайти сузір'я, треба поступово переходити від одного вже знайомого сузір'я до іншого, ще не знайденого* (Астр., 1956, 12); *Радянська влада є шлях до соціалізму, знайдений масами трудящих і тому — вірний і тому — непереможний* (Ленін, 29, 1951, 217); *// **знайдено**, безос. присудк. сл. На Керченському півострові ще раніше знайдено кілька невеликих родовищ нафти* (Наука.., 5, 1960, 30); *Місяців через півтора прийшла у волость звістка, що в полі, біля шляху, знайдено замерзлого чоловіка, а був то дядько Тимоха...* (Гр., І, 1963, 290); [Пані Кіттельгавсова:] *Батько його служив при уряді сорок літ і ніколи найменшої провини за ним не знайдено* (Л. Укр., IV, 1954, 236).

ЗНА́ЙДЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знайти́**. *Як відомо, знайдення антибіотиків являє новий крок у лікувальній медицині, важливу подію в боротьбі з інфекціями* (Наука.., 9, 1956, 17).

ЗНА́ЙКО, а, *ч., розм.* Людина, обізнана з усім або з чим-небудь; знавець. *Знайко біжить, а незнайко лежить* (Номис, 1864, № 6018).

ЗНАЙО́МЕЦЬ, мця, *ч., розм.* Знайома людина; протилежне **незнайо́мець**. *Михайло подружився з сім'єю Севстьольників, з бабусею; знайшлися й інші знайомці в селі* (Збан., Сеспель, 1961, 387); *Линув знепацька дощ, ..і вони мусили шукати чимдуж якогось сховку — завернули до одного селянина, спільного свого знайомця і приятеля* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 376).

ЗНАЙО́МИЙ, а, е. 1. Який зустрічався або був відомий раніше і про якого вже склалося певне поняття. *— Здорова, Галочко! — роздався чийсь знайомий голос з-за старців* (Мирний, IV, 1955, 142); *Це ти писала, Це твоя рука, Мені до болю рідна і знайома* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 136); *Знайомі двері із знайомим рипом Враз відчинились* (Рильський, Мости, 1948, 84); *Сумно, сумно з них* [бранців] *один дививсь на мене... Щось знайоме було в очах його...* (Сос., І, 1957, 442).

2. Який підтримує знайомство, спілкується з кимнебудь. *Раділа вдова, що трапились їй добрі молотники: люде знайомі з сусіднього села* (Барв., Опов.., 1902, 304); *Олександер (Лесько) Чорненький — товариш Андрія, знайомий з родиною Бажаїв змалку* (Л. Укр., III, 1952, 718); *Знайомий Чернишеві парторг четвертої роти, літній, високий сержант, підвівся на весь зріст, крикнув «ура»* (Гончар, III, 1959, 287); *// у знач. ім.* **знайо́мий**, мого, *ч.*; **знайо́ма**, мої, *ж.* Людина, з якою хто-небудь підтримує знайомство, спілкування. *А мене хоч дуже втомила подорож і хоч я схуд так, що знайомі не пізнавали, проте почуваю себе свіжішим, бадьорішим і навіть поправляюся* (Коцюб., III, 1956, 274); *Надвечір, коли бабуня зібралася й пішла до якоїсь своєї знайомої, я залишився сам* (Сміл., Сашко, 1954, 247); * У порівн. *Ластівки привітався з монтажниками, як старий знайомий* (Дмит., Розлука, 1957, 274).

3. *кому, з чим.* Який пережив щось, зазнав чогось або набув досвіду у чому-небудь. *Чи знайоме вам те гостре, до фізичного болю гостре почуття нудьги за рідною країною, яким обкипав серце від довгого пробування на чужині?* (Коцюб., І, 1955, 177); *В лісі йде маленький Вова в теплій шубі хутряній. Зір сміливістю іскриться. Не знайомий Вові жах* (Сос., II, 1958, 44); *Павло був трохи знайомий з друкарською справою* (Кучер, Голод, 1961, 68).

ЗНАЙО́МИТИ, млю, миш; *мн.* знайо́млять; *недок., перех.* 1. *з ким.* Представляти, рекомендувати когось кому-небудь, налагоджувати між ними знайомство. *Тут один* [брат], *там другий із них старався.. знайомити між собою людей, що перший раз прибули* (Фр., VI, 1951, 205); *Я сиджу й палю. Заходили ти. Нас знайомлять. Я думаю — славний хлопець* (Ю. Янов., II, 1958, 74).

2. *з чим.* Розповідаючи, показуючи і т. ін., робити щось відомим кому-небудь, давати знання, відомості про щось. *Приїздив Шаляпін.. Весь час він то розказував (дуже гарно, художньо говорить), то знайомив нас з новою оперою «Хованщина»* (Коцюб., III, 1956, 425); *Треба знайомити молодь з досягненнями передової сільськогосподарської науки, популяризувати досвід роботи передовиків сільського господарства* (Рад. Укр., 7.IX 1950, 2).

ЗНАЙО́МИТИСЯ, млюся, мишся; *мн.* знайо́мляться; *недок.* 1. *з ким.* Заводити, починати знайомство з кимнебудь. *Син недового гостив у батька. Всього три дні пожив, а то поїхав по знайомих, по товаришах, по панах — знайомитись* (Мирний, IV, 1955, 183); *Старшина повів Шуру в будинок, щось шепнув на ходу бійцям, і обличчя їхні стали серйозними й урочистими. Знайомлячись, солдати козиряли дівчині з підкресленою шанобливістю* (Гончар, III, 1959, 190).

2. *з чим.* Одержувати відомості про що-небудь, набувати знання, досвід у чомусь. *Він увесь ускинувся у господарство — він з їм уперше тільки зблизька знайомився* (Гр., II, 1963, 90); *Хотів би дуже я, ..Щоб в мирним атомом знайомилась вона — Маленька, ніжна, лагідна школярка!* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 65).

ЗНАЙОМІСІНЬКИЙ, а, е, *розм.* Дуже добре знайомий. *Побачила й батьківське подвір'я,..мені там кожна стежечка, кожний кущик знайомісінькі* (Вовчок, І, 1955, 7).

ЗНАЙО́МІСТЬ, мості, *ж., розм.* Те саме, що **знайо́мство**. *Чому Рада ніколи нам тепер не пише, пора б уже відновити знайомість!* (Л. Укр., V, 1956, 87);

— *Я буду завжди згадувати час приємної знайомості з вами* (Л. Янов., І, 1959, 107).

ЗНАЙÓМЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знайóмити** і **знайóмитися**. *Почався звичайний порядок першої години: укладання каталога, знайомлення вчителя з учениками, розсаджування по місцях* (Фр., IV, 1950, 218).

ЗНАЙÓМО. Присл. до **знайóмий** 1. *Із кузні пахучим димом Так знайомо дихнуло горно* (Забашта, Нові береги, 1950, 47); *Біля колодязя Олянчина мати тягне воду. І так знайомо рипить крутілка* (Головко, І, 1957, 383).

ЗНАЙÓМСТВО, а, *с.* 1. Встановлення між ким-небудь певних стосунків, відносин. *При особистому знайомстві з Марією Миколаївною вона дивувала щирим нерозумінням своєї величі* (Моє життя в мист., 1955, 43); *Їх знайомство відбулось майже чотири роки тому, за дещо незвичних обставин* (Дмит., Розлука, 1957, 8); // Певні стосунки, спілкування людей, що знають один одного, знайомі між собою. *Дора, кузинка моя, познайомилась з Манею і вже разів кілька відвідувала її, дарма що мати дивилась на те знайомство неприхильно* (Коб., III, 1956, 55); — *Чому він* [учитель] *оминає благородні будинки найкращих парафіян, а водить знайомство з голотою і наймитами економії?* (Стельмах, І, 1962, 269).

При пéршому знайóмстві; Для пéршого знайóмства — зразу ж, при першій зустрічі. *Книш стояв перед хазяйкою і, граючи очима, мовив: — Для першого знайомства позвольте похристосатись* (Мирний, III, 1954, 84); *Це ж сором, ще й який сором — при першому знайомстві показати себе простою селючкою..!* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 49).

2. Коло знайомих. — *Якщо ви захочете в Полтаві дістати нових п'єс, то я до ваших послуг. У мене там серед театралів давні знайомства* (Гончар, II, 1959, 169).

3. Одержання певних відомостей про кого-, що-небудь, знань з якоїсь галузі; ознайомлення з чимось. *Знайомство з виданням Герцена відіграло велику роль у творчості Шевченка після заслання* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 455); *Знайомство з досягненнями передової радянської науки, мистецтва і літератури допомагає польському народові у будівництві нового, соціалістичного суспільства* (Мист., 5, 1956, 33).

ЗНАЙТИ *див.* знахóдити.

ЗНАЙТИСЯ *див.* знахóдитися.

ЗНАК, ч. 1. *род.* а. Предмет, позначка, зображення і т. ін., які вказують на що-небудь, підтверджують, означають щось; сигнал. *Над боновою загородою спалахують дві зелені ракети — умовний знак, що дорога вільна* (Кучер, Чорноморці, 1956, 408); *Потяг спинився біля вартової будки із прикордонним знаком* (Досв., Вибр., 1959, 180); *Сходку скликали, обносячи знак. Іноді це був перстень із цеховою печаткою, іноді — так звана цеха, металева дощечка з цеховим гербом у скриньці* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 191); *З Оддорська були відправлені партії козаків, які на обох берегах Обської губи встановлювали геодезичні знаки* (Видатні вітч. географи.., 1954, 30); // Клеймо, мітка. *На частині денців посуду, що знайдені у Вишгороді, були клейма; вони є знаками майстрів-гончарів і свідчать, що посуд цей вироблявся на продаж* (Вісник АН, 8, 1949, 43).

△ **Водяні знáки** *див.* **водяни́й**; **Розпізнавáльні знáки** — спеціальні мітки, клейма і т. ін. на машинах, приладах і т. ін., вроблені з метою розпізнавання їх. *Спостережні пункти засікли на висоті двадцять тисяч метрів літак без розпізнавальних знаків* (Собко, Срібний корабель, 1961, 94); **Знáки розрізнення** — позначки, нашивки, петлиці і т. ін. на форменому одязі, що вказують на належність особи до певного роду занять, до якогось відомства, свідчать про її персональне звання і т. ін. *Вихованці мріяли про погони й вивчували напам'ять знаки розрізнення офіцерських і чиновницьких звань* (Добр., Од. солдатики, 1961, 46).

2. *род.* а. Ознака, вияв, доказ чого-небудь. *Сьогодні, в один з найяскравіших днів, Ти галстук червоний на груди одів. Як сонця самого ясні промінці, Від нього відходять три світлі кінці.. В них — знак нерозривності трьох поколінь* (Бичко, Вогнище, 1959, 23); — *Ох, як же тобі тіло зім'ялo та покалічило, а душа в тебе, видать, кріпка, наша, вихорівська,— перековтуючи жаль, подумав Тимко і прикрив братові простирадлом ноги,— і це було першим знаком уваги до нього за все життя* (Тют., Вир, 1964, 349); // *род.* у, *розм.* Те саме, що **прикмéта**. *Мотря посіяла на тому місці пшеницю. Пшениця зійшла, то був знак, що місце для хати було чисте* (Н.-Лев., II, 1956, 305); *Ластівка крилом черпає воду, — Що за знак? Можливо, на негоду, Та зважать на це не випада: Нам підвладні сонце і вода* (Рильський, III, 1961, 69).

На (в, у) знак *чого* — як свідчення, підтвердження чого-небудь. *На самім споді тачанки лежали в сіні пахучі яблука. Їх румун відмовився брати, лишаючи Маковейчикові на знак своєї прихильності* (Гончар, III, 1959, 73); *Вона стала на дверях, розіп'явши руки, і крутила головою в знак того, що вона його не пустить* (Тют., Вир, 1964, 205); **Під знáком** *чого*—базуючись на чомусь, маючи яку-небудь провідну ідею, мету і т. ін. *Під знаком дружби з російською театральною культурою розвивався український реалістичний, справді народний театр* (Рильський, III, 1956, 23); **По знакý** *кому* — відомий, знайомий кому-небудь. *Демид озирнувсь і справді побачив трохи набік од шляху, за деревами, дві постаті. Тонка дівоча постать здалася по знаку Демидові* (Гр., II, 1963, 83).

3. *род.* а, *спец.* Зображення з відомим умовним значенням. *Щоб додати два числа з однаковими знаками, треба додати їх абсолютні величини і поставити той самий знак* (Алг., I, 1956, 22); *Нотний знак*; // Письмове зображення звука чи сполучення звуків мови; буква. *Ієрогліфи — дивні знаки, Не мені розгадати їх суть* (Воронько, Тепло.., 1959, 106); *Почав учитись* [Михась]. *На папері пливли слова, за знаком знак* (Сос., II, 1958, 436); *Знак м'якшення.*

△ **Грошовúй** (*рідко* **папéрбовий**) **знак** — гроші. *У 1924 р. була здійснена грошова реформа.. Вийшли нові грошові знаки — червінці, забезпечені золотом, а також розмінна срібна і мідна монета* (Іст. СРСР, II, 1957, 252); *Василь Плачинда.. потерпав за срібло і золото. Хитрий чумак вів подвійну торгівлю: і рибою, і грішми, граючи на різниці внутрішніх цін між золотом і паперовими знаками* (Стельмах, I, 1962, 234); **Діакритúчний знак** *див.* **діакритúчний**; **Знáки зодíáка** *див.* **зодíак**; **Знак зóлота** — гроші. *Хоч загальним еквівалентом в радянській державі є золото, проте це не значить, що воно повинно перебувати в обігу.. Господарський обіг в СРСР обслуговується не золотом, а безготівковими розрахунками та знаками золота, тобто кредитними грішми та розмінною монетою* (Наука.., 3, 1961, 8); **Книжкóвий знак** *див.* **книжкóвий**; **Знак поштóвої оплáти** — поштова марка. *Філателія — збирання й вивчення знаків поштової оплати — виникла десь у середині XIX століття* (Наука.., 7, 1966, 56); **Розділóві знáки** — графічні значки (крапка, кома, тире і т. ін.), вживані на письмі для членування тексту за змістом та інтонацією. *Не тільки крапка, а й такі розділові знаки, як знак оклику, знак запитання,.. завжди вимагають паузи* (Худ. чит.., 1955, 96).

◇ **Ста́вити (поста́вити) знак рі́вності** *між ким—чим* — визнавати кого-, що-небудь рівноцінним іншому, подібному. *Франко дорікає Нечую-Левицькому за те, що він ставить знак рівності між передовою російською літературою і російською державою в її чиновниками і жандармами, які придушували всяку вільну думку* (Рад. літ-во, 3, 1957, 39); *Між ученим і письменником-фантастом не можна поставити знака рівності. Якщо вчений живе сумою позитивних доведених істин, то письменник-фантаст будує свої твори на науково обґрунтованій мрії* (Вітч., 8, 1961, 204).

4. *род.* **зна́ку́.** Подряпина, рубець, рисочка, пляма і т. ін., залишені чим-небудь; слід, відбиток чогось. *Вже і знаку від тієї хатки нема* (Вовчок, VI, 1956, 296); *Заго́їлася рука, лишилася Сенькові пам'ятка: кривий палець на правій руці і знаки на долоні в тім місці, де зшивали* (Ков., Світ.., 1960, 95).

◇ **Накла́сти [свій] знак** *на кого — що* — залишити слід, відбиток на кому-, чому-небудь. *Все знову нагадало про себе: і холодна клуня, і вартовий за дверима, і смерть, що вже наклала свій знак на пожовтіле обличчя льотчика* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 124).

5. *род.* а, *рідко* у, *перев. із сл.* **дава́ти, пода-ва́ти, робѝти.** Рух (перев. головою, рукою), яким виражається воля, наказ, бажання, попередження кого-небудь про щось і т. ін. *Паріс дає знак Сінонові, щоб той собі йшов* (Л. Укр., II, 1951, 315); *Прохіра подала знак рукою, і Йон кинувся одсувати сінешні двері* (Коцюб., I, 1955, 282); *Радник знаком попросив мене затриматись* (Кулик, Записки консула, 1958, 55).

◇ **Не дава́ти (не подава́ти, не да́ти** *і т. ін.*) **знаку́** *про що* — не показувати, не виявляти чого-небудь. *Боїться* [Галя] *поворухнутися, щоб не дати знаку, що вона ще жива, що вона все чує* (Мирний, IV, 1955, 106); *Впізнав царя селянин, тільки не подав про це знаку* (Вол., Сади.., 1950, 5).

6. *род.* а, *рідко.* Те саме, що **значо́к** 1. *І з нами, з кухнею хлопчак — невтомний непосида: блищить медаль, гвардійський знак ясне проміння кида* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 94); *Почесний знак лауреата Ленінської премії має форму правильного круга діаметром 27 мм* (Рад. Укр., 3.X 1957, 1); // *заст.* В офіційних осіб металевий значок, що засвідчував достовірність перебування на якій-небудь посаді. *Рудий Максим, староста сільський, витяг з кишені знак і почепив на груди* (Коцюб., II, 1955, 98); *Тумило.. почепив на груди блясіху — свій начальницький знак, ватим поважно рушив з місця, розпихаючи людей, до ганку* (Головко, II, 1957, 308).

ЗНА́КОВИЙ, а, е, *спец.* Стос. до знака (у 3 знач.). *Можемо сьогодні майже напевно твердити, що ідея знакового письма розвилася в одному місці, над нижнім Євфратом і Тігром, і відси розійшлася на весь світ* (Фр., XVI, 1955, 384); *Знакова теорія..— ідеалістична теорія, згідно з якою відчуття і уявлення людини є нібито не відображення предметів і явищ об'єктивної дійсності, а лише умовні знаки, символи, іерогліфи* (Сл. лінгв. терм., 1957, 66).

ЗНАКО́МИЙ, а, е, *розм., рідко.* Те саме, що **знайо́мий.** *Усі молодиці і дівчата були там знакомі Варці, все подруги давні* (Вовчок, I, 1955, 170); // *у знач. ім.* **знако́мий,** мого, ч.; **знако́ма,** мої, *ж.* Людина, з якою хто-небудь підтримує знайомство, спілкування. *Трохим тут мав знакомого і хтів було зайти відпочити* (Кв.-Осн., II, 1956, 409).

ЗНАКО́МИТИ, млю, миш; *мн.* знако́млять; *недок., перех., розм.. рідко.* Те саме, що **знайо́мити.**

ЗНАКОМИ́ТИЙ, а, е, *розм.* 1. Чим-небудь добре відомий; знаменитий (у 1 знач.). *В кімнаті.. стояла етажерка з нотами і друга етажерка з книжками в гарних оправах, все найбільше твори знакомитих поетів* (Л. Укр., III, 1952, 582); *Смугляве обличчя* [дівчини] *з рівним виточеним носом та чорними дужками брів нагадувало одно з тих облич, що їх знакомиті митці пензля беруть для Іродіад, Саломей і інших красунь давнини* (Досв., Вибр., 1959, 85).

2. Те саме, що **знайо́мий** 1-2. *Знакомиті до нуду панночки.. здавались чужими* (Вас., I, 1959, 346); *Знакомитий голос.*

ЗНАКО́МИТИСЯ, млюся, мишся; *мн.* знако́мляться; *недок., розм., рідко.* Те саме, що **знайо́митися.** *Однієї неділі Воздвиженський, надівши суконний сіртук* [сюртук], *пішов знакомитись до професорів* (Н.-Лев., I, 1956, 342).

ЗНАКО́МСТВО, а, *с., розм., рідко.* Те саме, що **знайо́мство** 1,3. *Будь ласкава, будь посередником* [посередником] *при знакомстві Тучапського з Лідою* (Л. Укр., V, 1956, 196).

ЗНАМЕНИ́ТИЙ, а, е. 1. Який має широку славу, популярність; славнозвісний. *Вона в цім вакутку уважалася знаменитою лікаркою* (Фр., VI, 1951, 166); *Я ж не так знаменита, як Байрон та інші боги літератури* (Л. Укр., V, 1956, 99); *Вітчизну любив* [Віталій Сизов], *як і всі волгарі,—..Бузкові світанки у сяйві зорі, І гори свої — Жигулі знамениті!* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 228); *В памфлеті «Що таке унія» Я. Галан відзначав велику роль Івана Вишенського — автора знаменитих антипапських послань у боротьбі проти католицької церкви* (Іст. укр. літ., II, 1956, 607); // *чим, рідко.* Який чим-небудь добре відомий. *Серед молодих дияконів Софії визначається своїми талантами Лев, сам з Азії, простого роду, але красномовством знаменитий...* (Скл., Святослав, 1959, 511); *Лежить воно* [село Котельва] *на березі річки Ворскли, нічим, крім убогості, раніше не було знамените* (Цюпа, Україна.., 1960, 171).

2. *розм.* Дуже добрий, надзвичайний, чудовий. *— А винце, Степане Тимофійовичу, у вас знамените* (Собко, Скеля.., 1961, 53); *— Хорошу, знамениту новину ти принесла, дочко,— збудженo вигукнув бородатий чоловік* (Хижняк, Тамара, 1959, 111).

ЗНАМЕНИ́ТІСТЬ, тості, *ж.* 1. Широка популярність, славнозвісність.

2. Про людину, яка має широку славу, популярність. *В 1837 р. в Вознесенську грав* [Соленик] *перед царем разом зі Щепкіним, що вже тоді був всеросійською знаменитістю* (Фр., XVI, 1955, 228); *Шевченко, перебуваючи в Академії художеств, разом з Брюлловим або з товаришами по навчанню систематично відвідує всі нові виставки, а також концерти знаменитостей, що приїздили на гастролі до Петербурга* (Мист., 2, 1956, 35).

ЗНАМЕНИ́ТО, *присл., розм.* Дуже добре, надзвичайно, чудово. *Виявилось також, що й плавець з неї добрий, і не боїться вона ні глибини, ні хвиль, навіть у бурю на Дніпрі, а до того ж знаменито варить потрійну юшку з носарів та пшоняну кашу з таранею* (Смолич, Мир.., 1958, 35).

ЗНАМЕ́ННИЙ, а, е. Надзвичайний, дуже важливий у якому-небудь відношенні; видатний, визначний. *В у Квітні день знаменний на листках календарів: народився в Квітні Ленін, вождь усіх пролетарів* (Забіла, У.. світ, 1960, 78); *Історичний XX з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу став знаменною віхою в житті нашого народу* (Цюпа, Україна.., 1960, 79); *Одним із знаменних явищ сучасності є дальше зростання і зміцнення світового комуністичного руху* (Ком. Укр., 5, 1961, 18); // Який виділяється серед

інших якими-небудь надзвичайними рисами, якостями, особливостями. *Спектакль «Драма життя» був знаменний ще тим, що в ньому вперше брали участь двоє надзвичайно талановитих людей* (Моє життя в мист., 1955, 332); *Грузини, також звичаєм прадавнім, Поцілували ті хліби високі І прийняли, так само уклонившись. Вони казали потім, що розкрають Лише в Тбілісі ті хліби знаменні І з друзями поділяться дарами Гостинної братерської землі* (Рильський, III, 1961, 106).

ЗНАМЕ́ННИК, а, ч., *мат.* Число дробу, яке показує, на скільки частин поділена одиниця. *Щоб додати дроби з однаковими знаменниками, треба додати один до одного їх чисельники і під сумою підписати той самий знаменник* (Алг., І, 1956, 75); *На письмі тактові розміри позначають цифрами у формі дробів, де верхня цифра, тобто чисельник, означає кількість ритмічних вартостей даного розміру, а нижня цифра, тобто знаменник,— їхню якість* (Осн.. диригув., 1960. 8).

◇ **Зво́дити (звести́) до одно́го (спільного) знаме́нника** — прирівнювати кого-, що-небудь одне до одного, робити подібним в якомусь відношенні. *Се [жінки-бюрократки] — людські істоти, ..дуже зредуковані, упрощені, зведені, так сказати, до спільного знаменника* (Фр., II, 1950, 331).

ЗНАМЕ́ННІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до **знаме́нний**.

ЗНАМЕ́ННО, *присл.* 1. Дуже виразно, велично. *Як повно і знаменно розкрився в грозах війни мужній і сердечний талант Дмитра Вакарова, Володимира Булавінка, Леоніда Левицького, Миколи Шутя, чиї вірші з новою силою заговучали в наші дні* (Літ. газ., 11.III 1959, 3).

2. *у знач. присудк. сл.* Дуже важливо в якому-небудь відношенні, надзвичайно. *Знаменно й те, що перша у світі міжнародна конференція по роззброєнню відбулася також у столиці нашої Батьківщини — Москві в 1922 році* (Ком. Укр., 7, 1962, 6); *— Це просто знаменно. Обох орденом Леніна, в одному Указі, чоловіка й жінку* (Кучер, Дорога.., 1958, 74).

ЗНАМЕ́ННЯ, я, *с., книжн.* 1. Прикмета, ознака, що вказують на щось, свідчать про що-небудь. *І повзуть інші чутки про знамення на землі і на небі, про сонячне затемнення і про те, що наближається кінець світу* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 484); *На знамення, що віщує долю, запал князю зважить не дає* (Забіла, Промені, 1951, 176).

2. *заст.* Те саме, що **си́мвол**.

△ **Стовпове́ знаме́ння**, *муз.*— система нотного запису. *Була створена [в Київській Русі] і оригінальна система записування музичних творів — так зване стовпове знамення, або крюкова нотація* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 536).

◇ **Знаме́ння ча́су (сучасності, епо́хи)** — типове, характерне для певного періоду явище. *Знамення часу — тісний творчий союз науки й виробництва* (Рад. Укр., 22.I 1965, 2); *Жовтнева революція виявилася невичерпні сили соціалізму, і немає перепон, які могли б зупинити процес їх розвитку, завоювання мас ідеями комунізму. Це — вирішальна особливість нинішнього століття, це — знамення сучасності* (Талант.., 1958, 108).

ЗНАМЕ́НО, знаме́на, *с., рідко.* Те саме, що **пра́пор**. *І військо, як море, З знаменами, з бунчугами З лугу виступало Та на трубах вигравало* (Шевч., II, 1953, 137); *Майорять під морозним вітром червоні знамена* (Довж., I, 1958, 50); *На барикадах Великого Жовтня народилась Радянська держава, яка в перших днів свого існування пам'ятним ленінським декретом проголосила мир як знамено своєї зовнішньої політики* (Рад. Укр., 24.X 1957, 1).

◇ **Ви́соко трима́ти знаме́но**, *уроч.*— те саме, що **Ви́соко трима́ти пра́пор** (*див.* **пра́пор**); **Підніма́ти (підня́ти) знаме́но**, *уроч.*— те саме, що **Підніма́ти (підня́ти) пра́пор** (*див.* **пра́пор**). *Пролетарський Петербург підніме над Росією горде червоне знамено революції* (Цюпа, Україна.., 1960, 39); **Става́ти (ста́ти) під знаме́но (знаме́на)**, *уроч.*— те саме, що **Става́ти (ста́ти) під пра́пор** (*див.* **пра́пор**).

ЗНАМЕНУВА́ТИ, ую, у́єш, *недок., перех., також із сл.* с о б о ю, *книжн.* Свідчити про що-небудь, означати щось. *19-те лютого 1861 року знаменує собою початок нової, буржуазної, Росії, що виростала з кріпосницької епохи* (Ленін, 17, 1949, 91); *Велика Жовтнева соціалістична революція означала крутий поворот в історичній долі нашої країни, знаменувала початок нової ери у всесвітній історії людства* (Ком. Укр., 12, 1966, 49); *І, знаменуючи безсмертя комсомолу, Який у битвах не здригне ніде, Кров боротьби складну житейську школу Новий Корчагін в наші лави йде!* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 78).

ЗНАМЕНУВА́ТИСЯ, ується, у́ється, *недок.* 1. *тільки 3 ос., книжн.* Відзначатися, відмічатися чим-небудь.

2. *заст.* Хреститися. *Молиться* [грек], *б'є поклони, зітхає, знаменується до образа богородиці й позад усіх людей виходить з церкви* (Н.-Лев., III, 1956, 363); *Дідусь ідуть по улиці, хрестом знаменуються за святую милостиню, а самі жалібно вичитують: Та прожив я свій вік не так, як чоловік* (Морд., I, 1958, 45).

ЗНА́НИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зна́ти** 1, 3. *В Суботові в криниці, Їх вода й Шевченком знана* (Турч., Земле моя.., 1961. 8); *Я вперше в житті побачив знані тільки з книжок, пісень і переказів наші рідні Карпати* (Мас., Під небом.., 1961, 6); *В малиновому присмерку, в тихій зеленій долині, Ходить рідна мелодія, з юності знана мені* (Мал., Віщий голос, 1961, 98).

2. *у знач. прикм.* Про якого знають; відомий, знайомий. *Її скромність і працьовитість були в цілому селі знані* (Коб., III, 1956, 493); *Українська пісня.. Скількох всесвітньо знаних митців надихала вона своїми неминущими, невичерпними художніми скарбами!* (Нар. тв. та етн., 3, 1965, 25); *Сторчання хорів ненастанних, І скрип дерев, і вдалині, Між звуків дивних, хоть і знаних, Мотор на річці у човні* (Зеров, Вибр., 1966, 430).

3. *у знач. прикм., рідко.* Славетний, видатний. *Верига був знаний козак. він ходив з гетьманом Сагайдачним у Кафу, воював турків під Хотином і Чорне море переплював не раз у вутлих човнах* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 5); *Подібно до Шевченка, Франко став знаний і шанований усім прогресивним людством* (Рад. літ-во, 1, 1966, 69).

ЗНА́ННЯ, я, *с.* 1. Обізнаність у чому-небудь, наявність відомостей про кого-, що-небудь. *Книжечки Ваші* [Нечуя-Левицького],— *дорогий подарунок,— дістав і прочитав. Яка прекрасна мова! Читав — наче погожу воду у спеку пив. Яке знання народних звичаїв, народного життя!* (Коцюб., III, 1956, 317); *Його сині очі, лагідна усмішка, що викликала на таку ж усмішку, і достатнє, щоб арозуміти, знання німецької мови підкупили чужоземців* (Панч, Синів.., 1959, 8); *Знання будови глибинних шарів Землі допомагає вивчати розміщення різних мінеральних корисних копалин в її надрах* (Наука... 1, 1957, 22).

◇ **Із знання́м спра́ви** — уміло, маючи досвід у чому-небудь. *Справник Хрінов почав розкривати перед професором таємницю варіння йоржової юшки з таким найдосконалішим знанням справи, з такою любов'ю і таким глибоким захватом, що.. всі застигли в зацепенінні, всі були скорені* (Довж., I, 1958, 441).

2. *тільки мн.* Сукупність відомостей з якої-небудь галузі, набутих у процесі навчання, дослідження і т. ін. *Хай буде мир, щоб нам щодня Учитися за партою, Щоб всі одержані знання Віддать Вітчизні, Партії!* (Нех., Ми живемо.., 1960, 72); *Дитина не тільки на власному досвіді пізнає навколишній світ, вона засвоює через мову нагромаджені людством знання* (Рад. психол. наука.., 1958, 179).

3. Пізнання дійсності в окремих її проявах і в цілому. *А скільки я стрічав у нас їх, отих чудесних дітлахів, що їм вогонь знання горів в очах* (Гавр.. Вибр., 1949, 49); *Проходила година, дві, і він знову сідав за книжки, бо молодий гарячий мозок прагнув знань, і це прагнення стало його другою натурою, проти якої він уже нічого не міг зробити* (Тют., Вир, 1964, 52); *Книга була і залишається одним із основних засобів розвитку культури, ..найбагатшою скарбницею людської мудрості, невичерпним джерелом знань і людського досвіду* (Літ. Укр., 28.II 1964, 1); // Наука. *Змальовують, як студентське плем'я — молоде, задьористе, гаряче — штурмує фортеці знань* (Ю. Янов., II, 1954, 88); *Наша Батьківщина здавна славиться видатними діячами наукової думки. Немає такої галузі знання, де б вони не проклали нових шляхів* (Наука... 3, 1958, 6).

ЗНА́НО, *рідко.* Присл. до **зна́нний** 2. *І чуваний в цих берегів мотив, Який гримів так знано і так ново, Весь визволений натовп підхопив* (Бажан, Вибр.. 1940, 177).

ЗНАПАСТИ́ТИ, ащу́, астиш, *розм., рідко.* Те саме, що **занапасти́ти.** *— Нехай же так важко тобі, як ти знапастив мене! — Тебе і себе, дівчино!* (Вовчок, I, 1955, 152); *«Доню, доню, в темні нічки Знапастиш ти черевички!» Мати правдоньку казала: Черевички в стоптала* (Щог., Поезії, 1958. 98).

ЗНАРО́ШНЕ, *присл., розм.* Те саме, що **навми́сне.** *Вона, невірна дитина, ..знарошне так зробила* (Барв., Опов.., 1902, 225); *— Підтягніть оті гардини над вікнами. Ви, здається, знарошне позбавляєте мене сонця.— мовила вона через хвилину* (Л. Янов., I, 1959, 201).

ЗНА́РЯД, у, ч., *діал.* 1. Знаряддя. [Т і р ц а:] *Коли вагоїлась на грудях рана, то встань і йди до праці.* [Ч о л о в і к:] *До якої? Що маю я робити? чим? над чим? Ні знаряду, ні знадобу не маю* (Л. Укр., II, 1951, 150); *Брала* [Домніка] *все, що сунулося під руку,— вбіжжя, насіння, хатні знаряди* (Коб., II, 1956, 123).

2. Зброя. *У старовину люди вбивали списами й стрільбами, ..і тільки цілковито впевнившися, що ті знаряди не відповідають своєму гуманному завданню, люди вигадали гармати* (Сам., II, 1958, 250).

ЗНАРЯ́ДДЯ, я, *с.* 1. Пристосування, прилад, механізм і т. ін., за допомогою якого виконується певна дія. *Річард і Деві увіходять у хату потомлені. Річард при фартуху, з мулярським знаряддям; у Деві в руках відро і квач* (Л. Укр., III, 1952, 7); *Ніяка* [вівця], *хай найхатріша, не перехитрить чабана, не сховається в тисняві від його меткого знаряддя* (Гончар, Таврія, 1952, 157); *Першими знаряддями людини були ґрубо оброблені камені* (Іст. СРСР, I, 1956, 3).

Знаря́ддя виробни́цтва — пристосування, прилади, механізми і т. ін., які використовуються у виробництві. *Буржуазія не може існувати, не викликаючи постійно переворотів у знаряддях виробництва, отже, не революціонізуючи виробничих відносин* (Комун. маніф., 1947, 17).

2. *перен.* Про те, що служить засобом у якійсь дії, справі. *В умовах капіталізму гроші перетворюються на капітал і служать знаряддям експлуатації трудящих* (Наука.., 3. 1961, 8); *Досвід СРСР довів, що основним знаряддям соціалістичного перетворення суспільства в соціалістична держава* (Програма КПРС, 1961, 16).

ЗНАРЯДЖА́ТИ, áю, áєш, *недок.*, **ЗНАРЯДИ́ТИ,** джу́, ди́ш, *док., перех., діал.* Споряджати. *От знарядили* [пересельці] *тих ходаків у дорогу... Пішли вони та й забарились* (Григ., Вибр., 1959, 288); *Жіночки не шкодували праці, але богомільна бабуся клопоталася найдужче, як би краще знарядити новопреставлену на той світ* (Л. Янов.. I, 1959, 66).

ЗНАРЯДЖА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ЗНАРЯДИ́ТИСЯ,** джу́ся, ди́шся, *док., діал.* Споряджатися. *Катерина обтерла в ту ж мить руки, взяла свого сина і, слова не мовивши, подалася знаряджатися в дорогу* (Л. Янов., I, 1959, 133).

ЗНАРЯДЖЕ́НИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **знарядити.** *У подвір'ї стоїть повозка, знаряджена в дорогу* (Кроп., II, 1958, 474).

ЗНАРЯДИ́ТИ *див.* **ЗНАРЯДЖА́ТИ.**

ЗНАРЯДИ́ТИСЯ *див.* **ЗНАРЯДЖА́ТИСЯ.**

ЗНАСКО́КУ, *присл.* 1. Не зупиняючись, на повному ходу. *Їхніх три танки було призначено на те, щоб знаскоку захопити міст через одну румунську річку* (Ю. Янов., II, 1954, 99).

2. Поспіхом, нашвидку, не розібравшись, не подумавши як слід. [С н и ч а к о в с ь к и й:] *Ви, товариші, звикли все знаскоку, наспіх. Мушу вам сказати, що нема нічого більш шкідливого, ніж хапливість* (Коч., II, 1956, 68).

ЗНА́ТИ, зна́ю, зна́єш, *недок.* 1. *перех., також про кого—що і з підрядним реченням.* Мати якісь дані, відомості про кого-, що-небудь. [Д е ї ф о б:] *Хіба ти знаєш заміри чужинця, що так його рівняєш до гієни?* (Л. Укр., II, 1951, 307); *Певно, Ви вже знаєте од Віри Устимівни, як я живу і що во мною* (Коцюб., III, 1956, 414); *Хотів би я знати, про що той струмочок У мріях своїх гомонить між травою?* (Тич., I, 1957, 4); *— Коли б то знав, де знайду, — казав колись мій дід,— соломки б підстелив!* (Кос., Гарячі руки, 1960, 23); // *що ва ким, перев. із заперечною част.* не — вважати щось властивим кому-небудь. [Х у с а:] *Ніякого, бачу, стала жартівлива! Сього давніш не знав я за тобою!* (Л. Укр., III, 1952, 160).

◇ **Зна́ю (зна́ємо, зна́єм)** [я, ми] **вас (його́, їх** *і т. ін.*), *іронічно* — уживається при виявленні недовір'я, сумніву. *— Куди розігналась? — До сестри.— Ха-ха! До сестри! Знаєм вас! Від Шляхового, мабуть, підіслана? На розвідини прийшла?* (Гончар, II, 1959, 253); **Знай (зна́йте) мою́ до́брість** — уживається при підкресленні доброзичливості у ставленні до кого-небудь. *І знов набрав з кишені соняху жменю. Потягнулися до нього кілька рук. Дав рудому. А решту Митькові простяг у руці — на й тобі, мовляв, та знай мою добрість* (Головко, I, 1957, 365); **Знай на́ших!** — уживається при виявленні почуття самовдоволення, гордості. *Ярошенко тикнув у руки Євгена Панасовича сіруватий лист паперу, в якому вгадувалася газета.— На всю радянську республіку розписав* [Мусій]. *Знай наших!* (Речм., Весн. грози, 1961. 207); **Зна́ти як облу́пленого (як облу́плених)** *кого* — мати повне уявлення про характер, поведінку і т. ін. кого-небудь. *Ворона знала кожного з нас як облупленого, бачила — хто чим дише і чого хоче* (Довж., Зач. Десна, 1957, 495); *— Треба поліцаїв і старосту провідати. Я їх мушу знати як облуплених...* (Автом., Так народж. зорі, 1960, 255); **Ні (і) сном ні (і) ду́хом не зна́ти** *див.* **дух.**

2. *перех., також з інфін.* Мати певні чи спеціальні знання в якійсь галузі, бути обізнаним із чим-небудь,

розбиратися в чомусь. — *Іди служи, годи Енею, Він зна военне ремесло* (Котл., I, 1952, 210); *Хто що знає, тим і хліб заробляє* (Укр.. присл.., 1955, 83); *Толстой знав чудово сільську Росію, побут поміщика і селянина* (Ленін, 16, 1949, 291); *Я знав уже всі таємниці кіновиробництва ще до мого приїзду на фабрику* (Ю. Янов., II, 1958, 18); *—Що вони хотять?—запитав він у перекладача. Той знизав плечима. Він не так добре знав мову, щоб з окремих вигуків зрозуміти, що коїться* (Тют., Вир, 1964, 410); // *також з підрядним реченням, розм.* Могти, уміти що-небудь робити, поводитися певним чином. *Молитись богу Та за ралом спотикатись, А більше нічого Не повинен знать невольник, Така його доля* (Шевч., II, 1963, 81); *От взяв* [Вовк] *Овечку, обідрав, Як знає Та й заходився хорошенько М'ясце під дубом уминать* (Гл., Вибр., 1951, 23); *Тьохка, плаче соловейко На калиноньці, Та не знає дати ради сиротиноньці* (Граб., I, 1959, 111).

◇ **Гра́моту зна́ти** — уміти читати, писати, бути грамотним, письменним. *Вже як іти в столицю, то кому ж, як не сільському писареві, людині, що і грамоту знає, і обдурити кожного потрапить...* (Коцюб., I, 1955, 114); **Зна́ти лік чому:** а) вміти лічити що-небудь. *Приніс чоловік гроші двадцять п'ять рублів.. Я й не хотіла брати, бо я ліку бумажкам не знаю, а далі й забрала* (Барв., Опов.., 1902, 267); б) уміти бути ощадливим; **Зна́ти на зубо́к** *див.* **зубо́к**; **Зна́ти своє́ ді́ло** — добре справлятися з своєю роботою, бути спеціалістом у чому-небудь.—*Хай Параска і сяка, хай вона і така, та вона своє діло знає* (Мирний, IV, 1955, 146); **Зна́ти [тільки] з ми́ски (з по́са) та в рот**—майже нічого не вміти робити, не розбиратись майже ні в чому. *Ти тільки знаєш, що з миски та в рот* (Номис, 1864, №6530); [**Павло:**] *Та він знає в книжці, а коло землі знає з носа та в рот і приїхав нас учить* (К.-Карий, II, 1960, 116); **Зна́ти толк** *у чому* — мати в чому-небудь досвід, бути досвідченим. *Парубок робить за двох і в усякій роботі знає толк* (Стельмах, I, 1962, 100); **Зна́ти, як свої́ (своїх) п'ять па́льців** — добре розумітися у чому-небудь, розбиратися у чомусь. [**Крим:**] *Я Чорне і Середземне моря знаю, як свої п'ять пальців* (Корн., II, 1955, 243); **Не зна́ти, на яки́й сті́лець сі́сти** — розгублюватися в певній ситуації, відчувати нерішучість. *Харкевич був певен: Рудь через те й не знав, на який стілець сісти, що вважав себе неправим, але не мав мужності визнати цього* (Голов., Тополя.., 1956, 246); **Тільки й [одне́] зна́ти, що** — обмежуватися чимсь одним у своїх діях, вчинках. *Не раз та й не два так посилала його Ївга до людей за грошима, а він тільки й знає, що відбріхується* (Кв.-Осн., II, 1956, 259); *Нічогісінько по-нашому не тямлять* [вороги], *ну, як та деревина чи скотина, одне знають горілку дудлять та по-своєму — гала, гала* (Довж., I, 1958, 331).

3. *перех.* Бути знайомим з ким-небудь. *Згадались мені кращі люди, яких-но я знав, згадалось, як на збірках однодумців маніфестували вони свою любов до народу* (Коцюб, I, 1955, 259); *— Хто ти?..— Я, здається, тебе знав...— У Києві, торік...— Ти татарка? Служниця панночки?! — скрикнув Андрій* (Довж., I, 1958, 242); // Вважати, признавати кого-небудь близьким, рідним. *— Ой, не хоче твоя мати Мене, бідну, знати, Хоче собі багатую Невістку шукати!* (Сто пісень.., 1946, 219); // Виділяти, вирізняти з ряду подібних; узнавати. *— А що,— кажуть,— ваша дочка, Горпино?..— Та вже всміхається, сестриці-голубоньки, і ручената до мене простягає; вже знав мене* (Вовчок, I, 1955, 65); *Вони знали господаря свого, сі барани і ягниці, і з радісним беканням терлись до його ніг* (Коцюб., II, 1955, 334).

◇ **Зна́ти в (у) обли́ччя (лице́)** — узнавати по зовнішності. *На першому поверсі біля дверей уже набилося повно бійців з різних підрозділів — розвідники, радисти, зв'язківці... Декотрих з них Блаженко знав у обличчя, більшість була незнайома* (Гончар, III, 1959, 140).

4. *перех. і без додатка.* Розуміти, усвідомлювати що-небудь. *Не русалонька блукає: То дівчина ходить, Й сама не зна (бо причинна), Що такеє робить* (Шевч., I, 1963, 3); *Знає кіт, чиє сало з'їв* (Номис, 1864, № 5291); *Не знала* [Світлана] *добре й сама, чого плаче, але почувала, як їй легшав від цього на душі* (Гончар, II, 1959, 100); // Здогадуватися про що-небудь. *Такої похвали співун не сподівався; Якби був знав, То й не співав* (Гл., Вибр., 1951, 106); *— А не правду кажу? — і собі сміється молодиця, знаючи, що подумав чоловік* (Стельмах, II, 1962, 174).

◇ **Сам (сама́, само́) здоро́в (здоро́вий, здоро́ва, здоро́во) зна́єш (зна́єте)** *див.* **здоро́вий**; **Самому́ (само́му) себе́ не зна́ти** — не розуміти свого стану, своїх почуттів. *Удень вона сама себе не знала: і жаль було* [Тихона], *але якось по-дивному — і жаль, і ні* (Головко, II, 1957, 118).

5. *перех., перев. у заперечн. реченнях.* Визнавати кого-, що-небудь, рахуватися з кимось, чимось. *Як понесе* [Дніпро] *з України У синє море Кров ворожу... отойді я І лани і гори — Все покину і полину До самого бога Молитися... а до того Я не знаю бога* (Шевч., I, 1963, 354); [**Орест:**] *Я знаю тільки одно право, право на щастя!* (Л. Укр., II, 1951, 58).

6. *перех.* Зазнавати чогось на своєму віку, переживати, відчувати що-небудь. *— Я знаю щастя в сім'ї, знаю його у дітях* (Мирний, V, 1955, 95); *Якби я була зіркою в небі, я б не знала ні туги, ні жалю* (Л. Укр., I, 1951, 199); *З руїни, з попелу, з могили Росли будинки й квітники. Ми разом чудо це творили — Солдати і трудівники. Не знали розпачу ніколи, Хоч знали горе і журбу* (Дмит., В обіймах сонця, 1958, 15); *В них* [піонерів] *інші дні, І гасло їх: «Війна — війні!» Їм інший світ у яві сниться, Ніколи їм не знати мли* (Сос., I, 1957, 467); // Мати що-небудь, користуватися чимсь. *Есть люде на світі — Сріблом-злотом сяють, Здається; панують, А долі не знають,— Ні долі, ні волі!* (Шевч., I, 1963, 29); *— Ні, вже не знати спокою! Туга пече, як змія! Свиснув Овлур за рікою. — Чуєш ти, земле моя?* (Рильський, II, 1960, 156).

◇ **Зна́ти по собі́** — судити з власного досвіду. *Козаков по собі знав, як небезпека змінює людину.. Бував тоді так, що зникає несподівано млявість і втома, а напружені до краю нерви сповнюють все тіло тугою насторо женою силою* (Гончар, III, 1959, 150); **Зна́ти, почо́му (почі́м) кі́вш (пуд, фунт, коре́ць** *і т. ін.)* **ли́ха** *див.* **ли́хо**; **Не зна́ти вага́нь** — бути рішучим, непохитним. *І вал п'ятнадцятий буде, Переливає грань, Правиця певна нас веде, Не знаючи вагань* (Рильський, I, 1960, 306); **Не зна́ти вто́ми** — бути сильним, витривалим. *Були в нього* [Дениса] *сильні ноги, які ніколи не знали втоми* (Тют., Вир., 1964, 240); **Не зна́ти жі́нки** — не мати інтимних (статевих) зв'язків (про чоловіка); **Не зна́ти лиця́ (обли́ччя)** *на кому* — про людину, що дуже зблідла або схудла, змарніла. *Почула Галька чужого чоловіка, увійшла в хату.. На ній лиця було не знать, так вона схудла, аж почорніла...* (Мирний, I, 1949, 386); **Не зна́ти сну́ й відпочи́нку** — не спати й не відпочивати. *Майже не знаючи сну й відпочинку, він, як фанатик-експериментатор, лежачи десь між гарячим камінням, виводив якісь додаткові формули для стрільби* (Гончар, III, 1959, 114); **Не зна́ти стра́ху** — не боятися. — *Герої не знають страху!*

Побачив їх ясний нас заклика: — На ворога! До зброї! (Тич., II, 1957, 150); **Не зна́ти упи́ну** — бути нестримним у діях, вчинках. *Щоб заслужити її любов, він.. давав розкішні бенкети й розсипав воїнії дари, в той маркотратності своїй жодного не знаючи упину* (Бокаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 348); **Зна́ти ці́ну життю́** *див.* **життя́**.

7. *перех., також з підрядним реченням, у знач. присудк. сл., розм.* Видно, помітно. *І на хатньому вбранні знати осінь* (Барв., Опов.., 1902, 122); *Як дістатися, шукає В той пін замок, у палати, Бо воріт ніде не знати* (Манж., Тв., 1955, 175); *Ой, знати, знати, Хто кого любить: Сяде близенько Ще й приголубить* (Укр.. мір. пісні, 1958, 118); *Підмазати, думаєте, доліки не зуміє* [Оленка]*? Вигладить, виведе, жовтою смугою коло печі підведе, любо глянути, і віхтів не знати* (Горд., II, 1959, 22).

◇ **Пальці зна́ти** — про що-небудь невдало приховане, погано зроблене (через невправність, неуміння і т. ін.). *Не в тім питання, що з ним* [Давидом] *зробити, а як зробити? Щоб і комар носа не підточив, а не так, що й пальці знати* (Головко, II, 1957, 68); **Не знать і слі́ду** *кого, чого* — про відсутність або безслідне зникнення кого-, чого-небудь. *Кругом бори та болота, Туман, туман і пустота! Людей не чуть, не знать і сліду Людської страшної ноги* (Шевч., I, 1963, 240).

8. *тільки 2 ос., перех., у знач. вставн. сл., розм.* Уживається для зосередження уваги співрозмовника на чому небудь. — *Так, знаєш, занадився ото до мене той панок Середенський* (Н.-Лев., I, 1956, 124); *Сонечко війшло, вони й посхоплювались, щоб, знаєте, купця не втерять* (Кв.-Осн., II, 1958, 10); *А, знаєш, мені набридло вже сидіти й тебе чекати* (Ю. Янов., II, 1958, 61).

9. *тільки інфін., перех., у знач. вставн. сл., розм.* Уживається для вираження припущення, ймовірності чого-небудь; напевно, мабуть. [**Параска:**] *Ти, знать, нездорова, в тебе голівка болить. Кажи, дяню, болить?* (Вас., III, 1960, 39); *Дивно було — тільки чухра вдосвіта пішли були на буряки з села, а це вже й вернулися. Знати не найялись* (Головко, II, 1957, 225).

◇ **Бог (господь, чорт, диявол, біс, дідько, кат, хто, чума́, сатана́** *і т. ін.*) **(його́, тебе́, їх** *і т. ін.*) **знає́ (ана), що (куди́, як, які́** *і т. ін.*): а) невідомо, незрозуміло, що (куди, як і т. ін.). [**Хранцо:**] *Ще бог знає, що з їх* [дітей] *вийде* (Мирний, V, 1955, 126); — *Чи гаразд у їх у господі?.. Чогось не ведеться їм. Господь їх святий знає, що то таке!* (Вовчок, I, 1955, 17); *Хто ж винен.— дивувався Петрюк.— Дідько його знає... Кифір чорним пальцем розгладжував брови, тер бороду* (Библяк, Вишн. сад, 1960, 40); б) (*у знач. підсил. част.*) уживається при вираженні захоплення, здивування, незадоволення і т. ін. *Враз тебе там обморочать блиск і пахощі єгніткі, попугай заторочать приказки бог зна які* (Л. Укр.. I, 1951, 274); *Буе собі колись-то якийсь-то маляр... І що то був за скусний! Там морока його зна, як то гарно малював!* (Кв.-Осн., II, 1956, 5); *Тиша... Десь далеко хтось кричнув: «Ро-го-оп!» — і понісся-полетів цей окрик хто й зна куди далеко...* (Хот., I, 1966, 87); *Цей дріт приносить телеграми Хто зна з якої далини, І тим зрідні вік з листівками, Що неспокійний, як вони* (Рильський, III, 1961, 120); **Бу́деш (бу́де, бу́дете** *і т. ін.*) **зна́ти**— уживається при погрозі комунебудь. — *Чекай,— думав він гірко про батька,— будеш ти знати, як з тобі повіщусь...* (Коцюб., II, 1955, 381); **Дава́ти (да́ти) зна́ти** *див.* **дава́ти**; **Дава́ти (да́ти) себе́ зна́ти** *див.* **дава́ти**; **Да́ти ногам зна́ти** — втекти. *А Лисиці тільки того й треба було. Як не дасть ногам знати, як не чкурне, лиш зашелестіло в бур'янах* (Фр., IV, 1950, 76); **Зна́ти всі вхо́ди й ви́ходи** *див.* **вхід**; **Зна́ти мі́ру** *в чому* — дотримуватися певних меж у чому-небудь; **Зна́є ки́шка, чиє са́ло з'їла** *див.* **ки́шка**; **Знать не зна́ти, ві́дать не ві́дати** — категорично заперечувати що-небудь. *На суді Хівря казала: — Знать не знаю, відать не відаю, що й як було* (Григ.. Вибр., 1959, 117); **Іди́ та знай** *див.* **іти́**; **Не зна́ти, не ві́дати** *див.* **ві́дати**; **Не зна́ти що (де, куди́** *і т. ін.*) — невідомо, що (де, куди і т. ін.). *Мій син цілий рік перебуває не знати де* (Ю. Янов., II, 1958, 11); **Не зна́ти, де дівати (діти) о́чі (від со́рому** *і т. ін.*) *див.* **дівати**; **Не зна́ти, на яку́ ступи́ти** *див.* **ступа́ти**; **Зна́ти своє́ мі́сце** *див.* **мі́сце**; **Зна́ти ці́ну** *кому, чому* — цінувати кого-, що-небудь. *Перед паном, попом і урядником шапки не ламав* [батько], *поводився незалежно, бо знав собі ціну* (А.-Дав., Слово.., 1964, 5); *Трудовій він* [Петро] *знав ціну хвилині: всі дні — як на передовій...* (Дор.. Три богатирі, 1959, 49); **Пора́ (тре́ба) і (й) честь зна́ти** — час кінчати що-небудь, іти звідись. *Хтось кинув з гостей: «Ти не пора вже нам і честь знати?», Старицький підтакнув: «Авжеж, авжеж!» і перший підвівся з-за столу* (М. Ол., Леся. 1960, 230); **Хто [його́] зна́є** — невідомо; **Як (куди́, коли́** *і т. ін.*) **[сам (сама́, само́** *і т. ін.*)**] зна́єш (зна́єте)** - як (куди, коли і т. ін.) хочеш (хочете).—*А піти б мені справді у світ,— говорю Лукашеві.. —А як сам знаєш! Коли вже така твоя хіть — то йди собі з богом* (Вовчок, VI, 1956, 228).

ЗНА́ТИСЯ, знаюся, знаєшся, *недок., розм.* 1. *з ким.* Бути знайомим, дружити, приятелювати з ким-небудь. *— Прощай, Остапе! Чи не краще було б нам і не знатись з тобою?..* (Барв., Опов.., 1902, 30); *У Кракові багато змінилося, багато знайомих вийхало, декотрі повмирали, а з декотрими я не хочу знатися* (Стеф., III, 1954, 168); *Несподіванр до діда Йосипа зайшов агроном Яремченко, з яким старий ще до війни знався* (Д. Бедзик. Дніпро.., 1951, 15);

◇ **Зна́тися з чорта́ми (нечи́стою си́лою)**, *заст.* — займатися чаклунством. — *Так він* [князь] *і з чортами знався? — спитав Іванъ* (Мирний, IV, 1955, 26); *Сама боячись свого голосу, запитала* [Христина] *хлопця: — Давиде, і насправді твій господар знається з нечистою силою?* (Стельмах, Хліб.., 1959, 60).

2. *з чим.* Стикатися з чимось, зазнавати чого-небудь, переживати, відчувати щось. *Він вирнув раз і вбрує на молодого пасажира. «Такий, видно, це не знався з шахтою», казав його допитливий погляд* (Панч, Синів.., 1959, 5); *Не знавсь ти з муко́ю біркою, Не будеш віку ти копать... (Граб., I, 1959, 116); Змалку знався я з бідою, не цурався сліз* (Сос., Щастя.., 1962, 237;) // *безос. Як ма́ється, як зна́ється,— так і повертається* (Номис, 1864, № 9595).

◇ **Зна́тися з ві́дваго́ю** — виявляти хоробрість, бути відважним. *Вийно, хлопець вже знався з відвагою* (Ман., Звенигора, 1959, 236).

3. *на чому, рідко з чим.* Бути обізнаним з чим-небудь, розумітися на чомусь, мати досвід у чому-небудь. *Батько був роботящий, любив і шанував працю, добре знався на своєму ковальському ділі* (А.-Дав., Слово.., 1964, 5); *Дівчина.. знається на техніці* (Літ. Укр., 14.IX 1965, 1); *Я зовсім не знаюсь з тим: як, що писать і куди?* (Збірник про Кроп., 1955, 359); // Розбиратися, знати смак у чому-небудь. — *Пиєве нічого, добре... я на сому знаюся... Бо сам трохи не пивоварник* (Вовчок, VI, 1956, 288); *Тепя не знається на пирогах* (Номис, 1864, № 6510); *Мені сказали, що ви великий мастак ловити риби і добре знаєтесь на грибах* (Кол.. Терен.., 1959, 101); — *Чабан славний був, на віцях знався* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 101).

4. тільки інфін., у знач. вставн. сл., діал. Уживається для вираження припущення, ймовірності чого-небудь; напевне, мабуть. *Знатись, не бачив красної дівоньки, Що так ронявш дрібні слізоньки* (Чуб., V, 1874, 119).

ЗНА́ТНИЙ, а, е, і. Відомий своїми подвигами, заслугами; видатний. *Перша злива у весняній силі, Наче золоті напнуті струни — Над полями знатної артілі імені Паризької Комуни* (Мур., Трибуна, 1950, 33); *Багата і славна наша республіка на знатних людей — передовиків промисловості і сільського господарства, новаторів виробництва, невтомних трудівників* (Рад. Укр., 4.VII 1958, 1); *Знатний снайпер; Знатна ланкова.*

2. *розм.* Який має добрі якості; надзвичайний, чудовий. *Шишак, панцир і меч булатний; Спис з прапором, щит дуже знатний* (Котл., I, 1952, 267); *Знатна вечеря.*

3. Який належить до знаті (у 1 знач.). *Бажали б пани польські повидавати своїх дочок за багатирів і з роду знатного... Так де ж ти набереш стільки багатих та знатних женихів?* (Мирний, I, 1949, 206); *Родовитий боярин не міг служити під начальством мени знатної людини або навіть на однаковій посаді з людиною менш знатною* (Іст. СРСР, I, 1956, 122).

ЗНА́ТНИК, зна́тника, *заст., рідко.* Те саме, що зна́хар. * У порівн. *Прадід стоя, мов знатних, що знав всі вернячі таїни, він здавався Данилкові господарем степовим звичаїв* (Ю. Янов., I, 1954, 257).

ЗНА́ТНИЦЯ, і, *ж., заст., рідко.* Жін. до зна́тник. *У кілька днів занедужала Пилипиха. Покликали ми до неї усіх знатниць і лікарок* (Вовчок, I, 1955, 241).

ЗНА́ТНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до зна́тний 3. *Дім Вальтера Штрайбеля славиться тут і знатністю роду, й багатством худоби...* (Пех., Хто сіє вітер, 1959, 295); *Для зміцнення свого становища бояри строго додержувались місництва: заміщення державних посад відповідно до знатності походження й попереднього службового становища* (Іст. СРСР, I, 1957, 102).

ЗНА́ТНО, *присл., розм.* Належним чином, добре. [П и с а р:] *Ну, а Рябину обскубежо-таки! Знатно обскубемо!* (Фр., IX, 1952, 58).

ЗНАТТЄЛЮ́БНИЙ, а, е. Який любить багато знати (у 2 знач.), прагне до знань; допитливий.

ЗНАТТЄЛЮ́БНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до знаттєлю́бний.

ЗНА́ТТЯ, я, *с., рідко.* Те саме, що знання. *Я вже трохи знаю граматику, а для перекладів практичного знаття не треба* (Л. Укр., V, 1956, 22); *Не завагався* [Славко] *натякнути на нещодавнє походження її чоловіка, хоч повинен був догадатися, що це знаття для нього зовсім не потрібне* (Март., Тв., 1954, 264); — *Весна має бути рання,— говорили відповідали панські попихачі, начеб вони самі приганяли нагайками теплу годину.— Звідки ж це знаття? — Ікра щуки підказує: вже набубняліла на мальок! Це вам кожний рибалка скаже* (Стельмах, I, 1962, 186).

Коли б (якби, щоб і т. ін.**) зна́ття** — коли б (якби, щоб і т. ін.) знати. *Коли б знаття, де упаду — то б соломки підослав* (Номис, 1864, № 1744); *Щоб знаття, що я кума пиття, то б і діти забрав!* (Укр., присл., 1955, 227); *Ну, якби мені хоч знаття, де ти пробуваєш, то б хоч не так журився* (Мик., II, 1957, 256).

ЗНАТЬ, і, *ж., збірн.* 1. Привілейовані люди перев. у буржуазно-дворянському суспільстві. *Цариця в супроводі Зубова покинула зал. Тепер придворна знать могла вільно висловити свою захопленість красномовністю й лицарською витримкою Головатого* (Добр., Очак. розмир, 1965, 419); *Сім'ї родових старійшин, племінних вождів і жерців захоплювали найкращі ділянки землі і перетворювались в багату родоплемінну знать* (Іст. СРСР, I, 1957, 12); // *зневажл., рідко.* Заможні люди. *Ковзаються підошвами один одному по ногах, з теплою цупкістю, без особливого болю — наче граються. Остерігатися треба було тільки дукачів, ярмаркової знаті, що мала підбори з підковами* (Гончар, I, 1959, 46).

2. *рідко.* Люди, відомі своїми подвигами, заслугами. *Ударники степу Наповнили сад — Гуляє, танцює Колгоспная знать* (Ус., Вибр., 1948, 101).

ЗНАХАБНІ́ЛИЙ, а, е. 1. Діспр. акт. мин. ч. до знахабні́ти.

2. *у знач. прикм.* Те саме, що нахаби́ний. *А по селах партизани Сміливо гукали І фашистам знахабнілим Жити не давали* (Забашта, Вибр., 1958, 247); *Стали Вдвох міркувать вони, як женихів знахабнілих побутись* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 234); * Образно. *Земля нанесла рева й вогіла від пекельної стрілянини, бомб та виття знахабнілих ворожих літаків* (Ле. Ключ. лист, 1960, 44).

ЗНАХАБНІ́ЛО. Присл. до знахабні́лий 2. *З фронту надходили нерадісні вісті — фашисти знахабніло рвалися до Москви* (Цюпа, Назустріч., 1958, 207).

ЗНАХАБНІ́ТИ, ію, ієш. Док. до нахабні́ти. *Пани фабриканти і шахтовласники заворушились, знахабніли, знижують платню, наймають підбурювать рівників до бунту* (Кол., Терен... 1959, 58); *Дезертири знахабніли, не ховаються, озброєні, розлазяться по селах* (Кач., II, 1958, 220).

ЗНА́ХАР, я, *рідко* **ЗНА́ХОР**, **ЗНАХУР**, а, *ч., заст.* Людина, що лікує різними немедичними засобами, а також займається чаклуванням. *Прибіг знахар. Тудою, сюдою, віхтем, деркачем, ..дзвбнею, сморовидлом,— нічого не вдіє!* (Вовчок, VI, 1956, 273); [П а в л о:] *Нема нудніної болісті, як зуби.* [Я к и м:] *С такі знахарі, що змовляють* (Крон., II, 1958, 354); *Цілу ніч на горищі щось гурчить, як ото на прядці пряде або на бубні бубонить. Вона* [жінка] *і до знахарів, і до шептух — не допомагає. Це, кажуть, у тебе проклятє місце, треба перенести хату на другу садибу* (Тют., Вир, 1964, 85); *За всього свого князівства* [князівства] *зібрав князь лікарів, знахурів — та ні один нічого не вдіє, ніхто поради не дасть* (Стор., I, 1957, 54); * У порівн. *Сей на руках знав ворожити, Кому, знав, скільки віку жити, Та не собі він був пророк. Другим ми часто пророкуєм, Як знахурі, чуже толкуєм, Свої ж цураєм циганок* (Котл., I, 1952, 225).

ЗНА́ХАРКА, *рідко* **ЗНА́ХОРКА**, **ЗНА́ХУРКА**, и, *ж., заст.* Жін. до зна́хар, зна́хор, зна́хур. *Вже не одна дівчина од його чахла, не одна й до знахарки ходила, і зілля варили, і чарували, так нічого не вдіяли* (Стор., I, 1957, 136); *95 процентів жінок* [царської Росії] *родили без усякої медичної допомоги, калічилися всякими бабками-знахарками* (Рад. суд на охороні прав..., 1954, 4); *Від якогось часу корова слудла, не дає молока, не підпускає навіть до себе.. Коли покликали знахорку, вона шепнула одне лиш слово: відьма!* (Коцюб., I, 1955, 263); *Довго знахурка вишіптувала і над Хведором, і над воском, і над водою* (Мирний, III, 1954, 58).

ЗНА́ХАРСТВО, *рідко* **ЗНА́ХОРСТВО**, **ЗНА́ХУРСТВО**, а, *с., заст.* Ремесло знахаря, знахора, знахура. *Ми не повинні ігнорувати досвід справді народної медицини, але зобов'язані нещадно боротися із знахарством* (Наука..., 11, 1963, 59).

ЗНА́ХАРСЬКИЙ, *рідко* **ЗНА́ХОРСЬКИЙ**, **ЗНА́ХУРСЬКИЙ**, а, е, *заст.* Стос. до знахарства, знахорства, знахурства. *Не зіллям наговорним, не чарами знахарськими, а сльозами, щирим признанням, клятвою подруж-*

ньої вірності розчулила вона Прохорове серце, повернула його до сім'ї (Шиян, Баланда, 1957, 235).

ЗНАХАРУВА́ТИ, ýю, ýєш і **ЗНАХАРЮВА́ТИ**, юю, ює́ш, *недок., заст.* Займатися знахарством. *Знахар зараз раду дав (Давненько вже у пеклі знахарював)* (Вовчок, VI, 1956, 274); *Віддавна вже трудився* [Гасвий] *натаганням людських ніг і рук. Брався знахарювати й до худоби* (Март., Тв., 1954, 235).

ЗНАХАРЮВА́ТИ *див.* **знахарувáти.**

ЗНА́ХІДКА, и, *ж.* 1. Те, що під час розшуків або випадково знайдене. *В апаратній Маланка шукала Андрієвих пальців. Три жовтих, в олії, цурпалки валялись долі, біля машини, четвертого так і не знайшла. Вона загорнула знахідку у хустину і взяла з собою* (Коцюб., II, 1955, 49); *Відак золотого знайшов на землі,— Зрадів, аж заплакав. Додому йдучи, Згубив свою знахідку в лісі вночі, Шукав до світання в імлі* (Воронько, Тепло.., 1959, 96); *Підходить* [Денис] *до Мар'яни і передає їй гриби. — Ось тобі, господине, моя знахідка* (Стельмах, II, 1962, 223); * У порівн. *Рука Цимбала тремтіла, коли він, мов дорогу знахідку, вносив до списку делегатів ім'я Марини Дубчак* (Жур., Знич. турботи, 1960, 111).

△ **Бюро́ (стіл) зна́хідок** — установа, відділ, куди приносять знайдені речі для повернення їх власникам. *У бюро знахідок — чималій кімнаті з полицями уздовж стін, чергував лейтенант міліції* (Собко, Матв. затока, 1962, 90).

2. *перен., розм.* Про людей, тварин, предмети, які вдало виявлені, придбані і стануть комусь у пригоді. *Такі, як Маруся,— гарненькі побрехухи — знахідка для шпигуна* (Мушк., Серце.., 1962, 221); *Напівзруйноване чабанське стійбище стало для червоноармійців просто знахідкою* (Гончар, II, 1959, 420); * У порівн. *Все записуй в серці молодому, Буде це як знахідка тобі, Коли в старість прийдеш, як додому, Як у гавань тиху по плавбі!..* (Рильський, III, 1961, 324); // Результат наукових, творчих, виробничих і т. ін. пошуків; досягнення. — *Знахідка, Маріє Остапівно, знахідко! — раптом крикнув він* [професор]. — *Пишіть* (Кучер, Чорноморці, 1956, 183); *Окремі епізоди фільму — це справжня режисерська знахідка* (Мист., 1, 1959, 19); *Творчі шукання і знахідки кращих лекторів і пропагандистів уже привели до значного пожвавлення усної пропаганди* (Ком. Укр., 9, 1963, 59).

3. *розм.* Дія за знач. **знахóдити** 1. *Пам'ятками участі східно- і центральноєвропейських племен у подіях римської історії є, між іншим, знахідки на землях цих племен так званих римських медальйонів* (Археол., VIII, 1953, 46); *Знахідки викопних решток тварин, рослин, стоянок людей кам'яної доби незаперечно доводять, що лес відкладався не у водяному середовищі, а на суші* (Знання.., 9, 1965, 15).

ЗНАХІ́ДНИЙ: △ **Знахідний відмінок**, *грам.*,— відмінок, що відповідає на цитання: кого? що? *Розрізняють шість відмінків: називний, родовий, давальний, знахідний, орудний і місцевий* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 306).

ЗНАХО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знахóдити** 1, 2. *Алмази рідко трапляються в земній корі, і через це знаходження їх коштує в середньому багато робочого часу* (Марке, Капітал, т. I, кн. 1, 1952, 46); *Мої.. думки не спалахнули полум'ям радості, не запломенились радістю знаходження...* (Кол., На фронті.., 1959, 22).

ЗНАХО́ДИТИ, джу, диш, *недок.*, **ЗНАЙТИ**, знайду́, зна́йдеш *і рідко* **ІЗНАЙТИ**, найду́, на́йдеш; *мин. ч.* знайшо́в *і рідко* ізнайшо́в, шла́, шло́; *док., перех.* 1. Шукаючи, виявляти кого-, що-небудь десь. *Петруня сідає, перебирає газети, знаходить потрібну, читає* (Вас., III, 1960, 347); *Звиклі до всього монгольські коні розгрібали ногами сніг, знаходили стеблинки трави, торішнє листя* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 489); *Хто чого шукає, то й знайде* (Укр.. присл., 1955, 294); *Якби то дались орлині крила, За синім би морем милого знайшла* (Шевч., I, 1963, 4); * Образно. *Уже й вечір, а Василя немає. «Чи не трапилась яка біда з ним?» Біди не шукай, вона сама тебе знайде* (Автом., Так народж. зорі, 1960, 264); // Виявляти, відкривати внаслідок спеціальних розвідок, досліджень. — *Прошу вас.. звернути увагу на корисні копалини. На Україні за всяку ціну треба знайти нафту* (Стельмах, II, 1962, 258); *Знайти кам'яне вугілля;* // Підшукувати, добирати кого-, що-небудь. *Рудик від збентеження не знаходить одразу, що сказати, тільки хапається за голову, неначе в приступі нагльої болю* (Л. Укр., II, 1951, 402); *Слухачі всі зареготали, і Мишуня ніяк не знаходив слів, щоб пояснити своє запитання* (Ю. Янов., II, 1954, 133); *А мати все: — Одружись, Грицю, та й одружись! Чому ні? — А тому ні,— каже Гриць,— що любої пари не знайшов; а побратись абияк не гоже!* (Вовчок, I, 1955, 39); *Якщо відпаде потреба у військових моряках, то й тоді він знайде для себе корисну справу* (Логв., Давні рани, 1961, 25); *Незабаром ізнайшов* [Денис] *собі добру місцину поблизу дуба* (Гр., II, 1963, 252); // Виділяти, вибирати певний проміжок часу для чого-небудь. *Доводиться просто дивуватися, коли цей борець, поет, белетрист і публіцист знаходить ще час для серйозної наукової роботи!* (Коцюб., III, 1956, 35); *Може, Ви знайдете зайву часину і коли-небудь обізветесь до мене* (Мирний, V, 1955, 378).

◇ **Знайшóв (знайшóв** *і т. ін.)* **дýрня** *див.* **дýрень**; **Вдень з вогнéм (свічкóю** *і т. ін.)* **не знайтú** *кого, що* — не можна розшукати кого-, що-небудь, навіть докладаючи великих зусиль. *Мульди поні, а машиніста вдень з вогнем не знайдеш* (Руд., Вітер.., 1958, 272); **Кінці́ зна́ходити (знайти́)** *див.* **кінéць** [1]; **Ни́тки сухóї не знáйдеш** *див.* **ни́тка**; **Знайтú óком (óчима)** *див.* **óко.**

2. Одержувати, мати, здобувати кого-, що-небудь. *Ти вічне життя. Долелюбе, Знаходиш в огні барикад* (Рильський, III, 1961, 260); *В ряді* [капіталістичних] *країн бідалі зростають величезні запаси сільськогосподарської продукції, що не знаходить платоспроможного попиту* (Рад. Укр., 31.I 1959, 4); *Хто з нами в ногу йде — в житті він щастя знайде* (Укр.. присл., 1955, 404); *В особі російського пролетаріату трудящі всіх національностей нашої країни вперше в історії знайшли надійного керівника в їх боротьбі за повалення соціального і національного гніту* (Тези про 300-річчя возз'єдн.., 1954, 13); // Зустрічати з боку кого-небудь якесь почуття, певне ставлення до себе і т. ін. — *Частенько виступав і я у волзьких містах,— згадує Сакаганський,— багато мою друзів-волгарів, не раз у старі тяжкі часи знаходив у них братерську підтримку, щире товариське слово...* (Мартич, Повість про пар. артиста, 1954, 13); *Давно вже погнали його злидні з Китаю. Не одну тисячу кілометрів сходив він у російській тайзі в пошуках кореня життя — женьшеня.. Знайшов він тут дружбу і нове товариство* (Довж., I, 1958, 113); // Придбавати, одержувати в чому-небудь джерело якогось настрою, певних почуттів і т. ін. *Вона черпала сили у тій покорі, знаходила в ній терпку насолоду* (Коцюб., I, 1955, 331); *Христина заплакала, знаходячи в сльозах полегшення* (Стельмах, I, 1962, 607); *Не додавай знесиленим журби, Не бобивай зневір'ям підупалих, А розбуди не діла боротьби, Знайди розвагу в світлих ідеалах!* (Граб., I, 1959, 387); *Квітує степ на Перекопі. Іскриться сіль на Сиваші. Забудь на мить буденний клопіт, Знайди наснагу для душі* (Дмит., В обіймах сонця,

1958, 9); // *у сполуч. із сл.* відгомін, вираз, відгук, відображення і т. ін. Мати вияв, виявлятися в чому-небудь. *Різні етапи, всі визначні події нашого життя знаходили і знаходять свій відгомін у величному симфонічному звучанні його* [П. Тичина] *поезії* (Мал., Думки.., 1959, 8); *Якщо в музиці у досконалій художній формі втілені високі прагнення і почуття людей — вона знайде гарячий відгук в серцях наших сучасників, надихне їх на нові подвиги* (Літ. Укр., 30.III 1962, 1); *Як селянські рухи, спрямовані проти жорстокої експлуатації, так і боротьба робітників знайшли глибоке відображення в творчості Івана Франка* (Ком. Укр., 8, 1966, 69).

◇ **Знайти́ кіне́ць (могу́лу, ві́чний спочи́нок** і *т. ін.*) — загинути, померти. — *То ж він завтра із другою Піде під вінець... А я собі під вербою Знайду вже кінець!* (Л. Укр., І, 1951, 325); *Лежи, Олечко! Лежи на своїй смертній постелі. Знайшла ти вічний спочинок далеко від рідної матері* (Хижняк, Тамара, 1959, 191); **Знахо́дити (знайти́) [собі́]** пристано́вище (прито́лок і *т. ін.*) — перебувати, зупинятися, поселятися де-небудь. *Бункер, в якому знайшов собі пристановище художник, містився в тому ж підвір'ї, що й вогнева мінометників* (Гончар, III, 1959, 267); *Кілька чоловік нас, партизанів, знайшли собі притулок на невеличкому болоті* (Збан., Крил. гонець, 1953, 18); **Знайти́ суд** на кого — вчинити кого-небудь, застосувавши певні засоби впливу. *Коли так, вона знайде суд на них, вона дасться їм узнаки. Явдоха вилялась, як умліла, і з качалкою в руках вибігла з хати* (Коцюб., І, 1955, 56); **Не знахо́дити (не знайти́) [собі́]** місця: а) втрачати душевну рівновагу, самовладання, спокій. *Мати, мабуть, місця собі не знаходить, вболіваючи за мені, клянучи себе за те, що дозволила Марії поїхати в Севастополь до брата* (Кучер, Чорномор'я, 1956, 34); *У голові Давидовім жінці вчувався немов виваги до неї.. Чи думав, що так і до всіх вона, як до нього, хто б не зайшов,— весела, місця собі не знайде в хаті* (Головко, II, 1957, 101); б) фізично страждати від чого-небудь. *До города дорога й недалека, Не забариться б перейти. Та як на те така стояла спека, Що й місця не знайти* (Гл., Вибр., 1951, 79); *Як тільки циганка сотворила тее ворожбитство, в баби лице почорніло, з рота виступила піна і стало її так трясти, що місця собі не знайде* (Тют., Вир, 1964, 16).

3. *також без додатка.* Придумувати, розмірковуючи над чим-небудь. *Вони* [чиновники] *знаходять інший шлях: висилати на Камчатку бунтарів, революціонерів, яких народило і місто, і село* (Стельмах, І, 1962, 17); *Ілі якийсь час усі мовчки, не знаходили, про що балакати* (Головко, II, 1957, 137); *Ленін знайшов шляхи і засоби, щоб в-за тюремних грат керувати «Союзом боротьби»* (Біогр. Леніна, 1955, 33); — *От як дядько Вавило тебе батурою одшмагають, отоді знатимеш!* — *За що ж він битиме?* — *питаю.* — *Він знайде за що* (Тют., Вир, 1964, 30); // Внаслідок спостережень, досліджень і т. ін. приходити до певних висновків, складати, створювати якусь думку про кого-, що-небудь. *Горький писав мені, що він переглянув коректурні аркуші (перші) і знаходить переклад «удачным». Радить мені зараз випустити 2 і 3 томи* (Коцюб., III, 1956, 372); *Завтра я їду до Яновського і.., спитаю, як він знаходить мій стан взагалі* (Л. Укр., V, 1956, 381); *Він тепер міркував, чи не дуже вже через край, говорячи про земських начальників. Розважившись добре, він знайшов, що справді взяв через край* (Сам., II, 1958, 231); // *діал. док., розм., у сполуч. із сл.* чим, за чим, що, кого і т. ін. Уживається для вираження іронічного ствердження по кого-, чого-небудь. — *Оце знайшли, чим турбуватись. Небрязкачі будуть* (Вовчок, VI, 1956, 288); — *Ну, годі, Яшко, годі! Теж мені, знайшов за чим плакати! За куркульськими наймами!* (Головко, І, 1957, 139).

◇ **Знахо́дити (знайти́) [собі́] ра́ду** — приймати певне рішення, вміти вийти із скрутного становища. *Пилипиха усю правду нашу знала, а ради не знаходила, хоч яка була мисліва собі* (Вовчок, І, 1955, 223); *Іншим завжди щось поробить* [Василина], *а от собі ніяк не може ради знайти...* (Кучер, Трупна любов, 1960, 285); **Знайти́ себе́** — визначити своє покликання. *Творча доля художника* [І. Похитонова] *була складною і не зовсім звичайною. Довго він не міг знайти себе, свого справжнього покликання* (Мпст., 5, 1963, 25); **Знайти́ своє́ мі́сце** — дістати можливість застосувати свої здібності. [Степан:] *У мирному житті кожна людина мусить своє місце знайти* (Кор., II, 1955, 88); **Знахо́дити (знайти́) спі́льну мо́ву** з ким — досягати повного взаєморозуміння з ним-небудь. *Яка вона була щаслива, коли між двома сварками, хоч на хвилину, їй вдавалось знайти спільну з Антоном мову!* (Коцюб., II, 1955, 305).

4. Зустрічати, заставати кого-, що-небудь десь. *Під час танку, коли траплялися перерви й переходи, вони любила зайвий раз упевнитися, що ми сидимо в залі — я чи Сев. Ми й сиділи, у нас було одне місце, де вона завше знаходила нас* (Ю. Янов., II, 1958, 53); *Біля крюка* [пульманівського вагона] *Каленик Романович з Рубіном знайшли кілька молодих ковальських помічників і коваля* (Сенч., Опов., 1959, 15); *На колгоспному дворі він знайшов тоже попелу цілі купи* (Тют., Вир, 1964, 378); // Заставати, виявляти кого-, що-небудь в якомусь положенні, стані. *Татьяну він саму знаходить, І мовчки бекіляка хвилин. Вони сидять* (Пушкін, Є. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 206); *Макуха все й розказав: як увійшов у світлицю і як знайшов Левка над скринею в гріхами* (Кв.-Осн., II, 1956, 261); *Двері до капітанської каюти знайшли вачиненими* (Трубл., Шхуна.., 1940, 193).

5. Помічати, бачити у комусь, чомусь що-небудь. *Мати знаходила і свої риси в дитині: тихі ходи, лагідна мова, рівний грудний голос* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 7); *Правду кажучи, я не знайшов нічого такого у тій рецензії, щоб заради неї збивати бучу* (Мирний, V, 1955, 363); *Химерний він* [Матвій] *чоловік: мерзне в тих лісах, наче вовчий хвіст, сам на вовкулака став схожим, а, дивись, щось людське і знайдеш у нього* (Стельмах, І, 1962, 95); *Жених мій унадився до Бетсі... І що він у ній, навіженій, знайшов?* (Бернс, Вибр., перекл. Лукаша і Мисика, 1959, 87).

6. *тільки док., розм.* Народити (дитину). *Сова кричить.. «Се якась дівка знайде дитину»* (Барв., Опов., 1902, 238); *А пора вже як прийшла, Двох синів собі знайшла* [царівна]. *Не оховаєш в мішку шила, Враз цареві «доложили»* (Манж., Тв., 1955, 201).

ЗНАХО́ДИТИСЯ, джуся, дишся, *недок.*, **ЗНАЙТИ́СЯ**, знайду́ся, зна́йдешся і *рідко* **ІЗНАЙТИ́СЯ**, найду́ся, найдешся, *док.* 1. Бувати виявленим у результаті розшуків; відшукуватися (про кого- або що-небудь загублене, втрачене, зникле). *Ганна все копалась у комоді.. Хустка все комусь не знаходилася, а Гордія брала нетерпляча* (Гр., II, 1963, 43); *Будь ласка, порайтеся у своїх паперах, може він* [статут] *де знайдеться у Вас* (Мирний, V, 1955, 427); *Матвій ласкаво пригорнув жінку.— Розгубилися ми, Маріє, але знайшлися. Ти не плач* (Ірчан, II, 1958, 313).

2. Бути в наявності; виявлятися. *Їздять вони* [пани] *у таких колясах, що хитає, як у колисці, возять їх такі коні, що аж землю рвуть; вслуговують їм слуги такі терпеливі, як вчені,— от пани в нас такі знаходяться!*

(Вовчок, І, 1955, 380); *Оце небавенько пішов він до Буди Лельчицької,— там у нього тітка знайшлася* (Шиян, Партиз. край, 1946, 119); *Щось у сумках у нас і знайшлося, повечеряли ми усі четверо* (Хотк., І, 1966, 169); // безос. *Комендант встав із стільця і сказав через перекладача, що треба вибрати старосту. Якщо є добровольці — підходьте. Бажаючих довго не знаходилося* (Тют., Вир, 1964, 412); // Траплятися, з'являтися. *Женіх якось не знаходився, бо ні багачкою, ні красуною панна не була* (Коцюб., І, 1955, 312); *Щодня Параска навідувалась у хату своєї дочки, і кожний раз її серце боліло, бачачи тую пустку: ніхто не знаходився, щоб її нанять, бо пересельці багато покидали хат* (Григ., Вибр., 1959, 302); *Коли ж і добра година — разом знайшлася служба двом братам, старшому й середньому* (Вовчок, І, 1955, 309); — *Чорт з нею, з економією. Подумаєш — щастя. Була б шия, а ярмо знайдеться!* (Головко, II, 1957, 423).

◇ **Знайдéться вуздéчка** *див.* **вуздéчка**; **[Який] знайшóвся (знайшлáся, знайшлúся)** *хто* — уживається при висловленні іронічних зневажл. ставлення до кого-небудь. [К о б з а р:] *Та що ти справді мені таке, що почав учити? ..Дивись, знайшовся учитель!* (Мирний, V, 1955, 77); *Метушилися з брючками люди, ганяючись за бугаєм.— Направляй сюди! — відважно кричав Охрім, розмахуючи віжками.— Я його.. уберу.— Штани свої краще держи! Силач який знайшовся* (Тют., Вир, 1964, 114).

3. *тільки недок., розм.* Бути, перебувати, міститися десь-небудь. *Це ж твоя бабина вже подала їм звісточку, де це я знаходжусь* (Н.-Лев., IV, 1956, 238); *Ця розмова з командуючим, який знаходиться аж у Москві, дуже ясно вимальовувала перед дівчиною весь масштаб велетенської операції, де з обох боків беруть участь тисячі людей* (Собко, Срібний корабель, 1961, 266); *Прапор командуючого ескадрою знаходився на крейсері «Москва»* (Кучер, Чорноморці, 1956, 7); // Перебувати в якому-небудь стані чи положенні. *Ольга теж знаходилась під магічним впливом цієї оманної віри у всемогутність батька* (Вільде, Сестри.., 1958, 512); *Найкращий зв'язок з космічним кораблем здійснюється тоді, коли Сонце, Земля і корабель знаходяться на одній прямій* (Наука.., 6, 1964, 52).

◇ **На кінці́ язика́ знахо́диться** *див.* **кінéць** [1]; **Як на кілóчках знахóдитися** *див.* **кілóчок**.

4. *тільки док., на що, із спол.* Що і *без додатка, розм.* Зміркувати, додуматися сказати, зробити що-небудь, вийти, не розгубившись, із скрутного становища. *Катерина не зчовчала, знайшлася на відповідь* (Рудь., Остання шабля, 1959, 46); *Останні Ярошеві слова, видно, приголомшили діда Власа, бо він не знайшовся, що на них сказати* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 46); *Роман ще дужче зашарівся, але одразу й знайшовся. Він розділив букет на дві частини, ввічливо уклонився й підніс квіти Ользі й Ярославі* (Минко, Ясні зорі, 1951, 252).

5. *тільки док., розм.* Народитися. *Саме напровесні Настя злягла: знайшлось хлопчатко* (Коцюб., І, 1955, 75); *І куди не подивися — скрізь красивиди знайомі — тут мій батько зростав, тут і сам я знайшовся і зріс* (Голов., Поезії, 1955, 52); [М о т р я:] *Ночі холодні, де я подіну телятко, як знайдуться вони* (Мороз, П'єси, 1959, 41).

6. *тільки недок.* Пас. до **знахóдити** 1.

ЗНÁХОР *див.* **знáхар**.

ЗНÁХОРКА *див.* **знáхарка**.

ЗНÁХОРСТВО *див.* **знáхарство**.

ЗНÁХОРСЬКИЙ *див.* **знáхарський**.

ЗНÁЧЕНИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **значúти**. *Взяла я ті шматки сала та й притулила до свого, бо сало ж не значене* (Н.-Лев., III, 1956, 282).

ЗНАЧЕННЄВИЙ, а, е. Спец. по значення 2. *Крім індукції,— основного способу формоутворення, при якій одна ераматична форма повністю уподібнюється іншій на підставі певної значеннєвої чи зовнішньої близькості,— слов'янська система відмінювання засвідчує також явища неповного уподібнення, так званої контамінації* (Мовозн., XVI, 1961, 28).

ЗНАЧЕ́ННЯ, я, с. 1. Громадська, політична, історична і т. ін. вага, роль кого-, чого-небудь; важливість. *Січневий пленум 1970 року має дуже велике значення в історії нашої партії. Він остаточно визначив тактичну лінію партії для епохи контрреволюції..* (Ленін, 16, 1949, 294); *Період розгорнутого будівництва комунізму характеризується дальшим зростанням ролі і значення Комуністичної партії, як керівної і спрямовуючої сили радянського суспільства* (Програма КПРС, 1961, 119); *Значення Пушкіна виходить далеко за межі літератури* (Корн., Разом із життям, 1950, 76).

◇ **Надава́ти (нада́ти) зна́чення** *див.* **нада́вати** [2].

2. Суть чого-небудь; зміст. *Воля, воля і воля! Це чарівне слово, спеститоване столітнім дідом, розпалювало кров у хлопця, а дядькові, з літами, під впливом витворених панщиною умов, прибрало більш конкретну форму, глибше значення* (Коцюб., І, 1955, 339); *Вітри такі, що в буквальному значенні свого виразу — стріхи зривало* (Л. Укр., V, 1956, 218); *Улас гарячково рився в підручнику, шукаючи ті місця, де описується значення цього терміна* (Тют., Вир, 1964, 52).

ЗНАЧÍЙМИЙ, а, е. Який відіграв певну роль; важливий. *В основі успіху труни, керованої Кропивницьким, лежало передусім це, що більшість п'єс репертуару підносила суспільно значимі питання* (Життя Саксаганського, 1957, 40); *У художньому творі тема, якою б вона не була вдячною і значимою, ще не є гарантією його художньої цінності* (Вітч., 6, 1961, 190).

ЗНАЧÍЙМІСТЬ, мості, *ж.* 1. Роль, важливість чого-небудь. *Говорив* [Корж] *не голосно, але переконливо; кожним словом, жестом і рухом підкреслював значимість власної персони* (Добр., Тече річка.., 1961, 31); *Для селянина-колгоспника характерні колективізм, взаємодопомога, усвідомлення суспільної значимості своєї праці* (Ком. Укр., 4, 1967, 64).

2. Суть чого-небудь; зміст. *Коли говорилися ці слова, Катря сиділа приголомшена і знівечена їх страшною значимістю* (Рибак, Час.., 1960, 458); *Усі почули, як вигукнув Брянський: — За Батьківщину! Вперед! Ніколи, ні до, ні після цього, Черниш не чув цієї фрази так. З якоюсь особливою силою й значимістю прозвучала вона їм тут, збираючи всіх в кулак* (Гончар, III, 1959, 118).

ЗНАЧИ́ТИ, чу, чиш, *недок., перех. і без додатка.* 1. Мати якийсь зміст, дорівнювати значенням чому-небудь. *— Сіра я, знаєте, на припічку та й розгадую, що би цей сон міг значити* (Март., Тв., 1954, 80); *— У нас можуть бути діти... Голубчику!.. Ти лиш вдумайся, що то значить те велике слово... Дитиняточко маленьке...* (Хотк., II, 1966, 203); // *з інфін. або підрядним реченням.* Означати що-небудь, свідчити про щось. *Я себе ловлю, що до сонця звертаюсь, як до живої істоти. Невже це значить, що мені вже бракує товариства людей?* (Коцюб., II, 1955, 229); *За мир у всьому світі — Це значить: за народ, За колоски калиті, За шум весняних вод!* (Рильський, III, 1961, 43); *Визнавати об'єктивну, тобто незалежну від людини і від людства,*

істину, значить так чи інакше визнавати абсолютну істину (Ленін, 14, 1949, 115).

2. Відігравати певну роль, мати яке-небудь значення, бути важливим для когось. *Коли мої твори що-небудь значать, мають яку-небудь вагу, то задля діла (справжнього діла) — вони одні тільки потрібні, а не моє ймення* (Мирний, V, 1955, 400); [Ричард:] *Більше для мене значить усміх мого Деві, аніж прокльони твого Гобвінсона* (Л. Укр., III, 1952, 51).

Що [то] зна́чить *хто, що* — уживається при намаганні пояснити щось підкреслюванням певних особливостей, рис кого-, чого-небудь. — *Пам'ятаєш, як старший лейтенант Брянський перед своєю смертю гукнув нам: «За Батьківщину!..» І голос тобі в нього був якийсь не простий...— Що то значить — Батьківщина!..* (Гончар, III, 1959, 192).

ЗНАЧИ́ТИ, чу́, чи́ш, *недок., перех.* Робити позначки, мітки; мітити. *Весь гойдящий ліс десятники тут же значили крейдою, саме його й брали ми* (Мур., Бык. повість, 1959, 138); *До пізнього вечора не розходились новобудівці з поля: одні ще отримували землю, другі пакілям значили межі, а треті ..орали свої наділи на зяб* (Стельмах, II, 1962, 150).

ЗНА́ЧИТИСЯ, чуся, чишся, *недок.* 1. Бути записаним, внесеним до якогось списку; числитися де-небудь. *Він.. навіть не дивився на той списочок, в якому значилося і його прізвище серед тих, що викликалися на розмову з ректором* (Тют., Вир, 1964, 58); *Люди ми не слобідські. Раніше за Томарівською волостю значились, а тепер до Борисівської нас приписано* (Шиян, Баланда, 1957, 151); // Бути написаним, указаним де-небудь; зазначатися. *Олег Іванович зупинився на шляху біля почорнілого стовпа з погнутою блашаною стрілкою. Колись на ній, мабуть, значилась назва якогось недалекого села* (Голов., Тополя.., 1965, 10); // *безос.* *В родовому архіві Стадницьких документально значилось, що Володимир Стадник військовим промислом дослужив дворянського герба і достоїнства* (Стельмах, I, 1962, 15); — *Так от що, Женю.. Ці документи я знайшов при твоїй матері.. Тут значиться, хто ти, як твоє прізвище* (Мокр., Острів., 1961, 14).

2. *перев. із заперечн. част.* не, *розм.* Бути в наявності; // *безос.* *Чого-чого, але наскоку звідси адмірал Якімов ста завісім не сподівався: адже йому достеменно було відомо, що в пустинному цьому районі червоних військ не значиться* (Гончар, II, 1959, 47).

3. *безос., діал.* Вважатися. *Я стала у них за служницю.. Нібито значилося, що й вони мені помагають, але така то була їх поміч!* (Фр., III, 1950, 98).

4. *безос., кому, діал.* Здаватися (про сприймання). *Коли світ був пломенистий, веселий — значилося Остапові, що в людей день* (Вовчок, I, 1955, 334).

ЗНА́ЧИТИСЯ, ’ться, *недок.* Пас. до **значи́ти**. *Кожний найменший рух, кожний скок риби в Дніпрі значився на поверхні кружечками* (Оп., Ідуть.., 1958, 308).

ЗНА́ЧИТЬ, *вставн. сл., розм.* Уживається для підсумовування, узагальнення висловленої думки; отже, таким чином. *Сплю добре, раком лягаю, у 8 встаю, сплю, значить, не менше 9 годин на добу* (Коцюб., III, 1956, 328); *Павло як-так, для годиться, помантачив косу, попльовав у руки, широко розставив ноги і, відвівши далеко назад косу, щоб, значить, був більший розгін, махнув нею по траві і вдав на землю* (Тют., Вир, 1964, 249).

ЗНА́ЧИТЬСЯ, *вставн. сл., діал.* Значить. [Хранко:] *Ну, а скільки ж тобі та мучка доходу давала?* [Перепадя:] *Та аж нічого доходу. Сіно, значиться, брав та очерет жав — отаж і дохід увесь* (Мирний, V, 1955, 124); *Ти що ж думаєш, я ото про гроші завів, щоб, значиться, наздогад буряків?* (Чаб., Катюша, 1960, 170).

ЗНАЧІ́ННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **значи́ти**.

ЗНАЧІ́ННЯ [2], я, *с., діал.* Значення. [Василь:] *Дуже велике пошанування робите ви мені, називаючи мене батьком нової літературної школи. Шановні добродійки й добродії! Ви прибільшуєте мов значіння* (Сам., II, 1958, 99); [Семпроній:] *Підслухано якісь слова містичні про тіло й кров. Се вам найбільше шкодить. Коли б хто розказав хоч би мені, яка в тому потреба і значіння* (Л. Укр., II, 1951, 471).

ЗНАЧКІ́СТ, а, ч., *розм.* Те саме, що **значкі́вець**. *Значкіст ГПО, волейболіст-третьорозрядник, Георгій був одним з тих фізкультурників, яких у нашій країні мільйони* (В ім'я Вітч., 1954, 46); *Серед воїнів значно збільшилось число відмінників, ..розрядників та значкістів* (Веч. Київ, 28.1 1966, 1).

ЗНАЧКІ́СТКА, и, *ж.* Жін. до **значкі́ст**.

ЗНАЧКІ́ВЕЦЬ, вця, *ч.* Той, хто заслужив, одержав право на носіння певного значка (у 1 знач.).

ЗНАЧКО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **значо́к** 1, 2. *Значковий метод* [у історико-етнографічних атласах] *застосовується найчастіше для передачі географічного розміщення й характеристики явищ, локалізованих у певних місцях* (Нар. тв. та етн., 3, 1967, 34).

ЗНАЧКО́ВИЙ, во́го, *ч., рідко.* Той, хто несе якийнебудь церковний знак. *За панотцем рушила пічва, а за нею значкові понесли хоругви й стяги, за якими вже посунули всі козаки* (Стар., Облога.., 1961, 8); // *військ., заст.* Звання, що надавалось у реєстровому козацькому війську з другої половини XVII століття. *Родом з Глухова, юриста, Він має чин канцеляриста.. Щоб значкового дослужиться І на війні чим поживиться, Вступив в Енеїв легіон* (Котл., I, 1952, 251).

ЗНАЧЛИ́ВИЙ, а, е. Те саме, що **знача́ючий**. *Ніколи, можливо, сучасник (я маю на увазі художника-творця) не мав такого вдячного грунту для створення зразків мистецтва високих і значливих, як у наш час — час титанічної боротьби світла з темрявою* (Довж., III, 1960, 212); *Значлива посмішка.*

ЗНАЧЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **значли́вий**. *Вокальні сцени в М. Л. Кропивницького, як-от перша поява його з гучною піснею «Дід рудий, баба руда», в якій він ніс значливість особи пана Виборного, або сцена з жартівливою піснею «Ой під вишнею», яку він ніби розповідав цілком серйозно, завжди зустрічались громом оплесків* (Збірник про Кроп., 1955, 269); *Киваючи головою до полового, Яків Тарасович спитав його з особливою значливістю: — Скільки з мене належить?* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 470).

ЗНАЧЛИ́ВО. Присл. до **значли́вий**. *Коли люди, зібравшись до гурту обмірковувати якусь сільську турботу, починають говорити, як ведеться, перші — свое, другі — інше, Проць уважно слухатиме перших, ще уважніше — других, значливо похитуватиме малою, схожою на дозрілу моркву головою: «Ага... Так...»* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 40).

ЗНАЧНИ́Й, а́, е́. 1. Досить великий (кількістю, розміром, величиною і т. ін.); чималий. *Коли б пустили сюди Ваші видання, я певний — вони знайшли б покупців. Книгарня «Киевской старины» робила б Вам значні замовлення* (Коцюб., III, 1956, 211); *За післявоєнні роки опубліковано понад двісті поем — число значне, яке свідчить про неабиякий інтерес поетів до цього жанру* (Мал., Думки.., 1959, 43); *Заробіток його досяг значної суми* (Ю. Яновський, II, 1954, 100); *Значну частину зрошуваних площ колгоспи Півдня використовують для одержання за один рік двох урожаїв* (Хлібороб Укр., 5, 1966, 15); // Який переважає звичайний

рівень, ступінь, звичайну міру і т. ін. чого-небудь. *Розважний, солідний, років за сорок, він мав у підлеглих і в начальства значний авторитет як знавець своєї справи та ще як людина суворо принципова* (Гончар, III, 1959, 198).

◇ **В значній мірі; Значно́ю мірою** *див.* **міра.**

2. Який має неабияке значення; важливий, серйозний. *І Віктор, і Валентина відчували, що ця прогулянка закінчиться чимось дуже значним у їхньому житті* (Руд., Вітер.., 1958, 45); *Дядьки слухали хлопчака уважно, бо за спиною того юнака стояло щось більше, справжнє, значне: стояла партія, Радянська влада, революція* (Коз., Гарячі руки, 1960, 133); *І. Франко прекрасно усвідомлював роль передової російської літератури в розвитку українського художнього слова. Він розумів, який значний вплив вона зробила на формування творчості першого великого поета України, основоположника нової української літератури — Т. Шевченка* (Рад. літ-во, 3, 1957, 38); *Значні події;* // Який має глибокий зміст. *Значні слова.*

3. *рідко.* Відомий, знаменитий, видатний. *У палацах, де глянь, шкода зайвих кутків: Понавішано всякої зброї, Красувались поличя значних воїнів, — То були українські герої* (Граб., I, 1959, 175); *Нею* [явкою] *користувалося двоє значних радянських людей, обоє мали ключі від кімнати* (Ю. Янов., I, 1954, 111); // *заст.* Який займає високе суспільне становище, важливу посаду і т. ін.; впливовий, знатний. *Вона була значного, багатого роду, а він ще значнішого й багатшого* (Н.-Лев., IV, 1956, 226); *Князі, магнати, значні пани і шляхетство, з жінками, з дітьми, приїздили з Литви, Крулевства, Волині, Поділля, Угорщини, Волинщини і бавились цілими місяцями* (Стор., I, 1957, 367).

ЗНА́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **значни́й** 2. *Він* [Бальзак] *прочитав «Коріолана».. Шекспір набув у його очах значності* (Рибак, Помилка.., 1956, 291); *Він помовчав з хвилину, щоб краще підкреслити значність своїх слів* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 74).

ЗНА́ЧНО, *присл.* 1. Дуже, сильно. *Видатки так значно переходили доходи, що про дальші поїздки не можна було більше й думати* (Кобр., Вибр., 1954, 92); — *Значно поріділи ліси в Європі* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 202).

2. *з порівняльним ступенем присл. і прикм.* Набагато багато. *Ходжу значно краще, задишка менша, хоч ще не зовсім пройшла* (Коцюб., III, 1956, 328); *Протока була значно ширша, ніж це відразу здалося* (Смолич, I, 1958, 46).

3. *рідко, у знач. присудк. сл.* Помітно, видно.— *Адже дванадцятеро поросят! Навіть значно не буде, як я* [вовк] *одно або двоє схрупаю* (Фр., IV, 1950, 87).

ЗНАЧО́К, чка́, *ч.* 1. Невеличка, перев. металева пластинка прямокутної, округлої і т. ін. форми з певними зображеннями, якою нагороджують кого-небудь за заслуги або яку носять на знак солідарності з ким-, чим-небудь, приналежності до якоїсь організації чи на згадку про визначну подію. *Блиснув на школярському козирку бурсацький значок* (Вас., I, 1959, 188); *Хома розстебнувся, виставляючи груди з гвардійським значком і медаллю «За відвагу»* (Гончар, III, 1959, 251); *Ось чималий значок — у червоному емалевому колі біжить спортсмен, грудьми розриваючи золоту фінішну стрічку* (Собко, Стадіон, 1954, 67).

2. Зображення, що має певне значення; умовний знак. [Г а л я:] *Учитель читає що-небудь, а ми пишемо; потім він дивиться, чи правильно написано, чи значки, як слідує, розставлено...* (Мирний, V, 1955, 134); *Листівка та мусила мати поштовий значок з печаткою, як водиться, і повинен був принести її сам листоноша* (Вільде, Повнол. діти, 1960, 3); *Фольклористи користуються системою додаткових значків, що допомагають точніше фіксувати народну музику* (Нар. тв. та етн., 4, 1958, 81); // Предмет, що має якесь умовне значення. *Гонки сі робляться зовсім не так, як я собі думала.. Я думала, що всі яхти стають перше в ряд, а потім переганяються навперегонки, тим часом вони всі роблять круги по морю навколо різних значків і котра більше кругів зробить в призначений час, та виграє* (Л. Укр., V, 1956, 402); *Зразу ж після снідання хоружі повиносили на майдан курінні значки й повтикали в землю* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 255); // *рідко.* Клеймо, мітка. *Олена побачила на Севериновій кубанці дірочку, з якої визирала вата..— Чи куля тебе приголубила, чи на сучок напоровся? — запитала насмішкувато. Северин огрів канчуком по чоботу, кинув спідлоба очі: — Це від твого Оксена значок* (Тют., Вир, 1964, 540).

3. *заст.* Невеличкий прапорець, який присвоюється військовій частині) для розпізнавання. *В степу мчить група вершників. Кумачевий значок, розвіваючись, майорить над ними вгорі на кінці піки* (Гончар, II, 1959, 385).

ЗНАЧУ́ЩЕ. 1. Присл. до **значу́щий** 2. *Більше він не сказав жодного слова, але Кузьма значуще перезирнувся з Манченком: вони зрозуміли, що майстер ґвалтується* (Петльов., Хотинці, 1949, 57).

2. *у знач. присудк. сл., кому.* Важливо, має значення для кого-небудь. *З глибоким хвилюванням розповідає він тепер, як це було значуще для нього — пролити кров за Угорщину* (Смолич, VI, 1959, 40).

ЗНАЧУ́ЩИЙ, а, е. 1. Який має неабияке значення; важливий, серйозний. *Ніде й ніколи в історії жодна партія не стояла так високо, не давала таких значущих результатів, як наша Комуністична партія* (Тич., III, 1957, 436); *З Льолею М. в юнацькі роки мені довелося брати спільну участь у подіях найбільш значущих для життя цілого нашого покоління,— в часи першої світової війни та в роки громадянської війни* (Смолич, VI, 1959, 100); // Який має глибокий зміст. *«Вчитись треба, Надю»,— звучали в її вухах прості і значущі слова* (Ткач, Плем'я.., 1961, 108); *Він* [Бальзак] *допомагав Евеліні вишукувати добірні, значущі фрази, якими можна було переконати царедворців, що шлюб її з іноземцем та виїзд за кордон не може стати на перешкоді володінню маєтністю* (Рибак, Помилка.., 1956, 300).

2. Який щось означає, на щось натякає; промовистий, багатозначний (звичайно про погляд, вираз обличчя і т. ін.). *Раз стрінули ми й Лену з якимсь панком, і вона усміхнулася до мене значущим усміхом* (Коб., I, 1956, 164); *Роман прощається з учителем, з почуттям тисне йому руку, ловить у відповідь значущий погляд і йде до просіки* (Стельмах , I, 1962, 255).

ЗНАЧУ́ЩІСТЬ, щості, *ж.* Абстр. ім. до **значу́щий.** *Іван і Максим стояли поважні та урочисті. Вони теж переживали всю складну гаму батьківських почувань, але свідомі були й величі та значущості того акту, який наважились учинити* (Смолич, Мир.., 1958, 54); *Висока ідейна значущість фільму* [«Російське чудо»] *зумовлена праздивим зображенням подій та явищ, сміливим, творчим підходом до розв'язання теми* (Мист., 6, 1963, 16); *Люба взяла газету, кумедно наморщила брівки і, надаючи своєму круглому личку виразу особливої значущості і поважності, прочитала* (Собко, Справа... 1959, 19).

ЗНАЧУ́ЩО, *присл.* Те саме, що **значу́ще.** — *Знайомі місця,— сумно й значущо сказав Кость* (Ю. Янов., II, 1954, 92); *Урочисто лунав Гімн Радянського Союзу і Гімн Радянської України. Все це було так гарно*

і знаючущо, що Нїна навіть забула про невеликий, всього університетський масштаб цих змагань (Собко, Стадіон, 1954, 307).

ЗНА́ЮЧИЙ, а, е. 1. *рідко.* Дієпр. акт. теп. ч. до **зна́ти** 2, 4—6. *Що вона скаже, що вона зробить, вона — недужа, не знаюча нічого?* (Мирний, III, 1954, 22); *Над усе любив Іван гори, ліси, зелені луки, де пахло гарячим роменом, не знаючим спраги деревієм, ясноокою ромашкою* (Кол., Терен.., 1959, 9).

2. *у знач. прикм.* Який обізнаний із чим-небудь, знає свою справу, вміє щось робити. *А баба Мокрина — то була собі така знаюча баба, на все село знахарка. Чи в кого яка хвороба, чи в чоловіка що пропало..— всі до неї, до тієї баби Мокрини йшли* (Гр., II, 1963, 373); *Терещенко був сміливий, бувалий і знаючий моряк* (Ткач, Крута хвиля, 1956, 163); *// у знач. ім.* **зна́ючий**, чого, *ч.*; **зна́юча**, чої, *ж.* Обізнана з чим-небудь, досвідчена людина. *Дід був такий завзятий, що як піде на спор* [спір], *то хоч чого й не знає, то скаже — знаю, а часом і своє вигадує і так до ладу притягне, що зіб'єш з пантелику й знаючого* (Стор., І, 1957, 85).

ЗНЕБА́РВИТИ *див.* **знебáрвлювати.**

ЗНЕБА́РВИТИСЯ *див.* **знебáрвлюватися.**

ЗНЕБА́РВЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **знебáрвити.**

2. *у знач. прикм.* Який став безбарвним, втратив яскравість кольору. *Хай сплива є в потоках осінній знебарвлений лист* (Перв., І, 1958, 217); *Місячна ніч над полями, знебарвлений краєвид* (Ю. Янов., II, 1954, 232).

ЗНЕБА́РВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знебáрвити.** *Зелений колір, як правило, має скло, виготовлене на жовтуватому піску, що містить деяку домішку оксиду заліза. Для знебарвлення його доводиться вводити не більш як 2—5 грамів селену на 100 кілограмів скляної маси* (Наука.., 10, 1958, 13).

ЗНЕБА́РВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знебáрвлювати.** *Здебільшого вона* [джерельна вода] *придатна для споживання та господарських потреб і без попереднього очищення, тобто прояснювання, знебарвлювання, а іноді і знезаражування* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 334); *У пресі піднімались уже голоси проти знебарвлювання і засушування творінь художньої думки на уроках літератури* (Рад. Укр., 9.IV 1959, 3).

ЗНЕБА́РВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗНЕБА́РВИТИ**, влю, виш; *мн.* знебáрвлять; *док., перех.* 1. Робити безбарвним, знищуючи яскравість кольору. *Можна користуватися засобами, що знебарвлюють веснянки. Це — сік лимона; звичайний столовий оцет, наполовину розведений водою; п'ятипроцентний розчин перекису водню* (Наука.., 4, 1965, 23).

2. *перен.* Робити що-небудь менш виразним і т. ін. *Давнішні перекладачі зовсім знебарвлювали ритміку Шевченка* (Рильський, III, 1956, 238); *Кажуть, що час знебарвлює спогади* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 43).

ЗНЕБА́РВЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗНЕБА́РВИТИСЯ**, иться; *мн.* знебáрвляться; *док.* 1. Ставати безбарвним, втрачаючи яскравість кольору. *Тривалу хімічну дію світла ми спостерігаємо при вицвітанні фарб, яке найчастіше полягає в окисленні красильної речовини. При цьому фарби знебарвлюються тільки протягом того часу, поки на них діє світло* (Курс фізики, III, 1956, 347).

2. *перен.* Ставати менш виразним і т. ін. *У духовному поступі людства прогресивні ідеї минулого не розчиняються в нових, не знебарвлюються, а зберігають свою самобутність, неповторність* (Вітч., 3, 1964, 119); *В інституті, в гурті талановитих юнаків, які зібралися з усієї країни, Геннадій відразу якось стушувався і знебарвився* (Вол., Місячне срібло, 1961, 16).

3. *тільки недок.* Пас. до **знебáрвлювати.**

ЗНЕБА́РВЛЮЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **знебáрвлювати.** *В дію вступив хлорамін. Ця речовина містить активний хлор і тому є добрим знебарвлюючим та дезинфікуючим засобом* (Наука.., 8, 1965, 56).

ЗНЕ́БАЧКИ, *присл., діал.* Несподівано, раптом. *Він мимохіть схопився рукою за хустинку, ..немов боявсь, що рука пустовливої дівчини ось-ось простягнеться знебачки до його шиї та стягне так легко здобутий трофей* (Коцюб.. I, 1955, 235).

ЗНЕБО́ЛИТИ *див.* **знебóлювати.**

ЗНЕБО́ЛЮВАЛЬНИЙ, а, е. Який застосовується для знеболювання. *Знеболювальні препарати.*

ЗНЕБО́ЛЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **знебóлювати.**

ЗНЕБО́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знебóлювати.** *Розвиток хімії, фізики на рубежі XIX—XX століть збагатив медицину, озброїв лікарів медикаментами, багато з яких використовували для знеболювання* (Знання.., 5, 1965, 3); *Операції на серці здійснюються під загальним наркозом або місцевим знеболюванням при умові наявності повної свідомості у хворого* (Наука.., 1, 1955, 17).

ЗНЕБО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗНЕБО́ЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех.* За допомогою спеціальних ліків або препаратів штучно усувати відчуття болю.

ЗНЕБО́ЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **знебóлювати.**

ЗНЕБО́ЛЮЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **знебóлювати.** *У середині минулого сторіччя Пирогов вперше застосував ефір як знеболюючий засіб, причому користувався ним не тільки в мирних умовах, а й під час війни, лікуючи поранених* (Наука.., 12, 1960, 45); *Знеболююча дія прополісу експериментально доведена на кафедрі фармакології Київського медичного інституту ім. О. О. Богомольця* (Знання.., 6, 1965, 15).

ЗНЕБУ́ЛИЙ, а, е, *діал.* Який виснажився, знесилився, стомившись від чого-небудь. *Цілу ніч я потім кидавсь Змучений, зовсім знебулий, На соломі — бо перини Не було в Ураки в хаті* (Л. Укр., IV, 1954, 175).

ЗНЕБУ́ТИСЯ, у́дуся, у́дешся, *док., діал.* Виснажитися, знесилитися, стомившись від чого-небудь. *Я з ним не нажилась, а тіки* [тільки] *знебулась* (Сл. Гр.); * Образно. *Ну, і прийде ж людині фантазія думати про зиму в такий душний вечір, як тепер, коли навіть море знебулося після сієї спеки!* (Л. Укр., V, 1956, 57).

ЗНЕВА́ГА, и, *ж.* 1. Почуття презирства, відсутність поваги до кого-небудь. *З попом, зонористим протоієреєм місцевого собору, при першій появі з його боку до себе зневаги, я «встав на ножі»* (Вас., Незібр. тв., 1941, 185); *Андрій пройшов мимо ченця, змірявши його поглядом, повним зневаги й ненависті* (Довж., I, 1958, 244); *Я вам пишу — чи не доволі? Що можу вам іще сказать? Тепер, я знаю, в вашій волі Мене зневагою скарать* (Пушкін, Є. Онегін, перекл. Рильського, 1949, 83).

2. Байдужість до кого-, чого-небудь, відсутність турботи, піклування про когось, щось. *З якоюсь гіркою зневагою виразно промовила вона: — Де та й смерть?* (Барв., Опов.., 1902, 223); *Запорожець, як лев, розлігся на дорозі. Шаровари з дорогого червоного сукна були вимазані дьогтем, як вияв цілковитої зневаги до них* (Довж., I, 1958, 228).

Бу́ти в зневá́зі; Прийма́ти (прийня́ти) зневá́гу; Зазнава́ти (зазна́ти) зневá́ги — відчувати презирливе або байдуже ставлення до себе з боку кого-небудь. *Та й видно, що*

не був в зневазі, Бо всі сусідні корольки По просьбі, мовби по приказі, Позапаляючи люльки, Пішли в похід [похід] *з своїм народом, ..Щоб Турнові допомагать* (Котл., I, 1952, 193); — *Краще б я тебе, сину, не зродила, ..ніж тепер від тебе таку зневагу приймати!..* (Мирний, I, 1949, 282); — *Іванку!.. скільки зневаги від лихих людей зазнала твоя Роксана?* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 87).

3. Навмисне принижения чиєї-небудь гідності. *Побачив Турн собі зневагу, Не мед дають тут пить, а брагу, І коси не траву найшли. Зробився Турн наш біснуватим, Реве, як ранений кабан* (Котл., I, 1952, 257).

◇ **Завдава́ти (завда́ти) зневаги; Чини́ти знева́гу** *кому, чому* — зневажати кого-, що-небудь. *Підмовили* [бояри] *його рідного брата, щоб сказав цареві, нехай він не чинить зневаги блискові царської корони* (Фр., IV, 1950, 137).

4. *розм.* Образливе слово, вчинок. *Самсон стоїть, мов скам'янілий, Бліднй, і мовчки вислухав Оту зневагу: гнів безсилий У грудях стиснутих бурхав* (Л. Укр., I, 1951, 338); *Намислив він випробувати жінчину довготерпеливість нескінченними образами і зневагами* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 630).

5. *рідко.* Те саме, що **зневажа́ння**. *Чи потребує ж особливого роз'яснення, що свавільна і жартівлива народія одного Фрейліґратового вірша, зроблена комічною основою Атта Троля, зовсім не має на меті зневаги поета?* (Л. Укр., IV, 1954, 134); *Піднялася вся нація, бо урвався терпець народу, піднялася відплатити за зневагу прав своїх, за поругу звичаїв, за безчинства чужоземних панів, за пригноблення* (Довж., I, 1958, 272).

ЗНЕВАЖА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зневажа́ти**. *Василеві було противно дивитися, як принижувала себе людина. Він уперше бачив таке зневаження своєї гідності* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 151); *Партія вчить не проходити мимо жодного факту зневажання бодай однією особою чи одним колективом свого обов'язку перед державою, перед народом* (Рад. Укр., 12. IX 1962, 1).

ЗНЕВАЖА́ТИ, аю, а́єш і *рідко* **ЗНЕВА́ЖУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗНЕВА́ЖИТИ**, жу, жиш, *док.*, *перех.* 1. Виявляти презирство, неповагу до кого-, чого-небудь; протилежне п о в а ж а т и. *Не люблю я і просто зневажаю людей, у яких слово розходиться з ділом* (Головко, II, 1957, 583); *Буржуазні націоналісти ніколи не мали підтримки в українському народі. Ці відщепенці завжди зневажали український народ, зводили на нього всілякі наклепи* (Іст. укр. літ., II, 1956, 661); [Ж е р ц і:] *Закопать* [бунтівника] *живцем! Бо він богів зневажив!* (Л. Укр., II, 1951, 536).

2. Ображати кого-небудь, принижувати чиюсь гідність. — *Він думає, що як має вітряк, а я ні, то можна мене зневажать перед миром!..* (Коцюб., I, 1955, 237); *Жаль — недостойне почуття, воно зневажає того, кого ми жаліємо* (Ю. Янов., II, 1958, 13); *Сплює їй на думку та прокляту ніч, коли він* [Чіпка] *п'яний зневажив її, матір, тяжкими докорами...* (Мирний, I, 1949, 282).

3. Нехтувати чимось, не виявляючи належної уваги до чого-небудь, не надаючи значення чомусь. — *Не треба мені твого кохання, не проси й мого,— одрізала дівчина..— Е,— подумав дід,— яка пиха! зневажає залицяння такого козака!* (Стор., I, 1957, 82); *Рідний Павлику наш! Ти у пам'яті нашій не вмер! Ми вчимося, як ти, Зневажати ворожі погрози* (Бичко, Вогнище, 1959, 39); *Зневаживши пересуди сусідок, вона щиро віддала свою руку цьому гарячому, бурхливому старшині з вигнутими ногами природженого вершника* (Гончар, III, 1959, 189).

ЗНЕВАЖА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **зневажа́ти**.

ЗНЕВА́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зневажи́ти**. *Гірке життя під канчуком ворожим, ..Зневажене невільницьким ярмом...* (Стар., Поет. тв., 1958, 63); *Родіон бував — маленький чоловік — Зневажений не раз, а інколи то й битий* (Рильський, Поеми, 1957, 235); *Жодна ділова пропозиція, яку подає комуніст з трибуни звітно-виборчих зборів, не може бути забутою, зневаженою* (Рад. Укр., 16.XI 1948, 3); // *у знач. прикм. В 1648 році повстання перекинулося з Запорозької Січі на всю Україну. Весь український народ став на захист своїх зневажених прав* (Довж., III, 1960, 77); *Учора ввечері він заступився за зневажену жінку, а сьогодні вже в темниці ла те тільки, що не підкорився капралові* (Гжицький, У світ.., 1960, 213).

ЗНЕВА́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зневажи́ти**.

ЗНЕВА́ЖИТИ *див.* **зневажа́ти**.

ЗНЕВА́ЖЛИВИЙ, а, е. Сповнений зневаги (у 1—4 знач.). *Олександра з презирством, наче зачіпаючи, глянула на чоловіка. Гнат не постеріг того зневажливого погляду* (Коцюб., I, 1955, 28); *Сміялася вона голосно, задерикувато, і Панкратову яскраво вчувалися в її сміхові зневажливі й часто навіть гнівні нотки* (Донч., II, 1956, 18); *Партія.. вимагав рішуче боротися з проявами косності, консерватизму, зневажливого ставлення до нової техніки і досвіду новаторів* (Рад. Укр., 18.VIII 1959, 1); // Який виражає зневагу. *Грінченко зробив зневажливий порух губами* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 10).

ЗНЕВА́ЖЛИВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **знева́жливий**. *Постановлено зробити так: ..щоб скарати вчителя за його зневажливість і непошану до свого начальства, то не давати йому більше дров* (Гр., I, 1963, 324); *Дехто ще стоїть біля чорнявого, з красивим хижуватим носом Кульницького. На вузькому обличчі його змішалися вирази зверхності, невдоволення і зневажливості* (Стельмах, II, 1962, 140).

ЗНЕВА́ЖЛИВО. Присл. до **знева́жливий**. *Він, гладкий, червоний молдуван, ..лиш коротко засміявся та махнув зневажливо рукою* (Коцюб., I, 1955, 274); *Він колись дивився на нього так зневажливо, а цей скромний лікар доклав усіх зусиль, щоб врятувати його* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 193); *Тепер Митько, уже навіть не ховаючи презирства до «переб'іжчика», кинув зневажливо: — Ну, котись!* (Головко, Літа.., 1956, 21).

ЗНЕВА́ЖНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **знева́жливий**. *Параска найшла дошкульне місце, помстилася синові за зневажне ставлення до хатніх* (Горд., II, 1959, 217); *Це тут його* [О. Пушкіна] *кипуча мова Напівмілорда Воронцова Затаврувала на віки Зневажним помахом руки* (Рильський, Наша сила, 1952, 91).

ЗНЕВА́ЖНИК, а, ч., *рідко.* Той, хто зневажає кого-, що-небудь. [К и р и л а:] *Така честь батькові?* [Т р о х и м:] *Не батькові, а лихому чоловікові, зневажникові, звірові!..* (Кроп., IV, 1959, 217).

ЗНЕВА́ЖНИЦЯ, і, *ж.*, *рідко.* Жін. до **знева́жник**.

ЗНЕВА́ЖНО, *рідко.* Присл. до **знева́жний**. *І чого се той гончар Так зневажно топче глину?* (Крим., Вибр., 1965, 219); *Орел, осягши скельної вершини, Дивиться зневажно на малі тварини* (Щог., Поезії, 1958, 273).

ЗНЕВА́ЖУВАНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. теп. ч. до **знева́жувати**. *Жадоба вільності завжди жила в серцях битого панськими канчуками, зневажуваного і мученого російського народу* (Рильський, III, 1956, 9); *Сам змучений і нещасний* [Микола], *з завчасно розбитою й ображеною душею, гноблений і зневажуваний — боже! — як пристрасно бажав він, щоб життя хоч цієї дитини склалося інакше, ніж його власне!* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 342).

ЗНЕВА́ЖУВАТИ *див.* **зневажáти.**

ЗНЕВІ́РА, и, *ж.* Відсутність або втрата віри у кого-, що-небудь, розчарування. *Багрич справді був далекий від безнадії. І навіть від зневіри. Віра в життя була з ним завжди* (Дмит., Обпалені.., 1962, 12); *Ні брехнею, ні тупим обухом Не спасти гадючого кубла, Тільки б друзі не упали духом, Тільки б їх зневіра не взяла!* (Павл., Бистрина, 1959, 174); *Володя знову пішов уперед, тамуючи відчай і зневіру, намагаючись не прислухатися до підлого, голодного черв'ячка, що ворушився під серцем* (Донч., III, 1956, 364).

ЗНЕВІ́РЕНИЙ, а, е. Який зневірився, розчарувався в кому-, чому-небудь. *Батя, зневірена в Леонідові Семеновичу, ледве вдержувала сльози* (Н.-Лев., IV, 1956, 139); *Інколи ходив* [Мирон] *роботи напитувати. Та повертався завжди стомлений і зневірений; ніде не траплялось* (Головко, I, 1957, 136).

ЗНЕВІ́РЕНІСТЬ,ності, *ж.* Абстр. ім. до **зневі́рений.**

ЗНЕВІ́РИТИСЯ *див.* **зневіря́тися.**

ЗНЕВІ́РЮВАТИСЯ *див.* **зневіря́тися.**

ЗНЕВІ́Р'Я, я, *с.* Те саме, що **зневі́ра.** *Старий почав жалітись на недуги і старість, а потому звів свою мову на розпусту і зневір'я сучасної молоді* (Коцюб., II, 1955, 155); *Коли вже людині западе в душу зневір'я, то нелегко її знову обернути у віру* (Мур., Бук. повість, 1959, 62); *Не додавай* [співець] *знесиленим журби, Не добивай зневір'ям підупалих, А розбуди на діло боротьби, Знайди розвагу в світлих ідеалах!* (Граб., I, 1959, 387); *І все ж ми бачимо, що ні найменшого зневір'я, ні найменшого занепаду сил серед пітерських робітників нема. Навпаки. Вони загартовані* (Ленін, 30, 1951, 29).

ЗНЕВІРЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся *і рідко* **ЗНЕВІ́РЮВАТИСЯ**, юся, юєшся, *недок.*, **ЗНЕВІ́РИТИСЯ**, рюся, ришся, *док.* 1. Втрачати віру у кого-, що-небудь, розчаровуватися в комусь, чомусь. [Н е м и л о в:] *Немає гіршого горя, ніж зневірятись у тих, кому ще вчора вірив* (Коч., II, 1956, 209); *Та хоч і як ти мучився в неволі, Хоч і якого лиха зазнавав,— Ти не корився і не клонився недолі, Не зневірявсь у боротьбі ніколи, Ні разу зброї з рук не випускав!* (Вирган, В розп. літа, 1959, 23); *Фашисти цілили в найсокровенніше — гідність, принижували, топтали її. Але й у найтяжчих випробуваннях радянська жінка не схиляла голови, не зневірювалась* (Літ. Укр., 8.V 1964, 3); *Бідний митець! Він зневірився в людях! У глушині, самотний, З гордим, холодним презирством у грудях Жив він забутий, смутний* (Л. Укр., I, 1951, 342); [Н а т а л я:] *Не вірю я, не хочу вірити, щоб він мертвий був!* [В а с и л и н а:] *Колись і я так думала, а тепер уже годі,— зневірилася!* (Гр., II, 1963, 536).

2. *тільки док., кому, рідко.* Не користуватися довір'ям у кого-небудь. — *Ви, мамо,— кажу,— своїми вигадками й батька засмучуєте; мене й його заплямували, і рідна дитина вам уже зневірилась* (Барв., Опов.., 1902, 239); — *Зневірився він мені, дочко. Коли б ти знала, як він мені зневірився!* (Мирний, I, 1954, 221).

ЗНЕВО́ДНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **знево́днити.**

ЗНЕВО́ДНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знево́днити** і стан за знач. **знево́днитися.** *Зневодненням нафти займалися і інженер по видобутку нафти.., і старший інженер промислу* (Роб. газ., 21.I 1966, 1).

ЗНЕВО́ДНИТИ *див.* **знево́днювати.**

ЗНЕВО́ДНИТИСЯ *див.* **знево́днюватися.**

ЗНЕВО́ДНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знево́днювати** і стан за знач. **знево́днюватися.** *На більшості коконозаготівельних пунктів України запроваджено у виробництво метод високотемпературного зневоднювання коконів вологим теплоносієм* (Ком. Укр., 2, 1965, 46).

ЗНЕВО́ДНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗНЕВО́ДНИТИ**, ню, ниш, *док., перех.* Видаляти з чого-небудь воду, вологу; робити сухим, обезводнювати.

ЗНЕВО́ДНЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗНЕВО́ДНИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Втрачати воду, вологу; ставати сухим, обезводненим. *Верблюди можуть не пити води досить тривалий час не тому, що нагромаджують у своїх горбах чималий її запас. Організм верблюда дуже зневоднюється, але кількість води у крові не змінюється* (Знання.., 3, 1966, 27).

2. *тільки недок.* Пас. до **знево́днювати.**

ЗНЕВО́ЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **знево́лити**; // *у знач. прикм.* [Я к и м:] *Може ще день, два — і голосом могучим озветься вся зневолена країна, сонцем ясним наша доля засяє!* (Гр., II, 1963, 543); *Зневолений ведмідь повинен був.. визнати свою неволю. Його прив'язали у дворі до стовпа* (Кач., II, 1958, 29).

ЗНЕВО́ЛИТИ *див.* **знево́лювати.**

ЗНЕВО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗНЕВО́ЛИТИ**, лю, лиш, *док., перех.* 1. Позбавляти самостійності, волі; поневолювати, уярмлювати; // Підкоряючи собі, своєму впливові, примушувати когось робити що-небудь поза його волею, бажанням. *Я дивлюся на тебе, і якийсь жаль хапає мене за серце. Так, немовби я чимось скривдив, зневолив тебе* (Фр., VIII, 1952, 390).

2. *перен.* Оволодівати ким-небудь (про почуття). *Миготливо-солодке й водночас болюче передчуття нового, незнаного, що неухильно ось-ось мало прийти, навістило Олену і зневолило її* (Вільде, Сестри.., 1958, 9).

ЗНЕГО́ДА *див.* **знегóди.**

ЗНЕГО́ДИ, го́д, *мн.* (*одн.* **знегóда**, и, *ж.*). 1. Злигодні, нещастя. *В труді і в поході, В тривожні години, В години найтяжчих знегод Були ми з Москвою* (Бойко, Про 17 літ, 1958, 9); *Повість сумну про нещастя аргейців і власні знегоди Ти розповів нам з умінням* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 201); *Незважаючи на всі історичні знегоди і великі випробування, російський, український і білоруський народи зберегли і пронесли через віки свідомість єдності походження, близькості мови і культури, свідомість спільності своєї долі* (Тези про 300-річчя возз'єдн.., 1954, 5).

2. *розм.* Те саме, що **неприго́да.** *Тільки ті рослини, які добре розкущились, .. здатні протистояти зимовим знегодам* (Хлібороб Укр., 8, 1965, 5).

ЗНЕДА́ВНА, *присл., рідко.* Те саме, що **неда́вно.**

ЗНЕДО́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **знедо́лити.** *Пригляньмось до нашого люду. Як сум йому очі охмарив! Знедолений ладом ворожим, Він працею держить всі стани...* (Граб., I, 1959, 367); *Своє щастя знедолений раніше казахський народ здобув на шляху, вказаному Великим Жовтнем, в братерській сім'ї народів Радянської країни* (Ком. Укр., 9, 1965, 69).

2. *у знач. прикм.* Позбавлений найнеобхіднішого, найдорожчого; бідний. нещасний. — *Боги на високому небі, люди на широкій землі, та поможіть же мені, рятуйте мене, поверніть мені сина-синочка!.. Від самого серця йшли прості слова, плакала, квилила обікрадена, знедолена матір* (Скл., Святослав, 1959, 273); *На початку тридцятих років над знедоленою Іспанією повіяло, нарешті, вітром свободи* (Галан, Перед лицем фактів, 1949, 90); // *у знач. ім.* **знедо́лений,** ного, ч.; **знедо́лена,** ної, *ж.* Про нещасну, бідолашну людину. *Помисли, чистота душ знедолених лишились незайманими, вірними самим собі* (Збан., Єдина, 1959, 183).

ЗНЕДО́ЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **знедо́лений 2.**

ЗНЕДО́ЛЕННЯ, я, *с.* 1. Стан за знач. **знедо́лити.** *Знедолення, придавленість — і, значить, розорення — дрібного виробництва в землеробстві* [в Америці] *виявляється таким чином значно сильнішим, ніж можна б думати за даними про дрібні ферми* (Ленін, 22, 1950, 68).

2. *рідко.* Те саме, що **недо́ля.** *Навдивовижу хороший липневий ранок намагався скрасити сирітське знедолення дівчат, жінок* (Ле, Право.., 1957, 143).

ЗНЕДО́ЛИТИ *див.* **знедо́лювати.**

ЗНЕДО́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗНЕДО́ЛИТИ**, лю, лиш, *док.*, *перех.* Позбавляючи найнеобхіднішого, найдорожчого або кривдячи, робити кого-небудь нещасним. *Чому смуток, і невдоволення, і грізні передчуття гризуть ваше* [фашистів] *серце? Чи не тому часом, що ви пролили багато людської крові, знедоливши десятки мільйонів людей?* (Довж., III, 1960, 32); * Образно. *Кожну нову машину шахтарі зустрічають з радістю, як вірного друга, з яким можна вершити просто героїчні діла.. Техніка нікого не знедолить, не викине за ворота* (Роб. газ., 25.II 1965, 1).

ЗНЕЖИ́РЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **знежи́рити**; // *у знач. прикм. Хорошим джерелом повноцінного білка є кефір із знежиреного молока, сир, кисле молоко* (Наука.., 6, 1963, 43).

ЗНЕЖИ́РЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знежи́рити.**

ЗНЕЖИ́РИТИ *див.* **знежи́рювати.**

ЗНЕЖИ́РИТИСЯ *див.* **знежи́рюватися.**

ЗНЕЖИ́РЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знежи́рювати.**

ЗНЕЖИ́РЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗНЕЖИ́РИТИ**, рю, риш, *док.*, *перех.* Видаляти жирові речовини з чого-небудь; обезжирювати.

ЗНЕЖИ́РЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗНЕЖИ́РИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Втрачати жирові речовини, ставати знежиреним.

2. *тільки недок.* Пас. до **знежи́рювати.**

ЗНЕЗАРА́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **знезара́зити.** *Сіяти треба насінням, знезараженим від сільськогосподарських шкідників та хвороб* (Ол. та ефір. культ., 1956, 273); // *у знач. прикм. При опіках другого і третього ступеня треба повлити пов'язку із знезараженого (стерилізованого) бинта і звернутися до лікаря* (Анат. і фізіол. люд., 1957, 136).

ЗНЕЗАРА́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знезара́зити.**

ЗНЕЗАРА́ЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Який знищує хвороботворні мікроорганізми; обеззаражувальний, дезинфекційний. *З тієї ж смоли* [кам'яновугільної] *добувають цінні ліки, знезаражувальні речовини* (Наука.., 3, 1957, 24).

ЗНЕЗАРА́ЖУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **знезара́жувати.**

ЗНЕЗАРА́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знезара́жувати.** *Щоб запобігти інфекційним захворюванням рослин, необхідно застосовувати найбільш ефективні заходи знезаражування посівного матеріалу* (Мікр. ж., XVI, 4, 1954, 19); *Вода, в якій розчинено трохи срібла, за здатністю знезаражування переважає карболову кислоту в 1750 раз* (Хліборо Укр., 5, 1966, 47).

ЗНЕЗАРА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗНЕЗАРА́ЗИТИ**, а́жу, а́зиш, *док.*, *перех.* Знищувати хвороботворні мікроорганізми; обеззаражувати, дезинфікувати. *Людям здавна відома бактерицидна дія деяких іонів металів: наприклад, здатність срібла в малих концентраціях знезаражувати воду використовувалася ще тисячоліття тому* (Наука.., 8, 1963, 12); *Всю тару, в яку збирали плоди, навесні треба знезаразити, пропаривши окропом чи обкуривши сірчастим газом* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 363).

ЗНЕЗАРА́ЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **знезара́жувати.** *Перш ніж потрапити в квартири киян,* [артезіанська вода] *хлорується або знезаражується за допомогою ультрафіолетового проміння в спеціальних бактерицидних установках* (Веч. Київ, 26.VII 1957, 3).

ЗНЕЗАРА́ЖУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **знезара́жувати.** *Суть знезаражуючої дії хлору полягає в окислюванні речовин, які входять до складу протоплазми клітин бактерій, внаслідок чого вони гинуть* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 336).

ЗНЕЗАРА́ЗИТИ *див.* **знезара́жувати.**

ЗНЕКРО́ВИТИ *див.* **знекро́влювати.**

ЗНЕКРО́ВИТИСЯ *див.* **знекро́влюватися.**

ЗНЕКРО́ВЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **знекро́вити.** *Стогнав поранений товариш, Вогнем знекровлений, без сил* (Ус., Шість. 1940, 84); *В 1909—1910 рр. репресії царського уряду проти соціал-демократичних організацій ще більше посилились. Особливо жорстоких гонінь зазнали Миколаївська і Одеська організації. Вони були так знекровлені арештами, що на деякий час зовсім припинили роботу* (Іст. УРСР, I, 1953, 641); // **знекро́влено**, *безос. присудк. сл. За літо, в боях корпусу його* [Врангеля] *було знекровлено* (Гончар, II, 1959, 379).

2. *у знач. прикм.* Безкровний, дуже блідий. *Один з військових, у англійській офіцерській уніформі, озирнувся, ..але погляд той вдарив Скибу мовби ножем. Бліде, як у мерця, знекровлене, холодне, як крига, обличчя офіцерове було знайоме Михайлові* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 38).

3. *у знач. прикм., перен.* Безсилий, нежиттєдіяльний; дуже послаблений. *Частково замінила* [дивізію] *в окопах втомлені й знекровлені полки й батальйони морської піхоти* (Кучер, Чорноморці, 1956, 410).

ЗНЕКРО́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знекро́вити** і стан за знач. **знекро́витися.** *Те, що робив Костецький, було тільки частиною заходів радянського командування, спрямованих на вимотування, знекровлення, перемелювання і потім, в ході вирішального руху вперед, остаточного знищення гітлерівських сил* (Перв., Дикий мед, 1963, 117).

ЗНЕКРО́ВЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знекро́влювати.**

ЗНЕКРО́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗНЕКРО́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* **знекро́влять**; *док.*, *перех.* 1. Робити безкровним (у 1 знач.); обезкровлювати; // Робити дуже блідим внаслідок утрати крові; // *перен.* Позбавляти яскравості, виразності (перен. про твори мистецтва). *Слід.. рішуче відмовитися від загальників, від безпредметних абстрактних метафор і порівнянь, які знекровлюють поезію, роблять її безбарвною, немічною* (Вітч., 3, 1964, 202).

2. *перен.* Робити безсилим, нежиттєдіяльним; послаблювати. *Збоку дві великі верби похилилися стовбурами на протічок. Глина-плывун оголяє їх беручке коріння, знекровлює рослину* (Ле, Мої листи, 1945, 56); *Неясність ідейно-естетична, поверхове, байдуже ставлення до теорії соціалістичного реалізму знекровлюють талант, дезорієнтують письменника у творчих шуканнях* (Літ. Укр., 5.IV 1963, 1); // Знесилювати, завдаючи втрат (перев. особовому складові армії).—*Ясно, що, вперто обороняючись, ми знекровлюєм ворога, затримуєм його просування* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 11); *В оборонних боях.. радянські війська в значній мірі знекровили ударні угруповання гітлерівців, зірвали розрахунки фашистського командування завершити війну ще до настання зими* (Ком. Укр., 5, 1965, 11).

ЗНЕКРО́ВЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗНЕКРО́ВИТИСЯ**, иться, *док.* 1. Ставати безкровним, дуже

блідим внаслідок утрати крові; // *перен.* Втрачати яскравість, виразність (перен. про твори мистецтва).

2. *перен.* Ставати безсилим, нежиттєдіяльним; послаблюватися. *Воки* [банкіри] *хотіли, щоб Радянський Союз знекровився, знесилів у боротьбі проти Гітлера один на один* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 257); // Знесилюватися, втрачаючи частину особового складу (про армію). *А руські чинили опір. Щоднини біля кожного оселища* [селища] *спалахував бій, і я кожним кроком просування вперед знекровлювалося Батийове військо* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 489); *Полк уже протягом п'яти днів вів тяжкі наступальні бої і, як і інші частини дивізії, виснажився і знекровився* (Голов., Тополя.., 1965, 197).

3. *тільки недок.* Пас. до **знекро́влювати.**

ЗНЕЛЮДНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **знелюдні́ти**; // *у знач. прикм. Одного пізнього ранку вийшов Карпо на знелюднілу вулицю села* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 149).

ЗНЕЛЮДНІ́ТИ, ію, *док.* Стати безлюдним або малолюдним; спустіти. *Наближалися фашисти; знелюдніло наше село. Кілька старих бабів тільки й лишилося* (Вишня, І, 1956, 253); // *безос. Гасла. Співи. Рух до міста робітників. Раптом стукіт копит ескадрону кінних жандармів. Гик і нагайки. Удари і кров!.. І знелюдніло на вулицях передмістя* (Крот., Сини.., 1948, 231).

ЗНЕМАГА́ННЯ, я, с. Стан за знач. **знемага́ти** 1, 3. *Може бути, що він трохи знемагає. Але здається їй, що те знемагання повинно ще вчора проминути* (Март., Тв., 1954, 336).

ЗНЕМАГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗНЕМОГТИ** *і рідко* **ІЗНЕМОГТИ**, о́жу, о́жеш; *мин. ч.* знеміг, *рідко* ізнеміг, могла́, ло́; *док.* 1. *неперех., від чого, на що і без додатка.* Втрачати силу, знесилюватися від чого-небудь виснажливого (мук, утоми, важкої праці і т. ін.). *Він знемагав від муки. «Краще б я не родився або мене забито, ніж отаке терпіти!..»* (Мирний, І, 1949, 310); *Поет спинився. Поквапно серце билось. Він знемагав і далі йти не міг* (Дмит., Книга боротьби, 1939, 6); *Настя чи перехрестила двічі* [Марусю], *та й знемогла і тут же впала* (Кв.-Осн., II, 1956, 87); *Він із Криму утікав Від орди лихої. Ізнеміг* (Рудан., Тв., 1959, 43); *Був колись я бадьорим і юним, та тепер постарів і знеміг* (Сос., І, 1957, 226); * Образно. *Степ знемагав без води* (Довж., II, 1959, 65); // Почувати себе хворим, слабим. [Р я б и н а:] *Пане писарю, скажіть-бо їй на розум, що там такого, бо я щось слабий. Бачите, на язик знемагаю* (Фр., IX, 1952, 405); *Здорово знемагав* [Захарко] *на похмілля, не міг і голови звести горопаха* (Гр., II, 1963, 391); // Втрачати боєздатність, ставати небоєздатним (про армію). *Війни розбіг потоком вогняним розлився на тисячу доріг, і ворог враженій знеміг,— не встояв перед ним* (Гонч., Вибр., 1959, 310).

На ра́ни знемага́ти — страждати через поранення. *На узбоччі* [узбіччі] *долини біля двох сокорів козацьких, Там козак пострілянний, порубаний на рани смертельні знемагає* (Думи.., 1941, 73); **На сон знемага́ти** — дуже хотіти спати; засина́ти. *Тогді* [тоді] *турки-яничари у галеру вхожали, Безпечно спати полягали; А котрії хмельні бували, На сон знемагали, Коло пристані козловської спати полягали...* (Укр.. думи.., 1955, 44); **На спра́гу знемага́ти** — терпіти від браку чого-небудь життєво необхідного. [Ф а у с т:] *Пергаментом жаги не вгамувати, Не в нім свята, живуща течія; Повік тобі на спрагу знемагати, Коли суха душа твоя* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 26).

2. *тільки 3 ос., перех.* Знесилюючи, виснажуючи чимось, долати, перемагати кого-небудь. *Пекуча згага та гірка печія його так знемогли, що перед очима не знать де беруться кучеряві садки, темні лісочки і сині річечки кругом їх оббігають* (Мирний, IV, 1955, 313); *Мержинський говорив недовго, кашель зовсім знеміг його* (М. Ол., Леся, 1960, 199).

Сон знемага́є (знеми́г) *кого* — хто-небудь засинає. *Андрія все більше знемагав сон* (Гур., Життя.., 1954, 117).

3. *тільки недок., неперех.* Страждати, перебуваючи в ярмі, під гнітом, втративши волю, права і т. ін. *В середині минулого сторіччя український театр ледь-ледь животів, знемагаючи в ярмі царської цензури* (Літ. Укр., 28.IX 1965, 3); *Збагачуючи окремі групи монополістичної буржуазії, мілітаризм призводить до виснаження націй, розорення народів, які знемагають під тягарем податків, зростаючої інфляції і дорожнечі* (Програма КПРС, 1961, 25); *Якщо до другої світової війни в колоніальній неволі поневірялося більше половини населення земної кулі, то тепер під чужоземним ярмом знемагає 100 мільйонів чоловік* (Ком. Укр., 2, 1961, 42).

ЗНЕМАГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗНЕМОГТИ́СЯ** *і рідко* **ІЗНЕМОГТИ́СЯ**, мо́жуся, мо́жешся; *мин. ч.* знемі́гся, *рідко* ізнемі́гся, могла́ся, ло́ся; *док., розм.* Те саме, що **знемага́ти 1, 3.** *Я знемагавсь від ран вогневих* (Рильський, III, 1961, 292); *Так виморились* [хлопці], *так знемоглись, що нездужають і поворухнутись* (Кв.-Осн., II, 1956, 412); *Зовсім знемігся* [батько] *на силах: не має снаги й себе самого якобити* (Барв., Опов.., 1902, 247); *Ізнемігся сіромаха, Косить і не косить; Аж під вечір пан господар Вечеряти просить* (Рудан., Тв., 1956, 118); *У кімнаті почали вкладатися спати. Тільки Матрос цілу ніч не стуляв очей. Альоша знемігся — його побороло це нагле, безглузде лихо, і він дрімав* (Мик., Повісті.., 1956, 155); *І потягались літа без ліку... Літа без тебе, без мети... Знемігся я від сліз, від крику,— Але була далеко ти...* (Олесь, Вибр., 1958, 274); * Образно. *Спить-дрімає земля під глибоким снігом: знемігся вітер, утомилося й віхало, затихло* (Мирний, IV, 1955, 299).

Сном знемогти́ся — заснути. *До світу плач її по хаті, до світу каяння.., тоді вже вона сном знемоглася* (Вовчок, І, 1955, 173).

ЗНЕМО́ГА, и, *ж.* 1. Безсилля, слабість від чого-небудь виснажливого (від утоми, мук, важкої праці і т. ін.). *Доки сили стає, пугають вони* [голуби], *сполохані з гнізд своїх, над широким полум'ям, ..поки не посмаляться. Тоді від знемоги опускою падають у жарке вогнище* (Мирний, IV, 1955, 293); *Вони в оточенні. Тривога усе росте... Росте вогонь... І прикипає до долонь метал холодний. Од знемоги бійці хитаються... Сім днів вони не їли і відбивають атаки люті ворогів...* (Сос., II, 1958, 438); *Працював він* [О. Пушкін] *до цілковитої знемоги, згризаючи по три-чотири пера на день, перекреслюючи нещадно, рвучи й жужмячи з прокльонами аркуші* (Полт., Повість.., 1960, 472).

У (в) знемо́зі — знесиливши. *Наче в нестямі, в знемозі і в забутті, бив* [Іван] *в камінь поляни ногами* (Коцюб., II, 1955, 349).

2. *також із сл.* **соло́дкий, прие́мний** *і т. ін.* Стан розслаблення від повного задоволення, захоплення ким-, чим-небудь; млість, блаженство, насолода. *Вони йшли, близько-близько притулившись одне до одного. Якась солодка знемога починала опановувати її всю від цього доторкання, від його ласкавого голосу...* (Гр., II, 1963, 271).

ЗНЕМОГТИ *див.* **знемага́ти.**

ЗНЕМОГТИ́СЯ *див.* **знемага́тися.**

ЗНЕМО́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **знемогти́** 2. *Починало сіріти.., а Левантина ще не спала,*

знеможена без краю своїми думками (Гр., II, 1963, 266); *Знеможений безсонною ніччю і тривогою незвичайної подорожі, він задрімав* (Коцюба, Перед грозою, 1958, 10).

2. *у знач. прикм.* Який знеміг, знемігся від чого-небудь; змучений, втомлений, безсилий. *Блідий, як смерть, знеможений, він ледве тримався на ногах* (Добр., Очак. розмир, 1965, 364); [Пшеменський:] *Я почуваю себе дуже знеможеним, я хочу зовсім відпочити від усіх діл...* (Коч., I, 1956, 71); *Знеможені пасажири поховалися в холодок, але й там умлівали від спеки* (Панч, Ерік.., 1950, 30).

ЗНЕМÓЖЕНО. Присл. до **знемóжений** 2. *Іноді бої тяглися годинами.. Навіть комендори на бронепоїздах — напівголі, богатирського здоров'я матроси — і ті часом не витримували, знеможено падали біля своїх розпечених гармат* (Гончар, II, 1959, 125); *Нараз дівчина зупинилась і тихо, знеможено запитала: — Скажіть, куди ми йдемо?* (Гур., Через замети, 1961, 20).

ЗНЕМОЩІ́ЛИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. мин. ч. до **знемощі́ти**; // *у знач. прикм. Мати переривалася від ридань, дивлячись на свою дитину, на бліде личко, на знемощіле.. тільце* (Хотк., II, 1966, 192).

ЗНЕМОЩІ́ТИ, ію, ієш, *док., рідко.* Втратити міць, силу; знесилитися. *Старці з синіми носами.. одразу неначе поменшали й знемощіли* (Н.-Лев., IV, 1956, 290); *Мати вже знемогла від хвороб* [хвороб] *та грузоти, потрібна була робітниця у хаті* (Козл., Опов. І. Кленa, 1950, 300).

ЗНЕНАВИ́ДА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **зненáвисть.** *До площ Барселони, до мурів Мадріда Наш клич і наш заклик, як буря дійшов, Хай в вашому серці горить зненавида І сяє великих народів любов* (Фоміц, Вибр., 1958, 62); *Повен зненависти, він схопився за дуло гармати танка і швидко скочив на броню. Велетенський стовп вогню поглинув людину* (Літ. Укр., 8.IX 1964, 1).

ЗНЕНАВИ́ДЖЕНИЙ, а, е. 1. *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зненáвидіти.** *Інтелектуалізм сучасної поезії — явище значно ширше, ніж зненавиджена деким теорія наукової поезії* (Рад. літ-во, 7, 1967, 24).

2. *у знач. прикм.* Який викликає до себе зненависть, відразу, злобу; ненависний. *Раптом Інна, та сама зненавиджена Інна, стала наймилішою дівчиною* [Дмитру] (Речм., Твій побратим, 1962, 193); // Який виражає зненависть, сповнений зненависті. *Зоня не звалася зненавидженим словом «гувернантка»* (Л. Укр., III, 1952, 647).

ЗНЕНАВИДІ́ТИ і *рідко* **ІЗНЕНАВИДІ́ТИ,** джу, дить, *док., перех.* Відчути зненависть, перейнятися почуттям зненависті до кого-, чого-небудь. *Сама генеральша знала Махамеда. І так його зненавиділа, що як приходилось проїздити або проходити повз його, то вона завжди одверталась й спльовувала* (Мирний, I, 1949, 214); [2-а дівчина:] *Далі дійшло до того, що вони ізненавиділи одна другу* (Вас., III, 1960, 12); — *Після розмови з вами можна зненавидіти життя,— зауважила Ольга.— Ви вмієте отруїти все геть дочиста* (Вільде, Сестри.., 1958, 528); *Ще гімназистом зненавидів він* [Ф. Енгельс] *самодержавство і сваволю чиновників* (Ленін, 2, 1948, 7).

ЗНЕНАВИСНИЙ, а, е. Який викликає зненависть до себе; ненависний. *Заплющився* [ченчик] *на порозі, щоб не бачити зненависного обличчя Козака Мамая, намальованого, як тоді водилось повсюди, на вихідних дверях в покою до сіней* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 382).

ЗНЕНАВИСНО. Присл. до **зненáвисний.** — *От бюрократ! Балакун! — зненависно зашепотіла Фіра Левенсон* (Донч., II, 1956, 298); *Тут старий пригадав, як Тимко увірвав його по боку за Ташанню, зненавистно скривив губи* (Тют., Вир, 1964, 437).

ЗНЕНА́ВИСТЬ, і, *ж.* Почуття сильної ворожнечі, недоброзичливості, огиди; ненависть. *В оці* [мачухи] *було стільки лихої втіхи, зневаги та видимої зненависті, що Параскіца терпла вся* (Коцюб., I, 1955, 268); *Альоша схопився на ноги і, не тямлячи себе з гніву, кусаючи губи з образи й зненависті, плюнув в обличчя Пувичці* (Мик., II, 1957, 220); *Сотні тисяч синів України прославили героїчними подвигами свою прекрасну Батьківщину. Любов до Батьківщини і зненависть до ворога перемагали в них страх перед смертю* (Панч, В дорозі, 1959, 251).

ЗНЕНА́ЦЬКА, *присл.* Несподівано, раптом. *Зненацька сам зостався я і дивую, Як швидко зник той гурт мені в очах* (Л. Укр., IV, 1954, 91); *Зненацька щось різонуло обрій, сліпуче осяяло хмари і з велетенською силою загуркотіло над світом* (М. Ол., Леся, 1960, 67); *Трапилось так, що фашисти довідались про наш партизанський табір. Вони хотіли захопити партизанів зненацька* (Збан., Крил. гонець, 1953, 13); // Ненароком, випадково. *Я зненацька спіткнувся на виступі бруку і мало не впав* (Чаб., За півгодини.., 1963, 8); *Колумб зненацька, ніби забувши, залишив корабельну книгу на столику біля штурманської рубки* (Рибак, На світанку, 1940, 81).

ЗНЕОБА́ЧКА, *присл., діал.* Зненацька. *Одного вечора сидимо ми з Чайчихою у хаті.. Коли знеобачка Настин регіт почувся* (Вовчок, I, 1955, 266); *Біжу на вгород* [город] *і знеобачка німця вздріла — із соняшника випнувся* (Коп., Навколо полум'я, 1961, 98).

ЗНЕОСІ́БКА, и, *ж.* Така організація праці, такий розпорядок роботи, при якому відсутня особиста відповідальність працівника за доручену йому справу. *Перекидання людей з бригади в бригаду, коли цим людям не одведено певної ділянки роботи,— це вже знеосібка* (Вишня, I, 1956, 367); *Головним завданням є ліквідація знеосібки у користуванні мисливськими угіддями. Це значить, що їх необхідно закріпити за державними, кооперативними і громадськими мисливськими організаціями* (Наука.., 9, 1960, 36).

ЗНЕОСО́БИТИ *див.* **знеособлювати.**

ЗНЕОСО́БИТИСЯ *див.* **знеособлюватися.**

ЗНЕОСО́БЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **знеосо́бити.** *Здавалося, що ото всі вони дивляться на нього й бачать не його, Саїда Алі Мухтарова, а той прекрасний портрет у фесці. Мухтарова нема, він знеособлений* (Ле, Міжгір'я, 1953, 403); *В буржуазному суспільстві капітал має самостійність і індивідуальність, наймчасом як трудящий індивідуум позбавлений самостійності і знеособлений* (Комун. маніф., 1947, 29); *Сумно подумати, як стогнуть греки під п'ятою ісламу, які вони зневажені і знеособлені* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 150); *Всім серцем своїм молодим вони любили свою рідну батьківщину, землю батьків і дідів, свій народ — скривджений і знедолений, знеособлений і ображений — і вони хотіли жити для свого народу і віддати йому своє життя* (Смоляч, Мир.., 1958, 78).

ЗНЕОСО́БЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знеосо́бити** і стан за знач. **знеосо́битися** 1.

ЗНЕОСО́БЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знеособлювати.**

ЗНЕОСО́БЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ЗНЕОСО́БИТИ,** блю, биш; *мн.* **знеосо́бля́ть**; *док., перех.* 1. Позбавляти індивідуальних рис, робити схожим на інших; // Позбавляти самостійності, можливості виявляти свої здібності, покликання і т. ін.

2. Ставити в умови, за яких ніхто особисто не відповідає за доручену справу.

ЗНЕОСО́БЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.*, **ЗНЕОСО́БИТИСЯ**, блюся, бишся; *мн.* знеосо́бляться; *док.* 1. Втрачати індивідуальні риси, ставати схожим на інших. *Поза увагою відвідувачів виставок залишаються і ті твори, в яких митець не просто розчиняється в сюжетній канві, а знеособлюється через пасивність ставлення до відображуваного* (Мист., 3, 1965, 13); // Втрачати самостійність, можливість виявляти свої здібності, покликання і т. ін.

2. *тільки 3 ос.* Ставати таким, за якого ніхто особисто не відповідає.

ЗНЕОХО́ТА, и, *ж.*, *розм.* 1. Те саме, що **небажа́ння**.

2. Стан байдужості до чого-небудь. — *Цікавий сон? Ну, то розказуй.* — *Вона любила сни. Але він зразу замовк. Знеохота опанувала його* (Коцюб., II, 1955, 287).

ЗНЕОХО́ТИТИ *див.* **знеохо́чувати**.

ЗНЕОХО́ТИТИСЯ *див.* **знеохо́чуватися**.

ЗНЕОХО́ЧЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **знеохо́тити**. *По якімсь часі, знеохочений бідою, Камінський поїхав до Львова* (Фр., XVI, 1955, 225).

2. *у знач. прикм.* Який знеохотився, втратив бажання, цікавість до чого-небудь. *Після таких спектаклів я вертався додому зовсім розбитою, втомленою, знеохоченою і вже не тямила, навіщо і кому принесла я жертву* (Л. Укр., III, 1952, 704); *Я заперся в своїй кімнатці в готелю і лежав півтора дні в гарячці й голоді, ждучи смерті, безсильний і знеохочений до життя* (Фр., I, 1955, 17); // Який виражає небажання, байдужість, незацікавленість. *З утомленого, знеохоченого вигляду приятеля пізнав боярин Микола, що після оп'яніння старшого, зрілого мужа молодою шляхтянкою прийшло уже протверезіння* (Оп., 1ду.., 1958, 412).

ЗНЕОХО́ЧЕННЯ, я, *с.*, *розм.* Стан за знач. **знеохо́титися**.

ЗНЕОХО́ЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗНЕОХО́ТИТИ**, о́чу, о́тиш, *док.*, *перех.*, *розм.* Позбавляти кого-небудь якогось бажання, прагнення до чого-небудь. *Українські викладачі намагалися викладати незрозумілою церковною мовою, знеохочуючи своїх слухачів і до науки і до української культури* (Фр., XVI, 1955, 144); *Поки що переписуюся з товаришками з семінарії. Бачу, що вони невтомні трудівниці в дусі любові і правди,— і виднокруг душі прояснюється. Негідне поступування* [поступування] *тутешніх не знеохотить мене, з дороги своєї не зійду* (У. Кравч., Вибр., 1958, 316).

ЗНЕОХО́ЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗНЕОХО́ТИТИСЯ**, о́чуся, о́тишся, *док.*, *розм.* Втрачати бажання, прагнення до чого-небудь. *Я не вмів говорити по-польськи і спершу дуже бідував у гімназії, а особливо знеохочувався я дуже, коли професори, натякаючи на мою мужицьку кошу в нижчій гімназії, цвіркали мені в очі, що я повинен скинути хлопську одіж і в сюртук убратись або залишити школу і піти гній возити* (Черемш., Тв., 1960, 380); *З тим чоловіком щось робиться, якийсь він наче приголомшений, мало говорить, почне якусь розмову, неначе й зацікавиться нею, а потім раптом знеохотиться, урве, замовкне* (Л. Укр., V, 1956, 362).

ЗНЕПЛІ́ДНЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **знепліднити**.

ЗНЕПЛІ́ДНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знепліднити**.

ЗНЕПЛІ́ДНИТИ *див.* **знепліднювати**.

ЗНЕПЛІ́ДНЮВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **знепліднювати**.

ЗНЕПЛІ́ДНЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знепліднювати**.

ЗНЕПЛІ́ДНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗНЕПЛІДНИ́ТИ**, ню, ниш, *док.*, *перех.* 1. Робити кого-, що-небудь безплідним.

2. *перен.* Позбавляти кого-небудь творчої наснаги, сили.

ЗНЕПЛІ́ДНЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **знепліднювати**.

ЗНЕПЛО́ДІТИ, ію, ієш, *док.* Стати безплідним.

ЗНЕПОКО́ЄНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **занепоко́єний**. *Сумний та знепокоєний вертався Цигуля на село. По дорозі зайшов до коваля — похвалитися йому та й таки порадитись* (Головко, II, 1957, 332).

ЗНЕПОКО́ЄНО, *рідко.* Присл. до **знепоко́єний**. — *Дівчата, а де ж Оксана? Усі в конторі мовчали.. Килина Іванівна, уже знепокоєно:* — *Що трапилось? Та не мовчіть же!* (Головко, I, 1957, 397).

ЗНЕПОКО́ЇТИСЯ *див.* **знепоко́юватися**.

ЗНЕПОКО́ЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗНЕПОКО́ЇТИСЯ**, бюся, бїшся, *док.*, *рідко.* Те саме, що **занепоко́юватися**. — *Де ж той рай? Як він зветься?* — *попитала, знепокоюючись, Христя* (Мирний, III, 1954, 294); — *Скільки ж це чекати!* — *Довго?* — *знепокоїлась і Марина* (Головко, I, 1957, 452).

ЗНЕПРИТО́МНІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **знепритомні́ти**; // *у знач. прикм. Напружуючи всі сили, Галя і товаришки несли попід руки знепритомнілу Тамару* (Хижняк, Тамара, 1959, 200); // *у знач. ім.* **знепритомні́лий**, лого, *ч.*; **знепритомні́ла**, лої, *ж.* Людина, що втратила притомність. *Кожної хвилини знепритомнілий міг очуняти і тоді ще з більшою лютістю здійснити свій намір* (Головко, II, 1957, 611).

ЗНЕПРИТО́МНІТИ, ію, ієш. Док. до **непритомні́ти**. *На другий день тато захворів. Жалівся на важку голову, дихав хрипло і тяжко, а потім і зовсім знепритомнів — почав марити* (Дім., І будуть люди, 1964, 35); *Бахнув постріл, щось ударило по голові, і Федя знепритомнів, падаючи на човен всією вагою свого тіла* (Трубл., I, 1955, 99).

ЗНЕРВО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **знерву́вати**. *Воєнком з'явився, коли засідання вже почалось. Мовчки сів біля Вутаньки, похмурий, чимось знервований* (Гончар, II, 1959, 186); *Віце-адмірал говорив тихо, навіть лагідно, хоч був стомлений і знервований до краю подіями, що сталися в Севастополі, на морі й у Керчі* (Кучер, Голод, 1961, 200).

2. *у знач. прикм.* Який знервувався, перебуває в стані нервового збудження, хвилювання. [Г а н н а:] *Вибачай, Андрій, Льолик просить не ходити, коли можна, се його дратує, він, знаєш, такий знервований...* (Л. Укр., III, 1952, 719); *Кутузов уважно вислухав знервованого комісара* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 353); // Який виражає нервове збудження, хвилювання. *Знервоване, потемніле обличчя дівчини вразило Ліду* (Собко, Шлях.., 1948, 79).

ЗНЕРВО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **знерво́ваний** 2. *Піп стояв уже не з своєї волі — його приковував грізний княжий гнів та його надмірна знервованість* (Ле, Наливайко, 1957, 122); *Заважав* [Тетяні Василівні] *думати гострий Діжин голос, бо вносив він якийсь неспокій, якусь знервованість у звичну течію засідань, нагадував давні роки, коли й вона отак гарячкувала, доводила щось комусь, змагалася, сперечалася, відвойовувала* (Загреб., День.., 1964, 92).

ЗНЕРВО́ВАНО, *присл.* Збуджено, схвильовано. *Лариса знервовано ходить по кімнаті, підходить до бокових дверей і прикипає до них вухом* (Мик., I, 1957, 249); *Чорні, мов стиглий паслін, очі Дмитра стали зажуреними, зморшка між бровами запала ще глибше, ..а пальці сильної руки знервовано тарабанили по столу* (Автом., Щастя.., 1959, 23).

ЗНЕРВУВА́ТИ, ую, у́єш, *док., перех.* Ви́кликати у кого-небудь стан нервового збудження, хвилювання; розхвилювати. *Дівчину знервував нежданий прихід директора* (Собко. Зор. крила, 1950, 192).

ЗНЕРВУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Стати нервово збудженим, схвильованим; розхвилюватися. *Хлопчик вештався по покоях або по саду, нудився, не знав, що робити, вередував і теж знервувався вкрай* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 308); // Знесиліти від нервування. [Б е р е ж н а:] *Що з того, що лікарі досвідчені, коли він знервувався, виснажився до краю!* (Голов., Драми, 1958, 133).

ЗНЕРУХО́МІЛИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. акт. мин. ч. до **знерухо́міти.** *Семен поцілував руку Варвари, поздоровкався з Параскою, потім подивився знерухомілими раптом очима на Штефана* (Галан, І, 1960, 478).

ЗНЕРУХО́МІТИ, ію, ієш, *док., рідко.* Стати нерухомим, застигнути на місці. *Міцніше обіперся* [Кукулик] *ліктями об стіл, знерухомів ще більше, щоб не пропустити жодного секретарського слова* (Загреб., День.., 1964, 279); *Черепахи, як правило, не живуть у неволі. Знерухомівши десь у кутку кімнати, вони повільно вмирають...* (Наука.., 1, 1967, 33); // Зацепеніти, завмерти від сильних переживань, почуттів і т. ін. *Несподівано побачивши перед собою сина свого шефа, тільки на одну секунду знерухомів Самійло Овсійович* (Шовк., Людина.., 1962, 290).

ЗНЕ́СЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **знести́.** *Все добро, що було сховане в скрині, в кімнаті, в пекарні, в хижці, в коморі, навіть на горищі,— все те було знесене в залу й кімнату* (Н.-Лев., І, 1956, 398); *Для конспірації, на випадок, якби наскочили поліцаї, був накритий* [стіл] *найкращими, знесеними «у складчину» стравами* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 33); *Три непогодяні* [непогожі] *ночі носив мене Нот ошалілий На бурунах тих високих, і лиш на четвертий світанок, Хвилею знесений, я італійську землю побачив* (Зеров, Вибр., 1966, 248); *Стало відомо, що селище буде повністю знесене і на його місці виростуть нові квартали.. міста* (Ткач, Арена, 1960, 29); *Недавно знесена панщина, як недорізаний труп, ворушиться і наповняє серця жахом* (Фр., VIII, 1952, 7); *Ідуть літа крилатою ходою, дзвенить Кремля курантів дивний звук, і, знесений над горем і нуждою, тримають молот мільони рук...* (Сос., Щастя.., 1962, 51); // зне́сено, *безос. присудк. сл. Вгорі колись стояв хутір заможної родини Стоянів. У тридцятому Стояна розкуркулено й виселено, а пізніше знесено й хутір* (Коз., Блискавка, 1962, 97).

2. *у знач. прикм.* Який знісся, здійнявся вгору. *— Настане час,— думав уголос Альоша,— і ми приходитимем один до одного не як вороги, а як друзі, як брати. Побачимо зблизька тоді Олімп, і древні Афіни, і знесений в небо Акрополь* (Гончар, II, 1959, 71).

ЗНЕ́СЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зно́сити** 1—7, 9. *Під час нового будівництва* [центру села] *знесенню підлягають лише п'ять старих будинків* (Знання.., 5, 1967, 6); *Знесення панщини мало затим переважно економічне значення* (Фр., XVI, 1955, 33); *Після знесення яйце охолоджується, білок та жовток зменшуються в об'ємі більше, ніж шкаралупа* (Птахівн., 1955, 108).

◇ **Не до зне́сення,** *рідко* — про що-небудь нестерпне. *Днина була ясна й погідна, жарило страшно, а серед розпалених мурів Львова, по тісних улицях, духота була не до знесення* (Фр., VIII, 1952, 320).

ЗНЕСИ́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **знесили́ти.** *Знесилений неволею на далекій чужині, з понівеченим здоров'ям вернувся він до Петербурга* (Мирний, V, 1955, 313); *Знесилений важкою внутрішньою боротьбою, Петро раптом засипає міцно-міцно* (Багмут, Шасл. день.., 1951, 89); *Одзовізм вчасно був знесилений більшовизмом і не дійшов до спроб створити свою партію..* (Ленін, 17, 1949, 186).

2. *у знач. прикм.* Який знесилився, загубив, утратив силу; безсилий. *Знесиленого Мар'яна жінки повели в другу половину хати, щоб там хоч трохи відпочив* (Стельмах, І, 1962, 171); // *у знач. ім.* **знесилений,** ного, *ч.;* **знесилена,** ної, *ж.* Безсила, змучена чимнебудь людина. *Не додавай знесиленим журби, Не добивай зневір'ям підупалих, А розбуди на діло боротьби, Знайди розвагу в світлих ідеалах!* (Граб., І, 1959, 387).

3. *у знач. прикм.* Невиразний щодо сили вияву. *Тепер Олег ясно почув не скрип, а немов людське знесилене зітхання...* (Ле, Клен. лист, 1960, 168).

ЗНЕСИ́ЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **знесилений** 2.

ЗНЕСИ́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знесили́ти** і стан за знач. **знесили́тися.** *Неріса, зблизившись до Мецената, став перед ним на одно коліно і відхиляється назад, немов готова впасти від знесилення* (Л. Укр., III, 1952, 464); *Діжа намагався викресати в собі злість, але мав тільки якесь знесилення, якусь байдужість* (Загреб., День.., 1964, 371).

ЗНЕСИ́ЛЕНО, Присл. до **знесили́лений** 2, 3. *Старий коваль, часто перепочиваючи, знесилено сідав на землю* (Жур., До них іде.., 1952, 16); *Перестрибуючи одна через одну, хвилі кидались на берег і тут знесилено затихали* (Коп., Сон. ранок, 1951, 10).

ЗНЕСИ́ЛИТИ *див.* **знесили́ювати.**

ЗНЕСИ́ЛИТИСЯ *див.* **знесили́юватися.**

ЗНЕСИ́ЛІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **знесили́ти;** // *у знач. прикм.* Дружина шукала захисту в його знесилілих руках, але знаходила там тільки те, що мала й сама: розпач, безмежний, ..несамовитий розпач безсилля (Загреб., День.., 1964, 26).

ЗНЕСИ́ЛІТИ, ію, ієш, *док.* Те саме, що **знесили́тися.** *Тепер баба побліднла, як крейда, й одразу знесиліла, тільки й могла ледве чутно промовляти: — Ой лишечко! рятуйте!..* (Григ., Вибр., 1959, 313); *Нехай руки здіймаються й опускаються механічно, як весла, бо й справді: чому знесиліли після двох миль?* (Ткач, Жди.., 1959, 23); *Вони* [банкіри] *хотіли, щоб Радянський Союз знекровився, знесилів у боротьбі проти Гітлера один на один* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 257).

ЗНЕСИ́ЛЛЯ, я, *с.* Стан повного безсилля від утоми, виснаження і т. ін. *Вже й Пилип-з-Конопель настрілявся та нарубався до знесилля, а кінця бойовищу не було й не було* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 388); *Затужавіла земля — лопатка не йде, із сили вибивається мати. Від знесилля заплакала* (Горд., II, 1959, 8).

ЗНЕСИ́ЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знесили́ювати** і **знесили́юватися.**

ЗНЕСИ́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ЗНЕСИ́ЛИТИ,** лю, лиш, *док., перех.* Позбавляти сили, робити безсилим; виснажувати. *Вже при обіді знесилювала його сплячка; ледве додержував до кінця* (Март., Тв., 1954, 239); *Думки знесилювали мозок, вони були якісь отруйливі і чавунними кавалками заповнювали голову* (Рибак, Гармати.., 1934, 42); *Робота в «Просвіті» цілком мене знесилила* (Коцюб., III, 1956, 305); *Перехід від стану приреченості до радості знесилив його, і він деякий час сидів нерухомо, витираючи хусткою лоба* (Сенч., Опов., 1959, 186); // Дуже ослабляти чиї-небудь сили, робити менш здатним до опору, боротьби і т. ін. *— Ви заберете найнадійніших, найкращих бійців з дружини, і це ослабить, знесилить нашу дружину!* (Смолич, V, 1959, 465); *Пролетаріат знесилить себе, якщо дозволить своїй партії вагатися так, як вагається дрібна буржуазія* (Ленін, 21, 1950, 335); * Об-

разно. [Харитон:] *Одначе ж за прадідів хліб родив?..* [Роман:] *Тоді земля мала силу, а тепер вже переорали її на попіл, знесилили* (Кроп., II, 1958, 13).

ЗНЕСИ́ЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗНЕСИ́ЛИТИСЯ**, люся, лишся, *док.* Втрачати силу, ставати безсилим; виснажуватися. *А працює було* [матуся]! *І мішки підійма, й се, й те. І ні дня їй, ні ночі. Так все знесилювалась* (Тесл., Вибр., 1950, 69); *Рука під щитом мліла та боліла, а відбитий меч опадав аж до бока. Князь знесилювався* (Оп., Іду.., 1958, 705); *Вкрай знесилився хлопець, а все ж вибрався на той берег* (Юхвід, Оля, 1959, 44); // Дуже ослаблятися, ставати менш здатним до опору, боротьби і т. ін. *На заході сонця Сайбове військо ослабло, знесилилось, подалось* (Н.-Лев., IV, 1956, 33); // *тільки 3 ос.* Зменшуватися, ставати слабшим за ступенем вияву. *Спека врешті знесилилась. Сонце ще не зовсім сховалось за обрій, немов вачепилось за гору, а між уже облягалась по вогких та холодних долинах* (Коцюб., I, 1955, 252); *Над висотою ракети хотіли сягнути неба і, знесилившись, згнулися і вмирали, розсипаючись холодним сяйвом* (Гончар, III, 1959, 51).

ЗНЕСЛА́ВИТИ *див.* **знесла́влювати.**

ЗНЕСЛА́ВИТИСЯ *див.* **знесла́влюватися.**

ЗНЕСЛА́ВЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **знесла́вити.** *Вони потроху наближалися до того страшного будинку, звідкіля Оксана мусить вийти навіки знеславленою прізвищем «злодійка»* (Л. Янов., I, 1959, 50); *Картярський борг треба сплатити за добу, бо інакше він буде знеславлений — і тоді ніщо в світі не змиє з нього ганебного тавра* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 279).

2. *у знач. прикм.* Позбавлений доброго імені; зганьблений, ославлений. *Але непоправна помилка була вроблена, і живим її свідком був Грозний, що стояв посеред двору знеславлений* (Мик., II, 1957, 504); *Тема знеславленої дівчини багаторазово повторюється і варіюється у Шевченка* (Рильський, III, 1956, 232).

ЗНЕСЛА́ВЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знесла́вити** і стан за знач. **знесла́витися.**

ЗНЕСЛА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗНЕСЛА́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* знесла́влять; *док., перех.* 1. Розпускати плітки про кого-, що-небудь, позбавляти доброго імені; ганьбити, ославляти. *Князь, людина виняткової чесноти, не міг попустити, щоб його ім'я знеславлювали* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 328); *Плетуха з плетух* [Гедзиха], *кого хоче обнесе по всім селищі, виганьбить, викляне, знеславить нізащо* (Мур., Жила.., вдова, 1960, 58).

2. Принижувати, безчестити кого-, що-небудь негідними, ганебними вчинками; // *тільки док.* Позбавити дівочої честі. — *Джаннотто, ти знаєш сам, як тяжко ти мене зневажив, дочку мою знеславивши* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 124); // Применшувати чию-небудь добру славу. *Син разом з батьком ходить дорогою до заводу, пірнає під домну,— о, рід наш домну не знеславить* (Ю. Янов., I, 1954, 90).

ЗНЕСЛА́ВЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗНЕСЛА́ВИТИСЯ**, влюся, вишся; *мн.* знесла́вляться; *док.* 1. Втрачати добре ім'я; ганьбити, ославляти себе. *Згадала* [Оксана] *Христю, свою колишню однокласницю, та подумала — знеславилася дівчина. Зробили її ланковою, а з неї буряковод, як утіха з дірявого міха* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 5).

2. *тільки недок.* Пас. до **знесла́влювати.**

ЗНЕСТИ́ *див.* **зне́сти.**

ЗНЕСТИ́СЯ *див.* **зне́ститися.**

ЗНЕСТЯ́МИ, *присл., розм.* Те саме, що **нестя́ми.**

ЗНЕСТЯ́МКИ, *присл., розм.* Не тямлячи нічого, розгубившись. *Василина вхопила торбу і, як птиця, вилетіла знестямки на фургон туди, де було найгустіше дівчат* (Н.-Лев., II, 1956, 31).

ЗНЕТЕРПЕЛИ́ВИТИСЯ, влюся, вишся; *мн.* знетерпели́вляться; *док., діал.* Втратити терпіння. *Суддя знетерпеливився. З лоскотом відсунувся з кріслом від стола й ударив кулаком книжку* (Март., Тв., 1954, 121); — *Які ж бо ви! — знетерпеливився отець Савчук. — Коли хочете заборонити вінчання свого сина з Танасійовою Марійкою і знаєте про якусь перепону, то мусите про неї сказати* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 223).

ЗНЕТЕРПЕЛИ́ВЛЕНИЙ, а, е, *діал.* Який знетерпеливився. *Він* [учитель] *хотів щось сказати, але стук під лавками перешкоджував йому. Знетерпеливлений застукав олівцем до столика аж три рази* (Ков., Світ.., 1960, 108).

ЗНЕТЯ́МА, и, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **нестя́ма.** *Хоч молодий ще, був я у такій знегірі, світ весь так мені змінився з рожевого на чорний, що в гіркій знетямі з бою я відторонився* (Фр., XI, 1952, 157).

До знетя́ми — те саме, що **До нестя́ми** (*див.* **нестя́ма**). *До знетями полюбила його. Не те, що в Дібрівку та в Гуляй-Поле — на край світу подалася б за ним!* (Гончар, II, 1959, 266).

ЗНЕТЯ́МИТИ, млю, миш; *мн.* знетя́млять; *док., перех., розм., рідко.* Позбавити розуму, здорового глузду. [Єлена:] *Увільни цього бідаху. Кого знетямив бог, невинен той* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 365).

ЗНЕТЯ́МИТИСЯ, млюся, мишся; *мн.* знетя́мляться; *док., без додатка і від чого, розм., рідко.* Те саме, що **нестя́митися.** *Він знетямився. Була це для нього разюча несподіванка, яка перемежалася із соромом і образою. Його відштовхнули!..* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 16); [Отто:] *Світи собі* [нічничок] *в кубельці дротяному, Не ранячи очей, а то недовго Знетямитись від болю* (Мур., Ост. хмарина, 1959, 135).

ЗНЕТЯ́МЛЕНИЙ, а, е, *розм., рідко.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **знетя́мити.** *Дівчина, знетямлена несподіваним горем і болем, не пробує навіть боронитися* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 282).

2. *у знач. прикм.* Який знетямився; нестямний. — *Захищайте князя! — Знетямлені вірні гайдуки кинулися наосліп: захистити або вмерти* (Кач., Вибр., 1953, 15); // Який виражає знетямлення. *Думати* [Жеребило] *не міг. Знетямленим поглядом обводив стерильно-білі площини стін і нічого не бачив* (Загреб., День.., 1964, 25).

ЗНЕТЯ́МЛЕННЯ, я, *с., розм., рідко.* Дія за знач. **знетя́мити** і стан за знач. **знетя́митися.** *Жеребило важко ворухнувся на ліжкові.. Розплющив очі, замаячила в сизому мороці знетямлення невиразна постать дружини* (Загреб., День... 1964, 287).

ЗНЕТЯ́МЛЕНО, *розм., рідко.* Присл. до **знетя́млений** 2. *Міни густо закущувалися вибухами по всій улоговині, гурти німців знетямлено шарахалися між ними* (Гончар, I, 1954, 341); *Люди схоплювалися й знетямлено терли очі. Небо над їхніми головами гриміло моторами* (Загреб., Європа 45, 1959, 245).

ЗНЕ́ХОТЯ, *присл.* 1. Без бажання, неохоче. *Вона лиш згадувала, як в останні часи всі тікали від неї, знехотя одповідали на привітання або й зовсім не одповідали* (Коцюб., I, 1955, 272); *Прокіп відломив шмат житнього хліба, взяв цибулину, сів на дишло біля воза і почав знехотя їсти* (Цюпа, На крилах.., 1961, 25); *Працював Роман Петрович знехотя, без інтересу* (Ков., Сальвія, 1959, 83).

2. *рідко.* Мимоволі, невільно. *Знехотя озирався навкруги, ..чи не виглядають з-за кущів чийсь очі* (Н.-Лев., I, 1956, 53); *Хтось торкнувся її плеча, вона знехотя обернулась і побачила Юлю Жукову* (Донч., V, 1957, 426).

ЗНЕ́ХОЧУ, *присл., діал.* Неохоче. *Антосьо усміхнувся, та не тим дитячим, щирим усміхом, що від його аж іскри скачуть, а якось наче знехочу* (Свидн., Люборацькі, 1955, 108); *— Що це у вас таке веселе? — питає ніби знехочу, а в самого очі так і стріляють* (Вас., II, 1959, 94).

ЗНЕ́ХТУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зне́хтувати.** *За оцим ось рогом підстеріг її знехтуваний поклонник і сказав, що вона розбила його серце* (Ю. Янов., II, 1954, 65); *Пообіцявши помолитися за його здоров'я і за порятунок його душі, патер зник, запропонувавши допомогти в справі поновлення шляхетських прав і знехтуваної честі пана сотника* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 43); *Ви, Миколо Карповичу, ..явили перед нами необмежену силу людського страждання, ..понівеченої віри та знехтуваних надій* (Мирний, V, 1955, 388); // **зне́хтувано,** *безос. присудк. сл. — Люди добрі! — озвався Зінько.— Я не винен! Я буду жалобу подавати, що мене так ізганьблено й знехтувано!..* (Гр., II, 1963, 419).

ЗНЕ́ХТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зне́хтувати.**

ЗНЕ́ХТУВАТИ, ую, уєш, *док., перех.* 1. *також ким, чим.* Поставитись до кого-, чого-небудь з погордою, зневажливо, без належної поваги.— *Мені вся нагорода, що ви мене прийняли за шматок хліба, не знехтували мене, сірому* (Барв., Опов.., 1902, 196); *Леонтій знехтував навіть обласним театром, куди його запрошували на комічні ролі як артиста-самоука* (Вол., Місячне срібло, 1961, 273).

2. *також чим.* Залишити без уваги, не взяти до уваги що-небудь. *Павло палко боронив Денисового батька, та почуття образи не залишало його: чому старий знехтував його пораду й досі не прийшов до цеху* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 121); *Якщо знехтувати тяжінням планет, то можна сказати, що тіла, одержавши поштовх, рухатимуться нескінченно довго (до наступного зіткнення)* (Наука.., 10, 1963, 5).

3. *розм.* Зробити ні до чого не придатним, зіпсувати. *Випав дощ і загасив пожежу. Чого не знехтував пекельний вогонь, то те докінчила дощова вода* (Мирний, IV, 1955, 248).

ЗНЕЦІ́НЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **знеці́нити.** *Малопомітний, знецінений яскравою електрикою, висів над містом місяць* (Коп., Тв., 1955, 407).

2. *у знач. прикм.* Який знецінився, втратив свою цінність, став менш цінним. *У 1924 р. була здійснена грошова реформа — перехід від знецінених грошових знаків до сталої і твердої радянської валюти* (Іст. УРСР, II, 1957, 252).

ЗНЕЦІ́НЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знеці́нити** і стан за знач. **знеці́нитися.** *Через знецінення монети та через дорожнечу яничари почали крамарювати і головним чином довозити кіпрське вино* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 462); *Трагедія помсти, трагедія гуманізму, трагедія XVII віку, сутність якої — знецінення людського життя, розкривається* [в «Гамлеті»] *як битва за високу гідність людини* (Рад. літ-во, 3, 1964, 94).

ЗНЕЦІ́НИТИ *див.* **знеці́нювати.**

ЗНЕЦІ́НИТИСЯ *див.* **знеці́нюватися.**

ЗНЕЦІ́НЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знеці́нювати** і стан за знач. **знеці́нюватися.**

ЗНЕЦІ́НЮВАТИ, юю, юєш, *недок.,* **ЗНЕЦІ́НИТИ,** ці́ню, ці́нив, *док., перех.* Позбавляти цінності; робити менш цінним. *Гниль ґілляк, стовбурів та коренів живих дерев спричиняє великі збитки лісному господарству, бо вона значно знецінює дерева* (Бот. ж., X, 1, 1953, 97); *За короткий час грибок* [гнилі] *може зовсім знецінити волокно, яке втрачає міцність і однорідність забарвлення* (Техн. культ., 1956, 178); // *перен.* Позбавляти значення, значимості. *Відсутність індивідуальних рис в образах збіднює їх, по суті знецінює те основне, завдяки чому художній образ має великий емоційно-естетичний вплив на людину* (Мист., 6, 1958, 8); *Українські буржуазні націоналісти, насамперед, намагалися.. знецінити класичну спадщину наших народів і славні національні традиції, які гармонійно поєднуються з життєвими інтересами всіх трудящих* (Тич., III, 1957, 504).

ЗНЕЦІ́НЮВАТИСЯ, ю́ється, *недок.,* **ЗНЕЦІ́НИТИСЯ,** ці́ниться, *док.* 1. Втрачати свою цінність; ставати менш цінним. *Численні міркування Гегеля та багатьох його сучасників про історичну долю художньої творчості значною мірою знецінюються на ідеалістичному ґрунті їхньої філософії* (Рад. літ-во, 5, 1968, 19).

2. *тільки недок.* Пас. до **знеці́нювати.** *Ці луки* [порійові] *дуже знецінюються наявністю великої кількості отруйного молочаю болотного, якого худоба не їсть* (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 51).

ЗНЕЧЕ́В'Я *див.* **знічев'я.**

ЗНЕЧЕ́СТИТИ, е́щу, е́стиш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **збезче́стити.** [Т а р а с *(ледве чутно, але від того ще сильніше):*] *Біда. Нещастя, люди.. Знечестив, убив людину пан* (Голов., Драми, 1958, 108).

ЗНЕШКО́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **знешко́дити.** *Троє товаришів раптом зблідли, коли уявили собі, що могла наробити ця, зараз уже знешкоджена купа вибухової речовини* (Коп., Сон. ранок, 1951, 127); *— Вчора мною виявлена і знешкоджена міна* (Шиян, Партиз. край, 1946, 166); // **знешко́джено,** *безос. присудк. сл. Таємного агента, який від повідомлення для підпільних повстанських сил, затримано і знешкоджено* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 103).

ЗНЕШКО́ДЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знешко́дити.** *Заходи до виявлення і знешкодження хворих на холеру, підозрілих на це захворювання, можливих носіїв цієї інфекції провадять і на сухопутних кордонах* (Підручник дезинф., 1953, 77); *Питання про знешкодження цих* [стічних промислових] *вод перед спуском їх у водойми загального використання розв'язано нашими інженерами та вченими* (Наука.., 8, 1958, 3).

ЗНЕШКО́ДЖУВАТИ, джую, джуєш, *недок.,* **ЗНЕШКО́ДИТИ,** джу, диш, *док., перех.* Позбавляти здатності, можливості завдавати шкоди; робити нешкідливим. *В армії він знешкоджував мінні поля, бетонував площадки під важку артилерію* (Смолич, Ми разом.., 1950, 73); *Протеїнова речовина, руйнуючи воскову оболонку, якою покритий збудник туберкульозу, тим самим знешкоджує його* (Наука.., 3, 1959, 60); *Очі загорілися завзяттям, тим самим, яке допомогло їй ще в перші дні знешкодити вартового на залізничній станції, запалити фашистські бензоцистерни* (Ле, Клен. лист, 1960, 172).

ЗНЕШКО́ДЖУВАТИСЯ, джується, *недок.,* **ЗНЕШКО́ДИТИСЯ,** ться, *док.* 1. Ставати нешкідливим. *Вони* [отруйні речовини] *всмоктуються в кров і доносяться нею до печінки, де знешкоджуються* (Метод. викл. анат., 1955, 138).

2. *тільки недок.* Пас. до **знешко́джувати.**

ЗНЕШКО́ДЖУЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **знешко́джувати.** *В газоподібному стані формальдегід має сильну знешкоджуючу дію на хвороботворних мікробів і вірусів* (Профіл. захвор.., 1955, 69).

ЗНЕШКО́ДИТИ *див.* **знешко́джувати.**

ЗНЕШКОДИТИСЯ *див.* **знешкóджуватися.**

ЗНИДІЛИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. акт. мин. ч. до **зни́діти**; // *у знач. прикм. Чоловік, худий і зниділий, але з природи кремезний та тривкий, копав ту нивку великою мотикою* (Л. Укр., III, 1952, 124); // Зів'ялий, чахлий (про рослини). *Кілька ще прадідом посаджених яблунь чорніли на садибі дуплами й хилилися до землі зниділими вітами* (Чендей, Поєдинок, 1962, 3).

ЗНИ́ДІТИ, ію, ієш, *док., розм.* 1. Втратити силу, здоров'я, стати кволим; захиріти (про людей). *Недовго жила її від грудей відлучена дитина; біднятко зниділо, мов поросло мохом, та й навіки заснуло* (Кобр., Вибр., 1954, 86); *Щоб не зниділи від безділля, взявся* [Поцілуйко] *за шевство* (Стельмах, Правда.., 1961, 187); // Стати чахлим; зав'янути, зачахнути (про рослини). *Там, де були грядки цибулі, часнику, коли ще жила дружина Микули Бучини, зниділо картоплиння* (Чендей, Поєдинок, 1962, 69).

2. *тільки 3 ос., перен.* Ослабнути, занепасти. — *Бачите, мамо, талант може зниділи, непідтримуваний і занедбуваний* (Коб., II, 1956, 308); — *Ви боялись за своє кохання, що воно зниділо в життьовій боротьбі?* (Л. Укр., III, 1952, 700).

ЗНИЖА́ТИ *див.* **зни́жувати.**

ЗНИЖА́ТИСЯ *див.* **зни́жуватися.**

ЗНИ́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зни́зити.** *Я зганена, знижена тим, що для його все забула, все занехаяла* (Барв., Опов.., 1902, 276); // **зни́жено,** *безос. присудк. сл. Скасовано або знижено податки для значної частини трудящих* (Резол. XXIII з.., 1966, 11).

2. *у знач. прикм.* Який міститься нижче від рівня якої-небудь поверхні. *Тимчасові водні басейни утворюються у знижених частинах поверхні пустинь* (Курс заг. геол.., 1947, 94).

3. *у знач. прикм.* Нижчий від нормального, звичайного якістю, рівнем, ступенем вияву і т. ін. *Насіння із зниженими посівними якостями дає недружні сходи, а це призводить до зменшення врожаю* (Колг. Укр., 7, 1958, 14); *Викопана восени картопля протягом 6-7 місяців зберігається в кагатах за зниженої температури* (Хлібороб Укр., 12, 1963, 5); // *перен.* Позбавлений піднесеності, урочистості; спрощений. *В «Енеїді» Котляревський змалював сонм олімпійських небожителів та галерею земних владик, поданих від початку до кінця твору в зниженому плані* (Рад. літ-во, 5, 1964, 121).

4. *у знач. прикм.* Тихий або притишений (про звук, голос, тон). [Милевський:] *Робіть зо мною, що хочете, тільки...* [Саня *(зниженим голосом):*] *Гаразд, гаразд, тут не місце для таких розмов...* (Л. Укр., II, 1951, 34).

ЗНИ́ЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **зни́зити** і **зни́зитися** 1—3. *Самольот пішов на зниження і незабаром, злегка підскакуючи, побіг на лижах і зупинився* (Донч., Дочка, 1950, 109); *Коливання земної поверхні, її підняття і зниження є в причиною змін обличчя нашої планети* (Наука.., 7, 1955, 33); *В основу темпів зниження цін слід покласти закономірності зниження собівартості* (Ком. Укр., 3, 1966, 60); *Один із найяскравіших проявів старіння організму — різке зниження його м'язової працездатності* (Знання.., 3, 1965, 5); *Із зниженням тиску повітря, зменшенням у ньому кисню поріг світлової чутливості підвищується* (Рад. психол. наука.., 1950, 12); *Зазначимо, що крапка завжди вимагає виразного зниження тону на логічному наголосі* (Худ. чит.., 1955, 116).

2. *рідко.* Низька місцевість, западина, заглибина. *У період посухи поверхня цих знижень* [пустині] *являє собою плоску глинисту рівнину з численними глибокими тріщинами* (Курс. заг. геол., 1947, 994).

ЗНИ́ЖКА, и, *ж., розм.* 1. Зменшення, зниження призначеної, установленої ціни, норми і т. ін. — *Прошу вас, пане клієнт,— фото моментальне, можна кабінетний формат, групові — з знижкою...* (Ю. Янов., I, 1954, 194); *Уже двічі хитрий дукач* [Сафрон] *подав заяви в райвиконком, щоб йому зменшити орендну плату.., надіється викрутити собі знижку* (Стельмах, II, 1962, 304).

2. *перен.* Зменшення, зниження вимог до кого-, чого-небудь; поступка. — *Іспити у вас на носі. Доведеться вам складати і теоретичну фізику. Я знижки не дам* (Рибак, Час.., 1960, 170); *Для дітей треба писати дуже цікаво, дуже майстерно, без будь-яких знижок на вік* (Літ. Укр., 5.I 1965, 1).

ЗНИ́ЖУВАЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Призначений для зниження струму. *Знижувальні трансформатори можна встановлювати у закритих приміщеннях і на відкритому повітрі* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 231).

ЗНИ́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зни́жувати** і **зни́жуватися** 1—3.

ЗНИ́ЖУВАТИ, ую, уєш *і рідше* **ЗНИЖА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗНИ́ЗИТИ,** зни́жу, зни́зиш, *док., перех.* 1. Переміщати, опускати нижче. *Почув Лис, що щось там шпортав у нього на животі; От-от би* [Лис] *знизив хвіст та обігнався. але ні, його хвіст нині — бойова хоругов, не можна!* (Фр., IV, 1950, 69); *Чом ти знизила вії?.. А за віями — тьма. Буде, буде, Марів, і для нас ще весна* (Сос., Близька далина, 1960, 281).

2. Зменшувати, ослабляти рівень, ступінь і т. ін. чого-небудь. *Герман.. знижував та знижував робітницьку плату* (Фр., V, 1951, 399); *Треба, щоб рівень закупочних цін спонукав колгоспи підвищувати продуктивність праці і знижувати виробничі затрати* (Програма КПРС, 1961, 72); *Щоб знизити температуру зерна, особливо коли воно з підвищеною вологістю, треба систематично провітрювати зерносховища* (Колг. Укр., 2, 1957, 13); // Погіршувати, послабляти якість, майстерність і т. ін. *Пишучи для дітей, він* [В. Бичко] *не знижує своєї майстерності, не приглушує поетичного звучання* (Літ. Укр., 12.I 1965, 4); // *перен.* Робити менш значним, важливим, не таким піднесеним; спрощувати, збіднювати. *Довгождана, вистраждана зустріч з народним читачем, людиною високої культури і багатого громадського досвіду, звільнила літературу від необхідності «знижувати» стиль і стилізувати* (Талант.., 1958, 220).

3. Робити нижчим за звучанням, тембром (звук, голос). *Спартак наблизився до нього впритул, знизив голос до шепоту* (Гончар, Людина.., 1960, 17); — *Нехай відпочине* [Анеля],— *підхопив Бжеський, знижуючи тон* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 8).

4. *рідко.* Принижувати гідність, ображати. *Не хочеться рід свій поважний знизити* (Барв., Опов.., 1902, 423).

ЗНИ́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся *і рідше* **ЗНИЖА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗНИ́ЗИТИСЯ,** зни́жуся, зни́зишся, *док.* 1. Переміщатися, опускатися нижче. *Коли перед дощем кількість пари в повітрі збільшується, комахи починають літати низько. Ганяючись за ними, знижуються і ластівки* (Наука.., 7, 1956, 24); *А шторм не вщухав і знижалися тучі* (Перв., I, 1947, 106); *Тут і урвала* [мову] *вдовиця, зітхнувши протяжно, глибоко. Опісля поправила окуляри на носі, уста знизились в кутиках* (Коб., I, 1956, 148); *Мряка знизилась і окутала ліс, а він став легкий і сивий, як привид* (Коцюб., II, 1955, 326); // *тільки 3 ос.* Ставати нижчим, зменшуватись у висоті порівняно з поверхнею чого-небудь.

— *За Пенінами гори знижуються, все нижчають в далечі й зливаються ніби докупи, а там далі на обрії несподівано виступають Татри, найвищі гори в Карпатах* (Н.-Лев., II, 1956, 398); — *Товаришу Мухтаров,— в очах забриніла свідомість відповідальності за свої слова,— горизонт знижується під гору. Води сюди не подати* (Ле, Міжгір'я, 1953, 101); *По течії завжди можна визначити, в яку сторону знижується місцевість* (Фіз. геогр., 5, 1956, 41).

2. Зменшуватися, слабшати (про рівень, ступінь і т. ін. чого-небудь). *Одночасно із збільшенням виробництва тваринницької продукції знижувалась і її собівартість* (Хлібороб Укр., 2, 1967, 27); *Сафар розрахував, що сьогодні ринок буде переповнений рабами і ціни на них дуже знизяться* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 189); *Якби оце раптом зник ліс на землі, ..катастрофічно знизилися б урожаї* (Чаб., Стоїть явір.., 1959, 103); // Погіршуватися, слабнути (про якість, майстерність і т. ін.). *Протягом першої половини дня робота* [трактористів і комбайнерів] *йде нормально. А в другій дається взнаки втома, знижується увага, продуктивність* (Рад. Укр., 7.IV 1962, 2); *Чуття нюху може різко знижуватися при нежиті, особливо хронічному* (Шк. гігієна, 1954, 60).

3. Ставати нижчим за звучанням, тембром (про звук, голос). *Насилу відіпхнула* [Марина] *його від себе й затулила вуха, аби не чути прошибаючого душу голосу, що знову тепер знижувався до тихого шепоту* (Кобр., Вибр., 1954, 169); *Вона говорила се голосом, що чимраз більше знижався* (Коб., II, 1956, 166).

4. *рідко.* Принижувати свою гідність; принижуватися. *Ми не знижались до каяття, змучені; Чолом не гнулись, ні дня, ні хвилиночки* (Граб., I, 1959, 322); — *До кого це я мовлю? Навіщо я знижаюсь? Навіщо я і в монастир оцей прийшов?* (Тич., II, 1957, 64).

ЗНИЗА́ТИ [1] *див.* **зни́зувати** [1].

ЗНИЗА́ТИ [2] *див.* **зни́зувати** [2].

ЗНИ́ЗИТИ *див.* **зни́жувати.**

ЗНИ́ЗИТИСЯ *див.* **зни́жуватися.**

ЗНИ́ЗУ, *рідше* **ІЗНИ́ЗУ,** *присл.* 1. З місця, яке розташоване внизу, нижче від кого-, чого-небудь. *А там знизу, з лук Пславих, білим курищем здіймається туман, піднімається вгору, чіпляючись за дерева, за траву* (Мирний, IV, 1955, 168); *Незважаючи на лютий холод, Шовкуна все більше хилило на сон. Тепло, що йшло знизу від коня, приємно гріло й заколисувало* (Гончар, III, 1959, 77); *Ізнизу з левад дим сивий стелився* (Головко, I, 1957, 247); // У напрямку від низу вгору. *На обличчі Пігловського знизу вверх забігали лихі темні тіні* (Стельмах, I, 1962, 89); *Госька моргнув Тосьці. Той знизу вгору вдарив Марка по руках* (Тют., Вир, 1964, 361); *Відійшли від села так верстов зо дві — коли щось ізнизу підвіває. Далі то більше.. Де не взявся вітер, б'є снігом під ноги* (Хотк., I, 1966, 165).

2. З нижньої течії ріки; з понизя. *Отак і порішили — не їхати, а додому* [повертатися]. *А тут світом і пароплав знизу прийшов* (Головко, II, 1957, 219).

3. *перен.* З непривілейованих верств; з низів. *Я прийшов із мас, із поля, знизу, де од злиднів очі, як огонь* (Сос., I, 1957, 339); // З боку широких верств населення. *Винятково важливим принципом організації контролю Ленін вважав широке застосування критики, особливо критики знизу* (Рад. Укр., 23.II 1963, 2); *Мир не можна укласти тільки згори. Миру треба добиватися знизу* (Ленін, 26, 1951, 279).

4. З нижнього боку, зісподу. *Над ставком носилися густі пари, мов хто підгрів знизу воду і вона несамовито парувала* (Мирний, III, 1954, 305); *Замфір присідає під кущем, обережно, з любістю розгортає листя — то делікатне, ясно-зелене, покрите знизу білим пушком, то темне, блискуче* (Коцюб., I, 1955, 190); *За греблею дорога круто спускається вниз, і її часто, навіть взимку, підмивають знизу води болота* (Стельмах, I, 1962, 76); // З під того, що наділе або покладене поверх чогось. *Знову від нього* [замполіта] *війнуло на Черниша чимось невловимо цивільним.. Ватяна коротка фуфайка, з-під якої знизу виглядає гімнастьорка...* (Гончар, III, 1959, 97).

5. У нижній частині, внизу чого-небудь; протилежне з в е р х у. *Знизу схили були вкриті густим лісом* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 163); *Коропов обіцяв підсобити Дзюбі, кидався з бригади в бригаду, і кругом, як у тій примовці — що зверху собі ввірву, то знизу наточу* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 135); *Той же бере свій покручений ріг, ізнизу вузенький, Далі все ширший і ширший* (Зеров, Вибр., 1966, 309).

◇ **Зни́зу догори́ (дове́рху):** а) від самого низу до верху; суцільно, повністю. *Права стіна* [книгарні] *була заставлена полицями з книжками, а ліва — знизу догори гончарними виробами* (Головко, II, 1957, 451); б) від найнижчих до найвищих інстанцій. *Керівним принципом організаційної будови партії в демократичний централізм, який означає.. виборність усіх керівних органів партії знизу доверху* (Статут КПРС, 1961, 11).

ЗНИ́ЗУВАННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **зни́зувати** [1].

ЗНИ́ЗУВАННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **зни́зувати** [2].

ЗНИ́ЗУВАТИ [1], ую, уєш, *недок.,* **ЗНИЗА́ТИ,** знижу́, зни́жеш, *док., перех.* 1. Насаджувати, надівати що-небудь одне за одним (на нитку, дріт і т. ін.); нанизувати. *Знизати на одне кільце ключі;* * Образно. *Розмилися гони пишними житами,.Забуяли повінню пшениць. Ранішнє проміння злотними гнотами Знизує намисто росяниць* (Воронько, Коли я... 1962, 65).

◇ **Зни́зувати (знизáти) очи́ма (по́глядом** і *т. ін.*) — пильно, допитливо дивитися на кого-небудь. — *Чого рати порозявляли? — суворо знизує він їх* [товаришів] *очима* (Вас., I, 1959, 229).

2. *перен., рідко.* Підбираючи одне до одного, з'єднуючи слова, речення і т. ін., складати, компонувати що-небудь. *Я казочку малюсеньку про зіроньки знизав...* (Чумак, Черв. заспів, 1956, 79).

ЗНИ́ЗУВАТИ [2], ую, уєш, *недок.,* **ЗНИЗА́ТИ,** знижу́, зни́жеш, *док., з ім.* п л е ч и м а, *рідше* п л е ч е и. 1. Піднімати і опускати плечі на знак нерозуміння, здивування, зневаги і т. ін. *Самі брати, коли подібні чутки оббивались об їх уха, усміхалися і знизували плечима* (Фр., VI, 1951, 204); *Юхимів син Василь, рослий парубок, стояв ні в сих ні в тих, лише знизував плечима* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 35); *На поважну мову і в неї знайдуться слова, а на залицяння одно в неї — зниже мовчки плечима з досадою* (Головко, II, 1957, 191).

2. *рідко.* Рухати, поводити (плечима, плечем). [В а с и л ь:] *На нашім кутку таких дівчат і заводу нема. Як гляне, як поведе очима, як зниже плечима, то так тобі в очах і затуманіє* (Кроп., II, 1958, 116).

ЗНИКА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зника́ти.** *На застосовування нових і на зникання віджилих лексично-стилістичних елементів у говорах української мови, як і інших мов народів Радянського Союзу, впливають певні процеси* (Нариси з діалектології.., 1955, 16); *Огей замовкав, дивиться у вікно на кінематографічну появу й зникання клаптів лісу, ланів, залізничних будівель і рухливий, запалий обрій* (Досв., Вибр., 1959, 214); *Мисливський хист юних паливод, битих на трудному мистецтві зникання в натовпі з в'язкою бубликів, був відповідно оспіваний у тогочасних піснях і кантах* (Ю. Янов., II, 1954, 195).

ЗНИКА́ТИ *і рідше* **ІЗНИКА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗНИ́КНУТИ** *і рідше* **ІЗНИ́КНУТИ** *і розм.* **ЗНИ́КТИ** *і рідше* **ІЗНИ́КТИ**, кну, кнеш; *мин. ч.* зни́кнув, *рідше* ізни́кнув *і* зни́к, *рідше* ізни́к, ла, ло; *док.* 1. Переставати існувати, бути в наявності. *Горіли городи, зникали цілі села* (Л. Укр., I, 1951, 279); *О, прийде запевне той день, Що гніт і неволя, і кров — Все зникне навіки, й тоді Подужа святая любов* (Гр., I, 1963, 87); *При комунізмі не буде класів, зникнуть соціально-економічні і культурно-побутові відмінності між містом і селом* (Програма КПРС, 1961, 55); // Розріджуючись, розсіюватися, розходитися (про імлу, туман, дим і т. ін.). *Сиза імла зникала; зіходило сонечко* (Вовчок, I, 1955, 295); *Туман під лісом заколихався дужче, заклуботався й почав розходитись, бліднути й зникати* (Гр., II, 1963, 438); *Клубочок диму, вдарений вітром, відразу ж зник* (Тют., Вир, 1964, 74); // Минати, кінчатися (про час). *День зникав. Над лисими горбами Хортиці ще полум'яніли, повільно згасаючи, червоні язики далекої пожежі* (Коцюба, Нові береги, 1959, 267); *Я їду і думаю: як швидко, непомітно зникли десять літ!* (Забіла, Поезії, 1963, 62); // Забуватися (про думки, здогади, слова і т. ін.). *Недобрі здогади, що по дорозі на Кінську вулицю пройняли Нелю, ..почали поволі зникати* (Вільде, Сестри.., 1958. 362); *Некаче потьмарилося все в голові, зникли всі німецькі слова — Тамара ніяк не може пригадати, як називається рахівниця* (Хижняк, Тамара, 1959, 66); // Переставати виявлятися, відчуватися (про стан, почуття людини). *Напруженість у взаєминах хлопця та дівчини поволі зникала* (Головко, II, 1957, 512); *В смерк радість потихеньку зникала* (Смолич, II, 1958, 13); *Він скинув окуляри.. І дивно — разом з окулярами зникла з обличчя суворість* (Тют., Вир, 1964, 101); *Клацнули затвори, і разом з цим звуком Сергій відчув, як зникло хвилювання* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 34); *Пекучий біль ізник* (Забіла, У.. світ, 1960, 140); // Вмирати, гинути. *Бути пораненим, оглушеним, скаліченим — це він уявляв собі, бо вже цього скуштував, а зникнути зовсім, не існувати — цього, був певний, статися не могло* (Гончар, III, 1959, 151); *Вмер наш Івушка-пічник, Тихо жив і тихо зник...* (Мал., Серце.., 1959, 140).

◇ **Зника́ти (зни́кнути) з свідо́мості (пам'я́ті** *і т. ін.*) — забуватися цілком, повністю. *Написане зникає з мові свідомості завдяки певного роду розумової економії* (Еллан, II, 1958, 190); — *Про що ми розмовляли? Здається, про дружбу.. І про чистоту. Потім прогулянка перед кіно. Далі все зникає з пам'яті* (Ю. Янов., II, 1958, 75); **Зника́ти (зни́кнути) з (із, зо) сві́ту** *див.* **світ; Як (мов) ми́льна ба́нька зни́кнути** *див.* **ба́нька**[2].

2. Заходячи, заїжджаючи і т. ін. за щось, закриваючись чим-небудь, ховаючись десь, серед чогось, ставати невидимим, непомітним. *Інколи над берегом Прута проскакував вершник і зникав за крутим поворотом річки* (Коцюб., I, 1955, 352); *Обоз був великий. Його хвіст зникав далеко в сніжній долині, а попереду мчали вершники* (Довж., I, 1958, 151); *Море прощально змахнуло блакитно-сірим крилом, зникло за степовим простором* (Збан., Сеспель, 1961, 152); *Пташки знялися високо-високо і зникли за хмарами* (Ів., Опов., 1949, 228); // Поглинаючись чим-небудь або змішуючись із чимось, ставати нечутним, невиразним (перев. про звуки). *В вулицях, в деревах — плетиві густому — зникає гомін* (Гопч., Вибр., 1959, 344); *Крик знеможенний чаїний Зникне в клекоті орлів* (Рильський, I, 1960, 300).

◇ **Зника́ти (зни́кнути) з оче́й** *див.* **о́ко.**

3. *також* **звідки.** Непомітно залишати яке-небудь місце, іти звідкись. *Панна передав лист дівчинці, та швидко зникає* (Вас., III, 1960, 353); *Часом уночі Зникав кудись, зігнувшись, Валентин* (Рильський, Мости, 1948, 104); *Дід Омелько ойкав, кректав і, нарешті, зник, ніби крізь землю провалився* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 50); *Навіть не попрощавшись з розгубленою Ніною Олександрівною, Ходжаєв зник з лікарняного подвір'я* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 244); *Вони підійшли до заводу, Мишко десь ізник* (Мик., II, 1957, 95).

◇ **Зни́кнути з горизо́нту** *див.* **горизо́нт.**

4. Губитися, пропадати невідомо куди. *У моєї господині та й сталася шкода: десь поросята зникають* (Барв., Опов.., 1902, 243); *Бицик з торжеством подав хлопцям лист. Це був той самий лист, який зник укупі з картузом діда Галактіона* (Донч., VI, 1957, 59).

◇ **Зни́кнути бе́з ві́сті** *див.* **вість.**

ЗНИКА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **зника́ти.** *Шевченко вважав матерію вічною, не зникаючою.., але такою, що перебуває в русі й розвитку* (Життя і тв. Т. Г. Шевченка, 1959, 85); *Довго проводити буду сумними очами* [очима] *Подруг моїх легкокрилих зникаючий рій* (Л. Укр., I, 1951, 108).

ЗНИ́КЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зни́кнути** і **зни́кти.** *Передвечірній морок раптом розвіявся — промінь зниклого за містом сонця поклав ясну смугу на дахівку сусіднього будинку* (Досв., Вибр., 1959, 243); // *у знач. прикм. За хвилину віконце згасло, і Остап почув, як разом із зниклим світлом в його серці щось урвалось* (Коцюб., I, 1955, 338); *Підбились ми, дастьбі булої сили, — Розгублена в дорозі зниклих літ...* (Стар., Вибр., 1959, 18).

ЗНИ́КНЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зни́кнути** і **зни́кти.** *У братерській сім'ї соціалістичних держав із зникненням класових антагонізмів зникають і антагонізми між націями* (Програма КПРС, 1961, 20); *Зникнення її* [сили тяжіння] *призвело б до швидкого звітрювання земної атмосфери у світовий простір* (Наука.., 3, 1960, 9); *Розенберг ще не отямився після раптового зникнення Коринського* (Шовк., Інженери, 1956, 85).

ЗНИ́КНУТИ *див.* **зника́ти.**

ЗНИ́КТИ *див.* **зника́ти.**

ЗНИРНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док., діал.* Випірнути. — *Аджеже не знирнула, так вона і не відьма* (Кв.-Осн., II, 1956, 180); *Сливе поверх води його загоріле тіло та так і плигоне вперед; поки він замахнеться другою* [рукою], *злегка прикриється воно водою, а там знову знирне і поверх води мчиться на той бік* (Мирний, IV, 1955, 318).

ЗНИ́ШКА, *присл., розм.* Те саме, що **ни́шком.** *Коло уст у мене знишка Знов забігала усмішка* (Граб., I, 1959, 464); *Тим часом дівчата знишка щось пошепотіли* (Вас., I, 1959, 235); [Е л е н а:] *Не личить переляк дочці Зевесовій, І страх рукою знишка не торкне її* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 343).

ЗНИ́ШКНУТИ, ну, неш; *мин. ч.* зни́шкнув *і* знишк, ла, ло; *док., розм., рідко.* Затихнути, замовкнути; принишкнути. *Змовк веселий гай — ані шелесту, Зникли пташечки-щебетушечки* (Стар., Поет. тв., 1958, 168).

ЗНИЩЕ́НИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зни́щити.** *В безперервних боях дивізія не раз зазнає гіркоти найтяжчих втрат, а все ж сили її зростатимуть, ворог не раз вважатиме її оточеною і знищеною.., а вона виникатиме знову* (Гончар, II, 1959, 303); *Знищений морально, безсилий зарадити, віце-директор міністерства мляво похилився на бюро* (Кач., II, 1958, 380); // *у знач. прикм. Навряд хто з них* [робітників] *думав, гупаючи важкою прамбовкою по зрубаному й засипаному землею виноградникові, про хазяїна знищеного саду* (Коцюб., I, 1955, 296); // **зни́щено**, *безос. присудк. сл. За часів*

гітлерівської тимчасової окупації.. багато хат і дворів спалено й зруйновано, багато люду знищено... (Вишня, I, 1956, 364); *З перемогою соціалізму в СРСР вперше здійснена одвічна мрія трудящих — знищено всі види гноблення людини людиною* (Ком. Укр., 10, 1965, 41); *Вона не могла зрозуміти всього, але ясно бачила: Малахова зламано, майже знищено* (Собко, Справа.., 1959, 254).

2. *у знач. прикм., перен.* Вкрай принижений, приголомшений, поставлений у безвихідне становище. *Іван лишився дома, розбитий, знищений, без гадки і надії* (Фр., I, 1955, 179); *Він стояв, низько опустивши голову, і Юркове серце стиснулося від болю: принижений, зганьблений, знищений батько...* (Багмут, Опов., 1959, 26).

ЗНИЩЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зни́щити** і **зни́щитися**. *Знищення конвою біля череди — їхня* [партизанська] *справа* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 190); *Для знищення бур'янів проводимо сліпе боронування, а потім дворазове розпушування ґрунту в міжряддях* (Хлібороб Укр., 8, 1964, 11); — *А чи зрозуміє і оцінить Європа, що російський солдат.. життям власним захищав її від знищення і руйнувань?* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 386); *Боротьба за знищення панування капіталу є соціалістична боротьба* (Ленін, 10, 1949, 25).

ЗНИЩИТИ *див.* **зни́щувати**.

ЗНИЩИТИСЯ *див.* **зни́щуватися**.

ЗНИЩІ́ТИ *і рідше* **ІЗНИЩІ́ТИ**, ію, ієш, *док., діал.* Зубожіти. *Як Василь збіднів, так і Онисько знищів* (Мирний, I, 1949, 218); *Ізнищіла, ізмарніла* [удова], *Кинула господу, Пішла в найми...* (Шевч., I, 1951, 232).

ЗНИЩУВА́ЛЬНИЙ, а, е. 1. Який завдає нищівного удару; згубний.

2. *перен.* Сповнений ненависті, презирства; нищівний. *Сердитими сірими очима вона ще здалеку вп'ялася в мене. Ледве витримав той знищувальний погляд* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 61).

ЗНИЩУВА́ЛЬНО. Присл. до **зни́щувальний** 2. *Професор глянув на неї гостро і знищувально. Так дивляться на трамвайного сусіду, коли він віддавлює вам мозоль* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 243).

ЗНИЩУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зни́щувати** і **зни́щуватися**.

ЗНИЩУВА́ТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗНИЩИ́ТИ**, щу, щиш, *док., перех.* 1. Вбиваючи, нищачи і т. ін., припиняти існування кого-, чого-небудь, призводити до загибелі, смерті. *Якщо ворог не здається — його знищують* (Укр., присл.., 1955, 426); *Філоксера.. може з часом знищити всі виноградники* (Коцюб., I, 1955, 201); // Руйнувати, псувати що-небудь, ламаючи, рвучи і т. ін. *Я знищую* [у думках] *жалюгідні халупи і замінюю їх невисокими гарними будинками* (Довж., I, 1958, 25); — *Треба сховати портрет, щоб вороги не знищили* (Козл., Весн. шум, 1952, 46); // Скасовувати, ліквідувати що-небудь. *Відновлюючи з допомогою окупаційних військ владу поміщиків і капіталістів, гетьманський уряд знищував громадські свободи, жорстоко придушував революційні виступи робітників і селян* (Вісник АН, 1, 1957, 32); *У жовтні 1917 року пролетарська революція знищила ненависний народові капіталістичний лад* (Програма КПРС, 1961, 4).

◇ **Зни́щувати (зни́щити) до ня́ *див.* пень.**

2. Припиняти, усувати (дію, вияв і т. ін. чого-небудь). *Неволя знищувала його* [народу] *душу, занепад глушив йому силу* (Мирний, V, 1955, 416); *Війна знищила всю красу життя* (Загреб., Європа. Захід, 1961, 70); *Смерть єдиного сина, загибель маленького гострооокого і тямковитого хлопчика, знищила його щастя* (Голов.. Тополя.., 1965, 108); *Він хотів знищити в своїй душі залишки сумнівів* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 128).

3. *розм.* З'їдати, випивати все, нічого не залишаючи. *Знищуючи вафлі, Кіра поспішила до трамвая* (Коп., Тв., 1955, 285).

4. *перен., розм.* Пригнічувати, принижувати кого-небудь своєю вищістю, перевагою в чомусь; // Критикувати. *Між іншим, сей професор знищив страшно мою «Блакитну Троянду», казав, що я собі нею попсувала репутацію і тепер мушу поправити свою славу іншою драмою* (Л. Укр., V, 1956, 283).

ЗНИЩУВА́ТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗНИЩИ́ТИСЯ**, щуся, щишся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Припиняти своє існування. *Всі інші класи занепадають і знищуються з розвитком великої промисловості, а пролетаріат є її власний продукт* (Комун. маніф., 1947, 24); // Розорятися внаслідок зубожіння, руйнування і т. ін. *Так ото й року не прожили* [Хвеська з Хвеськом], *як знищились і обідніли, так що часом і шматка хліба нема* (Стор., I, 1957, 36).

2. Припинятися, зникати (про дію, вияв чого-небудь). *Енергія є мірою руху, який не створюється і не знищується, а тільки переходить з одного виду в інший* (Наука.., 6, 1963, 11).

3. *перен., розм.* Принижувати свою гідність, принижуватися перед ким-небудь. [М и х а й л о:] *Сьогодні* [сьогодні] *я звелів зайнять Миколиного бика, що раз у раз вештається, як приблудний, та скирти обдирає.. Прийшов Микола, знищився, а Данило звелів віддать йому бика* (К.-Карий, I, 1960, 184).

4. *тільки недок.* Пас. до **зни́щувати**. — *Доходять чутки,— говорить він,— що анархія у прифронтовій смузі продовжується. Поділля, Волинь руйнуються. Цукрові та винокурні заводи, великі маєтки, культурні господарства — знищуються селянами та солдатами* (Головко, II, 1957, 482).

ЗНИЩУВА́Ч, а, ч. Той, хто руйнує що-небудь, знищує кого-, що-небудь.

ЗНИЩУВА́ЧКА, и, *ж.* Жін. до **зни́щувач**.

ЗНИЩУЮ́ЧЕ. Присл. до **зни́щуючий** 2.

ЗНИЩУЮ́ЧИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. теп. ч. до **зни́щувати**.

2. *у знач. прикм., перен.* Сповнений ненависті, презирства; нищівний. *Острожський скошує на Свидовича знищуючий погляд, і той зникає у юрбі старшин* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 207).

ЗНІВЕЛЮВА́ТИ, юю, юєш, *док., перех.* 1. *спец.* За допомогою відповідних приладів визначити висоту точки (точок) земної поверхні відносно певної вибраної точки або над рівнем моря.

2. Знищити відмінності між ким-, чим-небудь. *Десь на початку червня пекуче сонце, суховії та степова пилюка вирівняють усі відтінки, начисто їх знівелюють* (Руд., Остання шабля, 1959, 379).

ЗНІВЕЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **знівелюва́ти**; // *у знач. прикм. Грубі частки* [покладів] *іноді значно змінюють поверхню Землі, надають їй різноманітних ознак, а дрібні, в місцях осідання, утворюють знівельований спокійний рельєф* (Курс заг. геол., 1947, 90).

ЗНІВЕ́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зні́вечити**. *Капелюх, черевики й усю одежу мусив узяти на борг, бо давня була так знівечена, що викинув її до каналу* (Март., Тв., 1954, 341); *Ходить* [Аркадій Павлович] *по саду. Там підійме грушу, підточену червою, або знайде яблуко, знівечене гниллю* (Шиян, Баланда, 1957, 113); *Побита, знівечена, вибігла Олександра в садок* (Коцюб., I, 1955, 68); *Поглянула вона на знівеченого її словами Чіпку, що сидів, мов у воду опущений,*

боявся підвести на неї очі, й жаль пройняв любляче дівоче серце (Мирний, I, 1949, 344); — *Уже й так знівечене моє життя до самого краю* (Стельмах, I, 1962, 584).

2. *у знач. прикм.* Який знівечився, скалічів, зазнавши фізичних або моральних травм. *Став* [Мар'ян] *похмурим і менше говорив з людьми. Але проти цього відразу збунтувалась його знівечена душа, вона шукала доброго слова* (Стельмах, I, 1962, 164).

3. *у знач. прикм., перен.* Який загинув, минув, зник безслідно. *Він довго не міг заснути, згадував нинішні пригоди, знівечені мрії про Домніку* (Коцюб., I, 1955, 251).

ЗНІВЕЧЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан. за знач. **знівечений** 2, 3.

ЗНІВЕЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знівечити.**

ЗНІВЕЧИТИ, чу, чиш, *док., перех.* 1. Поламати або зіпсувати що-небудь, зробити непридатним для використання, вжитку. *Баба буде плакати. Будуть сльози капати, Знівечать кожух* (Гл., Вибр., 1951, 238); — *От, прокляті, каторжні!.. через них держално знівечила...— на весь голос гукала молодиця — й кинула в свиноту надтріснутим держалном* (Мирний, I, 1949, 129); *Од клуні стовбичать тільки в бур'янах кілля та сохи. Тини порозтягали люди, сад знівечила скотина та дітвора* (Вас., I, 1959, 268).

2. *розм.* Скалічити, заподіявши фізичних або моральних травм. — *Бачите: ось і невільницьке тавро на лобі. На все життя, до смерті; знівечили* [татари], *випалили червоним залізом* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 476); *Йому було радісно, що чорна сила.. була зовсім не Німеччиною, а тільки мерзенним згустком підлості, упирем, який вп'явся в її тіло, обдурив її людей, знівечив їхні душі* (Ю. Бедзик, Полкп.., 1959, 113); // *перен.* Викривити, спотворити що-небудь неправильним викладом, поясненням і т. ін. *Драматичний сюжет може або розкрити, образно поглибити ідею, дати їй художнє життя, душу, або знівечити її, викривити* (Літ. газ., 25.XI 1953, 2).

3. *перен.* Скривдити, зганьбити кого-небудь. [3-й п а р у б о к:] *Я як подумаю, що мою Галю знівечить який пан, то аж мороз пройде поза спиною...* (Вас., III, 1960, 16).

4. *перен.* Призвести до загибелі, знищити, загубити кого-, що-небудь. *Красу свою знівечиш, літа свої марне стратиш* (Барв., Опов.., 1902, 93); *Скільки талантів, скільки ж то юних ентузіастів зім'яла на моїх очах, знівечила й передчасно загнала в сиру матінку-землю жорстока і безглузда буржуазно-капіталістична дійсність!* (Козл., Сонце.., 1957, 97); *Коли б же то знатта! Десятою дорогою обминула б тебе, як обходять люди грузьку трясовину. А так засмоктав ти мене, безсердечний, знівечив усе моє життя* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 36); — *Скількох людей вони* [фашисти] *посиротили, скільки нашої молоді погнали на каторгу... А скільки вкрали, знівечили людських надій, сподівань, прекрасних планів!* (Гончар, III, 1959, 135).

ЗНІВЕЧИТИСЯ, чуся, чишся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Поламатися або зіпсуватися, зробитися непридатним для використання, вжитку.

2. Зазнавши фізичних чи моральних травм, скалічіти.

3. *перен.* Загинути, минути, зникнути безслідно. *Сни молодості й надії проносилися перед його душею, як ті тіні. Ах, чому ж так скоро минули, змінились і знівечилися, чому, перелітаючи, не затерли й у пам'яті своїх слідів ..?!* (Кобр., Вибр., 1954, 35).

ЗНІЖЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **знижити.**

2. *у знач. прикм.* Кволий, не пристосований до життя; розпещений. *Виріс він зниженый, вузькогрудий, з кволими, зовсім не розвиненими м'язами, не пристосований до будь-якої праці* (Ткач, Арена, 1960, 89); *Я знаю твої руки — білі, білі, хоч ніжні, та не знижені, умілі* (Мур., Лірика, 1954, 18).

ЗНІЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **зниженый** 2. *Зниженість і ляклиге уникання свіжого повітря найбільше сприяють виникненню катаральних уражень органів дихання* (Шк. гігієна, 1954, 87).

ЗНІЖЕНО. Присл. до **зниженый** 2; // Манірно. *Дівчина увесь час навіщось мружила свої оченята з довгими нафарбованими віями і манірно, зниженo запитувала: — Фред, коли почнуться танці?* (Ткач, Арена, 1960, 42).

ЗНІЖИТИ *див.* **знижувати.**

ЗНІЖИТИСЯ *див.* **знижуватися.**

ЗНІЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знижувати.** *Знижування шкіри прискорює і полегшує обмороження* (Шк. гігієна, 1954, 92).

ЗНІЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗНІЖИТИ,** жу, жиш, *док., перех.* Робити дуже чутливим до нестатків, кволим, неспроможним протистояти несприятливим умовам існування; занадто пестити, розпещувати. *Десь мабуть за пана думала мати тебе оддати, що так зніжила* (Сл. Гр.).

ЗНІЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗНІЖИТИСЯ,** жуся, жишся, *док.* Ставати дуже чутливим до нестатків, кволим, неспроможним протистояти несприятливим умовам існування; розпещуватися.

ЗНІКЧЕ́МНІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **знікче́мніти;** // *у знач. прикм. Бачу я, що боротись із отим старим, знікчемнілим, але ж ворожим означає настирливо будувати нове* (Ле, В снопі.., 1960, 164).

ЗНІКЧЕ́МНІТИ, ію, ієш, *док., розм.* Стати нікчемним, ні до чого не придатним, перетворитися на нікчемність. *Мені стало нудно жити, здалось, що я «погас», знікчемнів* (Л. Укр., III, 1952, 690); *Власні болі самі в моїм серці жили. Я знікчемнів у власних недугах* (Граб., I, 1959, 381).

ЗНІМА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до знімання. *Плоди літніх сортів яблуні придатні для споживання зразу ж після знімання їх з дерева, тому що споживча та знімальна стиглість у них збігаються* (Сад. і ягідн., 1957, 13); *Ми* [кінорежисери] *розлучаємося, нарешті, з тривалим знімальним днем із семи ранку до семи вечора* (Довж., III, 1960, 288); // Призначений для знімання. *Сучасний знімальний апарат рухається, фіксуючи дійових осіб у будь-якому положенні, з будь-якої точки* (Мист., 5, 1956, 16); *Коли в знімальному залі розбирали один дуже гарний павільйон.., велика дошка впала зверху так близько, що ледве не бабахнула мене по голові* (Сміл., Сашко, 1957, 66); // Який займається зніманням. *Знімальної групи тепер немає — такої, як була колись. Тепер є так звана «режисерія фільму»* (Ю. Янов., II, 1958, 28).

ЗНІМА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зніма́ти.** *Різання — це процес знімання із заготовки частини металу* [припуску] *у вигляді стружки різними різальними інструментами* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 12); *Знімання шкіри з птахів полягає в тому, щоб по можливості звільнитися від м'язів* (Вигот. чучел, 1956, 15); *Велике значення має час знімання плодів* (Колг. Укр., 7, 1956, 38); *Майже втроє збільшилося знімання продукції з нікелевої ванни і підвищилася якість гальванічного покриття* (Наука.., 7, 1960, 13); *В оповіданні «Ципов'яз»* [М. Коцюбинського] *висувається проблема «знімання більм» з очей затурканого селянства, тобто прояснення його класової свідомості* (Вітч., 9, 1964, 115); *Проводив* [Карелін] *топографічне знімання, вивчав флору і фауну* (Видатні вітч. географи.., 1954, 71);

Видержка — проміжок часу, протягом якого світлочутливий шар фотоматеріалу.. зазнає дії променів світла, відбитих об'єктами зняття (Довідник фот., 1959, 42).

ЗНІМА́ТИ *і рідко* **ІЗНІМА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗНЯ́ТИ**, зніму́, зні́меш *і рідко* **ІЗНЯ́ТИ**, ізніму́, ізні́меш, *док., перех.* 1. Діставати, брати зверху або з поверхні чого-небудь те, що там лежить, висить, стоїть і т. ін. *Мокрина знімала хліб з воза і клала на простелене на траві рядно* (Н.-Лев., II, 1956, 230); *Знімаю зірку на кашкеті — Але назавжди воїном лишусь* (Шпак, Вибр., 1952, 15); *Швидко одягається політрук, натягає чоботи. підперезує ремінь з наганом, знімає з стіни блискучого карабіна* (Цюпа, Три явори, 1958, 18); *Остап знову схилився над своїми рисунками, знявши з стола скатерку* (Кучер, Чорноморці, 1956, 73); *Ізняла* [Орися] *з плеча свої пожитки, Що везла в торбиночці ляняй* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 54); // Прибирати, видаляти що-небудь з якоїсь поверхні, звільняти від чогось. *Гошка дивився тоскним поглядом на матір, яка знімала пил з меблів* (Мокр., Сто... 1961, 108); *Стоїть вона* [пляшка кефіру] *вже днів зо три і, певне, зовсім перекисла. Та це не страшно. Зеленаву плісінь зверху все-таки треба зняти...* (Грим., Незакінч. роман. 1962, 194).

Зніма́ти (зня́ти) з по́їзда (пароплáва *і т. ін.*) *кого* — зсаджувати кого-небудь з поїзда, пароплава і т. ін. *В Боярці їх* [хлопців] *зняли з поїзда, Василька батько відшмагав ременем. ..А Гервазієві — не купили велосипеда* (Смолич, Мир.., 1958, 60).

◇ **Зірки́ з не́ба зніма́ти** *див.* зі́рка; **Зо́рі з не́ба зніма́ти** *див.* зоря́; **Зніма́ти (зня́ти) о́чі** *з кого — чого див.* о́ко; **Зніма́ти (зня́ти)** по́гляд *з кого — чого див.* по́гляд.

2. Скидати з себе чи з кого-, чого-небудь щось надіте, пов'язане і т. ін. *Ганнуся ласкаво обіймав вчительку за плечі, знімав пальто* (Збан., Старший брат, 1952, 64); *У сінечки ввійшов — із себе шличок ізнімав* (Думи.., 1941, 104); *Ми захотіли зняти черевики І бігати, як діти, по калюжах* (Рильський, II, 1960, 293); *Отой міський зняв пенсне і, витягши хустку, протирав скельця* (Головко, II, 1957, 169); *Вже з тиждень з рани зняли пов'язки, і він почував себе зовсім дужим* (Ле, Міжгір'я, 1953, 321); // Грабуючи, віднімаючи, відбирати що-небудь надіте. *Он глянь,— у тім раї, що ти покидаєш, Латану свитину з каліки знімають* (Шевч., I, 1951, 242); *Дезертири двічі нападали на дроворубів, відімкали харчі і знімали теплу одежу* (Донч., III, 1956, 123); *Ніхто* [з розбійників] *в дівчини не зняв з шиї доброго намиста з дукачами* (Вовчок, I, 1955, 359).

Зніма́ти (зня́ти) ша́пку (бриль, капелю́х *і т. ін.*): а) вітаючися з ким-небудь, скидати головний убір. *Хоч там і ворогуєш з ним, а шапку нехотя знімеш* (Вовчок, I, 1955, 72); б) *(перед ким і без додатка)* скидаючи головний убір, виражати свою повагу до кого-небудь, складати шану комусь. *Кошовий зняв шапку і вже не як начальник, а як товариш подякував козакам за честь* (Довж., I, 1958, 253).

3. Зрізуючи, зрубуючи, спилюючи і т. ін., видаляти з поверхні те, що покриває її або становить верхній шар чого-небудь. *Верхній шар ґрунту вибухами розкидають, знімають, а під ним відкривається пласт морського золотистого каменю* (Гончар, Тронка. 1963, 287); *Перший взяв уже сокиру, Щоб з кита знімати шкіру* (Перв., Казка.., 1958, 22); *Кору* [крушини] *знімають з стовбурів і гілок, а у дуба — тільки з гілок* (Лікар. рослини.., 1958, 14); // Збирати після достигання (хліб, плоди, овочі). *Никін із сином та невісткою увесь хліб зняли, на жито поорали, вже й тік виготовили на возовицю* (Л. Янов., I, 1959, 335); *Увечері знімуть* [люди] *найстигліші яблука і понесуть на вечерю* (Ів., Вел. очі, 1956, 41); // Скошувати, жнивати і т. ін. [В е т р о в:] *Знімайте його* [просо] *не при корені, а вище, то воно ще раз викине мітелку* (Мороз, П'єси, 1959, 234).

◇ **Зніма́ти (зня́ти) го́лову** *кому* — суворо карати кого-небудь. *Чого то вже вони на Бруса не наговорили? Хоч голову йому зараз знімай* (Кв.-Осн., II, 1956, 140); *— За цю газету тобі голову знімуть* (Панч, Гарні хлопці, 1959, 23); **Зніма́ти (зня́ти) стру́жку** *з кого* — лаяти, пробирати кого-небудь. *— Щойно Пляжник стружку з мене знімав,— пожартував Тарас* (Ткач, Плем'я.., 1961, 291); **Зніма́ти (зня́ти) шку́ру (три шку́ри, сім шкур)** *див.* шку́ра.

4. Одержувати, обліковувати наслідки якого-небудь виробничого процесу, реєструвати показання вимірювальних приладів і т. ін. *Людина стоїть на початку і наприкінці робочого циклу будь-якої машини, ставить завдання і знімає результат* (Вітч., 8, 1961, 210); *Опадомір знімають два рази на добу* (Фіз. геогр., 5, 1956, 93); *Йому зробили укол і вправили руку на місце. Зняли рентгенограму* (Дмит., Розлука, 1956, 149).

5. Усувати, збивати (пострілом, ударом і т. ін.). [О г н є в:] *В голові нашої колони підуть два ескадрони відчайдушних рубак. Пости знімати без шуму* (Корн., II, 1955, 44); *Так само швидко і тихо зняли* [козаки] *й інших вартових* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 533); *Німці так близько від мене, що однією чергою я міг би зняти їх усіх* (Багмут, Записки.., 1961, 123).

6. Відводити, відкликати звідки-небудь, переводити в інше місце. *Командири батальйонів знімали по черзі з переднього краю в тил окремі рої, формували штурмові групи* (Гончар, III, 1959, 208); *На схід від Чернігова — дике поле, печеніги. Зніме князь Оскол свої сторожі по Сейму — от і відкритий печенігам шлях до Києва* (Скл., Святослав, 1959, 36); *Треба.. запропонувати негайно ж зняти з північного тунелю всіх робітників і приладдя й перекинути на кампир-раватську греблю* (Ле, Міжгір'я, 1953, 143).

7. Звільняти, усувати (з посади). — *Коли він дозволяє, щоб куркульські синки верховодили у комсомолі, значить, сам Нехльода — їхній посібник, і його треба теж знімати з посади!* (Шиян, Баланда, 1957, 94); *— Місяць чи два мине і вже бачимо: жандарми вночі у фліґельку. Знову, значить, біда у Супрунів,— заарештували, як видно, Гришу, а батька — з посади зніматуть знову* (Головко, II, 1957, 442); [А р к а д і й:] *Я вирішив Платона з завідування зняти і залишити просто хірургом поки що* (Корн., I, 1955, 120).

8. Відмовлятися від чого-небудь, раніше запропонованого, сказаного і т. ін. *Я.. переробив його* [сценарій] *процентів на дев'яносто, внаслідок чого автор демонстративно «зняв своє ім'я»* (Довж., I, 1958, 21); *Гнида лише оком обвів збори і вже знав, що провалять, бо ж народу з його табору була тільки купка. Тому й зняв свою кандидатуру* (Головко, II, 1957, 128).

◇ **Зніма́ти (зня́ти) з о́бліку** *кого* — виводити кого-небудь із складу певної організації.

9. Припиняти дію, вияв чого-небудь, відмінять щось. *— Нам треба не тільки розгромити ворожі армії і знати з Європи воєнне становище. Ні, не тільки, не тільки...* (Гончар, III, 1959, 15); *Світломаскування було запроваджено в місті на початку маневрів флоту, і його не встигли зняти* (Кучер, Чорноморці, 1956, 29); // Звільняти кого-небудь від чогось (перев. від того, що турбує, непокоїть). *Навіть у міфах трапляються згадки про трави, настій яких зменшував, а інколи й зовсім знімав біль* (Знання.., 5, 1965, 3); *— Вернися, милий, з чужої сторононьки, Зніми журбу з моєї головоньки* (Чуб., V, 1874, 861); *Було й як ворожку*

підсилали до людей, щоб одводила тугу від серця. Так і зніме ясними очима, щиримн речами (Барв., Опов.., 1902, 109); *Христі наче хто камінь зняв з душі: зразу стало і вільно, і легко...* (Мирний, III, 1954, 105).

◇ **Зніма́ти (зня́ти) полу́ду (більма** *і т. ін.*) **з чиїх оче́й** — розкривати кому-небудь справжню суть чогось, робити відомою правду про кого-, що-небудь. *Театр знімає полуду з тих очей, що не бачать, відкривов вуха тим, що не чують* (Думки про театр, 1955, 80); — *Це вже мені десь так бог дав, зняв більма з очей, щоб я других, розумніших та сильніших за себе, навів на стежку...* (Коцюб., I, 1955, 118); [Н о р м а:] *О так! Ви справжній чудодій, майоре. В одну мить ви зняли з моїх очей полуду, і я побачила, що мій принц — не принц* (Галан, I, 1960, 437).

10. Піднімаючи, пересувати, переміщати кого-, що-небудь у вище положення. *Скільки-то вже разів йому снилося, що зніма його щось у воздухи з птицями, що падав він і розбивається!* (Вовчок, I, 1955, 297); *Зняли* [два чоловіки] *слабого на руки і понесли* (Коцюб., II, 1955, 130); *Верхівці вихором промайнули повз нього і, знявши над шляхом пил, наче димову завісу, зникли в напрямку великого села* (Трубл., I, 1955, 68); // *рідко.* Брати, піднімати з землі, підлоги і т. ін. *Лучче ж мені, мати, тяжкий камінь зняти, Ніж за нелюбом та вік коротати* (Укр.. лір. пісні, 1958, 310).

11. Підводити, підносити (руки, голову і т. ін.). *Гетьман старий ридав, До бога руки знімав* (Шевч., II, 1953, 138); *Прокинувся — голови не можу зняти: болить* (Вовчок, VI, 1956, 247); *Минала ніч, вікно уже синіло. Не міг я знять пониклого чола* (Сос., II, 1958, 145); // Піднімаючи, підносячи що-небудь, вирізнятися, виділятися, виситися на фоні чогось. *А берест стоїть, знявши до неба гострі віти, загрожуючи місяцеві* (Коп., Лейтенанти, 1947, 18).

◇ **Зніма́ти(зня́ти) о́чі** *на кого див.* **о́ко; Зніма́ти (зня́ти) по́гляд** *на кого — що див.* **по́гляд; Зніма́ти (зня́ти) ру́ку (ру́ки)** *див.* **рука́; Зніма́ти (зня́ти) ру́ки на се́бе** *див.* **рука́**.

12. *у сполуч. з абстр. ім.* Починати, здійснювати дію, виражену цим іменником. *Просто дивно, що горобці й ластівки на нашій вулиці завжди, коли побачать мене поблизу, знімають гвалт* (Сміл., Сашко, 1954, 5); — *Що у вас тут таке?.. Полякалися чого, що крик зняли? — спитав він дітей* (Вас., I, 1959, 218); *Однієї ночі темної розтялись по селу численні нахабні постріли і собаки зняли тужливе довге завивання* (Мик., II, 1957, 9); *Кілька разів вистрілив* [Ничипір] *у повітря, щоб зняти тривогу* (Руд., Остання шабля, 1959, 201); *Зняли* [ми] *овацій і вигуків шквал* (Дор., Серед степу.., 1952, 72); *Наче ціла Польща з місця рушила.. Їдуть та й їдуть, а хто пішки йде, гамір ізняли* (Ю. Янов., I, 1954, 36); // Заводити, затівати (розмову, бесіду, мову, річ і т. ін.). *Ученик кілька разів знімав розмову про дивного дідуся в селі* (Фр., IV, 1950, 158); *Князь повів з Софією розмову: він зняв річ про міські зимові забави, концерти, театри і таке інше* (Л. Укр., III, 1952, 502); // Збуджувати, викликати (думки, почуття і т. ін.). — *Ви хочете, щоб навкруги Довженка зняти громадську думку, оточити роботу цього режисера нашою увагою..?* (Ю. Янов., V, 1959, 127); // Висувати, пропонувати (для рішення, виконання, розгляду і т. ін.). *Тепер ніхто вже не знімав гострих, пекучих питань, як першого дня, коли Кирило приїхав на дачу* (Коцюб., II, 1955, 220).

◇ **Зніма́ти (зня́ти) на глум** *див.* **глум; Зня́ти веремію** *див.* **веремія**.

13. Точно відтворюючи, копіюючи, переносити на щось розміри, форму і т. ін. чого-небудь. *Визначав* [Шишмарьов] *точне географічне положення пунктів, знімав і наносив на карту береги* (Видатні вітч. географи.., 1954, 51); *У стройовій частині полку креслярі вже знімали копію з топографічної карти* (Гончар, III, 1959, 125); *Він поклав перед собою список, з якого знімала копію Тамара, і почав перевіряти, чи все вона написала* (Хижняк, Тамара, 1959, 75).

14. *розм.* Те саме, що **фотографува́ти**. *Віктору все хотілося сфотографувати. Він знімав гарних гуцулок, старих дідів, дітей, потічки, підвісні містечки, кладки, дерев'яні гостроверхі хатки* (Томч., Готель.., 1960, 9); *Прошу Вас, бядино, не забудьте зняти портрета з Зорі, який-то він тепер* (Л. Укр., V, 1956, 149); — *То ви вже і нас зніміть на карточку,— просила Санька* (Кучер, Трудна любов, 1960, 373).

15. *розм.* Брати за плату у тимчасове користування; наймати. *Зняв я прекрасний, на чотири яруси, міський театр, ще й для паралельних невеличких вистав — малу сцену в сусідньому кінематографі* (Смолич, Театр.., 1940, 266); *Зняв* [Василь] *окрему хату й перейшов.. туди жити* (Григ., Вибр., 1959, 120).

16. *карт.* Перекладати верхню частину стасованих карт униз перед роздачею їх гравцям. — *Та знімайте вже,— підсуваючи до нього колоду, сказав Книш і почав здавати* (Мирний, III, 1954, 147).

17. *рідко.* Проймати, охоплювати (про почуття і т. ін.). *Бовдур не дочув поліціянових слів. Але його знята тривога. Він скулився в куті і цокотів зубами* (Фр., I, 1955, 313); *Семена зняла цікавість і разом якийсь острах обгорнув його* (Коцюб., I, 1955, 98).

◇ **Зніма́ти (зня́ти) до́пит** *з кого* — допитувати. *Вранці приїжджі чекісти, знімаючи допити з хуторян, брали й Лавренчиху на допит* (Гончар, II, 1959, 226); **Зніма́ти (зня́ти) на но́ги** *див.* **нога́; Як (мов, немо́в, на́че** *і т. ін.*) **руко́ю зняло́ (зніме)** *що, безос.* — що-небудь раптово і безслідно зникло (зникне). *Щойно Оля розплющила очі — сон як рукою зняло: надворі вже світало!* (Юхвід, Оля, 1959, 3); *І наступну хвилину почуття втоми й сонливості з Федора мов рукою зняло* (Ткач, Арена, 1960, 206).

ЗНІМА́ТИСЯ *і рідко* **ІЗНІМА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗНЯ́ТИСЯ**, зніму́ся, зні́мешся *і рідко* **ІЗНЯ́ТИСЯ**, ізніму́ся, ізні́мешся, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Відділятися від чого-небудь, переставати триматися на чомусь. *З дерев стиха знімалися й задумливо падали на землю сухі листочки* (Вас., I, 1959, 156); *Тільки що Василина задрімала, з неї свита знов знялася* (Н.-Лев., II, 1956, 101).

2. *звідки.* Покидати, залишати своє місце, вирушаючи куди-небудь. *Чайки знімались з одиноких берегових скель* (Коцюб., I, 1955, 391); *По черзі знімаються з передової Полки, батальйони,— по взводу, по два...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 220); *Та й знялись* [Марія і Йосип] *До сходу сонця, по торбині На плеч взявши, а дитину Удвох в колисочці несли* (Шевч., II, 1953, 317 ; *Коло млина, коло броду Два голуби пили воду. Вони пили, вуркотіли, Ізнялися, полетіли* (Укр.. лір. пісні, 1958, 129); *Щоразу, коли входжу я в літак, мене охоплює одне: почуття могутності, а також бажання якомога швидше знятися з місця й летіти* (Тич., III, 1957, 421); * Образно. *Мчить поїзд. Швидкий рух захоплює все навколо. Знялися з місця білі хати з вишневими садками, побігли назад телеграфні стовпи* (Жур., Даша, 1961, 50); // *куди, розм.* Направлятися, вирушати куди-небудь. *Якубині женці знімалися додому* (Головко, I, 1957, 260); *Дивізія недавно стала на перепочинок і за кілька хвилин мусила знімати ся на марш* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 374); — *Пилипку!.. Куди ти знявся по такому скаженому холоду?..*— *гукали*

вона на бігу (Мирний, IV, 1955, 304); *Літак легко покотився по цементованій доріжці аеродрому і нечутно знявся в.. небо* (Минко, Намасте.., 1957, 5).

◇ **Зніма́тися (зня́тися) з дре́йфу** *див.* **дрейф; Зніма́тися (зня́тися) з я́коря** — відплисати. *Крейсери і лінкори з різнокольоровими прапорами терміново знімалися з якорів* (Собко, Скеля.., 1961, 62).

3. Піднімаючись, пересуватися, переміщатися у вище положення. *Над сріблом води лісової Знімаючись, щиглик дзвенів...* (Рильський, I, 1960, 126); *Міріади дрібних крапель, мов вмерлі надії, що знялись занадто високо, спадають додолу і пливуть, змішані з землею, брудними потоками* (Коцюб., II, 1955, 32); *Літаки прочали над кінною і знов знялись високо у повітря* (Трубл., I, 1955, 78); // З'являтися над обрієм, сходити (про небесні світила). *Сонце знялося над зеленою халупою, вигрівало землю, пробудило молоді паростки до життя* (Горд., Заробітчани, 1949, 5); // *тільки 3 ос.* Піднімаючись угору, поширюватися над чимось, вище чого-небудь. *По ночнім дощику порох ледве знімавсь над шляхом* (Вовчок, I, 1955, 349); *Туман почав зніматися над річкою, зовсім розвиднілося* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 193); *Сумно знялася вгору хмара сірого попелу* (Епік, Тв., 1958, 369).

4. Піднімаючись, підводячись, займати вище положення. *У хвилину збудження її тріпотливі вії знімаються раптом угору* (Галан, I, 1960, 456); — *О!* — *шепотнула Галя; оченятка в неї прибільшилися, а брове-нятка вище знялися* (Вовчок, I, 1955, 298); *Над головами знялося міцне гілля рук* (Кучер, Зол. руки, 1948, 26); *Маріка знялася на ліктях і задивилася в вікно* (Чендей, Вітер.., 1958, 183); // *тільки 3 ос.* Високо піднімаючись, збільшувати, розширювати свій обсяг. *Річка біснувалася, високими султанами знімалася в небо вода, немов випльовуючи ворожий снаряд чи міну* (Ле, Право.., 1957, 124); *І тут ось полум'я руде знялось поверх тополі. Воно не гасло, а росло І охопило все село* (Підс., Героїка, 1951, 108); // Настобурчуватися, найжачуватися (про волосся, шерсть). *Хижо зареготалася Марина. У Христі волосся знялося вгору від того реготу* (Мирний, III, 1954, 228).

◇ **Зніма́тися (зня́тися) на диби́** *див.* **ди́би; Ру́ки не зніма́ються** *див.* **рука́.**

5. *тільки 3 ос.* Височіти, підноситися над рівнем чого-небудь. *З правої й лівої сторони дороги знімались, як і глибше в лісі, високі крилаті смереки* (Коб., III, 1956, 86); *Тріпоче сокір, сріблом потемнілим Знімаючись у вогку височінь* (Рильський, I, 1956, 62); *На вулиці, під самими воротами, знявся над колодязем новий журавель* (Коцюб., I, 1955, 236); *Мов піраміди, виганались ялини, до хмар знялись їх різьблені вершини* (Гонч., Вибр., 1959, 266).

6. Вставати, підводитися з чого-небудь. *Хоче* [Демко] *знятись з лави, та несила — наче прикипів...* (Вовчок, VI, 1956, 265); *Настуся брязнула ложечкою об стіл, знялася з стільця* (Н.-Лев., IV, 1956, 248); *Знявшися з постелі, вона налила собі води в миску, почала митися* (Фр., VII, 1951, 152).

◇ **Зніма́тися (зня́тися) на но́ги** *див.* **нога́.**

7. *у сполуч. з абстр. ім.* Виникати, починатися (про дію, виражену цим іменником). *Ввечері, як усе втихало й не знімалося жодного округи поруху, мати з дочкою тихенько сиділи* (Вовчок, I, 1955, 365); *Гамір знявся в таборі, крик* (Фр., VI, 1951, 121); *Коло столу знялась бесіда* (Коцюб., I, 1955, 108); *В парку знялась страшенна стріляниця, галас, тупотнява* (Кол., На фронті.., 1959, 69); // Починатися, наставати (про явища природи). *Буря, страхітлива, чорна буря знялася над полем* (Скл., Святослав, 1959, 605); *Сосни зашуміли, знялася метелиця* (Шиян, Вибр., 1947, 85); // З'являтися, виникати (про думки, почуття). *Гіркі думки знялися в Христиній голові...* (Мирний, III, 1954, 95); *Саїда зустріли так байдуже, що йому стало ніяково, в глибині істоти знялося обурення* (Ле, Міжгір'я, 1953, 109).

8. *розм.* Виступати, покриваючи собою що-небудь (про пухирі, плями і т. ін.). *На руках* [хлопців] *знялися пухирі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 401); *На Олега ніби морозом війнуло — по всьому тілу знялися холодні, колючі, рясні сироти* (Ряб., Жайворонки, 1957, 227).

9. *рідко.* Переставати існувати; зникати. *Він злякався його* [Шестірного] *— і затремтів. Сон, як дим, знявся, зник* (Мирний, I, 1954, 329); *Потім гай наче разом знявсь і по обох боках виситься голе каміння* (Вовчок, I, 1955, 325).

10. *розм.* Те саме, що **фотографува́тися.** *Господиня підійшла до комода, взяла фотокартку, подала йому. — Оце найостанніша. У Німеччині знімалась. Уже при наших* (Головко, I, 1957, 462); *Серед інших зніметься там на карточку для Наталки і Данько Яресько* (Гончар, II, 1959, 377); // Брати участь у кінозйомках, виконувати певну роль (про кіноартистів). *З 1923 року я почав зніматись в кіно* (З глибин душі, 1959, 13); — *Якщо кінознімання не закінчаться до початку навчання,— сказала мати,— то я тобі не дозволю зніматися зовсім* (Сміл., Сашко, 1954, 67).

11. чим, *рідко.* Покриватися, охоплюватися чим-небудь. *Її лице дедалі червоніло, наливалося краскою, білі пухкі щоки мов заревом пожежі знялися* (Мирний, III, 1954, 278); *Наша хатка полум'ям знялась,— дотла погоріли* (Морд., I, 1958, 42).

12. *тільки недок.* Пас. до **зніма́ти** 1—16. *При кожному проході з заготовки знімається стружка, переріз якої залежить від глибини різання і подачі* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 23); *Для виконання другого технічного обслуговування автомобіль на один день знімається з експлуатації* (Підручник шофера... 1960, 296); *Я пам'ятаю, коли я був зовсім малий, у нас одна кінокартина знімалася* (Ю. Янов., I, 1954, 77).

ЗНІМА́Ч, á, ч., *спец.* Пристрій для знімання чого-небудь. *Загін* [тракторний] *постачається необхідним ремонтним обладнанням: ковальським горном, ковадлом, пресом, знімачами* (Орг. і технол. тракт. робіт, 1956, 10); *Для зняття баговни-сирцю з шпинделів* [машини] *установлено знімачі* (Механ. і електриф.., 1953, 258).

ЗНІМКО́ВИЙ, а, е, *спец.* Прикм. до **знімок.**

ЗНІМНИ́Й, á, é. 1. Який не прикріплений до чого-небудь наглухо і який можна зняти. *Боковини борозноутворювача слід робити знімними, а не приварювати їх до стояка розпушувача* (Колг. Укр., 9, 1956, 37).

2. Готовий для знімання, достиглий (про плоди). *Знімна стиглість плодів* [Ренета бретонського] *настає 15 вересня* (Колг. Укр., 7, 1960, 32).

ЗНІМО́К, мка, ч. 1. Зображення кого-, чого-небудь, одержане способом фотографування; фотографія. *Від на хутірську балку і на близькі ліси чудовий. Фотя з Мишею і там дещо здіймали, але я ще їх знімків не бачила* (Л. Укр., V, 1956, 245); *Найцікавішим експонатом музею був рідкісний любительський знімок, на якому можна було впізнати першого радянського космонавта* (Гончар, Тронка, 1963, 324).

2. Точне відтворення чого-небудь; копія. *Мистецтво відображує дійсність не просто і безпосередньо як «об'єктивну реальність», воно не знімок і не копія життя, а складний, опосередкований процес його пізнання і розкриття* (Рад. літ-во, 3, 1958, 18).

ЗНІМЧЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **знімчити**.

2. *у знач. прикм.* Який знімчився. — *Я вам пошлю вчителя. Той привчить вас ліпше нашої мови, ніж я. Я...— при тих словах змішалася й урвала. Ніяк було їй перед знімченим українцем признаватися, що колись соромилася своєї мови* (Коб., III, 1956, 369).

ЗНІМЧЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знімчити** і стан за знач. **знімчитися**.

ЗНІМЧИТИ *див.* **знімчувати**.

ЗНІМЧИТИСЯ *див.* **знімчуватися**.

ЗНІМЧІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **знімчіти**.

ЗНІМЧІТИ, ію, ієш, *док.* Уподібнитися до німця мовою, звичаями, культурою, набути німецького вигляду, характеру і т. ін.

ЗНІМЧУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **знімчувати** і стан за знач. **знімчуватися**.

ЗНІМЧУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗНІМЧИТИ**, чу, чиш, *док.*, *перех.* Насильно надавати кому-, чому-небудь німецького вигляду, характеру і т. ін.; робити кого-небудь подібним до німця мовою, звичаями, культурою і т. ін.

ЗНІМЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗНІМЧИТИСЯ**, чуся, чишся, *док.* Уподібнюватися до німця мовою, звичаями, культурою, набувати німецького вигляду, характеру і т. ін.

ЗНІТ, у, *ч.* (*Epilobium* L.). Висока трав'яниста рослина з пурпуровими або рожевими квітками і пухнатим насінням; використовується замість чаю або як ліки. *Подекуди отруйний смертельник виростав понад інше зілля та ховався поміж знітами* (Оп., Іду.., 1958, 137).

ЗНІТИТИСЯ *див.* **знічуватися**.

ЗНІЧЕ́В'Я, *рідше* **ЗНЕЧЕ́В'Я**, *присл.*, *розм.* 1. З нічого робити.— *Знічев'я спочивасш? — Прийшовши під вікно, Бровко осівсь...* (Гл., Вибр., 1951, 115); [Р у ф і н:] *Ну, дарма, не варто нам про те говорити, що там вигадують знічев'я люди* (Л. Укр., II, 1951, 357); *Матюха знічев'я грався патиком: крутне барабан,— а воно задеренчить* (Головко, II, 1957, 156); *Нудьгуючи, Лиска знечев'я бродив по дворищі* (Кач., Вибр., 1953, 48); // З дурного розуму, здуру. *Не встерігся знічев'я горобець, не встиг і цвірінькнути востаннє, як накрив його кіт своєю пазуристою лапою* (Мирний, IV, 1955, 300); [М а р и л ь к а (*співає:*)] *Ходить поміж людьми поговір, Що дівчина свій віночок ізвела, Що нелюбому знічев'я віддала* (Забашта, Пісня.., 1961, 192).

2. Несподівано, раптом. *Знічев'я постріл, що пролунав край дороги, тріпонув її тіло, і качка рвучко підвела голову* (Досв., Гюлле, 1961, 63); *Як ось знечев'я вбіг Меркурій, Засапавшися, до богів* (Котл., I, 1952, 96).

3. Ні з того, ні з сього, без причини. *Як угнівається* [пан], *то знічев'я людину не те, що упослідить, а й занапастить навіки...* (Вовчок, VI, 1956, 336); *Дівчата, обмиті піснею та сльозами, сміються знічев'я, хоч їм не до сміху самим...* (Дмит., Присяга.., 1937, 15).

ЗНІЧЕНИЙ, а, е. 1. Який знітився, зігнувся, зіщулився. *Вдруге і втретє дзвонив телефон, а вона все не рушилась, принишкла, знічена* (Гур., Друзі.., 1959, 101); *За низеньким столиком скулилась знічена постать дівчинки* (Збан., Між.. людьми, 1955, 155).

2. *перен.* Збентежений чимось, зніяковілий. *Хлопець сидить ніби аж трохи знічений прилюдним сусідством з нею, з юною шкільною красунею* (Гончар, Тронка, 1963, 140); *— Та я хіба що? —заїкуючись, виправдувався знічений Харитон.— Хіба ж я проти?* (Смолич, Мир... 1958, 49).

ЗНІЧЕНО. Присл. до **знічений** 2. *Гарецький знічено обвів присутніх поглядом і признався, що в нього при собі немає грошей* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 230); *— Ми стріляти не вміємо,— знічено усміхалися дівчата* (Тют., Вир, 1964, 307).

ЗНІЧУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗНІ́ТИТИСЯ**, знічуся, знітишся, *док.* 1. Згинаючись, пригинаючись, зіщулюватися, скорчуватися. *Лукія знічувалась, втягала голову в плечі і тоді була дуже подібна до малої пташки, яка самітньо й скорботно сидить на перекладинці в клітці* (Допч., III, 1956, 65); *Він уже знітився, скулився, щоби повзти поміж корчі малинника, що в тім місці притикали до стіни будинку* (Фр., VII, 1951, 127); *Йому стало враз тоскно, він увесь внутрішньо знітився і щиро шкодував, що не послухався матері* (Багмут, Опов., 1959, 22); * Образно. *Вечір настав швидко. На селище впала тінь навколишніх лісів, і воно притихло й знітилось у своїх нужденних халупках* (Кол., На фронті.., 1959, 192).

2. *перен.* Відчувати збентеження, ніяковіти від чогонебудь. *Солуха, знічуючись від гадючої посмішки отця Миколая, налив йому келех* (Стельмах, I, 1962, 335); *Навіть при місяці помітно було, як кров залила Марині лице. Знітилась дуже. Не мовивши слова, крутнулась і побігла в намет* (Головко, I, 1957, 454).

3. *тільки 3 ос., рідко.* Зменшуючись, ослаблюючись, зникати, припинятися. *Збліднули, знітились язички полум'я в багатті* (Коз., Зол. грамота, 1939, 82).

ЗНІЯКОВІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **зніяковіти**. *Радісний Сефійчин вигук зустрів здивованого й зніяковілого перед гуртом молоді хлопця* (Сміл., Зустрічі, 1936, 54).

2. *у знач. прикм.* Який відчуває ніяковість; збентежений, засоромлений. *Зніяковілий бовдь топтався в дівочому кругі, проказував звичні слова, втішав як міг дівчат* (Горд., Сильніше смерті, 1946, 6); *Переглядаючись між собою, вслід за господарями пішли зніяковілі і нечастовані гості* (Збан., Переджнив'я, 1955, 215); // Який виражає, виявляє ніяковість, збентеження, засоромленість. *Гість підвів погляд на Ніну, що стояла серед хати у зніяковілій позі, з опущеними руками й міцно стиснутими устами* (Добр., Тече річка.., 1961, 82).

ЗНІЯКОВІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **зніяковілий** 2. *Говорячи неправду, дитина виявляє у виразі обличчя елементи збентеження і зніяковілості* (Рад. психол. наука.., 1958, 307); *На обличчях* [акторів] *з'явилась винувата посмішка, зніяковілість* (Моє життя в мист., 1955, 48).

ЗНІЯКОВІ́ЛО. Присл. до **зніяковілий** 2. *Хлопець, не зустрівши співчуття в громаді, примовк, притих, зніяковіло топтався осторонь...* (Горд., II, 1959, 226); *Після засідання правління Дорош прийшов на квартиру, зібрав свої речі і, зніяковіло поморщившись, сказав здивованій Олені: — З вашим господарем ми в одній хаті не вживемося, так що піду я собі* (Тют., Вир, 1964, 121).

ЗНІЯКОВІ́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **зніяковіти**. *— Правда ж, чудесна річ* [роман]*? — сказала дружина...— Ужгу... Я теж,— муркнув Федір Якович і почервонів. Він збоку, одним оком, глянув — чи не помітила дружина його зніяковіння?* (Донч., VI, 1957, 197); *Він подумав, що викладач насміхається з нього. Почуття це викликало в ньому ще більше зніяковіння* (Тют., Вир, 1964, 55).

ЗНІЯКОВІ́ТИ, зніяковію, зніяковієш, *док.* Відчути ніяковість, збентеження, сором; збентежитися, засоромитися. *Настя зовсім зніяковіла і, ховаючи очі, смикала косу* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 57); *Читач при живій зустрічі може зніяковіти, в листі ж він завжди*

сміливий, завжди щирий до краю (Смолич, Розм. з чит., 1953, 101); *Саме тієї хвилини ввійшов Ковальчук, і я помітив, що Андрієвський раптом осікся, зніяковів* (Жур., Опов., 1956, 132); // Виявити, виразити ніяковість, збентеження, засоромленість. — *Ви ще спите?* — *зніяковів був голос.* — *Пробачте, я не знав. Другий гудок уже прогув, я й подумав...* (Шовк., Інженери, 1956, 8); *В молодиці спочатку зніяковіло, а потім пожвавішало обличчя* (Стельмах, II, 1962, 102).

ЗНОБИ́ТИ, блю́, би́ш; *мн.* знобля́ть; *недок., перех., розм.* 1. *рідко.* Піддавати дії холоду; простуджувати. — *Нащо ж йому у сирій землі лежати, ніжечки знобити* (Григ., Вибр., 1959, 127).

2. *безос.* Викликати дріж, лихоманити.

◇ **Ні знобить, ні гріє** *кому, безос.*— зовсім байдуже, ніскільки не турбує. *Грицько всміхнувся...— Ну, що тобі до того* [як люди живуть між собою], *Чіпко? скажи мені, бога ради... Адже тобі від того ні знобить, ні гріє...* (Мирний, I, 1949, 274).

ЗНОВ, *рідше* **ІЗНО́В**, *присл.* 1. Ще раз, ще, удруге; повторно. *Однак краю плавням не було. Комиші, озерця, ерики.. І знов комиші, і знов вода, і знов той самий згук розміреного, однотонного прибою морської хвилі* (Коцюб., I, 1955, 364); *І знай, що знов прилинуть восени Мандрівні зграї.. — і звеселять прозору далечінь!* (Рильський, I, 1956, 78); *Сонце над землею ізнов зійшло, розвіяло грозу* (Бичко, Вогнище, 1959, 30); // Наново, спочатку. *Та горять, немов юнацькі очі, на знаменах золотом слова. Я дивлюсь на Леніна і хочу знов почати жить і працювать* (Сос., I, 1957, 342); *Кажуть, наприклад, що море гладким поступається рибам, І, як вони пропливають, те місце ізнов виповняє* (Зеров, Вибр., 1966, 134).

2. *розм.* Те саме, що **зно́в-таки** 2.

ЗНО́В-ТАКИ, *присл.* 1. Те саме, що **знов 1**. *Останні дні я завзято читаю Ренана і все одкриваю Америки для себе, я б Вам про них написала, та нехай краще потім поговоримо, а тепер я краще ляжу та візьму знов-таки Ренана* (Л. Укр., V, 1956, 149); *Мовчки ми взялися до чаркування, а потім знов-таки, як не кружляли, повернулись до переселення* (Стельмах, I, 1962, 16).

2. Також, теж; до того ж, крім того. *З причин, знов-таки не залежних од мене, мусив виїхати звідти до Житомира, де кілька місяців вів видання газети «Волынь» і працював у редакції* (Коцюб., III, 1956, 233).

ЗНО́ВУ, *рідше* **ІЗНО́ВУ**, *присл.* Те саме, що **знов.** *І знову ліри заревли* (Шевч., II, 1963, 98); *Рипнули.. в школі двері, і на поріг ізнову вийшов хлопець* (Вас., II, 1959, 370); *І як вийшла з села, то якось мені так стало легко та весело, так неначе я знову на світ народилася...* (Мирний, I, 1954, 72); [2-й робітник:] *Егеж, обридло хліви, шпиталі й тюрми будувати.* [3-й робітник:] *А потім руйнувати...* [4-й робітник:] *Щоб ізнову те саме будувати* (Л. Укр., II, 1951, 207); — *І знову ж, є тільки один мотузочок, який може врятувати дворянство і культуру — зветься він теж карбованцем* (Стельмах, I, 1962, 39).

ЗНО́ВУ-ТАКИ, *присл.* Те саме, що **зно́в-таки.**

ЗНОРОВИ́ТИ, влю́, ви́ш; *мн.* зноровля́ть; *док., розм.* 1. *перех.* Поганим ставленням до кого-, чого-небудь викликати норовистість, роздратування; роздратувати, розсердити. *Просить* [староста], *щоб вернув коня, не мучив би його та не зноровив би його* (Кв.-Осн., II, 1956, 392); *Дужа Санька із штурханами, прокльонами коло корів ходить, затовкла, зноровила, і корови не влюбили її, збавили молока* (Горд., Дівчина.., 1954, 15); *Мариня, безперечно, мала сьогодні лихий настрій, і Катерина вирішила не дратувати її. По вчорашній тризні була сила праці, боялась просто зноровити дівку* (Вільде, Сестри.., 1958, 207).

2. *неперех.* Те саме, що **зноровитися.** *Віддав у наймити Циган свого сина: — Та він,— каже,— буде в вас Добрая дитина! А як коли зноровить Та їсти не схоче — Не жалуйте, прошу вас!.. Нагаєм, панотче!..* (Рудан., Вибр., 1937, 203).

ЗНОРОВИ́ТИСЯ, влю́ся, ви́шся; *мн.* зноровля́ться; *док.* Виявити норов, затятися. *Часом дитина зноровиться, не знати з якої причини, й ані рушить з місця* (Март., Тв., 1954, 297); *Коли кінь зноровиться, необхідно спокійно зупинити його, дати постояти, заспокоюючи голосом* (Конярство, 1957, 22).

ЗНОС [1], у, *ч.* 1. Дія за знач. **зно́сити, знести́** 1—5. *Він* [льотчик].. *повинен стежити за зносами літака та вираховувати курс польоту* (Кучер, Квітує жито, 1938, 192); «*Бабусі*» [доменній печі] *готується заміна. Але вирішено в даному випадку застосувати не метод зносу, а більш прогресивний метод — метод насувки* (Роб. газ., 28.II 1964, 2).

2. *карт., збірн.* Карти, скинуті, знесені гравцем в обмін на прикуп.

ЗНОС [2], у, *ч.* Стан за знач. **зноси́тися.** *Спрацьованістю, або зносом, металу називають зміну поверхні металу від тертя* (Слюс. справа, 1957, 18); *Було б помилкою заперечувати в нашій економіці моральний знос, так само, як і діяння закону вартості* (Вісник АН, 3, 1957, 6); // Схильність до зношування; зношуваність. *Вивчаючи питання зносу поршневих кілець і циліндрів у двигунах внутрішнього згорання, вчені запропонували робити покриття поршневих кілець з допомогою хромування і озалізнення* (Наука.., 3, 1956, 6); — *Ну, як вони, наші бушлати? Добрі на знос?* (Кучер, Голод, 1961, 111).

До зно́су — доки не зноситься, не стане зовсім непридатним. *А сирота її в селі, Її єдиная дитина! Мов одірвалось од гіллі, Ненагодоване і босе, Сорочечку до зносу носить* (Шевч., II, 1963, 29); **Нема́ (не було́, не бу́де) зно́су** *чому* — що-небудь дуже міцне. *Хай усі знають, що у нього тепер є такий добрий кожух, що йому й зносу не буде!* (Чаб., Шляхами.., 1961, 82); *Витираючи руки, Максим казав: — Машину любити треба! Обходься з нею, як з конем, їй зносу не буде* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 659).

ЗНО́СИНИ, син, *мн.* 1. Взаємні стосунки, спілкування. — *Поїду на село і спробую, що вийде з того, що там житиме інтелігентна людина у повсякчасних близьких зносинах з народом* (Гр., II, 1963, 26); *В XVI ст. значно розвинулись торгові зносини Російської держави із Сходом і Заходом* (Іст. СРСР, I, 1957, 144).

2. *розм.* Зв'язок між людьми на відстані за допомогою певних засобів. *З Алупкою і Ялтою зносини, здається, не щоденні і їздити треба на лінійці* [лінійці] (Л. Укр., V, 1956, 246); *Вона* [мжичка] *обняла всі садиби, ліси, переліски й левади, заказавши зносини села із селом аж до перших морозів* (Епік, Тв., 1958, 425).

ЗНО́СИТИ, зно́шу, зно́сиш, *недок.*, **ЗНЕСТИ́**, су́, се́ш; *мин. ч.* зніс, знесла́, ло́; *док., перех.* 1. Приносити з різних місць в одне, збирати докупи. *Тугар Вовк і Максим.. також прикладали рук до роботи, зносили каміння і скидали його на купу* (Фр., VI, 1951, 128); *Звістка про те, що в колгоспі відкрилися дитячі ясла, вмить облетіла село. Жінки почали зносити і своїх дітей до контори* (Мокр., Сто.., 1961, 69); — *От що зробим: скільки у кого є хліба, знесім увесь до зерна і*

до пилиночки укупу (Кв.-Осн., II, 1956, 126); *Як наїдуть козаки,— страшно й подумати. А хтось тоді й порадь — доки не пізно ще, ..мерщій знести все в економію, хто що взяв* (Головко, II, 1957, 303).

2. Несучи, спускати, доставляти зверху вниз. *Потім до огнища йде* [Бавкіда] *і в попелі ще нехолоднім Жар вигрібає, кори докидає і листу сухого, ..Зносить з гори після того трісок та всілякого хмизу* (Зеров, Вибр., 1966, 326); *Чула* [Марія], *як виходили з льоху. Як зносили щось з горища* (Вільде, Опов., 1954, 17); *Здавалось, на дамбі не залишиться жодної живої душі. Проте дим розвіявся, вбитих і поранених знесли вниз — їх виявилося менше, ніж можна було чекати* (Гончар, III, 1959, 366).

3. Зрушувати, зривати з місця, переміщати, відносити куди-небудь, захопивши силою свого руху (про вітер, воду, вибухову хвилю і т. ін.). *Чусмо вже — сокира цюкає і голос вітер до нас зносить — пісні хтось співає* (Вовчок, I, 1955, 203); *Верхні горизонти порід.. поступово руйнуються; продукти їх руйнування зносить вода у понижені ділянки* (Наука.., 8, 1958, 22); *На болоті журавель Цілий день збирав щавель. Назбирав собі на борщ, Та якраз вперіщив дощ, І щавель знесла водиця* (Стельмах, Колосок.., 1959, 57); *// безос. Вона непомітно відсунулася і сперлася на паркан так, щоб тютюновий дим і запах зносило повз неї* (Сенч., Опов., 1953, 87); *Андрій і Михайло закріпили кінець троса, щоб течією не знесло його під правий берег* (Трубл., I, 1955, 111); *Покрівлю, видно, знесло вибуховою хвилею під час нальоту авіації* (Кучер, Чорноморці, 1956, 318).

4. Знищувати, ламаючи, руйнуючи і т. ін. *Коли зносили старий дім, що раніше був на місці нашого нового, від нього лишили тільки один куток* (Голов., Крапля.., 1945, 3); *Поглянув він на ворота, на хвіртку,— мовби поглядом зніс їх* (Мирний, I, 1949, 243); *Палахкотить гнівом трудящий люд, як одне серце: одібрати в поміщиків землю, знести, розтягти до цурки їхні кубла* (Головко, II, 1957, 255); *// Знімати, відділяти чим-небудь; зрізувати, зрубувати. — Поробили двері, нічого сказати! Трохи собі голови не знесла* (Н.-Лев., II, 1956, 321); *// безос. Над головним входом він* [особняк] *мав колись, певно, струнку вежу, яку знесло снарядом* (Донч., VI, 1957, 320); *// перен.* Відміняти, скасовувати або силою знищувати що-небудь. *Указ 76 року, як звісно, рішили знести, але ще не публікують про це* (Коцюб., III, 1956, 278); *Безпосереднім і найближчим завданням революції в Росії було завдання буржуазно-демократичне: скинути залишки середньовіччя, знести їх до кінця..* (Ленін, 33, 1951, 28).

◇ **Зно́сити (знести́) до пня** *див.* **пень.**

5. Піднімати, виносити нагору. *Він батька.. На плечах зніс на Іду-гору* (Котл., I, 1952, 274); *Тільки що Христя намірилася стрибнути, а Кравченко ззаду так її і підхопив під руки, так і зніс на повозку, аж Христя усміхнулася* (Мирний, III, 1954, 317); *У травні, у пам'ятнім травні, Замаяв побідний наш стяг, Його наші воїни славні З боями знесли на рейхстаг* (Криж., Срібне весілля, 1957, 134); *// безос. — Ох, мій голубчику, маленький! Ще добре, що зостався! От якби впав і був би неживенький, І горенько б тоді було... Чого ж тебе туди знесло?* (Гл., Вибр., 1951, 160).

6. *розм.* Здіймати, підносити вище, вгору. *Все вище зносим над землею ми праці звільненої стяг* (Сос., Щастя.., 1962, 43); *Зніс* [Довбущук] *її* [булаву] *високо понад себе і спустив потім на Петрія* (Фр., VIII, 1952, 117); * Образно. *Я знаю, що бійця нащадки спом'януть І нашу віру й кров знесуть на п'єдесталі* (Мал., Чотири літа, 1946, 56).

◇ **Зно́сити (знести́) о́чі догори́** *див.* **о́ко.**

7. *перен.* Терпіти, витримувати що-небудь неприємне, тяжке, болісне і т. ін. *Часом вибігає* [Гнатко] *на ковзанку босоніж та й ковзається на маленьких ночовках, що стоять біля жорен, і вперто, без жодної сльозинки, зносить мамині ляпаси* (Стельмах, I, 1962, 378); *Огудою і зневагою, мов дьогтем, обліпили Радивона, і він мусив зносити...* (Горд., Дівчина.., 1954, 281); *— Такого докору, Сергію, не знесу* (Барв., Опов.., 1902, 210); *— Щоб тільки побачити оце озеречко, варто було знести всі труднощі дороги!..* (Мас., Життя.., 1960, 67).

◇ **Не зно́сити** *кого, чого* — почувати огиду, відразу до кого-, чого-небудь; не любити когось, щось. *Поет хруснув пальцями. Вона скрикнула: — Не робіть так, я сього не зношу!* (Л. Укр., III, 1952, 702); *Дідусь не зносить Антося. Інакше як горбоносим чортом не називає* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 166); **Умо́м (голово́ю) зно́сити (знести́)** — бути спроможним збагнути, зрозуміти що-небудь. *І не міг він умом знести, яким дивом-дивним він живий та цілий вискочив...* (Вовчок, I, 1955, 333).

8. *розм., рідко.* Охоплювати, проймати (про думки, почуття). *Отакі гадки зносили Славка, заки не пішов додому й не відігнав їх спанням* (Март., Тв., 1954, 332); *— Ну, про мене, зробимо пробу, коли тебе така охота зносить* (Фр., IV, 1950, 64).

9. Відкладати, нести яйця (про птахів). *Жива вага банківської курки 600—800 г, зносить вона по 8—12 білих яєць за один-два цикли на рік* (Птахівництво, 1955, 18); *Курка рябенька, мов знести хотіла, бочком заглядала в шапку* (Тич.., I, 1957, 248).

ЗНОСИ́ТИ *див.* **зно́шувати.**

ЗНО́СИТИСЯ, зно́шуся, зно́сишся, *недок.*, **ЗНЕСТИ́СЯ,** су́ся, се́шся; *мин. ч.* зні́сся, знесла́ся, ло́ся; *док.* 1. Входити в стосунки, переговори, установлювати зв'язки з ким-небудь; спілкуватися. *В неї були лиш три добрі знайомі, з якими ненастанно зносилася* (Коб., II, 1956, 33); *Я з цією господинею* [цензурою] *ніколи не зносився сам, за мене другі з нею цяцькалися* (Мирний, V, 1955, 391); *Ніколає, зібравши всіх членів делегації в кімнаті професора Крянге, сказав, що зв'язок перервано і тому немає можливості знестися з посольством* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 428).

2. *розм.* Те саме, що **здійма́тися** 1—3, 7. *Над вирую-чим морем, то припадаючи грудьми до білих грив, то поривно зносячись вгору, тривожно вились чайки* (Збан., Сеспель, 1961, 4); *Давно знеслося пекуче сонце у зеніт* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 466); *З білих димарів Дим угору зноситься рожевий* (Рильський, II, 1960, 72); *Над лісом зніся вихор...* (Досв., Вибр., 1959, 65); *Над степом зноситься гора-могила* (Зеров, Вибр., 1966, 415); *Уста шепочуть мертве ймення, Надія зноситься слаба* (Стар., Поет. тв., 1958, 83).

3. *тільки док.* Відкласти яйце (про птахів). *Хоч би де знеслась інша.. курка, він те яєчко знайде й принесе* (Барв., Опов.., 1902, 194); *Кудкудакали кури, шукаючи гнізд, щоб знестися...* (Гончар, III, 1959, 318).

4. *тільки недок.* Пас. до **зно́сити** 1—8.

ЗНОСИ́ТИСЯ *див.* **зно́шуватися.**

ЗНО́СОК, ска, *ч., розм.* 1. Останнє, найменше яйце, знесене куркою.

2. *перен.* Остання дитина у матері. *— Чи ти жалітимеш, зодягатимеш, годуватимеш мою племінницю?.. Воно ж дурне, це ж ще дитина, це таке... ніщо, зносок* (Л. Янов., I, 1959, 325).

ЗНОСОСТІЙКИЙ, а́, е́, *техн.* Який не піддається швидкому зношуванню. *Потрібно більше випускати корозостійкої, немагнітної, зносостійкої сталі, а також сплавів, що можуть витримати надвисокі і дуже низькі температури* (Наука.., 11, 1961, 11); *Щоб*

мати дуже міцну сталь, з якої виготовляють зносостійкі деталі, вміст марганцю доводять до 0,9% (Слюс. справа, 1957, 11).

ЗНОСОСТІ́ЙКІСТЬ, кості, *ж., техн.* Власт. за знач. **зносостійки́й.** *Для підвищення зносостійкості різального інструмента застосовують різні види хіміко-термічної обробки* (Технол. різального інстр., 1959, 15); *В побут міцно ввійдуть лавсанові та нітронові вироби, які не мнуться і мають велику зносостійкість* (Веч. Київ, 14.III 1966, 2).

ЗНО́ЧІ, *присл., діал.* Звечора.

ЗНО́ШЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зноси́ти.** *На ногах, трохи завеликих для її дрібної постаті, мала* [дівчина] *шнуровані черевики, літні, так само добре вже зношені* (Фр., VI, 1951, 162); *Імперіалістам доводиться чимраз важче управляти історично і морально зношеним апаратом агресивної політики* (Мельн., Обличчя.., 1960, 5); *Чи можна класти гнів на цю стару, зношену літами жінку?* (Ле, Міжгір'я, 1953, 319); *Так веліло йому серце, нехай зношене роками нелегкого життя, але випробуване чесністю* (Рибак, Час..,1960, 670).

2. *у знач. прикм.* Який зноси́вся, став непридатний для використання; старий, потріпаний (про одяг, взуття і т. ін.). *Вони купували всіляке дешеве дрантя в місті, зношену одіж цивільну або військову* (Март., Тв., 1954, 252); *Оля запнулася хустиною, ледве натягла зношені чоботи з дірявою підошвою й побігла в хлів* (Юхвід, Оля, 1959, 93); // *спец.* Який став унаслідок тривалої роботи непридатним для дальшого використання; спрацьований (про інструмент, машини, устаткування і т. ін.). *На дальнім рейді хвилі чорно-бурі Ламали боки зношеному боту* (Воронько, Тепло.., 1959, 84); *Радянська держава має достатні ресурси, щоб швидше будувати заводи, продукція яких призначалася б для заміни зношених, застарілих машин* (Ком. Укр., 2, 1966, 33).

3. *у знач. прикм., перен.* Який виснажився, витратився (перев. про фізичну силу); // Який втратив свіжість, яскравість (про обличчя, колір шкіри і т. ін.).

ЗНО́ШЕНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **зно́шений** 2, 3. *Неправильне сходження передніх коліс* [автомобіля] *викликає бокове ковзання шин по дорозі і посилює їх зношеність* (Підручник шофера.., 1960, 244); *Зношеність устаткування.*

ЗНО́ШЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зноси́ти** і стан за знач. **зноси́тися.** *Несвоєчасне змащування верстата є причиною швидкого зношення його деталей* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 210); *Ми ще часто спостерігаємо великий розрив між одержанням результатів праці вчених та використанням їх у народному господарстві. За сучасних умов такий розрив загрожує новому, прогресивному, «моральним зношенням»* (Веч. Київ, 10.V 1961, 2).

ЗНО́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зно́шувати** і стан за знач. **зно́шуватися.** *Матеріальне зношування машини буває двоякого роду. Одно виникає з її вживання,— як монети зношуються від обігу,— друге з невживання,— як меч від бездіяльності ржавіє в піхвах* (Маркс, Капітал, т. I, кн. I, 1952, 405); *У процесі зношування засобів праці їх вартість «краплина за краплиною» відділяється від них, переноситься на вартість продукції* (Ком. Укр., 8, 1963, 53).

ЗНО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗНОСИ́ТИ,** зношу́, зно́сиш, *док., перех.* 1. Довго носячи, робити старим або непридатним для користування (одяг, взуття і т. ін.). *Як опікунка забрала вона також усю спадщину Калиновичів, зносила сукні їх матері* (Фр., VI, 1951, 167); *— Принесеш цяцьку,— він рухнув вказівним пальцем, ніби натискав на курок,— а я тобі чоботи, за десять років не зносиш* (Стельмах, II, 1962, 156).

2. *перен.* Виснажувати, витрачати (перев. фізичну силу). *А малась воля, малась сила, Та силу позички зносили* (Шевч., II, 1963, 66); // Втрачати свіжість, яскравість (обличчя, кольору шкіри і т. ін.). *Зносить Гафійка красу і літа по наймах, зчорніє, зів'яне на чужій праці, як її мати* (Коцюб., II, 1955, 42).

◇ **Не зноси́ти голови́** *кому* — поплатитися життям, загинути або жорстоко постраждати. *— Підв'яжи язика, жінко, бо не зносити тобі голови,— кинув Панас, підводячись з лави* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 417).

ЗНО́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗНОСИ́ТИСЯ,** зношу́ся, зно́сишся, *док.* 1. Ставати старим, непридатним для користування від тривалого носіння (про одяг, взуття і т. ін.). *— В мене простий убір, та й той я ношу поти, поки не зноситься* (Н.-Лев., IV, 1956, 30); *Щорс докладав усіх сил, щоб червоноармійці були одягнені і взуті. Проте з часом шинелі й чоботи червоноармійців зносилися* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 54); // *спец.* Ставати непридатним для дальшого використання внаслідок тривалої роботи (про інструмент, машини, устаткування і т. ін.). *Різальний інструмент від нагріву розм'якшується і передчасно зношується* (Токарна справа.., 1957, 71); *В процесі виробництва основні засоби зношуються і частина їх вартості переходить у затрати на виробництво продуктів* (Колг. Укр., 10, 1958, 6); *— А хто не дозволив валки вчасно замінити? Начальник цеху. Я тричі говорив, що вони зносилися, а ви не слухали* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 21); * Образно. *У нього є різні переконання, так сказати, про запас. Одно зноситься, він собі байдуже, виймає друге, свіжісіньке* (Фр., III, 1950, 258).

2. *перен.* Виснажуватися, витрачатися (перев. про фізичну силу); // Втрачати свіжість, яскравість (про красу, колір обличчя і т. ін.). *І краса була — не знать коли зносилася* (Мирний, III, 1954, 14); *— Чи я в тебе з лиця спала, чи брови зносилися, чи робити забулася?* (Барв., Опов.., 1902, 60).

ЗНУ́ДЖЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зну́ди́ти** 1. *Змордований вічною блуканиною, знуджений полохливістю всього живучого.., шкандибає по курній дорозі Хо, підпираючись довгим костуром* (Коцюб., I, 1955, 172); *Андрійко збудився. Це кінь, стомлений, знесилений та знуджений довгим стоянням, щипнув його зубами за коліно* (Оп., Іду.., 1958, 663).

2. *у знач. прикм.* Який знудився. *Знуджене серце;* // Який виражає нудьгу. *— Третя година,— сказала вона знудженим голосом.— Як поволі той час іде!* (Фр., V, 1951, 419).

ЗНУ́ДИТИ, зну́джу́, зну́диш, *док., розм.* 1. *перех.* Ви́кликати нудьгу в кого-небудь. *Зразу забавляла її гутірка того пана, але опісля знудила монотонність і обмежений кругозір його думок* (Фр., II, 1950, 292); *Марія Адамівна перепросила юнака, що знудила його своїми скаргами, і швидко пішла у свою кімнату* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 22); [Сейсмос:] *Та гра вкінець знудила нас* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 304); // *безос. Не дай боже, зробила б так природа, щоб після теплого, зеленого літа відразу зима починалася! А коли вбилася поміж ними осінь, знудило тебе дощем та туманом, ти після неї зимі он як радієш!* (Мур., Бук. повість, 1959, 139); // Довести до знемоги, дуже виснажити. *Я тільки раз в житті могла витримати один сеанс* [спіритизму] *до кінця і то потім як заснула, то аж у другій годині дня прокинулась, так то мене знудило і змучило* (Л. Укр., V, 1956, 396); *Як то висушила людину хвороба, як знудила! Лежить хлопець пластом, тільки губами спраглими ворушить, тільки дише важко, поривно* (Збан., Сеспель, 1961, 369).

2. *неперех., чим.* Відчути, що набридло, спротивіло що-небудь. *Ти весела, світом рада, Тобі милий світ!.. Живо, живо світом знудиш, Тяженько здихнеш* (Рудан., Тв., 1956, 50).

ЗНУ́ДИ́ТИСЯ, зну́джу́ся, зну́дишся, *док., розм.* 1. Те саме, що **знудьгува́тися** 1. *Він сидів, як німий, перед нею, і мельникова дочка знудилася б з тим безмовним гостем* (Вовчок, І, 1955, 352); *По обіді він знудився від очікування й вирішив піти побалакати сам* (Панч, II, 1956, 112); *// безос. Почався преферанс. Грали його зо дві години, аж знудилося всім* (Мак., Вибр., 1954, 241).

2. *за ким — чим, рідше по кому — чому.* Відчути тугу, скучити за ким-, чим-небудь. *Зібралось мало не все село: і гамірка дітвора, що знудилась по весні і тепер дихнула на повні груди, і погорбатілі діди, що зійшлися глянути на диво* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 193).

ЗНУДЬГО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Який знудьгувався по кому-, чому-небудь; // Який виражає нудьгу. *Тимко зітхнув і знову замріяно, але без особливої радості дивився на розкоші весни і вічну красу природи, щулив від сонця знудьговані, з гарячим полиском, чорні, дикуваті.. очі* (Тют., Вир, 1964, 122).

ЗНУДЬГУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док., розм.* 1. Стомитися, змучитися від нудьги. *На гірке життя уродився я, Не зазнав і раз щастя змолоду; Знудьгувалася вся душа моя Серед вічної стужі-холоду* (Граб., І, 1959, 375); *— Здрастуй, Зоро! Чи ти пізнаєш мене? — удавано ніжно промовила вона до Зори.— Я так знудьгувалася без тебе!* (Мокр., Острів.., 1961, 76).

2. *без додатка і за ким — чим, рідше по кому — чому.* Відчути тугу, скучити за ким-, чим-небудь. *Діти міцно обіймали батька за шию.— Знудьгувалися? — усміхнувся, ніжно пригортаючи дітей до себе* (Бойч., Молодість, 1949, 3); *— Я знудьгувався за поезією, а ви відкрили для мене новий світ...* (Збан., Сеспель, 1961, 75).

ЗНУЩА́ЛЬНИЙ, а, е. Сповнений знущання, глуму; глумливий. *Сміх той був не тільки заперечливий, але й знущальний* (Ле, Право.., 1957, 20).

ЗНУЩА́ЛЬНО. Присл. до **знуща́льний.** *Таїса знущально підкмелювала, називала його чоботом* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 85); *«Знайдуть [Джмелика]», — охоплює відчай Тимка, а Сергій знущально усміхається: — Ну, в якому він кутку?* (Тют., Вир, 1964, 272).

ЗНУЩА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **знуща́тися.** *Хлоп і подумати не сміє, Щоб проти панського бажання Робити щось, а як не міг Знести неволі та знущання, То кидав все, в чужину біг* (Фр., X, 1954, 282); *В кількох словах він переказав розповідь вітробалчан про лободу в хлібі, про знущання над солдатками, над біднотою, про «холодну» при волості* (Гончак, II, 1957, 630).

2. Зла насмішка, глузування. *П'ять довгих років старанно й сумлінно прислуговував він пану Бжескому, гнувся, терпів грубі жарти і знущання примхливого пана* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 4); *Піонери колгоспного руху пам'ятають, як шипіла куркульня, яким градом знущань осипала вона їх голови* (Рад. Укр., 26.VII 1957, 1).

ЗНУЩА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок., з кого — чого, над ким — чим і рідше без додатка.* 1. Заподіювати муки, страждання кому-небудь. *У перші віки християнства язичники так не лютували проти християн, як у ту годину шляхта знущалась, мордувала і карбувала своїх братів* (Стор., І, 1957, 163); *— Батько п'янчуга, знущався на очах в дитини з матері, поки загнав її на той світ, а сам до психолікарні достукався* (Збан., Курил. о-ви, 1963, 165); *Вони знущалися над ним: кололи, били,— та нічого їм не сказав юнак* (Тич., До молоді.., 1959, 59).

2. Зле висміювати кого-, що-небудь, глузувати з когось, чогось. *Тяжко плакала Ганнуся, І не знала, за що, За що мати знущається, Лає, проклинає, Своє дитя без сорома Байстрям нарікає* (Шевч., І, 1951, 166); *Вона знущалася з нього — з його нерішучості, з того, що от уже цілий місяць дивиться він на неї закоханими очима, але не наважується сказати їй про своє почуття* (Шовк., Інженери, 1956, 106); *— Тобі вже одинадцять років, а ти від горшка — два вершка, — продовжував знущатися Маслюк* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 6).

ЗНЮХА́ТИСЯ *див.* **знюхува́тися.**

ЗНЮХУВА́ТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗНЮХА́ТИСЯ**, аюся, аєшся, *док.* 1. Обнюхувати одне одного (про собак).

2. *перен., зневажл.* Вступати в таємний зговір, домовлятися про спільні дії. *Багач з багачем знюхається і за три милі* (Вільде, Сестри.., 1958, 329); *— А ти що робив минулого літа? Як готувався до бою?! З ченцями знюхався!* (Тулуб, Людолови, І, 1957, 435); *// Вступати у любовні стосунки. — Ось яка ти, Насте! А я й не знав... Значить, не випадково знюхалася з Савенком* (Чаб., Катюша, 1960, 77); *Чого це вона надулася? Позавчора сиділи під вербами, все було добре, а сьогодні волум'ям дихає. Може, справді, із Сергієм знюхалася?* (Тют., Вир, 1964, 12).

ЗНЯ́ТИ *див.* **зніма́ти.**

ЗНЯ́ТИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **зня́ти.** *На канапі купою навалено мерзлої білизни, перед завірюхою, видно, знятої з шворки надворі* (Головко, II, 1957, 563); *Данило плюснувся коліном на те, що було колись білим ведмедем. Тепер це була погано знята шкура* (Трубл., І, 1955, 160); *Коли Гнат вертався додому, хліб уже був знятий, місцями і звезений* (Григ., Вибр., 1959, 307); *Дивізії, зняті з-за Рейну, з гір Італії, прибували під Будапешт* (Гончар, III, 1959, 271); *Через місяць карантин з новоприбулих був знятий* (Хижняк, Тамара, 1959, 194); *Зняту куряву вітер відносив на поле* (Томч., Готель.., 1960, 34); *Знята рука повільно почала спадати* (Нанч, Іду, 1946, 36); *З гордо знятим чолом ми щасливі ішли у чудесні простори науки* (Сос., Солов. далі, 1957, 50); *Портрет був великий, більш ніж кабінетного формату. Її фігура була там знята по пояс* (Л. Укр., III, 1952, 601); *Це був мій перший звуковий фільм* [«Іван»], *знятий на дуже поганій апаратурі* (Довж., І, 1958, 25); *Налякані, зняті жалем робітники покидали роботу та стояли, мов зачаровані* (Коцюб., І, 1955, 217); *// зня́то, безос. присудк. сл. — А чом ви, хлопці, не орете? — Та, дядьку, свято.— Яке свято? — Чересло й леміш знято* (Номис, 1864, № 190); *У призначений час вся бойова група була біля госпіталю. Вартового при вході знято* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 73); *В Севастополі було знято світломаскування, яке тривало кілька днів* (Кучер, Чорноморці, 1956, 25); *Дем'янка було знято коло шахти в ту хвилину, як вийшов після рекордної зміни* (Ю. Янов., Мир, 1956, 162).

Мов (на́че, нена́че, як *і т. ін.*) **з (із) хреста́ зня́тий** — про людину, яка має змучений, хворобливий вигляд. *— Чого ти така мучена, мов із хреста знята?* (Барв., Опов.., 1902, 237); *Він у дверях стоїть..— блідий, з хреста неначе знятий* (Фр., XIII, 1954, 286); *— Та ти ж як з хреста знята. Чи тебе мати не годує?* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 113).

ЗНЯ́ТИСЯ *див.* **зніма́тися.**

ЗНЯТТЯ, я́, *с.* Дія за знач. **зня́ти** і **зня́тися.** *Їй* [людині] *залишені найпростіші функції: встановлення, закріплення і зняття деталей, вмикання і вимикання*

верстата (Наука.., 5, 1959, 3); *Процес шліфування і заточування будь-яких поверхонь різального інструмента.. передбачав зняття мінімального і рівномірно розподіленого припуску по всій поверхні* (Технол. різального інстр., 1959, 221); *Вся наша Батьківщина відзначає двадцятиріччя зняття ленінградської блокади* (Рад. Укр., 26.I 1964, 3).

ЗО *див.* **з.**

ЗОБА́ЧЕННЯ, я, *с., діал.* Побачення. — *Коли хочете, тепер пришлю їх* [гроші], *а ні, то передам при зобаченні* (Л. Укр., V, 1956, 151).

До зоба́чення — те саме, що **До поба́чення** (*див.* **поба́чення**). — *Проводив ось їх,— сказав Проценко, указуючи рукою на Христю..— А тепер їду додому. До зобачення* (Мирний, III, 1954, 296).

ЗОБА́ЧИТИ *див.* **забача́ти.**

ЗОБА́ЧИТИСЯ *див.* **заба́читися.**

ЗО́БГАНИЙ *див.* **зі́бганий.**

ЗОБГА́ТИ *див.* **зібга́ти.**

ЗОБГА́ТИСЯ *див.* **зібга́тися.**

ЗОБИДЖА́ТИ *і* **ЗОБИЖА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗОБИ́ДИТИ**, джу, диш, *док., перех., розм.* 1. Викликати у кого-небудь почуття образи; ображати, скривджувати. *Він* [батько] *справді був добрий, не то що ніколи не зобижав її, а було і матір придерже, коли та розходиться лаяти...* (Мирний, III, 1954, 19); *Правдиві сльози заблищали на її запалих очах. Бо відколи вона пам'ятає себе, усі, усі зобиджають її* (Стельмах, II, 1962, 20); — *Ото мати зрадіє, що дочка знов буде коло неї!.. Тут і доглянуть, і голову змиють, і зобидити не дадуть* (Кучер, Трудна любов, 1960, 207); // Безчестити (жінок, дівчат). — *О, вже і безстидство причепив! — посміхається Юрко..— Хіба ж я зобижаю дівчат? От інколи тільки руки погрієш навколо їхнього стану* (Стельмах, I, 1962, 65).

◇ **Му́ху (му́хи) зоби́дить не змо́же (не зоби́дить)** — про сумирну, лагідну людину. [В а л е р і й:] *Василько щастя людям хтів зробить; Він муху — й ту зобидить би не зміг!* (Крот., Вибр., 1959, 583).

2. Заподіювати кому-небудь матеріальні збитки, кривдити в чому-небудь. *Породавала* [удова] *усе: землю — на скіпщину, вітряк — з мірки, та усе чесним, богобоязним людям, щоб не зобиджали її і щоб у срок* [строк] *зносили, що треба* (Кв.-Осн., II, 1956, 422); — *Як там поживає ваша дружина, товаришу гвардії майор? — запитав Хома, поштиво козирнувши.— Бригадир не зобижає? Дав соломи на хату?* (Гончар, III, 1959, 427); * Образно. — *Цілісіньке літо худоба в нас пасеться, на зиму робимо запаси сіна. Паші вистачає, тайга не зобидить...* (Донч., II, 1956, 62).

3. *перев. чим.* Давати що-небудь, наділяти чимось у меншій мірі, ніж потрібно, позбавляти чогось. *Може, старий батько зобиджав її вдяганкою та обуванкою чи дорікав шматком хліба?* (Вол., Місячне сріблo, 1961, 179); — *Вони* [яничари] *прямують сюди. Вже поминули свої шанці.— От і добре. Одвести заслон до самого верболозу. Якщо їх бог розумом зобидив, вони підуть і далі* (Добр., Очак. розмир, 1965, 237).

ЗОБИДЖА́ТИСЯ *і* **ЗОБИЖА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗОБИ́ДИТИСЯ**, джуся, дишся, *док., розм.* Відчувати образу; ображатися. [Р и н д я:] *Не знаю, як і дякувати вам, швагре... На мене зобиджатись не будете. Віддячу, віддячу* (Зар., Антеї, 1962, 255); — *Левку, ну чого ти причепився до мене? — з мукою в очах глянула на парубка.— А ніби що? — нарешті зобижається той* (Стельмах, I, 1962, 205); — *Ну, коли ви вже так загорділи, так повирастали, що й казок не визнаєте,— трохи ніби зобидившись, відповів Льошці Харитон Макарович,— то поясню вам без усяких казок-приказок* (Мокр., Острів.., 1961, 79).

ЗОБИ́ДЖЕНИЙ, ЗОБИ́ЖЕНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зоби́дити.** *Наче хто за серце стисне Палажку, а жалітись ні на що.. Не зобижена* (Барв., Опов.., 1902, 140); // *у знач. прикм. Гордовитість, зобиджене самолюбство, кривда в час любові,— все це б збурило його душу до самого дна* (Н.-Лев., IV, 1956, 267).

2. *у знач. прикм.* Який зобидився, образився. *Ведокимові одразу стає тоскно на душі.. Зобижений, він виходить з гурту* (Стельмах, I, 1962, 363).

ЗОБИ́ДЖЕННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **зоби́дити.**

ЗОБИ́ДЖЕНО, ЗОБИ́ЖЕНО, *присл.,розм.* Виражаючи образу; ображено. *На круглому, розчервонілому обличчі* [Асика] *стільки горя, рот скривлений зобиджено, на очах сльози* (Збан., Мор. чайка, 1959, 179); *Юрій.., побачивши шапку, підійшов до дівчини, мовчки забрав своє добро і не помітив, як у Зосі зобижено затремтіли вогкі блискучі уста* (Стельмах, I, 1962, 55).

ЗОБИ́ДИТИ *див.* **зобиджа́ти.**

ЗОБИ́ДИТИСЯ *див.* **зобиджа́тися.**

ЗОБИЖА́ТИ *див.* **зобиджа́ти.**

ЗОБИЖА́ТИСЯ *див.* **зобиджа́тися.**

ЗОБИ́ЖЕНИЙ *див.* **зоби́джений.**

ЗОБИ́ЖЕНО *див.* **зоби́джено.**

ЗОБОВ'ЯЗА́ЛЬНИЙ, а, е, *юр.* Який виникає на підставі зобов'язань, зв'язаний з ними.

ЗОБОВ'Я́ЗАНИЙ, а, е. 1. *з інфін.* Який повинен виконувати певні обов'язки. — *Я зобов'язаний допомогти старому.— Так уже й зобов'язані!..— чмихнув судовець* (Стельмах, Хліб.., 1959, 395); *Кожний громадянин СРСР зобов'язаний додержувати Конституції Союзу Радянських Соціалістичних Республік* (Конст. СРСР, 1963, 29).

△ **Зобов'я́зані селя́ни**, *іст.*— кріпаки, які вступали в договірні відносини з поміщиками. *В 1842 р. був виданий указ про зобов'язаних селян, який давав поміщикам право надавати селянам особисту волю, але зобов'язував селян відбувати поміщикові панщину або сплачувати оброк* (Іст. СРСР, II, 1957, 157).

2. *кому — чому.* Який одержав, досяг чогось завдяки кому-, чому-небудь. [Я в о р с ь к и й:] *Це буде зовсім новий етап моєї творчості. І цим зростом я зобов'язаний вам і вашій любові* (Коч., II, 1956, 219); *Своїм буйним розквітом український радянський театр багато в чому зобов'язаний МХАТу, його благотворному впливові* (Рад. Укр., 16.XII 1953, 3).

ЗОБОВ'Я́ЗАННЯ, я, *с.* 1. Поставлене перед собою завдання, обіцянка, які неодмінно повинні бути виконані. *Боротьба за перетворення Черкащини в область високої культури землеробства стала їх* [хліборобів] *головним.. стратегічним зобов'язанням* (Ком. Укр., 4, 1967, 49); *Філатов дав зобов'язання на папері, що він більше ніколи не буде земським начальником, і надвечір його відпустили додому* (Панч, О. Пархоменко, 1939, 33).

△ **Вступа́ти в зобов'я́зання**, *юр.*— брати на себе певний обов'язок. *Кожний громадянин УРСР і союзних радянських республік має право.. укладати правочини і вступати в зобов'язання* (Цив. кодекс УРСР, 1950, 5).

◇ **Бра́ти зобов'я́зання** *див.* **бра́ти.**

2. Грошовий позиковий документ. *Тільки один посаг Катерини може допомогти Безбородькові виплутатись з грошових зобов'язань перед купцями, яким Сулiман ручився за нього* (Вільде, Сестри.., 1958, 215).

ЗОБОВ'ЯЗА́ТИ *див.* **зобов'я́зувати.**

ЗОБОВ'ЯЗА́ТИСЯ *див.* **зобов'я́зуватися.**

ЗОБОВ'Я́ЗУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗОБОВ'ЯЗА́ТИ**, яжу́, я́жеш, *док.*, *перех.* Накладати на кого-небудь якісь обов'язки, примушувати когось виконувати що-небудь. — *Вислухайте, прошу, мене! Це абсолютно ні до чого вас не зобов'язує. Ви тільки скажете потім одне слово* (Головко, II, 1957, 489); *Розенберг просто прогавив, а головний інженер навмисно не залучив до участі в.. дослідах контрольну лабораторію, не зобов'язав Петушека щопівгодини подавати експериментаторам найточніші аналізи кожної фракції* (Шовк., Інженери, 1956, 32); // Примушувати кого-небудь триматися, поводитися певним чином. *Ех, з якою охотою він бігом побіг би зараз додому! Але форма суворовця зобов'язує, і хлопчик пішов звичайним, але трішечки прискореним кроком* (Багмут, Щасл. день.., 1951, 119).

ЗОБОВ'Я́ЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗОБОВ'ЯЗА́ТИСЯ**, яжу́ся, я́жешся, *док.* Брати на себе яке-небудь зобов'язання, давати обіцянку щось виконати. *Чи не могли б Ви присилати мені листами коректу, яку я, очевидно, зобов'язуюсь якнайскорше одсилати Вам готову* (Коцюб., III, 1956, 204); — *Ми зобов'язалися боронити їх* [сусідні громади] *від вашого* [монголів] *нападу* (Фр., VI, 1951, 113).

◇ **Зобов'я́зуватися (зобов'яза́тися) сло́вом** — обіцяти що-небудь зробити. *Зобов'язався словом — закріпи ділом* (Укр.. присл.., 1955, 357).

ЗОБРАЖА́ЛЬНИЙ, а, е. Стос. до зображання. *Видатні художники, які прокладають нові шляхи у мистецтві, прекрасно володіють багатством зображальних засобів* (Ком. Укр., 12, 1963, 48); — *Треба створити,— казав Довженко,— зображальну сферу картини* (Мист., 6, 1958, 29).

Зобража́льне мисте́цтво — мистецтво створення художніх образів на площині і в просторі.

ЗОБРАЖА́ЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **зобража́льний**. *Спочатку, коли кіно, перебуваючи в дитячому віці, тільки-но оволодівало азами художньої зображальності, прийнято було думати, що суть цього дивовижного мистецтва полягає в показі «руху життя»* (Мист., 4, 1956, 15).

ЗОБРАЖА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зобража́ти**.

ЗОБРАЖА́ТИ, а́ю, а́єш і **ЗОБРА́ЖУВАТИ**, ую, уєш, *недок.*, **ЗОБРАЗИ́ТИ**, ажу́, азиш, *док.*, *перех.* 1. Відтворювати, передавати кого-, що-небудь в художніх образах (у літературі, скульптурі, живописі, музиці і т.ін.). *Радянську людину не можна зображати в творах поза часом і простором, у відриві від колективу* (Літ. газ., 3.XII 1953, 1); *Особливо любить і вміє письменник* [О. Гончар] *зображувати людей з трудової народної маси* (Про багатство л-ри, 1959, 231); *В центрі верхньої обгортки.. футляра різьбяр зобразив постать гуцула, що, спираючись на топірець, тримав в руці червоний прапор* (Матеріали з етногр.., 1956, 6); *Замолоду Айвазовський був художником Головного морського штабу. Він зобразив битву під Гангутом, Чесменський, Наварінський, Сінопський та інші славетні морські бої* (Довж., III, 1960, 86); // Показувати на сцені, створювати сценічний образ. *Я — дитиною чи то трьох, чи то чотирьох років — зображав зиму* (Моє життя в мист., 1955, 9); // Наслідуючи мову, жести, наочно показувати, копіювати кого-, що-небудь. *Зображав* [Жержеля] *кострубату і каліченну мову сектанта Луки Зотовича* (Вол., Місячне сріблo, 1961, 175); *Часто діти зображували героїв своїх улюблених книг — русалок, середньовічних лицарів чи персонажів народних казок* (М. Ол., Леся, 1960, 43); // *тільки недок.* Бути художнім відбиттям чого-небудь (про твори мистецтва, літератури). *Під фрескою — мозаїка, що зображає цілу плетеницю містерій в пам'ять Адоніса* (Л. Укр., II, 1951, 385); *Крім великих статуй богів і людей у повному розквіті сили та краси, були в греків і маленькі статуетки, які зображали старезних бабусь, комічних акторів* (Іст. стар. світу, 1957, 128); *Велика картина — «По ловах» — зображує мисливців, що на галявині при чарочці вина розповідають різні мисливські пригоди* (Томч., Готель.., 1960, 129); // Описуючи кого-, що-небудь, характеризувати певним чином. *Праві соціалісти і ревізіоністи намагаються зобразити державно-монополістичний капіталізм майже як соціалізм* (Програма КПРС, 1961, 23).

2. Робити відбиток, схему, креслення і т. ін. з чого-небудь; креслити. *Зображаючи напрям на папері, умовно вважають верхній край аркуша північним, нижній край — південним* (Фіз. геогр., 5, 1956, 12); // Бути відбитком, схемою, фотографією і т. ін. кого-, чого-небудь. *Схеми зображували послідовність завалки печі* (Руд., Вітер.., 1958, 108); *На одній із них* [фотографій] *Рубін пізнав Каленика Романовича. Друга, очевидно, зображувала хазяйку в її молоді літа* (Сенч., Опов., 1959, 9).

3. Виражати, виявляти почуття, стан і т. ін. (перев. про обличчя, очі). *Обличчя* [Вадима] *зобразило якусь подобу вдоволеної посмішки* (Руд., Остання шабля, 1959, 104).

ЗОБРАЖА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся і **ЗОБРА́ЖУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗОБРАЗИ́ТИСЯ**, ажу́ся, азиш, *док.* 1. *перев. 3 ос.* Відтворюватися в художніх образах. *Поема — це жанр, який оспівує і звеличує, поема — це велична симфонія сильних, мужніх, великих людських почуттів і діянь. Значить, і зображуватись у поемі мусить герой, гідний оспівування і звеличування* (Мал., Думки.., 1959, 49).

2. Виражатися, виявлятися на обличчі, в очах і т. ін. (про почуття, стан і т. ін.).

3. *тільки недок.* Пас. до **зобража́ти** і **зобра́жувати**.

ЗОБРА́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зобрази́ти**. *Там було намальовано бич і світач, навхрест зв'язані терниною і наївно зображеною блискавицею* (Л. Укр., III, 1952, 741); *На фото був зображений кругловидий чоловік років тридцяти у формі капітан-лейтенанта* (Собко, Справа.., 1959, 30); // *у знач. прикм. Художній образ містить в собі і оцінку зображеного явища, ставлення художника до нього* (Талант.., 1958, 87); // **зобра́жено**, *безос. присудк. сл. Технікою інкрустації з різних порід дерева на картинах зображено: виступ В. І. Леніна на броньовику перед фінляндським вокзалом у Петербурзі, штурм Зимового палацу, дружбу народів у боротьбі за мир* (Матеріали з етногр.., 1956, 11).

ЗОБРА́ЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **зобрази́ти, зобража́ти**. *Чимало уваги приділив український реаліст* [І. Нечуй-Левицький] *зображенню експлуататорської ролі церкви — захисника мракобісся* (Рад. літ-во, 1, 1963, 27); *Головним об'єктом зображення у скульптурі є постать людини* (Наука.., 6, 1963, 55).

2. Картина, малюнок, відбиток, фотографія і т. ін. *На башту вихопилася гнучка постать юнака, і невідомо звідки в його руках з'явився прапор із зображенням білого голуба* (Жур., Вечір.., 1958, 238); *Великий інтерес становлять знахідки скульптурних зображень жінок (статуетки), вирізаних з бивня мамонта або з каменю* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 20); *Електроніка навчила радіохвилі передавати на сотні і тисячі кілометрів не лише звук, а й зображення* (Наука.., 8, 1962, 16); *Щоб підвищити повноту і детальність зображення предметів місцевості,.. підвищити наочність зображення і створити зручні умови для виконання проектувальних робіт, виготовляють топографічні*

плани в масштабі 1 : 200 (Інж. геод., 1959, 12); *На фотографіях у горах темні зображення на фоні снігу або криги часто мають ореол* (Довідник фот., 1959, 68); *В розширених зіницях* [Лариси], *облямованих голубими обідками, Вадим побачив своє зображення, але таке дрібне й далеке, мов на дні глибокого колодязя* (Руд., Остання шабля, 1959, 38).

ЗОБРА́ЖУВАЛЬНИЙ, а, е. Стос. до зображування. *Образна система творів Марка Вовчка у своїй основі спирається як на живу народну мову, так і на усну народну творчість. Важливу роль у цих творах відіграють зображувальні засоби, що склалися в середовищі живого мовлення народу* (Курс іст. укр. літ. мови, І, 1958, 394); *Коли слово або вираз вжиті на своєму місці, вони мають зображувальну силу* (Деякі пит. поет. майстерн., 1956, 73); *Операторське мистецтво у переважній більшості фільмів* [кінозбірників 1941 р.] *відзначалось, як правило, високою зображувальною культурою* (Укр.. кіномист., ІІІ, 1959, 13).

Зобра́жувальне мисте́цтво — те саме, що **Зобража́льне мисте́цтво** (*див.* **зобража́льний**).

ЗОБРА́ЖУВАЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **зобра́жувальний**. *У ряді книг знайшла своє відбиття й інша шкідлива тенденція — викоренення будь-якої зображувальності в оформленні книги і заміни її конструктивістськими сполученнями шрифтів з кольоровими площинами* (Укр. рад. граф., 1957, 98).

ЗОБРА́ЖУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. тен. ч. до **зобра́жувати**. *Поетичне відтворення зображуваної дійсності є для Тичини водночас її сміливим поетичним перетворенням* (Поезія.., 1956, 6); *Доводиться акторові наповняти собою одним усю сцену, вміщати в собі всю п'єсу і, з допомогою переживання, міміки, очей і до краю обмеженої пластики, оголювати найтоншу складну душу зображуваного героя — Гамлета, Ліра, Макбета та ін.* (Моє життя в мист., 1955, 189); *Розміри наносяться на рисунках, щоб вказати натуральну величину зображуваних форм* (Кресл., 1956, 49); // *у знач. ім.* **зобра́жуване**, ного, *с.* Те, що зображується. *Соціалістичний реалізм, базуючись на вірному розумінні законів людської історії, глибоко проникає в саму суть зображуваного, показує не міфологічну, а дійсну, реальну велич і силу героїв нашої епохи* (Рад. літ-во, 5, 1957, 60).

ЗОБРА́ЖУВАТИ *див.* **зобража́ти**.

ЗОБРА́ЖУВАТИСЯ *див.* **зобража́тися**.

ЗОБРА́ЖУВАЧ, а, *ч.* Той, хто зображує кого-, що-небудь.

ЗОБРА́ЖУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **зобра́жувач**.

ЗОБРАЗИ́ТИ *див.* **зобража́ти**.

ЗОБРАЗИ́ТИСЯ *див.* **зобража́тися**.

ЗОВ, у, *ч., поет.* Те саме, що **за́клик**. *По першому зову Ішли комсомольці з райкому на фронт* (Воронько, Райком.., 1949, 5); * Образно. *На сонця зов збудилася земля* (У. Кравч., Вибр., 1958, 288).

ЗОВИ́ЦЯ, і, *ж.* Чоловікова сестра. *Оддай мене, моя мати, до білої хати, Де свекорко, як батенько, свекруха, як мати, Де зовиці, як сестриці* (Чуб., V, 1874, 171); *Братова не хотіла тримати в дівках зовицю, і Оксана це відчувала на кожному кроці, в кожному русі, в кожному її вчинкові* (Іщук, Вербівчани, 1961, 34).

ЗО́ВНІ, *присл.* 1. З зовнішнього боку; протилежне з с е р е д и н и. *Зовні вона червоною глиною помазала деревина, а на стиках — синькою, і її убога оселя своїм вікном-шибкою веселіше глянула на світ* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 144); *Змерзлий сидів біля грубки, сьорбав із кухлика чай.— Прогріваю себе,— пожартував він,— з усіх боків: зовні і зсередини* (Головко, ІІ, 1957, 526); *Зовні землянка схожа на дзот* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 91).

2. На зовнішній вигляд. [Н а д і я:] *Людина великої душевної краси мусить бути такою ж і зовні* (Корн., Калин. гай, 1950, 52); // На перший погляд. *Орест тільки зовні здавався спокійним. Всередині у нього все кипіло* (Досв., Вибр., 1959, 316); *Зовні застава жила тихим, буденним життям, а насправді, починаючи від капітана Косачова і до повара Митрьохіна, всі забули, коли спокійно їли і спали* (Збан., Між.. людьми, 1955, 11).

3. За межами чого-небудь; протилежне в с е р е д и н і. *Він працював із складними приладами, частина яких була розміщена зовні* (Вл., Аргон. Всесв., 1947, 58); *Та ні на мить не забувай, що й вороги є зовні. Вони на наш радянський край мов звірі, люті повні* (Забіла, Промені, 1951, 40); // З-поза меж чого-небудь, з навколишнього середовища. *Тут ворог звсередив головні сили для того, щоб зовні протаранити кільце оточення* (Гончар, І, 1954, 248); *— Довелось мені одного разу прочитати Грегора Менделя, який схрещував... — Зелений і жовтий горох і довів, що спадкова речовина непізнавання й неприступна ніяким впливам зовні? — Саме так* (Довж., І, 1958, 414).

ЗО́ВНІШНІЙ, я, є. 1. Обернений назовні; протилежне в н у т р і ш н і й (у 1 знач.). *За вікном шуміє дощ. Окремі великі краплини, зриваючись з даху, били по зовнішньому, критому залізом підвіконню* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 29); *Тральщики виходять на зовнішній рейд ловити й знищувати ворожі міни, що й досі лишилися після війни* (Кучер, Голод, 1961, 19); // Розміщений, розташований. перебуває і т. ін. зовні, на поверхні чого-небудь. *Шкіра являє собою зовнішній покрив, який охоплює все тіло* (Як запоб. заразн. хвор.., 1957, 6).

Зо́внішній кут, *мат.* — кут, утворений однією із сторін трикутника (многокутника) і продовженням суміжної сторони.

2. Пов'язаний з виглядом, формою кого-, чого-небудь. *Тільки короткозорі можуть припускати, що всі чари жінки — у зовнішній красі чи модному платті* (Вільде, Сестри.., 1958, 393); *Тепер ось їх мають вивести на парад. Щоправда, після безперервних боїв полк їхній за своїм зовнішнім виглядом менше всього підходив для того, щоб марширувати по плацу* (Гончар, ІІ, 1959, 352); *Нині довідатись маєш про інші властивості тілець, Про розмаїтість їх зовнішніх форм* (Зеров, Вибр., 1966, 168).

3. Який впадає в очі з першого погляду; видимий. *Дуже прохав би звістити мене, в якому стані його* [І. Франка] *здоров'я тепер, які зовнішні ознаки терпінь, чи він притомний, говорить, пізнає людей, чи починає володіти руками?* (Коцюб., ІІІ, 1956, 306).

4. Який перебуває за межами чогось, оточує кого-, що-небудь; навколишній. *В юнакову свідомість вривався зовнішній світ з його запахами, барвами, звуками, неповторністю* (Дмит., Наречена, 1959, 190); *— Змініть зовнішні умови, і через тисячі років ця яблуня перетвориться в щось інше* (Довж., І, 1958, 480); *Велику загрозу становить зараження зовнішнього середовища внаслідок випробування атомної зброї* (Наука.., 5, 1959, 57); // *у знач. ім.* **зо́внішнє**, нього, *с.* Те, що оточує кого-, що-небудь. *Коли моя білява донька виросте, я буду надто старий, мої очі вже не зможуть сприймати зовнішнє в його барвистих фарбах* (Досв., Вибр., 1959, 14).

5. Який діє зовні (у 3 знач.).

Зо́внішні си́ли, *фіз.* — сили, що діють на тіло зовні, з-за меж чого-небудь. *Сили, які виникли під дією сонця*

і змінюють поверхню суші, називають зовнішніми силами (Фіз. геогр., 5, 1956, 107).

6. *перен.* Який не відбиває суті чого-небудь; несуттєвий, формальний. *Треба сказати, що й Шевченка — часом при зовнішньому пієтеті, а часом і не маскуючись — не дуже-то полюбляли жовто-блакитні запроданці* (Рильський, III, 1956, 180); // Показний, мнимий. *Антонович суворо засуджував тих офіцерів, які іноді, заради зовнішнього успіху, легковажили собою або підлеглими* (Гончар, III, 1959, 282).

7. Який стосується відносин з іноземними державами. *З'їзд.. визначає лінію партії в питаннях внутрішньої і зовнішньої політики* (Статут КПРС, 1961, 16); *Ще в перші роки Радянської влади великий Ленін визначив генеральну лінію нашої зовнішньої політики як курс на мирне співіснування держав з різними соціальними системами* (Рад. Укр., 1.X 1959, 2); // Який живе, існує за межами даної держави. *Князь та його дружинники були потрібні Новгородові як військова сила в боротьбі з зовнішніми ворогами* (Іст. СРСР, I, 1956, 66).

8. Який застосовується для лікування поверхні тіла, шкіри. *Крім зовнішнього користування очанкою, її одночасно приймають і всередину, випиваючи за день по 3 чарки молока кожен раз з 2,0 г порошку з трави очанки* (Лікар. рослини.., 1958, 48); // *у знач. ім.* зо́внішнє, нього, *с.* Ліки, що застосовуються для лікування поверхні тіла, шкіри.

Зо́внішність, ності, *ж.* Зовнішній вигляд людини. *Воля була красива, хоч і кирпатенька трохи,— в уяві хлопців її зовнішність аж ніяк не в'язалася зі сторінками запаморочливих цифр* (Ю. Янов., II, 1954, 84).

Зо́внішньо. Присл. до **зо́внішній** 2, 6, 8. *Зовнішньо гетьман був стриманий і спокійний* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 478); *Поеми Лесі Українки, її драматичні поеми зрідні «маленьким трагедіям» Пушкіна і зовнішньо і внутрішньо* (Рильський, III, 1956, 113); *В народній медицині деревій є дуже популярним засобом. Його приймають як всередину, так і зовнішньо* (Лікар. рослини.., 1958, 19).

ЗОВНІШНЬО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **зо́внішній** у 7 знач., напр.: зовнішньополіти́чний, зовнішньоторгове́льний.

Зо́всім, *присл.* 1. Цілком, повністю. *Зовсім козак, та чуб не так* (Номис, 1864, № 797); *Обутий в драні постоли, Із дір онучі волочились, Зовсім, хоть вижми, помочились* (Котл., I, 1952, 130); *Качковська пішла спати, зовсім заспокоєна про долю своєї небоги* (Л. Укр., III, 1952, 646); *Ще було зовсім темно, коли вони вибралися за Троянівку* (Тют., Вир, 1964, 9); // Дуже, занадто. *Про життя своє я міг би написати або дуже багато, або зовсім мало* (Коцюб., III, 1956, 232); *Ант пройшов зовсім близько від барлога ведмедя* (Скл., Святослав, 1959, 14).

Зо́всім не — підсилене заперечення. *Зачав мій Шпак пісні виводить,— Так ні — зовсім не те виходить: Хоч вельми-дуже запищить, Хоч не до прикладу хавчить* (Гл., Вибр., 1951, 42); — *Не подобаєтеся ви мені сьогодні, пане сотнику. Зовсім не подобаєтесь, — пильно глянув на нього підполковник* (Стельмах, II, 1962, 62); **Не зо́всім** — уживається на означення неповної міри чого-небудь. *Добре ж, коли парубок не розсердиться, та ще удруге стане ляси підпускати, так ще не зовсім біда* (Кв.-Осн., II, 1956, 37); *Вутанька, все більше насторожуючись, прислухалася до їхніх розмов, до їхніх умовлянь. Якісь натяки, якісь не зовсім зрозумілі докори* (Гончар, II, 1959, 179).

2. Остаточно, до останку, до кінця. — *Оце мені лишенько! — думаю я.— Розламають зовсім двері* (Н.-Лев., III, 1956, 254); *Зовсім утих вітер* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 212); // Назавжди. *Міщанка, дивлячись, що так довго нема її наймички, думала, чи не покинула вона була зовсім її, чи не пішла у село* (Мирний, I, 1954, 66); *Батько встав із-за верстата. Спитав, чи надовго він додому.— А зовсім уже. Odслужив своє, фронтів немає. Дома тепер буду* (Головко, II, 1957, 21).

ЗОВУ́ЧИЙ, а, е, *поет., рідко.* Стос. до зову. — *За віру, молодці! За віру і народ! — пролунав зовучий поклик* (Кач., II, 1958, 440); — *Натура його* [моря] *зрадлива, зовуча й сувора* (Ю. Янов., II, 1958, 41).

ЗОВ'Я́ЛИЙ *див.* **зів'я́лий.**

ЗОВ'Я́ЛИТИ *див.* **зів'я́лити.**

ЗОВ'Я́НУТИ *див.* **зів'я́нути.**

ЗОВ'Я́ТИ *див.* **зів'я́нути.**

ЗОГЛЕ́ДІТИ *див.* **згля́діти.**

ЗОГЛЕ́ДІТИСЯ *див.* **згля́дітися.**

ЗОГЛЯДА́ТИ *див.* **згляда́ти.**

ЗОГЛЯ́ДІТИ *див.* **згля́діти.**

ЗОГЛЯ́ДІТИСЯ *див.* **згля́дітися.**

ЗОГЛЯ́НУТИСЯ *див.* **згля́нутися.**

ЗОГНА́ТИ *див.* **зганя́ти.**

ЗОГНИВА́ТИ *див.* **згнива́ти.**

ЗОГНИ́ЛИЙ *див.* **згни́лий.**

ЗОГНИ́ТИ *див.* **згнива́ти.**

ЗОГНУ́ТИ *див.* **згна́ти.**

ЗО́ГНУ́ТИЙ *див.* **зігну́тий.**

ЗОГНУ́ТИСЯ *див.* **згна́тися.**

ЗОГРА́ТИ *див.* **зігра́ти.**

ЗОГРІВА́ЛЬНИЙ *див.* **зігріва́льний.**

ЗОГРІВА́ННЯ *див.* **зігріва́ння.**

ЗОГРІВА́ТИ *див.* **зігріва́ти.**

ЗОГРІВА́ТИСЯ *див.* **зігріва́тися.**

ЗОГРІ́ТИ *див.* **зігріва́ти.**

ЗОГРІ́ТИЙ *див.* **зігрі́тий.**

ЗОГРІ́ТИСЯ *див.* **зігріва́тися.**

ЗОГРІШИ́ТИ *див.* **згрішйти.**

ЗОДДАЛІ́К, *присл., розм.* Те саме, що **віддалі́к.** *Хома, звичайно, ще зоддалік впізнав Антоновича* (Гончар, III, 1959, 309).

ЗОДІА́К, у, *ч.* Сукупність розміщених уздовж екліптики 12 сузір'їв, через які пролягає річний шлях видимого руху Сонця. *Дванадцять сузір'їв, через які проходить екліптика, утворюють пояс зодіака і називаються зодіакальними. Зодіак — слово грецьке, що означає «коло тварин»* (Астр., 1956, 30).

△ **Зна́ки зодіа́ка** — позначення 12 сузір'їв, що розташовані уздовж екліптики і називаються перев. іменами тварин.

ЗОДІАКА́ЛЬНИЙ, а, е, *астр.* Прикм. до **зодіа́к.**

ЗО́ДЧЕСТВО, а, *с., книжн.* Мистецтво проектувати і споруджувати будівлі; архітектура. *Визначна пам'ятка зодчества давньої Русі — Софійський собор,— збудований у 1037 році* (Знання.., 8, 1966, 28); *Радянське зодчество; Дерев'яне зодчество.*

ЗО́ДЧИЙ, чого, *ч., книжн.* Художник-будівельник, архітектор. *Наприкінці XII ст. в літопису згадується зодчий Петро Милонич, що збудував у Києві.. кам'яну підпірну стіну під горою, яку розмивали води Дніпра* (Іст. УРСР, I, 1953, 112); // *уроч.* Творець, будівничий нового. *І Ленін, зодчий наш, і Партія, вершитель, Вітали велетня* [М. Горького], *що ми зовемо — вчитель, Що весь народ зове з любов'ю: наш Максим!* (Рильський, II, 1960, 301); *Щастя і миру зодчий, Майстер великих робіт, Мирний каховський робочий Впевнено дивиться в світ!* (Нагн., Слово.., 1954, 125).

ЗОДЯГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗОДЯГТИ́** *і* **ЗОДЯГНУ́ТИ,** дягну́, дя́гнеш; *мин. ч.* зодя́г, ла́, ло́ *і* зодягну́в, ла, ло; *док., перех., розм.* Те саме, що **одяга́ти.** *Вона мовчки зодягала чорну керсетку, спідницю кубову та ще сорочку з дрібним вирізуванням* (Кос., Новели, 1962, 86); *Зодягли вони скафандри, випливли на поверхню моря, глянули, а з морського дна, з чорної прірви жевріє світло* (Тют., Вир, 1964, 41); *— Фото маєте? — діловито запитує хлопець.— Я зодягну форму, ви мене клацнете...* (Ю. Янов., I, 1954, 207); *Сиріт годує, зодягає і повністю утримує колгосп* (Кучер, Дорога.., 1958, 21); *Не раз він був у відчаї, що не може зодягнути її* [дружину] *по-людськи, а вона заспокоювала його, що колись і в них усе буде* (Стельмах, Кров людська.., I, 1957, 151).

ЗОДЯГА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗОДЯГТИ́СЯ** *і* **ЗОДЯГНУ́ТИСЯ,** дягну́ся, дя́гнешся; *мин. ч.* зодя́гся, ла́ся, ло́ся *і* зодягну́вся, лася, лося; *док., розм.* Те саме, що **одяга́тися.** *Тимко схопився і, намацавши на жердці одежу, став хапливо зодягатися* (Тют., Вир, 1964, 7); *Вона й зодягнулася, як дівка, в рясну спідницю й вишиту сорочку* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 49); *— Плачу́, бач, за те, що моя землянка притулилась до панського глинища. Треба ж і прожити, й прохарчуватися, треба ж і зодягтись* (Н.-Лев., I, 1956, 56); * Образно. *До міського великого парку все ще напливає публіка й любується гарним повітрям та, може, й самою деревиною, що кілька день зодягається в чимраз більше пожовтіле або почервоніле листя* (Коб., III, 1956, 101).

ЗОДЯ́ГНЕНИЙ, ЗОДЯ́ГНУТИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зодя́гти** і **зодягну́ти.** *Мар'ян входить в другу половину хати. На лаві, вже зодягнена в останню путь, лежить Фросина* (Стельмах, I, 1962, 172); *Дітки.. зодягнені, ми хліба не просимо, сама я не роблю* (Барв., Опов.., 1902, 6); *Усе то була ватага, вигодувана чужою працею, обута й зодягнена чужими руками...* (Мирний, I, 1949, 369); * Образно. *По підгір'ях спинаються зодягнуті в риштування нові цегляні вілли* (Гончар, Зустрічі.., 1950, 35).

2. *у знач. прикм.* Який зодягся, зодягнувся у що-небудь, надів на себе щось. *Із кущів хутко вибігають козаки і парубки, зодягнені по-козацькому* (Вас., III, 1960, 14); *Зодягнута у військову форму, Марія вже стоїть на дверях* (Кучер, Чорноморці, 1956, 362).

ЗОДЯГНУ́ТИ *див.* **зодяга́ти.**

ЗОДЯ́ГНУТИЙ *див.* **зодя́гнений.**

ЗОДЯГНУ́ТИСЯ *див.* **зодяга́тися.**

ЗОДЯГТИ́ *див.* **зодяга́ти.**

ЗОДЯГТИ́СЯ *див.* **зодяга́тися.**

ЗО́ЗЛА, *присл., розм.* Розізлившись, зле, сердито. *Калашник махнув рукою й зозла, мов вони були всьому винною, дуже хряпнув дверима й, розлютований, пішов до хати* (Епік, Тв., 1958, 398); * Образно. *Грім затремтів, спалахнув і, турнувши у зарість веселку, Зозла у голову дубові стрілами навхрест ударив* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 88).

ЗОЗУЛЕНЯ́, я́ти, *с.* Пташа зозулі. *Зозуленя прокльовується на десяту добу висиджування* (Наука.., 8, 1966, 5); *Пташка сидить, діточок висиджує, вилуплялься вони, і зозуленя між ними, горласте та люте* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 265).

ЗОЗУЛЕНЯ́ТКО, а, *с.* Пестл. до **зозуленя́.** *Птахи між своїми.. годують тих зозуленяток* (Сл. Гр.).

ЗОЗУ́ЛЕНЬКА, и, *ж.* 1. Пестл. до **зозу́ля.** *І вдень, і ввечері там соловей співав, і пташки пурхали, зозуленька кувала* (Гл., Вибр., 1951, 125); * У порівн. *В Путивлі граді вранці-рано Співає, плаче Ярославна, Як та зозуленька кує, Словами жалю додає* (Шевч., II, 1963, 387).

2. *нар.-поет.* Пестливе звертання до дівчини, жінки. *— Ні, бабусенько, ні, зозуленько, він прийде, не забариться...* (Вовчок, I, 1955, 155).

ЗОЗУ́ЛЕЧКА, и, *ж.* 1. Пестл. до **зозу́ля.** *Зозулечка з гаю вилітає, Соловейка братом називає* (Стельмах, I, 1962, 240).

2. *нар.-поет.* Пестливе звертання до дівчини, жінки. *— Не сердься ж, моя мамочко, рибочко, перепілочко, зозулечко! Прости ж мене!* (Кв.-Осн., II, 1956, 437).

ЗОЗУ́ЛИН, а, е. Прикм. до **зозу́ля.** *Листків зеленії вуста солодке шлють зітхання... І лічить радості літа зозулине кування* (Сос., Солов. далі, 1956, 26); *Левко.. спідлоба вивчає веснянкувате обличчя Матвія, сміється в душі: не обличчя, а зозулине яйце* (Стельмах, I, 1962, 93); // Такий, як у зозулі. [Молодиці й дівчата *(жалібно):*] *Ой, коли б ми, нещасливі, Зозулині крила мали, То б ми з вами, козаками, День і ніч літали* (Н.-Лев., II, 1956, 445).

△ **Зозу́лин льон** *див.* **льон; Зозу́лині сльо́зи** *(Listera)* — трав'яниста рослина з гронами дрібних зеленувато-жовтуватих квітів.

ЗОЗУ́ЛИНЕЦЬ, нця, ч. (*Orchis* L.). Назва багаторічних квіткових трав'янистих рослин, бульбовидні корені яких застосовуються у медицині. *Різні автори розрізняють понад 23 види і різновидності зозулинців, які ростуть на території СРСР* (Лікар. рослини.., 1958, 82).

△ **Зозу́линець плями́стий** (*Orchis maculata* L.) — трав'яниста рослина з гронами рожево-лілових квітів, бульбовидні корені якої у вигляді порошку використовуються як лікарський засіб при гострому отруєнні і проносах.

ЗОЗУЛИ́ЦЯ, і, *ж., розм., рідко.* Те саме, що **зозу́ля.** *Та кувала зозулиця, Ой, на моїм то́ку: Чи чули, ви, люди добрі, Дев'ятого року?* (Укр.. думи.., 1955, 235); *Зозулиця кує у гаю* (Шпорта, Вибр., 1958, 466); * У порівн. *Відчинила* [неня] *двері — і упала синові на груди. Зозулицею заголосила* (Хотк., II, 1966, 109).

ЗОЗУ́ЛЯ, і, *ж.* Корисний перелітний птах-самка з світло- чи бурувато-сірим оперенням; поширений у Європі і Азії; кладе яйця в чужі гнізда; живиться комахами, зокрема волохатою гусінню. *Зозуля знищує дуже багато комах, серед яких більшість шкідників лісу, і тому заслуговує на особливу охорону* (Корисні птахи.., 1950, 52); *Чубата зозуля, як і звичайна, належить до птахів, що не мостять гнізд і самі не дбають про потомство, а підкидають свої яйця в гнізда інших птахів* (Посібник з зоогеогр., 1956, 117); *Кує зозуля. Б'є молоточком у кришталевий великий дзвін — ку-ку! ку-ку! — і сіє тишу по травах* (Коцюб., II, 1955, 225); *Десь на вершечку високої тополі, в кінці саду, лічила чиїсь літа сива зозуля* (Десняк, Десну.., 1949, 207); * У порівн. *Якби крила — полинула б до його зозулею, кувала б, визивала б його* (Барв., Опов.., 1902, 67); *— Була б, певно, за Василем і була б господинею. А то, бач: як зозуля та — без пристановища, без притулку* (Мирний, III, 1954, 165).

ЗОЗУЛЯ́СТЕНЬКИЙ, а, е. Пестл. до **зозуля́стий.** *Весну шануй, Не спи, воркуй, Наш голуб зозулястенький!* (Гл., Вибр., 1951, 235); // *у знач. ім.* **зозуля́стенька,** кої, *ж.* Про курку з пір'ям такого забарвлення, як у зозулі. *Лиш баба простягне суху долоню з сухими кришками хліба, зозулястенька цокає дзьобом в долоню і пощипує бабу* (Коцюб., II, 1955, 273);— *Що ж ти ще й відкараскуєшся, що ти моєї курки не припинала, як моя зозулястенька приволокла на лапці*

шманделок [клапоть] *твоєї спідничаної пілки?* (Тют., Вир, 1964, 6).

ЗОЗУЛЯ́СТИЙ, а, е. Який забарвленням нагадує зозулю, зозуля; рябий. *На дворі зозуляста квочка, надувшись та настовбурчившись рябеньким пір'ячком, водила шестеро курчат* (Коцюб., I, 1955, 47); *Ще до схід сонця здалека вилітав на погнуту башту зозулястий півень і голосно кукурікав* (Кучер, Дорога.., 1958, 193); *// у знач. ім.* **зозуля́ста**, тої, *ж.* Про курку з пір'ям такого забарвлення, як у зозулі. *Пригадує* [Івга] *й те, .. що пора підсипати зозулясту* (Л. Янов., I, 1959, 405).

△ **Зозуля́стий льон** *див.* **льон.**

ЗОЗУ́ЛЯЧИЙ, а, е. Прикм. до **зозу́ля.** *Зозулячі яйця бувають більш як дванадцяти різних кольорів* (Наука.., 8, 1966, 5).

ЗО́ЗУЛЬ, я, ч. Самець зозулі. — *Може, я колись перейду в зозуля, а ти в зозулю* (Н.-Лев., IV, 1956, 235).

ЗОЗУ́ЛЬКА, и, *ж.* 1. Зменш.-пестл. до **зозу́ля.** *Зозулька.. закувала сива та маленька* (Коцюб., II, 1955, 315); *Скільки жити ще нашій любові, Кукувала зозулька мила, Шелестіли нам трави шовкові, Конюшина постіль стелила* (Забашта, Пісня.., 1961, 87); * У порівн. *Гриць тихесенько свиснув. Дівчина стрепенулась, як сива зозулька* (Вовчок, I, 1955, 38).

2. *нар.-поет.* Пестливе звертання до дівчини, жінки. — *Здоровенька була, дівчино,— промовила* [бабуся] *до мене.— Просимо на вечерю, зозулько!* (Вовчок, I, 1955, 123).

ЗОЗУ́ЛЬНИК, а, ч., *рідко.* Те саме, що **зо́зуль.** *Згадала я зозульників дурних.. Як кукувала я — за мною волочились, Тепер хоч би один на сміх...* (Гл., I, 1951, 134).

ЗОЇ́Л, а, ч., *книжн.* Несправедливий і прискіпливий критик.

ЗОЇ́ЛЬСЬКИЙ, а, е, *книжн.* Власт. зоїлові. *Погано, коли й свої лають, але ж таки не всі лають, може, хто-небудь зостався ще не з такими зоїльськими замірами* (Л. Укр., V, 1956, 59).

ЗО́ЙК, у, ч. Голосний, несамовитий крик (перев. як вираз жаху, відчаю, благання допомоги і т. ін.). *Незабаром у нічній тиші залунали крики і зойки людей, яких убивали* (Мак., Вибр., 1956, 538); — *Ляга-а-й!* — *пролунав хрипкий зойк. Офіцери впали.. Посипались бомби* (Довж., I, 1958, 359); *І в ту ж мить бахнув постріл.. Сунули натовпом, зчинивши гвалт і ревище на все село. Крик, зойки — «рятуйте!» Аж моторошно* (Головко, II, 1957, 344); — *Петре! Петре!* — *ридала вона, ламаючи руки,— Петре, чи ти чуєш мій зойк, мою муку?* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 163); * Образно. *Сцена порожніє... Бігають прожектори, немає братів, і стоїть над сценою розпачливий зойк оркестру* (Ю. Янов., II, 1958, 20); * У порівн. — *Де Тася?* — *як зойк, вирвалось з його грудей* (Дмит., Розлука, 1957, 36); // Жалібний стогін. *Тихі зойки доносилися щораз ближче* (Фр., V, 1951, 25); // Крик, квиління (птахів). *Прибої хвиль, громади дальніх гір, чаїний зойк, роздерті вітром тучі...* (Сос., Солов. далі, 1957, 143).

ЗО́ЙКАННЯ, я, *с.* Те саме, що **зойк.** *Чути зойкання зловіще* (Фр., XIII, 1954, 177); * Образно. *Міські огні, залізні крики і тоскне зойкання гудків...* (Сос., I, 1957, 92).

ЗО́ЙКАТИ, аю, аєш, *недок.*, **ЗО́ЙКНУТИ**, ну, неш, *док.* Голосно, несамовито кричати (з жаху, відчаю, благаючи допомоги і т. ін.). — *Тату! Таточку!* — *зойкає дівчина, бо її пальці, намацуючи батькове обличчя, ніби опеклися кригою мертвого тіла* (Речм., Весн. грози, 1961, 10); *Зойкнула чорнобрива молодиця, вхопилася за серце* (Черемш., Тв., 1960, 133); — *Мамцю! Мамочко! Рятуй нас!* — *зойкнув Начко* (Фр., VI, 1951, 152); — *Давай дитину, понесу на мороз.— Почула це Анка і голосно зойкнула: — Не чіпайте! Не чіпайте! Лихо вам буде!* (Трубл., I, 1955, 285); * Образно. *Пронизливо зойкнув паровоз і замовк, немовби хтось одразу ж угамував його пекучий біль* (Жур., Даша, 1961, 21); // Жалібно стогнати, видавати стогін (від болю, горя і т. ін.). *Мати зойкала, а Юрка цей болючий стогін ножами різав по серці* (Козл., Ю. Крук, 1950, 103); // Тужливо, із стогоном кричати; голосити. — *Боже, який сором для родини! Господи, на що ми зійшли!* — *зойкала Зоня* (Вільде, Сестри.., 1958, 288); // Тривожно кричати, квилити (про птахів). *Виглянувши з старого пня, вона* [синичка] *побачила хлопчика і, зрозумівши свою необачність, голосно зойкнула* (Збан., Мор. чайка, 1959, 231).

ЗО́ЙКНУТИ *див.* **зо́йкати.**

ЗО́КОЛА, *присл., розм.* 1. Те саме, що **зо́вні.** *Шпарують жінки сарай зокола, деякі з землі, інші з кобильниці* (Головко, I, 1957, 355); *Під захистом дерев-велетнів причаїлася руїна якогось куреня.. Боязко зазирали* [хлопці] *всередину, обходили зокола* (Ле, Клен. лист, 1960, 89); *Вона дозналася сама добре, що свекор тільки зокола такий грізний, суворий, а що серце у його, як у матері* (Мирний, I, 1954, 220); *Якусь мить Коля ще дослухався до звуків зокола — знадвору* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 258).

2. *розм.* Навколо, навкруги. *Хтось крикнув: — Пали! — І тріскіт розлігся зокола* (Стар., Поет. тв., 1958, 225); // Трохи віддалеки. *Цар годує сокола, А цариця дятла, а шуліка і сорока зокола сидять* (Перв., I, 1958, 285).

3. *перен.* Непрямо, натяками; здалеку. *Згиралися панійки, зокола заводили річ про всякі нещастя, які бувають од горілки та нічних гулянок* (Дн. Чайка, Тв., 1960, 96).

ЗОКРЕ́МА, *присл.* 1. Окремо, особисто. — *Покличте Жана...— звернувся до всіх і ні до кого зокрема Аркадій Петрович* (Коцюб., II, 1955, 385); *Потроху довідувався* [Янек] *про кожного* [козака] *зокрема — і хто він, і скільки має землі під полем і пасовищем, ..чи чумакує взимку* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 50).

2. *у спол. з ім.* Уживається для підкреслення, виділення чого-небудь з-поміж однотипного. *Він полюбляв, щоб до Волі приходили гості, зокрема Рада й Аліна* (Ю. Янов., II, 1954, 84); *Радянське мистецтво, як мистецтво нової епохи, виникло і розвинулося.. не в стороні від досягнень вітчизняної і зарубіжної культури взагалі, мистецтва зокрема* (Ком. Укр., 12, 1963, 43).

ЗОЛА́, и, *ж.* 1. Незгорілі мінеральні рештки у вигляді пилу, що лишаються після спалювання якої-небудь речовини. *Під золою і жару не знати* (Укр.. присл.., 1955, 152); *Чимале дворище.. курілось. Замість хати на кучугурі золи та вугілля чорною марою стояло печище* (Мирний, III, 1954, 342); // Елементи мінералів у складі рослин. *Бобові порівняно із злаковими культурами відзначаються високим вмістом золи і кальцію* (Хлібороб Укр., 7, 1968, 27).

2. Деревний попіл, що використовується для зоління білизни.

ЗОЛИ́ТИ, золю́, зо́блиш, *недок., перех.* 1. Парити білизну, залившн її спеціально для цього приготовленим розчином золи (у 2 знач.). [Р и н д и ч к а:] *В понеділок ваша сусіда, ..Гапка підщипана, та золила сорочки у жлукті* (Кроп., I, 1958, 502); *За зиму прання поназбиралося чимало, і Орися з матір'ю золили його в жлукті цілий ранок* (Тют., Вир, 1960, 126).

2. *перен., розм.* Пробирати, лаяти кого-небудь; докоряти комусь. — *Куди ж се вона? — Піде другу невістку золити. Мене оце точила, а то ще по другу пішла* (Мирний, III, 1954, 73).

◇ **Золи́ти го́лову** кому — те саме, що **Го́лову гри́зти** (*див.* **голова́**). *Безумовно, важко підліткові було справлятись з роботою і на полі і вдома. Та вже й там незрівнянно стало краще, що не допікав ніхто зверху, не золив голови* (Крот., Сини.., 1948, 33).

3. *спец.* Обробляти шкіру спеціальним розчином для видалення шерсті.

ЗОЛИ́ТИСЯ, зо́литься, *недок.* Підлягати золінню.

ЗОЛІ́ЙНИК, а, *ч., розм.* Великий (на 2—3 відра) чавун, у якому звичайно гріють воду для зоління білизни. — *Хіверя вже стара, не здужає зимою на річку ходить з платтям, не здужав золійники носити до жлукта, не одзолить добре сорочок* (Н.-Лев., IV, 1956, 217); *Тепер вона варить у горщечках, через 20 років варитиме у золійниках* (Л. Янов., I, 1959, 184).

ЗОЛІ́ЛЬНИК, а, *ч., розм.* Те саме, що **золійник**.

ЗОЛІ́ЛЬНИКОВИЙ, а, е, *розм.* Прикм. до **золі́льник**. — *Де ваші рогачі? — Там за саравм.— Усі туди! — Маленький, ще маленький,— Перебирав бережно Тетяна І подає Мокрині.— Це великий, А це золі́льниковий* (Вирган, Квіт. береги, 1950, 131).

ЗОЛІ́ННИК, а, *ч., діал.* Золійник. *Бувало, як попотягнеш золінники, то й у грудях болить, і руки неначе не свої,— аж не чуєш* (Мирний, I, 1954, 71).

ЗОЛІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **золи́ти**.

ЗОЛОТА́ВИЙ, а, е. 1. Те саме, що **золоти́стий**. *Там бачиш широкі лани, вузькі з високими межами ниви, які аж ясніють золотавою пшеничкою і ячменем, срібним колоссям жита та повійнам гнучким вівсом* (Кобр., Вибр., 1954, 83); *Її прикадою було густе, буйне, золотаве волосся* (Март., Тв., 1954, 255); *Валентина Миколаївна справді нагадувала пухнастеньку, теплу, золотаву, заклопотану бджілку* (Коп., Лейтенанти, 1947, 169); *Проміння літнє золотаве всю землю щедру валило* (Тер., Щедра земля, 1956, 3); *Почорніли, взялися іржею золотаві бані* (Кучер, Дорога.., 1958, 36).

2. Те саме, що **золоти́й** 3. *Він лежав під золотавою парчею, в костюмі крою XVI століття* (Дмит., Наречена, 1959, 128).

ЗОЛОТА́ВИНКА, и, *ж.* Цяточка золотавого кольору. *На зріст Михайло такий же, як і батько, з такою ж кучерявою головою, тільки очі в нього сірі, із золотавинкою, і ямочки на щоках, як у дівчини* (Кочура, Родина.., 1962, 28).

ЗОЛОТА́ВИТИСЯ, ится; *мн.* золота́вляться; *недок.* Виділятися золотавим кольором; блищати. *Місяць хилився все нижче, золотавився, тьмянішав* (Тулуб, Людолюби, I, 1957, 3).

ЗОЛОТА́Р, я́, *ч.* 1. Те саме, що **ювелі́р**. *Але злото те нічого Не промовило мені! Ну, так знаю я й без того, Що кипіло ти в вогні; Як тебе в ясну обручку Золотар переливав* (Щог., Поезії, 1958, 183); // Той, хто покриває позолотою, золотить що-небудь. *Золотаря хтось, Лаврка, сюди хай покличе негайно,— Щоб у телиці тієї він роги прийшов золотити* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 68); * Образно. *Буйне зелення в саду вже осінні золотарі позолотили, а подекуди палає воно, мов огненне* (Вас., II, 1959, 70).

2. *перен., заст.* Той, хто займається очищенням виґрібних ям; асенізатор. — *Та я б його золотарем поставив! Хай возить ночами бочку* (Кучер, Трудна любов, 1960, 267).

ЗОЛОТА́СТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **золоти́стий**. — *Не ховайсь, моя рибонько золотастая*... (Барв., Опов.., 1902, 74); *Меркне Ворскла золотаста, Край саги туман звиса* (Вирган, В розп. літа, 1959, 46).

ЗОЛОТЕ́НЬКИЙ, а, е. 1. Пестл. до **золоти́й**. *Сонечко вранішнє золотеньке, червоненьке, уже.. осяяло все* (Тесл., З книги життя, 1949, 16); *Чарочка золотенька; Золотеньке ябчко.*

2. *у знач. ім.* **золоте́нький**, кого, *ч.*; **золоте́нька**, кої, *ж.*; **золоте́ньке**, кого, *с., нар.-поет.* Пестливе називання кого-небудь (перев. у звертанні). *У таких літах один мій родич ще страву у вухо заносив, не сила його ще була, мого золотенького, у ротик вправити* (Вовчок, I, 1955, 330); // *ірон.* — *Ах, золотенький! — скрикнула дівчина.— Але золотенький і діамантовий уже повідомив професорку, що ми сьогодні іменин не справляємо,— скрипуче закінчив Матвій Матвійович* (Вол., Місячне срібло, 1961, 62).

ЗОЛОТЕ́СЕНЬКИЙ, а, е. 1. Пестл. до **золоти́й**. *Обгорнула ввесь світ сіточка — Не шовкова, золотесенька* (Черн., Поезії, 1959, 149).

2. *у знач. ім.* **золоте́сенький**, кого, *ч.*; **золоте́сенька**, кої, *ж.*; **золоте́сеньке**, кого, *с., нар.-поет.* Пестливе звертання до кого-небудь. — *Любев! Милев! Малесеньке мов, золотесеньке, перепеляточко мов!..* (Л. Укр., III, 1952, 745).

ЗОЛОТИ́Й, а́, е́. 1. Прикм. до **зо́лото** 1. *Золотий злиток;* // Який має в собі золото як складову частину. *Спочатку західне узбережжя Африки належало Португалії, яка вивозила звідси жмені золотого піску та тугозв'язаних чорних рабів* (Дмит., Там, де сяє.., 1957, 38); // Зроблений із золота або покритий, оздоблений золотом чи позолотою. *Велів* [цар] *собі від золотий зробити, Камінням дорогим його прикрасити* (Фр., XIII, 1954, 382); *Велика картина в золотій рамі гойдалася на шнурку* (Гончар, III, 1959, 146); *Якщо добре очищену свинцеву пластинку міцно притиснути до золотої, то через деякий час пластинки спаяються* (Фізика, II, 1957, 17); // Пов'язаний із видобуванням золота. *Золоті копальні; Золота промисловість.*

2. *у знач. ім.* **золоти́й**, то́го, *ч., заст.* Золота монета; червінець. — *Поклади бідній циганці на руку золотого, я тобі ще більше правди скажу* (Н.-Лев., III, 1956, 79); *Дівчина могла вийти заміж і за кордон, у волоську.. чи іншу землю. Тоді треба було платити найбільше: три золоті і шість грошів. Це звалося платити «розпуст»* (Мас., Під небом.., 1961, 113).

△ **Золоти́й запа́с (фонд)** — золото у зливках і монетах, що належить державі. *Спираючись на золотий запас, наша держава успішно розвиває вовнішню торгівлю, поширює внутрішній товарообіг* (Наука.., 3, 1961, 9); **Золоти́й станда́рт** — форма організації грошового обігу капіталістичних країн, при якій існував розмін банкнотів на золото у вигляді монет чи зливків або лише на іноземну валюту.

3. Витканий, шитий шовковими нитками з тонкою позолотою. *Везе Марко.. наймичці на odпок Парчі золотої І червону добру хустку З білою габою* (Шевч., I, 1951, 322); *Плахта на їй шовкова, хустка з золотими китами, з золотою габою* (Вовчок, I, 1955, 182); *Бути матроським комісаром — не досить носити золоті нашивки на рукавах і зірочки на погонах* (Логв., Давні рани, 1961, 6).

4. Який своїм кольором нагадує золото; блискучо-жовтий, оранжевий. *На заході, під безхмарим небом, стояло здорове золоте сонце* (Коцюб., I, 1955, 57); *Ниво моя, ниво, Ниво золота! Стигнеш ти на сонці, Налила жита*... (Граб., I, 1959, 292); *Вона тримала капелюх у руках, і її золоте волосся куйовдив вітер* (Ю. Янов., II, 1958, 52).

Золоті́ о́сінь — осіння пора, коли листя жовтіє, набуваючи особливо яскравого забарвлення. *Золота*

осінь. В ясному чутливому небі білосніжними айстрами пропливають хмари (Стельмах, На.. землі, 1949, 552); **Золота́ ри́бка** — китайський карась з яскраво-жовтим забарвленням. *В акваріумі рибка золота Конала, й промінець блукав по стелі* (Перв., І, 1958, 327).

5. *перен.* Дуже цінний, вартий поваги (про людину, її характер і т. ін.). [М а р т а:] *Де ж воно видано, щоб вятя дорогого такого та золотого од порога садовили?* (Вас., III, 1960, 102); — *Йому б за собою дивитись, а він про те й слухати не хоче. Полежить день-другий та й знову за справи. Золота він людина, наш комісар* (Збан., Сеспель, 1961, 107).

◇ **Золота́ голова́** — про здібну, обдаровану людину. — *Брянський.. Золота голова! Коли кінчимо війну, я його обов'язково направлю в Академію. Його місце — там* (Гончар, III, 1959, 22); **Золоті́ ру́ки; Золота́ рука́** *у кого* — хтось має велику здібність, майстерність, умілість; кмітливий у ремеслах. *Поки Пріська лежала та спочивала, Христя порялась коло страви... Швидка ця Христя, золоті в неї руки!* (Мирний, III, 1954, 11); — *У ремісника — золота рука,— говорили в селі про Діброву* (Козл., Весн. шум, 1952, 30); **Золоте́ се́рце** — про людину з добрим, лагідним характером. [К і н д р а т А н т о н о в и ч:] *Треба буде в Олесю мнягше* [м'якше]... *Серце у неї золоте, правдиве...* (Кроп., II, 1958, 337); **Золоте́ сло́во; Золоті́ слова́** — про що-небудь розумне, вчасно, доречно сказане. *Золоте тоді промовив слово Святослав крізь сльози жалібні: — Ой, мої сини, мої братове, Всеволоде й Ігорю буйні! Половецьку землю ви зарано турбувать мечами почали* (Забіла, У.. світ, 1960, 170).

6. *перен.* Який дає людям радість, щастя; прекрасний, щасливий. *Була пора золотая, Весела година, Жила вона* [дівчинонька] *без лишенька, Як мала дитина* (Гл., Вибр., 1957, 265); *В самоті, гризоті Давні сни золоті Ровійшлись, розплились, Наче дим по лугах* (Фр., XIII, 1954, 82); *Серце ваше звеселяє Радянська дійсність золота!* (Рильський, III, 1961, 93); *Вже пройшли революції роки. Я в минуле в любов'ю дивлюсь. О моя Білорусь синьоока, о моя золота Білорусь!* (Сос., І, 1957, 152); *Золоте дитинство.*

7. *перен.* Дорогий, любий (у шестл. звертанні до кого-небудь). — *Бідна Ромцю, дитино моя золота! Чим я тобі відплачуся за твою щирість, за твою невсипущу працю?* (Фр., III, 1950, 100); *Де б не були ви, у якій окрузі, Де б ви солдатські не пройшли пути, Вас люди звуть: — Хороші наші друзі, Синочки рідні наші золоті!* (Гірник, Друзі... 1953, 18).

◇ **Ве́рби золоті́ расту́ть** *див.* **верба́; Золоте́ весі́лля** — день п'ятдесятиріччя подружнього життя. *Великим сімейним торжеством стали останнім часом срібні та золоті весілля, якими відзначають двадцятип'ятиліття чи п'ятдесятиліття подружнього життя* (Нар. тв. та етн., 3, 1962, 38); **Золоте́ відно́шення** — таке співвідношення частин чого-небудь, коли менша частина відноситься до більшої так, як ціле до більшого; **Золоти́й вік** *чого* — час найбільшого розквіту науки і мистецтва в історії певного народу. *Золотим віком у розвитку вітчизняної літератури, музики, живопису, скульптури Горький назвав XIX сторіччя* (Ком. Укр., 12, 1963, 43); **Золоті́ го́ри обіця́ти** *див.* **гора́; Золоте́ дно** *див.* **дно; Золоти́й дощ** *див.* **дощ; Золота́ мо́лодь** — презирлива назва байдикуючої молоді з дворянсько-буржуазних верств суспільства. *Мені не містилося в голові, щоб той Солонина, якого я досі звик бачити в товаристві провінціальної «золотої молоді», пишного своєю бездоганно модною одежею, коректністю та аристократичними звичками, цей урядовець з блискучою пришлістю та впливовими родинними зв'язками — опинивсь раптом на селі в ролі сільського крамаря!..* (Коцюб., І, 1955, 253); **Золоте́ руно́** *див.* **руно́; Золота́ середи́на** — найвигіднішний спосіб дії, поведінки, коли уникають ризикування, не впадають у крайність; **Золота́ сторі́нка** — про найкращий, найвизначніший етап у розвитку кого-, чого-небудь. *XXIII з'їзд КПРС, який закінчив 8 квітня* [1966 р.] *свою роботу, золотою сторінкою ввійде в історію не тільки нашої країни, а й усього людства* (Літ. Укр., 12.V 1966, 1); **Золоти́й фонд**: *а) див.* **золоти́й**; б) про кого-, що-небудь особливо цінне. *Золотим фондом кадрів будівельників в молодь, комсомольці* (Ком. Укр., 5, 1963, 59); *Твори В. І. Леніна становлять золотий фонд політичної літератури, на якій виховувались і виховуються трудящі не тільки нашої країни, а й усього світу* (Укр. іст. ж., 2, 1960, 80).

ЗОЛОТИ́ЛЬНИК, а, ч., *спец.* Той, хто покриває, золотить що-небудь золотом (у 1 знач.) або позолотою.

ЗОЛОТИ́ЛЬНИЦЯ, і, *ж., спец.* Жін. до **золоти́льник**.

ЗОЛОТИ́СТИЙ, а, е. Кольором схожий на золото (у 1 знач.). *Чорні гори стояли, мов привиди, й дивилися на золотистий від місяця шлях на морі* (Коцюб., І, 1955, 293); *Лягть зерно дзвінке, золотисте На підводи, що в ряд на току...* (С. Ол., Вибр., 1959, 81); *Колись і ці кучері були хвилясті й золотисті, мов пшеничний сніп* (Стельмах, Хліб.., 1959, 9).

ЗОЛОТИ́ТИ, лочу́, ло́тиш, *недок., перех.* 1. Покривати золотом (у 1 знач.) або позолотою. *Золотаря хтось, Лаєрка, сюди хай покличе негайно,— Щоб у телиці тієї він роги прийшов золотити* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 68); * Образно. *Кінчилося літо. Осінь непомітно золотила сади, розсипала багрянець* (Кочура, Родина.., 1962, 49).

2. Освітлюючи, надавати чому-небудь золотистого кольору, відтінку. *Вечірнє сонечко гай золотило, Дніпро і поле золотом крило* (Шевч., II, 1963, 43); *Далеке полум'я золотило листя на тополях над Лошню* (Десняк, Вибр., 1947, 50).

3. *перен.* Робити привабливим; прикрашати. *Мірне гойдання брички розкішно вколисувало його, а його власні мисли та думи золотили перед ним увесь світ* (Фр., V, 1951, 324).

◇ **Золоти́ти пілю́лю** *див.* **пілю́ля; Золоти́ти ру́ку** *кому* — давати гроші кому-небудь за певну послугу.

ЗОЛОТИ́ТИСЯ, ло́титься, *недок.* 1. Набувати золотистого відтінку, ставати золотистим. *Ліворуч біленькі хатки на слободі, мов у оправі з темно-зелених садків, золотилися в останніх промінях сонця, що пишно й червоно сідало за слободою* (Гр., II, 1963, 82); *Море міниться — сизе, бузкове, А надвечір воно золотиться* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 129).

2. Виділятися золотистим кольором; блищати, як золото (у 1 знач.). *Часом знов від подуву вітру полум'я стелилося плазом, золотилося іскрами* (Фр., VI, 1951, 98); *Золотилася пшеничка, сріблилося жито, ой здержи час жнива, доле, ой вернися, літо!* (У. Кравч., Вибр., 1958, 128); *На широчезній рівнині, скільки сягав зір, яскраво золотились соняшники* (Гончар, І, 1954, 505).

3. Пас. до **золоти́ти**. *Скельна вершина огнем золотилась* (Щог., Поезії, 1958, 304); *Сонцем золотиться небозвід* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 116).

ЗОЛОТІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **золоти́ти**.

ЗОЛОТІ́ТИ, і́ю, *недок.* Те саме, що **золоти́тися** 1, 2. *У колгоспах жито зріє І пшениця золотіє* (Укр.. думи.., 1955, 548); *По грядках — мак і квіти, І сонях золотів* (Мал., Серце.., 1959, 158); *Все розцвітало.*

золотіючи від заходнього сонця (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 284).

ЗО́ЛОТКО, а, *с.* Пестливе звертання до кого-небудь. — *Заспокойся, золотко моє, чадацьке повітря так гарно впливає на твій організм* (Ле, Міжгір'я, 1953, 79).

ЗОЛОТНИ́К [1], á, *ч.* Стара російська одиниця ваги, яка дорівнювала $^1/_{96}$ фунта (близько 4,266 г). *Лихо приходить пудами, а сходить золотниками* (Номис, 1864, № 1958); *Можна класти на осла сакву за саквою, але останній золотник звалить його з ніг* (Перв., Невигадане життя, 1958, 74).

ЗОЛОТНИ́К [2], á, *ч., техн.* Пристрій для розподілу потоку рідини, пари або газу в парових, гідравлічних та пневматичних машинах. *У багатьох агрегатів на хімічних заводах з поліетилену зроблено золотники, вентилі, крани, воронки* (Наука.., 2. 1963, 4).

ЗОЛОТНИКО́ВИЙ [1], а, е. Який вагою дорівнює одному золотникові (*див.* **золотни́к** [1]).

ЗОЛОТНИКО́ВИЙ [2], а, е, *техн.* Прикм. до **золотни́к** [2].

ЗОЛОТНИЧО́К, чка́, *ч.* Пестл. до **золотни́к** [1]. — *Стільки золота перепустив через свої руки, що тобі і не приснилося... І все прогуляв. До золотничка* (Донч., III, 1956, 54).

ЗО́ЛОТО, а, *с.* 1. Хімічний елемент, благородний метал жовтого кольору, гнучкий, тягучий і ковкий. *Із нор золото виносять, Щоб пельку залити Неситому!.. То каторжні* (Шевч., I, 1951, 244); *Хрести на церкві горіли, неначе вилиті з щирого золота* (Н.-Лев., III, 1956, 317); — *Я ж свердлувальником був,— доводив він.— Візьміть мене, не пошкодуєте! Я вам золото знайду в тайзі...* (Донч., II, 1956, 21); * Образно. *Знов зацвітуть лани широкі гарячим золотом пшениць* (Сос., II, 1958, 197); * У порівн. — *Хай тобі, дитинко, буде все і з землі, і з води, і з роси, щоб ти був, мов золото, ясний, наче весна, красний, мов хліб, добрий* (Стельмах, I, 1962, 6); // *перен.* Про золотисте забарвлення чого-небудь. *Ліс, повитий срібноперим димом, В сяйві, у золоті, в іржі — Ніби осінь пензлем невидимим В небі розписала вітражі* (Рильський, III, 1961, 323).

◇ **Біле зо́лото** — бавовна. *Узбецька РСР — це республіка першокласної соціалістичної індустрії, сучасних машин, вугілля і нафти, газу й кольорових металів. Це край білого золота — гордості і слави народної* (Ком. Укр., 10, 1965, 56); **На вагу́ зо́лота** *див.* **вага́**; **Чо́рне зо́лото:** а) нафта. *Нафту справедливо називають чорним золотом. По-перше, це дуже цінне пальне, значно калорійніше за кам'яне вугілля. По-друге, вона є багатющою сировиною для хімічної промисловості* (Наука.., 5, 1964, 5); б) кам'яне вугілля. *Візьму своє покинуте кайло і піду.. чорне золото рубати* (Сос., I, 1957, 58).

2. *збірн.* Золоті речі; дорогий золототканий одяг і т. ін. [Ж е н я:] *Мама продасть брильянти і золото і те все розділить між* [між] *нами* (Нос., II, 1958, 456); — *Золото закопане під підлогою в канцелярії, біля печі... Там є дорогоцінне каміння, персні, годинники. Все беріть!* (Петьов., Хотинці, 1949, 174); — *Наш пан вже має собі панну. Там така кучерява, а ходить уся в золоті* (Н.-Лев., II, 1956, 77); // Спеціальна золотистого кольору фарба, яка застосовується в поліграфії. *Під фотографіями стояла і дата — золотом витиснений 1901 рік* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 8); *Тиснена золотом грамота;* // Пополочені шовкові нитки для гаптування, ткання і т. ін. *Шевці, підобгавши ноги під себе, ледве помітні з-за купи товару, гаптували капці сріблом та золотом* (Коцюб., II, 1955, 124); *В залі гасне світло. Завіса блищить пишним золотом розшивки, її освітлюють прожектори з бокових лож і рампа* (Ю. Янов., II, 1958, 19).

◇ **Всі (і) ко́зи в зо́лоті** *див.* **коза́**.

3. *збірн.* Золоті монети, гроші і т. ін. *Чужими руками добре вогонь загортать, а своїми золото брать* (Номис, 1864, № 9665); *Тільки б дав нам біг щасливо Повернутися додому,— Срібла-золота насиплю Я співцеві дорогому!..* (Л. Укр., I, 1951, 379); — *Мільйонери за золото звикли купувати цілі уряди й держави* (Кучер, Чорноморці, 1956, 307); *До революції Росія щороку виплачувала закордонним фірмам за ефірні масла близько 6 мільйонів карбованців у золоті* (Наука.., 7, 1955, 29); // *перен.* Про велике багатство, розкоші. *Виходить тоді отаман сам з пущі і промовляє до неї: — Віддай, пані, гроші! Пожила ти у золоті, у розкоші, буде вже з тебе: дай іншим!* (Вовчок, I, 1955, 358).

△ **Знак зо́лота** *див.* **знак**.

◇ **Закупа́тися в зо́лоті** *див.* **закупа́тися** [2].

4. *перен., розм.* Про щось дуже цінне, гарне або про кого-небудь, вартого, гідного поваги. — *Тут ліс, пане,— золото! І на цілому світі такого дубка кат має* (Мирний, IV, 1955, 157); *Слово срібло, а мовчанка золото. Це саме золото не раз виручало Давида* (Добр., Тече річка... 1961, 153); — *Ти, хлопче, не чув про мого сина? Е, там який парубійко! Не син, а золото* (Д. Бедзик, Студ. Води, 1959, 21); // Ласкаве звертання до кого-небудь. *Через річеньку, через болото, Подай рученьку, моє золото!* (Укр.. лір. пісні, 1958, 138); — *Тетяно, золото! Може, з нас щось вийде, може, з нас люди будуть, давайте учитись* (Вас., II, 1959, 83); // *Ірон.* Пані умисне її перед столовниками соромить: — *От дівка, от золото, от ледащиця!* (Вовчок, I, 1955, 267).

ЗОЛОТО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **золоти́й** у 1 знач., напр.: з о л о т о з у́ б и й, з о л о т о б а́ р в н и й, з о л о т о б о́ к и й, з о л о т о г о л о́ в и й, з о л о т о л и́ с т и й, з о л о т о о́ к и й, з о л о т о п е́ р и й; слову **зо́лото** у 1 знач., напр.: з о л о т о д о б у в а́ л ь н и к, з о л о т о д а́ й н и й, з о л о т о к у́ т и й, з о л о т о п р и й м а́ л ь н и й.

ЗОЛОТОВЕ́РХИЙ, а, е, *поет.* Який має позолочений верх, позолочену баню і т. ін. *Далеко за озером в тумані біліють високі стіни, а за стінами піднімається здоровий золотоверхий палац* (Н.-Лев., III, 1956, 290); *Надвечір.. побачили нарешті облите сонцем золотоверхе місто на святих наддніпровських горах* (Гончар, II, 1959, 145).

ЗОЛОТОВИДОБУВА́ННЯ, я, *с., гірн.* Те саме, що **золотодобува́ння**.

ЗОЛОТОВИДОБУТОК, тку, *ч., гірн.* 1. Процес добування золота (у 1 знач.).

2. Видобуте золото (у 1 знач.).

ЗОЛОТОВОЛО́СИЙ, а, е, *поет.* Який має волосся золотистого кольору. — *Які ви нині гарні! — сказала мені.. Марія,— наче та надрейнська золотоволоса русалка Лорелей* (Коб., I, 1956, 144); *Дід буе мудрий і каже: — Нащо б я ходив, є у мене слуга, то він і приведе золотоволосу дівку* (Калин, Закарп. казки, 1955, 94).

ЗОЛОТОГЛА́ВИЙ, а, е, *поет.* Те саме, що **золотове́рхий**. *Дзвонами зустрічала золотоглава Софія вірного сина українського народу гетьмана Богдана...* (Літ. Укр., 11.IX 1962, 1); *Київ золотоглавий.*

ЗОЛОТОГРИ́ВИЙ, а, е, *поет.* Який має гриву золотистого кольору (про коня). *Цар сказав, що відпустить* [Мишка], *але тоді, як йому приведе від другого царя золотогривого коня* (Калин, Закарп. казки, 1955, 133); *Розправляє* [Святогор] *вус свій сивий, Далі оком сте-*

реже. Кінь під ним золотогривий До просторів стиха рже (Черн., Поезії, 1959, 379).

ЗОЛОТОГУ́З, а. ч. Те саме, що **золотогу́зка**. *Для ручного збирання гнізд гусениць золотогуза і білана жилкуватого в садах застосовуються садові секатори на довгих тичках* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 30).

ЗОЛОТОГУ́ЗКА, и, *ж.* (*Euproctis chrysorrhoea* L.). Білий метелик — небезпечний шкідник садів і лісів. *Золотогузка — досить поширений шкідник дібров степової зони* (Лісівн. і полезахі. лісорозв., 1956, 136); *Білий метелик сів і почав вищипувати на кінчику черевця іржаві волосинки — на сонці вони відливали золотом і, напевно, тому цих метеликів звали золотогузками* (Ів., Ліс. казки, 1954, 114).

ЗОЛОТОДОБУВА́ННЯ, я, *с., гірн.* Процес добування золота (у 1 знач.); // Галузь промисловості, що займається добуванням золота.

ЗОЛОТОДОБУВНИЙ, а́, е́, *гірн.* Стос. до золотодобування. *Сучасний.. золотий приїск не мислиться без плавучих золотодобувних фабрик-драг* (Веч. Київ, 15.VII 1957, 4).

ЗОЛОТОКО́СИЙ, а, е, *поет.* Який має коси, волосся золотистого кольору. *Як ти співала в нашій частині, Очі ясніли, як сині роси, Знявши пілотку і шинельчину — Рідна, далека, золотокоса!* (Мал., Звенигора, 1959, 159); *Золотокоса голівка.*

ЗОЛОТОКРИ́ЛИЙ, а, е, *поет.* Який має золотисті крила. *А на замисленій воді Неповторимо, ніжно, славно Пливуть урочисто і плавно Золотокрилі лебеді* (Фомін, Вибр., 1958, 189).

ЗОЛОТОНО́СНИЙ, а, е. Який має в собі золото (у 1 знач.) як складову частину. *Якщо золотоносні породи руйнуються, золото залишається в продуктах руйнування* (Курс заг. геол., 1947, 52); *— Вашгерд! — гукав він.— Вашгерд! Я знайшов його біля стружка. Тут колись було золото!.. Справді, це був вашгерд, прилад для промивання золотоносного піску* (Донч., II, 1956, 30).

ЗОЛОТОНО́СНІСТЬ, ності, *ж.* Якість за знач. **золотоно́сний**. *Керівник експедиції узяв трохи піску, щоб потім удома перевірити його на золотоносність* (Донч., II, 1956, 39).

ЗОЛОТООЧКА, и, *ж.* (*Chrysopa perla*). Комаха блідо-зеленого кольору, личинки якої живляться попелицями, щитівками або кліщами, чим приносять значну користь. *Найбільше попелиця розмножується в сухі і жаркі роки, особливо на ділянках, де немає її ворогів (сонечок, золотоочок та інших хижаків)* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 246).

ЗОЛОТОПОГО́ННИК, а, *ч., заст.* Презирлива назва офіцера царської армії. *Повстанці, оточивши Дьяконова, еже поблимкували на нього з неприхованою ненавистю, з гнівом, презирством. Без погонів на плечах, а в душі таки золотопогонником і зостався!* (Гончар, II, 1959, 79).

ЗОЛОТОПРОМИСЛО́ВЕЦЬ, вця, *ч.* 1. *заст.* Власник золотих копалень. *До Іркутська приїхав десь із далекого Сибіру багатий золотопромисловець Светлов* (Фр., IV, 1950, 374).

2. Робітник золотопромисловості. *З великим випередженням планового графіка працює.. колектив золотопромисловців Якутії* (Рад. Укр., 6.IX 1958, 1).

ЗОЛОТОПРОМИСЛО́ВИЙ, а, е. Стос. до золотопромисловості. *На золотопромисловій дільниці.. знайдено самородок високопробного золота вагою в 2,942 грами* (Веч. Київ, 11.IX 1957, 1).

ЗОЛОТОПРОМИСЛО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Галузь гірничої промисловості, зайнята добуванням золота (у 1 знач.); // Приватне заняття золотим промислом: добування золота. *— Золотопромисловість, звичайно, діло солідне,— говорив Тарас спокійно й поважно,— але все-таки рискованє, до того ж потребує великого капіталу...* (Горький, II, перекл. Ковганюка, 1952, 517).

ЗОЛОТОРО́ГИЙ, а, е, *поет.* Який має роги золотистого кольору. *Ще вдгора на небокраї, де промінь дня останній зник, а вже з-за мурів виглядає золоторогий молодик* (Сос., I, 1957, 151).

ЗОЛОТОСЯ́ЙНИЙ, а, е, *поет.* Який сяє, ніби золото (у 1 знач.), має золотистий колір. *Палав Київ вдалині золотосяйними верхами* (Сос., II, 1958, 413); *Золотосяйні ниви.*

ЗОЛОТОТИ́СЯЧНИК, а, *ч.* (*Centaurium* Hill). Трав'яниста лікарська рослина родини тирличевих, з рожевими квітками і золотисто-жовтими пиляками. *Золототисячник.. Невелика одно- або дворічна рослина з прямим чотиригранним стеблом заввишки 15—40 см* (Лікар. рослини.., 1958, 44); *Дорогою зірвав* [лід] *по кущику горицвіту, золототисячнику і дроку, згорнув докупи, закрутив і заткнув собі за лівий чобіт* (Стор., I, 1957, 90).

ЗОЛОТОТКА́НИЙ, а, е. Витканий або вигаптуваний шовковими позолоченими нитками. *Переходячи через покої, шляхтич помітив сліди втечі, бо золототкані драпері були вже здерті з дверей, столи стояли голі* (Панч, Гомоп. Україна, 1954, 296).

ЗОЛОТОШУКА́Ч, а́, *ч., гірн.* Людина, яка займається пошуками та добуванням золота (у 1 знач.); старатель. *Перед нами відірване від світу старовірське село Улунча. На паперті вбогої церковки кілька десятків мисливців, звіроводів і тайгових золотошукачів слухають проповідь старця* (Довж., I, 1958, 106).

ЗОЛОТУ́ХА, и, *ж., розм.* 1. Застарілий термін, яким позначали прояви діатезу, що поєднується з туберкульозним ураженням шкіри, очей та лімфатичних вузлів (перев. у дітей). *В дитячім зрості я часто хворів, у мене була невизосна золотуха* (Збірник про Кроп., 1955, 27); *Його шия обмотана великою картатою хусткою, а вуха заткнуті ватою — старий хворіє на золотуху* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 292).

2. *бот., діал.* Золотушник.

ЗОЛОТУ́ШНИЙ, а, е, *розм.* 1. Який хворіє на золотуху (у 1 знач.). *Цілком несподівано мені довелось почути казку. Її розповіла золотушному хлопцеві мала дівчинка, забавляючи його близько мене* (Ю. Янов., II, 1958, 99); // Викликаний, спричинений золотухою. *Золотушні рубці.*

2. Кволий, чахлий. *Молодий панок, ..щось миршавенькє, золотушне, із вишаруваною, як скло, лисиною, гидливо кривия губи* (Вас., I, 1959, 316).

ЗОЛОТУ́ШНИК, а, *ч.* (*Solidago* L.). Багаторічна трав'яниста рослина з жовтими квітами.

△ **Золоту́шник звича́йний** (*Solidago virgaurea* L.) — найпоширеніший представник роду цієї рослини; квітки й листя дають жовту фарбу; медонос.

ЗО́ЛОТЦЕ, я, *с.* Пестл. до **зо́лото**. 1. *— А ти, значить, золотце миєш? — запитав Цапигін. Прихована тривога майнула в Мамедових очах.— Нема золота,— хутко сказав він* (Донч., II, 1956, 38).

◇ **Срі́бне зо́лотце** — про паскудну людину. [Я в д о х а:] *Навіщо ви вийшли за нього? Спитали б мене, дарма що брат, сказала б прямо: не йдіть, бо то.. срібне золотце!..* (Кроп., II, 1958, 462).

ЗОЛОУЛО́ВЛЮВАЧ, а, *ч., спец.* Пристрій для уловлювання золи (у 1 знач.).

ЗОЛО́ЧЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до **золоти́ти**. *Вміє й працювати, й пригортать Ця рука, золочена жнивами...* (Рильський, I, 1960, 305); *Поділяй! ..В долинах серед зелених гущавин сéла, і знову пагорби,*

і рівнина, золочена пшеничним колосом (Цюпа, Україна.., 1960, 242).

2. *у знач. прикм.* Укритий тонким шаром позолоти; позолочений. *Посеред стіни висіло велике дзеркало, а по обох боках його широкої, золоченої рами видно було дві групи фотографій у різьблених, дерев'яних рамочках* (Фр., II, 1950, 288); *І зайчики сонячні грали На грані золоченій книг* (Бажан, Роки, 1957, 262); // Витканий або вигаптуваний позолотними позолоченими нитками. *На чолі погромників йшли попи в золочених ризах, з хрестами* (Наука.., 3, 1960, 49); * Образно. *Лежать доріг золочені мережки, Де я ходив* (Шпорта, Вибр., 1958, 182).

3. *у знач. прикм.* Який має золотистий колір. *Убогий, дикий край! Весною бруд і холод; Улітку чорний степ: ні затишних гаїв, Ні виноградників, ні золочених нив* (Зеров, Вибр., 1966, 104); *Золочена волосинка.*

Золо́чення, я, *с.* Дія за знач. **золоти́ти.** *Використовується* [золото] *для прикрас, монет, золочення металів, для захисту їх від ржавіння тощо* (Курс заг. геол.., 1947, 53); *Українській архітектурі XVIII ст. властиві мальовничість і колоритність, які досягалися білою пластикою стін, керамічними вставками, багатим ліпним орнаментом, барвистим (зеленим і червоним) фарбуванням дахів, золоченням куполів* (Іст. УРСР, I, 1953, 383).

Зо́ль, ю, *ч., хім.* Найдрібніші частинки якої-небудь речовини у рідинному, твердому чи газоподібному середовищі.

Зо́льний, а, е, *рідко.* Прикм. до **зола́** 1. *Радіоактивні ізотопи і елементи, які можуть бути знайдені в рослині, за винятком C^{14}, містяться в зольній частині* (Укр. бот. ж., XVII, 6, 1960, 3); *В зольних рештках овочів переважають лужні елементи над кислотними* (Технол. пригот. їжі, 1957, 126).

Зо́льник, а, *ч., арх.* Особливий тип археологічних пам'яток у вигляді курганоподібних насипів. *На деяких городищах є зольні горби, так звані зольники, які містять у собі культурні залишки і кістки тварин* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 180).

Зо́льник, а́, *ч., техн.* Нижня частина топки, що міститься під колосниковою решіткою; піддувало. *У топці парового котла не все паливо цілком згоряє, а частина провалюється в зольник і частина палива виходить у димар* (Фізика, II, 1957, 78).

Зо́льність, ності, *ж., спец.* Вміст золи (у 1знач.) у паливі. *Торф України належить до низинного типу із зольністю від 5 до 40%* (Сільс. тепл. електростанції, 1957, 28).

Зомлі́ва́ння, я, *с.* Дія і стан за знач. **зомлі́ва́ти.**

Зомлі́ва́ти, а́ю, а́єш, *недок.*, **зомлі́ти** *і рідко* **зімлі́ти**, ію, ієш, *док.* 1. Втрачати свідомість; непритомніти. *Катря стоїть коло стіни, сама, як стіна, біла,— бачу — зомліває* (Вовчок, I, 1955, 224); *Чула* [Орися], *що її обхоплює щось чорне, що вона зомліває... За мить вона впала паничеві на руки* (Гр., II, 1963, 116); [Андрій *(з криком):*] *Оленко! Що це з тобою подіялось? Зомліла... Рученьки похолонули... не б'ється серце!..* (Кроп., I, 1958, 459); — *Зімлів я пару разів під час тої* [шандаря] *науки* (Фр., II, 1950, 351).

2. Втрачати на деякий час здатність рухатися від сильного переживання, перевтоми, болю і т. ін.; завмирати, цепеніти. *Чує* [дівчина]: *в вірі з-за броду Щось плеснуло темну воду,— З жаху дівчина зомліла* (Щог., Поезії, 1958, 381); *«Гей, полонянка ось!..» «Яка ж вона хороша!» «Та тільки дуже зла!» Я глянув і зомлів... Та це ж вона, вона, троянда Де-Ляроша* (Сос., I, 1957, 285); // Нити, завмирати (про серце, душу). *Серце зомліло в Марини* (Н.-Лев., I, 1956, 99).

3. Ставати нечутливим через порушення кровообігу; терпнути (про частини тіла). *Б'ються Остап і рубаються, аж правиця козацька зомліває, одбився далеко від своїх* (Вовчок, I, 1955, 333); *Василина сіла вечеряти, підобгавши під себе ноги, і тільки тепер почутила, що в неї ноги стали неначе дерев'яні: отерпли й зомліли* (Н.-Лев., II, 1956, 34); *Руки в Петра тугo зв'язані за спиною і зомліли. Він уже зовсім не відчував своїх пальців* (Коп., Сок. ранок, 1951, 60).

Зомлі́лий, *рідко* **зімлі́лий**, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зомліти, зімліти**; // *у знач. прикм. І віднесли в шпиталь зомлілую дівчину. І прийняли її там сестри милосердні* (Л. Укр., I, 1951, 116); *Ще важчі, ще чорніші думки обступили її у своїй хаті; клопочуть її стару голову, журять і без того зомліле серце* (Мирний, III, 1954, 37); *Ось він вже дійшов кінця і втомлено став. Спершись на лопату, він важко розгинав зомлілу спину* (Епік, Тв., 1958, 396); *Він розминав зімлілі руки* (Тют., Вир, 1964, 389); // *у знач. ім.* **зомлі́лий, зімлі́лий,** лого, *ч.*; **зомлі́ла, зімлі́ла,** лої, *ж.* Про непритомну людину. *Коло зомлілої зібрався натовп* (Гончар, Таврія, 1952, 165).

Зомлі́ння, я, *с.* Стан за знач. **зомліти.** *Коли мадонна Берітола очутилась із зомління — Куррадова жінка й Спіна турботливо одолали її холодною водою* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 126); *Голосне стукання до дверей салону розбуркало його з того душевного зомління* (Фр., VII, 1951, 271).

Зомлі́ти *див.* **зомлівáти.**

Зо́на, и, *ж.* 1. Певний простір, район, територія, що характеризуються спільними ознаками. *Коли прифронтова зона залишилася позаду, Панько попрощався з обома інженерами.. і зник у переліску* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 154); *Побудовані і будуються нові села, що їх переносять із зони затоплення* (Довж., III, 1960, 88); *На земній кулі склалась величезна зона миру* (Програма КПРС, 1961, 50); *Тривалий час серце людини було «забороненою зоною» для хірурга* (Наука.., 9, 1962, 9).

2. Пояс або широка смуга земної поверхні, що характеризуються певними фізико-географічними особливостями. *За природними особливостями земну кулю можна поділити на природні пояси, або зони.. Кожна зона характеризується певними особливостями клімату, рослинного і тваринного світу. Між зонами немає різкої межі: одна в другу переходить поступово* (Фіз. геогр., 5, 1956, 121); *На півночі республіки простягається лісова зона, так зване Полісся* (Цюпа, Україна.., 1960, 86); *Зона пустині.*

Зо́на, и, *ж., с. г.* Хвороба хлібних злаків; сажка. *Уражуються грибками зони тільки злакові рослини* (Профіл. захвор.., 1955, 190); *Ціла ланка людей перевіряла на процент вологості яровизоване.. насіння вівса; протравлювала його розчином формаліну від зараження зоною* (Крот., Сини... 1948, 51).

Зона́льний [1], а, е. Стос. до зони (*див.* **зо́на**). *Змагання на спартакіаді України складалися з двох етапів: зональних зустрічей і фіналу* (Спорт.., 1958, 12); *Зональний розподіл температури поверхні землі та атмосфери в основному зумовлює зонально-географічний розподіл рослинності* (Укр. бот. ж., XIII, 2, 1956, 99).

Зона́льний [2], а, е, *с. г.* Викликаний, спричинений зоною (*див.* **зо́на**). *На листках буряків і насінниках гриб утворює так звану зональну плямистість* (Шкідн. і хвор.. рослин, 1956, 187).

Зона́льність, ності, *ж., спец.* Розташування зонами (*див.* **зо́на**). *Зональність природи добре виявлена в північній півкулі в зв'язку з наявністю тут великих континентальних масивів* (Укр. бот. ж., XIII, 1, 1956, 33);

На яйлі має місце виразна вертикальна зональність рослинності (Геол. Укр., 1959, 582).

ЗОНА́ЛЬНО. Присл. до **зона́льний**[1]. *В кожній.. групі зонально однотипних областей слід мати забезпечені власними великими господарствами, сучасною матеріально-технічною базою наукові сільськогосподарські центри, які б розробляли рекомендації для радгоспів і колгоспів стосовно до особливостей даного району* (Програма КПРС, 1961, 70).

ЗО́НД, а, ч. 1. Медичний інструмент у вигляді металевої палички або гумової трубки, що вводиться у порожнини і канали тіла з діагностичною, лікувальною метою чи як розширювач. *Товстий зонд являє собою еластичну гумову трубку завдовжки 75—100 см, діаметром 1,5 см.. Зонд має сліпий закруглений кінець з 2—3 боковими отворами* (Заг. догляд за хворими, 1957, 114); *Лікар вже обмацував рану, щось колупав у ній блискучим стальним зондом і мурмотів до себе* (Тулуб, Людоловп, I, 1957, 268).

2. Повітряна куля з самописними приладами, яку запускають для спостереження за метеорологічними явищами. *Створюється проект всебічного вивчення екваторіальної аномалії в іоносфері за допомогою ракет-зондів* (Знання.., 8, 1967, 3).

3. Металевий бурав для дослідження глибоких шарів грунту; щуп.

4. Металевий електрод для визначення електричного потенціалу в чому-небудь.

ЗОНДУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зондува́ти.** *Для зондування* [хворого] *вживають зонд завтовшки 4—8 мм, який перед введенням змазують вазеліновим маслом* (Заг. догляд за хворими, 1957, 62); *На заболочених ділянках слід провадити зондування болота і підстилаючих ґрунтів через кожні 100—200 м* (Інж. геод., 1959, 282); *Ракетне зондування атмосфери набирає все більш регулярного характеру* (Наука.., 8, 1958, 18).

ЗОНДУВА́ТИ, ую, уєш, *недок., перех.* 1. Досліджувати характер захворювання людини за допомогою зонда (у 1 знач.); // Досліджувати взагалі яке-небудь середовище за допомогою спеціальних приладів. *Радіолокатор діє як рентген атмосфери, дозволяючи зондувати хмарність над тим чи іншим районом* (Рад. Укр., 20.VII 1962, 3); *Все, що робилось попереду човна, показував екран підводного телевізора. Гідроакустичні прилади безперервно зондували весь простір навколо* (Наука.., 10, 1960, 20); * Образно. *Хіба можна передати на папері чи на полотні очі Л. М. Толстого, які проймали душу і немов зондували її!* (Моє життя в мист., 1955, 148).

2. *перен.* Намагатися наперед довідатися про що-небудь.

◇ **Зондува́ти грунт** — попередньо розвідувати, з'ясовувати що-небудь. *Він почав зондувати грунт, щоб пробратися до Києва* (Кол., Терен.., 1959, 347).

ЗОНДУВА́ТИСЯ, ується, уються, *недок.* Підлягати зондуванню.

ЗО́ННИЙ, а, е. Те саме, що **зона́льний**[1]. *Досліджуючи слухові відчуття, М. О. Гарбузов прийшов до висновку, що вони мають не точковий характер, а становлять і синтетичний процес, що дає право говорити про зонну природу слуху* (Рад. психол. наука.., 1958, 16); *Поведінка захисників, команди яких грали за системою зонного захисту, була досить одноманітна* (Наука.., 7, 1967, 58).

ЗО́НТ, а, ч. 1. *рідко.* Те саме, що **парасо́ль.** *Над шахом несли багатий зонт з пришкиленими до нього китицями, торочками* (Моє життя в мист., 1955, 32); * У порівн. *Немов зонти на довгих ніжках, вони* [гриби] *тепер стоять усі* (Забіла, У.. світ, 1960, 52).

2. Спеціальний пристрій або навіс над чим-небудь. *У колгоспних кузнях димові гази можна відводити через зонт* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 482); *Протягом першого тижня курчат вирощують під зонтом при температурі до 35 градусів* (Колг. Укр., 9, 1959, 26).

ЗО́НТИК, а, ч. 1. *рідко.* Те саме, що **парасо́лька.** *Зараз такий йде дощ, як з відра. Гримить. Невже пропало гуляння? Ні, надіну плащ — візьму зонтик — і в поле* (Коцюб., III, 1956, 310); — *А політехнік? Щось він надто часто приносить твоєму дідові різні речі, які той забуває на лекціях в інституті, зонтики, калоші* (Ю. Янов., II, 1954, 89).

2. *рідко.* Козирок для захисту очей від яскравого сонця. *На той гук та на крик.. вибіг Яшка, а за ним і сам суддя у довгій кожушанці, з зеленим зонтиком над очима* (Мирний, I, 1954, 161).

3. *бот.* Суцвіття зонтикоподібної форми. *При проведенні збирання насіння моркви уражені повитицею достиглі зонтики цієї рослини потрібно збирати окремо від неуражених і знищувати* (Бур'яни.., 1957, 115).

ЗОНТИКОВИ́ДНИЙ, а, е. Те саме, що **зонтикоподі́бний.** *Квітки зібрані в пучечки, які утворюють в свою чергу зонтиковидні суцвіття* (Весн. флора, 1955, 17).

ЗОНТИКОПОДІ́БНИЙ, а, е. Схожий формою на зонтик (у 1 знач.).

ЗО́НТИЧНИЙ, а, е. Схожий формою на зонтик (у 1 знач.). *В африканських саванах крони дерев, як правило, мають зонтичну або грибоподібну форму* (Фіз. геогр., 5, 1956, 137); *Зонтична магнолія, що виросла з насіння, зацвітає звичайно через двадцять років* (Рад. Укр., 15.VII 1965, 4); // *у знач. ім.* **зо́нтичні,** них, *мн. (Umbelliferae)* — родина рослин, суцвіття яких формою нагадує зонтик (у 1 знач.). *Аніс — однорічна рослина з родини зонтичних; своїм виглядом і розвитком схожа на кріп* (Колг. енц., II, 1956, 177).

ЗОНТОПОДІ́БНИЙ, а, е. Схожий формою на зонт (у 1 знач.).

ЗОО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **зоологі́чний** у 1 знач., напр.: зооветдільни́ця, зоомагази́н, зоомі́німум, зоопалеонтоло́гія і т. ін.; у 2 знач., напр.: зообар'є́р, зоогене́нний, зоокультура, зоопрофіла́ктика, зоопсихоло́гія і т. ін.

ЗООВЕТЕРИНА́РНИЙ, а, е. Стос. до вирощування, лікування і використання тварин. *Хоч як добре організовано вирощування молодняка, доля кожного телятп залежить від телятниці, від її знань. Ось чому систематичне підвищення зооветеринарних знань стало для наших людей законом* (Хліборобе Укр., 9, 1963, 9); *Зооветеринарний факультет.*

ЗООГЕОГРА́ФІЧНИЙ, а, е. Стос. до зоогеографії. *В. І. Дибовський провів зоогеографічні спостереження фауни Байкалу* (Видатні вітч. географи.., 1954, 92).

ЗООГЕОГРА́ФІЯ, ї, *ж.* Наука про закономірності поширення тварин на земній кулі.

ЗООГІГІЄ́НА, и, *ж.* Наука про охорону здоров'я тварин. *На даних зоогігієни ґрунтуються і санітарно-технічні заходи й правила утримання та експлуатації тварин і догляду за ними* (Профіл. захвор.., 1955, 5).

ЗООГІГІЄНІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до зоогігієни. *Зоогігієнічні заходи мають вирішальне значення в боротьбі з виникненням і поширенням заразних і незаразних захворювань серед сільськогосподарських тварин* (Профіл. захвор.., 1955, 5).

ЗОО́ЛОГ, а, ч. Фахівець із зоології. *Зоологи повинні розширити дослідження в галузі іхтіології, щоб зберегти і збільшити запаси риби у водоймищах республіки* (Наука.., 11, 1956, 33).

ЗООЛОГІ́ЧНИЙ, а, е. 1. Стос. до зоології.

Зоологі́чний музе́й — установа, в якій зберігаються й демонструються колекції тварин. *Після закінчення університету Гліб Юрійович був залишений на роботі в зоологічному музеї цього ж учбового закладу* (Впдатні вітч. географи.., 1954, 144); **Зоологі́чний сад (парк)** — культурно-освітня і науково-дослідна установа, в якій утримують для показу і вивчення диких і деяких свійських тварин. *Нахавадусі хотів, щоб саме цього ведмедя піймали живим для його зоологічного саду* (Трубл., Крила.., 1947, 40).

2. *перен.* Дуже грубий, жорстокий, звірячий. *Вносити доповнення до самої основи суспільного ладу — це ж найбільше право виборця,— право, якого ніде нема, нема та й не може бути в капіталістичних країнах, в країнах зоологічного фашизму* (Тич., III, 1957, 54); *Зоологічна ненависть.*

ЗООЛО́ГІЯ, ї, *ж.* Комплексна біологічна наука про тварин. *Зоологія вивчає життя та будову тварин, подібно до того як ботаніка вивчає рослини* (Зоол., 1957, 3); *Ночами після роботи Клименко висиджував над книгами, самотужки опанував латинь, яка йому була необхідною для серйозних занять зоологією* (Гончар, Таврія, 1952, 271); // *розм.* Підручник з цієї галузі знання. *Вище йшли підручники для старших класів: ботаніка, зоологія, алгебра* (Кучер, Чорноморці, 1956, 150).

ЗООМОРФІ́ЗМ, у, *ч.* Уявлення богів в образі тварин.

ЗООМОРФІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до зооморфізму. *Він турячі — козла гірського — роги Прибив у себе на причілку,— може, На спогад про колишні полювання, ..А може, і виплачуючи данЯкимось давнім звичаям магічним, Зооморфічним чи яким там ще...* (Рильський, III, 1961, 162).

ЗООНО́ЗИ, но́з, *мн.* Інфекційні хвороби тварин, що можуть вражати і людей. *Сучасній патології відомі близько 100 інфекційних хвороб, які уражають людину. З них приблизно половину становлять так звані зоонози* (Мед. ж., XXIV, 6, 1954, 114); *Щоб запобігти поширенню деяких зоонозів (сибірка, бруцельоз, туляремія та ін.), не слід користуватися тваринною сировиною, одержаною з підозрілих на ці захворювання місць, без її попередньої дезинфекції* (Підручник дезинф., 1953, 54).

ЗООНО́ЗНИЙ, а, е. Стос. до зоонозів. *У нашій країні профілактика — це не тільки захист, а й активні наступальні дії проти зоонозних (тобто спільних для людей і тварин) захворювань* (Наука.., 6, 1960, 31).

ЗООПА́РК, у, *ч.* Скорочення: зоологічний парк. *Працівники зоопарку старанно вивчають умови життя тварин у природі і по змозі відтворюють їх у парку* (Наука.., 9, 1956, 32).

ЗООСА́Д, у, *ч.* Те саме, що **зоопа́рк**. *Двоє крихітних котят Плачуть, хочуть в зоосад* (Перв., Райдуга.., 1960, 51); *Микола покинув зоосад і вийшов на алею, що вела на Сумську вулицю* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 310).

ЗООСПО́РА *див.* **зооспо́ри.**

ЗООСПО́РИ, по́р, *мн.* (*одн.* **зооспо́ра**, и, *ж.*). Рухливі клітини, що утворюються у багатьох водоростей і нижчих грибів; служать для безстатевого розмноження. *Ульва розмножується нестатево, утворюючи чотиржгутикові зооспори, і статево, утворюючи дворжгутикові гамети* (Практ. з систем. та морф. рослин, 1955, 18).

ЗООТЕ́ХНІК, а, *ч.* Фахівець із зоотехніки. *Зоотехніки і ветеринарні працівники повинні запровадити дійовий і повсякденний контроль за ходом розплоду тварин, допомогти колгоспам виростити міцний і здоровий молодняк* (Колг. село, 1.II 1955, 1).

ЗООТЕ́ХНІКА, и, *ж.* Те саме, що **зоотéхнія.** *Голові артілі доводиться думати.. про травопілля, про зелений конвейєр, про агротехніку, зоотехніку* (Вишня, I, 1956, 410).

ЗООТЕХНІ́ЧНИЙ, а, е. Стос. до зоотехніки. *Вивчаючи досягнення зоотехнічної науки і передової практики, молоді тваринники широко впроваджують у виробництво передові прийоми і добиваються визначних успіхів* (Колг. Укр., 7, 1960, 2); *Сагайдак склав для гуртка тваринників програму з зоотехнічного й ветеринарного мінімуму* (Добр., Тече річка.., 1961, 134).

ЗООТЕ́ХНІЯ, ї, *ж.* Наука про розведення, годування, догляд, утримання та використання сільськогосподарських тварин. *Теоретичну основу зоотехнії і ветеринарії становить вчення І. В. Мічуріна про єдність живого організму і зовнішнього середовища у формуванні живого організму* (Профіл. захвор.., 1955, 5).

ЗООФЕ́РМА, и, *ж.* Тваринницька ферма.

ЗО́ПАЛУ, *присл.* У стані сильного збудження; необачно. [Мелашка:] *Звісно, як Прохор ваш не зопалу одружився з Катрею, а по мислі, то вже певна річ, що промеж них мусить бути і лад і згода* (Крон., IV, 1959, 9); *Батько шанобливими очима дивився на сина, на якого зопалу напустився був* (Горд., II, 1959, 189); // У перший момент після чого-небудь; не відчувши, не помітивши. *Поранено було й самого Гармаша, в руку. Зопалу був і не звернув уваги, думав — дряпнуло* (Головко, II, 1957, 571).

ЗОПРІВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗОПРІ́ТИ**, і́ю, і́єш, *док.* 1. *тільки 3 ос.* Псуватися, розкладатися від сирості і тепла, гнити.

2. *розм., рідко.* Вкриватися потом, потіти. *Піду на грядки, і Семенко зі мною.. Зробив я йому сапочку смерекову, йде по слідах та й собі нахиляється, аж зопріє* (Мур., Бук. повість, 1959, 8).

ЗОПРІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зопрі́ти**; // *у знач. прикм. Козак Мамай перетрусив зопрілий сніп соломи в мокрому кутку та й ліг собі на бік* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 85); *По тротуару, підтримуючи руками шаблі, підтюпцем бігли зопрілі поліцаї* (Панч, I, 1956, 62).

ЗОПРІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Стан за знач. **зопрілий.**

ЗОПРІ́ТИ *див.* **зопрівáти.**

ЗОПСО́ВАНИЙ *див.* **зіпсóваний.**

ЗОПСО́ВАНІСТЬ *див.* **зіпсóваність.**

ЗОПСУВА́ТИ *див.* **зіпсувáти.**

ЗОПСУВА́ТИСЯ *див.* **зіпсувáтися.**

ЗОПСУ́ТИЙ *див.* **зіпсýтий.**

ЗОПСУ́ТТЯ *див.* **зіпсýття.**

ЗОПХНУ́ТИ *див.* **спихáти.**

ЗО́РАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зора́ти.** *Куксиха вийшла на свою толоку, щоб оглядіти землю, зорану на жито* (Барв., Опов.., 1902, 332); *Зораний з осені грунт краще використовує осінні впади і талі води весною* (Колг. Укр., 9, 1961, 30); *Василь Карпович побачив безмежну рівнину, зорану воронками. Тут пройшла війна* (Донч., Секрет, 1947, 62); *Лише зоране зморшками чоло і вдумливі очі говорять про те, що пристрасті не чужі цій людині* (Галан, I, 1960, 463); // *у знач. прикм. Навкруги чорніло зоране поле, а згори, від повного місяця, лилось блакитне холодне сяйво* (Коцюб., I, 1955, 104); *Та вогонь розмову обрива, Зорана двигтить передова* (Рудь, Дон. зорі, 1958, 43); // **зóрано**, *безос. присудк. сл. Де поле зорано,— меди пшениць пливуть* (Рильський, III, 1961, 309).

ЗОРА́ТИ *див.* **зóрювати.**

ЗОРГАНІЗО́ВАНИЙ, а, е. **1.** Дієпр. пас. мин. ч. до **зорганізува́ти.** *На вільних землях зорганізовані були на втікачів лови* (Коцюб., I, 1955, 335).

2. *у знач. прикм.* Який зорганізувався. *Право панщини, на їх* [селян] *думку,— право насильства озброєних*

і зорганізованих людей над безборонними й роздробленими (Фр., VI, 1951, 274).

ЗОРГАНІЗУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зорганізува́ти.** *Дійсно, може, мене кличе обов'язок взяти на себе перші труди зорганізування школи* (У. Кравч., Вибр., 1958, 388).

ЗОРГАНІЗУВА́ТИ, ую́, у́єш, *док., перех.* 1. Об'єднати, згуртувати кого-небудь з певною метою. *Логвин згуртував навколо себе незаможницький актив, зорганізував партизанів, жінок, піонерів* (Епік, Тв., 1958, 138).

2. Створити, заснувати щось, покласти початок існуванню чого-небудь. *Щоб наблизитись хоч одним боком до того вимріяного соціалізму, зорганізували вони ще до імперіалістичної війни кооперативну друкарню* (Вільде, Сестри.., 1958, 116).

3. Влаштувати, підготувати що-небудь. [Г у р а л ь с ь к и й:] *Поміж робітниками мусите заслужити довір'я. Зробіть якесь замішання, ..зорганізуйте страйк, ми вас заарештуємо, потім випустимо...* (Ірчан. I, 1958, 169); *Ті, що залишаються в Москві, повинні були здобути гроші і зорганізувати все для подорожі* (Моє життя в мист., 1955, 306).

4. Надати чому-небудь організованого характеру; навести порядок у чомусь. *На основі спорту можна зорганізувати і надалі використовувати з метою комуністичної пропаганди палке прагнення робітничої молоді до організації* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 204).

ЗОРГАНІЗУВА́ТИСЯ, у́мося, у́єтеся, *док.* 1. *також у що.* Об'єднатися, створивши яку-небудь групу, організацію. *Ах, як тоді на сцені хотілося грати!.. І що ж би ви гадали: зорганізувалися... Отак вібралися, поговорили, поміркували й вирішили: — Гратимемо!* (Вишня, I, 1956, 236); *— А чи не зорганізуватися нам у комсомол, товариші? Хлопці та дівчата тут, як на підбір, хороші, з бідняцького роду* (Речм., Весн. грози, 1961, 129).

2. *тільки 3 ос.* Створитися, заснуватися, виникнути. *При аматорах зорганізувався невеличкий хор, у котрім було чимало школярів* (Збірник про Кроп., 1955, 56).

3. *тільки 3 ос.* Набути організованого характеру.

ЗОРЕ... Перша частина складних слів, що відповідає слову **зоря** у 1 знач., напр.: з о р е з н а́ в е ц ь, з о р е с я́ й н и й і т. ін.; у 5 знач., напр.: з о р е у в і н ч ё н и й, з о р е ч о́ л и й і т. ін.; у 7 знач., напр.: з о р е п а́ д і т. ін.

ЗОРЕВИ́Й, а́, е́, *рідко.* Те саме, що **зо́ряний.** [П а д у ч а з і р к а:] *Длючи іскри зореві, Сюди к впала з неба* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 179); * Образно. *Мовчать в траві невидні скрипалі, палав захід в зоревім пожарі...* (Сос., Солов. далі, 1957, 37); *Наші дні у труді розквітають, Даль відкрита ясна, зорева...* (Брат., Вересень, 1949, 4).

ЗОРЕКРИ́ЛИЙ, а, е, *поет.* Який має на крилах зорі (у 5 знач.). *З окопів дивилися, як за селом Винищувач наш, «Ястребок» зорекрилий, За «Юнкерсом» гнався в зеніт голубий...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 34).

ЗОРЕЛІ́Т, льо́та, ч. Міжпланетний космічний корабель. *Зореліт, який стрімко летить, бомбардує космічні частинки* (Наука.., 12, 1962, 45); *Головне в тому, що подолано опір земного тяжіння, що люди Землі спорудили такі ворельоти, які можуть плавати у світовому безмежжі!* (Літ. газ., 18.IX 1959, 2).

ЗОРЕНО́СЕЦЬ, сця, ч., *рідко.* Той, що носить зорю (у 5 знач.). *Здавалось, якісь зореносці, обійшовши землю, вибирались до нас на гору з корогвами, з бунчуками, з радісними сурмами, високо підіймаючи вперед золоту зорю* (Вас., I, 1959, 311).

ЗОРЕНО́СНИЙ, а, е, *поет.* 1. Який має на собі зорю (у 5 знач.). *Танк зореносний на битву помчав громити завойовників орди* (Сос., II, 1958, 228); *Москва! Годинник б'є дванадцять На зореносному Кремлі* (Нех., Під.. зорею, 1950, 51).

2. *перен., уроч.* Осяяний славою, величний. *В зореносній Москві за проектом молодих київських скульпторів та архітекторів споруджено пам'ятник великому Кобзарю — Т. Г. Шевченку* (Мист., 4, 1967, 1); *Краю рідний, батьківщино, щастя вільного труда, зореносна Україно, наша земле молода* (Гонч., Вибр., 1959, 113).

ЗОРЕ́НЬКА, и, *ж.* Пестл. до **зоря́** 1, 2. *Іду було стежкою — уморюсь, Чи котиться сонечко — подивлюсь; Бо все тільки з зореньки я й ждала, Щоб темная ніченька настала* (Щог., Поезії, 1958, 122); *Впадаю коло любки: «Та не бійся! Та не журися! Та ти ж моє серденько! Та ти рибонько... зоренько ясна!»* (Вовчок, VI, 1956, 276).

ЗОРЕПА́Д, у, ч. Падіння великої кількості метеорів. *Про зорепад 1838 року їй довелося на екзаменах відповідати Миколі Павловичу.. В ніч з 12 на 13 листопада в Південній Америці почалося надзвичайне падіння зірок. Сотні тисяч метеорів розтинали небо* (Гончар, IV, 1960, 38); * У порівн. *Зникає сніг, як зорепад, Вже весна синіє* (Мал., II, 1948, 183).

ЗОРЕПЛА́ВАННЯ, я, *с., рідко.* Космічний політ до зір. *У наших грандіозних космічних досягненнях живуть славні традиції перших теоретиків зореплавання М. І. Кибальчича і К. Е. Ціолковського* (Ком. Укр., 7, 1963, 71).

ЗОРЕПЛА́ВЕЦЬ, вця, ч. Людина, що здійснює політ у космос, до зір; космонавт. *На честь безприкладного польоту в космос першого зореплавця, радянського громадянина Юрія Гагаріна Академія наук СРСР вручила йому золоту медаль імені Костянтина Едуардовича Ціолковського* (Наука.., 6, 1961, 55); *Погасне світло [в планетарії] і майбутнім зореплавцям здасться, що вони роблять перший крок до планети* (Рад. Укр., 12.IV 1967, 4).

ЗОРЕПОДІ́БНИЙ, а, е. Формою схожий на зорю (у 1 знач.). *Спостерігаючи планету Юпітер, він [Галілей] побачив, що біля неї швидко рухаються по кругових шляхах чотири зореподібних світила* (Бесіди про всесвіт, 1953, 27).

ЗОРЕ́ШЛИВИЙ, а, е, *діал.* Зоряний. *Нічка була тиха та зорешлива та тепла* (Федьк., Буковина, 1950, 138).

ЗОРИ́НА, и, *ж., рідко.* Те саме, що **зоря́** 1. *Ось тьохнув щасно соловей — її ж нема! Ідуть хвилини, Земля, здається, аж горить...— А все нема, нема зорини!* (Стар., Вибр., 1959, 5); *Щастя й біль єднавш воєдино, Так, як сонце й гілку молоду, Дай же, дай, любов моя, зорино, Світ пройти, як стежечку в саду!* (Мал., Серце.., 1959, 84).

ЗОРИ́НКА, и, *ж., рідко.* Зменш.-пестл. до **зори́на.** [Л ю б о в:] *В синім морі тануть золоті хмаринки, В небі ні зоринки* (Л. Укр., II, 1951, 63); *Небо.. вкрилося трепетними самоцвітами зоринок* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 77).

ЗОРИ́НОЧКА, и, *ж., рідко.* Пестл. до **зори́нка.** *Яка манісенька лежиш ти у труні, Моя зоринонько досвітня, ясна зоре!* (Стар., Поет. тв., 1958, 75); * У порівн. *Корабель пливе, аж Дунай реве, А мила сидить, як свіча горить. А дитиночка — як зоринонька* (Укр.. лір. пісні, 1958, 395).

ЗОРИ́СТИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **зо́ряний.** *Ніч була ясна, зориста* (Коб., III, 1956, 460); *«Мамаю? Невже... невже це ти?» ..ласкаво й радісно спитали очі вірної дівки і тут же, зориті, погасли* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 281).

ЗОРИ́ТИ, рю́, ри́ш, *недок., розм.* 1. Дивитися на кого-, що-небудь; пильно вдивлятися. *Тесля.. скочив миттю на станок і звідти поверх голів [голів] на вулицю зорить*

(Л. Укр., 1, 1951, 444); *Таймі все стоїть, усе горить у далечінь* (Шиян, Переможці, 1950, 5).

2. *за ким — чим.* Стежити очима за ким-, чим-небудь. [Ц и г а н к а:] *Герцик увесь день зорить за мною, певно, догадується* (Кроп., V, 1959, 473); *Де-не-де на могилах* [у степу] *майоріли маяки на трьох розсохах. Зверху на помості сидів козак і зорив за полем* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 53).

ЗОРІЄ́НТОВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зорієнтува́ти**. *Корабель* [«Восток-2»] *був зорієнтований, включився гальмовий двигун — і корабель перейшов на траєкторію спуску* (Рад. Укр., 12.VIII 1961, 2).

2. *у знач. прикм.* Який зорієнтувався в чому-небудь. [Я р ч у к:] *Пробачте, товаришу директоре. Я не досить зорієнтований в житті інституту, і тому мій голос може здатися трохи несподіваним* (Мик., I, 1957, 358).

ЗОРІЄ́НТУВАТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **орієнтува́ти**. *Мені не пощастило в перші великі дні почути ні одного великого трибуна Жовтневої соціалістичної революції, не довелося прочитати жодної марксистської книги, які б просвітили мій розум і правильно зорієнтували б мою активність* (Довж., I, 1958, 16).

ЗОРІЄ́НТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся. Док. до **орієнтува́тися**. — *Неподалік проходило шосе, я зорієнтувався за компасом і рушив туди, голосно відповідаючи в пам'яті завчені якби й паролі...* (Ю. Янов., I, 1954, 150); — *Я ще не встиг зорієнтуватися тут, у Славгороді* (Головко, II, 1957, 625).

ЗОРІ́ТИ, зорію, зорієш і зорю, зорі́ш, *недок.* 1. *тільки 3 ос., поет.* Сяяти, випромінюючи або відбиваючи світло; світити. *На синім небі густо зоріли зорі* (Коцюб., I, 1955, 49); *Сумно крізь віконце Молодик зорить...* (Граб., I, 1959, 371); *Минають віки, волею людей змінюється географія степу, іншими люди стають, і вітри, і трави, зостається незмінною тільки оця безмірна широчінь степова та високий Чумацький Шлях, що над нею зоріє* (Гончар, Тронка, 1963, 281); * Образно. *Невже ракета в космосі ширяє? Ні, серце пломеніє там людське і світить всім, зорить на видноκраї, ясне таке!* (Тер., Серце.., 1962, 4); // Вкриватися зорями, бути зоряним (про небо). *Уже зоріло небо, і Стах від «Колумба», керуючись зорями та маяком* (Трубл., II, 1955, 187); // *перен., кому.* Вказувати правильний шлях у житті, осявати життя. *Клянемся ми всі, що народ розкуєм, Всі здійсним святі заповіти І волею край свій, як сонцем, зальєм, Щоб жив він і другим зорів* (Олесь, Вибр., 1958, 64); // *перен.* Бути величним, осяяним блиском слави. *Герої, славою повиті, Зорів кожного ім'я* (Ус., Дорогами.., 1951, 81); *Зорів в білім світі Вічна дума, Вічна слава Кобзаря* (Мал., Вічний голос, 1961, 105).

2. *перев. 3 ос.* Блищати, виблискувати під дією проміння, світла. *Ми вдвох ішли й не говорили, Ти вся засніжена була, Сніжинки грали і зоріли Над смутком тихого чола* (Рильський, I, 1960, 125); *Наші руки продовжила сталь, що несе капіталові жах: тріліїйні рушниці в руках, і на кожній зорі багнет...* (Сос., I, 1957, 492); // Виділятися своїм кольором, освітленням; виднітися. *Цвіли над шляхом голубі петрові батоги, зоріли ромашки, а з гущавини придорожнього жита виглядали сороміливі волошки* (Цюпа, Грози.., 1961, 288); *В саду вже зорію́ть серед листя зелені, завбільшки з голубине яйце, яблучка* (Збан., Сеспель, 1961, 427); *Темніша Брянський ліс у сні, Зіжнув ряди сосновi. Зорію́ть десь в гущавині Озера вечорові* (Нагн., Вибр., 1957, 185); // *перен.* Виріznятися серед інших яскравою зовнішністю, здібностями і т. ін. *Було між дівчатами так і зорію* (Барв., Опов.., 1902, 63).

3. *перен.* Сяяти, світитися (про очі). *Він так варто вміє казати, і так у його зорію́ть очі, як ein каже!* (Гр., II, 1963, 141); // *чим.* Виражати яке-небудь почуття (про очі). *Вони слухали дідуся, і стомлені очі зоріли надією* (Ірчан, II, 1958, 25); // Виявлятись у виразі обличчя, очей і т. ін. *Діти любі, чемні діти, Й ви в життю, неначе цвіти, В личку цирість вам зоріє, Око і душа радіє* (У. Кравч., Вибр., 1958, 200).

4. Наближатися, наставати (перев. про світанок). *Зорі світанок, а він лежить, спить солодко* (Гончар, Тронка, 1963, 196); // *безос.* *Вийшли в дорогу рано, ще зоріло, а десь коло полудня були вже на полонині* (Чендей, Поєдинок, 1962, 164).

◇ **Зорі́ є́схід** — розвиднюється, світає; **Ще й на світ не зорі́ло**, *безос.* — не розвиднялося, не світало. *Ще й на світ не зорі́ло, як я потягся на Донець і цілісінький день блукав його берегами* (Грим., Подробиці.., 1956, 32).

ЗОРНИ́Й, а, е, *рідко.* Те саме, що **зо́бряний** 1. * Образно. *І над Дніпром, над Чорним морем Ізвисне зорний виноград* (Ус., Вибр., 1948, 240); *Веде нас партія шляхами в комуністичну зорну даль* (Шпорта, Вибр., 1958, 67).

ЗОРО́ВИЙ, а́, е́. 1. Стос. до зору (у 1 знач.). *Зоровий апарат у новонароджених дітей ще не цілком готовий до нормальної діяльності* (Шк. гігієна, 1954, 61); *Зараз медики та інженери працюють над протезуванням зорових нервів* (Наука.., 6, 1962, 36); *В образотворчому мистецтві адекватність образу мусить бути стверджена саме через зорове сприйняття* (Мист., 3, 1965, 25).

2. *спец.* Призначений для розглядання кого-, чого-небудь, спостереження за кимось, чимось. *Моє скам'яніли пригнуті насторожені бійці, не відриваючи очей від зорової щілини* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 648); *Макуха насторожився, весь зібрався, сповнений уваги, припав до переднього зорового скла* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 118); *Мусадзе глянув через зоровий отвір у піч* (Собко, Біле полум'я, 1952, 206).

△ **Зорова́ труба́ (тру́бка)** — оптичний прилад для розглядання віддалених об'єктів. *Настя скеровує зорову трубку на фелюку і мало не скрикує: фелюка наблизилася і збільшилася втрое* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 22).

ЗОРУ́ДУВАТИ, ую,. уєш, *док., розм.* 1. *перех.* Зробити, споряднати що-небудь. *Зорудувавши все, я побігла на двірець залізниці* (Фр., IV, 1950, 366); *Ніхто краще за нього не зможе світ справи зорудувати* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 166).

2. *неперех., з ким — чим.* Справитися з ким-, чим-небудь. *Ну, чи можна ж із таким чоловіком зорудувати? Пустився берега вовсім* (Барв., Опов.., 1902, 284).

ЗОРЮВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зорюва́ти**.

ЗОРЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗОРА́ТИ**, рю́, ре́ш, *док., перех. і без додатка.* 1. Обробляти землю плугом *Блискучі срібні лемеші зорювали незайману землю* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 47); *Зорав, посіяв він горох, заволочив, Аж тут і дрібний дощ ріллю його змочив* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 60); *Подивіться ви у поле, Як засіяні лани, Трактористи все зорали,— Більш не буде цілини* (Рильський, III, 1956, 51); * Образно. *І чим тільки цей ненависний Роман зміг закрутити їй голову, якими словами зорав і засіяв її серце?* (Стельмах, I, 1962, 475).

2. Орючи, знищувати що-небудь. *Селяни давно вже зорали межі, в гурті живуть щасливо, в добрі і достатку* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 41); * Образно. *Між селом і містом — у цвітінні — Мій народ зорав навік межу...* (Мас., Побратими, 1950, 15).

3. *тільки док.* Порити землю, наробивши заглибин, вибоїн; // *перен.* Укрити зморшками (обличчя і т. ін.). *Нестаток, і тяжка робота, і матуга Зорали зморшками чоло* (Фр., X, 1954, 42); *На хвилину він заплющив очі, і всі вісімдесят років зморщок, що глибоко зорали ведовж*

і впоперек його лице, раптом напружились і схрестились одна з одною (Довж., I, 1958, 498).

ЗОРЮВА́ТИ, ю́ю, ю́єш, *недок.* 1. Ночувати просто неба. *Як де стануть зорювати.., то поки каша укипить, от чумацтво і розкаже усяк, де хто ходив, що чував і що видав* (Кв.-Осн., II, 1956, 229); — *А поки що будьте здорові. Не зорювати ж нам під чужою хатою* (Логв., Літа.., 1960, 70); // Спати на зорі, на світанку. — *Отак я ночі скопився* [Захарко]! *Ще зорював би саме,— зітхнула мати* (Ле, Право.., 1957, 17).

2. *розм.* Не спати вночі. *І от робота скінчена. Сидиш Перед вікном відчиненим — зорюєш — І відчуваєш, як у грудях серце Наповнюється тихим рівним світлом* (Вирган, В розп. літа, 1959, 98).

ЗОРЮВА́ТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до зо́рювати.

ЗОРЯ́, і́, *ж.* 1. Те саме, що **зі́рка** 1. *Поряд із зорями, які мають точну схожість із Сонцем, є зорі більші і менші від нього* (Астр., 1956, 7); *Край неба викотилась, ніби з моря виплила, блискуча вранішня зоря, а за нею почало червоніти небо* (Н.-Лев., II, 1956, 229); *Синє небо було всипане зорями* (Коцюб., I, 1955, 16); *Підвів* [Кирило] *голову, а в обличчя йому війнув вітер, ніби погасив на синьому небі останню зорю...* (Кос., Новели, 1962, 184); *Вогняною крапелькою все ясніше і ясніше замерехтіла вечірня зоря* (Тют., Вир, 1964, 289); * Образно. *Вас вестимуть до радості зорі Москви, Зорі правди, ясніші кришталю* (Дор., Єдність, 1950, 46); * У порівн. *Навернулась йому на думку Олена, що хороша була, як зоря ясна, а покірна, а тиха, як голубка сива!* (Вовчок, I, 1955, 51); *Під беретом, ніжним, як пушинка, сині очі зорями цвітуть* (Сос., II, 1958, 103); // *нар.-поет.* Пестливе звертання до дівчини, жінки. *«Серце моє, зоре моя. Де це ти зоріла?» «Я сьогодні забарилась: Батько занедужав, Коло його все поралась...»* (Шевч., I, 1963, 89).

Вірити у *свою або чию* **[щасли́ву] зорю́** — те саме, що **Вірити у** *свою або чию* **[щасли́ву] зі́рку** (*див.* **зі́рка**). *Хто вірить у зорю свою І смерть в обличчя знав, Той у щоденному бою І перемагав* (Перв., II, 1958, 250); **До зір** — дуже високо. *Вставав завод з руїн. Високі труби Сягали хмар, підводились до зір* (Шпорта, Запоріжці, 1952, 64).

◇ **Зо́рі з не́ба зніма́ти,** *перев. з заперечн. част.* **не** — те саме, що **Зірки́ з не́ба хапа́ти (зніма́ти, здійма́ти** *і т. ін.*) (*див.* **зі́рка**). — *А про Василя вже того — і такий і он який, трохи не зорі з неба зніма* (Мирний, IV, 1955, 14); **Провідна́ зоря́** — те саме, що **Провідна́ зі́рка** (*див.* **зі́рка**). *Велика Партіє великого народу, Знамено вольності в міцних його руках! Ти провідна зоря в боях його й трудах, Ти — сонце, що ясну віщує нам погоду* (Рильський, III, 1961, 286); **Роди́тися (народи́тися) під щасли́вою зоре́ю** — те саме, що **Роди́тися (народи́тися) під щасли́вою зі́ркою** (*див.* **зі́рка**). *На прощання сказав пораненому Василеві старший лейтенант: — Під щасливою зорею ти родився...* (Горд., Сильніше смерті, 1946, 48).

2. Яскраве освітлення горизонту перед сходом і після заходу сонця. *Гордо ми плили по Рейні І дивилися згори, Як палав зелений берег Од вечірньої зорі* (Л. Укр., IV, 1954, 103); *Над очеретами війнув вітерець, у безвісті неба засіріла смужка,— передвісник зорі* (Досв., Вибр., 1959, 413); * Образно. *Зоря Жовтнева розцвіла, Устало сонце на погоду... Великій Партії хвала, Хвала радянському народу!* (Рильський, I, 1956, 379); // Час появи на горизонті такого освітлення. — *Стою на зорях вечірніх і вранішніх, заклинаю дороги. Стою опівночі над безоднею скорботи, аби не взяв його ні меч, ні вогонь, ні вода. Сину мій, оборono моя!..* (Довж., I, 1958, 280); *Рано на зорях сестри проводжали Веснянку* (Гончар, Земля... 1947, 168).

◇ **Від (од) зорі́ до зорі́** — з ранку до вечора або з вечора до ранку. *Рішив Василь найнятися у робітники.. Це означало роботу від зорі до зорі, але цього не боявся Василь* (Хотк., I, 1966, 102); *За милих виплакали очі Дружини, матері; Скрізь ллються слізоньки жіночі Від зорі до зорі* (Граб., I, 1959, 243); **До зорі́:** а) до настання темряви. *Хотілося.. до самої зорі тесати, стругати дзвінке дерево* (Стельмах, II, 1962, 387); б) до ранку. *Цілу ніч до зорі я не спала. Прислухалась, як море шуміло* (Л. Укр., I, 1951, 65); **На зорі́** — на світанку, рановранці. *Вийшовши з дому на зорі, Назарович до половини дня борсався ще десь на півдорозі* (Ряб., Золототисячник, 1948, 33); **На зорю́ займа́ється (займа́лося, зайнялó ся, здійме́ться** *і т. ін.*), *безос., перев. із запереч. част.* **не** — починає (почало і т. ін.) світати. *Ранісінько-ранісінько піднялась. Усі сплять; іще й на зорю не займається,— імла* (Вовчок, I, 1955, 7); *Було ще на зорю не здійметься, вона з коромислом біжить по воду* (Барв., Опов., 1902, 112); **Ні світ ні зоря́; Чи світ чи зоря́** — дуже рано. *Прокинувся чоловік ні світ ні зоря — і хоч тобі очі виколи — не стулилися більше та й годі* (Збан., Переджнив'я, 1960, 214); *Чи світ чи зоря, вже й повставали* (Барв., Опов.., 1902, 58).

3. *перен., чого.* Початок, зародження чого-небудь. *Щаслива родина братерських народів кожний рік відзначає свободи зорю* (Гавр., Вибр., 1949, 67); *Вже на зорі своєї письменницької діяльності.. Мирний розглядав літературу як зброю в боротьбі проти соціальної неправди* (Літ. газ., 27.I 1955, 3).

4. *перен., рідко.* Те саме, що **зі́рка** 2. *Ясній зорі українського кону, Високоталановитій Марії Костянтинівні Заньковецькій від щирого серця зачарованих нею полтавців, на спомин 9—26 грудня 1903 р.* (Мирний, V, 1955, 417); *У Парижі виступав нова зоря екрана Марина Владі...* (Собко, Срібний корабель, 1961, 6).

5. *рідко.* Те саме, що **зі́рка** 3. *По улицях хлопці понесли зорю* (Вас., Вибр., 1950, 101); *На стволі цієї гармати ясніли, як ордени, червоні зорі* (Гончар, III, 1959, 262); *Цвіте рубін кремлівських зір Огнями найяснішими...* (Нех., Ми живемо.., 1960, 71); *Його слова, як помсти зброя, сміються губи молоді, і золота зоря героя сіяв на його груді* (Сос., II, 1958, 303).

6. Ранковий або вечірній військовий сигнал, який виконується на барабані, горні чи трубі. *Благаю бога, щоб світало, Мов волі, світу сонця жду. Цвіркун замовкне; зорю б'ють* (Шевч., II, 1963, 66); *Одного ранку, щойно на зорю програли, об'являють нам, що підем на станцію* (Кундзич, Пов. і опов., 1951, 116); *Пізно ввечері, після зорі,— кінець трудового дня* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 73).

7. *розм.* Те саме, що **метео́р.** *Кожна падаюча зоря — метеор — це маленька частинка, яка віткнулася з Землею і спалахнула від удару об нашу атмосферу* (Бесіди про всесвіт, 1953, 85); *Глянула я на небо, аж над Кишиневом котиться з неба зоря* (Н.-Лев., III, 1956, 270).

8. *перев. мн., діал.* Зірочки (у 4 знач.). *Веселий метелик по плечу літав, На гайстри, на зорі, на ромен сідав* (Щог., Поезії, 1958, 337); *Відмічалося поїдання бруньок, бутонів та пагонців чагарника в листяних порід дерев, кропиви, спориша, іриса, ..рінака, зорі* (Жкідн., рослин, 1949, 68).

ЗО́РЯНИЙ, а, е. 1. Прикм. до **зоря́** 1, 2,5. *Будова зоряного світу і закономірності рухів зірок можуть вивчатися тільки на основі фундаментальних каталогів, що містять дані для багатьох десятків тисяч зірок* (Наука.., 10, 1960, 45); *Біля обора стоїть віз, а коло нього, ремигаючи, дивляться на місяць посивілі важкі*

воли, і на їхніх полірованих рогах тьмяно переливається зоряне світло (Стельмах, I, 1962, 338); *Знову зоряні світанки Над теплим полем розцвіли* (Перв., II, 1958, 39); * Образно. *Живе хай безсмертна енергія мас, що знищує всі неполадки. За те, що жили ми в цей зоряний час, нам заздрити будуть нащадки* (Сос., I, 1957, 457); // Вкритий, усіяний зорями, з великою кількістю зір. *Небо зовсім ясне і зоряне, а повітря чисте й тихе...* (Коцюб., I, 1955, 317); *Осів тихий, зоряний вечір* (Вас., II, 1959, 351); *Ніч яка, господи, місячна, зоряна! Ясно, хоч голки збирай* (Пісні та романси.., II, 1956, 173); // Спрямований до зір, космічний. *Ну, хоч би для того нам поети Ще потрібні у житті новім, ..Щоб згадать, як на піску Калуги Для мандрівок зоряних путі Креслив, повний мудрої наруги, Ціолковський* (Рильський, III, 1961, 313); // Який буває, відбувається на зорі (у 2 знач.). *І пішла кореянка у зоряні роси, Ніби чорний вогонь, відкидаючи коси, Полуниці на вільнім узлісі збирати* (Забашта, Вибр., 1958, 117); // Який має на собі зорю (у 5 знач.). *Здалеку впізнають* [Хаєцького] *по гвардійській ході, по зоряній пілотці!* (Гончар, I, 1954, 379).

Зо́ряний катало́г — каталог зір, складений за якою-небудь ознакою. *Харківські астрономи працюватимуть над визначенням точного часу, складанням зоряних каталогів, а також вивчатимуть питання про нерівномірність обертання Землі* (Наука.., 2, 1960, 22); **Зо́ряний пробі́г (запли́в)** — спортивне змагання, під час якого його учасники стартують з різних місць, а фінішують одночасно в одному пункті.

2. Сяючий, блискучий, як зорі; променистий (про очі). *Якби мав* [Степура] *право, щасливе право коханого, як шалено цілував би оті очі зоряні, повні жагучого п'янкого світла* (Гончар, Людина.., 1960, 51).

ЗОРЯ́НІСТИЙ, а, е. Те саме, що **зо́ряний** 1. *Вже беруться, любий, твої скроні Першою смутною сивиною. А у пісні ходиш гармоністом, Молодим, іще двадцятилітнім, І слова під небом зоряністим Заквітають, як сади у квітні* (Забашта, Квіт.., 1960, 91).

ЗОРЯ́НИЦЯ, і, ж. 1. Рапкова зоря (у 2 знач.); світанок. *Знаю я, чого осмутнів ти, зелений гаю: б'ють тебе недосвіти, зоряниці в'ялять вимною росою, то й треба тобі марніти* (Вас., I, 1959, 184); *Западто ми в буденнім закопались, Не можем обійтися без дрібниць, Як мало на вершини піднімались, Як мало зустрічали зорянищ!..* (Шер., Дорога.., 1957, 32); * У порівн. *Такий то був вечір.. рожевий, що аж усі козаки, молоді й старі, притомлені довгим походом, порожевіли, як зоряниця* (Вовчок, I, 1955, 332).

◇ **Від (од) зоряни́ці до зоряни́ці** — від світанку до світанку. *Дожидали* [Кармеля] *удосвіта, і ранком, і вдень, і ввечері, й опівночі — од зоряниці до зоряниці, від ночі до ночі усе дожидали* (Вовчок, I, 1955, 365).

2. Те саме, що **зоря́** 1. *Вже світало. Зоряниці Гасли білі* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 104); *Скажіть, зоряниці яскраві, Кому ви світили, кому?* (Мур., Весілля.., 1949, 22); * Образно. *Зоряницями печей сіяла в темряві ночей земля Олеся Кошового* (Уп., Вірші.., 1957, 166).

ЗО́РЯНІСТЬ, пості, ж. Стан за знач. **зо́ряний**. *Чорне небо нависло над містом, дивуючи своєю незвичною зоряністю горожан* (Гончар, Людина.., 1960, 15).

ЗО́РЯНО. Присл. до **зо́ряний**. *Вечір виплив зоряно Понад окрайцями землі* (Стельмах, Шляхи.., 1948, 119); *Ви* [гори Карпати] *панам одвіку не корились, Серцем чули дальній шум Дніпра, І над вами зоряно розкрились Прапори свободи і добра* (Мас., Сорок.., 1957, 100); // *у знач. присудк. сл. Ось і гребля. А зоряно так, що, здається, зорями в вічі сипле* (Вовчок, VI, 1956, 265); *— Ох, як же зоряно, боже ти мій, як зоряно! — сказав дід Мирон, дивлячись угору на ясне небо, де.. позападалювались густо зірочки* (Григ., Вибр., 1959, 218).

ЗОРЯ́ТИ, я́ю, *недок. розм.* Те саме, що **зорі́ти**. *Схопилась, вискочила на задвірок,— уже рання зоря зоряє* (Барв., Опов.., 1902, 237); *Андрій в перший день, як тільки вийшов косити траву, поновив шапку на оборозі, бо вже зоряла вершком* (Чендей, Вітер.., 1958, 227); // *безос. Додавала серцю жалю й пісня. Вона, знай, голосила над австрійськими окопами.. А коли стало зоряти, урвалася пісня* (Мушк., Серце.., 1962, 307).

ЗОСЕРЕ́ДЖЕНИЙ, а, е. 1. Діспр. пас. мин. ч. до **зосере́дити**. *Командир вайдамацького загону, місцевий поміщик Павловський, запевняв.., що повстанців у цьому районі багато, що саме тут зосереджені їх головні сили* (Кол., На фронті.., 1959, 67); *Ми стояли за лісом, невидимі для ворога, зосереджені для нової атаки* (Кач., Вибр., 1953, 302); *Зусилля народів повинні бути зосереджені на тому, щоб своєчасно приборкати імперіалістів, позбавити їх змоги пустити в хід смертоносну зброю* (Програма КПРС, 1961, 50); // **зосере́джено**, *безос. присудк. сл. В колгоспі все тваринництво, крім птиці та коней, зосереджено в одному місці, що дає змогу організувати в загальнофермському цеху підготовку кормів до згодовування* (Колг. Укр., 4, 1959, 5).

2. *у знач. прикм.* Який зосередився, зібрався в одному місці; // Спрямований в одне місце, в одну точку (звичайно про артилерійський вогонь).

Зосере́джене навита́ження — навантаження, що припадає на дуже маленьку площу. *Прикладом зосередженого навантаження є сили, що діють на метал при різанні на верстатах* (Токарна справа, 1957, 43).

3. *у знач. прикм.* Який зосередився повністю на чому-небудь; замислений. *Зосереджений на своїх думах, він аж здригнувся, коли до нього з темряви метнулася якась жіноча постать* (Жур., До них іде.., 1952, 125).

4. *у знач. прикм.* Який здійснюється, виявляється при напруженні думок, уваги, зусиль і т. ін. *Кілька хвилин мовчазної і зосередженої роботи, і з прохолодного отвору виплив на денне світло солом'яний брилик* (Вол., Самоцвіти, 1952, 64); // Глибокий, напружений (про думки, почуття і т. ін.). *Бальзак дивився на кобзаря, на юрбу, на тих, що, проходячи повз нього, кидали мідяки у мисочку, відчував в їхньому зосередженому мовчанні якусь дивну і значну пересторогу* (Рибак, Помилка.., 1956, 155); *Чорні імлисті очі дивилися задумливо й серйозно, але посаджені вони були близько одне до одного, і тому погляд їх набирав зосередженої пильності* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 57).

5. *у знач. прикм.* Який перебуває у стані зібраності, готовності до чого-небудь, напружує свою увагу, свої думки, зусилля і т. ін.; зібраний. *Він був весь зосереджений, наче б шнуром стягнутий в своєму нутрі* (Вільде, Пов. і опов., 1949, 33); *В навушниках Сашко стає одразу серйозним, офіційним, зосередженим, вже він тепер увесь там, в ефірі* (Гончар, Тронка, 1963, 42); *Артем.. слухав уважно, очей з матері не зводячи, суворий і зосереджений* (Головко, II, 1957, 509); // Якому властиві зібраність, постійна заглибленість у свої думки, переживання, справи і т. ін. *Тигу вдачею, мрійливу, зосереджену в самій собі, Ганну ще змалку вражало й вабило до якогось солодкого щеміння в грудях усе красиве, не буденне* (Коз., Сальвія, 1956, 7); *Обережний і зосереджений, стриманий і підозрілий, він волів більше мовчати* (Рибак, Час.., 1960, 424); // Який виражає заглибленість у свої думки, переживання, справи і т. ін. *Вигляд у Лимаря був якийсь зосереджений, похмурий* (Коп., Лейтенанти, 1947, 108); *Він сидів проти головного інженера, не відриваючи від нього зосередженого погляду, не про-*

пускаючи жодного його слова (Шовк., Інженери, 1956, 26); *Обличчя його було напруженим і зосередженим* (Тют., Вир, 1964, 156).

ЗОСЕРЕ́ДЖЕНІСТЬ, ності, *ж.* 1. Скупчення, розміщення кого-, чого-небудь в одному місці. *Зосередженість архіву в одному місці забезпечує можливість його серйозного вивчення* (Вісник АН, 5, 1949, 17).

2. Напруженість, зібраність (думок, почуттів і т. ін.). *Перебуті муки та смуток впали на очі й на вид сутінком задуми й якоїсь зосередженості думок* (Н.-Лев., IV, 1956, 177); — *Не чекала? — напівголосно спитав Сагайдачний, і очі його втратили важку зосередженість погляду, заблищали м'яко й радісно* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 56).

3. Стан за знач. **зосере́джений** 5. *Слівка нічого не чув. Він умів одгороджуватися від світу непроникною стіною зосередженості, що була потрібна йому в ті часи, коли він ще мав змогу писати музику* (Загреб., Європа 45, 1959, 163); *Не слід забувати, що всякий чутний шум збільшує м'язове напруження, утруднює зосередженість* (Наука... 10, 1963, 38); *Природна гідність* [Романа] *часто здавалася гордістю, а зосередженість і пориви лихого запалу заслоняли від стороннього ока м'якість доброї, але колючої і трохи сумовитої вдачі* (Стельмах, I, 1962, 123).

ЗОСЕРЕ́ДЖЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **зосере́дити і зосере́дитися**. *Боплан написав цінний, єдиний у своєму роді нарис* [про] *Запоріжжя, перший вказав на «Військову скарбницю» як на головне місце зосередження запорозького козацтва* (Укр. іст. ж., 1, 1960, 114); *Як основне завдання, без попереднього розв'язання якого неможливе швидке відродження промисловості, необхідно висунути масове зосередження робочої сили, кваліфікованої і некваліфікованої, в ударних галузях виробництва* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 84); *У кожному колективі треба забезпечить велику організованість і зосередження сил на вирішальних об'єктах* (Рад. Укр., 14.III 1963, 1); *Правильний показ вступу ділиться на два етапи: перший, підготовчий,— це зосередження уваги виконавців на руці диригента, другий — це самий показ вступу* (Осн.. диригув., 1960, 21).

2. Те саме, що **зосере́дженість** 3. *Внутрішнє зосередження має свою важливу підтримку в так званій внутрішній мові* (Рад. психол. наука.., 1958, 63); *Оксана стежить за сценою з затемненого залу. За два чи три ряди від неї скрипить стільцем Рева. Від спини й до кінчиків вух — солідність і зосередження* (Мушк., Серце.., 1962, 135); *Куглицький.. поглядав на плиту, біля якої поралася в зосередженні господиня* (Чендей, Птахи... 1965, 74).

ЗОСЕРЕ́ДЖЕНО. Присл. до **зосере́дженний** 3—5. *Огей зосереджено міркує, втопивши погляд в голубий порох паленого сланцю* (Досв., Вибр., 1959, 273); *Подруги працювали мовчки, зосереджено, і тиша порушувалася тільки сичанням у колбах* (Собко, Зор. крила, 1950, 246); *В його присутності Ольга зосереджено мовчала* (Кон., Лейтенанти, 1947, 67);

ЗОСЕРЕ́ДЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зосере́джувати**.

ЗОСЕРЕ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗОСЕРЕ́ДИТИ**, джу, диш, *док.*, *перех.* 1. Збирати докупи, об'єднувати, розташовувати, скупчувати в одному місці, в одних руках, в одній людини і т. ін. *Кутузов зосередив війська на захисті підступів до півдня Росії* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 388); *Суть більшовизму, суть Радянської влади в тому, щоб, викриваючи брехню і лицемірство буржуазного демократизму, скасовуючи приватну власність на землі, фабрики, заводи, всю державну владу зосередити в руках трудящих і експлуатованих мас* (Ленін, 32, 1951, 133); // Спрямовувати в одне місце, в одну точку (звичайно про артилерійський вогонь). *В разі потреби Устим міг тепер зосередити вогонь усього полку на одній якійсь ділянці* (Кучер, Чорноморці, 1956, 124).

Зосере́джувати (зосере́дити) у своїй особі (в собі) *що* — бути втіленням чого-небудь. *Острозький зосереджував у своїй особі політику князів і старост з українських степів* (Ле, Наливайко, 1957, 222); *Друга симфонія П. І. Чайковського зосередила в собі багато рис, властивих усій російській симфонічній класиці другої половини XIX ст.* (Нар. тв. та етн., 3, 1965, 24).

2. *на кому — чому.* Спрямовувати, звертати на кого-, що-небудь (думки, увагу, зусилля і т. ін.). *Регіна.., щораз більше зосереджувала на його особі свої думки й почування* (Фр., VI, 1951, 269); *Усю увагу хлопчик зосередив на своєму ліхтарі* (Допч., V, 1957, 122); *Для захисту завоювань Жовтневої революції від іноземних інтервентів і внутрішньої контрреволюції треба було зосередити зусилля на створенні військових кадрів* (Ком. Укр., 12, 1959, 5).

3. Сконцентровувати, напружувати (волю, думки, увагу і т. ін.). *Він зосереджує всю свою волю, щоб робота вийшла як слід* (Сенч., На Бат. горі, 1960, 6); *Французька оперетка.. деморалізує не так, може, публіку, як артистів, затирає їхню індивідуальність, не дозволяє зосередити думку* (Фр., XVI, 1955, 198).

ЗОСЕРЕ́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗОСЕРЕ́ДИТИСЯ**, джуся, дишся, *док.* 1. Збиратися докупи, об'єднуватися, розташовуватися, скупчуватися в одному місці, в одних руках, в одній людини і т. ін. *Центральним місцем у хаті, де зосереджується найбільше малюнків, ..є, безумовно, комин* (Вол., Самоцвіти, 1952, 133); *Все управління зосереджувалося в руках імператора та чиновників, ним призначених* (Іст. середніх віків, 1955, 15); *Група правників, особливо молодших, помалу зосередилась коло судового радника* (Фр., VI, 1951, 208); *Більшість бійців зосередилась у залі другого поверху, де було найбільше вікон* (Гончар, III, 1959, 143); // Виявлятися, втілюватися в кому-, чому-небудь. *Нічого заразді нього не існувало, крім завдання. В такі моменти все життя його зосереджується в зеленкуватих, трохи скошених очах та настовбурчених вухах* (Гончар, III, 1959, 107).

2. Спрямовувати, звертати на кого-, що-небудь свою увагу, свої думки, зусилля і т. ін. *Ми повинні твердо пам'ятати, що джерелом успіхів, чудес, які ми проявили у воєнній справі, було те, що ми завжди зосереджувались на головному, на основному..* (Ленін, 30, 1951, 441); *Кожний робітник.. виконував якусь певну й обмежену частку загальної роботи, зосереджуючись тільки на ній* (Смолич, I, 1958, 75); *Щоб заспокоїтися, зосередитись над розв'язанням цього чергового сюрпризу, Валентин Модестович звернув розмову на інше* (Шовк., Інженери, 1956, 35); // Спрямовуватися, звертатися на кого-, що-небудь (про увагу, думки, зусилля і т. ін.). *Всі думки* [Олега] *чомусь зосереджувалися навколо особи батька* (Ле, Клен. лист, 1960, 164); *Вся його увага зосередилася на одній думці, що раптово виникла, коли* [Завадка] *побачив хлопця над рисунком: та ж такі самі штуки міг би втинати і його Бронко, якби трохи підучити його!* (Вільде, Сестри.., 1958, 124).

3. Ставати зібраним, готовим до чого-небудь, напружуючи свою увагу, свої думки, зусилля і т. ін. *Сальвіні підійшов до підвищення дожів, подумав, зосередився і, непомітно для нас, взяв у свої руки всю юрбу Великого театру* (Моє життя в мист., 1955, 173); *Дуже дивно: як тільки вона розкриває підручник, одразу ж з'являється якась стороння думка, якась мрія і завжде*

зосередитись (Донч., V, 1957, 237); // Заглиблюватися у свої думки, переживання і т. ін. *Валентина вся зосередилася в самій собі, прислухалася до кожного удару під грудьми* (Рудь, Вітер.., 1958, 51); // Посилюватися, напружуватися (про думки, увагу, зусилля і т. ін.). *Музика знімає втому, завдяки їй зосереджується увага, зростає працездатність* (Веч. Київ, 4.IX 1967, 4).

ЗОСЕРЕ́ДИТИ *див.* **зосере́джувати.**

ЗОСЕРЕ́ДИТИСЯ *див.* **зосере́джуватися.**

ЗОСІ́БНА, *присл., розм., рідко.* Те саме, що **зокре́ма.** *Тож він таки нарешті обізвався, ні до кого зосібна не звертаючись: — Так, так... запили ми.. нашу Яринку* (Л. Укр., III, 1952, 668); *Людина виняткової обізнаності з українською літературою і фольклором, він* [В. М. Доманицький] *став кваліфікованим рецензентом праць українських бібліографів і, зосібна, бібліографічних покажчиків М. Комарова про Шевченка й українську драматургію* (Вітч., 2, 1965, 179).

ЗОСКНІ́ТИ, ію, ієш. Док. до **скніти.** *Зоскніти можна за той довгий час!* (Мирний, III, 1954, 345).

ЗОСЛІПУ, *присл.* Недобачаючи або погано розрізнивши. *— Недобачаю, вчора улюблену його склянку фарфорову розбила зосліпу* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 178); *Кури, яких захопило затемнення* [сонця] *поза домом, повитягали шиї і, розбрівшись в різні боки, натикались зосліпу на зустрічні предмети* (Гжицький, У світ.., 1960, 27).

ЗОСТАВА́ТИСЯ *і рідше* **ЗІСТАВА́ТИСЯ,** аю́ся, аєшся, *недок.*, **ЗОСТА́ТИСЯ** *і рідше* **ЗІСТА́ТИСЯ,** а́нуся, а́нешся, *док.* 1. Продовжувати бути, залишатися де-небудь, не покидати якогось місця протягом певного часу. *І вже ж тобі, милий, назад не вертаться! Там тобі, серденько, навіки зоставаться* (Пісні та романси.., II, 1956, 12); *— То ти зоставайся тут на хазяйстві, Левку, а я піду навідаюсь до млина, подивлюся, що воно там робиться* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 77); *Казав Кармель дожидати його, зіститися вдома* (Вовчок, I, 1955, 364); *Так і зосталась у старих Марко та дівчинка Ніна* (Мик., II, 1957, 316); // *також з інф.* Продовжувати перебувати, залишатися де-небудь з певною метою. *Владко часто увечері приходив на свое старе помешкання, зоставався на чай, жартував з Миколайовою* (Фр., VI, 1951, 248); *Одного разу Рябченко прийшов у свято до церкви, вистояв утреню, а тоді.. зостався підождати в сторожці,— там звичайно дожидали люди, поки вдарять до служби* (Гр., II, 1963, 475); *Яресько з своєю озброєною ячейкою зостався вдома ночувати ще одну ніч — на завтра їм було наказано з'явитися в повіт* (Гончар, II, 1959, 229); // Продовжувати перебувати в якому-небудь положенні, знаходитися де-небудь, будучи поміщеним, залишеним там. *Маленькі рученятка обіймалися коло маминої шиї і тоненьки довгенько-довгенько вони зоставалися* (Вовчок, I, 1955, 365); *Гласні підійшли під рундук, поскидали шапки. Тільки один Чіпка з Ловою, як сиділи, так і зосталися* (Мирний, I, 1949, 380); *Любов входить і надіває абажур на лампу, він зоставться до кінця, через що сцена весь час в червонуватому світлі* (Л. Укр., II, 1951, 30); *На лаві зосталась писарева скрипка* (Н.-Лев., II, 1956, 56).

2. Продовжувати бути яким-, ким-, чим-небудь, залишатися в попередньому стані; не змінюватися. *Микита Уласович як поїхав, та побачив сев диво* [відьму], *та так йому рот роззявлений і зостався* (Кв.-Осн., II, 1956, 183); *— Не схотів я зоставаться панським, запріг коня, узяв жінку з дітьми.. та й помандрували у Чорноморію* (Стор., I, 1957, 80); [Роман:] *Я, яким був, таким і зостався.* [Зінька:] *Ти не таким здавався!..* (Крон., II, 1958, 32); *Було просто чудом, що вона зосталася жива серед сеї руїни, серед сотень повалених, вирваних з коренем дерев* (Хотк., II, 1966, 223); *Патентом 1848 року австрійський імператор дав «волю» селянам, але землю й надалі зосталась панською власністю* (Козл., Відродження.., 1950, 7).

◇ **Зоставáйтеся здорове́нькі** *див.* **здорове́нький; Зоставáйся (зоставáйтеся) здоро́в (здоро́вий, здоро́ва, здоро́ві)** *див.* **здоро́вий; Зоставáтися (зоста́тися) на дру́гий рік** — те саме, що **Залиша́тися (залиши́тися) на дру́гий рік** (*див.* **залиша́тися).** *Хвороба то така, що клопотатися б і нічого, та горе в тім, що треба багато часу на неї стратити, а через це може бути таке, що треба зостатися і на другий рік в класі* (Мирний, V, 1955, 404); **Зоставáтися (зоста́тися) при своїй ду́мці** — не змінювати свого наміру. *— Так наш князь запявсь, при своїй думці зостався.— Скільки,— каже-говорить,— по світу не їжджав, у яких царствах -государствах не бував, а такої куниці, ніби красної дівиці, не видав* (Кв.-Осн., II, 1956, 57).

3. *тільки 3 ос.* Продовжувати існувати, зберігатися; не зникати. [Антоніо:] *Життя і мрія в згоді не бувають і вічно борються, хоч миру прагнуть. А в скутку боротьби — життя минає, а мрія зостається* (Л. Укр., III, 1952, 120); *Щука пропала, а зуби зостались* (Укр.. присл.., 1955, 157); *— Тепер завелося чумацтво, одні пісні зосталися* (Стельмах, I, 1962, 50); // Продовжувати жити, залишатися після смерті кого-небудь. *Старий Щербат із жури скоро зійшов у могилу, зосталася удова з дочкою* (Хотк., I, 1966, 102); *Там, де сирота зіститися мав, лучче, аби камінь виріс* (Номис, 1864, № 10694); // Бути в наявності (після використання, вжитку і т. ін. чого-небудь). *Жінка продає якісь корінці, і усяк, хто йде, то й купує тих корінців, і вже кучка невелика зостається* (Кв.-Осн., II, 1956, 476); *До осені звели отару... Зосталось, може, з пару, Та й тих упорали під темну ніч, Щоб більше не кортіло* (Гл., Вибр., 1951, 58); *— Може, гроші зостануться, набери ти Христі хоч абищо на кофтину* (Головко, II, 1957, 120); // *безос. Якби його* [Чішку] *наняти,— хоч би менше з'їжі... все б таки хоч на одежу зосталося!* (Мирний, I, 1949, 147); // *від кого — чого або по кому — чому.* Зберігатися як слід, залишок чогось, що зникло, минуло, або після смерті кого-небудь. *Умер давно той цар з лицем тирана, зостався по ньому — круг і збитий напис* (Л. Укр., I, 1951, 253); *Як умер батько, зараз почав Микола пити, покинув коло хазяйства впадати.. Од хазяйства зосталася сама хата* (Гр., I, 1963, 316); *Безугавно молотила ворожа артилерія і по містечку Перекоп, дарма що від нього зосталась уже тільки величезна купа руїн* (Гончар, II, 1959, 402).

◇ **Зоставáтися (зоста́тися) в па́м'яті (уя́ві)** — те саме, що **Залиша́тися (залиши́тися) в па́м'яті (уя́ві)** (*див.* **залиша́тися).** *— Колись я писав вірші, знав напам'ять Овідія, Горація, а тепер все чисто повилітало з голови, тільки й зосталась в пам'яті березова каша,— сказав Терлицький, наливаючи чарку* (Н.-Лев., III, 1956, 42); **Зоставáтися (зоста́тися) за душе́ю** *див.* **душа́; І (й) ду́ху не зоста́лося** *див.* **дух; Не зоста́лося (не зоста́неться) й сліду** *кого, чого* — про повне, безслідне зникнення кого-, чого-небудь. *Дерево превисоченне було; його так до половини у мілку щепу розбило і усі гілля стерло і ам'яло, так що і сліду їх не зостолось* (Кв.-Осн., II, 1956, 414); **Не зоста́лося (не зоста́неться) й кри́хти** *див.* **кри́хта; Мо́кре місце [не] зоста́неться; Мо́крого ме́ця не зоста́неться** *див.* **мо́крий.**

4. Опинятися в якому-небудь стані, положенні, ставати ким-, чим-небудь або яким-небудь. *Сам* [Павло] *на самоті ніколи не хотів зоставатися, а все туди рветься, де люди* (Вовчок, I, 1955, 178); *Андрійко вилазив*

ногу — слабував, мало не вмер і на цілє життя зостався калікою (Коцюб., I, 1955, 441); *Тров драгунів, які самочинно втрутились у бій, зосталися порубаними* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 399); // *без кого — чого.* Втрачати кого-, що-небудь, залишатися без когось, чогось. *Брати повискакували з хати в одних тільки сорочках і зосталися на світі без копійчини, одежинки і шматка хліба* (Стор., I, 1957, 51); // *у чому.* Скинувши або втративши щось з одягу, виявлятися не повністю одягненим.— *У мене кожух добрий і довгий.— То що, скинеш? А сам у сорочці зостанешся?* (Мирний, III, 1954, 45); // *за ким, кому.* Переходити в чиє-небудь користування, володіння; залишатися у спадщину. — *А земля хіба за нами зосталася? — боязко спитала Христя* (Мирний, III, 1954, 52); — *У Василя хата своя. Умре стара мати, нікому ж вона не зостанеться, тільки Василеві* (Н.-Лев., I, 1956, 81); // *на кого.* Бути догляпутим ким-небудь. — *На кого моя старенька матінка зостанеться?* (Кв.-Осн., II, 1956, 416).

◇ **Зоста́тися (зоста́тися) ду́рнем** *див.* **ду́рень; Зоста́тися (зоста́тися) на бобо́х** *див.* **біб; Зоста́тися (зоста́тися) ні в сих ні в тих** — втрачаючи що-небудь, опинятися в скрутному або незручному становищі. *Левантина* [наймичка] *зоставалася ні в сих ні в тих, бо господарі знову брали Параску* (Гр., II, 1963, 260); **Зоста́тися (зоста́тися) ні з чим** — втратити все. *Ні з чим зостався мій Хома: Води нема й курей чортма* (Гл., Вибр., 1951, 14); **Зоста́тися (зоста́тися) за спи́ною (поза́ду** *і т. ін.*) — те саме, що **Залиша́тися (залиши́тися) за спи́ною (поза́ду** *і т. ін.*) *(див.* **залиша́тися).** *Ми побігли кущами. Віти били нас по обличчях, шкрябали, босі ноги підколювалися. Незабаром Ксеня почала зоставатися позаду* (Гр., I, 1963, 297); *Пешт, східну частину міста, уже було майже цілком очищено від ворога. П'ять тисяч кварталів зосталися за спинами наших бійців* (Гончар, III, 1959, 284).

5. Випадати комусь, припадати на чию-небудь долю. *А тому, тому на світі, Що йому зосталось, Кого батько і не бачив, мати одцуралась?* (Шевч., I, 1963, 39); *Віщувало серце, що як тільки зміцніють синові крила,— не втримати його в хаті, знову сайне по світах. Що ж тоді зостанеться їй?* (Гончар, II, 1959, 198).

6. *в інфін., безос.* Бути на черзі для виконання, здійснення. *До нового року я не мала часу писати, багато було хатньої роботи і люди вештались, а вже ввечері, коли найліпше писати, я була втомлена і зосталось тільки лягати й читати* (Л. Укр., V, 1956, 159).

◇ **Зоста́ється (зоста́лось) [тільки] одно́; Нічо́го не зоста́ється (не зоста́неться),** як... — про становище, коли немає з чого вибирати, а можна діяти лише певним чином. *Одно зостається — або в сіті до павука, або емігрція до Бразілії* (Коцюб., III, 1956, 37).

7. *до чого, перев. безос.* Бути в запасі, бути ще не використаним або не подоланим (про час, відстань і т. ін.). *Тижнів зо три зосталося ще до весілля* (Н.-Лев., I, 1956, 138); *Востанне мотор заглухнув.., коли їм зосталось всього з кілометр доїхати до місця робіт на трасі каналу* (Гончар, Тронка, 1963, 183); *Зісталось Оленці.. год один ще повчиться* (Тесл., Вибр., 1950, 104).

ЗОСТА́ВИТИ *див.* **зоставля́ти.**

ЗОСТА́ВЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зоста́вити.** *Яким майнув у кімнату і довгенько не виходив до гостей. Зоставлене йому місце за столом дожидало його* (Н.-Лев., I, 1956, 190); *У городі гурки* [огірки], *на насіння зоставлені, жовтіють* (Вовчок, I, 1955, 216); *Сівши в кінці стола під портретом командора, проти чільного місця, зоставленого порожнім, подав* [Анна] *знак слугам, щоб частували гостей* (Л. Укр., III, 1952, 403); // **зоста́влено,** *безос. присудк. сл. Попід глинищем, серед колючих хащів та червонястого бур'яну, що росте на солонці, розчищено невеличку нивку, але скільки кривих дерев з червоною корою зоставлено зрідка по ній* (Л. Укр., III, 1952, 124).

ЗОСТАВЛЯ́ТИ, яю, я́єш, *недок.*, **ЗОСТА́ВИТИ,** влю, виш; *мн.* зоста́влять; *док., перех., рідко.* 1. Вирушаючи звідкись або кудись, не брати з собою, залишати на місці кого-, що-небудь. — *Не кидай, Пархіме, нічого; не зоставляй, забирай усе: ти за сі ласощі гроші платив* (Кв.-Осн., II, 1956, 477); *Виходячи з села і сподіваючись на хазяйську одежу, вона свою новішу зоставила дома* (Мирний, III, 1954, 81); *Зоставив дома сім'ю велику — не знаю, чим і живуть* (Гончар, II, 1959, 159); // *на кого.* Вирушаючи кудись, залишати кого-, що-небудь під чиїмось доглядом. *Комісар хутко прийняв рішення. Трьох важко поранених ми зоставляли в танку — на піклування товариша К.* (Ю. Янов., I, 1954, 55); *Положили на віз чималє барильце й горілки, та й поїхали з косарями всі до душі, зоставивши хату на діда, щоб наглядав* (Барв., Опов., 1902, 145).

2. Залишати, віддавати у чиє-небудь користування. *Старші брати, взявши собі дещо з батьківського добра на пам'ятку про батька, зоставили Харитонові, як найменшому в сім'ї.., усе нерухоме добро й господарство* (Н.-Лев., III, 1956, 12); *Хведір.. чує від хлопців, як його батька громада зневажила, зоставивши землю за Прісько* (Мирний, III, 1954, 55); // Передавати у спадщину, заповідати. *Князь прогайнував усю батьківщину, зоставив їй* [дочці] *тільки будинок невеличкий у місті* (Вовчок, I, 1955, 258); — *До чого ж бездарний царат: навіть путящої карти Сиваша нам не зоставив* (Гончар, II, 1959, 397).

◇ **Зоставля́ти (зоста́вити) в спа́док (в нащо́док)** — те саме, що **Залиша́ти (залиши́ти) в спа́дщину (у спа́док)** *(див.* **залиша́ти).** [Д е м к о:] *Один змалку працює, у праці і помира, і дітям в нащадок зоставля одну тільки гірку працю...* (Кроп., II, 1958, 191).

3. Бути причиною появи, виникнення чого-небудь; спричиняти щось. *Він лупить жінку.., годомшить і дітей, ..за вину і без вини зоставляє синці на маленькому тілі* (Коцюб., I, 1955, 439); *Ярошенко побіг, зоставивши після себе кров, розбризкану на сухому грудді, на білій, повитій по стеблах, березці* (Гончар, Людина.., 1960, 94); // Викликати певні почуття, думки і т. ін. *Драма — цікаво написана, легко читається... а проте зоставляє якесь чудне враження* (Мирний, V, 1955, 423); *Тепер вони розуміли, яке було життя без просвіту, але пам'ять зоставила їм відчуття далекої юності, краплю щастя в морі ночі* (Ю. Янов., II, 1954, 118).

4. Відкладати, зберігати щось для кого-, чого-небудь. *Де випросить* [Оксана] *чого з'їсти, а де й нічого не дадуть, то й голодувала часто, зоставляючи дитині і послідню крихту* (Кв.-Осн., II, 1956, 458); *Тоня діловито наливає з бідона води, зоставляє трохи, щоб і собі напитись* (Гончар, Тронка, 1963, 34); *Її лаяли на всі боки й другими способами допікали. То кухарка Параска окропу не зоставить голову змити, то дід вітра не достягне, як вона у колодязь упустить* (Григ., Вибр., 1959, 101); // **Призначати для чого-небудь.** *Він таки найняв п'ятнадцять десятин поля. П'ять уже зорав на яяб, останні зоставив на ярину, баштан і огородину* (Мирний, IV, 1955, 213); // Не віддавати, тримати у себе. — *Якщо Вам ся п'єса не конче потрібна, то довольте мені ще на який час зоставити її у себе...* (Л. Укр., III, 1952, 583).

◇ **Зоставля́ти (зоста́вити) на насі́ння** *див.* **насі́ння; Зоставля́ти (зоста́вити) на сльо́зи** *див.* **сльоза́; Не зоста́вити ні кри́шки, ні по́кришки** *кому* — нічого не залишити кому-небудь. [Г а р к у ш а:] *Сутяжники*

загарбали всю мою худобу і не зоставили мені ні кришки, ні покришки (Стор., I, 1957, 299).

5. Пропонувати кому-небудь затриматися десь, примушувати кого-небудь не покидати якогось місця, посади і т. ін. *На що ж йому й зоставляти мене у себе? на що калати: зостаньтесь, я з вами маю побалакати?..* (Мирний, V, 1955, 170); — *Тільки й чули,— кажуть,— що дуже твого Семенка катували, а таки зоставив панич при собі його* (Вовчок, I, 1955, 35); // *в інфін.* Просити, примушувати затриматися з певною метою. *Було Хвеська одна і в поле ходить, а свого Хвеська, неначе хлоп'ятко, зоставляла двору стерегти* (Стор., I, 1957, 36); *Усякий раз вони його зоставляли у себе обідати* (Кв.-Осн., II, 1956, 55).

6. Ітн. Вирушати звідки-небудь, покидати якесь місце. *Ой не страшні тому, браття, глибокії рани, Хто у бою свою почесть і життя забуває, ..Золотий батьківський престол зоставляє* (Мирний, V, 1955, 266); // Залишати кого-небудь без своєї уваги, турбот, любові і т. ін. — *Отець мій буде розбирати моє хотіння ...він не зоставить покірної дочки...* (Кв.-Осн., II, 1956, 359); // *тільки док.* Залишити сиротами (дітей). *Стьопа знав, що сестру Валентини Григорівни розстріляли фашисти і вона зоставила по собі такого ж, як і Стьопа, сироту Володю* (Кучер, Дорога..., 1958, 24).

7. Зберігати, не знищувати, залишати недоторканним. *Всі запорожці голили собі голови і зоставляли тільки повище лоба одну чуприну* (Стор., I, 1957, 265); [Я в д о х а:] *Задумали спродувати цю худобу, хоч би корову рябушечку зоставили* (Кроп., II, 1958, 474); // *також з інфін.* Залишати у попередньому стані, положенні. *Який вжиток чи пожиток Матиме людина З того плуга, що бур'яну Не видере в полі, А зоставить з корінцями Рости на роздоллі?* (Граб., I, 1959, 522); *Розвеселившись, гості гуртом стали упрошувати Данька, щоб не вирався, щоб не зоставив Мокрину вік сидіти в дівках...* (Гончар, Таврія, 1952, 13).

◇ **Зоставля́ти (зоста́вити) на дру́гий рік** — не переводити в наступний клас (учня, учениці).

8. *тільки док., ким.* Зробити яким-, ким-, чим-небудь, спричинити певний стан. *І й такі, що вимагають щирості не скажи для того тільки, щоб зоставити повік нещасливими ймовірних!..* (Вовчок, I, 1955, 214); [І в а н:] *Скільки, брат, не думай, а прийдеться помирать; так хіба не однаково: чи дома вмерти, чи на війні? А то горе, як калікою на весь вік зоставлять...* (Кроп., I, 1958, 112).

◇ **Зоставля́ти (зоста́вити) на боба́х** *див.* **біб.**

9. *без чого.* Не давати, позбавляти чого-небудь. — *Гріх, кажу, вам буде, як на старості літ зоставите мене без шматка хліба й осоромите мою сиву голову!..* (Вас., I, 1959, 144); *Їм здавалося, що Цимбал дів занадто мляво, поміркована, що за своїми балачками він усе тут прогавить, зоставить їх без роботи* (Гончар, I, 1959, 39).

10. *із часткою* **н е**, *тільки док.* Використати до кінця, повністю. *Дяки і гості пообідали... чи то пак, ..кісточки пересмоктали; а що напитків, такі крапелини не зоставили* (Кв.-Осн., II, 1956, 485); // Позбавитись чого-небудь, знищити когось, щось повністю. *Москалі приложилися бух! бух! бу-ух.. Ні душечки не зоставили ворогів* (Мирний, I, 1949, 232); *Старанно зав'язавши галстук, Кагат вичистив піджак, не зоставивши на ньому жодної порошинки* (Шовк., Інженери, 1956, 6).

◇ **І кі́стки живо́ї не зоста́вити** *див.* **кі́стка; Не зоставля́ти (не зоста́вити) ка́мня на ка́мені** *див.* **ка́мінь.**

ЗОСТАНОВИ́ТИ *див.* **зостано́влювати.**

ЗОСТАНОВИ́ТИСЯ *див.* **зостано́влюватися.**

ЗОСТАНО́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗОСТАНОВИ́ТИ**, новлю́, но́виш; *мн.* зостано́влять, *док., перех., розм.* 1. Припиняти чий-небудь рух; зупиняти. *Коней зостановили біля ниви* (Мирний, IV, 1955, 243).

2. Примушувати залишатися де-небудь; не відпускати. *Настя візьме до себе погодувати Галю та й цілий день продержить і ночувати зостановить* (Мирний, IV, 1955, 70).

3. Не радити щось робити, утримувати від чого-небудь. *Проценко мав був щось сказати. Довбня рукою зостановив його* (Мирний, III, 1954, 248).

4. Затримувати, зосереджувати на кому-, чому-небудь (погляд, очі, увагу і т. ін.). *Христя не знає, куди свої очі напрямити, на чому їх зостановити* (Мирний, III, 1954, 318).

ЗОСТАНО́ВЛЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗОСТАНОВИ́ТИСЯ**, новлю́ся, но́вишся; *мн.* зостано́вляться; *док., розм.* 1. Припиняти свій рух; зупинятися. *Параска зостановлювалася коло кожного двору, гукала-кричала на всю улицю* (Мирний, IV, 1955, 81); *Раз його коник зостановився. Просить він коника і грозить, але той не хоче з місця поступитися* (Калин, Закарп. казки, 1955, 49).

2. Тимчасово залишатися, поселятися де-небудь. *Поїдемо ми з Вами на Одесу, там зостановимось днів на два-три.., а потім морем поїдемо в Ялту* (Л. Укр., V, 1956, 189).

3. *тільки 3 ос.* Припинятися, перериватися. *Була хвилина, що віткання його зостановилось; тіло похолонуло* (Мирний, I, 1954, 310).

4. Спинятися, робити перерву в своїх діях. *І почала* [Христя] *розказувати. Спершу тихо, трудно слова зривалися в її язика; вона червоніла, зостановлювалася, пригадувала...* (Мирний, III, 1954, 182).

5. *перев. 3 ос.* Затримуватися, зосереджуватися на кому-, чому-небудь (про погляд, увагу і т. ін.). *Його погляд, тихий та ласкавий, так довго зостановився на їй...* (Мирний, III, 1954, 159).

ЗОСТА́РЕНИЙ *див.* **зіста́ренний.**

ЗОСТА́РИТИ *див.* **зіста́рити.**

ЗОСТА́РИТИСЯ *див.* **зіста́ритися.**

ЗОСТА́РІТИСЯ *див.* **зіста́рітися.**

ЗО́СТАРУ, *присл., рідко.* Через старість. [М а к с и м:] *Бачите, я іноді зостару таке плету, що й сам докупи не зберу* (Кроп., I, 1958, 393).

ЗОСТА́ТИСЯ *див.* **зоставáтися.**

ЗО́СТРАХУ, *присл.* Через страх, злякавшись. *Він кричав так люто, а його обличчя було таке страшне, що я, зостраху, кинувся геть із кузні...* (Гр., I, 1963, 289).

ЗОСТРІ́НУТИ *див.* **зустрічáти.**

ЗОСТРІ́НУТИСЯ *див.* **зустрічáтися.**

ЗОСТРІ́ТИ *див.* **зустрічáти.**

ЗОСТРІ́ТИСЯ *див.* **зустрічáтися.**

ЗОСТРІЧА́ТИ *див.* **зустрічáти.**

ЗОСТРІЧА́ТИСЯ *див.* **зустрічáтися.**

ЗОТЛІВА́ТИ *і рідше* **ЗІТЛІВА́ТИ**, áю, áєш, *недок.*, **ЗОТЛІ́ТИ** *і рідше* **ЗІТЛІ́ТИ**, ію, ієш, *док.* 1. *перев. 3 ос.* Руйнуватися, розпадатися від тривалого використання, лежання і т. ін. — *Юхимові так треба хоч би сорочку білу. Мабуть, уже та й зотліла на ньому* (Головко, II, 1957, 366); *Ще той папір від часу не зотлів,— І пам'ятка лишилась людям здавна,— Де за неграмотних французьких королів Підписувалась Анна Ярославна* (Павл., Бистрина, 1959, 24); // Поступово розкладатися гнити. *Карали всіх, хто потаємно карбував ті мідяки: злочинцям відсікали правиці й прибивали їх до стіни Монетного двору, де вони й висихали чи зотлівали...* (Ільч., Козацьк. роду..., 1958, 516);

Уже на вулицях лютує грізний бій, і падають кати, щоб у землі сирій зотліти назавжди... (Сос., II, 1958, 478); *Лягла* [стерня] *у теплий перегній, Зітліла* (Мал., Звенигора, 1959, 188).

2. *перев. 3 ос.* Тліючи, згоряти до кінця, перетворюватися на попіл. *Згоріло* [село], *зотліло, Попіл вітром розмахало, І сліду не стало* (Шевч., II, 1953, 151); [Харитон:] *Соломія Гаврикова стояла позад мого Юхима, задрімала.. та й притулила свічку до Юхимової кухвайки: геть спина так і зотліла!..* (Кроп., II, 1958, 46); * Образно. *Неначе з днів дитинства, з далини, На карті постають передо мною Зелені суходоли і моря, В рудих пустелях зотліва зоря* (Перв., I, 1958, 513); *Я сам горю в труді й горів, Готовий, наче жар, зітліти, Але повчився в шахтарів В труді, не гаснучи, горіти* (Шпорта, Вибр., 1958, 437).

3. *перен.* Не знаходячи вияву, поступово зникати (про почуття). *Я знаю, що то есть бажання, Котрих надія не зогріва; Я знаю те тяжке змагання, Що в грудях марно зотліва* (Сам., I, 1958, 100); *Зараз у мене в кишені шелестить біленький папірець з отим чудодійним словом «зараховано», а радості немає. Мабуть, зотліла вона в чеканні* (Мушк., Серце.., 1962, 264).

ЗОТЛІ́ЛИЙ, *рідше* **ЗІТЛІ́ЛИЙ**, а, е. Діспр. акт. мин. ч. до **зотліти, зітліти**; // у знач. прикм. Праворуч *від кістяка в трьох маленьких зотлілих шкатулках знаходились буси* (Париси стар. іст. УРСР, 1957, 170); *Зітлілі дупла* [верб] *дихають хмільною прілістю* (Стельмах, I, 1962, 400); *В ярках, під ніздруватим снігом — зажеврюніло струмками, в садах і діброва, під зотлілим листям, заворушилася голочками молода травичка* (Грим., Незакінч. роман, 1962, 204); *Не сумуйте, що купа на купі Всі поляжем за діло свяге: На зітлілому нашому трупі Невмируще братерство зросте!* (Граб., I, 1959, 74); *Земля розсипалася під пучками, як зотлілий жар* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 140); *Раптом побачу спотворені мрії, мертві надії, зотлілу любов* (Л. Укр., I, 1951, 249).

ЗОТЛІ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зотліти.** *Моїм кістям зотління я бажаю* (Сл. Гр.).

ЗОТЛІ́ТИ *див.* **зотлівáти.**

ЗОТНУ́ТИ *див.* **стинáти**[1].

ЗОТНУ́ТИЙ, а, е, *рідко.* Діспр. пас. мин. ч. до **зотну́ти.** *За пересвідчення лягли Сини так славно, як жили: Один — на ворожому огні, Два інших — зотнуті в борні* (Граб., I, 1959, 400).

ЗОХО́ТИТИСЯ, о́чуся, о́тишся, *док., розм.* Виявити охоту, бажання; захотіти. — *Як брат зохотиться, то й прийдемо,— сказала писарша* (Н.-Лев., IV, 1956, 61); *І думала тепер* [Мелашка], *доручаючи сестрі блискучого гострого серпа: «Хай тільки вона вийде на поле, хай тільки побачить, як люде жнуть, то не втерпить — зохотиться жати»* (Л. Янов., I, 1959, 152); *Як вернулась Маруся разом з Василем, то зараз зохотилась платки подавати* (Григ., Вибр., 1959, 38); — *Оце ж мед зохотився везти, та дорогою забувся куди: до вас, чи в комору?* (Стельмах, Правда.., 1961, 16); *За батька Ремо-Сойфеддіна зохотився бути сам Гасан* (Досв., Гюлле, 1961, 92).

ЗО́ЧИТИ, чу, чиш, *док., перех., рідко.* Те саме, що **поба́чити.** — *Скоро лиш його я зочив, То й до нього я прискочив* (Фр., XII, 1953, 55); — *А це що? гармата?* — *скрикнув жвавий Константин, зочивши.. заряддю гармату* (Крим., А. Лаговський, I—II, 1905, 109).

ЗО́ШИТ, а, ч. 1. Зшиті аркуші чистого паперу в обкладинці для писання або малювання. *Вдень батько ходить у гімназію, поливає і пересаджує квіти в садку, виправляє учнівські зошити* (Смолич, II, 1958, 16).

Загáльний зóшит *див.* **загáльний.**

2. Окремий випуск періодичного видання або великого друкованого твору, що виходить частинами.

ЗОШИТО́ВИЙ, а, е. Прикм. до **зо́шит.**

ЗО́ШИТОК, тка, *ч.* Зменш.-пестл. до **зо́шит.** *Я закарбую ті сліди, І клас, і парту у чорнилі, І потерті зошитки малі, І піонерські, серцю милі. Тривоги, радощі й жалі* (Мал., Звенигора, 1959, 315).

З-ПЕ́РЕД, *прийм., з род. в.* Сполучення з прийм. **з-перед** виражають:

Просторові відношення

1. Уживається при вказуванні на об'єкт, від якого забирають, віддаляють кого-, що-небудь. *Федора прибрали з-перед баринових вікон* (Мирний, IV, 1955, 236).

2 Уживається при вказуванні на об'єкт, перед яким, попереду якого що-небудь відбувається. *Переселенці розступилися і виставили з-перед себе Радивона Курдика* (Бабляк, Витн. сад, 1960, 15).

Часові відношення

3. *рідко.* Уживається при вказуванні на час, раніше якого відбувалася певна дія. — *Я не мала відваги порівняти тебе з своєю мрією з-перед десяти років. Як змінили тебе роки, Ромо!* (Вільде, На порозі, 1955, 14).

4. *рідко.* Уживається при вказуванні на особу, раніше за яку хто-небудь виконує певну дію. — *Я пирогів не їв,— хлипав Лейбуньо..— А хто ж з-перед тебе з'їв?* (Фр., II, 1950, 82).

З-ПІД, *рідше* **ІЗ-ПІД**, *прийм., з род. в.* Сполучення з прийм. **з-під (із-під)** виражають:

Просторові відношення

1. Уживається при вказуванні на дію або рух з місця, чим-небудь прикритого зверху. *Тече вода з-під явора Яром на долину* (Шевч., II, 1953, 363); *З-під шолома спливало довге і густе, сивіюче вже волосся на його плечі* (Фр., VI, 1951, 58); *Бараболя.. витягає з-під тапчана батіг та полотняну торбу* (Стельмах, II, 1962, 61); *Із-під бірлявої ряднини Обличчя жовте виглядa* (Рильський, I, 1960, 199); // Уживається при вказуванні на дію або рух з місця, що знаходиться безпосередньо біля якого-небудь предмета. *Та й пішов собі* [старий] *з-під хати В садок походити* (Шевч., II, 1963, 336); — *Чи не привалить тут нас?* — *глянув котрийсь на стелю.* — *Не проб'є!* — *бадьоро відповіли йому з-під стіни.* — *Не повинно пробити!* (Гончар, III, 1959, 156).

2. Уживається при вказуванні на місце (перев. місцевість), звідки хто-небудь родом, прибув або щось привезено і т. ін. *Раз, а інколи й двічі на рік прибувала до нас десь з-під Миргорода наша тітка* (Вас., II, 1959, 459); *Він здалека, він з-під Джанкою* (Мур., Весілля.., 1949, 8).

Об'єктні відношення

3. Уживається при вказуванні на предмет (посуд, тару і т. ін.), який раніше був вмістилищем чого-небудь. *Біля молочної крамниці дзвеніли бідони з-під молока* (Томч., Готель.., 1960, 5); *У трофейних бочках з-під пального грілася вода* (Гончар, III, 1959, 127).

4. Уживається при вказуванні на об'єкт, стан, положення і т. ін., від якого хто-, що-небудь звільняється. *Він пообіцяв Парасці, що вона його буде, що він її визволить з-під кріпацтва, коли так не віддадуть, він украде її і таємно повінчається* (Мирний, IV. 1955, 36); *Іван Вазов заслужив таку любов до себе тим, що він був полум'яним патріотом своєї батьківщини,— що він увесь час боровся за визволення свого народу з-під турецького гніту* (Тич., III, 1957, 403); *Найдужче страхало*

Сильвестра: з-під батькової волі син вибився! (Горд., II, 1959, 186); *Звільнити з-під варти.*

З-ПО́ЗА, *прийм., з род. в.* Уживається при вказуванні на предмет, з протилежного або зворотного боку якого спрямовано рух, дію. *Усі гості з-поза столиків вовком на мене глипали* (Март., Тв., 1954, 199); *Здалеку, з-поза річки, стріляли гармати* (Довж., I, 1958, 450); *Блиснуло сонце з-поза гір в зеленому саду* (Крим., Вибр., 1965, 50).

З-ПОЗА́ДУ, *присл., діал.* З-за спини. — *Міряй в око* [ведмедя], *боярине! — шепнув з-позаду Максим* (Фр., VI, 1951, 14).

З-ПО́МІЖ, *прийм., з род. в.* 1. Уживається при вказуванні на середовище або сукупність предметів, звідки виходить, виділяється, випадає і т. ін. хто-, що-небудь; з. *Від того дня почали звірі день поза день посилати Медведеві одного з-поміж себе на страву* (Фр., IV, 1950, 71); *З плавнів вставала ніч. Спочатку морок поліз з-поміж очеретів, а за ним дихнули озерця й купини білим туманом* (Коцюб., I, 1955, 363); *Гнат вийняв засмальцьований блокнотик, розгорнув його, з-поміж листочків посипалися хрихти і тютюнова потеруха* (Тют., Вир, 1964, 33).

2. Уживається при вказуванні на сукупність осіб або предметів, серед яких хтось, щось перебуває або відбувається яка-небудь дія. [Г е л е н:] *Ся діяєма, сяя патериця — то знаки влади над всіма царями. Я рівного собі не маю тут з-поміж усіх владарів і героїв* (Л. Укр., II, 1951, 300); *З-поміж образів, Бучмою створених, образ Леніна — серцем отеплений!* (Тич., II, 1957, 37); *Витягнувшись понад шосе, ледве видніється вона* [словацька Грінава] *черепичними дахами з-поміж садів* (Гончар, III, 1959, 316).

З-ПО́НАД, *прийм., з род. в.* Уживається при вказуванні на предмет, через верхній край якого спрямовано дію, рух. *Так застало його й ранішнє сонце, коли визирнуло з-понад чорних борисівських дахів* (Фр., V, 1951, 409); *Заглиблений у книг нових і давніх стоси, Він слухав голоси з низин і з-понад хмар* (Рильський, I, 1960, 324); // Уживається при вказуванні на предмет, місце, у безпосередній близькості від якого починається якась дія. *Далеко десь з-понад самого Бугу сірою грудочкою покотився у село заєць* (Стельмах, I, 1962, 128).

З-ПОПЕРЕ́Д, *прийм., з род. в., розм.* Те саме, що **попере́д.**

З-ПОСЕРЕ́Д, *прийм., з род. в.* 1. Уживається при вказуванні на середовище або сукупність предметів, звідки хто-, що-небудь виходить, виділяється і т. ін.

2. Уживається при вказуванні на сукупність осіб або предметів, між якими перебуває хто-, що-небудь чи відбувається якась дія. *Відтам* [з садка] *чути було й дитячий дзвінкий сміх, і жіночі срібні голоси, і якесь любе шептання з-посеред потопи листя* (Фр., I, 1955, 271); // Уживається при вказуванні на сукупність осіб чи предметів, серед яких виділяють, вирізняють кого-, що-небудь за певними ознаками. *Стрільба, чимраз виразніша, долітала звідусіль. З-посеред неї натренноване Хомине вухо вирізняло знайоме чахкання батальйонних мінометів* (Гончар, III, 1959, 358).

З-ПРОМІ́Ж, *прийм., з род. в., розм.* Те саме, що **з-по́між.**

ЗРАБО́ВАНИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зрабува́ти.** *В темнім шатрі на ліжку, покритім м'якими, зрабованими перинами, сиділа Мирослава і гірко плакала* (Фр., VI, 1951, 71).

ЗРАБУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., діал.* 1. Забрати силою. — *Пан скине щотяжчий податок зі своїх плечей та поставить на твої. Та й зрабують у тебе порося, в сусіда корову* (Март., Тв., 1954, 184).

2. Придбати грабіжництвом.

ЗРА́ДА, и, *ж.* 1. Перехід на бік ворога; віроломство, зрадництво. — *Справді бачу, що тобі нам тут жити, коли під самим моїм боком як гадюка клубиться чорна зрада* (Фр., IV, 1950, 108); *Зрада кримського хана докорінно змінювала становище всього козацького війська* (Кач., Вибр., 1947, 301); *Лежить розстріляний за зраду батьківщини і товариства Андрій* (Довж., I, 1958, 264).

2. Порушення вірності у коханні, дружбі. *Співав він, що любив колись щиро та вірно, а йому зрада сталась несподівана* (Вовчок, I, 1955, 203); *Ти коханого, подружко, чарувала, Зрада вдарила у серце, ніби грім* (Забашта, Квіт.., 1960, 143).

3. Відмовлення від своїх переконань, поглядів і т. ін. *Найменша поступка революційному оборонству є зрада щодо соціалізму..* (Ленін, 24, 1950, 44).

ЗРА́ДЕЦЬ, дця, *ч., діал.* Зрадник. *Султанові зрадці сей лист донесли* (Фр., XI, 1952, 350).

ЗРА́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зра́дити** 1—3. *Я не ображаюсь, бо розумію.. психологію людини, багато раз зрадженої і зневаженої приятелями, здавалось би, найщирішими* (Л. Укр., V, 1956, 354); *Зраджена й кинута я, безутішная, Жертва чужого гріха...* (Пісні та романси.., II, 1956, 249); // *у знач. прикм. Не хились додолу, зраджений козаче, Про лиху пригоду навіки забудь* (Граб., I, 1959, 128); // **зра́джено,** *безос. присудк. сл. Мені спало на думку, що, як всякий перевертень ненавидить те, що зраджено ним, так і Стадницький ненавидить український люд, з якого вийшли його пращури* (Стельмах, I, 1962, 14); [М а т у ш к е г у м е н я:] *Чого ж ти безталанна, нещасна? Любила може кого, та зраджено тебе?* (Мирний, V, 1955, 70).

ЗРА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗРА́ДИТИ,** джу, диш, *док., перех., рідше кому, чому, а також без додатка.* 1. Займатися зрадництвом, діяти підступно, віроломно по відношенню до кого-, чого-небудь. *Князі й бояри.. зраджують край свій очевидячки* (Фр., VI, 1951, 55); [П р о ч а н и н:] *Я не такий, щоб зрадити людину, та ще таку добрячу* (Л. Укр., III, 1952, 127); *О Батьківщино!.. Не зрадили тебе твої донецькі діти* (Сос., II, 1958, 477); *Саксонська знать зрадила свій народ і почала допомагати Карлу* [Великому] (Іст. середніх віків, 1955, 26).

2. Порушувати вірність у коханні, дружбі. *Розпускає* [чоловік] *поміж люди вісті, що він напивається з її причини, бо вона буцім його зраджує* (Март., Тв., 1954, 267); *Кохана, подруго моя, Одним тебе розважу: Не зраджував нікого я І тебе ж повік не зраджу* (Воскр., З перцем!, 1957, 48); *Зрадила та, що любила... Зрадила мила мені,— Пусто у серці без неї, Сумно, як в темній труні* (Олесь, Вибр., 1958, 95).

3. Відмовлятися від попередніх звичок, переконань, поглядів і т. ін., переставати дотримуватися чого-небудь. *Він звик здавна радіти кожному слову Гоголька, і не зраджував цій звичці; уважно вслухався в зміст написаного, милувався своїм молодим другом* (Полт., Повість.., 1960, 539); *Соціал-шовіністи, зрадивши соціалізм і перейшовши на сторону «своїх» капіталістів, природно розкололись відповідно до групування капіталістів у війні* (Ленін, 24, 1950, 285); *Він взнав усю історію морського роду Богучарів, з якого тільки старший Устим зрадив морські традиції — став сухопутним артилеристом* (Кучер, Чорноморці, 1956, 64).

Зра́джувати (зра́дити) своє́му сло́ву — не дотримуватися свого слова. *Було так, щоб державний вінценосець Своєму слову зрадив, віру вбив?..* (Крот., Вибр., 1959, 540); **Зра́джувати (зра́дити) себе́** — переставати бути самим собою, змінювати свою вдачу, поведінку і т. ін. *Саня голосно розсміялась. Гриць не зраджував себе: завжди бував в нею отаким недотепою* (Шовк., Інженери,

1956, 107); **Не зра́джувати (не зра́дити) своє́ї нату́ри (вда́чі)** — діяти, чинити відповідно до своєї вдачі. — *Тепер побачимо, якої ти заспіваєш, дорогенька Устинко,— уже без лайки звернувся* [управитель] *до Морозенчихи, і тут не зраджуючи своєї натури: чим більше мав когось покарати, тим солодше звертався до нього в розмові* (Стельмах, I, 1962, 347); *Батько сількора Василя.. був людиною некваплівою. Ні разу на своїм віку нікуди він не поспішив і не зрадив своєї вдачі й по цей день* (Довж., I, 1958, 71).

4. *перен.* Втрачатися, слабнути (про пам'ять, зір, слух і т. ін.). *Згодом, коли артист при мені репетирував роль, я підказував йому текст, бо його часом зраджувала пам'ять* (Сміл., Сашко, 1957, 32); *В масі людей він* [дід Сава] *хотів побачити Діну, але старі очі зраджували, запливали сльозою й затуманювали світ* (Дмит., Наречена, 1959, 46); *Голос йому не зрадив, і слова все так само впевнено зривалися з уст* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 220); // Переставати виявлятися (про стан, почуття). *Терпіння зраджувало стару, але вона не виказувала цього* (Тют., Вир, 1964, 232); *Відчуття часу не зраджувало міцмана* (Кучер, Чорноморці, 1956, 310); // Переставати сприяти кому-небудь у чомусь (перев. про долю). *На літературну ниву я вийшов ще не скоро. Одтягувало живе життя, зраджувала доля* (Вас., IV, 1960, 40).

Му́жність зра́джує (зра́дила, зра́дить) *кого* — хто-небудь втрачає мужність. — *Чи зуміє ви до кінця бути правдивим в своїй повісті? Чи не зрадить мужність?* (Кач., II, 1958, 16); **Сі́ли (сі́ла) зра́джують (зра́джує** *і т. ін.*) *кого* — сили вичерпуються у кого-небудь, покидають когось. *Мене зраджують сили, і я тихо присідаю на землю* (Мик., Повісті.., 1956, 18); *Не втекти бідасі* [ластівочці]: *Скоро зрадить сила; Бистре око в рябця І міцніші крила* (Граб., I, 1959, 213).

5. Виявляти, виказувати що-небудь перед кимось. *Вони одягались завсіди порядно, навіть елегантно; ані в їх вигляді, ані в міпах, ані в словах ніщо не зраджувало тяжкої боротьби за щоденний хліб* (Фр., VI, 1951, 203); *Він затамовує навіть віддих, боячись подати знак життя, боячись зрадити свою присутність у хаті...* (Коцюб., I, 1955, 154); *Від хвилювання він аж побілів, хоча намагався жодним словом, жодним рухом не зрадити себе* (Собко, Біле полум'я, 1952, 235).

6. Не виправдовувати чиїх-небудь надій, сподівань. *Перше враження від Славка не зрадило його* (Кон., Лейтенанти, 1947, 143).

ЗРА́ДЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗРА́ДИТИСЯ**, джуся, дишся, *док.* 1. *тільки док., розм.* Видати, виказати себе чим-небудь. *Скільки обережності треба, щоб не зрадитися перед ворогами!* (Коцюб., I, 1955, 163); *Вся душа її схоронилася в тій хвилі в її очах, і вона сховала їх, як і себе, щоб не зрадитись перед ним про те, що тремтіло в серці...* (Коб., III, 1956, 359); — *Ще, може, завдалегідь дізнаємося, де печеніги засіли. Вони самі зрадяться, коли прийде пора до набігу* (Оп., Іду.., 1958, 58).

2. *тільки недок.* Пас. до **зра́джувати** 1.

ЗРА́ДИТИ *див.* **зра́джувати.**

ЗРА́ДИТИСЯ [1] *див.* **зра́джуватися.**

ЗРА́ДИТИСЯ [2], джуся, дишся, *док., рідко.* Порадившись, вирішити що-небудь, домовитися про щось. *Зрадились, щоб піти до попа* (Сл. Гр.).

ЗРАДІ́ЛИЙ, а, е. 1. Дієпр. акт. мин. ч. до **зради́ти.** *Соломія вивела з юрми зраділого такою ласкою Івана* (Коцюб., I, 1955, 378).

2. *у знач. прикм.* Який зрадів, відчув радість; радісний, веселий. *Настала весна — довгождання, тепла й пахуча і покликала зраділих хліборобів у степ* (Цюпа, Три явори, 1958, 29); * Образно. *Берізка біла березневі бачить сни й прокидається зраділа, що діждалася весни* (Забіла, У.. світ, 1960, 78); // Який виражає радість, веселощі. *На зорямому тлі побачив Давид її, Зіньчине, змучене й зраділе обличчя* (Головко, II, 1957, 180).

ЗРАДІ́ЛО. Присл. до **зраділи́й** 2. *Дівчинка зраділо ляскав в долоні і заливається зо сміху* (Чаб., Балкан. весна, 1960, 74).

ЗРАДІ́ТИ, і́ю, і́єш, *док., без додатка, кому, чому, з кого — чого, розм. ким, чим.* Відчути радість. *Зраділи всі* [звірі], *що Лис такий моторний, Що буде їм вечеря і обід* (Гл., Вибр., 1951, 110); *Пішов би я в Україну, Пішов би додому, Там би мене привітали, Зраділи б старому* (Шевч., II, 1953, 67); *Навіть як запропонував Корній піти до дубів — кавуни їсти, відмовився* [Павлуша], *зрадівши нагоді залишитися самому* (Головко, II, 1957, 272); *Зітхнула* [Сахно] *легко, зрадівши з того, що тут таки є живі люди* (Смолич, I, 1958, 64); * Образно. *Звився жайворонок високо під чисте, неначе нове, небо і заспівав про те, що мертва земля вжила знов, що сонце, зрадівши щастям землі, стало ласкавим, теплим, ясним* (Коцюб., I, 1955, 75).

ЗРАДЛИ́ВЕЦЬ, вця, ч., *рідко.* Те саме, що **зра́дник.** *Я жив — боровсь, тя довелось Од зради помирать; Одним журюсь, що не вдалось Зрадливця покарать* (Бернс, Вибр., перекл. Лукаша і Мисика, 1959, 39).

ЗРАДЛИ́ВИЙ, а, е. 1. Здатний на зраду, на підступний, віроломний вчинок. *Андрій мовчки посміхається: роля зрадливого сина Бульби йому дуже подобається...* (Вас., I, 1959, 153); *У лісах над Ірпінем чатує зрадливий і підступний ворог — і Щорс часто відвідує околиці Києва, розмовляє з розвідниками, що побували в тилу у ворога* (Скл., Легенд. начдив, 1957, 61); *Коли їх* [паліїв війни] *слуги, плазуни зрадливі, Підіймуть руки на всесвітню правду, На дружбу нашу чисту,— горе їм!* (Рильський, III, 1961, 9); // Власт. зрадникові. *Гончар не помітив ні її ластовиння, ні синюватих уст, ні тієї щербинки в зубах, що була вірною прикметою зрадливої вдачі* (Стельмах, I, 1962, 301); *Рвалася* [Любов Прохорівна] *на простір полетіти прибраним метеликом, ледве тамуючи зрадливі думки* (Ле, Міжгір'я, 1953, 51); // Здійснюваний зрадником. *Звістка про зрадливий напад на Мартинка блискавкою рознеслася з уст в уста, і кожен козак готував себе до бою в найближчу хвилину* (Ле, Наливайко, 1957, 259).

2. Який порушує вірність у коханні, дружбі; невірний. *Не виходить чорнобрива Із темного лугу, Не виходить зрадлива...* (**Шевч.**, II, 1963, 152); *То ти вже про те і не згадуєш, ні,— Що серце давно віддала ти мені? Те миле й зрадливе серденько своє!* (Л. Укр., IV, 1954, 83); * Образно. *Місяць березень брехливий і зрадливий — то до зими тулиться, то до весни* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 36).

3. *перен.* Який має, містить у собі несподівану небезпеку. *Ця тиша могла бути зрадливою, через це тривога не зникала* (Шиян, Партиз. край, 1946, 137); *Перед його очима Анка по коліна загрузла в зрадливе болото, в тайгову трясовину, що сховала свій смертельний капкан під веселим зеленим килимом* (Донч., II, 1956, 53); // Який виказує, виявляє те, що хотілося б приховати, затамувати. *За порогом Христя, закриваючи за собою двері, відчуває зрадливе, неприємне тремтіння в ногах* (Рибак, Зброя.., 1943, 182); *Не міг* [Харитон Максимович] *глянути на Тамару, заплющував очі, щоб була зрадлива сльозинка не впала на Тамарину руку* (Хижняк, Тамара, 1959, 8); // Який може підвести в потрібний момент; ненадійний. *Тепер же я маю тільки подякувати за честь, яку зробили мені Ви* [І. Франко].., *запрошуючи мене до роботи, та й взятись до тієї роботи так завзято, як*

тільки дозволить мені моє зрадливе здоров'я (Л., Укр., V, 1956, 211).

4. *перен.* Який легко і часто змінюється; мінливий. *Зрадлива доля мужича..— неврожай, чи градом хліб побило, чи пожежа змела двір, чи чума, сибірка на худобу, лишився без тягла...— був хазяїн і нема!* (Головко, II, 1957, 514); *Навкруги чорне страшне море, безодня води й гніву. Воно іноді поманить ласкавою синьою фарбою, ..почне чарувати. А натура його зрадлива* (Ю. Янов., II, 1958, 41).

5. *перен.* Який може ввести в оману; обманливий. *Знову завмирає в чеканні страждення хліборобське серце, плекає зрадливі сподівання, марить тим житнім колосочком, тим дрібним, але своїм зернятком, на якому тримається його життя* (Стельмах, I, 1962, 361).

ЗРАДЛИ́ВИЦЯ, і, *ж., рідко.* Жін. до **зрадли́вець**. — *Вставай, Самсоне! Вороги на тебе! — Покликнула зрадливиця Даліла* (Л. Укр., I, 1951, 336).

ЗРАДЛИ́ВІСТЬ, вості, *ж.* Властивість за знач. **зрадли́вий**. — *В потоках заздрості, презирства і злоби, Знеможений зрадливістю людською, Я від ударів злих невірної судьби Звик обвиватись одною рукою* (Перв., I, 1958, 229); *Не мала дівка ні охоти, ні снаги, ні розуму думати про нещирість, зрадливість; слухала вона соловейка вкупі з Олексієм до самої зорі* (Л. Янов., I, 1959, 35).

ЗРАДЛИ́ВО. Присл. до **зрадли́вий**. *Мессап, забігши збоку, Зрадливо, зо всього наскоку, Пустив в Енея камінець* (Котл., I, 1952, 287); *По лавах бійців Болотнікова немов іскрою пронеслася тривога: — Бояри Ляпунов з військом передався до царя Шуйського, зрадливо вдарив у крило Болотнікова!..* (Ле, Хмельницький, I, 1957, 80); *У Пастушенка на виску зрадливо тремтіла синя жилка* (Десняк, Деспу.., 1949, 208).

ЗРА́ДНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **зрадли́вий**. — *Гей, гей! не надь, Рибалко молоденький, На зрадний єак ні щуки, ні лина!..* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 77); [Ф о р к і а д а:] *На гілках повиснуть зайди, А на зрадну жінку, знай ти, Жрець сокиру вже припас* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 371); *О ноче! Зрадний твій покров, Лукава ти, весняна ноче!* (Рильський, Поеми, 1957, 169).

ЗРА́ДНИК, а, ч. Той, хто зраджує (у 1—3 знач.). [К о м о п л и к:] *Я зрадників державних не шкодую* (Л. Укр., II, 1951, 527); *В той час, коли народ самовіддано й завзято боровся за визволення батьківщини, великі феодали часто ставали зрадниками і переходили на сторону ворогів* (Іст. СРСР, I, 1956, 24); [К а т р я:] *Чув, що торік одна дівка принесла своєму зрадникові дитину в церкву, як той став з другою, щоб вінець прийняти?..* (Кроп., II, 1958, 380); *Ліквідатори — зрадники марксизму і зрадники демократії* (Ленін, 19, 1950, 135).

ЗРА́ДНИЦТВО, а, *с.* Поведінка, вчинки зрадника. *На своєму досвіді народні маси переконувалися у правильності лінії більшовиків, все ясніше бачили брехню і зрадництво націоналістів* (Рад. літ-во, 3, 1957, 7).

ЗРА́ДНИЦЯ, і, *ж.* Жін. до **зра́дник**. «*Ні, ні,— думалось їй,— не буде того.. Я не стану зрадницею свого краю!*» (Фр., VI, 1951, 67); [С е р е д а:] *Бувають друзі, які на словах хороші, а на ділі готові підкласти своєму другу свиню.* [І в а н:] *Тоді це не друг, а зрадник.* [С е р е д а:] *Або зрадниця* (Мик., I, 1957, 462); * Образно. *Надіє, зрадниче! Окрасо днів моїх, Ти чуєш в поклику моїм палке благання?! Не одури мене востанне, Не дай мене другим на сміх!* (Олесь, Вибр., 1958, 123).

ЗРА́ДНИЦЬКИ, *присл., рідко.* Те саме, що **по-зра́дницькому**. — *Це не наше борошно,— надсаджується уста-баші пекарів, відчуваючи, як його щелепи зрадницьки вибивають дроб* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 448).

ЗРА́ДНИЦЬКИЙ, а, е. **1. Прикм. до зра́дник.** [Ю д а:] *Дедалі про зрадників почав* [Месєія] *заводить річ: чи руку покладу на стіл — він каже: — Ось зрадницька рука побіля мене* (Л. Укр., III, 1952, 141); *Вони* [звістки] *ширилися по окупованій території зі швидкістю радіо, проходили крізь стіни й замкнені двері, потрапляли до кожного вуха, крім зрадницьких* (Ю. Янов., II, 1954, 22); *Я горе пив щодня і лиха знав я чашу, Але до зрадницьких не долучився лав* (Зеров, Вибр., 1966, 387); // Здійснюваний зрадником. *Відчуваючи хиткість свого становища і знаючи слабість шляхетської Польщі, Виговський вчинив новий зрадницький акт щодо українського народу. Він почав переговори з султанською Туреччиною про прийняття України в її підданство* (Іст. УРСР, I, 1953, 279); // В якому наявна зрада, який має підступний, віроломний зміст. *Зал дуже уважно і напружено слухав.. І лише коли в документі зайшла мова про Центральну раду, про її зрадницьку політику, шумок пробіг по залу* (Головко, II, 1957, 550); *Моє болюче серце може Прийняти кулю в боротьбі, Та слово зрадницьке, вороже Не знайде місця в ньому собі* (Павл., Бистрина, 1959, 96).

2. *перен.* Який крає в собі несподівану небезпеку. *Чую якийсь зрадницький дзвін скла. Протискуюся і не на жарт лякаюся: майже весь комплект канюль (скляних трубочок), необхідних для досліду,— на підлозі* (Знання.., 8, 1967, 11); // Який виказує, виявляє те, що хотілося б приховати, затаїти; // Який може підвести в потрібний момент; ненадійний. *Люди порівнялися в поле, але зрадницька погода перекреслювала їхні плани* (Добр., Тече річка.., 1961, 176).

ЗРА́ДУВАТИ, ую, уєш, *док., перех., розм.* Те саме, що **обра́дувати**. *Але нічим так не зрадував мене.. Сидір, як невеличкою сокиркою, майстерно виробле́ною з дерева, котру подарував мені* (Фр., IV, 1950, 467); *Брехнею нас не зрадувать,— нам треба бурі, бурі!* (Тич., Комунізму далі.., 1961, 54).

ЗРА́ДУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *док., розм.* Те саме, що **зрадіти**. *От уже Трохим зрадувався! Та і як же так? Скільки він грошей принесе додому!* (Кв.-Осн., II, 1956, 408); *Дуже зрадувалося серце старої Варвари, коли вона побачила за столом Марію Богучар* (Кучер, Чорноморці, 1956, 356).

ЗРА́ЗИ, зраз, *мн., кул.* М'ясні або картопляні котлети з начинкою. *Вони їли польські зрази і гуцульську мамалигу* (Фр., X, 1954, 101); *Зрази м'ясні; Зрази картопляні*

ЗРАЗКО́ВИЙ, а, е. **1.** Який є зразком (у 1 знач.).

2. Який може бути прикладом, взірцем для інших; взірцевий, досконалий. *Ми створюємо зразкові заклади, їдальні, ясла, які звільнили б жінку від домашнього господарства* (Ленін, 30, 1951, 24); — *Я буду для нього зразковою братовою!* (Фр., VI, 1951, 313); *Ми увійшли в село до схід сонця, і нас вразила зразкова чистота* (Кучер, Полтавка, 1950, 84).

ЗРАЗКО́ВІСТЬ, вості, *ж.* Абстр. ім. до **зразко́вий**.

ЗРАЗКО́ВО. Присл. до **зразко́вий** 2. *Подвір'я перед хатою, таке завжди зразково чисте, було тепер устелене сіном і хінським послідом* (Вільде, Сестри.., 1958, 207); *Він заводив знайомства, менжував і хитрував, аби тільки його бійці були добре нагодовані, зразково споряджені, вдосталь постачені боєприпасами* (Гончар, III, 1959, 187).

ЗРАЗО́К, зка́, ч. 1. Пробний виріб; окремий предмет, річ із ряду однакових. *Убраний* [подорожній] *по моді, на стільці коло нього його речі, шкуратяна торба, скринька до зразків товарів* (Л. Укр., IV, 1954, 220); *До уроків, на яких розглядатимуться кольорові метали і їх сплави, учитель повинен підготувати зразки як чистих кольорових металів, так і їх основних сплавів* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 43); // Предмет за

яким можна скласти уявлення про інші подібні предмети. *Ядзя післала кілька мистецьких і дорогих зразків своєї праці* (Кобр., Вибр., 1954, 101); *Нові зразки сільськогосподарської техніки — свідчення успіхів творчої думки інженерів, конструкторів машинобудівної промисловості* (Наука.., 7, 1956, 2).

2. *чого.* Типове втілення чого-небудь (властивості, якості, поведінки і т. ін.). *Паризька комуна дала нам зразок держави типу Ради робітничих депутатів — прямої влади організованих і озброєних робітників,— диктатури робітників і селян* (Ленін, 24, 1950, 117); *Як ворожа сила налягала На Москву, неначе чорна хмара, — Всі народи братського Союзу Одностайно стали їй на захист І грудьми її обороняли. Ой, чи це ж то, браття, та не приклад, Не взірець хоробрості високий, Не зразок єднання та братання?* (Рильський, II, 1960, 207); *«Енеїда»* [опера М. Лисенка] *і до наших днів залишається єдиним зразком сатири в українському оперному мистецтві* (Мист., 6, 1964, 27).

3. Той (те), якого варто наслідувати; взірець, приклад. — *Перестань киснути!.. Радянський офіцер. Зразком повинен бути для інших* (Головко, I, 1957, 481); *В листі до А. Кримського від 1898 р. він* [І. Франко] *зразком для себе як письменника, крім Золя і Марка Твена, вважає і Шевченка* (Рад. літ-во, 3, 1957, 42); *Радгоспи покликані бути для колгоспів зразком передових, науково обґрунтованих, економічно вигідних методів ведення суспільного виробництва, високої культури і продуктивності праці* (Колг. Укр., 9, 1961, 2).

4. Вид, форма чи спосіб, прийняті як типові для виготовлення або влаштування чого-небудь. [Т а р а с:] *Я дав їм зразок, як треба папір до банку писати, щоб вони всій громаді прочитали* (Гр., II, 1963, 505); *В кабінеті було парко, він розстебнув комір кітеля, вишитого за військовим зразком* (Руд., Остання шабля, 1959, 122); *Комісія встановила зразки печаток Центральної і окружних виборчих комісій по виборах до Верховної Ради Української РСР* (Рад. Укр., 22.I 1959, 1); *Приступаючи до соціалістичного будівництва, радянський народ не мав залишених історією готових зразків* (Ком. Укр., 4, 1965, 7).

На зразо́к *чого* — подібний до чого-небудь, схожий на щось. *Вглибині зали зроблено щось на зразок відкритої сцени* (Ткач, Плем'я.., 1961, 161).

5. *діал.* Узор. — *Покажіте, будьте ласкаві, ваші .. зразки. Мені треба сорочку вимережити і лиштвою пошити* (Барв., Опов.., 1902, 216); *Тільки й робить* [Галя], *що, вправившись коло печі та худоби, копирсав голкою та вигадує зразки всякі* (Мирний, I, 1949, 360).

ЗРАЗО́ЧОК, чка, ч. Пестл. до **зразо́к** 1, 3—5. *Над широким степом Рябець вихром в'ється; Ластівочка бідна Моторошно б'ється.. То метнеться вгору На зразочок стрілки, То закружить дрібно — Добачай лиш тільки* (Граб., I, 1959, 213).

ЗРА́ЗУ, *рідше* **ІЗРА́ЗУ,** *присл.* 1. Тієї ж миті, негайно, дуже швидко; зараз же. *Зразу перед її очима чогось ніби виник з темряви теплий вечір у березі* (Н.-Лев., III, 1956, 330); *На ранок Давид підвівся ледве розвиднілось і зразу ж зібрався йти* (Головко, II, 1957, 181); *Знов прибули до нашої шпаківні Її, мабуть, торішні хазяї І зразу співи почали свої* (Рильський, III, 1961, 178); *Зал довго не припиняв тисячоустого виявлення своєї радості. Іноді шум цей немовби притихав, але ж ізразу відновлювався з новою силою* (Тич., III, 1957, 486); // Зовсім недавно, тільки що. *Були тут снопи зразу ж з-під серпа, ще з росою привезені до Плачинди* (Стельмах, I, 1962, 66); // Без переходу, без проміжної стадії. *Ніч впала зразу і проковтнула обрій* (Коцюб., II, 1955, 277); // Раптом, несподівано. *Нічого не видно, не чутно. Тихо, сумно... Ось щось зразу залопотіло... Мороз пробіг вподовж спини* (Мирний, I, 1949, 332); *Василь Іванович зразу спинився, мов його хто сіпнув за полу* (Вас., I, 1959, 70); // За дуже короткий час, відразу. *Тіло її робилось таким легким, наче вона зразу схудла* (Коцюб., I, 1955, 327); // З першого разу, з самого початку. — *Трапляється часом, що іншого якось не приймає серце, відвертається від нього, до іншого так зразу приляже, як до рідної жами...* (Вовчок, VI, 1956, 280); *Йому хотілося в війні зразу ж поділяти з союзниками все нарівні — і кров, і піт, і злигодні* (Довж., I, 1958, 299); [О л е к с а:] *Такого накрутила яшком, що й не розбереш ізразу* (Мик., I, 1957, 155); // З першого погляду. *Одежа на ньому абияка, сорочка розхристана, .. і таки зразу можна було бачити, що він є* (Кв.-Осн., II, 1956, 471); *Зразу було видно, що вони не тутешні і їдуть здалеку, хоч біла блузка на дівчині була свіжонапрасована* (Томч., Готель.., 1960, 6).

2. За один раз, в один прийом. — *Ану, порадниці! — промовляє Федір до пляшки. — Заговори мою тугу! — і витягне зразу до половини* (Мирний, IV, 1955, 230); *Не хочу я городити Того перелазу, Та що його я не можу Проскочити зразу* (Щог., Посвії, 1958, 130); // Разом, одночасно. *Різнула блискавиця, мов крикнули зразу всі простори і гори, і — вдарив грім!* (Хотк., II, 1966, 220).

3. Близько біля чого-небудь, поряд з чимось. *Зразу ж за тином буйно цвіли рожі червоними квітками* (Головко, I, 1957, 106); *Великий, згорблений зразу ж біля надбрів'я ніс Сафрона одним кінцем вростав в суцільну лінію брів, а другим — у смолисті вуса* (Стельмах, II, 1962, 45).

4. *розм.* На перших порах, спочатку. — *Взагалі все приїдається. От у піст риба зразу така смачна, а відтак уже не тев* (Март., Тв., 1954, 41); *Жвава розмова велася між обома приятелями, зразу про Руду та смерть Василя Юрші, потім про задуми відбудови Руської держави, ..а вкінці про події дня* (Оп., Іду.., 1958, 415).

ЗРА́ЛИТИ, лю, лиш, *док., перех., с. г., заст.* Обробити землю ралом. — *Я виорю й зралю, й заскороджу, й посію* (Н.-Лев., III, 1956, 200).

ЗРА́НА, *присл., розм.* 1. Те саме, що **зра́нку.** *Зрана на землі на ґіллях приморозь* (Вовчок, VI, 1956, 304); *Не віднести б це* [книжки] *до якої хати, попрохати, щоб задержали в себе через ніч, а завтра зрана вона забіжить і забере?* (Коб., III, 1956, 353);— *Сестронько, голубонько,— розпачливо гукнула вона,— куди це ти вибралася зрана?!* (Ю. Янов., Мир, 1956, 95).

2. *рідко.* Раніше ніж треба, передчасно. *О, завіщо мене згубила доля? О, завіщо природа викида Мене на віки з життєвого поля, В сумну могилу зрана укладає?* (Граб., I, 1959, 282).

ЗРА́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зра́нити.** *Вовкун оглядає зранену литку* (Фр., III, 1950, 27); *Зранені на гострому камінні ноги нестерпно боліли* (Донч., IV, 1957, 32); *Я була надто сильно зворушена й зранена заявленням і тайною Василя* (Коб., II, 1956, 315); * Образно. *Німці не сподівались, що зранена, пошматована земля оживе знову і буде боротися* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 231); // *безос. присудк. сл.— Тебе зранено, синку, чи не з ляхами бився?* (Копюб., I, 1955, 365).

ЗРА́НИТИ *див.* **зра́нювати.**

ЗРА́НКУ, *присл.* 1. У ранковий час; вранці. [Д о м а х а:] *Який славний вітрець зранку подихав, а тепер зовсім затих* (Кроп., II, 1958, 160); *Невеличкий, старий пароплав, на який Леся сіла в Києві зранку, прибув до Канева надвечір* (М. Ол., Леся, 1960, 189).

2. З ранкового часу, з самого ранку. *Як побачив* [писар] *добру страву та ще в свіжою рибою, так і прийнявсь молотити, неначе ще нічого зранку і не їв* (Кв.-Осн., II, 1956, 167); — *Петре Петровичу,— сказав*

він учителю,— ось місця собі зранку не знаходжу (Ю. Янов., II, 1954, 114).

ЗРА́ННЯ, *присл.* Те саме, що **зра́нку**. *Привіз в місто мужик сіно, Продав його зрання, Купив собі добру миску Драглів на снідання* (Рудан., Тв., 1956, 114); *Північ синя й невблаганна, як осіннє небо зрання, як прозорі тихі води лісових німих озер* (Забіла, Поезії, 1963, 79); *Орав же я зрання до полудня, доки не прийшла до серденька туга* (Чуб., V, 1874, 157); *Велелюдний ярмарок шумів біля них зрання й до вечора* (Гончар, Таврія, 1952, 107).

ЗРА́НОЧКУ, *присл.* Пестл. до **зра́нку**. — *Напувай його* [Прохора] *щодня зраночку і ввечері, але знай: не підкориться він тобі скоро* (Шиян, Баланда, 1957, 177).

ЗРА́НЮВАТИ, нюю, нюєш, *недок.*, **ЗРА́НИТИ**, ню, виш, *док., перех.* 1. Заподіювати рани, рану. *Михайло вибрався в провулок і пішов попід стінами колишніх будинків, зранюючи босі ноги об гостре каміння* (Загреб., Європа 45, 1959, 21); *Ратище слабо зранило звіра в передню лопатку* (Фр., VI, 1951, 16); *І даремно лебідь звав, будив її* [зграю лебедину]. *І коли він вгледів, що брати не чують, Що навік до себе прикував їх став,— Закричав від муки, вдарився об камінь, Зранив собі груди, крила поламав* (Олесь, Вибр., 1958, 284); — *Що з тобою, Федоро? — Ой, сестро, ногу зранила,— і пошкандибала до полукілка* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 76); * Образно. — *Коли б оця старенька вишня та вміла говорити... Згадала б, мабуть, і про тих невдячних, що зранили тіло її* (Є. Кравч., Квіти.., 1959, 10).

2. *перен.* Спричиняти кому-небудь душевний біль, страждання. — *Ох, мій пане, ся відповідь зранить серце ніжній дамі!* (Л. Укр., I, 1951, 434); *Він сміявся так, мовби йому хто дарував мільйони, і зазляв мені тим сміхом, що не журиться мною зовсім. Це зранило мене так, що я з досади майже задрижала* (Коб., I, 1956, 253).

ЗРАХУВА́ТИ, ую, уєш, *док., перех., діал.* Порахувати. *Сей шлях важкий — чи до добра прямує? Спитайте тих, що мучаться в тім мурі! Зрахуйте сльози, що день в день тут ллються!* (Фр., X, 1954, 148); *Землі припадає гектарів по десять на хату, а раніш і по дві десятини — коли зрахувати — не мали* (Ю. Янов., V, 1959, 159).

ЗРЕАГУВА́ТИ, ую, уєш. Док. до **реагува́ти**. *Все те, що диригент хоче осягнути, він мусить робити завжди трохи раніше, принаймні на один жест, щоб протягом цього часу хористи чи оркестранти могли усвідомити наміри диригента і після того відповідно зреагувати* (Осн.. дириг ув., 1960, 22); *В одному селі капітан влаштував фальшиву тривогу.., забувть, хотів з'ясувати, як зреагують на це його нові люди* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 63).

ЗРЕАЛІЗУВА́ТИ, ую, уєш, *перех., рідко.* Док. до **реалізува́ти**. — *Ваш план ви ще так скоро не зможете зреалізувати, хіба десь аж за кілька років* (Коб., III, 1956, 94).

ЗРЕГУЛЮВА́ТИ, юю, юєш, *перех.* Док. до **регулюва́ти**. *Просив би визначити мені якийсь термін для присилки рукопису — бо тоді мені легше було б зрегулювати свій час і роботу* (Коцюб., III, 1956, 209).

ЗРЕГУЛЬО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зрегулюва́ти**. *Зрегульований водоймищами стік Дніпра створює можливість зрошувати земельні масиви загальною площею близько 4,5 мільйона гектарів* (Рад. Укр., 6.XI 1961, 3).

ЗРЕДАГО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зредагува́ти**. *Повторюю: для серйозної підготовки програми, для роботи над нею дійсно всією партією треба негайно взятися за діло всім, хто цікавиться, і друкувати як міркування, так і точні проекти зредагованих уже пунктів, які містять доповнення або зміни* (Ленін, 26, 1951, 148); *Поки Лаврін Пашковський закрутисто пише спритно зредагований артикул, старшина регоче, уявляючи собі, що скажуть магнати* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 221).

ЗРЕДАГУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зредагува́ти**. *Він жав о пів до шостої бути в друкарні для перекладу нових телеграм і остаточного зредагування ранішнього видання числа* (Фр., VI, 1951, 244).

ЗРЕДАГУВА́ТИ, ую, уєш, *перех.* Док. до **редагува́ти**. *Попрошу її* [О. Кобилянську] *зредагувати один мій німецький переклад мого оповідання для німецького берлінського видання українських оповідань* (Л. Укр., V, 1956, 272); — *Так от, хлопче, нам з тобою треба зредагувати листівки... і ще цієї ночі мусиш видрукувати* (Вільде, Сестри.., 1958, 248).

ЗРЕДУКО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зредукува́ти**. * Образно. *Се* [жінки-бюрократки] — *людські істоти,.. дуже зредуковані, упрощені, зведені, так сказати, до спільного знаменника* (Фр., II, 1950, 331).

2. *у знач. прикм., лінгв.* Те саме, що **редукова́ний** 2. *Зредуковані звуки;* // *у знач. ім.* **зредукова́ний**, ного, ч. *Сильною.. була позиція ъ, ь перед складом із слабким зредукованим* (Курс сучасної укр. літ. мови, I, 1951, 256).

ЗРЕДУКУВА́ТИ, ую, уєш, *перех.* Док. до **редукува́ти**.

ЗРЕДУКУВА́ТИСЯ, ується. Док. до **редукува́тися**.

ЗРЕЗИГНУВА́ТИ, ую, уєш, *док., діал.* Відмовитися, зректися. *Залізницею до Криворівні не доїдеш,.. я мусив зрезигнувати і швидше податися довому* (Коцюб., III, 1956, 339); *Він відчував уже ту хвилю, коли прийдеться йому зрезигнувати з усіх планів на майбутнє, зрезигнувати з науки, наукової праці, не доборовшися на цьому полі ні до якого успіху* (Круш., Буденний хліб.., 1960, 127).

ЗРЕЗЮМО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зрезюмува́ти**.

ЗРЕЗЮМУВА́ТИ, ую, уєш, *перех.* Док. до **резюмува́ти**.

ЗРЕКТИ́СЯ *див.* **зрека́тися**.

ЗРЕПЕТИ́РУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зрепетирувати**. *На цей момент у Васюти був приготований разючий, здавна зрепетируваний перед тьмяним люстерком ефект* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 65).

ЗРЕПЕТИ́РУВАНІСТЬ, ності, *ж.* Злагодженість, зіграність у виконанні чого-небудь, досягнута внаслідок репетицій. *Ми всі немов прийшліфувались один до одного, і механічна привченість створювала ілюзію великої зрепетируваності* (Моє життя в мист., 1955, 68).

ЗРЕПЕТИ́РУВАТИ, ую, уєш, *перех.* Док. до **репети́рувати**. *Можливо, вони наперед зрепетирували з Нестором і іншими, як по нотах, все це жорстоке блюзнірство* (Полт., Повість.., 1960, 296).

ЗРЕФЕРО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зреферува́ти**.

ЗРЕФЕРУВА́ТИ, ую, уєш, *перех.* Док. до **реферува́ти**. *Становить інтерес спроба В. Навроцького зреферувати працю М. Драгоманова «Новожелтское и провансальское движение во Франции»* (Укр. літ. критика.., 1959, 332).

ЗРЕФОРМО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зреформува́ти**.

ЗРЕФОРМУВА́ТИ, ую, уєш, *перех.* Док. до **реформува́ти**.

ЗРЕФОРМУВА́ТИСЯ, ується. Док. до **реформува́тися**.

ЗРЕЧЕ́ВИТИ *див.* **зречёвлювати**.

ЗРЕЧЕ́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗРЕЧЕ́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* зречёвлять; *док., перех., рідко.* Втілювати що-небудь у щось речове, матеріальне. *І жить —*

це значить жить. Зречевлювати труд, Зречевлювати мисль (Бажан, Вибр., 1940, 105).

ЗРЕ́ЧЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **зректи́ся** 1. *Сповнена високого патріотизму, поема* [«Іван Вишенський»] *була активним виступом Франка проти реакційної філософії зречення життя, втечі від суспільної боротьби* (Іст. укр. літ., І, 1954, 531); *Під впливом нових явищ життя народ-творець знаходив і форми для змалювання цих явищ. Це не було зреченням традиції* (Рильський, III, 1956, 156).

2. Офіційний документ про відмову від своїх прав (перев. на престол). *Петро III, після невдалої спроби утекти в Кронштадт, підписав зречення від престолу* (Іст. СРСР, II, 1957, 53); *Стародумський підписав своє зречення від третини запорозького золота* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 268).

ЗРЕШЕТИ́ТИ, ечу́, ети́ш, *док., перех.* Густо вкрити дірками; пробити в багатьох місцях. *Таки він, Матвій, між сьогодні когось із братів, мов соняшника, зрешетити. Пігловський на його місці за милу душу пригостив би свинцевою начинкою, а Матвій чогось пожалів* (Стельмах, I, 1962, 95).

ЗРЕШЕТИ́ТИСЯ, и́ться, *док.* Густо вкритися дірками.

ЗРЕШЕ́ЧЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зрешети́ти**. *Степан Васильович в ковальському фартусі, зрешечену іскрами, підійшов до їздових* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 127).

ЗРЕ́ШТОЮ, *присл.* 1. Після всього; нарешті. *Він би зрештою погодився з Іваном, коли б Іван умів хоч удавати, що вважає панотця господарем* (Март., Тв., 1954, 227); *Зрештою Андрій не витерпів: підбіг до дітей, вихопив у одного гарбузячу дудку й почав їх тіпати нею по плечах* (Вас., II, 1959, 241); *Спробував був загомоніти до своєї незвичайної пасажирки, але Світлана не виявила ніякої охоти вести розмову, і боєць, зітхнувши, зрештою дав їй спокій* (Гончар, II, 1959, 97).

2. *із розм.* а. Уживається у знач. протиставного спол., що відповідає словам **в т і м, п р о т е**. *Казала п. Ольга, що їде до Відня в серпні чи в вересні, а зрештою напише комусь про те сама* (Л. Укр., V, 1956, 358); *— А на душі як? Все в порядку? — Цілком! — так же пильно дивлячись в очі Тесленкові, відповів Артем.— А зрештою... один раз мати родила!.. — Е, ні, це не те! — перебив його Тесленко. — Ти про смерть не думай, ти про життя думай* (Головко, II, 1957, 539).

3. *у знач. вставн. сл.* Указує на те, що підсумовує, завершує, закінчує що-небудь, висловлене раніше, або вживається при останньому слові якогось переліку. *Не добре було б, коли б 3-й т. був меншим од попередніх двох, я цього боюся і пхаю в нього цілих шість новел. Зрештою, Вам видніше буде* (Коцюб., III, 1956, 226); *Сліпо, не думаючи, я підкорився Антоші. Я робив усе, що він мені наказував. Зрештою, не лишилося вибору* (Мик., II, 1957, 67); *Може, тільки оце зараз він, безтурботний Маковей, одразу і до кінця збагнув, яке значення мала для нього ота тонка нитка червоного кабеля! Вона єднала його з командними пунктами, з сусідами і з тилами, єднала, зрештою, з самою Батьківщиною* (Гончар, III, 1959, 364).

4. *у знач. вставн. сл.* Уживається на означення крайнього ступеня незадоволення. (Г о л о с с к р и п а л я:] *Та що це за неподобство, зрештою! Ні працювати, ні відпочити!.. Гуркіт, безладдя, гвалт!* (Коч., II, 1956, 525).

ЗРИВ, у, ч. 1. Дія за знач. **зрива́ти** 5, 6 і **зрива́тися** 2, 6. *Подія із зривом зборів була така несподівана і така прикра, що кожний із них почував свою провину і ніхто не зважувався заговорити з головою сільради* (Епік, Тв., 1958, 103); [О к с а н а *(перемагаючи хвилювання):*] *Виключити з партії Гайдая за розкол комітету, за зрив партійної дисципліни, яка мусить бути зараз залізною* (Корн., I, 1955, 62); *Він думав про будівництво, про аварії й несподівані ускладнення, про цьогорічний план, що стоїть під загрозою цілковитого зриву* (Коцюба, Нові береги, 1959, 132); *Зрив нарізки.*

2. Невдача, провал у здійсненні якоїсь справи, задуму. *Їй було байдуже, що однокласники так вражені зривом Марійки, хвилюються, хочуть їй допомогти* (Донч., V, 1957, 492); *Навіть найвища майстерність не врятує художника від зривів і невдач, якщо його творчість позбавлена багатства змісту, яскраво вираженої ідеї* (Мист., 1. 1966, 5).

ЗРИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зрива́ти** 1, 2. *У боротьбі поміж добром і злом.. Буду з тобою При зриванню оков* (У. Кравч., Вибр., 1958, 228).

ЗРИВА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗІРВА́ТИ**, зірву́, зірве́ш, *док., перех.* 1. Надломивши, відокремлювати від стебла, кореня і т. ін. (листок, квітку, плід тощо). *Дівчина.. почала зривати та збирати зілля* (Вовчок, I, 1955, 350); *Я машинально зриваю цвіт яблуні і прикладаю холодну од роси квітку до лиця* (Коцюб., I, 1955, 419); *Варвара мовчки пройшла до грузовика в кущах і побачила там Марію, що зривала колючі гілки дикої троянди з вогнистими плодами* (Кучер, Чорноморці, 1956, 357); *Я б зірвала той горішок — Не дістану тільки* (Щог., Поезії, 1958, 133); *Я для тебе в зеленому мареві трав журну айстру сьогодні зірвав* (Сос., I, 1957, 252).

2. Рвучко відокремлювати що-небудь прикріплене. *Цього дня й урядникові роботи було. Увесь ранок удвох із стражником ходили по селу, зривали прокламації* (Головко, II, 1957, 257); *Офіцер-зв'язківець привіз листи. — Це від Єрмолова,— зрадів Багратіон, зриваючи печатку* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 97); *Далі зірвали стелю* [у хаті]... (Кв.-Осн., II, 1956, 223); *Незабаром до вагона підійшло кілька людей. Зірвали пломбу* (Кач., II, 1958, 351); // Рвучким рухом знімати, стягати що-небудь з когось, чогось. *Вже пахне мені та свіжа та прозора глибина — на бігці усе з себе зриваю, та з кручі шубовсть в озерце...* (Вовчок, VI, 1956, 297); *Зриває* [Ведмідь] *скатертину зі столу, накривається і тікає* (Олесь, Вибр., 1958, 495); *Савенко зривав з себе гімнастерку, показуючи посмуговані шаблями плечі* (Чаб., Катюша, 1960, 14); *З лісу вилітає вершник і мчить до них. Шолом з голови зірвав і махає* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 602); // *безос. Поїзд ішов швидко, і з Уласа, коли він визирав у вікно, зірвало картуз* (Тют., Вир, 1964, 53); // Руйнувати (про силу води, вітру та ін.). *Місточки збиваю, всі гребельки зриваю, .. бо весняна вода, як воля молода!* (Л. Укр., III, 1952, 186); *Щохвилини ми ждемо, що вітер зірве дах або вирве із жерлового гнізда будинок і перекине його* (Трубл., I, 1955, 228); *Темної горобиної ночі вода розмила греблю, зірвала перемичку між старими й новими виробками* (Мушк., Серце.., 1962, 240); // *безос. На горищі ревіло і тріщало, неначе дах зривало з хати* (Стор., I, 1957, 352); // Відокремлюючи верхній шар чого-небудь (піщу, пісок, снігу і т. ін.), піднімати вгору. *— Вітер дужчає... зриває пісок, несе на посіви...* (Вол., Місячне срібло, 1961, 311); // *перен.* Примушувати кого-небудь швидко покидати, залишати щось (місце перебування, роботу і т. ін.). *Водночас німецьке командування зривало нові свої дивізії з Італії та з союзницького фронту і кидало на Дунай* (Гончар, III, 1959, 225); *— А як там Оксана?.. — Тобі ж краще знати. Зірвав дівчину з роботи, кинув у госпіталь та ще й питав* (Кучер, Голод, 1961, 90).

◇ **Зрива́ти (зірва́ти) ма́ску** *див.* **ма́ска; Зрива́ти (зірва́ти) машкару́** *див.* **машкара́; На ходу́ підме́тки зрива́ти —**

діяти відчайдушно і нахабно (про людину, яка добре вміє влаштовувати свої справи). — *Я.. знав чимало таких, що в тилу, як то кажуть, на ходу підметки зривали, а тут, перед лицем смерті, ставали жалюгідними боягузами* (Гончар, III, 1959, 25).

3. Примушувати кого-небудь дуже швидко, рвучко вставати, підніматися, рушати кудись. — *Давиде, вставай! Вже сам Плачинда гукає і страх сердиться на тебе! — лукавить Уляна. Якась невідома сила одразу ж зриває парубка з ліжка* (Стельмах, I, 1962, 99); *Йому вже не сиділося на місці. Гострий неспокій зривав його з крісла* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 117); *Як не ганяв його* [коня] *Тягнирядно, а він що зіпреться, та й стане.. Поки-то вершник зірве його знов* (Головко, II, 1957, 179); *// безос. Мов вітром зірвало Воронюка з місця: стояв уже в гурті — найвищий над усіми* (Вас., I, 1959, 317).

4. Руйнувати що-небудь за допомогою вибухової речовини, вибухом. *Раз за разом повітря потрясали вибухи. То зривали одну з гір над бухтою* (Трубл., Мандрівники, 1938, 164); *Розкажу я доньці твоїй, Валі, Як зривав, Олексо, ти мости* (Забашта, Вибр., 1958, 26); *Чути великої сили підземний вибух.* [Г а н д ж а:] *Це ми стопінг, Лука, зірвали. На старій шахті* (Мокр., П'єси, 1959, 241).

5. Псувати (різь, нарізку і т. ін.) необережним рвучким рухом, сильним натисканням.

6. Перешкоджати здійсненню, виконанню, проведенню чого-небудь. — *Тричі призначався твій звіт, і тричі ти не з'являвся, зривав збори* (Шиян, Баланда, 1957, 93); *— Із-за твоєї скнарості ми не будемо зривати ремонт інвентаря,— приґрозив Оксен* (Тют., Вир, 1964, 120); *Прорив води у котлован загрожував руйнацією цілої дамби. Це не тільки спричинилося б до великих витрат, а й зірвало б на певний час роботу в шлюзах* (Коцюба, Нові береги, 1959, 373).

7. *розм.* Вимагаючи, одержувати. *Знаючи красі своїй ціну, вона* [Явдоха] *торгувала нею, не пропускаючи случаю зірвати найбільше* (Мирний, I, 1949, 235).

8. *перен.* Бути причиною чого-небудь, викликати щось. *Так часом пісні згук єдиний Зрива нам згадок цілий рій!* (Стар., Пост. тв., 1958, 43); *Є свічада, так нерівно одшліфовані, що навіть сам Аполлон одбивається в них карикатурою і зриває в нас сміх* (Л. Укр., IV, 1954, 134); *Не було давньої веселості в Грицьковій хаті. Тільки дитина коли-не-коли зірве усміх з уст* (Барв., Опов.., 1902, 160); *— Гей, соб, гей! — Крізь сон стрепенувся Оверко, несамовито закричав невдалий погонич на ледащих волів, що примарилися йому, зірвав сміх у гурті!* (Горд., II, 1959, 151); *// Зчинявши що-небудь. Отак оп'ять зірвали січу!* (Котл., I, 1952, 284).

9. *заст.* Припиняти зв'язки, знайомство і т. ін. з ким-, чим-небудь. — *А не зриваю з ним* [знайомим], *бо має остре перо, ще готов пошкодити* (Фр., II, 1950, 75); *Я гадаю, що Управа скоро хоче мене зараз мати, повинна б.., не гаючись, прислати мені офіціального папера, щоб я міг зірвати з Кримом* (Коцюб., III, 1956, 161); *— Я зіркну з ним знайомість* (Л. Укр., III, 1952, 609).

◇ **Зрива́ти (зірва́ти) го́лос** — надмірним напруженням пошкодивши голосові зв'язки, втрачати голос. *Несвідомо копіюючи Вукотича, я мало не зірвав собі голосу від напруження* (Минуле укр. театру, 1953, 84); **Зрива́ти (зірва́ти) зліть (доса́ду, се́рце** і т. ін.). *перев. на кому* — спрямовувати на кого-небудь своє роздратування, свій гнів і т. ін. *Він* [управитель] *останнім часом просто занімів. Розтуляв рота хіба що для того, щоб гейкнути на котрогось з челядників, на комусь зірвати свою злість* (Добр., Очак. розмир, 1965, 192); *Кортіло вилаяти їх* [находників] *як слід, зірвати серце, але, пригадавши свої міркування, він прибрав лагідного вигляду і удав, ніби нічого не помітив* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 90); **Зрива́ти о́чі** *кому* — привертати чиюсь увагу. *У Ковалівку прибув секретар райкому Сагайдак і, викликавши Костенка, порадив йому не зривати людям очей отими допитами та викликами до сільради свідків* (Кучер, Трудна любов, 1960, 448).

ЗРИВА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗІРВА́ТИСЯ**, зірву́ся, зірве́шся, *док.* 1. Переставати триматися на чому-небудь; відокремлюватися від чого-небудь (про щось зачеплене, прикріплене або те, що висить і т. ін.). *Коли вони підходять до полиць з посудом, одна з полиць зривається і ціла гора металевих каструль і тарілок з гуркотом валиться на голови поліцаїв* (Коч., II, 1956, 189); *Щука.. блиснула проти сонця широченним золотавим боком і пішла вглиб.— Зірвалася?! — Ні,— Борис уже підтягав зморену щуку назад* (Собко, Біле полум'я, 1952, 86); *Опівночі засув біля сінешніх дверей знову з гуркотом зірвався з петлі* (Коз., Гарячі руки, 1960, 198); // Відокремлюючись від гілки, падати додолу (про листя, плоди і т. ін.). *Коли черв'як торкнувся плоду, Той плід зривається з гіллі* (Підс., Героїка, 1951, 75); *Жовтий лист, зірвавшись з гілки, тихо опускається додолу, крутячись, мов метелик* (Мирний, IV, 1955, 83); // Звільнятися від яких-небудь пут, прив'язі і т. ін., розриваючи їх. *Корова, зірвавшись вночі з посторонка, вискочила з подвір'я* (Фр., IV, 1950, 29); *Він* [собака] *зірвався з прив'язі і заховався за бочками, що стояли на палубі* (Трубл., I, 1955, 169); *// перен., розм.* Раптово втрачати витримку, самовладання, контроль над собою, не мати сили стримати себе. *Як я перемучився за ті дні.. Борюсь, не подаю Маринці виду, що мені тяжко, але зриваюся...* (Речм., Твій побратим, 1962, 146); *Мені розповідав Шухновський про Петрову поведінку в класі. День, два, три може сидіти, як усі діти, а потім зірветься. Інакше він не може* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 167); *Кипіла увесь, тамуєш у собі лютий вогонь і боїшся, щоб не зірватися, не розійтись, і дуже дорогою ціною тримаєш себе в руках* (Кучер, Трудна любов, 1960, 5).

Як (ніби і *т. ін.*) **з гіллі (з ланцюга, з це́пу) зірва́тися** — уживається на означення поведінки, дій людини, яка втратила витримку, контроль над собою або яка відчула себе на волі. *Дознався ж* [пан], *що Оксана вже звінчана.. Побіг до отця Андрія, як з гіллі зірвавсь* (Вовчок, I, 1955, 88); *Як з цепу зірвався Максим, так помчався додому* (Мирний, I, 1949, 212); *Салагатова не було — той останнім часом ніби з ланцюга зірвався.. То він у морі, мов нерпа, годинами бльохався, то йшов у місто* (Збан., Сеспель, 1961, 128).

2. Падати вниз, не втримавшись на чому-небудь. *Пісок, глина, невеличкі камінці зривались з-під його ніг і котилися додолу* (Мирний, I, 1954, 250); *Місяць підіймається вище, і краплі, зриваючись з дерев, мерехтять самоцвітами* (Стельмах, I, 1962, 341); *З високих круч луна орлиний клекіт, Лиш тихі води все стоять мовчазно, І тільки часом камінь з круч зірветься* (Л. Укр., I, 1951, 133); // Падати, скочуватися, зсуватися, втративши опору, рівновагу. *Він дрався на круті гори, зривавсь* (Вовчок, I, 1955, 330); [М е л а н к а:] *Скільки раз Зривалася і падала я з кручі, І в розпачі, щоб вогник не погас, Чіплялася за терен я колючий...* (Коч., Свіч. весілля, 1944, 128); *На гребені кам'яного перевалу зірвався в прірву матрос Остапенко, але навіть не скрикнув, щоб не сполохати ворога* (Кучер, Голод, 1961, 282); // Рвучко зміщатися, зсуватися з чого-небудь.

3. Рвучко вставати, підніматися або дуже швидко залишати якесь місце; схоплюватися. *Вкладався* [Підпара] *і лежав причаївшись, але раптом зривався і шарив по долівці рукою, поки не знаходив сокири* (Коцюб.,

II, 1955, 74); *Юрко зривається з місця і біжить стежками до Ілька на городи* (Козл., Пов. і опов., 1949, 56); *Зірвалися вони того дня до зорі світової і побігли усі.. до Дніпра вмиватися* (Вовчок, I, 1955, 301); *Горобці зірвались з конопель і полетіли на сусідню смужку* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 15); // *у сполуч. із сл.* **на бі́г, на ри́сь, в га́лоп** і *т. ін.* Різко прискорювати рух; переходити на швидку ходу, біг. *Скільки не примушувала вона себе не поспішаючи йти вулицею, ноги самі зривалися на біг і втримати їх не вдавалося* (Собко, Справа.., 1959, 16); *Конячка.. стишилася, дрібно перебираючи ногами, пішла поволі, хоч усе норовила зірватись на труську рись* (Збан., Сесиель, 1961, 338); // *перен., розм.* Раптово залишати якесь місце перебування, кидати якусь роботу і т. ін. *Нікого не заманювала думка на вільні степи, на далекі сторони. Чого його з місця зриватися та втрачатися, коли тут і на нашу долю буде?..* (Мирний, IV, 1955, 241); *В запитанні не було тривоги, але Степан зрозумів натяк дівчини: чи не зриватися з ночівлі, маскуючи місцеперебування загону напередодні такої операції* (Ле, Право.., 1957, 204).

Зрива́тися (зірва́тися) на [рівні] но́ги *див.* **нога́**.

4. Поривчасто, різко починатися (про бурю, дощ, і т. ін.); починати дути (про вітер). *Зривається буря від краю до краю, бурхочуть навколо вали* (Граб., I, 1959, 58); *Помітно, як насувається вечір. Каламутиться небо, дужчає вітер, зривається завірюха* (Гончар, Партиз. іскра, 1958, 58); *Зараз зірвався такий вітер, що аж гуде* (Коцюб., III, 1956, 170); // *на що, безос.* Повертати на початок чого-небудь. *Над осіннім степом, повитим млою, повзли сірі хмари низько-низько. От-от зірветься на дощ* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 202); // *тільки недок.* Іти час від часу (про дощ, сніг), дути сильно, порывами (про вітер). *Йшла пізня осінь.. Часом зривався дрібний дощ, холодний, уїдливий* (Коцюба, Нові береги, 1959, 313); *Над селом розгулялась метелиця. З битого шляху зривався наполоханими табунами коней пронизливий вітер* (Стельмах, II, 1962, 383).

5. Починати раптово звучати; доноситися, лунати, розлягатися (про звуки). *Як галячий клекіт, зривається і регіт, і крик і вихориться понад головами веселого збориша* (Мирний, I, 1954, 217); *Між гостями зривається гуртова пісня і зразу набирає сили* (Вас., III, 1960, 193); *Стрілянина зривалась то в одному, то в іншому місці в степу* (Гончар, Таврія.., 1957, 651); *Бурливі оплески, що зірвалися по тій промові, тривали досить довго* (Фр., III, 1950, 214).

◇ **Зрива́ється (зірва́вся) го́лос:** а) голос раптово переривається від надмірного напруження або хвилювання. *Голос Розенберга тремтів і зривався* (Шовк., Інженери, 1956, 63); *Скрегнув розлючений голос, як заліз об камінь, і раптом зірвався* (Коцюб., II, 1955, 58); б) голос раптово переходить на інший тон. *За літо всі* [школярі] *повирослали, загоріли, зміцніли, в деяких уже починають зриватися голоси* (Собко, Скеля.., 1961, 24); *Голос його тремтів і зривався на високі ноти* (Кир., Вибр., 1960, 316); **Зрива́тися (зірва́тися) з го́лосу** — раптово втрачати голос, замовкати від надмірного напруження або хвилювання. *Безгатько зірвався з голосу і, пополотнівши, ніби заморожений, застиг посеред хати з роззявленим ротом* (Юхвід, Оля, 1959, 279); *Бояри загомоніли. Судислав, намагаючись перекричати їх, зірвався з голосу* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 50); **Зрива́тися (зірва́тися) з язика́ (з уст, губ)**: а) взагалі звучати (про слова, фрази). *Але голос йому не зрадив, і слова все так само впевнено зривалися з уст* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 220); б) звучати раптово, ніби мимоволі. *Пропозиція моя виникла якось несподівано для мене самого і зірвалася з язика, наче з власної своєї ініціативи* (Л. Янов., I, 1959, 436).

6. *перен., розм.* Не виходити, не вдаватися або не відбуватися через що-небудь (про якусь справу, певний задум і т. ін.). *Зустріч зривалася з нашої провини* (Шпян, Партиз. край, 1946, 184); — *О, знову зривається репетиція! — сплеснула в долоні дівчина* (Автом., В. Кошик, 1954, 40); — *Ти про смерть не думай, ти про життя думай. І в першу чергу — про свої завдання. Повинно б удатися. Все — за це. Ну, а коли зірветься.., не лізьте згарячу. Бережи хлопців і себе* (Головко, II, 1957, 539); // Не виконуватися, порушуватися. *Гід сперечався з керівником групи, наполягав на негайному від'їзді, бо треба ще три замки оглянути, твердив, що зривається графік* (Хижняк, Килимок, 1961, 60); // Зазнавати невдачі. — *Сьогодні або розгромимо куркулів, і тоді перемога наша, або ж, коли не вистачить сил, зіремося, і тоді з колективізацією буде важкий, а може, й непоправний провал* (Еніх, Тв., 1958, 86).

7. *перен., розм.* Вступати, приступати. *Видно, він і сам се брав у тяжки, через те й ні в які розмови з людьми не зривався* (Барв., Опов.., 1902, 306); *В хаті, бачу, світло горить, гомонять, чую, дехто співати зривається* (Вишня, I, 1956, 253); // Поспішно або необдумано вирушати кудись. *Раз уже зірвався йти до народовців у гості, цікаво заглянути й до новоспеченого «Діла», що там заспівають* (Кол., Терен.., 1959, 352); *Й він* [Катрі] *тільки того й треба, щоб він* [Пилипко] *не зірвався в такий холод в таку далеку путь!* (Мирний, IV, 1955, 292); // *тільки недок., рідко.* Мати намір, бажання що-небудь зробити; поривається. *До праці я вчора зривавсь, Пив солод надій, а сьогодні? Куди він, мій порив, дівавсь?* (Граб., I, 1959, 376).

8. *тільки недок.* Раптово, стрімко обриватися (про рельєф). *За ..ожередами дорога з степу круто зривається вниз — гребля внизу під високими вербами з млинами ліворуч на великому ставу* (Головко, II, 1957, 189).

9. Стрімко підніматися, злітати вгору. *Жодна з ракет не зривалася вгору* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 282); *Дівчина вкинула в піч усі клаптики паперу, і полум'я весело загуло, зриваючись угору, до комина* (Собко, Біле полум'я, 1952, 249).

10. *рідко.* Розриватися на частини під дією вибухівки; вибухати. [Г а н я а:] *Тут і міни, і снаряди лежать у землі, що не зірвалися* (Мороз, П'єси, 1959, 40).

ЗРИВИСТИЙ, а, е. З раптовими переходами у звучанні, уривчастий, нерівний (перев. про голос). — *Заспокойтесь, Надійко... Заспокойтесь, благаю вас,— зривистим голосом промовляв Лебідь* (Баш, Надія, 1960, 161); — *Миряни, це кажу вам я, священослужитель!* — *зривистим голосом крикнув отець Іаков* (Юхвід, Оля, 1959, 10).

ЗРИВИСТО. Присл. до **зри́вистий**. *І всі троє, за давнім рекрутським звичаєм, злегка уклонившись, невлад і зривисто промовили: — Прости, коли чимсь завинили...* (Баш, Надія, 1960, 169).

ЗРИВНИК, а, ч., *розм.* Той, хто зриває якусь справу, роботу, заважає здійсненню або функціонуванню чогось. *Спекулянт, мародер торгівлі, зривник монополії — ось наш головний «внутрішній» ворог, ворог економічних заходів Радянської влади* (Ленін, 32, 1951, 301).

ЗРИВНИЦЯ, і, *ж., розм.* Жін. до **зри́вник**. — *І бригадир за нас. А Пугач в одне: сіяти! Ще й зривницями називав. Йому, бачте, введення закруглять треба* (Жур., Опов., 1956, 86).

ЗРИГНУТИ *див.* **зри́гувати**.

ЗРИГУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зри́гувати**. *Грудна дитина схильна до зригування. Особливо схильні до зригувань діти з невропатією* (Хвор. дит. віку, 1955, 61).

ЗРИ́ГУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗРИГНУ́ТИ,** ну́, не́ш, *док., перех. і неперех.* Те саме, що **відри́гувати.** *Смачно плямкав* [Ситник], *сопів, зригував, мов жирний гусак* (Загреб., Диво, 1968, 76); * Образно. *Чорні дула Націлилися в серце: «Кроком руш!» Перін-гора розверзлася, зригнула Гарячу лаву в сотні юних душ* (Воронько, Драгі... 1959, 132).

ЗРИКОШЕ́ТИТИ, ить. Док. до **рикоше́тити.**

ЗРИКОШЕТУВА́ТИ, у́ю. Док. до **рикошетува́ти.** *Снаряд ударився позаду нас об свіжий горбик піску, зрикошетував і знов упав аж поруч Качури, метрів зо два-три від нього* (Ле, В снопі.., 1960, 358).

ЗРИ́МИЙ, а, е. Який сприймається зором, видимий; відкритий, пристушний для зору. *Кожен квіт, поміж травою зримий, Мені безмежно серце чарував* (Рильський, Братерство, 1950, 62); *В імпровізованій п'єсі, окрім зримих дійових осіб, брала участь ще одна незрима — це любов Марії* (Вол., Місячне сріблo, 1961, 138); // *перен.* Відчутний, виразний, помітний. *Гагловву треба дати роботу агітатора, щоб він розповів товаришам про те, як зримі риси комунізму з'являються у нашій країні, як боротьба за мир розгорнулася в усьому світі* (Собко. Біле полум'я, 1952, 94).

ЗРИ́МІСТЬ, мості, *ж.* Абстр. ім. до **зри́мий.** *Перекладаючи вірші Маяковського, Бєлер вчився у радянського поета простоти і зримості образів, бойовості, партійного підходу до зображення життя* (Рад. літ-во, 6, 1957, 105).

ЗРИ́МО. Присл. до **зри́мий.** *Жде його Марія, І ждучи плаче, молодії Ланіти, очі і уста Марніють зримо* (Шевч., II, 1963, 359); *Такий той Бахчисарай. Немов страшний, моторошний сон, все це зримо поставало перед Ліною: і хмари кінноти, і аркани, і полонянки* (Гончар, Тронка, 1963, 178).

ЗРИМУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *перех.* Док. до **римува́ти.** *Він* [лірик] *усе бере з натури! Досить тільки зримувать. І, дивись, «Мініатюри» Вже готові! Штук із п'ять!* (С. Ол., Вибр., 1959, 169).

ЗРИНА́ТИ [1], а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗРИ́НУТИ,** ну, неш, *док.* 1. Підніматися з глибини води на поверхню; випливати. [Водяник *(до Русалки):*] *Іди на дно! Не смій мені зринати три ночі місячні поверх води!* (Л. Укр., III, 1952, 192); *Де-не-де щось чорне швидко пливло по воді, то зринаючи нагору, то знову потопаючи* (Гр., I, 1963, 420); *Дельфін поринає углиб і зринає* (Зеров, Вибр., 1966, 372); * Образно. [Недобитий:] *Думка б ушкварить веселої, а струни, буцім на злість тобі, загудуть сумної і розбуркають в старечім серці колишнє лихо.. і діла колишні, діла давні, незабутні зринуть наверх і плавають перед очима* (Крон., V, 1959, 10).

2. *перен.* Стрімко підніматися, злітати вгору. *То жайворонки, зринувши в блакить, Співали у безумнім забутті* (Рильський, Урожай, 1950, 84); *Сліпучо-білими стрілами зринули вгору одна по одній три сигнальні ракети* (Кач., Вибр., 1953, 390); // Раптово з'являтися, показуватися. *Над містом зринали і розсипалися вгорі фейєрверки* (Сміл., Пов. і опов., 1949, 178); *Червоними, білими й жовтими плямами з тієї зеленої мальовниче зринали дахи будинків* (Баш, Надія, 1960, 163); [Олізар:] *Ну, а чого ж то слізки на очі зринули?* (Вас., III, 1960, 442).

3. *перен.* Виникати, зароджуватися (про думки, почуття, рішення і т. ін.). *Тут до Енея звернувшись, хоробрий Ахат обізвався: «Сину богині, яка в твоїм серці зринає ухвала?»* (Зеров, Вибр., 1966, 238); *Коли вночі поглянеш за Дніпро, На вогники Микільської слобідки, Відчуєш враз, як лагідне тепло В душі зринає, сам не знаєш звідки* (Дмит., Київські кручі, 1962,18); *На хвилинку в лейтенанта зринуло припущення, від якого радісно забилося серце* (Панч, Іду, 1946, 36); // Поставати, з'являтися (в уяві, пам'яті, думках і т. ін.). [Князь:] *О боже! Із-за неї в тямці Зринає образ дорогий, коханий Мої жінки* (Фр., IX, 1952, 215); *Зринуло чомусь в пам'яті і власне дитинство, злидні вдома, поневіряння по наймах...* (Гжицький, Опришки, 1962, 133); *Немов з туманної далини зринули такі знайомі риси Настусі. Гострий носик, зелені крапинки на обличчі, широко посаджені витрішкуваті очі* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 119); // Ставати відчутним, виявлятися, проявлятися. *Отоді все зле та тихе, що було за душею в одрадян, зразу вивернулось зі споду, зринуло наверх* (Мирний, IV, 1955, 254); *Все непрозуміле й таємниче, всі побоювання, які* [Сахно] *щойно заспокоїла, зринули знову ще з більшою силою* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 49).

ЗРИНА́ТИ [2], а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗРИ́НУТИ,** ну, неш, *док.* 1. Починати звучати, доноситися (про звуки). *Тужлива пісня зринає з сопілки та не розважа сумного серця* (Коцюб., I, 1955, 181); *Зринали якісь невиразні далекі й таємні лісові звуки* (Коз., Вибр., 1947, 87); *Гурт змішався, як тільки зринув гудок паровоза* (Чендей, Посдинок, 1962, 47); *Юрба заворушилася, перебіг шелест, зринули вигуки* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 73); // *тільки недок.* Лунати, чутися час від часу. *На тисячі гектарів, на багато кілометрів у просторах розкинулись ці степові каменоломні, над якими то тут, то там зринають вибухи* (Гончар, Тронка, 1963, 287); *Чувся тихий гомін матросів і солдатів, часом зринав тихий сміх, гострий жарт* (Кучер, Чорноморці, 1956, 439).

Зрина́ти (зри́нути) з уст (губів) — те саме, що **Зрива́тися (зірва́тися) з язика́ (з уст, губів)** (*див.* **зрива́тися**). *Хай жодне слово пусте З уст не зрине* (Рильський, II, 1960, 9).

2. *тільки док., з чого і без додатка.* Звільнитися від якоїсь прив'язі, пут і т. ін. або вислизнути, зірватися з чого-небудь. *«Дончак» став на диби, перервав навушник і зринув з вуздечки, що залишилася в Дмитрових руках* (Чорн., Потік.., 1956, 289); *Він двайливо ув'язував себе якомога міцніше, щоб не зринути з петлі, не зірватись* (Гончар, III, 1959, 102).

3. Раптово залишати якесь місцеперебування; кидати якусь роботу і т. ін. *Сергійко, як тільки зринав із дому, забував про материні накази і запотиличники, робив своє* (Тют., Вир, 1964, 26); *Хай вам біс! Коли я вже зрину звідси на якусь тихішу будову або майну в місто* (Гончар, Тронка, 1963, 260).

ЗРИ́НУТИ [1] *див.* **зрина́ти** [1].

ЗРИ́НУТИ [2] *див.* **зрина́ти** [2].

ЗРИ́ТИ, зри́ю, зри́єш, *док., перех.* Риючи, вибиваючи заглибини, ямки і т. ін., зробити нерівною якусь поверхню. *Якби свині крила, вона й небо зрила б* (Укр.. присл.., 1955, 177); — *Говори, де зброя, бо як не скажеш — дам своїм молодцям на розправу.. — Кинули її* [Ольгу] *на землю, давай двір копати. Зрили — яма на ямі* (Тют., Вир, 1964, 373); // *перен.* Вкрити шрамами, зморшками (перев. обличчя).

ЗРИ́ТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зри́ти.** *Кінь займає місце глухе, зарослe високою чорнобиллю, зрите ровами* (Мирний, V, 1955, 108); *Мінами зрита лежить дорога* (Забашта, Вибр., 1958, 25); *Затягся* [Оверко] *сердито цигаркою й сердито у воду очима, де, видко, оббилися його ноги босі, рука цигарку держала, а обличчя негарне, віспою зрите...* (Головко, I, 1957, 220).

ЗРИХТО́ВАНИЙ, а, е, *розм., техн.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зрихтува́ти.** *Худенькі бідняцькі шкапинки із шкури вилазили, тягнучи погано зрихтовані плуги* (Стельмах, II, 1962, 150).

ЗРИХТУВА́ТИ, ую, у́єш, *перех.* 1. *розм.* Док. до **рихтува́ти** 1. *На своє поле Чуплах зрихтував купу гною* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 17).

2. *техн.* Док. до **рихтува́ти** 2.

ЗРИХТУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *розм.* Док. до **рихтува́тися** 1.

ЗРІБНИЙ, а, е, *розм.* Витканий домашнім, кустарним способом (про полотно). *Був* [хлопець] *одягнений бідно, в брудній сорочці зрібного полотна та в чорнім повстяним капелюсі* (Фр., IV, 1950, 388); // Пошитий з такого полотна. *Приповідають — за цілий город з хатою дав багач відові вісім шісток усього і зрібні штани полатані* (Козл., Ю. Крук, 1950, 101).

ЗРІВНОВА́ЖЕНИЙ, а, е. 1. Діепр. пас. мин. ч. до **зрівнова́жити.**

2 *у знач. прикм., рідко.* Те саме, що **урівнова́жений** 2. *Зрівноважений дух, мудра розсудливість.. — От супутники бідності* (Зеров, Вибр., 1966, 380).

ЗРІВНОВА́ЖЕНІСТЬ, ності, *ж., рідко.* Властивість за знач. **зрівнова́жений** 2; спокій, витримка. *Мотря добре чує, що Олин голос втратив свою звичайну зрівноваженість* (Вільде, Випен.., 1959, 25).

ЗРІВНОВА́ЖЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зрівнова́жити.**

ЗРІВНОВА́ЖЕНО. Присл до **зрівнова́жений** 2.

ЗРІВНОВА́ЖИТИ *див.* **зрівнова́жувати.**

ЗРІВНОВА́ЖИТИСЯ *див.* **зрівнова́жуватися.**

ЗРІВНОВА́ЖУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зрівнова́жувати.**

ЗРІВНОВА́ЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗРІВНОВА́ЖИТИ**, жу, жиш, *док.*, *перех.* Робити рівним чому-небудь за вагою, зводити до рівноваги; // Мати однакову вагу з чим-небудь. *Маси двох тіл вважають рівними, якщо вони зрівноважують одна одну на важільних терезах* (Фізика, II, 1957, 30).

ЗРІВНОВА́ЖУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗРІВНОВА́ЖИТИСЯ**, жуся, жишся, *док.* 1. Ставати рівним чому-небудь за вагою, набувати рівноваги. *Невагомість, яка виникає в космічному польоті, характеризується тим, що сили ваги зрівноважуються.. силами інерції безпосередньо в тих точках тіла, де вони виникають* (Рад. Укр., 5.IX 1962, 3).

2. *тільки недок.* Пас. до **зрівнова́жувати.**

ЗРІ́ВНЮВАННЯ [1], я, *с.* Дія за знач **зрі́внювати** [1].

ЗРІ́ВНЮВАННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **зрі́внювати** [2].

ЗРІ́ВНЮВАТИ [1], юю, юєш, *недок.*, **ЗРІВНЯ́ТИ**, яю, я́сш, *док.*, *перех.* 1. *з ким—чим, у чому, чим.* Робити рівним, однаковим у чомусь. *В 1563 р., під час Лівонської війни, король польський і великий князь литовський Сігізмунд II Август, побоюючись переходу українських і білоруських феодалів на бік Російської держави, видав привілей, який зрівнював у правах православних феодалів з феодалами-католиками* (Іст. УРСР, I, 1953, 154); *Чи соцьким батько твій в селі, Чи сам на панщині працює, — А смерть зрівняє всіх в землі: Ні з ким, скажена, не жартує!..* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 83); *Бо убивець — не молодець: Всі корови знав: .. Ой він твое біле лице Із своїм зрівняє...* (Барв., Опов.., 1902, 233); *Оцими самими руками.. заробив він весь свій статок, все те, що зрівняло його з першими хазяїнами* (Коцюб., I, 1955, 188).

2. *розм.* Те саме, що **порівнювати.** *Огляділа Ганя кімнати і зрівняла їх з батьківськими. Набагато кращий убір був і в кімнатах батьківських* (Н.-Лев., I, 1956, 148); *Він почував себе вищим від других. З ким він себе зрівняє з своїх дитячих товаришів?* (Мирний, IV, 1955, 137); *О краю рідний мій! Твої степи безкраї і в небесах твоїх криляті кораблі... Твою красу ні з чим я не зрівняю, подібного тобі немає на землі!* (Сос., Солов. далі, 1957, 62).

ЗРІВНЮВАТИ [2], юю, юєш, *недок.*, **ЗРІВНЯТИ**, яю, я́єш, *док.*, *перех.* 1. Робити рівним, гладким, без западин або виступів. *Борони тихо волоклися за кіньми, шматуючи скиби, спушували землю, зрівнювали її* (Томч., Жменяки, 1967, 26); *Серед забутого місця пролягла широка дорога аж на гору. Грабарі зрівняли її, розгладили, хоч котись* (Мирний, IV, 1955, 159); // Згладжувати. *Зрівняли все навкруг льодовики* (Нагн., Вибр., 1950, 114); // Робити одного рівня з чим-небудь.

◇ **Зрівня́ти з земле́ю** — зруйнувати повністю, знищити. — *Нумо, вдармо на той город! Він не буде нас спинять, Адже впорожні вертаєм! Що в нім, все позабираєм, А нарешті силу маєм Із землею все зрівнять!* (Фр., XIII, 1954, 371); *Перед атакою потрібно зрівняти з землею всі, без винятку, вузли оборони противника* (Ле і Лев., Півд. захід, 1950, 322).

2. *тільки док.* Розміститися в ряд або ряди по прямій лінії. * Образно. *І далекі колонії Більш не будуть полонені, Бо на сонце зрівняши ряди, В бій останній повстануть раби* (Брат., Пісня.., 1953, 85).

ЗРІ́ВНЮВАТИСЯ [1], ююся, юємося, *недок.*, **ЗРІВНЯ́ТИСЯ**, яюся, я́єшся, *док.*, *з ким—чим, у чому, чим.* 1. Ставати рівним з ким-, чим-небудь у чомусь. — *Багаті зрівнюються з бідними* [в правах], *але влада не буде вже в руках багачів* (Ірчан, II, 1958, 30); *Багаті!, бач, раділи, Що багатше стали, А вбогії тому раді, Що з ними зрівнялись!* (Шевч., II, 1953, 51); *За економічними умовами колгоспи зрівняються з загальнонародними підприємствами в сільському господарстві. Вони перетворяться у високорозвинуті механізовані господарства* (Програма КПРС, 1961, 74); *Круглову особливо приємно, що вся команда підхоплює приклад Цимбала й намагається зрівнятися в своїм умінні з Федором* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 82).

2. Ставитися нарівні з ким-, чим-небудь; виявлятися, бути рівним, однаковим з ким-, чим-небудь у чомусь. *Був у нас цар і державця* [державець] *Еней, що ніхто й не зрівнявся З ним справедливістю, збройною міццю* (Зеров, Вибр., 1966, 237); *Кожна дівчина, яку стрівав в походах і в тилу, коли видужував, не могла зрівнятись з його Ольгою...* (Коп., Лейтенанти, 1947, 47); *Одесити з гордістю казали, що з їхньою оперою в усьому світі може не зрівнятися, а лише сперечатися Віденська опера* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 403); *Радий був, що вирвався з лазарету Мабуть-таки, ніде в світі нема кращих лікарів, ніж мати, ніщо в світі не може зрівнятися з оцим рідним теплом, затишком та ласкою домівки* (Гончар, II, 1959, 144).

Хто з ним (нсю, ни́ми і т. ін.) **зрівня́ється си́лою (в си́лі, красо́ю, в красі** тощо) — ніхто не має такої сили (краси і т. ін.). *Його всі парубки бояться, бо він* [Йон] *сильний... Хто з ним зрівняється силою? Ніхто!* (Коцюб., I, 1955, 242).

3. *тільки недок.* Пас. до **зрі́внювати** [1].

ЗРІ́ВНЮВАТИСЯ [2], ююся, юємося, *недок.*, **ЗРІВНЯ́ТИСЯ**, яюся, я́єшся, *док.* 1. *з чим і без додатка.* Ставати рівним, гладким або робитися одного рівня з чим-небудь. *Гори й долини зрівнювались* (Н.-Лев., II, 1956, 215); *— Ненаситець тепереньки гарно грає, води чимало, є на що глянуть; а от де були коші і не розбереш, де що й було: забудувалось, вали посідали і зрівнялись із землею* (Стор., I, 1957, 226); *Рівний, білий степ: ні ярочка, ні бугорочка — все зрівнялося під білою намітною зими* (Л. Янов., I, 1959, 51); *Вода за перегатою, зрівнявшись з високим берегом, стала розливатися, загрожуючи прорватися з боку котлована гідростанції* (Коцюба, Нові береги, 1959, 373).

2. *розм.* Наближаючись, опинятися на одній лінії, поряд з ким-, чим-небудь. *Тільки зрівнялись вони* [жовніри] *з засадою, як вихопився з кущів Марко і гукнув*

молодецьким покриком (Стор., I, 1957, 395); *На заході сонце зрівнялося з лісом і котилося нижче, по всьому лісу переплуталося косе проміння* (Ю. Янов., I, 1954, 286).

3. *тільки док., безос., розм.* Минати, сповнитися (про вік, строк). *Зрівнялось їй* [Оксані] *дванадцять годочків; помер старий Самійленко* (Вовчок, I, 1955, 85).

4. *тільки недок.* Пас. до **зрівнювати** [2].

ЗРІВНЮВАЧ, а, ч. Прихильник повної рівності всіх людей в економічному і політичному відношеннях. *Серед солдатів в армії великого впливу набули зрівнювачі, які вважали, що люди вільні з народження і рівні одне одному, але внаслідок того, що існує влада короля, аристократів та багачів, вони перебувають від них у тяжкій залежності* (Нова іст., 1956, 13).

ЗРІВНЮВАЧКА, и, ж. Жін. до **зрівнювач**.

ЗРІВНЯЛІВКА, и, ж., *розм.* Необгрунтоване, невиправдане зрівняння (*див.* **зрівня́ння** [1]) у чому-небудь; — *У нас на «Могутньому» зрівнялівка, найкращих ударників не відзначають* (Донч., II, 1956, 89); // Система оплати праці незалежно від її кількості та якості. *Зрівнялівка — ледачому мати* (Укр., присл., 1955, 392); *Ми повинні рішуче виступати проти зрівнялівки, забезпечувати вищу оплату тим, хто створює більше продуктів при найменших затратах праці і коштів* (Рад. Укр., 4.III 1964, 2).

ЗРІВНЯЛІВСЬКИЙ, а, е, *розм.* Стос. до зрівнялівки; заснований на засадах зрівнялівки.

ЗРІВНЯЛЬНИЙ, а, е. Заснований на засадах зрівнювання у чому-небудь; однаковий, рівний для всіх або багатьох. *Уламки дореформеного ладу (прикріплення селян до землі і зрівняльне фіскальне землеволодіння) остаточно руйнуються капіталізмом, що проникає в землеробство* (Ленін, 3, 1949, 58); *За тогочасного дуже низького рівня розвитку продуктивних сил* [у первісному суспільстві] *існував зрівняльний розподіл продуктів спільної праці* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 20).

ЗРІВНЯЛЬНИК, а, ч., *розм.* Прихильник зрівнялівки.

ЗРІВНЯЛЬНІСТЬ, ності, *ж.* Абстр. ім. до **зрівня́льний**. *Бабеф пропонував розподіляти вироблювані блага на засадах повної зрівняльності, незалежно від виробітку кожного члена суспільства* (Нова іст., 1956, 83).

ЗРІВНЯНИЙ [1], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зрівня́ти** [1]. *Всі нації однаково пригнічені і поневолені окупантами. Всі зрівняні безправ'ям і рабством* (Довж., III, 1960, 57).

ЗРІВНЯНИЙ [2], а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зрівня́ти** [2]. *Хата зокола здавалася чепурнішою, чим всередини. Стіни помазані, полупані.. Долівка не зрівняна* (Мирний, III, 1954, 367); *Воно* [село] *з давніх-давен лежало між двох гір в глибокій вибоїні: літом зелене, як і панський парк, а в сувору зиму зовсім закидане снігом, майже зрівняне з горами* (Епік, Тв., 1958, 393); *Садиба Оболонських тричі була зрівняна з землею. «Мабуть, через те, що Оболонські на горбі поселились»,— казали люди* (Збан., Передзнив'я, 1955, 136).

ЗРІВНЯ́ННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **зрівня́ти** [1] 1 і **зрівня́тися** [1] 1. *Близько середини V століття до н. е. в Афінах почався сильний народний рух за повне зрівняння в правах усього вільного населення* (Іст. стар. світу, 1957, 113).

ЗРІВНЯ́ННЯ [2], я, *с.* Дія за знач. **зрівня́ти** [2].

ЗРІВНЯ́ТИ [1] *див.* **зрівнювати** [1].

ЗРІВНЯ́ТИ [2] *див.* **зрівнювати** [2].

ЗРІВНЯ́ТИСЯ [1] *див.* **зрівнюватися** [1].

ЗРІВНЯ́ТИСЯ [2] *див.* **зрівнюватися** [2].

ЗРІДЖЕ́НИЙ [1], а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зріди́ти** [1]. * Образно. *Каміння знову впало на зріджені ряди обложників по тому боці рову* (Оп., Іду.., 1958, 633).

2. *у знач. прикм.* Який має недостатню густоту; досить або в міру рідкий (про посіви, насадження, ліси і т. ін.). *В суху осінь, коли в ґрунті не вистачає вологи, сходи озимої пшениці бувають зріджені* (Хліборобство Укр., 5, 1968, 18); *При інших рівних умовах, ліс зрідженій відрізняється своїми властивостями від лісу зімкнутого* (Лісівн. і полезахі. лісорозв., 1956, 17).

ЗРІДЖЕ́НИЙ [2], а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зріди́ти** [2]. *Зрідженій газ.*

ЗРІДЖЕ́НІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **зріджений** [1] 2. *Про забур'яненість ґрунту шкідниками можна судити і попередньо по ступеню пошкоджень окремих рослин, зрідженості посівів* (Захист рослин.., 1952, 618); *В садах багатьох колгоспів і радгоспів зрідженість плодових дерев досягає 20 і більше процентів* (Колг. Укр., 4, 1961, 36).

ЗРІДЖЕ́ННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **зріди́ти** [1] і **зріди́тися**. *Внаслідок зрідження рослинного покриву, вимивання перегною та інших речовин погіршуються фізичні властивості ґрунтів* (Наука.., 8, 1959, 28).

ЗРІДЖЕ́ННЯ [2], я, *с.*, *спец.* Дія за знач. **зріди́ти** [2].

ЗРІДЖУВА́ННЯ [1], я, *с.* Дія за знач. **зріджувати** [1] і **зріджуватися**. *Зріджування буряків при проривці.*

ЗРІДЖУВА́ННЯ [2], я, *с.*, *спец.* Дія за знач. **зріджувати** [2].

ЗРІДЖУВА́ТИ [1], ую, уєш, *недок.*, **ЗРІДИ́ТИ**, джу́, ди́ш, *док.*, *перех.* Робити рідшим (переважно посіви, насадження, ліси і т. ін.). *Сівалки пристосовані для висівання верна разом з мінеральними добривами, відрегульовані на висівання заданої кількості зерен. Не доведеться потім зріджувати посіви* (Рад. Укр., 4.XI 1961, 2); *В затінку прищепа розвивається погано, тому для освітлення дерев, визначених на окультурювання, насадження треба помірно зрідити* (Колг. Укр., 11, 1956, 35).

ЗРІДЖУВА́ТИ [2], ую, уєш, *недок.*, **ЗРІДИ́ТИ**, джу́, ди́ш, *док.*, *перех.*, *спец.* Перетворювати на рідину. *Середньокалорійні та висококалорійні гази.. стискують до 200 атм або зріджують і зберігають їх необхідний запас в спеціальних балонах* (Автомоб., 1957, 103).

ЗРІДЖУВА́ТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗРІДИ́ТИСЯ**, ди́ться, *док.* Ставати рідшим (перев. про посіви, насадження і т. ін.). *Малі й кволі рослини згодом засихають, насадження зріджується й утворюються прогалини* (Озелен. колг. села, 1955, 123); *Досліди показали, що при зменшенні норми висіву збільшується розгалуження рослин, але при дуже низьких нормах посіви зріджуються* (Колг. Укр., 4, 1961, 24).

ЗРІДИ́ТИ [1] *див.* **зріджувати** [1].

ЗРІДИ́ТИ [2] *див.* **зріджувати** [2].

ЗРІДИ́ТИСЯ *див.* **ЗРІДЖУВА́ТИСЯ.**

ЗРІДІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зріді́ти**. *Вже в шал хуртовини вросли небозводи, Вже снігом завіяло темні стежки, Вже шлють комуністів міста і заводи В червоноармійські зріділі полки* (Перв., II, 1958, 302).

ЗРІДІ́ТИ, ію, *док.* Стати рідшим, менш густим. *Шавловський помітно змінився. Він поповнів, поширшав у плечах. Розкошлачений чуб змінився строгою зачіскою, волосся зріділо* (Жур., Вечір.., 1958, 42); // Зменшитися кількісно, стати порівняно малочисельним.

ЗРІ́ДКА, *присл.* 1. Іноді, часом. *Одинока жаба вилізла з калабатини і зрідка меланхолійно кумкав...* (Коцюб., I, 1955, 285); *Зрідка спросоння заскрипить журавель або глупне біля якогось похиленого тину росяне яблуко.., і знову тиша, мов у доброму сні* (Стельмах, II, 1962, 26).

2. Де-не-де, місцями. *Йшла* [Левантина] *швидко поміж величезними стовбурами старого лісу. Зрідка тільки розривалося вгорі поспутуване гілля, і тоді видко було їй клаптик неба з двома-трьома зірками* (Гр., II, 1963, 292); *Софія йде на довгу веранду, зрідка*

повиту диким виноградом (Л. Укр., III, 1952, 532); *// розм., рідко.* На відстані. *Ох і ваю мій, гаю, розсаджений зрідка* (Чуб., V, 1874, 647); *Куди глянеш — усе поля широкі, чисті і по полях дуби, зрідка дуб од дуба, як наметн проти сонця розкинуті* (Вовчок, I, 1955, 382).

ЗРІДНЕНИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **зріднйти.** *Двадцять вісім юнаків і дівчат сиділи за партами трохи схвильовані, зріднені єдиним почуттям багаторічного школярства* (Цюпа, Вічний вогонь, 1960, 19); *// у знач. прикм.* Який зріднився. *Величайся ж, плем'я соколине! Хай міцніє в дружбі й розцвіта для народів зріднених єдина Батьківщина наша золота!* (Забіла, У.. світ, 1960, 181).

ЗРІДНЙТИ *див.* **зріднювати.**

ЗРІДНЙТИСЯ *див.* **зріднюватися.**

ЗРІ́ДНУТИ, ну; *мин.* ч. зрід, ла, ло; *док., діал.* Зрідіти. *Вони* [ліси], *мов сніг на сонці, стопилися, зрідли, змаліли, декуди пощезали* (Фр., VI, 1951, 7).

ЗРІДНЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗРІДНЙТИ**, ню́, ни́ш, *док., перех.* Робити близькими, дорогими одне одному; міцно зв'язувати, рідпити. *Найголовніше, мені хотілося всіма засобами об'єднати в один міцний колектив і учителів, і учнів. А прогулянки, екскурсії, ігри зближують, зріднюють людей* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 218); *Приємно було походити по траві босоніж. Це так зріднює тебе з землею!* (Руд., Остання шабля, 1959, 416); *Тарас Григорович* [Шевченко] *багато дбав про те, щоб зріднити народ України в усіма про тими людьми на землі* (Слово про Кобзаря, 1961, 183); *Мрії зріднили їх, а спільні мандри з отарою в безлюднім присиваському степу ще більше зблизили, вдружили* (Гончар, II, 1959, 30).

ЗРІДНЮВАТИСЯ, ююся, юєшся, *недок.*, **ЗРІДНЙТИСЯ**, ню́ся, ни́шся, *док.* Ставати близькими, дорогими одне одному; рідпитися. *П. Воронько володіє чудовою здатністю навіки зріднюватися з людьми-однодумцями, друзями в боротьбі* (Вітч., 12, 1963, 135); *Вона* [Ольга] *полюбила тебе за твої мрії-ідеали, прийняла їх, як свої, духовно зріднилася з тобою* (Кол., Терен.., 1959, 298); *— А нема охоти прощатись з друзями, звик до них, зріднився душею* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 437); *// Звикати до чого-небудь; зживатися з чимось. Я зріднилась З долею лихою!* (Бор., Тр., 1957, 56); *Гей ти, степ угорський, пушта зелена!.. Це дивина для галицьких і волинських лісовиків, бо зростали вони у лісах, зріднилися в ними, а тут степ навколо* (Хвижняк, Д. Галицький, 1958, 566).

ЗРІЗ, у, ч. 1. Поверхня, що утворюється від розрізування, зрізування чого-небудь. *Дерева були дбайливо підчищені. Зрізи всохлих гілок обліплені глиняним пластирем* (Вільде, Сестри.., 1958, 436); *Триматися всіма силами, аби не сплисти враз, несподівано. Бо тоді кінець — легені не витримають. І старшина тримається, сперш за нижній зріз труби, потім — за верхній* (Логв., Давні рани, 1961, 45); *Під захистом кучерявих сосонок я знайшов здоровенний дубовий пень; круглий зріз його був, наче мляпове жорно* (Вол., Дні.., 1958, 55).

2. Дуже тонка пластинка тканини, вирізана з якого-небудь організму для дослідження її будови. *При вивченні анатомічної будови рослин насамперед необхідно навчитися виготовляти зрізи. Чим тонший зріз, тим краще його розглядати під мікроскопом* (Практ. з анат. рослин, 1955, 6).

3. Те саме, що **зрізування.** *Механізмом нахилляння* [косарки] *регулюють висоту зрізу стебел* (Механ. і електриф.., 1953, 137).

ЗРІЗАНИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **зрізати.** *Недавно зрізані, вони* [троянди] *ще в росі, виблискують, тремтять пелюстками, як щойно вийняті з купелі рожеві немовлята* (Бабляк, Літопис.., 1961, 68); *Ліворуч від дороги з'явилися гігантські піраміди з низько зрізаними вершинами* (Руд., Остання шабля, 1959, 527); *Задумливо сів* [Артьомов] *на пеньок давно зрізаної сосни* (Чорн., Визвол. земля, 1950, 111); *Знов осінні дороги заярсніли заробітчанським людом.. Знов польовий вітер розносив прокльони за незащитані* [незараховані] *дні, зрізані рублі, скарги дівочого безталання* (Горд., II, 1959, 181); *// зрізано, безос. присудк. сл. Проведено меліоративні роботи.. Викопано канави, розкорчовано кущі, зрізано купини* (Хлібороб Укр., 2, 1966, 24).

2. *у знач. прикм.* Скошений, похилий, непрямий. *Одягнений* [чоловік] *у довгий сірий прорезинений макінтош, певне ще довоєнного покрою, з зрізаними плечима* (Коз., Сальвія, 1959, 35).

3. *у знач. прикм., спец.* Верхня частина якого обмежена площиною, паралельною основі (у конуса, піраміди) або непаралельною основі (у призми, циліндра). *Натовп вийшов на просторий майданчик, перед яким височіла широка споруда круглої форми з дахом, що нагадував зрізаний конус* (Ю. Бедзик, Вогонь.., 1960, 164).

ЗРІЗА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зрізати 1.** *Щоб забезпечити низьке зрізання хліба на всіх самохідних і навісних зернових комбайнах, тепер установлено автоматичні пристрої для копіювання рельєфу поля жаткою* (Наука.., 12, 1960, 31); *Одночасно з усуненням не можна випускати з уваги і такі роботи, як зрізання чагарників і купин, корчування пнів, засипання старих каналів* (Хлібороб Укр., 7, 1965, 9).

ЗРІЗА́ТИ *див.* **зрізувати.**

ЗРІЗА́ТИ *див.* **зрізувати.**

ЗРІЗА́ТИСЯ *див.* **зрізуватися.**

ЗРІЗКА, и, *ж., спорт.* Зрізаний м'яч.

ЗРІЗОК, зка, ч. 1. Те, що зрізане, відрізане від чого-небудь. *Справжнє диво настало тоді, коли в скип домни помандрували цілі тонни стального брухту: зрізки прокату, закрайки злитків, сталева стружка* (Загреб., Спека, 1961, 263).

2. Діжка, зробл. із розрізаної на дві частини бочки.

ЗРІЗУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зрізувати 1.**

ЗРІЗУВАТИ, ую, уєш *і* **ЗРІЗА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗРІЗА́ТИ**, зріжу, зріжеш, *док., перех.* 1. Ріжучи, відокремлювати що-небудь від чогось (перев. верхню частину). *Одного дня каже до мене Хаброна: «Ходім у виноградники зрізувати виноград»* (Н.-Лев., III, 1956, 266); *— Я брав невеличкого волосько го гарбуза, зрізував меншу половинку, видовбував більшу і потім приробляв покришку* (Мик., Кадильниця, 1959, 3); *Він починав фразу, як тільки з розгону замахував косою, і закінчував її лише тоді, коли коса, зрізаючи соковиті стебла, виходила із трави: Косарики плужки кують, Косарики плужки кують...* (Тют., Вир, 1964, 252); *Троянди — білу, кремову й червону — Я зрізав, не без жалю і вагань* (Рильський, II, 1960, 224); *// Спилювати, зрубувати. Ось на одному розсохатому окоренкові ще недавно красувалися два клени-брати. Але хтось зрізав один стовбур, а другий високить аж десь біля самого неба* (Стельмах, I, 1962, 72); *// Знищувати, змітаючи* з поверхні землі (горб, гірку і т. ін.). *Я засипаю рови і зрізую горби, я її* [вулицю] *нівелюю, знищую трамвай.. і замінюю його автобусами і тролейбусами* (Довж., I, 1958, 25); *Гупали в дерево молотки й сокири, диркотіла циркулярка, бульдозери зрізали кручу, розрівнюючи майбутнє подвір'я* (Руд., Остання шабля, 1959, 22); *// Збивати* (пострілом, різким ударом). *Автоматники строчили, здіймаючи сухий пил, зрізаючи бур'ян* (Ю. Янов., I, 1958, 337).

Зрізувати (зріза́ти, зрізати) кут (поворо́т *і т. ін.*) — скорочувати віддаль, рухаючись навскоси. *Таня, щоб*

скоротити свою путь, вирішує брести через лиман навпростець,— так вона зріже кут, дістанеться того берега набагато швидше (Гончар, Тронка, 1963, 224).

2. *перен.* Звалювати, убивши або поранивши (кулею, снарядом і т. ін.). *А кулі цокають навколо, зрізають скрізь людей* (Сос., I, 1957, 425); *Двоє* [німців] *промайнули на фоні стіни, намагаючись проскочити в приміщення станції. Чергою з автомата Амірадзе зрізав обох* (Голов., Тополя.., 1965, 322).

3. *перен., розм.* Зменшувати, скорочувати, обмежувати що-небудь (кількість, суму тощо). *Валентин Модестович переконав його, що в Хімоб'єднанні заявку все одно зріжуть — отже, завод дістане масла стільки, скільки йому треба* (Шовк., Інженери, 1956, 21); [К а т е р и н а:] *Розкріпачили відповідальних товаришів від родичів.. Родичам працювати доведеться, бо керівникам серйозно зарплатню зрізали* (Корн., Чому посміх. зорі, 1958, 63).

4. *перен., розм.* Іспитуючи кого-небудь, доводити до певдачі, провалу. [Т а м а р а:] *Коли я подумаю, що зараз мені треба складати цю прокляту анатомію... Я знаю, я переконана, що вона* [викладачка] *мене зріже* (Коч., II, 1956, 276); *О, це був справжній герць! Що більше намагався Сокіл «зрізати», то краще і пристойніше відповідала Ольга* (Кач., II, 1958, 38).

5. Різко бити по м'ячу, спрямовуючи його навскоси, убік.

ЗРІЗУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗРІЗАТИСЯ**, зріжуся, зріжешся, *док.* 1. Піддаватися зрізуванню. *Взимку, наприклад, дуже зручно знищувати чагарники. Вони ламкі і легко зрізуються* (Хлібороб Укр., 6, 1965, 23).

2. *на чому і без додатка, перен., розм.* Зазнавати невдачі, провалу в якій-небудь справі, на іспиті і т. ін. *Та він не такий дурень, щоб не розуміти, яка це непевна річ, як легко на цьому* [читанні вірша] *«зрізатись»* (Головко, II, 1957, 376); *Марина коротенько розповіла про те, як вступала до Львівської консерваторії, зрізалась, як важко було сидіти на шиї у мачухи, як прибилась сюди, шукаючи роботи* (Дмит., Нарсчена, 1959, 178); [А н д р і й:] *Я ледве допросився директора інституту, щоб Вольдемара прийняли, бо зрізався ж на іспитах* (Мороз, П'єси, 1959, 251).

3. *тільки док., перен., розм.* Зав'язати гостру суперечку. *Може, мали рацію колись на тому бюро, де він вперше зрізався з Куцевичем, товариші, і в першу чергу Катерина, коли казали, що він багато бере на себе?* (Рибак, Час.., 1960, 735); // Азартно зіграти в яку-небудь гру. *Він навіть і в той час, як тигр, буває, коли В неділю зріжеться з сусідами у хвильки* (Рильський, Мости, 1948, 100).

4. *тільки недок.* Пас. до **зрізувати**. *Глибина різання — це товщина шару металу, що зрізується за один прохід різальним інструментом* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 21).

ЗРІЗУВАЧ, а, *ч., спец.* Робітник, який зрізує що-небудь.

ЗРІЗУВАЧКА, и, *ж., спец.* Жін. до **зрізувач**.

ЗРІКАТИСЯ, áюся, áєшся, *недок.*, **ЗРЕКТИСЯ**, зречу́ся, зречеш́ся, *док., перех.* 1. Відмовлятися від чого-небудь; свідомо позбавляти себе чогось. [П о л і к с е н а:] *А нащо ж ти приймала подаруноки?* [К а с с а н д р а:] *Чому ж я мала б і того зрікатись?* (Л. Укр., II, 1951, 256); *Нарешті вона заявила, що зрікається відпустки і бажає щось робити* (Коцюба, Нові береги, 1959, 331); *Хіба й справді ми не зрікаємось усього, на що мали б право на землі! І особисте щастя, і власні бажання, всі мрії і всі почуття ми зіллямо в одне вдине стремління — прагнення перемоги...* (Гончар, III, 1959, 135); [М а р у с я:] *Чого ж мені радіти? Миру я зреклася, радощів його не знаю. Що ж мені зосталося?* (Мирний, V, 1955, 100); // Відмовлятися від своїх прав на що-небудь (перев. на престол, духовний сан і т. ін.). [К а з и б р і д:] *Скличе людей, перепроси їх за все, що ти кому злого зробив, і зречися віїтівства* (Фр., IX, 1952, 81); *В ніч на 24 лютого 1848 року король Франції Луї Філіпп зрікся престолу на користь свого старшого онука графа Паризького* (Рибак, Помилка.., 1956, 209); // Порвати родинні чи інші зв'язки з ким-небудь, оголосивши близького чужим. [К р і с т а б е л ь:] *Ой, мамо, що ти кажеш, бійся бога! Як можеш ти зрікатися дітей?* (Л. Укр., III, 1952, 56); *— Це ти зрікаєшся батька, страхаєш мене, докоряєш, що гроші заробляю на чужих душах!* (Скл., Карпати, II, 1954, 211); [Ж у р а:] *А чи можна вірити людині, яка так скоро і... пробачте, так безсердечно зреклася іншої дівчини* (Коч., II, 1956, 510); // Відмовлятися від своїх попередніх висловлювань, переконань, поглядів і т. ін. *Про Губрія ж така йшла слава, що він через пиху та багатирські гордощі ніколи свого слова не зрікався* (Барв., Опов.., 1902, 461); *Він стільки пережив за ці хвилини.., що тепер ладен був зректися навіть своїх попередніх слів* (Ю. Бедзик, Полки.., 1959, 56); // Переставати визнавати кого-, що-небудь. [Ц и л ю р и к:] *Я й сам бачу, що зовсім не слід зрікатись рідної мови* (Кроп., IV, 1959, 168); *Ранком ціле Чурук-Су зворушила новина: чужинець.. приймав мусульманську віру і зрікається навіки своєї поганської* (Досв., Гюлле, 1961, 90); *Зрікшися всіх і всіляких богів, виступивши проти будь-якої тиранії — світської і духовної, раб звертає свій погляд до того, хто боровся проти всіх богів-тиранів — до богоборця Прометея* (Укр. літ., 9, 1957, 226).

2. *з інфін., розм.* Відмовлятися робити що-небудь. *Де ж вона, та й правда, візьметься, коли кожен зрікатиметься за неї обставати? І як це він чудно думав жити, нікого не займаючи, щоб і його не займано!* (Гр., II, 1963, 486); *— Знаєш, Осман зрікся грати у твоїй комедії* (Коцюб., II, 1955, 127); // *із спол.* що. Заперечувати що-небудь. [Ю р и с т:] *Що обвинувачені казали?* [С т а р и й ю р и с т:] *Зрікалися, що не вбивали, звісно, та свідки й ціла справа проти них* (Л. Укр., II, 1951, 512).

ЗРІЛИЙ, а, е. 1. Який досяг повного розвитку. *Василь крадькома приглядався до Терезки. Він ніби вперше помітив, що перед ним сидить зріла дівчина, як ці грона винограду, що лежать на серветці* (Томч., Готель.., 1960, 161); // Власт. людині, що досягла повного розвитку (про вік, пору життя). *Здається, всі, коли зроблять щось погане, повертаються до свого дитинства. В цьому є якась втіха, але нема захисту; невинність дитинства не в силі змити погань зрілих літ* (Стельмах, II, 1962, 57).

2. *перен.* Який має великий досвід, досяг високої майстерності, цілком сформований. *Він дивився на Орлюченка і не пізнавав його. Риси суворої мужності наклала Вітчизняна війна на його молоде добре обличчя. Це був зрілий офіцер-солдат, звершитель перемоги* (Довж., I, 1958, 345); *Трилогія О. Гончара «Прапороносці» — твір зрілого майстра — відзначається високою культурою мови* (Іст. укр. літ., II, 1956, 269); // Глибоко продуманий, створений, здійснений на основі великого досвіду, майстерності і т. ін. *Поет повинен бути з віком нарівні, поет повинен багато знати й бачити, ..мати свої зважені, зрілі відповіді на питання, що хвилюють його сучасників* (Про багатство л-ри, 1959, 312); *«Осада Дубно» — найбільш зрілий оперний твір Сокальського* (Укр. клас. опера, 1957, 152).

ЗРІЛІСТЬ, лості, *ж.* 1. Стан організму, який досяг повного розвитку. *Безхмарна юність проліта, надходять зрілості літа* (Уп., Вітчизна миру, 1951, 88); *Ліза прийшла в новеньким капелюсі, від неї пашіло разом молодістю й зрілістю* (Ю. Янов., I, 1958, 179).

2. *перен.* Високий ступінь розвитку, досконалості, майстерності. *Я говорю.. про художню і громадську зрілість поета, яка полягав у глибині життєвого досвіду, у широті його поглядів на дійсність і людину* (Мал., Думки.., 1959, 44); *Зараз на нього дивитимуться сотні пар очей. А він складатиме перед ними екзамен. Екзамен на творчу зрілість, на право називатися артистом цирку* (Ткач, Арена, 1960, 173); *Нашого молодого сучасника відзначає політична зрілість, непохитність ідейних переконань, широке коло інтересів* (Ком. Укр., 5, 1963, 33).

Атестáт зрілості *див.* **атестáт; Статéва зрілість** *див.* **статéвий.**

ЗРІЛО, *присл.* Глибоко продумано; серйозно. *Інші, знов, судячи нібито зріліше, кажуть, що вийшло вже мені з літ речами такими цікавитись, тобто про жінок мову розводити і до них примилятися* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 245).

ЗРІЛЬНИК, а, *ч., текст.* Апарат для запарювання тканини.

ЗРІСТ, зрóсту, *ч.* 1. Те саме, що **зростáння.** *Усе його сприяло зросту: і сонце, й зорі уночі.. Як діти всі, він був цікавий, любив і птиці, й квіти, й трави* (Сос., II, 1958, 433); *Останніми часами літературний рух на Вкраїні став помітно жвавішим. Про це свідчить і зріст літературної продукції, і збільшення літературної діяльності* (Коцюб., III, 1956, 238); [Й в о р с ь к и й:] *Жодної речі я не писав з таким захопленням і пристрастю. Це буде зовсім новий етап моєї творчості. І цим зростом я зобов'язаний вам* [Вірі] *і вашій любові* (Коч., II, 1956, 219); *Я голос подаю за людськість і людину, За міста цвіт гінкий, за красний зріст села, За силу Партії, за сміливість орлину, Що перемогу нам, як сонце, принесла* (Рильський, II, 1960, 319).

2. Довжина тіла людини. *Який зріст, така й сила, які літа — такий розум* (Чуб., I, 1872, 255); *Дівчина була невелика на зріст, але рівна, як стрýна, гнучка, як тополя, гарна, як червона калина* (Н.-Лев., II, 1956, 307); *Він майже на цілу голову виділявся з-поміж них своїм зростом* (Десняк, Десну.., 1949, 301); *Вона білява, середнього зросту, з цікавими і ясними очима, з напівдитячою радісною усмішкою* (Стельмах, II, 1962, 410).

У людськúй зріст; У зріст людúни — уживається на означення висоти яких-небудь предметів, що дорівнює приблизно довжині тіла людини. *На стінах міських будинків уже виростало величезне, в людський зріст «Л», з товстою, як рука, стрілою дороговказу* (Гончар, III, 1959, 74); **[Не] по зрóсту** *чиєму, кому* — уживається на означення розмірів одягу або інших речей індивідуального вжитку, які відповідають (не відповідають) розмірам тіла людини. *Тамара хотіла вибрати Олесі по її зросту сорочку* (Хижняк, Тамара, 1959, 171); *Урядник скочив з коня і, притримуючи довгу, не по своєму зросту шаблю, підійшов до Матвія* (Стельмах, I, 1962, 460).

◇ **У (на) весь (увéсь, пóвний, пóвен) зріст:** а) випроставшись, не згинаючись. *Розвідники стояли в кузові на весь зріст* (Кучер, Чорноморці, 1956, 437); — *Вперед! Вперед! — Падають під кулями і знову зводяться в повний зріст, кидаючись на штурм берегових укріплень* (Гончар, II, 1959, 419); б) стоячи, з голови до ніг (про зображення людини на портреті, фотографії і т. ін.); в) у всій повноті. *Після переможного закінчення війни з інтервентами перед Радянською державою на весь зріст стали завдання мирного господарського будівництва* (Біогр. Леніна, 1955, 235).

3. *рідко.* Висота дерев, рослин, тварин. *Дерева, які виросли на волі, характеризуються порівняно невисоким зростом, широкорозлогою кроною, товстим стовбуром* (Лісівн. і полезах. лісорозв., 1956, 17); *Плоха* [пшениця], *Чíпко! На зріст то вона й добра, та на вмолот не тев...* (Мирний, I, 1949, 364).

4. *рідко.* Те саме, що **вік** 1. *Я пам'ятаю себе в дитинячих літах мало не з п'ятирічного зросту* (Збірник про Кроп., 1955, 5); *Доцвілися літа чорноокій того зросту і тої пори, коли матір хвилює неспокій за дочку в голубі вечори* (Гонч., Вибр., 1959, 94); // Те саме, що **повноліття.** *Із малих літ годувала, леліяла* [вдова сина], *До зросту в найми не пускала, При зрості літ слави да пам'яті прожити сподівала* (Укр.. думи.., 1955, 24); *Зінько вмовлявся з нею* [Килиною] *так, що вона житиме в Грицьковій хаті, доглядатиме діти.. і до зросту тих дітей буде в хаті за хазяйку* (Гр., II, 1963, 471).

Дохóдити (дійти́) [до] зрóсту *див.* **дохóдити.**

ЗРІТИ [1], зрію, зрієш, *недок.* 1. Ставати стиглим, спілим (про злаки, плоди і т. ін.). *У колгоспах жито зріє І пшениця золотіє* (Укр.. думи.., 1955, 546); *Понад Дунаєм зріє виноград* (Дмит., Вітчизна, 1948, 116); *Я тримаю в руці тугі колоски і немов відчуваю, як вони з кожною хвилиною стають ще повнішими і ще тугішими — зріють* (Ткач, Жди.., 1959, 69).

2. Досягати фізичної або духовної зрілості. — *А тепер осталось Ось що робить. Ти на літі, І Ярина зріє. Треба буде людей шукать Та що-небудь діять* (Шевч., II, 1963, 331); *А Макар Сидорович думав — люди зріють не в сонливому напівіснуванні, а в боротьбі* (Руд., Вітер.., 1958, 432).

3. *перен.* Розвиваючись, зміцнюватися, набувати викінченої форми; формуватися. *Тут давня дружба зріє й пломеніє, Її ніяким бурям не згасить* (Рильський, II, 1960, 320); *І в серці мовму займалося тихе світання, Я знав, що в ньому давно уже зріє кохання* (Перв., II, 1958, 53); *Відчував тільки* [Микола], *що зріють не усвідомлені ще сили, існує і не вмирає прагнення до кращого* (Полт., Повість.., 1960, 333).

ЗРІТИ [2], зрю, зриш, *недок., заст.* 1. *перех.* Бачити (у 2 знач.). *Я й бачив горе скорше, ніж провину, Зрів слабість там, де другі підлість зрять, І з власних мук, і з досвіду тяжкого Не виніс я ненависті до злого* (Фр., XIII, 1954, 177); *Але ж душа моя бажає жити, Але я хочу чути й знать довіку, Дивитись на оцю красу створіння, Втішатись радістю правдивих діл, Боліти й мучитись, неправду зрячи!* (Сам., I, 1958, 82).

2. *неперех.* Дивитися (у 1 знач.). *Тобі вже завирав в очі Твоє грядущеє. Не зри! Сльозу пророчую утрим!* (Шевч., II, 1953, 307).

ЗРОБÍТИ, зроблю́, зро́биш; *мн.* зро́блять; *док.* 1. *перех.* Виготовити який-небудь предмет, якусь річ і т. ін. *Не взявшись за сокиру, хати не зробиш* (Номис, 1864, № 7182); *Зроблю Маленьку книжечку. Хрестами І візерунками з квітками Кругом листочки обведу. Та й списую Сковороду* (Шевч., II, 1953, 45); *Вчителеві треба було зробити ліжко та шафи для книжок* (Стельмах, II, 1962, 397); // Приготувати їжу, виготовити напій. *І коливо з куті зробили; Сити із меду наситили* (Котл., I, 1952, 90); [К р у с т а:] *З винограду вино зробити — не велике чудо, ні, ти зроби його з води!* (Л. Укр., II, 1951, 405); *Взяв* [Абдуласв] *півбарана і зробив із нього шашлик для всього взводу* (Тют., Вир, 1964, 490); // Створити що-небудь. *«Звенигора»* [кінофільм] *в моїй свідомості відклалася як одна з найцікавіших робіт. Я зробив її якось одним духом — за сто днів* (Довж., I, 1958, 22).

2. *перех. і рідко неперех.* Виконати якусь роботу, дію; виявити якусь діяльність; здійснити що-небудь. *Не кайся, рано вставши,— більше зробиш* (Номис, 1864, № 5909); *— Де тобі, кажуть, проти здорового зробити? та й дають меншу ціну проти других* (Кв.-Осн., II, 1956, 401); *Жили ми при достатку, всього було доволі; що було собі задумаю, те й зроблю; все мені вільно було* (Вовчок, I, 1955, 3); *Все, що тільки залежить чи буде залежати від мене, я все зроблю для нашої справи, хоч би се було для мене і трудно і тяжко* (Л. Укр., V, 1956, 19); *Товариші вже ставили зброю на запобіжники, і Маковей зробив те ж саме* (Гончар, III, 1959, 438); *Я дотримуюся тієї думки, що коли в спішній роботі є серйозність — цю роботу ніколи не зробити так швидко, як треба* (Ю. Янов., II, 1958, 112); *// перех.* У сполуч. з деякими іменниками означає виконання, здійснення того, що виражають ці іменники. *А щоб повірить Турна слову. Тож посила зробить умову, Як завтра виставляти рать* (Котл., I, 1952, 282); *— А ви ревізію зробіть,— порадив Федір Іванович* (Головко, II, 1957, 495); *Перев'язку зробили акуратно, промивши рану озерною водою* (Тют., Вир, 1964, 318); *— У цьому бою я зробив дуже цікаві спостереження* (Гончар, III, 1959, 62); *Щоб не зробити знов помилки, прийшов до вас* (Сос., I, 1957, 446); *Міністр зробив тактовну паузу* (Довж., I, 1958, 395); *— Виконуючи службовий обов'язок, я мушу зробити у вас обшук* (Стельмах, I, 1962, 596); *// перех.* У сполуч. з іменниками на означення рухів (людини) вказує на здійснення цих рухів, виражених іменниками. *Поет зробив поривчастий рух, але вона* [актриса] *спинила його, хитнувши головою* (Л. Укр., III, 1952, 696); *Лукія постояла в нерішучості, зробила крок, а потім знову спинилася* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 372); *— Щастя не можна пограбувати, його треба створювати самим! — І правиця майора вже зробила плавний жест на загід* (Гончар, III, 1959, 130); *// перех.* У сполуч. із словами на означення міри, кількості вказує на обсяг виконаної роботи, дії. *Двічі, тричі зробив що — уже йому* [Максимові] *й не хочеться, уже йому новинку подавай* (Мирний, I, 1949, 210); *За добу вони* [батальйони] *мали перевалити хребет, зробити кожен до півсотні кілометрів* (Гончар, III, 1959, 98); *// перех., чим.* Досягти, домогтися чого-небудь завдяки чомусь, за допомогою чогось. *Уранці Івга розсудила, що журбою нічого не зробиш, треба щонебудь робити* (Кв.-Осн., II, 1956, 281); [Морозиха:] *Чого чарами не зробиш?.. На світі усяке з зілля — і до отрути, і до любощів...* (Кроп., I, 1958, 76).

Зробúти бізнес, *розм.* — мати якийсь зиск, вигоду, одержати що-небудь унаслідок певних дій, продажу, спекуляції і т. ін. *Бразільські бродяги ловили гадюк Півроку від рана й до пізна, І той, хто життям не сплатив за цей трюк. Зробив на плазуючих бізнес* (Мур., Осінні сурми, 1964, 75); **Зробúти вражéння** *див.* **вражéння**[1]; **Зробúти кінéць**, *заст.*: а) *(кому)* убити кого-небудь. [Покликач:] *Зосталось три почеснішого стану, то вирок їм ще затвердить має божистий цезар-імператор.* [Голоси:] *Мавш! Коли ж се буде? Ми не згодні ждати! Вони втечуть! Не підемо додому, поки не зроблять їм кінець* (Л. Укр., II, 1951, 537); б) *(чому)* припинити що-небудь, покласти край чомусь. *І ви, дівчата білолиці, Зробім кінець своїм бідам, За горе ми заплатим горем — А доки нам сидіть над морем?* (Котл., I, 1952, 103); *А за містом січ кривава Аж до вечора тривала,— Ніч зробила їй кінець* (Фр., XIII, 1954, 370); **Зробúть ла́ску** *див.* **ла́ска**.

◇ **Зробúти гак** *див.* **гак**; **Зробúти гіга́нтський крок упере́д** *див.* **гіга́нтський**; **Зробúти своє [діло]** — виконати свою роль, призначення; дати певні наслідки. *Не придатні до життя, хворобливі, штучні, надумані форми, зробивши своє, гинуть* (Еллан, II, 1958, 72); *Зусилля наших шістьох рук, щира робота Тайах і наша, горілка в роті й шлункові — зробили своє діло. Незнайомий остаточно прокинувся* (Ю. Янов., II, 1958, 54); **Хтось (щось) пого́ди не зро́бить** *див.* **пого́да**; **Зробúти честь** *див.* **честь**.

3. *перех. і неперех.* Учинити певним способом, чином. *А ще б краще ви зробили, Якби замість старого Та обрали молодого Завзятого молодця, Преславного запорожця Івана Кравченка-Наливайка* (Шевч., II, 1953, 138); *І навіщо він оженився! Так, він зробив на зліть, але не Насті, а собі* (Коцюб., I, 1955, 26); *Дядько радить мені заїхати в Коломию, та я відай так і зроблю* (Л. Укр., V, 1956, 147); *— Послухайся мене, Давиде.— Послухатись можу, а зроблю по-своєму,— сміється Давид* (Стельмах, I, 1962, 481); *// кому, чому, в ким—чим, рідко над ким.* Учинити як-небудь щодо когось, заподіяти кому-, чому-небудь щось. *Стала* [Оксана] *вп'ять молитися і бога просити, щоб простив їй сей тяжкий, смертельний гріх, що вона хотіла зробити над дитиною* (Кв.-Осн., II, 1956, 458); *— Та я тобі за цю шкоду — Ти знаєш, що зроблю?.. Як муху задавлю!* (Гл., Вибр., 1951, 39); *— Ти знаєш, що ми панщанні люди: пан зробить з нами, що схоче, і вволить свою волю* (Н.-Лев., II, 1956, 190); *— Чого ж ти розкричалася? Що я зробив твоїй канапці? Золота вона, чи що? — Золота чи ні, а псувати нової речі я не позволю!* (Л. Укр., III, 1952, 500).

Нічо́го не зро́биш — уживається на означення неможливості вчинити так, як хочеш, на означення вимушеного примирення з тим, що є. *— Невже ви таки справді думаєте, що мені легко.. повз самий двір пройти! Але нічого не зробиш. Краще помучиться ще якийсь місяць, аніж потім усе життя каятись* (Головко, II, 1957, 577); **Що [ж ти] зро́биш** — уживається на означення безпорадності, неможливості щось змінити, щось вдіяти. *Тяжко, не рукою, а грудьми видавлював чоловік свою позичку, але що зробиш, коли треба стягнутись на конячку* (Стельмах, II, 1962, 95); **Що [ж ти] йому́ зро́биш** — уживається на означення неможливості справитися з ким-, чим-небудь, вплинути на когось. *Випрямив Федір, як клинець в-під обуха... Й тепер випрямне... Ти його туди, а він тобі — відтіля! Що ти йому зробиш?* (Мирний, IV, 1955, 233).

4. *перех., з ким—чим.* Використати певним чином, знайти якесь застосування і т. ін. *— Гарний комік! — казав дід. — Що ж ти з ним зробиш?* (Мирний, I, 1954, 168); *Є така поезія Верлена, Де поет себе питав сам У зіркому каятті: «Шалений! Що зробив ти із своїм життям?»* (Рильський, III, 1961, 316).

5. *перех.* Перетворити, обернути на кого-, що-небудь. *Уже він (уміє) з чорного біле зробити* (Номис, 1864, № 6962); *— Ти й з будня яке мені свято зробила!..* (Барв., Опов.., 1902, 82); *Як не сварилася, не лаялась, не билася Оришка, а не зробила з дочки працьовитої кріпачки, невсипущої хазяйки, вірної слуги* (Мирний, IV, 1955, 33); *Ревнощі — це брат, така штука, що з чоловіка може звіра зробити!* (Головко, II, 1957, 114); *// кого ким.* Призначити або обрати ким-небудь. *— Я його талан співецький Так високо поважаю, Що співцем своїм придворним Я зробить його бажаю* (Л. Укр., I, 1951, 382); *— Я частую вас, пани-браття.. Не в нагоди того, що ви зробили мене своїм отаманом* (Довж., I, 1958, 257); *// Схарактеризувати кого-небудь певним чином. — Що ж він вам заподіяв? — пита Чіпка. — Як що? З служби вижив... ябедником зробив... он що!* (Мирний, I, 1949, 249); *— До Лісовського треба піти. Він добре знав Чорнокнижного, а той, якщо захоче, законом за одне й те саме і голову зітне, і святим праведником зробить,— прикидав в думках учитель* (Стельмах, I, 1962, 439);

// **Довести** до чого-небудь; надати кому-, чому-небудь певних якостей, властивостей. *То не він був у ярмі, звичайний господарський віл, якого паша й спочинок могли зробити щасливим: ярмо було накладене на шию дикому турові* (Коцюб., I, 1955, 334); *Місяці війни зробили дівчину зосередженою і дещо дорослішою, ніж була насправді* (Дмит., Наречена, 1959, 117); — *Довго боролась наука над питанням, як же зробити рослини міцнішими, щоб не вимерзали, багатші на плоди стали, як схрестити їх?* (Довж., I, 1958, 459).

◇ **Зроби́ти з лемеша́ шва́йку** *див.* **лемі́ш**; **Зроби́ти з му́хи слона́** *див.* **му́ха**; **Зроби́ти люди́ною** *кого*; **Зроби́ти люди́ну** *з кого див.* **люди́на**.

6. *перех.* Надати певного виразу (обличчю, очам). *Юрій зробив гримасу, неначе проковтнув муху* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 73); *Вона зробила страшне обличчя і так застигла на хвилину* (Тют., Вир, 1964, 156).

◇ **Зроби́ти вели́кі о́чі** — вивчити подив. — *А ти б не розкидала свої куделі по всіх кутках... Сусана зробила великі очі* (Коцюб., II, 1955, 366).

ЗРОБИ́ТИСЯ, зроблю́ся, зро́бишся; *мн.* зро́бляться; *док.* 1. Стати яким-небудь, набувши певних якостей, властивостей. *Зробився Турн наш біснуватим, Реве, як ранений кабан* (Котл., I, 1952, 257); *І зробився Я знову незримий Та й пропався у палати* (Шевч., 1, 1963, 244); *Небо зробилося свіжим і чистим, ніби його вимили милом і прополоскали водою* (Тют., Вир, 1964, 86); // Набути певного зовнішнього вигляду (про людину) або певного виразу (про обличчя, очі). *Оглянусь я на неї* [панночку],— *страшна така зробилась, що в мене й ноги захитались* (Вовчок, I, 1955, 109); *Дорош, усміхаючись, глянув на Гната; але очі його під окулярами зробилися холодними і пронизливими* (Тют., Вир, 1964, 117); // Стати ким-небудь, набувши певного фаху, зайняти якесь місце в суспільстві, посаду і т. ін. [Василь:] *Одному б треба бути кравцем, а він зробився шевцем, другому слід би пануваті, а він череду пасе* (Кроп., II, 1958, 150); *Шавкун попрощався, пішов. Через місяців три написав сестрі вже з Києва, що він таки свого доскочив, зробився студентом* (Мирний, I, 1949, 372); // Перетворитися на кого-, що-небудь. *Дівчина скоро прив'язала Йвана до куща... і зробилася криницею* (Калин, Закарп. казки, 1955, 54); *Дочекавшися відповіді з крейсера, канонерка вивісила стільки нових полотнищ, що одразу ніби зробилася екзотичним парусним кораблем* (Ю. Яновський, II, 1958, 109).

2. *безос., кому і без додатка.* У сполуч. із присл. означає настання чогось у природі або появу якогось стану людини. *Стало військо відпочивати і такеньки тихо зробилося* (Вовчок, I, 1955, 333); *Увійшли* [опришки] *у старий смерековий ліс, і навкруги зробилось темно, як у домовині* (Гжицький, Опришки, 1962, 147); *Йому раптом зробилося легко і навіть весело. — Додому! Додому! — співало все в ньому* (Тют., Вир, 1964, 58).

3. *з ким і без додатка.* Статися, відбутися, трапитися. — *Що де не зробиться, чого де не відбуть, усе він* [Чіпка], *п'яниця, розбишака!..* (Мирний, I, 1949, 319); *На березі зробився заколот. Усі товпилися коло човнів* (Коцюб., I, 1955, 350); *Що з нею* [Ксенією] *зробилося? Чи вона заробля собі хліб, тиняючись по чужих людях, по наймах? Чи досі вже спить у ямі..?* (Гр., I, 1963, 303); *Червоний пес між листям золотим Снує, як човен,— і раптово в ним Зробилася якась чудесна зміна: Закаменів — лиш хвіст йому дрижить...* (Рильський, II, 1960, 148).

4. *розм.* З'явитися, утворитися. *У мами тепер зробився флюс* (Л. Укр., V, 1956, 5); *Отож повиймали* [хлопці] *надламане прутя, а через то зробилася в плоті така діра, що курка могла легко пропхатися* (Март., Тв., 1954, 146); *Води просочуються з нашого каналу, .. болото зробилося серед сухого степу* (Гончар, Тронка, 1963, 282).

ЗРО́БЛЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **зроби́ти**. *У гарному будинку на вікні Бриніли Квіти у макітрі.. На другому вікні стояли інші Квіти: З паперу зроблені і шовком перевиті* (Гл., Вибр., 1951, 63); *Човен був невеличкий, але зроблений просто і вигідно — для далеких і рискованих мандрівок* (Смолич, II, 1958, 43); *Посилаю Радян портрет, він недавно тільки зроблений* (Л. Укр., V, 1956, 155); *І хоч робота твоя нескладна... але й ця проста робота кимось мусить бути зроблена,— без твоїх пікетів діло не піде* (Гончар, Тронка, 1963, 259); [Карташов:] *Я хотів зауважити, що Мічурін як практик, який не має спеціальної, теоретичної освіти...* [Кічунов:] *І слава богу. Майже всі великі відкриття зроблені такими* (Довж., I, 1958, 427); *Велів* [Турн] *тривогу бить в клепало, Щоб військо к бою виступало, Оддать Троянцям з баришком За зроблену вночі потіху* (Котл., I, 1952, 230); *Серце — не квітка, коли ще у йому Знайдеться місце огневі святому! Хай в його буря ударе* [ударить] *відразу — Й пробуй загоїти зроблену вразу!* (Щог., Поезії, 1958, 305); // **зро́блено**, *безос. присудк. сл. Там такі прехимерні* [замки]*! І назад відмикаться, і натрох розпадаться, і хто його зна, як воно там зроблено!* (Кв.-Осн., II, 1956, 403); *Все пут* [у хаті] *було зроблено його руками, окрім скла, горшків і богів* (Стельмах, I, 1962, 426); *І свекру догодить-услужить, і чоловіка пожалує, і діло не стоїть — зроблено все* (Вовчок, I, 1955, 65); *Як мало прожито, як мало зроблено* (Збан., Єдина, 1959, 88); // **зро́блено**, *безос. присудк. сл., розм.* Наврочено, наслано ким-небудь невідомим. *Чи то як оженивсь, так і важурився: чи то йому зроблено?* (Барв., Опов., 1902, 272).

ЗРОГОВІ́ЛИЙ, а, е, *спец.* Діспр. акт. мин. ч. до **зрогові́ти**. *Роль конденсаторів у електричній системі риби відіграють зроговілі або зрущувані нарости, які є на шкірі і під верхнім її шаром* (Знання.., 1, 1966, 7).

ЗРОГОВІ́ЛІСТЬ, лості, *ж., спец.* Властивість за знач. **зроговілий**.

ЗРОГОВІ́ННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **зроговіти**. *Зроговіння й безперервне злущування поверхневих шарів епідермісу сприяють видаленню сторонніх частинок, головним чином бактерій* (Курс патології, 1956, 68).

ЗРОГОВІ́ТИ, і́є, *спец.* Док. до **роговіти**.

ЗРОДЖУВА́ТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗРОДИ́ТИ**, зроджу́, зро́диш, *док.* 1. *тільки док., перех.* Те саме, що **народи́ти**. *Зродила я дівчатко, Наталочкою звали* (Барв., Опов.., 1902, 97); *Це найвища честь для матері. Це ж вона зродила такого спритного, дотепного Саїда* (Ле, Міжгір'я, 1953, 94); — *Як же б то міг, Антіною, я з дому прогнать проти волі Ту, що зродила мене й згодувала?* (Гомер, Одіссея, перекл. Б. Тена, 1963, 46).

2. *перех., перен.* Бути причиною появи чого-небудь; створювати щось. *Народна душа могла зродити сі співи, прості, нештучні і щирі, хоч не позбавлені й майстерності в вислові* (Л. Укр., IV, 1954, 274); // Викликати в кого-небудь якесь почуття. *Чим далі він біг, тим більший острах зроджувала гнітюча тиша за його плечима* (Панч, I, 1956, 93); *Твори Фур'є.. зродили в мені знов симпатії до соціалізму* (Коцюб., III, 1956, 287).

3. *тільки док., перех. і неперех., розм.* Дати плоди, врожай; уродити. *Ой в полю черешенька та рясно зродила* (Чуб., V, 1874, 155); *А попова нива, нива сім літ не родила, Як вивезли фіру сміття — пшеницю зродила* (Україна.., I, 1960, 350).

ЗРОДЖУВА́ТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗРОДИ́ТИСЯ**, зроджу́ся, зро́дишся, *док.* 1. *тільки док.* Те саме, що **народи́тися**. *Козак пана не знає звіка, Він зродився на степах* (Пісні та романси.., II, 1956, 40); *Живи,*

життя безсмертне! Живи, священна славо Людей, які вродились, щоб смерть перебороть! (Бажан, Вибр., 1940, 144).

2. *перен.* З'являтися, виникати. *Ярина дивилася на козака широко відкритими очима, на губах то зроджувалась, то зникала посмішка* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 74); *Дитинство — це незабутня пора, ..коли в уяві молодої істоти снуються мрії, бажання, зроджуються сміливі дерзання* (Коцюба, Нові береги, 1959, 360); *Та тільки що розумного творилось, розумного гадалось до сих днів,— найменш у мозках одиниць зродилось, найбільш народ зробив і виповів* (Фр., XIII, 1954, 100); *Його думки, що зродились у серці, а зростали в голові, пливли вільно, як прозора течія в зелених берегах, і клались рядками на папері* (Коцюб., I, 1955, 116).

3. тільки док., розм. Уродитися. *Посіяла, мамко, жито — зродився барвінок* (Сл. Гр.).

ЗРО́ДЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зроди́ти**. *І мислиш, то не снів уява, Не порох пожовтілих книг — Човни летючі Святослава І хижоокий печеніг, І скрип Батиєвих повозок, Цеволі соромотні дні, І, зроджений в диму та грозах, Козак-нетяга на коні* (Рильський, II, 1960, 208); *В терпінню зроджена любов, як смуток, вічна... і, як біль, правдива...* (У Кравч., Вибр., 1958, 174); *Хай же пісня, зроджена в цю ніч, Владно рушить в сіцілійську даль.. Бо балада, що створив співець, Піснею про Леніна була* (Бажан, Італ. зустрічі, 1961, 31).

ЗРОДИ́ТИ *див.* **зро́джувати.**

ЗРОДИ́ТИСЯ *див.* **зро́джуватися.**

ЗРО́ДУ, ЗРО́ДУ-ВІ́КУ, ЗРО́ДУ-ЗВІ́КУ, *присл., розм.* 1. Від природи, від народження. *Люди дивуються, що я весела: надійсь, горя-біди не знала. А я зроду така вдалася. Уродись, кажуть, та й вдайся...* (Вовчок, I, 1955, 102); *Дуже любив Чіпка казки слухати. В казках його зроду розумна голова знаходила немалу роботу* (Мирний, I, 1949, 142); — *Він би вам [курям] сказав: дурні, зроду-звіку дурні* (Коцюб., II, 1955, 19); // За своєю природою. — *Де ж той флот у нашій Чаплинці? — заволав до приїжджого Кулик.— Зроду-віку сухопутна вона!* (Гончар, II, 1959, 42); // Від самого початку життя, за весь час життя. *Залізняк заплакав Вперше зроду; сльози не втер. Умер неборака* (Шевч., I, 1951, 145); *Сумний дивлюсь я в воду, а у ній — моє лице, що горе зроду так тяжко знало...* (Сос., II, 1958, 395); // Все життя, дуже довгий час. *Вона так зо мною обходиться, наче б я зроду була її слуга: те подай, те принеси, того не забудь!* (Л. Укр., III, 1952, 523); — *Ні, ти попрацюй каменоломом зроду-віку, як ми. Зароби собі мозолі, як у нас. Отоді й будем балакати* (Коцюба, Нові береги, 1959, 115); // Завжди, з давніх-давен. *Зо всіми миттю побратались* [троянці], *Посватались і покумались, Мов зроду тутечка жили* (Котл., I, 1952, 114); *Так здобув народ свободу, що про неї мріяв зроду* (Перв., II, 1948, 242).

2. *із запереч.* ні е, ні і. Ніколи, ні разу за все життя. *Ой, я зроду лишенька не знала, Тепер мене бідонька спіткала!* (Чуб., V, 1874, 603); *Стали ми обидві, як укопані, та й стоїмо, дивимось одна на другу, неначе зроду не бачились* (Н.-Лев., II, 1956, 12); *Костянтинові припало сидіти поруч неї; він безнастанно пас її очима й дивувався чимраз більше, бо зроду ще краси такої не бачив* (Боккаччо, Декамерон, перекл. Лукаша, 1964, 136); [Шкорупський:] *Він зроду-віку ні одної книжки не прочитав* (Кроп., III, 1959, 45); — *Зроду-звіку такої поводі не пам'ятаємо,— казали старі люди.— Усі шляхи-дороги залило* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 333); // Ні в якому разі, нізащо. — *Не дам!.. І в голові собі не покладай... Зроду не дам!.. Голодом буду моритися, на картоплі охляну, а п'ятизлотника не дам!..* (Коцюб., I, 1955, 89); — *Так приставте? — обернувся* [генерал] *знову до громади.— Щоб ми платили за свою землю?.. За віщо?! Ні зроду-віку!* — *закричала громада* (Мирний, I, 1949, 191).

ЗРО́ДУ-ВІ́КУ *див.* **зро́ду.**

ЗРО́ДУ-ЗВІ́КУ *див.* **зро́ду.**

ЗРОЗУМІ́ЛИЙ, а, е. 1. Доступний для сприймання, ясний, дохідливий. *Він вабув, що його парафія не чула од його десятки год живої моральної проповіді на зрозумілій для селян народній мові* (Н.-Лев., III, 1956, 368); *Книга була Зінькові така зрозуміла, така зрозуміла, як ще ні одна в світі; кожне тобі словечко в їй Зінько тямив, розумів і почував.. Звалася та книга «Кобзар Тараса Шевченка»* (Гр., II, 1963, 327); *Бутапька, все більше насторожуючись, прислухалася до їхніх розмов, до їхніх умовлянь. Якісь натяки, якісь не зовсім зрозумілі докори* (Гончар, II, 1959, 179); // Який має близькі кому-небудь думки, погляди, інтереси і т. ін. *Досі Антін здавався простим і зрозумілим. Все було в нім ясне, добре відоме, укладалося в рамки, а от...* (Коцюб., II, 1955, 297); *Варавка був найцікавіший і найзрозуміліший для Клима* (Горький, Життя К. Самгіна, перекл. Хуторяна, I, 1952, 21).

2. Який має підставу, закономірний. *Мені вже хотілось бі так чи сяк заспокоїти зрозумілу цікавість автору* (Коцюб., III, 1956, 155); *Але це була не втома, а зрозуміла байдужість* (Донч., V, 1957, 420).

Зрозуміла річ, *у знач. вставн. сл.* — зрозуміло, звичайно.

ЗРОЗУМІ́ЛІСТЬ, лості, *ж.* Властивість за знач. **зрозумі́лий** 1. *Мистецтво твориться для народу, який ставить до нього свої вимоги. Найперша — вимога дохідливості, зрозумілості* (Рад. літ-во, 4, 1966, 16); *Питання про зрозумілість того чи іншого поета — це питання про труднощі входження в той світ прекрасного, що його поет створює* (Наука.., 8, 1963, 56).

ЗРОЗУМІ́ЛО. 1. Присл. до **зрозумі́лий** 1. — *Що ж,— кажу йому,— написано добре, зрозуміло... І не без жарту* (Мирний, IV, 1955, 368); // *у знач. присудк. сл. Суддя вийняв лист про волю і голосно прочитав його.. — Чи зрозуміло для вас, за що я прочитав? — спитав він у бурлак* (Н.-Лев., II, 1956, 254); *Замовк* [Свирид] *у тиші, наче роздумуючи, а чи зрозуміло йому самому те, що він сказав* (Стельмах, II, 1962, 17).

2. *у знач. присудк. сл.* Ясно, очевидно. *Зрозуміло, що такий стан речей не міг не похитнути Тиховичеву віру в корисність такої боротьби* (Коцюб., I, 1955, 224); *То був газда достатний, незалежний, любив і правду сказати в очі,.. тому цілком зрозуміло, що війт ненавидів старого Марусяка* (Хотк., II, 1966, 87); *Зрозуміло, що після цієї канонади сюди посунуть танки...* (Гончар, III, 1959, 365).

3. *у знач. вставн. сл.* Уживається для потвердження думки; звичайно. *Ото попоходиш за плугом, попотягаєш чепіги, то й, зрозуміло, втома бере своє. Хочеться хоч на хвилинку присісти* (Ковінька, Кутн.., 1960, 28); *Весь час, аж поки стрілянина не стихла зовсім, простояли в якомусь підворітті, ділячися здогадами та припущеннями. Але, зрозуміло, нічого певного так і не могли збагнути* (Головко, II, 1957, 596).

4. *у знач. ствердж. част., розм.* Так, авжеж (уживається як відповідь). — *В нашій мікрометній* [роті] *нема таких, що вуха по землі тягають. В нас такий народ, що сам на чужі вуха наступає! Зрозуміло всім?* — *Зрозуміло!* (Гончар, III, 1959, 326).

ЗРОЗУМІ́ННЯ, я, *с.* Дія або її результат за знач. **зрозуміти**. *Але от я не згідна з тим, щоб для зрозуміння чиїх-небудь віршів треба знати життєпис автора*

(Л. Укр., V, 1956, 92); *О, хто збагне і прочита Цілунку першого сп'яніння? А зрештою, це річ проста І не тяжка до зрозуміння* (Рильський, Поеми, 1957, 38); *В результаті зрозуміння тих чи інших об'єктів у нас складаються певні поняття про них* (Рад. психол. наука.., 1958, 150); *Отож з новим роком побажаю я нам долі тихої, погожої та роботящої, обопільного зрозуміння, поважання, пошанування, єдиної стежки й мети* (Коцюб., III, 1956, 128); *— Нема у мене матері, ні повірниці-опікунки, а у братів моїх нема зрозуміння для мого серця* (Оп.. Іду.., 1958, 261).

Зрозуміти, ію, ієш, *док., перех., без додатка і в спол.* що. 1. Сприйняти розумом. *Я чула її гнівний голос, якісь сердиті.. слова, а звести їх докупи, зрозуміти, що вона казала, я не мала сили* (Мирний, IV, 1955, 345); *Маруся відчула це веління, але не зрозуміла його. Щось прийшло. Живіше забурхала кров у жилах, око заблищало, хтось велів бігати, співати* (Хотк., II, 1966, 30); *Подоба радісної усмішки освітила і Романове обличчя, хоча він, глухнучи, не все зрозумів, що сказала Люба* (Стельмах, I, 1962, 466); // Правильно сприйняти зміст чого-небудь висловленого, написаного і т. ін. [Р і ч а р д:] *Колего Брайд!.. Не слухав... розсердився! Не хотячи, образив я людину. Не зрозумів він...* (Л. Укр., III, 1952, 101); *— Наш уряд також поважає вас.— А ви? — А я ні.— Як — ні? Чому? Може, ви не зрозуміли запитання? Ви цілком свідомі себе? — Так* (Довж., I, 1958, 304); *Прочитавши кілька рядків і не зрозумівши змісту, він закрив книжку* (Тют., Вир, 1964, 165); // Сприйняти зміст чого-небудь, висловленого, написаного нерідною мовою. *Він заговорив так швидко по-італійському, що я нічого не зрозуміла* (Ю. Янов., II, 1958, 91); // Сприйняти ідею, виражену в якому-небудь художньому творі (літературному, музичному і т. ін.). *Малюнок Ваш, спасибі, дістав. Він мені дуже подобається з декораційного боку, але символу Вашого ніяк не можу зрозуміти* (Коцюб., III, 1956, 456); // Сприйняти певну інформацію, передану технічними або іншими засобами (сигналом, умовним знаком і т. ін.). *Вони сигналізували флагману, що наказ прийнято, що вони його зрозуміли і ждуть* (Кучер, Чорноморці, 1956, 55); *Подивився Тарас на страшне поле бою.. і махнув хусткою. Зрозумів той знак Остап, що весь час стояв у засідці.— Пановебратця, батько кличе!* (Довж., I, 1958, 262); // кого. Сприйняти зміст чого-небудь, висловленого кимось. *— Людмило Леонідівно, ви мене не так зрозуміли. Я ж не сказав, що роблю це. Я сказав: хочу* (Головко, II, 1957, 489); *— Далеко ви, товаришу Кульницький, заїхали.. Як можна розкидатись такими словами?.. — Пробачте* [Кульницький], *що таки справді далеко заїхав, і спокійніше звернувся до Мірошниченка: — Ви не зрозуміли мене* (Стельмах, II, 1962, 141); // кого. Розгадати людину, її світогляд, логіку вчинків, стан і т. ін. [М а в к а *(спалахнула):*] *Такі хто не зріс між вами, не зрозумів вас!* (Л. Укр., III, 1952, 231); *— Ні, не можу я його зрозуміти, хоч він мій батько,— думав Оксен, дивлячись старому вслід.— То молиться в кутку цілими вечорами, то нападає на нього такий сказ, що не тільки люди, а й боги в хаті не вдержаться...* (Тют., Вир, 1964, 77); // Уяснивши що-небудь, погодитися з чиїмись поглядами, бажаннями тощо; співчутливо поставитися до чийогось стану, настрою і т. ін. [А н т о н і о:] *Маестро!.. Мій корабель до вашої послуги.* [Р і ч а р д:] *Спасибі, друже, хоч я прийнять не можу призволення; пробачте ви мені і зрозумійте* (Л. Укр., III, 1952, 120); *Він, як і всі, перед якими лише починають стелитися шляхи в життя, не може зрозуміти тих, що вже йдуть не під гору, а з гори і нічого доброго не знайшли у житті* (Стельмах, I, 1962, 125).

Дава́ти (да́ти) зрозуміти *див.* дава́ти.

2. Сприйняти, витлумачити певним чином. *Яєштембський звелів наймитові Микиті заперти браму й нікого не пускати у двір; але Микита зрозумів так його слова, щоб не пускати тільки чужих* (Н.-Лев., II, 1956, 67); *Насамперед мушу зауважити, що ми зовсім не мали на меті взагалі зректися творів з життя селянського, як ви зрозуміли з нашого листа* (Коцюб., III, 1956, 244); *Катря від несподіванки та подиву не знайшла відразу, що й відповісти. Доки Петрівна зрозуміла це як вагання,— умовляти стала* (Головко, II, 1957, 193); // Пояснити, оцінити як-небудь. *Ось пісні мого серця — приймість, я лиш так міг життя зрозуміти* (Гонч., Вибр., 1959, 33); *Цигикнувати очі Тимка примружились. Сергій зрозумів його слова як шпильку під бік* (Тют., Вир, 1964, 341).

3. Спостерігаючи за ким-, чим-небудь, враховуючи певні ознаки і т. ін., здогадатися про щось. *Щойно Влайко, поглянувши довкола, побачив розсмішені обличчя і зрозумів, що діється* (Фр., VI, 1951, 171); *Землетрус! Я зрозумів одразу. Я стояв і дивився, стерплий увесь, як зрушились стіни, немов живі, як вони загойдались над головою* (Коцюб., II, 1955, 404); *Він приходить до свідомості в санбаті, але ніяк не може зрозуміти, де він і що з ним* (Тют., Вир, 1964, 198); *— Якщо ми все попалимо, вони зрозуміють, що тебе попередили про трус, і підозра впаде на Карла Івановича* (Тулуб, В степу.., 1964, 501); // Сприймаючи що-небудь органами чуття, визначити, встановити його суть, місцеперебування і т. ін. *Враз її збудив звук.. Тепер вона зрозуміла — це був тоненький дзвін електричного дзвоника* (Смолич, I, 1958, 84;) *Он захрипів деркач, а де — не зрозуміть: Як щука в Невані, він у траві біжить* (Міцк., II. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 61); *Припала* [Мар'яна] *до вікна і знову почула схлипування. І тільки тепер зрозуміла, що це на хаті схлипував лелека* (Стельмах, II, 1962, 294).

◇ **Се́рцем зрозуміти** — сприйняти не розумом, а відчуттям; відчути. *Якби ти знав! Та се знання предавнє Відчути треба, серцем зрозуміть. Що темне для ума, для серця ясне й явне...* (Фр., XI, 1952, 301).

4. Проникнути в суть чого-небудь, осмислити щось; збагнути. *Тільки приїхавши та зобачивши, як тут люди живуть, я зрозуміла ліпше галицькі справи та відносини* (Л. Укр., V, 1956, 45); *Зрозумійте психологію старості, юначе* (Ю. Янов., II, 1958, 22); // Пізнати природу і закономірності якого-небудь явища. *Нема завдання для свідомих робітників важливішого за те, щоб зрозуміти значення свого руху і точно пізнати його* (Ленін, 20, 1950, 333); *Тож як упевнились ми, що з нічого ніщо не постане, Тим надійніше, вірніше спроможемось ми зрозуміти, Звідки і з чого формуються речі, і як воно саме Все виникає* (Зеров, Вибр., 1966, 127); // Знайти причину чого-небудь, пояснення чомусь. *Як і чому все це сталось, Ант зрозуміти не міг* (Скл., Святослав, 1959, 12); *— А-а, — усміхнувся Дорош, зрозумівши нарешті побоювання Сергія* (Тют., Вир, 1964, 140).

5. Зробити висновок, підсумовуючи, зіставляючи, узагальнюючи і т. ін. *Іван охоче оповідав про своє життя домашнє; з оповідання того можна було зрозуміти, що втік він не так від папщини, як од лютої жінки* (Коцюб., I, 1955, 347); *Порівнявши наслідки торішнього і теперішнього промірів, Бутаков зрозумів, що це єдиний судноплавний рукав у гирлі Аму-Дар'ї* (Тулуб, В степу.., 1964, 396); // Зміркувавши, уяснити очевидність чого-небудь. *Вчитель зрозумів: марна справа зараз переконувати парубка* (Стельмах, I, 1962, 439); *Хотіла* [Юля] *запитати у матері, що то за хлопець, але потім*

схаменулася і зрозуміла, що цього робити не можна (Тют., Вир, 1964, 231).

6. Пройнятися свідомістю чого-небудь, усвідомити. [Р у ф і в:] *Уперше зрозумів я, що як то тяжко, склавши руки, ждати, чи вернеться одважний друг додому з такого бою, де немає місця тому, хто стать під корогву не може...* (Л. Укр., II, 1951, 383); *Вона хоче, щоб і він це зрозумів, зрозумів радість праці й щоб він отак, у нічну годину, чуючи, як болять стомлені руки, як ниє спина, щоб мріяв він про радісну зустріч, про перемогу й щастя* (Скл., Хазяїни, 1948, 153); *Тільки тепер зі всією силою він зрозумів, що в нього є син... Побачив його перед собою таким, як намалювала* [розповіла] *Василинка* (Стельмах, II, 1962, 78); *Тепер я зрозумів, що таке сором* (Багмут, Опов., 1959, 8).

ЗРОЇ́ТИ, зрою́, зроїш, *док., перех., спец.* Об'єднати в один рій.

ЗРОЇ́ТИСЯ, зроїться, *док.* 1. *спец.* Об'єднатися в один рій.

2. *перен.* Скупчитися де-небудь. *Басмачі вкруг Енвера зроїлись, мов рій — Дві години круг нього клубочився бій* (Перв., З глибини, 1956, 25).

ЗРОМАНТИЗУВА́ТИ, ую́, у́єш, *перех.* Док. до **романтизува́ти**. *В. Канівця як біографа Кармалюка найменше спонукало бажання «прикрасити», зромантизувати образ одного з найлегендарніших борців проти визиску й деспотизму* (Вітч., 1, 1970, 204).

ЗРО́НЕНИЙ, а, е, *поет.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зрони́ти**. *Його вольове, гартоване чоло здригнулось, і всі побачили, як заблистіла зронена сльоза* (Пар. тв. та етн., 2, 1962, 98); *А до мене в кімнату тихо завітали зронені, як зітхання, слова: Мала мати одну дочку, Та й ку-па-ла у ме-до-о-чку...* (Вас., Незібр. тв., 1941, 44).

ЗРОНИ́ТИ, зроню́, зро́нить, *док., перех., поет.* 1. Не втримати, ненавмисне впустити. *Понад берегом ходила, В море перстень той зронила* (Перв., Казка.., 1958, 50).

Зрони́ти сльозу́ (сльозúнку) — упустити сльозу; заплакати. *Де кохана зронила сльозинку, Там гадюки тепер завелись* (Л. Укр., IV, 1954, 98); *Коли б Лукія давно не розучилась плакати, вона, цю пісню слухаючи, зронила б сльозу* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 324).

2. *перен.* Втратити (листя, пелюстки і т. ін.). *Не перед добром високе древо Зеленес листя зронило* (Мирний, IV, 1955, 272); *Пелюстки зрониви в ноги, Ждуть у зав'язі вони* [дерева] *Благодатної вологи З рук дозрілої весни* (Рильський, III, 1961, 181).

3. *перен.* Сказати, промовити коротко (перев. після мовчання). — *Не все втрачено,— легенько зронила дівчина* (Вол., Місячне срібло, 1961, 135); *Той, що бренькав на балалайці, лобатий з мрійними очима юнак, безнадійно зронив: — От якби хоч паршивенький струмент* (Речм., Весн. грози, 1961, 131).

Зрони́ти сло́во — сказати, промовити. *Ой зронив тоді старий Святослав З уст своїх золоте слово* (Мирний, V, 1955, 270); **Не зрони́ти ні (ані, й) сло́ва (слове́чка, зву́ка)** — не промовити жодного слова, змовчати. *Так і дійшли вони до цегельні мовчки, не зронивши більше ні слова* (Перв., Материн., хліб, 1960, 151).

ЗРОНИ́ТИСЯ, зро́ниться, *док., поет.* Впасти, скотитися (перев. про сльози). *Але жоден стогін, жодне ридання не вразило завзятців, і хіба-но крадькома, на чиїх-не-чиїх чорних, молодих, променистих очах набігла була сльоза неслухняна, та й та зронилася безгучко на землю...* (Стар., Облога.., 1961, 13); *О, скільки ран було На тім прекраснім тілі! Скільки сліз По стовбурі струнконому* [берези] *прокотилось, Аж поки не зронилася остання, Німого скону мовчазна сльоза!* (Рильський, III, 1961, 170).

ЗРОСИ́ТИ *див.* **зро́шувати**.

ЗРОСИ́ТИСЯ *див.* **зро́шуватися**.

ЗРО́СЛИЙ, а, е. 1. Діспр. акт. мин. ч. до **зрости́**. *Насаджений ще хлопчиком Васютою, сад прийняв молодих під високі крони вже зрослих дерев* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 73); *Завдяки зрослій останнім часом інтенсивності археологічних розкопок на Україні зібрано значний археологічний матеріал* (Нар. тв. та етн., 3, 1964, 18); *Увійшов високий кремезний чоловік у сірій рештантській куцині, з чорною, в тюрмі зрослою, бородою* (Гр., II, 1963, 307).

2. *у знач. прикм.* Який зрісся. *Червоні лиця* [Івана] *надуті, очі завжди підпухлі, блискали час до часу з-під чорних, посередині зрослих брів, жовтими вогниками* (Март., Тв., 1954, 224).

ЗРОСТА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зроста́ти** і **зроста́тися**. *Чи це знову випливло на поверхню те, що він намагався в собі втопити,— бажання зажити спокійним життям, бавитися з дитинчам, стежити за його зростанням...* (Руд., Вітер.., 1958, 170); *Ранньої весни, коли запарує сизими димками лісова залежана земля, на засунулих брунькатих деревах з'являться ледве помітні сліди зростання* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 276); *Швидкому зростанню міського населення України в цілому сприяв приход робітників у міста для роботи в промисловості* (Нар. тв. та етн., 3, 1964, 26); *Зростання прибутків пана Бжеського обіцяло пану пробощу з римською курівю чималу користь* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 50); *Науково-технічний прогрес відкриває величезні можливості для швидкого зростання продуктивних сил взагалі, а при нашій системі особливо* (Ком. Укр., 9, 1962, 21); *Горький ставив наголос на величезному значенні для зростання людської свідомості, для розквіту культури таких створених народом образів, як Прометей, доктор Фауст, Василиса Премудра тощо* (Рильський, III, 1956, 142); *У процесі свого зростання українська радянська література вийшла на одне з передових місць у всесоюзній радянській літературі* (Рад. Укр., 5.I 1954, 3); *В деревині ще зустрічаються такі вади: 1) крень, що виявляться в ексцентричному розміщенні річних кілець..; 2) подвійна серцевина — при зростанні двох пагонів в молодому віці в один стовбур* (Стол.-буд. справа, 1957, 51).

ЗРОСТА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗРОСТИ́**, ту́, те́ш, *док.* 1. Ставати більшим, вищим, довшим у процесі росту. *Будуть діти гратися й зростати. Будуть вільно тішитись малі* (Бичко, Вогнище, 1959, 27); *Ми посадим в полі тополі — Хай вони зростають поволі* (Воронько, Коли вирост. крила, 1960, 45); *Зростав орел над стрімким гранітом, А соловей кубельце в'в В кущі калиновім Під білим цвітом* (Дор., Літа.., 1957, 21); — *Дев'ятий рік почала я від Великодня,— каже, — а що я, кажіть, яка? Чи велико зросла, чи мало, чи так як треба?* (Вовчок, I, 1955, 377); // *тільки док.* Ростучи, стати дорослим. *Росли брати, зростали, та не були друзями* (Коцюб., I, 1955, 103); *А як зросла, дак і заміж її взято* (Барв., Опов.., 1902, 175); *Дав Вітчизна усього багато, А ти, мій друже, тільки-но учись. Щоб, як зростеш і підеш працювати В сім'ю трудящих, між робочий люд, Вітчизні міг сторицею віддати Свій світлий розум і свій чесний труд!* (Бичко, Вогнище, 1959, 35); // *тільки док.* Досягти зрілості, стиглості. *Літо видалось гаряче і сухе. Та хліба колосисті ніби під другим небом зросли —високі, колосисті* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 350); *Зріс буряк важкий, хороший* (Позн., Ми зростаєм.., 1960, 68); // Рости у певних умовах; проводити дитячі роки у певному середовищі. *Вона зростала сиротою в далеких родичів* (Вільде, Винен.., 1959, 6); [Г а п п а:] *Хіба мені було з кого вибирати: у наймах зросла, з наймів і заміж пішла* (Кроп., II, 1958, 21); *Марися мало знала*

город. Вона зросла на селі (Гр., I, 1963, 262); // Збільшуватися розміром, об'ємом. *Сильніше подиха холод, зростають вали на морі* (Коцюб., II, 1955, 331).

2. Збільшуватися кількісно. *З борців насміхалася доля, Зростала проте їх громада. Добробут народний та воля — То наша найперша засада* (Граб., I, 1959, 367); — *Цієї ночі наша Червона Гвардія зросла на триста штиків* (Головко, II, 1957, 618); // Збільшуватися, підвищуватися (про рівень чого-небудь). *Швидко росте і міцніє багатогалузеве господарство укрупнених колгоспів, підвищилися їх прибутки, зростає натуральна і грошова оплата трудодня колгоспників* (Рад. Укр., 21.II 1951, 2).

3. *перен.* Ставати сильнішим, інтенсивнішим; набувати вищого ступеня. [Т е о ф і л:] *Ми завтра йдем на суд останній.* [Л ю ц і й *(крізь гомін, що зростає):*] *Завтра удосвіта... вночі... Через годину!* (Л. Укр., II, 1951, 502); *Приязнь зростала між нами, Приязнь братерня — не більше* (Граб., I, 1959, 357); *Зростав вітер, доганяє хвилю,— Не доженe* (Рильський, I, 1960, 170); *Наша повага до симпатичного Василя з кожним днем зростала, ми його дуже полюбили* (Ковінька, Кутя.., 1960, 30); *В цей ранок тривога в старовірському селі зросла до краю* (Довж., I, 1958, 120); // Ставати значнішим, більшим, вищим. *Шевченкова слава все більше та більше зростала* (Мирний, V, 1955, 312); *На книжки дедалі більше зростає попит* (Ів., Опов., 1949, 109); *Роль партійних організацій на фабриках і заводах разом з їх збільшенням значно зростає.. і роль загальнопрофесійних (професійних, радянських та інших) органів також повинна дуже зрости* (КПУ в резол. і рішен.., 1958, 246); // *у що, до чого.* Внаслідок поступового посилення, розвитку яких-небудь якостей перетворюватися на щось інше; переростати. *Зміст п'єси, окремих подій переходив із уст в уста, змінявся, розвивався та зростав у легенду* (Коцюб., II, 1955, 142); *Слова високомовні «честь», «вітчизна» всевладно й просто входять у життя. І сміливість зроста до героїзму, а відданість — до самозабуття* (Забіла, Поезії, 1963, 35).

4. *перен.* Набувати досвіду, уміння, певних знань, поширювати світогляд і т. ін. *Воронцов, наче за власним сином, стежив, як зростав цей молодий обдарований офіцер, фанатично відданий справі* (Гончар, III, 1959, 123); *І нам у роботі, щоб далі зростати, Прийдеться ще декому й перцю давати. Прийдеться давати зазнайкам, чинушам, Сухим бюрократам, зачерствілим душам* (С. Ол., Вибр., 1959, 28); *За останні роки дитячі письменники на Україні дуже зросли, голоси їхні змужніли* (Донч., VI, 1957, 589); // *ким, на кого, ким.* Набуваючи певних якостей, ставати ким-небудь. *В радгоспі Ліда зросла на справжнього майстра по вирощуванню ранніх овочів* (Коз., Сальвія, 1959, 33); *Обкомівський зв'язківець.. запевняє, що дівчина швидко освоюється в нових умовах, що в неї зростає справжній керівник підпільної комсомольської групи* (Гончар, IV, 1960, 70); — *Я не знав, що мій учень поетом, українським поетом зросте...* (Сос., I, 1957, 244); // *на чому.* Виховувати, формувати погляди, смаки і т. ін. під впливом чого-небудь. *На драматургії М. П. Старицького, М. Л. Кропивницького, І. К. Тобілевича виховувались і зростали цілі акторські покоління* (Минуле укр. театру, 1953, 95); [А н т о н і о:] *Ви — пуританин, ви зросли на текстах, а притчу про таланти і забули!* (Л. Укр., III, 1952, 118).

Зростáти рóзумом — ставати розумнішим. [Н а д е ж д а:] *Якщо ви вже домізкувались до того, що грамота — розумові очі, то навчу* [читати].. *Хто чита, той і розумом зроста* (Кроп., III, 1959, 177).

5. Досягати вищого ступеня розвитку. *У героїчних боях, у многотрудних буднях зростала наша країна* (Ком. Укр., 11, 1959, 35); *І коли наше слово зросте й зміцніє, коли наша література займе почесне місце поруч з літературами інших народів..— тоді, споглядаючи перших робітників, що працювали на невправленому, дикому ще ґрунті, українці певне спогадають добрим словом Ваше* [М. Старицького] *ймення* (Л. Укр., V, 1956, 141); *Естетичний рівень творів усного побутування зараз не знизився, а, навпаки, зріс разом із зростанням культури народу* (Нар. тв. та етн., 4, 1961, 12).

6. З'являтися ростучи. *Зростали плоди дивовижних форм, прекрасних, щедрих в своїй різноманітності* (Довж.., I, 1958, 437); — *Ой, коли ж ти справді вірная дівчина, Буде в тебе на могилі хороша калина.. Ой, ще ж над миленьким не зросла й травиця, Як вже стала калиною мила-жалібниця* (Л. Укр., I, 1951, 217); // Будуватися, перетворюватися на щось внаслідок будівництва (про споруди, міста і т. ін.). *У нас зроста Скрізь за будовою будова* (Дор., Серед степу.., 1952, 16); *Одеський порт народжував і перший пролетаріат Півдня.. З портових майстерень зросли доки, верфі та елінги* (Смолич, Світанок.., 1953, 5); // *рідко.* З'являтися, поставати де-небудь, перед кимось. *Огні блискучі згасли вмиг, Як загукало громом; Ніхто доглянути не міг, Що з гостем незнакомим. Якась примара мовчазна Зросла на його місці* (Граб., I, 1959, 420).

ЗРОСТА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗРОСТИ́ЙСЯ,** ту́ся, те́шся, *док.* 1. З'єднуватися в процесі росту, утворюючи одне ціле. *Ой у полі дві тополі докупи зрослися* (Чуб., V, 1874, 403); // Поновлювати свою цілісність у процесі заживання (про зламану кістку, краї рани і т. ін.). *Рана майже не боліла. Галина добре перев'язав її, покривши м'якушкою хліба і павутинням та загорнувши плече кленовою корою, щоб швидше зрослися кістки* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 37); *Колись парубки.. розсікли йому навпіл губу. Губа зрослася, але тонюсінький, як ниточка, рівчачок все рівно розділяє її на дві половини* (Тют., Вир, 1964, 66); // Бути з'єднаним на переніссі (про брови). *При світлі забіліло в Мини широке лице, зачорніли товсті брови, котрі зрослись докупи на переніссі, неначе од виска до виска йшов дугою молодий місяць* (Н.-Лев., II, 1956, 112); *Світлі брови, що майже зрослися над невеликим тонким носом з ледь помітним горбочком, робили обличчя не суворим, а уважним* (Голов., Тополя.., 1965, 9).

2. *перен.* Ставати нерозривно з'єднаним, зв'язаним з ким-, чим-небудь, невіддільним від когось, чогось. *В тишині, що зростається з темнотою, здавалися гори в своїми темними безмежними лісами пристановищем для стоїчного спокою* (Коб., Вибр., 1949, 307); *Григор Лобода — це ім'я низового вояка, бойова путь якого щільно зростається з мрією життя і викликала загадрість багатьох батьків та синів Подніпров'я та Побужжя* (Ле. Палиайко, 1957, 341); *Злітаючи в небо, він зростається з машиною в єдину живу істоту* (Трип., Дорога.., 1944, 32); *Пани і панщина у всьому Зрослись, здавалось, нерозлучно* (Фр., X, 1954, 268); — *Не знаєте, як усі мої думки зрослися нерозривно з Вами,— а мій характер не такої конституції, щоб я міг забути* (Кол., Терен.., 1959, 141); // Звикати, прив'язуватися до кого-, чого-небудь; зріднюватися. *Він вперше почув всім тілом, що се обзивалась до нього його земля, що він з нею так зрісся, як з жінкою, з сином, з дочкою* (Коцюб., II, 1955, 393); *Він так зрісся з Києвом, він так полюбив його, так знає його, як мало хто із нас, його товариші, що й народилися, й вік звікували в Києві* (Рильський, Веч. розмови, 1962, 18).

ЗРОСТА́ЮЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **зростáти.** *Зростаючі ресурси промисловості повинні все більше спрямовуватись на всебічне задоволення потреб радян-*

ських людей, на будівництво і оснащення підприємств та закладів побутового і культурного обслуговування населення (Програма КПРС, 1961, 62); [Б е н т л і:] *В Анни Робчук був свій ключ від вашої кімнати?* [Ф р а у М і л ь х:] *Ні, сер.* [Б е н т л і:] *А вчора ви давали їй ключ?* [Ф р а у М і л ь х *(із зростаючим хвилюванням)*:] *Ні, сер...* (Галан, І, 1960, 415).

ЗРОСТИ́ *див.* **зрости́ти.**

ЗРОСТИ́ТИСЯ *див.* **зрости́тися.**

ЗРОСТИ́ТИ *див.* **зро́щувати.**

ЗРО́СТОК, тка, ч. Утворення, що виникає в результаті зрощення плодів, кристалів і т. ін. *Ці осади утворюються з джерел, багатих на розчин карбонатів заліза. З них найбільш поширений ортштейн, або рудяк. Це є зростки різного вигляду і розміру, складені з піску, цементованого сполуками заліза* (Курс заг. геол., 1947, 132).

ЗРО́ШЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зроси́ти** 1. *Стріли його люди, спинили, білий, зрошений сльозами ревними, труситься весь...* (Вовчок, І, 1955, 179); *Кров'ю кращих синів України і Росії зрошена наша багатостраждальна земля* (Цюпа, Україна.., 1960, 47).

ЗРО́ШЕННЯ, я, с. Дія за знач. **зроси́ти.** *Вода цих* [мінеральних] *джерел використовується у вигляді мінеральних ванн, для пиття, інгаляцій, зрошення, промивання, полоскання тощо* (Наука.., 7, 1956, 13); — *Ідея штучного зрошення для нашого краю особливо важлива, бо сонця в нас скільки хочете, але сонце наше посушне* (Смолич, 1, 1958, 69).

Поля́ зро́шення — земельні ділянки, зайняті під сільськогосподарські культури і періодично зрошувані стічними водами.

ЗРО́ШУВАЛЬНИЙ, а, е. Призначений для зрошування. *Сотні тисяч гектарів земель колгоспів і радгоспів Миколаївської і Херсонської областей зрошує своїми водами Інгулецька зрошувальна система* (Хлібороб Укр., 8, 1966, 7).

ЗРО́ШУВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. теп. ч. до **зро́шувати.** *Рік у рік зростають зрошувані площі на Україні* (Наука.., 2, 1958, 32).

Зро́шуване землероби́ство — вирощування сільськогосподарських культур на землях, які штучно зрошуються. *Зрошуване землеробство має особливо важливе значення для степових районів України* (Хлібороб Укр., 5, 1966, 15).

ЗРО́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зро́шувати.** *Забавку й естетичну окрасу — водограї — було механізовано й раціонально використано для зрошування* (Смолич, І, 1958, 63); *На придунайських землях рік у рік усе ширше застосовується зрошування* (Рад. Укр., 4.III 1962, 3).

ЗРО́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗРОСИ́ТИ,** зрошу́, зро́сиш, *док.*, *перех.* 1. Вкривати краплинами, бризками; зволожувати. *Батарея жусить пройти через залізницю, щоб потім прикривати своїм вогнем кораблі. Треба! І люди падали, кров зрошувала сиру землю, застигала на рейках, шпалах...* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 278); *Мама зросила геть чисто одну хусточку сльозами* (Л. Укр., III, 1952, 635); *У кінці травня скупий дощик зросив пересохлу землю, та не промочив її* (Горд., Цвіти.., 1951, 20); *З фляги він пригубив Води краплину, щоб зросить язик* (Бажан, Вибр., 1940, 174); // Виступати краплинами на обличчі, тілі людини (про піт). *В цю мить йому мимохіть згадалася жахлива катастрофа.., і холодний піт рясними краплинками зросив його чоло* (Коцюба, Нові береги, 1959, 370); // *безос. Андрія Васильовича зросило холодним потом, і він навіть мусив спинитися на мить — затремтіли ноги* (Смолич, Реве та стогне.., 1960, 442); // *спец.* Збризкувати, змочувати струменями рідини з метою лікування або дезинфекції.

◇ **Зро́шувати (зроси́ти) [свої́м] по́том зе́млю** — обробляючи землю, докладати багато зусиль, праці. *Вирішивши* [Оленчук] *на цій землі, зросив її своїм потом і вважав себе законним господарем цього краю* (Гончар, Таврія.., 1957, 677); **Зро́шувати (зроси́ти) [вла́сною (своєю)] кро́в'ю зе́млю (тра́ви, шлях)** *і т. ін.*) — бути поранення або вбитим, борючись за кого-, що-небудь, відстоюючи щось. *Поривно сходилися лави в громах пекельних батарей, і кров'ю зрошували трави бійці за щастя всіх людей* (Сос., II, 1958, 384); *Хоч химерні були ті юнацькі мрії, а тепер двадцятишестилітньому Максиму, котрий сьорбнув і лиха, і кривди, власною кров'ю зросив рідну землю, вони видалися звабними* (Рибак, Час.., 1960, 162).

2. Насичувати землю вологою, створюючи сприятливі умови для росту рослин. *Дніпровська вода прийшла в Донбас, Криворіжжя, Крим, зросила великі масиви південних областей* (Наука.., 4, 1962, 27); // Обводнювати якусь територію, ділянку, здійснюючи спеціальні заходи (будуючи канали, греблі і т. ін.). *Народи моєї Вітчизни під проводом Комуністичної партії створюють потужні електростанції, зрошують пустелі, змінюють клімат* (Довж., III, 1960, 69).

ЗРО́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗРОСИ́ТИСЯ,** зрошу́ся, зро́сишся, *док.* 1. Вкриваючись краплинами, бризками чого-небудь, ставати вологим; зволожуватися.

2. *тільки недок.* Пас. до **зро́шувати.** *У Південній Болгарії розташована Південно-Болгарська низовина, яка зрошується р. Марицею* (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 36); — *Північно-Кримський канал — найбільша іригаційна новобудова України. З каналу зрошуватиметься 165 тисяч гектарів* [землі] *і обводнюватиметься 660 тисяч* (Ком. Укр., 12, 1963, 13).

ЗРО́ШУВАЧ, а, ч. 1. Штучне або природне водоймище, яке зрошує грунт. *Магістральні і розподільні канали, тимчасові і постійні зрошувачі густою сіткою вкрили багато тисяч гектарів степів* (Наука.., 5, 1961, 33).

2. Спеціальний пристрій, механізм, прилад, призначений для зрошування. *Садовий зрошувач.*

ЗРО́ЩЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зрости́ти.** *А навкруг — які навкруг хліба!.. Зрощені руками трударів Колоски, що й вітер не хита* (Гірник, Сонце.., 1958, 28); *Я внук гречкосія, Я син агронома, Я зрощений в місті інтелігент* (Мур., Осінні сурми, 1964, 23); *Радянським людям, вихованим Комуністичною партією, зрощеним соціалістичним ладом, притаманні почуття свідомості і громадського обов'язку* (Ком. Укр., 10, 1962, 20); // **зро́щено,** *безос. присудк. сл.* *Цією роботящою рукою І колос зрощено, і введено твій дім!* (Бичко, Вогнище, 1959, 25).

2. *у знач. прикм.* Який зрісся. *Брови її високі і зрощені в'юнкою чорною гадючкою на чолі білому чорніли,— щось недобре віщували* (Вовчок, І, 1955, 243).

ЗРО́ЩЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **зрости́ся.** *Зрощення коренів дерев різних видів, тобто конкурентних, трапляється дуже рідко* (Наука.., 1, 1960, 29)

2. Те, що зрослося.

△ **Фразеологі́чне зро́щення,** *лінгв.* — стійке сполучення слів, що виступає в мові як єдиний неподільний на складові частини вислів.

ЗРО́ЩУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зро́щувати** 2 і **зрости́тися.** *В Інституті* [ім. акад. В. П. Філатова] *розроблено новий ефективний метод оперативного лікування зрощувань повік і оточуючих тканин з оком* (Наука.., 6 1962, 43).

ЗРО́ЩУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗРОСТИ́ТИ,** зрощу́, зрости́ш, *док.*, *перех.* 1. Доглядаючи, забезпечувати

ріст, розвиток кого-, чого-небудь; вирощувати. *Ми полювали, а вони зрощували пшеницю й маїс* (Кулик, Записки консула, 1958, 7); *Садочок собі зростив; в тому садкові понасаджував агрусу та порічок на грядках* (Вовчок, VI, 1956, 223); — *П'ятнадцятеро душ дітей народити й зростити за старого часу — це ознака великої мужності й краси душі* (Ю. Янов., II, 1954, 119); // Будучи придатною, доброю основою, сприяти ростові, розвиткові чого-небудь. *О дубе, дубе, хто тобі дав сили Устояти проти вітрів і злив? Мабуть, земля, яка тебе зростила, Мабуть, народ, який тебе садив* (Забашта, Квіт.., 1960, 33); // *перен.* Докладаючи багато сил, енергії, створювати що-небудь. *Чому в мої двадцять сім років вони* [підводники] *поміж себе величають мене комісаром, як величали тих, хто випестував, зростив і уславив наш революційний флот?* (Логв., Давні рани, 1961, 6); // *перен.* Дбайливо виховувати, прищеплюючи певні навики, погляди і т. ін. *Любіть свою і братні мови, До праці зрощуйте любов* (Рильський, Урожай, 1950, 45); *І любить вся Країна Рад своїх синів-героїв, яких зростив радянський лад і мужністю озброїв* (Забіла, Промені. 1951, 40).

2. *спец.* Зв'язуючи, зварюючи і т. ін. кінці або краї чого-небудь, з'єднувати. *Слюсар він був хороший — металеві троси, наприклад, зрощував, сплітав краще за всіх* (Ільч., Звич. хлопець, 1947, 90); // Приживляти відокремлену тканину організму

ЗРÓЩУВА́ТИСЯ, усться, *недок., спец.* Пас. до **зрóщувати** 2 *При обриванні проводи зрощуються, для чого необхідно зачистити їх кінці, спаяти і ізолювати стрічкою* (Підручник шофера.., 1960, 184).

ЗРУБ, у, *ч.* 1. *у сполуч. в прийм.* н а. Дія за знач. **зруба́ти.** — *На зруб я продала Троянцям ..Дубків і сосен строїть флот* (Котл., I, 1952, 218); *Польські пани, наче прочуваючи, що їм недовго панувати, продали цей прекрасний ліс на зруб* (Гжицький, Вел. надії, 1963, 39).

2. Місце, по якому було зрубано або розрубано дерево. *В землянках було тепло, затишно, пахло ароматною смолою, що, як сльоза, виступала на зрубах дерева* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 65).

3. Місце, де був вирубаний ліс. *Давніше тут стояв великий сосновий ліс, але.. пани вирубали його так чисто і раціонально, що зруб висох і з-під здертого дерна виступив рідкий пісок* (Фр., VII, 1951, 319); *Наступило літо.. На зрубі за селом рясніло від суниць* (Вільде, Повпол. діти, 1960, 276); *Колись тут був густий ліс, он який зруб довкола. А тепер все пні та пні* (Дмит., Обпалені.., 1962, 198).

4. Спосіб зведення стін будинків або споруд з колод чи брусів, які укладають горизонтальними рядами, а в кутах і місцях перетинання з'єднують врубками. *Від Києва до Новгорода Великого дерев'яний зруб широко вживався для будування житла, господарських, культових та досить складних оборонних споруд* (Держв. зодч. Укр., 1949, 5); *Тихими вулицями юрмилися дерев'яні, у зруб, хати* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 226); // Будь-яка споруда, побудована таким способом. *Косінський в Ничипором оглядали п'ятківські фортеці. Високі земляні вали в дубових зрубах, а за ними — глибокі, непролазні сніги в ровах* (Ле, Наливайко, 1957. 77); *Дотовпившись, нарешті, до дерев'яного цебра, що стояв на зрубі колодязя, Духнович напився свіжої холодної води і ніби поздоровшав одразу* (Гончар, Людина.., 1960, 158); *Будинок ставлять теслярі — дубовий роблять зруб* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 79); *Вроздріч по схилах чорніли селянські зруби* (Рибак, Час.., 1960, 357).

ЗРУ́БАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зруба́ти.** *Кожний зрубаний Тиховичем виноградник накладав вагу на його сумління* (Коцюб., I, 1955, 224); *Господар на землі своїй, Народ посадить ліс новий На місці зрубаного лісу* (Рильський, II, 1956, 303); // **зру́бано**, *безос. присудк. сл. Сотні дубів, лип і кленини в кілька обхватів зрубано* (Стор., I, 1957, 366).

ЗРУБА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зруба́ти.**

ЗРУБА́ТИ *див.* **зру́бувати.**

ЗРУБИ́ТИ, зрублю́, зру́биш; *мн.* зру́блять, *док., перех., рідко.* Побудувати з колод, брусів. *Зрубив хату* (Сл. Гр.).

ЗРУ́БЛЕНИЙ, а, е, *рідко.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зруби́ти.** *Убога садиба смердівська.. Стоїть хата, з дерева зрублена, тут же під одним дахом кліть — повітка для худоби* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 523).

ЗРУ́БОВИЙ, а, е. Прикм. до **зруб** 4. *Греблі зрубової конструкції, як один із типів дерев'яних гребель, дуже поширені в нашій країні* (Довідник сіль. будівельника, 1956. 67).

ЗРУ́БУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зру́бувати.** — *Рубайте самі, що бог сотворив../ — відповів один з ненавистю на поклик помагати при зрубуванні дерев* (Коб., I, 1956, 459).

ЗРУ́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗРУБА́ТИ**, а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Рубаючи, відокремлювати що-небудь від основи. *Ледачіші дівчата тільки вершки зрубували, Оксана ж ні в чому не любила неправди й сапувала як слід, чисто* (Л. Янов., I, 1959, 40); *Криком дуба не зрубаєш!* (Укр.. присл.., 1955, 222); *Він, патраючи щойно зарізаного білого гусака, сікачем зрубав в тушки ліве крило* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 270); // Рубаючи, знищувати; вирубувати. *Ми зрубуємо кущі, палимо їх* (Коцюб., I, 1955, 203); — *Оті ліси маєш зрубати, землю перекопати, засіяти пшеницею* (Калин, Закарп. казки, 1955, 51).

2. Видаляти з поверхні що-небудь, ударяючи чимось гострим. *На колодязях спалахували при місяці людяні зализні. Вони були міцні і тверді, мов криця. і коли господар зрубував їх, то з-під сокири при кожному ударі порскали іскри* (Тют., Вир, 1964, 461).

ЗРУ́БУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **зру́бувати.**

ЗРУДІ́ЛИЙ, а, е. Який став рудим. *По зруділих стернях, витканих бабиним літом, ми збирали останні квітки* (Коцюб., II, 1955, 248); *Де вітер на пустім дворі Жене, як змійку, пил зруділий, Де вдивлені в пекучі небосхили Сидять сивоголові шахтарі, ..Я був отам* (Бажан, Італ. зустрічі, 1961, 40).

ЗРУЙНО́ВАНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зруйнува́ти.** *Хоч не зруйнована — руїна ся будова, З усіх кутків тут пустка виглядa* (Л. Укр., 1, 1951, 71); *Понівечені устої зруйнованих вибухами дніпровських мостів підносились над повіддю потворними голими кістяками* (Довж.. I, 1958, 324); *Багате господарство було зруйноване. Не стало в радгоспі ні приміщень, ні худоби* (Оров., Зел. повінь, 1961, 5); // **зруйно́вано**, *безос. присудк. сл. Мінами зрита лежить дорога, Дім наш зруйновано вщент війною* (Забашта, Вибр.., 1958, 25).

2. *у знач. прикм.* Який зруйнувався. * Образно. *Чимось кам'яним, громохким привалювала та обида його душу, засипала й хоронила її під уламками зруйнованих надій* (Руд., Остання шабля, 1959, 198).

ЗРУЙНО́ВАНІСТЬ, ності, *ж.* Стан за знач. **зруйно́ваний** 2.

ЗРУЙНО́ВНИЙ, а, е. Який піддається руйнуванню.

ЗРУЙНО́ВНІСТЬ, ності, *ж.* Здатність піддаватися руйнуванню. *Зруйновність атома, невичерпність його, мінливість всіх форм матерії і її руху завжди були опорою діалектичного матеріалізму* (Ленін, 14, 1949, 257).

ЗРУЙНУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зруйнува́ти** і **зруйнува́тися.** [З і н ь к о *(сам):*] *Розгардіяш пішов у нашій сім'ї! Куди не скинь оком, все пішло.. на зруйнування* (Кроп., II, 1958, 217); *Нечуваний по темпу,*

незрівнянний по героїзму кількадобовий марш бронетанкових частин Рибалка, Желюшенка, Кравченка досяг своєї мети: Прагу було врятовано від зруйнування, а мешканців її — від загибелі (Гончар, III, 1959, 445).

ЗРУЙНУВА́ТИ, ую, уєш, *док., перех.* 1. Перетворити на руїни, розбити, розламати. [П а н а с:] *Мамо! .. Маруся не вмерла. Ми зараз виступаємо в степ, доженемо татар, вернемо бранців, зруйнуємо татарські городи, заберемо бранок з татарських базарів* (Н.-Лев., II, 1956, 442); *— Біда.. Вода заливає млин. Зруйнує, не дай боже, кригою, де будете молоти зерно?* (Шиян, Баланда, 1957, 62); *— Сьогодні панські посіпаки зруйнували Морозенкову хату* (Стельмах, I, 1962, 420); // Порушити цілість чого-небудь; пошкодити. *Уражені картопляні бульби можна пізнати по чорно-сірих плямах, в яких шкірка легко відстає, бо нематода зруйнувала сполучну тканину між шкіркою і тканиною самої бульби* (Шкідн. поля.., 1949, 10); // *перен.* Довести до повного розорення, розвалу. [Р о м а н ю к:] *Сьогодні оголошу,— кожного, хто до першого обробить гектар пропашних, премію поросям.* [К о в ш и к:] *Не заносся, Іване. Ферму зруйнуєш, і врожаю не буде* (Корн., II, 1955, 240).

2. *перен.* Порушити, розладнати або знищити що-небудь. *Каторжна негода зруйнувала усі мої плани* (Коцюб., III, 1956, 127); *У пролетарів немає нічого свого, що треба було б їм оберігати, вони повинні зруйнувати все, що досі оберігало і забезпечувало приватну власність* (Комун. маніф., 1947, 25); [Р у ф і н:] *Поки новий Єрусалим настане, то Рим піде в старці, бо ваша віра зруйнує працьовитість* (Л. Укр., II, 1951, 350); *Його солодкі і тривожні видіння зруйнував Круп'як* (Стельмах, II, 1962, 184).

ЗРУЙНУВА́ТИСЯ, уюся, уєшся, *док.* 1. Розвалитися (від часу, негоди і т. ін.), перетворитися на руїни. [Є г и п т я н и н:] *Переходи робити довші в них* [пірамідах], *та се дарма,— вони либонь тоді були б ще кращі і вже б не зруйнувалися ніколи* (Л. Укр., II, 1951, 246); *Ми бачим, що речі розпастися можуть скоріше, Як народитися знову. І часто все те, що в колишні, Давноминулі часи зруйнувалося, звалищем стало, Потім на протязі років наступних і цілих століттів* [століть] *Вже відновитись не в силі* (Зєров, Вибр., 1966, 140); // *перен., рідко.* Розоритися. *Пан не зруйнується, як скількись клаптик поля перелітує пустирем* (Сл. Гр.).

2. *перен.* Порушитися, зникнути. *Вершник наближається. І вона* [Чайчиха] *пізнав, що це не святий Юрій, а панський лановий в кайчуком. І їй стає боляче.. тому, що так жорстоко зруйнувався світ видінь, і вона раптом збагнула страшну частку своєї долі* (Стельмах, I, 1962, 292).

ЗРУСИФІКО́ВАНИЙ, а, е, *іст.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зрусифікува́ти**.

ЗРУ́СИФІКУВА́ТИ, ую, уєш, *перех., іст.* Док. до **русифікува́ти**.

ЗРУСИФІКУВА́ТИСЯ, уюся, уєшся, *іст.* Док. до **русифікува́тися**.

ЗРУ́ЧНИЙ, а, е. 1. Добре пристосований для чого-небудь, приємний у користуванні. *Не буду хвалитися, але те тільки скажу, що люди кажуть: нема над мої ложки. І легкі, й зручні, й тривкі* (Фр., II, 1950, 130); *Квітковський був симпатична людина, та й жив зовсім самостійно і мав зручну квартиру* (Гр., II, 1963, 21); *Мій учительці від учня задумав я подарувать хорошу папку, дуже зручну, щоб наші зошити ховать* (Забіла, Одна сім'я, 1950, 41); // Який відповідає певним вимогам; придатний для кого-, чого-небудь. *Явка на Військовому спуску була особливо зручна. Стара інвалідка Юзефа держала тут притулок для безбудних моряків* (Смолич, V, 1959, 472); *Наступного дня, коли, нарешті, експедиція вирушила, дід поїхав попереду, вибираючи зручні для проходження місця* (Донч., II, 1956, 59).

2. Такий, як треба для здійснення чого-небудь; сприятливий. *Часом Алі пропускав зручний момент і тоді хапався за бік баркаса* (Коцюб., I, 1955, 390); *Прудконога Зара вибирала зручні хвилини між сніданком і обідом і прибігала в тридцять третій барак* (Хижняк, Тамара, 1959, 186); // Яким легко, вигідно скористатися. *Івга Семенівна відчула, що зручнішої нагоди не буде, як оце зараз, щоб перевести розмову на ту тему, яка цілий день.. займала всі її помисли* (Головко, II, 1957, 563); *По правді, доктор, певна річ, міг би завітати до весільного столу або до обходу, або після обходу, ..та обов'язок бути в лікарні був зручною зачіпкою, щоб відмовитись взагалі* (Смолич, Мир.., 1958, 39).

3. *рідко.* Який не вимагає великих зусиль; легкий. *От я з домівки і пішов Де хліба зручного шукати, Та ось на старість і знайшов Роботу — бджілок доглядати* (Щог., Поезії, 1958, 301); // Який не завдає клопоту, неприємностей; приємний. *Зробить* [Катерина] *по змозі своїх сил життя Теофілові безжурним та зручним, і не може бути, щоб він, хай за рік, хай пізніше, не зрозуміє її добрих прикмет* (Вільде, Сестри.., 1958, 509).

4. *розм.* Вправний, спритний. *Він, зручний і звиклий до гір, умів спинитись на краю кручі і знов обережно шукав підпори для ніг* (Коцюб., II, 1955, 351); *Зручною озлобленою рукою пущений камінь вдарив прямо у висок, князь повалився* (Хотк., I, 1966, 119); // З певними навичками, майстерністю. *А вже як вибрався на лови — чи то до курника, чи до комори, то не було смілішого, вигадливішого та зручнішого злодія над нього* [Лиса Микиту] (Фр., IV, 1950, 91); *Я в танцях далеко не такий зручний, як в орудуванню пером* (Мак., Вибр., 1954, 7); // Який здійснюється вправно, спритно. *Одним зручним скоком Соломія опинилась на березі* (Коцюб., I, 1955, 337); *На тім ще не кінець, щоб зручний дать укліп, Ногою там крутнуть (це вміє не один, Не два!)* (Міцк., II. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 38).

ЗРУ́ЧНІСТЬ, ності, *ж.* Якість за знач. **зру́чний** 1. *Голубенко перейшов на другий борт і сів, приємно відчувши велику зручність білих пароплавних крісел* (Епік, Тя., 1958, 256); *Для плодотворних результатів роботи неабияке значення мають затишок і зручність робочої кімнати, робочого місця* (Наука.., 10, 1956, 16); // Можливість задоволення яких-небудь потреб. *Для зручності знаходження сувір'їв умовно сполучають їх найяскравіші зорі прямими лініями так, щоб вийшли прості геометричні фігури або схематичні рисунки* (Астр., 1956, 10); *Стоїш собі* [за грубою], *або хоч і присядь для зручності* (Мик., Кадильниця, 1959, 15).

2. *перев. у мн.* Те, що робить щось зручним у користуванні, полегшує побут (про пристрої, обладнання і т. ін.); вигоди. *Сучасні житла будуються з усіма зручностями — центральним опаленням, водопроводом, каналізацією, ванною і душем, мають добре освітлення* (Нар. тв. та етн., 1, 1962, 45); *На певний час довелося відмовитися* [Колінзу] *від багатьох зручностей столичного життя* (Рибак, Час.., 1960, 333).

3. *розм.* Властивість за знач. **зру́чний** 4. *На своїх руках обертав він недужу, садовив її. Тра було неабиякої сили й зручності, щоб поратися коло неї* (Коцюб., I, 1955, 465); *— Я сказала комплімент її зручності, а вона відповіла, що все вміє сама і собі і дітям* (Л. Укр., III, 1952, 707).

ЗРУ́ЧНО, *присл.* 1. Так, що задовольняє у певному відношенні. *Антон зручно вмостився на товстій дереві* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 78); *Григорій Григорович молодший зручно сидів у діда на руці* (Ю. Янов.,

II, 1954, 110); *Як вони зручно влаштувалися, ці хитрі, погані хворахи! Вхід до нірки був просторий, стінки гладенькі, а коло нірок були невеличкі горбочки — їхні сторожові пости* (Ів., Вед. очі, 1956, 106).

2. *у знач. присудк. сл.* Вигідно, сприятливо. — *Коли не хочете платити, я вас пожену на панщину... Даю вам день — подумати, що для вас зручніше* (Мирний, I, 1949, 191); *Вона з сестрою думають перекладати.. Натурально, це їм найзручніше, бо знають аж 4 мови* (Коцюб., III, 1956, 430).

3. *у знач. присудк. сл.* Цілком доречно, пристойно. — *Добривечір, братику! — обіймає Варава Плачинду.— А в мене оце гості зібралися.— Може, незручно?.. — Саме зручно. У нас тільки свої* (Стельмах, I, 1962, 328); *Суспільство мусить виявить, збагнуть: З яких джерел ці ледарі живуть? Чи зручно нам до світлої мети З такими... подорожніми іти?* (Іванович, Перебендя.., 1960, 45).

4. *розм.* Вправно, спритно. *Врешті він підбіг до краю покрівлі і скочив униз зручно і легко, як кіт* (Коцюб., I, 1955, 399); *Довге сивувате волосся зачісував* [князь] *так зручно, що його не здавалось дуже мало* (Л. Укр., III, 1952, 501); *Гарячі сухі руки швидко й зручно розплутують дріт* (Коз., Серце.., 1947, 56).

ЗРУ́ШЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зру́шити** 1, 2, 4. *Бряжчало намисто у молодиць на грудях, ..гриміли осколи, зрушені з місця* (Коцюб., II, 1955, 355); *Відповідь могла вирватись сама, як необережно зрушена скеля* (Ле, Міжгір'я, 1953, 53); // **зру́шено**, безос. присудк. сл. *Здійлось те ненароком; Зрушено все, що дрімало...* (Граб., I, 1959, 357).

2. *у знач. прикм., заст.* Який відчуває велике хвилювання, схвильований. [Серби:] *Повеселій же, повеселій — не будь такою зрушеною, а то по одному виду можна угледіти, що мавш щось на душі...* (Вас., III, 1960, 41); // Який виражає хвилювання.— *Є такі рани, які жайлось би і від себе самої сховати, а не то, що від миру,— зітхнула важко Орися, відвернувши від Катрі свій зрушений вид* (Стар., Облога.., 1961, 17).

ЗРУ́ШЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **зру́шити** і **зру́шитися**. *Всяка революція, коли це справжня революція, зводиться до класового зрушення* (Ленін, 25, 1951, 108); *Таку ось колотнечу, нестримне зрушення народу міг зняти по всій Україні навіть випадковий вогонь на будь-якій степовій хвигурі* [вишці] (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 67); *Вчинок Данила й Тосі Флегонт сприймав з романтичним піднесенням, вбачаючи в ньому ламання традицій та зрушення основ, як вияв пристрасної революційності* (Смолич, Мир.., 1958, 33).

2. *перен.* Помітна зміна в чому-небудь у кращий бік; помітний рух уперед, успіх. *Зрушення в хлібозаготівлях, що сталося в перші дні його* [Марка] *приїзду, не набрало відповідного розмаху, а, навпаки, щодня поволі вщухало* (Кир., Вибр., 1960, 360); *Які в нас зрушення глибинні! Які в епохи голоси!* (Тич., Зростай.., 1960, 58); *Начальник ще сміявся; настрій у нього, видно, був добрий, справи йдуть непогано, є значні зрушення* (Жур., Опов., 1956, 52).

3. *заст.* Зворушення, хвилювання. [Кассандра *(хоче запанувати над власним зрушенням):*] *Встань, елліне, і говори спокійно* (Л. Укр., II, 1951, 309); *Дві баби плакало зі зрушення* (Хотк., II, 1966, 68).

4. *спец.* Деформація пружного тіла, при якій шари його зрушуються, зміщаються один відносно одного. [Світловидов *(підходячи до Штанька, вимогливо):*] *Да-да, перевірте! Тут стик і напевне є зрушення* (Баш, П'єси, 1958, 126).

5. *мед.* Зміна, порушення функцій (окремих органів чи всього організму людини). *Досліджено зрушення, що настають в організмі під час сеансів поглибленого електросну* (Наука.., 11, 1956, 18); — *Щоб запобігти зрушенню мозку, мені довелося тримати вас чотири доби під наркозом* (Смолич, Прекр. катастр., 1956, 88).

ЗРУ́ШИТИ *див.* **зру́шувати**.

ЗРУ́ШИТИСЯ *див.* **зру́шуватися**.

ЗРУ́ШУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зру́шувати** 1—3.

ЗРУ́ШУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗРУ́ШИТИ**, шу, шиш, *док.* 1. *перех.* Докладаючи зусиль, переміщати, зсовувати (з місця). — *Заставлять кнехти зрушувати з місця, так ти подивися пильніше: яка там основа...* (Гончар, Тронка, 1963, 339); [Долорес:] *Чи ти ж того не знаєш, як тяжко зрушити великий камінь?* (Л. Укр., III, 1952, 331); *Жорно було надзвичайно важке. Томаш ледве міг зрушити його, налягаючи на нього всім тілом* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 166); *Хлопці удвох намагалися зрушити шаплик. Ні, важкий* (Головко, I, 1957, 190); // Зміщувати, позбавляти попереднього положення. *Збираючи огірки, не можна зрушувати з місця або обривати огудину* (Колг. Укр., 7, 1957, 39).

◇ **Го́ри зру́шити** *див.* **го́ра**.

2. *перех.* Надавати руху чому-небудь, примушувати рухатися кого-, що-небудь. *Володя обперся веслом об піскуватий берег і зрушив човна з місця* (Н.-Лев., IV, 1956, 120); *Він спокійно зрушив із місця свого коня й поїхав уздовж валки партизанів* (Ю. Янов., I, 1958, 145); // *тільки док., перен.* Зробити активним, діяльним; заохотити до чого-небудь, підняти. *Шевченко вірив.. у невичерпні духовні можливості і силу народну, які треба тільки пробудити, покликати до життя, відродити і зрушити* (Вітч., 3, 1961, 131); *Виступ Жолкевського відібрав у нього* [Сагайдачного] *останню надію зрушити козаків у морський похід, бо вся Січ, від старшини до голоти, кипіла бажанням порахуватися з панством* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 409).

Спра́ву зру́шити [**з мі́сця** (**з ме́ртвої то́чки**)] — почати діяти, робити що-небудь для здійснення якоїсь справи. *Півень взяв заяву, Хвіст пригладив куций І почав читати Двадцять резолюцій.— Справу треба зрушить, Вивчити, погодить...* (Іванович, Перебендя.., 1960, 23).

3. *неперех.* Починати рухатися, переміщатися. *Всі тихо зрушили з місця і пішли під гору* (Н.-Лев., I, 1956, 91); *Дерева дерлися вгору схилами гір все вище й вище, здавалося, ніби з гір зрушила лавина і зеленими каскадами котиться вниз* (Кол., Терен.., 1959, 93); *Озвався знайомий, зворушливий шелест гвинтів — човен зрушив* (Логв., Давні рани, 1961, 51).

4. *тільки док., перех., рідко.* Те саме, що **поруши́ти**. *Йшлося вже до різдва.. Там кололи свиней, ..а тут жінки заходилися коло мазанки й зрушили завсідній спокій життя* (Мирний, I, 1949, 298); [Куць:] *Зрушили умову. Ну, й я ж віддячив їм!* (Л. Укр., III, 1952, 252).

5. *перех., перен., заст.* Викликати співчуття, милосердя. *Крик, виск, пищання нещасного хлопця, ніщо не зрушувало ката* (Фр., IV, 1950, 230); [Королівна:] *Траплялось бачити людей, що простягають руки і роблять плаксиві твері, щоб визвать жалість, декотрі й справді можуть плакать; але той жаль, ті сльози напускні і вони нас не зрушують* (Кроп., IV, 1959, 161); // Викликати глибокі почуття, хвилювати. *Пройшла чутка, що се їх Кармель отаманує в Чорному лісі,— пройшла чутка і зрушила старого й малого, доброго й лихого* (Вовчок, I, 1955, 359); [Річард:] *Нездатен розум, незугарні руки знайти чогось такого, що б могло всіх зрушити, неначе грім органу* (Л. Укр., III, 1952, 88); *І сей ніжний голос, і жалібні ці слова, і ласкавий дотик жіночої руки — то зрушувало опришка. Уявляв свою будучність — і жаль ставало самого себе* (Хотк., II, 1966, 202).

Зру́шити се́рце (ду́шу) — ви́кликати хвилювання, схвилювати; стривожити. — *Лисичко-сестричко, любая розмова, Зрушило в мні серце твоє праве слово* (Фр., XIII, 1954, 260); *Тяжке вневір'я в удачі на хвилину зрушило серце й дріготою пройшло по тілу* (Головко, II, 1957, 307).

ЗРУ́ШУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗРУ́ШИТИСЯ**, шуся, шишся, *док.* Починати рухатися, переміщатися. *І в ту ж мить бахнув постріл, а натовп з криком і з зойками зрушився й шарахнувся геть* (Головко, II, 1957, 344); *Вдарившись буферами, шарпнувся, зрушився з місця ешелон* (Гончар, II, 1959, 172); // Втрачати попереднє положення. *Землетрус! Я зрозумів одразу. Я стояв і дивився, стерплий увесь, як зрушились стіни, немов живі, як вони загойдались над головою* (Коцюб., II, 1955, 404); // *перен.* Починати діяти. *Сидів він* [король] *у Львові, полював, молився, грав у карти, збирав посполите рушення, але іржавий напіввіджилий механізм посполитого рушення ніяк не міг зрушитися* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 504).

Спра́ва зру́шилася (зру́шиться) [з місця (з ме́ртвої то́чки)] — розпочалася (розпочнеться) робота, діяльність для здійснення якоїсь справи. *Зараз у мене з'явилася певність, що справа зрушиться з мертвої точки* (Руд., Остання шабля, 1959, 283).

ЗРЯДЖА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗРЯДИТИ**, зряджу́, зря́диш, *док.*, *перех.*, *діал.* 1. Вбирати, чепурити. *Що в суботу кісоньку чесала, а в неділю головку зряджала* (Сл. Гр.); // Обряджати (покійника). *Три баби прийшло, одхаяли мене, його й зрядили.. Положили його на покуті, на лаві...* (Барв., Опов.., 1902, 100).

2. Споряджати, збирати (в дорогу і т. ін.). *О, як забути ту хвилину, Як мати бідная моя Мене зряджала на чужину!.. Ще ледве жевріла зоря...* (Черн., Поезії, 1959, 194); *У Григубенка в хаті метушня — збори в дорогу.. Занадто вже зряджає його жінка — білизну в валізку вкладає* (Головко, I, 1957, 328); // Відряджати, посилати куди-небудь. *Обіцяли на Москву зрядити* [Саву] *— тепер ізнехтували, забули* (Горд., Дівчина.., 1954, 147).

3. Наймати, домовляти. *Марія зрядила досвідченого старика Арсентія, щоб за кіньми приглянув* (Горд., Сильніше смерті, 1946, 12).

ЗРЯДЖА́ТИСЯ, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗРЯДИ́ТИСЯ**, зряджу́ся, зря́дишся, *док.*, *діал.* 1. Вбиратися, чепуритися.

2. Споряджатися, збиратися (в дорогу і т. ін.). *Навесні згадала я, як-то люди плачуть, як почав мій Данило в дорогу зряджатись* (Вовчок, I, 1955, 63); *Він того ж дня упорядкував найголовніші справи, доручив свій маєток певній людині ..і за тиждень зрядився у Ніццу* (Ю. Янов., I, 1959, 378); *В широкий світ тепер зрядилася Оленка. В економію на заробітки* (Горд., II, 1959, 32).

ЗРЯДИ́ТИ *див.* **зряджа́ти.**

ЗРЯДИ́ТИСЯ *див.* **зряджа́тися.**

ЗРЯ́ДУ, *присл.*, *розм.* Те саме, що **підря́д**. *На селі, коли семінарист зайде до якої дочки батюшки двічі зряду, то вже це був певний знак, що він постановив собі вже свататись* (Н.-Лев., IV, 1956, 124); *Двома влучними пострілами зряду лейтенант дощенту зруйнував місток* (Ле, Мої листи, 1945, 15).

ЗРЯТУВА́ТИ, ую, уєш, *док.*, *перех.*, *діал.* Врятувати. — *Я вірю панському слову, що гайдамаки винищили мій рід,— вів далі поривчасто шляхтич,— але той, що мене зрятував, чи був межи нами, то ще питання* (Стар., Облога... 1961, 27).

ЗРЯ́ЧИЙ, а, е. Який має зір, бачить; протилежне с л і п и й. — *Друзі,— сказав я* [сліпий льотчик], *— уявіть собі, що я такий же зрячий, як і ви всі, тільки очі в мене заплющені* (Ю. Янов., II, 1954, 74); *Зайці не риють нір і народжують малят зрячих і опушених* (Зоол., 1957, 151); * У порівн. *В вінку весільному неначе* [яблунька]. *І кожна квітонька, мов зряча, Так любо дивиться на світ* (Наг., Гірські вершини, 1960, 56); *// у знач. ім.* **зря́чий**, чого, *ч.*; **зря́ча**, чої, *ж.* Про людину, яка має зір, бачить. [С е м е н:] *Говорять, що в Харкові працює один лікар-чародій, такий чародій, що робить сліпих зрячими* (Мороз, П'єси, 1959, 28); // *перен.* Який помічає, розуміє те, що відбувається навколо. *Полуду скинувши сліпу, Світи зміряє оком зрячим Дзвінкоголосий тракторист, Дитя веселе колективу, Чий рівний стан і мужній зріст Епоху втілює щасливу* (Рильський, II, 1960, 105); [М а м а й *(простягає руку):*] *Щасливо, Єгоре Івановичу... На каторзі ви мені світ одкрили, тепер я зрячий, обрій бачу і за обрій заглядаю...* (Ю. Янов., III, 1959, 119).

ЗСА́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗСАДИ́ТИ**, зсаджу́, зса́диш, *док.*, *перех.* 1. *з чого і без додатка.* Допомагати кому-небудь, хто сидить на чомусь, спуститися наниз; знімати. *Горпина, розчесавши Одарочку, зсадила її з лави, і та зараз покопотіла у кімнату* (Мирний, I, 1954, 242); *Сусіда Грицева, стара Семениха, ймила була раз Грицевого синка, Миколу, в своїм саду на яблінці* [яблуньці]. *Зсадила його відти та й жалуючи, не жалуючи долоні* (Март., Тв., 1954, 61); // Допомагати кому-небудь або примушувати когось вийти (з автомобіля, поїзда і т. ін.); висаджувати. *Вони* [моряки] *зсадили її з грузовика швидко і вправно* (Кучер, Чорноморці, 1956, 139); // *перен., розм.* Знімати кого-небудь з посади, яку він займав; скидати. — *Ну, потривай же, Леонтію Петровичу! Коли ти мене скинеш з парафії, я тебе тричі зсаджу з твого писарства! — подумав о. Артемій* (Н.-Лев., IV, 1956, 157).

2. Піднімаючи, поміщати кого-, що-небудь десь, на чомусь, допомагати вилізти на що-небудь високе, на когось високого. *Карпо Джмелик.. із Северином зсаджували на гарбу віялку* (Тют., Вир, 1964, 369); *Дівчата ще надходили, хлопці їх зсаджували на ганок* (Головко, II, 1957, 98); *Миттю військо спорядили. На коня царя зсадили* (Перв., Казка.., 1958, 24).

ЗСА́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **зса́джувати.**

ЗСАДИ́ТИ *див.* **зса́джувати.**

ЗСЕ́ЛЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зселя́ти** і **зселя́тися.** *В умовах колгоспного господарства виникла потреба зселення колгоспників з хуторів* (Матеріали з етногр.., 1956, 53); *Вийшов закон про зселення хуторів. Закон хороший, правильний. Не жити ж людям вовками поза селами, самотньо, як на висилці* (Збан., Єдина, 1959, 22).

ЗСЕЛИ́ТИ *див.* **зселя́ти.**

ЗСЕЛИ́ТИСЯ *див.* **зселя́тися.**

ЗСЕЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗСЕЛИ́ТИ**, зселю́, зсе́лиш, *док.*, *перех.* 1. Переселяючи з різних місць, поселяти разом, в одному місці.

2. *з чого, розм., рідко.* Те саме, що **виселя́ти.**

ЗСЕЛЯ́ТИСЯ, я́ться, *недок.*, **ЗСЕЛИ́ТИСЯ**, зсе́литься, *док.* 1. Переселяючись з різних місць, поселятися разом, в одному місці. *Люди зселяються з хуторів у село, щоб жити єдиною колгоспною сім'єю, користуватися всіма благами культури* (Хлібороб Укр.. 1. 1966, 6).

2. *з чого, розм., рідко.* Те саме, що **виселя́тися** 1.

З-СЕ́РЕД, *прийм., з род. в.* 1. Уживається при вказуванні на місце, предмет і т. ін., з середини яких спрямовані дія, рух або звідки щось витягають, виймають тощо. — *Витягай! — крикнула Параска і, не дожидаючи, поки Килина витягла горщик з печі, сама з-серед черені ухопила один і швиргонула у помийницю* (Мирний, IV, 1955, 64).

2. Уживається при вказуванні на сукупність осіб чи предметів, з яких вибирають або з середовища яких виділяють кого-, що-небудь; з-поміж, серед. *Народ виділяє з-серед себе здібніших людей, які репрезентують його іншим народам, світові* (Іваничук, Не рубайте.., 1961, 119).

ЗСЕРЕ́ДИНИ, *рідко* **ІЗСЕРЕ́ДИНИ.** 1. *присл.* З внутрішньої частини чого-небудь; протилежне зовні, зокола. *В Гальчинім шинку топилось у печі, здавалось, горіла хата зсередини...* (Мирний, І, 1949, 256); — *Стій! Стій!— почулося зсередини, з шахти* (Гр., І, 1963, 387); *І в тій хвилі я побачила, як ізсередини твоя рука відсуває вікно* (Фр., IV, 1950, 357); // З внутрішнього боку чого-небудь. *В брамі від стодоли була маленька хвірточка, що замикалася зсередини на гачок* (Март., Тв., 1954, 357); *Гай квапливо розстебнув гімнастерку і дістав з кишені, пришитої зсередини, маленький складений учетверо папірець* (Гончар, III, 1959, 38); // У межах, у внутрішній частині чого-небудь; усередині. *Їм я ягідки червоні, зсередини жовті* (Сос., Щастя.., 1962, 244); // *розм.* У сфері внутрішніх переживань, відчуттів і т. ін. людини. *Щось встає зсередини у нього й конвульсійним сміхом вилітає крізь горло...* (Коцюб., І, 1955, 409); — *Закінчились збори? — обмацує* [Митрофан] *тим поглядом, який бачить, чого вартий чоловік зверху і зсередини* (Стельмах, II, 1962, 93).

2. *у знач. прийм., з род. в.* Указує на рух або напрям дії кого-, чого-небудь з внутрішньої частини чогось. *Палаючі кроки рухнули під одностайним натиском, стріливши догори яскими іскрами, а зсередини стодоли вихопилось раптом полум'я й вагоготіло* (Коцюб., І, 1955, 121).

ЗСИКІЛИЙ, а, е, *діал.* Дієпр. акт. мин. ч. до **зсинíти.** — *Застрелю, як собаку,— шепче Замфір зсикілими устами* (Коцюб., І, 1955, 216).

ЗСИНІ́ТИ, ію, ієш, *док., діал.* Посинíти.

ЗСИПА́ЛЬНИК, а, *ч., спец.* Робітник, який зсипає що-небудь

ЗСИПА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж., спец.* Жін. до **зсипа́льник.**

ЗСИ́ПАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зси́пати.** *Жінка похилого віку, зігнувшись біля пічки, вибирала з вугільної голи, зсипаної в дерев'яний ящик, крихітки коксу* (Руд., Остання шабля, 1959, 236); *Дрібні сливи, вкриті сизуватим пушком, лежали, зсипані просто на широкі темно-сірі брезенти* (Собко, Скеля.., 1961, 5).

ЗСИПА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зсипа́ти.**

ЗСИ́ПАТИ *див.* **зсипа́ти.**

ЗСИПА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗСИ́ПАТИ,** плю, плеш; *мн.* зси́плють; *док., перех.* Сиплючи, поміщати що-небудь кудись. *Треба було хліб зсипати в комору, городину складати в льох* (Н.-Лев., III, 1956, 202); *В жнива люди всім селом косили, молотили і в засік зсипали верно* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 25); *Максим і Яків привезли перший віз і зсипали пісок на купу* (Л. Укр., III, 1952, 663); — *Зараз зсиплю* [картоплю] *в погріб. Де ж свічка?* (Донч., VI, 1957, 408); // Висипаючи в одне місце, збирати докупи що-небудь сипке або дрібне. *Ганна взялася виливати й зсипати до першої колби.. відважені речовини* (Собко, Зор. крила, 1950, 254).

ЗСИПА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **зсипа́ти.** *Тії бруньки зриваються, зсипаються в пляшку* (Чуб., І, 1872, 130); *Невидимо бджоли тії гуділо, На вигоні од птиці лиш мріло; В дворі комор — як вулиці було; Зерна туди зсипалось, аж гуло...* (Шог., Поезії, 1958, 167).

ЗСИПНИ́Й, а́, е́. Признач. для зсипання чого-небудь. *Машини і безтарки безперервно возять зерно на державний зсипний пункт* (Рад. Укр., 9.VIII 1949, 2).

ЗСИПНИ́К, а́, *ч., спец.* Те саме, що **зсипа́льник.**

ЗСИПНИ́ЦЯ, і, *ж., спец.* Жін. до **зсипни́к.**

ЗСИСА́ТИ, зсису́, зсиса́єш, *недок.*, **ЗІССА́ТИ,** зіссу́, зіссе́ш, *док., перех., розм.* Ссучи, вбирати в себе рідину, вологу з поверхні чого-небудь.

ЗСИХА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зсиха́ти** і **зсиха́тися.**

ЗСИХА́ТИ і *рідко* **ІЗСИХА́ТИ,** а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗСО́ХНУТИ** і *рідко* **ІЗСО́ХНУТИ, ЗСО́ХТИ** і *рідко* **ІЗСО́ХТИ,** хну, хнеш; *мин. ч.* зсох і зсо́хнув, ла, ло; *док.* 1. Повністю втрачаючи вологу, ставати зовсім сухим; висихати, пересихати. *Тараню він з'їв за обідом, зостався один хліб, та й той зсох на сухар* (Мирний, IV, 1955, 24); *Ізсихають мої очі, І сльоза не ллється* (Рудан., Вибр., 1937, 20); // Стаючи сухим, втрачати життєздатність (про рослини). *Хоч як би там пишно не розцвілась рожа — Зів'яне і зсохне, як робак підточить* (Коцюб., І, 1955, 423); *Вперед, бики! бадилля зсохло, Самі валяться будяки, А чересло, леміш новії... Чого ж ви стали? Гей, бики!* (Рудан., Тв., 1956, 59).

2. *перен.* Робитися худим, виснаженим од тяжкої праці, хвороби, горя і т. ін. *Жінка його зсохла, як тріска, ледве встигаючи ліпити для його смачні вареники* (Вовчок, І, 1955, 332); *Вона зів'яла, зсохла, як билина в спеку; лице зблідло, помарніло, аж зчорніло; щоки опали, ясні очі неначе погасли* (Н.-Лев., III, 1956, 163); *Юнак сказав королівні:— Бачу, що ізсохну я од твоїх очей* (Вас., І, 1959, 186).

ЗСИХА́ТИСЯ і *рідко* **ІЗСИХА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗСО́ХНУТИСЯ** і *рідко* **ІЗСО́ХНУТИСЯ, ЗСО́ХТИСЯ** і *рідко* **ІЗСО́ХТИСЯ,** хнуся, хнешся; *мин. ч.* зсо́хся і зсо́хнувся, лася, лося; *док.* 1. Пересихаючи, зменшуватися в об'ємі; ставати зморщеним, твердим. [Амфіон:] *На лірі струни зсохлись від невжитку.* (Л. Укр., І, 1951, 445); *Павло, сапаючи, взувся. Чоботи зсохлися і не налазили* (Тют., Вир, 1964, 368).

2. *перен.* Худнучи, ставати меншим (про людину, частини її тіла). — *Тіло зсихається, а дух бунтує,— так сказала якось Демидиха про нього* [батька Тоні] (Гончар, Тронка, 1963, 250); *Лице в Онисі стемніло, зчорніло й зсохлось од роботи, од недоспаних ночей, од господарського клопоту* (Н.-Лев., III, 1956, 177); *Він схуд, зсохся — ще ніби менший став* (Головко, II, 1967, 254).

ЗСІДА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зсіда́тися.** *При розрідженні повітря спостерігається прискорення часу зсідання молока* (Мікр. ж., XVI, 4, 1954, 74).

ЗСІДА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗСІ́СТИ,** зся́ду, зся́деш, *док.* Сходити, злазити на землю (з коня, воза і т. ін.). *З чужого коника і в грязі зсідають* (Номис, 1864, № 9691); *Діти повилазили ще вище на піт та придивлялися, як молода зсідає з воза, як іде до хати* (Кобр., Вибр., 1954, 152); — *Зсядьте з коня, панно Маню! Вертати верхом ви нині не зможете більше* (Коб., III, 1956, 84).

ЗСІДА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ЗСІ́СТИСЯ,** зся́деться, *док.* 1. Гуснути, утворюючи згустки (про молоко, кров та деякі інші рідини); запікатися згустком (про кров). *Гемофілія — захворювання, при якому порушується здатність крові зсідатися* (Наука.., 10, 1964, 36); *Попоїли борщу, потім почали їсти кашу молочну. Каша у їх була щоразу хороша, ні цятиночки води, а на сей раз молоко зсілось* (Барв., Опов.., 1902, 369).

2. Ущільнюючись, зменшуватися в об'ємі, ставати коротшим, вужчим (про тканини, шкіру і т. ін.). *Підняли ковачі удвох кричу* [сіру діркувату брилу з плавленої залізної руди] *на ковадло і почали бити молотами. Крича зсідалася, проковувалася, зникала в ній діркуватість* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 452).

ЗСІ́ДОК, дка, *ч., мед.* Згусток крові, що утворився внаслідок зсідання її.

ЗСІК, у, *ч., спец.* Яловичина з верхньої частини стегна.

ЗСІКА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗСІ́КТИ**, зсічу́, зсіче́ш, *док.*, *перех.* Рубати на шматки; сікти. [О л е к с а:] *Та я ж тебе в капусту зсічу, щоб і світа не поганив!* (Вас., III, 1960, 17); // Розсікати. *Торік, колючи тріски, зсікла собі руку, що кров аж ревнула* (Вовчок, VI, 1956, 320).

ЗСІ́КТИ *див.* **зсіка́ти.**

ЗСІ́ЛИЙ, а, е. Який зсівся. *Зсіле молоко.*

ЗСІСТИ *див.* **зсіда́ти.**

ЗСІ́СТИСЯ *див.* **зсіда́тися.**

ЗСКА́КУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зска́кувати.**

ЗСКА́КУВАТИ *див.* **зіска́кувати.**

ЗСКОВЗНУ́ТИ *див.* **зіскові́зувати.**

ЗСКОВЗНУ́ТИСЯ *див.* **зіскові́зуватися.**

ЗСКОВЗУВА́ТИ *див.* **зіскові́зувати.**

ЗСКОВЗУВА́ТИСЯ *див.* **зіскові́зуватися.**

ЗСКОЧИ́ТИ *див.* **зіска́кувати.**

ЗСКРЕБТИ́ *див.* **зшкрібати.**

ЗСКРІБА́ТИ *див.* **зшкрібати.**

ЗСКУ́БТИ *див.* **зску́бувати.**

ЗСКУ́БУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗСКУ́БТИ**, бу́, бе́ш, *док.*, *перех.* Скубучи, поступово вирівнювати що-небудь (волосся, пір'я, траву і т. ін.).

ЗСЛИЗА́ТИ і *рідко* **ІЗСЛИЗА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗСЛИЗНУ́ТИ** і *рідко* **ІЗСЛИЗНУ́ТИ**, **ЗСЛІ́ЗТИ** і *рідко* **ІЗСЛІ́ЗТИ**, зсли́зну́, зсли́зне́ш; *мин. ч.* зслиз і зсли́зну́в, ла, ло; *док.* 1. Швидко і непомітно відокремлюватися від чого-небудь, спадати з поверхні чогось; зісковзувати. *Дівча спритно зслизнуло з гілки і залізло в бузняк* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 169).

2. *розм.* Безслідно зникати; щезати. — *Починається...— думав Хома.— Отсе він саме починається той час, коли не став хліба, нема й заробітків,— час журби та горя, коли чоловік хотів би, як муха, зслизнути на зиму* (Коцюб., I, 1955, 86); *Сивилла грошики в калитку, Підняв ши пелену і свитку, — Іслизла, мов лихий злиган* (Котл., I, 1952, 158).

Щоб (бода́й) ти (він *і т. д.)* **зслиз!** — уживається як лайка, прокльон. [Л е в *(сердито воркоче):*] *Я ледь що вибрався живий на берег, І рибу розгубив... А, щоб ти* [Водяник] *зслиз!* (Л. Укр., III, 1952, 209).

ЗСЛИ́ЗНУТИ *див.* **зслизну́ти.**

ЗСЛИ́ЗТИ *див.* **зслизати́.**

ЗСО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зсо́вувати.**

ЗСО́ВУВАТИ і *рідко* **ІЗСО́ВУВАТИ**, ую, уєш, **ЗСУВА́ТИ** і *рідко* **ІЗСУВА́ТИ**, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗСУ́НУТИ** і *рідко* **ІЗСУ́НУТИ**, ну, неш, *док.*, *перех.* 1. Соваючи, суначи що-небудь, переміщати в інше місце. *Француз дивився їм* [танкам] *услід і зсовував кашкета на потилицю* (Ю. Яновський, IV, 1959, 82); *Рибалки зсувають у воду човни, повні брунатних сітей* (Коцюб., II, 1955, 416); *Лягла* [Оппся] *на траві в холодку й вдавала, ніби спить: розкидала руки, зсунула трохи з голови хустку, висмикала собі пасма коси й хропла на ввесь сад* (Н.-Лев., III, 1956, 202); *Жінка за весь час не промовила ні слова. Стояла простоволоса: теплу хустку зсунула на шию, щоб краще було слухати* (Головко, II, 1957, 574).

2. Пересуваючи окремі предмети, наближати їх один до одного, збирати в одне місце, докупи. *Зсувати столи на середину зали;* // Наближати одне до одного; зводити. *Вона ходила коло Матвія з мовчазною любов'ю. Тільки зсовувала свої густі, шовкові брови, дивилась на нього зажуреними очима* (Мик., II, 1957, 312); *Параскіца.. вищіпувала зуби, зсувала брови* (Коцюб., I, 1955, 267); *Ходить смутний співець по хатині, Зсунув брови, заломлює руки* (Л. Укр., I, 1951, 342); *Ізсунули* [діти] *головку до головки й стихли гомонять* (Вас., I, 1959, 216).

ЗСО́ВУВАТИСЯ і *рідко* **ІЗСО́ВУВАТИСЯ**, уюся, уєшся, **ЗСУВА́ТИСЯ** і *рідко* **ІЗСУВА́ТИСЯ**, а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗСУ́НУТИСЯ** і *рідко* **ІЗСУ́НУТИСЯ**, нуся, нешся, *док.* 1. Соваючись, суначись, переміщатися в інше місце. *Зсуваюся на сам* [самий] *краєчок крісла* (Март., Тв., 1954, 201); *Страшна ця Уляна! Сорочка розхристана, спідниця у пилюці, очіпок зсунувся набік, коса бовталась на шиї,— вона нічого того не примічала, нікуди не дивилася* (Мирний, I, 1954, 312); *Парубок.. натиснув плечима, і солом'яна хура зсунулася набік* (Шиян, Баланда, 1957, 32); // Не втримавшись де-небудь, повільно спадати, скочуватися на землю, підлогу і т. ін. по похилій поверхні. *Стара кожушина сковзнула з рамена й поволі зсувалася додолу, але Литка не затримував її* (Епік, Тв., 1958, 110); *Коц ізсунувся був з тапчана і впав на землю* (Фр., I, 1955, 173); *Газети, що Жабі поклала перед собою на ковдрі, ізсунулися на долівку й ввшелестіли* (Досв., Вибр., 1959, 107); // Сповзати, злазити з чого-небудь на землю, підлогу і т. ін. *Марко почав обережно зсовуватися з саней* (Стельмах, Правда.., 1961, 22); *Остап зсувається з свого ложа і повзе* (Коцюб., I, 1955, 367); *Посічений Потоцький зсунувся з коня під ноги Богунові* (Кач., II, 1958, 425); *Максим ізсунувся з печі, зачапав швидко по хаті* (Вас., I, 1959, 306); // Переміщатися, сповзати (про гірські породи, ґрунт і т. ін.). *То диво, а не дуб. Один-одинцем стоїть на узгір'ї, міцно уп'явся могутнім корінням у піщану землю, здавалось, усю ту гору тримав у своїх міцних лапах, не давав їй зсуватись донизу* (Збан., Сеспель, 1961, 434); * Образно. *В долину зсувалася помалу ота чорна хмара війська, що стояла якийсь час нерухомо* (Мак., Вибр., 1956, 297).

◇ **З гля́зду зсу́нутися** *див.* **глязд.**

2. Пересуваючись у напрямі один до одного, зближатися, збиратися в одному місці (про предмети). *Вона любила осінню пору, коли повітря таке прозоре, що гори, здавалось, зсувались і стояли, як стіни храму* (Коцюб., II, 1955, 112); * Образно. *Скелі зсунулися зовсім близько, і Гайворонові здавалося, ніби йде він у довжелезному коридорі між сірих одноманітних стін і кінця-краю не буде цьому коридорові* (Собко, Кавказ, 1946, 87); // Сідати ближче, щільніше один до одного (про людей). *Оксана ласкаво припрошує всіх до столу: — Всі, всі сідайте! Зсуньтесь тісніше, всім місця хватить* (Вас., II, 1959, 206); *Стіснили стільці, зсунулись, зщулились і якось усі повсідались* (Н.-Лев., I, 1956, 623); // Наближатися одне до одного; зводитися. *Не раз стискалося Гнатове серце, не раз зсувалися тонкі брови, коли безжурний Петро гнув всілякі жарти, вигадки, весело.. сміявсь* (Коцюб., I, 1955, 23); *Артем глянув на старого Семена, на капельмейстера, і ще дужче зсунулися його брови на переніссі й стулилися тонкі губи* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 168).

3. *тільки недок.* Пас. до **зсо́вувати, зсува́ти.**

ЗСО́ХЛИЙ, *рідко* **ІЗСО́ХЛИЙ**, а, е. Діепр. акт. мин. ч. до **зсо́хнути, зсо́хти, ізсо́хнути, ізсо́хти.** *Тріщить під ним бадилля зсохле і жовкло хилиться трава* (Сос., I, 1957, 350); *Дитина почала всміхатись, а батько лагідними, смутними очима дивився на неї і бавив мідяним хрестиком, що висів у його на зсохлих грудях* (Л. Укр., III, 1952, 639); *Щасливий, хто зможе онуку Сказати, озватися до юнака: — А знавш ти, хлопче, що Леніна руку Стискала ця дідова зсохла рука?* (Перв., II, 1958, 298).

ЗСО́ХНУТИ *див.* **зсиха́ти.**

ЗСО́ХНУТИСЯ *див.* **зсиха́тися.**

ЗСО́ХТИ *див.* **зсиха́ти.**

ЗСО́ХТИСЯ *див.* **зсиха́тися.**

ЗСПІВАНИЙ, а, е. Який зспівався. — *Зліва у нас стоятиме кулеметна* [рота], *там народ теж горлатий і зспіваний давно* (Гончар, I, 1954, 445).

ЗСПІВА́ТИСЯ *див.* **спі́вуватися.**

ЗСПІ́ВУВАТИСЯ, уюся, уєшся, *недок.*, **ЗСПІВА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *док.* 1. Співаючи хором, добиватися злагодженості, гармонійного звучання.

2. *перен., розм., рідко.* Виявляти єдність, погодженість у вчинках, діях, переконаннях і т. ін. — *З головним інженером, з Олександром Сергійовичем Вершининим, ти зспіваєшся,— далі вів Бойченко* (Гур., Життя.., 1954, 12).

ЗСПО́ДУ *див.* **зіспо́ду.**

ЗСТА́РЕНИЙ *див.* **зіста́рений.**

ЗСТА́РИТИ *див.* **зіста́рити.**

ЗСТА́РИТИСЯ *див.* **зіста́ритися.**

ЗСТА́РІТИ *див.* **зіста́ріти.**

ЗСТА́РІТИСЯ *див.* **зіста́рітися.**

ЗСТАРОДА́ВНА, *присл.* З давніх часів, з давніхдавен.

ЗСТРИБНУ́ТИ *див.* **зістри́бувати.**

ЗСТРИ́БУВАТИ *див.* **зістри́бувати.**

ЗСТРИГА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗСТРИ́ГТИ,** зстрижу́, зстри́же́ш, *док., перех.* Зрізувати ножицями або машинкою (волосся, вовну і т. ін.). *Розлігшись на траві, в сопілочку сурмить* [чабан] *І за волами наглядає; Або із стільників в липʼяному мед сочить, З овечок вовницю зстриже* (Бор., Тв., 1957, 58).

ЗСТРИГА́ТИСЯ, а́ється, *недок.* Пас. до **зстрига́ти.**

ЗСТРИ́ГТИ *див.* **зстрига́ти.**

ЗСТРИ́ЖЕНИЙ, а, е. Діспр. пас. мин. ч. до **зстри́гти.**

ЗСТРУГА́ТИ *див.* **зістру́гувати.**

ЗСТРУГА́ТИСЯ *див.* **зістру́гуватися.**

ЗСТРУ́ГУВАТИ *див.* **зістру́гувати.**

ЗСТРУ́ГУВАТИСЯ *див* **зістру́гуватися.**

ЗСТУПА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗСТУПИ́ТИ,** зступлю́, зсту́пиш; *мн.* зсту́плять; *док., діал.* Сходити з чого-небудь. — *Я такий хазяїн, як і Денис,— одказав Зінько, не повертаючись до старшини і не зступаючи із свого місця* (Гр., II, 1963, 362); *Палій піднявся, зступив з рундука і тихо подибав через просторий двір до левади* (Морд., I, 1958, 148).

ЗСТУПА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ЗСТУПИ́ТИСЯ,** зсту́питься; *мн.* зсту́пляться; *док.* 1. Підходячи ближче один до одного, ставати щільніше; сходитися разом. — *Кажіть: хто там озивається? .— аж розлягається пан до передніх. Передні мовчать; зступаються ближче один до одного, кланяються...* (Мирний, I, 1949, 303); *— Ходімо, бабусю, он наша повозка,— каже Христя, поспішаючи, бо люди знову зступилися біля брами і витріщилися на неї* (Мирний, III, 1954, 322); * У порівн. *Боярин чимраз виразніше зачинав почувати якусь тісноту, чемов ось-ось довкола нього стояли і чимраз тісніше зступалися штаби залізної клітки* (Фр., VI, 1951, 106).

2. *діал.* Зсихатися (про чоботи, черевики і т. ін.). *Як зступляться черевики, то ще й кісні* [тісні] *будуть* (Сл. Гр.)

ЗСТУПИ́ТИ *див* **зступа́ти.**

ЗСТУПИ́ТИСЯ *див.* **зступа́тися.**

ЗСУВ, у, ч. 1. *спец.* Порушення симетричного розташування суміжних деталей, дотичних поверхонь і т. ін. *Взаємний зсув нижньої поверхні двох суміжних панелей не повинен бути більше 2 мм* (Інж. геод., 1959, 335).

2. *техн.* Деформація пружного тіла, при якій його шари зсуваються, переміщаються по відношенню один до одного. *Коли на тіло діють дві сили, розташовані близько одна від одної і спрямовані в протилежні сторони, то виникає деформація зсуву* (Токарна справа.., 1957, 44).

3. *геол.* Переміщення (сповзання) верхнього шару землі вниз по схилу під дією сили ваги. *Землетруси іноді спричиняються до утворення скидів і зсувів у земній корі* (Курс заг. геол., 1947, 192).

4. *ел., радіо.* Неодночасне проходження через нульове або максимальне значення двох відповідних величин (струму — напруги і т. ін.). *При дуже високих частотах зміни напруги відбуваються так швидко, що електрони в лампі не встигають рухатись у фазі з напругою, тобто виникає зсув фаз між напругою і струмом* (Осн. радіотехн., 1957, 123).

ЗСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зсува́ти** і **зсува́тися.** *Учні повинні знати про заходи, якими користуються для полегшення розбирання* [машин]: *змочування гасом, попереднє зсування гайки чи болта та ін.* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 263).

ЗСУВА́ТИ *див.* **зсо́вувати.**

ЗСУВА́ТИСЯ *див.* **зсо́вуватися.**

ЗСУВНИ́Й, а́, е́, *спец.* Прикм. до **зсув.** *На правобережній частині басейну р. Пістинки в районі так званого Лисого берега зсувні процеси захопили верхню частину схилу і поступово переміщаються вниз* (Донов. АН, 1, 1961, 68).

ЗСУДО́МИТИ, ить, *перех.* Док. до **судо́мити.** *Федір прикипів до землі помертвілими ногами. Як зсудомив усе його тіло. Він втратив змогу рухатись і говорити* (Ткач, Арена, 1960, 220); *// безос. Зопалу сьорбнувши козацької страви, рейтар очманів, закашлявся, засліпався, зачмихав і захчав, аж у печінці йому щось заклекало, аж руки зсудомило* (Ільч., Козаньк. роду.., 1958, 436).

ЗСУДО́МИТИСЯ, иться; *мн.* зсудо́мляться Док. до **суди́тися.** *Верига. беззвучно поворушив губами, вкритими осугою. Сіре від пороху обличчя йому зсудомилось, і потім ніби щось луснуло в горлі* (Панч, Гомон Україна, 1954, 117).

ЗСУДО́МЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зсуди́ти.** *Поручик Туманов востаннє скинувся над зсудомленим передсмертним жахом лицем Набутидзе і, сполотнілий, відійшов до сусіднього хреста* (Панч, I, 1956, 103); *Вона впала Володі на груди і зайшлася в мовчазному плачі. Задрижали її зсудомлені.. плечі, затіпалася вона вся* (Загреб., День.., 1964, 304).

ЗСУКАНИЙ, *рідко* **ІЗСУ́КАНИЙ,** а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зсука́ти, ізсука́ти.** *Нитку, зскану з кількох, можна розділити надвоє, натроє, залежно від потрібної товщини* (В'язання.., 1957, 29); *В напівтемній церкві тьмяно поблискують саморобні свічі, зскані з темного воску дуплянок* (Стельмах, II, 1962, 294); *— Щосуботи стромляєш ти на ставнику в соборі одиноку велику свічку... — Але ж ізсукану з півпуда воску* (Ільч., Козаньк. роду.., 1958, 28).

ЗСУКА́ТИ *див.* **зсу́кувати.**

ЗСУКА́ТИСЯ *див.* **зсу́куватися.**

ЗСУ́КУВАЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Призначений для зскування

ЗСУ́КУВАЛЬНИК, а, ч., *спец.* Робітник, який зскує нитки

ЗСУ́КУВАЛЬНИЦЯ, і, *ж., спец.* Жін. до **зсу́кувальник.**

ЗСУ́КУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зсу́кувати.**

ЗСУ́КУВАТИ *і рідко* **ІЗСУ́КУВАТИ,** ую, уєш, *недок.*, **ЗСУКА́ТИ** *і рідко* **ІЗСУКА́ТИ,** зскую, зскуєш *і* зсучу́, зсу́чиш, *док., перех.* 1. *з чим.* Звивати, скручувати, сплітати разом. *Коли.. основний матеріал не досить міцний, то доцільно зскувати його з шовковими, вісконими або іншими нитками* (В'язання.., 1957, 29).

◇ **Зскува́ти ду́лю** — те саме, що **Ду́лю да́ти** *(див.* **ду́ля).** — *Дурний Яремка,— спокійно проказав козак,— чим хоче налякати. А не діждешся, щоб я убоявсь тебе криком, ось тобі!— і він зскував перед носом Вишневецького дулю* (Панч, Гомон. Україна, 1954, 365).

2. Сукаючи, виготовляти (нитку, шнурок і т. ін.). *Шнурочок зсукують з таких же ниток, з яких зв'язаний виріб* (В'язання.., 1957, 43); — *Шукай мені коноплі. Вірьовку зсукаю якусь — чи хуру підтягти, чи волам на налигач...* (Рудь, Гомін.., 1959, 87); * Образно. — *Так мислю, що нитка мого життя ще не обірвалася. Міцну ту нитку мати моя зсукала* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 82); * У порівн. *Дочка співає. Мов на прядці Живої радості й біди Нитки ізсукув тоненькі, Щоб не порвалися ніде* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 63); // Робити, виготовляти свічку з воску. *А ще раніше пан Василько встав, Три свічки зсукав* (Чуб., III, 1872, 285).

ЗСУ́КУВАТИСЯ *і рідко* **ІЗСУ́КУВАТИСЯ**, ується, *недок.*, **ЗСУКА́ТИСЯ** *і рідко* **ІЗСУКА́ТИСЯ**, зсука́ється *і* зсу́читься, *док.* 1. Звиватися, скручуватися; сплітатися разом. * Образно. *Якби зросив дощик — одзеленіли б хліба, розвернулися листочки, а то ізсукалися... Якби набрали соку — розправилися б* (Горд., Дівчина.., 1954, 52).

2. *тільки недок.* Пас. до **зсу́кувати**.

ЗСУ́НЕНИЙ, ЗСУ́НУТИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зсу́нути**. *Він стояв на тротуарі, всміхнений, ..з капелюхом, зсуненим на потилицю* (Фр., VII, 1951, 188); *Мати на мить забула про свою гризоту і замилувалася дочкою, її розчервонілим личком, на яке з-під зсунутої хустки вибилися ляняні пасма кіс* (Речм., Весн. грози, 1961, 108); *В просторих класах* [гімназії] *парти були зсунуті геть під стіни* (Смолич, Мир.., 1958, 78); // **зсу́нено, зсу́нуто**, *безос. присудк. сл. Столи було зсунуто докупи й застелено сніжно-білими скатертинами* (Донч., VI, 1957, 454).

ЗСУ́НЕННЯ, я, *с* Дія за знач. **зсу́нути** і **зсу́нутися**.

ЗСУ́НУТИ *див.* **зсо́вувати**.

ЗСУ́НУТИЙ *див.* **зсу́нений**.

ЗСУ́НУТИСЯ *див.* **зсо́вуватися**.

ЗСУТЕНІ́ТИ, і́ю, *безос.* Док. до **сутені́ти**; посутені́ти. *Як зсутеніло, що ткати не видно вже, Давид виліз із-за верстата* (Головко, II, 1957, 86).

ЗСУТУ́ЛЕНИЙ, а, е. 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зсуту́лити**. *Колись цей старий був чистун, акуратист, вуса підстрижені, сорочка чиста.. Тепер же стояв брудний, обірваний чоловік, зсутулений горем* (Тют., Вир, 1964, 378)

2. *у знач. прикм.* Який зсутулився. *Лесі боляче стало, коли вона, підвівши очі од склянки, глянула на матір — маленьку, зсутулену і таку безпорадну в благенькій чорній кофтині* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 250)

ЗСУТУ́ЛИТИ, лю, лиш, *перех.* Док. до **суту́лити**. *Шаблій переступив з ноги на ногу, зсутулив плечі мов звичайний прозач* (Д. Бедзик, Серце.., 1961, 61)

ЗСУТУ́ЛИТИСЯ, люся, лишся. Док. до **суту́литися**. *Після війни Самосват змінився.. Високий, сутулий, він ще дужче зсутулився, став поважнішим і всередженішим* (Минко, Ясні зорі, 1951, 104); *Зсутулившись, Шугай покрокував на своє місце* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 12)

ЗСУ́ШЕНИЙ, *рідко* **ІЗСУ́ШЕНИЙ**, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зсуши́ти, ізсуши́ти**. *Явдоха була пишна, горда.. Мотря, з молодих ще літ зсушена то працею, то нуждою, суха, як опеньок, тиха* (Мирний, I, 1949, 396); *Оце повне життя, молодості, повне краси й любові дівоче тіло буде повільно зсушене голодом-спрагою Треба шукати виходу. Будь-що знайти вихід* (Гончар, Тронка, 1963, 245).

ЗСУШИ́ТИ *і рідко* **ІЗСУШИ́ТИ**, зсушу́, зсу́шиш, *док.*, *перех.* 1. Повністю позбавити вологи, зробити зовсім сухим; випарувати. *Сонце, що встигло вже зсушити вранішній туман, масляно заблискало на його* [Середи] *спітнілому, стомленому, але веселому обличчі* (Панч, I, 1956, 89); // Висушивши, зробивши сухим, позбавити життєздатності (рослини). *Зсушив, зв'ялив, оббив мій лист Злий вітер-недосвіт...* (Берис, Вибр., перекл. Лукаша і Мисика, 1959, 20).

2. *перен.* Зробити худим, виснаженим. *Схудла-змарніла* [Мар'я]. *Сльози та туга, туга та сльози день у день, ніч у ніч хоч кого зсушать* (Мирний, III, 1954, 175); [Стеха *(сама):*] *Бідна, бідна дитино моя!.. Зсушила тебе журба, зв'ялила недоленька!..* (Кроп., I, 1958, 463); *Хіба це літа зсушили тіло? від праці помарніло* (Панч, О. Пархом., 1939, 117); *Нимидору ізсушила, ізв'ялила нужда, як холодний вітер зелену билину* (Н.-Лев., II, 1956, 244).

ЗСЬО́РБАТИ *див.* **зсьо́рбувати**.

ЗСЬО́РБНУТИ *див.* **зсьо́рбувати**.

ЗСЬО́РБУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗСЬО́РБАТИ**, аю, аєш *і* **ЗСЬОРБНУ́ТИ**, ну́, не́ш, *док.*, *перех.*, *розм.* Сьорбаючи, вбирати в себе верх чого-небудь рідкого або щось рідке з якоїсь поверхні.

ЗУА́В, а, ч., *іст.* 1. Солдат французьких колоніальних військ, які комплектувалися з північноафриканців і добровольців-французів. *Шепче присмерк бананових дерев. Все ближче плеще гуща трав... А коли в небо вдарив рев* [вибуху]. — *Вартовий прокинувся зуав* (Бажан, Вибр., 1940, 30).

2. Солдат найманих стрілецьких частин в армії султанської Туреччини.

ЗУБ, а, *ч.* 1. *мн.* **зу́би**, ів. Кістковий утвір у роті людини та багатьох хребетних тварин, призначений для схоплювання, кусання й подрібнення їжі, а також для захисту. *Дарованому коневі в зуби не дивляться* (Номис, 1864, № 4614); *Сестра Меланія снідання впорала. Мала вона тридцять і два зуби білі та здорові та роботящі. О, які ж зуби! Усе молола ними, як жорном добрим* (Вовчок, I, 1955, 253); *Надворі ходив з люлькою в зубах п'яненький Порох* (Мирний, I, 1949, 256); *Жінка злегенька розтулила червоні підфарбовані губи і, повертаючи туди й сюди голову, роздивлялася в люстерко рудикюля на свої блискучі, рівні й гострі зуби* (Досв., Вибр., 1959, 206); * Образно. *На плотах тих лісоруби мчать стихії напролом, і каміння гострі зуби їм загрожують кругом* (Сос., Солов. далі, 1957, 41); * У порівн. *В широких отворах вікон біліли кахльові печі, немов зуби в щелепах кістяка* (Коцюб., II, 1955, 93).

Зу́би му́дрості — останні в зубному ряді великі корінні зуби, які прорізуються в людини після 20 років; **Моло́чні зу́би** — зуби людини в дитячому віці, які після шести років поступово випадають і замінюються новими, постійними. *Коли вже защербатіє Данько, гублячи молочні зуби і нетерпляче чекаючи справжніх, спробувала була Яресьчиха влаштувати його пастушком до багачів* (Гончар, I, 1959, 8).

◇ **Бра́ти на зу́би** *див.* **бра́ти; Видира́ти (вирива́ти) зуба́ми** — докладати всіх зусиль для досягнення чого-небудь. *Хома.. видирав своє право зубами* (Гончар, III, 1959, 310); **Ви́лущити зу́би** *див.* **ви́лущити; Виска́лювати (вискаля́ти, ви́скалити) зу́би** *див.* **виска́лювати; Вишкіря́ти (ви́шкірити) зу́би** *див.* **вишкіря́ти; Гостри́ти (точи́ти) зу́би**: а) *(на кого — що)* прагнути заволодіти ким-, чим-небудь, захопити когось, щось. *Не востри зубів на чужев* (Номис, 1864, № 9651); *Батьки та матері гострили на його зуби, як на корисного женіха, особливо убогші* (Мирний, II, 1954, 79); б) *(на кого — що, рідше проти, супроти кого — чого)* гніватися на кого-небудь; прагнути зробити комусь зло, прикрість; намагатися позбавити кого-небудь чогось. — *Що-о?!* — *навіть зупинився Балика, наливаючись кров'ю.* — *Ми підемо шарпати кримські береги, коли Жолкевський*

точить зуби на нашу волю! (Тулуб, Людолови, I, 1957, 410); — *На Полтавщину нема воротття. Там на мене управитель зуби гострить, захатує, бісів німчура* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 437); *Недаржа Данило хоче докладно знати, що діється в Галичі. Дійшло до його вух, що бояри знов гострять супроти нього зуби* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 495); **Держа́ти (трима́ти) язи́к за зуба́ми** *див.* **язи́к**; **Дзвони́ти (видзво́нювати, ля́скати, цокоті́ти** *і т. ін.)* **зуба́ми** — тремтіти від холоду або страху. *Дзвоню зубами, бо мені зимно* (Коцюб., II, 1955, 268); *Перебігла* [Левантина] *двір і заховалась ..за сажнями дров ..Вона сиділа там довго, тремтячи зо страху й холоду, цокотячи зубами* (Гр., II, 1963, 272); *Тимко, мокрий, посинілий, ляскаючи зубами, виліз на берег* (Тют., Вир, 1964, 123); **Диви́тися (загляда́ти) в зу́би** *кому* — старатися догідливо до когонебудь, сподіваючись якоїсь вигоди; потурати комусь; **До чо́рта в зу́би**; **Чо́ртові в зу́би,** *розм.*: а) уживається на позначення глухого, небезпечного місця, скрутного становища і т. ін. — *Гей, браття, потрапили ми, по всьому видно, до чорта в зуби,— заговорив хтось із темного кутка* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 424); *Так йому було весело і приємно стояти в компанії з батьком і коником в теплі гетьманського палацу з чарочкою, що він готовий був за одну таку мить кинутись не тільки в.. огонь, а самому чортові в зуби* (Довж., I, 1958, 171); б) (*у сполуч. із сл.* і д и́, і д і т ь) уживається як лайка. [Б о б р е н ч и х а:] *Іди до чорта в зуби, бо як лайну, то й ноги задереш* (Сам., II, 1958, 78); **Зав'я́знути (зав'я́зти, застря́гнути, застря́гти, нав'я́знути, нав'я́зти** *і т. ін.)* **в зу́би (в зуба́х)** *кому* — стати постійним об'єктом чиїхось розмов, думок. [Т е р п и л и х а:] *Знаю, чом тобі всі не люб'язні; Петро нав'яз тобі в зуби* (Котл., II, 1953, 17); — *Е-е, коли б ви розказали про замчище, діду.— Зав'язло тобі в зуби те замчище! Дивись, і з голови не виходить* (Мирний, I, 1954, 173); *Зав'яз їй у зубах той Наумчик* (Ряб., Жайворонки, 1957, 116); **Засмія́тися на ку́тні зу́би** *див.* **ку́тній**; **З зубі́в видира́ти (ви́дерти)** — з великими труднощами, докладаючи великих зусиль, одержувати що-небудь, домагатися чогось. — *От і купив, от тобі й нива! — думав Роман.. — Ціпов'яз з зубів видер мені ниву!..* (Коцюб., I, 1955, 106); **Зігна́ти з зубів оско́му** *див.* **оско́ма**; **Злама́ти (поламати) зу́би** *на чому* — віддати багато зусиль, праці, але не справитися з чим-небудь. *Невже він може повірити, що ця дівчина, практикантка, розв'язала проблему, на якій зламали зуби видатні інженери?* (Собко, Срібний корабель, 1961, 188); **Зуб за зуб** — відповідати на образу, кривду, заподіяне зло і т. ін. тим самим. *Він рад був, що може відплатити Рифці зуб за зуб* (Фр., V, 1951, 424); — *А що ж, вони наших рубатимуть, на рожни підійматимуть, а ми з ними цяцькатись? — говорили бійці загону. — Ні, зуб за зуб! Кров за кров! Щоб ніхто потім не сказав, що ми, українські незаможники, не вміли своїх класових ворогів загнувдати!* (Гончар, II, 1959, 233); **Зуб з зу́бом не зведе́; Зуб на зуб не попада́є (не попада́в, не попаде́)** — уживається при вираженні дуже сильного відчуття холоду або страху перед ким-, чим-небудь. *Змерзла ж* [Маруся] *то так, що зуб з зубом не зведе, так і труситься* (Кв.-Осн., II, 1956, 80); *Селянин так перемерз у дорозі, що зуб на зуб не попадав* (Кол., Безсмертний Кобзар, 1961, 36); **Зуба́ми вчепи́тися (трима́тися)** *за що;* **Зуба́ми держа́ти (трима́ти)** *що:* а) дуже міцно триматися за що-небудь; б) зберігати за собою, докладаючи всіх зусиль. *Славка наступала батькові на горло — кинь торгівлю. Сава зубами вчепився за свою скриньку — не лишу!* (Чорн., Пісні.., 1958, 79); — *Землі не дам! Зубами держатиму,— не пущу!* (Мирний, I, 1949, 240); **Зуби́ замовля́ти (заговорювати, заговори́ти)** *кому* — відвертати увагу кого-небудь від чогось, спрямовуючи розмову на інше; вводити в оману, дурити когось. — *Не вірте, це він зуби нам замовляв! Це брехня!* (Коцюб., I, 1955, 202); [Я в д о х а:] *Ондечки батько знов чимчикують, балакайте, балакайте собі тут, а я піду їм назустріч та й заговорю зуби* (Кроп., II, 1958, 434); **Зуби́ з'їсти (проїсти, попроїдати)** *на чому* — мати великий досвід, знання у чому-небудь. — *Я зернини не висію по культивації. Я зуби на гречці з'їв* (Рудь, Гомін.., 1959, 134); *Молодий агроном не цурався старих людей, які зуби проїли на тій землі, все випитував їхній досвід* (Ю. Янов., Мир, 1956, 286); **Зуби́ пока́зувати** — виявляти свою злостиву, лиху вдачу; **Зціпи́вши зуби́** *див.* **зціпи́ти**; **Кида́ти (ки́нути, покла́сти)** *що* **на зуб (на зу́би)** — їсти, з'їдати. — *От матінку маю,— скаржився Денис.. — Де що в хазяйстві найласіше — зараз же кида собі на зуби. Прірва якась. Щоб я живий був!* (Тют., Вир, 1964, 242); — *Ви собі дома, може, хоч який сухар мавте, а нам і на зуб нічого покласти* (Панч, Синін.., 1959, 23); **Кла́сти зу́би на поли́цю** *див.* **кла́сти**; **Кла́цати зуба́ми** *див.* **кла́цати**; **Крізь зу́би ціди́ти (сказа́ти** *і т. ін.)* — говорити невиразно, ледь розтуляючи рота. *Особливо Підпара ненавидів бідних. Зсував густі брови і з презирством цідив крізь зуби: — Голота! що вона має...* (Коцюб., II, 1955, 52); *Він було казав щонебудь крізь зуби так, що не можно було розібрати* (Грит., Вибр., 1959, 134); **Ма́ти зуб (зу́ба)** *на (проти) кого, розм.*— гніватися на кого-небудь; прагнути зробити неприємність, прикрість комусь. *Пан Андрій мав зуба на Кишлокольського за його завжди гучні й гвалтовні виступи* (Хотк., Довбут, 1965, 23); **Не кла́сти па́льця (па́льців) в зу́би (на зу́би)** *див.* **кла́сти**; **Не по зуба́х** *кому, чиїх* — не під силу кому-небудь. — *Чи справді хочеш послухати лекцію?.. Вона ж для тебе непідходяща, не по твоїх, як то кажуть, зубах,— говорив глузливим тоном парубок* (Коцюба, Нові береги, 1959, 103); **Ні (ані́) в зуб,** *розм.*— анітрохи, аніскільки. *Він математики ні в зуб не знав* (Л. Укр., V, 1956, 11); *З людиною бував часто так, Що, добре знаючи колишнього події, Вона сучасності ні в зуб не розуміє* (Рильський, Поеми, 1957, 263); **Озбро́їтися (озбро́їти, озбро́єний) до зубів** — дуже добре озброїтися (озброїти, озброєний) *З-за горба вихопилась лавою, прорвали всі вали — топчуться кіньми й гасають з гиком чеченці. Коні під ними, як змії.. А самі люті, озброєні до зубів* (Головко, II, 1957, 330); *Уночі Карапетян і Гаркавий, озброївшись до зубів, виповзли з траншеї і зникли у підземеллі* (Собко, Вогонь.., 1947, 56); **Перелічи́ти зу́би** *кому* — вдарити по зубах кого-небудь, повибивати зуби комусь. — *Встане не на ту ногу пан управитель — і зуби перелічить, і служби позбавить* (Стельмах, I, 1962, 88); **Перетира́ти на зуба́х** *кого* — розпускати плітки, лихословити про кого-небудь. *Панійки скреготять, як ті сороки: без сорому кожного на зубах перетирають* (Мирний, I, 1949, 198); **Потра́пити (попа́сти) на (го́стрі (голо́дні)) зу́би** *кому* — стати предметом лихослів'я, пліток. *Уся сім'я Глущуків потрапила на голодні зуби, і хто тільки не хотів, той і не переживав їй кісток* (Чорн., Потік.., 1956, 87); **Про́бувати на зуба́х** — перевіряючи зубами твердість монети, визначати, фальшива вона чи ні. — *Ай, славна монета! Ай, добра монета,— говорив він, вертячи червінець і пробуючи його на зубах* (Довж., I, 1958, 267); **Ска́лити (шкірити) зу́би,** *без додатка і до кого;* **Продава́ти (сушити** *і т. ін.)* **зу́би; Торгува́ти зуба́ми,** *розм.*— посміхатися, осміхатися; сміятися. *Писарці скалили жовті зуби та реготались, аж поки рудий писар не гримнув на них* (Коцюб., I, 1955, 38); — *Вона коби миле на вулиці стояти та до всіх парубків зуби шкірити! — ворчотів Максим* (Кобр.,

Вибр., 1954, 110); *Ця дурна дівка завжди продавала зуби. — Ги-ги...* (Мик., II, 1957, 148); *Одчинив* [Безбородько] *ворота і вдоволено засміявся... — Чого це ти, чоловіче, зуби сушиш? — обізвалась із городця Марія* (Стельмах, Правда.., 1961, 252); *— А ти чого зубами торгуєш? Тут про діло балакають!* (Тют., Вир, 1964, 119); **Скрегота́ти (скреготі́ти, заскрегота́ти, заскреготі́ти, скрипі́ти, заскрипі́ти) зуба́ми** — виявляти лють, роздратування, досаду. *— Ви були на фронті? — Був. — Теж скреготали зубами по окопах, що авіація нас не прикриває?* (Гончар, Тронка, 1963, 74); *— Бережись цієї гадюки. Ми назвали її ротатою Бертою. Вона викидала на сніг маленьких дітей. Ух!* — заскреготала зубами Вожена (Хижняк, Тамара, 1959, 211); *В пастуха надулись жили, і він зубами заскрипів: «Ну, стій. Розправлюсь я з тобою, проклятий пане! Буде бій!»* (Сос., I, 1957, 353); **Третячка́ на зуба́х вигра́вати (вигра́ти)** — бити кого-небудь по зубах. [Х о м а:] *Я тобі такого третячка на зубах вигравав, що аж за вухами залящить* (Кост., I, 1967, 274); **У чо́рта в зуба́х**, *розм.* — у глухому, небезпечному місці. — *Бодай же ти забувів, як маєш сидіти десь у чорта в зубах!* (Коцюб., I, 1955, 29); **Хоч зуба́ми вирива́й (видира́й)** — уживається для вираження великих труднощів, великих зусиль при добуванні чого-небудь. *Їхня* [зв'язківців] *справа буденна, проста — визволяти з затверділих снігових заметів* [телефонний] *дріт, який мов уріс туди, укорів так, що хоч зубами вириває* (Збан., Сеспель, 1961, 249); **Як дам, то й зубів не ви́збираєш!; Так дам, що й зубів не ви́збираєш!**, *фам.* — уживається як погроза сильно побити кого-небудь.

2. *мн.* зу́би і зу́б'я, *спец.* Гострий виступ на чому-небудь (знаряддя, машині і т. ін.); зубець (у 1 знач.). [П е р ш а м о л о д и ц я *(озирнулась на дівчину):*] *Знов волочиш граблі? Кажу тобі: віллми на плечі, бо зуб'я поламаєш!* (Кроп., I, 1958, 482); *Скреготав десь екскаватор, сталевими гострими зубами люто вгризався в недобиту фашистськими бомбами стіну* (Збан., Переджнив'я, 1960, 53); *Максим вносить довгі залізні прути, з яких потім рубатимуть зуби для борін* (Зар., На.. світі, 1967, 116); *Гострі зуби жатки увійшли в озимину, і перші стебла поплили до барабана* (Хлібороб Укр., 4, 1967, 22)

3. *етн.* Назва народної пісні і танцю. *Бандура горлиці бриньчала. Сопілка зуба затинала* (Котл., I, 1952, 73)

ЗУБА́СТИЙ, а, е. Те саме, що **зуба́тий**. *Один мордатий Кіт до Щуки учащав, Пройдисвітка зубаста знала, Чого хвостатий кум бажав* (Гл., Вибр., 1951, 107); *Крила жниварки нахиляють до зубастого ножа все нові й нові стебла* (Руд., Остання шабля, 1959, 80).

ЗУБА́ТИЙ, а, е. 1. З великими, гострими, міцними зубами; з великою кількістю зубів. *А потім з вас, щенят зубатих, Зробились львичища!* (Шевч., II, 1953, 325); *— Піди ж ти! — додала його жінка, широковида, зубата молодиця, з начосами на висках.— Вовка як не годуй, а він все в ліс дивиться* (Мирний, IV, 1955, 163); * Образно. *На платформі визирали з-під брезенту кучугури зубатих кукурудзяних качанів* (Донч., Дочка, 1950, 67); // Який має зуби. *Серед китів є не тільки беззубі, а й зубаті, які ведуть хижий спосіб життя* (Зоол., 1957, 158); // Який має великі зубці (у 1 знач.). *Все тут* [в полі] *було якесь незвичне, оголене, вражаюче — зубаті оці механізми, житлові вагончики, дошка пошани, барила з водою...* (Гончар, Тронка, 1963, 185).

2. *перен., розм.* Гострий на язик, готовий завжди дати відсіч. *А зубата була* [Настуся]. *Вже не заїдайся з нею ніхто! Тільки зачепи її, так разом як залящить, затріщить, загомонить, перекоренить і батька, і матір, і увесь рід* (Кв.-Осн., II, 1956, 471); *Сагайдак ніяково глянув на доярку і одійшов набік.— Зубата тітка,— подумав, — цій пальця в рот не клади...* (Добр., Тече річка.., 1961, 30).

ЗУБЕНЯ́ТА, пя́т, *мн.* Зменш.-пестл. до **зу́би** *(див.* **зуб** 1). *Одарочка усміхалася і оченятами, і зубенятами* (Мирний, I, 1954, 253); *Засміявся Валерик, сяйнувши своїми дрібними, як білі іскри, зубенятами* (Гончар, Таврія, 1952, 79).

ЗУБЕ́ЦЬ, бця́, *ч.* 1. *спец.* Гострий виступ на чому-небудь; частина знаряддя, інструмента, деталі механізму і т. ін. у формі гострого виступу; зуб (у 2 знач.). *Чеше він закудлану голову, а волосся тріщить на йому, аж зубці з гребінця сипляться* (Н.-Лев., III, 1956, 268); *Воли ступають, а за ними тягнуться — Зубцями вгору — борони* (Зеров, Вибр., 1966, 264).

2. *перев. мн.*, зубці́, ів. Надбудовані на фортечній стіні, башті і т. ін. стовпчики з рівним віддаленням один від одного. *Високий зубчастий мур оперізує їх* [вежі] *рудим кам'яним поясом, і кожен зубець нагадує хвіст велетенської рибини* (Тулуб, Людолови, II, 1957, 448); // Гострі верхи гір, вершини дерев у лісі і т. ін., що виділяються ламаною лінією. *Спять ще велетні-гори під чорним буком, а по сірих зубцях Бабугана повзуть, мов дим густий, білі хмари* (Коцюб., II, 1955, 109); // Елемент орнаменту. *При вишиванні зубців довжину стібків поступово збільшують, а потім зменшують на одну горизонтальну нитку* (Укр. нар. худ. вишив., 1958, 41).

ЗУ́БИ *див.* **зуб.**

ЗУ́БИК, а, *ч.* Зменш.-пестл. до **зуб** 1. *Цілу ніч кволився, квиснув Лаврик,— ще один зубик прорізувався* (Вирган, В розп. літа, 1959, 254); *В малого сина Ріжуться зубки* (Гірник, Сонце.., 1958, 160).

ЗУБИ́ЛО, а, *с.* Ручний ударний інструмент, призначений для рубання металу або обробки каменю. *Він з досади так гакнув по зубилу, що молоток зіскочив і боляче вдарив його в руку* (Бойч., Молодість, 1949, 24); *Обрубники з усієї сили оббивали деталі пневматичними зубилами* (Ю. Янов., I, 1954, 286).

ЗУБИ́ЛЬНИЙ, а, е. Прикм. до **зуби́ло**.

ЗУБИ́ЛЬЦЕ, я, *с.* Зменш.-пестл. до **зуби́ло**. *Існує.. легенда про чудового каменяра Костянтина Хомчука, який ніби своїм чарівним зубильцем надав каменю міцність і силу* (Наука.., 4, 1962, 5).

ЗУБИ́ТИ, зублю́, зу́биш; *мн.* зу́блять; *недок., перех., техн.* Вирубувати зубці або робити насічку на чому-небудь

ЗУБИ́ТИСЯ [1], зу́биться; *мн.* зу́бляться; *недок., техн.* Пас. до **зуби́ти**.

ЗУБИ́ТИСЯ [2], зу́биться, *недок., діал.* Проростати. [Ф е д о р а *(задираючи):*] *Тоді ви будете женитись, як у млині на камені буде кукіль зубитись* (Вас., III, 1960, 136); *В південних районах Вже зубиться рис* (Ус., На берегах, 1951, 18).

ЗУБИ́ЩЕ, а, *ч. і с.* Збільш. до **зуб** 1. *Вона* [дячиха] *стоїть, напнута білою хусточкою: морда наче сажею обмазана, а зубища проти сонця тільки — блись, блись!* (Н.-Лев., II, 1956, 15); *Маріка тиснулася біля стіни, збираючи до руки поли плата спереду, щоб, бува, не вхопив і не роздер зубищами пес* (Чендей, Вітер.., 1958, 192).

ЗУБІ́ВКА, и, *ж.* Різновид сопілки; теленка.

ЗУБНИ́Й, а́, е́. Прикм. до **зуб** 1. [Ю р к е в и ч:] *Цілком вам співчуваю. Зубний біль — Це така мука, такий пекельний біль...* (Коч., П'єси, 1951, 268); // Призначений для догляду за зубами. *Перед виходом з дому мої сестри мились тут, і тепер вся кімнатчина пахтіла приємним туалетним милом і зубною пастою* (Вільде, Сестри.., 1958, 296); *Хтось пройшов у кінець* [коридора]

з рушником і зубною щіткою, пробігла через вагон провідниця (А.-Дав., За ширмою, 1963, 252); // Який лікує зуби (про лікаря). *Чому дівчата не підуть до зубного лікаря?* (Коцюб., III, 1956, 411); // Спеціально обладнаний, пристосований для лікування зубів. *Зубна лікарня; Зубний кабінет.*

△ **Зубні́ при́голосні,** *лінгв.*— приголосні, що творяться при наближенні кінчика язика або його передньої частини до верхніх зубів.

ЗУБО... Перша частина складних слів, що відповідає слову **зуб** у 1 знач., напр.: **зуболікува́льний**; у 2 знач., напр.: **зубонарізни́й, зубострига́льний.**

ЗУБОВИ́Й, а́, е́, *спец.* Який має зуби (у 2 знач.), із зубами (про деякі машини, частини машин і т. ін.). *Боронують впоперек посівів зубовими, прополювальними або сітчастими боронами* (Хлібороб Укр., 4, 1965, 6).

ЗУБО́ВНИЙ: ◇ **Скре́гіт зубо́вний** *див.* **скре́гіт.**

ЗУБО́ЖЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зубо́жити.** *Потомки козачі копалися в сирій землі, понівечені, зубожені, темні, якісь каліки, а не люди* (Мирний, І, 1949, 369); *Зубожений, доведений до одчаю великими поборами польський посполитий люд бунтується* (Кач., II, 1958, 411).

ЗУБО́ЖИТИ, жу, жиш, *док., перех.* Зробити вбогим, бідним кого-небудь. *Дочки не принесуть, а й що в, то рознесуть. Увірвали вони трохи добра й у Василя Семеновича,— та ні самі не забагатіли,— тільки його зубожили* (Мирний, II, 1954, 108).

ЗУБО́ЖИТИСЯ, жуся, жишся, *док., рідко.* Те саме, що **зубо́жіти** 1. *Був собі чумак. Поздихали у його воли — зубожився так, що нічого немає...* (Україна.., I, 1960,67).

ЗУБО́ЖІЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зубо́жіти.** *Розпалена уява Семенова переносить його в пришлі часи, в ті часи, коли людям стане тісно на своїх грунтах, коли, зубожілі, голодні, вони враз із усіх грудей скрикнуть:— Смерті нам або поля!..* (Коцюб., I, 1955, 117); *Працював у москалевій кузні й пан Станіслав, зубожілий шляхтич* (Ільч., Козацьк. роду.., 1958, 330).

ЗУБО́ЖІННЯ, я, *с.* Дія і стан за знач. **зубо́жіти.** *Соціалістична раціоналізація виробництва прямо протилежна капіталістичній. Остання прискорює процес збагачення буржуазії і зубожіння пролетаріату* (Укр. іст. ж., 1, 1960, 49); *В історично короткий строк соціалістичне суспільство.. вирвало мільйонні маси із злиднів, зубожіння і темряви, вивело їх на шлях нового, щасливого життя* (Наука.., 8, 1959, 1); *Занепад і деградація буржуазної культури виявляються також у її ідейному зубожінні* (Ком. Укр., 7, 1964, 75).

ЗУБО́ЖІТИ, ію, ієш, *док.* 1. Стати вбогим; збіднітн. — *Зубожіли* [брат і його сім'я] *так, що часом і хліба позичають* (Вовчок, I, 1955, 18); [В у с т я:] *Як зубожіли ми,— всі від нас відцуралися: то було і двері не зачиняються, а тепер і на вулиці обминають...* (Стар., Вибр., 1959, 264); — *Два роки тому налетіла на нас сарана. Зубожів аул* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 391).

2. *перен.* Стати менш змістовним, неглибоким, духовно збідненим. *Анатоль внутрішньо зубожів* (Кач., II, 1958, 374); *Ідеологічна боротьба — це не війна, а форма боротьби, яка найбільш гідна людини,— це боротьба думок, умів. Заперечувати проти неї може тільки той, хто ідейно зубожів, хто неспроможний висунути принципи, за якими могли б піти маси* (Ком. Укр., 9, 1963, 15).

ЗУБО́К, бка́, ч. 1. *мн.* зу́бки, бок. Зменш.-пестл. до **зуб** 1. *Срібний промінь місяця тихо сяє на білій голівці дівчинки, всміхається до нових червоних кісників, гуляє по смаглявому видочку та по білих дрібненьких зубках* (Коцюб., 1, 1955, 16); *У траві серед яблук-падалок сиділо одне наше дитинча.. Тримаючи в руках яблуко, воно вперто намагалось вкусити його двома своїми першими зубками* (Довж., I, 1958, 66).

◇ **Бра́ти (узя́ти) на зу́бки (на зубо́к)**— лаяти, гудити, судити кого-небудь. *Кумою Антон Петрович давно вже наміття повезту купчиху, що так любила чайку попити, добре попоїсти, уволю поспати; не згірше вона любила і на зубок стороннього узяти* (Мирний, III, 1954, 191); **На зубо́к ви́вчити (запам'ята́ти, зна́ти** *і т. ін.*) *що* — дуже добре вивчити (запам'ятати, знати і т. ін.) щонебудь. *Твір побудувати можна правильно лише тоді, якщо той, хто пише, та добре знав, добре вивчив, на зубок простудіював техніку писання* (Тич., III, 1957, 143); **Потра́пити (попа́сти** *і т. ін.*) **на зу́бки (на зубо́к)** *кому* — стати об'єктом лихослів'я, пліток. [І в а н:] *Вже він мені попадеться на зубок: я йому допечу, коли не кулаком, то язиком* (Кроп., I, 1958, 65).

2. *мн.* зубки́, ів. *спец.* Те саме, що **зуб** 2; зубець. *Панас подивився на хліб з дірками на даху і на стінах, на конячку, на борону без кількох зубків, що стояла тут же, і сумовито покивав головою* (Коцюба. Нові береги, 1959, 234); *Мигали зубки пилок. Тільки летіла в яму тирса* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 134); // Різець врубової машини. *Члени ланки дуже уважно оглядають гірничу техніку. Вони змінюють зубки на барабані комбайна, контакти в пускачах, замінюють у підшипники мастило* (Роб. газ., 26.I 1965, 1).

3. *жн.* зубки́, ів. Окрема часточка головки часнику. *Для кожного у Пилипівни був припасений зубок часнику чи цибулина, такі необхідні в партизанських мандрівках* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 114); *Дідусь витяг із жилетної кишені величезний зубок часнику* (Вишня, II, 1956, 41).

ЗУБО́НЬКИ, ів. *мн.* Зменш.-пестл. до **зу́би** *(див.* **зуб** 1). [П а в л о:] *Що ж то за устоньки солодкі, що ж то за зубоньки перлові!..* (Кроп., II, 1958, 362).

ЗУБООБРОБЛЮВА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для оброблювання зубів (у 2 знач.). *Зубооброблювальний верстат.*

ЗУБООБРО́БНИЙ, а, е. Те саме, що **зубообро́блювальний.** *Зубообробна машина.*

ЗУБОПРОТЕ́ЗНИЙ, а, е. Стос. до протезування зубів (у 1 знач.); // Призначений для виготовлення зубних протезів. *Зубопротезна майстерня.*

ЗУБОРІ́ЗАЛЬНИЙ, а, е. Признач. для оброблювання зубів (у 2 знач.) різанням. *Фасонні дискові фрези, що застосовуються для обробки зубчастих коліс, називаються зуборізальними, або модульними, дисковими фрезами* (Фрез. справа.., 1957, 197); *Ви, мабуть, бачили, як обробляють шестерні на токарних і зуборізальних верстатах. Трудомістка і кропітка ця робота* (Наука.., 8, 1960, 17).

ЗУБОРІ́ЗНИЙ, а, е. Те саме, що **зуборізальний.** *Зуборізні фрези.*

ЗУБОСКА́Л, а, ч., *розм., рідко.* Той, хто любить сміятися, жартувати або насміхатися; скалозуб, скализуб. *Голос* [у Лесі] *дрижить, в горлі пересохло. Хотіла вже простягти руку до склянки з водою і побоялася — ще піднімуть на сміх зубоскали* (Хижняк, Невгамовна, 1961, 13).

ЗУБОСКА́ЛИТИ, лю, лиш, *недок., розм., рідко.* Сміятися, жартувати або насміхатися. — *І досі зубоскалиш? Живеш без чоловіка* (Ішук, Вербівчани, 1961, 85).

ЗУБОСКА́ЛКА, и, *ж., розм., рідко.* Жін. до **зубоска́л.** — *А вам, Олімпські зубоскалки, Моргухи, дзиги, фиглярки, Березової дам припарки, Що довго буде вам втямки* (Котл., I, 1952, 242).

ЗУБОСКА́ЛЬСТВО, а, *с., розм., рідко.* Дія зубоскала, зубоскалів. *Під сатирою слід розуміти не безневинне*

зубоскальство, не безглузде й байдуже комікування веселеньких дотепників, а грім і блискавку благородного обурення, гнову духу (Літ. Укр., 11.VI 1965, 2).

ЗУБОТИ́ЧИНА, и, *ж., розм.* Удар по зубах. *Знов залунала сороміцька лайка, ляпаси і зуботичини* (Тулуб, В степу.., 1964, 185).

◇ **Дава́ти (да́ти) зуботи́чину** *див.* **дава́ти.**

ЗУБОТИ́ЧКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **зуботи́чина.**

◇ **Дава́ти (да́ти) зуботи́чку** *див.* **дава́ти.**

ЗУБОФРЕ́ЗЕРНИЙ, а, е. Признач. для обробки зубів (у 2 знач.) фрезеруванням. *Фрезерування зуб'ів проводять на зубофрезерних верстатах за допомогою черв'ячно-модульної фрези* (Технол. різального інстр., 1959, 268).

ЗУБОЧИ́СТКА, и, *ж.* Загострений стрижень пір'їни або застругана паличка, якою видаляють із зубів рештки їжі. *Він зайняв своє місце.. й почав колупати зубочисткою в роті* (Кучер, Трудна любов, 1960, 238).

ЗУБОШЛІФУВА́ЛЬНИЙ, а, е. Признач. для шліфування зубів (у 2 знач.). *Зубчасті колеса для швидкісних передач.. виготовляють переважно механічним обробленням і різанням на зубодовбальних, зубофрезерних і зубошліфувальних верстатах* (Допуски.., 1958, 69).

ЗУБР, а, ч. 1. Великий дикий ссавець родини бичачих. *Серед поляни зубр спинився волохатий* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 319); — *Дика антилопа, полохлива лань довірливо пасеться в сусідстві з могутнім бізоном та зубром...* (Гончар, Таврія, 1952, 134); * У порівн. — *Ці єретики дикі й уперті, як зубри* (Тулуб, Людолови, 1, 1957, 23).

2. *перен., розм.* Про того, хто має великий досвід, знання в якійсь ділянці, відіграє керівну роль де-небудь. *Є така частина критиків, яка з охотою повикидала б мої твори на смітник.. Це — переважно стара, професорська критика, літературні зубри і акули з заіржавілою зброєю* (Вас., IV, 1960, 56); *В кафе ніде було пройти.. За журналістами, комісіонерами та комерсантами прийшли сюди й самі зубри промисловості* (Смолич, Сорок вісім.., 1937, 51); *Недаремно знайомі директори хитали головами: — У Ковалівку? Ну, брат, Тарасе, там і не такі зубри, як ти, ламали зуби* (Збан., Малин. давін, 1958, 153); // Про того, хто вперто дотримується відсталих, реакційних поглядів, переконань тощо. — *Було б непогано, коли б отакий зубр.. та переконався, перевиховався б на нашому будівництві й став нашим* (Ле, Міжгір'я, 1953, 49).

ЗУБРЕ́НЯ, я́ти, *с.* Маля зубра. *Сила і витривалість зубрів, їх пристосованість до всіляких несприятливих умов — феноменальні. Трапляється, що під час отелення взимку новонароджене зубреня падає на сніг — і нічого, жодної шкоди від нього не зазнає* (Наука.., 1, 1966, 32).

ЗУБРІ́ЛО, а, ч., *розм.* Те саме, що **зубрі́й.**

ЗУБРИ́ТИ, зубрю́, зу́бриш, *недок., перех. і без додатка, розм.* Повторюючи що-небудь багато разів, вивчати напам'ять, не вдумуючись у зміст. — *Зубри не зубри — все одно не вивчиш!* (Вас., II, 1959, 556); *Мати сердиться, що він не сяде над підручниками, а як він може зубрити зараз, в такий вечір, коли співає все навкруги і він сам повен почуття нового, не знаного досі* (Гончар. Тронка, 1963, 104).

ЗУБРІ́ВКА, и, *ж.* 1. Дикорослуча трав'яниста рослина родини злакових. *Горілку вона настоювала на шавлії, звіробої та зубрівці... і ще хто знає на яких травах* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 149).

2. Настояна на цій траві горілка. *На доказ своїх слів відчинив* [Джантемир] *скриню, де дійсно стояли пляшки рому, коньяку, зубрівки* (Тулуб, В степу.., 1964, 208); — *Якщо йдеться про зубрівку, вона у Надії Яківни завжди в запасі* (Рибак, Час.., 1960, 107).

ЗУБРІ́Й, я́, *ч., розм.* Той, хто зубрить, завчає усе механічно. — *А ти знаєш? Знаєш? Труби вже свої тексти. Зубрій* (Вас., II, 1959, 556).

ЗУБРІ́ННЯ, я, *с., розм.* Дія за знач. **зубри́ти.** — *Сідай за книжки. Зубри! — Мамо, епоха зубрінь минула* (Гончар, Тронка, 1963, 99); *У мене.. ниє серце, коли я згадую тяжкі ночі, проведені за зубрінням граматики або грецького й латинського тексту поетів* (Моє життя в мист., 1955, 35).

ЗУБРОБІЗО́Н, а, ч. Порода биків, виведена схрещенням зубра з бізоном; гібрид зубра з бізоном. *З Біловезької Пущі завіз сюди* [в Асканію] *зубрів, з долини Міссісіпі, з-під ножа американських браконьєрів вихопив останніх на землі бізонів і, схрестивши їх в Асканії, одержав дивовижних гібридів-гігантів — зубробізонів* (Гончар, Таврія, 1952, 271); *В центрі саду чимале штучне озеро.., а ще далі — багатющий зоологічний відділ, в якому можна бачити зубробізонів, вебру* (Цюпа, Україна.., 1960, 222).

ЗУ́БРОВИЙ, а, е. Прикм. до **зубр** 1.

ЗУБРЯ́, я́ти, *с.* Маля зубра; зубреня.

ЗУБРЯ́ЧКА, и, *ж., розм.* Те саме, що **зубрі́ння.** *Він махнув рукою на спочинок і по давньому звичаю вдався в зубрячку* (Вас., I, 1959, 228); *Дітям було нелегко вчитися латинською мовою. Усе навчання будувалося на зубрячці, на механічному запам'ятовуванні* (Іст. середніх віків, 1955, 129).

ЗУБЦЕ́ВИЙ, а, е. Прикм. до **зубе́ць** 1.

ЗУ́БЦІ, зу́бців, *мн., кул., заст.* Страва з очищених зерен ячменю, зварених або підсмажених. *Тут їли розні потрави.. На закуску куліш і кашу, Лемішку, зубці, путру, кваші* (Котл., I, 1952, 73).

ЗУБЦЮВА́ТИЙ, а, е. Те саме, що **зубча́стий.** *Сонце вже наближалося до далекої зубцюватої смуги лісу* (Стельмах, Вел. рідня, 1951, 584).

ЗУБЦЬО́ВАНИЙ, а, е. Прикрашений зубцями (*див.* **зубе́ць** 2).

ЗУБЧА́СТИЙ, а, е. Який має зубці, із зубцями (*див.* **зубе́ць**). — *Дивимось — одна залізяка, що нагинає до машини пашню, летить к бісовому батькові; далі спідня зубчаста коса, а там і верхня — мов хто руками бере їх та геть одкидає!* (Мирний, IV, 1955, 247); *Коні ходили навколо великих зубчастих коліс, обертали їх, молотарка тряслась і клацала зубами, викидаючи з себе солому* (Томч., Готель.., 1960, 62); *На скелях стриміли дві високі зубчасті башти* (Н.-Лев., IV, 1956, 15); *Зубчасті гори кидали тінь на дорогу* (Коцюб., I, 1955, 197); *На обрії зубчаста хмара підкрадалася до надщербленого місяця* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 26); // Який здійснюється за допомогою коліс, що мають зубці. *Найбільш широко використовується в найрізноманітніших машинах зубчаста передача* (Токарна справа.., 1957, 13); *Зубчасте зчеплення.*

ЗУБЧА́ТИЙ, а, е. Те саме, що **зубча́стий.** *Подовгуватий вершок каменя був зубчатий і полупаний* (Фр., VIII, 1952, 226); *Сперщись ліктями на зубчатий паркан, стоїть Яцуба* (Гончар, Тронка, 1963, 93).

ЗУБЧА́ТКА, и, *ж., техн.* Зубчаста частина механізму; зубчасте колесо. *Одного разу свердлив* [робітник] *на бормашині дірки, а такий джигун, як оце щойно стрибав, і кинь у зубчатку болта. На зубчатці поламалося тільки три зуби, а йому хазяїн набив усі...* (Панч, II, 1956, 451).

ЗУ́БЧИК, а, ч. 1. Зменш.-пестл. до **зубе́ць.** *Я здорово граю на гребінці. Приладнаю між зубчиками папірець, притулю до губів і дму* (Донч., Перемога.., 1949, 4); *Різальне лезо серпа має насічку, що утворює по його кромці дрібні гострі зубчики, яку дрібнозубчастої пилки* (Зерн. комбайни, 1957, 7).

2. *у знач. присл.* **зу́бчиками.** Нерівно, гострими виступами. *Руки бігали по тісті, виробляли шишки, викачували, розкачували довгі качалочки, розпліскували, вирізували зубчиками* (Н.-Лев., III, 1956, 73); *З конверта випала фотокартка, красиво зубчиками обрізана* (Сенч., Опов., 1959, 42).

ЗУ́Б'Я *див.* **зуб** 2.

ЗУГА́РЕН *див.* **зугарний.**

ЗУГА́РНИЙ. ЗУГА́РЕН, рна, рне, *розм.* 1. Вправний, умілий.— *Напрядіть* [жіночки] *моїй матушці по півміточку, бо вона молода й до роботи ще не звикла та й не дуже зугарна. Настане пилипівочка, то не гуляйте, моліться, та й в скриню добре дбайте,— амінь! — так закінчив свою проповідь Моссаковський* (Н.-Лев., III, 1956, 87); *Ковалі в кузнях зугарні* (Перв., Райдуга.., 1960, 95).

2. *з інфін., рідше до чого.* Який може, вміє або здатний виконувати, робити що-небудь. — *Чи зугарна ж ти робити яку роботу: золотом шити, шовком ткати, перлами вишивати?* (Н.-Лев., IV, 1956, 30); — *Своїм власним розумом ти не був зугарен зрозуміти навіть те, що в підручникові написано* (Крим., Вибр., 1965, 327); [Мелашка:] *А про Хроську я вам скажу, що вона і роботяща, і зугарна до всього, і дотепна, і чепурна...* (Кроп., IV, 1959, 19); *Одна тільки думка зугарна подолати таку відстань* (Міщ., Сіверяни, 1961, 75); — *Ну, та й хто ж то, бач, зугарен, окрім мене, стати бригадиром над волами, га? — урочисто обводив він потім очима натовп своїх нових підручних — переважно дівчат* (Крот., Сини.., 1948, 352).

ЗУГА́РНІСТЬ, ності, *ж., розм.* Властивість за знач. **зугарний** 1. *Коли він сміявся, два рази блискучих зубів на фоні загорілого обличчя підкреслювали молодість, жвавість і зугарність* (Кир., Вибр., 1960, 235).

ЗУЖИВА́ТИ, аю, аєш, *недок.*, **ЗУЖИ́ТИ,** живу́, живе́ш, *док., перех., розм.* Використовувати, застосовувати; вживати. *Не прогнівайтеся, якщо я дозволю тут собі зужити менторського тону* (Кач., II, 1958, 27); // Витрачати. *О, скільки треба сил зужить, Щоб викохать людину! А щоб її убити — мить, Коротку мить єдину* (Перв., II, 1958, 245).

ЗУЖИВА́ТИСЯ, ається, *недок.*, **ЗУЖИ́ТИСЯ,** живе́ться, *док., розм.* Ставати непридатним після тривалого вживання.

ЗУЖИ́ТИ *див.* **зуживати.**

ЗУЖИ́ТИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зужи́ти.** *Що дівчина нерадо віддає свою руку вдівцеві, се річ зовсім природна: сили вдівця вже зужиті, надломлені, чуття застигло* (Фр., XVI, 1955, 58).

2. *у знач. прикм.* Використаний повністю, до кінця; який довго був у вжитку; старий. *Згадав* [Картічеллі] *перестороги своєї компанії, що пароплав надто зужитий і не годиться в далеку подорож* (Ірчан, II, 1958, 324); *Лука мав дощаний рундук, завішаний старим іржавим залізом, покаліченими примусами, вилками, кухликами та замками. Він скуповував цей зужитий хатній непотріб, лагодив його, мастив гасом і продавав з прибутком* (Мик., II, 1957, 320); // Який утратив виразність внаслідок частого повторення; банальний, утертий (про слово, вираз, художній засіб і т. ін.). *Зужитий епітет.*

ЗУЖИ́ТИСЯ *див.* **зуживатися.**

ЗУЖИТКО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* 1. Дієпр. пас. мин. ч. до **зужиткува́ти.** *Дні, марно зужитковані.*

2. *у знач. прикм.* Те саме, що **зужи́тий** 2. *Зужиткована словесні формули.*

ЗУЖИТКО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗУЖИТКУВА́ТИ,** ую, у́єш, *док., перех., розм.* Використовувати, застосовувати. — *В мене стільки охоти, енергії, запалу, мені так хочеться поміряти, зужиткувати свої сили, розмахнути крильми* (Коб., III, 1956, 14); *Експлуататор бачить* [в гуцулах] *лиш матеріал для визиску, бездушний інвентар, брудне narzędzie pracy* (знаряддя праці), *котре треба зужиткувати до останку* (Хотк., II, 1966 386).

ЗУ́ЗДРІТИ, рю, риш, *док., перех., діал.* Побачити, угледіти. *В ставочку Пліточка дрібненька Знічев'я зуздріла на удиці черв'яка, І так була раденька!* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 80); *Коваль зуздрів його* [о. Нестора] *ще від брами* (Фр., VII, 1951, 57).

ЗУ́ЗДРІТИСЯ, рюся, ришся, *док., діал.* Оглянутися. *Пиндючить ніс Остапова Горпина І, знай, все мацає на шиї свій дукач; А тут не зуздриться,— спітка лиха година, Тоді хоч сядь — та й плач...* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 127).

ЗУЛУ́С *див.* **зулуси.**

ЗУЛУ́СИ, ів, *мн. (одн.* **зулу́с,** а, *ч.*; **зулу́ска,** и, *ж.).* Південноафриканська народність, що належить до негроїдної раси.

ЗУЛУ́СКА *див.* **зулуси.**

ЗУ́МЕР, а, *ч.* Електричний прилад для подавання звукових сигналів. *Кнопки в обох апаратах клацали в гніздах, але зумери ніяких звуків не подавали* (Панч, I, 1956, 125); *Гуде тонко зумер* (Бажан, Нашому юнацтву, 1950, 67); // *розм.* Звуковий сигнал, який подає цей прилад. *В земляній ніші біля кулемета почувся співучий зумер польового телефону* (Кучер, Чорноморці, 1956, 210).

ЗУМИ́СНЕ, *присл., діал.* Навмисне. *Погонич зумисне гнав коні в усієї сили* (Н.-Лев., III, 1956, 204); *Він зумисне трохи раніше зачинив свою крамницю, щоб мати час усе доглянуть* (Коцюб., II, 1955, 135); *З високого наддеснянського валу видно, як стеляться долом дрімучі ліси. Чорні, безкраї, ідуть і йдуть у далечінь, до самого небосхилу. Немов зумисне обступили Чернігів* (Міщ., Сіверяни, 1961, 8).

ЗУМИ́СНО, *присл., діал., рідко.* Те саме, що **зумисне.**

ЗУМІВА́ТИСЯ, аюся, аєшся, *недок.*, **ЗУМІ́ТИСЯ,** ію́ся, ієшся, *док., діал.* Дуже дивуватися; бути враженим чим-небудь. *Єленка зумівалася, чого її межи вістьми сідати, коли вона у себе дома* (Черемш., Тв., 1960, 201); [Сабіна:] *Мій владар чей же у царі не важить?* [Хуса *(спиняється, зумівшись):*] *Ти розумієш те, що ти сказала?* (Л. Укр., III, 1952, 158).

ЗУМІ́ТИ, ію, ієш, *док., перев. з інфін.* Виявити здатність, уміння, виявитися спроможним зробити що-небудь; змогти. — *От за наших часів — ми грали так, що тепер навряд чи зуміють так грати* (Н.-Лев., III, 1956, 40); — *Мирослава присягла, що буде такою, і Мирослава зуміє додержати присяги* (Фр., VI, 1951, 33); *Того не вміє — навчись, зумій, до діла взявсь, то вже не стій* (Дор., Три богатирі, 1959, 42); *Її охопила тривога, але вона зуміла приховати її в собі* (Галан, Гори.., 1956, 86); *Вулиця в Ізюмі. Дуже змінилась вона за ці роки.. Більшість садиб уже так-сяк забудовані. Хто як зуміє* (Головко, I, 1957, 460).

ЗУМІ́ТИСЯ *див.* **зумівати.**

ЗУМКОТІ́ТИ, тя́ть, *недок.* Видавати одноманітні високі звуки при польоті; дзижчати (про комах). *Мухи зумкотіли* (Стеф., I, 1949, 44); // Швидким рухом, польотом утворювати такі звуки. *Кулі тонко зумкотіли над її головою* (Гончар, II, 1954, 39).

ЗУМО́ВИТИ *див.* **зумовлювати.**

ЗУМО́ВЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зумо́вити.** *Художня своєрідність новел Коцюбинського полягає в докладному аналізі психології героїв. Письменник показує, що думки й переживання персонажів зумовлені соціальними умовами їх життя* (Укр. літ., 9, 1957, 212).

ЗУМО́ВЛЕНІСТЬ, ності, *ж.* Залежність від певних причин. *Первісним тільцям немає потреби досліджувать*

спершу Рухів зумовленість власних і всі світотвору закони (Зеров, Вибр., 1966, 162); *У рішеннях і матеріалах XXI з'їзду партії дістали свій дальший розвиток положення марксизму-ленінізму про взаємний зв'язок і взаємну зумовленість двох сторін суспільного виробництва відповідно до періоду розгорнутого будівництва комунізму* (Ком. Укр., 4, 1960, 19); — *Буття визначає свідомість. Але не завжди ця зумовленість така проста, що можна її на карбованці чи на десятини перевести* (Головко, II, 1957, 503).

ЗУМО́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗУМО́ВИТИ**, влю, виш; *мн.* зумо́влять; *док.*, *перех.* 1. Бути причиною чого-небудь, викликати щось; спричиняти. *Серед багатьох причин, які зумовлюють низьку схожість насіння, основною в надмірний вміст у ньому вологи* (Хлібороб Укр., 10, 1965, 8); *Саме гуманізм, життєстверджуюча оптимістична настроєність, віра в могутню силу людського розуму — належать до тих світоглядних основ, які зближають провідного українського поета* [М. Рильського] *з Пушкіним і зумовлюють внутрішню співзвучність багатьох їхніх віршів* (Рад. літ-во, 5, 1963, 36); *Розвиток капіталізму в Росії зумовив виникнення нового класу пролетаріату* (Тези про 300-річчя возз'єдн.., 1954, 13).

2. Будучи умовою існування або формування чого-небудь, визначати його якість, характер, специфіку. *..виробничий порядок зумовлює соціальні, політичні і суто духовні процеси життя* (Ленін, 1, 1948, 116); *Моря, океани... Вони не тільки надихають поетів. Разом із Сонцем вони зумовлюють клімат нашої планети* (Наука.., 10, 1965, 10); *Долю книги зумовлюють в однаковій мірі і якості книги, і якості читача — його вдача, інтереси й смаки* (Смолич, Розм. з чит., 1953, 72); *В дореволюційні часи.. українська культура будувалась в умовах національного гноблення українського народу, і це поклало на неї певний відбиток та значною мірою зумовило її політичний зміст* (Рад. літ-во, 5, 1958, 13).

ЗУМО́ВЛЮВАТИСЯ, юється, *недок.* Пас. до **зумо́влювати**. *..розвиток людського суспільства зумовлюється розвитком матеріальних, продуктивних сил* (Ленін, 2, 1948, 7); *Зелений колір земної рослинності зумовлюється особливою речовиною — хлорофілом, який має величезне значення для життя рослин* (Наука.., 10 1956, 32).

ЗУМПФ, а, ч., *спец.* Яма на дні шахти для стікання води. — *Прорвалася підземна вода! ..І під землею почалася боротьба людей із стихією. Рили зумпф для стікання води, стримували напір потоку, встановили насоси* (Роб. газ., 22.II 1962, 4); *Кілька змін його бригада трудилася над розробкою якомога глибшого зумпфа* (Ле, С. Голубар, 1950, 61).

ЗУ́ПА, и, *ж.*, *діал.* Юшка. — *Та я хотіла зладити картопляну зупу...* (Фр., VII, 1951, 27).

ЗУПИ́Н, у, *ч.*: **Нема́ (не було́) зупи́ну кому, чому** — не можна зупинити, спинити кого-, що-небудь. — *Тепер нашому братові нема зупину, бойове хрещення пройшли і підем по Україні,— скинувши шапку, під якою парувало сивувате волосся, нахвалявся жінометник Платон Спиридонович Горілий* (Шер., В партиз. загонах, 1947, 50); *Біжать воркуючи струмки До повноводої ріки І там збивають жовту піну, — З гори струмкам нема зупину* (Шпак, Вибр., 1952, 95); * Образно. *«Повстаньте, гнані і голодні робітники усіх країв!» І люд, випростуючи спину, підводив радісне чоло, І свіжій силі ні зупину, ані кордонів не було* (Уп., Вірші.., 1957, 122).

ЗУПИ́НЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зупини́ти**. *Панас Юрійович сіпнув головою, наче кінь, зупинений на бігу* (Жур., Звич. турботи, 1960, 22); *Дніпро, бетоном зупинений, Напружує силу води* (Дор., Серед степу.., 1952, 51); // **зупи́нено**, *безос. присудк. сл. Мотори ваглушено, агрегати зупинено, на всій дільниці робіт — тиша та цвірчання цикад* (Гончар, Тронка, 1963, 286).

ЗУПИ́НЕННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зупини́ти** і **зупини́тися**. *В літературі є численні повідомлення про велику ефективність застосування масажу серця при його зупиненні під час хірургічних операцій* (Фізіол. ж., VI, 2, 1960. 228).

ЗУПИНИ́ТИ *див.* **зупиня́ти**.

ЗУПИНИ́ТИСЯ *див.* **зупиня́тися**.

ЗУПИ́НКА, и, *ж.* 1. Припинення руху кого-, чого-небудь. *Після зупинки в селі, де зійшло багато пасажирів, автобус круто звернув убік, на лісовий шлях* (Донч., VI, 1957, 537); *Колона* [полонянок] *починає рухатися.. Уже минули браму і подвійну дротяну огорожу, уже вступили в двір. Знову зупинка* (Хижняк, Тамара, 1959, 166); // Припинення роботи машини, мотора і т. ін. *В нічній тиші зупиняється кран, що досі обертався повсюлі. Поночі, тож невідомо, яку роботу він виконував, тільки зупинка його стає нестерпною* (Довж., I, 1958, 53).

2. Спеціально визначений пункт, місце, де постійно зупиняється транспорт, щоб пасажири могли вийти або зайти. *Коло самої лікарні була автобусна зупинка* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 74); *Ліда пішла до трамвайної зупинки* (Руд., Вітер.., 1958, 11); // *розм.* Відстань, частина шляху між двома такими пунктами.

3. Тимчасове перебування, затримка де-небудь на шляху кудись (під час переїзду, переходу і т. ін.). *Пасажирів повідомили, що зупинка триватиме кілька годин* (М. Ол., Леся, 1960, 189).

4. Перерва в якій-небудь дії, роботі, пауза в мові і т. ін. *Безпорадні зупинки та паузи сторопілих артистів.. робили спектакль несценічним* (Моє життя в мист., 1955, 90).

Без зупи́нки — не припиняючи руху, не переривaючи роботи, мови і т. ін. *По рейках колеса Вистукують дзвінко, І хочеться мчати Вперед без зупинки* (Мур., Широка дорога, 1950, 6); *Запас розмовних слів став таким великим, що вона в будь-яким могла вже вільно порозумітися і навіть без зупинки відповідала на телефонні дзвінки* (Хижняк, Тамара, 1959, 82); **Роби́ти зупи́нку** — зупинятися, на деякий час припиняти рух, переривати якусь дію, роботу і т. ін. *В Чаплинці танки роблять зупинку* (Гончар, Таврія.., 1957, 657).

ЗУПИНЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗУПИНИ́ТИ**, ню́, ни́ш, *док.*, *перех.* 1. Припиняти рух кого-, чого-небудь, примушувати когось або щось стати, спинитися. *Я зупиняю підводу, і йдемо пішки* (Коцюб., III, 1956, 137); *Святослав зупиняв коня. Сірими своїми очима довго дивиться на схід, на синю хмару, що пливе й пливе над обрієм* (Скл., Святослав, 1959, 44); *Як він* [Проценко] *вертався з вечері в свою хату, Мар'я його зупинила* (Мирний, III, 1954, 207); *Замриборщ хвацько зупинив мотоцикл перед головними дверима повіткому* (Стельмах, II, 1962, 139); * Образно. *Пішов, не по своїй волі, блукати по світу, як те перекотиполе, що вітер носить по степах: котишся, котишся, поки не зупинить тебе доля або не притопче лихо* (Стор., I, 1957, 75); // Припиняти роботу машини, механізму тощо або підприємства і т. ін. *Літній робітник біля верстата зупиняє останній мотор. Тиша. Замислився старий арсеналець — що буде?* (Довж., I, 1958, 50); *Оголосили ми тоді страйк, зупинили завод* (Ю. Янов., II, 1958, 245); // Перешкоджати просуванню вперед ворожого війська. *І фронт і тил непохитні у своєму прагненні зупинити залізні полчища гітлерівців* (Кучер, Чорноморці, 1956, 112).

Зупиня́ти (зупини́ти) кров — припиняти, ліквідувати кровотечу. *Павло з фельдшерами й санітарами зупиняли кров, робили перші перев'язки* (Кучер, Голод, 1961, 76).

2. **Припиняти** перебіг чого-небудь, переривати якусь дію, справу і т. ін. *Усі схопилися, щоб зупинити бійку* (Коцюб., II, 1955, 153); — *Я бажаю се діло цілком зупинити. Всі документи до його зараз вийміть з конторських паперів і віддайте мені* (Гр., II, 1963, 92); // *кого, на чому.* Переривати чиюсь мову, примушувати кого-небудь замовкнути. — *Бабо, бабо! Ти казна-чого не плещи ... не лайся, — зупинив її пан становий* (Мирний, IV, 1955, 379); — *Не перебивайте, не перебивайте, — закричали дівчата, махаючи руками на моряка.* — *Саме зупинили на цікавому місці* (Ю. Янов., II, 1958, 84); // *перен.* Переривати природний хід, розвиток чого-небудь. *Всі зусилля світової реакції зупинити закономірний хід історії закінчилися крахом* (До 40-річчя Вел. Жовтн. соц. рев., 1957, 5); *Під спів гудків летить життя орлино туди, де щастя сонячна блакить, все на нові, незнані верховини, й ніщо його не зможе зупинить* (Сос., Солов. далі, 1957, 57).

Зупини́ти сльози́ (сміх) *чиї (чий)* — примусити кого-небудь перестати плакати (сміятися). *Сліз моїх зупинити не можеш ти, люта богине, бо й прометеївська гордість безсила була проти них* (Л. Укр., I, 1951, 230); — *Отак — ха-ха!.. — Він усе ще ніяк не міг зупинити в собі сміх і тремтів плечима* (Тют., Вир, 1964, 142).

3. Затримувати того, хто має намір піти, поїхати звідкись. [З а х а р к о:] *Не думав я, Домко, щоб ти так швидко покинула нашу хату... Але не зупиняю тебе, знаю, як важко тобі!* (Кроп., II, 1958, 176); *Подякувавши селянці, ми хотіли вже йти. Та вона нас зупинила* (Ю. Янов., I, 1954, 61); // Відмовляти кого-небудь від якогось учинку, примушувати покинути що-небудь робити. [І в а н:] *Гуля той парубок, та й гуля! Чи то будень, чи свято, йому однаково. Б'ється та лається, та бенкетує; і ніхто його не зупиня, затим що багатий!..* (Кроп., I, 1958, 83); *Хоч стара Параска й не проклята своєї дочки, та ходила до весілля все в червоними очима і ще скільки разів пробувала її зупинити; та таї не послухалась* (Григ., Вибр., 1959, 292).

4. Затримувати, зосереджувати на кому-, чому-небудь (зір, погляд). *Прощальним поглядом окидає* [дід] *ліс і зупиняє зір на лісовому болітці* (Стельмах, I, 1962, 232); *Посеред своєї розповіді хорват раптом замовк, зупинивши зачудований погляд на ордені Слави, що висвічував у Ковакова на засмальцьованій потом гімнастерці* (Гончар, III, 1959, 110); // *у сполуч. зі сл.* о ч і, о к о. Не відриваючись, дивитися на кого-, що-небудь. *Тимко ходив похмурий, скупився на ласку і не раз зупиняв на Орисі полюті черкеські очі* (Тют., Вир, 1964, 265).

Зупини́ти на собі́ о́чі (о́ко) *чиї (чиє)* — привертати до себе чию-небудь увагу. *Далеко видніє воно* [червоне дебро на колодязі] *в степ, квіткою жевріє, мимоволі зупиняючи на собі око подорожнього* (Гончар, Тронка, 1963, 54).

ЗУПИНЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗУПИНИ́ТИСЯ,** и́нюся, и́нишся, *док.* 1. Переставати рухатися, припиняти свій рух; ставати, спинятися. *Соломія сливе несла Остапа, а проте їм доводилось часто зупинятися, бо слабий утомлювався й потребував спочинку...* (Коцюб., I, 1955, 359); *Під вікнами з гуркотом зупиняється на залізному ході віз, і з нього обережно.. зсувається отець Миколай* (Стельмах, I, 1962, 409); *Марта хутенько вийшла на стежку; побачивши мене, зчервоніла і зупинилася* (Вовчок, VI, 1956, 241); *Поїзд, з розгону гримнувши вагонами, несподівано зупинився просто серед поля* (Гончар, II, 1959, 171); // Переставати битися (про серце). *Не зупинися, серце, в щасті — Із щастям хочеться так жить!* (Гірник, Сонце..., 1958, 129); // Переставати працювати, функціонувати (про машину, механізм тощо або підприємство і т. ін.). *В нічній тиші зупиняється кран, що досі обертався поволі* (Довж., I, 1958, 53).

Кров зупиня́ється (зупини́лася) — припиняється (припинилася) кровотеча. *Євгешка.. одірвав трохи червоної матерії й туго перев'язав ногу. Але кров не зупинилась* (Донч., VI, 1957, 87).

2. Прийхавши, прибувши куди-небудь, тимчасово поселитися, влаштуватися в когось, десь. *Собаки, яких завжди бувае безліч по селах південної Бессарабії, обпали каруцу й бігли, валуючи, за нею аж до примарії, де зупинились наші подорожні* (Коцюб., I, 1955, 198); *Ми зупинилися в недорогому, але чепурненькому готелі* (Досв., Вибр., 1959, 105); // Тимчасово припинивши просування вперед, розташуватися в якомусь місці (на відпочинок, ночівлю і т. ін.). *Останні дні не дав дихати авіація противника. Бомбить гірські шляхи, бомбить села, де війська зупиняються на перепочинок* (Гончар, III, 1959, 84); *Увечері вони зупинились у полі під високою могилою, спутали коней.., навбирали гілля й, викресавши вогонь, розпалили багаття* (Скл., Святослав, 1959, 45).

3. Припиняти свій перебіг, перериватися (про дію, рух і т. ін.). *Гроза кипуча не вщухає, Не зупиняється борня...* (Рильський, II, 1946, 49); *Машина мчалас через Одесу, і скрізь перед нею засвічувалися зелені вогні світлофорів, зупинявся рух, шарахали вбік прохожі* (Кучер, Чорноморці, 1956, 47); // Переставати говорити, уривати свою мову; замовкати. *Лушня слухав, дух притаївши.. А Чіпка не вгавав: він зупинився тільки перевести дух* (Мирний, I, 1949, 315); // *на чому.* З яких-небудь причин переривати свою розповідь (або думку) в певному місці. — *Продовжуйте, Федоре Івановичу.* — *Я зупинився на питанні про організацію Всеукраїнського партійного центру* (Головко, II, 1957, 465); // *перен.* Припиняти свій природний хід, розвиток, переставати розвиватися далі. *Вічною, невтомною ходою час не зупиняючись ідє* (Уп., Вірші.., 1957, 90).

4. Переставати робити що-небудь, переривати якусь дію, заняття. *Іноді автор зупиняється. Перечитує написане* (Ю. Янов., II, 1958, 30); *Дорош швидко втомлювався і часто зупинявся, щоб витерти на шиї і на лобі піт* (Тют., Вир, 1964, 116); *Вже сумне вечір колір свій міняв з багряного на сизо-фіалковий. Я синій сніг од хати відкидав і зупинився... Синій, оркестровий долинув плач до мене* (Тич., II, 1957, 145).

Зупиня́тися (зупини́тися) напівдоро́зі — не завершувати, не доводити до кінця розпочату справу. *Червона Армія не зупиниться напівдорозі. Вона розгромить фашизм в його власному лігві* (Кучер, Чорноморці, 1956, 111); *Певне, його* [Фільчин] *намір розгадано, але Філька тепер уже не міг зупинитися напівдорозі* (Шиян, Баланда, 1957, 109); **Зупині́ться (зупи́нися)!** — уживається як пересторога, заклик припинити якусь дію, покинути робити що-небудь. — *Стійте! Стійте! Не смійте стріляти! Зупиніться!* (Довж., I, 1958, 122); **Зупиня́тися (зупини́тися) на дося́гнутому** — задовольнившися досягнутим, відмовлятися від дальшої боротьби, діяльності; **Не зупиня́тися (не зупини́тися) ні пе́ред чим** — не лякатися труднощів, бути наполегливим у досягненні своєї мети. *Якщо треба буде вивести шахтарів на чисту воду,— він не зупиниться ні перед чим* (Гончар, Тронка, 1963, 163).

5. Затримуватися, зосереджуватися на кому-, чому-небудь (про зір, погляд). *Брюллов когось шукає між гостями, і його погляд зупиняється на старих професорах* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 82); // *у сполуч. зі сл.* о ч і, о к о. Не відриваючись, дивитися на кого-, що-небудь. *Тут* [в селі] *я почуваюся вільним, незалежним.. Навіть*

ясне око пана станового не зупиняється на такій маленькій особі, як сільський крамар (Коцюб., I, 1955, 261); *Очі* [Бараболі] *забігали по обличчях бандитів і зупинилися на побілілому начальникові штабу* (Стельмах, II, 1962, 84).

Зупиня́тися (зупини́тися) по́глядом *на кому — чому* — довго й пильно вдивлятися у кого-, що-небудь. *Вона зупинилася на ньому довгим поглядом* (Фр., VII, 1951,277).

6. *на чому.* Докладно розповідати про що-небудь, загострювати на чомусь увагу. *В статті про поему Махара «Магдалена».. Іван Франко дає коротку характеристику тогочасної літератури у Чехії і зупиняється на поетичній школі модернізму, яка намагалася замінити реалізм* (Вітч., 5, 1956, 141); *Пишу похапцем, в Чернігові, закиданий всякими справами, тому не маю змоги зупинитися на тих пунктах, на яких не можу зводитися з Вами* (Коцюб., III, 1956, 200).

7. *на кому — чому.* Обирати кого-, що-небудь з-поміж інших, надавати перевагу комусь або чомусь. *Вася підтримував листування з багатьма бійцями і офіцерами, які вибували з роти до госпіталів. Навіть ті, що вибули дуже давно, надумавши звернутись в роту з якимось посланням і пригадуючи, кому б його адресувати, зупинялись завжди на Васі* (Гончар, III, 1959, 189); *Читаючи поему.., думаєш: — А чому автор вирішив написати про цю подію, про цього героя саме поему, а не зупинився на іншому якомусь жанрі?* (Мал., Думки.., 1959, 49); *Між підводами метушився Маковейчик. Він шукав собі транспорту, щоб везти котушки з кабелем. Хлопець губився серед невиданого багатства і не знав, на чому зупинитися* (Гончар, III, 1959, 72); *// тільки док., рідко.* Вирішити. *Пані моя має замір дещо перекласти, але поки не зупинилась ще, що саме взяти до перекладу* (Коцюб., III, 1956, 217); *Петро зупинивсь на одному: знайти яку покритку або удову, щоб сидіти з нею на віру* (Коцюб., I, 1955, 67).

ЗУРНА́, и́, *ж.* Східний народний музичний інструмент на зразок очеретяної сопілки. *Грав оркестр — зурна й бараб, Підмовляючи до танцю* (Нех., Чудесний сад, 1962, 23).

ЗУРНА́Ч, а́, *ч.* Музикант, який грає на зурні.

ЗУРО́ЧЕННЯ, я, *с., етн.* Дія та її результат за знач. **зуро́чити.**

ЗУРО́ЧИТИ, чу, чиш, *док., перех., етн.* За марновірними уявленнями — особливим магічним поглядом накли́кати нещастя, хворобу на когось, завдати шкоди кому-, чому-небудь. *Бувае так, що тільки гляне* [хто-небудь] *і вже зурочить — зараз нападе на людину пропасниця* (Триг., Вибр., 1959, 62); *— А що се,— кажуть,— небого, на музики не йдеш? Дядина не пускає, щоб хто не зурочив, чи що?* (Барв., Опов.., 1902, 74); *— Ви, товаришу директор, не посилайте мого Петю ні на які збори.— Боїтесь, щоб не зурочили? — пожартував я* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 44).

Щоб (аби́, коли́ б) не зуро́чити! — уживається, коли хтось схвально говорить про кого-, що-небудь, щоб цим вихваленням не завдати тому шкоди. *А правду сказати — аби дитину не зурочити! — гарна дівчина буде, та наймолодша донька Савчихи* (Мак., Вибр., 1954, 111).

ЗУСИ́ЛЛЯ, я, *с.* 1. Напруження фізичних, розумових або духовних сил, необхідне для виконання, здійснення чого-небудь. *Хлопці взяли подушку, коц і простиню, але солом'янка, незважаючи на всякі зусилля, не були в силі підняти* (Фр., VI 1951, 175); *Все тобі, моя країно, ..Все тобі несу з любов'ю, ..Працю рук, зусилля мозку, Блиск очей і серця кров* (Рильський, II, 1960, 80); *Драглисте багно огидно чвакало під ногами, і кожен крок вимагав затрати страшних фізичних зусиль* (Тют., Вир, 1964, 321); *Коли актор глибоко усвідомлює своє високе покликання.., коли він ясно бачить кінцеву мету своїх творчих зусиль, тоді його ніколи не покине натхнення* (Мист., 3, 1959, 12); *// перев. мн.* Намагання зробити, виконати що-небудь. *Сержанта затрясло. Повіки його нервово засіпалися. Заїкаючись, він деякий час натужно ловив повітря відкритим ротом, доки нарешті спромігся вимовити перше слово. Воронцов з болем дивився на ці жалібні зусилля свого не раз контуженого, вивіреного в небезпеках полкового «вовка»* (Гончар, III, 1959, 212); *// перев. мн., перен.* Дії, заходи, спрямовані на досягнення певної мети. *Зусилля партії і уряду спрямовані на неухильне здійснення принципів соціалістичного демократизму, втілених у Конституції СРСР* (Рад. Укр., 5.XII 1953, 1).

Без жо́дного (уся́кого) зусилля — зовсім легко, без найменшого напруження. *Швидким рухом скопився* [Сергій] *за перекладину, легко, здається, без усякого зусилля вижався і стрибнув на підлогу* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 13); *Без жодного зусилля Рубін зразу ж пригадав, що зустрічав її* [Мар'яну] *вже раз у житті, взимку, як катався з гори на санках!* (Сенч., Опов., 1959, 45); **Докла́дати (докла́сти) зусиль** *див.* **докла́дати; Зуси́ллям во́лі** — напруживши усю свою волю. *Зусиллям волі він змахнув усі думки* (Коцюб., II, 1955, 393); *Вона зусиллям волі, стиснувши зуби, прогнала від себе болючий спогад* (Донч.. Шахта.., 1949, 5); **Зусиллями** [спільними (об'єднаними *і т. ін.*)] чиїми — уживається при вказуванні на того, хто робить що-небудь, виконує якусь роботу. *Комунізм будується зусиллями мільйонів трудящих, яких організовує і спрямовує Комуністична партія* (Ком. Укр., 12, 1965, 53); **Із зуси́ллям** — напружуючи сили. *Черниш лежав у кутку під стіною. На мить він опритомнів і попросив пити. Пошерхлі губи його злипалися, він із зусиллям розтулив їх* (Гончар, III, 1959, 144); **Оста́нніх зуси́ллям** — напруживши останні сили. *Чув* [Юра], *що сили вже слабнуть, що в грудях пусто, що вітер рве голос, дощ залива очі, жара перемагає, і вже останнім зусиллям підняв до неба короткий ціпок: — Стій!* (Коцюб., II, 1955, 341); **Робі́ти (зроби́ти) [оста́ннє (вели́ке** *і т. ін.*)] **зуси́лля** — напружувати сили, збиратися з силою (для виконання якої-небудь дії). *Робить* [Орест] *зусилля, встає і нерівним, неначе штучним кроком біжить до Люби* (Л. Укр., II, 1951, 93); *Раптом до вух плавця долинуло далеке торохтіння мотора. Він зробив останнє зусилля і підвів голову* (Дмит., Наречена, 1959, 19); **Робі́ти (зроби́ти) зуси́лля над собо́ю** — переборювати, долати своє небажання робити що-небудь; пересилювати себе. *Варя зробила зусилля над собою і підвелася з стільця* (Ів., Тарас. шляхи, 1954, 288); **Це ко́штувало [вели́ких** *і т. ін.*] **зуси́ль** *кому* — хтось витратив багато сил і енергії для досягнення чогось, оволодіння чим-небудь. [М и р о н:] *Запевняю, жодна авіапромисловість у світі не змогла б так швидко перебудуватись, як наша, але це нам коштувало великих зусиль* (Корн., II, 1955, 16).

2. *техн.* Сила, потрібна для виконання певної роботи, дії. *За рахунок зміни числа обертів ведучих коліс при сталих обертах двигуна можна досягти зміни поступової швидкості автомобіля і як наслідок цього — зміни тягового зусилля* (Автомоб., 1957, 144).

ЗУСПІ́ТИ, ію, ієш, *док., діал.* 1. *неперех.* Встигнути. [П р і с ь к а:] *Нема йому* [Петрові], *бідному, спокою!.. Коли то ж, коли нанесе його господь до нас — на хвилиночку ту... не зуспієш надивитися, словом перекинутися, як уже й назад іде...* (Мирний, V, 1955, 159).

2. *перех.* Зустріти, застати. [І в а н:] *Як ось багатир почав за тією дівкою зорити; і де б то він її не зуспів: чи на вулиці, чи на роботі — лізе їй у вічі та й лізе* (Кроп., I, 1958, 83).

3. *неперех.* Несподівано з'явитися. *І незчулась, як вспіли Дніпрові дівчата — Та до неї, ухопили, Та й ну в неї гратись, Радісінькі, що піймали* (Шевч., І, 1963, 359)

Нещáстя (гóре *і т. ін.)* **вспíло** *кого* — з кимось трапилося нещастя, когось спіткало горе і т. ін. [Хома *(до народу):]* *Люде добрі! Ви знаєте, яке нас вспіло нещастя?* (К.-Карий, II, 1960, 222).

ЗУСТРІВА́ТИ, áю, áєш, *недок., перех., діал.* Зустрічати. *Мовив* [Цигуля], *як одрубав, з неприхованим превирством: — Та вже з хлібом-сіллю зустрівати не вийдем за слободу* (Головко, II, 1957, 307); *Найкращі дні своєї провесни ми зустрівали сумом* (Л. Укр., I, 1951, 185).

ЗУСТРІВА́ТИСЯ, áюся, áєшся, *недок., діал.* Зустрічатися. *Страшно було глянути в ті очі.. Недарма всі боялися зустрівáтися в ним* [паном] *і вроздріч тікали, як забачать було хоч здалеку* (Мирний, IV, 1955, 221); *Тепер учитель і Женя не знали з несподіванки, як їм зустрівáтися — чи ворогами, чи, як було перше, добрими приятелями* (Вас., I, 1959, 192).

ЗУСТРІ́НУТИ *див.* **зустріча́ти.**

ЗУСТРІ́НУТИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **зустрі́нути** 1, 2. *Особливо не довіряє* [Махно] *жінкам.. Ворожка-циганка, зустрінута в степу, недавно сказала, що загине від жіночої руки* (Гончар, II, 1959, 336); *Скоро, з уловом багатим, рибалки, зустрінуті радо, прибудуть в свою Кузеранду — у рідне рибальське село* (Гонч., Вибр., 1959, 269); // **зустрі́нуто,** *безос. присудк. сл. В полку.. звістку про парад було зустрінуто як насмішку* (Гончар, II, 1959, 351).

ЗУСТРІ́НУТИСЯ *див.* **зустріча́тися.**

ЗУСТРІ́ТИ *див.* **зустріча́ти.**

ЗУСТРІ́ТИЙ, а, е. Діепр. пас. мин. ч. до **зустрі́ти** 1, 2. *Одесо, чуєш громи канонад? То скорпіон, окутий у залізо, до брам твоїх, до рівних вулиць ліве й, вогнем зустрітий, відступа назад* (Гонч., Вибр., 1959, 143); // **зустрі́то,** *безос. присудк. сл.* — *Я приїхав сюди в найщирішими замірами, але мене відразу зустріто як ворога* (Гр., II, 1963, 133).

ЗУСТРІ́ТИСЯ *див.* **зустріча́тися.**

ЗУ́СТРІЧ, і, *ж., кого, чого, з ким — чим і без додатка.* 1. Зближення з ким-, чим-небудь, хто (що) рухається навпроти. *Раптом Маковейчик як біг, так і вклякнув на місці. За кілька метрів попереду з-за пагорба нагло вирісе довготелесий румун.. Чужинець, видно, теж ніяк не сподівався на таку зустріч і зупинився з розгону, важко дихаючи* (Гончар, III, 1959, 57); *У темряві загуркотіли підводи. Зустріч з ними була небажаною, тому вся ватага принишкла в рівчаку, чекаючи, доки вони проїдуть* (Тют., Вир, 1964, 44).

2. Випадкове або наперед домовлене побачення з ким-небудь. *У мене ж серце боліло, коли я дивився, як тане, як догоряє Франко. Я й досі під тяжким впливом тої зустрічі і не можу її забути* (Коцюб., III, 1956, 339); *Глушак згадує зустріч з Худяковим, своє останнє побачення з другом* (Довж., I, 1958, 115); *Що ближче надходив день зустрічі з Петром, то дивнішою ставала Марія* (Кучер, Чорноморці, 1956, 61); *Ми не бачились другий рік, і зустріч наша була зворушлива і радісна* (Голов., Крапля.., 1945, 52); // Тимчасове спільне перебування де-небудь з метою обговорення яких-небудь питань, для бесіди, наради і т. ін. *«Дружня зустріч представників сусідських держав» — назвав я фільм* (Ю. Янов., II, 1958, 112); // Спортивне змагання. *На стадіоні має відбутися зустріч футбольних команд двох колгоспів* (Довж., Ю. Васюта, 1950, 91); // *рідко.* Знайомство. [Денис:] *Казано мені не раз ще давно, що ото прикмета, що буде тобі неодмінно зустріч з якоюсь добрячою людиною* (Кроп., II, 1958, 443).

3. Підготовлений прийом, вітання кого-небудь на місці прибуття. *Дім аргоського царя Агамемнона в Мікенах пишно заквітчаний знадвору..* [Клітемнестра *(до Егіста):]* *Такої зустрічі ніхто з царів не мав ніколи* (Л. Укр., II, 1951, 328); *Офіцери зніяковіли, зворушені.. пишно-церемонійною зустріччю, до якої вони не звикли і якої зовсім не ждали* (Гончар, III, 1959, 92); *На майдані ж відбулася щаслива зустріч рідної армії, яка прийшла з портретами Леніна на гвардійських прапорах* (Ю. Янов., II, 1954, 180); // *перен.* Відзначення виробничими та іншими досягненнями якої-небудь знаменної дати, визначної події тощо.

Зу́стріч Ново́го ро́ку — святкування початку року, бенкет в ніч настання Нового року. *В Красногорському лісництві готувалися до зустрічі Нового року* (Донч., Дочка, 1950, 3).

ЗУСТРІЧА́ТИ *і діал.* **ЗОСТРІЧА́ТИ,** áю, áєш, *недок.,* **ЗУСТРІ́НУТИ** *і діал.* **ЗОСТРІ́НУТИ, ЗУСТРІ́ТИ** *і діал.* **ЗОСТРІ́ТИ,** іну, інеш, *док., перех.* 1. Зближатися, сходитися з ким-, чим-небудь, хто (що) рухається навпроти. — *Іду вулицею, зустрічають мене, впізнають, розпитують, де пробував, чи щасливо* (Коцюб., I, 1955, 143); *Було ще на зорю не здійметься, вона з коромислом біжить по воду, щоб людей менше зустрінути* (Барв., Опов.., 1902, 112); *В степу, як і в морі, зустрівши любимку, не питають, чого вона тут і звідки* (Гончар, II, 1959, 30); // Зближаючись, торкатися один одного (про предмети). *Простягнута рука міністра зустріла руку комісара* (Ю. Янов., II, 1958, 110); // Натрапляти на кого-, що-небудь на своєму шляху, десь, в якомусь місці. *Мені так хотілося зустріти якесь житло з людьми, що я твердо вірив у те, ніби на горбі хата, і прямував на неї* (Сміл., Сашко, 1957, 150); *В Карпатських і Кримських горах можна зустріти благородних оленів, диких кабанів, козулю, куницю* (Цюпа, Україна.., 1960, 88); // Стикатися з ким-, чим-небудь у житті, в роботі. — *Ну, Левку, бачив я брехунів на своєму віку, сам в молодості іноді міг збрехати, а такого, як ти, не доводилось зустрічати* (Стельмах, I, 1962, 97); — *Багато людей я зустрічав на своєму недовгому віку, але в пам'яті моїй назавжди залишився один чоловік* (Тют., Вир, 1964, 167); // *перен., у сполуч. зі сл.* допомога, підтримка, відсіч, опір *і т. ін* Зазнавати, одержувати тощо. *Все нове, передове повинно завжди зустрічати в нас найактивнішу підтримку* (Рад. Укр., 3.II 1957, 2); — *Зустрівши могутню відсіч Червоної Армії, німецькі війська зазнали колосальних втрат людьми і озброєнням* (Кучер, Чорноморці, 1956, 87); // *перен.* Виявляти при читанні, в результаті дослідження і т. ін.

◇ **Зустріча́ти (зустрі́нути, зустрі́ти) по́гляд** *чий* — дивитися в очі кому-небудь. *Мені навік остили Війна і гук боїв, Як я почув твій голос милий І погляд твій зустрів* (Зеров, Вибр., 1966, 402); *Марія зустріла погляд Стахурського* (Вітч., 6, 1947, 14).

2. Виходити назустріч кому-небудь; приймати, вітати когось на місці прибуття. *Балабуха під'їхав під ганок. Моссаковський виглянув у вікно й вибіг надвір зустрічати благочинного* (Н.-Лев., III, 1956, 96); *Край села. Аж до вітряків висипав народ зустрічати козацький загін* (Головко, II, 1957, 454); *Текля зустріла гостя на порозі* (Кучер, Пов. і опов., 1949, 249); * Образно. *Коли я приїхав у Київ, мене зустрічала весна* (Перв., I, 1947, 223); // Чекати появи, настання, початку чого-небудь. [Кандиба:] *Я сьогодні сонце зустрічав над рікою* (Корн., Калин. гай, 1950, 85); // *чим, як.* Певним чином виявляти своє ставлення до того, хто з'являється де-небудь. *І де ми не пройшли, нас радо зустрічали* (Сос., I, 1957, 261); *Коли вперше вийшла* [Марія] *на буряки,*

дехто в земляків зустрів її недоброзичливим глузуванням (Руд., Остання шабля, 1959, 21); * Образно. *Ліс зустрів мене як друга Горлиць теплим воркуванням, Пізнім дзвоном солов'їним, Ніжним голосом зозулі* (Рильський, III, 1961, 155); // *чим, як, перен.* Відзначати виробничими та іншими досягненнями яку-небудь знаменну дату, визначну подію тощо. *Гідно зустріли трудівники сільського господарства України 40-і роковини Великого Жовтня* (Наука.., 12, 1957, 5); // *перен., у сполуч. зі сл.* свято, Новий рік і т. ін. Здійснювати певні заходи, влаштовувати бенкет з нагоди якого-небудь свята. *Всі люди радіють, весело.. зустрічають велике свято* (Коцюб., I, 1955, 83); — *Ми будемо колективно зустрічати Новий рік у нашому новому клубі* (Собко, Матв. затока, 1962, 259); *В багатьох селах «день врожаю» зустрічають як масове свято, в якому беруть участь усі — від малих до старих* (Хлібороб Укр., 10, 1965, 37).

◇ **Грудьми́ зустріча́ти (зустрі́нути, зустрі́ти) во́рога (ворогів** *і т. ін.)* — мужньо битися, боротися з ворогом (ворогами і т. ін.), захищаючи кого-, що-небудь. *Україно! Сьогодні звірів-ворогів Ти грудьми вогняними зустріла* (Рильський, II, 1960, 179); — *Грудьми зустрів* [наш народ] *навалу фашистських орд і сплачує власною кров'ю визволення Європи...* (Гончар, III, 1959, 124); **Зустріча́ти в шти́ки** *кого, що* — вороже реагувати на появу кого-небудь, виявлення чого-небудь; чинити опір здійсненню чогось. *Хто в промовах — за сатиру (Є такі керівники!), А на ділі правду щиру Зустрічав у штики — Той не друг нам! Навпаки!* (С. Ол., Вибр., 1959, 250).

3. *чим, як, перен.* Якимось чином реагувати на появу, виявлення чого-небудь. [Хвора:] *Образу я сльозами зустрічала І перед кривдою схиляла я чоло, Коли вона на мене наступала* (Л. Укр., I, 1951, 119).

ЗУСТРІЧА́ТИСЯ *і діал.* **ЗОСТРІЧА́ТИСЯ,** а́юся, а́єшся, *недок.*, **ЗУСТРІ́НУТИСЯ** *і діал.* **ЗОСТРІ́НУТИСЯ, ЗУСТРІ́ТИСЯ** *і діал.* **ЗОСТРІ́ТИСЯ,** і́нуся, і́нешся, *док.* 1. *з ким, кому і без додатка.* Зближатися, сходитися один з одним, рухаючись навпроти. *По вулиці йшли школярі з сірими полотняними торбинками через плече. Як зустрічалися* [з Давидом], *зминали і, спинившися, задирали голови у великих, аж на вуха, шапках* (Головко, II, 1957, 78); *Стали її* [Мотрю] *сусіди обходити, а зустрівшись — сторонитись* (Мирний, I, 1949, 137); *Зустрілась їй жінка, на плечах похилих Несе щось, убога така* (Л. Укр., I, 1951, 46); *Ми на вулиці зустрілись — Лена з татусе́м і я* (Тич., II, 1957, 322); * Образно. — *Повірили б ви в те, що я плив Магеллановою протокою? ..Це на самому півдні Південної Америки, між Америкою й Вогненною Землею, де зустрічаються два океани, найбільші в світі* (Ю. Янов., II, 1958, 85); // Зближаючись, торкатися. *У потиску зустрілись дружні руки* (Рильський, II, 1960, 51); // Траплятися на чиєму-небудь шляху, десь, у якомусь місці. *В глибині парку зустрічаються художні групи звичайних ялинок, жовтого і тюльпанового дерева та болотного кипариса* (Рад. Укр., 5.IX 1950, 3); *Біля нього, як завжди, лежало «ружжо», взяте на той випадок, якби в степу звенацька зустрілась якась дичина* (Тют., Вир, 1964, 138); // *безос. До самого села не зустрілося жодної живої душі, тільки кам'яні хрести біліли над шляхом* (Гончар, I, 1954, 9); // Стикатися з ким-, чим-небудь у житті, в роботі. *І яку ж викликав досаду, як лютить її всяка безладь, що так часто ще зустрічається...* (Гончар, Тронка, 1963, 81); *Тепер ви, діти, розгадайте: З яким я дивом там зустрівсь?* (Гл., Вибр., 1951, 194); // *перен., у сполуч. зі сл.* труднощі, перешкоди *і т. ін.* Зазнавати чого-небудь, відчувати щось. *У горах Брянський, як командир, зустрівся з новими труднощами* (Гончар, III, 1959, 113); // *перен.* Виявляти при читанні, в результаті дослідження і т. ін. *Наш інтелігентний читач.. бажав би зустрітись в творах красного письменства нашого з обробкою тем філософічних, соціальних, психологічних, історичних і інших* (Коцюб., III, 1956, 239).

◇ **Зустріча́тися (зустрі́нутися, зустрі́тися) оча́ма (по́глядом, по́глядами)** *з ким;* **Зустріча́тися (зустрі́нутися, зустрі́тися) з оча́ма (з по́глядом)** *чиїми (чиїм)* — дивитися один одному в очі. *Пархоменко звівся головою й зустрівся з колючими очима молодого чоловіка з тонкими губами* (Панч, Вибр., 1947, 304); *Зустрівшись несподівано з настороженим поглядом Федора Івановича, він так зніяковів, що відразу не догадався і сірник загасити* (Головко, II, 1957, 433); **Зустріча́тися (зустрі́тися) з сме́ртю** [віч-на́віч] — бути, опинятися у смертельній небезпеці. — *Може, тому, що фронтовик щодня зустрічається з смертю віч-на-віч,— уголос міркував зараз Антонович,— може, саме тому він пізнав, краще за інших, справжню ціну життя* (Гончар, III, 1959, 282); *Я тоді, так близько зустрівшись віч-на-віч зі смертю, був перелякався* (Збан., Єдина, 1959, 85); **Очі (по́гляди) чиї зустріча́лися (зустрі́лися)** — хтось дивився в очі один одному, обмінявся поглядами. *Тільки як вдійняли тост за молодих артистів, він обернувся й до Насті з чаркою і з жартом. При тому їх очі зустрілись* (Л. Укр., III, 1952, 586).

2. *з ким.* Сходитися разом, бачитися де-небудь. *Начальник.. звернувся до дядька: — Вам ніде не доводилось зустрічатися з цим чоловіком? — показав очима на Підіпригору* (Стельмах, II, 1962, 228); *Рав мати синові Мотрю. А в сина давно вже серце он як тіпається, як де зустрінеться з Мотрею* (Мирний, I, 1949, 185); *Сказать їй хочу так багато, а як зустрінуся — мовчу...* (Сос., II, 1958, 366); // *тільки недок.* Разом проводити час, разом бувати де-небудь. *Вона вирішила слідкувати й за Оксеном, щоб знати, де він ходить, що робить, з ким зустрічається* (Тют., Вир, 1964, 108); — *Не сила моя кріпитися... Зустрічатимусь, цілуватиму його... голубитиму* (Шиян, Баланда, 1957, 7); // Збиратися з ким-небудь у якомусь місці для бесіди, на нараду і т. ін. *Володимир Ілліч* [Ленін].. *найчастіше зустрічався з трудящими на московських заводах, на засіданнях столичних установ, у своєму кабінеті* (Ком. Укр., 4, 1966, 62); [Виговський:] *Сьогодні я маю зустрітися з польським комісаром Беньовським* (Дмит., Навіки разом, 1950, 61); // Сходитися де-небудь для бою, збиратися для змагання і т. ін. (про армії, спортивні команди і т. ін.). *Зустрілись козаки й татари там, де могили над Дніпром... Поникли з переляку хмари над ними огненним чолом* (Сос., I, 1957, 364); // *тільки док., рідко.* Познайомитися з ким-небудь. *Колись ще дівкою, саме як з Тихоном зустрілися, було в неї на кофточці святковій отаке — на сірому полі квіточки рожеві з зеленькими листочками...* (Головко, II, 1957, 150).

ЗУСТРІЧА́ЮЧИЙ, чого, ч., *перев. мн.* Той, хто виходить назустріч кому-небудь, приймає, вітає когось на місці прибуття. *Коли поїзд зупинився і з дверей виглянуло усміхнене личко Світлани Остапівни, ..група зустрічаючих кинулась до неї з галасом, сміхом і вітаннями* (Ю. Янов., II, 1954, 141); *Пасажири оглядались довкола, очевидно, шукаючи в натовпі зустрічаючих знайомі обличчя* (Руд., Остання шабля, 1959, 66).

ЗУСТРІ́ЧНИЙ, а, е. 1. Який рухається назустріч. *На околиці парку довідались у зустрічної жінки, де саме вулиця Коцюбинського* (Донч., V, 1957, 259); *З гуркотом і брязкотом проносились зустрічні поїзди* (Трубл., Глиб. шлях, 1948, 140); // *у знач. ім.* **зустрі́чний,** ного, ч.; **зустрі́чна,** ної, ж. Людина, яка зустрічається, трапляється кому-небудь на шляху. *А зустрічний каже:*

— Як же ми розійдемося, коли місточок узенький; вертай ти назад (Кв.-Осн., II, 1956, 146); *Кіра не йшла, а пересувалася легким кроком, ніби пливла, вдало маневруючи серед зустрічних...* (Коп., Тв., 1955, 245); // Розташований поблизу шляху, яким хто-небудь іде або їде. *Коли посутеніло, з передніх возів фурмани почали забігати до зустрічних хаток, садиб* (Досв., Вибр., 1959, 59); // Який має протилежний якомусь рухові, якійсь дії напрям. *Зустрічний рух; Зустрічні перевезення;* // Який дме в обличчя, проти напрямку руху (про вітер). *Хоч сонце ще високо, але дужчає мороз, починається зустрічний вітер* (Сміл., Зустрічі, 1936, 236).

△ **Зустрі́чне фрезерува́ння,** *спец.*— спосіб фрезерування, при якому напрям обертання фрези протилежний рухові подачі. *При попутному фрезеруванні чистота поверхні краща, ніж при зустрічному* (Метод. викл. фрез. спр., 1958, 50).

2. Здійснюваний у відповідь на яку-небудь дію, захід і т. ін. *Відповісти зустрічною репресією на той момент ми не могли* (Куляк, Записки консула, 1958, 198).

Зустрі́чний план — зобов'язання перевиконати державний план. *— Щоб міцніли, могутніли Ради, щоб розбити ворожий туман, побратимки, повинні ми дати і зустрічний свій промфінплан* (Сос., I, 1957, 486); **Зустрі́чний по́зов,** *юр.*— позов, що подається відповідачем до позивача в той самий суд для одночасного розгляду.

ЗУСЮ́ДИ, *присл., розм.* Те саме, що **звідусі́ль.** *І в душі і в серцях наших пусто, Сном та цвіллю зусюди несе* (Граб., I, 1959, 534); *Знов крики. І войки. Знов лізуть* [німці] *зусюди...* (Нех., Хто сіє вітер, 1959, 331).

ЗУХ, а, *ч., фам.* Завзята людина; молодець, хват. *— Що за зух наш Кирило, — сміються запорожці,— не побоїться і чорта позвать у дружки* (Стор., I, 1957, 97); // Пройда. [Степан:] *Хіба один чоловік може повороти зграю здирщиків, зухів, що тільки й годуються та жирують з людського лиха?* (Стар., Вибр., 1959, 346).

ЗУХВА́ЛЕЦЬ, льця, *ч.* Зухвала людина. *— Ви скажіть сьому зухвальцю, Що тепер настав день суду* (Л. Укр., I, 1951, 384); *Очі всіх шукають маленького зухвальця, що дозволив собі насміятися із старших* (Полт., Дит. Гоголя, 1954, 156).

ЗУХВА́ЛИЙ, а, е. 1. Який не виявляє належної поваги, пошани до кого-, чого-небудь. [Хор дівчат:] *Горе тому, хто зухвалий подивиться На непокриту богині красу* (Л. Укр., I, 1951, 158); *Надто зухвалою та нешанобливою ставала молодь, молодих фабрика дуже швидко робила цілком неподібними до селян* (Горький, Діло Артам., перекл. за ред. Варкентін, 1950, 92); // Який виражає неповагу (про погляд, очі і т. ін.). *Еменé так і їла очима провідника. А він, круто упершись рукою в бік, випинав золотом шиті груди й зухвалим, хижим поглядом оглядав жінку в синьому...* (Коцюб., I, 1955, 286); // Дуже грубий, нахабний. *Зухвалий вчинок хуліганів глибоко сзмилював і обурив кожного* (Гур., Друзі.., 1959, 149); *Зухвалий дівочий сміх лунав йому навздогін, дзвенів, здавалося, на все поле* (Гончар, Маша.., 1959, 22); *Давно замовкли гармати. Давно повернулись до рідних осель радянські солдати, розгромивши зухвалого ворога* (Гжицький, Чорне озеро, 1961, 21).

2. Відчайдушно сміливий. *Федоренка охопив якийсь дивно веселий настрій зухвалого мисливця, що сам один вийшов полювати на великого звіра* (Кач., Вибр., 1953, 381); *Це був сміливий і навіть зухвалий маневр: увірватися в щойно зайнятий хутір просто на грузовиках* (Кучер. Чорноморці, 1956, 139).

ЗУХВА́ЛІСТЬ, лості, *ж.* 1. Властивість за знач. **зухва́лий.** *Задерикуватість та зухвалість багатомаєтних галицьких бояр мали під собою грунт* (Хижняк, Д. Галицький, 1958, 71).

2. Зухвалий учинок. *Коли одна з ланкових ні з того ні з сього скуйовдила йому чуприну... Сашко не лише не образився, а навіть не помітив цієї зухвалості* (Багмут, Опов., 1959, 105).

ЗУХВА́ЛО. Присл. до **зухва́лий.** [Годвінсон:] *Вважайте, браття, як се він* [Річард] *зухвало себе рівняв до Христа!* (Л. Укр., III, 1952, 67); *— Ви не ніяковійте, будьте задиракою, тримайтеся зухвальше,— повчав він Черниша* (Гончар, III, 1959, 21); *Парубок зухвало дивився графові просто у вічі* (Донч., III, 1956, 50).

ЗУХВА́ЛЬНИЙ, а, е, *рідко.* Те саме, що **зухва́лий.** [Золотницький:] *Хто тебе навчив такі зухвальні слова проти пана виповідати?* (Гр., II, 1963, 555).

ЗУХВА́ЛЬСТВО, а, *с.* Те саме, що **зухва́лість.** [Поклика ч:] *Названий Гарвусом найгіршу кару зухвальством заробив — його живцем спечуть на дзигилку залізнім* (Л. Укр., II, 1951, 537); *Горять* [очі] *молодечою запальністю і якимсь одчайдушним веселим зухвальством* (Шиян, Баланда, 1957, 7); [Ватутін:] *На такий маневр німці не підуть, на таке зухвальство здатні тільки ми з вами* (Дмит., Драм. тв., 1958, 121).

ЗЦЕМЕНТО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зцементува́ти.** *Хороший збудовано дім. В твердій зцементованій товщі Є камінь і криця у ній* (Воронько, Мирний неспокій, 1960, 32); * Образно. *Земля під ногами з кожним днем все більше тужавіла і, зцементована-таки, нарешті, морозцем, вагула під чобітьми, як дзвін* (Коз., Сальвія, 1959, 131); * У порівн. *Гекаючи поблизу, прокладав* [Левко Цимбал] *траншею в сухій, ніби зцементованій землі* (Гончар, II, 1959, 340).

ЗЦЕМЕНТО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗЦЕМЕНТУВА́ТИ,** ую́, у́єш, *док., перех.* 1. Скріплювати, з'єднувати за допомогою цементу або якоїсь іншої речовини; робити твердим, компактним. * Образно. *Літом тут стояло болото. Коли б не мороз, що зцементував поверхню цього болота, то тут би не пройти* (Трубл., I, 1955, 197).

2. *перен.* Об'єднувати, згуртовувати. *Партія комуністів-ленінців зцементувала маси трудівників, вона вказувала їм шлях до перемоги* (Літ. газ., 15.VIII 1961, 1); *— Спільні класові інтереси повинні зцементувати всіх нас, поляків і українців* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 54); // Робити стійким, незламним; зміцнювати. *Друзі повертались до школи. Друга шкільна осінь вже міцно зцементувала їх дружбу* (Добр., Ол. солдатики, 1961, 120).

ЗЦЕМЕНТО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗЦЕМЕНТУВА́ТИСЯ,** у́ється, *док.* 1. Скріплюватися, з'єднуватися за допомогою цементу або якоїсь іншої речовини; ставати твердим, компактним.

2. *перен.* Ставати об'єднаним, згуртованим; // Робитися стійким, незламним; зміцнюватися. *Радянський народ у жорстоких битвах ще тісніше згуртувався навколо своєї більшовицької партії, став ще більш організованим, ще більше зцементувалася його морально-політична єдність* (Рад. Укр., 28.IV 1946, 1).

ЗЦЕМЕНТУВА́ТИ *див.* **зцементо́вувати.**

ЗЦЕМЕНТУВА́ТИСЯ *див.* **зцементо́вуватися.**

ЗЦІ́ДЖУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗЦІДИ́ТИ,** зціджу́, зці́диш, *док., перех.* Цідячи, виливати, видаляти якунебудь рідину. *Кухар зробив з юшки густий розсіл, облив ним рибу і зцідив розсіл через видовбане держалко* (Н.-Лев., II, 1956, 222); *Обережно зцідив* [слуга] *жовтогарячу рідину в кухоль і подав Массоті* (Добр., Очак. розмир, 1965, 148).

ЗЦІ́ДЖУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **зціджувати.**

ЗЦІДИ́ТИ *див.* **зціджувати.**

ЗЦІЛЕ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зцілі́ти**. *Зцілений від ран.*

ЗЦІЛЕ́ННИЙ, а, е. Те саме, що **зцілю́щий**.

ЗЦІЛЕ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зцілі́ти** і **зцілі́тися**. *Невидиме рентгенівське проміння успішно служить не тільки для діагностики хвороби, а й для терапії, зцілення людини від недуг* (Наука.., 3, 1961, 43); *Горленко підвівся з ліжка і, тримаючи руку на перев'язці, рушив у неділю до костьолу «подякувати пану Єзусові за зцілення»* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 270).

ЗЦІЛЯ́ЙМИЙ, а, е. Який піддається лікуванню, може бути зцілений.

ЗЦІЛЯ́ТЕЛЬ, я, ч. Той, хто зціляє від хвороби; цілитель. *Звістка про лікаря—зцілителя тварин швидко облетіла господарства й села* (Хліборобе Укр., 12, 1963, 26).

ЗЦІЛЯ́ТЕЛЬКА, и, *ж.* Жін. до **зцілі́тель**; цілителька. *Такою він і уявляв собі зцілительку. У білому халаті, з милим обличчям, теплим поглядом* (Рад. Укр., 7. IX 1961, 3).

ЗЦІЛЯ́ТИ *див.* **зцілі́ти**.

ЗЦІЛЯ́ТИСЯ *див.* **зцілі́тися**.

ЗЦІЛЮ́ЩИЙ, а, е. Який сприяє видужанню, зціленню від хвороби, недуги, має здатність зціляти; цілющий. *Піду я в степи по травицю, У ліс по коріння піду, Зцілющу шукати водицю У нетрі подамся і знайду!* (Дм. Чайка, Тв., 1960, 313); *Та зцілющі бальзами Не погоять мене, І туманної туги Ясний день не зжене* (Крим., Вибр., 1965, 52); * Образно. *Хай людям принесе це слово благовісне Журбу зцілюючую і животворний біль!* (Рильський, I, 1960, 273).

Живу́ща та (і) зцілю́ща вода́, *нар.-поет.*— те саме, що **Живу́ща та (і) цілю́ща вода́** (*див.* **живу́щий**). *Отут би простягти залізну колію! Потекла б по ній золота річка живущої і зцілюючої води* (Стор., I, 1957, 77).

ЗЦІЛЯ́ТИ, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗЦІЛИ́ТИ**, зцілю́, зці́лиш, *док.*, *перех.* Позбавляти хвороби, недуги, робити здоровим кого-небудь; виліковувати. *Відходжували, зціляли Катрусю радянські лікарі в Дубно* (Мельн., Коли кров.., 1960, 115); *Він роздавав людям гроші, годував і вдягав нужденних, навіть зціляв від найтяжчих хвороб... Така була легенда про Котовського* (Смолич, V, 1959, 28); [Й о г а н в а:] *Було б і гріх покинути його! То ж він мене зцілив, як я лежала на смертнім ложі!* (Л. Укр., III, 1952, 162); *Він готовий був власним життям поділитися з другом в цю мить, щоб тільки зцілити Сашка від недуги* (Гончар, Тронка, 1963, 123); // Загоювати (рани і т. ін.). * Образно. *Бачура стояв, вдихав запахи вечірнього степу, бачив перед собою кущик горицвіту, вдивлявся у нього, ніби між прочитати там щось таке, що може зцілити його душу, його рану* (Чаб., Тече вода.., 1961, 31).

ЗЦІЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗЦІЛИ́ТИСЯ**, зцілю́ся, зці́лишся, *док.* Позбавлятися хвороби, недуги, ставати здоровим; виліковуватися. *— Куди тільки її не возили. І за границю, і в Петербург, і в Полтаву... Не зціляється графиня...* (Вишня, I, 1956, 89); *Баба Федора послухалась численних порад сусідів — піти в Лукію на прощу до Києво-Печерської лаври, вклонитися там мощам угодників божих, може таки допоможуть вони дівчині зцілитися...* (Донч., III, 1956, 141).

ЗЦІПЕНІ́ННЯ, я, *с.*, *рідко.* Стан за знач. **зціпені́ти**. *Буйна пісня, що виривалася з молодих змучених грудей.., вбивала безнадійність, зціпеніння молодих душ* (Ірчан, II, 1958, 231).

ЗЦІПЕНІ́ТИ, ію, ієш, *док.*, *рідко.* Те саме, що **заціпені́ти**. *Мов риба, Що б'ється [б'ється] об гостру кригу, аж сама В ній зціпеніє, так вона весь вік З сил вибивалась* (Фр., X, 1954, 370).

ЗЦІПИ́ТИ *див.* **зціплюва́ти**.

ЗЦІПИ́ТИСЯ *див.* **зціплюва́тися**.

ЗЦІПЛЕ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зці́пити**. *Очі йому від знемоги закрилися, зуби зціплені, вид — страшний, грізний* (Мирний, II, 1954, 65); *Бідна мати.. сумно дивилася, сидячи на лаві. Безмовне горе тремтіло в її очах і в міцно зціплених устах* (Довж., I, 1958, 220); *Обличчя* [дівчини] *було бліде, худі руки зціплені і міцно притулені до грудей* (Гр., II, 1963, 63); *Помічник налив собі склянку горілки, одним замахом випив її, потім скинув піджак, засукав рукава і почав бігати по кімнаті, вимахуючи зціпленими кулаками* (Вас., Незібр. тв., 1941, 181).

ЗЦІПЛЕ́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зці́пити** і **зці́питися**.

ЗЦІПЛЮ́ВАТИ, юю, юєш *і діал.* **ЗЦІПЛЯ́ТИ**, я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗЦІПИ́ТИ**, плю, пиш; *мн.* зціпля́ть; *док.*, *перех.* 1. Щільно стуляти (зуби, уста і т. ін.). *Вода взяла-таки своє; частіше та частіше обсипа вас з-за спини морозом, зуби цокочуть, ви повинні міцніше їх зціплювати* (Мирний, IV, 1955, 319); *Він зарився головою під ковдру, ..затуляв вуха і до тріску в зубах зціплював щелепи* (Д. Бедзик, Дніпро.., 1951, 153); *Ноги ще боліли Так, що аж зуби він зціпляв* (Фр., X, 1954, 351); *Кайдашиха тільки губи зціпила* (Н.-Лев., II, 1956, 373); // безос. *«А що ж то за смерть?.. Хто знає?» ..Темна мара встала в Чіпчиній думці, як страшидло яке, холодне, непривітне... Говори, дивись — а тут... зуби зціпило, язик одібрало* (Мирний, II, 1954, 60).

◇ **Зціпивши зу́би** — виявляючи велику витримку, стійкість, напруживши всі сили. [Ю д а:] *Учитель мав улюбленців між нами, — ми, зуби зціпивши, їм догоджали* (Л. Укр., III, 1952, 140); *Під Сталінградом важче було. Кров'ю обливалися, а вистояли, зціпивши зуби* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 354).

2. Зводити докупи, міцно притискаючи один до одного (пальці, руки); стискати (кулаки). *Івась, аж кулаки зціпляє, кашля* (Мирний, I, 1954, 307); *Вася скипів і ледве втримався, щоб не вискочити на вулицю. Він міцно зціплював кулачки, загрозливо показував їх Миті* (Епік, Тв., 1958, 357); *Едіта, зціпивши руки, дивиться поперед себе поглядом, повним одчаю* (Л. Укр., III, 1952, 81); *Химка зціпила рученята, схилилась на стіл і гірко-гірко заплакала* (Кос., Новели, 1962, 24); // Схопивши (руками, зубами), міцно стискувати. *Прискочив* [Довбущук] *до Петрія, зціпив його сильно правою рукою* (Фр., VIII, 1952, 117); *Врешті Василь міцно зціпив його* [камінь] *долонями і притис до поясниці. Потім присів і вивалив на лівє плече* (Чендей, Вітер.., 1958, 211).

3. *перен.* Заморозивши, робити твердим, застиглим; сковувати морозом. *Настала осінь. Подихнули морози, зціпили землю, зв'ялили гаї та діброви* (Коцюб., I, 1955, 66); *Бабуся зима все зціпить і обвіє холодом* (Кобр., Вибр., 1954, 29); // Робити малорухливим, бездіяльним (про холод, страх і т. ін.). *Він ще недавно журився, чи не відсахнеться від нього село, чи не зціпить його переляк* (Стельмах, I, 1962, 441).

◇ **Зціпило ди́хання**, *безос.*— стало важко дихати комусь-небудь. *Чомусь зціпило дихання, і вона взялася рукою за груди* (Чендей, Вітер.., 1958, 161).

ЗЦІПЛЮ́ВАТИСЯ, юється *і діал.* **ЗЦІПЛЯ́ТИСЯ**, я́ється, *недок.*, **ЗЦІПИ́ТИСЯ**, иться; *мн.* зціпля́ться; *док.* 1. Щільно стулятися (про зуби, уста і т. ін.). *Ми.. не маємо картини війни, такої картини, від котрої зціплювалися б в ненависті до її ініціаторів зуби* (Еллан, II, 1958, 167); *Як затремтів, ..Ненависть дика блиснула в очах, А на устах безкровних, що зціпи́лись, Замерло недошептане прокляття* (Фр., X, 1954, 372);

Оленка подивилася Семенові в очі.. Губи знов зціпились на кам'яну мовчанку (Іваничук, Край.. шляху, 1962, 417).

2. Зводитися щільно докупи; міцно стискатися (про пальці, кулаки, руки). *Труп лежав лицем угору; ліва рука його одкинулась геть, а права міцно зціпилася* (Мирний, І, 1954, 313); *У неї судорожно зціпилися руки над головою, а лице зарилося тісно у постіль. Нечутно молилася...* (Коб., II, 1956, 26); * Образно. *Усі чуття зціпляються так тісно, дружно В один акорд — великий — жаль...* (Фр., XIII, 1954, 28).

3. *перен.* Під дією морозу ставати твердим, застиглим; // Ставати малорухливим, бездіяльним (від холоду, страху і т. ін.). *Взимку зціпишся вся і чекаєш, чекаєш тої весни, як щастя свого, як волі самої!* (Крот., Сини.., 1948, 31).

ЗЦІПЛЯ́ТИ *див.* **зці́плювати.**

ЗЦІПЛЯ́ТИСЯ *див.* **зці́плюватися.**

ЗЦІПНУ́ТИ, ну, неш, *док., діал.* Заклякнути. *— Рано ще в поле, доню, доню, Зимні роси в полю, в полю! Зимні роси, зціпнуть ноги, Будячкам вкриті перелоги!* (Фр., X, 1954, 75); * Образно. *Я тільки хочу так зміцніти духом, щоб серце раз забуло горе-лихо, ..щоб зціпло та без щастя — спало тихо...* (У. Кравч., Вибр., 1958, 49).

ЗЦУ́ПИТИ *див.* **зцу́плювати.**

ЗЦУ́ПЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗЦУ́ПИТИ**, плю, пиш; *мн.* зцу́плять; *док., перех., розм.* 1. Те саме, що **стяга́ти.** *Як шкурка з бузівка у шевчика в руках Або у лимаря в зубах. Чого не витерпить, що їй не виробляють! ..І крутять, і вертять, і пруть, і мнуть, і труть. І в дудку зцуплюють, і рвуть, і натягають* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 44); *Андрошка лежав у самій білизні і в чоботях, решту з нього зцупили його земляки і повдягали на себе* (Мик., II, 1957, 301); *Перед ним, як у шаленому вирі, замелькали вшкірені люті обличчя, ..чорні, в кров'яних п'явках руки, що люто тяглися до нього, щоб зцупити його із сідла* (Тют., Вир, 1964, 71); [О д а р к а:] *Через тебе пропустила череду, телиця ряба вскочила до Окунів, слинявий Семен зайняв в загін, тепер хоче зцупить штраф* [штраф]! (К.-Карий, І, 1960, 202).

2. *тільки док., перен.* Те саме, що **вкра́сти; поцупити.** [Г о р н і г:] *Нічого, ти ще.. фабрикантові подвійний рахунок виставиш або зцупиш пару зайвих дощечок у Дрейсігера в будинку темненької ночі* (Л. Укр., IV, 1954, 224).

ЗЦЯЦЬКО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зцяцькува́ти**; пишно прикрашений, оздоблений. *От, налаштував собі паровицю таку гарну,— перву на все село! лушні мережані, колеса штучно повиточувані, ярма зцяцьковані, як на відданню у дівки сорочка* (Барв., Опов.. 1902, 137).

ЗЦЯЦЬКУВА́ТИ, ую, уєш, *перех., розм.* Док. до **цяцькува́ти**; пишно прикрасити, оздобити.

ЗЧАВИ́ТИ *див.* **зчавлю́вати.**

ЗЧАВЛЕ́НИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зчави́ти.** * Образно. *В неспокушену, голодом зчавлену душу якось відразу увірвались і слова революціонера, і бомба терориста, і восковий трепет церковної свічечки, що застерігала християн від бунту* (Стельмах, Хліб.., 1959, 623).

ЗЧА́ВЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗЧАВИ́ТИ**, зчавлю́, зчави́ш; *мн.* зчавля́ть; *док., перех.* Міцно стискати, здавлювати. *Геркулес, піднявши здорову довбню, замірявся на страшного лева, котрого зчавив рукою за горло* (Н.-Лев., III, 1956, 39); * Образно. *Тяжкий біль безжалісною лапою зчавлює парубоче серце* (Стельмах, I, 1962, 645).

ЗЧА́ЛЕНИЙ, а, е, *спец.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зча́лити.** *Ходімо, хлопчику... Ти чуєш, на причалі Шепоче хвиля зчаленим човнам, Що берег, і затон, і ці дніпрові далі У спадщину залишив батько нам* (Забашта, Вибр., 1958, 33).

ЗЧА́ЛЕННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **зча́лити.**

ЗЧА́ЛИТИ *див.* **зча́лювати.**

ЗЧА́ЛКА, и, *ж., спец.* 1. *рідко.* Те саме, що **зча́лювання.**

2. Канат, за допомогою якого зчалюють човни, судна і т. ін.

ЗЧА́ЛЮВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **зча́лювати.** *Зчалювання суден.*

ЗЧА́ЛЮВАТИ, юю, юєш, *недок.*, **ЗЧА́ЛИТИ**, зчалю́, зча́лиш, *док., перех., спец.* З'єднувати, сполучати спеціальним канатом (судна, човни і т. ін.). *Інженери наважились на сміливий експеримент: зчалили два плавкрани* (Знання.., І, 1965, 26).

ЗЧА́ЛЮВАТИСЯ, ю́ється, *недок., спец.* Пас. до **зча́лювати.**

ЗЧАРО́ВАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зчарува́ти.** *Воли стоять на березі морському І не ревуть, і не хотять додому, Зчаровані прибоєм. Чумаки летять у даль серцями, як чайки* (Рильський, І, 1960, 237).

ЗЧАРУВА́ТИ, у́ю, у́єш, *док., перех., розм.* Те саме, що **зачарува́ти.** *Скривдили бідного сироту вороженьки лихії, бодай їм долі не було. Дання якесь дали парубкові, зчарували, а тепер знущаються!* (Коцюб., І, 1955, 25); *— Пам'ятаю, як у гаю Ти своїм чудовим співом Зчарував усю громаду* (Л. Укр., І, 1951, 371); *Артистами — сьогодні в клубі грою Зчарувм наших друзів-глядачів, А завтра там, на луках, за горою Почуєте за трактором наш спів* (Ус., Листя.., 1956, 34).

ЗЧА́СТА, *присл., діал.* Часто. *Коні, здані на власну волю, самі шукали собі стежки серед сутінків і, зчаста форкаючи, тюпали звільна по похилій каменистій дорозі* (Фр., VI, 1951, 60); *— Раїра забігав тепер уже зчаста, а не раз і по кілька день пробуває у своєї тітки ворожки* (Коб., II, 1956, 174).

ЗЧА́ХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зча́хнути.**

ЗЧА́ХНУТИ, ну, неш, *док.* Утратити здоров'я, силу; захиріти. *— Лучче смерть мені прийняти, лучче.. і мою молодість, і мою дівочу красу заховати так, як вона є, чим ждати, поки я зсохну, зчахну* (Кв.-Осн., II, 1956, 331).

ЗЧЕП, у, *ч., техн.* 1. Пристрій, за допомогою якого зчіплюють між собою машини, вагони і т. ін. *Трактор проїхав кілька метрів і забуксував. Потім виборсався, та загрузли сани. Смикаючи їх, трактор порвав зчеп і вигріб під собою глибоку яму* (Хор., Ковила, 1960, 95)

2. Кілька сільськогосподарських машин, залізничних платформ і т. ін., зчеплених разом. *Високу продуктивність дав зчеп з двох і навіть з трьох сівалок* (Овоч. закр. і відкр. грунту, 1957, 270); *— Ти будеш сівальником на зчепі* (Рудь, Гомін.., 1959, 50).

ЗЧЕПИ́ТИ *див.* **зчі́плювати.**

ЗЧЕПИ́ТИСЯ *див.* **зчі́плюватися.**

ЗЧЕ́ПЛЕНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зчепи́ти.** *Мазурські, русинські та словацькі села ще примітивної архітектури.. Всі хати, хліви, повітки, комори, навіть клуні-стодоли часто стоять під однією покрівлею, зчеплені докупи* (Н.-Лев., II, 1956, 400); *В заарештованого перев'язана голова, руки його зчеплені наручниками* (Галан, І, 1960, 407).

ЗЧЕ́ПЛЕННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **зчепи́ти** і стан за знач. **зчепи́тися** 1, 2. *При виготовленні струнобетонних плит в арматурі робляться проміжні потовщення.*

Це збільшує площу зчеплення з бетоном (Роб. газ., 10.IX 1965, 2).

Зчеплення молекул (між молекулами), *фіз.*— взаємне тяжіння між молекулами будь-якого тіла, завдяки якому тіло зберігає свою форму і об'єм. *В твердому тілі зчеплення між молекулами дуже велике* (Фізика, II, 1957, 46).

2. Поєднання, взаємний зв'язок. *Істинне в поемі* [«Галілей» Є. Плужника] *часом перебуває в найскладнішому «зчепленні» з неістинним, помилковим* (Не ілюстрація.., 1967, 282).

3. *техн.* Пристрій, за допомогою якого зчіплюють між собою машини, вагони і т. ін. *На станції одразу стало тісно й гамірно. Якісь люди бігали по вузенькому перону, заливався сюрчок біля жадібної пащеки тунелю, гриміло зчеплення між цистернами, які ще насідали ззаду, стукаючи передні буферами* (Загреб., Європа 45, 1959, 258); // Механізм автомобіля або трактора, що з'єднує двигун з трансмісією і дає змогу тимчасово роз'єднувати їх під час перемикання передач, гальмування і зупинки. *Андрій перевірив зчеплення, накинув заліняний барок, потім коротко свиснув — «Фюїть!» — і «Орлик» повним ґвалом вилетів на магістраль* (Гур., Наша молодість, 1949, 48); *Марія мовчки піднялась на трактор. Включила мотор, довго прислухалась. Потім витиснула педаль зчеплення* (Колг. Укр., 12, 1957, 23).

4. *техн.* Кілька сільськогосподарських машин, залізничних платформ і т. ін., зчеплених разом. *Він веде не тільки комбайн, а й зчеплення з дискових лущильників* (Рад. Укр., 9.VIII 1949, 2).

Зчепність, ності, *ж.*, *фіз.* Властивість молекул речовини триматися разом, взаємне тяжіння між молекулами будь-якого тіла, завдяки якому тіло зберігає свою форму і об'єм.

Зчервійвіти, ію, *док.* Стати зовсім червивим, непридатним для вживання. [Т е т я н а:] *Карпо, будь ласка, дістань на вечір печериць.* [К а р п о:] *Та я ж вам дістав уже.* [Т е т я н а:] *Не годяться, зчервивіли* (К.-Карий, III, 1961, 25); * Образно. *Популярність молодого отамана, що виросла, як гриб, за одну ніч, як гриб же, за один день і зчервивіла всередині. Форма лишилася, а змісту нема* (Хотк., II, 1966, 213).

Зчервонйти, ню, нйш, *док.*, *перех.* Забарвити що-небудь у червоний колір, надати чомусь червоного кольору, відтінку. *Кров тепла зчервонила сиву хвилю Дніпрову* (Вовчок, I, 1955, 101).

Зчервонйтися, йться, *док.* Забарвитися в червоний колір, набути червоного кольору, відтінку. *О воду українських рік, Не раз ти кров'ю зчервонилась, Не раз від трупів козаків Ти виступала з берегів І панським трупом затруїлась!* (Рильський, II, 1960, 104).

Зчервонілий, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зчервоніти**. *Давид.., перечитав усе, потім одірвав очі й на товариша радий і зчервонілий глянув* (Головко, II, 1957, 125).

Зчервоніти, ію, ієш, *док.* Стати червоним, червонуватим. *Як літнім ранком зчервоніють хмари Над сонечком, що весело встає, ..Тоді вся дробина клекоче і сокоче* (П. Куліш, Вибр., 1969, 368); *А чому бори червоні? — спитала дівчина.— Бо гілля там не видно, воно десь далеко-далеко вгорі, а видимі самі стовбури і кора на них від довголіття зчервоніла* (Загреб., Диво, 1968, 56); // Почервоніти, укритися рум'янцем. *Говорячи так, збоку якось на неї дивиться* [старий] *мудро, що горда удова тільки зчервоніє, та очі енівливі у землю спустить* (Вовчок, I, 1955, 185);— *Христю просватали,— прохопилася Зінька та й зчервоніла враз: — Кому що, а тобі сватання* (Головко, II, 1957, 180); // *за кого, перен., розм.* Набратися сорому за чиї-небудь дії, вчинки і т. ін. *— Пам'ятаю, батьку, — відповіла Орися. — За мене не зчервоніш!* (Стар., Облога.., 1961, 14).

Зчервоніти́ся, ію́ся, ієшся, *док.*, *діал.* Почервоніти. *Броня трохи зчервонілася й спустила очі вдолину* (Март., Тв., 1954, 448); *Софія зчервонілась, і сльози стали їй в очах* (Л. Укр., III, 1952, 522).

Зчерпа́ти *див.* **зчерпувати**.

Зчерпну́ти, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* Однокр. до **зче́рпувати**.

Зчерпувати, ую, уєш, *недок.*, **зчерпа́ти**, а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* Черпаючи, знімати що-небудь з поверхні рідини, надбирати щось рідке.

Зчерпуватися, ується, *недок.* Пас. до **зче́рпувати**.

Зчеса́ний, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зчеса́ти**. *Де-не-де біліє деревій, жовтіє безсмертник, пахнуть, сохнучи від спеки, васильки, ще не вчесані металом* (Гончар, III, 1959, 57).

Зчеса́ти *див.* **зчісувати**.

Зчинений, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зчини́ти**.

Зчини́ти *див.* **зчиня́ти**.

Зчини́тися *див.* **зчиня́тися**.

Зчиня́ти, я́ю, я́єш, *недок.*, **зчини́ти**, зчиню́, зчи́ниш, *док.*, *перех.* 1. Робити, учиняти що-небудь. [В а л е н т:] *Школярі у нас всі на «примлян» і «християн» ділились, зчиняли раз у раз сперечки, звади, два табори були непримиренні, як на війні* (Л. Укр., III, 1952, 288); *Відчували вони, що Семениха.. стане йому дорікати, а він не втерпить та й бійку зчинить* (Март., Тв., 1954, 112); *Непрошений, незваний поліз* [Романик] *у президію... А коли йому не хотіли дати слово, то він з своєю шайкою зчинив заколот, пішли в рух гнилі яйця, і довелося розпустити збори* (Вільде, Сестри.., 1958, 462); // Викликати, спричинювати. *Вершники влетіли на подвір'я казарми. Але замість звернути до стайні, ..вони підлетіли до самої казарми і під вікнами почали стріляти, зчиняючи тривогу* (Головко, II, 1957, 568); *Наскочили* [партизани] *туди години о дванадцятій ночі, перебили частину німців, зчинили паніку, захопили район* (Шиян, Партиз. край, 1946, 94).

2. *у сполуч. із сл.* г а л а с, г в а л т, к р и к, л е м е н т *і т. ін.* Починати галасувати, кричати і т. ін. *Гукає і зчиняє ґвалт одним-один чоловік, але цього чоловіка знали всі. То був матрос.. Тимофій Гречка* (Смолич, Мир.., 1958, 184); *Зчинила* [Одарка] *такий крик-ґвалт, що з другого двору пани почули і прибігли на той лемент* (Мирний, IV, 1965, 167); *До кімнати в цей час зайшли гомінкі відвідувачі. Вони попрямували до столу праворуч і зчинили галас* (Хижняк, Тамара, 1959, 64); *Дівчата такий лемент зчинили — хоч тікай* (Шовк., Інженери, 1956, 18).

Зчиня́тися, я́ється, *недок.*, **зчини́тися**, зчи́ниться, *док.* 1. Ставатися, відбуватися. *На хвилину зчиняється метушня, солдати сідають на осликах коло столу й попід стінами* (Кол., На фронті.., 1959, 117); *У Шулимки не раз зчинялись сварки, котрі переходили в побоїща* (Збірник про Кроп., 1955, 53); *І от при світлі догоряючого вогнища у глухому степовому байраці, у мертвій тиші сонного гаю зчинився бій* (Коцюб., I, 1955, 185); *Неважко було уявити собі, яка паніка зчинилася в місті, коли партизани з'являться там, де їх не чекали* (Д. Бедзик, Плем'я.., 1958, 52); // тільки док. Трапитися, скоїтися (про щось недобре, лихе). — *Та таке скоїлось, таке зчинилося, що як із-гадаю, так млію...* (Вишня, I, 1956, 77).

2. Підніматися, здійматися (про галас, ґвалт, крик, лемент і т. ін.). *На розі двох вулиць зчиняється гук* (Вас., Опов., 1947, 225); *Коли вмовкала скрипка, під вікном зчинявся галас* (Ле, Міжгір'я, 1953, 297); *Зчи-*

нився крик, такий — що боже! Насилу дзвоником спинив Старший той крик (Мирний, V, 1955, 292); *Матроси з ходу вдарили по фашистах багнетами, і над полем бою зчинився лемент і крик* (Кучер, Чорноморці, 1956, 132).

ЗЧИ́СТИТИ *див.* **зчища́ти.**

ЗЧИ́СТИТИСЯ *див.* **зчища́тися.**

ЗЧИ́ТАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зчита́ти.**

ЗЧИТА́ТИ *див.* **зчи́тувати.**

ЗЧИ́ТКА, и, *ж., рідко.* 1. Те саме, що **зчи́тування.**

2. *театр.* Читання п'єси за ролями на репетиції. *Боже мій, що мені Ліля наговказувала про зчитку моєї драми!* (Л. Укр., V, 1956, 232); *Визначалася п'єса, переписувались ролі, тоді відбувалася зчитка, потім репетиція під суфлера* (Смолич, Театр.., 1940, 99).

ЗЧИ́ТУВАЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для зчитування, який здійснює зчитування. *Зчитувальний пристрій.*

ЗЧИ́ТУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зчи́тувати** 1, 2. *На борту космічного корабля-супутника «Восток-2» встановлено численну апаратуру. До її складу входять.. ультракороткохвильова апаратура зв'язку, яка включає бортовий магнітофон, призначений для запису мови космонавта й автоматичного прискореного зчитування запису за командою з Землі* (Рад. Укр., 8.VIII 1961, 3).

ЗЧИ́ТУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗЧИТА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док., перех.* 1. Читаючи, звірятн передрукований текст з оригіналом; коректувати.

2. *спец.* Сприймати інформацію, записану на перфокарті, магнітній стрічці і т. ін.; читати показання приладів.

3. *театр.* Читати п'єсу на репетиції за ролями.

ЗЧИ́ТУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **зчи́тувати** 1, 2. *Зображення записується на магнітній стрічці і при польоті супутника над приймальною станцією зчитується* (Рад. Укр., 27.III 1963, 4).

ЗЧИ́ТУВАЧ, а, ч. Працівник друкарні або видавництва, який звіряє передруковані тексти з оригіналом; коректор.

ЗЧИ́ТУВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **зчи́тувач.**

ЗЧИЩА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зчища́ти.** *Щоб знизити затрати праці на птахоферлі, треба, зокрема, механізувати зчищання і видалення курячого посліду* (Колг. Укр., 6, 1956, 33).

ЗЧИЩА́ТИ, а́ю, а́єш, *недок.*, **ЗЧИ́СТИТИ,** зчи́щу, зчи́стиш, *док., перех.* Знімати, видаляти з якої-небудь поверхні бруд або щось непотрібне, зайве. *Жан посадив пляму з сметани на адміральську тужурку, і «кіноносець» старанно зчищав серветкою мокре* (Коцюб., II, 1955, 388); *О. Артемій.. все запрошував людей зістатись після служби божої і прибрати та зчистити цвинтар, само по собі без плати* (Н.-Лев., IV, 1956, 187); // Зрізати або обдирати шкірку з овочів, плодів. *Параска — повногруда жінка років п'ятдесяти — поставила на стіл варену картоплю в «мундирах».. Їли мовчки. Зчищаючи лушпиння, зосереджено хукали на пальці* (Руд., Остання шабля, 1959, 20).

ЗЧИЩА́ТИСЯ, а́ється, *недок.*, **ЗЧИ́СТИТИСЯ,** зчи́ститься, *док.* 1. Сходити після чищення; піддаватися зчищанню.

2. *рідко.* Ставати чистим; очищатися. *Вода в річці зчистилась, остуденіла: п'єш — у горлі дере* (Бабляк, Вишн сад, 1960, 79).

ЗЧІ́ПКА, и, *ж., спец.* Те саме, що **зчеп.** *Для приєднання до тракторів борін і культиваторів застосовують спеціальні пристрої — зчіпки* (Механ. і електриф.., 1953, 46); *Зчіпки з двох і навіть трьох жаток застосовують ..на збиранні високоврожайних хлібів, на великих масивах* (Хлібороб Укр., 6, 1966, 26).

ЗЧІ́ПЛЮВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зчіплювати.**

ЗЧІ́ПЛЮВАТИ, ю, юєш і **ЗЧІПЛЯ́ТИ,** я́ю, я́єш, *недок.*, **ЗЧЕПИ́ТИ,** зчеплю́, зче́пиш; *мн.* зче́плять; *док., перех.* Чіпляючи, з'єднувати, сполучати що-небудь одне з одним. *Найняв [Захар] ще одного шофера, зчепили твердим буксиром по дві машини, сам сів за руль другої пари і рано вдосвіта виїхав у зимове незнайоме бездоріжжя* (Ле, Право.., 1957, 248); // Зводити докупи, сплітаючи (пальці, руки). *Жук спинився серед двору, зчепив руки на грудях, підняв голову й дивиться на ясен* (Вас., I, 1959, 112); *Штукаренко різко повернувся і, міцно зчепивши пальці обох рук за спиною, знову попрямував до Харкевича* (Голов., Тополя.., 1965, 139).

ЗЧІ́ПЛЮВАТИСЯ, ююся, ює́шся і **ЗЧІПЛЯ́ТИСЯ,** я́юся, я́єшся, *недок.*, **ЗЧЕПИ́ТИСЯ,** зчеплю́ся, зче́пишся; *мн.* зче́пляться; *док.* 1. Чіпляючись, зачіплюючись один за одного, з'єднуватися, сполучатися. *Вона рвала його [комиш], ламала, крутила й била ногами, а він згинався, упирався, зчіплювався вгорі китицями, ранив її руки й тільки корінням тремтів* (Коцюб., I, 1955, 362); *Густі акації зчепилися вгорі пазуристим гіллям* (Кол., На фронті.., 1959, 81); // Зводитися докупи, сплітаючись (про пальці, руки). *Щось важке наближається до паніки.. Страшенний, патлатий, важкий ведмідь одвідав! Що робити Меласі? Дрімота одлетіла,.. і ручечки у жаху, у страху зчепилися* (Вовчок, I, 1955, 341).

Зчепи́тися рука́ми — узятися, побратися за руки. *Якби могли обов, кинулися б один до одного, зчепилися рученятами та й не розлучалися б повік* (Кв.-Осн., II, 1956, 307).

2. *перен.* З'єднуватися, поєднуватися; перебувати у взаємозв'язку. *Фрази лились, зчіплювались, і він переливав з пустого та в порожнє, говорячи те ж саме, тільки іншими словами* (Н.-Лев., I, 1956, 376).

3. *тільки док., розм.* Почати битися, зійтись у бійці. *Так зчепились обидва, мов півні. Я кинулась між їх, щоб розборонити* (Н.-Лев., II, 1956, 16); *Страхиня над'їхав,— грізним словом визивав турчина на лицарський герць.. Страшно затято зчепилися противники!* (Фр., XVI, 1955, 16); *Зчепились вони в страшному єдиноборстві, схопили один одного за горло, смертельні, непримиренні вороги* (Цюпа, Назустріч.., 1958, 363); // Почати сваритися, лаятися з ким-небудь. *З дурнем зчепитись — дурнем зробитись* (Номис, 1864, № 6170); *Ніні Олександрівні дуже кортіло зчепитись з старою, сказати їй, нарешті, що годі клеїти дурня, прикидаючись хворою* (А.-Дав., За ширмою, 1963, 11); * Образно. *Зчепилася зима з весною, Зарюмсала, здалась стара...* (Воскр., Подивись.., 1962, 111).

4. *тільки док., розм.* Вилізти, видертися на щонебудь. — *Наталочко, здоровенькі були! — лагідно вітався до неї щуплюватий бідовий хлопчик, зчепившись на паркан* (Вас., 1, 1959, 149).

5. *тільки недок.* Пас. до **зчіплювати.**

ЗЧІ́ПЛЮВАЧ, а, *ч.* Робітник на залізниці, який зчіплює вагони. *Ми часто спинялися, чекаючи сигналів від зчіплювача вагонів і складача поїздів* (Сміл., Сашко, 1957, 56); *Зчіплювачі вагонів у своїх брудних брезентових плащах.. бігали по рейках, сюрчали* (Гжицький, У світ.., 1960, 218).

ЗЧІ́ПЛЮВАЧКА, и, *ж.* Жін. до **зчіплювач.**

ЗЧІПЛЯ́ТИ *див.* **зчіплюва́ти.**

ЗЧІПЛЯ́ТИСЯ *див.* **зчіплюва́тися.**

ЗЧІ́ПНИЙ, а́, е́, *техн.* Який використовується, служить для зчіплювання чого-небудь або який зчіплюється один з одним. *Існує кілька видів муфт — постійні, рухомі, зчіпні, запобіжні і т. д.* (Наука.., 6, 1956, 40); // Стос. до роботи механізму в зчепленні з іншими машинами або механізмами. *Зчіпна потужність.*

◇ **Зчі́пна ва́га**, *зал.* — вага, яка припадає на ведучі колеса електровоза, паровоза і т. ін.

ЗЧІС, зчо́су, ч., *розм., рідко.* Ушкодження (зчесане, збите) місце.

ЗЧІ́СУВАННЯ, я, *с., спец.* Дія за знач. **зчі́сувати** 3.

ЗЧІ́СУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗЧЕСА́ТИ**, зчешу́, зче́шеш, *док., перех.* 1. *розм.* Те саме, що **розчі́сувати**. *Сумув він [Рибалка],.. Аж — гульк! ..з води Дівчинонька пливе І косу зчісує, і брівками моргає!..* (Г.-Арт., Байки.., 1958, 76); — *Іди, синку, додомоньку, Змію, зчешу тобі головоньку!* (Чуб., V, 1874, 937).

2. *тільки док., перен., розм.* Відтяти, зрізати. *Нема вже й того коня, що косив тебе на крилах, і шаблі, що не одну татарську голову зчесала* (Стор., I, 1957, 179); *Літак зчесав верховіття тополі і впав у кущі, в болото* (Мушк., Серце.., 1962, 182); // *безос. Ех же ж і рвонуло! Розлетівся патрон на клаптики і одним шматком так і зчесало ніготь на великім пальці в Олекси...* (Вишня, II, 1956, 261).

3. *спец.* Розчісуючи, чешучи, знімати, видаляти частину щерсті, пуху і т. ін.

ЗЧІ́СУВАТИСЯ, ується, *недок., спец.* Пас. до **зчі́сувати** 3.

ЗЧЛЕНІ́ВНИЙ, а́, е́, *анат.* Стос. до **зчленува́ння** (у 3 знач.), який міститься в межах, в ділянці зчленування.

ЗЧЛЕНО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗЧЛЕНУВА́ТИ**, ую́, у́єш, *док., перех.* 1. *книжн.* Сполучати разом, в одне ціле (окремі частини чого-небудь).

2. *техн.* Скріпляти, з'єднувати (окремі деталі, секції чого-небудь).

3. *анат.* Бути засобом рухомого або напіврухомого з'єднання (кісток, хрящів і т. ін.) в організмі людини або тварини.

ЗЧЛЕНО́ВУВАТИСЯ, ується, *недок.*, **ЗЧЛЕНУВА́ТИСЯ**, у́ється, *док.* 1. *книжн.* Сполучатися разом, в одне ціле (про окремі частини чого-небудь).

2. *техн.* Скріплятися, з'єднуватися (про окремі деталі, секції чого-небудь).

3. *анат.* Сполучатися рухомим або напіврухомим з'єднанням (про кістки, хрящі і т. ін.) в організмі людини або тварини.

ЗЧЛЕНУВА́ННЯ, я, *с.* 1. Дія за знач. **зчленува́ти** і **зчленува́тися**. *Зчленування молекул при синтезі.*

2. *техн.* Спосіб скріплення окремих деталей, секцій чого-небудь, а також місце такого скріплення. *Шарнірні зчленування рульового привода автомобіля.*

3. *анат.* Рухоме або напіврухоме з'єднання кісток, хрящів і т. ін. в організмі людини або тварини. *Зчленування черепа і першого хребця.*

4. *бот.* Місце з'єднання окремих частин трав'янистої рослини (частин стебла, стебла і листка і т. ін.).

ЗЧЛЕНУВА́ТИ *див.* **зчлено́вувати**.

ЗЧЛЕНУВА́ТИСЯ *див.* **зчлено́вуватися**.

ЗЧО́ВГАНИЙ, а, е, *розм.* Дієпр. пас. мин. ч. до **зчо́вгати**. *Перед мною стелиться вузенька безлюдна вуличка. Цегляні тротуарчики, геть чисто зчовгані ногами* (Кол., На фронті.., 1959, 126).

ЗЧО́ВГАТИ, аю, аєш, *док., перех., розм.* Ходячи, човгаючи протягом тривалого часу, потерти (підлогу, тротуар і т. ін., а також взуття).

ЗЧОРНИ́ТИ, ню́, ни́ш, *док., перех., розм.* Звести наклеп на кого-небудь, ославити; зганьбити, заплямувати кого-, що-небудь. *Іди ж! Уста свої брехнею ти зчорнив — Огидний ти мені!* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 214).

ЗЧОРНІ́ЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зчорні́ти**. *Хата була стара й убога.. Стіни не обмазані, вже зчорнілі* (Н.-Лев., II, 1956, 404); *Прокіп блідий, аж зчорнілий, од вітру валиться та все вилежується* (Коцюб., II, 1955, 29); *Василько взяв свій зчорнілий старий кожушок, бесаги і торбинку* (Турч., Зорі.., 1950, 286).

ЗЧОРНІ́ТИ, ію, ієш, *док.* Зробитися чорним; почорніти. — *Тільки я в хату — суне Карпо до нас, а сам схуд, зчорнів, як з хреста знятий* (Коцюб., I, 1955, 304); *І зчорніють червоні троянди, наче в ранах запечена кров... Ох, нехай же хоч сонця нап'ються, поки ще їх мороз не зборов!* (Л. Укр., I, 1951, 227); *В кутку, як ще тридцять літ тому, висить «спас» і «матір божа» — благословення. Од часу полиняли, зчорніли вони, і тьмяно виступають їхні сумні обличчя* (Головко, II, 1957, 121).

ЗЧУДО́ВАНИЙ, а, е. Те саме, що **здиво́ваний**. [Ф е д о н:] *Вибираюсь на панську оргію, до Мецената!* [А н т е й *(зчудований):*] *Тебе запрошено?* (Л. Укр., III, 1952, 433); — *Прошу налити бокали! — сказав фон-Бреннер з безтурботною посмішкою. Офіцери застигли зчудовані* (Довж., I, 1958, 358).

ЗЧУДО́ВАНО. Присл. до **зчудо́ваний**. *Робітники потай поглядають на Івана Валер'яновича і зчудовано знизують плечима* (Ю. Янов., I, 1954, 205).

ЗЧУДУВА́ННЯ, я, *с.* Стан за знач. **зчудува́тися**. — *Це справді ви, Орядин? — А я, я! — відповів цей, обвираючись з немалим зчудуванням і мов немило вражений* (Коб., I, 1956, 151); *Підніс* [Демидов] *ногу і на велике своє зчудування замітив, що підошва черевика вже вовсім протерлася, діра трохи не наскрізь* (Мак., Вибр., 1954, 57).

ЗЧУДУВА́ТИСЯ, у́юся, у́єшся, *док.* Те саме, що **здивува́тися**. *Герман зчудувався і не знав, що думати* (Фр., VI, 1951, 277); *Петро хотів йому щось на те відповісти, але Семен чмихнув, і слід за ним застиг Петро зчудувався. «Ігі! — міркує,— а цьому що сталося?»* (Март., Тв., 1954, 50).

ЗШАХРАЮВА́ТИ, юю, ює́ш і **ЗШАХРУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., розм.* Вчинити шахрайство, повестися нечесно, обдурити. *Грало четверо, решта стежила за грою і або реготали, аж падали, коли ті, що виграли, дерли за чуприну того, хто програв, або сперечалися й лаялися, коли хто-небудь, на їх думку, зшахрував у грі* (Тулуб, Людолови, I, 1957, 463).

ЗШАХРУВА́ТИ *див.* **зшахраюва́ти**.

ЗШЕ́РХЛИЙ, а, е. Дієпр. акт. мин. ч. до **зше́рхнути**. *Лагідне, миле, все в тонюсіньких зморшках обличчя, прозорі, по-молодому променисті очі, зшерхлі, навіть потріскані губи* (Коз., Листя.., 1967, 61).

ЗШЕ́РХНУТИ, не, *док.* Стати, зробитися шерхким, шерхлим. *Долоні зшерхли.*

ЗШИВА́ЛЬНИЙ, а, е, *спец.* Признач. для зшивання. *Зшивальний станок.*

ЗШИВА́ЛЬНИК, а, *ч., спец.* Робітник, який зшиває окремі частини виробу.

ЗШИВА́ЛЬНИЦЯ, і, *ж., спец.* Жін. до **зшива́льник**.

ЗШИВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **зшива́ти**. *Кінці паса* [у верстатах] *з'єднуються склеюванням, зшиванням або за допомогою металевих з'єднувачів* (Тркарна справа.., 1957, 12); *У кутку стоїв гвинтовий верстат для зшивання і лежала акуратна купа аркушів «Огонька»* (Донч., V, 1957, 444).

ЗШИВА́ТИ, аю, а́єш, *недок.*, **ЗШИ́ТИ**, зши́ю, зши́єш, *док., перех.* 1. Шиючи, з'єднувати окремі частини, краї чого-небудь. *Лука свого витяг ушивальника і до постороннки. Уже зшиваючи, покрутив головою, з докором.. глянув і сказав щось* (Головко, I, 1957, 295); // З'єднувати чимось окремі частини чого-небудь. *Зшити краї рани.*

2. *тільки док.* Виготовити шиттям; пошити. [Г а ц ь к а:] *Краще загинати на своїм віку достатків, ніж кохання. З кохання кожуха не зшиєш!..* (Кроп., II, 1958,

135); — *Івасику, мій хлопчику, Зшила тобі сорочечку, Зшила штанці новенькії, Щоб був же ти із неньскою* (Фоміш, Вибр., 1958, 270).

Зшива́тися, а́ється, *недок.* Пас. до **зшива́ти**.

Зши́вка, и, *ж., розм.* Місце зшивання; шов. *Він передивився кожну зборку, кожну зшивку* (Мирний, IV, 1955, 125).

Зши́вний, а́, е́. Який виготовляється із зшитих шматків (матерії, шкіри і т. ін.).

Зши́ти *див.* **зшива́ти**.

Зши́тий, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **зши́ти**. *Старший боярин — як болван: Витріщив очі, як баран. Обручами голова збита, Мочулою свитка зшита* (Кв.-Осн., II, 1956, 33); *Рожева нова ситцева кофточка, зшита за останньою обухівською модою, туго обтягла її* [Маріїні] *повні груди* (Головко, II, 1957, 107); *В пресі було затиснуто вже зшиту книжку...* (Донч., V, 1957, 444).

Не до ладу́ кро́єний (*розм.* **кра́яний**), **та мі́цно зши́тий** *хто* — про незграбну, але фізично міцну, сильну людину. *Підходить такий собі чоловік — не старий, не молодий, не великий, не малий. Не так уже до ладу краяний, та міцно зшитий* (Жур., Вечір.., 1958, 315).

Зши́тковий, а, е. Прикм. до **зши́ток**.

Зши́ток, тка, ч. 1. Те саме, що **зо́шит**. *Ще в нижчій гімназії я почав збирати пісні народні, спершу від моєї матері, а опісля і в Дрогобичі.., так що швидко мав мілко списані два товсті зшитки* (Фр., I, 1955, 13); *Прокіп підходив спокійний і діловитий, як завжди.. От зараз підійде, стане, вийме з кишені заяложений зшиток і прочитає громаді, скільки зорав, засіяв та що продав* (Коцюб., II, 1955, 102); *Ось і зошити мої. Листаю їх, наче досвідчений архіваріус. Так, це зшитки з моїми давніми віршами* (Кол., На фронті.., 1959, 169).

2. Окремий випуск періодичного видання або великого друкованого твору (зібрання творів), що виходить випусками. *До того часу сподіваюся упорядкувати й зшиток віршів до Ваших видань* (Коцюб., III, 1956, 122); *Беру в руки книжки. Тут передовсім у зшитках, брошурах усе з видання Борна* (У. Кравч., Вибр., 1958, 349); // Невеличка збірка нот. *Хата Гощинської, салон.. Піаніно трохи в глибині, ліворуч.., воно одкрите, і зшиток нот покинутий після грання* (Л. Укр., II, 1951, 5); // Зшиті й оправлені разом газети або документи і т. ін. *Вдома — блакитні зшитки справ* (Бажан, Вибр., 1940, 143); *Ліворуч від дверей стояла велика, провалена посередині канапа.. Навпроти неї під стіною — широка етажерка, теж завалена зшитками газет* (Літ. Укр., 10.I 1962, 2).

Зши́точок, чка, ч. Зменш.-пестл. до **зши́ток**. *Хлопець підмостив трави, сів на колодці і почав розгортати свій зшиточок* (Вас., II, 1959, 370); *Паленіючи від сорому, рвучко схопила* [Ганна] *рукою тонюсінький зшиточок своїх немудрих документів* (Коз., Сальвія, 1959, 3).

Зши́ття, я́, *с.* Дія за знач. **зши́ти**.

Зшкребти́ *див.* **зшкрі́бати**.

Зшкрі́бати, **Зшкрі́бати** і **Зскрі́бати**, аю, а́єш, *недок.*, **Зшкребти́**, **Зшкребти́** і **Зскребти́**, бу́, бе́ш, *док., перех., розм.* Шкребучи, знімати, зчищати що-небудь з якоїсь поверхні. *Він ускочив у гній, а тепер, лаючись, тріскою зшкрібав його зі штанів* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 498); *Він зшкріб задубілим віником сніг з чобіт* (Рибак, Час.., 1960, 286); * Образно. *Пора була підходяща йти. Та зорі ще дене-де блискотіли на небі. Василько готовий був би їх зішкребти* (Турч., Зорі.., 1950, 12).

Зшкрі́батися, **Зшкрі́батися** і **Зскрі́батися**, а́ється, *недок., розм.* Пас. до **зшкрі́бати**, **зішкрі́бати** і **зскрі́бати**.

Зшкря́бати *див.* **зшкря́бувати**.

Зшкря́бнути і **Зшкря́бнути**, ну́, не́ш, *док., перех., розм.* Однокр. до **зшкря́бувати** і **зішкря́бувати**.

Зшкря́бувати і **Зшкря́бувати**, ую, уєш, *недок.*, **Зшкря́бати** і **Зшкря́бати**, аю, аєш, *док., перех., розм.* Шкрябаючи, дряпаючи, знімати, здирати що-небудь з якоїсь поверхні. *Марія запопадливо витирала помічену на кафтані білясту плямку: змочувала її водою, зшкрябувала нігтем* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 98); *Павлина мокрою ганчіркою сама змила кухонну плиту. Зішкрябала накип, а потім змивала його водою* (Вільде, Сестри.., 1958, 500).

Зшкря́буватися і **Зшкря́буватися**, ується, *недок., розм.* Пас. до **зшкря́бувати** і **зішкря́бувати**.

Зшолуди́вити, ію, ієш, *розм.* Док. до **шолуди́вити**.

Зштовха́ти *див.* **зштовхувати**.

Зштовхну́ти *див.* **зштовхувати**.

Зштовхну́тися *див.* **зштовхуватися**.

Зштовхування, я, *с.* Дія за знач. **зштовхувати** і **зштовхуватися**.

Зштовхувати і **Зштовхувати**, ую, уєш, *недок.*, **Зштовхну́ти** і **Зштовхну́ти**, ну́, не́ш і *розм.* **Зштовха́ти**, аю, аєш, *док., перех.* 1. Штовхаючи, зрушувати з місця, скидати звідкись. *Захлинувшись від раптової нестачі повітря, Петрюк, в прибої скаженої люті, з усієї сили зштовхує старшину, віч-на-віч став перед братом* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 207); [Чернуха:] *Звідки він* [Куниця] *упав?* [Сухарик:] *Це... з поїзда. Поїзд уже рушав, а він скочив на приступку. А тут його хтось зштовхнув* (Коч., II, 1956, 336).

2. *тільки* **зштовхувати**, **зштовхну́ти**. Штовхаючи кого-, що-небудь назустріч одне одному, зближувати впритул, примушувати вдарятися. *Море прокинулось. Воно гралося маленькими хвилями, народжуючи їх, прикрашаючи бахромою піни, зштовхуючи одну з одною і розбиваючи на дрібний пил* (Горький, Опов., перекл. Хуторяна, 1948, 28); // *безос. Машину кидало на глибоких вибоях, їх* [Федора і Реву] *гицало, зштовхувало плечима* (Мушк., Серце.., 1962, 149); // Сприяти раптовій зустрічі кого-небудь з кимсь. *Клара під'їхала до полустанка не через переїзд, а іншою дорогою, щоб раптом не зштовхнути лицем в лице Ларису й Анатолія* (Руд., Остання шабля, 1959, 251).

Зштовхуватися і **Зштовхуватися**, уюся, уєшся, *недок.*, **Зштовхну́тися** і **Зштовхну́тися**, ну́ся, не́шся, *док.* 1. Рухаючись назустріч один одному, вдарятися, наштовхуватися один на одного. *Малі планети, або астероїди, обертаються по своїх орбітах між орбітами Марса і Юпітера. Часом вони зштовхуються, уламки й осколки їх розлітаються в різні боки* (Наука.., 11, 1963, 33); * Образно. *Два вітри зштовхнулись в грозі й непокорі, Два шторми сплелися в обіймах вогні* (Перв., II, 1958, 410).

2. Несподівано зустрічатися з ким-небудь. *До печей треба було йти повз недобудований гуртожиток. Там і зштовхнулася Катерина, нічого не бачачи перед собою, з Мусієм Горбанем* (Перв., Материн.. хліб, 1960, 157); // *перен.* Вступати в які-небудь стосунки, мати справу з ким-небудь. *Чим частіше я з ним* [Кужелем] *зштовхувався, тим більше переконувався в правдивості Недокусових слів* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 277).

3. *рідко.* Сходитися в бою. [Котовський:] *За мною! — А голубі улани теж — з криком ринулись на котовців.. Іх, як і зштовхнулися ж! — аж кресонуло на всі боки...* (Тич., 1, 1957, 262).

Зшука́ти *див.* **зшу́кувати**.

Зшука́тися, а́ться, *док., розм.* 1. Знайти один одного. *Кагав* [Василь]: *«Потопимо білих у Чорному*

морі — вернуся. Зшукаємось і жити хіба ж так будемо!..» (Головко, I, 1957, 245).

2. *чого.* Почати, кинутися шукати. *Зшукалася сьогодні заполочі — нема, а знаю добре, що була* (Сл. Гр.).

ЗШУ́КУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗШУКА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* Шукати в різних місцях кілька або багато предметів, тварин і т. ін. *Зшукую овець, що пастухи порозгублювали* (Сл. Гр.); // *тільки док.* Розшукати.

ЗЩИПА́ТИ *див.* **зщи́пувати.**

ЗЩИПНУ́ТИ, ну́, не́ш, *док.*, *перех.* Однокр. до **зщи́пувати.**

ЗЩИ́ПУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **ЗЩИПА́ТИ,** а́ю, а́єш, *док.*, *перех.* Щипаючи, зривати, відривати що-небудь.

ЗЩИПУВАТИСЯ, ується, *недок.* Пас. до **зщи́пувати.**

ЗЩУ́ЛЕНИЙ *див.* **зіщу́лений.**

ЗЩУ́ЛИТИ *див.* **зіщу́лювати.**

ЗЩУ́ЛИТИСЯ *див.* **зіщу́люватися.**

ЗЩУ́ЛЮВАТИ *див.* **зіщу́лювати.**

ЗЩУ́ЛЮВАТИСЯ *див.* **зіщу́люватися.**

ЗЮЙД, а, *ч.* 1. *спец.* Південь; південний напрямок.

2. *мор., метеор.* Південний вітер. * У порівн. *Ми ставмо плечима до плечей, як ост і норд, як вест і зюйд на морі!* (Ю. Янов., V, 1959, 59).

ЗЮЙД-ВЕ́СТ, а, *ч.* 1. *спец.* Південний захід; південно-західний напрямок.

2. *мор., метеор.* Південно-західний вітер. *Погода така хороша, зюйд-вест надвечір затихає* (Собко, Скеля.., 1961, 47).

ЗЮЙДВЕ́СТКА, и, *ж.*, *розм.* 1. Широкий непромокальний плащ з каптуром. *Прибули з моря рибалки з свіжим уловом, стали виходити на берег, у своїх зюйдвестках, у важких рибальських чоботях* (Гончар, Тронка, 1963, 335).

2. Капелюх з клейонки. *На командирському містку стояв командир в шкіряному реглані і широкополій зюйдвестці* (Ткач, Моряки, 1948, 110); *Один* [партизан] *навіть насунув на лоб зюйдвестку* (Кучер, Чорноморці, 1956, 342).

ЗЮЙД-ВЕ́СТОВИЙ, а, е, *мор., метеор.* Південно-західний.

ЗЮЙДОВИЙ, а, е, *мор.* Південний. *Здіймався зюйдовий шквалистий вітер, туману вже не було, море ставало дибки, загрожуючи малим судам* (Донч., III, 1956, 359).

ЗЮЙД-О́СТ, а, *ч.* 1. *спец.* Південний схід; південно-східний напрямок.

2. *мор., метеор.* Південно-східний вітер.

ЗЮЙД-О́СТОВИЙ, а, е, *мор., метеор.* Південно-східний.

З'ЮРБИТИСЯ, ячься, *док.* Скупчитися в одному місці, зібратися юрбою; з'юрмитися. *Пожежу все густіше оточували люди.. З'юрбившись біля входу у вівчарню, люди не знали, що їм робити* (Бабляк, Вишн. сад, 1960, 54).

З'ЮРБЛЕНИЙ, а, е. Який з'юрбився. *Йдуть* [вороги] *і шлють очей вогні на наддніпрянців з'юрблену піхоту* (Сос., I, 1957, 477).

З'ЮРМИСЬКО, а, *с.*, *розм.* Те саме, що **юрма́.** *Бандитня.. оточила Вутаньку п'яним шумливим з'юрмиськом* (Гончар, II, 1959, 253).

З'ЮРМИТИСЯ, ячься, *док.* Скупчитися в одному місці, зібратися юрмою; з'юрбитися. *Заробітчани відразу, наче бджоли біля матки, з'юрмились навколо Білоуса* (Стельмах, I, 1962, 194); *Діти з'юрмилися біля сіней* (Вишня, II, 1956, 347).

З'ЮРМЛЕНИЙ, а, е. Який з'юрмився. *Осторонь, боком до з'юрмленої компанії, в безжурно закладеними назад руками стояв жандарм* (Кол., Терен.., 1959, 91); *Стратіонові знову стало гірше, і ми, з'юрмлені біля нього, нічим не можемо допомогти йому* (Земляк, Гнівний Стратіон, 1960, 96).

ЗЯБ, у, *ч.*, *с. г.* Осіння оранка поля для сіяння ярих культур навесні. — *На першому лану, де ви бачите кукурудзяний пишнозелений ліс, був зяб, а на другому — весняна оранка* (Вишня, I, 1956, 433); *Наукою і практикою доведено, що не всяка зяблева оранка в однаковій мірі впливає на урожай. Найкращі результати дає ранній зяб* (Рад. Укр., 6.IX 1957, 1); // Ділянка поля, зорана з осені й підготовлена для весняної сівби ярих культур. *Край дороги зяб лисніє, як вороняче крило* (Жур., Вечір.., 1958, 346); *Рання весна. Тракторна колона на оранці.. По зябу і по свіжій ріллі на сотнях гектарів сіють бригади* (Головко, I, 1957, 332).

Ора́ти (ви́орати, зора́ти *і т. ін.)* **на зяб** — орати восени, готуючи грунт для весняної сівби ярих культур. *Прокіп хазяйнував на панському полі, орав на зяб, кінчав пізню сівбу* (Коцюб., II, 1955, 95); *Марійка з жіночою легкістю зараз у всіх злигоднях винуватила Івана.., бо ж чоловік до цього часу і на зяб не виорав* (Стельмах, II, 1962, 236); **Оранка на зяб** — орання восени з метою підготовки грунту для весняної сівби ярих культур. *Осіння пора, збігаються робота з роботою, — сівба, оранка на зяб, люди картоплю копають, коноплі беруть...* (Горд., II, 1959, 177).

ЗЯБЛЕ́ВИЙ *див.* **зябльови́й.**

ЗЯ́БЛИК, а, *ч.* Лісовий співочий птах родини в'юркових, який має рожево-червоне забарвлення на боках і черевці, білі смуги на крилах, коричневі груди. *По всьому лісу лунає весняний спів зябликів та вівсянок* (Дмит., Наречена, 1959, 24); *Зяблик славив піснею весну, життя, не звертаючи ні на кого уваги. Коричневогрудий, сам рожевий, з тонкою білою мережкою на крилах, він весь ніби сяяв на сонці і гучно славив весну* (Коп., Як вони.., 1961, 26).

ЗЯБЛЮВА́ННЯ, я, *с.*, *с. г.* Дія за знач. **зяблюва́ти.**

ЗЯБЛЮВА́ТИ, юю, ює́ш, *недок.*, *перех.*, *с. г.* Орати на зяб. *Глянемо на обрій дивно чистий: Трактори зябльовують, трактористи Степ укрили зябом навкруги* (Криж., Південь, 1937, 112).

ЗЯ́БЛЯ, і, *ж.*, *с. г.*, *діал.* Зяб. *Справа і зліва, скільки оком захопиш, чорніли свіжою ріллею зорані на зяблю гори, а в ярах та видолинках було ще чорніше, ще сумніше...* (Коцюб., I, 1955, 96).

ЗЯБЛЬОВИЙ, а́, е́, **ЗЯБЛЕ́ВИЙ,** а, е, *с. г.* Прикм. до **зяб.** *Замість примітивної агротехніки дрібного селянського господарства — толоки, весноранки тощо — в колгоспах і радгоспах впроваджено чорні пари, лущення стерні, зяблевову оранку* (Наука.., 3, 1958, 60); *Якось, йдучи на зміну, він звернув на зяблеве поле* (Зар., Світло, 1961, 53).

ЗЯ́БРА, бер, *мн.* (*одн.* **зя́бра,** и, *ж.*). Органи дихання в риб та деяких інших водяних тварин, які дихають киснем, розчиненим у воді. *Як мешканець водного середовища, рак дихав зябрами — ніжними бахромчастими виростами тіла* (Зоол., 1957, 38); *Всеводський дворецький у лівій руці тримав за зябра велику щуку* (Ле, Наливайко, 1957, 8).

◇ **За зя́бра бра́ти (взя́ти, схопи́ти** *і т. ін.)* *кого* — примушувати кого-небудь виконати, зробити щось. *А ти з характером, за зябра береш* (Збан., Малин. дзвін, 1958, 53).

ЗЯ́БРОВИЙ, а, е. Прикм. до **зя́бра.** *У деяких риб на зябрових кришках є контрастні кольорові плями* (Наука.., 7, 1966, 17); *Зябровий апарат;* // Який має зябра, дихає зябрами. *Зяброві тварини;* // Який здійснюється за допомогою зябер. *Зяброве дихання;* // Стос. до зябер. *Зябровий отвір* [у пуголовка] *розміщений на середній лінії тулуба, ближче до заднього кінця*

його (Визначник земноводних.., 1955, 43); *Заброва порожнина.*

З'ЯВА, и, *ж.* 1. *розм.* Поява, з'явлення кого-, чого-небудь. *Святкує нарешті душа його, коли син отак, як зараз, сидить під тополями у чабанському товаристві, самою своєю з'явою змінивши одноманітність батькового життя* (Гончар, Тронка, 1963, 14).

2. *театр., заст.* Явa.

З'ЯВИСЬКО, а, *с., заст.* Те саме, що **я́вище**. *Чудне з'явисько тільки для непривичної людини, що тут* [в Ялті] *на осінь гори починають зеленіти, бо сонце вже не так їх випалює* (Л. Укр., V, 1956, 199).

З'ЯВИ́ТИСЯ *див.* **з'явля́тися.**

З'ЯВИЩЕ, а, *с.* 1. *розм.* Поява, з'явлення кого-, чого-небудь. *Притаїлось все, пополохалось Перед з'явищем тучі грізної: Вітерець ущух,— ані подиху, Змовк веселий гай — ані шелесту* (Стар., Вибр., 1959, 60).

2. *заст.* Те саме, що **я́вище**. *Вдарив страшний грім.. Наставало одно з тих з'явищ натури, перед котрими в Індії леви та тигри стають смирніші од ягнят* (Н.-Лев., II, 1956, 390); *Я зміркував, що погляди отця з-під Бродів не дивоглядний укіцум, а певне доволі розповсюджене з'явище, яке мене зацікавило* (Коцюб., III, 1956, 274).

З'ЯВЛЕ́ННЯ, я, *с., рідко.* 1. Прихід, прибуття кого-небудь кудись. *З'являється Острожин, ще більше метушиться, ніж раніше, рухи ще більш несамовиті. Орест при його з'явленні робить прикрий рух* (Л. Укр., II, 1951, 82).

2. Поява чого-небудь десь унаслідок утворення, виникнення. *Догляд за посівом* [бобів] *до з'явлення сходів полягає у боронуванні* (Колг. Укр., 12, 1961, 10); *Виникнення літературної мови не слід уявляти собі, проте, просто як факт першого з'явлення на письмі продуктів художньої творчості* (Пит. походж. укр. мови, 1956, 16).

З'ЯВЛЯ́ТИСЯ, я́юся, я́єшся, *недок.*, **З'ЯВИ́ТИСЯ**, з'явлю́ся, з'я́вишся, *док.* 1. Приходити, прибувати куди-небудь. *Стурбований, що вона* [Раїса] *не з'являється на обід, о. Василь заходив у школу* (Коцюб., I, 1955, 325); *Кожного вечора дід Галактіон з'являється до голови колгоспу й рапортує: — За минулий день ніяких подій не було* (Донч., VI, 1957, 12); *Був* [Калинович] *один в бухгалтерії, бо жоден з його колег не з'явився сьогодні на роботу* (Фр., VI, 1951, 154); *— О, нарешті в'явився бурлака,— радо стрічає батько Романа* (Стельмах, I, 1962, 135); // Приходити, прибувати в офіційну установу, до службової особи за викликом, наказом або в якійсь офіційній справі. *Всю ніч Кутузов приймав генералів, що один за одним з'являлися з рапортами* (Кочура, Зол. грамота, 1960, 302); *Він* [Гнат] *послав до Хомутенка виконавця із запискою, у якій значилося: «Цим повідомляю, що громадянинові Хомутенку Уласові Лук'яновичу негайно треба з'явитися в сільську Раду..»* (Тют., Вир. 1964, 151); // Приїжджати, прибувати в який-небудь населений пункт, у якусь місцевість. *Збирали пізні гречки, коли в селі несподівано з'явився Гуща* (Коцюб., II, 1955, 65); *Петро Недоля з'явився в Алатирі років два тому десь аж із Петербурга і вміло керував робітниками* (Ле, Опов. та париси, 1950, 12); // *рідко.* Наставати (про ніч, день і т. ін.). *Удосвіта.. виносив* [Микола] *помийницю, порався на дворі, аж поки не з'являвся день* (Ю. Янов., I, 1958, 51); *Ранок з'явився несподівано* (Збан., Єдина, 1959, 79).

2. Показуватися де-небудь, ставати доступним зорові, видним; появлятися. *В одчиненому вікні, ліворуч від ганкових середніх дверей, з'являється Любов* (Л. Укр., II, 1951, 7); *Дельфіни ніби грались, то з'являючись на поверхні, то зникаючи під водою* (Трубл., Мандр., 1938, 109); // Поставати в уяві, в пам'яті; привиджуватися. *Як тільки Остап розплющив очі, дідусь ховавсь у комиші, але доволі було заплющити їх, як дідусь знов з'являвсь і слухав пригоди Остапові або оповідав про себе* (Коцюб., I, 1955, 365); *Давно я скінчив воювати, Та довго ще по війні Солдати мої і гаржати З'являлися в мирному сні...* (Гірник, Друзі.., 1953, 39); *Андрій лежав і дивився в небо. У небі сяяли мільйони зірок. На мить з'явився образ панночки і зник* (Довж., I, 1958, 226).

З'явля́тися (з'яви́тися) на лю́ди — те саме, що **На лю́ди вихо́дити (пока́зуватися** *і т. ін.)* (*див.* **лю́ди**). *На люди він* [бандит] *з'явитись не міг* (Стельмах, II, 1962, 293).

3. Ставати наявним де-небудь; бути в наявності. *Вечорами.. вони* [тітки] *сідали довкола обіднього столу, на якому тепер з'являлася ціла купа білого шмаття* (Смолич, II, 1958, 21); *Паніматка догадалась, і на столі з'явився маленький графинчик з горілкою й маленька чарочка* (Н.-Лев., III, 1956, 57); *«Коли б тільки за Ставищем гнила вода не з'явилася»,— знову гупав в голові та сама думка* (Стельмах, I, 1962, 76); *— Степане, лихі люди з'явилися в тайзі* (Довж., I, 1958, 113); // Виявлятися, ставати помітним (про риси характеру й поведінку людини, вираз обличчя і т. ін.). *В його поведінці поступово зникли деяка запобігливість і острах, а натомість з'являлась горда рішучість, упевненість, навіть нахабство* (Гончар, III, 1959, 201); *У поета знов з'явився на обличчі жорстокий вираз* (Л. Укр., III, 1952, 704); // *перев. док., перен.* Почати діяти, виявити себе в діяльності. *З'явитися на міжнародній арені;* // Виходити в світ, ставати опублікованим (про літературні, наукові та ін. твори); друкуватися. *Коли з'являлася стаття Грабовського, молодь читала газету* [«Сибирский листок»] *з особливим інтересом* (Рад. літ-во, 1, 1965, 61).

З'яви́тися дру́ком *див.* **друк; З'яви́тися на горизо́нті (о́брії)** *див.* **горизо́нт.**

4. Зароджуватися, утворюватися. *Був час, коли держави не було. Вона з'являється там і тоді, де і коли з'являється поділ суспільства на класи, коли з'являються експлуататори і експлуатовані* (Ленін, 29, 1951, 421); *Я вже сказав: із нічого з'являтися речі не можуть. Як і не можуть, скажімо, у повне ніщо обертатись* (Зеров, Вибр., 1966, 131); *— Ви ось по десять класів покінчали, проте й досі не знаєте, що раніше з'явилось в природі: курка чи оце яйце?* (Гончар, Тронка, 1963, 119); // Виникати (про почуття, думки і т. ін.). *У полковника Тіца, що перебував у стані надзвичайного нервового напруження, з'явилось бажання застрелити генерала* (Довж., I, 1958, 359).

З'яви́тися на світ *див.* **світ.**

З'ЯСО́ВАНИЙ, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **з'ясува́ти.** *Походження первісного землеробства у Східній Європі, в тому числі й на Україні, ще не з'ясоване* (Нариси стар. іст. УРСР, 1957, 37); // **з'ясо́вано**, *безос. присудк. сл. На жаль, капітан футбольної команди, через якого йшов зв'язок, загинув, і деякі подробиці* [матчу] *досі не з'ясовано* (Ю. Янов., II, 1954, 22).

З'ЯСО́ВНИЙ, а, с. Який піддається з'ясуванню, який можна з'ясувати.

З'ЯСО́ВУВАННЯ, я, *с.* Дія за знач. **з'ясо́бувати.**

З'ЯСО́ВУВАТИ, ую, уєш, *недок.*, **З'ЯСУВА́ТИ**, у́ю, у́єш, *док., перех.* 1. Досліджуючи, робити ясним, зрозумілим що-небудь. *У дослідженні І. І. Срезневського міститься ряд відомостей з української мови, яка порівнюється з російською і білоруською мовами. І. І. Срезневський з'ясовує, чим «наріччя малоруське відокремлюється від великоруського»* (Мовозн., XIII, 1956, 17);

— Які племена тут жили до нас — ось що хотілось би з'ясувати,— роздумливо мовив Брага (Гончар, Тронка, 1963, 273); *Тепер ми можемо сказати, що наука в основному з'ясувала природу комет* (Наука.., 2, 1959, 16); // Визначати, встановлювати що-небудь на підставі певних відомостей, ознак і т. ін. *Кілька годин телеграфні й телефонні розвідки з допомогою найскладнішого коду з'ясовували маршрути кур'єрів* (Ле, Опов. та нариси, 1950, 258); — *Нам потрібно зробити огляд вашої Таращанської бригади. І, крім того, з'ясувати кількість трофеїв* (Довж., І, 1958, 200); // Довідуватися, дізнаватися про щось. *Запрошень не одержали* [дівчата], *квитків теж. Як не сумувати? І не підуть же вони з'ясовувати, чому їх обійдено* (Ю. Янов., II, 1954, 88); *Доки прийшов патруль, ми встигли вже з'ясувати, що Даниленко був з Гадяча* (Панч, На калин. мості, 1965, 66).

2. Відкривати, розкривати що-небудь приховане. *Мовчазна могила нам не з'ясує, що діється в ній* (Л. Укр., І, 1951, 249); *От і Грицько не хотів з'ясувати світові, який у нього скарб дома* (Барв., Опов.., 1902, 143); // Передавати словами, висловлювати, описувати (думки, почуття і т. ін.). *Це почуття я не можу тобі з'ясувати точно. Треба бути жінкою, щоб зрозуміти це* (Ю. Янов., II, 1958, 88).

3. Пояснювати що-небудь. *Говорив* [Давид] *гарно, голосно, нашвидко і вплітаючи в мову живі барвисті образи. Чужих слів уникав, а як траплялися які «консерватори», «бюджет», кожне з'ясовував* (Головко, II, 1957, 129); *Бачачи, що подорожні, очевидно, не тутешні і справді нічого не розуміють, селяни враз заговорили, з'ясовуючи причини екзекуції* (Смолич, І, 1958, 54); *За що ж ця ласка короля? Мені з'ясуйте, прошу...* (Еллан, І, 1958, 283).

З'ясо́вуватися, ується, *недок.*, **З'ясува́тися**, у́ється, *док.* 1. Ставати ясним, зрозумілим після одержання певних відомостей і т. ін. *В розмові незабаром все з'ясувалось* (Гончар, III, 1959, 425); [М а р к о в:] *Через деякий час прийде відповідь — і все з'ясується* (Собко, П'єси, 1958, 81); *П'ять років жила Ганна листами від милого і надіями, що скоро всі непорозуміння з'ясуються і нарешті можна буде справити весілля* (Руд., Остання шабля, 1959, 172); // Визначатися, встановлюватися на підставі певних відомостей, ознак і т. ін. *З розповіді Сергійка з'ясувалося і коріння самої пригоди* (Ле, Право.., 1957, 12).

2. *із спол.* що. Ставати відомим; відкриватися, виявлятися. *Зовуть його Вікентієм, син сільського попа.. Далі з'ясовується, що цей молодий здоровань уже вдівець* (Стельмах І, 1962, 250); *Коли з'ясувалося, що.. результати стрільби, загалом, хороші, генерал потиснув руку підполковникові і підійшов до хлопців* (Багмут, Служу Рад. Союзу, 1950, 68).

З'ЯСУВА́ЛЬНИЙ, а, е, *грам.* 1. Який пояснює зміст головного речення або одного з його членів (про підрядне речення). *З'ясувальні підрядні речення.*

2. Який служить для приєднання підрядних речень, що пояснюють зміст головного (про сполучники і сполучні слова).

З'ЯСУВА́ННЯ, я, *с.* Дія за знач. **з'ясува́ти**. *Корінне питання всякої революції є питання про владу в державі. Без з'ясування цього питання не може бути й мови ні про яку свідому участь у революції, не кажучи вже про керівництво нею* (Ленін, 24, 1950, 19); *Нині біологічна наука нагромадила багатий фактичний матеріал, який потребує свого глибокого з'ясування і широких теоретичних узагальнень* (Ком. Укр., 9, 1962, 45).

З'ЯСУВА́ТИ *див.* **з'ясо́вувати**.

З'ЯСУВА́ТИСЯ *див.* **з'ясо́вуватися**.

ЗЯТЕ́НЬКО, а, ч. Пестл. до **зять**; // *зневажл. От мати і ускаржалась* [скаржилась] *перед Антосьом, що сякий да такий наш зятенько* (Свидн., Люборацькі, 1955, 167).

ЗЯ́ТИК, а, ч. Пестл. до **зять**; // *зневажл.* — *Слухай ти, зятику дорогий! А чи не міг би ти часом якось інакше, щоб, знаєш, без хамства?* (Головко, II, 1957, 196).

ЗЯТІВ, тьова, тьове. Належний зятеві.

ЗЯ́ТНИЙ, я, є, *заст.* Зятів. *Прибулося тещі зятніїх діти колихати* (Номис, 1864, № 4910).

ЗЯТЬ, я, ч. 1. Чоловік дочки. *До своєї дочки Горпуші прийняв* [Сучок] *собі у прийми зятя* (Гр., II, 1963, 313); *Цілий тиждень Микола запивав своє гірке бурлацтво і приходив додому п'яний. Дочка й зять зглядались між собою й мусили мовчати* (Н.-Лев., II, 1956, 258); *До привітної господині хлопці один з-перед одного напрошувалися в зяті* (Чорн., Визвол. земля, 1959, 180).

2. Сестрин чоловік. *Сьогодні одібрав од сестри і зятя листи* (Мирний, V, 1955, 338); *Жив* [Прокіп] *у сестри та зятя* (Головко, І, 1957, 201).

3. Чоловік зовиці.

ЗЯТЬО́К, тька́, *ч., фам.* Пестл. до **зять**. — *Щасливо, матусю...— сказала тихо* [Таня].. *А зимою і саму ждіть в гості. Не пізніше. — Та не саму, а з зятьком, — жартівливо поправила Клава* (Ряб., Жайворонки, 1957, 119); // *зневажл.*— *Воно таки якби дочка йшла за богослова, то не жаль було б і заходу! А цей латаний зятьок нехай пробачає* (Н.-Лев., І, 1956, 139).

ЗЯЮ́ЧИЙ, а, е. Дієпр. акт. теп. ч. до **зія́ти**. *Зяючі отвори вікон з багристими зблисками на уцілілих де-не-де шибках мовчазно і загадково дивилися на озброєних незнайомих людей, що заповнили подвір'я* (Гончар, III, 1959, 136); *У зяючій рані, що густо сочилася кров'ю, він* [лікар] *побачив перебиту кістку і рвані пасма синюватого сухожилля* (Кучер, Голод, 1961, 172).

ЗЯ́ТИ, зя́с, *недок.* Бути широко відкритим, виявляючи всю свою глибину (про отвір, яму, провалля і т. ін.). *В розбитих селах чорніли обвуглені хати, зяяли вибиті вікна* (Панч, О. Пархом., 1939, 155); *Довкола густо зяяли свіжі й старі вирви од снарядів і бомб* (Кучер, Голод, 1961, 442); *Обережно скинули з неї* [дівчини] *шинель. Розпороли важкий від крові рукав гімнастерки. Нижче ліктя зяяла широка рана, як видно, від розривної кулі* (Є. Кравч., Сердечна розмова, 1957, 62); // *чим.* Мати глибокі отвори, великі дірки і т. ін. *Залишений противником укріплений район ..зяяв мертвими дірками амбразур* (Гончар, І, 1954, 382).

Словарь украинского языка, т. 3
(На украинском языке)

Друкується за постановою вченої ради Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР

Редактори *Н. С. Васильєва, М. М. Друченко, В. Є. Дудко, Л. В. Тумик, Н. І. Шарапова.*
Молодші редактори *Л. М. Кудрявкіна, І. І. Маркевич.*
Художній редактор *В. М. Теплякове.* Художнє оформлення *Г. М. Балюна.* Технічний редактор *Д. В. Вірич.* Коректори *Л. В. Малюта, О. С. Улезко.*

Здано до набору 11. XII 1970 р. Підписано до друку 10. XI 1971 р. БФ 04196. Зам. № 1251. Вид. № 274. Тираж 30000. Папір № 1 84×108¹/₁₆. Фіз. друк. арк. 46,5. Умовн. друк. арк. 78,12. Обл. вид. арк. 134,5. Ціна 3 крб. 22 коп.

Видавництво «Наукова думка», Київ, Репіна, 3.

Київський поліграфічний комбінат Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, вул. Довженка, 3.